ופתחו שעריך תמיד
יומם ולילה לא יסגרו

ספר

עין יעקב

עם

כל המפרשים הנקובים בשער השני

חלק ב

ווילנא

ברפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת תרמ״ג לפ״ק

ЕНЪ-ЯКОВЪ.

Легендарная часть талмуда. Составлено изъ Вилен. изданія 1876 г. и Варшавск. изданія 1874 г., съ прибавленіемъ рукописныхъ комментарій I. Ханоха, и Сборника разныхъ изложеній талмудическихъ легендъ различныхъ раввиновъ. Часть II.

ВИЛЬНА.
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ, Жмудскій переул. дома №№ 327 и 328.
1883 г.

Дозволено цензурою. — 15 Февраля
и 24 Марта 1883 г. Вильна.

ספר
עין יעקב
מאסף

לכל האגדות והמדרשים המפוזרים בש"ס תלמוד בבלי, ואגדות מתלמוד ירושלמי
עם פירוש רש"י, ותוספות, וחדושי הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, והר"ן, וחדושי
הכותב (מאת הרב המאסף), כל אלה יחנו על האגדות מש"ס בבלי. ועל אגדות ירושלמי **באור הרב הכותב.**

את כל אלה אסף וחיבר יחד, איש צדיק תמים הגאון החכם הכולל
מרנא **יעקב בר שלמה ן׳ חביב** זצ"ל
ועליהם נוספו

א) **חדושי אגדות** להרב הגאון האמתי נר ישראל מרנא **שמואל אליעזר** ב"ר **יהודה הלוי אידלש** ז"ל (מהרש"א). ב) **מאור עינים** [הריא"ף], חדושי הרב המוסמך הגאון מוהר"ר **יאשיהו** ב"ר **יוסף פינטו** ז"ל. ג) **בית יהודה** כולל **הוספות אגדות** שהשמיטן הרב המחבר ז"ל, אספן והוסיפן הרב הכולל מוהר"ר יהודה אריה די מודינא ז"ל רב בוויניציא, ועל כל מאמר מהאגדות שנוסף גלוו חדושי הרב ז"ל, ויזכיר אותם בשם **אמר הבונה.** ד) **חדושים** מהגאון הגדול כו׳ מוהר"ר **יונה תאומים** ז"ל (בעהמ"ס קיקיון דיונה). ה) **קהלת שלמה**, חדושים מאת הדיין המצוין הרב **שלמה יקותיאל זלמן** ז"ל דיין דק"ק גלוגא רבתי. ו) **באור** מלות חמורות שבאגדות ירושלמי מס׳ **הערוך.**

ועוד נוסף בו הספר הנפלא

עיון יעקב מאת הרב הגאון הגדול המובהק כו׳ מוהר"ר **יעקב ריישר** ז"ל (בעהמ"ס חק יעקב ושו"ת שבות יעקב וכו׳)
עם כל **שאר ההוספות** וכל המעלות בקודש **שבכל ספרי עין יעקב** שיצאו לאור עד כה, דבר לא נעדר;

ועל כל אלה הוספנו בו עתה

ארבע עשרה הוספות נכבדות, חדשות ומועילות
הובן לא שזפתן עוד עין הדפוס. הלא המה הפירושים

עץ יוסף. ענף יוסף. יד יוסף.
ועוד **עשתי עשרה הוספות** המפורשות מעל"ד.

ווילנא
בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת יבחר לנו את נחלתנו **את גאון יעקב** אשר אהב סלה לפ"ק

ואלה הן ארבע עשרה ההוספות החדשות

שנוספו עתה בספר עין יעקב הזה :

א) **תוספות אגדות** עם **פרש"י ותוספות**, האגדות הרבות שנשמטו מעין יעקב (ולא נוספו בו גם ע"פ ס' בית יהודה) ונמצאים עליהם חדושים ובאורים בספר **חדושי אגדות, בהריא"ף, ועיון יעקב**, יען שחוברו בתחלה על הש"ס, ויהי כי נלוו אח"כ על הע"י הציגו המדפיסים בתוכם ציונים על החדושים שבהם להמאמרים הנשמטים מע"י, והציבו עליהם ציון תבנית יד או ככב או מלת „בגמרא" להראות שמקום המאמר נפקד פה והנהו בגמרא, הנה עתה הוספנו ואספנו את **כל המאמרים ההם** אל הע"י ועליהם **פרש"י ותוספות**: וכל אלה הקפנו בחצאי רבוע [ ] .

ב) (כ"י) **עץ יוסף** (או **הליכות חנוך**) כולל באור מספיק להאגדות, ע"ד הפשט הנכון. מלוקט מראשי מפרשי האגדות וממפרשי הש"ס הראשונים והאחרונים וממפרשי המדרשים, ימהרבה ספרי דרוש ושארי ספרים.

ג) (כ"י) **ענף יוסף** (או **פורת יוסף**) ירחיב הבאור למאמרים העמוקים והסתומים, ע"פ הצעות והקדמות חקרי לב ודרושים קצרים, ע"פ מבחרי המפרשים וספרי הדרוש.

ד) (כ"י) **יד יוסף** מראה מקומות המאמרים בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים וילקוט, פסיקתא רבתי ומכילתא ופדר"א ובזהר ותקוני זהר ;

כל אלה חוברו יחדיו ע"י הג"מ מוהר"ר **חנוך זונדל** במוהר"ר **יוסף** ז"ל (בעה"מ פי' עץ יוסף וענף יוסף על המדרש רבה ותנחומא וכו').

ה) (כ"י) **חדושי גאונים** נלקטו ונאספו מן **שנים ושבעים ספרים** מספרי גאוני ישראל (ונקבו למטה בשם ע"ס א"ב*) ;

ו) (כ"י) **גאון יעקב** (לא נודע שם מחברו) העלה רב פנינים ומרגליות טובות ממצולות ספרי חכמי ישראל וממבחרי פירושיהם לאגדות הש"ס, ויענדם עטרת גאון תפארת לספר הזה.

ז) (כ"י) **אוצר בלום** כולל מראה מקומות, חלופי גרסאות, הערות ותקונים בע"י ובמפרשיו, מאת הגאון המובהק מוהר"ר **ישעיה** (פיק) **ברלין** זצ"ל.

ח) (כ"י) **אהבת איתן** באורים וחדושים מאת הגאון הגדול כו' מוהר"ר **אברהם** ז"ל ממינסק (בעהמ"ס משכיל לאיתן וכו').

ט) (כ"י) **נמוקי הגרי"ב** מהרב הגאון הגדול כו' מוהר"ר **יהודה בכרך** ז"ל אבד"ק סייני (בעה"מ נמוקי הגרי"ב על ש"ס וכו').

י) **מאמר** על דרשת חז"ל בכלל, מאת רבינו **אברהם בן הרמב"ם** ז"ל.

יא) **כללי** הדרושים והאגדות מאת רבינו **ישעיה הלוי הורוויץ** ז"ל בעל **השל"ה** הק'.

יב) **מאמר** על האגדות מהגאון החסיד כו' מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל (בעהמ"ס מסלת ישרים וכו').

יג) **מבוא האגדות** מאת הרב הגאון החכם כו' מהור"ר צבי הירש חיות ז"ל (בעהמ"ס מבוא התלמוד וכו').

יד) (כ"י) **המתורגמן** יתרגם ללשון יהודית־אשכנזית את המלות החמורות שבאגדה.

פירש"י הדפסנו **בשלמות** וכן השבנו למקומותיהן גם את **ההשמטות** שנשמטו בהרבה ע"י מחדושי **הרב הכותב** ז"ל, והדפסנום בשלמותם כפי שנדפסו בחיי הרב ז"ל. גם את הספר **חדושי אגדות** הדפסנו **בשלמות** כפי שנדפס בחיי המחבר ז"ל, וכן השבנו למקומותיהן גם את ההשמטות שנשמטו **מחדושי הריא"ף** ז"ל והדפסנום בשלמותם לכל חלקי הע"י. ויתר המעלות בקדש שנוספו בע"י הזה הנן נזכרות בהקדמתנו לספר הזה.

---

*ואלה הם **השנים ושבעים ספרים** שנלקטו מהם **חדושי גאונים** הנ"ל :

א) אלשיך, אברבנאל, אמונת חכמים, ארח מישור, אהל יעקב, איי הים, אמת ליעקב. ב) בחיי, באר הגולה (למהר"ל מפראג), בינה לעתים, באר רחובות, ג) גבורות ה', גבורת ארי. ד) דרשות הר"ן, דרש משה (להג"מ משה פיזענץ ז"ל), דברי חכמים וחידותם, דרך הישר. ה) התורה והמצוה. ז) זהב שיבה (להר"ש אלגאזי), ח) חדושי הרמב"ן, חדושי הרשב"א, חדושי בעל עטרת ראש (כ"י), חדושי הגר"א ז"ל, חדושי הג"מ שאול קאצענעלענבאגען ז"ל מווילנא, חתם סופר, חדושי מהר"ץ חיות, חדושי הג"מ יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן ז"ל. ט) טורי אבן. י) יבין שמועה, יתר הבז, יערות דבש. כ) כלי יקר, כלי פז, כבוד הבית. ל) לחם שלמה, לחם סתרים, לקוטי חבר בן חיים, מ) מעשי ה', משאת משה, מהר"ם שי"ף, מראית העין (להרחיד"א), מצודת דוד, מדרש שמואל, מלחמת חובה, מיני תרגימא. נ) נצח ישראל (למהר"ל מפראג), נפוצות יהודה, נוה שלום, נצח ישראל (להג"מ ישראל הלוי ז"ל מזאמושטש). ע) עקידה, עקרים, עוללות אפרים, עולת אהרן, ערוך לנר, עטרת צבי, עין אליהו, עיני יצחק, (להדרשן המפואר הג"מ יצחק אהרן שליט"א מ"מ מווילקאמיר). פ) פנים מסבירות, פני יהושע, פני יצחק, פתח עינים. צ) צל"ח. ק) קהלת משה. ר) ראש יוסף. ש) שיטה מקובצת, שיורי המדות. ת) תשובת הרשב"א, תוספות ר' יהודה חסיד, תורת העולה, תפארת ישראל, תורת חיים, תאוה לעינים.

מסכת יומא פרק ראשון

דף ב ע"א [מתני'] שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כה"ג מביתו ללשכת פרהדרין ומתקנין לו כהן אחר תחתיו [א]שמא יארע בו פסול. [ב]רבי יהודה אומר אף אשה אחרת מתקינין לו שמא תמות אשתו. שנא' (ויקרא טז) וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו זו אשתו. אמרו לו אם כן אין לדבר סוף:

[גמ' [ג]תנן התם ז' ימים קודם שריפת הפרה היו מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה] מאי בירה אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מקום היה בהר הבית ובירה שמו ור"ל אמר כל המקדש כולו קרוי בירה שנאמר (דה"א כט) [ד]הבירה אשר הכינותי:

א דף ג ע"ב תניא (שמות ל) קח לך משלך (במדבר י) עשה לך משלך (שמות כז) ויקחו אליך שמן זית זך משל צבור דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר בין קח לך בין ויקחו אליך משל צבור. אם כן מה תלמוד לומר קח לך כביכול [ה]משלך אני רוצה (ואיני רוצה) [יותר] משלהם. אבא חנן אומר משום רבי (אליעזר) [אלעזר] [ו]כתוב אחד אומר (דברים י) ועשית לך ארון עץ וכתוב אחד אומר (שמות כה) ועשו ארון עצי שטים הא כיצד כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום:

רש"י

שבעת ימים קודם יוה"כ מפרישין כה"ג. שכל עבודת יוה"כ אינה כשרה אלא בו כדיליף בהוריות בפרק בתרא (דף יב:) דכתיב גבי יוה"כ וכפר הכהן אשר ימשח אותו ובגמרא (דף ו.) מפרש למה מפרישין: ללשכת פרהדרין. כך שמה ובגמרא (דף ח:) מפרש למה נקראת כן: ומתקינין לו. ומזמינין לו כהן אחר להיות כהן גדול תחתיו אם יארע בו פסול קרי או שאר טומאה המעכבין אותו למקדש: ובעד ביתו. גבי יוה"כ כתיב באחרי מות: א"כ. דחיישת למיתה: אין לדבר סוף. שמא גם זו תמות: [שריפת הפרה. פרה אדומה]: הבירה אשר הכינותי. אשר הזמנתי לה מקום עכן אהוגה לבטותה בו ודוד קאמר ליה להאי קרא בדברי הימים: עשה לך. כגון (במדבר י) [עשה לך] שתי חצוצרות כסף: כביכול. אני שמעתי שאם היה צבור יכול להתכפר בשל יחיד בשלך הייתי רוצה ואני אומר לפי שהדבר קשה הוא לומר שהקב"ה קץ בישראל אמר לשון כביכול כלומר על כרחנו נאמר כך כאילו *)אפשר לומר כן וכן כל כביכול שבתלמוד: בזמן שהם עושין רצונו של מקום. נקראת

*) עיין ברש"י שבגמ'

מהרש"א

שבעת ימים קודם יום כו'. מסכתא זו נקראת יומא ע"ש שיום כפורים הוא יום אחד קדוש בשנה ומתחלת בלשון שבעת ימים ע"ש הקדושה כי הז' קדוש בכ"מ וקדושת יום הזה בגדר הז' כקדושת יום השבת ויוה"כ נקרא שבת שבתון כמו השבת משא"כ שאר י"ט שלא נקראו רק שבתון וזה שנתן לנו הש"י י"ט ששה דהיינו ר"ה יום אחד וב' ימים סוכות וב' ימים פסח ויום אחד שבועות שהם קצת בדמיון ימי החול שמותר בהן מלאכת אוכל נפש ונתן לנו יו"ט יום ז' יוהכ"פ שהוא בדמיון קדושת השבת שאסור בכל מלאכה וכמו שהשבת דוגמת עולם הבא כן הוא יו"כ ויותר ממנו שיוהכ"פ אין בו לא אכילה ולא שתיה דוגמת עולם הבא וגם הוא יום אחד שאין כח בשטן לקטרג כמ"ש [א] השטן גי' שס"ד וזהו כמו עולם הבא שאין בו שטן. ובענין זה ניחא מה שאמר הכתוב בשבת ובכל המועדים מקרא קודש שנדחק בזה התרגום מלשון מקרה והזדמן ורש"י פי' קרא אותו קדש לאכילה ולשתיה וכסות [נקיה] עכ"ל וזה הפי' אינו ביוהכ"פ דאסור באכילה ושתיה ולענין שינוי כסות בפ' כל כתבי [ב] יליף ליה מדכתיב ביוה"כ ולקדוש ה' מכובד זה יוהכ"פ כו' כבדהו בכסות נקיה אמאי לא יליף מקרא דכתיב באורייתא מקרא קדש גבי יוה"כ גם הרמב"ן שפי' בפרשת אמור שהוא מלשון אסיפה כמו קרואי עדה הוא דחוק ונראה לפרש שקראן מקרא קודש ע"ש כי השבת וכל המועדות נקבעו על יסוד סוד אותיות שם הקדש והיינו מקרא של אותיות משמו הקדוש שהוא שם הוי"ה והן אותיות אהו"י שהם בשם אהיה אשר אהיה ובשם י"ה ובשם המיוחד של ד' וכמ"ש אבן עזרא בחידתו על קדושת אלו אותיות אהו"י והם מורים על קדושת המועדים שבתשרי. א' רמז על קדושת ר"ה שהוא א' בחודש י' הוא רמז על קדושת יוהכ"פ שהוא עשרה בחודש ה' רמז על קדושת חג הסכות שהוא ביום ה' אחר יוה"כ ו' רמז על קדושת הושענא רבא שהוא ביום ו' אחר יום ראשון של סוכות וכל מספרם כ"ב רמז על קדושת שמיני עצרת וכדאמרינן פרק החליל [ג] פר יחידי בשמיני למה כנגד אומה יחידה משל למלך בשר ודם כו' וכן תמצא קדושת המועדים שבחודש ניסן א' בר"ח אותו יום נטלו עשר עטרות כו' כדאיתא פ' ר' עקיבא [ד] י' רמז על שבת הגדול מקחו בעשור שבו נעשה נס גדול ה' רמז על קדושת חג הפסח שהוא יום ה' אחר שבת הגדול ו' רמז על קדושת שביעי של פסח שהוא ביום ו' אחר יום ראשון של פסח גם ו' רמז על חג השבועות שהוא ו' ימים בחודש. מצורף לזה קדושת ז' שהיא מורה על כל מיני קדושת ז' כגון השבת והשביעית והיובל והספירה וז' רקיעים וכל הקדושות והטהרות בעי ז' ועוד הרבה נמצא שאלו ה' אותיות אהו"י וז' הם מורים על קדושת השם ושאר ה' אותיות מתיחדות שהם בג"ד ח"ט מורים על סטרא דשמאלא ולפתח חטאת רובץ דהיינו לפתח שלמטה בח' חטאת רובץ דלא לעייל בהך כדאמר התם פרק הקומץ [ה] כי זה לעומת זה עשה אלהים וכמ"ש בזה בפרק ערבי פסחים ע"ש: כביכול משלך כו'. עי' פרש"י ועוי"ל דה"ק דהעולם ומלואו שלו הוא ולא הו"ל למכתב רק קח סמים אבל כתיב לך כביכול כאילו הוא אינו שלו אלא של משה וכמה שאמרו שהעולם כולו לא נברא אלא בשביל משה וזה שמסיים לכך תלה במשה ולא בכל ישראל בשלך אני רוצה כאילו הוא שלך וק"ל: כאן בזמן שישראל עושין כו'. ולקמן פ' בא לו דרשינן [ו] מהנך רמיות מקראות שמכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו ושקולים הם הדרשות דאינו נראה דפליגי. ופרש"י בזמן שהן עושין רצונו של מקום נקראת העבודה על שמם. ועוי"ל בהיפך בזמן שהן עושין רצונו של מקום לא נחשב מלאכתו ונקראת על שמם כאילו עושין מלאכה בזמן שהן עושין רצונו של מקום נחשב מלאכתן כאילו עשאן משה ובזמן שאין עושין רצונו של מקום לא נחשב מלאכתו ונקראת על שמם כאילו עושין מלאכה

הרי"ף

כתוב אחד אומר ועשית לך ארון עץ וכו'. יש תימה דהתם מיירי בארון שקודם המשכן שבו היו מונחין שברי לוחות ולא הונחו בו הלוחות שניים אלא לפי שעה עד שנעשה המשכן ולפי שמשה שיבר הלוחות לכך א"ל הקב"ה פסל לך שני לוחות כי אתה שברת ואתה פסל לך וכן ועשית לך ארון עץ להניח בו שברי הלוחות ששברת ומשה"כ ועשו ארון עצי שטים הוא במעשה המשכן כי שם ניתנו לוחות העדות כדכתיב ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך ואפשר שדקדק יתור לך האמור בארון כיון שכבר נאמר פסל לך שני לוחות אבנים ועלה אלי ההרה והיל"ל ועשית ארון עץ מאי ועשית לך ארון עץ ומדכתיב לך משמע שלא זכו ישראל לארון אלא בשביל משה ושם נאמר ועשו ארון ומשני כאן בזמן שאין עושין רצונו של מקום כמו בזמן שעשו העגל אז לא זכו ישראל אלא בשביל משה ועשית לך ארון ובזמני שישראל עושין רצונו של מקום היינו לאחר יוה"כ שנתכפר עונם ועשו המשכן כתיב ועשו

עיון יעקב

קח לך משלך. שם בגמרא קאמר דקאי אקח לך סמים והא דלא קאמר אקרא דקודש קח לך בשמים דשמן המשחה נ"ל משום דהתם קאמר בש"ס דהוריות דף י"א ע"ב ובכריתות ה' ע"ב דנעשה בו נסים הרבה לכך ע"י משה דוקא נעשה וק"ל: **כאן** בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. דהיינו אחר עשיית עגל דאז לא נקרא הארון והתורה על שמם כי ראשית חכמה יראת ה' וכיון שנסתלקה מהם היראה גם החכמה לא ניתנה להם רק למשה

עין יוסף

שמא תמות אשתו. ולשני לא היו מתקינין אשה אחרת דלא מעכבה. ומ"מ הכא בראשון מצוה מן המובחר ואפילו מעכבה לכולי האי לא חיישינן שתמות אשתו השניה. כי היכי דלא חיישינן בגמרא למיתת השניה (תוס' יבמות):

א **בזמן** שישראל עושין רצונו ש"מ. נקראת העבודה על שמם (רש"י) ומוכרח הוא לומר כן. דהא מאמר ועשית לך ארון עץ נאמר למשה אחר מעשה

ענף יוסף

שבעת ימים כו'. בספר רמת שמואל כתב ויש ליתן טעם אשבעה ימים דאיתא בזוהר דמלאך היורד בארץ אם הוא בארץ ז' ימים נתגלה ונעשה מרוחני לגופני. כן נמי מפרישין כ"ג מביתו ללשכה ובזה נעשה מגופני לרוחני לילך לבית קדשי הקדשים ביוה"כ. וזה הטעם היות משה בהר ז' ימים לעלות לרקיע להיות נהפך מגופני לרוחני ולכך נקרא כהן מלאך ה' דנהפך מגופני לרוחני בהתבודדות ז' ימים בלשכה ע"כ:

א **כביכול** משלך אני רוצה כו'. י"ל דה"ק דבכשר ודם שייך שפיר לומר אע"פ שאיני רוצה משלהם רק משלך. עכ"ז אני לוקח משלהם אף שהוא נגד רצוני. כיון שאני

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה שבעת. כמ"ש (לקמן דף כ ע"א): [ב] שם בא"ד בפ' כל כתבי (דף קיט ע"א): [ג] שם בא"ד פרק החליל (דף נה ע"ב): [ד] שם פ' רע"ק (דף פו ע"ב): [ה] שם פ' הקומץ (דף כט ע"א): [ו] שם ד"ה כאן. פ' בא לו (לקמן דף עב ע"ב):

יד יוסף

א הוריות דף יג ע"א
ב לקמן דף יד ע"א סוכה דף כד ע"א:
ג פרה פ"ג מ"א:
ד זבחים דף קד ע"ב:
ה מנחות דף כח ע"ב:
ו לקמן דף עב ע"ב:

חדושי גאונים

תניא קח לך. הנה עי' בש"ס ותראה דמוקי פלוגתייהו בקח לך סמים וק"ק דהא נמי כתיב קח לך בשמים ראש וכתיב קודש זה ולמה לא מוקי הש"ס בזה והיה נראה לפירוש רש"י מפי השמועה ניחא דהם בודאי כ"ע מודים דפי' לך משלך דהם לא שייך כמו בזה משום שזה אינו לכפרה ונראה דרש"י לא ס"ל פי' זה משום דודאי גם מ"ד זה דס"ל שהיה משל מ"ר ע"כ דסובר שמסרה לציבור שהרי זה היה קטורת ציבור ע"ש וא"כ ע"כ דבסברא בעלמא פליגי דזה סובר שכל מה שהוא של ציבור היה משל ציבור שודאי היה הכיח להם שיהיה לכלם חלק בו אבל ודאי שגם אם היה משל מ"ר ומסרה לציבור שהוא מכפר כקטורת ציבור שבא משלהם ולכן פרש"י. פי' אחר ולפי' ק"ק למה לא מוקי בש"ס גם בפ' קח לך בשמי' ראש וגם למאי דאי' במ' פ' ויקרא ע"ש דמשמע שמ"ר לא היה לו שום נדבה בנדבת המשכן וא"כ ע"כ שגם קח לך בשמים ראש פי' לפי המ' משל ציבור וע"כ נ"ל דש"ס הדא נקט וה"ה דפליגי גם בקח לך בשמים ועי' אח"ז: כתוב אחד אומר ועשית ארון

[שם כתיב (שמות כד) וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מכדי כתיב ויקרא אל משה ביום השביעי מאי ששת ימים זה בנה אב שכל הנכנס במחנה שכינה טעון פרישת ששה] :
ב דף ד ע"א תניא משה עלה בענן ונתכסה [בענן] ונתקדש בענן [כדי] לקבל תורה לישראל בקדושה שנאמר (שם) וישכון כבוד ה' על הר סיני זה היה מעשה אחר עשרת הדברות (שהוא) [שהיו] תחלה לארבעים יום דברי רבי יוסי הגלילי ר"ע אומר וישכון כבוד ה' (על הר סיני) מראש חדש [שם ע"ב] ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה (ביום השביעי) משה וכל ישראל עומדים ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה רבי נתן אומר לא בא הכתוב אלא למרק[א] אכילה ושתיה שבמעיו כדי לשומו כמלאכי השרת רבי מתיא בן חרש אומר לא בא הכתוב אלא לאיים[ג] עליו כדי שתהא תורה נתונה באימה ביראה (ברעד) ברתת ובזיע שנא' (תהלים ב) עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה [א]מאי וגילו ברעדה אמר רב אדא בר מתנה אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה. במאי קא מפלגי רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא בפלוגתא דהני תנאי (קא מיפלגי) [ב]דתניא בששה לחדש נתנה תורה לישראל רבי יוסי אומר בשבעה בו. מ"ד בששה בששי נתנה בשביעי עלה[ג] (דכתיב (שמות כד) ויקרא אל

מהרש"א

בעלמא: טעון פרישה ששה כו'. ע"פ הכוונה שאמרנו בר"פדו' י"ע נגד ו' ימי חול שהם פרישת ליום הקדוש יוה"כ דכתיב ביה שבת שבתון כמו בשבת משא"כ בי"ט דלא כתיב בהו רק שבתון שהוא רמז שהם כעין ו' ימים פרישה ליום הקדוש שהוא יוה"כ: עלה בענן כו'. בקרא מפורש ויבא משה בתוך הענן ויעל אל וגו' ולר' יוסי הגלילי דקדק לומר עלה בענן כו' לומר לך דלכך תחלת עלייתו כאן בענן כדי שיתכסה בו להתקדש בו בפרישת ו' ימים אחר עשרת הדברות בתחלת מ' יום משא"כ באותן ימים מר"ח לא הזכיר דבתוך ענן עלה דהא כתיב ומשה עלה אל האלהים וגו' משום דלא היה שם פרישה כלל ולא כסהו הענן אז אבל לר"ע דהנך ו' ימים מר"ח למה הזכיר כאן דעלה תוך הענן ולא הוזכר כן בפ' יתרו בתחלת עלייתו מר"ח: אלא למרק אכילה כו'. פרש"י דס"ל כר' יוסי הגלילי דפרישה כו' ע"ש ועוד נראה לקיים דאדסמיקליה אדר' עקיבא שפיר קאי דביום הז' שנתנה התורה קרא למשה קודם שקרא לכלל ישראל כדי למרק אכילתו שבמעיו באותו זמן הקדימה וכן כדי לאיים עליו באותו זמן קדימת קריאתו לכלל ישראל: שם תהא רעדה כו'. עיין פרש"י ותוספות הכא לענין מתן תורה הכא אבל לענין תפלה דמייתי לה בריש פרק אין עומדין [א]

רש"י

העבודה על שמש:[ויכסהו הענן. למשה] : זה היה מעשה וכו'. כלומר אי אתה יכול לומר ויכסהו להר ולא למשה ואלו ששת ימים הם שהיו מר"ח שבאו לסיני עד יום מתן תורה ואין כאן פרישה כלל למשה שהרי כל אותן ו' ימים עלה וירד בהשכמה להזהירם על פרישה מן האשה ומצות הגבלה זאת לא קאמר לפי שזה היה מעשה אחר עשרת הדברות בתחלת מ' יום שנכנס למחנה שכינה להיות שם עם ה' לקבל הלוחות ולקמן מפרש מהיכא פשיטא ליה דאחר מתן עשרת הדברות היו ו' ימים הללו : רע"ק אומר. קודם עשרת הדברות היו וששת ימים הללו הם ששת ימים שמר"ח עד יום מ"ת ובז' קבלוה ומשה וכל ישראל עומדים לקבל עשרת הדברות כדאמרי' (מכות כד.) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ואח"כ עלה כדי לקבל את הלוחות ולא היה שם פרישה כלל: ויכסהו הענן להר. ולא למשה שהרי כל אותן ששת ימים עלה וירד בהשכמה לומר להם אתם ראיתם אשר עשיתי [למצרים (שמות יט) וישב משה את דברי העם אל ה'] ולמחר נאמר לך אל העם וקדשתם היום ומחר ולמחרת רד העד בעם : ולא בא הכתוב. לומר ויקרא אל משה לבדו אלא לחלוק לו כבוד : למרק אכילה ושתיה. רבי נתן סבר לה כרבי יוסי הגלילי דפרישה למשה הואי אך לא ללמוד מכאן לשאר הנכנסים למחנה שכינה פרישה שלא היתה פרישה זו אלא שבששה ימים הללו נתמרקה אכילה שבמעיו להיות כמלאכי השרת אבל בעלמא לא בעינא מירוק : לאיים עליו. הוא נמי סבר לה כרבי יוסי הגלילי דפרישה למשה הואי ולהבדילו מבני אדם שתחול עליו אימה בהיותו לבד יבין וישים בלבו ליכנס במחנה שכינה באימה : במקום גילה. מתן תורה של לוחות דכתיב (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב : במאי קמיפלגי. מה ראיה מביאים לדבריהם : *) (אה"כ על התלמיד יש לעיין למה הוצרך הרב לפרש כאן במאי קמיפלגי כיון שפירושו ידוע במקומות רבים) : ניתנה תורה. עשרת הדברות ומקראי ילפי טעמייהו ת"ק ורבי יוסי במסכת שבת פרק אמר ר' עקיבא : מ"ד בששה וכו'. כדי נסבא הכא ופי' הוא בספרים כי היכי דלא תקשי לן לקמן היאך שלמו ארבעים יום בע"ז בתמוז שנשתברו הלוחות ממחרת : בז' עלה. לקבל הלוחות ושהה ארבעים יום :

*) א"ה בכל הע"י נמצא כאן הגי' מה ראיה מביאין לדבריהם על הגמ' והנך ב' תיבות על הגמ' אין להם מובן וברש"י שבש"ס אינן ובהע"י ד"ו וד"פ הנוסחא לדבריהם על התלמוד. וגם זה טעות ובלי ספק נ"ל כמו שנדפס פה על נכון לדבריהם : על התלמיד יש לעיין כו' והערת בעל הע"י היא אמנם אשתרבובי הוא דאשתרבב לקמיה שלא כדת ומתיבת התלמיד נעשה תלמוד ואחר זה נשתנה לתיבת גמרא בטעות :

הריטבא

רבי נתן ורבי מתיא תרוייהו כר' יוסי הגלילי סבירא להו שהיה מעשה אחר עשרת הדברות אלא דרבי יוסי הגלילי סבר דטעמא משום פרישה דנכנס למחנה שכינה · ורבי נתן סבר דפרישה לא היתה אלא למרק אכילה שבמעיו · ורבי מתיא סבר לאיים עליו ודר"ל כר"י הגלילי : במקום גילה שם תהא רעדה · פרש"י במקום גילה של תורה וכו' וקשה דהא בפ' אין עומדין מייתי ליה לענין מילי דעלמא דאמרי' אביי הוה ברח טובא א"ל רבה וגילו ברעדה כתיב · וי"ל דהתם נמי רבה סבר כי אביי בתורה הוה ברח דהוה צילא ליה שמעתא דהא אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה ולהכי א"ל רבה וגילו ברעדה כתיב וא"ל

עיון יעקב

למשה כדכתיב פסל לך : תניא משה עלה בענן וכו' · ק"ק לריש לקיש דלמד פרישה מסיני וס"ל כר"י הגלילי דזה היה אחר עשרת הדברות וכיון שמשה פירש מיד מן האשה בשעת פרישת ישראל דלמד כן מק"ו כדאיתא בשבת פר"ע דף פ"ז ששה דלאחר עשרת הדברות פירש משה עצמו יותר משבעה ימים ונלמד ממנו לנכנס למחנה שכינה שצריך פרישה מן האשה

הרי"ף

ארון : במקום גילה כו' · יש עוד בנוסחת הגמרא כתוב בשם התוספות במקום גילה כדכתיב עוז וחדוה במקומו ונראה לכאורה דהא אזיל לשיטתייהו דאמרי הכא מעבדו את ה' בירא' גמרינן שכל עבודות ה' תהא בירא' ובאימה וכיון דאתי רישא דקרא פריטנא סיפיה דידיה ולהכי פירשו כאן מהו במקום גילה שהוא מה שנאמר עוז וחדוה לפניו ית' שם תהא רעדה · מ"מ צריך להבין איך יתכן לומר שבמקומו של הקב"ה שיש עוז וחדוה תהיה שם רעדה אמנם יש לפרש שכשמתבונן האדם בגדולת הבורא יתברך במקומו שיש עוז וחדוה שם תהיה לו רעדה ולא יציץ פן יבולע לו ואפשר נמי במקום גילה של תורה במתן תורה דכתיב משמחי לב שם תהא רעדה :

ענף יוסף

צריך להם . אבל הקב"ה שהוא שלם בתכלית השלימות ואינו מחוסר לשום דבר . א"כ למה יקח משלהם כיון שאינו רוצה משלהם . וכד"א למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' וגו' . ע"ז אמר הש"ס בשם ה'. כביכול כלומר שהוא לוקח אע"פ שאינו רוצה כמו שהוא כבשר ודם. והענין בזה כי יודע אלהים שהוא לטובתם וקיומם . וכד"א ויצונו ה' לעשות וגו' לטוב לנו וגו' לחיותנו כהיום הזה (אי' הים) :

עץ יוסף

העגל ושבירת הלוחות כי אף שבאותו הזמן נתרצה לישראל . היינו שלא להשמידם . אבל מאמר ועשו ארון עצי שטים נאמר אחר יום הכפורים . וביוה"כ העבר נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר למשה סלחתי כדבריך . ולכך הוקבע למחילה וסליחה (עי' רש"י דברים ט' י"ח) ונצטוו אז על מלאכת המשכן וכן עשו מנדבת לבם.ובבחינה זו מתוארים ישראל בעושין רצונו של מקום.וכמ"ש רש"י ז"ל (אי' הים):

ב מ"ד בששה בששי ניתנה ובשביעי עלה . פי' ובשביעי עלה בימים שאחר עשרת הדברות עלה ביום השביעי דהוא י"ג לחדש דכתיב ויקרא כו'. ולמ"ד בשבעה בשביעי ניתנה ובשביעי עלה דהיינו שבעה לחדש וזה שעלה לקבל הלוחות ושהה ארבעים יום (הגהות הב"ח) :

המתורגמן, א) צוא רייניגען. ג) שרעקקען.

[א]מהרש"א ד"ה שם תהא . פ' אין עומדין (דף ל ע"ב):

יד יוסף

א ברכות דף ל ע"ב :
ב שבת דף פו ע"ב
תענית דף כח ע"ב :
ג בשבת דף פו ע"ב
הגי' עשרת הדברו' :
ד רש"א מוחק זה :

חדושי גאונים

ען וכו' עמ"ש הרי"ף וכדומה שלא ראה מ"ש תוס' בזה מס' חולין דנ"ב וע"ש ומיהו נ"כ דיש לומר דקים להו הכי מעלמא שלא היה למ"ר שום חלק בנדבת המשכן וכדאיתא במ' הנ"ל וכן סובר א"ת משם ר"א ועל פ' ועשית גופי' נמי ה"מ למימ' שכתיב ג"כ כן משום כביכול בשלך אני רוצה אלא ממ"ד שם ועשו ארון פריך עפי שפיר ומה בכך שגם הוא ארון אחר עכ"פ ודאי מ"ש הקב"ה כן בקטורת ושמן המשח' יותר בשלך אני רוצה מבשאר נדבת המשכן א"ו משום שאלו היו חשובים ביותר לפניו וא"כ א"ש דפריך הכי שאם דבר כן ג"כ מחמת חשיבות הארון א"כ מה לי ארון זה או זה ומשני כאן בזמן שעושים רצונו וכו' וק"ק שהרי אז בשעה שאמר ועשו ארון נאמר ג"כ קח לך בשמים ראש וכן קח לך סמים ופי' כביכול בשלך אני רוצה וי"ל ועי' בתוס' מס' עירובין ובספרי כ"ת מסכת שקלי' פ"ו א"ב ואכ"כ דהשתא דאתי להכי לומר כאן בעושי' רצונו וכו' אה"נ דס"ל שהיה רק ארון אחד אבל למ"ד כ"מ שנא' קח לך פי' כמשמעו ס"ל ועשית ארון עץ נמי כמשמעו ולדידי' אמרי' שהיה שני ארונות באמת ול"ק כלל שזה עשה מ"ר והשני עשו משל ציבור וא"כ בזה פליגי שם וגם זה לא ראה הרי"ף ועמ"ש עוד לקמן בפ' בא לו :
מ"ד בששה בששי נתנה ושו' עי' פי' רש"י ועמ"ש ה"ה ומיהו נראה שמה שמביא פה קרא זה ויקרא אל משה ביום

משה ביום השביעי) ומ"ד בשבעה בו' נתנה ובז' עלה [אדכתיב ויקרא אל משה ביום השביעי]. רבי יוסי הגלילי סבר לה כת"ק דאמר בו' לחדש נתנה תורה לישראל. הלכך זה היה מעשה אחר עשרת הדברות. וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (למשה) ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן לקבולי [שאר] תורה (כולה) דאי ס"ד וישכון כבוד ה' מראש חדש ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה ביום השביעי לקבולי (תורה) [עשרת הדברות](הוא) הא קבילו להו משה והא אסתלק ליה ענן משה. ורבי עקיבא סבר לה כרבי יוסי דאמר בשבעה לחדש נתנה תורה לישראל. בשלמא לר"ע היינו דמשכחת לה [ג]בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות עשרים וארבעה דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו מ' יום דהוה בהר בשבסר דתמוז נחית ואתא ותברינהו ללוחות אלא רבי יוסי הגלילי דאמר ששה דפרישה ומ' דהר עד עשרים ותלתא בתמוז לא אתבור לוחות. אמר לך רבי יוסי הגלילי מ' דהר בהדי ששה דפרישה. אמר מר ויקרא אל משה משה וכל ישראל עומדים מסייע ליה לרבי אלעזר דאמר ר' אלעזר ויקרא אל משה. משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלוק לו כבוד למשה:

ג שם מיתיבי קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו לא קשיא הא בסיני הא באהל מועד ואי בעית אימא הא והא באהל מועד ולא קשיא הא בקריאה הא בדיבור. רבי זריקא רמי קראי (אהדדי) [קמי' דרבי אלעזר ואמרי לה אמר רבי זריקא רבי אלעזר רמי] כתיב (שמות מ) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וגו' וכתיב (שם כד) ויבא משה בתוך הענן

רש"י

רבי יוסי הגלילי סבר לה כת"ק. הלכך על כרחין ששה ימים ויום הז' הכתובים כאן אחר עשרת הדברות היו ופירש משה ששה ימים ובשביעי נכנס לקבל הלוחות: ור"ע סבר לה כרבי יוסי. הלכך ז' זה שביעי לחדש היה: בשלמא לרבי עקיבא. דאמר לא הואי פרישה התם מ' יום היו ולא יותר ונשלמו בי"ז בתמוז כ"ד מסיון שהרי ו' ימים עברו ממנו ובז' עלה וכמה שנכנסו בתוך יום השביעי כשעלה נתעכב לירד בתוך י"ז בתמוז שהיו מ' יום שלימים: קול לו קול אליו. (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו לו היה יכול לומר ואמר אליו ללמדך שאליו לבדו היה נמשך הקול: באוהל מועד. משהוקם המשכן ונדבר עמו מעל הכפורת לא היה הקול נשמע לישראל דהאי קרא וישמע את הקול באהל מועד כתיב רישיה דקרא ובבא משה אל אהל מועד וגו': סהוא

מהרש"א

עיין בתר"י באורך בע"א: והא אסתלק לי' ענן כו'. ויש לדקדק דאימא קושטא דמו' מר"ח קבילו להו עשרת הדברות והדכתיב ויקרא אל משה ביום ז' לקבולי שאר תורה דהא למאי דמוקי נמי הנך ו' לאחר עשרת הדברות מוקי לזה ויקרא אל משה ביום ז' לקבולי שאר תורה ולר' עקיבא נמי מנין דס"ל דביום ז' נתנה תורה והיינו ויקרא אל משה ביום ז' ואימא דס"ל כת"ק דביום ו' נתנה תורה והא דויקרא אל משה וגו' היינו לקבולי שאר תורה וי"ל דעיקר קושיא היא הא אסתלק ענן משמשה רוצה לומר דאי מו' נתנו הדברות ובז' שאר תורה למה אסתלק הענן מהר ביום ז' כדכתיב ויכסהו הענן ששת ימים דמשמע דו' ימים כסהו להר ובז' אסתלק כיון דקבלת שאר תורה היה ביום ז' למה אסתלק בו הענן טפי מו' ימים של קבלת עשרת הדברות אבל השתא דנתינת עשרת הדברות והתורה היה ביום ו' ולא כסה הענן כלל אלא למשה אחר י' הדברות משום פרישה ניחא דביום ז' מהפרישה שקבל שאר תורה נסתלק ענן אחר ו' ימי פרישה וכן לר"ע לא כסה הענן להר אלא בו' ימים קודם מתן תורה ובז' שקבלו התורה נסתלק מלכסות ודו"ק: קול לו קול אליו כו'. הריטב"א פירש בשם ר"י דדריש ליה מדכתיב תרי זימני בהאי קרא מדבר אליו וידבר אליו כו' ע"ש והלשון קול לו קול אליו לא משמע כן ותרויהו אליו צריכין חד למעט ישראל וחד למעט אהרן כדאיתא בילקוט אלא דמיתור ל' אליו ולא כתיב לו דרש ליה כפרש"י ועי' בע"י בשם הר"ן: הא באהל כו'. ר"ל באהל מיעט דלא שמעו בו ישראל ומפורש במדרש יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח אהל מועד היה נפסק ולא יצא לחוץ ע"כ: הא בקריאה הא בדבור כו'. ר"ל היכא דכתיב קריאה כי הכא ויקרא אל משה ביום וגו' כל ישראל שמעו ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה אבל היכא דכתיב דבור בלא קריאה כי התם לא שמעו בו כל ישראל ולכאורה להאי תירוצא דלא מפליג בין אהל מועד ובין סיני הוא סותר למאי דאמרינן בסמוך למה הקדים קריאה לדבור לימדה תורה ד"א שלא כו' דמשמע דלכל הדבורים היה קריאה מקודם משום ד"א וכן הוא בת"כ והביא רש"י בחומש בר"פ ויקרא וז"ל ויקרא אל משה לכל הדבורים ולכל לוויי' קדמה קריאה כו' ע"ש ויש ליישב דודאי לכל דבור היה קריאה כדלקמן וכדאיתא בת"כ ומ"מ היכא דכתיב קריאה במפורש כי הכא שמעינן מיניה דכל ישראל שמעו בו

יד יוסף

א רס"א : ב תענית דף כו ע"א :

חדושי גאונים

השביעי הוא ע"ש ולא שייך כלל פה שהרי הפ' זה מדבר או מיום י"ג בחדש למ"ד בששי ניתנה ולמ"ד בשבעה פ' זה מדבר ביום י"ד לחדש שהרי למ"ד זה מדבר מיום שביעי לפרישה ועליה זו שהיה בשבעה בחדש לא ילפי' כלל מקרא לכ"ע רק מסברא וכמ"ש רש"י משום חשבון ארבעי' יום ומ"ש תא"ג בזה את"ז ג"כ איזה ט"ס יש בו וגם דבריו מגומגים ובגוף הקושיא שלו נראה שדחק בחנם די"ל דס"ל לש"ס זה פשוט דרישי' דקרא וסיפי' מדברים מחד עיניא דאם מדבר משאר תורה אחרי עס"ד אז כל הפ' א"ש שמדבר בכל משאר תורה וכן צ"ל למ"ד שמדבר מעס"ד שכל הפ' מדבר מזה ולא שיאמר לא סיפי' רישי' דרישי' מדבר מעס"ד ויפסיק מהם מאמצע וידבר אח"כ משאר תורה והנה לכאורה כ"פ דלמ"ד דהיה למ"ר פרישה ודל מארבעים יום ששה דפרישה שכן היה תמיד גם במ' יום אמצעים וכן באחרונים ועי' בפ' עקב וא"כ אליבא דר"ע הי'מ"ר במחנה שכינה ק"ך יום כי תמיד היה נכנס מיד למחנה שכינה אבל לריה"ג לא היה מ"ר במחנה שכינה רק ק"כ יום וגם לר"ע היה לומד כ"ה במ' יום ולריה"ג למד רק ל"ד יום ועמ"ש לפני זה ולפ"ז י"ל במה"ט גופי' דס"ל לריה"ג שהיה נכנס למחנה שכינה ממש ע"כ זה די לאיש האלהים שיהיה יושב ק"כ יום במחנה שכינה והיה מקבל ג"כ מתנה זו כולו בל"ד ימים שהם חמשה שבועות עם מקצת היום ככולו של יום הירידה שירד בהשכמה יום לס' שהרי כל ירידה היה בהשכמה כדאי' מס' שבת וזהו היה נגד חמשה חומשי תורה

הריטב"א

תפילין מנחנא ויש לפרש דהכא מעבדו את ה' ביראה גמרינן שכל עבודת השם תהא ביראה ובאימה וכיון דאתי רישא דקרא פרישנא סיפא דידיה:

קול לו קול אליו. פרש"י מדכתיב וישמע את הקול מדבר אליו ולא כתיב מדבר לו שמעינן הכי וגמרא גמירי לה דלהאי דרשא אתא דהא איכא בקראי טובא דלא דרשי הכי כך יש לפרש לפי שטתו ז"ל ובשם הר"י ז"ל. דדרשינן מאי דכתיב בקרא אליו אליו תרי זימני מדבר אליו וידבר אליו ואילו אליו קמא לית ביה שום דרשה והרי הוא כאילו (לא) [לו] נכתב אבל הב' שהוא מיותר בא לדרשה זו ונקטיה קול לו לאשמעינן דכל היכא דליכא אליו יתירא כמה דכתיב לו דמי ולא אתי לדרשה ושמעתי מהנדסין בזה הרבה ללא תועלת ע"כ:

הא בקריאה הא בדבור. פי' דבקריאה שומעין כל ישראל שקורא אותו אבל קול

הר"ן

קול לו קול אליו. הר"ן נשאל על זה. וז"ל תשובתו כאשר התבוננתי במה שחלקו רז"ל בין קול לו לקול אליו מצאתי נוסד על עומק דקדוק הלשון ואגלה לך מצפוניו. כבר הודיענו השר הראשון בדקדוק והוא רבי יהודה חיוג כי אותיות הנשימה ג' והם או"י ונקראו אותיות הנשימה כי לא נוכל להוציא שום תנועה בלעדיהן. וע"ז אמר בעל ספר יצירה ובג' אמות או"י. ואלו הג' אותיות נחלקות בנוחם משאר האותיות כי כל האותיות מלבד אלו יש להם מין נח נראה לבד ואלה הג' יש להם נח נסתר ונח נראה. אמנם הנח נראה אשר בשאר האותיות כמו בי"ת האחרונה ממלת אביב שהיא נחה אמנם נותה נראה ומורגש במוצא השפתים וכן הגימ"ל במלת בג היא נוחה אמנם נחותה הוא נרגש במוצא החיך וע"ד זה תמצא כל האותיות זולת או"י אמנם הה"א דומה בזה לאו"י אבל לא נמנית בכללם לענין יארך ספורות אך בדברים הרבה משתתפת עמהם. ולאו"י יש ב' מיני נח. נח נראה ונח נסתר. הנח נסתר כוא"ו לו. הנח נראה כוא"ו אליו. אתה הראת לדעת שוא"ו לו ווא"ו אליו שתיהן מיחדות הדבור לזכר הנסתר אמנם ביניהם הפרש כי וא"ו [לו מיוחדת הדבור בדרך נעלם נסתר ווא"ו] אליו מיחדת הדבור בדרך מורגש נראה. ודעת רז"ל שכל זמן שהאות המיחדת תורגש יותר בדיבור תורה על יחוד יותר לזה דרשו שאילו אמר הכתוב מדבר לו לא היה מורה על ייחוד שלם ושהיה אפשר שהיו ישראל שומעים עם היות הדבור נמשך למשה לפי שאין האות המיחדת מורגשת במוצא השפתים אבל באמרו אליו שהאות המיחדת מורגשת במבטא מורה ייחוד יותר והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו, ע"כ:

עיון יעקב

הא באהל מועד. שהאהל הפסיק שלא היה נשמע קולו לחוץ וכן פירש"י ריש פרשת ויקרא ע"ש אכן למ"ד הא בקריאה האשה יותר אף דהכניסה לענן לא היה רק ששה ימים וצ"ע:

ענף יוסף

ב והא אסתלק ליה ענן משמשה. כיון דלא בא אלא לכסות את ההר בשביל מתן תורה. ואף על פי שעד שלא הוקם המשכן היתה שכינה מצויה. לא היה כל כך ענן כבד כמו אותם ששת ימים

העגן וגו' מלמד שתפסו הקדוש ברוך הוא למשה והביאו בענן דבי רבי ישמעאל תנא נאמר כאן בתוך דכתיב ויבא משה בתוך הענן ונאמר להלן בתוך דכתיב (שמות יד) ויבאו בני ישראל בתוך הים מה להלן שביל דכתיב (שם) והמים להם חומה אף כאן שביל. (ויקרא א) ויקרא אל משה וידבר למה הקדים קריאה לדבור למדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר לחברו אא"כ קוראהו. מסייע ליה לרבי חנינא דאמר רבי חנינא לא יאמר אדם לחברו דבר אא"כ קוראהו.

לאמר אמר (רבי מנסיא בר בריה דרבי מנסיא משמיה דרבי מנסיא) רבה מנין לאומר דבר לחברו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור תלמוד לומר (שם) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר:

ד דף ה ע"ב ביצד הלבישן. כיצד הלבישן מאי דהוה הוה אלא כיצד מלבישן לעתיד לבא. לע"ל נמי לכשיבאו אהרן ובניו משה רבינו יבא עמהם ויאמר אלא כיצד הלבישן למסבר קראי. (ובמסכת זבחים פרק רביעי דף מד ע"ב נאמר כיוצא בזה) תניא רבי (אליעזר) [אלעזר] אומר משום רבי יוסי פיגל בדבר הנעשה בחוץ וכו' אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו הלכה כרבי (אליעזר) [אלעזר] שאמר משום רבי יוסי אמר רב יוסף הלכתא למשיחא אמר ליה אביי אלא מעתה כולה שחיטת קדשים לא ניתני הלכתא למשיחא אלא דרוש וקבל שכר ה"נ דרוש וקבל שכר הכי קאמינא לך הלכתא למה לי (ע"כ):

[דף ז ע"ב "אמר רבה בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה ושעה ק"ו מציץ [דף ח ע"א] ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה על מצחו תמיד שלא יסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה]:

ללשכת

מהרש"א

והיכא דלא כתיב קריאה במפורש כי התם היינו משום דלא שמעו בני ישראל: מלמד שתפסו הקב"ה כו'. ויש לדקדק אמאי לא רמי קראי דאהל מועד גופיה אהדדי דכתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' וכתיב בבוא משה אל אהל מועד וגו' ויש לומר כמפורש במדרש ילקוט והביאו רש"י בחומש דיש ליישב הני רומי' קראי דבא הכתוב השלישי והכריע ביניהם דכתיב כי שכן עליו הענן דכל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס לדבר עמו כפי' רש"י בסוף פרשת פקודי אבל בתוך הענן משמע דעדיין לא נסתלק הענן בא משה בתוך הענן ואין נראה לו לחלק בזה בין אהל מועד ובין סיני ולהכי הוצרך לתרץ דלא יכול משה מעצמו עד שתפסו הקב"ה כו' ותנא דבי ר"י פליג ואמר דנאמר כאן בתוך כו' מה להלן שביל אף כאן שביל דהשתא יש לחלק בין סיני דכתיב בתוך הענן ובין אהל מועד דלא כתיב בתוך ולא הוה התם שביל ולא היה יכול לבא באהל מועד עד שנסתלק הענן כדאיתא התם: אא"כ קורהו כו'. דהיינו שקורהו בשם כי הכא שקרא משה: שהוא בבל יאמר עד כו'. מפרש"י נראה דדריש לאמר במלה מורכבת לא אמור והא' מושכת למטה ולמעלה ולולי פירושו נראה דלאמר כמשמעו דמדאיצטריך לאמר דהיינו שיאמר לאחרים שמעינן מיניה דאם לא אומר לו כן שהוא בבל יאמר והכא בפ' ויקרא ובכמה כתובים לא איצטריך לאמר שיאמר לאחרים דהא כתיב בתר הכי מפורש דבר אל בני ישראל וגו' אלא ללמד ד"א באומר לחברו כו' ונראה עוד בזה ע"פ מ"ש לעיל הא בסיני הא באהל מועד כו' דהשתא בסיני ל"ק להו כיון שהי' הדבור עם כל ישראל וכולם שמעו ולא היה הקריאה למשה רק דרך כבוד שהיה אמצעי ביניהם אבל בתחלת ת"כ שהיה באהל מועד שלא היה הדבור רק למשה למה הקדים הקריאה לדבור וקאמר לימדה התורה ד"א כו' כעין נטילת רשות מחברו לדבר והשתא נמי בהאי קרא קאמר מאי לאמר דכל הני לאמר דכתיבי בסיני יש לפרש כפרש"י בחומש לא ואמור להם והשיבני אם יקבלו כמ"ש וישב משה את דברי וגו' אבל באהל מועד שלא היה הדבור רק למשה וכבר קבלו עליהם מסיני נעשה ונשמע ולא היה צריך לתשובת משה לכך דרשו מיניה ד"א שהוא בבל יאמר כמו לא אמור: ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת וכו'. כתבו התוספות תימה לפרוך מה לציץ שכן השם בגלוי תאמר בתפילין שהן מחופין עור כו' ע"ש מיהו בכמה דוכתין איכא ק"ו ואע"ג דאית ביה שום פירכא גם מה שכתבו ועוד דלציץ איכא שם המיוחד בן ד' אותיות כו' לא הבנתי דבתפילין נמי כותבין כל שם הוי"ה בשם מיוחד בן ד' אותיות ואפשר דאשם שדי שמבחוץ כתבו כן והענין מבואר ע"פ מ"ש בפרק האומר [א] דהציץ הוא רמז על כתר כהונה והתפילין הוא רמז על כתר תורה ואם על כתר כהונה קאמר שיהא נזהר מהיסח

רש"י

שהוא בבל יאמר וכו' ת"ל לאמר. לא אמור הדברים אלא א"כ נותן לו רשות: כיצד הלבישן. סדר הבגדים לאב ולבנים זה אחר זה: מאי דהוה הוה. ומה צורך לנו לשאול: למסבר קראי. דלא ליקשו אהדדי דבצואה כתיב (שמות כט) וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו משמע חגירתם של אב ובנים בסדר אחד ולא הפסיק לבישת בגד אחר בינתים ובעשיה כתיב באהרן (ויקרא ח) ויחגור אותו אבנט בסדר לבישת בגדיו וגמר והלבישו כל הלבושים ואחר כך הקריב בניו והלבישם (וחגרם) [ולא חגר אהרן ובניו בבת אחת]: הלכתא למשיחא. הרי קבע לנו הלכה הצריכה לנו לימות המשיח כשיבנה בית המקדש ועכשיו לא הוצרכנו לה: הלכתא למה לי. הלכה קא מתמהא אבל מגרס לא קשיא לי לפי שתורה היא ודרוש וקבל שכר אבל קיבוע הלכה אינו אלא להורות הלכה למעשה ועכשיו אינו נוהג. ע"כ פי' המאמר ממס' זבחים):

א שבת דף יב ע"א מנחות דף לו ע"ב:

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה ומה ציץ. בפרק האומר (בקדושין דף סו ע"א):

חדושי גאונים

כל שבוע חומש א' אבל לר"ע שלא היה במחנה שכינה ממש ע"כ ס"ל שהיה ק"ך יום שם ולמד התורה במ' יום וזהו ששה שבועות ואף שלא הי' שלמים ג"כ מקלת שבוע ככולו וזהו נגד שיתא סדרי משנה והיינו לפ"ז גם כן אפשר דפליגי אם כל התורה כולה נקרא תורה אחת או שתורה שבע"פ הוא נקרא תורה בפני עצמו וכמ"ש בזה מסכת שבת פ"ב יע"ש ויש לעיין עוד בזה וכמ"ש עוד לפני זה ק"ק דנימא בזה פליגי לענין פרישה משום דלריה"ג ששת ימים מיותר וכמ"ש וע"כ יליף מזה בנין אב לפרישה ומעשה זה היה אחרי עה"ד והיינו משום דס"ל בששי ניתנה עה"ד וא"כ ע"כ היה הענן תיכף מיום א' וששת ימים מיותר אבל למ"ד בשבעה ניתנו עה"ד וא"כ היה הענן מיום שני וכמ"ש וא"כ ששת ימים אין מיותר וכמ"ש וע"כ ס"ל זה היה קודם עה"ד וי"ל (כבוד הבית):

הריטב"א

קול הדבור לא היו שומעים: עד שיאמר לו אמור ת"ל וידבר וגו'. פירוש ודרשינן ליה מהאי לאמר דהכא לאשמועינן דאפילו במקום שיש קריאה ששומעין הקול הדבור הוא בבל יאמר עד שיאמר לו אמור: למסבר קראי. פירוש דאע"ג דמאי דהוה הוה צריכינן למידע פירושא דקראי דלא ליקשו אהדדי ע"כ:

עיון יעקב

הא בדבור ק"ק דהא שם ג"כ כתיב קריאה ואפ"ה הפסיק הדבור: דבי ר' ישמעאל תנא. נראה דגם דבי ר' ישמעאל רוצה לתרץ רומיא דקראי אהדדי ולומר דכשלמאס הקב"ה שכינתו ועשה לו שביל תוך הענן אז בא משה בתוך הענן אבל כשלא נמאס שכינתו וכבוד ה' מלא את המשכן אז לא יכול משה לבא אל האהל כי כבוד ה' מלא את המשכן וק"ל: שלא יאמר אדם דבר לחבירו אא"כ קוראו. אפשר דדוקא דבר קאמר שהוא לשון עז וקשה כדאיתא במכות דף י"א ע"א מפני שכן מצות של תורה מש"ה בלשון אמירה אע"ג דכתיב כמה פעמים סתם לשון דבר ולא קדמה הקריאה יש ללמוד סתם מן המפורש: כיצד הלבישן וכו'. ונראה דהמקשן מתחלה לא מקשה רק דידע רומיא דקראי אהדדי כדמסיק ועלה בדעתו דחד קרא קאי על העבר וחד על עתיד לבא אך דלא ידע הי קרא דלעתיד והי קרא דלהבא וזה כוונתו כיצד הלבישן והתרצן לא הבין כוונתו לכן מקשה לו מה דהוי הוי וכו' וכן בקושיא שניה עד דמפרש כוונתו משום רומיא דקראי ותירץ לו המתרץ בענין אחר וק"ל: (בגמרא דף ח' בפרש"י שם ד"ה וכל אימת דמיתרמי מפרשינן ליה ואע"ג דלא הוי רביעי שלו בשבת ונמצאת הזאתו בטילה שני ימים ע"כ. עיין בהקדמה לאסיפת חכמים שמקשה בשם הגאון נ"ע גדול לפי מ"ש רש"י בעצמו לפני זה ד"ה אלא רביעי אמאי מזינן עליה כו' והזאת שביעי בלא שלישי אין לו כלום. נמצא אי הזאת ז' בלא ג' לאו כלום כן נמי הזאת ג' בלא ז' אינו כלום ולפ"ז היאך פירש א"כ שנמצאת הזאתו בטילה ב' ימים. או ג' ימים בטלה הזאה או רק יום א'. הא כיצד אם חל יוה"כ ביום א' בשבוע. נמצא מפרשינן ליה ביום א' שלפניו נמצא אין מזין עליו ביום ג' משום שלישי דהא השביעי שלו בשבת ואינו יכול להזות ונמצא

ענף יוסף

ימים דלפני מתן תורה. אבל אי אמרינן דויכסו הענן למשה א"כ מסתמא לא הלך לו הענן כל ארבעים יום (תוספות ישנים): ג שהוא בבל יאמר כו' ת"ל וידבר כו'. פרש"י לא אמור הדברים אלא א"כ נתן לו רשות ע"כ. והמהרש"א פי' מדאצטריך לאמר. דהיינו שיאמר לאחרים שמעינן מיניה דאם לא אמר לו כן שהוא בבל יאמר כו'. ולי נראה דגם דעת רש"י כן. וטעות נפל בספרים שבלשון רש"י. לא אמור. צ"ל וא"ו. וצריך להיות לא אמר הדברים אא"כ נתן לו רשות. כלומר

פרהדרין. פקידי המלך: לשכת בלווטי. לשון שרים כך היתה נקראת לשכת שרים: בתחלה. כל ימי שמעון הצדיק שהאריך ימים היו קורין אותה לשכת בלווטי: ומתוך שנותנין ממון לכהונה. מתוך שכהני בית שני היו עומדין ע"י ממון שנותנין על כהונה גדולה למלכי בית חשמונאי: מחליפין אותה כל י"ב חדש. כלומר שרשעים היו ולא היו מוציאין שנתן ועומד אחר תחתיו וכל כהן המתחדש בה סותר אותה ובונה בנין נאה מן הראשון שתהא קרויה על שמו ונמצא מתחלפת כל שנה ושנה: כפרהדרין הללו. שהמלך מחליפן

הדעת מכ"ש בכתר תורה שהיא חשובה מן כתר כהונה ולכך יש בכתר תורה כמה אזכרות ודו"ק: יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש כו'. ר"ל שנים וימים שנגזרו לאדם כפי מזלו אם מעט אם הרבה כפי הגזירה יראת ה' תוסיף לאדם ימים על ימי הגזירה כמו שמצינו בחזקיה והוספתי על ימיך חמש עשרה שנים וכן בהיפך ברשעים שנותיהם שנגזרו להם תקצורנה ועיין בזה בס"פ החולץ [ד] ונקט ימים גבי יראים ע"פ מ"ש פ"ק דסוטה [ה] הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקי' מיום

שם ע"ב ללשכת פרהדרין וכו'. תניא רבי יהודה אומר וכי לשכת פרהדרין היתה והלא לשכת בלווטי היתה אלא בתחלה היו קורין אותה לשכת בלווטי ומתוך שנותנים עליו ממון לכהונה ומחליפים אותה כל שנים עשר חדש כפרהדרין הללו שמחליפים אותן כל שנים עשר חדש לפיכך היו קורין אותה לשכת פרהדרין: ה דף ט ע"א אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מאי דכתיב (משלי י) יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה. יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון שעמד ת"י שנים ולא שמשו בו אלא שמונה עשר כהנים [גדולים]. ושנות רשעים תקצורנה זה מקדש שני שעמד ת"כ שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים צא מהם ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק [א]ופ' שנה ששמש יוחנן כהן גדול ועשר ששמש ישמעאל בן פאבי ואמרי לה י"א ששמש ר' אלעזר בן חרסום מכאן ואילך צא וחשוב כ"א [ואחד] לא הוציא שנתו. (א"ר יוחנן בן תורתא וכ"כ למה לפי שהיו לוקחים אותה בדמים דאמר רבי אסא [ב]תרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא עד דאוקמיה ליהושע בן גמלא בכהני רברבי). ואמר רבי יוחנן בן תורתא [ג]מפני מה חרבה שילה מפני שהיו שם שני דברים גלוי עריות ובזוי קדשים. גלוי עריות דכתיב (שמואל א ב) ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבון את הנשים הצובאות פתח אהל מעד. ואע"ג [ד]דאמר ר'

הריטב"א

ה"ג זה מקדש ראשון שעמד ת"י שנים ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים. והק' ר"ת שהרי עזריה הכהן שמש תחלה בבית ראשון כדכתיב (דה"א ה) הוא עזריה אשר כיהן בבית אשר בנה שלמה ושריה היה אחרון כשנחרב הבית. ואע"פ שיהוצדק בן שריה היה בגלות יהויכין אפ"ה לא היה כהן גדול אלא שדרך המלכים היה שהיה להם בשלחנם בני כהנים גדולים לכבוד ואע"ג דכתיב יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ליהושע הוא שקורא הכהן הגדול שכיהן בבית שני וכמו שמצינו [א] דוד בן ישי מלך ישראל וצא וחשוב מעזריה ועד שריה ולא תמצא אלא ח' כהנים בלבד ולפיכך הגיה ר"ת וגרס ולא שמשו בו אלא ח' כהנים גדולים בלבד ועדיין לא נתחוורו הדברים לר"י ז"ל שהרי צדוק הכהן היה כהן בימי שלמה כדכתיב בספר מלכים ואת צדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר הכהן ומצדוק ועד עזריה היו ד' כהנים גדולים והא דכתיב הוא עזריה אשר כיהן בימי שלמה [לאו למימרא שהוא כיהן בימי שלמה] כי הוא היה בימי עוזיהו [וכשעמד] ורצה להקטיר קטורת בבית המקדש מיחה בו עזריה הכהן ועמד כנגדו ולפיכך כתוב עליו הוא עזריה אשר כיהן וגו' כלומר שכיהן בזרוע כנגד עוזיהו הילכך ה"ג ולא שמשו בו אלא י"ב כהנים בלבד: ר' יוחנן בן תורתא. אמרו בירושלמי שנקרא כן ע"ש שמכר פרתו לנכרי ולא רצתה לחרוש בשבת עד שהלך ולחש לה באזנה: לינאי מלכא. אין זה ינאי שבפ' האומר [ב] בקדושין כי אותו ינאי הוא עצמו היה כהן ולא נתן כהונתו לאחרים אלא תרי ינאי הוו: ליהושע בן גמלא. קשה דהכא משמע שזה לא היה כשר ואילו בפ"ב דבבא בתרא [ג] קתני שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל ויש לתרץ כי אחר כך הכשיר עצמו ואחרים תירצו דתרי הוו. עוד יש לומר דחסיד וכשר היה אלא שהיה שם כהן אחר שהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין או באחד מהם. עכ"ל הריטב"א:

הרי"ף

מ"ד יראת ה' תוסיף ימים. נראה דהוקשה לו בכתוב זה שנכנס בימים ויצא בשנים דהוה ליה למימר יראת ה' תוסיף שנים ושנות רשעים תקצורנה או יאמר תוסיף ימים וימי רשעים תקצורנה לכך דרשוהו במקדש ראשון שמצינו שלא עמד כל כך שנים כמו מקדש שני שמקדש ראשון עמד ת"י שנים ומקדש שני עמד ארבע מאות ועשרים שנים וכל השומע יאמר שהיו זכאים יותר במקדש שני על כן עמד יותר מהראשון לזה אמר דע לך כי אע"פ שלא עמד כל כך הראשון כשני דע לך כי יראת ה' היה לראשונים שהרי הוסיפו ימים הכהנים שבכל אותו זמן לא שמשו אלא י"ח כהנים הרי שהאריכו ימים הכהנים מצד יראת ה' וזה הוסיף ימיהם של הכהנים ובמקדש השני שראית י' שנים נוספות על הראשון דע לך כי היו שהכהנים רשעים ומפני כן תקצורנה ימיהם שכל א' לא שמש יותר משנה אחת וא"כ מ"ש תוסיף ימים ותקצורנה אינו חוזר לקיום המקדש אלא על זמן הכהנים המשמשים וביאור הענין הוא כי מלה של ימים הוא לשון שנה כמו ימים תהיה גאולתו ואלו של מקדש ראשון שהיה בהם יראת ה' הימים שהוא שנה אחת ניתוספו להיות שנים מרובות וז"ש תוסיף ימים להיות שנים מרובות ושנות רשעים נהפכו לימים שהיא שנה אחת על שם שהוא מיום אל יום לתקופת השנה וכן במקדש שני שהיו רשעים תקצורנה ימיהם ולא שמש כל אחד יותר משנה אחת דהיינו שיעור ימים מיום אל יום כמוהו לתקופת השנה ולא היו יותר אלא הצדיקים כגון שמעון הצדיק וחביריו

עיון יעקב

גם ביום ג' אין מזין עליו דהזאת ג' בלא ז' לאו כלום וביום ד' בלא"ה לא מזיקן עליו דלא ביום ג' איכא לספוקי ולא ביום ז' הרי לך ג' ד' ז' שאין מזין עליו ג' ימים וכן בשאר הימים נא וחשוב והמצא או ג' ימים או יום אחד כגון אם פרשוהו ביום ד' שחל יום הרביעי של הפרישה בשבת ויוה"כ ביום ד' הנע"ל ע"כ לשון הקושיא שם. ולענ"ד לק"מ דעכ"פ הזאה ראשונה בשלישי בעי למיעבד כמצותו בזמנו ומה שא"א להזות ביום השביעי אנן מה איכפת לנו והיכא דלא אפשר לא אפשר שהרי הוא רק מעלה בעלמא. ועיין ברמב"ם פי"א מהל' פרה ואע"ג דאם חל ג' בתשרי בשבת בטילה הזאה שלשה ימים הייני שבת ויום ג' ויום ד' כיון דאין לספק בהו לא לשלישי ולא לשביעי שהרי לא נטמא ולא הזה בשבת מ"מ נקט רש"י רק שני ימים דהוא מלתא דפסיקא דכל דלא הוי רביעי בשבת ודאי בטיל לא פחות משני ימים הזאה ודו"ק כי נכון הוא: יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון. הא דבצדיקים קאמר ימים וברשעים קאמר שנים נ"ל משום דלצדיקים מלבד שיש להם אריכות חיים בעוה"ז יש לך אריכות חיים בעוה"ב כי הקרן קיימת לעוה"ב ליום שכולו ארוך להכי כתיב תוסיף ימים משא"כ הרשעים עונשם בעולם הזה בקיצור שנים ואינם נדחים מעוה"ב לגמרי כי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא לכן לא קאמר שהימים תקצרנה וק"ל: משכן שילה מפני מה חרב. אתיא כדאיתא במדרש ילקוט שמואל קפיטל ה' באותו זמן שמת עלי חרב

עין יוסף

ה ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים. ר"ת גריס שמונה כהנים ולא גרס עשר כי לא וחשוב מדברי הימים שכתב עזרא שכתוב שמה (ד"ה א ה) הוא אשר כיהן בבית אשר בנה שלמה בירושלים עד יהוצדק לא תמצא רק שמונה ויהוצדק התשיעי לא קחשיב שהלך בגולה ואמריקן בספרי הגני נותן לו את בריתי שלום שעמדו שמונה נביאים בכל ראש ואו"ר שיש שם כתב שמונה עשר כמו בספרים שלנו מיהו יש גורסים שנים עשר וקחשיב מצדוק שהיה בבנין הבית מסתמא שימש בכהונה גדולה ואחימעץ בנו תחתיו וחשוב ותמצא שתים עשרה עד יהוצדק ומה שכתוב גבי עזריה הוא אשר כיהן בבית וגו' לא בעי למימר שהיה ראש לכהנים אלא ה"פ הוא אשר עשה אותה גערה שגער בעוזיהו שהלך על

ענף יוסף

וזה שמשיגן מתיבת לאמר. וראיה לדברינו. דאילו לנוסחא לא אמור. הוה ליה למימר אלא אם כן אתן רשות. שהרי לפי זה הנוסח. מאמר לא אמור. הוא מאמר השי"ת למשה. אולם לשון הסמ"ג לאוין ט'. לאו אמור בדברים הללו אא"כ נתן לו רשות ע"ש. ולפ"ז צריך לנקד מלת אמור במלאפו"ם ממשקל פעול. ור"ל בדברים הללו נאמר בו לאו ואזהרה. שלא יאמר אלא אם כן כו' (אוי היס):

אמר הבונה שנותנים עליו ממון וכו'. בתר הקב"ה בזרעו של אהרן להיותם כהנים לפניו כל הימים ויהיו עניים בני ביתו למען לא יעמדו עשירים בעלי זרוע בלתי הגונים לשרת בקודש. ועם כל זה בימי מלכי חשמונאי חזר הדבר לכהן על ידי ממון כמו שאמר ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ר"ל שהראשים היו עומדים לשפוט בשחד שהיו נותנים למלך למנותם שופטים והכהנים במחיר שהיו מביאים לו כדי שיעשם כהנים גדולים מורי הוראה. אמנם להיות הסררה והכבוד המבוקש בלי גמול של עובר שאין בו ממש שהלך המליצו על זה כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו כי כן יקרה לרודף אחר גלו שהלל בורח ממנו כן קרה לכהנים גדולים שכל אחד לא הוציא שנתו כדאיתא בגמרא בסמוך:

[א] ריטב"א ד"ה ד"ה זו מקדש ראשון וכמו שמצינו דוד בן ישי מלך ישראל (הפליאה עצומה כי לא נמצא זה בפסוק בכל התנ"ך וכבר האריכתי בזה בס"ך חו"מ סימן מט ואין כאן מקום לקבלן ארוך): [ב] שם בד"ה לינאי. פרק האמור (דס"ו ע"א): [ג] שם ד"ה ליהושע. בפרק ב דב"ב (דף כא ע"א): [ד] מהרש"א ד"ה יראת. בס"פ החולץ. (דף נ' ע"א): [ה] שם בא"ד פ"ק דסוטה (דף יג ע"ב גם בר"ה יא ע"א וקדושין דף לח ע"א):

יד יוסף

א ברכות דף כט ע"א: ב יבמות דף סא ע"א: ג תוספתא מנחות פרק יג: ד שבת דף נה ע"ב

חדושי גאונים

ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים וכו'. כתבו התוס' ריב"א גרים שמונה כהנים וכו' אמנם בכל הספרים ובספרי פ' פנחס ובירושלמי גרסינן י"ח כהנים וכו' ע"ש ואיברא דבספרי שלפנינו הגירסא י"ח כהנים כמ"ש התוס'. אמנם ראיתי בס' סיסר של ר"ת כ"י דף פ"ג ע"ב שהגיה בס"ס שמונה ע"פ קראי דדברי הימים וסיים והכי אמרי' בספרי הנני נותן לו את בריתי שלום שעמדו ממנו שמונה כהנים גדולים בבית ראשון עכ"ל. אלמא דהוא ז"ל הוה גרים בספרי שמונה. וגם גרים בבית ראשון ול"ג בבנין ראשון כנוסחתנו ונוסחת התוס' ועיין בתו' ישנים ובחידושי הריטב"א ומתוך הדברים נראה דמ"ש התוס' בזבחים סוף דף ק"א וז"ל ובספרי מפיק מאת בריתי שלום שעמדו ממנו שמונים כהנים בבית ראשון ושלש מאות בבית שני עכ"ל ט"ס הוא וצ"ל שמונה

מחליפן בכל שנה ושנה חזרו לקרותה לשכת פרהדרין : ששהו את קיניהם. שהיו מביאות במלאות ימי לידתן להטהר לאכול בקדשים והם היו בעלי גאוה והיו מתרשלים בהקרבתם והנשים ממתינות עד שיקריבום ומשהות מלחזור למקומן אצל בעליהן [מבטלים את הנשים מפריה ורביה]: מהשתרע. דריש נוטריקון מהשתרר ריע אחר : שני רעים. שהעמיד מנשה צלם בהיכל : צרה . לשון ריעות כשתי נשים לאיש אחד [וכעסתה צרתה (שמואל א א) ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויקרא יח)] : ראשיה בשחד ישפוטו . סופיה דקרא ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו : עליהם . אמקדש ראשון קאי : ג' גזירות . שדה ועיין ובמות יער : עיין . חרבה במטאטא השמד (ישעיה יד) כמו (שם כח) ויעה ברד מחסה כזב: שנתגלה עונם . לא היו מכסים פשעיהם :

ליוס : [ששהו קיניהן כו' . מפורש פרק במה בהמה : כי קצר המצע מהשתרע וגו' . עי' פרש"י ובפרק חלק מוקמינן ליה באמון שהכניס ע"ז לבית קדשי הקדשים ושם מפורש : נטויות גרון שהיו מהלכות כו' . כולה מלתא מפורש

שמואל בר נחמני א"ר יוחנן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה מתוך [שם ע"ב] ששהו את קיניהם [מיהא] מעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום . בזוי קדשים דכתיב (ש"א ב) גם בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזובח וגו' ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וגו' עד כי נאצו האנשים את מנחת ה':

ו שם [א]מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו שלשה דברים עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. ע"ז דכתיב (ישעיה כח) כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס. מאי [ב]כי קצר המצע מהשתרע (א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן) [[ג]א"ר יונתן] קצר מצע זה (מהשתרע) [מהשתרר] עליו שני רעים כאחד . והמסכה צרה כהתכנס א"ר שמואל בר נחמני (אמר רבי יונתן)כי מטא רבי(יוחנן) [יונתן] להאי פסוקא בכי אמר מאן דכתיב ביה (תהלים לג) כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה. ג"ע דכתיב (ישעיה ג) ויאמר ה' [ד]יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון וגו' יען כי גבהו בנות ציון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות בקומה זקופה ומסקרות עינים דהוו מליין כוחלא[א] עיניהם הלוך וטפוף תלכנה שהיו מהלכות עקב בצד גודל. וברגליהן תעכסנה א"ר יצחק מלמד שהיו מביאות מור ואפרסמון ומניחות במנעליהם ומהלכות בשוקי ירושלים כיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות[ג] עליהם ומכניסות בהם יצה"ר כארס (דעכנא). ש"ד דכתיב (מ"ב כא) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאוד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה' *) [ה]רשעים הם אלא שתלו בטחונם בהקב"ה . אתאן למקדש ראשון דכתיב (מיכה ג) ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל ה' ישענו וגו' [ו]לפיכך הקב"ה הביא עליהם ג' פורעניות כנגד ג' עבירות שבידם שנא' (שם) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער אבל מקדש שני (שאנו בקיאים בו) שהיו עוסקים בתורה ובמצות ובגמ"ח [ז]מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה

*) עי' ג"י הגמ'

עיון יעקב

שילה : אמר מאן דכתיב ביה כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה · ע"ד דאיתא ברבה סוף פרשת קרח כונס כנד מי הים כשברא הקב"ה את עולמו אמר לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית וכו' א"ל א"כ יתערבו מים המתוקין במלוחין א"ל לאו כל אחד ואח' יש לו אוצר בפני עצמו שנאמר באוצרות תהומות וא"כ שפיר קאמר מי שנאמר בו כונס כנד וגו' אפ"ה אין מתערבין מתוקין במלוחין ולכל א' תהום בפני עצמו ואיך יתערב הטומאה אצלו שיעשו המסכה צרה ועיין במהרש"א פרק חלק דף ק"ג ובחידושינו שם : אתאן למקדש ראשון וכו' עד בשחד ישפוטו · ואע"ג דקאמר וקחשיב לעיל ג' עבירות החמורות שחטאו מ"מ ודאי לא באו לידי עבירות גדולות כאלו אם לא שהיו רשעים מתחלה בשאר עבירות ע"ד עבירה גוררת עבירה כמו שכתבנו בנדרים דף ל"ב ע"ש ואם כן לא

הרי"ף

ועוד יש לרמוז שאמר ושנות רשעים לרמוז על מקדש שני וס"ק ושנות דהיינו המקדש השני בשביל שהיו רשעים תקצורנה שנותיהם של הכהנים המשמשים שלא הוציא כל אחד שנתו ובזה ידוקדק דהיל"ל והרשע תקצור שנים כמו שאמר יראת ה' תוסיף ימים : מתוך ששיהו את קיניהם וכו' · כדרשותי בספר כסף מזוקק ביארתי פשטיה דקרא דכתיב אשר ישכבון את הנשים מתיחס לדרשתם ז"ל שכיון ששיהו את קיניהם שלא להקריבם בו ביום היו הנשים עומדות פתח המשכן ושוכבות בלילה ההוא עד הבקר שיקריבו קיניהם וזהו אשר ישכבון את הנשים שעושים לנשים שישכבו וילינו פתח אהל מועד מתוך ששיהו קיניהם שלא הקריבום ולפירוש זה יהיה ישכבון את הנשים כפשוטו מתוך ששיהו קיניהם שאילו לא שיהו אותם והקריבו קיניהם היו חוזרות לבתיהן ולא היו שוכבות פתח אהל מועד וגם הדרשה תדרוש להענש לבני עלי על כך שהעלה עליהם הקב"ה כאילו שכבום ועתה ששיהו את קיניהם ולא רצו להקריבם בו ביום הוא להיותם להוטים אחר גרונם ומקרבן קיני העופות אין להן חלק לאכלה ובקרבן הבהמה היו אוכלים ובא נער הכהן ואמר תנה בשר לצלות וגו' וע"כ היו פונים להקריב הבהמות ודוחים קרבן קינים של עופות עד למחר שלא יהיה שם קרבן מן הבהמות ואז יקריבום: רבי יוחנן בכי מאן דכתיב ביה כונס כנד מי הים נעשה לו המסכה צרה · צריך לדקדק מה זה היה להזכיר כאן שבח זה של כונס כנד מי הים ולא הזכיר שבח אחר של הקב"ה מי שהוא בורא שמים ויוסד ארץ תעשה לו המסכה צרה ונ"ל דדריש בקרא שאמר והמסכה צרה כהתכנס דהיל"ל והמסכה צרה מהתכנס כמו שאמר קצר המצע מהשתרע ולא אמר כהשתרע וגם לדרשת ר' יוחנן קשה מאי כהתכנס היל"ל להתכנס אמנם ביאור הענין שכשעברו ישראל את הים עבר ביה צרה זה פסלו של מיכה ואע"פ כן כונס כנד מי הים דהיינו נגבו כמו נד נוזלים וקרע לישראל הים ועכשיו בימי מנשה שהעמיד צלם בהיכל הוסיף פשע על מה שהעבירו ישראל פסלו של מיכה ביה כי שם לא העמידוהו במקום משכן השכינה אבל מנשה העמיד צלם בהיכל מקום משכן כבודו ית' ובעון זה נחרב המקדש וזה שאמר כי קצר המצע של בית המקדש ונחרב בעון עבודת כוכבים דהיינו מסכת השתרר במקום קדוש ב' ריעים ח"ו להעמיד צלם במקום השכינה ועל זה היה בוכה רבי יוחנן ואומר מה עשו על ככה לעשות הפסל צרה במקום המטרונה שהיא מקום השכינה כמו שעשו על הים שכתוב שם כונס כנד מי הים ונגבו כמו נד נוזלים ושם העמיד פסל מיכה וכאן עשו גם כן כהתכנס כמו בזמן שעשו התכנס כנד מי הים שהעמידו פסל כן עשו גם עתה ולא ידעו ולא יבינו כי שם פסלו של מיכה לא היתה המסכה צרה כי לא היה שם מקום שכינה אבל כאן בהיכל שהוא מקום צרה מלהם לכם לעשות המסכה צרה אצל מקום הקודש: רשעים הם אלא שתלו בטחונם וכו' · קשה להבין מה שאמר כאן רשעים הם אלא שתלו בטחונם שאם תלו בטחונם בהקב"ה איך הוא אומר לכן בגללכם ציון שדה תחרש ועוד כיון שהיו עובדי ע"ז איך אפשר לומר שתלו בטחונם בהקב"ה ונ"ל שבא להוכיח שעל ג' עבירות אלו נחרב המקדש וכי תימא והרי היו בידם עונות אחרים במנשה גם דם נקי שפך מנשה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה' וכתיב נמי ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו וסמיך ליה לכן בגללכם ציון שדה תחרש ואימא שעל כל עבירות אלו נחרב המקדש לז"א רשעים היו כלומר הן אמת שבעבירות של שוחד וקסם וכיוצא בם רשעים היו אבל מ"מ תלו בטחונם בהקב"ה ועל ה' ישענו ולכן אין לומר שעל עונות אלו נחרב בית המקדש כיון שהיו תולים בטחונם בהקב"ה אבל על כנגד ג' עבירות שבידם דהיינו ג"ע שמכחיש השגחת הבורא כדכתיב ועין נואף וגו' לאמר לא תשורני עין שלמעלה וכתיב צור ילדך תשי תש יד הצייר וכן שפיכות דמים ממעט הדמות וכן ע"ז שמכחיש פני בוראו לכן בגללכם על העבירות שבידכם באו שלשה פורעניות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער ועוד כי הג' אחרות של שחד וקסם לא היו בכל ישראל אלא בראשים ראשיה בשחד ובנביאים נביאיה בכסף יקסומו ובכהנים כהניה במחיר יורו וכמו שאמרו אח"כ בשנאת חנם שלא היה בבית ראשון אלא בנשיאי ישראל ואין שלשה פורעניות אלו גורמים חורבן המקדש אלא בשביל ע"ז וג"ע וש"ד שהם בכל ישראל :

עין יוסף

ך מאן דכתיב ביה כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה . פי' שעשו את מסכת זהבם צרה להשם יתברך שכתוב בו כונס כנד מי הים . כאשה שנעשית צרה לחברתה . ששתפו את מסכת זהבם עמו . והזכיר את ה' בכאן בהיותו כונס כנד מי הים . ולא הזכיר שבח אחר של הקדוש ברוך הוא להגדיל התימה . כי איך השוו המסכה שאין בה ממש לכונס כנד מי הים על המזבח להקטיר כדכתיב (ד"ה ב כו) (וילך אליו) [ויבא אחריו] עזריהו הכהן ויאמר לו לא לך עוזיהו להקטיר וגו' תימא קצת אמאי לא חשיב יהוידע הכהן בבית ראשון ושמא אחד מהם היה ויהושע בן יהוצדק הכהן לא חשיב בהכי בית שני וכן יוחנן בן נרבאי בפרק מקום שנהגו (דף נז ע"א) ושמא לא האריכו ימים (תוספות ישנים) :

א תוספתא מנחות פרק יג : ב איכה רבתי פתיחתא כ"ב ויק"ר פרשה יז : ג סנהדרין דף קג ע"ב : ד עיין שבת דף סב ע"ב ויק"ר פרשה י"ז שיש שנויים שם : ה שבת דף קלט ע"א ע"ש : ו שבת שם : ז מפני שנאת חנם הוא השנא' הכנוסה בלב. כי אם היה השנאה תלויים בדבר מה על כל דבר פשע שעשה חברו כנגדו לא היה מטמין שנאתו בלבו אלא היה מגלה שנאתו לעין כל כיון שיש מקום ופתחון פה לשנאה זו. אבל אם הוא שנאת חנם אז בהכרח יצניע אותה השנאה בקרבו ובהתוועדו עמו יחדיו שלום ידברו כי אין לו במה לתלות השנאה ההיא. ושנאה כזו א"א להתפייס לעולם וא"א לרצות ועי' תוס' ב"מ דף ל' ע"ב ד"ה לא :

חדושי גאונים

כהנים בבית ראשון ובמקום שמונה טעות סופר לכתוב שמונים והוא כגירסת ר"ת. דלגירסת י"ח כמה נדחקו התוס' כאן ות"י והריטב"א גרסי י"ב והכל משום קראי דד"ה ושמונים אינו צודק כלל וקשה על רב פמ"ר בספרו כתנות אור ריש פ' פנחס שהחזיק בג"י שמונים וישב ודרש על פי זה עיין שם (פתח עינים) : מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו ג' דברים . ע"ז ג"ע ש"ד וכו' . ומבלי האריך בהערו' נאמר כי להיות מדותיו יתברך מדכ"מ וראינו היו בחורבן הבית ג' פורעניות שספר הכתוב לכן בגללכם וגו' . ע"כ באה השאלה מקדש ראשון מפני מה חרב. כי היא שאלה כוללת על הפורעניות שבאו בחורבנו . והשיב כי היה זה לג' עבירות שבידם . ויראה כי הם ז"ל הוציאו שלשת' מאומרו לכן בגללכם. כי נודע שרש גלל יש לו ג' מובנים . א' מלשון גלגול וסבוב וממנו נגזר שהוא לשון סבה . הב' לשון גלל ומאוס. הג' לשון

המתורגמן, א) פארבע, ג) געשפריצט.

ביניהם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות ע"ז וג"ע וש"ד . ובמקדש ראשון לא היה שנאת חנם והכתיב (יחזקאל כא) מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספוק אל ירך ואמר ר' אלעזר אלו בני אדם שאוכלים ושותין זה עם זה ודוקרים זה את זה בחרבות שבלשונם ההוא בנשיאי ישראל הוא דהואי שנאמר (שם) זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי וגו' ותניא זעק והילל יכול לכל ת"ל (שם) היא בכל נשיאי ישראל (מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספוק אל ירך). רבי יוחנן ורבי אלעזר קאמרי תרוייהו ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קיצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם:

ז שם אמר רבי יוחנן טובה צפרנן של ראשונים מכריסן של אחרונים א"ל ר"ל לרבי יוחנן אדרבה אחרונים עדיפי דאע"ג דאיכא שעבוד מלכיות קא עסקי בתורה (א"ל באר תוכיח שחזרה למשה ולא חזרה ליהושע איכא דאמרי) א"ל בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים שאלו את רבי אלעזר ראשונים גדולים או אחרונים אמר להם תנו עיניכם בבירה . איכא דאמרי אמר להם עדיכם בירה . רשב"ל הוה קא סחי[א] במיא דירדן אתא רבה בר בר חנה יהיב ליה ידא א"ל אלהא סנינא[ב] לכו דכתיב (שיר ח) אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף וגו' אם חומה אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו . מאי ארז אמר עולא ססמגר . מאי ססמגר א"ר אבא בת קול . כדתניא *משמתו נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל ועדיין [היו] משתמשין בבת קול . ורשב"ל מי משתעי בהדי רבה בר בר חנה השתא ומה רבי אלעזר [ג]דמרא דארעא דישראל הוה ולא הוה משתעי רשב"ל בהדיה דכל מאן דהוה משתעי בהדי ר' שמעון בן לקיש בשוקא יהבין ליה עסקא בלא סהדי בהדי רבה בר בר חנה משתעי אמר רב פפא שדי גברא בינייהו אי ר"ל [הוה] וזעירי אי רבה בר בר חנה [הוה] ורבי אלעזר :

רש"י

נתגלה קיצם.(ירמי' כט)לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם:אחרונים לא נתגלה עונם . בני מקדש שני רשעים היו בסתר : בירה . בית המקדש : עדיכם בירה . בנין הבית עד לכם בדבר שאינו חוזר לנו וחזר לראשונים : דסנינא לכו. לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא ומנעו שכינה מלשוב לשרות בבית שני : נמשלתם ככסף. שאינו נרקב כן לא הייתם חסרים שכינה : כדלתות . שער שיש בו שני דלתות פותח אחד וחברו סגור כך עליתם לחצאין : שהרקב שולט בו . מקצתו תולעת אוכלתו מתוכו ומקצתו קיים כך קצת חזון שכינה היה שם וכולו לא היה שם : מאי ארז . מאי נמשלתם לארז דקאמר: אמר עולא ססמגר.שהשם מכתתו ומגררו מבפנים : ססמגר שם התולעת : מאי ססמגר. כלומר למה נמשלו בבית שני לססמגר לענין שריית שכינה : א"ר אבא בת קול. נשתייר להו כאשר נשאר מן הארז מקצת מעט : גברא בינייהו . או את הרוחץ תחליף או את פושט היד : או ר"ל . שהיה רוחץ וזעירי פושט היד או

מהרש"א

במסכת שבת פ"ו]: [ללמדך ששקולה שנאת חנם כו' . כמפורש פרק הנזקין בעובדא דקמצא ובר קמצא שהוא היה תחלת החורבן ע"ש]: לפיכך הביא עליהם הקב"ה ג' כו' כנגד ג' כו' . כי האי סוגיא איתא פ' תולין[א]והכא משמע דג' עבירות הן עבודה זרה ושפיכות דמים וגלוי עריות אבל התם לא משמע כן אלא דקאי אג' עבירות שהוזכרו בהאי קרא ע"ש פרש"י וג' פורענות כו' מפורש שם : מגורי וגו' שאוכלין כו' . מגורי הוא מלשון דירה כמו בבית מגורי דהיינו שהאדם דר עמהם ואוכל ושותה עמהם ולא ידע להזהר ממנו ועי"ז הם דוקרין זה לזה בחרבות שבלשונם נגד אחרים דבחרב ממש דהיינו שפיכות דמים לא ה"ל למתלי באדם שדר עמהם : אחרונים שלא נתגלה עונם כו' . כדלעיל שהיה להם שנאת חנם בלב ולפנים כאילו אוהבים כדאמרי' שאוכלין ושותין זה עם זה כו' ועונש זה קשה יותר מעון שבגלוי כהך דאמרי'[ב]דעונשהגנב קשה טפי מעונש גזלן דזה השוה כבוד קונו לכבוד הבריות וזה לא וכו' ויש ליישב דלא תיקשי ההיא דאמרי'[ג]דילבש אדם כו' וילך למקום שאין מכירין אותו ויעבור עבירה בסתר ואל יתחלל ש"ש בפרהסיא : טובה צפרנן של כו' . משל בבהמה שאין בה דבר קשה כצפורן שבה ואינו ראוי לכלום ואין בה דבר רך ככריסה כן השפל בראשונים הוא יותר טוב מחשוב שבאחרונים וכעין זה בב"ר פ' מ"ז צפרנן של אבות ולא כריסן של בנים : א"ל בירה תוכיח כו' . עפ"ה כי לא לאדם הבירה כי לה' אלהים וגו' שהוא רמז זאת הבירה לה' במדת הרחמים שחזרה בבית ראשון ואלהים הוא רמז על מדת הדין בבירה זו בבית שני שעדיין לא חזרה : כחומה כו'. נראה לפרש לפי מה שמפורש בקרא שהיו צריכין חומה בירושלים בימי עזרא מפני שלא עלו כולם והיו בה אנשים מעט להשמר מפני אויבים בלי חומה כדכתיב ונבנה חומת ירושלים וגו' וכתיב הבונים בחומה וגו' באחת ידו עשה במלאכה וגו' וז"ש אם עשיתם עצמכם כחומה דהיינו שהייתם עולים כולכם ולא הייתם צריכין חומה אז נמשלתם ככסף שאין רקב כו' דהיינו שהיתה הנבואה נשאר ביניכם עכשיו שלא עליתם כולכם וצריכים חומה להשמר מפני האויבים והמיעוט שעלו עשיתם עצמכם כדלתות דהיינו לשמור רק פתחי העיר נמשלתם כארז כו' שהנבואה נסתלקה מכם ועי"ז אמרו בפ' חלק[ד]ופ' א"נ[ה] עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה מכאן שהיו ראוים ישראל לעשות להם נס בימי עזרא אלא שגרם החטא היינו גם שיהיו נשמרים בלא חומה אלא שגרם כו' היינו שלא עלו כולם:[ססמגור כו'.עי' פרש"י ובערוך פי' הארז מגור מן השם שאין שולט הרקב בכל עץ כמו

עין יעקב

קשה קושית מהרש"א מפ' תולין וק"ל : אחרונים שלא נתגלה עונם · לפי שהיו עונות שבין אדם לחבירו ובזה מכסה פשעיו לא יצליח כדאיתא לקמן דף פ"ו ע"ב וחלק לבם עתה יאשמו משא"כ במקדש ראשון היו כאגודה אחת : אמר ר"י טובה צפורנן של רשעים מכריסן של אחרונים · ר"י אזיל לשיטתו דאמר גם כן בעירובין דף נ"ג לבן של ראשונים כפתחו של אולם וכו' וצ"ל הטעם כמו דאמרינן אינו דומה שומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד ומשה למד מפי הגבורה ידע יותר מכולם ואחר כך יהושע ששמע מפי משה רחוק יותר מדבור הקב"ה לא היה לבו פתוח כל כך וכן דור אחר דור מתמעט והולך וק"ל כמ"ש בעירובין פ"ג דף נ"ד : שחזרה למשה ולא חזרה ליהושע · אף דזו אינו סותרת לראיית ר"ש לקיש דהא בימי יהושע גם כן לא היה שעבוד מלכיות מ"מ הוא סיוע לטעמו דר"י שכתבתי כסמוך כיון שמשה למד מפי הגבורה עצמו וק"ל : ראשונים גדולים או אחרונים ·

ענף יוסף

ז עדיכם בירה . זה מכוון למאי דאיתא בירושלמי ובשו"ט סוף קפיטל קל"ד וז"ל א"ל לרבי אלעזר דורות האחרונים כשרים מן הראשונים . א"ל עדיכם בבית הבחירה יוכיחו . אבותיכם העבירו את התקרה שנאמר ויגל את מסך יהודה . אבל אנו פעפענו את הכותלים שנאמר האומרים ערו ערו עד היסוד בה עכ"ל : בשם המאור הגדול כמהר"ר דוד ז"ל אב"ד וכ"מ דק"ק אמסטרדם : טובה צפרנן של ראשונים וכו' . פירושו ע"פ מה דהובא בספר ע"מ עשרה הרוגי מלכות היו ניצוצות גדולות וקדושות והם באו מעשר טיפות זרע שיצאו מעשרה אצבעות של יוסף הצדיק דרך הצפרנים במעשה אשת פוטיפר שנאמר ויפוזו זרועי ידיו לזה אמרו טובה צפרנן של ראשונים ר"ל מעלת ראשונים כ"כ גדולה שאפילו מה שיצאו מהן דרך צפרנים שלא במקום קדושתן הראוי לצאת הם טובים מכריסן של אחרונים ר"ל אפילו מה שיצאו מהאחרונים דרך כריסן והוא מקום קדושה הראוי לצאת שם . הראשונים טובים מהם כדאיתא מעלת עשרה הרוגי מלכות שאין כמותם והוא נכון (חדושים מעין יעקב) : דמרא ארעא דישראל היה כו' . כתבו תוספות פי' לא היה מתחיל לדבר עמו . אבל כשרבי אלעזר היה מתחיל לדבר עם ריש לקיש היה משיב לו ע"כ . ומדקדקים העולם מאי בעו התוס' בזה . ונראה דהנה יש לדקדק עוד איך היה משיב לו שמא יבא אחד שלא ראה שהתחיל לדבר עמו ויסיב ליה עיסקא בלא סהדי . עוד קשה הלא אמרינן במסכת בבא מציעא דאמר רב אשי אפילו לדיד . א"ל כ"ש מר דטריד בגרסי ומשתלי .

עץ יוסף

שהוא גם מפורסם. עוד יש לומר לפי שהכל מודים שהקדוש ברוך הוא יחיד על ידי נסים שבימים כדאי' במס' עבודת כוכבים ולכן הזכיר כאן כונס כנד מי הים (יפ"ת):

המתורגמני. א) האט זיך געבאדעט. ג) פיינדעט.

[א]מהרש"א ד"ה לפיכך . פ' תולין (דף קלט ע"א) : [ב] שם ד"ה אחרונים . דאמרינן (ב"ק דף עט ע"ב) : [ג] שם דאמרינן (חגיגה דף טז ע"א): [ד] שם ד"ה נמשלתם . בפ' חלק (דף לח ע"ב) : [ה] שם ופ' א"נ (דל"ו ע"א גם בברכו' דף ז ע"א) :

יד יוסף

א סוטה דף מח ע"ב סנהדרין דף יא ע"ב: ב גיטין דף יט ע"ב נדה דף כ ע"ב :

חדושי גאונים

ספר ומגלה . וכאן נשתמשו ממנו בב' המובנים הראשונים. כי אין לשלישי מבוא בכאן . אם הראשון שהוא כמשמעו לשון שנה . נודע כי הוא יתברך שנה לכל הנמצאי' והם מסובבי' ממנו . ולזה בהיותנו מקבלים אלהותו ית' אנו מודים היותו שנה ראשונה. אמנם כל עובדי פסל אשר יתליפוהו באל אחר . בזה יורו כי הם מחזיקים את פסליהם לשנתם ועילתם . כי אין מקום לעבוד אלא למי שהוא שנה לכל לא למסובב . ועל זה אמר בגללכם ר"ל בעבור מה שהוא שנה שלכם שאתם מחשיבים אותו לשנה ועילה אצלכם היא הע"ז . ועוד מלשון גלל ומאוס הוא על הג"ע כי בהם נאמר ובגלולי מצרים אל תטמאו. ומזה שלשון עצמו גלל בא הרמז על ש"ד כי חלל חרב נופל בארץ נמאס ונתעב כאומרו על פגרי גלוליכם. ואמר ועמשא מתגולל בדם. וישעיה עליו השלום אמר מגוללה בדמי' . ונוכל ג"כ לומר כי גם הע"ז נרמזה בזה שלשון של גלל כאמרנו להעביר גלולים מן הארץ ובמלכים ויעבדו את הגלולים וגו' . הנה כי שלשתם נרמזו במלת בגללכם. ואמר לפיכך הביא הקב"ה ג' פורעניות כנגד ג' עבירו' כלומרהסתכל

ח שם כי אתא לקמיה דרבי יוחנן א"ל לאו היינו טעמא דאי נמי סליקו כולהו בימי עזרא לא שריא שכינה במקדש שני (ולא היה מידי) דכתיב (בראשית ט) [א]יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם (ויהי כנען עבד למו) [דף י ע"א] אף ע"ג דיפת אלהים ליפת אין השכינה שורה אלא באהלי שם. ופרסאי מנ"ל דמיפת אתו. דכתיב (שם י) בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס. גומר זה (גמרמיא) *) [גרממיא]. מגוג זה (גומתא) [קנדיא]. ומדי (כמשמעו) [זו מקדוניא]. יון (זו מקדוניא) . [כמשמעו] . תובל זו בית אינקי. משך זו מוסיא . [ב]ותירס פליגי בה ר' סימאי ורבנן [ואמרי לה ר' סימון ורבנן] חד אמר זו (תורקי) [בית תרייקי] וחד אמר זו פרס (שם) ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא תני רב יוסף [תירס זו פרס. סבתה ורעמה וסבתכא. תני רב יוסף] סקיסתן גויתא וסקיסתן ברייתא בין חדא לחדא מאה פרסי והיקפן אלפא פרסי (שם) ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער בבל כמשמעה ארך זו (ארכש) [אריכות] ואכד זו בשכר וכלנה זו (ניכר) [נופר נינפי]. (שם) מן הארץ ההיא יצא אשור (ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח) [ג]תני רב יוסף אשור זה סילק ויבן את נינוה כמשמעה . רחובות עיר זה פרת דמישון. ואת כלח זו פרת דבורסיף . ואת רסן בין נינוה ובין כלח היא העיר הגדולה רסן זה (איקניספן) [אקטיספון] . היא העיר הגדולה [ד]איני יודע אם נינוה העיר הגדולה או רסן היא העיר הגדולה כשהוא אומר (יונה ג) ונינוה היתה עיר גדולה וגו' הוי אומר נינוה העיר הגדולה . (במדבר יג) ושם אחימן ששי ותלמי (וגו') [ילידי הענק תנא] [ה]אחימן מיומן[א] שבאחיו . ששי שמשים את הארץ כשחיתות[ג] . תלמי שמשים את הארץ תלמים תלמים . ד"א אחימן בנה ענת. ששי בנה אלוש . תלמי בנה תלבוש. ילידי הענק שמעניקין את החמה בקומתן :

*) מדינה וגומר וכן בכולם וכ"ה בת"י .

רש"י

רבה בר בר חנה פושט היד ורבי אלעזר היה רוחץ: כי אתא . ריש לקיש לקמיה דר' יוחנן וספר לו כך אמרתי לפלוני: אע"פ שיפת אלהים ליפת . שזכו פרסיים לבנות בית שני אין השכינה שורה אלא במקדש ראשון שבנה שלמה שבא מזרעו של שם: סקיסתן גויתא וסקיסתן ברייתא . אסבתה ואסבתכא קאי ששמם שוה והם מחוז מוקף הרים והחיצונה מקפת את הפנימית ורחוקה פנימית מן היקף החיצונה לכל צד ק' פרסי והיקף החיצונה אלפא פרסי : מן הארץ ההיא יצא אשור . שלא להיות בעצת דור הפלגה : ושם אחימן . אידי (דנקט) [דדרש] שמות נקט נמי להאי: שמשים את הארץ כשחיתות . בפסיעותיו ושפי לשון (איכה ג) השאת והשבר והשי"ן אחת לבדה שורש לתיבה : תלמים . כשורות המחרישה.ד"א. ל"ג:מעניקין את החמה. דומה שאורו נוקב ועולה בחלון הרקיע (יש מפרשים שקודם הנך החמה שעדיין לא היתה נראית בשום מקום בעולם היתה נראית בענקי' שלהם מפני גבהותן וי"מ שאפילו כשנשקעה החמה ולא נראית החמה בעולם עדיין היתה נראית בענק שלהם מפני רוב

מהרש"א

בארץ ע"ש בכל הענין] : אע"ג דיפת אלהים ליפת כו' . ולפי זה לא יהיה יפת מלשון תרגום מלשון הרחבה כפירוש רש"י בחומש אלא יפה ממש דהיינו שהמקדש נקרא כך כמ"ש מציון מכלל יופי וכתיב יפה נוף משוש וגו' . ואמר דאין השכינה שורה אלא באהלי שם כו' אמר אהלי בלשון רבים דהיינו שריית השכינה במעשה ידינו כוננה עלינו דהיינו במשכן ועוד מעשה ידינו כוננהו הוא בנין המקדש ראשון וק"ל : [גומר זו גרממיא כו'. ר"ל שם מדינה של גומר הוא גרממיא וכן בכולם וכ"ה בתרגום ירושלמי ובת"י ושום אפרכיותיהם כו' ע"ש]:תירס זו פרס כו' . וכפרש"י בחומש וכתב הרא"ם בב"ר ומה שפירש זה השם לבד ולא כו' מפני שמדי ופרס סמוכות זו לזו כו' עכ"ל ע"ש ונעלם ממנו סוגיא דשמעתין דאדרשה דלעיל אע"ג דיפת אלהים ליפת וגו' דהיינו שזכו פרסיים לבנות המקדש קאמר מגלן דפרסאי מיפת קאתי ומייתי דתני תירס זו פרס ורש"י נמי בחומש שהביא הך דרשה דהכא דיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהי' מלך פרס את בית שני הוצרך לפרש נמי דתירס זו פרס שהיה מבני יפת וק"ל : אשור זו סילק כו'. בפ"ק דכתובות מייתי ליה אקרא ונהר השלישי חדקל ההולך קדמת אשור וגו' ניחא דהוא משמע שם העיר כמפורש בתוספות שם ובחדושינו ע"ש אבל הכא מייתי ליה אקרא דמן הארץ ההיא יצא אשור וגו' שהוא שם האיש כפירוש רש"י שיצא שלא להיות בעצת דור הפלגה הוא מגומגם קצת מאי מייתי עלי' אשור זו סילק שהוא שם העיר ולולי פירוש רש"י הכא נראה לפי סוגית תלמודנו הכא דמן הארץ ההיא יצא אשור וגו' נמי משמע ליה שם העיר ועי' בפי' הרמב"ן ודו"ק : אם נינוה העיר הגדולה אם רסן כו'. מאמר זה איתא ג"כ בב"ר וכ' הרא"ם ע"ז ולא הבינותי דבריהם כי הי' להם להסתפק גם בכלח הסמוכה למלת גדולה עכ"ל גם בכאן נעלם ממנו סוגיא דהכא דהא תלמוד ערוך הוא בידינו והוא כתבו בשם ב"ר וגם הדבר שהניח בקושיא הרגישו בו התוס' ותירצוהו דאדרבה משום דמינה סליק אם איתא דעלה קאי לא הל"ל היא העיר וגו' אלא העיר הגדולה עכ"ל ועוד נראה כיון דהקדים בקרא דלקמיה גם בהאי קרא את נינוה קודם לכלח ליכא לספוקי כלל בין נינוה ובין כלח דודאי נינוה יותר גדולה מכלח כיון שהקדימה בקראי אבל ברסן שבא ליתן סימן היכן היא בין נינוה ובין כלח איכא למימר שפיר דהיא העיר הגדולה אי לאו האי קרא ונינוה היתה גו':[ושם אחימן וגו' מיומן שבאחים כו'.מפורש

ענף יוסף

ממילא אפילו להסיד שבחסידים אסור להלוות בלא עדים . עוד קשה וכי היה רבי אלעזר נחשד בעיני ר"ש לקיש כל כך . גם קשה למה אמר בגמרא עיסקא ולא אמר מעות . על כן נראה דה"פ בגמרא . דאיתא במס' בבא בתרא רב דימי אייתי גרוגרות בספינתא . שלחו לרב אדא בר אהבה לתהות בקנקנו אי צורבא מרבנן הוא נקיטו ליה שוקא פי' למכור סחורה שלו קודם לכל אדם . בעי מיניה כו' ולא פשט ליה ולא נקיטו ליה שוקא . ואיתא בירושלמי ריש לקיש הוה חריף טובא גם במסכת בבא מציעא דאמר רבי יוחנן לר"א בן פדת את כבר נקיטא בתמיה . ממילא ריש לקיש שהיה חריף גדול ואם שאל איזה קושיא לא' ולא תירץ הקושיא בעצמו . מסתמא היה זה חכם גדול . וסבר ריש לקיש שיתרץ לו יותר מרווח ממה שיכול ריש לקיש לתרץ . וזה פי' הגמ' מאן דמשתעי ריש לקיש בהדיה פי' ששאל לו איזה דבר בדברי תורה יהבינן ליה עסקא פי' למכור סחורה שלו קודם . כמו דאמר שם נקיטו ליה שוקא . וכי נתנו לו השוק . אלא דקאי על מכירת סחורה . ה"ה הכא נתנו לו שימכור סחורתו בלא סהדי . שלא היה צריך עדות אם הוא ת"ח גדול או לא . ולזה פירשו התוס' זו ראיה היא אם ריש לקיש שאל לאחד היינו שהוא התחיל לדבר אבל אם אחד התחיל לשאול לריש לקיש . זה אינו ראיה שזה האיש אדם גדול . ממילא ה"ה הכא דאמר ריש לקיש אלהא מיניה לכו למאי נפקא מיניה אמר לו דבר זה דהרי זה מעוות לא יוכל לתקן מה שקלקלו בימי עזרא . אלא שרצה לשמוע ממנו פירש אחר על מקרא זה כדאמר כאן לקמן רבי יוחנן אמר לאו היינו טעמא . לכן מקשה הגמרא מי משתעי ריש לקיש בהדיה רבה בר בר חנה לידע ממנו פירש אחר על האי קרא (בית לוי) :

עץ יוסף

ח גומר זה גרממיא כו'. הולך להודיענו שמכל אחד מהשמות הנזכרי' נהיה אומה אחת וירשו מחוז אחד כמו שמדי הוא שם מחוז ידוע . וזה משום דכתיב מאלה נפרדו איי הגוים . דמשמע שמכאן היה פרוד האיים והמחוזות שמכל א' היה מחוז אחד . דאם לא כן מאלה נפרדו הגוים מיבעי ליה . דאיים מאן דכר שמייהו (יפ"ת) . וכן איתא בתרגום דרב יוסף ריש ד"ה ושום אפרכויתהון (פי' ושם מדינתהון) אפריקי וגרמניא כו' וע"ש שיש שם כמה שנויים מבכאן : ותירס פליגי בה רבי סימאי ורבנן כו' . ובב"ר ריש פ' ל"ז אי' תירס רבי סימון אמר זו פרס . רבנן אמרי ותרקי . ובתרגום דרב יוסף כתב על משך ותירס . ומוסייא ותרקי . והוא כרבנן דבב"ר הנ"ל : כשהוא אומר ונינוה היתה עיר גדולה וגו' . וה"ה מדכתיב תחלה קום לך אל נינוה העיר הגדולה . אלא ניחא ליה למנקט עיר גדולה לאלהים שמורה יותר על הגדלות ע"ד כהררי אל . ועוד דמפרש מהלך שלשה ימים . וליכא למימר דאה"נ דנינוה גדולה . ומכל מקום היא העיר הגדולה קאי ארסן שגדולה ממנה . דא"כ הגדולה מהן מבעי ליה אבל מדכתיב הגדולה סתם משמע דליכא אלא גדולה אחת והשאר לא יתוארו בגדולה כלל (יפ"ת) :

יאיע

[א] מהרש"א ד"ה

אשור . בפרק קמא דכתובות (ד"י ע"ב):

יד יוסף

א מגילה פ' ע"ב ב"ר פרשה לו :
ב ב"ר ריש פ' ל"ז :
ג כתובות דף י ע"ב :
ד ב"ר פרשה לו :
ה עי' במדבר רבה פרשה טז סוטה דף לד ע"ב וירושלמי סוטה פרק אלו נאמרין :

חדושי גאונים

כי ג' פורעניות אלו תמצאם מכווני' כנגד אלו ג' עבירות ואם אינם שומרים הסדר. כי כנגד ג"ע בא להם ליון שדה תחרש . כי נודעהיות מושאל שם חרישה למשגל וכבר ראית מ"ש הרא"ב"ע ז"ל על פ' בחריש ובקציר תשבות כי הי' מי שרצה לפרש שאסו' לבעול בשבת . ואמר כי כמו שהם היו חורשים בשדה שאינה שלהם בזנות נשי חבריהם כן ציון כשדה תחרש מזולתם וכנגד ש"ד תהיה ירושלים לעיים לשבת ההרוגים שיהיו שם בכל עבר ופנה גל של עצמות . וכנגד ע"ז תחת הבמות שהיה להם להקטיר לשם ה' והיו מקטרים לע"ז . תהיה לבמות יער . באופן שבא הכל מכוון מדכ"מ . ועתה שאל בית שני שאדרבא היו עוסקים בתורה לדבקות בו יתברך ולא בע"ז . וזהירים במצותיו ממילא נזהרי' מג"ע. וגומלים חסדים אלו עם אלו וכ"ש שהם רחוקים משפוך דם חבריהם . למה חרב. והשיב לפיות בהם עון שנ"ח ונתן להם אותו הפורעניות ללמדך ששקולה היא כנגד כלם . ובאר כי שנאה זו היתה מהמין הנפסד . שלא היה דבר שמראים אותו בגלוי והכל יודעים היות חברו שונא לו . אלא היה ביניהם בינם לבין עצמם בקרבם שמור בלבם ולא היו מראין אותו. והנה מקשן הגמרא הי. שנור מתחלה כי

המתורגמן, א) דער אויסגעצייכנטע, ג) גריבער.

ט שם א"ר יהושע בן לוי אמר רבי עתידה רומי שתפול ביד פרס שנאמר (ירמיה מט) לכן שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל יושבי תימן אם לא יסחבום צעירי הצאן וגו'. מתקיף לה (רבא) [רבה] בר עולא וממאי דהאי צעירי הצאן פרס הוא דכתיב (דניאל ח) האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס ואימא יון דכתיב (שם) והצפיר השעיר מלך יון. כי סליק (רב אבא) [רב חביבא בר סורמקי] אמרה קמיה דההוא מרבנן א"ל ומאן דלא ידע פרושי דקראי מותיב תיובתא לרבי מאי צעירי הצאן זוטרא דאחוהי דתני רב יוסף תירס זו פרס. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה בר אלעאי עתידה רומי שתפול ביד פרס ק"ו ממקדש ראשון ומה מקדש ראשון שבנאוהו בני שם והחריבוהו כשדים נפלו כשדים ביד פרסיים מקדש שני שבנאוהו פרסיים והחריבוהו רומיים אינו דין שיפלו רומיים ביד פרסיים. אמר רב עתידה פרס שתפול ביד רומי. א"ל רב כהנא ורב אסי לרב בנאי ביד סתוראי[א]) א"ל אין [א]גזירת מלך היא איכא דאמרי אמר להו אינהו נמי קא סתרי בי כנישתא תניא נמי הכי עתידה פרס שתפול ביד רומי חדא דסתרי בי כנישתא ועוד גזירת מלך היא שיפלו בונים ביד סותרים (ואמר) [דאמר] רב יהודה אמר רב [ב]אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות רומי תשעה חדשים בכל העולם כולו שנאמר (מיכה ה) לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל (וגו'):

דף יא ע"א תנו רבנן [ג]בשעריך אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות יש בהם חובת מצוה למקום משום שנא' (דברים ו) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

י שם [ד]אמר רבי יהודה מעשה בארטבון אחד שהיה בודק מזוזות בשוק העליון של צפורי ומצאו קסדור אחד ונטל הימנו אלף זוז [ה]והא אמר ר"א שלוחי מצוה אינן נזוקין היכא (דשכיחא) [דקביעא] היזקא שאני דכתיב (ש"א טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו':

שם ע"ב תניא אידך [ו]בית הכנסת ובית השותפין ובית האשה מטמאין בנגעים פשיטא מהו דתימא (ויקרא יד) ובא אשר לו הבית לו ולא לה לו ולא להן קמ"ל. ואימא הכי נמי אמר קרא (שם) בבית ארץ אחוזתכם אלא לו למה לי [ז]למי שמיחד ביתו לו שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר שאין לו הקב"ה מפרסמו כשמפנה את ביתו פרט למשאיל כליו לאחרים:

דף יב ע"א [ח]תניא מה היה בחלקו של יהודה הר הבית הלשכות והעזרות ומה היה בחלקו של בנימין אולם והיכל ובית קדש הקדשים ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין ובה היה המזבח בנוי. ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבולעה בכל יום שנאמר (דברים לג) חופף עליו כל היום [ט]לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן [והאי תנא סבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים]:

רש"י

רוזנבסוקן):אמר ריב"ל אמר רבי גרסי':אמרוה קמיה דההוא מרבנן. להאי אתקפתא דרבה בר עולא: נפלו כשדים ביד פרסיים. בלשאצר שהיה מכשדים נפל ביד דריוש המדי וכורש הפרסי הרגו: אחד שערי מדינות. יש מדינה מוקפת הרים ויערים בכמה פרסאות ואין יוצאין ממנה אלא דרך שערים כגון ארץ הגר: בארטבון. שם האיש ואמרי לה ע"ש האומנות: קסדור. שם פקידות הוא כמו סרדיוט או שומר: דקביעא היזקא. עלילת המושל מזומנת תמיד: איך אלך. למשוח את דוד על פי הדבור: למי שמיחד ביתו לו. שכלי תשמישו מיוחדין לו ואינו משאילן לשכנו וכו' שהנגעים באים על צרות העין: הר הבית הלשכות והעזרות. לד המזרחי רוחב הר הבית ועזרת נשים כולה ועזרת ישראל כולה אחת עשרה אמה של מקום דריסת רגלי הכהנים (ולהלן רגלי) [להלן מרגלי] ישראל ושם המזבח מתחיל משם ולמערב בחלקו של בנימין אלא שבמקום מושב המזבח יוצאה רצועה מחלקו של יהודה ונכנסת לקרן מזרחית דרומית: חופף. כאדם המתחכך מחמת שאינו משיג תאותו לשון כזיר לא יחוף ראשו: אושפיזכן. שהיה הארון

מהרש"א

במס' סוטה פ' אלו נאמרין]: דכתיב והצפיר השעיר כו'. אע"ג דכה"ג כתיב גבי חורבן בבל שמעו עצת ה' אשר יעץ על בבל וגו' אם לא יסחבום צעירי הצאן וגו' והתם ע"כ על פרס נאמר שהם החריבו בבל וארץ כשדים ולא יון מ"מ בהאי קרא דגבי חורבן אדום אימא דהיינו יון שהוא בכלל צאן שהוא לשון כולל מין כבש ומין עז: זוטרא דאחוהי כו'. ר"ל זוטרא בבני יפת דהיינו תירס שהוא פרס: רומי שתפול ביד פרס כו'. ובפ"ק דע"א [א] אמרי' דהני תרי מלכות חשיבי ומשכה מלכותייהו עד דאתא משיחא היינו עד סמוך לביאת משיח אבל אחר כך סמוך לביאת משיח תפול רומי ביד פרס וכ"כ התוס' שם למ"ד דעתידה פרס שתפול ביד רומי ע"ש: [אין בן דוד בא עד כו'. מפורש פרק חלק: היכא דקביעא היזקא שאני כו'. מפורש פ"ק דפסחים: ורצועה היתה יוצאת כו'. מפורש פ' איזהו מקומן ע"ש]: ירושלים לא נתחלקה לשבטים.

ויתישב

הרי"ף

אריב"ל א"ר עתידה רומי שתפול ביד פרס וכו'. כתב רש"י אריב"ל אמר רבי גרסינן לכאורה אפשר דגריס רבי ולא רב משום דלקמן אמר מאן דלא ידע פרושי קראי מותיב לרבי ומיהו הא לאו מלתא דאי גרסינן הכא אריב"ל אמר רב גם לקמן גרסי' מאן דלא ידע פרושי קראי מותיב לרב אבל מ"ש רש"י ז"ל גרסינן אמר רבי הוא דרב אמר לקמן עתידה פרס שתפול ביד רומי והכא אמר איפכא עתידה רומי שתפול ביד פרס לכך גריס

עיון יעקב

כ"מ אי אמרי' אהרון חביב או הראשון חביב: א"ל אין גזירת המלך היא. משום דאדום מעלי טפי מפרסיים כדאמרינן בגיטין דף י"ז או בטולך או בטולא דבר עשו: היכא דקביעא היזקא שאני. עי' בחידושי'

ענף יוסף

ט אמר רבי יוחנן כו' עתידה כו' מק"ו כו'. צריך טעם דלמה הוצרך רבי יוחנן לק"ו ולא סגי ליה בילפותא דיליף ריב"ל מקרא דצעירי הצאן. ויותר קשה לרב דפליג וקאמר אדרבה דעתידה פרס שתפול ביד רומי. והשתא מאי דריש בקרא דאם לא יסחבום צעירי הצאן. וי"ל דרב ורבי יוחנן סברי כדאמר רבי פנחס בשם רבי שמואל ב"נ (בב"ר פרשה ע"ג סי' ה') שאמר שם מסורת היא שאין שעיר נופל אלא ביד בניה של רחל הה"ד אם לא יסחבום צעירי הצאן ולמה הוא קורא אותם צעירי הצאן שהם צעירים שבשבטים עכ"ל (באר אברהם):

עץ יוסף

ט אחד שערי מדינות. עי' רש"י ובתוספות ישנים:

י בארטבון שם איש. ואמרי לה על שם האומנות (רש"י) היינו שהיה בודק המזוזות אם המה טובים. ושתי תיבות הן באר טבי' מלשון באר היטב (רמת שמואל) ובערוך פי' שהיו קורין אותו כן על שם עירו: קסדור. פי' שליש (ערוך) והמוסף הערוך כ' בלשון רומי חוקר ושופט של אנשים פושעים הוא נקרא קסדור:

י אושפיזכן. שהיה הארון נתון בחלקו (רש"י) דברים הללו לא זכיתי להבין כי הש"ס עשה המסובב סבה ואת הסבה מסובב. שהרי הארון היה בחלקו של בנימין (והיינו קדשי קדשים) קודם שהיה מצטער לבלוע גם את הרצועה הנזכר. ולמה א"כ אמר הש"ס שנתהווה בחלקו לפי שהיה מצטער לבלעה. ואולי כוונת הש"ס בזה כי אף שהיה קדשי קדשים בחלקו מאז עכ"ז לא היה הארון נתון שם בחלקו אם לא היה מצטער לבלוע את הרצועה שבמזבח ג"כ. אבל אחר שהיה חופף על הרצועה. לפיכך נעשה אושפיזכן לגבורה.

[א]מהרש"א ד"ה ד"ה רומי. בפ"ק דע"ז (ב' ע"ב):

יד יוסף

א משום דרומיים מעלי טפי מפרסייס כדאמרינן בגיטין דף יז או בטולך או בטולא דבר עשו: ב סנהדרין דף צח ע"ב: ג ילקוט שמואל רמז קכד: ד ילקוט שם: ה פסחים דף ח ע"ב קדושין דף לט ע"ב חולין דף קמב ע"א: ו תוספתא דנגעים פ"ו: ז ערכין דף טז ע"א ועי' ויק"ר פרשה יז: ח מגילה דף כו ע"א זבחים דף נג ע"ב ודף קיח ע"ב אדר"נ פרק לה זוהר סוף ספר בראשית דף ע' בהשמטות. תנחומא סוף פרשה ויחי. ספרי חלק ב פיסקא שנ"ב: ט עי' סוטה דף לז ע"א:

חדושי גאונים

עון השנ"ת עם היותו קשה וידע שנמצא במקדש ראשון. מ"מ אינה עבירה כ"כ חמורה ראויה לעונש כבד כאשר היה שם. וכ"ש שאין להשוותה לאותם הג' עבירות ולמנותה אצלם. אמנם עכשיו שמשמע היותה שקולה כשלשתם. הקשה כי אחרי שנמצא גם במקדש ראשון. אם כן היו ראויים לעונש כפול ממה שבא להם. ותי' כי היה בראשון בנשיאים בלבד ולכן לא עשה כ"כ רושם כמו בשני. ור"י ור"א רצו לתרץ זה באופן אחר ואמרו ראשונים שנתגלה עונם וכו'. ירצה כי שנ"ה הראשונים לא היתה ממין של אחרונים. כי של ראשונים לא היתה מאותה שבלב. אלא היו מגלים אותם ומראים בחוץ מה שבלבם. ועם שהוא רע ומר. אינו רע כ"כ. ולכן נתגלה קצם כלומר נתן קץ וסוף ליסורין שלהם לזמן מוגבל. אמנם האחרונים שהי' שעון שלהם בשנ"ת מכמין

המתורגמן, א). דיא בויער דורך דיא האנד דער צערשטערער

[א]מהרש"א ד"ה ליהושע . בפרק לא יחפור (דכ"א ע"א):

יד יוסף

א חולין דף קלד ע"א הוריות דף ט ע"א תו"כ ויק"ר פרשה כו תנחומא סדר אמור ירושלמי יומא פרק א תוספתי' פ"א : ב יבמות דף סא ע"א ולעיל סי' ו' וע"ש ובהריטב"א עוד יש לומר דודאי יהושע כ"ג היה החכם שבכולם והיה ירא שלא ימנו אחר שאינו הגון לכן שלח למרתא לשחד שימנו אותו . א"כ שפיר מוכח מזה שהיו בבית שני כהנים גדולים שאינם מהוגנים ע"פ ד"ת דאל"כ למה צריך לשחד שימנו אותו הא בלאו הכי היה מונין אותו שהיה ההגון שבכולם :

חדושי גאונים

שבלב בלתי גלוי כי היו מכסין אותו שלא נתגלה לחוץ עונש . לכן לא נתגלה קלס ונגזרו יסוריהם לזמן הרבה. ובעו"ה נתארך כ"כ שעדיין לא באנו עד קצו. ובזה ידוייק אומרו ראשונים שנתגלה עונש בלשון יחיד שאם על העברו' שהזכיר למעלה בראשון ידבר הול"ל עונותיהם כי שלשה היו (בינה לעתים):

אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו שנאמר הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו כו' . מקשי' העולם דהאי אחרים כו' אומרים הוא מיותר לכאן . דהקושיא היה מדברי סת"ק . ולפע"ד כ"ל בהקדים לדקדק עוד והוא דל"ל ל מקשה להביא ראיה לקושייתו זו . דזהו ודאי ופשיטא דאין מוקמי' כה"ג שלא למד כלל (וכמ"ש בשבת פ"ב דא"ל הילל לגוי כלום מעמידים כה"ג אלא למי שיודע כו') וא"כ לא ה"ל להמקשה למימר אלא ומי מוקמינן כהאי גוונא ותו לא וצ"ל להביא ברייתא כלל . לכן נלע"ד דהעיקר מה

מהרש"א

ויתיישב בזה שני הפסוקים שאמר דוד באו גוים בנחלתך וירמיה אמר נחלתנו נהפכה לזרים כי ירמיה אמר נחלתנו וגו' על כלל א"י שנחלקה לשבטים משא"כ דוד אמר באו גוים בנחלתך על ירושלים שלא נתחלקה לשבטים וזה שמסיים ביה טמאו את היכל קדשך וגו' : והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי כו'. דרשו כן משום דה"ל למכתב והכהן המשיח תחתיו כמ"ש במקום אחר בפ' לו וע"כ דרשו בו שיהא גדול כו' בנוי בכח בחכמה כו' שהם המדות טובות שזכין מאב לבן כמ"ש במס' עדיות ואחרים דרשו גדלהו משל אחיו כו' היינו דמאחיו לא איצטריך דסגי באם הוא גדול במעלות אלו גם אם אחיו גם כן גדולים: ליהושע בן גמלא כו' . בפרק לא יחפור [א] משמע שהיה לו מעלות החכמה שהוא תיקן להושיב מלמדים בכל עיר ועיר מ"מ מייתי מיניה שהיה דרכם בבית שני למנות כ"ג ע"י ממון ואפשר שנמנו גם אחרים בכ"ג על ידי ממון שלא היה להם חכמה : שיהא מכיר ורגיל כו' . אינו כראה דר"ל שיהא מכיר במיני' הללו דודאי כל אדם מכיר אותן שפיר ויש לפרש דר"ל דמעבירין לפניו אותן פרים ואילים וכבשים שנקרבין בו ביום דהיינו פר של אהרן לחטאת ופר של מוספין לעולה ואילים היינו אילו ואיל העם ואיל של מוספין וע"י זה יזכור את עבודתו בהן ויכיר את כ"א מהם להבחין בהן לאיזה עבודה כ"א הוא מוכן וג' שעירים נמי דהיינו שני שעירים של העם ושעיר המוספין היה ראוי ג"כ להכיר בהן ולהבחין בעבודתם כתנא דברייתא אלא דתנא דמתני' סבר כיון דעל חטא קאתי חלשא דעתיה כו' כדלקמן : ולא כל דבר שמביאין לידי טומאה כו' . ובירושלמי פריך והלא מן הנסים שבבית המקדש הן כמ"ש ביו"ד נסים ולא אירע קרי לכהן גדול

רש"י

הארון נתון בחלקו: אישי. אדוני: קורין לפניו בסדר היום . בפ' אחרי מות וכן כל ז' הימים: שיהא מכיר. מתבונן בבהמות העוברות לפניו לתת אל לבו הלכות סדר היום: במקדש ראשון· לא העמידו כה"ג אלא ע"פ התורה כהנים מהוגנים: מרתא בת בייתוס . אלמנה עשירה היתה וקידשה יהושע בן גמלא ונתנה ממון לינאי המלך ומינהו להיות כ"ג: תרקבא. חצי סאה תרי וקב: דינרי . זהובים : דיילא . שוטר המלך : בשוקא קמיה לא תחליף . מתוך שהוא מכירך בתחלה בקי הוא בך ובעושרך ובמעשיך לגבות ממון בעלילה : [זב תולין לו במאכל . אם אכל מאכל הרבה מכל מין שהוא תולין לומר שמחמת רוב מאכל ראה ואינו זב לטומאת שבעה ולקרבן דכתיב (ויקרא טו) בשרו ולא מחמת אונסו אבל בעל קרי טמא באונס דאין קרי וזוב באים ממקום א' ואין מראיהן שוה שהזוב דומה למי בצק של שעורין ואינו קשור אלא כלובן בילה המוזרת ושכבת זרע קשור כלובן בילה שאינה מוזרת (נדה דף לה:): אין מאכילין אותו. בימי בדיקתן]: השחליים. קרסו"ן הלגלוגות

גמרא

יא דף יח ע"א **משנה** מסרו לו זקנים מזקני ב"ד וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כהן גדול קרא אתה בפיך שמא שכחת או שמא לא למדת. ערב יוה"כ בשחרי' מעמידין אותו בשערי המזרח ומעבירים לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה . כל שבעת הימים לא היו מונעים ממנו מאכל ומשתה ערב יוה"כ עם חשכה לא היו מניחין אותו לאכול הרבה מפני שהמאכל מביא [את] השינה : **גמ'** בשלמא שמא שכח לחיי אלא שלא למד מי מוקמינן כי האי גוונא [א]והתניא (ויקרא כא) והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי בכח בעושר בחכמה אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו תלמוד לומר והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו . אמר רב יוסף לא קשיא הא במקדש ראשון הא במקדש שני דאמר ר' (יוסי) [אסי] [ג]תרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא (עד) [על] דאוקמיה ליהושע בן גמלא בכהני רברבי :

פיסקא ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים . תנא אף השעירים ותנא דידן מ"ט לא תני שעירים כיון דעל חטא הוא דאתי חלשא דעתיה א"ה פרים נמי על חטא הוא דאתי וחלשא דעתיה פר כיון דעליו ועל אחיו הכהנים הוא דאתי באחיו הכהנים אי איכא איניש דאית ביה מילתא מידע ידע ביה ומהדר ליה בתשובה בכולהו ישראל לא ידע . אמר רבינא היינו דאמרי אינשי אי בר אחתיך דיילא (ניהו) [הוי] חזי בשוקא קמיה לא תחליף :

שם [ת"ר זב תולין לו במאכל וכל מיני מאכל אלעזר בן פינחס אומר משום ר' יהודה בן בתירא אין מאכילין אותו לא חגב"י ולא גב"ם ולא כל דברים המביאין לידי טומאה לא חגב"י לא חלב ולא גבינה ולא ביצה ולא יין גב"ם מי גריסין של פול ובשר שמן ומורייס[א]) ולא כל דברים המביאין לידי טומאה] :

שם **תנו רבנן** חמשה דברים מביאים את האדם לידי טומאה ואלו הם השום [שם ע"ב] והשחלים והחלגלוגות והגרגיר[ג]) והביצים. (מ"ב ד) ויצא אחד אל השדה ללקט אורות תנא משמיה דרבי מאיר זה גרגיר. אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן אורות שמאירות את העינים. אמר רב הונא המוצא גרגיר אם יכול לאוכלו אוכלו ואם לאו מעבירו

עין יעקב

בחידושינו קדושין דף ל"ט: **אחרים** אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו· הא דהוצרך להביא אחרים י"ל דבלאו הכי הייתי אומר דאם כל הכהנים הם ע"ה וזה חכם קצת שהוא גדול מהם מקרי גדול מאחיו מדיוקא דמ"ס ועושין אותו כ"ג אבל עכשיו דקאמר דהמ"ס מאחיו אתי

הרי"ף

הכא אריב"ל אמר רבי ולקמן גרסינן אמר רב : **בשלמא** שמא שכח לחיי אלא שלא למד וכו' עד הא במקדש ראשון הא במקדש שני · וצריך לדקדק מנ"ל דיהושע בן גמלא לא למד דלמא היה יודע ולמד אלא שהיו גדולים ממנו ומשום תרקבא דדינרי מינהו ינאי מלכא ולעולם במי שלא למד לא היו ממנים אותו לכ"ג וי"ל דכיון שכתוב והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בחכמה ואם היה כהן אחר גדול ממנו בחכמה לא היו יכולים למנות ליהושע בן גמלא ואם היה יהושע בן גמלא גדול מכולם בחכמה למה הוצרך לתת תרקבא דדינרי לינאי כדי שימנוהו כ"ג והלא בלא כסף היו צריכין למנותו מצד חכמתו וכיון דלא נתמנה אלא מפני הממון ונתבטל מה שאוה הכתוב והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול בחכמה

ענף יוסף

שהיה הארון נתון בחלקו · ומאז נקרא זה המקום בית ק"ק וצ"ע · ולשון הכותב רפ"ד דמגילה נעשה אושפיזכן כו' שהיתה שכינה במערב כו' ששם הארון בחלקו (אי הים) :

עין יוסף

יא **שיהא** גדול מאחיו בנוי כו' . ובתנחומא סדר אמור סימן ד' חשב גם ובשנים . אבל בתורת כהנים וברמב"ם חשבו במקום ובשנים דליתא בתנחומא ובמראה . ופירשו בנוי הוא בסדר האברים . ומראה הוא בלובן ואודם משוער . ועכ"פ לפי דעת התנחומא והת"כ והרמב"ם היה גדול מאחיו בחמשה דברים . ודייקו כן מדה"ל לכתוב והכהן גדול . או והכהן הגדול מאחיו . לכן דרשו והכהן ה' גדול מאחיו . ועי' מ"ם בתנחומא שם : **בשוקא** קמיה לא תחליף . הערוך פי' אי בר אחתיך דיילא כו' פי' הוא הממונה על המכס חזי קמיה לא תחליף שהוא יודע כל מה שעשית ויתפסך לדין עכ"ל : **השחליים** קרסי"ן (רש"י)

אמר הבונה ה' דברים מביאין כו' · האדם החכם עיניו בראשו להשמר מלגרות יצר הרע בעצמו ע"י שום אחד מהחושים ובחוש הטעם גם שהותרו לו כמה מאכלים כמו שיזכר מהמזיקים לבריאת הגוף כן ישמר מהרעים לבריאת הנפש ולכן מאלו ומאלו הזהירונו חז"ל בכמה ממאמריהם ועל זה אמרו והתקדשתם והייתם קדושים קדש עצמך במותר לך כי הפסוק הזה נאמר סוף פרשת שמיני אחרי אזהרות המאכלות האסורות כלומר לא לבד כאשר אמרתי לכם אל תשקצו את נפשותיכם כי גם במותרים והתקדשתם · וכזה יובדל האדם מן הב"ח בלתי מדברים להבחין בין מאכל ומאכל וכבר פירשו ז"ל במדרש קהלת כי יש דברים הרבה מרבים הבל על דברים כאלה המביאים לידי קרי דסיפיה דקרא כי מה יותר לאדם מן הב"ח אם לא ידע להבחין ביניהם ויבא לידי טומאה :

המתורגמן. א) זאלצוואסער. ג) ארטען געוועכסע.

על גבי עיניו אמר רב פפא בגרגירא מצרנאה. אמר רב גידל אמר רב אבסנאי לא יאכל ביצים ולא יישן בטליתו של בעל הבית:

שם רב א)כי מקלע[א] לדרשיש מכריז מאן הויא ליומא ר"נ כי מקלע לשכנציב מכריז מאן הויא ליומא והתניא רבי אלעזר בן יעקב אומר לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת שמא יזדווגו זה (וזה) [אצל זה] ונמצא אח נושא את אחותו ב(ואב נושא בתו) וממלא כל העולם כולו ממזרות ועל זה נאמר (ויקרא יט) ומלאה הארץ זמה. אמרי רבנן קלא אית להו. גוהאמר רבא תבעוה להנשא ונתפייסה צריכה לישב ז' נקיים רבנן אודועי הוו מודעי להו מקדם הוו מקדמי (להו) ומשדרי שלוחי ואבע"א ייחודי הוו מייחדי להו דלפי שאין דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו:

יב שם משנה מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה (והוליכוהו) [והעלוהו] לעליית בית אבטינס והשביעוהו ונפטרו והלכו להם וא"ל אישי כ"ג אנו שלוחי ב"ד ואתה שלוחנו ושליח בית דין משביעין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך הוא פורש ובוכה והם פורשין ובוכין [אם הוא היה חכם דורש ואם לאו תלמידי חכמים דורשים לפניו ואם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו ובמה קורין לפניו באיוב ובעזרא ובדברי הימים זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל]:

דף יט ע"ב גמרא הוא פורש ובוכה שחשדוהו בצדוקי והן פורשין ובוכין הדאמר

רש"י

הגלגלות פילפו"ר גרגיר ארוג"א: מצרנאה. הגדל על המצר שאין סביבותיו זרע אחר שיכחיש כחו: לא יאכל ביצים. שמביאים לידי קרי ומתגנה על בני הבית: ולא יישן בטליתו של בעל הבית· שהוא מתכסה בה ביום שלא ימצא עליה קרי: כי מקלע לדרשיש. כשהיה רגיל לילך: מאן הויא ליומא. יש אשה שתהא לי לימים שאתעכב כאן ותלך לאחר מכאן: זה אצל זה. בן שיוליד במדינה זו עם בת שיוליד במדינה אחרת: רבנן קלא אית להו. ושמם קרוי על בניהם: צריכה לישב ז' נקיים. מיום שנתגלית שמא מחמת חימוד ראתה דם: ייחודי. בעלמא ואין נזקקין להן אלא שהכנוי אשה אינו מתאוה כמו מי שאין לו אשה: [מתני' מסרוהו זקני בית דין. שקראו לפניו בסדר היום: לזקני כהונה. ללמדו חפינת הקטורת המוטלת עליו ביום הכפורים שנא' (ויקרא טז) ומלא חפניו קטרת סמים וגו' ועבודה קשה היא כדלקמן (דף מז:): בית אבטינס. היו עושין את הקטרת כותשין אותו ומערבין סממנים: והשביעוהו. שלא יהא צדוקי לתקן מבחוץ ולהכניס בפנים כדאמרי' בגמ' (דף יט:): אישי. אדוני: הוא פורש ובוכה. מפרש בגמרא (שם): אם היה חכם דורש. בדבר הלכה כל ליל יום הכפורים שלא יישן ויראה קרי: ואם לאו. חכם הוא ויודע להבין ולשמוע דבר הלכה ואינו יודע לדרוש דורשין לפניו: באיוב ובעזרא וכו'. שהן דברים ממשיכין את הלב לשומען ואין שינה חוטפתו]: גמ' שחשדוהו בצדוקי. לתקן הקטרת לתת אותה על מחתת האש בהיכל ולהכניסה אחרי כן לבית קדשי הקדשים שכך אומרים

מהרש"א

ביום הכפורים ומפני א"ר אבין ע"ש לא תנסו ור"י בר בון דאמר כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני: [וע"ז נאמר ומלאה וגו'. ר"ל בדוגמא זה כתי' גבי לא תחלל את בתך להזנותה וגו' דהיינו שאין זרע הזונה ידוע מי שהוא אביו ונמצא באים לישא את קרובם האסורים להם וק"ל]: במי ששכן שמו בבית הזה וכו'. נקטו האי לישנא הכא בשבועה זו שלא ישנה לעשות כצדוקים דפרשה זו במעשה יוה"כ כתיב וכן יעשה וגו' השוכן אתם בתוך טומאותם ומיניה ילפינן בפ' הוציאו לו [א] בשילה ובבית עולמים מנין ת"ל השוכן אתם וגו' ע"ש: קורין לפניו באיוב כו'. לגבי תשעה באב דאסור ללמוד תורה הותר לקרות באיוב דיש בו דברים המצערים נפש שומען ומ"מ הם ממשיכים הלב לשומען ולא יבא לידי שינה ועי"ל דה"נ קורא בו הכ"ג ביוהכ"פ כדי שיתקלבו לשוב בתשובה שלימה כמ"ש בפרק היה קורא [ב] בר"מ כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר סוף אדם למות כו' אשרי מי שגדל בתורה כו':

[א]מהרש"א ד"ה במי. בפ' הוציאו לו. (דף נג ע"א): [ב] שם ד"ה קורין בפ' היה קורא בר"מ כי הוה מסיים (ודע דשם בגמרא [דף יז ע"א] לפנינו איתא רבי יוחנן אבן בע"י שם איתא ע"ש):

יד יוסף

א יבמות דל"ז ע"ב: ב ביבמות דף לז ע"ב ובילקוט וברמב"ם פכ"א מהלכות אסורי ביאה דין כט ובטור ושו"ע אה"ע ס"ס ב' ליתא להני שלשה תיבות: ג יבמות דף לז ע"ב נדה דף סו ע"א: ד לקמן דף סז ע"א כתובות דף סב ע"ב יבמות דף לז ע"א: ה שבת דף לז ע"א ע"ש:

חדושי גאונים

שהביא המקשה הברייתא הוא משום דברי אחרים דמיניה עיקר הקושיא הוא. והוא דהנה מדברי הת"ק דברייתא יש להוכיח להיפך דמוקמינן לכ"ג אפי' שלא למד כלל דהא אמרינן והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בכל המעלות בכח ובנוי ובחכמה ובעושר. ואם כן להת"ק קפדה התורה על כל המעלות האלו וא"כ אם נמצא כהן שיש בו ג' מעלות. והכהנים האחרי' לית בהן רק ב' מעלות בודאי מוקמינן להאי שיש בו ג' מעלות. וא"כ תמצא לפעמים כהן גדול שלא למד כלל. כגון אם הי' גדול מאחיו (באחיו) בכח ובנוי ובעושר. ושאר הכהנים אף שהם לומדים. מ"מ הני מעלות דזה הכהן הם מרובים ולדידיה הוא דמוקמינן. והשתא שפיר מסכתת ליה לכ"ג שלא למד. ולא קשה למתני' דידן. דאתיא כת"ק דברייתא. אלא דמדברי האחרים על כרחך מוכח דקפדינן למוקים כהן גדול שיהא למדן. דהא אחרים אומרים גדלוהו משל אחיו. ועל זה קשה למה לי' לגדלו משל אחיו. נוקים את מי שיש בו רוב המעלות:

הכותב

משביעין אנו כו'· כתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה משביעין אותו על דבר שא"א לאדם שיראהו זולתו ובאותה שעה לא יוכל שום אדם לדעת מה שהוא עושה כמו שנאמר וכל אדם לא יהיה באוהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו ומפני זה היו משביעין אותו ע"כ. והריטב"א ז"ל פי' משביעין אנו

הרי"ף

מאחיו א"כ ג"כ מי שלא למד הוה מתמני בכספא ומיהו קשה דלמא היה יהושע בן גמלא הוה אל כהנים אחרים בחכמה ושקולים הם וכדי להקדימו על שאר הכהנים השוים לו עיילה תרקבא דדינרי לינאי מלכא וצריך לומר דקים ליה לגמרא דלא למד יהושע בן גמלא: הוא היה פורש ובוכה שחשדוהו בצדוקי וכו'· כדרך שהצדוקים עושין פרש"י שהיו דורשין כי בענן כי אם בענן אראה וכתיב ברישא דקרא ואל יבא בכל עת אל הקודש ומשמע כי בענן עשן הקטרת יבא ואז אראה על הכפורת· ביאור דברי רש"י הוא שהצדוקין היו טועים לדרוש לא יבא כ"א בענן שביאת כ"ג לפנים תהיה בעשן הקטורת דהיינו שכבר ניתן על האש ועלה עשנו ובו יכנס לפנים ולפי דרשתם יהיה כי בענן לשון אלא בענן הקטרת יבא ורש"י ז"ל בא לדחות דרשת הצדוקים מהכרח רישא דקרא דאמר אל יבא בכל עת דדייקינן מיניה לא יבא בכל עת אלא פעם אחת בשנה ואילו כתיב לא יבא כי בענן היה אפשר לדרשת הצדוקים לא יבא אלא בענן הקטרת אבל כיון דברישא דקרא נאמר ואל יבא בכל עת אל הקדש ולא כתיב התם כי בענן מכאן אתה דורש לא יבא בכל עת אלא פעם אחת בשנה בלבד ולא ימות ומאי דכתיב אחר כך בסיפא דקרא כי בענן לא קאי אואל יבא דרישא דקרא כדי לדרוש לא יבא אלא בענן רק הוא ענין אחר דקאמר כי בענן אראה להודיע כי בהקטרת הקטרת והעלאת העשן אז אראה בגילוי שכינה ולא קודם וז"ש רש"י ז"ל וכתיב ברישא דקרא ואל יבא כלומר היאך ידרשו הצדוקים ואל יבא אלא בענן כיון שאל יבא הוא רישא דקרא והא דכתיב כי בענן הוא בסיפא דקרא והפסיק בינתים בלא ימות ואם היה נכתב סמוך לו היה מקום לדרשתם ועכשיו אנו דורשים כי בעשן ענן הקטורת אז אראה וז"ש רש"י ומשמע כי בענן עשן הקטורת כלומר משמעות המקרא הוא ענין בפני עצמו ולא קאי ארישא דקרא דואל יבא· וכפי זה צריך להגיה בלשון רש"י שלא לגרוס ומשמע כי בענן עשן הקטרת יבא כי זו היא דרשת הצדוקים אלא ה"ג ומשמע כי בענן עשן הקטורת אז אראה ואם באנו לקיים דברי הגירסא ה"ק דכלפי שאמר ואל יבא בכל עת אמר כי בענן לומר שהעת שיבא הוא ביום שמכניסין לפנים ענן הקטרת יבא והיינו כי בענן בעת שיש שם לפנים ענן עשן הקטורת יבא ואז אראה:

עיון יעקב

אתי ללמוד שמגדלין משל אחיו מקשה שפיר ועיין במהרש"א: ה"ק ליה משביעין אנו על דעתינו· והא דנקט במתני' לשון שלוחינו היינו לומר לו שיסבור שהוא שלוחנו ולא שלוחא דרחמנא דאף לפי דעתו דעת הצדוקים שס"ל שעיקר מצוה מן התורה לתקן מבחוץ מ"מ

עין יוסף

והמוסף הערוך כתב פי' ירק חם ויבש וטעמו חד ומועיל לפתוח האיברים אטומים: רבנן קלא אית להו. ושמם קרוי על בניהם. וכן פסק הב"י בא"ע סוף סימן ב'. והרא"ש לא הביא את זאת להלכה. וי"ל דס"ל דלפי תירוץ האחרון כאן בגמרא ייחודי הוו מיחדי להו ולא בא עליה נדחה תירוץ קמא שאני רבנן דפקיע שמייהו (ב"ש): רבנן אודועי הוו מודעי להו. וכן המחבר פסק כן בא"ע שאם הודיע תחלה שהוא נושא אותה לימים ידועים מותר. והטור הביא דין זה בשם הרמב"ם. והקשה הב"י על הטור שכתב דין זה בשם הרמב"ם הא מבואר כן בש"ס דאמר ר' נחמן מאן הויא ליומא. ותירץ הט"ז דיש לומר לפי התירוץ האחרון שם דאמר רבנן ייחודי הוו מיחדי ולא בא עליה נדחה תירוץ קמא וליומא אסור אפילו אם הוא מודיע. אלא הרמב"ם פוסק אף לפי המסקנא לא נדחה זאת ומותר אם מודיע. לכן הביא הטור דין זה בשם הרמב"ם:

אמר הבונה רב כי מקלע כו'· לא כל דבר שעושה איש תורה ות"ח מן הדברים הנראים נוטים לתאוות העולם יאות לעשותו כל הדיוט מההמון כי להם המתקדשים והמטהרים בכל יתר הנהגת חייהם נכון לעשות מה שיש לחשוב שיעשהו גם הוא לקדושה וטהרה כזה וכזאת החכמים האלה להסיר עצמם מחטא אפילו ימים מועטים לא היו רוצים לעמוד בלי אשה אבל לשאר העם הורו שלא הותר להם כן ורמזו זה באמרם רבנן קלא אית להו שהגם שזו היתה תשובה לענין דינא למה בסקנו לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וכו' מ"מ כוונו ג"כ לומר שהחכמים שמם יוצא שודאי לתכלית טוב ידוע אלה הם עושים ואין להדמות אליהם בכך וכל שכן לאיבעית אימא ייחודי הוו מייחדי להו·

המתורגמן, א) איינגעמראפפען.

(ריש לקיש) [ריב"ל] כל החושד בכשרים לוקה בגופו וכל כך למה [א]שלא יתקן מבחוץ ויכנים מבפנים כדרך שהצדוקין עושין . [ב]תנו רבנן מעשה בצדוקי אחד שתקן מבחוץ והכנים לפנים ביציאתו היה שמח שמחה גדולה פגע בו אביו א"ל בני אף על פי שצדוקין אנו מתיראין אנו מן הפרושים . אמר לו כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה (ויקרא טז) כי בענן אראה על הכפורת אמרתי אימתי יבא לידי ואקיימנו עכשיו שבא לידי לא אקיימנו . אמרו לא היו ימים מועטים עד שמת והוטל באשפה והיו תולעים יוצאות מחוטמו . ויש אומרים ביציאתו ניגף . דתני רבי חייא כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך וחבטו [א] על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו שנאמר (יחזקאל א) ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל :

שם [א"ר זכריה בן קבוטל כו' : מתני ליה רב חנן בר רבא לחייא בר רב קמיה דרב אמר רבי זכריה בן קפוטל ומחוי ליה רב בידיה קבוטל ונימא ליה מימר ק"ש הוה קרי וכי האי גוונא מי שרי והא"ר יצחק בר שמואל בר מרתא הקורא את שמע לא ירמוז בעניו ולא יקרוץ בשפתותיו ולא יורה באצבעותיו ותניא ר' אלעזר חסמא אומר הקורא את שמע ומרמז בעיניו ומקרץ בשפתותיו ומראה באצבעותיו עליו הכתוב אומר (ישעיה מג) ולא אותי קראת יעקב לא קשיא [ג]הא בפרק ראשון הא בפרק שני . ת"ר (דברים ו) ודברת בם [ד]בם ולא בתפלה ודברת בם בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים רבי אחא אמר ודברת בם עשה אותן קבע ואל תעשם עראי אמר רבא [ה]השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים אחרים רב אחא בר יעקב אמר עובר בלאו שנאמר (קהלת א) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר :

יג שם מ[שנה] בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה [ואומרי' לו איש[י] כ"ג

רש"י

הצדוקים כדלקמן : החושד בכשרים לוקה בגופו . שנא' (שמות ד) והן לא יאמינו לי וכתיב והנה ידו מצורעת כשלג : וכל כך למה . השבועה הזאת למה: שלא יתקן. הקטורת מלא הפנים הנתונה ביוהכ"פ על המחתה כדכתיב (ויקרא טז) ומלא חפניו וגו' ונתן את הקטרת על האש וגו': מבחוץ. בהיכל היו נותנין אותה צדוקים על האש ואח"כ מכניסין שהיו דורשין אל יבא כי אם בענן כי בענן אראה (שם) וכתיב ברישא דקרא ואל יבא בכל עת אל הקודש ומשמע כי בענן עשן הקטורת (כי בענן אראה) יבא ואז אראה על הכפורת: מחוטמו . שהוא ראשון לאברים ליכנס לבית לפי שהוא בולט לפניו [כדאמר נמי במס' שבועות(דף יז:) הנכנס לבית המנוגע דרך אחוריו ואפילו נכנס כולו חוץ מחוטמו טהור אלמא הבא דרך אחוריו נכנס חוטמו אחרון : מתני ליה לחייא בר רב א"ר זכריה בן קפוטל . בפ"א ומחוי ליה רב בבי"ת עשה לו סימן שהוא קבוטל בבי"ת : ירמוז יקרוץ יורה . כולן לשון אחד הן אלא שזה נופל על העינים וזה נופל על האצבעות שנאמר [משלי ו) ק'רץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו : בפרק ראשון . צריך בו כוונה שנאמר בו (דברים ו') והיו הדברים האלה על לבבך : בם . יש לך להשמיע מה שאתה מוציא בפיך:ולא בתפלה. שהתפלה בלחש שנאמר (שמואל א א') וקולה לא ישמע כקמלאתי בשאילתו' דרב אחאי גאון (פרשת ואתחנן סי' קמ"ג) : בם . בדברי תורה: ולא בדברים אחרים.שיחת הילדים וקלות ראש : לא יוכל איש לדבר . אין לו רשות]: באצבע צרדה . באצבע הסמוכה לגודל היה מחבר לאגודל בחזקה ושומטה ומכה

מהרש"א

והיו תולעין יוצאין מחוטמו וכו' . פרש"י שהוא ראשון לאיברים שנכנס לבית כו' עיין שם והריטב"א מפרש לפי שהריח מריח הקטורת חוץ לקדשי קדשים ע"ש: רגל עגל כו' . כתב הריטב"א הקשו התוס' והכתיב וכל אדם כו' ותירצו שאני הכא וכו' והוא דחוק אבל הנראה דלא קאמר דבכניסתו לקדשי קדשים ניגף מה"ט שלא היה רשות שם למלאך ליכנס שם לנוגפו אבל דקדק לומר דביציאתו מבית ק"ק ובא להיכל שם ניגף ע"י מלאך שאז היה רשות למלאך לבא לאהל מועד כדכתי' עד צאתו וז"ש כששמעו אחיו הכהנים בעזרה קול יוצא מהיכל נכנסו להיכל במקום שהותרו ליכנס ומצאו כף רגל כו' ותו לא מידי ובירושלמי מצאתי כמ"ש התוס' : ולא אותי קראת יעקב כו' . מבואר בכמה מקומות ששם ישראל ע"ש המעלה והחשיבות ושם יעקב ע"ש העקב ושפלות ולזה בק"ש מתחיל שמע ישראל באם קרא כדינו אבל כשאינו קורא כהוגן כהך דקורא ק"ש ומרמז בעיניו וכו' נקרא בשם יעקב וקאמר ולא אותי קראת בק"ש שלא נתכוונת בקריאתך ושמעתי בזה ע"פ המדרש כשבא יעקב למצרים כתיב וירא יוסף וגו' ויבך על צואריו גו' ויעקב לא נפל שקרא את שמע ע"כ וז"ש ולא אותי קראת כיעקב שלא רמז בעיניו כו' ולא הפסיק בק"ש וק"ל : בם ולא בתפלה כו'.עיין בפרש"י והתוספות פירשו בם שואל מפני היראה כו' ולא בתפלה כו' ע"ש וכה"נ יש לפרש לענין האומנים קורין בראש האילן מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה ועוד יש דברים מותרים בקריאת שמע ולא בתפלה : עשה אותן קבע כו' . מפורש בילקוט שלא יהיה משאך ומתנך אלא בהם כו' שלא תאמר למדתי חכמה ישראל אלך ואלמוד חכמת עובדי כוכבים כו' ע"ש : עובר בלאו שנאמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר . ויהיה לא יוכל כמו לא תוכל לאכול בשעריך גו' דלפי פשוטו דלא יוכל שא"א מפני רבויים לא איצטריך דהא כבר אמר שהם יגעים מלדבר ועוד אם המניעה בהם שא"א מפני רבויים ה"ל למכתב לדברים שהמניעה תלוי בהם אבל לדבר משמע שהמניעה תלוי בו מפני אסורו ודו"ק : צרדא אמר ר"י צרתא דדא כו' . פרש"י באצבע הסמוכה לגודל היה מחבר לאגודל כו' עיין שם אבל בערוך פי' שהיא אצבע הארוכה האמצעית ועיין בתוס' פרק' הקומץ (דף לה) :

הכותב

עליך על דעתנו דלאו שלוחנו להקרבה קאמרינן אלא שלוחנו לשבועה זו שאתה נשבע אותה על דעתנו שהוא במקום דעת ב"ד שאנו שלוחיהם ע"כ ורש"י האריך יותר ואמר ואם באת להערים בקבלת השבועה אין אנו משביעין אותך אלא לפי דעתנו ודעת ב"ד אמרו זה בגמרא כדי לקיים מאמר רב הונא דאמר הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו ולא שלוחי דידן · גם בקדושין פרק ראשון · וכתב סמוך זה הריטב"א הלכך האומרים בברכת כהנים האמורה לאהרן ובניו כהנים עם קדושך טועים הם דהא שלוחי דרחמנא נינהו [א] אלא כך יש לומר לאהרן ובניו הכהנים עם קדושך וכן הגיהו רבותינו הצרפתים ז"ל[ב]: מחוטמו הריטב"א הביא פרש"י וכתב פירוש אחר לפי שהריח מריח הקטרת חוץ לקדש הקדשים : רגל עגל · הקשו בתוספות והכתיב וכל אדם לא יהיה באוהל מועד בבאו לכפר בקדש ודרשינן אפילו אותם שנאמר עליהם ודמות פניהם פני אדם ותירצו דשניא הא דהכא שלא נעשה הקטורת כמצותו · עוד הקשו כן על מעשה דשמעון הצדיק שבשלהי מסכת מנחות ולקמן בפ' טרף בקלפי שהיה רואה שם ביוה"כ כאיש לבוש לבנים מעוטף לבנים נכנס עמו ויצא עמו ותירצו דכבוד שכינה היה נראה שם כעין איש לבוש לבנים ע"כ:

עיון יעקב

כיון שהוא שלוחם צריך לעשות על פי דעתנו ודעת הב"ד : ולא אותי קראת יעקב · עי' במהרש"א ואפשר לומר עוד דישראל הוא שתי תיבות ישר אל כלומר שקורא ק"ש ביושר בלי

ענף יוסף

יג באצבע צרדה · עיין רש"י · אבל התוס' בפ"ג דמנחות דף ל"ה כתבו וז"ל הדבר ידוע שאי אפשר להשמיע קול אלא כשמכה באמצעי. וכן הוא בילמדנו בסוף פ' בא ושעור רצועה של יד עד אצבע צרדה · ומאי צרדה אמצעי · ועוד הביא בערוך דתניא בתוספתא איזהו אצבע צרדה זו אצבע גדולה של ימין · וכן יסד הקליר בפרשת שקלים ע"ש · ותוספתא זו היא בפירקין דהכא · גם הרמב"ם פי' אצבע אמצעי · ומה שהכריח לרש"י לפרש אצבע הסמוכה לאגודל · משום דהכי איתא בגמרא צרדה צרתא דדא מאי היא גודל · והבין

המתורגמן. א) האט איהן געשלאגען.

[א] הכותב דהא שלוחי דרחמנא נינהו (יומא דף יט ע"א. קדושין דף כג ע"ב. נדרים דף לה ע"א) :
[ב] שם וכן הגיהו רבותינו הצרפתים ז"ל . (לכאורה מתוסרין מובן ויתכן דדילוג נעשה בדפוס וכך צ"ל האומרים בברכת כהנים האמורה לאהרן ובניו כהנים עם קדושיך טועים הם וכו' אלא וכו' הכהנים עם קדושיך וזהו מובן לכל לב מבין כי מלת הכהנים מורה נפרד ולא יפורש כמו מלת כהנים שיש לפרשו שהם כהנים של עם קדושיך [כמו כהן משרת ואין צריך אריכות בזה]ש"ב מצאתי שהב"י או"ח סימן קכ"ז בבדק הבית העתיק דברי הריטב"א על נכון ושמחתי שכוונתי כס"ד אל האמת) :

יד יוסף

א לקמן דנ"ג ע"א:
ב תוספתא פ"א :
ג ברכות דף טו ע"א:
ד עי' בערוך ערך כס פי' על סוגיא זו :
ה סוכה דכ"ח ע"א :
ו עי' תוס' מנחות דף לה ע"ב ד"ה וכמה כו' :

חדושי גאונים

אלא ודאי דאין מוקמינ' לכהן גדול אלא למי שלמד דוקא והשתא לכך צריכין לפעמים לגדלו משל אחיו כגון אם יש כהן אחד שלא למד ויש בו מעלה יתירה על אותו כהן שלמד. אזי מגדלי' את שלמד כדי שלא יבא לכהן אחר מעלות יותר ממנו . והנה מתני' דכאן היא סתם משנה וזהו נודע דסתם משנה ר' מאיר היא. והנה אחרים היינו ר"מ (כמפורש כמה פעמים בש"ס). ובזה א"ש דהשתא עיקר קושית המקשה הוא מדברי אחרים דהוא ר"מ . דקשה לסתם מתני' דכאן דהיא ג"כ רבי מאיר והיינו כמ"ש וא"ש ודו"ק (עולת אהרן) :

כ"ג עמוד והפג א) אחת על הרצפה] . ומעסיקין אותו עד שמגיע זמן השחיטה : גמ' [ואומרים לו וכו' : אמר רב יצחק על חדת מאי היא אמרי ליה אחוי קידה] מיקירי ירושלם לא היו ישנים כל הלילה כדי שישמע כ"ג קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו . תנא אין מעסיקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה והיו אומרים (תהלים קכז) אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו . תניא אבא שאול אומר אף בגבולין עושין כך זכר למקדש אלא שחוטאין אמר אביי ואיתימא רב נחמן בר יצחק תרגומא אנהרדעא . אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא אמריתו אמאי לא אתי משיחא והאידנא יומא דכפורי הוא ואיבעול כמה בתולות בנהרדעא אמר ליה הקב"ה מאי אמר. אמר ליה [דף כ ע"א] (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ אמר ליה ושטן מאי אמר א"ל שטן ביומא דכפורי לית ליה רשותא לאסטוני ממאי דאמר רמי בר חמא א השטן בגמטריא ג' מאות וששים וארבעה הוי בהני אית לי רשותא לאסטוני ביומא דכפורי לית ליה רשותא [לאסטוני] :

שם ע"ב ולא היתה קריאת הגבר מגעת עד שהיתה העזרה מלאה מישראל מאי קריאת הגבר רב אמר קרא גברא ר' שילא אמר קרא תרנגולא . רב איקלע לאתריה דרבי שילא לא הוה אמורא למיקם עליה דרבי שילא קם רב עליה וקא מפרש מאי קריאת הגבר קרא גברא א"ל רבי שילא ולימא מר קרא תרנגולא א"ל אבוב לחרי זמר לגרדאי לא מקבלוה מיניה כי הוה קאימנא עליה דרבי חייא ומפרשינא מאי קריאת הגבר קרא גברא ולא אמר לי ולא מידי ואת אמרת לי אימא קרא

רש"י

ומכה על כפו ונשמע הקול : [והפג . טייל להפיג שינה מעיניך עמוד והפג אחת שחוק לנו פעם אחת על הרצפה להפיג שינתך ובגמרא מפרש מאי היא : ומעסיקין אותו . בהפיגותם ובטיוליהם שלא יישן]: עד שהגיע זמן השחיטה . תמיד של שחרית שהוא בהאיר המזרח : על חדת . דרך חידוש הראה לנו : אחוי קידה . נועץ גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה ועומד כך מפורש במס' סוכה (נג.): מיקירי ירושלים. מהחשובים: אלא בפה · היו משוררים לפניו : אם ה' לא יבנה בית. כלומר הזהר בעבודתך שתהא לשם שמים שתהא לרצון שאם אינה רצויה לו אין ערכך עולה לכלום : שוא עמלו בוניו בו. בחטאים בבניינו שלא יתקיים: עושין כך. לא היו ישנים : אלא שחוטאים . שהיו אנשים ונשים משחקים ביחד ובאין לידי עבירה: תרגומא. לאחי בגבולין היכא הוא דחוטאים בנהרדעא: לפתח חטאת רובץ . יצר הרע הוא מחטיאם בעל כרחם : קרא גברא . מכריז הממונה על הכרוז ואומר עמדו כהנים לעבודתכם כדקתני בברייתא במתניתין : רב איקלע לאתריה דרבי שילא . ולא היו מכירין אותו : לא הוה אמורא . מתורגמן העומד לפני חכם הדרשן והחכם לוחש לו לשון עברית והוא מתרגם לרבים לשון שהם שומעין : וקא מפרש מאי קריאת הגבר קרא גברא . נפל לו בתוך הדרש שלחש לו רבי שילא קריאת הגבר לשון עברית והוא תרגם לרבים קרא גברא : אבוב לחרי זמר . חליל שהוא חשוב לפני בני חורין זמר נאה וערב : לגרדאי לא קבלוה מיניה . בא לו אצל גרדיים לחליל ולשורר להם לא הוכשר בעיניהם ומשל הוא כלומר פירוש זה שפירשתי לפני שרים רבים פעמים רבות ולא מיחו בידי עכשיו פירשתיו לפניך שאין גדול כמותם ולא

מהרש"א

על חדת מאי היא כו' אחוי קידה כו'. שהוא דבר חדוש כמ"ש פ' החליל [א] דרשב"ג עביד קידה ואין כל בריה היה יכולה לעשות כן בדורו וק"ל: לא בנבל ולא בכנור כו'. גם שהם כלי זמר שמפיגין השינה כמ"ש עורה כבודי עורה הנבל וכנור וגו' לא היו מנערין ומפיגין שינת הכ"ג אלא בפה ומה היו אומרים אם ה' לא יבנה בית וגו' זה המזמור נאמר על בנין הבית ומסיים ענין זה שהיה להם ביוה"כ ואמר שוא לכם משכימי קום ביוה"כ לבא למקדש כמו בשאר ימים וכן מאחרי שבת בשאר הימים שהיו אוכלים לחם העצבים אבל ביוה"כ שהוא יום שאין בו אכילה אינו כן אלא כן יתן לידידו שנה למנדדים שנתן כל לילה זו וכה"ג דרשינן ליה לגבי ת"ח בפ' יוהכ"פ [ב]: אמריתו אמאי לא אתי משיחא כו'. משמע שהם חשבו בדור ההוא שראוי שיבא משיח וקשה אם לפי הזמן הא אמרינן [ג] ובעונותינו שיצאו מה שיצאו ואם סמכו עצמם בדור ההוא על זכות וכמ"ש [ד] זכו אחישנה זה אין סברא גם אם ידעו בנגלות מי יוכל לידע בנסתרות ונראה מתוך דבריהם שהיה זה ביוהכ"פ שהש"י מכפר עונם ומנוקים מכל עון כמה"ש וחשבו אמאי לא אתי מיד בצאת יוה"כ משיח שהרי עתה אין להם חטא שנתכפר להם ביוה"כ וע"ז השיב להם דאל תחשבו כן דהא האידנא יוה"כ כו' וחוטאין וזה ודאי לא נתכפר דיוהכ"פ אינו מכפר אלא ע"י תשובה . ואמר הקב"ה אומר לפתח חטאת וגו'. פרש"י יצה"ר מחטיאן בע"כ עכ"ל גם שניתן לאדם הבחירה וכמ"ש ואתה תמשל בו וגו' מ"מ יש להם קצת התנצלות בזה שהקב"ה ברא היצה"ר ואילו לא נברא לא חטאו כדאמרי' [ה] אלמלא שלשה פסוקים הללו נתמוטטו ח"ו רגלי שונאיהם של ישראל דכתיב ואשר הרעותי וכתיב כי הנה כחומר וגו' וכתיב והסירותי לב האבן וגו' ועי"ל דה"ק לפתח שיתנו לבא לידי חטאת רובץ ומביא לידי חטא וע"ד שאמרו [ו] פירצה קוראה לגנב שע"י שאינן ישינים בביתם בלילה ומשחקין ביחד וחושבים לעשות מצוה זכר למקדש זה מביא להם לידי עבירה זו ואמר ושטן מאי אמר כו' גם שהוא מפורסם במדרשות שביום הכפורים אין רשות לשטן לקטרג לפי שהם מנוקים מעון אבל האידנא שיש כמה עונות ביוהכ"פ ע"י נדוד השינה מאי קאמר השטן והשיב אעפ"כ אין לו רשות ביוהכ"פ. דהשטן ג' שס"ד כו' מפורש בפ' ד' נדרים: א"ל אבוב לחרי כו'. יש לפרש המשל ממש דומה לנמשל שהאבוב הוא כלי זמר חשוב קול ערב מימי משה כדאמרי' בערכין [ז] והוא אינו מקובל לגרדאי שהם רגילים בכלי זמר הגרועים כן הוא גבר מלשון גברא בלה"ק בכמה מקומות במקרא והוא קול אדם והוא מכריז בקולו עמדו כהנים כו' אינו מקובל בעיניך

עיון יעקב

מחשבה אחרת משא"כ יעקב הוא לשון עקבה ורמאות כדרך המרמז בעיניו וקורץ בידיו ע"י מחשבות זרות וק"ל : לית ליה רשותא לאסטוני · ואדרבה מלמד סניגור עליהם כדאי' בילקוט ראובני פרשת אחרי מות בשם פדר"א ואומר יש לך עם כמלאכי השרת וכו' ע"ש ואפשר בזה פי' הפסוק באיוב י"ד מי יתן טהור מטמא כי טמא הוא א' משמותיו כדאיתא בסוכה דף נ"ב דוד קראו טמא לנכי קאמר מי יתן טהור מטמא שהיצר הרע מלמד ג"כ זכות ונעשה סניגור על ישראל לא אחד רק יום אחד בשנה משנת החמה : קריאת הגבר · ואלו ואלו הם אמת דלכך נקרא קריאת הגבר מלתא דמשתמע לתרי אפי ולא קריאת אדם ולא

עין יוסף

יג השטן בגימטריא שס"ד · קשה הא ה' דמלת השטן הוא רק משמש לפעולת ה' ידוע אבל עיקר שמו שטן . וכי שמו השטן . וא"כ עדיין חסרו ה' ימים . ותירץ ביערות דבש דהארבעה ימים שבין יוה"כ עד סוכות ויום ראשון דסוכות ג"כ לית ליה רשות להסטין ע"ש מילתא בטעמיה . עוד כתב בחלק ראשון דרוש י"א וז"ל להבין למה על שס"ד יש לו רשות ולא על שס"ה ומה ענין יש בו יובן עם מ"ש חז"ל ב' יומא דרים שתא כיומא אריכתא דמי . והטעם משום דלאה"ר נברא בע"ש באחד בתשרי · ומבואר ברבה פ' בראשית דלא שקעה אורה של חמה כל היום שבת עד מ"ש ואז חשב עולם חשך בעדו . ולכך יום א' ויום ב' תשרי כיום אחד דמי . וא"כ אז בשעת הבריאה היה יום הכפורים במנין החמה תשעה לחודש כי החמה לא שקעה ביום אחד . אמנם

ענף יוסף

דה"פ למי היא צרה ומשני לגודל · ולי נראה ע"פ המפרשים ז"ל דה"פ צרתה דדא דצרדה היא אותו אצבע האגודל ונקרא כן לפי שהיא צרה לאחרת ר"ל שאצבע הסמוכה גם לגודל הייגו צרה דדא · ולפי שלא שייך לומר שהאחת צרה לחברתה אלא בערך ג' שמשתתפין עמו · דוגמתו שתי נשים שהם צרות זו לזו בערך בעליהן שמשתתפין עמו · וזהו ששאל מאי היא כלומר מאי צרה שייך · ומשני גודל הוא השלישי שמשתתפין עמו לפי שהסמוכה אל הגודל משתתפת יותר שהיא מגרנית יותר · הלכך קורא להארוך צרה שהיא צרה לאצבע הסמוכה כאלו הסמוכה היא עקרת הבית · והארוך הצרה בהתכנס תחתיה (תוי"ט) :

המתורגמן, א) אבצוציהען דען שלאף .

[א] מהרש"א ד"ה על חדת. פ' החליל. (דף נג ע"ב) : [ב] שם סד"ה לא בנבל . בפרק יוהכ"פ . (דף עז ע"א כתובה בע"י וחסר בגמ' שלפנינו): [ג] שם ד"ה אמריתו. הא אמרי' (ע"ז דף ט ע"א) : [ד] שם בא"ד וכמ"ש (סנהדרין דף צח ע"א) : [ה] שם וכדאמרי' אלמלי (סוכה דף נב ע"ב): [ו] שם בא"ד ע"ד שאמרו (סוכה דף כו ע"א) : [ז] שם ד"ה א"ל. כדאמרינן בערכין (דף י ע"ב) :

יד יוסף

א נדרים דף לב ע"ב ויק"ר פרשה כ"א במדבר רבה פי"ח תנחומא סדר קרח:

חדושי גאונים

א"ל שטן ביומא דכפורי לית ליה רשותא כו' · שמתקת הדברים נ"ל . למה שמבואר אצלינו (דרוש מעיין וזור י"ב) כי העונש יושב אל החוטא מא' משני הפנים . אם שגוליי או גמוליי . וגדר הגמוליי . הוא ממה שהמרה את פי הש"י לבלתי עשות את מצותיו . ועברו את בריתו . כד"א אוי לרשע רע כי גמו"ל ידיו יעשה לו . אם מצד סגולה המדובקת בחטא לממשיך על החוטא איזה נזקה ומכאוב. והוא המכוון במז"ל (מש"ע נ"ב) אמרו לאדם הראשון מי גרם לך מיתה . א"ל אני גרמתי לעצמי. מלה"ד לחולה כו' הלך הרופא כו' דבר פלוני לא תאכל אותו שהוא רע ומסוכן למות כו'. ע"ש ביאור הדברים ולזה אף כי אמר אלהי' שתגללו' בעבור האדם . לפתח חטאת רובץ . כלומר מוחל אני על כבודי מצד שהיצר מחטיאו בע"כ ושוב לא אעשה לו עונש גמוליי . עדיין יש לו לשטן לעמוד על ימינו לשטנו ולומר כי ענין הסגולה הדבוק בחטא

תרנגולא אמר ליה מר ניהו רב נינח מר א"ל אמרי אינשי איתגרת ליה פוץ עמריה א"ד [הכי] א"ל [א]מעלין בקודש ולא מורידין:

יד שם תניא [כוותיה דרב] גביני כרוז מהו אומר עמדו כהנים לעבודתכם ולוים לדוכנכם וישראל למעמדכם והיה קולו נשמע בשלש פרסאות. מעשה באגריפס המלך שהיה (מהלך בלילה)[שבא בדרך]ושמע קולו בשלש פרסאות וכשבא לביתו שיגר לו מתנות הרבה ואעפ"כ (של) כ"ג משובח ממנו דאמר מר(כשהיה אומר) [ב][וכבר אמר] אנא השם חטאתי ונשמע קולו ביריחו ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מירושלם ליריחו עשר פרסאות הוו ואע"ג דהכא איכא חולשא והכא ליכא חולשא והכא יממא והכא ליליא דא"ר לוי מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה [ג]המנסר[א] ברקיע כחרש שמנסר בארזים. והאי חירגא דיומא לא שמיה והיינו דקאמר נבוכדנצר (דניאל ד) וכל דיירי ארעא (כלא) [כלה] חשיבין. תנו רבנן אלמלא קול גלגל חמה נשמע קול המונה של רומי ואלמלא קול המונה של רומי נשמע קול גלגל חמה· תנו רבנן שלשה [ד]קולן הולך מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול המונה של רומי וקול נשמה בשעה שיוצאה מן

רש"י

קבלתו: מר הוא רב. שאתה רגיל לקום ולתרגם לפני רבי חייא שהוא דודך: נינח מר. לך ושב בכבודך שאיני כדאי שתהא מתורגמני: איתגרת ליה פוץ עמריה. אם נשכרת אצל אדם למלאכת יום כל מלאכה שיטיל עליך אפילו היא בזויה כגון ניפוץ צמר שהיא מלאכת נשים עשה לו אף אני מאחר שהתחלתי בפעולתך אגמור: ולא מורידין. גנאי הוא לדרשה שארד אני ויקום פחות ממני לגומרה: גביני כרוז. גביני המכריז: דאמר מר. לקמן בפ"ד: וכבר אמר אנא השם וכו'. כבר פעם אחת היה מעשה שהיה כהן גדול מתודה על פרו ביוה"כ ואמר אנא השם חטאתי וגו' ונשמע קולו ביריחו: איכא חולשא. דתעניתא: והכא יממא. שאין קול נשמע בו כבלילה: האי חירגא. פסולת הנסורת והוא נראה בעמוד של חמה: דיומא. שמש: לא שמיה. כך שמו לשון

תוספות

אלא כקול תרגנול הגרוע בכל זה וק"ל: איתגרת ליה פוץ עמריה כו'. עי' פרש"י ובערוך פירש נשכר עני בן טובים כו' נתן לו צמר לנפץ ונעלב הנשכר שהגיע לזו הפחיתה והרגיש בעה"ב וא"ל הניחהו והשיב לו מאחר שנשכר ינפץ הצמר עכ"ל ולפי זה נראה לפרש הא דקא"ל נינח מר היינו מאחר שאתה רב תניח מפירושי דגבר היינו תרגנול ותתרגם כפירושך גבר היינו גברא וע"ז א"ל רב המשל כיון שנשכרתי לך אעמוד לתרגם כפירושך: וא"ד א"ל מעלין בקודש כו'. שהסכים על דבריו וא"ל מעלין בקודש שהוא פירוש דגבר היינו גברא ואין מורידין לפרש דגבר היינו תרגנול ודו"ק: והכא ליכא חולשא כו'. דע"כ לאו ביוהכ"פ הוה עובדא דגביני כרוז דהא אמר שבא המלך בדרך וביוהכ"פ היה בו איסור תחום ושאר תעניות לא היו בזמן שבהמ"ק קיים וק"ק ביוהכ"פ נמי מאי חולשא דתעניתא איכא [א] בלילה: מפני גלגל חמה כו'. למאי דאמרי' פ' מי שהיה[ב] לדעת חכמי ישראל דביום החמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מהרקיע אינו נשמע קול המנסר דחמה בלילה לפי שהיא רחוקה יותר מן הארץ גם הרקיע מפסיק בלילה בין הליכה דחמה ובין הארץ ולדעת חכמי או"ה דביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע ניחא נמי שהארץ מפסיק בין האדם ובין החמ' בלילה ויש להשיב בזה גלגל הלבנה ההולך גם בלילה ודאי גם הוא מנסר ברקיע ולמה נשמע בלילה קול אדם יותר מביום ויש ליישב גם שגלגל הלבנה הוא קרוב יותר לנו מגלגל החמה נסורו של גלגל חמה נשמע ביותר שהוא גדול הרבה ונסורו משמיע קולו ביותר: [האי חרגא דיומא לא שמיה כו'. מפירש פ"ק דנדרים ע"ש]: אלמלא כו' נשמע כו'. משמע דע"י קול גלגל חמה אין קול המונה של רומי נשמע ויש לדקדק מההיא דסוף פ"ב דמכות [ג] שאמרו וכבר היו ר"ג כו' ושמעו קול המונה של רומי ק"ק מיל כו' ויש ליישב דהתם בלילה קאמר דליכא קול גלגל חמה כ"כ כדלעיל ועוד נראה דדברים אלו אינן ממש כמשמען אלא ע"פ מ"ש במדרשות דישראל מונין ללבנה ועשו לחמה וכמו שהחמה אינה שולטת רק ביום ולא בלילה כן עובדי כוכבים יהיה לה לילה בעוה"ב כמ"ש פ' חלק אקרא למה זה לכם יום ה' הוא חושך ולא אור מה שאין כן ישראל יהיו שולטים בעוה"ז ובעוה"ב דומה ללבנה שהיא שולטת ביום ובלילה ואמרו בפרק הישן [ד] כשהחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים וז"ש אלמלא גלגל חמה שאנו רואין בו שהוא המאור הגדול ואעפ"כ הרי הוא מחשיך אורו בלילה היינו חושבין שיהיה ח"ו נשמע קול המונה של רומי לעולם אבל עתה בגלגל חמה רואין אנו שאין הצלחתה לעולם שיהיה מחשיך לעתיד וכן בהיפך: אלמלא קול המונה כו' היה נשמע קול גלגל חמה. שהוא מאור הגדול לומר שיש בו ממש שהרי ממשלתו בכל העולם אבל השתא אנו רואין שגם בני אדם כמו כן ממשלתן רב כדאמרינן דמלכה רומי בכפה והיינו כדאמרינן דמשמיא מוקמי להו: שלשה קולן כו'. לא קאמר כאן שלשה קולות נשמעין אלא הולכין דקול האמור כאן אינו קול ממש אלא נופל על דבר המפורסם כמו עדים מפקי ליה לקלא ואמר שג' הולכין תמיד כנהוג להתפרס ממקום זה לזה

הריטב"א

קולו נשמע בשלש פרסאות· איכא למידק דהא תנן במסכת תמיד כי מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז· ויש שתירצו דאין ה"נ אבל הכא כך היה מעשה שאגריפס שמע קולו שלש פרסאות כי לא היה יוצא ממקום רחוק יותר ולא נהירא חדא דהא כיון דרישא קתני והיה קולו נשמע ג' פרסאות מכלל דדוקא הוא· ועוד אם כן מאי האי דקאמר דכהן גדול משובח ממנו· ויש מתרצין כי הברת הקול היה נשמע ביריחו אבל תכונת דברים לא היו שומעין אלא עד ג' פרסאות וכהן גדול משובח ממנו ששומעין קול דבריו עד יריחו ולא נהירא וכו' ור"י פי' דפליגי אהדדי:

עיון יעקב

ונא קריאת התרנגול אלא לרמוז על שניהם וק"ל: קולן הולך מסוף עולם ועד סופו· ונא קאמר קולן נשמע כאשר באמת אינו נשמע קול גלגל חמה וקול המונה של רומי עי' במהרש"א:

ענף יוסף

יד מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל החמה המנסר ברקיע כחרש שמנסר בארזים· והאי חירגא דיומא לא שמיה· ופרש"י חירגא פסולת הנוסרת והוא נראה בעמוד של חמה· הן רבים תמהו על פרש"י ז"ל הלא זה באמת רק ניצוצי אור המוזהירים בטבע להאויר ומתראין לעין· אבל כמה לדקו דבריו לפי הדעה שנתחדשה בחכמי הטבע האחרונים· שדעתם שגם האור הוא עצם זך ומאיר עומד בעצמו· והשמש הוא האמצעי להעין לראות האור ההוא הזך· וכבר כתבו חכמי הטבע למדוד את מרוצת האור באויר כי הוא ישוטף אחד וארבעים אלף ותשע מאות פרסה בזמן סעקונדא אחת· ועתה כמו שהשמש מנסר באויר ע"י מרוצתו הגדולה כן מנסר באור וע"י כן מתראה ממנו כמה ניצוצי אור כמו שהם פורחים באויר אף שהאור בלתי נפרד בעצמו· אך ע"י הנסיבה מתראים העצמיים הדקים למאד הפורחים וע"כ נקראו בשמם לא כאילו הם דבר אין ואפס· כי תיכף חוזרים ונשקעים בעצם האור· ועיין בספר תורת[ד] העולה במבוא אות ע'· ובפרק שלישי בהמבאר:

עץ יוסף

למהלך לבנה היה בעשירי כי במהלך לבנה לב' ימים יוחשב. ובתחלת הבריאה ניתן לשטן בחטא אדה"ר לשלוט בכל ימי השנה לא נכחד יום אחד. ובמהלך החמה היה רק שס"ד. אבל יוה"כ הוא היום אשר נתבאר כי נחלק יום ר"ה לשנים. ומזה נצמח יוה"כ שהוא עשירי והוא היום אשר לא יחד לו בימי שנה כי לא היה בשנה ראשונה רק שס"ד ימים. ולכך ביוה"כ שהוא יום עשירי אין לשטן רשות וחלק בו עכ"ל: והכא ליכא חולשא. עי' מהרש"א וקשה למה ליה לדחוק לנוכיח שלא היה ביוה"כ ונהי שהיה ביוה"כ שפיר קאמר דליכא חולשא כיון דמיירי בלילה ועדיין המאכל והמזון מונחים במעיו וזנים אותו ונפשו טובה עליו. וכדאיתא בשו"ע קמ"א ובמנחת ערב קמתי מתעניתי וגו' ולמה במנחה. אלא עכשיו כל היום טובה נפשי בעולם שלא נצטער (פי' שעדיין אינו רעב) ובמנחה מתעלפת ומעי מתחלפין כו' ע"ש: המנסר ברקיע. וכדאי' בב"ר פ"ו א"ר יודא את סבור שהוא שף ברקיע (ר"ל מתגלגל על שטח הרקיע) ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ. ר"ל ואינו אלא שנכנס בגוף הרקיע וחותך אותו בהלוכו בתוכו כמסר הנוסר בעץ: וכל דיירי ארעא כלא חשיבין. ר"ל מדקאמר חשיבין משמע דהאי לא איננו שלילה והעדר מוחלט ככל לא שבמקרא אלא אם נאמר שרומז על חירגא דיומא שפיר נופל עליו מלת חשיבין שהרי

מהרש"א

[א] סד"ה והכא. וק"ק ביוה"כ נמי מאי חולשא דתעניתא איכא בלילה (דברי המהרש"א ז"ל צריכין ביאור דהא עובדא דכ"ג שאמר אנא השם היה ביום ובחדושים שלי באורתי כונתו ז"ל יפה בס"ד) [ב] שם ד"ה מפני בפרק מי שהיה (דף לד ע"ב): [ג] שם ד"ה אלמלי פ"ב דמכות (דף כד ע"א): [ד] שם בא"ד בפרק הישן (דף כט ע"א):

יד יוסף

א ברכות דף כח ע"א וש"נ: ב לקמן לט ע"ב: ג ב"ר פרשה ו ועיין בספר הברית ח"א מאמר ב' פרק ז: ד עי' ב"ר פרשה ו ויפ"ת שם:

חדושי גאונים

להיותו בן תמותה זה אינו תלוי במחילת הממרה את פיהו. ולמה א"כ לא יהיו נענשי' אלה החוטאי' (עי' ד' הנז'). כי מצד זאת הסגולה הדבוקה בעונש העבירה. נענשו בחורבן בית ראשון. אף כי מודעת רבה לאורייתא ונתיישבה בזה קושית הרשב"א ע"ש. ועי' שבת פ"ח ד"ה מכאן) והשיב לו. שטן ביוהכ"פ לית לי' רשותא כו'. נמשך בזה למ"ש בס' תנא דבי אליהו. ימים יוצרו ולא א' בהם. זה יוה"כ ע"ש. הכוונה לדעתי. הזמן (והוא המתואר ימי') הוא נברא ונוצר. אבל אחד מהימים אינו בהם. כלומר אינו נופל תחת סגולת הטבע. לזה נאמר. כי גם הסגולה הטבעיית שמדובקת בחטא להכאיבו ולהמיתו. אינו במציאות כי זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו למעלה מן הטבע ודו"ק (איי הים):

ת"ר אלמלא קול גלגל חמה. נשמע קול המונה של רומי. ואלמלא קול המונה של רומי. נשמע קול גלגל חמה. עיין מוהרש"א עשה בזה

המתורגמן. א) וועלבער זענט.

הגוף וי"א אף לידה [דף כא ע"א] וי"א אף רידיא ובעו רבנן רחמי אנשמה בשעה שיוצאה מן הגוף ובטלוה: תניא כותיה דרבי שילא [א]היוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו בראשו. רבי יאשיה אומר עד שישנה וי"א עד שישלש ובאיזה תרנגול אמרו בתרנגול בינוני: טו שם אמר רב יהודה אמר (שמואל) [רב] כשהיו ישראל עולין לרגל [ב]עומדים צפופים ומשתחוים רווחים ונמשכים אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת (תניא נמי הכי כשהיו וכו') מאי קאמר ה"ק אף ע"ג שנמשכים אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת ועומדים צפופים כשהם משתחוים היו רווחים. וזה אחד מעשרה נסים שהיו במקדש דתנן [ג]עשרה נסים נעשו בבהמ"ק לא הפילה אשה מריח בשר הקדש

רש"י לשון אין: וי"א אף רידיא. מלאך הממונה על השקאת ארץ ממטר שמים ממעל ומתהום מתחת וקורא להם שנא' (תהלים עח) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כדאמרי' במס' (סוכה) [תענית דף כה] ואמרינן התם דדמי לעגלא ולכך נקרא רידיא ל' שור החורש דמתרגמינן לא תחרוש (דברים כב) לא תרדי: כותיה דרבי שילא. דאמר קרות הגבר קרא תרנגול: היוצא יחידי לדרך דמו בראשו. מפני המזיקין: דמו בראשו. עון מותו על ראשו מוטל שהוא המית עצמו: בתרנגול בינוני. שאינו ממהר קריאתו ולא מאחר: עומדים צפופים. לשון צף מרוב העם היו נדחקים איש באחיו ואין לו מקום לנטות על צדו לכאן ולכאן וזקוף כקורה ואף רגליו כטולין מעל הארץ: ומשתחוים רווחים. וכשמשתחוים (ומתפללים) [ונופלים] נעשה להם נס והמקום מרחיב עד שיש ביניהם ד' אמות שלא ישמע אחד וידוי של חבירו שלא יכלם: ונמשכים י"א אמה אחורי בית הכפורת. ונמשכים מתוך דוחקן ומתפזרין על פני אורך כל י"א אמה של מקום דריסת (רגליהם) [רגלי ישראל] לצפון ולדרום ויוצאין ממקום דריסת רגליהם ונכנסין דרך בית החליפות בין צדי ההיכל לכותלי עזרה לצפון ולדרום ומשם נמשכים למערב באותן י' אמה שיש אויר אחורי בית הכפורת עד כותל מערבי של עזרה כדתנן במס' מדות (פ"ה מ"א): מאי קאמר. מאחר שמשתחוים רווחים ונתרווח המקום ע"י הנס אתה מזקיקן להמשך ולהתפשט אחורי בית הכפורת: ה"ק וכו'. הכי ונמשכים אחורי בית הכפורת ארישא קאי קודם השתחואה וה"ק אע"פ שנמשכים אחורי בית הכפורת והיו צריכים לעמוד צפופים מרוב דוחקן אפ"ה כשהם משתחוים כולם באים למזרח המזבח בתוך העזרה ומשתחוים לפני ההיכל וברווח: לא הפילה אשה. עוברה שמתאוה לאכול מבשר הללו כשמעלה ריח:

מהרש"א בלי הפסק עד סוף עולם והיינו גלגל חמה הולך בכל יום ומתפרסם ממזרח למערב שהוא סוף העולם וכן קול המונה של רומי מתפרסם ממשלתן תמיד ממקום למקום להיות מושלין בכפה מסוף עולם ועד סופו וכן קול נשמה בשעה כו' דהיינו מיתת אדם הולכת ממקום למקום תמיד כמ"ש שהוא גלגל החוזר בעולם בלי הפסק וי"א אף לידה דהיינו לידת אדם שהוא נוהג תמיד ממקום למקום בלי הפסק: וי"א אף רידיא. שהוא מלאך הממונה להביא המטר שמנהיגו מארץ לארץ עד סוף העולם ואמר דבעו רבנן רחמי אנשמה כו' דהיינו לבטלה שיהיה לה הפסק כמו שמצינו בכמה מקומות דרבנן בתפלתן בטלו גזירת מיתה בעולם ודו"ק: היוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו כו'. ובכמה מקומות תלה הדבר בכי טוב שהוא אור והיינו הך שיעורא עד שישלש ובתרנגול בינוני וק"ל: משתחוים רווחים כו'. עי' פירש"י גם שאמרו בפ' א"ל הממונה דווידוי של כהן גדול היה בעמידה מ"מ ווידוי של כ"א מישראל היה בהשתחוייה משום שכ"א פרט חטאו שלא יכלם מחבירו מיהו בלאו הכי בהשתחואה כשהיו שומעים את השם מפי כהן גדול היו צריכין הרווחה ארבע אמות בהשתחואה בשיטוח פניו על הארץ דהאדם מחזיק ד' אמות בכ"מ וק"ל: לא הפילה אשה כו' ולא הסריח בשר הקודש כו'. מבלל נסי בהמ"ק קחשיב להו גם שהיה בשר קודש כגון קדשים קלים נאכלין בכל העיר אפשר שלא היו נסים

עין יעקב

עשרה נסים נעשו בבית המקדש. אפשר להראות דהכל בזכות אברהם שנתנסה בעשר נסיונות ועמד בהם ועיין במדרש שמואל פ"ה דאבות שכתב שם הרבה טעמים על נסיונות

עץ יוסף

יש לו מליאות מורגש בשמיעה מהויא נסירה דגלגל חמה. ובריאת אותן חלקים הדקים (אי הים): ומשתחוים רווחים. וכשמשתחוים ומתפללים נעשה להם נס והמקום מרחיב עד שיש ביניהם ד' אמות שלא ישמע אחד וידוי של חבירו שלא יכלם ואע"ג שאין להשמיע קול גדול אבל להשמיע קלת ש"ד. ולכך אלו היו סמוכים זה לזה היו שומעים וידוי של חבירו (יפ"ת וע"ש):

ענף יוסף

טו עשרה נסים נעשו בבית המקדש כו'. ועיקר הנסים האלה היו כדי שיראו ויקחו מוסר. כי מכל נס וגם ישמע חכם ויוסף לקח כדי ליראה את ה' אלהיו. ואמר לא הפילה אשה מריח בשר הקודש. אעפ"י שבטבע עוברה שהריחה מאכל היא מסוכנת ומאכילין אותה אף ביוה"כ. ואעפ"כ ריח בשר הקדש לא הזיק לה כן לא יהיה פ"פ לאדם לומר שאינו יכול לעסוק בתורה שיזיק לבריאותו שמתשת כחו של אדם ויסתכן על ידי זה. שבוודאי לא יבא לידי סכנה ע"י התורה כמו שלא בא המעוברת לידי סכנה מריח בשר הקדש. ואמר ולא הסריח בשר הקדש מעולם הודיע בזה כי ביד האדם הוא לגרום שלא יסריח ולא יבאיש ורמה לא תהיה בו אחרי מותו. וכל אחד יעשה ק"ו לעצמו ויאמר אם בשר הבהמה שהקדושה לא חלה עליה רק בדרך מקרה ע"י דבור אחד שאמר זו עולה זו שלמים ובשביל אותה הקדושה קלה לא נתן לשרות סרחון בבשר. אנו שנשמותינו חוצבו מתחת כסא כבוד עאכ"ו שאף בשרינו ישכון לבטח ולא יסריח אם נתנהג בחסידות ובקדושה. ואמר ולא נראה זבוב בבית המטבחים שהוא מקום המאכלים של קודש. כן לא ישלוט באוכלים בקדושת התורה והמצות. וכה"א באלישע קדוש הוא שלא נראה זבוב עובר על שולחנו. ואמר ולא נראה קרי לכהן גדול ביום. הכפורים רצה להודיענו בנס זה כי האדם יעשה ק"ו ממנו יתברך כי הלא אע"פ שישראל היו מתקינין כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול קרי וכיוצא. הקב"ה חס על כבוד הכהן גדול ולא אירע קרי לכ"ג ביוה"כ כדי שלא יזלזל בכבודו. ק"ו שצריך האדם שלא יזלזל בכבוד חבירו כי גדול כבוד הבריות. ואמר ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים הודיענו בזה לרמוז אף בשעה שעוסק בפרנסה לצורך מצוה וכמ"ש ר"פ אלו מגלחין שפרנסה לצרכו נקרא מצוה. וכמ"ש עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו הקטנים. עכ"פ יזהר שלא ימצא בו שמץ פסול גזל ועולה ח"ו. והעומר ושתי הלחם נקבעו פרנסת ישראל. וכמ"ש אמר הקב"ה הביאו לפני עומר כדי שאברך לכם כו' הביאו לפני שתי הלחם כדי כו'. וכן לחם הפנים היה מונח על השולחן תמיד שעל ידי זה השפעה וברכות ממקור הברכה העליונה היורד תחלה על שולחן הטהור. ומשם יפרד ויתחלק השפע לכל אחד ואחד מישראל. ושולחנו של ישראל כולן משולחן גבוה קא זכו שולחן מלכים. וכמו שאמרו בזוה"ק שכל זמן שהיתה הלחם הפנים על השולחן לא חסרו לחם לישראל. עוד הודיענו בזה כי כמו שעשה השי"ת שלא נמצא פסול באלו הדברים לפי שאם היה נמצא לא היה להם תמורה. ולא היה אפשר להקריב אחרים תחתיהם. שהעומר היה נקצר בלילה ולא היו מרבים לקצור. ושתי הלחם נאפים מערב יום טוב. ועל כן עשה השי"ת גם זה. כן אתה האיש הזהר בדבר שאין לו תמורה. כמו אם בא מצוה עוברת לידך עשה אותה ולא יעבור. כענין עבר יומו בטל קרבנו. וכן הזהר באבידת הזמן בדברי בטלה שאין לו תמורה. שאם תעסוק בתורה למחר הוא חיוב היום שנתבטלת אין לו תשלומין. כי אין לך זמן שראוי לפרוע חוב זה. כי אין אבידה כאבידת הזמן. ואמר עומדים צפופים כו' רמז בזה שעומדים פי' כשהם עומדין בקומה זקופה בא הכנעה עליהם. ואז צפופים ודחוקים בפרנסה וצרכיהם. וכשמשתחוים מיד רווחים להם. ואמר ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים. כידוע בת"ז שנחש ועקרב הם שעיר ואותנו כלליות ע"א. עוד הודיע לנו בזה שאם יאמר האדם שהוא מוכרח במעשיו להשחית ולהשתעבד עליה לפי שנחש כרוך על עקבו הלא הוא היצה"ר כי לפתח חטאת רובץ. הנה בזה היה סיבה להוציא הטעות הזה מלבות בני אדם. שהרי ירושלים הרים סביב לה ודרך נחש עלי צור. שהרי ירושלים מקום מעותד לנחשים ועקרבים. ועם כל זה לא הזיק נחש ועקרב בירושלים כי ה' סביב לעמו ומצילם. כן הנחש העליון שהוא השטן לא יהיה לו כח להזיקך כי ה' לא יעזוב אותך בידו. אם לא שאתה בבחירתך תבחר דרכו. ובהיסתכל האדם בנס הזה יהיה סיבה להכניע את יצרו ואת הנחש העליון הנתון בלבו. ואמר ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום כו' הודיענו בזה שלא יחשוב האדם שמחמת שחבירו עוסק בפרנסה זו שהוא עוסק לכן צר לו הפרנסה מחמתו ובאמת אין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו אפילו כמלא נימא. וכל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה. וזהו שראינו שמעולם לא אמר אדם לחבירו בירושלים אין אני יכול לפרנס את עצמי במקום הזה כי צר לי המקום ואיני מרויח בו כלום ואי אפשר לי שאלין ואשכון בירושלים. ולא אמר זה מפני כי שם צוה ה' את הברכה וכולם היו מרויחין. וזה בדרך נס ובהשגחה פרטית להודיע כי הוא יתברך הזן ומפרנס לכל. ולכן אתה ג"כ בטח בה' ועשה טוב והוא יכלכלך ואמר עוד לקמן ולא כיבו הגשמים את אש של עצי המערכה. שבני אדם חושבים שע"י התורה יהיה להם מניעה בענין הפרנסה. אך באמת הבוטח בה' תמיד יהיה בטוח שלא יוגרע ח"ו עי"ז מנת חלקו. וז"ש לא כיבו הגשמים (כמ"ש ריש תענית) גשמים היינו פרנסה את של מערכה שעורך האדם לבו לד"ת ומצותיו יתברך. עוד הודיענו בזה שהנה המים והאש הם ב' הפכים זה מזה ושונאים זה לזה. וכדי לעשות רצונו יתברך עשו שלום ביניהם ולא כיבו הגשמים את אש של עצי המערכה. א"כ ידין האדם ק"ו בעצמו אם המים והאש שאינם מקיים שכר עם כל זה הם מתבטלים רצונם וטבעם מפני רצונו יתברך. אנו שאנו מצפים לתגמול עאכ"ו שצריך שנבטל רצון יצרנו מפני רצון יוצרנו. ואמר לקמן ולא נצחה הרוח את עמוד העשן. הודיענו כי הרוח הוא דבר חזק מפרק הרים ומשבר סלעים והעשן הוא הקלש שבחלשים וכמעט אין בו ממשות. ועם כל זה לא נצחה הרוח את עמוד העשן מפני שהיה קודש. א"כ האדם שיקדש עצמו בתורה ובמצות אף אם יהיה היותר חלש שבעולם יאמר גבור אני ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין

א מס' ד"א פי"א: ב ב"ר פרשה ה' סי' ו': ג אבות פרק ה משנה ה:

חדושי גאונים

בזה נורה מליציית. אף אני אלך בעקבותיו בזה. ונאמר. כי קול המונה כו'. היא המרחיקים אמונת האחדות באמרם כי מאחדות הגמור. לא יומשכו פעולות הפכיות ובחינות שונות. ואיך א"כ נתאר אותו ית' שם יוצר אור ובורא חשך. (עי' ברכות י"א ובמש"ם). אמנם החכמים האמתיים דחו פתויים זה. ואומרים. שא נא עיניך. השמש יצא על הארץ והוא אחד ואין שני. ועל כל זה עושה. פעולות הפכיות. משחית פני הכובס. ומלבנת את הבגדים המכובסים. וקדמוני המפרשים המליצו בזה שיר נא. במאמר מרע"ה (דברים ד') וידעת היום והשבות אל לבבך. כי ה' הוא האלהים. בשמים ממעל. ועל הארץ מתחת אין עוד. שר"ל בידעך בחינת השמש. (המתואר יום). ומשפטו ומעשהו. איך הוא בעצמותו אחד. ועכ"ז נמשכים מאתו פעולות הפכיות. זאת הידיעה תשוב אל לבבך. להאמין כי ה' הוא האלהים גו' אין עוד. כלומר אחד הוא אלהינו. אף כי הנהגו' העולם המושגתי' ממנו שנין דא מן דא. הוא הדבר אשר דבר האלהיי הנוכחיי. אלמלא קול גלגל חמה כלומר לולא מה שאנחנו משיגים ומרגישים פעולות השמש איך המה הפכיו' מתחלפו' ושונות. אף שידענו שהשמש הוא פועל אחד. הי' אז נשמע קול המונה של רומי ודעת הצדוקים. האומרים מי שברא אור לא ברא חשך כו'. אמנם קול גלגל חמה משקיע המיית שאון עובדי כוכבים שהיו משגשגיו מנדינו אולם למה שממשלת המאור שגדול הרואה הנה בתקופתה היא

בנותנת העעו' לומר כי גם האומה הישראלית נתונים המה תחת ממשלתה. אם לחסד ואם לשבט. לא כן אנחנו עם ה' אלה. הזהירה התורה אותנו וענתה ואמרה (דברי' ד') ופן תשא עיניך

ולא [א]הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחיים. ולא אירע קרי לכה"ג ביום הכפורים. ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים. עומדים צפופים ומשתחוים רווחים. ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים. פתח במקדש וסיים בירושלים. איכא תרתי אחרנייתא במקדש דתניא מעולם לא כבו גשמים אש [של עצי] המערכה. ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו. ותו ליכא [ב]והא תני (רבי) [רב] שמעיה מקלנבו שברי כלי חרס נבלעין במקומן ואמר אביי מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי והמנורה נבלעין במקומן. פסולי תלתא הוו חשבינהו כחד אפיק תרי ועייל תרי. אי הכי בלועין נמי תרי הוו חשבינהו כחד חסרו להו איכא נמי אחריתי [ג]דאריב"ל נס גדול נעשה בלחם הפנים סילוקו כסידורו שנאמר (ש"א כא) לישום לחם חם ביום הלקחו. ותו ליכא [ד]והא"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה. ואמר רבנאי אמר שמואל כרובים בנס הם עומדים. נסי דבראי קחשיב נסי דגואי לא קא חשיב. והא לחם הפנים נמי נסי דגואי הוא לחם הפנים (נמי) נסי דבראי הוא דארשב"ל [ה]מ"ד (ויקרא כד) על השולחן הטהור טהור מכלל שהוא טמא [שם ע"ב] כלי עץ העשוי לנחת הוא [ו]וכל כלי עץ העשוי לנחת אינו מקבל טומאה [וחוצץ בפני טומאה] אלא מלמד שמגביהין אותו (ומראין להם הפנים) לעולי רגלים ואומרין להם ראו חבתכם לפני המקום שסילוקו כסידורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו:

שם אמר [ז]רב אושעיא בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהם בזמנן וכשהרוח מנשבת בהן נושרים שנאמר (תהלים ע"ב) ירעש כלבנון פריו וכשנכנסו האויבים להיכל יבש שנאמר (נחום א) ופרח לבנון אומלל ועתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן שנאמר (ישעיה לה) פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה:

אמר

רש"י

בבית המטבחים. של עזרה: (ולא הסריח וכו'. פירוש כשלא היה להם פנאי להקטיר כל האיברים שנותרו מערב שבת מעלין אותן בראשו של מזבח והיו עומדין שם שנים או ג' ימים עד שהיו פגוים לפי שאין לינה פוסלת בראשו של מזבח ואעפ"כ לא הסריח מעולם: ולא נראה זבוב בבית המטבחיים. שבעזרה ששם היו שולחנות שהיו מדיחים את הקרביים: ולא אירע קרי. אבל שאר טומאות אירעו לפי שהקרי הוא מגונה ומכוער שפורש מגופו משא"כ בשאר טומאות השרץ ונבילה): ולא נמצא פסול בעומר. שאם אירע בו פסול אין אחר להביא תחתיו שהוא נקצר בליל מוצאי יו"ט ואין מרבים לקצור אלא כפי השיעור של עשרון מנופה בי"ג נפה וכן שתי הלחם נאפין מערב יו"ט ואין אפייתן דוחה את יו"ט ואם יפסל לא יאפו אחרים ביו"ט וכן לחם הפנים נאפה בע"ש ואם יפסל אין חילופו והשולחן עומד ריקן עד שבת הבאה: צר לי המקום. מזונותי דחוקים ודירתי דחוקה: בקלנבו. שם מקום: שברי כלי חרס. שמבשלים בהם קדשי הקדשים ובליעתן נאסרת משום נותר וצריכים שבירה כדכתיב (ויקרא ו) וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר ושבירתן במקום קדוש ואם אין נבלעים נמלאו אשפתות של שברים בעזרה: מוראה ונוצה. של עולת העוף: [ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה. בכל בוקר נותנין עם תרומת הדשן במזרח של כבש כדתנן גבי תרומת הדשן (תמיד פ"א מ"ד) הגיע לרצפה הפך פניו לצפון והולך למזרחו של כבש כי' אמות מקום שנותנין שם מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי והמנורה וקרא נמי דמוראה ונוצה הכי כתיב והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן (ויקרא א)]: פסולי תלתא הוו. פסול עומר ושתי הלחם ולחם הפנים תלת נסי חשבתינהו: בלועין תרי הוו. דשברי כלי חרס הוה חד ומוראה ונוצה וכל הניתנים שם חד הוא: סילוקו כסידורו. כשמסלקין אותו עדיין הוא חם: חום ביום הלקחו. שהוא חם ביום שנלקח משם והאי קרא בלחם הפנים כתיב בספר שמואל: מקום ארון אינו מן המדה. אינו תופס למעט ממדת החלל של בית כלום דתניא ארון שעשה משה יש לו י' אמות אויר לכל רוח כשניתן באמצע בית הכפרת והרי כל החלל לא היה אלא כ' על כ' שנא' ולפני הדביר כ' אמה אורך וכ' אמה רוחב נמצא שאין מקום הארון ממעט כלום: כרובים בנס היו עומדים. גופי הכרובים שעשה שלמה עומדים בארץ אצל הארון א' בצפון וא' בדרום וכנפיהם כ' אמה פרושות מקיר אל קיר כדכתיב כנף הכרוב חמש אמות נמצאו הכנפים מחזיקים את כל החלל נמצא עובי הגוף אינו מן המדה: דבראי. מבחוץ בעזרה נסים הידועים לכל: מכלל שהוא טמא. שמקבל טומאה: עשוי לנחת. שאינו מיטלטל וכלי עץ לענין טומאה הוקש לשק שנא' (ויקרא יא) מכל כלי עץ או בגד או עור או שק וגו' מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כלי עץ מיטלטל מלא וריקן ואע"ג דשולחן מצופה בזהב בטל הציפוי גביה כדאמרינן בשילהי חגיגה שאני שולחן דקרייה רחמנא עץ: שמגביהין אותו. (ומוציאין) [ומראין] אותו לחוץ: ירעש כלבנון פריו. ירעש פריו של ישראל כפרי הלבנון אלמא יש פרי בלבנון ולבנון הוא ביהמ"ק ומהו הרעש כשהרוח מנשבת (בהן) [והן]

מהרש"א

נסים אלו אלא בקדשי קדשים או גם בקדשים קלים ובמקדש: ולא זבוב בבית המטבחיים כו'. כדאמרינן פ"ק דגיטין זבוב משום מאיסותא: ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים כו'. ודאמרי' לעיל שלא היו מאכילין אותו בערב יוהכ"פ דבר המביא לידי קרי היינו משום דלא סמכינן אניסא והכי איתא בירושלמי: נחש ועקרב כו'. שאר מיתות שמתו בחטא היה שם אבל מיתת נחש הוא הוראה בלי חטא כלל בעטיו של נחש כדאמרינן פ' במה בהמה [א]זו המיתה לא היה שם בירושלים שהיתה מגינה על מיתה זו: [צר לי המקום שאלין בירושלים כו'. משום דירושלים בעי לינה נקט האי לישנא]: לא כבו גשמים כו'. היינו דאפילו אם דהדיוט שהיה שם לא כבה דבהכי מוקי לקמן הך דעשן המערכה כו' דקתני נמי הכא: לחם הפנים סילוקו כו'. מפורש סוף פ"ב דחגיגה: מקום ארון אינו מן המדה כו' וכרובים בנס עומדין כו'. מפורש פ' המוכר פירות]: נמי נסי דגואי כו'. ק"ק ואימא דגואי לפני ולפנים דהיינו ארון וכרובים שהיו בקדשי קדשים משא"כ לחם הפנים דלא בא בקדשי קדשים אלא בהיכל ומקרי בראי לגבי קדשי קדשים ודו"ק: [בשעה שבנה שלמה בהמ"ק נטע כו'. מפורש פרק טרף בקלפי]:

הריטב"א

סילוקו כסידורו. נראה כי בשעת שימה ולקיחה היה חם הרבה עד שהיה הבל יוצא ממנו כלחם היוצא מן התנור והיינו דאמרינן שמגביהין את השולחן

ענף יוסף

אין מזיזין אותו ממקומו. ואין אדם גבור בעולם שיוכל לעמוד כנגדו. עוד הודיענו בזה כמו שלא נתה הרוח את עמוד העשן כן היצה"ר הנקרא רוח הטומאה לא יזיז ממקומו עמוד העשן העולה תמיד מצדיק כתמר כלפי מעלה. וכמ"ש ה' לא יעזבנו בידו. ואמרו אם נגחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה כו' (מדרש שמואל):

פתח במקדש וסיים בירושלים. קשה הלא תנן פ"ד דר"ה יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה ופירש הרמב"ם שתיבת במקדש כולל ירושלים ג"כ. ולפ"ז אין תמיה שפתח במקדש וסיים בירושלים. וי"ל דאי הכי לא ה"ל למימר תיבת ירושלים בסוף. ומדפתח במקדש וסיים בירושלים מורה דמקדש הוי מקדש לחוד. לזה הקשו פתח במקדש וסיים בירושלים. אבל קשה דאיפכא ה"ל למיתני ניסי דירושלים קודם שהיו בימי דוד שירושלים היה בנוי. והא"ז ניסי המקדש שהיו בימי שלמה שבנה בהמ"ק ונראה שרמז לומר שלא נהגו ניסי ירושלים עד אחר שנבנה בהמ"ק (שבות יעקב) ע"ש שהביא ראיה לזה:

עין יוסף

טז ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים. כי יצר הטוב ויצר הרע מתקוטטים זה עם זה כשני אויבים וכשאחד בהם קרוב להיות מנוצח יתחזק על עמדו בראותו כי כלתה אליו הרעה. ולזה היה קרוב מאד להיות הכהן הגדול בעל קרי (תוספות יום טוב):

[א] מהרש"א ד"ה נחש כו' כדאמרינן פרק במה בהמה (דף נה ע"ב):

יד יוסף

א נ"א התליע: ב זבחים דף לו ע"א: ג חגיגה דף כו ע"ב מנחות דף כט ע"א לו ע"ב: ד מגילה דף י ע"ב ב"ב דף נט ע"א: מקום ארון אינו מן המדה. ובסוטה אי' כשעברו ישראל את הירדן נשא הארון את נושאיו. והטעם מבואר כי כמו שנפשו של אדם אינו מן המדה של הגוף ובנס הוא נקבר הכח השכלי עם הכח חומרי. כן היה הענין בארון והכרובים. וכמו שהנשמה נושא את נושאיו שהוא הגוף. ולולי הנפש אין שום תנועה וחיות בגוף ואעפ"כ הגוף נושא הנפש במקרה. כי ידוע כשאדם הולך ממקום גם נפשו נעתקה עמו. וכן הדבר בארון. (ספר תוכ' העולם): ה חגיג' דף כו ע"ב מנחות דף לו ע"ב: ו חגיגה דף כו ע"ב מגילה דף כו ע"ב מנחות דף לו ע"ב: ז לקמן לט ע"ב תנחומא סדר תרומה סימן יא. ובמדבר רבה פ' יא:

חדושי גאונים

השמימה וראית את השמש גו' והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים גו' ואתכם לקח ה' גו' להיות לו לעם נחלה גו'. ואף גם זאת בהיותנו בארץ לא לנו. אמר ה' לא מאסתים גו' כי אני ה' אלהיהם. ואז"ל ב"ר פ' ע"ח (וכ"ה במדרש איכה) כתיב חדשי' לבקרים רבה אמונתך. א"ר אלכסנדרי. ממה שאתה מחדשנו בבקרן של גליות. אמונתך רבה לגאלנו. (ע"ש ביפ"ת בענין המתקת הדברים) ובזה מפולשת מליצתם הנוכחיית שאריתה. באמרם אלמלא קולה של רומי היה נשמע קול גלגל חמה. תארו בקרן של גליות בקול המונה של רומי (למה אשר בזמן התלמוד. גדלה ממשלת רומי בקרב הארץ) ואמרו אלמלא בוקרן של גליות היה נשמע לחשוב ח"ו במאמר. נפלה בתולת ישראל תחת ממשלת החמה. אז יאמרו בגוים אין ישועתה לו באלהים סלה. אמנם מבוקרן של גליות אמונתך רבה לגאלנו. אחרי נמכרנו גאולה תהיה לנו. עי' נזה"ק ל"ס ג' בזה (איי הים): נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו.

טז שם אמר מר ועשן המערכה ומי הוה עשן במערכה והתניא ה' דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן. כי קא אמרינן בדהדיוט [א]דתניא (ויקרא א) ונתנו בני אהרן הכהן אש אף ע"פ שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט . רבוצה כארי והתניא אמר רבי חנינא סגן הכהנים אני ראיתיה ורבוצה ככלב . ל"ק הא במקדש ראשון הא במקדש שני . ובמקדש שני מי הוי והא א"ר שמואל בר אוניא (אמר רב אחא) מ"ד (חגי א) (עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית) וארצה בו [ב]ואכבד (אמר ה') וקרינן ואכבדה מ"ש דמחוסר ה"א אלו ה' דברים שיש בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון כפורת וכרובים אש [ג]ושכינה ורוח הקודש אורים ותומים . אמרי [אין] מהוה הוו סיועי הוא דלא מסייעא :

יז שם [ד]תנו רבנן שש אשות הן יש (אש) אוכלת ואינה שותה. ויש שותה ואינה אוכלת . ויש אוכלת ושותה · ויש (שותה) [אוכלת] לחין כיבשין. ויש אש דוחה אש. ויש אש אוכלת אש. יש [אש] אוכלת ואינה שותה הא דידן. שותה ואינה אוכלת דחולין . אוכלת ושותה דאליהו דכתיב (מ"א יח) (ותפול אש ה' ותאכל את העולה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר) ואת המים אשר בתעלה לחכה. אוכלת לחין כיבשין דמערכה. [יש] אש דוחה אש דגבריאל. [ויש] אש אוכלת אש דשכינה [ה]דאמר מר הושיט אצבעו ביניהם ושרפן . ועשן המערכה אפי' כל הרוחות שבעולם (באות ונושבות בו) אין מזיזות אותו ממקומו . [ו]והא אמר ר' יצחק בר אבדימי מוצאי יו"ט אחרון של חג הכל צופין בעשן המערכה נוטה כלפי צפון עניים שמחין בעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין ופירותיהם מרקיבין נוטה כלפי דרום עניים עצבין ועשירים שמחין מפני שגשמי שנה מועטין ופירותיהם משתמרין . נוטה כלפי מזרח הכל שמחים . נוטה כלפי מערב הכל עצבים (דכייף ופשיט) [דאזיל ואתי] כדיקלא ואיבדורי[א] לא הוה מיבדר . אמר מר כלפי מזרח הכל שמחים כלפי מערב הכל עצבים ורמינהו מזרחית לעולם יפה מערבית לעולם קשה רוח צפונית יפה לחטים בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בשעה שהן חונטין[ז] רוח דרומית יפה לזיתים [בשעה שהן חונטין] וקשה לחטים [בשעה שהביאו שליש] ואמר רב יוסף ואיתימא מר זוטרא (ואיתימא רב נחמן בר יצחק) [ז]וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום הא מרביה דידיה והא מרביה דידיה . לא קשיא [ח]הא לן והא להו :

רש"י

מקישין זה בזה רועשים ונשמע קולם: רבוצה כארי. גחלת שנפלה מן השמים בימי שלמה והיתה על המזבח עד שבא מנשה וסילקה והיתה דומה לארי רבוץ: ויש בה ממש. בשלהבת שלה: כי קאמרינן. דמעלה עשן: בדהדיוט. קאמרינן באש הדיוט שהיו מביאין אגלה: וארצה בו ואכבד. חסר ה' בנבואת חגי כתיבא ובבית שני משתעי קרא : ארון וכפורת וכרובים . כולו חדא היא ושכינה לא שרתה בו ורוח הקודש לא שרתה בנבי' אים משנת (שתים) [ארבע] לדריוש ואילך: דחולין . החולה מין הקדחת שהוא כאש צמא למים ואינו חפץ לאכול : דוחה אש. ממקומה להלן : דגבריאל . שירד להציל את חנניה מישאל ועזריה שליקהכבשן מבפנים והקדיח מבחוץ לשרוף את זורקיהן לתוכו כדאמרי' בערבי פסחים: הושיט אצבעו. בסנהדרין הוא בפ' (כה"ג) [אחד דיני ממונות] גבי כתות של מלאכים שאמרו לפניו מה אנוש כי תזכרנו : מוצאי יו"ט האחרון של חג . שמאתמול נחתם על גשמי שנה כדתנן בחג נדונין על המים : כלפי צפון . שרוח דרומית מנשבת ופירותיהן נרקבין ואין יכולין לאוצרן ופותחין ומוכרים בזול : הכל שמחים . שרוח מערבית שקולה היא ומביאה גשמים לפי הראוי ואין הפירות מרקיבין ותבואה הזרועה מצלחת ואין רעב בעולם : הכל עצבין . שהיא רוח המיבשת את הזריעה כדאמרי' במסכת גיטין אפילו שופתא בקופינא דמרא רפיא: הא מרבי דידיה . צפונית מגדלת חטין הראויין לשלחן דרומית מגדלת שמן הראוי למנורה : הא לן והא להו . מזרחית יפה לארץ בבל שהיא ארץ לחה מחמת מימיה לעולם ולארץ ישראל קשה שהיא ארץ הרים ובקעות וממטר ליבש :

תוספות

רבוצה כארי כו' ע"ש שבית ראשון נבנה ע"י שלמה המלך משבט יהודה שנמשל לאריה כמ"ש גור אריה יהודה וגו' אבל בית שני נבנה על ידי מלכות פרס ולא היה אש רובץ בו רק ככלב ומצינו בו שנדמה לכלב כמ"ש בפ"ק דר"ה והשגל יושבת אצלו כלבתא : וברה כחמה ויש בו ממש כו' . כי הוא אש היסודי משא"כ אש שלמטה שהוא מורכב מיסודות אחרים ולכך אין בו ממש ונכבה על ידי יסודות האחרים כגון אש שלנו שהמים מכבים אותו וזה שאמר לעיל דמעולם לא כבו גשמים אש של עצי המערכה היינו נמי מפני שהיה בו אש של מעלה היסודי ודכתיב בתורה אש תמיד וגו' לא תכבה היינו בהדיוט דמצוה להביא מן ההדיוט כדלקמן: [אע"פ שאש יורדת כו'. מפורש פ' הדר] : ארון וכפורת וכרובים כו' . בפ"ק דכריתות ובפ"ג דהוריות יליף ליה מקרא דארון יאשיהו גנזו ובכללו כפורת וכרובים שעליו וכחד חשיב להו כפרש"י ועוד חשיב שם שמן המשחה וצנצנת המן ומקלו של אהרן כו' שגם הם נגנזו עם הארון וכו' והכא לא חשיב אלא הנך חמשה דברים החשובים וצורך בהן הרבה והם נחשבים חסרים בבית שני דמחסרון ה' של ואכבדה יליף לה דהיינו ה' דברים מכובדים שהיו חסרים בבית שני : שש אשות הן יש כו' . אם נעיין בזה יש בהן ג' חלוקות מג' עולמות מלמטה למעלה כי שנים מהן שהם אוכלת ואינה שותה דידן ושותה ואינה אוכלת דחולה הם מעולם התחתון ועוד ב' מהם אוכלת ושותה דאליהו ואוכלת לחין ויבשין דמערכה הם שירדו משמים מעולם האמצעי ועוד שנים מהם אש דוחה אש דגבריאל ויש אש אוכלת אש דשכינה הם מעולם העליון ובכ"א מג' החלוקות יש בכ"א מהשנים האחד מימין והרחמים והשני מהשמאל והדין : [מוצאי יו"ט אחרון של חג כו' . מפורש פ' מי שמת : שלחן בצפון ומנורה בדרום כו' . מפורש בפ' לא יחפור] :

מהרש"א

[הערות הגליון:] א לקמן דף נו ע"א עירובין דף סג ע"א: ב שה"ש רבה פ"ח סימן יא . כריתות פ"ק הוריות פ"ג . במדבר רבה פט"ו ירושלמי תענית פ"ב: ג במדרש רבה פרשה בהעלותך נקט מנורה ולא נקט שכינה : ד עי' שמ"ר פ"ג : ה סנהדרין דף לח ע"ב : ו ב"ב דף קמז ע"א : ז ב"ב דף כה ע"ב מנחות דף פו ע"ב : ח ברכות דף ס ע"ב וש"נ :

חדושי גאונים

פירש"י שהוא חם ביום שנלקח משם ע"כ . ולפי"ז יהיה מאמר לשום לחם מאמר המוסגר . וסדורו של הפסוק כך . כי לא היה שם לחם . כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה' חום ביום הלקחו. לשום לחם . כלומ' שלחם המוסרי' הוא חום ביום הלקחו. ומה שהוכיח משם . היינו לשום על מקומו לחם אחר חדש . אולם מה שהולכך אחימלך . להודיע שהלחם המוסר מעל השלחן הוא חום . לפי שדרכו להיותו בדרך גם חום ביום הלקחו כיום סדורו . היינו לפי שהאשר ירגיש דוד שהוא חום והוא לא יידע מזה הנס שהוא חום ביום הלקחו . לא יאמין לו שהוא לחם הפנים . ויחזיקהו שהוא לחם אחר נאפה מחדש . ולכך הוא רך (לדעת התוס' חגיגה כו ב . דחום ל"ד אלא שהיה רך בסלוקו כסידורו) והוא לחם חול ולכך הודיעו שכהן . כי הוא לחם הפנים באמת . אמנם בדרך נס הוא חום ביום הלקחו ועיין רד"ק ומוכרי"א : *) שם כרובים בנס היו עומדים · נסי כו' . דגוואי לא חשיב . והא לחם הפנים נמי נסי דגוואי כו'. ז"ל מוהרש"א . ק"ק ואימא דגוואי לפני ולפנים דהיינו ארון וכרובים שהיה בק"ק משא"כ לחם הפנים דלא כא אלא בהיכל ומקרי בראי נגבי

*) שייך לסימן טו

הריטב"א

עם הלחם שעליו ומראין אותו לעולי רגלים שיראו הנס הזה וא"א להם לראות מרחוק שהוא חם אלא על הדרך שאמרנו: אלו חמשה דברים שיש בין מקדש וכו' · פירוש והא דלא חשיב שמן המשחה שלא היה בבית שני מפני שאף בבית ראשון לא היה תמיד שכבר נגנז בימי יאשיהו ע"כ: לחין ויבשין דמערכה · ששולטת אף בבשר הקדש ועושה אותו כגחלים:

עיון יעקב

אלו ורלאויים הם למי שאמרם ע"ש: כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני · אפשר לומר משום דבמקדש ראשון שרתה השכינה ואלהינו כאריה מתיל כדכתיב אריה שאג מי לא יירא ובמקדש שני שלא היתה השכינה שורה נתמעטה הקדושה וגברה הטומאה שהוא מדת כלב ראש הטומאה ועוד נרמז שבמקדש שני יחזרו ישראל לבישותם ככלב שבש על קיאו ויתרב במקדש שנית: שש אשות הן · ואפשר דלרמז זו נקרא אש בשתי אותיות אלו לפי תמונתם עיין בכ"י ובלבוש א"ח סימן ל"ו מרמז על שבט דהיינו האל"ף הוא שני יודי"ן וא"ו ו"יו באמצע וכן בסי"ן בג' ראשין ע"ש :

המתורגמן, א) צערשטרייעט , ג) ווערדען רייף .

אסור למנות את ישראל כו'. והא דלא מייתי ליה איסורא ממנין דמשה בחצאי שקלים ולא מנה אותן להדיא כמפורש ביה ולא יהיה בהם נגף וגו' דמשמע שהמנין שולט בו עין הרע להביא נגף י"ל דאיכא לפרושי דלקח מהם חצאי שקלים לכפרה על שחטאו בעגל כמ"ש לכפר על נפשותיכם ולהגין בכך עליהם שלא יהיה בהם נגף אבל במנין בזק לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין וכן המנין בטלאים ליכא למימר משום כפרה באו לקרבן דהא כולהו מדשאול הוו כדלקמן ואין אדם מתכפר בדבר שאינו שלו ועוד דלא הוזכר בהן לכפרה ודו"ק: עובר בלאו שנאמר והיה מספר וגו'. ויש לדקדק אמאי לא מייתי בכה"ג מקרא דאורייתא דכתיב ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב וי"ל דההוא קרא לאו משום איסורא נגעו בו אלא דקאמר שלא יספר מרוב דהיינו מחמת ריבוי כ"כ שילאה הסופר למנותם אבל בהאי קרא דהושע לא מסיים ביה מרוב דמשמע דאיסורא קאמר שלא ימד ולא יספר וק"ל: כחול הים וכו'. פרש"י אלמא אית להו מנין עכ"ל ויש לדקדק לכאורה דהאי קרא דתורה סותר זה דכתיב כחול הים אשר לא יספר וגו' דמשמע דלית מנין לחול וי"ל כדלעיל דההוא קרא אינו מוכח דלית ליה מנין לחול אלא דמחמת ריבויא הסופר נמנע למנותו כדמסיים ביה מרוב ועד"ז מסיק כאן בידי אדם שלא יוכל למנותן משום שהוא נלאה מרוב המנין ונראה לפום הך דרשא יהיה לא ימד ולא יספר כפשטא ולאו משום איסורא נגעו בו כדלעיל ודו"ק: ויפקדם בבזק כו'. השתא לא חש להך קושיא דלעיל דלמא שמא דמתא הוא דלבתר דמייתי ויפקדם בטלאים משמע ליה נמי דומיא דהכא ויפקדם בבזק היינו בדבר שמנה אותן ולא שמא דמתא הוא וק"ל: א"כ מאי רבותא כו'. ר"ל א"כ מאי רבותא דמלתא שלא מנה אותן עתה ג"כ בבזק ולמה שינה לבסוף למנותן בטלאים אי לאו משום דלבסוף נתעשר וק"ל: וירב בנחל על עסקי כו'. ור"ל שעשה מריבה עם קונו והכי מפורש פ' במה בהמה נלא בר נלא

בראשונה פרק שני

יח דף כב ע"ב אאמר רבי יצחק אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה שנאמר (ש"א יא) ויפקדם בבזק מתקיף לה רב אשי ממאי דהאי בזק לישנא דביזקא הוא דלמא שמא דמתא הוא כדכתיב (שופטים א) וימצאו את אדוני בזק בבזק אלא מהכא (ש"א טו) וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים. אמר רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנא' (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד רב נחמן [בר יצחק] אמר עובר בשני לאוין שנאמר (שם) אשר לא ימד ולא יספר. אמר רבי שמואל בר נחמני רבי יונתן ברמי כתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים וכתיב אשר לא ימד ולא יספר. ל"ק כאן בזמן שעושין ישראל רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. (רבי אסי אומר) [רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי] לא קשיא כאן בידי אדם כאן בידי שמים. אמר (רבי הנינא) [רב נהולאי] בר אידי אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור (מיד) מתעשר מעיקרא כתיב [ויפקדם] בבזק ולבסוף כתיב [ויפקדם] בטלאים · ודלמא טלאים דידהו א"כ מאי רבותא דמלתא:

יט שם גוירב בנחל וגו' (ש"א טו) א"ר מני על עסקי נחל בשעה שאמר לו הקב"ה לשאול

בבזק. לשון שברי חרסים נטל כל אחד חרס והשליך לפניו ומנו שברי החרסים: ויפקדם בטלאים. צוה לקחת כל אחד מהם טלה מאוצר המלך והביאם למרחב ומנו הטלאים: וכתיב והיה מספר. אלמא

א ילקוט שמואל סימן טו: ב במדבר רבה פ"ב: ג שבת דף נו ע"ב ילקוט שמואל א סימן טו קהלת רבה פ"ז סימן יז:

חדושי גאונים

ק"ק. ע"כ. ול"נ דרש"י ז"ל יישב זה במ"ש דבראי נסים הידועים לכל ע"כ. כלומר והכל יודעים שדברי התנא בחשבו מספר הנסים המה המתיים. והיינו במקום אשר רשות לכל ישראל ליכנס. לא כן בהיכל שאפי' הכהנים לא נכנסו נשם. כי אם רחוצי' ידים ורגלים. כדאי' פ"ק דכלים ע'. ועי' בספר טורי אבן חגיגה כו ב. ד"ה שלא תגעו בשלחן. הצריך לסוכית דהיכל נמי אפילו לצורך השתחויה אסור ע"ש (אי' הים):

כל המונה עובר בלאו. שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד כו'. עיין מוהרש"א הרגיש למה לא מייתי מקרא מדאורייתא כחול הים אשר לא יספר כו'. נראה שהבין הא דאמר ר"י לקמן ואמר כתיב והיה מספר כחול הים כו'. ופירש"י ז"ל. אלמא דאית להו מנין היינו שהרי חול הים אית להו מנין כו'. (וכ"כ מבואר דעתמוהרש"א לקמן ד"ה כחול הים. שאמר. דקרא דתורה סותר אל דכתיב כחול הים אשר לא יספר. דמשמע דלית מנין לחול. ע"ש). וא"כ ה"נ בתורה דכתיב כחול הים היינו ג"כ דאית להו מנין ואם כן מה זה שאמר הש"י אשר לא יספר ע"כ לומר שאסור למנותם ולספרם וא"כ הי"ל לר"א להביא האזהרה מד"ת. (לולא מ"ש מוהרש"א דהתם כתיב מרוב). אמנם לי נראה דקושטא גם ר"י דלקמן לא משמע לי' דאית להו מנין ממאמר כחול הים. (דבאמת אף שיש איזה מנין לחול הים. אמנם למה שהוא נמנע למנין. לאדם ילוד אשה. מתואר הוא בבלתי מנין). אבל משמע לי' דאית לישראל מנין ממ"ש והיה מספ"ר בני ישראל. מבואר מזה שבני ישראל מתייחסים בשם איזה מספר. וכ"ה בהדיא במדבר רבה פ"ב משהוא נותן קצבה והיה

עיון יעקב

אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה · הקשה מהרש"א אמאי לא מייתי מקרא דתורה ממנין דמשה שמנה על ידי חצאי שקלים ולא יהיה בהם נגף כתיב ותירץ דהיה כפרה על העגל ע"ש וקשה דהוה להדיא נגד ש"ס דברכות שהקב"ה ענש לדוד על שקראו מסית הריני מכשילך בדבר שהתינוקות של בית רבן יודעין אותו ולענ"ד מעיקרא לק"מ קושית מהרש"א דבכי תשא מיירי ממנין לדבר הרשות שהרי פרש"י כשתחפוץ לידע מניינם אבל לדבר מצוה כמו מלחמת שאול לא שמענו רק משאול מייתי שפיר ראיה שוב מצאתי בבאר שבע פ"ק דתמיד דוחה תירוץ זה ואין דבריו ברורים בזה: מיד מתעשר · דקדק לומר מיד מתעשר כלומר שלא יאמרו הבריות ויחשדו כיון שנתמנה פרנס על הצבור נהנה מגזל הצבור ומשם נתעשר לכך מתעשר מיד שיראו שמזלו גרם ולפי שנתרומם מזלו מצלית בדרכיו: מעיקרא כתיב בבזק · ומדמוכח בקרא דויפקדם בטלאים דאסור לפקדם אלא ע"י דבר אחר אם כן אף אם נאמר דבזק שמא דמתא מ"מ מוכח מדלא כתיב במנין

הרי"ף

כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור וכו' · אין להקשות דהא דחינן לה לעיל בגמרא ואמרינן ממאי דהאי בזק לישנא דביזקא דלמא שמא דמתא ומהו שחזרו לומר מעיקרא בבזק ולבסוף בטלאים ויש לומר דמ"מ מוכח שפיר ובין אם יהיה בזק שברי חרסים ובין אם יהיה בבזק שם מקום מכל מקום לא הוזכר שם בטלאים ונמצא שהיה מונים במקום ההוא על ידי דבר אחר ולא בטלאים וכיון שנתעשר כתיב בטלאים: וירב בנחל על עסקי נחל וכו' · קשה דהאי ק"ו פריכא הוא דעגלה ערופה הוא על חלל מבני ישראל ואיך יעשה קל וחומר

ענף יוסף

יח רבי יונתן רמי כתיב והיה מספר ב"י כו' וכתיב אשר לא ימד ולא יספר · ויש להבין למה תליה בזה מספר ישראל · וגם למה אסור לספור והספור מביא ח"ו קצף ונגף כאשר היה בימי דוד שמנה ישראל. אבל הענין הוא שאחז"ל אל יוציא אדם עצמו מן הכלל · ובזוהר הוסיף יותר בשונמית שאמר לה אלישע היש לך לדבר אל המלך · היינו הקב"ה · ואמרה לו בתוך עמי אני יושבת דלא לפקוע לי מכללא דישראל · והטעם מבואר כי נדון העולם בתר רוב · ורוב ישראל רוב מעשיהם כשרים · אבל אם יבוא לדון לכל אחד בפני עצמו מי גבר אשר לא ימצא לו מומים רבים ונגעים פצע ומכה טריה בעוה"ר · ולכן אסור לספור לישראל · כשהן בכלל אחד הם נדונים דרך כלל · אבל כשאתה מפרידן וסופרן אחד לאחד אף המשחית ושטן מביא לכל אחד חשבון ופוקד מעשיו בפרטות · ומי ילדק בדין · ולכן ח"ו יצא קצף ויהיה נגף ח"ו כאשר קרה בימי דוד · אך זהו אם רוב ישראל לדיקים · אבל אם ח"ו להפך שרוב ישראל רשעים א"כ אדרבה יש למנות כי אם לדון בתר כלל ורובא יצא קצף ותמת ה' אף על הלדיקים · אמנם במספר ויפרדו איש מעל רעהו ורשעים יהיה משפטם הרון ולדיקים ינללו · ולכך אמרו כשעושין רלונו של מקום לא ימד ולא יספר כי המספר אסור · משא"כ ח"ו כאין עושין רלונו אדרבה המספר לורך גדול לעולם להמלט לדיקים ונקיים שבדור · ולכך יהיה מספר בני ישראל (יערות הדבש):

יט אמר ר' מני על עסקי נחל בשעה שא"ל כו' · הדברים תמוהים מהק"ו זה נגד דבר ה' בפרטות · ועוד מה ענין עגלה ערופה על ישראל לזרע עמלק הרשעים ·

עץ יוסף

יח שנאמר ויפקדם בבזק. הא דלא מייתי ממנין דמשה בחצאי שקלים ולא מנה אותן להדיא. הוא משום דממנין משה אין להביא ראיה דגם לדבר מצוה אסור למנות. דאפשר לפרושי כי תשא את ראש כאשר תרצה למצות כפרש"י ז"ל. והיינו כי לצורך מלחמה לא היה צריך שימנה אותם משה. כי מלחמותיו לא היה ע"פ מרוץ הטבעיי. עד שיהא צריך לדעת מספר אנשי מלחמה. אמנם שאול המלך שינם מתכיו לעשות מלחמותיו כמנהג המלוכה. והיה לו המנין לערוך מלחמה לצורך מצוה. ועכ"ז לא מנה אנשי חיל להדיא רק בבזק או בטלאים מזה ראיה דאפילו לדבר מצוה אסור למנות את ישראל (אי' הים ורמת שמואל): וישמע כו' ויפקדם בטלאים. וכתבו בתוס' ישנים שם מקום הוא לפי הפשט עכ"ל ולכאורה תמוה. וי"ל לפי שקשה למה הביא הגמ' רישא דקרא וישמע שאול את העם דלא ה"ל לאתויי רק ויפקדם בטלאים כמו דלא הביא לעיל רק הני תיבות ויפקדם בבזק. לכן כתבו התוס' ישנים דפשטי' דקרא הוא שם מקום כדכתב המצודות כמו זיף וטלם ובעלות (יהושע טו) ולכן אילו לא הביא רק הני תיבות ויפקדם בטלאים היו יכולין לומר ולהקשות דלמא שמא דמתא הוא. לכן מביא רישא דקרא דמזה מוכח דטלאים פי' כבשים דאי שמא דמתא הכי ה"ל לומר וישמע שאול את העם בטלאים ויפקדם. אע"כ שפי' כבשים שצוה לקחת כל אחד מהם טלה מאוצר המלך והביאם במרחב ומנו הטלאים: עובר בשני לאוין שנאמר אשר לא ימד ולא יספר. ולא קשה היאך שייך לאו דמדידה אצל בני אדם. די"ל דהאי לא ימד הוא מלשון אומדנא דאפילו אומד למספר אסור (רמת שמואל). ופירושא דקרא הכי הוא והיה מספר בני ישראל. שמצד האפשריות יש להם מספר. אבל אריה הוא דרביע עלייהו. אשר לא ימד ולא יספר שאסור למנותם: רמי כתיב והיה מספר. דמשמע שיש להם מספר. והדר אמר אשר לא ימד ולא יספר (וכן אי' קושיא בבמדבר רבה פ"ב וז"ל שם משהוא נותן קצבה והיה מספר. חוזר ואומר אין לו קצבה אשר לא ימד ולא יספר): ל"ק כאן בזמן כו'. רצים מקשים אם היו אין עושין רש"מ והיה להם מספר וחזרו בתשובה איך אפשר שתיכף לא יהיה להם מספר. אך י"ל שהלדיקים אף שיש להם מספר בכמות. מ"מ אין להם מספר באיכות. כמו משה שהיה שקול כששים רבוא. ויאיר בן מנשה כרובו של סנהדרין. וכן מלינו בהרבה לדיקים שהיה להם מספר מרובה.

וזהו

(ש"א טו) לך והכית את עמלק אמר ומה אם בשביל נפש אחת אמרה תורה הביאו עגלה ערופה בנחל כל (הנשמות) [הנפשות] הללו עאכ"ו אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו מיד יצאת ב"ק ואמרה לו (קהלת ז) אל תהי צדיק הרבה. ובשעה שאמר לו שאול לדואג (ש"א כב) סוב אתה ופגע בכהנים והמתה מאיש ועד אשה יצאת בת קול ואמרה לו (קהלת ז) אל תרשע הרבה. אמר רב הונא [א]כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה שאול באחת ועלתה לו דוד בשתים ולא עלתה לו. שאול באחת מאי נינהו מעשה דאגג. והא איכא נמי מעשה דנוב עיר הכהנים במעשה דאגג כתיב (ש"א טו) נחמתי כי המלכתי את שאול [למלך]. דוד בשתים מאי נינהו מעשה דאוריה ודהסתה. והא איכא נמי מעשה דבת שבע (הא) [התם] איפרעו מיניה דכתיב (ש"ב יב) ואת הכבשה ישלם ארבעתים ילד אמנון תמר ואבשלום. אי

רש"י

אית להו מנין : לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה . כמה סמוך ומובטח ואין צריך לחלות ולדאוג מכל רעה מי שהקב"ה בעזרו שהרי מצינו שאול נכשל באחת ועלתה לו לרעה לקונסו במיתה וביטול מלכותו ודוד נכשל בשתים ולא עלתה לו לרעה: דאוריה. שהרגו: ודהסתה. שהסתה למנות את ישראל בסוף ימיו וגרם לבא עליהם דבר: דבת שבע. שבא עליה : ילד. בנה (הקטן) [הראשון] :
לשון

מהרש"א

כו' והיינו שלוה לו לך והכית את עמלק וגו' מעולל ועד יונק משור וגו' והוא אמר ומה נפש א' כו' כל נפשות הללו עאכ"ו כו' ובפ' במה בהמה הביא רש"י זה הדרש ולא נקט במלתיה בהמה מה חטאה והיינו דעיקר מלתיה דכל הנפשות הללו כו' לא משמע אלא נפש אדם דמביאין עליו עגלה ערופה ובפירוש רש"י בספר שמואל לא נקט במלתיה קטנים מה חטאו אלא בהמה מה חטאה ונראה דהיינו משום דלא מצינו בקרא שחמל שאול על הקטנים כלל אלא על מיטב הצאן והבקר וגו' ויש ליישב תלמודינו כיון דכתיב דחמל על אגג מסתמא דחמל נמי על הקטנים שלא חטאו כלל . והוציאו קרא דוירב בנחל מפשוטו שעשה מלחמה ומריבה עם עמלק בנחל משום דמשמע בקרא דעמלק יושב בהר דכתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר וגו' ודו"ק: אל תהי צדיק הרבה. דהיינו לרחם גם על הרשעים וקאמר כשאמר לי' שאול לדואג כו' א"ל בת קול אל תרשע הרבה כו' דכתיב בשאול ובכל אשר יפנה ירשיע דהיינו שהיה מרשיע להיות אכזרי בכנענים שזכר שם בהאי קרא וקאמר ליה בת קול אל תרשע הרבה להיות אכזרי גם בכהנים וק"ל : כמה לא חלי כו' . כבר נתקשו בזה המפרשים וכי משוא פנים יש בדבר ותירצו בזה דחטא שאול הוא גדול ביותר לפי שהוא דבר הנוגע במלוכה כמ"ש לך והכית וגו' מעולל ועד יונק וגו' משא"כ בחטא דוד שהוא חטא הכולל בכל ישראל אבל לישנא גברא דמריה סייעיה לא משמע כן ונראה לפרש בזה ע"ס מה שאמרו [א] הבא לטהר מסייעין אותו מן השמים והיינו גברא דמריה סייעיה לפי שהוא בא לטהר והודה על חטאיו וקבל עליו יסורין כדלקמן ולכך מן השמים סייעוהו לשוב בתשובה שלמה כמפורש בכמה מקראות בספר תהלים משא"כ בשאול דלא מצינו בו שהודה על חטא זה לפניו יתברך ברוך הוא ולא קבל עליו יסורין לכך עלתה לו ודו"ק : במעשה דאגג כתיב נחמתי וגו'. וא"ת אכתי אמאי קאמר שאול באחד במעשה דאגג הא כבר כתיב מקודם זה במעשה דעולה שהקריב שאול קודם בוא שמואל שא"ל נסכלת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום וגו' וי"ל דשמואל א"ל כן שאם לא תקיים עוד מצות ה' לא תקום ממלכתך אבל לא היה חטא זה דעולה כדאי שיבטל ממנו המלכות משא"כ במעשה דאגג

[א] מהרש"א אר"ה כמה . ע"פ מ"ש (שבת דף קד ע"א):

יד יוסף

א כ"ק דף כ ע"ב : ילקוט ש"א סימן טו:

חדושי גאונים

מספר תוזר ואומר אין לו קצבה כו'. ע"ש . וא"כ במקרא דהושע שלא נאמר שם תיבת מספר אין בזה שום הרגשה עד שנצטרך איזה ישוב אל הרומיא לדעת ר' יונתן דלקמן. ולא נאזכרת לאו לדעת ר"א. אבל בהושע שנאמר והיה מספר בני ישראל . שהוא נותן להם קצבה ומספר איך אח"כ אמר אשר לא ימד ולא יספר וניחא לי' לר"א . דקושטא מגד האפשריות יש להם מספר . אבל אמרו אשר לא ימד ולא יספר . היינו דהרי' הוא דרביע עלייהו· ואסור למנותם . ור' יונתן אמר כאן בזמן כו' : *) ל"ק כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום . כאן בזמן שאין עושין כו'. והדברים מתמיהים. כי עם היות שאנחנו מוצאים איזה אוקימתות כאלה . שכיני חריפי דפסקי לקראי . זה בכה וזה בכה. היינו אם עכ"פ המאמרים המה נפרדים ונבדלים זה מזה . אבל במאמר הכתוב אשר לפנינו אשר עקר ענינו להשוות הנבוא אל הנושא במשמעות הכ"ף הדמיון . והיה מספר גו' כחול הים אשר לא ימד גו'. מאיזה משמעות אנן ניקום להפריד בין הדבקים ולהעמים במשמעותם . היות להם זמני' מתחלפי'. ונאמר . כי מאמר הנשוא מיירי בזמן שעושים גו'. ומאמר הנושא מיירי בזמן שאין עושים רש"מ . והנ"ל דדברי הכתוב מתפרשין לדעת המתרץ ע"ד שהנבואה הנזכר אומר להלן

*) עיין לסימן יח

הריטב"א

מעשה דאגג · קשה ליה לר"י דשאול נמי איכא אחריתי שהרי קודם מעשה של אגג כשהקריב העולה קודם שבא שמואל שאיחר מן המועד אשר יעדו כתוב עליו בקש לו ה' איש כלבבו וההוא קרא הוה ליה לאתויי הכא ותירץ כי אז לא הפסיד המלוכה לגמרי ולא היה רצון ה' להעבירה אלא ממנו אבל לא מבניו אבל במעשה דאגג נפסק המלוכה אפילו מזרעו : ודהסתה · פירוש שהוסת למנות ישראל שלא לצורך תימה דהא בקרא לא כתיב עון הסתה כדכתיב לא סר מכל אשר צוהו ה' ימין ושמאל רק בדבר אוריה החתי בשלמא למ"ד קבל דוד לה"ר ל"ק אמאי לא מני ליה קרא דכיון דדברים הנכרים ראה כדאיתא התם לא חשיב עון כל כך ותירץ דהסתה נמי כיון דהוסת בו כדכתיב ויסת את דוד לומר לך מנה את העם כעין שוגג או אנוס הוא ולא חשיב ליה קרא והכא חושבים ליה משום דחושבים בשאול עון של אגג אע"פ שהיה כעין שוגג דהא דנין ק"ו :

הרי"ף

על בני עמלק · ונראה דהאי וירב בנחל הוא על עסקי הקיני שהיה שרוי בתוך בני ישראל ועשה חסד עם כל ישראל שהמקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא וכן העושה חסד עם אחד מישראל כאילו עשה חסד עם כל ישראל ואם הם שרויים בתוך עמלק יהיו נספים בני הקיני בתוכם שכך משמע והכית את עמלק את לרבות כל הסמוכים לעמלק ועל בני קיני עשה ק"ו אם על נפש אחת מישראל אמרה תורה הביאו עגלה ערופה כ"ש וק"ו על הנשמות הללו של בני קיני וזהו שסמך הכתוב וירב בנחל ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו וכו' ואח"כ דרש עוד על מה שכתוב ויחמול שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן וכו' שאמר שאול אם אדם חטא בהמה מה חטאה ועל זה יצאה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה ובנוב שצוה להרוג את כולם מאיש עד אשה וכו' יצאת בת קול ואמרה אל תרשע הרבה וי"ל שמתוך צדקת זה שרצה שאול להצדיק רשע זה אגג קרע ה' מלכותו ונתנה לדוד וע"י קנאתו בדוד הרשיע להרוג כל כהני ה' ומ"מ עדיין קשה לי בזה שאמר אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו שהרי לא מצינו שריחם שאול אלא על הבהמה ועל מיטב הצאן והבקר אבל לא חמל על הקטנים מבני עמלק וגם בזה אפשר לומר מה שכתבתי לעיל שעיקר התמלה היתה על בני קיני ועליהם אמר אם גדולים חטאו ומעא דוד אך מכת שצוה הקב"ה שלא לעבוד לצבא השמים ולא אמרינן מגדולת עבד נודע גדולת רבו א"כ לא חטא דוד וזה דמריה סייעיה ע"פ מצותיו מוכח שלא חטא וגם בהאי דהסתה לא חטא כולי האי כדאיתא בברכות שאמר הקב"ה הריני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן יודעין אותה ומכשול שוגג מקרי כיון שהקב"ה הכשילו וכמ"ש הריטב"א :

עין יעקב

הראשון שפקדם בטלאים מכלל דלא היה עשיר או ופקדם על ידי דבר אחר וק"ל : ומה אם בשביל נפש א' כך · עיין במהרש"א שמתמה דהא לא מצינו שהשאיר הקטנים ומדחיק בזה גם הרי"ף מדחיק מאד להוציא דברי הש"ס מפשטן ויותר קשיא לי אמאי מייתי מעגלה ערופה ולא מייתי שאול הק"ו מהא דכתיב מות יומת המכה רוצח בשביל נפש א' כך כל הנשמות עאכ"ו· ול"נ דודאי שאול המית מגדולים ועד קטנים גם נפש בהמה כאשר נצטוה רק על מיטב הצאן והבקר חמל לזבוח לה' וזה מכח לימוד הק"ו דמה בשביל נפש א' צריכין כפרה בעגלה ערופה לכפר על הדם אשר שפכו כ"ש כל הנשמות הללו עאכ"ו אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו אם כן ראוי גם כן להביא קרבן כפרה עליהם לכך השאיר מיטב הצאן והבקר להקריבם לכפרה והוא נכון לענ"ד ומזה הטעם יצא בת קול לומר אל תהי צדיק הרבה ולא אמר אל תרחם הרבה אלא ודאי שלא ריחם על הקטנים רק שהיה רוצה להיות צדיק ולהביא קרבנות לכפר על הש"ד ששפך וק"ל : גברא דמריה סייעיה · עיין במהרש"א מה שתירץ וכי משוא פנים יש בדבר ע"ש ועוד נ"ל לומר דהא מה דחטא דוד באוריה מצינו בקידושין דף מ"ג ע"א מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו משום דמורד במלכות הוה דקאמר ואדוני יואב אך אי אמרינן מגדולת עבד ניכר גדולת רבו לא הוי אוריה כמורד במלכות עבד נודע גדולת רבו

ענף יוסף

המפרשים כתבו בשם הרב כלי יקר דכשבא שאול נתגיירו כל העמלקים ואז דן שאול ק"ו סבר כי מ"ש ה' היינו אם נתגיירו כו' ע"ש · ועדיין קשה דנראה דשמע הבת קול דהכי אמרינן יצאת ב"ק ואמרה לו · ואפשר דסבר שאול כרבי יהושע דאין משגיחין בב"ק · ועוד טעה כי אין מקבלין גרים מעמלק · ועוד דהגירות מיראה · ונמצא שהק"ו עשה כשנתגיירו · ועל הב"ק אמר שאין משגיחין בב"ק · וטעה שאין מקבלין גרים מעמלק · ועוד שהיה גירותם מיראה (נחל שורק) : כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה שאול באחת ועלתה לו דוד בשתים ולא עלתה לו · וקשה וכי משוא פנים יש בדבר · והר"י אלבו דימה הענין לשני סופרים משרתי המלך · האחד חטא בזייפו שטרות · והשני נכשל בניאוף · ויצו המלך על הזייפן ויקצצו בהונות ידיו ויתלוהו אחרי כן על העץ · והשני שם במשמר ימים מספר ואחר הושיב על כנו · והסגנים תמהו וישאלו פי המלך על שינוי משפטו · וישיבם לאמר כי זה אשר חטא בתוך אומנתו ראוי לעונש מופלג · יען שחת עבודתו אשר הופקד עליו · אך השני לא חטא בעבודתו הוקל ענשו · והנה שאול חטא בחק מלכותו אשר צוהו למחות העמלקי והחייהו· גדל ענשו · אך לא כן דוד חטא בדבר שאינו מענין המלוכה ע"כ :
א"ה

עין יוסף

וזהו כוונת הגמרא כאן בזמן שאין עושין רש"מ יש להם מספר בכמות ובאיכות . וכאן כשעושין רש"מ אין להם מספר באיכות שעולה מספרם לרבבות עד אין מספר וחקר . וכוונת הפסוק והיה מספר ב"י כשיעשו תשובה יעלו לערך אשר לא ימד ולא יספר :

יומא ודהסתה . שהוסת למנות את ישראל בסוף ימיו וגרם לבא עליהם דבר (רש"י) . ואע"ג דבקרא לא כתיב אלא רק בדבר אוריה החתי . ולא קחשיב דהסתה

[א] מהרש"א ד"ה נעניתי. בפ' שואל. (דף קנ"ב ע"ב):

שהקב"ה אמר לשמואל כן נחמתי כי המלכתי את שאול: איפרעו מיניה כו'. ומסיק דאיפרעו נמי מגופיה שנצטרע כו'. הנראה בזה שאמר ישלם ארבעתים כדין הגונב טלה של חברו וטבחו דישלם חמשה דהיינו האחד שהוא הקרן ועוד ארבעתים נוסף וה"נ בת שבע שנלקחה מבעלה הוי כעין גניבת הכבשה ולזה נפרע דוד מגופיה שנצטרע דוגמת הקרן ועוד ד' ילדיו נוסף ובזה יתיישבו כל מה שדקדקו התוס' בזה ואין להאריך ובענין זה לפי שדימה את אוריה לעני שיש לו כבשה אחת ודוד לעשיר אמר דוד על עצמו בתפלה שגם הוא עני כמ"ש כי עני ואביון אנכי וע"ש שבבנין ביהמ"ק אמר ואני בעניי הכינותי לבית ה' וגו' שעשירותי איננו שלי רק כולו לה' וק"ל: ו' חדשים נצטרע כו' דכתיב ישובו לי וגו'. מפורש פרק חלק: קבל דוד לשון הרע כו' ולא קבל. מפורש פרק במה בהמה ע"ש: הא איפרעו מיניה כו'. י"ל דהא לאו מיניה איפרעו וא"כ הדרא קושיא לדוכתא דכה"ג לאו מיניה איפרעו בהסתה ויש ליישב דחלוקת המלכות כאילו איפרעו מיניה חשיב ודו"ק: [כבן שנה שלא טעם כו'. דאחר שמלך חטא בא' במעשה דאגג אבל במלכו היינו קודם שמלך לא היה בו שום חטא]: נעניתי לכם עצמות כו'. נראה דנקט עצמות משום דיש לחשוב בו חטא גדול במה שרדף אחר דוד מלך הקנאה בו לפי עניינו ואמרי' בפ' שואל [א] כל מי שיש בו קנאה עצמותיו נרקבין ע"כ אמר נעניתי לכם עצמות שאול דכמו שנקבר בעצמות כדכתיב ויקחו את עצמותיהם וגו' כך הן עדיין קיימין ולא נרקבין מצד קנאה לדוד ודו"ק: תלויה לו מאחוריו כו'. נראה דנקט מאחוריו דלא הוה איצטריך ליה אלא לאשמעינן דלא איירי אלא בדופי שאינו נגלה ומפורסם כ"כ דוגמת אחוריו וכמו דופי ממשפחות האם דומיא שפרש"י דופי של מלכות בית דוד שהיה מלך אם אבל דופי שמלך אב שהוא מפורסם במשפחה הוא גנאי למלכות גם לדין של ד"כ דבעי אב מישראל ופסול ברק אמו מישראל ולזה נמי אפשר דנקיט נמי קופה של שרלים

אי הכי הסתה נמי איפרעו מיניה דכתיב (ש"ב כד) ויתן ה' דבר (בעם) [בישראל] מהבקר ועד (הערב) [עת מועד] התם לא איפרעו מגופיה (הכא) [התם נמי לא איפרעו מגופיה לאיי] איפרעו מגופיה [א]דאמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד ופירשו ממנו סנהדרין ונסתלקה ממנו שכינה שנאמר (תהלים קיט) ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך וכתיב (שם נא) השיבה לי ששון ישעך (ורוח נדיבה תסמכני). והא אמר רב קבל דוד לשון הרע. כדשמואל דאמר לא קבל ולרב דאמר קבל הא איפרעו מיניה [ב]דאמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר לו דוד למפיבושת (ש"ב יט) אתה וציבא תחלקו את השדה יצאת בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו במלכותך:

ב שם בן שנה שאול במלכו (ש"א יג) אמר רב הונא כבן שנה שלא טעם טעם חטא מתקיף לה ר"נ בר יצחק אימא [ג]כבן שנה שמלוכלך בטיט ובצואה · חזא ר"נ סיוטא בחלמיה אמר נעניתי לכם עצמות שאול [בן קיש] הדר חזא סיוטא בחלמיה אמר נעניתי (לך) [לכם עצמות] שאול בן קיש מלך ישראל. אמר רב יהודה אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בה שום דופי [ד]דא"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו[א] אומרים לו חזור לאחוריך.

רש"י

לשון הרע. על מפיבושת מפי ליבא: הא איפרעו מיניה. מדה במדה הוא הפסידו לחלק נחלתו והוא נפסד (בחלק) [נחלת] המלכות: סיוטא. מלאכי פחד היו מבעיתין אותו: לא נמשכה. לאורך ימים: שלא היה בה שום דופי. משפחה ויתגאו המלכים היוצאים מזרעו על ישראל אבל דוד מרות המואביה אתא: קופה של

יד יוסף

א סנהד' דק"ז ע"א: ב שבת דף נו ע"א: ג עי' ירושלמי פ"ג דבכורים: ד עיין כ"מ פ"ז הלכה יג מהלכות ת"ת:

חדושי גאונים

עוד. והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם. יאמר להם בני אל חי. שר"ל שבמקום אשר יאמר להם לא עמי אתם. בזמן שאין עושים רש"מ. יאמר להם עמי אתם בזמן שישראל יעשו רש"מ. אף כאן נפרש כן והיה מספר בנ"י. בזמן שאין עושין מתוארים בבחינת מספר יהיו בני ישראל. בזמן העתיד אשר יעשו רצונו ש"מ בבחינה אשר לא ימד ולא יספר כחול הים אשר אין לו מספר. וא"כ כת משמעות השווי אשר בכ"ף הדמיון. איננו רומז על בחינת המספר שקדם במאמר. רק על בחינת בני ישראל שיהיו בזמן שיעשו רש"מ. כחול הים גו'. ע"ד שאמר הש"י בתורה ושמתי את זרעך כחול הים גו'. כנ"ל נכון. ועיין דרוש ברכות בחשבון ט'. ביאור דרושיי:

(שייך לסימן יט) וירב בנחל כו' על עסקי נחל כו'. בשעה שא"ל הקב"ה לשאול לך והכית גו'. אמר ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה הביאו עגלה ערופה בנחל כו'. הוציא המקרא מפשוטו. אף כי מצאנו שנאמר לשון מריבה על עסקי מלחמה (שופטים יא) הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם להם (איוב כג). הברב כח יריב עמדי. מ"מ כיון שהכתוב לא הזכיר את המלחמה בזה. רק סמוך לו אחריו. ספר הכתוב. ויאמר שאול אל הקיני גו'. ויסר קיני מתוך עמלק ויך שאול את עמלק גו'. נשמע מזה. כי הריב הנז'

עיון יעקב

נצטרע דוד · וכתבו תוספות ותימה לי א"כ שילם יותר מארבעתים ומדחיקים מאד לתרץ ובאמת לק"מ דהרי דוד גזר ואמר כי בן מות הוא ואת הכבשה ישלם ארבעתים ואע"ג שהבטיחו נתן הנביא ואמר לא תמות היינו מיתה ממש מ"מ נצטרע שחשוב כמת לכפר על מיתתו ממש וק"ל: כבן שנה שלא טעם טעם חטא · דקדק לומר שלא טעם טעם חטא היינו במידי דאכילה כי שאול היה חסיד ודקדק מאד בענין האכילה וכדאיתא בש"ס משמואל א' כ"ו שהיה אוכל חולין בטהרה: אימא כבן שנה שמלוכלך בטיט ובצואה · אע"ג דלאוי יותר להפך בזכות מכל מקום ס"ל דיותר י"ל כן משום דהוא מדוקדק מיתורא דקרא דכתיב בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על ישראל דס"ל לומר בן שתי שנים שאול במלכו על ישראל ויהא נלמד ג"כ שלא חטא כמו תינוק בן שתי שנים אלא ודאי דבא לומר שמלוכלך בטיט ובצואה ובן שתי שנים יודע לשמר עצמו שלא ילכלך כולי האי ורב הונא ס"ל דבן שתי שנים יכול לאכול בשוגג איזה דבר איסור משא"כ בן שנה אין דרכו לאכול אלא יונק מאמו: נעניתי לכם עצמות שאול בן קיש · עיין במהרש"א למה קראוהו עצמות ועי"ל דהיה ס"ל אף את"ל שחטא שאול מ"מ הא מלינו בסנהדרין פרק נגמר הדין דאף בעבירות החמורות אם נתעכל הבשר הכל נמחל לו לכך הראה לו סיוטא על שדיבר על שאול אחרי שכבר נתעכל בשרו לה"ק נעניתי לכם עצמות שאול בן קיש וכשהדר אחוי ליה עוד סיוטא הרד גם על דבר זה ולא קרא לו עצמות וגם קרא לו מלך ישראל דאף דאין שלטון ביום המות היינו דוקא ביום המות שמה"ד מתוחה עליו משא"כ לאח"כ אדרבה גדולים

הרי"ף

קטנים מה חטאו ולכך שלא להם לומר לכו סורו רדו וכו' אבל איתו נראה כן מדברי הגמרא שאמר מיד יצאה בת קול וכו' והלא לא יצאה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה על הצלתם שמבני קיני אלא על הצלת בני עמלק: ולרב דאמר קבל דוד לשון הרע הא איפרעו מיניה שיצאה ב"ק ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו המלכות · ותימה אמאי לא נימא דאיפרעו מגופיה דנצטרע דוד ששה חדשים והוא נודק לעון לשון הרע כי לעון בת שבע הא איפרעו מיניה בילד ואמנון ותמר ואבשלום ושמא כשנצטרע דוד היה קודם שברח מאבשלום ולא אמר ליבא לשון הרע לדוד על מפיבושת אלא אח"כ כשהיה בורח מאבשלום וכן נראה דכתיב כשרצה לברוח מפני אבשלום קומו ונברחה ויצא המלך וכל העם ברגליו ויעמדו בית המרחק דהיינו שהיו פורשים ממנו סנהדרין כשנצטרע ונסתלקה ממנו שכינה: בן שנה שאול וכו' · מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אימא כבן שנה שמלוכלך וגו' · נ"ל דגמ' במאי דסמיך ליה

ענף יוסף

א"ה הסתה נמי כו' דכתיב ויתן ה' דבר כו' · קשה הא זה דגרם הדבר היה חטא של דוד כמו שפרש"י ודהסתה שהוסת למנות את ישראל בסוף ימיו וגרם לבא עליהם דבר. א"כ איך שייך לומר דהדבר היה פירעון על חטא דהסתה:

עץ יוסף

דהסתה. יש לתרץ לכך אמר בדבר אוריה החתי. ולא אמר רק באוריה החתי. אלא דהיה נמי דבר דדומה לחטא אוריה דנהרג בשבילו כן נמי הוה גורם מגפה בישראל (רמת שמואל): הא איפרע מיניה. מדה במדה. הוא הפסידו לחלק נחלתו והוא נפסד בחלק המלכות. אך קשה דהא לאו מיניה איפרעו. וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה וי"ל דחלוקת המלכות מזרעו נחשב כאילו איפרעו מיניה גופא. אבל ילד ואמנון כו' לא קרי מגופו. דהפסד מלכות הוא דבר גדול יותר ויותר (תוס' ישנים ומהרש"א): אתה וציבא תחלקו את השדה. ולכאורה איך היה רשאי לעשות כן הא אין לעבדים חלק בא"י. וי"ל שמסתמא היה דוד משחרר אותו. וא"כ היה מותר לו ליתן השדה ורק זה הוא אליבא דמ"ד לעולם בהם תעבודו רשות. משא"כ אם אמרינן חובה לא יפה עשה דוד. ועי' בהקדמת המת"כ שם:

ב כבן שנה שלא טעם חטא. וכן תרגם יונתן כבן שנה דלית ליה חובין כן שאול כד מלך. ולפי דבריהם ה"ק בן שנה שאול במלכו כבן שנה שלא טעם טעם חטא זה גרם לו ושתי שנים לבד מלך על ישראל. כי הנה ידענו שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. וכל עוד שהאדם יותר צדיק הקב"ה מדקדק עמו ביותר. ועל כן כשעבר שאול על דברי שמואל שלא המתין על המועד אשר אמר לו שמואל נאמר לו ממלכתך לא תקום. ואילו היה ממתין היה הקב"ה הכין מלכותו עד עולם. וכדי שלא תקשה וכי בשביל דבר זה מגיע לו עונש גדול כל כך. ולזה אמר בן שנה וגו' כדלעיל. וא"כ לגביה הוא זה דבר גדול מפני היותו אדם גדול כל כך כבן שנה שלא טעם טעם חטא. על כן פגם קטן לגביה הוא דבר גדול. ועל כן נענש בהסר ה' המלוכה ממנו (כלי יקר על נ"ך): כבן שנה שמלוכלך בטיט ובצואה. תימה מה היה סובר רב נחמן · ונראה שהיה ר"ל שהיה כל כך עניו שלא היה מקפיד על כבודו דכתיב אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי. וסיוטא דחזא היינו שלא דיבר לשון נקיה כלפי שאול (תוס' ישנים): נעניתי לכם. דברתי למולכם יותר מן הראוי (רש"י בברכות דף כח ע"א):

המתורגמן. א) זיין מוטה ווירד שטאלץ ווערדען.

א"ר יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו שנא' (ש"א י) ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה [ויהי כמחריש] וכתיב (שם) ויעל נחש העמוני וגו'. וא"ר יוחנן משום (רשב"י) [רבי שמעון בן יהוצדק] כל ת"ח [דף כג ע"א] שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח. והא כתיב (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור ההוא בממון הוא דכתיב דתניא איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה. נקימה אמר לו השאילני (קרדומך) [מגלך][א] אומר לו לאו למחר אומר לו הוא השאילני קרדומך[ב] אומר לו איני רוצה להשאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה. ואיזו היא נטירה א"ל השאילני (מגלך) [קרדומך] א"ל לאו למחר א"ל השאילני (קרדומך) [חלוקך][ג] וא"ל הילך ואיני עושה כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה. וצערא דגופא לא והא תניא הנעלבין[ד] ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לעולם דנקיט ליה בליביה. [ב]והא אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. דמפייסו ליה ומפיים: דף כד ע"ב למה מפיסין (וכו') למה מפיסין כדאמרן אלא למה מפיסין וחוזרין ומפיסין [ג]א"ר יוחנן כדי להרגיש כל העזרה שנא' (תהלים נה) אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש:

דף כו ע"א מתני' פיים השלישי חדשים לקטורת באו והפיסו והרביעי חדשים עם ישנים מי מעלה אברים מהכבש למזבח:

רש"י

שרלים. דופי מספחה: נענש שאול. לבא לידי דבר שעליו ניטל ממנו מלכותו: מפני. שמתחלת מלכותו מחל על כבודו וגילה על עצמו שאינו כדאי למלוך: וכתיב ויעל נחש העמוני. ומסקנא דמלתא שאמרו ישראל מי האומר שאול ימלוך עלינו בתמיה תנו (את) האנשים ונמיתם והוא אמר לא יומת איש ביום הזה: שאינו נוקם. נקמתו ונוטר איבה כנחש בלבו: איני כמותך שלא השאלתני. זהו נטירה שהדבר שמור בלבו ולא הסיחו מדעתו: הנעלבין. שנעלבים מיד אחרים ואין עולבין אחרים: עושים מאהבה. עושים מצות מאהבת המקום ולא ליטול שכר: דנקיט ליה בליביה. ואם בא אחר לנקום נקמתו (בקו) [בקיום] המשפט ישתוק: דמפייסו ליה. לבקש מחילה: כדאמרן. שהיו באים לידי מחלוקת: למה מפיסין וחוזרין ומפיסין. למה נאספים לפיים ארבע פעמים ביום כדתנן במתני' יפיסו על כולם באסיפה ראשונה מי יזכה לזה ומי יזכה לזה: להרגיש העזרה. להשמיע קול המון עם רב כמה פעמים שהוא כבוד למלך שנאמר בבית אלהים וגו': חדשים לקטורת. מי שלא זכה בקטורת

מהרש"א

שהשרלים אינן מגולין בה כ"כ כמו מגד משפחות אם והיינו נמי שא"ל חזור לאחוריך בפסול שאינו נגלה כ"כ ודו"ק: [מפני שמחל על כבודו כו'. ואמרי' פ"ק דקדושין דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ושם מפורש דאסור למחול כבודו לפי שהוא כבוד המקום]: כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש כו'. הדמיון כנחש שהאדם ישופך ראשו במקום עיקר חיותו ואתה לא תשופנו רק בעקב המקום היותר שפל כן יהיה נקימה ונטירה של הת"ח גם אם עשה אדם כנגדו דבר גדול לא ינקם בו רק בדבר קטן וזהו שאמר כל שאינו עושה כן דהיינו שאינו נוקם כלל או נוקם ג"כ בדבר גדול ה"ז אינו ת"ח שהיה לו ללמוד ממעשה נחש: [הנעלבין ואינן עולבין כו'. מפורש במס' גיטין]: דנקיט ליה בליביה. [פירש"י ואם בא אחר לנקום כו' ע"ש והוא דחוק ובע"י (בשם הריטב"א) פי' שאין עושה נקמה כו' אלא מניח עלבונו למקום עכ"ל וזה הוא יותר רחוק] ונראה לפרש משום דהמקשה פריך מהא דשומעים חרפתם ואינן משיבין קמשני ליה גם שאין לאדם להשיב מ"מ נקיט ליה בליביה לנקום בו אח"כ ג"כ לעשות מעשה כנחש: ומפיים כו'. והא דאמרינן בפ' כל כתבי [ג] לא מזיגנא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל מאן דמצער לי היינו נמי כדמפייסי ליה וקאמר גם

[א] ריטב"א ד"ה דמפייסי הא דאמרי' בפרק כל כתבי (מה שגר' ע"ז שבת דף פח ע"ב גיטין דף לו ע"ב. שם לא מצאתי ועמ"ש לקמן בסמוך על מהרש"א): [ג] מהרש"א ד"ה והא דאמרינן בפרק כל כתבי כו' (הגה בפרק כל כתבי גם בשאר מקומות לא מצאתי לשון זה אך בפ' כל כתבי קיט. איתא לא מזיגנא רישא אבי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותי' ע"ש זה על צורבא מרבנן דכי אתי לדינא לא מזיגנא רישי וכו' וז"ל רש"י כמה דלא מהפיכנא בזכותיה עד שאראה אם יש בדבריו לזכותו. וע"כ גם בעין יעקב שם איתא כמו שהעתקתי ולא כמו שהעתיק המהרש"א. ודע דגם בל' הריטב"א ראיתי שכתב ד"ה ומפייסי לי' ומפיים וקשה לי הא דאמרינן פ' כל כתבי תיתי לי דלא מזיגנא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל דמצער לי היכי דמי אי דלא מפייסי לי' וכו'. ואני נבער בדעת קצר. שלא מצאתי דבר זה יושב ומוצר. ואולי נוסחא אחרת הי' לפניהם או שאמרו הטעמים ולא המלות וכוונתם על סוגיא דמגילה כח. שאכתוב בסמוך והוי יודע כקושיית הריטב"א והגאון המהרש"א איכא להקשות במגילה דף כח. שאלו וכו' במה הארכת ימים אמר להם וכו' ולא עלתה על מטתי קללת חברי כי הא דמר זוטרא כי הוי סליק לפורייא אמר שרי לי' לכל מאן דמצערן וכו' ע"כ קשיא היכי דמי אי דלא מפייסי לי' הרי הוא עושה שלא כדין כשאינו נוקם ונוטר כנחש ואי מפייסי לי' לא שייך לומר כי הוה סליק

הריטב"א

השאילני קרדומך כו' זו היא נקימה וכו' ואיזו היא נטירה השאילני מגלך וכו' למחר א"ל השאילני קרדומך וכו'. כך הגירסא בכל הספרים ותימה הוא למה שינה ממגל לקרדום וי"ל כי הקרדום חשוב מן המגל קמ"ל כי אע"פ שזה השאילו כלי שהוא חשוב יותר אפילו הכי יש כאן עון נטירה. א"נ אורחא דגמרא לתפוס כלים מכלים שונים: עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש. יש שפירשו דיליף לה משום ששומע חרפתו ודומם וכתיב התם וידום השמש ולכן שכרו כצאת השמש בגבורתו ואין צורך אלא זה כמו שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו' ומפני שזו ענוה וחסידות גדולה שהיא למעלה מן הכל דימה שכרה לגדול שבכולן דהיינו כצאת השמש בגבורתו שתרגם אותו יהונתן שהוא מ"ש הכתוב ואור החמה יהיה שבעתים: דנקיט ליה בליביה. פירוש הוא אינו עושה מעשה נקימה ונטירה אלא מניח עלבונו למקום: דמפייסו ליה ומפיים. וק"ל הא דאמרי' בפרק כל כתבי [א] תיתי לי דלא שדינא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל דמצער לי היכי דמי אי דלא מפייסי ליה הרי הוא עושה שלא כדין כשאינו נוקם ונוטר כנחש ואי דמפייסי ליה לא שייך לומר לא שדינא רישא

הרי"ד

בן שנה שאול במלכו וכו' שנים מלך על ישראל פליגי רב נחמן דרש כבן שנה שמלוכלך דהיינו שחטא ולכך ב' שנים מלך ולא יותר ורב הונא דרש כבן שנה שלא טעם טעם חטא כי לא נתכוין בחטאו אלא כשגגה היוצאה ולהיותו דבר נאה שלא היה בו שום דופי לכך ב' שנים מלך ולא יותר וזהו שסמך לומר כאן מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בו שום דופי והא אתיא כמ"ד כבן שנה שלא טעם וכו': דנקיט ליה בליביה. פי' רש"י הוא אינו עושה מעשה נקימה ונטירה אלא מניח עלבונו למקום ותימה דהדרא קושיא לדוכתיה מפני מה נענש שאול דכיון שבידי אדם אינו עושה נקימה לז"א שאול לא יומת איש ביום הזה ולעולם דהוה נקיט ליה בליביה. וי"ל דא"כ הול"ל היום לא אמית איש ומדקאמר לא יומת איש דהיינו ע"י אחרים הבאים לחוש על כבודו האומרים מי האומר שאול

עין יעקב

לדיקים במיתתן יותר מבחייהן: מפני מה נענש שאול וכו' עד ויעל נחש העמוני. עיין פרש"י ועי"ל דה"ק מפני מה נענש שאול שמיד מתחלת מלכותו באה עליו מלחמה כבידה כמו מנחש העמוני לזה קאמר לפי שמחל על כבודו וכו' ויהי כמחריש ועי"ז שלא עשה דין להמבזים אותו לא נתחזק מלכותו עד שבא נחש העמוני ונצחו במלחמה ועי"כ נתחזק מלכותו כדכתיב מי האומר שאול ימלוך עלינו תנו האנשים ונמיתם: כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש. עיין ברמב"ם סוף פ"ז מהל' ת"ת שמחלק בין ביזוי בצנעא או בפרהסיא שאסור למחול וע"ש בכ"מ בשם הריב"ש שמחלק עוד בין מניעת כבוד דיש לו למחול משא"כ בביזוי לת"ח א"כ לפ"ז לא מקשה הש"ס כאן מידי ועיין בלחם משנה שם וביו"ד ס"ס רמ"ג: הנעלבין ואינם עולבין. עיין בחידושינו דשבת דף פ"ו וגיטין דף ל"ו: כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. ומה"ט כל העולה לגדולה מוחלין לו על כל עונותיו דכיון שעלה לגדולה ודאי השפיל את עצמו כי כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו וכל המשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו וכדאיתא בנדרים דף נ"ה לכך

ענף יוסף

ב כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח. עיין במהרש"א ביאור הדמיון כנחש. ובספר איי הים כתב וז"ל ולי נראה שנמשך למ"ש חז"ל (תענית ח' ע"א) כל החיות באות אצל הנחש ואומרים לו ארי דורס ואוכל כו' אתה מה הנאה יש לך כו' ע"ש. והנה אף שהם תשבוח הז"ל לחסרון. היינו לשנוכיח מזה את בעל הלשון שהוא דומה אל הנחש שהוא נושך בני אדם והורגן שאין לו הנאה מזה. רק מצד תכונתו הרעה אשר לעסוק ולהרוג אהב. והבורא ית"ש לא לכוונה זו ברא אותו. שהרי יש בידו הבחירה ולהטות את עצמו מרעה לטובה. אבל הנחש עצמו שאין בידו הבחירה להטות א"ע לבלתי יזיק את המוטבע. אין בידו עון אשר חטא שהרי הוא עושה ומקיים כוונת הבריאה אשר לתכלית זה בראו. וכמ"ש ויק"ר פ' כ"ב דבר אחר ויתרון ארץ בכל הוא בכל אני עושה שליחותי כו' אפילו ע"י נחש כו' אם אתם עושים שליחותי כו' יש לי שלוחין הרבה. שהנחש משולח מהקב"ה לענוש את החוטאים. וזהו שאמר כאן ת"ח שהוא נוקם ונוטר ראוי לשיהיה מקיים שליחותו לענוש בנקימתו ונטירתו את החוטאים ולא להנאת עצמו. כנחש שהוא נושך והורג לא להנאת עצמו רק לקיים שליחותו יתברך. ואם אינו נוקם ונוטר כנחש רק להנאת עצמו אינו ת"ח עכ"ל. וכספר רמת שמואל דמיון הנחש לומר מה נחש

אמר הבונה חדשים לקטורת כו'. הושאל ריח הקטרת לפיוס ורצוי לה' להיות הריח דבר כמעט בלתי גשמי ובשעת הקרבתו מפיק רצון מה' לברך המקריב רמז לדבר וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד וגו' והפך הקללה לברכה וברכת ה' היא תעשיר. והנה הנסיון היה מוכיח במקדש שהזוכה בו מתעשר עד שלפירוש רש"י לא היו מניחין אותו לשנות כדי שיזכה כל אחד בעושר:

יד יוסף

א שבת דף פח ע"ב גיטין דף לו ע"ב: ב ר"ה דף יז ע"א מגילה דף כח ע"א: ג לקמן דף לג ע"ב:

חדושי גאונים

לא על המלחמה רומז (ומטעם זה נדחק הרד"ק לומר.

המתורגמן, א) דיין זעג. ב) דיין האק. ג) דיין העמד. ד) וועלכע ווערין בעשעמט.

גמ׳ תנא מעולם לא שנה אדם בה מ"ט א"ר חנינא מפני שמעשרת א"ל רב פפא לאביי מ"ט אילימא משום דכתיב (דברים לג) ישימו קטורה באפך וכתיב בתריה ברך ה׳ חילו אי הכי עולה נמי דכתיב וכליל על מזבחך א"ל הא שכיחא והא לא שכיחא:

כא שם אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר. לוי דכתיב (דברים לג) יורו משפטיך ליעקב. יששכר דכתיב (דה"א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. ואימא נמי יהודה דכתיב (תהלים ס וקח) יהודה מחוקקי אסוקי[א] שמעתא אליבא דהלכתא קאמרינן:

שם ע"ב [א"ר אבא ואיתמא רמי ב"ה ואיתימא ר׳ יוחנן אין מנסכין מים בחג אלא בתמיד של שחר וכו׳] אמר רב אשי אף אנן נמי תנינא[א] ולמנסך אומר לו הגבה ידיך שפעם אחת נסך צדוקי אחד ע"ג רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן:

כב דף כג ע"א [ב]תנו רבנן מעשה בב׳ כהנים שהיו שניהם שוים ורצים ועולים בכבש קדם אחד מהם לתוך ד"א של חברו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד רבי צדוק על מעלות האולם (בהר הבית) ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר (דברים כא) כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך אנו על מי להביא עגלה [ערופה] על העיר או על העזרות געו כל העם בבכיה. בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר[ג] ואמר להם הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נטמא הסכין ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים וכן הוא אומר (מ"ב כא) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד וגו׳. עמד רבי צדוק על מעלות האולם בהר הבית כו׳ וירושלים בת אתויי עגלה ערופה היא [ג]והתניא עשרה דברים נאמרו בירושלים וזו (היא) אחת מהם [שם ע"ב] אינה מביאה עגלה ערופה [ועוד (דברים כא) לא נודע מי הכהו כתיב והכא נודע מי הכהו]. [אלא] כדי להרבות בבכיה בישראל: בא אביו של תינוק וכו׳: איבעיא

מהרש"א

שלא נתפייסתי מיד מ"מ באותו יום קודם שכיבה נתפייסתי וק"ל: ואימא נמי יהודה דכתיב יהודה מחוקקי כו׳. כתבו בתוס׳ יש מקשים אמאי לא מייתי מדכתיב בתורה ומחוקק מבין רגליו וי"ל דההוא בברכה הוא דכתיב כו׳ עכ"ל והוא דחוק דנהי דבברכה הוא דכתיב וכי לא נתקיימה ברכת יעקב ח"ו ונראה ליישב דההוא קרא לא יסור שבט מיהודה ומחוקק וגו׳ על הממונים מפי המלך משתעי כדאמרי׳ פ"ק דסנהד׳ [א] לא יסור שבט וגו׳ אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק וגו׳ אלו נשיאים שבא"י משא"כ בלוי דכתיב יורו משפטיך וגו׳ וכן ביודעי בינה וגו׳ דמשמע שהם ממונים מפי הקב"ה וכן יהודה מחוקקי דכינוי היו"ד מורה על שממונה מפי הקב"ה ומשני דאע"ג דיהודה נמי ממונה על כך מפי הקב"ה מ"מ לא סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא והא דאמרי׳ פ׳ חלק [ב] דהלכה כדוד בכ"מ וה"נ בעירו׳ [ג] דוד דגלי מסכת׳ כו׳ היינו איהו גופיה שהיה מלך אבל שאר אינשי משבט יהודה גם שהיו חכמים לא זכו להיות הלכה כמותם משא"כ בשבט לוי ויששכר שחכמים שבהם מורים הוראות אליבא דהלכתא וק"ל:

וגם דם נקי שפך מנשה עד אשר וגו׳. לקמן מסיק ומייתי מיניה דקל ש"ד ויש לדקדק בזה דהאי עובדא בדורו של רבי צדוק בזמן בית שני הוה וא"כ מאי מייתי ראיה מבית ראשון אבית שני דהא אמרינן פ"ק בית ראשון חרב מפני ג׳ דברים ע"ז ג"ע וש"ד ומייתי ליה מהאי קרא ומקדש ב׳ מפני מה חרב מפני שנאת חנם ויש לומר דמכל מקוםמייתי מיניה כיון דמצינו מפורש דקל בבית ראשון ה"נ בבית שני קל קלת: שקשה עליהם טהרת כו׳. וכן מצינו בקרוב לחורבן בית שני שהיה בהן הרבה שפיכות דמים ע"י פריצי ישראל ורבי צדוק באותו זמן היה כדאי׳ פרק הניזקין ודו"ק: כדי להרבות בבכיה כו׳. ר"ל דמהני טעמי גופייהו דקאמרת דלא שייך עגלה ערופה

רש"י

בקטורת כל ימיו ובגמ׳ מפרש מאי שנא חדשים וכך היו מכריזים קול בעזרה: גמ׳ מפני שמעשרת. לפיכך לא היו מניחין אותו לשנות: והא כתיב וכליל על מזבחך. בההוא קרא גופיה: והא לא שכיחא. ומסתברא דכי כתיב עושר אדלא שכיח דאל"כ נמלאו הכל עשירים: דמורה. שמורה הוראות בישראל: אליבא דהלכתא. להורות כדת וכהלכה: ולמנסך. את המים: אומר לו הגבה את ידך. ונראה שתערה את הצלוחית לתוך ספל של כסף שעל המזבח שהוא נקוב כמין חוטם דק שהיין מקלח ויולא בו והוא הניסוך: שפעם אחת ניסך ע"ג רגליו. ולא עירה הצלוחית לתוך הספל ושפך המים על רגליו לפי שהיה לדוקי ואינו מודה בנסוך המים: [באתרוגיהן. למה לי למתני באתרוגיהן אם לא בא ללמדנו שניסוך המים אינו אלא בשעת נטילת לולב]: על מעלות האולם בהר הבית. אולמות הרבה בנה הורדוס שם כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון: על מי להביא. משל מי תלקח מן היושבים בעיר או מן הכהנים שומרי העזרה: געו. לעקו: הרי הוא כפרתכם. מיתתו תכפר עליכם: י׳ דברים. בב"ק חשיב להו בפרק מרובה (דף פב:): אינה מביאה עגלה ערופה. דכתיב כי ימלא חלל

אוצר בלום

לפורייא אמר שרי לי׳ וכו׳ [כמו שהקשה הריטב"א דלא שייך לומר לא מזיגנא רישי אבי סדיא וכו׳ ומדברים הללו שכתב הריטב"א נדחק תירוצו של המהרש"א דברור דכל מדה נכונה כשמפייסן לי׳ דצריך למחול מיד ולא להמתין עד הערב בשכבו על מטתו וכדעת הריטב"א שכוון לזה] וצ"ל כתירוצו שכתב הריטב"א דלעולם דלא מפייסי לי׳ ובצערא שלא על מילי דשמיא. ואתן תודע דזה לשון הרמב"ם פ"ז מהלכות ת"ת דין י"ג אע"פ שהיה רשות לחכם לנדות לכבודו אינו שבח לת"ח להנהיג עצמו בדבר זה אלא מעלים אזניו וכו׳ ולא עוד אלא שמוחלין למחרף וסולחים לו וכו׳ בד"א כשבזהו או חרפהו בסתר אבל ת"ח שבזהו או חרפו בפרהסיא אסור לו למחול על כבודו ואם מחל נענש שזה בזיון תורה אלא נוקם ונוטר הדב׳ כנחש עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו ע"כ וע"ע בכ"מ שכ׳ ג"כ בשם הריב"ש משמי׳ דהראב"ד. וב"פ קושט דברי׳ אלו יתיישב היטב קושיית הריטב"א ומהרש"א. וגם קך דמר זוטרא במגילה כח. שהבאתי דשפיר י"ל דהתם איירי כשנתחרף בסתר [וכן אמת לפמ"ש הרמב"ם קצת יש לדקדק מאי מקשה מברייתא דהנעלבים וכו׳ וכן והא דאמר רבא כל המעביר על מדותיו וכו׳ והארכתי בחי׳ ואין כאן מקום לקבל ארוך]:

[א] מהרש"א ד"ה ואימא. פ"ק דסנהד׳ (דף ה׳ ע"א):
[ב] שם בא"ד פרק חלק (דף נג ע"ב):
[ג] שם בא"ד בעירו׳ (דנ"ג ע"א):

הריטב"א

אבי סדיא ועוד דא"כ מאי רבותיה ויש לומר דלעולם דלא מפייסי ליה והא דהכא במילי דשמיא וההיא דהתם בצערא דמצערי שלא על מילי דשמיא: הרי הוא כפרתכם ועדיין בנו מפרפר ולא נטמא הסכין. כלומר מהרו ליטול הסכין מידו כי עדיין הוא מפרפר ואינו מטמא: והתניא י׳ דברים כו׳ אינה מביאה עגלה וכו׳. איכא למידק דהא פרישנא בפרק מרובה טעמא דהתם משום דכתיב לרשתה וקסבר ההוא תנא דירושלים לא נתחלקה לשבטים וא"כ מאי קושיא דלמא האי תנא ס"ל כרבי יהושע דאמר ירושלים נתחלקה לשבטים וי"ל דלא ניחא לן לאוקמי כרבי יהושע ודלא כרבנן ומיהו משום דאיכא למימר הכי פרכינן ועוד לא נודע כו׳ והוה ליה חדא ועוד דבתרייתא עיקר פירכא: כדי להרבות בבכיה. כלומר שהיה מרבה בבכיה כשאמר דברים הללו דכיון דעל ספק חלל הנמצא בחוץ הקפידה

עיון יעקב

מוחלין לו על כל עונותיו ועיין בחידושינו דנדרים שם: לא משכח צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי משבט לוי וכו׳ אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא קאמרינן. והא דאמרינן בדוד דהלכה כמותו בכל מקום עיין במהרש"א ועכ"ל דשאני דוד שהיה עניו מאד כדכתיב ודוד הוא הקטן שהקטין את עצמו אבל מי שקטן ממנו לכך זכה שהלכה כמותו אף דאתי משאר שבטים ומה"ט אמרינן בריש עירובין דלכך זכו בית הלל להיות הלכה כמותם לפי שנוחין ועלובין היו ועיין בתוספות דסנהדרין דף ו ע"א דגם הלל היה מבית יהודה ע"ש ולפי מה שפרש"י צורבא מרבנן בחור חריף י"ל דוקא בחור דהיינו יניק ותכים אינו יכול להורות אא"כ שהוא משבט לוי או יששכר אבל בהגיע להוראה אפילו משאר שבטים יכול להורות וכה"ג מצאתי בפני משה בחדושים דפסחים דף ג׳ ע"ש והוא אמת ונכון ועיין בחדושינו דשבת דף כ"ו:

הרי"ף

ימלוך עלינו תנו האנשים ונמיתם ויאמר שאול לא יומת איש היום הזה הרי דלא נקיט ליה בלביה שאם בא אדם לנקום נקמתו ישתוק כפירוש רש"י:

ענף יוסף

אין כתו אלא כפיו דארכו בין שיניו עומדת. כן ינקם אותו רק בפה ולא בידיו: כא יהודה מחוקקי. יש מקשין אמאי לא מייתי מדכתיב בתורה לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו (תוס׳) וי"ל דמקרא דיעקב ה"א דקרא ה"ק דלא יסור שבט מיהודה או מחוקק מבין רגליו. דוי"ו ומחוקק הוא וי"ו מחלקת. כמו מכה אביו ואמו. וקאמר קרא דלא יסור שבט מיהודה או מחוקק פי׳ דאם לא יהיה שבט יהיה מחוקק. אבל משבט לוי ויששכר היו תמיד צורבא מרבנן דמורה. לכן מייתי מקרא יהודה מחוקקי דדוד אמר יהודה מחוקקי דבאותו עת היה שבט מיהודה ואפ"ה הי׳ יהודה מחוקקי ופריך הגמרא שפיר (רמת שמואל):

עץ יוסף

כא ואימא יהודה נמי דכתיב יהודה מחוקקי. הקשו התוס׳ אמאי לא מייתי מן התורה לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. וי"ל שהרגישו בעלי הש"ס שיש לפרש מאמר יעקב לבשר את יהודה כי יהיה מושל ושבט בידו והסופר הוא המחוקק ישב בצלו. וכ"כ הרד"ק באמת בשרשים וז"ל ופי׳ מחוקק מבין רגליו כי דרך המושל להיות סופר יושב לרגליו ע"ש. ע"כ הביא המקשן מאמר יהודה מחוקקי. שמשמעותו יהודה עצמו יהיה מחוקק (אי הים):

יד יוסף

א סוכה דמ"ח ע"ב:
ב תוספתא פרק א ותוספתא שבועות פ"א: ג ב"ק דפ"ב ע"ב ערכין דף לב ע"ב אדר"נ פל"ה. סוטה דמ"ט תוספתא נגעים פ"ו:

חדושי גאונים

כי המלה מגורש ארב ומשפטו ויארב)

המתורגמן, א) הערפארצובריגגען. צוא שליססען. ג) צאפפלען.

רש"י

באדמה וגו' לרשתה ואין ירושלים ירושה קא סבר לא נתחלקה לשבטים : תלמודא. ראיה :

צלותיה דאברהם. תפלת הערב שלו : מכי משחרי כותלי. חומות הפונות למזרח שהלבינו מהנך החמה הבאה מן המזרח ונוצצת עליהן ובתחלת שבע שעות שהחמה באמצע הרקיע בראש כל אדם אינה עושה עמוד אלא [תחתיה משחרין אותן הכתלים לפי שאין חמה נוצצת אלא] בראש הכותל בעוביו (אצל) [ומיצל] חודו של שפת עוביו על זקיפת הכותל ומשחרת מהיא שעתא נוטים צללי ערב וקרוי ערב: אנן מאברהם ניקום ונגמר. באת ללמדנו להיות זריזין כאברהם : [חל להיות בערב שבת. הוצרך למהר התמיד של בין הערבים בכל יכולת לפי שפסחים נשחטו אחריו וצריך לצלותן מבעוד יום ואמרינן התם מוקמינן ליה אדינא מכי ינטו צללי ערב וקתני נשחט התמיד בשש ומחצה ואי מכי משחרי כותלי מיקרי בין הערבים נשחטיה מכי משחרי דהיינו מתחילת שבע : דלא מכווני. לא הוו זקופים בצמצום ולפי שהחומה היתה רחבה מלמטה והולכת ומתקצרת ועולה ולפיכך אין חודו של שפת עוביו למעלה מיצל על זקיפתו להשחירו עד שתמשך חמה למערב: אצטגנינות. להיות בקי בהליכות המזלות ותחלות השעות דהכי תניא בבבא בתרא (דף ט"ז:) וה' ברך את אברהם בכל אצטגנינות גדולה היתה בלבו וכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו לשאול במזלות]: דולה ומשקה. נוטריקון של דמשק:

מהרש"א

בעזרה ובירושלים קאמר ר' לדוק הכי להרבות הבכיה דבמקום שמביאין עגלה ערופה כתיב ונכפר הדם אבל בעזרה ובירושלים כיון שאין מביאין עגלה ערופה במה יתכפר הדם ובזה יתיישב שבא אביו של תינוק כו' ואמר הרי הוא כפרתכם ר"ל כיון שא"א להתכפר בעגלה ערופה הרי הוא כפרתכם :

צלותיה דאברהם מכי משחרי כו' · היינו תפלת מנחה ואף ע"ג דבפ' ת"ה [א] ילפינן ליה מיצחק מדכתיב ויצא יצחק לשוח וגו' כתוב בספר ערוך [בערך שחר א'] דלא הזכיר הכא אברהם אלא מפני שהוא עיקר וזו השיחה תפלת נהרים מאביו מסורה לו כו' ע"ש וכה"ג כתבנו בפרק ת"ה : [אלא שזריזין כו'. שנא' וישכם אברהם בבוקר ויחבש וגו'. כצ"ל עי' תוס' הכא ובפ"ק דפסחים : אצטגנינות גדולה היתה בלבו של אברהם כו'. מפורש פ"ק דב"ב] : שנאמר ואברהם זקן בא בימים וגו'. משום דכבר מקודם זה כמו מ' שנים כתיב באברהם ואדי זקן דהיינו כמשמעו וא"כ האי קרא דזקן בא בימים לא איצטריך אלא להך דרשה זקן ויושב בישיבה דהיינו זה קנה חכמה וכן ביצחק וביעקב לא בא הכתוב לספר גנותם שהיו סגי נהור בזקנותם אלא מתוך שהיו מרבים בישיבה הותם כח הראיה מהם ועוד נראה לפי מה שהקדים המאוחר דהיינו היו במצרים כו' ובתר הכי אברהם אבינו כו' מטעם לפי שמלת זקן באבות היה אפשר לפרש על הזקנה ממש ולא ע"ש זה קנה חכמה אבל בזקני ישראל מוכרח ממקומו כדאמרינן בפ"ק דסנהדרין אתך בדומין לך מומחין ויושבין בישיבה כמו משה שלימד בישיבה לכל ישראל ובתר הכי ילפינן בג"ש זקן דאברהם יצחק ויעקב מזקנים שכולן ע"ש זה קנה חכמה נאמר וכדאמרינן פרק קמא דקדושין והדרת פני זקן יכול אפי' זקן אשמאי ת"ל זקן כו' שנאמר שבעים איש מזקני ישראל ונראה יושב בישיבתן דזקנים לאו ממש הוא שהרי היו אסורין בפני רבן משה תוך ג' פרסאות כדאמרינן פרק הדר אלא כדאמרינן פ' כילד מעברין כילד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן כו' נכנסו זקנים ולמדו כל ישראל דמפי משה לא היה אפשר שילמדו כל ישראל:

גמרא

להו הי מנייהו חמירא ש"ד הוא דזילא ודכלים כדקיימא קיימא או דלמא ש"ד כדקיימא קיימא אבל טהרת כלים הוא דחמירא. תא שמע מדקא נסיב לה תלמודא וגם דם נקי שפך מנשה הרבה ש"מ ש"ד הוא דזילא וטהרת כלים כדקיימא קיימא שמע מינה :

אמר להם הממונה פרק שלישי

כג דף כח ע"ב **אמר** רב ספרא צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי אמר רב יוסף אנן מאברהם ניקום ונגמר אמר רבא תנא גמר מאברהם ואנן לא גמרינן מיניה [א]דתניא (ויקרא יב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו מלמד שכל היום כשר למילה אלא [ב]שהזריזין מקדימין למצות שנאמר (בראשית יט) [ג]וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' אלא אמר רבא רב יוסף הא קא קשיא ליה [דתנן [ד]חל ערבי פסחים להיות בע"ש נשחט בו' ומחצה וקרב בשבעה ומחצה ונשחטיה מכי משחרי כותלי מאי קושיא ודילמא כותלי דבית המקדש בשש ומחצה משחרי משום דלא מכווני טובא א"נ שאני אברהם [ה]דאיצטגנינות גדולה היתה בלבו א"נ משום דזקן ויושב בישיבה הוה דא"ר] (א"ר) חמא בר חנינא מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם . היו במצרים ישיבה עמהם שנא' (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל . היו במדבר ישיבה עמהם שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל . אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה הוה שנאמר (בראשית כד) ואברהם זקן בא בימים . יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה הוה שנא' (שם כז) ויהי כי זקן יצחק. יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה הוה שנאמר (שם מח) ועיני ישראל כבדו מזוקן . אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה הוה שנאמר (שם כד) ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו . אמר רבי (יצחק) [אלעזר] שמושל בתורת רבו (שם טו) הוא דמשק אליעזר [אמר רבי אלעזר] שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים · אמר

המושל בכל וגו'. דלפי פשוטו שמושל בנכסי אברהם לעשות בהם כרצונו זה אינו דגם אם האדון נותן כל אשר לו ביד עבדו מ"מ אין לו שום ממשלה לעשות בהם כרצונו וע"כ דרשו שמושל בתורת רבו כל מה שקבל מרבו הותר להוסיף ישיבה וללמד לאחרים ולא בדברים אחרים שאסור לו בפני אברהם רבו וכה"ג

הריטב"א

תורה כ"כ כ"ש על ודאי חלל ובתוך המקדש ע"כ : **יצחק** יושב בישיבה הוה דכתיב ויהי כי זקן יצחק · פי' ואין זקן אלא שקנה חכמה ואיכא למידק והא בסיפיה כתב ותכהין עיניו מראות וביעקב נמי דכתיב כבדו מזוקן הא כתיב ביה לא יוכל לראות אלמא בזקנה דרוב ימים משתעי קרא וי"ל דה"ו דמשום רוב ימים כבדו עיניהם דהא כתיב וקוי ה' יחליפו כח אלא אדרבה מרוב רגילתם בישיבה ותושיה שמתשת כחו של אדם כבדו עיניהם ולא יכלו לראות ובשבחם בא הכתוב

עיון יעקב

מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם · להראות דאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ומזקנים אתבונן לעסוק בישיבה כמו שלמדו אבותינו במצרים ובמדבר מאבות

ענף יוסף

כג דמשק אליעזר שדולה ומשקה כו' · ובזה ניתא מה זה שנשתער אברהם אבינו במה שאליעזר הוא בן משק ביתו אחר שהוא צדיק בכל דרכיו · אמנם עיקר צערו היה על שאין לו בן יורש עצר תורתו ומדותיו הטובים לפרסם אלהותו יתברך לקרות בשם ה'·

עץ יוסף

כג צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי. פי' תפלת האבות כולם. ולא הזכיר אברהם אלא מפני שהוא עיקר. וכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב משעה שיכנס השמש במערב. ובאותה שעה מתחילין הכותלין שבמזרח לשחור. וזו השיחה תפלת נהרים כדת המסורה לו מאביו מאברהם (ערוך): אנן מאברהם ניקום ונגמר. כלומר אברהם קיים המצות ועדיין לא ניתנה תורה. ואין לנו ללמוד אלא ממנהג הנביאים כגון דניאל וכיוצא בו מפני שנהגו בהלכה למשה מסיני (ערוך) :

[א] מהרש"א ד"ה צלותיה. דבפ' ת"ה (דף כו ע"ב) :

יד יוסף

א פסחים דף ד ע"א מגילה דף כ ע"א : ב ר"ה דף לב ע"ב : ג ס"א וישכם אברה' בבקר ויחבוש וגו'. ד פסחים דנ"ח ע"א. ה ב"ב דף טז ע"ב :

הדושי גאונים

ועוד כי לא נזכר בפסוק עם מי רב את ריבו. ע"כ דרשו. כי המריבה היה עם מי שהוא נסתר ונעלם. ע"ד (ישעיה מ"ה) הוי רב את יוצרו גו'. כלומר נתחכם על מצות הש"י. ולא הסכים עמו. וזהו עצמות הריב. ואמר יצתה ב"ק. וא"ל אל תהי צדיק הרבה. אסיפא דקרא סמיך. וא"ל תתחכ"ם (פירש"י בקהלת. לדון ק"ו של שטות. ומה נפש אחת כו'). למה תשומ"ם. והיינו כי התחכמתו בהצטדקותו פני יוצרו. גרם לו לשיתומם ויחרב ממלכותו. כד"א. ויהי דבר ה' גו'. נחמתי כי המלכתי את שאול גו'. וגם נקנס במיתה. כפי' רש"י לקמן. שאול באחת ועלתה לו. ע"ש : *) שאול באחת ועלתה לו. דוד בשתים. (מעשה דאורי' ודהסתה) ולא עלתה לו. והא איכא מעשה (דאורי') דב"ש כו'. לפירש"י דפרק הזהב נ"ט. דקרי לי' מעשה דב"ש. עכ"פ ספק א"א. שהיוצא למלחמת ב"ד. גט כריתות כותב לאשתו ע"מ שאם ימות מגורשת כו'. וקרי' ליה ספק א"א כו' אם לא ימות לא נתגרשה ע"ש א"ש הכא. דפריך הא איכא מעשה דב"ש. דאע"ג שלא חזר אורי' מהמלחמה שהרי הומת. עכ"ז נכשל דוד למפרע. שבא עליה בעת היתה ספק א"א. דשמא לא ימות. אבל לפיר"ת דשם. דבמלחמת ב"ד היו מגרשין לגמרי בלא שום תנאי. וקרי לי' ספק. לפי שהיה

*) שייך לסימן יט

אמר רב [א] קיים אברהם אבינו את כל התורה כולה שנא' (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי [וגו'] אמר ליה רב שימי בר חייא לרב ואימא שבע מצות (ותו לא) הא הואי נמי מילה (אלא) ואימא שבע מצות ומילה אמר ליה אם כן מצותי ותורותי למה לי. אמר (רב) [רבא] ואיתימא רב (אסי) [אשי] ב קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין שנאמר ותורותי אחד דברי תורה ואחד דברי סופרים:

ז' מצות. שנצטוו לשאר כל בני נח אבל תורה לא נתנה לו: אפילו עירובי תבשילין. שאינו הלכה למשה מסיני אלא

דרשו דמשק שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים דהיינו בדבר זה הותר לו להושיב ישיבה ללמד לאחרים ודרשו כן שהגראה דאליעזר לאו מדמשק היה כפירוש התרגום משום דדמשק מארץ ארם היא ואליעזר עבד כנעני היה מארץ כנען ועוד שלא תמצא במקרא שם המתיחס אל המקום קודם שם העצם כמו יפתח הגלעדי נבל הכרמלי והרבה מהם שגם המתייחס אחרי המקום הוא אחר שם העצם ודו"ק: קיים אברהם אבינו את כל התורה כולה כו'. יש לדקדק בכל נוסחות שלפנינו ספ"ב דקדושין איתא הכי משנה שלימה עשה אברהם כל התורה עד שלא ניתנה תורה שנא' עקב וגו' ומאי אתא רב לאשמועינן ואדפריך הכא אמילתא דרב ואימא ז' מצות כו' לפרוך אמתניתין דקדושין וי"ל דניחא ועדיפא ליה למפרך אדרב משום [ב] דהתם לא משמע אלא שעשה כל המצות דהיינו העשיים אבל לישנא דרב קיים כל התורה משמע נמי הלאוין של התורה: הא איכא נמי מילה כו'. אין זה סיומא כלל אלא אדרב שימי בר חייא פריך תלמודא אמאי נקט בפרכתו שבע מצות ולא נקט נמי מילה וקאמר אלא ואימא שבע מצות ומילה וכ"ה הגירסא בע"י אלא אימא ז' מצות ויותר נכון גיר' הילקוט דגרס מעיקרא ואימא שבע מצות ומילה וכו': א"כ מצותי חקותי ותורותי ל"ל כו'. עי' בפרש"י בחומש משמרתי גזירות להרחקה כו' מצותי דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם כו' חקותי דברים שיצר הרע ואו"ה כו' ותורותי להביא תורה שבע"פ הל"מ עכ"ל וכתב הרא"ם אבל ביומא כו' קיים אברהם אפי' עירובי תבשילין כו' תורותי אחד דברי תורה ואחד דברי סופרים והרב לא פנה אליו משום דממלת תורותי משמע דתרוייהו הן תורותיו של הקב"ה וא"א זה משום דדברי סופרים אע"פ שלמו השם כו' מכל מקום אין דרך הפשט סובל שיקראו תורתו עכ"ל בכל נוסחת גמרות שלפנינו ליתא כמ"ש הרא"ם אלא דגרסינן ה"נ בשמעתין כפרש"י בחומש אחד תורה שבכתב וא' תורה שבע"פ מיהו הך תורה שבע"פ הנזכר בשמעתין על כרחך דבר שהוא מדרבנן ואסמכוהו רבנן אקרא דאעירוב תבשילין ומייתי לה ומוכח בפרק ב' דביצה דעירוב תבשילין אינו אלא מדרבנן אבל תורה שבעל פה שבפרש"י בחומש היינו דבר שיש לו עיקר מן התורה אלא שאינו מפורש כגון הלכה למשה מסיני וע"כ הנראה כי תורה שבעל פה כולל כל מה שאינו מפורש בתורה בין שיש לו עיקר מן התורה כגון הל"מ ובין שאין לו עיקר מן התורה כגון עירוב תבשילין ואסמכוהו אקרא ורש"י בפי' החומש חדא מינייהו נקט ושכתב הרא"ם דמה שנצטווינו מלאו דלא תסור אין דרך פשט סובל שיקראהו תורתו אינו מחוור דהא משמרתי שהביא רש"י גזירות להרחקה כגון שניות לעריות וכיוצא בו דמסקינן בפרק כילד [ג] דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא וא"כ אינו אסור אלא בלאו דלא תסור ואפ"ה דרך הפשט סובל פירושו שיקראהו משמרתו כמ"ש רש"י בחומש. ודע שכתב הרמב"ן על זה בפי' החומש ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב המצבה ונשא ב' אחיות וכדעת רבותינו ד' ועמרם נשא דודתו כו' והיאך אפשר שיהיו נוהגים היתר במה שאסר אברהם אבינו על עצמו כו' ע"ש באורך והנראה בכל זה דמה שנשא יעקב ב' אחיות כו' י"ל כיון דבנות עכו"ם היו האמהות וכשנשאו ליעקב נתגיירו אין להם קורבה כלל ולא נאסרו ליעקב כלל דקטן שנולד דמי ודבר זה גם התורה עתידה להתיר אפילו לר' אליעזר דאמר פרק ארבע מיתות [ד] כל ערוה שהיא משום שאר אם כנס יוציא ומשום שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה יש לומר דארבע האמהות לא היו אחיות מן האם אלא מן האב תדע דלא היו אחיות מן האם דלר"א דאוסר בני נח בשאר אם א"כ יעקב שהיה אז בן נח איך נשא אחיות מן האם דמה שנאסר לבני נח ודאי לא הותר לו ובהכי ניחא נמי למאי דבעי למימר התם לר"א הא דכתיב אחותי בת אבי אך לא וגו' ממש הוא דשרה אחות אברהם מאב היתה תקשי ליה איך נשא אברהם אחותו מן האב כיון שהוא דבר שעתידה התורה ליאסר ואברהם קיים כל התורה אפי' עירוב תבשילין אלא כיון שנתגיירו שרה ואברהם כשנימול וקבלו עליהם לקיים כל התורה ה"ל אברהם ושרה כקטן שנולד דמי ומשום דשמא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה ליכא הכא דשאר אב אין לכן ולפי מה שכתבנו בפ' נושאין אהא דלאברהם שנשא הגר שהיתה מגרית שנית אע"ג שהוא דבר שעתידה התורה ליאסר היינו משום דכבר נשאה קודם שנימול שאז לא קיים עדיין כל התורה שוב לא גירשה אחר שנימול משום דעתידה תורה ליאסר כיון דלא היה מצווה ע"כ ה"נ הכא איכא למימר דלאברהם שנשא את שרה קודם שנימול והותרה לו אז אחותו מן האב וכשנימול אח"כ שוב לא גירשה משום דבר שעתידה תורה ליאסר כיון דלא נאסרה לבן נח וה"נ ברחל ולאה איכא למימר כיון שנשא רחל בהיתר דרחל נתקדשה לו בעבודת שבעה שנים ולאה נשאה בערמת לבן אותו לא הוציא שום אחת מהם משום שהוא דבר שעתידה תורה ליאסר כיון דלא היה מצווה אז מיהו בבלהה וזלפה ליכא למימר הכי לפי דעת מי שאומר שגם הם אחיות היו והא דעמרם שנשא דודתו נראה דלק"מ דע"פ רוח הקדש עשה כן שנשא דבר שעתידה התורה ליאסר כי ידעו מתחלה בנבואה שתלד בן המושיע כמ"ש בסוטה מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה מלמד שהיתה מתנבאה כשהיתה אחות אהרן ולא אחות משה ואמרה שתלד אמי בן המושיע את ישראל והא דהקים יעקב מצבה כו' כבר אמרו בזה מדכתיב אשר שנא ה' וגו' אע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה כנענים חוק לע"ז ודו"ק: אפילו עירוב תבשילין. כתב בע"י [בשם הריטב"א] נסתפק ר"י אמאי נקט עירוב תבשילין טפי מכל

הריטב"א

ולא בגגותם: ודלמא שבע מצות ומילה. פי' והיינו מצותי חקותי ותורותי כי המילה חק אשר שם בשארו וכמו שתיקנו בברכת המילה: אפילו עירובי תבשילין. אומרים בתוספות שנסתפק ר"י ז"ל אמאי נקט עירובי תבשילין יותר מכל מצות דרבנן ואמאי קיל טפי ונראה דהיינו קילותא שאינה אלא לזכר בעלמא שיברור מנה יפה לשבת ואקילו בה דסגי בכזית לכל העומדים בתוך התחום כדאיתא התם:

עיון יעקב

ראשונים: קיים אברהם אבינו אפילו עירוב תבשילין. הא דקאמר ע"ת שמעתי משום דאמרינן בפסחים דמותר לבשל מיו"ט לשבת הואיל ואי מקלעי אורחים ואברהם שהיה ראשון להכנסת אורחים וא"כ ה"א דאין צריך לע"ת ואפ"ה קיים אותו ועי' במהרש"א שמאריך לתרץ הא דנשאו קרובים אף אותן שעתידין ליאסר ע"ש ולפמ"ש בחדושינו

הרי"ף

ואימא שבע מצות. צריך לדקדק דמאי לא דחי הכא א"כ מצותי ותורותי למה לי כדדחי לבסוף ואפשר דמעיקרא ס"ד דמצותי הוי ז' מצות ותורותי הוי המילה ותו לא אבל בשהקשה ואימא שבע מצות ומילה כלומר שכולם נכללו במצותי דחי שפיר א"כ תורותי למה לי אלא שמדבר על שאר התורה שקיים אברהם:

ענף יוסף

והנה למה שהיה אליעזר ג"כ קורא בשם ה' אינו רק דולה ומשקה מתורת רבו לא דבר נוסף ועי"כ מבקש יתן לו השי"ת זרע יצא ממעיו ואז זה התולדה יהיה כיוצא בו להבין דבר מתוך דבר ולהוסיף פרסום אלהותו נוסף על מה שידלה מתורת אביו וכן היה בלידת יצחק בנו כדאמרו בפסחים דף קי"ז ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך כו' אלהי יצחק כו' ועי"ש מ"ש (אני היה) ובזה יתורץ איך לא האמין אברהם אבינו בהקב"ה שאמר לו מכבר ואעשך לגוי גדול וגו' (בראשית י"ב ג') ושם פרשה י"ג ע"ז ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו') אבל בהנ"ל ניחא שוודאי האמין שיהיה לו זרע מכרה אך היה ירא שמא יולד לו בעת זקנתו קודם מותו מעט ולא יכול ללמוד עם בנו תורת ה' ומצותיו והכרת אלהותו יתברך ועיקר מגמתו של אברהם שתולדתו מכרה יהיה כיוצא בו ועי"ז אמר מה תתן לי וגו' ר"ל אף שתתן לי בן אין זה נתינה אם יולד לי קודם מותי ותורתי יירש אליעזר שיהיה הוא דולה ומשקה מתורתי לאחרים: אמר רב קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה כי רמ"ח מצות התורה הם כנגד רמ"ח אברי האדם והל"ת כנגד גידיו וחם מזונה ופרנסתא דנשמתא ממש בכל רמ"ח אבריה ושס"ה גידיה כמו אכילה ושתיה ושאר מזונות הגוף וכשם שהאדם משיג בעצמו מזונא דגופא בכל פרטיהם כן כל רמ"ח אברים הרוחנים מחויבים להיות משיגים מזונותיהם ופרנסיהם כל אבר ואבר את דבר המצוה נגדו שהוא פרנסתו וחיותו ואין המניעה כי אם עבור גסות דברי גשמיות אשר נתלבשו על אברים הרוחנים ותאוות לבו ומוחו מגושמים עד שיתאוו לדברים ההם וידעו אותם ולא ידעו פרנסת הרוחניות אבל אברהם שהיה גופו מזוכך מכל וכל וממילא היו כליותיו נובעות חכמה והיה יודע כל רמ"ח המ"ע ושס"ה ל"ת כי זה חיותו ופרנסתו (כמ"ח):

[א] גמ' קיים אברהם אבינו וכו' (קדושין דף פב ע"א משנה וצ"ע ובמיני תרגימא כתבתי ישוב נכון בס"ד): [ב] מהרש"א ד"ה קיים אברהם אבינו כו' משום דהתם לא משמע כו'. (המעיין סוף קדושין במשנה פ"ב ע"א יראה דאיתא שם ס"א שקיים אברהם וכו'): [ג] שם ד"ה א"כ מצות כו' בפ' כיצד (יבמות דף כא ע"א): [ד] שם בא"ד פ"ד מיתות (דנ"ח ע"א):

יד יוסף

א קידושין דף פב ע"א: ב תנחומא ריש סדר ל"ל וסדר בהר סימן א. ובאג"ב פי"ג. זוהר סדר תצא דף תקי"ז. ב"ר פל"ט: במד"ר פי"ד. שוח"ט מזמור א:

חדושי גאונים

בגנעא כדי שלא יהיו הכל קופצין כו'. א"כ גם בשעת ביאה לא היה לו ספק א"א קשה מאי פריך הכא. והא איכא מעשה דב"ש. אם לא היה לו בה עון אשר חטא. גם אם נדחק לומר דסוגיא דהכא לא ס"ל. הא דהיוצא למלחמת ב"ד גט כריתות כותב לאשתו. וא"כ חטא דוד חטא גמור. מאי קאמר לקמן (סתרנן). הכא איפרעו מגופו דאמר רב יהודה אמר רב ו'חדשים נצטרע כו'. הא רב גופא קאמר במס' שבת דף נ"ו. כי מעיינא בי' בדוד לא משכחת בי' רק בדבר אורי' החתי כו'. ופירש"י רק

חדושים

קיים אברהם אבינו אפי' עירובי תבשילין שנא' (בראשית כו ה) עקב אשר שמע אברה' בקולי וישמו' משמרתי וגו'. כל המפרשים התרו לדעת מאין למדו חכמינו ז"ל מהכתוב הזה שקיים האע"ה עירוב

רש"י

תקנת סופרים שעתידין לתקן: תימור של חמה. עלות השחר שנבקע ונראה כתמר זקוף לשון ותמרות עשן על שם עשן שזוקף ועולה (יואל ג): זיהרא דשמשא. אותו חום של יום המעונן שקורין תופו"ר: דנא דחלא. שפיה סתום יפה שלא יצא ריחו ויחלש וכשאתה נוקבו נקב קטן יוצא שם ריח חזק מאד כך יום המעונן מתוך שהחמה מכוסה וחום שלה כבוש נוקבת בכח דרך נקב העבים: שברירי דשמשא. סנורים (בראשית יט) מתרגמינן שברירי שמש הנוקב דרך נקבי' קטני' הנותן עינו כנגד הנקב קשים לו הסנורים יותר מן המסתכל בחמה שבאויר: וסימניך דילפא. קשה דלף היורד על האדם משאם נכנס כל גופו במים: הרהורי עבירה. תאות נשים קשים להכחיש את בשרו יותר מגופו של מעשה: ריחא דבשרא. המריח בשר צלי קשה לו הריח מאוד שמתאוה לו: שלהי דקיטא. אלול שהוא סוף הקיץ: קשה מקיטא. חומו קשה מחום הקיץ של תמוז לפי שכבר נתחמם כל האויר וגופי הבריות בחום הקיץ שעבר עליו תמיד מתחמם הוא עתה בחום קל ומזיקו: וסימניך תנורא שגירא. תנור שהוסק היום פעמים ושלש נוח הוא להסיקו בעצים מועטים: אשתא דסיתוא. קדחת של ימות החורף המחממת את החולה בידוע שהוא קשה יותר מקדחת המבעירתו בימי הקיץ: וסימניך תנורא קרירא. צריך עצים מרובים להסיקו אף זה שאויר צונן והגוף צונן והחולי מבעירתו בידוע שהוא חולי קשה: מגמר בעתיקא קשה מחדתא. מי שלמד והסיח דעתו ושכח קשה לחזור וללמוד מה ששכח יותר משאם לא למד: וסימניך טינא בר טינא. טיט שגובלין אותו מטיט חומר כותל ישן קשה הוא לגבלו יותר מטיט של עפר חדש: אילה זו. לאו דוקא נקט שהרי אין קרנים לנקבה (אלא מין אילה קאמר ומפני כנסת ישראל): למה נמשלה אסתר לאילה. במס' מגילה (טו:) אמרי' דאסתר אמרה מזמור זה כיון שהגיעה לבית הצלמים וא"כ לא היה לה לומר כן מיד רק המלך מלהושיט לה שרביט הזהב היו עבדיו ממיתין אותה כדאיתא בתרגום שני לכך פירש רש"י שאמרה זה המזמור כיון שהגיעה לבית הצלמים וא"כ לא היה לה לומר כן מיד רק

מהרש"א

מצות דרבנן ונראה דהייטו קיצותא שאינה אלא לזכר בעלמא שיברור מנה יפה לשבת כו' ע"ש ובספר יוחסין [באות אברהם] כתב [יש] בזה סוד כו' שהרי אברהם [הודיע] חידוש העולם שנא' קנה שמים וארץ כו' וכבר ידוע כי טעם עירוב משום זכור את יום השבת אחר שבא להשכיחו כדי שיברור מנה יפה גם לשבת כו' ע"ש באריכות: הרהורי עבירה קשין מעבירה כו'. עי' פרש"י ועי' במפרשים דרכים אחרים ועי"ל ע"פ מ"ש בהוריות ובנזיר [ג] משל לוט וב' בנותיו הם שנתכוונו לשם מצוה לדיקים ילכו בם לוט שנתכוין לשם עבירה ופושעים יכשלו וגו' ואפי' הרהור בלא עבירה כגון נתכוין להעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון סליחה וכפרה כדקאמר התם במסכת נזיר וק"ל: מה אילה זו קרניה מפוצלות כו'. ר"ל שמתחדשין קרניה בכל שנה ומפצילות כפרש"י לקמן כך השחר מתחדש בכל יום ומפציל לכאן ולכאן: מה אילה זו רחמה צר כו'. כדאי' במדרשות [ג] מפני שרחמה צר מצטערת הרבה בעת לידתה והקב"ה מזדמן לה נחש ומכישה כו' ע"ש: אף אסתר סוף כל הנסים כו'. לכאורה דהגלות נמשלו בכ"מ ללילה והגאולה ליום וא"כ בהיפך הול"ל דאסתר נמשלה לערב מה ערב סוף כל היום אף אסתר סוף כל הנסים שנמשלו ליום וי"ל כלפי מ"ש דהנסים המפורסמים בעוה"ז התחילו בחצות לילה כמו שיסד הפייט אז רוב נסים הפלאת בלילה כו' ומסיים בו שנלה נטר אגגי וכתב ספרים בלילה כו' והשתא ניחא דקאמר דאסתר סוף כל הנסים שבעוה"ז הנעשים בלילה גם שהנסים נמשלו ליום ומקשה והאיכא חנוכה שהנס הוא בנרות דחנוכה היה נמי בלילה ומשני

גמרא

שם **תניא** רבי אומר אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה [כמקל] תימור של חמה מפציע [א] לכאן ולכאן:

כד שם **אמר** (רפרם) [רב נחמן] [א] (זיהרא) [ב] [זוהמא] דשמשא (כשמשא) [קשה משמשא] וסימניך דנא דחלא [ג]. שברירי דשמשא קשין משמשא וסימניך דילפא. [דף כט ע"א] [א] הרהורי עבירה קשין מעבירה וסימניך ריחא דבשרא. שלהי דקייטא קשה מקייטא וסימניך תנורא שגירא. אשתא דסיתוא קשה מדקייטא וסימניך תנורא קרירא. מגמר בעתיקא קשה מחדתא וסימניך טינא בר טינא:

כה שם **למנצח על אילת השחר** (תהלים כב) מה אילה זו קרניה מפוצלות לכאן ולכאן אף שחר זה (מפציל) [מפציע] לכאן ולכאן. א"ר זירא למה נמשלה אסתר לאילה לומר לך מה אילה זו [ב] רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה אף אסתר היתה חביבה על אחשורוש כל שעה ושעה כשעה ראשונה. א"ר אסי למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים (כולם). והא איכא חנוכה [ג] ניתנה ליכתב קא אמינא. הא

הרי"ף

מה שחר סוף הלילה וכו' הא ניחא כו' אלא למ"ד לא ניתנה ליכתב מאי"ל · קשה דהא אמרי' פרק קמא דמגילה דאפילו למ"ד לא ניתנה ליכתב היינו מהתורה אבל מדרבנן ניתנה ליכתב וכ"ת הנוכה נמי ניתנה ליכתב מדרבנן במגילת תענית כבר פירשו שם בתוספות דכתיבה דמגילה צריכה שרטוט וגידין אבל מגילת תענית אינה צריכה וא"כ לא פריך הכא מידי

עין יעקב

דסוטה דף י"ב שקודם נתינת התורה היה אדרבה מצוה לדבק בקרובים לק"מ ע"ש: למה נמשלה אסתר לאילה · ברש"י ד"ה למה נמשלה במגלה אמרינן דאסתר אמרה מזמור זה כיון שהגיעה לבית הצלמים וכו' נראה דרש"י מוכרח לזה דקשה לרש"י מאי מקשה הש"ס דלהכי נדמה אסתר לאילה מה אילה רחמה צר והקב"ה מזמן נחש כדי שתלד מהרה ואצלנו מאחר רגע אחת מיד מתה כדאיתא בפרק קמא דב"ב כך אלמלא היה מאחר

עין יוסף

כה **מפוצלות** לכאן ולכאן. פי' מפצילות אילך ואילך כן השחר מפציל אילך ואילך. ונרמז בזה לענין מעשה אסתר שנמשל לשחר. שנתפרסם בעולם. וכמ"ש (מגילה יא) וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו אימתי וראו כל אפסי ארץ וגו' בימי מרדכי ואסתר. פרש"י שהלכו אגרות בכל העולם עכ"ל. וזהו בחינת הפיצול שבקרנות האילה (אי' היס):

ענף יוסף

כד **הרהורי** עבירה קשים מעבירה · אע"פ שמנו חז"ל המחשבה מן הדברים שאינו בידו של אדם שמעצמה היא עולה על רוח האדם · אמנם שתי תשובות בדבר · הא' שזה נאמר על תחילת כניסת המחשבה ברגע ראשון · אמנם אז איננה רק בניצוץ דק שבקל יכול האדם לכבותו · כן מיד בהרגיש בה האדם אז ידחנה ויסיחנה מלבו ויתן דעתו בדברים אחרים · אמנם אם לא ידחנה תיכף ומיד אז יתלהב הניצוץ ברוח האדם ויתפשט משך זמן מה והתפשטותו נקרא הרהור בלשון חכמים · תשובה ב' שיש ביד האדם שלא ליתן מקום לכניסת המחשבה כלל · דהיינו על ידי שלא יפנה מחשבתו בתחלה רק יעסוק בתורה ובמלאכה כמו שכתב הרמב"ם ז"ל שאין מחשבת התאוה מתגברת אלא בלב פנוי מחכמה · והנה אחר ההרהור והתפשטות ציור הדבר ברוחו יתעורר לעומתו כח התאוה · ואחר אשר התאוה תאוה ויתבקש בדעתו קצת אם לעשות או לחדול ואח"כ יסכים לעשותו ואזי יונח הדבר עצור ושגור בדעתו עד זמן המעשה בפועל: **הרהורי** עבירה קשים מעבירה · כי זה בכל עת ובכל רגע ועומאתם גדולה עד מאד נגד שהוא בתאות הלב וכשהלב הוא משכן להש"י הקדושה בורחת ממנו · ומה לו ימי חייו וכל הבליו שיש לו ממחמדי עולם אם הוא נתון תחת רשות הס"א (במ"ח) או פי' קשים לבני אדם לפרוש מהם לפי שעדיין הלב רעב וצמא · וכשעושה עבירה הנה השביע יצרו ואכל ושבע ומה לו עוד לחטוא · והנה מהרה יתן לבו לשוב בתשובה (אור החיים): כה **אמר** רב אסי למה נמשלה אסתר לשחר · קשה הה"ל למימר למה נמשלה אסתר לאילת השחר · וע"כ כוונתו הוא דאילת קאי על אסתר עצמה · וכמו שדרשו כאן במקומו למה נמשלה אסתר לאילה מה אילה זו קרניה מפוצלות ורחמה צר וחביבה על בעלה כו' כך אסתר היתה חביבה על בעלה כו' · לכן יפה אמר כאן למה נמשלה אסתר שנקראת אילת להשחר שכבר האיר היום הגדול והרי גאולתם היה מעט מעט (כדאי' בירושלמי פ"ק דברכות) כמו אילת השחר ולא שחר עצמו לכך אמר רב אסי מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים · מאח"כ אילת השחר עדיין לילה הוא רק שמתחיל להאיר מעט מעט (עיר בנימן שני): **אמר** רב אסי למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים הכוונה אף שהיכולת ביד ה' להראות את ידו החזקה בכל דור לדור קמיו תחתם כאשר עשה במצרים לעיניהו · ראתה חכמתו העליונה להפסיק מעשות נסים נגלים אחר זמן מרדכי ואסתר כי אם נתברר השגחתו יתברך על עם קרובו גלוי לכל העמים עד שהיו רבים מעמי הארץ מתיהדים · והוסר מאפל קדרות ענן הסכלות מאמיני הקדמות מעל פני רוב יושבי תבל · ובזה מבואר מה שאמרו כך אסתר היא סוף כל הנסים · ר"ל סוף צורך הנסים בעבור שהיא סוף חשכת לילה של מאפל קדרות המכחישים · ואין דעת המשכילים צריכה להעזר ולהסתמך במעשה הנסים · כי תספיק להם הקבלה הנאמנה ממה שנעשה בימי אסתר גלוי לכל העמים · ואם נמצאו גם בדורות הבאים אח"כ מתי מספר מן המכחישים מאמיני הקדמות לא תחול עליהם החכמה העליונה שהם בטלים במיעוט נגד רוב העולם · והיא תהלתו יתברך שמספק בעבדיו המאמינים בפרך להתחזק על דתו יתברך מצד האמונה (על אורות):

המתורגמן, א) בעוועגט זיך הין אונד הער. ב) זאנגען שטראהלען. ג) איין עססיג קרוג.

גליון

[א] גמ' זיהרא דשמשא. (בגמ' ורש"י שלפנינו איתא זוהמא ודע דגירסת הערוך ערך זה איתא זיהרא *): [ב] מהרש"א ד"ה הרהורי עבירה. ע"פ מ"ש בהוריות (דף יא) ובנזיר (דכ"ג ע"א): [ג] שם ד"ה מה. כדאיתא במדרשות (ב"ב דף טז ע"א):

*) ובאמת נ"ל שטעות נפל בהערוך וצ"ל זיעא דשמשא שהרי הביאו בערך זה ולא בערך זהר. וכן הוא מפורש בערך דן הנ':

יד יוסף

א שהעושה עבירה בפועל מתעורר לשוב בתשובה. אבל על ההרהור חושב שלא חטא בזה ואינו עושה תשובה על זה (אור החיים): ב עירובין דף כד ע"ב. ב"ב דף טז ע"ב: ג עי' תוס' מגילה וד"ה נאמרה:

חדושי גאונים

בדבר אורי'. שגרם לו שיהרג. אבל בב"ש לא חטא. ע"ש. וא"כ למה נצטרע לשטח רב. כיון שלא הטא למה יצטרע מה עשה. וע"ל הדוחק הנוסף נאמר. דקושא דצרעת דוד (לשטח רב) היה בשביל מעשה דאורי' (וכדס"ד דהתוספות שלפנינו ד"ה שהה) רק דהמקשן והתרצן דסוגיין אף דלא ס"ל בהא כרב. לענין דלא חטא דוד בב"ש. אבל ס"ל דחטא. עכ"ז בהא ס"ל כרב. דנצטרע דוד כו'. והיינו דאפרעו מיניה על מעשה דאוריה. וצ"ע (שוב ראיתי להתי"י הרגישו במקצת הרגשתנו) (אי' היס): אמר רפרם זיהרא דשמשא כשמשא

חדושים

תבשילין. כי דרשתם ז"ל ותורותי אחד תורה שבכתב כו' כולל לפי דבריהם כל מצות דרבנן. ומדוע בחרו לרמז "עירובי תבשילין" לבד.

ומשני לא ניתן ליכתב כו' ולכך הפייט נמי לא הזכירו : למה נמשלה תפלתן של צדיקים לאילה כו' . לכאורה קשה דהא למה נמשלה לשחר קאמר והאא פריך למ"ד לא ניתן ליכתב הא איכא חנוכה וא"כ מאי משני ליה כדרבי בנימין כו' למה נמשלה כו' לאילה כו' דאכתי תקשי לך למה נמשלה לשחר וי"ל דה"ק דמה"ט דנמשלה לאילה לענין תפלה כדרבי בנימין דכל זמן שמגדלת קרניה מפלילות כו' ה"נ נמשלה לשחר דבכל יום מתחדש ומפליל לכאן ולכאן : היה עושה ומשתכר כו'.ר"ל קודם שהלך לבית המדרש היה הולך ומשתכר לקיים מה ששנינו כל תורה שיש עמה מלאכה סופה להתקיים ושאין עמה מלאכה אין סופה להתקיים גם שישתכר מה ליתן לשומר בה"מ וענין נתינתן לשומר אפשר משום שהיו בתי מדרשות שלהן בשדה והיה צריך שמירה א"כ שלא היו מניחין הכל לבה"מ כדאמרי' פרק ת"ה [א] שהיה רבן גמליאל מכריז כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש ועד"ז הושיבו שומר :

הא ניחא למאן דאמר מגילת אסתר ניתנה ליכתב אלא למ"ד [א]לא ניתנה ליכתב מאי איכא למימר. מוקי לה כרבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר דא"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים לאילה לומר לך מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות אף צדיקים כל זמן שמרבים בתפלתן תפלתן נשמעת :

כו דף לג ע"א אביי [ב]הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי ודישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים קודמין למנחה ומנחה קודמת לחביתים וחביתים קודמין לנסכים ונסכים קודמין למוספין [ג]ומוספין קודמין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר (ויקרא ו) וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים [ד]עליה השלם כל הקרבנות כולם :

דף לה ע"ב תני [ה]רב הונא בר יהודה ואמרי לה רב שמואל בר יהודה אחר שכלתה עבודת צבור כהן שעשתה לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד ובלבד שימסרנה לצבור. פשיטא מהו דתימא [ו]ניחוש (שלא) [שמא לא] ימסרנה יפה יפה קמ"ל [ז]אמרו עליו על רבי ישמעאל בן פאבי שעשתה לו אמו כתונת של מאה מנה ולבשה ועבד בה עבודת יחיד ומסרה לצבור. אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שעשתה לו אמו כתונת של שתי רבוא ולא הניחוהו אחיו הכהנים ללובשה מפני שנראה כערום (ומתחזי) [ומי מתחזי] והא אמר מר [ח]חוטן כפול ששה אמר אביי כחמרא במזגא :

כז שם תנו רבנן [ט]עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר עני היה וטרוד במזונותיו היה אומרים לו כלום אתה עני יותר מהלל . אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר

שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה ואמרה אלי אלי למה עזבתני : הא ניחא למ"ד. פלוגתא במס' מגילה (ז.) איכא למ"ד אסתר מטמאה את הידים ואיכא למ"ד אין מטמאה דלאו ספר היא : מוקי לה כרבי בנימין בר יפת. כלומר דריש להאי שחר כרבי בנימין בר יפת: למה נמשלה תפלתן של צדיקים לאילה כו' . דהאי שחר ל' תפלה דריש ליה כמו רוחי בקרבי אשחרך (ישעיה כו) למנלא על תפלה שהיא כאילה : שב"ז שמגדלת קרניה מפצילות. בכל שנה ושנה נוסף בהן פיצול אחר (פי' מוסיפה כח וגבורה): אביי מסדר [סדר] מערכה משמיה דגמרא. מונה סדר עבודות (צבור) של כל יום ויום: משמא דגמרא . דכולה ישיבה דרבנן דבי מדרשא : ואליבא דאבא שאול . דאמר בפרקא קמא (דף יד:) הטבת כל הנרו' קודמת לקטורת: מערכה גדולה. שעליה יקטירו כל ההקטרות : קודמת . לפני סדר מערכה שניה שעושין בקרן מערבית דרומית משוך מן הקרן ד' אמות לצד צפון כדתנן במסכת תמיד (דף כט.):של קטורת. שממנה חותין גחלים להכניס למזבח הפנימי שחרית וערבית להקטיר עליה קטור'. תמיד פרס שחרית ופרס (ערבית) [בין הערבים] : לסידור שני גזירין. שמסדרין על מערכה גדולה וכולהו מפרש טעמא בגמ' : לדם התמיד . לשחיטתו ולזריקתו: קטורת . על המזבח הפנימי: קודמת לאברים. להקטיר אברי תמיד על מזבח החיצון : למנחה . מנחת נסכו של תמיד [ונסכיהן] כדכתיב (במדבר כח) ועשירית האיפה סולת למנחה: לנסכים . לנסך יינו דתמיד : ונסכים למוספין. אם שבת הוא : שנאמר והקטיר עליה חלבי השלמים . ודריש ליה לשון השלמה: עליה. על העולה דתמיד של שחר האמורה בראש המקרא שנאמר וערך עליה העולה והקטיר הוסיף והשלים (עליה) [אחריה] כל הקרבנות ולא על של בין הערבים למד על התמיד של בין הערבים שהוא אחרון לכל הקרבנות: עבודת יחיד. הוצאת כף ומחתה שאינה צריכה לצבור אלא לפי שמוטלת עליו לפנות את המקום לפיכך קורא לה עבודת יחיד : ובלבד שימסרנה לצבור. דסוף סוף מעבודת צבור היא כך נראה בעיני . ואני שמעתי עבודת יחיד מקרא פרשה דתנן (התם) [במתני'] קורא באיצטלית לבן משלו וקשיא לי בגוה דלא תנן התם ובלבד שימסרנה לצבור: פשיטא. דעובד בה כיון דאמרת דמוסרה לצבור דצבור היא: משתי רבוא. מנה: האמר מר חוטן. של בגדי כהונה כפול ששה לקמן פ' בא לו (דף עא:) : כחמרא במזגא. כיין הנראה מחוץ לכלי זכוכית ואע"פ שכלי זכוכית עבה כך היה הפשתן מולהב ונראה בשרו מתוכה: לעני אומרים לו וכו' . כלומר אם באו ב"ד של מעלה לחייב עניים ע"י הלל ועשירים ע"י ר"א בן חרסום ורשעים טרודין ביצרן ע"י יוסף הצדיק יש פ"פ לבעל דין לחייבם :

תוספות [אביי מסדר מערכה כו' . תימה לי אמאי לא קא חשיב נמי תרומת הדשן דהויא נמי תחלת עבודה דיממא וי"ל משום דזימנין מקדימין אותה מאשמורת הראשונה ומאות הלכך לא קא חשיב לה שהיה הפסק גדול בינה ובין הני דקא חשיב אבל הנך דקא חשיב היו רגילין לעשותן בזה אחר זה אי נמי יש לומר תרומת הדשן עיקר מצותה רק בלילה אבל הני אי בעי למיעבדינהי ביממא הרשות בידם] :

עיון יעקב

אחר כך כשהושיע לה הקב"ה וק"ל : עני ועשיר ורשע באין לדין וכו' מפני מה לא עסקת בתורה · כי תחלת דינו של אדם על ד"ת כדאיתא בקדושין דף מ' ובסנהדרין פ"ק דף ז' והא דנקט כסדר הזה כי הקב"ה אוהב עניים ומקדימן לדין כדכתיב זה עני קרא וה'

הרי"ף

למ"ד לא ניתנה ליכתב וצ"ע וכן כתבתי פ"ק דמגילה ע"ש : מוקי לה כרבי בנימין וכו' · פרש"י דריש להאי שחר כרבי בנימין דהאי שחר לשון תפלה כמו רוחי בקרבי אשחרך וגו' ולי אפשר דדרשי שחר כמשמעותו וכמו שהאילה קרניה מפוצלות כך השחר קרני האור מפוצלות כמ"ש בירושלמי פ"ק דברכות אמר ר' יוסי הדא אילתא דשחרא אית לה תרי קורין דסלקין ממדינחא ולעיל אמרינן מה אילה קרניה מפוצלות אף שחר מפציל לכאן ולכאן ואסתר הצדקת כי הרבתה להתפלל נשמעה תפלתה שנמשלה לשחר ולאילה שקרניהן מפוצלות : עני ועשיר וכו' · פרש"י לעני אומרים לו כלומר אם באו ב"ד של מעלה לחייב עניים ע"י הלל וכו' הכוונה לרש"י דמשמע דאילו לא עסק הלל בתורה ורבי אליעזר בן חרסום וכן יוסף שניצול מעבירה לא היו שואלים מהם והרי לכל בני עולם שואלים קבעת עתים לתורה או נכשלת בעבירה לזה אמר רש"י כלומר אם באו ב"ד לחייב ע"י הלל יש פתחון פה לחייב ולעולם שגם בלא טענת הלל ור' אליעזר ויוסף היו מתחייבים אלא שאם באו לחייבם בשביל כך יש פתחון פה לחייבם וז"ש אח"כ נמצא הלל מחייב וכו' כלומר גם אם

[א]מהרש"א ד"ה היה עושה. פ' ת"ה (ברכות דכ"ח ע"א):

יד יוסף

א מגילה דף ז ע"א: ב לעיל דף יד ע"ב : ג פסחים דנ"ח ע"א: ד שם ודף נט ע"ב : ה לעיל דף כה ע"א ע"ש : ו ר"ה דף ז' ע"א ב"מ קיח ע"א: ז תוספתא פרק א : ח לקמן דף עא ע"ב: ט עי' בכל המאמר הלשון בג מ' :

חדושי גאונים

וסימניך דנא דהלא כו' . דבר ברור גלוי וידוע לכל משכיל עם מבין שדברי רפרם הללו אינן כפי פשיטותן בלבד כי מה יתן ומה יוסיף לנו במאמרו זה וביחוד שרב אשי מסד' התלמוד אבל בא רפרם להורות לנו מזולת פשיטות

חדושים

ולאמר ע"ז ואפילו ע"ת. הלא על עירוב תבשילין אמרו חז"ל סמכו לע"ת מס"ת כדלקמן: לזאת נראה לי לבאר המאמר ע"ד זה · דהנה בטעמי חז"ל . למה נתקנו עירובי תבשילין (ביצה טו:) מסיים שם ותנא מייתי לה מהכא (שמות טז כג) את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל . מכאן סמכו חכמים לעירוב תבשילין מן התורה . ע"כ והנה הדבר תמוה מאין לקחו חז"ל לדרוש עירובי תבשילין מן הכתוב הזה. הלא שם אינו נזכר מיו"ט מאומה . רק אשר באו נשיאי העדה והגידו למשה בענין המן על אודות יום השבת . ועי"ז כתוב ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש לה' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת של העודף הניחו לכם למשמרת עד הבוקר . אבל מיו"ט אין כל דבר. ולדעתי

כשעלה עמוד השחר כו'. נראה מענינו שהיה שם ע"פ ארובה ביום בע"ש וליל שבת עד עמוד השחר של יום השבת ומה שלא הרגישו בדבר מערב שבת שהוא אפל אפשר שבכל יום בערב שבת היה מבקש מקום להשתכר עד קרוב להכנסת שבת שלא מצא מקום להשתכר ישב לו ע"פ ארובה להיות שם כל ליל שבת: [נטל נוד של קמח כו'. ע"ד שאמרו אם אין קמח אין תורה כו' ע"ש]: א"ל חיי ר"א כו'. ומה שלא הודיע אותן שהוא ר"א בן חרסום דליכא למימר הכא כההיא דנדרים [א] דהיה רבי טרפון מצטער על שהודיע להן שהוא רבי טרפון והציל עצמו בתורתו דהכא לא היה מציל עצמו בתורה אלא במה שהכל שלו והן עבדיו ואפשר שלא היו מאמינין לו ומפני בטול תורה לא רצה להתעכב שם עד שיודיען כדקאמר ומימיו לא הלך וראה אותן: משדלתו בדברים כו'. הוא פי' הכתוב ויהי כדברה אליו יום יום וגו' דהיינו שהיתה משדלתו בדברי' המשונים מיום ליום מערבית לשחרית כו': א"ל ה' מתיר וגו'. זה המזמור נדרש על יוסף שהתחיל אשרי שאל יעקב בעזרו שברו וגו' ואמרו בב"ר דכתיב וירא יעקב כי יש שבר וגו' יש שבר וכו' הוא יוסף הוא השליט כי יש שבר ועבדום וענו אותם וגו' וז"ש השומר אמת לעולם לשמור הבטחת בין הבתרים ואמר עושה משפט לעשוקים שעשה הקב"ה משפט ליוסף שהיה עשוק מאשת פוטיפר עד אשר נתגדל וניתן ע"י לחם לרעבים בכל עולם וסיים הענין שעשה הקב"ה לו משפט ועל שא"ל הנני חובשך וכו' ה' מתיר אסורים דכתיב ויריצוהו מן הבור ושא"ל הנני כופף כו' הקב"ה זקף קומתו וגדולתו כמ"ש רק הכסא אגדל וגו' ושא"ל לסמא עיניו על שלא רצה להביט עליה ה' פוקח עורים וכל זה כי ה' אוהב צדיקים שהוא יוסף הצדיק ושומר את גרים שהי' יוסף גר במצרים: [לשכב אצלה בעוה"ז כו'. מפורש פ"ק דע"ז ובסוטה פרק א"נ]:

טרפעיק. סלע מדינה שהוא חצי דינר כך מפורש בכתובות (דף סד:): פרקוהו. פירקו משאוי השלג שעליו: אנגריא. עבודת שר העיר ועבודת עצמו היתה והם אינם מכירים כסבורים שהוא מיושבי העיירות שלו שעבודת אדוני הארץ מוטלת עליו: משדלתו. מפתה אותו כי יפתה איש (שמות כב) מתרגמינן ארי ישדל: שלבשה לו. שלבשה בשבילו:

בטרפעיק חציו [היה] נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר ביהמ"ד ליכנס עלה ונתלה וישב על פי ארובה[א] כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון אמרו אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה וירד עליו שלג מן השמים (וכסהו) כיון שעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון[אבטליון] אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום מעונן הוא הציצו עיניהם וראו דמות אדם בארובה עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת. לעשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר היה וטרוד בממון היה אומרים לו כלום היה עשיר יותר מרבי אלעזר בן חרסום. אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ובכל יום ויום היה נוטל (משאוי) [נוד של קמח] על כתיפיו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא אמר להם בבקשה מכם הניחוני שאלך ואלמוד תורה אמרו לו חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין (אנו) מניחים לך (הלך נתן להם ממון הרבה כדי שיניחו אותו) ומימיו לא [הלך וראה] אותם אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה. רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה היה וטרוד ביצרו היה אומרים לו כלום (היה טרוד ביצרו יותר) [נאה היית] מיוסף הצדיק. אמרו עליו על יוסף הצדיק בכל יום [ויום] היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה [לו] ערבית ערבית לא לבשה [לו] שחרית אמרה לו השמע לי אמר לה לא אמרה לו [ב]הריני חובשך בבית האסורין אמר לה (תהלים קמו) ה' מתיר אסורים (א"ל) הריני כופף את קומתך (שם) ה' זוקף כפופים הריני מסמא [את] עיניך (שם) ה' פוקח עורים נתנה לו אלף ככר כסף *) ולא בא אליה לשכב אצלה היינו דכתיב (בראשית לט) ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה [ג]לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה בעולם הבא. נמצא הלל מחייב את העניים. רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים. יוסף הצדיק מחייב את הרשעים:

*) עי' הגי' בגמרא

הרי"ף

לא היו הלל ורבי אלעזר ויוסף היו נענשים אלא כשנמצא הלל ור"א ויוסף יש פתחון פה לחייבם ביותר: נמצא הלל מחייב העניים וכו' · יש לפרש דהדר קאמר כמצא הלל לפי שבשעת הדין מחייבין לעני שלא למד מהלל שהיה עני ולמד וכן לעשיר מרבי אלעזר בן חרסום וכן לרשע מיוסף וכפי זה אין לחייב אלא לעני שהיה בעולם אחר הלל להעניש על שלא למד מוסר מהלל וכן אין לחייב לעשיר שלא למד אלא מר' אלעזר בן חרסום ואילך וכן לרשע מימות יוסף ואילך אבל אותם שהיו קודם הלל ויוסף וקודם רבי אלעזר בן חרסום אין להענישם כי לא מצאו ולא ראו מי שילמוד בדלותו או בעשרו ללמוד ממנו לז"א שביום הדין דנין לכל העניים שלא למדו וכן לכל העשירים שבעולם שלא למדו לפי שאע"פ שלא ראו להלל ור' אלעזר מ"מ כבר נמצא בעולם מי שלמד בדלותו ובעשרו ולמה לא עשה

עיון יעקב

שמע ומאחר הרשע לדין כי היכי דליפוש חרון אף כדאיתא ריש פ"ק דע"ז: ואותו היום ע"ש היה ותקופת טבת היה · כלומר דאף שהיה ע"ש וע"פ הרוב מתגבר הקרירות בע"ש ונתנו העולם סימן וקרקר כל בני שת וגם תקופת טבת דרכו להיות גובר הקרירות ואפי' הכי סיכן עצמו בשביל אהבת התורה וסמך עצמו אמה דכתיב שומר מצוה לא ידע דבר רע והשתא מדוקדק שאמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת דלכאורה קשה מ"ש זה מאדם אחר דהא אפילו משום תינוק בן יומו מחללין עליו את השבת ומה רבותא דידיה דקאמר ראוי אלא ודאי אפשר דבאחר הוי כמאבד עצמו לדעת שלא היה לו להביא עצמו לידי סכנה כזו שיצטרך לחלל עליו את השבת רק בזה שעשה הכל לכבוד התורה ראוי לחלל עליו את השבת אף בכה"ג: לעשיר אומרי' מפני מה לא עסקת בתורה · ואף אם מספיק עניים לומדי תורה בעשרו ללמוד עבורו מ"מ ה"ל לקבוע עתים לתורה בעצמו בכל יום ולא יבטל ממנו

לגמרי: אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי · ומש"ה לא הייתי יכול ללמוד תורה בטהרה כדאיתא לקמן דף ע"ב לכך קאמר יוסף הצדיק יוכיח אף שהיה נאה אפ"ה כבש יצרו אף אתה יכול היית לכבוש יצרך וללמוד בטהרה:

ע'ין יוסף

כן אמרה ליה הריני כופף קומתך כו' הריני מסמא עיניך כו'. קשה דנקיט קרא דזוקף כפופים מקמי קרא פוקח עורים שלא כסדר הכתובים. וי"ל מפני שהארורה הזו היתה מצערת את יוסף מדרגה אחר מדרגה עד שיסתכל בה ראוי לומר שתחלה תהיה כפיפת הקומה כי עוד יש תקוה שיביט בה קודם שיסמא את עיניו דאחר סימוי עינים אין תקוה ממנו (יפ"ת): לשכב אצלה בעוה"ז כו'. יתורא דלשכב אצלה להיות עמה קדריש דבחד מינייהו סגי. לכן דרשו לשכב אצלה בעוה"ז. להיות עמה בגיהנם לעוה"ב. דכל שאינם אטומים ניצולים מגיהנם לבר מבא על המצרית דמבסקר ליה כו' כדאי' בפ"ב דעירובין. א"נ כדאמרו במס' ע"ז דף ה' שקשורה בו כו': להיות עמה בעוה"ב. ואע"פ שעיקר טענתו שלא יבגוד באדוניו היינו לדחות את האשה. אבל לדידיה לא נמנע מהעבירה אלא מיראת שמים (יפ"ת):

[א] מהרש"א ד"ה א"ל חיי ר"א. נדרים (דס"ב ע"א):

יד יוסף

א בראשית רבה פרשה פ"ז: ב עבודת תמנין דף ס ע"א סוטה דף טז ע"ב. ב"ר פרשה פ"ז:

חדושי גאונים

דבריו עוד תועליות גדולות ויקרות והם אלו. התועלת האחת היא ביצירת האנושית וסיבוב דרכי הלימוד והוא להורות שעם היות שהאדם נברא

חדושים

היתה כונת חז"ל בדרשה זו מיתור מלים שאין כאן מקומם. כדרכם לדרוש ענין היותר גדול גם מאות אחת הנוסף בתורתנו הקדושה. כי חלילה גם אות אחת לא נכתבה לריק. אם לא להורינו איזה דבר יקר: והנה כאן בפסוק הזה אנחנו מוצאין שתי מלות שלמות מיותרות. האחת היא מלת „שבתון" כי היה נכון לכתב רק „שבת קודש" וגו' ומלת שבתון מיותר. והב' מיותר מלת למשמרת והיה די לכתוב ואת העודף הניחו לכם עד הבוקר. ומהו „למשמרת": והנה מצינו בתורה שגם יו"ט נקרא „שבתון" ככתוב (ויקרא כג לט) ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון: וידוע גם זה שעירובי תבשילין צריך לשמור עד שיכין ויבשל כל צרכי שבת כדתנן שם „אכלו או שאבד לא יבשל כו'". ועתה יכון היטב דרש חז"ל. כי שתי מלות אלה המיותרות שבתון. ולמשמרת. תורינו ענין חדש. אשר רצו להודיענו בענין הכנת מאכל. והוא „מיו"ט על שבת" וזהו שבתון. פי' אם יקרה אשר יו"ט ש"ק לח' מחר. פי' שלמחרתו יהיה שבת. יודיענו שגם אם צריך

המתרגמן, א) איין דאך פענסטער.

כח דף לו ע"ב **תנו רבנן** [א]כיצד מתודה (אומר) עויתי פשעתי חטאתי וכן בשעיר המשתלח הוא אומר (ויקרא טז) והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם וכן במשה הוא אומר (שמות לד) נושא עון ופשע וחטאה (ונקה) דברי רבי מאיר. וחכ"א [ב]עונות אלו זדונות וכן הוא אומר (במדבר טו) הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה. [ג]פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר (מ"ב ג) מלך מואב פשע בי ואומר (שם ח) אז תפשע לבנה בעת ההיא. [לכל] חטאתם אלו שגגות וכן הוא אומר (ויקרא ד) נפש כי תחטא בשגגה. ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות אלא (אומר) [כך היה מתודה] חטאתי עויתי פשעתי [לפניך אני וביתי וכו'] וכן בדוד הוא אומר (תהלים קו) חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו וכן בשלמה הוא אומר (מ"א ח דה"ב ו) חטאנו והעוינו רשענו וכן בדניאל הוא אומר (דניאל ט) חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו אלא מהו שאמר משה (שמות לד) נושא עון ופשע וחטאה (ונקה) אמר משה לפני המקום רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות:

אמר

רש"י

וכן בשעיר המשתלח הוא אומר. עונות תחלה ואח"כ פשעים ואח"כ חטאים: המרדים. העושה להכעים: מלך מואב פשע בי. מרד בי: אז תפשע לבנה. מרדו יושבי לבנה על מלך יהודה: חוזר ומתודה וכו'. בתמיה אם על זדון ימחלו לו אין צריך לבקש שוב על השוגג: עשה להם זדונות כשגגות. וה"ק נושא עון ופשע כחטאה של שוגג:

מהרש"א

עויתי פשעתי חטאתי כו'. נראה דודאי ר"מ נמי ס"ל עון הוא מזיד ופשע הוא מרד וחטא הוא שוגג כדמוכחי קראי כדמייתי לקמן אלא דטעמו שיתודה מקודם על הזדונות שהם שכיחי בעושה לתיאבון ואח"כ על המרדים שהם להכעים ואינו שכיחו ומלוי כ"כ ואח"כ על החטאים שאינן מצוים וידועים כלל אלא דלא הם ר"מ להא דמקשי ליה חכמים ומאחר שהתודה על הזדונות כו' חוזר ומתודה על השגגות כו' דאפשר אם לא יתודה גם על השגגות הם יכריעו לחובה והזדונות ומרדות לא ימחלו לו וק"ל: חטאנו עם אבותינו כו'. י"ל בהאי קרא שאמר עם אבותינו גבי חטא שהוא שוגג ולא אמר כן בעון ורשע שהם מזיד ומרד ונרא' משו' דמזיד ומרד שהם בכונה ודאי עון עצמו הוא משא"כ חטא שהוא השוגג בלא כונה וידיעה אפשר שסגג כן משום דלא למדו אבותיו שהוא עבירה ואילו למדו אבותיו שהוא עבירה לא בא כלל לידי חטא זה לזה אמר חטאנו עם אבותינו שהם חטאו עמנו על שלא למדו עמנו יפה וק"ל: וכן בשלמה וכו' וכן בדניאל וכו'. בכל הני קראי דמייתי מדוד ושלמה ומדניאל בכולהו שוין דמקדים בהן החטא שהוא השוגג מיהו הרשענו הנאמר בהנהו קראי אין לו משמעות אחד דבקרא דדוד משמע שהוא מרד ובקרא דשלמה משמע שהוא מזיד ובדניאל אין בו הכרע והוא נקט ד' חלוקות בעבירו' כמ"ש בד' חלוקי כפרה בפיוה"כ[א] ולפ"ז נראה דהרשע הוא קרוב למזיד וקרוב למרד והוא ממוצע ביניהם ונראה שה"פ ג' חלוקי עבירות אלו לפי גודל העבירה ראוי להיות עונשן אשר ע"ז כוונו במדרש שאמרו שאלו לחכמה חוטא מה עונשו אמרה חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה אמרה הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה אמרה יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה אמר יעשה תשובה ויתודה ויתכפר דכתיב קחו עמכם דברים וגו' הה"ד טוב וישר ה' וגו' דאינו נראה דפליגי אבל כ"א גוזר ואומר העונש על אחד מהני ג' חלוקי עבירות דלפי גודל העבירה יהיה עונשו וע"פ מ"ש בפרק יוהכ"פ בד' חלוקי כפרה ע"ש ואמר כי החכמה תתן עונש למזיד שיתכפר ביסורין והיינו חטאים תרדף רעה כמ"ש ובאו עליך כל הקללות ורדפוך וגו' וזש"ה ביום רעה ראה דהיינו ביום רעה שיבואו עליך יסורין ראה תשובה והנבואה תתן עונש לפושע ומורד שהמיתה ממרקת כמו שכתוב והנפש החוטאת היא תמות והתורה תתן עונש לשוגג שהוא הקרבן והקב"ה במדת חסדו אמר יעשה תשובה ויתודה כו' דאין לך דבר שעומד בפני התשובה וז"ש טוב וישר ה' וגו' שהוא יורה חטאים בדרך בלא עונש ומיתה רק בתשובה שלמה והוא מבואר דג' חלוקי עבירות אלו באים לפי כח אחד מג' נפשות שיש לאדם כמ"ש הרמב"ם בח' פרקים והם טבעית וחיונית ושכלית ובעלי קבלה קראום נפש רוח נשמה ולפיכן יהיה פעולת אדם הן לטוב הן לרע ואלו שלשה חלוקי עבירות חטא עון ופשע שהם שוגג ומזיד ומרד יבואו מהן שהטבעי הוא פועל בלא כונה ויצא ממנו השוגג והחיוני שבו כח התאוה יפעל המזיד בכונה ורצון והנשמה שהוא כח השכלי הוא בודאי פועל הפשע שיודע רבונו ומורד בו והוא ענין המדרש שאמרו בערב ר"ה מוותר להן הקב"ה שליש ובעשרת ימי התשובה שליש וביוה"כ שליש ויש מקשים בזה כיון דב' שלישים כבר נתכפרו קודם יוהכ"פ וא"כ מאי רבותי' דיוהכ"פ הא אמרינן ורב חסד מטה כלפי חסד אלא די"ל דחלקי השלישיות אינן שוין דשליש דער"ה לא נתכפר בו רק השוגג ובי' ימי תשובה המזיד וביוה"כ המרד:

עיון יעקב

אלא מהו שאמר משה. הא דלא הקשה גם כן לתרץ אליבא דר"מ הני פסוקי דדוד ושלמה ודניאל י"ל דאינהו התודו לפי מה שידעו בנפשם סדר הטאם משא"כ באלו פסוקי תורה וק"ל ועוי"ל כיון דשינה משה לכתוב כן שני פעמים בתורה ש"מ דשינה לעכב משא"כ אלו שכל א' אמר כן דרך מקרה אשר שם אלהים בפיו משא"כ לומר כן בתפלה קבוע צ"ל כפי קביעות משה רבינו ע"ה:

הרי"ף

גם הוא כן: **אלא** מהו אומר נושא עון וגו'. צריך ליישב ג"כ קרא דוהתודה עליו את כל עונות לכל פשעיהם וגו' ואת כל חט אתם ורש"י גרים בגמרא לקמן בהא דפריך אדרבה דאמר הלכה כחכמים פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים מהו דתימא מסתבר טעמיה דרבי מאיר דקמסייע ליה קרא דמשה קמ"ל ורש"י גרים דקא מסייע ליה קרא דוידוי יוה"כ גופיה ומשמע מדברי רש"י דהאי קרא דוהתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם וגו' לא אתי כחכמים אלא כרבי מאיר ושמא דהכא נמי דרשו רבנן [ב] כיון דלא כתיב עונות בית ישראל ופשעיהם וחטאתם אלא לכל חטאתם יש לדרוש כן והתודה את עונות ופשעים שמתוך הוידוי ותשובה יהיו נחשבים לחטאות ושגגות. וכפי זה מאי דמתרץ בגמרא מהו דתימא מסתבר כרבי מאיר דמסייעא ליה קרא דמשה יש ליישב הגירסא דפשטיה דקרא הוי כרבי מאיר וה"ה לקרא די"ה הוי נמי פשטיה כרבי מאיר: **אמר** משה לפני המקום רבונו של עולם בשעה שחוטאים ישראל וכו'. וי"ל כיון שהתשובה גדולה שעושה זדונות כזכיות למה התפלל משה שיעשה הזדונות כשגגות ולא התפלל שיעשה אותם לזכיות. ונראה עם מאז"ל עבר אדם על לא תעשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר ואם כן על חטאים שעשה תשובה בלבד אינם נעשים זכיות עד יוה"כ ונכי דאהני תשובה שלא יהיה נענש ויהיה עון של מזיד חשיב כשגגה ולכך התפלל משה בשעה שחוטאים במל"ת ועושים תשובה תהא מעלה העון כשגגה כי באותה שעה דייקא שעשה תשובה ועדיין לא בא יוה"כ אינו נעשה זכיות כי אם שגגה ולעולם שכשיבא יוה"כ יהיו נחשבים לזכיות:

ענף יוסף

כח בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות. קשה הא אמרינן דאם עושין תשובה מאהבה נעשו זדונות כזכיות. וא"כ למה לא בקש משה שיעשו זדונות כזכיות והיינו שיעשו תשובה מאהבה. וגדולה מזו קשה דקרא דסמיך ליה לאלפים איירי בעושה מאהבה כדמוכח בסוטה דף ל"א. ויש לומר דכוונת משה בתפלתו היה ג"כ שהקב"ה הוא יסבב מסיבות שיחזרו בתשובה. וכדאמרינן סוף פ"ק דסוטה דף י"ד גבי משה שעליו נאמר ולפושעים יפגיע. שביקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה. והנה לכאורה קשה דמה מועיל בבקשה להחזיר פושעי ישראל בתשובה הא אמרינן בפרק ה' דברכות הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וכן הקשה המהרש"א בפ"ק דברכות דף י' אהא דאמר גבי בריוני דר"מ בעי רחמי עלייהו דלהדרו בתשובה. אך א"ש ע"פ מה שכתב המהרש"א בעצמו אהכיא דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים דהיינו יראה השכליית שהיא תלויה בבחירה. אבל יראה הטבעית היא בידי שמים ליראו בעונש אחרים ע"ש. וא"כ א"ש דמועיל בקשה להחזיר רשע בתשובה ע"י עונש אחרים ליראו שזהו בידי שמים. אבל מאהבה אינו בידי שמים. ואי אפשר שיתפלל משה ע"ז. והיינו שהכריחו לרבנן לפרש קרא דנושא עון וגו' דלא איירי כשישובו מאהבה כמו קרא דלאלפים רק כשישובו מיראה וכנ"ל (באר אברהם): **אמר** משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות. וקשה הא משה רבינו היה אוהב ישראל. לפי' ה"ל לשאול דיעשה מזדונות זכיות. ועיין מ"ש במאמר הקודם. אך י"ל דהאי' טעם למה מהני תשובה. דבאמת אדם עלול הוא לחטוא כי אבן נגף הוא בלדו שיצה"ר. והעונש המגיע להאדם הוא קנס. וקי"ל דמודה בקנס פטור. א"כ כשאדם מתודה לפני הקב"ה ומתחרט ה"ל מודה בקנס ופטור. וקשה הרי הקב"ה עד בדבר. וצריך לומר דהקב"ה כובש עדותו עד שיחזור האדם בתשובה ויתודה עליו. ובזה ניחא גמרא דחגיגה ד"ה ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכה. וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר כו' עבד שרבו מקריב לדונו וממהר להעידו תקנה יש לו כו'. והכוונה עבד שרבו ממהר להעידו בעוד לא שב מחטאו כלום תקנה יש לו. שאעפ"כ לא מהני תשובה אחר שכבר העיד העד. אולם עדיין יאמר אע"ג שהקב"ה כובש עדותו הוא פלוגתא בגמרא דב"ק דמודה בקנס ואח"כ באו עדים אי חייב אי לאו. ופסק מהרש"ל דאי מחייב עצמו במידי בהודאתו פטור. א"כ זה שביקש משה רבינו שיקבל הקב"ה לישראל בתשובה. רק הרי הוא עד ואף שיעיד אחר כך חייב ולא מהני ההודאה. לכן בקש שיעשה מזדונות שגגות וחייב עצמו מידי עכ"פ בשגגות ופטור שפיר. (ספר חו"י):

[א]מהרש"א ד"ה וכן בשלמה. בפ' יוה"כ (יומא דף פו ע"ב): [ב] רי"ף ד"ה אלא מהו. דהכא נמי דרשו רבנן וכו'. (עי' תוי"ט [פ"ד מ"ב] מ"ש בשם תורת כהנים כיון שהיה מתודה על הזדונות ועל המרדות כאילו הם שגגו לפניו ע"כ):

יד יוסף

א תוספתא פ"ב: ב כריתות דף כה ע"ב: ג שבועות דף יב ע"ב:

חדושי גאונים

בתחילת יצירתו עם הטבע רב הליחה הלבנה ועלם מוחו עכור ולא אשר מפאת יצירתו זאת הוא נפסד הלימוד נעדר כח המחשב והזכרון וענין לימודו עכור ענן וערפל סביביו והוא אמרו זיכרא דשימשא כלומר שלימוד התורה שנקראת שמש כמו

חדושים

הכנה וזהו „את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו" : פי' שעל סמך הפת והתבשיל המוכן ונשמר בערב יו"ט לעירוב תבשילין. נוכל לאפות ולבשל ביו"ט את כל צרכי השבת : ועתה יכון היטב מלת „למשמרת" שיורנו כי העירוב תבשילין צריך להיות נשמר עד אשר יבוא השבת ויגמור כל צורך מלאכתו. כדלעיל אבל או שנאבד כו'. והיטב סיימו ז"ל „מכאן סמכו חכמים לעירוב תבשילין מן התורה" ועתה אחרי אשר זכינו לברר דרשתם ז"ל במס' ביצה. ושבמלת למשמרת מרומז בתורה כל ענין עירוב תבשילין. נבינה היטב כאור בהיר גם מאמרם ז"ל בכאן. והיטב דרשו קיים אברהם עירוב תבשילין שנאמר עקב

[דקא מסייע ליה קרא . דוידוי יוהכ"פ גופיה : ההוא דנחית . שליח צבור שמסדר בתפלתו של יוהכ"פ סדר עבודותיו של כהן גדול על שם ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד)] : [ומנין שבאנא . יהא וידוי זה : נאמר כפרה בחורב. במעשה עגל (שמות ל"ב) אולי אכפרה בעד חטאתכם : מה להלן באנא . אנא חטא העם הזה וגו' : ומנין שבשם . אנא ה' . בעגלה ערופה . כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' (דברים כא) : ה"ג . בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה כו' : נברשת. מנורה ודומה לו בספר דניאל(ה) לקבל נברשתא [דדהבא] במעשה בלשאצר : שפרשת סוטה היתה כתובה עליה . ולא היה צריך להביא תורה לכתוב ממנו מגלת סוטה במקדש: נקנור נעשו נסים לדלתותיו. שם האיש נקנור ונס שלו מפורש בגמ' : הרי זה בור . אפילו בדרך ארץ אינו בקי : שלשה שהיו מהלכין בדרך . לא ילכו זה אחר זה אלא בשורה אחת : וכן מצינו במה"ש. מדכתיב שלשה נצבים עליו מכלל שבשורה אחת הוו קיימי זה אצל זה דאי זה אחר זה קיימי אין זה נצבים עליו אלא ראשון : כדי שיתכסה בו רבו. הא דקתני מימינו לא שילך אצלו אלא מאחוריו ומיהו גדול לימין וקטן לצד שמאל אצל גדול ושניהם לאחורי הרב ממש : ה"ג והתניא המהלך כנגד רבו הרי זה בור אחורי רבו הרי זה מגסי הרוח: דמצדד אצדודי. לא אצל ממש ולא אחורי ממש אלא שיכסה בו רבו מקצת לצד רבו : בן לוי. כלומר מן הלוים: פרק. הכרעת קול נעימה : על מעשה הכתב . קושר ארבעה קולמוסים בארבע אצבעותיו וכותב שם בן ד' אותיות כאחד: ניצוצות. זהרורית שהחמה זורחת מן המזרח (ומכה) [ונטה] על פתח היכל שהוא לצד מערבי : שהגיע זמן ק"ש. כדתניא מלותה עם הנץ

שם [אמר רבה בר שמואל אמר רב הלכה כדברי חכמים [א]פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים מהו דתימא מסתבר טעמיה דר"מ דקמסייע ליה קרא דמשה קמ"ל ההוא דנחית קמיה דרבה ועבד כר"מ א"ל שבקת רבנן ועבדת כר"מ א"ל כר"מ סבירא לי כדכתיב בספר אורייתא דמשה] :

דף לז ע"א [ומניין שבאנא נאמר כאן כפרה ונאמר להלן בחורב כפרה מה להלן באנא אף כאן באנא ומניין שבשם נאמר כאן כפרה ונאמר בעגלה ערופה כפרה מה להלן בשם אף כאן בשם]:

בט שם [ב]תניא ר' אומר (דברים לב) כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו . אמר להם משה לישראל בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה אתם הבו גודל לאלהינו. חנניה בן אחי רבי יהושע אומר (משלי י) זכר צדיק לברכה אמר להם (משה) [נביא] לישראל בשעה שאני מזכיר (זכר) צדיק עולמים אתם תנו ברכה :

ל שם משנה מונבז המלך עשה כל ידות הכלים של יוה"כ של זהב . הילני אמו עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל [ג]אף היא עשתה טבלא[א] של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה · ניקנור נעשו נסים לדלתותיו ומזכירין (אותו) [אותן] לשבח :

שם אמר רב יהודה [ד]המהלך לימין רבו הרי זה בור . תנן הסגן בימינו וראש בית אב בשמאלו [ה]ועוד תניא שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול מימינו וקטן משמאלו וכן מצינו בשלשה מלאכי השרת שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאל בימינו רפאל בשמאלו . תרגמה רב שמואל בר פפא קמיה דרב אדא כדי שיתכסה בו רבו והתניא המהלך כנגד רבו הרי זה בור אחורי רבו הרי זה מגסי הרוח . דמצדד אצדודי :

לא דף לח ע"א משנה [ו]אלו לגנאי [של] בית גרמו לא רצו ללמד על מעשה לחם הפנים . [של] בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטרת הוגרס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד . בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב . על הראשונים נאמר (משלי י) זכר צדיק לברכה ועל אלו נאמר (שם) ושם רשעים ירקב : גמ' [דף לז ע"ב] [פיסקא הילני אמו עשתה נברשת של זהב וכו'] תנא [ז]בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאות ממנה (ויודעים) [והכל יודעין] שהגיע זמן קריאת שמע . מיתיבי הקורא ק"ש שחרית

המתורגמן, [א]) איין ברעט .

ר' מאיר ס"ל כדכתיב באורייתא כו' . נראה מפרש"י דהיינו קרא דוידוי יוהכ"פ אבל קרא דמשה נושא עון ופשע השיבו חכמים עליה דה"ק עשה להן זדונות כשגגות ומיהו למאי דקי"ל הלכתא כחכמים צ"ל דלא חשו חכמים להשיב כלל אההוא קרא דוידוי יוהכ"פ דהא לא קאמר קרא ואת כל חטאתם כמ"ש את כל עונות וגו' ואת כל פשעיהם אלא דה"ק לכל חטאתם שהתודה כבר יתודה גם על כל עונות וגו' ואת כל פשעיהם וגו' והיינו כחכמים ודו"ק : ומנין שבאנא כו' ומנין שבשם כו' . דבעי בתחלת הוידוי בלשון אנא כתרגומו בבעו דהיינו בבקשה ובשם שהוא מדת רחמים דהיינו בקשת רחמים וק"ל: כי שם ה' וגו' בשעה שאני כו' הבו גודל כו'. משום דאפשר לפרש דהבו גודל הוא מלתא באנפיה נפשיה אני שם ה' אקרא ואתם הבו גודל וגו' ע"כ אמר דהבו גודל וגו' מחובר למעלה וכן מורה על הזמן שבשעה שאני אקרא אז אתם הבו גודל והיינו נמי כשמזכיר כ"ג השם אז כל העם הבו גודל לאלהינו דהיינו שאומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהוא גודל לאלהינו עש"ה ותרועת מלך בו : בשעה שאני מזכיר צדיק כו'. משום דיש לפרש שיש לזכור הצדיק לברכה קאמר לפי ענין דהכא ה"ק בשעה שאני מזכיר הצדיק אתם כו' וק"ל: וכן מצינו כו' מיכאל באמצע גבריאל בימינו כו' . פרש"י מדכתיב שלשת אנשים נצבים עליו מכלל דבשורה אחת הוו קיימי כו' ע"ש והוא דחוק דגם כשהיו נצבים אצלו הוו קיימי בשורה אחת מ"מ כשהלכו אימא דבזה אחר זה הוו ונראה דסוגיא דהכא כמ"ד בפרק שבועת העדות ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור שהוא חול ולגדול שבהם שהוא מלאך האמצעי אמר אל נא תעבור וכפרש"י שם בהדיא שכך באו לפניו מיכאל באמצע כו' ע"ש :

א ברכות דף ט ע"א וש"נ : ב מכילתא פרשה בא פרשה טו : ג גיטין דף ס ע"א : ד חולין דף נא ע"א: ה עי' תוס' שבת דף נא ע"ב ד"ה קדמי · מסכת ד"א פ"ד . עירובין דנ"ד ע"ב : ו שה"ש רבה פ"ג סימן ח : ז תוספתא פרק ב :

חדושי גאונים

שכתוב שמש צדקה ומרפא בכנפיה היא אלו כיום המעונן נעכר נחשך כענן כאילו כל לימודו בענן יראה לא יחשוב בגלל הדבר הזה למנוע עצמו מבית המדרש כי בהרגלו והתמדתו ישוב היות ענין לימודו כשמשא כלומר ברור כשמש נקי ולא . וזה אמרו וסימנך דנא דחלא כפרש"י שמתוך התמדתו בלימוד והשקידה בכל כחו על זה הנס יצא ריח חזק מאד כענין ריח נקב החבית של שומן . וזה ברור . התועלת הב' הוא באופני דרכי הלימוד מה שיורה שמי שיהיה ענין לימודו באופן דוגמת השמש שנוקב דרך נקבים קטנים כמו שפרש"י על שברורי דשמשא אשר הנותן עינו דרך אותו הנקב קשים לו השנורים יותר מן המסתכל בחמה שבאויר · הנה ככה יעשה לאיש אשר חפץ לראות באור התורה דרך נקבים קטנים כלומר לידע משפטי התור' וללמוד פסקי דיני התלמוד בקיצורי הספרים או השמועות ירצה לגמור כל התורה כולה כשהוא עומד על רגל אחד לזה נתן רפרס להורות לדור ודור לכל אשר יצא כי שנורתא של אותו האיש גדול מאד מן המסתכל בחמה עצמה והוא רמז להספרים או להשמועות

חדושים

וגו' וישמור משמרתי ומשמרת הוא עירובי תבשילין כדלעיל · (המסביר) :

עין יעקב

בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה · בשם הויה וזה כי שם ה' אקרא דהיינו שם הוי"ה ושלא יהא גנאי לשם אלהים אתם הבו גודל לאלהינו שהוא שם התואר שהוא מלך חזק ושליט בכל וזה שאומרין בשכמל"ו : הילני אמו עשתה נברשת של זהב וכו' · ולפי שעשתה לשם שמים זכתה שגם בנה נעשה מלך ונדב ג"כ זהב לבה"מ משא"כ אמו של דואג שלא עשתה

עץ יוסף

ל וכן מצינו במלאכי השרת. מדכתיב (בראשית יח) ג' נצבים עליו. מכלל שבשורה אחת הוו קיימי זה אצל זה . דאי זה אחר זה קיימי אין זה נצבים עליו אלא ראשון . אבל קשה דהכא משמע שצריכין לכבד זה את זה . ואילו בברכות דף מ"ז ע"א תניא אין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים אלא בפתח שיש בו מזוזה . ומסקינן בפתח הראוי למזוזה . וי"ל דמקום שהולכין מתחלה יחד ויצאו מבתיהם יחד ללכת לדרך אחד מכבדין זה את זה. אבל היכא שהולך כל אחד ואחד לדרכו ופגעו זה בזה אין מכבדין . והמלאכים מתחלה נסעו יחד לבא לבית אברהם (תוספות ישנים) :

ענף יוסף

ל הרי זה בור · בור יקרא מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ שאפילו מדות אין בו לישב בין אנשים כמו שקראו חז"ל לשדה שאינה לא זרועה ולא חרושה שדה בור שהיא שממה · וכן מתרגמינן והאדמה לא תשם וארעא לא תבור · ועם הארץ נקרא זה שדעתו מעורב עם הבריות במדות הטובות ומקצת דעות ישרות יודע לשמור עצמו מן הפשעים · אבל אין בידו חכמה להטות מן הקו האמצעי אל הקצה האחרון לעשות לפנים מן השורה ועל זה נקרא עם הארץ מפני שהוא עומד בדרך ארץ ורוב העולם כמוהו (מדרש שמואל) :

אמר הבונה המהלך לימין רבו כו' · ממדות ד"א הוא ג"כ ההליכה בדרך או לבדו או עם אחרים כמשפט המוסרי· ואולי הוא שאמר קהלת וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא כלומר לא מיבעיא בדבור ואכילה ושאר מעשים יוכר הסכל כי גם בהלוכו או יחיד או עם זולתו שלז"א כשהסכל הולך בכל אופן שילך חסרון לבו ודעתו יהא נודע כאילו יקרא ויאמר סכל הוא וכמ"ש פה הרי זה בור · ולמדנו מהמלאכים שבאו אצל אברהם שהיו בשורה כסדר זה כמו שהכריח רש"י וביאר עוד יפה בפירושו על התורה פרשת וירא באומרו ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך אדני בלשון רבים והשאר בלשון יחיד ואמר שלגדול שבהם אמר אל נא תעבור ואיך ידע מי היה הגדול אלא ודאי לסיומו באמצע כי כן משפט הדרך ארך הרב באמצע וגדול מימינו וקטן משמאלו :

א שבת דף קיד ע״ב: ב תוספתא פרק ג ירושלמי יומא פרק שלישי: ג מדות פ״ב מ״ג: ד שקלים ח ע״ב תוספתא פ״ב שה״ש רבה פרק ג סימן ה: ה ירושלמי יומא פ״ג הזית פסוק מכל אבקת רוכל וירושלמי שקלים פ״ה:

חדושי גאונים

המדוקדקות וארוכות מבוארי הענין רתבי׳ לסוגיא מהם משפטי התורה. והקרוב כי ביותר כיון לזמנינו שכל אחד יבחר לו חדשים מקרוב באו ספרים דרך קצרה וארוכה והם באמת מוכים בסנורים כל עושה אלה כי להיותו הושב שצריך זמן רב אל חיבורי הפוסקים המפורסמים לזה יבחר לו הספרים הקצרים נעשו מהאחרונים וכזה הוכה בסנורים כי לא יראה אור הדינים מאין הוצאו ועל מה אדניה׳ הוטבעו וממי יצאו אך יהיה כעור ממשש באפילה לא ידע לא יבין בחשכה יתהלך לא יראה אור מאין ולאין ואיזה דרך ישכון אור מתלב דין ודין. וכל זה לנהרס המסירות ולכם יתיאשו מהפוסקי׳המפורסמי׳ לאריכותם. ובאמת כמה ספרו בגנות הזה במדרש רבה פרשת נצבים אמרו שם זה שאמר הכתוב ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו. רבנן אמרו בטיפש הזה נכנס לבית המדרש ורואה אותן עוסקים בתורה והוא אומר לכן היאך אדם לומד תורה. אומרים לו תחילה קורא במגילה ואח״כ בספר. ואחר כך בנביאים. ואחר כך בכתובים. משהוא גומר את המקרא שונה את התלמוד ואח״כ בהלכות ואחר כך באגדות כיון ששומע כך אומר בלבו אימתי אני למד כל זאת וחוזר מן השער הוי בשער לא יפתח פיהו. אמר רבי ינאי למה הדבר דומה לככר שהיה תולה באויר טיפש אומר מי יכול להביאו ופיקח אומר לא א׳ תלה אותו מביא סולם

מהרש״א

[אל תקרי ברותים אלא ברית ים כו׳. עי׳ פרש״י לפי׳ קמא ר״ל ברית שכרתו זו עם זו ביס ולפי׳ שני ברייה ים דהיינו ברייה שבים שבלעו והקיאו וק״ל]: מתעפשת כו׳. גם שבנס היה הלחם חם כיום הלקחו כמ״ש פ״ק מ״מ לא היו סומכין על הנס דכה״ג לא היו סומכין על נס שלא אירע קרי לכה״ג ביוהכ״פ כמפורש לעיל: לכבודו בראו שנאמר כו׳. וכיון דכבוד שמים הוא שלא יתעפש הפת חזרו בית גרמו למקומן וכדלקמן במקומך יושיבוך כו׳: מה ראיתם שלא ללמד כו׳. ר״ל דאין זה אלא כדי להרבות שכרכם וכבודכם להושיבכם במקומכם והשיבו דאינו כן אלא דכוונתנו לכבוד שמים דיודעין היו כו׳ ושמא ילמוד כו׳ ואמר וע״ז מזכירין אותן לשבח כו׳ מחובר למעה שמעולם לא נמצאת כו׳ כפרש״י אבל הא שלא רצו ללמד ונתנו טעם לדבריהם משום דשמא ילמוד אדם שאינו הגון כו׳ בזה לא הזכירו אותן לשבח דלא האמינו חכמים להם אלא דכוונתם להרבות

עם אנשי משמר ואנשי מעמד לא יצא מפני שאנשי משמר משכימין ואנשי מעמד מאחרין אמר אביי [א]לשאר עמא דבירושלם:

לב דף לח ע״א ת״ר [ב]מה נסים נעשו לדלתותיו אמרו כשהלך נקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרי׳ בחזרתו עמד עליו נחשול[א] שבים לטבעו ונטלו אחת מהן והטילוה לים ועדיין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה אמר להם הטילוני עמה מיד נח הים מזעפו והיה מצטער על חברתה כיון שהגיע לנמלה[ג] של עכו היתה מבצבצת[ג] ויוצאת מתחת דופני הספינה וי״א בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה ועליה אמר שלמה (ש״ה א) קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים אל תקרי ברותים אלא (בריתים) [ברית ים] [ג]לפיכך כל השערים שבמקדש נשתנו להיות של זהב חוץ משערי ניקנור מפני שנעשו בהם נסים וי״א מפני שנחושתן מוצהבת [היתה] ר׳ אליעזר בן יעקב אומר נחושת קלוניתא היתה והיתה מאירה כשל זהב:

לג שם ת״ר [ד]בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדותו[ד] כמותן שהללו מסיקין מבחוץ ואופין מבחוץ והללו מסיקין מבפנים ואופין מבפנים הללו פתן מתעפשת והללו אין פתן מתעפשת. כששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב״ה בעולמו לכבודו בראו שנאמר (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וחזרו בית גרמו למקומן שלחו להם חכמים ולא באו כפלו להם שכרם ובאו בכל יום היו נוטלין י״ב מנה והיום כ״ד (דברי ר״מ). רבי יהודה אומר בכל יום כ״ד והיום מ״ח אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד אמרו להם יודעים היו [של] בית אבא שבית המקדש עתיד ליחרב ושמא ילמוד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עכו״ם בכך. ועל דבר זה מזכירין אותם לשבח שמעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם שלא יאמרו מלחם הפנים הם נהנים לקיים מה שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מה׳ ומישראל:

לד שם ת״ר [ה]בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן של הללו מתמר ועולה כמקל ושל הללו מפציע לכאן ולכאן וכששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב״ה (למענהו) [לכבודו] ברא שנא׳

רש״י

החמה: שאנשי משמר. הכהנים שהעבודה מוטלת עליהם: משכימין. מקדימין לקרותה קודם היום שמא תמשך עליהם העבודה וימנעו לקרות: ואנשי מעמד. ישראל (שהעבודה מוטלת עליהם) [העומדים] בשליחות הצבור על הקרבן שנאמר (במדבר כח) תשמרו להקריב לי במועדו וגו׳ מלוה שיהו משמרים ועומדים על קרבנותיהם והכי דריש לה בספרי ובמס׳ תענית (כו.): מאחרים. לקרות עד כלות עבודת התמיד: לשאר העם. הבאים בעזרה הוא סימן להודיע זמן קריאת שמע: להביא דלתות. לשער מזרחה של עזרה ושל נחושת היו: נחשול שבים. סערה: והטילוה לים. להקל הספינה: [וכרכה · חבקה]: לנמלה. פורט״ו מקום שהספינות נמשכות שם ליבשה: רהיטנו. לשון דלת שהוא רץ ופותח רץ ונועל: אלא בריתים. כאילו כרתו ברית זו עם זו. וי״א (כרותים) [בריית ים]: נשתנו. כשהעשירו: קלוניתא. מוזהרת וכן שם מין [נחושת והוא] נחושת קלל: לרדות. מן התנור: שהללו. שבאו מן אלכסנדריא לא היו יודעים לרדות מןהתנור שלא יהא נשבר לפי שהיה עשוי כמין תיבה פרוצה או כמין ספינה רוקדת והיו יריאים לדבק מבפנים לתנור ואופין אותו מבחוץ: כפלו להם שכרם. מתרומת הלשכה. ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח שמעולם וכו׳: ה״ג לפטם. לכתוש את הסמנין ולערבן יפה כמו [שנאמר] ממולח: להעלות עשן. שלא היו מכירין בעשב שהוא מעלה עשן

הריטב״א

אלכסנדריא של מצרים. פירוש דאע״ג דכתיב לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כבר פירשו בספרי לגור שם אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולכבוש את הארץ. ומיהו תמיה מילתא על מה סמכו העולם לגור בזמן הזה במצרים כגון הרמב״ם ז״ל וכמה גדולים אחרים וי״א שאותם עיירות כבר נתבלבלו ונחרבו ואלו עיירות אחרות הן שנתיישבו אחרי כן. ורבינו אליעזר ממי״ץ תירץ שלא אסר הכתוב אלא לילך בדרך ההוא שמארץ ישראל דרך המדבר למצרים דהכי כתיב קרא לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד והנכון יותר שאין האיסור ההוא אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי הארץ כל חוצה לארץ א׳ הוא ואין איסור אלא שלא לצאת מרעת מן הארץ לחוצה לארץ: הגאונים ז״ל גורסים אל תקרי ברותים אלא ברית ים: פתן מתעפשת. יש שפירשו דהא בזמן שלא היו עושין רצונו של מקום ולא היה נס בלחם הפנים להיותו חם כיום הלקחו. ואחרים פירשו דאפילו היה הנס

עיון יעקב

לשמה נעשה כדאיתא בסמוך דף ל״ח גם לפי שנקרא ע״ש הרשע הא והא גרמה שנענש: עמד הוא וכרכה· הא דלא מסר נפשו ג״כ על הראשונה לפי שסבר כיון שנשאר דוגמתה שיכולין לעשות ג״כ בירושלים אחרת כמותה לא רצה למסור נפשו בשבילה משא״כ בשניה וסמך עצמו דשלוחי מצות אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן ובשכר שמסר נפשו היתה אח״כ מבצבצת: היתה מאירה כשל זהב· בירושלמי איתא ויותר יפה משל זהב אתי שפיר דלא שינה אותה ולפי מ״ש דידן נ״ל דמ״מ לא שינה שזה הוא שבחו ויפה יותר שאף שהיתה רק נחושת אפ״ה היתה מאירה כשל זהב: שלחו להם חכמים ולא באו· כי לכתחלה זלזלו מכירות מלאכתם שהם סברו ג״כ שיש אחרים שידעו מלאכתם כמותם עד שידעו שאין כמותם הוקרו בכירות שלהם: אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד· כי מקודם לא היו שואלים להם למה אינם רוצים ללמד דלמה ילמדו הלא אף אם ימותו יכולין להביא אומנין ממקום אחר

ענף יוסף

לד ולא היו יודעים להעלות עשן · פי׳ שהיו יודעים מעשב הנקרא מעלה עשן אך לא היו יודעים לכוון היטב שבמין זה שהוא זוקף ומתמר כמקל · ולכך לא הזכירו את בית אבטינס רק משום כל פעל ה׳ למענהו דאילו לא היו יודעים כלל מעשב המעלה עשן הא אמרי׳ פי׳ הוציאו לו דף נ״ג דאם חיסר המעלה עשן חייב מיתה · וכן הוא כוונת רש״י:

עץ יוסף

לב אלא ברית ים. כאלו כרתו ברית זו עם זו. וי״א בריית ים (כן הוא הנוסחא שבגמ׳ עם פרש״י שבגמ׳). ור״ל בריית ים שבריה שבים בלעה והקיאה אותה. אבל כאן בעין יעקב הנוסחא אלא בריתים. ופרש״י כאן כאלו כרתו ברית זו עם זו. וי״א כרותים:

המתורגמן. א) איין העפטיגער שטורעם ב) האפפען. ג) הערויסגעקאממען. ד) הערויס צו נעהמען.

(משלי טז) [א]כל פעל ה' למענהו וחזרו בית אבטינס למקומן שלחו להם חכמים ולא באו כפלו להם שכרם ובאו בכל יום היו נוטלין י"ב מנה והיום כ"ד (מנה דברי ר"מ) . רבי יהודה אומר בכל יום כ"ד והיום מ"ח אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד אמרו להם יודעים היו בית אבא שביהמ"ק עתיד ליחרב ושמא ילמוד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עכו"ם בכך.ועל דבר זה מזכירים אותם לשבח שמעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהן וכשנושאין נשים ממקום אחר מתנין עמהן שלא תתבשם שמא יאמרו ממעשה הקטורת הם מתבשמין לקיים מה שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל. תניא א"ר ישמעאל פעם אחת מצאתי אחד מבני בניהם אמרתי לו אבותיך בקשו להרבות כבודם [ורצו] למעט כבוד המקום עכשיו כבוד מקום במקומו והמקום מיעט כבודם . א"ר עקיבא סח לי (ר"ש בן גולה) [רבי ישמעאל בן לוגא] פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם לשדה ללקט עשבים ראיתיו שבכה ושחק אמרתי לו מפני מה בכית אמר לי כבוד אבותי נזכרתי ומפני מה שחקת אמר לי שעתיד הקב"ה להחזירו לנו ומה ראית אמר לי מעלה עשן כנגדי. הראהו לי. א"ל שבועה היא בידינו שאין מראין אותו לכל אדם . א"ר יוחנן בן נורי [פעם אחת] מצאתי זקן אחד ומגילת סממנין בידו אמרתי לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס אני ומה בידך אמר לי מגילת סממנין.הראהו לי אמר לי כל זמן שבית אבא היו (צנועין) [קיימין] לא היו מוסרין אותה לכל אדם עכשיו הרי היא לך והזהר בה וכשבאתי וסחתי דברים לפני רבי עקיבא אמר לי מעתה אסור לספר בגנותן של אלו. מכאן אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך [שם ע"ב] ומשלך יתנו לך ואין אדם נוגע במוכן לחבירו [ב]ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא[א]. בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב אמרו [עליו] שהיה נוטל ארבעה קולמוסין בין (חמש) אצבעותיו ואם היתה תיבה של ד' אותיות היה כותבה בבת אחת אמרו לו מה ראית שלא ללמד כולם מצאו תשובה לדבריהם בן קמצר לא מצא תשובה לדבריו על הראשונים אומרים (משלי י) זכר צדיק לברכה ועל בן קמצר וחבריו נאמר (שם) ושם רשעים ירקב.מאי ושם רשעים ירקב א"ר אלעזר רקבובית תעלה בשמותיהם מאי היא אמר רבינא דלא מסקינן בשמייהו :

שם הוגרם בן לוי וכו' [ד]תניא כשהיה נותן קולו בנעימה מכניס גודלו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין עד שהיו אחיו הכהנים נזקרים בבת ראש לאחוריהם :

רש"י

זקוף ומתמר כמקל:מיעט כבודן.בחורבן ביתו:מעלה עשן. עשב שהוא מעלה עשן ראיתי כנגדי:מגילת סממנין.שכתובין בה שמות סמני הקטורת:מכאן אמר בן עזאי.ממעשה בית גרמו ובית אבטינס שבקשו חכמים לדחותן ממקומן ולא יכלו : בשמך יקראוך. כלומר לא ידאג אדם לומר פלוני יקפח פרנסתי כי על כרחם בשמך יקראוך לבא ולישב במקומך: ומשלך יתנו לך. כלומר לא משלהם יתנו לך מתנה אלא ממזונות (הכתובים) [הקצובים] לך מן השמים : ואין מלכות נוגעת בחברתה . משהגיע זמן המלכות ליפול ותעמוד אחרת לא יאחר הזמן כמלא נימא אלא מי שזמנה ליפול בלילה נופלת בלילה שנאמר ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה ושזמנה ביום נופלת ביום שנאמר וגוף לרי יומם ואומר ובתחפנחס חשך היום : לא רצה ללמד על מעשה הכתב . פי' שהי' קושר ד' קולמוסין בד' אצבעותיו והיה כותב שם של יו"ד ה"א וא"ו ה"א ביחד : רקבובית. תלודה דהויא בכלי ברזל שאין משתמשים בו : דלא מסקינן בשמייהו . לא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע : בין הנימין . בין חלוקת נימי השפה נגד מחילת החוטם : נזקרים בבת ראש. נרתעין מהכרעת קול:

מהרש"א

שכרם וכבודם כדלקמן וק"ל : כל פעל ה' למענהו כו'. הכא מייתי קרא אחרינא ונראה לפי ענינו דלעיל בלחם הפנים שבית גרמו בעלמם ידעו לרדות ושלא תתעפש ע"י מעשיהם מייתי קרא כל הנקרא בשמי דהיינו האדם הנקרא בשם ה' שנברא בצלם אלהים והשתא קרא לא שייך הכא גבי קטורת שבית אבטינס לא ידעו לעשות כלום אלא ע"י העשב מעלה עשן ושייך לאתויי האי קרא כל פעל ה' למענהו דהוא עשב לתכלית זה נברא להעלות עשן הקטורת לשמים: להרבות כבודן כו'. היינו שבקשו שכר יותר מהראוי כדי להרבות כבודן ובזה רצו למעט כבוד המקום דהיינו שמעטו ע"י שכהן הרב את שקלי תרומת הלשכה ועכשיו שנחרב הבית כבוד המקום במקומו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו אבל כבודכם מיעט: אסור לספר בגנותן כו'. ר"ל ניכרים קנת דברי אמת דלשם שמים נתכוונו שלא ללמד אחרים וע"כ מ"ש עליהן ושם רשעים ירקב מעתה לא נאמר כן אלא בשמך יקראוך גם לעתיד במקומך יושיבוך כמ"ש עתיד הקב"ה להחזיר לנו ומשלך יתנו לך דהיינו כל מה שהיו נותנים להם מתרומת הלשכה משלהם הוא ולא מיעטו בזה כבוד המקום ואין אדם נוגע במה שמוכן כו' דהיינו אותן האומנין שהביאו לא היה בידן ליגע במה שמוכן לכן וסיים דכה"ג אין מלכות נוגעת כו' ומפורש בספ"ב דמו"ק : [כולם מלאו תשובה כו'. דהיינו כדלעיל שמא ילמוד אדם שאינו הגון ויעשה כן לע"ז וזה לא שייך בכתב]: מאי ושם רשעים ירקב כו'. דמלת שם מיותר הוא דהו"ל למכתב זכר צדיק לברכה ורשעים ירקב דהיינו זכר רשעים ירקב לקללו וע"כ דרשו שם ממש דלא מסקי בשמייהו : נזקרים בבת ראש כו'. ר"ל מתוך שהוא היה משמיע קולו בנעימה גם אחיו הכהנים המשוררים עמו הוצרכו להיות נזקרים בבת ראש לאחוריהם

יד יוסף

א פי' פעל ה' ונתן חכמה לזה יותר מזה למענהו כדי שלא תהא המלאכה אלא במי שהוא חפץ (ערוך בשם ר"ח בערך פעל) : ב ברכות דף מח ע"ב שבת דף ל ע"א מו"ק דכ"ח ע"א תענית דף ה ע"א : ג לכאורה דבר שא"א הוא שהרי היה צריך להפסיק בנקודת שבתוך שני היהין . שא"א לכותבם כאחד ונראה שהיה מניח נייר חלק בצד שמאל כמי חצי אורך האות וכתב שני היהין כא' ואח"כ לקח הנייר . ונשאר שני היהין (מקום שמואל) : ד שהש"ר פ"ג ס"ע :

חדושי גאונים

או קנה ומוריד אותו כן כל מי שהוא טפש אומר אימתי אקרא כל התורה כולה מי שהוא פיקח מהו עושה שונה פרק אחד בכל יום ויום עד שמסיי' כל התורה כולה . עכ"ל המדרש ובזה האופן ממש הורה רפרם לגנות זה הדעת שזכרנו באמרו זה שבירי דמשאה קשה מדמשאוסימנך דילפא להורות ממש דברי המדרש כיכשם שהדלף היורד מעט מעט טיף להדי טיף עד שלבסוף ירכו המים ככה האיש השונה פרק א' בכל יום ויום יקבץ על יד עד שיסיים התורה כולה התועלת הב' הורה באמרו הרסורי עבירה קטין מעבירה וסוא יפרד והיה לשלשה ראשים הרא' הא' ביארוהו הרמב"ן בחמישי באיגרת הקדש עיין עליו שהכבר הודעתו שלא נזכיר ונעתיק דברי מי שקדמני הרא' הב' יפנה אל אשר יהיה שם הביאור האמיתי הברור וזה שראוי שנדע כי עביר' בא מלד כלי הגומרין איש איש ממלאכתו אשר המה עושין מפאת היות יסודו מעפר כן האדמה על כן נקרא שמו אדם ומזה יתחייב כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואחר שהוא כמעט מוכרח לחטוא מפא' יצירתו היותו אדם יסודו מעפר אינו

הריטב"א

קיים מה שהיה אפשר לעשות ולתקן בידי האדם לא היה הקב"ה רוצה לתקנו בנס : דלא מסקינן בשמייהו . פירשו בתוס' דמה שנהגו לקרות שם צדיק ישמעאל כשמו של ישמעאל בן אברהם שהיה רשע היינו משום דס"ל כמ"ד ישמעאל עשה תשובה אי נמי דשאני ישמעאל שהקב"ה קראו באותו השם :

הרי"ף

אבותיכם בקשו להרבות כבודם וכו' · צריך לתת לב שלא מצינו בהם שמיעטו בכבוד שמים שאדרבה כיונו לכבוד שמים שלא ילמוד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עכו"ם בכך ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח ואפשר שכיון שלא רצו לחזור למקומן עד שכפלו להם שכרם הרי זולזלו בכבוד שמים שלא חזרו אלא בקשו כבוד עצמן על שנגעו בכבודן להביא אומנין לא רצו לחזור למקומן עד שכפלו לכן שכן ועכשיו כבוד שמים במקומו והמקום מיעט בכבודן כחורבן ביתו שלא עשו עוד אומנותם כלל : בן קמצר לא מצא תשובה · תימה למה לא השיב גם הוא שמא ילמוד שאינו הגון ויכתוב שם עבודת אלילים בבת אחת ויעבדנה בכך ושמא לא שייך עבודה אלא בהקטרת קטרת או הקרבת לחם לעכו"ם אבל ללמוד ולעשות אבל עכשיו שאלו למה אינם רוצים ללמד אולי ימותו וישכח אומנות זו לגמרי

עין יעקב

ע' יוסף

לך מאי ושם רשעים ירקב . וא"ת למ"ד בסנהדרין דף כד ע"א אין אברהם מגיל את ישמעאל ומסתמא ס"ל שלא עשה ישמעאל תשובה וא"כ איך קורין לבני אדם ישמעאל וי"ל דישמעאל הקדוש ברוך הוא קראו כך ומסקינן בשמיה שפיר (תו"י) :

המתורגמן, א) פאדען, שנור, זאיטע ,

לה שם מתיב רבינא [א]מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן ואמו בכל יום מודדתו בטפחים ונותנת משקלו זהב לבית המקדש כיון שגבר אויב טבחתו ואכלתו ועליה קונן ירמיה (איכה ב) אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים משיבתו רוח הקודש ואמרה לו (שם) אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. חזי מאי סליק ביה:

לו שם אמר רבי אלעזר צדיק מעצמו ורשע מחברו. צדיק מעצמו דכתיב (משלי י) זכר צדיק לברכה רשע מחברו דכתיב (שם) ושם רשעים ירקב. א"ל רב המנונא לההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מנא הא מלתא דאמור רבנן זכר צדיק לברכה א"ל הא כתיב זכר צדיק לברכה מדאורייתא מנא לן דכתיב (בראשית יח) וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' וכתיב ואברהם היו יהיה וגו'. מנא הא מלתא דאמור רבנן ושם רשעים ירקב א"ל הא כתיב ושם רשעים ירקב מדאורייתא מנ"ל דכתיב (שם יג) ויאהל עד סדום וכתיב (שם) ואנשי סדום רעים וחטאים וגו'. א"ר אלעזר [ב]צדיק דר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם רשע דר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם. צדיק דר [בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם] עובדיה. רשע דר [בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם] עשו. וא"ר אלעזר מברכתן של צדיקים אתה למד קללה של רשעים מקללתן של רשעים אתה למד ברכה של צדיקים. מברכתן של צדיקים [אתה למד קללה לרשעים] דכתיב (שם יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' [וכתיב בתריה] ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה וגו' ומקללתן של רשעים אתה למד ברכה של צדיקים דכתיב (שם יג) ואנשי סדום רעים וחטאים וגו' וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו וגו':

לז שם ואמר רבי אלעזר אפילו בשביל צדיק אחד עולם נברא דכתיב (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב. [ג]ואין טוב אלא צדיק שנאמר

רש"י

מודדתו. לידע כמה נוסף בו מיום אל יום: ונותנת. במשקל אומד התוספת: כהן ונביא. זכריה בן יהוידע הכהן אלמא מסקינן בשמייהו דהא דואג האדומי רשע היה וקראו לזה התינוק בשמו: חזי מאי סליק. ראה מה עלתה בו שנשחט: צדיק מעומו. ע"י מעשיו נזכר לטובה: רשע מחבירו. אף ע"י חברו נזכר לרעה: ושם רשעים. ולא כתיב ושם רשע: המכסה אני מאברהם · וכיון שהזכיר שמו ברכו דסמיך ליה ואברהם היו יהיה וגו': עובדיה. היה דר בין אחאב ואיזבל: מברכתן של צדיקים. [במקום] שהקב"ה מברך את הצדיקים שם מקלל את הרשעים: וירא אלהים את האור וגו'. ראה בדעתו לקיים את האור של עולם בשביל הצדיק שהוא טוב:

מהרש"א

כדרך כל הרוצה להשמיע קול רם משליך ראשו לאחור וק"ל: ועליה קונן ירמיה אם תאכלנה כו'. בתוכחות בתורה מפורש קללה זו ואכלת פרי בטנך בשר וגו' אבל ירמיה היה מקונן עליה ביותר שכ"כ זהב הקדישה בשביל בנה ואחר כך באתה לידי כך שאכלתו ורוח הקודש משיבה שחללו המקדש שהרגו שם כהן ונביא: צדיק מעצמו רשע מחברו כו'. משנוי לשון שאמר צדיק בלשון יחיד ורשעים בלשון רבים דריש לה ור"ל צדיק מעצמו כדמייתי מאברהם שמצינו בו התהלך לפני וגו' שלא היה צריך סעד לתמכו משא"כ נח איש צדיק שהיה צריך לתמכו דכתיב את האלהים התהלך וגו' ורשע מחברו גם אם הוא אינו רשע אם הוא מתחבר לרשע גם הוא נקרא רשע כמ"ש אוי לרשע אוי לשכנו וק"ל: מדאורייתא מנלן כו'. נראה בזה ע"פ מ"ש הרמב"ם בחלק דבור האהוב הוא לשבח החשובים במעלותם כדי שיטבו מנהגיהם בעיני אדם ולגנות הרעים בפחיתותם כדי שיתגנו פעולתם בעיני בני אדם והוא ענין הכתוב זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב ושינה גבי צדיק שיהיה זכרו לברכה ולא אמר כן גבי רשעים זכרו לקללה משום דכשמשבחים צדיקים יברך אותן אבל בגנות רשעים אל יקללן אלא שילפו להן שיעשו תשובה כדאמרינן פ"ק דברכות יתמו חוטאים לא כתיב אלא יתמו חטאים דהיינו שישובו וכדאמרינן בסנהדרין גבי שבביה דרבי זירא והיינו שם רשעים ירקב מהם ולא יהיו עוד נקראים רשעים כשיעשו תשובה והשתא קאמר מדאורייתא מנין ויהיה זה הדבור כאילו הוא דבור המצוה כיון דכתיב בתורה וקאמר דכתיב ויאהל עד סדום לפי שזכר שם סדום סיפר בגנותם שנאמ' ואנשי סדום רעים וגו' אבל לא קללם משא"כ כשזכר את הצדיק אברהם וסיפר בשבחו שנאמר כי ידעתיו למען וגו' בא לברכו שנאמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול וגו': צדיק דר בין ב' רשעים כו'. נסמך מאמר זה לדלעיל שסמך עצמו אהאי קרא דזכר צדיק לברכה ושם רשעים וגו' דנקט צדיק בלשון יחיד ורשעים בלשון רבים לרמוז על זה הצדיק עובדיה שהוא ראוי לברכה שהיה דר בין ב' רשעים ולא למד כו': מברכתן של צדיקים כו'. פי' רש"י במקום שהקב"ה מברך את הצדיקים שם מקלל את הרשעים עכ"ל ואין המאמר סובל פירושו וכי מה למדין זה מזה לפירושו. ונראה לפרש דה"ק דמתוך סמיכות זה לזה אנו למדין סתום מן המפורש כי שבת הברכה לאברהם בשביל מה היתה מפורש ביה דכתיב ואברהם היו יהיה לגוי וגו' ונברכו וגו' כי ידעתיו אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט וגו' אנו למדין הא דכתיב בתריה זעקת סדום וגו' כלה אעשה וגו' שהוא קללתן ולא נזכר סבת קללתן אנו למדין מן הסמיכות שסבת קללתן היתה מפני שלא היה בהן צדק ומשפט כמו שהיה באברהם ובניו שהוזכר לעיל מיניה וכן בהיפך סבת קללתן של אנשי סדום מפורש במקום אחר שהיו רעים וחטאים לה' אתה למד סבת ברכת אברהם דסמיך ליה הא דכתיב וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו וגו' היינו משום שלא היו בו כל המדות הרעות שהיו באנשי סדום שהזכיר לעיל מיניה וק"ל: בשביל צדיק אחד נברא כו'. דרשו לפי שבכל ימי בראשית האחרים סתם הכתוב לומר כי טוב על כל מעשה אותו יום חוץ מביום ראשון שינה ופי' הכתוב דכי טוב על מעשה אור קאי דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב לדרוש מיניה בשביל צדיק אחד כו' כפרש"י ראה אלהים בדעתו לקיים אור של עולם בשביל הצדיק שהוא טוב עכ"ל עפ"ה אמרו צדיק כי טוב על שם מעשיו הטובים ורב טוב הצפון שיקבל לעולם הבא ומה שכינה כלל עולם באור נראה לפי שתכלית בריאתו הוא האור הגנוז לצדיקים לעולם הבא והוא נדרש גם כן מפסוק זה כדאמר בחגיגה. ונראה משום דכתיב אמרו צדיק כי טוב בלשון יחיד וסיפא דקרא כי פרי מעלליהם יאכלו בלשון רבים דרשו כן בדרשה דקאי על הבריאה דאפי' בשביל צדיק אחד

עיון יעקב

ועל זה השיבו וכו': צדיק מעצמו · עי' פרש"י ומהרש"א ועי"ל צדיק מעצמו כלומר אם הוא עצמו צדיק אע"פ שאינו מצדיק אחרים ומזכה אותם אפ"ה זכרו לברכה אבל ברשעים מקלל דוקא בל' רבים דוקא אם מחטיא אחרים שאין מספיקין בידו לעשות תשובה אז הוא מוכן לקללה כדכתיב ושם רשעים ירקב ל' רבים וזה רשע מחבירו ולה"ק ושם רשעים ירקב ולא כתיב ושמות רשעים ירקב אלא דקאי על אותו רשע שמחטיא גם אחרים עמו אותו רשע ירקב שאין לו תקנה בתשובה משא"כ אינך יש להם תקנה בתשובה ויתמו חטאים כתיב: הא כתיב ושם רשעים ירקב אלא דאורייתא מנלן · וז"כ רש"י בפ' לך לך על פסוק ואנשי סדום רעים וחטאים ע"ש ובליקוטי מהר"י מתקשה בדברי רש"י בשם הר"ם ונתעלם ממנו סוגיא זו: מברכתן של צדיקים אתה למד קללה של רשעים · כי הצדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג"ע ולהיפך הרשע בגיהנם כדאיתא בחגיגה פרק אין דורשין: שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק · ובמדרש מסיים וכתיב אור זרוע לצדיק ואור לצדיקים ישמח והא דקאמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ה"ק כיון שראה הקב"ה כי טוב זה

עין יוסף

לו ורשע מחבירו. ע"י חבירו נזכר לרעה (רש"י) ולפירושו ז"ל ה"ק כי הצדיק אם ח"ו שבקי' לחסידותו ולצדקתו שוב לא יזכר לברכה מצד שהצדיק את אחרים ולא את עצמו. אבל הרשע אף אם שבק לרשעתו נזכר לרעה בשביל חבירו אשר הרשיעו והחטיאו (אי' היס):

לז בשביל צדיק אחד עולם נברא. יש לומר שמציאות האור הוא שם אל ההשגחה המיוחדת ע"ד והארץ האירה מכבודו. וז"ש וירא אלהים את האור

[א]מהרש"א ד"ה מדאוריי' בסנהדרין (דף לז ע"א):

יד יוסף

א איכה רבתי פ"א סימן נד: ב בסנהדרין דף לט ע"ב: ג חגיגה דף יב ע"ב:

חדושי גאונים

ראוי לעונש גדול כמו שזכרנו בשבת ואמנם הרהורי עבירה הלא המה בעבר המחשבה והשכל הם נאים ונמשכים וממקו' קדוש יהלכו מתחת כסא הכבוד מן הנשמה שהיא במות ולזה בהיותו מהרהר בהרהורי עבירה מעביר ומטמא ומטנף הענין הקדוש והטהור במחשבתו הרעה הלניף הטהור על ראשו ולזה ברור שהרהורי עבירה קשין מעבירה. הראש השלישי הוא ברור באמיתתו כי הנה העבירות אשר יעשה אותם האדם יהיה נעשה במעט זמן והוא כפי שיעור פעל העבירה או במאכלות אסורות או ביאה אסורה ולאחר זה יסור הרוע מעליו. ואמנם המהרהר בהרהורי עבירה כל זמן שלא נעשתה עלתו ואת מחשבתו הרעה הנה יותר וביותר יצמחו בו רעיונות מטרידות הור"ם והוש"ב מחשבו"ת דקו"ת ורעות לגומות דקות שדופות מחופפות מזויפות מזופפות טרופות והמה שדופו' ולזה הרהורי עבירה קשין מעבירה. והריני מקבל על עצמי באמונת עול מלכות שמים שאחר כתבי זאת בכמו ששה שנים הנה מצאתי טעם הראשון כתבניתו במראיהו בשבילי אמונ' נתיב שלישי שמח לבי ויגל כבודי ברכתי אלהים ומלך אשר נתן כזאת בלבי לכוין לגדולים אשר קטנם עבה ממתני ואומר הפעם אודה את ה' וברוך שם כבודו לעולם אמן. ואולם בעבור זה העמדתי דברו שלא

נברא העולם: כל השוכח כו'. בפרק אבות שנינו כל השוכח דבר א' ממשנתו מ"ז מתחייב בנפשו כו' וי"ל דהתם נקט ממשנתו שהם דברים שקבל מרבו כמו המשנה ועונשו גדול להתחייב בנפשו והכא נקט מתלמודו והיינו דברים שבאו לו מתוך פלפול התלמוד כהוויות דאביי ורבא ועונשו גלות לבניו שלא יהיה להם שם בגלות דעתא צילותא כיומא דאסתנא דבעי שמעתתא וק"ל: [אין צדיק נפטר כו'. מפורש פ' י' יוחסין]: ראה הקב"ה כו'. והכי משמע קרא כי לה' ידוע מצוקי ארץ שמועטים הם וע"כ ישת עליהם תבל לפזרם בכל דור ודור ומשום דבהאי קרא אינו מפורש כמה שתל בכל דור להיות העולם מתקיים עליהם וקאמר ר' חייא בר אבא משמיה דר"י דמקרא אחרינא איכא למילף דאפי' על צדיק אחד מתקיים שנאמר וצדיק יסוד וגו' ובא רבי חייא בר אבא משום דידיה דמההוא סיומא דקרא גופיה דלעיל יש ללמוד כן דכתיב רגלי חסידו וגו' חסר כתיב דחסיד אחד הוא רגל ויסוד של עולם ורש"י פירש רגלי מלשון בשביל וק"ל:

[וישת עליהם תבל. פזרן בכל הדורות להיות שתות וקיום ויסוד לקיום תבל]: רגלי חסידיו. בשביל חסידיו כמו ויברך

(ישעי' ג) אמרו צדיק כי טוב. וא"ר אלעזר [א]כל המשכח דבר אחד מתלמודו גורם גלות לבניו שנאמר (הושע ד) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. רבי אבהו אמר מורידין אותו מגדולתו שנא' (שם) (נדמו עמי מבלי הדעת) כי אתה הדעת מאסתה ואמאסך מכהן לי. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אין [ב]צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ראה הקב"ה שצדיקים מועטים עמד ושתלן בכל דור ודור שנאמר (שמואל א ב) כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל. ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אפילו בשביל [ג]צדיק אחד עולם מתקיים שנאמר (משלי י) וצדיק יסוד עולם. רבי חייא בר אבא דידיה אמר מהכא (שמואל א ב) רגלי חסידיו ישמור. חסידיו (תרתי)

א ילקוט הושע סי' ד' רמז תקי"ט ועי' אדר"נ ס"פ כג:
ב קדושין דף ע"ב ב"ר פרש' חיי שרה:
ג עי' חגיגה דף י"ב ב' וקשה הא אמרו חז"ל אמר רשב"י אין העולם יכול להתקיים בפחות משלשים צדיקים כאברהם. וי"ל שכך פי' אין העולם כו' פי' שזכות שלשים צדיקים יהיה עכ"פ כאברהם לחוד אבל אם נמצא ביותר מל' צדיקים זכות אברהם לחוד אין יכול העול' לעמוד (כמ"ח)א

הרי"ף

בכתיבה אין דלך עבודה בכך: כל המשכה דבר אחד וכו' · תימה מנ"ל דמיירי דמשכה דבר אחד דילמא במשכה כל תלמודו מיירי · ועוד מנ"ל דאשכה בניך הוא בגלות דלמא אשכח בניך שלא להחיותם וכן דרשו חז"ל אשכה בניך שקובר את בניו ואומר גם אני אשכח במיתת הבנים כי מי יאמר לפניו דרכו וכו' · וע"ק לר' אבהו שאמר מורידין אותו מגדולתו שנאמר כי אתה הדעת מאסתה והרי אין כאן אלא מואס התורה שמורידין אותו מגדולתו אבל משכח דבר א' מנ"ל ואפשר ליישב בדוחק שהמשכח לגמרי משכח בניו לגמרי שלא להחיותם אבל המשכח דבר א' שהוא קל גם הקב"ה משכח בניו בעונש קל דהיינו להיותם גולים · ור' אבהו דריש מה שאמר הכתוב נדמו עמי מבלי דעת כלומר נענשו עמי על שלא חזרו תלמודם לידע אותו ושכחוהו והיינו מורידין אותו מגדולתו אבל אם הוא דרך מאיסה כי אתה הדעת מאסתה אז לא יספיק לו עונש ירידת גדולתו אלא גם הקב"ה ימאסהו מכהן לו לא בתורת גדולה ולא בתורת שפלות כי עבודתו מאוסה ובזויה לפניו יתברך: אפילו בשביל צדיק אחד מתקיים וכו' · וי"ל אמאי נייד ר' חייא מדרשת ר' יוחנן שהיא מפורשת וצדיק יסוד עולם ועוד קשה דליקשי נמי לר' יוחנן דיליף מקרא דיסוד עולם דבשביל צדיק אחד העולם מתקיים דהא כתיב רגלי חסידיו רבים ולשני שגיאה חדא לתרווייהו חסידו כתיב · וע"ק לר' חייא כיון דחסידו כתיב שהוא אחד א"כ למה קרינן חסידיו והרי יש אם למקרא נמי אמנם נראה לענ"ד דר' חייא סבר דמפסוק וצדיק יסוד עולם יש לדרוש שיפה כח הצדיק לעמוד בפני הרעה כי רשע בא לעולם רעה בא לעולם וכל זמן שהרשעים בעולם אין הצדיק מייסד העולם כי מה שהוא משבית בצדקתו הרשע ברשעתו וכעבור סופה בעולם ואין רשע שכבר נענש הרשע אז נשאר זכות הצדיק והוא מייסד העולם לשום לעולם שארית · אבל אין כח לצדיק להדיח הרעה בזמן שעודנו עומד ברשעתו לפי שהעולם נדון אחר רובו לזה יליף מפסוק רגלי חסידיו ישמור שהקב"ה רואה זכות הצדיק וישמור כל בני דורו · אע"פ שיש רשעים הרבה עומדים במעשיהם ורשעים בחשך ידמו עם כל זה ישמור עולמו בזכות חסידיו · ויהיה פירוש רגלי כמו שפירש רש"י ז"ל מלשון ויברך ה' אותך לרגלי · או כמו רגלים לדבר · ור' יוחנן דריש רגלי חסידיו ישמור שדוקא לחסיד עצמו ישמרנו ה' שלא יפול בפח הרשעים והרשעים בחשך ידמו ויכשלו ברעתם · ולכך דריש מפסוק יסוד עולם שמקיים העולם · עוד רגלי דר' יוחנן דריש דצדיק אחד מקיים את העולם כשנשאר בלי רשעים כנח לאחר שיצא מהתיבה אבל בזמן שהרשעים בעולם אין כח בצדיק אחד להדיח הרעה ודוקא כשיש חסידיו אז ישמור כל העולם מלהחריבו בזכותם והרשעים בחשך גיהנם ידמו ויכרתו ויקבלו שם ענשם · אבל כשהוא צדיק יחידי אז הוא ניצול והם נאבדים · או ידרוש ר' יוחנן רגלי כמו שדרשו שם כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא ויהיה פי' רגלי כמו לסוף ימי האדם · עוד דרשו כיון שבא לידו עבירה פעם אחת ושתים ולא וכו' · ופי' רגלי כמו שלש רגלים שהוא ג"פ ור' חייא דדריש רגלי חסידיו כמו ויברך ה' אותך לרגלי שהוא בשביל חסיד אחד ישמור העולם אז קשה לו והא חסידיו קרינן · ותירץ כתיב · ואי קרינן נמי חסידו היינו אומרים ישמור את החסיד שלא יספה בעון הדור אבל לא ישמור את כל הדור · והשתא דקרינן חסידיו תו ליכא למימר ישמור את דהא אפי' לחסיד א' ישמור את עצמו ומה יפה כח המרובים לזה קרינן חסידיו ויוכיח על חסידו דכשם שחסידיו ישמור הוא לכל בני הדור כך חסידו ישמור הוא לכל עוד יש להרחיב ביאור הענין בקצור דר' חייא בשם ר' יוחנן לא דריש קרא דרגלי חסידיו ישמור משום דתרי משמע . ועוד דדרשינן ליה לעברו רוב שנותיו אם בא לידו עבירה אחת ושתים לכך יליף מצדיק יסוד עולם ור' חייא דידיה סבר דמהתם משמע דצדיק יסוד עולם בזמן שאין רשעים בעולם דכתיב כעבור סופה ואין רשע שנימוחו הרשעים מן אז צדיק יסוד העולם · וזו היא דרשת חכמינו ז"ל כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח כלומר אז שנימוחו היה צדיק נח יסוד עולם ומנא לן שהוא העולם גם בזמן שיש רשעים בעולם לזה הביא פסוק רגלי חסידיו ולפי שלא נטעה בפירוש רגלי חסידיו ישמור שהוא ישמור לצדיק שלא יחטא עוד לזה קרינן חסידיו שכשם שבשביל ליכא למימר דקאמר קרא ישמור אל החסידים עצמם · דהא אפי' בחסיד א' שומרו הקב"ה אלא ודאי שישמור הוא לכל בני הדור · אם כן גם חסידו אחד יש בו כח לשמור הדור אע"פ שיש בדור רשעים ורשעים בחשך ידמו שבמחשך מעשיהם מכ"מ ישמור כל הדור בשביל החסיד · וכפי מה שביארנו בדברי ר' יוחנן יתבאר מה שאמר בסמוך א"ר ראה הקב"ה שהצדיקים מועטים עמד ושתלן בכל דור שנאמר כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל וי"ל דר"י אמר אפילו בשביל צדיק אחד מתקיים העולם והכא אמר שתלם בכל וישת עליהם תבל דמשמע לכל הפחות ב' וי"ל בזה דוישת עליהם תבל הוא על כל הדורות שבכל דור עומד צדיק אחד שנמצא בדורות הרבה הם צדיקים הרבה וישת עליהם תבל צדיק בכל דור · אבל קשה מאי פריך חסידיו תרי משמע דילמא חסידיו טובא בדורות הרבה דהיינו חסיד אחד לדור אחד · ועוד דצריך להבין היכן נרמזו הצדיקים בפסוק זה · ואפשר כיון שהצדיקים מסגפין עצמן בעולם הזה ואינם נהנים בהנאת העולם · אם כן הם נקראים מצוקי ארץ על שהם במצור ובמצוק לסגף עצמם וישת עליהם תבל כי בכל דור עומדים צדיקים לייסד העולם בזכותם · עוד ירצה כי לה' מצוקי ארץ שהקב"ה רואה צרת וצוקת הארץ מפני ריבוי הרשעים ומיעוט הצדיקים ואין לך צרה וצוקה כזאת ורמז לומר לה' ארץ לפי שבכל צרתם של ישראל כביכול לו צר ולכך וישת עליהם תבל מיסד העולם על רגלי חסידיו והוי כאילו כתיב וישת תבל על רגלי חסידיו ואין כח בצדיק להדית הרעה העולם · כי הרשעים בחשך ידמו ויכרתו על חטאתם ודיים לצדיקים שמקיימים העולם שלא יחרב אבל אין בהם כח לסלק הרעה · ואזיל רבי יוחנן לטעמיה דיליף מפסוק וצדיק יסוד עולם שסובר כמו שכתבנו שאין הצדיק מדית הרעה שלא תבא אבל כעבור סופה שהיה הרעה ואין רשע שכבר נדון ברשעתו אז הצדיק גורם בצדקו קיום העולם שלא יחרב כי לא

עיון יעקב

הצדיק לכך ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כדי שלא יהיה העולם חשוך בעדו: כל המשכח דבר א' מתלמודו גורם גלות לבניו · הטעם כדאיתא במדרש פ' לך לך שהראה הקדוש ב"ה לאברהם ד' דברים גיהנם ומלכיות ומ"ת ובהמ"ק כל זמן שהם עוסקים בשתים הם ניצולים משתים · גם הוא מדה כנגד מדה שאם היה גולה למקום תורה לא היה משכח תורתו: מורידין אותו מגדולתו · כי עיקר גדולה הוא מן התורה כדכתיב בי מלכים ימלוכו וגו' תרוממך ותסלסלך וכין נגידים תושיבך ולהיפך מי שאינו לומד כראוי עד שמשכח תלמודו: עד שנברא צדיק כמותו · אע"ג דאין לדמות אחרונים לראשונים דאם הראשונים כמלאכים אנו וכו' ואין אנו מוצאין תמורתו היינו משום שהדורות מתמעטין והולכין וכדאמרינן בפ"ק דסנהדרין יש כאן א' שראוי שתשרה עליו שכינה כמרע"ה אלא שאין דורו זכאי לכך ועי' בחידושינו דקדושין דף ע"ב: ראה הקב"ה שהצדיקים מועטין וכו' · נראה דזה אמר לתקן דבריו הראשונים לפמ"ש לעיל דלכך אין האחרונים דומין לצדיקים ראשונים לפי שאין דורו זכאי לכך א"כ ה"ל לבראות כולם בדורות ראשונים שיהיו צדיקים כראשונים ממש לכך מתרץ דלכך שתלן בכל דור ודור: בשביל צדיק א' העולם מתקיים · ואי קשיא לך נ"ל שמתקיים הא אפילו בשביל א' נברא העולם מכ"ש שיתקיים העולם י"ל דהא אתי לאשמועינן דאפילו אם יש הרבה חוטאים באותו דור אפ"ה מתקיים ע"י צדיק א' ובזה יש ליישב ג"כ הקושיא בב"י בח"מ ר"ס א': ר' חייא דידיה אמר מהכא ורגלי חסידיו ישמור · ור' יוחנן לא למד ממקרא זו דאזיל לטעמו דלמד מהאי קרא בסמוך כיון שיצאו רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו

עין יוסף

האור ר"ל שהוטב לפניו יתברך מציאת ההשגחה המיוחדת אשר בשבילה נברא העולם כולו. אם יש במציאות טוב אחד והוא הצדיק: עד שנברא צדיק כמותו. וזו מהשגחת השם יתברך בעולם שלא יהיה הדור אלמן מצדיק מגין בעדו ומלמדו להועיל (יפ"ת): שנאמר וזרח השמש ובא השמש. וכנה את הצדיק לשמש. שכמו שהשמש זורח ושוב שוקע וחוזר וזורח למקומו. כן זורח שמש הצדיק עד שלא ישקיע שמשו של זה. שלעולם יזרח שמש הצדיק במקומו. ואע"פ שבנמשל אין הצדיק זורח הוא עצמו השוקע כענין השמש. איכה קושיא כי אין צורך שיצדק המשל בכל חלקיו (יפ"ת):

ענף יוסף

לז רחב"א דידיה אמר מהכא רגלי חסידיו ישמור · המפרשים הרגישו למה נחד רבי חייא מדרשת רבי יוחנן שהיא מפורשת וצדיק יסוד עולם. ונראה דלרבי חייא לא משמע ליה ממאמר וצדיק יסוד עולם · דבשביל הצדיק יתקיים גם הזולת אשר בעולם · רק שהוא עצמו נשאר במקומו · וכמ"ש בב"ר פ' נח · כעבור סופה ואין רשע זה דור והמבול · וצדיק יסוד עולם זה נח · הרי כי מאמר וצדיק יסוד עולם נאמר להפקיע את עצמו · ולא שיתפשט זכותו על זולתו · שהרי אנשי דורו נאבדו · אבל במאמר רגלי חסידיו ישמור · מפורש מאמר בשביל במלת רגלי כפירש רש"י · כמו ויברך ה' אותך לרגלי · הרי כמו ששם נתפשט זכותו של

חדושי גאונים

להסירם מהספר עם היותם נזכרים ונעשים כספר מי שקדמני כי אל אלהים ה' הוא היודע ועד כי כתבתי זה בכמו ששה שנים בטרם ראיתי דבריו אלו ולכן יעמד לפני ה' כל הימים: התועלת הד' והוא במידות להודיע שהאדם הנתחמם באור אש היצר הרע וגחלתו הנה הוא יותר נכון למועדי רגל להטותו הדרך הרע חיש קל מהרה כי כבר הרגיל היצר הרע על עצמו ולזה יחזר לבלתי שמוע אליו כלל אפי' בדבר הקל הקט כי היום ידיחנו ויסיתמ במותר לו ולבסוף באסור לו ולזה יזהר השמר פן ואל שלא ישמע אליו כלל ועיקר ולבלתי יחטא. וזה אמרו וסימנך תנורא שגירא וכמו שפירש רש"י כפי פשיטות המאמר שהתנור שהוסק ב' ג' פעמים ביום נוח הוא להסיקו בעצים מועטים. כי כן הגוף שנתחמם כתנור בוערה מאופה ואשר לו אור בציון לבו ותנור לו באיברי הגוף הנה נוח הוא להסיקו לחממו בחימום יצר לב האדם רע כי יחש חיש קל מהרה היום לעשותו ולא למחר: התועלת הה' והוא במידות לידע ולהודיע כי המוציא והמביא והמעורר היצר הרע על עצמו כרצונו עם שהגוף נתקרר אינו חס

[טובא] משמע אמר רב נחמן בר יצחק חסידו כתיב. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. דבי רבי שילא אמרי כיון שבא (לחכם) [לאדם] דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה ולא חטא שוב אינו חוטא שנא' רגלי חסידיו ישמור:

לח שם ^א אר"ש בן (לקיש) [לוי] מאי דכתיב (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו. תני דבי רבי ישמעאל משל לאדם שהיה מוכר נפט^א) ואפרסמון^ב) [דף לט ע"א] בא (למכור) [למדוד] נפט אומר לו מדוד אתה לעצמך בא (למכור) [למדוד] אפרסמון אומר לו המתן עד שאמדוד (לך אנא) [עמך] כדי שאתבשם (גם) אני ואתה. תני דבי רבי ישמעא' עבירה מטמטמת לבו של אדם שנאמר (ויקרא יא) ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. ^גאל תקרי ונִטְמֵתֶם אלא ונִטַמְטֶם*). ת"ר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה. מלמטה מטמאין אותו מלמעלה בעוה"ז מטמאין אותו לעוה"ב. ת"ר (שם) והתקדשתם והייתם קדושים אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. בעוה"ז מקדשין אותו לעוה"ב:

טרף בקלפי פרק רביעי

[משנה טרף בקלפי והעלה שני גורלות אחד כתוב עליו לה' כו']:
גמ' למה לי טרף בקלפי כי היכי דלא ניכוין ולישקול. אמר רבא קלפי של עץ היתה ושל חול היתה ואינה מחזקת אלא שתי ידים מתקיף לה רבינא בשלמא אינה מחזקת אלא שתי ידים כי היכי דלא ליכוין ולישקול אלא של חול ניקדשוה אם כן הוה לי' כלי שרת של עץ וכלי שרת של עץ לא עבדינן. ונעבדיה דכסף ונעבדיה דזהב ^דהתורה חסה על ממונם של ישראל:

לט שם תנו רבנן ^המ' שנה ששימש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין מכאן ואילך פעמים

*) ב"ה פד"ו ובד"פ. ובס"ס וע"י מסתר דפוסים הגירסא ונטמטם ועי' מ"ס מהרש"א.

רש"י

ה' אוהך לרגלי: שוב אינו חוטא שנא' רגלי חסידיו ישמור · סופי' חסידיו ישמור: פעם ראשונה ושניה וכו' רגלי חסידיו. משנהג בחסד ב' רגלים כמו זה שלש רגלים (במדבר כב) פעמים ישמור אותו מן החטא: אם ללצים הוא יליץ · אם ללצים הוא בא להתחבר הוא יליץ לא ימנעוהו ולא יעזרוהו: ואם לענוים · בא להתחבר יתן לו חן מי שבידו ליתן חן: בא· אדם: ליטמא· ולסיות רשע: פותחין לו · פתח הטומאה ליכנס שם כלומר מספיקין בידו ואין מונעין אותו מן השמים לעכבו: בא · הלוקח למדוד נפט מפני שריחו רע אומר לו המוכר מדוד אתה לעצמך: מטמטמת · אוטמת וסותמת מכל חכמה: ונטמתם · חסר אל"ף: מטמאין אותו הרבה · מניחין אותו ליטמא הרבה והכי קאמר קרא אל תטמאו בהם ואם תטמאו סוף ונטמתם בם: והתקדשתם · מעט והייתם קדושים הרבה בא ליטהר מסייעין אותו:

דלא ניכוין · שלא ימשמש להכיר במשמושו איזה של שם ויטלנו בימין לפי שהוא סימן יפה כשהוא עולה בימין: ושל חול היתה · אינה מקודשת: התורה חסה וכו' · שנאמר וצוה הכהן ופנו את הבית וגו' על מה חסה תורה על פכין של כלי חרס שאין להם טהרה במקוה אם כן חסה על ממון קל כ"ש על ממון חשוב אם כן חסה על ממונן של (גרועין) [גרי עין] כ"ש על ממונן של צדיקים:

לשון

מהרש"א

כיון שיצאו רוב שנותיו כו' שנא' רגלי חסידיו וגו'. דריש רגלי מלשון רגילות כיון שהרגיל אדם עצמו להיות חסיד שוב ישמור אותו הקב"ה מלחטוא ורגילות הוא שמורגל כן ברוב שנים ודקאמר נמי כיון שבא לידו עבירה כו' דריש נמי מלשון רגילות דהיינו בחדא עבירה כיון ששני פעמים באה לידו ואינו חוטא הרי הורגל מלחטוא עוד בעבירה וכה"ג אמרו בס"פ כיון שעבר אדם עבירה פעם אחת וב' הרי הורגל בה ונעשית לו כהיתר ורש"י פירש מלת רגלי בע"א ע"ש: [הבא ליטהר פותחין כו'. מפורש במס' מנחות פרק הקומץ]: משל לאדם כו'. דומה לנמשל הבא ליטמא פותחין לו ואין לו מסייע אבל הבא ליטהר מסייעין לו כמו בא למדוד אפרסמון וקרא דמייתי לעיל מוכיח כן דגבי לץ אמר הוא יליץ שאין לו מסייע וגבי ענוים לא אמר הוא יתן לא הזכיר מי הוא הנותן דאחרים מסייעין עמו וק"ל: [אל תקרא ונטמאתם אלא ונטמטם כו'. מדכתיב ונטמתם חסר א' דרשוהו מלשון טמטום והת' מתחלף בט' באותיות דטלנ"ת וק"ל]: מטמאין אותו הרבה כו' מלמטה כו' בעוה"ז כו'. נקט ג' מעלות בהדרגה שאם מטמא עצמו מעט פותחין לו ליטמא הרבה ואחר שנטמא הרבה למטה מטמאין אותו מלמעלה להעמידו מצד הטומאה דזה לעומת זה עשה אלהים ואחר שנטמא מלמעלה בעולם הזה מטמאין אותו בעולם הבא לעונשו בגיהנם ורוחות הטומאה שיהיו שולטין בו שם וכן בהיפך במקדש עצמו מעט מסייעין אותו להתקדש הרבה ואחר שנתקדש הרבה מלמטה מקדשין אותו מצד הקדושה מלמעלה ואחר שנתקדש מלמעלה בעוה"ז מקדשים אותו לעולם הבא ע"פ מ"ש פרק חלק לדיקים שעתיד להחיותן אין חוזרין לעפרן שנאמר והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים מה קדוש קיים לעולם כו':

[היה גורל עולה בימין כו'. ר"ל דאותו של שם עולה בימין כה"ג ושל עזאזל עולה בשמאל כה"ג ולמ"ד נמי דכה"ג וסגן מכניסין ימינן בקלפי ר"ל דעולה אותו של שם בימין כה"ג ולא בימין הסגן:

עין משפט נר מצוה

א ע"ז דף נה ע"א שבת דף קיד ע"א מנחות דף כ"ט ע"ב: ב דאותיות דטלנ"ת מתחלפות: ג יומא מד ע"ב. ר"ה כז ע"א. מנחות עו ע"ב. פו ע"ב. פח ע"א. פט ע"א. חולין מט ע"ב עו ע"א: ד ירושלמי יומא פ' שני שעירי:

חדושי גאונים

בעניניו והוא מתגרה בו לרעה להביאו עליו הנה הוא יותר קשה מאשר היה הגוף הם שלא כרצונו וזה דבר ברור וביארו זה רז"ל בהגדות ומדרשות וזה אמרו איפתא דשיתוא קשה מדקייטא כפירש רש"י פשיטות המאמר שבידוע שהוא קשה יותר מקדחת של ימות הקיץ אחרי שאפי' בימות החורף מבערתו. וכיוה את חום היצר הרע באש הקדחת לגודל חומו ואור איש ורמז שבידוע שהיצר הרע יצר לב האדם רע מאד בו ע"פ מדותיו ותכונותיו ומזגו הרע להיותו מביא על עצמו כרצונו מבלי היות גופו חס אך אדרבה קר וזקן ואמר וסימניך תנורא קרירא וגם זה כפי פשיטות פירוש רש"י שזה התנור שהוא קר בידוע שהבקי עצים מרובים להסיקו וכן זה שגופו זקן והוא מבעירו בידוע שהוא אצלו קשה שארך איסוו ... תאוניו ותכונותיו הלפים מאד מרובים וקשים אהבי שמנעורו ברצונו אפילו בשיבתו זוקן כמו שביארנו וכל זה ברור למבין. שהועלת ... והוא במדות אופני הלמוד ... מהן ... נזקקין שתחלה ללומדם והוא אמרו מגמר בעתיקא קשה מחדתא ... מה שיורה כי הלימוד לזקן הוא קשה מאד ללמדו ספר ... יותר וביותר ממה שלומדים לבחור ... הפנים אשר עודנו באבו וכמאמר ... האומר הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר ... והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק. והסיבה בזה

הרי"ף

בכח זכות הצדיק יגבר איש הצדיק על רשעת הרשע להדיח הרעה שלא תבא כלל ואין לו כח כי אם לקיים העולם ועיין בספרי כסף מזוקק פרשת נח: מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ · נראה שדקדק למה כתב הוא יליץ ולא כתב ולענוים הוא יתן חן או יאמר אם ללצים יליץ ולענוים יתן חן ולכך דריש בא ליטמא פותחין לו ולזה אמר מלת הוא האדם יליץ כי אין עוזר לו מן השמים · אבל בא ליטהר להיטיב לענוים מי שבידו ליתן חן יתן לו חן והוא האדם אינו עושה לבדו · עיין במסכת שבת פרק שבועות: עבירה מטמטמת לבו של אדם וכו' · יש להקשות דהא קרא לא איירי בעבירות אלא לא תטמאו בהם ונטמאתם בם כלומר בשרצים הטמאים ואילו היה כתוב קרא זה בעבירות הכתובות בסדר אחרי מות הוי אתי שפיר ושמא הכי דריש שהמשקץ נפשו בשרצים הרי זה עבירה בידו והם מצווים בהל תטמאו בהם וחזר לומר ונטמתם בם לומר שהטמטום אינו מחמת השרצים עצמם שהם טמאים אלא מסבת שעבר על מצותו יתברך ותהיו מטומטמים בם בשביל העבירה שעבר על אזהרתם שאם הוא מצד טומאת השרצים הו"ל לומר אל תטמאו ונטמתם ומדקאמר בם הוא על העבירות:

וכן לענין קדושה הוא להיפך המקדש עצמו במותר לו נמשך עליו הקדושה ביותר:

המשנה. תומשי תורה ובירושלמי תניא עוד א' שלא הגיע השעיר לחצי ההר עד שנעשה

ענף יוסף

כפרי מתו"ל: וא"כ על שני צדיקי ה"ל העולם מתקיים · אבל על יחיד שבא"י דינו כשתים שאחז"ל כפי הקרי והכתיב ע"כ:

עין יעקב

אינו חוטא: כיון שבא לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ולא חטא שוב אינו חוטא · נראה דלמד כן דוקא בפעם ראשונה ושניה מהא דכתיב ביוסף פ' וישב ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה ושוב אף בפעם שלישית אף למ"ד לעשות צרכיו נכנס הגילו ה' ממנה שלא בא לידי חטא ומה"ע דכל במדרש זה הפסוק על יוסף וק"ל: בא ליטמא פותחין לו · כי א"צ לעזר וסיוע דהכי אמרינן יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו וכו' משא"כ להיפך הבא לטהר צריך עזר וסיוע ומה"ע כתיב לפתח חטאת רובץ מיד שפותחין לו נכנס יצה"ר בגופו ומתגבר עליו גם לפי המשל דתנא דבי רבי ישמעאל לכך אינו מסייע לו שלא יפה הוא המתטיא משא"כ לטובה: עבירה מטמטמת לבו של אדם · כדכתיב לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי לכך זה שמטמא עצמו ולבו מטומטם לבו לכך נקרא הרשע כסיל: אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה · כי עבירה גוררת עבירה ועבירה קטנה גוררת עבירה גדולה וכן למעלה עד שנגשו כ"ק שנענש בעוה"ז ובעוה"ב ובפכבות לענין מאכלים אסורים שאוכל תוך גופו ומה"ע כתיב זה הפסוק אצל שרצים שיענשן קטנים וגוררת עו"ז עבירות גדולות ומה"ע כתב בהגהות אשב"י פ"ב דע"ז דאחר יצא לתרבות רעה לפי שבשעה שינק אכלה אמו דברים טמאים ע"ש

היה הגורל עולה בימין · חמשה נסים ושינויים שנעשו בימיו לפי שהיה צדיק וקיים

יעקב על לבן · כן פי' רגלי חסידיו ושמר עולמו מבהלו כתוב בשביל חסידו וכו' (תני ביס) וכתב בספר שבט מישראל למה כתיב חסידו וקרינן חסידיו · משום דחד מבני א"י עדיף

המתורגמן, א) שלעכט ריכענדע אעל. ג) באלזאם

עולה בשמאל. והיה לשון של זהורית מלבין. מכאן ואילך פעמים מלבין פעמים אינו מלבין. [א]והיה נר מערבי דולק מכאן ואילך פעמים דולק פעמים כבה. והיתה אש של מערכה מתגברת ולא היו כהנים צריכין להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים כדי לקיים מצות עצים מכאן ואילך תשש (א) כחה של מערכה פעמים מתגברת פעמים אינה מתגברת ולא היו כהנים נמנעים להביא עצים למערכה כל היום כולו. ונשתלחה ברכה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים. וכל כהן שמגיעו כזית יש אוכל ושבע יש שבע ומותיר. מכאן ואילך נשתלחה מארה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים וכל כהן שמגיעו כפול מצרי [ב]הצנועין מושכין [את] ידיהם והגרגרנין נוטלין ואוכלין. ומעשה באחד שנטל חלקו וחלק חברו והיו קוראין אותו בן [שם ע"ב] חמצן עד יום מותו. אמר (רבא) [רבה] בר רב שילא מאי קרא (תהלים עא) אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ רבא אמר מהכא (ישעיה א) למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ. [ג]אשרו חמוץ ואל תאשרו חומץ. [ד]ת"ר אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו הוא מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם בכל יוה"כ היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים נכנס עמי ויוצא עמי (שנה זו) [והיום] נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ועטוף שחורים נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הרגל חלה שבעת ימים ומת ונמנעו אחיו הכהנים מלברך בשם. (זאת הברייתא הביאוה בגמ' מס' מנחות פ' י"ג (דף קט) והיא יותר ארוכה מזכרת ענין חדש שלא נזכר פה וראוי לחברה כאן להיות כל הענין במקום אחד וז"ל) מכלל דבית חוניו

רש"י

לשון של זהורית· למר סרוק ומסוך כמין לשון ולבוע אדום וקושרין אותו בראש שעיר המשתלח והיה מלבין מאליו והוא סימן שמחל הקב"ה לישראל שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו': והיה נר מערבי דולק· לאחר שכבו שאר הנרות ואע"פ שממנו מתחיל להדליק ערבית בו היה מסיים הטבת הנרות שחרית והוא עדות שהשכינה שורה בישראל כדכתיב מחוץ לפרוכת העדות ואמרינן במסכת שבת עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל ואמרינן מאי עדותה זה נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים· ואיזהו נר מערבי למאן דאמר שבעת הנרות סדורין מזרח ומערב הוי נר שני שסמוך לראשון שבמזרח כדתנן בתמיד (פ"א מ"ו) נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקות וכו' ולמאן דאמר צפון ודרום סדורין הוי אמצעי פניו מסובין כלפי מערב והוא קרוי מערבי ושאר הנרות מצדדין פניהם כלפי אמצעי דכתיב אל מול פני המנורה היא האמצעית יאירו נרות של שבעת הקנים: והיה אש המערכה [מתגברת]· ודולק מאליו בלא תוס' עצים: ולא היו צריכין להביא עצים למערכה· מאחר שסדרוה שחרית: חוץ משני גזירין· של בין הערבים שהם חובה כדאמרינן בפירקין לעיל: נשתלחה מארה· שאינן משביעין: וכל כהן שמגיעו כפול· שאינו כזית מאחר שראו שאינו משביע היו הצנועים מושכים את ידיהם (ואם יותר לא היו מושכין את ידיהם) [ובימי שמעון את מי שמגיע כפול לא היו מושכין את ידיהם]: חמצן· גזלן: אשרו חמוץ· החזיקו (כח) הנגזל: ולא חומץ· לא שייך הכא אלא (בב"ק) [בסנהדרין] (דף לה.) שלמדו מכאן שמזקקין לתובע תחלה:

תוספות

[וקראו] אותו חמצן כל ימיו. אע"פ שגם גרגרנין אחרים חוטפים ואוכלים כמותו הא דקראו אותו חמצן טפי מאחריני י"ל לפי שהוא חטף מחמצן אחר אי נמי אחרים לא הקפידו כשהיו חוטפין זה מזה אבל זה כשזה חטף מידו הקפיד]:

מהרש"א

והיה לשון של זהורית מלבין כו'. שהיו קושרין אותו בראש שעיר המשתלח סימן שמחל הקב"ה לישראל כי בשעיר המשתלח כתיב ונשא השעיר עליו את כל עונות וגו' וק"ל: והיה נר מערבי דולק כו'. עי' פרש"י ומה שיש לדקדק אדבריו עי' בח"י הלכות]: וכל כהן מגיעו כזית יש אוכל כו' וכל כהן מגיעו כפול כו'. נ"ל דכל"ל ור"ל דזאת היתה הברכה שמגיע לכ"א מהם כזית שהוא שיעור ברכה גם שאינו כדי שביעה כדאמרינן פרק מי שמתו ולא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וגו' והם מדקדקים בעצמם עד כזית ולכך היה הברכה בעומר כו' שגם בכזית יש אוכלו ושבע ויש שהותיר אבל מכאן ואילך נשתלחה המארה בהן ולא הגיע לכ"א כזית שהוא שיעור ברכה רק הגיע לכ"א כפול ולא היה שבע ביה ולכן הצנועין היו מושכין ידיהם ופירוש רש"י בע"א: (בגמ' בתוס' בד"ה) וקראו אותו וכו'. ואע"פ שגם אחרים חוטפין כו' י"ל לפי כו' עכ"ל דבריהם אלו הולכים לפי מאי דמסיק פרק האיש מקדש מאי חולקין חוטפין וא"כ למה קראו לזה חמצן טפי מאחריני ותירצו די"ל לפי שהוא חטף מחמצן כו' ר"ל שהוא חטף חלק הגרגרן כמותו אבל אחרים לא היו חוטפים אלא מחלק הצנועין שמשכו ידיהם וכ"ה בתוס' שם. ובזה יתיישב מ"ש בחידושי הלכות: [בפרש"י בד"ה אשרו חמוץ החזיקו הנגזל כו' ולא שייך הכא אלא בב"ק עכ"ל ר"ל האי דיוקא ולא חומץ לא שייך ולא אצטריך ליה הכא אלא בב"ק כו' וכן בפ"ב דקדושין ליתא להאי דיוקא ע"ש וק"ל]:

אותה

יד יוסף

א תוספתא סוטה פרק י"ג: ב קדושין דף נג ע"א חולין דף קל"ג ע"א: ג סנהדרין דף לה: ד מנחות דף קט ע"ב תוספתא סוטה פרק י"ג ירושלמי יומא פרק ה' ויקרא רבה פרשה כ"ג:

חדושי גאונים

מפורסמות שהנה הלומד תורה לנער דומה אז ענין לימוד הנער לדיו כתובה על נייר חדש שאותו הנייר החדש לא קבל עדיין ולא ראה כל תמונה אחרת ולכן הכתיבה בו מבוארות מפורסות. וכן הילד לא הספיק עדיין לחשוב מחשבות בעסקי העולם והרי לבו ומחשבתו פנוי וכח המחשב והזכרון לא קבל עדיין שום דבר מעסקי העולם. האמנם הזקן שכבר נתמלא מוחו מהענינים ההמוניים לימודו הוא ככתיבה על נייר מחוק שהנה כמה הפליג לדקדק בשלא אמר נייר ישן שהוא היפך החדש אבל אמר מחוק להורות שכבר נחקקו בדעתו חשבונות רבים ונכתבו על לבו והנה כאשר ירצה ללמוד יתגדל למחוק מלבו אותם המחשבות כדי שיצטיירו בו עניני התורה ולא יוכל לעשותו בשלימות ולזה יצטיירו הדברים בלבו מעורבבים כמכתב שכתוב על המחק וכשטר על גבי המחק שאי אפשר שלא נשארו רשומות מהמכתב הראשון ויתערב בהם המכתב השני. ולזאת הסיבה יזכור אדם מה שנעשה בנערותו לפני חמשים שנה משיזכור מה שנעשה בשנה שעברה לפי שהראשונות נכתבו על נייר חדש כמו שביארנו ונשאר רשומו קיים זך ובהיר בלי ערבוב. והאמנם האחרונות נכתבו על נייר

הכותב

הרמב"ם האריך בפירוש המשנה זו (במסכת מנחות פרק הרי עלי עשרון) וכ' כי בעבור שחוניו היה יודע יותר בעניני העבודה צוה אביו ע"ה למנותו כהן גדול תחתיו ופשט חוניו בגדי המעלה הזאת והלבישם לשמעי אחיו ומנהו כהן גדול תחת אביו ואחר כך נתחרט על מה שעשה וחשב בלבו להרוג שמעי

הריטב"א

וכל כהן שמגיעו כפול צנועים מושכים ידיהם. פר"י ז"ל וכן נראה מפרש"י ז"ל דדוקא כהן שמגיעו כפול אבל מגיעו כזית שיש בה מצות אכילה לא היו מושכים ידיהם דמצוה לאכול בקדשים אבל כפול לא היתה בו מצות אכילה כיון שאין בו שביעה. וא"ת א"כ מאי עדיפותא דשעת ברכה דאמרינן דכל כהן שמגיעו כזית יש אוכל ושבע וכי תימא דהתם אוכל ושובע בכזית ואילו הכא אינו שובע אפילו בכזית ה"ל למתני בהדיא וכי תימא בפרש"י דבימי שמעון אם מגיעו כפול לא היו מושכים ידיהם ה"ל למתני הבי ויש שגורסים ברישא וכל כהן שמגיעו כפול אבל אינו כן בכל הספרים אבל י"ל דכיון דבשעת ברכה כל כהן שמגיעו כזית היה אוכל ושובע ממילא שמעינן דכשמגיעו כפול לא היו מושכים ידיהם ממנו שהרי ברכה יש בו דאם אינו שובע יהיה סועד מיהת ונקט כזית משום דרובן היה מגיע להם כזית מפני שהיה הלחם מתברך ולאשמעינן רבותא דאפילו בכזית איכא פעמים שביעה ופעמים הותרה: נזדמן לי זקן א'. כבר כתבנו למעלה מ"ש בירושלמי דכבוד שכינה היה ע"כ:

הרי"ף

וכל שמגיעו כפול וכו'· פרש"י ובימי שמעון מי שהיה מגיע לו כפול לא היו מושכים ידיהם· ולא ידעתי למה הוצרך רש"י ז"ל לפרש כן דילמא בכלל הברכה שהיתה בימי שמעון היה שלא היה מגיע לכל אדם פחות מכזית ומכאן ואילך שנשתלחה המארה הוא שהיה מגיע כפול ומתוך שהיה מעט היו מושכין הצנועים ידיהם: והיו קורין אותו בן חמצן· אין לתמוה כיון שהוא חטף היה ראוי לקרותו חומץ ולא בן חמצן אם הוא חטף אביו לא חטף לפי שקרינן לרשיעא בן צדיקא רשע בן רשע דכתיב את אביה היא מחללת:

עיון יעקב

איברים איברים ואפשר דהוא נגד שיתא סדרי משנה: והיו קורין אותו בן חמצן· כתב הרי"ף אין לתמוה כיון שהוא חטף היה לו לקראו חומץ ולא בן חמצן שאביו לא חטף רק הוא לפי שקרינן רשיעא בר רשיעא בר צדיקא רשיעא עכ"ל ועיין בספרי שבות יעקב חלק ב' סימן ב' דאין לקרותו כן רק בעבירות שחמורות דהיינו ג"ע וע"ז וכה"ג ע"ש· ובאמת מעיקרא לק"מ דאין הפי' בן בציר"ס תחת הבי"ת כמו בן המצטרף לאב אלא בן בסגו"ל שהוא מרמז על יחוס עצמו או משפחתו וראיה לזה בעירובין דף פ"ו ע"א שנו מקום לבן מאה מנה ועיין בתשבי ערך א' על תיבת אבן ע"ש וכן בסוף סוטה בן דינאי בן הרצתן ע"ש:

ענף יוסף

לט תניא אותה שנה שמת שמעון הצדיק אמר להן בשנה זו הוא מת א"ל מנין אתה יודע אמר להם בכל יום הכפורים היה מזדמן לי זקן אחד כו'· כתב בספר תורת העולה אי אפשר להאמין הדבר כפשוטו· אלא שהיה מראה נבואיי וראה במראה שלו איש יוצא ונכנס עמו והוא כדרך מה שראו הנביאים כדוגמת הנביא כמראה אדם· ואמר שיצא ונכנס עמו· רצה לומר שעזרו שיכנס בשלום ויצא בשלום ולא אירעו מקרה רע· מלבד בשנה שמת בו· ואולי פגע לו שום מקרה בצאתו עד שידע בזו כי ה' סר מעליו:

המתורגמן, א) איזט שוואך געווארדען.

לאו בית ע"ז הוא דתניא אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק (כו' עד מלברך בשם) בשעת פטירתו אמר להם חוניו בני ישמש תחתי. נתקנא בו שמעי אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים ומחצה. אמר לו בא ואלמדך סדר עבודה. הלבישו באונקלי וחגרו בצלצול והעמידו אצל מזבח אמר להם לאחיו הכהנים ראו מה נדר וקיים זה לאהובתו אותו היום שאשמש בכהונה גדולה אלביש באונקלי שליכי ואחגור בצלצול שליכי בקשו אחיו הכהנים להרגו (רץ מפניהם) [ורצו אחריו] והלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה [שם] מזבח והעלה עליו לשום ע"ז וכששמעו חכמים אמרו מה זה שלא ירד לה כך היורד לה עאכו"כ דברי ר"מ. אמר ליה רבי יהודה לא כך היה מעשה אלא לא קבל עליו חוניו שהיה שמעי אחיו גדול ממנו שתי שנים ומחצה ואף על פי כן נתקנא בו חוניו בשמעי אחיו אמר בא ואלמדך סדר עבודה הלבישו באונקלי וחגרו בצלצול והעמידו אצל מזבח אמר להם לאחיו הכהנים ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו אותו היום שאשמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואחגור בצלצול שליכי בקשו אחיו הכהנים להרגו סח להם כל המאורע בקשו להרוג את חוניו רץ מפניהם ורצו אחריו רץ לבית [א]המלך ורצו אחריו כל הרואה אותו אומר זה הוא הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה מזבח והעלה עליו לשום שמים שנאמר (ישעיה יט) והיה ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים וכששמעו חכמים בדבר אמרו ומה זה שברח ממנה כך המבקש לירד לה על אחת כמה וכמה:

מ שם א"ל מר קשישא בריה דרב חסדא (לרב אשי) [לאביי] רבי מאיר האי קרא דרבי יהודה מאי עביד ליה לכדתניא לאחר מפלתו של סנחריב יצא חזקיה ומצא בני מלכים שהיו יושבין בקרונות[א] של זהב. הדירן שלא לעבוד ע"ז שנא' (שם) ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען [דף קי ע"א] [ונשבעות לה' צבאות] הלכו לאלכסנדריא של מצרים ובנו מזבח והעלו עליו לשם שמים שנאמר (שם) ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים (שם) [עיר ההרס יאמר לאחת] מאי עיר ההרס יאמר לאחת כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמש דעתידא למחרב יתאמר דהיא חדא מנהון. ומאי משמע דהאי חרס לישנא דשמשא הוא שנאמר (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום (ע"כ במנחות). תנו רבנן [ב]ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה בימין [ג]ולא היה לשון של זהורית מלבין ולא היה נר מערבי דולק והיו דלתות ההיכל נפתחות מאיליהן עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי ואמר [לו] היכל היכל מפני מה אתה מבעית[ג] את עצמך יודע אני בך שסופך [עתיד] ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדו (זכריה יא) פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך. אמר ר'

רש"י

מלברך בשם. מלברך ברכת כהנים את העם בשם המפורש לפי שלא היו כדאים: נכנס עמי · לפני ולפנים: אמר ליה · שמעי לחוניו בא ואלמדך סדר עבודה: אונקלי · מלבוש של עור: צלצול · אזור: לאהובתו · לאשתו: זה שלא ירד לה · שמעי שלא ירד לה לגדולה כך נתקנא באחיו: היורד לה עאכ"ו · שאין מורידין אותו שלא יקלקל עצמו: בא ואלמדך · דחוניו היה חכם משמעי: שברח ממנה · שלא רצה לקבל: כך · חזר ונתקנא בה: רבי מאיר · שאמר דבית חוניו היה לשם ע"ז מאי עביד להאי קרא דכתיב מזבח לה' וגו': מדברות שפת כנען · שפת ישראל היושבים בארץ כנען וסיפיה דקרא ונשבעות לה' צבאות · ע"כ במסכת מנחות: נפתחות מאליהן · סימן לאויבים לבא ולכנס: וכבר נתנבא עליך · שבפתיחה הוא

מהרש"א

אותה שנה שמת שמעון הצדיק עס"ה. כל אלו המאמרים מפורשים בסוף פרק בתרא דמנחות כי שם מקומם]: ארבעים שנה קודם חורבן כו'. משמת שמעון הצדיק נמי לפעמים לא היה גורל עולה בימין מיהו לפעמים היה עולה וכן איך כדאמרן לעיל אבל ארבעים שנה קודם החורבן לא היה עולה כלל בימין בכל המ' שנים וכן איך וק"ל: יודע אני בך שסופך כו'. ר"ל בסימן זה שאתה נפתח מאליך וכבר כו' והענין שלא יאמר האויב ידנו רמה כי לולא שהיו נפתחים מאיליהן לא היה יד אויב שולטת בהן לפתוח:[למה אתה מבעית עצמך כו'. ולשון הירושלמי למה אתה מבהילנו וכו']:

א שיצילו ולא יכול להצילו מכל העם: ב ירושלמי יומא פרק שני שעירי: ג ר"ה דף לא ע"ב:

חדושי גאונים

מחוק לפי שכבר נתערבנו רישומות המומות הראשונות עם האחרונות וגם ערב רב עלה אתם כמו שביארנו (דרש משה):

הכותב

אחיו כדי שיחזור אל המעלה לפי שא"א לו לחזור כמו שידעת מיסודי תורתנו שכל העולה למעלה ממעלות התורה אין מורידין אותו לעולם אלא בסבה שיתחייב מחמתה להורידו שמעלין בקדש ולא מורידין ולא יהיה כה"ג אלא אחד בכל העולם לפיכך בקש תחבולות על שמעי אחיו וא"ל בא ואלמדך סדר עבודה וארגילך בה הלביש אותו בגד שאין הכהנים רגילים ללבוש וחגר אותו המיין שאינו מן המלאכה הידועה וג"כ היתה צורת הבגד וההמיין מאותן שלובשים הנשים באותו זמן והגיש אותו למזבח ללמדו איך יעבוד לא שיגע בשום עבודה מן העבודות מפני שאסור בעבודה מחוסר בגדים כמו שהודעתיך. אחר כן הניח אותו וירד מאתו אל הכהנים שבמקדש ואמר אחי זה יש לו חשוקה שהוא מזנה עמה וזה הבגד שעליו הוא בגדה והמיין שלה מפני שנשבע לה שיום שיתמנה כ"ג שילבש בגדיה ויקרב בהן למזבח כדי שתכיר גודל אהבתו אותה והנה קיים לה מה שיעד לה · קפצו המון הכהנים להרגו מפני גודל העבירה הזאת שנעשית במקדש שבגדו וחשב אפודתו מעידים על מ"ש אחיו הפציר בהן שימתינו לו עד שידבר [ולתת לו רשות לדבר עד שיקבלו דבריו ממנו והוא] הגיד להם איך בא עליו אחיו בתחבולותיו [וחקרו הענין תכלית החקירה] ונתאמת הדבר שהוא נקי ושחוניו הוא העובר כדי שיתמנה כהן גדול והלעיג על המזבח ועל העבודה [עד שעשה] מה שעשה ויבקשו ההמון להרגו ונמלט אל בית המלך ולא יכול להצילו מכל העם שהיו מבקשים אותו כל ישראל ויצא וברח מירושלים אל אלכסנדריא של מצרים ובנה בית באלכסנדריא בית בצורת בה"מ ובנה מזבח והקריב עליו קרבנות להש"י וכן אמרו בית חוניו לאו בית ע"ז הוא אלא שעבר על מה שנאמר פן תעלה עולותך בכל מקום אשר תראה ונאספו עליו כת שקורין אותם קבטצ"ד עם כל הגלוים אליהם וקרא אותן לעבודת השם ובאו אליו וגדל עניינו ביניהן ומינוהו כהן וכבדו אותו הבית והיו המצריים עובדים בו לשם ומקריבין קרבנות כפי מה שלמד אותן ונתקיים דבר הש"י ע"י ישעיה ביום ההוא יהיה מזבח לה' צבאות בתוך ארץ מצרים ועמד הבית ההוא ר' שנה והכל מודים שכל הקרבנות שמקריבין בבית הזה והדומה לו אינן קרבן ובעלי חיים ששוחטין שם כאילו חונקין או נוחרין. וזהו שאמרנו יצא לפי שהוא כמו שאמר הרי עלי עולה ע"מ שלא אהיה חייב באחריותה ולפיכך [יצא] אף על פי שהרג אותה ולא הקריבה וכן מי שאמר הריני נזיר וכו' הרי הוא כמי שאמר הריני נזיר על מנת שאלו הקרבנות לא אתחייב באחריותן לפיכך אין כונתו אלא לצער עצמו והרי הוא כמי שנשבע שלא ישתה יין זמן ידוע ולפיכך חייב בנזירות, עכ"ל הרמב"ם ז"ל:

עיון יעקב

ארבעים שנה קודם חורבן הבית · נקט ארבעים שנה קודם חורבן הבית שהוא המעשר מן ת' שנה אף שבית שני עמד עוד עשרים שנה מכל מקום לא רצה לחשוב אותן שתי שנים רק מספר שלם שהוא ת' שנה ואפשר שזה עונשם שלא עשרו מעשרותם כראוי: **נפתחות** מאיליהן. אפשר לומר שזה החטא לפי שהבא ליטמא פותחין לו כדאיתא לעיל דף לח לכך מדה כנגד מדה נפתחו הדלתות מאיליהם:

הרי"ף

זה שלא ירד לה כך היורד עאכ"ו · ותימה דלר' מאיר האי ק"ו פריכא היא דשאני שמעי שהיה הגדול ולו משפט הגדולה ולכך נתקנא ומה גם כי חוניו הוא שקלקל ועשה

המתורגמן, א) וואגען, ג) ערשרעקסט דו.

סימן לחורבן : ג' בוידוי ראשון · של פר אנא השם חטאתי· אנא בשם כפר נא · לפני ה' תטהרו : ואחד בגורלות· לה' חטאת : וכבר אמר· כלומר כבר היה מעשה שהלך קולו עד יריחו : כלה· דרכה להתקשט בבשמים (הרבה): [בהרי מכמר · שם המקום : והרחתי ריח קטורת· מקטורת שנעשה בו בעוד המשכן בשילה]: מדת הדין נותנת · כלומר כך יפה לומר שאחר שנתודה על עלמו ויהא זכאי ראוי לכפר על אחרים :

[וציר דלתות ההיכל היה נשמע בשמונה תחומי שבת . תימה דבמסכת תמיד פרק ג (מ"ח) תנן מיריחו היו שומעין קול שער גדול שנפתח ומוכח התם דהוא שער היכל וי"ל דצירי דלתות לא היו נשמעין אלא ח' תחומי שבת אבל השער עצמו נשמע ביריחו א"נ מתוך ח' תחומי שבת היו מרגישין קול צירי הדלתות שכל אדם יכול להרגיש שהוא קול צירים ומיריחו היו שומעין קול הברה בעלמא אבל מי שלא היה יודע לא היה מרגיש מה קול היה זה וכן פירשתי ספ"ק (דף כ'. ד"ה והיה)גבי גביני כרוז : כלה שבירושלים לא היתה צריכה להתבשם מריח הקטורת. תימה דאמר פרק כל שעה (דף כו.) קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה ודייק מעילה הוא דליכא הא איסורא איכא מאי לאו לאותן העומדין בפנים דלא אפשר וקא מיכוין ואביי לאותם שבחוץ אם כן לאביי היו עושין איסור בכל יום ויש לומר אינו אסור אלא שלא יקרבו עצמן לעזרה כדי להריח יותר] :

יצחק בר טבלאי למה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל . א"ר זוטרא בר טוביה (אמר רב) למה נקרא שמו יער דכתיב (מלכים א ז) בית יער הלבנון לומר לך מה יער מלבלב א) אף בית המקדש מלבלב דאמר ר' אושעיא בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמניהן וכיון שהרוח מנשבת בהן משירים את פירותיהן שנאמר (תהלים עב) ירעש כלבנון פריו ומהם היתה פרנסה לכהונה וכיון שנכנסו גוים להיכל יבש שנאמר (נחום א) ופרח לבנון אומלל ועתיד הקב"ה להחזירו לנו שנא' (ישעיה לה) פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה . ת"ר ב) עשרה פעמים מזכיר כהן גדול את השם בו ביום שלשה בוידוי ראשון ושלשה בוידוי שני ושלשה בשעיר המשתלח וא' בגורלות . וכבר אמר [אנא] השם ונשמע קולו ביריחו . אמר רבה בר בר חנה מירושלים ליריחו עשרה פרסאות . ציר דלתות היכל (היה) נשמע בשמונה תחומי שבת . עזים שביריחו היו מתעטשות ג) מריח קטורת נשים שביריחו אינן צריכות להתבשם מריח קטורת . כלה שבירושלים אינה צריכה (להתבשם) [להתקשט] מריח הקטורת . [ג) אמר ר' יוסי בן דולגאי עזים היו לאבא בהרי ד) מכמר והיו מתעטשות מריח הקטורת אמר רבי חייא בר אבין אמר ר' יהושע בן קרחה סח לי זקן אחד פעם אחת הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה] :

דף מג ע"ב בא לו אצל פרו שניה וכו'. מאי שנא בוידוי ראשון דלא אמר ובני אהרן עם קדושך ומאי שנא בוידוי שני דאמר ובני אהרן עם קדושך תנא דבי רבי ישמעאל כך היא מדת הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב :

דף מד ע"א [ה) תנא דבי רבי ישמעאל על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי] [שם ע"ב] ו) אמר רב חסדא

מהרש"א

למה נקרא שמו לבנון כו' . אהאי קרא פתח לבנון דלתיך וגו' סמיך דלבנון לאו ממש יער הוא דאין ליער פתח ואהא מייתי כמי בית יער הלבנון דבית לא יתכן ביער ולבנון ממש ואמר נטע בו כל מיני מגדים של זהב כו' בירושלמי מפרש לה מדכתיב לגבי בית המקדש בספר דברי הימים זהב פרוים זהב שהוא עושה פירות ונראה לפי זה לאו פירות ממש היה עושה לאכילה אלא פירות של זהב היה עושה ומאותן פירות של זהב היה פרנסת כהנים לכל צרכיהן ולזה לא היו לוקטים אותן פירות אחר גידולן כדרך שאר פירות אלא עד שהיו נושרין מפני שהיו הפירות ממש של זהב ולא ידעו שעת גמר בישולן וגידולן ומייתי ליה שנאמר ירעש כלבנון פריו וגו' עי' פרש"י לעיל ספ"ק ואמר כיון שנכנסו גוים להיכל יבשו כו' ובירושלמי אמרו מעשה שהעמיד מנשה צלם בהיכל יבשו כו' : ואמר עתיד הקב"ה להחזירן שנאמר פרח וגו' כבוד הלבנון ניתן לה כל"ל והיינו כבוד הלבנון של אותן פירות של זהב יוחזר להנתן לכהנים להיות פרנסתן ממנו וק"ל : וכבר אמר השם ונשמע כו'. לכאורה דלאו מלתא באנפי נפשיה הוא אלא שהוא מוסב אדלעיל ונראה הא דמזכיר כהן גדול את השם עשר פעמים ביום זה העשירי הוא ע"ש עשר ספירות ועשר קדושות אשר זו למעלה מזו וע"פ כונה זו היה הכהן גדול ג"כ כשמזכיר בשם י' פעמים זה אחר זה היה אומרם בהרמת קולות עשרה זו למעלה מזו וע"ז אמר דכ"כ היה מגביה ומרים קולו בהשם עשירי עד שהיה נשמע קולו ביריחו שהיה רחוק מירושלים י' פרסאות דהשתא בכל אחד מהזכרות השמות היה מגביה קולו יותר משלפניו עד שמוסיף להשמע עד פרסה אחת ודו"ק : נשים שביריחו כו'. בישום דצריכין נשים הוא דבר מועט לגבי קישוט דצריכין הכלות וריח מועט דבעי הבישום היה מגיע עד יריחו אבל ריח הקישוט לא היה מגיע רק לירושלים גם לפי שכתבו התוס' נמי גבי כלה להתבשם צריך לומר דבעי כלה בישום טפי מנשים: ריח קטורת מבין כותליה כו'. דבאויר ודאי כבר נתבטל ריח הקטורת בזמן רב ההוא מיום חורבן שילה אלא מבין כותליה שהיה נקלט שם הריח היה עדיין:[יבא דבר שבחשאי ויכפר כו'.מפורש פ'המזבח

הריטב"א

י' פעמים מזכיר כהן גדול את השם. פירוש השם המפורש דאילו השם בכינויו הרבה פעמים מזכירו בתפלתו ובכמה דברים אלא ודאי כדאמרן וכן מפורש בירושלמי : וכבר אמר אנא השם ונשמע קולו עד יריחו . פי' רש"י ז"ל כבר היה מעשה שהלך קולו עד יריחו כלומר שלא היה זה אלא בזמן הנס שהיו ישראל עושין רצונו של מקום וכן מפורש בירושלמי : וציר דלתות בח' תחומין . ואיכא למידק דהא במס' תמיד תנן כי ביריחו היה נשמע קול השער הגדול שנפתח והתם מוכח דעל שער ההיכל קאמר ולא על שער העזרה ותירץ ר"י דהא פליגא אההיא דהתם ועי"ל כי ציר הדלת היה נשמע עד ח' תחומין אבל קול הדלתות עצמן היה נשמע עד יריחו . ועי"ל דהא בזמן הנס והא שלא בזמן הנס : נשים שביריחו וכו' . פי' ודוקא הנשים אבל הכלות שצריכות קשוט יותר צריכות היו להתבשם משא"כ בירושלים שאפילו הכלות לא היו צריכות להתבשם כדקתני ואזיל וא"ת והיאך היו מתבשמים מריח הקטורת דהא קי"ל דריח אסור אע"פ שאין בו מעילה וי"ל דהוה ליה לא אפשר ולא מתכוין דשרי לכ"ע וא"ת כיון שנשים שביריחו אמר דלא היו צריכות להתבשם למה היו מתנין בית אבטינס עם נשותיהן שלא יתבשמו י"ל דהוו כמו עשירות שבירושלים שהיו מתקשטות ולא היה מספיק להן ריח הקטורת :

הרי"ף

מזבח לעבודת כוכבים ומתוכיו בלבד היה ללמוד שהיורד לגדולה אם נסתלק ממנה הוא מקלקל · ואפשר שעל העלה רעה שיעץ לחוניו ללבוש האונקלי של עור ולחגור בצלצול אמר ק"ו שאם שמעי שעדיין לא טעם טעם השררה מתוך הקנאה יעץ לאחיו רעה וגרם לו לברוח לאלכסנדריא ובנה מזבח לעבודת כוכבים מעתה אין להאשים כל כך לחוניו על שעשה כיון שכבר ירד אליה וקשה בעיניו לירד מגדולתו : כלה שבירושלים אינה צריכה להתבשם כו' · קשה מה שאמר למעלה על בית אבטינס שהיו מזכירין אותן לשבח שלא יצאה כלה מבושמת מביתם שלא יאמרו ממעשה הקטרת הם מתבשמים והכא אמרינן שכל כלה שבירושלים אינה צריכה להתבשם מריח הקטרת ומה הוסיפו עוד בית אבטינס (וכן הקשה הריטב"א) ושמא בית אבטינס שהיו עושים הקטרת על ידם נזהרו גם לאחר החורבן שלא לבשם הכלות שלהן שמא יאמרו מהקטורת שהיה בידם בזמן המקדש הן מתבשמות עכשיו :

עיון יעקב

אין צריכה להתבשם · היינו בשעת הקטרה אבל לאחר הקטרה וכילוי הריח ודאי צריכה להתבשם כדאמרינן

המתורגמן . א) שפראַסט . בליהעט . ג) ניזען.

א לעיל דף כא ע"ב שה"ש רבה פ"ג סי' ג ירושלמי פרק ד דיומא : ב תוספתא פ"ב : ג תמיד ל ע"ב ושם איתא אליעזר בן דגלאי : ד נ"ל מכוור וכ"א במשנה דביונתן ובירושל' במדבר(לב) ארץ יעזר מתרגמינן ארעא דמכוור : ה שבועות דף יד ע"א: ו שה"ש רבה פ"ג סי' יז במדבר רבה פי"ב ירושל' יומא פ"ד ה"ר פרשה ל"ס ב"ר פ' טז ילקוט סדר בראשית:

חדושי גאונים

נשים שביריחו לא היו צריכין להתבשם מריח הקטורת כלה שבירושלים לא היה צריכה להתבשם כו' . הקשה בע"י בשם הריטב"א ז"ל . וא"ת כיון שכלה שבירושלי' לא הוי צריכ' להתבשם א"כ למה היו בית אבטינס מתנין עם נשותיהן שלא יתבשמו שלא יאמרו ממעשה דקטרת הן מבשמים הלא בל"ז לא היו צריכין להתבשם כו' עכ"ל : ולפע"ד כ"ע מטוניא דידיה דקשה קודם זה ז"ל וא"ת והאיך היו מתבשמין בירושלים וביריחו מריח הקטורת . והא קיי"ל דריח אסור אע"פ שאין בו מעילה . ותירץ דס"ל לא אפשר ולא מתכוין דשרי לכ"ע עכ"ל : והנה לפ"ז ע"כ היו צריכין בירושלים וביריחו להתבשם מדידהו אף שלא היו צריכין דאם לא יתבשמו מדידהו יהיו מתכוין להריח מריח הקטורת דשא של הנשים שבשאר הערים מתבשמין . אלא ודאי דהיו מתבשמין מדידהו דאזי הוו לא מתכוין להנות מריח הקטורת. ולפ"ז לא קשה גם קושייתו הנ"ל . דכיון דכל הנשים שבירושל' היו מתבשמין מדידהו אף שלא היו צריכים . לכך היו צריכי' בית אבטינס להתנות עם נשותיהן שלא יתבשמו מדידהו כדי שלא יאמרו ממעשה דקטורת הן מתבשמי': דהשתא אע"ג דנהנו מריח קטורת מ"מ ה"ל לא מתכוין : משום דא"א להו להתבשם מדידהו כדי שלא יאמרו ממעשה דקטורת הן מתבשמי' ותהו חמור להו וק"ל (שולת אהרן) :

חסדא שבעה זהבים הם זהב . וזהב טוב . וזהב אופיר. וזהב מופז וזהב שחוט . וזהב סגור . וזהב פרוים.זהב וזהב טוב. שנא' (בראשית ב) וזהב הארץ ההיא טוב . זהב אופיר דאתי מאופיר . זהב מופז [דף מה ע"א] שדומה לפז . זהב שחוט שנטוה כחוט . זהב סגור בשעה שנפתח כל החנויות נסגרות.זהב פרוים שדומה לדם הפרים. רב אשי אמר חמשה הזוכל חד וחד איתביהזהב וזהב טוב תניא נמי הכי בכל יום היה זהבה ירוק והיום אדום והיינו זהב פרוים שדומה לדם הפרי':

הוציאו לו פרק חמישי

מא דף מז ע"א [אמרו עליו על רבי ישמעאל בן קמחית שהיה חופן ארבעת קבין במלוא חפניו ואומר כל הנשים זרדו וזרד אימא עלה לגג איכא דאמרי בערסן וכדרבה בר יונתן דאמר [א]רבה בר יונתן אמר רבי יחיאל ערסן יפה לחולה ואיכא דאמרי בשכבת זרע וכדרבי אבהו [ב]דרבי אבהו רמי כתיב (שמואל ב כב) ותזרני [חיל] למלחמה וכתיב (תהלים יח) ותאזרני חיל למלחמה אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע זריתני וזרזתני] אמרו עליו על רבי ישמעאל בן קמחית [ג]פעם אחת יצא וספר עם ערבי אחד בשוק ונתזה צנורא מפיו על בגדו ונכנס ישבב אחיו ושמש תחתיו וראתה אמן שני בניה כהנים גדולים ביום אחד [ושוב אמרו עליו על רבי ישמעאל בן קמחית פעם אחת יצא וספר עם ארדון אחד בשוק ונתזה צנורא מפיו על בגדיו ונכנס יוסף (עם) אחיו ושמש תחתיו וראתה אמן שני כהנים גדולים ביום אחד] תנו רבנן שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי [א] אמרו לה הרבה נשים עשו כן ולא הועילו :

דף מט ע"א [אמר ריב"ל לי התיר רבי חנינא לשתות שחליים בשבת כו'] מאי שנא רבי חנינא משום דבקי ברפואות הוה דא"ר חנינא [ד]מעולם לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה והא קא חזינן דחיי אימא וחיית והא קא חזינא דמיתסי בסומקן אינהו וחיורן רייש ברעייהו קאמרינן :

מב דף נא ע"ב משנה נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו היה מהלך בהיכל עד שהוא מגיע לבין שתי פרוכות המבדילות בין הקודש ובין קודש הקדשים וביניהם אמה. ר' יוסי אומר לא היתה אלא פרוכה אחת

רש"י

וזהב הארץ ההיא טוב · מכלל דאיכא זהב סתמא : שדומה לפז · מלהיב כמרגלית:שנטוה כחוט·מפני שהוא רך:כל החנויות נסגרות· שאין מכר לזהב אחר מפני זה : תניא נמי הכי · שעל שם שדומה לדם הפרים נקרא זהב פרוים בדברי הימים(ב ג):[קימחית· שם אמו: עלה לגג· גבר על כולן : איכא דאמרי · האי זרד בערסן קאמר ויפה הוא לחולה ושתם נשים מעוברות חולות ואוכלות זריד וערסן שהן מיני מאכל חיטין כדאמרינן במסכת (מו"ק י"ג:) חילקא חיטי דמיתברי באסיתא לתרי תרי טרגים לתלת תלת זריד לארבע ארבע ערסן לחמש חמש והכי קאמר כל הנשים מעוברות תקנו להם זריד וערסן להברות אותן והעוברים ואותן של אמי גבר על כולן : איכא דאמרי בשכבת זרע · קאמר שאין ילירת הוולד מכל הטיפה אלא מן הבירור שבה זרד לשון חבילי זרדים טודי"ן כלומר בירור טיפה שקלטה אמי הזרד גדל ועלה לגג : ותזרני· לשון זורה את גורן השעורים (רות ג') מברר את הטיפה : וזירזתני · הזרתני מן הבירור שבה :]·פעם אחת · יום הכפורים היה : צנורא. רוק : לא ראו קורות ביתי וכו' · ראיתי בתלמוד ירושל' כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה אשה לנועה ראויה לצאת ממנה כ"ג הלבוש משבצות זהב : אימא וחיית· המכה: מהלך בהיכל · ככנס ומהלך לתוכו למערב : שתי פרוכות · פרופות מן הצפון לדרום אחת חיצונה ואחת פנימית : וביניהן · אויר אמה · (אמה טרקסין כך נקרא כותל מחילה שהפסיק במקדש ראשון):

תוספות

[זהב טוב]. מפרש בירושלמי כשצורפין אותו אינו נחסר כלום. זהב מופז על שם מקומו :

מהרש"א

מקדם]: ז' מיני זהב ואלו הן זהב וזהב טוב כו'. כתבו התוס' זהב טוב מפורש בירושלמי כשצורפין אותו אינו חסר כלום עכ"ל ונראה לפי זה כמ"ש החוקרים הטבעיים כי יש ז' מיני מתכות והם מפעולות ז' כוכבי לכת וייחסו הזהב לפעולת השמש והכסף לפעולת הלבנה ולכך הזהב לעולם שוה כפל י"ב של כסף כמ"ש התוס' בפרק הזהב ובפ"ק דבכורות משום דמהלך החמה בשנה כי"ב מהלך הלבנה בחדשים שלה הרמז באותיות זהב שהוא קרוב במספר חלק י"ב ממספר כס"ף ולכך יש ג"כ ז' מיני זהב כי בו' מהם יש בהם סיגים מו' מיני מתכות האחרים אשר הם הפעולות הו' כוכבי לכת האחרים אבל זהב הטוב הוא שאין בו סיג משאר ו' מיני מתכות רק מפעולת כוכבו שהוא השמש ולכך אינו חסר כלום ע"י צורף ולכך נקרא ג"כ טוב עש"ה וירא אלהים את האור כי טוב וגו' :

[וא"ד בערסן כו'.פרש"י האי זרד בערסן קאמר ויפה הוא לחולה כו' ע"ש והוא דחוק דזרד לאו היינו ערסן דזרד לד' וערסן לה' ובערוך פי' על הנשים דזרד זרדו וזרד אימא כו' וא"ד ערסן כו' תרתי מילי נינהו וז"ל זרד הוא עשבים כלומר רבתה חבילת קמחית ועלתה לגג כו' וכעין שפרש"י בל' אחרון וא"ד בש"ז כו' לשון חבילי זרדים כו' ע"ש : זריתני וזרזתני כו'. מפורש פ' המפלת : פעם אחת כו' פירש"י יוה"כ הוה ובירושלמי ערב יוה"כ הוה דאינו נראה שהלך כה"ג בשוק ביוה"כ]: על רבי ישמעאל בן קמחית כו'. מתוך הסוגיא מוכח דעכ"פ שני יוה"כ היה כ"ג ולעיל בפ"ק דחשיב ד' כהנים בבית שני ששמשו זמן מה וכל שאר הכהנים לא הוציא כ"א את שנתו וצ"ל דרבי ישמעאל בן קמחית דהכא היינו ישמעאל בן פאבי שנזכר לעיל בד' כהנים ולעיל קרא אותו על שם אביו בן פאבי והכא ע"ש אמו בן קמחית ומשום דבעי לאסוקי מלתא דאמו זכתה לכך לז' בנים שיהיו כה"ג וק"ל: מה עשית שזכית לכך כו'.תלו הדבר בה בזכותה ולא בזכות אישה דאפשר שהיו מכירין אישה שלא היה לו זכות כ"כ ועוד אפשר שז' בניה [א] אלו

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה מה עשית שזכית לכך כו' תלו הדבר בה וכו'. ועוד אפשר שז' בניה וכו' ע"ש. הנה מ"ש לא היו לה מאיש א' כהנים וכו' מחוסר מובן ובע"כ טעות בדפוס איתרמי וצ"ל היו לה משני אנשים כהנים והשני נשאה באלמנותה. וכו'. כרס שני תירולים שכתב הגאון דחיקי למאד ראשון במ"ש שהיו מכירין אישה שלא הי' לו זכות ג"כ איכא למידק דילמא זכו' אבותיו מסייעתו ותו כבר מלינו בתענית דף כב ע"א בבני אדם שהיו נראין גרועין במעשיהם והיו חסידים בהצנע לכת ע"ש כי לא למראה עיניו ישפוט . גם בתירוצו שנית . לא ידעתי נדיק מה פעל . דכי היכי דיש לתלות בו באיש א' ה"נ יש לתלות בשני אנשים שלשניהם יש זכות בצדקתם. ובכן עדיפא טפי לומר בפשיטות שהי' לבעל' של קמחית בנים מאשה אחרת [שנשא מכבר קודם שנשא לקמחית או לשתיהן בזמן אחד] ואותן בנים לא היו הגונים ובכן בע"כ שזכותה של קמחית גורם . ותידוש שהניח הגאון מהרש"א דבר פשוט ומורוות כזה . אשר יאמר עליו כי הוא זה :

יד יוסף

א נדרים דף מא ע"ב: ב נדה דף לא ע"א: ג ויק"ר פרשה כ ירושלמי יומא פ"א וירושל' מגילה פ"ק. תוספתא פרק חלק. ותנחומא סדר אחרי מות : ד חולין דף ז' ע"א ב"ר פרשה פ"ב:

עיון יעקב

כדאמרינן לעיל בית אבטינס מזכירין לשבח וכו' עי' בחידושים של הרי"ף: ד' מיני זהבים הם. כי הזהב הוא שפע ברכה היורד משמים לארץ ונגד ז' רקיעים הם ז' מיני זהבים זו למעלה מזו:

וכולם שמשו בכהונה גדולה · מדלא קאמר וכולן היו כהנים גדולים נראה דבאמת לא היו כהנים גדולים ממש רק שאירע פסול בכה"ג אחיו היה משמש תחתיו כדאיתא בפ"ק

עין יוסף

מא עם ערבי אחד. יום הכפורים היה (רש"י) ובירושלמי פ"ק דיומא אי' דהיה בערב יוה"כ: צנורא. רוק ורוקו מטמא כרוקו של זב: ונכנס ישבב אחיו. ובירושלמי אי' יהודה אחיו. וכן הוא בויק"ר פרשה כא:

וכולם שמשו בכהונה גדולה. כגון שאירע פסול באחד מהן ולא היה אז אותו שהימש ראשון במקום כה"ג שם. דהא פשיטא שלא קברתם מדשבח הוה לה (תו"י): לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. בשעה שהיתה יכולה לכסותן (תו"י):

אמר הבונה ז' זהבין הן כו' · גם בדברים היקרים והמעולים יש בהן חשוב מחבירו הנה בזהב שהוא במתכות היותר יקר נמצא ממנו מין אחד מעולה על האחר · גם בצדיקים ושלמים מדרגות מדרגות יש ועיין מה"ב מסכת שבת [ריש פרק במה אשה] : מעולם לא שאלני אדם כו' · על פסוק הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר כתב רש"י ז"ל על פי מאמר חז"ל בבראשית רבה פרשה כ"ב הוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה · עד שיוכל לומר שהפרדות רמז לרשעים ממזרים קשי עורף שאינם מולידים מעשה טוב ומזיקים לבריות ואנשי זרוע ואלמים שאימתן מוטלת עליהם · ובין כולן הלבנת ויותר האדומות ורגליהן לבנות שהם הצבועים רעים וחטאים וטמאים ומראים עצמם כאילו רגליהם רגל ישרה והולכן טוב ולבן טהור הוא :

המתורגמן, א), דיא פלעכטונג מיינער 'האארע.

בלבד שנאמר (שמות כו) והבדילה הפרוכת וגו' [דף נב ע"ב] החיצונה [היתה] פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון. מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון. הגיע לצפון הופך פניו לדרום מהלך לשמאלו עם הפרכת עד שהוא מגיע לארון. הגיע לארון נתן את המחתה בין שני הבדים. צבר את הקטורת על גבי הגחלים ונתמלא כל הבית [כולו] עשן [א]ויצא [ובא] לו דרך בית כניסתו [ב]ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל. [דף נג ע"ב] משניטל ארון אבן היתה שם מימות הנביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת וגבוה מן הארץ ג' אצבעות ועליה היה נותן את המחתה: גמ' [דף נב ע"א] [א"ר יוחנן בעי יוסף איש הוצל (מ"א ו) ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית ה' איבעיא להו היכי קאמר קרא ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם או דלמא ה"ק ודביר בתוך הבית מפנימה ומי מספקא ליה והתניא איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להם הכרע [שם ע"ב] [ג]שאת משוקדים מחר ארור וקם והתניא[ד] הוא יוסף איש הוצל הוא יוסף הבבלי הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גור אריה הוא איסי בן גמליאל הוא איסי בן מהללאל ומה שמו איסי בן עקיבא שמו בדאורייתא ליכא בדנביאי איכא ובדאורייתא ליכא והא איכא [ה]דבעי רב חסדא (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות (כבשים) ויזבחו זבחים שלמים [לה'] פרים או דלמא אידי ואידי פרים לרב חסדא מספקא ליה לאיסי בן יהודה פשיטא ליה]. במאי עסקינן אילימא [ו]במקדש ראשון מי הוו פרוכות ואלא במקדש שני מי הוה ארון והתניא [ז]משנגנז ארון נגנזה עמו צנצנת המן וצלוחית שמן המשחה ומקלו של אהרן בשקדיה ופרחיה וארגז ששלחו פלשתים דורון לה' אלהי ישראל שנאמר (שמואל א ו) ולקחתם את ארון ה' ונתתם אותו אל העגלה ואת (כל) כלי הזהב אשר השבותם

רש"י

החיצונה פרופה מן הדרום · רבנן קאמרי לה: פרופה · ראשה כפולה לצד החיצון ונאחזת בקרס של זהב להיות פתוחה ועומדת: מהלך ביניהם · נכנס בפריפת הדרום ומהלך ביניהן עד שמגיע לפריפת הצפון: הגיע לצפון · ומשנכנס לתוך החלל: הופך פניו לדרום · ילך עד בין הבדים שהוא באמצע החלל כדאמר מר (ב"ב צט ע"א) ארון שעשה משה היו לו אויר י' אמות בבית קדשי הקדשים לכל רוח ורוח: מהלך לשמאלו עם הפרוכת · שמהלך מצפון לדרום שמאלו למזרח והפרוכת היתה לו למזרח החלל לבין ב' הבדים והבדים היו ארוכים עד הפרוכת ראשו אחד למערב והשני למזרח אחד בראש הארון לצפון ואחד בראשו לדרום ואורך אמתים וחצי של ארון ביניהם: דרך כניסתו · כשם שנכנס כשהלך לדרום עד שהגיע לארון פניו כלפי דרום כך כשיצא לא הסב את פניו לצאת אלא יוצא דרך אחוריו ופניו לארון: בבית החיצון · בהיכל: [נביאים ראשונים · דוד ושמואל מפרש במס' סוטה (מח:): מפנימה הכין · ולפנים מאותה מחילה הכין מקום חללה והזמינו לתת שם את הארון אלמא דביר גופיה לאו מקודשת פנים הוא: או דלמא ה"ק ודביר בתוך הבית מפנימה · דמקום הדביר גופיה מבפנים הוה ואותו הכין לתתו שם באותה כניסה את הארון: אין להם הכרע · לדעת היכן הן נוטין: שאת · הלא אם תיטיב שאת (בראשית ד) ולשון סליחה הוא או שאת אם לא תיטיב ולשון נשיאת עון הוא: משוקדים · ארבעה גביעים משוקדים (שמות כה) או משוקדים כפתוריה ופרחיה: מחר · ולא הלחם בעמלק מחר (שם יז) או לא והלחם בעמלק מיד ומחר אנכי נצב והיום אי אתה צריך לתפלתי: ארור · וברצונם עקרו שור (בראשית מט) ארור שור של שכם שהוא מארור כנען או ארור אפם כי עז: וקם · הנך שוכב עם אבותיך וקם (דברים לא) וכאן רמז לו תחיית המתים או וקם העם הזה וזנה: ויעלו עולות כבשים · וכ"מ לפסוק כאן את הטעם באתנחתא או דלמא אידי ואידי פרים ואין אתנחתא בטעם עולות אלא טעם גרש ויעלו עולות כדי שיתחבר לשל אחריו]:

תוספות

[שאת משוקדים מחר ארור וקם. תימה הוא דלא נקטינהו כסדר שהן כתובים בתורה והכי הוה ליה למימר שאת ארור מחר משוקדים וקם וא"ת אמאי לא דרשינהו להו לפניהם ולאחריהם כמו בנשך ובמרבית (ויקרא כה) דדרשינן ליה בפרק איזהו נשך (דף סא.) לפניו ולאחריו וכמו ורחץ דדרשינן ליה בפרק אמר להם הממונה (דף לא:) אופשט ואולבש י"ל גבי שאת אי קאי אאם תיטיב אז הוא לשון סליחה ואי קאי אואם לא תיטיב אז הוא לשון נשיאות עון וכן ארור אי קאי אשור אז קאי אשכם שהוא כנען דכתיב ארור כנען ואי קאי אאפם אז קאי אפם וכן מחר אי קאי אמלחמה ואנכי נצב על ראש הגבעה היום להתפלל קודם המלחמה כדכתיב היערוך שועך לא בצר (איוב לו) או קאי אאנכי נצב מחר להתפלל וכן וקם ולפי שאין פירושם שוה ע"כ אין להם הכרע. אבל אמשוקדים קשה וי"ל משום דאיכא אתנחתא בגביעים ובמנורה ארבעה גביעים ומשמעו משוקדים כפתוריה ופרחיה וקרא אחרינא מוכח דמשוקדים לא קאי אלא אגביעים דכתיב שלשה גביעים משוקדים ולהכי אין לו הכרע והא דפליגי תנאי בזבחים בפרק שני (דף כד.) גבי ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן (ויקרא ד) דאיכא דמוקי באצבעו אלקיחה ואיכא דמוקי אנתינה ואיכא דמוקי אתרוייהו יש לפרש טעמא דמאן דמוקי ליה אתרוייהו משום דפשטא דקרא אלקיחה דלפניו קאי ומוקמי' ליה נמי אנתינה כדאשכחן במילואים דכתיב ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנות המזבח באצבעך (שמות כט) והתם על כרחך קאי אנתינה ומאן דלא מוקי ליה אלא אלקיחה כמשמעותיה ומאן דמוקי ליה אנתינה יליף ממילואים דהתם לא קאי אלא אנתינה דלפניו ולא אלקיחה דלפני פניו: הוא יוסף הבבלי כו'. והא דאמר ליה רב אסי לר' שילא בפרק בנות כותים (דף לו:) אנא הוא איסי בן יהודה דהוא איסי בן גור אריה דהוא איסי בן גמליאל דהוא איסי בן מהללאל אסיתא דנחשא דלא שליט ביה רוקבא ולא קאמר נמי דהוא יוסף הבבלי דהוא יוסף איש הוצל שהרי כל השמות הללו היה לו כדמשמע הכא י"ל דלא קא חשיב התם אלא שמות דאיסי דדמיא לשמו של רב אסי]:

מהרש"א

אלו לא היו לה מאים אחד [אלא מב'] כהנים והשני נשאה באלמנותה ולא היה כהן גדול

וק"ל: [משנגנז ארון כו'. כל הסוגיא מפורש פ"ג דהוריות]: שאת משוקדים מחר כו'. עיין פרש"י ובתוס' בזה ובחומש פרש"י גבי לא והלחם בעמלק

הריטב"א

היתה פרופה מן הצפון. כדאיתא בגמ' דלכ"ע פתח הסמוכה לקדשי הקדשים בצפון היא וטעמא דמילתא פי' ריב"א ז"ל שאילו היה נכנס מן הדרום היה הולך שמאלו כלפי ארון ולפיכך נכנס דרך צפון כדי שיהא ימינו כלפי ארון וגם כשיוצא כך הוא יוצא כדרך כניסתו וימינו כלפי ארון: מי הוו פרוכת אמה טרקסין הוה, פירוש אמה טרקסין כך נקרא כותל מחיצה שהפסיקה במקדש ראשון אבל במקדש שני שהיה גבוה ק' אמה לא עשאוה לפי שלא היה עביה אלא אמה ואין יכולה לעמוד בגובה ק' אמה ולהוסיף על עביה א"א דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ומספקא להו במקום מחיצה אי כלפנים אי כלחוץ ועבדו ב' פרוכות לקלוט ביניהם אויר מקום המחיצה ופירוש טרקסין פנים וחוץ כן פרש"י ז"ל וכ"כ (הריטב"א) [צ"ל הערוך] ונקרא כן מפני שהוא בספק זה כי טרק בל' יון חוץ וסין הוא פנים ע"כ: עוד להריטב"א בשקדיה ופרחיה פירוש שאע"פ שכתוב ויגמול שקדים נשארו שם מקצת פרחיה כמות שהיו כדי להגדיל הנס וכן פר"י ז"ל:

עין יוסף

מב שלא להבעית את ישראל. שיאמרו מת הוא. כי הרבה כהנים גדולים היו מתים בקדש הקדשים אם לא היו ראוין. או אם ישנה דבר במעשה הקטורת (רמב"ם): אבן היתה שם. באמצע בית ק"ק (תוי"ט): מימות נביאים ראשונים. דוד ושמואל (תוי"ט):

א חולין דף י' ע"ב: ב תענית דכ"ד ע"ב: ג בתנחומא פ' בשלח תניא אמר איסי בן יהודה ה' מקראות אין להם הכרע שאת ארור מחר משוקדים וקם וגם בילקוט איתא על נכון כסדר שהן כתובין ועי' תוס' דהכא ד"ה שאת וכו' וגם בתוס' פסחים כא ע"ב ד"ה לכתוב וכו' ובתוספ' ב"מ סא ע"א ד"ה קרי בי' העתיקו סוגיא דהכא על נכון שאת ארור מחר משוקדים וקם ועיי' עוד תוס' חולין קיד ע"ב ד"ה או ותוס' ע"ז לה ע"א ד"ה מאי: ד פסחים דף קיג ע"ב מכילתא פ' בשלח: ה חגיגה דף ו ע"ב: ו לקמן נד ע"א: ז הוריות יב ע"א כריתות דף ה ע"ב אדר"נ פרק מא תוספתא פ"ב ותוספ' דסוטה פ"ג:

חדושי גאונים

חמשה אין להם הכרע. שאת כו'. פירש"י הלא אם תיטיב שאת ולשון סליחה הוא. או שאת אם לא תיטיב ולשון נשיאת עון הוא ע"כ כיון לדברי המדרש בב"ר. אם תטיב אני מוחל. וא"ל תטיב. חטאו של אותו האיש. גודל ומגודש. כלומר החטא הוא נשוא למעלה ראש. ע"ד (תהלים לח) כי עונותי עברו ראשי. אך קשה כי איך ס"ד לומר כי מלת שאת קאי אדלמטה. א"כ יהיה אז מאמר הלא אם תיטיב מחוסר הגזרה ותשובת התנאי כי לא יזכור הפסוק אז במאמרו. מה יהיה אם תטיב (ואף שמצאנו כזה. במאמר ועתה אם תשא חטאתם. שהוא מאמר חסר. באמת. ע"כ נאמר שבקי' לקרא דאיהו דחיק ומוקי אנפשי' להיותו חסר הגזרה. אמנם מי מכריחנו לומר גם כאן שהוא מאמר חסר. הלא אט נאמר כי מלת שאת קאי אלמעלה לא יחסר כלו) עיין ירושלמי ע"ז פ"ב ג' בי"מ. ועוד כי וא"ו ואם לא תטיב תהיה יתירה לפי"ז אם נאמר שמלת שאת קאי אלמטה וצ"ל דהא דקאמר שאין להם

השבותם לו אשם תשימו בארגז מצדו ושלחתם אותו והלך . ומי גנזו יאשיהו מלך יהודה גנזו . מה ראה שגנזו מצא כתוב בו (דברים כח) יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת וגו' עמד וגנזו שנאמר (דה"ב לה) ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקודש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל (כי) אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל ואמר ר' אלעזר אתיא שמה שמה ואתיא דורות דורות ואתיא משמרת משמרת . לעולם במקדש שני ומאי הגיע לארון מקום ארון . והא קתני נתן את המחתה בין ב' הבדים אימא כבין ב' הבדים :

דף נג ע"א [ת"ר (ויקרא טז) ונתן את הקטורת על האש לפני ה' [א]שלא יתקן מבחוץ ויכנים להוציא מלבן של צדוקין שאומרים יתקן מבחוץ ויכנים מאי דרוש (שם) כי בענן אראה על הכפורת מלמד שיתקן מבחוץ ויכנים אמרו להם חכמים והלא כבר נאמר ונתן את הקטורת על האש לפני ה' אם כן מה ת"ל כי בענן אראה על הכפורת מלמד שנותן בה מעלה עשן ומנין שנותן בה מעלה עשן שנאמר (שם) וכסה ענן הקטורת את הכפורת הא לא נתן בה מעלה עשן [ב]או שחיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה . תניא רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן מאי דרוש (שם א) ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אע"פ [ג]שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט] :

מג דף נב ע"א רבי יוסי אומר חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח : דף נג ע"ב אמר רבי אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחריו ואח"כ יתן שלום א"ל רב מרדכי כיון שפסע ג' פסיעות לאחריו התם איבעי ליה למיקם משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו תניא נמי הכי המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחריו ואח"כ יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל ומשום ר' שמעיה אמרו שנותן שלום לימין ואח"כ לשמאל שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו ואומר

רש"י

תשימו בארגז מצדו · אלמא גבי ארון הוה קאי וממילא שמעינן דעמו נגנז : יולך ה' אותך · ודאג שמא יגלה לבבל : תנו את ארון וגו' · והלא שם היה נתון אלא לומר שגנזוהו שם : אתיא שמה וכו' · כתיב בארון אשר אועד לך שמה וכתיב בצנצנת המן ותן שמה מלא העומר מן ואתיא לצוחית מצנצנת [המן] : דורות דורות · כתיב בצנצנת למשמרת לדורותיכם וכתיב בצלוחית שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם ואתיא מקלו של אהרן מצנצנת מן במשמרת משמרת דכתיב ביה למשמרת לאות לבני מרי : כבין בית הבדים · כאילו היה שם ונותנה ביניהם : [כי בענן . אל יבא כי אם בענן של עשן הקטורת : מעלה עשן . שם עשב שגורם לעשן לעלות זקוף כמקל : ומנין שנותן בה וכו' . לקמן פריך ל"ל הא נפקא ליה : הא אם לא נתן וכו' . הא למדנו מכאן שנאמר ולא ימות שאם לא נתן וכו' : או שחיסר . דכתיב הקטורת שלימה ולא חסירה : מצוה להביא מן ההדיוט . ואע"פ שהורו כראוי נענשו שלא נטלו רשות] : התם מבעי ליה למיקם · במקום שהפסיעות כלות ולא לחזור לאלתר : ואם לא עשה כן · נראה כמי שלא נטל רשות ליפטר : ראוי לו שלא התפלל · גרסי' כלומר נוח היה לו אם לא התפלל כמו ראוי לו שלא בא לעולם : מימינו אש דת · אלמא ימין עדיפא :

מהרש"א

מחר בעת המלחמה אנכי נלב עכ"ל וכתב הרא"ם דלא כאיסי שאמר ה' אין להם הכרע כו' ע"ש ומיהו במשוקדים פרש"י בחומש כאיסי דאין לו הכרע וצ"ל דבחומש פירש לפי מה שהוא פשוטו ביותר ובמשוקדים אין בו הכרע כלל גם לפי פשוטו וק"ל : מאי דרוש כי בענן אראה על הכפורת כו' . ר"ל אל יבא בכל עת וגו' כי במקום אלא ר"ל אלא בענן אראה וגו' ובי"ת בענן במקום עם דהיינו שיתקן מבחוץ ויכנים עמו הענן של עשן קטורת ורש"י בחומש שפירש ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטורת ביוה"כ עכ"ל ודאי דלא נתכוין לדרש הצדוקים דהכא אלא לפי מדרשו יהיה ב' בענן מורה על הזמן דלא יבא שם אלא ביום שצויתי לך להעלות ענן עשן הקטורת שם דהיינו ביוה"כ אז הותר לכה"ג לבא שם אפילו בלא ענן הקטורת דהיינו להזות לפני ולפנים בדם הפר והשעיר כדלקמן במתני' ורש"י בחומש שביק דרשה דהכא שאמר מלמד שנותן בה מעלה עשן משום דהך דרשה כי אם בענן הקטורת ביוה"כ היא יותר פשוטה : [אלא על שהורו כו' . מפורש פרק הדר] : צריך שיפסיע ג' פסיעות כו' . עי' בטעם זה בב"י טור או"ח סימן קכ"ג ע"ש ושמעתי עוד טעם בזה והוא מפורש בפ' חלק [א] גבי כ"כ דרהט ג' פסיעות ואתא גבריאל כו' : שנותן שלום לימין ואח"כ לשמאל כו' . שם בטור מפורש כשאומר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאל וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לימין כו' ע"ש והיינו כדמסיק לימין ושמאל של הקב"ה כשאומר עושה שלום במרומיו למעלה ששם הרחמים הופך פניו לימין של הקב"ה וכשאומר הוא יעשה שלום עלינו כו' למטה הופך פניו לצד שמאל של הקב"ה המורה על מדת הדין וק"ל :

[א] מהרש"א ד"ה צריך . בפרק חלק (דף צו ע"ב) ושם איתא ארבע פסיעות אכן דע דבילקוט ובמדרש איתא ג' פסיעות וכ"כ בח"א שם) :

יד יוסף

א לעיל דף יט ע"ב : ב כריתות ו ע"א : ג לעיל כא ע"ב :

חדושי גאונים

הכרע . לא כיון שאין אנו יודעים אם למעלה לבד או למטה לבד . אבל ר"ל כי אפשר דקאי אלמעלה לבד . ואז יהיה מאמר ואם לא תטיב סמוך אל מאמר לפתח חטאת רובץ שאחריו . או אפשר מאמר שאת . הוא מסותף אל שלמעלה ואל שלמטה . ותשלומו אם תיטיב שאת . גם אם לא תיטיב שאת . וכמ"ש ב"ר שם . אם תיטיב שאת ברכה . ואם לא תיטיב שאת קללה ואז יהיה מאמר לפתח חטאת גו' מאמר בפ"ע . ותתישב בזה קושי' התוס' ע"ש . שוב מצאתי לבעל נזה"ק . הלך בדרך זה והאריך למעניתו . והנה כל זה הוא דרך דרש . אמנם לענין פשט הפסוק בהמשך מסודר . היה נ"ל דמלת שאת איננו לא סליחה ולא נשיאת עון . (כי לסליחה . היל"ל אשא . שהרי הש"י הוא הנושא והנושא עון . ואם לעונש הי"ל לומר תשא לנוכח הנוטה.) אבל הוא שם דבר . אל נשיאות המעלה והגדולה והוא כי למה שהזכיר הכתוב למעל' כי חרה לקין . על שלא שעה הש"י אליו ואל מנחתו . התבונן מזה כי לא יושפע לו השפעה עליונה אלהית . כמשפט התקבלות הקרבנות . ממטה למעלה . והנה מלאכי אלהים עולים ואח"כ יורדים בו (עי' רמב"י פסוק ויטע) על זה השיבו הש"י למה חרה לך . ולמה נפלו פניך כלומר מה מהחסרון תשיג ממה שלא תושפע בעבירות . גם מה מהתוספת תשיג . אם תתגאה בקנינים

הכותב

ר' יוסי אומר חביבין ישראל כו' זה המאמר קצר נאמר בגמרא על עניין כניסת כה"ג לקדש הקדשים באיזה מקום היה מהלך בין שלחן ומנורה ובפירושו יש ענין ארוך כי רש"י פי' חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח אלא כל א' וא' מתפלל על עצמו שנאמר אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה הלכך חביב הוא שלוחן ליכנס בפומבי והריטב"א כתב על זה וז"ל עיקר הפי' כדפר"ח ז"ל שמרוב חבתן לא הצריכן לשליח ביוה"כ אע"פ שכניסתה חמורה יותר שהרי אף בשאר הימים כשנכנס להיכל צריך מעיל בפעמונים משום ונשמע קולו בבאו אל הקדש ואילו ביוה"כ נכנס לפני ולפנים בבגדי לבן שאין שם משמיע קול אבל מה שפירש רש"י ז"ל שלא הצריכן וכו' שכל אחד מתפלל ושואל צרכיו כו' אין פי' זה נכון חדא שאף בגוים כתיב ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי ועוד כי מה ענין זה לשמועתנו אלא הנכון כמו שפירשנו וכן פירשו התוס' · עכ"ל הריטב"א ז"ל :

עיון יעקב

שם שני מעשים כאלו : חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח · עיין פירוש רש"י והריטב"א השיג עליו ול"נ הפי' כפשוטו דשפיר השיב ר"י דמה שאמרו דלאו אורח ארעא משום שכינה ליהנות עיניו ממנו ע"ז קאמר שהרי חביבין ישראל אם עושין רצונו הקדוש ב"ה בעצמו הולך עמהם כדכתיב אם אין פניך הולכים וכדאיתא להדיא בסנהדרין פ"ד דף ל"ח

עין יוסף

מג המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות . טעם לג' פסיעות אלו שלאחר התפלה כנגד ג' מילין שרחקו ישראל מהר סיני בשעת מתן תורה . ועוד נמצא בהגדה שמרע"ה נכנס בחשך ענן וערפל לפני הקב"ה וכשיצא יצא מאלו הג' . ולכך אנו עושים ג' פסיעות . עוד טעם מפני שכשאדם עומד בתפלה עומד במקום קדושה ושכינה למעלה מראשו . וכיון שנפטר מתפלתו צריך לפסוע ג' פסיעות לאחריו כדי שילא ממקום קדושה ועומד במקום חול . וראיה לדבר שכן הוא כיון שחוזרים לאחוריהם ג' פסיעות נותנין שלום זה לזה . כלומר עד עכשיו היינו במקום קדוש ויצאנו למקום חול . עוד טעם לג' פסיעות משום דתפלות כנגד תמידים תקנום וכשכהן עולה למזבח עם איברי התמיד היה עולה דרך ימין ומקיף ויורד דרך שמאל . ובין כבש למזבח היו שלש רובדים של אבן ויורד בהן ג' פסיעות על עקב . ואנו עושים כן כמו שהם היו עושים (ב"י באו"ח סימן קכ"ג) והמג"א כתב הטעם דבזכות ג' פסיעות זכה נבוכדנצר להחריב את בית המקדש . ולכן אנו פוסעים ג' פסיעות ומתפללים שיבנה בית המקדש : דומה לכלב ששב על קיאו . שמאחר שזה כשיפסע אלו הפסיעות וחוזר נראה שמה שחזר לאחוריו לא היה מצד שסיים תפלתו והוא נפטר מרבו . א"כ זאת התנועה שעשה היא תנועה משובשת . ודומה בזה לכלב ששב על קיאו שהנה בשעה שהוא משליך הקיאה נראה שהוא משליך אותו מצד שאין בו תועלת לו . ואח"כ כשחוזר ואוכלו נראה שאין הדבר כן . א"כ דבר מגונה היא במה שהקיא אותו (בית יוסף סימן קכ"ג) : ראוי לו שלא התפלל . פי' נוח היה לו אם לא התפלל . כלומר ראוי לו שלא בא לעולם : שנותן שלום לימין כו' . בטור כתב כשאומר

ורבבה מימינך · הימין סובלת רבבה מזיקין : וכי תימא אורחא דמלתא היא · שהימין מוכנת להשתמש בה ולכך ניתנו הלוחות בימין ולאו חשיבותא דימין היא : לשמאל דידך · שהוא ימינו של הקב"ה שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכינה למול פניו שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד : וחנינא בנחת · שאין לו זריעה בשדות : ויבא שלמה וגו' · והיה לו לכתוב מן הבמה אשר בגבעון לירושלים או אל במה אשר בגבעון מירושלים·בגבעון היתה קדושה ששם מזבח שעשה משה והיה הולך ומקריב שם : מקיש יציאתו מגבעון לירושלים לביאתו מירושלים לגבעון · והכי משמע קרא ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון דרך הליכתו וכן לירושלים בשובו מגבעון היתה כביאה ראשונה:וישראל במעמדם· העומדים בעזרה במקום כל ישראל על קרבן התמיד דכתיב תשמרו להקריב לי היו עומדים ומשמרים על קרבנם: עד דהוה מכסי מיני' ר' יוחנן·שאין ר' אלעזר רואהו: מיניה דר' יוחנן · שאין ר"י רואהו מחזיר

תוספות

וכי תימא אורחא דמילתא למיתב לימין . נראה לפרש כלומר אדרבה כי היכי דהתם יהב קודשא בריך הוא מימינו הכי נמי המתפלל צריך שיתן שלום לימין שלו ברישא ת"ל יפול מצדך אלף אלמא דיש לבקש על כנגד השמאל ברישא והדר בימין וטעמא הוי דהוי לימין הקב"ה ברישא :

(תהלים צא) יפול מצדך אלף ורבבה מימינך מאי ואומר וכי תימא אורחא דמלתא היא למיתב בימין תא שמע יפול מצדך אלף ורבבה מימינך. רבא חזיי' לאביי דיהיב שלמא לימיני' ברישא א"ל מי סברת לימין דידך ולשמאל דידך [קא אמינא] לשמאל דידך שהוא ימינו של הקב"ה . א"ר חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאביי ורבא דפסעי להו שלש פסיעות בכריעה אחת :

מד שם רבי חנינא בן דוסא הוה קאזיל באורחא שדא מטרא[א] עליה אמר לפניו רבון העולם כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער פסק מטרא. כי אתא לביתיה אמר רבון העולמים כל העולם [כולו] בצער וחנינא בנחת אתא מטרא א"ר יוסף מאי אהניא ליה צלותיה דכהנא רבא לגבי רבי חנינא בן דוסא :

מה שם *ת"ר מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכהנים ליכנס אחריו התחילו הן נכנסין והוא יוצא אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך אמר להם קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב אמרו לו אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל :

פיסקא [שם ע"א] יצא ובא לו דרך כניסתו. מה"מ א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן אמר קרא (ד"ה ב' א) ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם וכי מה ענין גבעון אצל ירושלים אלא מקיש יציאתו מגבעון לירושלים לביאתו מירושלים לגבעון מה ביאתו מירושלים לגבעון פניו כלפי במה [כדרך ביאתו] אף יציאתו מגבעון לירושלים פניו כלפי במה [כדרך ביאתו] וכן כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם כשהם נפטרים לא היו מחזירין פניהם והולכים אלא מצדדין פניהם והולכים . וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו ויצא אלא יצדד פניו ויצא כי הא דרבי אלעזר כי הוה מיפטר מיניה דר' יוחנן כי הוה בעי ר' יוחנן לסגויי הוה גחין[ב] וקאים רבי אלעזר ארוכתיה עד דהוה מכסי רבי יוחנן מיניה וכי הוה בעי רבי אלעזר לסגויי הוה אזיל לאחוריה עד דהוה מכסי מיניה דרבי יוחנן . רבא כי הוה

מהרש"א

וכ"ת אורחא דמילתא היא למיתב בימין ת"ל יפול מצדך גו' דהוי לימין הקב"ה כו' . ולפי זה אביי בסמוך דטעה ויהיב שלמא לימין דידיה ברישא לא הוה שמיעא ליה הך דרבי שמעיה והענין שבאלו ג' פסיעות בכריעה יש להכניע מדת הדין וע"כ מתחיל בשמאל שהוא ימינו של הקב"ה שהם הרחמים שיכופו את מדת הרוגז ומייתי ליה מהאי קרא יפול מצדך אלף ורבבה גו' שהם המקטריגי' של אדם מב' הצדדים שבאלו ב' הכריעות מב' צדדים יכניע ויתיש כחם כההוא דאמרי' פ"ק דקדושין [א] בחסיד שהיה בבהכ"נ שהיה שם מזיק אחד נחש בז' רישין בכל כריעה מז' כריעות נפל חד רישיה דנחש והם ז' כוחות הטומאה של נחש הקדמוני כמפורש שם ובפ"ק דב"ק : כל עולם כולו בנחת וחנינא כו'. לכאורה קשה היאך היה מתפלל כך וכי משום צער דידיה לא יהיה נחת לכל העולם דאינו נראה שחסיד זה יאמר כן משום דכל עולם ניזון בשבילו כדאמרינן התם וכ"ל דבאותה שעה עדיין לא היה צריך כל עולם למטרא עד שבא לביתו ולזה בדרך היה מתפלל כיון דכל עולם בנחת יהיה גם לחנינא נמי נחת שיפסוק המטר שאז יהיה ג"כ לעולם נחת כיון שלא נצטרכו למטר עדיין וכשבא לביתו שנצטרך עולם למטר התפלל גם שחנינא בנחת שאין לו שדות העולם כולו בצער שיש להם שדות וצריכין עתה למטר : [שלא להבעית את ישראל כו' . שיחשבו שמא הוא עשה כדעת הצדוקים ונינף ביציאתו כדאמרינן פ"ק] : שנאמר ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם כו' · כצ"ל ועי' פרש"י ולישנא דתלמודא דקאמר וכי מה ענין גבעון אצל ירושלים כו' ה"פ מדלא כתיב מבמה אשר בגבעון לירושלים או לבמה אשר בגבעון מירושלים אלא בגבעון ירושלים משמעו כאילו ירושלים הוא גבעון וע"ז קאמר וכי מה ענין כו' דודאי גבעון אינו ירושלים ותרי מקומות הם אלא

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה וכ"ת. פ"ק דקדושין (דף כט ע"ב) :

יד יוסף

א תוספתא פ"ב :

חדושי גאונים

וככסים . כי לענין הסתם ופתוי היצר ותשוקתו אל האדם להחטיאו. לא ימנעהו מזה . גם הגדולה והנשיאות.וכן להיפך. לענין הכח הבחירותיי אשר נתנה לאדם . למשול ביצרו ולהתגבר עליו . לא ימנע להולכים בתמים . גם אם האדם איננו גדול בעושר ונשיאות.ויהי' לפי"ז המשך הכתוב . הלוא בין אם תטיב שאת מעלה וגדולה . בין אם לא תטיב שאת וגדולה. שניהם שוים. לענין החטאת והיצר . אשר הוא רובץ לפתח ותשוקתו אליך לפתותך . וגם שניהם שוים . לענין אתה תמשל בו . וה"כ למה חרה לך גו' ולמה גו' (אי' היס): רבי חנינא בן דוסא הוה קאזיל באורחא כו' . הקשה הגאון מהרש"א ז"ל האיך הי' מתפלל כל העולם בנחת וחנינא בצער וכי משום צער דידיה לא יהי' נחת לכל העולם כולו דאינו נראה שחסיד זה יאמר כן.ותירץ דבאותו שעה עדיין לא הי' צריך כל העולם למיטרא עד שבא לביתו כו' עכ"ל. והנרין דתוקי' לפיע"ד הדא דאם באותו שעה עדיין לא הי' צריך כל העולם למיטרא א"כ האיך א"ר חנינא כל העולם כולו בנחת על שירדו גשמים . הלא אם ירדו גשמים בשעה שאינן צריכין אזי ודאי לאו נחת הוא להעולם (וכמ"ש בתענית פ"א אמר אמימר אי לאו דצריך לברייתא בעינן רחמי עליה ומבטלינא ליה כו') : ועוד כיון שבאותו שעה לא הי' צריכין למיטרא האיך בזמן מועט כזה שבא לביתו שוב היו צריכין למיטרא : וקושייתו נלעד"ל בהקדים

הרי"ף

וחנינא בנחת. פרש"י שאין לו זריעה בשדות הכוונה לרש"י שאם חנינא בנחת שאין לו צער מהגשמים שבתוך א"כ כל העולם שהיו בביתם גם כן הם בנחת ואיך אמר כל העולם בצער והנינא בנחת לכך פירש וחנינא בנחת שאין לו זריעה בשדות א"כ כל העולם שיש בידם זריעה בשדות הם בצער · וא"ת גם יש הרבה בני אדם שאין להם זריעה ואיך אמר כל העולם בצער מ"מ כל העולם צריכין למטר מפני ריות השער במזונות אבל ר"ח לא היה זקוק למזונות כי די לו בקב של חרובין בין יהיו מזונות ביוקר או כריות אבל עדיין קשה לרש"י כיון שחנינא בנחת הוא מפני שפרנסתו אינה במזונות התבואה אלא בחרובין א"כ למה הוצרך רש"י לפרש וחנינא בנחת שאין לו זריעה בשדות ה"ל לפרש וחנינא בנחת לפי שאינו זקוק לתבואה כי אם לקב של חרובין ואע"פ שהיה לר"ח זריעה בשדות מ"מ היה בנחת על מזונותיו כיון שאינו זקוק לתבואה אלא להרובין ושמא אם היה לו זריעה אע"פ שאינו זקוק למזונות התבואה היה מצטער על הפסד ממונו בזריעה ומ"מ לא היה צורך לרש"י לפרש כן : עד דהוה מכסי רבי יוחנן מיניה · פרש"י שאין רבי אלעזר רואהו ועוד פרש"י עד דהוה מכסי מיניה דר' יוחנן שאין ר"י רואהו מחזיר פניו והדין עמו לפי דהכא אמר מכסי מיניה דר"י משמע דרבי אלעזר היה מכוסה מר' יוחנן דהיינו שלא היה ר' יוחנן רואהו לר' אלעזר אבל לעיל אמר מכסי ר"י מיניה משמע דרבי יוחנן היה מכוסה מר' אלעזר דהיינו שלא היה ר"א רואהו · וצריך לדקדק בגמרא שאמר קודם מכסי רבי יוחנן מיניה ולא אמר כי הכא דמכסי מיניה דרבי יוחנן והדבר מבואר שלמעלה איירי שהיה ר' יוחנן עובר ור' אלעזר גחין ועומד ומשעה שעבר ר' יוחנן שוב לא ראהו לרבי אלעזר ונתכסה ממנו לכך אמר שהיה שוהה ר' אלעזר ועומד עד שנתכסה רבי יוחנן ממנו ולא ראהו עוד רבי אלעזר אבל

עין יעקב

ע"ב אמר ליה הימנותא בידן דאפילו בפרוונקא נמי לא קבלינהו עיין שם בפירוש רש"י פרוונקא שליח מוליך ומביא : הוה קאזיל באורחא · ודאי היה שליח מצוה לכך מיד היה נשמע תפלתו דאי לדבר הרשות לא היה מעכב המטר לברכה ואפשר לומר דכ"ג עצמו היה על דרך זה דלכך התפלל בלשון זה אל יכנסו לפניך תפלת עוברי דרכים ולא אמר הולכי דרכים דשם הולכי יש לפרש הולכי לדבר מצוה כדאמרינן בסוכה דף כ"ו משא"כ עוברי משמע מלשון עוברי עבירה כדרכם של העוברין שלא לדקדק במצות כשהם על הדרך על אלו שהתפלל שלא ישמע תפלתם מבא"כ השלימים כמו ר' חנינא בן דוסא : כל העולם כולו בצער וחנינא בנחת · עיין פרש"י וחידושי הרי"ף ועי"ל דה"ק כל העולם כולו בצער שהתפללו כשהייתי בדרך על הגשמים ולא נשמע תפלתם שפסק מטרא וחנינא בנחת שנשמע תפלתי כדאיתא ריח ניחוח נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני : מעשה בכהן גדול אחד · בירושלמי איתא שהי' שמעון הצדיק וזה אחד המיוחד שבכהנים : אמרו לו מפני מה הארכת · והא דלא שאל הוא להם למה נכנסין לפי שהוא יצא דרך אחוריו ככניסתו ולא ראה אותם אבל הם ראו אותו

עין יוסף

עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאל דידיה שהוא לימינו של הקב"ה וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לימין שלו שהוא לשמאלו של הקב"ה כו' וכדמפרש כאן לקמן:

ה מ ת ו ר ג מ ן. א) איזט הערוים געפאללען איין רעגען . ב) איינגעבאגען .

רש"י

פניו: אמרו ליה לרב יוסף. שהוא היה מאור עינים ואינו מכיר בדבר: תרום רישיך · תהיה ראש ישיבת כל הכרך: [שחונה · חמה: עביד שולטן · עושה ממשלה: עוברי דרכים · מתפללים שלא ירדו גשמים]: ויביאוהו בבלה · ליהויכין: עם כלי חמדתי · הוא הארון: ויאריכו הבדים וגו' · סיפיה דקרא ויהיו שם עד היום הזה: ופליגא דעולא · הא דתניא רבי שמעון אומר ארון גלה לבבל: ראשונה ושניה · כלומר משני מקראות: כל הדרה חדרה. הגנוז בחדרי חדרים: מתעסק. בטיול ושחוק: הרצפה משונה. אחת מן הטבלאות של שיש שברצפה ראה גבוה מחברותיה והבינדסלקוה מאחר

מיפטר מיניה דרב יוסף הוה אזיל לאחוריה עד דהוו מנגפן כרעיה ומתוסאן אסקופתא[א] דבי רב יוסף דמא [שם ע"ב] אמרו ליה לרב יוסף הכי קא עביד רבא א"ל יהא רעוא דתרום רישיך אכולה כרכא:

[פיסקא ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון: אמאי מצלי רבא בר רב אדא ורבין בר רב אדא תרוייהו משמיה דרב אמרי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא שנה זו גשומה ושחונה שחונה מעליותא היא אלא אימא אם שחונה תהא גשומה רב אחא בריה דרבא מסיים בה משמיה דרב יהודה לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה ולא יהיו עמך ישראל צריכין לפרנס זה מזה ולא תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים]:

מן שם פיסקא משניטל הארון וכו' משנגנז לא קתני אלא משניטל תנן כמ"ד ארון גלה לבבל דתניא ברבי אליעזר אומר ארון גלה לבבל שנאמר (דה"ב לו) ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר ויביאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה' וימלך את צדקיהו אחיו על יהודה וירושלם ר"ש בן יוחאי אומר ארון גלה לבבל שנאמר (מלכים ב' כ) (אשר) לא יותר דבר אמר ה' אלו עשרת הדברות שבו. רבי יהודה (בן לקיש) אומר ארון במקומו נגנז שנאמר (שם א' ח) ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה ופליגא דעולא דאמר עולא שאל רבי מתיא בן חרש לר"ש בן יוחאי ברומי וכי מאחר שר' אליעזר מלמדנו פעם ראשונה ושניה ארון גלה לבבל ראשונה הא דאמרן [ויביאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה'] שניה מאי היא דכתיב (איכה א) ויצא מן בת ציון [דף נד ע"א] כל הדרה מאי כל הדרה חדרה אתה מה אתה אומר אמר לו שאני אומר ארון במקומו הוא נגנז שנאמר ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקודש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה. (ירושלמי ורבנין אמרי בלשכת דיר העצים נגנז:)

מז שם אמר רב נחמן תנא וחכמים אומרים גארון בלשכת דיר העצים הוא נגנז. אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא דמעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה את הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא להודיע את חבריו ולא הספיק

מהרש"א

דכתיב כן להקים יליאתו כו': יהא רעוא דתרום רישך אכולא כרכא. ר"ל בימי אביי היו ב' ישיבות דהיינו ישיבת אביי וישיבת רבא בב' כרכין וברכו רב יוסף שיהיה ראש ישיבה לב' הישיבות שבב' הכרכין וכן הוה ליה כשמת אביי בא ישיבת אביי לרבא כמפורש פרק הרואה בחלומות דבר הדיא וק"ל: שחונה מעליותא היא כו'. דה"ל להתפלל שתהא שנה זו כדרכה אבל שחונה משמע יותר מכדי צרכה ולכך פריך שחונה יותר מכדי צורך מעליותא היא בתמיה הא גריעותא היא דהכי אמרינן בפ' סדר תעניות והיינו דהטבעיים שהם קר וחם ולח ויבש אם גבר הא' כי הכלא שהחום גבר הוה לגריעותא וה"ה דה"מ למפרך בגשומה יותר מדאי וכי מעליותא היא דגשמים מרובים יותר מדאי נמי גריעותא היא כדאמרינן התם ומשני דה"ק אם תהיה השנה שלא כדרכה דהיינו שתהיה חמה ביותר תהיה ג"כ בזה שלא כדרכה שתהיה גשומה ביותר דהיינו לח דבזה תתקן החמימות ותהיה השנה חם ולח וק"ל: לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה כו'. עם"ה לא יסור שבט מיהודה גו': ולא יהיו עמך צריכין לפרנסה זה מזה כו'. נראה דאין לפרש לענין צדקה שלא יהיו צריכין זה לזה לקבל צדקה דהא כתיב כי לא יחדל אביון גו' אלא דר"ל שגם במשא ומתן לא יהיו צריכין זה לזה וע"ד דאמרינן פ"ק דסנהדרין אין הבור מתמלא מחוליתו אלא תפשיטו ידיכם בגדוד ע"ש: ארון גלה לבבל שנאמר ולא יותר דבר גו'. דלעיל מיניה כתיב לא היה דבר אשר לא הראיתים דהיינו שהראה להם הספר תורה בארון דמקרי דבר ועלה קאמר קרא ונשא כל אשר גו' בבלה ולא יותר דבר גו' והיינו הדבר אשר הראם: מאי כל הדרה חדרה כו'. ה' מתחלף בח' באותיות אחה"ע גם בצורתה קצת כדאמרינן פרק הבונה לא יכתוב ההי"ן חיתי"ן כו' וק"ק אמאי לא משמע ליה מלשון הדרה כפשטיה שהארון הוא הדרן של ישראל כדמשמע ליה לעיל מלשון חמדה: בלשכת דיר העצים כו' תנ"ה מעשה כו'. דהיינו על כרחך לא

כמ"ד גלה לבבל ולא כמ"ד במקומו נגנז דזה המעשה ע"כ בבנין בית שני היה שלא היה להן ארון ובמקום שהיה ארון גנוז שם דהיינו במקומו

עין משפט

א תענית דכ"ד ע"ב: ב תוספתא שקלים סוף פ"ב ע"ש ותוספתא סוטה פי"ג ועי' בילקוט תרומה רמז שסז: ג עיין בילקוט שם: ד שקלים פ"ו משנה ב':

חדושי גאונים

לדקדק עוד ד"א והוא דהאיך ידע ר"ח שבכל העולם כולו אין עוד מלבדו בדרך בפעם ההוא דקאמר כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער דמשמע דרק הוא בלבד הוה בצער זה. לכן נלע"ד דאתיא ע"פ מ"ש בע"פ ז"ל לא יצא אדם יחידי בלילה מפני המזיקין כו' מעיקרא הוו שכיחא כל יומא זימנא חדא פגע בהו ר' חנינא בן דוסא. א"ל אי לאו דמכרזי עלך ברקיעא הזהרו בחנינא בני ובתורתו כו'. א"ל אי חשיבנא גזרנא עליך שלא תעברי ביישוב כו': ובזה א"ש דאפשר דמעשה דכאן הי' בלילה זו שפגע ר"ח בהני. ולכך אר"ח כל העולם כולו בנחת דבודאי ליכא מאן דהולך בלילה מפני סכנה הנ"ל. ואף שהם צריכין לילך בדרך אינן יכולין לילך מפני הסכנה: והשתא שיורדין גשמים שמתין הם ונחת הוא להם על שאינן הולכי בפעם בפעם הזאת. ולעולם שלא הי' צריך העולם למיטרא כלל באותו פעם. וכשבא לביתו אזי אמר כל העול' כולו בצער היינו בראותן שאין המטר יורד אזי צער הוא להם על שא"א להו לילך בדרך מפני הסכנה. וחנינא בנחת דהוא אפשר ליה לילך דכבר גזר עליה שלא יעברו ביישוב. וכל העולם עדיין לא ידעו מזה שגזר עליה ר"ח דבשעה הדא הוא דהוה את"ז וא"ש וק"ל (עולת אהרן):

רבא כי הוה מיפטר מיניה דר' יוסף הוה אזיל לאחוריה עד דהוו מנגפן כרעיה לדמא. א"ל ר"י יהא רעוא דהרום רישיה אכולא כרכא: וזל"ב

עיון יעקב

יוצא ושאלו לו מפני מה וכו': יהא רעוא דתרום רישך אכולא כרכא · כיון שעשה כולי האי משום כבוד תורה וכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות ונוצר תאנה יאכל פריה מדה כנגד מדה: משניטל הארון אבן היתה שם · פי' הרד"ק בד"ה ב' ל"ה פ' ג' בעת שבנה שלמה את הבית וידע שעתיד ליחרב בנה מקום לגנוז בו את הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות והאבן הזאת היה מכסה למקום ההוא עכ"ל: ר"א אומר ארון גלה לבבל · אפשר דר"א אזיל לשיטתו שס"ל בשבועות דף ט"ז דקדושה ראשונה קדשה לשעתו ולא קדשה לע"ל לכך לא הוצרכו לגנזו · ומאן דסבר קדשה לע"ל בעי גניזה

בבית אשר בנה שלמה דהיינו בבית המקדש אבל לא פרט באיזה מקום מן המקדש נגנז ולכך הביא פסוק זה דכתיב ויראו ראשי הבדים שהוא בית קדש הקדשים ויהיו שם עד היום הזה

הרי"ף

הכא שר' יוחנן היה עומד ורבי אלעזר הולך אחתו והחזיר פניו לנגד ר' יוחנן שהיה הולך לאחוריו עד שר' יוחנן שוב לא ראה לר' אלעזר אז הסך עצמו לאחוריו ואילו היה רואה רבי אלעזר שלא לראות לר' יוחנן בידו היה לחזור דרך אחוריו ולא היה רואהו אלא היה נוהג בו כבוד שכל זמן שהיה ר' יוחנן רואה לרבי אלעזר היה ר"א הולך לאחוריו עד שרבי יוחנן לא היה אפשר לראותו אז הסך עצמו לילך דרך כל הארץ: ארון במקומו נגנז שנאמר ויראו ראשי הבדים · ותימה למה לא הביא ראיה מדכתיב ביאשיהו תנו הארון בבית וגו' כמו שאמרו למעלה בברייתא ופרש"י תנו את הארון והלא שם היה נתון אלא שגנזוהו שם ואפשר דלא דריש תנו מלשון גניזה ואת"ל שהוא לשון גניזה התם קאמר תנו את הארון

ענף יוסף

מן בלשכת דיר העצים הוא נגנז · עיין מ"ש המהרש"א · אבל יש לומר שס"ל כמ"ד במקומו נגנז וכמ"ד יאשיהו גנזו · והוא שבלשכת דיר העצים בתחת לארץ היה פתחו של בית שבנה שלמה לגנוז שם הארון ושעשה מערה תחת הארץ ההולכת מדיר העצים עד תחת אבן שתיה שהיתה בקודש הקדשים שהוא המקום אשר היה כ"ג מקטיר עליו קטורת ביום הכפורים לפני ה' · והקדושה היתה בוקעת ועולה מבין שני הכרובים שהיו בבית התחתון שבנה שלמה אל מקום מצב אבן שתיה שבמקדש שני (שלטי הגבורים):

עץ יוסף

מן כל הדרה חדרה · ה' מתחלף בח' באותיות אחה"ע גם בצורתה קצת דומה כדאמרינן פרק הבונה לא יכתוב ההי"ן חיתי"ן כו' · ופי' חדרה הגנוז בחדרי חדרים · והנה חדרי חדרים הוא תואר על ק"ק · כלומר החדר הפנימי · מהשיכל אשר למלך חדרי"ו · ואחר שידענו שהארון היה גנוז בחדרי חדרים · נלמד מזה שלא זו שהס"ת לבד נגנז אלא גם הארון נגנז · ולכן לא דריש תיבת הדרה כפשוטה שהארון הוא הדרן של ישראל · משום דלפי פשוטו אין מזה משמעות על הארון רק על התורה לבד·והש"ס דילן רוצה לדרוש שגם הארון נגנז·לכן אמרו אל תקרי הדרך אלא חדרך שגם הארון שהיה גנוז בחדרי חדרים ג"כ נגנז · ועיין באיי הים:

המתורגמן. א) זינד נאם געווארדען דיא שוועלע

הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתו וידעו בייחוד ששם הארון נגנז (ש"מ). מאי הוה קא עביד. א"ר חלבו מתעסק בקרדומו היה. תנא דבי רבי ישמעאל שני כהנים בעלי מומין היו שהיו מתליעין בעצים ונשמטה קרדומו של אחד מהן ונפלה שם (ונצתה אור) [ויצתה אש] ואכלתו:

מה שם כתיב (מ"א ח) ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים וגו' מכאן שארון במקומו נגנז אמר ליה (רבא) [רבה] לעולא מאי משמע.(א"ל) דכתיב עד היום הזה. וכל היכא דכתיב עד היום הזה לעולם הוא והא כתיב (שופטים א) ואת היבוסי יושב ירושלם לא הורישו בני בנימין וישב היבוסי את בני בנימין בירושלם עד היום הזה ה"נ דלא גלו והא תניא ארבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנא' (ירמיה ט) על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עובר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא הכי הוו ותניא ר' יוסי אומר שבע שנים נתקיימה בא"י גפרית ומלח. וא"ר יוחנן מ"ט דרבי יוסי דאתיא ברית ברית כתיב הכא (דניאל ט) והגביר ברית לרבים שבוע אחד וכתיב התם (דברים כט) ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם (מה התם שבוע אחד אף הכא שבוע א') א"ל הכא כתיב שם התם לא כתיב שם. וכל היכא דכתיב שם לעולם הוא (והאמר רב יוסף מ"ד) [מיתיבי] (ד"ה א' ד) ומהם מן בני שמעון (אשר) הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי בראשם ויכו את שארית הפלטה (אשר) לעמלק וישבו שם עד היום הזה (הכי נמי דלא גלו והא אמר מר דגלו) [ו]כבר עלה סנחריב [מלך אשור] ובלבל את כל (האומות) [הארצות] שנאמר (ישעיה י) ואסיר גבולות עמים תיובתא:

מט שם ירב יהודה רמי כתיב (מ"א ח) ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים וכתיב (שם) ולא יראו החוצה הא כיצד (דוחקין ובולטין בפרוכת) נראין ואינן נראין תניא נמי הכי (ויאריכו הבדים) ג[ויראו ראשי הבדים] יכול לא יהו זזין ממקומן ת"ל (ויראו ראשי הבדים) [ויאריכו הבדים] (אי ויראו ראשי הבדים) יכול יהו מקרעין ויוצאין בפרוכת ת"ל ולא יראו החוצה (אי ולא יראו החוצה יכול לא יהו נוגעין ת"ל ויראו) הא כיצד דוחקין ובולטין

רש"י

שנסדרה שם: בייחוד. בבירור: מתליעין בעצים. דתנן כל עץ שיש בו תולעת פסול למזבח: בעלי מומין. שאינן ראוין לעבודה אחרת: נ"ב שנים. היו מחרבות ירושלים בגלות צדקיהו עד פקידת כורש שעלו לבנות הבית שהרי לסוף שבעים שנה (לכיבוש) [לגלות] יהויקים היתה הפקידה כמו ששנינו במגילה וי"ח שנה היה מכיבוש יהויקים עד חרבות ירושלים דאמר מר גלו לבבל בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט ופירושו גלות יכניה בשבעה(לגלות)לכיבוש יהויקים שהוא שמונה לנבוכדנאצר גלה צדקיהו וגלותו לחרבות ירושלים בי"ח לכיבוש יהויקים שהוא י"ט לנבוכדנאצר דאמר מר שנה ראשונה כיבש נינוה שניה עלה וכיבש יהויקים: עד בהמה. בהמה בגימטריא נ"ב הוו: והגביר ברית לרבים. בספר דניאל כתיב והכי מפרש ליה ר' יוחנן אותו ברית האמור בגפרית ומלח שנאמר בו על אשר עזבו את ברית ה' הגבירו (בו) האויב על ישראל שבוע א': לרבים. לשרים כמו וכל רבי מלך בבל: נראין ואין נראין. כדמפרש ואזיל בברייתא שהיו דוחקין ובולטין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה שבולטין מתחת חלוקה: ויוצאין בפרוכת. הפרוסה כנגד הפתח שבמחילת אמה טרקסין והפתח היה באמצע אמה

תוספות

בקדשי קדשים לא היה שום אדם נכנס שם גם מדהיה מתעסק בקרדומו משמע ליה דמקום עצים היה דהיינו לשכת עצים: והכתיב ואת היבוסי כו'. ק"ק השתא דהכי לא אסיק אדעתיה למימר הכא כתיב שם כו' אמאי לא תקשי ליה מקרא דכתיב באורייתא כאשר עשה לבני עשו גו' וישבו תחתם עד היום הזה וכבר עלה סנחריב ובלבל כל הארצות כו' כדפריך לקמן: [נ"ב שנה לא עבר איש כו'. מפורש בפרק חבית]: והגביר ברית לרבים שבוע אחד גו'. בקרא מסיים וחצי שבוע ופרש"י שם דטיטוס עשה ברית עם ישראל שבוע א' ואח"כ לא קיים בריתו עמהם כי בחצי שבוע השבית והפר הברית: [וכבר עלה סנחריב כו' מפורש פ"ק דסוטה]: יכול לא יהיו זזין ממקומן כו'. ר"ל אם לא היו זזין ממקומן לא היה אפשר שיגיע עד הפרוכת שכל הארון לא היה רק אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו והיה עומד באמצע כדאמרינן פרק המוכר פירות הארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח ורוח נמצא עשרה אמות ממערב למזרח עד הפרוכת וא"כ אם לא היו זזין הבדים ממקומן לא היה אפשר שהיו מגיעין עד הפרוכת שבמזרח ולהכי קאמר מדכתיב ויאריכו הבדים גו' על פני הדביר דהיינו ההיכל ע"כ שהיו הבדים זזין ממקומן להאריכן עד שיגיעו לפרוכת ודכתיב בהו לא יסורו ממנו היינו שלא להסירן לגמרי אבל כשהיו זזין ממקומן עדיין תקועין בטבעות היו והכי אמרינן בפ' בא לו מתפרקין ואין נשמטין ושפיר קאמר ויראו ראשי הבדים שהיו נראין מבחוץ כדמסיק

תורה אור / מסורת

א שבת דף קמה ע"ב פתיחתא דאיכ' רבתא: ב ילקוט תרומה רמז שסז: ג תוספתא פ"ב ע"ש מנחות דף כח ע"א ע"ש:

חדושי גאונים

למה ברכו דוקא בברכה זו. ונלע"ד ע"פ מ"ש בשבת פ"ב ז"ל אמר רבא דרחים רבנן הוי ליה בנין רבנן. דדחיל מרבנן איהו גופיה צורבא מרבנן הוה כו'. וכ' הגאון מהרש"א ז"ל אף דעושה מאהבה הוא עדיף מעושה מיראה מ"מ כיון דרחים רבנן בודאי בנ"ז צורבא מרבנן הוא דגדולה השנאה שבונאים ע"ה את הת"ח כמ"ש בפסחים כו' לכך דרחים רבנן זוכה להיות לו בנין רבנן עכ"ל: והנה איתא בנדרים פי"א ז"ל מ"מ אין מצוין ת"ח יוצאין מבניהם ת"ח על שאין מברכין בתורה תחילה כו'. ופי' הגאון מהרש"א ז"ל שמניחין לברך לפניהם כהן ע"ה כו' עכ"ל. והנה הא דאזיל רבא לאחוריה מיניה דרב יוסף זה הוא ממורא ת"ח: ובזה א"ש דלכך ברכו רב יוסף בברכה זו דוקא. לפי שהוא עשה דבר שהוא כדחיל מרבנן. ושכר דדחיל מרבנן הוא דאיהו גופיה הוה צורבא מרבנן. וכיון דהוא בל"ז הוה צורבא מרבנן. אזי שכרו קרובה להיות לו בנין רבנן (כמ"ש מהרש"א הנ"ל דכל היכא דאיהו גופיה בל"ז הוה צורבא מרבנן אזי ה"ל בנין רבנן). אלא דנתירא שמא ישא רבא מנית לע"ה לברך בתורה תחילה ואזי לא יזכה להיות ת"ח יוצא מבניו לכך ברכו יהא רעוא דתרום רישא אכולא כרכא דאזי בוודאי לא יברך ע"ה קודם לו. ואזי אפשר להיות לו בנין רבנן ודוק: והואיל ואתא לידן גמ' דנדרים הנ"ל אימא בה מילתא בטעמא לשבח. למה בשביל שאין ת"ח מברכים בתור' תחלה. לכך אין יוצאין מבניהם ת"ח דמאי מדה כנגד מדה הוא זה. ונלע"ד

הריטב"א

נ"ב שנה. פי' כי מן החורבן ועד תשלום ע' שנה דפקידה שהיתה בימי כורש נ"ב שנה כי מגלות יהויכין ועד גלות צדקיהו והחורבן היו י"ח שנה כדאמרינן גלו בשבע

הרי"ף

מלמד שנגנז במקומו: ותניא ר' יוסי אומר שבע שנים וכו'. הא דהולרך להביא ברייתא זו דר' יוסי ובברייתא ראשונה דר' יהודה סגי לאותובי ליה אפשר דאיכא למדחי' דלמא על ההרים הוא שלא היה איש עובר ונלתו ולא שמעו קול מקנה נ"ב שנים כמנין של בהמה אבל בירושלים ישבו בה עד עולם לזה הביא ברייתא דר' יוסי דאמר שבע שנים נתקיימה בארץ ישראל גפרית ומלח וירושלים היא ארץ ישראל הרי שלא נתקיימה לעולם: בהמה בגי' הכי הוה. וצריך לבקש מנין לר' יהודה לדרוש בגימטריא ולא הוי כפשוטו מעוף השמים ועד בהמה היינו בהמת השדה ונראה לדקדק בכתוב עד בהמה כיון שהזכיר הכתוב למעלה ולא שמעו קול מקנה דהיינו מקנה של בהמה היה לו לסמוך שם ולומר מבהמה עד עוף נדדו הלכו ומדכתיב עוף אצל מקנה וחזר לומר עד בהמה משמע שבא לומר עד זמן נ"ב שנה שהיא גימטי' של

עיון יעקב

כדין ס"ת שבלה שטעון גניזה: וכל היכא דכתיב עד היום הזה לעולם הוא. עיין ברש"י בסוטה דף מ"ו ע"ב גבי לוז שפרש"י כן וכאן קאי בתיובתא ע"ש בחידושינו שישבתי בטוב ע"ש. ומה שמקשה מהרש"א הא דלא מקשה מקרא דכתיב באורייתא בפרשת דברים וישבו תחתם עד היום הזה וכבר בלבל יש לומר דניחא ליה להקשות דברי קבלה אדברי קבלה

ענף יוסף

מט יכול לא יהיו זזין ממקומן כו'. עיין מ"ש המהרש"א. ולדבריו היו הבדין ערך י"ב אמות שעשרה אמות משך מן הארון עד הפרוכת ואמה וחצי כרוחב הארון שהרי היו נשארים תקועין בטבעות. אבל לי נראה שלא היו ארוכים כל כך אלא שנתארכו ע"י נס וז"ל המדרש תנחומא סוף סדר תרומה וכאן אמר הקב"ה למשה בדים שעשית לארון עתידים להאריך אחר תפ"ז שנה שנאמר ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש ע"כ. ובמדבר רבה פי"א אי' וז"ל הנה מטתו זה בהמ"ק כשם שהמטה אינה אלא לפרות ורביה כך כל מה שהיה בבית המקדש היה פרה ורבה שנאמר ויאריכו הבדים. ואומר והזהב זהב פרוים מה פרוים שהיה עושה פירות הרי שנתארך ע"פ נס. וכוונת הגמרא כך יכול לא יהיו זזין ממקומן שכשם שהיו תחובים בטבעות הארון בשעת הכנסת הארון לבית ק"ק כך היו במעמדם לעולם כו' אח"ז מצאתי מפורש כן בתוס' מנחות דף צ"ח ע"ב ד"ה דוחקין כו' וגמרתינו פליג על מה דאיתא בב"ר ריש פ"ח שלמה עשה ארון של עשר אמות כיון שהגיע לפתח בית המקדש היה הפתח של י' אמות והארון של עשר אמות ואין עשר אמות יכולין להכנס בתוך עשר אמות כו'. וכתב היפ"ת שהמדרש ס"ל שעשה ארון אחר להכניס בתוכו ארון שעשה משה ליותר תפארת ושמירה ואפשר שס"ל המדרש שהיו נקבים בארון של שלמה נגד הבדים ודו"ק (ועיין בילקוט תרומה רמז שס"ז):

ויוצאין בפרוכת ונראין (כמין שני) [כשני] דדי אשה שנא' (ש"ה א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין א"ר קטינא בשעה שהיו ישראל עולין לרגל (מגלין) [מגללין] להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורין זה בזה והיו אומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר עם נקבה [מתיב רב חסדא (במדבר ד) ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ואמר רב יהודה אמר רב בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם אמר רב נחמן משל לכלה כל זמן שהיא בבית אביה צנועה מבעלה כיון שבאתה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה מתיב רב חנא בר רב קטינא מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וכו' אמר ליה נתגרשה קא אמרת נתגרשה חזרה לחיבתה הראשונה במאי עסקינן אי נימא אבמקדש ראשון מי הואי פרוכת אלא במקדש שני מי הוו כרובים לעולם במקדש ראשון ומאי פרוכת פרוכת דבבי דאמר רבי זירא אמר רב בשלשה עשר פרוכת היו במקדש שבעה כנגד שבעה שערים שתים אחת לפתחו של היכל ואחת לפתחו של אולם שתים בדביר ושתים כנגדן בעליה רב אחא בר יעקב אמר לעולם במקדש שני וכרובים דצורתא הוו קיימי דכתיב (מלכים א ו) ואת כל קירות הבית מסב קלע (שם) כרובים ותמרות ופטורי ציצים וציפה זהב מישר על המחוקה וכתיב (שם ז) כמער איש ולויות מאי כמער איש ולויות אמר רבה בר רב שילא [שם ע"ב] כאיש המעורה בלויה שלו]:

נ גאמר ר"ל בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל מצאו כרובים המעורין זה בזה הוציאו אותן לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה עוסקין בדברים הללו מיד הזילום שנאמר (איכה א) כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה:

נא שם פיסקא ושתיה היתה נקראתוכו' תנא דשממנה הושתת העולם.(תנא)[תנן] כמ"ד

רש"י

טרקסין במקדש ראשון: הכרובים שהיו מעורין זה בזה. מדובקין ואחוזים ומחבקין זה את זה כזכר המחבק את הנקבה·מעורים לשון דיבוק כמו (עוקלין פ"ג מ"ח) אילן שנפשח ומעורה בקליפה ובמס' בילה (ז.) אם היו מעורות בגידין אסורות: [ולא יבאו לראות. הלוים שבמדבר אע"פ שהיו נושאין כלי הקודש בכתף לא היו רשאין ליכנס בשעת סילוק מסעות שהיו מפרקין את הארון והמזבח להסיעו ממקומו עד שהיו אהרן ובניו מכסין אותו בנרתיקין כמו שכתוב בפרשה וכסו אותו במכסה עור תחש ולקחו בגד תכלת וכסו וגו' כבלע לשון כיסוי: בבית אביה. באירוסיה אף ישראל במדבר עדיין לא היו נשין בשכינה: נתגרשה קאמרת. האי מעשה בבית שני הוה לאחר שנתגרשו וחזרו: לחיבתה ראשונה. לתחילת חיבתן שאין גסין זה בזה: במאי עסקינן. האי מגללין להן הפרוכת ומראין להן הכרובים: מי הוו כרובים. דקס"ד בכרובים שעשה שלמה אצל הארון מזה ומזה קאמר: דבבי. שכנגד הפתחים פתח אולם והיכל ובית קדשי הקדשים: שלש עשרה פרוכת היו במקדש שני. שבעה לשבעה שערי העזרה שתים בדביר במקום אמה טרקסין ושתים כנגדן לחוץ בין עליית ההיכל לעליית בית קדשי הקדשים וכי היכי דבמקדש שני היו פרוכת כנגד הפתחים ה"נ במקדש ראשון: כרובים דצורתא. מצויירין בכותל במיני סממנים או חקוקין בקירות העץ מלפנים מכותלי האבנים: מסב קלע. צורות רשתות וקליעות:כאיש המעורה בלויה שלו.הנדבק וחבוק באשתו בין זרועותיו]: הוציאום לשוק. (קלפוס) [קיפלוס] מן הכותל: מציון

מהרש"א

שהיו בולטין כו': [שנאמר צרור גו' בין שדי ילין כו'. בי"ן שד"י אותיות שכ"י בד"י וק"ל: הכרובין שהיו מעורין זה בזה כו'. בפרק המוכר פירות פליגי ר"י ור"א ח"א פניהם איש אל אחיו וח"א פניהם לבית ולמ"ד פניהם איש אל אחיו הא כתיב פניהם לבית כאן כשעושין רצונו של מקום כאן באין עושין רצונו של מקום ונראה דהך דהכא אתיא כוותיה ואין לחלק בין כרובים של משה ובין של שלמה כדמוכח התם ובשעה שהיו עושין רצונו של מקום היו מגלין להם לעולי רגל חבתם לפני המקום היינו כרובים של משה והא דאמרינן לקמן דגם בשלא היו עושין רצונו של מקום כשבאו עכומ"ז להיכל ראו הכרובין מעורין כו' כבר כתב בזה הריטב"א בשם הרא"ם דגם זה בנס היה לרעה לגלות ערותם]: במקדש ב' מי הוי כרובים כו'.ק"ק תקשי ליה אי במקדש שני הא אמרת נתגרשה חזרה לחבתה הראשונה ולמאי דמוקי לה בכרובים דצורתא ניחא דבהנהו לא נאמר ולא יבואו לראות כבלע גו' וק"ל: [וכתיב כמער איש כו'. האי בכרובים דצורתא כתיב דרישיה דקרא ויפתח על הלוחות גו' כרובים ואריות תמרות כמער איש גו']: שברכתן ברכה כו'.לכאורה יש לפרש ע"פ מ"ש [א] שניתנה הברכה לאברהם ולזרעו לברך אחרים אבל אין לזה מקום כאן ונראה לפרש ע"פ מ"ש אוי להם לעכומ"ז שלא יודעין מה אבדו שהרי ע' פרי החג כנגד ע' אומות והיינו שברכתן של ישראל בקרבנות ברכה ג"כ לאו"ה ובהיפך קללתן כו' יעסקו בדברים הללו שהם דבר ערוה וע"ז כענין שארז"ל [ב] גבי תפלאת ועי"ל ע"פ מ"ש לעיל שמה שהיו מעורין זה בזה הוא סימן ברכה וחבה לישראל ובהיפך בקללתן אם לא היו מעורין הוא סימן קללה ושנאה וע"ז אמרו בשעת החורבן שזה אינו שהרי גם בשעת החורבן וסי' קללה היו מעורין כדמפורש לעיל בשם הרא"ם וע"כ מיד הזילוה שנאמר כל מכבדיה שהוא סימן ברכה וקללה הזילוה שאינו כן כי ראו ערותה שהיו גם עתה מעורין ולפי' קמא כל מכבדיה שהקרבנו' מכפרין על עכומ"ז הזילוה כי ראו ערותה דהיינו שחשבו שהם דבר ערוה וע"ז וק"ל: [ושתיה היתה נקראת כו'. וכמדרשו שיש רמז בזה דכתיב

[א]מהרש"א ד"ה שברכתן. ע"פ מ"ש (סוכה דף נה ע"ב): [ב] שם בא"ד כענין שארז"ל (ע"ז דף מד ע"א):

יד יוסף

א לעיל דף כב ע"ב: ב כתובות דף קו ע"א: ג איכה רבתי פיסקא ט ושם פ"א סימן מ' יבמות דף טז ילקוט לפניה רמז תקכז: ד תוספתא פ"ב ועי' סרד"ק ד"ה ב לה פ"ג

חדושי גאונים

דהגה סגאון מהרש"א ז"ל פי' שם דאתיא ע"פ מ"ש בפ' בני העיר כל ת"ח שמברך לפניו כהן ע"ה אותו ת"ח חייב מיתה שנאמר למשנאי אהבו מות. אל תקרי למשנאי אלא למשניאי כו': ובזה א"ש דכיון דמניח לברך לפניו ע"ה. הוא משניא א"ע בעיני הבריות. וגורם לשני דשונאין אותו שלא יזכו לבני' רבנן. דמאן דרחים רבנן ה"ל בנין רבנן. ומכלל הן נשמע לאו. וכיון שהוא גורם לאחרים שלא יהיה להם בנים ת"ח לכך ענשו מדה כנגד מדה שגם לו לא יהיה זרע ת"ח וק"ל: ועי' בשבת שם ובנדרים שם מ"ש בעפש"י(עולת אהרן):

הריטב"א

כו' כדפרש"י ז"ל: מצאו כרובים המעורין זה בזה כו'. הקשה הרב בן מגא"ש ז"ל דהא בב"ב אמרינן שלא היו פניהם איש אל אחיו אלא כשהיו עושין רצונו של מקום ויש מתרצין דהתם בכרובים דמשה אבל הכא בכרובים דצורתא שבכותלים היו מעורין. ותימה דא"כ היכי אמרינן לעיל שהיו מראין להן כרובים דצורתא להראות חבתן לפני המקום. והנכון כמו שפי' הרא"מ ז"ל דהני בנס היו מעורין עכשיו אלא שעשה נס לרעה כדי לגלות ערותם ע"כ:

עיון יעקב

מש"כ אד"ם דיש לומר לשון תורה לחוד: ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר עם נקבה· אף דבשעת החורבן גם כן היו מעורין ואז בודאי לא היה חבה עיין במהרש"א ולי נראה דלכך מדקדק חבת זכר עם נקבה היינו שהזכר מחבק הנקבה כאיש שדרכו לתבוע את האשה מש"כ להיפך הוא דרך פריצות ועזות ובשעת החורבן שנסתלק החבה מאת ה' לכנסת ישראל שדומין לנקבה היה הנקבה חובקת לזכר כמו זכר שממאס באשתו והיא חובקתו שהוא פריצות ותוספת יתירה לזה אמרו א"ה ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה לפי שהשכינה שורה אצלם ולכך בלעם שראה שא"א לקלל את ישראל יען לבלק בזנות ומה"ט אמרינן בסוטה דף ל"ז ארור וכו' כל הפ' לא נאמר אלא בנואף ונואפת לכך אמרו עוסקים בדברים הללו וזה מדוקדק בפסוק כי ראו ערותה לשון נקבה: חזרה לחיבתה הראשונה· דהיינו מ' שנה כמו

הרי"ף

בהמה נדדו הלכו ועוד דקדק דהיל"ל מעוף השמים עד בהמה ומדכתיב ועד בהמה הוא לרמז עד שיעור השנים שעולה בהמה בגי' נ"ב שנה:

ענף יוסף

נא ושתיה היתה נקראת כו'· והנה נקודה אמצעית הלזו שממנה הושתת העולם שהוא מקום אשר תחת כנפי הכרובים בקדש הקדשים הוא הוא אשר אמר עליה יעקב אבינו ע"ה מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים· כי כל החיות של בנין הבית· בשעה שהוחזקו בכשרות והיה ברכתן ברכה כו' ולזה

עץ יוסף

נ שברכתן ברכה כו'· כדכתיב אורריך ארור ומברכיך ברוך וחשיבותן גדול כל כך (תוס' ישנים): עוסקים בדברים הללו· ואע"ג דהיה מפורסם שישראל עבדו כוכבים ומזלות בעת ההיא· מ"מ ידעו שהכרובים עשו מתחילה בשעת שחקו· ועיין מ"ש בפתיחתא דאיכה רבתי סי' ט' בענף יוסף:

כמ"ד עולם מציון נברא דתניא ר"א אומר עולם מאמצעיתו נברא שנא' (איוב לח) בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו ר' יהושע אומר מצדדין נברא שנא' (שם לז) כי לשלג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עוזו. רבי יצחק אמר אבן ירה הקב"ה בים וממנה הושתת העולם שנא' (שם לח) על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה [א]וחכ"א מציון נברא שנאמר (תהלים נ) מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבואו. ואומר (שם) מציון מכלל יופי אלהים הופיע. ממנו מוכלל יופיו של עולם. תניא רבי אליעזר [הגדול] אומר תולדות השמים משמים נבראו תולדות הארץ מהארץ נבראו שנאמר (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וחכ"א אלו ואלו מציון נבראו שנאמר מציון מכלל יופי ממנו מוכלל יופיו של עולם :

נב א"ל ההוא מינאה לר' חנינא [דף נז ע"א] השתא ברי טמאין אתון דכתיב (איכה א) טומאתה בשוליה אמר ליה תא חזי מאי כתיב בהו (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאותם אפילו בזמן שהם טמאים שכינה עמהם :

שני שעירים פרק ששי

דף סו ע"א מסרו למי שהיה מוליכו הכל כשרים להוליכו אלא שעשו הכהנים [גדולים] קבע ולא היו מניחין את ישראל להוליכו. אמר ר' יוסי מעשה והוליכו ערסלא וישראל היה. וכבש עשו לו מפני הבבליים שהיו מתלשין בשערו ואומרים לו טול וצא טול וצא :

נג שם ע"ב בשאלה אשה חכמה את ר"א וכי מאחר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה אמר לה אין חכמה לאשה אלא בפלך שנא' (שמות לה) וכל אשה חכמת

רש"י

מציון נברא. ציון נבראת תחלה וסביביה נדבקו הרגבים עד סוף העולם מכל צד : בצקת עפר למוצק. מוצק אחד היה לו ומשם נדבקו הרגבים כל סביביו : מן הצדדין נברא. ד' מוצקות היו לו ונמתח והלך מכל צד עד שנדבק באמצעיתו : כי לשלג יאמר הוא ארץ. תעשה ארץ ומהיכן גשם מטר וגשם מטרות מד' צדדין הורידו (לו גשמים) [והגשימו] להעשות ארץ : מציון מכלל יופי. בתריה כתיב : תולדות השמים. מאורות וכוכבים : ה"ג תולדות השמים משמים נבראו ותולדות הארץ מהארץ נבראו : השתא ברי. ודאי טמאים אתון ואין שכינה שורה ביניכם בטומאה :

אלא שעשו הכהנים קבע. שהרגילו לעשות את הכהנים קבע להיות מוליכים אותו ולא היו ב"ד של כהנים מניחין את ישראל להוליכו : ערסלא. שם האיש : וכבש. כמין מעלה : עשו לו. שהוא גבוה ויוצא דרך אותו הכבש חוץ לעזרה וחוץ לעיר כדי שלא יוכלו הבבליים ליגע במשלח לפי שהיו רגילים לתלשו בשערו ואומרים לו טול מהר ולא מכאן ואל תשהה עונותינו אצלנו עוד: שמעשה העגל שוין. עבודותיו שוין לאיסור מפני מה אין מיתתן שוה שהיו בו ג' מיתות. מיתת סייף שימו איש חרבו על ירכו. מיתת מגפה ויגוף ה' את העם. מיתת הדרוקן דכתיב ויזר על פני המים וישק את בני ישראל ואמרינן במסכת ע"ז (דף מד) לא נתכוין משה אלא לבודקן כסוטות

מהרש"א

והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים גו']: מאמצעיתו נברא כו'. בפרק אין דורשין פליגי ב"ש וב"ה וחכמים בשמים וארץ איזה נברא תחלה ושם מפורש אבל הכא לא פליגי אלא בארץ לחוד מאיזה מקום התחיל בריאותה ולפום רהיטא דאמר תנא כמ"ד מציון נברא היינו כחכמים דס"ל הכי דפליגי אדרבי אליעזר דאמר מאמצעיתו נברא וא"כ ציון לאו אמצעיתו של עולם אבל בכמה מקומות מוכח דציון ובתוכו אבן שתיה הוא אמצעיתו של עולם ועוד דדוחק לומר הא דאמר פ"ב כל מידי מאמצעיתו מתגר לא אתי כחכמים אלא כר"א ואין סברא לחלק בין בריאת תולדות ארץ ובין בריאת כל דבר אחר וי"ל דחכמים לא פליגי אדר"א בהא דמאמצעיתו נברא אלא שבאו לפרש דהיינו אמצעיתו אבן שתיה שבציון ובצקת עפר למוצק גו' דאייתי ר"א היינו אבן שתיה וק"ל: מציון מכלל יופי כו'. רישא דענינא אל ה' דבר ויקרא ארץ דהיינו לבראה בדבור היה מכלל יופי מציון : וחכ"א אלו ואלו מציון נבראו כו'. פירשו בתוס' פי' אמצעיתן והצדדין מציון נבראו עכ"ל ולכאורה הוא קשה דהיאך הוזכר בהך ברייתא אמצע וצדדין אלא דאיכא לפרושי דהא אר"א הגדול קאי ובין תולדות שמים ובין תולדות ארץ מציון נבראו וי"ל דלא ניחא להו למימר דתולדות שמים מציון נבראו ולהכי קאמרי דהני חכמים היינו חכמים דלעיל וקאי אדר"א ור"י דפליגי אי מאמצעית נברא אי מצדדין נברא וקאמרי איכהו דאלו ואלו מציון נבראו וק"ק לפי מ"ש לעיל דמציון היינו מציעותיה ודו"ק: השתא ברי טמאים כו'. ר"ל גם כי טהורים הייתם השתא בגלות נעשיתם ברי טמאים דכתיב טומאתה בשוליה ופורש עצמו מכם כפורש מן טמאה נדה וא"ל מה כתיב בהו השוכן אתם וגו' שאינו פורש לגמרי אלא כפורש מאשתו נדה דדר עמה בבית אחד כן הקב"ה שוכן אתנו גם עתה בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה : אלא בפלך וכה"א וכל אשה חכמת לב גו' ובקרא דבתריה מפורש בחכמה טוו את העזים דהיינו חכמה ואומנות יתירה שהיו טווין מעל העזים כדאמרינן פרק כלל גדול :

יד יוסף

ז

א ילקוט איוב רמז תתקכ"ד איתא רב יהודה אומר מציון כו': ב תוספתא פ"ג

אהבת איתן

ר"א אומר עולם מאמצעיתו נברא כו'. ר' יהושע אומר עולם מן הצדדין נברא כו' וחכ"א מציון נברא. עי' במהרש"א דנרא' מדבריו דטעמייהו דחכמים הוא משום דאמר לקמן (דף סט) דכל מילי מתגר מאמצעיתו וציון באמצע של עולם היא. אמנם טעם זה לא יתכן דהתם איירי באמצע ממש של דבר הנברא דומיא דטבור של אדם שהוא באמצעו ממש וא"כ לא דמי ציון שאינה באמצע של עולם בכללו רק באמצע חלק הישוב של עולם לבד מחלק של עולם שהוא חרב ומדבר בלא ישוב וכמו שמבואר מדברי הזוהר בס' תרומה דף קנז ובפ' תצוה דף קפד עיי"ש. אלא נראה דטעמא דחכמי' שאמרו דמציון נברא אינו משום הך דלקמן אלא משום שציון חביב טפי לפני המקום. וכה"ג כתב מהרש"א גופיה בפ"ק דתענית (דף י) אהא דתניא הפס א"י נבראת תחילה וכל העולם כלו נברא

גאון יעקב

שאלה אשה חכמה את ר"א. וכי מאחר שמעשי העגל שוין כו' אין מיתתן שוה כו' אין חכמה לאשה אלא בפלך כו' וכן הוא אומר וכל אשה חכמת לב כו'. עין הרואה יתפלא בזה המאמר. א). מה לו להש"ס לספר כי אשה זו חכמה היתה. איזה תועלת יצא לנו בענין זו השאלה אם האשה חכמה. או שוטה. ב). על ר"א תמיהה. כי דחה אותה והיא שאלה שאלת תורה ובשבת ד' ל' אסיקנא דבדברי תורה ענה כסיל באולתו. ג). הגם

הכותב

מציון נברא כו' עיין פי' רש"י כוון הרב להרים מכשול מלב התלמיד שלא ישתבש בפנת חדוש העולם בהבנת מציון נברא˙ והוסיף הרב ואמר ציון נבראת תחלה וכו'. ע"כ:

הרי"ף

השתא ברי טמאין אתון. יש לדקדק מה שאמר השתא ברי וי"ל שאע"פ שטומאתן של ישראל היא כטומאת הנדה שיש לה טהרה במקוה כך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ולא כטומאת מת וכן דרשו חז"ל על פסוק כטומאת הנדה היתה דרכם לפני וא"כ סופן של ישראל ליטהר מ"מ השתא ברי טמאין אתון לפי שעה אין ספק שטמאין אתם ואין השכינה שורה עכשיו עליכם א"ל מ"מ כתיב השוכן אתם בתוך טומאותם אפי' בזמן שהם טמאים שכינה עמהם והיא דרשה אחרת בפסוק כטומאת הנדה מת בבית אין כהן נכנס שם נדה בבית כהן נכנס שם כך שכינה שורה על ישראל אע"פ שהם טמאים בדכתיב השוכן אתם בתוך טומאתם :

עיון יעקב

במדבר וא"כ נעשה גם כנ"ל : דתניא ר"א אומר מאמצעיתו נברא. עיין ביפ"ת פרשת בראשית דף י' וי"א מ"ש בזה ול"נ דעיקר פלוגתא זו לאשמעינן דרך ארץ כשירצה אדם לבנות לדעת ר"א יתחיל לבנות מאמצעית ולר' יהושע יתחיל לבנות מצדדים ולר' יצחק יתן אבן תחלה ליסוד ולדעת חכמים יתחיל ממקום היופי שבבנין : השתא ברי טמאין אתון. כלומר כיון שבודאי כבר נטמאתם מותר להוסיף טומאה על טומאתכם להוסיף חטא על פשע. וע"ז השיב דאין להוסיף עוד טומאה יותר שהרי בתוך טומאה זאת השכינה שוכן עמנו כדכתיב השוכן אתם בתוך טומאתם ואילו יוסיף הטומאה יסתלק השכינה מהם וק"ל :
שאלה אשה חכמה את ר"א. דקדק לומר אשה חכמה כלומר אע"ג דכתיב אל תען

ענף יוסף

כל העוה"ז וכל הברכות והשפעות הטוב והמטיב לכל הכל יורד תחלה לשם. ומשם מתחלק לכל יושב הארץ. כי שם נקרא לב הארץ בסוד הפתוב דברו על לב ירושלים. וכמו שבאדם כל הכח מן המאכלים בא תחילה אל הלב שהוא מלך בכל האברים שבגוף. והלב לוקח לעצמו הזך והנקי. ואח"כ שולח מאתו כח לכל האברים דרך מעביר הוורידין כנודע בספרי החכמה. כן כל השפעות החיות היורד מן השמים לארץ יורד תחלה אל נקודה אמצעית הלזו הנקראת לב הארץ. ומשם יתחלק השפע לכל האברים. ועל כן נקרא שער השמים כי שם הוא שער הראשון לקבלת ההשפעה הבאה משמים. ושם נקרא נשקי ארעא ורקיע אהדדי כי תחלה עולים דרך שם כל התפלות ותחנונים ושבחי השי"ת ויחודי שמותיו יתברך מתתא לעילא ועל ידי זה מתעורר כנגדו לעילא לעילא להיות יורד כל שפע טוב וברכה ורחמים וחיים ממקור מחיה לנוה אפריון למכון בית אלהינו (במ"ח):

לב בידיה טוו. איתמר רב ולוי חד אמר זיבח וקיטר בסייף גפף[א] ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן[ג] וחד אמר עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במיתה בלא עדים (והתראה) [ולא התראה] בהדרוקן. אמר רב יהודה (אמר שמואל) שבטו של לוי לא עבד ע"ז שנאמר (שם לב) ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. יתיב רבינא וקאמר לה להא שמעתא (קמיה) איתיביה בני רב פפא בר אבא לרבינא (דברים לג) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו אמר להו אביו אבי אמו מישראל. אמו אמו מישראל. אחיו אחיו מאמו מישראל. [ב]בניו בני בתו מישראל:

ממזר

נד שם [שאלו את רבי אליעזר חלה מהו שירכיבהו על כתפו אמר להם יכול הוא להרכיב אני ואתם חלה משלחו מהו שישלחנו ביד אחר אמר להם אהא בשלום אני ואתם דחפו ולא מת מהו שירד אחריו וימיתנו אמר להם (שופטים ה) כן יאבדו כל אויביך ה' וחכמים אומרים חלה מרכיבו על כתיפו חלה משלחו ישלחנו ביד אחר דחפו ולא מת ירד אחריו וימיתנו]. שאלו את ר' אליעזר פלוני מהו לעולם הבא אמר להם לא שאלתוני אלא על פלוני. מהו להציל כשבה מן הארי אמר להם לא שאלתוני אלא על כשבה. מהו להציל רועה מן הארי אמר להם לא שאלתוני אלא על הרועה. (שאלו את רבי אליעזר פלוני מהו לעולם הבא

רש"י

בלבות בטן: זיבח וקיטר · הן עבודות שחייבין לע"ז מיתה כדתנן בד' מיתות שהן בסקילה וכאן בסייף שעדיין לא נתפרשו להם ד' מיתות ב"ד ונדונו במיתת ב"ד כמיתת בני נח שכל מיתתן בסייף כדאמרינן בסנהדרין: גפף ונשק · אין בהם מיתת ב"ד כדתנן בד' מיתות אלא בידי שמים נדונו במגפה: כל בני לוי · כולם בכלל זה: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · במעשה העגל נעשו אכזרים עליהם לנקום נקמתו של מקום אלמא עבדו אביו ואמו אחיו ובניו עכומ"ז: [יכול להרכיב אני ואתם · בריא וחזק היה השעיר להרכיב אותי ואתכם עליו לקמן אמרינן שלא היה חפץ להשיב על שאילתם מה שלא שמע מפי רבו: אהא בשלום אני ואתם · כלומר מה לכם לשאול על זאת לא אני ולא אתם נזקק לשילוחו: דחפו · לצוק ולא מת מהו שיהא צריך לירד אחריו וימיתנו]: פלוני מהו לעולם הבא · על אדם אחד שאלוהו מה מעשיו בעיניך ויש פותרין על שלמה בן דוד שאלוהו: אלא על פלוני · שמא על אבשלום שאלתוני: אלא על הרועה · אם מותר להצילו מפי הארי:

תוספות

פלוני מהו לעולם הבא · פר"ח אבשלום שבא על פילגשי אביו מהו לעולם הבא מי סבירא לן הא דאמר רב נשים בכתובה וקידושין פילגשים בלא כתובה ובלא קידושין הכי אמרינן בסנהדרין פרק כ"ג (דף כ"א·) או לא וי"מ שאלוהו על שלמה מי סבירא לן כר' יונתן דאמר כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה שנאמר ולא היה לבבו שלם כו' כלבב דוד אביו הוא דלא היה מיחטא נמי לא היה חטא הכי אמר בפרק במה בהמה יוצאה (דף נ"ו:) ובתוספתא פ"ג דיבמות: מהו להציל כשבה מיד הארי· פירוש היא בת שבע מיד דוד מי ס"ל הא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וכשבה קרי ליה כדכתיב ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה:

מהרש"א

זיבח וקיטר בסייף כו' · פירש רש"י שהן בסקילה וכאן בסייף שעדיין לא נתפרשו להן ד' מיתות ונדונו במיתת בני נח שכל מיתתן בסייף וכו' ע"ש וכן יש לפרש למ"ד עדים והתראה בסייף ולא בסקילה מה"ט והוא דחוק כיון דהיה זה אחר מתן תורה ולא היו בני נח גם אם לא נתפרשו לו ד' מיתות הי' לו לשאול באיזה מית' ידונו כמו ששאל גבי מקושש דכתי' ויניחוהו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל בחומש פרש"י בע"א עדים והתראה בסייף כמשפט עיר הנדחת שהן מרובין כו' ע"ש: האומר לאביו גו'. יש לדקדק דאגופיה דקרא תקשי ליה דכתי' ויאספו אליו כל בני לוי וי"ל דאי לאו הא דרב יהודה היה אפשר לומר כשאמר משה מי לה' אלי נאספו אליו מתוך לוים גם החוטאים או שנתחרטו או שעשו עצמם כאילו לא פעלו און וכשהכירו בהן הרגו אותן אבל אדרב יהודה שאמר כל שבט לוי לא עבד עכומ"ז פריך שפיר וק"ק אדפריך מקרא דוזאת הברכה אמאי לא פריך מקרא דפרשת כי תשא והרגו איש אחיו גו' מלאו ידיכם גו' איש בבנו ובאחיו גו': [פלוני מהו לעוה"ב כו' · כל זה מפורש בתוס' ובערוך בערך פלן ע"ש]: שאלו את ר"א כו' א"ל יכול הוא להרכיב כו' חלה כו' דחפו כו' · לפי פירוש רש"י לא השיב להם כלום והוא קשה שהיה יודע להשיב ולא היה משיבן כלל מפני שלא שמע מרבו גם וחכמים אומרים חלה כו' משמע דפליגי עליה דר"א גם למה לא הוה זה הפלגת דברים דלא היה לו לומר אלא שלא שמע מרבו ונראה לפרש דהשיב להן ברמז וה"ק לא שהפליגן בדברים דודאי השיב להן ברמז אלא שלא היה רוצה לומר בפירוש כיון שלא שמע מרבו והכי פירושו יכול הוא השליח אתם ואני להרכיבו דאנו בריאים והחי נושא את עצמו אבל השעיר שהוא חולה אסור לנושאו ביוה"כ כדבעי למימר לעיל ואחלה משלחו כו' השיב להם אהא בשלום אני ואתם שהכהנים

הריטב"א

פלוני מהו לעולם הבא. פרש"י כו' וי"מ על שלמה מי ס"ל כמ"ד בפרק במה אשה יוצאה כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה וא"ל לא שאלתוני אלא על אבשלום. וכן פר"ח ז"ל כי על אבשלום שבא על פילגשי אביו שאלוהו. מי ס"ל הא דאמר רב פילגשים בלא חופה וקידושין וליכא אלא איסור הבא על מפותת אביו או אם היא בקדושין ואיכא משום אשת אב ואשת איש ואמר להם כו': מהו להציל הרועה מיד הארי פי' להציל אוריה מיד דוד מי סבירא לן חולקין כבוד לתלמיד דהיינו יואב במקום הרב שהוא דוד ומפני שאמר ואדוני יואב איני מורד במלכות וניתן להצילו או דילמא אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ומורד במלכות היה וכדין הרגו אמר להם לא שאלתוני פעם אחרת אלא על הכשבה אמרו ליה ואת הכשבה מהו להציל פי' להציל לבת שבע מיד דוד מי ס"ל הא דאמר רבי יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וכן הוא בריש תוספתא דיבמות וכן פירש בעל הערוך ז"ל:

עיון יעקב

כסיל כאולתו וכפרש"י במשלי שם ולא ס"ל כמו שתירץ הש"ס בשבת דף ל' מ"מ אשה זו שהיתה חכמה ראויה להשיב לה לכך השיב לה ר"א אין חכמה לאשה אלא בפלך וא"כ לענין שאר דברים מיקרי כסילות ואין להשיבה: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · עיין במהרש"א הא דלא הקשה מפסוק בפרשת כי תשא מלאו ידיכם באחיו ובבנו ול"נ דלק"מ דה"א דמיעוט משבט לוי חטאו אבל בפסוק דוזאת הברכה דכתיב וללוי אמר משמע דאמר כן לכל השבט וק"ל: פלוני מהו לעוה"ב · כל אלו השאלות ותשובות מה שאפשר לפרש לפי פשוטו אפרש דהא דשאלו פלוני מהו לעוה"ב השאלה היה על שלמה ומשום כבודו וכבוד אביו לא רצה לפרשו בהדיא וכדאיתא בסנהדרין דף ק"ד ע"ש · ואף דלכאורה אין זה שאלה כלל מדלא קחשיב זה בריש פרק חלק גבי אלו מלכים שאין להם חלק לעוה"ב · אך י"ל דתני ושייר וליכא להקשות מאי שייר דהאי שייר י"ל דשייר אחז ואמון כדאיתא שם בחלק לכך השיב להם לא שאלתוני אלא על פלוני מכלל דאיך אין ספק לך שיש להם חלק לעולם הבא וא"כ ליכא שיור עוד וק"ל: מהו להציל כשבה מיד הארי · השאלה היה אי מותר היה להציל את בת שבע מיד דוד דהוי כרודף אחר הערוה דמצילין בנפשו או נימא דגט כריתות כתב אוריה ואין להצילה בנפשו והשיב לא שאלתוני אלא על הכשבה כיון שאמר נתן הנביא על העשיר שנטל הכשבה משמע כי בן מות הוא על זה נסתפק לך אם יש להציל בנפשו או לא אבל בת שבע עצמה ודאי מותר להצילה בנפשו משום פגמה כשאר עריות: מהו להציל הרועה · דהיינו אוריה מיד דוד דהיה כרודף אחר נפשו להרגו דניתן להציל בנפשו או דהיה מורד במלכות והשיב לא שאלתוני אלא על הרועה דהיינו שהוא בחזקת רשע כי הרועים לא מעלין ולא מורידין כדאיתא בח"מ סי' תכ"ה על זה נסתפק לך אבל אוריה שלא היה

הרי"ף

איתיביה בני רב פפא לרבינא האומר וכו' · ותימא דלרמי קראי אהדדי כתיב הכא מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי וכתיב האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואמאי אותביה לרבינא ואפשר דקרא איכא למימר מי לה' שחזר בתשובה מחטא שעשה ויאספו אליו כל בני לוי ולעולם שחטאו בעגל מבני לוי ועליהם הוא אומר האומר לאביו וגו' · ועוד אפשר לומר ויאספו אליו שמבני ישראל לא בא גם אחד אליו והבאים כולם היו מבני לוי ואותם שחטאו לא באו ולכך הקשה לרבינא שדרש שכל שבט לוי לא חטאו בעגל ודייק קרא כפשטיה

ענף יוסף

נג עדים והתראה בסייף · ועיין מ"ש בזה בספר מיני תרגימא סדר כי תשא בארוכה:

יד יוסף

א עיין בתנחומא סדר כי תשא סימן כ"ו פסיקתא רבתי:
ב עיין יבמות סב ע"ב:
ג תוספתא יבמו' פ"ג:

אהבת איתן

לבסוף ופי' בח"א הטעם דא"י חביבה מכל הארצות והכא נמי י"ל דמה"ט ציון נבראת תחילה וכ"מ בספרי ר"פ עקב כל מי שהוא חביב קודם וכו' ביהמ"ק לפי שהיה חביב מכל נברא לפני כל שנא' כסא כבוד מרום מראשון מקו' מקדשנו א"י שחביבה מכל נבראת קודם וכו' · וטעמא דר' יהושע דאמר עולם מן הצדדין נברא בארתי בדרשות לפרקי אבות בעז"ה שיש בצדדין הוראה שהוא ברא העולם ואין שני שיטלים רוח צפון שהוא פרוצה נגמר. ולר"א דאמר עולם מאמצעותו נברא היינו מאמצעו כלו בכללו הישוב עם סתרב והוא מקום הג"ע כמ"ש בספר עה"ח שער ציור העולמות ובס' זוהר הרקיע ע"ט ע"א · והיינו דאיכא בין ר"א לחכמים דאע"ג דציון נמי באמצע העולם מיהו אינו באמצעותו ממש כדר' אלעזר·ועפ"ז נסתלק מה שהקשה בס' ברית שלום פרשה תצא דלחכמים דפליגי עלי' דר"א ציון לא הוי אמצעותו של עול' ובסנהדרין (דף לו) פרש"י דבית המקדש באמצעו של עולםהוא· ולפי מ"ש לק"מ דקושטא דגם לחכמי' הוא באמצע הישוב: אמר ר"י שבטו של לוי לא עבד עכו"ם שנא' ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ופרש"י כל בני לוי כלן בכלל זה · ולכאורה מילתא דלא

גאון יעקב

כי ויאשבה ר"א את זאת האשה לשוטה כנאמר לה מפיו אין חכמה לאשה כו' מה לו להביא ראיה ממקרא מפורש באמרו · וכן הכתוב

ממזר מהו לירש · את אביו אמר להם מאי ליבם אשת אחיו שאלתם אותי: מהו לסוד את ביתו · בזמן הזה מי אסור מפני צער חורבן הבית אמר להם לא שאלתוני אלא מהו לסוד את קברו: לא שהפליגן · והפריסן לדברים אחרים כאדם המתכוין לדחות כשאינו יודע להשיב אלא יודע היה אבל לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו: [ומתוך ששונאין · בני ארץ ישראל את הבבליים היו קורין כל קלי הראש ועושי דבר שלא כהוגן על שמם: תנוח דעתך · משפחתו היתה מבבל והיה קשה לו הדבר: מה שהי צפירא דין וחובי דרא סגיאין · מה מתעכב שעיר זה כאן ועונות הדור מרובין וקן עליו: מתני' מיקירי ירושלים · מחשובי ירושלים: עד סוכה הראשונה · סוכות עשו לו בדרך ובני אדם הולכין לגור שם לפני יום הכפורים שמלוין אותו מסוכה לסוכה: תשעים ריס · היו מירושלים ועד צוק הר גבוה וזקוף כדאמרי' בבבא מציעא (דף ל"ג:) עלתה לראשי צוקין ונפלה: שבעה ומחצה ריס לכל מיל · הרי לתשעים ריס שנים עשר מיל והם י"א מסעות מירושלים לסוכה הראשונה מסע אחד ומסוכה לסוכה עד י' סוכות ט' מסעות הרי י' מסעות ומסוכה אחרונה לצוק מסע אחד הרי לכל מסע ומסע מיל חוץ מאחד מהן שיש בו ב' מילין היינו דקתני ומלוין אותו מסוכה לסוכה שהמיל הוא תחום שבת חוץ מאחרון שהוא רחוק ב' מילין ומלויהו מיל ועומד מרחוק ורואה את מעשיו והחשבון הזה אינו שוה לחשבון שיסד רבי אלעזר קליר [בפרשת שקלים בסילוק המתחיל אז ראית] ובשלשים קנים הוא קצב הרים אותו חשבון אינו עולה לאלפים אמה המיל אבל בברייתא דהאזינו בספרי מצינו שם מידת חלוקת ארץ ישראל לעתיד לבא רוחב גבול כל שבט ושבט שבעים וחמשה מיל וגם רבי אלעזר קליר יסד כן (בפיוט ארחץ בנקיון כפות) [ליום שני של סוכות בסילוק המתחיל כי אקח מועד] ברוחב ע"ה מיל תרילותיה והם כ"ה אלף קנים שבספר יחזקאל (מ"ה) שנא' ומן המדה הזאת תמוד וגו' וכל קנה ו' אמות הרי ק"נ אלף אמה תן לכל אלפים אמה מיל הרי ע"ה מיל: הרי מים והרי מזון · בגמרא מפרש אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו: שאינו מגיע עמו לצוק · כמו שפירשתי לפי שהוא רחוק ב' מילין: חולק לשון של זהורית · בגמ' מפרש טעמא: בא ויושב לו · חוזר עד סוכה האחרונה אע"פ שהיוצא חוץ לתחום אפילו ברשות אין לו אלא אלפים אמה ממקום שיצא לשם ברשות לזה התירו לפי שהוא מעונה וחלש ועוד שירא לעמוד יחידי במדבר משתחשך: מאימתי מטמא בגדים · דכתיב והמשלח את השעיר

מי סבירא ליה הא דאמר רב יהודה אמר רב נשים בכתובה וקידושין ופלגשים בלא כתובה וקידושין או לא א"ל לא שאלתוני אלא על פלוני. ופלוני מהו לעה"ב מי ס"ל הא דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה או לא. א"ל לא שאלתוני אלא על פלוני. מהו להציל כשבה מן הארי מי ס"ל הא דאמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמות בית דוד גט כריתות כותב לאשתו או לא. אמר להם לא שאלתוני אלא על הכשבה. מהו להציל רועה מיד ארי מי ס"ל דחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ולאו מורד במלכות הוא או לא א"ל לא שאלתוני אלא על הרועה) ממזר מהו לירש אמר להם מהו ליבם. אמהו לסוד את ביתו א"ל מהו לסוד את קברו. בלא מפני שהפליגם בדברי' אלא שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו: [וכבש עשו לו כו'. גאמר רבה בר בר חנה לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו ומתוך ששונאים את הבבליים היו קורין אותן על שמן דתניא רבי יהודה אומר לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו אמר לו רבי יוסי התנוח דעתך שהנחת את דעתי: טול וצא: תנא מה שהי צפירא דין וחובי דרא סגיאין:

מתני' מיקירי ירושלים היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה עשר סוכו' מירושלי' ועד צוק [דף סז ע"א] תשעים ריס שבעה ומחצה לכל מיל על כל סוכה וסוכה אומרין לו הרי מזון והרי מים ומלוין אותו מסוכה לסוכה חוץ מאחרון שבהן שאינו מגיע עמו לצוק אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו מה היה עושה חולק לשון של זהורית חציו קשור בסלע וחציו קשור בין שני קרניו ודחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים בא וישב לו תחת סוכה אחרונה עד שתחשך ומאימתי מטמא בגדים משיצא חוץ לחומת ירושלים ר' שמעון אומר

מהו להציל רועה מיד הארי. כלומר אוריה מיד דוד ואיידי דקרי לאשתו כשבה קרי לאוריה רועה:

מהרש"א

יוכלו לעשות שליח איש עתי אחר במקומו דהיינו אני ואתם אבל הוא אינו רשאי לעשות שליח אחר ולפי זה ל"ג בשלוה בה' אלא בשלוח בח' והא דדחפו ולא מת השיב כן יאבדו גו' דודאי יאבד במיתת עצמו כמ"ש לקמן לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים כו' וא"ל שירד אחריו להמיתו והא פליגי שפיר חכמים בכל ג' תשובותיו שהיו ברמז שלא כדבריהם · וע"פ המדרשים י"ל שאמרו כי השעיר הוא כחו של עשו שנוטל הקב"ה עונות בית ישראל ונותנן על עשו הרשע דאין שעיר אלא עשו שנאמר עשו אחי איש שעיר ולזה אמר הלה מהו שירכיבהו כו' והשיב יכול הוא להרכיב כלומר שהשעיר כחו של עשו הוא בודאי יכול הוא להרכיב אני ואתם דהיינו כל עונותינו אבל המשלח אם ירכיבהו וישאהו על כתפו הוא אינו יכול לישא כל עונות בית ישראל גם עונות עשו אשר השעיר נושא עליו ועוד שאלו הלה משלחו מהו שישלחנו ביד אחר והשיב ע"פ המדרש והביאו החזקוני איש עתי מזומן למות באותה שנה שהיה ידוע להם ע"י חכמת המזלות ולזה השיב להם אהא בשלום כי המשלח ילך למיתה ע"ד שאמרו בסוף מס' ברכות למת א"ל לך בשלום אבל אני ואתם נהיה בשלום ולא כלך בשלום שאין אנו מזומנין למיתה ולכך לא ישלחו ביד אחר ועוד שאלו מהו שילך אחריו וימיתנו והשיב כן יאבדו כל אויביך ה' שהוא עשו יאבדו כן השעיר זה שהוא כחו של עשו הוא יאבד שם במקום גזירה ולא יצטרך להמיתו והשתא פליגי חכמים עליה בכל הג' דברים ולפי שלא שמען מרבו לא השיב לכן כן בפירוש וק"ל: ממזר מהו לירש א"ל מהו לייבם כו' · ה"נ השיבן ברמז כשם שזוקק ליבום כדקתני בהדיא במתני' פ"ב דיבמות כך הוא מקרי אחיו לירש כדאמרינן שם בגמרא: [לסוד ביתו כו' · מפורש פרק ח"ה בחידושינו ע"ש]: מה שהי לפירא הדין וחובי דרא סגיאין כו' · נראה דר"ל ע"פ מ"ש ספ"ק דקידושין דהעולם נידון אחר רובו והאדם יראה שהעולם חצי זכאי וחצי חייב והוא יכריע במצוה אחת ולהכי אמרו שאל ישהא לישא העונות ע"י השעיר דשמא ישהא ויחטא אחד ויהיו חובי דרא סגיאין להיות נידון אחר רובו לרעה:

חוץ מאחרונה שבהן שאינו מגיע לצוק כו' · כפרש"י שהיה רחוק ב' מילין ויש ליתן טעם בזה אמאי לא עשו י"א סוכות דהיינו עוד סוכה אחת שיהיו מלוין אותו עד הצוק ואפשר שלא עשו עוד סוכה אחת כדי שלא ילך שום אדם עמו צד הצוק אלא הוא איש עתי בלבד מיהו ר"י דסבר לקמן שהיו ט' סוכות וי' מילין לית ליה האי סברא דע"כ אותן שהיו מלוין אותו מסוכה תשיעית היו מגיעין

א עיין במהרש"א סוף פרק ג' דב"ב בחי' אגדות: ב סוכה כז ע"ב: ג מנחות ק ע"א: ד נ"ל תניא נמי הכי וכן איתא במנחות ק ע"א: ה שבת קנג ע"ב פסחים לג ע"ב סנהדרין ל ע"ב מנחות מה ע"א: ו חולין יא ע"א:

אהבת איתן

דלא צריכא פי' ומאי קמ"ל בזה דכל בני לוי היינו כלן · ועוד ק"ל אשמעתין גופה דמאי קמ"ל ר"י הא ברייתא ערוכה היא בפ"ק דחגיגה (דף ו' ע"ב) עולת תמיד העשויה בהר סיני ר"ע אומר קרבה ושוב לא פסקה ואלא מה אני מקיים הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה וגו' שבטו של לוי שלא עבדו עכו"ם הן שהקריבו · והכי אי' בספרי פ' בהעלותך רשב"י אומר ישראל לא היו מקריבים ומי היו מקריבין שבטו של לוי כו' ישראל עבדו עכו"ם לוים לא עבדו עכו"ם ומשמע דבזה לא פליגי וכ"ע מודו דשבטו של לוי לא עבד עכו"ם · וא"כ מאי רבותא דאשמועינן ר"י כאן · ויותר קשה [דהקשו] אהכי דרפב"א עלה מדכתי' האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואמאי לא אותיבו על הברייתא דפרק קמא דחגיגה והספרי הנ"ל. ודוחק לומר דכל הני אמוראי לא שמיע להו הני ברייתות ·

גאון יעקב

אומר אין חכמה לאשה כו' וכי דינא קבעי להוכיח מן הכתוב אבל שמע מן החוקרים ופילוסופיא הטבעיים כשאלו בבית מדרשם משכן החכמה בנפש האדם איה מקום חנייתה אם בלב התייסוד תיותה ובריאותה או במוח אבר הראשי ושם ביתה · ופקחנו כי זה השאלה כבר אמורה בחכמי המדרשים האלוהיים על פסוק והחכמה מאין תמצא שהיה שלמה מחפש היכן

עיון יעקב

: בחזקת רשע ודאי ניתן להציל בנפשו כמו מכל רצחנים · וכן הא דשאלו ממזר מהו לירש כיון שלא הוזכר בפירוש במתני' ספ"ב דיבמות דף כ"ב לענין ירושה לכך שאלו מהו לירש השיב להם מהו לייבם וזה הוזכר בפירוש ויבום בנחלה תליא וכן מה ששאלו מהו לסוד את ביתו בזמן הזה או ראוי שלא לשמוח כולי האי בזמן הזה השיב מהו לסוד את קברו מו שזה ודאי אין צריך שאלה שאין שלטון ביום המות כך ראוי לנהוג גם כן בחייו ותמיד יזכור יום המות ושמחה זו מה הוא עושה וכל זה השיב כן שלא לומר דבר שלא שמע מרבו

הרי"ף

מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי והכתיב האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו:

אומר משעת דחייתו לצוק[א]: גמ' תנו רבנן [א]עשר סוכות ושנים עשר מילין היו דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר תשע סוכות ועשרה מילין ר' יוסי אומר חמש סוכות ועשרה מילין היו וכולן על ידי עירוב אמר רבי יוסי סח לי אלעזר בני אם על ידי עירוב יכולני לעשות אפילו שתי סוכות ועשרה מילין כמאן אזלא הא דתניא חוץ מאחרון שבהן שלא הגיע עמו לצוק אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו כמאן כר' מאיר: על כל סוכה וסוכה אומרים לו הרי מזון והרי מים: תנא מעולם לא הוצרך אדם לכך [ב]אלא שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו]:

נה שם תנו רבנן [ג]בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבחוץ. הלבין היו שמחין לא הלבין היו עצבין ומתביישין. התקינו שיהו קושרין אותו על פתח אולם מבפנים ועדיין היו מציצין ורואין הלבין היו שמחים לא הלבין היו עצבין ומתביישין התקינו שיהו קושרין אותו חציו בסלע וחציו בין קרניו (של שעיר המשתלח). אמר רבי נחום בר (נפח) [פפא] משום ר"א הקפר בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבפנים כיון שהגיע שעיר למדבר היה מלבין ויודעין שנעשה מצותו שנא' (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו [שם ע"ב תניא גזרה אין גזרה אלא התוכה דבר אחר אין גזרה אלא דבר המתגזר ויורד דבר אחר גזרה שמא תאמר מעשה תהו הוא ת"ל אני ה' אני ה' גזרתיו ואין לך רשות להרהר בהם ת"ר עזאזל שיהא עז וקשה יכול בישוב ת"ל במדבר ומנין שבצוק ת"ל גזרה תניא אידך עזאזל קשה שבהרים וכן הוא אומר (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח] תנא דבי רבי ישמעאל עזאזל שמכפר על עון עזא ועזאל. ת"ר (ויקרא יח) את משפטי תעשו דברים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו. אלו הן ע"ז [ד]וגילוי עריות ושפיכות דמים

רש"י

השעיר יכבס בגדיו (ויקרא ט"ז): גמ' חמש סוכות ועשרה מילין · וכל אחד מלויהו יותר ממיל או עד הסוכה על ידי עירוב: סח לי אלעזר בני · בלשון שחוק על דבריו ואמר לי אם ע"י עירוב דיי לנו בב' סוכות שיהיו בני ירושלים מלוין אותו שני מילין ומסוכה ראשונה יצאו לקראתו ב' מילין הרי ארבעה מילין שאתה יכול להרחיק הסוכה מירושלים וסוכה השניה לסוף ארבעה מילין של ראשונה ויהיו מקצת בני הראשונה מערבין לצד השניה ומקצת יערבו לצד ירושלים וכן בני שניה מקצתן מערבין לצד הראשונה לצאת לקראתו ב' מילין ומקצתן מערבין לצד צוק ללוותו ב' מילין: כמאן כר' מאיר· דאילו לר' יהודה ור' יוסי אף האחרון מגיע לצוק: לא צריך אדם לכך · לא נצרך אדם המשלח ולאכול בדרך אלא מה טעם אמרו לו כן שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו להיות רעב כמי שאין לו: התוכה· צוק חתוך בזקיפה ולא משופע כל כך: דבר המתגזר ויורד · השעיר מתגזר בה איברים איברים: שמא תאמר מעשה תהו הם · מה כפרה יש בשילוח זה ומה יש ביד צוק זה להועיל]: עזא ועזאל· מלאכי חבלה הם שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין ועליהם נאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כלומר על עריות מכפר: משפט · משמע דברים המיושרים והדין נותן לעשותם:

מהרש"א

עמו עד הצוק: א"ל הרי מזון כו' · ובירושלמי קאמר א"ל הרי מים ומזון כו' למה שאין היצר הרע תאב אלא דבר שהוא אסור לו: וידעו שנעשה מצותו כו' · והיינו קודם שמת שמעון הצדיק אבל מכאן ואילך פעמים מלבין ולפעמים לא היה מלבין כדאמרינן ריש פרק טרף בקלפי: שנא' ט' כשנים כשלג ילבינו גו' · הכונה בו דהעונות כינה בכ"מ לאודם ע"ש טומאת דם נדה וכמ"ש טומאתה בשוליה והוא כח טומאת נחש הקדמוני בחטא חוה בתחלת קללתה אמר הרבה ארבה וגו' אלו ב' טיפי דמים אחד דם נדה כו' וכשיזכו ישראל לכפר עונם יבואו על עשו וזרעו שנקרא אדום ע"ש שהוא כח הטומאה של נחש הקדמוני וע"ש זה נקרא ג"כ שעיר שהוא כח הטומאה עש"ה ושעירים ירקדו שם והכי איתא בב"ר ונשא השעיר עליו וגו' זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר כל עונותם עונות תם כו' ע"ש והוא כוונת הכתוב ונתן אותם על ראש השעיר וגו' ונשא השעיר את כל עונותם וגו' הוא שעיר הוא אדום ועל כוונה זה היה חולק לשון של זהורית חציו נשאר אדום בין קרניו על ראשו של שעיר שהוא אדום והציו הב' על הסלע היה מלבין להורות שנתכפר לישראל וק"ל: אני ה' גזרתי כו' · בזו הפרשה במעשה יוה"כ לא כתיב אני ה' אבל סמך אפ' שלאחריה דכתיב בה ושמרתם את חקותי וגו' אני ה' וגו' ומשמע ליה דקאי נמי אמעשה יוה"כ דכתיב ביה נמי חקה והיתה לכם לחקת עולם וגו': שיהא עז וקשה כו' · ויהיה עזאזל ב' מלות עז אזל מלשון תרגום וילך ואזל דהיינו שיוליך השעיר למקום עז וקשה אבל מברייתא דלקמן שאמר עזאזל קשה שבהרים וכן הוא אומר ואת אילי הארץ וגו' נראה כמ"ש הרא"ם בשם המפרשים כי עזאזל כמו עזז אל שהא' בין ז' לז' כאילו היא בין ז' לל' כו' ע"ש וק"ל: עזא ועזאל כו' · פי' רש"י מלאכי חבלה שירדו כו' ועליהן נאמר ויראו בני האלהים את בנות וגו' ע"ש וכה"ג פרש"י במסכת נדה פרק האשה גבי סיחון ועוג אחי הוו בני שמחזאי כו' וקרא נקט הני שאפשר שהם היו עיקר: דין הוא שיכתבו כו' · ר"ל שאילו לא נכתבו לישראל בנתינת התורה דין הוא שיכתבו לפי שהם מצות בני נח ואלו הן עכומ"ז כו' אבל את חקותי תשמרו גם אחר שנכתבו השטן ועכו"ם משיבין וכו' שלא נתנו ליכתב ת"ל אני ה' אני ה' חקקתים מלשון חקיקה וכתיבה ואמר ואלו הן אכילת חזיר כו' יש לעיין בזה למה נקט אכילת חזיר טפי משאר טמאים ונראה ע"פ מ"ש פרק כ"ה כל דאסר לן רחמנא שרי לן כותיה כו' אסר לן חזיר שרי לן מוחא דשיבוטא כו' והיינו דשטן ועכו"ם משיבין עליה דמאיזה טעם אסר לן זה ושרי לן דכותיה וכן לבישת שעטנז הוא איסור ודכותיה תכלת בסדין מצוה וכן חליצת יבמה דהותרה אשת אח ומצוה לייבם ושוב ע"י חליצה תיאסר אשת אחיו וכה"ג איכא בפיוט של פרשת פרה מכלאי בגדים תכלת בסדין מאשת אח יבום האח כו' ע"ש וטהרת מצורע שצריך ב' צפורים אחד לקרבן לה' ואחד לשלוח וכן שעיר המשתלח שהיו ב' שעירים אחוים ושוים האחד לה' והשני לעזאזל ומזה יתיישב דלא קחשיב הכא פרה אדומה דכתיב בה נמי חוקה דלא חשיב אלא הני דאיכא בהו דכותיה ועד"ז יתפרשו הכתובים הכפלים בענין זה שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם וגו' שלא היה לכם לישב שם אלא דרך גירות כמ"ש כי גר יהיה זרעך וגו' ולפי שישבתם שם בקבע יש לחוש שלמדתם ממעשיהם וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא וגו' ויהיה לכם ירושה וישיבה בה ויש לחוש ג"כ על לימוד מעשיהם הרעים וע"כ בא אזהרה פרטית שלא תעשו כן · ואמר את משפטי לפי שיש מצות מושכלות שדת אלהית מובדלת מדת הנימוסית ואמר באותן מובדלים את משפטי תעשו ולא משפטם ואחר כך אמר את חקותי תשמרו וגו' ואמר שוב ושמרתם את חקותי כפל השמירה בהם שצריכים אזהרה ביותר לפי שהשטן ועכו"ם משיבין עליהם ואמר עוד ואת משפטי שגם דת נימוסית מסכים בה והיינו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כמ"ש כהן לוי וישראל לא נאמר אלא האדם שגם עכו"ם בכלל ואמר א"ת א"כ לא תקבל אתה שכר עליהן כמו העכו"ם על כן אמר אני ה' נאמן לשלם לך שכר גם לזאת ודו"ק:

יד יוסף

א תוספתא פ"ג: ב לעיל יח ע"ב וס"ג: ג ר"ס לא ע"א: ד עיין בשמונה פרקים להרמב"ם פרק ו' דקחשיב גילוי עריות בסוג מצות תוקיות ע"ש וע"כ דלא היה גירסתו כמו שלפנינו אמנ' לפמ"ש מהרש"א בחי' אגדות בזה הל' דין הוא שיכתבו לפי שהם מצות בני נח עכ"ל אפשר ליישב קצת:

אהבת איתן

ועוד דמ"מ תקשה על בעל מסדר התלמוד דאמאי לא מייתי כאן הברייתא דמייתי בפרק קמא דחגיגה · ומיהו מדברי התוספת בקדושין (לז ע"ב) סד"ה הואיל משמע שגירסא אחרת היה להם שם בחגיגה והוא דישראל חטאו במעשה מרגלים ושבטו של לוי לא חטא במעשה מרגלים ולא כגירסא שלפנינו דישראל עבדו ע"ז כו' והטעם מבואר ממ"ש תוס' ביבמות (דף עב) בשם ר"י שהקשה על פרש"י שם דישראל היו נזופין במדבר ממעשה העגל שהרי מחל להם הקב"ה · ולפ"ז א"ש סוגיא דשמעתין אך לפי הגירסא שלפנינו בחגיגה קשה · ועוד קשה מ"ש מהרש"א דבלאו הא דר"י תקשי קראי אהדדי דמדכתיב ויאספו אליו כל בני לוי מוכח דלא חטאו בעגל ומהאומר לאביו ולאמו לא ראיתיו משמע שהיו בכן

גאון יעקב

החכמה מצויה (מדרש משלי) ושום שכל והבין הנפקא מיניה שיצא לנו בזה אם החכמה במוח או בלב אבל בדרך החקירה יראה כי אם נאמר שהחכמה משכנה בלב מהראוי שאם יחטא אדם באיזה מחשבה רעה אז רע בעיני ה' כי יחשב לו לעון · כי אחר שמקור המחשבות הוא בלב כנאמר רבות מחשבות בלב איש וגם משכן

הכותב

עזא ועזאל פרש"י מלאכי חבלה כו' ע"ש וכתב הריטב"א ז"ל ולזה רמז הרמב"ן בפי' התורה שלו בפסוק הנפילים היו בארץ שהענין ההוא מתפרש במסכת יומא · ע"כ:

ו

עיון יעקב

יק דרך רמז בעלמא: על עון עזא ועזאל · פירש"י כלומר על עריות · ונ"ל דס"ע כמו בזה היה יכול ליתן קריו וזרעו לישוב עולם להוליד בנים כשרים בקדושה והוא מה היה זרע

המתורגמן. א) שטיינערנער בערג.

דמימוגזל וברכת השם.(ויקרא יח) ואת חקותי תשמרו דברים שהשטן ועכומ"ז משיבים עליהם ואלו הן אכילת חזיר ולבישת שעטנז וחליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח (ופרה אדומה) ושמא תאמר מעשה תוהו הן תלמוד לומר (שם) [אני ה'] אני ה' חקקתים אין לך רשות להרהר בהם:

דף סח ע"ב מתני' אמרו לו לכ"ג הגיע שעיר למדבר ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר דירכאות[א] היו עושין ומניפין בסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר אמר רבי יהודה והלא סימן גדול היה להם מירושלים ועד בית חדודו שלשת מילן הולכין מיל וחוזרין מיל ושוהין כדי מיל ויודעין שהגיע שעיר למדבר רבי ישמעאל אומר והלא סימן אחר היה להם לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין שנאמר (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו:

בא לו פרק שביעי

נו דף סט ע"א בגדי כהונה היוצא בהן במדינה אסור ובמקדש בין בשעת עבודה ובין שלא בשעת עבודה מותר מפני שבגדי כהונה ניתנו ליהנות בהם. ובמדינה אסור והתניא (באחד) [בחמשה] ועשרים בטבת יום הר גריזים הוא דלא למספד ביה יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתן להם רשות באו והודיעו לשמעון הצדיק מה עשה שמעון הצדיק לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ירושלים עמו ואבוקות של אור בידיהם והיו מהלכין כל הלילה כולה הללו מהלכין מצד זה והללו מהלכין מצד זה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר אמר להם מי הם הללו אמרו לו הללו יהודים שמרדו בך כיון שהגיע לאנטיפרס זרחה חמה פגעו זה בזה כיון שראה את שמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוה לו. אמרו לו מלך שכמותך משתחוה ליהודי הזה אמר להם דמות דיוקנו[ב] של זה היא מנצחת לפני בבית מלחמתי. אמר להם למה באתם אמרו לו בית שאנו מתפללין עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך כותיים הללו להחריבו ותתן להם רשות. אמר להם מי הם הללו. אמרו לו הללו כותים (שעוברים) [שעומדים] לפניך. אמר להם הרי הם מסורין בידכם מיד נקבום בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררים אותם על הקוצים ועל הברקנים[ג] עד שהגיעו להר גריזים כיון שהגיעו להר גריזים חרשוהו וזרעוהו כרשינין[ד] כדרך שבקשו לעשות את בית אלהינו ואותו היום עשאוהו יו"ט. איבעית אימא ראויין הם לבגדי כהונה קאמר ואיבעית אימא (תהלים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך: [חזן הכנסת נוטל ספר תורה: ש"מ חולקין כבוד [א]לתלמיד במקום הרב אמר אביי כולה משום כבודו דכ"ג הוא: וכהן גדול עומד: מכלל [ב]שהוא יושב והא אנן [ג]תנן [שם ע"ב] [ד]אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר (ד"ה א יז) ויבא המלך דוד וישב לפני ה' כדאמר רב חסדא בעזרת נשים הכא נמי בעזרת נשים]:

רש"י

חק · משמע דבר שאינו אלא גזירת מלות מלך כמו וישימה לחוק ויסם אותה ייסף לחוק: השטן · יצר הרע משיב עליהם התשובה להטעות את ישראל ולומר שהתורה אינה אמת כי מה תועלת בכל אלה לכך נכתב בהן חוק אני [ה'] גזרתי עליכם: ת"ל אני ה' · אחקותי קאי דמינייהו סליק את חקותי תשמרו אני ה' חקקתים וגזרתים: אמרו לו לכ"ג וכו' · שאינו רשאי להתחיל בעבודה אחרת עד שהגיע שעיר למדבר שנאמר ושלח את השעיר במדבר ואח"כ ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה: דירכאות · בני אדם עומדים מירושלים לצוק בכדי שיראה זה סימנו של זה: ומניפין · אותן הסמוכין למדבר בסודרין וזה הסמוך לו רואה ומניף גם הוא ורואה חברו הסמוך לירושלים · דירכאות בלע"ז רידיגראדא"ש: עד בית חדודו · הוא ראש המדבר ושם נתקיים ושלח את השעיר במדבר: הולכין מיל · כדאמרן לעיל מיקירי ירושלים מלוין אותו עד הסוכה הראשונה:

במדינה אסור · שנוהג בהן דרך חול: הר גריזים · מקום מושבם של כותיים: עת לעשות לה' · כשבא עת לעשות דבר לשמו של מקום מותר להפר בו תורה: [לתלמיד במקום הרב · לראש הכנסת ולסגן בפני כה"ג ואינו ממעט כבוד הרב: כולה משום כבודו דכה"ג · מראין אותו שיש שררות הרבה למטה ממנו אבל בעלמא אין חולקין: אין ישיבה בעזרה · דכתיב לעמוד לשרת (דברים י"ח) העומדים שם לפני ה' (שם) ולא מצינו בה ישיבה: אלא למלכי בית דוד · שנאמר ויבא המלך דוד וישב וגו' · כשאמר לו נתן הנביא אתה

מהרש"א

דמות דיוקנו כו' · מלאך בדמותו בא במלחמה לנלח לפניו: בית שמתפללין בו עליך כו' · ענינו שהכותים הלשינו על היהודים שמרדו במלך בעסק המקדש כמו שכבר בטלו בנין ב"ה בימי מלך פרס כמפורש בספר נחמיה ולזה באו היהודים להתגלל דאינו כן אלא אדרבה הם מתפללין בו בשלומה של מלכות כמ"ש שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי גו': [אלא למלכי בית דוד כו'. מפורש סוף פרק אלו נאמרין]:

יד יוסף

א ב"ב קיט ע"ב סוטה מ ע"ב מא ע"ב: ב סוטה שם: ג אין זה במשנה בשום מקום והנכון כדאי' לעיל כה ע"א ובסוטה מ ע"ב מא ע"ב תמיד כז ע"א והאמר מר: ג תמיד כז ע"א סנהדרין קא ע"ב סוטה מ ע"ב מא ע"ב קדושין עח ע"ב:

אהבת איתן

חוטאים שנתחייבו מיתה ותי' דחוק דמ"ש בנו בכן כתו לא אתיא כמ"ד כמ"ר פ' וישב שאינו ככן ולדידי' נ"ל כדאי' בת"י. ורבינא כאן לטעמי' ביבמות (דף כו ע"א). אמנם יש ליישב כל זה עפ"י מה דאי' בע"ז (דף לו) דאין גוזרין גזרה על הציבור אלא א"כ רוב הציבור יכולין לעמוד בה ואמר ר"א בר אהבה

גאון יעקב

שהכמה גם כן שורש בלב. מדוע חכמתו לא עמדה לו להצילו ממחשבת פיגול עוון והי' לו לשכנו לדרוש את ה'. ואם כפי דעת חז"ל שעל מחשבה אינו נענש ומחשבה רעה אינו מצרף למעשה. הוא באמת מחסד הבורא על ברואיו החפץ בתקנת עולמו כי מי גבר יזכה להנצל מהרהור עבירה כמאמר חז"ל אבל על פי שורת הדת והשכל. גם על המחשבה עונש יענש. אמנם אם משכן החכמה במוח ואמר כי המחשבה שרוי' בלב. לא קרב זה אל זה כלל. ראוי שעל מחשבת עוון. יצא בדימוס ולא יענש. והנה זאת האשה הנילבת בזה השאלה לשאול בבית מדרשו של ר"א מדוע בעונש מעשי העגל אשר היו כולם שוין. ואין עונשם שוה. אם נאמר דבתר מחשבה אזלינן. אין כאן שאלה. כי כ"א נענש לפי מחשבתו המיוחדת יש שהיו במחשבתם כוונת מחמת יראה. כי ירא לנפשו שלא יהרגו אותן כאשר הרגו את

הריטב"א

שהגיעו להר גריזים כיון שהגיעו וכו'. תימה לרבי אלחנן דמשמע שלא עבדו בהר גריזים אלא לאחר כמה שנים בדורו של ר"מ דאמרינן בפ"ק דחולין דמות יונה מצאו להם בהר גריזים ותירץ דכותים גרי אריות הם לר"מ ומ"מ בתחלתן היו מקולקלים ואח"כ הוכשרו ובדורו של ר"מ חזרו לקילקולם הראשון:

משנה

ראוים הם לבגדי כהונה ואב"א עת לעשות. הקשה ר"ת ממעשה דינאי מלכא בפרק האומר בקידושין דאמרינן הקים להם בציץ שבין עיניו והתם במדינה הוה

הרי"ף

ת"ל אני ה' אני ה' חקקתי וכו'·פרש"י אני ה' אחקותי קאי דמינייהו סליק את חקותי תשמרו אני ה' וכן צריך לפרש משום הא דקאמר התם במה תאמר מעשה תוהו הם והא ליכא למימר הכי אלא בחוקים שאין בהם טעם ולכך אמר ת"ל אני ה' חקקתים וגזרתים ובפשטיה דקרא י"ל דקאי אכוליה קרא על המשפטים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו לא יעשה האדם מפני שהשכל שופט לעשותם אלא יעשה אותם מפני גזרת השי"ת כי אני ה' צויתיו לעשותם ונמצא מקבל שכר על עשייתם גם החוקים לא יבעט בהם כי אני ה' חקקתים וצריך לקבל גזרותי:

עיון יעקב

בג"ע ומוליד ממזרים שאינו מישוב עולם כך השעיר שהיה בו צורך העולם משלחין חוץ למקום ישוב לעזאזל וק"ל: ת"ל אני ה' · וי"ל דה"ק קרא אם את משפטי תשמרו שהם מצות מושכליות וגם את חקותי תשמרו דהיינו מצות שאין השכל מחייבן בלי טעם רק בשביל שהשם יתברך נתן אותם לחק אז אני ה' נאמן לשלם שכר אפילו על מצות המושכליות משא"כ אם אין אתה שומר חקותי אם כן גם מה שאתה שומר משפטי הוא רק בשביל שהשכל מחייבו לעשות כן ולא בשביל ציווי של הקב"ה אף על המשפטים לא תקבל שכר כיון שאין עשייתן לשמה: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני במלחמה · והקדוש ב"ה הקדים רפואה למכה כדי שיאמין

אמר הבונה אמרו לו לכ"ג כו' · לא היה הכ"ג רשאי להתחיל בעבודה אחרת עד שהגיע שעיר למדבר כי השעיר היה נושא כל עונות ישראל אל ארץ גזרה · ולכן במאמר דלעיל היו מתלבין בשערו למעלה ואומרים לו טול וצא טול וצא ואל תשהה עונותינו אצלינו עוד כדי שהעבודות אחרות שיתחיל לעשות תהיינה רצויות לסיומן אחר הכפרה · והסי' היה לשון של זהורית מלבין אולי ע"ד מות וחיים ביד לשון · או דרישיה דקרא לכו נא ונוכחה יאמר ה' והויכוח נעשה בדבור בלשון · או לאמתת הדבר כאילו לשון מדבר מבשר ואומר לישראל נמחלו עונותיכם:

המתורגמן, א) צייבען (אדער) טרעפפע. ב) דיא פארעם פאן זיין בילד. ג) דארנען. ד) איינע ארט ערבסען.

א סנהדרין סד ע"א:
ב שבת נה ע"א:

מהרש"א

מאי גדול כו' אמר ליה כו' ודלמא שגדלו בשם המפורש כו'·לכאורה דאדרב גידל פריך שאמר שגדלו ואמר ברוך ה' גומר אמאי לא קאמר שגדלו בשם כו' ומשני דאין שם המפורש בגבולין ושוב אקרא דויעמוד עזרא על מגדל כו' דכתיב בההוא ענינא גופא קאמר דהוראת שעה היתה ואם כן הדרי קושיין לדוכתיה ארב גידל גופיה ואמאי קאמר לעיל שגדלו ואמר ברוך כו' ולא קאמר שגדלו בשם כו' כמ"ש הכא והוראת שעה היה וי"ל דרב גידל הוא דאמר תרתי והא דידיה והא דרביה רב וכ"ה הגירסא בע"י באידך מימרא רב גידל אמר רב כו' מיהו לא ידענא אמאי שינה דברישא נקט במילתיה קרא דהאלהים הגדול גו' ובסמוך ליה נקט רישא דענינא ויעמוד גו' על מגדל גו': מאי אמור כו' · מפורש כל הסוגיא באורך פ' ד' מיתות: עד דמיתחזי להו כגוריא דנורא כו'·הוא מזל אריה חדש אב אשר בו נחרב הבית ע"י שעבדו עכומ"ז ולזה אמר היינו יצרא דעכומ"ז שעל ידו נחרב בית ראשון כדאמרי' במכילתין פ"ק

רש"י

לא תבנה הבית כי ימלאו ימיך וגו'] : ויברך עזרא וגו' · בהסוא ענינא דויקרא בו לפני הרחוב כתיב: ברוך ה' אלהים וגו' · כך תקנו באותו היום לומר במקדש בסוף כל ברכה כדאמרינן במסכת תענית: בגבולין · כל חוץ לעזרה קרי גבולין: בייא בייא · לשון לעקה וקובלנא: האי דאחרביה לבהמ"ק · מבקשים רחמים שימסור בידם יצה"ר של עכומ"ז: לקבולי אגרא· שנכוף אותו ונקבל שכר: פיתקא · כתב: אמת כלומר מסכים אני עמכם: אמר להו הנביא · זכריה בן עדו:

אהבת איתן

מאי קרא במאמר אתם נאמים ואותי אתם קובעים הגוי כולו אי איכא הגוי כולו אין אי לא לא ומוכח מזה דאף אי כתיב קרא לשון כל הוא לאו דוקא כלו ממש אלא לרוב קרי כל . ועפ"ז א"ש דבלא ר"י ליכא לאקשויי קראי אהדדי דא"ל דהא דכתיב ויאספו כל בני לוי לאו כל השבט ממש קאמר אלא לרוב קרי כל וקושטא שהיו בהן מעט שעבדו עכו"ס ובאותן איירי

גמרא

נז שם [משנה כהן גדול היה קורא ביה"כ בספר תורה וכו'] היכן קוראין בו בעזרה. רבי אליעזר בן יעקב אומר בהר הבית שנאמר (נחמיה ח) ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה אמר רב חסדא בעזרת הנשים. (שם) ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן במועל ידיהם ויקדו וישתחוו לה' אפים ארצה. מאי הגדול (א"ר אסי) [אמר רב יוסף] אמר רב שגדלו בשם המפורש רב גידל אמר (רב) (ד"ה א' טז) ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם אמר ליה אביי לרב דימי ודלמא שגדלו בשם המפורש אמר ליה אין אומרים שם המפורש בגבולין. ולא והכתיב (נחמיה ח) ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ואמר רב גידל (אמר רב) שגדלו בשם המפורש הוראת שעה היתה. (שם ט) ויקם על מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני א ויזעקו בקול גדול אל ה' אלהיהם מאי אמור אמר רב (יהודה) ואי תימא רבי יוחנן בייא בייא היינו האי דאחרביה לבי מקדשא וקלייה[א] להיכלא וקטלינהו לצדיקיא ואגלינהו לישראל מן ארעהון ועדיין קא מרקד בינגא כלום יהביתיה ניהלן אלא לקבולי ביה אגרא לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן נפל להו פיתקא מרקיעא דכתוב בה אמת אמר ר' חנינא ש"מ ב חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת. יתיבי בתעניתא תלתא יומי ותלתא לילי מסריה ניהלינהו נפק אתא כי גוריא דנורא[ג] מבית קדשי הקדשים א"ל נביא [לישראל] היינו הוא יצרא דעבודת כוכבים שנאמר

גאון יעקב

חור ויש מחשבת מחמת הנופה ולהסכים לדברי חברו. ויש מחשבת אלוהות בעלם . והלפונות והמחשבות לו ית' המה גלוים ואין לנו עסק לשאול בהם : אבל ע"כ היא סברה דלא אזלינן בתר המחשבה . רק בתר המעשה . ובמעשה היו כולם שוין.ולפום סברתה היתה ע"כ סוברת דהחכמה היא שורה במות . ולא נזיל בתר המחשבה. רק בתר המעשה . עתה בין תבין את אשר לפניך כל הויכוח הזה . העמיק בעל המאמר בלחות דבורו. אומר . שאלה אשה חכמה את ר"א . ר"ל כי שאלת האשה היתה . בשאלת משכן החכמה (עתה הוא מלת חכמה איננו שם התואר ובנקודות חכמה. אבל הוא שם ־־־ המקור ובנקודת חכמה) באתם האשה ־־־ נשאול לר"א כי היא סברה כי משכן החכמה הוא במוח האדם . וא"כ אין המחשבה חשובה כלל רק המעשה . ע"כ יפה דברה מאחר שמעשי עגל שוין . ואף אם במחשבת העגל היו נפרדין . מה לנו לילך אחר המחשבה . הלא במעשה היו כולם שוין . וא"כ היה ראוי שיהיה מיתתן

הריטב"א

ותירץ ר"ת דשאני ציץ דכתיב ביה והיה על מצחו תמיד ולא נהירא בעודו על מצחו מרצה אוקים בפרק הממונה גם אין הדעת נותנת שהיקל הכתוב בציץ שכתוב בו קודש לה' יותר משאר בגדים והנכון כמו שפירש הרמב"ן דינאי שלא כדין עשה ולפיכך ערערו על כהונתו באותה שעה מה שלא עשו קודם לכן : ברוך ה' גו' מן העולם ועד העולם. פרש"י ז"ל כי קודם לכן היו עונין אמן ולא נהירא לר"י כי בודאי לא ענו אמן במקדש לעולם אלא בתחלה היו אומרים ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם והיו המינים אומרים בימי עזרא שלא היה אלא עולם אחד ותקנו לומר מן העולם ועד העולם :

עיון יעקב

להם שמתפללין עליו ועל מלכותו וק"ל : היינו האי דאחרביה לביתיה וקלי' להיכליה · אמר שלשה עונשין בשביל שלשה עבירות שעשו כדאיתא לעיל על ע"ז שהעמידו צלם בהיכל ה' נחרב הבית ונשרף ההיכל ועל ג"ע קטלינהו לצדיקים כי בשביל ג"ע אנדרלומוסיא באה לעולם והורג טובים ובשביל רציחה גלו ישראל מעל אדמתם כי לארץ לא יכופר לדם :

הרי"ף

מאי הגדול תימה מאי קא בעי כי הגדול הוא אחד משבחיו יתברך ולמה לא שאל כן במשה שאמר הגדול מאי הגדול ונראה דהתם מונה שבחיו של הקב"ה האל הגדול הגבור והנורא והכא אם בא לספר בשבחיו יתברך הל"ל ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול הגבור והנורא ועוד כיון שהזכיר כאן ה' האלהים מה צריך לומר עוד הגדול ולזה פי' רב אסי שגדלו בשם המפורש: אמר ליה אביי ודלמא שגדלו בשם המפורש וכו' · וקשה דהא דמייתי הכא ויעמוד על מגדל עץ וכו' הכל הוא בענין אחד כי שם נאמר ויעמוד על מגדל עץ ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול ואי דרש התם רב גידל שגדלו בשם המפורש שאף ע"פ שהיה חוץ לעזרה שנקרא גבולין מ"מ הוראת שעה היתה א"כ היכי דחי לעיל רב דימי לאביי שאין אומרים שם המפורש בגבולין והרי האי הגדול והאי ויעמוד על מגדל של עץ דדריש שגדלו בשם המפורש כולהו חדא מילתא הוו ועוד צריך לפרש היכי דריש רב גידל הכא שגדלו בשם המפורש דהא במלת הגדול דרש רב גידל לעיל שאמר בסוף הברכה ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם · ונראה דדריש הא דקאמר על מגדל עץ שמגדל הוא שגדלו בשם המפורש ואע"פ שמגדל עץ הוא בימה של עץ מ"מ קראו מגדל על רמז שגדלו בשם המפורש ואע"פ שהיה חוץ לעזרה הוראת שעה היתה ולהכי לא דריש גבי ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול שגדלו בשם המפורש אע"ג דחד ענינא הוי משום דהוראת שעה היתה לומר שם המפורש בגבולין פעם אחת ולא שתי פעמים לכך דרש האי הגדול שאמר ברוך ה' מן העולם ועד העולם · ואי אייתר מילי אמינא דהא דאמר רב גידל שגדלו בשם המפורש הוא בפסוק ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא וכדאמרינן לקמן בגמרא במערבא מתני הכי רב גידל אמר שגדלו בשם המפורש רב מתנא אמר האל הגדול הגבור והנורא כדריב"ל שאמר שהחזירו עטרה ליושנה ומכאן משמע דרב גידל איירי בההוא קרא ולא מצינו במקום אחר דדריש רב גידל הכי ואי אמרינן הכי אתי שפיר מה שאמר הוראת שעה היתה כי היתה שם תפלת כל ישראל בצעקה ובצום לשימסר יצר הרע בידם והוראת שעה היתה שם להזכיר שם המפורש בגבולין מה שלא היה כן בויברך עזרא את ה' האלהים הגדול כי לא היה שם צורך שעה להזכיר שם המפורש בגבולין ומאי דקאמר בגמרא והכתיב ויעמוד עזרא על מגדל עץ ואמר רב גידל שגדלו כו' שמא טעות נפל בספרים וצריך לגרוס בגמרא והכתיב ועתה אלהינו האל הגדול ואמר רב גידל שגדלו בשם המפורש ומשני הוראת שעה היתה ואי גרסינן והכתיב ויעמוד על מגדל עץ צריך לפרש שהוא כמו וגומר דכתיב הכא ויעמוד

ענף יוסף

נז בייא בייא כו' נפל להו פיתקא כו' נפק אתא כי גוריא מבית ק"ק כו' · והמאמר הזה תמוה מאד . אך דע כי יצרא דעבודת כוכבים בא מחמת טעות בענין המדע והחכמה כמו שכתב הרמב"ם כי בדור אנוש טעו · והוא מחמת חסרון חכמה ומדע טעו ואמרו כי ה' לרב ערך יקרתו חלק ממשלה לכוכבים ומשטרי השמים · אך כל זה נסתעף מן ביטול תורה · כי הסוגים בו יראו כמה נסים ומופתים שנעשו לבני ישראל · נתברר להם שבקר נסך התועים · וכבר נודע בכוזרי ובמורה נבוכים ויתר מחברים כי האדם דמות בהמ"ק · והלב רומז לקדשי קדשים ששם משכן הנפש החיוני שהוא ארון העדות·והריאה הנושבת הוא הכרובים פרושים כנפיהם· ונבא אל ביאור המאמר · כי הם הכנסת הגדולה פחדו אולי יבאו שנית לכלל אפיקורסות וטעות בכפירה בעיקר הדעת · ותקרו ומצאו כי סיבת שורש הטעות הוא נורא דבית קדשי קדשים · הרצון שהוא גסות רוח שהוא כאש בלב הנקרא ק"ק · וכבר נודע כי גאוס מרומז באש העולה למאוד מעלה מעלה · וזהו דחזיא נורא מבית ק"ק · ואמר להם הנביא זהו הסיבה המביא לכל חולי רע כזה · והרפואה לדבר כזה · אחזי' להם משמיא בפתקא אמת · הרצון התורה דאקרי אמת כדכתיב אמת קנה ואל תמכור · והוא חותמו של הקב"ה

עץ יוסף

נז הוראת שעה היתה · הנה בגמרא אי' כאן וכאן רב גידל בלא שם רב · ובעין יעקב הגירסא כאן וכאן רב גידל בשם רב · אבל במסכת סופרים פי"ג הלכה ח' אי' במאי גדלו רב אמר גדלו בשם המפורש רבא אמר בברכה גדולה : חותמו של הקב"ה אמת · כשהמלך נאו' ומסכים עם עבדיו חותם עמהם בתקנתם את חותמו (רש"י בסנהדרין): יתיבי בתעניתא ג' יומי וג' לילי · וטעם תלתא יומי משום דלעולם אין ישראל נתונין בצרה יותר משלשה ימים כדאיתא במדרש אסתר (תורת חיים): מבית קדשי קדשים · וא"ת יצה"ר בבית קדש הקדשים מאי עבידתיה · ויש לומר לפי שבריאת העולם ובריאת האדם דמיין להדדי · דלהכי נקרא האדם עולם קטן · וכשם שהיצה"ר יושב בתוך האדם על לבו שהוא עיקרו ושרשו כדאי' בפרק הרואה אמר רב יצה"ר דומה לזבוב ויושב על מפתחי הלב וכו' ומשם הוא מתפשט לכל האברים · כך היצה"ר יושב בתוך העולם על עיקרו ושרשו מקום אבן שתיה אשר משם הושתת העולם שהוא בתוך קדש הקדשים · ומשם הוא מתפשט לכל העולם · וכיון דיצה"ר דעובדי כוכבים יצא ממקומו ונתפס

המתורגמן. א) פערברענט . ג) איין פייעריגער לעווע .

רש"י

ביניתא · סיער : בדודא דאברא · בסיר של עופרת : זאת הרשעה · וישלך אותה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה : שאיב קלא · נכנס הקול לתוך העופרת ואינו יוצא ממנו : כליא עלמא · יכלה העולם שלא תהא פריה ורביה : ביעתא בת יומא · ביצה הנולדה בו ביום לפי שפסק חימום מן המעים ואפי' אותם שעיברה התרנגולת כבר אינן מתבשלין במעיה : לפלגא · שיהא שולט באדם ליזקק לאשתו ולא לאחרת : כחלינהו · סימו את עיניו ע"י כחול : האל הגדול הגבור והנורא · אמרו באותה תפלה

גמרא

(זכריה ה) ויאמר זאת הרשעה וגו' בהדי דתפסו ליה אישתמיט ביניתא מן מזייה[א] ורמא קלא אזל קליה ארבע מאה פרסי אמרי היכי נעביד ליה דילמא ח"ו מרחמי עליה מן שמיא אמר להו נביא שדיוה בדודא דאברא וחפיוה[ב] לפומא באברא דשאיב קלא שנאמר (שם) ויאמר זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה אמרי הואיל ועת רצון הוא נבעי רחמי על יצרא דעבירה בעו רחמי ואמסר בידייהו אמר להו נביא חזו דאי קטילתון להאוא (גברא איחרב כולי) [כליא] עלמא חבשוה (גבייהו) תלתא יומי איבעי ביעתא בת יומא לחולה בכל ארץ ישראל ולא אישתכח אמרי היכי נעביד ניקטליה איחריב כוליה עלמא ניבעי רחמי לפלגא פלגא מרקיעא לא יהבי כחלינהו לעיניה ושבקוהו (ואתנו ביה) [ואהני] (כי היכי) דלא מיגרי[ג] ליה לאינש בקרובתא. במערבא מתנו הכי (אמר) רב גידל אמר (רב) [גדול] שגדלו בשם המפורש רב מתנא אמר (נחמיה ט) האל הגדול הגבור והנורא והא דרב מתנא אתיא כדר' יהושע בן

מהרש"א

ומייתי שנא' ויאמר זאת הרשעה וגו' · הוא פסוק בזכריה : ודאישתמיט ליה ביניתא כו' · הוא מהידוע כי גם בית שני נחרב באב מזל אריה על ידי מלכות הרשעה ועל פי מה שאמרו כי גאולתם בבית שני לא היתה שלימה שהרי שעבדו בישראל הפרסיים ויונים ורומיים והיה חורבן בית שני גמר של חורבן בית ראשון ולזה במזמור על נהרות בבל גו' שנאמר על בית ראשון היה בו זכור ה' לבני אדום וגו' בת בבל השדודה גו' לפי שאותו כח מזל אריה אשר ניתן לנבוכד נצר בחורבן בית ראשון ניתן גם לעשו שהוא סטרא דשמאלא וכחו דעכומ"ז ולכך נחרבו שניהם במזל חודש אחד אריה והוא רמז דאשתמיט ליה ביניתא הוא שעיר הוא אדום שבאו לבטל כח השעיר ואמר ורמא קליה רמז על קול בכייתו של עשו ויזעק זעקה גדולה גומר שע"י כן זכה למשול בישראל כמ"ש ופרקת עלו מעל צוארך. ואמר דאזל קליה ד' מאה פרסי שזכה באותו קול למשול בא"י שהיא ד' מאות פרסי וע"כ אמרו דלמא מרחמי ליה גם בזה לבטל כוחו · ואמרו שדיוה בדודא דאברא כו' · דהיינו לבטל כח פי הרשעה מעט בעולם הזה עד לעולם הבא כמ"ש וכל הרשעה כעשן גו' ועולתה תקפץ פיה גו'. ואמר ניבעי רחמי אילר הרע דעבירה כו' ובעו למקטליה דהיינו לבטל כחו לגמרי עד שאמרו דא"א שיבטל כולו וע"ד שאמרו יצר הרע שמאל דוחה וימין מקרבת ומ"מ בטלו אותו קצת דלא מיגרי אינש טפי בקרובים ומיהו ודאי דמגרי נמי השתא בקרובים כמו באחרים כמ"ש לענין יחוד עם בתו : גדול שגדלו כו' רב מתנא אמר שאמר האל הגדול הגבור והנורא כו' · לפום ריהטא קשה מהיכא משמע ליה הכי שגדלו בכך ואימא אדרבא כפשטיה שלא אמר אלא הגדול משום דאיה גבורותיו ואיה נוראותיו כמ"ש ירמיה ודניאל וי"ל מדקאמר האלהים הגדול גו' ואלהים בלשון רבים מורה שהקב"ה בעל כוחות רבים ולא יפול עליו הגדול לחוד שאמר שהוא כח אחד ועל כן אמר שרמז בהאלהים על כוחותיו וכינויו הרבים שאמר משה דהיינו האל הגדול הגבור והנורא ושאמר הגדול היינו שגדלו בכוחותיו אלהיות דהיינו הגדול הגבור והנורא ומשה שאמר האל בלשון יחיד י"ל דאל קאי על כ"א מכינויו דהיינו שהוא אל הגדול והוא אל הגבור והוא אל הנורא וע"ש זה נקראו אנשי כנסת הגדולה ע"ש שגדלוהו להוסיף בכוחותיו אלהיות :

אהבת איתן

קרא דהאומר . ומש"ה ליכא לאקשויי ג"כ אהנך ברייתות דקתני בהו דשבטו של לוי לא עבדו עכו"ם די"ל דהיינו ברוב השבט אבל קצתן עבדו . ובאמת איכא מ"ד כן בפרקי דר"א . לך ר"י דקאמר שבטו של לוי לא עבדו עכו"ם ומייתי לי' מקרא דכתיב כל בני לוי ע"כ דאתא לאשמועי' דכל שבט לוי ממש לא חטאו כלל אפי' מקצתן . והיינו דאשמועינן מאי דלא שמעי' מסברייתות . והיינו דפרש"י ז"ל כל בני לוי כולן בכלל כלומר דהיינו דאשמועי' ר"י דמפרש כל בני לוי הוא כל ממש ולא רוב :

גאון יעקב

שום . ור"א השיב לה תשובה על שאלתה . אין חכמה לאשה כו' וכן הוא אומר כו' . ר"ל ראה כי עיקר מציאת החכמה הנאמר בתורה אצל אשה לא מצינו רק בפלך · עתה שמע כי את מופרכת מיני' ובי' כי שם נאמר וכל אשה חכמת לב כו' כתוב מפורש שהחכמ' תלוי' בלב וא"כ אזלינן בתר המחשבה. לכך כ"א נענש במיתה מיוחדת לפי מחשבתו המיוחדת . וכן הוא האמת כי בע"ז נידון על המחשבה שנאמר למען תפוש את כו' בלבם הרי כאן תשובה על שאלתך . (מקובץ מראשוני' והוספות המאסף) :

הרי"ף

על מגדל עץ וכתיב לקמיה ויקומו על מעלת הלוים שהוא מגדל עץ הכתוב שם ושם אמרו האל הגדול ואמר רב גידל שגדלו בשם המפורש זה נ"ל :

ענף יוסף

כי הוא גמר כלי יוצר של הקב"ה · ובו גמר פעולתו · והיא אצל יתברך אמון · ולכך חותמו אמת הרצון התורה ועל ידי התורה תתברר כל טעות הפוקרים · והורה הפתקא כי בתורה יכ' על יצה"ר דעבודת כוכבים בתכליתו · וקמו כה"ג ועזרא הסופר בראשם אשר נתן ללבו לכתוב תורה מדויק היטב שבל יהיה בו קמשונים ובכתב אשורית להבין ולהורות עד שאמרו ממש נתינת התורה היה על ידו כבימי משה וגם תיקן לקרות במנחה בשבת משום יושבי קרנות ופרש"י העוסקים בחול בדברים בטלים ומ"מ יעסקו בשבת בתורה וכן תיקן בשני ובחמישי עשרה פסוקים כנגד עשרה בטלנים · שהם בטלים ממלאכה ועוסקים בתורת ה' · ואנשי כנה"ג אמרו עשו סיג לתורה והעמידו תלמידים הרבה · כי כן אמרו ועשו וקימו בתי מדרשים בכל פלך ופלך · ותקנו שיהיה מלמדי תינוקות בכל עיר כמבואר בגמרא דב"ק וב"ב · וזה חותם אמת · ובזה אתייהב יצרא דעבודת מזלות ואין רשות בידו להתעות · אבל תדע כי העוסקים בתורה הם מבני פלטרין דמלכא קדישא · יושבים ראשונה במלכות של עולם · וא"כ צריכין מאד להזהר ולהשמר בנפשם לבל יחטאו בדבר קל · ומכ"ש בדבר חמור כי סביביו נשערה · ואמרו שהקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה · וכן הסברא נותן להיותם קרובים אל ה' וה' מתהלך בקרב מחנם · כי אין להקב"ה אלא ד"א של הלכה · וא"כ בדבר קל מטמא ח"ו מחנה שכינה וכמה מעלות בקודש · ות"ח הוא כנגד קדשי קדשים כי שריית שכינה שם · וזהו מאמרם ברמז תיבות שמטי' למזיה · הרצון שמדקדק עמהם כחוט השערה דכתיב וסביביו נשערה מאד · וקאמר נזדעזע א"י כי תיכף היה דבר קל נחשב לעון גדול זמרי רב ועושה פגם גדול כנ"ל · וע"ז חרדו אנשי כנסת הגדולה למאד כי כבר כתבנו כי בעו"ה בעלי תורה במה שהוא אדם עלול לחטא · וא"כ יש לחוש שיקלוף ה' ויהיה כח לס"א להתגבר על אדם ולמשוך אותו בחובו כנודע כי עבירה גוררת עבירה · ועיקר עבירה היא עבירה ראשונה קטנה · ואח"כ ממילא יצה"ר מתגבר עד שכמעט אין בו כח לקום נגדו · וזהו אמרו דלמא מרחמי' ליה ח"ו משמיא · ולזאת מצאו לו תקנה כי דע כי מיני מתכות יש זהב כסף נחושת עופרת · והם שורש לכל מיני מתכות וזהב רמז על התורה · כי זהב אש לוהט · ומעשים טובים שאין בו חלק לס"א כלל שהוא לשמה גמור · כמו תפילין ציצית הוא כסף שהוא לבן ומלבין ישראל כשלג וכצמר והוא כולו סגולה · כי מע"ע המה עושים לאדם סגולה מעלה מעלה · ומצות שיש בו כח נחש כגון פריה ורביה שיש בו חימוד יצרו · אכילה ביו"ט ושבת וכהנה . יותר מצות שיש לס"א חלק בו · והם נקראים נחושת · כי להנחש יש חלק בו · אמנם התפלה שהיא עיקר עבודה שבלב · הוא הנקרא עופרת כי יש לו כובד · ולכן יש להתפלל בכובד ראש · וכבר אמרו כי עופרת טבעו עפר ואויר · ולכן בקל יהתך ויהיה נמס באש · כי האויר נפרד מעפר בקל · כי טבע אויר למעלה וטבע עפר למטה · וכן בתפילה צריך שיתן לבו למעלה כאויר ועיניו למטה כעפר · כי יזכור כי רוחו שהוא אויר ורוח יעלה למעלה · וגופו שהוא עפר ישוב אל האדמה · וזהו ענין עופרת כמ"ש · וכשיתפלל בכוונה זו · יהיה תפלתו בהכנעה · ובכובד ראש · וכבר נודע כי כל הכורים לצרוף זהב וכסף שרשו עופרת · כי הוא המסיר כל סיגים ובדילים ומזכך הכל נקי ובהיר כשתקים · והטעם היות עפר יסודו וא"כ כל הסיגים נדבקים בו כי הכל היה מעפר והכל שב לעפר · וכן התפלה כל החטאים ופשעים בהרהור ובמעשה שיחטא האדם ויהיה פגמים וסיגים בנשמתו · כשיתפלל בהכנעה בכובד ראש ויבקש מחילה אז יסורו כל הסיגים והכל נדבקים בו בכור הזה כור לזהב וכסף ואחר התפלה יהיה זך ונקי · כי הכור צירוף הכל ומצרף את הנשמה · כי בתפלה והכנעה כל הסיגים מצורפים · ובפרטות הגאוה והכעס הכל בהכנעת ושפלות התפלה ממתקן · כי היא המבטלת כח הגאוה והכעס בעמדו בהכנעה · וזהו מה שאמרו כי הכנסת הגדולה חרדו אולי יהיו בעלי תורה פוגמים בחטאים כל שהוא וימצא השטן פ"פ לקטרג · לזאת לקחו אבר ועופרת ונתנו אפומי · הרצון כי תקנו סדר תפלה בבקר ובערב · כי קודם כנה"ג לדעת הרבה פוסקים תפלה לאו דאורייתא כלל · ואפילו לדעת הרמב"ם לא היה רק פעם אחד ביום בלי זמן וסדר כלל · וכנסת הגדולה תקנו נוסח וסדר וקביעות כראוי בבקר ובערב · וזהו עופרת כנ"ל שהם כור הזהב והכסף להסיר כל סיגות ועונות · וזהו ושדו אפומא כי זהו נמסר לפה לדבר ולהתפלל · וזהו השואב קולו של מקטרג דאף אם יחטא איש לאלהים ובא התפלה בבקר ובערב ויצרף ויטהר כל ירא ה' להסיר כל בדיליהם ותפלה בכוונה יום ביומו סותם כל פה מקטרג ומסטין ומבטל החטאים וגדר התאוה בכל אופן · וזהו הועילו כנסת הגדולה ובראשם עזרא בתקנתם תורה ותפלה לבטל יצה"ר דעבודת מזלות : והנה לבטל יצרא דעבירה ג"כ כבר מצא ידם בתקנת גדרים לבטלו · אבל צריך לברייתא בקיום המין וישוב עולם · ואמרו בב"ק כי עזרא תיקן שתהא חוגרת בסינר משום צניעות · ופירשו המפרשים לאו דוקא בסינר רק כל מקומות גלוים באשה תיקן שתהיה הולכת בכיסוי לבל יראה בה ערות דבר ותהא צנועה. וסינר דנקט לדוגמא בעלמא · וזהו ודאי בשוק ברבים ודאי דאורייתא לילך בכיסוי ובצניעות · ואפילו גילוי שער דאורייתא בשוק · רק בתוך הבית לא היה כל כך צנועות · ועזרא תיקן אפילו בבית שהולכים בלי מלבושים עליונים תהא חוגרת סינר · והיינו בבית אין דרך נשים להיותם מעורבים עם אנשים ולא היה שכיח שיהיה תערובות אנשים ונשים · ואם יזדמן ודאי תלך בכל מלבושים · וה"ו על בת ישראל שתלך בגילוי בשר נגד אנשים אחרים · אבל נגד קרובים אביה ואחיה וכדומה אשר לבם גם בכן · לפניהם אי אפשר להזהר והם מעורבים עמה · ויש לחוש להרהור והסתכלות · ולכך תיקן עזרא שתהא אפילו בבית צנועה למאד שגם לקרובים לא יראה מקום תורפה ויגלגלו מידי הסתכלות · וזהו כוונתם כי נקרו לעיני' של יצרא דעבירה · הרצון כי עשו תקנה למעט הסתכלות וראיה באשה · והיינו בשוק א"ל לתקנתם · רק דלא לתגר בקרובתיה שהם אתה בבית · ועשו תקנה הנ"ל וסימו עינו של אותו רשע בגדר ותיקון הנ"ל לילך אפילו בביתה בצניעות ואין לו מקום לתגר בקרובתי' ותקנה גדולה תיקנו בסינר הנ"ל והוא משמרת למשמרת הקודש · ואתא שפיר · ומה מאד מתקו דברי חז"ל ויוגעם לשומרי אמריהם הן בהתמדת תורה לשמה ולמחות אבן הטועים המתטיא את האדם מדרכי ה' ותורתו. וכן בתפלה בהכנעה כנ"ל

המתורגמן א) איין האאר פאן צאפף , ב) בעדעקט , ג) רייטצען .

א שוח"ט מזמור יט: ב סוטה מח ע"א: ג שם: ד פסחים סד ע"ב לעיל לג ע"א:

אתא דניאל כו' אתו כו'· נראה דודאי ל"פ אלא דכל אחד מהם הוסיף ופיחת בכוחותיו וכינויו כפי זמנו שראו ביכלתו וכוחותיו של הקדוש ברוך הוא וכולהו אמרו הגדול שבכל זמן ושעה גדולתו מפורסמת מתוך בריאת עולמו ומשה בזמנו שראה גבורותיו ונוראותיו בנפלאות אשר עשה הקב"ה במצרים ובסיחון ועוג ושאר ניסי המדבר הוסיף לומר הגבור והנורא אתא ירמיה וראה בדורו וזמנו עכומ"ז מקרקרין בהיכלו אמר איה נוראותיו כו' וע"כ פיחת מלומר הנורא וזה היה בהתחלת הגלות בחורבן הבית שעדיין לא נשתעבדו ישראל לעכומ"ז והיה אומר הגבור עד דאתא דניאל שהיה בבבל בגולה וראה שיעבוד הגלות וע"כ אמר איה גבורותיו ופיחת מלומר הגבור מיהו נורא היה אומר מאחר שלא ראה הוא חורבן הבית שעכומ"ז מקרקרין כו' עד דאתו אנשי כנה"ג שהיו גם בסוף שבעים שנה של גלות בבל וראו באותן השנים שנצלו ישראל מכמה צרות כגון מעשה המן שנצלו ע"י מרדכי שהיה מכלל כנסת הגדולה חזרו לומר הרי בכל השנים הללו שהאריך אף הקב"ה לרשעים זו היא גבורתו שכובש את כעסו וזו היא מוראו שאומה אחת כו' כמאמרם כבשה אחת בין ע' זאבים והיינו דמסיים שיודעים בו בהקב"ה כו' ולא כזבו בו וכל אחד מהם לא כיזב בו לפי דורו וזמנו שראו בכוחותיו יתברך ברוך הוא וק"ל : ומברך עליה ח' ברכות כו'· מבואר כי התורה נאמרה בתמניא אפי והיינו בשינוי ח' נקודותיה ובח' לשונות נקראת התורה במזמור תמניא אפי ועיין בזה בפ' הקומץ: רינה תחינה ובקשה כו'· רנה שהוא שיר ושבח קודם תחינה ובקשה כמפורש פרק אין עומדין ומפרש בקשתן שצריכין להושע ע"ד שאמרו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין וצריך להושע על ידי אחר כן ישראל צריכין להושע מהקב"ה וק"ל : להראות חזותו לרבים כו'· עיין פרש"י ועוד יש לומר לפי שאין כל העם רואים הס"ת שביד כ"ג שקורא בה ויחשבו שקורא בה בע"פ ע"כ כ"א מביא ס"ת עמו להראות חזותו של ס"ת לרבים שגם כ"ג קורא בכתב אך מה שפירש דמעי"כ הביאום שם ע"ש לא ידענא למה דגם אם יש עירוב והוצאה ליה"כ

לוי דאמר ר' יהושע בן לוי [א]למה נקרא שמם אנשי כנה"ג שהחזירו את העטרה ליושנה [אתא] משה אמר (דברים י) האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה אמר עכומ"ז (מרקדים) [מקרקרין][א)] בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא אתא דניאל ואמר עכומ"ז משתעבדין בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור. אתו (אנשי כנ"הג) אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורתו (ואלו נוראותיו . זו היא גבורתו) שכובש את כעסו ונותן ארך אפים לרשעים ואלו הם נוראותיו שאלמלא נוראותיו אומה אחת היאך יכולה להתקיים בין שבעים אומות. ורבנן היכי סמכי אדעתייהו ועקרי מה דאמר משה א"ר יצחק בר' אלעזר [מתוך] שיודעים בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כזבו לו: [דף ע ע"א] [ומברך עליה שמונה ברכות: ת"ר [ב]על התורה כדרך שמברכים בבית הכנסת על העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון כתיקנה ועל המקדש בפני עצמו ועל הכהנים בפני עצמן ועל ישראל בפני עצמן ועל שאר תפלה ת"ר [ג]ושאר התפלה רנה תחינה בקשה מלפניך על עמך ישראל שצריכין להושע וחותם בשומע תפלה ואח"כ כל אחד ואחד מביא ספר תורה מביתו וקורא בו כדי להראות חזותו לרבים : הרואה כהן גדול כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפים והרואה פר ושעיר הנשרפים אינו רואה כ"ג כשהוא קורא לא מפני שאינו רשאי : פשיטא מהו דתימא כדריש לקיש דאמר ר"ל [ד]אין מעבירין על המצות ומאי מצוה (משלי יד) ברב עם הדרת מלך קמ"ל] : אתי

תפלה כמו שכתוב בה בספר עזרא: משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים וגו' : עכומ"ז מרקדים בהיכלו · שראה שרי נבוכדנצר נכנסו להיכל ומריעים בו בכל רצונם: לא אמר נורא · בפרשת חנמאל כתיב עושה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור ה' צבאות שמו: דניאל לא אמר גבור. בתפלתו בספרו (דניאל ט) : עכומ"ז משעבדין בבניו · זה שבעים שנה: זהו גבורתו · שכובש (רצונו) [כעסו] כל השנים הללו שנשתעבדו בהם ומאריך אפו על כל הגזירות שגוזרים על בניו: ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו וכו'· מן יום החורבן אתה למד נוראותיו שכל העכומ"ז נאספו להשמידם ונתקיימו מהן : ורבנן · ירמיה ודניאל : שאמתי הוא · מסכים על האמת ושונא את השקר : [כתיקנה · כמו שאנו אומרין אותן בתפלה: תנו רבנן שאר התפלה · השנויה במשנה כך היא רנה תחינה בקשה מלפניך על עמך ישראל שצריכים להושע : להראות חזותו לרבים · להראות נויו של ספר תורה ותפארת בעליה שטרח להתנאות במצוה שנאמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות (שבת דף קלג:) לולב נאה ספר תורה נאה בקלף נאה בדיו נאה בלבלר אומן ומערב יום הכפורים הביאום שם : אין מעבירין על המצות · ומהו דתימא האי נמי אעבורי הוא שמניח זו והולך לראות זו: ומאי מצוה · יש בראייתן יש כאן מצוה משום ברוב עם הדרת מלך: וקמ"ל · דלאו מעבר הוא מאחר שאינו

עיון יעקב

משה אמר האל הגדול הגבור והנורא · אמר ג' שבחים אלו דהיינו הגדול זו מעשה בראשית כדכתיב עושה גדולות עד אין חקר וכדאיתא בברכות דף כ"ח והגבור זו יציאת מצרים שהראה גבורותיו שהוציאם מיד עם קשה ומלך קשה והנורא זו קריעת ים סוף שעי"ז יראו כל האומות ונפל פחדם עליהם כי שמעו אשר הוביש ה' את מי ים סוף ואח"כ בגלות שהיו מרקדים בהיכל בלי פחד ויראה כלל וגם שעבדו בישראל כל כך אמרו איה נוראותיו וגבורותיו שהרי כולם מושלים עליהם : הקשה לי בעל מחבר זקוקין דנורין דלמה נקרא שמם כנסת הגדולה דהאי תיבת הגדול נשאר קיים לעולם משא"כ הגבור והנורא פחתו וא"כ שחזרו לומר הגבור והנורא ה"ל לקרותם אנשי כנסת הגבורה או הנורא והשבתי לו דכשאומרין כל הג' שבחים הגדול הגבור והנורא והגדול אומרים בראש נמצא הגדול הוא עטרה לראש כולם משא"כ אם אין אומרין רק הגדול אין לו יתרון מאשר שבחים והתארים וז"כ הש"ס שהחזירו עטרה ליושנה בראש כולם: ידעו בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כזבו לו · ולעולם ידבק אדם בדרכיו שלא יבקש שישבחו לו בתוארים שאין בו כולי האי :

ענף יוסף

כנ"ל תמידים כסדרן כי היא מצרף ומטהר כל סיגי ופגמים יום ביומו כנ"ל · והעיקר בצניעות האשה הן בשוק והן בביתה בחדר משכבה לבל יראה שום גילוי שער ובשר אפילו נגד קרובים · כי בזו תנצל ממלאך המות שהוא מלא עינים להשית לאדם בראית ערוה · ואשת חיל תנצל מכל אלה ויהללו בשערים מעשיה · כן הן דברי חז"ל בחידות ובמראה הטו לתת דוגמא לאדם כיצד יהיה נשמר מפח יקוש·(יערות דבש ח"א ד' ל"ט וד' מ' וע"ש באריכות): **למה** נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו כו' ע"ש · והנה מנין שהחזירו עטרה ליושנה הוא שכן מצינו בתפלת נחמיה (סי' ט' פסוק ל"ב) וא"ת הלא זה היה מעשה אחר שעלו מבבל ובאו לא"י · ולא היה בזמנם שעבוד וישראל שלטו בהיכל אדרבה כבר חזרו לבנותו וסייעו בבנין ומדוע לא יאמרו אז תארי הש"י כמו שאמרם משה · ומה צורך בטעם הן הן גבורותיו כו' · וי"ל ודאי ירמיה ודניאל שפיר עבדו שלא כזבו בו · כי עדן לא נודעה יד ה' · ולא יכלו להוכיח ולברר האמת שסוף יגאלם · ויכירו שהיא גבורת גבורתו · שנותן ארך אפים לעוברי רצונו · כי הם לא יאמינו לו · על כן הוכרחו לפי צורך שעה לשנות מפני דרכי שלום. על דבר אמת מעשה צדק · עד עת ששבו מן הגולה · ונתקיים דבר ה' הטוב להחיש גאולה בעתה · אז הכירו וידעו כי יד ה' עשתה זאת לכבוש כעסו להאריך אף לרשעים · במהריבים ונורא הוא ממקודשיו · לכן חזרו לאחוז בתוארי משה· ולא חשו לשנות נוסח הנביאים הקודמים לבטל דבריהם ותקנתם שהיה מקום לומר אע"פ שבטל הטעם לא בטלה התקנה שתקנו הקודמים

ע'ץ יוסף

נתבטל (תורת חיים) : **אתי** איכהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש כו'· כי זה גבורה וחזקה לראות בצער אדם החביב עליו ולשתוק · והנה למשל אדם המצוה לרופא לחתוך אבר מבן יחידו החביב עליו במאד · ולרוב רחמי האב על הבן ויודע אשר אי אפשר לו כלל לעמוד בשעת מעשה ולראות בהפלגת צער בנו · אך הנה גדלה עליו חיבת בנו לאשר יודע שזאת היא רפואתו · ואם לא יעשה לו עתה זאת חלילה יפול עוד לחולי יותר · ואז הוא הולך מהבית ומצוה להרופא לעשות כך לבנו · והוא לא יראה זאת בעיניו · אך זה שייך באדם אשר על הארץ שיוכל להמלט שלא יראה זאת בעיניו · ולא כן בבוראינו ב"ה וב"ש אשר עיניו משוטטות בכל הארץ ולית אתר פנוי מניה ומוכרח לראות ולהביט בצער בניו היקרים שמשתעבדין בהם וזאת היא גבורה גדולה וחזקה במאוד לראות זאת עד עת בא הקץ · אך זה הוא על כי גדלה אהבתו על עמו · שיודע שזה טובה גדולה להם להטיב אחריתם סובל עתה הצער המופלג הזה בכדי שיוכלו לקבל הטובה השלימה באחרית הימים. (במ"ח) :

גאון יעקב

דאמר ריב"ל למה נקראו שמם כה"ג שהחזירו עטרה ליושנה כו' אתא דניאל ואמר גוים כו' אי' נוראותיו כו' הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו.ע"כ. המאמר קשה עלינו כתורמוס. איך עלה על לב דניאל וירמי' כי ח"ו השם כוחו כנקבה. עד כי רצו לסלק ממנו ית' תואר גבור ונורא האם נעלם מהם ח"ו כי כוחו וגבורתו מי יכיל. ואם כי ראו אלה הענינים חילול הקודש והמקדש ועמא קדישא לעקא וביזה· היה ראוי להם לשפוט כי נחנו פשענו ומרינו והוא האמת ובפירוש נאמר מפיו ית' כי בנטות האומה מדרכי השם. ציון שדה תחרש כו' וכן עפ"י משה נביאו נאמר. על האומה. ומצאוהו רעות רבות וצרות. ואם כי קשה להם ביזת היכלו ופלטון המלך. כיראה מאומרם מרקדים בהיכלו. היה ראוי להם לשפוט כי הוא לטובת האומה. כאמרם ז"ל מזמור לאסף קינה כו'. אלא שפך חמתו על עצים ואבנים. אבל הסכת ושמע ביאור המאמר · כי כבר הוסכם בחכמי התורניים ושכלים. ונטוע באשל המורה. כי הוא ית' כאשר נרצה אנחנו להללו ושבחו. אז צריכים אנחנו לשקול בפלס השכל. אם השבחים הוא על עצמותו ית' וחלילה לנו לשבחו בתואר חיובי אבל בתואר שלילה. כי החיובי יורה ענין נוסף עליו ואומר הרב המור"ה בפ' נ"ז וז"ל. כי זה ענין אמרנו עליו יתעלה שהוא מחוייב המציאות. תהי' מציאותו עצמו כו' ואיננו עצם קרה לו שימצא ותהי' מציאותו ענין נוסף עליו כו' ולזאת הוא נמצא ולא במציאות חי ולא בחיים. חכם ולא

המתורגמן, א) שרייען.

רש"י

עסוק בה : אתי משלח · ליום המחרת : מצאו בשוק · מכבדו לפני הבריות ואומר אישי כ"ג וכו' : מחיה חיים · הוא הקב"ה עשינו שליחותו : מפטרי מהדדי · שהיה אחד נוטל רשות מחברו לשוב לביתו : אתהלך וגו' · איידי דאיירי בחיים מתוקנים נקט לה : מקום שווקים · שאדם מוצא לקנות מזונותיו ולפי שהיה דוד מטלטל נע ונד היה מתפלל על הדבר ואומר בתפלה אתהלך לפני ה' וגו' : שמתהפכות עליו · מי שהיה עני בילדותו ונעשה עשיר לעת זקנתו דומה לו כאילו עכשיו נעשה חי מתוך מיתה : אליכם אישים אקרא · ברא"ש פרשת ושנות חיים הוא להכי נקט ליה : ודומים כנשים · עטופים ותשושי כח : אישים · לשון אשה מדלא כתיב אנשים : אישים לשון קרבן אשה : מריח מים בני תורה :

גמרא

נח דף עא ע"א **אתי** משלח מצאו לכהן גדול בשוק אומר לו אישי כ"ג עשינו שליחותך מצאו בביתו אומר לו מחיה חיים עשינו שליחותו. אמר (רבא) [רבה] כי מפטרי(א) רבנן מהדדי בפומבדית' אמרי הכי מחיה חיים יתן (לנו) [לך] חיים ארוכים טובים ומתוקנים (אמר רבה כי מפטרי רבנן מבי רב נחמן בשכנציב אמרי הכי מחיה חיים יתן לך חיים ארוכים טובים ומתוקנים):

נט שם (תהלים קטז) **אתהלך** לפני ה' בארצות החיים אמר רב יהודה זה מקום שווקים. (משלי ג) כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך וכי יש שנים של חיים ויש שנים שאינם של חיים. אמר רבי אלעזר אלו שנותיו של אדם שמתהפכין לו מרעה לטובה. (שם ח) אליכם אישים אקרא וגו' א"ר ברכיה אלו ת"ח שיושבים ודומים כנשים ועושין גבורה כאנשים. וא"ר ברכיה הרוצה (שינסך) [לנסך] יין על גבי המזבח ימלא גרונם של ת"ח יין שנא' אליכם אישים אקרא. וא"ר ברכיה אם רואה אדם שתורה פוסקת(ג) מזרעו ילך וישא בת ת"ח שנאמר (איוב יד) אם יזקין בארץ שרשו [ובעפר ימות גזעו] מריח מים יפריח :

ויו"ט

מהרש"א

מ"מ הא אמרינן במסכת עירובין ירושלים דלתותיה נעולות היו : א"ל אישי כ"ג כו' מצאו בביתו א"ל מחיה חיים כו' · פרש"י בשוק מכבדו לפני הבריות כו' ע"ש והוא דחוק להגיה כבוד המקום בשוק משום כבודו של כהן גדול ונראה לפרש דודאי גם בשוק היה ראוי שידבר שעשה כן בשליחות המקום אלא שאין זה כבוד שמים להזכיר שם שמים בשוק דרך עראי · וענין מחיה חיים כו' נראה לפרש לפי ענינו לומר עשינו שליחותו להמית החי דהיינו שעיר המשתלח דכתיב ביה יעמד חי וע"י מעשה זה נתכפרו עונות בית ישראל והקב"ה מחיה החיים בהם שלא יבואו לידי מיתה : חיים ארוכים וטובים ומתוקנין כו' · ארוכים וטובים כמשמען היפך שאמר יעקב ימי שני חיי מעט ורעים וגו' ומתוקנין נראה לפרש דהיינו שיהיו מתוקנין מהיום וק"ל : זה מקום שווקים כו' · ע"פ מה שפירשו בברכת בורא נפשות רבות וחסרונם דהיינו כל מה שהיו חסרים הנפשות אם לא נבראו ועל כל מה שברא שלא היו הנפשות חסרים מהם ולא נבראו אלא להחיות ולהתענג בהן נפש כל חי והיינו מקום שווקים דהכא שמוצא בהם לקנות גם דבר שלא נברא רק להחיות ולהתענג בו ולשון חיים נופל בדבר שהוא במלואו וכה"ג אמרו בפ' מרובה (סה.) חיים אחיה לקרן כעין שגנב כו' ע"ש בפרש"י ותוספות:

שמתהפכין לו כו' · דהיינו שזכות התורה והמצוה שזכר המה יוסיפו לך שיהיו שנות הזקנה שנות חיים מתוך מיתה שהיא העניות שהיה לו כבר בילדותו : אליכם אישים אקרא כו' · פרש"י ברא"ש פרשת ושנות חיים הוא להכי נקט ליה עכ"ל ואינו כן דהאי קרא ושנות חיים הוא בספר משלי סי' ג' וקרא דאליכם אישים אקרא הוא שם בסי' ח' ונראה לפרש דנקט ליה הכא ע"ש שאמר לעיל אישי כה"ג דהיינו לשון חשיבות ושררה ה"נ אליכם אישים אקרא ע"ש חשיבות שדומין הת"ח לנשים בתשות כח ועושין גבורה כאנשים לכבוש את יצרם כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו : הרוצה לנסך יין כו' · פרש"י אישים לשון קרבן אשה עכ"ל ומתוך ענינו של הפ' הלא חכמה תקרא גו' משמע דאליכם עם ת"ח קא משתעי קרא וצ"ל דס"ל כמ"ד בפ' כל התדיר (צ"א ב') דנסכים מזלפין ע"ג אישים ולא כמ"ד התם לספלים והשתא ה"ק אליכם ת"ח אישים אקרא דהיינו כשאקרא אתכם למשתה יין מלשון ברא"ש הקרואים הוי כאילו נתתיו אף על האישים במקדש וק"ל: שהתורה פוסקת מזרעו כו' · בפ' אלו עוברין (מט ב') האריך התלמוד בענין שישא אדם בת ת"ח ולא מייתי הך דהכא ונראה דהכא לא איירי שהוא ישא בת ת"ח על אשתו הראשונה אלא דה"ק אם רואה בזרעו שיש לו מאשתו הראשונה שהתורה מתחיל לפסוק ממנו ישא לאותו זרע בת ת"ח והא מייתי קרא אם יזקין בארץ גו' ובעפר ימות גזעו דהיינו בנו דמריח מים גמיר דהיינו בת תלמיד חכם דגם שאין לאשה תורה ריח תורה

הרי"ף

מצאו בביתו אומר לו מחיה חיים וכו' · והא דנקט מחיה חיים הוא לומר שכהן גדול היה בספק כל יוה"כ אם יצא בשלום מן הקדש ובצאתו היה עושה יו"ט לאוהביו ולכך היה אומר המשלח שעשה שליחותו של מי שהחיה אותו ורמז לומר שאע"פ שהמשלח לשעיר היה בספק מיתה באותה שנה כמו שדרשו על איש עתי שאינו עתיד לחיות אלא מעט לעת לשנה האחרת היה אומר לכה"ג שמחיה חיים שעשה שליחותו יש בידו להחיות כמו שיצא בשלום הכ"ג: **הרוצה** שינסך יין ע"ג המזבח כו' · נראה דדריש אישים דלא כתיב אנשים הם ת"ח שדומים לנשים ועושים גבורה כאנשים כדאמרי' לעיל וגם נרמז היין במלת אישים מלשון אישי ענבים ונרמז נסך ע"ג המזבח מדכתיב אישים מלשון קרבן אשה: **אם** רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו וכו' · קצת תימה דאפי' מי שתורה מושכת בזרעו ישא בת ת"ח כדאמרינן פרק אלו עוברין לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח ושמא אע"פ שכבר נשא אשה מבת ראשי כנסיות או בת גדולי הדור או פרנסי הדור אם רואה שהתורה פוסקת יחזור וישא בת ת"ח :

עיון יעקב

מחיה חיים עשינו שליחותו · לפי שאין זה כבוד של מעלה לשלום שליחות זה שהוא אכזריות ורעה לשעיר לשלחו לעזאזל שיפול לאיברים איברים ומאתו לא תצא הרעות להכי אמר מחיה חיים ע"י שליחות השעיר מכפר על ג"ע ובזה מחיה חיים אלו ישראל וקרוב לזה כוונת מהרש"א: **מחיה** חיים יתן לך · התפללו כן בהתפרדם זה מזה מד"ת שהוא חייך ואורך ימיך לעסוק בחיי שעה על כן התפללו על אריכות ימיהם : **אמר** רב יהודה זה מקום שווקים · עיין בפסחים דף קי"ח שזה המזמור אמרו כנסת ישראל לכך אמרו אתהלך בארצות החיים זה מקום שווקים שע"י השווקים מוצאים להשתכר פרנסתיהן וע"י יכולין לעסוק בתורה כפרש"י ריש ע"ז דף ב' ע"ב ע"ש : **אלו** שנותיו של אדם שמתהפכין מרעה לטובה · ואם כן כך הוא חבור הפסוקים בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך אע"פ שאתה עני שמעביר את אדם על דעת קונו שלא יכול ללמוד כ"כ ולעשות אעפ"כ תעשה כן בכל יכלתך כי אורך ימים בעוה"ב ושנות חיים בעולם הזה יוסיף לך להפך מדעת עני לעשיר כי הלומד מעוני סופו לקיימה מעושר : **ועושין** גבורה כאנשים · דייק כן מסיפא דקרא דכתיב וקולי לבני אדם דהיינו אדם גדול

: **שינסך** יין על גבי מזבח ימלא גרונם · כמו שבניסוך היין היו אומרים הלוים שיר כדאיתא ברמב"ם פ"ו מהל' תמיד כן נכנס יין יצא סוד : **אם** רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו · מדקאמר לשון פוסקת נראה דר"ל אע"פ שהוא משלש דורות ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו וזה רואה שפוסקת התורה מזרעו תלינן לפי שנשא אשה שאינה

ענף יוסף

בזמן ובמעלה · וגם יש לחוש שיחזור הדבר לקלקולו · כמו שאירע בעוונותינו שרבו · ואף בימי בית שני לא היה אלא פקידה בעלמא · וס"ד שלא היה כחם יפה לסתור תקנת ירמיה ודניאל שגדולים מהם בחכמה ובמנין ולפיכך הוצרכו לטעם שזכרו הן הן גבורותיו כו' · כלומר מעתה אין לחוש עוד אחר שנתפרסם קיום הבטחת השי"ת לישראל · משקבלו עונשם שהיה ראוי להם בעונם · כן בעונותיהם נמכרו ולא קצרה יד ה' מהושיעם · ולא התעלם מגאולתם לפקוד אותם בתוך טמאתם · וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל והסתיר פניו מהם · כדבר הנביא (יחזקאל לט) לכן מאד הסכימו לחזור לתוארו של משה · וקימו וקבלו עליהם ועל זרעם אחריהם שלא לשנות הטבע · ועוד כל ימי ארץ אף לכשיקדים העון ויאלא עוד בגלות · מ"מ יהיו בטוחים שיגאלו בעת קץ כדכתיב שבועים שבעים נחתך על עמך וגו' (להם שמים על פרקי אבות פ"א) :

יוסף

נט **א"ר** ברכיה הרוצה שינסך יין על גבי המזבח ימלא גרונם של ת"ח יין כו' · וכתב בספר תורת חיים וז"ל נראה דלכך נקט לישנא דימלא גרונם יין ולא קאמר ישקה ת"ח יין · לפי שהיין שהיו מנסכין על גבי המזבח היו נותנין בתוך הספל שהיה על גבי המזבח · והיה בו נקב כמין חוטמין כדאיתא סוף פרק לולב וערבה · ואותו נקב עשוי כגרון של אדם ומשם יורד לשיתין · וקאמר ר"ש לקיש התם בזמן שמנסכין פוקקין את השיתין לקיים מה שנאמר שכר לה' · ופרש"י ז"ל שפוקקין את הנקב שהנסכים יורדין בו לשיתין שיראה היין עליו כגרון מלא ושבע · ואי' נמי התם ש"מ כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע · לכך נקט ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין פי' תחת גרונו של מזבח · וה"ל כמנסך יין על גבי המזבח עכ"ל :

המתורגמן. א) אבשיעד גענאממען. ג) הערט אויף.

גאון יעקב

בחכמה · יודע ולא במדע אבל הכל שב אל ענין אחד אין ריבוי בו ע"כ. ראה בההוא דנחית קמיה דר"ח ואמר האל הגדול הגבור והנורא והאמיץ וג' עד כו ר"ח ואמר סיימתינהו כו' (ברכות פרק אין עומדין) כי אלו הם תוארי חיובים תוארי עצמותיו ורשות לנו להללו רק בדרך שלילה כמו על תואר חכם השלילה אינו סכל וכן כולם לזאת הדרך המעולה להלל אותו יתברך בתואר הפעולית כמו רחום וחנון והרשות להללו אף בדרך חיוב · הוא אשר דיבר בקדשו הרב מוהר"ם אלבליך כשמך אלהים כן תהלתך הביאור כי שם הוי"ה ב"ה יורה על עצמותו ית' כאמרם בפרקי דר"א קודם שנברא העולם לא היה אלא הוא ושמו בלבד · ופירש הרב המורה שהכוונה שלא היה רק השם הוי"ה שהוא רק מורה על עצמותו · והוא שמו המיוחד לו ית' כי לא היה שמות המורים על הפעולות כי היה קודם הבריאה אבל השם אלהים הוא מורה על הפעולות · וע"ז אמר דוד ע"ה ברוח קדשו כשמך אלהים כן תהלתך · ר"ל שהתהלות אליו יתברך היה מצד הפעולות כאשר מורה השם אלהים ע"ז ולא מצד עצמותו יתברך כאשר מורה השם הוי"ה ב"ה · והנה תוארי הגבור והנורא אשר הם מורים על עצמותו יתברך אבל בעוד שהאומה ישראלית שמרה דרכי ה' והיתה ברום המעלה והנצחון והייתה עליון על כל הגוים וכל האומות חלו וזעו מישראל כי שם ה' נקרא עליהם חזרו להיות התוארים הגבור והנורא תואר הפעולות כי הוא הגבור וניכר בפעולו' כי פעולת הגבורה נמשך על האומה וכן תואר הנורא כי נמשך יראתו אל האומה הישראלית כי כל האומות היו יראים מישראל · ע"כ היה לנו רשות להללו באלה התוארים חיובים כי הם תוארי הפעולות אבל בימי דניאל וירמיה בנפול עמה ביד צר והיה חילול הקודש והמקדש · מחמה ריבוי העונות והמרדים כי מרדו בו · ואז סילק הוא יתברך מאתנו הרוממות והמעלה ושכינת כבודו מהבית ולא היה ניכר פעולת הגבור ופעולת הנורא על האומה רק חזרו להיות התוארים תואר עצמיים כי הוא גבור מצד עצמותו וכן הנורא אז היה קשה על דניאל וירמיה להללו בהם · כי אחר שגוים מרקדים בהיכלו · ואומות משתעבדים

ם דף עא ע"ב **פיסקא· ויו"ט היה עושה לאוהביו** וכו'. ת"ר מעשה בכ"ג אחד שיצא מבהמ"ק הוו קא אזלי כולי עלמא בתריה כד חזיוה לשמעיה ואבטליון דהוו קא אתו שבקוהו לדידיה ואזלו לבתר שמעיה ואבטליון לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאפטורי מיניה דכ"ג אמר להון [א]ייתון בני עממין לשלם אמרו ליה ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן ולא ליתו בני אהרן לשלם דלא עבדי עובדא דאהרן :

סא דף עב ע"א [אמר רבי חמא בר' חנינא [ב]מאי דכתי' (שמות כו) עצי שטים עומדים שעומדים דרך גדילתן דבר אחר עומדים שמעמידין את צפויין דבר אחר עומדים שמא תאמר אבד סברן[א] ובטל סבויין[ב] תלמוד לומר עומדים שעומדין לעולם ולעולמים [ג]אמר רבי חמא בר' חנינא מאי דכתי' (שם לה) את בגדי השרד לשרת בקדש [שם ע"ב] אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט אמר רחבא אמר רב יהודה שלש ארונות עשה בצלאל אמצעי של עץ תשעה פנימי של זהב שמונה חיצון עשרה ומשהו והתניא אחד עשר ומשהו לא קשיא הא כמאן דאמר יש בעביו טפח הא כמ"ד אין בעביו טפח ומאי [ד]משהו זיר] . אמר רבי יוחנן שלשה זרים הם של מזבח של שלחן ושל ארון . של מזבח זכה אהרן ונטלו. של שלחן זכה דוד ונטלו . של ארון עדיין הוא מונח כל הרוצה ליטול

רש"י

לסיף אתו שמעיה ואבטליון לאפטורי מיניה· ליטול רשות ממנו ולפרוש לגד ביתם: ייתון בני עממין לשלם· לשון גנאי הוא לפי שבאו מבני בניו של סנחריב כדאמרי' במס' גיטין: דעבדי עובדא דאהרן· רודפי שלום: דלא עבדי עובדא דאהרן · שהונאתנו אונאת דברים ואמר מר לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך : [דרך גדילתן · העליון למעלה והתחתון למטה : שמעמידין את ליפויין · ליפוי הזהב מעמידין על ידי מסמרות לשון אחר שלא התליעו ולא נפל ליפויין : שמא תאמר · משנגנזו אבד סיברן שלא ישובו עוד : ובטל סבויין · מה שאנו סוכין וצופין להן: שרד · לשון שריד: אלמלא בגדי כהונה· שעל ידיהן מקריבין הקרבנות המכפרין על ישראל : שלש ארונות · שנאמר מבית ומחוץ תצפנו ושל עץ באמצע והושיבו בתוך של זהב וחזר ונתן של זהב שני בתוך של עץ וחיפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ: תשעה· גבהו תשעה טפחים מבחוץ שנאמר אמה וחצי קומתו (שמות כה) ורגלים לא היו לו אלא עץ חלול היה : פנימי של זהב ח' · טפחים גבהו מבחוץ עם עובי שוליו ועובי שולי העץ של אמצעי טפח נמצא פנימי ממלא חללו של אמצעי: וחיצון · של זהב : י' ומשהו . תשעה כנגד גובה האמצעי ומשהו עובי שולי זהב של חיצון וטפח עשירי עולה למול עובי הכפורת שהוא טפח ומכסה חיבור הכפורת והארון : והתניא אחד עשר ומשהו · ומשני הא כמ"ד יש בעובי שולי הזהב טפח כאשר יש בעובי שולי העץ : הא כמ"ד אין בעוביו טפח· אלא משהו ולא ידענא היכא איפליגו בה : ומאי משהו · דקתני בברייתא בתרייתא : זיר · העולה היה עודף למעלה על עובי הכפורת משהו בגובה החיצון להיות זר לכפורת סביב ומשהו דקאמר רב יהודה בעובי שולי החיצון קאמר ובזר לא איירי כלל]: שלשה זרים · נעשו בכלי הקדש: של מזבח. סימן לכתר כהונה: של ארון· סימן לכתר תורה : ושל שלחן· סימן לכתר מלכות שהשלחן הוא עושר שלחן מלכים : ה"ג של מזבח זכה אהרן ונטלו ושל שלחן זכה דוד ונטלו · שהכהונה ניתנה לאהרן ברית מלח וכן המלכות

מהרש"א

מקרי מאביה ואז שוב יפריח אותו הגזע ועשה קציר כמו נטע דהיינו בניס הגונים ולאוים שוב לתורה : ואזלו בתר שמעיה ואבטליון כו' · דת"ח קודם לכ"ג ע"ה לכל דבר כדאמרינן בסוף מס' הוריות (יג א') יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני ולפנים וזה הכ"ג ע"ה ולא מעלי הוה מדא"ל כך ייתון בני עממין וכמה כהנים דלא מעלי הוו בבית שני כדאמרינן פ"ק והריטב"א בא ליישב ולומר דלא נתכוין הכ"ג לביישן שהם בני גרים אלא שאף ישראל נקראו כן כו' ע"ש אבל א"כ לא היו שמעיה ואבטליון משיבין לו כך ייתון בני כו' וק"ל : עומדים שעומדין דרך גדולן כו' · דלפי פשוטו כפרש"י בחומש שיהיו עומדין ולא שוכבין זה ע"ג זה לא אצטריך ליה דמוכח מתוך גובה ואורך ורוחב המשכן גם מתוך האדנים שהיו הקרשים עומדים ולא שוכבים זה ע"ג זה אלא שלא יעמידו אותן שלא בדרך גדולן אצטריך וכן הדין במצות לולב ואמרו כמ"ש אז ירננו כל עצי יער דהיינו ודאי דרך גדילתן כן יהיה מצוותן: שמא תאמר אבד סברם כו'· לפי שהצפוי שהוא של זהב ודאי אפשר להתקיים כשנגנז המשכן אבל הקרשים של עץ היאך אפשר להתקיים כך זמן רב מפני הריקוב והתולעת ת"ל עומדים שעומדים לעולם כו' : מ"ד בגדי שרד לשרת גו' · לפי שכל בגדי כהונה מפורשים בכתוב שם ח' לכ"ג וד' לכהן הדיוט ולא ידעינן מהו בגדי שרד ורש"י בחומש פי' שהם קלעים אבל דרש דהכא נוטה לפי' הרמב"ן גם לפי פשוטו שהם בגדי כ"ג מל' שריד ופליט ויקרא כן לפי שנתייחדו לאחד העם לכ"ג כו' ע"ש באורך ליישב מה שנתקשה שם רש"י בזה והדרש נמי מפרש לי'הכי שבגדי כ"ג הם מצילין את ישראל להיות להם שריד ופליט וע"פ מ"ש בערכין (טז א')* דבגדי כ"ג מכפרין: ג' ארונות עשה בצלאל כו' . וכתב הרא"ס והראב"ע טען על זה ואמר דאחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ וכבר נתנו טעם בזה בתנחומא כו' ועוד דרשו במכילתא כו' ולפי סוגית תלמודינו נראה בזה כי גוף הארון של עץ היה דוגמת האדם כי עץ השדה הוא וכמ"ש אם יש בו עץ גו' והיו עוד ב' ארונות מבית ומחוץ של זהב לרמוז שיהיה תוכו כברו כדלקמן והוא לפי שבשאר כלים כגון שלחן לא כתיב אלא שהיה מצופה בזהב במקום הנראה מבחוץ וכן במזבח הזהב מה שאין כן בהארון שהיה בו של זהב גם מבפנים במקום הנסתר ללמדך על התורה שהיתה בו שתהיה בת"ח תוכו כברו כמו הארון שהיתה התורה בו ואולי יתורא דקרא קדרים דכתיב ברישא דקרא וצפית אותו זהב טהור מבית גו' וכתיב בסיפא דקרא תצפנו לרמוז על האדם שיצפה אותו מבית ומחוץ בדבר טהור בשוה שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב ועוד רמוז בזהב מבית ומחוץ דהיינו בתורה שנמשלת לזהב כמ"ש הנחמדים מזהב גו' שיהיה אדם הצדיק הנמשל לעץ כמ"ש היש בה עץ מצופה בזהב דוגמת כלי עץ וכסף גימט' עץ שיהיה מוזהב ביופי מבית ומחוץ דהיינו שהתורה הנמשלת לזהב יהא נכרת בו יפה תוכו כברו : ג' זרים הן כו' של מזבח זכה אהרן כו' · והן ממש ג' כתרים שנינו באבות ג' כתרים הן כתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה וכבר כתבנו בזה בפרק האומר כתר מלכות כמשמעו לו לדוד שהולמתו וכתר כהונה הוא הלין שעל כ"ג וכתר תורה הן תפילין שברא"ש כל אדם דכל הרוצה ליטול יטול ואמר ושמא תאמר פחות הוא כיון שכל אדם זוכה בה ת"ל בי מלכים גו' כפרש"י ולגבי

*וכן בזבחים (פח ע"ב)

הריטב"א

ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן . פי' קשה בעיניהם שקראם בני עממין לפי שהיו [בני] גרים והוא לא נתכוין לכך שאף ישראל נקראים עממין כדכתיב אחריך בנימין בעממיך אלא **שלא דבר בלשון כבוד במקום דאיכא חשדא.** ע"כ :

עיון יעקב

מהוגנת דאז התורה פוסקת ממנו וכן הוא בספר חסידים סימן קנ"ו ע"ש ואין לו תקנה עד שישא בת ת"ח וק"ל : **אמרי** ליה ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן ולא וכו' · הא דהוצרכו הם למימר ייתון בני עממין לשלם הא איהו גופא ברך להם כדרך זה י"ל דאיהו חזו בדעתו שלא רצה לברך להם בעין יפה שהרי לא בירך להם לנוכח רק כדרך שנותן שלום לעכו"ם בשפה רפה ואין בלבו עליו וכפרש"י סוף פרק הניזקין יע"ש לככי אמר ייתון בני עממין לשלם כוונתו היה על כל הגוים בכלל ולא היתה כוונתו לברך להם ממש לכך הם אמרו שברכתן ראוי להיות ברכה שלימה כיון שעבדו עובדא דאהרן וק"ל : **בגדי** שרד אלמלא בגדי כהונה כו' · פרש"י שעל ידן מקריבין קרבנות הא דלא פרש"י ע[illegible] בגדי כהונה עצמן שמכפרין כדאיתא בערכין על כמה עבירות החמורות י"ל [illegible] דא"כ מהאי טעמא ה"ל לקרות גם לקרבנות שרד אלא דלכך נקראים הבגדי [illegible] בהו תרתי שהם עצמן מכפרין ועל ידן מקריבים קרבנות : **שלש** ארונות [illegible] הא דלא עשה רק אחד של זהב י"ל הטעם דוגמת האדם שמחוץ הוא נכרה [illegible] בתוכו יש נשמת רוח אלהים ובאמצע הוא החומר הגשמי וכי אדם עץ הש[illegible] גאותו וניתן לו התורה כך הארון היה בפנים זהב ומבחוץ זהב ותוכו ע[illegible]

יד יוסף

א עיין בשו"ת חות יאיר שהאריך בזה שבוודאי לא דברו חדודין זה לזה : ב סוכה מה ע"ב : ג ל"ל ואמר : ד סוכה ה ע"א :

גאון יעקב

בכניו · אין תואר הגבור והנורא תוארי הפעולות רק תואר עצמותו ואיך נהללו בדרך חיובי והטיבו אשר דברו אנשי כנסת הגדולה אדרבא הן הן גבורותיו והן הן נוראותיו ר"ל כי זה הסבלנות ממנו ית' הוא גבורה גדולה וא"כ חזר להיות הגבור כו' תוארי הפעולות כי על הפעולות והם האומה והבית ניכר הסבלנות ממנו ית' והוא גבורה גדולה וכן אומה אחת עומדת כו' · (הכמי ספרדים והאנגלידי והוספות המאסף) : **ת"ר** מעשה בכה"ג כו' יהוה קאזלי כ"ע אבתריה כד חזיוה לשמעיה ואבטליון כו' ייתין בני עממין לשלם כו' דעבדין עובדא דאהרן ולא ייתון בני אהרן כו' דלא עבדין עובדא כו' ופי' רש"י עובדא דאהרן רודף שלום · להבין מה ענין רודף שלום בכאן ומי הוא המתרתר ריב · ומה הוא הענין של כה"ג אשר קרא לשמעיה ואבטליון בני עממין לבזותם מה פשע בהם כי העם הלכו אחריהם וכי הם קראו לילך אחריהם · אבל הענין כי דרשו במדרש על פסוק וכא הלוי והגר שגר שנתגייר הרי הוא ככהן ולוי · והטעם כי כבר נודע הסיבה שזכה אהרן לכהונה בשביל וראך ושמח בלבו לכך זכה לחשן המשפט על לבו והוא כי טרם נבואת משה היה אהרן גדול ממנו וכבר היה אהרן מתנבא במצרים ומשה לא היה מוחזק כלל לנביא כי נתגדל אצל פרעה משם ברח לכוש ולמדין·ועי"כ בתחילת נבואת משה היה משה ירא · שאהרן יתקנא בו וגדולה הקנאה והבטיח לו השם ית' שאדרבא אהרן ישמח בו בתכלית השמחה בלב ובשביל כך זכה

המתורגמן , א) האפפנונג , ב) אויסזיבטען .

רש"י

המלכות ניתנה לדוד ולזרעו עד עולם: בי מלכים ימלוכו · וגדול הוא הממליך מן המלך והתורה אמרה מקרא זה: זכה · ללמוד לשמה ולקיימה: זרה · משתכחת סימנו: מצווין לעשות מלאכתו · שהארון בתחלה הטיל הכתוב המלאכה על משה ואח"כ על הצבור ואע"ג דקראי לאו (בהדיא) [בהאי סידרא] כתיבי אסמכתא בעלמא הוא דקאמר:
איש שותה · תורה כמים ויש בו עולה:
דרתא · חצר: ותרעא לדרתיה עביד · שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים לכך צריך שתקדום לו יראת שמים:
תרתי גיהנם · להיות עמלים בתורה בעוה"ז ולא תקיימוה ותירשו גיהנם במותכם ובחייכם לא נהניתם בעולמכם:
צורפתו · ביסורין ובגיהנם:

גמרא

ליטול יבא ויטול שמא תאמר פחות שבהן הוא ת"ל (משלי ג) בי מלכים ימלוכו וגו'. רבי יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשית לו זיר לא זכה (נעשית לו) זרה הימנה. רבי יוחנן רמי כתיב (דברים י) ועשית לך ארון עץ וכתיב (שמות כה) ועשו ארון עצי שטים ג מכאן לת"ח שבני עירו מצווים לעשות [לו] מלאכתו. (שם) מבית ומחוץ תצפנו אמר רבא ג כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו א) אינו ת"ח. אביי ואי תימא (רבא) [רבה] בר עולא אמר (אף) נקרא תועבה שנאמר (באיוב) (איוב טו) אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה:

סב שם אמר רב שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב (משלי יז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין אוי להם (לת"ח) [לשונאיהם של ת"ח] שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמים. מכריז רבי ינאי חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד א"ל רבא לרבנן במטותא מינייכו לא תירתו תרתי גיהנם. אריב"ל מ"ד (דברים ד) וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה והיינו דאמר רבא (מאן דזכי הויא ליה) [דאומן לה] סמא דחיי דלא (זכה תהוי) [אומן לה] סמא דמותא. א"ר שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי כתיב (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב (שם יח) אמרת ה' צרופה. זכה משמחתו לא זכה צורפתו למיתה רשב"ל אמר מגופיה דקרא נפקא זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה. (שם יט) יראת ה' טהורה

מהרש"א

כהונה כמי נאמר יקרה היא מפנינים מכ"ג שיש עליו פנינים בליץ ובאבנות מסיים ביה וכתר שם טוב עולה על גביהן והוא היראה דבעי בכולהו בכ"א מהג' כתרים וכדמסיק הכא בכתר תורה ודקאמר זכה נעשית לו זיר זכה היינו שיש בו יראת שמים כפרש"י ללמוד לשמור ולקיים לא זכה שאין בו כל זה לגבי תורה נעשית לו זרה כפרש"י וה"ה לגבי כהונה ומלכות עי"ל דזר דשלחן מלכים ומזבח כהנים ידעי למדרש זכה נעשה לו זיר דהיינו כתר מלכות לבית דוד וכתר כהונה לבית אהרן לא זכה זרה היא לו כמו בשלמה וכמו בכהנים שנגאלו מן הכהונה אבל בתורה מאי זרות אית בה הא אמרי' לעיל דכתר תורה מונחת כו' כל הרוצה ליטול אותה כו' וע"כ דרשו בו אם לא זכה נעשית לו זרה והוא מלשון והיה לכם לזרא שפירושו לחרב וכמ"ש זכה סם חיים לא זכה סם המות וכמ"ש סייפא וספרא ירדו כרוכים מן השמים: וכתיב ועשית גו' · עיין פרש"י ר"ל דקרא דהכא ועשו ארון גו' כתיב מקמי דהאי קרא ועשית לך ארון עץ וגו' בפ' עקב מיהו יש עיון בזה דהא ע"כ ההוא קרא בפ' עקב ועשית לך ארון גו' לא זהו ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו אלא לאחר יה"כ כו' כפרש"י בחומש ע"ש גם ק' דבפשיטות טפי לפי סדר הכתובים הוי מצי לדרוש כן דבכל צווי מלאכת המשכן כתיב ועשית שהטיל המלאכה על משה ובמלאכת המשכן כתיב ועשה בצלאל ואהליאב וכל חכם לב גו' ויש ליישב בזה ודו"ק: [שנא' אף כי נתעב גו' · דלעיל מיניה כתיב הן בקדושיו לא יאמין וקאמר אף כי מכ"ש ההוא נתעב גו' וכפרש"י]: מ"ד כו' ולב אין כו' · דלפי פשוטו גם שאין לו לב להבין ילמוד תורה שהיא מחכימת פתי וע"כ אמרו דודאי אפשר שגם הכסיל יבא לידי חכמה ע"י הלימוד אבל הלב אין ר"ל שאין בלבו לקיימה אלא לקנות שם כפרש"י שם והיינו שאין בו יראת שמים: חבל על מאן דלית ליה דרתא כו' · מפורש פ' ב"מ]: לא תירתו תרתי גיהנם כו' · עיין פי' רש"י ועוד י"ל ע"פ מ"ש פרק אין דורשין שהרשע נוטל ב' חלקים בגיהנם והצדיק נוטל ב' חלקים בג"ע וז"ש לתלמידיו שילמדו לשמה כדי לקיימה ואז לא תהיו רשעים ליטול תרתי חלקים בגיהנם: אשר שם משה גו' · לשון שימה לא יפול בו לפי פשוטו וכה"ג אמרינן פ"ק דסנהדרין ואלה המשפטים אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה ולכך דרשו הכא שם מלשון סם חיים וסם המות ורמז בזה כי הנעלם מן ס"ם הוא ני' סם ואמר דאומן לה ללמדה לשמה הרי היא סם חיים דלא אומן לה שלומדה שלא לשמה הרי היא סם המות: לא זכה צורפתו כו' · היינו ביסורין כפירוש רש"י כמ"ש וצרפתי' כצרף כסף גו' ובלשון תלמוד צירוף אחר צירוף ולמאן דדרים ביה כמי זכה צורפתו לחיים דמלינו יסורין של אהבה שאין בהן ביטול תורה כמ"ש בפ"ק דברכות מדכתיב אשרי הגבר אשר תיסרנו גו' ועד"ז יש לפרש הכתוב לרופה אמרתך ועבדך אהבה ר"ל שעבדך אהב אותן יסורין שיש בהן קיום אמרתך וכמ"ש בפרק הפועלים ברבי אלעזר ברבי

הריטב"א

לא זכה סמא דמותא. פי' כשהוא שונה להתגדל ולהתגדר וכדאמרינן עלה בפרק היה קורא נוח לו שנהפכה שליתו על פניו והא דאמרינן לעולם יעסוק אדם

הרי"ף

זכה נעשית לו זר לא זכה נעשית לו זרה · פרש"י זכה ללמוד לשמה ולקיימה וכו' צריך להבין דהא בשלחן ובמזבח נמי כתיב זר וקרינן זיר לדרוש שאם לא זכה במעשים הטובים נעשו זרים לכהונה ולמלכות וא"כ למה פרש"י בזר של תורה זכה ללמוד לשמה ולקיימה דהל"ל זכה למעשים טובים כמו שדורשים בזר של כהונה ומלכות ואפשר דאם הוא למד לשמה שוב אין לומר לא זכה במעשים טובים לפי שהתורה מדריכתו לידי זכות ולא שייך לומר לא זכה נעשית זרה לו אלא כשאינו לומד לשמה כדי לקיימה אז תורתו נעשית זרה לו: שותה כמים עולה · פירש"י שותה כמים ויש בו עולה הכוונה לדמותו לשותה המים לפי ששותה היין אומר לכל ששתה יין כי ניכר בתוך מה שיש לו בפנים דהיינו תוכו כברו אבל שותה המים אינו ניכר בתוך מה שבתוכו אם שתה מים או לאו וכן מי שיש בו עולה מבפנים ואינו מראה מבחוץ הוא דומה לשותה מים: רבי יוחנן רמי כתיב ועשית לך ארון עץ וכתיב ועשו ארון וגו' · וקשה מאי פריך דהא דכתיב ועשו ארון אינו אותו ארון דכתיב ביה ועשית לך ארון עץ דהא להודיה והא וכן כתבו התוס' פרק גיד הנשה וי"ל דמ"מ פריך דבארון זה תלה העשייה בלשון רבים ועשו ארון והתם נקט לשון יחיד ועשית ומשני מכאן לת"ת שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו והיינו בת"ת שהוא כנגד הארון שבו הלוחות השלמות אבל לת"ת שהכח תלמודו שהוא כנגד הארון האחר שהיה בו שברי לוחות אע"פ שאין מזלזלין בו מ"מ אין בני עירו מצווים לעשות מלאכתו ומיהו בזה יקשה מה שכתבו התוס' שם ע"ש ובפ"ק דיומא: מ"ד וזאת התורה אשר שם משה · הוקשה לו דלא שייך שימה בד"ת אלא בדבר הנתפס ביד כמו שימו לחם לכך דרש מלשון סם חיים אבל קשה דהא כתיב אשר תשים לפניהם וכתיב שימה בפיהם דהיינו לשום אותה כשלחן ערוך ומנין לו לדרוש סם חיים ואפשר דדרים דלא קאמר אשר שם משה בפי בני ישראל דדוקא במשפטים שייך לומר לפניהם של הבעלי דינין לומר איש פלוני אתה זכאי לכך דרים ריב"ל שם משה מלשון סם חיים ודבר זה תלוי לפני בני ישראל כפי מעשיהם זכה נעשית לו סם חיים לא זכה ח"ו נעשית לו סם המות: מגופיה דקרא נפקא זכה צורפתו לחיים וכו' · נ"ל דסמיך אסיפיה דקרא דכתיב אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו שאם זכה ללמוד לשמה

עין יעקב

התורה ולכך לא ניתן התורה למלאכים שהם כולו רוחני ולהכי משה שניתן התורה על ידו כתיב בו ותחסרהו מעט מאלהים: שמא תאמר פחות שבהם הוא · מדהוא מופקר לכל הרוצה ליטול יבוא יטול ואמנעי שהוא המלכות משובח ת"ל בי מלכים ימלוכו מוכח שהתורה הוא משובח לכך גם כן בתורה כתיב תחלה הארון והשלחן בפרשת תרומה ומזבח הזהב בפ' תצוה ובמדרש איתא כל הזוכה לתורה זוכה לכולם והא דניתן רשות ליטול כל הרוצה היינו משום דאם זוכה ליראת שמים שפיר נטל ואם לא זכה נעשה לו זרה סמא דמותא הלעיטהו לרשע וימות: כל ת"ח שאין תוכו כברו · רק תורתו מן השפה ולחוץ וטינא הוא בלבם אז אין לו דין ת"ח וכדאיתא בחגיגה פ"ב דף טו ע"ב: שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמים · כי עונשם גדול שיודעים את רבונם ומכוונין למרוד ושגגת תלמוד עולה זדון: חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד · נמצא שיגיעת מלאכתו והוצאותיו הכל בחנם כיון דלית ליה דרתא מה יועיל לו השער אף זה שאין לו יראת שמים מה מועיל למודו כי זה השער לה' צדיקים יבואו בו וזה שאמר לא תירתו תרתי גיהנם דהיינו היגיעה עס"כ שאין בו יראת שמים: זכה פרש"י לעיל ללמוד לשמה נעשה לו סם חיים נ"ל דמתיבת אשר נלמד דכל מקום דכתיב אשר ליסנא דאי בעי הוא אם רוצה ללמוד לשמה סם חיים היא לו ואם רוצה ללמוד שלא לשמה סמא דמותא היא לו וזה שאמר רבא כי רבא אזיל לשיטתיה דאמר בפ"ק דמכות דף ח' ע"א כל היכא דכתיב אשר ליסנא דאי בעי הוא ולהכי כתיב שם בשי"ן אף דקרינן בסמא"ל שהוא כמו סמ"ך מכ"מ כתיב בשי"ן להראות החילוק אם לומד לשמה או לא והוא מלשון לשמה

יד יוסף

א עיין לעיל ג' ע"ב ועי' תוספות חולין לב ע"א ד"ה כרוך: ב שבת קיד ע"א: ג עיין ברכות כח ע"א: ד שבת לא ע"ב: ה שם פ"ח ע"ב:

גאון יעקב

לכהונה · וכן ענין הגרים בזמן הזה · כי אחרי רואם רוממות האומות והם בגדר המעלו' ומשפט הבכורה ורוממות הנסיכות ואעפ"כ בזים ובמתים לעשות רצון קונם ועוזבים גדולתם ומתדבקים לישראל אף כי הם יורדים מכבודם ומגדולתם הראשונה והכל מחמת כי כך זה השם הוא באמת מדות אהרן אשר עזב קנאתו ולירד מגדולתו ולהיות טפל לנבואת משה והכל בשמחה מחמת רצון השם · לכך הטיבו אשר דברו חז"ל גר שנתגייר הרי הוא ככהן גדול כי הכל הוא עבור ענין עזיבת הקנא' והכבוד וזהו ענין בכה"ג כי עזבו העם אותו והלכו אחרי שמעיה ואבטליון וכתב המהרש"א הטעם כי בכה"ג היה עם הארץ ואקקיי"ל ממזר ת"ח קודם לכ"ג ע"ה אבל בכ"ג כאשר ראה זה ונתקנא לא ביקש לתת להם מעלה שבשביל שהם ת"ח ע"כ הם יותר גדולים ממנו רק אמר ייתון בני עממין לשלם ר"ל שבשביל שאתם בני גרים וגר שנתגייר הרי הוא ככה"ג · א"כ אתם השובים ג"כ ככה"ג ע"כ העם הולכים אחריכם אבל לא בשביל שאתם ת"ח וגדולים יותר ממני והשיבו הם אדרבא לטעמך מה טעם גר הרי הוא ככהן גדול משום דעבד עובדא דאהרן שאינם מתקנאים ואינם מקפידים על השררה אבל אתה שאתה מתקנא ומקפיד אתה על השררה · ואתה מדייק בדבורך מבלי ליתן לנו מעלה בשביל כבוד ת"ח הרי אתה עושה בעצמך לא כעובדא דאהרן אבל עובדא

המתורגמן, א) זיין אינגערעם איזט ניכט וויא זיין אייסערעס (ד"ה ער פערשטעלט זיך אונד איזט פאלש).

עומדת לעד א"ר (נחוניא) [חנינא] איזה הלומד תורה בטהרה מאי היא-נושא אשה ואח"כ לומד תורה.(תהלים יט) עדות ה' נאמנה מחכימת פתי א"ר חייא [בר אבא] נאמנה היא להעיד בלומדיה :

סג דף עא ע"ב משנה כה"ג משמש בשמונה (בגדים)[כלים] וההדיוט

בד' כו' באלו נשאלין באורים ותומים ואין נשאלין בהם להדיוט אלא למלך (ולב"ד) [ולאב"ד] ולמי שצורך הצבור בו. [גמ'] דף עג ע"א תנו רבנן כיצד שואלין השואל פניו כלפי הנשאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר (ש"א ל) ארדוף אחרי הגדוד הזה (האשיגנו) הנשאל אומר רדוף כה אמר ה' עלה והצלח. ר' יהודה אומר לא היה צריך לומר כה אמר ה' אלא עלה והצלח אין שואלין בקול משום שנאמר (במדבר כז) ושאל לו (במשפט האורים) ואינו מהרהר בלבו משום שנאמר (שם) (על פיו יצאו ועל פיו יבאו) [ושאל לו וגו'] אלא כדרך שדברה חנה בתפלתה שנאמר (שמואל א' א) וחנה היא מדברת על לבה. ואין שואלין שני דברים כאחד ואם שאל אין מחזירין לו אלא אחד ואין מחזירין לו אלא ראשון שנאמר (שם כג) היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאול (קעילה) כאשר שמע עבדך ה' אלהי ישראל הגד נא לעבדך ויאמר ה' ירד. והא אמרת אין מחזירין אלא ראשון אלא דוד שאל (דף עג ע"ב) שלא כסדר והחזירו לו כסדר כיון שידע ששאל שלא כסדר חזר ושאל כסדר שנאמר (שם) ויאמר דוד היסגירו בעלי קעילה אותי ואת אנשי ביד שאול ויאמר ה' יסגירו ואם הוצרך הדבר לשנים מחזירין לו לשנים שנאמר (שם ל) וישאל דוד בה' לאמר ארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל ואף על פי שגזירת נביא חוזרת גזירת אורים ותומים אינה חוזרת שנאמר (במדבר כז) במשפט האורים ולמה נקרא שמם אורים ותומים אורים שמאירים את דבריהם. תומים שמשלימין לדבריהם. ואם תאמר בגבעת בנימין מפני מה לא השלימו להם

רש"י

נושא (אדם) אשה · וניצול מהרהורי עבירה : להעיד בלומדיה · מי קיים ומי לא קיים : באלו נשאלין · כהן הנשאל באורים ותומים צריך ללבוש ח' בגדים : השואל · מלך או אב בית דין : פניו כלפי נשאל · כלפי כהן : כלפי שכינה · כלפי אורים ותומים ושם המפורש שבתוך חושן : ושאל לו · משמע לו לבדו שאין שומע אלא הוא: ואינו מהרהר בלבו · אלא יוציא בשפתיו מהו שואל שנאמר ושאל לו במשפט האורים וסמיך ליה על פיו יצאו ועל פיו יבאו קרי ביה הכי ושאל לו השואל על פיו שמוציא דברים מפיו: שני דברים כאחד · אלא לאחר שהשיבו לו על ראשון שואל לו על השני : שלא כסדר · היה לו לשאול הירד שאול היסגרוני לפיכך השיבוהו על הראוי לשאול [ראשון] : ואם הוצרך לשניהם · כגון שהיה הדבר נחוץ ואין שהות להמתין כגון הארדוף האשיגנו דצקלג : גזירת נביא חוזרת · כגון של יונה בן אמתי : שנאמר במשפט · כדין שאינו חוזר : שמאירין את דבריהם · מפרשים את דבריהם : משלימין את דבריהם · כדאמרינן שאין גזירתם חוזרת : לא השלימו · שאמרו להם בשני ימים הראשונים עלו אליו ועלו ונפלו :

הם

מהרש"א

שמעון באורתא קבל עליו יסורין כו' ע"ש : נושא אשה ואח"כ לומד · בפ"ק דקדושין איכא מ"ד לומד תורה ואח"כ נושא אשה ומסיק דל"פ הא לן והא להו וע"ש באורך בתוס':נאמנה היא להעיד כו'·כבר כתיב בתורה ואל הארון תתן את העדות גו' דהיינו התורה שהיא עדות בין ישראל לאביהם שבשמים אבל הכא עיקר הדרשה מנאמנה שעדותה נאמנה בלומדיה וק"ל : השואל אומר ארדוף אחרי הגדוד כו' · עיין זה קרא בשמואל במעשה לקלג אבל תשובת הנשאל כה אמר ה' עלה והצלח ליתא שם אלא רדוף כי השג תשיג גו' אבל האי לישנא עלה והצלח הוא קרא בספר מלכים תשובת הנביא מיכיהו למלך ישראל ולא היה ע"י אורים ותומים גם לא אמר לו כן אלא בדרך היתול ע"פ נביאי שקר ונראה דפלוגתייהו מלתא באנפי נפשיה ולא קאי אקראי כלל אלא דמילתייהו לת"ק השיב הנשאל בכה אמר ה' עלה והצלח ולר"י א"צ בכה אמר גו' רק עלה והצלח : שנא' ושאל לו לפני ה' כו' · בע"י הגיהו סיפא דקרא על פיו יצאו גו' ע"פ פי' רש"י והוא דחוק ונראה לקיים כל נוסחות הישנות ומשום דאפשר לפרש דהשאלה בהרהור לגבי הקב"ה שיודע מחשבות לב אדם כמ"ש ויתן לך משאלות לבך ופירוש ושאל לו להקב"ה ע"כ אמר מדכתיב ושאל לו לפני ה' דאינו מתפרש אלא ושאל לו לכהן לפני ה' ולגבי כהן ודאי דא"א להיות שואל ממנו בהרהור : וכיון שידע ששאל שלא כסדר חזר וכו' · מיהו ילפינן נמי מיניה דאין שואלים על ב' דברים כאחד דגם אם הוא שאל שלא כסדר היה לו להשיב כסדר ודו"ק : שמאירים דבריהם כו' · דלפי עניינו לא היו בחושן רק שמות י"ב שבטים על י"ב אבנים אבל ע"י שם המפורש שהיה בו היו שמות אלו מאירין באותיות דברים כפי שאלת השואל וכן הם בעצמם משלימין דבריהם לקיימם ובפירוש הריטב"א ראיתי שהבין שאורים ותומים הם ב' חלקים ואינו כן בחושן שהיו בו אורים ותומים היו בוי"ב אבנים אבל באפוד היו ב' אבני שוהם ולא היו בו אורים ותומים גם מה שהביא הריטב"א כאן שהיה בכל אבן כ"ה אותיות והיה יהוסף מלא להשלים כ"ה אותיות כו' ע"ש אין לזה מקום כאן אלא באפוד קמשתעי בפרק א"כ ומסיק שם דבנימין מלא היה בו ולא יהוסף וק"ל:

א מנחות קי ע"א : ב שם וקדושין כט ע"ב :

חדושי גאונים

ת"ר כיצד שואלין כו' הנשאל פניו כלפי השכינה כו' · פרש"י כלפי אורים ותומים ושם המפורש כו' · עי' ברמב"ם פ"י מהל' כלי המקדש · שכ' וכיצד שואלין עומד הכהן ופניו לפני הארון כו' · ופי' הכ"מ · דלארון קרי הש"ס שכינה כו' · ושוא דמכן לא ידענא · דהא הש"ס שהביא לדוגמא · שאלת דוד. ארדוף אחרי הגדוד הזה כו' (שמואל א' ל') וכן שאלת היסגירוני בעלי קעילה (שם כג) לא היה הארון שם · אבל היה בית אבינדב בגבעה (שמואל א ז') ולא הושב · עד שנשלמה המלוכה לדוד על יסודה וישראל (ש"ב ו') · נאמר שם וירכיבו את ארון האלהים גו' וישאוהו מבית אבינדב גו' · ולולי דברי הכ"מ · היה נראה שגם הרמב"ם פי' מאמר הש"ם בלפניו · כלפי השכינה·כלפי הא"ת ומ"ש בתבורו לפני הארון כו' · היינו לפי שהבין שהש"ס שאמר כלפי השכינה למד זה ממ"ש בתורה (במדבר כ"ז) ושאל לו במשפט האורים לפני ה' · והיינו כלפי השכינה·נמלינו למדין מזה · כי בהיות הארון באותו מעמד · אשר הארון נקרא שם שם ה' צבאות · תהיה המצוה שיהיה פני הכהן לפני הארון ואם אין שם הארון יהיו פני הכהן כלפי הא"ת ושם המפורש שבתוך החשן · אשר גם בזה יקויים מאמר לפני הש"ס · ומה שהקשה הכ"מ על פרש"י כיון דלאורים ותומים קרי שכינה · הרי

הריטב"א

בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה התם כשעושה מיראה : נאמנת היא להעיד בלומדיה . יש שפירשו להעיד עליו ליום הדין ויש שפירשו שמפרסמת אותו כההיא דדרשינן במסכת מועד קטן מדכתיב חכמות בחוץ תרונה כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ . ע"כ :

ה"ג ולא מהרהר בלבו שנאמר ושאל לו במשפט האורים . פי' דלישנא דשאלה לא משמע אלא להוציא בשפתיו ויש גורסין שנאמר על פיו יצאו ועל פיו יבאו וקשה דההוא על פיו על כהן הנשאל קאמר ויש מתרצין בזו דדריש ליה מדסמיך לושאל לו מכלל דנדרש גם על השואל ולא נהירא : דוד שלא כסדר שאל . פי' דהא דקתני שאין מחזירין אלא ראשון לאו על הראשון בשאלה אלא על הראשון במעשה ששואלין עליו וירידתו של שאול קודמת להסגרת בני קעילה: ואם הוצרך הדבר

עיון יעקב

לשמה או לשם גאוה : עדות ה' נאמנה נאמנת היא להעיד בלומדיה · אפשר לומר דנאמנת היא להעיד שהשכינה שורה על הת"ח שהרי מחכימת פתי וזה מגיד השכינה ששורה עליו ומה"ט אוירא דא"י מחכים לפי שהיא ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה כי ה' יתן מפיו חכמה ודעת לכך אין השכינה שורה אלא על חכם וכו' : השואל פניו כלפי הנשאל עיין ברש"י והוא נגד פירוש הרמב"ם בפירוש המשניות ובפרק י' מהל' כלי המקדש ולולי

הרי"ף

היא צרופה להיות מגן לו לחייו של החוסים בו : נאמנת היא להעיד בלומדיה · מלבד מה שפרש"י בזה י"ל דמי שיגע בתורה אע"פ שהוא פתי ואין בו דעת להבין התורה מחכימתו ומי מעיד על זה שביגיעת התורה יחכם פתי לזה אמר נאמנת היא התורה להעיד בלומדיה שהיא מחכימת פתי מצד רוב היגיעה והוא דבר הנראה לעינים כי יגעת ולא מצאת אל תאמן :

עץ יוסף

סג שנאמר על פיו יצאו. ואע"ג דמשמעות דקרא קאי אנשאל דכתיב על פיו יצאו וגו'. מ"מ דריש הכי מדסמכינן ליה ושאל לו ולא כתב הוא וכל בני ישראל אתו על פיו יצאו וגו' (תוס' ישנים) : היסגרוני בעלי קעילה בידו כו'. והא דבאמת שאל דוד שלא כסדר. י"ל שכוונת דוד היה הכי היסגרוני בעלי קעילה הירד שאול וגו' כלומר אף אם ירד שאול היסגרוני והקב"ה השיב לו כסדר דהיה לו לומר הירד שאול אע"פ אם יסגרוני בעלי קעילה. וגם הוה כשני

גאון יעקב

דעממיא אשר כל עניים ומחשבותם הכל רק גאוה וקנאה. (הרי"פ והאלגאזי):

(להם מפני)[הם] אשלא ביחנו אם לנצוח אם לינצח ובאחרונה שביחנו הסכימו (והשלימו להם) שנאמר (שופטים כ) ופינחס בן אלעזר (הכהן) [בן אהרן] עומד לפניו בימים ההם לאמר האוסיף עוד (לגשת) [לצאת] למלחמה עם [בני] בנימין אחי אם אחדל ויאמר ה' (עלה) [עלו] כי מחר אתננו בידך. כיצד נעשית רבי יוחנן אמר בולטות רשב"ל אומר מצטרפות. הא לא כתיב [בהו] צד"י אמר [רב] שמואל ברבי יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם. והא לא כתיב ט"ית אמר רב אחא בר יעקב שבטי ישרון כתיב שם. מיתיבי כל כהן שמדבר ברוה"ק ושכינה שורה עליו שואלים בו ב שהרי שאל צדוק ועלה לו ושאל אביתר ולא עלה לו שנאמר (שמואל ב טו) ויעל אביתר. דמסייע סיועי בהדייהו:

סד שם פיסקא ואין נשאלין בהם להדיוט אלא למלך (ולב"ד) [ולאב"ד] ולמי שצורך הצבור בו. מנא ה"מ ג א"ר אבהו אמר קרא (במדבר כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וגו' הוא זה מלך וכל בני ישראל אתו זה משוח מלחמה וכל העדה זו סנהדרין:

יום הכפורים פרק שמיני

דף עד ע"ב **תנו רבנן** (ויקרא טז) תענו את נפשותיכם יכול ישב בחמה או בצנה כדי שיצטער ת"ל (שם) וכל מלאכה לא תעשו מה מלאכה שב ואל תעשה אף עינוי נפש שב ואל תעשה ואימא היכא דיתיב בי שמשא וחמים ליה לא נימא ליה קום תוב בטולא[א] יתיב בטולא וקריר ליה לא נימא ליה קום תוב בשמשא דומיא דמלאכה מה מלאכה לא חלקת בה אף עינוי לא תחלוק בו:

רש"י

הם שלא ביחנו · אורים ותומים לא פרשו להם בשני ימים הראשונים עלו והצליחו אלא עלו אליו אם לנצח ואם להנצח: באחרונה פירשו להם · כי מחר אתננו בידך: בולטות · האותיות בולטות כגון עי"ן משמעון למ"ד מלוי ה"א מיהודה לומר עלה וכל אחת אינה זזה ממקומה אלא בולטת ממקומה והוא מצרפן: והא לא כתיב צד"י · בכל השבטים ואם צריך לה כגון והצל תציל מהיכן ראה: שהרי שאל צדוק · כשהיה דוד בורח מפני אבשלום: שנא' ויעל אביתר · עד תום כל העם לעבור ותניא בסדר עולם ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו ונסתלק מן הכהונה שנאמר ויעל אביתר מדקתני דבעי כהן המדבר ברוח הקדש אלמא לאו בולטות ולאו מצטרפות היו דא"כ למה לי רוה"ק: סיועי הוא מסייעי · כהן בהדי אורים ותומים הילכך אם כהן כשר היה וראוי לשרות שכינה עליו האותיות בולטות או מצטרפות על ידו כשנשאלין בו ואם לאו לא היו בולטות ולא מצטרפות: הוא זה מלך · דהא ביהושע משתעי קרא: וכל בני ישראל אתו · מי שכל בני ישראל אתו לצאת למלחמה אחריו · (אה"כ ובעירובין פרק מי שהוציאוהו דרש רבי דוסתאי וכו' מ"ד ויגידו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה וגו' וישאל דוד בה' לאמר האלך וגו' למדנו משם שאין נשאלין באורים ותומים על דבר איסור והיתר):

מה מצות מלאכת שבת שב ואל תעשה אף מצות עינוי שב ואל תעשה דבר המבטל ממך את העינוי הוא ואין זו אלא כגון הני דמתני' לא יאכל ולא ישתה ולא ירחץ: מה מלאכה לא חלקת בה · בכל לדידיה [אסורה] אף עינוי נמי שאיסורו בכל לדידין קאמר יצאו חמה וצנה שאם ישב הרי הוא בעינוי ואם לא ישב אינו מצווה

מהרש"א

שלא בחנו כו' שנא' ופינחס וגו' · אבל בראשונות שלא בחנו לא כתיב שהיה פינחס עמהן שאם היה עמהן בראשונה היו שואלין על ידו ובודאי לא היה הוא טועה בזה שלא בחנו אלא שע"י כהן אחר היו שואלין ובאחרונה שהיו שואלין ע"י פינחס בחנו: רשב"ל אומר מצטרפות כו' · ולמ"ד מצטרפות שהיו האותיות עומדין מעצמן בצירוף כסדר דבר הנשאל ניחא אבל למ"ד בולטות ק"ק כיון שהיו בולטות שלא כסדר היאך הבין מהם דבר הנשאל לצרף האותיות וי"ל שהיו האותיות בולטות זה אח"ז כפי סדרן בדבר הנשאל ובסדר שהיו בולטות זה אחר זה היה מצרפן: הא לא כתיב צד"י וכו' · ובירושלמי פריך והא לית חי"ת בשבטים ולא ק' בשבטים ומשני אברהם יצחק ויעקב והא לית טי"ת בשבטים שבטי ישראל והתימה מתלמודנו דנקט שבטי ישרון ולא נקט שבטי ישראל דכמה קראי כתיבי כן ויש ליישב לפי תלמוד שלנו דשם ישראל היינו שם יעקב אבל ישרון הוא שם המקום כפרש"י בחומש [א] ומצטרף שמו יתברך ב"ה עם האבות והשבטים ולפי זה היו בחושן ע"ב אותיות נגד שם של ע"ב כמ"ש המקובלים ובנימין היה מלא כמ"ש במס' סוטה לגבי אפוד ודו"ק: אביתר ולא עלתה לו כו' · כבר במעשה צקלג וקעילה היה שואל דוד ע"י אביתר כמפורש במקרא והיה אז מדבר ברוח הקודש אלא דמעכשיו נסתלק ממנו רוח

[א] מהרש"א ד"ה הא לא כתיב צד"י. אבל ישורן הוא שם המקום כפירש"י בחומש. (לא ידעתי איה מקומו ולא מצאתי פירש זה ברש"י אדרבה ברש"י ובתרגום מפורש ישורן על ישראל [עי' שו"ת נוב"י תנינא או"ח סי' קכו מה שהשיב ע"ז הגאון מוהרי"ח ז"ל להגאון המחבר ז"ל המעתיק]. ודע דהרמב"ם בפירוש המשנה וכן בחיבורו פ"ט מהלכות כלי המקדש דין ז' [וכן הרע"ב מברטנורה] כתב שבטי יה ותמה עליו הכסף משנה דלא כתב שבטי ישראל כדעת הירושלמי או שבטי ישורן כדעת גמרא דידן. ויש לומר כיון דבהד גמרא כתיב הכי ובאידך גמרא כתיב הכי משמע דישראל וישורן לא דוקא דלא אתי למימר אלא דכתיב טי"ת וכיון שכן עדיף לומר דהוי כתיב שבטי יה וכו' ע"ש ובחיבורי יש סדר למשנה ביומא הארכתי בס"ד):

יד יוסף

א שבועות לה ע"ב: ב סוטה מח ע"ב ע"ש: ג סנהדרין טז ע"א:

חדושי גאונים

הא"ת היו על לבו מה זה שאמר. ופניו כלפי שכינה. דמשמע שאפשר שלא יהיו פניו כלפי החשן כו'. הפלאה זו איני יודע מה היא. דקושטא שיצוייר שיהיו פניו כלפי ארבע רוחות העולם ולמעלה ולמטה. לזה נצטוה שיפנה פניו כלפי הא"ת: גם מ"ש הכ"מ שאם השואל כלפי הנשאל. הו"ל השואל כלפי שכינה כו'. לא ידעתי הכרח לזה. דהא יש לפרש שהשואל כלפי פני הנשאל. לא כלפי הא"ת (לא מאחריו). אשר שם השכינה. (איי הים): השואל אומר הארדוף גו'. הנשאל אומר רדוף כה אמר ה' עלה והצלח כו' לא ידעתי למה הפסיק בין לשון התשובה. אבל היל"ל כה אמר ה' רדוף עלה והצלח.

הריטב"א

לשתים. פי' שהם שתים שצריכים לגמרי זו לזו כגון הא דרדיפה והשגה: **הא** לא כתיב צד"י הא לא כתיב ט"ית וכו'. הכי נמי מצי למפרך והא לא כתיב חי"ת ולא כתיב קו"ף אלא דחדא מינייהו נקט ובירושלמי הכי בעי להו והא לא כתיב חצ"ק ומשני אברהם ויצחק ויעקב כתיב שם: **הא** דאמרינן אורים שמאירים את דבריהם תומים שמשלימים דבריהם כך הוא הענין כי האורים והתומים פרש"י ז"ל שהם כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן כי החשן היה ארכו זרת ורחבו זרת וכתב שם המפורש בין הכפלים שעל ידי השם ההוא מאיר את דבריו ומתמם אותם וכשהיה כ"ג מכוין בחלק אחד מן השם ההוא שנקרא אורים היו בולטין מן האותיות הכתובות באבנים אותיות שיש בהן תשובה לשאלתו כשיצטרפו והיו מאירות נגד עיניו מעורבות שלא כסדר וכשהיה חוזר ומכוין בחלק השני מאותיות השם ההוא שנקרא תומים היו מצטרפות האותיות כסדר ונעשה מהם תיבות ומפני זה היה צריך שתהא באבנים כל האלפא ביתא והיינו דאמרינן בשמעתין כיצד נעשים רבי יוחנן אמר בולטות ריש לקיש אמר מצטרפות מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי: (אמר הכותב עיין בפרשת ואתה תצוה בפירוש הרמב"ן ז"ל שפירש זאת הכונה יותר בביאור.)סיום דברי הריטב"א ויש מחלוקת בין המפרשים ז"ל כיצד היו האותיות כתובות בב' אבני השוהם כי רש"י ז"ל פירש שהיו כתובים על האבן האחת ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי שזה סדר תולדותיהם ועל האבן השנית לצד שמאל גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין והיו כ"ה בכל אחת והיה כתוב יהוסף מלא להשלים כ"ה אותיות. (אמר הכותב והרמב"ם ז"ל כתב בפירוש המשנה בסגנון אחר ע"ש .) סיום דברי הריטב"א ולכך לא נאמר עשיה באורים ותומים כמו שנאמר בשאר עבודות המשכן אלא שנא' בהם לשון נתינה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים לפי שלא היו מעשה אדם אלא מעשה אלהים שנמסר למשה כתובים ונצטוו ליתנם בכפלי החשן ולפיכך חסרו בבית שני כדאיתא בפרק קמא ומיהו אין אורים ותומים מעכבים בגדי כהונה לענין עבודה שהרי בבית שני לא היו שם אורים ותומים והיו שם בגדי כ"ג והיינו דבמתני' לא אידכר אורים ותומים במה שכ"ג משמש אלא דקתני מוסיף עליו כ"ג חשן ואפוד ומעיל וציץ והדר קתני ובהם נשאלים באורים ותומים: **כל** כהן שיש בו רוח הקדש ושכינה שרויה עליו שואלין בו . ומה שמצינו בשמואל הרמתי שהיה חגור אפוד בד ולא היה אלא לוי כתבו בתוס' שזה הוא להראות כי הגיע זה למעלת כ"ג בדבר הנוטה לרוח הקודש כמעשה האפוד · עכ"ל הריטב"א ז"ל:

עיון יעקב

דבריהם הייתי אומר דמתחלה השואל פניו כלפי הנשאל ואחר כך הכהן פונה עצמו לצד הארון מקום השכינה ומשיב וע"ש בכסף משנה: **כל** כהן שמדבר ברוח הקדש שכינה שורה עליו · עיין בחידושינו סוף סוטה מה שתירצתי לדעת הרמב"ם שסובר שהיו אורים ותומים בבית שני רק שלא היה שם רוח הקדש שהוא לכהונה נגד סוגיא דש"ס שם ע"ש: **מה** שסיים הכותב שאין נשאלין באורים ותומים על דבר איסור והיתר נ"ל דלא בשמים היא כמו דמצינו בתנור של עכנאי ע"ש:

עין יוסף

דברים (רמת שמואל): הא לא כתיב צדיק. והא דלא מקשה בלא זה דבלא זה הוה אמינא דמכח אורים ותומים היה שכינה שורה על הכהן ומדבר ברוה"ק אבל השתא דאמר דאותיות מצטרפין או בולטות פריך שפיר והא לא כתיב צד"י (רמת שמואל):

המתורגמן. א) זיטצע אין שאטטען.

א לעיל יח ע"ב יבמות לז ע"א כתובות סב ע"ב וסג ע"א: ב לקמן עה ע"ב: ג סוטה מב ע"ב סנהדרין ק ע"ב: ד פי' כדי שיבקשו עליו רחמים (ערוך):

סה שם כתיב (דברים ח) המאכילך מן במדבר [למען ענותך] (וכתיב (שם) ויענך וירעיבך) רבי אמי ורבי אסי חד אמר [א]אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וחד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. אמר רב יוסף מכאן רמז לסומין שאוכלין ואינן שבעין. א"ר זירא מאי קראה (קהלת ו) טוב מראה עינים מהלך נפש אמר אביי [ב]הילכך מאן דאית ליה סעודתא לא ניכלה אלא בימָמא. ריש לקיש אמר טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של אותו מעשה שנאמר טוב מראה עינים מהלך נפש: (משלי כג) כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים ר' אמי ור' אסי ח"א כל הנותן [דף עה ע"א] עינו בכוסו כל העולם [כולו] דומה עליו כמישור[א] וחד אמר כל הנותן עינו בכוסו כל העריות דומות עליו כמישור. (שם יב) [ג]דאגה בלב איש ישחנה רבי אמי ורבי אסי חד אמר ישיחנה[ב] מדעתו וחד אמר [ד]ישיחנה לאחרים. (ישעיה סה) ונחש עפר לחמו ר' אמי ור' אסי חד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר וחד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו (מתקררת) [מיושבת] עד שיאכל עפר. תניא א"ר יוסי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם [מדת] ב"ו מקניט[ג] את חבירו יורד עמו עד לחייו אבל הקב"ה אינו כן קלל את הנחש עולה לגג מזונותיו עמו יורד לקרקע

מהרש"א

רוח הקודש: [לא ניכלה אלא בימָמא כו'. ואפי' בלילה לאור הנר כדלקמן כעין יממא ובודאי בלילה נמי אדם נשבע כדאמרי' גבי פסח שהוא נאכל על השובע: כל הנותן עיניו בכוסו עריות כו'. דשתיית יין מביא לידי זנות [כד"א זנות] ויין ותירוש וגו']: כל העולם כולו דומה כו'. פרש"י ממון אחרים כו' ע"ש ר"ל דאחר שאכל ממונו מבקש לימודו בממון אחרים ועוד נראה לפי זה יש לגרום נותן עינו בכיסו שהוא הכתיב ביו"ד ור"ל שעינו רעה בכיסו בא לידי חימוד ממון של אחרים: [דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים כו'. מפורש בפ' משוח מלחמה]: חד אמר אפילו אוכל כו'. לכאורה אקרא דתורה ה"מ לפלוגי הכי דכתיב ועפר תאכל כל וגו' אפי' כו' טועם בו טעם עפר אי אין דעתו מיושבת כו' וי"ל דהשתא קרא דתורה בלשון קללה נאמר דאפשר שלא יהיה לו שום אכילה מצויה אלא עפר ואפשר שבשאר אכילות טועם בהם טעמים גם דעתו מיושבת עליו אבל הכא מדכתיב לחמו דרים אי למר דאפי' בלחם שהוא כולל שאר אכילת סעודה טועם בו עפר ואי למר דאפי' בלחם שהוא כולל שאר מאכלות אין דעתו כו' עד שיאכל עפר: קלל את הנחש עולה כו'. ר"ל דגם אחר שנתקלל ואין אוכל רק עפר מזונותיו מצויין עלה לגג כו' וכן קלל את כנען שיהיה עבד לאחיו ואין לו כלום בלא רבו דמה שקנה עבד קנה רבו מ"מ מזונותיו מצויין אצל רבו והיינו כמ"ד שלא יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך וכן באשה אשר קללתה הרבה עצבונך גם שהם טומאת נדה ולידה מ"מ אין

רש"י

מלווה שיש: ה"ג המאכילך מן במדבר וגו' רבי אמי ורבי אסי כו' ולית הכא רומיא דקראי אלא קרא קא מפרש המאכילך למען ענותך אוכל ומעונה: אין לו פת בסלו · אוכל היום ודואג [על] למחר: אינו רואה ואוכל · אכילת המן טועם טעם כל המינים ואינו רואה אלא מן: עיניו בכוסו. אוהב שכרות: כל העולם דומה עליו כמישור · ממון אחרים דומה לו היתר: ישיחנה לאחרים · שמא ישיאוהו עצה: דאגה · פחד שדואג על הפסד שום דבר פן יבואהו: יורד עמו עד לחייו · בכל דבר שהוא יכול להקניטו ולהפסידו הוא

חדושי גאונים

ובלשון הש"ס ליתא מלת רדוף כלל · אשר בתשובת צקלג . רק מאמר עלה והצלח והוא לשון מושאל מתשובת מיכיהו בן ימלה . ונ"ל כי הש"ס שינה בזה בכוונה מתשובת לצקלג רדוף כי השג תשג גו'. אל תשובה זו . עלה והצלח. לפי שהש"ס תפס לקמן. התשובה אשר בצקלג. לשנים . אשר אין מחזירין רק לצורך גדול . ועכשיו לא מיירי הש"ס מצורך גדול . (לכך מביא משל מתשובה אחדותיית) רצוני לומר כי מאמר רדוף לבד . הוא תשובה בפ"ע למה שיהיה הנרדף . נרדף ממנו וברח. ומאמר. השג תשיג . הוא תשובה נוספת שניה. אבל מאמר עלה והצלח . אף אם הוא שתי תיבות . עכ"ז אינה אלא תשובה אחת . כי העליה לא נתייחסה אל הנרדף רק אל המקום. ואין זה שאלת השואל וק"ל. (ג"ז שם) :

דאגה בלב איש ישיחנה ר' אמי ורבי אסי חד אמר ישיחנה מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים . מה שהורגלו לדקדק הדרשנים בכמו אלו המאמרים למה אמר תחלה רבי אמי ור' אסי לא יצדק כאן . כי בהומרו חד אמר וחד אמר. מורה דלא מסיימה ליה מלתא מי היה בעל כל

עיון יעקב

למען ענותך · עיין פרש"י אוכל ומעונה חד אמר אינו דומה וז"כ המדרש אבכיר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן מכאן רמז להדלקת נרות בשבת פי' שזה נקרא עינוי שאוכל ואינו רואה לכך מדליקין נרות בשבת לפי שקראת לשבת עונג כדי שיראה מה שאוכל וכ"כ בלב אריה פרשת עקב ע"ש · ועי"ל דצ"ל למה באמת עינה והרעיב את ישראל עם אכילת המן וצ"ל דעיקר אכילת שמן היה כדי להכין לב ישראל לתורה כי ע"י אכילת המן תתרבה הדעת בישראל לקבל התורה וכדאמרינן לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן ולהכי נקרא דור המדבר דור דעה וכ"כ הבעל הטורים בפרשת עקב על פסוק ויאכילך את המן למען הודיעך וכן בנחמיה הוא אומר להשכילם ומנך נתת להם ע"ש וקניית התורה הוא דוקא ע"י מיעוט תענוג לכך הוצרכו לענות ולהרעיב עצמם כדרכה של תורה שיהו מוכנים ומוכשרים לקבלת התורה וזה יוסיף דעת יוסיף מכאוב ולכך כשנכנס לשבת שהוא עונג מדליקין נרות שע"י הנרות זוכין לתורה אור וכדאיתא בפרק במה מדליקין הזהיר בנר הוויין ליה בנים ת"ח ולכך מתפללין על גידול בנים לת"ת כמבואר בא"ח סי' רס"ג כדי שלא יהא עיכוב מכח עונג שבת מדליקין הנרות שעי"ז יזכה לתורה אור וק"ל: כל העולם דומה עליו כמישור · עיין פרש"י ומהרש"א עי"ל כפשוטו כי ראוי לכל אדם להשגיח עצמו בדרכיו שלא יהא נכשל במכשולות שבדרכים ליפול משא"כ השכור דרכו ליפול בכל מכשולות הדרכים לפי שהכל דומה עליו כמישור בלי שום מכשול להכי דרכו ליפול וע"ז נאמר למי אוי וגו' למי פצעים חנם למאחרים על היין: דאגה בלב איש ישיחנה · נראה דדרשה זו תליא בדרשות הקודמין שלא תימא לכך אשתה עצמי שכור כדי שאשכח דאגתי וריש' על זה קאמר דיש לך תקנה אחרת שישיחנה מדעתו או ישיחנה לאחרים: טועם בהם טעם עפר · עונשה מדה כנגד מדה ששיחה גורמת קללה לאדם כי עפר אתה ואל עפר תשוב וגם תמיד תהא זכרונה של מיתתה וכליון לפניה שהיא תחזור אל עפר ולפי מה דאיתא במדרש שהנחש אמרה דלטורין על בוראה וכל מי שאומר דלטורין וחירוף וגידוף נגד הבורא ראוי לשום עפר תוך פיו כד… עפרא לפומיה דאייב לפי שאמר דבר שאינו הגון: לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו · הטעם כי ברוגז רחם תזכור ומשתף מדת רחמים לדין ומש"ה ניחא נמי הא דמייתי מכנען אף ש… מב"ו שהוא נח מ"מ כיון שהיה בן בנו ריחם עליו כרחם אב על בנו כי בני בנים כבנים וע"כ רחמי אב על הבן והשתא נמי אתי שפיר דמייתי הא דכנען מיד קודם קללות … והאדמה וק"ל: עולה לגג מזונתה עמה. אף דלא שכיח עפר' על הגג מ"מ בנחש הספר מצויה אצלה בכל מקום שהיא כדאיתא בפרק ד' מיתות דף כ"ט ע"ב שהיא מוליאה עפר

הרי"ף

המאכילך מן במדבר · צריך לבאר מאי קשיא ליה דהא בהאי קרא גופיה כתיב ש… הרעיבם עד שצעקו ללחם ואמרו למה הבאתם את קהל ה' להמית ברעב ואמר הקב"ה הנני ממטיר לכם לחם וכן יש לנו לומר ויענך וא"כ המאכילך דהכי קשיא ליה כיון דכתיב לעיל מיניה וזכרת וגו' אשר הוליכך ה' זה ארבעים שנה וכמ… ויענך וירעיבך משמע שעל כל אותם מ' שנה הוא אומר ויענך והרי בכל אותם מ' ש… היה להם מן אבל קשה דהוה ליה לאקשויי בקרא דהמאכילך מן מיניה וביה דלית ביה דכתיב המאכילך מן וסמיך ליה למען ענותך כי באכילת המן אין בו עינוי ויבא שחירו… שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו את"כ עיינתי בגמרא ול"ג הכי אלא ה"ג המאכי… למען ענותך ופרש"י ה"ג המאכילך מן במדבר ובא לדחות הגירסא האחרת הכתוב… כתיב ויענך וכתיב המאכילך מן שהיא נוסחא משובשת: וחד אמר ישיחנה לאח… נ"ל דלא פליגי דהיכי לעביד להסיחה מדעתו אמר ישיחנה לאחרים שמתוך שמספר לחבירו משיבו חברו דבר טוב ותשובה טובה לומר אל תתן לבך לדאגתך כי יש תקוה ומתו… דבר טוב שהשיבו חברו ישיחנה לדאגתו ונמצא שהסיחה מדעתו והוא פשט נאה ב… סיינו

ענף יוסף

סה וחד אמר ישיחנה לאחרים · כי כאשר יגיד האדם צרתו ודאגתו אשר בלבבו משפה ולחוץ יקיל הדאגה מן הלב · משא"כ כשמונח הדאגה בלב אז צרתו צרה שיכאיב לבבו מאד · וע"כ אנו רואין לפעמים כאשר אחד יכעס על חברו למאד ורוצה להענישו לנקום בו במכות ופצעים וכדומה · ואז כאשר יבא האיש אליו וזה מדבר לו בכל כחו כי כה יעשה לו וכה יוסיף לעשות אותו · בזה הדיבור יקיל האף מאתו ויעת רוגזו וכ… הוציאו משפה ולחוץ · וזהו ויכחם ה' אשר דבר לעשות לעמו · ר"ל בזה אשר דיבר דברו משפה ולחוץ לעשות לעמו בזה ניחם על הרעה (במ"ח): תניא אמר ר' יוסי בה… שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו · מדת ב"ו אדם מקניט את חבירו יורד עמו עד לחייו כו' · והוא תמוה דהטו הקב"ה אינו יורד לחייו ולחיי בניו · ולפעמים נגע העונשים אף למ… הא כמה וכמה כריתות ומיתות ב"ד נכתבו בתורה · ואף כרת ועצירי שימותו בניו · ונראה בכוונתם דהנה כל העונשין הנחרצין על החטאים קודם עשייתן דהיינו מי שיעשה… שיענש כך וכך · ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא לשקול העונש נגד החטא · רק שכל אדם קצר מהשיג המושכל על מכונו · משא"כ הקב"ה לו נתכנו עלילות לשקול במאזני צדק · אבל העונש הבא לסעגשה פתאום · אז מדת הקב"ה רחוק הרבה ממדות ב"ו · שמדות ב"ו כשמקניטין אותו פתאום אינו שוקל העונש נגד החטא כלל רק תיכף מעניש… אף שלפעמים יורד העונש עד לחייו על חטא קל · אבל מדת הקב"ה אפילו בשעת הקנטה שוקל העונש נגד החטא שלא יזיק יותר מהראוי כמו בשעה שקילל את הנחש כשקיל… על גחונך תלך ומחמת זה יהיו מזונותיו קשים · הקדים רפואה במה שאמר ועפר תאכל · למען יהיו מזונותיו מזומנים · קלל כנען במה שאמר עבד עבדים · ומה שקנה ע… רבו וממילא אין לו נכסים ליזון מהם · דעבד שקנה נכסים הנכנסים לרבו · היקל עונשו במה שאמרו שאסור לו לומר עשה עמי ואיני זנך · וממילא אוכל מה שרבו אוכל · קלל… במה שאמר ואל אישך תשוקתך ופרש"י שאין לה פה לתובעו · והיה אפשר שהתשוקה תמית אותה · לזה תיקן במה שהכל רצין אחריה · קלל האדמה במה שאמר קוץ ודרדר תצמיח… והיה באפשר שתצמיח כל כך הרבה קוצים ודרדרים עד שיגרע מזונות השכרתים · תקנו בזה שביער הכמתו הקדומה והנעלמה מעין כל שלא מיעט לצמיחת הקוצים מזונות ה… עד שהכל ניזונים מהם · ועוד יש לפרש במה שאמר קלל כנען דהנה בספר אהבת יונתן כתב דכמה שקילל עבד עבדים קללו שלא יהיה לו מזל · וכשאין לו מזל ודאי לא ניז… מתמלית שפע של ישראל · וזהו שאמר אוכל מה שרבו אוכל (ספר נחלת יעקב) : ונחש עפר לחמו (ישעיה סה) רבי אמי ורבי אסי · חד אמר כו' · קשה להם · שלא נודע ש… אוכלים

עץ יוסף

סה מאי קרא טוב מראה עינים מהלך נפש. "נראה לפי הדרש לפרש מהלך נפש שהוא תואר אל האוכל מצד רעבון. ונפשו מתהלכת ממנו.

אהבת איתן

תניא רי"א בוא וראה שלא כמדת הקדוש ב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו מקניט את חבירו יורד עמו לחייו אבל הקב"ה אינו כן כו' קלל את כנען אוכל מה שרבו אוכל ושותה מה שרבו שותה . פי' מהרש"א דהיינו כמ"ד שאין הרב יכול לומר

המתורגמן, א) איין גלייבער פלאטץ. ב) אבציהען, הערויסשלאגען. ג) ערצירנעט

רש"י

סוף יורד : עריות · שנאסרו להם במדבר ודגה לשון תשמיש כמו וידגו לרוב: ומחתה פיה · מקנחת פיה של מטה כמו (מלכים ב' יא) [כאשר ימחה הצלחת כמו] שמקנחת את הקערה : דאמר מר · במס' סוטה בפ"ק : לא פרצי בהו. לא היו פרוצים בעריות [במצרים] : הנך דאסירי · אותן שהיו נאסרות לבני נח כגון הנך דאמרינן בסנהדרין ערוה שב"ד של ישראל ממיתין עליה בן נח מוזהר עליה והם בכו על הנוספות :

גמרא

לקרקע מזונותיו עמו קלל את כנען אוכל מה שרבו אוכל ושותה מה שרבו שותה קלל את האשה הכל רצין אחריה. קלל את האדמה הכל ניזונין הימנה. (במדבר יא) זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם רב ושמואל חד אמר דגים וח"א עריות. מ"ד דגים דכתיב נאכל ומ"ד עריות דכתיב חנם. (בשלמא למ"ד דגים היינו דאמר נאכל אלא)ולמ"ד עריות(מאי)[הא כתיב]נאכל. [א]לישנא מעליא נקט דכתיב (משלי ל) כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה [ואמרה לא פעלתי און]. בשלמא למ"ד עריות היינו דכתיב חנם אלא למ"ד דגים מאי חנם. דהוו משכחי ומייתי מהפקרא דאמר מר [ב]כשהיו ישראל שואבין מים הקב"ה מזמן להם [בתוך המים] דגים קטנים בכדיהם. בשלמא למ"ד דגים אבל עריות לא פרצי בהו היינו דכתיב (שה"ש ד) גן נעול אחותי כלה [וגו'] אלא למ"ד עריות מאי (משתבח בהו קרא בהנך דאסירא בהו לא פרצי בהו היינו דכתיב גן נעול דבא"א לא פקרי[א]) [מעין חתום מהנך דאסירין לא פריצי בהו]. בשלמא למ"ד עריות היינו דכתיב (במדבר יא) וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו [ג]על עסקי משפחותיו שנאסרו להם לשכב אצלם

מהרש"א

מרחיקין ממנה והכל רצין אחריה וכן קלל האדמה קוץ ודרדר תצמיח וגו' מ"מ הכל ניזונין ממנה בזעת אפים וק"ל : וחד אמר עריות כו'. עיין פרש"י והיינו בשהותרו לישא גם בקרובים הפריה ורביה מתרבה יותר ודקאמר נמי מ"ד עריות דכתיב חנם לפי שברחוקות לא ימצא לישא אלא במוהר ומתן משא"כ בקרובות דאפשר שיתרצו חנם ולמ"ד התם דבן נח מותר בבתו ניחא טפי בחנם : [כשהיו ישראל שואבין כו'. מפורש פ"ק דסוטה] : מאי מעין חתום כו'. יש לעיין דמעיקרא נקט במילתיה רישא דקרא גן נעול וגו' ולבסוף נקט סיפא דהאי קרא מאי מעין חתום וי"ל דמעיקרא נמי אסיפא דקרא קסמיך דרישא דקרא גן נעול וגו' לא מתפרש ליה אלא בא"א וכ"ה בתרגום וכן גל נעול מתפרש ליה על הבתולות כתרגומו אבל מעין חתום מתפרש ליה על העריות וק"ל: שנאסרו להם כו'. וכתב הרא"ם לא ידעתי למה נתעוררו עכשיו כו' והלא עברו כמה חדשים כו' שהרי מיוה"כ שירד משה שוב לא עלה כו' וי"ל דלא נאמרה כל התורה לישראל אלא כ"א בזמנה כו' ע"ש ומ"מ ק"ק למה נתעוררו על איסור עריות בזמן תרעומתן על המן ובאומרם מי יאכילנו בשר וי"ל ע"פ מ"ש לקמן נד שמגיד אם בן ט' לראשון ואם בן ז' לאחרון דהשתא בכה"ג ביבום אשת אחיו אם נמצא עובר הקטן בבית בעלה ראשון שמת הרי השני בא עליה באיסור

הרי"ף

היינו דכתיב חנם וכו'. וכי תימא דעפי מיתוקם חנם על הדגים שלוקחים מהנהר חנם מלוקמי בעריות שהיו חנם כי לכל זונות יתנו נדה ואתנן. וי"ל דהכי דייק יתורא דכתב חנם ובשלמא בעריות איצטריך לומר זכרנו את העריות שאע"פ שדרכן להיות בשכר מ"מ היינו אוכלים חנם ואותם זכרנו עכשיו אבל למאן דאמר דגים מאי חנם דמספיק לומר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים וממילא משמע שהיו אוכלים דגים מהנהר חנם ולמאי אצטריך קרא לכתוב נאכל חנם ומשני דהוי משכחי ומייתי מהפקרא שבא לומר שמלבד הרגיל להיות חנם דהיינו לצוד דגים מהנהר גם כשהיו נשים ממלאות כדיהן מים הוו משכחי התם מחלה דגים וכו': אלא למאן דאמר דגים מאי חנם. תימה כיון דמשני לקמן למ"ד דגים הא והא הוו בהו א"כ ליתני ה"נ דחנם קאי על העריות כיון דהא והא הוו בהו ולמה איצטריך לשנויי דהוו משכחי דאמר מר וכו' ושמא במסקנא דמשני הא והא הוו בהו תו לא צריכא לשינויא דהקב"ה מזמין להם דגים קטנים אבל קשה דהיל"ל הכי אלא הא והא הוו בהו : אלא למ"ד עריות מאי משתבח בהו קרא וכו'. ותימה דלא יהיב טעמא למ"ד עריות מאי טעמא לא אמר דגים כפשטיה ואתיא שפיר מאי דמשתבח בהו קרא גן נעול וכו' ואפשר דחנם דכתיב בקרא ניחא טפי למ"ד עריות דלמ"ד דגים לא ניחא אלא עם מאי דאמר מר הקב"ה מזמין להם דגים וכו' ושמא לא ס"ל הא דאמר מר : היינו דכתיב גן נעול וכו'. וקשה כיון דקרא כתיב גן נעול שהוא שבח גדירת ערוה היכי משמע מהתם דדוקא דהנך דאסירן להו לא פרצי הא בשאר עריות פרצי ועלייהו אמרו זכרנו אשר נאכל עריות חנם וכן נראה לפרש"י ז"ל דפי' הנך דאסירא להו לבני נח כגון הנך דאמרינן בסנהדרין ערוה שהיו ממיתין בב"ד של מטה בן נח מוזהר עליה והם בכו על הנוספות דמשמע מדבכו דבחייבי כריתות שאין ב"ד ממיתין הוו פריצי ובכו עלייהו והקב"ה משתבח על שהיו זהירי במיתות ב"ד א"כ מהו דקאמר גמרא היינו דכתיב גן נעול דהא קרא משמע שהיו גדורים לגמרי. וכ"ל דדייק כיון שבא הכתוב לשבח את ישראל שהיו גדורים מהערוה איך אינו מזכיר בו אלא שבח הנשים גן נעול אחותי כלה אבל כיון דמיירי האי קרא באשת איש דהוו כמו גן נעול שנעל בעל הגינה כך נעל האשה בעל בנשואין שלא יגע אדם בה וממילא נכלל כאן שבח האנשים שאילו היו האנשים פרוצים בחייבי מיתות ב"ד א"כ לא נמצאו הנשים גן נעול שלא נשאר הגן נעול ומדנקראו הנשים גן נעול שלא נפתח ממילא משמע שהאנשים לא נגעו בהן וכיון שהוזכר כאן שבעריות אשת איש הוזהרו ממילא נפקא בכל חייבי מיתות כיוצא בזה שהוזהרו בהם והיינו דכתיב גן נעול אחותי כלה שהוא שבח הנשים שיוצא ממנו שבח האנשים אבל בחייבי כריתות לא היה שם אדם נועל הפתח וא"כ לא הוזכר בזה שבח הנשים כדי לכלול בו גם את האנשים : בשלמא וכו' על עסקי משפחותיו וכו'. וקשה מאי פריך דהא נמי ניחא למ"ד דגים משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתם בגלוי כמו שפרש"י ז"ל בפרשה וי"ל דדייק דא"כ הול"ל וישמע משה את העם בוכה איש לפתח אהלו למשפחותיו משמע

עיון יעקב

זנכה ע"ש : אוכל ממה שרבו אוכל. דאע"ג דכי טוב לו עמך בישראל כתיב מ"מ אותה שעה שקילל נח את כנען שיהיה עבד לאחיו היה אחיו ג"כ בן נח ואחיו הוא וצריך לנהוג בו כי טוב לו עמך ובזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א הא יכול לומר לו עשה עמי ואיני זקן שזה לא נאמר אלא בעבד כנעני הנמכר לישראל וק"ל: ומ"ד עריות דכתיב חנם. מה שפי' מהרש"א לפי שברחוקות לא ימצא לישא בלי מהר ומתן ע"ש והוא דוחק ול"נ כפשוטו חנם שהיה מותר להם עריות בלי תשלום גמול עונש משא"כ כשנאסר להם עריות יש להם עונש ומה שהתרעמו עכשיו על עריות לפי מה דמסיק הא והא הוי בהו שהתרעמו שאין להם לאכול כי אם אל המן עינינו וסברו שזה אירע להם דאולי יש שחטאו בעריות ובעד אשה זונה עד ככר לחם לכך נענשו וכדאמרינן הנותן עיניו במה שאינו שלו מה שבידו ניטל ממנו פי' הממון שבידו ניטל ממנו לכן התרעמו על שניהם יחד וק"ל: אלא למ"ד דגים מאי חנם. לשון הספרי והובא ברש"י פ' בהעלותך וכי חנם היו נותנין להם דגים אם תבן לא ניתן להם חנם

עץ יוסף

ע"ד כלל כנמותו נהלכתי. ויהיה לפ"ז סדור הדברים טוב ענין הראיה מאדם אשר נפשו מתהלכת ממנו ואוכל שיהיה רואה מאכלו (איי היס) : וח"א עריות כו' ומאן דאמר עריות דכתיב חנם. דרש חנם מלשון ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות. וכ"כ הרד"ק בשרשים כל חנם שבמקרא יתפרש כמו חן. וכן פי' ויצאה חנם אין כסף. דכיון שיצאה באין כסף כאילו יצאה בחן שמצאה בעין אדוניה ובזה יהיה מאמר חנם כולל כל העריות הקרובות והרחוקות. וזהו שבאו בקובלנא כי קודם אסורי תורה היה הדיגוי והאישות אשר אכלנו במצרים חנם. ר"ל לפי החן והנערה אשר תיטב בעין החושק מהור ימהרנה לו. ועכשיו לא החן והסבה מצויה בעינים. רק אשר תצוה התורה (איי היס) : בשלמא למ"ד דגים היינו דאמר נאכל. כ"ל דלא מלשון נאכל לחוד דייק. עוד נוסף דייק מלשון עתיד. כי ה"ל למימר אשר אכלנו במצרים. אולם אם כמ"ד דגים א"ש. שהתלוננו אשר פרנסת המן אינו בטוח להם על העתיד. כמ"ש לקמן מי שיש לו ד' וה' בנים היה דואג ואומר שמא למחר אין המן יורד. ונמצא בניהם

ענף יוסף

אוכלים מאכלי שארי ברואים · גם יש נחשים השוכנים בבתי אדם · ורגילים להשתעשע עם יונקים ועוללים · מבלי הזיקם להכרתם ותברתם · ויאכלו את לחמם · וישתו יינם שמנם שקוים כמ"ש חכמי הטבע · ומפורסם הוא בכמה בני כפרים · ועל קללת הנחש במקרא מתורת משה · ועפר תאכל כל ימי חייך (בראשית ג) לא היה קשה להם שאלה הנ"ל · לפי שאם לא היה כתוב המקרא בישעיה הנ"ל · לא יובן קללה זאת מהמקרא בתורה · אמנם תעינו לפרש המאמר ועפר תאכל וכו' · כי תאכל מיוחס לעפר · וה"פ ועפר תאכל ותשחית כל ימי חייך · וחייך לא יהיה חיים כי העפר תאכל את בשרך החי כבשר המת · לא כמו שאר ברואים לא תאכלם העפר כי אם במותם · ואף הברואים השוכנים בעפר לא תשחיתם העפר בחייהם · אך אתה הנחש בעונך תקולל שעפר תאכל ותשחית כל ימי חייך · וחייך לא יהיה חיים כי העפר תאכל את בשרך החי כבשר המת · אבל בישעיה הכתוב מפורש מיחס המאכל עפר לנחש · במאמר ונחש עפר לחמו · ופירש רבי אמי ורבי אסי כל אחד בענין אחר · אחד פירש כאלו כתוב ולחם נחש עפר · לאמר שכל אוכל אשר יאכל יטעם בו טעם עפר · ולא יטעום מנו טעם עצם המזון · מר או מתוק · טוב או רע · כי אם בכל לחם יטעום עפר · וזה החכם השני פי' לחם כפשוטו · וכמו שהלחם הוא עיקר מזון האדם ולכל אוכל יאכל לחם · כן יאכל הנחש בכל מאכל אשר יאכל עפר · ולא יספיקו לו מאכל בעולם אשר לא יאכל עפר אתו · שהוא לחמו ועיקר מזונו ·

יד יוסף

א יבמות יא ע"ב ודף קג ע"א כתובות יג ע"א סה ע"א ברכות יא ע"ב פסחים ג ע"א גיטין עו ע"ב ודף פ ע"ב ב"מ לא ע"א סנהדרין נד ע"א תמורה ל ע"א : ב סוטה יא ע"ב : ג שבת קל ע"א:

חדושי גאונים

שברא מכן. אבל מ"מ אפשר שבאמת שניהם הושוו בדעת אחד לומר שהדאגה והעצבון רעה גדולה לאדם. וכל אחד לקח מהסבות שאמרנו. והראשון תפס העיקרית מפגם הידיעה. כי ראוי להתבונן בדבריו כיון שהכתוב אומר דאגה בלב איש. למה שנה מלשון לב ואמר ישיחנה מדעתו יאמר ישיחנה מלבו. אבל כוונתו לומר שישתדל להסיר ולבטל הדאגה מן הדעת שלו. כי הדאגה היא פועלת ועושה רושם בידיעה שמתמעטת ממנו. ועל כן צריך שירחיקנה מן הדעת ממש. והשני לקח לו הצד האחד מנזקי הגוף. ולכן אמר ישיחנה לאחרים. כדי שיבקשו להקל מעליו דאגתו וימעיטו צרת גופו. (בינה לעתים) : בשלמא למ"ד. עריות היינו דכתיב וישמע את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו שנאסרו כו'. כתב הרא"ם ולא ידעתי למה נתעוררו עכשיו כו'. והלא עברו כמה חדשים כו'. שהרי מיוה"כ שירד משה שוב לא עלה כו'. עי' מהרש"א

אהבת איתן

לעבדו עשה עמו ואינו זקן. וק"ל הא פלוגתא דאמוראי היא בגיטין (דף יב) ומסיק התם דר"י ס"ל דיכול הרב לומר לעבדו כן ותקשי להאי דאיך פליג אמילתא דר"י הכא שהוא תנא וס"ל דאין יכול לומר כן. וי"ל עפ"י מ"ש מהרש"א גופי' בספ"ב דברכות (דף טז ע"ב) אהא דתניא עבדי' ושפחות

המתורגמן. א) אויסגעבראבֿען, אויסגעלאססען.

אצלם אלא למ"ד דגים מאי (וישמע משה את העם) [בוכה למשפחותיו] הא והא הואי בהו. (במדבר יא) את הקשואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים רבי אמי ורבי אסי ח"א כל המינים כולם טעמו במן טעמן ואותן חמשת המינים לא טעמו טעמן וחד אמר כל המינים כולם טעמו טעמן וממשן ואותן חמשת המינים טעמן ולא ממשן. (שמות טז) והוא כזרע גד לבן אמר רבי אסי (אמר ר' יוחנן) עגול כגידא[א] ולבן כמרגלית. תנו רבנן גד דומה לזרע פשתן בגבעולין וחכמים אומרים אגד דומה לדברי אגדה המושכין לבו של אדם כמים ותניא אידך גד שהיה מגיד להם לישראל אם בן ט' לראשון אם בן ז' לאחרון ולבן שמלבין עונותיהם של ישראל. תניא רבי יוסי אומר כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים כיצד שנים שבאו לפני משה לדין זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי א"ל משה דינו לבקר משפט למחר אם נמצא עומר בבית רבו ראשון בידוע שזה גנבו נמצא עומר בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין הוא אומר היא סרחה[ג] עלי והיא אומרת הוא סרח עלי אמר להם משה דינו לבקר משפט [למחר] אם נמצא עומר בבית בעלה בידוע שהיא סרחה עליו ואם נמצא עומר בבית אביה בידוע שהוא

רש"י

הללו לא טעמו. שהם קשים לעוברות ולמיניקות כדאמרינן בספרי משל לאומר לאשה אל תאכלי בצל מפני התינוק: והוא כזרע גד לבן אמר רב אסי זרע הגד אינו לבן אבל עגול הוא וה"ק קרא והוא עגול כזרע גד ולבן כמרגלית: כגידא. גרגיר של קוליאנדר"ו: שדומה לזרע פשתן. שגם הוא עגול: שמלבין עונותיהן. מתוך שהיו דואגים שמא לא ירד מן למחר היו משעבדים לבם למקום: אם בן ט' וכו'. לפי שנאמר וימודו בעומר וגו' בין שלקט הרבה בין שלקט מעט מוצא עומר לגולגולת ואם נמצא עומר בבית הראשון בידוע שבן ט' לראשון הוא ואם בבית האחרון בידוע שבן ז' לאחרון הוא: סרחה עלי. והרואתי כתובתה: סרח עלי. ותובעתו כתובתה:

מהרש"א

ערוה ולכך ע"י המן נתרעמו על העריות: ולא ממשן כו'. מדלא התרעמו רק על אלו ה' מינין ע"כ משום שהיה המן חסר ממשן שהוא קשה לעוברות ומיניקות אבל טעמן לא היה חסר שכל הטעמים היו במן דטעמן בלא ממשן אינו קשה לעוברות כו': א"ר אסי עגול כגידא כו'. לפי שאנו רואין שזרע גד אינו לבן ע"כ לא דמוהו לגד אלא משום עגול והראיה דבפרשת בהעלותך דמו אותו למראה כעין הבדולח והיא מראה לבן כמרגליות דנקט הכא וק"ל: גד שדומה לדברי אגדה וכו'. ולפי"ז יהיה לבן מלשון לב דכמו שהאגדה זו מושך לב אדם לד"ת כך המן מושך לב אדם לאכילה לפי שהיה טועם בו כל הטעמים וכדאמרינן רווחא לבסימא שכיח: מגיד להן לישראל אי בן ט' כו'. ויהיה פי' כזרע גד שמגיד איזו זרע זה הבן אי בן ט' כו' ולפי דרש זה לבן שמלבין כו' לפי שספק בין ט' לראשון ובן ז' לאחרון קרוב לבא לידי עבירה כדאמרי' פ' החולץ דלכך תקנו הבחנת ג' חדשים בכל הנשים גזירה שמא ישא את אחותו מאביו כו' ובמן מלבין עון זה לישראל: שהיה מגיד להם מה שבחורין כו'. ויהיה פי' גד לבן שהיה מלבן ומברר מה שבחורין כו' דהיינו דבר הספק לדיין מי זכאי ומי חייב: אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהיא סרחה כו'. יש נוסחא אחרת בהיפך כמ"ש בע"י ונראה לפרש לפי הנוסחא שלפנינו דאם היא סרחה עליו והוא היה רוצה בה הרי היא אשתו ועומרה בבית בעלה אבל אם הוא סרח עליה הרי היא כאינו אשתו כיון שיכול לגרשה בע"כ ועומרה בבית אביה וזה שדקדק רש"י לפרש הוא סרח עלי ותובעתו כתובתה ע"ש דודאי לא איירי שנתן לה גט דא"כ היאך נמצא עומרה בבית בעלה כיון שאינה אשתו כלל אלא שהוא רוצה עתה לגרשה באומרו שהיא סרחה עליו ואינו רוצה ליתן לה

א מכילתא פ' בשלח:

חדושי גאונים

כי נתעוררו בזמן תרעומתן על המן כו'. ע"פ מ"ש לקמן שמגיד אם בן ט' לראשון כו'. דהשתא בכה"ג ביבום אשת אחיו אם נמצא עומר הקטן (עיי' לקמן במוקף שזה צ"ע) בבית בעלה הראשון שמת. הרי השני בא עליה באיסור ערוה. ולכך על ידי המן נתרעמו על העריות ע"ש. והדבר רחוק במציאות. דאטו כל המייבם אשת אחיו יקרה כן. עד שיתייחס הבכיה לכל העם. בשגם דאם יפרוק הדין דהרחקת צ"א יום יורגש הדבר בלא מן. ואם לא חששו אז לזה. אבל העמידו האשה בחזקת בלתי מעוברת. ולזה קיים מצות יבום. א"כ מה פשעו ומה חטאתו שהרי בא עליה ברשות. ועוד דבהדיא אמרו בספרי וישמע משה גו' בוכה למשפחותיו כו'. מלמד שהיה אדםנושא

אהבת איתן

אין מספידין אותן ר"י אומר אם עבד כשר הוא אומרים עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו א"ל א"כ מה הנחת לכשרים ופי' דרבנן ס"ל דל"ש נהנה מיגיעו גבי עבד שהרי הרב יכול לומר לו עשה עמי ואינו זנך ואם זן אותו הוא מצד החסד ע"כ. וא"כ מתבאר משם דר' יוסי כאן אזיל לשיטתו בברכות דאמר דשייך גבי עבד נהנה מיגיעו והיינו משום דס"ל דאין הרב יכול לומר לעבד עשה עמי ואינו זנך וא"כ מה שזן אותו הוא מחמת יגיעו של עבד צריך לזונו. אבל רבנן דהתם פליגי אדרבי יוסי וסברי דהרב יכול לומר כן לעבד. והשתא א"ש דלא תקשי אדרבי יוחנן דגיטין מדרבי יוסי דהכא דס"ל כרבנן דהתם:

עיון יעקב

חנס דגים היו נותנין להם: כל המינים טעמו במן ואותן חמשה מינים לא טעמו טעמן. עיין פירש"י ע"ל לפי שאלו המינין המה רעים לגוף ואין לאכול מהם הרבה כמ"ש הרמב"ם פ"ד מהל' דעות ובמדבר כל מ' שנה לא נשבה להם רוח צפונית ולא זרחה להם החמה כדאיתא ביבמות דף ע"ב לכך לא טעמו טעמן של אילו שלא היו יפין אז לגוף: שמושכין לבם כאגדה. פי' מהרש"א שמושכין לבם לתורה דהיינו כמ"ש לעיל תחלת הפרק: ולבן שמלבין עונותיהם של ישראל. אפשר לומר שאף אם היו חושדין לאחד שזינה עם אשת חבירו המן הוציא אותו מן החשד שא"כ היה העומר מהולד נופל בבית הבועל ולא בבית הבעל וזה כוונת המדרש המה נלבים המה שהותירו מן המן המה חשדו למשה באשת איש כיון שלדעתם אין מן המן ראיה שהרי הותירו שסברו שאין המן יורד במכוון עומר לגלגלת עיין פרש"י:

הרי"ף

שהיה בוכה על עסקי משפחותיו שהם איסור עריות והיו איש לפתח אהלו לפרסם תרעומתן בגלוי: חד אמר כל המינים טעמו טעמן וממשן. נראה דדריש הכי משום דכתיב לא חסרת דבר ואיך הסרו אלו החמשה מינים לזה דרשו שטעמו טעמן אבל לא ממשן. וקשה בין למאן דאמר שלא טעמו מאלו המינים ובין למאן דאמר שלא טעמו אלא טעמן ולא ממשן מפני מה נשתנו אלו החמשה מינים שאם הוא מהטעם שפרש"י ז"ל שאלו המינים קשים לעוברות ומיניקות והרי לאנשים ונשים יזדמן להם טעמן וגם ממשן לעוברות ומיניקות שקשה להם לא יזדמן להם ממשם שהרי המן היה משתנה כפי כל אדם ואדם לזקנים טעם השמן ולנערים טעם לחם כמחז"ל ושמא יש לחוש שאם הם יודעות שיש ממש בצל בפי אחרים יתאוו העוברות תאות ממשות הבצל והוא קשה להם לכך נתבטלו אלו המינים מכל ישראל לפי שהבצלים ואלו המינים קשים לעוברות ומיניקות ומה שלא מנע הקב"ה בריאת הבצלים מפניהם הוא לפי שיש תועלת בהם לבני העולם ויש בידם למחות ביד הנשים שבאות לאכול בצל ואלו המינים יש למנוע מה שלא היה כן במן שהרואה את העוברות אוכלות מן אינו יודע מה שבלבן שתאוו תאוה לאכול בצל וכיוצא בו וע"כ מנעם הקב"ה לגמרי: דומים לדברי אגדה וכו'. ויש קצת תימה דאמאי לא דריש הכי בגמרא לבן מלשון בנים שהיה מגיד המן על הבן וכו' ודרש לבן מלשון שמלבין עונותיהם של ישראל ואפשר דכיון דדריש כזרע גד לבן מלשון הגדה מהתם משמע שמגיד על הזרע ומאי דכתיב עוד לבן הוא לרמוז שמתוך שהיו דואגים שלא ירד למחר היו משועבדים למקום ונמחלים עונותיהם וכשלג ילבינו ומ"מ צריכין אנו לדרוש איך נמשכה מחילת העון ולבונו סמוך להגדת בן תשעה לראשון ושמא י"ל שזה שהיה ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון הן בעון חולל שלא שהתה אמו ג' חדשים של הבחנה וכשהיו משעבדים עצמם לאביהם שבשמים ורואים שיבא העומר של אותו בן במקומו

ענף יוסף

ועפר מחייתו כלחם אנשים (ספר העיון): אמר להם משה דינו לבקר משפט כו'. כתב בספר מיני תרגימא סדר יתרו דדוקא בדין זה היה מתקשה משה. דבשאר משפטים שבאו לפניו היה פוסק שבועה למי שנתחייב שבועה. או כיוצא בזה. משא"כ דין עבד שאין נשבעים על העבדים. ולהכי אמר להם משה לבקר משפט. וע"ש עוד:

עץ יוסף

מתים ברעב כו' מבואר מזה כי הפרנסה אשר במצרים כ"ש הדגים ביחוד. לפי שלא היתה נשיית לא היו דואגים על העתיד. לפי שהיו עבדים לפרעה אוכלים משל רבם. וזה שאמרו זכרנו את הדגה כו' ר"ל בהיותנו במצרים היה עולה על זכרוננו את הדגה אשר נאכל לעתיד. אבל למ"ד עריות מאי נאכל בלשון עתיד ובלשון אכילה. ומשני ליתא מעלי' נקט כד"א אכלה ומחתה פיה וגו' כלומר וא"ש ג"כ לשון עתיד שלא היו דואגים אז על העתיד. כי בלא מצות התורה. הנערה אשר תיטב בעיניו מהור ימהרנה לו. לא כן ע"פ התורה. מי יימר שימצאו נשים בהיתר. ואז תהיה אשה עגורה להם (א"י הים): מאי למשפחותיו. והא דנאדו חז"ל מהפירוש הפשוט שבכו משפחות משפחות לפרסום הענין ונראה כי הרגישו כי ה"ל למימר העם למשפחותיו בוכה וגו'. ועוד נראה כי לענין הפרסום היה מאמר איש לפתח אהלו סותר לו. אשר ביאורו איש בביתו (א"י הים): את הקשואים וגו' ח"א כל המינים כולן טועמין כו' וח"א טעם כו'. פליגי במשמעות המשך התיבות בכתובים במאי שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל וגו' את הקשואים וגו'. מר סבר כי מלת את מתפרש בזה עם הקשואים ועם האבטיחים וגו' כלומר הדגה היה עיקר התבשיל והקשואים והבצלים וכו' היו מטעימים את הדגים על דרך התבלין. ועיקר מה שהיו מניחים את הקשואים והבצלים אל הקדירה היה להטעים בהם את הדגים. ועתה נפשנו יבשה. מחוסר כל אלו המטעמים. בלתי אל המן עינינו. כלומר אין לנו דבר מה להטעים בו את התבשיל העקרי. והוא המן ולפ"ז היו חסרים באכילת המן. הטעם אשר בבצלים. לא עקרן וממשן. ואידך ס"ל כי מלת זכרנו את הדגה וגו' מושך עצמו ואחרים עמו. כאילו כתוב זכרנו את הדגה גם זכרנו את

המתורגמן. א) קאריאנדער, (מין זרע). ג) געזינדיגט.

ירד המן עליו . אלמא בתוך המחנה ירד : וכתיב ויצא העם ולקטו . יציאה מחוץ למחנה משמע : וכתיב שטו העם ולקטו . משמע למרחוק כמו משוט בארץ: [לחם. משמע אפוי:עוגות. משמע קודם אפיה:תכשיטי נשים.בשמים שהן דוכות במדוכה ומתקשטות בהן להיות ריחן ערב לבעליהן : ציקי קדירה. תבלין לתבשיל ערב ומבושם] : שירדו להם [לישראל] אבנים טובות. הביאו נדבה ממה שהם מוצאים בבקר בבקר כשיוצאין ללקוט את המן שנאמר וילקטו אותו בבקר בבקר : נשיאים ממש . עננים : שד זה תינוק מוצא בו כל מיני טעמים . שהאם אוכלת

שהוא סרח עליה . (נוסח אחר אם נמצא עומדה בבית בעלה בידוע שהוא סרח עליה ואם נמצא בבית אביה בידוע שהיא סרחה עליו) . כתיב (במדבר יא) וברדת הטל על המחנה לילה וגו' וכתיב (שמות טז) ויצא העם ולקטו וגו' וכתיב (במדבר יא) שטו העם ולקטו וגו' הא כיצד צדיקים יורד להם על פתח בתיהם בינונים יצא העם ולקטו רשעים שטו העם ולקטו . [כתיב לחם וכתיב עוגות וכתיב וטחנו הא כיצד צדיקים לחם בינונים עוגות רשעים טחנו ברחים (במדבר יא) או דכו במדוכה אמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי חמא ברבי חנינא מלמד שירד להם לישראל עם המן תכשיטי נשים דבר שנידוך במדוכה (שם) ובשלו בפרור א"ר חמא מלמד שירד להם לישראל עם המן ציקי קדרה] (שמות לו) והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר מאי בבקר בבקר אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן (מן היורד להם לישראל בבקר בבקר הוריד להם) [מדבר שירד להם בבוקר בבוקר מלמד שירדו להם לישראל] אבנים טובות ומרגליות [עם המן] (שנאמר) (שם לה) והנשיאים הביאו [את אבני השהם] (ו)תנא נשיאים ממש וכה"א (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין . (במדבר יא) והיה טעמו כטעם לשד השמן אמר רבי אבהו אל תקרי לשד אלא שד מה שד זה מתהפך לכמה גוונים אף המן מתהפך לכמה טעמים איכא דאמרי שד ממש מה שד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו כמה טעמים אף המן כל זמן שישראל אוכלין אותו מוצאין בו כמה טעמים . (שמות טז) ויאמר משה בתת ה' לכם

כתובה והיא אומרת הוא סרח עלי ואם רוצה ליתן לי גט בע"כ יתן לי כתובה ודו"ק : רשעים שטו ולקטו וכו' . מה שבקשו לתת להם לחם לא חטאו כלל כדמוכח לקמן ובערכין דשנים במן הייתו שהותירו ויצאו בשבת ורשעים דנקט הכא אינו נראה דעל שהותירו ויצאו בשבת קאמר דלא הוזכר בענינו בפרשת בהעלותך אבל רשעים דקאמר הייתו אחר שניתן להם מן התלוננו ועתה נפשנו יבשה אין כל וגו' וזה נלמד מעניננו דבתר הכי כתיב שטו העם ולקטו וגו' דהיינו רשעים: צדיקים לחם בינונים כו'. נראה דאין ר"ל שירד להם לחם ממש דהוא הלחם אשר נתן וגו' לקטו ממנו וגו' לא משמע כן וכן עשו אותו עוגות אלא דה"ק לצדיקים הוא ירד כעין לחם שאכלו אותו כמו שירד ולא הוצרכו לטחנו ולאפותו ולבינונים ירד להם לעשות עוגות ולאפותו אבל לא הוצרכו לטחנו ולרשעים הוצרכו גם לטחנו וגם זה נלמד מעניננו דכתיב שטו העם ולקטו דמיירי ברשעים וכתיב ביה וטחנו ורש"י בחומש שפירש וטחנו ברחים וגו' לא ירד ברחים ולא בקדירה כו' אלא היה משתנה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלים ע"ש אינו ע"פ סוגין השמעתין: דבר שנידוך במדוכה כו' . משום דבקרא משמע דכעין לחם היו אוכלין כדכתיב ולחם בבוקר ובבוקר תשבעו לחם וגו' והוא הלחם וגו' אם לצדיקים כמו שירד ואם לבינונים ע"י אפיה ולרשעים ע"י טחינה כדלעיל אבל דכו במדוכה לא שייך בלחם אלא בדבר שנתבשל וע"כ דרשו דעם המן ירד להם דבר שדרכו להיות דכוי במדוכה דהיינו תכשיטי נשים ומזה נמי דרשו ובשלו בפרור היינו ציקי קדירה דהמן גופיה לא בא לידי בישול אלא לידי אפיה כלחם אבל עם המן ירד להם ציקי קדירה : מן היורד להם בבקר בבקר כו' . מדכתיב תרתי בבקר גבי נדבת מלאכת המשכן דרשו כן דרמז על בבקר בבקר דכתיב במן דהתם איצטריך למכתב תרי זימני לדרוש מיניה חלקהו לב' בקרים כדאמרינן פרק ת"ה[א] : נשיאים ממש כו' . דאי נשיאים כפשטיה למה נתעצלו הם להתנדב בתחלה ולכך אמרו דנשיאים הביאו היינו עננים ועבים וק"ק לישנא דקאמר נשיאים ממש למה נקרי זה השם מלשון עבים טפי ממש דבכמה כתובים נאמר נשיאים ונשיא מלשון רב : מה שד זה תינוק כו' . ורש"י בחומש הקשה לדרש זה מה ענין שדים אצל שמן וא"א לומר לשון וישמן שא"כ היה המ"ם נקוד קמץ כו' ע"ש גם

[א] מהרש"א סד"ה מן היורד . פ' ת"ה (ברכות כז ע"א) :

חדושי גאונים

אחותו . ואחות אביו ואחות אמו . וכשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות היו מצטערים כו'.(כלומר למשפחותיו הכי דייקא . וכס' ד"ד כ' כי מאמר מי יאכילנו בשר מתפרש משפחתם שהם בשרם כו') ע"כ . והנה אלה עריות . אין נ"מ בין הגדת המן או לא . וליכא למימר דנ"מ הוא . בבא עליה בסתר ואין יודע אמנם בהגדת המן נודע בזה שהוא מאחותו . הוא שלו במה שנמצא אצלו עומר נוסף לגולגלתו. והעולם היו סוברים (כלא הגדת המן) שהוא של בעל אחותו כו'. דא"כ קאיירינן בזה באחותו נשואה ובאשת איש קאמר הש"ס דלא פריצי גם קודם מ"ת . וזהו כוונת מוהרש"א במה שנייר דווקא באשת אחיו . שמת כדי שלא יהא כאן איסור א"א ודו"ק. וראיתי להרב מ"ז בס' ד"ד פכ' בפשיטות . שהמן הי' מגלה ענין הזנות כי מי שהיה ממזר נמצא חלק מן שלו אצל אביו באמת . ולא בחלק אותו שסובר שהוא אביו ע"ש . ואני במעטי ולא אבין . דאם נאמר שאותו

הכותב

נ"א אם נמצא כו' . כפי הפשט זאת היא נוסחא אמתית והראשונה כוזבת אבל אחרי דקדוק בלשון רש"י הקצר מדוע הזכיר תביעת כתובה אפשר שתהיה הנוסחא ראשונה אמתית וגם יש לדקדק בלשון הגמרא למה הוצרכו להזכיר הוא סרח עלי ואין כמ"ל :

הרי"ף

של אביו אז היה חוזר בתשובה והקב"ה מלבין אותו העון ומוחלו : כתיב וברדת הטל וכו'. אין להקשות דהכא כתיב וברדת הטל לילה שבלילה היה יורד וכתיב התם ובבקר היתה שכבת הטל דמשמע שבבקר היה יורד וכן דרשו והם הביאו נדבה בבקר בבוקר מן היורד בבוקר הוריד להם אבנים טובות ומרגליות הרי שהיה יורד בבקר די"ל שהטל ירד בעוד לילה אבל בבקר ירד המן עליו וזהו בבקר היתה שכבת הטל שכבר ירד הטל בעוד לילה והיתה שם עד בקר : במן היורד הוריד אבנים טובות ומרגליות שנאמר וכו'. יש להקשות למה הוציא הקרא מפשוטו שהם נשיאי ישראל שכ"כ בפרשת נשא ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח וע"ק למה לא הביא מדוד בתהלים שכתוב שם מעלה נשיאים מקצה הארץ . ואפשר שדקדקו שבפרשת נשא כתיב קודם ויקריבו נשיאי ישראל ואח"כ נאמר ויקריבו הנשיאים אבל כאן לא הזכיר נשיאי ישראל אלא והנשיאים הביאו ועוד שהנשיאים שכתוב כאן הוא כתוב והנשיאם חסר ודרשו חז"ל בו לפי שנתעצלו הנשיאים מלהביא בנדבת המשכן עד לבסוף לכך פגמן הכתוב וצריך לבאר מה הוא הפגם שפגמן שאינו על מיעוט היו"ד של נשיאים אלא ביאור פגמן הוא שלא רצה הקב"ה ליקח מאלהם כלום אלא משל גבוה לפי שהיו העננים מביאים בתוך המן אבנים טובות ומרגליות סמוך לפתח אהליהם וממון גבוה את אבני השוהם וכו' ואין לך פגם גדול מזה שלא זכו להביא מממונם נדבה כמו שהביאו שארית ישראל ולזה הביא ראיה מדכתיב נשיאים ורוח שכשהעננים אינם מריקים מים על הארץ הם שנים חסרים שדרך הענן להריק מים ואלו היו נשיאים ורוח וגשם אין שכיון שגשם אין נמצאו אותם נשיאים חסרים וכן הכתוב כאן והנשיאים הביאו נשיאים חסרים הוא שהגשם נדבות אין בידם ולא הביאו למשכן אלא מה שהביאו העננים עם המן : א"ר אבהו וכו' . נראה דר' אבהו דרש לשד מלשון שדים ומזיקים וכפי זה מ"ש השמן הוא נדרש מלשון מינים הרבה הפך הנעשה מכמה מינים ולהיכא דאמרי הוא נדרש מלשון שדים ודדים אבל צריך לדקדק שלכל הפני

עין יעקב

והנשיאים הביאו תנא נשיאים ממש . אפשר דבא לתרץ ג"כ הקושיא שמקשה רש"י בפרשת ויקהל אר"נ מה ראו הנשיאים להקריב בחנוכת המזבח תחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה ע"ש וכן כתב מהרש"א והא דכתב ממש היינו ע"ד פירש"י סוף פרשת לך לך על פסוק שנים עשר נשיאים יוליד כעננים יכלו וכן הוי במקדש ראשון ושני מאח"כ בנין בג' יהיה

עין יוסף

את הקשואין וגו' . שהיו דואגים על חסרון הקשואים כמו שהיו דואגים על הדגה . והיינו אחר ממשן ועקרן לעשות מכל אחד ואחד מאכל בפ"ע . ועתה נפשנו יבשה ממאכלים האלה . בלתי אל המן עינינו לעשות ממנו תבשיל . ואם כן יכול להיות כי הטעם של אלו המינים היה ג"כ במן . אבל הם לא שתו לבם ולא היה די להם טעמן . רק התאוו תאוה על עקרן (אי' הים): נוסח אחר כו'. לפי נוסחא זו פירוש מלת שסרחה עליו שחטאה כנגדו . ומלא בה ערות דבר . לב"ש כדאית ליה ולב"ה אפילו הקדיחה תבשילו . לזה אם היא סרחה עליו שוב יכול הוא לגרשה . והראויה לגירושין אין גירושין מעכבין בה . והרי היא כאילו נתגרשה וכבר יצתה לבית אביה לכך נמצא העומר שם . לא כן אם הוא סרח עליה והיא נקיה מכל עון ואשמה ושוב לא יוכל לגרשה אחר שלא מצא בה ערות דבר (עיין תשובת מהר"ם לובלין) א"כ היא אשתו לכל דבר וחייב במזונותיה לכך נמצא העומר בבית בעלה . כלומר אשה בית אישה (אי' הים) : וברדת הטל על המחנה ירד המן עליו . אלמא בתוך המחנה יורד : תנא נשיאים ממש . עננים היו . שזה השורש נשא עקרו הונח על ההתרוממות אליך ה' נפשי אשא (תהלים פו) פן תשא עיניך השמימה . והנה האדם הנעלה מתואר נשיא . משם המושאל . לא עצמיי . כי ענין נשיאותו והתרוממו אינו התרוממות המקום והמצב . שהרי המקום אשר

אהבת איתן

תניא נשיאים ממש כו' . וסק' מהרש"א דלמה מקרי זה השם מלשון עבים טפי ממש דבכמה כתובים נאמר נשיאים ונשיא מלשון רב.וי"ל דמה שנקראו הרבנים נשיאים ג"כ הוא משום דנדמו לעבים ועננים שכלים והולכים ע"ד אם ראשו לעב יגיע וגו' ופס"ג אי' במ"ר פ' לך לך פמ"ז דלכך נקראו בניו של ישמעאל נשיאים היך מד"א נשיאים ורוח וגשם אין . ומזה יש ללמוד דכל היכא דקרי לרבנים נשיאים הוא על שם נשיאים ורוח וגשם אין ולכך קרי לעבים נשיאים ממש :

בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה [דף עה ע"ב] לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן בשר ששאלו שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בערב והא אמר אביי [א]האי מאן דאית ליה סעודתא לא ניכליה אלא בימָמא מאי יממא כעין יממא [קאמרינן]. אמר רב אחא בר יעקב אמר רב חסדא בתחלה היו ישראל דומין [ב]לתרנגולין שמנקרין[א] באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודתם. (במדבר יא) הבשר עודנו בין שיניהם וגו' וכתיב (שם) עד חדש ימים הא כיצד בינונים (נידונים) לאלתר [מתו] רשעים מצטערים והולכים עד חדש ימים. (שם) וישטחו להם שטוח אמר ר"ל אל תקרי וישטחו אלא וישחטו מלמד שנתחייבו שונאיהם של ישראל שחיטה. שטוח תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה אל תקרי שטוח אלא שחוט מלמד שירד להם לישראל עם המן דבר שטעון שחיטה אמר לו רבי (יוסי) וכי מכאן אתה למד (שטעון שחיטה) והלא כבר נאמר (תהלים עח) וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף ותניא [ג]ר' אומר (מה ת"ל) (דברים יב) וזבחת [וגו'] כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל

רש"י

אוכלת: לחם שאלו כהוגן. שאי אפשר להיות בלא לחם: נתן להם כהוגן. בבקר שיש שהות להכינו: בשר שאלו שלא כהוגן. מתוך כרס מלאה שהרי מקנה רב היה להם: שלא כהוגן. ירד להם עם חשכה שעה שאינה ראויה לתקן עד עת סעודה: כעין יממא. באור האבוקה: וקבע להם זמן סעודה. בבקר ובערב: שירד להם דבר שטעון שחיטה. מלמד שהשליו דבר הטעון שחיטה היה: וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתיך. ולא מצינו בתורה צווי הזביחה הילך מכאן אתה למד שנמסרו לו הלכות שחיטה על פה

מהרש"א

לקמן. ולדרש מה שד זה מתהפך כו' יש לפרש השמן ע"ש שרי שמן דפרק חלק דיש מעשה שדים שעושין ע"י שמן כו' כפרש"י שם דאפשר דאלו מתהפכין לגוונין כו': בשר שאלו שלא כהוגן כו'. עיין פרש"י וכה"ג פרש"י בחומש והוא מהמכילתא אבל קשה מ"ש למדה תורה ד"א שלא יאכל בשר אלא בלילה כו' ואם ד"א כן הוא אמאי ניתן להם שלא כהוגן ורש"י בחומש הרגיש בזה ופי' בשר לאכול ולא לשובע למדה תורה ד"א כו' אבל בכל נוסחות שלנו אינו כן וע"כ נראה ע"פ סוגיא שלנו די"ל בהיפך וה"ק בשר ניתן להם שלא כהוגן היינו רק לאכול ולא לשבוע אבל לחם ניתן כהוגן היינו גם לשבוע כמפורש בקרא ודקאמרינן מכאן למדה תורה ד"א שלא יאכל כו' אלא בלילה הוא מלתא באפי נפשיה אהאי קרא: לתרנגולין שמנקרין כו'. דהיינו שאוכלת תמיד מעט מעט כדאיתא דפ"ק דע"ז[א] כפיד של תרנגולים המנקרין באשפה כו' ע"ש ובא משה וקבע להן סעודה דהיינו זמן סעודה לכל אדם בשעה רביעית דהמן נלקט להן בבקר עד ג' שעות כדאמרינן פ' ת"ה[ב] ונמצא סעודתן בשעה ד': הא כיצד בינונים וכו'. לעיל גבי מן חשיב נמי כת לדיקים שהרי שאלו כהוגן אבל בשליו ששאלו שלא כהוגן לא חשיב כת לדיקים: אל תקרי שטוח אלא שחוט כו'. ממלות הפוכות כמו כשב כבש שמלה שלמה והענין שנתחייבו שחיטה לפי ששאלו שלא כהוגן על בשר תאוה דאית ביה איסור שחוטי חוץ כמ"ש בזה במסכת חולין פ"ק[ג] ע"ש:

[א] מהרש"א ד"ה לתרנגולים. דפרק קמא דע"ז (ד' ע"א): [ב] שם בא"ד פ' ת"ה (ברכות כז ע"א): [ג] שם ד"ה אל תקרי. חולין פ"ק (יז ע"א):

יד יוסף

א לעיל עד ע"ב: ב חולין כח ע"א פס ע"ב:

חדושי גאונים

ממזר נולד מא"א או מאחותו נשואה. כבר אמרנו דמכיון דבאיסור א"א לא פקר. גם קודם מ"ת מה התרעמותם עתה. לא נשאר לפנינו. רק אם נולד הולד מאחותו הפנויה אשר בלא תורה היתה מותרת לו ובלא המן. אף שהיתה כריסה בין שיניה יכולה היא שתאמר לכשר נבעלתי. כד"א איש פלוני וכהן הוא. אבל עכשיו שיפול העומר בבית אחיה. הבא עליה. יתוודע שהוולד הלז מאחותו הוא. אולם גם זה אינו. דמנ"ל דזה העומר הנוסף הוא בשביל הולד שילדה אחותו. שמא הוא בשביל איזה ולד כשר שנולד מאיזה פנויי' שבא עלי'. בעל זה העומר וולד אחותו הוא. מאיזה כשר אחר. בשלמא בההיא דבן ט' לא' ובן ז' לאחרון שבש"ס. לי"ק קושייתינו. דאם נפל בבית האחרון שמא זה הולד הספק הוא של ראשון (וזה העומר שבבית האחרון שהוא בשביל איזה ולד אחר שבא על אשה זונה) דא"כ היה ראוי שיפול העומר מן בבית הראשון ג"כ. ומדחזינן שלא נפל שרק בבית האחרון. ש"מ שזה הולד של שני הוא. ומה"ט (גם דברי מוהרש"א בביורו ק"ל. דכיון שהאח הראשון מת. וזה היבם קם במקומו להקים שם אחיו המת. אפשר שזה העומר נפל באמת בשביל אחיו המת. ותחת אבותיך יהיו בניך. ויש ליישב) אבל במה שציירנו בולד אחותו הפנוי' מי יעיד לנו עדיין שזה העומר שנפל בביתו. הוא

עיון יעקב

הכל ע"י הקב"ה לעולם ועד: לחם שאלו כהוגן ניתן להם כהוגן. עיין פירש"י והא דמספק רש"י לפי שמתחלה משיבין על ששאל כהוגן וכן כתיב בקרא דפ' בשלח לחם בבקר ולפירושו לא שייך מ"ש למדה תורה דרך ארץ דלמא הבשר ניתן בערב לפי ששאלו שלא כהוגן ואפשר לומר הפי' כפשוטו לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן בעין יפה כל מ' שנה שהיה במדבר וירד עמהם אבנים טובות ומרגליות משא"כ הבשר ששאלו שלא כהוגן ניתן להם בעין רעה רק לפי שעה בלי תוספת ברכה ובקברות התאוה היתה להם לזרא כדאיתא בפרשת בהעלותך ושפיר למדנו הדרך ארץ שלא יאכל בשר אלא בערב: והאמר אביי. כי על ספסוק לק"מ שי"ל שניתן שלא כדרך העולם לפי ששאלו שלא כהוגן אבל עכשיו קשה:

הרי"ף

פירושים למ"ד של לשד היא נוספת דהיל"ל כטעם שד וצריך לומר אל תקרי לשד אלא שד ולמה לא אמר כן לאיכא דאמרי אל תקרי לשד והנראה הוא שסמך על מ"ש קודם אל תקרי לשד ולא פליגי לישני אלא בדרשת לשד מלשון שדים ומזיקים או מלשון שדים ודדים. ועי"ל שמ"ש אל תקרי לשד אינו על התוספת הלמ"ד אלא על הנקודה של שד שאל תקרי שד בניקוד פתח בשי"ן אלא שד בניקוד ציר"ה מלשון חובל ומזיק ולכך לאיכא דאמרי שהוא דורש מלשון שדים ודדים של אשה והוא נקרא שד בניקוד פתח ולכל הפירושים קשה איך יצדק לומר כטעם לשד כי אין במזיק ושד טעם רק הל"ל והיה טעמו כשד השמן כלומר מתהפך כשד כמתהפך ולאיכא דאמרי יתיישב יותר כטעם לשד שהדד יש בו טעם וצריך לדחוק לדברי רבי אבהו דה"ק והיה טעמו משתנה בטעם שהיה דומה לשד המזיק שמשתנה לכל

אשר יתפוץ כן המן משתנה בטעמו והיה טעמו בו כטעם מה שהוא רוצה: בשר שאלו שלא כהוגן וכו'. תימה דכיון דרשינן שניתנת הבשר בערב היא ניתנה שלא כהוגן א"כ היאך נלמד לאכול בשר בערב מדבר שלא היה כהוגן. וי"ל דהנתינה של בשר בערב היתה שלא כהוגן לפי שהיתה שעת הסעודה ואין שהות לתקן הבשר לאכול כראוי כי מהראוי היה להזמין הבשר בבקר ולהיות לו שהות כל היום לתקן הסעודה ולאכלה בערב מתוקנת ומכאן אתה למד לרוצה לאכול בשר שלא יאכל אותה מיד להבאתה בבקר כי כיון שאין לו שהות לתקנה הויא אכילה שלא כהוגן אבל כיון שאינו אוכלה בשעת הבאתה אלא מביאה בבקר ומניחה עד הערב הרי נתקנה כראוי והויא אכילתה כהוגן בתיקון נאה ולכך לא יאכל אדם אלא בערב כי בבקר הוא מביאה ובערב היא אוכלה מתוקנת יפה. ועוד יש לנו לומר בדקדוק שלא אמר מכאן שיאכל אדם בשר בערב אלא לא יאכל אדם בשר אלא בערב כלומר אכילת הבשר הוא דבר מותר כשאוכלה שלא כהוגן ואם בא אדם לאכול לא יאכל אלא בערב ולמעט האכילה בבקר: וישטחו אל תקרי וישטחו וכו'. תימה מאי דוחקיה לומר אל תקרי וישטחו. וע"ק כיון דמסיק מה ת"ל שטוח מלמד שירד להם מטעמין והדר ביה ממאי דקאמר אל תקרי שטוח אלא שחוט אמאי לא הדר נמי ממאי דקאמר אל תקרי וישטחו אלא וישחטו ונראה דדייק בקרא שאמר ויאספו את השליו הממעיט אסף עשרה חמרים ואיך הוא אומר אחריו וישטחו להם שטוח דשטחוהו על פני הארץ והוא אומר עשרה חמרים שהיה השליו צבור עשרה צבורין אמרו אל תקרי וישטחו אלא וישחטו כלומר שנתחייבו שונאי ישראל שחיטה ולפי זה אינו צודק להם שטוח כיון שאין כאן שטיחת שליו על פני הארץ וע"ק מאי להם שטוח לכך דרשו להם שטוח שירד לישראל דבר שטעון להם שחיטה. ועם זה אני אבאר מה טעם יש כאן לומר וישחטו שנתחייבו שונאי ישראל שחיטה שהם על שאכלו בשר תאוה כבר נדונו בחטאם הבשר עודנו בין שיניהם ולקו הכשרים מיד והרשעים תוך חודש ימים ואית דאמרי איפכא אבל אומר אני שכיון שהשליו היה דבר שטעון שחיטה והם לא שחטוהו רק אכלוהו בעודנו חי לכך היו שונאי ישראל טעונים שחיטה כנגד ביטול השחיטה מהשליו שהיה טעון שחיטה וזהו להם שחוט כי להם לבני ישראל צריך להיות השליו שחוט והם אספוהו בלי שחיטה לכך נתחייבו שונאי ישראל שחיטה והקשה ר' יוסי דא"כ מספיק לומר וישחטו שנתחייבו שונאי ישראל שחיטה ולמה הוצרך לומר להם שטוח דהיינו שחוט להודיענו שהשליו טעון שחיטה דכיון שכתוב כאן שירד שליו אנו יודעים שהוא דבר שטעון שחיטה כדכתיב וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף דהעוף טעון שחיטה והם אספוהו לכך וישחטו נתחייבו שונאי ישראל שחיטה אלא כך צ"ל וישחטו משום דלהם שטוח שבשבילם ירד השליו מטעימין שטוח על פני הארץ כדי שיטול כל אדם ממנו לשחיטה ויאכלנו והם במקום השחיטה אספוהו ועשאוהו צבורין וחמרים כדבר הכנוס לאוכלו בלי שחיטה: ותניא כאשר צויתיך וגו'. וקשה למה הביא כאן ברייתא זו דמקרא דוימטר עליהם כעפר שאר וגו' למדנו שהשליו

עין יוסף

אשר הוא עומד עליו משותפים עמו בו כל אשר סביבותיו אבל השאילו מלת נשיא מהתרוממות המקומיי. אל התרוממות המעלה. אבל הנשיאים אשר הכוונה בהם ענגים ועבים אשר נאמר עליהם ואד יעלה מן הארץ וגו'. הוא התרוממות המקום והמלב לכך אמרו ז"ל על העבים שהם נשיאים ממש. כלומר נישאים ממטה למעלה בפועל ממש (איי הים): מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל כו'. ואין להקשות אם הדרך ארץ הוא לאכול בשר בערב א"כ ניתן להם כהוגן. משום שאף שד"א הוא לאכול בערב בשר היינו לאכול. אמנם לא לשמור הנתינה וזהו שדקדק רש"י ז"ל ופי' שלא כהוגן. ירד להם עם חשיכה שאינה ראויה לתקן עד עת סעודה ע"כ כלומר אמת כי עת סעודה לבשר היא בערב. אולם אם היה ניתן להם כהוגן ובפנים מאירות היה השליו יורד שהות הרבה לפני חשיכה עדי יהיה להם שהות (לשחוט. למ"ש לקמן שהשליו טעון שחיטה) לתקן ולבשל את אשר יבשל ולצלות את אשר יצלו (איי הים וע"ש עוד). ומה דמקשין דהיאך למד דרך ארץ מדבר דניתן להם שלא כהוגן. נראה דכיון דהגמרא דניתן להם בשר שלא כהוגן בערב כדי שלא יוכלו לתקן לסעודה תיפוק ליה דיתקנו בלילה לסעודת יום א"כ נמי כהוגן הוא ניתנו להם. אלא מוכח לדרך ארץ שלא יאכל בשר אלא בלילה (רמת שמואל): וישטחו להם שטוח מלמד שנתחייבו כו'. דקדקו מלת להם כי היה די לומר וישטחו שטוח. ע"כ דרשו שהכינו לעצמם שחיטה. ע"ד דרשתם אשר הכין לו. לו הכין (איי הים): שירד להם לישראל עם המן דבר שטעון שחיטה. המדפיס תפס שיגרא דלישנא דלעיל. שירד להם לישראל עם המן תכשיטי נשים כו'. דהא אנן קיימינן בירידת השליו. והוא לא ירד עם המן רק רוח נסע מאת ה' ויגז

המתורגמן. א) זובען, גריבלען.

ועל רוב שנים בבהמה אלא מה ת"ל שטוח מלמד שירד להם משטיחין[א] משטיחין. כתיב (שמות טז) לחם וכתיב שמן וכתיב דבש א"ר יוסי בר' חנינא הא כיצד לנערים לחם לזקנים שמן לתינוקות דבש. כתיב שליו וקרינן סליו א"ר חנינא צדיקים אוכלין אותו בשלוה ורשעים אוכלין אותו ודומים להם כסלוים. אמר רב חנן בר (אבא) [רבא] ארבעה מיני שליו הן ואלו הן שיבלי וקיבלי פסיוני ושליו מעלי מכולהו שיבלי גריעא דכולהו שליו והוי כי צפורתא ומלחי ליה ומותבי ליה בתנורא ותפח ורבי עד דמלי ליה לתנורא ומסקי ליה ומותבי ליה (אתריסר) [אתליסר] ריפתי ובתרייתא דכולהו לא מתאכלת אלא ע"י תערובת. רב יהודה משכח ליה ביני דני רב חסדא משכח ליה ביני ציבי[ג] רבא הוה רגיל מייתי ליה ציידא כל יומא מאגמא ההוא יומא לא אייתי ליה אמר מאי האי סליק לאיגרא שמעיה לינוקא דקאמר (חבקוק ג) שמעתי ותרגז בטני וגו' אמר שמע מינה נח נפשיה דרב חסדא (והיינו דאמרי אינשי) ובדיל רבה אכיל תלמידא. כתיב (במדבר יא) וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו וכתיב (שמות טז) והנה על שכבת הטל אמר רבי יוסי בר חנינא טל מלמעלה וטל מלמטה ונראה כמו שמונח בקופסא[ג]. דק מחוספס אמר ר"ל דבר שנימוח על פיסת היד ורבי יוחנן אמר דבר שנבלע ברמ"ח אברים שכן מחוספס בגימטריא הכי הוי מחוספס טובא הוי א"ר נחמן בר יצחק מחספס כתיב: תנו רבנן (תהלים עח) לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו דברי ר"ע וכשנאמרו הדברים לפני רבי ישמעאל אמר להו צאו ואמרו לר"ע עקיבא טעית וכי מלאכי השרת אוכלים לחם והלא כבר נאמר (דברים ט) לחם לא אכלתי [וגו'] אלא מה אני מקיים לחם אבירים אל תקרי לחם אבירים אלא לחם אברים לחם שנבלע ברמ"ח אברים ואלא מה

רש"י

פה: משטיחין. השליו היה עשוי לפניהם על הארץ משטיחין ליטירא"ש בלע"ז: לחם. יפה לבחורים ושמן לזקנים ודבש לתינוקות: כתיב שמן. כטעם לשד השמן ואין זה לשון שומן אלא לשון שמן לפיכך טעמו נקוד למעלה ומ"ם שלו נקוד פתח [קטן] ולפי שהוא סוף פסוק נהפך השי"ן לינקד בקמץ גדול: כסלוים. קוליס בלשון ארמי: ומותבי לה בתנורא. כך מנהגם לתת ספודיהם בתנור: ותפח. מרוב שמנו הוא נתפח ונעשה עב: אתריסר ריפתא. זו על זו: ריפתא. ככרות: ובתרייתא דכולהו לא מתאכלת. מרוב שומנה הנבלע בה וכל שכן העליונות: משתכח ליה. היו נמלאות לו בינחביותיו שהיו ממליאין לו מן השמים: רב חסדא. חמוה דרבא הוה ורבו היה ובדיל רב חסדא אכיל רבא בזכות הרב היה אוכל התלמיד: כתיב ירד המן עליו. אלמא טל מלמטה: והעל שכבת הטל וגו'. כשהיה הטל עולה מן הארץ לקראת החמה כדרכו היה נראה על פני המדבר המן דק מחוספס למדנו שהיה הטל מכסה את המן עד [שעה] שהטל עולה לקראת החמה: קופסא. אישקרי"ן בלע"ז: נימוח על פיסת היד. מחוספס נוטריקון: נבלע באברים. אינו יוצא מן המעים:

מהרש"א

[כתיב לחם וכתיב שמן כו'. נראה לפי זה מה שאמרו שהיו בו טעם כל המינים לא באכילה אחת קאמר אלא פירושו ע"ד שאמרו שהיו בו טעם כל המינין לכ"א כפי הצורך לנערים כו']: דומה להן כסלוים כו'. ב' פעמים חטאו בשליו כדאמרינן בערכין ובההיא דפרשת בשלח אינו מפורש דנענשו על כך אלא דילמד סתום מן המפורש עי"ל דשליו הראשון היה קודם מתן תורה ולא נאסר להם עדיין בשר תאוה ולכך לא נענשו על שאלת בשר משא"כ בשליו שני שהיה אחר מ"ת שנאסר להם בשר תאוה ולכך נענשו על שאלו בשר שנאסר להם בשר תאוה [וכ"ז מפורש באורך פ"ק דחולין ובמס' ערכין: גריעי דכלהו שליו כו'. נראה דאשמועינן בזה כדאמרינן לעיל דבשר שאלו שלא כהוגן ולכך לא ניתן להם בעין יפה אלא גריעי דכלהו שליו]: דבר שנימוח על פיסת יד כו'. כל זה נאמר למעלת המזון"ל שהיה כ"כ דק ורך בטבעו עד שנימוח כו' ור"י אמר למעלת המן שהיה המן מזון דק כ"כ שנבלע ברמ"ח אברים וכפירוש רש"י שאינו יוצא מן המעים כו' ועי"ל לפי הטבע שכל דבר ניזון מדבר הקרוב לו בטבעו ממינו כמ"ש כל אבר מחזיק אבר ולפי שהמן היה בו טעם כל המינים והאוכלו טועם בו מכל מין אשר רצונו בו וע"כ נבלע בכל אברים לפי דעת רצון האוכל ממנו: [ודומה כמו שמונח בקופסא כו'. והוא דרך חיבה כי המן שאלו כהוגן וכפירש"י בחומש]: לחם שמלאכי השרת אוכלין כו'. ביאור המאמר הזה בשינוי לשון בפסוק זה שאמר לחם אבירים אכל איש בלשון יחיד ולשון אוכל וסיפא דקרא צידה שלח להם לשובע בלשון רבים ולשון שובע ע"כ אמרו לחם אבירים דהיינו לחם של מלה"ש שהוא מאכל רוחני אכל איש שהם הצדיקים והיחידים שבישראל שלא שאלו אלא כדי אכילה בעלמא היה להם המן מאכל רוחני וצידה שלח להם לשובע היינו לשאר העם שאכלו אותו כדי שביעה לא היה מקרי להם לחם אבירים שהוא לחם מלה"ש אלא מקרי להם צידה: וא"ל טעית כו'. והיינו משום דלא ישנה אדם מן המנהג כו' כדאמרי' פ' הפועלים[א] וממה שכתוב בסוף פרשת כי תשא לחם לא אכל וגו' אין ראיה שלא ישנה דהתם איכא ביה טעמא שהיה במ' האמצעיים שהיו בכעס והתענה בשביל ישראל על חטא העגל וכן משמע בפרשת עקב ואתנפל וגו' לחם לא אכלתי וגו' על כל חטאתכם אבל הכא מייתי מלחם לא אכלתי דכתיב בלוחות ראשונות שלא היו בכעס דע"כ היינו משום שלא ישנה כו' שאין מלה"ש אוכלין לחם ואלא מה אני מקיים לחם אבירים וגו' שנבלע באברים דהיינו דבר רוחני היה לאיש יחידי הצדיק שהיה לו לאכילה וצידה שלח להם לשאר העם לשובע ולא היה נבלע להן באברים ומשום דיתד תהיה לך וגו' כתיב בלשון יחיד דמשמע גם לצדיק הוצרך לאוקמה לדברים שתגרי או"ה מוכרין להם גם לצדיקים ור"א בן פרטא אומר דקודם שחטאו הכל המן שהיה רוחני מפינן והיה נקרא לחם אבירים לכל איש ע"ש החשיבות אבל כשחטאו אכלו אותו

[א] מהרש"א ד"ה וא"ל. פרק הפועלים (ב"מ פו ע"ב):

יד יוסף

א קדושין לא ע"א ב"ק נה ע"א: ב שו"ע מזמור ע"ח:

חדושי גאונים

בעבור אחותו מחייבי כריתות נבחר הרע במיעוטו. ונאמר שונה בסיתר. ובא על אוזה פנויה. ואין בזה בכיה לדורות. ע"כ נראה ליישב קושית הרא"ם הנז'. מה שנתעוררו עכשיו. כי המקראות עצמם הודיעונו. סבת זאת ההתלוננות בעת הזאת. והוא מ"ש התורה ויסעו מהר ה' גו'. וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך ג' ימים גו'. ועגן ה' גו'. בנסעם גו'. נתקפל והלך עם הארון. (עיי' רשב"ם) אז ויהי העם כמתאוננים גו'. והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה גו'. וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו גו' על עסקי עריות כו'. והיינו כמ"ש רז"ל ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כו'. כלומר הצורה האלהית גברה או בהם. והבריאה את זוהמת החומר. מצד עמדם במקום קדושה (עיי' שבת פ"ח מגוין ג"ה ד"ה כפה) ועד"ז ויותר מזה. בעמדם מול פני הארון אשר נקרא שם שם ה' צבאות. שאז זוהמת החומר פוסק ונגרה. והצורה היקרה מתגדלת ומתרבה. ואז לא מצאה התאוה החומרייית. מקום להתחזק והתכסה על עריות שנאסרו להם. אבל בנסעם מהר ה'. שלשת ימים מאחרי ההר. וארון ברית ה' נוסע לפניהם גו'. גם הענן אשר למעלה נתקפל ונתרחק מהם. היתה הצורה היקרה. מתמעטת ככל כנטותו נהלכה. החומר והזוהמה נתגברו. אז לפתח חטאת רובץ. ויתאוו תאוה לומר מי יאכילנו בשר ועיין ספר זרע אברהם על הספרי. (איי הים): ת"ר לחם אבירים אכל איש כו' לחם שנבלע באיברים כו'. מחלוקת גדולי

הרי"ף

טעון שחיטה מדכתיב וכחול ימים עוף כנף ונראה דבקרא וזבחת וגו' בעוף לא הוזכר שחיטה וכן אמרו בפרק עשרה יוחסין בימי ר' פנחס בקשו לעשות בכל עיסה לארץ ישראל וכו' אמר להם אין שחיטה לעוף מן התורה ופירש"י וטעם דאין שחיטה לעוף בשחיטת חולין יליף מוספך את דמו כשפיכה בעלמא ע"כ וא"כ גם השליו לא מצינו לו שחיטה אלא שהוא כעוף דכתיב וכחול ימים עוף כנף לזה הביא דתניא מה ת"ל כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על רוב אחד בעוף ונרמז במלת כאשר ר"ת למפרע רוב שנים אחד דהיינו רוב שנים בבהמה ורוב אחד בעוף הרי שהעוף טעון שחיטה: כתיב שליו כו' הצדיקים וכו'. וקשה שהרי אמרו במכילתא הרשעים אוכלים ומצטערים ל' יום כדכתיב עד חדש ימים והכשרים הבשר עודנו בין שיניהם. ורש"י ז"ל הביא בפרשת בהעלותך בהיפך כך שנויים בספרי ולכל אחד מהגרסאות

עיון יעקב

רב חסדא משתכח ליה ביני ציבי. לפי שהוא השגיח מאד על בי ציבי כדאיתא בגטין דף נו ע"א דכל אקלידי מסר לשמעיה לבר מדציבי ע"ש: וכי מלאכי השרת אוכלי לחם הם והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי. הא דלא מביא הפסוק דפרשת כי תשא לחם לא אכל וי"ל מפסוק דכי תשא אין להקשות די"ל לחם מה שאוכלין בארץ לא אכל אבל מה שאוכלין המלאכים אכל אבל מכח פסוק דפ' עקב פריך שפיר שהם התפלל עצמו משה בתוכחה שמכח ישראל לא אכל משמע שלא אכל שום דבר מקשה שפיר: לחם שנבלע ברמ"ח אברים. דהיינו שנותנין לו כח והבנה ללמוד תורה בכל רמ"ח אבריו וזה שאמר נמי בסמוך אכל איש זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל שנאמר איש אשר רוח אלהים בו כלומר שלו ניתנה הבינה בתורת משה רבו כנגד כל ישראל ולכך לא מת מתוך האכל:

עץ יוסף

שנוים מן הים. ואלו המן ירד מן השמים (איי הים): אלא לחם אבירים לחם שנבלע ברמ"ח אברים. אין הכוונה בדברי ר"י בזה שנפרש מלת אבירים כמו אברים. כי לא קרב זה אל זה. שזה משקלו חזק וזה משקלו רפוי. אבל ר"ל כי פירוש לחם אבירים לחם חזקים ותקיפים. זולת שלדרשת רבי עקיבא מלת לחם הוא סמוך למלת אבירים. ופירושו לחם של אבירים וחזקים (והיינו מלאכי השרת שהם קיימים באים. אמנם לדעת רבי ישמעאל מלת אבירים הוא תואר אל הלחם. שהלחם הוא חזק ויש לו תוקף ועוז וכיון שהמן כולו נבלע באברים שלא היה בו שום פסולת שיהיה נשאר במעי האוכל אחר העכול ויצטרך לצאת לחוץ. לכן מתואר

המתורגמן. א) ברייטע פלעטצער. ב) האַלץ. ג) קעסטכֿען.

מה אני מקיים (שם כג) ויתד תהיה לך על אזניך וגו' בדברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם ר"א בן (פתרוס) [פרטא] אומר אפילו דברים שתגרי או"ה מוכרין להם מן מפיגן[א] אלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך על אזניך לאחר שסרחו אמר הקב"ה אני אמרתי שיהיו ישראל לפני כמלאכי השרת ואתם לא עשיתם כך עכשיו אני מטריח אתכם ג' פרסאות דכתיב (במדבר לג) ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים ואמר רבה בר בר חנה [אמר רבי יוחנן] אלדידי חזי לי ההוא דוכתא ותלתא פרסי הוא ותנא כשהן נפנין אין נפנין לא לפניהם ולא לצדיהם אלא לאחוריהם. (במדבר יא) ועתה נפשנו יבשה אין כל אמרו עתיד מן זה שיתפח[ג] במעיהם ויהרגם כלום יש לך ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא וכשנאמרו הדברים לפני רבי ישמעאל אמר להם אל תקרי אבירים אלא אברים דבר שנבלע ברמ"ח אברים אלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך על אזניך דברים שמביאים להם ממדינת הים. דבר אחר לחם אבירים אכל איש [דף עו ע"א] זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל כתיב הכא לחם אבירים אכל איש וכתיב התם (שם כז) איש אשר רוח בו. ואימא משה דכתיב (שם יב) והאיש משה עניו מאד. דנין איש מאיש ואין דנין איש מהאיש. שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה לא היה יורד להם לישראל מן פעם אחת בשנה אמר להם אמשול לכם משל

למה"ד

רש"י

לאחר שסרחו. שנתלוננו עליו שאמרו בלחם הקלוקל: לא לפניהם ולא לצדיהם. שאין יודעים לאיזה צד ענניס הולכים: אלא לאחוריהם. דיודעים הם שלא יחזרו לאחוריהם ואותן שלפנים צריכין לצאת לסוף המחנה מאחור: זה יהושע. שעלה עם משה עד תחומי ההר שנאמר ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלהים והמתין לו יהושע כל מ' יום שנאמר וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה עמהם ושם היה יורד לו מן כנגד כל ישראל:

מהרש"א

לטובע שנעשה להם כאשר לידה: ועתה נפשנו יבשה ואין כל עתיד מן שיתפח במעיהם להורגם כו'. כ"ה בילקוט יש לכוין בזה שב' דברים הם שאמרו ועתה נפשנו יבשה היפך שזכרנו את הדגה וגו' שהם מתולדות הלחים ואמרו עוד ואין כל לפי שמשה א"ל במעלות המן שהוא מאכל לצדיקים לעתיד כמ"ש במסכת חגיגה [א] ואלו שחקים ממעל שבו רחים טוחנין מן לצדיקים לעוה"ב וא"ל שיהו אוכלין מדבר שהוא מעין עוה"ב הנקרא כל כמ"ש בסוף פ"ק דב"ב [ב] ג' הטעימן הקב"ה מעין עוה"ב בכל בכל מכל כל אבל הרשעים חשבו אדרבה כי הוא חסרון באכילת המן כי עתיד שיתפח מן זה במעיהם כו' וקאמר דטעות הוא לומר כן שלא ידעו שהמן זה שנבלע באברים הוא מעין עוה"ב וחשבו זה להם לחסרון והוא מדת רשעים כמ"ש ובטן רשעים תחסר ולמ"ד לאחר שסרחו לא היה נבלע באבריהן יש לפרש שאמרו ואין כל כי מה שהבטיח להן משה שיטעמו מעין עוה"ב לא נתקיימה בידן: אבל איש זה יהושע כו'. כפרש"י בתחומי ההר ור"ל ירד לו מן רוחני נגד כל ישראל דפני יהושע כפני לבנה שדומה לכ"י כמ"ש [ג] וללבנה אמר כו' לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה כו' ומייתי מהאי קרא איש אשר רוח וגו' מורה על מעלתו ברוחני כמו מלה"ש ופריך ואימא זה משה שהוא שקול כנגד כל ישראל ומייתי מדכתיב והאיש משה עניו מכל אדם וגו' שהכתוב מעיד על נבואתו שאין כמוהו כדכתיב אשכון את דכא ובהר ודאי דלא אכל משה כדלעיל דכתיב לחם לא אכלתי וגו' ואימא כשירד למטה

[א] מהרש"א ד"ה ועתה. כמ"ש במס' חגיגה (יב ע"ב): [ב] שם בא"ד פ"ק דב"ב (יז ע"א): [ג] שם ד"ה אבל. כמ"ש (סנהדרין מב ע"א):

יד יוסף

א עירובין נה ע"ב:

הרי"ף

קשה מה שאמר כאן כתיב שליו הצדיקים אוכלים אותו בשלוה. ואפשר לומר דלצדיקים לחוד וכשרים לחוד שהם בינונים. ור"י ברבי חנינא אזיל לסתמא דגמרא דלעיל וכפי זה הצדיקים שלא הוזכרו כאן עליהם אומר שליו שאוכלין אותו בשלוה ולא נענשו כי אם הבינונים והרשעים: דבר אחר לחם אבירים אכל איש זה יהושע וכו'. קשה כיון שהוא דורש למעלה מלת אבירים לחם שנבלע באברים וכאן דורש מהו אכל איש מה ענין לומר דבר אחר זה יהושע דהא לא דריש למעלה מלת איש לומר כאן ד"א ואפשר דכיון דלמעלה דרש לחם אבירים שנבלע באברים והלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך וגו' על דברים שמביאין להם ממדינת הים וכאן שהוא דורש אכל איש זה יהושע מתוקם שפיר ויתד תהיה לך במן שאכלו ישראל כי לא נאמר לחם שנבלע באברים אלא על מן שהיה יורד ליהושע בלבד אבל שאר ישראל שלא היה נבלע להם באברים להם הוא אומר ויתד תהיה לך וגו' ולכך אמר ד"א: ועתה נפשנו יבשה וכו' וכשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל כו'. וקשה דמה ענין יש להזכיר כאן דרשת ר"י בלחם אבירים שהוא לחם הנבלע באברים דבשלמא למעלה שמדבר בלחם אבירים שייך לומר כשנאמרו הדברים לפני ר"י אמר להם שפירוש אבירים הוא לחם הנבלע ברמ"ח אברים אבל כאן שמדבר בפסוק ועתה נפשנו יבשה אין ענין לדרשת לחם אבירים הנבלע באברים ועוד מה הם אלו הדברים שנאמרו לרבי ישמעאל שאם הם הדברים שאמרו עתיד המן שיתפח במעיהו ומה היתה תשובת רבי ישמעאל באמרו לחם אבירים אל תקרי אבירים אלא אברים כי הם היו מתלוננים ע"ז. ועוד קשה כמו שהזכיר למעלה דברי ר"א בן פרטא היה לו להביאם ג"כ כשאמר כאן מה אני מקיים ויתד תהיה לך בדברים הבאים ממד"ה יזכיר גם כן דברי ר"א בן פרטא שאומר אף דברים שתגרי עובדי כוכבים מביאין מן מפיגן אלא לאחר שסרחו הכתוב מדבר. ויש לייסב דבתחלה נחלקו ר' ישמעאל ור"א בן פרטא בענין שלום הכתוב ויתד תהיה לך אם הוא מדברים שעובדי כוכבים מביאין ממד"ה או לאחר שסרחו דהיינו כפרש"י ז"ל שסרחו ונתלוננו עליו שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל וזה היה לאחר מ' שנה שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד והלך השוה לכולם שקודם לכן היה לחם הנבלע ברמ"ח אברים וכשבאו לפסוק זה של ועתה נפשנו יבשה אין כל שדרשו בו אמרו עתיד מן ליתפח במעיהו אז מצא ר"י מקום להעמיד סברתו שאמר לחם הנבלע באברים אכלו ישראל במדבר בין קודם שסרחו בין אחר שסרחו ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ומה אני מקיים ויתד תהיה לך הוא על הדברים הבאים ממד"ה שאין לומר עוד כדברי ר"א בן פרטא שמדבר לאחר שסרחו לפי שאין לך סרחון גדול מזה שאמרו עתיד המן ליתפח במעינו ונמלא שמיד כשאמרו כן נתבטל מהם לחם אבירים שאכלו לחם הנבלע באברים והיו צריכין לפנות עצמם ויתד היה להם מתוך למחנה. ובשלמא אם לא היינו דורשים כן בפסוק זה של ועתה נפשנו יבשה שנתרעמו על שהיו מכניסין ואינן מוציאין אלא כפשטיה דקרא שהיו יבשין מהקשואים ודברים המלהלחין וכפי זה יש לומר שלא סרחו בזה לומר יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא ניחא דכ"ז שלא סרחו היה לחם הנבלע באברים כל מ' שנה עד שבאו וסרחו ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל אבל כפי דרשה זו שאמרו ועתה נפשנו יבשה כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא וסרחו מיד בשנה השניה א"כ כפי זה לא אכלו עוד לחם הנבלע באברים. ולכך כשנאמרו הדברים על דרשה זו שאמרו עתיד המן ליתפח במעינו אמר לחם אבירים אל תקרי אבירים אלא אברים כלומר הנה לך זאת הדרשה מוסכמת שלחם הנבלע באיברים אכלו ישראל במדבר וכיון שכן אין לך לומר כדברי רבי אלעזר מה אני מקיים ויתד לאחר שסרחו שא"כ לא היה עוד לחם הנבלע באברים אלא כמו שאמרתי מה אני מקיים ויתד תהיה לך בדברים הבאים ממד"ה ולא היה המן מפיגן: מפני מה לא היה יורד מן לישראל פעם אחת בשנה. קצת תימה הא כתיב למען אנסנו הילך בתורתי כלומר אם ישמרו תורתי אפרנסם ואם לאו לא אפרנסם ואלו ירד המן פעם אחת בשנה לא היה מנסה אותם כל שעה ונראה דשאלו תלמידיו לרשב"י תינח שנוה על הלקיטה שלא ילקטו בבת אחת אלא דבר יום ביומו והיותר ירום תולעים ויבאש לנסותם הילכו בתורתו אם לא אבל ירידת המן היה אפשר להוריד פעם אחת בשנה ויהיה על פני כל הארץ ומשם ילקטו דבר יום ביומו והשיבם רשב"י ע"ה כדי שיקבלו פני אביהם שבשמים בכל יום ויהיו מכוונים לבם לאביהם שבשמים שיתושו שמא אין המן יורד למחר דבר אחר היה יורד בכל יום כדי שיאכלו המן בעודנו חם:

כתיב

ענף יוסף

ד"א לחם אבירים אכל איש זה יהושע כו'. המאמר הזה הוא דבר המפליא ומתמיה וכי יהושע היה צריך לאכול כמרבית מאכלם של כל ישראל אבל ר"ל לפי שבקש משה יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה שפרשוהו ז"ל איש שהוא יכול להשיג ברוחו דעת כל אחד מישראל וע"ז השיבו הקב"ה קח את יהושע איש אשר רוח בו שהכוונה אשר רוח בו להשיג דעת כל אחד מישראל כאשר אמרת · ולפי זה נראה שהיה יהושע על מדרגה זאת · לכן נשאו המליצה עליו שירד לו מן שהוא מזון המכין להשכלת הנפש כנגד כל ישראל שדור המדבר שהיו צריכין לב לדעת ולהשכיל עזוז נוראותיו אשר הראם וכח שרשם למעלה המטיר להם מן לאכול שהוא מזון רוחני · שגם המלאכים שהם קיימים באיש ראוי שיאכלו מזון כזה · וזה היה כוונת ר"ע במה שאמר לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו · וענין זה מבואר למתבונן בדברי עזרא וקשור דבריו שאמר שם (נחמיה ט) ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם ור"ל שמה שהיה כל אחד מישראל צריך שיוכן אל המושכלות היה יהושע צריך שיוכן כנגד כולם (ספר על אורות): שמכנים ואינו מוציא · וכשנאמרו דברים לפני ר' ישמעאל כו' · הקשה הרי"ף מה ענין יש להזכיר כאן דרשת רבי ישמעאל כלחם אבירים שהוא לחם שנבלע באברים · דבשלמא למעלה שמדבר בלחם אבירים שייך לומר כשנאמרו הדברים לפני רבי ישמעאל אמר להם שפי' אבירים הוא לחם שנבלע ברמ"ח אברים · אבל כאן שמדבר בפסוק ועתה נפשנו יבשה אין ענין לדרשת לחם אבירים הנבלע באברים ועוד מה הם הדברים שנאמרו לרבי ישמעאל · שאם הם הדברים שאמרו עתיד המן ליתפח במעינו. ומה היתה תשובת רבי ישמעאל באמרו לחם אבירים לחם אברים כי הם היו מתלוננים על זה ע"כ · ולי נראה שמה שאמרו בגמרא וכשאמרו דברים אלו לפני רבי ישמעאל כו' הוא כמו אמר מר וכשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל כו' דבר אחר לחם אבירים אכל איש זה יהושע כו' · ור"ל שלפי שרצה לומר דבר אחר על פסוק לחם אבירים וכמו שכתבנו ביאורו בעץ יוסף לכן חוזר ומזכיר פי' של רבי ישמעאל · וקאמר דבר אחר לחם אבירים כו' זה יהושע :

עין יוסף

כולו בשם לחם אבירים. שהמן כולו נתן כח ועוז וגבורה אל האדם האוכל אותו (איי הים): אפילו דברים שתגרי או"ה מוכרין מפיגן ולית ליה לסאי תנא הא דאמרינן לעיל ברים מכילתין ויכסהו הענן ששת ימים כדי למרק אכילה ושתיה בתוך מעיו לשומו כמלאכי השרת. כי לא היה צריך לכך עד שחטאו במן (ת"י):

חדושי גאונים

החכמים אלו נפלאים במדעם האלהיים ועניניס גדולים ועתה הט אזניך לי שמע אמרתי. כבר ידענו שדור המדבר הם דור דעה והשפחה שבהן גדולה מיחזקאל בן בוזי ולזה סובר רבי עקיבא שהמן היה ממש לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו כי אין ספק כי כפי דק היסודי וענין בריאת מלה"ש ופשיטותם הנה לפי דקות יצירתם וזוהר טוהר בריאתם יהיה אותו הלחם זך ונקי וטהור שמלאכי השרת אוכלין אותו · כאשר בזה מהאופן זכרו חכמי ישראל האחרונים בענין אש של גיהנם שיתפוס וישרוף בזאת האופן הנשמות · עם היות הנשמה רוחנית דקת היצירה ואיך באש כן תישרף. אבל ברא הקב"ה בגיהנם אש דקה מן הדקה באופן שיתפוס ויאחז הרוחו' ויחזיקם לשרוף אותם להומם ולאבדם לא כאש העולם הזה שאינו שורף הדברים הדקים הרוחניים מפני שגם האש הוא חלק מהאדמה ולזה לגבותו ולעובי טבעו ויהודו לא יוכל לשרוף הדברים הדקים כמו הרוחות. וכן עם היות אשר לאמינו הם גסים כטבעם אשר יסודם בעפר אבל האל ברוך ממציא למלאכי השרת לחם דק זך ונקי וטהור ממוזג להם וקרוב לפשיטות יצירתם וגם הם ניזונים וסובר ר"ע שאותו הלחם ממש הוריד הקב"ה להם לישראל שבאותו הדור להיותם ראוים לאותו הלחם כפי קדושתם וטהרתם והשגתם אשר שמעו אלהים חיים מדבר מתוך

המתורגמן. אויסוועבען , אויסציהען , (דען געשמאק) . ג) אויפשוועלען , אויפבלאזען .

למה"ד למלך בשר ודם שהיה לו בן וקבע עליו פרנסתו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה עמד וקבע לו פרנסתו בכל יום ויום לא ראוי לאותו בן שיקביל פני אביו בכל יום ויום ואף כך ישראל מי שיש לו ד' וה' בנים היה דואג ואומר שמא למחר אין המן יורד ונמצאו בניהם ובנותיהם מתים ברעב ונמצאו כל ישראל מכוונים את לבם לאביהם שבשמים. ד"א (מן) שאוכלין אותו כשהוא חם ד"א מפני משוי הדרך. *וכבר היה רבי טרפון [ור' ישמעאל] וזקנים יושבים ועוסקים בפרשת המן והיה רבי אלעזר המודעי יושב ביניהם נענה ר"א המודעי ואמר מן שירד להם לישראל היה גבוה ס' אמה אמר לו ר' טרפון מודעי עד מתי אתה ³מגבב^(א) דברים ומביא עלינו. א"ל רבי מקרא אני דורש (בראשית ז) *חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים וגו' וכי ט"ו אמה בעמק ט"ו אמה (בשפלה) [בהרים] וכי מיא שורי שורי הוו קיימי ותו תיבותא היכי סגיא אלא מעיקרא כתיב (שם) נבקעו כל מעינות תהום רבה עד דשוו מיא לטורי^(ג) ולבסוף (כתיב) (שם) חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים וגו' ³וכי איזו מדה מרובה מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורענות במדת פורענות הוא אומר (שם) וארובות השמים נפתחו ובמדה טובה כתיב (תהלים עח) ודלתי שמים פתח ואומר וימטר עליהם מן לאכול ותנא כמה ארובות יש בדלת ד' ד' הרי כאן ח' נמצא מן שירד להם לישראל גבוה ס' אמה. תניא איסי בן יהודה אומר מן שירד להם לישראל מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי מזרח ומערב שנא' (שם כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי וגו' [כוסי רויה] אמר אביי שמע מינה כסא דדוד לעלמא דאתי מאתן ועשרין וחד לוגא מהזיק שנא' (שם) כוסי רויה. רויה בגימטריא הכי הוו. (מי דמי) [הא לא דמיא] התם מ' יום והכא חדא שעתא התם לכולי עלמא הכא לישראל לחודיה א"כ נפיש להו טפי אלא רבי אלעזר המודעי פתיחה פתיחה גמר:

עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו. מאין לך: ט"ו אמה מלמעלה. א"ת למעלה לארץ ולא פירש בהר או בבקעה וכי חמש עשרה בהר וכו': תיבה היכי סגיא. היאך עלתה בראשי ההרים אלא על כרחך מלמעלה דקרא מן ההרים הוא וה"ק גברו גשמים ט"ו אמה ומן התהום יצאו תחלה למלאות הבקעות והשפלות עד שהושוו לראשי ההרים: מרובה. רבה על חברתה מדה טובה מרובה על הרעה חמש מאות בה שבמדה טובה נאמר נוצר חסד לאלפים ובמדת פורענות הוא אומר על שלשים ועל רבעים: אף כאן מדת הטובה של ירידת המקרב על מדת המבול: במדת הפורענות הוא אומר וארובות השמים נפתחו. לא ירד המבול אלא דקדשתי ארובות ובמדה טובה הוא אומר ודלתי שמים פתח ותני כמה ארובות יש באורך דלת ד' הרי לשתי דלתות ח' ארובות ואחר ששתי הארובות הורידו גשמים גובה ט"ו אמה ח' ארובות הורידו ס' אמה שהרי אמרת מדה טובה מרובה על של פורענות וכל שכן שאינה מועטת ממנה: הא לא דמי'. אדרבי אלעזר המודעי קאי: פתיחה פתיחה גמר. מה שפתיחה האמורה בארובות המבול ט"ו לב' ארובות אף פתיחה האמורה בדלתות

אכל א"כ אפי' בהר קאמר אכל שהמן הוא מאכל רוחני ולחם ממש לא אכל בהר מ' יום: מי שיש לו ד' וה' בנים היה דואג כו'. דלו ולאשתו אפשר דהוה מספיק ליה בדברים שתגרי או"ה מוכרין משא"כ במי שיש לו בנים הרבה כמ"ש באכלנו לחם לשובע וגו' להמית כל העם ברעב *) ועי"ל במ' ימים ראשונים אלו לא ירד לא הוה ידעינן דמשום לא ישנה אדם מן המנהג לא אכל אלא משום שלא ירד לו מן לאכול ובמ' יום אמצעיים נמי משום תענית לא אכל אילו לא היה ירד לו מן לא היה תענית מועיל לו אלא כמי שמתענה מפני שאין לו מה לאכול כפרש"י בפ"ק דתענית [א] אההוא דבר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה ע"ש: שיהיו אוכלין אותו כשהוא חם כו'. היינו הצדיקים שהיו אוכלין אותו כמות שהוא ירד אבל הבינונים ורשעים דבעי אפיה כדלעיל הרי הוחם ע"י אפיה: [וכי מיא שורי שורי קיימא כו'. בב"ר איכא מאן דס"ל הכי ועיין מ"ש בזה פ"ב דזבחים]: ותו תיבה היכי סגיא כו'. עיין פרש"י לעיל הוה ניחא ליה לפרש מלמעלה לארץ דהוזכר לעיל דכתיב והמים גברו מאד על הארץ וגו' אבל השתא דע"כ לאו מלמעלה לארץ קאמר דהא אחר שהושוו לראשי ההרים גברו ט"ו אמה על ההרים ומלת למעלה על ההרים לחוד נמי לא משמע ליה דקאי כיון שלא נאמר בקרא על ההרים וע"כ הוצרך לפרש מלמעלה מן השמים הוא מיהו בחומש פרש"י גם לפי הדרש דהכא למעלה מעל ההרים ע"ש ודו"ק: וכי איזו מדה מרובה מדה טובה וכו'. עי' פרש"י מהך דרשה דהכא נמי מוכח דמדה טובה מרובה מדכתיב ב' דלתות במנוב' ארובות במבול וכ"ה בהדיא בפ' [חלק] [ג] אלא דמהך ליסנא דקאמר וכי איזו מדה מרובה כו' משמע דפסיקא ליה לומר הכי ממקום אחר ואע"ג דממקום שבאנו הוה המדה טובה מרובה ת"ק פעמים אינו מוכרח להיות כן בכל מקום דהכא לא הוי מרובה רק ד' פעמים. וענין ב' ארובות דמבול נראה מבואר ע"פ מ"ש פ"ק דר"ה [ג] שנטל הקב"ה ב'

כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וה"נ יש לפרש הכא בב' דלתות לגבי המן שנטל ב' כוכבים היותר גדולים והדך שם ירד המן לישראל: שנאמר תערוך לפני וגו'. כל המזמור נדרש על דור המדבר במדרש ילקוט ה' רועי וגו' על מי מנוחות אר"ש יש לך מים כו' מי הבאר נעים לזה ולזה נפשי ישובב בתורה כו' ינחני במעגלי צדק במן ובשליו ובענני כבוד כו' למען שמו גם כי אלך וגו' בקדקדו של מדבר לא אירא שנאמר וה' הולך לפניהם וגו' וכו' ולפי זה תערוך לפני שלחן וגו' וכלי המן אמרוהו ע"ש: ש"מ כסא דדוד כו' שנאמר כוסי רויה כו'. מלת ש"מ הוא מגומגם דמשמע דש"מ מדלעיל ויש במדרש ילקוט דמדרש על דוד תערוך לפני שלחן זה המלכות דשנת בשמן ראשי שנמשח בשמן ע"י שמואל ואמר שמזה זכה בסעודה דלעתיד שהוא יהיה המברך כמפורש פ' ע"פ [ד] שאמר דוד לי נאה לברך שנא' כוס ישועות אשא וגו' וע"ז כוסי שאברך עליו לעתיד הוא רוי"ה לוגין דאל"כ מאי רבותיה דרויה לפי פשטי' דמשמע לשון שכרות בכ"מ: הבא לישראל לחודיה ר"א כו'. כן הוא גירסת הילקוט וכולה קושיא הוא דמב' טעמים דלא דמיא אי משום דהתם במ' יומין והכא חדא שעתא ודמבול כפים טפי וכן בהיפך לא דמיא התם לכו"ע והכא לישראל לחודיה ודמן נפיש טפי מס' אמה ולגירסת הספרים שלנו דגרסי' נפיש להו טפי יש לפרש כמי כן קאי אתרתי טעמי דלעיל דלא דמיא ובע"י כתב בזה פירוש הרא"ש ונראה לפרש הסוגיא לפי דבריו דמעיקרא מקשינן לר"א המודעי דהא לא דמיא דהתם למ' יוםוהכא לחד שעתא וא"כ אע"פ שדרך ח' ארובות ירד המן לא ירד כשיעור ט"ו לב' ארובות דהא לא נפל רק חדא שעתא משא"כ המבול דירד מ' יום דרך ב'

*) א"ה מן ועי"ל עד סוף הדבור אין לו קישור והמשך והנראה שהוא חוץ למקומו ושייך לס"ד שלפני זה ודו"ק.

[א] מהרש"א ד"ה מי שיש לו. בפ"ק דתענית (יא ע"ב): [ב] שם ד"ה וכי איזה. בפרק חלק (ק ע"ב): [ג] שם בא"ד פ"ק דר"ה (יא ע"ב): [ד] שם בד"ה ש"מ. פ' ע"פ (קיט ע"ב):

יד יוסף
א מכלתא פ' בשלח: ב לקוטש קש תרגוס גבבא גילי ערוך: ג סנהדרין ק"ח ע"א:

חדושי גאונים
הלא בקולות וברקים ולפידים ויחי. והולם רבי ישמעאל אמר שטעה וחלק עליו בשתיהם וזה שהוא יסבור שהמלאכי השרת לא יזונו בלחם כלל כמו שסובר ר' עקיבא אלא שעומדים חיים וקיימים ניזונים מהנאית זיו השכינה בהשגת סדברים האלהיים ומהשגתם זאת יחיו ועמדו לפני המלך ית' נשפעים מהשפעתו ית' אלהים חיים לא שיזונו בלחם כלל. וכן יסבור שהמן שהיה יורד להן לישראל לא היה מזון הגוף כלל אלא מזון הנשמה ואשר על ידו תתקיים ותאיר במדעים האלהים ותבריק ותנוצץ בהשגות הזכרים האלהיים ועל ידי זה תתקיים וכמה הפליג להורות זה רצוני לומר אל שהיה המן מזון הנשמה בלבד

עטרת ראש
מן שירד להם לישראל היה גבוה ס' אמה כו' אמר אביי ש"מ כסא דדוד לעתיד לבוא רכ"א לוגא מחזיק כו'. והנה בילקוט תהלים סי' תרל"ג כתב בזה"ל תערוך לפני שולחן זה המן איסי בן יהודה אומר גובהו של מן כ' אמה וכו'. והנה בודאי בין לסילקוט בין להש"ס קשה הא מדה טובה מרובה ת"ק פעמים על מדת

פירש הרא"ש
אקשי' אדר"א המודעי מי דמי התם במבול מ' יום הכא במן חד יומא התם לכולי עלמא הכא לישראל לחודייהו דנפישי להו טפי כלומר אע"ג דהתם מ' יום והכא לחד יומא נפישי להו טפי שיהא גובהו יותר מס' אמה שהרי מחנה ישראל ג' פרסאות ובמ' יום יש תתק"ס שעות וכיון דנפל בתתק"ס שעות בכל העולם כולו גבוה ט"ו אמה לב' ארובות א"כ נפל בכל אחד למהלך מן השעות ג' פרסאות לח' ארובות הרבה יותר מס' אמות למנין פרסאות שבעולם שהוא מהלך ת"ק שנה ומהלך יום י' פרסאות עכ"ל הרא"ש ז"ל. פירוש א"כ מצינו שהמן היה גבוה יותר מס' אמה שכשתחשוב מחנה ישראל כנגד כל העולם כולו ותחשוב שעה אחת שהיה המן יורד בו כנגד מ' יום שירד בו המבול נמצאו עודפים החלקים שבעולם על מחנה ישראל יותר ממ' יום על שעה אחת והיה לו למן להיות גבוה יותר מס' אמה. עד כאן הג"ה:

המתרגמן. א) צוזאממען שארען, זאממעלן. ג) בערגע

סן שם [דף עו ע"ב] [ותירוש חמרא הוא והתניא הנודר מן התירוש אסור בכל מיני מתיקה ומותר ביין ולאו חמרא הוא והכתיב (זכריה ט) ותירוש ינובב בתולות דבר הבא מן התירוש ינובב בתולות והכתיב (משלי ג) ותירוש יקביך יפרוצו דבר הבא מן התירוש יקביך יפרוצו והא] כתיב (הושע ד) זנות ויין ותירוש יקח לב אמאי קרי ליה יין ואמאי קרי ליה תירוש אמר רבי יצחק יין שמביא יללה לעולם תירוש שכל המתגרה[א] בו נעשה רש. ארב כהנא רמי כתיב תירש וקרינן תירוש זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש. ברבא רמי כתיב ישמח וקרינן ישמח זכה משמחו לא זכה משממו גוהיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין[ב]. סיכה אקרי עינוי דכתיב בדניאל (דניאל י) וסוך לא סכתי וכתיב (שם) אל תירא דניאל כי מן היום [הראשון] אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך:

סז (שם) ואני באתי בדבריך ושר מלכות פרס וגו'. מאי ואני באתי בדבריך [היינו] דכתיב (יחזקאל ח) ושבעים איש מזקני בית ישראל ויאזניהו בן שפן עומד בתוכם עומדים לפניהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטורת עולה וכתיב (שם) [וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי וגו'] [דף עז ע"א] ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש דממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל ה' אלא מה ת"ל ואחוריהם

רש"י

המן ע"ו לכל ב' ארובות: [אסור בכל מיני מתיקה. בפירות חדשים בתפוחים בענבים: ומותר ביין. בן ארבעים: ותירוש ינובב בתולות. זה יין טוב שהוא משכר את האדם לגלות סתרי לבו האטומים כבתולה: הבא מן התירוש. מן הענבים והכי קאמר קרא הענבים יוליאו לכם דבר אשר ינובב בתולות: ותירוש יקביך יפרוצו. וכל יקב שבמקרא הוא הבור שלפני הגת ושם אין הענבים נתונים אלא היין: דבר הבא מתירוש וכו'. והכי קאמר קרא ענבים יהיו לך המפריצים יקביך ביין ולעולם אין היין נקרא תירוש אלא הענבים: והכתיב ויין ותירוש יקח לב. ואכילת הענבים אינה משכרת: הלך אחר לשון בני אדם. ואין דרכן לקרות את היין תירוש לכך מותר ביין]: שמביא יללה. על ידי היין רוב הניאוף ופורענות בא לעולם. ויין לשון תאניה ויללה: זכה לשתות. לפי המדה נעשה ראש שמספקת לבו בחכמה: כתיב ישמח. בשי"ן לשון שממה וקרינן יין ישמח לשון שמחה: פקחין. פקחוני עשאוני פקח: ואני באתי בדבריך. סופיה דההוא קרא דלעיל אל תירא דניאל וגו' ואני באתי בדבריך נכנסתי לתוך הפרגוד בשבילך: מאי ואני באתי בדבריך. מתי נגרש

מהרש"א

ב' ארובות ומשני דהתם במבול נתפשט לכל עולם והיה צריך לירד מ' יום עד שיהא ט"ו אמה דרך ב' ארובות משא"כ המן דלא ירד רק לישראל כשיעור המחנה ג' פרסאות ולא היה צריך לירד כ"א בשעה א' לב' ארובות ומקשה דא"כ דלישראל לחודיה נפל עד ג' פרסאות נפישי להו טפי טובא דאע"ג דהתם מ' יום והכא חדא שעתא נפישי טובא במן ויהיה גובהו בהו ביותר מס' אמה שהרי מחנה ישראל ג' פרסאות ובמ' יום יש תתק"ס שעות וכיון דנפל בתתק"ס שעות בכל עולם כולו גבוה ט"ו אמה לב' ארובות א"כ נפל בכ"א מן השעות עד ג' פרסאות לח' ארובות הרבה יותר מס' אמות למנין פרסאות של כל עולם שהוא מהלך ת"ק שנה ומהלך יום עשר פרסאות עד כאן מדברי הרא"ש בע"י: דבר הבא מן התירוש כו'. פרש"י ענבים ק"ק אמאי לא פריך מגופיה דקרא דכתיב מעשר דגנך ותירושך וגו' דלא הוה ענבים דאין נותנין מעשר מן הפירות מן התורה ולולי פירושו נראה לפרש דודאי ידע דתירוש לאו ענבים הוא אלא דס"ד למימר דתירוש הוא דוקא יין חדש שהוא מתוק ולכך כינו כל דבר מתיקה ע"ש היין חדש והא פריך ולאו חמרא הוא דהיינו גם יין ישן שהוא בן מ' יום בכללו מדכתיב ינובב בתולות דמשמע שמשכר ויין חדש אינו משכר וכן ותירוש יקביך יפרוצו דקאי ארישיה דקרא דאסמיך יפרוצו בו לרוב משמע יין ישן ודמשני דבר הבא מן התירוש היינו שהישן בא מנהחדש שנקרא תירוש ופריך מדכתיב ויין ותירוש יקח לב דהיינו דבר המשכר דהיינו ישן דהכא ליכא למימר הבא מן התירוש דהיינו יין דהא יין בפירוש כתיב אלא דתירוש נמי ישן וקראו בשני שמות דהיינו יין ותירוש: יין שמביא כו'. פירש"י ע"י היין רוב הניאוף כו' ויותר נראה ע"ש הפסוק למי אוי ולמי אבוי וגו' למאחרים על היין כמפורש בפרק בן סורר: [כתיב ישמח וקרינן ישמח כו'. מפורש שם פ' בן סורר]: ואיש מקטרתו וגו'. ומייתי לי' דמשום שעבדו הזקנים לע"ז בקטורת נגזרה גזרה דלקמן אני שורף אותם ולטובים כו' ומייתי נמי הא דאחוריהם אל היכל וגו' דמ"ה נמי נגזרה גזרה זו אבל הא דמייתי וישלח ידו ויקחני בלילית וגו' לא הוצרך להביאו אלא לספר היאך בא מבבל לירושלים לראות כן ומיהו לא ידענא אמאי לא הביא המקראות כסדרן דהאי קרא וישלח ידו ויקחני וגו' ברישא דעניינא כתיב וה"ל לאתויי מקמיה:

יד יוסף

א סנהדרין ע ע"א: ב שם: ג שם הוריות יג ע"א: ד קדושין עב ע"ב סוכה נג ע"ב:

הדושי גאונים

באמרו להם שנבלע ברמ"ח איברים מה שיורה על הנשמה הנבלעת ברמ"ח איבריו של אדם בכולם כמו שהכריתו זה חכמי יון והודו החוקרי' המתפלספים ואחריהם כל איש ישראל אלהי תורכי רבני הנשמה היא בכל רמ"ח איברי האדם בשום שאלו היה הנפש בצד אחד או באחד מהאיברים יותר מחבירו יחויב שיהיה אותו האבר רב הטרגשה והאחר חסר הטרגשה וכמו שבא בדבריהם מבואר ועל זה האופן בעצמו הורה רבי ישמעאל על הנשמה שנבלעת ברמ"ח איברים שהיה המן מזוגה בלבד כמו שזכרנו. ויראה שהמן היה ענין ספיריי מאיר מבהיר מזהיר מאהיר מנהיר מבריק מנוצץ ולזה היה עינו כעין הבדולח גם דק מחוספס דק כמו שיבא שהאיר להם הדברים המאירים הספריים המדעים האלסים הדקים

עטרת ראש

פורענות ומפני מה נשתנה כאן ואינו מרובה רק ד' פעמים וכבר הרגיש מהרש"א בח"א בזה. עוד כתב מהרש"א שם אהא דקאמר אביי ש"מ כסא דדוד וכו' דמלת ש"מ הוא מגומגם דמשמע דש"מ מדלעיל. גם צריך ליתן טעם מפני מה יהיה כסא דדוד מחזיק דוקא רכ"א לוגין. ונלע"ד לפרש הכל על נכון דודאי גם גבי המן היה מדה טובה מרובה ת"ק פעמים בין לדעת הש"ס ובין לדעת הילקוט וכמו שאבאר בעזה"י. ותחלה נבאר לדעת הילקוט והוא ע"פ מה שהובא בעין יעקב פירש הרא"ש דהמן ירד כשיעור שעה אחת מן י"ב שעות ביום וכתב דהארבעים יום שירד המבול עולה לתתק"ס שעות ועפ"ז פירש שם סוף דבר' הש"ס דקאמרי ונפיש להו טפי ע"ש. אך נ"ל דהוא סובר כאותו דיעה דיום שהתחיל המבול

עיון יעקב

יין שמביא יללה לעולם. לפי שהיין בגימטריא יללה ותירוש שכל המתגרה בו נעשה רש לפי שהיין גורם הניאוף ובעד אשה זונה עד ככר לחם וז"כ הפסוק זנות שע"י יין תירש נעשה רש: והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פיקחין. פירש"י עשאוני פקח. עיין בהרי"ף ישוב נכון ע"ז ול"נ דקשה דהוי כיהוד' ועוד לקרא דמתחלה דרש מקרא ואח"כ מביא דברים בעלמא ע"ז קאמר עשאוני פקח ואח"כ מעשה רב: והמה משתחוים קדמה לשמש ואחוריהם וגו'. אתי למימר לא די שהשתחוו לשמש כדור אנוש שאמרו מגדולת עבד נודע גדולת רבו

הרי"ף

כתיב זנות יין ותירוש וכו'. נראה דהכי פריך דיין נקרא לאחר שנגמר בישולו ותירוש הוא בזמן שתוסס ועדיין לא נתבשל וכפי זה קודם נקרא תירוש ולאחר בישולו נקרא יין וכאן כתיב יין בתחלה ואח"כ תירוש ואין סדר למקרא דאיפכא הי"ל תירוש ויין. לזה אמר דאתא לדרשא יין שמביא יללה שהזנות שהוא הניאוף בא מצד היין וממנו גם הפורענות שכ"מ שאתה מוצא זנות אנדרלומוסיא באה והורגת טובים ורעים ומביא הזנות יללה ואח"כ נעשה רש מנכסיו והשתא ניחא שהזכיר יין ואח"כ תירוש: חמרא וריחני פקחין. לכאורה יש לפרש מ"ש רש"י פקחין עשאוני פקח דכיון דרבא הוא אומר זכה משמחו והוא עצמו אמר חמרא מפקח

מה חידש להביא הייני דאמר רבא כי הם דבריו שאמר כאן לכך פירש שרבא אמר שדבר זה נסהו בפועל והיין עשהו פקח ונמצא שרבא אמר קודם בדרשה וחזר ואמרה מהנסיון שראה בחוש העין. ועי"ל דאמר שזכה משמחו לפי שמפקחו לכאורה סותר מה שהיה אומר חמרא וריחני פקחין דדוקא שניהם יחד מפקחים ולא האחד לבדו לזה פירש דבריו שאמר עשאוני פקח שסיפר מה שאירע לו והיינו דאמר שם רבא כלומר שאינו סותר אותו מאמר אלא שהכל הוא דבר אחד. ועי"ל שזה שאמר כאן זכה משמחו גלה על מ"ש רבא חמרא וריחני פקחין שהיה אפשר לומר ששניהם יחד היין עם הריח הוא מפקח אבל עכשיו שגלה לנו כאן על היין לבדו שהוא מפקח נ"ל שמה שאמר רבא שם חמרא וריחני פקחין אין הכונה על שניהם

עץ יוסף

סן אמאי קרו ליה יין כו'. הא יין נקרא לאחר שנגמר בישולו. ותירוש הוא בזמן שתוסס ועדיין לא נתבשל. ולפי זה מקודם נקרא תירוש ולאחר בישולו נקרא יין וא"כ ה"ל לכתוב זנות תירוש ויין יקח לב. לזה אמר דאתא לדרשה יין שמביא יללה לעולם שע"י היין רוב הניאוף. ופורענות בא לעולם שכ"מ שאתה מוצא זנות אנדרלומוסיא באה והורגת טובים ורעים (ומתורץ בדרוש זה ג"כ מה שקשה שה"ל לכתוב זנות ויין ותירוש יקח לב. אבל לפי דרש זה מתורץ. שמלת זנות הוא סמוך אל מלת יין ופירושו זנות נמשך מהיין והיינו ניאוף) ומביא יללה הזנות. ואח"כ נעשה רש מנכסיו והשתא ניחא שהזכיר יין ואח"כ תירוש ועיין ברי"ף: נעשה ראש. שמספקת לבו בחכמה: כתיב ישמח. בשי"ן ימין ישמח לבב אנוש. ובשי"ן משמע לשון שומם שמשממהו ונוטל חכמת לבו. וקרינן ישמח לשון שמחה: זכה. כלומר אם זכה וידע להזהר בעצמו מלשתות יותר מדאי משמחו שמספקת את הלב:

סליק

המתורגמן. א) ווירד געררייצט. ב) האבען מיך קלוג געמאכט.

אל היכל ה' מלמד שהיו מפריעים(א) את עצמם ומתריזין כלפי מטה א"ל הקב"ה למיכאל מיכאל סרחה אומתך אמר לפניו רבש"ע דיים לטובים שבהם אמר ליה הריני שורף אותם ואת הטובים שבהם מיד (שם י) ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרובים וזרוק על העיר ויבא לעיני (וכתיב)[מיד] (שם) וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אל האש אשר בינות הכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים ויקח ויצא אמר רב (חמא) [חנא] בר (כהנא) [ביזנא] אר"ש חסידא אלמלא לא נצטננו גחלים מידו של [א]מיכאל לידו של גבריאל לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט וכתיב (שם ט) והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי [ב]ככל אשר צויתני . *) (אמר ר' יוחנן באותה שעה אפקוה לגבריאל מאחרי הפרגוד(ב) ומחיוה שתין פולסי דנורא(ג) אמרו ליה אי לא עבדת לא עבדת אי עבדת (איבעי לך למיעבד) [אמאי לא עבדת] כד פקדוך ועוד אי עבדת (כד פקדוך לא איבעי לך לאהדורי) לית לך [ג]אין משיבין על הקלקלה (בההיא שעתא עיילי) [אתיא] לדוביאל שרא דפרסאי ואוקמיה בדוכתיה (ס"א בחריקיה) ושמש עשרים ואחד יום והיינו דכתיב (דניאל י) ושר מלכות פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום (וגו' אמרו אתיהיבו) [והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס יהבו ליה] כ"א מלאכי ופרוותא דמשמהיג אמר להם כתבו לישראל בברגא כתבו ליה כתבו לי רבנן בברגא כתבו ליה בעדנא דבעי למחתם ליה עמד גבריאל מאחרי הפרגוד אמר (תהלים קכז) שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לכם העצבים כן יתן לידידו שנא [מאי כן יתן לידידו שנא] [ד]א"ר יצחק אילו נשותיהן של ת"ח שמנדדות שינה

*) מכאן עד סוף הסימן ליתא בש"ס שלנו החדשים אבל בדפו"י איתא .

רש"י

מתוס שהולך ליכנס : לבוש הבדים . הוא גבריאל בספר דניאל : פולטי דנורא . מקלות של אור : אי לא עבדת . כלל : לא עבדת . היינו מצדיקים אותך לומר דוחה הוא את הדבר אולי ישוב הקב"ה מחרונו ויתרצה להם : כדפקדוך . שהא אתה נוטל הגחלים מבינות הכרובים ואת אמרת אל הכרוב להתם לך : בחריקיה . במקומו : עומד לנגדי . גבריאל אמר כן לדניאל : ופרוותא דמשמהיג . כמו שקורין פורט"ו משמהיג . דבר מלכות בלשון פרסי לפי שהוא מעלה מרגליות כדאמרינן בר"ה : ברגא . כסף גולגלתא : שוא לכם משכימי וגו' . כלומר כלום הגוים עובדי כוכבים להיות החכמים מסורים בידם והלא המקרא משבחן שאף נשותיהן מנדדות שינה מעיניהן . הוא לכשבעלי אומניות המשכימים ומאחרים

מהרש"א

מיכאל סרחה אומתך כו'. שהוא שר של ישראל כדכתיב בדניאל מיכאל שרכם[וגו' וא"ל די לטובים שבהם כו' כמפורש פ' במה בהמה שהיה להם למחות ולא מיחו ע"ש] : לבוש הבדים וגו' . הוא גבריאל כפרש"י והוא מלאך ממונה על האש כמפורש בפרק ע"פ ובכמה דוכתין וגם הוא מהפך בזכות ישראל כמפורש שם ולכך לא לקחם בעצמו רק ע"י הכרוב כדי שיצטננו הגחלים ואלמלא כו' לא נשתיירו כו' כי האש הוא הפורענות הגדול שבכל הפורענות כמ"ש ברפ"ק דב"ק ואילו לא נצטננו הגחלים היה האש מכלה הכל ולא היה נשתייר כו' וכמ"ש מזמור לאסף וגו' קינה מבעי ליה וקאמר שאמר שירה על שכלה חמתו על העצים והאבנים והותיר לנו שריד ופליט שנאמר ויצת אש בציון וגו' וז"ש כמעט כסדום היינו וגו' אלמלא שנצטננו הגחלים היינו ח"ו כלים באש כסדום שנא' בהם וה' המטיר גפרית ואש וגו' וע"י שנצטננו לא כלו באש רק עצים ואבנים: [ומחייה ס' פולסין דנורא כו'.וכתבנו טעם בשיעור זה בפ' הפועלים ע"ש]: אי עבדת כו'.נראה לפרש כמפורש בקרא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ואחז"ל וכי יש שמאל למעלה כו' אלא מיימינים מלמדים זכות ומשמאילים מלמדים חובה וה"נ מלמדים זכות על ישראל היו אומרים אי לא עבדת כו' ומלמדים חובה היו אומרים אמאי לא עבדת כד פקדוך ושקר אמרת עשיתי ככל אשר צויתני ונמצא כל צבא השמים הסכימו להוציאו מאחורי הפרגוד ואמר אתיוה לדוביאל שרא דפרסאי כו' נקרא דוביאל ע"פ מ"ש במסכת ע"ז פ"ק ובפרק עשרה יוחסין שהפרסיים דומין לדוב שהם מסורבלים כדוב כו' ואמר ואוקמיה בחריקיה כו' עומד לנגדי כ"א יום וגו' לנגדי כמו במקומי או מנגד ועיין כ"א יום יש לכוין כי הצרה שעל שונאי ישראל הם במספר כ"א יום כמ"ש מקל שקד אני רואה וגו' שגידולו כ"א יום כשיעור הימים שבין י"ז בתמוז לט' באב ואמר

יד יוסף

א בגמ' הג"' כרוב : ב כן הוא הקרי והכתיב כאשר צויתני כי אילו היה עושה ככל אשר צוהו לא נשתיירו שריד ופליט לכן חסרו הכתוב לחסרון השליחות (הרד"ק בספרו עט סופר) ובזה יתבאר שמאמר על נכון : ג ע"א יג ע"א : ד כתובות סב ע"א :

חדושי גאונים

הבהירים ונוגה להם. אשר בגלל הדבר זה כלפי הוראות סודו היה עגול כזרע גד כי אמנם כזרע גד ביארנו בשבת פרק הבונה ואמנם היותו עגול הוא ממה שיורה על עצם זה הענין בעצמו לכל דבריו ולכל מספקיו וזה דבר ביארנו שם . אמר ר' יוחנן עגול כבירא ולבן כמרגלית הנה הורה רבי יוחנן בזה שעם היות שהזרע גד הוא עגול אבל אינו לבן ממש אבל הורה בזה על היותו טהור וברור ומלבן הדברים האלהים כלם כאחד מבלי גבול ושיעור כלל וזה הורה במה שאמר שהיה עגול כי מה לי אם היה עגול או מרובע אבל יורה כי כשם שהדבר העגול

הרי"ף

יחד אלא לפי שהיה מספר מה שאירע לו שהיין והריח עשאוהו פקח ומעשה שהיה בו כך היה ששתה יין וגם הריח ריח טוב ומ"מ היין לבדו מפקח · ועוד י"ל והוא הנכון שהרגיש רש"י ז"ל כיון שאמר רבא כאן זכה משמחו לא זכה משממו שיש ב' בחינות ביין או לטובה או לרעה ואיך אמר הוא שם חמרא וריחני פקחין דמשמע שלעולם היין מפקח והלא היין גם כן משמם לזה פירש דפקחין אינו ר"ל שהיין הוא מפקח כי זה תלוי בזכות אם זכה ואם לא זכה משממו ומה שאמר רבא פקחין הוא מדבר על עצמו שהיין עשאו פקח ונמצא שאיש כמוהו כרבא שהיה זכאי שמחו ופקחו אבל לעולם שלאדם אחר שאינו זכאי הוא משממו : שמנדדות שינה וכו' . ויש לדקדק דלמא כפשוטו הוא שאמר שוא לכם משכימי קום לאכול לחם העצבים כן הקב"ה נותן לחם לידידו בהיותו ישן על מטתו בנחת רוח ואינו צריך לטרוח כמותך ונמצא שצריך יגעת כדי לאכול ככר לחם הן אמת דאי כפשיה דקרא הול"ל כן יתן לידידו ישן דמשמע כן יתן הלחם לידידו הישן על מטתו ומדכתיב יתן לידידו שינה משמע שמה שהוא נותן לידידו הוא השינה ולכך דרש לידידו מלשון מנדד שינה אבל קשה דילמא בת"ח עצמם הכתוב מדבר כן יתן למנדד שינה מעיניו שהוא הת"ח עצמו וכן דרשו חז"ל פסוק אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך אלו ת"ח שמנדדים שינה מעיניהם בעוה"ז שהקב"ה משביען מזיו שכינתו בעוה"ב וה"ק אשבעה מזיו תמונתך בעוה"ב בהקיץ בשביל מה שהייתי מנדד שינה להקיץ בעוה"ז · ונלע"ד

עיון יעקב

אלא שאחוריהם אל היכל הרי שלא היה להם כלל מורא וגדולת רבו וק"ל : הריני שורף אותם ואת הטובים שבהם . מטעם שלא מיחו כדאיתא בשבת ועוד מדה כנגד מדה שהם עבדו ע"ז ע"י הקטורת שיש בו בשמים וגם ריח רע . ומה"ט הקטורת מעצרת המגפה שבאותו זמן ניתן רשות למשחית ואינו מבחין בין טוב לרע וע"י הקטורת שיש בו ריח טוב ורע נעצר המגפה והיפוך למקטירים לע"ז וק"ל : ועוד אי עבדת כדפקדוך לא איבעי לך לאהדורי לית לך אין משיבין כו' . לכאורה יש לדקדק איך יש להסתפק שעבד כדפקדוך הא באמת לא עבד וגם מיד ה"ל להקשות למה לך לאהדורי הא אין משיבין על הקלקלה וי"ל דאפשר לומר דעבד כדפקדוך. דאע"פ שאמר הקב"ה לגבריאל שהוא יקח גחלי אש מ"מ כיון שנטל האש עצמו ולא הגחלים לבד לכך הוצרכו לצננו עד שיהיו גחלים עוממת וא"כ שפיר עבד אך לפ"ז לא ה"ל להשיב על הקללה כי בל"ז הייתי אומר שזה לא מיקרי משיב על הקלקלה כיון שעשה טובה שצינן הגחלים שלא יכלה כלל ישראל אבל עכשיו שעשה כאשר

עץ יוסף

הן האיש לבוש הבדים . הוא גבריאל כפרש"י והוא מלאך ממונה על האש כמפורש בפרק ע"פ ובכמה דוכתין . וגם הוא מהפך בזכות ישראל כמפורש שם . ולכך לא לקחם בעצמו רק ע"י הכרוב כדי שיצטננו הגחלים (מהרש"א) . ולכאורה נעלם ממנו מה דאי' במדרש איכה פסוק ממרום שלח אש בעצמותי מהו זה שכתוב (תהלים עא) וצדקתך אלהים עד מרום וכשם שהתחתונים צריכין לעשות צדקה אלו עם אלו כך עליונים צריכין לעשות צדקה אלו עם אלו כו' הקב"ה אמר למלאך (שיקח גחלים מבינות לגלגל וגו') ומלאך אמר לכרוב אע"פ שגזר עלי הקב"ה ליקח הגחלים איני יכול ליכנס לפנים ממחיצתך אלא עשה עמי צדקה ותן לי ב' גחלים משום שלא אכוה הה"ד וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים מהו וישא ויתן א"ר יצחק הפשירן ונתנן בכפו . הרי שלא היה יכול המלאך גבריאל ליכנס במקום שהאש גדולה מאש שלו . ולכן לא לקחם בעצמו הגחלים משם . ואפשר שע"י הדחק היה יכול להוציא משם הגחלים ע"י הושטת ידו . אלא שהיה ירא שמא יכוה . ולזה בקש מהכרוב שיושיטם לו וממילא יצטננו הגחלים : אלמלא לא נצטננו כו' . כדאי' באיכה רבתי מהו וישא ויתן (ר"ל דלא קאמר ויקח אלא וישא) אמר רבי יצחק הפשירן ונתנן בכפו (ור"ל דדריש וישא מלשון שאהו בחיקך לומר שתחלה נתנן בחיקו להפשירן ושוב נתנן לו) : שתין פולסי דנורא . הטעם למספר זה לפי שבב"ד של מטה נעשה אדם בר עונשין בן י"ג שנה למחויב מלקות היו לוקין אותו שלש פעמים כמספר י"ג . דהיינו ארבעים

עטרת ראש

המבול הוא ממנין הארבעים יום והביאו היפ"ת במדרש רבה פ' נח אבל לפי מאי דהביא שם דעת הערוך דיום שהתחיל בו המבול אינו ממנין ארבעים כיון דאין לילו עמו ע"ש א"כ לפ"ז יש עוד י"ב שעות של אותו יום נוסף על תתק"ם שעות וס"ה עולה תתקע"ב שעות. וכיון דהמן לא ירד רק שעה אחת ביום א"כ תתקע"ב יום שירד בהן המן הוי כמו ארבעים יום שירד בהן המבול . והנה איתא בקדושין דף ל"ח ע"א דישראל אכלו את המן ארבעים שנה פחות שלשים יום

המתורגמן. א) ענטבלעכט , אויפגעדעקט . ב) פאָרהאַנג , (בעהאלטענע שטעללע . ג) פייעריגע שלעגע .

מעיניהם בעוה"ז וזוכות לחיי עוה"ב לא אשגחו ביה הדר אמר רבש"ע אם יהיו כל חכמי עובדי כוכבים בכף מאזנים ודניאל איש חמודות בכף שניה [לא נמצא] מכריע את כולם אמר הקב"ה מי הוא זה שמלמד זכות על בני אמרו ליה גבריאל אמר להו ניעול עיילוה והיינו דכתיב ואני באתי בדבריך כי אתא אשכחיה דהוה נקיט פיתקא[א] בידיה דדוביאל בעא למירמא מיניה בלעה איכא דאמרי מכתב הוה כתיב מחתם לא הוה חתים ואיכא דאמרי מחתם נמי חתמה ואיידי דבלעה אימחיק לה מינה היינו דאיכא במלכותא דפרסאי (ב' פרסאי) איכא דיהיב כרגא ואיכא דלא יהיב. (דניאל י) ואני יוצא והנה שר יון בא (אמר) עוי עוי ולא אשגחו ביה :

סח שם מאי דכתיב (ירמיה ב) מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה מנעי עצמך מחטא כדי שלא יבאו רגליך לידי יחוף מנעי לשונך מדברים בטלים כדי שלא יבא גרונך לידי צמאה. [תשמיש המטה דאיקרי עינוי מנא לן דכתיב (בראשית לא) אם תענה את בנותי ואם תקח נשים [דף עז ע"ב] אם תענה מתשמיש ואם תקח מצרות ואימא אידי ואידי מצרות מי כתיב אם תקח ואם תקח כתיב ואימא אידי ואידי מצרות חד לצרות דידיה וחד לצרות דאתיין ליה מעלמא דומיא דאם תקח מי כתיב אם תקח ואם תענה אם תענה ואם תקח כתיב א"ל רב פפא לאביי הא תשמיש גופה איקרי עינוי דכתיב (בראשית לד) וישכב אותה ויענה א"ל התם שעינה מביאות אחרות] :

סט שם א[ת"ר ההולך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש איבעיא להו הרב אצל תלמיד מאי ת"ש דאמר רב יצחק בר בר חנה אנא חזיתיה לזעירי דאזל לגבי רב חייא בר אשי תלמידיה רב אשי אמר ההוא רב חייא בר אשי הוא דאזל לגביה דזעירי רביה רבא שרא לבני עבר ימינא למעבר במיא לנטורי פירי א"ל אביי לרבא תניא דמסייע לך שומרי פירות עוברין עד צוארן במים ואין חוששין רב יוסף שרא להו לבני

ואני נותרתי שם וגו' היא הוראה שיהיו ישראל משועבדים תחת יד מלכי פרס ואמר עמד גבריאל ואמר שוא לכם משכימי וגו' אלו נשותיהן של ת"ח כו' מפורש פרק אע"פ ומייתי ליה הכא דר"ל ואינו ראוי שיכתבו גם רבנן בכרגא: [א"ל יבוא שנא' ואני באתי וכו'. האי קרא מקמיה קרא דמייתי לעיל ושר מלכות פרס עומד וגו' ולפי הדרש דהכא צ"ל דאין מוקדם ומאוחר וק"ל]: בלעה כו'. יש לזה רמז גם כן בקרא דכתיב בסוף הענין ועתה שבאתי תוך הפרגוד אשוב להלחם עם דוביאל שר פרס למרמא הכתב מידיה ומסיים בענינא ואני יוצא והנה שר יון וגו' גם שהועילה מלחמתי נגד שר פרס נגד שר יון לא הועילה ועל זאת נפק וצווח עוי עוי כו' : מנעי עצמך מן החטא כדי כו'. נראה לפרש העונש מן הדומה שאמר מנעי מן החטא הוא החטא של ג"ע שכינה הכתוב ע"ש הרגל כמ"ש בפרק המוציא תפילין אקרא דאך ברגלים חוטא כדי שלא תבא לעונש שיבואו רגליך לידי יחוף ומנעי לשונך שהוא כלל הדיבור מדברים בטלים שלא תבא לעונש הגרון שהוא אחד מכלי הדיבור : [שעינה מביאות אחרות

ומאחרים למלאכתן אוכלי לחם בעצב ויגיעה כן יתן הזן העולם מזונות ופרנסה לידידו שינה למי שמנדד שינה בשבילו : באתי בדבריך. על שדברתי כך : אשכחיה. לדוביאל דהוה נקיט אגרתא: ואני יוצא והנה שר יון בא. וכשהגיע זמן מלכות יון לבא אלא על כרחי שכבר נגזרה גזרה ושר של יון בא במקומי: עוי עוי. לעק וצוח גבריאל על זאת שלא ימשלו מלכות יון על ישראל : שלא יבוא רגליך לידי יחוף. באלתך בגולה : [אם תענה מתשמיש. להשבית עונתן : ואם תקח מצרות. השביעו כמשמעו שלא יוסיף להן צרות: ה"ג ואימא אידי ואידי מצרות מי כתיב אם תקח ואם תקח כתיב ואימא אידי ואידי מצרות חד לצרות דידיה וחד לצרות דאתיין ליה מעלמא דומיא דואם תקח מי כתיב אם תקח ואם תענה אם תענה ואם תקח כתיב. והכי פירושא ואימא אידי ואידי מצרות וה"ק אם תענה את בנותי ליקח נשים עליהן מי כתיב אם תענה אם תקח דליהוי אם תקח פירוש דאם תענה ואם תקח כתיב מילתא אחריתי היא: ואימא אידי ואידי מצרות חד לצרות דידיה שלא יעשה בלהה וזלפה גבירות שוות להן והדר אשבעיה אם תקח נשים דהיינו צרות דאתיין להו לבתר הכי מעלמא והכי מסתברא דומיא דואם תקח : מי כתיב אם תקח ואם תענה. צרות דעלמא קשות להן מן הראשונות וברישא הוה ליה לאשבועיה אצרות דעלמא והדר הוה ליה לאשבועיה אצרות דידיה דלא מיסתעי איכים הכי להזהירו תחלה על הקל ולבסוף על הקשה: מביאות אחרות. שהיתה מתאוה לו ולא בא עליה בעונתה בימים שעמדה אצלו ואני שמעתי שעינה מביאות אחרות שבא עליה שלא כדרכה וקשיא לי א"כ אימא אם תענה את בנותי נמי הכי אשבעיה שלא יענה אותן מביאות אחרות ועוד שעינה בביאות אחרות מיבעי ליה]:[ואינו חושש. משום רחילה : לנטורי פירי · שהיו להם פרדסים

א תוספתא פ"ד :

חדושי גאונים

ואין מרחק ולא שיעור שטח וגבול ולא ראש וסוף ולא קצה אשר יאמר עליו כי הוא זה ראשו וזה סופו וכן האיר המן לבות אנשי אותו הדור דור דעה בפליאות סודות נסתרי הדברים האלהים ממש כמלאכי השרת בכלם בכל הדברים הנסתרים הנעלמים וכמו שביארנו. ולזה דקדק רבי יוחנן ואמר לבן כמרגלית שלא הספיק אמרו לבן שהם מלובן כשלג וכאמר אבל אמר כמרגלית להורות על הזכות והבהירות כמו שפירשנו. ולעומם הפלגת הענין הזה וסודו הנה ביארו שם א"ר יוסי על מלמעלה וטל מלמטה ונראה כמי שמונח בקופסא. מה שיפליג להורות היותו טמון מכוסה נסתרי ירצה מגלה הדברים הנסתרים הדקים כמו שביארנו רחב בפרק הבונה בשבת. כי לכן אמר ותעל שכבת דק מחוספס דק הורה לנו

עטרת ראש

וידוע דכל שנה של חמה הוא שס"ה יום ורביע וכשתכפול מ' פעם שס"ה ורביע עולה י"ד אלפים שש מאות ועשרה ימים וכשתחסור ל' יום שנחסרו ממ' שנה נשאר י"ד אלפים תק"פ ימים שירד בהן המן ואף דבשבת לא ירד יכול להיות דבע"ש ירד כפלים כפי מה שירד בכל יום (גם י"ל לפי מה שפרש"י בפסוק לקטו לחם משנה דבלקיטתו היה נמצא לחם משנה והיינו אף אם לא לקט רק עומר אחד היה נמצא כפל א"כ מה שירד בע"ש נחשב כפלים. ומ"ה חשבינן נמי הימים שאחר מיתת משה שנסתפקו ממן שבכליהם משום דחשוב אותו היום שפסק המן כסך הימים שאכלו המן שלקטו בו כיון שפרתה בהברכה במן שנלקט בו לאכול ממנו כל אותן הימים אבל לדעת הש"ס דלא

עין יעקב

פקדוך בלי שום טובה לא ה"ל להשיב על הקלקלה וק"ל : מנעי רגלך מחטא. זו עבירה דזנות וכמ"ש מהרש"א כדי שלא יבואו רגליך לידי יחוף כי בעד אשה זונה עד ככר לחם :

הרי"ף

דר' יצחק הקשה בכתוב זה שהוא בא להשכיל המשכימים ומאחרים בנשף לבא] לביתם כדי להשיג פרנסתם ואח"כ הם אוכלים לחם העצבים בעמל וביגיעה כן נותן הקב"ה ומזמין לת"ח המנדדים שינה וא"כ יקשה כיון שהקב"ה נותן להם לת"ח מתוך ההשכמה והיגיעה כתורה וגם אלו משכימים ויגעים והקב"ה נותן להם לחם פרנסתם ואינו פותח להם כלום מן הת"ח א"כ איך מהביל עיניהם שהרי מי שרוצה להשכיל ענין אחד צריך לומר מה אתה מרויח בכל הטורח והשכמה כיון שכן יתן ה' לת"ח בלא השכמה ויגיעה אבל מאחר שגם הת"ח אינו משיג זה אלא בהשכמה וביגיעה בתורה א"כ אין מכאן ראיה ומקום להשכיל העוסק במלאכה לכך הוכרח לדרוש שהכתוב מדבר בנשותיהן של ת"ח וא"כ יפה אמר הכתוב שוא לכם בני אדם משכימי קום ומאחרי שבת ואתם יגיעים ביום ובלילה ואוכלים לחם העצבים והיגיעה ובדרך טבע היגע במלאכה צריך לישן יותר כי מתוקה שנת העובד ואתם ממעטים שיעור השינה כי אתם משכימי קום ומאחרי נשף ומה לכם ביגיעה זו כי כן יתן ה' לנשותיהן של ת"ח המנדדות שינה להמתין לבעליהן ונמצא שאתם בהשכמה וביגיעה שלכם אתם שוים לנשי הת"ח שאוכלות בלא יגיעה ואין להם אלא שמנדדות שינה בלבד ושכר הת"ח עצמם שיגעים בתורה ומשכימים ומעריבים עין לא ראתה · עוד ירצה שאם הכתוב מדבר בת"ח עצמם יש להם להשיב כי הת"ח שיודעים התורה הם משכימים לד"ת אבל מי שאינו יודע ללמוד מה יעשה אלא משכים לעשות מלאכתו וא"כ איך מהביל למשכימי קום לאכול לחם העצבים כי כן יתן ה' לת"ח המנדד שינה שלא אותו ת"ח שזכה לתורה הוא משכים לת"ת כי ה' יתן חכמה והם שלא זכו לתורה ולא נגזר עליהם חכמה הם משכימים למלאכתן לזה דרש הכתוב בנשותיהן של הת"ח שאע"פ שאינן יודעות ללמוד הן מקבלות שכר בשביל שהן ממתינות לבעליהן אם כן יפה אמר שוא לכם משכימי קום ומאחרי שבת וכל מה שאתם מרויחים אתם אוכלים אותו וזהו שאמר אוכלי לחם העצבים שכל מה שיגעו וטרחו הם אוכלים אותו הלא תדעו ותבינו כי כן יתן לנשי הת"ח אע"פ שאינן יודעות ללמוד ויפה כחן על שהן מחזיקות יד בעליהן בתורה גם אתם שאין לכם חלק בתורה היה לכם לתת מיגיעכם חלק ללומדי התורה להיות מחזיקים יד התלמידי חכמים והומכים אותם שתהיו שוים למה שעושות הנשים של תלמידי חכמים וכיון שלחמכם לנפשכם שאתם לבדכם אוכלים לחם העצבים והיגיעה אם כן שוא לכם בדבר הזה ויש לתת רמז לנשים בכתוב הזה מדקאמר לידידו ודרשינן למנדד שינה וכפי זה הי"ל לידיד שינה דהשתא איכא למדרש למנדד ומאי לידידו דליכא למדרש למנדדי שינה אלא הוא רמז לנשי הת"ח ואנו דורשים הכתוב במקרא לידידו וגם אנו דורשים הדרשה של המנדד והכי קאמר כן יתן ה' למנדד שינה לידידו בשביל ידידו הבעל שלה שהוא ידידו של הקב"ה זה נראה לי : מנעי עצמך מן החטא כו' · דייק דלא שייך מניעה ברגל או בגרון שהם עומדין באדם והכי הל"ל מנעי יחף מרגליך וק"ל :

ע"ץ יוסף

חסר אחת. ולכן בב"ד של מעלה שאין עונשין אלא מעשרים שנה ומעלה מי שנתחייב מלקות מחו ליה שיתין פולסי (פי' שרביטין) דהיינו נמי ג' פעמים כמספר עשרים (תורת חיים) :

סח מ"ד מנעי רגלך כו'. כי מניעת היחוף מהרגל והצמאון מגרון אינה ביד האדם עד שיצוה עליה כי מה יעשה האדם אם לא ישיג מנעלים לרגליו ומים לצמאו והרי הכל בידי שמים. על כן דרש הדורש מנעי עצמך מן החטא (הוא החטא של ג"ע שכינה הכתוב ע"ש הרגל כמ"ש בפרק המוציא תפילין אקרא דאך ברגלים חוטא) כדי שלא יבואו רגליך לידי יחוף (ומנעי לשונך שהוא כלל הדבור מדברים בטלים שלא תבא לעונש הגרון שהוא אחד מכלי הדבור) כלומר והמניעה מן החטא ביד האדם טובו כמאמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (אץ היס) :

המתורגמן, א) צעטטעל.

בי תרבו למעבר במיא למיתי לפירקא למיזל לא שרא להו אמר ליה אביי א"כ אתה מכשילן לעתיד לבא איכא דאמרי שרא להו למיתי ושרא להו למיזל אמר ליה אביי בשלמא למיתי לחיי[א] אלא למיזל מאי טעמא כדי שלא תהא מכשילן לעתיד לבא רב יהודה ורב שמואל בר רב יהודה הוו קיימי אגודא דנהר [א]פפא אמברא דחצדד והוה קאי רמי בר פפא מהך גיסא רמי להו קלא מהו למיעבר למיתי לגבייכו למשאל שמעתא א"ל רב יהודה רב ושמואל דאמרי תרוייהו עובר ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו איכא דאמרי א"ל רב שמואל בר רב יהודה תנינא עובר ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו מתקיף לה רב יוסף ובחול כי האי גוונא מי שרי והכתיב (יחזקאל מז) [ב]וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים מכאן שמותר לעבור עד אפסיים וימד אלף ויעבירני במים מים ברכים מכאן שמותר לעבור עד ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים מכאן שמותר לעבור עד מתנים מכאן ואילך וימד אלף נחל אשר לא אוכל לעבור אמר אביי שאני נחל דרדיפי מיא יכול יעבירנו בסיחוי ת"ל (שם) כי גאו המים מי שחו מאי מי שחו שייטא שבן קורין לשייטא סייחא יכול יעבירנו בבורני[ב] קטנה ת"ל (ישעיה לג) בל תלך בו אני שיט יכול יעבירנו בבורני גדולה ת"ל (שם) וצי אדיר לא יעברנו מאי משמע כדמתרגם רב יוסף לא חזיל ביה בספינת ציידין ובורני רבתי לא תגוזינה אמר ר' יהודה בן פזי אף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכו כתיב הכא בל תלך בו אני שיט וכתיב התם (איוב א) משוט בארץ] אמר רבי פנחס [משום רב הונא] ציפוראה מעיין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחלה דומה כמין קרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן [והיינו דתנן [ג]רבי אלעזר בן יעקב אומר מים [דף עח ע"א] מפכין עתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית] מכאן ואילך מתגבר ועולה עד שמגיע לפתח בית דוד כיון שהגיע לפתח בית דוד נעשה כנחל שוטף שבו [ד]רוחצין זבין וזבות נדות ויולדות שנאמר (זכריה יג) ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה. (דבי ר' אליעזר בן יעקב תנא מים מפכים עתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית. אמר רב יהודה אף מלאך המות אין לו רשות לעבור לשם כתיב הכא (ישעיה לג) בל תלך בו אני שיט וכתיב התם (איוב א) משוט בארץ):

דף עח ע"ב תנו רבנן [ה]תינוקות מותרין בכולן חוץ מנעילת הסנדל מאי שנא נעילת הסנדל דאמרי אינשי עבדו ליה הנך נמי [אמרי] אינשי עבדו ליה רחיצה וסיכה אימר מאתמול עבדו ליה סנדל לא אפשר דמאתמול עבדו ליה דאמר שמואל האי מאן דבעי למיטעם טעמא דמיתותא ליסיים מסאנא וליגני[ג]. והא מותרין לכתחלה קתני אלא הנך דלאו רביתייהו[ד] גזרו בהו רבנן הנך דרביתייהו הוא לא גזרו ביה רבנן דאמר אביי [ו]אמרה לי אם האי רביתא דינוקא מיא חמימי ומשחא גדל פורתא ביעתא בכותחא[ה] גדל פורתא תבירי מאני כי הא דרבה זבין להו מאני גזיזי דפחרא לבניה ומתביר להו:

רש"י

פרדסים בעבר הנהר: בי תרבו. שם הכפר: לפירקא. שהיו דורשין ביוה"כ: לעתיד לבא. לשנה אחרת לא יבאו הואיל ולא התרתם לעבור את המים ולחזור: אמברא דחצדד. מקום מעבר הנהר מול חצדד: מתחת חפת. שפת חלוקו להגביה שולי חלוקו על זרועו דאינו נראה כמלבוש אלא כנושא על כתיפו ואמר מר (שבת דף קמז.) היוצא בטלית מקופלת על כתיפו בשבת חייב חטאת: כי האי גוונא. דקתני לעיל עד צוארו במים והאיכא סכנה שלא ישטפוהו המים: וימד אלף. המלאך הראה ליחזקאל נחל היוצא מבית קדשי הקדשים תחילתו כחוט והולך וגדל וכל אלף אמה אורך משיצא חוץ לירושלים לא היה עמוק אלא מי אפסים מי קרסולין: וימד אלף. שניות והעמיקו עד ברכים מכאן ואילך קרי ליה אשר לא אוכל לעבור אלמא אסור לעבור למעלה ממתנים: שאני נחל. היוצא מבית קדשי הקדשים שהיו מימיו רודפים הולכים מהר ושוטפים: בסיחוי. בשייט: ת"ל כי גאו המים מי שחו. ראויות לשוט]: לפתח בית דוד. היא ציון חוץ לירושלים: מפכים. כמין פי הפך הם כשמגיעין למפתן ההיכל: מותרין בכולן. בכל הני דמתניתין אכילה. ושתיה ורחיצה וסיכה: אינשי עבדו ליה. גדולים עשו לו והתורה הזהירה גדולים על הקטנים שלא יעשו להספות בידים דבר האסור כדאמרי' במסכת יבמות לא תאכלום לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים: לא אפשר מאתמול. ויהא ישן כל הלילה והם ברגליו: והא מותרין לכתחלה קתני. שאם בא לימלך אומרים לו האכילהו רחוץ אותו ואפי' שפיר ידע דהיום עשאו: מיא חמימי. לרחיצה: ומשחא. לסוך: ביעתא בכותחא. ביצים בכותח: תבירי מאני. להפקיר לו כלים להשבר ולמלאות תאותו: מאני גזיזי דפחרא. כלים סדוקים של

מהרש"א

אחרות כו'. מפורש בחי' הלכות:] מכאן ואילך כו' לא אוכל לעבור כו'. מדלא ניתן שיעור לאותן האלף כמו שניתן להאלפים שנאמרו כבר משמע דמיד למעלה ממתנים הוא שיעור שלא אוכל לעבור: יכול יעבירנו כו' ת"ל בל תלך בו אני שיט כו'. הנך קראי דלעיל ביחזקאל הם והאי קרא בישעי' כתיב אלא דמשמע ליה בהנך מיא דמשתעי ביה קרא דיחזקאל משתעי ביה נמי קרא דישעיה דהיינו במים דלעתיד שיוצאי מבית קדשי קדשים כמפורש לקמן מיהו ביחזקאל משמע שיהא שפה לנחל הזה אחר האלף הרביעי ובישעיה מפורש ולי אדיר לא יעברנו דהיינו בבורני גדולה ואנן חזינן דבורני גדולה עוברת בים כמה אלפים פרסאות ואפשר משום דרדיפי מיא כ"כ כדאמרינן לעיל: מעין היוצא כו' דומה לקרני כו'. נראה דמשמע ליה מקרא דבר גדול ונתרבו המים במקומות שזכר והיינו מדכתיב והנה מים יוצאים מתחת מפתן הבית וגו' והמים יורדים מתחת מכתף וגו' מנגב למזבח וגו' והנה מים מפכים וגו' שזכר בזה ד' מקומות משתנים דהיינו המים בתחלה מים כל שהן יוצאים מתחת מפתן הבית דהיינו ק"ק ואמר שוב המים יורדין להתרבות בפתח היכל ואמר מנגב למזבח היינו מנגב למזבח החילון דהיינו באולם נתרבה עוד ואמר והנה מים מפכים וגו' היינו על פתח העזרה שנעשה ונתרבה כפי פך קטן: לפתח בית דוד נעשה כנחל כו'. הוא רמז דלעתיד ימשך מלכותו כמ"ש בהוריות פ"ג אין מושחין את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן שנא' והורדתם אותו אל גיחון וגו': לחטאת ולנדה כו' מכאן רמז לנדה כו' · ופי' הקרא לחטאת שיתחטאו אלו הטמאים במים שהנדה טובלת בהם וכדדרשינן במסכת ע"ז אקרא במי נדה חטאת היא כמ"ש התוס': אף מלאך המות אין לו רשות כו'. לא קאמר הכא דלא יכול לעבור כדקאמר לעיל

א בערוך ערך גד ז' אי' פרת: בתוספתא סוכה פ"ג: ג מדות פ"ב מ"ו: ד תוספתא פ"ד ע"ש: ה קדושין לא ע"ב וש"נ:

חדושי גאונים

במה שכפל דק לפני מתוספס ולאחריו שהיה מגלה הדברים סדקים מן הדקים כמו שזכרנו. מה שלזה היה ששפת הטל למעלה ולמטה מכמן שיורם שהאיר המן להם מה למעלה ומה למטה. ועל זה נאמר ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא כלפי הוראות סודו וענינו. ועל זה נאמר ויאמר משה להם הוא הלחם אשר נתן ה' להם לאכלה הורה באומרו לאכלה עם היותו ידוע שהלחם הוא לאכלה אבל אחר לאכלה להורות על כל אלה הדברים שזכרנו בין בדברי ר' עקיבא בין בדברי רבי ישמעאל וביותר יסכים לדברי רבי ישמעאל כמו שזכרנו במאמרו לחם אבירים אכל איש. וכמה הפליגו מאד בדבריהם ולהרחיב ביאור ענינו מכל צד ופינה מה שיברר ויאמת כל דבריהם כלל ופרט אמרו שם מאמר מופלג מה שזה אמרו. דק מחספס דק אמר ר' יוחנן דבר שנבלע ברמ"ח אברים שכן מחספס בגימטריא

עטרת ראש

חשבו שבתות ויו"ט לא חשבו נמי אותן הימים דחד טעמא אית להו). וכי"ד אלפים ותק"פ יש חמשה עשר פעמים התקע"ב כמכוון ממש וידוע הוא שישראל ירשו מעשר העולם (וכמו שיסד הפייט בפיוט של שבת הגדול וכן הביא בילקוט סוף יחזקאל) דהיינו שבעה אומות משבעים אומות שיש בעולם וגם ארץ ישראל הוא מעשר העולם ומטעם זה נ"ל הא דכתיב בתוכחה ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם דהוא ג"כ מטעם זה דכמו

הרי"ף

עיון יעקב

כתיב הכא בל תלך בו אני וכו' · לשון אניות שמש"מ שט בעולם להרבות בכיה ואניה: נעשה כנחל שוטף. נראה דהכל בא לרמז על גאולה אחרונה שגם הישועה תהיה מעט

המתורגמן, א) איזט רעבט. ב) שיף. ג) אנטהון דיא שיך אונד שלאפען. ד) ניכט געוואָהנט. ה) גערשטין בראד מיט מילך.

חרם בדמים קלים: ה"ג עונשין מכתב כתיבי אלא ה"ק שיעורין של עונשין וכו'. שיעורי עונשין שע"י הוא ענוש הלכה למשה מסיני באיזה שיעור הוא ענוש: יעבץ. הוא עתניאל בן קנז: ותנא דעלם עלס. מדאיצטריך למעוטי תוספת החול מעונש ומאזהרה ממילא שמעינן דמוסיפין והאי ועניתם בתשעה מאי עביד ליה: כל האוכל ושותה וכו'. והכי משמע קרא ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בט' כדי שתוכל להתענות בעשרה ומדאפקיה רחמנא בלשון עינוי לומר לך הרי הוא כאילו מתענה בט': (אלו ז' ימי בראשית. דשבת נבחר מתוכם: ז' ימי הפסח. שאתה צריך ליתן חלק לכולן ובגמ' מפרש מאי חלק לכולן: לברכה. דמברכין כל יומא מקדש ישראל והזמנים): [כוש. פלך תוחבין לה כוש ברוטב של אותו בשר ומוללתו: למה נאמר בכל מאדך וכו'. יאמר החביב שבהן וכ"ש שאינו חביב: כי כאשר יקום. בנערה המאורסה כתיב: מה למדנו מרוצח לנערה המאורסה. שהוא כמשפט הרוצח כן משפט הדבר הזה: מה נערה המאורסה ניתן רשות. למציל להצילה מבעילה זו בנפשו של בועל זה להורגו עד שלא בא עליה כדכתיב אין מושיע לה (דברים כב) הא יש מושיע יושיענה

לעיל דודאי מלאך המות יוכל לעבור אלא שלא ניתן לו רשות לעבור והיינו דהמים אלו באו ממקום קדוש וכבר סיפר ביחזקאל גם כן במעלות אלו המים שמרפאין המים המלוחים ודריש ליה מדכתיב אני שיט דהלשון כפול דהיינו אני הייתי שיט שהוא בורני קטנה: [וכי בט' מתענין כו'. מפורש במס' פסחים פ' אלו דברים]: האי

דף פ ע"א **אמר ר' יוחנן שיעורין**[ז] ועונשין הלכה למשה מסיני. עונשין מכתב כתיבי אלא הכי קאמר א"ר יוחנן שיעורין של עונשין הלכה למשה מסיני תניא נמי הכי שיעורין של עונשין הלכה למשה מסיני אחרים אומרים ב"ד של יעבץ תקנום והכתיב (ויקרא כז) אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה אלא שכחום וחזרו ויסדום:

ע דף פא ע"ב **אתניא** (ויקרא כג) ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש יכול [יתחיל ו]יתענה בט' ת"ל בערב אי בערב יכול משתחשך ת"ל בתשעה הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מכאן שמוסיפין מחול על הקודש אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין ת"ל (שם) מערב עד ערב אין לי אלא יוה"כ שבתות וי"ט *) מנין ת"ל (שם) תשבתו שבתכם בכל מקום שנאמר בו שבות מוסיפין מחול על הקודש. ותנא דעצם עצם האי בתשעה לחדש מאי עביד ליה מצריך ליה להאי קרא לכדתני חייא בר רב [מדיפתי] בועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכי בט' מתענין והלא בעשור מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בט' בו מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. (ובמס' עירובין פ' בכל מערבין (דף מ ע"ב) כתוב ענין דומה לזה) רב ושמואל דאמרי תרוייהו אין אומר זמן אלא בשלש רגלים כו' מיתיבי (קהלת יא) תן חלק לשבעה וגם לשמונה ר"א אומר לשבעה אלו ז' ימי בראשית לשמונה אלו שמונת ימי מילה ר' יהושע אומר לשבעה אלו ז' ימי הפסח לשמונה אלו ח' ימי החג כשהוא אומר וגם לרבות עצרת ור"ה ויוה"כ מאי לאו לומר זמן לא לברכה): [דף פב ע"א] [ת"ר עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש[ז] ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמה ואם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש חוץ מע"ז וג"ע ושפיכות דמים ע"ז מנלן גדתניא רבי אליעזר אומר אם נאמר (דברים ו) בכל נפשך למה נאמר (שם) בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך גילוי עריות ושפיכות דמים מנא לן דתניא דרבי אומר (שם כב) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין למדנו מרוצח לנערה המאורסה אלא ההרי זה בא ללמד ונמצא למד מה נערה המאורסה ניתן

*) עי' הגי' בגמרא.

עיון יעקב

מעט עד שיתגבר כנחל שוטף ואז אף מלאך המות לא יהיה לו כח לעבור ויקוים בלע המות לנצח אמן במהרה בימינו:

הרי"ף

תן חלק לשבעה אלו ז' ימי בראשית וגם לשמונה זו מילה. וצריך לדקדק לדברי רבי אליעזר למה לא פירש וגם כמו שדרשה רבי יהושע וגם לרבות עצרת. ושמא שריבה

ענף יוסף

ע אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו שתענה תשיעי ועשירי. ועיין מ"ש בעץ. ובספר שפת אמת כתב וז"ל ולי נראה כי לענין כפרת עון יותר תלוי ביום הט' מיום העשירי. כי בט' צריכין ישראל לתווך השלום ביניהם וכמ"ש ראב"ע דעבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו. ומטעם זה נתן הקב"ה מצוה זו לאכול ולשתות ביום זה שיהיה לב אחד ושמח. כי קודם שיאכל האדם יש לו ב' לבבות כי אז יש לו לב רגז. ולכן אמר הכתוב הן לריב ומצה תצומו. כי ביום השלום תתגבר

עץ יוסף

ע עד ערב. לילה הוא ועד בכלל (רש"י במס' ר"ה): ותנא דעלם עלם כו'. ר"ל דאי' שם ע"א יכול יהא ענוש על תוספת מלאכה (פרש"י אם לא הוסיף מחול על הקודש להפסיק מן המלאכה מבעוד יום יהא מוזהר בלאו) ת"ל וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה על עיצומו של יום ענוש כרת ואינו ענוש כרת על תוספת מלאכה. יכול לא יהא ענוש כרת על תוספת מלאכה אבל יהא ענוש כרת על תוספת עינוי ת"ל כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרת על עיצומו של יום ענוש כרת ואינו ענוש כרת על תוספת עינוי יכול לא יהא בכלל עונש אבל יהא מוזהר על תוספת מלאכה כו' ע"ש. וזהו שהקשה ותנא דעלם דאיצטריך למעוטי לתוספת החול מעונש ואזהרה ממילא שמעינן דמוסיפין. והאי ועניתם בתשעה מאי עביד ליה: כל האוכל ושותה כו'. והכי משמע קרא ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בתשעה ומדאפקיה קרא בלשון עינוי לומר לך הרי הוא כאילו מתענה בתשעה (רש"י). ובר"ה פרש"י וז"ל כל האוכל ושותה כו' דהכי קאמר קרא ועניתם בתשעה אני קורא עינוי וכיון דאכילתו עינוי חשיבה כל דמפיש באכילה ושתיה טפי עדיף דהא מדקאמר בערב על כרחך לא מקפיד אעינוי דתשעה. וכי קרי עינוי בתשעה אכילה ושתיה דידיה קרי עינוי עכ"ל. וז"ל הטור או"ח בסי' תר"ד ללמדך שכל האוכל ושותה בט' מעלה עליו הכתוב כאילו התענה ט' וי' וה"ק קרא הכינו עצמכם בתשיעי לעינוי של מחר ומדאפקי' רחמנא לאכילה בלשון עינוי א"כ חשוב כמו עינוי כאילו התענה ט' וי' פירוש כאילו נצטוה להתענות בשניהם (וכתבו התוס' בר"ה וכן כתבו התוס' ישנים כאן וז"ל אבל השתא ודאי אסור להתענות כדאמרינן בפסחים פרק אלו דברים דף סח ע"ב ע"ש) והוא מאהבת הקב"ה את ישראל שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטובתם לכפר עונותיהם. וצוה שיאכלו וישתו תחלה כדי שיוכלו להתענות ושלא להזיק להם העינוי. משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה להאכילו ולהשקותו קודם כדי שיוכל לסבול עכ"ל ועיין בב"י ואחרונים וכ"ג כתב דרך צחות שמעתי כאילו התענה תשיעי שהוא תשעה באב. ועשירי שהוא יום כפור

אמר הבונה אלה המצות כו' אמר דהקב"ה תורת ה' תמימה כי גדר התמים שלא יקבל לא תוספת ולא חסרון. וכן צוה שהנותן אותה לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם היום ולא תגרעו ממנו ולכך אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה כי הוא קיום העולם וכמו שמבריאת העולם ואילך אין כל חדש תחת השמש כך מנתינת התורה ואילך אין לחדש בה דבר כ"ש שלא יתולו ידי ב"ו במעשיו יתברך וזה תפארתה:

המתורגמן, א) דיא מאאסען. ב) שפינדעל, שטענגעל.

א ר"ה ט ע"א: ב ברכות ח ע"ב פסחים סח ע"ב ר"ה ט ע"א: ג ברכות סא ע"ב סנהדרין עד ע"א פסחים כה ע"א: ד פסחים כה ע"ב סנהדרין עג ע"א עד ע"א: ה פסחים כה ע"ב וש"נ:

חדושי גאונים

רמ"ח. הנה שרבי יוחנן בעצמו אשר אמר המאמר שביארנו עגול כגירא ולבן כמרגלית הוא בעצמו נאר זה הענין כלל ופרט באמרו דבר שנבלע ברמ"ח איברים ולא הזכיר לחם כמו שהוזכר בדברי רבי ישמעאל בברייתא לבאר דברי ר' יוחנן שלא היה לחם אלא דבר והוא בודאי מסכים לכל מה שפירשנו. ועל תבנית זה הענין נאמר איש לפי אכלו לקטו והוא מברר דברי רבי ישמעאל בכל מכל כל שירצה איש לפי אכלו לחם אבירים אכל וגומר מה שזה מורה על ההשגה איש כפי כחו והשגתו ובהירת שכלו ורוחב הבנתו ותבונתו לקטו ואין זה צריך פנים וכמה הפליגו להורות זה הסוד שם אמרו. לחם אבירים אכל איש זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל. והבן זה ודעהו כי הוא ברור בעמקו אל שסכל מאמתו ומחתכו ומבררו

עטרת ראש

דיורשים טובה כנגד שבעה אומות וא"כ לוקחים טובה שבעה פעמים כמו שראוי לאומה אחת ה"נ לענין הרעה ר"ל נלקים גם כן שבעה פעמים כפלים כפי מה שראוי להם כדאיתא בספרים ולפ"ז אילו ירד המן לכל העולם דרך ב' ארובות היה ראוי שירד לישראל בחומש ארובה שהוא עשירית מב' ארובות וכיון שלפי מדת פורענות הוי מ' בנה שירד בהם המן ט"ו פעמים כפי מדת פורענות שירד לכל העולם דרך ב' ארובות וא"כ לפ"ז

להצילה בנפשו אף רוצח [א](כו') מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה יהרג ואל יעבור [דף פב ע"ב] ורוצח גופיה מנא לן סברא היא [ב]דההוא דאתא לקמיה [ג]דרבא א"ל אמר לי מרי דוראי קטליה לפלניא ואי לא קטילנא לך א"ל נקטלך ולא תקטול מאי חזית דדמא דידך סומק[א] טפי דלמא דמא דההוא גברא סומק טפי ההיא עוברה דארחא אתו לקמיה דרבי אמר להו זילו לחושו לה דיומא דכיפורי הוא לחושו לה ואילחישא קרי עליה (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו' נפק מינה רבי יוחנן ההיא עוברה דארחא אתו לקמיה דר' חנינא אמר להו לחושולה ולא אילחישא קרי עליה [דף פג ע"א] (תהלים נח) זורו רשעים מרחם נפק מינה שבתאי אצר פרי]:

עא דף פג ע"ב תנו רבנן מי שאחזו בולמוס: מאבילין אותו דבש וכל מיני מתיקה שהדבש וכל מיני מתיקה מאירין מאור עיניו של אדם ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (שמואל א יד) ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי מעט הדבש הזה ומאי אף על פי שאין ראיה לדבר דהתם לאו בולמוס אחזיה. אמר אביי לא שנו אלא לאחר אבילה אבל קודם אכילה מיגרר גריר דכתיב (שם ל) וימצאו איש מצרי בשדה ויקחו אותו אל דוד ויתנו לו לחם ויאבל וישקוהו מים ויתנו לו פלח דבלה ושני צמוקים ויאבל (ויישת) ותשב רוחו אליו כי לא אבל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות. אמר רב נחמן אמר שמואל מי שאחזו בולמוס מאבילין אותו אליה בדבש רב הונא בריה דרב יהושע אמר אף סלת נקיה בדבש רב פפא אמר אפילו קימחא דשערי בדובשא אמר רבי יוחנן פעם אחת אחזני בולמוס ורצתי למזרחה של תאנה וקיימתי בעצמי (קהלת ז) החכמה תחיה בעליה דתני רב יוסף הרוצה לטעום טעם תאנה יפנה למזרחה שנא' (דברים לג) וממגד תבואות שמש. רבי יהודה ורבי יוסי הוו קאזלי באורחא אחזיה בולמוס לרבי יהודה קפחיה לרועה אבליה לריפתא אמר ליה רבי יוסי קפחת את הרועה כי מטו למתא אחזו בולמוס לרבי יוסי אהדרוה בלגי וצעי א"ל רבי יהודה אני קפחתי את הרועה ואתה קפחת את העיר כולה ותו רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי הוו קאזלי באורחא רבי מאיר הוה דייק בשמא רבי יהודה ורבי יוסי לא הוו דייקי בשמא כי מטו לההוא דוכתא בעו אושפיזא [יהבו להו] אמרו ליה מה שמך אמר להו כידור אמר (להו ר' מאיר) שמע מינה אדם רשע הוא דכתיב

רש"י

יוסיענה בכל לדי תשועה : רוצח יהרג ואל יעבור · אם אמרו לו הרוג חבירך ואם לאו אהרוג אותך יהרג ואל יעבור עבירה זו כדמפרש לקמן : אף נערה המאורסה. אם יאמרו בעול ארוסת חבירך או תיהרג יהרג ואל יעבור אבל היא אינה מצווה למסור את נפשה דהיא אינה עושה כלום דקרקע עולם בעלמא היא וראיה לדבר אסתר : ורוצח גופיה מנלן · דיהרג ואל יעבור : מרי דוראי. שלטון של כפר שאני דר שם : מאי חזית דדמא דידך סומק טפי · כלומר מאי דעתיך למישרי מילתא משום וחי בהם ולא שומות בהם טעמו של דבר לפי שחביבה נפשן של ישראל לפני המקום יותר מן המצות אמר הקב"ה תבטל המצוה ויחיה זה אבל עכשיו שיש כאן ישראל נהרג והמצוה בטילה למה ייטב בעיני המקום לעבור על מצותו למה יהיה דמך חביב עליו יותר מדם חבירך ישראל: ההיא עוברה דארחא. שהריחה ויום הכפורים היה : לחושו לה. באזנה שיום הכפורים הוא היום אולי תוכל להתאפק : ואילחישה . קיבלה את הלחישה שפסק העובר מתאותו : זורו רשעים מרחם · נעשו זרים ונתנכרו לאביהם שבשמים : אצר פירי · להפקיע שערים ותניא (ב"ב דף צ:) אין אוצרין פירות בארץ ישראל וכל דבר שהוא חיי נפש לפי שמפקיעין את השערים]: ראו נא כי אורו עיני ביהונתן כתיב : ה"ג מאי אין ראיה לדבר דהתם לאו בולמוס אחזיה: מיגרר גריר · ממשיך את הלב לתאות רעבון : ויאבל לחם · והדר ויתנו לו פלח דבלה : אליה· בשר שמן מאד : למזרחה של תאנה · שהשמש מכה שם מהבקר עד חצי היום והשמש ממתיק את הפרי : וממגד · לשון מעדנים : קפחיה · כפאו ונטל ככרו הימנו : אהדרוה בלגי וצעי · סבבוהו בני העיר והקיפוהו לגינין של דבש ומתיקה וקערות של תבשילין : דייק בשמא · בשמו של בעל הבית אם נאה אם

תוספות

האי עוברה דארחא כו'. חוש הריח הוא כח הנשמה וכדאמרי' בברכות [א] כל הנשמה תהלל וגו' איזה דבר שהנשמה נהנית ממנו הוי אומר זה הריח אבל חוש הטעם הוא כח גופני ומזה הותר ביוה"כ הרוחני שהוא הריח ונאסר כח טעם שהוא גופני כי יוה"כ הוא כעין עוה"ב כדאמרי' בברכות [ב] עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה כו' ולזה ההיא עוברה דארחא ואלחישה הוה סגי לה ולולדה בריח שהוא כח הנשמה ומותר ביוה"כ נפק מינה ר"י והוא דלא אלחישה לא הוי סגי לה בדבר היתר דהיינו חוש הריח שהוא כח הנשמה והיתה מתאוה לדבר האסור ביוה"כ שהוא חוש הטעם כח גופני : דהתם לאו בולמוס הוה כו' · דאי בולמוס הוה גם אם הוה ידע בשבועה הותר לו לטעום הדבש דהא אפי' ביוה"כ הותר ולמאי דקאמר אביי בסמוך דקודם אכילה מיגרר גריר ע"כ נמי דביהונתן לאו בולמוס הוה דהא קודם אכילה הוה : [וקיימתי בעצמי החכמה תחיה כו' · מפורש פרק א"ט] : הוה דייק בשמיה כו' · בכמה דוכתין נתנו חכמים טעם לשמות כפי הענין ומיהו ר' יהודה ור"י לא הוו דייקי ביה לחוש על כך כדמסיק : א"ל כידור כו' · לפום ריהטא קשה למה לא הוה ר"מ דייק בשמיה קודם שנכנס באושפיזא ולא ה"ל לעייל לגביה כמו לבסוף דכי מטו להאות ביתא דשמיה בלה לא עיילי לגביה ואפשר דבההוא דוכתא לא היה נמצא להם אושפיזא

[א] מהרש"א ד"ה האי עוברא. בברכות (מג ע"ב): [ב] שם בא"ד בברכות (יז ע"א) :

יד יוסף

א צ"ל ניתן להצילו בנפשו כ"א בכל המקומות : ב פסחים כה ע"א סנהדרין עד ע"א: ג בסנהדרין איתא רבה :

חדושי גאונים

ומלבנו ומצרפו . ועם זה דיו לבא בזה הענין רצוני לומר בענין המן פתח דברי מישרים (דרש מסה): רבי מאיר ור' יהודה ורבי יוסי הוו אזלו באורחא פו' . אין ספק לכל מבין ויודע ספר שאין הדברים כפשטן בלבד להיות זה המאמר רב המבוכה משונה הציור רב ומבואר הספקות נאחז בסבך בסבכי התמיהות ופליאות בצדק נוראות תשאות מלאות . ראשית כל דבר טוב להודות על האמת שאין הדעת נותן שחכמי ישראל הגדולים הללו יסעו למסעיהם מעיר אל עיר כי כבר נודע עניניהם שהם חכמי ישראל הגדולים ואיך באם כן יובן הליכתם ותזרתם בעירות בכל מסעיהם. וראוי עוד שידוייק אמרו דהוו קאזלי באורחא מה אידם ומה נתן ומה

עטרת ראש

כיון שירד לישראל לחוד והם ראוים לירש עשירית מטובה שראוי לכל העולם א"כ צריך לכפול אותן ט"ו פעם בעשרה וי' פעם ט"ו עולה ק"ן והוא דוקא אילו לא ירד המן רק דרך ב' ארובות אבל השתא שירד דרך ב' דלתות ולפי דעת הילקוט צ"ל דכל דלת הוא ג' ארובות ושלים דהא ג' פעם ושלים פעם ט"ו אמות עולה חמשים אמה שזוהי דעת הילקוט א"כ ה"נ צריך לכפול אותן ק"ן הנ"ל בג' ושלים והוא

הרי"ף

יום שמילה אפילו ביום השבת ואי לא כתיב הוה משמע לשמור המילה בשמיני אבל לא לדחות השבת ויש לרמוז במלת גם ענין המילה שהיא כריתת הערלה מלשון גומתו ויגמום הערלה לשמונה אפילו ביום השביעי שהוא יום השבת :

עין יוסף

ע"כ . ובספר אמרכל כתב תשיעי תשעה באב ועשירי עשרה בטבת ע"כ ובש"ל כתב שמפני שאוכל יפה בעיוה"כ וביוה"כ מתענה קשה לו העינוי יותר (א"ר) ולפי כל הפרושים מצוה לאכול ולשתות בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה . וכתב יוש"ה שלא יעשה האדם אותה סעודה כמצות אנשים מלומדה אלא יכוון שעושה סעודה זו נחת רוח להבורא ית"ש ע"ש :

עיון יעקב

הוו קאזלי באורחא ר"מ הוה דייק בשמא· אפשר דוקא משום דאזל באורחא וכל הדרכים בחזקת סכנה לכך דייק בשמא והא דמקשה מהרש"א דלמה עייל ר"מ לגביה כיון דדייק בשמא לק"מ דלא היה רוצה לפרוש מר"י ור"י רק אח"כ שגם המה דייקו בשמו ועי"ל כיון דלא עיילו רק ללון בהוכו לא חששו אם הוא רשע כמו שמתאכסין בפונדק של נכרים דלא מרע לאומנתו משא"כ לקמן כהאי שחשוד על הניאוף יש לחוש יותר כי זנותא בביתא כי קריא לשומשמי ואית ביה משום אל תקרב אל פתח ביתה· ואפשר דמס"ע אמרינן בערכין יש אכסניא פוגם דהיינו פגם הזנות :

ענף יוסף

תתגבר המרה המתחרחרת כל ריב וכל נגע · ולכן צוה ה' לאכול ולשתות ולהתענג בדשן אז לב שמח ייטיב פנים נזעמים אל פנים לחבר את האהל ויאסוף כל ישראל חברים ברגל יחף עומדים לפני ה' ע"כ :

עא ר"מ הוי דייק בשמא כו' . עיין מה שהקשה המהרש"א . ונראה דר"מ דייק בשמא ובקראי דכתיב עליו · והנה שם נאמר כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם · משמעותו כי האיש אשר שמו כידור אין בו אמונה (ונוסף מתואר בשם תהפוכות · שאומר שלך שלי ומהפך את אחרים להיות שלו ע"י גניבה) לזה נגמר לתת לו את שלו לפקדון · אבל ר"מ עצמו יכול לא התקרב להיות אתו עמו במחיצתו · אבל האיש אשר שמו בלה נאמר עליו לבלה נאופים · והיינו כי שמה בית ועד לזנות · ועל זה הזהירנו שלמה ע"ה אל תקרב לפתח ביתה · כי זמה היא · הרחק מן הכיעור כו' לזה לא בעי למיזל גביה כלל (איי הים) : אמר להו ר"מ ש"מ אדם רשע הוא · ובגמ' אי' אמר ש"מ אדם רשע הוא · ונוסחת הגמרא הוא עיקר דאי' לקמן אמרו לו לר"מ אמאי לא אמר לן מר · הרי שלא אמר להם שאדם רשע הוא · אלא אמר לנפשיה ש"מ אדם רשע · ולכן לא יהב לי' כיסיה ;

המתורגמן. א) ראָטה. ב) ייסהונגער.

(דברים לב) כי דור תהפוכות המה רבי יהודה ורבי יוסי אשלימו ליה כיסייהו ר"מ לא אשלים ליה כיסיה אזל (ר"מ) אותביה בכדא וקבריה בקברא דאבוה דההוא גברא ברישיה איתחזי ליה אבוה בחלמא תא שקיל כיסא דמנח ברישיה דההוא גברא למחר (אתא לקמיה דר"מ) א"ל הכי איתחזי לי בחלמאי א"ל חלמי דבי שמשי (בטלי אינון) [לית בהן ממשא] אזל ר"מ נטריה כולי יומא לאורתא שקלי לכיסיה ואתא. למחר אמרו ליה הב לן כיסין אמר להו לא היו דברים מעולם אמר להו ר"מ אמאי לא תבדקו בשמא אמרו ליה אמאי לא אמרת לן מר אמר להו אימור דאמרי אנא אחששא אחזוקי מי אמרי משכוה ועיילוהו לחנותא (אשקיוה חמרא) חזו טלפחי (בדיקניה) [אשפמיה] אזלו ויהבו סימנא לדביתהו ושקלוהו לכיסייהו [ואייתו] אזל איהו וקטלה לאיתתיה היינו (דתנן) [דתניא] [א]מים הראשונים האכילו בשר חזיר מים האחרונים הרגו את הנפש לסוף הוו דייקי בשמא כי מטו לביתיה דגברא דשמיה בלה לא עיילי לגביה אמרו ש"מ רשע הוא דכתיב (יחזקאל כג) ואומר לבלה נאופים:

עב שם תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח. ורירו נוטף. ואזניו סרוחות. וזנבו מונחת לו בין יריכותיו. ומהלך על צדי רה"ר. וי"א אף נובח ואין קולו נשמע. ממאי הוי רב אמר נשים כשפניות משחקות בו שמואל אמר רוח רעה שורה עליו מאי בינייהו איכא בינייהו [דף פד ע"א] למיקטלי' בדבר הנזרק. תניא כוותיה דשמואל כשהורגין אותו אין הורגין אותו אלא בדבר הנזרק דחייף ביה מסתכן דנכית ליה מאית. דחייף ביה מסתכן מאי תקנתיה נשלח מאניה (ונשדינהו קמיה) ונירהוט כי הא דרב הונא בריה דרב יהושע הוה קאי בשוקא חף ביה [חד מינייהו בשוקא] שלח מאניה (ושדא קמיה) ורהט אמר קיימתי בעצמי (קהלת ז) החכמה תחיה בעליה. דנכית ליה מאית מאי תקנתיה אמר אביי ניתי משכא דאפא[א] דיכרא וניכתוב עלה אנא פלוני בר פלוניתא אמשכא דאפא דיכרא כתיבנא עלך קנקי קנדי קלורים קנתי ואמרי לה קנדי קנסי קלירוס יה יה ה' צבאות אמן אמן סלה ונשלח מאניה ונקברינהו בקברא (בפרשת דרכים) עד תריסר ירחי שתא לבתר הכי ניפקינהו וניקלינהו למאניה וניבדור קיטמא בפרשת דרכים ובתוך תריסר ירחי שתא לא ישתה מיא אלא בגובתא דנחשא דילמא חזו ליה בבואה[ב] דשד ומסתכן כי הא [ג]דאבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי עבדה ליה אימיה גובתא דדהבא ואתסי:

שם רבי יוחנן [ג]חש בצפדינא אזל גבה דההיא מטרוניתא עבדא ליה מילתא חמשא ומעלי שבתא אמר לה בשבת מאי אמרה ליה לא צריכת אי מצטריכנא מאי אמרה ליה אישתבע לי דלא מגלית אישתבע לאלהא דישראל לא מגלינא (גליא ליה) נפק דרשה בפירקא והא אישתבע לה. לאלהא דישראל לא מגלינא הא לעמו ישראל מגלינא והא איכא חילול השם דמגלי לה מעיקרא. מאי עבדא ליה אמר רב אחא בריה דרב אמי מי שאור ושמן זית ומלח [רב יימר אמר שאור גופיה שמן זית ומלח] רב אשי אמר מישחא דגדפא דאווזא אמר אביי אנא עבדית לכולהו ולא איתסאי עד דאמר לי ההוא טייעא[ג] אייתי קשייתא דזיתא דלא מלו תילתא וקלינהו בנורא אמרא[ד] חדתא ואדביק בככי דדריה עבדי הכי ואתסאי ממאי הוי מחמימי חמימי דחיטי ומשיורי כסא דהרסנא ומאי סימניה רמי מידי בככיה ואתא דמא מבי דרי. ר' יוחנן כי חש בצפדינא עבד הכי בשבתא ואיתסי ורבי

כעור: אשלימו ליה כיסייהו · ע"ש היה והפקידו אצלו כיסם: דבי שמשי · של ערבי שבתות: לית בהו ממשא · מתוך שאדם במנוחה מהרהר ורואה חלומות ומתכוין היה לדחותו שלא ילך ויטלנו: חזו טלופחי אשפמיה · ראו עדשים על שפמו: יהבו סימנא לדביתהו · בעלך אוה שתתן לנו כיסנו וזה לך סימן שאכלתם היום עדשים: מים הראשונים האכילו בשר חזיר · פונדקי ישראל היה מוכר לישראל דברים המותרים ומאכילם ומוכר לעכו"ם בשר חזיר מבושל בא ישראל לפונדק וראהו שלא נטל ידיו כשהסב לאכול וכתן לפניו בשר חזיר: מים אחרונים הרגו את הנפש · זו היא אשתו של זה שאילו נטל מים אחרונים כדרך הנוטלים ידיהם שמקנחים גם את שפמם בידים טופחות לא היו העדשים נראין: ואזניו סרוחות. גדולות וכפולות למטה: משחקות בו · מראות בהם כשפיהם לשחוק: למיקטליה בדבר הנזרק · למאן דאמר רוח רעה שורה עליו לא יקרב אצלו להרגו בידים אלא זורק בו חץ או סכין להרגו: דחייף ביה. המתחכך בו: דנכית ליה · שהכלב נושכו: נשלח למאניה · יפשוט את בגדיו: משכא דאפא · הוא הלבוע ובלע"ז פוטוויי"ש: דאפא דיכרא · לבוע זכר: בגובתא דנחשא · על ידי קנה של נחשת: דלמא חזא לבבואה דשד · שקופץ מן הכלב עליו ומסתכן: צפדינא · חולי השינים והחניכים ומתחיל בפה וגומר בבני מעים ומסוכן הוא: מטרוניתא · נכרית היתה: עבדא ליה רפואה חמשא ומעלי שבתא · יום חמישי בשבת וערב שבת: והאיכא חילול השם · שהיא סבורה שעבר על שבועתו: דמגלי לה מעיקרא · מההיא שעתא גלה לה שלא כשבעתי לך כי כך אמרתי: משחא דגדפא דאווזא · שומן מוח עצם קטן שבראש כנף העוף שקורין כניי"ל סכה אותו על לדעיו: קשייתא דזיתא · גרעיני זיתים: דלא מלו תילתא · שלא הביאו שליש: אמרא חדתא · על מר חדש שקורין פוסיי"ר: ודביק בככי דדרי · הדביק בשורות השינים: ממאי הוי · ע"י מה בא החולי הזה: מחמימי · האוכל פת חמה יותר מדאי: כסא דהרסנא · דגים מטוגנים עם הקמח בשומן שלהם: שיורי · שעבר עליו הלילה: מאי סימניה. של אותו חולי: רמי מידי בככי · כשנותן

אושפיזא אחרת כדמשמע בעו אושפיזא יהבו כו' וקרוב לשבת היה דלא היה להם לילך למקום אחר וק"ל: [כי דור תהפוכות וגו' ר"ל מאותן תתקע"ד דורות שקודם בריאת עולם שקומטו בלא עת והן עזי פנים שבדור כדאמרינן פרק אין דורשין]: איתחזי ליה בחלמיה תא כו' · יש לעיין בזה לפי מה שאמרו פרק הרואה דחלום אמיתי הוא ע"י מלאך וחלום של שקר הוא ע"י שד ואם כן זה החלום בודאי לא היה ע"י מלאך להודיע לבנו שיגנוב כיס זה של ר"מ וזה החלום ע"י השד נמי אינו שהרי אמת היה שהלניע ר"מ כיסו לשם · ויש ליישב שזה החלום ממין החלומות שאמרו שהולך אחר הפה והדמיון שאדם רואה ומהרהר בו קודם ששוכב וזה האיש כידור חשב והרהר ביום על מעותיו של רבי מאיר היאך אפשר לו להגיעם לידו ובעל החלום הראה לו כפי מחשבתו שימצא מקום לגנוב כיסו: משכוהו ועיילוהו לחנותא כו' · אפשר דנקט לחנותא דהיינו מקום שתיית יין אולי יגלה להם כמ"ש[א] נכנס יין יצא סוד ודחזו טלופחי אשפמיה משמע דלא הרגישו בזה עד אחר שמשכוהו מביתו לחנותא וק"ל: [מים ראשונים האכילו בשר כו'. מפורש פרק כ"ה]: לאלהא דישראל לא מגלינא כו'. מפורש בפרק אין מעמידין]:

[א] מהרש"א ד"ה משכוהו. כמ"ש (עירובין סה ע"א סנהדרין לח ע"א):

יד יוסף
א חולין קו ע"א ע"ש ובמדבר רבה סדר בלק פ' כ ע"ש: ב שבת קכא ע"א יבמות קכ ע"א: ג ע"א כח ע"א. בצפידנא אפשר הוא מלשון לפד עורם על בשרם:

חדושי גאונים
הוסיף בזה. ועוד ידוקדק אמרו כי מטו להוא דוכתא בעי אושפיזא כי לא דבר רק הוא אל שלא הספיק כשיאמר כי בעו אושפיזא והיה מספיק די להבנת הספור אמנם דייק ואמר להוא דוכתא כאלו יראה מדברין שאותו המקום מפורסם וידוע ענינו. ועוד ראוי לתלמיד שישאל במאמר רבי מאיר שמע מינה אדם רשע הוא ולא אמר ש"מ רשע הוא עד שנראה דברו זה מחלקי המותר. ויוקשה עוד קושיא גדולה וחזקה והיא זאת. כי הנה אחר שנתאמת לרבי מאיר היותו אדם רשע מפני מה לא הלך לבית אחר גם לא אחשוב שהיו אנשי המקום ההוא כלם כאחד אכזרים ובלתי גומלי חסדים ולא יכנסו חכמי ישראל הגדולים אין גם אחד מאסף אותם הביתה אם לא

עטרת ראש
עולה ת"ק ממש לא פחות ולא יותר. ולדעת הש"ס נמי יש לכוין החשבון והיינו אם תסיר הימים שלא ירד בהם המן והם השבתות ויום טוב כדאיתא במכילתא ואם תסיר השבתות של י"ד אלף נשאר י"ב אלף ימי חול וכשתסיר מהתק"פ ימים שיתירין על י"ד אלף כנ"ל עוד שבעים ימים שלא ירד בהם המן אחר מיתת משה כדאיתא בילקוט בפ' זו דר"א המודעי ס"ל דע' יום אכלו את המן אחר מיתתו הא כיצד מת משה בז' באדר ואכלו הימנו כ"ב יום של אדר הראשון ול' של אדר

המתורגמן. א) הויט פאן איין אפפע. ב) דען שאטטען. ג) קופפמאנן. ד) שויפעל.

ור' יוחנן היכי עביד הכי אר"נ בר יצחק שאני צפדינא הואיל ומתחיל בפה וגומר בבני מעים : [דכל מידי ממליעתיה מיתלר כו' · מה שיש לדקדק בזה מפורש פרק הוליאו לו] :

שם ת"ר מפקחין[א] פקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד הא כיצד ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא צייד כוורי[ב]. ראה תינוק שנפל לבור עוקר חוליא[ג] ומעלהו והזריז ה"ז משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא מתקן דרגא[ד]. ראה שננעלה דלת בפני תינוק שוברה ומוציאו והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא מיכוין למיתבר בשיפי. מכבין ומפסיקין מפני הדליקה בשבת והזריז ה"ז משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא ממכיך מכוכי :

דף פה ע"א תנו רבנן עד היכן הוא בודק עד חוטמו וי"א עד לבו בדק ומצא עליונים מתים לא יאמר כבר מתו התחתונים מעשה היה ומצאו עליונים מתים ותחתונים חיים. לימא הני תנאי כי הני תנאי דתניא [א]מהיכן הולד נוצר מראשו שנא' (תהלים עא) ממעי אמי אתה גוזי ואומר (ירמיה ז) גזי נזרך והשליכי אבא שאול אומר מטבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך אפילו תימא אבא שאול עד כאן לא קאמר אבא שאול התם אלא לענין יצירה דכל מידי ממציעתיה מיתצר אבל לענין פקוח נפש אפילו אבא שאול מודה דעיקר חיותא באפיה הוא דכתיב (בראשית ז) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. אמר רב פפא מחלוקת ממטה למעלה אבל ממעלה למטה כיון דבדק ליה עד חוטמו שוב אינו צריך דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו :

שם וכבר [ב]היה רבי ישמעאל [ורבי עקיבא] וראב"ע מהלכין בדרך ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של ראב"ע מהלכין אחריהן נשאלה שאלה זו לפניהם מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת נענה ר' ישמעאל ואמר (שמות כב) אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת ומה זה שספק על ממון בא ספק על נפשות בא [ג]ושפיכות דמים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל ניתן להצילו בנפשו ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת נענה ר"ע [ואמר] (שם כא) וכי יזיד איש על רעהו וגו' מעם מזבחי תקחנו למות מעם מזבחי ולא מעל מזבחי ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן לא שנו אלא להמית [דף פה ע"ב] אבל להחיות אפילו מעל מזבחי ומה זה שספק יש ממש בדבריו ספק אין ממש בדבריו ועבודה חמורה דוחה שבת ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת נענה רבי אלעזר ואמר [ד]ומה מילה שהוא א' מרמ"ח אברים שבאדם דוחה את השבת ק"ו לכל גופו שדוחה את השבת. ר"י בר יהודה אומר (שם לא) את שבתותי תשמרו יכול לכל [ה]ת"ל אך חלק רבי (יוחנן) [יונתן] בן יוסף אומר (שם) כי קדש היא לכם מסורה היא בידכם ולא אתם מסורים בידה רבי שמעון בן מנסיא אומר (שם) ושמרו בני ישראל את השבת [ו]אמרה תורה חלל

רש"י

כלוס בשיניו זב הדם מסורות שיניו : ור' יוחנן היכי עביד הכי כו' · לא גרסינן לה הכא אלא במס' ע"ז : פקוח · דיסקומברלאמי"ט בלע"ז בכל דבר שצריך לו לנפש להעביר סכנת מות : ואע"ג דלייד כוורי · עמו כל הני אע"ג דקאמר תנא [הכא] משנה יתירה דייק דקתני ואינו צריך ליטול רשות למה ליה דתני הכי הא תני ליה והזריז ה"ז משובח אלא הא אתא לאשמועינן שאפילו שהוא צריך לדבר : עוקר חוליא. כדי להשפיל שפת הבור ויהא נוח ליכנס : ננעלה דלת. והתינוק נבעת : למיתבר בשיפי · נסרים שצריך להם ליסנא אחרינא בשיפי קיסמין להדלקה : ומפסיקין מפני הדליקה · בכלים של מתכת או של חרס מלאים מים ובדליקה שיש בה סכנת נפשות קאמר : דקא ממכיך מכוכי · משפיל ומלניע הגחלים ללאות עליהם לערב : עד היכן הוא בודק · אם דומה למת שאינו מזיז איבריו עד היכן הוא מפקח לדעת האמת: עד חוטמו · ואם אין חיות בחוטמו שאינו מוליא רוח ודאי מת ויניחוהו : גזי נזרך · ונזר הוא שער הראש: אפילו תימא אבא שאול · נמי ס"ל עד חוטמו : ה"ג אמר רב פפא מחלוקת מלמטה למעלה · מחלוקת דהנך תנאי דמר אמר עד לבו ומר אמר עד חוטמו : מלמטה למעלה · שמוליאו דרך מרגלותיו תחלה ובודק והולך כלפי ראשו דמר אמר בלבו יש להבחין אם יש בו חיות שנשמתו דופקת שם ומר אמר עד חוטמו דזימנין דאין חיות ניכר בלבו וניכר בחוטמו : ולוי הסדר · לא פורש לי מהו : ושפיכות דמים · שהותר לבעל הבית לשפוך דמו של זה להללת ספק נפשות עבירה חמורה היא שמטמא את הארץ כדכתיב (במדבר לה) ולא תטמא את הארץ גבי פ' רולחים : וגורם לשכינה שתסתלק מישראל · כדכתיב (שם) אשר אני שוכן בתוכה הא אם תטמאו איני שוכן וגבי רולחים כתיב מעם מזבחי. אם כהן הוא שבא לעבוד עבודה : ולא מעל מזבחי . אם התחיל בעבודה אין מפסיק לבא לידון אלא משלים עבודתו : אבל להחיות · [כגון] שיודע ללמד זכות על אחד שנידון בב"ד ליהרג : ועבודה · חמורה שדוחה את השבת מפסיקה להללת נפש : ומה מילה · שהיא תיקון אחד מאבריו של אדם דוחה את השבת לפי שחייבין עליה כרת לאחר זמן כך שנויה בתוספתא דשבת : יכול לכל · אפילו לפקוח נפש : ושמרו בני ישראל את השבת · כדי לעשות

יד יוסף

א סוטה מה ע"ב :
ב מכלתא פ' כי תשא:
ג שבת לג ע"א ע"ש:
ד שם קלב ע"א :
ה פסחים ס ע"א עא ע"א עירובין קה ע"א סוכה מח ע"א ב"ק יא ע"ב שבועות יג ע"א מנחות ס ע"ב לו ע"ב בכורות טו ע"א כריתות ז ע"א תמורה כה ע"א :
ו שבת קנא ע"ב :

חדושי גאונים

שנדחוק לומר שהיה שם הוא ואין אחר אין עוד מלבדו. ועוד יראה דברור ורחוק משונה הליור על שרבי מאיר לא מלא שמירת כיסו בזולתי מהאופן אלא שבדוקא הוכרח להטמינו בכד ואחר כך לקברו בקבר אבי בעל האושפיזא ואין אלו אלא דברי תימה. שרבי מאיר יבחר לו לקבור כיסו בקבר אדם מת פגר מובש כאלו נראה דלא שני דלא הכי. ואיככה אוכל וראיתי להבין איך ששכים הפנאי אל זה בערב שבת. ויותר יראה זר ורחוק שגמר כל זאת המלאכה ואין רואה ונראה עוד שהוא גם הוא לא חשש לזה והוא פלא. והיותר קשה שבכולן ובלתי מתישב ובלתי מתקבל אל הלב הוא שפגר אדם רשע יש לו רשיון והרשות ניתנה לו לעמוד מקברו לגזול בנו ולגלות אזנו לגנוב הכיס ביום השבת מי כהחכם ומי

עטרת ראש

השני שבת פיבורה היתה ושנה עשר של ניסן וכו' והיינו ממן שבכלים כדאיתא שם קודם לזה וא"כ נשאר מתק"פ ימים תק"י ימים וכשתסיר מתק"י ע"ג שבתות נשאר תל"ז ימי החול והנה בכל שנה היה עוד ז' י"ט שלא ירד בהם המן דהיינו יום אחד של ר"ה ויום אחד של יום כפור וז' ימים של סוכות וז' ימים של פסח ויום אחד של עצרת וא"כ תצטרף להסיר עוד מהארבעים שנה מ' פעם ז' והוא עולה ר"פ יום וכשתסיר ר"פ מתל"ז נשאר

עין יוסף

עב ולוי הסדר. לא פורש לי מהו (רש"י) בערוך ערך סרד אי' ולוי הסרד פי' גאון יש אומרים שהיה עושה בגדי שרד לפיכך נקרא סרד או שהיה עושה כלי שרת כגון מגודות עכ"ל. ולפ"ז צריך להיות ר' לוי הסרד הרי"ש קודם לדלי"ת. והמוסיף הערוך כתב וז"ל בילמדנו פרשת ויהי בשלח פסקא ויסע משה וימלאו סרידות תבן פי' מלעות מלאים תבן ע"כ : ולא מעל מזבחי. אם התחיל בעבודה אין מפסיק לבא לידון אלא משלים עבודתו (רש"י) ועיין ברש"י מכות דף יב ע"א ד"ה טעה יואב וצ"ע (גליון הש"ס) :

אמר

אמר הבונה מהיכן הולד נוצר כו'. קרוב למאמר זה הביא בעל ע"י מסכת סוטה פרק עגלה ערופה אכן הביאותיו פה למה שנשתנה ממנו ולחדוש שאחדש בו · והוא כי דעות חלוקות הן בין פילוסופי הטבע מהו הנוצר תחלה ביצירת הולד. מהם אמרו הלב מהם אמרו הכבד ומהם אמרו שניהם יחד עם המוח ובעיקר משכן החיות ג"כ י"א שיותו בלב וע"כ קראוהו מלך באברים וי"א במוח כפי הנראה בחוטם הקרוב אליו ונעשה לו לנור להוריד ממנו הליחות לנקותו ולשאוב הנשימה והריח שעל כן יש לו הנועה תמידית כמו הלב ועל זה עשו ספרים הרבה אין קן לדברי רוח ונפש ועתה הבן איך במאמר אחד יכול להשמע מחז"ל מחלוקות אלו בשני תנאי דלענין יצירה חד אמר הולד נוצר מראשו רלה בזה מהמוח וחד אמר מטבורו רלה בו הלב והכבד ובמושב החיים חד אמר מחוטמו דהיינו המוח וחד אמר בלבו וע"כ אמרו כאשר יבדוק הבודק באדם לראות אם מת ונשמה לא נותרה בו זה אומר עד חוטמו וזה אומר עד לבו ורב פפא אמר דכולהו מודו דעיקר החיות במוח ולזה כשבדק חוטמו תחלה שהוא כלי משרת למוח כאמור ולא תמא בו נשימה אין לחוש מהם ספק שהלך לו החיות מהמוח וכן מכל שכן מכל בשר אלא כי פליגי דמר סבר שכיון שבדק והרגיש שבשבת משום לבו ודפיקתו ודאי פקע ג"כ חיות המוח ומת הוא ומר סבר דאפשר שתשבות הרגשת תנועת הלב ועדיין יהא חיות במוח הניכר בנשימת החוטם המורה עליו · וממקור אמת התורה הולכה לו ראיה כל אשר נשמת רוח חיים באפיו דא"כ נשימת רוח האף מראה החיות · ראה נא איך רז"ל יד חכמתם בכל משלם אף כי קלר מלע עטם להשתרע ברוב דברים כזולתם : מנין לפקוח נפש כו'. יש לבוש שכל במאמר זה וכמה שלפני הקודם דמילתא דפשיטא לכל נראה שמפקחין פקוח נפש בשבת

המתורגמן. א) מאן דענקט, מאן זארגט. ב) פיש. ג) איין שטיק ערד. ד) טרעפ.

שבתות אחרות יזהרו בשבת זו בקיום שמירת שבתות הרבה: [אין אדם מעמיד את עצמו · מלהציל את ממונו מיד גנב והאי גנב דאתי במחתרת מידע ידע דקאי בעל הבית באפיה ואדעתא דהכי אתא דמימר אמר כי קאי לאפאי קטילנא ליה ואין זה ספק נפשות אלא ודאי נפשות והתורה אמרה לו כאן אחרי שבא להורגך השכם להורגו: דאמר אביי · בסנהדרין (דף מג·) על היוצא ליסקל ואמר יש לי זכות ללמד על עצמי דקתני התם מחזירין אותו אפילו ארבעה וחמשה פעמים ובלבד שיהא ממש בדבריו והוינן בה מנא ידעי ואמר אביי מסרינן ליה זוגא דרבנן שמלוין אותו עד בית הסקילה ואם אמר יש לי ללמד זכות על עצמי ישמעו אלו אם יש ממש בדבריו אם לאו והכי נמי גבי כהן העובד איכא למימר נמי דהכי עבדי ליה: ואשכחן · מהכא דאודאי פקוח נפש מחללין אבל ספק לא שמעינן מינה וכולהו נמי כגון אך חלק איכא למימר דודאי פקוח נפש קא ממעט ולא ספק וכן ולא אתם מסורין בידה למות ודאי וכן חלל עליו כדי שישמור ודאי שבתות הרבה: דשמואל לית ליה פירכא · אשר יעשה האדם המצות שיחיה בהם ודאי ולא שיבא בעשייתה לידי ספק מיתה אלמא מחללין על הספק: חדא פלפלתא · גרעין אחד: חטאת ואשם ודאי · הם אשם גזילות ומעילות ויש אשם שהוא תלוי הבא על שגגת ספק כרת ובגמרא פריך והא ביה נמי כפרה כתיבה: חטאת ואשם ודאי מכפרין · ומסתמא תשובה איכא שאם לא היה מתחרט לא היה מביא קרבן: חוץ מפורק עול · כופר בהקב"ה: מגלה פנים בתורה. דורש את התורה לגנאי כגון מנשה שהיה דורש באגדות של דופי לא היה לו למשה לכתוב אלא ותמנע היתה פילגש וגו' (סנהדרין צט.): ומיפר ברית בשר · מילה ובמס' שבועות (דף יג·) יליף לה מקראי: חוץ מלא תשא. קא סלקא דעתך משום דכתיב לא ינקה: וכל דדמי ליה · לא תעשה גמור: אי אפשר לומר ונקה. שכבר נאמר לא ינקה: דכתיב ונקה לא ינקה גבי הדדי: חלוקי כפרה. שחלוקים בכפרתם

מלא תשא ולמעלה תשובה תולה ויוה"כ מכפר כו' · ורש"י בפרק שבועת הדיינין פירש בלא תשא אף לשבין אינו מנקה בלא פרעון עכ"ל וע"ש בחידושינו ומתוך שמעתין לא משמע כן אלא דה"ק בלא תשא

חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא דידי עדיפא מדידהו (ויקרא יח) [א]וחי בהם ולא שימות בהם אמר רבא לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא [דרבי ישמעאל דלמא כדרבא [ב]דאמר רבא מ"ט דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מידע ידע דקאי לאפיה ואמר אי קאי לאפאי קטילנא ליה והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו ואשכחן ודאי ספק מנלן דרבי עקיבא נמי דלמא כדאביי דאמר אביי [ג]מסרינן ליה זוגא דרבנן לידע אם ממש בדבריו ואשכחן ודאי ספק מנא לן וכולהו אשכחן ודאי ספק מנא לן ודשמואל ודאי לית ליה פירכא אמר רבינא ואיתימא רב נחמן בר יצחק [ד]טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי[א]:

משנה חטאת ואשם ודאי מכפרין מיתה ויוה"כ מכפרין עם התשובה תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות הוא תולה עד שיבא יום הכפורים ויכפר: **גמ'** מיתה ויוה"כ מכפרין עם התשובה. עם התשובה אין בפני עצמן לא נימא דלא כרבי דתניא [ה]רבי אומר על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום הכפורים מכפר חוץ [ו](מפורק עול) ומגלה פנים בתורה ומיפר ברית בשר שאם עשה תשובה יוה"כ מכפר ואם לא עשה תשובה אין יוה"כ מכפר אפילו תימא רבי תשובה בעיא יוה"כ לא בעיא תשובה. תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה. השתא על לא תעשה מכפרת על עשה מיבעיא אמר רב יהודה הכי קאמר על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה ועל לא תעשה גמור לא ורמינהי [ז]אלו הן קלות עשה ולא תעשה [דף פו ע"א] חוץ (שמות כ) מלא תשא לא תשא וכל דדמי ליה ת"ש ר' יהודה אומר כל שהוא מלא תשא ולמטה תשובה מכפרת מלא תשא ולמעלה תשובה תולה ויוה"כ מכפר לא תשא וכל דדמי ליה]:

ע"ג תניא ר"א אומר אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר (שמות לד) לא ינקה וא"א לומר לא ינקה שכבר נאמר ונקה [ח]הא כיצד מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים. שאל ר' מתיא בן חרש את ר"א בן עזריה ברומי [ט]שמעת ד' חלוקי

עיון יעקב

תניא רבי אליעזר אומר אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה · עיין בהרי"ף שמקשה דהיאך קאמר שכבר נאמר לא ינקה הא זה נכתב אחר דכתיב ונקה ע"ש ול"נ משום דלכאורה קשה מה מקשה קראי אהדדי הא י"ל כפשוטו דבעבירות שבין אדם למקום שפיר כתיב ונקה משא"כ בין אדם לחבירו לא ינקה עד שירצה את חבירו כדאי' בסמוך לכך קאמר א"א לומר ונקה בעבירות שבין אדם למקום דהא כבר כתיב בי' הדברות גבי שבועת שוא לא ינקה והוא עבירה שבין אדם למקום שנשבע על עמוד של אבן שהוא של זהב להכי מתרץ ונקה לשבים ובשבועה אפילו אם שב לא ינקה מפני חומר שבועה כדאיתא בשבועות דף לט ע"א: **לא** ינקה לשאינן שבין · אע"פ שעוזבין החטא מכאן ולהלן דאל"כ פשיטא: **שאל** ר' מתיא בן חרש את ר"א בן עזריה ברומי · נראה דדקדק

הרי"ף

אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה וכו' · פרש"י דכתיב ונקה לא ינקה גבי הדדי ותימה דאפילו לא הוי כתיבי גבי הדדי היו מכחישים זה זה וצריך לדרוש כן ונקה לשבים · ואפשר שדקדק רש"י מה שאמר א"א לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה שהרי כשאמר ונקה עדיין לא נאמר לא ינקה עד אח"כ לזה תיקן רש"י דנקה ולא ינקה גבי הדדי כתיבי וכיון דהדדי נינהו ילדק לומר כבר נאמר לא ינקה · ומ"מ צריך להבין בפשטא דמילתא שמשמעות הכתוב הוא שלא ינקה להם והיכי ס"ד לומר ונקה לגמרי אמנם להיות מקרא זה כתוב בשלש עשרה מדות של רחמים שהקב"ה מרחם ונושא עון ופשע והטאה א"כ בכלל הרחמים הוא לנקות האיש מעון אבל א"א לומר ונקה שהוא ממדת הרחמים לפי שחוזר לומר לא ינקה וכן א"א לומר לא ינקה לגמרי שאע"פ שנושא עון ופשע מ"מ לא ינקה ה' מלפקוד על בניו ובני בניו וכו' שהרי אמר ונקה אחר נושא עון שמשמע שמנקה

לגמרי ואם הכוונה שעדיין עומד העון לבניו הי"ל נושא עון ופשע ולא ינקה ה' פוקד עון אבות הא כיצד מנקה לשבים וכו' וה"ק בזמן שחוזר בתשובה ונקה מעון שבידו בתשובה גם הקדוש ב"ה ינקה אותו מהעונש ואם לא ינקה עצמו מעון דהיינו שלא חזר בתשובה גם הקב"ה לא ינקה ענשו ופוקד עון אבות וכו': **שאל** רבי מתיא בן חרש וכו'. ויש לדקדק ודלמא קרא דביום הזה יכפר עליכם איירי בין במצות עשה ובין במצות לא תעשה ובין בכריתות ומיתות ב"ד · וקרא דופקדתי בשבט פשעם הוא על חלול השם שפוקד הקב"ה ביסורין ואינו מתכפר עד יום המיתה ומנא ליה לפרט חלוקים אלו · וע"ק אמאי לא מוקי שובו בנים וביום הזה יכפר כאן שעשו תשובה כאן שלא עשו תשובה · וכן קשה דלוקי ביום הזה יכפר וקרא דופקדתי בשבט בחד מילתא וכאן שעשה תשובה כאן שלא עשה · וע"ק מאי נפקא מיניה אם מתכפר מיד כיון שסוף סוף מתכפר ביוה"כ · ואין לומר דנפקא

הבונה בשבת כי ה' יתברך אמר על תורתו כי הוא חייך ואורך ימיך למען תחיה ובחרת בחיים וא"א שתביא מות בקיומה ועוד דמשנה ערוכה היא כל ספק נפשות דוחה את השבת ואמרי' עלה בגמרא אר"י א"כ לא ספק שבת זו בלבד אמרו אלא אפי' ספק שבת אחרת כ"ש שמפקחין פקוח נפש ודאי ומה זו שאלה א"כ לחכמים האלה מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת כאילו יהיה דבר זר לסברה שצריך ראיה מן הכתוב · אמנם להיות רבים מעמי הארץ הסוברים כמ"ש בדבר ע"ז יהרג ואל יעבור שכן יהיה ישר בעיני האלהים גם בשארי מצות ומצוה להסתכן או למות לשמור מצותיו וכ"ש שלא להציל אחרים אילטריך תנא לאשמועינן שכל ספק נפשות דוחה את השבת · ואח"כ אמרו מפקחין פקוח נפש בשבת פירש רש"י ז"ל בכל דבר שצריך לו לנפש להעביר סכנת מות והדבו בזה והזריז הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואפילו הוא צריך לדבר מלאכה כגון לייד כוורי או מתקן דרגא וכו' ולפי שמצות שבת הוכפלה מכל זולתה בתורה והחמירה בה ביותר ונאמר בה שהם מחלליה מות יומת כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת כל העושה בו מלאכה יומת לכן שאלו לחכמים ההם מנין וכו' שיורו להם מן הכתוב ראיה כנגד מה שכתוב מיתה למחלל שבת ולא שייך שום דבר והם השיבו ראיות מק"ו או מדיוקא וסוף נשתבחה ראיית שמואל מכולן שכוללת בכל המצות והיא מלתא בטעמא שאמרנו שלא יאמן שצוה ה' מצותיו אשר חיים הם לכל עושיהם להמית העושה אותן שהרי כתוב בהפך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם:

המתורגמן. א) איין פאללער קארב קירביס.

א סנהדרין עד ע"א חגיגה י ע"א ע"ז כז ע"ב כח ע"א: ב סנהדרין עב ע"א: ג שם מג ע"א: ד חגיגה י ע"א מגילה ז ע"ב: ה לקמן פז ע"ב שבועות יג ע"א כריתות ז ע"א: ו בשאילתות פרשת הברכה סי' קסו איתא מהלועג על חבירו: ז שבועות לט ע"א תוספתא פ"ד: ח שבועות לט ע"א: ט אדר"נ פרק כט תוספתא פ"ד שבועות יב ע"ב זבחים ז ע"ב:

חדושי גאונים

יודע פשר דבר ומי הכסויבן אלה מי יתן ואדע. ונוסף גם הוא כי אין ראוי שנשפט הדבר שחכמי ישראל ילכו ימשכו עם האיש הבליעל הזה אל בית היין. אשר על כן יאמר היום באור זה המאמר מזולת נגליהו ואופן פשיטותו עוד רמז מסדר זה המאמר לנו בסידור דבריו שנבין ונוציא ונוליד ונצמיח עוד מזולת מה שהוא כפי פשיטותו עוד דבר נסתרי פנימי נאה ומתקבל. אף תיקון תבל. והוא בזה האופן. חכמי ישראל הגדולים הללו שלש אלה היו מתהלכים בשכלם משוטטים משוט הארץ ומתהלך בה בעניני הארץ וכל אשר עליה. וזה ודאי אמרו כי מטו להסוא דוכתא ירצה כאלו הורה באצבע היות כונתו על זה העולם שידוע ומפורסם מניכו ובמחשבותם אלה בקשו להם מלון ואושפיזא ירצה לתור

עטרת ראש

קנ"ז ימי חול ש"ס י"ב אלף קנ"ז ימים ירד בהם המן וי"ב אלף וק"ן ימים הוא עולה י"ב וחצי פעם תתקע"ב וכשתכפול עשרה פעם י"ב וחצי הוא עולה קכ"ה וכיון שלדעת הש"ס יש ד' ארובות בדלת א"כ צריך לכפול עוד ד' פעם קכ"ה והוא עולה ת"ק ממש: אך עדיין נשאר מעט מזעיר דהיינו ז' ימים הנ"ל ועוד יש י"ט שירד בהם המן דהיינו בשנה ראשונה

רש"י

זה קן וזה קן: אמר לו . שלשה הם הנחלקים שיש עבירה שהיא צריכה לזה ואינה צריכה לזה אבל תשובה איננה מן החלוקין שהיא צריכה לכולן: שובו בנים שובבים· ומיד ארפא למדת שיש עבירה שכפרתה בתשובה לבדה: כי ביום הזה יכפר עליכם· למדת שיש עבירה שצריכה יום הכפורים: ופקדתי בשבט פשעם · למדת שיש עבירה שצריכה יסורין ומסתברא הקל לקלה והחמור לחמורה: חלול השם · חוטא ומחטיא אחרים: באזני ה' צבאות · אמר הנביא באזני אמר הקב"ה : אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון· למדנו שיש עבירה שאין לה כפרה אלא במיתה : ולא יהיבנא דמי לאלתר · וכשאני מאחר לפרוע הוא אומר שאני גזלן ולמד ממני להיות מזלזל בגזל : באתרא דלא תבעי · שאין דרך הטבח לתבוע הקפותיו ועל הלוקח להביא לו לביתו מעותיו: ומתא מחסיא · מקומו של רבינא: יהיב זוזא להאי וזוזא להאי · שמא לא ידע חבירו שנתתיו לזה ויש כאן חלול השם: ועביד חושבנא· וחוזרין ונותנין לו בשר כנגד מה שנטלו: כגון אנא דמסגינא וכו' · ואין הכל יודעין שנחלשתי בגירסתי ולמדין

גמרא

כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש א"ל שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד . עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה (מוחלין לו מיד) [אינו זז משם עד שמוחלין לו] שנאמר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם עבר אדם על מצות ל"ת ועשה תשובה תשובה תולה ויוה"כ מכפר שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה ויום הכפורים תולין ויסורים ממרקין[א] שנא' (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם וגו' אבל מי שיש חלול השם בידו אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנא' (ישעיה כב) ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון וגו'. היכי דמי חלול השם אמר רב [א]כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולאלתר לא יהיבנא דמי [אמר אביי] וה"מ באתרא דלא תבעי אבל באתרא דתבעי לית לן בה אמר רבינא והא מתא מחסיא אתרא דתבעי הוא אביי כי הוה שקיל בשרא מבי תרי שותפי יהיב זוזא (לחד) [להאי וזוזא להאי] וקרבינהו אהדדי ועביד להו חושבנא. ר' יוחנן אמר כגון אנא דאזילנא ד' אמות בלא תפילין ובלא

מהרש"א

תשא אף לשבין אינו מנקה בלא יוה"כ אבל עם יוה"כ מכפר : אמר שלשה הן ותשובה כו'. לכאורה קשה דהא איהו נמי חשיב ד' דהיינו תשובה לעבר על עשה תשובה ויוה"כ לעבר על ל"ת תשובה ויוה"כ ויסורין לעבר על כריתות כו' תשובה ויוה"כ ויסורין ומיתה לעבר על חלול השם וי"ל דה"ק שלשה חלוקי כפרה הן אבל האחד שהוא עבר על עשה לא חשיב כיון דכפרתו תשובה והיא עם כל אחד ואחד לא חשיב לה בכלל חלוקי כפרה וכפרש"י וכ"ה לשון הירושלמי ג' הם חוץ מן התשובה: שנא' שובו בנים כו'· דמשמע דע"י התשובה לחוד מוחלין לו וכיון דהרבעה חלוקי כפרות אשכחן בהני קראי וכפרש"י דמסברא מוקמינן האי קרא אקלה ביותר דהיינו עשה דמסברא להקל עונש עובר בעשה בעלמא דיושב ואינו עושה מעובר בל"ת שעובר במעשה ומה"ע עשה דוחה לא תעשה כיון דהעשה מקיים במעשה ומייתי ליה מדכתיב שובו בנים שובבים ראיתי פירוש בזה שדימה הכתוב חולי נפש לחולי הגוף שיש חולי בגוף מי שמתאוה לאכול אבל מתוך שאינו מתעמל בשום מלאכה יבוא לו חולי הגוף כמ"ש תאות עצל תמיתנו כי מיאנו ידיו לעשות וכמ"ש בזעת אפיך תאכל לחם והיינו בחולי הנפש ארפא משובתם פי' מנוחתם שהיה להם כבר שלא עמלו לקיים מ"ע שבה מגיע להם חולי נפש ובשובו ממנוחתו לעשות מ"ע מתרפא מיד וז"ש ושב אינו זז וכו' שמתרפא לו : אבל עבר אל"ת כו' תשובה תולה ויוה"כ מכפר שנא' כי ביום וגו'. דמוקמינן ליה אל"ת בעלמא דהיא קלה לגבי ל"ת דכריתות ומיתות ב"ד ואע"ג דתשובה איננה מפורשת בהאי קרא ס"ל דתשובה ודאי בעי עם כ"א דלא ס"ל כרבי דאמר בין עשה תשובה ובין דלא עשה תשובה יוה"כ מכפר ועוד י"ל דמייתי ליה מדכתיב כי ביום הזה יכפר וגו' לפני ה' תטהרו דר"ל דיוה"כ מכפר אך בתנאי לפני ה' תטהרו דהיינו יוה"כ עם התשובה: ועבר על כריתות כו' תולה ויסורין ממרקין שנא' ופקדתי בשבט כו'. דאיכן יסורין של אהבה דמוקמינן ליה אהא שהם החמורות אבל בחמורה ביותר דהיינו מי שיש בידו חלול השם כו' כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה וגו' עד תמותון . ופרש"י למדנו שיש עבירה שאין לה כפרה אלא במיתה עכ"ל ומסברא דמוקמינן לה בחלול השם שהיא החמורה בכולן אבל מדכתיב העון הזה נראה שמפורש שם עון דחלול השם והיינו מדכתיב לעיל מיניה והנה ששון וגו' הרוג בקר וגו' אכול בשר וגו' כי מחר נמות דהה לומר אחר כל הנבואות ותוכחות שא"ל הנביא שישובו והנה ששון וגו' הרוג בקר וגו' שאמרו כן לטבחים כדי למהר לאכול בשר ואמרו כי מחר נמות אני ואתה ומה לך בתשלומין וזה ודאי שלא השגיחו בתוכחות הנביא לעשות תשובה והוסיפו חטא על פשע לשמוח ולעשות ימיהם חגים כי במהרה נמות למחר ויש לנו למלאות תאותינו היום הוא חלול השם וז"ש רב כגון אנא דשקילנא בישרא כו'. הא ודאי דלאו ממש קאמר כגון אנא דרב ודאי דעתו היה לשלם הבשר שלקח אלא לגבי דעת הטבח שיחשוד אותי שאינני משלם לו הוה חלול השם וכדמסיק באתרא דלא תבעי וכן ר"י דקאמר כגון אנא דמסגינא כו'. לאו ממש

הרי"ף

דנפקא מיניה אם לא יגיע עד יוה"כ לפי שהרי הוא מתכפר במיתה · וע"ק כיון דקרא לא דייקי דהאי קרא מיירי בהא והאי קרא בהא כמו שפרש"י א"כ ניפלוג אנן ונימא דעשה ולא תעשה תשובה מכפרת וכריתות יוה"כ מכפר ומיתות ב"ד לחוד תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין · ועוד נימא דיוה"כ מכפר בכריתות ומיתות ב"ד ומ"ש ופקדתי בשבט הוא על פורק עול ומגלה פנים · ונלע"ד דהן אמת שמצינו בתשובה שזדונות נעשות זכיות אבל לא מחמת התשובה בלבד כי עבר אדם על לא תעשה בזדון אע"פ שעשה תשובה אינו עולה לגדר זכיות ודוקא אם עשה תשובה תולה לו לכסות העון של זדון ולעשותו כשגגה שאינו נענש עליו ומ"מ אינו נמחל לגמרי עד יוה"כ ולכך התפלל משה בשעה שחוטאים על מצות לא תעשה ועושים תשובה תהא מעלה העון כשגגה כי באותה שעה דייקי שעשה תשובה ועדיין לא בא יוה"כ אינו נעשה זכות כי אם שגגה ולעולם שבהגיע יוה"כ נעשה זכות כיון שאז נמחל לגמרי · ואפשר שעל מצות עשה אם עשה תשובה נמחל לגמרי ונעשה זכות ומשה ע"ה התפלל על עון של מצות לא תעשה ויש קצת ראיה שבמצות עשה בתשובה נעשית זכיות שהרי דרשו חז"ל על מקרא דשובו בנים שהוא מאהבה שקראם בנים וכיון שהם בנים בודאי שהם נחשבים לזכיות והכתוב אומר ארפא משובותיכם דרשו חז"ל בתשובה מיראה שהיא כרפואה על המכה שעדיין המכה נרשמת וזהו עדיין כשגגות · ואם עבר על לא תעשה תשובה תולה עד יוה"כ שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם · נ"ל דדייק כפל יכפר לטהר מכל חטאתיכם תטהרו · ועוד מאי לפני ה' · אמנם רמז שאין יוה"כ מכפר על כריתות ומיתות ב"ד דכתיב בהו ונכרתה הנפש ההיא מלפני וגו' וזהו שאמר כאן כי ביום הזה יכפר לטהר אתכם שהיא כפרה וטהרה וחזר ופירש באיזה מין חטאות מכפר יוה"כ ואמר באותם חטאות שבחוטא הוא עומד לפני ה' ולא כתיב ביה תכרת הנפש ההיא מלפני ובאותם חטאות אע"פ שחטא את עודנו עומד לפני ה' שאינם מכריתות ומיתות ב"ד אלא מאחר מצות לא תעשה אז יוה"כ מכפר ובתנאי שתטהרו בתשובה ואז תשובה ויוה"כ מכפרים · עבר על כריתות ומיתות ב"ד יסורין ממרקין לפי שכתוב קודם פסוק ופקדתי בשבט פשעם אם חקותי יחללו ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פשעם וגו' ולא מצינו בתורה שכתוב משפטי וחקותי אלא בפרשת עריות ובפרשת קדושים שנכתבו הכריתות וכתוב אחריהם ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ועליהם אמר כאן אם חקותי יחללו שהם כריתות ומיתות ב"ד ומצותי לא ישמרו אז ופקדתי בשבט פשעם וסמיך ליה וחסדי לא אסיר מעמו דהיינו שמתוך יסורין יעשה להם חסד ובודאי שנתכפרו עונם ופשעיהם ובזה נתבארו כל חלוקי הכפרה ומעלת התשובה שהיא רצויה· עוד י"ל שהתשובה שהיא מאהבה אינה צריכה עוד ליוה"כ ולא ליסורין כי היא מכפרת לגמרי וראיה לדבר שכתוב שובו בנים שחביבים לפניו יתברך כבנים ופירשו חז"ל דהכתוב הזה מדבר בתשובה מאהבה אבל כשהתשובה היא מיראה אז צריכה סיוע לכפרתה דדוקא אם עבר על מצות עשה אז התשובה ההיא אע"פ שהיא מיראה היא מכפרת לאלתר ויליף זה

עיון יעקב

דדקדק לומר שאל כן ברומי כי בשהי' בא"י היה יודע עוד מכפרה גדולה שא"י מכפר' כדכתיב וכפר אדמתו עמו עיין במדרש פ' האזינו על פסוק זה ועיין בש"ס דכתובות דף קיא ע"א והא דמביא כאן הרבי מתיא י"ל ג"כ לתרץ רומיא דקרא דבחלול השם לא ינקה משא"כ בשאר עבירות ינקה: בלא תפילין ובלא תורה · פירש"י ואין הכל יודעין שנתלשתי וכו' והא דאזיל בלא תפילין היינו לפי שהיה עלול לגזילות ומה"ט לא הניח תפילין רק מפסחא לפסחא

עץ יוסף

ענ אמר לו . עי' (רש"י). כוונת רש"י לתרץ דהא איהו נמי חשיב ד'. דהיינו תשובה לעבר על עשה. תשובה ויוה"כ לעבר על ל"ת. תשובה ויוה"כ ויסורין לעבר על כריתות כו'. תשובה ויוה"כ ויסורין ומיתה לעבר על חלול השם. לכן מתרץ דה"ק ג' חלוקי כפרה הן. אבל האחד שהוא עבר על

המתורגמן. א) רייניגען, אויסרייסען.

יד יוסף

א כגון אנא כו' ור"י אמר כגון אנא דמסגינא כו'. והענין שכל אדם לפי מדרגתו ולפי מה שהוא נחשב בעיני הדור צריך שיתבונן לבלתי עשות דבר בלתי הגון לאיש כמותו כי כפי רבות חשיבותו וחכמתו כן ראוי שירבה זהירותו בדברי העבודה ודקדוקו בה . ואם אינו עושה כן הרי ש"ש נתחלל בו כי כבוד התורה היא שמי שמרבה בלימוד בה ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות וכל מה שיחסר מזה למי שמרבה בלימוד גורם בזיון ללימוד עצמו וזהו ח"ו חלול לשמו ית' שנתן לנו את תורתו הקדושה וצונו לעסוק בה להשיג על ידה שלימותנו (מסלת ישרים) :

חדושי גאונים

לכם מנוחה בזה העולם הנדמה למלון כמו שביארנו במדרש רות רבה ליני הלילה וגו' ליני בזה העולם הדומה למלון הלילה . ונדמה לאושפיזא כמו שביארנו מפורש בפ' קמא דמועד קטן ליתרב ביתך וליתב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזא וכו' . והנה בעל הבית של זה העולם הוא השטן הוא היצר הרע שהוא מושל בעולם ובאנשיו לקראת מחשבותם אלה כמה שמצאם מתחשבים ומתבודדי' איך יתנהגו דרכיהם בזה העולם למען יעמדו בו ימיהם רבים בשקט שאננות ואין מחריד וישבו לבטח

עטרת ראש

כ"ז שלא נלטוו על י"ט וגם י"ט של פסח שהיא בשנה אחרונה שהוא נכלל כבר בימים שספרנו וגם לפי סדר הקביעות יש הרבה י"ט שנופלים בשבתות וא"כ ליכא בכל שנה ז' י"ט והם עולים לערך ס"ט יום ועם ז' ימים הנ"ל עולה לע"ו ימים יתירים שנפלו בהם המן אך נגד זה יש להוסיף עוד משעות המבול ארבע שעות והיינו למה שכתבנו כמה פעמים דאך

ובלא תורה. (רב יצחק בר אבדימי) [דבי רבי ינאי] אמר כל שחביריו בושין משמועתו. *)היכי דמי אמר רב נחמן בר יצחק כגון דאמרי אינשי שרא ליה מריה לפלניא אביי אמר כדתניא (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח**) ודבורו בנחת עם הבריות ומקחו ומתנו בשוק נאה ונושא ונותן באמונה מה הבריות אומרים עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה. אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה ראיתם פלוני שלמד תורה כמה יפים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר (ישעיה מט) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר ובזמן שאדם קורא ושונה [ומשמש ת"ח] ואין דבורו בנחת עם הבריות ואין מתנו ומקחו נאה בשוק ואינו נושא ונותן באמונה מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה אשרי בני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה [ראו] כמה מכוערים[א] מעשיו כמה מקולקלים דרכיו עליו הכתוב אומר (יחזקאל לו) באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו:

עד שם אמר רבי חמא [א]בר חנינא גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר ***) (ירמיה ג) שובו בנים שובבים (ארפא) וגו'. רבי חמא [ב]בר חנינא רמי כתיב (שם) שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים אתם וכתיב (שם) ארפא משובותיכם. לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. (אמר) רב יהודה רב

*) כ"ה גירסת הרא"ש וברב אלפסי איתא בגירסא אחרת ע"ש. **) עי' בגמ'.
***) גי' הש"ס שנאמר (הושע יד) ארפא משובתם אוהבם נדבה וכ"ה במהרש"א.

רש"י

ולמדין הימני להבטל מתלמוד תורה: מחמת שמועתו · מחמת שם רע היוצא עליו: שרא ליה מריה · ימחול לו יוצרו על מעשיו: מתאהב על ידך · לחברך: קורא · מקרא: ושונה · משנה: ומשמש ת"ח · ללמוד תלמוד הוא יישוב טעמי המשניות מה טעמן ומהיכן למדו: באמור להם עם ה' אלה · את זו קרא הכתוב חלול השם כשאדם חשוב עובר עבירה ופורעניות באה עליו והכל אמרו מה הועיל לו ראו החסידים והחכמים רעה באה עליהם שנאמר (שם) ויחללו את שם קדשי ובמה חללוהו באמור עליהם העכומ"ז שגלו ביניהם ראו עם ה' אלה ולא יכול להצילם שלא יגלו נמצא שם שמים מתחלל וכבודו מתמעט: שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים אתם · כשתעשו תשובה מעלה אני עליכם כאלו תחלת החטא ע"י שטות ונערות: שובבים. אבריי"ן בלע"ז: וכתיב ארפא משובותיכם. משמע מכאן ואילך כבעל מום שנתרפא שמקלת שמו עליו: כאן מאהבה · השב מאהבה נעקר עונו מתחלתו: (כאן מיראה.

מהרש"א

הוא דהא אלם מגירסא הוה כפרש"י וכן בתפילין לא היה מניח שהיה לו חולי ראש כדאמרינן בעלמא אלא לגבי הרואה הוה חשדא וחלול השם ודאמר כל שחביריו כו' מחמת שמועתו כו'. זה הוא ודאי חלול השם גמור וכן מלינו בבני עלי שנאמר בהם כי לא טובה השמועה וגו' ולא נתכפר להם עד שמתו במלחמה וגם על בניהם נגזר שימותו אנשים: שיהא שם שמים מתאהב ע"י כו': נראה שדרשו כן מואהבת את ה' וגו' משום דהכא לא משמע ליה למדרש את ה' לרבות ת"ח כמו שדרשו באת ה' אלהיך תירא בפ' שור שנגח[א] ובפ' האיש מקדש[ב] משום דלגבי מורא אפשר דהשוה מורא רבו כמורא שמים כמפורש שם מה שאין כן לגבי אהבה דאין להשוות אהבת רבו כאהבת שמים וע"כ דרשו בו ואהבת את ה' דאתי את לרבות שיהא מתאהב ע"י: אשרי אביו כו'. דודאי אביו ורבו שלמדו אותו תורה לשמה ושם שמים מתעלה ומתאהב בכך ומייתי ליה מדכתיב אשר בך אתפאר שעל ידו ש"ש מתאהב ומתפאר ובהיפך אוי לאביו שלמדו כו' דהיינו שלמדו תורה שלא לשמה והכא לא קאמר אוי להם לבריות שלמדו תורה שלא לשמה משום דגם כשלמדו שלא לשמה מתוכה יבואו לשמה כדאמרינן בכמה דוכתין אבל ע"ז האיש הרי ראו בו שלא בא ללמוד לשמה ואומרים עליו גם על אביו ורבו אוי להם שלמדו אותו תורה שלא לשמה: ומארצו יצאו כו'. עיין פרש"י והיינו מארצו יצאו כי הוא אלהי הארץ א"י ולא יכול להצילם גם בארצו שגלו ממנה ובספר יחזקאל פרש"י בע"א שלא היה יכול להציל כביכול את עמו ואת ארצו: גדולה תשובה שמביאה רפואה כו'. דלעיל מיניה כתיב שובה ישראל עד ה' וגו' ומשמע דעליה קאי ארפא משובתם וגו' וק"ק דאמאי לא מייתי קרא אחרינא דמפורש ביה טפי דכתיב ושב ורפא לו ואי משום דהתם לא משמע רפואה לעולם אלא ורפא לו לחוטא השב קאמר ה"נ התם לא משמע רפואה לעולם אלא רפואה לחוטאים השבים דהיינו ארפא משובותיכם ויש ליישב דושב ורפא לו לאו ממש רפואה קאמר אלא שכינה הסליחה בלשון רפואה והכי מפורש במסכת מגילה דרפואה דסליחה קאמר ושב ורפא וגו' אבל הכא משובתם דקאמר משמע דעדיין מקלת משובתו

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה שיהא. בפרק שור שנגח (ב"ק מא ע"ב): [ב] שם ד"ה ובפ' האיש מקדש (נז ע"ב. וכן פסחים כב ע"ב):

יד יוסף

א ב צ"ל ברבי:

חדושי גאונים

ופתח פתוח מצאה לבא להטותם מני דרך הטובה והישרה. אל ארץ גזירה. להביא כורה אחר כורה. וכאלו כאשר בא לקראתם בשכלם ומחשבתם בתחבולותיו כמו שיצא הנה שאלוהו מה שמך. ירצה כי כבר ביארנו בברכות ונבאר עוד בפרק סדר תעניות האלו שמילת שם הוא מושאל אל תכלית הענין כמו לש"ש. לא יקח אדם אשה לא לשם זנות ולא לשם יופי ולא לשם ממון וזה ידוע. והנה כאלו בא להם התבודדות אף חכמת רעיוניהם תעיינה מה תכלית כונתו והנראה מהם. ומה ענייני פעולותיו למה רצונו נוה רך לבא לקראתם וכמו שיצא מיד.

עטרת ראש

ביום שהיום והלילה שוין לא נחשב היום דקמהכן עד השקיעה ולמ"ד דמעה"ש עד הנץ וכן משקיעת החמה עד צאה"כ הוא מהלך ה' מילין ונשאר היום שנחשב לי"ב שעות ז' פרסאות וחצי ועולה לב' שעות ה' מילין ונמצא שמעה"ש עד צאה"כ הוי ע"ז שעות וא"כ ניתוסף עוד אשעות המבול ד' שעות וצריך י"ב וחצי פעם ד' ימים שירד בהם המן הוא עולה כ"ד ימים ונשאר מע"ו ימים הנ"ל עוד כ"ב ימים וע"ז אפשר לומר כיון דאז היו מקדשין ע"פ הראיה אפשר שלא נפלו כ"כ י"ט בשבת כמו שראוי לנפול לסדר הקביעות והיה החשבון מכוין. ואין לפקפק במה שכתבנו דהא לפי חשבון הרא"ש כפי

עין יעקב

לפסחא כדאיתא בהרא"ש הלכות תפילין ע"ש: גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם · י"ל דאתי למימר שלא תימא דוקא אם שב קודם שבא עליו העונש יסורין מהני תשובתו לבטל מעליו גזירתו אבל אם כבר חלה לא מהני תשובתו לזה קאמר שמביא רפואה לעולם אף אם כבר חלו עליו היסורין · ועי"ל דאתי למימר דככר נאמר בתוכחה מכה אשר לא כתובה וכיון שהיא מכה חדשה אשר לא כתובה גם הרפואה נעלמה מעין כל חי ולהתרפאות שלא כדרך הטבע ע"פ הנס ג"כ אינו כיון שעושה תשובה מיראה כדמוקי ר' חמא להכי קאמר שמביאה רפואה

הרי"ף

מדכתיב שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ודרשו חז"ל מדכתיב ארפא שהוא כבעל מום שנתרפא שמקלת שמו עליו דהיינו כששב מיראה ואם עבר על לא תעשה ועשה תשובה מיראה הוא תולה ולא מכפר עד שיבא יוה"כ ויכפר שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם גמר הכפרה מכל חטאתיכם אבל אם התשובה היתה לפני ה' דהיינו מלב ומנפש כי ה' יראה ללבב שטב בכל לבו אז תטהרו מכל וכל בלי כפרת יוה"כ · או יאמר כמו שכתבתי למעלה מכל חטאתיכם לפני ה' לאפוקי הכריתות שנכרתה הנפש ההיא מלפני ה' שאין יוה"כ מכפר אבל במצות לא תעשה שהם עדיין לפני ה' כי עדיין לא נכרתו מלפניו אז תטהרו ביוה"כ ותשובה

דכל ענין זה הוא התשובה מיראה וכן אם עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה מיראה הוא תולה עד יוה"כ עד שיבואו יסורין עליו אבל בתשובה מאהבה אינה צריכה עוד לכלום · ולזה צוה הנביא שובה ישראל עד ה' אלהיך שהיא תשובה מאהבה לפי שבתשובה מיראה צריך אתה ללקות ביסורין ומכשול וזהו כי כשלת בעונך כדי למרקו אבל מאהבה אינו צריך לכלום: גדולה תשובה שמביאה רפואה וכו' · יש לדקדק כיון שרבי חמא עצמו מוקי לקרא דארפא משובותיכם בתשובה מחמת יראה שהוא כבעל מום שנתרפא והכא נמי כתיב ארפא משובתם למה לא הודיע מעלת התשובה של אהבה שעוקרת החטא לגמרי ויאמר גדולה תשובה של אהבה שהיא עוקרת החטא מכל וכל שנאמר שובו בנים שובבים ולמה דבר בתשובה שהיא מחמת יראה שאינה כ"כ גדולה שהרי הוא כבעל מום שנתרפא וכיון דאתא לאשמועינן גודל התשובה לישמעינן רבותא הגדולה יותר כשהתשובה היא מאהבה שנעקר החטא לגמרי כאילו נעשה ע"י נערות ושגגות · ועי"ל מהו מביא רפואה לעולם דהיה לו לומר שמביא רפואה לאדם ושם בפסוק היכן נזכר רפואה לעולם דילמא ה"ק ארפא משובתם של החוטאים וע"ק דרבי חנינא רמי מ"ד שובו בנים שובבים עם מ"ד ארפא משובותיכם ולהכי תירץ כאן מאהבה כאן מיראה אבל עדיין איכא למירמי האי קרא דכתיב ארפא משובתם עם פסוק שובו בנים דהא כולהו מיירי בתשובה מאהבה דהא כתיב הכא ארפא משובתם אוהבם נדבה · וכיון דכתיב אוהבם נדבה משמע שגם תשובתם היתה מאהבה וע"ק למה לא הוכיח

עין יוסף

על עשה לא חשיב כיון דכפרתו תשובה והיא עם כל אחד ואחד לא חשיב לה בכלל חלוקי כפרה. וכן הוא בירושלמי וז"ל ג' הם חוץ מן התשובה: ואהבת את ה' אלהיך שיהא ש"ש מתאהב על ידך. נמשך למ"ש בספרי ואהבת את ה' אהבהו על הבריות כו'. וכוונתם משום שעיקר פעולת האהבה בין הנאהבים הוא בהוראת האהבה מכח אל הפועל. מהאוהב אל הנאהב בסימנים ובמגרים. כאילו תאמר שהאוהב יאכיל את האהוב לו. וישקהו ויצילהו מכל צער ונזק. ויחבקהו וינשקהו. אולם כ"ז יאמר בנאהבים ונעימים מבני אדם איש אל רעהו. אשר הנאהב הוא צריך אל הדבר שימלא מחסורו. לא כן השי"ת השלם בתכלית השלמות ישאל השואל במה יזכה האדם את ארחו לקיים מצות ואהבת את ה' וגו'. כלומר על מה תפול מצות האהבה מהוראת סימנים. ובאת התשובה. אהבהו על הבריות כאברהם כו'. רוצים לומר גם זה הוא אחד מסימני האוהב לאוהבו. במה שנפש האוהב חפצה. שיאהבו הבריות אותו כמו שהוא אוהבו. זהו פירוש דברי הספרי. והנה זאת עלה היעולה בפי' דברי התנא דברייתא שלפנינו. ואהבת את ה' שיהא ש"ש מתאהב על ידך כו'. והיינו שיתנהג במדות נאותות המומחות ממדות של תורה. אז יאמרו הבריות אשרי פלוני שלמד תורה. כמצוה מפי הגבורה. ובזה מתאהב הש"י על ידי רואיו של האדם המתנהג במדות הללו (איי הים):

המתורגמן. א) שענדליך, אבשייליך.

רש"י

ארפא) : כתיב שובו בנים · אלמא בעלי תשובה קרויים בנים : וכתיב כי אנכי בעלתי בכם · אלמא עבדים מקרו : כאן מאהבה ומיראה · קרויין בנים (שובבים): כאן ע"י יסורין · שלא שבו עד שנתייסרו ביסורין קרויין עבדים . ואית דגרסי כתיב שובו אלי ואשובה אליכם וכתיב כי אנכי בעלתי בכם [כתיב] ואשובה אליכם לאחר תשובה וכתיב כי אנכי בעלתי כבר קודם שתשובו: כאן מאהבה(ומיראה) [או מיראה].קאמר כי אנכי בעלתי בכם:לא תעשה שבתורה.

גמרא

(רב אמי) רמי כתיב (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם וכתיב (שם) כי אנכי בעלתי בכם [ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה] לא קשיא כאן מאהבה (ומיראה) [או מיראה] כאן על ידי יסורין : עה שם אמר ר' לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' [א] (רבי יוחנן אמר עד ולא עד בכלל ומי אמר רבי יוחנן הכי והא) [דף פו ע"ב] אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה שנא' (ירמיה ג) [לאמר] הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר וגו' עד ושוב אלי נאם ה' (לא קשיא הא ביחיד והא בצבור) . א"ר(יוסי הגלילי)[יותנן]גדולה תשובה(שמביאה גאולה)[שמקרבת את הגאולה] שנאמר (ישעיה נט) ובא לציון גואל ולשבי פשע [ביעקב] מ"ט ובא לציון גואל משום ולשבי פשע ביעקב . (א"ר יונתן גדולה תשובה שמקרבת גאולה לעולם שנאמר (שם נו) שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות) :

אמר

מהרש"א

עליו ועדיין לא נסלח אלא דארפא ממש קאמר דתחלת תשובתו מביא רפואה לעולם : כתיב שובו בנים וגו' וכתיב הנה בעלתי וגו'. עיין פרש"י וגירסתו שהוא דחוק ונראה לקיים כל גירסת הספרים ורומיא דהני קראי מפורש ע"פ מ"ש בפרק חלק דר"א קאמר התם אין ישראל נגאלין אלא בתשובה ור"י פליג וקאמר והלא כבר נאמר הנה בעלתי בכם וגו' אלא הקדוש ב"ה מעמיד להם מלך כהמן ומחזירן למוטב והיינו דקא מסני רומיא דקראי לר"י שובו בנים שובבים בתשובה רצונית והנה בעלתי בכם בתשובה הכרחיית שמעמיד להם מלך כהמן וכה"ג כתבנו שם בפרק חלק ע"ש והשתא ה"ק הכא שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים כדאמרינן לעיל היינו בעושה תשובה רצונית מאהבה וארפא משובותיכם השתא בעושה תשובה מיראת עונש והנה בעלתי בכסוגו' בעושה תשובה מיסורין דהיינו שמעמיד להם הקדוש ברוך הוא מלך כהמן ומחזירן למוטב: עד כסא הכבוד שנאמר וכו' . דרשו כן דלפי ענינו ה"ל ליכתב שובה ישראל אל ה' אבל לשון עד מורה על הקירוב ממש ומיהו בתשובה עד ה' יש לפרש בו כיון דלא כתיב ביה אלהים י"ל דה"פ עד שיבואו הרחמים שהם ה' מורה עליו ועד"ז יסד הפייט נחפשה דרכינו ונשובה אליך כי ימינך פשוטה כו' ונראה לפרש בזה משום דמליצי הענין דיש אמצעיים בין האדם למקום דהיינו דיש מלאכים מקטרגין מלהשמיע תפלת האדם לפניו יתעלה ב"ה ויש מלאכים סנגורים ומליצים טובים להגיע התפלה לפניו יתעלה ברוך הוא כפי הזכות ולזה אמר כאן דאין כאן אמצעיים אלא דהתשובה איננו כן דבתשובה עצמה עולה ומגיע עד כסא הכבוד לפניו ית' ברוך הוא בלי סיוע משום אמצעי ובגירסת ילקוט וע"י גרסינן בתר הכי ורבי יוחנן אמר עד ולא עד בכלל ומי אמר ר"י הכי והאר"י גדולה כו' לא קשיא הא ביחיד הא בצבור לפי דרכינו נראה לפרש דר"י פליג וקאמר דעדיין יש אמצעי בין התשובה של אדם עד ביאתה לפניו יתברך ברוך הוא והיינו דעד כסא הכבוד ולא הוא בכלל ומלאכים וחיות הנושאים הכסא כבוד הם האמצעיים ופריך והאר"י גדולה תשובה שדוחה ל"ת כו' דמסיים בקרא ושוב אלי נאם ה' דמשמע שתשוב את אליו בעצמו כמו שהיתה אשה אללו מקודם שסרחה וגירשה שהיתה דרה אללו בזולת אמצעי ומשני ל"ק כאן ביחיד השב לריך למלאכי להגיע התשובה וכאן בצבור השבים דא"ל אמצעי ויש לעיין בזה למה לא פליגי בכה"ג אקרא דכתיב בתורה ושבת עד ה' וגו' אם עד בכלל או לא כדפליגי הכא אקרא דנביאים ויש לומר דהאי קרא דאורייתא ודאי דאיכא לפרשו כפי דעתם ושבת עד ה' וגו' שיהיה מחשבתם לשוב בתשובה שלמה המגעת עד כסא הכבוד אבל מי יימר לן דהקב"ה יקבלם כן אבל אדברי הנביא שאמר להם לישראל כן מפי הקב"ה שובה ישראל עד ה' וגו' משמע שיקבלם הקדוש ב"ה כן : [גדולה תשובה שמקרבת הגאולה כו' . דודאי יש זמן לגאולה אבל התשובה מקרבת לבא קודם זמנה וכמ"ש בעתה

הרי"ף

רבי חמא שגדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם מההוא קרא דכתיב ארפא משובותיכם דהתם מיירי בצבור דכתיב ארפא משובותיכם הרי שמביאה רפואה לעולם ולמה הביא קרא דהושע דכתיב ארפא משובתם · אמנם נלע"ד שרבי חמא רצה להודיע מעלת התשובה שהיא מאהבה שמועילה גם לכל בני העולם וכדלקמן בשביל יחיד מוחלין לכל העולם והוא ע"ד מחז"ל בגמ' לעולם יראה אדם כאילו כל העולם חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחת אחריו שהכריע כל העולם לכף זכות כן גם הוא בזמן שהיחיד עושה תשובה הוא מכריע העולם לכף זכות ומביא רפואה לעולם וז"ש ארפא משובתם של כל העולם כיון ששב שפי ממנו מאותו אדם ועשה תשובה הנה תשובתו מועילה להכריע גם לכל העולם ולרפא משובתם ולעולם שתשובתו של אותו אדם היא מאהבה ועוקרת ממנו החטא לגמרי ומאי דקאמר ארפא הוא לכל העולם שאע"פ שלא שבו בתשובה והם כבעלי מומין מ"מ נרפאו קצת ממומן כיון שזה שב מאהבה ושב אפי ממנו לגמרי וזהו מוכרח בפי' הכתוב שפתח בלשון רבים ארפא משובתם בלשון רבים וסיים בלשון יחיד כי שב אפי ממנו אלא הכוונה ארפא משובתם של כל ישראל כיון ששב אפי ממנו מאותו שחזר בתשובה מאהבה וא"כ יפה א"ר חמא בר חנינא שהודיע מעלת התשובה מאהבה שהיא מועילה לשאר העולם שעדיין לא שבו בתשובה והוא ארפא אותם ממומם ולעולם שלאותו אדם שעשה תשובה עקר את החטא לגמרי לא יזכר ולא יפקד ולא הוזכר רפואה אלא בערך שאר העולם ולכך לא רמי ר' חמא האי קרא עם קרא דכתיב שובו בנים שובבים · משום דהאי דקאמר הכא ארפא משובתם אינו על החוזר בתשובה שגם החטא הוא נעקר לגמרי אלא קאמר שמועילה תשובתו של זה לרפאות את כל העולם ממומם אע"פ שלא חזרו בתשובה כדתניא היה רבי מאיר אומר גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם וכו' · ומ"מ לא נעקר החטא מהם לגמרי אלא מקצתו שמועילה להם לרפאות המום ולכך כתיב בהו רפואה וא"כ האי קרא והאי קרא מיירי בתשובה מאהבה ולא קשיא מידי אלא קשיא מהאי קרא דכתיב התם ארפא משובותיכם דקאי אשובו בנים דמשמע ארפא משובותיכם בשביל התשובה וכתיב שובבים דמשמע שהחטא נעקר לגמרי כאילו חטאו קטנים ואמר לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה ולזה לא הביא רב חמא פסוק דארפא משובותיכם משום דמיירי בתשובה מיראה ואינה גדולה כ"כ לזה הוכיח דגדולה לגמרי מקרא דארפא משובתם דמיירי בתשובה מאהבה דהא כתיב אוהבם נדבה ומאי דקאמר ארפא הוא בערך כל שאר העולם שעדיין לא חזרו בתשובה הוא מרפא אותם בשביל תשובתו של זה זה נראה לענ"ד : גדולה תשובה שמגעת כו' · יש לדקדק וכי בשביל שדוחה את לא תעשה לית לן למימר שעד כסא הכבוד מגעת ולא עד בכלל וע"ק אמאי לא מסני הא מאהבה והא מיראה דהא לקמן מוקי בגמרא קרא דכשלת בעונך בתשובה מיראה דזדונות נעשות כשגגות וא"כ שפיר אית לן לאוקמי הא דעד ולא עד בכלל בתשובה מיראה והא שדוחה ל"ת הוא מאהבה. ונראה לעניות דעתי דמפלגי בהסיא [ב] דגדולים לדיקים מבעלי תשובה או כמ"ד במקום שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים גמורים יכולים לעמוד ומ"ד הכא עד ועד בכלל סבר הכי לפי שנשמתן של לדיקים הוא מתחת כסא הכבוד ולפיכך הלדיק הוא תחת כסא הכבוד והבעל תשובה שהוא גדול ממנו הוא בכסא הכבוד ועד בכלל ומ"ד ולא עד בכלל סבר שאינו גדול הבעל תשובה מהלדיק וא"כ הוא למטה מכסא הכבוד ועד כסא הכבוד ולא עד בכלל · ובזה נבא אל הביאור שהקושיא היא דהכא אמר עד ולא עד בכלל והתם כתיב לאמר הן ישלח איש וגו' וכתיב ושוב אלי הא כתיב אלי ולא עד לדרוש ולא עד בכלל אלא אלי בשיווי · וכי תימא א"כ למה הביאה הסיא דרבי יוחנן דאמר גדולה תשובה שדוחה את ל"ת ולא מקשה מהכתוב שאמר ושוב אלי וסיל"ל וכא כתיב ושוב אלי הענין הוא דהכן ס"ד דמה שאמר ושוב אלי אינו ענין תשובה אלא כלפי שאמר הישוב אליה עוד ואת זנית ושוב אלי ורבי יוחנן דדריש גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה משמע דדריש ושוב אלי מענין תשובה וכתיב אלי דמשמע אלי בשיווי ולזה תירצו כאן ביחיד כאן בצבור דלבור מגעת אליו ממש. ובזה מדוקדק הכתוב שאמר שובה ישראל בלשון יחיד וקאמר עד ה' ולא עד בכלל וא"כ חזר ודבר בל' רבים קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ולא אמר ושובו עד ה' אלא ואשובה אל ה' מפני שהיה תשובתן של רבים. והא דלא משני הא מירא"ה דכתיב בה כשלת בעונך דנעשות לו כשגגות ולהכי נמי מגעת עד ולא עד בכלל ז"ל דנהי דכשלת בעונך מיירי בתשובה מיראה אבל רישיה דקרא דקאמר שובה ישראל עד ה' מיירי בתשובה מאהבה שמזהיר לישראל שובה ישראל מאהבה דהתשובה שנעשית עד עתה היא מיראה כי כשלת בעונך וכיון דמ"ש שובה ישראל עד ה' אלהיך הוא מדבר בתשובה מאהבה קשה איך הוא אומר עד דמשמע ולא עד בכלל לכך אוקמיה ביחיד ושאני לן בתשובה מאהבה כשהיא תשובת יחיד לתשובת רבים : גדולה תשובה שמקרבת הגאולה וכו' · תימה הוא דבהאי קרא לא הוזכרה תשובה כי אם שמירת משפט ועשות לדקה ועליהם נאמר כי קרובה ישועתי לבא · ושמא יש בכלל שמירת משפט לבא לידי תשובה כדכתיב והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה ושבת עד ה' אלהיך הרי שמתוך המשפטים והתוכחות הוא חוזר בתשובה והוא מקרב הגאולה שנאמר כי קרובה ישועתי לבא · ואפשר לומר דרבי יונתן פליג ארבי יוסי הגלילי שאמר גדולה תשובה שמביאה הגאולה והוא סובר דמקרבת הגאולה שהיא עתידה

עיון יעקב

רפואה לעולם כלומר ע"י תשובתו הקב"ה מגלה רפואתו לעולם מה שלא ידעו עד השתא וכן שמעתי מתכמי רופאים שכמה מיני רפואות נתגלו לאחרונים מה שלא נודע לרופאים הראשונים וק"ל : שמגעת עד כסא הכבוד · כי שניהם הם מז' דברים שנבראו קודם שנברא עולם כדאיתא בפסחים דף נ"ד והא דמייתי קרא דהושע ולא מקרא דתורה בדברים ד' ול' עיין במהרש"א מה שתירץ בזה ובאמת לק"מ דהתם לאו בתשובה לחוד אלא ע"י גלות ויסורין עם התשובה מסייעין כדכתיב בצר לך וגו' ושבת וכן והשיגוך הקללות וגו' ושבת עד ה' אלהיך והכא בתשובה לחוד קאמר : עד ולא עד בכלל · שאם פגע בכבוד ה' לא מהני תשובה לזה מקשה והאמר ר"י וכו' דאפילו על ע"ז יש תשובה וק"ל: שמקרבת את הגאולה· דהיינו תשובה רק על מצות עשה דהיינו לעשות לדקה ומשפט היא רק מקרבת הגאולה אבל העושה

[א] גמ' ר' יוחנן אמר כו' (בגמ' איתא כ"ז בנוסחא אחרינא ע"ש) : [ב] הרי"ף ד"ה גדולה' בההוא דגדולים צדיקים (ברכות לד ע"ב) :

יד יוסף

א אמר רבי יוסי כו' אמר רבי יונתן כו' מכללי סדר הדברים בגמ' שכשמביא שתי דעות והם חולקים יחד אז יאמר כדעת השניים רבי פלוני אמר וכשאינם חולקים יאמר אמר רבי פלוני. נראה א"כ דהכא לא פליגי אהדדי ר' יוסי מדבר בתשובה מחמת אהבה שמביאה גאולה שנא' ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה' פי' כשהם שבים לא מחמת יראת עונש כי אם בשביל מאמר ה' שצוה על התשובה ור' יונתן מדבר בתשובה מחמת יראה שמקרבת את הגאולה . (מהר"י מינץ דרוש א') :

חדושי גאונים

והנה כאלו יענה ויאמר כידור שמו . כאילו אמר ב'תשובות בדבר . אחת מסנה שמו כמשמעו כידור על פי שליתותו והומנתו על אשר הוא כמו גלגל החוזר בעולם ובאנשיו כדוריי . וכל זה והנראה מתכלית שליתותו זה סיותו מתגלגל בעולם הוא לטובות אנשי העולם ותועלתם להיותו סיבה ותשק והמלעיהמזרזם ולהתנפל ולגולל בידם כספוזהב וכל מחמדי עין שהוא כדוריי מתגלגל מיד אל יד מעיר אל עיר וממלכה אל עם אחר

עטרת ראש

מה שפי' דברי הש"ס בהא דונפים להו טפי א"א לסיותבס' אמות של גובה המן סביבות מחנה ישראל עשירית מת"ק פעם בגובה ט"ו אמה בשטח כל העולם. אך נ"לדודאי לפי מאי דס"ד דר"א המודעי מדמי ירידת המן לירידת המבול מסברא מקשה שפיר

עין שם **אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות (להם) [לו] כשגגות שנא'** (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך הא עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול . איני והא אמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות (להם) [לו] כזכיות שנאמר (יחזקאל לג) ובשוב רשע מרשעתו וגו' עליהם הוא יחיה . לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה . א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן גדולה תשובה שמארכת (ימיו ו)שנותיו של אדם שנאמר (שם יח) [בשוב רשע מרשעתו] א(חיו) יחיה . אמר רבי יצחק אמרי במערבא משמיה (דרבא) [דרבה] בר מרי בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם . מדת בשר ודם אדם מקניט[א] את חברו [בדברים] ספק מתפייס ממנו ספק אין מתפייס ממנו ואם תמצא לומר מתפייס ממנו ספק מתפייס ממנו בדברים (ספק מתפייס ממנו בממון) [ספק אין מתפייס בדברים] אבל (מדת) הקדוש ב"ה (אינו כן) אדם עובר עבירה בסתר מתפייס ממנו בדברים שנאמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שנאמר (שם) וקח טוב ולא עוד אלא (שדומה כמי שבנה מזבח והקריב) [שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב] עליו קרבן שנא' (שם) ונשלמה פרים שפתינו ושמא תאמר פרי חובות ת"ל (שם) אוהבם נדבה : (אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב) [תניא היה ר"מ אומר] גדולה תשובה ב(שאפילו) [שבשביל] יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם שנאמר (שם) ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו מהם לא נאמר אלא ממנו . היכי דמי בעל

רש"י
לא יוכל בעלה הראשון וגו' : כי כשלת בעונך · עונך יחשב כמכשול שהיא שגגה : עליהם הוא יחיה · על כל מה שעשה ואף על העבירות : מתפייס ממנו · מקבל הימנו פיוסין (א"כ חשש הרב לדקדוק מתפיים בלשון מתפעל) : ונשלמה פרים שפתינו · במקום פרים : נדבה · מקובלת ברצון יותר מחובה : ארפא משובתם .

מהרש"א
אחיטנה לא זכו בעתה זכו אחישנה] : שזדונות נעשות לו כשגגות כו' . הכא ודאי דאיכא לפרושי כפשטיה כדלעיל שובו בנים שובבים דמעיקרא כו' כפירוש רש"י כשתעשו תשובה מעלה עליכם כאילו תחלת חטא ע"י נערות ושטות עכ"ל ועד"ז אמר דוד חטאת נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכר וגו' ר"ל אחר שעשה דוד תשובה וקבל עליו יסורין במעשה דבת שבע בקש מהקב"ה חטאת נעורי ופשעי שהם עונות גדולים אל תזכר לי עוד אותן אבל כחסדך זכר לי אותן שיהיו כשגגות נחשבים כפי מדת חסדך ולא כמדת בשר ודם ה"נ כשעושה תשובה מעלה עליו כאילו תחלת עון בשוגג היה אבל בסמוך דקאמר שזדונות נעשו לו כזכיות כו' הוא לכאורה דבר תמוה דנמצא חוטא נשכר וי"ל דעושה תשובה מאהבה כדמסיק דבהכי איירי ודאי דעושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יתר מכדי הצורך לגבי אותו עון והרי אותן מעשים טובים שמוסיף הם נעשים לו כזכיות וקרא דמייתי מוכיח כן שנא' ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה וגו' דמשמע משפט וצדקה שהוסיף לעשות על תשובתו עליהם חיה יחיה ועד"ז יש לפרש[א] במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד ועוד כתבנו בזה ד"א בפ' אין עומדין ועד"ז יל"פ מ"ש הכתוב דברו וגו' כי נרצה עונה כי לקחה כפלים בכל חטאתיה מלת נרצה קשה לפי פשוטו גם מלת לקחה דה"ל למכתב לקתה אבל הפירוש כי נרצה עונה שיהיה העון מרוצה כזכיות ועד"ז לקחה שכר מצותיה לעתיד כפלים כחטאתיה כיון שהחטא גופיה נעשה זכות : ספק מתפיים בדברים כו' . ר"ל גם שהוא לא הקניטו רק בדברים ספק אם הוא מתפיים ע"ז בדברים אלא בממון אבל הקב"ה אדם עובר עבירה בסתר כו' דעבירת פרהסיא לא שייכא ביה פיוס בדברים דעונשו מפורש בתורה אם מלקות ואם כריתות ומיתת ב"ד אבל עבירה בסתר שאין עונשו מפורש הקב"ה מתפיים בדברים דהיינו בוידוי עם התשובה כמ"ש קחו עמכם דברים ושובו וגו' : שמא תאמר פרי חובה כו' . ר"ל דהיינו חטאת ואשם שבא על השוגג וכמ"ש לעיל שזדונות נעשו כשגגות ת"ל כו' אוהבם נדבה כפרי נדבה דהיינו בעושי תשובה מאהבה שזדונות נעשו כזכיות : שאפי' יחיד כו' מוחלין לכל העולם כו' . נראה לפרש כמ"ש ספ"ק דקדושין [ג] לעולם יראה אדם כאילו עולם חצי זכאי וחצי חייב והעולם נידון אחר רובו ואם עושה מצוה אחת אשריו שהכריע את כל העולם לכף זכות ה"נ הכא גם אם העולם רובו חייב על ידו אם עשה תשובה גמורה מאהבה הרי עונותיו נעשו כזכיות ובזה הכריע את כל עולם כולו לכף זכות ומוחלין

[א]מהרש"א ד"ה שזדונות . ועד"ז יש לפרש (ברכות לד ע"ב) : [ג] שם ד"ה שאפי' . ספ"ק דקדושין (מ ע"ב) :

יד יוסף
א נ"ל הוא"ב כתב הרב ע"מ במאמר חקור דין חלק א' פ' יד שזה שמותר לצבור ע"י תשובת יחיד היינו אותו עון עצמו של היחיד ההוא ומוחלין לצבור ערבותם שכל ישראל ערבים זה לזה כמ"ש ז"ל וכשלו איש באחיו בעון אחיו :

חדושי גאונים
אשר על כנכל השומע לו ישכן בטח שאנן ושקט ושלו בביתו ואין מחריד על בלי כי יתגולל ויטלטל מנדנד עצמו ומעתיק אל כל עיר ועיר מדינה ומדינה . האמנם אשר לא ישמע לעצתו יהיה עצל טמן ידו בצלחת הנה אף אם יהיה גדול וחכם מאד הנה לסיבת עניו גם צורך בקשת מחייתו די מחסורו אשר יחסר לו יחרידוהו יבעתוהו יסובבוהו הנדנוד והטלטול הגלגול והלה תולדות גלגולי סיבות גלגל החוזר בעולם ב"מ ולזה בתשובתו זאת השיב להם וכא להם העיון והתשובה ענין שמו ותכליתו והנראה ממנו אשר על כן באו אלו החכמים בגבול בקשת עסקי העולם לתור להם מנוחה להתעסק

עטרת ראש
ונפים להו טפי אבל למאי דמסיק דר"א המודעי פתיחה פתיחה גמר ולאו מסברא מדמי להו נוכל לומר דבאמת לא דמי כלל דודאי מים יורדין יותר דרך ב' ארובות ממה שדרך שמן ראוי לרדת דרך ב' ארובות אך כפל הת"ק של מדה טובה לא תליא רק בכפל הפתיחה של אותה מקום שיורדין שם הרעה והטובה וגם בכפל הזמן והוא מבואר למבין . ועתה

עיון יעקב
העושה תשובה על הפשעים אלו מרדים מביא גאולה וק"ל וכן בסמוך בתשובת המוחלטים : **שמארכת** ימיו ושנותיו · דהיינו בעוה"ז ובעוה"ב לכך כתיב כפל חיה יחיה : **ה"ד בעל** תשובה · כלומר שיהא מובטח בעצמו שלא ישוב עוד לכסלה לזה קאמר שפירש מן העבירה פעם

הרי"ף
עתידה לבא מצד אחר והתשובה מקרבת יותר ויש לרמוז התשובה בפסוק זה שמצינו שהתשובה נקראת קרובה כדכתיב כי המצוה הזאת וגו' כלומר של התשובה לא נפלאת היא ולא רחוקה היא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו וכן נאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב ודרשו חז"ל לרחוק שנתרחק בעבירה ולקרוב שנתקרב בתשובה וכאן כתיב כי קרובה ישועתי

כלומר ע"י התשובה שנקראת קרובה תתקרב הישועה לבא : **גדולה** תשובה שזדונות נעשות וכו' · יש לדקדק כיון דר"ל עצמו סובר שהתשובה מאהבה עושה זדונות כזכיות כדאמרינן לקמן א"כ למה דבר הושע בתשובה מיראה דקרי ליה מכשול וכו' · וי"ל שהושע ראה את ישראל שלא עשו תשובה מאהבה אלא מיראה כדכתיב לעיל כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו דהיינו מתוך יראת העונשים ולזה הוכיחם שישובו בתשובה מאהבה שמגעת עד כסא הכבוד לפי שהתשובה שעשיתם עד עכשיו לא עלתה להביא העונות לגדר זכיות אלא כשלת בעונך הועילה להביא העון לגדר מכשול שהוא שוגג ובזה מתיישב שאמר כי כשלת לשון עבר ולא אמר כי תכשל בעונך והוא מוכיחם להבא שובה ישראל אלא לפי שעד עכשיו כי כשלת בעונך עשית העון מכשול להיותה תשובה מיראת ה' ואם עוד תשוב מאהבה יהיו העונות נחשבים לזכיות : **גדולה** תשובה שמארכת ימים . דייק כפל חיה יחיה לומר שמלבד החיים הקצובים

ענף יוסף
עין והא אר"י גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות כו' כאן מאהבה · כי האדם בעת חטאו בורא מלאך רע ע"י החטא ועולה ומקטרג עליו וכשעושה תשובה מאהבה הנה ע"י החרטה הגמורה בלבב שלם מה שמתחרט על החטא בזה נלקח מהמלאך ההוא כח הרע הנשרש בו ועל ידי הוידוי דברים והקבלה בלב על להבא מקיים בזה מ"ע של תשובה ווידוי ונתפס ע"י מצוה הזו כח הקדושה במלאך הזה ונעשה קודש לה' ועולה ונעשה עליו מליץ אחד ללמד עליו זכות · הרי ממש הזדונות נעשו זכיות שמזדון העבירה נעשה מצוה וקדושה ללמד זכות על האדם הזה (במ"ח) : **שאפילו** יחיד שעושה תשובה מוחלין לו ולכל העולם שנאמר כו' · וצריך באור מה ענין כפרה הוא על כל העולם שלא עשו תשובה · ויתכן לפרש שכל התשובה צריכה צומות ובכי ומספד ע"ש גם עתה שובו עדי בצום ובכי ומספד · כי על ידיהם יסלק ה' חרון אפו מן העולם · וכשהיחיד עושה כל זה אז הוא גורם סילוק האף מן העולם · ואז רחמים בעולם ואז הקב"ה מקבל מן רבים אפילו וידוי דברים לבד בלא צומות · וזש"ה שובה ישראל וגו' שהיחיד יעשה תשובה שלמה כהוגן בכל תנאי התשובה ואז יסתלק חרון אף ה' מן הארץ וע"י זה אמר לרבים קחו עמכם דברים ושובו אל ה' · וזהו שאמר ארפא משובתם ע"י וידוי דברים לבד · ולמה כי שב אפי ממנו פי' כבר גרס היחיד סילוק

עץ יוסף
עין עליהם הוא יחיה . על כל מה שעשה . ואף על העבירות (רש"י) · וכוונתו שלא תאמר שהא שאמר הוא יחיה קאי על ועשה משפט וצדקה שהוסיף לעשות אחר התשובה ולא על העבירות שעשה ושב עליהם . לכן קאמר רש"י מדכתיב עליהם הוא יחיה . משמע שהחיות ישיג על כל מה שעשה ואף על העבירות . דאל"כ תיבת עליהם מיותר . ולהכי לא הביא הקרא דיחזקאל י"ח והרשע כי ישוב מכל חטאתיו אשר עשה וגו' ועשה משפט וצדקה חיה יחיה . משום שאין מזה הוכחה שהעבירות נעשות לו כזכיות . דאפשר שישיג החיים ממשפט וצדקה שעשה . דהא לא כתיב שם עליהם חיה יחיה : כאן מאהבה . ולכאורה חוטא נשכר . אך הוא משום שבעבירה אין הקב"ה מצרף המחשבה וליכא רק מעשה . ובתשובה מאהבה יש מחשבה ומעשה . והמעשה טובה מכפרת על מעשה העבירה . ונשאר המחשבה טובה שמצרף הקב"ה למעשה ונתוסף לו זכיות (מפרשים) : ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שנאמר וקח

טוב . לא שהדרשן הבין מאמר וקח טוב שהאדם מקבל טובה מהקב"ה . שהרי המשך המאמר יורה כי זהו בכלל דברי השב [illegible] מתודה בלשון נוכח להש"י [illegible] עון וקח טוב . אמנם כוונת הדרש הוא . כי ודאי אין צריך לבקש מלפניו יתברך שיקחם . כי ודאי הש"י עיניו תמיד [illegible] משיטים

המתורגמן. א) ערצירנעט.

סל רבים לפי שהב אפי מן היחיד: שבא דבר עבירה לידו. אותה עבירה שנכשל בה כבר: באותה אשה ובאותו מקום. שעבר כבר העבירה: יבאותו פרק. שמתוך שדומה הכל מכל וכל לזמן שנכשל בה כבר יצרו מתגבר עליו ואומר לו ראה פלוניתא ואותו מקום ואותו פרק הוא קום עשה מה שעשית כבר: כסוי חטאה. שלא נתגלה עונו: בחטא מפורסם. טוב לו שיתודה ויתביים ולא יכפור בו: בחטא שאינו מפורסם. לא יגלה חטאו וכבוד השם הוא שכל מה שהאדם חוטא בפרהסיא מיעוט כבוד שמים הוא: עבירות שבין אדם לחבירו. יגלה לרבים שיבקשו ממנו שימחול לו: והטאתי נגדי תמיד. אינו סבור שכפרת לי והרי הוא [תמיד] כאילו לנגדי

בעל תשובה [אמר רב יהודה] [א]כגון שבא דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה(ופירש) [וניצל] הימנה. מחוי[א] רב יהודה באותו מקום ובאותה אשה ובאותו פרק. אמר רב יהודה רב רמי כתיב (משלי כח) מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב וגו' וכתיב (תהלים לב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. לא קשיא כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם. רב זוטרא בר טוביה אמר [רב נחמן] כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו*:

פי' הגי' בגמרא

עז שם תניא אמר רבי יוסי ברבי יהודה עבר אדם עבירה פעם ראשונה מוחלין לו. שניה מוחלין לו. שלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו. שנאמר (עמוס ב) כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו ואומר (איוב לג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. מאי ואומר וכי תימא הני מילי בצבור אבל ביחיד לא ת"ש הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. תנו רבנן [ב]עבירות שהתודה עליהם יום הכפורים זה לא יתודה עליהם יום הכפורים אחר ואם שנה בהן צריך שיתודה עליהם ביום הכפורים אחר ואם לא שנה בהן [וחזר] והתודה עליהן עליו הכתוב אומר (משלי כו) ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו רבי אליעזר בר' (יהודה) [יעקב] אומר כל שכן הרי זה משובח שנאמר (תהלים נא) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד אלא מה אני מקיים ככלב שב על קיאו כדרב הונא דאמר רב הונא [ג]כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו ס"ד אלא אימא נעשית לו

שעשיתי כבר והודיתי עליהם והרי הן תמיד גם עתה שנעשו כחטאתי שהן שוגג נגדי וצריך גם עתה להתודות עליהן כמודה על השוגג: אלא מה אני מקיים ככלב שב כו'. יש לעיין בזה מה קאמר אלא מה אני מקיים דהא כפשטיה יש לקיים בשונה ממש באולתו ועובר בפעם שנית וי"ל דאם נפרש כן לא הוה דומה לכלב ששב על קיאו דמשמע שהקיא כבר אבל עבר פעם שניה דומה לכלב שמקיא פעם שנית ולמאי דמוקי לה בשנה בה הותרה לו יהיה דומה שפיר ככלב שב על קיאו ואינו מאוס לו קיאו כן השונה כבר באולתו בעבירה שוב אין העבירה מאוסה לו עוד דהיינו שהותרה ודומה לו כדבר היתר ודו"ק:

לכל העולם: וניצול הימנה כו'. אמר ניצול ממנה דהיינו שניצול מיצרו המתגבר עליו כדמסיק באותה אשה כו': כאן בחטא שאינו מפורסם כו'. כפרש"י לא יגלה חטאו כו' מה שאדם חוטא בפרהסיא מיעוט כבוד שמים הוא עכ"ל ונראה דלכך בחטא מפורסם קרי ליה פשעיו שהם המרד ובחטא שאינו מפורסם קרי ליה חטאה שמדמה ליה לשוגג כדאמרי' פרק אמר להם הממונה: פעם ראשונה מוחלין לו כו'. אהא דאמרי' פ"ק דר"ה [א] נושא עון ועובר על פשע תנא דבי ר"י מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה כו' הביא רב אלפס האי קרא דהכא וחדא מלתא היא ע"ש אבל הוא דבר תמוה דהכא מייתי ליה מקרא אחרינא והתם מקרא אחרינא ואי הוו איירי בחדא מלתא לא ה"ל לאשתמוטי הך דהכא התם ודהתם הכא גם הלשון דהתם מעביר ראשון ראשון לא משמע דמוחלין לו ג"פ ולולא דבריהם נראה דהך דהתם ודהכא לא בחדא מילתא איירי אלא הך דהכא בחדא עבירה משתעי דאם עשה אותה עבירה ג"פ מוחלין לו דעד ג"פ חשיבא חדא עד פעם רביעית ודומיא דלעיל כיון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה כו' דאיירי בעבירה אחת והתם איירי בעושה עבירה ואח"כ עושה עבירה אחרת אין מעבירין רק אותה העבירה ראשונה וקרא מוכח כן דהתם כתיב עובר על פשע דחדא משמע ודו"ק: כ"ש שהוא משובח שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי וגו'. נראה לפרש ע"פ מ"ש לעיל בעושה תשובה שזדונות נעשו כשגגות כו' ה"נ ה"ק כי פשעי שהם עבירות גדולות אני אדע

הרי"ף

לו במדת ימיו עוד יוסיפו לו חיים מפני שניתוספו לו זכיות דהיינו בתשובה שנעשו לו הזדונות כזכיות והזכיות יוסיפו לו שנות חיים: נעשית לו כהיתר. הכוונה לזרז את האדם שלא יהיה שונה באולתו כי הוא קשה לפרוש ממנה אח"כ וקי"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ומוקי להאי קרא בעבר עבירה ושנה בה וכפי זה ירמוז כאן עבר עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר ודבר של מצוה שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה כך במחשבה

עין יוסף

מישרים ומעשים טובים. אולם תורף דברי השב ומתודה בזה כי הפיוס וההתודות עצמו אף כי אין בעניגם קנין מעשה מצות. רק עזיבת החטא והחרטה על העבירות. יחשבהו הש"י לקנין טוב ולמצות עשה. ועיין רמב"ם ריש הלכות תשובה דעיקר מ"ע דתשובה היא הוידוי. וזהו שאמר ולא עוד שהפיוס בדברי השב והמתודה. חשוב הוא אצל הקב"ה עד שמחזיק לו טובה בעבורם כאלו עשה מ"ע קניית שנאמר וקח טוב. ר"ל שהנביא מתאר את הדברים והפיוס בשם קנין טוב (חיי היס):

עז עליו הכתוב אומר ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו כו'. התנא הלז הרגיש שאין ההיקש בזה דומה. והיינו שהכלב אשר שב על קאו הוא באמת דבר מתמיה בטבע. שהרי באמת ממה שהקיא את מאכלו מבית הבליעה העיד על עצמו שהוא נמאס ונאלח. וא"כ למה שב לאכלו. אבל הכסיל ששונה באולתו אין כאן דבר מתמיה. כי לא נראה עדיין ממעשיו שהם נמאסים בעיניו. עד שאין ראוי שישנה אותם. על כן מוקי לה בעבירות שכבר התודה עליהם ביוה"כ כו'. וא"כ כבר הקיא את בליעתו והעיד על עצמו כי הוא נבזה בעיניו ונמאס. ומהו זה שרוצה להקיאו עוד. אם ה' לא יחשוב לו עון. לכך ס"ל להתנא הלז כי מלד שמעשה העבירה עודנו ברעיוניו להתודות עליו. העיד על עצמו כי עדן איננו מופשט ומשולל ממנו מכל וכל. דאם לא כן למה ישנה להתודות עליו כיון שכבר יצא ידי חובתו. וא"כ מדאגה אנו מדברים פן אותה המעשה אשר במחשבתו קוץ ודרדר תצמיח להיותו כשוגג בה. אמנם רבי אלעזר ברבי יהודה אומר כ"ש הרי זה משובח כפרש"י

עיון יעקב

פעם ראשונה ושניה שוב לא יבא תקלה על ידו וכדאיתא לעיל דף ל"ח: כתיב מכסה פשעיו לא יצליח. לפי מה שמחלק הש"ס בסוטה דף ל"ב ע"ב דבעבירה חמורה כמו ע"ז נכיים וניזל בעל העבירה כי היכי דנכפר ליה מעיקרא לא קשה מידי רומיא דקראי דלהכי גבי פשע כתיב מכסה פשעיו לא יצליח כי היכי דנבזיים ונכפר משא"כ חטא דהוא שוגג אין לו להתביים ועיין בסוטה דף ז' ע"ב: ואם לא שנה והתודה עליהם עליו הכתוב אומר. נראה

ענף יוסף

האף מן הארץ ואז רחמים בעולם (שפתי דעת): מחוי רב יהודה באותו מקום ובאותה אשה ובאותו פרק. לא חס ושלום שיתייחד עם אותה אשה. כי ח"ו לא הותר יחוד לבעל תשובה. וכמוזכר בספר חסידים. שפעם אחת הורה חסיד אחד לחוטא לעשות תשובה המוכרת באותו מקום ונכשל בזה. מטעם דלאו דינא קאמר. דלא הותר יחוד לבעלי תשובה כנ"ל. רק כוונת רב יהודה שישוב כל כך עד גדר שאלו היה בא לידו חטא כזה לא היה עושהו: וזהו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ב ה"ב. וז"ל עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב עוד לזה החטא כלל. ותמהו כולם ע"ז הלא הבחירה חפשיית. אך נראה פשוט כי האדם מקודם החטא קודם עשותו העבירה הוא שוה בבחירתו לטוב או לרע. אבל אחר עשותו החטא שורה עליו רוח טומאה ומלפפתו עד שמחטיאו שנית. ולזה הגדולה שבתשובות באותו מקום כו'. ולזה אמר הרמב"ם שישוב כל כך עד שיעיד עליו יודע תעלומות פי' שכבר סר החטא מדעתו עד שמכח העבירה לא ישוב עליו רק הוא בבחירה שוה כמקודם (נחלת יעקב):

עז תניא כו' עבר אדם עבירה פ"ר מוחלין לו כו' שלישית כו' רביעית אין מוחלין לו. ז"ל ספר תוספת יוה"כ יש להסתפק אם הנך ג' עבירות דמוחלין לו הוא על כל עון ועון כגון שאכל חלב ג' פעמים. וכן אם שוב אכל דם ג' פעמים מוחלין לו כו'. או דילמא דעשה ג' עבירות מג' מינים. כגון חמץ בפסח. ודם וחלב. מכאן ואילך אין מוחלין. וכתב ע"ז בספר חיי היס וז"ל בגוף הספקות שותא דמרן לא ידענא. דאם נאמר דאם עשה ג' עבירות משלשה מינים כגון חמץ. ודם. וחלב. שוב אין מוחלין לו על רביעית. א"כ הא דקי"ל פ"ק דר"ה בבינונים הקב"ה מטה כלפי חסד. וכ"ש בצדיקים דנכתבים לאלתר לחיים לא משכחת לה. רק בשיש להם עבירות פחות מארבעה. דהא על הרביעית אין מוחלין. ואכן חזינן דהש"ס כללא כייל בחלוק ברור סתמיי. ושילם את האומה ישראלית לרובן

עין יעקב הגה

[א]מהרש"א ד"ה פעם. פ"ק דר"ה (יז ע"א):

יד יוסף

א קדושין לט ע"ב ע"ש: ב תוספתא פ"ד סוה"ע מזמור לב: ג מו"ק כז ע"ב סוטה כב ע"א קדושין כ ע"א מ ע"א ערכין ל ע"ב:

חדושי גאונים

להביא טרף לביתם כמו שבא בתענית מבואר שאירע כן לאילפא ורבי יוחנן מסדר הירושלמי כידוע. וכאילו רבי יהודה ורבי יוסי הסכימו על זה מפאת עיון תשובה זו כי על כל פנים אין חפץ ה' להיות כל עסקם ומעשיהם כלם בתורה ובמצות על בלי כי יתעסקו כמו כן במזונם די מחייתם שהתורה אמרה בזה האופן אשר יעשה האדם וחי בהם ולא שימות בהם. וכמו שלפי הדין פסק כן הרא"ש בפסקיו והביאו גם בעל הטורים בי"ד סימן רמ"ג טור חשן סימן ת"כ ובכמה מקומות שכל ת"ח שמתעסק במזונותיו ומיד חוזר אל לימודו הוא נקרא ת"ח שתורתו אומנתו. ולזה סיפר כי ר"י ור"י משלימו ליה פיסייהו ירצה כי כל משא ומתן יכלול שם כיס כי הוא שר נבאיהם. שר נילס

עטרת ראש

נבא לבאר הא דאמר אביי ש"מ כסא דדוד וכו'. והוא ע"פ מאי דאיתא בירושלמי פ' ערבי פסחים וכן איתא בפייט של שבת הגדול טעם לד' כוסות של פסח רבנן אמרי נגד ד' כוסות פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את עובדי כוכבים כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה וגו' כוס זהב בבל ביד ה' כי כוס ביד ה' ימטר על רשעים וגו' מנת כוסם וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את

כהיתר[א] תניא ר' יהודה בן בבא אומר וצריך (אדם) לפרט את החטא שנא' (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב ר"ע אומר אינו צריך שנא' (תהלים לב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אלא מה אני מקיים ויעשו להם אלהי זהב כדרבי ינאי דאמר רבי ינאי [ב] אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שבלו שפתותיהם מלומר די גרם להם לעשות אלהי זהב: עה שם [ג] שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל ואלו הם משה ודוד. משה אמר יכתב סורחני[א] שנא' (דברים לב) (על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל) [יען לא האמנתם בי וגו'] דוד אמר [ד] לא יכתב סורחני שנאמר (תהלים לב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. משל דמשה ודוד למה"ד לשתי נשים שלוקות בב"ד אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית זו שאכלה פגי שביעית אמרה להם בבקשה מכם הודיעו על מה היא [ה] לוקה כדי

עומדת: וצריך לפרט את החטא. כשהוא מתודה אומר חטא פלוני חטאתי: כדרבי ינאי. לא הזכיר העון אלא למעטו ולומר אתה גרמת להם ומשל לאדם שהיה לו בן נאה והאכילהו והשקהו ותלה לו כיס של דינרין בצוארו והושיבו בפתח זונות מה יעשה שלא יחטא: הכי גרסינן בספרי משה אמר יכתב סורחני שנא' יען לא האמנתם בי. בכ"מ שנכתב מיתתו שם נכתב סורחנו אלמא ניחא ליה למכתביה זימני טובא: לשתי נשים שלוקות אחת קלקלה. זינתה והתרו בה למלקות כך דור המדבר מתים במדבר שהאמינו למרגלים ומשה מת במדבר על שמעו לא המורים אמר יכתב סורחני שלא יאמרו אף אני קלקלתי כמותם: פגי שביעית. תאנים שלא בשלו כל צרכן

ר"ע אומר אינו צריך שנא' אשרי נשוי פשע כסוי וגו'. לעיל מוקמינן ליה דוקא בחטא שאינו מפורסם והכא בעגל חטא מפורסם הוה וי"ל דר"ע סבר דאפילו בחטא מפורסם דטוב לו שיודה על חטאו מ"מ אין צריך לפרט החטא אי נמי סבר כאידך לישנא דלעיל דמחלק בין עבירות שבין אדם למקום ובין עבירות שבין אדם לחברו והו"ק: [עד שאמרו די. גרס להם כו'. נקט האי לישנא דמלשון ודי זהב דריש לה בפרק אין עומדין ושם מפורש ע"ש]: משה אמר יכתב סורחני. אין זה מפורש בקרא שמשה בקש על כך שיכתב סורחנו אלא כיון דחטאו לא היה רק בינו לבין המקום ולא היה חטא מפורסם לא הוה לקרא לגלות חטאו אי לאו משום שרלה משה בכך והלשון קלת דחוק שאומר משל דמשה ודוד למה"ד לב' נשים כו' שהמשל אינו אלא למשה ולדור המדבר כפרש"י בשמעתין ובחומש ונראה לפרש שהתלמוד קילר במשל הזה דאותה שקלקלה אמרה שלא יודיעו סורחנה על מה היא לוקה וזה אינו דומה אלא לדוד שבקש ע"ז כמ"ש אשרי נשוי פשע כסוי וגו' אבל דור המדבר

עיון יעקב

דטעם של ת"ק כיון שכבר התודה עליו פעם א' ראוי להיות מובטח שהקב"ה מקבל וידויו ותשובתו בפעם ראשון כי חפץ חסד הוא ואינו חפץ בהפצרות הרבה כדרכן של בני אדם: שני פרנסים טובים עמדו לישראל. נראה דלכך קראום עכשיו טובים דגם אלו נתכוונו שניהם

הרי"ף

רעה של העובר עבירה ושנה בה מגלפה הקב"ה למעשה ועיין בכתובות: צריך לפרט החטא. וקשה דלעיל רמי רב קראי דכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח ומשני הא בחטא מפורסם וכו'. והשתא ניחא לדברי רבי יהודה שאמר צריך לפרט החטא ויליף מויעשו להם אלהי זהב דהיינו חטא מפורסם. אבל לדברי רבי עקיבא שאמר שאפילו בעגל שהיה חטא מפורסם אשרי כסוי חטאה לא אתי שפיר דהא אמר בחטא מפורסם מכסה פשעיו לא יצליח וכן מאי דמשני רב זוטרא בעבירות שבין אדם למקום אשרי כסוי חטאה לא אתי לרבי יהודה דלרבי יהודה פרסם חטא ויעשו להם אלהי זהב אע"פ שהיה בין אדם למקום ולרבי עקיבא ניחא ודוחק הוא דרב תירץ אליבא דרבי יהודה ורב זוטרא תירץ לדברי ר"ע. ואפשר דרב תירץ כאן בחטא מפורסם וכו' בין לרבי יהודה ובין לרבי עקיבא ולרבי יהודה יהיה התירוץ כפשטיה דחטא מפורסם בין מה שבין אדם למקום ובין מה שבין אדם לחברו מכסה פשעיו לא יצליח ולכך בעגל שהיה מפורסם אע"פ שהיה בין אדם למקום פרט החטא ואמר ויעשו להם אלהי זהב. ולדברי ר"ע יהיה פירוש כאן בחטא מפורסם על עבירות שבין אדם לחברו שבחטא מפורסם צריך לגלות חטאו כדי שיכפר לו ובחטא שאינו מפורסם טוב לו לכסות חטאו ויאמר לא חטאתי לו אבל לעולם שבין אדם למקום אפילו חטא מפורסם אשרי כסוי חטאה ולא יעיז פניו לומר בפניו שחטא למקום ורב זוטרא נמי תירץ לתרווייהו ולר"ע הוי כפשטיה דבין אדם למקום אפילו בחטא מפורסם יהיה כסוי חטאה. ולדברי רבי יהודה יתיישבו דברי רב זוטרא שחילק בין אדם למקום ובין אדם לחברו דוקא בחטא שאינו מפורסם. ולכך בין אדם למקום יכסנו. אבל בחטא מפורסם אפילו בין אדם למקום צריך לפרט החטא. ועי"ל דרב מיירי אפילו לרבי עקיבא דאמר אינו צריך לפרט לומר בפירוש חטא פלוני חטאתי מ"מ צריך שלא לכסות חטאיו כי מכסה פשעיו ואומר לא חטאתי לא יצליח אלא צריך להיות מודה לומר חטאתי ועוזב ומ"מ אינו צריך לפרט החטא ולפרש החטא שחטא בו וזהו כסוי חטאה בחטא מפורסם אבל בחטא שאינו מפורסם יכסנו לגמרי ויהיה כסוי חטאה לגמרי. ולרב זוטרא בעבירות שבין אדם לחברו לא יכסה בין בחטא מפורסם או שאינו מפורסם כדי שיבקשו ממנו שימחול לו אבל בעבירות שבין אדם למקום יש חילוק בין חטא מפורסם כמו חטא העגל צריך לפרט לרבי יהודה וחטא שאינו מפורסם יכסנו ולרבי עקיבא בעבירות שבין אדם למקום יכסה אותם אפי' בחטא מפורסם ובין אדם לחברו צריך לגלות לרבים כדי שיבקשו ממנו שימחול לו: משה אמר יכתב סורחני וכו'. וקשה מנא לן דמשה אמר יכתב סורחני הרי מה שהזכיר סורחנו הוא מפי הקב"ה שרצה שיכתוב סורחנו והוא כתב בספר את כל דברי ה' וגם לגירסת ספרי קשה מנין לנו שמשה אמר שיכתב סורחנו והלא כבר כתב אשר דבר פי ה' אליו יען לא האמנתם וכן מה שהזכיר סורחנו בכ"מ שהזכיר מיתתו לא היה מדעתו אלא מפי הקב"ה. ונראה לי לפרש כפי גרסת גמרתנו והדבר קשה לפי גרסא זו למה לא הביא המקרא שקודם זה שכתוב יאסף אהרן אל עמיו וגו' על אשר מריתם וכן בפרשת פינחס כתיב על אשר מריתם פי במדבר צין לכך אני אומר שבדקדוק הביא כתוב זה של סדר האזינו שהוא במשנה תורה שהם אלה הדברים אשר דבר משה וכאן כפל החטא פעמים לכתוב על אשר מעלתם בי וגו' על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל מה שאין כתוב כן בשאר המקומות אלא על אשר מריתם בלבד. וזה יורה להיות אלה הדברים אשר דבר משה כפל לכתוב החטא פעמים כי הוא רצה שיכתב סורחנו כמה פעמים לומר שאין בידו חטא אחר זולת זה. ויש להרחיב עוד ולומר שבפרשת חקת כתיב יאסף אהרן אל עמיו על אשר מריתם פי ולא הוזכר מיתתו של משה ובפרשת פינחס כתיב עלה אל הר העברים וראה את הארץ ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך כאשר מריתם פי ולא כתב שם על אשר מריתם אלא כאשר מריתם לומר לו לא תכנס לארץ ואנכי אמרה את פיך אשר התחננת לפני ליכנס לארץ ישראל כמו שמריתם פי במדבר צין אבל אינו מוכיח כאן שמיתתו היתה על עון זה ובסדר האזינו שהוא בספר משנה תורה שהם אלה הדברים אשר דבר משה ושנה וחזר לכתוב את דברי ה' שאמר לו עלה אל הר העברים לא כתב כדברי ה' שאמר כאשר מריתם פי אלא כתב כאן עלה אל הר העברים ומות שם על אשר מריתם הרי שרצה משה שכל ישראל הוא ידע שמיתתו היתה על עון זה כי לא נמצא עולתה בו מעון אחר זולתו: משל דמשה ודוד לשתי נשים וכו'. אע"פ שלא הביא במשל אלא למשה מ"מ ממילא משמע שהאשה שקלקלה היתה מבקשת שלא יודיעו

ענף יוסף

לרובן זכיות. ובינונים והיינו מחצה על מחצה. ורובן עונות מבלי מה שנכיע כמה להם עונות ופשעים. א"ו דמ"ש כאן שלישית מוחלין רביעית אין מוחלין לו היינו דוקא בשכפל ושילש חטא אחד אז אין מוחלין לו על מעשה רביעי בחטא זה. אבל על עבירות שונות מוחלין לו על הראשון וגם את השני גם את השלישי אחר התשובה. וכ"כ מהרש"א דהך דהכא משתעי בעבירה אחת עכ"ל אבל בספר בינה לעתים דרוש י"ב כתב שכשעבר אדם עבירה אחת ושנה בה פעם שניה ושילש בה פעם שלישית מוחלין לו על כל השלש פעמים אבל אם עשה אותה פעם רביעית אז חוזר וניעור גם כל השלשה ואין לו שום מחילה ועל הכל יקבל עונשו. וזה שאמר על ארבעה לא אשיבנו ולא אמר ועל הרביעי:

עץ יוסף

כפרש"י כי סבור הוא שלא התודה בשלימות. אבל לדעתו של רא"ו קאי על מי ששונה באולתו בפועל. וס"ל כי רשעים מלאים חרטה. ולכך מסתמא נתחרט בתחלה על מעשה הראשונה. וזה דומה לכלב שהקיא מאכלו. ואח"כ בשובו לעשות אולתו דומה ממש לכלב שב על קאו. כי במה ששב לאכלו העיד על עצמו שנשתנה עכשיו טבעו לאהוב את המאוס. כן השונה באולתו נעשית לו כהיתר ושוב לא יתפטש ממנו (אוי הים): רבי עקיבא אומר אינו צריך כו'. קשה הא לעיל אמר רב יהודה רמי כתיב מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב וגו' וכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. לא קשיא כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם. וחטא עגל היה חטא מפורסם. ובחטא מפורסם כ"ע מודים דצריך לפרט את החטא דמוכח מדכתיב מכסה פשעיו לא יצליח (מהקלין התורני מהור"ר שמעון מפרעשבורג הובא בספר בית לוי) וכן הקשה המהרש"א והרי"ף. ולא זכיתי להבין קושייתם. דהא קשה עוד על רבי יהודה בן בבא דלמה לו ללמוד ממשה הא כבר שמעינן לה מרומי' קראי אהדדי. אבל האמת יורה דרכו דמרומי' דקראי לא מוכח רק כשהחוטא עצמו מתודה על חטא מפורסם שצריך לפרש החטא כדי שיתביישו כמו שפרש"י. אבל כשהחוטא עצמו אינו מתודה אלא לדיק אחד עומד ומתודה בעדם אינו ראוי מהם שצריך שיפרש החטא. לכן מביא רבי יהודה בן בבא ראיה ממשה שצריך שיפרש החטא כמו שמצינו במשה שהתודה בעד ישראל ופרט החטא. ור"ע פליג ואמר שאין צריך המתודה בעדם להזכיר חטאם כיון שהם בעצמם אינם מתודים ואינם מתביישים לכן ראוי שגם הוא לא יפרט כדכתיב אשרי נשוי פשע וגו'. ומשה לא פרט חטא העגל כי אם לתת התנצלות לישראל כדרב ינאי כו' וק"ו:

עה פני שביעית. במס' שביעית פ"ד משנה ז' איתא מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה ופי' הרע"ב משום דדרשינן לאכלה

א תוספתא פ"ד ועי' הגי' בגמ': ב ברכות לב ע"א סנהדרין קב ע"א: ג ספרי סדר פנחס פסקא קלז במדבר רבה פרשה יט ויק"ר פרשה לא דברים רבה פרשה ב ספרי ח"ב פסקא כו תנחומא סדר חקת: ד עי' סנהדרין קז ע"א: ה היינו מכת מרדות מדרבנן וכ"כ הריב"ש סימן פז וע"ש:

חדושי גאונים

עליהם. כי על פיו ישקו ועל פיו יהיו כל עסקי העוה"ז לנבאותם לדגליהם. בכל משאיהם ולזה זכר כי ר"י ור"י הנה התחילו להתעסק במשא ומתן להחיות נפשם כמו שביארנו. ואמנם ר"מ נשמר מזה כפי הוראת דיוק שם זה שהוא ודברי טענותיו ותשובותיו ועניני תכליתיו הם מהופכים והם היפך האמת שכ' כי דור תהפוכות המה והבין רבי מאיר כאילו רמז המקרא בדרך נחות המליצה ומליצת הלשון כי טענות כי דור תהפוכות המה ירצה מהופכים הם והיפכם האמת כמו שביארנו וזה אמרו ש"מ אדם רשע הוא ירצה שהאדם רשע הוא על ידו אשר על כן לא אבה לשמוע כלל לעצתו בזה עם היותם נראים טובים

עטרת ראש

ישראל ד' כוסות של נחמות ה' מנת חלקי וכוסי דשת בשמן ראשי כוסי רויה והדין כוס ישועות אשא תריין עכ"ל הירושלמי. הנה במאי דאמר דד' כוסות של פורענות עתיד הקדוש ברוך הוא להשקות לעובדי כוכבים ע"כ תלמודא דידן פליג ע"ז דהא איתא בפ' גיד הנשה אמר רבא ג' כוסות האמורה במצרים למה אחת ששתה במצרים ואחת בימי פרעה נכה ואחת שעתידה לשתות עם כל העובדי כוכבים ע"כ. וא"כ מבואר להדיא דאחת לבד עתידים העובדי כוכבים לשתות אך במאי דאמר בירושלמי

המתורג"ת. א) מיינע זינדע.

שלא יאמרו על מה שזו לוקה זו לוקה מיד הביאו פגי שביעית ותלו לה בצוארה והכריזו עליה על כך היא לוקה:

עט שם **מפרסמין** את החנפים מפני חלול השם שנאמר (יחזקאל ג) ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו וגו'. **תשובת** המוחלטין מעכבת את הפורענות ואפילו לאחר שנחתם גזר דינם של פורענות. **שלות** רשעים סופה תקלה והרשות מקברת את בעליה ערום נכנס לה וערום יוצא ממנה ולואי שתהא יציאה כביאה. רב כי הוה נפיק למידן דינא אמר הכי [דף פז ע"א] בצבו נפשאי לקטלא נפיק וצבי ביתי לית אנא עביד וריקן לביתי איעול (ערום אכנס לה וערום אצא ממנה) ולואי שתהא ביאה כיציאה. כי הוה חזי אמבוהא דאזיל בתריה אמר הכי (איוב כ) אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו. מר זוטרא (חסידא) כי הוו מכתפי ליה בשבתא דריגלא אמר (משלי כז) כי לא לעולם חוסן וגו':

פ שם **שאת** פני רשע לא טוב (משלי יח) לא טוב [להם] לרשעים שנושאין להם פנים בעולם הזה לא טוב לו לאחאב (בן עמרי) שנשא הקב"ה לו פנים בעולם הזה שנאמר (מלכים א כא) הראית כי נכנע אחאב מלפני לא אביא הרעה בימיו (טוב) (משלי יח) להטות צדיק במשפט טוב להם לצדיקים שלא נשא להם הקב"ה פנים בעוה"ז אשריהם למשה ואהרן שלא נשא הקב"ה להם פנים בעוה"ז שנא' (במדבר כ) יען לא האמנתם בי וגו' הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם. אשריהם

רש"י

ורחמנא אמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה [ויקרא כה] [לאכלה] ולא להפסד: **מפרסמין** את החנפים. שהם רשעים ומראים עצמם כאילו הם צדיקים אם יש מכיר במעשיו מצוה לפרסמו: מפני חלול השם. שבני אדם למדים ממעשיו וסבורים עליו שהוא צדיק ועוד כשפורענות באה עליו בני אדם אומרים מה הועיל לו זכותו: שנא' ובשוב צדיק וגו'. סיפיה דקרא ונתתי מכשול לפניו אני ממציא לידו חטא גלוי לכל שיכשל בו וידעו את מעשיו: המוחלטין. רשעים גמורים: שלות רשעים סופה תקלה. מתוך (שלומם) [שלוותם] הם יושבים ומהרהרים בעבירות: והרשות. הרבנות: מקברת את בעליה. שנאמר [שמות א] וימת יוסף וכל אחיו יוסף תחלה ואח"כ כל אחיו [סוטה יג:]: ולואי שתהא יציאה. ממנה בלא חטא כביאה: נפק לדינא. להיות דן דין: בצבו נפשיה. ברצון עצמו: לקטלא אזיל. ליטא עונש חטא שמא ישגה בדין ועל עצמו אומר כן: וצבי ביתיה לית הוא עביד. בכל זה לא יעשה צרכי ביתו ולא ישתכר כלום בדבר: ולואי שתהא ביאה. כשישוב לביתו בלא חטא כיציאה: אמבוהא. גדודי בני אדם הולכים אחריו לכבודו: אם יעלה לשמים שיאו וגו'. סופיה כגללו לנצח יאבד וכל זה אמר (כדי) שלא תזוח דעתו: מכתפי ליה. זקן היה ונושאין אותו על כתפיהן באלונקי בבית המדרש שלא

מהרש"א

המדבר אינו דומה כלל שהרי נכתב סרחונם שמתו בעון מרגלים ולא הזכיר בפרש"י דור המדבר אלא משום משה שבקש שלא יחשבו שהוא בכלל דור המדבר: [מפרסמין את החנפין כו'. כפרש"י שמראין עצמן כצדיקים בגלוי ולבו בל עמו וז"ש ועשה עול דמלת עול נופל בעושה כן בסתר ואב לכולן אף בלב עולות תפעלון: תשובת המוחלטין כו'. פי' אפי' השובת המוחלטין ברשעם מעכבת כו' כדקאמר ואפילו שנחתם עליו כו': שלות רשעים סופן תקלה כו'. עיין פירש"י וכדלקמן לאטוב לאחאב שנשאו כו': והרשות מקברת בעליה כו'. עי' פירש"י והוא מפורש פרק הרואה ע"ש]: ערום נכנס האדם לשררה וערום יצא במותו מן העולם והלואי שתהא יציאה כביאה כו' ה"ג לפי פרש"י שפירש שתהיה יציאתך ממנה בלא חטא כביאתך לשררה וכה"ג דרשינן פ' המקבל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם בלא חטא ולקמן גבי דין גריס רש"י בהיפך שתהא ביאה כיציאה שישוב לביתו בלא חטא כיציאה מביתו ועי' מ"ש בחי' פ"ק דסנהדרין: לא אביא הרעה

יד יוסף

א כי גם בזה אכה לשכר גדול שלא נתטנפה בעולם הזה ותוזרת כברא שונה למקומה בלי פגם אבל זה שזוכה להעלותה עוד אל עולם עליון יותר מבראשונה זה היא בחינה נפלאה:
ב סנהדרין ז ע"ב:
ג עי' סנהדרין ז ע"ב דרב אמר להך מלתא [והוא כגי' ע"י רב כי הוה נפק]:
ד שבת נה ע"ב:

חדושי גאונים

ונכותים דבריו אבל אגר פקודנו וכינו שהוא רמז ודאי אל המעשים הטובים שהוא העושר האמתי כענין שנאמר וישראל עושה חיל וכן איש חיל וביאר מתוכו רב פעלים. ולזה הקפיד הוא כל משאו ומתנו במצות ה' ובמעשים הטובים ובתורה ולא רצה לנטות ימין ושמאל ל נ א ת ולהיפנות סימנה וכל זה לסיבת יראתו הכד כענין שנא' עד אשר לא תשבר הכד על המבוע וזה ודאי אמרו אותביה בכדא ויראתו מיום המיתה ויום הקבורה כמו שזכרנו בברכות מאמר זה מיתה זה קבורה וזה אמרו וקבריה בקבריה דאבוה דהוא גברא. יראה בא בדרך משל וחידה על הסמות והקבורה נמשך מאדם הראשון אב העולם לדור ודור ודו

עטרת ראש

דד' כוסות של נחמות עתיד הקדוש ב"ה להשקות את ישראל לא מצינו בגמרא דידן שיפלגו בזה. וכיון דנקטינן דעתיד הקב"ה להשקות לכל כעובדי כוכבים כוס של פורענות ע"כ אותו הכוס אין מחזיק פחות משבעי' רביעית הלוג דהא אין שתי' פחות מרביעית הלוג ולהכי לשבעים מהם צריך שבעים רביעית. ולפ"ז מדה טובה היא ראוי להיות פ"ק פעמים שבעים רביעית וכיון שישראל ראוים לירש עבירות מטובה שראוי להיות לכל העולם א"כ ראוי

הרי"ף

סורחנה וכן דוד אמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה שלא יודע סורחנו: **מפרסמין** החנפים וכו': ואע"פ שהקב"ה הבטיח לתת לפניו מכשול בממציא חטא לפניו שיכשל בו וידעו מעשיו וא"כ למה הוצרכו בני אדם לפרסם החנפים כי ה' לא יעזבנו מלפרסמו מ"מ על דיבורי וביני הזהיר המכיר במעשיו לפרסמו מפני חלול ה' שלא ילמדו בני אדם ממעשיו: **תשובת** המוחלטין מעכבת את הפורענות ואפילו לאחר שנחתם גזר דינם · והא דאמרינן כי אם תכבסי בנתר וגו' נכתם עונך והוא לאחר גזר דין שמא התם בגזר דין שיש עמו שבועה צריך לפרש דהא אמרינן פ"ק דר"ה דגזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע והכא מיירי בגזר דין שאין עמו שבועה א"כ דאפילו בגז"ד שיש עמו שבועה אע"פ שאינו נקרע מ"מ מעכבת התשובה את הפורענות שלא נהביאו מהרה אי נמי התם איירי בפושעי ישראל בגופן: **שאת** פני רשע לא טוב · צריך לדקדק היאך מביאים ראיה מאחאב שלא טוב לו שנשאו לו פנים בעוה"ז שנאמר יען כי נכנע אחאב לא אביא הרעה בימיו והרי דבר זה טוב היה שלא באה הרעה בימיו וכן מה טובה נמשכה למשה ממה שלא נשאו לו פנים בעוה"ז ונאמר לו יען לא האמנתם ויותר טוב היה למשה אם נשאו לו פנים לקבל תפלתו ואפשר שאילו לא נשא הקב"ה פנים לאחאב לא היה גוזר על בנו לומר בימי בנו אביאנו ומתוך שנשאו לו פנים שלא להביא הרעה בימיו גרם כליה לבניו וז"ש אח"כ הרבה בנים היו לכנען שהיו ראוים להסמך אלא שתובת אביהם גרמה להם וכן לענין הטובה שאילו נשא פנים למשה ליכנס לארץ לא היה תוחלת לדור המדבר שמתו שם ומתוך שלא נשא פנים היה טוב להם ולמשה דכתיב ביה ויתא ראשי עם שהוא יבא עם בני דור המדבר לעתיד לבא כדמיון הרבה בניה היו

עין יעקב

שניהם לטובת ישראל · כי משה אמר שיכתב סרחונו כדי שממנו ילמדו ישראל ק"ו אם מרע"ה שלא קם כמשה על חטא קל כזה נרשם סרחונו עד יום מותו אנו על אחת כמה וכמה שנזהר שלא נבא לידי חטא ודוד שחטא להורות תשובה לישראל ביקש שלא יכתב סרחונו כדי ללמוד לישראל בעלי תשובה שגדולה תשובה שחטא לגמרי נמחק אפילו חטא בא"א ואינו עושה רושם כלל · ועי"ל ע"ד שכתבתי במקום אחר דהא אמרינן תשובה אינו עושה כולו ועדיין נשאר רושם החטא צריך הוא לבא בגלגול פעם שניה לתקן החטא משא"כ משה שחטאו היה שמרה פי ה' וזה א"א לתקן ע"י גלגול כי דוקא משה פה אל פה דיבר בו ולא קם כמשה משא"כ דוד ביקש שלא יכתב סרחונו ויהא נמחל מכל וכל כדי שלא יצטרך לבא בגלגול: **מפרסמין** את החנפים מפני חלול השם · עיין בהרי"ף שמקשה למה הוצרכו בני אדם לפרסם החנפים כיון שהשם לא יעזבנו מלפרסמו ונותן לפניו מכשול ע"ש ובאמת לק"מ כי זהו גופא חלול השם כיון שלעיני הבריות הוא חסיד וצדיק ורגלי חסידיו ישמור ולא יאונה לצדיק כל און ונתחלל ש"ש אם אירע מכשול ע"י לכך מצוה לפרסמו מי שיודע בו שאין תוכו כברו: **תשובת** המוחלטין · פירש מהרש"א אפי' תשובת המוחלטין ול"נ לומר דאפשר דוקא תשובת המוחלטין שתשובתן קשה זהו מכפרת יותר ומעכבת הפורענות אפילו לאחר שנחתם גזר דינם משא"כ תשובת אחרים אם תכבסי בנתר נכתם עונך לאחר גזר דין וק"ל: **שלות** רשעים סופה תקלה · וכדאיתא להדיא במתניתין דבן סורר ומורה שקט לרשעים רע להם ורע לעולם: **לא** טוב היה לאחאב שנשא לו הקב"ה פנים בעוה"ז · שאילו לא נשא לו פנים בעוה"ז הי' זוכה לעוה"ב ע"י שנכנע אחאב וכן במשה ואהרן להיפך ומתורץ בזה קושיית

עין יוסף

לאכלה ולא להפסד ואם אכלן קודם בשולן הוי הפסד. הפגין פגי תאנה כדכתיב התאנה חנטה פגיה. משהזריחו הלדימו זו תחלת בשולן עכ"ל. הרי שאסור לאכול פגי שביעית עד שיתבשלו. לפיכך האשה שאכלה אותן קודם בשולן לקתה. והריב"ש סימן פ"ז כתב וז"ל שהפגין אסורים עד שיגיעו לעונת המעשרות מדכתיב תאכלו את תבואתה עד שתהא תבואה כדאי' בת"כ ומ"מ אין בו מלקות דאורייתא דהא לית בהו לאו מיוחד. והיה לוקה שאמר ר"ל מכת מרדות דרבנן אבל פירות שביעית מותרים הן עד שעת הביעור כל שיזכה בהן מן הפקר עכ"ל:

פ הא אילו האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם. קשה הא כבר רמז הקב"ה מספר שנותיו של משה בתורה כדאיתא בב"ר פ' כ"ו סימן ע"ו אמר רבי חמא בר חנינא אפילו נח שנשתייר מהם לא שהיה כדאי אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו שנאמר בשגם זה משה. דהושבניה דדין הוא הושבניה דדין (וה"ק קרא לא ידון רוחי באדם כלומר להשאיר פליטה באדם כלל לא היה הדין נותן אלא בשביל משה. או ה"פ לא ידון רוחי באדם לאבדו לגמרי בשביל משה) רבנן מייתי לה מהכא והיו ימיו מאה ועשרים ומשה היה מאה ועשרים שנה ע"כ הרי שלא נגזר עליו שיחיה יותר מק"כ שנה וכ"ת לפי שצפה הקדוש ב"ה שעתיד לחטוא ויגזור עליו שימות אחר ק"כ שנה לפיכך רמז מספר ימיו בתורה מנין ק"כ. א"כ היה מוכרח לחטוא כדי שלא יחיה יותר מהשנים שנרמזו בתורה. ועוד הקשו המפרשים מהא דאמרינן בר"ה פ"ק מה ת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי מלמד שיושב הקב"ה וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום כו'. ונראה ליישב ע"פ דאיתא בקהלת רבה פ"ג סימן ד' דבר אחר עת ללדת היה עת למות משעה שאדם נולד הוא נגזר עליו כמה שנים יחיה. אם זכה הוא משלים שנותיו אם לאו פוחתין

לצדיקים לא דיין שזוכין לעצמן אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. (הרבה) [שכמה] בנים היו לו לאהרן שראוין לישרף כנדב ואביהוא שנא' (ויקרא י) הנותרים אלא שזכות אבותם עמדה להם אוי להם לרשעים לא דיין שמחייבין עצמן אלא שמחייבין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. הרבה בנים היו לו לכנען שהיו ראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחובת אביהם גרמה להם:

פא שם [א] כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו מ"ט שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן [ב] שנאמר (תהלים טז) כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת. וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם שנאמר (משלי כח) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו:

פב [דף פה ע"ב] **משנה** האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר. עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבינו לבין חבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו. את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה (ויקרא טז) מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו

עבירות

רש"י

שלא להטריח את הצבור לקום מפניו: כנדב ואביהוא שנאמר הנותרים. אלמא אף הם היו ראוים לישרף וניתותרו: אין חטא בא על ידו. הקב"ה מדחה את העבירה מלפניו שלא תבא לידו: כי לא תעזוב נפשי. למדנו שהקב"ה מונע את החטא מלהכשילו: עשוק בדם נפש. מחויב בנפש שאבדה על ידו: אל יתמכו בו. שלא יפול אלא מניחין אותו ויפול בבור גיהנם: (מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ולא חטאתיכם שבין זה לזה):

מהרש"א

הרעה בימיו כו'. מה שנשאו לו פנים שלא בא לו הרעה בימיו לא טוב הוא לו שעי"ז הוסיף רשעו ואיבד עה"ב שהוא אחד מן המלכים שאין להם חלק לעולם הבא שכולו טוב ואמר להטות צדיק במשפט טוב לצדיק וגו' בקרא לא כתיב טוב ואדרבה אדלעיל קאי לפי פשוטו שגם זה לא טוב להטות צדיק במשפט אבל מדלא כתיב ולהטות בוי"ו החיבור דרשו שהוא מלתא באנפי נפשיה שכן ראוי וטוב להטות לצדיקים שמכריעין להם כף מאזנים לחייבם בעוה"ז כו' וזוכין לעוה"ב כפרש"י שם ומייתי ליה ממשה שלא נשאו לו פנים בשביל חטא אחד הקל מת קודם זמנו: שנאמר הנותרים אלא שעמד להן זכות אביהן כו'. זה סותר המדרש שהביא רש"י בחומש פ' עקב ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו זה כילוי בנים כו' ואהפלל גם בעד אהרן והועילה תפלתי לכפר מחלה ומתו ב' וב' נשארו עכ"ל דמזה מוכח אדרבה דבחטא אהרן היו ראויין כולן לישרף אי לאו תפלת משה ובלאו הכי זה המדרש סותר מה שאמרו במסכת עירובין שלא מתו בני אהרן אלא משום שהורו הלכה בפני משה רבן ואיכא למאן דאמר שתויי יין היו והרא"ס תירץ בזה דהא והא גרמ' להו וע"ש בעירובין בחידושינו: עד סוף כל הדורות כו'. לעיל גבי זכות הצדיק ניחא שאמר שמזכין לבני בניהם עד סוף כל הדורות כדכתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי וגו' אבל הכא גבי רשע שאמר שמחייבין לבני בניהם עד סוף כל הדורות קשה דלא מחייבין אלא עד דור רביעי כדכתיב פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים. וי"ל הא דרשעים מחייבין לבני בניהם עד סוף כו' לאו לענין עונש קאמר דהאא לא הוה אלא עד דור רביעי אלא לענין יחוס קאמר דעד סוף כל הדורות זרעו של כנען הם עבדים גם אם הוא מעולה וטוב שבעבדים וראוי ליסמך כטבי עבדו של ר"ג: שנא' כי לא תעזוב נפשי וגו'. פתח בלשון יחיד וכמדבר בעדו וסיים ולא תתן חסידיך וגו' בלשון רבים לנסתר שאמר דוד על עצמו לא תעזוב נפשי להיות חוטא ולבא לשאול כיון דלא תתן חסידיך שהם תלמידיו לראות שחת דאין ראוי שיהיה הרב בגיהנם ותלמידיו בג"ע: וכל המחטיא כו' אל יתמכו בו. פרש"י אל יתמכו בו שלא יפול אלא מניחין כו'

הכותב

כי לא תעזוב נפשי. פרש"י למדנו שהקב"ה מונע את החטא מלהכשילו כוון לדקדוק אמתי כדי שלא לסתור שרש הבחירה. וכן במ"ש הקב"ה מדחה את העבירה כו':

ריטב"א

הרמב"ם כתב בפירוש המשנה אחטא ויום הכפורים מכפר אין יוה"כ מכפר כמאמרם אין מספיקין בידו לעשות תשובה ולפיכך לא יעזרהו השי"ת שיעשה בצום כפור מה שראוי לו לעשות כדי שיתכפרו לו עונותיו באותו היום ושעיר המשתלח אינו מכפר עבירות שבין אדם לחבירו עכ"ל:

עיון יעקב

הרי"ף: **האומר** אחטא ואשוב אחטא ואשוב. עיין בש"ס מה שמתרץ דלמה אמר כפל ובשם גדול א' שמעתי דבפעם ראשון שאומר אחטא ואשוב הייתי אומר שרוצה לקיים מצות תשובה שהוא א' מתרי"ג מצות אבל פעם הב' אין לו תירוץ זה לכך אין מספיקין בידו. ועכ"ל דמתני' גופא מתרץ קושיא זו דלכך קתני מתחלה כפל אחטא ואשוב דהייכו א' קאי על עבירות שבין אדם למקום וא' קאי על עבירות שבין אדם לחבירו אבל אגל אחטא ויוה"כ מכפר לא קתני רק פעם א' ובא במתני' עצמו כמתרץ כי עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר כלל לכך לא קתני רק פעם אחת: אין יוה"כ מכפר. הא דלא קתני ברישא

הרי"ף

לאהרן ראוים לישרף אלא שזכות אבותם עמדה להם וכן לא היו ראוים דור המדבר לבא לא"י ביום שתחיה אלא שזכותו של משה עמדה להם ונרמזו השתי חלוקות בכתוב דסיל"ל לא טוב שאת פני רשע ומדכתיב שאת פני רשע לא טוב הוא לדרוש מלת טוב לפניו ולאחריו שאת פני רשע לא טוב וגם הוא נדרש טוב להטות צדיק במשפט כלומר שלא לשאת לו פנים אלא להטות

ענף יוסף

פב האומר אחטא כו' אין מספיקין כו' נעשית לו כהיתר. במועד קטן דף כ"ז ע"ב פרש"י דכיון דנעשה כהיתר אינו חוזר בתשובה. ואכתי הלשון אין מספיקין אינו מדוקדק. ונראה דהנה עיקר התשובה צריכה להיות במשקל באותה אשה ובאותו מקום ובאותו פרק והעיקר שיתגבר על יצרו לשבר תאותו. והנה אמז"ל משחרב בית המקדש ניטל הטעם מביאת היתר וניתן לביאת איסור. וכן בכל עבירות מים גנובים ימתקו. ואם כן כשחטא בראשונה הרי נהנה בטעמא דאסורא. ואם יזדמן לו שנית איסור כזה ופורש ממנו הוי שפיר תשובת המשקל. אבל אם כבר חטא שתי פעמים ונעשה אצלו כהיתר אז אין תאותו חזקה כמו בראשונה שהיה אצלו כאיסור ואף אם יפרוש עצמו אח"כ אין בזה שבירת היצר כל כך ואינו תשובת המשקל. וז"ש אין מספיקין כלומר שאינה תשובה מספקת (סמא דחיי דרוש ה'): **מכל** הטאתיכם לפני ה' תטהרו. במס' ר"ה דף י"ז ע"ב א"י שאלה בלוריא הגיורית את ר"ג כתיב בתורתכם אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך. נטפל לה רבי יוסי הכהן אמר לה אמשול לך משל למה"ד לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך. הגיע

עין יוסף

פוחתין לו מהם דכתיב (משלי י) יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה. כך דברי ר"ע ורבנן אמרין אם זכה מוסיפין לו על שנותיו. אם לאו פוחתין לו משנותיו ע"כ. והקשה בספר פעמוני זהב היאך הביא ר"ע ראיה מפסוק יראת ה' תוסיף ימים הא הוא ס"ל זכה רק משלימין לו. ותירץ דהוא מפרש יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה דהיינו ממה שנתקצרו משנות רשעים מוסיפין ליראת ה'. וא"כ אין זה הוספה מאחר שנגזרו לשום אדם וכמו שכתבו התוס' בפרק החולץ דאין זה תוספת כיון שנגזרו לשום אדם עכ"ל וא"כ ניחא הכל. הא דאמר כאן הא אילו האמנתם בי לא הגיע זמנכם ליפטר משום כשהיו מוסיפין מאותן שנים שסדרו לשום אדם דהיינו משנים שנתקצרו לדור המדבר. וגם ניחא הא שאמרו היום מלאו ימי ושנותי היינו ימים ושנים שקצבו לו בשעת הלידה. וגם ניחא מה שרמז הקב"ה בתורה מספר שניו מאה ועשרים משום שהם השנים שנקצבו לו בשעת הלידה. ואם לא היה חוטא במי מריבה היו מוסיפין לו. ולא היה מוכרח לחטוא כיון שלא רמז בתורה רק השנים שקצבו לו בשעת הלידה. ולרבנן שס"ל זכה מוסיפין לו בודאי ניחא וכנ"ל: **אלא** שזכות אבותם עמדה להם. עיין מהרש"א. ועיין במדבר רבה סוף פרשה פ'. ונראה ליישב במדבר ג' פסוק א' ואלה תולדות אהרן ומשה וגו' כתב רש"י ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו כתוב כאילו ילדו. וא"כ מה שאמר כאן אלא שזכות אבותם עמדה להם היינו משה שנקרא אב להם:

פב מכל הטאתיכם לפני ה' תטהרו. ולא הטאתיכם שבין זה לזה. והנה בספר חות יאיר כתב שראה פי' במשנה עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר. כרצון דאם יש עבירה בינו לבין חבירו אין יוה"כ מכפר כלל ואפילו לעבירות שבינו למקום ע"כ. ועיין ברי"ף. ואפשר שכוונת דבריהם כי העבירות נחלקים לשני חלקים. החלק האחד בהעבירות שבין אדם למקום והחלק השני העבירות שבין אדם לחבירו כגון גניבה רציחה כו'. והנה אלו

העבירות

עין משפט

א אבות פ"ה מי"א תוספתא פ"ד סנהדרין קז ע"ב סוטה מז ע"א עי' תוס' יבמות דף קט ע"ב ד"ה מהו דתימא: ב שנאמר כי לא תעזוב נפשי וגו' וזהו שדקדק אמרו בסיפא לא תתן חסידיך לראות שחת. וברישא לא אמר לראות שאול. והיינו כי התלמידים הזוכים לא תתן אותם גם לראות שחת כיון שהם צדיקים במעשיהם. אמנם המזכה אלמלא מטעם שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידו בג"ע היה החטא בא לידו א"כ מהאי טעמא דיי שלא תעזב נפשי לשאול כלומר לרדת שאול לא תעזבהו אבל אין מי שמונע אותם מראות שחת. (איי סים):

חדושי גאונים

ברישיה מה ביורה כי מראש מקדמי ארץ מאדם כראשון אב וראש לעולם נמשך המות גם לאביו וכן אליו יעלה ויבא ויגיע ומיראתו כל זה קבר כיסו בארץ ירצה עשה אוצרות למטה מתחת בארץ לבעבור יהיה כל זה לעזרה כשיהיה הוא מתחת לארץ נקבר וישוב העפר על הארץ כשהיה. וכמו שביארנו. או ירצה שהמעטים הללו

עטרת ראש

להיות לה"ם ת"ק פעמים ז' רביעית שהוא עשירית מששיםכנ"ל וז' פעם ת"ק עולה ל"ה מאות רביעית כלוג. אך בודאי מדת הקב"ה לא גרע ממדת ב"ו דצריך שלא ימנום במדתו כדאי' בב"ב דף פ"ז וצריך להוסיף

גאון יעקב

דרש ר"א בן עזריה עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר כו'. פשיטא מאי קמ"ל לא ולמד מאהד שבכבה את עבד המלך וכי סלקא דעתך לומר שיהיה נקי כשפייס את המלך פשיטא שצריך לפייס את מי שהטא כנגדו כמו שמאשים

ע"ש ובספר משלי פרש"י אל יתמכו בו משמים להספיק בידו לשוב כו' ע"ש: עבירות שבין אדם למקום כו'. לדרש זה קאי לפני ה' אחטאתיכם דלעיל מיניה כי ביום הזה יכפר מכל חטאתיכם אשר עשיתם לפני ה' ולא חטאתיכם שלפני חברו ור"ע דדריש אשריכם ישראל לפני מי כו' קאי לפני ה' אסיפא דקרא אתטהרו שהוא עצמו מטהר אתכם שנאמר וזרקתי וגו' ובמדרש ילקוט מסיים ביה ואומר מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר כו' והיינו דישראל הם בחטאתם כטמאי מתים דבעו הזאה וטבילה וז"ש וזרקתי עליכם וגו' הם מי חטאת בהזייה ומקוה היא הטבילה והיינו שיהיה להם טהרה גמורה ע"י שמוחל להם הקב"ה על כל חטאתיהם וק"ל: לפני מי אתם מטהרין כו'. ולכאורה אין זה מפורש בקרא דמייתי ומה ענין דמיון הטהרה לזריקת מים הוא מבואר כי טומאת יצה"ר שנקרא טמא כמ"ש לב טהור ברא לי וגו' מכלל דאיכא טמא שהוא מסית את האדם לצד הטומאה שהיא טומאת מת כמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו וכמו שטומאת מת בעי הזאת מי חטאת וגם טהרה במי מקוה כן בעי בטומאת יצה"ר טהרה לגוף ולנפש וכמו שהזייה היא מן הטהור על הטמא ע"י אחר והטבילה במים ע"י עצמו לפני הטהור כן הדבר הזה וזרקתי עליכם מים וגו' היינו מן הטהור הקב"ה על הטמא לטהר הנשמה וטהרתם מכל טומאותיכם היא טומאת הגוף וז"ש לפני מי אתם מטהרים מטומאת הגוף וסמך גם אקרא דמייתי לעיל לפני ה' תטהרו ומי מטהר אתכם מטומאת הנשמה ומפרש לה ונתתי לכם לב חדש היא טהרת הגוף ורוח חדשה היא טהרת הנשמה ועד"ז לב טהור ברא וגו' ורוח נכון וגו':

כדרב הונא. דכיון שחטא תרי זימני שוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה לפי שהעבירה דומה עליו כהיתר: לימא דלא כרבי. דאמר [לעיל] אפי' בלא תשובה מכפר: אגב שאני. מאחר שעליו הוא

עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו. א"ר עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם ואומר (ירמיה יז) מקוה ישראל ה' מה המקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל:

גמרא דף פז ע"א אחטא ואשוב אחטא ואשוב תרי זימני למה לי כדרב הונא [אמר רב] דאמר רב הונא [אמר רב] [א]כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו ס"ד אלא אימא נעשית לו כהיתר: אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר לימא מתניתי' דלא כרבי דתניא [ב][רבי אומר] על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יוה"כ מכפר אפילו תימא רבי אגב שאני: רמי ליה רב יוסף בר חבו לרבי אבהו תנן עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו דכתיב (ויקרא טז) מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו

הרי"ף

לעבות דינו לחובה והוא לטוב לו: עבירות שבין אדם לחברו וכו'. וקשיא לן מה הוסיף עוד ר"א בן עזריה לדרוש יותר מהאמור קודם ואם בא להביא לנו ראיה מהכתוב שאמר לפני ה' תטהרו א"כ לא היה לו לחזור ולומר עבירות שבין אדם למקום וכו' אלא א"ר אלעזר מנין שנאמר מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ועוד נבאר מה דעתו דר"ע אם בא לפרש או לחלוק כי לא נודע לנו כוונת דבריו ועוד מהו זה שאמר אשריכם ישראל לפני מי

עין יעקב

ג"כ אין תשובה מכפרת עיין בפירוש המשניות להרמב"ם שפירש גם לישנא דסיפא ע"ד דאין מספיקין אבל משמעות לשון המשנה אינו סובל פירושו ויותר נראה דברישא גבי תשובה לא ר"ל אין תשובה מכפרת כדי שלא תנעול דלת בפני עושי תשובה אלא שאין מספיקין בידו לבא לידי תשובה משא"כ יוה"כ סבא מאליו וק"ל: אשריכם ישראל. כלומר כיון שעתיד

הקדוש

אתם מטהרין מהו האומר והשבת הזה וכפל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם ועוד למה הביא ראיה מפסוק לפני ה' תטהרו ולא הביא מפסוק וזרקתי עליכם מים טהורים. ועו"ק מאי ואומר מקוה ישראל ה'. וגלע"ד שר"א בן עזריה דרש המקרא וממנו שנה לומר שהעבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר ובזמן שיש לו ג"כ עבירות שבין אדם לחברו תלויה כפרת עונותיו שבין אדם למקום עד שירצה לחברו על מה שחטא עם חברו וכיון שהוא מרצה אותו ומפייסו אז הקב"ה מתרצה לו לכפר לו עונותיו שחטא בינו לבין המקום ב"ס וזה הדבר דרש ר"א מדכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם וחזר לומר לפני ה' תטהרו והרי כבר נאמר לטהר אתכם מה צורך לומר עוד תטהרו אמנם בא לומר כי ביום הזה יכפר יוה"כ עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' דהיינו עבירות שבין אדם למקום בתנאי שתטהרו אתם בני האדם מעבירות שביניכם לביניכם דהיינו עבירות שבין אדם לחברו ואם לא תטהרו בעבירות שבין אדם לחברו גם יוה"כ לא יכפר לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' שהם בין אדם למקום וזהו שאמר את זו דרש רבי אלעזר שהוא הדקדוק הזה שדייק בכתוב: אמר ר"ע. נ"ל דר' עקיבא פליג אדרשא דדריש ר"א וסבר שמה שאמר הכתוב לפני ה' תטהרו הוא שבא הכתוב לשבח לישראל ואומר כיון שביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם אשריכם ישראל כי לפני ה' תטהרו שהוא לומר דעו מעלתכם ואושר שלכם לפני מי אתם מטהרים לפני אדון עולם ה' אשר בחר בכם להיות קרובים אליו וא"כ אע"פ שלא ירצה האדם לחברו בעבירות שבינו לבינו אין טהרתן של ישראל תלויה בכך והאיה לדבר שאין טהרת ישראל תלויה בכפרת אדם לבין חברו שהרי מי מטהר אתכם אביכם שבשמים כי הוא המטהר ולא האדם וכיון שכן היאך תתעכב טהרת הקב"ה בשביל האדם שאין בידו לטהר ושמא גם לחטאתו שחטא לחברו יטהר הקב"ה אתכם לכולכם לחוטא עם חברו ולחברו שחטא עמו שלא הוא אביכם של כולכם הוא המטהר אתכם מכל גלוליכם אשר חטאתם כולכם אע"פ שלא ירצה לחברו ועוד יראה מי מטהר אתכם אביכם שבשמים כלומר דלא תימא שיוה"כ הוא המכפר דמשום הכי תיסק אדעתין למימר דאין יוה"כ מכפר במקצת ובזמן שאין בידו של אדם עבירות שבין אדם לחברו אז יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם למקום אבל בזמן שלא נתכפרו עבירות שבין אדם לחברו גם אין יוה"כ מכפר במקצת דהיינו עבירות שבין אדם למקום אלא המטהר אתכם אינו יוה"כ אלא הקב"ה שהוא אביכם שבשמים הוא המטהר אתכם וכיון שהקב"ה הוא המטהר הוא יטהר על עבירות שבין אדם למקום אע"פ שלא רצה את חבירו ואינו מעכב טהרתו של הקב"ה על עבירות שחטא למקום שנאמר וזרקתי עליכם וטהרתם מכל חטאתיכם הרי כאן שהקב"ה הוא המטהר וכיון שכולכם זקוקים לטהרתו איך תהיה תלויה טהרת האדם בשביל מה שחטא עם חברו וכ"ת גם מהאי קרא איכא למימר דאין הקב"ה מטהר אפילו עבירות שבין אדם למקום עד שירצה את חברו דכתיב וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם ומדכפל בטהרה בהאי קרא הוא לדרוש בזמן שאתם ביניכם לבין חביריכם תהיו רצוים טהרתם דהיינו שירצה האחד לחברו אז ומכל גלוליכם שביניכם למקום אטהר אתכם לזה הביא פסוק אחר ואומר מקוה ישראל ה' הרי כאן שהקב"ה מטהר לישראל כמקוה ומה מקוה מטהר כל מיני טמאים דאע"פ שיש טמא חמור כגון זב שצריך להביא קרבן כדי לאכול בקדשים ולא מועילה לו טבילה שעשה ואע"פ שאינה מועילה הטבילה לענין הקרבן מ"מ מועילה לענין הטומאה ומה מקוה מטהר כל הטמאים אפילו שהם זקוקים עדיין להביא קרבן גם הקב"ה מטהר את ישראל אע"פ שעדיין הם זקוקים לכפרת חברו שירצהו מ"מ אין זה מעכב לזה והקב"ה מטהר את ישראל בין שיהיו מרוצים לחבריהם ובין שלא יהיו מרוצים ויש לתת סמך לסברת ר"ע שהרי אמרו בברייתא רבי אומר יוה"כ מכפר אע"פ שלא עשה תשובה וא"כ ק"ו אם יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם למקום אע"פ שלא עשה תשובה לפני הקב"ה כ"ש שיכפר יוה"כ אע"פ שלא עשה תשובה מהעבירות שבין אדם לחברו דהיינו לרצות את חברו: אחטא ואשוב תרי זימני כדרב הונא עבר עבירה ושנה בה וכו'. ותימה דא"כ הילי"ל האומר אחטא ב' פעמים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ונראה לי דלא מיירי דאמר אחטא ואשוב אחטא ואשוב הכל בבת אחת לפי שכל שלא חטא כ"פ במעשה ובפועל לא סגי אמירתו למנוע ממנו התשובה. ועל כרחין הכי מפרשא דאמר אחטא ואשוב וחטא ועשה תשובה וחזר פעם אחרת ואמר אחטא ואשוב וחזר וחטא אין מספיקין בידו בפעם השניה לעשות תשובה לפי שעבר ושנה ונעשה לו כהיתר כי הוא חושב שכיון שעשה תשובה בפעם האחד לא תזכר לו חטאתו עוד ואין בידו אלא החטא שחטא עכשיו לכך אין מספיקין בידו לעשות תשובה וחטאתו נגדו תמיד אבל האומר אחטא וחטא וחזר ואמר אחטא אין מונעים ממנו התשובה אף על פי שחטא כי אינו נעשה לו כהיתר אלא השונה להעוא אחר שעשה תשובה מהחטא הראשון אבל כל שלא עשה תשובה אע"פ שחטא ק' פעם זה אחר זה מספיקין בידו לעשות תשובה על כל החטאות שחטא: רמי ליה רב יוסף תנן וכו'. וקשה למאי דס"ד דפללו הוא לשון תפלה ופיוס שהקב"ה מפללו ומפייסו ומכפר עליו הוה ליה לאקשויי נמי איך הוא אומר ואם לה' יחטא מי יתפלל לו דמשמע שאין לו פיוס וכפרה שהרי בעבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר ואיך אמר המקשה אי הכי אימא סיפא דמשמע שעכשיו שדרשנו ופללו אלהים לשון משפט נתחדשה קושיא זו. וע"ק למסקנא דדריש מלשון פיוס וה"ק אם יחטא לחברו ופייסו לחברו

עץ יוסף

העבירות נחלקים גם לשתים. א' שחוטא להקב"ה שהזהיר על רציחה וגניבה כו'. ואחד שחוטא לאדם שגנב אותו או רצחו. והנה אם עשה תשובה על העבירות שבין אדם למקום לבד מוחל לו הקב"ה מיד. אבל אם עושה תשובה על גניבה או רציחה וכדומה אין הקב"ה מוחל לו גם חלקו כל זמן שלא פייס את חבירו על החלק שנוגע לחברו: לפני מי אתם מיטהרין כו'. כי טומאת יצה"ר שנקרא טמא כמ"ש לב טהור ברא לי וגו' מכלל דאיכא טמא שהוא מסית את האדם לצד הטומאה שהיא טומאת מת כמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו וכמו שבטומאת מת בעי הזאת מי חטאת וגם טהרה במי מקוה. כן בעי בטומאת יצה"ר טהרה לגוף ולנפש. ולזה הביא פסוק וזרקתי עליכם וגו' ופסוק מקוה ישראל ה'. מה מקוה כו':

ענף יוסף

הזמן ולא פרעו בא לפייס את המלך. ואמר לו עלבוני מחול לך. לך ופייס את חבירך. ה"נ כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחברו ע"כ. והרי לפי המשל עשה באיחור ההלואה ב' חטאות. אחד לחברו ואחד למלך. והמלך מחל לו עלבונו מיד אחר הפיוס אע"פ שעדיין לא פייס לחבירו וע"ז קאמר ה"נ כאן בעבירות שבין אדם למקום כו' משמע שחלק המקום יכופר לו אחר התשובה והפיוס אע"פ שלא פייס את חברו ואפשר שרבי אלעזר בן עזריה ס"ל כתירוץ ר"ע שם כאן קודם גזר דין כו' ע"ש:

אלא

יד יוסף

א לעיל פו ע"ב וש"נ: ב שבועות יג ע"א כריתות ז ע"ב:

חדושי גאונים

שזכרנו קבר וטמן אותם להיותם תשובת לתתבונות היצה"ר להשיבם כראשו שהוא אב העולם ומושל באנשיו כמו שביארנו. ולזה זכר כי הוא בעצמו אך לבוא כיום אימים ונראה לר"מ מסקין גם בחלום חזיון לילה בחלום מסקין לנסיתו ולפתותו בלילה על משכבו ודובר בלבבו בבקר בבקר שיתעסק גם הוא וישמע לעצתו באופן יביא לידו הכים שמונח בראשו ירצה כמו שביארנו שבאמצעיתו הנה יבא לידו כסף וזהב וכל אבן יקרה כי פן יתרושש ויעני ידכה ישוח ונפל גם חכמתו לא עמדה לו אחר זה כי חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים ולמה ימות

עטרת ראש

אחד ממאה כדאיתא שם ואף דזה איתא שם אמשקל מסתמא הוא הדין אמדה דהא מחד קרא מפיק שם וכן מצאתי בטו"ת הוא יאיר באלה קע"ג דכתב שם דמשמע מדברי הסמ"ע והרשב"ם דגם במדת הלא צריך להוסיף הכרע אחד ממאה כשמודד עין בעין וע"ש. וא"כ ה"נ בודאי מוסיף הקב"ה אמידתו אחד ממאה והוא עולם ל"ס

גאון יעקב

הגביא את ישראל לאמר הן לריב ומצה תצומו וגו' שהם חושבים שבצום זה יתכפר להם מה שחטאו בכל ימות השנה בדברי ריבות שהיו בשעריהם כי מה ענין זה לזה. ועוד איך למד זה מפסוק לפני ה' תטהרו הלא גם הנקיון שבין אדם לחבירו לפני ה' הוא. ע"כ נראה לומר מהידוע שיום כפורים זה אינו מכפר כי אם על הסגנות הנעשים מצד החומר ואין לשכל

והוא

תטהרו והא כתיב (ש"א ב) אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. מאן אלהים דיינא אי הכי אימא סיפא (שם) ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו אלא ה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ימחול לו ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו תשובה ומע"ט:

פג אמר רבי יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו שנאמר (משלי ו) בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך וכתיב (שם) נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך *אםממון יש לו בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו רעים. אמר רב חסדא וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם שנאמר (איוב לג) ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי. אמר ר' יוסי בר חנינא כל המבקש מטו[א] מחברו אל יבקש ממנו יותר מג' פעמים שנאמר (בראשית נ) כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם וגו' [ועתה שא נא וגו'] ואם מת אמר רב יוסף בר חבו מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו:

פד ר' ירמיה הוה ליה מילתא לר' אבא בהדיה אזל ויתיב ארשא[ב] דר' אבא (נפקא אמתיה ושדיא לה כנישא[ג])[בהדי דשדיא אמתא]מיא (אקיקלתא[ד])מטא זרזיפי

רש"י

סומך לחטוא אינו מכפר: והכתיב ופללו אלהים. וקס"ד ופללו לשון תפלה ופיוס הוא שהקב"ה מפללו ומפייסו ומכפר עליו: מאן אלהים דיינא. והאי ופללו מלשון ונתן בפלילים [שמות כא] הדיין ישפוט ביניהם: אי הכי. דפללו דקרא לשון משפט ניהו: אימא סיפא מי יתפלל לו. מי ישפטנו בשביל המקום וכי אין שלוחים הרבה למקום ליפרע ממנו: הכי קאמר. אין הכי נמי דפלול דקרא לשון פיוס וה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו לחברו וירלהו אלהים ימחול לו ואם לה' יחטא איש מי יתפלל בעדו אם אינו שב מעבירות שבידו לך היה עלי הכהן מוכיח את בניו שישובו מרעתם: בני אם ערבת לרעך וגו'. בשביל זר לערבו בממון: או אם נוקשת באמרי פיך. שהקניטתו בדברים:עשה זאת [וגו'] והנצל כי באת בכף רעך. על עסקי ממון לך (התר פס ידך) [לך התרפס] ופרע לו ועל מוקש אמרי פיך אם הקניטתו רהב רעך: הרבה עליו רעים. לבקש ממנו מחילה רעיך בתרא דקרא כתיב מלא לפי שהוא לשון רבים: בג' שורות. ג' פעמים יפייסהו בג' אנשים בכל פעם שנאמר ישור לשון שורה ואין שורה פחותה מג' בני אדם [ביצה יד:]: חטאתי. הרי פעם אחת: וישר העויתי. הרי שנים: ולא שוה לי. הרי ג': אנא שא נא ועתה שא נא. אין נא אלא לשון בקשה: הוה ליה מילתא לרבי אבא בהדיה. רבי אבא היה לו להתרעם על רבי ירמיה שחטא לו: אזל. ר' ירמיה יתיב אדשא דר' אבא: זרזיפי דמיא. התזת טיפי שופכין שהיתה השפחה שופכת [וזרזיפי טיפין ודומה לו כרביבים

זרזיף

מהרש"א

ופללו אלהים כו' א"ה אימא כו'. ה"ק אם יחטא כו' עיין פי' הסוגיא בפרש"י והוא דחוק דמי הכריחו לומר דפלל ויתפלל חדא ליסנא הוא אם מלשון פלילות ומשפט ואם מלשון תפלה ואימא דפלל מלשון משפט הוא ויתפלל מלשון תפלה הוא ולא תקשי ליה מידי ונראה לפרש דבין המקשה ובין המתרץ מפרשי ליה פלל מלשון משפט ויתפלל מלשון תפלה וה"ק והא כתיב אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים שהקב"ה דן ביניהם ליפרע מאותו איש שחטא נגד חברו העונש כפי החטא ובמתני' קתני דאין מתכפר לו עד שירלה את חברו ומשני מאן אלהים דיינא דע"י שדן ביניהם הדיין על מה שחטא נגד חברו נמחל לו ופריך אימא סיפא ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו וע"י הדיין אפשר שיתכפר לו כפי העבירה אם עונש מלקות ואם מיתת ב"ד ומשני דה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים שהדיין דן ביניהם ימחול לו חברו ואין עליו עוד כלום אבל אם לה' יחטא איש מי יתפלל בעדו דמה שפללו הדיין בעונש מלקות או מיתה ג"כ לא יועיל לו כלום עד שיעשה תשובה כדאמרי' לעיל בד' חלוקי כפרה דבעי תשובה עם כל אחד ואחד ודו"ק: [ואם לאו הרבה עליו רעים כו'. מפורש ס"פ גט פשוט]: בג' שורות כו'. עיין פרש"י ואין כאן הוכחה דאימא כל זה אומר בפ"א בשורה אחת של ג' אנשים והר"ן פירש דסמיך אהא דבסמוך דרשינן מאנא שא נא ועתה שא נא וגו' דהשוא ודאי משמע ג"פ ונראה הטעם בזה דיותר מתפייס האדם בג' פעמים בכל פעם בג' אנשים משיתפייס האדם בפ"א גם ע"י ט' אנשים וכן מלינו ביעקב שאמר ורוח תשימו בין עדר ובין עדר וגו' ויצו את הראשון לאמר גו' ויצו וגו' גם את השני גם את השלישי וגו' דאינו דומה מתפייס בג"פ למתפייס בפ"א ורש"י פירש שם ע"פ המדרש טעם אחר וק"ל: אל יבקש יותר מג"פ. ופירש רש"י אין נא אלא לשון בקשה עכ"ל ר"ל אין נא האמור פה אלא לשון בקשה אבל יש נא שהוא לשון עתה דלפי התרגום גם בכאן הוא מלשון עתה שתרגומו וכען שבק כען אבל התלמוד יאמן בזה דא"כ הוה כפול וכיון דחד מהם ע"כ הוא לשון בקשה אית לן למימר דכולהו מלשון בקשה דלריך ג"פ לבקש ויש להקשות מנ"ל לילף מהכא דאל יבקש יותר מג"פ ואימא אם לא נתרלה להם יוסף בפעם ג' היו מבקשים ממנו יותר מג"פ וי"ל דהא ודאי יוסף נתרלה להם בפ"א וא"כ הא דכתיב הכא הבקשה ג"פ נא על כרחך

הרי"ף

לרצותו אלהים ימחול לו א"כ גם אם יחטא לה' ויפייסנו בתחנונים ותשובה בודאי שימחול לו והיכי קאמר ואם לה' יחטא איש מי יפייסנו דאין לומר דמיירי אם לה' יחטא ולא יעשה תשובה מי יפייסנו לפי דכיולא בזה אם לא יפייס גם לחברו לא ימחול לו וע"ק דקאמר ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו תשובה ומעשים טובים ולמאי לא קאמר מי יתפלל לו יוה"כ כדתניא יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם למקום וכ"ת שאין יוה"כ מכפר אלא עם התשובה כדתנן

עיון יעקב

הקדוש ברוך הוא בעצמו לטהר אתכם ויהיה גאולה שלימה שאין טומאת גלות אחריו ונתן לכם לב חדש: וצריך לפייסו בג' שורות· נראה דהכל מכוון למספר ג' נגד נפש רוח ונשמה שהקניט אותם: ועתה שא נא· וליכא למימר משום דעשו לו שלשה דברים היינו הפשטת כותנתו והשלכתו לבור והמכירה לכך ביקשו ממנו מחילה ג' פעמים די"ל מדפיים להם

לעיל מיתה ויוה"כ מכפר עם התשובה מ"מ תשובה נמי לבדה אינה מכפרת כדאמרי' בד' חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש עבר על מצות ל"ת ועשה תשובה תולה ויוה"כ מכפר ולמה הזכיר כאן תשובה ולא הזכיר יוה"כ ונראה דמעיקרא ס"ד לדרוש ופללו לשון תפלה ופיוס שהקב"ה מוחל לו ביוה"כ עבירות שבין אדם לחבירו ואע"פ שלא ירצה את חברו ולא נתפייס עדיין מ"מ כיון שאין בידו עבירות שבין אדם למקום אלא בין אדם לחברו הקדוש ב"ה מוחל לו ביוה"כ כיון שלבו לשמים ואם לה' יחטא איש דהיינו שחטא למקום ולא עשה תשובה מי יתפלל למחול לו כיון שלא פייסו למקום בתשובה כ"ש למי שיש בידו שתים בין אדם למקום ובין אדם לחברו ולא עשה תשובה והלואי ימחול לו מה שבינו למקום בלבד ולא ימחול לו אלו ואלו ועלי היה מוכיחם על עבירות שבינם לישראל שהיו קנייהם ובא נער הכהן ואמר לקחתי בחזקה וגם היה בידם עבירות שבין אדם למקום לאכול קודם הקטרת אימורין אבר לא נוה ה' אי נמי נהי דמכפר עבירות שבין אדם לחברו כשאין בידו עבירות שבין אדם למקום אבל כשחטא ג"כ למקום הקב"ה מלפה ורואה אם נתחרט ממה שחטא לחברו ופייסו הוא יורה שנתחרט על מה שחטא למקום ומכפר לו ואם לאו לא ולמאי דמשני שעבירות שבין אדם לחברו הדיין ישפוט ביניהם מקשה אי הכי דפלול הוא לשון משפט אימא סיפא אם לה' יחטא איש מי ישפוט והרי כמה שלוחים יש למקום ליפרע ממנו ומסיק דלעולם הוא לשון פיוס וה"ק אם יחטא איש לאיש ופייסו לחברו על ידו או על יד זולתו שירצהו למחול לחברו גם אלהים ימחול לו לפי שהקב"ה אינו מוחל לו עד שירצה חברו אבל אם לה' יחטא איש מי יתפלל לו זולתו שאם אין הוא לו מי לו שאין הקב"ה מוחל לבני אדם שיפייסוהו אלא החוטא בעצמו שישוב להקב"ה וה' מתפייס ממנו ומוחל לו וכיון שהוא דבר תלוי באדם עצמו ראוי לו לשוב ולקרב כפרתו ולזה לא הזכיר יוה"כ כאן לפי שהוא בא להוכיח על מה שהוא תלוי בידו של אדם שלא יתרשל וימנע הטוב מעצמו ואם בא להזכיר יום הכפורים יתרשל האדם מהתשובה כיון שהמחילה תלויה בזמן עד שיבא יוה"כ ולזה כוון רש"י ז"ל שכתב כך היה עלי הכהן מוכיח את בניו שישובו מרעתם והם דברים יתרים לכאורה אבל בא ליישב מה שדקדקנו שאיך אמר מי יתפלל לו תשובה ומע"ט ולא הזכיר יוה"כ לזה אמר שכיון שעלי בא להוכיח לבניו לא הזכיר בדברי תוכחתו אלא מה שהוא בידם של בניו לשוב מחטאם והיה אומר להם אם לה' יחטא איש מי יעמוד להלין בעדו אלא תשובה ומעשים טובים שהוא בידו של אדם לשוב מחטאתו ולכך שובו שובו מדרכיכם הרעים ולכך לא הזכיר בדברי תוכחתו יוה"כ לפי שבזה יתרשלו מלשוב מהרה עד יוה"כ כי יוה"כ יכפר עליהם ועוד רמז עלי לבניו כשהיה מוכיחם שאין בידו להתפלל בעדם שיכפר ה' להם חטאתם בעבור כי אם לה' יחטא איש אין אדם זולתו יכול להתפלל בעד חטאתו לכך היה עלי מוכיח את בניו שישובו מרעתם כי בעצמם תלויה כפרתם אם יעשו תשובה מרעתם ואפשר שבכלל תוכחתו לבניו היה על עבירות שבין אדם לחברו ובין אדם לה' שבכולם היה מוכיחם שישובו מרעתם:

המקניט לחבירו וכו'· לכאורה נראה שמה שהזכיר בפסוק הערבנות ענין המקניט לחבירו דהיינו נוקשת באמרי פיך לפי שמתוך שיצא ערב בעד רעהו ותובעו ממון שלא הלוה לו הוא בא להקניטו בדברים ולזלזלו ונלטוה כאן שמלבד פרעון הערבנות שהוא התרפס התר פס יד לפורעו מכל מקום גם תבקש ממנו מחילה והרבה עליו רעים לפייסו על אמרי פיך שזלזלת בו: וצריך לפייסו בשלש שורות שנא' ישור על אנשים וכו'· ואע"פ דבקרא דורהב רעיך לא הוזכר שלש שורות ורש"י ז"ל פירש רעיך כתיב מלא לפי שהוא לשון רבים ע"כ ועדיין לא הוזכר כאן ג' שורות מ"מ כיון דכתיב הרבה עליו רעים ולא ידענו כמה יהיו הרבה רעים ומלינו במקום אחר שהזכיר ג' שורות של בני אדם לענין פיוס ומחילת חטא ילמד סתום מהמפורש לומר שהרבה עליו רעים הם השלש שורות הכתובות שם: המבקש מטו וכו' שנאמר כה תאמרו ליוסף· צריך לומר דהנא חשיב חד ושא נא הוא כי

ועתה

יד יוסף

א ב"מ קטו ע"א ב"ב קעג ע"ב:

חדושי גאונים

בלא עתו. וכאלו יעלנו בעלתו. אל יתהלל חכם בחכמתו. כמו שזכרנו אותו. והשיב לו ר"מ כהוגן כי החלומות שוא ידברון ודברי חלומות לא מעלין ולא מורידין בזה אחרי שהם חלומות של ע"ש ירלה אחרי דרך הטוה"ז שנקרא בשם ע"ש בדברי החכמים כאמרם מי שטרח בע"ש יאכל בשבת ולזה אין בהם ממש שינית חיי עולם ויעסוק בחיי שעה. ולזה אין בהם ממש בטלין ומבוטלין לא שרירן ולא קיימין. ולזה זכר כי הנה ר"מ שמר דרך ה' הגרמו בשם כים כמו

עטרת ראש

רביעית לל"ה מאות וכשתעשה מכל ד' רביעית לוג אחד תמלא בסך זה תתפ"ד לוג פחות רביעית וכשתחלק זה לד' כוסות מגיע לכל כוס רכ"א לוג בקירוב דהיינו פחות משסה עשר מלוג. וא"כ שפיר קאמר אביי ש"מ כסא דדוד וכו' והיינו דמוכח מהמן שישראל ראוים לירש עשירית מטובה שראוי לכל העולם ולפי חשבון זה ע"כ כסא דדוד דהיינו משיח והיינו כוס אחד מד' כוסות של נחמה יחזיק רכ"א

גאון יעקב

חלק ונחלה בחטא הסוא אך הזדונות הנעשים מגד השכל אין יו"כ מכפר עד שיעשה תשובה כמ"ש הנסתרות לה' אלהינו היינו השוגג הנעשה בנסתר ובמעלה הדעת כפרה זו מסורה לה' אלהינו והנגלות היינו הזדונות הנגלים אל השכל ועבר עליהם באוות נפשו לנו ולבנינו מסור סוד התשובה ועלינו לתקן מה שקלקלנו. או העושה במזיד היינו האומר אחטא ויום כפור מכפר בודאי

רש"י

זרחיף ארץ בספר תהלים ע"ב] : ממצי נפשיה . לפני מי שחטא לו אולי יבקש ממנו מחילה וימחול לו : חליף ותני . עובר ושונה ומשלש פעמים רבות : בהדי טבחא . הטבח חטא לו : קאזיל אבא. [רב] : למקטל נפשא . עכשיו הוא מעניש למות : פליג . תבר : רישא . משבר עצמות ראש בהמה : נרגא . שלף הגרזן מן העץ : סידרא . פרשת מקרא של נביאים או של כתובים : אתא ר' חייא . וגם הוא היה חפץ לפסוק עמו וחזר בשבילו לראש הפרשה : רב שאני . מחמיר היה לעצמו : חלמא חזא ליה לרב . ראה חלום על רב שתלוהו בדקל והוא סימן נשיאות ראש וגדולה ור' חנינא ראש ישיבה הוה כדאמר רבי בשעת פטירתו [כתובות קג:] חנינא ברבי חמא ישב בראש וכשראה חלום זה לרב דאג למות לפי שאין מלכות נוגעת במלכות חברתה : ואמר אידחייה. מהכא ויברח לבבל מפני ושם יהיה לראש ולא נדחין למות בשבילו: הרואה קרי ביוה"כ. ולא במתכוין : עונותיו מחולין . סימן טוב הוא יראה זרע יאריך ימים : ידאג כל השנה כולה . שמא לא קבלו תעניתו והשביעוהו במה שבידם להשביעו כעבד המוזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו : ואם עלתה לו שנה . שלא מת מובטח לו שיש בידו מעשים טובים שהגינו עליו ובן עולם הבא הוא : תדע שהרי כל העולם כולו רעב . מתשמים : והוא שבע . לא נתענה

גמרא

דמיא ארישיה אמר עשאוני אשפה וקרי אנפשיה (תהלים קיג) מאשפות ירים אביון (שבקיה וקא אזיל) שמע ר' אבא נפק (אבתריה אדהכי הדר ר' ירמיה אפיה ואתא בתריה א"ל לא צריכא השתא עלי רמי) [לאפיה א"ל השתא צריכנא למיפק אדעתך] דכתיב (משלי ו) לך התרפס ורהב רעיך . רבי זירא כל מאן דהוה ליה מילתא בהדיה הוה ממצי[א] ליה נפשיה וחליף ותני קמיה וממצי ליה כי היכי דניתי וניפוק ליה מדעתיה :

פה שם רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא אזל תריסר ירחי שתא לא אתא כי מטא מעלי יומא דכפורי ולא אתא אמר איזיל אנא לפייסיה פגע ביה רב הונא א"ל היכא קאזיל מר א"ל לפיוסי לפלניא אמר אזיל אבא למיקטל גברא אזל קרא אבבא א"ל [אבא את] זיל לית לי מילתא בהדך הוה קא פליג רישא אישתמיט (נרגא) [גרמא][ג] מחייה ארישיה וקטליה :

פו רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי [עייל] [דף פז ע"ב] אתא רבי חייא הדר לרישא עייל בר קפרא הדר לרישא אתא ר"ש בר רבי הדר לרישא אתא רבי חנינא (בר) [בר'] חמא א"ל כל דאתי נימא הדר לרישא נקט רבי חנינא מילתא בהדיה אזל רב לגביה תריסר מעלי יומא דכפורי ולא איפיים . והיכי עביד הכי והאמר רבי יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר מג' פעמים . רב שאני . ורבי חנינא היכי עביד הכי והאמר רבא[א] כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו אלא ר' חנינא חלמא חזא ליה לרב דזקפי ליה בדיקלא וגמירי מאן דזקפי ליה בדיקלא רישא הוי אמר *) אידחייה ולא נדחיין :

פז דף פח ע"א ת"ר הרואה קרי ביוה"כ יורד וטובל ולערב ישפשף תנא (דבי רבי ישמעאל) [תנא קמיה דרב נחמן] הרואה קרי ביוה"כ עונותיו מחולין לו והא תניא עונותיו סדורין לו [ג]מאי סדורין סדורין לימחל . תני (תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק) [דבי רבי ישמעאל] הרואה קרי ביוה"כ ידאג כל השנה כולה ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן עולם הבא . אר"נ בר יצחק תדע שכל העולם כולו רעב והוא שבע . כי אתא רב דימי אמר

*) נוסחת הגמרא ש"מ בעי למעבד רשותא ולא איפייס כי היכי דליזיל ולגמר אורייתא בבבל .

מהרש"א

לאשמעינן שאילו לא היה נתרצה בפ"א היו מבקשין ממנו יותר עד ג"פ ומינה לדעלמא שלא יבקש יותר מג"פ : [קרי אנפשיה מאשפות ירים וגו' . ר"ל אנפשיה דנקרא ירמיה ע"ש ירים יה קרי האי קרא מאשפות ירים וגו' ירמיה האביון הוא במקום אשפה : א"ל השתא צריכנא למיפק מדעתך כו' . כ"ה בנוסחות גמרות שלנו ור"ל דא"ל ר' אבא לרבי ירמיה עד השתא באת להוציא מדעתי מה שחטאת לי השתא שמתוך ביתי זלזלו בך לעשותך כאשפה הרי אנא צריכנא להוציא מדעתך שתמחול על שזלזלו בך] : רב ה"ל מלתא בהדי ההוא טבחא כו'. כפרש"י שהטבח חטא לו ודקאמר איזיל אנא לפיוסיה כו' לפי דעת הטבח אמר כן וע"כ נענש הטבח שהוא חטא נגד רב והיה לו לפייסיה לרב אבל רב זלזל בכבודו לילך אצלו לפייסיה גם שזלזל ברב לקראו בשמו אבא : רב שאני כו'. עיין פרש"י אבל התלמוד סתם ולא פירש ונראה שסמך אדלעיל דרב שאני דאפי' לטבח שחטא לו אזל לפייסיה וכ"ש לגבי רבי חנינא : (בגמ') [אלהי עד שלא נוצרתי איני כו'. מפורש ס"פ היה קורא ע"ש] : והתניא עונותיו סדורין כו' . ק"ק אמאי לא קאמר כדלקמן עונותיו סדורין ממש ולכך דאג ידאג כל השנה ודקתני עונותיו מחולין ע"כ איירי בעלתה לו שנה ויש ליישב : שהרי כל העולם כולו רעב

יד יוסף

א ר"ה יז ע"א מגילה כח ע"א לעיל כג ע"ב:
ב ברכות מ ע"א :

חדושי גאונים

שזכרנו כל אותו היום של ע"ש כלומר כל ימי היותו בזה העולם כמו שזכרנו וכל זה לתכלית המבוקש והכרזה שלערב יקח שכר מצותיו ויבא ותלמודו בידו וזה ודאי אמרו אזל ר"מ נטריה כוליה יומא לאורתא שקליה לכיסיה ואתא . כי כפי פשיטות המאמר יקשה מה רצה באמרו ואתא האמנם לפי דברינו תסולק נחה שקטה זאת הקושיא . ובביאור אמרו במציעא פרק הפועלים יצא אדם לפעלו יצאו לדיקים לקבל שכרן ולעבודתו עדי ערב מי שהשלים עבודתו עדי ערב . הרי שזה אמת ומברר כל דברי ביאורינו שר"מ הנה שמר דרך ה' והשלים עבודתו עדי ערב לקבל שכרו כמו

עטרת ראש

לוג כמנין רויה . ואפשר דאביי רוצה לתרץ דברי איסי בן יהודה דדורש הפסוק דתערוך לפני שולחן קאי אמן דע"ז קשה דהא אותו מזמור קאי אלעתיד ע"ז תירץ אביי ואמר דש"מ וכו' פי' דדוד אמר הכי דמהשולחן שערכת נגד צוררי מוכח דכסא דידי יחזיק רכ"אלוג כמנין רויה וכנ"ל ותו לא מידי וה' יאיר עינינו בתורתו :

גאון יעקב

אין יו"כ מכפר זה"ש האומר אחטא ויום כפורים מכפר כו' כי העושה בשגגה הם העבירות שבין אדם למקום ב"ה כי אין שום אדם יודע בו שהוא שוגג בלתי ה' לבדו הבוחן לבות הוא היודע כי שגגה היא לו וזו לבד יו"כ מכפר אך עבירות שבין אדם לחבירו הוא המזיד שהכל מכירין בו שמזיד הוא אין יו"כ מכפר לפי שנא' לפני ה' היינו אותו חטא שאינו נגלה כי אם לפני ה' והיינו השוגג הנעשה מלב החומר הוא שמלבו

הרי"ף

ועתה שא נא הוא פעם ג' ואין לסקשות דנכי דמליא שבקשו ממנו ג"פ אבל מנין לנו עכוא שלא יבקש ממנו יותר מג"פ לפי שאם יש רשות לבקש יותר מג' פעמים כשלא נתפייס א"כ היה להם לחוש שמא לא יתפייס יוסף בג' פעמים והיה להם לומר אביך צוה וגו' כסדר כל הפעמים שיש לבקש ממנו ולמה לא אמרו לו שצוה אלא שלש פעמים של בקשה אלא ודאי שהשלש פעמים הוא הגדר היותר גדול שאפשר לבקש מהאדם והם תפסו אותו

עיון יעקב

לכם אלהים חשבה לטובה כי למחיה וגו' משמע דלא היה קפידתו רק על המכירה ושאר דברים שעשו לו כבר שילם להם בפחד הגביע ותפיסת שמעון ק"ל: **הרואה** קרי ביוה"כ עונותיו מחולין לו · לפי שהוא מעונה בה' עינויים ואינו מהרהר בעבירה ומ"מ רואה קרי הוא בודאי שעונותיו סדורין לפניו וחטאתו נגדו תמיד בודאי שהרהר תשובה בכל לבו ונטהר ביוה"כ זה לכך טומאתו נדחה לחוץ כדי שיהא טהור לגמרי ולכך ידאג כל השנה דאולי אע"ג דאיהו לא חזי

עץ יוסף

פז והוא שבע . לא נתענה בזאת ושלא מדעתו השביעוהו ואעפ"כ עלתה לו שנה יש לדעת שצדיק גמור הוא וכתב בספר קרבן נתנאל שכשעלתה

ענף יוסף

פו אלא ר' חנינא חלמא חזא ליה לרב כו' . הרמ"א כתב בא"ח סי' תר"ו סעיף א' והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול אם לא שמכוין לטובת המבקש מחילה (גמרא דיומא) ע"כ. קשה הא לפי מה שפרש"י הכא שכשראה רבי חנינא חלום זה על רב דאג למות כו' א"כ זה היה לטובת רבי חנינא המוחל ולא לטובת רב המבקש מחילה · ועוד קשה על רש"י שכתב דרבי חנינא ראש ישיבה היה כדקאמר רבי חנינא בר חמא ישב בראש הא אי' בכתובות דף ק"ג א"ל לרב גברא רבה איקלע · אמר ש"מ דנח נפשיה דרבי אפס ויתיב רבי חנינא ברישיה ע"ש אלמא דרב ברח לבבל קודם שהיה רבי חנינא ראש ישיבה שהרי כעס דרבי חנינא היה כשאמרו לפני רבי וצריכין לומר דמה שפרש"י ורבי חנינא ראש ישיבה היה ר"ל שהיה בטוח שיהיה ראש ישיבה מצואת רבי דכתיב ותגזר אומר וגו' · ובאמת לא היה רבי חנינא עדיין ראש משום רבי אפס · רק היה בטוח כדלעיל · א"כ יש לומר דרמ"א מפרש דרבי חנינא סבר דלכך חלם לו זה על רב שיהיה ראש ישיבה לפניו כמו שהיה באמת ראש בבבל קודם שנעשה רבי חנינא כאן בא"י כדמשמע בש"ס הנ"ל . וא"כ ימות רב מהרה כדי שיעשה גם רבי חנינא ראש . ולכך לא יתפייס ושפיר הוה לטובת רב המבקש מחילה (א"ר) אבל פירושו לא עולה יפה אלא לפי גירסת הגמרא אמר שמע מינה בעי למעבד רשות' ולא איפייס כי היכי דלזיל ולגמר אורייתא בבבל ע"כ ור"ל ויעשה ראש ישיבה שם . אבל לפי גירסת העין יעקב אמר אדחייה ולא נדחיין דמשמע שהיה ירא על נפשו שהוא לא ימות ליכא לפרש כן . לכן נראה לפרש שרבי חנינא היה מסופק זה שהראו לו בחלום שרב יהיה ראש ישיבה . הוא שיהיה ראש ישיבה לפניו ויצטרך רב למות כדי שיקויים דברי רבי . שאמר חנינא ישב בראש . או שהראו לו זאת שידע שנגזר שיהיה גם רב ראש ישיבה . אך אחריו והוא קודם כמו שהיה צואת רבי שלאחר מיתתו יהא ישב חנינא בראש ויצטרך הוא למות כדי שימלוך אחריו רב . לכן אמר אדחייה הוא לבבל ויהיה שם ראש ולא נדחיין אני . ועכ"פ ג"כ מוכח מזה שבשמכוין לטובת המבקש מחילה ש"ד דאם לא היה חושש רבי חנינא רק לטובתו היה לו ברירה שלא לקבל עליו נשיאות עד שיהיה רב תחלה (ועיין בע"י ברכות מסימן קמ"ז) . אלא ע"כ כשהיה חושש גם לטובת רב המבקש מחילה :

פז ת"ר הרואה קרי ביוה"כ כו' . אבל ברבינו הרא"ש הגירסא לערב ס"ד . אלא אימא ואם מבערב ישפשף כלומר אם ראה קרי ביום יורד וטובל ואינו צריך לשפשף מפני

המתורגמן . א) ענטגעגען געשטעללט ג) איין ביין ·

אמר (אמרי במערבא) מפיש חיי ומסגי. (במס' תענית פ"ב [דף טז ע"א] מאמר קצר בענין תשובה יאות לסדרו בסוף מס' זו. ת"ר אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בה למה הוא דומה לאדם שתופס בידו שרץ שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה זרקו מידו מיד עלתה לו טבילה שנאמר (משלי כח) ומודה ועוזב ירוחם ואומר (איכה ג) נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים):

מהרש"א

רעב כו'. נראה לפרש דקפי אתרתי דלכך ידאג כל השנה דשמא מן השמים השביעוהו כעבד המוזג כו' ואם עלתה לו שנה הרי מעשים טובים יש בידו ולא השביעוהו מן השמים אלא דלא צריך לתענית כלל ובקרי הראו לו לסימן יראה זרע ויאריך ימים:

סליקא לה מסכת יומא

רש"י

נתענה בזאת ושלא מדעתו השביעוהו ואעפ"כ עלתה לו שנה יש לדעת שצדיק גמור הוא: מפיש חיי. זה שראה קרי ביום הכפורים: סגי ומסגי. בבנים ובני בנים שכך הסימן יראה זרע יאריך ימים [ישעיה נג]: (שיש בידו עבירה. גזל ואינו חוזר לשלם: נשא לבבנו אל כפים. צריך לישא הלב לשמים כלומר שיחזור מקלקולו):

סליקא לה מסכת יומא

הדרן עלך פרק יום הכפורים וסליקא לה מסכת יומא

עיון יעקב

מזליה חזי שימות באותה שנה ולכך הרהר בתשובה ואם עלתה לו השנה ואפ"ה הרהר בתשובה שבכל לבו מאהבת ה' ולא מחמת יראה ע"כ מובטח שהוא בן עוה"ב ויראה זרע יאריך ימים: סליק

הרי"ף

סגדר שעליו אין להוסיף ואמרו ג"פ לשון בקשה: ואומר נשא לבבנו כו' · יל"ד מאי ואומר והאפשר לומר דמקרא דמודה ועוזב משמע שכיון שעוזב העבירה שבידו דהיינו שחזר ושלם הגזלה שבידו ירוחם אבל לאחר שעוזב העבירות שבידו בשעת הוידוי ושלם את הגזלה אע"פ שיחזור אח"כ לקלקולו יגזול שנית נמחלו עונותיו כראשונים לזה הביא ואומר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים שצריך שיהיה לבו לשמים שיחזור מקלקולו ולא ישוב עוד לגזול וזו היא התשובה המעולה : סליק

ענף יוסף

מפני שהקרי שעל בשרו עודנו לח ואינו צריך שפשוף ואם מבערב שהוא ליל יוה"כ ראה קרי כשיטבול למחר ביום ישפשף בידו במקום שנפל קרי על בשרו מפני שהוא כבר יבש ולכך צריך שפשוף עכ"ל. וכן כתב האלפסי. ולפירושם זה הסכים ג"כ בתוס' ישנים. עכ"פ נראה שלגירסתם לא גרסינן הא דאיתא בגמרא קא סבר מצוה לשפשף. וכן כתב הגאון רבינו ישעי' על גליון הש"ס: סליק

עץ יוסף

לו שנה ראוי לו לתת שבח והודיה על שניתן לו חיים מן השמים. וזה לך הנוסח אז ביום כפור שנת פלוני לפרט קמתי מרעיד ממטתי. ולבי יחיל בקרבי ואימת מות נפלה עלי יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות. אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי. אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים. לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דלו עיני למרום ה' עשקה לי ערבני. וקראתי וחננתי אל ה'. מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך שמע ה' וחנני ה' היה עוזר לי. ברוך ה' כי שמע קול תחנוני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלוז לבי ומשירי אהודנו. אתה חשקת נפשי משחת בלי. כי השלכת אחרי גוך כל חטאי. אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. מי יתן טהור מטמא לא אחד. ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי. והקשיב בקול תפלתי בסדר קדושה חדש ימים (הכוונה לזה דאיתא בכוונת האר"י ז"ל תיקון לזה שמשלשים יום כל יום יאמר הפיוט מסדר קדושות של יום הכפורים בכוונה שלימה ורצויה ובדמעות) ופדה בשלום נפשי (הכוונה לזה דאי' התם שגם יעשה פדיון נפש כמנין וחשבון שמו) אך הוא צורי ישועתי משגבי לא אמוט. על אלהים ישעי וכבודי צור מעוזי מחסי באלהים בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם. אלהים מחסה לנו סלה. ויזכני לראות זרע ולהאריך ימים אני וזרעי בטוב ובנעימים לשבת בבית ה' לאורך ימים · ויקוים בי מקרא שכתוב ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם א"ס. ואח"כ יאמר מזמור קט"ז עד גמירא עכ"ל: ומודה ועוזב. העבירה שבידו דהיינו שחזר ושלם הגזילה שבידו ירוחם: נשא לבבנו אל כפים. עם הכפים צריך לישא הלב לשמים. כלומר שיחזור מקלקלו (רש"י שבגמרא) הרי שמפרש כפים מלשון כף ויד ממש. ותיבת אל מפרש עם אבל בעין יעקב פרש"י צריך לישא הלב לשמים. כלומר שיחזור מקלקולו. נראה שמפרש כפים מלשון עננים. וכה"ג מתפרש בפרק מצות חליצה דהמתפלל צריך שיכוין לבו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים · ובאיכה פרש"י וז"ל ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם. והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו עכ"ל: סליק

חדושי גאונים

שפירשנו. וזכר כי ר"י ור"י בקירוב זמן ובהמשך זמן מעט האירו לבותם ונתנו אל לבם ליום מחר כי יבא על שכרם הגומל האמיתי נאמן לשלם שכר טוב למאמיניו כשיאמו לקבל שכרן כמו שזכרנו וישאלוהו וזה ודאי אמר' הב לן כיסין הנה התשובה הנכונה להם תהיה לא היו דברים בעולם ירצה לא היו הדברים בעולם שהייתם כראוי וכדהוו לכו למיעבד לא עבידתו. ולזה בכל הספרים מצאנו ראינו לא היו דברים בעולם עם שכפי משפטי הדיכין והפוסקים בכל מקום נאמר על זה כאופן מהכפירה כפי פשיטות המאמר לא היו דברים מעולם. אבל אמר בעולם לרמז באצבע כל מה שביארנו. והנה בשומא זאת על לבו ענה ואמר להם רבי מאיר למה לא דייקו בשם זה ותשובותיו ותחבולותיו כמו שדייק הוא שדברי בידור תהפוכות המה ירצה מהופכים היפך האמת וכמו שביארנו. והם גם הם ענו ואמרו שלא הבינו דיוק זה הענין ואמנם אמר שהאיר לבו להבין בכל מכל ולא שמע אליו אשר לא יתגאל בפת בגיו ראוי היה לו שיזהירם ויבינם שלא ילך בעצתו כלל וכלל. והוא גם הוא ענה ואמר שלהוב לעצמו החזיק אבל להחזיק סברתו עם אחרים גדולים כמותו לא רצה. וחכמי ישראל כשמעם הדברים האלה התחזקו גם הם בתורת ה' יומם ולילה לא נתנו לעיניהם שינה ולעפעפיהם תנומה. ולא ראו מכל אשר אתם בבית מאומה. ומשכו היצר הרע אל בית היין אל חדרי טורחת התורה ולזה זכרו לשון משיכה כמו שזכרו בראשון מקדושין אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש כו'. ולהורות שהיה הוא נמשך אחריהם לא הם נמשכים אחריו כאשר בתחלה וזכר שכל עוד היותם מתעסקים בתורת ה' לבאות נתקדשו וניטהרו כדרך המתקדשי' והמטהרים וזכרו תמיד ביום המיתה כאשר זכר ר"מ כמו שביארנו וזה ודאי אמרו חזו טלופחי בדיקניה ירצה כל אחד השגיח והתבונן לעת ימי הזוקן כי ימות. ויאכלו המתאבלים עליהם עדשים לאבילות כידוע לא יעשה שמם ולזה הגיבו ציון נתנו סימן טוב לאותה האשה ירצה ה' היה כמו שזכרנו ברצה החיבור ובכמה מקומות 'ובזה נטלו שכרם ירצה הנה שכרם אתם ופעולתם לפניו וזה ודאי אומרו שקלו כיסייהו. וזהו הנ"ל להוליד ולהצמיח מזה המאמר. (דרש משה):

גאון יעקב

שנשתמש בו שלא כדרכו לו לבד נתנה כפרת יוה"כ זה בעינוי וסיגוף אך המזיד שנעשה ברצון השכל לזה אין יוה"כ מכפר. נשמע מזה שיום כפורים זה בה לכפר על החומר לתקנו מחלודת העון עד אשר ישוב גם הוא להיות רוחני כי החומר הוא הלוקה בהקפה לפיכך פתח רבי עקיבא דבריו באשרי לומר אשריכם ישראל שאתם זוכים למעלה רמה זו שגם החומר הנגזר מארץ טמאה גם הוא יטהר אחרי אשר שוטף ומורק במים טהורים נעשה יקר מזולל עד אשר גם הוא יעמד חי לפני ה' במקום טהרה ולא עוד אלא אפילו הקב"ה שהוא טהור יזה מים טהורים עליו לטהר את החומר מטומאתו וזה מעלה עצומה שלא זכו אליה שום נברא שילא טהור מטמא כמ"ש מי יתן טהור מטמא לא אחד היינו הקב"ה שהוא יחידו עולם עושה מטמא טהור כדי שיזכה מלבוש זה גם הוא להיות במדריגת הנפש כמו שזכו לזה אליהו וחנוך ורבי יהושע שעלו למרום בגוף ונפש. והמשיל טהרה זו במקום שבה היה הכהן הגדול טובל חמשה טבילות ביום זה כנגד חמשה עינויים של יום זה. דהיינו אכילה ושתיה. ורחיצה. וסיכה. ומנעל. ותשמיש. וכנגד ה' עבודות של יום זה כנגד זה יש לנו חמש תפלות. ועשרה קידושין שהיה הכ"ג מקדש ידיו ורגליו כנגד עשרה חלקי הנפש והגוף כי חלקי הנפש חמשה והם המשותף. המדמה. השומר. הזוכר. החושב. וחלקי הגוף נכללו במספר חמשה הם חמשה חושים הידועים. וזה"ש רבי עקיבא מי מטהר אתכם הקב"ה כו' כי הנשמה דומה לבוראה בחמשה דברים כנגד חמשה שמות שיש לנשמה יבא הקדוש ברוך הוא שיש בו חמשה דברים ויטהר הנשמה בחמשה טבילות. (עוללות אפרים):

השמטה מענף יוסף (סימן ס"ג)

והא לא כתיב צדי"ק כו' והא לא כתיב טי"ת כו'. קשה אמאי לא מקשה מקודם והא לא כתיב טי"ת. שהרי הטי"ת היא קודם באלף בי"ת לצד"י. ועוד אמאי לא מקשה הא לא כתיב חי"ת. וי"ל שהמקשן סבר פירוש הכתוב (שמות כ"ח כ"א) והאבנים תהיין על שמות בני ישראל שתים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט. שקשה הש"ל לכתוב שמות בני ישראל תהיין על האבנים. ולא והאבנים תהיין על שמות בני ישראל. לכן פירש שמות האבנים תהיין על (סמוך) שמות בני ישראל. ובשמות האבנים היה ח' וט'. לכן לא מקשה אלא הא לא כתיב צד"י. והמתרץ השיב לו אברהם יצחק ויעקב כתיב. והאבנים הי' האבות שנקראו אבן בהרבה מקומות. וע"ז הקשו והא לא כתיב טי"ת. ומשני שבטי ישורון כתיב שם. ומרומז זה בסוף פסוק דכתיב תהיינה לשני עשר שבט דהני תיבות לשני עשר שבט מיותר אע"כ לרמוז דהיה כתיב שבטי ישורון שהני תיבות כולל כל השני עשר שבט ביחד. (שמעתי):

מסכת סוכה פרק ראשון

א דף ה ע"א תניא רבי יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה (מעשרה) ולא עלה משה ואליהו למרום שנאמר (תהלים קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם · ולא ירדה שכינה למטה והכתיב (שמות יט) וירד ה' על הר סיני · למעלה מעשרה טפחים והכתיב (זכריה יד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים · למעלה מעשרה טפחים ולא עלה משה ואליהו למרום והא כתיב (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים למטה מעשרה והכתיב (מלכים ב ב) ויעל אליהו בסערה השמימה למטה מעשרה והכתיב[א] (איוב כו) מאחז פני כסא פרשז עליו עננו [ב]ואמר רבי תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו [למטה מעשרה] מכל מקום מאחז פני כסא כתיב דאשתרבובי אשתרבב[ה] ליה כסא עד עשרה ונקיט ביה:

שם תני ר' חנינא כל הכלים שעשה משה נתנה בהן תורה מדת ארכן ומדת רחבן ומדת קומתן כפורת מדת ארכה ומדת רחבה נתנה ומדת קומתה לא נתנה צא ולמד מפחות שבכלים שנאמר (שמות כה) ועשית לו מסגרת טפח סביב מה להלן טפח אף כאן טפח:

[שם [ג]תניא ציץ דומה כמין טס[ג] של זהב ורחב ב' אצבעות ומוקף מאזן לאזן וכתוב עליו ב' שיטין יו"ד ה"א מלמעלה וקדש למ"ד מלמטה וא"ר אליעזר בר' יוסי אני ראיתיו ברומי וכתוב עליו קדש לה' בשיטה אחת]:

שם ע"ב ומאי כרוב א"ר [ד]אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא אמר ליה [ה]אביי אלא מעתה דכתיב (יחזקאל י) פני האחד פני הכרוב פני השני פני אדם היינו כרוב היינו אדם אפי רברבי ואפי זוטרי:

דף ט ע"א מתני' סוכה ישנה ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין: גמ' מ"ט דב"ש אמר קרא (ויקרא כג) חג הסוכות שבעת

רש"י

למעלה מעשרה טפחים · תירוצא הוא: **שפירש** שדי מזיו שכינתו · פרשז נוטריקון קא דריש: **מדת** קומתה לא נתנה · מדת עוביה היא קומתה שהיא היתה לארון ככסוי תיבה: **מסגרת** · שפה כעין לבזבזין סביב השלחן: **קדש** למ"ד מלמטה גרסינן: **אני** ראיתיו ברומי · שהכניסוהו לאוצר המלך כדאמרינן במעילה (דף יז:) בבן תלמיון: **היינו** פני כרוב היינו אדם · הלא שניהם שוים ולמה חלקם הכתוב ומשני לעולם כרוב כמי פני תינוק הם וזהו חלוקם פני אדם פני רברבי פני הכרוב פני זוטרי: **סוכה** ישנה · כדמפרש שעשאה קודם לחג שלשים יום ולא פירש שהיא לשם חג: **ב"ש** פוסלין · דבעו סוכה לשמה וזו סתם נעשית ואילו תוך שלשים לחג הוה כיון דשואלין בהלכות החג קודם החג ל' יום סתם העושה לשם חג הוא עושה אבל קודם ל' יום סתמא לאו לחג: **וב"ה** מכשירין · דלא בעינן סוכה לשם חג:

תוספות

יו"ד ה"א מלמעלה · אע"פ שיו"ד ה"א שם גמור אינזה הוגה שם באותיותיו אם מזכיר שתי אותיות כיון דאינו מזכירים לשם שם שלם ועוד ההוגה שם באותיותיו פירש בקונטרס שדורש אותיות של שם בן ארבעים ושתים ואעפ"כ נזהרין בכל השמות: **קדש** למ"ד מלמטה · י"מ למטה ממש זה למעלה מזה ולא מסתבר דאין זה כדרך קריאתו אלא יש לפרש זה שלא כנגד זה קדש למ"ד בתחילת שיטה התחתונה ושם בסוף שיטה עליונה:

מהרש"א

ולא עלה וכו' · מה שיש לדקדק בזה מפורש פ' הפועלים: [מלמד שפירש שדי מזיו וכו' · מפורש פרק ר' עקיבא ע"ש]: יו"ד ה"א מלמעלה וכו' · שם של ד' היה כתוב בו ולא נקט התנא במלתיה רק חצי שם ולדברי התוס' ניחא דלא נקט התנא השם שלם בארבע אותיותיו משום דהוה הוגה השם באותיותיו דאסור ואין לו חלק לעוה"ב · ולפ"ה שכתבו התוספות דלא אמרו הוגה באותיותיו אלא בשם של מ"ב מ"מ איסורא כמי איכא בשם של ד' כדאמרינן לעלם כתיב וטעם הענין שאין זה כבוד השם שיהיה קדש למ"ד כתוב קודם השם בשיטה אחת ולהקדים השם קודם לקדש למ"ד אין זה דרך קריאתו אבל קדש למ"ד בתחילת שיטה התחתונה והשם בסוף שיטה העליונה הוה שפיר דרך קריאתו כמ"ש התוספות וא"ל דבכמה מקומות בתורה שמקדימין דברים אחרים לפני השם בשיטה אחת וכבר אמרו במסכת ידים שהשיבו הפרושים למין הגלילי שכותבין המושל מלמעלה ואת השם מלמטה שנאמר ויאמר פרעה מי ה' אשר וגו' דהתם כיון דיש בתורה סיפור דברים לפני השם ולאחריו אין לחוש בקדימה ובלמעלה משא"כ הכא בציץ דלא כתיב ביה רק תיבה אחת והשם יש לחוש בקדימת התיבה לפני השם ומשום דרך קריאתו כתבו בב' שיטות דרך קריאתו כמ"ש

יד יוסף

א שבת פח ע"ב:
ב ג"י רש"ל האמר:
ג שבת סג ע"ב:
ד חגיגה יג ע"ב:
ה שם איתא א"ל ר"פ לאביי:

גאון יעקב

תניא ר"י אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה כו' ביאור המאמר כי מהידוע שהכבוד העליון המכונה אליו ית' הוא היותו למעלה מעשרה שכליים כמו שנרמז מגובה הארון והכפורת והעשיריות כולם הם מדרגות והבדלי השגות אשר ישיגו בה הנביאים לפי ערך השגתו יש נביא אשר משיג דרך השגה ומדרגה אחת ויש משיג דרך שתים והמה נקראים בשם אספקלריות וחז"ל אמרו שיחזקאל הנביא נתנבא בתשע אספקלריות היינו שנכנס דרך תשע מדרגות ומשה רבינו עבר השגת נבואתו דרך עשרה המדרגות ורק נשאר מחיצה אחת בנתיים כי לזה נאמר אשר ידעו ה' פנים אל פנים ונאמר פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות · ודע כי שם מראה בפתח הוא ראי' ממש לא כהשגת הנביאים אשר נאמר בהם אם יהיה נביאכם כו' במראה אליו אתודע כי שם נאמר במראה בקמץ הוא ענין אספקלריא אלא במראה ממש אספקלריא המאירה ממש מצד קורבתו אל האור העליון וביאור הענין אספקלריא המאירה ושאינה מאירה הוא כי נודע מאלו המראות הזכוכיות לא התרשם בהם איזה צורה שתהיה אלא כשמצד אחד של המראה יהיה חשיכה שאין האור מתפלש מעבר אל עבר ע"י איזה דבק שמדביקין בעבר אחר ואז מן הצד האחר יקבל רושם הצורות אשר יושמו לפניו ויראה הרואה בתוכו דמיון ותמונת הדבר העומד

הכותב

כתב הריטב"א ז"ל מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה · שמעינן דלמעלה מעשרה רשות אחרת הוא שהרי ארון ט' וכפרת טפח הרי כאן עשרה וכתיב ונועדתי לך שם ובירושלמי מייתי מג"ש נאמר כאן דבור ונועדתי לך שם ודברתי ונאמר להלן כי מן השמים דברתי עמכם מה דבור להלן רשות אחרת אף דבור כאן רשות אחרת עכ"ל הריטב"א ז"ל ולמדתי מזה כוונת המאמר כי אף על פי שהזכיר בשכינה וירד על הר סיני וכן ועמדו רגליו על הר הזיתים אין הירידה לרשותינו ממש אלא לרשות גבוה על רשות שלנו והוא קרוב אל רשותינו וכן מה שנאמר במשה עלה ובאליהו לא שעלו למעלה ממש אלא האמת שעלו לעמוד ברשות גבוה עלינו אבל הוא רשות למטה מעשרה בערך אל השמים ר"ל שיש עשרה מן השמים אל המקום שעמדו בו וא"כ עלו אל רשות עליון בערך אל עצמנו ותחתון למטה מן השמים ברשות היותר קרוב לשמים ועל יסוד פשט זה אפשר שרמז לעשרה מיני שכלים ואלהים אמת ינחני בדרך אמת:

הרי"ף

ודא כתיב מאחז פני כסא וכו' ואמר רבי תנחום וכו' · תימה למה הביא הא דר' תנחום בתוך מה שהקשה מדכתיב מאחז פני כסא וי"ל שלפי שהיה אפשר לדחות שהעביר הכסא אל משה ואמר לו אחוז בכסא כבודי ואחז בכסא לכך חזק הקושיא ואמר דמאחז הוי כפשוטו שעלה למרום מול פני הכסא ואחז בכסא דמדכתיב פרשז שהוא נוטריקון פירש שדי זיו שכינתו עליו ואם הוריד הכסא למטה בארץ אצלנו איך פירש זיו שכינתו עליו שהרי השכינה לא ירדה למטה מי' ומשכא לתוך ליכא לאקשויי מידי דילמא מלמעלה פירש שדי זיו שכינתו עליו על משה שהיה חופה עליו מהמלאכים שבאו להורגו וכראותן ענן פרוש עליו רחקו ממנו אבל מ"מ קשיא מ"ש מאחז פני כסא שאחז כסא וא"א לומר כן שאחז משה בכסא והיתה השכינה עליו אלא בהיותו אצל הכסא למעלה ומשני נמי שלא ירד הכסא למטה אלא משה לפי שא"א לומר פירש שדי זיו שכינתו עליו וענן שהשכינה לא ירדה לארץ אבל מ"מ יש לומר שנשתרבב הכסא עד עשרה ונקט בכסא ושם ירדה השכינה אבל קשה למה הוצרכו בשני דברים להציל משה מיד המלאכים דהא בחד מנייהו סגי או באחוז משה בכסא הכבוד דודאי לא יגעו בו המלאכים או בפרישת זיו שכינתו עליו ואפשר לומר דבהיותו במרום אחז פני כסא וכשהוא ירד מלמעלה למטה והגיח מידו את הכסא אז הוסיע באור זיו שכינתו ועננו עד שירד למטה בארץ:

עיון יעקב

מעולם לא ירדה שכינה למטה מיו"ד · דהיינו מיום שעלתה כי מתחלה היתה עיקר השכינה בתחתונים כדאיתא ברבה בראשית פ' י"ט על פסוק מתהלך בגן לרוח היום כיון שחטא אדה"ר נסתלק השכינה למעלה ולכך מדקדק שקרא הארץ נתן לבני אדם משא"כ בימי אדה"ר היתה הארץ גם כן לה' והא דשוב לא ירדה לרשות דלמטה פחות מיו"ד י"ל משום דמעלין בקדש ואין מורידין ומדכתיב בחד קרא השמים שמים וגו' כך הארץ שנתן

אמר הבונה

אמר הבונה תני ר' חנינא כל הכלים וכו' · לא גלתה תורה עובי הכפורת כי היה סוף ותכלית כלי המשכן מיוחד להשראות שכינה כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת לומר לך כי משם היה מתחיל ההסתר וההעלם זה שמי לעולם לעלם:

ימים לה' סוכה העשויה לשם חג בעינן וב"ה ההוא מיבעי לכדרב ששת [א]דאמר רב ששת משום ר"ע מנין לעצי סוכה שאסורים כל שבעה ת"ל חג הסוכות שבעת ימים לה' ותניא רבי יהודה בן בתירא אומר כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה שנאמר חג הסוכות שבעת ימים לה' מה חג לה' אף סוכה לה':

ב דף יד ע"א **אמר רבי אלעזר** [ג]למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות:

הישן פרק שני

דף כב ע"ב [**משנה** העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשירה]:

גמ' [דף כג ע"א] מני מתני' ר"ע היא דתניא העושה סוכתו בראש הספינה ר"ג פוסל ורבי עקיבא מכשיר · מעשה ברבן גמליאל ורבי עקיבא שהיו באין בספינה עמד ר"ע ועשה סוכה בראש הספינה למחר נשבה רוח ועקרתה אמר לו ר"ג עקיבא היכן סוכתך:

דף כה ע"א [ג]והעוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא מהתם נפקא דתניא (במדבר ט) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' אותם אנשים מי היו נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר"י הגלילי [שם ע"ב] ר"ע אומר מישאל ואלצפן [היו] שהיו עסוקים בנדב ואביהוא ר' יצחק אומר אם נושאי ארונו של יוסף היו כבר היו יכולין ליטהר אם מישאל ואלצפן היו יכולין [היו] ליטהר [ד]אלא עוסקים במת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח שנאמר (שם) ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא אינם יכולין לעשות הא למחר יכולין לעשות:

דף כו ע"א **פיסקא** אוכלים אכילת עראי חוץ לסוכה: וכמה אכילת עראי א"ר יוסף [ה]תרתי או תלת ביעי א"ל אביי והא זימנין סגיאין סגי ליה לאיניש בהכי והוה ליה סעודת קבע אלא אמר אביי כדטעים בר בי רב ועייל לכלה ת"ר אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואין ישנין שינת עראי חוץ לסוכה מ"ט א"ר [ו]אשי [גזרה] שמא ירדם א"ל אביי אלא הא דתניא ישן אדם שינת עראי בתפילין אבל לא שינת קבע ליחוש שמא ירדם אמר רב יוסף בריה דרב עילאי

מה חגיגה לה' אף סוכה לה' · קסבר ר"י בן בתירא דאי לאו משום חגיגה מוקמינן לה לסוכה לשם חג : **מישאל** ואלצפן היו · וא"ת ולמ"ד פרק ד' מיתות (סנהדרין נב.) דשריפה ממש הואי שנשרפו גופיהן וכן נמי דריש בתו"כ אקרא דותאכל אותם אמאי נטמאו וי"ל דשמא שלדן היתה קיימת כאלו נשרפו על גבי קטבלא כדאמרינן בפרק המפלת (נדה כז:) מת שנשרף ושלדו קיימת טמא : **שחל** שביעי שלהן בערב הפסח · מכאן קשה להא דא"ר לוי בשילהי הניזקין (גיטין דף ס. ושם) ח' פרשיות נאמרו · באותו יום שהוקם המשכן וקא חשיב פרשת טמאים ופירש שם בקונטרס ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש וגו' ולא יתכן כדמוכח הכא שהיה בערב הפסח והמשכן הוקם באחד בניסן ואפילו לר"ע לא יתכן לפי הספרים דגרסינן בפסחים בפרק האשה (דף צ:) רב סבר לה כר"ע דאמר מישאל ואלצפן היו שחל שביעי שלהן להיות בערב הפסח ומיהו אותה גירסא ליתא אלא רבי יצחק גרס התם ונראה לפרש פרשת טמאים דשרץ ונבלה וזב וזבה ונדה לפי שהוצרכו ליזהר על טומאת מקדש וקדשיו: **תרתי** או תלת · פירש בקונטרס שנים או שלשה פעמים יתן לתוך פיו מורסי"ל בלע"ז ויש ספרים שכתוב בהן תרתי או תלת ביעי והכל אחד כדמוכח לקמן (דף כז.) גבי לימא תיהוי תיובתיה דרב יוסף ואביי דשיעור בית הבליעה כביצה ולבסוף מסיק כדטעים צורבא מרבנן ואזיל לכלה שזה מלא פיו דהיינו כביצה ושיעור זה דוקא בפת דפירי לאו בעו סוכה כדמסיק פרק בתרא דיומא (דף עט: ושם) דקבע דידהו כאכילת עראי דפת : **אבל** שינת קבע לא· והא דאמרינן פרק במה טומנין (דף מט. ושם) תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים ואמר אביי שלא יפיח בהן ורבא אמר שלא ישן בהן לאו דשרי אביי לישן דהא אסר אביי גופיה הכא אלא קסבר אע"פ שאינו זהיר בשינה כאלישע מניחן כיון דזהיר שלא יפיח דשינה גופה אינה אלא גזרה שמא יפיח :

מהרש"א

התוספות : תפלת לדיקים לעתר וכו' .

סוכה לשם חג · דכתיב סוכות לה' לשם מלות המלך : **על** החגיגה · שלמי חגיגה שם שמים חל עליהם לאוסרם עד לאחר הקטרת אימורין דזכו בהו בתר הכי משלחן גבוה כעבד הנוטל פרס : **חג** · חגיגה : **למה** נמשלו וכו' · דכתיב ויעתר יצחק לה' (בראשית כה) ויעתר לו ה' (שם) : **והעוסק** במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא · מבשבתך בביתך : **ויהי** אנשים · בפסח מדבר קרא בשנה השנית ליציאת מצרים · ה"ג בברייתא בספרי ר"ע אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו בנדב ואביהוא ר' יצחק אומר אם נושאי ארונו של יוסף היו יכולין היו ליטהר ואם מישאל ואלצפן היו יכולין היו ליטהר אלא מי היו טמאי מת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח שנאמר ולא יכלו וגו' : **אם** נושאי ארונו של יוסף או מישאל ואלצפן היו יכולין ליטהר · שהרי באחד בניסן הוקם המשכן ושני לו שרף אלעזר את הפרה שיזו על טמאי מת שבהן לעשות פסחיהן בטהרה כדאמרינן במסכת גיטין (דף ס.) שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן ופרה אדומה אחת מהן ובא' בניסן הוקם המשכן והוא שמיני למלואים כדקיימא לן (שבת פז:) אותו היום נטל עשר עטרות ובו מתו נדב ואביהוא הלכך מר"ח ועד הפסח היו יכולין ליטהר וקרא אמר ולא יכלו ונושאי ארונו של יוסף נמי כבר עברו עליהם עשרה חדשים ויותר שלא נשאוהו משיצאו בהר חורב בר"ח סיון כדכתיב (שמות יט) ביום הזה באו מדבר סיני ולא נסעו משם עד עשרים באייר של שנה הבאה דכתיב ויהי בשנה השנית בחודש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל וגו' ויסעו מהר ה' : **טמאי** מת מצוה · לאו מת מצוה דוקא קאמר דאפילו מתיהן נמי מת מצוה קרי להו דמצוה להתעסק בהן כגון האמורים בפרשת כהנים (ויקרא כא) שהכהן מטמא בו : **שחל** שביעי שלהן · ואע"ג דחזי לאורתא לא איסתרו דקסבר אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ מ"מ שמעינן מיניה דעוסק במצוה פטור מן המצוה שהרי נטמאו במתיהן שבעה ימים לפני הפסח ואע"פ שטומאה זו תעכב על ידם אכילת פסחיהן אלמא מצוה קלה הבאה על ידך אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבא : [**תרתי** או תלת · שתים או שלש פעמים יתן לתוך פיו מורסייל"ש : **כדטעים** בר בי רב ועייל לכלה · בבקר כשהולכין לבית המדרש ודואג שמא ימשכו השמועות וטועם מלא פיו ושותה] : **שמא** ירדם · שמא תחטפנו שינה ויישן קבע : **אבל** לא שינת קבע · שמא

א ביצה ל' ע"ב : ב יבמות סד ע"א ושם איתא אמר ר' יצחק : ג סוטה מד ע"ב : ד פסחים צ ע"ב : לקמן כז ע"א : ו נראה דהיינו רב אשי הקדמון דאל"כ היאך יעייל שאביי השיב לו הא אביי שהיה קודם רבא כדאיתא כתובות סה ע"א ביום שמת רבא נולד רב אשי כדאיתא קדושין עב ע"ב :

גאון יעקב

לנגד המראה אבל לא יוכל לראות מתוכו הדבר עצמו אלא רשומו ומזה המין אספקלריא ראו כל הנביאים כי לא ראו אלא כעין דמיון מה שיתחקה שם כד"א וביד הנביאים אדמה אבל משה ראה את הכבוד מתוך אספקלרי' מאירה מלוטשת בלי שום דבוק שום דבק מעבר אחר והאור מתפלש ואם יעמוד איזה דבר אחר מראה זכוכיות והאדם העומד לפניו יביט נגדו · הנה יראה ממש אותו הדבר עצמו מתוך המראה הזאת ולא דמיונו שאין כאן אלא הפסקת המראה שאינו מונעת ראיית עצם הדבר העומד לנגדו לכך משה ראה את הכבוד פנים אל פנים שפני האחד פונים אל פני אחר רק הפסק המראה מפסיק אבל בנבואות כל ישראל ובכללם כל הנביאים נאמר פנים בפנים דיבר כו' שלא היו פנים אל פנים כי האספקלרי' היתה מלוכלכת מעבר האחר וכולם היו פונים אל האספקלריא הזאת כבר יוכל הא' לראות תקוי ודמיון צורת פני האחר אשר כנגדו והנה · ועל פי הענין הזה הוא מאמר ר"י כי אע"פ שהוזכר אלנו יתי' ירידה במשה הוזכר עליה בכל היה באמצעות העשרה האספקלריות במתמגנות בינו ית' צין נביאים והוזים משכלים בתוכם · ומשולו לא עלו למעלה מעשרה המדרגות ואפי' משה רבינו ע"ס · (מקובן מכמורס · וכעקדה ובמוספקאסי):

עיון יעקב

שנתן לבני אדם לא עלה למעלה רק למטה מעשרה : **תפלתן** של צדיקים מהפך מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות · הא דלא כתיב כן גבי אברהם שהתפלל והגכי הנך

עין יוסף

ב אף תפלתן כו' ממדת רגזנותו כו' . ליסנא דמדת רגזנות הוא ליסנא קלילא כי לא מפני רוגז ה' גזר על רבקה להיות עקרה בחטאה אלא שמטבע הלידס

אמר הבונה דתניא העושה סוכתו וכו' · קיימו וקבלו בעלי הדרש הויות הסוכה רמז לעולם הזה דכי היכי דדירת עראי בעינן בה כן אין להחשיבו קבוע כי גרים אנחנו בו אך מ"מ אין לבזותו לגמרי בערך היותו בלי השגת האושר לדעת ה' ולדבקה בו במצותיו כי יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב כמו שכתבתי בספר דרשותי מדבר יהודה דרוש לסוכות וביארתי שם מה שאמר קהלת הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל שר"ל הבל הבלים הם הדברים שאמר קהלת כמו עשיתי בניתי נטעתי וכיוצא אבל הבל על כל ההבלים הוא לומר שהכל הבל לכן ר"ג פוסל סוכה בראש הספינה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיש דאמרינן בגמרא דלאו כלום הוא ופירש"י דאפילו דירת עראי לא הויא כאילו ירמוז שהעולם לתוהו ובוהו נברא ולעג על ר"ע וא"ל עקיבא היכן סוכתך : ואין ישנים שינת עראי כו' · שינה פחות ויותר היא הוראה על העצלות כמו שאמר **עד מתי** עצל תשכב

שמא יפיח בהן : מוסר שינתו לאחר · אומר לחבירו אם ארדם העירני : ערבך ערבא צריך · שמא אף הוא ישכב ויישן : בין ברכיו · דודאי לא ירדם : רבא אמר · לשמא ירדם לא חיישינן הלכך בתפילין שרי וסוכה היינו טעמא דאסור שינת עראי לפי שאין קבע לשינה ואין בה חילוק בין קבע לעראי לענין סוכה שאין אדם קובע עצמו לשינה שפעמים שאינו אלא מתנמנם מעט ודיו בכך הלכך זו היא שינתו וגבי תפילין דטעמא שמא יפיח בהן ולאו משום איסור שינה כי ניים פורתא לא אתי לידי ספחה : אפטרופוס של אגריפס · ממונה על שלו ורב ביתו שקורין אשקל"ק : מהו שאוכל סעודה אחת ביום · בסוכה ואפטר : פרפראות · מיני מעדנים הפותחים את בני מעיים להיות לבו מושך אחר הפת ויאכל : אינך משובתי הרגל · הואיל ולא עמדת בביתך אצל אשתך : משבח אני את העצלנין · אע"פ שלא בשביל הרגל מתעכבין שהרי אף כל ימות השנה אין יוצאין מחמת עצלות אעפ"כ משבחן אני : ויאמר (אליה) מדוע את וגו' · בעלה של שונמית אמר לה כשאמרה לו ארוצה עד איש האלהים והסוכה : הא דאזיל ואתי ביומיה · ומשמח שמחת החג עם אשתו חייב להקביל פני רבו כגון עיר שבתוך התחום או ע"י עירוב : ששבת בסוכתו של ר' יוחנן וכו' · לקמן פריך הא א"ר אליעזר משבח

במוסר שינתו לאחרים מתקיף לה רב משרשיא [א]ערבך ערבא צריך אלא אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן במניח ראשו בין ברכיו עסקינן רבא אמר אין קבע לשינה :

דף כז ע"א שאל אפטרופוס[א] של אגריפס המלך את רבי אליעזר כגון אני שאיני רגיל לאכול אלא סעודה אחת ביום מהו שאוכל אכילה אחת ואפטר א"ל בכל יום ויום אתה ממשיך כמה פרפראות לכבוד עצמך ועכשיו אי אתה ממשיך פרפרת אחת לכבוד קונך :

ג שם ע"ב ת"ר מעשה ברבי אלעאי שהלך להקביל פני רבי אליעזר רבו ברגל בלוד · אמר ליה אלעאי אינך משובתי הרגל שהיה רבי אליעזר אומר משבח אני את העצלנים שאין יוצאין מבתיהן ברגל שנאמר (דברים טז) ושמחת בחגך וגו' · [ב]איני והאמר רבי יצחק מנין[ג] שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר (מלכים ב ד) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת מיחייב אדם להקביל פני רבו · לא קשיא הא דאזיל ואתי ביומיה הא דאזיל ולא אתי ביומיה :

ד שם ת"ר [ד]מעשה בר"א ששבת בגליל העליון בסוכתו של ר' יוחנן בן [רבי] אלעאי בקסרי ואמרי לה בקסרין הגיע

מפורש פרק הבע"י : [להקביל פני רבו ברגל וכו' · נקט ברגל גם שאינו מפורש בקרא דלא גרע רגל מחודש] : הא דאזיל ולא אתי ביומיה וכו' · הא דר' אלעאי איירי בהכי וא"ת כיון דאזיל להתם ביומיה ע"כ בתוך התחום הוה או ע"י עירוב וא"כ אמאי לא אתי ביומיה ודוחק לומר שהלך לשם ע"י עירוב (תחום) הרבה כל כך שלא היה יכול לחזור ע"י לביתו ונראה דלאו דוקא נקיט דאזיל ביומיה אלא שהלך לשם מערב הרגל וחוץ לתחום הוה ודו"ק

א גיטין כח ע"ב : ב עי' תוס' פסחים קט ע"א ד"ה שנאמר ושמחת : ג ר"ה טז ע"ב : ד תוספתא פ"א עיין שם :

אהבת איתן

שהיה ר"א אומר משבח אני את העצלנים שאין יוצאין מבתיהן ברגל שנא' ושמחת בחגך וגו' · וקשה דר"א גופיה סבר בפ"ב דביצה דשמחת יו"ט רשות הוא ואי בעי יושב ושונה כל היום וא"כ הרי יבטל משמחת ביתו גם כן ולמאי משבח כאן העצלנין שא"י מבתיהן לקיים הקבלת פני רבם ברגל וצ"ל דהקבלת פ"ר אינו חשוב כמו יושב ושונה כל היום ומכאן ראי' למ"ש מהרש"א בביצה דאם אינו יושב ושונה אלא בטל לר"א נמי צריך לקיים מצות שמחת יום טוב :

הריטב"א

חייב להקביל פני רבו ברגל · פי' בדליתיה במתא דאי בדאיתיה במתא כל יום ויום הוא חייב · שנאמר מדוע את הולכת אליו וגו' מכלל דבחודש ושבת איבעי ליה למיזל · פי' כשהוא בתוך התחום ומינה לראותו ברגל כשהוא מחוץ לתחום ור' יצחק נקט מאי דשכיח ביה פשיעותא טפי · ואוקימנא דמיירי דאזיל ואתי ביומיה דאי לא אין לו לצאת מביתו ברגל דמצי נפיק בחולו של מועד דביום טוב גופיה בתוך התחום הוא ולא סגי דלא אזיל ואתי ביומיה :

הרי"ף

מכלל דבחדש ושבת מיבעי ליה למיזל וכו' · וקשה כיון דסבירא ליה מסכא דבחדש ושבת איבעי ליה למיזל א"כ איך הוא אומר חייב להקביל פני רבו ברגל והלא אפילו בחדש ושבת איבעי ליה למיזל · והריטב"א כתב ואמר פירוש כשהוא בתוך התחום ומינה לראותו ברגל כשהוא חוץ לתחום כוונתו לתרץ מה שדקדקנו ופי' שרבי יצחק דאמר חייב להקביל פני רבו ברגל דוקא ולא בשבת איירי כשרבו חוץ לתחום שאינו חייב לילך אלא להקביל פניו אלא דוקא ברגל וכפי זה צריכין אנו לומר שאינו הולך ביום הרגל עצמו לפי שחוץ לתחום אינם יוצאים ברגל אלא הולך מאתמול ויושב שם אצל רבו כדי להקביל פני רבו ברגל · ומה שאמר אבל בחדש ושבת איבעי ליה למיזל הוא כשהרב בתוך התחום זה הוא הנראה להריטב"א ז"ל · ומ"מ עדיין יש להקשות לדבריו כפי המסקנא דמוקי הא דרבי יצחק דאזיל ואתא ביומיה דהיינו בתוך התחום לפי שחוץ לתחום אינו יכול לצאת ולבא ביום הרגל וכיון שבתוך התחום איירי אימת נקט חייב להקביל פני רבו ברגל דהא בחדש ושבת נמי הוא חייב להקביל פני רבו כיון שהוא בתוך התחום ולכך אני אומר דר' יצחק אתא לחיוביה להקביל לרבו ברגל מדמצינו שבחדש ושבת יש רשות לאשה היושבת תחת בעלה ללכת להקביל מדאמר לה בעלה מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שבחדש ושבת אין לעכב בידה אבל בימות החול יש לבעל לעכב על אשתו שלא תלך וכיון שמצינו שיש לילך בחדש ושבת להקביל פני רבו מצד דרך ארץ לא מצד חיוב יש לנו לדון חיוב להקביל ברגל שהוא מזמן לזמן ואוקימנא בגמרא דהא חיובא הוי דוקא כד אזיל ואתי ביומיה ואפילו בהאי גוונא ביום החדש וביום השבת אורח ארעא למיזל איכא חיובא ליכא :

עיון יעקב

עירירי נ"ל דס"פ כלומר אף שהתרגז הקב"ה על לבן שביקש לעקור את הכל שתפלתו לא עשה פירות שאמר את היי לאלפי רבבה וכדאיתא ברבה בראשית פ' ס' ועיין ברבה פ' ס"ג שברכת אובד עלי תבא נדרש על זה ע"ש ודוקא בצדיקים הקב"ה מהפך מדותיו משא"כ אצל הרשעים מה"ד קיימת כל זמן שאינם חוזרין בתשובה שלימה :

חייב אדם להקביל פני רבו ברגל · כמו שמחויב לראות פני השכינה בשלש רגלים כמ"ש שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך כן מחויב להקביל פני רבו דהוי כמו קבלת פני שכינה · ברד"ק ובאברבנאל מ"ב ד' היה להם גירסא אחרת בש"ס חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל והשתא מייתי שפיר ראיה מדוע את הולכת היום לא חדש ולא שבת פירש"י בעלה של שונמית אמר לה הכוונה כיון שאמר כן לאשתו והנשים יש להם ר"ח במקום רגלים כמבואר בפסיקתא הובא בטא"ח סימן ת"ך וע"ש מזה ש"מ דבשבת ורגל מיבעי לקבלו דהיינו למצוה מן המובחר אם מקבל פניו בכל שבת ושבת ועכ"פ מחויב לקבלו בכל רגל · ואפשר דנוסחא שלפנינו ג"כ ה"פ ואע"ג דנשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא גם אין דרך הנשים לקבל אנשים מ"מ סבור היה כיון שהיא אשה גדולה אולי מחמירה על עצמה לעשות כן ובאמת לא ידע שהיא הלכה בדרך מקרה לפי שמת הילד ומדכתיב לא חדש ולא שבת מכלל דברגל מחויב לקבל עכ"פ · ועיין ברמב"ם פ"ה מהלכות ת"ת דין ז' ועיין בחידושי הרי"ף :

עץ יוסף

היתה עקרה . או כדי שלא יאמרו הזרים תפלתו עשה פירות וכדאי' בב"ר פ"ס אלא הכוונה לומר שנהפך מדת הדין למדת הרחמים . כי מדה"ד מכונה בשם מדת רגזנות . אי נמי הכא נמי שייך שרך חטא שמה"ד היה מעכב מלעשות לה נס בפקידה מפני עשו העתיד לצאת ממנה (נזה"ק) : אפטרופוס של אגריפס . ממונה על שלו ורב ביתו שקורין שקליי"ק . תרגום ירושלמי יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ אפיטרופין על ערעא וכתב המוסיף הערוך פי' בלשון יוני ורומי ממונה ופקיד :

ג והאמר רבי יצחק מנין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל כו' מכלל דבחדש ושבת מחייב כו' . קשה למה שביק רבי יצחק שבת וחדש דכתיבי ונקט רגל דלא כתיב . ועוד קשה רגל מאן דכר שמיה . ונ"ל דס"ל שבת דקרא היינו יו"ט כדדרשינן למחרת השבת דגבי ספירה דהיינו מחרת יו"ט כו' . דאי שבת ממש אמאי אקדים קרא לחדש קודם שבת הא שבת תדיר יותר מחדש. אבל אם הוא יו"ט ניחא (טורי אבן במס' ר"ה דף טז) והא דלא הזכיר רבי יצחק ג"כ ראש חדש נראה דהאשה הוא דבעי למיזל שאין להם לעשות מלאכה בר"ח כמו שהוא ידוע בתוס' ופוסקים שאין לנשים לעשות מלאכה בר"ח . ועיין טור א"ח סי' תי"ז . גלא אנשים משום ביטול מלאכה . וגם נשים עצמן דפטורים מת"ת אינן מחויבים רק בקבול פני הנביא כאלישע אבל לא פני הרב שלימד תורה לבד על כן לא הזכיר רבי יצחק והרמב"ם זה החיוב רק בזכרים אבל קשה הא נשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא אפי' מצוה דאורייתא . ויש לומר דבכה"ג לא מקרי שהז"ג. שמצד הסברה היה חייב להקביל בכל שעה אלא אי אפשר משום ביטול מלאכה לכן אנשים אינן חייבים להקביל אלא ברגל אבל נשים שאין להם לעשות מלאכה בר"ח . בהן השוו ר"ח לרגל דר"ח נמי אקרי מועד (אי הים) :

חדושי גאונים

והאמר ר' יצחק מנין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל וכו' · מקשים דר' יצחק אמר שחייב להקביל פני רבו ברגל ומייתי מקרא דשונמית ללמוד בחדש ושבת · ויש מי שתירץ דר' יצחק קשיא ליה בכתוב דהול"ל לא שבת ולא חדש ומדהקדים חדש שמעינן דהאי שבת הוא יו"ט ויליף שפיר עכ"ד ולפי דרך זה יש לתת טעם למה שהקדים חדש ליו"ט כי יש מעלה לר"ח כי הוא מיום שנברא העולם . אבל ימים טובים באים מצד הנסים שנעשה אח"כ וכמ"ש בעניותנו מש"ס גדול בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סימן תי"ט ע"ש ולא יקשה על זה דהכתיב חדש ושבת קרא מקרא וכתיב והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו דהרי אשכחן נמי דכתיב בשבתות ובחדשים וכתיב ביום השבת יפתח וביום החדש יפתח והיכא דאיכא למדרש

הבונה מתי תקום משנתך ומן החלוקים האלה בין שינת עראי לקבע ובין מצוה למצוה יש ללמוד לאדם כמה דברים לבלתי ישכב וירדם להקיץ משינת העולם לעבודת ה' :

המתורגמן . א) פערוואלטער אויפזעהער .

חמה לסוכתו א"ל רבי מהו שאפרוש עליה סדין א"ל אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד ממנו שופט · הגיע חמה לחצי הסוכה א"ל מהו שאפרוש עליה סדין אמר לו אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא יצאו ממנו נביאים ושבט יהודה ושבט בנימין העמידו מלכים על פי הנביאים · הגיע חמה למרגלותיו של רבי אליעזר נטל רבי יוחנן בן אלעאי סדין ופירש עליה הפשיל[א] ר' אליעזר טליתו (עליו) [לאחוריו] ויצא [א]לא מפני שהפליגו[ג] בדברים אלא [מפני] [ב]שלא אמר דבר [ג]שלא שמע מפי רבו :

ה דף כח ע"א ת"ר מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ושאלוהו ל' הלכות בהלכות סוכה שתים עשרה אמר להם שמעתי ושמונה עשרה אמר להם לא שמעתי רבי יוסי ברבי יהודה אומר חילוף הדברים שמונה עשרה אמר להם שמעתי שתים עשרה א"ל לא שמעתי אמרו לו רבי כל דבריך אינן אלא מפי השמועה אמר להם הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי (אמר להם) [ד]מימי לא קדמני אדם לבית המדרש ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא הנחתי אדם בבהמ"ד ויצאתי ולא שחתי [ה]שיחת חולין ולא אמרתי דבר [ו]שלא שמעתי מפי רבי מעולם :

ו דף כא ע"ב אמר רב אחא בר אדא אמר רב המנונא אמר רב מנין שאפילו שיחת

רש"י

אני את הצללין : מהו שאפרוש עליה סדין · כדי שלא (תפשוט) [תשופך] השמש מי אסור משום מוסיף על אהל עראי בשבת או לא : אין לך כל שבט וכו' · השיאו לדבר אחר כדקאמר לקמן (דף כח.) שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו : שלא העמיד שופט · ומושיע ישראל אותן שהיו משמת יהושע ועד שמואל שמשח את שאול למלך · יהושע מאפרים אהוד מבנימין גדעון ממנשה הני מבני רחל שמשון מדן ברק מקדש מנפתלי הני מבני בלהה אבצן זה בועז מיהודה עלי מלוי תולע מיששכר אילון הזבולוני מזבולן אלו מפורשים אבל עתניאל ויפתח ושמגר ויאיר ועבדון לא ידעתי שמות שבטיהן ומראובן ושמעון גד ואשר לא מצאתי מפורש : הגיע חמה · מתפשטת ומתקרבת אצלם : מלכים על פי נביאים · שאול ודוד ע"פ שמואל : ויצא · שלא יאמרו התיר את הדבר : לא מפני שהפליגו בדברים · מה שהשיאו לדבר אחר לא להפליגו ממנו ולדחותו שלא ללמדו תורה נתכוין אלא שלא אמר דבר וכו' : אינן אלא מפי השמועה · בתמיה : הזקקתוני · כלומר שהזקקוני לומר דבר וכו' אגיד לכם את מדותי וזו אחת מהן : שיחת חולין · דבר הבאי ושחוק כלומר מה שספק בידי לא מפני שלא טרחתי בכל אלה וא"א שאמרו רבותי דבר בבית המדרש ולא שמעתיו ומה שלא שמעתי לא אומר

מהרש"א

ודו"ק : אין לך כל שבט וכו' · פרש"י השיאו לד"א כדאמרינן וכו' עכ"ל והוא דחוק להשיאו בכך וי"ל לפי כוונתו שהוא לא אמר דבר שלא שמע מרבו ועל כן לא תשאלני אבל אין לך כל שבט וכו' שלא העמיד שופט ומהם יש לכם לשאול כמ"ש ובאת וגו' ואל השופט אשר יהיה בימים וגו' ואמרינן אין לך אלא שופט שבימיך יפתח בדורו כשמואל בדורו וכה"ג פרש"י ביומא שהשיב להם ומשיאם לד"א וע"ש גם מ"ש בזה : שלא העמיד שופט וכו' · פרש"י יהושע מאפרים וכו' אלו מפורשים אבל עתניאל ויפתח ושמגר ויאיר ועבדון לא ידעתי שמות שבטיהן וכו' עכ"ל עתניאל מפורש בקרא דאחי כלב היה וכלב מיהודה הוה אלא דעתניאל לא היה אחיו רק מן האם דזה כלב בן יפונה וזה עתניאל בן קנז אבל מה שמסופק ביפתח לא ידעתי למה שהרי גם דבן אשה זונה היה מ"מ בן גלעדי היה כמפורש בקרא וגלעד ממנשה היה גם מה שמסתפק ביאיר לא מצינו בו שהיה שופט ובן מנשה היה[א] ודו"ק : הזקקתוני לומר וכו' · דהיינו אגיד לכם מדותי וזו אחת מהן כפרש"י וגם שכל אלו מדות קבל מרבו ריב"ז כדמסיק ור"א תלמידו היה נוהג אחריו מ"מ המדות לא שמען מרבו (ולא) [אלא] ראה שנהג רבו כך ונהג גם הוא כן · ועוי"ל דלשון תימה קא"ל וכי תזקיקוני לומר דבר שלא שמעתי והרי מדותי וכו' וזו אחת מהן ובמדות דריב"ז חשיב הרבה מדות דלא חשיב להו בדר"א אע"ג דר"א נהג אחריו בכולן כדמשמע לקמן י"ל דלא חשיב הכא רק הנהו מדות שלא תאמר מה שלא שמעתי מרבותי הוא שהם ודאי אמרום בבה"מ ואני הייתי מתעצל ונמנע מלשמען מפי רבותי אם מפני שהייתי

[א] **מהרש"א** סד"ה שלא (לכאורה יתבולל מובן וגם בשופטים י"ד פ"ג כתיב להדיא יאיר הגלעדי וישפוט את ישראל וגו' אבל דע נדבריו של גדול עולים כהוגן למבין לפמ"ש בתחלת הענין בזה"ל אבל מה שמסופק ביפתח לא ידעתי למה וכו' וע"ז סובב והולך לכתוב גם מה שמסופק ביאיר לא מצינו בו [שום ספק] שהיה שופט ובן מנשה היה [כמו דכתיב להדיא] ויאיר הגלעדי וידוע דגלעד ממנשה היה כמ"ש המהרש"א בסמוך לזה) :

יד יוסף

א יומא סו ע"ב : ב לקמן כח ע"א : ג ברכות כז ע"ב וסוף מסכת כלה ועיין מג"א סימן קנו : ד מגילה כז ע"ב : ה יומא יט ע"ב : ו לעיל כז ע"ב :

חדושי גאונים

דרשינן · והרב המפורסם מוהר"ר יהונתן פירש דברגל מקבלים פני שכינה בבית המקדש וזו מ"ע ברגלים יראה כל זכורך אך בשבת ור"ח דלא מצו לילך לירושלים דין הוא שנקבל פני הרב דהוי כפני שכינה ועתה שאין ביהמ"ק בעוה"ר חייבים לקבל פני הרב שהוא כמקבל פני שכינה זכר לחיוב ראיה לקבל פני שכינה והיינו מימרת רבי יצחק דחייב אדם לקבל פני רבו ברגל והיינו הוא זכר למצות ראיה ומייתי מהשונמית שהיתה בזמן הבית דברגל מ"ע לקבל פני שכינה ובחדש ושבת שגי לקבל פני הרב ומזה נלמד לדידן דחייב לקבל פני רבו ברגל זכר למ"ע דראיה לקבל פני שכינה ע"כ דברי פח"ח · ורש"י פירש ויאמר אליה מדוע את וכו' בעלה של שונמית אמר לה

עיון יעקב

מהו שאפרוש עליה סדין · פירש"י דהוי כמוסיף על אהל עראי ובאמת ר"א סובר כיון דעראי הוא אין בו איסור משום מוסיף אהל לזה אמר אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד שופט וקשה היאך העמיד שבט שמעון שופט הא חטא בזנות ורצוי לעונש שלא יעמיד שופט כדאיתא במדרש ילקוט ריש שופטים דף ט' ע"א וכ"ל דזמרי כיון שלא מלך רק ז' ימים לא מיקרי מלכות קבוע כדאיתא בילקוט ראובני סוף פרשת בלק בשם המדרש ע"ש ולכך לא נחשב לכלום וכשהגיע חמה לחצי סוכה חזר ושאל אותו מהו שאפרוש עליה סדין היה סבור ר"י דאין ראיה מזה דלמא ענשו של שבט שמעון שלא יצא נביא ממנו לזה אמר אין לך כל שבט שלא העמיד נביא ועוד רימז לו ראיה שאמר שבט יהודה ובנימין העמידו מלכים ע"פ נביאים וקשה למה לא נמשכה ג"כ מלכות בית שאול כמו יהודה שהיה המלוכה רק שאול לו אנ"ל לפי שחטאו בזנות בימי פלגש בגבעה לכך בנימין זאב יטרוף שחטף המלוכה לפי שעה רק עראי ש"מ דכל דבר עראי לא נחשב לכלום כל זה רמז לו ולא רצה לומר לו בפירוש לפי שלא אמר דבר שלא שמע מרבו ולכך אח"כ יצא כפירש"י וק"ל : ששבת בגליל העליון · נראה דאתי למימר דאע"ג דהיה באתרא דלא ידעו אותו והרי נורבא מרבנן לאודעי נפשיה באתרא דלא ידעי ואפ"ה לא רצה לאודיע נפשיה לומר מסברא דנפשיה רק מה ששמע מרבו ומה שלא שמע אומר לא שמעתי כדרכן של מדת חכמים כדאיתא פ"ה דאבות אע"פ שבודאי הוסיף מסברא דנפשיה בחלק העיון מ"מ לא השיב לשואל רק מה ששמע מרבו : כל דבריך אינן אלא מפי השמועה · כלומר מה שיש חולקים עליך יפה אתה אומר מפי השמועה כדי שלא תהא נדון כזקן ממרא כדאיתא בפ' הנחנקין אבל כל דבריך אינן אלא מפי השמועה אף בדבר שאין חולק עליך ע"ז השיב שכך מדתו : הזקקתוני לומר · נראה שהוזקק לזה כדי שלא יחשדו בכשרים שלכך אומר הכל מפי השמועה לפי שלא טרח והתעצל בבה"מ ולא עיין כל צרכו וכדי להיות נקי מה' ומישראל הוזקק לומר כן כדי להתגלל את עצמו וז"כ רש"י ומהרש"א : שאפילו שיחת

עין יוסף

ד שלא העמיד ממנו שופט. מושיע את ישראל אותן שהיו משמת יהושע ועד שמואל שמשח שאול למלך . יהושע מאפרים . אהוד מבנימין . גדעון ממנשה הני מבני רחל . שמשון מדן . ברק מקדש נפתלי . הני מבני בלהה . אבצן זה בועז מיהודה. עלי מלוי. תולע מיששכר . אילון הזבולני מזבולן. אלו מפורשים אבל עתניאל ויפתח ושמגר ויאיר ועבדון לא ידעתי שמות שבטיהן . ומראובן ושמעון וגד ואשר לא מצאתי מפורש (רש"י) . והנה יאיר אינו יאיר בן מנשה שהרי בב"ב דף קכ"ב אמר ר"כ כי מ"ש ביהושע ז' ויכו מהם כשלשים וששה איש רמז שהרגו את יאיר בן מנשה שהיה שקול כל"ו איש . וא"כ לא היה כלל בין השופטים שאחר יהושע כי כבר מת בימי יהושע ולזה מה שאה"כ (שופטים י) ויקם אחריו יאיר הגלעדי וישפוט את ישראל . איננו יאיר בן מנשה . ולזה עדיין לא נודע מאיזה שבט הוא וכמו שפרש"י ועי' רד"ק שופטים שם . אך מ"ש רש"י על עתניאל שלא נודע מאיזה שבט הוא קשה למה לא נאמר שהוא משבט יהודה שהרי בד"ה א' י"ד כתיב ובני קנז עתניאל ושריה וגו' ונראה אלה הנמנים ונזכרים שם . אמר בני יהודה פרץ וגו' וא"כ אמר שם בני שמעון נמואל וגו' (אי הים) : הגיע חמה . מתפשטת ומתקרבת אצלם : מלכים ע"פ הנביאים . שאול ודוד על פי שמואל (רש"י) וקשה למה לא כתב רש"י גם שלמה כמו שכתב רש"י מלכים א' א' פסוק ח' ונתן הנביא שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שנאמר בד"ה א' כ"ב פסוק ט' הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו וגו' וראיה לדברי מלשון הגמרא דקאמר מלכים ע"פ נביאים לשון רבים ולא קאמר ע"פ נביא · גם קשה לי מה שאמר אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא יצאו ממנו נביאים ושבט יהודה כו' אם הפי' ושבט יהודה ובנימין אע"פ שלא יצא מהם נביאים העמידו מלכים ע"פ נביאים א"כ קשה הא אמרו בפ"ק דמגילה אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו אמוץ (אביו של ישעיה הנביא) ואמציה (מלך יהודה) אחים היו וגם אמרו כל נביא שנתפרש שמו ושם אביו היה נביא ובן נביא (מגילה דף טו) ויק"ר פ"ו . א"כ גם אמוץ נביא הי' ועיין ס"ע רבא (פרק כ) ואם הפי' הוא שבט יהודה ובנימין היה להם יתרון על כל שאר השבטים שהעמידו מלכים ע"פ נביאים יקשה הא גם יהוא מלך ישראל הועמד ע"י יונה בן אמתי כדאיתא בס"ע ריש פרק י"ט וגם ירבעם הועמד למלך ע"י

המתורגמן . א) האט געווארפען . ג) ערוויטערען .

שיחת *) [תלמידי] חכמים צריכה לימוד שנא' (תהלים א) ועלהו לא יבול:[דף כו ע"ב] אמר רב [אסי] אסור לאדם לישן ביום יותר משינת הסוס וכמה [שינת הסוס] שיתין נשמי(א) · [דף כח ע"א] ב אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי מימיו לא ג שח שיחת חולין ד ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא קדמהו אדם בבהמ"ד ולא הניח אדם בבהמ"ד ויצא ולא הרהר במבואות המטונפות ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם ה ולא אמר הגיע עת לעמוד מבהמ"ד חוץ מערבי פסחים וערבי יוה"כ וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו:

ז תנו רבנן ו שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן ל' מהם ראויין שתשרה שכינה עליהם ז כמשה רבינו ול' מהם ראויין שתעמוד להם חמה כיהושע [בן נון] וכ' מהם בינונים גדול שבכולן יונתן בן עוזיאל וקטן שבכולן ריב"ז אמרו עליו על ריב"ז ח שלא הניח מקרא משנה תלמוד הלכות והגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלות וחמורות וגזירות שוות תקופות וגימטריאות שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ט ושיחת דקלים משלות כובסים משלות שועלים דבר קטן ודבר גדולי דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן הויות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר

*) ס"א שיחת חולין של ת"ח צריכה תלמוד

רש"י

אומר שכך היא מדתי: בלא תורה · בלא גירסא שהיה הולך ושונה תמיד: חוץ מערבי פסחים · מפני עשיית פסחים ומפני התינוקות שלא ישנו כך מפורש בפסחים (דף קט.): ובערבי יום הכפורים · שצריך לאכול מבעוד יום: משנה · דבר משנה וברייתא של ששה סדרים ות"כ וספרי: תלמוד · זו היא סברא שהיו תנאים אחרונים מדקדקים בדברי הראשונים הסתומים לפרשם וליתן להם טעם כמו שעשו האמוראים לאחר התנאים שפירשו דברי התנאים שלפניהם וקבעו להם גמרא ואותן דקדוקים שבימי התנאים היה נקרא תלמוד: הלכות · הלכה למשה מסיני · כגון גוד ולבוד ודופן עקומה שיעורין חלילין מחילין עשר נטיעות ערבה וניסוך המים (לעיל ה: ולד.): ודקדוקי תורה · רבוי אותיות שבאים (לדקדק) לדרוש בהם ריבויין ומיעוטין כתיבת האזרח להוציא את הגשים שדקדקה תורה בלשונה לכתוב אות יתירה ללמדו: דקדוקי סופרים · שהוסיפו לדקדק אחר מעשה הבריות ולהחמיר לעשות סייג ואזנים לתורה וגזרו גזרות להרחיק האדם מן העבירה ודכותיה בבכורות (ל:) גר הבא לקבל דברי תורה עליו חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו רבי יוסי ברבי יהודה אומר אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים: קלים וחמורים · דברים הלמדים בקל וחומר שניתנו לדון מעצמם לכל אדם ולא פירשו כולן בסיני: וגזירות שוות · דברים הנלמדים בגזירה שוה: תקופות · חשבון הלוך חמה ולבנה: גימטריאות · דברים הלמידים בלשון גימטר"י כגון (ירמיה כה) ששך בבל בא"ת ב"ש (שם נא) כשדים לב קמי בא"ת ב"ש (מקרא הוא על יושבי לב קמי והיינו כשדים) שהוא מנין באטב"ח (לקמן נד.) · וכן לפי מנין האותיות כגון סתם נזירות שלשים יום מקודש יהיה יהי"ה בגימטריא תלתין הוו (נזיר ה.): שיחת מלאכי השרת שיחת שדים שיחת דקלים · לא ידענא מאי היא: משלות כובסים משלות שועלים · דבר חכמה שיסדו קדמונים לתת אמתלאה לתוכחתם ותולין אותם בכובסין ובשועלים כגון [סנהדרין לט.] מאזני לדק אבות יאכלו בוסר ולדיק מגרה נחלץ (ובימי האמוראים נשתכחו): הויות דאביי ורבא · כל

מהרש"א

מתאחר מלבא וממהר לצאת מבה"כ או מפני השינה או מפני שהייתי שח שיחת חולין ע"כ אמר שאינו כן אלא מעולם לא קדמני וכו' וכן נראה מפי' רש"י ודו"ק: רבי יוחנן בן זכאי מימיו לא שח שיחת וכו' · כל אלו מדות דחשיב נוגעין בלימוד תורה ואמר בלא תפילין כי הוא כתר תורה כמ"ש בקידושין פרק האומר ופרשיותיו ד' מורים על למוד תורה וזה אב לכולן שנאמר ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' וגו' ואמר ולא הרהר במבואות וכו' ר"ל אע"פ שהיתה התורה שגורה כל כך בפיו ובלבו היה נזהר מלהרהר במבואות וכו' ואמר ולא מצאו אדם יושב ודומם וכו' גם שהיה אפשר בלמוד עיוני עיקרה בגירסא שתהא שגורה בפיו ולא תשתכח כדאמרינן בכמה מקומות ואמר ולא פתח אדם דלת וכו' שהוא היה מקרב עצמו אצל הפתח דבתלמידיו היה קנאה וביטול תורה איזה מהן יפתח לחבריו הבאים ואשמעינן נמי דלא הניח רבי יוחנן בן זכאי לישב שומר על הפתח שלא יטול שכר ויתעכב מלכנוס מי שאין לו כעובדא דהלל במסכת יומא: [פ' תלמידים היו לו להלל וכו' · כל הסוגיא מפורש

פרק

הגהות הב"ח ומראה מקומות

א ע"ז יט ע"ב · ופי' עלי האילן נקראו שיחים דכתיב תחת אחד השיחים כמו שנקראו ד"ת שיחים דכתיב והקיצות היא תשיחך: ב יומא יט ע"ב: ג הכוונה אפי' בדבר הרשות לא שח: ד לעיל כז ע"ב: ה פסחים קט ע"א: ו ב"ב קלד ע"ב: ז עיין סנהדרין יא ע"א ומ"ש שם בגליון בשם רש"ל דמ"ז: ח עי' בערוך ערך שח פי' נפלא ע"ז:

חדושי גאונים

כשאמרה לו ארוצה עד אי"ש האלהים ואשובה עכ"ל ומקשים מאי בעי רש"י בזה ואפשר דקשיא לי"ה לישנא דקרא מדוע את הולכת אליו דמרתא קרתה ומהאי שמעינן דשתים זו הוא דאמר אתת דאפילו חדש ושבת אין חיוב ללכת ותו דהשתא לא חדש ולא שבת והיינו ממאי דרתה ואמר מדוע כאותה שאמרו פ' א"ע גסטרא קאמריתו וכו' ועל דרך שפירש מהרב ברזילי כמ"ש פ"ק דברכות דיליף כל שאפשר לבקש רחמים מדאמר שמואל חלילה לי דמדרתא יליף אף יחיד וכ"ש אתם שהנכם לבור וכמ"ש הרב ישרש יעקב שם ועיין בס' אם דת · ולפי זה הכא משמע דאין חיוב אף בחדש ושבת לזה כתב רש"י מדוע וכו' בעלה של שונמית הכונה דהא דמרתא קרתה היינו משום דבעלה אל האשה אמר ובאשה ודאי דאין לה חיוב אף חדש ושבת והיינו רתחים אלא דמאי דיליף מהתם היינו משום דמשם מוכח דחדש ושבת הא מיהא לאשה אינו כל כך תימה היינו משום דתלמיד חייב ומשו"ה אינו כל כך תמיהה לאשה ושמעינן דתלמיד מחייב · ומה טוב ומה נעים מאי דקמסיים רבי יצחק מילתיה מכלל דבחדש ושבת מחייב אדם לקבל פני רבו ולא נקט מילתיה בשונמית גופא ואמר מכלל דבחדש ושבת חייבת

הרשב"א

אמרו עליו על ריב"ז כו' דבר קטן הויות דאביי ורבא כו' בפי' האגדה הזאת האריך הרשב"א ז"ל וז"ל תועי רוח חשבו כי עשיית המצות שאביי ורבא נושאין ונותנין בהם הוא דבר קטן שלא עלה ביד המתעסק בהם אלא שכר עשייתן לפי שאין בעשייתן אלא שקיים בעשייתן מצות בוראו יתברך שנתנן לדעת ולצרף דעת ישראל אם יעשו כמצותו אם לאו וכמלך שרוצה לנסות העם אם ישלימו רצונו בין שיש באותה צוואה תועלת בין שאין בעשייתה תועלת זולתי ההוראה שמורה העושה רצון אדוניו כאשר צוהו וזהו שכתב כל אמרת אלוה צרופה ובא בפירושם ז"ל מה איכפת לו

הכותב

כתב הריטב"א ז"ל דבר גדול מעשה מרכבה פי' מרכבה העליונה הקדושה שלא נסתכלו בה נביאים מעולם וסודה ידוע לבעלי האמת · דבר קטן הויות דאביי ורבא פי' דבר קטן הוא לגבי מעשה מרכבה שאמרו ולגבי הא נמי לא קרי דבר קטן לתלמוד שהרי קדמו לכולם שלא הניח מקרא ומשנה הלכות והגדות והם יתד שהכל תלוי בו אלא הויות דאביי ורבא הם קושיות ותירוצין וספקות שלהם שלא נתבררו להם מפני שלא ירדו לעומקו של תלמוד כחכמים הראשונים ולפי שהיה זה מחסרון ידיעה קרי ליה דבר קטן בחכמת המשנה אבל גדול הוא מכל שאר חכמות עובדי כוכבים וזה

עיון יעקב

הולין של ת"ח צריכה לימוד · מביא דבר זה כאן לומר כיון דמעלת חכמים אלו שלא שחו שיחה בטלה מזה יש ללמוד דאם איזה חכם שח שיחה כוונתו ללמוד ממנו איזה דין או מוסר ולא דיבר לבטלה כמו שאמר בש"ס דף כ"א משיחתו של ר"ג נלמד וכו' ואסמכוהו אקראי · ועי"ל לפמ"ש הרמב"ם סוף הלכות טומאת צרעת שהשיחה בטילה של עם הארצים מביא לידי לשון הרע ואמרינן מה יעשה וינצל מלה"ר יעסוק בתורה לכך קאמר שיחה של ת"ח צריכין לימוד להנצל מלה"ר: לא הניח · כלומר שנתן לבו ללמוד ולהבין הכל והבא

עץ יוסף

הנביא אחיה השלוני ואפשר שה"ק שהיה לשבט בנימין ליהודה יתרון על כל השבטים שהעמידו מלכים שהיו מולכים על כל ישראל ע"פ נביאים אבל ירבעם ויהוא לא היו מולכים על כל ישראל:

ך שנאמר ועלהו לא יבול. פרש"י ועלהו דבר קל שבו אבל בספר מעלת התורה הביא בשם הגר"א ז"ל ונראה דידוע שאדם נמשל לעץ כמ"ש כי האדם עץ השדה. והדיבור שלו הוא הפרי. וע"כ נקרא ניב שפתים מלשון תנובות השדה. כי זה הוא עיקר חיות האדם כדמתרגמינן ע"פ ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא אך כ"ז הוא כשהאדם מדבר בתורה. אבל כשהדבור הוא בעניני העולם הזה. הוא רק כמו העלין שהם שומרים הפרי כך הדיבור בעניני העוה"ז הם לחיזוק ולקיום הגוף בעבודת הבורא ית"ש. ואי' במדרש ע"פ וכל שיח השדה טרם יצמח הם אילני סרק שעליהם מסריקין זה על זה ומטריפין כמלא הקול היוצא מן העלין נקרא שיח. ולכן אצל הת"ח נקרא שיחת חולין שלו הדיבור בעניני העוה"ז עלין ולכן אמרו אפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד שבוודאי אין משיחין אפילו צרכי גופן אלא ע"פ התורה עכ"ל:

ז שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים לא ידענא מאי היא (רש"י) ובערוך ערך שח כתב שיחת דקלים פירש בתשובות יום שאין בו נשיבת רוח במקום שבני אדם בקיאין פורסין סדין בין הדקלים ואין מתנענע ועומדים בין שני דקלים הקרובים זה לזה ורואין איך ינועו חריותיהם זה אצל זה יש בו סימנים שמכירין בהן הבקיאין כמה דברים ואמרו ממר אברהם גאון שהיה בשנת אלף ק"מ לשטרות שהיה מכיר בשיחת דקלים עכ"ל. ובספר באר מים חיים על

שנאמר (משלי ח) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא וכי מאחר שבקטן שבכולם כך גדול שבכולם עאכ"ו ^א^אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה יושב (ושונה) ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו באויר מיד נשרף:

שם ע"ב [ת"ר תשבו כעין תדורו ^ב^מכאן אמרו כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי כיצד היה לו כלים נאים מעלן לסוכה מצעות^[א]^ נאות מעלן לסוכה אוכל ושותה ומטייל בסוכה ומשנן בסוכה] איני והאמר רבא מקרי ומתני במטללתא ותנויי בר ממטללתא לא קשיא הא במגרס הא בעיוני [דף כט ע"א] כי הא דרבא ורמי בר חמא כי הוו קיימי מקמיה דרב חסדא מרהטי בגמרא בהדי הדדי והדר מעייני בסברא:

ח שם [פסקא משל למה"ד כו' · איבעיא להו מי שפך למי ת"ש דתניא שפך לו רבו

רש"י

איבעיא להו לאביי ורבא הוה מספקא להו ובכולן נתן לבו ונתן בהם טעם · ובימי אמוראים נשתכחו: נשרף · שהיו מלאכי השרת סביביו ומתקבלים לשמוע תורה מפיו: מקרי ומתני · לקרות מקרא שבכתב ולשנות משניות הערוכות ושגורות בפה: במטללתא · בסוכה: תנויי · תלמוד שהוא סברא לטרוח ולשנן וכן שמעתא דאמוראי שאינן באות אלא מכלל דקדוקים שהן למדין מתוך דברי המשנה דמדמו מילתא למילתא: בר ממטללתא · אם ירצה דמצטער הוא ומצטער פטור מן הסוכה והאויר יפה לו להרחיב דעתו קס"ד תנויי היינו משנן: הא למיגרס וכו' כלומר תרי גווני שינון הוי למיגרס גמרא הברורה לו כבר והיינו שמעתא צריך סוכה והיינו משנן: לעיוני · בר ממטללתא: כי הא וכו' · דבשמעתא איכא נמי ריהטא בלא טרחא ואיכא עיון בטרחא: כי הוו קיימי מקמיה דרב חסדא · בתר דאגמריניהו שמעתא: מרהטי בגמרא · מה ששמעו מפיו דבר פלוני אסור דבר פלוני מותר והדר מעייני מה טעמו של דבר ואם יש להשיב כלום: [מי שפך למי · עבד לרבו והכי קאמר משל לעבד שהיה עושה לרבו עבודות שאינו עובדו כהוגן כך בידוע שאין ישראל עובדין כשורה או דילמא הכי קאמר ושפך לו רבו קיתון על פניו לומר לא מלפני דה"א בשמוסך וירידת גשמים היא שפיכת קיתון ומכל מקום סימן קללה הוא ומיהו פירושא דמתניתין מיבעי לן שפיכת הקיתון מאי היא ישיבת הסוכה או ירידת

תוספות

כל עוף שפורח עליו מיד נשרף · שהדברים שמחים כנתינתם בסיני שנתנה תורה באש וכענין זה מצינו במדרש בעובדא דרבי אליעזר ור' יהושע שהיו מסובין בסעודה וליהטה האש סביבם: ומשנן בסוכה · לבאר טעם המשניות והיינו גמרא ופריך והא תנויי לבר ממטללתא לפי שצריך מחשבה ורוחב אויר ומשני דבגמרא כמי יש עיון כגון דבר פלוני אסור או מותר בסוכה אבל לעיוני בטעמים בר מסוכה:

מהרש"א

פרק י"ג ע"ש]: איבעיא להו מי שפך וכו' · פרש"י מיבעי ליה שפיכת הקיתון מאי היא ישיבת סוכה או ירידת גשמים עכ"ל ואין זה נראה שתהא שפיכת קיתון משל לישיבת סוכה ולולי פירושו דגם לפום מאי דבעי למימר דעבד לרבו הוה שפיכת קיתון

הרשב"א

[א] הרשב"א וז"ש חז"ל · (ברכות כח ע"ב): [ב] שם בא"ד וכמו שפירשו ז"ל (עיין עירובין כא ע"ב): [ג] שם בא"ד והוא שאחז"ל (שבת פח ע"ב):

יד יוסף

א אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה יושב ושונה ועוסק בתורה כל עוף שפרח עליו מיד נשרף · הכוונה שעוף הפורח עליו הוא כינוי אל הדמיון אשר הוא קל הפרידה מאד והולך ושב ממחוז למחוז כהרף עין · הנמשל אל עוף כמוהו גז חיש ויעוף וזהו שאמרו כי בשעת תלמודו היה עיונו הכי נכבד בהיר ומזהיר שכל מה שהיה מעלה הדמיון אל השכל מהספקות מיד היה גובר עליהם שכלו ומבטלו לגמרי ויפן ענן אורו · (בעל נפלאות יהודה בשם בעל דרך אמונה): ב ערכין ג ע"א:

חדושי גאונים

דהוי פירושא דקרא אמנם בשונמית גופה אינה חובה אלא דאי בעיא למיזל תזיל ומינה לתלמיד דהוי חובה · וחזי הוית להרב מופת הדור מהרמ"א בס' ישרש יעקב במסכת שבת אמאי דאמרינן התם דף קנ"ב אמר רבי לר"ש בן חלפתא מפני מה לא התקבלנו פניך ברגל וכו' משום שלום בית בטל וז"ל מהרמ"ג פירש עמ"ש פ"ב דסוכה דאר"א משבח אני את העצלנים הא דאזיל ואתי ביומים ז"א שמא תאמר דמפני זה נמנעתי לבא איתו דשלום הבית בטל רק מפני כ' נעשו ג' וליתא דאי לא אזיל ואתי ביומים איך א"ל רבי מדוע לא הקבלנו פניך גם כדרך שהקבילו אבותי לאבותיך ואיך עברו על הדין דאסור לצאת מביתם עכ"ל וק"ק דהרי הרמב"ם פ"ה דתלמוד תורה

הרשב"א

להקב"ה בין שוחט מן העורף לשוחט מן הצואר לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות והתועים חושבים בפי' לצרף את הבריות לדעת אם ילכו בתורתו ובצואתו לבד בין שיש בהם תועלת מצד עצמם אם לאו ועל זה קראו דקדוקי אביי ורבא בסגולת המצות דבר קטן ומזה יצא להם באמת ביטול העשייה בכלל המצות בתפלה ותפלין ובהיתר ואיסור ואינן נותנין דעתם רק ללמוד ספרי חכמי האומות פילוסופיא וטבעי הכוכבים וזהו מעשה מרכבה שלא הניח ריב"ז וזה באמת אבדון ומות וכל האומר כן נבדל מקהל הגולה ואין לו עסק במצות · והפכה אמר הכתוב כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו · אמר בפיך כנגד השנון שצוה הוא ית' ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך וגו' ובלבבך לכוין בהם בשעת עשייתן לשם המצוה יתברך שצוהו ויעשה בלבב שלם ושלא יעשה כעושה שלא לרצון ויהא לו כמשא וז"ש חכמינו ז"ל [א] שלא יעשה תפלתו קבע אלא תחנונים ורחמים · ופי' לעשותו להיותו זריז לעשות כל מצוה ומצוה בשעתה וכתקנה ובשלש האלה תשלם העבודה ובעשייתן בחפץ באמת יתבונן שלא אמר יתברך ליעקב תהו בקשוני ומי שחננו השם מהם יתבונן במושכלות שנכללו במצות ועל זה התפלל דוד באמרו גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך · וכמו שפירשו ז"ל [ב] בויהי שירו חמשה ואלף שהיה אומר על כל מקרא ומקרא אלף וה' טעמים ולא נעלמה ממנו אלא פרה אדומה · והוא שאמר יתברך ליהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל · ר"ל תצליח במעשה וממנו תשכיל המושכלות הרמוזות בהם · וזהו ענין ריב"ז שהסתכל בטעמים וזכה להתבונן בהם וזהו ענין המרכבה שהדברים הרמוזים במצות התורה הם הם מעשה מרכבה ואביי ורבא ושאר חכמי ישראל שהתעסקו בפירושי המצות כחכמי המשנה והאמוראים הבאים אחריהם השתדלו לבאר סדרי עניינן ועשייתן כיצד · וקרה לקהל ישראל עם הש"י ומפרשי המצוה בזה כמו שיקרה לחולה עם הרופא האומן והרוקח הרופא האומן יודע ומכיר בחליי החולה שאינו יכול להיות בריא אלא במרקחת הפלוני המורכב מסמנין רבים ידועים ומשקל ידוע ויאכל ממנו בזמנים ידועים והחולה אוכל ואינו יודע ולא מרגיש בתערובות הסמים אלא בטעם אכילתו לבד והמרקחת פועלת בכח הסמנין המורכבות בו והחולה אע"פ שאינו מרגיש משיג התועלת בלא יודע והרופא האומן הוא הש"י שיודע ומכיר בחליי הנפשות ובחמלתו נעשה רופא לו ויודע ברקח המרקחת המסירה מחלה מקרבנו חליי הגוף וחליי הנפשות ובעשותנו המרקחת ההוא הוא עשיית המצות נתמנה על הבריאות והוא שהכתוב אומר אם שמוע תשמע בקול ה' וגו' עד כי אני ה' רופאך ואמרו אני ה' רופאך לא על דרך הגמול וגו' ובקרך וצאנך ירבון כי אם מצורף לזה ההודעה כי בקיום המצות ועשייתם נשיג התועלת מצד הטוב בהם ומי שחננו השם יתבונן וירגיש אף בנתינת ההרכבה וכל חכם לפי כחו מחיצה לעצמו משה מחיצה לעצמו ואהרן מחיצה לעצמו והויות דאביי ורבא באו להורות כיצד יעשה המרקחת שלא להוסיף ולא יגרע ובאיזה שיעור ושאם ישנה פעולתן או זמן עשייתן יפסיד תכונת המרקחת וכן במצות התורה צוה יתברך לא תוסיף ולא תגרע וכן בלתי עתים מזומנים ישמר פן יוסיף זמן או יגרע ובהויות דאביי ורבא לא בא רק ביאור תיקוני הפעולה כתיקוני פעולי רקח המרקחת ולא לבאר טעמי המצות הרמוזות ומורכבות בתוכן וריב"ז עשה המצות באמת ונתן דעתו להתבונן אף במורכב וזכה והשיג · ודע אתה המעיין כי לא תשלם העבודה בלתי העשיה כי כן חייבה חכמתו יתברך והוא שאמרו חז"ל [ג] פי' מה אנוש כי תזכרנו וגו' אשר תנה הודך על השמים אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה אנוש כי תזכרנו לתת להם את התורה תנה לנו אשר תנה הודך על השמים אמר להם הקב"ה מה כתוב בתורה לא תגנוב כלום רציחה וגניבה יש ביניכם משל לאיש שהיה לו בן קטוע אצבע והוליכו אצל האומן א"ל למוד את בני אומנות לזמן חזר אצל האומן א"ל למדת את בני אומנות א"ל לאו מפני שבנך קטוע אצבע והאומנות הזו צריכה כל ה' אצבעות הסתכל במשל הנפלא הזה התאוו שתנתן להם התורה ובאמת לא ללמוד הלכות שחיטה וטריפות ואכילת המצה ומניעת אכילת הדברים אשר תיעב הש"י רק לדברים המופלאים הרמוזים והנרכבים בהם שאף מה"ש לא ישיגו אותן והוא שכתוב לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים והחיים רמז למלאכים והוא שהשיב ית' למשה על מה שבקש הראני נא את כבודך לא תוכל לראות את פני כי לא יראני

הכותב

הפי' אמת הוא לכל המאמין ולא כמו שפירשו והאלהים יכפר בעד: לקיים מ"ה שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו' · כלומר על אלו נתקיים המקרא הזה: אמרו עליו על יונתן בשעה וכו' כל עוף כו' נשרף · פי' שהיו הדברים כיום שניתנו בסיני שהיתה האש שולטת ושאלו בירושלמי התלמיד כך הרב מהו והשיבו שהתלמיד בתוך ד"א ברם הרב חוץ לד"א עכ"ל הריטב"א · ובפרק יש נוחלין הובא מאמר זה ושם הוסיף הריטב"א לשון זה דבר קטן הויות דאביי ורבא פי' קרי ליה דבר קטן לפי שהם פלפולים וחדודים שהיו אומרים לפי שלא ירדו לסוף דעתם של תנאים וריב"ז מרוב חכמתו היה אומר כל מה שיכול שום אדם לפלפל ולדקדק על דברי התנאים: כל עוף שפורח עליו מיד נשרף · פירשו בירושלמי אם תלמיד כן הרב כמה וכמה ואמרו הרב חוץ לד' אמות ותלמיד בתוך ד"א: והא שיחת דקלים כתב רבינו האי ז"ל כי בדורו היה מר אברהם קאבס"י שהיה מכיר עתידות בנענוע עלי האילנות ביום שאין רוח נושבת והיה מכסה האילן בסדינין והיא חכמה מפוארה עד כאן וגם בערוך בערך סח:

עיון יעקב

שבשעה שהיה יושב ושונה · דקדק לומר יושב ושונה על דרך דאיתא במגילה ר"פ הקורא עומד רכות בעמידה קשות בישיבה על כן לטהר מסייען לו ויגעתי ומצאתי תאמן: כל עוף שפורח עליו מיד נשרף · עיין בפירש"י ותוס' ועיין קאמר כשהיה יושב וק"ל: בשבט יהודה סימן מא ועי"ל דעוף קאי על המזיקים המעופפים סביב הת"ח וכדאמרינן

התורה כתב שהיה רבי יוחנן בן זכאי מביט בפרסם ממעל והיה מבין מה שראה בנענועיו מלמטה . וכן מה דאי' בשלמה (בשה"ש רבה פ"א סי' ט') חמור נוהק (פי' גועק) והוא יודע מה נוהק . צפור מציץ (פי' מצפצף) והוא יודע מה מצוצו היא משום ששלמה הבין שורש כל דבר ודבר מקום נוקתו ומצבו ומעמדו

המתורגמן . א) בעטציינע .

רבו קיתון על פניו ואמר לו אי אפשי בשימושך]: תנו רבנן בזמן שהחמה לוקה סימן רע לכל העולם כולו משל למה"ד למלך בשר ודם שעשה סעודה לכל עבדיו והניח פנס לפניהם כעס המלך עליהם ואמר לעבדו טול פנס מפניהם והושיבם בחושך · תניא רבי מאיר אומר בזמן שמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שמלומדין במכותיהם משל לסופר שבא לבית הספר ורצועה בידו מי דואג מי שרגיל ללקות בכל יום הוא דואג · תנו רבנן בזמן שהחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים · לבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל משום שישראל מונין ללבנה ועובדי כוכבים לחמה · לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב באמצע הרקיע סימן רע לכל העולם כולו · פניו של חמה דומים לדם חרב בא לעולם לשק [חיצי] רעב בא לעולם לזה ולזה חרב וחיצי רעב באים לעולם · לקה בכניסתו פורענות שוהה לבא ביציאתו פורענות ממהרת לבא לעולם וי"א חלוף הדברים ואין לך כל אומה ואומה שהיא לוקה שאין אלהיה לוקה עמה שנאמר (שמות יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · ובזמן שישראל עושין רצונו של הקב"ה אין מתיראין מכל אלו שנאמר (ירמיה י) כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה עובדי כוכבים יחתו ולא ישראל יחתו:

ט שם ·תנו רבנן בשביל ד' דברים חמה לוקה על אב ב"ד שמת ואינו נספד

רש"י

גשמים]: והניח פנס · לינטרנ"א בלע"ז: והושיבם בחשך · כך כשהחמה לוקה אינה מאירה כל כך: מפני שמלומדים במכותיהם · כל מיני קללה ופורענות הבאים לעולם יש להם לישראל לדאוג יותר מאשר עובדי כוכבים מפני שהם רגילין ללקות יותר מכולם לפיכך יש להם לישראל לדאג ולומר לא בא סימן זה אלא בשבילנו: משל לסופר · מלמד תינוקות: ורצועה בידו · להכות: מי דואג · איזה מהן ירא אותו הרגיל ללקות: לוקה במזרח · בבקר כשהחמה במזרח: באמצע הרקיע · בחלות היום כשעומדת בראש כל אדם: לשק · עשוי מנוצה של עזים והוא דומה לשחור: חיצי רעב · משחירין פנים: לקה בכניסתו · בשקיעה: ביציאתו · זריחה: לקה בכניסתו פורענות שוהא לבא · כדרך ששוהה הסימן לראות עד כלות היום: ביציאתו פורענות ממהרת לבא · [כדרך שמיהר הסימן לבא]: וי"א חילוף הדברים · לקה בכניסתו ערבית פורענות ממהרת לבא בזמן הסימן כשם שאין לו שהות לשמש ביום שסמוך לשקיעתו הוא כך אין לפורענות שהות · ביציאתו שחרית פורענות שוהה לבא כשם שיש לחמה עוד שהות ביום: אלהיה · שרה המליץ בעדה כגון סמאל שרו של עשו: אל דרך הגוים אל תלמדו · לעשות כמעשיהם ומשהעשו רצונו ומאותות השמים אל תחתו: בשביל ארבעה דברים · לא שמעתי טעם הדבר:

מהרש"א

קיתון הוא ירידת גשמים דגם שמן השמים הגשמים באים מכל מקום ע"י חטא האדם באה קללה זו בחג דה"נ בספך העבד קיתון אינו של עבד אלא של רבו ודו"ק: בזמן שהחמה לוקה וכו' מלה"ד למלך ב"ו וכו' · והוא המשל בעצמו שאמר בפרק אד"מ[א] אדם נברא בע"ש מפני מה וכו' כדי שיכנס לסעודה משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין והתקין סעודה ואח"כ הכניס אורחין וכו' ואמר בכעס וכו' טול פנס והושיבם בחשך וכו' כדאמרי' פ' יוה"כ[ב] אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאין רואה ואוכל מכאן לסומין שאינן שבעין וכו': [כל זמן שהמאורות לוקין וכו' · מאורות בלשון רבים היינו ירח וכוכבים כפרש"י לקמן אבל בחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים כדלקמן]: מי שרגיל ללקות וכו' · ר"ל דהיינו אותו שיש בידו לב ללמוד ולא למד אבל מי שאין בידו ללמוד אין משגיחין בו להלקותו אם אינו לומד כך ישראל יש בידם התורה ללמוד ממנה ואם אינן לומדין יש להם לדאוג ביותר: [מפני שישראל מונין ללבנה ואו"ה לחמה וכו' · ובמדרשות נתנו לזה הרבה דמיונים אקרא דהחודש הזה לכם ולא לנכרים עשו שהוא גדול מונה לגדול שהוא החמה יעקב שהוא הקטן מונה לקטן ללבנה והוא סימן טוב גדול שליט ביום ולא בלילה כך עשו שליט בעוה"ז ולא בעוה"ב קטן שולט ביום ובלילה כך יעקב שולט בעוה"ז ובעוה"ב ואמרו אם זכיתם למלאותו אברהם וכו' עד ע"ו דורות ואם לאו לפגמו רחבעם וכו' עד ע"ו דורות וכו' ע"ש: לשק חלי רעב וכו' · פרש"י דומה לשחור וכו' ע"ש והוא דחוק אלא דבשק דרך להניח תבואה כמה שכתוב ויפתח האחד את שקו ליתן מספוא וגו' ויהי הם מריקים שקיהם וגו' וכשנראה בחמה דומה לשק ריקן סימן לרעב]: שאין אלהיה לוקה עמה וכו' · לפרש"י לא שייך כ"כ הכא ונראה לפרש דקאי אדלעיל דחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים לפי שהם מאמינים בשמש כמ"ש וראית את השמש וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וגו' דהיינו לאלהות שלא מנעם מלטעות אחריהם כמפורש פ' ר"י וע"כ אם האומה לוקה גם החמה לוקה עמה שנאמר ובכל אלהי מצרים וגו' וע"ז אמר ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום אין להם לירא מאותות השמים שלא נתנו להם לאלהות אבל יש להם לירא מעונותיהם אם אין עושין רצונו של מקום והיינו אל דרך הגוים שעושין להם לצבא השמים לאלהות אל תלמדו לעשות כמעשיהם כי הם יחתו שעובדים אותן ואלהיהן לוקה עמם ואין ישראל יחתו כי ה' הוא אלהיהם: על ד' דברים חמה לוקה על אב"ד שמת וכו' עיין פרש"י ונראה במקצת מהם יש לתת טעם כי האב"ד דומה לחמה שמאיר לכל בתורה וע"כ מעשה שהיה אב"ד אמרו בו[ג] פניו כפני חמה · ועל נערה וכו' דהיינו שהיה ברור לכל כשמש לעקתה ולא היה

הרשב"א

האדם ותי ובא בפירושם ז"ל לא יראני האדם ולא אף החי רמז למלאכי השרת כי מהותו ויחודו לא יושגו על התכלית · עוד תן דעתך לדעת כי עשיית המצות וקיומם טוב לפני האלהים מהשתדל בטעמיהן ואף במרכבה שהרי בביטול המצות חייב כרת כמילה וחדל מעשות הפסח וכאכילת החלב והדם ושאר הכריתות אפי' אוכל בי"ה או עושה מלאכה ועוסק במרכבה אינו ניצל מכרת והמתעסק במצות כתיקונן ובכונתן לשם מי שצוה עליהם יתברך זוכה ויושב בישיבה למעלה ובא בדבריהם שנפשות הצדיקים למעלה ממ"ה וכמו שבא בפירושם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך מי גדול שומר או שמור על כפים ישאונך מי גדול נושא או נשוא הוי אומר נשוא ואמרו אין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שאומרים ישראל למטה שנאמר ברן יחד כוכבי בקר והדר ויריעו כל בני אלהים · והוא שנפשות הצדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך ומה שאמרו אמרת ה' צרופה מאי איכפת ליה להקב"ה בין שוחט מן העורף לשוחט מן הצואר לא נתן הקב"ה את המצות אלא לצרף בהן את הבריות ר"ל שאין הקב"ה חפץ בהם מצד עצמו וכענין שאומר הכתוב אם צדקת מה תתן לו אלא שרצה לצרף בהם הבריות ולצרף כולל ב' ענינים לחזק ולהתמידן מלשון הגיע לצירוף והב' מלשון מצטרפין לומר לצרף אותם אל האמיתיות הנרמזות בתורה · עכ"ל הרשב"א ז"ל:

עיון יעקב

סני מאי דרבנן דבלו מחופיא דידהו ונקראים עוף ע"ש הפסוק ובני רשף יגביהו עוף וכן כחלום יעוף שבא לפעמים על ידי שד כמבואר: בזמן שחמה לוקה וכו' ובשביל ד' דברים חמה לוקה וכו' · ע"ז יתמה המתמה הכי הלקויות אלו מתחייבין להיות ע"פ מהלך תנועת הגלגלים של המאורות ע"פ החשבון אף אם יהיו כולם צדיקים וכן מתמה בעל יד יוסף ריש פרשת בראשית ואין יישובו עולה כפי הפשט ולבי אומר לי דודאי הם ע"פ הכרת הגלגל ומהלכתם ותנועתם מ"מ באותו זמן הוא מזלו סימן רע כגוונא דאמרינן האי מאן דבמאדים וכו' ונפל תורא חדד לסכינא לענש לעושי רע כרעתו באותו עת וזמן להכי אם ישראל עושין רצונו אז מאותות השמים אל תחתו וגו':

עין יוסף

אשר בשמים ממעל. ומה שנעשה בשורשם זה הם מהגים ומלפלפים בלשונם עכ"ל:

ט על אב בית דין שמת ואינו נספד כהלכה. כי האב"ד והמורה צדק לעדתו מתואר

ענף יוסף

ט ת"ר בשביל ד' דברים חמה לוקה כו' · כבר הבינו רבים זה הכוונה בליקוי הוא הניגוד שקורין ליקוי חמה ליקוי לבנה ולכך נהגו לעיינים על דברי חז"ל שדבר זה טבעי הוא

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה בזמן · בפ' אד"מ (סנהדרין לח ע"א): [ב] שם בא"ד פ' יוה"כ (יומא עד ע"ב): [ג] שם ד"ה על ד' דברים אמרו בו (ב"ב עה ע"א):

יד יוסף

א מכילתא פ' בא: ב שבת קנו ע"א: ג מסכת ד"א פ"ב:

חדושי גאונים

סתם וכתב וחייב אדם לסקביל פני רבו ברגל וכתב מכן בכ"מ דהרמב"ם לא כתב הא דאויל ואתי ביומיה משום דמשמע סתם דדוקא רבי אליעזר סבר הכי ולכך כתב סתם לדר' יצחק ולא חילק והרב ישרש יעקב גופיה דף מ"א על מבוכה זו ישב ותירץ יתיב דעת הרמב"ם דר"א הוא דסבר הכי ולא הודו לו והיינו דאמרינן שהיה ר' אליעזר אומר וגם ר' אלעאי הוא הסולך קדמת אשו"ר והאריך בזה להכריח דאף דלא אתי ביומיה חייב ע"ש ולא זכר דמכן נמי כתב כן לדעת הרמב"ם ומאחר שכן נאה דורש הרב הסמ"ג ונאה מקיים רבי והאבותיו של ר"ש בן חלפתא כהלכה עשו · ורשב"א טעמא טעים דאתים הוא תחת שלם וגבוה ממרחק · (שממת סרגל):

ת"ר בשביל ארבעה דברים חמה לוקה כו' · דע אתה שמעיין כי מבואר לחוקרים שאין לקות לבנה אלא כשהיא עומדת נגד החמה במזל השביעי ממנה ועומדת על (אל) אחת משתי נקודות אשר אותם חולק עליהם את אופן המזלות והם ראש התלי וזנבו או קרוב מהן אשר או היא בחזקת לקות כאשר ידוע למבינים בחכמה זו ואם כן שהלקות אפשר לבא עלים בד' לדרין בראש התלי לנזין ולדרום וכ' בזנב

בהלכה ועל הנערה המאורסה שצעקה בעיר ואין מושיע לה ועל משכב זכור ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד · ובשביל ארבעה דברים מאורות לוקין על כותבי [א]פלסתר ועל מעידי עדות שקר ועל מגדלי בהמה דקה בא"י ועל קוצצי אילנות טובות · ובשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים נמסרין למלכות על משהי שטרות פרועים ועל מלוי ברבית [שם ע"ב] ועל שהספיקו בידם למחות ולא מיחו ועל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין · [אמר רב] (ו)[ב]בשביל ארבע' דברים נכסי בעלי בתים יורדין לטמיון על כובשי שכר שכיר ועל עושקי שכר שכיר ועל שפורקין עול מצואריהן ונותנין על חבריהן ועל גסי הרוח וגסות הרוח כנגד כולן · אבל בענוים כתיב (תהלים לז) וענוים יירשו ארץ (נצר מטעי מעשה ידי להתפאר) [והתענגו על רוב שלום]:

לולב הגזול פרק שלישי

י דף ל ע"א **אמר** ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מאי דכתיב (ישעיה סא) כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה · משל למה"ד למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסים אמרו לו

רש"י

מאורות · ירח וכוכבים: כותבי פלסתר · שטרות מזוייפין ומכתבי עמל לשום דופי על אדם לכתוב בשמו מה שלא לוה: מגדלי בהמה דקה · מחריבין את הארץ שאינם יכולים לשמרם מלרעות בשדות חביריהם: ועל קוצצי אילנות טובות · ואפילו הם שלהם שמשחיתין הם ונראין כבועטין בברכתו של הקב"ה שמשפיען טובו: על משהי שטרות פרועין · אללו כדי לחזור ולגבותם פעם אחרת: ועל מלוי ברבית · שמלוין בעלי בתים לישראל ברבית וכתיב (משלי כח) מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו ואמרינן בב"מ (דף ע:) כגון שבור מלכא שחונן בהם עניי נכרים: ועל שהספיקו בידם · על שהיה סיפק בידם של בעלי בתים הללו למחות ביד עוברי עבירה שבדורם שהרי דבריהם נשמעים להם מחמת עושרם וחכמתם ויראים הבריות מהם ולא מיחו: ועל שפוסקין · בעלי בתים שפוסקין צדקה ברבים שיתנוה לעניים ואין נותנין: לטמיון · שנטממין וכלים מאליהן: כובשי וכו' · שמדחהו בלך ושוב: עושקי · לגמרי גוזל שכרו: ועל גסי הרוח · שמתגאין ומשתררין על אחיהם מחמת עשרם (חנם):

כתיב אוהב משפט שונא גזל בעולה · בעולות שאתם מביאים לי אני שונא את הגזל שאתם גוזלים אותם ואע"פ שהכל

מהרש"א

מושיע לה: ועל ד' דברים מאורות לוקין וכו' · דהיינו לבנה וכוכבים כפירוש רש"י יש לתת טעם על פי מה שאמרו סוף מס' שבת [א]מאן דנולד בלבנה רזוהי כסיין אם גנב מגלא והשתא ד' דברים דחשיב כותבי פלסתר ועדי שקר ומגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנות אינן דברים מפורסמים ובכלל רזוהי כסיין וגנבה הן וע"כ מזלו שהן הלבנה וכוכבים לוקין: על ד' דברים נכסי בעלי בתים וכו' · יל"ד שאמר על משהי שטרות פרועים פרש"י כדי לגבות פעם אחרת עכ"ל והא ודאי גזלה גמורה ולא היה לו לומר על משהי אלא על הגובין שטרות פרועין וכן מלוי ברבית איסור גמור הוא: ואמר על שהיה ספק בידם למחות וכו' · ובפ' במה בהמה[ב] אמר כיש בידו למחות וכו' שהוא נתפס על כל העולם כולו: ואמר פוסקי צדקה וכו' · הרי זה עובר בבל יחל דברו וגו' ונראה לדקדק בכל זה דנקט בעלי בתים דהיינו עשירים ומנהיגים ואינן ת"ח ואין משהין שטרות פרועין לגבות בהן שנית דהא ידעי דגזל גמור הוא אבל משהין אותן שיש לו שום דין ודברים עם הלוה ורוצה לדחקו בזה השטר לטעון מגו ודבר זה בעיני בעלי בתים לאו איסור הוא אבל אחז"ל[ג] בזה דאיסורא איכא משום אל תשכן באהלך וגו' שמא ימות ויפול שטר זה לפני יתומיו ויגבו בו שנית ומלוי ברבית דקאמר כמי על בעלי בתים שהם אינן יודעין להלוות מעותיהן בהיתר בעסקא או בדרך אחר של היתר: ועל שהיה סיפק בידם למחות וכו' · איירי כמי בבעלי בתים מנהיגים שיש בידם למחות ואינו ביד ת"ח: ופוסקי צדקה ברבים · היינו שבעלי בתים מנהיגי הקהלה פוסקין צדקה מרובה ואין נותנין כולה שאומרים שלא היה דעתן לכך אלא בשביל אחרים שיתנו נדבות כראוי ודו"ק: יורדים לטמיון · פי' בערוך לטמיון לאוצר המלך ע"ש ונראה דה"נ בבעלי בתים העשירים ומנהיגים ומשתררים ומתגאים על אחיהם כפרש"י והיינו דמסיק וגסות הרוח כנגד כולם כמ"ש לגבי המצות ותלמוד תורה כנגד כולם שהתלמוד מביא לידי מעשה ה"נ הכא הגסות הרוח מביא לאלו בעלי בתים להני דברים שהם כובשי שכר שכיר כפרש"י המדחהו בלך ושוב שעובר בבל תשהה כדאמרינן פרק המקבל דמתוך גאותן דוחין השכירין לך ושוב שאין לי פנאי להתעסק בך עתה: ועושקי שכר שכיר · פרש"י גוזל שכרו עכ"ל והוא דחוק דא"כ ה"ל למימר גוזל אלא דלא תעשוק שכר שכיר מוקמי' לה התם לאינו משלם לשכיר בזמנו דהיינו שכיר יום כל הלילה ושכיר לילה כל היום וזהו ודאי ג"כ בא להם מתוך גאותן לדחות השכירים מלשלם להם בזמנם. ואמר על שפורקין עול וכו' · היינו ממש מתוך גאותן סוברים בדעתם שאחיהם ישאו עליהן עול מנהיגים · ומסיים אבל בענוים כתיב וענוים יירשו ארץ · פסוק הוא בספר תהלים דלעיל מיניה כתיב אל תתחר במצליח דרכו וגו' היינו העשירים המתגאים על הצבור שלא לשם שמים ואמר ועוד מעט ואין רשע וגו' דהיינו שנכסיו יורדין לטמיון אבל ענוים שאין משתררין על הצבור ונזהרו בכל זה כן ירשו ארץ שנכסיהן מתקיימין ובכל נוסחא שלפנינו הרכיב בזה קרא אחרינא נצר מטעי מעשה ידי להתפאר והוא פסוק בישעיה ותחלת המקרא ועמך כולם לדיקים לעולם יירשו ארץ נצר וגו' ואין לו מקום כאן:

[**משל** למה"ד למלך ב"ו וכו' · ולכך נקט בקרא קרבן עולה שכולה כליל והכל שלו אבל חטאת ואשם ושאר קרבנות ודאי דגזילה גמורה היא כיון דנאכלין ולא הוה דומה למשל כלל וזהו שדקדק רש"י לפרש ואע"פ שהכל שלי ואף מתחילה שלי וכו' ר"ל שהכל שלי שכולה קריבה לגבוה ומתחילה

[א] מהרש"א ד"ה ועל ד' דברים מאורות לוקין · ע"פ מ"ש סוף (פ' כ"ד דשבת קנו ע"א): [ב] שם ד"ה על שהיה ובפ' במה בהמה (נה ע"א): [ג] שם ד"ה פוסקי · אבל אחז"ל (כתובות יט ע"ב):

יד יוסף

א בערוך איתא פלסטר: ב עי' גיטין ל"ח ע"ב:

חדושי גאונים

התלי לצפון ולדרום וכן לקות החמה אי אפשר לבא אלא בהיות הירח נראה לאנשי הארץ עומד נוכח השמש בראש התלי או זנבו ומפסיק בין אור החמה לאנשי הארץ · וכן בהיותה נראית קרוב לגבולים אלו אז מקצת החמה נלקה אבל לא כולה ודע כי בלקות החמה אין החמה נלקה בעצמה אלא אורה גדול כבשאר העתים אלא שגוף הירח מפסיק בינו לבין עמי הארץ עד שאין אור החמה יכול להתפשט על הארץ אבל בלקיות הלבנה הוא דבר אמת בעצמה שהלבנה היא נלקה בעצמה שאין לה אור כי היא מקבלת אור מן השמש וכשהיא עומדת נוכח השמש במזל השביעי · אמנם אז צל הארץ מפסיק בינה לחמה ונשארת אפילה בטבע הואיל ואינה מקבלת אור מן השמש ועוד יש חלוק בין לקות החמה ללקות הלבנה כי לקות החמה הוא לפי רוחב ואורך מראה הלבנה נגד השמש לאנשי הארץ אף כפי האמת אינו כן ברקיע אבל לקות הלבנה אינו משתנה לפי המראה של אנשי הארץ רק לפי אמתת מקומה ברקיע וזה מבואר הכל לחכמי התכונה או ליודעים מעט ממנה · ומזה מבואר שב' שקרים וכזבים צריכים להיות בלקות · הא' בלקות ססמם שאומרים

עיון יעקב

ועל גסות רוח · כי סימן לגסות רוח עניות: כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה · פירש"י ומהרש"א אע"פ שעולה כולה כליל לה' והכל שלי אפ"ה שונא גזל בעולה ואני אמרתי ע"ד הדרש דאמרינן כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית לכך קאמר כי אני ה' אוהב משפט שהרי נעשה שותף עמי לכך שונא גזל בעולה

הרי"ף

מאי דכתיב כי אני ה' אוהב משפט וכו' · נראה שהוקשה לו בכתוב שאמר שונא גזל בעולה והלא בכל הקרבנות אם יש בהם גזל הם פסולים וע"ק מה שייך שונא גזל לאוהב משפט לכך הביא המשל מהמלך כך רצה הקב"ה ללמד לישראל שיברחו מהגזל שהרי העולה כולה לגבוה סלקא והכל הוא של הקב"ה ואעפ"כ צוה שלא יביאו עולה מהגזל ומכאן ילמדו ק"ו בני אדם לברוח מהגזל ואילו לא מצינו ששונא הגזל גם בעולה הייתי אומרים הקב"ה שונא הגזל בדבר שהוא לבני אדם ולכך בקרבנות כולם שיש בהם חלק לבני אדם הזהיר על הגזל מפני החלק של בני אדם שלקחו ממי שאינו שלו והוא גזל אבל בדבר שאין לבני

ענף יוסף

ע"פ חשבון ויכול אדם לחשוב מהיום עד סוף עולם כמה שנים יהיה בו הליקוי המאורע באיזה יום ובאיזה שעה ובאיזה מקום ועל המדינות יאמר איזה ירגישו ואיזה לא ירגישו וא"כ מה זה דיתייחס לחטא ועונש · אך באמת הוא כך כי לפעמים נמצא בחמה עצמה כתמים גדולים כאשר מצאו בזמנינו בכלי הבטה וכתמים אלו אין להם סיבה ידוע ומכ"ש זמן ידוע וחשבון וכאשר יהיה בו כתמים אין אורו מבהיק כ"כ כמו בלי כתמים וא"כ זה ליקוי תמה באמת כי החמה אפס אורה וזהו סיבת עונש וזהו מאורות לוקין ובאמת לעבירות שנולד בנו אין אנו מרגישים בו כלום בהעדר קצת אור מהחמה אבל הקדמונים הרגישו למאד בחסרון אורה ברב או במעט כי הוא חסכת אור ולפי גודל כבד עון כך יקרה הליקוי וסקדרות במאורות · (יערות דבש וע"ש):

עץ יוסף

מתואר בשם שמש וחמה. למה שעמו נהגים מאורו ללכת הליכות האל מלכנו בקודש וא"כ בהעדר ח"ו האב"ד ראוי למנהיגיו לספוד אותו ולבכותו · לאמר על מי נטשת מעט הצאן ההנה באין רועה ומאיר. אולם ח"ו בשלא נספד כהלכה. יראה מזה כי אנחנו סומכים על המנהיג הטבעיי והוא השמש המושלת בהנהגה הטבעיית. ומשתעבדים תחת המזלות. ולזה ברצות ה' לבל ידח ממנו נדח. אז החמה לוקה כלומר המנהיג הטבעיי יחסר כחו וישיג איזה לקותא. אז יאמר ישראל אלכה ואשובה אל אישי הראשון לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה: נצר מטעי כו'. הוא פסוק בישעיה ותחלת המקרא ועמך כולם לדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי וגו' ואין לו מקום כאן (מהרש"א) וכן בגמרא ליתא זה ואפשר שמביא מקרא זה ועמך כולם לדיקים לעולם יירשו

לו עבדיו אדונינו המלך כל המכס שלך הוא אמר להם ממני ילמדו עוברי דרכים שלא יבריחו עצמם מן המכס ואף הקב"ה כך אמר כי אני ה' אוהב משפט וגו' ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן מן א הגזל · איתמר נמי א"ר אמי יבש פסול מפני שאין לו הדר גזול פסול מפני דהוה [ליה] מצוה הבאה בעבירה:

יא דף לב ע"ב ב אמר ר' מריון אמר רבי יהושע בן לוי ואמרי לה תני רבה בר מרי *) משום רבן יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם · וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם:

דף לז ע"ב מתני' והיכן היו מנענעין בהודו לה' תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא דברי ב"ה וב"ש אומרים אף באנא ה' הצליחה נא אר"ע צופה הייתי בר"ג ור' יהושע שכל העם היו מנענעין בלולביהן והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא:

[קודם איתא בגמ' הדין של שתי הלחם וכבשי עצרת שטעונים תנופה ועל זה קאי]:

שם אמר רבי יוחנן ג מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו במערבא מתנו הכי אמר רבי חמא בר עוקבא א"ר יוסי בר חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים · אמר רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר זבידא זאת אומרת [דף לח ע"א] ד שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא ועוצרת רוחות

*) כד"ו וד"פ הגי' רבה בר מרי בר דיב"ז ונראה שצ"ל ברבי עיין ערובין יט.

רש"י

שסכל שלי ואף מתחלה שלי היתה: **שתי תמרות** · שני דקלים: **בגי בן הנם** · סמוך לירושלים: **וזו היא ששנינו** · במשנה ראשונה שבפרק זה: **ציני הר הברזל** · ליני דקלים: **כשרים** · לולבין שלהם ואף על פי שעלים שלהם קטנים מאד ואינם עולים עם ארכה של שדרה: **הודו לה' תחלה וסוף** · הודו שבתחלת הפרק והודו שבסוף הפרק בסוף הלל מן הודו עד סוף הלל חדא פרשתא במנין פרשיות של ספר תהלים: **למי שד' רוחות שלו** · מצוה זו אנו עושים לשמו כן מראה בהנפתו: **זאת אומרת** · הא דר' יוסי דקאמר מצות תנופה עולה רוחות רעות וטללים רעים: **שירי מצוה** · מצוה שהיא שיריים שאינה עיקר לעכב כפרה אעפ"כ חשובה היא לעכב את הפורענות: **שהרי תנופה שירי מצוה היא** · ואינה מעכבת כדתניא בת"כ

מהרש"א

עולם ומלואה שלו הוא והוה ממש דומה למשל וק"ל: **ב' תמרות וכו'** · מפורש פרק עושין פסין]: **ב' הלחם וכו' מוליך ומביא למי שד' רוחות וכו'** · הכונה כי ב' הלחם הקרבתן בעצרת רמז לשני לוחות ועפ"ה לכו לחמו בלחמי והיו ב' עשרונים ע"ש עשרת הדברות שהיו בהן והיו סלת ע"ש שהתורה כסלת נקיה מחטא כמ"ש בזה במסכת הוריות וב' כבשים ע"ש כבשים לצבוסיך דדרשינן בפרק אין דורשין דברים שהם כבשונו של עולם והיה מוליך ומביא למי שד' רוחות וכו' שע"י התורה הקב"ה מקיים עולמו הכולל ו' קצוות שהם ד' רוחות ושמים וארץ כמ"ש הרא"ש גבי לולב ומ"ד כדי לעצור רוחות וטללים רעים שהתורה מגינה ומצלת על כל אלו:

תוספות

בהודו לה' תחילה וסוף · הודו שבתחלת הפרק והודו בסוף הלל מן הודו עד סוף הלל חדא פרשה היא במנין פרשיות של ספר תהלים כך פירש בקונטרס ויש מפרשים תחלת הפסוק וסוף הפסוק ולאו מילתא היא אלא בהודו מנענע פעם אחד וכן באנא ה' הושיעה נא כבית הלל ולא באנא ה' הצליחה נא כב"ש וטעמא דב"ה אע"פ שאין אנא ה' הושיעה נא תחילת הפרק ולא סוף הפרק מנענעים משום דכתיב (ד"ה א טז) אז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ וכתיב בתריה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכתיב נמי בתריה ואמרו הושיענו אלהי ישענו והיינו ירננו שמנענעים את הלולב ומשבחים בהודו ובאנא ה' הושיעה נא ועכשיו שנהגו ששליח צבור אומר יאמר נא ישראל והצבור עונין הודו וכן ביאמרו נא יראי ה' הצבור מנענעים על כל הודו והודו שעונין אבל שליח צבור לא ינענע וי"מ דאף שליח צבור מנענע אגב צבורא שעונין בכל פעם ופעם הודו ומנענעין מנענע נמי שליח צבור ביאמר נא וביאמרו נא ובשעת ברכה לא מלינו אם חייב לנענע בתחלת נטילה אלא מדאמרינן בפירקין (דף מב.) קטן היודע לנענע חייב בלולב משמע דמנענע בתחלת הברכה אע"פ שאינו יודע לקרות הלל ועוד מדתניא במסכת ברכות בסוף תפלת השחר (דף ל.) הקדים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה משמע דנענע בלא הלל: **כדי לעצור רוחות רעות** · בפרק כל המנחות באות מלה (דף סב.) חשיב כל הטעונין תנופה ושמא לא בכל תנופות עושין כן אלא דוקא בתנופת שתי הלחם דעצרת וכן ללולב משום דאמרינן פ"ק דר"ה (דף טז.) דנזר דין כתחם בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בחג על המים ולכך הנענוע שבלולב יש בו הולכה והובאה ובערוך פירש בערך נע [דאיתא בירושלמי תנאן] לריך לנענע שלש פעמים על כל דבר ודבר בעי ר' זירא הכין חד והכין חד או דילמא הכין והכין חד פירש כבר אמרת לריך נענוע שלש פעמים ובעי ר' זירא הולכה פעם אחת והבאה פעם אחת או הולכה והבאה פעם אחת נחשבים ולריך להוליך ולהביא שלש פעמים תמן תנינן בנדה פרק האשה (דף סב.) גבי שבעה סמנין מעבירין על הכתם ולריך לכסכס שלש פעמים על כל אחד רבי זעירא בעי הכין חד והכין חד או הכין והכין חד ולא אפשיט וכיון דלא אפשיט עבדינן לחומרא שלש פעמים לכל אחד ואחד עכ"ל והיא בעיא דהתם איתא נמי בש"ס דידן בנדה פרק האשה (דף סג.) דבעי ר' ירמיה אמטויי ואתויי חד או דילמא אמטויי חד ואתויי חד ודכוותיה פרק ואלו מנחות (דף עו.) גבי שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה דבעי רבי ירמיה אמטויי ואתויי חד או דילמא אמטויי חד ואתויי חד:

הרי"ף

אדם חלק אלא כולה לגבוה אין בזה משום גזל כי הכל הוא של הקב"ה בין מה שביד אדם זה ובין מה שביד חברו ממנו הכל אבל להיות שהקב"ה אוהב משפט שילמדו כל אדם ממנו וידינו בק"ו ואם ה' נוה בדבר שהוא עולה לו שהיא העולה שלא יביאנה בגזל כי ה' שונא גזל בעולה ק"ו לבני אדם שמה שאינו שלו הוא בידו גזל גמור שירחקו ממנו (וכ"כ מהרש"א) ובספר כסף נבחר דקדקתי אני מפס"כ שונא גזל בעולה ולא אמר שונא עולה בגזל שבא לרמוז על שלא הקב"ה בעולת העוף והסיר את מוראתה שהוא הזפק שישליכהו מפני שהעוף גוזל מאכלו וכל מה שיש בזפק הוא גזל וזהו שונא הדבר הגזול שיש בעולת העוף שהוא הזפק עיין שם:

עיון יעקב

בעולם דחלק השותף מי ימחול וק"ל: **יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם** · ולהכי מלינו כמ"ב כג שהם עשו מולך להעביר בניהם באש יע"ש:

עץ יוסף

וגו' שפירושו ירשו ארץ היינו ארץ העליונה נגר מטעי הינו הג"ע כמו שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן. כך מה דכתיב כאן וענוים ירשו ארץ פירושו ג"כ שירשו ג"נ לארץ העליונה חוץ ממה שירשו ארץ התחתונה כפשטיה דקרא:

יא וזה היא פתחה של גיהנם. ר"ל הרמז כי יורדי גיהנם הם ההולכים אחרי מתיקות ותענוגי עולם הזה כדובשא של ב' תמרים הללו. וזהו שביניהם פתח המביאים לגיהנם (מהרש"א בעירובין דף יט ע"א): **הודו תחלה וסוף** הודו שבתחלת הפרק והודו בסוף הפרק בסוף הלל. מן הודו ועד סוף הלל חדא פרשתא במנין פרשיות של ספר תהלים וכן באנא ה' הושיעה נא כמנענעים כב"ה ולא באנא ה' הצליחה משום דכתיב אז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ וכתיב בתריה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וכתיב נמי בתריה ואמרו הושיענו אלהי ישענו והיינו ירננו שמנענעין בלולב ומשבחים בהודו ובאנא ה' הושיעה נא (מהרש"א) והא"ר בסי' תרנ"א ס"ק כ"ג כתב בשם אבודרהם מפני שהנענוע הוא לעצור רוחות רעות וטללים רעים ולגעור בשטן ולכך מנענעים בהושיעה נא כלומר הושיענו מאלו הנזקין אבל בהצליחה נא ליכא למימר האי טעמא: ובית שמאי אומרים אף באנא ה' הצליחה נא. ס"ל דאע"ג דגבי ירננו עצי היער לא כתיב אלא ואמרו הושיענו. היינו דלא נקט אלא תחילת

יד יוסף

א פגזול כנ"ל רש"ל: ב עירובין יט ע"א וע"ש: ג מנחות סב ע"א וע"ש: ד כי אע"פ שגוף המצוה נשלם זולתם וכבר יצא בזה ידי חובתו הנה זה לכל המון ישראל אך החסידים אין להם אלא להרבות בהשלמתם ולא למעט בהם כלל · (מסילת ישרים פרק יט):

הדושי גאונים

שהחמה לוקה ואינו כן אלא היא נאסרת באורה הגדול אלא שאין אורה מתפשט על הארץ וכנגד זה אמרו כותבי פלסתר והוא ידוע שהוא לשון הולאות דבה · וכנגד השני שהוא משתנה לפני המראה של לבנה לאנשי הארץ שהוא שקר יותר רע מן הראשון שזה אפשר לברר בליקוי החמה אמרו ועל מעידי עדות שקר שהם מעידים על מראה לבנה ואומרים שהיא עומדת נגד החמה ואינו כן לפי האמת ועל שני הדברים שהלבנה לוקה בהם שהם ראש התלי וזנבו אמרו מגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנות וזה כי ידוע שראש המזלות הוא טלה שהוא בהמה דקה והוא מזל ניסן כשתגיע החמה לשם אז קרבה אל היישוב והצמחים והעשבים יעלו מן הארץ והוא זמן לגדל בהמה דקה בארץ ישראל באשר כי בעת ההיא זמן לידת הבהמות דקות אשר פרים ורבים לרגלי טלה העליון גם כשמגיע השמש לשם מצמיח חציר לבהמה והיא זמן גידול הבהמות ונקט ארץ ישראל יותר מאשר ארצות להיות כי שם הוא אמצע היישוב ונראה יותר מבאשר ארצות שהרחוקים יותר מאמצע העולם שהוא הקו השוה לפעמים אף כשיגיע ראש חדש ניסן והחמה בראש טלה לא יגדלו שם הצמחים והקרובים יותר אף באמצע החורף יצמחו להם צמחים ועשבים וזמן גידולי בהמה דקה שם אינו בראש טלה ומזל תשרי

רוחות וטללים רעים אמר רבא וכן לולב · רב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייתי ליה אמר [א]דין גירא בעיניה דשטנא ולאו מילתא היא משום דאתי לאגרויי ביה:

שם **מתני'** מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהם מה שהם אומרים ותהי לו מארה [אם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה [ב]מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט [ג]לברך יברך הכל כמנהג המדינה]: **גמ'** תנו רבנן [ד]באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו:

יב שם ע"ב **אמר** רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא מנין לשומע כעונה שנאמר (מלכים ב כב) את כל דברי הספר אשר קרא (יאשיהו) מלך יהודה וכי יאשיהו קראו והלא שפן קראו שנאמר (שם) ויקראהו שפן (את כל הדברים האלה) לפני המלך אלא מכאן לשומע כעונה · ודילמא לבתר דקרינהו שפן עיין ביה איהו וקרינהו אמר רב אחא בר יעקב לא ס"ד דכתיב (שם) יען רך לבבך ותכנע לפני ה' בשמעך ולא בקראך · אמר רבא לא לימא איניש ברוך

רש"י

[ומייתינן לה בגמרא דיומא (דף ה.) לתנופה לכפר וכי תנופה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם אלא שאם עשאה לתנופה שירי מצוה שיירה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו לא עשאה מן המובחר וכיפר כלומר אף על פי כן כיפר שאין צריך להביא קרבן אחר]: וכן לולב · מוליך ומביא מעלה ומוריד: ממטי ליה · מוליך: ומייתי · מביא: גירא בעיניה דשטנא · הרי זה לחץ בעינו של שטן שרואה בעיניו שאין בו כח לנתק מעלינו עול מצות: ולאו מילתא היא · אין נכון לומר כן: לאגרויי · שיתגרה בו שטן שהוא יצר הרע ויסיאנו לתעות מעל קונו וימסור עצמו על הדבר: מקרין אותו · כך היו נוהגין אחד קורא את ההלל ומוציא את הרבים ואם היה עבד או אשה או קטן הואיל ואין מחויב בדבר אין מוציא את המחויב מדי חובתו הילכך עונה אחריו כל מה שהוא אומר: ותהי לו מארה · שלא למד ואם למד תבא לו מארה שמבזה את קונו לעשות שלוחים כאלה: [עונה אחריו הללויה · על כל דבר שהוא אומר והכי קתני לה במסכת סוטה (דף ל:) כילד אמרו ישראל שירה בים כגדול המקרא את ההלל והם עונין אחריו הללויה משה אמר אשירה לה' והם אומרים אשירה לה' משה אמר כי גאה גאה והם אומרים אשירה לה' אלמא דעל כל דבר ודבר קאמר דעונין הללויה: לכפול · כל פסוק ופסוק ונהגו כן מפני שיש פרשה שכולה כפולה הודו תחילה וסוף יאמר נא שלש פעמים קראתי יה עניני במרחב יה ה' לי ה' לי טוב לחסות טוב לחסות סבבוני סבוני דחה דחיתני ויהי לי לישועה קול רנה וישועה ימין ה' ימין ה' לא אמות ולמות לא נתנני פתחו לי שערי זה השער וגו' אבל מאודך ולמטה אינו כפול והיינו דאמרינן לקמן (דף לט.) מוסיף לכפול מאודך ולמטה]: באמת אמרו · כל באמת הלכה היא ואין חולק בדבר: בן · קטן: מברך לאביו · ברכת המזון משהגיע לחינוך דחייב מדרבנן [ובמסכת ברכות פרק מי שמתו (דף כ:) מוקים לה כגון שלא אכל אביו אלא כזית או כביצה דהוי שיעורא דרבנן דמדאורייתא' לא מיחייב עד דשבע דכתיב ואכלת ושבעת וברכת הלכך אתי מדרבנן ומפיק מדרבנן]: שאשתו ובניו מברכין לו · דודאי מחמת שלא למד הוא: אשר קרא המלך · בספר שמצא חלקיהו הכהן משתעי קרא בספר מלכים (ב כב): לא לימא איניש · מי שאין אחר מקרא אותו לא לימא ברוך הבא ויכניס בינתים והדר

תוספות

מי שהיה עבד ואשה · משמע כאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא אע"ג דהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים (דף קח.) דמחייבי בארבע כוסות ומסתמא לא תקנו ארבע כוסות אלא כדי לומר עליהן הלל והגדה שאני הלל דפסח דעל הנס בא ואף הן היו באותו הנס אבל כאן לא על הנס אמור:

ותהי לו מארה · שלא למד ואם למד תבא לו מארה שמבזה את קונו לעשות שלוחין כאלה כן פירש בקונטרס ועל אשתו ובניו מברכין לו בגמרא היה לו לפרש כן דמתני' מיירי בלא למד שמקרין אותו ועונה אחריהן מה שהן אומרים ומשום דמבזה במה שאלו מברכין לו דלאו בני חיובא נינהו המקרין אותו קלייט ליה דהא בגדול מקרא אע"פ שאין עונין אחריו אלא הללויה דנפיק בשמיעה לחודיה ותבא לו מארה דעבד ואשה נמי לא מיחייבי בהלל דמצות עשה שהזמן גרמא הוא:

מהרש"א

וכן לולב וכו'· ע"פ מ"ש פ' הקומץ ארבע מינין שבלולב ב' מהם עושין פירות וב' אין עושין פירות וכו' ועוד שיהיו כולן באגודה אחת וכו' והוא מבואר שם ד' כתות שבישראל ב' מהן עושין פירות ומע"ט כדמיון הלולב ואתרוג וב' אין עושין פירות ומע"ט כדמיון הדס וערבה ויהיו אגודה אחת שיגינו אלו על אלו והשתא עיקר הנענוע בב' שעושין פירות שהוא הלולב בימין והאתרוג בשמאל למי שהו' קצות שלו שיעצור רוחות וטללים רעים מזמן החג שמתחילין הרוחות והגשמים: ממטי ומייתי ליה ואמר דין גירא וכו' · מבואר כדלעיל שהלולב בא לעצור רוחות וטללים רעים והם כח הטומאה מסטרא דשמאלא דסטנא ולכך אמר שהנענוע גירא דסטנא הוא לבטל כחו הרע ואמר דלאו מלתא היא דגם שכוונת הנענוע כן הוא מ"מ אל יאמר אדם כן בפה משום דאתי לאגרויי ביה כפרש"י ודו"ק: מקרין אותו וכו' ותבא לו מארה וכו' · נקט האי לישנא ע"ש מארת ה' בבית רשע ונוה צדיקים יברך שתבא מארה לביתו של רשע שהוא לא יודע לברך בביתו ולדיקים שבוהו שהן עבד ואשה וקטן יברכו במקומו וק"ל: [מקום שנהגו לכפול יכפול וכו' ·ענין הכפל מפורש באגדה דפ' ע"פ]: ודלמא לבתר וכו' · הא ודאי דמפורש בכתוב דיאשיהו גופיה קראה דכתי' וישלח המלך וגו' ויקרא

עין יעקב

אשר קרא מלך יהודה · פירש"י משתעי קרא בספר מלכים בא לאפוקי מקרא דכתיב בדה"ב ב סימן ל"ד שם כתיב אשר קרא לפני מלך יהודה ע"ש:

עץ יוסף

תחלת המקרא דאנא ה' הושיעה נא . וה"ה לסופו דאנא ה' הצליחה נא הואיל ומקרא אחד הוא (תוס' יו"ט): ותהי לו מארה . שלא למד שאלו למד לא היו מקרין אותו כיון שצריך לענות אחריהן כל מה שהם אומרים (הרע"ב ותוי"ט): בן מברך לאביו . ברכת המזון משהגיע לחינוך דחייב מדרבנן ובמס' ברכות פרק מי שמתו (דף כ ע"ב) מוקים כגון דלא אכל אביו אלא כזית או כביצה דהוי שיעורא דרבנן דמדאורייתא לא מיחייב עד דשבע דכתיב ואכלת ושבעת וברכת הלכך אתי מדרבנן ומפיק מדרבנן (רש"י) ודע דהכי אי' שם בגמרא הי אמרת בשלמא דאוריי' (פי' נשים בברכת המזון חייבות מדאוריי')אתי דאוריי' ומפיק דאורייתא אלא אי אמרת דרבנן אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ולטעמיך קטן בר אפוקי אחרים הוא אלא הכא במאי עסקינן דאכל שיעורא דרבנן ואתי דרבנן ומפיק דרבנן ע"כ וזהו כוונת רש"י כאן אבל הר"ן בספ"ק בקדושין כתב דאפי' בכה"ג שלא אכל האב כדי שביעה אינו מברך הבן לאביו דחיובא לאו עליה רמיא אפילו מדרבנן רק אאביו לחנכו וראייה מדאינו פורס על שמע אף שאינו רק מדרבנן ומ"ש בן מברך כו' בגדול מיירי והסיא אוקימתא דפ"ג דברכות משום אשה הוא עכ"ל וכתב הגר"א בסי' קפ"ו וצריך לומר דלא גריס כאן בגמרא וליטעמיך קטן בר אפוקי אחרים הוא ע"ש: **תבא** מארה לאדם שאשתו

אמר הבונה אמר רבא וכן לולב · איתקש לולב לתנופה כמ"ש רבא וכן לולב להיות מוליך ומביא מעלה ומוריד למי שד' רוחות ושמים וארץ שלו כדכתיב אז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ וסמיך ליה הודו לה' כי טוב כל"ח כמ"ש התוספות מובן באמרם ז"ל שהלולב אות שיצאנו זכאים בדין ודידן נצח כי כן מימי קדם לכל האומות כפות תמרים לקוחה לאות על הנצחון וירצה שאנו מרננים ומשבחים בעצי אילן לפני ה' כאשר בא לשפוט את הארץ בר"ה כמ"ש ז"ל פרק לולב הגזול וזכינו במשפט אז אנו אומרים הודו לה' שטוב להודות לו כי לעולם תמיד נוהג חסדו עמנו להטות כלפי חסד ולכפר ולסלוח ועוד להגן בעד כל רעה שלא תבא לעצור רוחות וטללים כי בחג נדונים על המים שהרי אפילו שירי מצוה מעכבין את הפורענות כמ"ש עטרת תפארת תמגנך כל צד מצוה מן התורה דיש בה פאר לה' היא למגן ומחסה מכל רע אכן רב אחא לא היה מספיק בו כהודו לה' על הטוב הצפוני ולהסיר הרע העתיד כי גם להתגרות בו מלחמה עם השטן יהש"ר לומר שאין לו כח לנתק מעלינו עול מצות ואמרו דלאו מילתא היא אין נכון לומר כן כי אין להתפאר ולומר בצדקתי החזקתי ולא ארפה כי דוקא אז יעשן אף יצרו של אדם ויקום עליו להחטיאו: ת"ר באמת אמרו כו' · על כיוצא בזה אמר דוד אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך אני

יד יוסף

א קדושין ל ע"א פא ע"א: ב פסחים קיט ע"א: ג במשניות הגי' לברך אחריו אך מהגמ' דלקמן משמע קצת דלא גרסינן במשנה אחריו· (מראה אש): ד ברכות כ ע"ב:

חדושי גאונים

שהוא מזל מאזנים שהוא ראש ימי החורף הוא זמן קליטת האילנות שמעתה אין נושאין פירות ועל שני מזלות אלו עמדו ראשונה ראש התלי ונגבו שהם גבולי לקיות הלבנה ואף כי יש לראש התלי וזנבו תנועה מעוטה כבדה לא תשבה לכלום ונקט הענין כאילו היה התלי בראש טלה ומזל מאזנים כי לא חשש רק להודיע שאי אפשר לבא לה הלקיות אלא בדרך זה ורמז הענין במגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנות ולכן אמר על ארבעה דברים המאורות לוקים והם החמה והלבנה כמו שנאמר (בראשית א') ויעש ה' אלהים את שני המאורות וגו'· ודע כי מה שהחמה לוקה על מעידי עדות שקר אינו אלא בהיות הלבנה שלא כנגד החמה רק נוטה ממנה ברקיע הן לצפון או לדרום או למזרח או למערב אלא שנראית על הארץ נוכח ממש אבל כשהלבנה עומדת בראש תלי או בזנבו ממש נגד השמש ברקיע אז אין כאן עדות שקר כי מקום הלבנה הנראה היא אז מקומה האמיתי כמבואר בארוכה בספר יסוד עולם ובספר צורת הארץ· (תורת העולה ח"א פ"ח עיין שם שהאריך):

עוד נוכל לפרש כי הנה כבר אמר החכם יתרון החכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך והוא כמו המאורות אשר שם ב"ע כ"ה ברקיע שמים להאיר ע' הארץ והם מנהלי הטבע אשר החמה בראש כולם אכן עוד על צבאם אור גדול אשר הוא עשא

בשם ה' דלא קיימא אזכרה אמילתא דלעיל ומיחזי כמוליאו לבטלה : משה · גדול הדור *) : שפיר קאמרת · בתמיה : אסוקי מלתא · הואיל וכונתו לגמור לית לן בה : [מאי קראה · דלפלפה לגריעותא ולא מינא דערבה היא דנרבייה מערבי מכל מקום : קח על מים רבים לצפצפה שמו · כדמפרש ליה רבי אבהו אותו שנקרא ואחוז על מים רבים נעשה לצפצפה אלמא גריעותא היא דבתוכחה נאמר ביחזקאל] : לא שנו · דתליא ברכה במנהג אלא ברכה של אחריו : (לאחריו · אחרי הלל) : עובר · קודם : ויעבור את הכושי · קדמו לרוץ לפניו : [אדם נושא ונותן בפירות שביעית · לסחורה דהיינו אבק שביעית דעיקר איסור שביעית לא תזרע לא תזמור והו איסור קל שבה: לסוף מוכר את מטלטליו ואת כליו · מחמת עניות : שנאמר בשנת היובל הזאת וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר · ודרשינן סמוכין שבשביל עונשה של שביעית תבא לידי כך]:ה"ג למה ליה למימר שלקחו באלף זוז להודיעך כמה

*) בשבת קא ע"ב פי' רש"י כלומר רבינו בדורו כמשה בדורו ובכילה לח ע"ב פי' רש"י ביקרא דמשה קא משתבע ובחולין צג ע"א פי' רש"י ת"ח :

הבא והדר בשם ה' אלא לימא ברוך הבא בשם ה' כהדדי (א אמר ליה רב ספרא [דף לט ע"א] משה שפיר קאמרת אלא הכא והתם אמרי ב אסוקי מלתא היא ולית לן בה) ואמר רבא לא לימא איניש יהא שמיה רבא והדר מברך אלא יהא שמיה רבא מברך כהדדי אמר רב ספרא משה שפיר קאמרת אלא הכא והתם אמרי אסוקי מלתא היא ולית לן בה :

יג דף לד ע"א [ת"ר ערבי נחל הגדילות על הנחל פרט לצפצפה הגדילה בין ההרים א"ר זירא מאי קראה] (יחזקאל יז) ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע קח על מים רבים צפצפה שמו אמר ר' אבהו אמר הקב"ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים ומאי ניהו ערבה והם שמו עצמם כצפצפה בין ההרים :

באזניהם את כל דברי הספר וגו' אלא דהיינו לבתר נבואת חולדה אבל האי קרא דבנבואת חולדה שאמר אשר קרא מלך יהודה לא מלינו בכתוב לעיל מיניה מפורש שקראו המלך אלא שפן ולכך לא פריך אלא ודילמא גם המלך קראו קודם נבואת חולדה אלא שלא הוזכר בקרא ומשני דע"כ לא קראו המלך מקודם מדכתיב בשמעך שתלאה חולדה הדבר בשמיעה ולא בקריאה וק"ל : והדר בשם ה' וכו' · עיין פרש"י וגבי והדר מברך לעלם וכו' דבסמוך ליכא לפרושי הכי דהא לית ביה אזכרה ולפי מה שיש מפרשים בפ"ק דברכות[א] דשמיה הוא כמו שם י"ה דהשתא י"ה מקרי אזכרה והוה לבטלה דלא קיימא מברך לעלם עליה וכו' : כקח על מים רבים ומאי ניהו ערבה וכו' · ע"פ מ"ש פ"ק דע"ז אשריכם זורעי על כל מים וגו' אין זריעה אלא לדקה וכו' ואין מים אלא תורה וכו' כמפורש שם שנותן לדקה ע"פ התורה הכי נמי בהאי קרא קאמר ויתנהו בשדה זרע קח וגו' דהיינו שיהיה נשרש במצות לדקה

דף לט ע"א מקום שנהגו לברך (אחריו) יברך אמר אביי ג לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו מצוה לברך דא"ר יהודה אמר שמואל ד כל המצות כולן מברך עליהן עובר [א]לעשייתן ומאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא אמר רב נחמן בר יצחק דכתיב (שמואל ב יח) וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבור את הכושי אביי אמר מהכא (בראשית לג) [והוא עבר לפניהם ואיבעית אימא מהכא] (מיכה ב) ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם :

דף מ ע"ב [תניא ה א"ר יוסי בר חנינא בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית וכו' אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו ואת כליו שנאמר (ויקרא כה) בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו וסמיך ליה (שם) וכי תמכרו ממכר לעמיתך וגו'] :

דף מא ע"א ו מנא לן דעבדינן זכר למקדש אמר רבי יוחנן דאמר קרא (ירמיה ל) (הנני מעלה) [כי אעלה] ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה דורש אין לה מכלל דבעי דרישה :

שם ע"ב ומעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא שהיו באין בספינה ולא היה לולב אלא לר"ג בלבד שלקחו באלף זוז נטלו ר"ג ויצא בו [ונתנו לר"י וכו'] למה ליה למימר שלקחו באלף זוז להודיעך כמה מצות חביבות עליהן :

הכותב

כתיב ביחזקאל ויקח וגו' · זה הזכירו בגמרא סמוך למה שאמרו ערבי נחל פרט לצפצפה הגדילה בין ההרים וכדי להוכיח שצפצפה הוא מין הגרוע ואינו כערבה הביאו ראיה מפסוק זה הנאמר ביחזקאל בלשון תוכחה שאמר הקדוש ברוך הוא אני אמרתי שיהו ישראל כערבה שהוא נשרש ואחוז על מים רבים והם נעשו כצפצפה בין ההרים ואפשר שכוונו לומר שהקדוש ברוך הוא רוצה לזכות את ישראל שיהיו שלמים בתורה הנמשלת למים ויהיו כעץ שתול על פלגי מים והם מאסו בה ובחרו בחכמות אחרות נמשלות לצפצפה בין ההרים ואין להאריך :

הרי"ף

תניא וכו' וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר פי' רש"י ודרשינן סמוכין שבשביל עונשה של שביעית תבא לידי כך וקשה לפירושו דא"כ מנ"ל שבשביל אבקה של שביעית שאינו עיקר האיסור יבוא לידי כך דלמא בשביל עיקר איסור שביעית שהוא זריעה והרישה סמך ואמר וכי תמכרו ממכר שבשביל ענשה של שביעית הוא בא לידי כך ונראה לפרש דדייק כפל וכי תמכרו ממכר ודריש ליה וכי תמכרו מפירות שביעית שעושה סחורה בפירות שביעית למכרם וזהו אבקה של שביעית ומהו ענשו ממכר לעמיתך שימכור את מטלטליו ובניו מחמת עניות. וכן ביארתי ענין זה בארוכה בכסף מזוקק סדר בהר סיני ע"ש יש בזה ענין נכון : מכלל דבעי דרישה · קשיא לי כיון דקרא כתיב שלא עשו לה דרישה אם כן איך יתכן דעבדינן זכר למקדש דא"כ הוא דעבדי זכר למקדש איך אמר הקב"ה דורש אין לה שהרי אנו עושים זכר למקדש ודורש יש לה ושמא מ"ה דורש אין לה הוא על עיר ציון ומה שאנו עושים זכר הוא למקדש ומדמלינו שאמר הקב"ה דורש אין לה לציון מכלל דבעי דרישה ומכאן אנו לומדים לעשות זכר למקדש וציון הוא דבר אחר ומקדש דבר אחר :

עין יוסף

כו' אף דכדין עשה מ"מ קללו על שלא למד ונצרך לכך (תשב"ץ חלק א) : יג להודיעך כמה מצות חביבות עליהם. כתב החיי אדם כלל כ"א סעיף י"ג חייב אדם ליתן כל אשר לו ולא לעבור על לאו דאורייתא וזהו בכל מאודך בכל ממונך אבל לקיים מ"ע אינו מחויב לפזר רק חומש מכיסו עכ"ל. וא"כ צריך לומר או שלא היו נכסיו של ר"ג סך חמשה אלף זהובים והיה פטור מן הדין אלא מחמת שהיו המצות חביבות עליהם נתן אלף זהובים אף שזה הסך הוא יותר מחומש נכסיו. או אפשר שנכסיו היו חמשה אלף זוז אלא שהיה יכול לקנות אתרוג כשר שאינו מהודר כזה בפחות אלא מחמת חיבוב מצוה נתן בעד

הבונה אודך בעלמי ולא כמבזה לעשות שלומים בלמדי משפטי לדקך ואני הוא המודה ומברך וכל המברך מתברך : כל המצות כולן כו' · חובה עלינו להלל לה' לא לבד על שזיכנו שנעשה מלותיו בפועל אלא שמתחלה נתרלה לגוות לנו עליהם כאמרם גדול המלוה ועושה וזה שאנו אומרים בברכותינו אשר קדשנו במלותיו דהיינו בעשייתן ומוסף ע"ז ולונו לז"א רב יהודה אמר שמואל שיש לברך על המלות קודם עשותן כי כן תהיה ההודאה לה' על כי השגיח ממרום קדשו לגוותינו ואמר כל המלות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן אך לשון עובר סתם משמעותו היא הולך ומניח איזה דבר לאחריו וא"כ עובר לעשייתן הוי משמע אחר שעבר המלוה ועשאה לכן שאל ומאי משמע דהאי עובר במקום הזה דוקא פלשון כו

המתורגמן. א) בעפאר.

[א] מהרש"א ד"ה והדר בפ"ק דברכות (דף ג ע"א בתוס' ד"ה ועונין וע"ש ולע"ג) [כוונת הגאון מבוארת למעיין בתוספות שם שכאמת לפי' הי"מ שהוא במחזור ויטרי כי שמיה רבא היינו שם יה יהיה רבא הנה לפ"ז מברך לעלם הוא בפ"ע והיך הוי לבטלה כשמפסיק בין רבא למברך ובדברי המהרש"א יש לדקדק עוד שהרי דברי המחזור הוא בדרך רמז ור"ת כי שמיה הוא שם יה ואיך יהי' בכה"ג מזכיר ש"ש לבטלה כנודע מדברי התוס' סוכה ולולי מה שמשמע כן מדברי התוספות שהוא בדרך רמז ור"ת הייתי אומר כדי ליישב עוד קו' עלומה שהקשה הגאון יעב"ץ בס' קולן של סופרים כ"י [הגהות וביאורים לש"ס נעתק מהם לדוגמא בס' תולדות יעב"ץ בהוספה שמיניה שם] וז"ש ע"ד תוספות הנ"ל כמ"כ זה ודאי אינו

יד יוסף

א רש"ל מ"ז : ב יבמות קו ע"ב : ג פסחים קיט ע"ב: ד שם ז ע"ב קיט ע"ב מגילה כא ע"ב מנחות לה ע"ב נדה סג ע"א: ה קדושין כ ע"א ערכין ל ע"ב תוספתא שם פ"ה : ו ר"ה ל ע"א ע"ש:

חדושי גאונים

כולם והיא תוה"ק אשר ארוכה מארץ מדה ולולי חוקים חוקי שמים וארץ לא היו יעמדו הטבעים יסודים כמ"ש ז"ל בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית וכאשר יתחלל כבודה של תורה אזי עמודי הטבע ירופפו גם הם וכל לבאי הטבע ירגישו הפסד והעדר בזה כמשה"כ והיה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וגו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר

מלות חביבות עליהם: חייב בלולב · לחנכו מדבריהם: לשמור תפלין · שלא יכנס בהם לבית הכסא: בתחלתו · ביו"ט ראשון : וערבה בסופו · בשביעי : מרביות· נטיעות : והכירו בהם בייתוסים · הרגישו תלמידי בייתוס והם צדוקים ואינם מודים בערבה שאינה מפורשת מן התורה : ובכבשום · טמנום כמו בהדי כבשי דרחמנא למה לך במסכת ברכות (דף י.) וי"מ כמו יכבוש עונותינו (מיכה ז) יכסה · כסית כל חטאתם סלה (תהלים פה) : תחת האבנים · ויודעים הם בחכמים שלא יטלטלו למחר האבנים : עמי הארץ · שלא היו בקיאים באיסור טלטול והם היתה ידם עם הפרושים : והביאום הכהנים וזקפום וכו' · אבל ישראל לא היה נכנס בין האולם ולמזבח ומדקתני חיבוט ערבה מכלל דבידים נוטלים אותה ומנענעין ומקיפין בה הכהנים את המזבח ברגליהם ואחר כך זוקפין אותה: יסוד נביאים · אחרונים חגי זכריה [ומלאכי] שהיו ממתקני תקנות ישראל באנשי כנסת הגדולה : מנהג · הנהיגו את העם ולא תקנום להם ונפקא מינה דלא בעי ברכה דליכא למימר וצונו דאפי' בכלל לא תסור ליתא: [אייבו · אבוה דרב]: קרייתא אית לי · כפרים ויושביהם : ומקשקשין בכרמיא · עודרין את הכרמים בשביעית: ואכלי זיתיא · בשכר חפירת הכרמים ואינם מפקירים לעניים : אריך או לא אריך · טוב לעשות כן או לא · אריך לשון דבר הגון ובעזרא (ד) יש לו דומה וערות מלכא לא אריך לנא למיחזי : אמר ליה לא אריך · לפי שאתה פורע פעולתם מפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה אבל הקשקוש מותר כדלקמן : אמר · ר"א בר צדוק: כדו הויתי דייר · כבר עברו מ' שנה שאני דר בארץ הזאת : ולא חמיתי בר אינש· לא ראיתי בן אדם : דמהלך באורחן דתקן כדין · שמהלך בדרך ישר כאדם זה : אפקר זיתיא לחשוכיא · לעניים : והב פריטיא · ותן פרוטות מכיסך לקשקש הכרמים : לא יהלך וכו' · אלא ישבות לו מבעוד יום גדול ויכין לו סעודת שבת : אלא לביתיה· שהולך לביתו והם אינם יודעים שיבא היום ואינם מכינים לצורכו והוא כועס עליהם: אבל לאושפיזיה אמאי דנקיט סמוך · אינו סומך על בני הבית ונושא עמו סעודתו ועל מה שבידו נסמך : אפילו לביתו · דמה שמוצא הם מועט אם רב שלו הוא אעפ"כ לא יהלך וכ"ש לאושפיזיה שלא ימצא כלום: דהרסנא · סעודה מועטת דגים קטנים מטוגנים בקמח בשומן שלהן : לפטור · בזכותי

על פי התורה והם שמו עצמם כלפלפה שבהרים דהיינו רחוק מן המים של התורה: [יכול אני לפטור וכו' · פרש"י בזכותי אני סובל וכו' עכ"ל והיינו שסובל עונותיהם ביסורין ולער שהיה לו ולבנו במערה כדאמרינן פרק במה מדליקין ועוד אמרו בפרק הפועלים בבנו ר"א כולהו שני יסורין דר"א לא שכיב איניש בלא זימניה וביותם כמי ל"ל דהוי קים להו דהוה סובל יסורין וכהאי לישנא אמרינן פרק הדר שאמר ר"א בן עזריה יכולני לפטור כל עולם כולו מן הדין מיום שחרב בהמ"ק עד עכשיו ומסיק דהיינו מדין תפלה ליכא לפרושי כי הכא אלא ר"ל יכולני בטענה לפטור אותם

דף מב ע"א **קטן היודע לנענע** · תנו רבנן [א]קטן היודע לנענע חייב בלולב · להתעטף חייב בציצית · לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין · יודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש תורה מאי היא אמר רב המנונא (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ק"ש מאי היא פסוק ראשון :

לולב וערבה פרק רביעי

דף מג ע"ב **אמר** ליה רבא לרב יצחק בריה דרבב"ח [ב]בר אוריא תא ואימא לך מילתא מעלייתא דהוה אמר אבוך הא דתנן [ג]כל היום מקיפין את המזבח פעם אחת ואותו היום היו מקיפין את המזבח שבע פעמים הכי אמר אבוך משמיה דרבי אלעזר בלולב · איתיביה[ד] לולב דוחה את השבת בתחלתו וערבה בסופו פעם אחת חל שביעי של ערבה להיות בשבת והביאו מורביות של ערבה מע"ש והניחום בעזרה והכירו בהם בייתוסים ונטלום וכבשום תחת האבנים למחר הכירו בהם עמי הארץ ושמטום מתחת האבנים והביאום הכהנים וזקפום בצידי המזבח לפי שאין בייתוסים מודים שחיבוט ערבה דוחה את השבת אלמא בנטילה היא תיובתא :

דף מד ע"א **איתמר** רבי יוחנן וריב"ל חד אמר ערבה יסוד נביאים וחד אמר ערבה מנהג נביאים תסתיים דרבי יוחנן הוא דאמר יסוד נביאים דא"ר אבהו א"ר יוחנן ערבה יסוד נביאים הוא תסתיים :

שם ע"ב **אמר** אייבו הוה קאימנא קמיה דרבי אלעזר בר צדוק אתא ההוא גברא א"ל קרייתא אית לי כרמיא אית לי זיתיא אית לי ואתו בני קרייתא ומקשקשין בכרמיא ואוכלין בזיתיא אריך או לא אריך · א"ל לא אריך הוה קא שביק ליה ואזיל אמר כדו הויתי דייר בארעא הדא ארבעין שנין ולא חמיתי בר איניש מהלך באורחין דמתקנן כדין · הדר ואתא אמר ליה ומאי איעבד אמר ליה אפקר זיתיא לחשוכיא והב פריטיא לקשקושי כרמיא :

שם **אמר** (אביי) [אייבו] משום ר"א בר צדוק אל יהלך אדם בערבי שבתות יותר משלש פרסאות אמר רב כהנא לא אמרן אלא לביתיה אבל לאושפיזיה אמאי דנקיט סמוך ואיכא דאמרי אמר רב כהנא לא נצרכה אלא אפילו לביתיה אמר רב כהנא בדידי הוה עובדא ואפילו כסא דהרסנא לא אשכחי :

יד דף מה ע"ב **א"ר** חזקיה א"ר ירמיה משום רשב"י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי ועד

עיון יעקב

יכולני לפטור כל העולם כולו מן הדין · בעל יפה מראה ויפ"ת פירשו שלא היה אומר דבר זה להתפאר את עצמו רק שיקנאו בו לעשות כמעשיו המגודקים ע"ש :

עץ יוסף

המסודר אלף זוז : **להתעטף** . היינו שיודע לעטוף לשני ציצית לפניו ושנים לאחריו ויודע לאחוז הציצית בידו בשעת ק"ש עיין בא"ח סימן י"ז סעיף ג' ודוקא פחות מבן י"ג אבל מי"ג ואילך חייב בציצית כגדול (בה"ט) : **לשמור תפילין**. שלא יכנוס בהם לבית הכסא רש"י ובא"ח סי' ל"ד סעיף ג' קטן היודע לשמור תפילין בטהרה שלא יישן ולא יפיח בהם : **אביו לוקח לו תפילין** . וגבי ציצית לא נקט לישנא דלוקח דמסתמא טלית יש לו . וגבי לולב נמי יכול לצאת בלולבו של אביו אי נמי משום תפילין דמיכן יקרים שייך בהו לקיחה (תוס' ערכין דף ב' ע"ב ד"ה אביו) : **אלא לביתיה** עי' רש"י . אבל הר"ן בפ"ק דשבת פי' לא אמרן אלא לביתיה דכיון שאינו בביתו מכינין מעט לצורך השבת ולא הוה ליה מידי לאכול בשבת אבל לאושפיזן אמאי דנקט סמיך כלומר אמאי דנקט אושפיזיה כלומר דכיון דבעל הבית שם שאין דרך ליכנס לאושפיזא אם אין שם בעל הבית הלכך מכינים הרבה : **אפילו לביתי'**. דמה שמוצא אם מועט אם רב שלו היה

הבונה לישנא דאקדומי ולא אח"כ · ורנב"י הביא ראיה מאחימעץ שלא היה כהולך ועובר ממקום למקום שאינו מתכוין שלא יקדמנו המקום אלא ללכת לדרכו אבל זה רץ להקדים לכושי וא"כ ויעבור כ"' וקדם את הכושי אבי אמר מהכא והוא עבר לפניהם שיש מלת לפניהם המורה קדמה והרי היא כאילו ברור כתב והוא קדם לפניהם· ואי בעית אימא ויעבור מלכם לפניהם שפירש עוד וה' בראשם מוקדם לכולם · וא"ת שמואל שאינו נביא מדבר בתורה אלא מחכמי הגמרא למה שפתיו לא ברור מללו קודם לעשייתן ונקט האי לישנא עובר כי היכי דליבעי פירושא עלויה אי הוי לישנא דאחר כך או קודם אפשר שכיון שאין להחמיץ מצוה הבאה לידו של אדם לומר שיזדרז ביותר קודם העשותה לכך עליה כאילו ירצה לעבור בברכה קודם המצוה ולא שתעבור המצוה עליו קודם ברכה: חיבוט ערבה כו' · אז"ל וי"ר פ"ל וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא

כי מלת שמים בארמית אין בה יו"ד והה"א במפיק (ממילא אין מקום ליו"ד) ככראה בדניאל ב' פסוק כ' רק סופרי ומעתיקי התלמוד ידם במעל הזה להטיל יו"ד במלה זו ובכי"ב לסורות על נקודת צר"י וכו' ע"ש עכ"ל ועי' במטפחת שלו בהרבה מקומות שהקשה כן על הזהר בדרש יודי"ן כאלה כאילו הם מעיקר המלה וע"ש בהגהות עיטור סופרים דפוס לבוב ציון מ"ש ייסב לזה · ולולי התוספות במשמעות דבריהם הייתי אומר כי כוונת מחזור ויטרי לא לגרש מלת שמים בדרך ר"ת אך הוא גורס יהא שם יה ודו"ק · (המעתיק) :

יד יוסף

א ערכין ב ע"ב תוספת' פ"א דחגיג':
ב ברכות יב ע"א :
ג לקמן מה ע"א :
ד תוספתא פ"ג :

חדושי גאונים

וכמ"ש מרע"ה האזינו השמים ואדברה ופירש"י ז"ל שלקח אותם לעדים וכאשר יעברו את התורה יתנו עדיהן ויצדקו ידין הי"ת אשר יעשה לעוברי בריתו (ובאמת גם אנו הרגשנו אותו ההעדר והכליון כאשר היינו ארץ הפך יושבים על אדמת קדש שם ראינו איך הטבע קשורה בשמירת התורה וכאשר עברו את חוקו גם הטבע לא נהגה את חוקה ותשכו הרואות בארובות השמים ונאסף אורם) וע"ז אמר החכם יתרון החכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך ר"ל כמו אשר אין ממוצע בין אור לחושך כך אין ממוצע בין חכמה לסכלות כי הולך אל מקום אחד כי התורה נקראת אור שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ואומר נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי הגפש גם היא קרויה

עכשיו ואלמלי אלעזר בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואלמלי יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם ועד העולם· א(אמר) [ואמר] רבי חזקיה אמר רבי ירמיה משום רשב"י ראיתי בני עלייה והם מועטים אם אלף הם אני ובני מהם אם מאה הם אני ובני מהם אם שנים הם אני ובני הם · ומי זוטרי כולי האי והאמר (מר) [רבא] בתמני סרי אלפי (פרסי הוו בדרא קמיה דקוב"ה) [דרא הוה דקמיה קוב"ה] שנאמר (יחזקאל מח) סביב שמונה עשר אלף לא קשיא הא דמסתכלי באספקלריא המאירה הא דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה · ודמסתכלי באספקלריא המאירה מי זוטרי כולי האי (אם שנים הם אני ובני הם) והאמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי פני שכינה כל יומא שנאמר (ישעיה ל) אשרי כל חוכי לו ל"ו בגימטריא תלתין ושיתא הוו לא קשיא הא דעיילי בבר הא דעיילי בלא בר:

טו דף מו ע"א גאמר רבי זירא ואי תימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו

אני סובל כל מעשיהם ועונותיהם ופוטרן מן הדין (*יכולני לקבל עלי שכרם מרוב זכיותי) : ואלמלי אלעזר בני · חפץ עמי לסבול מיום וכו' · אלמלי כמו אילו וגם במקומות הרבה משמע כמו לולי : יותם בן עוזיהו · צדיק היה ועניו יותר משאר מלכים וזכה בכיבוד אב (ואם) ועליו נאמר בן יכבד אב שכל ימים שהיה אביו מצורע והוא היה שופט עם הארץ כדכתיב ויותם בנו שופט וגו' לא נטל עליו כתר שם מלכות [בחייו] ולאחר שמת כתיב וימלוך בנו תחתיו וכל דינים שהיה דן אמרן בשם אביו : ועד העולם · עד שיכלה העולם : ראיתי· *(כלומר נתתי לבי לעיין בעסקי בני עלייה) : והן מועטין · רואה אני לפי מעשה הבריות שבני עליה כת שמקבלין פני השכינה מועטין הם : סביב שמנה עשר אלף · סיפיה דקרא ה' שמה אע"ג דבירושלים שלעתיד לבא כתיב קרא דרשינן ליה נמי להכי למקום שהשכינה שמה סובבין אותו י"ח אלף והם הצדיקים שהם נתונים לפנים ממלאכי השרת שנאמר (במדבר כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ואומר (ישעיה כג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואומר (שם ל) והיו עיניך רואות את מוריך : אספקלריא · מחילה החוצצת ביניהם לשכינה מאירה כ"כ כמראה זה שרואין בה ויש צדיקים שאין מאירה להן כ"כ ואינן יכולין לראות ממש : אשרי כל חוכי לו · המחכים לכת שהוא כמנין לו : בבר · ברשות : דעיילי בלא בר · בלא רשות הם מועטין ובההוא קאמר אם שנים הם אני ובני הם: מחזיק·

מה

אותם וק"ל]: ראיתי בני עליה וכו' · למעלה בשמים קרי ליה עלייה והצדיקים שבארץ השייכים שם קרויים בני עלייה ועש"ה הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו וגו' ר"ל אגודתו של צדיקים השייכים שם בארץ יסודם לסבול עון העולם כדלעיל: י"ח אלפי הוה דרא וכו' שנאמר סביב י"ח וכו' · סיפיה דקרא ושם העיר מיום ה' שמה קדרים כמו שפי' רש"י והתוס' ובפרק הספינה דרשו מיניה דירושלים שלמטה שתקרא על שמו של הקב"ה וכו' ושמה מלשון שם ע"ש והכא דרשו מיניה ושבקו מלת שמה כפשטיה ועל עיר ירושלים שלמעלה קאי דכתיב עיר גבורים עלה חכם וגו' ועלה שפיר כתיב מיום ה' שמה שהשכינה שרויה שם לעולם ועלה קאי סביב לשכינה י"ח אלף דרא דצדיקיא: הא דמסתכלי באספקלריא המאירה וכו' · [עיין באורך בערוך ערך ספקלריא] ויש לדקדק דמסיק הכא דמסתכלי באספקלריא מאירה לא הוו פחות מל"ו צדיקים ואנן אמרינן בפרק החולץ דמשה לחוד ראה באספקלריא המאירה וכל הנביאים לא ראו באספקלרי' מאירה וי"ל דהתם בנביאים קאמר אבל הכא בצדיקים וחכמים כמו רשב"י וחביריו קאמר וכדאמרינן דחכם עדיף מנביא ומיהו ק"ק מההיא דפרק ג"ה אלו מ"ה צדיקים שהעולם מתקיים עליהם כו' ע"ש במאי מתוקמא מנין מ"ה צדיקים וי"ל דהתם בצדיקים במעשים בעלמא קאמר והכא בחכמים בעיון מושכלים קמיירי וק"ל: לו בני' וכו' · משום דה"מ למכתב אשרי כל חוכיו דרש מלת לו גימטריא: [הא דעיילי בבר וכו' · עיין פירש"י ועוד פירש בערוך בר בלשון תרגום בן כלומר שיהא צדיק ובנו כמותו כמו רבי שמעון ובנו ר"א מועטין וכו' ע"ש:

א סנהדרין נז ע"ב: ב שם ושם איתא דרא דקמיה קב"ה תמני סרי אלפי הוה שנאמר כו' וכ"א בערוך : ג ברכות מ ע"א :

חדושי גאונים

נר שנא' נר אלהים נשמת אדם כל אלה סגרות אחוזים ודבוקים יחד באור המאיר לכל העולם ובאור אשר שואלל מאדון העולם ב"ה כמ"ש באורך נראה אור ואין מהצורך להאריך בזה כי הדברים עתיקים · והנה ידוע כי תלמידי חכמים תופשי התורה הם נושאי כליו כי הם המפרסמים אותה והם המרבים לבאי' וגם אמר הכתוב וצדיק יסוד עולם כי על ידי מעשיהם מעמידים העולם על עמדו וכבר ביארתי למעלה מזה די באר וכבר דימו אותם רז"ל לגבאי השמים פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה ועי' במפרשים מש"כ על זה יע"ש ב"ע פ"ת וזה שאמר על ארבע דברים החמה לוקה והיא המניעה את גלגל סיומו להאיר לארץ ולדרים ואמר במ"ר בלשון המאורות לוקים על אב"ד שמת ולא נספד כהלכה ר"ל שאין חוששין למיתתו של צדיק והוא המורה כי אינם מרגישים סעדרו ולא יצטערו בהלקח אורם מעל ראשם ולא לפד אורם על עצמם ובחשך יתהלכו כי אם עיני העדה יסתלקו מאין יבוא אורם ובאמת ישתטף מליקוי אורות המוסר גם האורות התלוים בו כי נתרועע יסודם וז"ש המאורות לוקין כי שמש וירח קדרו לקונן על המעמידם ומקיימם על מכונם כמבואר · ועל נערה המאורסה שצעקה בעיר ואין מושיע לה לפ"ד הכוונה בזה גם היא על בזיון התורה ועזיבת הסתעסקות בה כמ"ש רז"ל על

עיון יעקב

הא דמסתכלי באספקלריא המאירה: מה שמקשה מהרש"א מפרק החולץ דמשה לבד ראה באספקלריא מאירה לק"מ דהתם בחיים קאמר וכאן לאחר מותם קאמר כשהם במעלה

עץ יוסף

אעפ"כ לא יהלך וכ"ש לאושפיזיה שלא ימלא כלום (רש"י) והר"ן פי' לא נצרכה אלא אפילו לביתו כלומר לא מבעיא לבי אושפיזא שלא היו מלפין שיבאו שיכינו בשבילו אלא אפילו לביתיה דאיכא למימר הכינו בשבילו שבא יבא אפ"ה לא דזמנין דלא חיישי כולי האי וכעובדא דרב כהנא עכ"ל . ודנפקא מן השני הפירושים דלפרש"י שפי' אמאי דנקט סמוך על סעודתו שנושא עמו סמוך. וע"ז קאמר איכא דאמרי כו' אלא אפילו לביתיה וכ"ש לאושפיזא דאסור . נמצא אפילו יהיו מזונותיו עמו אסור אבל לפי' הר"ן אמאי דנקיט סמוך אם מזונותיו עמו מותר :

יד ראיתי בני עליה כו'. למעלה בשמי' קרי ליה עליה.והצדיקים שבארץ השייכים שם בארץ בני עליה ועל שם הכתוב הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו וגו' ר"ל אגודתו של צדיקים השייכים שם בארץ יסודם לסבול עון העולם כדלעיל (מהרש"א). ור"ל נתתי לבי לעיין בעסקי בני עליה והן מועטין רואה אני לפי מעשה הבריות שבני עליה כת המקבלים פני שכינה מועטין הם: לא פחות עלמא. בכל דור ודור (נזה"ק בב"ר פרשה ל"ה סימן ב') : תלתין ושיתא צדיקי . הוא כלפי רובה של סנהדרין שהוא ל"ו . והיינו כלפי סנהדרין של מעלה אשר נמצא בהם מיימינים לזכות ומשמאילים לחובה דיושבים כסאות למשפט לדון העולם בכל יום והוא נידון אחר הרוב שאם ל"ה מחייבים ול"ו מזכים העולם יוצא זכאי וכלפי זה הוא ל"ו צדיקים רשומים בדור המקבלים פני שכינה בכל יום אשר יש לאל ידם להוסיף כח בגבורה של מעלה לעורר רחמים בל"ו מזכים כפי מדרגת מנינם להיות העולם יצא זכאי. ומספר הי"ח אלף הם כלפי הי"ח אלף עולמים שהקב"ה משוטט בהם בכל יום שהם כמנין חי העולמים וכמבואר בזוהר להיות כ"א מחזיק בזכותו עולם אחד (נזה"ק) : בלא בר. בלא רשות : הא דמסתכלי באספקלריא המאירה: והענין הוא שגופם נזדכך אצלם כ"כ עד שלא היה חוצץ ומפסיק בין הארת נשמותיהן כשהם בעולם העליון לכשהם בגוף שהנשמה של אדם שרשו בעולם העליון ששם מקור ועיקר מדור הנשמה . רק משתלשל ממנה מקצתה בגוף וזהו הכוונה ביהי רצון שקודם אמירת תהלים הסובבים את השושנה העליונה היינו חלק הנשמה שהיא בעולם העליון כי הגוף הוא רק נעל לנשמה וכמו הנעל אינו מלבוש רק לקצה התחתון של הגוף כן הגוף אינו מלבוש רק לקצה התחתון של הנשמה ולכן נקרא הגוף נעל בחינת סוף הרגלים של הנשמה שנשתלשל בגוף . וזה שאמר של נעלך מעל רגליך וגו' היינו הגוף (ועיין בזוהר סדר חוקת) ולזה המדרגה אינו זוכה אלא מי שהוא עניו ביותר ושפל שחשב עצמו כאלו הגוף אין . וזה זוכה לראות באספקלריא המאירה דהיינו הזכוכית פשוטה שרואה דרך עליה העצם הדבר . אבל אספקלריא שאינה מאירה הוא המראה (היינו שפיגל) של זכוכית שאינה מאירה דרך עליה רק מראה את הצלו (מהגאון מוה"ר חיים מוואלזין) משל למלך ב"ו עבדיו ובני ביתו הרגילים אצלו תמיד יוצאים ונכנסין לפניו בלא רשות . כך החסידים הגדולים יחידי סגולה (הם שהגיעו למעלת צדיק מושל בירא אלהים) כיון שנפשותיהם דבוקות בה' בכל עת תמיד . נכנסין לפניו יתברך בההוא עלמא בלא רשות . ולכך היה רשב"י במות שיהיה הוא ובנו מהם כיון שהיו במערה כמה שנים ולא שתו לבם לשום עסק כי אם לעבודת האלהים (תורת חיים) והערוך כתב וז"ל פי' שמענו החשובין הנכנסין בלא רשות המלאכים העומדים לפני השכינה מועטין . אבל אותם שאין נכנסין עד שימלכו בשכינה המלאכים הרבה הן . ויש אומרים הצדיקים העולין בג"ע בבניהן כלומר שיהא צדיק ובנו כמותו כמו רשב"י ובנו הם מועטין וזה שאמר מועטין בדור הזה עכ"ל :

הבונה מע"ע ומה הקב"ה עושה בכן לאבדן א"א אלא אהקב"ה וכו' א"כ זהו שנקבע יום אחד לערבה מתקנת נביאים ובנטילה וחיבוט להורות על בני ישראל שאע"פ שהם בלי תורה ומעש"ע וע"כ הם בגלות א"א להקב"ה כ"י לאבדן אלא הביט הביט ביסורין ואותך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ודבר זה לא היו מבינים הבייתוסים וע"כ לא היו מודים בערבה שלא נתפרש בברור בתורה אבל ישראל יודעים שהוא יסוד נביאים שיש יסוד מוסד לדבר כמו שבא במאמר שאחר זה שר"י קראה יסוד נביאים וע"כ היו עושים יום מיוחד לערבה:

בלי ריקן [שם ע"ב] מחזיק מלא אינו מחזיק מדת הקדוש ברוך הוא כלי מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר (שמות טז) ויאמר אם שמוע תשמע וגו' אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע · דבר אחר אם אתה שומע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע :

טז דף מח ע"א **משנה** ניסוך המים כיצד צלוחית של זהב מחזקת שלשת לוגין היה ממלא אותה ממי השלוח הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו · עלה בכבש ופנה לשמאלו ושני ספלין של כסף היו שם רבי יהודה אומר של סיד היו אלא שהיו מושחרין פניהם מפני היין ומנוקבין [שם ע"ב] כמין שני חוטמין דקין אחד מעובה ואחד דק כדי שיהו שניהם כלין כאחד · מערבית של מים ומזרחית של יין עירה של מים לתוך של יין ושל יין לתוך של מים יצא [א]ר' יהודה אומר בלוג היה מנסך כל שמונה [ב]ולמנסך אומר לו הגבה את ידך שפעם א' ניסך א' על גבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן : (תענית פ"א) תני רבי יהודה בן בתירא אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים[א] מכאן רמז לניסוך המים מן התורה :

יז דף מט ע"א **אמר** [רבה בר בר חנה אמר] רבי יוחנן שיתין משׁשת ימי בראשית נבראו שנאמר (ש"ה ז) חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן חמוקי יריכיך אלו השיתין כמו חלאים שמחוללין ויורדין עד התהום מעשה ידי אמן מעשה ידי אומנותו של הקדוש ברוך הוא · תנא דבי רבי ישמעאל בראשית אל תקרי בראשית אלא ברא שית · תניא [ג]רבי יוסי אומר שיתין

רש"י

מה שנותן לתוכו : מלא אינו מחזיק · מה שמוסיף עליו : מדת הקב"ה · אדם מלא חכמה מחזיקו וממלאו ביותר שמוסיף בו דעת : אם שמוע תשמע · אם הורגלת לשמוע אז תשמע תוכל ללמוד ולהוסיף ואם לאו שלא הטית אוזן בילדותך לשמוע לא תשמע לאחר זמן לא יספיק בידך : ד"א אם אתה שומע בישן · מחזר על תלמודך שלמדת: תשמע בחדש . תתחכם בו להבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים : ואם יפנה לבבך . ולא תשמע ותסיח דעתך מאשר למדת בישן:שוב לא תשמע. תדע כי כשתחפוץ לשנות ולעסוק בתורה לא תשמע לא תתחכם בה : בישן· בימי נערותך : בחדש · מכאן ואילך : ממי השלוח · מעין הוא סמוך לירושלים : מחזקת ג' לוגין · דזהו פחות שבנסכים רביעית ההין לכבש : שער המים · אחד משערי עזרה נקרא כן על שם שבו מכניסין לצלוחית של מים של ניסוך בחג : תקעו והריעו · משום שמחה דכתיב (ישעיה יב) ושאבתם מים בששון : עלה בכבש · שהיה בדרומו של מזבח : ופנה לשמאלו · שהנסכים נעשים בקרן מערבית דרומית וכשהוא פונה לשמאלו היא הראשונה : שהיו מושחרין פניהם · ודומים לכסף שהוא שחור מן הסיד : כמין ב' חוטמין דקים · חוטם אחד בספל ונקב אחד בחוטמו והכהן מערה המים בפי הספלים והנסכים מקלחין ויורדין דרך החוטמין על גג המזבח ובמזבח היה נקב שבו המים והיין יורדין לשיתין שהם חלולים ועמוקים מאד: אחד מעובה וכו' · אחד מהנקבים מעובה אותו של יין : ואחד דק · אותו של מים : כדי שיהו שניהם כלים בבת אחת · כדמפרש בגמרא שהמים ממהרים לצאת לפיכך צריך שיהא הנקב דק : [ה"ג מערבו של מים מזרחו של יין · הספלים נתונים אצל הקרן זה לפני זה סמוכין זה לזה אחד לצד מערב ואחד לפנים הימנו דהיינו למזרח : רבי יהודה אומר וכו' · בתרתי פליגי אשלשה לוגין קאי ואשבעה דקאמר ת"ק ואתא ר' יהודה למימר אף בשמיני מנסכים : הגבה את ידך · שנראה שתתן המים בספל לפי שהצדוקין אין מודין בניסוך המים שפעם אחת נסך לדוקי אחד את המים על רגליו] : שיתין · חלל שתחת המזבח כנגד מקום (הנסדק) [הנסכים] : חמוקי · סתרי לשון חמק עבר (שיר ה) נסתר ונכסה ממנו וכן עד מתי תתחמקין (ירמיה לא) הסתרי ממני שאת בושה לקרב אלי מפני שמעלת בי אף כאן חמוקי ירכיך שמסותרין בירך מזבח : כמו חלאים · כמו חלל : מעשה ידי אמן · זה הכותב

מהרש"א

חמוקי ירכיך אלו השיתין וכו' · ע' פירש"י כאן ובספר שיר השירים פי' נקבי השיתין של נסכים שנעשו משׁשת י"ב עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור וכו' ע"ש]: אלא ברא שית וכו' · נראה דדרש כן משום דס"ל דבראשית ברא וגו' סדר הבריאה הוא דקתיב דאיכא מאן דס"ל הכי כמפורש פרק אין דורשין וא"כ ה"ל למכתב בראשונה כמ"ש רש"י בחומש אלא למדרש מייתי ברא שית דשיתין נבראו משׁשת ימי בראשית וכתב רש"י ועליהם כרה דוד ל"ג ליה וכו' דמאן דאית ליה דדוד כראן לית ליה משׁשת ימי בראשית נבראו עכ"ל וכן פרש"י לקמן פרק החליל וכה"ג כתבו התוס' והקשו דרבי יוחנן אדר"י דהכא סבר משׁשת ימי וכו' ולקמן בפרק החליל אר"י בשעה שכרה דוד שיתין וכו' ע"ש אמנם מלשון פרש"י פרק אלו הן הגולין אהא דכרה דוד שיתין וכו' הן יסודות של בהמ"ק ובתלמוד ירושלמי מליכו תלמיות של בהמ"ק והוא יסוד בלשון יוני עכ"ל ומייתי למדנו לתרץ דאין כאן פלוגתא דאמוראי אליבא דר"י כמ"ש התוספות אלא דשיתין דהכא לאו היינו שיתין דהתם דשיתין דהכא הוא חלל שתחת המזבח וכו' כפרש"י והם היו מחוללין עד התהום ונבראו משׁשת ימי בראשית ושיתין דהתם דכרה דוד הם יסודות כותלי בית המקדש ואין להם שיתוף אלא בשמם שנקראו שניהם שיתין ועוד יבואר בזה פרק

[א] גמ' מכאן רמז לניסוך המים (שבת קג ע"ב) :

יד יוסף

א לעיל מז ע"א תענית ג ע"א :
ב יומא כו ע"ב :
ג 'תוספתא פ"ג :

חדושי גאונים

הפסוק תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב אל תקרי מורשה אלא מאורסה · והכוונה בדבריהם ז"ל בזה כי הנה לכאורה דברי הפסוק הזה לנו נגד כלל מונח מדברי רז"ל שאמרו במסכת אבות והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך והפסוק אומר בפירוש תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב את זה רצו חכז"ל לבאר בנועם מליצתם · כי הנה אמר הכתוב כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה ואמרו רז"ל כי מעיקרא היא תורת ה' ולאחר שיגע בה נעשית תורתו כי באמת תוה"ק אינה ירושה לשום אדם בעולם ואין מי זכות לו בה אכן לעם בני ישראל בהיות באו כולם בלב ונפש ואמרו נעשה ונשמע נפל גורלם בנעימות תוה"ק כי יש להם זכות בה כאשר יהגו בה אזי מעמל נפשם ישבעו עדי יחשב כאילו התורה היא שלהם וזה ממש כבחינת הארוס לארוסתו אשר איננו כבחינת איש ואשתו אשר הוא ימשל בה ולהיותה קנויה לו מכל וכל כאשר בהיותה נשואה לו רק היא אגודה בו באופן שאם יעשה בה גמר קנינו שהיא הכניסה אז תקרא על שמו כן הדבר בתוה"ק כי נתנה לו רק כבחינת הארוס אשר לא תקרא על שמו רק אם לא יעדנה כן אם יעשה הקנין שהיא התעסקות והיגיעה בתורה אזי היא נעשית שלו מכל

הכותב

ניסוך המים וכו' · כתב הרמב"ם ז"ל בפירוש משנה הזו וז"ל ניסוך המים בחג הלכה למשה מסיני ויש לו רמזים נסתרים בתורה ואותן שאינן מאמינין בתורה שבעל פה אינם מאמינין בניסוך המים ולפיכך כשניסך זה מים על רגליו רגמוהו כל העם באתרוגיהן לפי שהיה צדוקי שאינו מאמין בניסוך המים ע"כ · אלו הרמזים נסתרים שכתב הרמב"ם אחשוב שכוון בזה במ"ש במסכת תענית פ"א :

עיון יעקב

עליונה וק"ל : **כלי** ריקן מחזיק · עי' בחידושינו דברכות דף מ : **תקעו** והריעו · פרש"י משום שמחה דכתיב ושאבתם מים בששון ואע"פ דתרועה הוא גנוחי גנח או ילולי יליל מ"מ הוא שמחה ע"ש ביום ההוא יתקע בשופר גדול ועיין בתוספות : **שיתין** משׁשת ימי בראשית

הרי"ף

מדת הקב"ה כלי מלא מחזיק וכו' · וקשה מנין לנו שמדת הקב"ה מלא מחזיק אי תימא משום שנאמר אם שמוע תשמע ודילמא אע"פ ששמע עדיין לא נתמלא ולכך מחזיק שאמר הקב"ה תשמע ואילו נתמלא כל שיעורו לא היה מתמלא גם כמדתו של הקב"ה אלא שלא ידענו כמה הוא שיעור מלוי האדם כי כל מה שירד לו עדיין מתבקש לו ולא התמלא שיעורו כי ארוכה מארץ מדה · וע"ק היכי אמר דמדתו של הקב"ה כלי ריקן אינו מחזיק והלא כל בני אדם שלמדו תורה היו כלי ריקן ואעפ"כ מחזיקים ללמוד תורה הרבה · ויש לומר בדקדוק אחר שבמדת ב"ו אמר קודם כלי ריקן מחזיק ואח"כ הזכיר כלי מלא אינו מחזיק וכשבא להזכיר מדת הקב"ה התחיל בכלי מלא מחזיק ואח"כ אמר כלי ריקן אינו מחזיק ולמה שינה המדה ולא אמר גם במדת הקב"ה ריקן אינו מחזיק ולכך אני אומר שר' זירא מדבר באדם שקרא ושנה ופירש שהיה כלי מלא מחזיק ואח"כ נתרוקן ושוב אינו מחזיק מה שאין כן במדת ב"ו שכלי ריקן מחזיק בין שהיה ריקן מתחלתו ובין שהיה מלא ונתרוקן מ"מ כלי ריקן הוא ומחזיק ומדת הקב"ה כל עוד שהכלי מלא חכמה הוא מחזיק חכמה יותר אבל הריקן דהיינו מלא ונתרוקן שפירש מלמודו עוד אינו מחזיק וזה שאמר הכתוב אם שמוע בישן לחזור בו תשמע ותחדש עוד חדושי תורה ואם יפנה לבבך דהיינו שפנה הלב מלמודו ושכח תלמודו שוב לא תשמע וכן ביארתי מאמר זה פרק כילד מברכין : **נאמר** בשני ונסכיהם וכו' · ויש קצת רמז שניתנה מ"ם ראשונה של מים בשני והיו"ד בששי והמ"ם בשביעי לפי שבשני לא נאמר כי טוב שבו נחלקו המים וביום הששי נבראו אדם שכתוב בו והנה טוב מאד וביום השביעי נתכסה העולם ונמלא שתחלת המים בשני היה בו קלקול ובששי ובשביעי נתקן הקלקול והיה בהם טוב מאד וזהו ניסוך המים להביא שפע טוב ממימי הישועה והברכה :

עין יוסף

טז **באתרוגיהם** . ללמדך שאין ניסוך אלא בשחר בשעת נטילת לולב (גמרא פ"ב דיומא דף כו) : **הרי** כאן מים . מ"ם מנסכיהם דכתיב בשני דסני בנסכה . ויו"ד דכתיב בששי ונסכיה . ומ"ם שבשביעי כתובה כמשפטם והוי מים (תוס' תענית דף ב ע"ב ד"ה מים) :

אשיתין מחוללין ויורדין עד התהום ועליהם (בנה) [כרה] דוד ט"ז אלף אמה שנאמר (ישעיה ה) אשירה נא לידידי [שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן] ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו · ויטעהו שורק זה בהמ"ק ויבן מגדל בתוכו זה מזבח וגם יקב חצב בו אלו שיתין :

יח דף מה ע"א אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר כל (המקיים) [הנוטל] לולב באגדו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר [שם ע"ב] (תהלים קיח) אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח · אמר [רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי ו] רבי יוחנן [משום רבי שמעון] המחוזי משום רבי (יוסי המבוזי) [יוחנן המכותי] כל העושה איסור לחג באכילה ובשתיה מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח :

יט שם אמר רבי חזקיה אמר רבי ירמיה ארשב"י כל המצות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתן שנאמר (שמות כו) עצי שטים עומדים בתניא נמי הכי עצי שטים עומדים שמעמידן דרך גדילתן ד"א עומדים שמעמידין את ציפויין ד"א עומדין שמא תאמר אבד סיברן ובטל סיכויין ת"ל עצי שטים שעומדים לעולם ולעולמי עולמים :

כ דף מה ע"א משנה בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא אנא ה' (הושיעה) [הצליחה] נא רבי יהודה אומר אני והו הושיעה נא אני והו (הושיעה) הצליחה

רש"י

הקב"ה שהוא אומן לבריית העולם מעשה ידי אומנותו של הקב"ה [גרסינן]: ברה דוד וכו' · ל"ג ליה בתוספתא וה"נ ל"ג ליה דמאן דאית ליה שכרה דוד לית ליה מששת ימי בראשית נבראו : לידידי · הקב"ה בשבילו אני משורר ובמקומו אני לקבול על זאת : שירת דודי לכרמו · על כרמו ישראל : כרם היה לידידי בקרן בן שמן · בא"י היא זוית השמנה מכל הארצות : ויעזקהו · בנה להם ערים בצורות מוקפות דלתים ובריח כטבעת זו כדמתרגמינן עזקא (שמות כה) : ויסקלהו · כאדם המפנה אבנים מכרמו כלומר פינה הכנענים מפניהם שלא ישבו בארצם פן יחטיאו אותם : ויטעהו שורק · נטעו גפנים משובחות לא זמורה אלא שרשים עלמן זה בית המקדש שהוא שרשם ועיקרם שהוא מחבבם לפני המקום : ויבן מגדל בתוכו זה מזבח · העשוי כמגדל (והיה להם למגדל) עוז : וגם יקב חצב בו · באותו מגדל יקב הוא בור חפור וכן עד יקבי המלך (זכריה יד) בית שחיא דמלכא לשון שיחין ומערה פוסי"ן בלע"ז : אסרו · אגדו של לולב : בעבותים · בהדס שהוא עבות (ג' על ג' כמין קליעה) [של ג' בדין קליעות] : עד קרנות · והרי לכם כמתן דמים על קרנות המזבח : איסור לחג · אגודה לחג : באכילה ובשתיה · שקוראין לחג עונג במאכל ובמשתה וי"א יום שלאחר החג : בעבותים · בהמות עבות ושמנות : כל המצות · כגון קרשי המשכן ועמודיו ולולב וערבה והדס : דרך גדילתן · התחתון למטה והעליון למעלה : שמעמידין את לפוין · שהליפוי של זהב קבוע בהן במסמרות של זהב דכתיב (שמות כו) ואת הקרשים תצפה זהב ולא היה עושה טס ארוך כמדת הקרש שיעמוד מאליו : אבד סיברן · משנגנז אוהל מועד בטל לו עולמים : סיכויין · תוחלתם ומבטם כדמתרגמינן הבט איסתכי (בראשית טו) : אני והו · בגימטריא אנא ה' ועוד מע"ב שמות הנקובים בג' מקראות הסמוכים בפרשת ויהי בשלח ויסע מלאך ויבא בין מחנה מצרים ויט משה ושלשתן בני ע"ב אותיות ומהם יוצא שם המפורש אות ראשונה של פסוק ראשון ואחרונה של אמצע וראשון של אחרון וכן בסדר הזה כולן השם הראשון וה"ו וא"ו של ויסע ה"א דכל הלילה וא"ו דויט ושם הל"ז הוא אנ"י אל"ף דמאחריהם נו"ן [הראשון] דהענן בחשבון שלמפרע וי'

תוספות

פרק החליל : [ר"י אומר שיתין מחוללין וכו' · כתבו התוס' דאליביה מזבח ושיתין למזבח בידי אדם הוה ובמלתיה גרסינן ועליו כרה דוד וכו' עיין שם אבל בילקוט גרסינן תניא ר"י אומר שיתין מימי בראשית נבראו ועליהם כרה דוד ט"ז אלף אמה וכו' מזה נראה דלר' יוסי נמי מששת ימי בראשית נבראו השיתין אלא שלא היו נחלבים עד התהום ועליהם כרה דוד ט"ז אלף אמה שיהיו מגיעין עד התהום והשתא לא תקשי נמי דר"י דהכא אדר"י דפרק החליל ודו"ק : ויבן מגדל זה מזבח וגם יקב אלו השיתין וכו' · כתבו התוס' זו גירסת הקונטרס אבל בתוספתא גרים ויבן מגדל וגו' זה היכל וגם יקב וגו' זה מזבח וכו' ע"ש וקרוב לזה גירסת הילקוט ויבן מגדל זה בהמ"ק יקב זה מזבח וגם יקב אילו השיתין ולפ"ז ניחא דויטעהו שורק הייט ישראל שהם הכרם גופיה וכדכתיב ואנכי נטעתיך שורק וק"ל] : כל הנוטל לולב באגדו וכו' · דהייט עשיותו לולב באגודה והדס בעבותו היא מצוה כאילו בנה מזבח ונטילתן היא מצוה כאילו הקריב קרבן ולכך לא נקט רק לולב דשייך ביה עשיית אגודה והדס דשייך ביה עבות : כל העושה איסור לחג באכילה וכו' · לפירש"י לשון איסור לא ידעתי לפרש ולולי פירושו נראה דאיסור כמשמעו שעושה לו איסור וגדר במצות אכילה ושתייה בחג דהייט שלא לאכול אכילה גסה ושלא ישתכר יותר מדאי שאינו לש"ש והרי אותו מותר שלא אכל ושתה נחשב לו כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן ועד"ז אמרו פרק הרואה פתח במזבח וסיים בשלחן מה מזבח מכפר אף שלחן מכפר וכו' כמפורש בחידושינו ס"פ ח"ה : [כל המצות וכו' שנאמר עלי שטים וכו' · כולה מפורש פרק בא לו] : ר"י אומר אני והו הושיעה וכו' · כפרש"י אנ"י וה"ו גימטריא אנא ה' ועוד מע"ב שמות הן וכו' ע"ש מיהו יש לעיין בזה לשנות משום כונה זו לשון המקרא דכתיב אנא ה' הושיעה וגו' בספר תהלים ולמה לא נאמר אני והו וגו' על כוונה זו ונראה לכוון דר' יהודה נמי לא אמר לשנות המקרא אני והו במקום אנא ה' אלא בחג בהקפת המזבח שכונת הקפה שישמרנו האל מסביב מאויבים כמו שנאמר ומכל צרותיו הושיעו חונה מלאך ה' סביב ליראיו וגו' והוא בעצמו ענין הקפת יריחו ששה ימים בכל יום פעם אחת וביום השביעי שבעה פעמים למפלת אויבים וענין (התקיעה) [ההקפה] דהכא במזבח עש"ה ואסובבה את מזבחך ה' כי התם ביריחו פעם אחת בכל יום מששת ימי החג וז' פעמים ביום השביעי ולכך מזכירין אלו שני שמות אני והו ע"ד עמו אנכי בצרה

הכותב

כתב הרמב"ם ז"ל אני משמות השם יתברך וכמו כן וה"ו כך אמרו המפרשים לתלמוד · ואני אומר שהוא קורא ורומז למה שאומר ראו עתה כי אני אני

עיון יעקב

בראשית נבראו · עיין במהרש"א שהשיג על פרש"י שאין זה שיתין שכרה דוד שהיה יסוד של בה"מ ע"ש שדבריו נכונים מ"מ נ"ל דיש לגרוס שם בשעה שכרה דוד שיתם בסמ"ך וכן הוא בתרגום על תיבת יסוד מתרגם שתאסיה ועיין בערוך ערך שתס : מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן · כדאיתא בילקוט דף קפח ע"א וז"ל ד"א פרי עץ הדר אלו ישראל מה אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל כך ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ובעלי מעשים טובים כפות תמרים אלו ישראל מה תמרה זו יש בה אוכל ואין בה ריח כך יש בהם בעלי תורה בלי מעשים וענף עץ עבות אלו ישראל מה הדס יש בו ריח ואין בו אוכל כך יש בהם בעלי מע"ע ואין בהם תורה וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה אין בהם לא טעם ולא ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שאינן לא בני תורה ולא בני מעשים טובים אמר הקב"ה לאבדן אי אפשר אלא יעשו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם עכ"ל : כל העושה איסור לחג · עיין במהרש"א שפירש פירוש אחר מפירש"י ונ"ל עוד לפרש ע"ד דאיתא לעיל פרק הישן דף כז דאר"א ומשבח אני את העצלנים שאינם יוצאים מבתיהם ברגל וזה כל העושה איסור לחג כלומר שהוא אסור וחבוש בביתו ונקשר שם בעבותים וק"ל : עומדין שעומדין לעולם

עין יוסף

ב אני והו . עי' רש"י ותוס' וקשה הא לשני הטעמים שכתב רש"י צריך להיות והו בלא א' . ותיבת והוא דכתיב בירמיה והוא אסור באזיקים הוא באל"ף . ומהר"ש לובלין כתב וז"ל וצריך טעם למה תיקנו לומר בזה הלשון אני והו והקדימו שם אני לשם והו . איפכא מיבעי' ליה דוהו שם

א תוספתא פ"ג :
ב יומא עב ע"א :

חדושי גאונים

וכל · כן הדבר בתוס"ק אשר טרם עמלנו בה אין לנו בה רק יתרון מאשר האומות אשר בראותם גם הם ללמוד אותם עתה אם כי גם הם ראויים ולא ימנע הטוב משום אדם הרוצה לגשת אל הקדש אכן בשם ישראל יכונה ומפינו יקרא הדברים כאה רק אחרי השקידה והסגיון העצום בה נעשה אותה לנו וזה שאמרו רז"ל על הפסוק תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה ממש כי אם מאורסה והבן · וז"ש שעל נערה מאורסה שנעקה בעיר ואין מושיע לה שהיא תוס"ק אשר בראש הומיות תקרא גם ברחובות התן קולה ואין מושיע לה ואין תומך בעדה כי תופשי התורה בילדי נכרים ישפיקו וגם המחזיקים אשר המה מחזיקי תורה בעד לומדיה לא ידעום וישיבו ידיהם ממנה ואם העלה נבל שהוא שומר הפרי לא ישמר הפרי ורוח עועים בא ועוקרתו והופכתו על פניו וזהו הנערה המאורסה שנעקה בעיר גם ברחובות תתן קולה ואין מושיע לה ועל ידי זה ילקו המאורות כי באין חכמה יפרע מוסר ואך חושך ישופנו כי כסיל בחושך הולך ואין מאיר כי שמים חושך לאור וחשכו המאורות כאמור · ועל משכב זכור הוא האמת לפני דבריכו כי כאשר ישחית כל בשר דרכו על הארץ לשום זרעו כעפרות תבל נגד הטבע אשר לא נתנה המעשה הזאת רק לעשות פרי לקיום המין הוא הקולן בנטיעות ועושק נגד הטבע ויהפך את משכבו אזי גם הוא ראוי למנוע ממנו אור השמים אשר נתנו ברקיע לאותות לכל דבר טבעי ולמה תורח השמש על

[הצליחה] נא אותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים בשעת פטירתן מה הם אומרים יופי לך מזבח יופי לך מזבח ר"א (בן יעקב) אומר ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח : [שם ע"ב] גמ' והא קא משתתף שם שמים ודבר אחר ותניא[א] אמר רשב"י כל המשתתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר (שמות כב) בלתי לה' לבדו הכי קאמרי ליה אנו מודים ולך אנו מקלסים ליה אנו מודים ולך אנו משבחים :

דף מו ע"א [ת"ר היו לפניו מצות הרבה אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על המצות רבי יהודה אומר מברך על כל אחת ואחת בפני עצמה א"ר זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא הלכתא כרבי יהודה ואמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא מ"ט דרבי יהודה דכתיב (תהלים סח) ברוך ה' יום יום [ב]וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו אלא בא לומר לך בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו הכי נמי בכל דבר ודבר תן לו מעין ברכותיו [ג]ואמר ר' זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם כלי ריקן [שם ע"ב] מחזיק מלא אינו מחזיק אבל מדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר (דברים כח) והיה אם שמוע תשמע וגו' אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע דבר אחר אם שמוע בישן תשמע בחדש (שם ל) ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע :

דף מח ע"ב הנהו תרי מינים חד שמיה ששון וחד שמיה שמחה אמר ליה ששון לשמחה אנא עדיפנא מינך דכתי' (ישעיה לה) ששון ושמחה ישיגו וגו' א"ל שמחה לששון אנא עדיפנא מינך דכתיב (אסתר ח) שמחה וששון ליהודים א"ל ששון לשמחה חד יומא שבקוך ושויוך פרוונקא דכתיב (ישעיה נה) כי בשמחה תצאו א"ל שמחה לששון חד יומא שבקוך ומלו בך מיא דכתיב ושאבתם מים בששון א"ל ההוא מין דשמיה ששון לר' אבהו עתידיתו דתמלו לי מים לעלמא דאתי דכתיב ושאבתם מים בששון א"ל אי הוה כתיב לששון כדקאמרת השתא דכתיב בששון משכיה[א] דההוא גברא משוינן ליה גודא ומלינן ביה מיא] :

דף מט ע"ב [אמר ריש לקיש בזמן שמנסכין יין ע"ג מזבח פוקקין[ב] את השיתין לקיים מה שנאמר (במדבר כח) בקדש

המתורגמן. א) הויט, פעלל. ב) פערשטאָפּפט מאן.

מהרש"א

כביטול שיושיע לעצמו וכמ"ש התוס' ולזאת הכונה היה ההיקף בערבה עם"ה סביב רשעים יתהלכון שבה נמשלו הרשעים אויבינו שבהיקף זה יכלו הרשעים כמו שהערבה זו כלה ע"י חיבוט בסוף ודו"ק: יופי לך מזבח יופי וכו'· הכפל בזה ע"פ מ"ש בסוף מכילתין בבת בילגה שנשתמדה וכו' והיתה מבעטת בסנדלה ע"ג מזבח וכו' ואמרה עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל וכו' הרי שביזתה המזבח במעשה ובדבור אנו לא כן דעתנו אבל יופי לך מזבח במעשה ויופי לך בדיבור ור"א הוסיף בזה לומר ליה אנו מודים כפול שאין אנו כופרים לא במעשה ולא בדבור כמו שכפרה בת בילגה ואמרה ואי אתה עומד עלינו בשעת הדחק ולמזבח אנו משבחין בדבור ומקלסין במעשה וק"ל: [ברוך ה' יום יום בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו וכו' כל הסוגיא מפורש פרק כילד מברכין] : הנהו ב' מינים חד שמיה ששון וכו' א"ל ששון וכו'· כ"ד המינים לפרש הכתובים על עצמם לפי סכלותם והבלם כמ"ש בזה בר"פ נה"ד[א] ותשובתן בלדן גם לפי טעותן כמפורש התם גם בכאן שזה אמר שאני קדים בקרא וזה אמר אדרבה אנא קדים בקרא כנלא שניהם שקר ולא נתכוין המקרא עליהם וכן באידך שא"ל ששון לשמחה חד יומא שבקוך ושוויוך פרוונקא לפי טעותו בדרך היתול על חברו המין כשא"ל חברו בהפך שבקוך ומלו בך מיא חזרו שניהם מטעותם לפרש המקראות כן : השתא דכתיב בששון משכיה דההוא גברא וכו'· יש לדקדק אמאי לא א"ל רבי אבוה כפשטיה דאיהו גופיה יהיה שואב מים לישראל כמ"ש לעיל יומא חד שבקוך ומלו בך מיא ונראה לומר דלעיל עם מין חברו היה מדבר שאין מאמינים בתחיית המתים לעתיד לכך לא קא"ל אלא יומא חד שבקוך ומלו בך מיא בעולם הזה אבל זה המין שאל לר' אבהו עתידי דתמלו לי מיא וכו' אמר כן בדרך היתול על אמונתנו שאנו מאמינים בת"ה שנהיה אבראי להיות שואבי מים וקא"ל רבי אבהו לפי טעותו השתא דכתיב בששון וכו' דע"כ את גופך ודאי לא תהיה לנו שואב מים לעתיד כמ"ש

רש"י

ויו"ד דרוש קדים : [ואותו היום · בשביעי]: יופי לך · היופי הזה אנו עושין לך שאתה מכפר עלינו : ליה ולך · אנו עושין הכבוד הזה : ליה אנו מודים · שהוא אדון ושליט : ולך אנו משבחין · שאתה חביב [לפניו לכפר עלינו : מודים · לאו לשון הוד אלא לשון תודה שאנו מודים בו ולא כופרים : [מצות הרבה · ליטול לולב לישב בסוכה להניח תפילין להתעטף בציצית : על המצות · ויצא ידי כולן : כל יום ויום מעין ברכותיו · של שבת מעין של שבת של חול מעין של חול של יו"ט מעין של יו"ט המאורע : מחזיק · מה שנותנין לתוכו : מלא אינו מחזיק · מה שתוסיף עליו : אם שמוע תשמע · אם הורגלת לשמוע אז תשמע תוכל ללמוד ולהוסיף : ואם לאו · שלא הטיתה אזן בילדותך לשמוע : לא תשמע · לאחר זמן לא יספיקו בידך : ד"א אם אתה שומע בישן · מחזר על תלמודך ששמעת: תשמע בחדש · שתחכם בו להבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים : ואם יפנה לבבך · להתייאש על מה שלמדת כבר מלחזור עליו : שוב לא תשמע · משתפנה לבך לבטלה שוב אין משמיעין אותך דהכי כתיב אם יפנה לבבך ולא תשמע (דברים ל) : דכתיב שמחה וששון · אקדים קרא לשמחה קמי לששון : חד יומא שבקוך · יפקיעוך מן השמים : פרוונקא · רץ לרוץ לפניו : בשמחה תלאו · שהוא יראה הדרכים ויעביר מעברות המים : משכא דההוא גברא משוינן לה גודא · נוד וחבירו במסכת שבת (דף קלח.) הגוד והמשמרת]: [פוקקין את השיתין · את נקב שברא המזבח שהנסכים יורדין בו לשיתין שירא היין

[א] מהרש"א ד"ה הנהו ב' מינים בר"פ נגמר הדין (דף מג ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין סג ע"א ומ"ש תוספות ד"ה כל : ב ברכות מ ע"א : ג ג"ז שם :

חדושי גאונים

מעשה הרע הזה כי הוא המסבב אבדן הטבע בהתהפך עניניה אשר לא לתוהו בראה כי אם לשבת יצרה לחיות זרע ולא לא יהיה הזרע וזה היה לפ"ד רז"ל ענין דור המבול אשר השחיתו דרכם על הארץ וסבבו אבדן העולם ובטול המאורות שכל ימי המבול לא שמשו כמבואר בדבריהם ז"ל וכמה דבריהם יושר נמרצים באמרם שעל משכב זכור המאורות לוקים כאמור · ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד והם שני האחים אשר נעים בשבתם יחד שהם הגוף והנפש אשר הנפש תקרא אור · והוא מוסב על האמור כי באין תורה ואין מורה ירבה סורה והתאוה מתגברה רק רע כל היום ויוליאהו את האדם מן העולם כי ערפל יסובבהו וחושך יכסהו כי האמנם ע"י התאוה אז תכתם הנפש כי זה הוא מילידי הגוף ואם הנפש לבד תתעה מידי דרך אזי לא ישים האשם בגופו כי חומר הוא ואין בו תבונה אכן האיש אשר על ידי תאותיו הרעים ותשוקותיו החומרים יטה חוקי התורה על פי דעתו לצרכי תענוגיו ויעשה השכל משען לו לבצע על ידו הרע אשר בלעדו לא יכול אזי יחדיו נאלחו כי גם שניהם ישופו והתוס"ק הזהירנו על זה בשמירת אכילת הדם אשר הוא נושא נפש הבהמות ואמר ולא תאכל הנפש עם הבשר ר"ל תרלה אשר ע"י הרגלך באכילת כאלה אזי

הכותב

הוא שזה הפסוק בא בשמירת ישראל וישועתם וכאילו אמר אתה שאמרת ראו עתה כי אני אני הוא הושיעה נא כמו שהבטחתנו · ומקצת הגאונים אמרו שהוא רוצה בו מי שאני והוא בצרה הושיעה נא וזה על דרך הפשט והוא אמר יתברך עמו אנכי בצרה עכ"ל הרמב"ם ז"ל :

עיון יעקב

ולעולמי עולמים · נ"ל דדעה זו הוא סיוע לדברי התנחומא שהובא ברש"י ריש פ' תרומה וז"ל מאין היו לו עצי שטים במדבר פי' ר"ת יעקב אבינו נפש ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות המשכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וציוה בניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים עכ"ל וכהם שיעקב לא מת כך לא יבטלו מעשה ידיו וזכותו יעמוד לנו עד עולמי עד : א"ל שמחה לששון אנא עדיפנא מינך דכתיב שמחה וששון ליהודים · לכאורה קשה למה לא מביא קרא הקודם דכתיב ליהודים היתה אורה שמחה וששון גם יש לדקדק ברש"י שפי' כאן שמחה וששון הקדים קרא שמחה לששון ולא פירש כן בדברי מין הראשון · וי"ל דקשה לכאורה בשלמא בדברי מין הראשון שאמר רק חד פסוקא מישעיה שפיר קאמר אנא עדיפנא משא"כ מין השני שהביא הפסוק להיפך היאך קאמר עדיפנא לכל הפחות שניהם שקולים כדאיתא במדרש לפעמים מקדים שמים לארץ ולפעמים מקדים ארץ לשמים ללמדך ששניהם שקולים לזה מתרץ רש"י מדסקדים כלומר מרדכי ואסתר שכתבו המגילה הקדים שנית שמחה לששון ש"מ דשינה לעיכובא ודוקא קאמר דשמחה עדיף משא"כ ישעיה כתב רק פעם אחת י"ל דרך מקרה כתב כן וק"ל : משוינן ליה גודא · עיין בתשובותי חלק ראשון סימן פ"ע ויש מכאן ראיה לדברי דבחזקת מלחמה מותר ליהנות מעורם עיין שם :

עין יוסף

הראשון גם לפי סדר הפסוקים וגם לפי סדר הנביאים דוהו כתיב בירמיה ואני כתיב ביחזקאל עכ"ל. ועי' בתוי"ט ובספר חיי היים ואבודרהם כתב דהרמב"ם היה גורס והוא באל"ף ופי' שרומז לפסוק אני אני הוא כו' שהבטיחני בזה לישועה ע"כ : שבע פעמים כנגד שבע רקיעין . ויש אומרים כנגד

סיין עליו כגרון מלא ושבע]: שכרי · לשון שכרות ושמחה ונסיכה: מגרוניה שבע · ע"י ששותהו בלגימות גסות וגרון מלא הוא משביע ולא ע"י שתייה מרובה שמכנים הרבה יין במעיו על ידי לגימות דקות ואינן כאוכלין ששובע שלהן בא על ידי מילוי הכרס: לגמע גמועי · בלגימות גסות: מגמע ליה גמועי · דרך שביעה משום חבוב מלוה: [בנעלים · בעליית רגלים: נדיב · שנדבו לבו להכיר את בוראו: תחילה לגרים · בנדבת לבו להתגייר]: למה נמשלו וכו' · רב ענן דריש לקרא כמו חלאים כלוחות שהיו מאבנים טובות כמו (משלי כה) וחלי כתם: מעשה ידי אמן · הלוחות מעשה אלהים המה (שמות לב): חמוקי ירכיך · הנסתרים כירך שכבוד התורה בצנעא ולא להיות יושבים ושונה בגובה של עיר כדאית' (פסחים קיב.) ולא לשנות לתלמידים בשוק כדאמרינן במועד קטן (דף טז.): זה הכנסת כלה והוצאת מת · דכתיב בהו (קהלת ז) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה אף שם צריך הצנע (לספוד) [לסעוד] במדה נאה ולשתות ולשמוח במדה נאה ולנהוג במדה נאה ולא לנהוג קלות ראש בעצמו וי"א אם צריך לבזבז להוצאת מת עני או להוצאת כלה עניה יעשה בצנעא ולא לימא קמי מאן דלא ידע דעבדי כן וכן מפורש בשאלתות דרב אחאי (פ' בראשית סי' ג'): דברים שדרכן לעשות בצנעא · כגון שאר צדקה הניתנת לעני בסתר אין צריך להודיע לשום אדם משא"כ בכלה ובמת לפי שאחרים מתעסקים בהן ויודעין הילאה משל מי והיינו דאמר רבי אלעזר דכל מילי בעי צניעותא

הסך נסך] שכר לה' מאי משמע אמר רב פפא שכר לשון שתיה לשון שביעה לשון שכרות אמר רב פפא שמע מינה כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע · אמר רבא צורבא מרבנן דלא נפישא ליה חמרא ליגמע גמועי רבא אכסא דברכתא אגמע גמועי:

כא שם [א]דרש רבא מ"ד (שה"ש ז) מה יפו פעמיך בנעלים [בת נדיב מה יפו פעמותיהן של ישראל בשעה שעולין לרגל בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב שנאמר (תהלים מז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ויעקב אלא אלהי אברהם שהיה תחילה לגרים] תנא דבי רב ענן [ב]חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן למה נמשלו ד"ת לירך לומר לך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב (מיכה ו) [ג]הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך עשות משפט זה הדין ואהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זו הכנסת כלה [לחופה] (והוצאת) [והלוית] המת · והלא דברים קל וחומר ומה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת דברים שדרכן לעשות בצנעא על אחת כמה וכמה:

כב שם אמר רבי [אלעזר] גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר

מהרש"א

כמ"ש דהמינין והאפיקורסין אין להם חלק לעולם הבא ולא יחיו לעתיד כפי אמונתם אבל מסכא דידך יקחו במותך ומשווינן ליה לעתיד כוד ומלינן ביה מיא: לשון שמחה לשון שביעה לשון שכרות כו' · כ"ה גירסת ילקוט וכן נראה מפרש"י גם מפירושו נראה דלשון גמיעה הוא בלגימות גסות אבל בפרק המצניע לא משמע כן דקמבעיא ליה אמתניתין דקתני התם כדי גמיאה בא' או גמיעה בע' ואמר ר"כ הגמיאיני נא מעט מים מכלך משמע דלשון גמיעה לגימה דקה היא גם המשל אינו דומה דלכך פוקקין את השיתין דאדרבה יותר היה דומה ללגימות גסות אם לא היו פוקקין ולולי פירושו נראה לפרש בהפך דלכך פוקקין שלא יהא היין הולך לשיתין בפעם אחת כולו כמו לגימה גסה אלא שיהא פקוק קצת וילך לשיתין במעט מעט דומה כלגימה דקה ורב פפא נמי ה"ק כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע דהיינו בלגימות דקות שהגרון נהנה וטועם ממנו הרבה פעמים משא"כ בלגימה אחת גסה שאין הגרון נהנה וטועם רק פ"א ואינו שבע והאי קאמר נמי שפיר דמאן דלא נפישא ליה חמרא ליגמע גמועי דהיינו במעט מעט כההיא דהגמיאיני נא מעט וגו' כדי שיהא טועם הרבה פעמים ושבע מהר וכן רבא לענין כסא דברכתא שיהא נהנה ממנו הרבה ליגמע מעט מעט ודו"ק: בת נדיב בתו של אברהם וכו' שנאמר נדיבי עמים וגו' · בהאי קרא דמייתי אינו מפורש שאברהם נקרא נדיב אבל פירוש הפסוק נדיבי עמים הם הגרים שנדבו לבם להתגייר ונאספו לישראל וקראן עם אלהי אברהם וכו' שתלאן בו לפי שהוא היה תחילתן של גרים שנדב הוא לבו לשמים להתגייר וע"כ קרא לישראל בת נדיב בת אברהם ומיהו יש לעיין בזה דהתם גבי גרים איכא טעמא שתלאן באברהם ולא ביצחק ויעקב אבל בהאי קרא לענין עליה ברגל מ"ט קראן בת נדיב דהיינו בת אברהם ולא בת יצחק ויעקב · וי"ל שגם הוא תחילתן למקום המקדש להר ה' יראה להקריב שם בנו יצחק והקריב עולה תחתיו: [דברים שדרכן לעשות בצנעא וכו' · טעם הענין העושה בפרהסיא

הרי"ף

והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא וכו' · נ"ל דק"ו זה נרמז בדברי הנביא שאמר הגיד לך אדם מה טוב לפי שהק"ו אדם דן אותו מעצמו ועל כל הדברים שדרכן לעשות בצנעא אמר הגיד לך אדם מדעתו בק"ו מה טוב היא הצניעות שהרי בבית אבל ולכת אל בית משתה נצטוינו הצנע לכת כ"ש וק"ו בשאר דברים שדרכן לעשותן בצנעא שיהיו בצנעא וע"ז אינו צריך להזהיר כי הגיד לך מדעתו הוא דן ק"ו ויודע מה טוב הצנע והשתא אתי שפיר מ"ש והיינו דא"ר אלעזר כיון דרצה בא לדרוש שד"ת יהיו בסתר ור' אלעזר לא דבר בד"ת איך הוא אומר היינו דר"א ורש"י פי' והיינו דאמר ר"א דכל מילי בעי צניעותא וה"ה לדברי תורה ועדיין אינו מתיישב כיון שלא הזכיר ר' אלעזר דברי תורה אבל עם מה שפירשנו הגיד לך אדם מה טוב שהוא בק"ו שאדם דן מעצמו יש לדון בק"ו כל מילי ואפילו ד"ת: גדול העושה צדקה וכו' · יש לדקדק מה חידש ר"א שמקרא מלא הוא נבחר לה' מזבח ואפשר לומר שבפסוק היה אפשר שצדקה ומשפט שניהם יחד נבחר מזבח אבל צדקה לחודא לא ובא ר"א וחידש שצדקה לבדה היא גדולה מכל הקרבנות ומאי צדקה ומשפט או קתני צדקה או משפט והיינו יכולים לומר דדייק הכי שאם על שניהם יחד הוא אומר הוה ליה לומר צדקה ומשפט נבחרים לה' מזבח אלא שיש לדחות דקאי נבחר דקאמר עשה צדקה ומשפט נבחר העשיה מזבח ואפשר לומר עוד דבקרא איכא למימר דצדקה שעושים בני עולם היא גדולה מהקרבנות אבל לא צדקה שעושה אדם א' לזה אמר גדול העושה צדקה יחיד העושה צדקה גדול מהקרבנות ודייק ליה קרא שאמר עשה צדקה

עיון יעקב

מה יפו פעמיך · עיין בחידושינו ריש חגיגה: מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר · אפשר דכוונת רע"ק לא היה רק על דברים הנסתרים ע"פ הסוד ולא בדברים הנגלים ולהכי לא מקשה כאן מפסוק חכמות בחוץ תרונה ולא מראש בסתר דברתי כמו התם בסוגיא דמו"ק דף ט"ז ע"ב דהתם משמע דקאי אף על הנגלות משא"כ הכא והשתא אתי שפיר דקאמר דהיינו דאר"א וכו' דברים שדרכן לעשות בצנעא היינו סודות התורה אך קשה לפ"ז למה לא מתרץ הש"ס התם דר' חייא דרש האי קרא דחמוקי ירך על הנסתרות ואפשר דעדיפא ליה לאוקמיה על צדקה וג"ח ואפשר לומר לפ"ז דמשו"ה קאמר והיינו דאר"א דלמד ק"ו על הצנע מכלל דס"ל דקרא חמוקי ירך קאי על התורה ולא על הצדקה כר' חייא וזה סיוע לרב ענן ועיין ברש"י ובהרי"ף: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר וצדקה נבחר לה' מזבח · עיין במהרש"א שמקשה הא בקרא כתיב צדקה ומשפט יחד קאמר ע"ש ובהרי"ף ובאמת ברבה פרשת שופטים נקט שניהם יחד ובאמת לע"ד נראה דקשה לר' כקושיות הש"ס פ"ק דסנהדרין הלא במקום שיש משפט אין צדקה ובמקום שיש צדקה אין משפט ולא ניחא ליה כתירוץ הש"ס שם דקאי על פשרה אלא שעושה בה משפט דהיינו שאינו גונב וגוזל ודרכן של אלו להיות וותרנים בממון לעשות בהם צדקה אלא

עץ יוסף

שבע פעמים שסבבו יריחו . ויש סמך לזה מהמסרה כי תמלא שני ואסובבה במסרה ואלו הן אקומה נא ואסובבה בעיר . ואסובבה את מזבחך ה' כלומר כנגד שסבבתי עיר יריחו ז' פעמים אסובבה מזבחך (כל בו) :

כא נדיב שנדבו לבו להכיר את בוראו . וזה שלענין עלית רגלים קראן בת נדיב והיינו בת אברהם ולא בת יצחק ויעקב הוא . לפי שאברהם נעתק מארצו וממולדתו ומבית אביו והלך אל ארץ אשר הראהו ה' . והוא ארץ

א חגיגה ד ע"ב :
ב מו"ק טז ע"א :
ג מכות כד ע"א :

חדושי גאונים

תנא כנפשך קנין רע וגם ואז תאכל הנפש עם הבשר כי תאבד את שניהם בשגם גם הוא לבשר יהיה ואז ימות באין תקוה כי לא נגה עליו אור החכמה באשר האפל מחשכת חומרותו כאמור · וז"ש ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד כי עבור זה המאורות לוקין בעליונים ותחתונים כי למה יעשה ה' כאלה להיותם הגרמים הרוחנים יאירו על העולם השפל הזה אכן אם האדם הולך בדרכי נפשו אזי נפשו היא עליון על הנבראים כי היא אצולה מאתו ית' אשר נפח באפו כמ"ש המחקרים ז"ל בזה ואכן אם האדם יהפוך גם הנפש והיו לבשר אחד אזי אינו ראוי שיהיו מאורות יופיעו עליו באשר דרכו בחושך וכו בחר ושם ישכון כאמור וזה נכון במליצתם ז"ל · אכן בילקוט הוסיף עוד על זה ואמר על קללי נטיעות טובות לפ"ד אין זה כי אם אזהרה יתירה על הבנים אשר הם כנטיעים מגודלים בנעוריהם אשר להיות מכראוי לגדלם על מי התורה ולנהלם על מבועי היראה ולהרבילם על נאות דשא החכמה והמדע אכן בעו"ה אין מורה להם לצדקה יקוו לאור ואין כי באין מוסר ואין תורה ואין יראה חכמת מה להם והחכמה תהפך ללצון וכאשר יגדלו יבוא לשכל דברי חז"ל אשר הם לא לתורה ולו חכמה ישכילו זאת לחנך הנער על פי דרכו ביראה ותורה וחכמה משובצים יחד ואז בלעדי תורתם גם חכמתם תעמוד להם כי אם יהיה שרשם פתוח על מי התורה ויראה והמוסר גם

(משלי כא) **עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח** · א"ר אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד אם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אם אדם קוצר ודאי אוכל · ואמר רבי אלעזר אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה שנאמר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד :

כג שם **תנו רבנן** בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שהצדקה בממונו גמילות חסדים בין בממונו בין בגופו · צדקה לעניים גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים · צדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים · אמר רבי אלעזר כל העושה צדקה ומשפט כאילו מלאו לעולם כולו חסד שנאמר (תהלים לג) אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ · שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ תלמוד לומר (שם לו) מה יקר חסדך אלהים יכול

רש"י

לניעותא והוא הדין לדברי תורה : **נבחר לה' מזבח** · הכל בכלל זבח חטאת ואשם ועולה ושלמים כולם זבח אחד הם : **שנאמר זרעו לכם לצדקה** · קרא הכתוב זריעה לצדקה ואת החסד קרא קציר וטובה קצירה מזריעה כדמפרש אדם זורע וכו' : **ספק אינו אוכל** · שמא לא יצמחו או ילקה בשדפון וברד : **אלא לפי גמילות חסדים שבה** · הנתינה היא הצדקה והטורח היא החסד כגון מוליכה לביתו או טורח שתעלה לו להרבה כגון נותן לו פת אפויה או בגד ללבוש או מעות בעת שתבואה מצויה שלא ילכו מעותיו לאיבוד זהו חסד שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני : **לצדקה** · הצדקה היא הזריעה שזורע כדי לקצור לקבל שכר : **קצרו לפי חסד** · שתקבלו השכר לפי החסד שבה : **גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו** · כגון מספיד למת נושאו קוברו משמח חתן מלוה את חבירו בדרך : **בממונו** · מלוה לו מעות משאילו כלים ובהמה : **שמא תאמר כל הבא לקפוץ** · ולעשות צדקה וחסד : **קופץ** · ומספיקין בידו וממציאין לו אנשים מהוגנין לכך : **ת"ל מה יקר** · צריך לתת לב ולטרוח

מהרש"א

עושה משום יוהרא ולא הוה לשמה והוא מפורש בספ"ב דמכות ע"ש] : **שנא' עשה צדקה ומשפט וגו'** · יש לדקדק דנקט במלתיה צדקה לחוד ומקרא דמייתי כתיב צדקה ומשפט ואימא דבהדדי צדקה ומשפט הוא גדול יותר מקרבנות אבל צדקה לחוד לא דכה"ג אר"א גופיה לקמן כל העושה צדקה ומשפט וכו' שנאמר אוהב צדקה ומשפט וגו' וי"ל דנבחר לה' מזבח משמע ליה דלא קאי אעושה אלא אצדקה ומשפט וא"כ ה"ל למכתב נבחרו בלשון רבים אלא דכתיב נבחר בלשון יחיד דחד מינייהו צדקה או משפט נמי נבחר מזבח ונקט במלתיה צדקה וה"ה משפט לחוד : **גדולה גמ"ח וכו'** · מבואר כי השכר ועונש מקרי פרי לפי המעשה אם לטוב אם לרע בכמה מקומות ולזה המעשה המביא לידי הפרי ההוא מקרי לפי דמיון זה זריעה וקצירה והשתא קאמר דמעשה הצדקה איכה אלא כמעשה הזריעה לפרי שספק אוכל הפרי כן הצדקה שבקל תיבטל המצוה כמ"ש עבירה מכבה מצוה משא"כ גמ"ח שהיא גדולה שבמצות ותבא לידי אכילת פרי ולא תיבטל שכרה בקל : **אלא לפי גמ"ח וכו'** · זריעה וקצירה דנקט בהו יתפרש כפי דרש דלעיל דר"א גופיה מרא דשמעתא אלא דהכא דקדק בקרא מדכתיב לפי חסד דמשמע דקאי אצדקה גופה דאיכה משתלמת וכו' וכפרש"י : יותר מהצדקה וכו' · נראה דהיינו דגדולה במעשה קאמר דגדולה בג' דברים דהא לא חשיב נמי דגמילות חסדים שאוכל מפירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא כמ"ש ברים מסכת פאה ולא חשיב נמי הא דלעיל דגדולה גמ"ח דקוצר ודאי אוכל ולא כן הצדקה כדלעיל : **שמא תאמר כל הבא לקפוץ וכו'** · עיין פרש"י בכל זה וכבר כתבנו בסוף פרק קמא דע"ז דרך אחרת בזה דלפי מה שאמרו שם דזהירות מביא לידי וכו' וחשיב כמה מדרגות עד

חדושי גאונים

החכמה תוסיף את כח יולא פרח ויצן צין ויביאו תנובתם שמשמחת אלהים ואנשים אכן מאז שהלו המורים להורות אים כלבבו אשר אין יראה בו החדלנו את תנובתם הטוב וקוינו לעשות ענבים ויעשו באושים · וזהו שאמרו שהמאורות לוקים על הקוללים כטיעות הטובות משורש אמת ועל אלה לקו המאורות ונפרצו גדרות והיו למארות ורפשו מקורות הטהורות ואין לנו להשען רק על קורא הדורות יברא מאורות לפתוח עינים סגורות ב"ב · (באר רחובות) :

עיון יעקב

אלא שנותן צדקה ממון שיש לו במשפט : (וכה"ג כתיב עושה עושר ולא במשפט) · וכן אמרינן לעיל פרק לולב הגזול לענין קרבן כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה ה"ה צדקה כזו נבחר מזבח ולהכי כתיב נמי נבחר לשון יחיד ולא נבחרו : **אם** אדם זורע ספק אוכל · כן הצדקה דנפישי רמאי ויש מתרושש והון רב משא"כ הג"ח בין לעניים בין לעשירים וזה זרעו לכם לצדקה כלומר שהוא מכוון עצמו לצדקה כמו הזורע שמכוון שיגדל התבואה אבל הדבר בספק אבל הקצירה הוא בודאי וכן החסד לכן כתיב קצרו לפי חסד ולא כתיב קצרו לחסד ומתיבת לפי דרש נמי דרשה אחרינא כפי חסד שבה ועיין במהרש"א : **בשלשה** דברים גדולה ג"ח מן הצדקה · ולכך נרמז אות הגימ"ל על ג"ח כדאיתא בשבת פרק הבונה לפי שיש בו ג' מעלות : **שמא** תאמר כל הבא לקפוץ קופץ · כלומר אע"פ שהוא בעל עבירה ולא ירא אלהים הוא מפזר בצדקה ומשפט עושה כדאי למלאות העולם חסד וכאשר הדבר מצוי בזמן הזה באיזה קציני ארץ ת"ל מה יקר חסדך אלהים שם אלהים כתיב כיון שהוא רשע ונדון במדה"ד לכך יקר לו שחסד משא"כ מי שהוא צדיק ואוהב צדקה ומשפט זה מלא העולם חסד ומה דקאמר יכול אפילו ירא שמים כן ה"ק יכול אפילו ירא שמים שאין ספק בידו לעשות צדקה

הרי"ף

דלא כתיב צדקה נבחר מזבח אלא עשה צדקה כלומר כל יחיד העושה צדקה גדול מהקרבנות : **ואר"א** גדולה ג"ח וכו' · עיין בספרי כסף נבחר פ' ראה ויש לדקדק דפליגי הני תרתי דר"א שמתחלה אמר גדולה ג"ח מהצדקה דמשמע שהצדקה יש לה שכר אבל גדול כח החסד ואח"כ אמר אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה משמע שאם אין בה צד חסד אינה משתלמת כלל ואין לה שום שבח · ועוד יש לדקדק לפרש"י ז"ל שפירש הנתינה היא הצדקה והטורח הוא החסד קשה כיון שבכלל ג"ח איכא נמי צדקה פשיטא שגדולה ג"ח דאית בה תרתי חסד וצדקה מצדקה לחודא כי טובים השנים · וע"ק מ"ש אדם זורע ספק אוכל איך יתכן לומר כן בענין הצדקה שהוא ספק אוכל והרי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה וכן יקשה במ"ש אין הצדקה משתלמת אלא לפי ג"ח שבה איך אפשר שהצדקה שאדם נותן שאין לה תשלומין אם אין בה צד ג"ח · ונלע"ד שלהיות הצדקה המעולה כשנותנה ואינו יודע למי נותנה לזה בא ר"א ואמר שאע"פ שבשתי צדקות שאמר רבי יוחנן הנה האחת מהן היא הטובה במעלות כשהיא בסתר מ"מ החסד אשר יעשה האדם דהיינו נותן לבו לטובתו של עני כגון מוליכה לביתו וכו' אע"פ שיודע למי נותנה הוא יותר גדול מהצדקה המעולה שנותנה ואינו יודע למי נותנה דהיינו נותנה לארנקי של צדקה והביא ראיה מהפסוק שאמר זרעו לכם

לצדקה וכבר ביארתי למעלה שהצדקה שבסתר נותנה ואינו יודע למי נותנה היא מתייחסת אל הזרע שטמון תחת הקרקע ואמר שעם היות שהוא זורע כשנותן מתן בסתר עכ"ז ספק אם אוכל או לא פרושו כשם שהזורע הוא עדיין בספק אם לא יצמחו זרעוניו או יהיו לוקים בשדפון או ברד וגם הצדקה שהיא במעות יש לחוש שמא המעות ילכו לאיבוד ולא יהנה אותו עני ממנה וספק אוכל העני ממנה ספק אינו אוכל שלא יספיק ליהנות הימנה עד שהולכות המעות לאיבוד אבל ג"ח דהיינו שמוליך לו פת אפויה או מעות בשעה שהתבואה מצויה היא כדמיון הקוצר שילא התבואה כבר מידי חשש כן הצדקה הזאת אע"פ שהיתה בגלוי שכרה גדול יתר מאד בבחינה שעשתה תועלת ומקרבת הנאתה בודאי ונמצא שמ"ש ר"א גדולה ג"ח מן הצדקה הוא על הצדקה שבסתר ולפי שיש לטעות בדבריו כיון שהצדקה גלויה שיש בה חסד היא גדולה ממתן בסתר שמא הצדקה גלויה שאין בה חסד כגון נותן מעות לעני בשעה שאין התבואה מצויה היא שקולה כמתן בסתר כיון שבשתיהם הוא כדמיון הזורע שספק אוכל וכו' לזה בא ר"א ואמר אין הצדקה משתלמת אלא לפי ג"ח שבה ועכשיו הוא מדבר בצדקה הגלויה שכל שכרה הוא לפי החסד שיש בה וכפי ערך החסד היא משתלמת אם מעט ואם הרבה והצדקה גלויה שאין בה שום חסד אין לה שבח ומעלה לאכול פירות בעוה"ז ולשלם קרן בעוה"ב כי מה שאכל אכל ואינה משתלמת לעתיד משלם ועיקר השכר אינו משתלם אלא לפי שהוא משתדל בצדקה שתהיה בה צד חסד כיצד כשהוא נותנה בסתר לארנקי של צדקה יש בדעתו שלא לביישו וכשנותנה לו בידו יהיה כך בדעתו כדי שיהא לו תועלת והנאה בשעה שהתבואה מצויה ובין כך ובין כך הקב"ה ישלם לו שכר לעתיד לבא כפי שיעור החסד שעשה · ודייק לה מקרא דקאמר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד ולערבינהו זרעו וקצרו לצדקה וחסד אלא בשתי צדקות הכתוב מדבר כנגד הצדקה המכוסה מתן בסתר אמר זרעו לכם לצדקה כמו שזרע טמון ומכוסה וכנגד הצדקה הגלויה אמר קצרו כמו שהקצירה היא בגלוי וכל אחד מהם שכרו הוא לפי חסד כשיעור החסד כן יגדל שכרו כי לפעמים נותן האדם לעני ויודע למי נותנה ויש בה צד חסד ונקראת מצוה כתקנה כההיא עובדא שאמרו במסכת שבת דשמואל ואבלט : **אמר** רבי אלעזר כל העושה צדקה וכו' · ויש לדקדק מנא ליה לר"א דרשה זו דילמא האי קרא דאוהב צדקה הוא כפשוטו שהוא מוסב לפסוק שלמעלה הימנו כי ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה וגם הקב"ה אוהב צדקה ומשפט וכו' · ועוד יש לדקדק מאי צדקה ומשפט

ע"ץ יוסף

הקדושה . אף עולי רגלים נדמו אליו במה שנעתקים מארצם וממעמדם הבייתי ומשליכים אחרי גיוום כל קניניהם והולכים אל מקום מקדשנו לראות את פני ה' וגו' · (אי' היס) :

כב אלא לפי גמילות חסד שבה. דהיינו אם יתן איש מעדני מלך לעני שהוא שבע לא ישתלם אחת מאלף משכר הנותן פת חריבה לבד לעטוף ברעב כי החסד שילא על ידי נתינת השני גדול מאד מאשר ילא מנתינת הראשון כי ע"י השני כמעט נתקיימה נפש הרעב · (קול יעקב) :

כג שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ . הכוונה שמתחלה ראוי לאדם לשמור את המשפט המחויב מצד הדין ואח"כ אם יתחסד עם קונו לעשות גם לפנים משורת הדין אז יצליח ואז ישכיל . וכמאמר שמרו משפט ועשו צדקה לא כן מי שאינו עושה שורת הדין תחלה וקופץ מיד לעשות חסד שהיא לפנים משורת הדין . בזה לא בחר ה' . והיא דומה לעולה בסולם אשר תחתית שליבותיו חסרים שקרוב שיפול וישבר ואין מרפא . כן העושה חסד לפני המשפט המחויב יולדו לא יחנו . כי יאמר לא חפצתי בחסד הנם שלך

א בשל"ס קמ"ו ע"ב הטתיק חסד: ב כ"ק קטו ע"ב : ג עיין תרומות פ"ח מ"ז :

ירלה מביאה לידי חסידות והיא מביאה לידי רוח הקדש וע"ז קאמר הכא כל העושה לדקה ומשפט הוא ודאי בא לידי מדת חסידות ובמדתו מביא חסד בעולם ואמר ש"ת כל הבא לקפוץ וכו' ר"ל שמבלתי הדרגה ממעלה למעלה יוכל אדם לקפוץ על המדרגות דחשיב התם ויבא למדת חסידות ת"ל מה יקר חסדך וגו' דקשה ויקר לבא לידי מדת חסידות כ"א בהדרגה · ואמר יכול אף ירא שמים כן · שלא יוכל לבא לידי מדת חסידות מהר תלמוד לומר וחסד ה' מעולם על יראיו דליכא שום מדה המפסקת בין יראת שמים לחסידות כגרסא דשקלים כמפורש ספ"ק דע"ז : שנאמר וחסד ה' וגו' · ויהיה לשון חסד מלשון והשא חן וחסד לפניו וגו' ודייק ליה מדכתיב על יראיו דלפי פשוטו הוי ליה למכתב ליראיו : על לשונה וכו' · כיוי דלשונה מתפרש לפי דרש דהכא על תורת חסד גופיה דהיינו תורה לשמה אבל בפ"ק דברכות לפי הדרש דהתם על לשונה מתפרש ארוח הקודש או אנפש כמפורש שם והורה לשמה נקראת הכא תורת חסד ע"ש שהיא נותנת חן ללומדיה לשמה כמ"ש תתן לראשך לוית חן : ואיכא דאמרי תורה ללמדה וכו' · היינו מלמדה לאחרים היא נותנת חן וחסד ודייק ליה מעל לשונה דהיינו שלא די לו בשמיעה מאחרים אלא שמוציאה בלשונה לאחרים :

ולטרוח ולרדוף אחריה לפי שאינה מצויה תמיד לזכות בה למהוגנין : יש בו משום גלוי · אם הניחו בלי שמירה כשיעור שהיית גלוי המפורש בהכל שוחטין (חולין י) כדי שילא נחש מתחת אזן כלי וישתה ויחזור לחורו ואסורה בשתיה: התחתונה · כלי התחתון :

אפילו ירא שמים כן תלמוד לומר (תהלים קג) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו · [אמר רבי חמא בר פפא כל אדם שיש עליו [א]חן בידוע שהוא ירא שמים שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו] ואמר רבי אלעזר מאי דכתיב (משלי לא) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד תורה שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד · איכא דאמרי תורה ללמדה זו היא תורה של חסד שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד :

דף נ ע"א [ב]תניא [ג]מסננת[א] יש בו משום גלוי אמר רבי נחמיה אימתי בזמן שהתחתונה מגולה אבל בזמן שהתחתונה מכוסה אף על פי שהעליונה מגולה אין בה משום גלוי מפני שארס נחש דומה לספוג[ג] צף ועומד במקומו :

הרי"ף

דקאמר ועוד מהו מלוי שחסד שממלא כל העולם בגומל נפשו איש חסד ואין לזרים אתו · ועוד לריך להבין מ"ש יכול כל הבא לקפוץ קופץ מהו פירושו ורש"י ז"ל פי' בגמ' יכול כל הבא לקפוץ כל הבא לעשות לדקה ימלא בני אדם מהוגנים ת"ל מה יקר חסדך וקשה לפירושו וכי הקב"ה נועל דלת בפני גומלי חסדים כיון שהוא בא לקפוץ ולעשות לדקה והא קי"ל בא ליטהר מסייעין אותו וע"ק לפרש"י ז"ל אומרם יכול אף ירא שמים כן דמשמע שגם היראת

עין יעקב

לדקה ומשפט לא ימלא העולם חסד ע"י ת"ל וחסד ה' מעולם [ועד עולם] על יראיו וק"ל: ותורת חסד דהיינו לשמה או ללמדה · נמלא שיש שלשה דברים שעושין בה ג"ח היינו בגופו ובממונו ובתורתו וזה ויבא יעקב שלם שלם בגופו ושלם בממונו ושלם בתורתו כלומר שהיה בכל מעשיו לשם חסד :

ת"ר

שמים יהיה קשה ויקר לעשות לדקה ולהאי ס"ד קשה דקרא דאוהב לדקה במאי מוקמינן ליה וע"ק מאי שתירץ ת"ל וחסד ה' מעולם על יראיו היכן דבר שימלא בני אדם מהוגנין · הביאור נראה שהוקשה לר"א בפסוק אוהב לדקה שאם הוא כפשוטו שמדבר בהקב"ה שאוהב לדקה ומשפט אם כן היל"ל אוהב לדקה ומשפט חסדו מלאה הארץ ומדקאמר חסד משמע שעל האדם הוא מדבר והכי קאמר שאם היה אוהב לעשות לדקה ומשפט כלומר שעושה הלדקה ומדקדק לעשותה כמשפט כגון בני אדם שיש להם טיפול הרבה ומדקדק להרבות להם לדקה ואינו נותן לכולם בשוה אלא לערך כל אחד ואחד כפי לרכו ודוחקו ולכן א"ר יוחנן יהא חלקי מגבאי לדקה ולא ממחלקי לדקה שהוא קרוב לידי סכנה אם יחסר לאיש ולא יתן לו די מחסורו ולפיכך זה שעשה לדקה ודקדק בנתינתה לעשות משפט ישר הנה חסדו פרושה על כל העולם וממלא כל העולם חסד וז"ש חסד ה' מלאה הארץ פי' אותו חסד ה' דכתיב גם וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו מלאה הארץ מהעולם ועד עולם ולבאר הענין יפה נזכיר לדברי חז"ל שדרשו בפסוק וחסד ה' מעולם גדול החסד שעומד לעולם והלדקה לבני בנים שנאמר וחסד ה' מעולם על יראיו ולדקתו לבני בנים וז"ש העושה לדקה אע"פ שמלינו שעושה לדקה אינה מגינה אלא לבני בנים ולא לעולם אבל העושה לדקה ומדקדק בה לעשותה כמשפט יפה כחה כחסד ה' האמור גם שממלא כל העולם שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם גם הלדקה הזאת עומדת לעולם ושמא תאמר א"כ שהעושה לדקה במשפט חסדו פרושה לעולם אם כן מעתה כל הבא לקפוץ ולאכול מאותו חסד יקפוץ ויאכל אם כן אנחנו עם בני ישראל זרע אברהם ע"ה שעשה לדקה ומשפט דכתיב ושמרו דרך ה' לעשות לדקה ומשפט וחסדו עומדת לעד לעולם אין אנו לריכין עוד לעשות לדקה כי מפרי לדקתו של אברהם נתמלא כל העולם וכל הבא לקפוץ ולאכול מאותו חסד הממלא העולם יקפוץ ויאכל וכמה ימעטו מעשות לדקה בסבבר מלאו ממת שיאכלו בלדקתו של זה שעשה לדקה תלמוד לומר מה יקר חסדך שהוא דבר גדול ויקר ולא כל אדם יאכל ממנו יכול שאם יבא ירא שמים גם כן לאכול מאותו חסד שמלא זה שעשה לדקה לא יתנו לו דהא קרא דחסד ה' מלאה הארץ לא קאמר אלא שהתפן לדקה ומשפט ימלא העולם חסד אבל אפשר שהחסד ההוא יהיה יקר הערך שלא יאכל ממנו אלא מי שהקדים לעשות חסד ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו הרי שכל עלמו של אותו חסד גנוז על יראיו · עוד אפשר שמלינו שהירא שמים עושה חסד עם כל העולם כפשטיה דקרא וחסד ה' מעולם על יראיו שנאמר יראת ה' היא אולרו ויכול אף ירא שמים כן כשם שהחסד שממלא כל העולם מי שעשה לדקה הוא יקר מאד ולא כל אדם אוכל ממנו אם לא קדם לו איזה זכות אם כן ס"ד שגם החסד שעושה מי שהוא ירא שמים שהוא מהעולם ועד העולם שמא הוא ג"כ יקר הערך ולא יאכלוהו אלא אותם שיש להם זכות ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם דהאי מעולם מיותר הוא ומספיק היה לומר וחסד ה' עד עולם אלא הכוונה שהחסד של ירא שמים היא פרושה לעולם וגם העולם יאכלו ממנו וכל הרולה ליטול יבא ויטול כי לדיק יסוד עולם: א"ר אלעזר מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה וכו' · ויש לדקדק שאם מה שהוקשה לר"א הוא מה שמבואר בדבריו שאמר וכי יש תורה של חסד וכו' א"כ היל"ל כתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד וכו' ומהו זה שאמר מ"ד פיה פתחה בחכמה דמשמע שהוקשה לו קושיא אחרת בתחלת הכתוב · ועי"ל שאמר אלא תורה לשמה וכו' שאין דרך הגמרא לומר אלא כי אם בזמן שעוקר התירוץ הראשון וכאן עדיין לא תירץ כלום ועוד קשה היכן נרמז בכתוב השני חלוקות שהתורה שלא לשמה אינה תורה של חסד שהרי שנינו אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעלמך כי לכך נולרת ואיך אומר שהתורה לשמה היא תורת חסד · ונראה שרבי אלעזר הקשה שינוי הכתוב שכך היל"ל פיה פתחה בחכמה ועל לשונה תורת חסד או יאמר בחכמה פתחה פיה ותורת חסד על לשונה ועוד היל"ל פיה ועל לשונה פתחה בחכמה · ועוד קשה מאי על לשונה דהיל"ל ותורת חסד בלשונה וז"ש מ"ד פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה שהקשה כל הדקדוקים שכתבנו ולתרץ זה הקשה הקושיא שלישית והיא תכריע באור הכתוב שיקשה וכי יש תורה של חסד אלא בתירוץ ענין זה יתיישב כל הכתוב באר היטב והענין הוא שהעולם נברא בחסד גמור וכדי לקיימו לריך שילמדו בתורה לשמה תורת חסד כלומר שהיא תורה שמקיימת את העולם שנברא בחסד אבל הלומד כדי שיקראוהו רבי או להתעשר אותה תורה אין בה כח לקיים העולם שנברא בחסד כי לעלמו הוא דורש ואינו מכוין לקיום העולם לכך היא תורה שאינה של חסד אלא להנאתו וכפי זה מ"ש הכתוב פיה פתחה בחכמה הוא הנהגת האדם בלמוד התורה שכך היא דרכה של תורה ללמוד אדם בתורה תחלה שלא לשמה כדי שיקראוהו חכם ואח"כ ילמוד לשמה וז"ש פיה פתחה בתחלת הלמוד הוא לומד בחכמה בשביל שיקראוהו חכם ובשער יפתח פיו להשיב כענין בדברי חכמה ובמקומו יושיבוהו ואח"כ מביאתו ללמוד לשמה ותורתו תורת חסד שאינו לומד כדי להראות חכמתו מן השפה ולחוץ אלא התורה שלומד אח"כ היא על לשונה כי השפתים הם גבול הלשון והתורה היא על הלשון בתוך השפתים לפי שעיקר למודו הוא לשמה ואינו חושש להתייהר להראות לעמים יופי תורתו ולפתוח פיו בדברי חכמה כמו שעשה מתחלה שפיה פתחה בתחלת הלמוד בענייני חכמה בשביל מעלת החכמה שיקראוהו חכם ויכבדוהו אלא התורה שלומד הוא על לשונו בינו לבין קונו והיא תורת חסד עוד אפשר שרמז באומרו תורת חסד על לשונה ולא אמר ועל לשונה תורה לומר שגם אותה תורה שלמד מתחלה בחכמה שהיתה שלא לשמה שיקראוהו חכם היא נקראת תורת חסד ורצויה לפניו ית' שאח"כ למד התורה על לשונה בתוך השפתים ולא חשש להתייהר ולפתוח פיו הכל הולך אחר החיתום ונקראת כל תורתו תורת חסד כיון שילא בכי טוב ותורתו היתה מהספה ולפנים וכו' :

עץ יוסף

בפרס תשלם לי חובך. וזהו שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ פי' שיקדים עשות חסד לפני המשפט המחויב . ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו פי' מי שהוא ירא ה' תחלה לעשות את המוטל עליו מלד החיוב . אז יזכהו ה' בעשיית חסד ג"כ שיהיה לעד לעולם (קול יעקב) : אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד . כי הדבר אשר יעשה אותו האדם לתקוות השכר אינו מתואר בשם חסד כיון שמלפה לתשלום גמול . לזה התורה דלשמה שלומדים אותה שלא לתקוות שכר היא תורה של חסד אף שבאמיתותה משפעת עליו שכר יותר גדול מאד . ומלד זה אחז"ל הוו כעבדים המשמשין כו' שלא על מנת לקבל פרס ר"ל לקושטא דמלתא אין זה במליאות שתהיו עבדים שלא לקבל פרס . כי השי"ת אינו אומר תהו בקשוני אולם אמרו הוו כעבדים כו' כלומר בכוונת המעשה תהיו כמו עבדים הללו (איי הים) : א"ד תורה ללמדה היא תורה של חסד כו' . מתפרש ג"כ על דרך הנזכר . והיא כי תורה שלא ללמד לאחרים בלי ספק אינה לאהבתו יתברך . שאלו היה לאהבתו יתברך היה אז מתקיים בעלמו מלות ואהבת את ה' אלהיך אהבהו על הבריות כאברהם אבינו שנאמר בו ואת הנפש אשר עשו בחרן וזו היא תורה של חסד שלא לתקוות שכר (איי הים):

סוכה

המתורגמן · א) זייערל. ג) מעער שוואמם .

החליל פרק חמישי

שם [משנה החליל חמשה וששה זהו החליל של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב: [שם ע"ב] גמ' איתמר רב יהודה ורב עינא חד תני שואבה וחד תני חשובה אמר מר זוטרא מאן דתני שואבה לא משתבש ומאן דתני חשובה לא משתבש מאן דתני שואבה לא משתבש דכתיב (ישעיה יב) ושאבתם מים בששון ומאן דתני חשובה לא משתבש דאמר רב נחמן מצוה חשובה היא ובאה מששת ימי בראשית]:

דף נא ע"א מאי טעמא דמאן דאמר עיקר שירה בכלי דכתיב (ד"ה ב כט) ויאמר חזקיהו להעלות העולה להמזבח ובעת החל העולה החל שיר ה' והחצוצרות ועל ידי כלי דוד מלך ישראל · מאי טעמא דמאן דאמר עיקר שירה בפה דכתיב (שם יג) ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד' ואידך נמי הכתיב ויאמר חזקיהו הכי קאמר החל שיר ה' בפה ע"י כלי דוד מלך ישראל לבסומי קלא · ואידך נמי הכתיב ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים הכי קאמר משוררים דומיא דמחצצרים מה מחצצרים בכלי אף משוררים בכלי:

כד שם משנה אמרו מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו: [שם ע"ב] גמ' תנו רבנן מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו ומי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מימיו · ומי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם · מאי היא אמר אביי ואיתימא רב חסדא [זה] בנין הורדוס · במאי בנייה אמר (אביי) א[רבא] באבני שישא ומרמרא א"ד באבני שישא כוחלא ומרמרא אפיק שפא ועייל שפא כי היכי דלקביל סידא סבר למשעייה בדהבא אמרו ליה רבנן שבקיה דהכי שפיר טפי דמתחזי כי אדוותא דימא: (עוד כתוב בבנין הורדוס בפ"ק דב"ב):

שם מתני' הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהם [ממזרח] למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה ומשתחוים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו רבי יהודה אומר היו שונין ואומרים אנו ליה וליה עינינו:

כה שם תניא ב רבי יהודה אומר מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של

רש"י

[החליל חמשה וששה · פעמים שהוא ששה ימים פעמים חמשה: וזהו חליל · שהיו מחללין לרבות שמחה בבית השואבה דמפרש במתניתין: בית השואבה · כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים כדמפרש ושאבתם מים בששון: שאינו דוחה וכו' · הלכך חל יום טוב להיות בשבת פשו להו ששה חולו של מועד נמצא חליל ששה חל יו"ט בחול הוו להו תרי יומי שבת ויו"ט דלא דחי להו (שבת) פשו להו חמשה: מששת ימי בראשית · דאמרן לעיל שיתין נבראו מששת ימי בראשית לקבל הנסכים]: החל שיר ה' וחצוצרות ע"י כלי דוד · אלמא כלי [דוד] שיר ה' קרי ליה: ולמחצצרים ולמשוררים · והכא לא כתיב כלים וחצוצרות לאו כלי שיר נינהו שהן לתקיעות התמידים והמוספים: בית השואבה · כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים כדמפרש ושאבתם מים בששון: מאי היא · אי זה מן הבניינים של שלמה או של נחמיה בן חכליה או של הורדוס שסתרו ובנאו: מרמרא · שיש צבוע לא לבן ולא שחור אלא כעין ירוק שקורין בי"ש: שישא · שיש לבן: כוחלא · [שיש] צבוע ככחול: אפיק שפא · שורה של אבנים נכנסת ושורה יוצאת: כי אדוותא דימא · כגלי הים שהאבנים משונים במראיהם זו מזו והעינים המסתכלות בהן שוטטות ונראה כאילו הם גלי הים נעים ונדים: הפכו פניהם למערב · [נגד העזרות וההיכל] לומר דבר זה: אבותינו · בבית הא' היו כופרים ולא היו פניהם לבית אלא אחוריהם אל היכל ה' וגו' פסוק הוא ביחזקאל: שונין אותה · כופלין אותה כדמפרש אנו ליה וליה עינינו: דיופלוסטון · לשון יוני דיו

תוספות

שאינו דוחה לא את יו"ט ולא את השבת · אע"ג דחליל אינו אסור אלא משום שמא יתקן כלי שיר כמו לא מספקין ולא מטפחין דבפרק משילין (ביצה דף לו:) וקי"ל דאין שבות במקדש בית השואבה שאני כדאמרי' בגמרא דאינה אלא משום שמחה יתירה: חד תני שואבה · בירושלמי מפרש שמשם שואבים רוח הקודש שהשכינה שורה מתוך שמחה דכתיב ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה' ומייתי עובדא דיונה בן אמיתי שהיו מעולי רגלים ובשמחת בית השואבה שרתה עליו שכינה:

מהרש"א

דכתיב ושאבתם מים בששון וכו' · ואיתא בירושלמי למה נקרא בית השואבה שמשם שואבין רוח הקדש ע"ש ושאבתם וגו' עד כאן ונראה דגם לפי הירושלמי מהאי קרא ילפינן דבעינן שמחה בניסוך המים כדאמרינן בפרק לולב וערבה אלא דה"ק בירושלמי כיון דעיקר המצוה היא ניסוך המים ושאיבת מי שלוח לורך ניסוך הוא כדקתני לעיל ניסוך המים כיצד וכו' היה ממלא מן השלוח וכו' למה נקרא מקום השמחה שבעזרה בית השואבה ה"ל למקרי בית ניסוך וקאמר משום שע"י השמחה שהיתה שם ע"י הניסוך המים היו שואבין רוח הקודש שאינה שורה אלא מתוך שמחה דכתיב והיה כנגן המנגן וגו' כדאיתא בירושלמי מ"ה קורין לה בית השואבה ומייתי ליה מקרא ושאבתם מים וגו' דבקרא נמי דנילף מיניה ניסוך המים בשמחה לא ה"ל למכתב ושאבתם אלא נסכו מים בששון וגו' אלא מדכתיב ושאבתם ע"ש שאיבת רוה"ק וה"פ ושאבתם רוח הקודש ע"י ניסוך מים שהיה בששון דרוח הקודש בא מתוך שמחה · ומ"ד מצוה חשובה היא מששת ימי בראשית כפרש"י דאמרן לעיל שיתין נבראו מששת ימי בראשית ובכל השנה נמי היו מנסכין יין בשיתין הללו · ויש לכוין בזה שעיקר בריאותן מששת ימי בראשית והיו מחוללין עד התהום היה משום מצוה חשובה זו ניסוך המים בחג שאז העולם נידון על המים וכדאמרי' בר"ה [א] נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה ולכך היו מגיעין ניסוך המים עד התהום כדאמרי' בסדר תעניות [ב] כשמנסכין מים בחג תהום אומר לחברו אבע מימיך וכו' ולכך היה גודל שמחה במצוה זו דא"א לעולם בלא מים וכל הבריות תולין בברכת המים שיהו השנים כתקון: במאי בניה כו' · משום דמשמע דהאי תנא אחר חורבן בית שני הוה והוא ראה כל זה קודם החורבן בית שני וקאמר מי שלא ראה וכו' וא"כ אבית המקדש ראשון ודאי דלא קאמר שהרי גם התנא לא ראה אותו ואבית מקדש שני שבנה נחמיה ע"כ דלא קאמר שלא ראה בנין מפואר כמותו שהרי בנין בית ראשון היה יותר מפואר דכתיב בעזרא אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית וגו' בוכים בקול גדול וגו' ומ"ה קאמר מאי היא ומשני דהה"כ דאבית ראשון לא קאמר שהרי לא ראה אותו התנא ואבית שני שבנה נחמיה נמי לא קאמר שהרי בית ראשון יותר מפואר היה אלא דהבית שני ודאי הוא דקאמר ואבנין הורדוס הוא דקאמר שהיה סוף בית שני וק"ל: [דמחזי כאדוותא וכו' · מפורש ברפ"ק דב"ב]:

עיון יעקב

ת"ר מי שלא ראה וכו' · נראות בא דכל אלה תרבו ובטלו בעוניו ובהתחזור בתשובה שלימה יחזרו כל אלה כהנה וכהנה ונזכה לעין לא ראתה אלהים זולתך ב"ב אמן:

עין יוסף

כד שונין אותה. כופלים אותה. כדמפרש אנו ליה וליה עינינו כלומר לפי שאנחנו מתיחסים אליו יתברך להקרא ות בשם עם ה' אלה. לזה אליו עינינו. כד"א הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו' כן עינינו אל ה' וגו' ורומז בזה תוכחת מוסר כי אין ראוי ל היות ליה עינינו זולת בזמן שאנו ליה

ענף יוסף

כמ"ש במדרש קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל אשר יקראוהו באמת. והיינו בזמן שאנו ליה (אי הים):

כה דויפלוטין. לשון יוני דיו ב'. פלו סרים כמו מטרפולין. וכמו דיופלו מרומי דתענית ובערוך גרס דיופלוסטון. ופי רוס שני פלטרין זה לפנים מזה.

[א] מהרש"א

ד"ה דכתיב בר"ה (טז ע"א): [ב] שם בא"ד בסדר תענית (כה ע"ב):

יד יוסף

א ב"ב ד ע"א ע"ש ושם איתא רבה: ב תוספתא פ"ד:

חדושי גאונים

ת"ר מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו כו' לא ראה בנין מפואר מימיו כו' · וזה צריך ביאור חדא דלמה בסיפא הגדיל הבנין לומר בנין מפואר כו' ובריש' אמר התנא סתם לא ראה שמחה ולא פי' שמחה זו מה הוא עושה כמו בסיפא וע"ק דמנ"ל לאביי דעל בנין הורדוס קאמר שמא על בנין שלמה קאמר (וכמ"ש בעזרא דהאנשים נבית בכו בזכרם בית ראשון · ואף גם קושית מאי היא צ"ב וגם רש"י ז"ל נדחק לפרש האי מאי היא) ונלע"ד ע"פ מ"ש בברכות פ"ה ז"ל א"ר יוחנן משום רשב"י מיום שחרב ביהמ"ק אסור לאדם למלאות פיו שחוק כו' · ואיתא שם פ"ט ז"ל אר"י מיום שחרב בהמ"ק נגזר על בתיהן של צדיקים שיחרבו שנאמר אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב · והנה זהו נודע דאסור לצייר את ביתו רק צריך לשייר מעט כמ"ש בב"ב פ"ג · ובזה א"ש דאמר התנא מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה וכו' פי' דלא דכוונתו הוא דלא היה שמחה גדולה כשמחת בה"ש בעולם זה וודאי אינו דבזמן שבה"ש קיים אפשר דהיה שמחה אחרת כשמחת בה"ש ואפשר דה"ע גם גדולה ממנה · אלא כוונתו הוא דמי שלא ראה שמחת בה"ש היינו שנולד אחר חורבן הבית דהוא לא ראה שמחת בה"ש אדם זה לא ראה שמחה מימיו דמיום שחרב ביהמ"ק שוב אסור הוא למלאות פיו שחוק ולכ"א שמחה סתם ולא אמר שמחה גדולה כמ"ש בנין מפואר · וכ"ה התנא

מצרים לא ראה בכבודן של ישראל מעולם אמרו כמין בסילקי גדולה היתה סטיו[א] לפנים מסטיו פעמים שהיו שם ששים רבוא כיוצאי מצרים ואמרי לה כפלים כיוצאי מצרים וע"א קתדראות[ג] של זהב היו שם כנגד ע"א זקנים וכל אחד ואחד אינה פחותה מכ"ה רבוא (דינרי) [ככרי] זהב ובימה של עץ בנויה באמצע וחזן הכנסת עומד עליה והסודרין בידו וכיון שהגיע לענות אמן (היה) [הלה] מניף בסודרין והם עונין אחריו אמן ולא היו מעורבבין ויושבין אלא זהבין בפני עצמן וכספים בפני עצמן ונפחים בפני עצמן וטרסיים בפ"ע וגרדיים בפני עצמן וכשאכסנאי או עני נכנס לשם היה מכיר בני אומנותו ונפנה לשם ומתפרנס משם הוא ואנשי ביתו • אמר אביי וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מוקדון • מ"ט איענישו [דעברו אהאי קרא] דכתיב (שמות יד) (לא תוסיפו לראותם עוד) [(דברים יז) לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד] ואינהו הדור ואזול אתא ואשכחינהו דהוו קרו בסיפרא (שם כח) ישא ה' עליך גוי מרחוק אמר מכדי ההוא גברא הוא דבעי למיתי בספינתא בי' יומי ודלי זיקא ואיתיתא ספינתא בה' יומי נפל עלייהו וקטלינהו:

כו דף נא ע"א **משנה** במוצאי יום טוב הראשון של חג יורדין לעזרת נשים

והיו מתקנים שם תיקון גדול ומנורות של זהב היו שם וד' ספלים של זהב בראשיהם וארבע סולמות על כל מנורה ומנורה וד' ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדי שמן של מאה ועשרים לוג והם מטילים לתוך כל ספל וספל • [א]מבלאי [מכנסי] הכהנים ומהמיניהם [מהן] היו מפקיעין ובהם היו מדליקין ולא היתה חצר בירושלים שלא היתה מאירה מאור בית השואבה • החסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם [שם ע"ב] באבוקות של אור שבידיהם ואומרים לפניהם דברי שירות ותשבחות והלוים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכל כלי שיר בלא מספר על ט"ו מעלות היורדות מעזרת

רש"י

ב' פלו שרים כמו מטרפולין • וכמו דיופלו מרומי דתענית (דף יח:) • סטון לשון סטיו שני סטוין סטיו כפול ליסיבת שרים של אלכסנדריא שהלכו שם יוחנן בן קרח ושרי החיילים לאחר חורבן בית ראשון בימי ירמיה ונתיישבו שם ואע"פ שעלה עליהם נבוכדנצר והחריב את מצרים והרגו מישראל שהלכו שם כמו שנתנבא עליהם ירמיה עלו בניהם שם לגדולה ועושר עד שהחריבם אלכסנדרוס: בסילקי • פלטרין גבוהין נקראין בסלקאות: כנגד שבעים ואחד זקנים • שעשו להם סנהדרין • ככרי זהב גרסינן: בימה • כעין אלמימבר"א שלנו: חזן הכנסת • שמש הצבור: לענות אמן • שהיה ש"ץ שלפני התיבה גומר ברכתו והן לא היו יכולים כולם לשמוע קולו: זהבים כספים • צורפי זהב צורפי כסף: נפחים • חרשי ברזל: טרסיים • חרשי נחשת: גרדיים • אורגים: ונפנה לשם • ונשכר להם למלאכתן: ההוא גברא הוא • עליו נאמר מקרא זה וגזרת מלך היא להחריבם: ודלי זיקא • גבה הרוח: יורדין לעזרת נשים • כהנים לוים וישראלים יורדין מעזרת ישראל שהיתה גבוה לעזרת נשים שלמטה היתה בשפוע ההר: ומתקנין שם תיקון גדול • מפרש בגמרא: וד' ספלים של זהב בראשיהם • בראש כל מנורה ומנורה: ילדים • בחורים: ובידיהם כדי שמן • ועולים כל אחד בסולמו: מבלאי מכנס הכהנים ומהמיניהן היו מפקיעין • ממכנסי בגדי השרד הבלויות שהיו משל צבור ומאבנטיהם הישנים • מפקיעים קורעין לעשות פתילות: שלא היתה מאירה • לפי שהמנורות גבוהות נ' אמה (לקמן נב:) והר הבית היתה גבוה והאורה זורחת בכל העיר וכותל המזרח שהוא לסוף עזרת נשים היה נמוך כדקאמר בסדר יומא (יז:) והמנורות עולין למעלה הימנה: באבוקות של אור • וזורקין אותן כלפי מעלה ומקבלין אותן ויש בקיאין לעשות כן בד' או בח' אבוקות וזורק זו ומקבל זו [וזורק זו ומקבל זו]: דברי תשבחות. בגמ' מפרש להו: ט"ו מעלות. אורך המעלה ברוחב עזרה ורוחב המעלה חצי

מהרש"א

ולא היו יושבין מעורבבין וכו' • ולשון הירושלמי ואעפ"כ לא היו יושבין מעורבבין וכו' ר"ל אע"פ שהיו רבים כ"כ היה כ"א מוצא בעל אומנתו לפי שלא היו יושבין מעורבבין: לא תוסיפון לשוב בדרך וגו' • היינו קרא דפ' שופטים דההוא קרא משמע לווי רק לא ירבה וגו' ולא ישיב וגו' לא תוסיפון וגו' אבל קרא דלקמיה בפ' בשלח כי אשר ראיתם וגו' לא תוסיפו לראותם עוד וגו' לא משמע לווי אלא ספור דברים בגאולתן ממצרים מיהו בירושלמי מייתי נמי האי קרא דפ' בשלח שעברו עליו ונראה משום דמההוא קרא דפרשה שופטים מוכח אהאי קרא דפרשת בשלח דהוא נמי לווי דכתיב וה' אמר לכם לא תוסיפון וגו' דהיינו שא"ל במצרים לא תוסיפו לראותם עוד וגו' ועניינו מה שנענשו כ"כ מפני עבירה זו לפי מה שמפורש בספר ירמיה שבקשו שארית הגולה מירמיה להורות להם הדרך מפי ה' אם ישובו מצרימה וקבלו עליהם בשבועה לקיים נבואתו כמ"ש יהי ה' בנו לעד אמת וגו' כן נעשה ואח"כ א"ל ירמיה אם אתם שום תשימון פניכם לבא מצרימה וגו' והיתה החרב וגו' שם ימותו בחרב וגו' ובכל אלה לא השגיחו בו וע"כ נענשו כ"כ: [מנורות של זהב וכו' • האור הזה ע"ש השמחה ולכך היו במספר ד' שיהא מאיר לכל ד' רוחות כדמסיק ולא היה חצר וכו' ומה"ע חסידים וכו' באבוקות של אור וכו']: על ט"ו מעלות וכו' • כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלים וכו' • עשו זה בשמחת בית השואבה במצות ניסוך המים ע"פ מ"ש לקמן דט"ו מעלות דאמרן דוד שבהן העלה מי התהום ט"ו אלף גרמידי שהיו יורדין מתחלה כ"כ ע"י השם ששדי ביה והשתא במצות ניסוך המים כדי שיתברכו לנו מי התהום כדאיתא

עין יעקב

דכתיב לא תוסיפו לראותם • בש"ס מביא קרא דפרשת שופטים דכתיב אבל לאו דלא ירבה סוסים ולא ישיב וגו' וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד ושביק קרא דקודם מפרשת בשלח. לא תוסיפו לראותם נ"ל דגרסת הש"ס הוא יותר נכון דפסוק דבפרשה בשלח י"ל דהוא רק סיפור דברים שלא תשובו עוד לראות מצרים בגלות כאשר ראיתם עתה בגלות אבל מקרא דפ' שופטים משמע דהוא מניעה לשוב שמה אפילו שלא בגלות וק"ל: ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם • עיקר שמחה זו היתה בשמחה של מצוה שהיו בטוחים שע"י ניסוך

עץ יוסף

והמוסיף הערוך כתב פי' דיפליסטואן בלשון יוני אולם אכסדרה כפולה: בסילקא. פי' פלטין גדולה. והמוסיף הערוך כתב פי' בלשון יוני ורומי היכל מלך ובית גדול מוכן לקהלת דיינים ושרים: סטיו לפנים מסטיו • האי סביב סביב מקפת ובתוך אותו היקף עוד אחד (רש"י פסחים דף יג ע"ב): קתדראות• פי' בלשון יוני ורומיי מין כסא מוכן לאדם חשוב (מוסיף הערוך): בימה. והמוסיף הערוך כתב פי' בלשון יוני בנין גבוה מוכן לדרוש ברבים או לדון או לזבח. ומלה זו נעתקה ליונים מלשון הקדש במה ע"כ: אלכסנדרוס מוקדוס. עי' מוהר"י אברבנאל בהקדמתו לספר מלכים כתב שטעות נפל בספרים תיבות מוקדון כי זה אלכסנדר אחר. כי אלכסנדר מוקדון היה מלך יון בתחלת בית שני וזהו שכתב כאן היה קרוב לק"ן שנה אחר הבית. ובזה יישב הרב הנזכר קושית התוס' שבירושלמי אי' שהחריבה טורגינ"ס הרשע. ואמר הרב הנזכר שהקורא בספר ד"ה יתבאר לו שהאמת כשני התלמודיים שאלכסנדריא שתי פעמים נחרבה ע"י הרומיים אחת ע"י טורגינ"ס הקיסר הי"ד ואחת ע"י אלכסנדר הקיסר הכ"ד ע"ש:

בה אתא ואשכחינהו כו'. ישא ה' עליך. ובמדרש איכה פסוק על אלה אני בוכיה טרכינוס ילדה אשתו כו' אתא ואשכחינן ישא ה' עליך גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר אמר אנא הוא נישרא דחשיבית למיתי בעשרה יומין ואייתוני רוחא בה' יומין כו' ע"ש. ויראה כי הוא טרכינס שבמדרש. הוא טרגינ"ס הקיסר הי"ד שזכר מוהרי"א ועיין לעיל. וא"כ עדיין יש בזה סתירה. דהא בש"ס שלפנינו נתייחס זה המאמר לאלכסנדר. ולדעת מוהרי"א הוא הקיסר הכ"ד וצ"ע (אי הים):

כן החסידים ואנשי מעשה. ולא היו אותן עמי הארץ וכל מי שירצה אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות וסנהדרין והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדים ומספקין ומנגנים ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות. אבל כל

יד יוסף

א שבת כח ע"ב יומא כג ע"א:

חדושי גאונים

מי שלא ראה ביהמ"ק בבנינו לא ראה בנין מפואר וכו'. פי' דלא דכוונתו הוא שלא היה בנין מפואר בעולם כמו בנין ביהמ"ק זה וודאי אינו דאפשר דהיה בעולם בניינים שהיו מפוארים יותר • אלא כוונתו דמי שנולד אחר חורבן הבית ולא ראה בניינים מפוארים בזמן הבית שוב לא ראה בנין מפואר דאחר החורבן אסור לבנות בנין מפואר ומה שהיה מכבר נחרבו בשעת חורבן כנ"ל • והמקשה סבר דכוונת התנא הוא כהבנת העולם דלא היה בנין מפואר בעולם כבנין בהמ"ק ופריך מאי היא פי' על איזה בהמ"ק קאמר התנא דהיה בנין מפואר שלא היה כמותו בעולם (והיינו דקושייתו היא דעל איזה מהם תוקים דמנ"ל לתנא לומר על איזה מהם שהיה יפה מחבירו • ואמר אביי זה בנין הורדוס פי' דלא דכוונת אביי לומר דהתנא ס"ל דבנין הורדוס היה מפואר מהבית שבנה שלמה אלא דכוונתו הוא דמי שנולד אחר בנין הורדוס (דהוא בית שני) שוב לא ראה בנין מפואר כלל בעולם דנגזר על בתים גדולים וטובים שיחרבו וכנ"ל וק"ל • (עולת אהרן):

מ"ט איענשו משום דעברי אהאי קרא דכתיב לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כו' • וז"ב חדא דפריך מ"ט איענשו הלא כ"ע ידעי טעמא דמפורש קרא לא תוסיפון וגו' ואינו שייך לומר דהמקשה לא ידע מעבירה זו שעברו דאם כאמת לאו מקשה קאמר לה אלא הוא סגנון התלמוד יוקשה נ"ל דרך קושיא מ"ט כו' הנ"ל ואיענשו משום שעברו כו' וע"ק במ"ש כי אתא אשכחינהו כו' אמר מיכדי כו' נ"ל לזה דהכי אילולי זה לא היה חורבן • ונלע"ד בהקדים לבאר פסוק בירמיה סימן מ"ב דאמרו שרי החי

ישראל לעזרת נשים כנגד ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים שעליהם עומדים הלוים בכלי שיר ואומרים שירה : גמ' מאי תיקון גדול אמר רבי אלעזר כאותה ששנינו[א] חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא[א] כדי שיהו נשים רואות מלמעלה ואנשים מלמטה · תנו רבנן [ב]בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ והיו באין לידי קלות ראש התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים ועדיין היו באים לידי קלות ראש התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה :

כז שם והיכי עבדי הכי והכתיב (ד"ה א כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל אמר רב (יוסף) [ג]קרא אשכחו ודרשו [דף נב ע"א] (זכריה יב) וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחות בית דוד לבד ונשיהם לבד וגו' [אמרו] והלא דברים קל וחומר ומה לעתיד לבא שהם עוסקים בהספד ואין יצר הרע מתגרה[ג] בהם אמרה תורה נשים לבד ואנשים לבד עכשיו שעוסקין בשמחה ויצה"ר מתגרה בהן עאכ"ו :

כח שם והאי הספדא מאי עבידתיה פליגי בה רבי דוסא ורבנן חד אמר על משיח בן יוסף שנהרג וחד אמר על יצר הרע שנהרג בשלמא למאן דאמר על משיח בן יוסף שנהרג (שנאמר) [היינו דכתיב] (שם) והביטו אלי את

רש"י

אמה ורומה חצי אמה כדקאמר במסכת מדות (פ"ב מ"ג) ובסדר יומא (דף יז.) : שעליהם עומדים הלוים בכלי שיר · לשמחת בית השואבה אבל דוכן לשיר הקרבן אצל המזבח היה : חלקה היתה · עזרת נשים בראשונה ולא היו זיזין יוצאין מן הכותלים : והקיפוה גזוזטרא · נתנו זיזין בכותלים בולטים מן הכותל סביב סביב וכל שנה מסדרין שם גזוזטראות לווחים שקורין פלנק"א כדי שיהו נשים עומדות שם בשמחת בית השואבה ורואות וזהו תיקון גדול דקתני מתניתין שמתקנים בכל שנה ושנה : מבפנים · בעזרת נשים : מבחוץ · ברחובה של הר הבית ובחיל : והיכי עבדי הכי · (הקשו בעלי התלמוד על מה שאמרו בסמוך שעשו גזוזטראות) שהוסיפו ושינו [כלום] על בנין שלמה : והכתיב · גבי דוד כשלוה את שלמה על מדת הבית ובניינו : הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל · כל מלאכות התבנית שהודיעו הקב"ה על ידי גד החוזה ונתן הנביא : קרא אשכחו · שצריך להבדיל אנשים מנשים ולעשות גדר בישראל שלא יבואו לידי קלקול : וספדה · בנבואת זכריה ומתנבא לעתיד לבא שיבכו על משיח בן יוסף שנהרג במלחמת גוג וכתיב משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד שאפילו בשעת הצער צריך להבדיל אנשים מנשים : שעוסקין בהספד · באותה שעה והמצטער אינו מיקל ראשו מהר ועוד שאין יצה"ר שולט כדקאמר קרא והסירותי את לב האבן ולקמן אמרינן שהקב"ה שוחטו אמרה תורה וכו' : כאן שעוסקין בשמחה · וקרובה לקלות ראש ועוד שיצר הרע שולט עכשיו לא כל שכן : והביטו אלי את

מהרש"א

במסכת תענית וכמ"ש לעיל יש לנו להזכיר זה הענין ובט"ו מעלות העזרה העשויין על כונה זו של ט"ו מעלות שבתהלים כדלקמן ועל כונה זו אמרו דשני כהנים היו עומדין בשער העליון על מעלה העליונה ותקעו וכו' ואחר כך למעלה עשירית ותקעו אי דנחית חמשה וקאי על עשרה ואי דנחית עשרה וקאי על חמשה כדלקמן היינו כמי לרמוז על שם י"ה במספר המעלות ט"ו דהוי שדי ביה להעמיד התהום שלא ישתוף לעלמא כדלקמן וזה שאומרים שם זה ואנו לי"ה עינינו ודו"ק : מאי תיקון גדול וכו' התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ וכו' ועדיין וכו' התקינו שיהו יושבות מלמעלה וכו' · והיינו דתקנה שניה שיהו יושבות מלמעלה מקרי תקנה גדולה לגבי תקנה ראשונה שהיו יושבות מבחוץ וכו' וק"ל : קרא אשכחו ודרשו וכו' · ולפי שזה התיקון לא היה צורך עבודת המקדש אלא לאפרושי מאיסורא דערוה לא היה בכלל הכל בכתב מיד ה' וגו' : על משיח בן יוסף וכו' · דבגאולה העתידה בב"י בתחלה יבא משיח בן יוסף להושיע ישראל כמ"ש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו' שאין זרעו של עשו כלה אלא ע"י משיח בן יוסף אבל ע"י עכו"ם רבים שיבואו שוב לירושלים יהרג ולא יהיה גאולה שלמה עד בא משיח בן דוד

א מדות פ"ה מ"ב ע"ש : ב תוספתא פ"ד ע"ש : ג זבחים ס"נע"א :

חדושי גאונים

אל ירמיה התפלל אל ה' ויגיד לנו את הדרך אשר נלך בה ואת הדבר אשר נעשה וגו' · דזל"ב הדא דמאי שאלו ע"ז הלא כבר אמר ה' לא תוסיפון לשוב וגו' ומה"ת יחזור ה' ממה שאמר וכתב בתורה וגם ליישנא דאמרו את הדרך וגו' הוא ל"ב וגם נראה דבריהם כפולים בלשון ונלע"ד דהנה מקרא כך כתיב בפ' שופטים וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד ומזה יצא טעותם של הני דלא ידעו האי וה' אמר לכם על היכי קאי דהיכין דיבר ה' אם הוא קאי אמ"ש כי כאשר ראיתם את מצרים לא תוסיפו לראותם · וא"כ הוא אסור לשוב למצרים כלל וכלל או שהוא קאי אקרא ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם וגו' · דזהו דאמר ה' דלא תוסיפון לשוב היינו בדרך הזה דווקא הוא דלא יוסיפו לשוב וכוונת ה' היה שלא ישובו בראותם מלחמה (כמפורש בקרא פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה) אבל אח"כ מותר להם לשוב למצרים בדרך אחר ולכך א"ל לירמיה שאל בה' את הדרך אשר נלך בה וגו' דהיינו אם בדרך אחר מותר לשוב למצרים וכמ"ש וק"ל: והנה ירמיה א"ל דאסור הוא לשוב למצרים כלל אףבדרך אחר והם לא השגיחו ביה כמפורש בקרא שם · והנה איתא בפ"א ז"ל חרב בא לעולם על המורים בתורה שלא כהלכה וזהו א"ש דאמר וכולהו קטליניהו אלכסנדר ופריך מ"ט איענשו פי' דלמה לאו בשביל עבירה זו יהרגו כולם בחרב ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו · ואמר משום

עיון יעקב

המים שבחג יתברכו גשמי השנה כדאיתא בר"ה וכדאיתא במדרש איזה יום שאנו ואתם שמחים הוי אומר זה יום הגשמים : ומה לע"ל שעוסקין בהספד ואין יצה"ר · רש"י פירש ועוד שאין יצה"ר שולט משמע דהאי ו' הוא ו' המדבקת ועיין בחידושי הרי"ף אכן בירושלמי איתא בזה"ל מ"ד זה הספדו של משיח מה אם בשעה שהם אבילים אנשים לבד ונשים לבד בשעה שהם שמחים לכ"ש מ"ד זה הספדו של יצה"ר מה אם בשעה שאין יצר הרע קיים את אמר האנשים לבד ונשים לבד בשעה שיצר הרע קיים לכ"ש עכ"ל א"כ גם הש"ס יש לפרש כן ואי"ו

הרי"ף

וספדה הארץ וגו' והלא דברים ק"ו · יש לדקדק בלשון רש"י שפירש וספדה מתנבא לעתיד שיבכו על משיח בן יוסף שנהרג וזהו כמ"ד בגמרא דהאי הספדא על משיח בן יוסף שנהרג ואח"כ פי' עוסקין בהספד והמצטער אינו מיקל ראשו מהר ועוד שאין יצה"ר שולט כדקאמר קרא והסירותי את לב האבן ולקמן אמרינן שהקב"ה שוחטו וכו' וקשה טובא דהאי הוי למ"ד האי הספדא הוי על יצה"ר שנהרג אבל למ"ד שהספד הוי על משיח בן יוסף שנהרג לית ליה על יצה"ר שנהרג · ולא רישיה סיפיה · וע"ק למה הוציא רש"י הפשט של הק"ו שעוסקין בהספד ואין יצה"ר מתגרה הכל דבר א' דהא בהא תליא מתוך הצער איני שולט יצה"ר ומתוך השמחה שולט יצה"ר ולמה עשה רש"י ב' חלוקות א' עוסקין בהספד ועוד שאין יצה"ר מתגרה מסיבת שהקב"ה שוחטו וע"ק דמדקאמר ואין יצה"ר מתגרה משמע שיש יצה"ר בעולם אלא שאינו מתגרה ולפרש"י היה לו לומר ואין יצר הרע בעולם · וי"ל לפרש"י דסבר דלכו"ע אית להו מאי דדרש ר' יהודה שלע"ל מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו אלא דפליגי בנבואת זכריה וספדה הארץ משפחות הסוא הספדא מאי הוי איכא מ"ד על המשיח שנהרג ואיכא מ"ד על היצה"ר שנהרג וא"כ אפילו למ"ד וספדה הארץ על המשיח שנהרג מ"מ סבר נמי שהיצה"ר נהרג ובאותו זמן אין יצה"ר שולט · ומה שהכריחו לרש"י ולפרש שהם עוסקים בהספד הוא טעם אחר ואין יצר הרע מתגרה טעם השני הוא לפי שהוא בא לעשות ק"ו להבדיל הנשים מאנשים בשמחת בית השואבה והלא העוסקים בדבר מזמן שאין יצר הרע שולט לזמן שיצר הרע שולט וזהו טעם אחר · ועוד מזמן צער לזמן שמחה שהוא זמן קלות ראש · ולגירסא דנקט אין יצר הרע מתגרה שינה רש"י ואמר אין יצה"ר שולט כדכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם כלומר שיצר הרע הוא כאבן דומם שאינו שולט וזהו פירושו כדלקמן הקדוש ברוך הוא שוחטו דלא שייך ביה שחיטה אלא לומר שמבטל כחו כאבן דומם : בשלמא למ"ד משיח בן יוסף · וקשה דמקרא דוספדה הארץ להודיה הוא ליה לאקשויי א"כ דעל יצה"ר שנהרג היכי כתוב וספדה הארץ שמחה בעו למעבד · וי"ל דבההוא קרא אית ליה למימר וספדה הארץ על הרשעים אשר נוקשו ונלכדו בפח העון והם יבכו על עונם ואיך החטיאם אבל בההוא קרא כתיב וספדו עליו א"א לומר על הרשעים לחוד דא"כ איך אמר והביטו אליו את אשר דקרו דמשמע שהם דקרוהו ליצה"ר והלא הרשעים לא דקרוהו ואי מיירי גם בצדיקים י"ל על הצדיקים אשר במעשיהם הטובים זכו שנדקר והוי כאילו הם דקרוהו אבל ברשעים לחודייהו לא שייך לומר אשר דקרו אלא אשר דקר הקב"ה ולהכי פריך מהאי קרא דוספדו עליו וכיון שמדבר בצדיקים שמחה בעו למיעבד כיון שנצחוהו ולא נפלו בפח מוקשו ומפני כדדריש כו' וצריכין אנו לבאר מה ענין הבכיה לצדיקים · ועוד נבאר איך הוא משתנה היצה"ר מהר גבוה שנדמה לצדיקים כחוט השערה שנדמה לרשעים · אמנם להיות יצה"ר מתגבר על האדם בכל יום כדי להכשילו וזהו לצדיק שנצחו ליצה"ר אז היצה"ר מתגבר עליו יותר ונעשה גדול יותר ממה שהיה להכשילו ואם נצחו חוזר להתגבר יותר באופן שבכל יום ויום הוא מתגבר יותר עד שנעשה לפני הצדיק כהר גבוה להכשילו ואם עכ"ז נצחו לכן לעתיד דומה לפניו כהר גבוה שקם עליו באחרונה גבוה וקשה ואעפ"כ נצחו אבל לרשע שמפעם ראשונה שבא עליו בתחבולי השוא שהוא דבר קל ועכ"ז הכשילו שוב אינו צריך להתגבר עליו ולעשות עצמו חזק יותר ממה שהיה בתחלה כי בדבר קל הוא מכשילו ולכך דימה לפני הרשע כחוט השערה שבאותו דבר הקל הכשילו ונלכד ברשתו · ומה שהצדיקים בוכים הוא לפי שחושבים הם כיון שצופה רשע לצדיק זה יצה"ר שמבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו אלא שהקב"ה לא יעזבנו בידו של יצה"ר מתוך זה חושב צדיק שלא יהיה לו שכר על מה שנצחו ליצה"ר כי הנצחון הוא להקב"ה שלא עזבו בידו ויתר שכרו בעולם הבא ולכך הצדיקים בוכים וגם הקב"ה תמה עמם להורות שהם בכחם נצחוהו מבלי עזרתו כי הקדוש ברוך הוא רב חסד ואע"פ שלה' הישועה וממנו הכל לנצחו מעלה עליו הקב"ה כאילו הצדיקים נצחו ואני תמה איך יכלו לנצחו כדי להעלות לו שכרו של צדיק בשלימות וזש"ס כי יפלא בעיני העם הזה גם בעיני יפלא כדי לתת להם שכרם משלם · וכן הרחבתי בכסף מזוקק וביארתי מהו ענין שחיטה זו דקאמר שוחטו ליצר הרע לפי שהתורה נקראת חרב ובחרב התורה הוא שוחטו ואם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש ובזכות התורה הקדוש ברוך הוא שוחטו בחרב פיפיות שעסקו בתורה וכו' :

עין יורה

העם האנשים והנשים כולן באין לראות לשמוע (לשון רמב"ם סוף הל' לולב) : נשים יושבות מלמעלה · פירש הרמב"ם כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים והסתכלות בנשים מביא לידי קלות ראש . ועוד משום קישוי לדעת ושמא יראה קרי (תוס' יו"ט) :

המתורגמן . א) באלקאן . ג) רייצט

את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור · אלא למאן דאמר על יצר הרע שנהרג הספדא בעו למיעבד שמחה בעו למיעבד אמאי בכו · כדדרש רבי יהודה ברבי אלעאי לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים צדיקים נדמה להם כהר גבוה רשעים נדמה להם כחוט השערה הללו בוכין והללו בוכין צדיקים בוכין ואומרים היאך יכולנו לכבוש את ההר הגבוה הזה רשעים בוכין ואומרים היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה ואף הקב"ה תמה עמהם שנאמר (זכריה ח) כי יפלא בעיני שארית העם הזה וגו' [גם בעיני יפלא] · [א]אמר ר' אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של בוכיא[ב] ולבסוף דומה כעבותות העגלה שנאמר (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה :

כט שם תנו רבנן משיח בן דוד שעתיד להגלות במהרה בימינו אומר לו הקב"ה בני שאל מה אתה מבקש ואני נותן לך שנאמר (תהלים ב) אספרה אל חוק ה' אמר אלי בני אתה וגו' שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ כיון שרואה למשיח בן יוסף שנהרג אומר לפניו רבש"ע איני מבקש ממך אלא חיים · אומר לו הקב"ה עד שלא (עמדת) [אמרת] כבר התנבא עליך דוד אביך שנאמר (שם כא) חיים שאל ממך נתת לו :

ל שם דרש רב עוירא ואיתימא רבי יהושע בן לוי שבע שמות יש לו ליצר הרע הקב"ה קראו רע שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו · משה קראו ערל שנאמר (דברים י) ומלתם את ערלת לבבכם · דוד קראו טמא שנאמר

רש"י

את אשר דקרו · יסתכלו בהרוג שלפניהם : וספדו עליו כמספד על היחיד · כאדם המספיד על בנו היחיד שהיה לו ומת : צדיקים בוכים · שנזכרים בצערם שהיה להם לכבוש את הרשע הזה בחייהם : כי יפלא בעיני וגו' · סיפיה דקרא גם בעיני יפלא : של בוכיא · עכביש שקורין ארא"ניי"א : ולבסוף · משאדם נמשך אחריו מעט מתגבר והולך בו : מושכי העון בחבלי השוא · בתחלה הם מביאין אותו עליהם ע"י חבלים שאינן של כלום : וכעבות העגלה · חבל עבה שקושרין בו את הפרה למחרישה : אספרה אל חוק ה' וגו' · אספרה דבר זה להיות לחק ולזכרון : היום ילדתיך · היום אגלה

מהרש"א

דוד כמפורש בכמה מקראות : על יצר הרע שנהרג וכו' · פירשו בזה המפרשים דלא שייך ביה הריגה ושחיטה אלא דביטול כחו הוא שחיטתו והריגתו כמ"ש לעתיד והסירותי את לב האבן וגו' : היאך יכולנו לסבול וכו' · פירש רש"י בוכים וכו' [והוא דחוק שיהיו בוכין על צערן שכבר עבר בעוה"ז והיה] אפשר לפרש דבוכים מתוך שמחה שהיו יכולין לסבול הר כזה אבל מלשון הספדא לא משמע כן · גם יש לדקדק מאי הספדא שייך ביצר הרע לפי מה דאמרינן פרק נ"ה הספדא אי יקרא דחיי או יקרא דמיתא מה שייך ביה על יצה"ר שנהרג וי"ל ע"פ מ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וגו' זה יצה"ר וכו' דהיינו שהוא טוב לצדיקים שע"י שינצחו אותו יזכו לעוה"ב על כן מצטערין בהריגתו ובביטולו שלא יוכלו עוד לזכות ע"י והשתא ניחא האי הספדא משום יקרא דחיי הוא ושפיר בוכין עליו על זכות שניטל מהן בביטולו וק"ל : [צדיקים נדמה להן כהר ולרשעים כחוט השערה וכו' · ונתנו סימן בזה כי היצה"ר הוא כחו של עשו שנקרא הר שעיר על שם לצדיקים כהר ולרשעים כשער] : גם בעיני יפלא וכו' · משמע ליה דאיירי קרא בביטול יצה"ר לעתיד דכתיב לעיל מיניה ילדים וילדות משחקים וגו' היינו משחקים ביחד דאין יצה"ר שולט בהן אז ופרש"י גם בעיני יפלא היאך יוכלו צדיקים לעמוד כנגדו בחייהם עכ"ל הכי משמע ליה קרא דאיירי בצדיקים כי יפלא בעיני שארית העם וגו' דהיינו צדיקים דלהקב"ה לא שייך בו שיתמה גם ברשעים שהרי בראו הקב"ה כהר שהרי מצינו במקרא גם בעיני יפלא שבראו כהר אלא דהרשעים נדמה להם כשער כדי לצערן שלא היו יכולין לסובלו וק"ל : דומה לחוט וכו' · מפורש פ' חלק[א] ולפי עניננו דמייתי ליה הכא נראה לפרש משום דאמרו לעיל דלצדיקים נדמה להר ולרשעים לשער קאמר דלא הוו ב' הפכיים בנושא אחד אלא דמתחלה דומה לשער דמיון החוט של בוכיא והיינו לרשעים שאינן רואין מה יהיה בסוף והיינו ולבסוף דומה להר דמיון לעבות העגלה דהיינו לצדיקים שרואין מה יהיה בסופן ומרחיקין מתחלת העבירה : שאל ממני ואתנה גוים וגו' · זה המזמור למה רגשו גוים וגו' מדבר במלחמות גוג ומגוג [כמפורש פ"ק דברכות ופ"ק דע"ז] ולפי שבזה המזמור א"ל הקב"ה שאל ממני ואתנה גוים ואינו מפורש בו ששאל על כך אבל מצינו במזמור אחר ששאל על החיים דרשו מיניה דהקב"ה חשב שיהיה שואל ליתן גוים נחלתו אבל הוא כשראה שנהרג משיח בן יוסף במלחמת גוג ומגוג אמר איני מבקש אלא על החיים שלא אהרג כמותו וא"ל הקב"ה כבר התנבא עליך דוד אביך שנאמר חיים וגו' דההוא מזמורא מתחיל למנצח מזמור לדוד משא"כ האי מזמור דלמה רגשו גוים וגו' דלא אמרו דוד : שבע שמות יש לו ליצה"ר וכו' · מבואר כי המעשים של האדם הן לטוב הן לרע מסוגלים לפי הבריאה של ששת ימי בראשית גם ע"פ המזלות מז' כוכבי לכת כמפורש סוף מס' שבת[ג] מאן דבמאדים הוא ש"ד וכו' ולפי מעשה הרע יבא העונש כאמור ויסרתי אתכם שבע על חטאתיכם ואמרו על ז' גופי עבירות ז' פורעניות באין וכו' וע"ש ז' מיני מעשים נקרא היצה"ר בז' שמות הללו כפי המעשה ושם רע דקאמר ז' שמות שיש לו ליצה"ר הוא בכלל ז' שמות הללו דהיינו שם שקראו לו הקב"ה יצר לב האדם רע וגו' ולפי שיש לאדם ב' לבבות דהיינו יצר טוב ויצה"ר כמ"ש[ג] בכל לבבך בשני ביתי"ן בב' יצרך קראו הקב"ה יצר לב

עיון יעקב

והוי"ו של ואין הוא וי"ו המחלקת ולק"מ : שמחה בעו למיעבד · ביפ"ת בראשית פ' נ"ג דף תק"ת ע"ד פי' דהא בכיה של שמחה והוא נגד משמעות הש"ס וכ"כ מהרש"א והבכיה הוא לצדיקים כיון שנדמה להם כהר אולי ע"י גדולתו הכשילו לפעמים באיזה חטא בבלי דעת ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו כי כל זה הוא לטובתם שעל ידי הבכיה והצער שמצטערים יהיה מזבח כפרה עליהם ושערי דמעות לא ננעלו ועוי"ל דהאמת כן הוא כי יצרו של אדם מתגדל עמו ורשעים יצר לבם רע מנעוריהם בעוד שהוא כחוט השערה שומט לו משא"כ בצדיק כשהוא בכח בנעוריו מתגבר על יצרו כאיש כדאיתא בפ"ק דע"ז אשרי איש מי שמתגבר על יצרו כאיש משא"כ לעת זקנתו שאין בו כח אז הקב"ה עוזר לו כדאמרינן אלמלא הקב"ה עוזרו לכך נדמה לו כהר ועיין בב"ר פר' כ"ב על פסוק ויתר לקין מאד ע"ש : משיח בן יוסף שנהרג · אפשר בשביל ירבעם שהוא משבטו שחטא והחטיא ישראל אחריו יהיה זה מזבח כפרה עליו : שבע שמות יש לו ליצה"ר · והוא כנגד שבעה כחות הטומאה שהביא נחש הקדמוני לעולם שהוא כח של סמאל וכדאיתא בפ"ק דקדושין דף כ"ט ע"ב

עץ יוסף

כח לצדיקים נדמה להם כהר גבוה כו' . ע"פ מאמרם ז"ל כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו . א"כ לצדיקים נדמה יצה"ר כהר גבוה . והרשעים לא נלחו יצה"ר כחוט השערה וזהו שאמר צדיקים בוכין ואומרים איך יכולנו לכבוש את ההר הגבוה הזה . וכוונת הצדיקים ע"פ מ"ש חז"ל לולא הקב"ה עוזרו כו' שנאמר צופה רשע לצדיק וגו' ה' לא יעזבנו בידו . וא"כ אחרי ראות הצדיקים גדלות היצה"ר כהר גבוה ישיגו כי לא יוכלו לכבשו לולא עזר ה'. ויחרדו ויאמרו א"כ איפוא מה נביא ביום מחר על שכרנו כיון שלא נעשה דבר מצדנו וזהו מאמרם של צדיקים האיך יכולנו לכבוש את ההר הגבוה והש"י ינחמם ויושיבם כמאמרם גם בעיני יפלא על דבר נצחונם וראוים לרב טוב . ור"ל שהקב"ה יתלה הנצחון בהם ויאמר גם בעיני יפלא נצחונם (מעין הברכות ועי' ביערות הדבש ח"א) : ואף הקב"ה תמה עמהם כו' גם בעיני יפלא . ולכאורה אין זו פלא דהא הקב"ה עוזרו . אך היינו דוקא הבא לטהר מסייעין ליה . וזה הפלא איך התגברו את עצמן על יצרם ובאו לטהר ורצו לכובשו (שמא דחיי) :

ענף יוסף

ל שבע שמות יש לו ליצה"ר הקב"ה קראו רע כו' משה קראו ערל כו' · והכוונה כי הקב"ה קראו רע בעבור הרגלו הקדוש שהוא מלומד למלחמה מקטנותו וזהו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ומשה ע"ה קראו ערל להיותו אדוק ודבוק באדם מחובר בו ואינו חוץ ממנו דומה ממש לערלה הדבקה בבשר · ודוד ע"ה קראו טמא כי מעצמו הוא מטמא ועושה

[א] מהרש"א ד"ה דומה · פרק חלק (קנ ע"ב) : [ב] שם ד"ה שבע סוף מסכת שבת (קנו ע"ב): [ג] שם בא"ד כמ"ש (ברכות נד ע"ב) :

יד יוסף

א סנהדרין נט ע"ב: ב בערוך גרס כוכיא ופי' הכלי שמשליך האורג בנפש המסכת ועליו הערב כרוך נקרא כוכיא ובלע"ז דרוגל"א :

חדושי גאונים

דעכרו אהאי קרא לא תוסיפון לשוב וגו' והורה בתורה שלא כהלכה והיינו כמ"ש ע"ז איענשו וחרב בא עלייהו · ואמר כי אתא אלכסנדר אמר מיכדי האי גברא בעי למיתי ספינתא בעשרה יומי ודלי' זיקא ואתי בה' יומי וכו' · פי' דבא להוכיח דע"כ לאו כדבריהם הוא דהוה דא"א דהא דאמה"כ לא תוסיפו לשוב הוא בדרך הזה דוקא מפני שהוא רחוק וכמ"ש דהא ספינתי' בעי למיזיל בעשרה יומי ודלי זיקא ואתי בה' יומי ואם כן גם בים אפשר לבא בקרוב כשמדלי זיקא ומאי תקנתא עביד הקב"ה לישראל שלא ישובו בראותם מלחמה אלא ודאי אסור להם הקב"ה וכל הדרכים בשוב למצרים לעולם ולכך מייתי דברי אלכסנדר וא"ש ודו"ק· (עולת אהרן):

גאון יעקב

לע"ל מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו וכו' הללו בוכין והללו בוכין וכו' להתבונן ענין המאמר המופלא הזה ובכיית הצדיקים לא ידענו מה היה להם אחר כי כבשו את ההר שמחה להם מיבעיא ותמיהת הקב"ה מה הוא· ודמיון לצדיקים כהר ולרשעים כחוט השערה ביארו ע"פ גאוני האחרונים · והוא כי אמרם ז"ל יצרו של אדם מתגבר

המתורגמן · א) שפינגעוועבע .

שנאמר (תהלים נא) לב טהור ברא לי אלהים מכלל דאיכא טמא · שלמה קראו שונא שנאמר (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך אל תקרי ישלם לך "אלא ישלימנו לך · ישעיהו קראו מכשול שנאמר (ישעיה נז) ואמר סולו [סולו] פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי · יחזקאל קראו אבן שנאמר (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו' · יואל קראו צפוני שנאמר (יואל ב) ואת הצפוני ארחיק מעליכם :

לא שם תנו רבנן ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם · (שם) והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן · [את] פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג ת"ח שבו · וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג ת"ח שבו · ועלה באשו ותעל צחנתו שמניח עובדי כוכבים ומתגרה בהן בישראל · כי הגדיל לעשות אמר אביי ובת"ח יותר מכולן כי הא מעשה דאביי שמעיה לההוא גברא דקאמר לההיא איתתא למחר ניקדום וניזול בדורכתא פלן אמר איזיל אפרשינהו מאיסורא אזל בתרייהו תלתא פרסי באגמא כי (פטרי) [הוו פרשי] מהדדי שמעינהו דקאמרי אורחין רחיקא וצוותין בסימא (לא יכילנא אזלו כל חד לדוכתיה) אמר אביי אי מאן דסאני לי הוה לא הוה מצי לאוקומיה אנפשיה אזל תלה נפשיה בעיברא דדשא והוה קא מצטער תנא ליה ההוא סבא כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו :

רש"י

לבריות שאתה בני : אם רעב שונאך וכו' · אם רעב יצרך ותאב לעבירה : האכילהו לחם · הטריחהו במלחמתה של תורה דכתיב (משלי ט) לכו לחמי בלחמי : השקהו מים · תורה דכתיב בה (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים : ישלימנו לך · שיהא שלם יצרך עמך ואוהבך ולא ישיאך לחטוא ולאבד מן העולם : הצפוני · כדמפרש שצפון בלבו של אדם : פניו אל הים הקדמוני · מפני ששם פניו אל הים הקדמוני הוא המקדש הראשון שהוא כים שהיו הכל נקבצים שם כים שכל הנחלים הולכים אליו : ועלה באשו ותעל צחנתו · ומפני שעלה באשו וסרחנו שהניח העובדי כוכבים ומתגרה בישראל : נקדום וניזול באורחא · נשכים בהשכמה קודם היום · השכמה קרי קדמותא בתלמוד : כי הוו פרשי מהדדי · שהיו משתי עיירות וכשהגיעו לפרשת דרכים פירש זה לכאן וזה לכאן : אורחין רחיקא · דרך רחוקה היא בין שני מקומותינו ואי אפשר עוד לילך בדרך יחד : וצוותין בסימא · אילו היינו יכולים לילך בדרך אחד היה נעים צוות שלנו : אי מאן דסני לי · אי הוה שונאי מתיחד עם אשה : לא הוה מצי לאוקומיה אנפשיה · מלחטוא ועל עצמו היה אומר : תלה נפשיה · נשען על בריח הדלת כאדם

מהרש"א

האדם רע מנעוריו בב' אחד דהיינו היצה"ר שהוא רע מנעוריו כמ"ש[א] משנער ממעי אמו ולא כן יצ"ט דלא בא לאדם אלא לי"ג שנים וכן דוד דקראו טמא שנאמר לב טהור ברא לי אלהים וגו' דהיינו לב אחד שהוא יצר טוב מכלל דאיכא לב אחר שהוא טמא דהיינו לב יצר הרע ולפי שלא בא לאדם ההוא לב טוב עד אחר י"ג שנים קרא ליה בריאה לגבי לב יצה"ר שכבר בא לאדם ממעי אמו ומשה קראו ערל שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם וגו' בב' ביתי"ן לפי שבתיקון לב יצה"ר ניתקן גם לב יצ"ט כמ"ש פ' כ"כ[ב] אם מצאו שלחן ערוך מלאך רע בע"כ אומר אמן ואם לאו מלאך טוב בע"כ אומר אמן כמפורש שם · ואמר שלמה קראו שונא שנאמר אם רעב שונאך וגו' · עיין פרש"י ויהיה לפי פירושו מלת לחם יוצא לשנים ללשון לחם כמשמעו ולשון מלחמה ועוד נראה לפרש ע"ד שאמרו לקמן אבר אחד יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע ואמרו יצה"ר שמאל דוחה וימין מקרבת וז"ש אם רעב שונאך תן לו קצת תאותו היינו בדברים הכרחיים דהיינו האכילהו לחם ותשקהו מים ובזה ישלים עמך כשתתן לו קצת תאותו · ואמר ישעיה קראו מכשול שנאמר הרימו מכשול מדרך וגו' מלת מכשול מורה על חטא שאינו גדול כמו השוגג כמ"ש כי כשלת בעונך שזדונות נעשו לו כשגגות וע"ד משל אם מונח על הדרך דבר שאינו גדול כ"כ אפשר שלא ירגיש בו האדם ויכשל בו אבל אם מונח על אם הדרך דבר גדול וגבוה ירגיש בו ההולך ולא יכשל בו וז"ש הרימו מכשול וגו' שירים ויגביה אותו המכשול בעיני הצדיקים ולא יכשלו בו וכדאמרינן לעיל לצדיקים נדמה להם כהר ומרחיקים מתחלה מהעבירה · ואמר יחזקאל קראו אבן וכו' · היינו כמ"ש לעיל דב' לבבות הן ב' יצרך דהיינו לב אבן יצה"ר שהוא קשה כדלקמן אם אבן נימוח וכו' ולב בשר הוא יצ"ט שהוא רך כמו הבשר כמ"ש בסוטה[ג] בשר ונרפא וגו' אם משים לבו כבשר וכו' · ויואל קראו צפוני שצפון ועומד בלבו וכו' · דהיינו שעומד תמיד ואינו זז ממנו כדי שיוכל להחטיאו כדלקמן יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו' : והדחתיו אל ארץ ציה וכו' · היינו הריגתו וביטולו לעתיד דבעוה"ז מצינו בו שבא משוט בארץ ומהתהלך בה להתגרות בבנ"א אבל [לעתיד] יהיה נדחה למקום שאין בני אדם מצוין להתגרות בהם · ואמר את פניו וגו' · זכר מה שעשה כבר רעות בעולם הזה שנתן פניו אל הים וגו' דימה המקדש לים שהיו ישראל אז בישובן פרים כדגים שבים ורבים כחול הים כמפורש ובני ישראל רבים כחול הים וגו' ואמר שזה גרם לו שעלה באשו וצחנתו שמניח או"ה כו' וע"כ נדחה מפניו יתעלה ב"ה ומסיים על כי הגדיל לעשות דהיינו שמתגרה יותר בגדולים כדמסיק או פי' שהגדיל לעשות לגבי צדיקים כהר כמ"ש בתחלה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף כעבותות העגלה כמ"ש לעיל · ודקאמר ובת"ח יותר וכו' הוא מלתא באנפי נפשיה כי הא דאביי וכו' : אורחא רחיקא · עיין פרש"י גם יש לפרשו אשעבר שהלכנו דרך רחוקה ולוותא

[א] מהרש"א בא"ד כמ"ש (צ"ל הכי איתא רש"י בחומש) : [ב] שם כמ"ש פ' כ"כ (שבת קיט ע"ב): [ג] שם בא"ד כמ"ש בסוטה (ה ע"א) :

יד יוסף

א שות"ע מז' לד :

גאון יעקב

עליו וכו' וענין שהתגברות הוא שייך רק במי שמנצח אותו היינו דרך משל אם יבא אחד ללחום עם חברו וחברו יעיר חילו נגדו ולהצילו מידו אז בא הלוחם ויתגבר בהתגברות יותר להפילו וזה שייך רק בצדיקים כי הם לוחמים עם יצרם ומנצחים אותו בכל יום והיצר רוצה להפילם מתגבר עליהם יותר בהתגברות יותר וכן בכל יום לכך אמרו ז"ל כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו כי אחר שהוא גדול ומנצח ליצרו בדבר אחד היצר נתגדל עליו ויתגבר עליו יותר אולי יכשילו פעם שנית וכן בכל פעם אבל הרשעים אשר הם כפופים תחת יצרם תיכף בהתחלה נשאר יצרם הכל על דרכו הראשון כאשר בא אליו בתחלה להסיתו כי למה ליצר התגברות אחר כי הרשע שומע לו ואינו ממרה עצתו והנה היצה"ר בתחלה דומה לזבוב ואח"כ כחוט עכביש כאמרם ז"ל לכך להרשעים נדמה כחוט השערה כי נשאר אצלם במעמדו ובאיתנו הראשון אין בו תוספת אבל לצדיקים אשר בכל יום ויום היו לוחמים עמו בכלי קרב · והיצה"ר היה בתחבולות עושה מלחמה להתגבר עליהם לכך נדמה להם כהר כפי שהיה לבסוף יהיה הר גבוה ועכ"ז היו מנצחים אותו · והנה כל מגמת הצדיקים להיות כל ימיהם עמלים להתגבר על יצרם בתוקף

עיון יעקב

תגינה דשבעה רישא ע"ש במהרש"א וכדי להחלים אותם על כן שבע ביום הללתיך : ואת הצפוני ארחיק מעליכם · לכן הצדיקים שכובשין אותן ומרחקין מעליהם זוכין לרב טוב הצפון : ועומד בלבו · עד שימצא מקום וזמן מוכן להדיח ולהסית אותו וזה צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו דקאי על יצה"ר והא דלא חשיב בשמות ג"כ שם רשע י"ל דהא בכלל השם רע כדכתיב רשע רע : שמניח עובדי כוכבים ומתגרה בישראל · לפי שהוא שר שלהם ומש"ע מתגרה יותר בת"ח לפי שאם קול יעקב נשמע אין ידיהם שולטות בישראל כברכת יצחק הקול קול יעקב וגו' : כי הגדיל לעשות · ועל שם זה קאמר לעיל תיקון גדול היה שם : יצרו של אדם

ענף יוסף

ועושה הרעה מאליו בלי הצטרך לכלי מלחמה כמו שהטומאה מטמאה מעצמה · ושלמה ע"ש קראו שונא כי הוא שונא אמתי נוטר איבה ומבקש עכ"פ להמית האדם מחמת שנאה ולא מפני הקרבת תועלת או השגת כבוד · וישעיה ע"ש קראו מכשול כי הוא פורש רשת ליד מעגל להפיל במכמוריו רשעים מבלי התראות פנים אל פנים · ויחזקאל ע"ש קראו אבן כי לבו כאבן דומם נעדר ההרגשה לא יכנס בו מורך או מורא אלא בריא אולם חזק כאבן נחושה אין שום פחד לנגד עיניו · ויואל ע"ש קראו צפוני כי הוא צפון ונעלם חנף ומרע ושנאתו מכוסה בלתי נודעת בהיותו ברמאותו מראה על פניו כחזיר היות לו אהבה עצומה לאדם וכי מאנשי בריתו הוא ובקרבו ישים ארבו ולאיש אשר לו משבע תועבות בלבו כמה יצטרך להזדרז לקום ללחום כנגדו · (בינה לעתים) :

לא כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו · רבים תמהו בענין בריאת יצה"ר כי האדם שפל מגושם ומחומר וחלש ויצה"ר מלאך חזק אך נודע דברי חכמי מוסר כי השי"ת ברא יצה"ר לתקנתנו ותועלת נפשנו והיינו לזכות לגמול גדול אחר הנצחון שנצחנו וחפץ השי"ת שינצחו ולא שינצחנו היצה"ר ח"ו כי לא באלה שבחו להעניש רק להטיב ולגמול טוב ואין רשות ליצה"ר להתגבר על האדם הן בענין התאוה והן בענין הסתפקות לספק באמונת השי"ת ושורש הד"ת זולת לפי כח האדם להתנגד נגדו לנצחו וכל אחד נתבע ליום הדין לפי כחו וזו מובן כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו היות לאשר כח האדם יותר לנגדו ולנצחו הוא מתנגד ומתגבר כנגדו ולאדם הנבון יותר ויש בו כח להוכיח אמונת השכל בראיות חזקות יותר מתגבר היצר לנגדו לספקו · ולזה אם נתפתה ממנו מקבל עונשו כי אם היה משתדל ומתאמץ בעיון שכלו היה מנגדו שאם לא היה כחו לנגדו לא היה יכולת ליצר לספקו כי היוצר יחד לבם יתברך שמו גוער בו · וכזה דרשנו מאמרם במסכת קדושין בדברי היצר לאותו צדיק ולימא יגער ה' בך השטן הרצון למדו שאין אשם ביצה"ר שמתגרה כי הוא אינו מתגרה רק לפי גבול דעת נגדו וכאשר בא אל הגבול אדם גוער בו שיוצר הכל יתברך שמו אשר לפניו גלוי יכולת כל בשר ורוח וזה שלמדו להתפלל לפני יוצר יתב' שמו יגער ה' בך השטן והיינו עד פה תנא · (מעין הברכות בהקדמה שניה) :

לב שם אאמר ר' יצחק יצרו של אדם (מתחדש) [מתגבר] עליו בכל יום ויום שנא' (בראשית ו) וכל יצר מחשבות לבו רק [שם ע"ב] רע כל היום · אמר רשב"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנאמר (תהלים לז) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו · ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו וגו' · תנא דבי רבי ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד ב אם אבן הוא נימוח דכתיב (איוב יד) אבנים שחקו מים ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים אם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע · א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן יצר הרע מסיתו לאדם בעולם הזה ומעיד עליו לעולם הבא שנאמר (משלי כט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון שכן באטב"ח דבי רבי חייא קורין לסהדה מנון · רב הונא רמי כתיב (הושע ד) כי רוח זנונים התעם וכתיב (שם ה) כי רוח זנונים בקרבם בתחלה התעם ולבסוף בקרבם · אמר רבא יצר הרע בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש שנאמר (שמואל ב יב) ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו [לעשות] לאורח וכתיב (שם) ויעשה לאיש הבא אליו · גאמר ר' יוחנן אבר קטן יש בו באדם משביעו רעב מרעיבו שבע שנאמר (הושע יג) כמרעיתם וישבעו וגו':

לג שם אמר (רבין) [רב חנא] בר (רב) אחא אמרי בי רב ארבעה הקב"ה מתחרט עליהם על שבראם אלו הן: כשדים · ויצר הרע · ישמעאל · גלות · (וראיות הפסוקים בסדר זה) כשדים דכתיב (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה

רש"י

שמחשב ומצטער: רע כל היום · כל היום רעתו מתוספת: ה' לא יעזבנו בידו · בתריה כתיב: מנוול · זה יצר הרע: לכו למים · נמשלה תורה למים וכתיב אבנים שחקו מים: דברי כאש · והאש מפעפע את הברזל והיינו מתפוצץ שהגילולות ניתזין ממנו: עבדו · יצה"ר עבדו של אדם הוא שאם רצה הוא מסור בידו שנאמר ואתה תמשל בו: באטב"ח · אלפא ביתא אטב"ח גזד"ו הוא עשיריות י"צ כ"פ ל"ע מ"ס הרי מאות [ק"ן ר"ף ש"ץ ת"ס הרי אלפים] ונשארו הנ"ך שלא היה לה"א בן זוג בעשיריות ולא לנו"ן בן זוג במאות [ולא לכ"ף בן זוג באלפים] לפי סדר האותיות חברם יחד נמצא דרך אל"ף בי"ת זה שהדה מנו"ן סמ"ך מן מ"ם במקום מ"ם ה"א מן ה"ן במקום נו"ן ד' מן ד"ו במקום וי"ו ועוד ה' במקום נו"ן: התעם · טעות בעלמא: בקרבם · משמע נטוע בלבם: הלך · עובר דרך עליו ואינו מתאכסן עמו דרך אכסנאי: אורח · אכסנאי: איש · בעל הבית: ויבא הלך · בדוד ובת שבע קאי דקא"ל נביא לדוד על יצר הרע שבא עליו: אבר קטן · גיד הגויה: משביעו · בתשמיש: רעב · גופו והסר כח לעת זקנה: שבע · בכח שלם: גלות · שהגלה ישראל: לא

מהרש"א

בסימא שלא היה הדרך רחוק כ"כ בעיניו על ידי הלואתא: [יצרו של אדם מתגבר וכו' · ובפ"ק דקדושין גרסינן מתחדש ושם מפורש: אם פגע בך מנוול זה וכו' · מפורש פ"ק דקדושין]: שנאמר מפנק מנוער עבדו וכו' · בב"ר איתא כל המפנק את יצרו בנערותו סופו להיות וכו' אבל לפי לישנא דתלמוד יצר הרע מסיתו לאדם וכו' נראה לפרש כל שיצרו דהיינו עבדו וכפרש"י מפנקו ומסיתו לילך אחר תענוגי עוה"ז סופו לעוה"ב יהיה לו מנון וסהדה דהיינו באטב"ח הוא מנו"ן סהדה כפירוש רש"י כשתצטרף ב' אותיות מיחידית הוי עשרה א"ט ב"ח ג"ז ד"ו וכשתצטרף ב' אותיות מעשיריות יהיה מאה י"צ כ"פ ל"ע מ"ס וכשתצטרף ב' אותיות ממאות יהיה אלף ק"ן ר"ף ש"ץ ת"ס כי אותיות הכפולות מנצפ"ך נתוספו על כ"ב אותיות ג"כ לצורך מספר כאותיות הפשוטות עד אלף כי ך' פשוטה ה' מאות ומ' סתומה ו' מאות ן' פשוטה ז' מאות ף' פשוטה ח' מאות ץ' פשוטה ט' מאות שאם תזווגם כולם יהיה המספר עד אלף וסימן האלף לך שלמה אבל אותיות הנ"ך שהיא ה' מיחידית ונ' כפופה מעשיריות וך' פשוטה ממאות לית להו זוג והם בעצמם זוגין להיות מתחלפות כי הכא נ' ממנון במקום ה' סהדה · וק"ק דהא נו"ן אחרונה דמנון ן' פשוטה היא ולא יבוא במקומה ה' אלא ס' היא זוגה ולא הוה סהדה בס' אחרונה וצ"ע: בתחלה התעם וכו' · ר"ל היצה"ר ומלת רוח טפל בו כי הוא מלאך וכתיב עושה מלאכיו רוחות: קראו הלך וכו' · דוגמת זה בתחלה ויקם דוד וגו' ויתהלך על גג וגו' וירא אשה וגו' קראו הלך כמפורש פ' חלק אהאי קרא אתא שטן אדמי ליה כצפרתא וכו' ע"ש ואח"כ ויקחה ותבוא אליו ותשכב וגו' ותשב אל ביתה קראו אורח ואח"כ נהרג אוריה במצות דוד ונשאה לאשה קראו איש וק"ל: אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב וכו' · עיין פרש"י אבל בפרק חלק [דמייתי אעובדא דבת שבע שספק דוד משכבו של יום וכו' ע"ש] נראה לפרש כפשוטו משביעו בתשמיש הוא רעב עוד לתשמיש ביותר ושם לא מייתי ליה כלל מהאי קרא שנאמר כמרעיתם וישבעו שבעו וגו' וי"ל למאי דמייתי ליה הכא דריש ליה מלשון כפול וישבעו שבעו וגו' כמרעיתם מלשון רעה אם האדם מרע ומענה עצמו דהיינו מרעיב אז וישבעו ואם שבעו עצמם בתשמיש אז וירם לבם וכן הביאו התוס' השמועה וק"ל: כשדים דכתיב הן ארץ כשדים וגו' · ר"ל כי שאר ארצות נקראו ע"ש האומות שבה כגון ארץ מצרים ארץ כנען אבל ארץ שביד הכשדים לא נקראת אלא

הריטב"א

בני אם פגע בך וכו' אם אבן כו' אם ברזל וכו' עד סלעי · וה"פ אם אבן הוא נימוח פירוש ע"י התורה הנמשלה למים והמים שוחקים את האבנים כדכתיב אבנים שחקו מים ואם ברזל הוא מתפוצץ כסלע הקשה המפוצץ את הפטיש וזהו שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע כלומר כפטיש שיפוצצו הסלע ואינו נכון שהכתוב מדמה דברי תורה לפטיש והוא שצריך שיהא מפוצץ ולא מתפוצץ ואית דגרסי אם אבן הוא מתפוצץ ואם ברזל הוא נימוח · פירוש שדברי תורה כאש שמחממין את הברזל וממחין אותו כדכתיב הלא כה דברי כאש נאם ה' וכן דברי תורה כפטיש החזק שמפוצץ אבני הסלע כדכתיב וכפטיש יפוצץ סלע וזה נכון:

עיון יעקב

אדם מתחדש עליו בכל יום · כלומר אם רואה היצר הרע שאינו יכול לפתות ולהסיתו ביום זה באיזה דבר עבירה מתחדש עליו ביום אחר להסיתו בענין אחר וזה מתחדש עליו בכל יום והא דאמר ר"ל שמתגבר עליו בכל יום היינו לפי שהצדיק מוסיף מעלה על מעלתו בכל יום וכל הגדול מחבירו יצרו גדול לכן בכל יום ויום מתגבר יצרו עליו לפי מעלתו מדרגתו וזה צופה רשע לצדיק הרי דבצדיק איירי וק"ל: ומעיד בו לעוה"ב · ק"ק כיון שיצרו מתגבר עליו בכל יום להמיתו ונקרא שונא ובשונא כזה שמבקש להמיתו ודאי פסול לעדות כמ"ש תוספת במכות דף ו' (ועיין בח"מ ר"ס ל"ג ובכ"ג שם) וכ"כ מהר"ל בתשובה סימן ל"ג ע"ש וגם לפי מה שנקרא רשע ועי"כ ודאי דפסול לעדות ואולי יש לחלק דדין שמים שאני וקמי שמיא גליא: בתחלה קראו הלך · כי בכל יום ויום מתגבר עליו ועבירה גוררת עבירה גדולה ממנה וכן היה בדוד עיין במהרש"א: אבר קטן יש באדם משביעו רעב · עיין פרש"י כאן ובחלק דף ק"ו פירש"י שם בענין אחר ועוי"ל כפשוטו דעל שביעת אכילה ממש קאמר וכדאיתא בברכות דף ל"ב מלא כריסא זני בישא ולהיפך אם מרעיב עצמו ומתענה אינו מתאוה לדבר עבירה וממלים כח יצרו והוא שבע: הקב"ה מתחרט · אף שהקב"ה יודע עתידות ואין שייך אלנו חרטה מ"מ כמו כן מצינו בתורה וינחם ה' אשר עשה

ענף יוסף

לב אמר ר' יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו וכו' ואמר רשב"ל יצרו של אדם מתגבר וכו' · להתבונן ענין התגברות וענין התחדשות מה עינים אבל בסוגי החטאים בעו"ה יש בו ב' סוגים · א' מה שאין בו מטבע התאוה ואין תשוקת הגוף בו כמו לה"ר ושיחה בטלה ושעטנז כי מה עריבות ומה תימוד יש לגוף ועל זה החלק כשהיצר רוצה להכשיל האדם צריך בהתגברות גדולה לגבור עליו להסיתו כי אחר שאין הנאה לגוף היה שטות גדול כזה לעבור פי ה' במה שאין לו הנאה אבל יש סוג ב' מה שיש בו הנאה ותאוה כענין מאכלים האסורים ובעילות האסורות וכדומה ותשוקת הגוף כמס וגזל ורכיות ולזה החלק אין היצר צריך להתגברות כי בקל יכריע את האדם מה שהוא ערב לו רק זאת הוא מטבע האדם הדבר שמורגל בו תמיד יקוץ בעיניו ואם ישמע אדם קול שיר ערב תמיד הלא לבסוף ימאס בזה ע"ז עושה היצר תחבולה להתחדש עליו בכל יום ומטעים לו טעם חדש כאלו לא טעם כלל מימיו ודבר חדש בעיניו ואז בטבע מתאוה ויערב לו מפני התחדשותו ועל סוג הראשון שאין בו עריבות לגוף אומר יצרו של אדם מתגבר עליו ועל הסוג ב' אומר יצרו של אדם מתחדש עליו:
(בינה לעתים):
אמר ר' יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום וכו' · ארשב"ל יצרו של אדם מתגבר

יד יוסף

א קדושין ל ע"ב:
ב עי' קדושין ל ע"ב תוס' ד"ה אם ברזל:
ג סנהדרין קז ע"א:

גאון יעקב

השתדלותם ובטוב בחירתם מבלי עזר וסעד ממרום רק בבחירתם מעצמם ולעתיד כאשר רואים הצדיקים נדמה להם כהר גבוה אז התחילו לבכות ויצטערו בקרבם ויאמרו אוי לנו איך יכולים אנחנו לכבוש את ההר הזה מחמת עצמינו ומצדינו הוא הנמנע ובודאי מה שנצחנו את היצה"ר היה הכל בסיוע הבורא ועזר ממרום וא"כ לא פעלנו כלום בעולם בעצמינו א"כ מאין ולאין יגיע לנו שכר מחמת יגיע כפינו הלא הכל ה' הוא היה גומר בעדינו אבל הקב"ה בא להשקיט צערם ולהסביר להם פנים כי עיקר נצחון היצר הרע היה הכל מצד הצדיקים בעצמם מה עושה הוא ית' אף הקב"ה תמה עמהם שנאמר כי יפלא כו' ובזה איגלאי מלתא שכל עיקר הנצחון היצה"ר היה מצד הצדיקים כי גם הוא ית' מתמה עמהם האיך יכלו לכבוש וכו' ויבואו מצערם · (מקובץ מחכמי ספרדי' ורי"פ): דרש ר' עוירא שבע שמות יש ליצר הרע הקב"ה קראו רע כו' עיין שם כל המאמר · להתבונן ענין השבע שמות יבואר אשר כשם היצר שבע שכות לו וכמה יצטרך האדם להזדרז לקום ולצחום כנגדו והוא כי זה הצר הצורר בקרבו הוא יותר מסוכן מכל אויבים חיצונים הנמצאים בעולם זולתו מחמת שבע סבות · א' כי האויב החיצוני נזדמן לאדם אח"כ בגדלותו אבל היצר הרע תיכף משנגער ממעי אמו כד"א לפתח חטאת רובץ · ב' האויב החיצוני צריך כלי קרב וחנית וזולת זה לא יכול להכות חברו אבל היצר לא בחרב ובחנית יגבר אבל הוא כעין סם ממית מעצמותו וכעין האפעה הממית בהכשתו · ג' כי האויב החיצוני כי

היה וגו'· ויצר הרע דכתי' (מיכה ד) ואשר הרעותי· גלות דכתיב (ישעיה נב) ועתה מה לי פה נאם ה' וגו'· ישמעאל דכתיב (איוב יב) ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל· אמר רבי (אחא בר חנינא) [יוחנן] [א]אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהן של שונאיהן של ישראל חד (מיכה ד) אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי וגו' ואידך (ירמיה יח) הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל ואידך (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם· רב פפא אמר אף מהאי קרא (שם) ואת רוחי אתן בקרבכם וגו':

לד שם ויראני ה' ארבעה חרשים (זכריה ב) מאן נינהו ד' חרשים א"ר חנא בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא זה משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק· מתקיף לה רב ששת אי הכי היינו דכתיב (שם) אלה הקרנות אשר זרו את יהודה הני יתובי מותבי ליהודה· אמר ליה [ב]שפיל לסיפיה דקרא ויבאו אלה להחריד אותם וגו' א"ל אנא בהדי חנא באגדתא למה לי:

לה שם והיה זה שלום אשור כי יבא בארצנו וכי ידרוך בארמנותינו והקימונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם (מיכה ה) מאן נינהו ז' רועים דוד באמצע אדם שת ומתושלח מימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו ומאן נינהו ח' נסיכי אדם ישי ושאול ושמואל ועמוס צפניה *) חזקיהו ואליהו ומשיח:

לו דף נג ע"א [ג]אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון· אמר רבי יוחנן רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה לאתרא דמתבעי לתמן מובילין יתיה· הנהו תרי כושאי דהוו קיימי קמיה דשלמה (מלכים א ד) אליחורף ואחיה בני שישא סופרים דשלמה יומא חד

*) בגמ' הגי' צדקיה משיח ואליהו

רש"י

היה· אינו כדאי והלואי אם לא היה: אוהלים לשודדים· אלו ערביים השוכנים באהלים במדברות ורועים מקנה כל ימיהם וכתיב סיפיה דקרא לאשר הביא וגו' כלומר הוא עצמו גרם לו הרגזתו שהביאם בעולם: מה לי פה· לשון חרטה: ואשר הרעותי· אשר בראתי יצר הרע המחטיאם וגרמתי להם כל זאת: ג' מקראות· שמעידים שהטעות והזכיות בידו: חרשים· אומנין: משיחים· שניהם חרשים לבנין בה"מ: אליהו· חרש אבן שבנה מזבח בהר הכרמל ומצינו שהוא עתיד להשתלח: וכהן צדק· שם בן נח ונקרא חרש ויחזק חרש את צורף (ישעיה מא) בב"ר (פ' מג) מפרש לה במלכי צדק שבא לקראת אברהם וברכו וחזקו וקרוי חרש על שם בנין התיבה שבנה עם אביו: אלה הקרנות אשר זרו את יהודה וגו'· בתריה כתיב: שפיל לסיפיה דקרא· דאלה הקרנות: ויבאו אלה להחריד אותם· סוף הפסוק הוכיח שאין תחלתו מדבר בחרשים אלא בעובדי כוכבים כששאל הנביא אל המלאך מה אלה החרשים אמר ליה אלה הקרנות כלומר העובדי כוכבים הללו אשר זרו את יהודה ויבאו אלה החרשים להחריד אותם הקרנות לידות את קרנות הגוים: שפיל· השפיל עצמך לתחתית המקרא לסופו: אמר· רב ששת: בהדי חנא באגדתא למה לי· מה לי אצלו באגדה בקי הוא באגדה ממני ולא אוכל לו: שבעה רועים ושמונה נסיכים· לא ידעתי בהם טעם כמדומה לי דאמרינן בעלמא וילחק היכן הלך שהלך להציל בניו מדינה של גיהנם דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו וגו' במסכת שבת (דף פט:): עמוס ולפניה· מן הנביאים היו: אדם שת ומתושלח· מן הצדיקים שקודם המבול שלא חטאו עד דור אנוש כדכתיב אז הוחל וגו' מתושלח צדיק גמור היה כדאמרי' בחלק (ד' קח:) ז' הימים שנתלו לדור המבול הם ימי אבלו של מתושלח: [אף הוא· הלל הזקן]: שצפה על פני המים· שחתכו את ראשו והטילוהו למים והכיר בו שהיה רוצח ופגעו בו עכשיו לסטים כיוצא בו: א"ל על דאטפת אטפוך· על שהצפת גולגולת של אחרים במים: אטפוך· הציפוך אחרים עכשיו: וסוף מטיפיך יטופון· עוד יבא יום ויציפו גולגלתם של אלו שהרגוך: לאתרא דמתבעי· למקום שנגזר עליו למות בו משם הוא מתבקש ליטול נשמתו: תמן מובילין יתיה· לשם רגליו מוליכות אותו: תרי כושאי· על שם שהיו יפין קרי להו הכי: אליחורף ואחיה· פסוק הוא במלכים

מהרש"א

בשם בבל לפי שהקב"ה מתחרט שעשאן לעם שאין ראוין להיות נקראין עם שתהיה ארץ בבל נקראת על שמם: דכתיב מה לי פה וכו'· כפירש"י זו היא חרטה עכ"ל ובספר ישעיה פי' למה אני שוהה ומשהה בני כאן עכ"ל דהיינו מה לי פה בגלות ע"ד עמו אנכי בצרה: ישמעאלים דכתיב ישליו וגו'· לאשר הביא אלוה בידו וגו' לפי שאברהם לא בקש מה' אלא לו ישמעאל יחיה אבל הקב"ה הביא זה בידו להוסיף ולישמעאל וגו' ונתתיו לגוי גדול וע"ז נתחרט הקב"ה שהוסיף לו על בקשת אברהם: יצה"ר ואשר הרעותי וגו'· דכתיב ברישא דקרא והנדחה אקבצה ואמר דלכך אקבצם מהגלות כי אני מתחרט על שבראתי יצר הרע שעל ידו באו לגלות: [אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו וכו'· מפורש פרק אין עומדין: ד' חרשים מאן נינהו משיח וכו'· עי' פירש"י ועוד י"ל ע"פ מ"ש בפרק אין דורשין חכם חרשים שנעשו לפניו הכל כחרשין בשעה שפותח בד"ת ה"נ הכא ד' חרשים אלו עש"ז שהם חכמים שאין כמותם בדורם ושהכל נעשו כחרשין בפניהם]: ז' רועים וכו'· רועים הם מנהיגים של הדור יהיו ז' ודוד באמצע דוגמת מנהיגי עולם האמצעי שהם ז' כוכבי לכת והשמש באמצע כמ"ש במלכות בית דוד כי כשמש יכון וגו' וכמפורש לעיל מיניה ואתה בית לחם אפרתה וגו' ממך יצא לי מושל וגו' ועמד ורעה בעוז ה' וגו' דהיינו שהוא דוד יהיה העיקר בין מנהיגים הללו וקראם רועים במקום מנהיגים כי ברובם מפורש שהיו רועים ממש בעוה"ז דוד רועה צאן אביו יעקב צאן לבן משה צאן יתרו שת נאמר בו כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל וגו' והבל היה רועה צאן· ואמר מאן ניהו ח' נסיכי אדם ישי וכו' משיח וכו' הא ודאי דמשיח ימלוך על כולם כמ"ש ומלך אחד יהיה להם ש"מ אלו הז' דחשיב יהיה להם קצת שררה ונסיכות וקבלה היה בידם שאלו השבעה יהיו עם מלך המשיח: על דאטפת וכו'· פרש"י והכיר בו שהיה רוצח ופגע בו וכו' ע"ש נראה דדקדק לפרש כן שהכיר את בעל הגלגולת שהיה רוצח דאל"כ מנא ידע דעל דאטפת אטפוך דאימא משום עבירה אחרת היה נהרג דע"כ הראשון שנהרג משום עבירה אחרת היה וגם מדאמר וסוף מטיפיך יטופון ע"כ דידע שזה שפגע בבעל הגלגולת היה לסטים ורוצח דאל"כ אימא שזה בעל הגלגולת נהרג על ידי אחר בשוגג כדאמרינן פ"ק דמכות זה שהרג בשוגג וזה שהרג במזיד הקב"ה מזמנן לפונדק אחד ומיהו הלשון לא משמע כן: לתמן מובילין יתיה וכו'· ועד"ז כינו את המיתה בהולכה כמ"ש פ"ק דסוטה אין הולכות אלא לשון מיתה שנאמר ואנכי הולך למות ודקדק לומר דבר אינש וכו' דהאי ב"ח מיתתן במקרי משא"כ מיתת בר אינש

א ברכות לב ע"א ע"ש: ב עי' רש"י ברכות י ע"א ד"ה שפיל: ג אבות פ"ב משנה ו:

גאון יעקב

להיות אינו דבוק עמו תמיד לא יזיקהו תמיד רק כשיפגשהו אבל היצה"ר דבוק עמו כל ימי חייו לא יסור ממנו והסכנה תמידית· ד' האויב החיצוני אינו נלחם רק בעבור הגעת תועלת ולזה יש תקנה לרצותו בכלי כסף או בעבור נקמה ואז אם חברו יכניע אליו אינו נלחם רק ישלים אתו ולא יחפוץ לו להרע· (ע"ד יתן למכהו לחי ישבע בחרפה ר"ל אם אחד בא להכות חברו והנדדף אומר לו הכה תכה ויזמין לו הלחי להכותו בהכנעה עצומה אז הרודף ישבע בחרפת חברו ומונע להכותו) אמנם זה היצר הוא שונא בתכלית ומבקש להמיתו ולא ישוב אחור עד הגיע לאדם שערי מות· ה' האויב החיצוני גלוי ונראה לכל כלי משחיתו ואז יש תקנה להחזיק מגן וצינה ולהנצל ממנו אבל היצר פורש רשת נסתר ובמסתרים יהרוג נקי· ו' האויב החצוני לפעמים ישיב אחור ימינו כשרואה שכנגדו חזק ואמיץ בגבורים או יתלווה לשכנגדו סיעת מרחמוהי אוהביו ורעיו אז השונא יפחד אבל זה לא יפחד מאמיץ הגבורים כי כל הגדול מחבירו וכו' ואין מי יקום לעזרת האדם במלחמה כי אם האדם עצמו (ע"ד מאמר הלל אם אין אני לי מי לי) ז' האויב החיצוני חברו מכיר שהוא שונא לו ואז יוכל להמציא המצאות להנצל ממנו אבל היצר הוא מראה כאוהב האדם ואהבתו עמוקה בקרבו להמיתו הוא אשר רמז זה האלהי בעל המאמר ר' עוירא כדרשתו אלה השבעה שמות אומר הקב"ה קראו רע הוא שיבה א' כי הוא רע בעבור הרגלו הקדום מבנער הולד וזה כי

עיון יעקב

על דאטפת אטפוך· עיין במדרש שמואל על פרקי אבות שפי' ע"ז כמה פירושים ושפי' המובחר הוא זה דוי"ו דוסוף הוא וי"ו המחלקת כאילו אמר על דאטפת אטפוך או מטיפיך את האדם כארץ כי דברים תורה כלשון בני אדם כלומר שראוי להתחרט עליהם אם לא שעשה כן שעי"כ יחזרו ישראל בתשובה ויוצה"ר נכרת לגרבות שכר לצדיקים [ב]המנצחים אותו וק"ל:

ענף יוסף

עליו בכל יום וכו'· ליתן טעם על שינוי לשונם זה מזה הענין הוא כשאדם אינו עושה תשובה סמוך לחטאו הנה יצרו מתגבר עליו בכל יום אבל כשיעשה תשובה ועכ"ז היצה"ר לא ירפה ממנו שייך לומר מתחדש עליו בכל יום ופשוט· (אור כשלמה):

אהרן הכהן הראש הוא עזרא עלה מבבל וגו'. הרי מרומז שאהרן הכהן הוא עזרא בעצמו והיינו בגלגול:

עץ יוסף

לד וכהן צדק. בספר עשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"ג פרק כ' מפרש על אחד מן הכהנים מזרע אהרן שיהיה גלגול אהרן. והיינו עזרא. ומרומז זה בפסוק עזרא בן שריה וגו' בן אבישוע בן פנחס בן אלעזר בן

לו וסוף מטיפיך יטופון. עוד יבא יום ויציפו גולגלותם של אלו שהרגוך. וקשה הא מעשים בכל יום כמה רוצחים שמתים על מטתם בידי שמים.

רש"י

במלכים שהיו סופרים לשלמה: דקא מתבעי מינאי · אלו מתבקשין ממני למעלה שהגיע זמנן למות ולא היה יכול ליטול נשמתן כאן שלא נגזר עליהם למות כי אם בשער לוז: מסרינהו · שלמה: לשעירים · לשדים שהוא היה מלך עליהם כדכתיב (דה"א כט) וישב שלמה על כסא ה' למלך שמלך על העליונים ועל התחתונים (כדאיתא מגילה יא:): אמטונהו למחוזא דלוז · עיר שאין מלאך המות רשאי לעבור בתוכה כדאמרינן בסוטה (מו:): ערבין ביה · (לשומרו) [לשמים] ומשלמים ערבותם להוליכו למקום שמתבקש משם: אם אני כאן הכל כאן וכו' · היה דורש לרבים שלא יחטאו ואומר בשמו של הקב"ה אם אני כאן הכל כאן כל זמן שאני חפץ בבית הזה ושכינתי שרויה בו יהא כבודו קיים ויבאו הכל כאן ואם תחטאו ואסלק שכינתי מי יבא כאן: ה"ג בתוספתא הוא היה אומר למקום שאני אוהב רגלי מוליכות אותי אם תבא אתה אל ביתי וכו' וכ"ל שאף כאן צריך לגרוס כן משום דאמר רבי יוחנן בתרה *) רגלוהי דבר איניש וכו' ואי לא גרסינן לה מה שייכא דרבי

עין יעקב

חד חזייה למלאך המות דהוה עציב א"ל אמאי עציבת א"ל דקא מיתבעי מינאי הני תרי כושאי דיתבי הכא מסרינהו לשעירים אמר להו (אמטונהו)[שדרינהו] למחוזא דלוז כי מטו אבבא[א] שכיבו למחר חזייה למלאך המות דהוה קא בדח[ג] א"ל אמאי קא בדיחת א"ל היכא דאיבעו מינאי התם שדרתינהו [מיד] פתח שלמה ואמר רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה לאתרא דמתבעי לתמן מובילין יתיה: (גם בירושלמי במסכת):

לז שם [א]תניא אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה אומר אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן · למקום שאני אוהב רגלי מוליכות אותי ואף הקב"ה אומר אם אתה תבא לביתי אבוא לביתך ואם אתה לא תבוא אל ביתי אני לא אבוא אל ביתך שנאמר (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך:

לח שם [ב]תניא אמרו עליו על רבי שמעון בן גמליאל כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל ח' אבוקות של אור בידו אחת וזורקן כלפי מעלה

מהרש"א

הוא ע"פ הגזירה בזמן שהגיע למות ובכלל הגזירה נמי באיזה מקום אם במכובד לו או במבוזה כפי מעשיו לטוב או לרע: תרי כושאי דהוו קיימי וכו' · פרש"י ע"ש שהיו יפין וכו' וכן אשה כושית ת"א אתתא שפירתא וע"ד שקורין הסומים סגי נהור ומה שהזכיר כאן שהיו יפין שעי"ז טעה שלמה שמה שהיה המלאך המות עצב על מיתתן לפי שהיו אנשים יפה תואר ולכך מיהר לשלחן ללוז להצילן שם ואילו היה יודע שלמה כוונתו על שלא היה יכולת בידו להמיתן כאן וכו' כפרש"י וכדמוכח לבסוף דהוה קא בדח על מיתתן ודאי דלא היה משלחן לשם אלא אדרבה היה מעכבן כאן כדי שלא יוכל להמיתן וק"ל: [למחוזא דלוז כי וכו' · ענין לוז מפורש פ' עגלה ערופה]: אם אני כאן וכו' · עיין פרש"י וכינוי אני קאי אהקב"ה ושמעתי בזה ע"ש שמספר הלל גימטריא אדני ולולי פירושו נראה יותר לפרש כמשמעו שאמר כן בשם ישראל אם אני כאן שאבא למקדש הכל שהוא הקב"ה שבידו הכל הוא ג"כ כאן ואם ישראל אינן כאן מי כאן דגם שריית השכינה אינה כאן והשתא ניחא דקאמר ואף הקב"ה אומר כן אם אתה תבא לביתי וכו' ומייתי לה שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי בכל המקום אשר אמרתי להזכיר שמי דהיינו במקדש דבגבולין אסור להזכיר שם המפורש שם אבא אליך וגו': רגלי מוליכות וכו' · ר"ל דבזו הסיבה אני בא לשם למקום שאני אוהב וכו' ועפ"ה ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן וגו': נוטל ח' אבוקות וכו' · עיקר שמחת בית השואבה היה בלילה כדלקמן ומשם לתמיד של בין הערבים ומשם לשמחת בית השואבה ולכך עשה כן באבוקות ולקמן מייתי נמי שעשו כן בטיול בח' סכינים ובח' מזגי ובח' ביעי וי"ל לקמן שהיו במספר

*) נראה לפי' גי' הע"י צ"ל לקמיה:

הכותב

אם אני כאן הכל כאן · פירוש כנגד השכינה הוא אומר שאם השכינה בינינו הכל יבואו · והוי יודע שכל השמחה היתירה היתה בהלל ולהודות לה' על כל הטובה שנעשה לישראל להשרות שכינתו בתוכם וגם כנגד העוה"ב הנתון לצדיקים ולפיכך לא היה אלא על ידי גדולים וחסידים שלא יראה כקלות ראש וכשמחת בחורים וזהו ששנינו חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות של אור ואומרים דברי שירות ותשבחות והלוים עונים בכנורות ובכל כלי שיר בלא מספר והיו עומדים על ט"ו מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים שעליהם הלוים עומדים לשיר שירה זו של בית השואבה דאילו שאר שירים על הדוכן היו נאמרים במקדש:

עיון יעקב

יטופון כלומר אם לא הרגת שוא אדם ועל לא חמס נהרגת מטיפך יטופון ע"כ: **הני** תרי כושאי עיין ביפ"ת פ' ויחי פ"ק מקשה אם ביד שלמה היה להבריח האדם ממות למה לא עשה כן לעצמו ולאוהביו ובאמת לק"מ אחרי שראה שלא הועיל הצלתו לאלו שוב לא רצה לעשות כן · ומה שמקשה עוד שם מי הרשהו לעשות כן כיון שמלאך המות הוא שלוחו של מקום ג"כ לק"מ כיון שראה שלמה שלא הגיע קץ וזמן שלהם למות אלא להיות באיזה מקום שגורם המיתה לכן רצה לשלוח אותם למקום שאין חשש גרם מיתה כלל והוא לא ידע דשם הוא גזר מיתה שלהם וק"ל ועיין בחכמת שלמה: **אמרו** עליו על הלל הזקן כשהיה שמח שמחת בית השואבה · נראה לפירש"י שאמר כן על הקב"ה דקדק לומר דוקא הלל הזקן שהיה מוחזק לעניו מכל אדם היה אומר כן משא"כ באדם אחר יחשדו שעל עצמו אומר כן ומ"ש התוספות דבירושלמי משמע שעל עצמו אמר כן אבל בנוסח הירושלמי שלפנינו וביפה מראה איתא דאישראל אם הם כשרים אמר כן כי חביב עליו שבח של ישראל יותר מכל קילוסין וזה אם אני כנסת ישראל כאן הכל כאן: **שמנה** אבוקות · התכוונו כולם למנין ח' י"ל נגד ח' מצות שעשו בו ביום כדבסמוך תניא אר"י בן חנניה וכו' כילד שעה ראשונה לתמיד של שחר וכו' שהם ענין ח' בלי אכילה ושתיה ועי"ל ע"ד דאיתא סוף פ' ראה ושמחת וכו' ובנך וכתך

עץ יוסף

והנה במדרש רבה פ' ואתחנן על פסוק שופך דם האדם באדם דמו ישפך הקשה קושיא זו. וז"ל אמר רבי לוי והרי כמה בני אדם שהרגו ומתו על מטותיהם. השיבו אותו מהו באדם דמו ישפך כשיבואו כל בני אדם לעתיד לבא אותה שעה דמו ישפך ע"כ. ועי' שם בביאורי ואפשר שרש"י כוון ג"כ לזה:

לח אמרו עליו על רשב"ג כו'. ירצה כי אלו החכמים אשר היו שמחים בשמחת בית השואבה והוא בשמ"ע אשר בו היה סיום התורה. ואמרו במדרש רות ושתית מאשר ישאבון הנערים זו שמחת בית השואבה ולמה נקראת שמחת בית השואבה שהיו שואבים רוח הקדש שנאמר ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה ואפשר שירמוז שהיו שואבים מי התורה והיו לומדים חכמת התורה. ומתוך כך רוח הקדש היה שורה עליהם. ובשביל כך היו שמחים בשמחה גדולה (מטה משה):

ענף יוסף

לז אמרו עליו על הלל הזקן כו' אם אני כאן כו' · ח"ו לחשוב על הלל מחשבה זו וכיוצא בו שהכבר ידוע כי במקום גדולתו היה ענותנותו ועיין מ"ש בעין ובספר עמק הברכה כתב וז"ל עיקר כוונתו בזה שכאשר היו עוסקין בשמחת בית השואבה שעליה אחז"ל בפרק זו שמי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו והיה מתיירא התנא הלל שמא מתוך שמחה יתירה ישכחו ח"ו השי"ת הנותן להם כח לשמוח שמחה גדולה כזה ע"כ היה דורש ברבים ואמר אם אני כאן רמז על השם יתברך כי אני משמות השי"ת כמו שפירשו המפרשים על אני והוא השנוי במשנה בפרק לולב וערבה ואמר אם אני כאן כו' ר"ל כי כשנכוין בשמחתנו לשם ה' אז יהיה ה' אלהינו עמנו ושכינתו תהיה שרויה בינינו וז"ש הכל כאן:

לח היה נוטל ח' אבוקות של אור וכו' · אין הכוונה כפי הפשט לבדו ושיהיו הקדושים במדרגות המשחקים באחיזת עינים · אבל האור הוא אור התורה ואמר ח' אבוקות של אור כי חכמת התורה הם שמנה כמבואר בחגיגה משען אלו בעלי מקרא משענה אלו בעלי משנה כל משען לחם אלו בעלי תלמוד שנאמר לכו לחמו בלחמי כל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים באגדה גבור זה בעל שמועות פי' ששמע הלכות פסוקות מרבותיו ושדורות ושגורות בפיו איש מלחמה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה ומעשה בראשית ומעשה מרכבה הרי שמנה ואמר שהיה נוטל בידו ע"ד אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ר"ל שהיה עוסק באלו ח' חלקי התורה והיה זורקן כלפי מעלה ר"ל שהיה מעיין בשכלו והיה עולה למעלה במעלות השכליות זורק אחד ומקבל אחרת ר"ל שלא היו מתערבות אלו אבל היו כולן נבדלים זו מזו שהיה לומד אותן כסדר הלימוד ולא היה עושה אותן חבילות חבילות וגם כשהיה משתחוה ולוקח מהחלק הגשמי כפי פרנסתו ולצמח גופו היה נועץ שני גודליו והיה שוחק ומלעיג על החלק חומרי הזה ונושק את הרצפה נוגע ואינו נוגע אלא כדמות נשיקה והיה זוקף תיכף שלא יתלכלך שכלו בחומריות ולא יתגלגלו השגותיו ואין שום אדם יכול לעשות זה ולוי היה עושה זה בשמנה סכינים כלומר כי הסכינים הם חדים ומחודדים הרבה והוא היה עושה קושיות חדות ודקות בשמנה חלקי התורה שנזכר גם כן מבלי שיכוום אלו שום נושא בנושא אחר ושמואל היה עושה זה בתמנייא מזגי

המתורגמן. א) טהיר איינגאנג. ג) לאבֿט.

יד יוסף

א תוספתא פ"ד:
ב שם:

גאון יעקב

יצר לב האדם רע מנעוריו משנגזר משה קראו ערל הוא הסיבה ג' כי הוא דבוק עמו תמיד כערלה הדבוקה בבשר דוד קראו טמא הוא הסיבה ב' ר"ל אינו צריך לכלי מלחמה רק טמא ומטמא מעצמותו שלמה קראו שונא הוא הסיבה ד' ר"ל שונא בתכלית לא בעבור התועלת או נקמה רק שנאה בהלטיות ישעיה קראו מכשול הוא הסיבה ה' ר"ל פורש רשת נסתר ומכשול להפיל במכמוריו רשע יחזקאל קראו אבן הוא סיבה ו' לא יכנס בו מורא או פחד רק הוא כאבן חזק יואל קראו צפוני הוא סבה ז' כי שנאתו צפונה ומראה סימני האהבה מבחוץ עתה בן אדם ראה וחכם להנצל ממנו · (רע"פ בקיבוץ יסודי רבינו בחיי'): (שייך לסימן ל"ב) **תנא** דבי ר"י אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד ובברכות אמרו יעסוק בתורה אם אזיל מוטב כו' ואם לאו יקרא ק"ש כו' יזכר יום המיתה הרגש בו מבואר כיון דכל רגע ורגע מאדם סילה הוא פסידא דלא הדר מדוע לא יאחז צדיק דרכו לדחות מעליו ויזכור לו תיכף יום המיתה אבל כי סבות העבירות הם נכללים בשלשה · א' מפאת חסרון ידיעה בלי מכיר אם הוא כלל עבירה ואף שמכירו הוא עדיין איננו יודע לסיכן ועד כמה הפגם מגיע בעו"ה וכמה הוא פוגם במרכבה הקדושה וחיות הקדש ושרפים ואופנים כולם נפגמים ע"י עבירה של איש ולזאת באמת היה הקיטרוג מלבא מעלה באמרו מה אנוש כי תזכרנו בעת בריאת האדם כי בנפשם דיברו כי ידעו כי בעונו יפגם אותם ויתים חילם ואחז"ל בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מתישין כח

מעלה וזורק אחת ומקבל אחת ואין אחת מהן נוגעת בחברתה וכשהוא משתחוה נועץ ב' גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן וזו היא קידה · [א]לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע[א]· והא גרמא ליה והא אמר ר"א לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע ומנו לוי · הא והא גרמא ליה · לוי [ב]הוה מטייל קמיה דרבי בתמניא סכינא ושמואל קמיה דשבור מלכא בתמניא מזגי חמרא אביי קמיה דרבה בתמניא ביעי ואמרי לה בארבע ביעי :

לט שם תנו רבנן [ג]יש מהן אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו אלו חסידים ואנשי מעשה ויש מהן אומרים אשרי זקנתנו שכפרה על ילדותנו אלו בעלי תשובה אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא ומי שחטא ישוב וימחול לו :

מ שם תניא א"ר יהושע בן חנניא כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא (היינו רואים) [ראינו] שינה בעינינו כיצד שעה ראשונה לתמיד של שחר ומשם לתפלת השחר ומשם לקרבן מוספים ומשם לתפלת מוספים ומשם לבהמ"ד ומשם לאכילה ושתיה ומשם לתפלת המנחה ומשם לתמיד של בין הערבים ומכאן ואילך לשמחת בית השואבה · איני [ד]והאמר רבי יוחנן שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו ויישן לאלתר [ה"ק] מאי לא ראינו שינה בעינינו לא טעמנו טעם שינה (קאמר) דהוו מנמנמי אכתפי דהדדי :

מא דף נא ע"ב משנה עמדו שני הכהנים בשער העליון היורד מעזרת ישראל לעזרת נשים ושתי חצוצרות בידם קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו · הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו · הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו היו תוקעים והולכים עד שמגיעין לשער היוצא למזרח הגיעו לשער היוצא למזרח הפכו פניהם [ממזרח] למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו

רש"י

דרבי יוחנן הכא : שני גודליו · של שתי ידיו ונשען עליהם עד ששוחה ונושק את הרצפה לקיים מה שנאמר (תהלים קב) כי רצו עבדיך את אבניה : וזהו קידה · האמורה בכתובים דאמר מר (ברכות לד:) קידה על אפים · אין לו להשתטח ולהגיע לארץ גופו אלא פניו בלבד מי שיודע [ויכול] לעשות כן ובימיו של רשב"ג לא היה אחד מעומדי העזרה יכול לעשות כן אלא הוא : איטלע · נעשה חיגר לפי שכשזוקף גופו מאליו (והוא) [ואינו] נשען על ידיו בחזקה לדחוף גופו למעלה נמלא כל אונס זקיפתו על מתניו : יטיח · יזרוק לשון כמטחוי קשת (בראשית כא) : הטיח דברים · במסכת תענית (דף כה.) עלית וישבת לך במרום ואין אתה משגיח על בניך : הא והא גרמא ליה · היה נענש בהטחת [דברים] ונבדק בשעת המאורע כדאמר במסכת שבת (דף לב.) נפל תורא חדד סכינא : קמיה דרבי · בביתו שהיה נשיא ומכבדים אותו לשמחו שהיה דואג תמיד בצרת ישראל (ובחוליין) [ובחוליו] כדקאמרינן בנדרים (דף נ:) יומא דמחיך ביה רבי אתיא פורענות לעלמא : שבור מלכא · מלך פרס היה : מזגי חמרא · כוסות זכוכית מלאים יין ואין היין נשפך : יש מהם אומרים · היינו תושבחתא דמתניתין שמשבחין להקב"ה על כך : אלו חסידים · כל חסיד הוא חסיד מעיקרו : שלא ביישה וכו' · שלא עברנו עבירה [בילדותנו] לבייש את זקנותינו : רבי יהושע בן חנניה · מן הלוים המשוררים *) היה כדאמרינן בערכין (יא:) וכבר הלך רבי יוחנן בן גודגדא לסייע את רבי יהושע בן חנניא בהגפת דלתות **) [א"ל חזור בך שאתה מן המשוררים] : מלקין אותו · שנשבע לשוא ומשעה שילאה שבועה מפיו הרי הוא כנשבע על העמוד של אבן שהוא של זהב (שאין) [שאף] זה נשבע על דבר (שאפשר) [שא"א] לו ובשבועות (כט.) תנן דהיינו שבועת שוא וחייבין על זדונה מכות וכגון שהתרו בו : תקעו וכו' · זה סימן לילך למלאות מים לניסוך מן השילוח: הגיעו לעזרה · לקרקע עזרת נשים : תקעו והריעו ותקעו · ובר"ה (דף לג:) יליף בכל תקיעות פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע : והיו תוקעין והולכין · באלו ג' אחרונות מאריכין : עד שמגיעין לשער היוצא · מעזרת נשים להר הבית (היוצא מן המזרח) [לשיפולו למזרח] · והשער ההוא מכוון כנגד שער שמעזרת ישראל לעזרת נשים ויורדין ממערב למזרח וכשהיו נכנסין למקדש היו הולכין ממזרח למערב דרך עליהם : הפכו פניהם למערב · לצד העזרות וההיכל

*) נ"ל המשוררים : **) בערכין יא ע"ב איתא לסיפך מעשה בר"י בן חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא וכו' ועיין רש"י קדושין כז ע"א ד"ה נתון וכן ברש"י בבא מציעא יא ע"א העתיקו על נכון וע"ע רש"י ברכות סג ע"ב ד"ה יודע נגן :

מהרש"א

א' דהיינו בב' ידים בין כל אצבע ואצבע הוי א' אבל הכא באבוקות ליכא לפרושי הכי דגרסינן ביה בידו אחת : ונושק את הרצפה וזוקף וכו' · עיין פרש"י והוא דחוק [מה שייך הכא בשמחת בית השואבה לנשק הרצפה כדי לקיים וכו' ולולי פירושו] נראה לפרש דיותר חידוש נפלא ליגע בארץ בנשיקת פיו מליגע בעקימה בגובה ראשו ועל ענין הקידה אמר הכתוב מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי דהיינו שעשו בשמחתם ברגלים ומועדים לרמוס חצרי בידים על ידי קידה וק"ל : בתמניא סכינא וכו' · מה שאין כל אדם יכול לעשות כן מפני הסכנה וכן בתמני מזגי חמרא מפני שבירת הכלי זכוכית ומפני שפיכת יין על ידי הטיול וכן בח' ביעי מפני שבקל ישברו : אשרי זקנתנו שכפרה וכו' · כולם בנעשו כבר זקנים קמשתעי שהם שמחים בבית השואבה שמחה של מצוה דהילדים מסתמא שמחים בלאו הכי כמו שכתוב שמח בחור בילדותך וגו' וכל אחד מהזקנים דהיינו החסידים והבעלי תשובה משמח במעלת זקנתו בשמחה של מצוה זו · ואמר אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא וכו' · לא מיירי בזקנים שא"כ היינו חסידים אלא דב' כתות הזקנים שזכר הם אומרים על אלו שעדיין ילדים ולא חטאו עדיין אשרי להן ומי שחטא ועדיין בילדותו ישוב אז וימחול לו כי התשובה בילדותו מעולה ביותר כמ"ש אשרי האיש ולא אשה אלא כשהוא עדיין איש : ומשם לתפלת השחר וכו' · הכא וכן במוספין הקדים הקרבן לתפלה ולגבי מנחה הקדים התפלה לקרבן ויש לייסב דהתפלות מכלל עבודות המקדש הם ואמרינן אין לך עבודה קודם תמיד של שחרית דהתפלה אחריה וכן המוספין שנקרבין קודם חצות דינם כתמיד של שחרית דהתפלה אחריה אבל בתמיד של בין הערבים אמרינן בהיפך דאין לך עבודה

יד יוסף

א מגילה כב ע"ב תענית כה ע"א : ב גי' הערוך הוה מטלל : ג תוספתא פ"ד : ד שבועות כה ע"א נדרים טו ע"א יבמות קכא ע"ב :

גאון יעקב

כו' ולזה הסיבה יש תקנה לילך לבהמ"ד וילמוד תורה אז יכיר חומר כל עבירה ועבירה כמה הוא ענשה ועד היכן היא מגיעה אולם יש עוד סיבה ב' מפאת גיאות וחמדה כי ישתרר בקרבו וכזה היצר מתחכם לשפילו אף אם למד תורה הרבה כי יפתה לו יצרו להחזיק טובה לעצמו שלמד חכמה הרבה כאשר באמת הזהיר התנא ע"ז אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך וזה דרכו של היצר להקטין כל האדם בעיניו ופגם ודופי באחרים וכולם כאין נגדו ומזה מתעף הקנאה והחמדה ורדיפת הכבוד המדומה ויותר שאדם גדול הוא בתורה יותר היצר מתגאה בקרבו ולזה צריך רפואה אחרת והוא כי ידביק האדם בדביקות עצומה לראות גודל רוממותו ית' ולצייר מחשבתו בשכליים עליונים ואז ילבישהו בושה וריק כי האדם הוא חומר כלה ואיך יתגאה כחושבו בבורא ולבאי מעלה כולם ברורים טהורים זכים מאירים בהירים אין לפניהם שינה ויגיעה וקלקול כלל והוא מלא קיא צואה נוצר מט"ז טיפה סרוחה איך יתגאה וזהו ענין יחוד בק"ש שמייחד השם היותו אחד בכל העולמות ואין מקום פנוי כלל מה שלא נמצא בו דביקות הבורא ית' וזה הענין מבטל גיאות: אמנם בכ"ז לא יבטל חמדה ורצון החכמים שהיה גדול בתורה מכל החכמים ונתקלקל בחמדה כי מרוב חום בחכמה גורם חמדה כאשר חקרו הטבעיים שטבע חום להוליד חמדה וטבע חכמה להוליד חום וע"ז יש רפואה נזכרו כיהולך האדם

עיון יעקב

ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה שהם שמנה: אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו · כי זקני ת"ח כל זמן שמזקינין דעתן מתוספת עליהם ואף אותן שחטאו בנערותן חזרו בתשובה :

ענף יוסף

חמרי כלומר בשמנה כוסות יין שהיה משליך ומקבל לפני שבור מלכא והוא שהיה מבדיל תכלית ההבדלה לפני המלך הנזכר בח' כוסות שהיו מביאין לפניו והיה עושה וממשיל כל אחד מחלקי התורה בכוס אחד מהכוסות הסם ואביי שהיה עושה בשמנה ביצים ממשיל חלקי התורה לביצים כי כמו שבין הביצים הסם ההתחלפות הוא מצד המקרה לא מצד צורה עצמית · כך ההבדל בין חלקי התורה הנזכר הוא מצד המקרי שכל אחת הוא ענין אחד אף מצד עצמית היא תורה אחת ואין ביניהם הפרש אב אחד לכולן ואמרי לה בד' כי כל אלו החלקים נכללים בד' מקרא משנה תלמוד סתרי תורה נמצא שאלו החכמים לא היו מבלבלים לימודם בעירוב רק בסדר זה אחר זה · (מטה משה) :

לט ויש מהם אומרים אשרי זקנתנו שכפרה על ילדותנו · והנה אמירת אשרי אצל בעלי תשובה אין לי מובן כלל שסוף סוף חרפת עלומים ישאו וכמו שאמרו הצדיקים

המתורגמן · א) הינקעדיג געווארדען ·

עינינו רבי יהודה אומר היו שונין (אותה לומר) [ואומרין]אנו ליה וליה עינינו: [דף נג ע"ב] גמ' איני א והאמר רבי זירא כל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי · דאמרי הכי אנו ליה משתחוים וליה עינינו מיחלות · תנו רבנן ב ממשמע שנאמר (יחזקאל ח) ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל ה' [אלא מת"ל ואחוריהם אל היכל ה'] אלא מלמד שהיו מפריעין את עצמן ומתריזין כלפי מטה:

מב שם ע"א ג אמר ליה רב חסדא להההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מי שמיע לך הני ט"ו שיר המעלות כנגד מי אמרן דוד א"ל הכי אמר רבי יוחנן בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ואבעי למשטפיה לעלמא אמר דוד ט"ו מעלות ואחתיה · אי הכי [ט"ו] מעלות יורדות מיבעי ליה אמר ליה הואיל ואדכרתן (מלתא) הכי איתמר ד בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעי למשטפיה לעלמא אמר דוד מי איכא דידע דשרי למיכתב שם [שם ע"ב] אחספא (ומשדא ביה לאחותיה לדוכתיה או לא) [ונשדיה בתהומא ומנח] ליכא דאמר ליה מידי אמר דוד היודע לומר ואינו אומר יחנק בגרונו נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו ה ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לעשות שלום בין כל העולם כולו לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה

לומר דבר זה אבותינו בבית ראשון היו כופרין ולא היו פניהם לבית אלא אחוריהם להיכל וכו' פסוק הוא ביחזקאל (ח): שונין אותה · כופלין אותה כדמפרשינן אנו ליה וליה עינינו: כל האומר שמע שמע · משתקין אותו כאומר מודים מודים משום דמיחזי כב' רשויות: ליה אנו משתחוים וכו' · דכיון דאתרתי מילי קא מדכר ליה תרי זימני ולא אחדא מלתא לית לן בה: מפריעין · מגלין: ומתריזין · רעי: בשעה שכרה דוד שיתין · ולא ס"ל שמששת ימי בראשית נבראו ואי ס"ל שמא נתמלאו עפר או צרורות וצריך לכרותן: קפא התומא · צף המים למעלה וילא ויצף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא (מ"ב ו): א"ל · רב חסדא לדידיה: הואיל ואדכרתן הכי איתמר מי איכא דידע וכו' · דוד לא היה מורה הלכה לפני אחיתופל רבו והוא היה שם: אחספא · מפני שהחרס גולל ויורד ואינו צף כדי שירד וינוח על הנקב ובאגדה דספר שמואל מפורש שמצאו דוד על פני נקב התהום וכתוב בו שהיה שם משששת ימי בראשית: לעשות שלום בין איש לאשתו · לבדוק את הסוטה ואם טהורה היא יהיה שלום ביניהם: שמי שנכתב בקדושה · שכתוב במגילה יתן ה' אותך לאלה ולשבועה וגו' כדכתיב וכתב את האלות האלה הכהן וגו' (במדבר ה):

כמה

עבודה אחריה ולכך התפלה לפניה ודו"ק: כל האומר שמע שמע וכו' · פירש רש"י פסוקא פסוקא וכו' עכ"ל היינו דמשתקין אותו אבל אם אמר שמע שמע התיבה כפולה לא משתקין אותו אלא דהוא מגונה וכפירוש רש"י בפרק אין עומדין אבל התוספות שם פירשוהו בהפך בשם ר"ח ע"ש וצ"ל לפרש"י דאנו ליה וליה עינינו דהכא ה"ל כאילו אומר פסוקא פסוקא ולמאי דמסיק המה משתחוים קדמה ואנו ליה אנחנו מודים ועינינו ליה וכו' לא הוי כאילו אומר פסוקא פסוקא דהיינו דוקא בענין ומשמעות אחד אבל זה משמעו ב' ענינים המה משתחוים קדמה ואנו ליה היינו במעשה ואנחנו מודים ועינינו ליה מיחלות היינו בדבור וכה"ג כתבנו לפרש הך דפרק לולב וערבה ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחים וכו' ע"ש: הני ט"ו שיר המעלות כנגד מי וכו' בשעה שכרה דוד שיתין וכו'· המאמר הזה מבואר כי מחסד אלהים שאמר יקוו המים ותראה היבשה כי לפי טבע מהראוי שיהיו גם המים עולים על הארץ כהיקף כ"א מהיסודות הפשוטים לחברו כי הארץ המרכז לכולם והש"י במאמרו כינס המים ונתנן באוצר התהום וכמ"ש במסכת תענית גבי ור"י ההוא בברייתו של עולם הוא ופירש"י שם שהיה כל עולם שטוף במים והקב"ה כנסן במקום אחד כמכניס מים בנאד שנתנן באוצרות תהומות שם חול גבולו ובפ"ב דחגיגה אר"ל בשעה שברא הקב"ה עולמו היה הים מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה וכו' פי' שהיה הים מרחיב והולך לפי טבעו על הארץ עד שגער בו הקב"ה וכנס אותו למקום א' באוצר התהום ולזה נבראו השיתין שמהן הושתת העולם והן מקור מי התהום ואוצרו במקום הקדוש הנבחר אשר ה' אלהים דורש אותו תמיד עיני ה' בה שלא יעברו על גבולם אף במקום נמוך מן הארץ כפי טבעם אך יתברך העולם ממי מקור הברכה ואוצרו והוא שירדו הנסכים לשיתין כמ"ש במס' ראש השנה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמים וכמ"ש בכל זה לעיל ולז"א כשכרה דוד שיתין ויסודות של בהמ"ק ואשכח שם חד עלין שהיה מונח וכבוש על נקב התהום מן שעתא דאמר הקב"ה בסיני אנכי ה' אלהיך וגו' אעפ"כ דוד לא שמע ליה כיון דרמייה סליק תהומא בעי למשטפי' עלמא וכו' כדאיתא בירושלמי ע"ש והוא מבואר כי בקבלת ישראל התורה אנכי ה' וגו' אז נתקיים העולם קיום גמור כי לולא זאת היה העולם ראוי ליסטף בי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם וכו' ואם לאו אחזיר את העולם לתוהו ובוהו והוא העלין שהיה כבוש ומונח על התהום בסיני שכבש הקב"ה מי הים באוצר תהום רובצת תחת לארץ היפך טבעם וכשבא דוד ורצה לכרות היסודות של בהמ"ק עד התהום גילה נקב התהום וכיסויו שהוא העלין שהיה מונח וכבוש שם במעשה בראשית ובסיני במאמר הש"י סליק תהומא למקומו הטבעי ליסטף עלמא כטבעו להיות על הארץ עד שכתב אחיתופל שם על החספא וחזר להניח אותו על נקב התהום שבאותו מאמר השם שהיה כתוב על החספא כבשו המים לירד להתהום כמו שנכבשו שם המים מהש"י בסיני ומכר ענין זה בט"ו שיר המעלות דכתיב ביה אזי המים שטפונו וגו' אזי עבר על נפשנו המים הזידונים וגו' שנקראו ע"ש כך שלא רצו להיות מתחת לארץ עד שנער בהן הקב"ה כמו שכתבתי לעיל וסיים עזרנו בשם ה' וגו' ושינה לומר בשם ה' עושה וגו' ולא אמר עזרנו מעם ה' כמו עזרי מעם ה' וגו' להורות כי עזרתנו ממים הזידונים שזכר היה בשם ה' ממש הנכתב על החספא שעל ידו נכבש התהום למקומו ובזה יתיישב שאמרו בפרקי אבות הלומד מחברו וכו' או אפילו אות אחת ומייתי ליה מאחיתופל דהיינו אות א' שהוא אות השם הה' ממנו כמ"ש כי בי"ה ה' צור עולמים שברא עוה"ז בה' והשם גופיה הוא אות כמ"ש אות הוא בלבאות שלו: ונשא אחיתופל ק"ו וכו' · בפרק אלו הן הגולין כתב רש"י יש תימה [בדבר שהרי לא קנה דוד את הגורן מארונה היבוסי עד מעשה דהסתה שהיה אחר מיתת אחיתופל ג' שנים וכו' וצריכין אנו לומר שאע"פ שלא קנה את הגורן יודע היה מנשוריו מיום שישבו הוא ושמואל בניות ברמה וכו' כדדרשינן פרק איזהו מקומן וכו'] ע"ש באורך אבל הכתובים בספר ד"ה אין מוכיחין כן שאמר הכתוב בעת ההיא בראות דוד כי ענהו בגורן ארנון וגו' ויאמר דוד זה הוא בית אלהים וגו' נראה מזה שעד היום ההוא לא ידע שהוא בית אלהים גם דחוק איך כרה השיתין בגורן ארנון

יד יוסף

א ברכות לג ע"ב מגילה כה ע"א: ב יומא עז ע"א קדושין עב ע"ב: ג ילקוט תהלים רמז תתע"ח: ד מכות יא ע"א: ה שבת קטז ע"א מכות שם נדרים סו ע"ב חולין קמא ע"א:

גאון יעקב

אל בית עולמו ותמה כעם חמודו ועל מה יתמד הלא לשכל דמה שוא אמרם ז"ל אם פגע בך מנוול זה ויש בו שלשה מיני חשש עבירות חסרון ידיעה גיאות חמדה תופס בראשונה אולי הוא מפאת חסרון ידיעה מש:הו לבהמ"ד אי אזיל מוטב ואם לאו ברצון שהוא לאו מחמת חסרון ידיעה רק מחמת גאוה וכבוד יקרא ק"ש כי בזאת יבוטל הגיאות אי אזיל כו' ואם לאו אפשר מחמת רוח החמדה נוססה בקרבה ואז לא יועילו לו אלו השנים אז התקנה לזכור לו יום המיתה ואז יבוטל לו יצר החמדה· (מקובץ מרי"פ):

*) אמרו עליו על הלל הזקן כששה שמח שמחת בית השואבה כו' ואמר אם אני כאן הכל כאן עיין פי' רש"י שמפרש דהיה אומר בשמו של הקב"ה כל זמן שאני חפץ בבית ושכינתי שרויה בתוכו יבאו הכל כאן כו' א"כ איך שייך אח"כ למקום שאני אוהב רגלי מוליכות כי הם דברי עצמו של הלל ועי' במפרשים· אולם לסיות כי זה השמחה היה בבית הקדוש והמקודש אשר שכינתו שרויה בתוכו וכאלו כביכול אנחנו עם הקב"ה משמחים כד"א זה היום כו' נגילה ונשמחה בו כי עמו ית' אנו משמחים · והנה כמו זר נחשב מה אדם טיפה סרוחה לבא ולשמוח עמו ית' ולו ית' כל לבא מעלה ושרפי עליונים הלא יעזוב אותם ויבא לשמוח עם שוכני בתי חומר ע"ז היה הילל הזקן ובא ואמר שקדמם אשר אין זו מהפלא

*) שייך לסימן נז.

עיון יעקב

אמר ט"ו מעלות · ולא אמר יותר מט"ו מעלות לפי שמלכות בית דוד דומה לירח כדכתיב עד בלי ירח וכמו שירח עולה ונתעלה עד ט"ו מעלות עד שלמה וכדאיתא במדרש רבה פ'

ענף יוסף

אחרי ילדותו שלא ביישם את זקנתו · ונראה שהכוונה שהשיות שממשפט התשובה שתהיה באותו זמן של החטא ור"ל שיהיה בכחו עתה לגאות ולבא אל העבירה ככתו אז והוא בורח ממנה אבל אם בעת העבירה היה כחו חזק ותאותו עצומה ואחרי כן בשובו מדרכו הרעה כחו הלך לו גם תאותיו אינם עמו עוד קשה מאד על התשובה שתהיה שתקובל אם לא ברוב החסד מאת המקום ב"ה שאמר תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש ומ"מ עוד בושת עלומיו ישאו אף הן קיים הללו הבעה"ב נבמהה ביה השובה שהיו אנשי מעשה וגדולי הדור (כי המון העם לא כאו אלא לראות בשמחתם כמ"ש חז"ל פרק זו) כשהרגישו בעלי התשובה שבהם שגם עתה בעת זקנתם עוד כחם עמהם לרקוד ולשמוח ולהראות קידה וכדומה מזה ראו והתבוננו כי התשובה שלהם בעת הזקנה ג"כ מכפרת על הילדות שהרי גם עתה כח גופם עמהם וילדים עוד מולא לו מנות בקרב לבם כמו בימי הילדות ואם כן על התשובה שלהם בטוחים המה שתהא מכפרת על מעשה הילדות וימחו חטאי הילדות מכל וכל וכל חרפתם לא תמחה · (תולדות נח):

וכמה א"ל שרי כתב שם אחספא[א] שדי ביה נחית תהומא שיתסר אלפי גרמידי[ג] כיון דחזא דנחית טובא אמר כמה דמידלי טפי מירטב עלמא אמר ט"ו מעלות ואסקיה חמיסר אלפי גרמידי ואוקמיה באלפי גרמידי · אמר (אביי) [עולא] ש"מ סומכא דארעא אלפי גרמידי והא קא חזינן דאי כרו פורתא וקא "נבעי מיא אמר רב משרשי' הנהו מסולמי דפרת הוו :

מג דף נה ע"א תניא בחולו של מועד בראשון מהו אומר (תהלים כט) הבו לה' בני אלים · בשני מהו אומר (שם נ) ולרשע אמר אלהים · בג' מהו אומר (שם צד) מי יקום לי עם מרעים · בד' מהו אומר (שם) בינו בוערים בעם · בה' מהו אומר (שם פא) הסירותי מסבל שכמו כפיו וגו' · בו' מהו אומר (שם פב) ימוטו כל מוסדי ארץ ואם חל שבת להיות באחד מהם ימוטו נדחה :

מד שם ע"ב אמר רבי אלעזר הני ע' פרים כנגד מי כנגד ע' אומות פר יחידי למה כנגד אומה יחידה · משל למלך ב"ו שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה · ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך · א"ר יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו בזמןשבהמ"ק קיים מזבח מכפר עליהם ועכשיו מי מכפר עליהם :

תנו

כמה דמדלי טפי מרטיב עלמא · כמה שהתהום גבוה וסמוך לארץ מתלחלח העולם והארץ מלמחת פירותיה : אמר ט"ו · מזמורים של שיר המעלות : סומכא דארעא · עובי הארץ עד התהום : מסולמי דפרת · מעלות העשויות במחילות שבהם מי פרת עולין תחת הקרקע לפי שפרת מולאו גבוה מאד כדקאמר בבכורות (נה.) כל הנהרות למטה מפרת ומים היולאין מהר גבוה אם דרך מתוקן להם עולים עד הר כיולא בו ולא יותר לפיכך אף החופרים בהרים שבבבל הסמוכה לפרת מולאים מים : בחולו של מועד · דסוכות : מהו אומר · בשיר המוספים : בראשון · ביום אחד דחולו של מועד : הבו לה' וגו' · וכל המזמור ע"ש שהיום תחלת שמחת בית השואבה דהיינו כבוד ועוז ובאותו מזמור כתיב קול ה' על המים ע"ש ניסוך המים : ולרשע אמר · וכל המזמור דברי כיבושים הם לנאספים לעזרה למלות החג ושמחים שמחת החג ומוכיחם מה לך לספר חקי כלומר למה לך לבא לבית זה עם שאר עמי אם אינך חוזר בתשובה ובאותו מזמור כתיב זבח לאלהים תודה וגו' ע"ש שחג הסוכות זמן בל תאחר הוא לג' רגלים כסדרן וסוף המזמור זובח תודה יכבדנני : מי יקום לי עם מרעים ובינו בוערים · במזמור אחד הם ובינו בוערים מוקדם ומי יקום לי מאוחר והם מקדימין את המאוחר ונראה בעיני מפני שפרשת מי יקום לי עם מרעים מדברת על לרתם שהיו משועבדים בבית שני תחת מלכי פרס ומלכי יון ומלכי רומי ואעפ"כ אינם נמנעים לשמוח שמחת מלכם והיו מתפללין מי יקום לנו להצילנו מהמריעים האלה וגו' לולי ה' עזרתה לי כמעט וגו' ברוב שרעפי בקרבי וגו' כלומר אף לפי לרותינו אין אנו נמנעים מלבא להשתעשע בתנחומיך וכו' עד סוף המזמור ולמחרתו בינו בוערים בעם מפני שעכשיו זמן מתנות עניים שהוא זמן אסיף זמן לקט שכחה ופאה ומעשר עני וכשמגיעין ימים האחרונים שהם קרובים לפרוש ולשוב לבתיהם קורים לפניהם להוכיחם שיעשרו כראוי ואע"פ שהמעשרות בלנעה ולא יאמרו מי רואנו ומי יודענו לכך אמר בינו בוערים בעם שאומרים בלבם מי יגיד מעשינו הנוטע אוזן הלא ישמע אם יולר עין הלא יביט היוסר גוים הלא יוכיח עד מי יקום לי : הסירותי מסבל שכמו · דברי תנחומים הם אם תזכו בלרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך במתנותיך על מי מריבה וכו' על המים שנדונין עליהם בחג לפי מה שאני בוחנך אספיק לך ע"ש שמתפללין על הגשמים ולריכין להם וכתיב במזמור זה אנכי ה' אלהיך המעלך וגו' שאשלח(להם)[לכם] ברכה וסוף המזמור ויאכילהו מחלב חטה ומלור דבש אשביעך : ימוטו כל מוסדי ארץ · במזמור אלהים נלב בעדת אל ואומר כל המזמור ע"ש שכתוב בו עני ורש הלדיקו ואלו הן מעשרות שכך הוא נדרש בשחיטת חולין לדק משלך ותן לו בפרק הזרוע (דף קלד.) לא ידעו ולא יבינו ומי שאינו נותן לבו להבין לכך בחשכה יתהלכו זו מיתה כדתנן (אבות פ"ה מ"ט) בד' פרקים הדבר מתרבה וכו' במולאי החג שבכל שנה מפני גזל מתנות עניים וגורם קללה ורעבון לעולם שימוטו בו כל מוסדי ארץ : ואם חל שבת באחד מהם · ידחה שיר המועד מלפני שיר השבת : ימוטו ידחה · שהוא שיר האחרון ונדחה מפני שאמרו באחד בשבת שיר שהיה ראוי לומר אתמול שאין מדלגים סדר השיר ובב' אומר שיר של אחד בשבת נמלא אחרון נדחה : שבעים פרים · פרי החג שבעים הם חוץ משל שמיני : כנגד שבעים אומות · לכפר עליהם [שירדו גשמים בכל העולם לפי שנידונין בחג על המים] : שאהנה ממך · אין לי הנייה וקורת רוח בשל אלו אלא בשלך :

טרם שקנה אותו שהרי לא רצה להעלות שם עולה עד שקנהו גם אילו ידע זמן רב מקודם ההשתה למה לא קנה אותו אז מארונה והנראה בזה דגם שיתין של היסודות נבראו מששת ימי בראשית חלולין ויורדין עד התהום אלא דדוד כרה השיתין תחלה שלא במקומן דהיינו בעין עיטם כדסברי מעיקרא למיבני בעין עיטם וכו' כדאיתא פרק איזהו מקומן ורמי דוד שם העליון שהיה כבוש על התהום ובעא למשטפיה עלמא כמפורש לעיל ובזה ראה דוד שאין זה מקומן דמקום שיתין הן חלולין ויורדין עד התהום מששת ימי בראשית עד שאמר נחתי ביה קליל וכו' כדאמר שם ומ"מ מקום האמיתי אכתי לא ידע היאך מקום נחתי ביה קליל עד מעשה דהשתה לאחר מיתת אחיתופל כשקנה הגורן מארונה היבוסי ומלא שם השיתין שהיו יורדין חלולים עד התהום מששת ימי בראשית ואיך שיהיה לא בנה דוד היסוד גם אחר שמלא מקומן אלא שלמה בנאן כדכתיב ביה ויצו המלך ויסיעו אבנים וגו' ליסד הבית וגו' וכמ"ש לו הש"י לדוד האתה תבנה וגו' והקימותי זרעך וגו' הוא יבנה בית לשמי ובזה יבואו כל הספיקות על נכון : בחש"מ בראשון אומר הבו לה' בני וגו' · כפרש"י דבאותו מזמור כתיב קול ה' על המים וגו' עכ"ל וכתיב ביה ז' פעמים קול ע"ש ז' ימי החג שאומרים שיר בקול על ניסוך המים שבחג וכה"ג אמרו בברכות דכתיב ביה ז"פ קול נגד ז' ברכות שבתפלת שבת כמפורש שם : בשני מה הוא אומר ולרשע אמר אלהים מה לך וגו' · עיין פרש"י ול"נ לפרש בענין פרי החג דאמרינן לקמן שהיו ע' פרים נגד ע' אומות פר יחידי נגד ישראל וכו' ואוי להן שאבדו ואין יודעין בזמן שבה"מ קיים מזבח מכפר וכו' וז"ש בזה המזמור לא אקח מביתך פר וגו' דהיינו שאומר כן לישראל דלא אקח אותו פר מביתך וממכלאותיך עתודים ע"ש שעיר עזים שבכל יום בחג נקרב אחד כי לי וגו' אלא מחבתך אני אקח אותו ולרשע וגו' רלה לומר רשעים הם עכו"ם שהחריבו המקדש אמר הקב"ה מה לך לספר חקי שהם מספר ע' פרים לכפרה עליכם ואתם בעלמכם אבדתם אותה כפרה בהחריבכם ב"ה דהיינו ותשלך דברי אחריך : הני שבעים פרים נגד ע' אומות וכו' · ואיתא במדרש דלכך פוחתין והולכין לרמוז שהם פוחתין והולכין וכל אומה יש לה שר מלמעלה ואין לך אומה העובדת כוכבים הנופלת שאין שר שלה נופל מקודם ואמר פר יחידי נגד אומה יחידה שהם חלק ה' שהוא אחד כמ"ש בנוסח אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך וגו' ואמר ליום אחרון דהיינו רמז לע"ל שכל האומות עובדי כוכבים כלין ישראל יהיו קיימין לעשות סעודה קטנה כדי שאהנה ממך דמסעודת ע' אומות עובדי כוכבים בעוה"ז אין הקב"ה נהנה אלא השרים שלהם שלמעלה נהנין וז"ש אוי להם לאומות שאבדו וכו' היינו הנאתן בעוה"ז כשבהמ"ק קיים מזבח מכפר וכו' אבל בישראל לא אמר שאבדו דסעודתם היא לעולם הבא ויותר נראה לפרש דזאת הסעודה קטנה בשמיני עלרת נגד ישראל

א בגמרא הגירסא ונפקי מיא ובערוך הגי' וקא נבגי מיא פירש מפכין המים ועולים ועי' תוספות בכורות מד ע"ב ד"ס לא העתיקו כמו בכאן :

גאון יעקב

אדרבא כך הוא המדם שהוא ית' ישמח עם עמו ישראל יותר מצבאי מעלה והוא כי ידוע כי האדם בגופו ונפשו הוא מוכלל מכל העולמות כי הגוף מורכב מארבע יסודות והם כלל דלמ"ח כידוע נפשו מורכב מנפ"ש רו"ח נשמ"ה חי"ה הנפש הוא מעולם המלאכים רוח החיוני המתנועע מעולם הגלגלים והתנועה הנשמה מעולם הנשמות הולך למעלה עד עולם הכסא באופן שכל העולמות כלולים באדם לכך אמר כאן הלל ראו טעם השמחה שלו ית' עם האדם יותר מן המלאכים כי האדם דמות דיוקן של כל העולמות ובו כלולים כל העולמות לכך אמר אם אני כאן הכל כאן כי אני דיוקן של כל העולמות ואם אין אני כאן אף שיש בבית הזה כרובים רמז המלאכים מנורה ז' קנים רמז ז' גלגלים כוכבי לכת והעזרה נגד זה העולם עם כל זה מי כאן ר"ל מי יש כאן בריה אחת אשר יהיה בה הכל כלולים כאשר כלול באדם ועוד כי כל המלאכים מוכרחים במעשיהם ואין להם בחירה' ואני למקום שאני אוהב ורולה שם · שם רגלי מוליכות אותי ואני בחירי · (הר"י הצרפתי בהוספות המאסף) :

אמר ר"א הני ע' פרים כנגד מי כו' משל למלך כו' עשה סעודה קטנה שאהנה ממך מליצת זה המשל המתיקו בכאן ענין נפלא לכוונת בחי' אהבתו ית' להאומה הנבחרה והוא כי הנאות הסעודה המורגל אצל האנשים נעשה בב' ענינים · א' ריבוי המאכלים כי יתן במטעמים ובכוס היין עינו

עין יעקב

בא על פסוק החדש הזה לכם יע"ש ומכאן ואילך פוחת והולך לכך לא אמר רק ט"ו שיר המעלות והו לא היה בו כח להעלות ועיין בחידושינו למכות דף יא : מסולבי דפרת · ועל שם זה נקרא פרת שמימיו פרין ורבין כדאיתא במדרש פ' בראשית ע"ש : ליום אחרון אמר לאוהבו · וזהו ותשחק ליום אחרון כי בשמחתנו אל יתערב זר כי כל שבעת ימי החג

המתורגמן . א) שערבֿען . ג) עללען

מרים בת בילגה· ממשמרת בילגה היתה וכן שמה : כשנכנסו יונים להיכל · בימי מתתיהו בן יוחנן : לוקים · הוא זאב בלשון יוני : וכששמעו חכמים בדבר · לאחר שגברה יד בית חשמונאי : וסתמו חלונה · של משמרתה ולקמן פריך משום דידה קנסינן לכולה משמרה : משמרתו של בילגה שוהה לבא · כשמגיע שבת שלה לא היו באים ומוכחא מלתא שאין העבודה חביבה עליהם : ונכנס ישבב אחיו · סדר משמרות בילגה לבא אחרי ישבב וכשישבב אחיו יוצא בילגה נכנסת וכששהה משמרת בילגה לבא עכב ישבב במשמרתו ולא יצא ילכך קנסוה : ואע"פ שכל שכיני הרשעים לא נשתכרו · דכתיב אוי לרשע ואוי לשכינו : שכיני בילגה נשתכרו · היינו ישבב: שבילגה לעולם חולקת בדרום · אפי' בכניסתה : וישבב לעולם בצפון · אף ביציאתו [שהרי בילגה נכנסת אחריו] ושבח הוא להם לחולקין בצפון : משום ברתיה קנסינן ליה לדידיה · כלומר ואפילו לאביה לא הוה לן למקנסיה : שותא דינוקא בשוקא או דאבא או דאימא · משל הדיוט מה שהתינוק אומר בשוק או מאביו או מאמו שמע אף זו אם לא שמעה מאביה שמבזה העבודה לא אמרה כן : שותא · דבור כמו לא תפיקו לכו שותא (ב"ב לט.) ובקדושין (ע:) שותא דמר לא ידענא : אוי לרשע ואוי לשכנו · בתורת כהנים תניא וחלצו את האבנים נגע באבן שבמקצוע שניהן חולצין אע"פ שהנגע לא נראה אלא בביתו של זה מחמת שהיתה עינו רעה בכליו חברו לקה בשבילו מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו וממילא טוב לצדיק טוב לשכנו שהרי מדה טובה מרובה : סליקא לה מסכת סוכה

מה דף נו ע"ב [א]תנו רבנן מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט[א] אחד ממלכי יונים כשנכנסו יונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה ע"ג המזבח ואמרה [ב]לוקוס לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה ויש אומרים משמרתו שוהה לבא ונכנס ישבב אחיו עמו ושמש תחתיו ואע"פ ששכיני הרעים לא נשתכרו שכיני בילגה נשתכרו שבילגה לעולם חולקת בדרום וישבב אחיו בצפון · בשלמא למאן דאמר משמרתו שוהה לבא היינו דקנסינן (לה) לכולה משמרה אלא למאן דאמר מרים בת בילגה שהמירה דתה (איהי חטאה ואנן קנסינן לכולה משמרה) [משום ברתא קנסינן ליה לדידיה] אמר אביי אין כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה · ומשום אבוה ואמיה קנסינן לכולה משמרה אמר אביי אוי לרשע ואוי לשכנו טוב לצדיק טוב לשכנו שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו :

ישראל בעולם הזה שייך רק לאומה ישראלית והשמחה לא הוזכר בו רק ברמז והיית אך שמח וגו' אבל לעתיד שיהיה שמו אחד לכל עולם אז תתגדל השמחה לישראל כמ"ש בפרק ע"פ עתיד הקב"ה לעשות סעודה גדולה לזרעו של יצחק שנאמר ויעש אברהם משתה גדול וגו' ועל זה אמר הכתוב הגדיל ה' לעשות עמנו סעודה גדולה שהיינו שמחים בה ביותר : [לוקוס לוקוס עד מתי וכו' · פירש רש"י זאב ועל שם שהזאב דרכו לטרוף הכבשים אמרה כן שמכלה ממונן של ישראל בקרבן התמידין שהיו שני כבשים בכל יום : משום ברתא קנסינן ליה לדידיה וכו' · והא דכתיב את אביה היא מחללת היינו שאומרין עליו ארור שזו ילד וגדל כפרש"י בחומש ולא לענין קנס : טוב לצדיק וכו' · פרש"י דיליף לה ממילא דהא מדה טובה מרובה ומייתי לה הכא ולא איצטריך ליה אלא כדי לסיים המסכתא בדבר טוב] : סליקא לה מסכת סוכה

הדרן עלך פרק החליל וסליקא לה מסכת סוכה

הכותב

ת"ר מעשה במרים וכו' · בפירוש המשנה להרמב"ם ז"ל כתב באור הענין יותר וז"ל היו במקדש כ"ד טבעות טבעת לכל משמר והיו תולין בהן הבהמות ומפשיטין אותן והיו כולם קבועים בכתלים וכשהיתה נכנסת המשמרה היתה תולה אותה טבעת לרמוז שהעבודה שלה וכמו כן היו שם כ"ד חלונות ושם בגדי כהונה חלון לכל משמרה ומשמרה והיו כולם סגורות וכשנכנס משמרה לעבודה היתה פותחת החלון שלה מלבד משמרת בילגה שגזרו עליה חכמים שתהיה לעולם זאת המשמרה חולקת בדרום וטבעתה קבועה וחלונה סתומה כמו המשמרה היוצאת ולא הניחו לה סימן שיורה עליה שהעבודה שלה ועשו לה זה מפני כי כשתקפה יד היונים על ירושלים כמו שנתפרסם נשאת נערה אחת מהם לאחד משרי היונים וחזרה לדתם והעיזה פניה ונכנסה לבה"ה והכתה בסנדלה על המזבח והיתה מדברת ואומרת לו בלשון יוני יאריב יאריב עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ולא תושיעם בעת צרתם ולפיכך עשו חכמי אותו הדור לכל המשפחה שיצא ממנה זו התרבות רעה מה שכתבתי וקבעו זה לדורות משום והנשארים ישמעו וייראו ע"כ :

עיון יעקב

השמחה בשמחת בית השואבה בשביל ניסוך המים שיתברכו גשמי השנה והוא סיום שהם ואנו שמחים משא"כ ביום אחרון השמחה לנו לבד ואחרון חביב ולרמז כדרכן של צדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה כשיבא הגאולה במהרה בימינו ולא יתערב זר בשמחתנו : טוב לצדיק טוב לשכנו שנאמר אמרו צדיק כי טוב · פתח בלשון יחיד וסיים בלשון רבים כי פרי מעלליהם יאכלו לשון רבים לאראות שגם שכינו אוכל עמו פרי טוב :

סליקא לה מסכת סוכה

המתורגמן · [א]) זאלדאט ·

יד יוסף

א תוספתא פ"ד : ב הוא זאב עפירש"י וכן איתא בב"ר פ' ויחי דמזבח נקרא זאב וכ"ה בתרגום :

גאון יעקב

ויתעדן הגוף · ב' בהיות אל הסעודה חברת אנשים שעשועים וירצו להתענגו בדבורים יקרים ובדברי שעשועים אז יעשה סעודה לחברת אנשים ובהקבץ האנשים ההם יתענגו בתענוגי דבורים דברי ריצוי אהבה ותיבה ואז אם נעשה עיקר תכלית הסעודה רק על זה האופן מתענוג חיבות ריעות זה עם זה אז ימעיטו במאכלים כי אם יהיו שם ריבוי מאכלים ויצטרכו זמן רב לאכול מכולם אי אפס הפנאי מלענג בדברי ריצוי זה לזה אשר לזה היה עיקר כוונה מפני כי יעצרם הגשם ורוב הנאות ריבוי האכילות ונמצא עיקר ההנאה למסובים לא יהיה מעצם אהוב המסב בחברתו אלא מהאכילה עצמה אבל בשבתם יחד לקבוע הסעודה על דבר מועט אשר אם נגיע אל כמות הסעודה וודאי במעט רגע תכלה אז נודע כי רק עיקר הסעודה נעשה לאהבת המסובים זה עם זה וזה המתיק ר"א בעל המאמר במשל במלך שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה ר"ל לגבי העכומ"ז אשר הם בבחי' ידים מזולזלים אצלו ית' ואינם חשובים אצלו ית' מצד עצמם לא עשה עיקר מהם רק אמר עשו לי סעודה גדולה ר"ל כביכול כאלו עשה עיקר מהסעודה עצמה והלואי תספיק בהיותה גדולה לשיגיע או ע בהם וזולת הסעודה אין שום תענוג שעשוע כלל ליום האחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך · ר"ל לישראל שהם בגדר בנים או אהובים ועיקר חיבותם מצד עצמם אמר עשה סעודה קטנה שלא לאבד הזמן בעסק האכילה המרובה כדי שההנאה יהיה רק ממך ידידות עצמך ואלו יהיה סעודה גדולה היה מעליך רוב הזמן בתענוג אכילת הסעודה והיה יורה כי ההנאה הוא מצד הסעודה אבל הכוונה שההנאה יהיה רק ממך להשתעשע עמך באהבת רעים ולזה היתה עיקר כוונת הסעודה (רע"ס) :

מסכת ביצה פרק ראשון

דף ד ע"א **אושפיזכניה**[א] דרב פפא ואמרי לה ההוא גברא דאתא לקמיה דרב פפא הוו ליה הנך ביצים משבת ליו"ט אתא לקמיה א"ל מהו למיכלינהו למחר א"ל זיל האידנא ותא למחר *דרב לא מוקים אמורא עלויה מיומא טבא לחבריה משום שברות כי אתא למחר א"ל [שם ע"ב] איכו השתא אישתלאי ואמרי לך רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן [הא] אמר רבא הלכתא כותיה דרב בהני תלת בין לקולא בין לחומרא :

יום טוב פרק שני

א דף טו ע"ב **תנו רבנן** מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יום טוב יצתה כת ראשונה אמר הללו בעלי פטסין · כת שניה אמר הללו בעלי חביות · כת שלישית אמר הללו בעלי כדין · יצתה כת רביעית אמר הללו בעלי לגינין[ג] · כת חמישית אמר הללו בעלי כוסות · התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה נתן עיניו בתלמידים התחילו פניהם משתנין אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו [ב]שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה · בשעת פטירתן אמר להם (נחמיה ח) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם · מאי כי חדות ה' היא מעוזכם אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון אמר להם הקב"ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע :

רש"י

דרב לא מוקים אמורא עליה · לא היה מעמיד תורגמן לפניו לדרוש דרשה ברבים : מיומא טבא לחבריה · כלומר משעשה היום יום טוב דהיינו לאחר סעודה עד מחר : משום שכרות · דרב אורויי הוה מורי בדרשה שלו כדאמרינן בכריתות ושכור אסור להורות דכתיב (ויקרא י) יין ושכר אל תשת וכתיב להורות את בני ישראל : איכו השתא · אם הוריתי לך אתמול בשכרותי : אישתלאי · שכחתי ושגגתי והייתי מורה בו היתר משום דקי"ל בשאר דוכתין רב ור' יוחנן הלכה כרבי יוחנן עכשיו יפה דחיתיך עד היום ונזכרתי:[הא אמר רבא לקמן (דף ה:) : הלכתא כוותיה דרב בהני תלת · שאמר לענין בילה זו משבת ויו"ט ולקמיה בשני ימים טובים של גליות נחלק להקל והשלישי בשני ימים טובים של ר"ה נחלק להחמיר] : שהיה יושב ודורש · ביו"ט : יצתה כת ראשונה · לסעוד סעודת יו"ט והניחוהו דורש : בעלי פטסין · חביות גדולות הכיתו לשם באנומלין [פי' יין פלפלין ודבש] ומסך משתאות לפיכך מהרו לצאת כלומר בעלי נפש הן (ואיכון יגיעון) [ואינן יגיעין] לשמוע תורה : הללו בעלי מארה · שהיה בית המדרש מתרוקן מאד ונגאי הדבר וקשה בעיניו : עד מתי הם יושבים ל"ג : התחילו פניהם משתנין · כסבורין שכעס על כת ששית מפני שאחרו לצאת וכל שכן עלינו : חיי שעה · סעודה : אכלו משמנים · מקרא הוא בספר עזרא עד כי חדות ה' היא מעוזכם : חדות ה' · שמחה שאתם עושים בשביל הקב"ה הרי היא מעוזכם היא תעזור אתכם לשלם

תוספות

לוו עלי ואני פורע · והא דאמר (שבת קיח. פסחים ק. קיב. קיג.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הני מילי כשאין לו לפרוע [אא"כ יטול מן הצדקה · אבל הכא איירי שיש לו משכנות כדי לפרוע ואין לו מעות לכך קאמר לוו עלי ואני פורע] *) :

*) והגר"א בא"ח סימן רמ"ב ס"ק א' גרס כשאין לו ממי ללות :

מהרש"א

התחילו כת ששית לצאת וכו' · י"ל א"ו ו' כתות ע"פ מ"ש פ"ק דשבת [א] דיש ו' כתות לענין אכילה שעה ראשונה מאכל לודים וכו' ששית ת"ח וה"נ הכא כת ששית ת"ח היה ויצאו לאכילה בזמנם ולא הוה ס"ל כר"א דאמר או כולו לה' אלא דהוה סבירי ליה כרבי יהושע חציו לכם וחציו לה' ואע"ג שהקדימו לאכול קודם חצות שעה י"ל שהשלימו אח"כ חציו לה' בתפלת מנחה ועוד דע"כ חציו לה' וחציו לכם לאו דוקא קאמר דא"כ הוה כזורק אבן לחמת כדאמרינן פ"ק דשבת ודו"ק : בעלי מארה וכו' · עיין פרש"י ובערוך פירש בעלי מארה אין להם כלום לא קיימו שמחת יו"ט ולא מצות ב"ה שכבר יצאו עכ"ל ור"ל לפי דעת ר"א דאו אוכל ושותה או יושב ושונה כל היום וזה לא קיים שניהם · ועוי"ל דה"ק הללו בעלי מארה כיון דאכילתן היום מיד אחר ו' שעות ה"ל כאילו זורק אבן לחמת וקשה לגוף כדאמרינן פ"ק דשבת ותלמידיו שאכלו אחר כך כמ"ש אכלו משמנים וגו' כבר כתבו בזה התוספות שבשאר ימים כמי אכלו אחר הדרשה ועוי"ל דודאי היה שונה כל היום כשיטתו אלא שאמר להם אכלו משמנים בסעודת לילה שי"ט ר"ה היה ויו"ט שני של ר"ה נוהגין גם בא"י וקדושה אחת הן : התחילו פניהם וכו' · עיין פרש"י והוא דחוק דמי היה מוחה בידו מלסיים הדרשה ואז לא היו מאחרין וי"ל כסבורין שנתן עיניו בם וחשדן שגם דעתן לצאת אבל הוא נתן עיניו בהם דרך חיבה שאינן בכלל ו' כתות שיצאו : [שמניחין וכו' ועוסקין בחיי שעה וכו' · כהאי לישנא אמרו פ"ק דשבת לגבי תפלה וע"ש] : לוו עלי וקדשו וכו' · הוא מחובר למעלה ואל תעצבו וגו' כלומר אל תדאגו שאחסר פרנסתי בחול בזה כי נאמן הוא ב"ה לפרוע וכן הוא לשון הטור או"ח סימן רמ"ב ודאמר בענין זה וקדשו קדושת היום לכאורה אין לו מקום כאן וי"ל דרמזו כאן דיין דקידוש היום הוא קודם לכבוד היום כדאמר פרק ע"פ :

[א] מהרש"א ד"ה התחילו פ"ק דשבת (יו"ד ע"א) :

יד יוסף

א כריתות יג ע"ב זבחים יח ע"א מס' סופרים פי"ח : ב שבת י ע"ב לג ע"ב תענית כא ע"א:

גאון יעקב

ת"ר מעשה בר"א שהיה יושב ודורש כו' להבין אשר תפס ר"א כל המקרא הזה כסדורו בנחמיה ודי היה לו לה ם להזכיר בקצור אכלו משמנים כו' אבל ר"א לשיטתו שסובר או אוכל ושותה כל היום כולו בי"ט או יושב ושונה וכאן אחר שלמדו אצלו ובשעת פטירתן לביתם ורצה ר"א לומר להם שיאכלו משמנים וישתו ממתקים · והנה בתלמידים יהיה דרך עוצב בם כי הוא ממ"נ שלא כד"ת כי הלא לשיטתו או כולו לה' או כולו לכם כאשר הרגישו בתוס' ע"ש · ע"כ תפס ר"א כל המקרא כולו להשקיטם מצערם והוא כי בגם בפסוק זה יש בו דקדוק עצום כיון שיש כאן אזהרות על ביטול צער וגם ציווים על הוראת השמחה לא היה להמקרא הזה להפסיק ולהכניס ציווי השמחה בין אמצע אזהרות · כי תחלה אמר אל תתאבלו ואל תבכו · ואח"כ אמר אכלו משמנים והוא הציווי על השמחה ואח"כ אמר עוד אזהרה אל תעצבו כי מסראו היה לומר מתחלה כל אזהרות על הסדר אל תתאבלו ואל תבכו ואל תעצבו ואח"כ לומר אכלו משמנים כו' ושלחו מנות כו' ויהיה כסדר· אבל כי חשבו עזרא ונחמיה כי לאשר הראו אז ישראל סימני עצבה אולי יאמרו כן האמת להתרחק מן האבל והבכי הוא הראוי כי קדושת

עין יעקב

ת"ר מעשה בר"א שהיה יושב ודורש כל היום כולו · בא להראות אף שר"א ס"ל דיושב ושונה מ"מ כיון שראה שאין דעת הבריות נוח בזה שוב לא עשה כן כי לעולם יהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות וביטל דעתו ורצון שלו מפני רצון הבריות רק פעם א' עשה כן לכך קאמר מעשה וכו' ובזה מתורץ מה שהרגישו התוס' ד"ה או אוכל ושותה :

לוו עלי ואני פורע · כתבו תוס' והא דאמרינן פרק כל כתבי עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ה"מ כשאין לו לפרוע ובעין יעקב סייט שניזון מן הצדקה ולע"ד מעיקרא לק"מ דהא אמרינן בסמוך כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ואם רואה אדם שאין מרויח כדי הוצאות ע"ז קאמר לוו עלי מקרן שלך ואני פורע ולק"מ וק"ל :

עין יוסף

משום שכרות דרב אורויי היה מורי בדרשה שלו כדאמרינן בכריתות ושכור אסור להורות דכתיב (ויקרא י) יין ושכר אל תשת וגו' . והכי משמע קרא יין ושכר אל תשת בבואכם וגו' וכן בשעה שאתה בא להבדיל ולהורות בין דבר קדושה לדבר חול אל תהי שכרות (רש"י בזבחים) :

א מאי כי חדות ה' היא מעוזכם . שאין לפרש מאמר חדות ה' החדוה שאתם עושים בשביל ה' דא"כ ה"ל למימר חדותכם לה' · ע"ד אמרו (ויקרא כג) וחגותם אותו חג לה' אע"כ צריך לומר שפירושו החדוה המיוחס להשי"ת ע"ד המאמר עוז וחדוה במקומו . ועל זה שואל מאי היא החדוה המיוחסת כאן להשי"ת לומר שהשמחה היא שלו . ע"ז השיב רבי יוחנן אמר להו הקב"ה לישראל בני כלומר לא תעלה על דעתכם שאתם אצלי בבחינת עבדים ואז יאמרו בגוים שאלת טורנוסרופס לרבי עקיבא (ב"ב דף י) כי מאמר ושלחו מנות לאין נכון לו . מחייב אתכם לגיהנם באמרם לה"ד למלך שכעס על עבדו

אמר הבונה זיל האידנא כו' · הלימוד הראשון אשר יצא מהכמת אנשי כנסת הגדולה היה הוו מתונים בדין והוא מאמר כולל לא לבד במשפטים שבין איש לרעהו אלא לכל דבר שיזדמן לאדם לשפוט עליו בגזירה מוחלטת הנקרא דין שצריך להתיישב תחלה בעצמו מכל המטרידים וכ"ש מטרדת המאכל והמשתה אשר איד יעלה אל המוח ויבלבל אותו ואמרו על זה פ"ק דשבת עד מתי יושבין בדין אמר רב ששת עד זמן סעודה אמר רב אדא מאי קראה דכתיב אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו כי אחר אכילה יצא משפט מעוקל ולכן נאמר דינו לבקר משפט וכל הוראה ועיון גוזר הוא דין ומשפט והטעם כי בהיות האדם באיזה התפעלות מחוץ אינו האיש ההוא אחרי שכלו המשים אותו מי שהוא איננו אז בהוייתו

המתורגמן . א) הערבערגער . ווירטה . ג) בוטיילען . פלעשער .

שם אמר מר שמניחין חיי העולם ועוסקין בחיי שעה והא שמחת יום טוב מצוה היא · רבי אליעזר לטעמיה דאמר שמחת יום טוב רשות דתניא א רבי אליעזר אומר אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה רבי יהושע אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב אחד אומר (דברים טז) עצרת לה' אלהיך וכתוב אחד אומר (במדבר כט) עצרת תהיה לכם הא כיצד רבי אליעזר סבר או כולו לה' או כולו לכם ורבי יהושע סבר חלקהו חציו לה' וחציו לכם · מאי לאין נכון לו [אמר רב חסדא] למי שלא הניח ערובי תבשילין א"ד למי שלא היה לו להניח ערובי תבשילין אבל מי שהיה לו להניח ולא הניח פושע הוא:

שם ואמר רבי יוחנן משום ר' אלעזר ברבי שמעון הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהם אדר שנאמר (תהלים צג) אדיר במרום ה' אי נמי אדרא כשמיה כדאמרי אינשי מאי אדרא דקיימא לדרי דרי תניא נמי הכי שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרין:

ב שם תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה [דף טז ע"א] כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ועד יוה"כ חוץ מהוצאת שבתות והוצאת ימים טובים והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פוחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו · א"ר אבהו מאי קראה (תהלים פא) תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו ב איזהו חג שהחדש מתכסה

רש"י

הקפותיכם והלואותיכם שתלוו בשבילה: שלא היה לו להניח · כגון שאבדה לו אבידה מערב יום טוב ומחזר כל היום אחריה: שיתקיימו לו נכסיו · שלא יהא אדם חומסן וגוזל שדות ממנו: יטע בהן אדר · אילן חשוב הוא ויש לו שם למרחוק ואומרים פלוני יש לו אדר בשדהו ומתוך כך היא נקראת על שמו ואם הולך למדינת הים ובא אחר והחזיק בה יש לו עדים הרבה שהיתה שלו ואילו מכרה היה הקול יוצא להיות נקראת על שמו של שני: שנאמר אדיר במרום ה' · כלומר שאדר לשון קיום וחוזק הוא ולכך נקרא אדר: כשמיה · כשמו שמפרשין בני אדם את שמו: נחמסת · חמסן יהיב דמי (ב"ק סב.) אלא שלוקח בכח ויש קול לדבר והיום או מחר מזמינו לב"ד: ופירותיה משתמרין · לא ידענא מאי היא י"מ שנוטעים אותה על הגבולין ויש לו ענפים הרבה והוא לשדה לגדר ולי נראה שהוא מין עשב חשוב וזרעו מתערב עם הפירות ובשדה לבן קאמר ומשתמרת התבואה מן הכימה והתולעים שריח אותו זרע מבריחן והורגן כדאמרינן בחומטין שמשמר התבואה במסכת שבת (לא.): כל מזונותיו של אדם · כל מה שעתיד להשתכר בשנה שיהא ניזון ממש קצוב לו כך וכך ישתכר בשנה זו ויש לו ליזהר מלעשות יציאה מרובה שלא יוסיפו לו שכר למזונותיו אלא מה שפסקו לו: חוץ מהוצאת שבתות · אותן לא פסקו לו מה ישתכר לצורכן ומהיכן תבואהו אלא לפי מה שרגיל ממציאין לו לשעה או לאחר שעה: פוחתין לו · כלומר ממציאין לו שכר מועט: מאי קראה · שקוצבים מזונות בר"ה: שהחדש מתכסה

תוספות

או אוכל ושותה או יושב ושונה · ואף על גב דלעיל קאמר לתלמידיו אכלו משמנים ושתו ממתקים משום דסיום הדרשה הוא דהא בשאר ימים נמי היו אוכלים אחר הדרשה ומ"מ אמר להו אכלו משמנים ושתו ממתקים משום שמחת יום טוב: אם הוסיף מוסיפין לו · וכולהו מקרא דאכלו משמנים נפקא דגבי יו"ט כתיב [א]ות"א מחדות השם נפקא דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב היא מעוזכם היא תעמיד לכם לשלם הקפותיכם והלואותיכם בשבילה (והא דא"ר עקיבא בפרק כל כתבי (קיח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות שאתם לווין התם בנוטל מן הצדקה):

מהרש"א

חלקהו חציו וכו' · מפורש בפסחים פ' א"ד: מאי לאין נכון לו וכו' · לפי פשוטו ה"ל למכתב לאין לו לאין נכון משמע שלא הכין לו כמו והכינו את אשר יביאו וכיון דהכא ביו"ט איירי מאי לאין נכון לו קודם יו"ט כיון שמותר להכין אוכל נפש ביו"ט גופיה לה"ק למי שלא הניח ע"ת וכו': א"נ אדרא כשמיה וכו' עיין פירש"י דכולה מלתא לענין נטיעת דבר נאמר או אילן או עשב אבל בערוך [ערך אדר א'] פירש יטע בהן אדר שנאמר אדיר במרום ה' שיעשה מהן לדקה שהיא חשובה לפני ה' במרום כדכתיב אמת מארץ תצמח ולדק משמים נשקף ופירוש אדרא כשמיה הוא מאילני סרק וכו' ע"ש: כל מזונותיו וכו'· ואפילו למ"ד פ"ק דר"ה בפסח על התבואה וכו' י"ל היינו תבואה של כלל עולם אי מצלחת או לא אבל מזונות של כל אדם פרטי אם יהיו לו בריוח או לא דינו מר"ה עד יוה"כ כדאמרינן הכא ואדרבה למ"ד התם דהכל נידון בר"ה ונגזר דינו ביוה"כ ק"ק אמאי נקט בהאי קרא חוק דמשמע טפי מזונות דהא שאר דברים נמי נידונין בר"ה ויש ליישב ודו"ק:

הכותב

איזהו חג שהחדש וכו' · התוספות הקשו על פי' רש"י דהוה ליה למימר שהלבנה מתכסה לכך פי' רבינו משולם פי' אחר ור"ת תקן פרש"י ופירש מתכסה מזדמן בו כלומר שרגיל לבא בו וכסא לשון זמן כמו ליום הכסא יבא לביתו וכלל כוונתו שהחדש נכסה ותגו ביומו אבל חדש ניסן יש בו חג ואין חגו ביומו ע"כ:

הרי"ף

כל מזונותיו של אדם קצובין לו וכו' · פירש"י כל מה שעתיד להשתכר בשנה שיהיה ניזון ממש קצוב לו כך וכך ישתכר ויש לו ליזהר שלא יעשה יציאה מרובה וקשה חוץ מהוצאת שבת שאם פיחת פוחתין לו כלומר ממציאין לו שכר מועט והכוונה לרש"י פוחתין לו משמע ממה שקצוב לו וזה אינו כיון שקצבו לו בר"ה דבר קצוב איך יפחתו לו מהקצבה ולכך פירש ממציאין לו ולפי' זה יש דוחק בלשון ר' תחליפא דאמר כל מזונותיו קצובין דהיה לו לומר כל השכר שעתיד להשתכר קצוב חוץ מהשכר הקצוב להוצאת שבת ולענ"ד אפשר לפרש שהקב"ה צופה ומביט לכל אדם די מחסורו שצריך לכל שנה וכפי צרכו קוצב להרויח שצריך להוצאת אותה שנה ואם היה צריך מאה ולמלא עצמו בפחות אותו המותר יהיה לו ריוח על הקרן שלו ואם פזר יותר ממאה יפחתו מקרן מעותיו שהיה לו חוץ מהוצאת שבת ויום טוב שאם למלא עצמו לא יוסיף הקרן שלו באותו המותר אלא אדרבה פוחתין לו ממה שקצבו לו מנכסיו שהיו לו ואם הוסיף לוותר ולהוסיף בהוצאת שבת ויום טוב מוסיפין לו יותר על הריוח שקצבו לו בראש השנה:

עץ יוסף

ולוה שלא להאכילו כו'. והלך אדם אחד והאכילו שמע המלך כעס עליו כו'. אבל האמת הוא כתשובת ר"ע לו (שם) למלך שכעס על בנו כו' והלך אדם אחד והאכילו כו'. שמע המלך ושגר לו דורון כו' · ואנו קרויים בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' וגו' ע"ש. ועל זה רמז במאמר חדות ה' כלומר השמחה המיוחסת להשי"ת בזה הוא במה שאתם שולחים מנות לאין נכון לו שהרי אתם קרוים בני הוא מעוזכם. כי מוכן אני לשגר לכם דורון בשביל ההלואה שתלוו עלי. ורמז עוד בזה למ"ש (ב"ב שם) אמר ר"י מ"ד מלוה ה' חונן דל כו' כביכול עבד לוה לאיש מלוה ע"ש. ר"ל השי"ת משעבד עצמו לשלם אל החונן דל. כאילו השי"ת עצמו לווה. וזה שאמרו לוו עלי ואני פורע ירצה במה שאתם שולחים מנות לאין נכון לו אתם נחשבים אצלי לאיש מלוה. המלוה מעותיו להשי"ת שיהיה מחויב לפרוע (אי' הים):

ב שאם פוחת כו' ואם הוסיף כו'. פי' אם הוסיף עליהם הרבה הקב"ה מוסיף לו על אותו ריוח הקצוב תוספת מרובה ואם פיחת כלומר שלא עשה כראוי לשבת וליו"ט פוחתין לו כלומר אין ממציאין לו ריוח הראוי להוצאת שבתות ויו"ט. אלא כשיעור שהוציא בצמצום מוסיפין לו על אותו ריוח הקצוב לכל ימות השנה ונמצא שהוא פיחת מן ההוצאה ראוי לשבתות וימים טובים פוחתין לו מן הריוח הראוי לפרוע הוצאת שבתות ויו"ט ואם הוסיף מוסיפין לו ריוח כנגדם (שיטה מקובצת):

הבונה העלמית וזש"ה כי אקח מועד אני מישרים אשפוט שמלת אני מיותרת אלא רצה כי אקח ואבחר זמן מוכן לדון כדבר כי כן הרצון במלת מועד על זמן מיוחד אני מישרים אשפוט אני הוא השופט אני הוא ולא אחר · ולזה היה נשמר רב וממנו למד רב ספא לבלתי הורות את בני ישראל בזמן שהיה לחוש לשכרות והנסיון הוכיח במעשה זה כי טוב עשה:

[א] תוספות

ד"ה אם (דגבי יו"ט כתיב חדות וחדות היא תורה דכתיב כנ"ל):

יד יוסף

א פסחים סד ע"ב:
ב ר"ה ח ע"ב סנהדרין יא ע"ב:

גאון יעקב

היום גורם ולא יוכל לגרום שום נזק או פגם לנפש בהתרחקות מן האכלות אכל לסרכות בסעודה ולהתענג במעדנים הלא אלו דברים חמריים ומתאוות הגוף והנה הגם כי יהיו מוכרחים העם לקיים הציווי מלמדיהם עזרא ונחמיה אבל יעשו זאת בעצב גדול ובחרדה ודאגה כי האכילה הוא פועל גופני וגשמיי הוא מחליש כח הנפש ושלימותו על כן אמר להם אכלו משמנים אבל בתנאי שאל תעצבו ר"ל שתאכלו בנחת ובקט ושאנן ואל יהיה שום עוצב בו בענין האכילה הזאת ויאמר הטעם כי בשלמא אילו היה נעשה זה לשם שמחה אנושית למלאות רצון נפש המתאוה אז וודאי היה מקום ליראה שמא תצא מזה איזה תקלה חלילה אבל בכאן חדוה זו היא שמחה אלוקית נעשית לשמו הגדול ית' בעבור שהשגתם רב מהשלימות ע"כ אזהיר עליכם שעל הציווי של אכלו משמנים אל תעצבו ע"ז · והנה הוא מאמר ר"א לתלמידיו אשר אמר להם אכלו משמנים כו' ראה נהם דרך עוצב כי לא כולו לה' ולא כולו לכם ע"כ הסביר להם פנים כי אחר שכל עיקר אכילתם לא יהיו רק לתענוג עונג ושמחת יו"ט ויהיה חדות ה' אז יהיה כולו לה' ע"כ אמר להם אכלו משמנים כו' ואל תעצבו ר"ל לא תתעצבו שאתם אינם מקיימים כדין אדרבא כי חדות ה' היא מעוזכם כי הכל אתם עושים לשם

[א] מהרש"א ד"ה לא ליענשו · פרק ארבע מיתות (נח ע"ב): [ב] שם בא"ד דאינו חייב (כל הדברים האלה בתוספת ביאור ראיה מהרמב"ם כ' גם כן המהרש"א בחידושי הלכות עיין שם):

יד יוסף
א שבת י ע"ב:

גאון יעקב
קדושת שמו ית' נמלא הכל לה' והוא אומרו לא לכם אני אומר אלא להללו שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה ר"ל בשעה שהם עוסקים בחיי שעה והוא נוכך סעודה מניחים חיי עולם אין כוונתם לשמו ית' רק להנאת גופם אבל אתם שאתם מתענגים בעבור קדושת שמו ית' הרי אפילו בשעה שאתם עוסקים בחיי שעה · ג"כ אתם עוסקים בחיי עולם לקיום המלוה עונג ושמחת יו"ט הרי כולו לה' · (חכמי אטליא בהוספות המאסף): אמר ר' יוסי וכו' כל מלות שנתן הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא חוץ משבת שנתן להם בלנעה וכו' מתן שכרה לא אודעינהו באור הענין · שהקב"ה לא גילה להאומות מתן שכר שבת · הוא באופן פשוט · אמרו ז"ל שבת וישראל מעידים על הקב"ה · ור"ל כי ישראל שומרי שבת מעידים על הבורא שהוא יולר כל ומנהיג עולמו תמיד ולו ית' נתכנו עלילות · וידוע כל הנוטל שכר להעיד עדותו בטילה · והיינו מדרבנן שלא יחשדוהו שבשביל שכרו מעיד · ולכן לא גילה הקב"ה לאוה"ע שכר שבת לישראל · כי אילו גילה היה מחזי כנוטל שכר עדות ולכן היה בהלנע מהם · והוא בדרך הללייס: אבל הענין באמת · כי הקב"ה החזיר התורה

ואכלו את חקם וגו' · והא דלא מייתי לעיל מיניה בהאי קרא דכתיב כי חק לכהנים וגו' משום דאיכא לפרשו כי חק קלוב הוא לכהנים בכסף הניתן להם מאת פרעה ומאותו כסף קנו להם כל מה שילטרכו אבל בסיפיה דקרא ואכלו את חקם יותר מפורש דמשמע דחק הקלוב להם גופיה אכלו אותו דהיינו לחם כפרש"י בחומש: הטריפני לחם חוקי וכו' · שבק קרא דמייתי מן התורה ואכלו את חקם והביא מדברי קבלה משום דואכלו את חקם נמי איכא לפרש שאכלו את חקם בכסף שניתן להם וקנו להם מה שילטרכו לאכול אבל הכא מפרש לחם חקי וגו' א"נ דהאי קרא איירי בהאי עניא גופיה שבקש מהקב"ה קלב שיעור מזונותיו לקיים נפשו ולא ריש ועושר ודו"ק: אוכל לכבוד שבת וכו' · עיקר טעם הענין בזה נראה כמ"ש לעיל זכרהו מאחר שבאת להשכיחו שבכל יום משבת ימי השבוע יזכור אותו להכין לו על לד היותר טוב כמ"ש מחד שביך וכו' ואמר שהלל מדה אחרת היתה בו וכו' כלומר דודאי מדת שמאי מעולה וטובה היא אלא שזו מדה אחרת שיותר טובה ומעולה ממנה סותרת אותה דהיינו מדת הבטחון שבוטח בהקב"ה שיזדמן לו הקב"ה נאה ממנה וקאמר שכל מעשיו וכו' שלא תאמר שזו מדת רעבתנות כמ"ש הרוג בקר שחוט לאן וגו' כי מחר נמות וע"כ אמר שהרי כל מעשיו של הלל לש"ש הוא יש לנו לתלות גם זה המעשה היה לשם שמים ממדת הבטחון ומייתי ברוך ה' יום יום יעמס וגו' כלומר שיש לברך להקב"ה על כל מה שממליא לנו בכל יום ויום לבטוח בו שהוא יעמס לנו עוד לימים הבאים וק"ל: [מתנה טובה יש לי בבית גנזי וכו' · מפורש פ"ק דשבת]: הנותן וכו' שנאמר ומשה לא ידע וגו' · וכדמסיק במתנה דעבידא לאגלויי דמה שקרן עור פניו עבידא לאגלויי ע"י שהיו יראים מגשת אליו וכמ"ש הרמב"ן ונתן המסוה על פניו כי התבונן בשובם אחור כי קרן עור פניו או הגידו

מתכסה בו · שהלבנה מתכסה בו שאינה נראית לכל אדם אלא שחרית ליושב מזרח וערבית ליושבי מערב כדאמרינן בר"ה (דף כ:) כ"ד שעי מתכסי סיהרא: הוי אומר זה ר"ה · דאילו שאר יו"ט כבר נתמלאת הלבנה במקלת ונראית בכל מקום: בכסה ליום חגנו · אבחדש קאי תקעו בחדוש הלבנה שופר כשהיא מתכסה ביום חגנו: ואוכל את הראשונה · נמלא אוכל לזו כדי שתהא היפה נאכלת בשבת דהויא לה אכילתה של ראשונה לכבוד שבת: לשם שמים · בוטח שתזדמן לו נאה לשבת: מחד שביך לשבתיך · מאחד בשבת שלך תן לבך לשבת הבאה: יום יום · יעמס לנו את לרכנו ועזרתנו: אינו לריך להודיעו · לומר שלא יהא זה יושב ותוהה מהיכן בא אליו דבר זה: ומשה לא ידע · אלמא נתן לו הקב"ה קרון עור פניו ולא הודיעו: [לדעת כי אני ה' וגו' · רישיה דקרא אך את שבתותי תשמרו ומאי לדעת רולה אני שתודיעם מה מתנה חשובה אני מבקש ליתן להם: לריך להודיע את אמו · לעשות לו אות וסימן שאם יאכלנו קודם שיבא לאמו תראה את האות ותשאלנו מי עשה לך כך והוא יאמר פלוני וגם נתן לי פת ומתוך כך ידעו אביו ואמו שהוא אוהבם ותרבה חבה ורעות בישראל: דעבידא לגלויי · כגון קרון פניו דמשה שהודיעוהו הרואין לא לריך הנותן להודיעו: ומלי ליה כוחלא · נותן כחול סביבות עיניו]: לא ליענשו עובדי כוכבים עליה · ואנן אשכחן (ע"ז ב) שחזר הקב"ה להעניםן על התורה ועל המלות דכתיב (דברים לג) וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן וכתיב

חבקוק

מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה וכתיב (תהלים פא) כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב · מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא דכתיב (בראשית מז) ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה · מר זוטרא אמר מהכא (משלי ל) הטריפני לחם חקי· תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים שנאמר (תהלים סח) ברוך ה' יום יום · תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד שביך לשבתיך ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום:

שם אמר רב חמא ברבי חנינא *הנותן מתנה לחברו אין צריך להודיעו שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו [מיתיבי (שם לא) לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר לו הקב"ה למשה משה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיע אותם מכאן אמר רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו לא קשיא הא במתנה דעבידא לאגלויי הא במתנה דלא עבידא לאגלויי שבת נמי מתנה דעבידא לאגלויי מתן שכרה לא עבידא לאגלויי · אמר מר מכאן אמר רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו מאי עביד ליה שייף[א] ליה משחא ומלי ליה כוחלא והאידנא דחיישינן לכשפים מאי אמר רב פפא שייף ליה מאותו המין] · אמר רבי (יוסי) [יוחנן] משום רבי שמעון בן יוחאי כל מצוה שנתן הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא חוץ משבת שנתן להם בצנעא שנא' (שם לא) ביני ובין בני ישראל· אי הכי לא ליענשו עובדי כוכבים עליה ·

שבת

לו וכו' ע"ש : בצנעא וכו' · מדכתיב לעולם חסר ו' דרשו כן : לא ליענשו עובדי כוכבים עליה וכו' · עיין פירוש רש"י וק"ק דהיאך יענשו העובדי כוכבים על השבת אם לא יקיימוה הא אמרינן פ' ד' מיתות[א] עובדי כוכבים ששבת חייב וי"ל בהפך דה"ק כיון דמלות שבת לא אודעינהו לא ליענשו עובדי כוכבים עליה אם יקיימוהו דהא ודאי מסברא אם העובדי כוכבים שובת שלא לשם מלוה דאיהו חייב [ב] ומשני דודאי מלות שבת אודעינהו ע"כ העובדי כוכבים חייב אלא מתן שכרה דהיינו שבת של עוה"ב לא אודעינהו כי הוא דבר סודי בבית גנזיו ורב טוב הלפון ללדיקים לעוה"ב וז"ש כי אני ה' מקדשכם בשבת של עוה"ב שע"י

עיון יעקב

אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו · עיין בפרש"י בחומש פ' יתרו על פסוק זכור את יום השבת לקדשו כב"ש ועיין במפרשים על רש"י מה שפירשו בזה ה"ה הרא"ם ז"ל ועיין ביפ"ת פ' בראשית פרק י"א סימן ד' ומסיק דאין כאן פלוגתא ודעביד כמר עבד ודעביד כמר עבד רק שיהא כוונתו לש"ש ועיין בב"ח ובט"ז ס"ס רמ"ב: אי הכי לא ליענשו נכרים עליה · הקשה מהרש"א דהא באמת אמרינן נכרי ששבת חייב ותירץ דה"ק כיון דנכרים לא ידעו ממלות שבת אם כן אם שובתין בשבת אינם מכוונין לשם מלוה לא יענשו עליה והקשה בספר אסיפת חכמים דהא מסיק בסנהדרין דאפילו שני בשבת שאינו שובת לשם מלות שבת ג"כ חייב ותירץ דה"ק כיון דיום ולילה לא ישבותו לא נאמר רק לב"נ ולא נשנית בסיני אי לאו דישראל מוזהרין על שימור שבת ה"א דלישראל נאמרה ולא לבני נח כדאיתא פרק ד' מיתות א"כ לא יענשו נכרים אם שמרו שבת שהם לא ידעו ממלות שבת א"כ עלה על דעתם שישראל נלטוו על כך ולא הם ולא ליענשו אם שובתין בשבת ע"כ · ול"נ דמעיקרא קושית מהרש"א אינה קושיא דהא רש"י פי' וז"ל לא ליענשו עובדי כוכבים עליה ואנן אשכחן שחזר הקב"ה להעניםן על התורה והמלות דכתיב וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן עכ"ל הרי מחמעות רש"י דאהתורה ומלות קאי שלא רלו לקבלם · ואיתא בשא"ח סימן ר"ל שאמרה תורה לפני הקב"ה כשיכנסו ישראל לארץ זה רץ לכרמו וזה לגינתו וזה לשדהו א"כ תורה מה תהא עליה והשיב לה הקב"ה יום השבת הוא יום מנוחה יעסקו בה ע"כ ע"ש א"כ כיון שנתן שבת בצנעא לפני א"ה יש להם תירוץ על שלא רלו לקבל תורה כיון שנלטוו יום ולילה לא ישבותו אין להם זמן לתורה ולא ליענשו על שלא רלו לקבלה ועי' וכו' ודו"ק ותמלא שהוא אמת ונכון ולק"מ:

עיון יוסף

[ג] אי הכי לא ליענשו כותים עליה . הכוונה דאי' בסנהדרין כל דבר שנאמרו לב"נ ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרו . נאמרו ולא נשנית לישראל לבד נאמרו . ולפ"ז אילו לא נלטוו ישראל על שבת היה הסברא נותנת דישראל יהא מוזהרין על יום ולילה לא ישבותו (עי' בסנהדרין דף נח ע"ב וברש"י שם) דהא יום ולילה כו' היא נאמרה ולא נשנית . אך מדנלטוו ישראל על שבת ע"כ נשאר הלאו דיום ולילה לא ישבותו אב"נ והכי פריך המקשן אי הכי דשבת נתנה בצנעא ובנ"י אינם יודעים ממלות שבת וסוברים דיום ולילה כו' קאי על ישראל מאחר שלא נשנית בסיני א"כ לא יענשו איום ולילה לא ישבותו (אור יקרות) אבל קשה לי איך שייך לומר שניתן לה בצינעא הא נאמרה בעשרת הדברות ומבואר בתורה כמה פעמים . ואפשר שקודם מ"ת נלטוו על שבת

המתורגמן . א) ער בעשמירט .

שבת אודעינהו מתן שכרה לא אודעינהו ׳ ואי בעית אימא מתן שכרה נמי אודעינהו נשמה יתירה לא אודעינהו [א]דאמר רבי שמעון בן לקיש נשמה יתירה (נתן) [נותן] הקב"ה באדם ע"ש ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו שנאמר (שמות לד) שבת וינפש כיון ששבת ווי אבדה נפש :

שם ע"ב ההוא סמיא דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל חזייה דהוה עציב א"ל אמאי עציבת א"ל דלא אותיבי עירובי תבשילין א"ל סמוך אדידי לשנה חזייה דהוה עציב [אמר ליה אמאי עציבת א"ל דלא אותיבי עירובי תבשילין] אמר ליה פושע את לכולי עלמא שרי ולדידך אסור :

דף כ ע"ב שוב מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ב"ה שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה מצאו תלמיד אחד מתלמידי ב"ש א"ל [ב]מה זו סמיכה אמר ליה מה זו שתיקה שתקו בנזיפה והלך לו ׳ אמר אביי הלכך האי צורבא מרבנן דא"ל חבריה מילתא לא ליהדר ליה מילתא טפי ממאי דאמר ליה חבריה דאיהו א"ל מה זו סמיכה ואיהו א"ל מה זו שתיקה :

דף כא ע"א בעא מיניה רב אויא סבא מרב הונא בהמה חציה של נכרי וחציה של ישראל מהו לשחטה ביו"ט א"ל מותר א"ל [ג]וכי מה בין זה לנדרים ונדבות א"ל [ד]עורבא פרח ׳ כי נפק א"ל רבה בריה לאו היינו רב אויא סבא דמשתבח ליה מר בגוויה דגברא רבה הוא אמר ליה ומה אעביד ליה [ה]אני היום (שה"ש ב) סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים ובעא מינאי מילתא דבעיא טעמא :

שם [ו]מעשה בשמעון התימני שלא בא אמש לביהמ"ד בשחרית מצאו יהודה בן בבא א"ל מפני מה לא באת אמש לבית המדרש א"ל בלשת באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר ושחטנו להם עגל והאכלנום ופטרנום לשלום א"ל תמה אני אם לא יצא שכרכם בהפסדכם שהרי אמרה תורה [ז]לכם ולא לאחרים :

דף כג ע"א [משנה שלשה דברים ר"א בן עזריה מתיר וחכמים אוסרים [ח]פרתו יוצאה ברצועה שבין קרניה וכו׳] : גמ׳ למימרא דר׳ אלעזר בן עזריה חדא פרה הויא ליה והאמר רב ואמרי לה א"ר יהודה אמר רב תליסר אלפי עגלי הוה מעשר ראב"ע מעדריה כל שתא ושתא ׳ תנא לא שלו היתה אלא של שכנתו

רש"י

(חבקוק ג) אלוה מתימן יבא : נשמה יתירה ׳ רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו : וינפש ׳ דרשינן ליה אוי על הנפש שהלכה לה : מסדר מתניתא ׳ שהיה יודע [משניות] בגרסא ומחזר עליה לפני מר שמואל שיהיו סדורות בפיו כעיקרן : סמוך אדידי ׳ דמערבנא אכולא נהרדעא שהיא עירו: לשנה׳ [לשנה] האחרת וראה השנה היה שאין יכול להניח ולהתנות : לדידך אסור ׳ שאין דעתי על המזידים והפושעים שאינם חרדים על דברי חכמים : שוב מעשה וכו׳ ׳ לאחר המעשה הזה היה המעשה בתלמיד א׳ וכו׳ : מה זו סמיכה ׳ שאתה רוצה לסמוך ולעבור על דברי בית שמאי והלא אנו חולקין עליכם : א"ל מה זו שתיקה ׳ שהיה לך לשתוק ואיך שותק : שתקו בנזיפה ׳ בגערה : מה בין זה לנדר ונדבה ׳ שחליין לו וחליין לגבוה ואסור לשחטן מפני חלק גבוה : עורבא פרח ׳ עורב פורח למעלה השיאו לדבר אחר : כי נפק ׳ רב אויא : א"ל רבה בריה ׳ דרב הונא לאבוה לאו היינו וכו׳ ולמה דחיתו והלך לו בכלימה : אני היום סמכוני באשישות ׳ י"ט הוא ודרשתי לרבים וחליתי מטורח הדרשה וקורא אני עלי סמכוני באשישות הביאו לי סעודה ואסעוד : דבעיא טעמא ׳ וצריך אני להרהר ולעיין בה : התימני מתמנת היה כדכתיב (שופטים טו) שמשון חתן התימני מתמנת: אמש ׳ כלומר בין הערבים של יום טוב : בלשת ׳ חיל גדול של גדודי עכו"ם שמחפשים ובולשים לשלול שלל : יצא שכרכם ׳ שנשתכרתם בממון יצא ואבד בשביל הפסד עונש שהענשו על חלול יום טוב

תוספות

תליסר אלפי עגלי הוה מעשר ראב"ע וכו׳ ׳ ותימה והא ראב"ע היה אחר חורבן הבית טובא דהא ר"ג היה נשיא קודם ראב"ע ור"ג היה אחר חורבן הבית דהא ריב"ז היה עושה תקנות מיד לאחר חורבן משום דר"ג לא הגיעו ימיו להיות נשיא כדאמרינן משחרב בית המקדש התקין ריב"ז ואח"כ ר"ג ואח"כ ר"א ור׳ אלעזר לא היה כ"א בן י"ח שנה כשהיה נשיא ונשיאותו לאחר חורבן ואמרינן (בכריתות) [בבכורות נג.] דלאחר החורבן נתבטל כל מעשר בהמה וי"ל דלא נתבטל לגמרי כי אם לאחר זמן א"נ אפוטרופים של ראב"ע שהיה בימי הבית היה מעשר אי נמי לאו דוקא מעשר אלא שהיה נותן למלך העשירית בכל שנה ׳

מהרש"א

השבת שהוא קודש שומריה קדושים לעולם הבא כמ"ש כל הנותר בירושלם קדוש וגו׳ מה קדוש קיים : [נשמה יתירה לא אודעינהו וכו׳ ׳ עיין בפי׳ הרמב"ן בזה בחומש] : כיון ששבת וכו׳ ׳ לפי פשוטו דקאי אעשה ה׳ וגו׳ ששבת ביום השביעי אבל הלשון כפול דהיינו שבת והיינו ויגפש לכך דרשו דשבת ויגפש קאי אלפני פניו אבני ישראל דכיון ששבת וי כו׳ ופי׳ הכתוב לעיל מיניה כי שביתת שבת ולא בו׳ ימים היא אות שבששה ימים עשה ה׳ את השמים וגו׳ דהיינו הוראה על חידוש העולם ועיין בסוד נפש יתירה

עיון יעקב

עורבא פרח ׳ רמז לו כמו שהעורב פורח מבניו ליתן להם מזונות כדאיתא בתהלים קמ"ז ברש"י וכן הוא מתאכזר עליו למנוע מאכילתו וק"ל :

עין יוסף

במרה ואם ניתן להם בגנעה וקושית הגמרא אי הכי לא כו׳ הוא על שבת דמרה : לשנה אחרת . וראה השנה היתה שאין יכול להניח ולהתנות (רש"י) דקדק לפרש כן משום דקשה למה היה הסמיא עציב בהשנה האחרת היה לו לסמוך אעירוב דמר שמואל דהרי לא ידע מזה מה דאמר שמואל אין דעתי אפושעים ואמזידים אע"כ צ"ל דפעם הראשון היה ביום א׳ של שאר יו"ט . ולפי שהיה יכול להניח ולהתנות . ולכך זכה לו שמואל בעירובו . וכ"ת א"כ דהי׳ ביום ראשון של שאר י"ט דהיה יכול להניח ולהתנות למה היה עציב י"ל לפי שלכתחלה צריך להניח מערב י"ט ואמר לו שמואל שאין צריך לילך לביתו להניח ולהתנות אלא יסמוך אדידיה אבל יו"ט זה היה ר"ה שאין יכול להניח ולהתנות . וזה שאמר הגמרא לשנה חזייה אינו לשנה הבאה מיום ליום . רק לשנה אחרת . ואמר ליה שמואל פושע את כו׳ לדידך אסור שאין דעתי על המזידים והפושעים שאינם חרדים על דברי חכמים :

אמר הבונה ההוא סמיא וכו׳ ׳ העוסק ולומד בדברי חכמים ויקרים הם אלו ראוי לו להיות ביותר זהיר בהם בגבם כי אם נראהו פעם אחת בלתי הם עליהם נאמר כי שגגה היא מ"מ כאשר ישנה באולתו לא נחמול ולא נכסה עליו ׳ כך היה מעשה בסומא הלז שהקדים לומר דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל כפרש"י ז"ל שהיה יודע משניות בגרסא ומחזר עליהן שיהיו סדורות בפיו דא"כ היה מתבבן הרבה ובפעם הראשונה כשראהו מר שמואל עצב כשלא הניח ערובי תבשילין א"ל סמוך אדידי אבל כאשר חזר והשליך אחרי גיוו הדבר לשנה הבאה א"ל פושע את כי אתה עוסק בדבריהם ואינך זריז בקיומם ואין לעשות נחת רוח למשכיל שכלות קניני ׳ וראה בדברי רש"י ז"ל איך אמר כל זה בקצורו בנפלא באומרו לדידך אסור שאין דעתי על המזידים והפושעים שאינם חרדים לדברי חכמים : אמר אביי הלכך וכו׳ ׳ על כיוצא בזה אמרו כל המרבה דברים מביא חטא ההולך ומגדיל הדברים בתשובה במדקרות יותר מן הבוטח מסבב לחבירו לחטוא ולהסתרים כנגדו ביותר : אני היום סמכוני וגו׳ ׳ כל עוד שהאדם גדול בשם על פני חוצות דגברא רבא הוא חכמה

יד יוסף

א תענית כז ע"ב : ב הא שלא שאל מה זו עולה עיין תוספות חגיגה ז ע"ב ד"ה מביאין : ג עיין תוספות חולין קכב ע"ב ד"ה עור וכו׳ : ד חולין קכד ע"א : ה פי׳ אותו היום סמכוהו בישיבה והושיבוהו בראש ערוך ערך סמך : ו תוספתא פ"ב : ז לעיל כ ע"ב : ח שבת נד ע"ב :

גאון יעקב

לכל אומה ולשון והם לא קבלו ולכא תורה הלא בדתותיהם יש עבודת קשות יותר מתורתינו הקדושה ומה מאד בדורות הראשונים היו מקריבים ביניהם על האש ושוחטין אותם ואיש כי ימות אז הנימום היה שאשתו ומשרתיו כולם ימותו והסנה יותר מעבודת הקשות ולמה מאסו בתורת ה׳ התמודה אשר דרכיה דרכי נעם אבל ידוע היה לאומות כי מתנאי קיום התורה הוא תלויה בארץ ושם עיקר קיום התורה כמ"ש הרמב"ן ואף אבות הקדושים לא שמרו התורה רק בארץ ויעקב נשא ב׳ אחיות היותו בעת שהיה בחוץ לארץ ואוה"ע ראו כי א"י היא קטון הכמות ומצער היא מהכיל אותם כי לא נשא אותם הארץ לשבת שם ע"כ מאסו בארץ חמדה ולא קבלו מטעם זה התורה שהיא גם כן תלויה לקדושת ארץ לשבת שם ׳ אמנם חז"ל אמרו כל השומר שבת כהלכתו נותנים לו נחלה בלי מצרים והכוונה בזה כי א"י הוא ארץ צבי שהוא בעצם קטון אמנם ע"פ נס מחזיק מרובה וזהו נחלה בלי מצרים כי אין לה גבול ומצר אשר יגבילוהו אותה כי היא בנס ונקראת נחלת יעקב כי ביעקב קפל הקב"ה כל א"י תחת ראשו להודיע תוכן א"י כי גם כי היא מעט כמות עד כי היא כנררת ומקופלת תחת ראש יעקב אבל מתפשטה מאד לאין תכלית כאשר עלית כפולב

נטיעה מקטע וכו'· איתא במדרש רבי תנחום אומר ונטעתם כל עץ מאכל לא תאכלו על הדם מה ענין זה אצל זה אמר הקב"ה לערלה אתה ממתין שלש שנים ולבהמה אי אתה ממתין עד אחר הפשט וניתוח לערלה אתה ממתין ג' שנים ולנדה אי אתה ממתין עד שתטהר · ונראה דלנדה לאו דוקא אלא כלומר לזבה בז' שלה שטובלת ביום ובא עליה אחר טבילה ואין ממתין עד הלילה שמא תראה וסותרת למפרע והשתא הוי דומיא דקצביא :

היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו :

אין צדין פרק שלישי

ד דף כה ע"ב [א]תניא לא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן כיוצא בו לא ישתה אדם כוסו בבת אחת ואם שתה הרי זה גרגרן · [ב]תנו רבנן השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן שנים דרך ארץ שלשה מגסי הרוח :

ה שם אמר רמי בר (חמא) [אבא] חצובא מקטעא רגליהון דרשיעיא נטיעה מקטעא רגליהון דקצביא ובועלי נדות· תורמוסא מקטעא רגליהון דשנאיהן של ישראל שנאמר (שופטים י) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות וגו' ויעזבו את ה' וגו' ולא עבדוהו ממשמע שנאמר ויעזבו את ה' איני יודע שלא עבדוהו אלא מה תלמוד לומר ולא עבדוהו אמר רבי אלעזר אמר הקב"ה אפילו כתורמוס [ג]זה ששולקין אותו ז' פעמים ואוכלין אותו בקינוח סעודה לא עשאוני בני :

ו שם תנא משמיה דר"מ מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שעזין הן (שנאמר

טוב : בצל · ליבול"ה : מעליו · מצד העלין : חצובא מקטעא רגליהון דרשיעיא · עשב ששרשיו נוקבים ויורדין עד התומק ואין מתפשט לצדדין כלל ונוטעין אותו בין גבולי שדות ובו תיחם יהושע לישראל את הארץ (ב"ב נו.) : מקטע רגליהון דרשיעיא·ליום הדין שגוזלין וחומסין ומסיגין גבול ואין למדים מחלוקה : נטיעה מקטעא רגליהון דקצביא · נטיעה דערלה שאמרה תורה להמתין ג' שנים מלאכול פריה מקטע רגלי הקצבים הממהרים לאכול קודם הפשט וניתוח ופעמים שנמצאת טרפה וכן בבועלי נדות [שממהרין] אינן יכולין להמתין עד שתטבול : תורמוסא · מין קטנית עגול כמין עדשה ורחב כמעה קטנה והוא מר מאד עד ששולקין אותו ז' פעמים דנעשה מתוק וטוב עד שנאכל למטעמים בקנוח סעודה : מקטע רגליהון דשנאיהון של ישראל·דכתיבי ז' עכומ"ז בהאי קרא ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם [ואת אלהי צידון] ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ולבסוף ויעזבו את ה': התורמוס הזה לאחר שהטריח בעליו ז' פעמים הוא חוזר למוטב והם הטריחו את בוראם להביא עליהם פורענות ולהכעיסו בז' עכומ"ז אלו ולא חזרו להם : מאי ולא עבדוהו · לשון קבלה הוא שהיה קובל עליהם הטריחוני והקניטוני שבע פעמים כבישול התורמוס ואחר כל זאת לא נחשבתי בעיניהם : שהן עזים · ברשעתם ונתנה

מהרש"א

בדברי בעלי המקובלים : [השותה כוסו בבת אחת וכו' · מפורש פרק כילד צולין] : חצובא מקטעא רגליהון וכו' · עיין פרש"י ועוד י"ל בעולם הזה בדיני אדם כשיגזול אחד משדה חברו שהיה ביניהם חלוקא כשחופרין וימצאו זו החלוקא יתפרסם זה הגזלן שנכנס לשדה חברו וכן פירש בערוך [ערך חלב ג'] ע"ש : נטיעה מקטע רגליהון דקצביא וכו' · כפרש"י שאמרה תורה להמתין שלשה שנים ויש לגמגם בזה דגבי חלובא ניחא שהוא מסיגי גבול בו אם כפרש"י שחלובא הוא לא נלטוה על כך ואעפ"כ אינו עובר על גבולו והיה להם לרשעים שמצווים ע"כ ללמוד ממנו ואם לפירוש הערוך שכתבנו ניחא טפי וכן בתורמסא יש לפרש כן שהיה להם לישראל ללמוד ממנו לחזור למוטב אחר שבע פורענות כתורמוס הזה אחר ז' שליקות אבל הכא מה לנו ללמוד איסור דבועלי נדות ודקצבים משום קודם זמנם מאיסורא דנטיעה קודם זמן ג' שנים דה"כ יש ללמוד בהיפך איסורא דנטיעה קודם שלש שנים מאיסור דבועלי נדות ודקצבים קודם זמנן ומאי אולמא האי מהאי וקלא תיקן בזה בפירוש הערוך [ערך נטע] וז"ל דמוליא אדם כמה הולאות ונוטע כרם וכו' וממתין שני ערלה וכו' ומי שאשתו נדה וכו' ואינו לוקח מוסר וכו' עיין שם דהיינו דאלימא ליה נטיעה ללמוד ממנו שהוא הוליא כמה יליאות וממתין זמן רב שלש שנים וכל שכן בועלי נדות וקצבים שאין להם הולאות וזמן מועט והיה להם להמתין ודו"ק : ששולקין אותו ז' פעמים וכו' · עיין פרש"י ולא ניחא ליה כפשטיה דלאחר ז' תועבות דכתיבי כאן לא עבדוהו וכ"פ בעל הערוך [ערך תרמוס] דלא הוה הדמיון דז' שליקות שהטריח בעליו לחזור למוטב והז' פורענות מפורש בזה דכתיב ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם דהיינו על ז' תועבות שעשו הביא עליהן ז' פורענות ואעפ"כ לא חזרו למוטב ולא עבדוהו ופרש"י בספר שופטים דאפי' בשותפות לא עבדוהו ע"ש והיינו הדמיון דאפי' כתורמוס וכו' כקנוח סעודה לא עשאוני בני וק"ל : מפני מה נתנה תורה וכו' · וא"ת הא אמרינן פ"ק דע"ז שהחזירה הקב"ה על כל האומות ולא קבלוה וי"ל דה"ל להקב"ה לכפות עליהם הסר כגיגית כדי שיקבלוה דכה"ג אמרינן שם דבדין לעתיד יאמרו עובדי כוכבים כלום כפית עלינו הסר כגיגית ולא קבלנוה כמו שעשית לישראל דכתיב ויתיצבו וגו' ע"ש : מפני שהן עזין וכו' · והתורה נ"כ נקרא עוז כמ"ש בזבחים פ' פרת חטאת [א] שאמר בלעם ה' עוז לעמו יתן וגו' שהיא התורה והיא מתים כחן ועוזתן

[א] מהרש"א ד"ה מפני · פ' פרת חטאת (קטז ע"א) :

יד יוסף

א מסכת ד"א רבה פ"ו : ב פסחים פו ע"ב דא"ר שם : ג ברכות לא ע"ב : ד עיין בב"ר פי"א תורמוסין צריכין להמתיק :

גאון יעקב

ומקופלת ובעת הצורך מתפשטת מכפולה אילך ואילך וא"כ אלו ידעו העמים סגולה זו לא היו ממאסים בא"י לרב קטנותה כי כזאת וכזאת תוכל לסבול כי היא לפי רוב אנשים מתברכת ומתפשטת ולכך לא הודיעם משכר שבת שהיא נחלה בלי מצרים כי אלו ידעו קבלו הפורס · ודע כי הוא הענין אשר נאמר הטעם לשמירת שבת נאמר בלוחות הראשונות הטעם כי ששת ימים עשה ה' וכו' ובלוחות האחרונות נאמר טעם לשמירת שבת וזכרת כי עבד היית במצרים וכו' ע"כ צוך וכו' לעשות את יום השבת · והרב במורה עמד בזה וביאר כי בלוחות הראשונות נאמר שם טעם על קדושת היום בעצם מדוע נבחר זה היום לקדושתו לזאת ביאר כי ששת ימים וכו' וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ובלוחות האחרונות ביאר הטעם מדוע נצטוו ישראל ע"ז היום לקדש אותו על כן ביאר וזכרת כי עבד היית וכו' ע"כ צוך ה' לעשות וכו' · ועדיין הדברים סתומים כי הלא הם אחד · אבל בהיות כל עיקר קיום ישראל בגלות הוא עקב קיום שמירת שבת ואלו היו האוה"ע ג"כ שומרים את השבת אין זכות ישראל כ"כ ולהיות לטעם הנאמר בלוחות הראשונות · גם האוה"ע היו ראוים לשמירת שבת משא"כ להטעם שנאמר בלוחות

הכותב

אפילו כתורמוס הזה וכו' · שמעתי מאיש האדמה כי התורמוס פריו ועצו ועליו הכל מר זולת השרשים שהם מתוקים ולכן כאשר שולקים אותו

הרי"ף

מפני מה נתנה תורה לישראל וכו' · וקשה שהרי החזירה הקב"ה על כל האומות ולא קבלוה שנאמר וזרח משעיר וגו' וי"ל דקאמר על כפיית הסר כגיגית שאם אינם מקבלים התורה שם תהא קבורתם על זה שאלו מפני מה ניתנה תורה בעל כרחם ומתוך אונס

וק"ל : **נטיעה** מקטע רגלי דקצבייא · יש בכלל זה להזהיר לקצבים שלא ימהרו בענין מכירת בשר עד שינקרו חלק הפנים בניקור גידי דם וקרום החלב וגם על ידי מהירות יתחלף להם טריפה בכשירה כאשר גם בזמן הזה לפעמים תצא תקלה זו על ידיהם בשביל המהירות ויש ללמוד מן הנטיעה שממתין ג' שנים ולא נהנה מהם וק"ל : **מפני** מה נתנה תורה לישראל · פי' דודאי תרי"ג מצות ניתן להם להרבות שכרן והם לא רצו לקבלן אבל למה ניתן התורה להגות יומם ולילה ודי היה לכל אחד מהם לידע המצות שמחויב לעשות אבל

עיון יעקב

לא יאכל אדם שום ובצל מראשו · שם בגמרא קאי על מה שאמר דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר מבית טביחתה קודם הפשט וניתוח דנראה כרעבתן על זה קאמר נמי האוכל שום ובצל מראשו כלומר ממקום שחותך אותם מן המחובר לאכול מאותו מקום תוך תוכו וא"ל לקלוף העלין אלא יאכל מעלין כלומר שיקלוף העלין תחלה דאל"כ מחזי כרעבתנות

עין יוסף

ד **מראשו** . כתב הפרישה נ"ל דראשו של שום הוא המשובח שבו והוא הלבן ומה שלמטה סימנו הוא הירק הוא הגרוע . ונמצא כשיאכל תחלה המשובח לפעמים שישאר העלין הירוקין ויהיה כרעבתן (א"ר בא"ח סי' ק"ע ס"ק י"ג) : הרי זה רעבתן . כתב נ"ח מדקרי לה רעבתן מוכח שכל שהוא דרך רעבתן לא יאכל . כתב אגודה דבשבת יתחיל בראשו (א"ר שם) : **השותה** כוסו כו' . וז"ל רמ"א שם מיהו כוס קטן מאד (פי' קטן מרביעית של"ה . ובשכר שלנו שיעורו יותר מרביעית . מ"א ומי"ש) מותר לשתותו בבת אחת . וכן גדול מאד בשלש או ארבע פעמים ע"ש : **שלשה** מגסי הרוח כלומר שרוצה להראות שהוא אינו גרגרן כלל ושותה מעט בפעם אחת (לבוש סימן הנ"ל) :

ה **חצובא** מקטעא רגליהון דרשיעיא . והערוך פי' חלובה עשב הוא שיורדין שרשיו בארץ אמות הרבה ולא ימושו הנה והנה . מלשון לחצוב להם בורות . ונקרא אדר"א . ואם יגזול אחד משדה חבירו חופרין עד שימצאו זו החלובה ומתפרסם זה הגזלן הנכנס לשדה חבירו לפיכך מקטע רגליהון דרשיעיא : **תורמוס** . פי' בלשון יוני ובלשון ישמעאל מין קטנית מר מוסיף הערוך :

הבונה היא לו כששואלין אותו דבר הלכה ואין דעתו מיושבת עליו לדחות השואל בקנה רצוץ בדבר אחר (פן יהיה לבוז בשעה קלה מכל אשר יגע לקנות לו שם טוב בעשירות שנים) [למען לא יבוש לשאול פעם אחרת את אשר יסתפק לו] וכן עשה רב הונא לסיותו הלום מהדרשה ולא מצא שעת הכושר להשיב לרב אויא וקרא עליו סמכוני באשישות וגו' רלה בזה כי חולת אהבה אני שהחולה מטורח העבודה באהבת ה' שנתעסק בדברים רוחניים צריך סעד באשישות ותפוחים כלומר מאכל ומשתה ודברים גופניים :

(דברים לג) מימינו אש דת למו ו) תנא דבי ר' ישמעאל מימינו אש דת למו ראויין הללו ליתן להם דת של אש א"ד דתיהם של אלו אש שאלמלא (לא) נתנה תורה לישראל אין כל (בריה) [אומה ולשון] יכולה לעמוד בפניהם היינו דאמר ר"ש בן לקיש שלשה עזין הן ישראל באומות · כלב א בחיות · תרנגול בעופות · במתניתא תנא אף עז בבהמה דקה וי"א אף צלף באילנות :

ז דף כט ע"א **משנה** אומר אדם לחנוני מלא לי כלי זה אבל לא במדה ר' יהודה אומר אם היה כלי של מדה לא ימלאנו מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא את מדותיו מערב יו"ט ונותנן ללקוחות ביו"ט אבא שאול אומר אף במועד (היה) עושה כן משום בירורי המדות וחכ"א אף בחול עושין כן מפני מיצוי המדות : [גמ'] תנא אף במועד עושה כן מפני בטול בהמ"ד · תנו רבנן הוא כינס ש' גרבי יין מן בירורי המדות וחבירו כינס ש' גרבי שמן מן מיצוי המדות והביאום לפני הגזברים בירושלים אמרו להם אין אתם זקוקים לכך אמרו להם אף אנו אין רצוננו בכך אמרו להם הואיל והחמרתם על עצמכם (לכו ו) עשו בהן צרכי רבים דתניא ב גזל ואינו יודע ממי גזל ילך ויעשה מהן צרכי רבים · מאי היא א"ר חסדא בורות שיחין ומערות :

רש"י

להם תורה שיתעסקו בה והיא מתשת כחם ומכנעת לבם : דתיהם של אלו · מנהגם של אלו [אש] שעזים הם כאש : מימינו אש דת למו · מימינו נתן להם התורה מפני שאש דת למו הרבה מקראות יש חסרים כזה : עזים · קשים לגלח : צלף באילנות · לא ידעתי מהו עזות שלו : [מפני מצוי המדות · כשהיה מוכר שמן היה לו מדות הרבה ומביאין הלקוחות כליהן ומודד לאיש ואיש במדה לעצמו ומתמצות והולכות לתוך כליהן כל הלילה] : תנא אף בחולו של מועד עושה כן מפני בטול בהמ"ד·שהיה חכם גדול ובאים רבים לשאול סימנו ובמועדים רבים עוסקין בתורה שאין טרודין במלאכה והיה ממלאם בלילה שאין זמן בית המדרש כדי שיהא פנוי ביום ולמאן דגרים במתניתין מפני בירורי המדות מפרש הכי מפני ביטול בית המדרש של באי המועד שלא יהיה פנוי לשהות ולברר מדותיו שלא ירתיח לפיכך ממלאם בלילה : כינס וכו' · משנתן יין בחבית במדה כך וכך לוגין במדה ומכר ממנה עד שמלא חשבונו ומלא כל הנותר בחבית ע"י ברורין שהרתיח היין כשמוציאו ועלה אופיא אשקומ"ה בלע"ז ואין המדה מלאה והן נקראים בירורין לפי שמבררין אותו מן היין כששותהו אי נמי ע"י דקליסי וזיגי · שמן יש בו מילוי מפני שמדבק בשולי המדה ודופנותיה וביין שייך ברורין ולא בשמן : וחבירו כינס וכו' · כדפרשינן בברורין : לפני הגזברים· של הקדש לעשות בהן לרכי הקדש אם ירצו והם לא הקדישום כסבורין אין יכולין להקדיש שאינו שלהם אי נמי יכולין ה"ל גזל בעולה : אמרו להם · חכמים : אין אתם זקוקין לכך · הואיל ומתחלה לא נתכוונתם לגזול שהלוקחין מוחלין ע"י טרדן ומרולתן שאין יכולין (לשהותו ועוד דקא ידעי) [לשהות עוד וידעו] ומחלי : אף אנו אין רצוננו בכך · ליהנות משל אחרים : אמרו להם · חכמים א"כ אין לכם לעשותן הקדש אלא לעשות בהם לרכי רבים שהרי משל רבים היה ויהנו מהם הנגזלים: ואינו יודע למי גזל · שגזל לאנשים רבים : בורות שיחין ומערות · שמתכנסין

תוספות

וצלף באילנות · פירש רש"י ולא ידענא מאי עזותיה ופי' בתוספתא משום דעושה ג' פירות עלין אביונות וקפריסין ועוד שטוען פירות בכל יום (כדאיתא שבת ל:) מפא"כ בשאר אילנות ועוד פירש ר"י דעזותו הוי ממה ששורין ביין מן הקפריסין שהיא עזה כדאמר בפטום הקטורת יין קפריסין למה הוא בא ששורין בו הצפורן כדי שתהא עזה ולא כפירש"י שפירש בכריתות (דף ו.) שהוא יין הבא ממקום קפרס :

מהרש"א

ישראל כמפורש שם באורך ועיין בזה בחידושינו פ"ב דנדרים גבי יראת ה' תהיה על פניכם זו הבושה שגם מטעם זה נתנה התורה לנו מפני שהן עזין ואמרינן ולא הביישן למד ועד"ז יש לכוין שאמרו ישראל עזי וזמרת יה וגו' דהיינו עזי שאני עז באומות וזמרת יה שע"כ נתנה לי התורה שנקראת זמירות היו לי חקיך היה לי לישועה כדאמרינן במדרש מימינם בשביל התורה שנתנה בימינו של הקב"ה נגאלו ישראל : ראוים שתנתן להם דת אש וכו' · לפי זה התורה נקראת אש כמה שכתוב הנה כה דברי כאש וגו' וראויה היא שתנתן לישראל להתיש עזותן ולאיכא דאמרי דת אש קאי אישראל שדתן ומנהגן אש ואלמלא לא וכו' אין כל אומה ולשון וכו' ונראה דודאי לאו מה"ע כדי שיכולין כל אומה ולשון לעמוד מפניהם נתנה התורה להן דא"כ לאו לטובתן של ישראל נתנה התורה להן אלא דעיקר טעמו מפני שהן עזין ולא הביישן למד גם מפני שיהיה יראת ה' על פניהם שהיא הבושה כמפורש בנדרים והכא ה"ק אלמלא לא נתנה תורה מכח הני טעמי שאמרנו לא היו יכולין אומה וכו' ונראה נמי דעזותן דקאמר לאו היינו גבורה אלא לעמוד על דבריהם ולא ישובו מפני כל הוי עזותן ודומיא דהכי כלב וכו' לאו לענין גבורה קאמר דכמה חיות וכמה עופות גבורים יותר מהן אלא עזותן הוא שלא ישובו מפני כל ומעיזין פניהם : והביאום לפני הגזברים וכו' · עיין פרש"י וק"ק דא"כ למה הביאום לפני הגזברים שהרי הם נמי אין יכולין להקדיש שאינו שלהם וא"כ יכולין ה"ל גזל בעולה ויש לומר דה"ל יאוש ושינוי רשות ביד הגזברים דלכולי עלמא קונה ולא מקרי גזל בידם ומיהו ק"ק לבסוף שהודיעו למביאים אי אתם זקוקים לכך לפי שהכל מחילה בידכם ואינו גזל וגם הם

[א] מהרש"א

ד"ה ראויין בנדרים (כ ע"א) :

יד יוסף

א עי' תוס' בכורות ח ע"א ד"ה ומאי :
ב ב"ק לד ע"ב :

גאון יעקב

אחרונות האוה"ע אין להם עסק לקיום שבת כי לא היו במצרים והנה קודם עשיות העגל ובמעמד הר סיני היו ישראל חרות מעבוד מלכיות ולא נגזר עליהם גלות לכך נאמר שם הטעם עבור כי ששת ימים וכו' אבל אחר מעשה העגל בלוחות אחרונות אז נאמר הטעם יציאת מצרים כדי שהאוה"ע לא יקיימו שבת ויהיה הקיום לישראל בגלות ודו"ק :

הכותב

פעמים רבות חוזר לשרשו להיות מתוק כמוהו כן ישראל ששרשם מתוק ר"ל זרע אבותם ואם בזמן מה הוטאים היה ראוי להם לחזור לשרשם על ידי השליקה במים שהוא משל להתראות הנביאים והצרות הבאות עליהם ולזה היה הקדוש ברוך הוא קובל עליהם כפרש"י וכו' :

באורתא אמר מותרין וכו' · זה המאמר הובא בגמרא בפירוש משנה ששנינו בפרק זה מעשה בגוי אחד שהביא דגים לר"ג ביו"ט ואמר מותרים הם והדגים הללו היו בספק אם נצודו מערב יום טוב או ביום טוב עצמו ועל זה נחלקו רב ולוי בפירוש מותרים רב אמר דוקא לקבל מותרים דכולי האי לא אחמור בספק מוכן דליתסרו בטלטול אבל באכילה לא שרינהו ר"ג ולוי אמר מותרין באכילה קאמר ר"ג ע"כ פירוש המאמר :

הרי"ף

הוכה ומשני מפני שהם עזים : **והביאום** לפני הגזברים וכו' · פירש"י והם לא הקדישום כסבורין שאינם יכולים להקדישן שאינו שלהם וכו' וקשה כיון דאמרו להם חכמים אין אתם זקוקין הואיל ומתחלה לא נתכוונתם לגזול שהלוקחין מוחלין ע"י טרדתן ומרולתן שאינם יכולין לשהות ועוד דידעי ומחלי א"כ השתא נהדר למבעי למה לא הקדישום וגם חכמים לא אמרו להם להקדישם אלא לעשות בהם צרכי רבים היה להם להקדישם כי שלהם היה כיון שמחלו להם ונלע"ד דנהי דלא הוי גזל אבל הם לא רצו לזכות בו והוה ליה הפקר והם לא רצו להקדיש דבר שאינו שלהם ולכך אמרו חכמים כיון שהחמרתם על עצמכם שלא לזכות בהם אין לכם להקדישם כיון שאינו שלכם אלא לכו ועשו בהם צרכי רבים :

עיון יעקב

לא ללמוד בו ולהגות בו תמיד לזה קאמר לפי שעזין הן ועל ידי לימוד מתיש עזותן וכן משמע מפירוש רש"י : **אין** כל בריה יכולה לעמוד בפניהם · וזה הפי' ה' עז לעמו יתן דהיינו התורה מתיש עזותן דאל"כ אין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם לכך צריך לברך את עמו בשלום דקודם מ"ת לא היה צריך לזה : **והביאום** לפני הגזברים · לפי שרצו להוציא מתחת ידם כיון שלא ידעו של מי הוא וכדאמר רב יוסף בב"ק דף ע ע"א אפילו לארנקי של

עץ יוסף

ך ישראל באומות קשין לגלח . היינו גילוח וויכוחיי. ע"ד חז"ל בהא נלחינהו רבנן כו' וזה יראה מהכך מעשיות שבמדרש איכה פסוק רבתי עם ע"ש . והיינו כי הכח התוכחות נמצא בישראל יתר גדול מאד . גם בהיותם בארץ לא להם ואין מי שיגלה את דעתם רק התורה הזאת . כלומר בעת אשר השכל האנושי מראה לישראל איזה אופן בענין ידוע והתורה אומרת היפך זה . אז ינולח שכלם מהתורה המתוארת דת אש· כמו כח האש מגלה את הבא בגבולו ומשנה אותו אל תמונה אחרת (אריי היש) :

ז **המצפה** לשולחן חבירו העולם חשך בעדו . לכאורה לא ידענו איככה החליטו ז"ל על האוכל על שולחן אחרים כי העולם חשך בעדו . הלא לפעמים יהיה עוד מכובד ומתנשא בעיני בני אדם על ידי זה . כשיזמינו איזה נכבד קצין

[א] מהרש"א ד"ה כל המרחם · פרק שואל (קנא ע"ב) : [ב] שם ד"ה עולם פ' יוה"כ (עד ע"ב): [ג] שם ד"ה מושלים בפ' הפועלים (פד ע"ב): [ד] הבונה ד"ה ר"י אומר ע"ד אמרם (שבת יג ע"א) :

יד יוסף

א שבת פג ע"ב : ב שם קנא ע"א : ג פסחים קיג ע"ב עי' בתוספות שם ד"ה שלשה חייהם כו' : ד נזיר מג ע"ב : ה תוספתא פ"ד :

חדושי גאונים

בל המצפה לשולחן חבירו העולם חשך בעדו וכו' · וכ"ל שהטעם בזה באשר בנוהג שבעולם הוא שהאוכל על שולחן אחרים צריך להקדים א"ע זמן מה קודם אכילה כדי שלא יצטרך ב"כ להמתין עליו אף גם צריך לעכב א"ע זמן מה אחר אכילה כי גם ענין זה הוא מחק המוסר ודרך ארץ · ובין כך הזמן היקר שבנמצאות הולך לאיבוד והרי הוא ממש כאלו עולם חשך בעדו וזהו ג"כ מה שאמר רב חסדא חייו אינם חיים · באשר בעיקר תכלית האדם בעוה"ז הוא לקנין השלימות האמתי ר"ל לעסוק בתורת ה' וזה א"א בלתי זמן · וכן הוא הענין גם כן בשני דברים שהובאו עוד שם בברייתא דוק ותשכח · (דברי חכמים וחידותם) :

מהרש"א

הודו לזה אלא שאין רצונו בכך שלא ליהנות משל אחרים כדפרש"י למה לא קבלוה הגזברים להקדש וא"ל עשו לצרכי רבים כדין של רבים ויש לומר דלחומרא בעלמא עשו כן דנראה כעין גזל כיון דלא שמעו המחילה בפירוש מהקונים ודו"ק :

[עתירי בבל יורדי גיהנם וכו'· פרש"י שאינן מרחמין לעשות צדקה עכ"ל וכדאמרינן פ"ק דב"ב וצדקה תציל ממות שתי צדקות הללו וכו' אחד שמצלת מדינה של גיהנם דכתיב ביה יום עברה וגו']: כל המרחם וכו' · מלשון הכפול דריש ונתן לך רחמים דהיינו שיתן לב לרחם על אחרים לענין צדקה כמפורש פ' שואל [א] ע"ש ועד"ז אמר הכתוב מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד לפי שתלה הכתוב רחמי שמים עלינו ברחמים שלנו על עניים ליתן צדקה התפלל דוד מהר יקדמונו רחמיך מרחמים שלנו על עניים כי דלונו מאד מליתן צדקה עד שתרחם עלינו מקודם לתת לנו שנזכה לרחם עליהם ונקט במלתיה זרעו של אברהם וכו' במקום לאבותינו דבאברהם מפורש מדת הצדקה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו': עולם חשך וגו' · על דרך שאמרו פ' יום הכיפורים [ב] גבי מן למען ענותך וגו' אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל ה"נ מי שמצפה לשלחן אחרים כאילו אינו רואה ואוכל דהיינו יום חשך וגו' וכה"ג יש לדמות לאין לו פת בסלו כמ"ש שם ורב חסדא שאמר דחייו אינן חיין סמיך נמי אהאי קרא יום חשך וגו' דומה ליום המיתה שקרוי יום חשך : [ג' חייהם אינן וכו' · בפרק ע"פ חשיב ג' אחריני ושם מפורש בהוספות : ומי שאשתו מושלת וכו' · כמ"ש ומוצא אני מר ממות את האשה וגו' כמפורש פ' הבע"י]: מושלים בגופו · דמי שמושל ביסורין כמו ראב"ש בפרק הפועלים [ג] דבאורתא א"ל אחי ורעי ובצפרא אמר להו זילו וכו' מקרי יסורין של אהבה משא"כ שיסורין מושלין בו דלא הוה יסורין של אהבה וק"ל: סליקא לה מסכת ביצה

רש"י

בהם מים ושותים מהם ובב"ק (נ:) מפרש מאי בור ומאי שיח ומאי מערה : יורדי גיהנם הן · שאינן מרחמים לעשות צדקה : עסקא · סחורה להשתכר למחצית שכר: מזוני· שאל מהם מזונות מיזן נמי לא זינוהו : ונתן לך רחמים · שתרחם על הבריות : כאשר נשבע לאבותיך · מי שיש לו רחמים מזרעו של אבות : בעדו כנגדו כמו (איוב א) שכת בעדו כלומר חושך פרוס לפניו הכל עליו כחשך : נכון בידו · מזומן אצלו : מי שאין לו אלא חלוק אחד · אין יכול לכבסו וכנים מצערים אותו : דמעיין במאניה · מפלה את כליו מן הכנים : גחלת של עכומ"ז · שנא' (דברים יג) לא ידבק בידך מאומה מן החרם אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו : ונכנסות · לייסוב : ברביעה · במרחשון :

סליקא לה מסכת ביצה

ח דף כד ע"ב אמר רב [א]לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת דאנא ולוי הוינא קמיה דרבי כי אמרה להא שמעתא באורתא[א]) אמר מותרין באכילה בצפרא[ב]) אמר מותרין לקבל אנא דהואי בי מדרשא הדרי בי לוי דלא הוה בי מדרשא לא הדר ביה :

המביא כדי יין פרק רביעי

ט דף לב ע"ב אמר רב נתן בר אבא א"ר עתירי בבל יורדי גיהנם הם [כי הא דשבתאי בר מרינוס אקלע לבבל בעא מינייהו עסקא ולא יהבו ליה מזוני מיזן נמי לא זינוהו אמר הני מערב רב קא אתו דכתיב (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך [ב]כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו] ואמר רב נתן בר אבא אמר רב כל המצפה לשלחן חברו העולם חשך בעדו שנאמר (איוב טו) נודד הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חשך · רב חסדא אמר אף חייו אינן חיים · תנו רבנן [ג]ג' חייהם אינן חיים אלו הן המצפה לשלחן חברו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין מושלין בגופו ויש אומרים אף מי שאין לו אלא חלוק אחדי ותנא קמא אמאי לא חשיב לה אפשר דמעיין במאניה:

משילין פרק חמישי

דף לה ע"ב יתנן רבי ישמעאל אומר נזיר לא יחוף[ג]) ראשו באדמה מפני שמשיר[ד]) את השער :

דף לט ע"א ת"ר [ה]ה' דברים נאמרו בגחלת הגחלת כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום גחלת של הקדש מועלין בה ושלהבת לא נהנין ולא מועלין גחלת של עכומ"ז אסורה ושלהבת מותרת המוציא גחלת לרשות הרבים חייב ושלהבת פטור המודר הנאה מחבירו אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו :

דף מ ע"א ת"ר אלו הן מדבריות ואלו הן בייתיות מדבריות כל שיוצאות בפסח ורועות באפר ונכנסות ברביעה ראשונה ואלו הן בייתיות כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום · רבי אומר אלו ואלו בייתיות הן אלא אלו הן מדבריות כל שיוצאות ורועות באפר ואין נכנסין ליישוב לא בימות החמה ולא בימות הגשמים : הדרן עלך מסכת ביצה

עיון יעקב

של צדקה וכיון שהוא גזל רבים על כן הורו להם לעשות בהן צרכי רבים כיון שהם החמירו על עצמן לעשות בהם דין גזילה ממש: לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש · וכן הוא בשבת פרק רע"ק דף פ"ג וע"ש בחידושינו : עולם חשך בעדו · מדמה דבר זה להשך כדכתיב יקוה לאור ואין כדאיתא באיוב ג' וישעיה נ"ט וירמיה י"ג מי שיושב בחשך מצפה לאור כן זה מצפה על מזונותיו : ומי שאשתו מושלת עליו· ויש גורסין מי שאשתו מקללתו והיא היא כי אשה רעה צרעת לבעלה ומצורע חשוב כמת ואשה רעה מר ממות וכן יסורים קשה ממות כדאיתא אלמלא נגדוהו לחמ"ו הוו פלחי לצלמא ויסורין בגלויותי יכפר עלינו ויבא הגאולה במהרה בימינו אמן : סליק

עין יוסף

עס . וכענין שמצינו בגמרא (חולין דף מה) רבי זירא כי הוי מזמנין ליה אזיל אמר אתייקורי הוא דמתייקר בי · אבל דע לך כי אכילת האדם על שולחן אחרים הוא נושא אחד מב' סוגים כבוד או בזיון והוא כי בשיקדים הבעל הבית פני האורח לאמר . עשה נא שאלתי וכבדני לאכול אתי על שולחני אזי ישיג האורח כבוד גדול ויהיה יושב אצל הבעל הבית בפנים מאירות ומטיב גהה · אבל אם הבעה"ב יעלים עינו מן האורח עד כי יצטרך האורח בעצמו לבוא לבקש מאתו . אז גם אם יזמינו על שולחנו . יהיה יושב בנכאה לבב וישבע בחרפה . ויחשכו עיניו וזהו נאות לשונם ז"ל המצפה על שולחן אחרים כלומר בשיהיו עיני האורח נשואות וצופות שיזמינו אחד על שולחנו . אז עולם חשך בעדו (אהל יעקב) :

אמר הבונה ר"י אומר נזיר וכו' · ע"ד אמרם [ד] לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב שצריך להתרחק מן העון ומן המביא אליו : ה' דברים נאמרו בגחלת וכו' · אפשר להליץ גחלת על ב' מיני לה"ר הא' נאמר בחשאי או כמתלהלה היורה זיקים והב' כשלהבת ובפרסום או מוסר ומלשין וחכם יוסיף לקח משלו :

המתורגמן . א) אבענדס . ב) דעם מארגענס . ג) רייבען · ד) ווירפט הערაב .

מסכת ראש השנה פרק ראשון

דף ב ע"ב כי נח נפשיה דאהרן אבתי הוה סיחון קיים דכתיב [דף ג ע"א] (במדבר כא) וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע · שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור נתנה רשות להלחם עם ישראל והיינו דכתיב (שם כ) ויראו כל העדה כי גוע אהרן ואמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו כדר"ל [א]דאמר ר"ל כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא · מי דמי התם כנען הכא סיחון · תנא הוא סיחון הוא ערד הוא כנען סיחון שדומה [ב]לסייח במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו ערד שמו א"ד ערד שדומה לערוד[א] במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו סיחון שמו : שם ע"ב [ג]תניא דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו שנאמר (נחמיה א) דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדולה

אלא וייראו · נתגלו: כדר"ל · כי גוע נתינת טעם הוא לדבר שלפניו נתגלו העדה לפי שגוע אהרן שלשון כי בארבעה לשונות משמש [במקרא פעמים בא במקום אם פעמים בא במקום דלמא שמא פעמים בא במקום דהא שנותן טעם לדבר פעמים בא במקום אלא וסותר את דבור שלפניו כי יהיה להם דבר (שמות יח) כי תפגע (שם כג) כי יקרא קן (דברים כב) כולן לשון אם הם וכן כי תבאו (שמות יב) כי תלכון (שם ג) כי תכלה (דברים כו) כי תשא (שמות ל) וכל המשמשין במקום כאשר ובמקום אשר כולן לשון אם הם שמצינו בכמה מקומות אם משמש לשון כאשר ולשון אשר כמו ואם יהיה היובל (במדבר לו) שהרי בודאי יהיה ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) הרי זה וכאשר תקריב שהרי חובה הוא וכן אם כסף תלוה (שמות כב) אם יבלענו ממקומו (איוב ח) המדבר בשלות רשעים דלמא כגון כי תאמר בלבבך (דברים ז) שמא תאמר רבים הגוים האלה לא תאמר כן לא תירא מהם כי תאמרו מה נרדף לו (איוב יט) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית (ויקרא כה) כי תראה חמור שונאך וחדלת (שמות כג) (כי תראה והתעלמת) והרבה כאלה לשון שמא הן לא צחקתי כי יראה (בראשית יח) ה"ז לשון דהא לפי שיראה ויאמר לא כי צחקת (שם) ה"ז לשון אלא כי גוע אהרן כשאתה קורא וייראו הרי זה לשון דהא הודו לה' כי טוב (תהלים קיח) שהרי טוב לא תקפוץ את ידך וגו' (דברים טו) אלא פתוח תפתח]: סייח · עייר בן סוס: ערוד · חמור הבר: [ויבא חנני · מירושלים בא שכבר עלו בני הגולה מימות כורש והיו שם בימיו ובימי אחשורוש ולארתחשסתא זהו דריוש שאחר אחשורוש שנבנה הבית בשנת שתים לדריוש והרבה נשארו בבבל ונחמיה בן חכליה היה שר המשקים למלך בשושן הבירה]:

תוספות

וישמע הכנעני מלך ערד · במדרש [תנחומא פרשת חקת] אמרינן דהייטו עמלק כמו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור כסות ולשון שינה היות כמלך ערד אבל מ"מ דייק שפיר דהוה סיחון קיים מדשינה עמלק עצמו לבא בדמותו ונראה דמההוא דמסעי קדרים דאי מההוא דחוקת הא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפירוש החומש: אלא וייראו כדר"ל · כלומר שנתגלו לפי שמת אהרן והיינו בלשון דהא דאי אמרת ויראו לשון ראייה אין מתיישב לפרש האי כי בשום [אחד] מהנך בארבע לשונות מיהו קשיא דלמא לשון כאשר כלומר ויראו כאשר גוע אהרן כמו ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו (בראשית נ) ויראו פלשתים כי מת גבורם (שמואל א יז) ושמא אין מתיישב כאן כמו בהני והא דמפרשינן קראי בלשון כאשר כמו כי בא סוס פרעה (שמות טו) כי תרבו ופריתם (ירמיה ג) אין זה לשון חמישי כדפירש בקונטרס דכי תבא וכי תלכון כי תשא כי תכלה וכל המשמשין בלשון כאשר לשון אם הם משמשין שמצינו בכמה דוכתי אם משמש בלשון כאשר כמו ואם יהיה היובל הרי זה כאשר יהיה שהרי ודאי יהיה וכן אם תקריב מנחת בכורים ה"ז כאשר תקריב שהרי הוא חובה ומה שפירש כאן בקונטרס כל המשמש בלשון אשר לשון אם הם לא יתכן ובסוף המגרש (דף ל.) פירש בקונטרס שהם לשון דהא וכן עיקר: אי דילמא אלא דהא · כי ימצא כי יקרא כי תראה כי תפגע כולם לשון אם הם וכן רובם כי תאמר בלבבך אין שייך לפרש בלשון אם דהוה משמע לשון אם תאמר לא תירא הא אם לא תאמר תירא ועל כרחך לשון דלמא הוא כלומר שמא תאמר בלבבך רבים הגוים וגו' לא תאמר כן וכן (איוב יט) כי תאמרו מה נרדף לו וכי תאמרו מה נאכל כי תראה חמור שונאך כי גוע אהרן דמשמע לשון דהא והיינו לשון אשר: ערד שמו ·

מה שמועה שמע שמע שמת אהרן וכו' · לפי סדר המקראות ודאי מוכח להדיא דכי נח נפשיה דאהרן אכתי הוה סיחון קיים אלא דאיכא למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה מיהו לפי המסעות שבפ' מסעי מוכח שפיר דכמה מסעות היו מהר ההר שמת אהרן עד מלחמת סיחון ול"ע: מה שמועה וכו' · כתבו התוס' ונראה וכו' ע"ש וכה"ג כתב הרמב"ן בפי' החומש ורבותינו אמרו מה שמועה שמע וכו' כי הוקשה להם הכתוב בפרשת מסעי וישמע הכנעני וגו' שלא הוזכר שם וכו' ע"ש ומכל מקום קשה גם לדבריהם כיון דהך דפרשת מסעי איהו גופיה מעשה דפרשת חקת כדמוכחי קראי ובפרשת חקת מפורש ששמע כי בא דרך האתרים אם כן דרש חכמים ששמע במיתת אהרן סותר זה ונראה לקיים פירש רש"י דמתוך סמיכות וישמע הכנעני וגו' בין בפרשת חוקת ובין בפרשת מסעי למיתת אהרן דרשו דוי"ו וישמע מוסיף על ענין ראשון ששמע במיתת אהרן דלעיל וכי בא ישראל דרך האתרים לא בא להורות אלא ממקום שבא להלחם על ישראל דהיינו דרך האתרים וק"ל: אלא וייראו וכו' · דלפי פשטיה דקרא שראו שגוע אהרן הוא קשה דכתיב לעיל מיניה וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן ההר דמשמע שלא ראו כל ישראל במיתתו שם בהר ההר ובמדרש שהביא רש"י בחומש שהראוהו להם מלאכי השרת במטה והדרש דהכא ימאן זה אלא וייראו על ידי סילוק הענן: [כי משמש בד' לשונות · עיין בחי' הלכות]: מ"ד התם כנען הכא סיחון וכו' · נראה לפרש דהכי פריך ע"פ מ"ש פ' האשה [א] סיחון ועוג בני אחי בר שמחזאי הוו וא"כ לא הוה מכנען ואם סיחון הוה לא הוו קרי ליה כנען והא משני בב' הירולים דלא קרי ליה כנען אלא ע"ש מלכותו שארץ כנען הוה על שם שיושבים בה מבני כנען מז' אומות והוא נקרא מלך האמורי בכל המקרא שהיה מבני כנען ג"כ ע"ש יושביה מבני האמורי ומה שהכריחם לומר כן דכנעני מלך ערד דהכא הוא סיחון לפי שמלך ערד ממש לא נכבש עד מלחמות וכיבוש יהושע דחשיב ליה מלך ערד אחד מל"א מלכים שכבשם יהושע והקרא דהכא משמע דבימי משה נעשה מלחמה זו דמלך ערד ונעשה חרמה בעריו וע"כ אמרו דהיינו סיחון היינו מלך ערד דהכא דתחלת כיבוש של משה היה בסיחון: אשר נשארו מן השבי וכו' · משום דבשבי כולהו איתנהו ביה כדאמרינן פ"ק דב"ב[ב] אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי וכל המאוחר בפסוק קשה מחברו וכו' ע"ש והיינו שנצולו מן

[א] מהרש"א ד"ה מ"ד התם · פ' האשה (נדה סא ע"א): [ב] שם ד"ה אשר · פ"ק דב"ב (ח ע"א):

יד יוסף

א גיטין ל ע"א תענית ט ע"א שבועות מט ע"ב פסחים לג ע"ב: ב פי' שהוא קל ברגליו (ערוך) ג

אהבת איתן

וא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו וכו' · וכתבו התוספות ונראה דמההוא וישמע דפרשה מסעי קדרים דאי מההוא דחוקת הא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפי' החומש ע"כ והיינו דהם פי' הך דשמע שמת אהרן אההוא דחוקת · וראיתי בס' בית לוי שהקשה ע"ד התוס' מהא דאיתא בתרגום ירושלמי על פסוק כי בא ישראל דרך האתרים דאמרי איתון ונסדר קרבא כל קביל ישראל ארום מלין לאורחא די עלו בה מאלליא וא"כ לכך כתיב כי בא ישראל דרך האתרים ובאמת שמע שמת אהרן · וע"ש שפי' כוונת התוס' בדרך רחוק ודחוק טובא שאין במשמע בלשונם כלל ואני הומר דהא ל"ק ע"ד התוספות דאין לתרץ פרש"י משום התרגום ירושלמי דע"כ תלמודא דידן לא ס"ל כהתרגום דלפי' הוי כי בא ישראל וגו' נתינת טעם דלכך סדרו קרבא בישראל משום שנזכרו על דרך שעלו בה המרגלים ואילו בשמעתין משמע דלא הוי נתינת טעם רק כי גוע אהרן דבפ' ויראו כל העדה אבל כי בא ישראל וגו' לאו כ"ט הוא אלא לשון אי שהוא לשון אשר כפשוטו שמפרש מה שמע הכנעני אשר בא ישראל דרך האתרים וא"כ שפיר מקשים על פי' רש"י שמפרש ששמע שמת אהרן וכו' והרי הפסוק עצמו מפרש מה שמע דמשמע

ענף יוסף

שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כסבור נתנה רשות להלחם עם ישראל · כתבו התוספות ונראה דמההיא דסדר מסעי קדרים דאי מההיא דחקת הא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפירוש החומש ע"כ והנה רש"י בחומש כתב וז"ל בפרשת מסעי וישמע הכנעני למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו כו' לפיכך חזר וכתבה ע"כ מבואר כי רש"י ז"ל הרגיש כי ממ"ש בפ' חקת אין הכרח לומר שמיתת אהרן היא השמיעה כי שם יש לומר כי מאמר בא ישראל דרך האתרים היא השמיעה (וכמ"ש התוספות כאן) על כן חזרה התורה וכתבה בפרשת מסעי וישמע הכנעני ולא זכרה שם ביאת ישראל דרך האתרים ללמדך שמיתת [אהרן] היא השמועה ומבואר עוד בלשון רש"י כי לכך קבע רש"י דרשתם הלזו גם בפ' חקת להמתיק בזה מאמרם המוכחיי כסבור נתנה רשות להלחם עם ישראל אשר בפרשת מסעי לא נזכר מזה כלום רק בפ' חקת נאמר וישמע הכנעני וגו' וילחם בישראל

המתורגמן. א) ווילדער עזעל .

גדולה ובחרפה וחומת ירושלם מפורצת ושעריה נצתו באש אמרן נחמיה למלך בניסן שנאמר (נחמיה ב) ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד ואומר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אוכלו באש ויאמר לי המלך על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל אלהי השמים ואומר למלך אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה [אל] עיר קברות אבותי ואבננה ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן] :

א שם אמר רבי אבהו כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו כמלכי ישראל מתקיף לה רב יוסף [חדא] דאם כן קשו קראי אהדדי דכתיב (עזרא ו) [א]ושיציא ביתא דנה עד יום תלתא לירח אדר די היא שנת שית [למלכות דריוש מלכא ותניא [ב]באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו וכתיב (שם ז) ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך ואם איתא שנת השמינית מיבעי ליה ועוד מי דמי התם כורש הכא דריוש תנא הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כורש שמלך כשר היה ארתחשסתא על שם מלכותו ומה שמו דריוש שמו מ"מ קשיא אמר רבי יצחק] ל"ק כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ • מתקיף לה רב כהנא ומי החמיץ והכתיב (שם ו) [דף ד ע"א] ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלוון לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב להום יום ביום די לא שלו א"ל רבי יצחק [רבי] [ג]מטונך די להוון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי • ומאן דעביד הכי לאו מעליותא היא והתניא [ד]האומר (תנו) סלע זה (לפלוני) לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה לחיי העוה"ב ה"ז צדיק גמור

כורש מלך כשר היה • כלומר על שם שהיה כשר קראוהו כורש ושמו מעיד עליו לפיכך מנו לו כמלכי ישראל מניסן ולא כמלכי או"ה מתשרי : [חדא • דאס מניסן מנינן קשו קראי אהדדי : באותו זמן לשנה הבאה • ע"כ שביעית היא לו ממה נפשך : וכתיב בעזרא ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך • ואי מנו לו מניסן שמינית היא : ועוד • אכן בדריוש קיימינן ולא אמרת כורש מלך כשר היה : הוא כורש וכו' • אף דריוש שאחר אחשורוש נקרא כורש] : החמיץ • נעשה רשע כשעלה עזרא כבר החמיץ : ומי החמיץ • כשעלה עזרא : והכתיב • באגרת ששלח ביד עזרא לפחות שהיו לו בארץ יהודה : ומה חשחן • כל מה שיחפצו הכהנים תנו להם משלי : מטונך • ממשאך שהבאת להטיל עלינו להשיבני אני משיבך תשובה ראה מה כתיב בה די להוון וגו' ומצליין לחיי מלכא למדת שלא לשם שמים עשה כי אם להנאתו : הרי זה צדיק גמור • אם רגיל בכך : כאן בישראל • לבו לשמים ואם מריעין לו בחייו אינו קורא תגר אלא תולה היסורין בעונו אבל עכו"ם אם אין (מטיבין) [מטיבין] לו כגמולו

תוספות

ופשטיה דקרא ערד שם המדינה או שם עירו :

מהרש"א

מן השבי דאית ביה כולהו : ושעריה נצתו באש וכו' • והוא שינה בלשונו לומר לפני המלך ושעריה אכלו באש דהלשה לא משמע כליון של אש כמו אכל האש דמשמע כליון גמור ולהפליג הדבר אמר כן לפני המלך : יין לפניו ואשא וגו' • לפי פשוטו כמו הביאו יין לפניו והוא מקרא חסר ונראה לפרש ע"פ מ"ש בירושלמי הביאו רש"י פ' י' יוחסין [ב] דלכך נקרא נחמיה התרשתא ע"ש שהיה משקה למלך והיה צריך לשתות מקודם שלא יחשדוהו שהטיל סם במשקה ולכך התירו לו יין של עכומ"ז וכו' ע"ש והשתא אחרי ששמע נחמיה דברים הרעים מירושלים היה מצטער והזיר את עצמו מן היין וז"ש יין לפניו דהיינו לפני המלך וכבר נתנסך במגע עובדי כוכבים עד היום לא נזהר מלשתות ממנו מקודם לפי שהתירו לו כמ"ש בירושלמי וביום הזה אחר השמועה רעה היה יין לפני המלך ולא שתיתי מקודם ממנו ואשא אותו מתחלה ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו שהייתי רגיל לשתות יין לפני המלך כי שותה יין נקרא לב טוב כמ"ש כטוב לב המלך ביין והפך לב רע וז"ש לו המלך מדוע פניך רעים וגו' דהיינו שאיך שותה יין ואינך חולה אין זה כ"א לב רע עלי ואירא הרבה מאד פן יחשדני שנתתי סם המות במשקה ולכך לא שתיתי מקודם ואומר למלך וגו' מדוע לא ירעו פני וגו' להזיר את עצמי מן היין אשר העיר וגו' ויאמר לי מה וגו' ואתפלל אל ה' וגו' מקודם אשר דבר למלך הפסיק בתפלה לאל השמים שתתמלא בקשתו מן המלך כפרש"י ועוי"ל ואומר למלך מוסב למעלה ר"ל ואתפלל אל אלהי השמים ואומר למלך וגו' שלא היה כוונתי למלך ארתחשסתא אלא לאלהי השמים התפללתי ואומר לו אם על המלך מלכי המלכים טוב וגו' וכהאי גוונא אמרו במס' שבועות [ג] גבי דניאל אנת מלכא מלך וגו' שהוא קודש ודו"ק : כרש מלך כשר היה וכו' • ממלות הפוכות כדש כשב שמלה שלמה וארתחשסתא ע"ש מלכותו דהיינו שם המדינה ובסיפא דהאי קרא מלך פרס ע"ש האומה כדאמרי' בפ"ק דיומא [ד] תירס זו פרס : ומי החמיץ והא כתיב ומה חשחן וגו' • ומהא דכתיב לעיל מיניה ומני שם טעם וגו' למבנא בית אלהא דך וגו' לא פריך כיון דכבר מימי כורש הראשון ניתן רשות למבני בהמ"ק כדכתיב לעיל מיניה ובקרו בבית ספריא

הכותב

האומר וכו' בשביל שיחיו בני וכו' • ובפרק קמא דפסחים [א] הביאו זאת הברייתא וכתבו עלה בתוספות והדתניא אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס היינו כגון שאם לא תבא לו טובה שהוא מצפה תוהא ומתחרט על הצדקה שעשה אבל מי שאינו תוהא ומתחרט הרי זה צדיק גמור וכן משמע נמי בריש מסכת ר"ה ובפ"ק דב"ב ע"ב :

עין יעקב

כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו כמלכי ישראל • אפשר לומר הטעם דמלכי ישראל מונין מניסן ומלכי או"ה מונין מתשרי לפי שישראל עיקר חלקם הוא בעוה"ב שזכו מכח קבלת התורה ומצות אחר יציאתן ממצרים שהיה בזכות קבלת התורה כדכתיב בהוציאך ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכן בראש כל הדברות כתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים לכך מונין מחודש שיצאו ממצרים שהוא ניסן משא"כ או"ה שזכו לעוה"ז שנברא בתשרי כר"א והכי קי"ל לכך מונין מתשרי וחסידי או"ה שזוכין ג"כ לעוה"ב על ידי מעשים טובים מונין להם כמלכי ישראל : **האומר** סלע זו לצדקה הרי זה צדיק גמור • פירש"י אם רגיל בכך כ"ל שקשה לרש"י היאך קאמר הש"ס הרי זה צדיק גמור

הרי"ף

והתניא האומר סלע זה לצדקה • כתבו התוספות והא דתנן אל תהיו כעבדים שמשמשים וכו' הסוא בעכומ"ז כו' וקשה כיון דלא מתרלא ברייתא עם מתניתין דאל תהיו כעבדים אלא בהא דמוקמינן למתני' בעכומ"ז וברייתא בישראל א"כ לא תיקשי נמי הסוא דלהוו

ענף יוסף

בישראל ונראה דעת רש"י ז"ל בזה לדעת חז"ל כי שני המקראות למדים זה מזה כי מפרשת חקת למדנו מה היה הסבה שנלחם הכנעני בישראל ומפ' מסעי למדנו מה היה השמיעה ששמע הכנעני והיא מיתתו של אהרן ושגם כן בפ' חקת הכוונה כן ומה שאמר שם וישמע הכנעני וגו' כי בא ישראל דרך האתרים ביאורו לפ"ז כי בא ישראל דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם והוא הארון (וכפרש"י בחומש שם ע"פ סדר עולם) וזהו עצמו שמיעת מיתתו של אהרן וכמ"ש הרא"ם לפי"ז דס"ק כששמע הכנעני שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ואין ישראל נוסע עכשיו אלא אחרי הארון לבד שלא נשאר להם מכל אותם שהיו נוסעים עמהם אלא הארון בא להלחם עמהם אבל קודם לכן כו' שהיו ענני הכבוד מסבבים אותם כו' לא היה יכול להלחם עמהם (אי' הים) :

סיום

[א] הכותב ד"ה האומר ובפ"ק דפסחים הביאו זאת הברייתא• (גם הכא בר"ה איתא לפנינו כל דברי התוספות סללו במעט שנויים): [ב] מהרש"א ד"ה יין לפניו פ' עשרה יוחסין (סט ע"א): [ג] שם דא"ד במס' שבועות (לה ע"ב): [ד] שם ד"ה כרש• פ"ק ביומא (יו"ד ע"א):

יד יוסף

א פי' סוף תשלום בנין הבית: ב ערכין יג ע"א : ג חולין קלב ע"א זבחים לב ע"ב : ד פסחים ח ע"א ב"ב י ע"ב [וקשה למה לא אמר בשביל שיחיה הוא כמו שאמר בשביל שיזכה לעוה"ב ועי' בבאר אברהם מה שמתרץ ע"ז]:

אהבת איתן

שפי' מלשון אשר ולא נתינת טעם בלשון דהא אמנם מטעם אחר לא קשיא קושיית תוספות על פרש"י בחומש ואדרבה יש ראיה לפירושו והוא מדאיתא בירושלמי ריש יומא וז"ל מכיון שמת אהרן נסתלקו ענני הכבוד ובקשו הכנענים להתגרות בם הדא ה"ד וישמע הכנעני מלך ערד וגו' כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל מהו דרך האתרים כי מת התייר הגדול שהיה תר להם את הדרך ובאו ונתגרו בם ע"כ הרי דמייתי דרשא זו שמת אהרן אקרא דוישמע דחוקת ואי משום דמפרש קרא שמע כי בא ישראל דרך האתרים הא היינו הך לפי הירושלמי דמפרש שמת התייר כו' דהיינו אהרן שבזכותו היו העננים שהיו תרים להם את הדרך וכן איתא בהדיא בספרי פ' בהעלותך ומ"ש בקרבן עדה דמשמע שבאו ישראל בכח התייר ואיך מרומז כאן שמת אהרן י"ל דמטעם זה פי' רש"י בחומש דרך האתרים דרך

קורא תגר: נדבכין די אבן גלל· בכתב ששלח ביד עזרא כתב בו כן שורות של אבני שיש שלש בחומת הבית ושורה רביעית של עץ: כלבתא· למשכב ובני נח היו מוזהרין עליה שנאמר (בראשית ב) והיו לבשר אחד ילאו בהמה וחיה שאינן נעשין בשר אחד שאין יולדין מן האדם: בנות מלכים ביקרותיך· (מבקרות) [מיקרות] אותך לעתיד לבא: לעולם שגל· דעלמא מלכתא היא: (ורבא) [ורבה] בר לימא· להאי שגל דהכא גמרא גמיר לה מן רביה דכלבתא הואי: מוצא שפתיך זו מצות עשה· דמסתמא הכי אמר קרא מוצא שפתיך קיים: תשמור זו מצות לא תעשה· לא תאחר כדרבי אבין אר"א כל מקום שנאמר השמר פן ואל וכו' (ערובין צו.): ועשית· על כרחך מכאן אזהרה לב"ד לכוף: לה' אלהיך· קרא יתירא הוא לדרשה לרבות דבר שבחובה: בפיך זו צדקה· קרא יתירא דריש: [שהחדש מתכסה בו· לרחוקים כגון שחרית לבני מערב וערבית לבני מזרח לפי שקטנה היא סמוך לחדושה]: וקדשתם את שנת החמשים· מה ת"ל מכיון שנאמר שבע שבתות שנים והעברת שופר תרועה בחודש השביעי יודע אני וגו' בשנת חדא לכורש מלכא וגו' שם טעם בית אלהא בירושלם ביתא יתבנא וגו' אבל אלו הקרבנות להקריב לא הוזכרו שם בכורש מלך הראשון: ונדבך די אע וגו'· פרש"י כתב ששלח ביד עזרא כתוב בו וכו' עכ"ל ולא נמצא כן בכתוב אלא מקודם שעלה כתיב ובכתב שנמצא ממלך כורש הראשון אלא דמסתמא גם כורש האחרון בן אסתר צוה לבנותו כן לפי שהחמיץ דאילו לא החמיץ היה משנה לבנותו גם בכותל רביעית באבן גלל: [מאי שגל וכו' כלבתא וכו'· עי' פרש"י והוא בכלל ז' מצות בני נח שנצטוו על העריות]: במקום שגל וכו'· ר"ל דמקום שגל הוזכר בקרא להעמידה מימין כמ"ש נצבה שגל לימינך והוא הושיב את הכלבתא לימין כדכתיב והשגל יושבת וגו': בתשרי נברא עולם וכו'· יצא לנו מאלו דברים כי לכך נקבע ראש השנה באחד בתשרי לפי שהעולם נברא בו דהיינו האדם ובו בא האדם לדין על שחטא ושב אדם הראשון והקב"ה ברחמים שברא העולם מחל לו ועל כן בו ביום נבראו אבות אברהם ויעקב על שם מדת חסד ורחמים והוא סימן לבניהם לבא עמהם ברחמים בדין ביום הזה אבל יצחק שהוא מדת הדין נברא בפסח שבו היה שולט מה"ד על המצריים במכת בכורות וישראל נגאלו בו ע"י מה"ד הקשה על המצריים· ואמר

גמ׳ לא קשיא כאן בישראל כאן בעובדי כוכבים. ואי בעית אימא מנא לן דאחמיץ (מהכא)[דכתיב] (עזרא ו) נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת וגו' למה ליה למיעבד הכי סבר אי מרדו בי יהודאי איקלייה בנורא[ו]· אטו שלמה לא עבד הכי והכתיב (מלכים א ו) (ויעש שלמה) שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים שלמה עבד מלמעלה ואיהו עבד מלמטה שלמה שקעיה בבנינא ואיהו לא שקעיה בבנינא (ואב"א) שלמה סדייה בסידא [איהו לא סדייה בסידא] (אמר רב יצחק) אמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק (ואיתימא רב נחמן) מנ"ל דאחמיץ מהכא (נחמיה ב) ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו מאי שגל אמר (רבא) [רבה] בר לימא משמיה דרב כלבתא אלא מעתה הא דכתיב (דניאל ה) ועל מרי שמיא התרוממת ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך ואנת ורברבנך שגלתך ולהנתך חמרא שתין בהון ואי שגל כלבתא היא כלבתא בת שתיא חמרא היא (אמר ליה) הא לא קשיא דמלפי לה ושתיא אלא מעתה דכתיב (תהלים מה) בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר ואי שגל כלבתא היא מאי קא מבשר להו נביא לישראל הק"ב בשכר שחביבה תורה לישראל כשגל זו לעובדי כוכבים זכו לכתם אופיר· ואי בעית אימא לעולם שגל מלכתא היא (ורבא) [ורבה] בר לימא גמרא גמיר לה ואמאי קרי לה שגל שהיתה חביבה עליו כשגל אי נמי שהושיבה במקום שגל:

דף ו ע"א ת"ר (דברים כג) מוצא שפתיך זו מצות עשה· תשמור זו מצות ל"ת· ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך· כאשר נדרת זה נדר· לה' אלהיך אלו חטאות ואשמות עולות ושלמים· נדבה כמשמעה· אשר דברת אלו קדשי בדק הבית· בפיך [א]זו צדקה:

דף ח ע"א [כתיב (תהלים פא) תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו [ב]איזהו חג [שם ע"ב] שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה וכתיב (שם) כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב]:

שם וקדשתם את שנת החמשים (ויקרא כה) מלמד שמתקדשת והולכת [ג]מתחילתה מכאן א"ר ישמעאל בנו של ר'

תוספות

שלמה עבד מלמעלה ואיהו עבד מלמטה· לאו מקרא דריש אלא קבלה היתה בידם:

הרשב"א

מנא לן דאחמיץ מהכא נדבכין די אבן גלל וכו'· תימה דההוא לאו כורש זה צוה עליו כן אלא דוכרן פתגמא די אשכח באחמתא במגילה דכתב כורש קדמאה כן וכדכתיב באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו וגו' וכן כתיב בגוה דכרונא בשנת חדא לכורש מלכא כורש מלכא שם טעם וגו' נדבכין די אבן גלל תלתא וגו' וי"ל דמכיון שסמך הוא על אותם דברים ולא צוה לבנות כמו שירצו אלמא שניהם החמיצו לאחר שהיו כשרים· והתימה הגדולה שא"כ מתי היה כשר דריוש זה ומתי החמיץ שהרי הכתב הראשון ששלח בתחלת הענין היה זה וא"כ מתי מנו לו כמלכי ישראל ומתי חזרו בהם וי"ל שמתחלה לא נתגלה להם הענין הזה אלא מכיון ששמעו שצוה שלא לבטל המלאכה ונתן רשות לבנות חשבוהו למלך כשר ומנו לו מניסן כמלכי ישראל וכשחזרו וראו שלא נתן רשות לבנות אלא נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת חשבוהו שהחמיץ בכך וחזרו ומנו לו מתשרי:

הרי"ף

דלאו מסקרבין לחיי מלכא דע"כ אית לן לאוקמי האי ברייתא בישראל והסיא דמתקרבין לחיי מלכא הוי בעכומ"ז וי"ל דסליק אדעתין דמפלגינן בין עכומ"ז לישראל בענין משמם ע"מ לקבל פרס ואם לא יתנו לו הפרס יהיה בועט בעבודה שזהו גרעון גמור אבל באומר בשביל שיחיו בני הוא כאומר שבזכות זה יחיו בניו אבל אינו בא לעולם להיות מבעט אבל השתא דאמרינן בכורש שהחמיץ על שאמר די להוו מתקרבן לחיי מלכא ובנוהי ואע"פ שלא אמר על מנת שיחיה מלכא ובנוהי מ"מ נחשב לרשע שהחמיץ א"כ היכי אמרינן בברייתא בשביל שיחיו בני הרי זה צדיק גמור ומשני בגמרא דגם האומר בשביל שיחיו בני ולא אמר על מנת יש לחלק בין ישראל לעכומ"ז דבעכומ"ז האומר בשביל הוא כאומר ע"מ כי בוודאי יבעט אם לא יתמלא רצונו אבל בישראל לא ועדיין יש לדקדק דא"כ למה תירצו התוספות הסיא דאל תהיו כעבדים בעכומ"ז ולוקמה נמי בישראל דאמר בפירוש דהוא עובד על מנת לקבל פרס דהיינו עובד על תנאי וצריך לומר דבישראל אע"פ שאמר על מנת אינו בא לבעט והכי משמע התם [בפסחים] בפ"א· עיין בתוס' שם ולכך אוקמוה הכא בעכומ"ז דוקא:

עיון יעקב

דלמא הוא תוהא על הראשונות לכך פירש"י אם רגיל בכך א"כ אנו רואין שאינו תוהא שהרי הוא רגיל בכך ואם היה תוהא על הראשונות לא היה רגיל בכך וק"ל: **ואב"א** מנלן דהחמיץ מהכא נדבכין די אבן וגו'· אע"פ דע"כ צ"ל החילוק בין ישראל לעכומ"ז דאל"כ קשה קושיות התוספות מהא דאבות אל תהיו כעבדים וצ"ל ע"כ כתירוץ התוספות דבעכומ"ז לאו מעלייתא הוא ואם כן ממילא מוכח משם דהחמיץ ומה צריך לומר אב"א י"ל דהאי אב"א ס"ל כיון דכורש היה בחזקת כשר בכל דבר דינו כישראל ומותר לעשות כן בשביל חיי מלכא ובנו ולא מיקרי החמיץ לכך מייתי ממקום אחר והשתא אתי שפיר דפריך משלמה שעשה

אמר הבונה וקדשתם את שנת החמשים וכו'· שנת היובל אפשר להמשיך דמותה וצלמה להיות ישראל בגאולה העתידה בכל מה שאמרו פה שתחלת המנוחה האמתית תהיה כאשר יתקדשו מטומאתם לפני ה' ויצאו משעבוד מלכיות ותחזור עטרה ליושנה ובבא עת הכפרה שנאמר יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר ישובו לבתיהם בתי ערי אחוזתם ושדות לבעליהן שדי הארץ הנגחרת:

המתורגמן. א) ווערדע איך דורך פייער פערברענען.

א נדרים ז ע"א: ב לקמן לד ע"א סנהדרין יא ע"ב ביצה טז ע"א: ג קדושין מ ע"ב:

חדושי גאונים

מאי שגל כו' כלבתא אלא מעתה כו' גמרא גמיר לה ואמאי קרי לה שגל· שהיתה חביבה עליו כשגל אי נמי שהושיבה במקום שגל האמנם ענין כורש שתחלתו ומעשהו לא זכרו יוסף בן גוריון דבר ממנו מעט מזעיר וראיתי להגיד לך פה מה שכתוב מענינו בספרי מלכי פרס כפי מה שהביאו הסופרים הלאטינים בספרי הימים שלהם הנה מלך פרס אחד היה שנקרא אסטראגי"ש ולא היה לו כ"א בת אחת יורשת מלכותו והיא חשקה נפשה בשר א' משרי המלכות ותנשא לו בסתר וכאשר שמע המלך את הדבר

אהבת איתן

שהייר הגדול המסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה והוא ממ"ר ותנחומא לומר שמשע שבאו ישראל על ידי הארון לבד שהולך לפניהם דרך ג' ימים רחוק לתור להם מנוחה דהיינו באיזה מקום יהיה חנייתן אבל הענניס שהיו מקיפן אותן בסמוך והיו מגינין עליהן מהאויבים וגם היו מראין להן את הדרך לא היו שנסתלקו ומצאתי שכן פירש הרא"מ ולפ"ז הכל הולך אל מקום אחד ודברי הירושלמי והמדרשות הן בפה אחת ודברים אחדים כנ"ל:

האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה

גאון יעקב

איזהו חג שהחדש מתכסה בו זה ר"ה· הנה טעם הענין שקביעות ר"ה הוא משונה מאשר יו"ט בענין כסוי הלבנה הוא מבואר במדרש השטן אומר להקב"ה ישראל חטאו אמר הקב"ה הביא עדים

יוחנן בן ברוקה [א]מר"ה ועד יוה"כ לא היו עבדים נפטרים לבתיהם ולא משתעבדים לאדוניהם אלא אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם כיון שהגיע יום הכפורים [ב]תקעו ב"ד בשופר נפטרו עבדים לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן :

ב דף י ע"ב תניא[ג] רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם · בתשרי נולדו אבות · בתשרי מתו אבות · בפסח נולד יצחק · [ד]בר"ה נפקדה שרה ורחל וחנה · בר"ה יצא יוסף מבית האסורין · [דף יא ע"א] בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים· בניסן נגאלו (ישראל) ובתשרי עתידין ליגאל · רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם · [ה]בניסן נולדו אבות · בניסן מתו אבות · בפסח נולד יצחק · [ו]בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה · בר"ה יצא יוסף מבית האסורין · בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל · תניא רבי אליער אומר מנין שבתשרי נברא העולם שנאמר (בראשית א) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי וגו' איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן רביעה היה וירדו גשמים (עליהם) וצמחו שנאמר (שם ב) ואד יעלה מן הארץ וגו' · רבי יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם שנאמר (שם א) ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עושה פרי וגו' איזהו חדש שהארץ (מוציאה) [מלאה] דשאים ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן ואותו הפרק זמן בהמה חיה ועוף שמזדווגין זה עם זה שנאמר (תהלים סה) לבשו כרים הצאן וגו' · ואידך נמי הא כתיב (בראשית א) ועץ עושה פרי ההוא לברכה לדורות הוא דכתיב · ואידך נמי הכתיב עץ פרי ההוא כר' יהושע בן לוי [ז]דאריב"ל כל מעשה בראשית בקומתן נבראו לדעתן נבראו לצביונם[א] נבראו שנאמר (שם ב) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם אל תקרי צבאם אלא צביונם · רבי אליעזר: אומר מנין שבתשרי נולדו אבות שנא' (מלכים א ח) ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים בחג וגו'

רש"י

שהיא שנת החמשים : לא היו עבדים נפטרים לבתיהם · דכתיב תעבירו שופר והדר וקראתם דרור : ולא משתעבדים · דכתיב וקדשתם את שנת החמשים : ועטרותיהם בראשיהם · אם רצה לשום עטרה בראשו להראות שהוא חפשי : תניא רבי אליעזר אומר וכו' · מקראי יליף ליה לקמיה : נולדו אבות · אברהם ויעקב : נפקדה שרה · בא זכרונם לטובה ונגזר עליהן הריון : בטלה עבודה מאבותינו · ו' חדשים לפני גאולתן פסק השיעבוד מהם : תדשא הארץ · תתלבש ותתכסה בדשאים : עץ פרי · שנגמר פריו : ואותו הפרק זמן רביעה הוה · כלומר וראיה לדבריו שבתשרי נברא העולם שהרי לגשמים היו צריכין ותשרי זמן רביעה הוא : ותוצא הארץ · ולא כתיב ותדשא : ועץ עושה פרי ולא עץ פרי גמור : ואותו הפרק זמן · הוא לבהמה וחיה ליזקק זה לזה (למינו ואפילו בכלאים) ולכך היו צריכין וראיה הוא שבניסן נברא העולם : לבשו כרים · בזמן שיתרועעו השבלים בניסן וגבי בריאת עולם כתיב דכתיב לעיל מיניה מכין הרים בכחו אלמא ניסן זמן זיווג בהמה היא : ברכה לדורות · שיעשה פרי לדורות מיהו השתא עץ פרי היה : בקומתן נבראו · והיינו עץ פרי ראוי היה לטעון פרי מיד : לדעתם נבראו · ששאל להם אם חפצים להבראות (אם לאו) ואמרו הן : לצביונם· בטעם כל אחד ואחד [ובדפוס כל אחד]:

תוספות

בר"ה בטלה העבודה · רבי יהושע נמי מודה בהא [ברוב ספרים] ואע"פ שהתחילו המכות מניסן דמשפט המצריים י"ב חדש כדתנן בעדיות מ"מ לא פסקה עבודה עד תשרי:לצביונן לדעתן לקומתן· לביונם לשון יופי כמו (ישעיה כח) לעטרת צבי דדרך בהמה חיה ועוף כשגדלים גדלים בנוי בכח ובדעתם ובקומה וכל זה היה במעשה בראשית בתחילת בריאתם וכולהו נפקי מדכתיב לבאם: [ועי' עוד תוס' חולין ס. ד"ה אל תקרי וכו' מ"ש בשם הערוך]

מהרש"א

בתשרי עתידין ליגאל · כי בעתיד יבואו הרחמים הגמורים לישראל כמה שכתוב ברחמים גדולים אקבצך וגו' ומייתי ליה מדכתיב יתקע בשופר דהתקיעה מורה על הרחמים ע"ש ימינך פשוטה וגו' : ואותו הפרק זמן רביעה וכו' · עיין פירוש רש"י לכאורה הוא מגומגם דאדרבה בניסן אית לן למימר דאז הוצרכו לגשמים שהוא זמן רביעה שניה אבל רביעה ראשונה לאו בתשרי היא אלא בחשון כדאיתא פ"ק דתענית וי"ל דבריו דה"ק כיון דבניסן זמן רביעה היא לעולם לא הוצרך למימר ואד יעלה מן הארץ אבל אם בתשרי נברא עולם ועדיין זמן רביעה לא בא הוצרך למימר ואד יעלה וגו' שהקדים זמן הרביעה אז שתהיה בתשרי משום הדשאים שנבראו אז שילמחו וק"ל: שנאמר ותוצא הארץ דשא וגו' · פרש"י ותוצא הארץ ולא כתיב ותדשא עכ"ל מפירושו נראה דמדכתיב ותוצא הארץ ולא כתיב ותדשא הוא ראיה שהוא ניסן ולא ידעתי משמעו גם קשה אם בעשיה כתיב ותוצא הרי בלווי לא כתיב הכי אלא ותדשא גם קשה דלעיל בדברי ר"א גרסינן שהארץ מוציאה דשאים והכא בדברי ר"י גרסינן מלאה דשאים ולפי דקדוק לשון ותוצא דכתיב הכא כפרש"י הכא הל"ל מוציאה דשאים מיהו בילקוט גרסינן בשתיהם מלאה דשאים ותלמודא נמי לא בא לייסב אי למר עץ עושה פרי ולמר עץ פרי אבל ותדשא למר ותוצא למר כפרש"י לא הרגיש זו התלמוד לייסב וי"ל דבריו דמשמע ליה למ"ד ותוצא הארץ קאי נמי אעץ עושה פרי דהיינו שאז הוציאה פירות כדקאמרינן ולמ"ד ותדשא קאי נמי אעץ פרי דהיינו שכבר נגדל הפרי כדקאמר והארץ מלאה פירות ודו"ק: [ואותו הפרק שמזדווגין וכו' · מפורש לעיל בפרקין ע"ש : לקומתן לצביונן וכו' · מפורש בפרק א"ט]: בירח האיתנים וגו' והאיתנים מוסדי ארץ וגו' שנולדו בו איתני עולם וכו' · ר"ל תקיפי עולם שהעולם עומד עליהם בזכותם כדמייתי והאיתנים מוסדי ארץ ולכך נולדו בירח

עין משפט

א לעיל ז ע"ב :
ב שבת קלא ע"א :
ג לעיל ח ע"ב לקמן כז ע"ב ע"ז ח ע"א:
ד ברכות כט ע"א יבמות סד ע"ב :
ה ע"ז ח ע"ב יבמות סד ע"ב :
ברכות כט ע"א:
ז חולין ס ע"א :

חדושי גאונים

הזה הרס אפו מאד על הספר ויתנהו בסוכר עד שמת שם ואת בתו שם גם כן במאסר ויהי בלדתה ויאמר המלך לא תקום ולא תהיה שבן הזונה יירש מלכותי ויקח את הנער הנולד ויתנהו ביד אחד ממשרתיו ויצוהו להוליכו אל ארץ גזירה המדברה ויעש כן האיש וישא את הנער שיולד ליער אחד מלא חיות רעות טורפות ויעזבהו שם וימן ה' אלהים כלבה אחת שבאה לשם אז ותמצא את הילד ותחזק בו ותניקהו מחלבה ותהי לו.לאומנת עד אשר הניקתהו וגדלתו ויגדל הילד ויהי רובה קשת גבור

אהבת איתן

בני ובשביל שאזכה בה לחיי עוה"ב ה"ז צדיק גמור · קשה דאמאי לא נקט בשביל שיחיה בעצמו דהא במעשה המצות מהני לאריכות ימים גם בשלא לשמה ודוקא בתלמוד תורה דבעי' שילמוד ע"מ לעשות לא מהני אריכות ימים רק בלשמה ודרשי' אורך ימים רק בימינה

גאון יעקב

הביא המה אמר הקב"ה הביא עוד להיות ע"פ שני עדים ביקש להביא לבנה והיא מתכסה שנאמר נשאת עוון עמיך כסית כו' · אבל הענין בעצמו תמוה מה ענין עדות מהמאורות הללו שלא אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעיד · ויותר תמוה מה בכך שהלבנה מכוסה אדרבה אורה למעלה פ ול שמים ממעל

עיון יעקב

שעשה ג"כ כן ולא מתרץ דשאני שלמה שהיה מישראל לא חשידנא ליה שישרוף משא"כ באו"ה אלא ודאי שאזיל לשיטתו שס"ל דכורש דינו כישראל בכל מילי וק"ל : בתשרי נברא עולם פירש"י תניא ר"א אומר וכו' מקראי יליף ליה לקמן נראה דקשה לרש"י דלמה לא כללינהו בחדא בבא וליתני בתשרי נברא עולם ונולדו אבות ומתו וכן כולהו לזה מתרץ רש"י מקראי יליף לה לקמן כלומר כל חד וחד נלמד מפסוק אחר לכך תני כל חדא בפני עצמו ואף דמה דהוי הוי אתי לאשמעינן בכל הני שלא תאמר שמזל היום או חדש גורם רק הכל מאתו יתברך לפי רצונו : בפסח נולד יצחק · עיין במהרש"א ועיקר כ"ל כאותו דעה שביום א' דפסח נולד יצחק לפי פירש"י פ' בא ובפ"ק דמגילה דף ע' דהגלות של ת' שנה שאמר הקב"ה לאברהם התחילו משנולד יצחק נמצא דגלות היו מיום אל יום ת"ו שנה מכוונים : בר"ה יצא יוסף מבית האסורים · לפי שהם זכרונו ביד בשר ודם ולא שם בטחונו בה' שאמר הזכרתני והזכרתני נענש עוד שתי שנים במאסר עד ראש השנה שהוא יום הזכרון לפני ה' ולפי שאותו יום הוא הזכר וכל העולם עוברים לפניו כבני מרון לכך חלם פרעה מה שנגזר מאתו על השובע והרעב ועי"ז יצא יוסף מבית האסורים באותו יום : בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים · לפי שבחטאת מכירת יוסף גלו למצרים ולפי שבר"ה יצא יוסף מבית האסורים לכך בר"ה בטלה מהם העבודה ונעשו כבני חורין ואפשר לומר דז"כ יוסף שאמר לאחיו פקד יפקד אלהים אתכם כוונתו באותו יום שפקד ה' אותי להוציאני מבית האסורים באותו יום יפקוד אתכם להסיר מכם השעבוד בזה תדעו שבשבילי ירדתם למצרים על כן תעלו עצמותי מזה אתכם וק"ל גם לכך אמר כפל פקידה לרמז על שתי פקידות א' להסיר השעבוד וא' לצאת משם בגאולה שלמה : בניסן נגאלו ישראל · לפי שעבדו ישראל ע"ז במצרים ולא נגאלו בזכות עצמן רק בזכות אבות ואלמלא היו עוד במצרים היו משוקעים בטומאה לכך לא היתה גאולה שלמה והיו גלות מלכיות אחריו מה שאין כן גאולה אחרונה שיהיה על ידי תשובה ומעשים טובים כדאמר ר"א בפרק חלק ע"כ לשטתו אזיל ואמר שיהיה הגאולה בחדש תשרי שהוא חדש מוכן לתשובה ומע"ט ויהא גאולה שלמה ור"י אזיל לשטתו דאמר אף אם אין ישראל עושין תשובה אפ"ה נגאלין ג"כ כמו גאולת מצרים להכי יגאלו ג"כ בחדש ניסן · ועי"ל דכל אחד אזיל לשטתו דלר"א נברא העולם בתשרי לכך יהא הגאולה העתידה לקיום העולם ג"כ בתשרי משא"כ לר"י יהיה הכל בניסן כמו התחלת הבריאה והקב"ה משלים ג"כ שנות העולם מיום ליום ומחדש לחדש: בארבעה

המתורגמן. א) אין איהר געהעריגען בילד. אדער אין פאססענדער פארם.

ירח שנולדו בו איתני עולם · מאי משמע [א]דהאי איתן לישנא דתקיפין הוא דכתיב (במדבר כד) איתן מושבך וגו' ואומר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ וגו' ואומר (ש"ה ב) קול דודי הנה זה בא (וגו') [מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות] מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבעות בזכות אמהות :

ג שם רבי יהושע אומר מנין שבניסן נולדו אבות שנאמר (מלכים א ו) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו וגו' ירח שנולדו בו זיותני[א] עולם · והכתיב בירח האיתנים התם דתקיפי במצות · ואידך הכתיב נמי בחדש זיו ההוא משום דאית ביה זיוא לאילני [ב]דאמר רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי דניסן וחזי לאילני דמלבלבי[ב] אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם · מאן דאמר בניסן נולדו אבות בניסן מתו · מ"ד בתשרי נולדו בתשרי מתו שנאמר (דברים לא) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וגו' [ג]שאין תלמוד לומר היום ומה ת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש שנאמר (שמות כג) את מספר ימיך אמלא · בפסח נולד יצחק מנא לן דכתיב (בראשית יח) למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן אימת קאי אילימא בפסח וקא"ל בעצרת בחמשין יומין מי קא ילדה אלא דקאי בעצרת וקא"ל בתשרי אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקא"ל בניסן · ואכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה תנא אותה שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מדלי[ג] מר ימי טומאה בצרי להו [ד]אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדת לט' אינה יולדת למקוטעין (כל) יולדת לשבעה יולדת למקוטעין שנאמר (שמואל א א) ויהי לתקופת

רש"י

שמעו הרים וגו' והאיתנים מוסדי ארץ · אלמא הם איתנים הם הרים והשכן דאיקרו אבות הרים: שנאמר מדלג על ההרים · דילג קץ בשביל ההרים: בחדש זיו · הוא אייר : שנולדו בו זיותני עולם · כשנתחדש אייר נולדו כבר בניסן אי נמי זימנין דתקופת ניסן נמשך בתוך אייר של לבנה (וקרי ליה זיו ע"ש ניסן של חמה שנולדו בו זיותני עולם): להתנאות · ליהנות: דתקיף במצות · שופר ויוה"כ וסוכה ולולב וערבה וניסוך המים : למועד אשוב אליך · ליו"ט הבא ראשון ולשרה בן · וכל מה שאתה יכול להרחיק יום הבשורה מיום הלידה הרחיקהו כדי [למלאת ימי] עיבור הולד בין שניהם ואי אתה יכול להרחיקו אלא ממועד למועד כשתאמר שנתבשר במועד זה שתלד למועד הבא : כי מדלי מר ימי טומאה · טומאת נדה דקיימא לן (ב"מ פז.) שרה אמנו אותו היום שנתבשרה פירסה נדה לפיכך ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אבל לא את העוגות שלשתה אותם בטומאה שאברהם אבינו אוכל חוליו בטהרה היה : אפי' למ"ד · במסכת נדה (לח.): אינה יולדת למקוטעין · דהיינו חדשים חסרים אלא לחדשים שלמים

תוספות

[את מספר ימיך אמלא · בסוף החולץ (יבמות נ.) אמר אלו שני דורות]:

אלא דקאי בחג וקא"ל בניסן · סוגיא דשמעתין מוכחא דבתשרי נימול אברהם אבינו דבפרק הפועלים (ב"מ פו:) אמרינן בג' של מילה באו אלו מלאכים ואז נאמר לו למועד אשוב אליך וגו' · ובפרקי דר"א [פרק כט] נמי אמרינן דבי"ה נימול אברהם אבינו והשתא הא דאמר בחג לאו דוקא דב' ימים לפני החג היה כיון דנימול ביום הכפורים · ואע"ג דמשמע הכא למועד ראשון ה"ק למועד ראשון אחר חג זה דקיימינן ביה דכאילו קיימא בחג דמי כיון דלא הוה אלא ב' ימים לפניו ולמאי דמסקינן דיולדת לז' יולדת למקוטעין לא הוה צריך לשנויי שנה מעוברת היתה דכי מדלית נמי ימי טומאה טבלה נמי בליל ה' לחג ואפשר דילדה ביום אחרון של פסח אלא משום דאמרינן בסדר עולם ובמכילתא (פ' ויסעו בנ"י) דבט"ו בניסן נולד יצחק [ומיהו פליגי אדהכא דקאמר נמי בט"ו בניסן דבר הקב"ה עם אברהם בט"ו בניסן באו המלאכים לבשרו · ת"י] ורבי' מאיר ש"ץ יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח ואמרינן בב"ר לושי ועשי עוגות הדא אמרת שפסח היה וכל הכי לא ס"ל דלמועד אשוב אליך כעת חיה אמועד ראשון אלא כלומר למועד כזה שהוא פסח וכן תרגם אונקלוס כעת חיה כעידן דאתון קיימין. והשתא הא דכתיב בפרשת מילה (בראשית יז) אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת ואמרינן נמי [בתנחומא פ' בא] מלמד ששרט לו שריטה בכותל דלשנה אחרת ע"כ דבט"ו בניסן נאמר

מהרש"א

הזה שבו נברא עולם לר"א : והאיתנים מוסדי ארץ · ר"ל שישמעו האבות ויכוח וריב שיש לו להקב"ה עם ישראל כדמסיים ועם ישראל יתוכח : זיותני עולם וכו' · האי לישנא זיו נאמר על החשיבות כמ"ש[א] לדזיו ליה כבר בתיה כי קרן עור פניו וגו' תרגום כי סגי זיו יקרא וכו' : [שהקב"ה יושב וממלא שנותיו של אדם וכו' · מפורש ספ"ק דקדושין : יולדת לז' יולדת למקוטעין וכו' · מפורש בפרק בנות כותים] : למקוטעין שנאמר ויהי וגו' וכו' · כתבו התוספות דהשתא דמסיק וכו' ע"ש והוא דחוק דהל"ל אלא יולדת לז' וכו' ועוד דהא בברייתא תנא דשנה מעוברת היתה ואינו נראה לומר דבטעות כשנית ונראה לומר דיולדת לז' דיולדת למקוטעין היינו דוקא כשיעור הזה ב' תקופות וב' ימים והתקופות בכ"מ לפי חדשי חמה והוו להו ב' תקופות וב' ימים קפ"ד וחצי יום ונמצא אף אם טבלה בה' ימים בחג כלו ימי עיבורה שהן קפ"ד ימים וחצי יום ה' ימים אחר הפסח שהמועדים הולכים בקביעות חדשי הלבנה ואין בו' חדשי הלבנה וב' ימים כ"א קע"ט ימים ומשו"ה הוצרך תלמודא למימר שנה מעוברת היתה והא דאמרינן פ"ד דנדה [ג] לר"י דשיפורא גרים והיינו חדשי הלבנה היינו דוקא ביולדת לט' למקוטעין אבל הכא ביולדת לז' למקוטעין תקופות כתיב דהיינו חדשי החמה והא דאמרינן התם אין אשה יולדת אלא לרע"א ימים דהיינו ט' חדשי החמה היינו למ"ד דאינה יולדת למקוטעין אבל למ"ד יולדת למקוטעין שיפורא גרים לפי חדשי הלבנה וע"ש בפ' ד' דנדה בתוספות · וכתבו התוספות עוד וכן ת"א כעת חיה כעידן דאתון קיימין וכו' ול"נ דמ"ד דבתשרי היה על כרחך יפרש כעת חיה כעת הזאת שאתה חי תהיה חי גם כן לזמן שיהיה לשרה בן ואם כן אין מדברי התרגום ראיה שבפסח היה שיש לפרש דברי התרגום כעין זה דכעידן עתה שאתון קיימין כן תהיו קיימין בעידן שיהיה לשרה בן · עוד שם בתוספות לדעת מי שאומר בפסח היה הא דכתיב בפ' מילה אשר תלד לך שרה למועד וגו' ואמרי' נמי ששרט וכו' ע"כ בט"ו בניסן נאמר ובו ביום נימול ובו ביום באו המלאכים וכו' ע"ש אבל רש"י בפי' החומש פירש ג"כ כל הכתובים כמ"ד דפסח היה ואעפ"כ הביא ברים הפ' דביום ג' למילתו באו המלאכים והרא"ס פירש דבריו דודאי דמילתו ודאי בט"ו בניסן היה דביום וכו' ובט"ו בניסן נולד יצחק וכו' אבל ביאת המלאכים ומאמר למועד אשוב וגו' היה ביום ג' למילתו בי"ז בניסן ופסח וכו' ע"ש לדברי הב"ר שיטה אחרת והקשו התוס' הכא ותימה דלכל הני דאמרי בתשרי היכי מקיימי קרא דלמועד הזה בשנה אחרת וגו' ואור"ת דס"ל כר"י וכו' ע"ש והוא דחוק גם דחוק לפרש"י שבחומש שהניח שיטת התלמוד דהכא דבי"ה היה ופירש כל הכתובים ע"פ המכילתא וסדר עולם דבפסח היה והנראה לפי שינוי לשון הכתוב דבפרשת מילה נאמר למועד הזה בשנה האחרת וגו' וכאן נאמר למועד אשוב וגו' ולא כתיב הזה בשנה האחרת והנכון נראה לקיים פי' רש"י שבחומש

[א] מהרש"א

ד"ה זיותני · כמ"ש (סנהדרין לג ע"ב): [ג] שם ד"ה למקוטעין · פ"ד דנדה (לח ע"א):

יד יוסף

א סוטה מו ע"א :
ב ברכות מג ע"ב :
ג תוספתא דסוטה פי"א סוטה יג ע"ב קדושין לח ע"א ילקוט ותנחומא סדר ואתחנן סע"ר פ"י :
ד יבמות מב ע"א נדה לח ע"ב :

חדושי גאונים

ליד ויאספו אליו אנשים רקים ופוחזים ויהי להם לשר וכשמוע המלך שהיה זקן את עניינו שלא לקבץ אנשים רבים לשלוח אליו ולהרגו והוא כורם עם אנשיו באו אל עיר המלוכה וילחם עם המלך זקנו ויכבוש את העיר ויהרוג את זקנו וימלוך על כל הארץ ומפני שהיה גדולו

אהבת איתן

[ואפשר דגם מלמד תורה לאחרים מאריך ימים גם בשלא לשמה דהוי כמו מצות צדקה דנקראת תורת חסד בסוכה (דף מט ע"ב) וגם נאמר בזה הון ועושר בביתו וצדקתו וגו' וכדאיתא בכתובות (דף נ) ועפ"ז א"ש הא דאיתא בשבת (דף סג) גבי ב' חברים יכול אפילו שלא לשמה וקשה פשיטא הא בזה אין

גאון יעקב

כי החשך מכסה ארץ לגד מטה כמבואר לתוכניים ומה הוא הענין גשאת עוון עמך כסית וכו' · אבל בסוגי עונות יש ב' סוגים · א' עונות העושה במסתרים לא יגולה משום אדם והנה יש בו צד לטובה כי לא נתחלל שם שמים

ענף יוסף

ג היום מלאו ימי ושנותי · הנה בתוספות מנחות דף ל' כתבו יש אומרים לדוק הדין שהרי אמר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי וע"כ צ"ל דלאו בשבת שבת במנחה משום דמשה רבינו ע"ה מת בשבת במנחה · ותוספות שם הקשו על זה כתב זאת אלא בע"ש ואיך יכתוב קרא על העתיד וי"ל קושי' התוס' דהמהרש"א הקשה

המתורגמן · א) דער גלאנץ · ב) שפראססען · ג) הערא̈בנעהמען ·

לתקופות הימים וגו' [א]מיעוט תקופות שתים ומיעוט ימים שנים · בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה מנא לן אמר ר"א אתיא זכירה זכירה ואתיא פקידה פקידה (אתיא זכירה זכירה) כתיב בה ברחל (בראשית ל) ויזכור אלהים את רחל וכתיב בה בחנה (שמואל א א) ויזכרה ה' ואתיא זכירה זכירה מראש השנה דכתיב (ויקרא כג) זכרון תרועה מקרא קדש ואתיא פקידה פקידה כתיב בה בשרה (בראשית כא) וה' פקד את שרה כאשר אמר וכתיב בה בחנה כי פקד ה' את חנה · בר"ה יצא יוסף מבית האסורים מנא לן [ב]דכתיב (תהלים פא) תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (וכתיב) (שם) כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (וכתיב) [שם ע"ב] (שם) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע · בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים (מנא לן אתיא סבילה סבילה) כתיב הכא (שמות ו) מתחת סבלות מצרים וכתיב התם (תהלים פא) הסירותי מסבל שכמו וגו' · בניסן נגאלו כדאיתא ובתשרי עתידין ליגאל (מנא לן) אתיא שופר שופר כתיב הכא תקעו בחדש שופר וכתיב התם (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול · רבי יהושע אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל מנא לן דכתיב (שמות יב) ליל שמורים הוא לה'

של ל' יום: עדות ביהוסף שמו · בתריה דההוא קרא דכי חק לישראל כתיב: הסירותי מסבל שכמו · ביוסף כתיב

תוספות

נאמר ובו ביום נמול ובו ביום באו מלאכים בשנה זו ותימה דכל הני דאמרי בתשרי הוה היכי מקיימי קרא דלמועד הזה בשנה אחרת ואיך יתכן לומר שנצטווה בפסח ולא נימול עד תשרי והלא זריזין מקדימין למצות ועוד הכתיב הכא בעצם היום הזה בו ביום שלוהו מל ואומר ר"ת ז"ל דהני דאמרי בתשרי סבירא להו כרבי יהושע דאמר בניסן נברא העולם ולהכי הדר לפסח שנה אחרת למועד הזה היינו למועד אחר דבי"ה [א"ל] וקרוב לסוכות כלומר למועד הזה ראשון של שנה האחרת:

מהרש"א

שבחומש ע"פ שיטת התלמוד ותלמוד דהכא נמי סבירא ליה דלמועד הזה בשנה האחרת וגו' דבניסן היה דהכי נמי משמע בשנה האחרת למועד הזה ואז סרט לו סריטה וכיון דבט"ו בניסן נולד יצחק ע"כ מאמר דלמועד הזה בשנה וגו' נמי בט"ו בניסן הוה ובו ביום נימול אברהם וביאת המלאכים ביום ג' למילתו היה בי"ז בניסן כדברי רבי חמא אלא דאמר למועד אשוב אליך וגו' לא משמע לשנה אחרת במועד זה אלא למועד הראשון שיבא בשנה זו אבא אליך וא"כ ע"כ בתשרי הוה וקאי בחג ולמועד אשוב וגו' היינו פסח כדמסיק תלמודא והשתא אין אנו צריכין לפרש שהיה זה קודם החג ב' ימים כמ"ש התוספות אלא דקאי בחג ממש והא דפריך כי מדלית ימי טומאה בלרי להו לפי שנראה שלא פרסה שרה נדה וחזרה לנערותיה עד אחר שהתחילו ימי החג שאז אמר הקב"ה לאברהם למה זה לחקה שרה וגו' היפלא מה' וגו' דמשמע שקודם זה לא פרסה נדה דאי חזרה לנערותיה מקודם זה אין סברא שהיתה צוחקת והויא דאפריס מקשאה דלחם לא הביא לפי שפרסה שרה נדה ביום שבאו המלאכים בפסח סוגיא דהכא לא סוברת כן אלא שלא פרסה נדה עד שאמר הקב"ה בחג למה זה לחקה וגו' למועד אשוב וגו' וסובר' כרבנן דפליגי אאפריס מקשאה ואמרי אפי' פת הביא אלא דלא אילטריך למכתביה ומה דברים שלא אמר הביא דברים שאמר על אחת כמה וכמה ובזה יתיישב פרש"י בחומש דגבי כעת חיה ולשרה וגו' פירש כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה וגו' וגבי למועד הזה אשוב אליך וגו' פירש לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה וגו' דמשמע דמאמר למועד הזה בשנה וגו' היה ביום אחד ומאמר למועד אשוב וגו' היה ביום אחר והרא"ם האריך בזה ולשיטתנו יתיישב שפיר דגבי כעת חיה שהיה בפסח ביום ג' למילתו קאמר פירוש כעת הזאת לשנה הבאה גם בפסח אבל מאמר למועד אשוב וגו' שהיה בחג הולכך רש"י לפרש דלא קאמר אחג שאנו קיימין בו דהא יצחק לאו בחג נולד אלא למועד אשוב הוא המועד הראשון שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה וגו' דהיינו פסח ואע"ג דהיה זה חלי שנה לפני החג קאמר אתמול דלאו דוקא אתמול יום אחד אלא קודם זה כמו תמול אתמו ולא נדע כמ"ש גם הרא"ם ודברים הללו ברורים הם לפי שיטתנו ליישב פרש"י שבחומש אלא שהוא מפרש בשמעתין הא דפריך כי מדלית מר ימי טומאה וכו' דקושייתו מהויא דאפריס מקשאה ולשיטתנו א"א לפרש כן כמ"ש לעיל ובשיטה זו שכתבנו תמלא קלת בהגה"ה בתוספות בשמעתין גם בתוספות דפרק הפועלים גם בחזקוני · וק"ק לפי שיטה א כיון דביאת המלאכים היה בניסן גם הפיכת סדום ע"י המלאכים היה בניסן לא ה"ל להקדים מאמר למה זה לחקה שרה וגו' ולמועד אשוב שהיה אח"כ בחג וי"ל דה"ל כתרי עניני ואמרינן ביה דאין מוקדם ומאוחר בתורה: בר"ה נפקדה שרה וכו' · לפי סוגיא דשמעתין דבחג נתעברה וקודם זה בר"ה נגזר עליה כן שתתעבר בחג בשנה זו ואע"ג דהמלאכים בשרו אותה כבר בפסח כשיטתנו דלעיל מ"מ לא נגזר עליה הריון מפי הש"י עד ר"ה אבל התוס' כתבו בפרק החובל[א] דלאו בהריון משתעי וכו' אלא שתלד בריוח וכו' ע"ש גם בחדושינו: אתיא זכירה זכירה וגו' · באת הג"ש מלשון זכירה דלכך נקרא ר"ה יום הזכרון דבו ביום זכרון כל המעשים בא לטוב ולרע ואלו הנפים שהיו עקרות מלד טבעם ומזלם ועלו זכרונם לטובה בר"ה לשנות טבעם ומערכה שלהן: בר"ה ילא יוסף וכו' שנאמר עדות ביהוסף וגו' · אותה ה' שנטלה משרה שנפקדה בר"ה נתוספה בו בר"ה ואחר כך לזרעו יהושע כמפורש במדרשות וע"ד הסוד כי הה' אחרונה שבשם היא מורה על מדת המלכות שביום ר"ה והיא נתוספה ליוסף ונעשה מלך בלאתו על וגו' וכן ליהושע: בר"ה בטלה עבודה וכו' · וכתיב הסירותי וגו' פרש"י ביוסף כתיב בתר עדות ביהוסף עכ"ל משמע ליה דגם לפי זה הדרש על עדות ביהוסף דלעיל מיניה קאי ומג"ש דסבלות יליף ליה עבודת אבותינו מעבודת יוסף שבטלה בר"ה ולולי פירושו נראה דההוא קרא דהסירותי מסבל שכמו יליף ליה מכך ג"ש דלא מיירי ביוסף כפשטיה אלא בישראל דלא מלינו ביוסף שעבד עבודת סבלות וכל המקראות שאחריו בישראל משתעי בלרה קראת אענך בסתר רעם וגו' שמע עמי וגו' · וכתבו התוספות בר"ה בטלה עבודה וכו' ר"י מודה בזה ברוב ספרים ואע"פ שהתחילו המכות מניסן דמשפט המלרים י"ב חדש כדתניא בעדיות מ"מ לא פסקה עבודה עד תשרי עכ"ל ועיין בפירוש הרא"ד לעדיות ודברים אלו אין סותרין להא דאמרינן בב"ר דכל מכה ומכה היתה משמשת עם התראתה חדש ואם כן לכל עשר מכות רק י' חדשים דאיכא למימר שהיו ימים מופסקים ביניהן בלי מכה והתראה כלל ומשפט מלרים י"ב חודש דקאמר היינו מתחילת מכותן והתראתן וק"ל : וכתיב התם יתקע בשופר גדול וכו' · דהשופר מורה על החירות וגאולה כענין היובל ולכך בר"ה שהוא יום החירות מהשטן כדאיתא במדרשות בלע המות וגו' והיה ביום ההוא יתקע וגו' כי שמע קול שופר חדא זימנא בהיל וכו' והוא טעם ג"כ שבטלה עבודה

ענף יוסף

בקדושין כחד"א איך אמרינן דמשה נולד בז' אדר ומת בז' אדר הא אם נולד בשבעה באדר נשלמו ימיו בששה באדר ותירץ דהקב"ה מוסיף לצדיק יום אחד נוסף על שנים שקצובות לו והוא מרומז בקרא דמספר ימיך אמלא ותיבת אמלא בלא א' ראשון שהוא שימוש בגימט' ע"א דשנותיו של אדם ע' ועוד אחד מוסיף הקב"ה היינו שמוסיף לו יום אחד ונחשב לשנה וא"כ באמת כתב משה זה בע"ש שהיה אז ששה אדר ונשלם שניו וימיו שמי שנולד בז' אדר נשלמו בו' אדר והקב"ה הוסיף לו יום אחד ומת בשבת וזהו שקאמר הגמרא ולא ידע שבז' באדר מת משה ובז' באדר נולד משה · (אור חדש) :

[א] מהרש"א ר"ה בראש השנה נפקדה בפ' החובל (צב ע"א) :

יד יוסף

א עי' מ"ש בס"ד עה"ג נדה לא ע"א בשם הרד"ק : ב סנהדרין יא ע"ב בילה יו ע"א :

חדושי גאונים

ע"י הכלבה הנזכרת נקרא שמו כורש שבלשון פרס הוא כלב ומפני זה היתה הכלבתא הזאת יושבת אצלו לימינו במקום שגל וכמאמר חז"ל שהיתה חביבה עליו כשגל וכל זה מבואר נגלה בכל ספרי דברי הימים אשר ללאטינים כו' ע"ש שהאריך עוד יותר · (אברבנאל) :

אהבת איתן

אריכות ימים אך לפי מ"ש א"ש דה"א דב' חברים חשובים כמלמד לאחר ועוד נראה דלא בעינן לשמה רק להוסיף ימים אבל שלא לפחות ורק להשלים ולבטל הגזרה לא בעינן לשמה ממש ובהכי א"ש הא דשבת (דף יג ודף ל) ולקמן (דף יח) א"כ אפשר דבעידנא דעסק בה מהני גם שלא לשמה להציל ממות והא דלא מהני להצין

גאון יעקב

בפרהסיא כאמרם ז"ל אם רואה אדם ילרו מתגבר וכו' ילך למקום וכו' ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא אבל יש בו לד לרעה יותר מהעושה בפרהסיא כי עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה ח"ו ויש לו מורא ב"ו ואין לו מורא שמים · וזו הטעם שהחמירה תורה בגנב יותר מבגזלן כי הגזלן עושה בפרהסיא והגנב עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה · ויש סוג ב' העושה עבירות בפרהסיא ובזו יש לד לרעה כי נתחלל ש"ש בפרהסיא אבל עכ"פ איכא לד לטיבותא כי לא התמיר בכבוד ב"ו יותר מבכבוד שמים והרי הוא דומה לגזלן אשר הקיל התורה בענשו · והנה ביום האדיר ר"ה כי בא ה' לשפוט את הארץ והקב"ה חפץ חסד ותופס הזכות בכל הלדדים היינו כן עבירות בלינעא ותופס זכות אשר אין בו חילול השם והן עבירות בפרהסיא תופס הזכות כי לא העלימו מעין של מעלה והוא דומה לגזלן אשר קל בענשו ולכך בקטרוג השטן כי ישראל חוטאים הביא השטן מתחלה חמה לעדות ר"ל

[בתר עדות ביהוסף]: המשומר ובא • לגאולות: (עוד האריך רש"י בפי' ואזדו לטעמייהו והוא פי' ארוך לפ' נח בענין זמן המבול): ה"ג בסדר עולם רבי יהושע ברישא והדר רבי אליעזר ר"י אומר אותו היום י"ז באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ר' אליעזר אומר אותו היום י"ז במרחשון היה יום שמזל כימה (שוקע)[עולה] ביום • גלגל חמה עגול [הוא] חציו למעלה מן הקרקע וחציו למטה מן הקרקע וי"ב מזלות קבועים בו וזה סדרן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים והי' עמ"ת סא"ב מע"ק גד"ד ו' מהן [שקועין] למטה וו' מהן למעלה וכשהגלגל מגלגל זה עולה מצד זה והראשון שבצד האחר שוקע וכן לעולם וב' שעות שוהה המזל בעלייתו וכן שכנגדו בשיקועו שהן כולן משמשין בכ"ד שעות של יום ובניסן לעולם טלה מתחיל לעלות לאור הבקר מע"ק גד"ד למעלה בלילה עמ"ת סא"ב למטה לאור הבקר מתחיל טלה לעלות ומאזנים לשקוע לסוף שתי שעות טלה כולו עולה ומאזנים כולו שוקע אחר ב' שעות מתחיל שור לעלות ועקרב לשקוע וכן כולן כל חדש ניסן באייר שור מתחיל לשמש ביום כל ימי אייר ובב' שעות הראשונות גומר עלייתו שניות תאומים שלישית סרטן רביעית אריה וחמישית בתולה וששית מאזנים וכן כולן נמצא טלה עולה בב' שעות אחרונות בלילה ובכל היום הוא שוקע וכימה הוא זנב טלה והמבול ביום ירד ודרך נקב ב' כוכבים שנטל מכימה שהוא מזל שיש בו כוכבים הרבה ומנין שהמבול התחיל לירד ביום שנאמר (בראשית ז) בעצם היום הזה בא נח והוא מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שירדו מים ודחפוהו ליכנס שנאמר מפני מי המבול והולרך לשנות סדר בראשית והעלה (מזל) [זנב] כימה ביום ונטל ב' כוכבים ממנו: ומעיינות מתמעטין • מחמת ימות החמה ופסקו הגשמים ושינה סדר בראשית ונתגברו המעיינות ושטפום: יום שמזל כימה עולה ביום • שבחשון עולה עקרב בתחלת היום ואחריו קשת נמצא טלה עולה בסוף היום שינה עליהם וכו': [ועיין בגמרא בסוף מסכתין הובא

לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית (שמורים לכל בני ישראל לדורותם לילה משומר לעתיד לבא) ואידך ההוא [א]לילה המשומר ובא מן המזיקין • ואזדו לטעמייהו דתניא (בראשית ז) בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ר' יהושע אומר אותו היום י"ז באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטין ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם • ר"א אומר אותו היום י"ז במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום ומעיינות מתגברים [דף יב ע"א] ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקדוש ברוך הוא עליהן מעשה בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל ב' כוכבים והביא מבול לעולם:

ד דף טז ע"א משנה בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה [ב]בעצרת על פירות האילן בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר (תהלים לג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ובחג נידונין על

[לילה המשומר ובא מן המזיקין • ורבי יהושע תרתי שמעת מינה דכולהו מודו דמשומר מן המזיקין כדמוכח בערבי פסחים (דף קט:) דתיקון ארבע כוסות ולא חיים אזוגות]: יום שמזל כימה שוקע ביום גרסינן במילתיה דרבי אליעזר גבי י"ז דחשון ושינה הקב"ה עליהן מעשה בראשית והעלה כימה ביום ובמילתיה דרבי יהושע גבי י"ז באייר גרסינן יום שמזל כימה עולה ובקונטרס גרים איפכא ואין הסדר כן דבניסן טלה עולה בתחלת היום ושוהה ב' שעות עם חלק אחד מל' בשעה ואחריו שור ב' שעות שכן דרך כל מזל שוהה ב' שעות: בפסח על התבואה • בפ' מי שמתו (ברכות יח:) גבי חסיד שהקניטתו אשתו ערב ר"ה משמע דבר"ה שמע רוחות מספרות זו עם זו ששמעו מאחורי הפרגוד שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו ושמא בשמים היו מזכירים בר"ה דין הנגזר בפסח אי נמי כרבי יהודה דאמר בסמוך דהכל נידונים בר"ה וגזר דין נחתם בפסח על התבואה:

מהרש"א

עבודה מאבותינו בר"ה דהשופר מורה על החירות: לילה המשומר וכו' • ונראה דאסיפא דקרא קסמיך דכתיב לדורות דהיינו מששת ימי בראשית לכל דור ודור עד עולם ומ"ד לילה המשומר מן המזיקין מפורש בפרק ערבי פסחים ע"ש: ואזדו לטעמייהו וכו' י"ז באייר היה יום שמזל כימה וכו' • מה שיש לדקדק בכל זו בפרש"י ובדברי התוספות עיין בחידושי הלכות והרא"ש ז"ל לא הביא פירוש רש"י דסוגיין וכתב אהך פלוגתא דר"א ור"י א"ל דטעמיה דר"א וכו' וי"מ דטעמיה דס"ל דבתשרי נברא עולם וע"כ שיהיה ג"כ ראש למנין שנות עולם ושנות הדורות ולפיכך וכו' ושיבוש הוא בידם וכו' והנכון בעיני שר"א סובר שמנין שנות דורות מתשרי ולפיכך פי' חדש השני הוא מרחשון ומאי שני שני לדין שא"ת שהוא אייר ושני לחדשים ה"ל למכתב ותנח התיבה באחת ות"ר שנה בחדש הז' שכבר נכנסה שנה האחרת וכו' עכ"ל ע"ש באורך ולפירושו מסברא קאמר דמונין שנות עולם מתשרי בלאו טעמא דלעיל דבתשרי נברא עולם אבל ליתנא דאזדו לטעמייהו לא משמע כדבריו דמה"ט ס"ל נמי דמתשרי מונין שנות עולם וכן לר"י מניסן ונראה לקיים פירוש הי"מ וכן נראה מפרש"י שכתב דלר"א דבתשרי נברא עולם דמתשרי מתחילין מנין שנות דורות לפיכך מבול ע"כ וכו' ומה שהקשה הרא"ש לפי' זה מדלקמן שהרי חכמי ישראל מונין למבול כר"א ולתקופות כר' יהושע ופירש רש"י שנות נח ובריאת עולם וכו' עיין שם לאו קושיא היא דתלמודא דהכא דקאמר ואזדו לטעמייהו לית ליה האי סברא אלא דאילו לא היתה הבריאה בתשרי אין סברא שיהיו שנות דורות מתשרי אלא שבשנות דורות בין לרבי אליעזר בין לרבי יהושע נמשכין אחר הבריאה וסברא זו נזכרת בפירש רש"י בכולה סוגיין ודו"ק: בארבעה פרקים העולם נדון בפסח וכו' • לקמן בברייתא מפקי ליה מדאמרה תורה הביאו לפני עומר בפסח וכן בעצרת על פירות אילן מדאמרה תורה הביאו לפני ב' הלחם וכן בחג על המים מדאמרה תורה נסכו לפני מים בחג וכן כתב הר"ן והא דתנן בראש השנה כל באי עולם וכו' כתב הר"ן דמפיק ליה מהא דאמרינן בכסה ליום חגנו וגו' איזה חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה וכתיב כי חוק לישראל הוא משפט וגו' אבל מתוך סוגיין משמע דסמך נמי בהא אהא דאמר לקמן בשמעתין אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם זכרונות שיעלה זכרוניכם לטובה וכו' מלתא דבעי ביום הדין שע"כ נקרא זכרון תרועה זכרון כל באי עולם בא לפניו ית' והא דהכל נידון בראש השנה היינו כל אדם יחיד ויחיד בכל דבר כמ"ש בראש השנה מי ברעב ומי בצמא אלא דבכל אחד מג' זמנים הללו נידון כלל העולם באחד מג' דברים שזכר וכן תוכן דברי הר"ן בזה ע"ש: כל באי עולם עוברין וכו' • בשאר ג' זמנים דקתני במתניתין נקט בהו לשון נידון וכאן שינה ונקט לשון עוברין ולמסקנא דלקמן דמתני' כר"י דנגזר דין שלו

הכותב

בארבעה פרקים וכו' • כתב הרמב"ם על התבואה במה שיתחדש עליה מלקות ואם תהיה מרובה או מעוטה•ובני מרון הצאן וענינו שמחשבים על בני אדם ודנין עליהם בבריאות ובחלאים והמות והחיים וזולתם מעניני האדם והנגלה מזה המאמר מבואר כאשר תראה אבל הנסחא ענינו קשה מאד בלי ספק ע"כ:

עיון יעקב

בארבעה פרקים העולם נידון • לפי מסקנת הש"ס מתוקמא האי מתני' כתנא דבי רבי ישמעאל וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים אם כן הם חמשה פרקים שהעולם נדו

עץ יוסף

ג המשומר ובא מן המזיקין. נ"ל שמורים דרישא דהאי קרא פרש"י בחומש שהיה הקדוש ברוך הוא שומר ומצפה לקיים הבטחתו כו'. והיינו דכתיב ביה שמורים הוא לה'. אבל סיפא דהאי קרא דכתיב ביה שמרים לכל בני ישראל קאמר הכא דהיינו משומר מן המזיקין כמ"ש ולא יתן המשחית וגו' ומדכתיב לדורותם קאמר משומר ובא בכל דור ודור רש"א במס' פסחים (דף קי"ט):

א פסחים קט ע"ב: ב תענית ב ע"א מגילה לא ע"ב:

אהבת איתן

ממות שלא לשמה היינו שלא בעידנא דעסק בה] וי"ל ע"פ דאיתא ברבה פרשה תשא בפסוק זכור לאברהם הס"ד יד ליד לא ינקה רע אר"פ הכהן בר חמא אם עשית מצוה אל תבקש מתן שכרה מיד ליד למה שלא תנקם משעותיך ורשע את ה נקרא שלא בקשת להנחיל לבניך כלום שאילו בקשו אברהם יצחק ויעקב מתן שכרן של מצות שעשו היאך זרע לדיקים נמלט היאך היה מזכיר זכור לאברהם וגו' • וכ"ה בפ' בחוקותי ונראה דכוונת המדרש הוא איט על עיקר השכר של

גאון יעקב

ר"ל שעבירות שעושים בפרהסיא לאור השמש והרי יש בכאן חילול השם והקב"ה מדחה ואומר להביא עוד עדים ר"ל אדרבא מה שהם עושים בפרהסיא יש בו לד לטיבותא כי אין חמור כ"כ שאין עושים עין של מעלה כאילו אינו רואה • והרי הם דומים לגזלן שקל בעצמו • הביא השטן עוד לבנה לעד ר"ל הרי גם עושים במחשך מעשיהם ובאישון לילה מסתירים מבני אדם והרי הם עושים עין של מעלה כאילו אינו רואה אבל הקב"ה תופס הזכות שהיא מתכסה ר"ל הלא העבירות הם בסוד ואין בו ח"ה וא"כ פשיטא דאין עונשם חמור כל כך וכין כך וכך נשאת עוון עמך כסית כל חטאתם סלה כי הקב"ה מכפר החטאים הן הנעשים בפרהסיא הן הנעשים בצנעה מחמת כל לד זכות אשר יש בכל אחד ואחד • (הגאון ר"י מהמבורג;

על המים : גמ' הא תבואה (דאימת) אילימא הך תבואה דקיימא כל הני הרפתקי דעדו עלה (ועדיין קיימא) אימת איתדון אלא תבואה דמזורעה למימרא דחד דינא מיתדנא והתניא תבואה שאירע בה [א]קרי או אונס קודם הפסח נידונת לשעבר אחר הפסח נידונת להבא ואדם שאירע בו קרי או אונס קודם יוה"כ נדון לשעבר אחר יוה"כ נדון להבא אמר רבא שמע מינה תרי דיני מיתדנא (שתא) · אמר אביי הלכך כי חזי אינש דמצלח זרעא אפלא ליקדים וליזרע חרפא דעד דמטי למידייניה קדים וסליק :

ה שם מני מתני' לא רבי מאיר ולא רבי יהודה ולא ר' יוסי ולא ר' נתן דתניא [ב]הכל נידונין בראש השנה וגזר דין שלהם נחתם ביוה"כ דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר הכל נידונין בראש השנה וגזר דין שלהם נחתם כל אחד ואחד בזמנו בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בחג על המים ואדם נידון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביוה"כ רבי יוסי אומר אדם נידון בכל יום שנאמר (איוב ז) ותפקדנו לבקרים רבי נתן אומר אדם נידון בכל שעה שנאמר (שם) לרגעים תבחננו · וכי תימא לעולם רבי יהודה היא וכי קתני מתני' אגזר דין אי הכי קשיא אדם אמר רבא (הכא) האי תנא (תנא) דבי רבי ישמעאל הוא דתנא דבי רבי ישמעאל בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה ובעצרת על פירות האילן ובחג על המים ואדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביוה"כ וכי קתני מתני' אתחלת דין · אמר רב חסדא מאי טעמא דרבי יוסי · מאי טעמא דר' יוסי כדקאמר טעמא ותפקדנו לבקרים אנן הכי קאמרינן כרבי נתן מאי טעמא לא קאמר בחינה עיוני בעלמא היא פקידה נמי עיוני בעלמא היא אלא אמר רב חסדא טעמא דרבי יוסי מהכא (מלכים א ח) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו · ואמר רב חסדא [ג]מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין דכתיב לעשות משפט עבדו והדר משפט עמו מאי טעמא איבעית אימא דלאו אורח ארעא למיתב מלכא מאבראי ואי בעית אימא מקמי דליפוש

רש"י

[הובא גירסא אחרת ברש"י זו]: אילימא הך תבואה דקיימא · השתא במחובר ומוכנת ליקצר: הרפתקי · מקרים: דעדו עלה · שעברו עליה: דמזרע · שעתידה לזרוע במרחשון הבא: דחד דינא · פעם אחת: קרי · כגון שדפון או ברד: או אונס · ע"י אדם כגון חיילות: נידונית לשעבר · קודם שנזרעה דהיינו בפסח של אשתקד: נידונית להבא · בפסח של אחר זריעתה: נידון לשעבר · ביוה"כ של אשתקד נגזר עליו: להבא · ביוה"כ זה שעבר עכשיו בקרוב וכן לשון משנה במסכת נדרים (ס.) קונם יין שאיני טועם חדש זה אסור כל החדש כולו ור"ח להבא הוא ר"ח שעבר עתה בקרוב ומשום דקרי ליה להאי דאשתקד לשעבר קרי ליה להאי דלקמיה להבא · ומשני אמר רבא ש"מ תרי דיני מיתדנא · (מתניתין דקתני בפסח על התבואה הכי קתני תבואה זו דקיימא השתא נידונית מפסח של אשתקד ושל אחר הפסח כלומר ותבואה שנזרעה אחר הפסח בידוע שנידונית בפסח זה · ורבא מתרץ ש"מ תרי דיני מתדנא שתא אמתניתין קאי) קודם לזריעתה וסמוך לקצירתה : כי חזי איניש דמצלח זרעא אפלא · חטה וכוסמת שנזרעו במרחשון שאינם ממהרים להתבשל לצמוח לאחר הפסח : ליקדם וליזרע חרפא · השעורה שממהרת להתבשל וזורעין אותה שבט ואדר דכיון דאפלא מצלח שמע מינה לטובה נידון בפסח שעבר לפיכך ימהר לזרוע בזריעה שניה : דעד דמטי למידייניה · בפסח הבא : קדים וסליק · וגדל קלת ואינו ממהר טוב להתקלקל : וכי קתני מתניתין · ארבעה פרקים : אגזר דין · (קתני דנידון משמע תחלת דין וגזר דין הוא סוף דין) : קשיא אדם · דקתני מתניתין בראש השנה ור' יהודה ביום הכפורים קאמר : וכי קתני מתני' · ארבעה פרקים : אתחלת דין · אבל גזר דין דאדם ביום הכפורים : אנן הכי קאמרינן · הכי קשיא לן : כר' נתן מ"ט לא אמר · משום דקסבר בחינה אין זה דין אלא בודק במעשיו הלכך לדידיה נמי תקשי ליה

תוספות

שאירע בה קרי. מקרה מל' אולי יקרה ה' (במדבר כג) אי נמי לשון קושי כמו אם תלכו עמי קרי (ויקרא כו) :

מהרש"א

נחתם ביוה"כ וכי קתני מתני' אתחלת דין ניחא כיון דלא נחתם בר"ה לא נקט ביה רק לשון עוברין : דתנא דבי ר' ישמעאל בד' פרקים וכו' · כתב הר"ן דיש לשאול למה אדם נידון בר"ה דבשלמא שאר דברים תבואה ופירות כ"א בזמנו נידון וכו' אבל אדם למה נידון בר"ה וכו' דבר זה למדנו וכו' דתניא בכ"ה באלול נברא העולם וכו' ואדם הראשון נברא ביום ו' דהיינו באחד בתשרי וכו' בי"א נידון וכו' א"ל הקב"ה זה סימן לבניך כשם וכו' כך בניך עתידין שיעמדו לפני בדין ביום זה וכו' ואכתי תמיהא לי דתינח לר"א דבתשרי נברא העולם אבל לר"י דאמר בניסן נברא עולם וכו' למה אדם נידון בר"ה וכ"ל שרלה המקום וכו' ע"ש באורך ואין זה מספיק דלא ידענא אכתי למה נקבע ר"ה בא' לחדש לר' יהושע והנראה דר"י ודאי מודה דכמה דברים נעשו בר"ה שבו נפקדה שרה רחל (וחנה) ויצא יוסף מבית האסורין ובטלה עבודה מאבותינו במצרים כדאמר בהדיא לעיל בפירקין ולכך נקבע אח"כ ר"ה ליום הדין דזכרון כל מעשה איש בא לפניו דכה"ג נקבע יוה"כ לגמר הדין וחתימה לפי שבו נתרצה הקב"ה לישראל לכפר להם על עון העגל · וע"פ מדרש הזה דאדם נברא ביום ו' וכו' ובי"א נידון יש לכוון הפסוקים שאמר למשפטיך עמדו היום וגו' שאמר לעיל מיניה כוננת ארץ ותעמוד ובו ביום שכוננת ארץ ונגמרה הבריאה דהיינו ביום ו' למשפטיך עמדו היום אדם וחוה לדון לפניך כי הכל עבדיך שהוא סימן לבניו שביום הזה לדורות יהיו הכל ביום זה עבדיך ואתה מלך לדונם אז כמ"ש אנו עבדיך ואתה מלכנו ועל כן אומרים מלך במקום אל בר"ה : מהכא לעשות משפט עבדו וגו' · ק"ק דהא בברייתא לא מייתי ליה מהאי קרא אלא מקרא ותפקדנו לבקרים ואינו נראה שמחקו מהברייתא ונראה לפרש דודאי הא דנידון בכל יום סמך ר"י עלמו אההוא קרא דלעשות משפט וגו' דבר יום ביומו אלא דמייתי האי קרא לומר לך באיזה זמן בכל יום נידון ומייתי ליה מהאי קרא ותפקדנו לבקרים דהיינו בבקר של כל יום וכדאמרינן פ"ק דע"ז [א] דלא ליצלי איניש צלותא דמוסף בר"ה בג' שעי קמייתא משום כיון דמפקיד דינא דלמא מעייני בעובדיה והיינו בבקר שהוא זמן תפלת שחרית כנגד תמיד של שחר דכתיב בו בקר : ואמר רב חסדא מלך וצבור וכו' · הוצרך לאתויי מלתא דרב חסדא בהאי קרא משום דהוה אפשר לפרושי לשון משפט דבהאי קרא לאו דין ממש קאמר אלא כמו כמשפטו אשר הראת וגו' ויעשה כמשפט וגו' להכי מייתי מלתא דרב חסדא דמפרש ליה דין ממש :

[א] מהרש"א ד"ה מהכא פ"ק דע"ז (ד' ע"ב) :

יד יוסף

א קרי בידי שמים כמו מקרה לילה אונס בידי אדם ערוך ערך קרי :
ב תוספתא פ"א :
ג לעיל ח ע"ב ע"ז ב ע"ב :

אהבת איתן

המצוה דהא קי"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא אלא הכוונה שמבקש מתן שכר היינו הפירות מאותן מצות שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז ולא ינקה כו' שזהו צריך להנחיל לבניו אבל הקרן קיימת לו לעוה"ב תנן ולו דייקא להעושה עצמו ואין לבניו חלק בו כלל וא"כ א"ש דגבי חיי עולם הזה נקט בשביל שיחיו בני ולא נקט בשביל שיחי' בעצמו כמו שאמר בשביל שהוא עצמו יזכה לעוה"ב דדוקא בשביל שכר הקרן דקיים לו לעוה"ב הוא דהוי צדיק גמור בזה אבל בשביל שיחיה בעצמו דהיינו שכר הפירות בעוה"ז לא ינקה האומר כן ולא הוי צ"ג רק בשביל בני וא"ת דא"כ מאי פריך מזה אהא דקאמר דהאמין כורש משום דאמר שיצלון על חיי מלכא ובנוהי ולא מעליותא היא וכו' והרי קושטא דגם בישראל לאו מעליותא הוא רק על בנו ולא על עצמו וי"ל דמלך שאני דחייו צורך רבים הוא :

גאון יעקב

(שייך לסימן ב')
תניא ר"א אומר בתשרי נברא העולם וכו' ר"י אומר בניסן נברא העולם וכו' · וראוי להתבונן אפות העולם האיך נחלקו בדבר המציאות וכי אחד יהיה שקרן אבל שמע בעיון הזך יראו כי אלו ואלו דברי

עין יעקב

בו שהוא כנגד חמשה חומשי תורה וכמו שמשנה תורה חוזר ושונה מה שנאמר תחלה כן ביום הכפורים הוא הגזר דין מה שנדון תחלה בר"ה : **כמאן** מצלינן האידנא אקצירי ומריעי · עיין בתוספות שכתבו דמתי יחלה נגזר מתי שיתרפא לא נגזר ורבים מקשים מהא דאיתא בע"ז דף נ"ה תלאים רעים ונאמנים נאמנים בשליחותם יע"ש · ובאמת לק"מ דודאי בשעה שבאים היסורים על האדם משביעין אותם מתי יצאו אבל בראש השנה וביום הכפורים לא נגזר מתי יתרפא לכך מועיל תפלה כל השנה והא דאמרינן יפה תפלה לחולה עצמו לא

עץ יוסף

ד הרפתקי. פי' זמנים רעים נכון למועדי רגל תרגום מכון להרפתקי תשימון קנאי למלין תרגום תשוון הרפתקי (ערוך) :

דליפוש חרון אף · אמר ^א^רב יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כמאן כר' יוסי ואי בעית אימא לעולם כרבנן וכדרבי יצחק דאמר רבי יצחק ^ב^יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין :

ו שם ^ג^תניא רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא אמר הקב"ה הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות אילן הוא אמר הקב"ה הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות שבאילן ומפני מה אמרה תורה נסכו (לפני) מים בחג (מפני שהחג זמן גשמי שנה) אמר הקב"ה ^ד^נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה ואמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות בראש השנה מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שתבא זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר : [אמר רבי אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני *) ואמר רבי יצחק למה תוקעין בר"ה למה תוקעין רחמנא אמר תקעו אלא למה מריעין מריעין רחמנא אמר זכרון תרועה אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין [שם ע"ב] ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן וא"ר יצחק כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה מאי טעמא דלא איערבב שטן] :

ז שם אמר רבי יצחק כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה מאי טעמא דכתיב (דברים יא) מראשית השנה ועד אחרית שנה מרשית כתיב ועד

*) נ"ל אמר

פקידה עיוני בעלמא היא: אקצירי ואמריעי · מפרש במסכת נדרים (דף מט.) קצירי חולים מריעי תלמידי חכמים שהם תשושי כח : כרבי יוסי · דאמר אדם נידון בכל יום ויתפלל שידונו אותו לזכות ולא יקנסוהו מיתה דאי כרבנן דאמרי אין נידון אלא בראש השנה הרי כבר נקנסה עליו מיתה : שהפסח זמן תבואה הוא · זמן שהתבואה נידונת בו : שתי הלחם · ירצו על פירות האילן שהן מתירין להביא בכורים שאין מביאין בכורים קודם לעצרת דכתיב בכורי קציר חטים · ואני שמעתי דר"י לטעמיה דהא אזלא כמ"ד בסנהדרין (דף ע.) עץ שאכל אדה"ר חטה היתה : כדי לערבב · שלא ישטין כשישמע ישראל מחבבין את המצות מסתתמין דבריו : שרשה בתחלתה · שישראל עושין עצמם רשים בראש השנה לדבר תחנונים ותפלה כענין

אקצירי ואמריעי כרבי יוסי · ואם תאמר ולרבנן נמי מי לא מצלינן רפאנו וברכת השנים ועוד הא רבי יהודה דאמר הכא אדם נדון בראש השנה וגזר דינו נחתם ביוה"כ ואמר ר' יהודה בפ"ק דשבת (דף יב:) הנכנס לבקר את החולה אומר המקום ירחם עליך ועל כל חולי עמו ישראל ואומר ר"ת דשלא יחלה ודאי לא מצלינן אלא לרבי יוסי אבל שיתרפא מצלינן לכולי עלמא דמתי יחלה נגזר אבל מתי יתרפא לא נגזר ואמרינן בריש הנודר מן המבושל (נדרים מט.) אהך דרב יוסף קצירי ממש מריעי רבנן והשתא מצלינן אקצירי שיתרפאו ואמריעי דהיינו רבנן שלא יחלו ומה שמתפללים ברכת השנים היינו כדלקמן בפרקין (דף יז:) שאם פסקו להם גשמים מועטים שיורידם המקום בזמנן ועוד י"ל דתפלה דרבים שאני דגזר דין שלהם נקרע כדלקמן (שם) והיא דרבי יהודה דשבת נמי יש ליישב כהאי גוונא דדמיא לרבים דהא קא מצלי בהדיא על כל החולים : כדי לערבב את השטן · פירש בערוך (ערך ערב א') [כדאיתא] בירושלמי בלע המות לנצח וכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול כד שמע קל שיפורא זימנא חדא בהיל ולא בהיל וכד שמע תניין אמר ודאי זהו שיפורא דיתקע בשופר גדול ומטא זימניה למתבלע ומתערבב ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא : שאין תוקעין בתחילתה · מפרש בהלכות גדולות לאו דמיקלע בשבתא אלא דאתייליד אונסא : שרשה בתחילתה · שמתוך שישראלים רשים לבם נשבר ומרחמים עליהן מן השמים :

מהרש"א

הביאו עומר וכו' שהפסח זמן תבואה וכו'· חשיב בכאן ג"ד שהם חיי ג' נפשות שבעולם שהם נפש הצומח ונפש הבהמה ונפש האדם כי המים בחג הם חיי נפש הצומח והעומר של שעורים הוא חיי נפש הבהמה כדאמרינן פ"ק דפסחים [א] שעורים נעשו יפות אמר ליה לא ובשר לחמורים ובמס' סוטה [ב] אמרו הביא מנחת שעורים שהיא מאכל בהמה ושתי הלחם של חטין היו והוא חיי נפש האדם כפרש"י בשמעתין דר"י לטעמיה דס"ל בפרק בן סורר ומורה [ג] דעץ הדעת שאכל אדם הראשון חטה היה שאין התינוק יודע וכו' וע"ש בחדושינו והוא מבואר שאמר הכתוב מהחל חרמש וגו' שהוא קציר שעורים תחל לספור שבעה שבועות שהוא יום קציר חטים שהם ב' הלחם והכונה בו כי בצאתם ממצרים שנקראו חמורים והיו ישראל גם כן בלא מצות לא היו ראוים רק למאכל בהמה שהן שעורים כמ"ש [ד] לא ובשר לחמורים עד ספירת שבעה שבועות ע"ש וכמ"ע מונים תחפשנה שהוכנו אז לדעה שמביא מאכל חטים שאז קבלו התורה וע"כ מביא ב' הלחם מחטים שמביא הדעת כדאמרינן פרק בן סורר וע"כ אמרו פ' מי שמת [ה] יו"ט של עצרת ברור זרעו חטין כמפורש שם וע"כ אמר מהחל חרמש בקמה שהיא קציר שעורים מאכל בהמה תספור חמשים יום עד הבאת ב' הלחם שבאה מן החטין לקבל דעה וחכמת התורה : אמרו לפני מלכיות וכו' · בספרי מפיק ליה מקרא ותקעתם וגו' הרי שופרות והיו לכם לזכרון אלו זכרונות אני ה' אלהיכם זו מלכיות ואם כן למה מלכיות תחלה וכו' וע"ל בפ"ד · וכוונת מלכיות זכרונות ושופרות מפורש פרק כילד סדר תעניות : למה תוקעין בשופר של איל וכו' · מפירוש הר"ן אמנהגא בעלמא דתוקעין בשופר של איל קאמר הכי למה ול"ל ההא דתנן פרק ראוהו בית דין ר"י אומר ביוה"כ תוקעים בשל זכרים וכו' וקי"ל כוותיה קאמר הכי וע"פ המדרש שפרש"י בחומש במשוך היובל שופר של איל שכן בערבי קורין לדכרא יובלא וכו' ואנן ילפינן לקמן בפ"ד שופר של ר"ה משופר של יובל ומה שיש לדקדק בזה ע"ל בר"פ ראוהו ב"ד ומיהו ק"ק לפי מדרש זה דהא ביובל גופיה סבירא ליה לר"י לקמן דתוקעין בשל יעל ולא בשל איל ודו"ק : רחמנא אמר תקעו וכו' · תקיעה בר"ה אינו מפורש אלא דילפינן לקמן בג"ש מיובל : [כדי לערבב את השטן וכו' · עי' פי' רש"י ותוס' בשם הערוך ועיין בר"ן] : שנאמר מראשית וגו' · ויהיה

הרי"ף

אמר רבי יצחק כל שנה וכו' ואמר רבי יצחק אין דנין וכו' · נ"ל לדרוש סמיכות הדרשות של רבי יצחק לפי שהוא דורש ואמר כל שנה שרשה בתחלתה כפירש"י ז"ל שרשה בתחלתה לדבר תחנונים ותפלה כרש יש לו אחרית ותקוה טובה באותה שנה וכ"ת מה הועילה תפלתו של זה אם הוא עתיד לחטוא בשנה זו והקב"ה מגיד מראשית אחרית והוא

עין יעקב

אתיא כר"י ולפי התירוץ אבע"א הכל ניחא וק"ל : מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא · פירש"י כמ"ד עץ שאכל אדם הראשון חטה היתה ובסוף כתובות אמרינן עתידה חטה שתתמר ועולה כדקל :

שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה · כי כך סימן של צדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה

עץ יוסף

ה אקצירי ואמריעי עי' רש"י ותוס'. ורש"י בנדרים פי' אקצירי רופא חולי עמו ישראל מריעי על פליטת סופריהן . וזה נמי תפלת רבים ומ"מ קאמר הגמ' כמאן כרבי יוסי . ולכן צריך לתרץ כמו תירוץ ראשון שבתוס' וז"ל ואומר ר"ת דשלא יחלה ודאי לא מצלינן אלא לרבי יוסי אבל שיתרפא מצלינן אליבא דכולי עלמא . דמתי יחלו נגזר מתי יתרפאו לא נגזר ואמר בריש הנודר מן המבושל (דף מט) אהך דרב יוסף קצירי ממש מריעי רבנן . השתא מצלינן

אקצירי שיתרפאו ואמריעי היינו רבנן שלא יחלו . ומה שמתפללין ברכת השנים היינו כדלקמן בפרקין (דף יז ע"ב) שאם פסקו גשמים מועטין שיורידם המקום בזמנן עכ"ל :

ו ובמה בשופר . אין שטן ואין פגע רע . ראשי תיבות שופר פי' כשיש שופר אין שטן ואין פגע רע (טור) :

אגא

[א] מהרש"א ד"ה הביאו פ"ק דפסחים (ג ע"ב) : [ב] שם בא"ד ובמס' סוטה (ט ע"א) : [ג] שם בא"ד בפ' בן סורר (סנהדרין ע ע"א וכן בברכות מ ע"א): [ד] שם בא"ד כמ"ש (פסחים ג ע"ב) : [ה] שם בא"ד פ' מי שמת (ב"ב קמז ע"א) :

יד יוסף

א נדרים מט ע"א ושם איתא רבא : ב לקמן יח ע"א : ג תוספתא פ"א תוספתא סוכה פ"ג : ד לקמן לד ע"ב :

אהבת איתן

(שייך לסימן ג) ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום כו' · הט"א הקשה מכאן לפרש"י עה"ת פ' תשא דשנות אנשים נמנין לשנות העולם מתשרי ואף לאחר מ"ת דקי"ל דמנינן מיום אל יום שנולד גבי שנה האמורה בקדשים ובע"ע וכמה דברים דקחשיב בספ"ה דנדה ואפ"ה לענין שני דורות מתשרי מנינן ואם כן קשה הא דדרש כאן גבי משה שיום מלאו ימי ושנותי והרי כיון שנולד משה בז' באדר ומת בז' באדר ימיו מלאו אבל שנותיו לא מלאו

גאון יעקב

אלהים חיים והוא כי התוספות בר"ה הקשו ר"א הקליר יסד בפיוט ר"ה אופד מאז לשפט היום משמע דסובר כר"א דאדם נברא בתשרי ובפיוט של חג הפסח יסד עתותי קץ וחורף בניסן נברא כו' משמע דסובר כר"י דבניסן נברא והתוס' נכנסו בדחוקי' אבל צריך להבין דבגמ' מסקינן דלשנים ושנות אדם מונין מתשרי כר"א ולתקופה מונין מניסן אבל הענין כך כי תנואו

ועד אחרית שנה (מכלל) [סופה] דאית לה אחרית · וא"ר יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר (בראשית כא) כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם · ואמר רבי יצחק אשלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו דאמר רבי חנן בכל המוסר דין על חברו הוא נענש תחלה שנאמר (שם טז) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וגו' וכתיב (שם כג) ויבא אברהם לספוד לשרה וגו' · ואמר רבי יצחק גד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה·צדקה דכתי' (משלי י) וצדקה תציל ממות צעקה דכתיב (תהלים קז) ויצעקו אל ה' בצר להם וגו'· ושינוי השם דכתיב (בראשית יז) ויאמר ה' אל אברם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה ולבסוף וברכתי אותה וגם נתתי ממנה וגו'· שינוי מעשה דכתיב (יונה ג) וירא האלהים

כענין שנאמר תחנונים ידבר רש : של אותה שעה · ואפילו עתיד להרשיע לאחר זמן : שנאמר באשר הוא שם · ומלינו בבראשית רבה אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע מי שעתידין בניו להמית בניך בלמא אתה מעלה לו את הבאר שנאמר (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת למא התיו מים שהיו מוליאים לקראת הגולים מיני מאכל מלוחים ונודות נפוחים כדאיתא התם אמר להם השעה הזאת לדיק או רשע אמרו לו לדיק אמר להם באשר הוא שם איני דן את האדם אלא בשעתו : קיר נטוי · ועובר תחתיו מזכירין עונותיו שאומרים כלום ראוי זה לעשות לו נס ומתוך כך נבדק : ועיון תפלה · סומך על תפלתו ובטוח שתהא נשמעת ומתאמץ לכוון לבו : ומוסר דין · כמו ישפוט ה' ביני וביניך (בראשית יז) אומרים כלום ראוי הוא זה שיענש חברו על ידו : ויבא אברהם וגו' · הוא קבר אותה : שינוי מעשה · שטב מרעתו :

מלת מראשית מושכת עלמה ואחרת עמה דהיינו כמשמעה מראשית ומתחלת השנה ומדכתיב מרשית חסר דרשוהו מלשון רש כפרש"י עש"ה תחנונים ידבר רש והוא מבואר ע"פ מ"ש לקמן עיני ה' אלהיך וגו' עתים לטובה הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בר"ה וכו' ע"ש : אלא לפי מעשיו שבאותה שעה וכו' שנאמר באשר הוא שם וגו'· מפורש בב"ר כפירוש רש"י דלפי פשוטו הוא יתורא דקרא ועל כן דרשו דכמו דמלת שם מורה על המקום שבא הסיפור ממנו כבר כן הוא מורה כאן על הזמן ההוא שאנו קיימין בו יהא נידון ולא על העתיד והא דבן סורר נידון ע"ש סופו עיין על תירוצו ברא"ם ועי"ל דבן סורר נידון ע"ש סופו של עלמו מה שאין כן בישמעאל על שם סופו של בניו לא נידון : שלשה דברים מזכירין עונותיו וכו' · ודאי דבר"ה זכרון כל בני אדם בא לפניו יתברך ב"ה בגזר דינו אבל אלו ג' דברים גם בכל השנה מזכירין לו עונותיו לפקוד עליו דין אחר קירנטוי לפי שהוא מקום סכנה וכדאמרינן פ"ק דפסחים [א] דאפילו בלווי הש"י אמר שמואל ושמע שאול והרגני וכן המעיין בתפלתו וסומך שבזכותו ודאי תהא נשמעת כמ"ש התוס' מביא לו שיזכירו עונותיו אם זכיותיו שבוטח בהן אין מכריעין וכן במוסר דין שבוטח גם כן בזכותו שיענש חברו מן השמים על ידו מביא לו להזכיר לו עונותיו להכריע זכותו נגד חברו ומייתי ליה משרה וגם אם היה זכות שרה גדול אפשר דזכות אברהם היה מכריע וכמפורש בפרק החובל בדאית ליה דינא בארעא ומה שיש לדקדק בזה שם מפורש : ד' דברים מקרעין גזר דינו וכו' צדקה צעקה וכו' · נראה דר"י לטעמיה דאמר לעיל יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין ומייתי גבי צדקה מדכתיב וצדקה תציל ממות דהיינו גם אם נגזר לאדם מיתה צדקה תצילנו ממנו וכן בצעקה מדכתיב ממצוקותיהם יצילם מצוקה משמע גז"ד וכן שינוי מעשה היינו תשובה מדכתיב וירא אלהים את מעשיהם כי שבו וגו' ואלו הג' ישכן הפייטן תשובה תפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה אבל שינוי השם ושינוי מקום לדברי י"א לא זכרן הפייטן שהם גם כן מעבירין הגזרה כדקאמר הכא ולפום ריהטא איכא למימר בזה דלא זכר הפייטן אלא אלו ג' שמעבירין רוע הגזרה שבאו לכפרה על הגזרה שבאה בשביל חטא משא"כ שינוי השם ושינוי מקום דלא באו לשנות הגזרה שבאה על חטא דהא שינוי השם משרה יליף ושינוי המקום מאברהם דודאי לאו משום חטא נוה לשנות שם שרה ומקום דאברהם וכ"כ בעל יפה מראה וז"ל מיהו שינוי השם ושינוי המקום לא מלינן לאוקמי אלא במי שגזירתו בלי חטא כי בהשתנות וכו' דאילו משום חטא מה יועילנו שינוי הזה וכו' עכ"ל ע"ש באורך אבל הסמ"ג עשין י"ז כתב שטעם בשינוי השם כלומר שאני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותו מעשה עכ"ל וכה"ג כתב הר"ן והוסיף בשינוי המקום היינו טעמא לפי כשאדם גולה ממקומו לבו נכנע עכ"ל ולפי זה שפיר נמי באו על חטא וכן נראה דאין סברא דשינוי השם בעלמא בלא לווי הש"י יבטל הגזרה ויותר מזה קשה בשינוי המקום שיבטל הגזרה בזולת לווי הש"י דא"כ שרה למה לא

הכותב

בתוספות על עיון תפלה דבור ארוך לבאר שיש עיון תפלה לשבח מי שמעיין ומדקדק לאמרה בכונה ויש עיון תפלה לגנאי כמו במקום זה שמעיין בה לומר ראויה להתקבל ומביא מאמר ירושלמי וכבר כתבתיו במסכת אחרת ואם לא אמצאנו יכתב בדפוס באורו בהגיעי כאן בהירושלמי :

עיון יעקב

וכן אם מתחננין כרש זה עני קרא וה' שמע : ואמר רבי יצחק אין דנין את האדם · אפשר לתלות אלו שלשה דברים שאר"י זה בזה דלכאורה על מראשית השנה עד אחרית השנה י"ל פירוש אחר כי מראשית השנה עד אחרית השנה בא להראות שהקב"ה דן את האדם לפי מה שיהיה בסוף השנה אם טוב ואם רע לזה אר"י שאין דנין את האדם אלא באשר הוא שם אך קשה מנלן גם זה דלמא הכוונה כפשוטו כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם כלומר ששמעתי את קול הנער אף באשר הוא שם שהוא רע והוא מקרא קצר וחסר כי כן מלינו כמה פעמים במקראות לזה אמר ואר"י שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם קיר נטוי ובישמעאל היה גם כן כקיר נטוי שהיה מקום שאין שם מים וק"ל : אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה · והא דבן סורר ומורה נהרג על שם סופו עיין ברא"ם פי' כי תלא ותירוץ אחד לחלק בין דין שלמעלה לדין שלמטה וכ"ל הטעם דקמי שמיא גליא שיכול להמיתו באותו זמן שיחטא משא"כ ב"ד שלמטה אולי ילסטם אח"כ בלי עדים והתראה להכי ממיתין אותו מיד ע"פ עדים : מקרעין גזר דינו · אפשר לומר דלא מיירי רק בבינונים דאמרינן בסמוך אם לא זכו נכתבין למיתה ולא קאמר ג"כ נחתמין דאלו נחתמין ג"כ למיתה כמו רשעים אין גזר דינם נקרע ביחיד אם לא

הרי"ף

סמובן בפשט הפסוק עיני ה' מראשית השנה וכל מה שעתיד להיות לעשות עד אחרית השנה וא"כ אע"פ שיתפלל תחנוניו כרש עדיין מתבקש לו תטאות כל השנה לז"א רבי יצחק אע"פ שהקב"ה יודע מה שעתיד לחטוא האדם אין הקב"ה דן אלא לפי מעשיו של אותה שעה ומ"מ כשהוא רש בתחלת השנה בתחנוניו יזהר מהיותו מעיין בתפלתו לומר כיון שהתפללתי בתחנה אל ה' בוודאי שישמע ה' בקול תפלתי כי זהו עיון תפלה וגם יזהר בתפלתו שלא ימסור דין על חברו כי הוא גורם רעה לעלמו להזכיר עון עלמו וכ"ת מה יועיל ומה יתרון התפלה בר"ה לדבר תחנונים כרש אם יש בידו דבר עבירה שנגזר דינו כבר : לז"א רבי ילחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם והאחד מהם היא הצעקה והתפלה והתשובה ואמר ד' דברים לומר שכל אחת מארבעתן יש בו לקרוע גזר דינו של אדם ובהצטרף שנים מהן כגון צעקה ותשובה יש באחת מהן שהיא התשובה שיקרע גזר דינו ובתפלה מועילה להטיב לו באחריתו והוא מה שאמר קודם כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה לברך שנתו

עין יוסף

ז אלא לפי מעשיו של אותה שעה . שאם ישוב באותה שעה אז יהיה נידון כפי מעשיו של עכשיו אפילו עתיד להרשיע לאחר זמן וא"ת והרי בן סורר שהיה נהרג ע"ש סופו שעתיד לכלות ממונו ולגסטם את הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב כדאיתא בסנהדרין . וי"ל שבן סורר ומורה אע"פ שאינו חייב מיתה עכשיו מ"מ כבר התחיל לעשות הדברים המביאים אותו לחיוב מיתה הוא כרודף שניתן להציל בנפשו אע"ג דאכתי לא הרג (יפ"ת) : באשר הוא שם . וכדאי' בב"ר פרשה י"ג אמר רבי סימון קפלו מלאכי השרת לקטרגו אמרו לפניו רבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית את בניך בלמא את מעלה לו באר . אמר להם עכשיו מה הוא לדיק או רשע אמרו לו לדיק . אמר להם אינו דן את האדם אלא בשעתו ע"כ . ודייק כן שמלאכי השרת קטרגו עליו משום דקשה דה"ל למימר סתם אל תיראי אל הנער באשר הוא שם . ומה ת"ל כי שמע אלהים אל קול הנער כי בודאי מסגילול נשמע תפלתו . אלא ה"ק כי שמע אלהים אל קול הנער לקבל תפלתו בכבודו ובעלמו . שמלד דין מלאכי השרת ב"ד שלמעלה לא היה ניצול מפני קטרוג חטא העתיד אלא שהקב"ה בעלמו הכריעו לכף זכות (נזה"ק) : שרי אשתך כו' . ה"ה דשינוי השם דאברהם גרם לו לשנות מזלו להוליד בן הראוי ליורשו אלא דעדיפא קאמר דשינוי השם גרם לה להוליד גם שאינה ראויה להוליד כלל (מהרש"א נדרים דף לב מלוין יב) :

[א] מהרש"א ד"ה שלשה פ"ק דפסחים (ח ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות נה ע"א : ב ב"ק לג ע"א : ג בתשובת הרא"ש סוף כלל יז הביא הנוסחא ג' דברים מבטלין הגזרה כו' אף שינוי השם ועי' קס"ר פ"ז סימן כט ובירושלמי פרק ב' דתענית וב"ר פרשה פ"ד :

אהבת איתן

עדיין עד תשרי ומוכיח מזה דשני דורות לאחר מ"ת מיום ליום מונים ודלא כפרש"י והנה לא על פרש"י התלונה שהרי כפי' איתא במ"ר במדבר ומלאתי שכ"כ הרא"מ וקושי' הט"א מדהכא י"ל ע"פ דאיתא בספרי פ' דברים בפיסקא אחד עשר יום כו' דמייתי שם קרא דבן מאה ועשרים שנה אנכי היום מת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי מעל"ע רבי אומר היום מלאו שבאותו היום שלמו לו מעל"ע ע"כ וצריך ביאור דבמאי פליגי ומאי נ"מ בינייהו אמנם לפ"ד הט"א דמלוי שנים אי היה גנ"י

גאון יעקב

במדרש בראשית קודם חטא אדה"ר היו המאורות גלגלים הולכים במהירות למאוד ואח"כ בסיבת קלקול חטא אדה"ר הלכו במתינות מאד והנה המאורות נתלו בתחלת ליל ד' במזל טלה הוא ראש למזלות ולכן ניסן ראשון לחדשים אך מהרו לסבב גלגל המזלות בהלוכן ממערב למזרח עד שכאשר הגיע יום ששי אחר תלות הגיעו המאורות למזל מאזניים שהוא תשרי לכך לתקופה שהוא תחלת מנין תליית המאורות מונין מניסן אבל אדם

לא נשתנה גזירתה בשינוי מקומה עד שנינה שמה בלווי הש"י וע"כ נראה לקיים דברי סמ"ג והר"ן וה"ק כשנותנין לאדם שם אחר כמו בשרה יחשוב אף שבשרה נשתנה מזלה ע"י שינוי שמה לפי שלא היה שם שום מעכב כי לא היה בה שום חטא אבל אני שחטאתי מה יועיל בי שינוי שמי בהוראת שמי למזל אחר שהרי החטא מעכב בי וע"י כן ישים אל לבו לשוב בתשובה שלימה ושהוא רוצה להעשות איש אחר וצריך אני לתקן מעשי וכן תפרש הענין בשינוי מקום מאברהם: דכתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך וכו' · מפרש"י בפרשת לך לך [נראה שדרשו כן מדכתיב לך לך לדרוש מיניה להנאתך ולטובתך דכאן אי אתה זוכה לבנים עכ"ל] ועיין בזה טענות הרמב"ן ודברי הרא"ם ואין להאריך בכן דמתוך שמעתין משמע שדרשו כן מדכתיב לך לך מארצך והדר כתיב ואעשך לגוי גדול וגו' דמשמע שההליכה מארצך היא כדי שאעשך לגוי גדול: [שינוי מקום מאברהם וכו' ר"ל דהיינו בבואו למקום אחר גרם לו להיות ראוי לבנים ונולד לו אח"כ ישמעאל אבל בן ראוי ליורשו לא היה ראוי עד שניתה שרה שמה כדאמר הכא וגם שינוי השם דאברהם אז גרם לו וכדמפורש כל זה פרק ד' נדרים ופ' הבע"י ע"ש: חייב אדם להקביל וכו' · מפורש פ' הישן]: שלשה ספרים נפתחין בר"ה וכו' · יש לדקדק בדברי המאמר הזה חדא דלא קאמר גבי בינונים כדקאמרינן גבי צדיקים ורשעים ועוד דלא מייתי מקרא דרשעים אלא דנמחקים ולא מייתי נכתבין ונחתמין גם מה שהרגישו הפוסקים בהך עניגא שהרי ראינו דכמה צדיקים שמתו וכמה רשעים שחיו בשנה הבאה ומפרשי לה בדוחק דרשעים וצדיקים בדין זה קאמר ולא הוי דומיא דדין לעתיד דבסמוך דאיירי ברשעים וצדיקים גמורים והתוספות כתבו גם כן בזה אבל אין דבריהם מבוארים וע"כ הנראה בזה דודאי בצדיקים ורשעים גמורים קאיירי והיינו צדיקים שאין בהן רק שוגג שנקרא חטא כמפורש ביומא [א] וכנאמר כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ר"ל דאפילו הצדיק יש בו חטא שוגג ורשעים היינו שיש בהן חטא פשע ומרד ובינוניים היינו שיש בהן חטא מזיד אבל לא מרד והוא מבואר כמו שאמרו פרק מי שמתו [ב] דהצדיקים במיתתן נקראו חיים והרשעים בחייהן קרוין מתים שהצדיק שמת הוא חיותו לעולם הבא ומיתתו בעוה"ז כמ"ש [ג] אדם כי ימות באהל וגו' אינו רק במקרי והפך הרשעים חייהן בעולם הזה אינה אלא במקרי והיא מיתתן מוחלטת לעולם הבא והשתא ניחא דהצדיק ממש בין אם נגזר עליו שיחיה בשנה זו בין שנגזר עליו שימות בשנה זו על מיעוט חטאו שבעוה"ז הוא חיותו בעוה"ב והפך ברשעים בין שנגזר עליו שימות בשנה זו ובין שנגזר עליו שיחיה בשנה זו כדי לקבל שכרו בעוה"ז זו היא מיתתו לעוה"ב ולזה כוונו התוספות שכתבו וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי עוה"ב עכ"ל והשתא יתיישב מה שיש לדקדק ברשעים דקאמר כמי נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה ולא סגי לה במחיקה כדכתיב ימחו מספר חיים משום דבעי למכתב בהו במפורש מיתה אם למיתה אם לחיים בעוה"ז דהיינו מיתתם לעולם הבא וכן בצדיקים קאמר נכתבים ונחתמים לחיים דבעי לפרושי אם לחיים מקריים שבעוה"ז ואם למיתה בעוה"ז על מיעוט חטאם והיא חיותם לעוה"ב ואמר בינוניים שהם שיש להם עון מזיד תלוים ועומדין בימים שבין ראש השנה ליוהכ"פ זכו נכתבין לחיים באותן ימים אבל לא נחתמין עד יוהכ"פ שהוא יום חתימה של בינונים ומייתי כולהו מקרא ימחו מספר חיים זו ספרן של רשעים כמ"ש לעיל וחיבור הכתובים בענין שנאמר כי אתה אשר הכית רדפו וגו' כי האדם שתם נחשב לבינוני כמ"ש

ובנבלתם לא תגעו · וברגל משתעי קרא כדמפרש ואזיל לקמיה בברייתא: ג' ספרים · ספרי זכרון של מעשה הבריות:

את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה [וכתיב וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה] וי"א אף שינוי מקום שנאמר (בראשית יב) ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו' והדר ואעשך לגוי גדול ואידך ההוא זכותא דארץ ישראל הוא דאהניא ליה · א ואמר רבי יצחק חייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר (מלכים ב' ד) ויאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל:

שם ואמר רבי יצחק חייב אדם לטהר את עצמו ברגל שנאמר (ויקרא יא) ובנבלתם לא תגעו תניא נמי הכי ובנבלתם לא תגעו יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבילה תלמוד לומר (שם כא) אמור אל הכהנים בני אהרן בני אהרן מוזהרין בני ישראל אין מוזהרין והלא דברים ק"ו ומה טומאה חמורה כהנים מוזהרין ישראל אין מוזהרין טומאה קלה לא כל שכן אלא מה תלמוד לומר ובנבלתם לא תגעו ברגל:

ח שם אמר רבי כרוספדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחים בר"ה אחד של צדיקים

הרי"ף

שנתו להיות לו אחרית ותקוה: ג' ספרים נפתחים בראש השנה · כתבתי בספר כסף מזוקק וז"ל ויש להקשות מה שדקדקו בתוספות שהרי אנו רואים כמה צדיקים נחתמים למיתה וכמה רשעים חיים והם תירצו דלחיי העוה"ב קאמר קרא ודוחק הוא שבכל ר"ה יהיה דין חיי העוה"ב שזה יהיה אחר המות וליום הדין ופי' הרמב"ן שצדיקים בדינם והייבין בדינם קאמר וי"מ שהחיים הוא כנוי אל הצלחה והרווחה והבנים והמיתה הוא כינוי אל היסורין כמחז"ל [ד] ארבעה חשובים כמת סומא וכו' וע"ק בבינונים למה אמר שהם תלוים עד יוה"כ אם זכו והרי הקב"ה רב חסד ומטה כלפי חסד כדברי ב"ה ליום הדין לעתיד ולמה לא יעשה כן גם עתה ומה גם שאומר לא זכו משמע שלא עשו תוספת זכות וגם לא חטאו עוד ולמה יכתבו למיתה כיון ששקולים הם במעשיהם · וי"מ לא זכו היינו לא שבו בתשובה וכיון שלא חזרו בתשובה אין לך חטא גדול מזה בידו מכריע על השאר שהרי התשובה היא אחד ממצות עשה וכיון שלא שב הרי זה חוטא ומכריע עצמו לחובה · וע"ק למה הוצרכו שלשה ספרים כי די בשנים והבינונים אם יזכו יהיו נכתבים בספר צדיקים ואם לאו יהיו נכתבים בספר הרשעים וג' ספרים למה לי · וע"ק דלא יבצר היות בבינונים ב' כתות הללו למיתה והללו לחיים וא"כ לבינונים צריך ב' ספרים אחרים ספר חיים וספר מתים כיון שאינן נכללים בספרי הצדיקים והרשעים · ועוד צריך לבאר מ"ש ימחו מספר זה ספרן של רשעים וכי היה רוצה דוד שימחו אויביו מספר הרשעים והלא טוב לו שיכתבו שם כי נחתמים למיתה הם ובירושלמי אומר ימחו מספר אלו הרשעים · ולפי גירסא זו ניחא אבל לגירסת הגמרא קשה טובא · וכן קשה בפ' ואם אין מחני נא מספרך זה ספרן של רשעים כי אין זו סבנה שהרי ספרן של רשעים הוא למיתה והוא היה שואל מחני נא · ועוד נראה מ"ש בגמרא ספרי חיים ומתים נפתחים ביום הזה דמשמע שיש ספרים הרבה · ונראה לעניות

עיון יעקב

בצבור כדאיתא לקמן דף יז ע"ב וק"ל: להקביל פני רבו ברגל · עיין בחידושנו בסוכה: ג' ספרים נפתחין · עיין בתוספות ומהרש"א וכבר האריכו בכל זה כל המפרשים ובאמת התקירה בזה הוא אך למותר ואין בידינו לא משלות רשעים ולא מיסורי הצדיקים ויש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו ואל אמונה ואין עול וכל משפטיו אמת וצדק כי כל דרכיו משפט כי לפעמים נתקצרו שנותיו של צדיק לטובתו שלא יהיה אצל הרעה או מכן בקדושיו לא יאמין או לכפרת הדור שהם הרשעים ושהוא יטול חלקם בג"ע או שהוא רק גלגול נשמה לתקן דבר מה והגיע קצו ומה שנכתב לאלתר לחיים לאו דוקא חיי העולם הזה אלא מה שהוא לטובתו כי צדיקים במיתתן קרויין חיים כי כל מה שהוא לטובתו נקרא חיים וכדכתיב בפ' נצבים נתתי לפניך את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע וברשע הוא להיפך אף שמאריך ברעתו מ"מ בחייו קרוי מת כיון שהוא לרעתו להאבידו מן העולם הבא וכן לפעמים מסתלק מיד שלא ירע לאחרים ויהא חוטא ומחטיא ח"ו וזה עיקר כוונת מהרש"א לפרש כן דעת התוספות ועיין בזרע ברך פ' נצבים שמביא בשם הזוהר דבר"ה נידון האדם על ידי בית דין של מעלה להכי צריכין ספרים להציע לפניהם לראות מי שהוא צדיק או

עין יוסף

ח שלשה ספרים נפתחים בר"ה כו' . ספרי זכרון של מעשה הבריות (רש"י) · יישב רבינו בדברים הללו קושית איזה מפרשים · לאיזה צורך יש לבינונים ספר ג' אם יזכו יכתבו עם הצדיקים . ואם לא יכתבו עם הרשעים · אולם למ"ש רש"י ז"ל . קושיא דהספרים של הבינונים לא לצורך כתיבה לחיים . או להיפך נתקנו . רק ענינם במציאות העקריי הוא לכתוב בכל אחד מהם . מעשה איש ואיש זה יכתוב ידו לה' ברוב זכיות . והוא ספרן של צדיקים וזה בשם ישראל יכונה במיעוט זכיות כו' . ואלה מחלה על מחלה והוא ספר הבינונים אמגם אחר שיזכו הבינונים קושטא שיכתבו עם הצדיקים. ויתיישב ג"כ

אמר הבונה וא"ר יצחק חייב אדם לטהר כו' . לא נתנו המועדים לישראל לאכול ולשתות ולהנאת גופם כמש"ל על חדשיכם ומועדיכם חדשי ומועדי לא נאמר כי אם אדרבה להזדרז בהם בעבודת קונם ביותר ולכן נקראו רגלים על שם עלייתם לרגל לראות את פני האדון ה' לבאות היינו להכירו לאדון ולמושל בעולמו · כי רגל שלשון בו הליכה וזירוז כמ"ש דוד רגלי עמדה במישור במקהלים אברך ה' וזה שאמר אם כן חייב אדם לטהר עצמו ברגל · והביא ראיה ממה שאמר ובנבלתם לא תגעו שהוכיחו , בברייתא דברגל משתעי קרא לומר כי בלי הכוונה הנאותה לש"ש הבשר עודנו בין שיניהם ברגל כאילו הוא בשר נבילה :

[א] מהרש"א ד"ה שלשה ביומא (לו ע"ב): [ב] שם בא"ד פ' מי שמתו (יח ע"ב): [ג] שם בא"ד כמ"ש (שבת פו ע"ב): [ד] בהרי"ף ד"ה שלשה כמ"ש חז"ל (נדרי' סד ע"ב):

יד יוסף

א סוכה כו ע"ב:

אהבת איתן

מסה תליא באם מנינן שני דורות למנין כל אחד מיום שנולד או למנין שנות עולם אם כן אפשר דבהא פליגי דת"ק דנקט מלאו ימי ושנותי מעל"ע והיינו כדמייתי כאן דסבר דשני דורות מנינן מיום שנולד ומש"ה אמר דגבי משה שמת ביום שנולד נתמלאו ימיו ושניו מעל"ע ומ"ד היום מלאו שבאותו היום שלמו לו מעל"ע סובר דרק ימיו שלמו לו למשה מעל"ע אבל שניו לא שלמו לו והיינו משום דסבר כפרש"י והוא כדעת המ"ר דשני דורות מתשרי מנינן ולדידי' קושטא דלא מלאו שניו דמשה · ועפמ"ש

גאון יעקב

שהוא ביום ו' היה בתשרי כי כבר הגיע בו ביום שתמה למאזים לכך מונין שנות אדם הראשון מתשרי ואז היתה יום הדין לכך יסד הקליר אופד מאז לשפט ביום כי זה היתה ביום ו' בר"ה תשרי (הגאון הר"י מפראג): ולהמקובלים נוחי נפש דעת אחרת עמם איך שביניהם אמת והוא מודעת זאת שהאדם הוא עולם קטן והעולם הוא עולם גדול וכל מה שאירע לזה אירע לזה וכמו שיש לאדם בתי' עיבור ובתי' לידה כך יש לעולם בתי' עיבור ובתי' לידה ·

[א] מהרש"א בא"ד פרק קמא דקדושין (מ ע"ב) : [ב] הרי"ף ד"ה שלשה פרק החולץ (מט ע"ב): [ג] שם בא"ד (רק ליום הדין כנ"ל) : [ד] שם שאחז"ל (שבת קנ ע"א פסחים כ ע"ב ב"מ לח ע"ב) :

פ"ק דקדושין [א] וז"ש דוד על עצמו כי אתה אשר הכית אותי ביסורין על המזיד והם הוסיפו לרודפי ואל מכאוב ביסורין שלי הם חלליך יספרו תנה עון וגו' ר"ל אותו עון שהם רודפים אותי על מחלה עונות שיש להם כבר עד שיהיו רוב עונות ועי"ז ימחו מספר חיים כשאר רשעים גמורים · ואמר חיים זה ספרן של צדיקים כמ"ש דבין אם נגזר עליהן שיחיו בשנה זו או ימותו היא חיותן לעוה"ב ואמר ועם צדיקים אל יכתבו והיינו הבינונים שלא נכתבו בראש השנה עד ימי תשובה וכה"ג יש לפרש למאן דדריש ליה מקרא דמחני נא וגו' · ואמר ג' כתות ליום הדין וכו' · צדיקים ורשעים ממש קאמר דומיא דלעיל מיהו לחיים דקאמר הכא לאו דומיא דלעיל דהכא בחיים בתחיית המתים קאמר דהיינו לחיי עולם כדכתיב ורבים מישני וגו' ודלעיל לחיים אם בעוה"ז בשנה זאת אם לחיים בעולם הנשמות והכא קאמר בכת בינונים שיורדין לקבל עונשן בגיהנם דהכא אי אפשר שיזכו עוד כמ"ש מי שטרח בע"ש וכו' והיום לעשותן וגו' וכמ"ש גם התוספות שיש ב' דינין האחד בגן עדן או בגיהנם והב' דין אחר בתחיית המתים ע"ש ודין גיהנם. גם ברשעים גמורים יש בו חלוק דיש מהן עומדין לתה"ה לחרפות ולדראון עולם ויש מהן שיורדין לגיהנם וכו' וגופן כלה ונשמתן נשרפת וכו' ויש מהן וכו' דיורדין לגיהנם ונידונים לדורי דורות וכו' ולא יבאו כלל לתה"ה כמפורש בסוגיין ולפי גודל החטא יהיה דינן בגיהנם וזהו שדקדק בקרא ורבים מישני אדמת וגו' אבל לא כולם כי יש מהם שלא יזכו לתח"ה אלא שיהיו נידונין לעולם בגיהנם כדלקמן · ואמר בבינונים

צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים של רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה ובינוניים תלוים ועומדים מר"ה עד יום הכפורים זכו נכתבו לחיים לא זכו נכתבים למיתה· אמר רבי (אבהו) [אבין] מאי קראה (תהלים סט) ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ימחו מספר זה ספרן של רשעים גמורים חיים זה ספרן של צדיקים גמורים ועם צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינוניים · רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (שמות לב) ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת מחני נא זה ספרן של רשעים גמורים · מספרך זה ספרן של צדיקים גמורים אשר כתבת זה ספרן של בינוניים :

ט שם תניא[א] בית שמאי אומרים ג' כתות הן ליום הדין אחד של צדיקים גמורים

ליום הדין · כשיחיו המתים :

תוספות

נחתמין לאלתר לחיים · מדקא חשיב בינוניים משמע דצדיקים גמורים קרי למי שזכיותיו מרובים ורשעים גמורים למי שעונותיו מרובין ופעמים הצדיקים נחתמים למיתה ורשעים גמורים לחיים דכתיב (דברים ז) ומשלם לשונאיו וגו' ואמרי' בספ"ק דקדושין (דף לט:) מי בשעונותיו מרובים מזכיותיו דומה כמי ששרף את כל התורה כולה ולא שייר ממנה אות אחת ומי שזכיותיו מרובים מעונותיו דומה כמי שקיים כל התורה ולא חסר ממנה אות אחת וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי העוה"ב : **ליום הדין** · כשיחיו המתים כדמוכחי קראי ואע"פ שכבר נידונין לאחר מיתתם לג"ע או לגיהנם מפני הנפש עדיין יהיה דין אחר אם יזכו לחיי העולם הבא שהוא קיים לעולם(הבא) ויש שמתוך

יד יוסף

א תוספתא דסנהדרין פי"ג : ב לפנינו בקדושין גם בתוס' שבגמרא הגירסא משונה ועיין שם :

אהבת איתן

יש להשיב תשובה על מה שנשאל הרדב"ז דקשיא מדרשא דהיום מלאו ימי וכו' דהכא הא דאיתא בשבת (דף נה) ר"ש בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בחטאם מתו שנאמר יען לא האמנתם ב י ה א האמנתם כי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם והוא נגד דרשא דהיום מלאו ימי ושנותי דמשמע שכבר הגיע זמנו דמשה

עיון יעקב

או רשע ונכתבין לפניהם מיד צדיקים לחיים ורשעים למיתה ובינונים תלוים ועומדים בעשרת ימי תשובה וביוה"כ נידונין על ידי הקב"ה ורב חסד מטה כלפי חסד ע"ש : **זכו** נכתבין · אפשר לומר דזכו היינו אם זוכין לעשות חסד עם חבירו גם כן הקב"ה עושה עמו חסד ומטה כלפי חסד כי כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכן אם מעביר על מדותיו ובהתחברו עם צדיקים מיקרי זכו משא"כ בהתחברו לרשע פרץ ה' את מעשיו מקרי לא זכו והא דנקט גבי בינונים נכתבין ולא נקט נחתמין כמו בצדיקים וכו' כדלעיל משום דלא נחתם גזר דינם כדי שיוכל לקרע גזר דינם כל השנה כמו שכתבנו לעיל על הא דאר"י ד' דברים מקרעין גזר דין וכן להיפך אם הוסיף רשעה ח"ו : ג' כתות הם ליום הדין · עיין פירוש רש"י ותוספות דמחלקין בין דין שלאחר מיתתם ובין דין לתחיית המתים ובכבוד הבית מחלק בין דין הגוף לדין הנשמה ובאמת הוא נגד משמעות הש"ס דפרק חלק דמשמע שדן אותם כאחד הגוף והנשמה וגם הוא נגד הסברא שידונו שתי פעמים כי אל חפץ חסד הוא לכן נ"ל דאף דפסוקים אלו קאי על זמן התחיה כמ"ש תוספות היינו אותן דורות שימותו קודם זמן התחיה ולא נדונו עדיין ידונו משא"כ באותן שכבר נידונו אחר מיתתן מקודם וק"ל :

מאי

לא חשו · עוד פירשו שביום הדין אין ביד האדם לתקן כי אין מעשה וחשבון שמה לכך עושה עמו חסד אבל בעולם הזה שבידו לתקן עד יוה"כ מניחין אותו לבחירתו ואם לא נתן לב לעצמו איהו דאפסיד אנפשיה · ועוד נראה לי שכיון שיום הדין הוא אחר שנענש בגיהנם ונשא חטאו מה לעשות לו עוד והקב"ה חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח לכך מטה כלפי חסד להביאו לחיי העוה"ב אבל בעוה"ז שעדיין לא קבל עונשו אין הקב"ה מוותר כי צדיק וישר הוא ואם לא זכה נכתב למיתה ומ"מ יש הפרש בין הרשע הגמור הנכתב למיתה לבינוני שלא זכה עד יוה"כ ונכתב למיתה כי הרשע הגמור אע"פ שבעוד שנה זו ישוב בתשובה שוב אין לו תקנה ובאותה שנה הוא מת לפי שכבר נמחק שמו מספר תולדות אדם שקצובים שם מדת ימיו · ולזה דקדק ברשעים לומר נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה שאין אחר חיתום גזר דין כלום · אבל בבינונים אמר נכתבין למיתה ולא אמר נחתמים וכיון שכן אע"פ שנכתבו למיתה מ"מ לא נמחקו מספר תולדות אדם שקצובים שם מדת ימיהם ואם באותה שנה הם זוכים כמעט וחוזרים בתשובה אז קורעין גזר דינם ועליהם אמר רבי יוסי בגמרא אדם נידון בכל יום והן אותם בינונים שזכו ונכתבו לחיים אם יחטאו עוד בתוך השנה הם נידונין בכל יום משא"כ לצדיקים שנכתבו ונחתמו לחיים כי אע"פ שיחטאו אח"כ אינם נידונים עד ר"ה שני הבא · וכן הרשעים הגמורים שנחתמו למיתה ונמחקו מספר תולדות אדם אע"פ שיזכו עוד גזר דינם אינו נקרע ולכך הבינונים שזכו ונכתבו לחיים אינם נכתבים בספר צדיקים גמורים הנכתבים לחיים כי לא ראי זה כראי זה כמו שכתבנו וכן אותם שלא זכו ונכתבו למיתה אינם נכתבים בספר הרשעים שאלו אין להם תקנה ואלו יש תקנה כמו שכתבתי למעלה · ומצאתי סעד לדברי בספר הזוהר פרשת ויחי דף ר"ב וז"ל בההוא ליליא דחגא בתרהא סנטירין זמינין ונטלין פתקין בתר דנטלין לון גלמין מתעברין ולא משתכחין וכו' וה"מ כד לא אהדר כל הסוא זימנא בתיובתא אבל אי אהדר טעמא דמותא יתעם ויתסי הרי שלאחר שנכתבין הפתקין למיתה יש להם תקנה כאמור · וכיון שספר זה של בינונים בין למיתה בין לחיים עדיין הוא תלוי בכל ימות השנה כפי שינוי מעשיהם לכך ייחד הקב"ה ספר אחד לנכתבים למיתה ולנכתבים לחיים והביא ראיה מפסוק ימחו מספר חיים הכוונה שבספר של אדם ששם קצובים מדת ימיו של אדם של כל אחד ואחד כשהרשע נכתב למיתה מוחק מספרו של אדם מדת ימיו הקצובות שם לאותו פלוני וכיון שנימח מאותו ספר מיד הוא נכתב בספר רשעים למיתה וז"ש ימחו מספר זה ספרן של רשעים כלומר מיד שנמחו באותה שעה נכתבים בספר רשעים ונמצא כי ספרן של רשעים הוא מחיית שמו ומדת ימיו מספרו של אדם ודוק לישנא דלא אמר ימחו מספר מספרן של רשעים כי המחיקה עצמה היא מה שהרשעים נכתבו מיד למיתה ועם החיים שהם הצדיקים וגם עם הבינונים אל יכתבו אע"פ שכתיבת הבינונים היא תלויה עדיין בשאר ימות השנה עכ"ז אל יכתבו אפילו לפי שעה · וכן פירוש מחני נא שאמר משה מחני מספר תולדות אדם שיש לי קצבה ומדת ימי ק"כ שנה מחני מאותו ספר וזה הוא ספר של רשעים שנכתבים למיתה שמכיון שנמחק מספר תולדות אדם הרי הוא נכתב בספר הרשעים המתים ומספרך אשר כתבת הם הצדיקים והבינונים שגם לבינונים הכתובים אינם נמחקים מספר תולדות אדם שקצובים שם ימיו ועד"ז יש לנו לבאר מ"ש ג' ספרים נפתחים ושם אמר ספרי חיים וספרי מתים דמשמע ספרים הרבה לפי שהבינונים שנכתבו למיתה ובתוך השנה הטיבו מעשיהם וחזרו בתשובה יחיו גם הבינונים שנכתבו לחיים וחטאו עוד ופחתו ימיהם כל אלו הספרים עם השלשה ספרים העומדים לפני יוצר בראשית בר"ה : **תניא** ב"ש אומרים ג' כתות הן ליום הדין וכו' · וקשה כיון שלאחר מיתה את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים מה זה שחזר ביום התחיה להביא במשפט את הרשעים לדונם בגיהנם והתוס' פירשו ואע"פ שכבר נדונו לאחר מיתתם לג"ע או לגיהנם מפני הנפש עדיין יהיה להם דין אחר אם יזכו לחיי העוה"ב ע"כ · ועדיין קשה לי דתינח מ"ש צדיקים נכתבים לאלתר לחיי העוה"ב אבל מה שכתוב הרשעים נכתבים לגיהנם והלא כבר נדונו עד זמן התחיה וכ"ה

הרי"ף

דעתי עם מ"ש בגמרא פ' החולץ [ב] תניא את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דברי רבי עקיבא וחכמים אומרים זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו · ויש לבאר מאמרינו של רבי כרוספדאי לכולהו תנאי לסברת ר"ע דסבר משלימין לו נמצא כי משעת ספר תולדות אדם קצב הקב"ה שנותיו של כל אדם ואדם ובכל יום ראש השנה יעמיד במשפט כל יצורי עולמים שנתקצבו שנותיהם ואם הם צדיקים גמורים מניחם הקב"ה עד כדי קצבת ימיהם שקצב להם ומשלימים לו שנותיו ונכתבים לחיים כשאתה רואה אשר יש צדיקים שמתים הוא שנשלמה קצבתם ומדת ימיהם וכיון שנתמלאו שיעור ימיהם הם מתים כי מי גבר יחיה ולא יראה מות וכל כחם של צדיקים הוא להשלים מספר ימיהם ואם הם רשעים גמורים הם נחתמים למיתה כי לא זכו פוחתין להם וכשתראה רשעים גמורים חיים הוא שנזדמן להם לידם איזה מצוה שמכרעת כנגד כמה עונות ואל דעות ה' אבל הרשעים גמורים שלא נמצא להם שום זכות שיש בו כדי להכריע נכתבים למיתה והבינונים ששקול מחצה על מחצה הם תלוים עד יוה"כ אם זכו נחתמים לחיים ומשלימים להם מדת ימיהם ואם לא זכו פוחתין להם · והא דאין הקב"ה מטה כלפי חסד כמו בג' כתות של יום הדין י"מ דאין צורך להטות [ג] כלפי חסד אך ליום הדין שהוא עונש הנפש אבל לענין חיי הגוף לא יצטרך לעשות חסד ע"ד שאחז"ל [ד] להפסד מרובה חשו להפסד מועט

גאון יעקב

והנה כשהאדם הוא בבחי' עיבור בבטן אמו אם ישאל עליו השואל אם יש אדם זה בעולם ואחד ישיב כי אינו אמת דיבר שהרי עדיין לא נראה ולא נמצא כי אם בכח ולא בפועל והוויותו הוא בהעלם גדול ואם אחר ישיב לשואלו כי ישנו בעולם גם כן אמת דיבר שהרי כריסה בין שיניה ואנו ממנו מרגישים התנועה אע"פ שהוא עדיין בהעלם אבל הוא בעולם כן הדבר בעולם הגדול רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם הכוונה על בחי' עיבור של העולם שהיה בהעלם ובכח ורבי יהושע אומר בניסן נברא העולם הכוונה על

עין יוסף

מה שהרגיש מהרש"א ז"ל אמרו בצדיקים ורשעים נכתבים ונחתמים . ובבינוני' יש אמר זכו נכתבים לחיים וכו' ולא אמר ונחתמים כו' . והיינו כי ספרן של צדיקים נחתם בר"ה . כל הכתוב בו לחיים . וא"כ הבינונים אשר מלך בינוניותם היו כתובים בספר בפ"ע בהיותם זוכים ביוה"כ עדי יהיו להם זכיות מרובים . אז יכתבו בספר של הצדיקים (וכן הוא בהדיא בירושלמי . אם עשו תשובה נכתבים עם הצדיקים כו') לחיים ושוב אין החתימה צריכה להם בפ"ע

ואמר בבינונים יורדין לגיהנם ומצפצפים וכו' פרש"י מצפצפים צועקין ובוכין מתוך יסורין ע"ש ולשון לפלוף לא משמע כן ולא אמרו בפ' עושין פסין[א] שבוכין אלא ביורדין לגיהנם והכא בעולין מגיהנם קאמר שמצפצפין דהיינו שמשבחים לשמו בתפלתן וכן נראה מפי' הערוך ע"ש וכדמייתי מקרא הוא יקרא בשמי וגו' דהיינו בתפלה: והבאתי את השלישית וגו' · לפי הדרש יהיה השלישית כת שלישית שהם הבינונים שיבאו באש של גיהנם לצרפן על מחלה עונותם עד שיזכו שיקראו בשמי שיהיו כצדיקים שנקראו ע"ש הקב"ה כדאמרינן פ' הספינה: ובה"א ורב חסד מטה כלפי חסד וכו' · מפרש"י דלענין דין דלעתיד בגיהנם אמרו כן אבל נראה מתוך

ואחד של בינוניים ואחד של רשעים גמורים (של) צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העוה"ב (של) רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם שנאמר (דניאל יב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם בינוניים יורדין לגיהנם [דף יז ע"א] ומצפצפין ועולים שנא' (זכריה יג) והבאתי את השלישית באש וגו' הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו ועליהם אמרה חנה (שמואל א ב) ה' ממית ומחיה וגו' וב"ה אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד (תהלים קטז) אהבתי כי ישמע ה' את קולי ועליהם נאמרה כל הפרשה כולה

רשעים גמורים · רובם עונות: בינוניים · מחצה על מחצה: ומצפצפין · צועקים ובוכים מתוך יסוריהם שעה אחת ועולין: מטה כלפי חסד הוא · הואיל ומחצה על מחצה הן מטה את ההכרע לצד

תוספות

שקבלו כבר דינם בגיהנם אפשר שיזכו: ועליהם אמר דוד אהבתי דכתיב ביה אפפוני חבלי מות וכתיב דלותי ולי יהושיע כשהוא דל במצות רב חסד מטה ומושיע כדדרשינן לקמן אי נמי מלשון דלה דלה לנו (שמות ב) שמעלהו מבור עמוק וכתיב בהריה (תהלים קטז) שובי נפשי למנוחיכי וגו' והדר אתהלך בארצות החיים:

כי

שמעתין דס"ה דין דהעוה"ז בר"ה אמרו כן דמטה כלפי חסד בבינונים מיד בר"ה וס"ל דכולן לא נחתמין עד יוהכ"פ כר"י דאדם נידון בר"ה וגזר דינו נחתם ביום הכפורים · ואמר ועליהם אמר דוד כל הפרשה כולה דלותי ולי יהושיע וגו' · עיין פירוש התוספות בזה אבל ליסנא דכל הפרשה כולה לא יתישב לפירושם ונראה דה"ק ועליהם דהיינו על כל שלשה הכתות שזכר נאמרה כל הפרשה כולה והתחיל בכת בינוני שהם סתם בני אדם ואמר אהבתי כי ישמע ה' קולי וגו' לשון אהבתי לפי פשוטו הוא כמו אוהב אני שישמע וגו' וטפי יפול בזה רצוני או תאותי כי ישמע ה' וגו' וע"כ דרשו מיניה אהובה אני כי ישמע ה' קול תחנוני כלומר כשאני מתפלל דרך התחנונים כמ"ש[ב] אל תעשה תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים כמ"ש תחנונים ידבר רש וגו' ולפי שאמר קול תחנוני ואנן אמרינן[ג] לא ישמיע אדם קולו בתפלתו אמר לא נתכוונתי לקול ממש אלא כביכול שהטה אזנך אל תפלתי שבלחש ואמר בימי אקרא כלומר בימי יחיד שהן עשרת ימי תשובה אז אקרא גם ביחידי כמ"ש [ד] דרשו ה' בהמצאו ביחיד בין ר"ה ליוהכ"פ ואמר אפפוני חבלי וגו' שהם יסורין הבאים על המזיד בבינוני וע"ז לרה ויגון אמצא ששמח אני בהם כמולא שלל רב כמ"ש[ה] השמחים ביסורין עליהם נאמר ואוהביו כצאת השמש וגו' וכמ"ש ברמב"ם ורבי [ו]ואמר ובשם ה' אקרא כלומר בזמן שגם תפלת היחיד מקובלת לה' · ועוי"ל ע"פ מ"ש פ' הספינה [ז] ג' נקראים ע"ש הקב"ה וכו' וחשוב לדיקים שנאמר כל הנקרא בשמי וגו' ומפורש בספרי כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וכי אפשר לו לאדם לקרא בשם ה' אלא נקרא המקום רחום וחנון אף אתה עשה מתנת חנם נקרא המקום חסיד וכו' לכך כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וז"ש כאן אנא ה' מלטה נפשי מאחר שאני נקראתי בשמך ומפרש לה שאל תתמה לקרא בשמו של הקב"ה אבל חנון ה' ולדיק וגו' אף אני אעשה כן ובזה אהיה נקרא בשם ה' ומסיים אנא ה' מלטה נפשי וגו' בהאי ענינא הזכיר ג"פ נפשי יש לכוון בהם על ג' נפשות שיש באדם כמ"ש הרמב"ם בח"פ ולפי דרכנו יש לפרש על ג' כתות הללו שהן לדיקים רשעים ובינונים והתחיל בכת הבינוני ואמר אנא ה' מלטה נפשי להצילני מיסורין הבאין על המזיד בבינוני כי חנון ורחום ולדיק וגו' שלא לענוש הבינוני במיתה כי שומר פתאים ה' דלותי וגו' ע"פ מ"ש בסמוך ורב חסד היכי עביד נושא עון שמגביה כף מאזנים של עון שיכרעו הזכיות וה"נ ה"ק דלותי מלשון דלה דלה שגבה ודלה עוני כדי שיכריעו זכיותי ובזה לי להושיע ורבא נמי דקאמר דלותי במצות יש לפרש כן דלותי בכף העון על ידי המצות ואמר על כת הלדיקים שובי נפשי למנוחיכי גם אם ימות תשוב הנפש לעוה"ב שכולו מנוחה ואמר כי חללת נפשי ממות וגו' כנגד כת הרשעים דהיינו שחללת נפשי מכת הרשעים דמיתה ממרקת בהם ומסיים ואמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים ע"פ מ"ש בפ' ע"פ [ח] דאמרינן הלל מפני שיש בה תחיית המתים שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים ודרשו כן משום דכתיב בארצות לשון רבים שהרמז בו על עולם הבא כדאמרינן במס' בבא בתרא [ט] לעתיד יהיה לכל אחד מישראל בעמק ובהר ובשפלה דהיינו כל מיני ארצות ומסיים האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד וגו' לפי שהרשעים כופרים בתח"ה אמר אני האמנתי כי אדבר הא שזכר לעיל בענין ארצות החיים דהיינו תחיית המתים שהרי

הרי"ף

שמחזירין אותם לגיהנם כיון שהיו רשעים גמורים ברוב עונות ובכללם עון פושעי ישראל בגופן כדלקמן מ"מ קשה על הבינונים שכבר נדונו קודם התחיה למה יחזרו לידון שעה אחת בגיהנם אחר התחיה ושמא אין דין זה של גיהנם אלא לצרפם כמטהר כסף שיזכו ליכנס בג"ע ודין גיהנם של קודם התחיה היה עונש על עונם: ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה וגו' · הכוונה שבזה יש ליישב מ"ש חנה מוריד שאול ויעל עם מ"ש איוב כן יורד שאול לא יעלה שאיוב מדבר ברשעים גמורים וחנה אמרה מוריד שאול ויעל על הבינונים שאחר התחיה מורידם הקב"ה לגיהנם שעה אחת לטהרם ולצרפם ככסף ואח"כ ויעל אותם לג"ע וב"ה דרשי של בינונים אין גיהנם כלל אחר התחיה כי רב חסד מטה כלפי חסד להכריע לזכות ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' כשם שהטה אזנו לי להטות כלפי חסד להצילני מגיהנם כך ישמעני אלהי לזכות אותי להתהלך בארצות החיים כיון שאפפוני חבלי מות למרק עונותי אע"פ שאני דלה במצות שאין בידי מצות להעלות נשמתי לגן עדן מ"מ לי יהושיע לנפשי להתהלך לפני ה' בארצות החיים נמצא שעליהם על הבינונים אמר כל הפרשה כולה וכשים לבינונים מחצה עונות ובכללם עון פושעי ישראל בגופן אז נכנסים לגיהנם כדכתיב והבאתי את השלישית באש וצרפתים וגו' ואם הם רשעים ברוב עונות ואין בו עון פושעי ישראל בגופן לית להו תקנתא אלא נעשים אפר שנדונים בגיהנם י"ב חדש לאחר התחיה ואח"כ גופן כלה ונשמתן נשרפת ונעשים אפר ורוח מפזרתן וכו' זהו פירוש השמועה לב"ה · ומעתה אנו צריכין לבאר דברי התוס' בד"ה כי לית להו תקנה ברוב עונות ואית בהו עון דפושעי ישראל בגופן והא דאמרינן לעיל רשעים דהיינו רובא עונות נכתבים ונחתמין לאלתר לגיהנם אע"ג דכתיב בקרא לדראון עולם לא שלא יהא להם תקנה אלא נדונים י"ב חדש ועולים · וקשה דלעולם לדראון עולם הוא דלית להו תקנתא לעולם כיון שהם רשעים רובם עונות ואית בהו עון פושעי ישראל בגופן דהכי אמרינן הסתא כי לית להו תקנתא ברובא עונות וכו' וא"כ קרא דלדראון עולם הוא משמע דלית להו תקנתא ונראה לפרש דליכא לאוקמי קרא דלדראון עולם ברוב עונות ואית בהו עון פושעי ישראל בגופן דהא כתיב בהו ועשותם רשעים כי יהיו אפר דהיינו גופן כלה ונשמתן נשרפת ונעשים אפר וכאן כתיב ואלה יקומו לחרפות ולדראון עולם ואם הם אותם שרובם עונות ופושעי ישראל בגופן כבר כלה גופן ונשרפת נשמתן ולית בהו עוד חרפות ודראון עולם כי נשכח ואבד זכרם ולא שייך דראון עולם אלא בדבר שעודנו עומד והוא נכאה שיינו חרפות ודראון לכל בשר אלא ע"כ מוקמינן ליה ברוב עונות ולית בהו עון פושעי ישראל בגופן שאין גופן כלה ונשמתן נשרפת ונעשים אפר אלא יקומו לחרפות ולדראון עולם ולזה הקשו בתוס' כיון דאית להו תקנתא שאינם נעשים אפר איך הוא אומר לדראון עולם לזה אמרו לא שלא יהיה להם תקנה אלא נדונים שנים עשר חדש ועולים ולחרפות ולדראון עולם הוא בתוך י"ב חדש · עוד בתוס' והא דאמר ר"ל בסוף חגיגה פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט בהם הא אמרינן בריש עושין פסין דנחית אברהם ומסיק להו · וקשה דלמא הסוא דאין אור של גיהנם שולט הוא במיעוט עונות ורוב זכיות והכא איירי ברוב עונות · א"כ התם במחצה עונות ולית בהו עון פושעי ישראל בגופן וכן תירצו שם התוספות ואפשר דהוקשה לבעלי התוספות דהכא משמע דאינם יורדים לגיהנם במיעוט עונות וכן מחצה עונות ולית בהו פושעי ישראל בגופן רב חסד מטה כלפי חסד ואינם יורדין כלל לגיהנם והתם אמרו אין אור של גיהנם שולט · דמשמע יורדין אבל

עין יוסף

שהרי זה הספר כבר נכתב ונחתם לחיים מר"ה. רק שהבינונים לא היו כתובים בו. ועכשיו שנכתבים שם בו. שוב קרינן בהם כל הכתוב בו לחיים נחתם (אי' סיס):

ומצפצפים. צועקים ובוכים מתוך יסורים שעה אחת ועולין (רש"י) וז"ל זוהר חדש סדר לך לך משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש ושם יצפצפו בתשובה ונשמתן של צדיקים פוגעין לפני הקב"ה ומעלין אותו משאול שהוא המדור השפל שנאמר מוריד שאול ויעל. ומי שהוא במדור התחתון שהוא אבדון שוב אינו עולה דתנא א"ר יהודה אע"פ שנכנס בשאול עולה בתשובה שנאמר מבטן שאול שועתי שמעת קולי ע"ש: מטה כלפי חסד · הואיל ומחצה על מחצה הם מטה את ההכרע לצד זכות ואין יורדין לגיהנם (רש"י) הנראה מהקדמונים כי זאת ההטיה כלפי חסד אינה נוהגת רק בענין מניעה ברדת גיהנם אבל בדין ר"ה דלעיל אם למות אם לחיים. הבינונים תלוים ועומדים

מהרש"א [א] ד"ה ג' ספרים בפ' עושין פסין (יט ע"א): [ב] שם ד"ה ועליהם כמ"ש (ברכות כח ע"ב): [ג] שם בא"ד אמרינן (שם לא ע"א): [ד] שם בא"ד כמ"ש (ר"ה יח ע"א): [ה] שם בא"ד כמ"ש (שבת פח ע"ב): [ו] שם כמ"ש (ב"מ פג ע"א פד ע"א): [ז] שם פרק הספינה (עה ע"ב): [ח] שם בא"ד בפרק ע"פ (קיח ע"א): [ט] שם במ' ב"ב (קכב ע"א):

אהבת איתן

ולפמ"ש י"ל דרשב"א ס"ל כמ"ד בספרי דשנותיו עדיין לא מלאו בז' באדר וסיים דקאמר הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם כיון דלא מלאו שניו אז. ואח"כ מצאתי שגם הרא"ם הוקשה לו קושיי' הרדב"ז וכתב בפ' שגחם שכן אגדות חלוקות ולפמ"ש בלא"ה פשיטא דמלאו שנותיו במחלוקת שנויה בעלמא ומשהיא דשבת נתיישב לי מאי דיש לדקדק למ"ד סיום דמלאו לו למשה ימיו באותו יום שמת אבל שניו ס"ל דלא מלאו דא"כ אכתי תקשי מת"ל סיום דאלו למלוי ימים לחוד לא

גאון יעקב

בחי' הלידה שנתהוה העולם בגלוי ובפועל בחדש השביעי להריון כי יולדת לשבעה יולדת למקוטעין וזהו סוד היום הר"ת עולם לשון הרה והריון · (כתבי האר"י ז"ל): (שייך לסימן ה) ואמר ר"ח מלך ולבור וכו' · אב"ע מקמי דליפוש חרון אף וכו' · ביאור הענין כי הוא ית' מכריע כל העולם במשפטו לזכות והפן בהלדקם כמבואר במדרש דלכך ברא ה' שמים קודם לארץ כדי שיעמדו שמים תהלה בדין היותם ראשון ליצירה והן שמים לא זכו

עניתי מאד בעוה"ז כדי לקבל שכרי משלם לעוה"ב כדרך הצדיקים ואמרתי בחפזי כל אדם יש להם חלק לעוה"ב כמו בעוה"ז והוא כזב דלא אמרו כן אלא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב : פושעי ישראל בגופן וכו' · מוקי לה בקרקפתא דלא מנח תפילין דהיינו בגופן דאמרינן בהו שצריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים והכונה בו שהתפילין מורים שהרוח מתדבק בנשמה בזוכה לכך כי תפילין של ראש הם נגד המוח אשר שם הנשמה ושל יד נגד הלב אשר שם רוח החיוני וזה שלא מניחן מבטל זאת הכונה בהפך שידבקו מלמעלה למטה הנשמה ברוח והרוח בנפש וז"ש כי לפי פעולתן הגוף כלה והנשמה שדבקה בה נידונית בשרפה והרוח שמחברן מפזרן תחת כפות רגלי צדיקים ופושע עכומ"ז בגופן מ"ל בעבירה דהיינו עבירת זנות שמטמאין גופן בזנות [כמ"ש התוס' וגבי עריות כתיב כי בכל אלה נטמאו הגוים : ונידונין בה י"ב חדש וכו' · מפורש במסכת עדיות ועיין שם בחידושינו] : נשמתן נשרפת וכו' · גם כי הנשמה היא דבר רוחני מלינו בה לשון שרפה אבל מה שאמר שוב ורוח מפזרתן וכו' ומייתי ליה מכי יהיו אפר וגו' אינו נראה שיהיה כונה על שריפת הנשמה אלא אדלעיל אאפר של הגוף וכלה שאמר בו אינו ממש אלא שיהיה אפר : [ושכפרו בתורה וכו' · כפרש"י האומרים שאינה מן השמים ובפרק חלק מפורש דאפילו אומר שכולה מן השמים חוץ מפסוק אחד · ואפיקורוס כפרש"י מבזה ת"ח והכי מפורש פרק חלק ושאמר ושחטאו והחטיאו כגון ירבעם וכו' גם שירבעם הוא בכלל מומרים לעכומ"ז מ"מ קחשיב ליה בתרתי דחטא והחטיא את הרבים גם בשאר עבירות דינו כן כמו ששנינו באבות משום דחטא הרבים תלוי בו] : גיהנם כלה והם אינם כלים וכו' · בפ"ק דסוטה[א] אמרינן לגבי פורעניות דישראל דחלי כלים והם אינן כלים וכו' והיינו למעליותא הוא כפי' רש"י בחומש [וקללה זו לפי הפורעניות ברכה היא חלי כלים והם אינם כלים] אבל הכא בדין רשעים גמורים אלו בגיהנם אינו נראה דה"נ למעליותא קאמר דגיהנם כלה והם וכו' וי"ל דה"ק דגם הם אינן כלים כמו כת פושעי ישראל כו' דכלין בגופן הוא לגריעותא הכא וכו' דאינן כלים לחרפות עולם וכדכתיב ונראה בשמחתכם והם יבושו מיהו הא דקאמר בהו נידונין לדורי דורות צריך ביאור כיון דגיהנם כלה היאך קאמר נידונין לדורי דורות ודו"ק : [וכ"כ למה מפני שפשטו ידיהם וכו' · פרש"י שהחריבו בהמ"ק בעונם

כולה (תהלים קטז) דלותי ולי יהושיע· פושעי ישראל בגופן ופושעי עכו"ם בגופן יורדין לגיהנם (ונידונין בגיהנם) ונידונין בה י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשים· אפר תחת כפות רגלי הצדיקים שנאמר (מלאכי ג) ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם אבל הצדוקים והמסורות לאנסים והמומרים לעכומ"ז והאפיקורסים ושכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חתיתם בארץ החיים ושחטאו ושהחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם [א]ונידונין בה לדורי דורות שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים וגו' גיהנם כלה והם אינם כלים שנאמר (תהלים מט) וצורם לבלות שאול (מזבול לו) · וכל כך למה לפי שפשטו ידיהם בזבול שנאמר מזבול לו ואין זבול אלא בית המקדש שנאמר (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך וגו' (אמר מר ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה) [ועליהם אמרה חנה (שמואל א ב) ה' יחתו מריביו] אמר ר' יצחק בר אבין ופניהם דומין לשולי קדרה אמר רבא ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא ומקריין בני גיהנם · אמר מר בית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד והכתיב והבאתי את השלישית באש התם עון דפושעי ישראל בגופן והאמרת לית להו תקנה התם ברובא עונות הכא במחצה עונות ומחצה זכיות (וה"ק אי הוה במחצה עונות) ואית ביה [נמי] עון דפושעי ישראל בגופם לא סגיא דלאו והבאתי את השלישית באש ואם לאו ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד (תהלים קטז) אהבתי כי ישמע ה' וגו' :

רש"י

הזכות ואינן יורדין לגיהנם : בגופן · לקמיה מפרש : הצדוקים · שהפכו דברי אלהים חיים לרעה : והמסורות · מלשינים שמוסרין ממון של ישראל בידי אנסים : אפיקורוס · מבזה ת"ח (סנהדרין לח:): שכפרו בתורה · ואומרים אין תורה מן השמים : ושפירשו מדרכי הצבור · לא גרסינן דהיינו כל הני דלעיל והך מתניתא בסדר עולם היא והכי גרסינן ליה התם ומי שפירשו מדרכי הצבור כגון הצדוקים והמסורות לאנסים: מדרכי צבור מדרכי ישראל : ושנתנו חתיתם · מפרש לקמיה : וצורם · כמו וצורתם : שפשטו ידיהם בזבול · שהחריבו בית המקדש בעונם : בני מחוזא · מעונגים ושמנים היו : ומיקרי בני גיהנם · כך יקראו להם : והאמרת לית להו תקנתא · דנעשין אפר והכא כתיב וצרפתים כצרוף את הכסף שימרקו יסוריהן את עונם :

תוספות

כי לית להו תקנתא ברובא עונות ואית בהו עון דפושעי ישראל בגופן · והא דאמרינן לעיל רשעים גמורים דהיינו רובא עונות נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם אף ע"ג דכתיב בקרא לדראון עולם לא שלא יהא להם תקנה אלא נידונים י"ב חודש ועולים כדאמרינן משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש והא דאמרינן בפרק הזהב (ב"מ נח:) ג' יורדין לגיהנם ואין עולין היינו דאין עולין לאלתר והא דאמרינן בסוף חגיגה (דף כז.) פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם הא אמרינן עלה ברים עושין פסין (ערובין דף יט.) דנחית אברהם ומסיק להו :

מהרש"א

עכ"ל דקדק לפרש כן דודאי העכו"ם החריבו בהמ"ק אבל אלו הכתות שזכר בעונם נחרב מקדש ראשון ושני כגון מומרים לעכו"ם ושכפרו בתורה וכו' היו בחורבן בית ראשון שהיו בהן עכומ"ז ושאר עבירות וכת מסורות לאנסים וכו' היו בחורבן בית שני כההוא עובדא דבר קמצא פרק הניזקין והאפקורסין שהם הצדוקים שעל ידם נחרב מקדש שני : ועליהם אמרה חנה ה' יחתו מריביו וכו' · הם וודאי מריביו של הקב"ה שגרמו להחריב מקדשו ובהם משתעי קרא דלעיל מיניה ורשעים בחשך ידמו דהיינו בגיהנם] : ופניהם דומין לשולי קדרה וכו' · לפי נוסחת גמרות שלפנינו קאי אהנך כתות וכו' אבל בע"י גרס [אמר מר] ועליהם אמרה חנה ה' ממית וגו' אר"י בר אבין ופניהן דומין לשולי קדרה ור"ל בעת שעולין מגיהנם כצרף הכסף פניהם הושחרו כשולי קדרה ע"י שאש של גיהנם היה שולטת בהם · ואמר דאינהו משפירי שפירי כו' · כפל לשונו בהם שהם שמעננים עצמם ביותר מתאוות עוה"ז ותחת יופי פניהם שהיה להם בעוה"ז הושחרו לעוה"ב בגיהנם : לית להו תקנתא התם וכו' · הא דאמר לעיל רשעים דרובן עונות ומשמע אפי' אין בהן עון פושעי ישראל בגופן יהיו לדראון עולם לאו דוקא לעולם אלא י"ב חדש ועולים כן כתב התוספות והר"ן ע"ש ומלת עולם לא משמע כן וי"ל לפי דבריהם

הרי"ף

אין אור של גיהנם שולט · לכך תירצו דנחית אברהם ומסיק להו והתם דמשני התוספות דלית בהו עון פושעי ישראל בגופן אפשר דמיירי ברוב עונות וליכא פושעי ישראל בגופן שיורדין לגיהנם ואין אור של גיהנם שולט דאתי אברהם ומסיק להו ובסוף חגיגה כתבתי מזה עיין שם :

עץ יוסף

עד יוה"כ . זכו נכתבים לחיים כו' ולא אמרינן הבינונים מטה כלפי חסד מיד בר"ה . עדי לחיים יכתבו מיד בראש השנה . והיינו כי מדת הדין טוען אין סומכין על החזקה הזקת כשרות (בין למ"ד כובש . בין למ"ד נושא) במקום שנוכל לברר . ע"כ נותנין להם ארכא בעשרת ימי התשובה . ואז אם לא זכו שלא עשו תשובה למחות עונותיהם . גם לא הוסיפו איזה זכות להיות הזכיות מרובות מעונות. אגלאי מלתא למפרע כי אשר זכיותיהם היה שקולות עם העונות לא בצדקתם ויושר לבבם עשו כן . אמנם עשו מצד מצות אנשים מלומדה או לפניה אחרת חילונית . ועונותם על עצמותם המה להם עצמיים וקראו להם כת

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה גיהנם בפ"ק דסוטה (ט ע"א) :

יד יוסף

א עיין מהרש"א ד"ה גיהנם שהקשה כיון דגיהנם כלה היאך קאמר נידונין לדורי דורות וי"ל דאיתא בנדרים דף ח ע"ב אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאים בה ורשעים נידונין בה· והא דקאמר נידונין בה היינו בה לאו דוקא :

אהבת איתן

אצטריך דת"ל מקרא שנאמר את מספר ימיך אמלא אך לפי הסיא דשבת י"ל דס"א דמשה ואהרן בחטאם מתו וממתת כן מתו קודם שהגיע זמנן ואפילו ימיו לא מלאו קמ"ל: (שם) ר' אלעזר אומר בתשרי עתידין לגאול פי' בעולי' אבן דהיינו בקן דבעתו כדלא זכו דלר"א הוי עתו בתשרי ולר"י בניסן אבל בקן דאחישנה כשזכו אין זמן קבוע לדבר וכדאמר ריב"ל בפרק חלק וקשה דמשמע דר"א לית ליה הא דריב"ל דס"ל דבלא תשובה אין נגאלין וא"כ לית לי' זמן דבעתו כלל וכ"מ בהדיא בירוש' פ"א דתענית דר"י

גאון יעקב

בעיניו וכמלאכיו ישים תהלה ואם כן ממילא יהיו יושבי הארץ נצולים כי אם הם משוללי מילה"ר והם לא זכו בעיניו א"כ מה יעשו אנשים אשר יצר הרע גובר עליהם וכן במשפטו ית' מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין או ממ"נ יש זכות לצבור אם זכות המלך רב אזי יש בזכותו להגן על הצבור ואם להפך אז יש אמתלא לזכות לצבור אחר כי מנהיגם חטא איך הם ילדקו וכן

שדלה אני במצות · כגון בינונים שאין זכיותיהם מכריעים לתלות להם בזכותם : ולי יהושיע · להטות כלפי חסד : אמר רב יהודה גרסינן ול"נ דאמר : (כובש · מטמין מן העונות תחת כסא הכבוד כדי שיכריע את הזכיות · כובש · כמו רישא בכובשא בהדי כבשא דרחמנא למה לך) : [כובש את כף המאזנים של זכות ומכריעין את העונות : יכבוש עונותינו · יכרעו בו] : נושא · מגביה כף מאזנים של עון (כדי שיהו הזכיות מכריעות ומשקילות

דר"ל שיהיו לדראון ולמאוס בעיני העולם וכמ"ש רש"י בס' ישעיה וי"ת כמין שני תיבות די ראיה עד די ימרון לדיקיא מיסת חזינא דהיינו שיהו מאוסים בעיניהם : [אימתי אני אהובה וכו' · עיין לעיל] : ושנתנו חיתיתם בארץ וכו' זה המטיל אימה וכו' · והיינו בארץ החיים שמטיל אימה על כל החיים שבארץ גם במקום שאין צריך להטיל דהיינו שלא לשם שמים : אימה יתירה וכו' שלא לשם שמים · דודאי יש לפרנס להטיל אימה כמ"ש[א]זרוק מרה בתלמידים אבל אימה יתירה קאמר היא ודאי שלא לשם שמים ומייתי ליה מקרא לכן יראוהו אנשים וגו' שאמר ליה כן אליהוא לאיוב דלכך לא זכית לבנים חכמי לב כפרש"י שם : ר"א אומר כובש וכו' · עיין פרש"י הכא אבל במסכת (ערובין) [ערכין] פירש בע"א ועיין בחידושינו שם ובירושלמי מפרש אר"א ולך ה' החסד כי אתה תשלם וגו' ואי לית ליה את יהיב מדידך ונראה ה"פ כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ברוב זכיות שהם מכריעות ואי לית ליה לבן אדם זכיות כ"כ להכריע החובות הקב"ה יהיב זכיות מדידיה כביכול בכף זכיות שיהו מכריעות ועי"ז זה כובש כף הזכיות : ריב"ח אומר נושא שנאמר נושא עון וכו' · עיין פרש"י ובירושלמי מפרש נושא עונות אין כתיב כאן אלא עון הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות ע"כ וכענין זה פירש הערוך ומהאי קרא דכתיב בתורה

י שם **דרש רבא** [א]מאי דכתיב (תהלים קטז) **אהבתי כי ישמע ה'** אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע בקול תחנוני · דלותי ולי יהושיע אע"פ שדלה אני במצות לי נאה להושיע · פושעי ישראל בגופן מאי נינהו אמר רב קרקפתא[א] דלא מנח תפילין · פושעי עובדי כוכבים בגופן אמר רב בעבירה · ושנתנו חיתיתם בארץ החיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים · דאמר רב יהודה אמר רב כל פרנס שמטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם שנאמר (איוב לז) לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב :

יא שם **אמר** מר וב"ה אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד היכי עביד [ב]רבי אלעזר אומר כובש שנאמר (מיכה ז) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וגו' ר' יוסי בר"ח אומר נושא שנאמר (שם) נושא עון ועובר על פשע תנא דבי

תוספות

דלא מנח תפילין · אם עוסק בתורה כמניח תפילין דמי דאמרינן [במכילתא] העוסק בתורה פטור מן התפילין ור"ת מפרש דהכא כשהמצוה בזויה בעיניו שמגונות עליו רצועות של תפילין שבראשו אבל אם ירא להניח משום דבעינן גוף נקי כאלישע בעל כנפים כדאיתא בריש במה טומנין(שבת מט.)והוא דואג כל שעה שמא לא יוכל להזהר לשמרם בקדושה ובטהרה הא ודאי דאין עליו דין פושעי ישראל בגופן וכל הני דשמעתין בשלא עשה תשובה אבל עשה תשובה אמרינן בפ"ב דיומא (דף פו·) דתשובה תולה ומיתה ממרקת : **בעבירה** · בעריות שבן נח מוזהר עליו כדאיתא בפרק ארבע מיתות (סנהדרין דף נו.) :

נושא עון ופשע וגו' ה"מ לאתויי הך דרשה אלא משום דר"א דאמר כובש הביא דרשה דמיכה הביא הוא נמי קרא דמיכה · ועי"ל דבקרא דכתיב בתורה נושא עון ופשע מתפרש ליה כפשטיה נשיאות עון ופשע דהיינו סליחה אבל הכא דשינה בעון לשון נושא ובפשע לשון עובר דריש ליה נושא עון מל' מגביה ועובר כדתנא דבי ר"י מעביר ראשון וכו' שע"י שמעביר ראשון וכו' מגביה כף העון ואמר כך היא המדה ר"ל שזו אחד מי"ג מדות דהיינו ממדת ורב

הרי"ף

דרש רבא מ"ד אהבתי כי ישמע ה' וכו' נראה דהוקשה לו דהל"ל אהבתי ישמע ה' את קולי מאי כי ישמע ועוד לא שייך אהבתי בשמיעת קול תפלתו אלא תפלתי כי ישמע ה' את קולי ואהבתי ילדק לאמרו גבי אהבתי מעון ביתך לזה דרשו אימתי יודע בעיני כל חי כי אני אהובה לפניך בזמן שישמע ה' את קולי אע"פ שאין בי מעשים אלא בדרך חן ותסד יקבל תחנוני שהוא מתנת חנם כי אין בי מעשים רק דלה אני מהמצות לי יהושיע להטות כלפי חסד אז ידעו כל הארץ כי אני אהובה לפניך ואף על פי שאני דלה במצות לי נאה להושיע יותר ביען אני מכרת בו בחסדיו יתברך להודות לשם ה' : **פושעי** ישראל בגופן קרקפתא דלא מנח תפילין פושעי עכומ"ז בגופן אמר רב בעבירה ופירשו התוס' בעריות שבן נח מוזהר וכו' וקשה דבישראל נמי ליכא פושעי ישראל בגופן בעריות שהוא מוזהר ושהוא בגופן ממש · ועוד נבהר בדברי התוספות שכתבו דלא מנח תפילין ר"ת מפרש דהכא כשהמצוה בזויה וכו'

עיון יעקב

מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה' · עיין בחדושינו דפסחים דף קי"ח : **המטיל** אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם · והוא מדה כנגד מדה כי את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וזה שעוזב יראת שמים ומטיל מוראו בחנם על הצבור וכדאמרינן הלואי שיהא עליכם מורא שמים כמורא בשר ודם לכך אינו זוכה לבן ת"ח : **רבי** אלעזר אומר כובש · עיין ברש"י כאן ובריש ערכין ובשל"ה במסכת יומא כתב כובש ע"ד דאמרינן ניפות קשה למשא וזה שכובש עונות זה עם זה נמצא בזכיות יש להם ניפות ומכריע ע"כ תוכן דבריו שם ופירוש זה נ"ל עיקר דאי' במדרש את קרבני לחמי כבשים בני שנה בית שמאי אומרים כבשים שהן כובשין עונות של ישראל כמה דתימא יכבוש עונותינו ב"ה אומרים כל דבר שנכבש סופו לצוף אלא כבשים שמכבסין עונותיהם של ישראל

וכל הני דשמעתין כשלא עשה תשובה וצריך לתת קשר לדבריהם דהא לא שייך עם הפירושים של קרקפתא דלא מנח תפילין אלא גבי יורדין לגיהנם וגופן כלה ונשמתן נשרפת היל"ל היינו בלא עשה תשובה והיה אפשר לפרש דלפירוש ר"ת שפירש שהמצוה בזויה הוי האי דפושעי ישראל בגופן שמבזה התפילין כמו הני דשמעתין ברוב דיורדין לגיהנם ונעשים אפר דלא הוו אלא כשלא עשו תשובה וכן המבזה תשובה אבל לפירוש ראשון דלא מנח תפילין ואינו עוסק בתורה אע"פ שעשה תשובה ועסק אח"כ בתורה מ"מ עון אותו זמן שלא הניח תפילין ולא עסק בתורה עומד כנגדו כי עסק התורה שעסק עכשיו הוא חובת אותו היום כי בכל יום ויום הוא חייב בת"ת כמו שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה ואותו היום שלא למד הוי מעוות לא יוכל לתקון אם כן זה הדבר של פושעי ישראל בגופן לא הוי כהנהו דבשמעתין אבל לפירוש ר"ת כל הני דשמעתין בשלא עשה תשובה · ועוד אפשר לפרש שרצו התוספות לדקדק מה שדקדקנו אמאי לא מוקי לה נמי בפושעי ישראל בגופן בעריות להכי אמרי וכל הני דשמעתין שלא עשה תשובה ואם באנו לפרש פושעי ישראל בגופן בעריות לפושעי עכומ"ז בגופן בעריות כי פושעי עכומ"ז בעריות אע"פ שחזרו בתשובה אזהרתן זו מיתתן ואין מיתתן ממרקת ולפושעי ישראל בעריות אם חזרו בתשובה תשובה תולה ומיתה ממרקת וחלילה לדבר הועה בדרכי ה' בעון אחד שלפושעי של ישראל בגופן תועיל התשובה ולעכומ"ז לאו אבל עכשיו שדרשו פושעי ישראל בגופן בתפילין א"כ הוי פושעי ישראל בענין אחד ופושעי עכומ"ז בענין אחד שגם לעכומ"ז לא יחשוב הקב"ה עון בביזוי התפילין : **רבי** אליעזר אומר כובש רבי יוסי אומר נושא וכו' · נ"ל דאיכא בינייהו דכובש שהוא מטמין העונות והם שמורים ודורש כדתני דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון ואמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מיתשיב בהדייהו הסוא עון שנטמן או עבר ולמ"ד נושא מגביה כף מאזנים של העונות כדי שיהיו הזכיות מכריעות א"כ אותם עונות לא יזכרו ולא יפקדו ועוד יש לומר דלמ"ד כובש שהן טמונים נפקא מינה לעת שיחזור בתשובה אותם עונות השמורים נעשים לו כזכיות ולמ"ד מגביה העונות אינם נחשבים עוד לא לחובה ולא לזכות :

עין יוסף

הרשעה נכתבים למיתה . אמנם אם זכו נהפך הוא ועתה גם נדקתם לאמר . אשר נואלנו ואשר חטאנו . מקרה היה לנו . אמנם ביום הדין אחר המיתה אם לגן עדן או לגיהנם . אשר כבר אין בידם לעשות מחדש לא זכות ולא חוב משה הקב"ה כלפי חסד להעמיד גם את הבינונים בחזקת כשרות כדין תורה (כובש או נושא) ומדת הדין אינו יכול לברר הלד שכנגדו (אייי היס) :

י מאי דכתיב אהבתי כו' . דלפי פשוטו קשה שאין בזה הודעה חדשה . שבודאי המבקש אוהב שישמע השומע אותו ואת קולו . ע"כ דרש כאילו כתוב אהבתנו . והיינו כי אהבה אינה נופלת בטוב זולת בששניהם נאהבים זה לזה . ולכן ממה שאני אהבתי אותו יתברך יומשך שאז אני אהובה לפניו ודרש

זה רמז למ"ש המשורר (תהלים קמב) קולי אל ה' אזעק . קולי אל ה' אתחנן שיש קול המתואר בזעקה לבד . והיינו בשהוא צועק אוי ואבוי ואיננו משתף במאמרו איזה מלילה בקשיית ותחניית. ויש קול אשר הוא נשמע בלשון תחנה ובקשה ובחינת בן האהוב שמעורר את אביו לשישמע את קול צעקתו כאילו הוא קול התחנונות וזהו שאמר כאן . אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע את קולי בגדר תחנוני (איי היס) : לי נאה להושיע . להטות כלפי חסד (רש"י) מכל עובדי עכו"ם שהרי ישראל ייחדוך (רשב"ם בפסחים) ולמד הרשב"ם זה ממ"ש סוטה (דף מב) ואמר אליהם שמע ישראל אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע כו' אין אתם נמסרים בידם :

מעביר

המהורגמן . א) איין קאָפּף ·

[א] מהרש"א ד"ה אימה כמ"ש (כתובות קג ע"ב) :

יד יוסף

א פסחים קיח ע"ב :
ב ערכין ח ע"ב :

אהבת איתן

פריך ליה מהאי קרא דבעתה ור"א מפרש ליה אתשובה כר"י ועתה ישראל מה ה' וגו' אלא י"ל דהכא איירי למאי דאיתא התם דאיפלגו ר"א וכה"ג איתא בבבלי דפתק ר"א ומשמע דהודה לר"י :
(שייך לסימן ה) כמאן מצליין האידנא אקליר' ואמריעי כר' יוסי · כתבו התוספות בשם ר"ת דשלא יתלה לא מצלינן אלא לר' יוסי דאדם נידון בכל יום אבל שיתרפא מצלינן לכ"ע דמתי יתלה נגזר בר"ה מתי יתרפא לא נגזר · והקשה בס' זכר שיכה מדאיתא בע"ז דכשמשלחין יסורים על אדם משביעין אותו מתי יבואו ומתי ילכו ויליף מדכתיב חלאים

גאון יעקב

בישראל ועכומ"ז נכנסים לדין אז ישראל נכנסים תחלה ואז יש גם כן זכות לעכומ"ז ממ"כ (ואל תתמה על החפץ כוא ית' לזכות העכומ"ז כי גדולה מזו מצינו במדרש ישפוט תבל בצדק ולאומים במשרים כשהקב"ה דן את ישראל דן אותם ביום כשהם עוסקים במצות וכשהוא דן עכומ"ז דן אותם בלילה בשעה שהם בטלים מן העברות) (הג' הר"י ובוזגאלו) אז תבין מקרא מלא (בפ' שופטים) כי תבא אל הארץ ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי שום תשים וכו' לא תוכל לתת עליך איש נכרי והדבר קשה כתורמוס מה להם לתלות מאמר מינוי מלך לכל הגוים אשר

דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה. אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מיחשיב בהדייהו · אמר רבא אכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנא' נושא עון ועובר על פשע בלמי נושא עון למי שעובר על פשע רב הונא בריה דרב יהושע חלש על רב פפא לשיולי ביה חזא (דתקיף) [דחליש] ליה עלמא אמר להו עיבידו ליה זוודתא לסוף איתפח הוה קא מיכסיף א) רב פפא למחזייה אמרי ליה מאי חזית אמר(ליה)[להו]אין הכי הוה ואמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקים במיליה לא תוקמו בהדיה שנא' (שם) (מי אל כמוך) נושא עון וגו' [למי נושא עון לעובר על פשעי (שם) לשארית נחלתו] אמר רבי אחא בר חנינא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו [שם ע"ב] גלמי שמשים עצמו כשיריים:

יב שם ויעבור ה' על פניו ויקרא (שמות לד) א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין (לפני) יעשו לפני כסדר הזה

רש"י

יפה כלפי הקרקע): מעביר ראשון · עון שבראשונים הבאים לתתם בכף מעבירו ושומטו ואם היו מחצה על מחצה כיון שחסר אחד מהם יכריעו הזכיות: וכך היא המדה · המנהג: ועון עצמו אינו נמחק · אלא טמון לצד אחד: דאי איכא רובא עונות · (שאם לא יכריעו הזכיות עכשיו ויהיו מחצה על מחצה נמלא דרובא עונות הוה) בהדי ההוא [עון] ומיחשיב בהדייהו למנות עם רשעים גמורים: המעביר על מדותיו · שאינו מדקדק למדוד מדה כנגד מדה למלערים אותו אלא מניח מדותיו והולך לו כמו אין מעבירין על המלות (יומא לג.) וכמו אין מעבירין על האוכלין (עירובין סד:) מניחן והולך לו: מעבירין לו על כל פשעיו · אין מדת הדין מדקדקת אחריהן אלא מניחתן והולכת: עיבידו ליה זוודתא · הכינו לו לדה לדרך ומה היא לידת המתים תכריכין: איתפח · נתרפא: הכי הוי · מיתה נקנסה עליו: לא מוקים במיליה · אינו עומד במדותיו: לא תוקמו בהדיה · לא תדקדקו אחריו: אליה · שמנה יש כאן · כלומר דבר הנחומין יש כאן: וקוץ בה · אבל יש בתוכה דבר קשה שאינו

מהרש"א

חסד ועיין בזה שני פירושים ברי"ף ובר"ן באורך: ועון עצמו אינו נמחק וכו'. כפי פירוש שני שברי"ף הא דעון עצמו אינו נמחק היינו בשרוב עונות גם עם אותו עון עצמו שכבר העביר עכשיו שנעשו עם זה העון רוב העונות מלטרף בהדייהו להעשות רוב ונענש גם עליו ואתיא כפשטיה הא דאמרי' [א] שאין הקב"ה ותרן וכל האומר הקב"ה ותרן וכו' אבל לפי' ראשון שברי"ף ל"ע הא ותרן הוא על אותו עון ראשון ולא מלטרף כלל להיות רוב על ידי אותו עון שהעביר כבר ועד"ז אמר הכתוב אל תזכר לנו עונות ראשונים דהיינו תעבירם הראשונים ולא יהיו נזכרים עוד כי יהיו נמחקים ומהר יקדמונו רחמיך וגו' מפורש במסכת יו"ט: כל המעביר על מדותיו וכו' · דריש ליה כמי משינוי לשון עובר במקום נושא דכתיב בתורה בפשע מיהו התלמוד שינה לשון הכתוב לפום הך דרשה שאמר מעבירין לו על כל פשעיו במקום נושא עון ואפשר דנקט האי לישנא שירכיה דדרשה דלעיל דמעביר ראשון ראשון מפשעיו וק"ל: [אליה וקוץ בה וכו' · משל הוא כי כן דרך הקולין שנדבקין בזנב כמ"ש פרק המוליא יין גמלא זוטרא גנובתיה משום דאכל כיסי דהיינו קולים כפרש"י שם: שמשים עלמו כשיריים וכו' · בפרק חלק פרש"י שירים שאינן נחשבין כך אינו חשוב ואינו מתגאה וע"ש בחידושינו] : אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו וכו' · ולא נאמר

עיון יעקב

ישראל עכ"ל ועיין בערוך ערך כבש ועיין בחידושינו ריש מסכת ערוכין ע"ש: א"ל עיבידו ליה זוודתא · ק"ק דאיתא בת"ה להרמב"ן והובא בב"י בי"ד סימן של"ט כללו של דבר כל שהוא משום עסקי המת אין עושין לו עד שתלא נפשו ול"ע: מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ל · נ"ל דלכך התעטף הקב"ה כן בעלמו ולא לוה אותו לעשות כן בדבור בעלמא לומר לך דלא מהני תפלת הש"ל אא"כ שהוא מדבק ג"כ בדרכיו אלו וכדאיתא במדרש ילקוט פ' עקב דף רע"ג ע"ג על פסוק ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו אלו הן דרכי המקום ה' ה' אל רחום וחנון וכו' לכך קאמר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וכו' עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי עכ"ל · ונ"ל דזה כוונת המדרש ריש עובדיה א' אם תגביה כנשר לע"ל כשהקב"ה דן את עמלק מה עושה מתעטף בטליתו ובא ויושב אצל יעקב שנא' ואם בין כוכבים וגו' אמר יעקב לא תהא כיולא בי שאתה גוזר עלי גזירות מות שנאמר אהי דברך מות נ"ל דהכונה של המדרש הוא ג"כ בדרך זה שעשו מתעטף בטליתו לומר אע"פ שחטא יש לו תקנה על ידי הטלית ולומר י"ג מדות כמו שהראה הקב"ה למשה ויעקב משיבו כיון שגזר עליהם גזרות אכזריות אין הקב"ה מקבל תפלתו כי צריך לדבק

הרי"ף

כל המעביר על מדותיו וכו' · נ"ל לדקדק מעבירין על כל פשעיו שאין צריך לומר אותם עונות ראשונות דהיינו פעמים שלש עם גבר שמעביר ראשון ראשון אלא על כל פשעיו ראשונים ואחרונים כדכתיב נושא עון למי שעובר על פשע שבינו לבין חבירו ומעביר על מדותיו יגמלהו ה' כלדקו: אמר רבי אחא בר חנינא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו שאין מעבירין לו על כל פשעיו אלא למי שמשים עלמו כשיריים ומפני כך מעביר על מדותיו להיות מחשיב עלמו כאין · אבל מי שמחשיב עלמו ומפני חשיבותו אינו נותן לבו לדברי חברו ומעביר על מדותיו כי אומר בלבו מה יתן לי או יוסיף דברים של זה לאיש כמוני א"כ אינו מעביר על מדותיו מלד שפלות לא יעבירו לו על כל פשעיו ולשארית נחלתו שעושה עלמו כשיריים מעבירין

ענף יוסף

יא אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע · והסרגש מבואר היאך היה מפרש אמרו עובר על פשע על האיש המעביר על מדותיו ופשט הכתוב הוא שחוזר אל השי"ת שהוא נושא עון וגם עובר על פשע · ונראה כי הם ז"ל הרגישו בכתוב שאילו אמר מי נושא עון ועובר על פשע כמוך אז היה מובן שאמרו נושא עון וגו' חוזר אל ה' כלומר איזה אלוה יש שעושה פועל זה בהיות נושא עון וגו' כמוך אבל כיון שהקדים לומר מלת כמוך וא"כ נושא עון וגו' מובנת הוא שירלה מי הוא אל שיהיה כמוך וישוה לך במה שאתה נושא עון וגו' · וא"כ נושא עון ועובר על פשע הם תוארים אליו ית' ולפי זה יקשה כיון שמדבר עמו לנוכח מי אל כמוך איך המשיך הדבור בלשון נסתר לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו וגו' ה"ל למימר לא החזקת לעד אפו וגו' על כן הבינו כי הכתוב הוא כעין שאלה ותשובה שמדבר עמו יתברך ואומר מי אל כמוך אתה האל יתברך עם שאין ערוך אליך מי ידמה לך ומי ישוה לך מ"מ על לד ההעברה מי יוכל לומר שהוא כמוך ובאה התשובה נושא עון וגו' האיש המעולה אשר נשבר לבו בקרבו מרוב ההכנעה והוא שפל בעיניו עד שאפילו לאשר יקניטוהו במרד ובמעל יסבול ויבא ולא ישים כלום אלא מעביר על מדותיו שנושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו וגו' ר"ל לשארית נחלתו ליתר אחיו אשר יקניטוהו אינו כועס אלא שותק וסובל נושא עונם ופשעיהם וגם יש לו מדה זו שלא החזיק לעד אפו ר"ל אם אולי הכריחהו האונס ללאת ממהילתו להכנס לכעס אינו מחזיק אפו וכעסו זה לעד להיות קשה לרלות אלא הוא נוח לרלות ומיד הוא מתפייס ומעביר כעסו וכל זה כי חפץ חסד הוא רולה הוא להיות מאותו החלק הנקרא חסיד נוטה אל החסידות לפנים משורת הדין איש כזה ודאי יוכל להקרא שהוא כמוך לפי שהוא נושא עון ועובר על פשע כאשר גם אתה ישתבח שמך אל נושא היית תמיד ולאיש כזה כשיחטא וישוב בתשובה תקבלהו ברלון טוב ולא מבעי שיזכה לעלמו אלא גם כלנו יחד נזכה בעבורו לכפרה כללית כמ"ש ז"ל גדולה תשובה שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם וזהו שאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך וגו' ובא רבי חנינא ואמר לשארית נחלתו למי שמשים עלמו כשירים ר"ל מה שאמרו שהמעביר על מדותיו וסובל העלבון ואינו משיב כלום מעבירין על פשעיו אין זה אמור בכל אדם שנוכל לחשוד אולי עושה כן ברמות לבו כי יראה בעיניו שלא יאות לו לכבודו להשיבו כלום בהיות מרחק רב בין מדרגת מעלת עלמו לשפלות ובזיון האחר אלא זה אמור דוקא למי שמשים עלמו כשירים כי הוא בעלמו נבזה בעיניו ומחשיב עלמו לשירים ומותר ושאינו כדאי להשיב כלום לקטן ומעוט ערכו אלא המקניט ואלל כל אדם זה ודאי נקרא בעלם מעביר על מדותיו שיש לו קנין ההכנעה שקנה איכות המעלה הזאת בתכלית והוא בעל תשובה אמיתי · (בינה לעתים) :

עין יוסף

יא מעביר ראשון ראשון. עון שבראשונים הבאים לתתם לכף · מעבירו ושומטו שאם היה מחצה על מחצה כיון שחסר אחד מהן יכרעו הזכיות וכך היא המדה. המנהג (רש"י) דקדק לומר מן הבאים לכף מאזנים למעוטי ראשון ושני שאינם באים לידי חשבון לעולם כדתני' בפרק בתרא דיומא רבי יוסי בר יהודה אמר עבר אדם עבירה פעם ראשונה ושניה מוחלין לו שלישית אין מוחלין לו שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וביחיד שנו כדאי' התם והתניא שלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו הא ביחיד הא בלבור. הכי גרים הרי"ף והרמב"ם ולאפוקי גרסת הראב"ד וגרסתינו שמשוה יחיד ולבור (ספר עשרה מאמרות מאמר חקור דין חלק א' פרק ד') ומוכרח רש"י לפרש מעביר ראשון ראשון עון שבראשונים כו' ולא כפשוטו מעביר ראשון ראשון ב' עונות ראשונים הבאים לתתם בכף. הוא משום דהא אין מדה זו למעביר אלא גבי בינונים דמחצה עונות ומחצה זכיות ולא ברובה עונות · דהא אפילו עון גופא למעביר אינו נמחק דאי איכא רובה עונות איהו גופי' מתחשב בהדייהו כדמסיק רבא. א"כ יקשה למה לי להעביר ב' עונות בהעברת עון אחד נמי סגי דכיון דהיה שקול ונחסר עון אחד ה"ל רובה זכיות. והעברת עון שני למה לי לכן פרש"י מעביר ראשון ראשון עון שבראשונים:

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה ועון הא דאמרינן (ב"ק נ ע"א):

יד יוסף

א יומא כג ע"א פו ע"ב מגילה כח ע"א: ב קשה דלמא הנביא מונה ממדותיו ית' שהוא נושא עון וגם עובר על פשע ויי"ל מדהכנים תיבת ועובר בין נושא עון ופשע מזה מוכח שהוא פועל יולא לשני היינו למי נושא · (מהגאון ר' ישעיה בערלין): ג מגילה פו סנהדרין קיא ע"ב:

אהבת איתן

רעים ונאמנים בשבועתן אלמא דנגזר גם כן מתי יתרפאו וילכו היסורים וי"ל דהתם בחלאים שאין בכל הגוף אבל בחלאים שכל גופו של אדם נופל למשכב לא איירי קרא ותדע דהא איתא בב"מ (פ"ז) דעד אלישע לא הוי מאן דנתרפא מחולי משכב ואם כן אף אחר אלישע דמתרפאים אבל אין גוזרין זמן מתחלה מתי יתרפא דלא קאי על זה קרא דנאמנים: (שייך לסימן ז)

רבי יצחק אומר צעקה קורעת גז"ד מדכתיב ויצעקו. ק"ל דלק' תניא בהיפך דעשה לו סימנים לומר לך דוקא קודם גז"ד. ומיהו דמסיק לקמן דגז"ד דיחיד תנאי וא"כ ל"ק אר"י מהך ברייתא. מיהו היכא מייתי סייעתא מהוא קראי גופי' דמייתי הברייתא

גאון יעקב

סביבותיהם הלא הוא מלוה בפ"ע למנות מלך ומה להם לעיין בהכנענים אבל הכוונה כי ישראל באו בטענה שהולרך להם למנות מלך ידי להגיע להם זכות ליום המשפט כדי שהמלך יכנס תחלה ליום המשפט

המתורגמן. א) געשעמט.

מקרא אלא כדי לשבר את האוזן שכן היה נראה למשה בנבואה כאילו הקב"ה מתעטף כש"ץ והיינו ויעבור וגו' כש"ץ המעביר טליתו על פניו וקורא כסדר הזה עשה הקב"ה להורות שכן יעשו כל זמן וכו' ובספר ישן מחכמי המקובלים מצאתי וז"ל נתעטף הקב"ה באותו טלית לבנה שנתעטף בברייתו של עולם שעליו נאמר עוטה אור כשלמה שמבהיק מסוף עולם ועד סופו וכו' והאריך בסוד הענין : ה' ה' אני הוא קודם שיחטא וכו' · דגם קודם שיחטא צריך רחמים שלא נברא העולם אלא ע"י ששיתף הקב"ה הרחמים כמ"ש ביום ברוא ה' אלהים ואני הוא שיועיל התשובה לאדם גם אחר שיחטא לרחם עליו :

שוה לכל אלא למי שמשים עצמו כשיריים : ה' ה' · מדת רחמים הוא אני מרחם קודם שיחטא ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב : ברית כרותה לי"ג מדות · הללו שאם יזכירום ישראל בתפלת תעניתם אינן חוזרות ריקם : הנה אנכי כורת ברית · על האמור למעלה : ולבסוף · כשרואה שאין העולם מתקיים בדין : צדיק · במשפט אמת : חסיד · נכנס לפנים מן

הזה ואני אמחול להם עונותיהם · (שמות לד) ה' ה' אני הוא קודם שיחטא אדם אני הוא לאחר שיחטא אדם ויעשה תשובה · אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת אמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר (שם) הנה אנכי כורת ברית וגו' · אילפא רמי כתיב (שם) ורב חסד וכתיב (שם) ואמת בתחלה אמת ולבסוף ורב חסד · רבי אלעזר רמי כתיב (תהלים סב) ולך אדני חסד וכתיב (שם) כי אתה תשלם לאיש כמעשהו בתחלה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולבסוף ולך אדני חסד · רב הונא רמי כתיב (שם קמה) צדיק ה' בכל דרכיו וכתיב (שם) וחסיד בכל מעשיו בתחלה צדיק ולבסוף חסיד :

יג שם אמר רבי יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גז"ד של אדם שנאמר (ישעיה ו) השמן לב

[ברית כרותה לי"ג מדות וכו' · מספר י"ג מדות יש בו דעות חלוקות עי' ברי"ף ובתוס' ובהגה"ה שם דרך אחרת ואין לי עסק בנסתרות להאריך] : שנאמר הנה אנכי כורת ברית וכו' · לפי פשוטו קאי כורת ברית על שבקש משה ונפלינו אני ועמך וגו' והדרש דהכא משמע ליה טפי דקאי אשלש עשרה מדות דסמיך ליה לעיל מיניה : בתחלה כי אתה תשלם וגו' ולבסוף ולך ה' וגו' · לפי דברי הירושלמי שכתבנו לעיל נראה לפרש דה"ק קרא ולך ה' חסד ביש לאדם מחצה עונות ומחצה זכיות לך ה' חסד מדידך ליתן בכף הזכיות שיכריעו ואימתי כי אתה באת בתחלה לשלם לאיש כמעשהו ולית ליה לאדם מדידיה שיכריעו הזכיות וכן י"ל גבי בתחלה ואמת וכו' דהיינו כשבא אדם לדין אמת ולית ליה מדידיה להכריע ולבסוף ורב חסד שהקב"ה מרבה חסד משלו בכף זכיות שיכריעו הזכיות את העונות ולהכי מייתי כל הני דרשות הכא דמשתעי דומיא מימרא דר"א דע"י זכות דידיה של הקב"ה מכריע לזכות : גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו וכו' · רבי יצחק חשיב לעיל ד' דברים מקרעין גזר דינו וכו' ושינוי מעשה והיינו תשובה ואינו נראה דרבי יוחנן הכא פליג אדלעיל אלא דנפקא ליה התשובה מהאי קרא דושב ורפא לו ורפואה דהכא היינו סליחת עון כמ"ש התוס' דהכי איתא במסכת מגילה[א] וכינה הסליחה ע"ש רפואה כמפורש בדברי הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ג'

תוספות

י"ג מדות · אומר ר"ת דב' שמות הראשונים הם ב' מדות כדדרשינן הכא אני הוא קודם שיחטא לרחם עליו ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב · ה' מדת הרחמים הוא ולא הוי כאלהים שהוא מדת הדין · עון ופשע וחטאה ונקה הם נמנין בארבעה כדאמרינן ביומא פרק (שני שעירים) [א"ל הממונה דף לו:] עונות הם זדונות פשעים אלו המרדים וחטאות אלו השגגות · ובמגלת סתרים דרבינו נסים אין מונה שם הראשון שיש פסיק בין ב' השמות משום דה"ק קרא הקב"ה ששמו ה' קרא ה' אל רחום וחנון ונוצר חסד לאלפים מונה בב' מדות דנוצר חסד היינו מדה אחת ולאלפים מדה אחרת שמדה טובה מרובה ת"ק על מדת פורענות דהתם כתיב על רבעים והכא לאלפים : בתחלה כי אתה תשלם · וה"ק קרא ולך ה' חסד ליכנס לפנים משורת הדין כשאתה רואה

הרי"ף

מעבירין לו על כל פשעיו ראשונים ואחרונים : כתיב ורב חסד וכתיב ואמת בתחלה אמת ולבסוף ורב חסד וכו' תימה כיון שבתחלה אמת ולבסוף ורב חסד א"כ הי"ל [ואמת] ארך אפים ורב חסד דהיינו על ראשון ראשון ונרא' דהוקשה לו שאחר שהזכיר מדותיו ית' שהוא רב חסד מטה כלפי חסד איך הוא אומר אמת על היותר והאמת בלי ויתור כלל · ולזה תירץ בתחלה אמת ולהיות מקרא זה נדרש מלמד שנתעטף הקב"ה והראה למשה סדר תפלה וא"ל כשישראל חוטאין לפני יעשו לפני כסדר הזה ואמחול עונותיהם כי אני ה' קודם שיחטא ואני אחר שיחטא ויעשו תשובה א"כ בסדר התפלה ילמד לומר אתה ה' ארך אפים להרבות חסד עם מי שחייב ליענש על האמת הרי מכאן שאלולי התפלה היה נדון באמת ועכשיו בתפלה ירבה הקב"ה חסד עם מי שהוא ראוי ליענש על הדין ועל האמת · ונרמז מ"ש הקב"ה למשה שיעשו כסדר הזה במה שכתוב ויקרא בשם ה' שמדבר בהקב"ה וירד ה' בענן ויתיצב עמו ויקרא הקב"ה למשה ויתפלל בשם ה' שהם י"ג מדות של רחמים : רבי אלעזר רמי כתיב ולך אדני חסד וכו' · בתחלה כי אתה תשלם וכו' · הכונה להקשות שמאחר שמתנהג הקב"ה עם האדם בחסד לוותר עם ברואיו איך הוא אומר נתינת טעם כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שאם הוא משלם כמעשהו בדקדוק אם כן אין שם חסד ואם הוא עושה חסד אינו משלם לאיש כמעשהו · לזה תירצו תחלה תשלם לאיש כמעשהו ולבסוף ולך אדני חסד ואע"ג דבכתוב אומר תחלה ולך אדני חסד ואח"כ אמר תשלם לאיש כמעשהו מ"מ ה"ק ולך אדני חסד תתנהג במדת החסד כאשר תשלם לאיש כמעשהו שתראה שאינו יכול לעמוד אם תדונהו כמעשיו ותגדל חסדך עמו אז לך אדני חסד ומה שבא רבי אלעזר להוסיף על דרשת אילפא הוא שאילפא דבר על ישראל הצבור כשהם חוטאין ורבי אלעזר הוסיף גם על היחיד שכשרואה שאינו מתקיים הוא נוהג עמו במדת החסד : אמר רבי יוחנן גדולה תשובה וכו' · ויש לדקדק היכי יליף מקרא דהשמן לב העם הזה דמבטלת גזר דינו דאי משום דכתיב ושב ורפא לו ודלמא ורפא לו הוא מחילת העון שלא יהיה חקוק בעצמיו אבל מ"מ אם נגזר איזה עונש עליו אז הוא הבואהו כי אין אחר גזר דין כלום · ועוד נדקדק למה הביא תחלת הפסוק השמן וגו' הל"ל דכתיב ושב ורפא לו · והגב אורחין נבאר מ"ש התוספות בדבור המתחיל ושב ורפא סליחת העון קרי רפואה כדאיתא פרק הקורא את המגילה וקשה לי טובא דהדרבה פירשו התוס' פירוש זה לעורר ולהחזיק מה שהקשיתי דכיון דרפואה היא סליחת העון מנ"ל דמקרעת גזר דין ובשלמא אם היינו אומרים ומפרשים רפואה הוא רפואת התחלואים ניחא שהחולי שנגזר עליו התשובה מקרעת הגזר דין שעליו ורפא לו מחוליו אבל לפי פירושם קשיא ונמצאו דברי התוס' כאן צריכים עיון : וע"ק בגמ' שהקשו ודילמא קודם גזר דין היכי סלקא דעתין לומר הכי דאם כן שהרפואה אינה מועילה אלא לקודם גזר דין ולאחר גזר דין אינה מועילה למה הוצרך לומר השמן לב העם הזה ואזניו הכבד שלא יראה בעיניו ולבבו יבין ושב ורפא לו השמן לבו וכו' ואם ברצונו של הקב"ה שלא ירפא לו יגזור הגזר דין ואז אע"פ שיעשה תשובה לא יבטל הגזרה ובזה לא יהיה צריך להשמן לב העם הזה ולהכביד אזניו וכו' אלא ודאי שבין קודם הגזרה ובין לאחר הגזרה אם ישוב תתבטל הגזר דין ורפא לו ולכך צריך להשמן לבו ולהכביד אזניו פן יראה בעיניו לפי שחטא בדברים המעכבים את התשובה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה ביאור הכתוב הזה כך · וע"ק מה שתירץ ורפא לו כתיב איזהו דבר שצריך רפואה זה גזר דין ודלמא רפואה היא סליחת העון כמו שאמרו במגילה ואינו רפואת התחלואים שהוא עונש וגזר דין · ונדקדק מ"ש ורפא לו כתיב דהיה מספיק לומר איזהו דבר שצריך רפואה זה גזר דין · וע"ק מה שהקשה מיתיבי השב בינתיים מוחלין לו וכו' דהאי אנן בסליחת העון קיימין והא פשיטא דבתשובה יכופר העון ויש כמה כתובים בענין התשובה ושבת עד ה' אלהיך שובה ישראל עד ה' אלהיך שמלבד המחילה זדונות נעשות לו כזכיות וכן דוד הודיע מעלת התשובה ולא הוצרכו הראיה מפסוק ורפא לו אלא להודיע שמלבד מחילת העון גם מה שנגזר עליו ליענש מבטלת התשובה וא"כ מה הקשה ממחילת העון וכ"ת דכיון דאין מחילה אלא בשב בינתיים בין ר"ה ליה"כ אבל אח"כ אין לו מחילה מינה משמע דכ"ש דאין התשובה מקרעת גזר דינו של אדם ואין עיקר קושיא זו

עיון יעקב

בדרכיו דוקא מה הוא רחום וחנון וק"ל וזה הפי' אם יעשו לפני כסדר הזה ור"ל ממני יראו וכן יעשו : מתחלה אמת ולבסוף ורב חסד · וכדאיתא בפ"ק דע"ז דף ג' ע"ב כשרואה שנתחייב העולם כליה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים וכדכתיב ברוגז רחם תזכור וכן איתא שם דף ד ע"ב תורה דכתיב ביה אמת ע"ש :

עץ יוסף

יב ואני אמחול להם עונותיהם . רבים מקשים כי הרבה עשו כן בי"ג מדות ולא הצליחו . וכתב האלשי"ך בתהלים וז"ל ושמעתי בשם לבנת הספיר שעל כן לא אמר אמרו לפני כסדר הזה . אלא עשו לפני כסדר הזה . שכוון לאמר כי לא באמירה לבדה תליא מילתא אלא בעשיה . כי אותן המדות שזוכרין רחום וחנון ארך אפים כו' תעשו אותם כסדר ההוא . ועל ידי כן לא ישובו ריקם עכ"ל : ה' ה' . מדת רחמים אני מרחם קודם שיחטא ואני מרחם אחר שיחטא אם ישוב (רש"י) ולשיטה זו פי' ר"ת דב' שמות הראשונים הם ב' מדות כדדרשינן הכא אני הוא קודם שיחטא לרחם עליו . ואני הוא לאחר שיחטא אם ישוב ולדבריהם קשה מה צריך האדם לרחמים קודם שיחטא . ויש לומר אע"פ שגלוי וידוע לפניו שסופו לחטוא מתנהג עמו במדת רחמים באשר הוא שם (רבינו הרא"ש וע"ש עוד) : אל רחום וחנון וגו' אמר רב יהודה ברית כרותה כו' . מדאמר רב יהודה אל רחום וחנון לא דברית כרותה לי"ג מדות . משמע דהכא מתחיל מנין י"ג מדות . וזה שלא כרש"י ותוס' שפירשו שהמנין מתחיל מהשם הראשון כמו שכתבתי לעיל (טורי אבן) :

[א] מהרש"א ד"ה גדולה במס' מגילה (יז ע"ב) :

אהבת איתן

בסיפך ודברי מהרש"א בזה תמוהין שסותר ד"ע דכהן כתב דר"י לטעמיה דאמר יפה צעקה לאדם כו' וא"כ ס"ל דגז"ד דיחיד גם כן נקרע ולקמן כתב דר' יוחנן לא פליג אדרבי יצחק : (שם) ואר"י חייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל · והקשה בע"א דאמאי שביק ר' יצחק שבת וחדש דכתיבי בקרא ועוד דרגל מאן דכר שמי' ונדחק ליישב כמה שהרגיש בעצמו גם פירושו הוא כנגד הירושלמי בפ' אלו מגלחין דבר"ה אינו חייב להקביל פני רבו רק דהמפרש פירש שם בע"א דקאי לגבי נחום אבל · ונראה דחדש דקרא מפרש דהיינו יו"ט וקרי להו חודש משום

גאון יעקב

ואז יגיע זכות לכל העם ממ"כ כמדובר והסבירו הטעם מכל הגוים אשר סביבותי ר"ל כמו שיש זכות ביום המשפט לכל הגוים מחמת שהם סביבותי כי ישראל נכנסו תחילה לדין ואח"כ האומות כמו כן מבקשים ישראל להגיע להם זכות מחמת שהמלך יכנס תחלה ביאור הכתוב שום תשים וכו' אבל בתנאי לא תוכל לתת עליך איש נכרי כי אם המלך שלכם יהיה נכרי ועובד כוכבים אז איך במציאות מי ומי ההולכים בתחלה לפניו ית' לדון אם יכנס המלך תחילה הלא ישראל קודם לעובד כוכבים בדין ואם המון ישראל יכנסו תחלה לדין הלא צריך שהמלך יכנס תחלה לדין ע"כ שפיר נאמר לא תוכל כאלו הוא דבר נמנע מעצמותו

רש"י

הסורה : בינתים · בין ר"ה ליו"כ : עתים לטובה · פעמים שהפתים הנתונים לסוף השנה לטוב הוא לה להקל מעליה מן הפורענות הנגזר עליה בר"ה : ופעמים שהיא לרעה · לפחות מן הטובה שפסקו לה : על הארץ שצריכה להם · על השדות ועל הכרמים ועל הגנות : שלא בזמנן · לפני הזריעה : ועל הארץ שאינה צריכה להם · ביערות ומדברות : סימניות · בין פסוק לפסוק יש סימניות הפוכין כזה ? : כאכין ורקין · באין לדרשה למעט הדבור כאכין ורקין שהן מיעוטין לומר לא בכל שעה שיצעקו אל ה' בצר

גמרא

לב העם הזה [ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו] אמר ליה רב פפא לאביי ודלמא קודם גזר דין אמר ליה ושב ורפא לו כתיב אי זהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין · מיתיבי השב בינתים מוחלין לו לא שב בינתים אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו · לא קשיא הא ביחיד הא בצבור · מיתיבי (דברים יא) תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית וגו' עתים לטובה ועתים לרעה עתים לטובה כיצד הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בראש השנה ופסקו עליהם גשמים מועטים לסוף חזרו בהם להוסיף עליהם א"א שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ שצריכה להם הכל לפי הארץ · עתים לרעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר"ה ופסקו להם גשמים מרובין לסוף (סרחו) [חזרו][א] לפחות מהן א"א שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנן על הארץ שאינה צריכה להם · לטובה מיהא ליקרע לגזר דינייהו ולוסיף בהו · שאני התם דאפשר בהכי · ת"ש (תהלים קז) יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה ויאמר ויעמד רוח סערה וגו' יעלו שמים ירדו תהומות וגו' יחוגו וינועו כשכור ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם (הקב"ה) עשה להם סימניות כאכין ורקין שבתורה לומר לך צעקו קודם גזר דין נענו לאחר גזר דין לא נענו · הנך נמי כיחידים דמו ·

ת"ש

תוספות

שאין העולם מתקיים כשהשלם לאיש כמעשהו:ושב ורפא לו· סליחת העון קורא רפואה כדאיתא בפ"ב דמגילה (דף יז:):

מהרש"א

דיש לנפש בריאות וחולי כמו שיש לגוף בריאות וחולי וכו' ע"ש באורך : אפילו הביא כל אילי וכו' · ר"ל עם התשובה דשום קרבן אינו מכפר אלא עם התשובה כדאמרינן פ' י"ה [א] ואפ"ה השב דוקא בינתים בין ר"ה ויו"ה קודם חתימת הגזרת שבי"ה : תמיד עיני ה' אלהיך בה וגו' עתים לטובה וכו' · מסיפיה דהאי קרא דכתיב מראשית השנה ועד אחרית שנה יליף דמתשרי בראש השנה נידון מה יהא בסופה כדאמרינן לעיל והיינו תחלת גזר דין שבראש השנה מיהו משמע נמי דבכל השנה יש עתים נתונים לטובה להקל מן הפורענות הנגזר כבר בר"ה וביוה"כ כפרש"י : להוסיף לכן א"א וכו' · בירושלמי מפרש באורך ומסיק ומפיק ליה מקרא דכתיב תלמיה רוה נחת גדודיה וגו' למחה תברך וגבי לפחות מהן א"א כו' אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנן על הארץ שאינה וכו' מייתי ליה מקרא דכתיב להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו : עשה להם סימניות כאכין ורקין וכו' · בפרק כל כתבי [ב] אמרי' כי האי גוונא בפסוק ויהי בנסוע שעשה להם סימניות למעלה ולמטה לומר שאין זה מקומה וכו' ושם פירשו הסימנין כעין נוני"ן הפוכין כמפורש שם אבל סימניות דהכא אין מפורש מה הם ורא' בספר ערוך בערך אך וז"ל ה"כ עשה בתהלים נוני"ן הפוכין כדין רק ואך עכ"ל נראה שנתכוון בסימניות דהכא שבספר תהלים אבל לא ידענא מאי משמע בנוני"ן שהפוכין כאכין ורקין שהן מיעוטין וי"ל דהפסק נוני"ן מורה על מיעוט ענין ומשמעו דויצעקו וגו' וממצוקותיהם יוציאם אינו רק קודם גזר דין אבל לאחר גזר דין לא יועיל צעקה והכי נמי התם כעין זה נוני"ן הפוכין מורה למעט מקומה של פרשת ויהי בנסוע דאינה שייך שם רק במקום אחר ויש לדקדק דבהאי פרשתא לעיל מיניה גבי הולכי מדבריות וביוצאי מבית האסורים ובחולה שנתרפא כתיב נמי ויצעקו אל ה' וגו' אמאי לא נעשה בהם סימניות ואם נעשה גם בהם סימניות אמאי נקט הכא בהך ברייתא ביורדי הים ולא נקט הנך דלעיל מיניה בהך פרשתא ולפי המסקנא דיורדי הים כיחידים דמו ניחא קצת דאפשר דהנך דלעיל

[א] מהרש"א ד"ה אפילו פרק יוה"כ (פו ע"א) : [ב] שם ד"ה עשה בפרק כל כתבי (קטו ע"א) :

יד יוסף

א הייתו שחוזים על הראשונות אבל כאלה חזרו כהן לא אבדו הזכיות וממילא גם כוונת הגזרה הטובה שנגזרה עליהם במקומה עומדת (בינה לעתים) :

אהבת איתן

דתליא בקביעות החודש ושבת דקרא דתליא בקביעות החודש ושבת דקרא היינו שבת ממש אבל לא שבת סתם מדלא אקדמי' לחודש שהוא תדיר רק ביוה"כ שחל להיות בשבת ומש"ה הקדים חודש דאיירי בשאר יו"ט שהן תדירי משבת דיוה"כ והיינו דלא נקט ר"י רק רגל דבאמת אינו חייב לעולם רק ברגל שהוא חדש דקרא ושבת אין לו חיוב לעולם רק כשהוא ביוה"כ ומילתא דלא שכיחא לא קחשיב ואין להקשות דאמאי לא קחשיב ר"ה דמהי תיתי דאינו בכלל חודש דקרא י"ל דאי אי' דר"ה בכלל א"כ יוה"כ נמי בכלל והשתא שבת דקרא במאי נוקים ליה אלא ע"כ דאין בכלל חודש אלא רגלים ולא ר"ה ויוה"כ דלא איקרו רגלים : (שייך לסימן ח) אמר ר' כרוספדאי אר"י שלשה ספרים נפתחים בר"ה וכו' לדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים וכו' בינונים תלוים ועומדים מר"ה עד יוה"כ כו' · עיין בט"א שהקשה לפ"ד המפרשים דצדיקים גמורים קרי למי שזכיותיו מרובים כו' וכ"כ תוספות וא"כ בינונים קרי לאותם שהם מחצה על מחצה ואמאי הם תלויין ועומדים מר"ה עד יוה"כ וגבי דין דלעתיד אמרי ב"ה ורב חסד מטה כלפי

הרי"ף

לרבי יוחנן דגם לאומרים שאינה מקרעת גזר דינו אבל מחילה וכפרה היא מכפרת יש להקשות לו מכאן דאמר השב בינתים מוחלין לו ולא בשאר השנה · וע"ק בתירוץ שאמרו כאן ביחיד כאן בצבור דאע"פ שיהיה כח הצבור למחול לו בכל זמן מכל מקום דלמא מחילת העון איכא אבל לקרוע גזר דין ליכא · ונלע"ד דר"י הוכיח שמבטלת גזר דין מדאמר השמן לב העם הזה ואזניו הכבד כדי שלא ישוב ורפא לו אי איתא שאין התשובה מבטלת הגזר דין היה לו להקב"ה לגזור הגזירה ואז אע"פ שיעשה תשובה לא יועיל לבטלה כיון שרצונו של הקב"ה בכך ולמה הוצרך להשמין ולהכביד וכו' · ומה שאמרו התוספות ושב ורפא לו סליחת העון קרי רפואה הוא לפי שהוקשה להתוספות למה הוצרך להביא ראיה מתחלת הכתוב דאמר השמן ולא הביא בפשיטות מדכתיב ושב ורפא לו משמע דהתשובה מבטלת ומרפאה לכן אמרו סליחת העון קרי רפואה במגילה וכיון דאית למדרשיה הכי אין מכאן ראיה לביטול גזרה אלא מכח רישא דקרא דאמר השמן וגו' והרי קשה יניחנו הקב"ה בבחירתו ויגזור עליו העונש שאע"פ שיעשה תשובה ויהיה לו סליחת העון מכל מקום לא יתבטל גזר דינו אלא ודאי מדהוצרך להשמן ואזניו הכבד כדי שלא יעשה תשובה מכאן ראיה שהתשובה מבטלת גזר דינו של אדם והקשה רב פפא ודלמא קודם גזר דינו ירצה הקב"ה שלא יתכפר עונו והכי קאמר השמן לב ועיניו השע שלא ישוב ורפא לו בסליחות עון אלא יהיה העון עצמו אינו נמחק ואילו גזר הקב"ה גזרת העונש ויהיו עיניהם פתוחות לשוב אע"פ שלא תתבטל הגזרה גם אחר שוכם מכל מקום תתקבל התפלה ויהיה העון עצמו נמחק ולפי שהם חטאו בדברים המעכבים התשובה ורצה הקב"ה שיהיה עונותם חקוקים על עצמותם בעוה"ב וילפתו ארחות דרכם כמו שדרשו חז"ל העובר עבירה אחת בעוה"ז כרוכה בו לעוה"ב שנאמר ילפתו ארחות דרכם לכך אמר השמן פן ישוב ונסלח לו העון אמר לו ורפא לו כתיב כלומר אע"פ שיש לדרוש ורפא מענין סליחת העון מ"מ ראה מה כתיב ורפא לו דהל"ל פן ישוב ונרפא ומה גם שסליחת העון הוא תלוי ביד הקב"ה שהוא סולח ומוחל וכיון שמדבר בהקב"ה היל"ל ושב ורפאתי לו או ונרפא מאי ורפא לו שהרי אין האדם בידו לסלוח לעצמו ועוד מאי לו אמנם כיון שהוא נדרש לגז"ד

שצריך רפואה אתי שפיר דקאמר ושב בתשובה ורפא שיבטל הוא עצמו בתשובה הגזרה שנגזרה לו : מיתיבי השב בינתיים וכו' · דקי"ל שמר"ה ועד יוהכ"פ יושב על כסא דין ונחתמים הספרים ביוהכ"פ ולכך השב בינתיים בין רה"ש ליוהכ"פ ועדיין לא נחתם הגז"ד מוחלין לו אבל אם נחתם אף שעשה תשובה אין מוחלין אפילו הביא כל אילי נביות כדי לקרוע הגזרה ובודאי שאין מוחלין דקאמר הוא אין מוחלין לבטל לקרוע הגזרה ולעולם שחטאו תכופר אבל הגזרה עומדת במקומה ותירצו הא ביחיד הא בצבור דביחיד אחר יוה"כ אינה מתבטלת הגזרה אבל בצבור מתבטלת הגזרה · והנכון לעניות דעתי בביאור דברי התוספות ז"ל שדקדקו בתירוץ דברי אביי שאמר ושב ורפא לו כתיב איזה דבר שצריך רפואה וכו' דמדאמר מקרעת גזר דין משמע דלא איירי ברפואת תחלואים לפי שאם כבר באו עליו התחלואים ונרפא לא מקרי נקרע גזר דין כיון שכבר באו עליו ואם עדיין לא באו עליו תחלואים מה שייך כאן רפואה כיון שלא חלה אלא גזר דין בעלמא ואי איירי ברפואת העון הדרינן לקושיא דילמא קודם גזר דין והתשובה מרפא העון אבל אין כאן קריעת גזרה לזו אמרו התוספות ז"ל ושב ורפא לו סליחת העון איקרי רפואה ללמדנו דלעולם דדרשינן האי ורפא לו בסליחת העון ואי מיירי לאחר גזר דין ניחא לישנא דרפואה לפי שכיון שנגזר עליו דין נכתם עונו ונעשה בעל מום דשייך ביה רפואת המום אבל אי מיירי קודם גזר דין אמאי נקט לשון רפואה דהיה לו לומר ושב ונסלח לו כדכתיב ונסלח לכל עדת בני ישראל דלא שייך ביה רפואה כיון שלא נגזר עדיין עליו ולא נעשה בעל מום כדי להצריכו רפואה כי בתשובה קלה נמחל עונו וכן במסכת יומא כתיב ארפא משובותיכם וכתיב שובו בנים שובבים ע"ש פירש"י ז"ל וא"כ כיון שמדבר לאחר גזר דין סליחת אותו עון איקרי רפואה אבל קודם גזר דין איקרי סליחה : ת"ש יורדי הים וכו' · וקשה למה לא הקשה מפסוק הראשון של יושבי חשך ויצעקו שכפי הנראה שיש סימנים הפוכים בכולם והיינו לומר שלא יענם ה' אלא אם יצעקו קודם גזר דין · ואפשר דאי מהתם איכא למדחי דמיירי לאחר גזר דין שכן כתוב יושבי חשך וצלמות כי המרו אמרי אל ויכנע בעמל לבם הרי שנענשו ובודאי שכבר נגמר דינם ואעפ"כ

ענף יוסף

יג עתים לטובה כיצד הרי שהיו ישראל כו' להוסיף עליהם אי אפשר כו' וכה"ג עתים לרעה ע"ש · ויש לשאול אם לא פסקו להם גשמים כלל כי היו רשעים ואח"כ חזרו בהם איך ובאיזה אופן ירחם ה' על עמו והתירוץ הוא פשוט דלעיל אמר אמר רבי יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם כו' והקשו בגמרא מיתיבי עתים לטובה ועתים לרעה וכו' ומשני שאני התם דאפשר בהכי פ"מ מסכה דהיכא דאי אפשר באופן אחר רק שתתבטל הגזרה · אז גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם : **הרי** שהיו ישראל רשעים כו' להוסיף עליהם א"א שכבר נגזרה גזרה כו' · שהגזרה הרעה אינה מתבטלת מכל

עין יוסף

יג לא קשיא הא ביחיד הא בצבור . קשה הא גבי חזקיה מלך יהודה שא"ל הנביא כי מת אתה ולא תחיה דאמרינן בפ"ק דברכות (דף י) דאמר לו הנביא כבר נגזר עליך גזרה . ונקרע גזר דינו והוסיפו על חייו ט"ו שנה . וליכא למימר דהוה בעשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים דהא חליו היה בניסן ומיד לאחר שנקרע גז"ד בו ביום אמר לו הנביא ביום השלישי תעלה בית ה'.

לאו כיחידין דמו אלא כרבים ולהכי לא בא בהו סימניות למעט משום דלאחר גזר דין נמי נענין בצעקה ודו"ק : [כתיב אשר לא ישא פנים וכו' · עי' בזה בתוס' הכא שהם הולכים קצת בדרך שכתבנו בפ' התינוקות בחי' ע"ד התוס' שם ע"ש] : כאן בעבירות שבין אדם למקום וכו'· והשתא יש לפרש אשר לא ישא פנים אפני אדם שהוא פשטיה דקרא כמ"ש התוס' דבעבירות שבין אדם למקום כתיב ישא ה' פניו דהיינו פניו של שכינה אבל בעבירות שבין אדם לחברו לא ישא פנים של אדם חברו עד שחברו נושא לו פניו ומוחל לו : כאן קודם גז"ד וכו' · גם להאי שינויא דרומיא דקראי י"ל שינוי הלשון דבקודם גז"ד דעדיין ליכא הסתרת פני השכינה כתיב ישא ה' פניו אבל לאחר גזר דין דכבר איכא הסתרת פני שכינה לא קאמר אלא דלא ישא פנים של אדם : שנים שעלו למטה וכו' וכן שנים שעלו לגרדום וכו' · וכה"ג מדמה להו בפ' ב"מ [א] שאמרו שם עלה למטה ונפל יהא דומה בעיניו כמו שהעלוהו לגרדום וכו' ומסיק התם אלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעשים טובים וכו' וה"ה תפלה כדאמרינן הכא דזה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה וכו' וה"ה דהמ"ל זה לא התפלל כלל אלא דקאמר גם אם התפלל אם לא היתה שלימה לא נענה : וגזר דין דצבור מי מקרע וכו' · נקט במלתא דצבור למאן דפריש ליה דיחיד אינו מקרע לאחר גזר דין אבל לר"י דסבירא ליה דיפה צעקה לאדם בין וכו' אגזר דין דיחיד נמי תקשה מכל שכן : [מנין לגז"ד שיש עמו שבועה וכו' · כל הסוגיא מפורש

להם יוציאם ממצוקותיהם אלא אם כן צעקו קודם גזר דין : לגרדום · בית וועד שדנין בו נפשות להריגה : ודינם שוים · שניהם נתפשו על דבר אחד : זה ירד · מן המטה : וזה ניצול · מן הוועד : תפלה

תוספות

אשר לא ישא פנים · פשטיה דקרא אפני אדם קאי שאין נושא פניו בשביל גדולתו ועשרו או באדם זקן ונשוא פנים כדכתיב (דברים כח) אשר לא ישא פנים לזקן אבל ישא ה' פניו אליך אפני שכינה קאי שיראה לך פנים שוחקות ולא פנים של כעס · והא דלא פריך הכא מהא דכתיב (איוב מב) וישא ה' את פני איוב וכתיב (שם) כי אם פניו אשא משום דהתם [הם] בשביל צדקו : **כאן** קודם גזר דין · בפ' בתרא דנדה (דף ע ע"ב) משני נמי הכי והוה מצי לשנויי כדא"ל הקב"ה למלאכי השרת בפרק מי שמתו (ברכות כ:) ולא אשא להם פנים לישראל שאני אמרתי להם ואכלת ושבעת וברכת והם דקדקו על עצמן עד כזית עד כביצה · ומיהו גם זה אמת שאף לישראל אין נושא פנים אלא קודם גזר דין :

רנה

ת"ש שאלה בלוריאה הגיורת את רבן גמליאל כתוב [א]בתורתכם (דברים י) [ב]אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכתיב (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום · נטפל לה רבי יוסי הכהן אמר לה אמשול לך משל למה"ד לאדם שנושה בחברו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא נתן לו כלום בא לפייס את המלך אמר לו עלבוני מחול לך לך ופייס את חבירך אף הכא נמי כאן בעבירות שבין אדם לחברו כאן בעבירות שבין אדם למקום עד שבא ר' עקיבא ולימד [דף יח ע"א] [ג]כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין · הכא נמי ביחיד · וגזר דין דיחיד גופיה תנאי היא דתניא היה רבי מאיר אומר שנים שעולין למטה וחולין שוה וכן שנים שעולין לגרדום לדין ודינם שוה זה ירד וזה לא ירד זה נצול וזה לא נצול מפני מה זה ירד וזה לא ירד זה נצול וזה לא נצול · זה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה · ומפני מה זה התפלל ונענה וזה לא נענה זה שהתפלל תפלה שלימה נענה וזה שלא התפלל תפלה שלימה לא נענה · רבי (אליעזר) [אלעזר] אומר כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין · רבי יצחק אומר [ד]יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין · וגזר דין דצבור מי מקרע והכתיב (ירמיה ד) כבסי מרעה לבך ירושלם למען וגו' וכתיב (שם ב) כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית וגו' מאי לאו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין · לא אידי ואידי לאחר גזר דין ולא קשיא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה · כדרב שמואל בר אמי דאמר רב שמואל בר אמי ואמרי לה [אמר] רבי שמואל בר נחמני אמר רבי (יוחנן) [יונתן] [ה]מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנאמר (שמואל א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה וגו' · אמר (רבא) [רבה] [ו]בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה · אביי אמר בזבח ובמנחה אינו

הרי"ף

ויצעקו אל ה' ויענם אבל מהני קראי דיורדי הים דכתיב יחוגו וינועו וגו' יש לדרוש הסימנים שפעמים יצעקו ויענם היינו קודם גזר דין ועוד יראה לי דהתם יש לדחות דביחידים איירי ובהני דיורדי הים סלקא דעתין דמהדר קרא לומר ויצעקו וחזר לעשות סימניות הפוכין אין זה כי אם ללמד גם על הצבור שיענם קודם גזר דין בלבד ומשני דהני נמי כיחידים דמו כלומר החלוקה של יושבי חשך והני נמי כולהו כיחידים דמו אבל הצבור קורעים גזר דינם ונענים : **כתיב** אשר לא ישא פנים וכו' · עד שבא רבי עקיבא ולימד כאן קודם גזר דין וכו' · הוי מצי לשנויי כפשטיה דקרא לא ישא פני אדם אבל ישא ה' פניו פני שכינה להראות לך פנים שוחקות ולא פנים של זעם והתימה שהתוספות פירשו כן כפשטיה דקרא כמו שכתבתי והם הקשו דהוה מצי לשנויי כדאמר הקב"ה למלאכי השרת ולא אשא פנים לישראל שמדקדקים עד כזית עד כביצה ולמה לא הקשו ג"כ הוה מצי לשנויי כפשטיה דקרא כמו שכתבתי ויש ליישב דלזה כוונו התוספות שאמרו סמוך לפשטיה דקרא והא דלא פריך מדכתיב וישא ה' את פני איוב שהוא נקשר עם מה שכתבו קודם פשטיה דקרא וכו' כלומר דאע"ג דליכא לאקשויי אמאי לא פריך מהאי קרא דוישא ה' את פני איוב משום דניחא ליה למרמי מקרא דכתיב באורייתא כי ב' כתובים אלו לא ישא פנים וישא ה' את פניו שניהם כתובים בתורה וניחא ליה מההוא קרא דאיוב אבל כיון דהאי קרא דלא ישא פנים פשטיה דקרא מדבר בפני אדם וקרא דישא ה' פניו מיירי בפניו של הקב"ה וכפי פשטיה לא קשיא מידי והשתא ניחא לאקשויי מקרא דאיוב דלית בה דהוית מקרא של תורה שיש לדחותו כפשטיה דקרא ומשני התם הם בשביל צדקו ומ"מ ליכא לשנויי השתא לא ישא פנים של אדם אבל ישא ה' פניו של שכינה דהא מצינו שגם נושא פני אדם בצדקה ולכך משני כאן קודם גזר דין : **וגזר** דין של צבור מי מקרע וכו' · תימה דהוה ליה למרמי קראי אהדדי כתיב ושב ורפא לו איזהו דבר שצריך רפואה זה גזר דין וכתיב כי אם תכבסי בנתר נכתם עונך היינו אחר גזר דין ואי הוינא מוקמי דקרא דושב ורפא לו ביחיד כ"ש דקשיא טפי ומשמע דהשתא דמוקמינן ליה בגזר דין דצבור קשיא ליה ומקמי הכי לא · ושמא הוה סלקא דעתיה לדחות דושב ורפא לו הוא בתשובה ונרפא העון להיות נחשב לזכות ולעולם קודם גזר דין והשתא דמוקי ליה ברפואה שהוא לאחר גזר דין קשיא : **בזבח** ובמנחה אינו מתכפר וכו' · נתבאר בספר כסף נבחר דרש ראה דף קע"ז וז"ל ויש לדקדק כיון שהיה מקום להתכפר

עיון יעקב

עד שבא רע"ק ולימד כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין · נראה דר"ע אזיל לשיטתו דאיתא ביומא דף פה ע"ב עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו שנאמר מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו רע"ק אמר אשריכם ישראל מי מטהר אתכם וכו' ופי' מהרש"א דרע"ק חולק אר"א וס"ל לפני ה' תטהרו לא קאי אעבירות שבין אדם למקום רק שהקב"ה בעצמו יטהר אתכם ואין חילוק בין חטא שבין אדם לחברו או למקום שכל יוה"כ מכפר א"כ מכ"ש תשובה שעושה זדונות כזכיות להכי הוצרך לתרץ כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין וק"ל : **אבל** מתכפר הוא בד"ת · נראה דרבה ס"ל כיון דעל שלשה

עץ יוסף

והוא היה ליל מפלת סנחריב שהיה ליל א' של פסח כדאמר בהגדה . ואפשר לומר דשאני חזקיה דרב גובריה שהיה משונה מאד במעשיו ובתורתו ושקול כמו צבור · אי נמי מלך שאני דדמי ושקול כנגד צבור כדאמר שלמה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל אלמא שקול מלך כצבור (טורי אבן): **לגרדום**· הערוך פירש מעלות שעושין לדיינים שיושבין עליהן כשדנין כמו שעשה שלמה מעלות לכסא אשר ישפוט שם . ובלע"ז מעלה גראד"ו . והמוסיף כתב פי' בלשון רומי מעלות . וזה שם מיוחד בעיר רומי אשר ממנו היו דוחפים הנהרגין והם נעשים אברים אברים ע"כ : **אמר** רבה בזבח ובמנחה אינו מתכפר .

ענף יוסף

וכל אלא שהקב"ה מקיימה היכא דאפשר ומגלגל שימשך ממנה התועלת האפשרי עד שלא תהיה הטובה מוחלטת לגמרי אלו היתה הגזרה מבוטלת לחלוטין : **רבי** יצחק אמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין · קשה איך ישתנה רצון השי"ת ע"י תפלה אבל דע כשנגזר על האדם טוב מה הנה הוא נגזר עליו במדרגה ידוע מכשרון המעשה וכן כשנגזר עליו רע מה הנה הוא נגזר עליו בהיותו במדרגה ידוע מהרע מעשיו וכשנשתנה המדרגה היה תשתנה הגזרה בהכרח לטוב או לרע ולכן אם נגזר על האדם טוב מה כ"ז שהוא עומד בהמדרגה שהיה בעת שנגזרו עליו הטוב לא ישתנה הטוב ההוא ממנו אבל כשנשתנה האדם ממדרגה הטוב לרע תשתנה הגזרה ההיא וכן כשנגזר על אדם רע מה אם נשתנה מהמדרגה הרעה שעמד אז למדרגה טוב ע"י מעשיו הטובים תשתנה הגזרה וא"כ לא קשה מה שהקשתי לעיל איך תשתנה רצון השי"ת ע"י תפלה שכך היה רצון השי"ת

[א] מהרש"א ד"ה שנים בפרק ב"מ (לג ע"א) .

יד יוסף

א בשאלתות פרשה ויקהל סימן סו ליתא תיבת בתורתכם : ב ברכות כ ע"א נדה עו ע"ב : ג במד"ר פי"א : ד לעיל טז ע"ב : ה יבמות קה ע"א : ו עיין תוספות שבת כג ע"א ד"ה גזרה ועוד שם בתוספות ד"ה כודע וכו' וביבמות קה ע"א איתא על נכון :

אהבת איתן

חסד אם לא שיש בתוכן עון דפושעי ישראל בגופן והשתא א"א לפרש הא דקאמר סתמא גבי אדם לעיל דגזר דין שלו נחתם ביוה"כ משום דסתם ב"א בינונים הם כיון דאין דין של בינונים תלוי עד יוה"כ אלא אם כן יש בו עון דפושעים וחלילה לומר דסתם ב"א יש בהם עון זה ונדחק לחלק בין דין דר"ה לדין דלעתיד ולא זכר דסלח"מ בפ"ג דתשובה כתב דכבר תירצו בזה דס"ע דל"א ב"ה דמטה כלפי חסד בדין של ר"ה משום דחייב לעשות תשובה בעי"ת שמר"ה עד יוה"כ ואם לא עשה הרי נתוסף לו עון אחר ע"ל המחצה עונות שלו ואם כן נידון כרובה עונות ולפ"ז למ"ד דאדם נידון בכל יום מודה דהדין של כל ימות השנה רב חסד מטה כלפי חסד בבינוני שהוא מחצה עונות ומחצה זכיות · ומ"ש הט"א דרש"י איננו מפרש צדיק גמור דהכא ברוב זכיות וכו' ובינונים בשקולים זכיותיו ועונותיו מחצה על מחצה רק שהוא צדיק או בינוני במשפט זה דהא בסמוך גבי ג' כתות ליום הדין פי' רשעים גמורין רובן עונות בינונים מחצה ע"מ ומדלא פי' הכי גבי דין זה של ר"ה ש"מ כדאמרן וא"ד מוכרחין דאפשר

א מו"ק כח ע"ב : ב יבמות קה ע"א : ג שם מט ע"ב : ד אגדת שמואל פכ"ג ילקוט ש"א רמז קל"ח:

פרק החולץ ופ' מצות חליצה]: כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי וכו' מדכתיב כעשרת בכ"ף הדמיון דרשו כנגד עשרה נערים דמפורש בקרא דכתיב וישלח דוד עשרה נערים אבל מה שאמר שנתן להם נבל לגימה לא מצינו בקרא אלא אחר שאמר לו נבל מי דוד וגו' כתיב ויהפכו נערי דוד לדרכם וגו' ולא כתיב שאכלו שם כלל ואפשר מדכתיב לעיל מיניה ויבואו נערי דוד וידברו וגו' וינוחו שהוא יתורא דקרא לומר לך שנחו שם דהיינו שנתן להם לאכול כמ"ש למען ינוח שורך וגו' הן לו ניח שיהא תולה ואוכל וכו': [אלו י' ימים שבין ר"ה וכו' · מדכתיב הימים בה' הידיעה ר"ל י' ימים הידועים ומיודעים

שלימה · נתכוין : אביי ורבא מדבית עלי קאתו · כך שמעתי ובחולין בפ' הזרוע והלחיים אשכחן דרבא לאו כהן הוה אלא שמא אמו מדבית עלי (קאתית) [היתה] וי"ג רבה ואביי ומפרשי לה ברבה בר נחמני : ויחיד אימת · מצוי לו דכתיב בהמצאו : כנגד עשר לגימות · עשרה עבדים שלח לו דוד כמו שפירש בקרא (שמואל א כה) ונתן להם סעודה אחת לפיכך נתלו לו עשרת ימים : רב נחמן אמר אלו עשרת ימי התשובה · שהמתין לו הקב"ה שישוב

תוספות

רבה דעסק בתורה וכו' · משמע הכא דרבה לא היה לו זכות של גמילות חסדים והא אמרינן בפרק חלק (סנהדרין דף קט:) א"ל אביי לרבה מר הא תורה הא גמ"ח וי"ל דמ"מ אביי עסק טפי מיניה:

מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים · כי הא (דרבא) [דרבה] ואביי תרווייהו מדבית עלי קאתו (רבא) [רבה] [א]דעסק בתורה חיי ארבעין שנין אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיי שתין שנין · תנו רבנן משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתיה מתים בן שמונה עשרה שנה ובאו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שמא ממשפחת בית עלי אתם דכתיב ביה (ש"א ב) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים לכו ועסקו בתורה וחיו · הלכו ועסקו בתורה וחיו והיו קוראין אותה משפחת [רבן] יוחנן על שמו :

יד שם [ב]אמר רב שמואל בר איניא משמיה דרב מנין לגזר דין של צבור שאינו נחתם · שאינו נחתם והכתיב (ירמיה ב) נכתם עונך לפני אלא מנין שאע"פ שנחתם מתקרע שנאמר (דברים ד) כה' אלהינו בכל קראנו אליו · והכתיב (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו [ג]התם ביחיד הכא בצבור · וביחיד אימת אמר (רב נחמן אמר) רבה בר אבוה אלו עשרת ימים שמראש השנה ועד יוה"כ (שמואל א כה) ויהי כעשרת הימים ויגף ה' את נבל [ד]עשרת ימים מאי עבידתייהו אמר רב יהודה אמר רב כנגד עשר לגימות[א] שנתן נבל לעבדי דוד (אמר) רב נחמן אמר רבה בר אבהו (כנגד) [אלו] עשרת ימי תשובה שמראש השנה ועד יום הכפורים :

אהבת איתן

דגם כאן מפרש כן דאיירי שהוא צדיק גמור או רשע גמור או בינוני לפי שיקול הזכיות והעונות בכף מאזנים והא דפי' כן לקמן ולא כאן הטעם הוא כמ"ש בס' בית לוי דדין של ר"ה הוי בכלל בינוני גם מי שיש בו רוב עונות ואינו נחתם לאלתר למיתה דשמא יחזור בתשובה קודם יוה"כ ולא קרי כאן רשעים גמורים שנחתמים לאלתר למיתה רק אותם שעברו עבירה א' כמה פעמים או שעברו אותן עבירות שאין מספיקין בידו לעשות תשובה משא"כ בדין דלעתיד דלא שייך שם לחזור בתשובה כל שהן רובן עונות הוא בכלל רשע גמור ולא הוי בכלל בינונים רק מי שהוא מחצה על מחצה עכ"ד ודברי טעם הן · ולפ"ז אין מחלוקת בין פרש"י ותוס' · ועפמ"ש בס' ב"ל א"ש הא דאיתא במדרש ובילקוט פנחס דישראל יוצאין בר"ה מן המשפט בדימוס פי' ברחמים והקשה בזית רענן דמאי מדת הרחמים הוא כיון דבינונים תלוים ועומדים ואין נכתבים לחיים רק צדיקים גמורים ולפ"ד ס' הנזכר א"ש דהיינו הדימוס דאף רשעים שרובן עונות אינם נחתמים למיתה בר"ה ומצפין להן עד יוה"כ שמא יחזרו בתשובה : (שייך לסימן י) דרש רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה' את קולי אימתי אני אהובה לפניך וכו' · ע"ד הגמ' דספ"ג דתענית בעובדא דשמואל הקטן דמסיק שבחו ש"ל היכי דמי אמר משיב הרוח ונשיב זיקא וכו' ועפ"ז י"ל הא דאמר בחלק (דף קה ע"ב) גבי ברכות בלעם שכלן חזרו לקללה חוץ מברכות מה טובו אהליך בבתי כנסיות ובכ"מ שנאמ' ויהפוך ה' אלהיך לך את

עיון יעקב

שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים נמצא דהתורה הוא ראשון במעלה יותר מן העבודה לכן ס"ל בזבח ובמנחה אינו מתכפר שהוא מעלה שניה אבל מתכפר במעלה ראשונה שהוא כתר תורה שעולה על גביהם ועיין סוף מנחות דרבה אזיל לשיטתו משא"כ אביי ס"ל כשיטתו דאמר בפ"ק דקדושין דף ה ע"א דאין קטיגור נעשה סניגור אם כן י"ל דמתכפר בגמילות חסדים אף שהוא המעלה הג' וגרוע מזבח ומנחה אפ"ה אינו מתכפר בהם לפי שבני עלי חטאו בזה ואין קטיגור נעשה סניגור אבל מתכפר הוא בגמילות חסדים אף שהוא המעלה שלישית ועיין בסוכה דף מט ע"ב שם אר"א דצדקה וגמילות חסדים גדולה מכל הקרבנות וצ"ע :

והכתיב נכתם עונך לפני · לפי מה שתירץ הש"ס לעיל עלה דרבי יצחק דהאי קרא אם תכבסי בנתר וגו' שהוא רישא דהאי קרא מיירי בגזר דין שיש עמו שבועה מעיקרא לק"מ די"ל דקודם שבועה אינו נחתם גזר דין שלהם עד אחר שנשבע וצ"ע :

עשרה ימים מאי עבידתיה · לפי דכתיב ויגוף ה' את נבל ומגפה הוא בשלשה ימים להכי

הרי"ף

עון בית עלי בתורה וג"ח וגז"ד שלהם נקרע א"כ למה הקפיד הקב"ה שלא יתכפרו בזבח ומנחה ונשבע לכן נשבעתי אם יתכפר בזבח ומנחה וע"ק מנא להו לרבותינו ז"ל למידק האי דיוקא שבזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים · וכי תימא דדייקי קרא דלא קאמר אם יתכפר עון בית עלי ותו לא מידי דהוה משמע שאין להם שום כפרה ומדקאמר עוד בזבח ומנחה משמע דלדיוקא קאתי בזבח אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה מ"מ אכתי קשיא דאימא אנא דה"ה דמתכפר בכל מצוה ממצות התורה אשר יעשו אותם דהא קרא לא קאמר אלא שבזבח ומנחה אינו מתכפר ומנא להו למדרש דיוקא דקרא הא בתורה ובגמילות חסדים מתכפר · ונלפע"ד שלהיות עון בני עלי בזדון כיון שהתרה בהם אביהם כדכתיב אל בני כי לא טובה השמועה ולא שמעו לו בניו לכך אין מקום לקרבנות לכפר עליהם שאין זבח ומנחה מכפרים אלא על השוגג ולז"א אם יתכפר עון בית עלי בזבח כיון שעון בית עלי איקרי מזיד בזדון והתראה עמו ולא אקרי חטאה לא יתכפר בזבח ומנחה ומה שדקדקו רז"ל לומר אבל מתכפר בתורה ובג"ח הוא לפי שהוקשו בפסוק שאמר אם יתכפר בזבח ומנחה דתרתי למה לי והא' מספיק אם יאמר אם יתכפר בזבח או יאמר אם יתכפר במנחה לזה דרשו אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים שמצינו שהתורה גדולה מהמנחה כמו שנאמר זאת התורה לעולה למנחה ודרשינן לא עולה לא מנחה וכו' וכן מצינו שהחסד גדול מהזבח כדכתיב עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח ולהכי נקט הכא אם יתכפר בזבח לדיוקא שבגמילות חסדים שהוא נבחר מהזבח מתכפר ונקט נמי אם יתכפר במנחה לדיוקא דתורה דכתיב בה זאת התורה למנחה לומר שאע"פ שהמנחה אינה מכפרת אבל בתורה שהיא גדולה מהמנחה יתכפר וכיון שמלת זבח הוזכרה גבי גמילות חסדים עשה צדקה נבחר מזבח ול' מנחה הוזכרה גבי תורה זאת התורה למנחה להכי נקט הני תרתי למידק מכל חדא מאי דכתיב גביה דהיינו אם יתכפר בזבח אבל בג"ח דכתיב ביה נבחר מזבח יתכפר וכן אם יתכפר במנחה אבל בתורה דכתיב בה זאת התורה למנחה לא מנחה שהיא גדולה מן המנחה יתכפר לכך לא דרשו אבל במצוה ממצות התורה יתכפר כיון דלא נתפרש בה שהיא גדולה מזבח המנחה זולת התורה וג"ח כמו שכתבנו ונ"ל זה נכון בכונת רז"ל ע"כ · ויש קצת תימה לרבה דאמר אבל מתכפר הוא בתורה א"כ למה רבה דעסק בתורה לא חיה אלא מ' שנה ואביי חיה ס' שנה ואין לומר דבשביל ג"ח חיה יותר דהא רבה לא סבר מתכפר בג"ח ובתלמוד תורה [וא"ל] דמזל גרם לרבה דלא הגינה התורה אלא לחיות מ' שנה כמו שכתבו התוספות ולאביי לא היה המזל מנגדו ועסק בתורה וחיה ס' שנה א"כ קשה לאביי מנא ליה דצריך ג"ח ותורה ודילמא בתורה לחוד סגי כשאין המזל מנגדו וכן קשה לסתמי' דגמרא דאמר אביי דעסק בתורה וג"ח חיה ס' שנין ודילמא לא היה מפני ג"ח אלא המזל היה מנגד לרבה ולא לאביי שמא אביי עסק בתורה יותר מרבה כדמשני התוספות גבי ג"ח והיותר נכון הוא שהגזרה היתה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים דהיינו בני י"ח שנים ואביי סבר דבכח תורה וג"ח מתכפר וזוכה לאורך ימים ורבה סבר שלבטל הגזרה סגי בתורה והיינו דרבה חי מ' שנה ונתבטלה הגזרה בתורה לחוד ולא ניתנו לו חיים מלמעלה יותר ממ' שנה ומיהו קשה דכיון דחזינן לרבה דחיה מ' שנה בזכות התורה ונתבטלה גזרת ימותו אנשים אם כן נדחית סברת אביי שאמר אבל מתכפר בתורה וגמילות חסדים אבל תורה לחוד אינה מבטלת גזירת ימותו אנשים והלא רבה יוכיח שבתורה לחוד נתבטלה הגזרה וצריך לומר דלעולם היה ביד רבה תורה וגמילות חסדים כדמשמע בפרק חלק ורבה סבר דהתורה לחוד הגינה עליו לבטל הגזרה ואביי סבר דשתיהן תורה וגמילות חסדים הגינו עליו : מנין לגזר דין של צבור שאע"פ שנחתם שנקרע וכו' · וקשה דלמא יליף מהאי קרא דהשמן לב וגו' ורפא לו איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין דהכי אמרינן לעיל ושמא יש לחלק בגזר. דין של צבור שהוא על פה וגזר דין של צבור שנכתב ונחתם ולהכי מייתי הכא קרא דבכל קראנו אליו ועוד אפשר דרב לא

ענף יוסף

מתחלה שתתקיים הגזרה בהיותו באותה מדרגה ובאותה סכנה · ואם תשתנה הסכנה תשתנה הגזרה · (נכתר מתרון) :

יד אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ · וכדאיתא בזוהר סדר ואר"א דף כג ע"א שאותו היום שבאו שלוחי דוד אל נבל היה בר"ה · תמה הרמד"ל דא"כ איך שמו לדרך פעמיהם השלוחים ודוד ואביגיל בר"ה · וכתב המקדש מלך וז"ל ואיני מוצא מקום לתמיהתו די"ל השלוחים הלכו בראש השנה כמה מילין ע"י בורגנין מע' אמה לע' אמה ואותו היום עשו שליחותם וחזרו אל אדוניהם ממהרת דאלת"ה תקשה ליה טפי דדוד חגר חרבו הוא ועבדיו וכו' אלא ודאי דבד' בתשרי הוה כדמוכח מהש"ס דיום השליחות היה בר"ה כמ"ש בפ"ק דר"ה ויהי בעשרת הימים אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ ומשמע שהתחילו מיום השליחות שבו הקשה נבל את לבו ואוריכו ליה עשרה ימים בשביל עשר לגימות כו' עכ"ל הרמ"ז :

עץ יוסף

כצ"ל רבה. ועיין ביבמות דף קה ע"ב (מהגאון ר' ישעיה ברלין). ולכך מביא הגמרא הא דרבה. דמזה מוכח שאינו נקרע. דלמה אמר הקב"ה בזבח ובמנחה לדייק אבל מתכפר בתורה ובג"ח שלא תחול הגזר דין עליו. ואי ס"ד דגזר דין שיש עמו שבועה נקרע למה הוצרך הקב"ה להתנות בשעת שבועה אם יהיה מי שיתעסק בתורה ובג"ח יקרע מעליו הגזר דין אלא מוכח שאינו נקרע לכך הוצרך הקב"ה להתנות בשעת שבועה (בית לוי):

יד אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ. כי י' ימים אלו מסוגלים לתשובה י' ימי תשובה מעורר אותנו בלי התעוררת דלמטה כלל רק הוא מעורר אותנו וזהו דרשו ה' בהמצאו שהוא ממציא עצמו לו טרם קראנו אליו. רק אדרבה הוא נמצא מקדם לעורר לבנו לתשובה. ולכן אם אדם יתן ללבו ירגיש בלבו

בר"ס

תמיד בי' ימים אלו רוח התעוררות לתשובה ויראת ה'. אף שמפיג לדברים אחרים מ"מ לבו דופק לתשובה. והוא כי הקב"ה מעורר אותנו בימים אלה לתשובה בלי הכנת דלמטה. ובזו יכיר אדם רב טוב מהמקום לברואיו וחפץ חסד וטובת ברואיו כי ימים אלו מיוחדים לתשובה (יערות דבש ח"א דרוש א')·

המתורגמן. א) שפייזע. מאהלצייט ·

טו שם פיסקא בר"ה כל באי עולם וכו' מאי כבני מרון הכא תרגימו כבני אימרנא ר' שמעון בן לקיש אמר כמעלות בית (חורון) [מרון] [א]אמר רב יהודה אמר שמואל כחיילות של בית דוד · אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן וכולן נסקרין בסקירה[א] אחת אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינן (תהלים לג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם מאי קאמר אילימא דה"ק דברינהו לכ"ע לליבייהו מייחד כי הדדי הא קא חזינן דלאו הכי [הוא] אלא ה"ק היוצר רואה יחד לבם והוא מבין אל כל מעשיהם:

טז שם משנה [א]על ששה חדשים שלוחין יוצאין [על ניסן מפני הפסח על אב מפני התענית על אלול מפני ר"ה על תשרי מפני תקנת המועדות על כסליו מפני חנוכה על אדר מפני הפורים וכשהיה בהמ"ק קיים יוצאים אף על אייר מפני פסח קטן: גמ'] וליפוק נמי אתמוז ואטבת [שם ע"ב] דאמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא מאי דכתיב (זכריה ח) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה וגו' קרי להו צום וקרי להו

רש"י

בן ולא שב: כבני אימרנא · ככבשים שמונין אותם לעשרן ויוצאין זה אחר זה בפתח קטן שאין שנים יכולין לצאת בב"א: כמעלות בית חורון · שהדרך קצר ואין שנים יכולין (לצאת) לילך זה בצד זה שהעמק עמוק משני צידי הדרך · ה"ג ורב יהודה אמר שמואל כחיילות של בית דוד והדר גרסינן אמר רבה בר בר חנה וכו': כחיילות של בית דוד · וכבני מרון כבני חיילות של מלך · מרון לשון מרות ואדנות וכך היו מונין אותם זה אחר זה בצאתם למלחמה: וכולן נסקרין וכו' · ואף ע"פ שעוברין זה אחר זה: אף אנן נמי תנינן · דכולהו נסקרין בסקירה אחת מדכתיב הנא דידן תלמודא למלתיה מהאי קרא היוצר יחד לבם: ללבייהו מייחד להו כי הדדי · כלבו של זה כך לבו של זה: ה"ק היוצר רואה יחד את לבם · ואקרא דלעיל מייניה קא מהדר השגיח אל כל יושבי הארץ היוצר אותם השגיח יחד את לבם: [על ששה חדשים השלוחים יוצאים · שקדשו ב"ד החדש על פי עדים כשראו את החדש ומודיעים השלוחים לגולה יום שקדשוהו אם ביום שלשים וחדש שעבר חסר או ביום ל"א וחדש שעבר מלא: מפני הפסח · והולכין השלוחים עד הפסח חוץ מן השבתות: ועל אב מפני התענית · והולכין כל שמונת הימים חוץ מן השבת: ועל אלול מפני ר"ה · מודיעים מתי התחיל אלול ועושין ר"ה ביום שלשים לאלול בגולה דרוב שנים אין אלול מעובר ואע"פ שספק הוא בידם שמא יעברוהו ב"ד אי אפשר להן לדעת ועל כרחן הולכין אחר רוב שנים ואם לא ידעו מתי התחיל אלול לא ידעו יום שלשים שלו: ועל תשרי מפני תקנת המועדות · לאחר שקדשוהו ב"ד לתשרי השלוחין יוצאין ליום המחרת והולכין עד מקום שיכולין להגיע עד החג ומודיעין אם עיברו ב"ד את אלול אם לאו כדי שלא יהא לבם נוקפן ביוה"כ וסוכות: פסח קטן · פסח שני שמא ושהיה בדרך רחוקה בראשון: דאמר רב חנא בר ביזנא וכו' · דכולהו

מהרש"א

אף ליחיד לעשות תשובה]: אמר ר"ל כמעלות בית חורון וכו' כחיילות וכו' · כך היא הגירסא לפנינו בכל הנוסחאות של הגמרות וי"ל דלא פליגי אלא דכל הנך פירושי דבני מרון כולהו איתנהו ביה וכוונו בזה על ג' כתות בני אדם שהם לדיקים ורשעים ובינונים שנדונין בראש השנה ומאן דמפרש כבני אימרא נתכוין על כת הרשעים כמו שהלאן נמנה לטבח כן נמנו הרשעים למיתה ומאן דמפרש כמעלות בית חורון נתכוין על כת הבינונים כמו שהם במעלות בית חורון נמנין במקום מילוע מב' הלדדין כן נמנו הבינונים בו ביום אם להשמאיל אם להימין ומאן דמפרש ליה כחיילות של בית דוד שהם נמנים בלאתם למלחמה ללדיקים כמפורש בפ' עשרה יוחסין[א] כחיילות של בית דוד כו' מאי קרא והתיחשם בלבא במלחמה וטעמא מאי אמר רב יהודה אמר רב כדי שתהא זכותן וזכות אבותן מסייעתן ע"ש: וכולן נסקרין בסקירה אחת וכו' · עיין פרש"י והוא דחוק דהאי קרא דנקט לא נסיב ליה אמלתא דקאמר התנא עוברין לפניו כבני מרון אלא אמלתא דמבחוץ שלא הוזכר כלל במלתא דתנא וכולן נסקרין וכו' ולולא פירושו נראה לפרש דרבה בב"ח אמר רבי יוחנן בא לפרש דלאו ממש קאמר דעוברין לפניו זה אחר זה כמו בני מרון אלא דלהכי מדמה ליה לבני מרון דבהולכים הרבה ביחד א"א לאדם להיות רואה כולם בפעם אחת אבל בעוברין לפניו כבני מרון זה אחר זה אפשר גם לאדם להיות רואה אותם בפעם אחת בעומד ורואה אותם מן הלד כך הקב"ה רואה את כולם בפ"א ובסקירה אחת להשגיח בפרטם בפ"א והשתא שפיר קאמר אף אנן נמי תנינא דכונת עוברין לפניו כבני מרון לא אתא לאשמועינן אלא דהקב"ה רואה אותם בפ"א ובסקירה אחת מדנסיב ליה מהאי קרא וכדמסיק היוצר יחד לבם וגו' דכתיב לעיל מיניה השגיח על כל הארץ שלא תאמר שבכלל רואה ומשגיח את הארץ אלא היוצר רואה יחד לבם היינו בפ"א כאלו בני מרון שהולכים זה אחר זה שיוכל הרואה לראותן בפ"א ומבין אל כל מעשיהם בפרטי של כל אחד ואחד: קרי ליה צום וקרי ליה שמחה וכו' יש לדקדק[ג] ומאי קשיא ליה הא יהיה לששון ולשמחה כתיב והנביא זכריה בגלות בבל ניבא שאלו הצומות שהיו מתענין בבבל על חורבן מקדש ראשון יהיה לששון ולשמחה כשיבנה בית שני והכי מוכחי קראי ויש לומר דה"ק קרי ליה מעיקרא צום שהיה בבבל וקרי ליה לבתר הכי שמחה דמשמע דכן יהיה לעולם דלא יהיה עוד צום אח"כ והרי חזרו לצום בחורבן בית שני וקאמר בזמן שיש שלום וכו' נקט במלתיה שלום

תוספות

על ניסן מפני הפסח · אבל על סיון מפני עלרת לא לריך דבעומר הדבר תלוי כדאמרינן לעיל (דף ו:) דתני רב שמעיה עלרת פעמים חמשה פעמים ששה פעמים שבעה: ועל אלול מפני ראש השנה · מודיעים מתי התחיל אלול ועושין ר"ה ביום שלשים לאלול בגולה וגם למחרתו כדמשמע בפ"ק דבילה (דף ה.) ובפרק בכל מערבין (דף לט. ושם) שהיו עושין שני ימים טובים של ר"ה מספק דלמא עברוה לאלול מכל מקום אם לא ידעו מתי מתחיל אלול לא ידעו יום שלשים:

עין יעקב

להבי הולרך לתירולים אלו ועיין במדרש: כחיילות של בית דוד · עיין פירש"י ועי"ל דע"ש זה נקראים מרון ע"ש שהולכין במלחמה בחנית כתרגום על חרב וחנית במורנייתא עיין בערוך ערך מרן ע"ש: קרי ליה צום וקרי ליה ששון ושמחה · שעיקר הקושיא כיון דהנביא בא לבשר טובות העתידות לבא לא ה"ל לקרוא אותם בלשון צום הל"ל בקיצור הרביעי והחמישי וגו' יהיה לששון ושמחה אטו עד עתה לא ידעו שהיה ימי צום מה דהוי הוי

הרי"ף

דרש כר"י ורפא על הגזר דין אלא דריש ליה על רפואת הגוף: קרי להו צום וקרי להו ששון וכו' · לריך להבין מה שהקשה קרי להו צום וקרי להו ששון כיון דכתיב צום וכו' יהיה לששון א"כ אינו צום וששון כאחד אלא מה שהוא עכשיו צום יהיה לששון וכן נדקדק בדבריו שאמר אלא לאו ה"ק מאי אלא דנקט דהיה לו לומר ל"ק כאן שיש גזרה כאן שיש שלום ועוד נדקדק שאם הקושיא היא מאי דקרי ליה צום וקרי ליה ששון מהו זה שאמר ר"ש חסידא מ"ד כה אמר ה' צום דמשמע דהוקשה לו קושיא אחרת בכתוב וכך היל"ל כתיב צום הרביעי וכו' קרי ליה צום וכו' · ונראה שאמר מ"ד לפי שהוקשה לו בכתוב זה דהיל"ל צום הד' וצום הה' וצו' והי' יהיו לששון ואיך פתח בד' צומות ואמר יהיה לבית ישראל בלשון יחיד

עץ יוסף

טז קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה. קשה מאי קשיא ליה הא יהיה לששון ושמחה כתיב וניבא הנביא שאלה הצומות שהיו מתענין בבבל כו'

ענף יוסף

טו בר"ה כל באי עולם עוברין כבני מרון מאי כבני מרון וכו' · כתב היפ"מ בר"ה פ"א סימן י"ג וז"ל ועם שיראה שהמחלוקת בהבנת פי' כבני מרון אפשר לומר שמחלוקת זו יותר עמוקה וזה כי ידוע שכמו שהשגחת השי"ת בעולם לקיים כל המינים כמ"ש בפרק קמא דע"ז הקב"ה יושב וזן את כל העולם מקרני ראמים ועד ביצי כנים כמו כן היא ג"כ בפרטי האישים כפי מעשיהם זולת ההשגחה המינית וזה ראוי שלשה טעמים אם להיותם מעשי ידיו ביחוד מזולתם והוא חסרון יכולת בחקו ית' אם לא ישגיח בהם ואם מלד מה שנגלה מספרת מחשבות ערומים ואם מלד מעלת האדם שכלו שראוי שיהיה מושגח מזולתו דאל"כ יהיה שכלו לבטלה ולשלשה אלו רמזו החולקים שאלו שהאומר כבני אימרנא רמז אל הטעם האחד כי כמו שהרועה ראוי שיפקוד צאנו אחת לאחת למלאת חשבון כמו כן הקב"ה במעשה ידיו והאומר כמעלות בית חורון רמז אל הב' כי לולא יעברו אחת אל אחת יפלו לצדדים מימינם ומשמאלם להזיק הדרך מפה ומפה וכן לולא השגחת ה' באישי הצדיקים יפלו בכמה מכמורי רשעים והאומר כחיילות דית דוד רמז למעלת האישים שראוים להיותם מושגחים מצד עלמם כחיילות של בית דוד שכל אחד נמנה לעצמו וראוי והגון כמ"ש בפ' יוחסין אף מי שהיה מוכתב באיסטרטיא של מלך ואמר רב יהודה אמר שמואל כחיילות של בית דוד:

גליון

[א] גמ' (תיבת אמר מוקף: [ב] מהרש"א ד"ה אמר ר"ל בפ' עשרה יוחסין (עו ע"ב): [ג] שם ד"ה קרי ליה יש לדקדק כו' · (גם הב"י או"ח סימן תק"נ עמד על זה ומתרלו על נכון):

יד יוסף

א לקמן כח ע"ב:

אהבת איתן

הקללה לברכה כי אהפך ה' אלהיך וקשה מה"ל דקאי אב"כ וב"מ · אולם לפי האמור כאן א"ש דדייק מדכתיב כי אהפך ה' אלהיך ואימתי כנסת ישראל אהובה לפני המקום כששומע קול תחנוני ולכך דריש לה השם לב"כ וב"מ מקום רנה ותפלה:

(שייך לסימן יג) א"ר יוחנן גדולה תשובה דמקרעת גזר דין של אדם כו' הא ביחיד הא בלבור · וקשה הש"א אהא דאמר דביחיד תשובה אינה מועלת לאחר גז"ד מהא דאיתא בפ"ק דברכות בשובדא דחזקיה מלך יהודה שא"ל ישעיה הנביא כי מת אתה

גאון יעקב

(שייך לסימן ט) תניא ב"ש אומר ג' כתות ליום הדין וכו' · ענין יום הדין המוזכר כאן הסכימו הראשונים שהוא ליום התחיה וכן מבואר בתוס' אע"פ שכבר נידונים לאחר מיתתם בגיהנם עדיין יהיה דין אחר אם יזכו לחיי עוה"ב הוא עולם הנלחי · והר"ן בדרשותיו ויתר מהראשונים עמדו בזה אלה השלשה משפטים אשר חלף ועבר עלי נפש האדם קרוץ מחומר והוא א' משפט בראש השנה אשר כל באי עולם עוברים כבני מרון ב' אחר המות אם לגיהנם או לגן עדן ג' משפט ליום התחיה · אלה הג'

ולאין שלום ר"ל דוק בסיפא דהאי קרא והאמת והשלום אהבו ר"ל דלא יהיה לששון ולשמחה רק עד זמן שאמת ושלום אהבו אבל באין עמהם אמת ושלום תחזרו לצום דהיינו בבית שני בזמן החורבן כמ"ש בפ"ק דיומא [א]בית שני שהיה בו תורה וג"ח מפני מה חרב מפני שהיה בו שנאת חנם וז"ש מסיפא דקרא בזמן שיש ביניכם שלום יהיה לששון ולשמחה אין שלום דהיינו בחורבן בית שני שהיה בו שנאת חנם תחזרו לצום:ה"ק בזמן וכו' יש גזירה צום וכו'.ובבבל בימי זכריה היה צום לפי שהיה אז ג"כ גזירה בימי המן גם במעשה דחנניה מישאל ועזריה שגזר נבוכדנצר להשתחות לצלם ובמעשה דניאל שגזר המלך שלא להתפלל לשמים: בט' באב נחרב הבית בראשונה וכו' · מפורש בספ"ב דמסכת תענית: זה ט' בתמוז וכו' שנאמר בתשעה לחדש וכו' · וכתבו התוספות אבל בשניה הובקעה בי"ז ומשום הכי עבדינן בי"ז תענית ובירושלמי גרסינן בי"ז בתמוז וכו' וקלקול חשבונות היו שם וכו' ע"ש ואיתא עוד בירושלמי דלכ"ע יש בין צום הרביעי ובין צום החמישי כ"א יום מדכתיב מקל שקד אני רואה אלא דלמ"ד שנבקעה העיר בט' בחדש תמוז חרב הבית בא' באב ומייתי ליה מקרא דכתיב ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחודש וגו' ע"ש ועי' בזה עוד בחידושינו פרק ג' פרקים: צום השביעי זה ג' בתשרי וכו' · שהיה בחודש השביעי מפורש בקרא בסוף ספר מלכים גם בספר ירמיה אבל שהיה בג' בו אינו מפורש שם בקרא ואפשר שהיה קבלה בידם כן: ומי הרגו ישמעאל וכו' · ר"ל שלא יקשה לך כיון דמיתת לדיקים שקולה וכו' כדמסיק מדחשיב ליה בהכך צומות ולכך קבעו בו צום א"כ גם בשאר לדיקים שמתו יקבעו בו צום וא"כ אין לך יום בשנה שלא יהיה בו צום שמת בו לדיק וקאמר דע"כ ילא יום הריגת גדליהו מן הכלל לפי שהרגו ישמעאל בן נתניה שעל ידי כן ילאו כל העם מא"י למצרים ועברו על נבואת ירמיה כמפורש בקרא ומכל מקום כיון דחשיב האי צום דהריגת גדליה בהדי הנך צומות דחורבן הבית למדנו ששקולה מיתת לדיקים וכו' אלא דא"א לקבוע צום על כל מיתת לדיקים כמ"ש לעיל ועוד יש לכוון בזה לפי שזה נעשה בעשרת ימי תשובה והיה לו לישמעאל שהרגו להתעורר

ימי תענית ניהנו בזמן הזה שאין בהמ"ק קיים ומתניתין בזמן הזה קא מיירי מדקתני וכשהמקדש קיים וכו': שיש שלום · שאין יד עכומ"ז תקיפה על ישראל: יהיה לששון ולשמחה· לאסור בהספד ובתענית: יש גזירה צום· חובה להתענות בהן: רצו אין מתענין · כיון דרשות היא אין מטריחין שלוחים עלייהו: ארבעה דברים וכו' וזה אחד מהן · והג' שויין בתוספתא דסוטה (פ"ו) ובספרי ואלו הן בני אדם יושבי החרבות האלה וגו' הצאן ובקר ישחט להם וגו' ותרא שרה את בן הגר המצרית וגו': ג' בתשרי שבו נהרג · גמרא ולא קרא: ללמדך · מדקא חשיב צום [שבו נהרג גדליה עם צום] של חורבן הבית: סמך

להו ששון ושמחה אלא לאו הכי קאמר בזמן שיש שלום יהיה לששון ולשמחה אין שלום צום· אמר רב פפא הכי קאמר בזמן שיש שלום יהיה לששון ולשמחה יש גזירה צום אין גזירה ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין · אי הכי ט' באב נמי אמר [א]רב פפא שאני ט' באב הואיל והוכפלו בו צרות דאמר מר[ב] בט' באב חרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר:

יז שם תניא[ג] (ר"ש בן יוחאי אומר) [אמר ר"ש] ארבעה דברים היה ר"ע דורש ואין אני דורש כמותו (וזו אחד מהן) צום הרביעי זה (י"ז) [ט'] בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר (ירמיה נב) בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וכתיב (שם) ותבקע העיר (ותניא בראשונה בט' לחדש ובשניה בי"ז לחדש) אמאי קרו ליה רביעי רביעי לחדשים· צום החמישי זה ט' באב שבו נשרף בית אלהינו אמאי קרו ליה חמישי חמישי לחדשים · צום השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו· אמאי קרו ליה שביעי שביעי לחדשים · צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר (יחזקאל כד) ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר

תוספות

זה תשעה באב שבו נשרף · בפרק בתרא דתענית (דף כט.) רמי קראי אהדדי דבסוף מלכים כתיב דנשרף בשבעה ובספר ירמיה כתיב בעשור לחדש וישרוף וגו' ומשני דבז' לחדש נכנסו אויבים להיכל ואכלו ושתו בו [שביעי] שמיני ותשיעי עד שפנה היום לעתותי ערב הליתו בו האש ונשרף עד שקיעת החמה בעשור:

הרשב"א

בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה · פי' שיש שלום שישראל שרוין על ארמתן אין גזירה ואין שלום שישראל בארץ האויב אלא שאין גזירה רצו מתענין לא רצו אין מתענין · ע"כ:

צום הרביעי וכו' · גירסת רוב הספרים זה ט' בתמוז שבו הובקעה העיר וקרא נמי בתשעה לחדש כתיב אבל בירושלמי גרסינן זה י"ז בתמוז ואקשו והא ט' לחדש כתיב ותירצו קלקול חשבונות היה שם כלומר ודאי בי"ז היה גם בראשונה כמו בשניה אלא מפני רוב הצרה טעו בחשבון ונתקלקלו בו וחשבו שהיה בתשעה לחדש וקרא כי כתיב לחשבון העם כתיב · ע"כ:

עיון יעקב

הוי ודי לגרס שכבר עבר להכי מתרץ דעדיין מיקרי צום שלא יהיה שלום וק"ל וקרוב לזה פי' הב"י בא"ח סימן תק"ע ועיין בטור שם סימן תקמט דגרס גרסא אחרת בש"ס: **ומי** הרגו · הא דהולרך להביא מי הרגו י"ל דאלמלא נהרג על ידי שונאי ישראל הייתי אומר דמש"ה לריכין לצום בג' בתשרי כדי שעל ידי זה יקום הקב"ה מהם נקמת דם עבדיו השפוך משא"כ עכשיו שנהרג על ידי פושעי ישראל עלמו א"כ ע"כ טעם הצום שקשה מיתת לדיקים כשריפת בית אלהינו מדמה לשרפת בה"מ דאע"ג דנבנה בית שני אפ"ה נחסרו ה' דברים כן גם הלדיק אע"פ שזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה וכו' מ"מ הדורות

הרי"ף

ולתרץ זה הקשה קושיא אחרת דקרי ליה צום וקרי להו ששון דאם הוא צום אינו ששון וכך הול"ל יום צום הד' יהיה לבית ישראל לששון דהיינו יום זה שהוא עכשיו צום יהיה יום ששון ושמחה אבל לא ידקדק לומר צום הד' יהיה לששון שאם יהיה לששון שוב אינו נקרא צום או יאמר צום הרביעי וכו' יהפך לבני ישראל לששון ובתירוץ קושיא זו יתבאר מ"ש יהיה בלשון יחיד וא"ש אמר אלא מאי איכא לך למימר דקרי ליה צום בזמן שאין שלום וקרי להו ששון בזמן שיש שלום והשתא אתי שפיר צום הרביעי וצום החמישי וכו' שאין שלום ולכך הם למים בהם יהיה שלום על ישראל שמתוך כך יהיה ששון ושמחה לבית ישראל וכיון דקאי אשלום שפיר קאמר יהיה כלומר יהיה שלום ולרב פפא נמי הכי איתוקם צום הרביעי והחמישי בזמן שאין גזירה ואין שלום רצו מתענים ולזה רמז צום הד' והה' יהיה ג"כ צום בזמן שאין גזירה ואין שלום שאם רצו מתענים וגם ששון ושמחה אם רצו שהרי בבחירתם הוא רצו אינם מתענים · ועוד רמז לומר יהיה בלשון יחיד לפי שהאחד מד' הצומות שהוא צום הה' יום ט' באב אינו תלוי בבחירה אם רצו מתענים כי כולם מתענים בו לפי שהוכפלו בו צרות ולזה רמז לומר יהיה לשון יחיד על צום החמישי שיהיה צום אפילו בזמן שאין גזירה ואין שלום ובצומות הנשארים תלויים ברצון רצו צום רצו לששון ולשמחה:

ע"ן יוסף

יהיו לששון ולשמחה כשיבנה הבית. ויש לומר שמקרא זה הוא תשובה למה שישאלו עולי בית שני האבכה בחדש החמישי הנזכר כאשר עשיתי זה כמה שנים. ובאה התשובה צום הד' וצום הה' וכו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. ומשמע דה"ק כל הצומות הללו יהיו לששון ולשמחה ולא תצומו בהם כי אין חפץ לה' בצומות כי אם שתאהבו האמת והשלום. וכיון דקרא אתא למימר שלא יצומו בימים אלו מאותו היום והלאה לא היה לו להזכירם בלשון צומות. אלא הכי ה"ל למימר ימי חדש ד' והה' וכו' יהיה לששון ולשמחה וממילא משתמע דאימי הצומות קאמר וכדקאמר האבכה בחדש החמישי וממילא משמע דאיום הצום קאמר אף על גב דלא קאמר האבכה בצום החדש החמישי. הלכך מדאפקינהו בלשון צום איכא למימר דאתא לאשמועינן שאע"פ שהם בטלים באותו זמן אם יהיה גזרה ח"ו יחזרו הצומות לקביעותם (ב"י בסי' תק"נ). ועי' במהרש"א וברי"ף ובר"ש בספר מים עמוקים סי' י' ובאיי הים: **יז** ומי הרגו ישמעאל בן נתניה · איני יודע מאי קמ"ל הא מקרא מלא הוא בירמיה שהוא הרגו (טורי אבן):

[א] מהרש"א ד"ה קרי ליה בפ"ק דיומא (ט ע"ב):

יד יוסף

א ג"' הטור א"ח סי' תקנ רבא:
א תענית כו ע"ב:
ב תוספתא דסוטה פ"ו ועיין בספר ברכי יוסף יו"ד סי' רמ"ב ס"ג:

אהבת איתן

ולא תהיה ששבר נגזרה והשיב לו כך מקובלני כו' אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים וכן היה שנתוספו לו ט"ו שנה וכן אמרי התם רבי יוחנן ור"א דאפילו חרב חדה מונחת על צוארו ש"א אל ימנע עצמו מן הרחמים אלמא דגז"ד דיחיד נמי נקרע ותירוצו דחוק עוד ק"ל דר"ע אדר"ע דהכא משמע מייתי דס"ל לר"ע דגז"ד דיחיד אינו נקרע וביבמות (דף נ) אמר ר"ע דאם זכה אדם משלימין לו דומיא דחזקיה שהשלימו לו כשזכה לאחר הגזרה וי"ל ע"פ הא דאיתא במ"ר נלבים אמר ר"א רצונך לידע כחה של תפלה אם אינה עושה כלה חליה היא עושה ומייתי מקין וחזקיה ואם כן ש"מ דהא דאמר ר"א בברכות שלא ימנע עצמו מן

גאון יעקב

משפטים כי יחלוף עלי איש אדמה מרטיבם והאם במשפט אחד לא היה מספיק לגמור כל עניניו· אבל המקובל מחכמים האמיתים דרך משל מי ששלח אחד מעבדיו מלובש בלבושי מלכות למרחקים וילו אותו בעבודת המלך והזהירו בשכר ועונש והעבד ההוא בבואו למרחקים שכח כל עניניו ומתרשל בעבודת המלך ומלכלך כל מלבושי יקר ומטנף אותם

וכתיב (יחזקאל כד) בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלם · ואמאי קרי ליה עשירי עשירי לחדשים והלא היה ראוי זה לכתוב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן ואני איני אומר כן אלא צום העשירי זה ה' בטבת שבו באת שמועה לגולה שהוכתה העיר שנאמר (שם לג) ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט מירושלם לאמר הוכתה העיר ועשו יום שמועה כיום שרפה ונראין דברי מדבריו שאני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון והוא אומר על אחרון ראשון ועל ראשון אחרון (ועוד שאני מונה לסדר פורעניות ולסדר חדשים והוא אינו מונה אלא לסדר חדשים בלבד) [אלא שהוא מונה לסדר חדשים ואני מונה לסדר פורעניות]:

יח שם כתוב במגילת תענית בתלתא בתשרי בטילת אדכרתא מן שטרייא שפעם אחת גזרה מלכות יון הרשעה גזרה על ישראל שלא להזכיר שם שמים על פיהם וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים ואפילו בשטרות וכך היו מונין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול שהוא כהן לאל עליון וכששמעו חכמים בדבר אמרו למחר פורע זה את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה וביטלום ואותו יום עשאוהו יום טוב:

יט דף יט ע"א אבעשרים ותמניא באדר אתא בשורתא טבתא ליהודאי דלא יעידון מן אורייתא שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזרה על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבת מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה אמרה להם בואו והפגינו בלילה הלכו והפגינו בלילה אמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו לא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזרות קשות וביטלום ואותו יום עשאוהו יו"ט:

כ דף כא ע"ב כתיב (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים ירב ושמואל חד אמר נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם ניתנו למשה (בסיני) יחסר אחת שנאמר (שם ח)

רש"י

מלך בבל · התחיל לצור עליה : שמועה לגולה · לגלות יכניה שגלו לבבל י"א שנה לפני חורבן הבית : שאני אומר על ראשון · צום הד' שבסדר המקרא ראשון · לפורעניות בתחלה הובקעה העיר ואח"כ נשרף הבית בט' באב ובתשרי שלאחריו נהרג גדליה בן אחיקם ובטבת שלאחריו באתה השמועה : והוא אומר על ראשון · שבפסוק אחרון לפורעניות : [ועל אחרון · שהוא במקרא ראשון לפורענות] שהרי תחלה סמך ואחר כך נבקעה כמלאת ביקוע העיר י"ז בתמוז שהוא ראשון שבמקרא אחרון לסמיכת מלך בבל שהוא מאוחר במקרא : אלא שהוא מונה לסדר החדשים · אומר שלא הקפיד המקרא אלא על סדר החדשים לכך מנה תמוז קודם לטבת : ואני מונה לסדר פורעניות · אף לסדר פורעניות : בתלתא בתשרי וכו' · כך כתוב במגילה לשון ארמי בטלת אדכרתא ביטלו הזכרת שם שמים מן השטרות ובקושי יכולים לבטל שכבר נהגו העם וכששמעו חכמים שביטלוהו הוכשר הדבר בעיניהם ונחשב להם לנס ועשאוהו יום טוב : דלא יעידון מן אורייתא · שלא ינתקו עצמן מן התורה : הפגינו · צעקו בשוקים וברחובות כדי שישמעו השרים וירחמו עליכם : אי שמים · כלומר למען הקב"ה : בעליל לארץ · גלוי לכל : מזוקק שבעתים · שאדם יכול לדרוש כל דבר ודבר במ"ט ענינים ז' שביעיות והם חמשים חסר אחת שנמסרו לו למשה בסיני למדע שחמשים נבראו

מהרש"א

בתשובה והוא לא היה חוטא בכך והוסיף צרה לישראל בהריגתו לגדליה שהיה הגלה לכלל ישראל כמפורש בירמי' וע"ז אמר הכתוב יחיינו מיומים וגו' לפי שבימים אלו אנו מתפללים על החיים ע"כ אמר יחיינו מיומים דהיינו מב' ימים ראשונים מימי התשובה שמתפללים על החיים אבל ביום הג' מימי התשובה שבו נהרג גדליה שהיה לנו נפילה בו ביום יש לנו לדאוג ביותר ולבקש רחמי שמיא בתרתי דהיינו שיקימנו מאותה נפילה וגם שנחיה שיגזור עלינו חיים : ואמאי קרי ליה עשירי עשירי לחדשים וכו' · וה"ה דהמ"ל הכא עשירי עשירי בחדש אלא קרא ודאי דומיא דאינך דבהאי קרא רביעי וחמישי ושביעי דע"כ לחדשים הוא : כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון וכו' · בריש מכילתין אמרינן ראש השנה למלכים למאי הלכתא לשטרות וכו' אלא דבבית שני לא היה להם מלך אלא מבית חשמונאי שהיו כהנים וזה יוחנן כהן גדול הוא ינאי המלך כמפורש בפרק האומר דינאי המלך היה גם כן כהן גדול ובהכי ניחא דנחשב להם הדבר שבטלו מלכתוב כן לנס שעשאוהו יו"ט לפי שזה ינאי הרג ת"ח על שא"ל הנח כתר כהונה וכו' כמפורש שם והיו יראים גם עתה שיחשוב המלך שלכך בטלו החכמים דבר זה כהן גדול לאל עליון מן השטרות לפי שהוא פסול לכהונה לפי דעתן ונעשה להם נס שלא כעס עליהם בדבר זה וע"כ עשאוהו יו"ט : שלא יעסקו בתורה וכו' · באו לבטל אלו ג' מצות שישראל מובדלים הבדל גדול מן העכו"ם בתורה כתיב כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ובשבת ובמילה כתיב אות הוא ביני וביניכם וכה"ג איתא במסכת מעילה שגזרו כך ונתבטלו ע"י ר' ראובן ע"ש : הפגינו בלילה וכו' · דצעקה ובכיה בלילה יותר נשמעת לרחם כדאמרינן גבי בכה תבכה בלילה : לא אחיכם וכו' ולא בני אב וכו' ולא בני אם וכו' · נקטי שלשה לשונות נגד ג' הגזירות וע"פ מה שכתבנו דמלכות רומי נקרא ע"ש אדום בכמה דוכתין וז"ש לא אחיכם וכו' עש"ה כי אחיך הוא כתיב בתורה שבאתם לבטלה ולא בני אב אחד וכו' מיצחק שנימול לשמונה ולא בני אם אחת וכו' מרבקה ששמרה השבת כמ"ש ויביאה יצחק האהלה וגו' נר דלוק מליל שבת לליל שבת וכו' ק"ל : [נ' שערי בינה וכו' · מפורש פרק אין

עיון יעקב

סדורות מתמעטין והולכין : ונראין דברי מדבריו · ומ"מ פסקו הפוסקים הלכתא כר"ע מחבירו ודלא כר"ש : התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות · אע"ג דאין להזכיר שם שמים לבטלה אפ"ה התקינו כן כי עת לעשות לה' הפרו תורתך כדי שיהא שם שמים שגור בפיהם מה ששכחו מכח גזרתם : שלא יעסקו בתורה · גזרו על אלו שלשתן שבשביל שלשתן אין האומות יכולין לשלוט בהם בשביל התורה כדאיתא במדרש על פסוק והיה כאשר תריד בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו וכן בשמירת שבת אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה אין כל אומה ולשון יכול לשלוט בהם וכן איתא במדרש לא נגאלו ישראל ממצרים אלא בזכות המילה כדכתיב מוציא אסירים בכושרות לכך גזרו על אלו שלשתן

עין יוסף

יט והפגינו בלילה · פי' צעקו בלילה בשוקים וברחובות אחד לעורר רחמים והחמלה בלב ההמון ובפרט נוחת לילה מעורר הרעשה בלב · שנית לבל ידמו כי אנחנו משונאיהם כי אם אנחנו מצווים מה' על אלה המצות אשר בהם נתייחדנו אבל לענין אהבת החברה המדינית אוהבים אנחנו בכל לב ונפש את סוד המלוכה ונימוסיו כי באמת אב אחד לכולנו כמאמר הנביא הלא אב אחד לכולנו אל אחד בראנו וגם כולנו נחצבים מצור אחד בני אדם ונח ואברהם יצחק ויעקב :
כ נ' שערי בינה כו' · חכמינו ז"ל חלקו הבינה לחמשים שערים מהם יפתח לבוא לחצרות החכמה העמוקה כמו שיש חצר סתום מלאה חכמה ושערים סובבים במספר שמכל אחד יתראה וישקף איזה פרט מפרטי החכמה הסמוכה

יד יוסף

א תענית יח ע"ב : ב נדרים לח ע"א ע"ש : ג ידיעת ה' על אמיתתו כדכתיב ותחסרהו מעט מאלהים כ"כ הר"ן :

אהבת איתן

הרחמים היינו מן התפלה דגדולה התשובה דעל כל פנים עושה חציים · והא דקאמר כאן לר"י דאין מוחלין ליחיד בתשובה לקרוע הגז"ד היינו בלא תפלה או למחול כלו ולקרוע הגז"ד לגמרי אבל מ"מ לא ימנע לגמרי מן הרחמים מלהתפלל ועוד י"ל עפמ"ש בס' סדרי טהרה סוף נדה דס"א דמחלק כאן בענין קריעת גז"ד בתשובה בין יחיד לצבור היינו בשב מיראה דזדונות נעשית לו כשגגות אבל בשב מאהבה שזדונות נעשין כזכיות יש חכן כח לקרוע הגז"ד אף ביחיד ולפ"ז י"ל הא דחזקי' שבב מאהבה וכה"ג קאמר

גאון יעקב

וכשנודע זאת למלך כזאת וכזאת עושה ומעשיו מקולקלים · והמלך כי חפץ חסד הוא אומר עדיין לא יתכן להכותו מכה רבה ובעונש גדול אבל שולח לו איש אחד לייסרו ולהכותו מכה קטנה פן ואולי יתחרט ויצעק חדלו נא מלהכני מתחרט אני על זה הדוגמא הוא משפט ה"ה עלי גוף ונפש לענשו ולייסרו בעניני עוה"ז פן ואולי יעשה תשובה אמנם אם ברוב הזמן נשכח ממנו וחוזר לקלקולו ונעשה לו הרגל לילך בדרכי שיקוציו הלא יאמר המלך כי לא יועיל לו לייסרו אין לו תקוה רק לשוב אל חצר המלך וישלח אחריו סריסי המלך ויבהילו אותו להביא אל המלך ויצו עליו מבלי לבא לפניו כי אם יכבס בגדיו ויקח מכל טינוף

אין בין המודר]: בקש קהלת למצא דברי חפץ וכו'. והם שערי שכל ובינה שחפץ הקדוש ברוך הוא שישכיל בהן האדם כמ"ש השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי וגו' וא"ל ב"ק וכתוב יושר על פי מ"ש פרק אין מעמידין [א] הלא היא כתובה על ספר הישר היא משנה תורה שנאמר בה ועשית הישר והטוב ה"נ כתוב יושר דהיינו מה שכתוב במשנה תורה ולא קם נביא וגו' דברי אמת הוא: בקש קהלת לדון דינין שבלב וכו'. ר"ל דברי חפץ כפי חפצו ודעת לבו שלא בעדים וכו' יצתה בת קול וא"ל וכתוב יושר וגו' ע"ד דלעיל דמה שכתוב במשנה תורה ע"פ שנים עדים וגו' דברי אמת הוא ומיהו הא דאמר נמי שלא בהתראה הוא קשה לכאורה מה שייך בדין שבלב אם לא התרו בו ובת קול נמי לא היה מזהיר לו אלא מלתא דבעי עדים ולא אהא דבעי התראה גם בדברי התרגום של ספר קהלת לא הוזכר אלא דבעי למידן דינין וכו' בלא סהדין ולא הוזכר בלא התראה ויש ליישב סוגין דהתלמוד דעיקר טעמו של התראה שלא יאמר שוגג הייתי ושפיר הוה בעי למידן דין שבלב לפי עדות העדים גם בלא התראה דמזיד הוה והבת קול שלא הביא רק קרא דע"פ שנים עדים וגו' סמך עלמו דהתראה תלויה בעדים ודו"ק: עולה הייתי במעלה אדומים וכו'. אינו נראה שיהיו כל דבריו של עד זה דרך היתול בלי כונת מה וכבר כתב בעל העקידה בזה שער ס"ז ואענה חלקי גם אני והוא מהידוע בכמה דוכתין דמלכות בית דוד בעוה"ז נדמה ללבנה בכמה ענינים והלדיקים בעוה"ז נקראים ע"ש מאור הקטן יעקב הקטן ואמרו כן על כלל ישראל שהם מונין ללבנה וא"ה מונין לחמה ע"פ כונה זו ולפי הנראה

שהרי מעט נחסר מאלהים: דכתיב ותחסרהו מעט מאלהים. במזמור מה אנוש כי תזכרנו: להטעות את החכמים. שאירע יום ל' של אדר בשבת ולא נראה חדש בזמנו והבייתוסין מתאוין שיהא יום ראשון של פסח בשבת כדי שתהא הנפת העומר באחד בשבת ועלרת באחד בשבת לפי שהן דורשין ממחרת השבת יניפנו ממחרת שבת בראשית כמשמעו ושכרו שני בני אדם להעיד שראו את החדש היום: אחד משלנו. ולא הכירוהו: מאתים זוז נתונים לך במתנה. והא רשאי לעכבן ואע"פ שלא השלמת תנאי שלך לשוכרך דיש רשות לב"ד לקנוס ממון ולעשותו הפקר כדאמרינן ביבמות (דף פ"ט.) מנין שהפקר ב"ד הפקר שנאמר וכל אשר לא יבא לשלשת הימים וגו' יחרם כל רכושו וגו'

ותחסרהו מעט מאלהים בקש קהלת להיות כמשה שנאמר (קהלת יב) בקש קהלת למצוא דברי חפץ יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וחד אמר בנביאים לא קם אבל במלכים קם אלא מה אני מקיים בקש קהלת למצוא דברי חפץ בקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת (שם יז) על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר:

אם אינן מכירין פרק שני

דף כב ע"ב [בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם משקלקלו הבייתוסים וכו': תנו רבנן מה קלקול קלקלו הבייתוסין [א]פעם אחת בקשו בייתוסין להטעות את חכמים שכרו שני בני אדם בד' מאות זוז אחד משלנו ואחד משלהם שלהם העיד עדותו ויצא שלנו אמרו לו אמור כיצד ראית את הלבנה אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים וראיתיו שהוא רבוץ בין ב' סלעים ראשו דומה לעגל אזניו דומין לגדי קרניו דומות לצבי וזנבו מונחת לו בין ירכותיו והיצצתי בו ונרתעתי ונפלתי לאחורי ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורין לי בסדיני אמרו לו מי הזקיקך לכך אמר להם שמעתי שבקשו בייתוסים להטעות את החכמים אמרתי אלך אני ואודיע להם שמא יבואו בני אדם שאינם מהוגנין ויטעו את החכמים א"ל מאתים זוז נתונין לך

עיון יעקב

שמצילין מן הגלות גם מגיהנם וק"ל: בקש קהלת להיות כמשה. הנה הארכתי בזה בדרוש בכמה אנפין וכאן אני באתי לפרש כפשוטו לכאורה נ"ע שיכן רמיזא שביקש להיות כמשה דבשלמא לדון דינים שבלב מלינו שהתפלל שלמה על זה כדאיתא במלכים ג' ונתת לעבדך לב שומע לשפוט וגו' אבל היכא רמיזא שבקש להיות כמשה ואפשר ע"ד דאיתא במדרש ויקחו אליך פרה אדומה לך אני מגלה טעמי פרה ולאחרים חקה ואמרתי הטעם לפ' פרה לפי שפרה נקראת על שמו של משה פרה שעשה משה במדבר כדאיתא במדרש והטעם שיש מינין שאמרו שמעשה פרה הוא דומה לכישוף כדאיתא במדרש רק דמעשה כישוף הכל הוא במקום גבוה ולא במקום נמוך לכך אין שולט במים שהמים רלים למקום נמוך לכך נקרא על שמו של משה שהוא עניו מכל האדם על פני האדמה לכך לא גילה הקב"ה טעמי פרה לאדם אחר שלא יפקפק עליו וכדאיתא בפ"ב דע"ז כי גזרו גזרה חדשה במערבא לא מגלו טעמו שלא יפקפק בה משא"כ משה כיון שנקראת על שמו לא חיישינן שיפקפק בה כדאיתא בש"ס דמגילה שאני שמואל הקטן דאיהו תקנה ואיתא במדרש קהלת ז' על פסוק והיא רחוקה ממני אמר שלמה על כל התורה עמדתי ובפ' פרה אדומה דרשתי וחקרתי והיא רחוקה ממני וא"כ שפיר אמר בקש קהלת להיות כמשה לידע טעם פרה אדומה כמו משה יצאה בת קול ולא קם נביא עוד כמשה היינו מטעם שאין השכינה שורה אלא על עניו ומשה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה וזה כתוב יושר דברי אמת ולא קם נביא עוד כמשה וגו' דס"ל למיכתב ולא קם כמשה נביא עוד כמו דכתיב יגדל אלהים חי ע"ש אלא שמשה מגד ענותנותו הגדולה לא רלה לכתוב כן שלא לתלות הגדולה בעלמו מגד מעלתו רק על מעלת הנבואה שלא קם כמוהו וק"ל: בקש קהלת לדון דינים שבלב. וע"ז אמר ונתת לעבדך לב שומע לשפוט ונראה דדעתו כר' אחא כדאיתא בב"ב דף לג ע"א גמל האוחר בין הגמלים

עץ יוסף

בתוכה והם חכמת כל העולמות מראש ועד סוף עד רום המעלה וכולם נגלו למשה ע"פ הנבואה העליונה חסר אחת היינו ידיעת ה' על אמיתתו כדכתיב ותחסרהו מעט מאלהים כמו שכתב הר"ן: בקש קהלת למצוא דברי חפץ וכו' להיות כמשה וכו'. לבאר איך יועמס במאמר דברי חפץ בחינת משה הוא למ"ש רש"י ז"ל במאמר אשר ידעו ה' פנים אל פנים פי' שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שירלה כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ע"כ כלומר אבל נביאים אחרים לא השיגו הנבואה בכל עת שהיו רוצים וחפצים רק בעת אשר הושפע עליהם רוח ממרום שלא מדעתם ורצונם נלמד מזה להבדיל בתואר בין דברי נבואה שהושגו למשה ובין מה שהושגו לזולתו מהנביאים והוא שנבואת משה רבנו מתוארת בשם דברי חפץ כיון שהשיגם בכל עת אשר היה רוצה וחפץ בה. לא כן שאר הנביאים. אולם שלמה ע"ה מגד יתרון חכמתו מלא את לבו לבקש מעלה גדולה והוא אשר יענהו ה' משמי קדשו בכל עת שירצה ויחפץ ואז יתוארו גם מושגיו בשם דברי חפץ ורצוי והוא מעלת משה על זה יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ירצה ממה שהסמיכה התורה מלת עוד אצל תיבת ישראל רומזת התורה כי עוד שם אומה ישראלית במציאות נאמרה זאת השלילה כאלו תאמר התורה בפירוש כי בישראל לא קם ולא יקום עוד נביא כמשה וא"כ אל תבקש לך גדולות כי כבר מיעטה התורה שאלתך ובקשתך (אי"י הים). וע"ש עוד כי קראתי ורב ושמואל דרשי סיפיה דהאי קרא של אמרות ה' וגו' דכתיב בסיפא מזוקק שבעתים שבע שביעיות והם חמשים חסר אחת שנמסרו למשה חסר אחת כדכתיב ותחסרהו מעט מאלהים וגו' במזמור מה אנוש כי תזכרנו: וחד אמר בנביאים לא קם אבל במלכים קם. ר"ל לפי שמשה רבנו ע"ה נמלא בו כפלים לתושיה אחד שהיה נביא ה' במראה ולא בחידות שנית נאמר עליו ויהי בישורון מלך עיין רמב"ן בשם האגדה ואחז"ל בויק"ר מלך אסור ברהטים זה משה כו'. עוד אמרו בש"ר פ' כ"ב לרקמות תובל למלך. לרקמות זה המשכן כו'. תובל למלך זהו משה שנאמר ויהי בישורון מלך וס"ל זה המ"ד דכאן דמ"ש התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. לא נשלל בזה שלמה זולת מבחינת הנבואה אבל לא מבחינת המלוכה שהרי נאמר (דה"א כט) וישב שלמה על כסא ה' שולט מסוף העולם וכו' וזהו שאמר כאן אבל במלכים קם כלומר קם כמשה במלוכה במה שהיתה אלהית. יצתה ב"ק וא"ל וכתוב יושר דברי אמת ע"פ שני עדים וגו' כלומר אלה הדברים הכתובים בתורה והם בלא שינוי ולכך מתוארים דברי אמת והם ישרים ושוים לכל האומה הישראלית כקטון כגדול אליו תשמעון. ולדעת שלמה שבקש לדון בלא עדים והתראה שוב לא יהיו מתוארים בדברי אמת שהרי בא שלמה ושינה את הדין ושוב אינו ישר ושוה בכל (אי"י הים): על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת כצ"ל. אבל מה שגרסס בעין יעקב הפסוק דברים יט טו הוא ט"ס ודו"ק:

אשר

[א] מהרש"א ד"ה בקש. פרק אין מעמידין (כה ע"א):

יד יוסף

א תוספתא פ"א:

אהבת איתן

דמקובלני מבית אבי אבא דאפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים היינו שישוב מאהבה וכ"ה תרגום של אהבה רחימא וזה מהני בכל אדם ובכל זמן אף לאחר גזרה ובהכי איירי נמי ר"י ור"א התם ותדע דהא מייתי ראיה מאיוב שאמר הן יקטלני לו איחל ובסוטה דרשינן מקרא דאיוב עובד מאהבה היה ועלה כמכי במאי דמייתי מקרא דלו איחל וכן הא דר"ע ביבמות דקאמר זכה משלימין לו איירי נמי בשב מאהבה שזדונות נעשו לו כזכיות והיינו דקאמר זכה ומש"ה משלימין לו אף לאחר גזר דין דומיא דחזקיה: עתים לטובה וכו' פסקו להן גשמים מועטים לסוף חזרו

גאון יעקב

שמן כתם על בגדיו ופניו כי חשך משחור תארו ואין לבא אל שער המלך בלבוש מזוהם ומטונף הלא המה סריסי המלך בעברם בדרך עמו מלבנים ומרחלים אותו ומנקים את גופו ואת מלבושי המלך ע"ז הדוגמא הוא משפט השני אחר המות ומשפט גיהנם אחר כי הוא ית' רואה כי האדם מעוות דרכו ומטנף נפשו ונשמתו בכתמי עוונות הלא יצוו עליו להביאו לחצר המלך ותיכף יוליכו אותו לגיהנם להלבין כתמי הנשמה והוא משפט י"ב חודש כי בזה סנערה בחה אל המלך מקץ היות לה י"ב חודש הנדרש

במתנה והשוכרך ימתח על העמוד באותה שעה התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירין] :
שם מתני' בראשונה היו משיאין[א] משואות משקלקלו הכותים התקינו שיהו שלוחין יוצאין ביצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות[ב] של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה[ג] ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור ומוליך ומביא מעלה ומוריד עד שהוא רואה את חברו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי [ומאין היו משיאין משואות מהר המשחה וכו'] :
כא דף כג ע"א כתיב (ישעיה לג) וצי אדיר לא יעברנו (אמר רב יהודה) אמר רב זו בורני גדולה היכי עבדי מייתין שיתא אלפי גברי בתריסר ירחי שתא ואמרי לה תריסר אלפי גברא בשיתא ירחי[שתא](ומייתו ספינתא) וטענין לה חלא עד דשכנא ונחית בר אמוראי וקטר אטוני דכיתנא בכיסתא וקטר להו בספינתא ונטלו חלא ושדו לאבראי וכמה דמידליא עקרא ומיתייא ומחלף על חד תרין בכספא · תלת פרוותא הווין תרתי בי רומאי וחדא בי פרסאי · דבי רומאי מסקן כיסתא דבי פרסאי מסקן מרגלייתא ומקרייא פרוותא דמשמהיג · א"ר יוחנן כל שיטה ושיטה שנטלו עובדי כוכבים מירושלים עתיד הקב"ה להחזירן לה שנא' (שם מא) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן וגו' ואין מדבר אלא ירושלים שנאמר (שם סד) ציון מדבר היתה ירושלם שממה · ואמר רבי יוחנן כל הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדס במדבר (דליכא דליתהני מיניה) ואיכא דאמרי (א"ר יוחנן) כל הלומד תורה ומלמדה במקום שאין ת"ח דומה להדס במדבר דחביב (לכל ומאן דשקיל מיניה שקיל) · וא"ר יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים שאין להם תקנה

רש"י

וגו' (עזרא י') : ימתח על העמוד · למלקות כדאמרינן במסכת מכות (דף כ"ב:) טופח שתי ידיו על העמוד] : בראשונה היו משיאין משואות · לאחר שקדשו את החדש ולא היו צריכין לשכור שלוחים לשלוח לגולה להודיע כי המשואות מודיעין אותן : משקלקלו הכותים · והשיאו גם הם משואות שלא בזמן החדש להטעות ישראל ובי"ד לא היו משיאין משואות אלא בחדש שנתקדש ביום שלשים כדאמרינן בפרקין וכשלא היו משיאין לערב יום שלשים הכל יודעין שהחדש מעובר ופעם אחת עברו ב"ד את החדש ולא השיאו משואות לערב יום שלשים והכותים השיאום בהרים שלהם והטעו את בני הגולה לעשותו חסר : כלונסאות · פירטיק"ו בלע"ז : ארוכים · כדי שיראו למרחוק : וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן · כל אלו מרבים שלהבת : וכורך במשיחה · לוצ"י בלע"ז קושרם בחוט של משיחה בראשי הכלונסאות : ומאין היו משיאין משואות · מה שם ההרים : מהר המשחה · מתחילין הוא הר הזיתים שעל פני ירושלים : וצי אדיר לא יעברנו · לנחל שעתיד לצאת מבית קדשי הקדשים : זה בורני גדולה · ספינה שקורין דרומונ"ט : היכי עבדי · אותה בורני גדולה למאי עבידה : חלא · חול: עד דשכנה · שוליה שוכנים בקרקעית הים ועודנה נראית למעלה מן המים כי במקום שהאלמוגים גדילים בים אין הים עמוק כל כך : בר אמוראי · מלומד לשוט בנהרות : וקטר אטוני דכיתנא · חבילי פשתן שהן קשין לינתק וקושר ראשו האחד בשרש האילן ששמו כיסתא פי' קור"ל וראשו אחד בבורני ושקלי הנך גברי חלא דספינתא ושדו לאבראי והיא עולה מתוך המים ועוקרת שרשי האילן : פרוותא · פורט בלע"ז ובלשון משנה נמל : מסקן מרגליתא · מקרקעית הים ע"י בר אמוראי : ומקרייא פרוותא דמשמהיג · אותה של פרסיים נקראת נמל

תוספות

מוליך ומביא מעלה ומוריד · בירושלמי משמע כדי שלא יטעו לומר שהוא כוכב דא"ר אסי חזינא כוכב דנחית וסליק חזינא כוכב דאזיל ואתי :

מהרש"א

שהיה זה המעשה בבית שני בזמן שהתחיל מלכות רומי למשול שהיא מלכות אדום כמ"ש בכמה דוכתין ועל ידי גזירותן בביטול המצות והתורה הוספנו הצדיקים וביחוד בסוד קידוש הלבנה וסוד העיבור כמפורש באורך בפ"ק דסנהדרין בעובדא דזוג בא מרקת וכו' ולא הניחו האדומי הלז וכו' ע"ש בחידושינו וה"נ הכא אלו הבייתוסים רצו לבטל סוד העיבור בגזרות ממשלות רומי שהיא אדומים וז"ש הייתי עולה במעלות אדומים וממשלתם לקיים גזרותם ע"פ הבייתוסים ששכרו אותי וראיתי את חכמי ישראל שהם בדמיון הלבנה להקטינם ולהשפילם בדור הזה שלא להיות סמוכים וז"ש וראיתיו שהוא רבוץ בין ב' סלעים וכו' ע"פ מ"ש פ"ק דסנהדרין [א] כשראתה מלכות הרשעה דבעינן סמוכין בקדוש החודש גזרו שהסומך יהרג והנסמך יהרג וכו' מה עשה ר"י ב"ב הלך לו וישב בין ב' הרים גדולים וכו' וסמך ה' זקנים ר"מ ור"י ור"ש ור"י ורא"ב"ש כיון שהכירו אויבים וכו' והיינו שרבוץ בין ב' סלעים דקאמר הכא ואמר עוד בזה וראשו דומה וכו' ע"פ מ"ש בפ' ערבי פסחים [ב] שאמר רבי שמעון לרבי עקיבא למדני תורה וכו' וא"ל יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה וכו' וא"ל ומי בסכנה וכו' הרי שגרם מלכות הרשעה שלא למד ר"ש תורה ודמוהו לעגל כמ"ש עגל לא למד וכו' וז"ש וראשו שהוא ר"ש שנסמך על ידי ר"י ב"ב דומה לעגל גבי רע"ק שהיה ירא ללמדו ולסומכו דלא נסמך על ידי רבי עקיבא מתלמידיו אלא ר"מ כדאמרי' פ"ק דסנהדרין [ג] ואמר ואזנו דומה לגדי הם התלמידים שבאמת תלמידים המקבלים בהאזנה ע"י גזרתם דומים לגדי דהיינו תלמידים כדאמרינן ורעי גדיותיך וגו' ואמרינן נמי בפרק הרואה [ד] לגבי עיבור שנים גדיים נעשו תיישים ואמר וקרניו דומה לצבי וכו' ר"ל גם הנשיאים שיש להם קרן וממשלה קלת בגלות דומה לקרן צבי הנופל ואין בו כח אלא ליופי ואמר וזנבו מונחת לו בין וכו' ר"ל שאר המון עם הנקראים זנב כמו יכרת וגו' ראש וזנב דומין כמונח בין ירכותיו דהיינו שאינו נראה כלל ונדמה כאילו אינו כלל ואמר והצצתי וכו' ר"ל כן הסתכלתי בשכלי והייתי נרתע וחרד עד שנפלתי לאחורי מלהחזיר ולהעיד כרצון הבייתוסים : וצי אדיר לא וגו' · דלשון אדיר יפול על הגבורה ולזה קאמר היכי עבדי שתהיה הבורני עושה גבורה וקאמר מייתו וכו' וכמה דמדליא עקרא והיינו גבורתה דא"א לעקור אלא על ידי הספינה : שנאמר אתן במדבר וגו' · דלפי פשוטו ה"ל למכתב אטע ארז שיטה וגו' כמו ישים מדבר לאגם וגו' ויטעו כרמים וגו' אבל אתן משמע נתונים ממקום אחר למדבר שהיא ציון לבנות חרבנותיה ולא ה"ל למכתב כן אי לאו לאשמועינן שאותן שנטלו עכו"ם וכו' יחזיר ונקט שיטה שהוא עץ השייך לבנין בכל מקום : כל הלומד תורה ואינו מלמדה וכו' · לפי שההדס בריחו הוא רמז על בעלי תורה כדאיתא במדרשות גם בפיוט דחג הסכות וזה הלמד ואין ריח תורתו יוצאת לאחרים ה"ז הוא כהדס שהוא במדבר שאין שם מי שנהנה מריחו וא"ד כל הלומד תורה ומלמדה במקום שאין ת"ח אחר שיכולין ליהנות מריח תורתו הרי זה דומה להדס אחד במדבר שאין ההדסים מצויים שם והבאים לשם חביב להם זה ההדס יותר מבישוב שההדסים שכיחין

[א] מהרש"א
ד"ה וראיתיו פ"ק דסנהדרין (יג ע"א): [ב] שם בא"ד בפ' ע"פ (קיב ע"א) : [ג] שם בא"ד בפ"ק דסנהדרין (יד ע"א): [ד] שם בא"ד בפ' הרואה (סג ע"א) :

יד יוסף
א בילה ד ע"ב
ב יומא עז ע"ב :
ג גי' הערוך ערך מד אמוראי פי' בל' יון איש בקי לצלול במים אדירים עד הגיעו אל חול אשר בקרקע הים :

אהבת איתן
בכן להוסיף עליהן א"א וכו' ועל פי זה י"ל כוונת הגמרא בתענית (סוף דף ז) אם קשה הרקיע כברזל מלהוריד טל ומטר מה תקנתן יתגברו ברחמים וכ"ש אם הוכשרו מעשיהן מעיקרא ופי' רש"י שבאו הגשמים יותר אם הכשירו מעשיהן מתחלה ממה שמתגברים ברחמים בזמן שקלקלו וצריך באור דמאיזה טעם היו הגשמים אז יותר מעכשיו ולפי האמור כאן מבואר דכיון שנגזר עליהן בראש השנה גשמים מועטים א"א להוסיף עליהן רק להורידן בזמנן ואילו היו הגשמים מרובים עדיף כדאיתא התם (דף יט ע"ב): (שם) שנים שעלו לנפה והולייין שוה וכן שנים שעלו לגרדום וכו' מפני מה זה ירד וזה

גאון יעקב
בזוהר דקאי אגשמים אמנם אה"כ כי כבר היה מרותא מכל הטינופים שלא היה ראויה לבא אל המלך ליתן דין וחשבון על כל מעשה הנעשה במרחקים ולבא לחשבון בשכר ועונש כי מלך במשפט מנהיג כל הוא משפט הג' שבא ביום התחייה והוא המוזכר בברייתא

עיון יעקב

הגמלים ונמלא גמל שרוג בגדו בידוע שזה הרגו דאזלינן בתר האומד כדאיתא בסנהדרין דף לג ובשבועות דף לד וחזקה שזה הרגו כדאיתא שם בב"ב ע"ש ואיתא בש"ס דחולין דף י ע"ב מנלן דאזלינן בתר חזקה דכתיב ויצא הכהן מן הבית פתח הבית דלמא אדנפיק ואזל בצר ליה שיעורא אלא לאו משום דאמרינן אוקי אחזקתיה מתקיף ליה ר"א דלמא שיצא דרך אחוריו דקא חזי ליה כי נפק א"ל רבא יציאת כ"ג ביוה"כ יוכיח דכתיב ביה יציאה ותנן בא לו דרך כניסתו ע"ש וזה שכ"ג ביוה"כ יצא דרך כניסתו מפורש בש"ס דילן פ"ס דיומא דף נב ע"א ע"ש ובירושלמי איתא בזה שלשון כתיב ובא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים מה אתן קיימין אם מירושלים היה בא נימר מירושלים לבמה אלא מקיש הליכתו לביאתו שהיה הולך דרך אחוריו ע"ש א"כ בזה מתורץ בקש שלמה לדון דינים שבלב כדעת ר' אחא בר יעקב דאזלינן בתר האומד וחזקה כדמוכח מנגעי בתים ולא סבר דיציאה דרך אחוריו שמה יציאה ע"ז יצא ב"ק א"כ היה לכתוב יושר דברי אמת נימר מירושלים לבמה אלא ודאי יציאה דרך אחוריו שמה יציאה וא"כ י"ל דראה דרך אחוריו אבל אזלינן לבתר האומד וחזקה כי על פי שנים עדים יקום דבר וק"ל : ונטלו חלא ושדי אבראי · נ"ל דאתי לרמז על ישראל שנמשלו כחול הים אף שגונאי ישראל משליכין את החול לחוץ אפ"ה אינם יכולין לעקור שרשן

המתורגמן . א) אנגעצונדען . ב) שטאנגגען . ג) איין שנור .

תקנה שנאמר (ישעיה ס) תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת וגו' תחת רבי עקיבא וחבריו מאי מביאין ועליהם נאמר (יואל ד) ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון :

שם [**פסקא** ומאין היו משיאין משואות וכו' ומבית בלתין : מאי בית בלתין אמר רב [שם ע"ב] זו בירם מאי גולה אמר רב יוסף זו פומבדיתא מאי כמדורת האש תנא כל אחד ואחד נוטל אבוקה בידו ועולה לראש גגו תניא ר"ש בן אלעזר אומר אף חרים וכייר וגדר וחברותיה איכא דאמרי ביני וביני הוו קיימי איכא דאמרי להך גיסא דארץ ישראל הוו קיימי מר חשיב דהאי גיסא ומר חשיב דהאי גיסא א"ר יוחנן בין כל אחת ואחת שמונה פרסאות כמה הוי להו תלתין ותרתין והא האידנא טובא הוו אמר אביי אסתתומי אסתתום להו דרכי דכתיב (הושע ב) לכן הנני שך את דרכך בסירים רב נחמן בר יצחק אמר מהכא דכתיב (איכה ג) נתיבותי עוה] :

שם **אמר** אביי פגימתה לפני החמה או לאחר החמה אם אמר לפני החמה לא אמר כלום דא"ר יוחנן מאי דכתיב (איוב כה) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימתה של קשת · פגימתה של לבנה דחלשא דעתה פגימתה של קשת דלא לימרו עובדי חמה גירא קא משדיא :

דף כד ע"א **מתני'** ראש ב"ד אומר מקודש וכל העם עונין אחריו מקודש מקודש וכו' : גמ' מנא ה"מ א"ר חייא בר גמדא א"ר יוסי בן שאול אמר (רב) [רבי] אמר קרא (ויקרא כג) וידבר משה את מועדי ה' מכאן שראש ב"ד אומר מקודש · וכל העם עונין אחריו מקודש מקודש מנלן א"ר פפא אמר קרא (שם) אשר תקראו אותם קרי ביה אתם רב נחמן בר יצחק אמר (שם) אלה הם מועדי הם יאמרו מועדי מקודש מקודש תרי זימני למה לי דכתיב מקראי קדש :

שם **מתני'** [א]דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא[א] ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה : גמ' ומי שרי והכתיב (שמות כ) לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשיי אמר אביי לא אסרה תורה אלא שמשין שאפשר לעשות כמותן כדתניא [ב]לא יעשה אדם בית תבנית היכל [אכסדרה תבנית אולם חצר כנגד עזרה שולחן כנגד שולחן מנורה כנגד מנורה אבל עושה [שם ע"ב] [ג]של חמשה ושל ששה ושל שמונה ושל שבעה לא יעשה אפילו של שאר מיני מתכות רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי אמרו לו [ד]משם ראיה שפודין של ברזל היו

מהרש"א

ומצויים שם והכך מילי לאו אקרא דמייתי קאי דלא אשתעי בהכי : תחת עלים נחשת וכו' · מיהו העלים גופייהו כמי יביא דר"י גופיה קאמר לעיל כל שיטה וכו' עתיד להחזירן לה וקרא כתיב כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור וגו' : ועליהם אומר ונקיתי וגו' · כלומר גם כי אנקה אתכם על כל מה שנטלתם מירושלים שאפשר לכם לפרוע מדבר היותר חשוב כגון תחת הנחשת זהב וגו' אבל דמם שהוא דם רבי עקיבא וחבריו לא נקיתי דא"א שאנקה אתכם ע"י שתפרעו דבר החשוב גם השוה תחת נפשם ואין נפש אחר שוה בנזק הריגת ר"ע וחבריו : אסתתומי להו דרכי דכתיב הנני שך את דרכך וגו' · י"ל ע"פ מ"ש בסוד העיבור פ"ק דסנהדרין[א] בהך עובדא דזוג בא מרקת וכו' ולא הניחו האדומי הלז וכו' דמלכות הרשעה מקפדת שלא יעשו ישראל אסיפות בקדוש החדש ובעיבור שנה כמפורש שם והוא הסירים שסך את דרכך : מאי דכתיב המשל ופחד עמו עושה שלום וגו' מעולם לא ראתה חמה וכו' · ויהיה המשל ופחד עמו קאי על לא ראתה חמה פגימתה של קשת דאל"כ יאמרו עובדי חמה דיש ממשלה ופחד לחמה ליסדות גירא ועושה שלום במרומיו קאי על לא ראתה חמה פגימתה של לבנה שלא תחלש דעתה בפני החמה על

רש"י

של מלוכה : ונקיתי דמם לא נקיתי · אם באתי לנקות את העובדי כוכבים משאר עונות לא אנקה אותם מדמן של ישראל : [אף חרים וכייר וגדר · היו משיאין המשואות בראשי הרים שלהן : ביני ביני · דהנך דמתניתין הוו קיימין הנך : באידך גיסא · [של] א"י לצד בבל שני צדדים של א"י נמשכין לצד בבל : בין כל אחת ואחת · דהנך דמתניתין : איסתתום דרכי · ואחזו ההולכין דרך עקלתון: בסירים · קוצים] : פגימתה לפני החמה · פונה [לצד החמה או] לצד אחר ועלה קתני סיפא אם אמר לפני החמה לא אמר כלום דמעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה : דלא לימרון עובדיה · דעובדין החמה : גירי קא משדיא · החמה הזאת חילים היא יורה להלהם בכופרים בה שהיורה בקשת נותן פגימת הקשת לצד פניו : מקראי קדש · תרי זימני משמע : דמות צורות לבנות · של לבנה : לא תעשון אתי · צורות העומדים אתי : [של חמשה · נרות : ושל ששה · נרות : ואפילו של שאר מיני מתכות · לפי שכיולא בהן כשירה לפנים כדתניא (מנחות דף כח:) ועשית מנורת כלל זהב טהור פרט מקשה תעשה חזר וכלל מה הפרט מפורש של מתכת אף כל של מתכת : אף של עץ לא יעשה · שכיולא בה כשירה לפנים דר' יוסי ברבי יהודה דריש ליה לקרא בריבוי ומעוטי מאי רבי רבי כל מילי ומאי מיעט מיעט חרס והכי מפרש לה במנחות (שם) : כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי · כשגברה ידם על היונים והוציאום מירושלים וטיהרו את המקדש והיו עניים ולא יכלו לעשותה

תוספות

גירי קא משדיא · בלבנה אין לחוש אם רואה פגימת הקשת דאין קשת אלא ביום ואז הלבנה כשרגא בטיהרא ולא אמרי שבדיה גירי קא משדיא :

עיון יעקב

של ישראל וזה ולי אדיר לא יעברנו כי ה' שופטינו וגו' וכן לסיפך כדכתיב אמלאה החרבה וק"ל :

עץ יוסף

בא אשר תקראו · בקריאת ב"ד תלאו הכתוב ומאתם דכתיב חסר דרשינן אתם אפילו שוגגים והעתיק הרמב"ם בסוף לשונו ספ"ב מהלכות קדוש החדש אע"פ שזה יודע שטעו חייב לסמוך עליהם שאין הדבר מסור אלא להם ומי שצוה לשמור המועדות הוא צוה לסמוך עליהם שנא' אשר תקראו אתם כו' (תוי"ט):

אמר הבונה ראש ב"ד אומר מקודש וכו' · נאמר ביצירת המאורות והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים ובפי' התומש כתב רש"י ז"ל ולמועדים שעתידים ישראל להצטוות על המועדות וכו' אמנם קודם זה לאותות פי' כשהמאורות לוקין סימן רע לעולם וכו' ונראה לפרש זה וזה על מצות ישראל במועדות · היינו שהמאורות במהלכן ובהקבלתם זה לזה יהיו לאותות על מועדי ישראל שיעשו אותם לכ"כ ימים בשנה אע"פ שמאותותם אלה יקדשו ב"ד את החדש אחרי הקירתם העדים אם ראוה לפני החמה או לאחריה ובדמות הצורות שהיו לו לרבן גמליאל כמו שיבא בשני המאמרים שאחר זה והיה מחכמת נותן התורה ית' להשאיר גזירת ראשי חדשים שמהם תלה תורת המועדים לבית דין הגדול שבכל דור ודור והם יודיעום כמו שאמר אשר תקראו אותם רוצה לומר תכריזו ותקראו אותם אתם למען יהיה זאת לאות על צורך ואמתת תורה שבע"פ כמו שהאריך בזה בעל ס' הכוזר מאמר

המתורגמן . א) איין ברעט ·

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה אסתתומי פ"ק דסנהדרין (יב ע"א):

יד יוסף

א ע"ז מג ע"ב ילקוט יתרו : ב מנחות כח ע"ב : ג שם ע"ז מג ע"א: ד שבת כט ע"ב וש"נ :

אהבת איתן

לא ירד וכו' ר"א אומר כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר גזר דין כתב הט"א דר"א ע"כ כר' יוסי ס"ל דאמר אדם נידון בכל יום דאי כמ"ד אדם נידון בר"ה היכי משכחת לה בשנים שעלו למטה או לגרדום ביום א' שיהא לזה קודם גז"ד ולזה לאחר גז"ד הא גז"ד של כל העולם ביום א' ונפסק א' הוא א"ו כדאמרן עכ"ד ואיני רואה הכרח בדבריו כלל דשפיר אפשר לומר דר"א ס"ל ג"כ כהני תנאי דאדם נידון בר"ה ואפ"ה משכחת לה בשנים שעלו למטה בזמן אחת וזה ירד וזה לא ירד מפני שלזה היה קודם גז"ד ולזה לאחר גז"ד דהא

גאון יעקב

כאן · (מקובץ מסגאוני' והרמב"ן): (שייך לסימן יב) **אילפא** רמי כתיב ורב חסד וכתיב ואמת בתחלה אמת ולבסוף וכו' · הדקדוק מובן א"כ היה לכתוב כסדר אמת ורב חסד אבל הענין כי השתי מדות הללו נערכות זו לזו כמו שאין העולם מתקיים כשיונהג רק במדה"ד והוא המדה אמת רק בהצטרף המדה של חסד כן אין העולם מתקיים כשיתפשט במדות החסד בעולם כי אז יתלק הירא מעוברי עבירה כי ידעו כי חפץ חסד הוא וחלילה הותרה הרצועה לרשעי ופריצי אבל כשיצטרף

של זהב : בבעץ · סטייג"ו בלע"ז : דמות ארבעה פנים · לגוף אחד כעין חיות הקדש דהיינו אתי שכסא כבוד רכוב עליהן : פרצוף אדם לחודיה תשתרי · שהרי הוא אחד מהן בחיות ואפילו הכי אמר עד דאיכא כולהו בהדי הדדי : שבמדור העליון · ברקיע שביעי דדייקין אתי אבל חמה ולבנה כוכבים ומזלות במדור התחתון הן ברקיע השני כדאמרינן במסכת חגיגה (יב:) : שלשול · תולעת : אפיקים · מולאי מים ביברי"ש בלע"ז : אחרים · עכו"ס : והא רב יהודה · שהיתה לו לורה בטבעתו ואחרים עשאוה ואמר ליה שמואל דניסקליה מיניה : סמי עיניה · כלומר השחת לורתו : ומשום חשדא · שלא יאמר עכומ"ז היא לו : אסור להניחה · באלבעו : ומותר לחתום בה · שחתימתה שוקעת : וכשחותמה שקוע · חתימה בולטת חותמה בולט המתכת חרות סביב סביב והלורה עומדת כמות שהיא חותמה שוקעת שהלורה חקוקה וחרותה במתכת : דשף ויתיב בנהרדעא · מקום הוא ויש פותרין שחרב וחזר ונבנה ותמיד היתה שכינה מלויה שם ויכניה וגלותו בנאוהו שכשאו עמהם מאבני ירושלים ועליהם נאמר (תהלים קב) כי רלו עבדיך את אבניה : אנדרטא · ללם דמות המלך : והא ר"ג יחיד הוה· וניחוש נמי לחשדא] : מעשה שבאו שנים וכו' : ראינוהו שחרית במזרח · את הישנה : וערבית במערב · את החדשה : עדי שקר הם · דקי"ל (לעיל דף כ:) עשרים וארבעה שעי מכסי סיהרא כך פירשו רבותי ולבי מוקפי מדקתני בברייתא פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקלרה ואין לשון ביאת ארוכה וקלרה נופל כאן שהרי מתוך קטנה הישנה היא נכסית מבני מערב כשהיא במזרח לפני חידושה ונראה לי דעל החדשה העידו ועדי שקר דקאמר רבי יוחנן בן נורי לפי שאינה ממהרת לרוץ בי"ב שעות שביום מתוך המזרח לתוך המערב וע"ז קאמר פעמים שבא בדרך ארוכה ושוהה לבא : ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו · ביום שלשים : וליל שלשים · שהיו מלפין ב"ד והעם שתהא מגולה ויראוה מאחר שהעדים ראוה ביום לא נראה להם : רואה אני את דבריך · לעבר את החדש : הלך ומצאו · רבי עקיבא לרבי יהושע מילר על שהנשיא גוזר עליו לחלל יוה"כ : אשר תקראו · בקריאת בית דין תלאן הכתוב : בא לו · ר' יהושע אצל ר' דוסא : ולמה לא נתפרשו שמותן וכו' · שאם בא אדם לדון אחר ב"ד שבימיו ולומר וכי ב"ד זה כמשה

על שנתמעטת בשבילה כדאמרינן פרק אלו טרפות : שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים וכו' · ובפרק תפלת השחר [א] אמרינן אהך עובדא דברלאם השנה לעריה וכו' לאו דוקא אלא אעדות קידוש החדש שהיה ברלאם השנה לעריה ביום הכפורים והיה חושש ביותר על ר"י ולא על ר' דוסא משום שהיה רבי יהושע אב"ד ובא לבטל קביעות המועדים שעשה ר"ג : ולמה לא נתפרשו וכו' · שהיה ראוי לפרש שמותן לכבודן כיון שהיו נביאים לעולם כתרגומו ויתנבאו ולא יספו ולא פסקו וקאמר אלא ללמד וכו' דאמרינן לו שמא חשוב הב"ד זה כג' מן השאר שלא נתפרשו וכו' כפרש"י ואע"ג דכולהו נביאים הוו אשמועינן בזה שלא נתפרשו שמותן

וחיפום בבעץ[א] העשירו עשאום של כסף חזרו העשירו עשאום של זהב ושמשין שאי אפשר לעשות כמותן מי שרי [א]והתניא (שמות כ) לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשיי המשמשין לפני במרום אמר אביי [ב]לא אסרה תורה אלא דמות ארבעה פנים בהדי הדדי אלא מעתה פרצוף אדם לחודיה תשתרי אלמה תניא כל הפרצופות מותרין חוץ מפרצוף אדם אמר [ג]רב הונא בריה דרב אידי מפירקיה דאביי שמיעא לי לא תעשון אתי לא תעשון אותי]ושאר שמשין מי שרי והא תניא לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשיי המשמשין לפני במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת אמר אביי לא אסרה תורה אלא שמשין שבמדור העליון ושבמדור התחתון מי שרי והתניא (שם) אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ממעל לרבות מלאכי השרת כי תניא האי לעובדם אי לעובדם אפילו שלשול קטן נמי אין ה"נ דתניא (שם) אשר בארץ [לרבות הרים וגבעות ימים ונהרות אפיקים וגאיות מתחת לרבות שלשול קטן ועשייה גרידתא מי שרי והתניא לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשיי המשמשין לפני כגון חמה ולבנה כוכבים ומזלות שאני ר"ג דאחריםעשו לו והא רב יהודה דאחריםעשו לו וא"ל שמואל לרב יהודה [ד]שיננא סמי עיניה דדיקהתם חותמו בולט הוה ומשום חשדא כדתניא וטבעת חותמו בולט אסור להניחה ומותר לחתום בה חותמו שוקע מותר להניחה ואסור לחתום בה ומי חיישינן לחשדא והא ההוא בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא דהוה ביה אנדרטא והוו עיילי רב ושמואל ואבוה דשמואל ולוי ומצלי התם ולא חיישי לחשדא רבים שאני והא ר"ג יחיד הוא כיון דנשיא הוא שכיחי רבים גביה] איבעית אימא דפרקים הוה ואיבעית אימא להתלמד עבד וכתיב (דברים יח) לא תלמד לעשות [ה]אבל אתה למד להבין ולהורות :

כב שם **משנה** מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח [דף כה ע"א] וערבית במערב אמר ר' יוחנן בן נורי עדי שקר הן וכשבאו ליבנה קיבלן ר"ג · ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו וליל עיבורו לא נראה וקיבלן ר"ג · א"ר דוסא בן הרכינס עדי שקר הן היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה · אמר לו ר' יהושע רואה אני את דבריך שלח לו ר"ג לר' יהושע גוזר אני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום שחל יוה"כ להיות בחשבונך הלך ומצאו רבי עקיבא מיצר אמר לו יש לי ללמד שכל מה שעשה ר"ג עשוי שנאמר (ויקרא כג) אלה מועדי ה' מקראי קודש וגו' בין בזמנן ובין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו · בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס א"ל אם באין אנו לדון אחר בית דינו של ר"ג צריכין אנו לדון אחר כל ב"ד וב"ד שעמד להן לישראל מימות משה עד עכשיו שנאמר (שמות כד) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל למה לא נתפרשו שמותן של זקנים אלא ללמדך שכל ג' וג' (שנתמנו)[שעמדו] בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה נטל מקלו

[א] מהרש"א ד"ה שתביא ובפ' תפלת השחר (כו ע"ב) :

יד יוסף
א ע"ז מג ע"א :
ב שם כל הסוגיא :
ג בע"ז מג ע"ב איתא רב יהודה בריה דרב יהושע מפרקיה דרבי יהושע שמיע ליה ועיין שם מב ע"ב ובפרש"י : ד ברכות לו ע"א וש"נ :
ה שבת עה ע"א ע"ז יח ע"א מג ע"ב סנהדרין סח ע"א :

אהבת איתן
כתבו התוספות לעיל (דף טז) בשם ר"ת גבי כמאן מצלינן האידנא אקליר"י ואמריעי כרבי יוסי דהיינו שלא יחלה לא מצלינן אלא לר"י אבל שיתרפא מצלינן אליבא דכ"ע דמתי יחלו כזכר מתי יתרפאו לא כזכר ע"כ · וא"כ מסכתא לה שלזה היה אחר גז"ד שלא יתרפא ולזה היה קודם גזר דין ברפואתו כיון דלא נגזר בר"ה מתי יתרפא ואין גז"ד של כל החולין ברפואתו בפרק א' וכן לענין

גאון יעקב
לה מדת אמת והוא קו הדין אז יגביל המדה הואת את החסד לעושי רלונו חסד ולא לעוברי רלונו כאמרם מנקה הוא לשבים ולא ינקה וכו' · אמנם אלה השתי מדות סדר הנהגתם הוא כהנהגת העולם כשהוא ית' ברלון וישראל עושי רלונו אז עיקר ההנהגה במדת חסד ומדת האמת הוא רק מלטרף להגביל מדת החסד לשראוי אמנם אם הוא להיפך חלילה והוא ית' בזעם עם העולם אז עיקר ההנהגת העולם הוא במדת אמת כי קו הדין נתפשט בעולם רק

עיון יעקב

ומצאו ר"ע מיצר · ליער עלמו ר' יהושע במ"כ אם יעשה ליווי ר"ג יחלל יוה"כ של חשבונו שבווים על נפשו חתיכה דאיסורא ואם לא ישמע יעבור על ליווי וגזירת הנשיא שראוי שלא ימרה את פיו ואליו תשמעון וע"ז נחמו ר' עקיבא שראוי בזה לשמוע לנשיא ואין בזה עון מזיד שיחלל יוה"כ שחל להיות בחשבונו לזה אמר נחמה כפולה וק"ל :

הבונה ג' סימן ל"ח בטעותיו נגד הקראים יעוין שם ולכן היו משיאין משואות ושולחין שלוחים כמאמר שלפני זה בקדשם את החדש להכריז הדבר בשמחה ובטוב לבב ורוב קול שכח הנתון להם מאשר נתן לנו תורתו :

המתורגמן . א) בעדעקט מיט צינן .

מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל ר"ג ביום שחל יוה"כ להיות בחשבונו עמד ר"ג ונשקו על ראשו אמר לו בא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה · ותלמידי שקיימת את דברי: [גמ' תניא אמר להם ר"ג לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה א"ר יוחנן מ"ט דבי רבי דכתיב (תהלים קד) עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו שמש הוא דידע מבואו ירח לא ידע מבואו רבי חייא חזייא לסיהרא דהוה קאי בצפרא דעשרים ותשעה[א] [ב]שקל קלא פתק ביה אמר לאורתא בעינן לקדושי בך ואת קיימת הכא זיל איכסי [ג]א"ל רבי לר' חייא זיל לעין טב וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים ת"ר פעם אחת נתקשרו שמים בעבים ונראית דמות לבנה בעשרים ותשעה לחדש כסבורים העם לומר ר"ח ובקשו ב"ד לקדשו אמר להם ר"ג כך מקובלני מבית אבי אבא אין חדושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע"ג חלקים ואותו היום מתה אמו של בן זזאה והספידה ר"ג הספד גדול לא מפני שראויה לכך אלא כדי שידעו העם שלא קידשו בית דין את החדש: הלך [ד]ר"ע (ומצאו) מיצר וכו': איבעיא להו מי מיצר ר"ע מיצר או ר' יהושע מיצר ת"ש דתניא הלך ר"ע ומצאו לר' יהושע כשהוא מיצר אמר לו [ה][רבי] מפני מה אתה מיצר אמר לו [ו](רבי) עקיבא ראוי לו שיפול למטה י"ב חדש ואל יגזור עליו גזרה זו א"ל רבי תרשיני לומר לפניך דבר אחד שלמדתני א"ל אמור אמר לו הרי הוא אומר (ויקרא כג) אתם אתם אתם ג' פעמים אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין בלשון הזה אמר לו עקיבא נחמתני נחמתני] :

כג שם תנו רבנן' (שם) ושבעים (איש) מזקני ישראל למה לא נתפרשו שמותם של זקנים [הללו] שלא יאמר אדם לחברו פלוני כמשה ואהרן פלוני כאלדד ומידד פלוני כנדב ואביהוא · ואומר (שמואל א יב) ויאמר שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן וגו' [ואומר] וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל · ירובעל זה גדעון ולמה נקרא שמו ירובעל שעשה מריבה עם הבעל · בדן זה שמשון ולמה נקרא שמו בדן דאתי מדן · יפתח כמשמעו · [שם ע"ב] ואומר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו שקל הכתוב ג' קלי עולם כג' חמורי עולם לומר לך ירובעל בדורו כמשה בדורו · בדן בדורו כאהרן בדורו · יפתח בדורו כשמואל בדורו · ללמדך שאפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים

רש"י

ואהרן הוא או כאלדד ומידד אומרים לו שמא חשוב כג' מן השאר שלא נתפרשו שמותם: [דחזייה לסיהרא · ישנה: שקל קלא · פיסת רגבים מוט"א בלע"ז: לאורתא בעינן לקדושיך · צריכין אנו לעשות הלילה יום טוב של ראש השנה לחסר את אלול ולאיים על העדים לומר ראיתוהו בזמנו לקדשו למחר ואף על פי שלא ראוהו לפי שהיה עיבור החדש דוחה את יום הכפורים אל שבת : ואת קיימת הכא · ואם תהא נראית ערבית שוב לא יקדשו את החדש למחר כדאמרן לעיל פרק קמא (דף כ) צריך שיהא לילה ויום מן החדש שאם נראית הישנה לאור כ"ט אין מקדשין מחר את החדש: זיל לעין טב וקדשיה · דואג היה שלא ירגנו עליו בני עירו כשיקדשו למחר לפי שראו הישנה כל יום כ"ט ושלק תלונותם מעלי ומורי פי' שגזרו במקומו שלא יקדשו את החדש : דוד מלך ישראל · נמשל כלבנה שנאמר בו (תהלים פט) כשאו כשמש נגדי כירח יכון עולם : (ונראית דמות לבנה בעשרים ותשעה) · שידעו שלא קדשו בית דין את החדש · שאין מספידין ביום טוב : אתם אתם אתם · שלשה זימנין כתיב אשר תקראו אותם בפרשת שור או כשב וקרי ביה תקראו אתם : שוגגין · מאיליהן כסבורין שהוא ראוי להתעבר וטועין : מוטעין · על ידי עדי שקר] : שלא יאמר אדם · על ב"ד שבימיו וכי פלוני כמשה ואהרן הוא או כאלדד ומידד שאשמע לו עכשיו שלא נתפרשו אמור לו אם אינו כמשה ואהרן שמא הרי הוא כאחד מן שאר זקנים שאינך יודע מי הם : ואומר ה' אשר עשה את משה ואת אהרן וגו' · שמואל הנביא אמר לישראל הקב"ה עשה לכם נסים ע"י שפטה זקנים הללו משה ואהרן ירובעל בדן יפתח ושמואל: ואומר · בספר תהלים : משה ואהרן וגו' · הרי ששקל הכתוב שמואל כמשה ואהרן וכתובים הראשונים כתבו ירובעל ובדן ויפתח עם משה ואהרן

מהרש"א

שיהיה חשוב בעיניו ב"ד של כל דור ודור כב"ד של הזקנים דבימי משה: [ר' חייא חזייא לסיהרא וכו' · מפורש פ' אד"מ]: א"ל עקיבא ראוי לי וכו' ואל יגזור עלי וכו' · כצ"ל ורבי יהושע אמר כן לר"ע ובספרים שלפנינו גרסינן ראוי לו וכו' ואל יגזור עליו וכו' ודאי נמי דר"י קאמר לה וכאילו תולה קללתו בחברו ונראה לומר דנקט קללה זו שיהיה נופל למטה י"ב חדש וכו' כדי שלא יוכל לילך לפני ר"ג במקלו ובמעותיו ולא יחלל המועדים : נחמתני נחמתני וכו' · כפל דבריו ואפשר שנתכוון לומר נחמתני עלי דאתם אפי' מזידים ונחמתני על ר"ג גופיה דאתם אפי' מוטעים: שלא יאמר אדם וכו' · עיין פרש"י אין ר"ל שיהיה האמת כן ב"ד שבימיו מיחשיב כב"ד הזקנים שהרי הם היו נביאים דכתיב ויתנבאו ולא יספו ובמה גריעי מאלדד ומידד שנתפרשו שמותן דלא נאמר במעלתן אלא שהיו ג"כ נביאים אלא במה שלא נתפרש שמותן ללמד בא שיהיה חשוב בעיניך ב"ד כל דור ודור כמ"ש לעיל : ולמה נקרא שמו ירובעל וכו' · בקרא מפורש כן [ויקרא לו ביום ההוא ירובעל לאמר ירב בו בעל וגו' ויפכם ירובעל הוא גדעון וגו'] וי"ל דהם קראו לו ירובעל לגריעותא שהבעל ינקום בו ויריב ריבו בו על שנתץ מזבחו וא"כ הכא השמואל קרא לו כן אינו נראה דלגנאי ולגריעותא לא קראו בשמו גדעון רק ירובעל אלא אדרבה למעלתו קראו כן ע"ש שהוא עשה מריבה עם הבעל : בדן זה שמשון וכו' · יש לעיין בזה שהקדים הכא בקרא שמשון קודם יפתח ולפי סדר הכתובים בספר שופטים היה יפתח קודם שמשון ויש ליישב דלכך שינה הכתוב ג"כ לקרוא שמשון בדן ע"ש מעלתו דקאתי מדן שניבא עליו יעקב בברכתו דן ידין עמו כאחד וגו' יהי דן נחש וגו' שכולו נדרש בפ"ק דסוטה על שמשון משא"כ יפתח שלא הוזכר מעשיו בנבואה בתורה ולכך הקדים הכא שמשון ליפתח משום דסדר חשיבותייהו חשיב להו וכמ"ש בפרק בן סורר [א] לגבי שם וחם ויפת : קל שבקלין וכו' כאביר שבאבירים וכו' · נראה מהאי ליסנא

[א] מהרש"א ד"ה בדן בפרק בן סורר (סט ע"ב) :

יד יוסף

א ס"א בירחא : ב פסחים סב ע"א שבועות יח ע"ב : ג ס"א ואזלא ואכסי : ד ס"א ומצאו ר"ע : ה ס"א : ו ס"א אינו : ז תוספתא פ"א סנהדרין כח ע"א ספרי ת"ב פיסקא רנ"ח קהלת רבה פ"א סימן ח וספרי ת"ב פסקא קנ"ג :

אהבת איתן

הלכה מדין המלכות בעולין לגרדום א"ל הכי דמתי יעלו לידון נגזר בר"ה אבל מתי ינצלו לא נגזר בר"ה ואין גזר דין של כל הנצלין בפרק א' ועוד נראה דאין דין שנגזר בר"ה לטובה מועיל כלל במקום סכנה דקי"ל השטן מקטרג בו כדאיתא בפ' במה מדליקין (דף לב) :

(שם) רבה ואביי וכו' יש גורסין רבא ושבוש הוא דאם כן רבא מת קודם אביי דהא הוו שניהם שוין בשנותם בהתחלה בני גילי כדאיתא בברכות ובכמה דוכתי מוכח דאביי מת קודם רבא וע"כ רבא חי יותר מס' ואיך אמר כאן דחי רק מ' שנין

גאון יעקב

הוא ית' למען לא יכלה העולם ח"ו בדינו מצרף הוא קו החסד לכבוש מדת הדין והנה התורה כתובה לפניו ית' במרום קודם בריאת העולם והיה כתובה כפי רצונו ית' שעיקר הנהגה יהיה במדת חסד ואח"כ ואמת לצירוף לסכים קו החסד שלא יתפשט כמדובר אבל אילפא מתרץ כאשר ראה הנהגת העולם בזמנו שבתחלה אמת ולבסוף חסד · (המוסקטי ורי"ס) :

הרי"ף

ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים וכו' ואומר ה' אשר עשה וכו' · ולכאורה יש לפרש מאי ואומר משום שבתחילה הביא שיחזיק הדיין שבדורו שהוא כאחד מן הזקנים שלא נתפרשו שמותן ואם הדיין הוא קל יש לך לומר שגם באותם הזקנים היה כמות הדיין הזה אבל מנין לנו שיהיה חשוב הקל שבדור הזה כמו החמור שבדורו של משה לז"א ה' אשר עשה את משה וכו' שקל ג' קלי עולם לג' חמורי עולם ללמדך וכו' · ועי"ל דמהתם למדנו שיחלוק לו כבוד אע"פ שאינו כמשה ואהרן שמא הוא כאחד משאר הזקנים אבל אם הדיין הזה קל לא שמענו לזה הביא משמואל ששקל ג' קלי עולם כג' חמורים ללמדך תוספת מעלה שאינו חשוב הקל כאחד משאר הזקנים אלא חשוב כאהרן ומשה וז"ש ללמדך שאפילו קל שבקלים שנתמנה פרנס על הצבור שהוא כחמור שבחמורים אבל קשה דכפי זה למה לא נתפרשו שמותיהם של זקנים שלא יאמר אדם לחברו וכי פלוני זה כמשה ואהרן ועכשיו שלא נתפרשו אמור לו שמא הוא כאחד מהם שאפילו הוא קל שבקלים מ"מ ראוי להחשיבו כגדול שבאותם הדורות וע"ק דלא ליתני סיפיה שקודם אמר שהוא כשאר הזקנים שלא היו חשובים ואח"כ הוא אומר שהקל הוא חשוב כמשה וכן יש להקשות במשנה שאמרה ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים לומר לך כל ג' שעמדו על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה והרי כיון שידענו שדיין זה אינו כמשה ומ"מ אני צריך להחשיבו כמשה אם כן אף על פי שיתפרשו שמותן של זקנים ולא יהיה דומה לזקנים מי לנו גדול כמשה שמי דומה לו ועכ"ז הוא שקול כמוהו וכ"ש לשאר הזקנים ויש לפרש דאלו נתפרשו שמותן של זקנים וידענו מגדולתם לא היה אומר שמואל ה' אשר עשה משה ואהרן וישלח את ירובעל ואת יפתח וגו' לשקול ג' קלי עולם כחמורי עולם אלא הכל לפי גדולתו והרי לא שקל שמואל ג' קלי עולם עם ג' חמורי עולם אלא ממה שלא נתפרשו שמותן של שאר זקנים לפי שרצה הקב"ה שיתלקו

ושמואל ג' קלים עם ג' חמורים : הא אין לך וכו' · הא לימדך הכתוב כאן שאין לך לבקש אלא שופט שהוא בימיך : אל תאמר מה היה זה שהימים הראשונים היו טובים מאלה · כי לא מחכמה שאלת על זה שלפי שהדורות היו טובים ולדיקים מן אחרונים לפיכך היו הימים הראשונים טובים מאלה שאי אפשר שיהו אחרונים כראשונים :

[כל השופרות· בין של איל בין של יעל : שהוא קרן · אינו קרוי שופר וגבי יוה"כ שופר כתיב (ויקרא כה) והעברת שופר תרועה ובפרק בתרא (דף לג.) גמרינן ר"ה מיובל : בקרן היובל · ויובל דיכרא הוא כדמפרש בגמ': גמ' אקרו קרן ואקרו שופר · אקרו קרן כדאמרן ואקרו שופר דכתיב במתן תורה (שמות יט) במשוך היובל וגו' וכתיב ויהי קול השופר: וקרני ראם קרניו · של בכור שורו קרן אשכחן דאקרי: ותיטב לה'· הפלתי משופר ובשור קא משתעי קרא : שור שהוא פר · ביום שנברא שור היה גדול כפר זהו שור של מעשה בראשית שביום שנברא נברא בקומתו (לעיל דף יא.) ושור בן יומו קרוי שור (ב"ק דף סה:) שנאמר (ויקרא כב) שור או כשב או עז ופר אינו נקרא עד בן שלש : אין קטיגור · זהב העגל ושופר של פרה נמי קטיגור דעגל הוא]: גמולה דא · מובדלת : טוחות · לשון חלוקות : [שכוי · לשון ראיה כמו וישקף (בראשית יט) ומתרגמינן ואיסתכי]: קבען פלניא ·

ליטנא לפרש דקאי איפתח בדורו כשמואל וכו' דיפתח הוא הקל שבקלים דלא נמלא בו שום נבואה כמו בגדעון ובשמשון שנתמנו מן השמים בנבואה גם שהיה בן אשה זונה ואפ"ה הוא נחשב בדורו כאביר שבאבירים שהוא שמואל שהיה שקול כמשה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל וגו' כמפורש פרק אין עומדין ולכך יתיישב נמי דכתיב יפתח לבתר שמשון בקרא להיות יפתח שהוא קל שבקלים נגד שמואל שהוא אביר שבאבירים ולכך פרטן בברייתא ירובעל כמשה ושמשון כאהרן ויפתח כשמואל ולא כללן דכמו משה ואהרן ושמואל בדורן כך ירובעל ושמשון ויפתח בדורן ודו"ק : אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים וגו' · ויהיה לפי דרשה דהכא טובים קאי על השופטים דאל תאמר שבימים הראשונים היו השופטים טובים מאלה שבזה"ז אלא דיש לך לשמוע לאחרונים כמו לראשונים דאין לך אלא שופט שבימיך ופרש"י הכא אינו מתיישב לפי הדרש דהכא אלא לפי פשוטו : נושאין קטנים ק"ו בעצמן וכו' · לפי דבריו שהוא קטן לגבי ר"י היה לו לר"ג לישמע לרבי יהושע וי"ל דלא קאמר הכי אלא מדרך ענוה ועוי"ל דלפי הענין יש דברים שניתן ביד הקטנים לישמע להם וגם זה הדבר קידוש החדש ביד ר"ג היה שהוא הנשיא גם שהיה קטן לגבי רבי יהושע : [דכתיב ותיטב לה' משור פר וכו' · פרש"י ותיטב לה' משור פר ובשור משתעי קרא עכ"ל עיין ע"ז בחידושי הלכות : אין כ"ג נכנס בבגדי זהב לפני וכו' · והא דאמרינן קח לך עגל בן בקר יבא עגל ויכפר מעשה עגל למאי דמסיק הכא מבפנים קאמרינן ניחא דקרבן העגל מבחוץ היה מיהו יש לתת טעם בזה שנאמר דדבר שהוא קטיגור מבפנים יהיה סניגור וכפרה מבחוץ ועי' ברא"ש בפ' שמיני : קורין לדכרא יובלא וכו' · מפורש בפ"ק] : קורין לנדה גלמודא מאי גלמודא גמולה דא וכו' · ברוב המקרא כתיב גלמוד בלשון זכר בלא ה' אחרונה וי"ל ג"כ בלשון זכר גמול דא ע"ש יחיד המופרש ומובדל כנדה מכל כמ"ש בכפן ובחסר גלמוד מיהו בב"ר דריש ליה נמי בלשון נקבה בחסר ובכפן הוי רואה את אשתך כאלו היא גלמודה דהיינו כנדה : [היו קורין למעה קשיטה וכו' · והיינו דכתיב ויחן את פני העיר ואמרינן פרק ב"מ מטבע תיקן להם דהיינו מטבע קטנה כגון מעה שהיא ששית הדינר תקן להם שלא היה להם מקודם והוא ודאי תיקון ליטא וליתן כפי הצורך במטבע קטנה : אלו כליות וכו' · שהם שני יועלי שלב

א ואומר (דברים יז) ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו הא אין לך [לילך] אלא [אצל] שופט שהיה בימיו ואומר (קהלת ז) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה : כד שם פיסקא נטל מקלו ומעותיו בידו וכו' · ת"ר כיון שראה אותו ר"ג עמד (על רגליו) מכסאו ונשקו על ראשו א"ל שלום עליך רבי ותלמידי רבי שלמדתני תורה ברבים תלמידי שאני גוזר עליך גזרה ואתה מקיימה (עליך) כתלמיד אשרי הדור שהגדולים נשמעין לקטנים ק"ו קטנים (נשמעין) לגדולים· ק"ו חיובא הוא אלא מתוך שהגדולים נשמעין לקטנים (נשאו) [נושאים] קטנים קל וחומר בעצמן :

ראוהו בית דין פרק שלישי

דף כו ע"א [מתני' כל השופרות כשרים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן א"ר יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן שנאמר (יהושע ו) ב במשוך בקרן היובל: גמ' שפיר קאמר ר' יוסי ורבנן כל השופרות איקרו שופר ואיקרו קרן דפרה קרן איקרי שופר לא איקרי דכתיב (דברים לג) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו ור' יוסי אמר לך דפרה נמי איקרי שופר דכתיב (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר אם שור למה פר ואם פר למה שור אלא מאי שור פר משופר ורבנן כדרב מתנה דאמר רב מתנה מאי שור פר שהוא גדול כפר עולא אמר היינו טעמא דרבנן כדרב חסדא דאמר רב חסדא מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה לפי ג שאין קטיגור[א] נעשה סניגור[ב]] :

שם תניא אמר ר' עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא[ג] יובלא וא"ר עקיבא כשהלכתי לגליא היו קורין לנדה גלמודה ד מאי גלמודה גמולה דא מבעלה וא"ר עקיבא כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה למאי נ"מ לפרושי (בראשית לג) מאה קשיטה דאוריתא מאה דנקי · אמר רבי כשהלכתי לכרכי הים ה היו קורין למכירה כירה למאי נ"מ לפרושי (שם נ) ו אשר כריתי לי · אר"ש בן לקיש כשהלכתי לתחום קן נשרייא היו קורין לכלה נינפי ולתרנגול שכוי · לכלה נינפי מאי קראה (תהלים מח) יפה נוף משוש כל הארץ · ולתרנגול שכוי אמר רב יהודה אמר רב ואי בעית אימא (רשב"ל) [ריב"ל] מאי קראה (איוב לח) מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה [מי שת בטוחות חכמה אלו כליות או מי נתן לשכוי בינה] זה תרנגול : לוי איקלע לההוא אתרא אתא גברא לקמיה א"ל [שם ע"ב] קבען פלניא לא הוה ידע מאי אמר להם · אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה ז גזלן אמר לך

תוספות

לנדה גלמודה · וכ"מ [כדדרשינן בסוטה (דף מב.) כי עדת חנף גלמוד :

א סנהדרין כח ע"ב קדושין סו ע"ב : ב בר"ף ובלא"ש איתא בשמעכם את קול השופר: ג ברכות נט ע"א קדושין ס ע"א : ד סוטה מב ע"א : ה שם יג ע"א : ו חולין לב ע"א : ז שו"ט מזמור נג :

אהבת איתן

וש"מ דהכא גרסינן רבה :

(שייך לסימן יד) אר"י אמר רב כנגד י' לגימות שנתן נבל לעבדי דוד לכך נתלה לו י' ימים י"ל ע"ד שאמרו בחלק (דף קג.) גדולה לגימה שמעלמת עינים מן הרשעים ומטעם זה איתא שם גבי ירושלים שלא נענשה כסדום משום שנאמר ידי נשים רחמניות וגו' שהן מברות סעודתן לאחרים והייכו לגימה שמעלמת עין מרשעים אבל מ"ש מהרש"א משום דכל המרחם מרחמין עליו א"מ דלדקה אינה מכפרת רק אשוגג ולא אמזיד ובמנחות (דף לו) פי' תוספות דשולחנו של אדם מכפרין עליו והטעם דגדולה לגימה על שלחנו מלדקה בעלמא ועי' חולין (דף מד:).

(שייך לסימן יז) צום הרביעי זה ט' בתמוז וכו' · ועיין בתוס' בשם ירושלמי דקלקול חשבונות היה שם ופי' שטעו בחשבון ועיין בספ

גאון יעקב

(שייך לסימן יב) ר"א רמי כתיב ולך ה' החסד וכתיב כי אתה תשלם וכו' בתחלה כי אתה תשלם ולבסוף ולך ה' החסד וכבר נדחקו בעלי תוספות בקושי הבנת המאמר אבל הענין כי כבר עמדו הראשונים בטעם מה שלא נדברי מהרע"ם בריבוי הקללות · ובברכות הוא מקלר ועולה והמפורסם אצלנו כי מרובה מדת טובה ממדת פורעניות אבל הטעם כי בעונשים איש

הרי"ף

ישראל כבוד לדייניהם שמא הם כאחד משאר זקנים שאינך יודע מי הם ולכך ראוי לכבד לכל דיין שמא הוא כשאר הזקנים וכיון שראה שמואל כן שקל ג"כ ג' קלים עם ג' חמורים שהיה הדרגה אחרת לומר לך יפתח בדורו כשמואל בדורו וגדעון בדורו כמשה בדורו ושמשון בדורו כאהרן בדורו · ובפי' שהשגה יש לפרש עוד שמ"ש הרי הוא כבית דינו של משה אינו ר"ל כמשה ממש אלא כשאר הזקנים שלא נתפרשו שמותן שהיו בבית דינו של משה : ואומר ובאת אל הכהנים וכו' · ואומר אל תאמר מה היה וכו' יש לדקדק מאי

אמר הבונה אר"ע כשהלכתי כו' · לא אמרו כל אלה להראות שלשון הקדש מעורב משאר לשונות ושגלמוד הכנתו מהם אלא בהפך להודיע גדולת לשון הקדש שהוא קדם לכולם

המתורגמן. א) אנקלאגער. ב) פערטהיידיגער, בעשיטצער. ג) ווידער, באָק.

הלב כמפורש פ' הרואה]: קבעך במאי קבעך וכו'· וממילא הוה ידעינן וכו' ר"ל דמתוך תשובתו של ההוא גברא אהנך שאלות הייתי מבין מה כוונתו בלשון קבען · וקאמר דאיהו וכו' הוה סבר דמלתא דאיסורא קא"ל ולא שייך לשאול באיסורא במאי קבען וכו': לא הוו רבנן ידעין וכו' שמעוה לאמתא וכו' · דאשכחן דרבנן לא היו משתמשין לפעמים לא בלישנא דקרא ולא בלישנא דשאר אינשי ולפעמים אפי' בלישנא דרבנן לא הוו משתמשין כדאיתא בפ"י יוחסין [ב] דא"ל ר"נ לרב יהודה פורתא דגונדרא קעבידנא וא"ל מי סני מעקה דכתיב באורייתא או מחילה דאמרי רבנן וכו' ומי סני ספסל וכו' או אילטבא דאמרי אינשי וכו' עיין עוד שם בכה"ג ואפשר דהיא מבית רבי הוית דידעי התם בכל הני לישני דנקט בשמעתין ולא הוו ידעי ביה רבנן: כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך וכו' כר"א דאמר בתשרי נברא עולם וכו'· וכבר כתבנו דבפרקי ר"א מפורש דתחלת הבריאה ביום א' היה בכ"ה באלול וביום ו' הוא נברא אדם וע"ש זה נקרא ר"ה תחלת מעשיך שהאדם היה תכלית של כל הבריאה וכאילו לא נברא שום דבר קודם בריאת אדם ונקרא ר"ה תחלת מעשיך שהאדם הוא עיקר המעשים ומסיים זכרון ליום ראשון שע"כ נקרא יום ו' ר"ה שבו נברא האדם זכרון שהוא זכרון ליום ראשון שיהיה יום זה ראשון של השנה אבל יום כ"ה באלול לא נקרא יום ראשון אלא יום אחד מטעם המפורש במדרשות שבו היה ה' אחד: והיה כאשר ירים וגו' ומשעבדין את לבם וכו'· מייתי להך דרשה[ג] אדתני לעיל אם כוון לבו יצא ואם לאו וכו' ומייתי בכה"ג מקרא דבכוונת הלב תליא מלתא דכתיב והיה כאשר ירים וגו' והוא מבואר דבפרשיות הקודמות הוזכר שלא היה לבם לשמים במן כתיב עד אנה מאנתם ובפ' מי מריבה על נסותם ה' לאמר היש ה' בקרבנו ובחטאם זאת ויבא עמלק וגו' כדאמרינן דלולי חטאם דלעיל לא שלטה בהם כל אומה ולשון ולזה הראה להם הש"י בתפלת משה זאת אשר ידיו פרושות לשמים שבכונת לבם תליא מלתא שאם מסתכלין למעלה לכוין לבם לשמים כמו שהרים משה ידיו הם מתגברים ואם לאו דאין כוונתן לשמים למעלה גם ידי משה נתרשלו ונופלים ישראל ח"ו ובזה יתיישב דמדרך המתפללים בכל מקום לעמוד במקום עמוק כמ"ש ממעמקים קראתיך אבל משה עלה לראש הגבעה כדי שיראו ישראל במלחמתם את ידי משה ע"פ כוונה זו לכוין לב לשמים וכן הענין בעשה לך שרף לפי שחטאו שוב במן שאמרו ונפשנו קצה בלחם וגו' והולרך משה להתפלל עליהם ובשימת שרף על הנס הראה להם שלפי רוע כוונתם שלא לש"ש נענשו ואם מסתכלין וט':

בראשון היו אומרים לה' הארץ וגו'· ע"ש שקנה וכתיב מי יעלה בהר ה' וגו' נקי כפים וגו' היינו שהקנה וכתיב ביה ויבא מלך הכבוד מי וגו' היינו השליט בעולמו ביחידי · בב' היו אומרים גדול ה' ומהולל וגו' שחילק מעשיו בין עליונים לתחתונים וכן חילק מעשיו בתחתונים גופיה יפה נוף משוש כל הארץ וגו' ומלך עליהם כמ"ש ביה קרית מלך רב וכו' בג' היו אומרים אלהים נצב בעדת אל וגו' ע"ש שגילה וכו' כפרש"י מקום מלב עדתו

דכתיב (מלאכי ג) היקבע אדם אלהים [ואמרתם במה וגו'] א"ל רבא מברניש לרב אשי אי הואי התם הוה אמינא ליה היכי קבעך במאי קבעך ואמאי קבעך וממילא הוה ידעינן ואיהו סבר מילתא דאיסורא קאמר ליה [לא הוו ידעי רבנן מאי [א]סירוגין[א] שמעוה לאמתא דבי רבי דחזתנהו רבנן דהוו עיילי פסקי פסקי אמרה להו עד מתי אתם נכנסין סירוגין סירוגין לא הוו ידעי רבנן [א]מאי חלוגלוגות יומא חד שמעוה [ב]לאמתא דבי רבי דחזית לההוא גברא דקא מבדר פרפחיניה אמרה ליה עד מתי אתה מפזר חלוגלוגך]:

דף כז ע"א [א"ר שמואל בר יצחק כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כמאן כר' אליעזר דאמר [ג]בתשרי נברא העולם]:

דף כח ע"ב [מצות אינו עובר עליהן אלא בזמנן] מתיב רב שמן בר אבא מנין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך את ישראל אוסיף ברכה אחת משלי כגון (דברים א) ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ת"ל (שם ד) לא תוסיפו על הדבר [והא הכא כיון דבריך ליה עברה ליה זמניה וקתני דעבר וכו']:

כה דף כט ע"א משנה (שמות יז) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו' וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך בזמן שמסתכלין ישראל כלפי מעלה ומשעבדין לבן לאביהם שבשמים היו מתגברין ואם לאו היו נופלין כיוצא בדבר אתה אומר (במדבר כא) ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף וגו' וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין לבן לאביהם שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נמוקין:

יום טוב של ראש השנה פרק רביעי

כו דף לא ע"א [ד]תניא רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא בראשון *) מהו אומר (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה על שום שקנה והקנה ושלט בעולמו בשני מהו אומר (שם מח) גדול ה' ומהולל מאד וגו' על שם

*) בגמ' הגי' בכל הענין מה היו אומרים

גזלני פלוני: במה קבענוך · המעשר והתרומה אתם קובעים אותי: [מאי סירוגין. ששנינו במגילה (דף יז.) קראה סירוגין (סירוגין): פסקי. לפרקים שאינן נכנסין יחד: מאי חלוגלוגות. ששנינו בפ"ק דיומא (דף יח.) כל שבעת הימים לא היה אוכל השום והחלוגלוגות: פרפיחיני. ירק שקורין עורקל"י]: מצות אין עובר עליהן · בבל תוסיף אלא בזמנן כגון ה' מינין בלולב וה' טוטפת בתפילין חמש ציציות בטלית אבל תוספת יום על ימים או שעה על שעה אין זה מוסיף]: לה' הארץ · וכל המזמור: שקנה · שמים וארץ: והקנה · תבל ליושבי בה כלומר קנה כדי להקנות: ושלט בעולמו · יחידי שלא נבראו המלאכים עד

תוספות

לא הוו ידעי רבנן מאי חלגלוגות וכו']· וכ"מ לזב בפ"ק דיומא (דף יח.) דאמרינן אין מאכילין אותו דברים המביאים לידי טומאה כגון חלגלוגות:

עיון יעקב

והיה כאשר ירים משה את ידו · הנה צריכין לדקדק בפסוק דמתחלה קאמר לשון ידו משמע רק ידו אחת ואח"כ כתיב ויהי ידיו אמונה לשון רבים וכן במתני' קתני לשון רבים · נ"ל לפי שאהרן וחור תמכו ידיו משני צדדים כדכתיב מזה אחד ומזה אחד והראה לבניהם לזה בידו אחת ולזה בידו השניה להראות הסימן לבניהם וזה ידיו אמונה להכי נקיט המתני' גם כן לשון רבים ועיין ס"פ שתי מדות זה כנה אב כל מקום שנאמר ידו הרי כאן שתים אם כן מעיקרא לא ק"מ ע"ש: בראשון מהו אומר לה' הארץ ומלואה.

הרי"ף

ואומר דקאמר הכא ועו"ק מ"ש וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אל השופט שלא היה בימיו איך תירץ זה במ"ש אין לך אלא שופט שבימיך שעדיין הקושי במקומו וכי אפשר לו לילך אלא לשופט שהיה בימיו ופשיטא שלא ילך לשופט שלא היה בימיו · ואפשר שקודם למדין סינהוג

עין יוסף

כו בראשון מהו אומר לה' הארץ ומלואה וגו' על שום שקנה והקנה כו'· קנה כדי להקנות (רש"י) תקן רש"י ז"ל בזה אמרו והקנה · והנה ביום

הבונה וכל אחד לקח ממנו כמאמרם ז"ל לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת מכאן שנתנה תורה בלשון הקדש כלומר שהוא הלשון המעולה בקדימת זמן ובקדימת מעלה · ולזה אפשר ללמוד משמעות איזה מלות דומות ללשון הקדש מלשונות אחרות:

המתורגמן. א) איבער געהיפט,

[א] גמ' (ודע ענין חלוגלוגות איתא בסוגיין כ"ו ע"ב דהכא והכא בעין יעקב השמיטו ולא ידעתי למה· [ואנחנו הוספנו גם זה המאמר בע"י ומלאנו בזה גם רצון הגרי"ב ז"ל]: [ב] מהרש"א ד"ה לא הוו ידעי בפרק עשרה יוחסין (ע ע"א): [ג] שם ד"ה והיה כאשר מייתי להך דרשה (וכן פירש הרב מברטנורא):

יד יוסף

א מגילה יח ע"א:
ב שם נזיר ג ע"א:
ג נעילת ע"א י ע"ב:
ד תמיד פ"ז מ"ד אדר"נ פ"א:

אהבת איתן

ברכת שמואל פ' מסעי פי' נכון דבאמת לא טעו כלל רק דהכתוב מונה לשנות החמה דישראל עבדו אז לכן וימות החמה יתירות על הלבנה בד' תקופות בשנה י"א יום פחות מעט ואם כן בתמוז שהיא תחלת תקופה ד' היא יתירה על ימות הלבנה ח' יום וי"ב שעות וא"כ ט' לתמוז דחמה הוי י"ז ללבנה וט' לחודש אב ללבנה היה אחד בחודש למנין החמה ובזה מתורץ מה שתמה ביפ"ת דא"א לומר שנחרב הבית בא' באב דבקרא כתיב שנשרף בט' לחודש ולק"מ דקרא בחשבון הלבנה איירי ומ"ד בא' באב איירי למנין החמה כדאיירי בחשבון הבקעת העיר בט' ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי: ללמדך שקולה מיתת צדיקים כשרפת

גאון יעקב

נותן הוא ית' שום עונש טרם עשיית העבירה אלא אחר שנגמר פעולות העבירה כי מחשבה רעה אינו מצרף למעשה וכל העונשים האמורים בקללות כולם באים אחר המעשה כאמור הוא ית' שם תחת אשר לא שמעת בקול ה' וכו' אבל אלו המעשים

שחילק מעשיו ומלך עליהם ונתעלה וישב במרום · בג' מהו אומר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו · בד' מהו אומר (שם צד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע על שם שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהן · בה' מהו אומר (שם פא) הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב ע"ש שברא עופות ודגים לשבח לשמו · בו' מהו אומר (שם צג) ה' מלך גאות לבש על שם שגמר (מעשיו) [מלאכתו] ומלך עליהם · בז' מהו אומר (שם צב) מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת · אמר רבי נחמיה וכי מה ראה *) רבי עקיבא לחלק בין הפרקים הללו אלא בראשון שקנה והקנה ושלט בעולמו · בב' שחילק מעשיו ומלך עליהם ונתעלה וישב במרום · בג' שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו · בד' שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהם. בה' שברא עופות ודגים לשבח לשמו · בו' שגמר (מעשיו) [מלאכתו] ומלך עליהם · בז' על שם ששבת וקמיפלגי בדרב קטינא [א]דאמר רב קטינא שיתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חריב שנאמר (ישעיה ב) ונשגב ה' לבדו ביום ההוא · אביי אמר תרי חרוב שנאמר (הושע ו) יחיינו מיומים [במוספי דשבתא מה היו אומרים אמר רב [ב]ענן בר רבא אמר רב הזי"ו ל"ך ואמר רב חנן בר רבא אמר רב

*) בגמ' הגי' חכמים

רש"י

יום שני : שחילק מעשיו · הבדיל רקיע בין עליונים לתחתונים : ונתעלה וישב במרום · דוגמת שכנו בעירו והר קדשו : שגילה ארץ · מקום מלב עדתו שנאמר (בראשית א) ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה בשלישי נאמר : שברא חמה · ברביעי : שברא עופות ודגים לשבח לשמו · כשאדם רואה עופות משונים זה מזה נותן שבח למי שבראם : ליום שכולו שבת · שעתיד העולם להיות חרב ואין אדם וכל המלאכות שובתות על אותו יום אומר שיר של שבת : מה ראה רבי עקיבא לחלק בין הפרשיות הללו · שכל ששת ימים נאמרים הפרקים הללו על שם שעבר ושל יום שבת נאמר ע"ש להבא : וקא מפלגי בדרב קטינא · רבי נחמיה לית ליה דרב קטינא אלא דאביי הלכך ליכא למימר על שם יום אחד שכולו שבת דהא תרי נינהו : [במוספי דשבתא · מאי שיר אמרי : הזי"ו ל"ך · פרשת שירת האזינו חולקים אותה לששה פרקים הראשון האזינו השני זכור ימות עולם השלישי ירכיבהו על במתי ארץ הרביעי וירא ה' וינאץ עד

תוספות

הזי"ו ל"ך · האזינו זכור ירכיבהו וירא לולי כי ידין כ"כ בספרים וכ"פ בקונטרס וכן המנהג ובמס' סופרים (פי"ב ה"ח) כתיב ויסמן לו ור"ח פי' וירא לו :

מהרש"א

שנאמר ותראה היבשה וגו' שהמשפט הוא קיומו של עולם מלהביא מבול לכסות הארץ וז"ש עד מתי תשפטו עול וגו' להביא שוב מבול לעולם שנחתם על כך כדכתיב כי מלאה הארץ חמס וגו' ואמר בד' היו אומרים אל נקמות וכו' ועתיד ליפרע מעובדיהן וזהו המזמור אמרוהו ביום ד' אלא בשעת החורבן אגיא נפל בפומייהו ביום ד' כדאמרינן בערכין ולפי שמזמור זה מפורש על פורענות שעובדין לחמה ולבנה וכן היו ישראל באותו זמן בשעת החורבן · ואמר בה' אמרו הרנינו לאלהים עוזנו וגו' ע"ש שברא עופות ודגים לשבח לשמו וכו' דבאותו יום ה' נבראו בתחלה בעלי חיים לכבודו ולספר שבחו ואמר בו' היו אומרים ה' מלך גאות לבש ע"ש שגמר מלאכתו וכו' כמ"ש בו אף תכון תבל בל תמוט ואמר ביום השבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת וכו' דבו משתעי בעולם הבא כמ"ש בו עלי עשור וגו' כדאמרינן בערכין ומסיק כדרב קטינא וכו' וחד חרוב שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא וגו' דהיינו יום א' מיומו של הקב"ה שהוא אלף שנים וכן לאביי תרי חרוב מיומו של הקב"ה והוא מפורש פרק חלק : במוספי דשבת וכו' הזי"ו ל"ך וכו'

הרי"ף

שינהוג כבוד הדיין שבדורו וכ"ת תינח בזמן שאין בדורו גדול ממנו אבל כשיש גדול ממנו יש לו להסתלק מלדון לפני אותו דיין אע"פ שנתמנה על הצבור לכך הביא פסוק ובאת אל הכהנים ואל השופט וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו אלא ללמדך שאע"פ שראית בדרך הכם גדול מהשופט הזה אלא שלא נתמנה לשופט וזה נתמנה אין לך לבקש תורה אלא מפי השופט שנתמנה בימיך אע"פ שיש גדול ממנו וכ"ת תינה שלא לעשות מעשה יילך לדרוש לגדול האחר אלא לשופט שנתמנה בימיו אבל מנין שלא יאמר אדני הולך אצל השופט שבימי אבל על דאבדין ולא משתכחין היכן הם השופטים שהיו קודם אלה לז"א אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה שאי אפשר

עין יעקב

אומרים כן על הקרבן כדאיתא בתענית דף כז אלמלא קרבנות לא נתקיימו שמים וארץ ובשבת מה הוא אומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת ובמסכת תמיד מסיים ומנוחה לחיי העולמים כ"ל כמו שבכל ששת ימי המעשה עושין מלאכה לכבד ולענג בהוצאת יום השבת וכדאמרינן מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו' כן בכל ששת אלפים אנו עושים מצות ומעשים טובים כדי שנאכל ביום שכולו שבת וק"ל : הזי"ו לך · פי' מהרש"א הזיו לך האזינו נתחלק לחלקים אלו להראות שהיר של שבת יש לו זיו מפי משה שקרן עור פניו עכ"ל וכ"ל מטעם שהוא בחר ביום מנוחה במצרים זה יום השבת כדאמרינן ישמח משה במתנת חלקו ולפי שמת משה ביום

עץ יוסף

הראשון לבריאה ואדם אין שיקנה ואם אין קונה למי הקנה זאת שנית מאמר שקנה ממש שהקונה השלים חסרונו במה שקנה שא"כ למה קנה על כן פירש קנה כדי להקנות כלומר לא שהקנה מיד ביום קנותו רק תחלת קנייתו היתה על דעת להקנות לכשיהיה קונה · (אי היס) : שחילק מעשיו · והבדיל רקיע בין עליונים לתחתונים ונתעלה וישב במרום דוגמת שכנו בעירו והר קדשו (רש"י) כלומר החלוקה וההבדלה בין עליונים לתחתונים רומזים לנו אשר יש לו יתברך שני הנהגות במלכו עליהם כי בעליונים הוא יתברך עצמו בכבודו יושב במרום ומשגיח עליהם בלתי אמצעי · אמנם בשפלים מולך הוא יתברך עליהם ע"י הנהגת הגלגלים ותילוע הרקיע על דרך זה חילק והבדיל בתחתונים עצמם בין ארצנו ארץ הקדושה ובין שאר ארצות · והוא שאמר המשורר גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו כלומר אבל בשאר ארצות אף כי הללו אותו כל גוים שבהוא כל האומים המתגוררים בקרבם · אמנם לא נמלך שם מאמר מהולל מאד כמו בעיר אלהים · והיינו לפי שהוא יפה נוף וגו' קרית מלך רב ושם נודע למשגב כי הוא אחד כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות וגו' · (אי היס) : ועתיד ליפרע מעובדיהם · וכמו שאמרו בברכות (דף כ"ח) משום רבי מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב היו מניחים עטרותיהם בראשיהם והיו משתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה ע"כ וזה נרמז בתיבת אל נקמות הופיע היינו כי מלת הופיע הוא פעולה נרדפת אל זריחה כד"א וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואומר ואל תופע עליו נהרה (איוב ג) כלומר פעולת הזריחה וההופעה בחמה המשיך על עובדי החמה הנקימה והכעס והמשיך המשורר מאמר הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים כלומר על המתגאים בעטרותיהם ומשתחוים אל המאורות (אי היס) : ע"ש שברא (בחמישי) לשבח לשמו · כשאדם רואה עופות משונים זה מזה נותן שבח למי שבראם (רש"י) כי ממה שאומר הרנינו ולא אמר רננו מורה שהוא פועל יוצא היינו כשאדם רואה עופות כו' נותן שבח למי שבראם א"כ העופות פועלים הרננה אצל בני אדם ולא שהם עצמם מרננים (אי היס) : בו' מהו אומר · ה' מלך גאות לבש על שם שגמר מעשיו ומלך עליהם · והיינו כי תכלית הבריאה היתה על כוונת המלוכה שאם אין עם אין מלך : בשביעי היו אומרי' מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת · אמר רבי נחמיה וכי מה ראה ר"ע לחלק בין הפרקים הללו · ופרש"י שכל ששת ימים נאמרין הפרקים הללו ע"ש שעבר ושל שבת על שם להבא : אלא וכו' בשביעי על ששבת וכו' · וקשה איך באמת מתרץ רבי עקיבא קושית רבי נחמיה לשיטתו אלא הוא מכוון למאי דאיתא בב"ר פרשה י"א ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו בירכו באורה כיון ששקעה החמה בלילי שבת התחילה האורה והיתה משמשת התחילו הכל מקלסין הס"ד תחת כל השמים ישרהו מפני מה ואורו על כנפות הארץ וכתב הגזה"ק התחילו הכל מקלסין על הטובה ששמשה האורה בלילה מה"כ בשאר הלילות כי החשך נקרא רע והוא משמש בלילה כדכתיב תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער · והאור נקרא טוב כדכתיב וירא אלהים את האור כי טוב כי הוא מלאך שורש הטוב ובליל שבת שהיה בו אורה לא היה בו רע אלא רק טוב · וע"ז היו מקלסין להקב"ה והיינו דכתיב מזמור שיר ליום השבת כלומר מזמור שיר כפול ליום השבת שהיה כולו יום ערב ובקר וממילא היה כולו מלאך הטוב והיינו דכתיב בתריה טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון

יד יוסף

א סנהדרין לז ע"א ע"ז ט ע"א : ב ס"א חנן :

אהבת איתן

בית אלהימו'ים לכוון ע"פ מ"ש בס' ז"א כפי' המ"ר בקהלת בענין זכו אחישנה לא זכו בעתה שהשעבוד נגזר על אנשים במספר וכשיש לדיקים בדור השקולים כמרובים כשלם הגלות והשעבוד במהרה משא"כ כשאין עושים רלונו ש"מ מסלק הקב"ה הלדיקים ומוכרח הקץ להתעכב עד שיהיה מספר אנשים בשעבוד כמו שנגזר ע"כ · ובזה מבואר דמיתת לדיקים שקולה כחורבן כיון שגורם אריכות הגלות ושלא יבנה בית המקדש ובמדרש איתא שהוא גדול מחורבן בה"מ וי"ל ע"פ ירושלמי ברכות ורבה קהלת בפסוק מתוקה שנת העובד בזמן שעושין רלונו של מקום רואה איזה לדיק בהו"ה מדבקו לישראל וכ"ז שאין עושין רלונו של מקום רואה איזה לדיק בישראל מסלקו מהם הרי שיש ריעותא גדולה במיתת לדיקים יותר מחורבן וגלות דבזה נתוספו גרים על ישראל כדאיתא בפסחים הסך מיתתן וסילוקן של לדיקים : (שייך לסימן כ) ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה יצתה בת קול ואמרה וכו' · על פי שנים עדים וגו' · עיין במהרש"א שנשקשה דאמאי לא הזהיר לו הבת קול

גאון יעקב

הטובים מקדים ונותן שכרו קודם הפעולות השלום כאמרו ית' ובאו עליך כל הברכות האלה כי תשמע גו' ר"ל תיכף כשתעלה בדמיונך בעשיות פעל הטוב מקדים הוא ית' שכר ואף על פי כן גם אחר המעשה נותן לו עוד שכר מופלג ומושלש

רב כדרך שחלוקים כאן כך חלוקין בבית הכנסת במנחה דשבתא מה היו אומרים אמר רבי יוחנן אז ישיר ומי כמוך ואז ישיר איבעיא להו הני כולהו בחד שבתא אמר להו או דילמא בל שבתא ושבתא אמרי חד תא שמע דתניא א"ר יוסי עד שהראשונה אומרת אחת שניה חוזרת שתים שמע מינה כל שבתא ושבתא אמרי חד [ש"מ]:

כז שם אמר רב יהודה בר אידי א"ר יוחנן [א]עשר מסעות נסעה שכינה (וכולהו) מקראי וכנגדן גלתה סנהדרין מגמרא · [ב]עשר מסעות נסעה שכינה מקראי מכפורת לכרוב [ג]ומכרוב [לכרוב ומכרוב] למפתן וממפתן לחצר ומחצר למזבח וממזבח לגג ומגג לחומה ומחומה לעיר ומעיר להר ומהר למדבר וממדבר עלתה וישבה במקומה שנאמר (הושע ה) אלך אשובה אל מקומי· מכפורת לכרוב [לכרוב ומכרוב] למפתן דכתיב (שמות כה) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת וגו' וכתיב (ש"ב כב) וירכב על כרוב ויעוף וכתיב (יחזקאל ט) וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית· וממפתן לחצר דכתיב (שם י) וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית וימלא הבית את הענן והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' · ומחצר למזבח דכתיב (עמוס ט) ראיתי את ה' נצב על המזבח · וממזבח לגג דכתיב (משלי כא) טוב לשבת על פנת גג · ומגג לחומה דכתיב (עמוס ז) והנה ה' נצב על חומת אנך · ומחומה לעיר דכתיב (מיכה ו) קול ה' לעיר יקרא · ומהעיר להר דכתיב (יחזקאל יא) ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמוד על ההר · ומהר למדבר דכתיב (משלי כא) טוב שבת בארץ מדבר וממדבר עלתה וישבה במקומה שנאמר (הושע ה) אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו:

כח שם אמר רבי יוחנן ששה חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר שמא יהזרו בתשובה (ולא) [כיון שלא] חזרו אמרה תיפח[א]

רש"י

כאן ששה פסוקים לפרק ומכאן ואילך שמונה פסוקים לפרק החמישי לולי כעס אויב אגור השמי כי ידין ה' עמו : כדרך שחלוקין · פרקי השירה הזאת כאן : כך חלוקין בבית הכנסת . כך קוראין אותה ששה הקוראין בספר תורה והשביעי קורא מן השירה ולהלן : אז ישיר · שירת הים עד מי כמוכה : ומי כמוכה · עד סוף השירה : ואז ישיר · ישראל דעלי באר (במדבר כא) : כולהו בחד שבתא אמרי להו · הלוים והיו חולקים הפרקים בנעימת הקול להפסיק ובמחלפות כלי שיר ובתקיעת חצוצרות : או דילמא · כל פרק ופרק לשבת אחת פרק אחד : עד שהראשונה · שירת המוספין חוזרת חלילה פעם אחת : שניה · שירת המנחה של תמיד הערבים : חוזרת שתים · דהתם שית פרקי והכא תלתא האזינו בשבת אחת זכור בשבת שניה וכן כולם : עשר מסעות וכו' · משום דאיירי מתניתין בתקנות של יבנה נקט לה הכא למימר ששם גלתה סנהדרין בימי רבן יוחנן שהיה גלות ראשונה שגלו מירושלים] : נסעה שכינה · להסתלק מעל ישראל מעט מעט כשחטאו : מכפורת · שהיתה רגילה לשכון שם נסתלקה על אחד מהכרובים שעשה שלמה העומדין בארץ א' לצפון הארון ואחד לדרום : ומכרוב למפתן · הבית : וממפתן לחצר · העזרה בין האולם ולמזבח : ומחצר למזבח · החיצון : וממזבח לגג · ההיכל : ומגג · לחומת העזרה ומחומת העזרה לעיר לירושלים ומהעיר להר הזיתים וכל סלוקין הללו לפי שבקושי היה מסתלק ומצפה שישובו : וירכב על כרוב ל"ג דההוא ביציאת מצרים קאמר וה"ג מכפורת לכרוב ומכרוב למפתן דכתיב ונועדתי לך וגו' וכתיב וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית למדנו שתחלת עיקר שכינה היתה על הכפורת ובימי יחזקאל נסתלקה משם לכרוב והשהתה שם כמה ימים כדכתיב מעל הכרוב אשר היה עליו (ומשם) למפתן : וימלא הבית וגו' · ביחזקאל כתיב אחר סילוק מן הכרוב אל המפתן : נצב על המזבח · ואע"ג דהאי קרא עמוס קאמר ליה ועמוס מקמי יחזקאל דורות רבים היה מתנבא היה על העתיד ועל כרחך סילוקה כסדרן היה דרך יציאת חוץ : טוב לשבת על פנת גג וגו' · על השכינה אמר שלמה טוב לה להסתלק אל הגג משבת עם אשת מדנים כנסת ישראל שהעמידה צלם בהיכל · ובית חבר בית שחיברו בו אף הצלם עם השכינה : טוב לשבת בארץ מדבר · סיפיה דקרא מאשת מדנים ובית חבר : עד אשר יאשמו · שיחזקו עצמם אשמים : ומנום

מהרש"א

במנחה וכו' אז ישיר וכו' · והם כלל שירות שבתורה וקבעו אותן שירות ביום השבת לפי הקדושה ובימי חול קבעו שירות של דוד שאין בהן קדושה כל כך ולסימן טוב חלקו פ' האזינו לו' חלקים בר"ת הזי"ו ל"ך ששיר של שבת יש לו זיו דהיינו מפי משה שקרן עור פניו ותרגומו זיו : [י' מסעות נסעה שכינה וכו' · בכמה מקומות מלינו שהקדושה היא בעשרה מעלות זו ע"ג זו וה"נ לפי פגם הקדושה ע"י עונות שלהם היה סילוק שכינה והקדושה מהם מי' מקומות אלו שלמטה לפי דיבוק השכינה והקדושה עד שנסתלק לגמרי מלמטה לשוב אל מקומה למעלה : דכתיב והנה ה' נצב על חומת וגו' · היינו חומת עזרה כפרש"י אבל על חומת העיר ע"כ לא היתה השכינה דהא כתיב מעל תוך העיר ויעמוד על ההר וגו' משמע דעל חומה שביניהם שהיא חומת עיר לא באה שכינה שם : דכתיב טוב לשבת בארץ מדבר וכו' · פירש"י סיפיה דקרא מאשת מדנים ובית חבר עכ"ל ואינו כן אלא סיפיה דהאי קרא מאשת מדנים וכעס ר"ל אשת מדנים כנסת ישראל וכעס ע"ש הכתוב כעסוני בהבליהם : אלך אשובה אל מקומי וגו' · האי קרא הושע אמרו גם מקמי עמוס כמ"ש פ"ק דב"ב תחלת דבר ה' בהושע וגו' ומכ"ש דמקמי יחזקאל הוה כמה דורות אלא שהיה מתנבא על העתיד וכו' כפרש"י לעיל גבי נצב על המזבח וגו'] : ששה חדשים נתעכבה וכו' · הני ששה חדשים אינו מפורש בשם מקום מאי ניהו ונראה לפרש דמיום שסמך מלך בבל על ירושלים דהיינו מי' בטבת עד ט' בתמוז שנבקע העיר כמפורש בפ"ק הם ו' חדשים ובאותן ו' חדשים הרחיקה השכינה עצמה מעיר עד למדבר ונתעכבה שם שמא יחזרו בתשובה וכשלא חזרו באותן ששה חדשים עד ט' בתמוז עלתה השכינה וישבה במקומה דבו ביום בטל גם התמיד וזה פירוש הכתוב שאגו צורריך בקרב מועדיך שמו אותותם וגו' ע"פ מ"ש חמה

עיון יעקב

השבת לאחד דעה ומיום שמת משה פנה זיוה והדרה של ישראל לכך אומרים אותו בשבת : עשרה מסעות נסעה שכינה · בשביל הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות גם שלא יהא מאיגרא רמה לבירא עמיקתא ע"כ הקב"ה נפרע מהם מעט מעט אולי בין

הרי"ף

שיהיו האחרונים כראשונים : ומחצר למזבח דכתיב ראיתי את ה' נצב על המזבח וכו' · אין להקשות דמנא לן דמחצר נסעה למזבח דילמא מחצר נסעה לגג ההיכל ומהגג למזבח · וכן מנ"ל דמגג לחומה דילמא מהמזבח לחומה די"ל דלא מייתי ראיה אלא שנסעה שכינה

עץ יוסף

להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות שאף בלילה היה אורה בשבת מלך הטוב והטעם לפי שיום השבת הוא כולו כלפי אלף השביעי שהוא עולם הבא בעולם שכולו טוב ואז לילה כיום יאיר כחשיכה כאורה לפיכך גם בשבת בראשית היה כך והשתא ניחא קושי' הנ"ל שגם רבי עקיבא דרש מזמור שיר ליום השבת שהיה כולו יום גם בערב ובא לבאר הטעם כל כך למה נשתנה שבת מאשר ימי בראשית לכך מפרש שהוא כלפי יום שכלו שבת הוא עולם שכולו טוב ואז הכל יום שגם לילה כיום יאיר כחשיכה כאורה כמדובר (בזה"ק) וצריך לומר לדברי נחמיה דקאמר ע"ש שבת היינו שזהו עצמות השינוי בשבת מאשר ימי בראשית

יד יוסף

א אדר"נ פל"ד ילקוט ירמיה רמז רכ"ז וילקוט יחזקאל רמז ש"כ פתיחתא דאיכה רבתי סימן כה : ב על דרך דברה תורה כלשון ב"א : ג מכרוב לכרוב אינו מן המנין ובאמת בע"י דפוס וויניציא ל"ג לסכלל

אהבת איתן

רק אהא דבעינן עדים ולא הזהיר לו אהא דבעינן התראה ותי' בדוחק · אמנם א"ש ע"פ דאיתא בסנהדרין (דף מא) דיליף דבעי' שיתיר עצמו למיתה דאמר קרא יומת המת ופי' רש"י שיתיר עצמו למיתה כשהתרו בו אל תעבור שאתה מתחייב מיתה פלונית והוא אומר ע"מ כן אני עושה ואם לא הפקיר עצמו אינו נהרג ע"כ ואם כן ממילא משמע דאינו נהרג בלי התראה דהא לא שייך למימר שיתיר עצמו למיתה בלא התראה וכ"כ בתו"ת והך קרא דיומת המת הוא סיפא דקרא דעל פי שנים עדים שאמר הבת קול וא"כ יש במקרא זה תשובה גם להתראה :

גאון יעקב

והוא בריבוי א"ס וא"ת אשר לא יגבל בספר לכתבו אלא שהשכר הקודם למעשה אינו כל כך בהפלגה והוא הנאמר שם בברכות כיון שלא עשה עדיין מאומה הוא אשר ביאר ר"א בתחלה כי אתה תשלם וכו' ר"ל אתה ית' בתחלה קודם המעשה תשלם לאיש השכר כאלו כבר עשה וא"כ לפי זה ולבסוף לך ה' החסד מה שאתה נותן לו מהשכר לבסוף אחר עשות המצוה הוא לחסד גמור יחשב כי לפי האמת פרוע ועומד הוא ממה שאמת לו בתחלה די והותר רק שגדלה חסדו ית' להפליא חסדו עם האדם אף לבסוף · (רע"פ והביאגי) :

המתורגמן. א) אויסאטהמען דיא זעעלע (זיך אויסאטהעמען).

(נפשן)[עצמן] שנא' (איוב יא) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש · וכנגדן גלתה סנהדרי גדולה גמרא מלשכת הגזית לחנויות ומחנויות לירושלים ומירושלים ליבנה [שם ע"ב] ומיבנה לאושא ומאושא [ליבנה · ומיבנה לאושא ומאושא] לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית שערים לציפורי ומציפורי לטבריא וטבריא עמוקה מכולן שנאמר (ישעיה כט) ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך · רבי אלעזר אומר שש [גליות] גלו שנאמר (שם כו) כי השח יושבי מרום קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר (וכתיב (שם) תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים) אמר רבי יוחנן ומשם עתידין ליגאל שנאמר (שם נב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלם :

כט דף לב ע"א תנו רבנן [א] מנין שאומרים אבות שנאמר (תהלים כט) הבו לה' בני אלים ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועוז · ומנין שאומרים קדושות (השם) שנאמר הבו לה' כבוד שמו [השתחוו לה' בהדרת קודש]· ומנין שאומרים מלכיות זכרונות ושופרות (תניא) רבי אליעזר אומר דכתיב (ויקרא כג) שבתון זכרון תרועה מקרא קדש שבתון זה קדושת היום · זכרון אלו זכרונות · תרועה אלו שופרות · מקרא קדש קדשהו בעשיית מלאכה [אמר לו רבי עקיבא מפני מה לא נאמר שבתון שבות שבו פתח הכתוב תחלה אלא שבתון קדשהו בעשיית מלאכה זכרון אלו זכרונות תרועה אלו שופרות מקרא קדש זו קדושת היום מנין שאומרים מלכיות תניא רבי אומר (שם) אני ה' אלהיכם ובחדש השביעי זו מלכות רבי יוסי ברבי יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר (במדבר י) והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם שאין תלמוד לומר אני ה' אלהיכם ומה תלמוד לומר אני ה' אלהיכם זה בנה אב לכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן והיכן אומרה לקדושת היום תניא [ב] רבי אומר עם המלכיות אומרה מה מצינו בכל מקום ברביעית אף כאן ברביעית רבי שמעון בן גמליאל אומר עם הזכרונות אומרה מה מצינו בכל מקום באמצע אף כאן באמצע וכשקידשו ב"ד את השנה

רש"י

ומנוס אבד מנהם · מעוזם ומנוסם נסתלק מהם : מלשכת הגזית לחנויות · חנויות עשו להם בהר הבית וישבו שם לומר שלא דנו דיני נפשות דחזו דנפישי רוצחים כדאמרינן בסנהדרין (דף מא.) וכל הנך גליות דסנהדרין דבית שני קאמר ומסעות דשכינה בבית ראשון : ומיבנה לאושא · כשהיה הנשיא דר(כאן)[בו] היתה סנהדרין עמו וכשמסתלק הוא או בנו במקום אחר גולה הישיבה אחריו · יבנה בימי ריב"ז אושא בימי ר"ג הזקן וחזרו מאושא ליבנה ובימי רבן שמעון בנו חזרו לאושא כדתניא לקמן בפרקין (דף לב.) וכשקדשו ב"ד את השנה וכו' : בית שערים · וצפורי וטבריא כולן בימי רבי היו כדאמרינן בסנהדרין (דף לב:) הלך אחר רבי לבית שערים ושוב כשחלה הוליכוהו לצפורי כדאמרינן בכתובות (דף קג:) ובטבריא היה בימי אנטונינוס : וטבריא עמוקה מכולם · שפלים היו [אז] מכל המסעות שגלו : שש גליות · השח חדא ישפילנה תרי ישפילה תלת עד ארץ ד' יגיענה חמש עד עפר שש דמצי למימר ישפילה עד ארץ לעפר : [בני אלים · ליסנא דתקיפי כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז) : הבו לה' · הזכירו לפניו האיתנים : מפני מה לא נאמר שבתון שבות שהרי פתח בו הכתוב תחלה · והוא בא להזהיר על המלאכה שהיא עיקר וכך יפה לדרוש הואיל והוא ראשון במקרא והשביתה ראשונה לכולם : אני ה' אלהיכם · דלעני ולגר תעזוב וסמיך ליה בחדש השביעי זכרון תרועה : אני ה' אלהיכם · הוא לשון אני אדון לכם : אף כאן באמצע · והיום תשע ברכות הן ואומרה בחמישית :

ירד

תוספות

לוקה סימן רע לעובדי כוכבים שהם מונין לחמה כמפורש פ' הישן דממשלתן של עכומ"ז בעוה"ז כממשלת החמה והם אותות שלהם שנאמר ומאותות השמים אל תחתו וגו' וע"ז אמר שאגו צורריך שצרו על ירושלים בעשרה בטבת עד ט' בתמוז שהן הו' חדשים שבקרב מועדיך שהלומות קרוין מועדים כמפורש פ"ק בזמן שיש שלום שמחה ויו"ט הם ושמו אותן ו' חדשים אותות להצליח בהן כי באותן ו' חדשים מתקופת טבת עד תקופת תמוז שנבקע העיר הם ימים שגברה החמה מיום ליום שהוא אות על הצלחת העכו"ם שהם מונין לה וההפך אמר באותו מזמור אותותינו לא ראינו שהרי בטבת בעשרה לחדש שלר וסמך האויב על העיר וגם בט' לחדש תמוז שנבקע העיר וכן בט' באב שחרב הבית הלבנה מוספת ממשלתה ואורה עד ט"ו בחדש ואעפ"כ אנו לא ראינו שום הצלחה באותן ימים : ותקותם וגו' · כלומר שהקב"ה היה מקוה ומצפה במדבר שיחזרו בתשובה אבל עיני רשעים וגו' תולה הקללה בהם שאין להם תקוה רק מפח נפש : וכנגדן גלתה סנהדרין וכו' · פרש"י כל הנך גליות דסנהדרין דבית שני קאמר ומסעות דשכינה בבית ראשון קאמר עכ"ל ומיהו בגליות דסנהדרין בבית ראשון נמי הכי הוה דהא כנגדן קאמר ועוד דא"כ מאי פליג ר"א וקאמר דשש גליות גלו בבית ראשון וכן הא דקאמר נמי שגלו מלשכת הגזית לחנויות ומשום דנפישי רוצחים ודאי בבית ראשון נמי גלו מטעם זה דהוה שכיחי רוצחים טפי מבבית שני כדמוכח בפ"ק דיומא דבית ראשון חרב בעון ע"ז ג"ע ש"ד ובית שני לא חרב אלא מפני שנאת חנם : שש גליות גלו שנאמר כי השח יושבי מרום וגו' כו' · האי קרא לפי פשטיה קאי על גלות צור וחברותיה וכן מוכח קרא דבתריה תרמסנה רגל רגלי עני וגו' שהוא מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על חמור וגו' עש"ה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ולפי הדרש דהכא השפלות דהאי קרא על גליות דסנהדרין שבירושלים קאי וקרא דבתריה תרמסנה רגל רגלי עני וגו' אורח לצדיק וגו' כמי על גליות דסנהדרין שתחזיר העטרה ליושנה כשתרמסנה רגלי עני עני שהוא משיח אז אורח לצדיק וגו' אף אורח משפטיך ה' וגו' שהיה בלשכת הגזית קוינוך לשמך וגו' וכתיב כאשר משפטיך לארץ צדק למדו וגו':

ומשם עתידין ליגאל שנאמר התנערי מעפר וגו' · נראה דר"י ודאי לא קאי אקרא דמייתי ר"א לעיל מיניה דהא ר"י קאמר לעיל די' גליות גלו ליה וטבריא עמוקה מכולן שנאמר ושפלת מארץ תדברי וגו' אלא דאההוא קרא נמי קאי דכתיב ביה בסיפיה דהאי קרא ומעפר תשח אמרתך וגו' : מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים וגו' · האבות קרוים אלים ע"ש תקיפי כפרש"י ומלת בני נמשך אדלעיל כלומר הבו והזכירו בני לה' את אלים האבות ונראה שקראן במקום הזה אלים ע"ש אל וכח אלהים שנתקיים באבות כמ"ש בפרק ע"פ ואעשך לגוי גדול ז"ש אלהי אברהם ואברכך ז"ש אלהי יצחק ואגדלה שמך ז"ש אלהי יעקב וכו' כמפורש שם: ומנין שאומרים גבורות וכו' שנאמר הבו וגו' ומנין וכו' ואלו ג' ברכות ראשונות שהן שבחו של מקום כמפורש במסכת

הרי"ף

למזבח ולגג ההיכל וכו' · והאי דאמרינן מהתלר למזבח הוא מסברא שהתלר היה קדוש והמזבח קדוש אבל הגג לא היה קדוש כדתניא גגין ועליות לא נתקדשו ואיך יתכן שעלתה לגג שאינו מקום קדוש וחזרה אל המזבח שהוא מקום קדוש וכן מן הגג לחומה מסתברא דהחומה היה פחות מן גג ההיכל אע"פ שגם הגג לא נתקדש : סליק מסכת ראש השנה

עיון יעקב

כך וכך יחזרו בתשובה להחזיר השכינה למקומה : ר"א אומר שש גליות גלו · כנגד אותן שש

עין יוסף

כי במה ששבת ממלאכתו התחילה התורה ולא נצרך להוסיף טעם ממה שעתיד להיות · אמנם הש"ס ירד לעומק כוונת רבי נחמיה דמה איכפת ליה לרבי נחמיה במה שר"ע הוסיף טעם על העבר שרומז על העתיד ג"כ ליום שכולו שבת על זה משני דקמפלגי בדרב קטינא כו' ושוב לא הסכים רבי נחמיה לרבי עקיבא ברמז לעתיד דהא תרי יומא חרב · (אי היס) :

סליקא להו מסכת ראש השנה

יד יוסף

א מגילה יז ע"ב :
ב תוספתא פרק ג :

גאון יעקב

(שייך לסימן כג) ת"ר שבעים איש מזקני ישראל למה לא נתפרשו שמותם ללמדך שאפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים וכו' נקט לשון נתמנה לסורות דווקא כשנתמנה משום שהיה ראוי לכך ולא ע"י ממון או שאר התבולות דהכי מוכח ביבמות דף סא ע"א דקאמר נתמנה לא קתני פי' רש"י דהוי משמע דהיה ראוי לכך ע"ש (החסיד ר' אלכסנדר שור ז"ל): והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכי ידיו של משה · עיין שם כל המאמר להתבונן מה ענין הסתכלות למעלה לענין השתעבדות הלב ארדבא אמרו ז"ל ביבמות פרק מצות חליצה בתפלה צריך שיתן עיניו למטה אבל הכוונה בזה כי היות מצרים מלאה אצטגנינות ולא היה מתנהגים כי אם על פי הוראות מערכות השמימה וזאת החכמה נחלק לשתים · א' חכמת התכונה הסתמית נקראת אצלם אסטרונימיאה לדעת מספר הכוכבים והמזלות וגלגליהם ומילוק תנועותיהם וכל סדר הכדור · ב' היא המשפטית כי על ידיעת המכטים והדבוקים והנקודים ועת תולדות האדם והריונו ומזה מקיפים עתידות בכלליות העולם גם בפרטות האדם ועל אלה הב' חלקים אמר הנביא ע"ה מפר אותות בדים וקוסמים יהולל משיב חכמים אחור וכו' כי הוא יתברך מסדר המערכה כרצונו ומבלבל את כולם בכוחו הגדול עד כי חכמים לא ידעו מאומה וזהו מפר אותות בדים הוא על הוראות המשפטים ומשיב חכמים אחור הוא על החכמה הסתמית בסדר חכמת התכונה אלא ידעו כלל · והנה בצאת ישראל

ברכות וע"כ שינה הלשון בהן בכולם הבו ולא לשון תפלה והוא גימטריא אחד ולכך הג' ראשונות כאחד נחשבו שהם מורים על אחדותו: ירד ר"י ב"נ וכו' ועשה כר"י בן נורי וכו' · ירד ר"ח וכו' ועשה כרע"ק וכו' · שניהם לדבר אחד נתכוונו לפי שהמלכיות מורים על אחדותו ולכך שמע וגו' ה' אחד אומרים במקום מלכות כדלקמן וע"כ מאן דאמר שאומר מלכיות בקדושת השם שהוא מורה על שמו אחד ולכך אמרינן בו המלך הקדוש ומ"ד שאומר מלכיות בקידוש היום שהוא מורה על אחדות כי הוא יום אחד שבשנה שבו נברא העולם כמפורש פ"ק: הני י' כנגד מי וכו' · ובפ' הקורא עומד [א] קאמר עוד כנגד י' בטלנים וכו' דהתם שייכא משום דקריאת התורה ביו"ד משא"כ הכא בתפלת ר"ה דכל יחיד ויחיד חייב כדלקמן במתני': בראשית נמי מאמר הוא וכו' · לכאורה שזהו כדברי המפרש בפרש"י בחומש דבראשית ברא וגו' סדר הבריאה קחשיב דבתחלה ברא שמים וארץ וכו' ע"ש אבל לפי מה שפרש"י בחומש דלא הוזכר כאן כלל בריאת שמים וארץ אלא שהכל נמשך אל ויאמר אלהים יהי אור וגו' ולא הוזכר בבראשית בריאה אחרת אלא שהכל נמשך אל ויאמר אלהים יהי אור ואם כן אין בראשית כלל מאמר זולת ט' ויאמר דכתיבי בתריה וי"ל אע"ג דבראשית ברא וגו' נמשך אל האור מכל מקום בכח המאמר דבראשית נשמע נמי בריאת שמים וארץ זולת ט' ויאמר דכתיבי בתריה · ונראה בזה מה שלא הוזכר נמי לשון אמירה בראשונה כמו בט' האחרים ע"פ מ"ש את השמים ואת הארץ לרבות תולדותיהן וכמו שפרש"י בחומש שהכל נברא ביום ראשון ובמאמר ראשון וכ"א נקבע ביומו והענין כי חומר הראשון אשר ממנו נתהוו כל הצורות נברא ביום ראשון ובמאמר ראשון יש מאין במאמר הש"י כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו אבל בימים אחרים לא היה הבריאה יש מאין אלא מן החומר הראשון נקבע לכ"א צורתו המיוחדת לו ביומו במאמר השם יתברך והוא יש מיש והשתא ביום הראשון שהיה אמירה ראשונה בראשית וגו' לבריאות יש מאין לא הולרך להזכיר בו שהיה באמירה דודאי באמירה בעלמא לחוד נברא חומר הראשון ביש מאין ולא תפול עשיה בדבר שאין בו ממש אבל אחרי אמירה ראשונה שהיה ביום הראשון שכבר נברא חומר הראשון היה ח"ו לבעל דין לחלוק ולומר כאן שהיה יש מיש דבעשיה נעשה הכל בימים אחרים על ידי הרכבות החומרים הפשוטים עד שנעשו צורות אחרות כמעשה ידי אדם ולהוליא זאת הדעת מלב הטועה הזכיר בכל הבריאות שבימים אחרים נמי אמירה לומר שע"י אמירה בעלמא לחוד נתהוה הכל בלי שום מעשה כלל והענין מבואר אילו נברא העולם בעשיה לא היה אפשר באדם לשנות בבחירתו עשייתו י"ת ב"ה כמ"ש ומי יבא אחר המלך את אשר כבר עשוהו אבל ניתן ביד אדם לשנות מעשיו כפי בחירתו וע"כ לא נברא רק במאמר שאפשר לשנות מאמר כמ"ש לדיק מושל בירא"ת ה' וגו' הקב"ה גוזר והלדיק מבטלה על ידי מעשיו וע"ז כוונו באבות בי' מאמרות נברא וכו' והלא במאמר אחד וכו' אלא להפרע מן הרשעים וליתן וכו' ר"ל דודאי מה שנברא העולם במאמר ולא בעשיה הוא משום בחירת אדם ושיהיה לו שכר או עונש כפי מעשיו אבל הלא במאמר אחד יכול להוי כל הבריאה יש מאין להבראות וכ"ש דהוי ניתן הבחירה לאדם לשנות רק מאמר אחד ואמר אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין דבר גדול שנברא בי' מאמרות והפך בלדיקים שמקיימין דבר גדול שנברא בי' מאמרות וק"ל: הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע וגו' וכו' · ריש פירקא הללויה וגו' וסוף פרקא תהלל יה הללויה לא קחשיב: ואם אמר ז' וכו' כנגד ז' רקיעין וכו' · בפ"ק דסנהדרין [ב] גבי עיבור שנה דאמר ז' כנגד ז' רואי פני המלך וכן בפ' הקורא עומד [ג] דאמרינן בשבת קורין ז' כנגד ז' רואי פני המלך התם שייך ז' אנשים הקורין וז' יושבין בעיבור נגד ז' אנשים שרואים פני המלך מחשובין בישראל כמ"ש התוספות שם אבל הכא לגבי ז' פסוקים לא שייכא הך דהתם אלא כנגד ז' רקיעים לרמוז שהקב"ה מלך ורוכב בערבות ברקיע ז' לשפוט עולמו בר"ה וכמ"ש עלה אלהים בתרועה ועוד נראה דלא שייך טעמא כנגד שומרי הסף אלא כי התם בג' ובה' ובז' ולא הכא בג' לחוד ובז' לחוד: ונגד כהנים וכו' · ה"נ

השנה באושא ירד ר' יוחנן בן ברוקא לפני רשב"ג ועשה כר' יוחנן בן נורי אמר לו רבן שמעון לא היו נוהגין כן ביבנה ליום השני ירד רבי חנינא בנו של ר' יוסי הגלילי ועשה כר"ע אמר רשב"ג כך היו נוהגין ביבנה למימרא דרשב"ג כר' עקיבא ס"ל והא אמר ר"ע מלכיות עם קדושת היום אמר להו רשב"ג אומר קדושת היום עם הזכרונות אמר להו א"ר זירא לומר שתוקעין למלכיות ליום השני ירד רבי חנינא מאי שני אילימא יום טוב שני למימרא דעברוה לאלול [א]והאמר רבי חנינא בר כהנא מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר אמר רב חסדא מאי שני ליום שני לשנה הבאה:

שם **מתני'** אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות רבי יוחנן בן נורי אומר אם אמר שלש שלש מכולן יצא]: **גמ'** [ב]הני עשרה מלכיות כנגד מי אמר רבי לוי כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בספר תהלים · הלולים טובא הוו · הנך דכתיב בהו (תהלים קנ) הללוהו בתקע שופר · רב יוסף אמר כנגד עשרת הדברות שנאמרו לו למשה בסיני · רבי יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם מאי נינהו אילימא ויאמר דבראשית הני ט' הוו בראשית נמי מאמר הוא דכתיב (שם לג) בדבר ה' שמים נעשו: שם [**תניא** אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות ואם אמר שבע מכולן יצא כנגד שבעה רקיעים רבי יוחנן בן נורי אמר הפוחת לא יפחות משבע ואם אמר שלש מכולן יצא כנגד תורה נביאים וכתובים ואמרי לה כנגד כהנים לוים וישראלים אמר רב הונא אמר שמואל הלכה כרבי יוחנן בן נורי: **מתני'** אין מזכירין [ג](זכרון מלכות ושופר) של פורענות מתחיל בתורה ומשלים בנביא רבי יוסי אומר אם השלים בתורה יצא: [שם ע"ב] **גמ'** מלכיות כגון (יחזקאל כ) חי אני נאם ה' [אלהים] אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם ואע"ג [ד]דאמר רב נחמן כל כי האי ריתחא לירתח קודשא בריך הוא עלן וליפרוקינן כיון דבריתחא[א] אמור אדכוריי[ב] ריתחא בריש שתא לא מדכרינן זכרון כגון (תהלים עח) ויזכור כי בשר המה וגו' שופר כגון (הושע ה) תקעו שופר בגבעה וגו' אבל אם בא לומר

ירד רבי יוחנן בן ברוקא לפני התיבה לפי שמצוה להתפלל במקום נמוך קתני ירד: כרבי יוחנן בן נורי · דמתניתין לא כך היו נוהגין ביבנה · בימי אבא כשהיתה סנהדרין שם: הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר · הנך דהללו אל בקדשו: כנגד עשרת הדברות · דכתיב בהו נמי שופר ולא שמעתיה אלא ראיתיה ביסוד רבינו יצחק בן יהודה: עשרה מאמרות שהעולם נברא בהן · ברא השנה: בראשית נמי מאמר הוא · ואף על

[ב] מהרש"א ד"ה הני ובפרק הקורא עומד (כא ע"ב): [ב] שם ד"ה ואם בפ"ק דסנהדרין (י ע"א): [ג] שם בא"ד בפרק הקורא עומד (כג ע"א):

יד יוסף
א לעיל יט ע"ב עיין שם בילה ו ע"א כב ע"ב: ב מגילה כא ע"ב: ג מלכות וזכרונות ושופרות כצ"ל וכ"א ברי"ף ורא"ש ובמשנה שבירושלמי: ד סנהדרין קה ע"ב:

אהבת איתן
רבי יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ופירש"י נברא העולם בר"ה והקשה הט"א דלרבי יהושע דאמר לעיל בפ"ק בניסן נברא העולם מה ענין י' מאמרות שבהן נברא העולם לר"ה של תשרי וע"ש שמפרש דרבי יוחנן לא אמר טעם זה רק אליבא דר"א ואני אומר דשפיר אתי טעם זה נמי אליבא דר"י על פי דאיתא בפסיקתא רבתי סי' מ' בטעם קרבנות של מוסף היום שהן עשרה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם שביום הזה כל באי עולם עומדין בדין לפני הקב"ה ומתחייב כלייה

גאון יעקב
ממצרים עדיין היה בקרבם רוח מצרים נוססה אצלם להיות יש ממש בסדר המערכה ונרפים היו נרפים מאמונת ההשגחה ולזאת תיכף כשחסרו להם המים התחילו להתרעם וכו' היש ה' בקרבנו כי היו חושבים שהמה מסורים תחת המערכה והמערכה גרם להם חסרון המים ולזאת בא ג"כ עמלק ללחום עמהם כי ראה כי כוכב מערכתם מורה רעה נגדם ע"כ אמר עת להתגרות בם ומשה

עיון יעקב
שבה חדשים שנתעכבה השכינה במדבר אולי יחזרו בתשובה ולא עשו כן ע"כ גלו שם עד לארץ ועד לעפר ומשם עתידין ליגאל שנאמר התנערי מעפר קומי וזה כוונת הפסוק כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו קומה עזרתה לנו · בטננו אלו סנהדרין שישבו בטבורו של עולם כמו הטבור שיושב באמלע בטן כדאיתא בסנהדרין דף לז קומה עזרתה לנו:

ענף יוסף
כט הני עשרה מלכיות כנגד מי וכו' · יש להרגיש על לשון הש"ס הני עשרה מלכיות כנגד מי וכו' ולא שאלו על עשרה הזכרונות ולא על עשרה השופרות כנגד מי ולהרן

המתורגמן · א) אין צארן · ב) ערמאהנען · עראינגערן ·

קאמרינן הכי בפ' הקורא עומד (דף כג.) לגבי קריאת ס"ת בג' במנחה ובב' וה' אמרינן נמי התם ג' נגד שומרי הסף ולא שייך הכא כמ"ש לעיל ומה"ט נמי לא קאמר נמי הכא ג' נגד ברכת כהנים כדאמרינן בפ"ק דסנהדרין ובפרק הקורא עומד דלא שייך אלא בג' ובה' ובז' כי התם : פקדונות וכו' ר"י אומר אינן כזכרונות וכו' · יש לדקדק מ"ט דר"י אי משום דבעינן כדכתיב לשון זכרון הא גבי מלכיות דדרשינן ליה מאני ה' אלהיכם לא הוה ממש כדכתיב וי"ל אף שלשון זכירה ופקידה נאמרו בחד לישנא וענין משמעות אחד מ"מ הם משתנים קצת שמלת פקידה הונח בפקידות ענין מה בזמן מה כמו וביום פקדי וגו'

א תוספתא פ"ג:

על גב דלא כתיב ביה ויאמר יהי שמים כמאן דכתיב דמי דבאמירה נמי איברי ולא בידים דכתיב (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו : [דרבים אתו מינה · בההיא פקידה : רבי יהודה אומר ראשונה אחת שניה שתים · מי הוא זה מלך הכבוד לאו ממניא : זמרו למלכנו · לא קא חשיב רבי יהודה דלא אמליכתיה אלא על אומה אחת . ושוין במלך אלהים וכו' · דלא מנינן ישב על כסא קדשו בלשון מלכות : אינה אומרה אלא עם הזכרונות · תרועה לאו

לומר מלכות זכרון ושופר של פורענות של עכו"ם אומר מלכות כגון (תהלים צט) ה' מלך ירגזו עמים וכגון (שם י) ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו זכרון כגון (שם קלז) זכור ה' לבני אדום וגו' שופר כגון (זכריה ט) וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן וכתיב (שם) ה' צבאות יגן עליהם אין מזכירין זכרון של יחיד ואפילו לטובה כגון (תהלים קו) זכרני ה' ברצון עמך וכגון (נחמיה ה) זכרה לי אלהי לטובה [א]פקדונות הרי הן כזכרונות כגון (בראשית כא) וה' פקד את שרה וכגון (שמות ג) פקוד פקדתי אתכם דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר אינן כזכרונות ולר' יוסי נהי נמי דפקדונות הרי הן כזכרונות וה' פקד את שרה פקדון דיחיד הוא כיון דאתו רבים מינה כרבים דמיא (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד מי (הוא) זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה ראשונה שתים שניה שלש דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר ראשונה אחת שניה שתים (שם מז) זמרו אלהים זמרו זמרו למלכנו זמרו כי מלך כל הארץ אלהים שתים דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר אחת ושוין במלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו שהיא אחת זכרון שיש בו תרועה כגון (ויקרא כג) שבתון זכרון תרועה מקרא קדש אומרה עם הזכרונות ואומרה עם השופרות דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר אינו אומרה אלא עם הזכרונות [בלבד] מלכות שיש עמו תרועה כגון (במדבר כג) ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו אומרה עם המלכיות ואומרה עם השופרות דברי ר' יוסי ר"י אומר אינו אומרה אלא עם המלכיות בלבד תרועה שאין עמה לא כלום

ומה תעשו ליום פקודה וגו' והרבה כמוהו שפי' כולם על ענין השמור ופקוד לזמן מה אבל מלת זכירה בדבר שיזכר תמיד בלי שיקבע לו זמן כמו וזה זכרי לדור וגו' לזכרון לפני ה' תמיד וגו' זכור ואל תשכח וגו' ולזה א"ר יהודה אין לנו לומר בתפלת ר"ה כ"א זכרונות כלשון המקרא זכירה כדי שיעלה זכרונותינו לטובה ולרצון לפני ה' תמיד כדאמרינן זכרונות שיעלה זכרונותינו לטובה וק"ל : ראשונה ב' שניה ג' וכו' · בספר תהלים שלפנינו דראשונה הם ב' פסוקים ושניה ג"כ ב' פסוקים וקראה ראשונה ושניה לשון יחיד וצ"ל דשאו שערים וגו' קמא עם הנמשך לו פסוק מי (הוא) זה מלך וגו' קחשיב כחדא וכן שאו שערים וגו' שניה עם פסוק מי הוא זה מלך וגו' הנמשך לו חשיב נמי כחדא מיהו ק"ק לרבי יהודה דמי הוא זה מלך וגו' לא קחשיב ממניא בין בראשונה בין בשניה לא ה"ל למפלגי אלא במי הוא זה מלך הכבוד וגו' דלאו ממניא די' מלכיות הן ומה להם להזכיר דהוו שתים ושלש או אחד ושלש עם המלכיות דכתיבי בהנהו קראי וי"ל דמי הוא זה מלך הכבוד וגו' לחוד ודאי דהכי נמי ממנין מלכיות הוא אפי' לרבי יהודה אם אמרו עם שאר פסוקי מלכיות דכתיבי בכתובים אלא באמרו ויבא מלך הכבוד ואומר בתריה מי הוא זה מלך וגו' הוה ליה פירושא דיבא מלך הכבוד שהוזכר לעיל ומ"ה לאו ממניא הוא דר"ל דמלך הכבוד שהזכיר לא תימא דהיינו שלמה שבא לפתוח השערים כמפורש במסכת מכות אבל מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגו' וכן בשניה מי הוא זה וגו' ה' צבאות וגו' ומ"ה לא פליגי אלא בהכי בשתים ושלש או אחת ושתים ודו"ק : ושוין במלך אלהים ישב על כסא וגו' שהוא אחד וכו' · נראה משום דהאי מזמורא משתעי כולה במעשים דר"ה כמ"ש עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר אמר גבי תרועה לשון אלהים שהוא מדת הדין וגבי קול שופר שהיא תקיעה הפשוטה אמר מדת הרחמים ה' ואמר רמז בר"ה עלה אלהים גם בזה דבכל השנה זמרו לאלהינו ובר"ה זמרו למלכנו דבמקום האל הקדוש אומר המלך הקדוש ובמקום האל המשפט אומר המלך המשפט ומפרש לה דלאו מלכנו בלחוד הוי בר"ה אלא מלך הוא על כל הארץ לדון כל העולם ולהכי ר' יהודה דזמרו למלכנו לא חשיב מהמלכיות כפרש"י דבר"ה הוא מלך על כל העולם והוסיף בזה מלך על כל גוים ישב על כסא וגו' לדון העובדי כוכבים ולהכי ה"א דישב על כסא וגו' הוא במקום מלך : שבתון זכרון תרועה וכו' · רי"א אינו אומרה אלא עם הזכרונות וכו' ותרועת מלך בו וכו' · בכל הני ג' פלוגתות פרש"י דטעמא דר"י דהרועה לאו לשון שופר הוא וכו' ע"ש וק"ק דא"כ לא ה"ל למפלג אלא בהך חדא דעיקר מלתא ביום תרועה יהיה לכם אי הוה תרועה כמו שופר ולולא פרש"י נראה דגבי זכרון תרועה בהא פליג ר"י מטעמא כיון דכבר אמר פסוק זה בזכרונות אינו עולה לשופרות וכן גבי ותרועת מלך בו פליג נמי מהאי טעמא כיון דכבר אומרו במלכיות אינו עולה לו לשופרות מיהו ק"ק בהך בתרייתא דיום תרועה יהיה וגו' אמאי סבר רבי יהודה דלא הוי כשופר דהא בקרא גבי ר"ה לאו שופר כתיב אלא תרועה וי"ל כיון דמג"ש מיובל ילפינן לקמן דבעי ר"ה שופר יש להזכיר שופר

עיון יעקב

כיון דאתי רבים מינה כרבים דמיא · פי' כיון שמפרי בטנה יצאו רבים משא"כ דוד אף שיצאו מאתו כל מלכות בית דוד לא יצאו מפרי בטנו ממש ועי"ל דכל ישראל חשיב

ענף יוסף

זה נקדים מה דאיתא כאן בעין יעקב אמר רבי לוי כנגד עשרה הלולים אבל בגמרא אי' אמר רבי כנגד עשרה הלולים והגאון מוהרש"י פ"ק מגיה בגמרא רבי לוי כמו שהוא בעין יעקב אבל עדות השל"ה דהנוסחא הנכונה היא רבי אומר ולא רבי לוי שכתב שכל אחד אמר לפי מדתו והדבקותו רבי מבית דוד קאתי אמר נגד י' הלולים שאמר דוד רב יוסף היה סיני כו' אמר כנגד עשרת הדברות שנאמרו בסיני שופרי דרבי יוחנן הוי מדוגמת שופרי דאדם הראשון על כן אמר נגד עשרה מאמרות שנברא העולם כו' ע"ש הרי עדות הרב הקדוש הנזכר נאמנו מאד דהנוסחא הנכונה היא רבי אומר כנגד י' הלולים וכו' ולא רבי לוי (ועיין בחיי היים שמתרץ קושיית הגאון מוהרש"י פ"ק מהסיא דמגילה) ובזה מתורץ קושיא הנ"ל למה לא שאל בגמרא על עשרה הזכרונות ועל עשרה השופרות כנגד מי דהנך תלתא מ"ד (היינו רבי ורב יוסף ורבי יוחנן) לא פליגי דמ"ד נגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם בכן לו יאתה המלוכה (כמו שאמר שם בגמרא לעיל שגמר מעשיו ומלך עליהם) ואומרים כנגדו י' מלכיות וזכרונות לזכור לנו זכות מעמד הר סיני שהחזיר על כל א"ל ולא רצו לקבלה עד שאתי תבללת הסרון כפפתי את אזני לשמוע קול מורי לכן אלה תזכור לנו ותקנו כנגדו י' זכרונות ולעומת שופרות תקנו נגד י' הלוליה דכתיב בהו בתקע שופר (קרבן נתנאל) נמצינו למדין דהש"ס שאל הני י' מלכיות כנגד מי כו' היה ראוי לסדר בתחלה תשובת רבי יוחנן ורב יוסף דאמר כנגד י' הדברות הוא הוא תשובה למי ששאל הני י' זכרונות נגד מי וכו' ורבי דאמר נגד עשרה הלולים הוא תשובה למי ששאל י' שופרות נגד מי וכו' · ויומתק יותר מאמר השל"ה שכל אחד לפי מדתו וגם המ"ד אחרים מודים לו לדבריו זולת שמן השמים הניחו לכל אחד שישיב לפי מדתו אולם מסדר הש"ס הקדים דברי רבי לכבודו וכ"כ השל"ה שם בזה ראש דבריו · (חיי היים) :

אהבת איתן

והקב"ה מזכה עולמו כמנלאת אומר כאלו בו ביום נברא ע"כ ולפ"ז גם אליבא דר' יהושע שייך שפיר ענין י' מאמרות שבהן נברא העולם לר"ה של תשרי שהרי הוא יום הדין גם לר"י וכמ"ש הר"ן בפ"ק וע"ש ובתוי"ט וכיון שהקב"ה מזכה עולמו לכן הוה כאלו נברא בו ביום :

גאון יעקב

רבנו ע"ה רלה להוציא הטעות מלבם כי השגחתו ית' מקיף על כולם ע"כ עלה ראש הגבעה ומטה האלהים בידו אשר בו יעשה האותות מפאת ההשגחה ואז והיה כאשר ירים משה את ידו לנגד מעלה אז היה מכניע ומשעבד כל הכוחות העליונות המערכה תחת ההשגחה וגבר ישראל והיו ידיו אמונה שהיו ישראל מאמינים באמונה שלימה בהשגחתו ית' ונמשך זאת עד בוא השמש ראש כוכבי לכת כי אחר שקיעתו ממילא ניכר שאין כותו מוחלט וזהו אמרם ז"ל בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין וכו' ר"ל כשהם בחכמתם מסתכלים במבטי הכוכבי' לטוראותיהם והם רואים כי מאד המערכה חלילה רעה כנגד פניהם ועכ"ז אינם מחשיבים זאת לכלום רק משעבדים את לבם וכו' כי מודים כי ביכולתו המוחלט משדד הכל ואין ביד המערכה להועיל או להזיק אז מתרפאים וכו' וכן הענין הלז היה בענין נחש הנחושת כי אז דברו ג"כ באלהים ובמשה ונפלו ברשת הטעות ע"ש (רע"פ והאלבלידי) :

ויהי כעשרת ימים ויגוף ה' את נבל וכו' הנך י' ימים מאי עבידתייהו וכו' · קושית הש"ס י' ימים מאי עבידתייהו לא

א תוספתא פ"ג · [בס"א תנא וכן הגי' ברא"ש] :
ב סנהדרין מא ע"ב ב"ר פ"ק ספרי ח"ב פסקא שנ"ז ילקוט סוף סדר וזאת הברכה :

ולא תרועה כדכתיב דמלת תרועה מורה על מדת הדין מלשון שבר ואדכורי רתחא בר"ה לא מדכרינן כדאמרינן לעיל : ותרועת מלך בו ויהי בישרון מלך ה' ימלוך לעולם וגו' · כ"ה בכל הספרים וכתב הר"ן התלמודא לא קפיד למנקט כסדר שכתובין בתורה אבל בתפלה צריך להזכיר כסדר שכתובין בתורה ה' ימלוך לעולם ועד וגו' מקודם מיהו יש לתת טעם על התלמוד שנקט ה' ימלוך לעולם וגו' בסוף ונראה על פי הכוונה שמלך מורה על האחדות בכ"מ ולכך לדעת רבי יהודה לעיל מלכנו לא קחשיב דלא אמליכתיה רק על אומה א' ובר"ה יש לנו לומר כי הוא מלך אחד מלך מלכי המלכים ומלך על כל הארץ וזאת הכוונה מפורש טפי בה' ימלוך לעולם ועד ולכך מסיים ביה ואנן דמסיימינן במלכיות בשמע ישראל וגו' ה' אחד שהוא במקום מלכות לרבי יוסי ע"פ כוונה שאמרנו דמפורש ביה אחדות מלכותו ואין צריך לסיים בה' ימלוך לעולם ועד ולכך הקדימו בסדר תפלות שלנו ועוד נראה בזה על פי מ"ש ביבמות פרק החולץ אקרא ויגבה ה' צבאות במשפט והאל וגו' ע"ש : כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו וכו' · ע"פ שאמרנו שזה מורה על אחדות מלכותו וכן אין עוד מלבדו וגו' ורבי יהודה פליג גם בה' אחד שאינו במקום מלכות דבעי לשון מלכות ממש והוא מבואר שהמלכיות זכרונות ושופרות הם נגד ג' העיקרים שהם מציאות השם ותורה מן השמים ושכר ועונש מלכיות שתמליכוני עליכם וכל פסוקי מלכיות מורים על מציאותו ואחדותו זכרונות שיעלה זכרוניכם לטובה בשכר טוב שהפך בעונש וכל פסוקי זכרונות מורים ע"ז שופרות על עיקר תורה מן השמים בקול שופר כמו שמורים ע"ז הפסוקים ותחלת פרשת האזינו מורה ע"ז שהתחיל בתורה מן השמים האזינו השמים שהיתה התורה מתחלתו ותשמע הארץ אחרי שנתנה לשם ואמר שאל תתמה בדבר שניתן בשמים שיהיה משם ניתן על הארץ הרי ראה יערוף כמטר לקחי שהוא המטר בא ממים עליונים שעל השמים וניתן על הארץ לחיות הגופות כן התורה נתנת מן השמים על הארץ לחיות הגופות ועד"ז תפרש שאמר ישעיה כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' ועל עיקר מציאות השם אמר כי שם ה' אקרא וגו' לפי שיש לאדם להאמין במציאות השם בקבלה ע"פ התורה ועוד נוסף להשיג בשכלו מציאות השם וחידוש עולם כמפורש בפסוק הלא ידעת אם לא שמעת וגו' כמ"ש פ"ק דתענית ע"כ אני אקרא לכם בתורה מציאות ה' וחדוש העולם בראשית ברא אלהים וגו' דהיינו בקבלה אבל אתם תוסיפו בזה והבו גודל לאלהינו לידע זה במופת וידיעת השכל והיינו הצור תמים פעלו כי מלד פעולתו שבעולם יש להשיג מציאותו ואחדותו ועל עיקר שכר ועונש אמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה וגו' כמפורש פ"ק דתענית ע"ש : [מפני מה אין ישראל אומרים לפניך שירה בר"ה וכו' · מפורש פ' אין נערכין דהיה ראוי לומר שירה בר"ה וביוה"כ דאיקרו מועד וקודש בעשיית מלאכה אי לאו האי טעמא אפשר מלך יושב וכו' וע"ש בתוס' ובחידושיו שם] : סליקא לה מסכת ראש השנה

כגון (במדבר כט) יום תרועה יהיה לכם אומרה עם השופרות דברי רבי יוסי רבי יהודה אומר אינו אומרה כל עיקר : מתחיל בתורה ומשלים בנביא רבי יוסי אומר אם השלים בתורה יצא: אם השלים דיעבד אין לכתחילה לא והתניא ר' יוסי אומר המשלים בתורה ה"ז משובח אימא משלים והא אם השלים קתני דיעבד אין לכתחילה לא הכי קאמר מתחיל בתורה ומשלים בנביא ר' יוסי אומר משלים בתורה ואם השלים בנביא יצא תניא נמי הכי אמר רבי אלעזר ברבי יוסי וותיקין היו משלימין אותה בתורה בשלמא זכרונות ושופרות איכא טובא אלא מלכיות תלת הוא דהויין (שם כג) ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (דברים לג) ויהי בישרון מלך (שמות טו) ה' ימלוך לעולם ועד ואנן בעינן עשר וליכא אמר רב הונא [א]ת"ש (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד מלכות דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר אינה מלכות (שם ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים אין עוד מלכות דברי רבי יוסי רבי יהודה אומר אינה מלכות (שם) אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מלכות דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר אינה מלכות] :

שם בר"ה אין אומרין בו הלל מאי טעמא אמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין אומרין לפניך ישראל שירה בר"ה וביוה"כ אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה :

ל דף לא ע"ב תניא [ב]כל שנותיו של ריב"ז ק"כ שנה היו מ' שנה עסק בפרקמטיא[א] מ' שנה למד מ' שנה לימד · (כתוב במקומות אחרים שהלל גם כן היו שנותיו ק"כ וגם רבי עקיבא ארבעים שנה עסק בפרקמטיא וכו' · ובסוף ק"כ נהרג על קדוש הש"י) :

לאו לשון שופרות הוא עד דמזכיר שופר בהדיא: ומתחיל בתורה ומשלים בנביאים. והכתובים בינתיים : היו משלימין בתורה דהוו להו ארבע מן התורה שלש בתחלה ואחת בסוף : ואנן בעינן עשר · וארבע מהן תורה דקאמר רבי יוסי משלים בתורה] : סליק מסכת ראש השנה

הדרן עלך מסכת ראש השנה

גאון יעקב

ידענו מאי קושיא. הלא הכתוב מספר סיפור שמעשה שהיה במשך עשרה ימים · עוד דרך הש"ס כשהאמורא אחר אומר סברא אחרת לא כמו האמורא ראשון נאמר בש"ס בלשון ר' פלוני אומר כך וכן כאן הו"ל להש"ס לומר ר"נ אומר אלו י' ימים וכו' כי הוא סברה אחרת ולא בלשון אר"נ כאלו אינו סותר דעת הראשון אבל באמת כי הם שניהם אמרו דבר אחד רק כ"א הסביר הדבר ביותר והוא כי הנה י' ימי תשובה ניתנה רק לבינונים מחצה עונות כו' אולי ישובו אבל הרשעים נכתבים ונחתמים בר"ה וכו' וידוע כי נבל רשע גמור היה ובדין לא היה להשם ית' להמתין לו עשי"ת ורצוי לחתום בר"ה גז"ד אבל אמרו ז"ל בסנהדרין אמר רב נחמן אחאב שקול היה שנאמר ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ופי' רש"י שקול היה מחצה עוונות ומחצה כו' והקשי ר' יוסף מאן דכתיב בי' רק לא היה כאחאב וכו' ואת אמרת שקול היה אלא אחאב וותרן בממונו היה ומתוך שמהנה לת"ח מנכסיו כיפרו לו מחצה נמצא מהמת מצוה זו הרשע גמור נעשה בינוני והשתא גם המקשה דהכא בקושייתו ידע הדרש הנך י' ימים הוא עשרת ימי תשובה רק מקשה אחר דנבל רשע גמור היה מאין לו ליתן הרהבה עשרת ימי תשובה אשר לא ניתן רק לבינונים וא"כ כיון דרשע היה הנך י' ימים מאי עבידתייהו ליתן לו ומתרץ ר"י א"ר רב כנגד י' לגימות שנתן נבל לעבדי דוד נמצא מהנה לת"ח מנכסיו ונעשה בינוני ע"ז ביאר ר"נ ביותר שמתוך עשרה לגימות ונעשה בינוני הוא הדבר שעשרת ימים ימי התשובה ינתן לנבל כדרך כל הבינוניכ והשתא תרווייהו אמרו דבר אחד רק כ"א ביאר סברת הכ' · (הגאון החסיד ר' רפאל מהמבורג) :

עיון יעקב

יותר ועיין מה שפירש רש"י בזה : אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה ויום הכפורים · לפי שרואין שהקב"ה נוהג בחסד וברחמים עם ישראל וכשרואה שהם חייבין בדין עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים ע"כ מן הראוי לומר שירה לפניו וכ"מ למלאכים בזה שהם אין יכולין לומר שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה כדאיתא בחולין דף צא ע"ב ועי"ז מתרץ מ"מ כיון שמתחלה הקב"ה יושב על כסא הדין והשקב"ה יושב ודן הוא מדקדק הרבה בדין כדאיתא במדרש בראשית פ' פב והובא בילקוט ישעיה ג' על פסוק נצב לריב יע"ש וספרי החיים וספרי המתים פתוחים לפניו כי לפעמים גם החיים הוא לרעת הרשע להאבידו מעוה"ב ולכך אין אומרים שירה ולעתיד נשיר שיר חדש במהרה בימינו אמן :

סליקא לה מסכת ראש השנה

המתורגמן. א) אין געשעפט.

מסכת מגילה פרק ראשון

א דף ב ע"ב "אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא מנצפ"ך צופים אמרום ותסברא (צופים ולא משה) והכתיב (ויקרא כז) אלה המצות "שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה ועוד הא אמר רב חסדא מ"ם וסמ"ך שבלוחות [דף ג ע"א] בנס היו עומדין · אין מהוה הוו מידע הוא דלא הוו ידעי הי באמצע תיבה והי בסוף תיבה ואתו צופים ותקנו פתוחים באמצע תיבה סתומים בסוף תיבה · סוף סוף והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש בהם דבר מעתה אלא שכחום וחזרו צופים ויסדום:

ב שם וא"ר ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע ושל נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי ובאותה שעה נזדעזעה[א] ארץ ישראל ת' פרסה על ת' פרסה יצתה בת קול ואמרה מי הוא זה שגילה את סתרי לבני אדם עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר אני הוא שגליתי את סתריך לבני אדם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקות בישראל ועוד בקש לגלות תרגום של כתובים יצתה בת קול ואמרה לו דייך · מאי טעמא משום דאית ביה קץ משיח · ותרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו והא "אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מ"ד (נחמיה ח) ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ויקראו בספר בתורת האלהים זה מקרא · מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקים · ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים ואמרי לה אלו המסורת · שכחום וחזרו ויסדום מ"ש אדאורייתא דלא אזדעזעה ומאי שנא אדנביאים דאזדעזעה · דאורייתא מיפרשן מילי דנביאים איכא מילי דמסתמן ואיכא מילי דמפרשן איכא

רש"י

מ'נ'צ'פ'ך' כפל אותיות: צופים אמרום · נביאי הדורות: בנס היו עומדין · שהיתה חקיקתן עוברת מפני עבריהם הלכך אלו האותיות יש להם מקום דבק אבל אלו אין להם עוד מקום דבק שהיו באויר אלמא מ"ם סתומה היתה בלוחות · ואפשר הוה לתרולי הא דרב חסדא בסתומין וכי איתמר דרבי ירמיה בפתוחין והכי מוכח במסכת שבת בפרק הבונה אלא (פריך) [פריק] ליה מילתא דשויא לתרווייהו *) מיהוו הוו וכו' ואורחא דסוגיא דתלמודא (להקשות) [לתרץ] דבר שאינו עד דטרח ומעמידה על בוריה · מפי רבי: שלא ירבו המחלוקות · לפרש מקראות הסתומין: קץ המשיח · בספר דניאל: ויקראו בספר בתורת האלהים וגו' · בספר עזרא כתיב: זו מקרא · לשון עברי של חומש: הפסוקים · היכן הם נפסקין: פסקי הטעמים · הנגינות

*) נ"א ומשני מיהוו הוו

תוספות

ועוד האמר רב חסדא מ"ם וסמ"ך כו' · השתא סלקא דעתך דמנצפ"ך מיירי בסתומות ותימה דבמסכת שבת פרק הבונה (דף קד · ושם) משמע איפכא מדקאמר התם בשלמא פתוח ועשאו סתום עילויי עליוה דאמר רב חסדא כו' אלא סתום ועשאו פתוח גרועי גרעיה דאמר רבי ירמיה מנצפ"ך [צופים אמרום] אלמא מנצפ"ך איירי בפתוחות ואור"י דגמרא (דשבת) מסיק ליה וקתני דידע מתחילה מילתיה דרב חסדא וגם איירי ליה מעיקרא בפתוחות הוצרך להעמיד מנצפ"ך בפתוחות ולא תקשה דרב חסדא והכא ה"ק ותסברא והכתיב אלה המצות והך קושיא איתותב בין בפתוחות בין בסתומות ועוד את"ל דבסתומות איירי *)אכתי תקשה והאמר רב חסדא מ"ס וסמ"ך וכו' וכן פיר"ת וז"ל שהגיה בספר הישר מנצפ"ך צופים אמרום כמו קול צופיך (ישעיה נב) נביאים צופים מהר אפרים (שמואל א' א') ממאתים נביאים (מצופים) [צופים] שעמדו להם לישראל (לקמן דף יד') והיו צופים הללו לאחר שטרף אמון את התורה ומשום לשון נופל על הלשון נקרא מנצפ"ך בלשון צופיך ותסברא והכתיב אלה המצות ועוד והאמר רב חסדא מ"ס וסמ"ך שבלוחות וכו' ומשני אין מהוי הוי ולא קשיא מידי דרבי ירמיה מוקי לה בסתומות וכי מטי במגילה פריך מהא דרב חסדא דהכי אורחיה זיל הכא קא מדחי ליה מאלה המצות כמי פריך ומשני שפיר ומתוך הסוגיא דמגילה ושבת מוכח תרווייהו ורבי ירמיה קאמר מנצפ"ך צופים אמרום אפתוחות ואסתומות וכדמסיק הש"ס: (**תרגום** של כתובים כו' ואמר ליה דייך וכו' · תימה שהרי מצינו בתלמוד

*) ס"א נמי

מהרש"א

[**מנצפ"ך** צופים אמרו כו'. כל דברי המאמר מפורש פרק הבונה בחדושי הלכות ואגדות גם כאן עי' בחי' הלכות על דברי התוס' גם עיין בחידושינו פרק כ"ג: שכחום חזרו ויסדום כו' · לפי שמולאם בדיבור הם כפולים שכחום ובודאי יש צורך בהם כגון לענין המספר עד אלף ובפ' הבונה דרשו בהם בכפולים ע"ש בחידושינו באגדות]: תרגום של תורה אונקלוס כו' · התרגום הוא לשון ארמית והתורה ודאי ניתנה בלשון הקדש הוא לשון עברי מאבותינו מעבר הנהר אלא פירושה מסיני היה תרגום כדלקמן מפורש זה תרגום שהוא לשון ארמית שהיה להם ומורגלים בו מבית אבי אמם לבן הארמי כמפורש פרק כ"ג [א] ומסיק דשכחום אחר ימי עזרא כדקאמר התם דברו להם כתב אשורית ולשה"ק עד דאתא אונקלוס ויסדו: תרגום של נביאים יונתן אמרו מפי חגי כו' · יונתן הגדול מתלמידיו של הלל היה כדמפרש פרק הישן [ב] והלל ק' שנה קודם שנחרב הבית שני הוה ובודאי דלא ראו את הנביאים חגי זכריה ומלאכי שהיו בתחלת בית שני · אלא בקבלה היתה לו מפיהם ע"י רבותיו ומקמיה דאונקלוס היה יונתן שהוא היה תלמיד ר"א ור"י שהיו מתלמידיו של ריב"ז שהיה תלמידו של הלל אלא שלא היה יונתן חס לפרש התורה אז מטעמא דלקמן דמפרשא מילתא ולא היה מפרש רק נביאים דאיכא מילי דמסתמן עד שבא אונקלוס ופירש לדורו גם התורה: [ויקראו בספר וגו' זו מקרא כו' · מפורש פ' אין בין המודר:

הכותב

כתבו התוספות מנצפ"ך · שינה סדר האותיות לעשותן נוטריקון מן צופין פי' צופים נביאים וכן פי' הנוטריקו"ן מן צופיך ובירושלמי מפרש שאותם צופים כשהיו דרדקי דרשו מנצפ"ך ורבי אליעזר ורבי יהושע היו מהם ·

עוד מצאתי כתוב בשם הריטב"א והאי צופים אמרום לאחר יאשיהו דאילו קודם לכן הרי היו שם הארון והלוחות והיכי אסקינן דשכחום וחזרו ויסדום אלא ודאי אחר שנגנז הארון בימי יאשיהו הדברים אמורים ששכחום וחזרו ויסדום:

עיון יעקב

מנצפ"ך צופים אמרום. הא דאמר מנצפ"ך ולא קאמר כסדר האותיות דהיינו כמנפ"ץ כתבו תוס' פ' הבונה משום דהוא נוטריקון מן צופים ועיין במדרש רבה פרשת בראשית פ"א סי' ט"ו וע"ש ביפ"ת דף י"ג ודף י"ד דלכך מ"ם כפול ממאמר למאמר נו"ן כפול מנאמן לנאמן צדי"ק כפול מצדיק לצדיק פ"א כפול מפה לפה כ"ף כפול מכף לכף דהיינו הלוחות שניתנו מיד ליד וא"כ י"ל להכי מהפך כי מתחלת דיבר הקב"ה עמו פה אל פה בסיני ואח"כ ניתנו הלוחות מיד ליד. ועיין ביפ"ת שהאריך בזה שהוא מעלת משה יותר מכל הנביאים ע"ש באריכות ועפ"ז י"ל בקש קהלת להיות כמשה יצא בת קול כתוב יושר דברי אמת וא"כ קשה למה הפכו מנצפ"ך אלא ודאי להראות מעלת משה מכל הנביאים וק"ל: **אלא** שכחום וחזרו צופים ויסדום. משמע היכי דלא הוי רק שכחה לא מקרי דבר חדש כלל הוא לכאורה נגד סוגיא דתמורה דף ט"ו בהלכות ששכחום יהושע אפ"ה קאמר אלה המצות שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה ע"ש בחדושינו ועי"ל דהא דקאמר אלא היינו דנייד ממה שאמר שלא ידעו כלל הי בתחלת התיבה או בסוף על זה קאמר אלא כלומר שגם זה היו יודעים אלא ששכחום איזה בתחלת התיבה או בסוף וכיון שידעו גוף התיבות רק שזה שכחו איזה בתחלה ואיזה בסוף לא הוי דבר חדש משא"כ התם שכחו לגמרי: **משום** דאית ביה קץ משיח. אף שרבו אח"כ פירושים ותרגומים על כתובים קלקלתם הוא תקנתם לפי שלא ידעו הדבר על בוריו עשו פירושים לפי דעתם ולא כוונו אל אמיתת הקץ ונשאר הדבר סתום וחתום כבראשונה והעלו חרס בידם: **מ"ש** אדאורייתא דלא אזדעזע. נראה דעלה על דעתו דלכך אזדעזע א"י לפי שהיא ארץ הקדושה וראוי לדבר

עין יוסף

א אלא שכחום וחזרו צופים ויסדום. פי' שהביאו ראיות לדבריהם וכיון דלאו עלייהו דידהו קא סמכינן אלא על אותן הראיות שהביאו לדבריהם ליתא בזה שאין נביא

המתורגמן א) אויפגעציטטערט.

[א] מהרש"א ד"ה תרגום. פכ"ג (סנהדרין כב ע"א): [ב] שם ד"ה תרגום כל נביאים. פ' הישן. (כט ע"א):

יד יוסף

א שבת קד ע"א: ב יומא פ ע"א תמורה טז ע"א: ג נדרים לז ע"ב:

חדושי גאונים

אמר ר' ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא מנצפ"ך צופים אמרום ותסברא והכתיב אלה המצות כו'. ותיובתא קא חזינא הכא חדא דאין דרך התלמוד לומר ותסברא אלא כגון היכא דמפרש בענין אחר אוי אמרי' ותסברא (דפי' דאף לפירושך קשה). משא"כ כאן אינו שייך לומר ותסברא. ועי"ק דאמרי' האר"ח מ"ס וסמ"ך כו': האי סמ"ך לכאורה הוא מיותר דשלא קושייתו הוא רק ממ"ס סתומה ול"ל וסמ"ך ועי"ק קושית רש"י ז"ל דמ"ק דמקשה ממ"ס שהיה בלוחות שמא ברייתא דר"ח בסתומין וכי איתמר הך דר' ירמיה בפתוחין כו' עכ"ל ע"ק דאמרי' אלא שכחום כו'. דרכי להקשות ולבאר בכזה וכיוצא בזה דאין דרך התלמוד לומר אלא במקום שאינו עוקר דברים הראשונים. וא"כ אינו שייך לו' כאן אלא. דזהו מתוקם אף לתירוצא דמהוו הוו ולא ידעי כו'. ונלע"ד דסוגית הגמ' הוא כך. דבוודאי גם המקשה היה מפרש לדר' ירמיה דאמר מנצפ"ך צופי' כו'. היינו שהצופים התקינו הי להיות באמצע תיבה והי להיות בסוף התיבה. אלא דהמקשה היה סובר דר' ירמיה ס"ל דקודם הצופים היו רשאין לכתוב בין פתוחין ובין סתומין בין באמצע התיבה ובין לבסוף. ועפ"ז הקשה דא"כ גם מקודם הצופים היה

מילי דמסתמן כגון (זכריה יב) ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרמון בבקעת מגדון [א]ואמר רב יוסף [ב]אלמלא תרגום דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר (מאי היא) בעידנא ההיא יסגא [א] מספדא בירושלם כמספד אחאב בן עמרי דקטל יתיה הדדרמון בן טברימון ברמות גלעד וכמספד יאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא [ב] בבקעת מגדו: ג שם (דניאל י) [ג]וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא [ד]מאן נינהו אנשים אמר רבי ירמיה ואי תימא רבי חייא בר אבא זה חגי זכריה ומלאכי [ה]אינהו עדיפי מיניה ואיהו עדיף מינייהו אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא הוא ואיהו עדיף מינייהו דאיהו חזא ואינהו לא חזו · וכי מאחר דלא חזו מאי טעמא איבעיתו [ג] אף על גב דאינהו לא חזו מידי אבל מזלייהו מיהא קא חזי אמר

רש"י

קרויין טעמים: אלמלא תרגומיה דהאי קרא וכו'· מפני שלא מלינו בכל המקרא מספד להדדרימון (בן טברימון) בבקעת מגדו ויונתן מתרגם בב' הספדות הדדרימון ברמות גלעד (מ"א כב) ובקעת מגדו ליאשיה כדמפרש בספר מלכים (ב' כג): אינהו נביאי· שהרי נתנבאו לישראל בשליחות של הקדוש ברוך הוא והוא לא נשתלח לישראל לשם נביאות: מ"ט איבעיתו· דכתיב בקרא אבל חרדה גדולה נפלה עליהם: מזלייהו· שר שיש לכל

תוספות

שנתרגם הכתובים כדאיתא בשבת פרק כל כתבי מעשה בר"ג וכו' וספר איוב תרגום מונח לפניו וכן לקמן בפ"ג ובשאר דוכתין וי"ל שאחד מחכמי הדורות אחר יונתן בן עוזיאל תרגמן ולא תרגם דניאל ויונתן נמנע מלתרגם הכתובים כיון שלא היה יכול לתרגם דניאל משום דאית ביה קץ משיח · ואם הבין הקץ האמיתי לא היה רולה הקדוש ברוך הוא שיגלהו שהרי לוה וחתום הדברים ואם לא היה יודע קץ האמתי והיה כותב קץ מדעתו כדרך שעשו שאר התנאים אם לא יבא המשיח לזמן אותו הקץ יתיאשו ישראל מן הגאולה כי יאמרו שנכתב בה ברוח הקדש ואין עוד תקוה): כמספד אחאב בן עמרי · והא דאמרינן בסנהדרין

מהרש"א

יסגא מספדא בירושלם כמספד דאחאב כו'· מפורש ספ"ב דמ"ק]: [אינהו עדיפי מיניה כו'· מפורש פרק חלק ולכאורה אין למאמר זה שייכות הכא ונראה משום שזכר לעיל במעלת כתובים משום ספר דניאל דאית ביה קץ קאמר כמי דאע"ג דאיכהו בדורו עדיפי שהיו נביאים איהו כמי עדיף מנייהו דאיהו חזי כו'

[א] ריטבא ד"ה אמר רב יוסף · (אבל בתוס' ב"ק ג ע"ב ד"ה כדמתרגם ר"י וכו' השיגו על זה ע"ש):

יד יוסף

א עי' תוס' ב"ק ג ע"ב ד"ה כדמתרגם: ב מו"ק כח ע"ב: ג סנהדרין לג ע"ב: ד שהיה דניאל מתמה עליהם שהוא ראה והמה לא ראו ומשני שהיו תזו"מ שהיה להם מעלה גדולה ממנו שהיו נביאים והם לא ראו זה היתה התמיה שלו: ה סנהדרין לד ע"א:

הכותב

עם היות שכבר גמרתי בדעתי אחר השלמת סדר זרעים שלא להאריך לכתוב בספר זה זולתי לשון המשנה והגמרא עם פירושי המפרשים הראשונים והאחרונים ככתבם וכלשונם לא יכולתי להתאפק ולמשוך קסת הסופר אשר במתני מלכתוב קצת במקום הזה על ענין דרוש אמוניי גדול הערך אשר למדתי מהדבור הזה מכונה להריטב"א ז"ל ויאורו עיני ולבי לענין קיום ב' אמונות אמתיות חוברות אשה אל אחותה והן אלה · האחד שתורתנו תורת מרע"ה היא נצחית קיימת לעד בתרי"ג מצותיה ושום א' מהן לא תתבטל בטול גמור לעולם · זאת ההקדמה מאומתת מושלמת בדברי רז"ל ולכן הקשה ממנו בעל התלמוד ואמר והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש וכו' · ומזאת ההקדמה תתחייב תולדה צודקת והיא האמונה הב' שזה הכתב אשר אנחנו כותבין בו היום ספר תורה וכל דבר שבקדושה הנקרא כתב אשורי הוא עצמו היה הכתב שבלוחות העדות וס"ת המונח מצד ארון ברית ה' · ואשתומם על המראה בשעיינתי במה שכתב הר"י אלבו ז"ל בפ' ט"ז ממאמר ג' אשר בו שם מכשול

הריטב"א

אמר רב יוסף אלמלא תרגום וכו' · הא דאשכחן לרב יוסף דעסיק ואיירי בתרגום טובא בכל דוכתא משום דהוה סגיא נהור [א] ולא היה יכול ללמוד דברים שבכתב על פה ולפיכך היה קורא הפסוקים בתרגום שהוא דבר שבעל פה · עוד מצאתי כתוב בשם הריטב"א על מאמר הראשון לרבי ירמיה דבור זה והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה הקשו בתוס' דהא איכא מ"ד בסנהדרין דעזרא שינה את הכתב דמאי אשורית שעלה עמהם מאשור · ותירצו דהתם קרא אשכחו ודרוש דכתיב וכתב לו את משנה התורה הזאת כתב העשוי להשתנות כדאיתא התם ואחרים תירצו דהא לא חשיב חידוש משום חלוף הכתב בכתב אחר ואין חידוש אלא במנית הכתב כמו שהוא אלא שמוסיף עליו אותיות כי הא דקס"ד הכא · מיהו ודאי תמיה מילתא טובא דהא רב חסדא דאמר מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין משמע דכ"ע הוא ואילו התם בסנהדרין אמרינן דאיכא מ"ד שהתורה ניתנה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש וחזר ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורי ואמרינן מאי אשורי שעלה עמהם מאשור שכתב הקדש

עיון

בה דוקא בלה"ק וכדאי' בשקלים כל הדר בא"י ומדבר בלה"ק הוא מנוחלי עה"ב לה"ק א"כ גם אדאורייתא ה"ל להתדעזע ומסיק דאיכא מילי דמסתמין וכיון שגילה פירוש המלות יטעו הטועים בהרבה דברים למינות ומה"ט כבוד אלהים הסתר דבר שלא יבא ח"ו לקלן בנטיעות אסור ללמד סודות התורה לכל בני אדם וזה שילא בת קול מי הוא שגילה סתרי לבני אדם

יעקב

ולפי שא"י הוא ארץ אשר ה' דורש אותה לכך נזדעזעה יותר משאר ארצות שלא יחטיא ותקיא הארץ אותם:

וכי מאחר דלא חזו מ"ט איבעיתו. כי בפי' הפסוק הייתי אומר הא דכתיב לא ראו פירוש גמר כל מראה לא ראו לפי שתיכף ומיד נבעתו ונבהלו אבל מתחלה התחילו לראות כמו

עץ

נביא רשאי לחדש דבר (פני יהושע): כמספד אחאב כו' וכמספד יאשיה בר אמון כו'. יש להקשות לענין מאי תלי ההספד של ירושלים בשני הספדים הללו. ונראה דאיתא במס' סוכה פרק החליל דף נב ע"א הא הספידא מאי עבידתיה כו' חד אמר על משיח כו' וחד אמר על יצה"ר שנהרג כו' כדדריש ר"מ לע"ל מביא הקב"ה היצה"ר ושוחטו בפני הלדיקים ובפני הרשעים. לדיקים נדמה כו' ורשעים נדמה להם כו'. הללו בוכין והללו בוכין כו' ואיתא בסנהדרין פ"ד דף לט ותעבור הרנה במחנה אמר רב אחא בר חנינא באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בן עמרי רנה. ולא בכו על אחאב רק הרשעים ויאשיה המלך שהיה לדיק ולא בכו עליו רק הלדיקים. לכך אמר הכתוב ביום ההוא יגדל המספד שלעתיד לבא יבכו שניהם הלדיקים והרשעים כשני הספדים הללו ביחד. שביאשיהו בכו הלדיקים ובאחאב בכו הרשעים. ולעתיד לבא יבכו שניהם הלדיקים והרשעים (שנות אליהו) ולמ"ד שיבכו על משיח בן יוסף שנהרג הוקש הספדו לשני הספדים הללו משום שעל משיח ב"י יבכו הלדיקים והרשעים דהכל מבקשין תפקידן. ואם היה משיח ב"י קיים היו אז ההללחות פי שנים המדומיות והאמתיות א"כ הרשעים בוכים מי יאכילנו פסומות נסבאה יין כו' והלדיקים בוכים מי יעלה לנו השמימה את מי נועץ ויבינו השכל וידוע אותי יתברך (אי' הים). ועי' מ"ש במ"ק דף כח: דקטל יתיה הדדרמון כו'. ואע"ג דנעמן שר לבא מלך ארם הרגו בפועל אולם למה שהעיד הכתוב (מלכים א' כב) ומלך ארם לוה את וגו' לא תלחמו וגו' כי אם את מלך ישראל וגו'. ייחס הכתוב כי מלך ארם הרגו לפי שהיה במלותו (אי' הים): הדדרמון בן טברימון. אף שהכתוב סתם ולא פירש מה שמו של מלך ארם אשר נלחם באחאב. אנו

יוסף

למדין שמו מהמשך הפרשיות כי בן הדד שמו מעתה נאמר כי למה שבית אלהיו של מלך ארם נקרא שמו בית רמון כמ"ש על נעמן (מלכים ב' ה)בבוא אדוני בית רמון להשתחוות שמה וגו' ודרכם היה לחבר שמם עם שם אלהיהם א"כ נאמר מן הסברה כי מלך ארם שהרג ושלוה להרוג את אחאב היה הדדרימון ואביו טברימון (אי' הים) וע"ש כי קלרתי בדבריו: דקטל יתיה פרעה חגירא. והיינו דסמיך על מה שנאמר (מלכים ב' כג) בימיו עלה פרעה נכה וגו' וימיתהו במגדו וגו' ואע"ג דכתיב (ד"ה ב' לה) ויורו היורים למלך יאשיהו וגו' ויוליכהו לירושלים וימת וגו' הרי שלא פרעה עלמו הרגו מ"מ כיון שע"י מלותו יורוהו היורים נחשב כאלו הוא בעלמו הרגו. ושעל כן נבא ירמיה (מ"ו) על פרעה נכה יום יום נקמה להנקם מלריו. וכתב הרד"ק שם נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרעה נכה במגדו וכן כתב הרד"ק שם בד"ה (אי' הים):

ג' אינהו נביאי. שהרי נתנבאו לישראל בשליחות של הקב"ה והוא לא נשתלח לישראל לשם נביאות (רש"י) מפירושו משמע שהיה נביא אבל לא ניבא לאחרים ואין הלשון משמע כך אלא לא היה נביא כלל ולא נתיחד אליו הדבור מפי הגבורה לעולם. וכל דברי העתידות בספר דניאל היה על ידי מלאך או חלום כדמפרש בקרא ורש"י בעצמו נראה שחזר בו דלקמן בפרק א' (דף יד ע"א) דאמר מ"ח נביאים נתנבאו לישראל וחשב רש"י דניאל אחד מהן ומסיים ועל דניאל אמרו לעיל ואיהו לאו נביא אלא אפיק דניאל ועייל שמעיה. ואי דניאל היה נביא אלא שלא נשתלח אמאי אפיק דניאל הא חשיב התם במ"ח נביאים הרבה שלא נשתלחו כמו האבות דקחשיב להו ולא מלינו שנשתלחו (טורי אבן) ומאד תמהני שהרי בסדר עולם סוף פרק עשרים חשיב ליה לדניאל בנביאים

גאון יעקב

וראיתי אני דניאל לבדי את המראה כו' והאנשים כו' ע"ש כל המאמר עד מזלייהו קחזי · המאמר מוקשה א') ממאי דהיו נביאים דלמא שאר אנשים ממשמשי דניאל היו · ב') מאי קאמר איהו עדיף מנהו ואנהו כו' האיך יצוייר במציאות שהם גדולים במעלתם על דניאל. וגם דניאל גדל מעלתו עליהם. והרי הן ב' הפכין. ומאי קמ"ל בזה וכי אותם אנו מבקשים וצריכים אנו להכיר במעלת כל א' וא' · ג') וכן הקושיא מאחר דלא חזי מ"ט איבעית אין שייך הקושיא כאן · על הקרא הוה ליה להקשות: אבל נראה כי הש"ס הרגיש בכאן. מאי קמ"ל והאנשים אשר אתו לא ראו המראה. פשיטא דפשיטא. כל הנביאים ובעלי רוה"ק המשיגים ורואים דבר נבואי. והעם אשר אצלם. אינם רואים כלל. וכמו באלישע ונער אשר עמו. וכמה נביאים. ועל זה מתרץ הש"ס דטובא קרא קמ"ל כי האנשים אשר אתו היו נביאים חגי זכריה כו'. וקמ"ל דאע"ג דעד היום איהו עדיפי מיניה

רש"י

לכל אדם למעלה : לינשף · ידלג : ישראל במעמדם · עומדין על תמידי צבור בשעת הקרבתן כדתנן במסכת תענית (כו·) תשמרו להקריב לי במועדו וכו' : היכי עביד הכי · שהשתחוה לו דכתיב ויפול יהושע על פניו ארצה וישתחו : (חיישינן שמא שד הוא · ושד הוקש לע"ז דכתיב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים): אמר ליה אמש בטלתם וכו' · לא אתפרש היכא אלא מתשובה שהשיבו אנו למדין תחלת דברי המלאך שהאשימו בב' דברים אמש בטלתם וכו' כשהעריב היום היה לכם להקריב תמיד של בין הערבים ובטלתם אותו ונשתהיתם במארב העיר הגם שאין זמן מלחמה משתחשך ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה שהרי אינכם נלחמים בלילה :

עתה

גמרא

רבינא ש"מ האי מאן דמיבעית אף על גב דאיהו לא חזי מידי מזליה חזי מאי תקנתיה ליקרי ק"ש ואי קאי במקום הטינופת לינשף מדוכתיה ארבע (אמות) [גרמידי] ואי (קאי בדוכתא מנוולתא) [לא] לימא הכי עיזי דבי טבחא שמיני מינאי :

ד שם תניא [א]כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה וק"ו מעבודה ומה עבודה שהיא חמורה מבטלין ת"ת לא כ"ש · ועבודה (עדיפא) [חמורה] מת"ת והכתיב (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו וגו' ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי ויפול יהושע על פניו ארצה וישתחו [ב]והיכי עביד הכי והא"ר יהושע בן לוי אסור לו לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה חיישינן שמא שד הוא שאני התם דקאמר ליה כי אני שר צבא ה' עתה באתי ודלמא משקרי ליה (אמר אביי) גמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה · [ג]א"ל אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם ת"ת

תוספות

ותעבור הרנה במחנה באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בן עמרי מ"מ כיון שהיו כל ישראל מקובצים שם במלחמה הוצרכו להספידו בפני אוהביו ועבדיו ובסוף מועד קטן מפרש שזכה לאותו הספד לפי שכשהכהו נעמן בין הדבקים ובין השריון היה מחזיק עצמו במרכבה כדי שלא יראו ישראל שמת מלכם וינוסו שנאמר והמלך היה מעמד במרכבה וימת בערב :

מבטלין כהנים מעבודתן לשמוע מקרא מגילה · וקשה אמאי מבטלין והלא אחר הקריאה יש הרבה שהות לעבודה ויש לומר דכיון דמשהאיר היום הוי זמן עבודה והם מניחין אותה בשביל הקריאה משום הכי קרי ליה ביטול וא"ת ויעשו עבודתן מיד ואחר כך יקראו המגילה לבדם וי"ל דטוב לקרות עם הצבור משום דהוי טפי פרסומי נסא: **שמא** שד הוא · פריב"א דדוקא חוץ לעיר היכא דשכיחי מזיקין כגון בלילה ובשדה וכה"ג דיהושע שהיה צר על יריחו והיה בלילה בשדה רחוק ממחנה ישראל אבל במקום שבני אדם מצויין אין לחוש שמא שד הוא דאי לא תימא הכי אדם שאמר בלילה בעיר כתבו גט לאשתי היכי כתבינן ניחוש שמא שד הוא ולא נכתוב עד דנחזי בבואה דבבואה ולא אשכחן דפריך ליה בגמרא אלא גבי מי שהושלך בבור פרק התקבל (גיטין סו ע"א) והאריכו בראיות על זה: **אמש** בטלתם תמיד של בין הערבים · תימה למה בטלוהו וכי לא היו הכהנים יכולין להקריבו אף על פי שהיו ישראל צרים על העיר וי"ל דודאי הכהנים הקריבוהו אבל לא היה להם מעמדות של ישראל לפי שצרו על העיר ולפי שהם מעכבים את הקרבן לכתחלה קרי ליה ביטול תמיד · ולא נהירא שהרי בטלו התמיד לגמרי משמע וכיון דמעמדות לא מעכבי הקרבן בדיעבד לא מקרי ביטול לכך נראה שבטלו לגמרי לפי שלא היה הארון במקומו כדאיתא

יד יוסף

א עירובין ד ע"א :
ב סנהדרין מד ע"א :
ג עירובין סג ע"ב
סנהדרין שם :

חדושי גאונים

חד מהני אותיות הכפולות באמצע תיבה דוקא וחד מנייהו היה לבסוף דוקא · דאל"כ אלא דמקודם הצופים היו רשאין לכתוב כמו שירצה והצופים הוא דתיקנו להיות פתוחין באמצע כו' · ע"ז קשה חדא דהלא כתיב אלה המצות גו' ולכ"א ותסברא · דפי' דאפילו אם נאמר דד"ר ירמיה אן כזה מ"מ קשה ופשיטא אם היינו מפרשין ד"ר ירמיה דמקודם הצופים לא היו האותיות הכפולו'

גאון יעקב

דהם נביאים והוא לאו נביא . אבל בזה הטעת הוא עדיף מנהו כו' אא"כ מקשה הש"ס דלמא לאו נביאים הם . וקרא קמ"ל דבר חדוש · דאע"ג דלא ראוי אעפ"כ חרדו . והוא סיפך הטבע כי מאחר דלא חזו מ"מ איבעית לזאת הולך הקרא לומר חדוש דאעפ"כ חרדו . ולעולם לאו נביאים. ומשני הש"ס זה לאו חדוש הוא כי מגדר הטבע הוא כי אף דהוא לא חזי מזלי' חזי' וא"כ קשה מאי קמ"ל אלא ע"כ דנביאים היו . וקמ"ל דפעם הזאת נפלו ממדרגתם ע"כ הוא ביאר הפסוק : אבל להבין הענין למה דניאל פ ש י ג המראה · והנביאים לא השיגו. אבל כי ידוע כי הקן לבא לפומא לא גלי . והענין סומא אלו ית' נקראו הנביאים אשר הם שלוחים לעם ס' · ולהודיע מאמר הא-ל . ומלשון כי"ב שפתיים . אבל לבו . הוא מקור החכמה . הנסתר ונעלם מכל . והנה כל הנביאים

הריטב"א

הוא כתב בני אשור וזה תימה גדולה שיהא הכתב הזה המאושר שיש בכל קוץ וקוץ ממנו תלי תלים של הלכות וסודות התורה כתב של בני אשור ויהיו הלוחות מכתב עברי ועוד בכתב עברי מה נס היה במ"ם וסמ"ך שבלוחות · אבל ודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקדש שבלוחות ועל שם כך נקרא קדש ובכן לשון הקדש ומעולם לא נראה הכתב ההוא אלא בלוחות אבל לשון הקדש כבר נודע לאבות ובני ישראל קודם מתן תורה ובו השי"ת מדבר עם נביאיו וקדושיו ואעפ"כ מתוך תומת וקדושת הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבין אותו אפילו בספרים שכותב המלך או כל אחד ואחד לעצמו אלא היו כותבין אותו בכתב עברי וזהו שכשנגנז הארון שכחום לאותיות מנצפ"ך וכשגלו לאשור וידעו בני אשור כתב זה נטלוהו להם או שהיה אצלם קודם לכן שנודע להם מספר הקדש מלבד כתב שלהם או שהיה להם ותמרו אותו ובני ישראל הורגלו בו עמהם משם ואילך וזהו שעלה עמהם מאשור ובימי עזרא ניתן להם לכתוב ס"ת ושאר כתובים וכרדייקי' מדכתיב וכתב הנשתוון ורבי היה אומר שמעולם לא נשתנה ובכתב זה ניתנה תורה לישראל גם בספרי הקדש ולמה נקרא שמו אשורי שמאושר בכתבו ולקמן במכילתין קרי אשורי נמי ללשון הקדש כדתנן והלועז ששמע אשורית והא ודאי

הכותב

וחשב לקיים סברתו וזאת מברייתא שבמסכת סנהדרין על דרוש זה והאריך לשון ואמר שמאמר רבי בכתב זה ניתנה לישראל תורה הם דברי יחיד ושאין הלכה כמותו ורחמנא ליצלן מלומר כן כי הלא זאת הסברא נמשכו ממנה כמה בטולים כמו שראינו בדבור הריטב"א באמרו וזה תימה גדולה שיהא הכתב וכו' ולא די לנו זה הצער אלא שנתן מקום לטעון ולטעות כנגד האמונה הראשונה הנלמדת מפסוק אלה המצות וכו' אע"פ שאחר כך חזר להעמידה בטענותיו בפרקים הבאים לא זה הדרך ישכון אור אשר דרכו בו רז"ל אשר האירו עינינו במשנה ותלמוד · ובעבור שהביא ראיה לדבריו מתוספתא שבמסכת סנהדרין פרק כהן גדול ראוי לכתבה כאן ואנית פני ההראות לכל א' מהסברות ועל הכל האמת תעיד לעצמה כדברי הריטב"א ז"ל · וז"ל התוספתא תניא ר' יוסי אומר ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל אלמלא לא קדמו משה במשה הוא אומר ומשה עלה אל האלהים בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל מה עלייה האמורת כאן תורה אף עלייה כו' ואע"פ שלא ניתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב שנאמר וכתב הנשתוון כתב ארמית ומתורגם ארמית · וכתיב ולא כהלין כתבא למקרי מלמד שבאותו היום ניתן · וכתב את משנה התורה הזאת

הרי"ף

עבודה עדיפא מתלמוד תורה והכתיב ויהי בהיות יהושע ביריחו . וקשה דאם היה אפשר לעסוק בתורה במקום המחנה למה לא עשה כן יהושע באותה הלילה שהוכיחו המלאך והמתין עד מלחמת העי שלן שם בעומקה של הלכה ואם הם פטורים עד שוכם מכמלחמתם מה זה הוכיחו המלאך ואמר עכשיו בטלתם ת"ת ורש"י פירש ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה שהרי אינכם נלחמים בלילה משמע דנענש על ביטול תורה בלילה וא"כ היה ליהושע לתקן מיד כששמע דברי המלאך בלילה שלאחריה שהרי ישבו ז' ימים להקיף את העיר ולא להמתין עד מלחמת העי כי שם נאמר וילן ודרשינן בעמקה של הלכה . ועוד קשה למאי איתי הכא מיד וילן יהושע בעמקה של הלכה דהאי דרשה שייכא בביאורן של כתובים אבל לגבי שקלא וטרי' דגמרא שבא להוכיח שת"ת גדול מעבודה סגי להביא ראיה מדכתיב

עיון יעקב

הוא אבל עכשיו דקאמר איהו גדול מינייהו שהמה לא ראו כלל מקשה שפיר : **בתום'** שם ד"ה מבטלין כהנים מעבודתן וא"ת ויעשו עבודה וכו' . ק"ק מה מקשים תוס' דלמא מש"ה מקדימין מקרא מגילה משום דעדיף מעבודה וי"ל דס"ל לתוס' דמ"מ עבודה שהיא תדיר מן הסברא היא קודמת ותו יש לדקדק מאי מקשים תוס' אמאי מבטלין והלא אחר הקריאה יש הרבה שהות דלמא מיירי שהיה מת מצוה והוצרכו להתעסק בו וכדמסיק לקמן לכך עכשיו אין שהות לעבודה ומקרא מגילה ועוד ק"ק מאי מקשים תוס' וא"ת ויעשו עבודתן דלמא חיישינן שימות מת מצוה ויצטרך לבטל ממקרא מגילה ואולי י"ל דמיתה לא שכיחא ועי"ל דא"כ מה קמיבעי לקמן ה"ל למיפשט מהכא וק"ל : **בתום'** ד"ה אמש בטלתם קשה אמאי בטלוהו . לכאורה דברי תוס' תמוהים דדלמא באמת מש"ה עשו שלא כדין ולכך

עץ יוסף

בנביאים וע"ש מה שכתבתי בשם אברבנאל שדעתו כדעת רש"י כאן אך מה שכתב בסוף דבריו שאברהם לא קראו הכתוב נביא הא כתיב ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא . וגם בסדר עולם קחשיב ליה לאברהם לנביא :

ד' תניא כהנים בעבודתם כו' מבטלין עבודתן כו'. עי' תוס' ובספר טורי אבן הקשה דהא ודאי כל כה"ג לא שייך לשון ביטול כיון דאין עבודה בטלה לגמרי דלאחר קריאה יש שהות עדיין לעבודה אלא שמקדים קריאת המגילה לעבודה וה"ל למימר שמקדימין קריאת המגילה לעבודה . ע"ש שהאריך : א"ל אמש בטלתם כו' אמר ליה על איזה כו' . לדעת רש"י לא נזכר לשון השאלה בלשונו של יהושע רק שנדע אותה ממאמר התשובה שהשיבו עתה באתי . מזה אנו למדין תחלת דבריהם . שהמלאך האשימו בשני דברים אמש בטלתם כו' כלומר כשהעריב היום היה לכם להקריב תמיד הערב ובטלתם אותו שהייתם במארב העיר הגם שאין זמן מלחמה בלילה משתחשך ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה שהרי אינכם נלחמים בלילה ושאל לו יהושע על איזה מהם באת א"ל עתה באתי על שבעתה באתי ר"ל על של עכשיו . אבל תוס' לא

ניחא

בעירובין פרק הדר (דף סג:) והכהנים היו נושאים אותו : עתה באתי . פי' ריב"ן על תלמוד תורה באתי דכתיב ביה ועתה כתבו לכם [את] השירה הזאת (דברים לא): וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק· לא כתיב בהאי קרא כן אלא כשאר על יריחו כתיב וילן בלילה ההוא בתוך העם וכשאר על העי כתיב וילך בלילה ההוא בתוך העמק ודרך הש"ס הוא לקצר הפסוקים ולערבם יחד כמו ונתן הכסף וקם לו (ערכין דף לג·) : מלמד שהלך ולן בעומקה של הלכה · כל זמן שהכינה וארון שרויין שלא במקומן אסורים בתשמיש המטה לא גרס ליה הכא דמה שייך כאן ובפרק הדר (דף סג:) גרס ליה דקאמר שנענש יהושע על שבטל ישראל מפריה ורביה גי"ל דמה שנענש שלא היה לו בן זכר היה על שבטל ישראל מתשמיש מדה כנגד מדה אבל שאר עונש בא לו על בטול תורה.: וגמירי שכל זמן שארון ושכינה שלא

ת"ת א"ל על איזה מהם באת א"ל עתה באתי (על של עתה באתי) מיד (שם ח) [א]וילן יהושע בלילה ההוא (בתוך העם וכתוב אחד אומר) (שם) בתוך העמק· א"ר יוחנן [שם ע"ב] מלמד שלן בתוך עומקה של הלכה· (וגמירי שכל זמן שארון ושכינה שלא במקומן ישראל אסורין בתה"מ) [ב]ואמר (רבי) [רב] שמואל [בר' אוניא] גדול ת"ת יותר מהקרבת תמידין שנא' עתה באתי ל"ק הא דרבים הא דיחיד:

עתה באתי · על של עכשיו : ה"ג מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · לאו באותו לילה כתיב אלא בלילה שלר על העי וה"ק מיד (למד) [חזר] יהושע מדבריו ושכבא לילה אחרת במגור עסקי בתורה: הא דרבים· דהתם כל ישראל הוו: שלף

מהרש"א

והקן כמי חזי טפי מנייהו · עתה באתי מיד וילן כו' מפורש פ' הדר ופרק כ"ה] :

א עי' הגי' בעירובין סג ע"ב ובתוס' שם ד"ה מיד וילך כו' : ב עירובין דף סג ע"ב ע"ש סנהדרין דף מ"ד ע"א ע"ש : ג ולא סתרי אהדדי דהתם קאמר שנענש על שביטל ישראל מפ"ו והכא אמר שנענש על שביטל מעבודה וי"ל דמה שנענש כו' :

הדושי גאונים

כלל אלא הן תיקנו אותן אזי הי' פשיטא קשה קושיות אלו) ועוד הקשה דהאיך א"ל דקודם הצופים היו רשאין לכתוב בכ"מ שירצה בין פתוחין בין סתומין · א"כ יקשה למ"ם אר"ת מ"ס וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין · דלפ"ז למה הוצרך הקב"ה לעשות נס דמ"ם סתומה בלוחו' בהגם דבשלמא אם היו חד מהכי באמצע תיבה דוקא וחד מנייהו לבסוף דוקא · שפיר היה צריך להיות בהלוחות גם אותיות הסתומות. משא"כ השתא דאמר ר"י דקודם הצופים היו רשאין לכתוב בין פתוחות ובין סתומות בין באמצע ובין לבסוף . לפ"ז וודאי לא היו צריכין להיות למ"ם סתומה בלוחות · ולזה כיון המקשה להביא גם סמ"ך שהיה בלוחות בנס היינו כדי שלא תאמר דהא דהיה מ"ם סתומה בלוחות היה כדי להראות לעמו את הנס גדול כזה (ואף שלא היה

גאון יעקב

שרשם מסוד פומא . לכך לא נתגלה להם הקן אבל דניאל שהיה בסוד ה כ ס . והתקשרותו במקור החכמה . שהוא הלב לכך השיג הקן אבל הנביאים ששרשם מסוד הפה ית'.ולבא לפומא לא גלי . לכך נסתר מהם הקן . אבל כי בהיות מזלם הרגישו שהוא לזמן ארוך . ובין כך יסבלו ישראל בעו"ה צרות רבות . לכך חרדה גדולה נפלה עליהם לאריכות הגלות : (הגאון מהמבורג)

הכותב

כתב הראוי להשתנות ולמה נקראת אשורי שעלה עמהם מאשור · תניא רבי אומר בכתב זה ניתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להם וכו' למה נקרא שמה אשורית שמאושר בכתב · רבי שמעון בן אלעזר אומר כתב זה לא נשתנה כל עיקר וכו' · וז"ל פרש"י ז"ל וכתב הנשתוון כתב הנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה על ידי המלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין בימי דניאל · וכתוב ארמי בלשון ארמי · ואומר ולא כהלין כתבא למקרי לא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשאצר והיו שם יהודים הרבה שנשתנה להם אותו כתב באותו היום · את משנה התורה · רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות · מן עברי לאשור שניתן בימי דניאל ובא עזרא וכתב בו את התורה · בכתב אשור נתנה תורה לישראל בימי משה עד כאן · לאהבת הקיצור לא כתבתי כי אם ראשי פרקים מתוספתא ולשון רש"י ועל המעיין לשנותה במקומה ושם יראה כי שלש המה התנאים בעלי המחלוקת בברייתא או תוספתא זאת · ורבי יוסי הוא לבדו האומר למה נקרא שמו אשורי שעלה עמהם מאשור · אמנם רבי ורבי שמעון שניהם חולקים עליו בזה ולדברי שניהם בכתב זה ניתנה תורה אלא שיש מחלוקת בין שניהם שלדברי רבי כיון שחטאו ישראל אחר כתיבת התורה שכחו הכתב ההוא המקודש אבל כשחזרו בימי בית שני חזרו לאותו כתב שנאמר שובו לבצרון ומאז ועד היום נתקיים בידינו הכתב ההוא ולדעת רבי שמעון כתב זה לא נשתנה כל עיקר ותמיד כל היום נכתבה התורה בכתב אשורי זה ואם כן אפילו אם נודה שכוונת רבי יוסי שלא נכתבה התורה בכתב אשורי כשניתנה הנה הוא יחיד אצל רבי ורבי שמעון ויחיד ורבים הלכה כרבים · והוא דבר נמנע אצלי ואצל כל שונה זאת הסוגיא ליישב באמת מה שכתב הר"י אלבו וז"ל ואף אם תאמר שרבי הולך בזה ידוע הוא שאין דברי רבי שהוא יחיד במקום חכמים כלום עד כאן · והשתדלתי בכל כחי אולי אוכל לתת מציאות לדבריו אלה ושלא יהיו כנגד המוחש · והשבתי אולי ראה גרסא שהתחלת התוספתא הוא ת"ר ראוי היה עזרא כו' ויש לי ידים מוכיחות להבין כן מלשונו שאמר במקום ת"ר חכמים ובכל התוספתא לא נזכרו חכמים אומרים ולכן ראוי לחשוב אולי תחלת הברייתא היתה בספרו ת"ר ולשון חכמים ות"ר הם לשונות שוים בקרוב . ואף אם נודה שהגרסא אמתית כך לא נתקיימו דבריו כיון שנשארו מצד אחר רבי ורבי שמעון והם נקראים רבים בודאי כיון שהם ב' · אבל לשון ת"ר וחכ"א לפעמים נאמר על היחיד כאורחא דתלמודא מאן חכמים רבי פלוני הוא . וכן פירוש ת"ר מה ששנה תנא אחד עם תלמידיו המכונים בלשון רבנן ואין כח סברתם בסברת הרבים כדי לבטל דברי ב' חכמים נקובים בשמות כמו בנדון שלנו . כתבתי זה לרווחא דמילתא אף אב נודה הקדמתו שתנא קמא סובר שהלוחות וס"ת שבארון לא נכתבו אלא כתב עברי

הריטב"א

דכ"ע לשון הקדש אינו של בני אשור דהא אמרינן בירושלמי אשור לשון אין להם כתב יש להם כלומר כתב יש להם משלהם אבל לא לשון אלא משל אחרים · א"נ ה"ק דכתב שלנו יש להם אבל לא לשון שלנו ועל שם שהורגלנו לכתוב לשון הקדש בכתב אשורי זה נקרא בלשון אשורי · וזהו נראה לי נכון וברור ולפירוש זה אין במה ששינה עזרא את הכתב לכתוב ספרי התורה בכתב הקדש שום חדוש על התורה שהרי הכתב הזה כבר היה ידוע וגתון לנו בלוחות הברית :

הרי"ף

עתה באתי על ת"ת וע"ק בדברי התוס' שהקשו אמש בטלתם וכו' קשה אמאי בטלוהו בשלמא ת"ת בטלוהו לפי שהיו כל ישראל צרין על העיר אבל הכהנים אמאי לא היו מקריבין תמיד וי"ל לפי שהארון לא היה במקומו כדאמרי' פ' הדר והכהנים נושאים את הארון וקשה לדבריהם האי דאמרי בשלמא ת"ת בטלוהו לפי שהיו ישראל צרין על העיר דא"כ דהוי שפיר מה שביטלו התורה למה בא המלאך להוכיחו על ביטול תורה והלא כראוי עשו . ואין להקשות עוד לדבריהם למה לא ביטל ת"ת במלחמת העי לפי שבמלחמת העי לא הלכו כל ישראל כ"א אלף איש אבל קשה קשיא קמייתא . ועוד נבאר במ"ש התוספות מלמד שלן בעמקה של הלכה וכו' וי"ל דמה שנענש שלא היה לו בן זכר היה על שביטל ישראל מתשמיש וכו' וצריך להבין למאי אתו התוס' לומר י"ל דמה שנענש וכו' כיון דלא הקשו קושיא וגם לא גרסינן הכא הא דאסורין בתשמיש המטה . ונלע"ד שכל זמן שהם במלחמה פטורים מת"ת ובהיות יהושע ביריחו הוליכו הארון עמהם ורצה הקב"ה שיחזירוהו לעת ערב אל המחנה למקומו עד אור הבקר ואח"כ יחזירוהו למקום המחנה יום יום עד הלילה ולכך בא המלאך ותרבו שלופה על ביטול התורה ולא יכול ליהושע לתקן עוד במלחמה זו לפי שנצטוה להקיף את העיר ז' ימים וכדרך שנהג יום הראשון שיצא הארון ולן עמהם כן נהגו בשאר הימים עד מלחמת העי שלא הוליך הארון שבו הלוחות רק הארון שהיו בו שברי הלוחות . ויש ראיה לדבר זה מהתוספות פרק הדר שכתבו שהארון שבו הלוחות לא היו מוציאין למלחמה ויהושע הוליכו ליריחו ע"פ הדבור וצריכין אנו לומר שמה שנענש יהושע על ביטול תורה כיון שעל פי הדיבור הוליכו יהושע הוא לפי שרצה הקב"ה שיוליכוהו עמהם ביום שהוא זמן מלחמה ויחזירוהו למקומו בלילה ויהושע הניחו במגור גם בלילה ולכך נענש ומיד נתן אל לבו לתקן ללון בעמקה של הלכה כשילך להלחם במלחמה אחרת ולזה הביא מיד וילן יהושע לומר שאע"פ שלא היה יכול לתקן כל ימי מלחמת יריחו לפי שכשם שלן הארון בלילה הראשונה צריך לנהוג כן עד תום המלחמה מ"מ מיד תיקן במחשבה שנתן אל לבו ללון בעמקה של הלכה כשילך למלחמה אחרת דהיינו שלא יוליך עמו ארון של הלוחות . ובזה נתבארו דברי התוס' שהקשו בשלמא ת"ת בטלו מפני שהיו צרין וכו' שהכונה לומר שאע"פ שנענש

על ביטול תורה היה מפני שלא החזירו הארון בלילה למקום המשכן אבל בעוד הארון חוץ למקומו יפה עשו לבטל אבל למה לא הקריבו התמיד במשכן מקום הקדש ותרצו שכיון שהיה הארון עמהם היו גם הכהנים עם הארון לפי שהכהנים הם נושאי הארון . ומ"ש התוס' כאן י"ל דמה שנענש שלא היה לו בן זכר וכו' אפשר דקאי למאי דאמרו נענש על שביטל פריה ורביה שיש קושיא בזה דהכא אמרינן דנענש על ביטול תורה והתם פרק הדר אמרינן דנענש על ביטול פריה ורביה לז"א י"ל דהא והא איתנהו שנענש על ביטול פריה ורביה שלא היה לו בנים מדה כנגד מדה ומ"ש כאן שנענש על ביטול ת"ת בזה עונש אחר דהיינו חרבו שלופה : עוד בגמרא אמר רבה בר הונא אין מועד בפני ת"ח כל שכן חנוכה ופורים כבוד תורה עדיף וכתבו התוס' אין מועד בפני ת"ח ויום שמועה כבפניו דמי וכ"ש חנוכה ופורים שמותר להספידם אע"ג דמבטל ממקרא מגילה אלמא ת"ח חמור ממקרא מגילה ע"כ וקשה להבין מ"ש וכל שכן חנוכה ופורים היכי שייך למ"ש קודם יום שמועה כבפניו דמי והיה אפשר לומר שהם שני דבורים של תוספות בדבור האחד אמרו ויום שמועה כבפניו דמי ובגמרא שאמרו וכל שכן חנוכה ופורים תפסו התוספות ואמרו וכ"ש חנוכה ופורים שמותר להספידם אע"ג דמבטל מקרא מגילה . אבל עדיין קשה מנין לתוס' לפרש דמותר להספידם אע"ג דמבטל ממקרא מגילה דילמא לא קאמר אלא לענין קדושת היום דמותר להספיד אע"פ שהם ימי משתה ושמחה דמשמע דאסורין בהספד אבל מנ"ל דמבטלין מקרא מגילה כן אמת דהוכרחו התוספות לומר כן דאל"כ לא הוכיח כלום מדברי רבה דת"ת עדיף ממקרא מגילה דדילמא לענין שמחה וי"ט עדיף ת"ח דמספידין אותו מפני שהתורה עדיפא משמחה אבל לענין מקרא מגילה לא . אבל עדיין קשה דאימא הכי נמי דלא יפה ת"ת אלא לענין ההספד ביום שמחה אבל לבטל מקרא מגילה לא ולא פריך מידי גמרא . ונראה לע"ד דקודם דקדקו התוס' מ"ש אין מועד בפני תלמיד חכם דהוה ליה למימר אין מועד כנגד תלמיד חכם שמת ודקאמר בפני תלמיד חכם הוא משום דקיימא לן דיום שמועה כבפניו דמי ולזה אמר אין מועד בפני תלמיד חכם כלומר כשם שבפני המת אין מועד כך ביום שמועה כבפניו מקרי שפיר ואין מועד שמספידין אותו במועד או ביום שמועה והשתא ניחא מ"ש בגמרא כ"ש חנוכה

עץ יוסף

ניחא להו בפרש"י לפי שאין שום רמז בלשון השאלה לפי פירש"י . לכן העמיסו שאלת יהושע על איזה מהם באת בלשון המאמר הלנו אתה אם לצרינו והכי קאמר ליה יהושע הלנו אתה אם בשביל התורה דכתיב בה תורה צוה לנו . אם לצרינו בשביל קרבנות המגינים עלינו מצרינו והשיב לו המלאך עתה באתי על תלמוד תורה באתי דכתיב בה ועתה כתבו לכם השירה הזאת (דברים לא) גם נוכל לפרש בגדר מלת ועתה על התורה לפי מ"ש הע"ז הלכות מגילה כי התורה כל שעתה זמנה הוא לא כן שאר המלות . יכול להיות שעדיין לא הגיע

זמנם . או שכבר עבר זמנם ע"ש . וא"כ על התורה נאמר מלת עתה כלומר בכל שעה ושעה . לא כן על שאר המלות התלויות בזמן (אי' היס) : ואמר רבי שמואל גדול ת"ת כו'. קשה למה לי' לאסוקי הא דרבי שמואל הא הקושי' מבואר מזה שאמר המלאך עתה באתי אלמא שת"ת גדול מעבודה וי"ל שהתוס' הקשו ד"ה אמש בטלתם תמיד של בין הערבים קשה אמאי בטלוה ותירצו לפי שארון לא היה במקומו וכנ"ל.והרשב"א תירץ דלא תמיד ממש ביטלו אלא שלא היה שם מעמד מישראל לפי שהיו טרודין במלחמה והעלה עליהם כאלו בטלו התמיד

וכן

[דף ד ע"א] [א]א"ר יהושע בן לוי נשי' חייבות במקרא מגילה [ב]שאף הן היו באותו הנס: ואמר רבי יהושע בן לוי חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר (תהלים כב) אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי סבור מינה למיקרייה בליליא ולמיתנא מתניתין דידה ביממא א"ל רבי ירמיה לדידי מפרשא לי מיניה דרבי חייא בר אבא כגון דאמרי אינשי אעבור פרשתא דא ואתנייה איתמר נמי א"ר חלבו אמר עולא ביראה [ג]חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר (שם ל) למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך:

רש"י

שאף הן היו באותו הנס · שאף על הנשים גזר המן להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים וגו': ולשנותה ביום · זכר לנס שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה: אקרא · במזמור למנצח על אילת השחר הוא שנאמר על אסתר כדאמרינן במסכת יומא (כט:) למה נמשלה אסתר כאילת כו': סבור מינה · בני ישיבה ששמעו שמועה זו בלה"ק ולשנותה ביום היו סבורים דהאי ולשנותה לשון שונה משנה הוא למיתני מתניתין דידה משניות של מסכת מגילה: אעבור פרשתא דא ואתנייה · אסיים פרשה זו ואשנה אותה פעם שניה: ביראה · דמן בירי: יזמרך כבוד · ביום ולא ידום בלילה והאי קרא במזמור ארוממך ה' כי דליתני דרשינן בפסיקתא במרדכי ואסתר והמן ואחשורוש וקריאת המגילה שבח הוא שמפרסמין את הנס

תוספות

במקומן וכו' · לא גרסינן הכא אלא בעירובין גרסינן ליה אהא דקאמר התם מפני מה נענש יהושע מפני שבטל ישראל מפריה ורביה · וא"ת היכי משמע ליסנא דקרא דבטלו התמיד ות"ת וי"ל דה"פ מדקאמר הלנו אתה בשביל תורה דכתיב בה תורה לוה לנו · אם לצרינו או בשביל קרבנות שמגינין עלינו מצרינו · וריב"ן פירש עתה באתי על ת"ת באתי דכתיב בה ועתה כתבו לכם את השירה הזאת: שאף הן היו באותו הנס · פרשב"ם שעיקר הנס היה על ידן בפורים על ידי אסתר בחנוכה על ידי יהודית בפסח שבזכות נשים לדקניות שבאותו הדור נגאלו (סוטה יא:) וקשה דלשון אף הן משמע שהן טפלות ולפירושו היה לו לומר שהן לכך נראה לי שאף הן היו בספק דלהשמיד ולהרוג וכן בפסח שהיו משועבדות לפרעה במצרים וכן בחנוכה הגזרה היתה מאד עליהן. גבי מצה יש מקשים למה לי היקישא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה (פסחים מג:) תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס וי"ל דמשום האי טעמא לא מחייבי אלא מדרבנן אי לאו היקישא ורבינו יוסף איש ירושלים תירץ דסלקא דעתך למפטריה מגזרה שוה דט"ו ט"ו דחג הסוכות כדפירשתי פרק אלו עוברין (מג: ד"ה סלקא): חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום · אומר ר"י דאע"ג דמברך זמן בלילה חוזר ומברך ביום דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאתה דיממא וקרא נמי משמע כן דכתיב ולילה ולא דומיה לי כלומר אע"ג שקורא ביום חייב לקרות בלילה והעיקר הוי ביממא כיון שהזכירו הכתוב תחלה וגם עיקר הסעודה ביממא הוא כדאמרינן לקמן (דף ז:) דאם אכלה בלילה לא יצא ידי חובתו והכי נמי משמע מדכתיב נזכרים ונעשים ואיתקש זכירה לעשייה מה עיקר עשייה ביממא אף זכירה כן:

מהרש"א

לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום שנא' כו' · הכי משמע ליה מקרא אלהי אקרא יומם דהייט שאקרא את המגילה ביום לבד שהיא במקום הלל כדאמרינן לקמן אין זה ראוי כיון שלא תענה להם לישראל בתחלת גאולתן שם ביום רק בלילה כמ"ש בלילה ההוא נדדה שנת המלך וגו' ואמר ולילה ר"ל אקרא אותה בלילה לבד מטעם זה מ"מ לא דומיה לי מלהזכיר הנס גם ביום במקום הלל שהיום עיקר לקרות הלל ולסעודת פורים כדאמרינן לקמן מדכתיב ימי משתה ושמחה ומאן דמייתי ליה מקרא למען יזמרך וגו' בההוא מזמור נמי רמז בו מעשה אסתר שאמר בו הסתרת פניך הייתי נבהל שבזמן אסתר נתקיים הסתר אסתיר את פני וגו' כמ"ש פ' שלוח הקן [א] אסתר מן התורה מנין שנאמר הסתר אסתיר וגו' כמפורש שם ואמר אליך

הכותב

ואעפ"כ לא נתקיימו דבריו מהטעם שכתבתי כ"ש שזאת הגזרה איננה צודקת כאשר יתבאר. והנני בא עתה לומר שלכאורה יראה שצדקו דבריו מהכרח לשון האמוראים בפרק הנזכר וז"ל. אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורי ולשון הקדש והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי. מאן הדיוטות אמר רב חסדא כותאי מאי כתב עברי אמר רב חסדא כתב ליבונאה. וז"ל פרש"י כתב עברי של בני עבר הנהר. ליבונאה אותיות גדולות כעין אותן שקובעין

הרי"ף

ופורים שמדבר גם על ביטול מקרא מגילה דאי אמרן דאין מועד בפני ת"ת הוא בפניו ממש אין להוכיח מהכא דגדול ת"ת מפורים דדילמא הכא שאני לפי שהוא בפני המת וגדול כבוד הבריות כדאמרן לקמן מת מצוה ומקרא מגילה מת מצוה עדיף משום דגדול כבוד הבריות ולא שני לן בין מת מצוה למת ת"ח דהכא שמת הכל קרוביו ובמת מצוה הכל חייבים לקוברו כקרוביו והאי מלתא לא הוי אלא בפני המת ממש אבל שלא בפניו לא לזה הקדימו התוס' לפרש שבכלל דברי רבה יש ג"כ יום שמועה דאין מועד דכבפניו דמי וכיון שכן דהא הספדו ג"כ

עץ

וכן לא חששו כל כך לפי שאין מעכבין את הקרבן ע"כ א"כ מתורץ קושיא הנ"ל דבלא רבי שמואל לא היה יכול להקשות דת"ת עדיף מעבודה דה"א כתירוץ הרשב"א שלא בטלו ממש ולכן מעבודה כזו שבדיעבד היא עבודה רק שאינה מן המובחר לכתחלה לפי שלא היה מעמדות ת"ת עדיף. אבל עבודה ממש עדיפא מת"ת. לכן מייתי הא דאמר רבי שמואל גדול ת"ת כו' וע"כ צ"ל דס"ל דבטלו לגמרי משמע וכתירוץ התוס' ומ"מ אמר המלאך עתה באתי ע"כ מוכח שת"ת עדיף מעבודה ממש: שנאמר אלהי אקרא יומם כו'. וזה הפסוק נמשך למ"ש המשורר שם ראשית דבריו אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי ופרש"י ומדברי שאגתי וכוונתו שבהיותינו בארץ לא לנו. ועדיין לא הגיעו לנו פגעי הזמן ומרודיו אז עלה במחשבותינו לבקש מלפניו יתברך לשכון כבוד בארצנו אבל אחר שהגיעו לנו פגעי הזמן שוב אין אנו מתחננים על השבת הטובה והישועה אבל אנו צועקים על ימי העוני ומרודים. והנה אחר שגם על צעקת עוני ומרוד לא נענינו מן השמים. על זה בא המשורר בקובלנא

בקמיעין ומזוזות ולשון התוספתא לא מעלה ולא מוריד בנדון שלנו. הנה נראה לכאורה מדברי האמוראים האלה שבתחלה ר"ל כשנכתבו הלוחות וס"ת שבארון נכתבו בכתב עברי דוקא וגם רב חסדא שבא לפרש מאי כתב עברי יורה שהוא עצמו סובר שכן הלכה ועל זה סמך הר"י אלבו שכתב לשון זה ועוד דבגמרת סנהדרין פירשו האמוראים דברי חכמים שכך אמרו שם אמר רב חסדא אמר מר עוקבא בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי וכו' עכ"ל ואע"פ שאין מזכיר בדקדוק לשון האמוראים כלל כוונתו לקיים דבריו ויתחייב מזה שדברי רב חסדא

עיון יעקב

הוכיחם המלאך על זה ותו לפי תי' התוס' מאי מקשה הש"ס ועבודה חמורה דלמא מש"ה נענש על ד"ת כי על עבודה היה להם תי' כמ"ש תוס' לכן נ"ל דכוונת תוס' הם בענין אחר דמקשים תוס' אמאי בטלוהו כלומר למה אמר כן המלאך והוכיח ליהושע וישראל וכי הם בטלוהו הכהנים בטלוהו וכו' ותי' תוס' שישראל חייבין בזה שלא שמו הארון בגלגל וכן משמע להדיא בפירש"י פרק הדר דף סג ע"ב ע"ש ועיין בתשובת שבות יעקב חלק שני סי' מ"ז: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום. נלע"ד ע"ד דאיתא ברבה פ' ויראה

יוסף

ואמר אלי אלי למה עזבתני פעמים ואתה עומד מרחוק מישועתי. והוא בקשת אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו. גם מדברי שאגתי אשר אני שואג על ימי העוני והמרוד. והנה ידענו כי הטובה וההשגחה מאתו יתברך מתואר בשם אור יומם. כמד"א יומם יצוה ה' חסדו והצרה מתוארת בשם לילה. הוא שסיים המשורר וביאר דבריו כי על מה שאמר רחוק מישועתי. ספר שהרי אלהי אקרא יומם כלומר אבקש מאתך יזרח אלי אור יומם ואתה לא תענה לי על זה אח"כ קראתי וצעקתי מאמר לילה. כלומר ימי עניי ומרודי המתוארים בלילה וגם על זה לא נעניתי ועדיין לא דומיה לי בשאגתי וחוזר על ענין שאלתו למה עזבתני כפלים. אמנם בימי מרדכי ואסתר אשר נענו מן השמים להנצל מפח יוקשים אשר עשה המן צריך האיש הישראלי להודות על אידו של המן בלילה ולשנותה ביום על ברכתו של מרדכי אשר נאמר עליו ליהודים היתה אורה וגו' (אס' הים) : ולמיתנא מתני' דידה ביממא. קשה אם"ד דלא למקריי' ביממא. דהא תנן לקמן ספ"ב דף כ אין קורין את המגילה עד שתנץ החמה. ותנן

אמר הבונה [חייב אדם לקרות המגילה בלילה כו'] יסוד החיוב לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום אפשר שיהיה משני טעמים האחד שצום אסתר היה לילה ויום כמו שנאמר ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום וגם אני וגו' · הב' שעיקר ההצלה התחיל בלילה כמ"ש בלילה ההוא נדדה שנת המלך וגו' ונגמרה אח"כ ביום · הא' סברת ריב"ל ולכן הביא ראיה ממ"ש אקרא יומם וגו' שהם דברי אסתר לפי מדרשם שנקראת אילת השחר הב' סברת עולא ולזה ראיתו ממ"ש למען יזמרך כבוד וגו' שהתחיל גם בלילה ממה שאל אם

[א] מהרש"א ד"ה לקרות · פ' שלוח הקן (קלט ע"ב):

יד יוסף
א ערכין דף ג ע"א:
ב שבת דף כג ע"א פסחים דף קח ע"ב:
ג לקמן דף כ ע"א:
ד שם:

חדושי גאונים
צריך להיות מ"ם סתומה בלוחות מ"מ היה שם מטעם זה): לנ"א הלא כבר היה גם זה בסמ"ך ושוב לא היה צריך לנס דמ"ם סתומה. ובזה מתורץ גם קושית רש"י ז"ל דהשתא קושית המקשה הוא אינו כמ"ש פירש"י אלא כמ"ש ודוק · ומשני התרגן אין מהום הוו · פי' דודאי גם מקודם הלוחים היו א' מהני אותיות באמצע תיבה דוקא וא' מהן לבסוף דוקא אלא דהשתא הוא דלא הוו ידעין הי באמצע תיבה והי לבסוף היה ואתו צופים ותיקנם כו'. והקשה המקשה סוף סוף אלה המצות גו'. פי' דשמא מעיקרא היה להיפך ועכרו הצופים הסא דכתיב אלה המצות גו'ומשני אלא שכחום וחזרום ויסדום פי' דהצופים ידעו ברה"ק דכן היה גם מקודם וכך יסדום וא"ש האי אלא דקאמר ודוק: ועיין בשבת פי"ב גבי מדפתות ועשאו סתום: בע"י הביא כאן בשם הריטב"א ז"ל הני צופים לאחר יאשיה הע"ה היו דאלו קודם לכן היו שם הלוחות והארון וה איך אסקינן דשכחום כו' אלא ודאי לאחר שנגנז הארון בימי יאשיה הדברים אמורים עכ"ל: ולפע"ד יפה כיון הגאון הנ"ל להקשות אבל עדיי' לא תיקן כולו דאפי' לאחר שנגנז הארון מ"מ היו שם האורים ותומים עד חורבן בית א' (כמפורש בסוטה פ"ט) ובהאורים היו ג"כ פתוחין וסתומין (כגון אברהם שמעון דהוי מ"ם פתוחה ומ"ם סתומה) ואף אם נאמר

ה דף ה ע"ב א"ר יוחנן (נהירנא) כי הוינא טליא אמרינא מלתא ושאילנא לסביא [דף ו ע"א] ואישתכח (מלתא) כוותי חמת זו טבריא ולמה נקרא [שמה] חמת על שום חמי טבריא [רקת זו צפורי ולמה נקרא שמה רקת משום דמידליא[א]] כרקתא דנהרא כנרת זו גינוסר ולמה נקרא שמה כנרת דמתיקי פירא כקלא דכינרי · אמר רבא מי איכא למ"ד רקת לאו טבריא היא והא כי שכיב אינש הכא התם ספדי ליה הכי גדול הוא בששך ושם לו ברקת וכי מסקי ארונא להתם ספדי ליה הכי אוהבי [א]שרידים יושבי רקת צאו וקבלו הרוגי עומק · כי נח [ב]נפשיה דר' זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ

רש"י

הנס והכל מקלסין להקב"ה: כי הוינא טליא · כשהייתי תינוק: ואשתכח כוותי גרסינן: [רקתא דנהרא · שפת הנהר גבוה מן הנהר אף ציפורי יושבת בראש ההר: כי שכיב אינש הכא · כשמת אדם גדול בבבל: ספדי ליה התם · בטבריא: ששך · בבל בחילוף א"ת ב"ש: ושם לו ברקת · ילא לו שם בטבריא: וכי מסקי ארון · של מת מבבל לקוברו בטבריא: אמרו הכי · הספדנין קורין בפסוקים בלשון הזה שילאו לקראת המת: אוהבי שרידים · אוהבי ישראל: יושבי רקת לאו וקבלו הרוגי עמק · מתי בבל העמוקה: ר' זירא עלה

מהרש"א

ה' אקרא וגו' היא תפלת מרדכי ואסתר ואמרו בתפלתם מה בלע בדמי וגו' ר"ל שקלי כסף שנתנו ישראל ברדתי אל שחת על ידי שקלי כסף של המן כדאמרינן לקמן ואמר שמע ה' וחנני וגו' שיהיו שקלי כסף של ישראל דוחין שקלי כסף של המן ואמר שעלתה תפלתם שהפכת מספדי למחול לי פתחת שקי וגו' של מרדכי שנאמר בו וילבש שק וגו' ותאזרני שמחה כמ"ש ליהודים היתה אורה ושמחה ומסיים ואמר למען יזמרך כבוד וגו' לפי שלא נזכר שום שם במגילה מן הטעם שכתבו המפרשים שנכתבה מעיקרא בלשון פרסי ומ"מ נזכר שמו של הקב"ה בתחלת הנס שהיה בלילה שנא' בלילה ההוא נדדה שנת המלך ודרשו מיניה לקמן בפירקין שהוא רמז דרך כבוד נדדה שנת מלכו של עולם וז"ש למען שאתה פתחת שקי וגו' אזמרך בקריאת מגילה בלילה להזכיר שמך דרך כבוד על נס שבלילה שאין שינה לפניו נכתב כן נדדה שנת וגו' כדי לשבר את האוזן כמלך ב"ו ואמר דגם שאזמרך בקריאתה בלילה מ"מ ולא ידום בקריאתה גם ביום שבו עיקר שמחה כדלעיל ומסיים ה' אלהי לעולם אודך בין שבאת עלינו במדה"ד בין במדה"ר כמ"ש [א] בכל מדה שמודד לך או יש לכוין שאמר לעולם אודך על נס פורים ע"פ מ"ש אם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים והיינו אודך על נס זה לעולם שאתה עשית לי גס שלא נזכר שמך בו: חמת זו טבריא כו' רקת כו' כנרת כו' · במקרא חד כתיבי הני ג' ערים בספר יהושע בגורל של בני נפתלי והכי אמרינן פ' מרובה [ג] ימה של טבריא בחלקו של נפתלי היתה כו' ור"י מפרש להן לפי השמות שנשתנו בזמנו: בקלא דכנרי כו' · פירש בערוך [ערך כנר] שם אילן דפירותיו מתוקין או פי' מתוק כקול כנור: כי שכיב אינש הכא כו' וכי מסקי כו' כי נח נפשיה כו' · ג' מיני הספד זכר כאן על ת"ח מי שלא זכה כלל אף בגופו לאחר מיתה לבא לא"י ספדו עליה גדול כו' ושם לו כו' דיש להספיד עליו שלא זכה בגופו לבא לא"י מ"מ זכה בשם טוב לבא התם דשם לו ברקת וע"ד טוב שם משמן וגו' ומי שלא זכה למות שם בא"י אבל זכה לאחר מיתה דמסקי ארוניה להתם יש להספיד עליו שלא זכה בחייו לבוא לשם דהשתא הרוגי עומק מקרי כאילו אינו מת בזמנו ונהרג בחטא זה שהיה דר בח"ל וכהאי לישנא איכא בסוף כתובות [ג] על שנכנסה אשה בח"ל ומתה שם ברוך המקום שהרגו ורבי זירא שזכה בחייו ליכנס לא"י קאמר דמ"מ יש להספיד עליו על שאבדה כלי חמדתה שהלדיק ודאי אינו אבד במיתתו שיש לו

הכותב

שאמר מ"ם וסמ"ך שבלוחות וכו' סותרים למה שאמר בסנהדרין והאריך בעל הספר בתיקון קושיא זאת ודבריו דקים נמוקים כמאן דמעייל פילא בקופא דמחטא ואין דבריו מספיקין לתקון זאת הקושיא. לכן זו היא דרך ישרה שיבור לו כל בעל סברא זכה ושהורה שפי' מאמר בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי הוא כדברי הריטב"א שהכוונה בו על כתיבת ס"ת שכל איש ישראל כותב לעצמו ורחמנא ליצלן מלחשוב שנאמר ג"כ על כתב הלוחות וס"ת שבארון כי לדברי הכל נכתבו בכתב אשורי אשר בתיקון אותם אותיות ובזיונם ובקשרים שהיה הקב"ה קושר להם נרמזים סודות נפלאים. אולם מחלוקת הג' תנאים היא בזכירת מנהג כותבי ס"ת לעצמם ושאר כתבים דבהא ודאי פליגי. ת"ק סבר שכדי לחלק כבוד לכתב אשורי המקודש כיון שבו נכתבו הלוחות וס"ת שבארון לא היו נוהגין להשתמש בו בתמידות בכתיבת ס"ת ושאר כתבים או מטעם יותר מספיק שלא היו בקיאים בו כ"כ כמו בכתב עברי המורגל אצלם מהאבות אשר מעבר הנהר אבל אחד מעיר וב' ממשפחה כדניאל וחבריו היו בקיאים בו וזה המנהג התמיד בישראל עד שבא עזרא הסופר שהיה בקי בתכלית אותו כתב ולמד לכל ישראל שלא יכתבו שום ס"ת רק בכתב ההוא · ורבי חולק עליו בקצת רצוני לומר במנהג הנהוג מנתינת התורה ועד בנין הבית כל זמן שלא חטאו וסברתו שכל ישראל נהגו לכתוב כל ס"ת שלהם בכתב אשורי בכל הימים הראשונים כל זמן שלא חטאו · אבל אחר שקלקלו מעשיהם ובפרט אחר שנגנז הארון נאבד הכתב המקודש ההוא מכלל עם ישראל ולא היו יודעים ממנו זולתי מתי מספר הלא אחד בהם עזרא והוא למדו לכל ישראל · ור"ש סובר כי לא נשתנה זה הכתב בשום זמן ומה יוסיף ומה יגרע אם אחר זה יבאו האמוראים ויספרו לנו שכן היה המנהג הקדום בין היחידים כדברי ת"ק וגם רב חסדא שאמר מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס וכו' יוכל לומר כן בענין מנהג היחידים הקדומים ואין שום סתירה בדבריו ואיך יוכל שום חכם להביא ראיה מדבריהם לקיים דבר זר ומתמיה והוא שאפשר שתתבטל שום מצוה כמו שנשתנה כתב התורה והאמת אינו כן כיון דכ"ע מודו שהלוחות וס"ת שבארון נכתבו באותו כתב אשורי ואם היחידים היו נוהגין לכתוב ס"ת בכתב אחר אין עליהם קושיא כלל ממאמרם ז"ל אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר · ואחרי הדקדוק אמתי בדברי רש"י הקצרים כמנהגו יתברר איך זאת כוונתו ולברר וללבן זה אכתוב שורותיים · ועוד לי בזה כוונה שנית והוא להתיר ספק יקרה כנגד מה שהנחתי והוא שאם אמת הדבר שהכתב ההוא לא ניתן בתחלת הוייתו רק לעם ישראל וזאת התורה אשר שם משה לפניהם היתה כתובה בו מאין בא לנו לכנותו בשם כתב אשורי וקשה עוד מזה מאמר האומר ולמה נקרא אשורי שעלה עמהם מאשור אפשר לאומר שיאמר בדרך הלצה מי נתן כהן בבית הקברות רצוני לומר מי נתן הלשון המקודש באשור מקום טמא לשנוכל לומר עליו שעלה עמהם מאשור · וכל זה תקן רבינו הגדול רש"י בב' תיבות שנשתנה להם על ידי המלאך וכונתו בזה שבימים הראשונים לא נודע הכתב ההוא לא לאשור ולא לכל שאר האומות זולתי בין עם ישראל אשר למדוהו מכתב הלוחות וס"ת שבארון וגם כלל העם לא

הרי"ף

למקרא מגילה אע"פ שאין שם כבוד הבריות כיון שכבר נקבר נקבר והשתא הוכיח שפיר דכל שכן חנוכה ופורים שמבטלים מקרא מגילה אע"פ שאין שם כבוד הבריות שאין שם קבורה כ"א יום השמועה והשתא פריך שפיר גמרא ומשני דהכי דעדיף כבוד תורה בין ביום מיתה ובין ביום שמועה דמבטלין מקרא מגילה מפניו אבל מקרא מגילה דת"ת מקרא מגילה עדיף מקל וחומר דעבודה:

עיון יעקב

פ' ג' דף כ"ו ע"א אר"ש אין הקב"ה דן את א"ה אלא בלילה בשעה שהם ישינים ואת ישראל ביום בשעה שהם עסוקים במצות יעו"ש וכאן היו ב' דברים שהוצרכו למפלת המן ולהצלת ישראל לכך קורין המגילה ביום ובלילה והשתא שפיר קאמר אלהי אקרא יומם דהיינו בתענית אסתר ולא תענה לפי שאין דינן הא"ה ביום והוצרך לדון אותם בלילה לכך בלילה ולא דומיה לי ואח"כ דן את ישראל ביום להצלתן וכ"כ בלילה נדדה שנת המלך:

כי שכיב אינש הכא התם ספדי ליה הכי גדול הוא בששך ושם לו ברקת. נ"ל לפרש ע"ד דאיתא בפ"ק דסנהדרין הכא שבט והתם מחוקק כדתניא לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל בשבט ומחוקק מבין רגליו אלו נשיאים שבא"י ומקשה מהרש"א דהא בפ' ג"ה דרשו להיפך עם אלהים זו נשיא שבא"י ועם אנשים זו ריש גלותא שבבבל ומתרץ דלענין השולטנות וגדולה שבבבל הם יותר חשובים אבל לקרוא אלהים דהיינו שם מומחים הם דוקא בא"י שאוירא מחכים א"כ שפיר קאמר גדול הוא בששך לענין שולטנות וגדולה ושם מומחה הוא דוקא בא"י וק"ל: **ספדי** ליה הכי אוהבי שרידים. עיין פירש"י ול"נ ע"ד דאיתא בסנהדרין דף ל"ב ע"א אין שרידים אלא ת"ח ואיתא בפ"ב דשבת דף כ"ג דרחים רבנן ה"ל בנין רבנן ופי' שם מהרש"א ולא קאמר הוא גופיה צורבא מרבנן דודאי מדרחים רבנן הוא גופיה צורבא מרבנן דהתם עם הארץ שונא' ת"ח. ואיתא בגמ' דע"ז דף י' ותעביד טבריא קלניא שהיא מלאה ת"ח לזה קאמר אוהבי שרידים יושבי רקת צאו וקבלו הרוגי עומק

עץ יוסף

ותנן נמי כל היום כשר לקריאת המגילה. ש"מ שצריך לקרות המגילה ביום וי"ל דס"ד דלא בת"ח הא בע"ה. בת"ח דגמיר סגי במיתנא מתניתא דידה ביממא והא בע"ה דלא גמיר קורא את המגילה ביום והני דספ"ב בע"ה מיירי ובהכי מקיים לקרא דאקרא ביממא במתניתא דידה בת"ח. ובע"ה בקריאה ממש (טורי אבן):

הבונה מה נעשה יקר וגדולה למרדכי ולא ידום ביום באומרו להמן מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו וצוה לעשות כל הכבוד ההוא למרדכי · והגם שמ"ש ולשנותה ביום אינו כמו שסבר רבי חייא בר אבא לשון שונה משנה אלא לקרותה פעם שנייה מ"מ מדאפקיה בלשון ולשנותה ולא אמר ולחזור ולקרותה יש לשמוע שכשחוזר וקוראה ביום יהיה בדקדוק ועיון וסדר כמי ששונה הלכה ולא יאמר כיון שכבר קראתיה בלילה אקרא בדרך העברה אלא יהיה בכל הדינים שביארו חכמים בקריאתה:

המתורגמן א) עמפארגעהאבען. האך.

[א] מהרש"א ד"ה לקרות כמ"ש בכל מדה.(ברכות נ"ד.): [ג] שם ד"ה חמת. פרק מרובה (פ"א ע"ב): [ג] שם ד"ה כי · בסוף כתובות(קי"א ע"א):

יד יוסף

א עי' פירש"י ובערוך ערך שרד פי' אוהבי ת"ח יושבי בבהמ"ד של טבריא ופי' הערוך מבואר עפ"מ דאמר הש"ס בחולין קל"ג ע"א אין שריד אלא תלמיד חכם שנאמר ובשרידים אשר ה' קורא: ב מו"ק כ"ה ע"ב:

חדושי גאונים

דהני האופים היו לאחר חורבן בית ראשון דהכר פסקו האורים כמפורש בסוטה שם מ"מ קשה הלא היה ככר נכתוב ספר שופטים ע"י שמואלהנביא כמפורש בב"ב פ"א ובס' שופטים כתיב דהשיבו האורים לישראל במעשה דפלגש בגבעה ויאמר ה' עלה כי מחר אתננו בידך א"כ מהאי כ"ף כפופה וכ"ף פשוטה דהלוחות ה"ל לידע (וזהו דוחק לומר שנגנזו כל ספרים שבעולם בעת ההוא): לכן נלעד"ל דהנה כתיב בשמואל א' דשאל דוד בהאורים הארדוף אחר הגדוד הזה האשיגנו ויאמר לו ה' רדוף וגו': והקשיתי אני הצעיר דהאיך א"ל דהאורים השיבו רדוף הלא לא היה בהאורים פ"א פשוטה כנודע · וע"כ נ"ל דהיה פ"א כפופה בסוף התיבה במקום פשוטה· ולפ"ז א"ל דמזה יצא להם הטעות מקודם הני האופים דסברו מדהשיבו האורים פ"א כפופה לבסוף התיבה: בוודאי מותר הוא לכתוב גם אותיות כפופות בסוף התיבה או דילמא דאסור לשנות והאי רדוף שאני דלא היה אפשר בענין אחר וזה הוא דקאמר דלא ידעו עד דאתו צופים וא"ל דשאני האורים דה"א וכנ"ל ודו"ק: (עולת אהרן)
חמת זו טבריא פסוק הוא ביהושע בחלקו של נפתלי וערי המבצר צר חמת

שנער [הרה וילדה ארץ צבי גידלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה] אלא אמר *) רבה חמת זו חמי גרר רקת זו טבריא כנרת זו גנוסר ולמה נקרא שמה רקת [א]שאפי' ריקנין שבה מלאין מצות כרמון ר' ירמיה אמר רקת שמה ולמה נקרא שמה טבריא שיושבת בטבורה של א"י **) רבא אמר רקת שמה ולמה נקרא שמה טבריא שטובה ראייתה אמר זעירי קטרון זו צפורי ולמה נקרא שמה צפורי (אמר רב פפא) שיושבת בראש ההר כצפור. וקטרון צפורי היא והא קטרון בחלקו של זבולון היה דכתיב (שופטים א) זבולון לא הוריש את יושבי קטרון [ואת יושבי נהלול] וזבולון מתרעם על מדותיו הוה דכתיב (שם ה) זבולון עם חרף נפשו למות מה טעם משום דנפתלי על מרומי שדה אמר זבולון לפני הקב"ה רבש"ע לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות א"ל כולן צריכין לך על ידי חלזון שנאמ' (דברים לג) עמים הר יקראו וגו' ושפוני טמוני חול ותני רב יוסף [ב]שפוני זה חלזון טמוני זו טרית חול זו זכוכית לבנה אמר לפניו רבש"ע מי מודיעני (על זאת) א"ל (שם) שם יזבחו זבחי צדק סימן זה יהיה לך שכל הנוטל ממך בלא דמים אינו מועיל בפרקמטיא שלו כלום ואי ס"ד קטרון זו צפורי אמאי מתרעם על מדותיו והא הוה (ליה) צפורי [מלתא] דעדיפא טובא וכ"ת דלית בה ארץ זבת חלב ודבש והאמר ריש לקיש לדידי [ג]חזי לי (ארץ) זבת חלב ודבש דצפורי והויא שיתסר מיל על שיתסר מיל וכי תימא דלא נפיש דידיה כדאחוה [ד]והאמר רבה בר בר חנה [א"ר יוחנן] לדידי חזי לי (ארץ) זבת חלב ודבש דכל ארץ ישראל והוה כמבי כובי ועד אקרא

*) נ"ל רבא **) נ"ל רבה

רש"י

עלה מבבל לארץ ישראל ומת שם בטבריא : [ארץ צבי · ארץ] ישראל : גידלה שעשועיה · של שנער : בטיבורה באמצעיתה] : לא הוריש את יושבי קטרון · שבאת לחלקו ועברו על מה שאמר הקב"ה לא תחיה כל נשמה (דברים כ) והניחום לגור ביניהם ולהעלות להם מס : על מדותיו · על מזלו שנמדד לו מן השמים מדה שאין חפץ בה : א"ל כולם צריכים לך · כל אחיך יהיו צריכין לך : ע"י חלזון · חלזון עולה מן הים להרים וצובעין בדמו תכלת ונמכר בדמים יקרים : עמים הר יקראו · מכל השבטים יתקבצו להריך לקנות ספוני טמוני חול : שפוני זו חלזון · שהוא דבר חשוב · ספוני לשון חשיבות בלשון ברייתא : טמוני זו טרית · מין דג שקורין טונינא : חול זו זכוכית לבנה. זכוכית תחלת ברייתה מן החול כדאמרינן בפ"ק דשבת (דף טו:) וחול של זבולון חשוב משאר חולות וראוי לזכוכית לבנה : מי מודיעני על זאת · לתת לי דמים חלזון ושמא הלה יקחום בלא דמים : אמר לו שם יזבחו זבחי צדק · כשם שאסור גזל בעולה כך לא יטול ממך כלום שאם יטלו שוה פרוטה בלא דמים יתקלקל הצבע והחול ולא יועיל לכלום : זבת חלב ודבש · העזים אוכלים תאנים והדבש נוטף מהם והחלב נוטף מן העזים ונעשה כמין נחל : שיתסר מיל · ד' פרסאות : לדידי חזי לי זבת חלב ודבש דכל א"י · בכל מקומות

מהרש"א

השארות הנפש אבל יש לכלל ישראל להספיד על מה שנאבדה מהם כלי חמדתן שהצדיק הוא דמיון כלי חשוב שעל ידו פועלים דברים חשובים וטובים : רקת שאפילו ריקנים שבך מלאים מצות כו' · לכאורה דמלת רקת לא משמע אלא ריקנין ומהיכא משמע דמלאים מצות כרמון וי"ל דנקרא רקת על שם הכתוב כפלח הרמון רקתך וכמפורש בפרק זה בורר [א] : שיושבת בטבורה של א"י כו' · אבל לא בטבור של עולם דהא אמרינן פ' זה בורר אלשכת הגזית שרבך אגן הסהר וגו' שהיא יושבת בטבורה של עולם וכ"כ התוס' בפרק אלו מציאות [ב] דירושלים לא היה רק מהלך יום אחד מגבול א"י מצד אחד וא"י ת' פרסה על ת' פרסה הוה ע"ש : שטובה ראייתה כו' · פירשו בתוס' שהיו שם גנות ופרדסים עכ"ל ועוד י"ל טובה ראייתה בחכמים שהיו יושבים שם סנהדרין בימי רבי כדאמרינן ספ"ב דר"ה [ג]: זבולון עם חרף וגו' משום כו' · דלפי פשוטו שמשתבח זבולון שחרף נפשו למות במלחמה ונפתלי על מרומי שדה לא ידענו מה שבחו ומש"ה דרשו ביה דבאותה מלחמה שראו בני זבולון את נחלת בני נפתלי כי שם נתקבצו כדכתיב ויזעק ברק את זבולון ואת נפתלי קדשה שהיא נחלת נפתלי כמ"ש מקדש נפתלי וע"י שראו בני זבולון את נחלת נפתלי שהיו על מרומי שדה מקום שדות וכרמים חרף הוא נפשו למות על רוע מזלו שנפל בגורלו ימים והרים וגבעות שאינו מקום שדות וכרמים : שפוני זה חלזון כו' · רש"י בחומש פי' שבחלק יששכר וזבולון היה כו' ע"ש והכי משמע מקרא כי שפע ימים ינקו ושפוני טמוני חול וגו' קאי גם איששכר ובשמעתין לא הזכיר אלא זבולון היינו שהוא היה מתרעם על חלקו ולא כן יששכר שהיו בעלי תורה : מי מודיעני כו' · פרש"י מי מודיעני על זאת שמא יקחו בלא דמים כו' עכ"ל ודוחק הוא שיטלו בגזל בלא דמים וי"ל דה"ק דמי מודיעני דשמא יבאו לסחור בקלא אילן במקום תכלת כדאמרינן ריש פ' איזהו נשך [ד] מי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא : א"ל שם יזבחו זבחי צדק · כפי' רש"י כשם שאסור גזל בעולה כך לא יגזלו ממך מחייתך של חלזון ע"י קלא אילן שלא יצליח בסחורתו כו' ושאמר כל הנוטל ממך בלא דמים כו' וי"ל כמשמעו דבדם חלזון עושין תכלת כדאמרינן במנחות [ה] וקאמר דהנוטל ממך סחורה של התכלת בלא דם חלזון ע"י קלא אילן לא יועיל לו בפרקמטיא ולא יצליח כו' : [לדידי חזי לי חלב ודבש כו'.

הכותב

ידעוהו כי אם יחיד בדור כדניאל · ולזה כשבא המלאך בימי בלשאצר וכתב על כותל היכלא די מלכא כתב בכתב זו המשובח והנעלם מכל האומות לגמרי וגם מאומת ישראל מלבד דניאל וכיוצא בו · וזה מבואר ממאי דאקשינן בסנהדרין ולר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה מאי ולא כהלין כתבא למקרי · ונראה מזאת הקושיא ומהתירוץ שלדעת רבי ורבי יוסי פי' ולא כהלין כתבא למקרי הוא כפשוטו ממש שלא היו מכירין אפילו אותיות הכתב ההוא וכיון שהיה זה בימי בלשאצר והוא מת סמוך לזה נעתק שם המלכות מבבל ונשאר למלכי מדי ופרס אשר היה מושבם בעילם שהוא ואשור קרובים והם כאחד ושם המלכות אשור והשכל יחייב שהשרים והגדולים שבמלכות יחלו פני דניאל שילמדם הכתב המשובח ההוא בעבור זה יכונה לאשור וכן עזרא שהיה בקי באותו כתב וסופר מהיר ויתנהו הש"י לחן לפני מלך פרס וילמד לכל ישראל אותו כתב וזאת כוונת רש"י באמרו שנשתנה על יד המלאך שקודם ביאתו לא ידע אנוש ערכו אבל אחר כך נתפשט במלכות אשור וילמד אותו לכל ישראל עזרא הסופר · ולאמתת כונה זו סיים דבריו רבי יוסי ואמר ולמה נקרא שמו אשורי שעלה עמהם מאשור כלומר אל יטעה השומע כנוי אשורי שיהא פירושו כמו כתב עברי שהוא מיוחס לעברי על שבני עבר הנהר החזיקו בו משנים קדמוניות כי זה שקר שהרי לא נודע מעולם אפי' באשור עד שכתבו המלאך אבל הטעם אמיתי להיות מכונה לאשור מפני שעלה עמהם מאשור כי שם למדוהו באחרית הימים אחרי שנתגלה על ידי המלאך ודניאל למדו לגדולי המלכות ובפרט עם ישראל [למדוהו ונשארו בקיאין בו ע"י עזרא שלמד לכל ישראל] לכתוב כל ספר תורה שלהם באותו כתב ולא בכתב אחר אפילו עברי · ולפ"ז תהיה כונת מר זוטרא באמרו בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי שניתן רשות לכל ישראל לכתבה בלשון עברי וגם בימים ההם הכותב בכתב אשורי הרי זה משובח כיון שהלוחות וס"ת שבארון היו באותו כתב · חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורי ר"ל שניתן צווי גמור מפי עזרא שכל היחידים לא יכתבו ס"ת רק בכתב אשורי · וזה יורה לשון בררו להם לישראל להורות שהם בחרו בטוב

עיון יעקב

קראו לשם הרגוי ע"ד דאיתא סוף כתובות נבלתי יקומון אלו מתי חוץ לארץ : ארץ צבי גידלה. ע"ד דאיתא בכתובות ותד מינייהו כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו לה"ק אבדה

עין יוסף

ה זבת חלב ודבש · העזים אוכלים תאנים והדבש נוטף מהם והחלב נוטף מן העזים ונעשה כמין נחל (רש"י) כתב כן דהכי איתא בכתובות דף קיא קא נטיף דובשא מתאיני וחלבא כו' היינו זבת חלב ודבש ע"ש . ועי' רש"י סדר בא וברא"ש :

[א] מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה רקת' בפ' זה בורר · (ל"ז ע"א): [ב] שם ד"ה שיושבת בפ' אלו מציאות (כ"ח ע"א): [ג] שם ד"ה שטובה ספ"ב דר"ה (ל"א ע"ב): [ד] שם ד"ה מי מודיעני פ' איזהו נשך · (ס"א ע"א) : [ה] שם ד"ה א"ל במנחות (מ"ג ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות נז ע"א ערובין יט ע"א חגיגה כז ע"א סנהדרין לז ע"א: ב יונתן פסוק עמים הר יקראו : ג כתובות קיא ע"ב : ד שם ע"ש :

חדושי גאונים

ורקת וכנרת ולפ"ז ר"י דמפרש רקת זו צפורי אלמא צפורי בחלקו של נפתלי היתה ל"ל הא דאמר זעירי קטרון זו צפורי דהא קטרון בחלקו של זבולון היתה א"א רבה כו' חמת זו חמי גרר א"י למה נקרא גרר חמת ע"ש חמי גרר ולאנקרא טבריא חמת ע"ש חמי טברי' ושמא חמי גרר היו יפים וטובים וידועים לכל יותר מחמי טבריא מש"ה זו נקראת ע"ש חמי אבל לא זו א"נ טבריא היו לה מעלות אחרות החשובים יותר שראוי לקרותו ע"ש כדמסיק ואזילמשא"כ חמת שלא היתה בה מעלה יתירה אלא זו של חמי' מש"ה נקראת ע"ש : (טורי אבן) למה נקרא שמה רקת שאפי' ריקנין שבה מלאין מצות כרימון א"י מאי עדיפותא דטבריא בדבר זה מכל ערי א"י וכ"ת דקדושה יתירה יש בה הגורם שאין יצה"ר שולט בה כ"כ א"י כמה קדשה יותר מכל א"י ועוד הרי ירושלים דקדישא יותר מכל א"י כדתנן בפ"ק דמסכת כלים ולא מצינו לה מעלה זו ועק"ל מאי רבותא דטבריא הא דרשינן בפ"ד דסנהדרין (דף לז) כפלח הרימון רקתך אפי' רקנין שבך מלאין מצות כרימון ואכל ישראל מעיד הכתוב כןא"כ מאי רבותא דטבריא: רבא אמר רקתשמה הדבר ברור שיש כאן

אקרא דתולבנקי והויא עשרין ותרתי פרסי באורכא ובפותייה[א] שיתא (עשר) פרסי · אפילו הכי שדות וכרמים (הוו) עדיפי (להו) [ליה] דיקא נמי דכתיב (שופטים ה) ונפתלי על מרומי שדה ש"מ · א"ר אבהו (צפניה ב) עקרון תעקר זו קסרי בת אדום שיושבת בין החולות והיא היתה יתד תקועה לישראל בימי יונים וכשגברו מלכי בית חשמונאי ולכדוה היו קורין אותה אחידת מגדל [א](צור) [שיר]:
ו שם א"ר יוסי בר חנינא מ"ד (זכריה ט) והסירותי דמיו מפיו זו בית (כריא) [במיא] שלהן ושקוציו מבין שניו זו בית גליא שלהן ונשאר גם הוא לאלהינו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבאדום (שם) והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסי אלו [ב]טיאתריאות וקרקסיאות[ב] שלהן שעתידין שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים · [ג]א"ר יצחק לשם זו פמיאס עקרון [תעקר] זו קסרי בת אדום שהיא היתה מטרפולין של מלכים

רש"י

מקומות שהוא שם ואם באת לצרפו כאחד הוי כמבי כוכי עד אקרא דתולבנקי שם מקומות: אקרא · מקום מעבר הנהר ובלע"ז פורט"ו: עדיפי ליה · חביבין היו עליו: יתד תקועה · לרעה: אחידת מגדל צור · כבישת מגדל צור: והסירותי דמיו מפיו · גבי צור כתיב שהיה ראש לאדום: בריא וגליא · ראשי ע"ז הם לאדום: כיבוסי. זו ירושלים ויהיה אדום לאלופי יהודה ועקרון תהיה בית תלמוד לירושלים: לשם· עיר שכבשו בני דן: פמיאס · שמשם יוצא ירדן ממערת פמיים (כדאיתא בכורות נה ע"א): מטרפולין · לשון יוני אימא של

תוספות

(עקרון תעקר זו קסרי בת אדום · ואע"ג דעקרון היתה מחמשת סרני פלשתים ובצפניה כתיב כי עזה עזובה תהיה ואשקלון וגו' ועקרון תעקר שמא שוב כבשה מלכות אדום):

מהרש"א

עי' פרש"י ובכתובות ספ"ב מפורש]: זו קסרי כו' · עקרון תעקר קרא הוא בצפניה וקסרי בגימטריא עקר ור"ל קסרי שמה ונקרא עקרון במקרא על שם שתעקר לעתיד כמ"ש ומלכות זדון מהרה תעקר כו' ובקרא עקרון אחד מחמשת ערי סרני פלשתים תחשב בספר יהושע ובספר שמואל ונעשית ראש לאדום כדמוכח בשמעתין ונראה בזה גם שעקרון וצור מארץ פלשתים תחשב שוב היתה לאדום וע"פ מ"ש פ' אלו טריפות [א] ואת חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים אמר חמש וחשיב שית ומשני עוים מתימן בן אליפז בן עשו באו והיו לאלהי פלשתים ויאו מתימן לגור ביניהם ולהכי לא חשיב ו' ולפי זה אפשר דבעקרון נתיישבו בני תימן: שיושבת בין החולות והיא כו'. כהאי לישנא אמרי' פ' ב"מ[ג]אתרמודין לפי שדרין בין החולות עיניהם טרוטות ושם פירושו מלשון חול לפי שדרין במקום חול והרוח נושבת בו ונכנס בעיניהם ונראה דה"נ יש לפרש שהיא יושבת בין החול מכל הצדדים דהיינו שיושבת על שירטון שבתוך הים ונמצא חול שעל שפת הים סביב לה ואמר כי כבר קודם שמלכה מלכות רומי ואדום דהיינו בימי מלכות יון לפי שהיתה קסרי קרובה לא"י כי חמשת סרני פלשתים לארץ כנעני תחשב כמפורש ביהושע על כן היתה יתד תקועה לרעה לישראל ע"י מלכות יונים וכשגברה מלכות בית חשמונאי על היונים נלחו גם את קסרי וכבשוה כדאמר לקמן ישבו שניהם אל תאמין והיו קורין אותה אז על שם חורבנה כבישת מגדל שד כ"ה גירסת הערוך דהיינו שנחרבה ודרים היו בה שדים: זו בית במיא · כפי' רש"י בזכריה ושקוציו מבין שיניו וגו' זו בית גליא שלהן כו' כמ"ש פרק כל הצלמים ואבדתם את שמם שלא לכנות לה שם שבח אלא שם גנאי היו קורין אותו בית גליא לשון גובה קורין אותו בית כריא לשון חפירה ושפלות כפרש"י שם ועי' בערוך עוד פירושים וז"ש והסירותי דמיו ושקוציו מבין שיניו שלא יקרא להם עוד מפיו ומבין שיניו בשם שבח זה: שעתידין שרי יהודה כו' · דבמקום

[א] מהרש"א ד"ה זו קסרי · פרק אלו טריפות (חולין ס' ע"ב):[ג]שם בד"ה שיושבת · פ' ב"מ (שבת ל"א ע"א):

יד יוסף

א בערוך ערך אחד גריס שד פי' מגדל ששורים בו לפנים שדים פ"א מגדל שהוא מוחזק בשד: ב בערוך ערך תאטר האריך בפירושי דהנהו שתי תיבות: ג בכורות נה ע"א:

חדושי גאונים

טעות סופר בספרים דידן דהא לעיל גרסינן רבא אמר רקת זו טבריא ולמה נקרא שמה רקת וכו' וכאן אמר איפכא רקת שמה ול"ג שמה טבריא וכו' ואי נימא דבקמייתא גרסינן רבא בא' וכאן רבה בה' אין דרך שגמרא להקדים דברי רבא לדברי רבה שהיה דור קודם לו ואי נימא איפכא דבהא גרסינן רבא ובקמייתא רבה בה' דהא ליתא דלפי"ז צ"ל דהאי כי נח נפשיה דר"ז רבה ק"ל וזה א"א דרבה נפטר קודם לר"ז כדמוכח בשלהי מס' הוריות (דף י"ד) דאמרי' התם אביי ורבא ור"ז ורבה בר"ח הוי יתבי והוו צריכא רישא אמרו כל דאמר מילתא ולא איפרך להוי רישא דכולהו איפרך דאביי לא איפרך חזיא רבא לאביי דגבה רישא א"ל נחמני פתח ואימא אלמא כי מלך אביי אכתי היה ר"ז קיים והא בתחילה מלך רבה והדר אביי כדאמר' בספ"ה דגיטין גבי ההוא שיפורא דהוי מעיקרא בי ר"י ולבסוף בי רבה ולבסוף בי רב יוסף ולבסוף בי אביי והיינו כל חד כי מלך הוי שיפורא בביתו כדפרש"י שם וכיון דלא מלך אביי עד כמה שנים אחר פטירת רבה ר"ז שהיה קיים כי מלך אביי חי כמה שנים אחר רבה:(טוריאבן):

הכותב

לכתוב כולם בכתב ההוא שבו נכתבו לוחות וס"ת שבארון אבל לא שנאמר חס ושלום שחשבו בשום זמן לשנות שום מצוה לענין הכתב · וכבוד הר"י אלבו במקומו מונח כי בודאי הרשות נתונה לכל תלמיד קטן כמוני שיאמר עליו כי לא שת לבו אל סוגייתנו שבמסכת מגילה על ענין מנצפ"ך וזכרונה אבד ממנו להיותה הפכית ממש לדבריו לעיני כל מעיין גדול וקטן שהרי כשחשב המתרץ לתקן בעד רבי ירמיה כדי שלא יקשה כנגדו דהא כתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש תירץ ואמר אין מיהוי הוו ולא הוו ידעי הי באמצע תיבה וכו' ואתו צופים ותקנו וכו' וגם זה הדיחוי לא יכלו לסבול בעלי התלמוד וחזרו להקשות ולומר סוף סוף אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש · להיות זאת ההקדמה מושלמת בעיני כל מארי דתלמודא עד שחזר בו המתרץ והסכימו כולם לומר אלא שכחום וחזרו צופים ויסדום · ועתה ראוי שנדון ק"ו ונאמר השתא ומה בתקון אותיות מנצפ"ך בלבד לא היה כח בצופים וחכמים לומר הי בסוף תיבה והי באמצע מהכרח שאין נביא רשאי לחדש דבר ולא מצאו תירוץ אחר לקושיא חזקה הזאת רק לומר ששכחו וחזרו לזכרם · באופן שלא היה כח בהם לשנות בהם כלל כ"ש וק"ו שאין לומר שיוכלו לא צופים ולא חכמים לשנות הכתב מכמו שהיה בלוחות ובס"ת הסמוך להם · ואם חס ושלום יעשו שינוי מה בענין זה היו עוברים על מ"ש אלה המצות וגו' וכן היא הסכמת כל בעלי התלמוד · הנה נתאמת מה שכתבתי שכתב הלוחות ותורה שבארון לא נשתנה מעולם · וכן כתב הרמב"ם בפי' המשנה במסכת ידים כי הכתב אשר נכתוב בו אנחנו הוא כתב אשורי והוא הכתב אשר בו כתב הש"י התורה ונקרא אשורי מן הגדולה והתפארת כמו באשרי כי אשרוני בנות והוא אמרם אשורי שמאושר בכתבו ע"כ · ובחר הרב בפי' לשון אשורי כדברי רבי אע"פ שהוא יחיד בטעם קריאת השם בלבד ע"פ שטתו שכתב שם פעמים רבות שכל מחלוקת שיהיה בין החכמים שאינו בא לידי מעשה אין צד לפסוק בו הלכה דומה לנדון שלנו שלענין מעשה כולי עלמא מודו שהכתיבה המשובחת לס"ת היא אשורית ואין ביניהם מחלוקת רק בידיעת מנהג היחידים בספריהם ובטעם קריאת שם כתב אשורי

ועניו זה ראה הרמב"ם שאין ליחס הכתב המקודש לארץ אשור כלל אף על פי שנפרשהו שעלה עמהם מאשור מהטעם שפירשתי אלא שיהיה פירושו האמתי לספר בשבחו להודיענו שהוא מאושר בכתבו כדברי רבי · עוד כתב בפ' הנזכר ראיה שנית בקיום הנחתו שאפשר שתתבטל מצוה או מצות והוא מצות מנין החדשים מניסן ואם יהיו דבריו אלה בדרך דרש והלצה כמנהגו במקומות רבים היה ראוי לשתוק ולומר אין משיבין על הדרש · אך אמנם הנראה מתורף דבריו בתחלה ובסוף שהם כמפרש ענין מצוה שהיתה ראשונה ואח"כ בשנוי הזמן נשתנית היא ג"כ · ולכן אומר שלענ"ד זו קשה מן הראשונה · ובעבור שחשב להתלות באילן גדול הלא הוא הרמב"ן במה שכתב בפסוק החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא וגו' ראיתי לכתוב כלל כוונת הרמב"ן ויתבאר לכל מעיין כי לא מחשבות רבינו הגדול מחשבות החכם הדורש הזה · אמת ויציב מ"ש הרב שמצוה עלינו בכל עת שנזכיר החדשים בדרך מנין שיחס אותו מנין ראוי שיהיה בערך אל חדש האביב כי בו יצאנו ממצרים ושלא יהא רשאי שום איש ישראל ליחס מנין שום חדש בערך אל ר"ה שתחלתה מתשרי ד"מ הרי שרצה להודיע מה שקרה בחדש סיון שבשנת רנ"ה לבריאת עולם לא ימנה ויאמר בחדש הט' שבשנת רנ"ה רק יאמר שנת רנ"ה לבריאת עולם בחדש הג' סתם ואז יובן לכל שכוונתו במנין שלישי הוא לצאת בני ישראל ממצרים וגם היום הזה חובה עלינו להיות נזהרים בזה והנה בספר עזרא כל מניני החדשים הם בדרך זה כתוב בתחלתו ומראשי האבות בבואם לבית ה' אשר בירושלים וגו' ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו העם כאיש אחד אל ירושלים וגו' ויעשו את חג הסוכות וגו' ועוד כתוב להלן ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן ירושלים הוא חדש התשיעי ואין ספק שזה נאמר על חדש כסליו כמו שאמר בסמוך ויענו כל העם וגו' אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ וגו' ועוד ב' מניינים באותה פרשה בדרך זה אבל קריאת שמות החדשים אינו סותר לזה כלל כי גם בזמן הבית מי מעכב בידינו אם נקרא בשם כל חדש וחדש ד"מ שיאמר האומר בהזכירו חדש האביב בחדש מארצי ועל הסמוך לו אפרי"ל ובתנאי שבכל עת שיזכיר מנין

עיון יעקב

כלי תמדתם לשון רבים וק"ל: מ"ט משום דנפתלי על מרומי שדה. מאה מיתות ולא קנאה אחת והקנאה מוציאה את האדם מן העולם לכך זבולון עם חרף נפשו למות:

עץ יוסף

ו טיאתראות וקרקסיאות. בלשון גרמטקא קורין תיאטרין למקום שיושבין שם בגובה ורואין השחוק שעושין למטה בין בבני אדם בין בחיות רעות ועד היום קורין לקוליסי"או תיאטרו. כי באותן המעלות היו יושבין שם בני אדם זה על גב זה ולא היו מונעין הראייי אחד מחברו והיו רואין השחוק שעושין למטה

המתורגמן א) אין דער ברייט. ג) טעאטערן · לוסט הייזער.

מלכות . מטרי אם • פולין לשון שררה [כדאמר מר עד שבאו דיופלי מרומי שני שרים (תענית יח ע"א)] : דמרבי בה מלכי • מגדלים שם בני מלכים : אמלאה החרבה • רישיה דקרא יען אמרה צור על ירושלם האח וגו' אמלאה החרבה עכשיו אתמלא בחורבנה : רשע • זה עשו הרשע אמר יצחק להקב"ה יוחן עשו א"ל הקב"ה רשע הוא : א"ל • יצחק : בל למד צדק • כלומר אין אדם יכול ללמד עליו צדק : א"ל. הקב"ה: בארץ נכוחות יעול • זה ירושלים שיחריב כלומר עתיד להחריב א"י : אמר. יצחק א"כ בל יראה וגו' : זממו אל תפק • אל תוציאנו מנחיריו • זמם כמין טבעת של ברזל שנותנין בחוטמה של גמלה ונמשכת בו ומתוך חוזקה אינה משתמרת כי אם בו : גרמומיא • שם מלכות ואף היא מאדום : מרזבני . דוכסים : יגעתי • בתורה : לאוקמיה גירסא • שלא תשתכח ממנו : סייעתא דשמיא הוא • דיש שיגע ואינו מוצא :

א"ד דמרבו בה מלכי וא"ד דמוקמי מינה מלכי • קיסרי וירושלים אם יאמר לך אדם שחרבו שתיהן אל תאמן ישבו שתיהן אל תאמן חרבה קיסרי וישבה ירושלים (תאמן) חרבה ירושלים וישבה קיסרי תאמן שנאמר (יחזקאל כו) אמלאה החרבה [א]אי מלאה זו חרבה זו [אי מלאה זו חרבה זו] • רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (בראשית כה) ולאום מלאום יאמץ • וא"ר יצחק מ"ד (ישעיה כו) יוחן רשע בל למד צדק בארץ נכוחות יעול ובל יראה גאות ה' אמר יצחק לפני הקב"ה רבש"ע יוחן עשו א"ל רשע הוא • א"ל בל למד צדק • [א"ל] בארץ נכוחות יעול • א"ל א"כ בל יראה גאות ה' וגו' • וא"ר יצחק מ"ד (תהלים קמ) אל תתן ה' מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה • אמר יעקב לפני הקב"ה רבש"ע אל תתן לעשו תאות לבו • זממו אל תפק ירומו סלה זו [שם ע"ב] גרמומיא של אדום שאלמלא הן יוצאין מחריבין את כל העולם כולו דא"ר חמא בר חנינא ש' (מלכי) קטרי תאגי[א] איכא בגרמומיא של רומי ושס"ה מרזבני איכא (ברומי) [בבבל] כל יומא נפקי הני לאפי הני (והני לאפי הני) ומקטיל חד מהני או חד מהני ומטרדי לאוקמי מלכא אחרינא • וא"ר יצחק [ב]אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן . מצאתי ולא יגעתי אל תאמן • יגעתי ומצאתי תאמן והני מילי בד"ת אבל במשא ומתן סייעתא דשמיא היא ובד"ת לא אמרן אלא לאיחדודי אבל לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא היא • וא"ר יצחק [ג]אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה

שהיו שם אלופי אדום יהיו אלופי ושרי יהודה ובספר זכריה פרש"י אלוף מלשון לימוד כמו ואאלפך חכמה : [א"ד דמרבו בה מלכי וא"ד כו' • וע"כ נקראת קיסרי כי מלכים שלהם נקראים קיסר ע"ש המלך שמלך בה בכח וחוזק יד כמפורש ביוסיפון וצ"ל דמרבי ומוקמי מלכי היינו משאר אומות שהיו בה דהא אמרינן באדום קטן בגוים נתתיך דלא מוקי להו מלך בן מלך] : חרבו שתיהן כו' • בחרבו שתיהן ובישבו שתיהן אמר בכל חלוקה מהן אל תאמין אבל גבי חרבה קיסרי וישבה ירושלים וחרבה ירושלים וישבה קיסרי אמר בשני החלוקות פ"א תאמין וי"ל שאילו היה אומר נמי כן בכל חלוקה תאמין היה המובן ממנו שאפשר לפרש להאמין באחד משני החלוקות אם לעולם ישבה ירושלים וחרבה קיסרי או לעולם ישבה קיסרי וחרבה ירושלים ואינו כן אלא שיש להאמין שב' החלוקות אמת כי לפעמים ישבה קיסרי וחרבה ירושלים ולפעמים ישבה ירושלים וחרבה קיסרי ומייתי ליה הכי מקרא דאמלאה החרבה דצור אמר על ירושלים אתמלא מחורבתה כפרש"י ומשמע נמי אמלא את צור שהיא חריבה מירושלים שהיתה מלאה וכן ולאום מלאום יאמץ שסתם הכתוב איזה מהם יאמץ על חבירו ע"כ פירושו שכ"א מהם יאמץ על חברו לפעמים זה ולפעמים זה : יוחן עשו כו'. ר"ל גם שאינו ראוי לכך יוחן במתנת חנם כמ"ש וחנותי את אשר אחון גו' א"ל הקב"ה רשע גמור הוא ואין ראוי לחנותו א"ל יצחק בל למד צדק גו' כמ"ש ששגגת תלמוד עולה זדון וזה שלא למד צדק שוגג הוא במעשיו הרעים א"ל הקב"ה בארץ נכוחות יעול דהיינו להחריב א"י והמקדש בזה הוא מזיד ורשע גמור הוא כמ"ש ערו ערו עד היסוד גו' : זו גרמומיא של אדום כו' • בפ"ק דיומא [ב] אמרינן גומר זו גרממיא כו' וגומר מבני יפת היה ואפשר דמס"ה קאמר זו גרממיא של אדום כו' ולא אותה גרממיא דהיינו גומר דמבני יפת הוה ובאותה דשל אדום שאלמלא כו' : שס"ה מרזבני איכא כו' • והוא כמנין ימות החמה שס"ה ימים כי עשו מונה לחמה כדלקמן בשס"ה שווקים וכ"א ממרזבני שהם שס"ה הוא מושל ביומו מימי השנה שס"ה ודקטיל בכל יומא חד מנייהו הוא רמז על חסרונם לעתיד דוגמא שאמרו [ג] בפרי החג ואמר דעי"כ מטרדי לאוקמי מלכא והיינו זממם שאין יוצאין להחריב העולם : יגעתי כו' • ועל דרך זה פירשו בקרא האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד גו' האמנתי שמצאתי כי אדבר הכותב

[א] מהרש"א ר"ה זו בית במיא פ' כל הצלמים (מו ע"א) : [ב] שם ד"ה זו גרממיא . בפ' קמא דיומא (י"ד ע"א) : [ג] שם ד"ה שס"ה דוגמא שאמרו . (עי' סוכה נ"ה ע"ב):

יד יוסף

א פסחים מב ע"ב : ב תנחומא סדר האזינו סי' ג : ג ברכות ז ע"ב ע"ש:

חדושי גאונים

אמר ר' יצחק אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן. לא יגעתי ומצאתי אל תאמן . יגעתי ומצאתי תאמן • הקשה הרב המחבר עיון יעקב הא מרישא שמעינן . ומתרץ יע"ש : והנלע"ד בישוב קושית הרב הכ"ל הוא כאשר יתבאר דהנה בודאי מה שאמר ר' יצחק יגעתי ומצאתי תאמן. מיירי באדם שמנסין אותו בדברי תורה ועמד בנסיון. ובאופן זה אנו מאמינים לו שיגע עצמו בד"ת . דאל"כר"ל שלא שאלו ממנו דברי תורה כלל אין יתכן לומר יגעתי ומצאתי תאמן. דלמא הכל שקר הוא שלא יגע ולא מצא. אלא ודאי כדאמרן שעמד בנסיון : הנה כי כן מצינו ג' ענינים שונים בבני אדם . קצת מהם שפורקין מעליהם עול תורה לגמרי . וכאשר נשאל מאחד מהם דברי תורה . אוי משיב מה אעשה . יגעתי ולא מצאתי. על זה אמר חז"לאל תאמן . כי ה' לא ימנע הטוב זו תורה ממי שיגע עצמו בה • עוד ימצאו אנשים שעוסקים בתורה . וימצאו בה דברים טובים . אמנם רום לבב השיאו לומר מה שאחרים משיגיםבזמן חודש ימים. משיג אני ביום אחד . באופן שמצאתי ולא יגעתי . על ענין כזה אמרו רז"ל ג"כ אל תאמן . כי ברית כרותה לד"ת שלא ישיגם אדם כי אם

החדשים יהיה בערך אל מנין יציאת מצרים כמו בחדש העשירי הוא חדש טבת • ורבים כאלו במגלת אסתר • ובפרט פסוק מיוחד עד נאמן בקיום כונתי והוא בחדש

הרי"ף

מ"ד יוחן רשע בל למד צדק וכו'. יש לדקדק מה הוקשה לו בכתוב דדילמא כפשטיה שהתפלל שכניה ואמר יוחן וירוחם הרשע שחטא בשגגה כי לא למד צדק ותורה ומתוך כך חטא אבל מי שלמד והרשיע בזדון אין לרחם עליו כי אותו שלא למד תורה וצדק וחטא לא פגם למעלה רק למטה בארץ נכוחות יעול אבל הפושע בזדון פוגם למעלה שיודע את רבו ומכוין למרוד בו משא"כ במי שלא למד יראת ה' אין להענישו כל כך וא"כ מה הוקשה לו לומר מ"ד יוחן רשע וגו' ועי"ק לדרשת הגמרא שהתפלל יצחק על עשו שיוחן אע"פ שהיה יודע בו שהוא רשע א"כ מה השיבו הקב"ה רשע הוא ועוד נבאר מה שחזר להלין עליו ואמר בל למד צדק ופרש"י אין אדם יכול ללמד עליו זכות שאם יש לו זכות שילינו בו מה השיב הקב"ה בארץ נכוחות יעול ופרש"י שעתיד להחריב ביהמ"ק . ונראה שהוקשה לו בכתוב דכיון שקראו רשע איך הלין עליו שיוחן כי אין ראוי לרחם ולחוס אלא על עני ודך . וע"ק דהיל"ל בל למד צדק וכל דכתיב ובל יראה גאות ה' משמע דלקללה אתא ואם בא לקללו איך הוא אומר יוחן רשע לזה דרשו רבי יצחק שיצחק אמר יוחן על עשו ששנאו הקב"ה כדכתיב ואת עשו שנאתי והשיבו הקב"ה רשע הוא שעודנו מחזיק ברשעו ואין לרחם על הרשעים כי רחמי רשעים אכזרי חזר יצחק ואמר יש ללמוד עליו זכות שכבד את אביו וזהו בל למד צדק ופי' מדת הצדק בכבוד אב ואם ועל דבר זה יוחן וכן אחז"ל במדרש בל למד צדק לא כיבד את הוריו אמר הקב"ה בארץ נכוחות יעול עתיד לפשוט ידו במקדש . וביאור הענין הוא שיצחק התפלל על קיום המקדש שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה ואחז"ל יצחק קראו שדה וע"ש חרבנו כדכתיב ציון שדה תחרש והתפלל יצחק על המקדש שיהיה כשדה שלא יחרב וכיון שעשו עתיד להחריבו הוא מבטל רצון אביו ומזלזל בכבודו לבטל תפלתו וכיון שנתבטלה מצותו של הכיבוד שוב אין לו זכות כיבוד הוריו אז אמר יצחק א"כ בל יראה גאות ה' שלא יזכה להתפלל על בית היכל ה' לראות בגאות ה' כדי להחריבו אח"כ וכאן רמז על טיטוס הרשע מזרע עשו שנפרע הקב"ה ממנו בבריה שפלה כמבואר בגמרא : מ"ד אל תתן ה' מאויי רשע וכו' • נראה דהוקשה לו שהפסיק במלת רשע בין אל תתן מאויי ובין זממו וכך היל"ל אל תתן ה' מאויי וזממי רשע . ועוד דזממו היא מחשבתו וכיון שלא יתן ה' תאותו מה לנו למחשבתו . לכן פירשו שתאותו היתה לבלע את גלות יעקב ואותו הרסן שים לעשו מגרמומיא של אדום המטרידים אותו שלא יבלע ולא ישחית אל תוציא אותו הזמם מלחייו אלא תן רוממות לאותה גרמומיא וזהו ירומו סלה כי מתוך זה יהיה שלום על ישראל : אבל לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא. דיש שיגע ואינו מוצא מתוך דברי רש"י משמע הכי דמסתייעים משמיא

עיון יעקב

קסרי וירושלים אם יאמר לך אדם וכו' תאמן . הא דאמרינן בלשון אל תאמן ולא קאמר שקר הוא נראה ע"ד דאמרינן בעלמא כך עונשו של בדאים אפילו אומרים אמת אל תאמן וכן בכולם הוא ע"ד זה לכך אמר בלשון תאמן ואל תאמן : אבל חרבה ירושלים וישבה קסרי תאמן . הא דהוצרך לומר זה הא מדיוקא שמעינן דאם אל תאמן בחרבה שתיהן וישבה שתיהן ממילא אנו יודעים באחת מהן תאמן י"ל דהא אתי לאשמעינן דאם אומר לעולם חרבה א' וישבה א' לעולם אל תאמן וכן תירץ מהרש"א על שכוללם כולם בחד תאמן : יגעתי ומצאתי תאמן . כאן נמי קשה הא מרישא שמעינן י"ל דאתי לאשמעינן אבל אם אמר

עץ יוסף

למסה . בתי קרקסיאות בתי משתאות של יין בלשון יון קורין ליין קרסי וגניגות שותי שכר תרגום וזמריכן דאזלין למשתי מראית בתי קרקסיון (ערוך ערך תאטר ושם עוד) : וישבה ירושלים תאמין . בגמרא ליתא כאן תיבת תאמין . וכן כאן בע"י הוא מוסגר ועיין במהרש"א חדושי אגדות : שנאמר אמלאה החרבה רישי' דקרא יען אמרה צור על ירושלים האח אמלאה החרבה עכשיו אתמלא בחורבנה : מהכא ולאום מלאום יאמץ . משמעות דורשין איכא בינייהו . דמ"ד מפסוק אמלאה החרבה אשר הוא מאמר צור מורה שעקר הקפידא הוא על המקומות שלא תתמלא עיר זו עד שתחרב האחרת יהיו היושבים בה מי שיהיו בא רנב"י ולימד כי לא המקומות מקפידות זו על זו רק המלכיות . כלומר המלכיות לא ישוו בגדולה (אי היס) : יגעתי בתורה ולא מצאתי אל תאמין

המתורגמן א) קניפפען קראנגען • דאס הייסט טראגען קראנען .

תתגרה בו שנאמר (תהלים לז) אל תתחר במרעים וגו' [ולא עוד אלא שדרכיו מצליחין שנאמ' (שם י) יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין שנא' (שב) מרום משפטיך מנגדו ולא עוד אלא שרואה בשונאיו שנא' (שם) כל צורריו יפיח בהם איני והאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר (משלי כח) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם ותניא [א]ר' דוסתאי בר מתון אמר מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה ואם לחשך אדם[א] לומר אל תתחר במרעים ואל תקנא בעושי עולה מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים ואל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה ואומר (שם כג) אל יקנא לבך בחטאים וגו' לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא ואיבעית אימא הא והא במילי דידיה ולא קשיא הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור דאמר רב הונא [ג]מאי דכתיב (חבקוק א) למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ואי בעית אימא שעה משחקת לו שאני]:

ז שם אמר עולא איטליא של יון זה כרך גדול של רומי והויא ש' פרסה על ש' פרסה ויש בה שס"ה שווקים כמנין ימות החמה וקטן שבכולם של מוכרי עופות והויא ט"ז מיל על ט"ז מיל ומלך סועד בכל יום באחד מהן והדר בו אע"פ שאינו נולד בו נוטל פרס מבית המלך והנולד בו אע"פ שאינו דר בו נוטל פרס מבית המלך וג' אלפים בי בני יש בו וה' מאות חלונות מעלים עשן חוץ לחומה צדו אחת ים וצדו אחת הרים וגבעות צדו אחת מחיצה של ברזל וצדו אחת חולסית ומצודה:

ח דף ז ע"א לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית (אסתר ט) אמר (רב יהודה אמר שמואל) [רב שמואל בר יהודה] בתחלה קבעוה בשושן ולבסוף קבעוה בכל העולם · אמר (רבי) [רב] שמואל בר (יצחק) [יהודה] שלחה [להם] אסתר לחכמים קבעוני לדורות° שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו בין הכותב

רש"י

[יחילו. יצליחו והדומה לו על כן לא יחיל טובו (איוב כ): מרום משפטיך מנגדו. מסולקין הם ממנו: יפיח בהם. בנפיחה בעלמא הן נופלים: מי שלבו נוקפו. היראה מן העבירות שבידו אומר כן: אל תתחר. אינו לשון גירוי אלא שלא תתאוה במעשיו כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה יב) כלומר שאינו רץ כמותו: ואומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום · על כרחך אין קנאה זו לשון גירוי מלחמה אלא אחיזת מעשים מדכתיב בסיפא כי אם ביראת ה' כל היום]: איטליא של יון · כרך גדול שגדל בשביל עון מנשה שבשעה שהכניס צלם בהיכל ירד גבריאל ונעץ קנה בים [ס"א ועלה עליו שרטון גדול] וגדל עליו חלקה גדולה ונבנה לשם איטליא של יון מאיי אלישה [יחזקאל כז] מתרגמינן מנגוות איטלייא: שווקים · חוצות: פרס. מזון: חלונות שמעלים מהן עשן חוץ לחומה · שהן גבוהים מן החומה ואין מעשנין את החומה וזהו חשיבות: חולסית · מקום אבנים דקות: ולבסוף קבעוה וכו' · וזהו השנית ששלחה להם בשנה שניה לקבוע עליהם חובה: קבעוני לדורות. י"ד וט"ו ליו"ט ולקריאה להיות לי לשם: קנאה את מעוררת

מהרש"א

שעניתי ויגעתי מאוד בזה אבל כשאמרתי בחפזי בלי יגיעה כל אדם כוזב ולא תאמינו: [כרך גדול של רומי כו' שס"ה שווקים כו' · כל אלו דברים הם סיפור גדולתם וחשיבתם של רומי להשמיעינן אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו לישראל לע"ל עאכו"כ וכן מצינו במדרש דירושלים לעתיד תהיה גדולה ת' פרסה ככל א"י ולענין שווקים אמרו ביומא אתהלך לפני ה' בארצות החיים זה מקום שווקים ולענין מחילות וחומה הרי נאמר בירושלים ואני אהיה לה חומת אש גו']: קבעוני לדורות וכו'· כל דבר זה קצת מפורש בקרא דכתיב מעיקרא ויכתוב מרדכי גו' לקיים עליהם להיות עושים גו' ולא רצו לקבל משום קנאה את מעוררת כו' עד ותכתוב אסתר גו' לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית וישלח ספרים וגו' ומסיים ביה דאין לחוש לקנאה רק דברי שלום ואמת וגו' הלא הם כתובים על ספר דברי הימים

יד יוסף

א ברכות ו ע"ב: מסכת דרך ארץ רבה פ"ב ע"ש: ב ברכות ז ע"ב ע"ש: ג"מ עא ע"א:

חדושי גאונים

ע"י יגיעה. ותז"ל סמכו ענין זה על המקרא זאת תורת אדם וגו' · אמנם נמצא עוד כת אחרת שעוסקים בתורה לשמה בדרך ענוה וביגיעה רבה. באופן שהנסיון יוכיח כאשר כשאל מהסדברי תורה יאמר לחכמה אחותי את. אבל אותן אנשים המה על הרובלמטרה לכל סכל אשר יורו בהם אני סכלותם · ויתפאו עליהם דברים אשר לא כן. באמרם שהם מתעטפים בטלית שאינו שלהם: כי זולת זה לא יכלו לדבר. כי אין ביכלתם להכחיש הנסיון. על ענין כזה אמרו חז"ל יגעתי ומצאתי תאמין ר"ל אם ראיתו באיש שדברי תורה נתקיימו בידו. והוא אמר בפי' שיגע בה. אזי תאמין לדבריו ולא תאמין בשוא נתעה מה שמרננים אחרי' אנשים שאינם הגונים זה הנלע"ד בכונת המאמר. ובאופן זה יתורץ קושית הרב המחברעיון יעקב ז"ל: (דברי חכמים ומידותם)

וא"א הא והא במילי דידיה ולא קשיא הא בצדיק גמור · לפי סוגיא דמעתין משמע דהא דמחלק בהאי שנויי בין צדיק גמור לאינו גמור הוא דוקא במילי דידיה אבל במילי דשמיא אין חילוק ביניהם ושנוי' בתרא דמשני שעה משחקת לו שאני נמי דוקא במילי דידיה ולא במילי דשמיא דהא שנוי' זה אשנוי' דקמאי קאי דמוקי לתרוייהו במילי דידיה ואי שנוי' בתרא אמילי דשמיא קאי שעה משחקת לו שאני הוי מפ' כן בהדיא האוקא במילי דשמיא וש"מ לו שאני וק"ל דבפ"ק דברכות סוגיא זו לגמרי להיפך דגרסינן התם (דף ז:) א"א הא והא במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה

הכותב

הראשון הוא חדש ניסן הפיל פור הוא הגורל וכתב הר"א ן' עזרא בפירושו פור זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן · הנה הרגיש קושית הפסוק ולא חשש לומר התירוץ להיות מבואר מעצמו וזהו מה שחשבתי בו המנין היותר עצמי גם אחר ביאתנו לבבל ועלייתנו משם הוא למנות ראשון שני שלישי בערך אל ניסן לקיים ראשון הוא לכם לחדשי השנה והמנין המקרי זכירת שמות שבמקום הגלות ולכן בכל עת שיזכיר ב' המנינים ראוי לעשות עיקר ממנין [התורה בשיאמר בחדש העשירי · הוא חדש טבת בחדש] הראשון הוא חדש ניסן שהמנין הנאמר ראשון הוא עצמי במצות התורה והאחרון הוא מקרי כמתרגם הלשון המעולה בלשון הנהוג אבל במלות פור אין לנו צורך בעצם להזכיר לשון הקודש ראשונה רק לשון הארץ אשר הוא יושב בה ותרגומו בלשון הקדש · ולפי דעתי זאת היא ראיה מחייבת שבכל מקום ובכל זמן מנין התורה נשאר בתקפו ובקיומו ולרווחא דמלתא אני כותב ראיה לקיום כוונתי עם היות שאין לי צורך אלא לדחות סברת החכם המניח הקדמתו ועליו הראיה לקיים במאמר מחייב ובמאמר שולל רוצה לומר מחייב שיהו מזכירין שמות חדשי פרס שולל שיאמר בשלילה שלא יהיו ראשים להזכיר המנין המצווה בתורה והוא ראשון שני שלישי וכאן מקום התמורה והטעות בהבנת לשון הרמב"ן ודקדוק כוונתו לומר שבראשונה לא היה לישראל בחדשים שום כינוי רק היו רמוזים במנין ראשון שני וכו' וכשעלו מבבל הוסיפו לידע שמות החדשים אשר שם אבל לא נתבטל שם התורה וזה מובן מלשון הרב באמרו וכבר הזכירו רז"ל זה הענין ואמרו שמות החדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו ע"כ · נתבאר מזה היות כוונת הרב לזכור

עיון יעקב

לא יגעתי ומצאתי אל תתן לו שום נאמנות בעולם דהוי כע"ה ולהכי לא נקט האי בבא כלל וק"ל:

לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית. היינו למקרא מגילה אבל משתה ושמחה הוי מאגרות הראשונים כמו שכתב מרדכי בכל מדינות המלך: קנאה את מעוררת עלינו

הרי"ף

לאוקמי גירסא הוא דיגע ומוצא אבל אי לא יגע אי אפשר לו לאוקמי גירסא דלא מסתייע משמיא אלא ביגיעה וא"כ הא דאמרן ולד"ת לא אמרן אלא לאחדודי אבל לאוקמי גירסא לא קאי אלא על תלוקת יגעתי ולא מצאתי אבל בתלוקת מצאתי ולא יגעתי לא דהוא בין לאחדודי ובין לאוקמי גירסא אל תאמין שימצא האדם בלי יגיעה ולמאי פירש"י היה אפשר לחזור אל כל הגדדין דלאוקמי גירסא בין יגע ובין לא יגע אלא לימוד כל שהוא סייעתא דשמיא:

שלחה אסתר לחכמים קבעוני לדורות כו'. ויש לנו לבקש לך אסמכתא ואפשר דדרשינן פסוק ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב בספר שהוא מיותר בשכבר כתב קודם קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם אמנם כאן רמז שאסתר שאלה מהחכמים שיקבעו לדורות קריאת המגילה לבד שאע"פ שקיימו וקבלו היהודים בעשיית משתה ושמחה וכן כתוב להיות עושים בכל שנה ושנה אבל ענין קריאת המגילה לשם ולתהלה בכל שנה זהו מה ששאלה אסתר לחכמים ונרמז בכתוב ומאמר אסתר מה שאמרה אסתר ושאלה הוא קיום דברי הפורים שיקיימו קריאת דברי הפורים שהוא קריאת המגילה וז"ש את כל תוקף לקיים את אגרת הפורים שהוא קריאת המגילה שנקראת כאגרת ולא היתה שאלתה על קיום ימי משתה ושמחה רק על עסקי קריאת המגילה שהיא כאגרת וכשהשיבוה שמתוך הקריאה יתעורר איבה וקנאה עלינו אז חזרה להשיבם מאמר אסתר ותשובתה היתה שיש לקיים דברי הפורים שהם

עץ יוסף

תאמין כו'. יבואר ע"פ מאי דאיתא בנדה כשהתינוק במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה · כיון שיצא בא מלאך וסוטרו על פיו ושוכח הכל. ולכאורה מה התועלת בלימוד כיון שמשכחין אותו. אך יבואר ע"פ מה שכתב האלשיך על מה שאנו אומרים ותן חלקנו בתורתך לפי שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקבלו כל אחד חלקו בתורה ולז"א יגעתי ומצאתי תאמין כאדם שמוצא אבידתו לפי שהוא חלקו. ולכך אילו לא היו מלמדין אותו במעי אמו לא היה יכול להגיע חלקו בתורתו אף ע"י יגיעותיו ואם לא היה שוכח לא היה צריך להתיגע וא"כ בטל שכר ועונש לכך מלמדין אותו את חלקו במעי אמו וזה נקרא כל התורה ר"ל כל חלק תורתו ובצאתו לאויר העולם ישכח . ואח"כ ע"י יגיעותיו יכול למצוא אבידתו ואם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין שזה מהנמנע:

ז איטליא. כרך גדול שגדל בשביל עון מנשה שבשעה שהכניס צלם בהיכל ירד גבריאל ונעץ קנה בים וגדל עליו חלקה גדולה ונבנה לשם איטליא של

המתורגמן א) ווען דער מענש ווירד זיך צוריקהאלטען.

עלינו שיאמרו האומות שאנו שמחים להזכיר מפלתן: כבר כתובה אני. ושם הם רואים מה שאירע להם ע"י ישראל: רב ורבי חנינא וכו'· מתנו הא דאמרי' לקמן שלחה להם וכו': ובבוליה סדר מועדי מקום שנזכר שם זוג זה של ד' חכמים הללו: חלופי רבי יוחנן וכו'· יש מחליפין רבי יוחנן ומכניסין רבי יונתן: שלישים· בג' מקומות יש לנו להזכיר מחיית עמלק בספר ואלה שמות (יז) ובמשנה תורה (כה) ובספר שמואל (א' טו) וז"ש שלמה דבר ששלשתי לך אי אתה רשאי לרבעו: זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה· דכל מה שכתוב בתורה קורא

האומות שלחה להם כבר כתובה אני (ומונחת) על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס· [א]רב ור' חנינא ור' יוחנן ורב חביבא מתנו ובבוליה סדר מועד כל כי האי זוגא חלופי ר' יוחנן ומעייל ר' יונתן שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני (בספר) [לדורות] שלחו לה (משלי כב) הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת שלישים ולא רביעים עד שמצאו לה מקרא מן התורה שנאמר (שמות יז) כתוב זאת זכרון בספר כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה זכרון מה שכתוב בנביאים בספר

למלכי מדי ופרס: כתבוני לדורות שלחו כו'· פירוש שבקשה אסתר שתהיה המגילה מכלל הכתובים וכפרש"י בפסוק ומאמר אסתר קיים גו' ונכתב בספר גו' אסתר בקשה מחכמי הדור לקבעה ולכתוב בספר זה עם שאר כתובים וזהו ונכתב בספר עכ"ל והשיבו לה דהכתוב מיעט את המגילה מהיותה מכלל הכתובים דכתיב הלא כתבתי לך וגו' שאמר הכתוב בתחלה הט אזנך ושמע לדברי חכמים וגו' פי' שתהיה המגילה מכלל המצות שאינן אלא דברי חכמים כמו מצות נר חנוכה ולא מכלל מצות הכתובים הנאמרים ברה"ק כדכתיב בתר הכי הלא כתבתי לך שלישים גו' אין לך לרבעו עד שמצאו להם סמך מן המקרא דהמגילה היא מכלל השלשה כמאן דס"ל הכי דכתיב כתוב זאת מ"ש כאן ובמשנה תורה הוא מקום אחד זכרון מ"ש בנביאים הוא מקום שני בספר מ"ש במגילה הוא מקום שלישי וכתבתי לך שלישים יתפרש השתא טפי אתורה נביאים וכתובים והכי מפרש בירושלמי כתוב בתורה כמה דתימא וזאת התורה זכרון אלו נביאים דכתיב ויכתב בספר זכרון לפניו וגו' בספר אלו כתובים דכתיב ומאמר אסתר גו' ונכתב בספר גו' ועוד אמרו בירושלמי שהשיבו לה משום דאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה עד שהאיר הקב"ה עיניהם ומצאו כתובה בתורה ונביאים וכתובים ואיכא למימר דהתלמודנו לא חש שישיבו לה כן דאין כאן משום דאין נביא רשאי לחדש דהא איכא ק"ו כדלקמן ומה מעבדות לחירות אמרו שירה ממיתה לחיים לא כ"ש ומיהו לא סגי לן בהאי ק"ו ואיצטריך קראי דהכא דמשום האי ק"ו ראוי לאומרה במצות חכמים כמו השירה אבל לקובעה בין הכתובים ליכא למילף מק"ו אי לאו הני קראי ורבי יהושע נמי דפליג הכא היינו שלא ניתנה לקובעה בין הכתובים להיות מטמאה את הידים אבל לקרותה מדברי חכמים אית ליה

הכותב

התוספת שניתוסף בקריאת שמות אבל לא היתה כוונתו לשלול ולבטל המנין הראשון כמו שחשב החכם הנז'· ומה שהביא ראיה מפסוק ירמיה ולא יאמרו עוד אשר העלה וגו' כל זה בדרך דרש כנזכר בברכות פ"א וכבר כתבתי שם בענין זה דברי הרשב"א ז"ל כנגד המין ששאל ממנו והכוונה לומר כי לעולם זכירת יציאת מצרים נצחית שאם לא כן יורה בטול מה במצות התורה· והחכם הזה עצמו רמז פירוש פסוק ירמיה בדרך זה בפרקים הבאים ובפרק זה חשב להביא סעד לדבריו מדברי הרמב"ן ודי במה שכתבתי לקיים מה שהנחתי כי כל הכתוב בפט"ז כנגד נצחית התורה הוא דבר שאין בו ממש· ואם חשב לקיים כוונתו מב' ראיות הן הנה דחויות ובטלות מצד עצמן אבל האמת תעיד לעצמה כי זה הכתב הקדוש המכונה אשורי וספרי תורה נכתבים בו הוא הכתב עצמו שהיה בלוחות הברית ובס"ת שבארון וגם כן שצווי ראשון הוא לכם לחדשי השנה עודנו בתקפו ובקיומו בלי שום שינוי והשמות פרסיים ניסן אייר וכו' הם תוספת ביאור בכנוי החדשים אך אמנם בכל עת שנהפוץ להזכירם במנין כגון א' ב' ג' אנו חייבין ליחס אותו מנין לצאת בני ישראל מארץ מצרים ולא לפי מנין התחלת שנות העולם מתשרי והנה זה הכלל אמתי העולה בידינו מכל מה שכתבתי: ועוד הוספתי לראות בפרקים הבאים אחר זה ומצאתי בהם דברים שלא ניתנו ליכתב ויראה מתוכם שהחכם הזה עצמו היה פוסח על שתי הסעיפים בדרוש הזה כתב בתחלת פי"ט וז"ל מכלל זה שאמרנו יתבאר שא"א שתשתנה התורה בג' העקרים הכוללים שכתבנו· וזה כי בשמיעת אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה וכו' עד שאמרו אפשר שיהיה הנביא רשאי לשנות שאר המצות אפילו שלא בהוראת שעה ומזה הטעם הוא שבטל בבית שני מנין החדשים מניסן ע"פ ירמיהו וכו'· נראה מזה שמצות מנין החדשים נתבטלה ממש ע"י ירמיהו עוד כתב להלן בפ' זה ומה ששמעו ישראל לירמיה לבטל מנין החדשים מניסן אפשר שעשו כן לפי שלא היתה המצוה ההיא אחת מעשרת הדברות וגם שלא היתה הכוונה בה לבטל דברי משה אלא לעשות זכר לגאולה השנית וכו' וגם מה ששנה עזרא הכתב משום דקרא אשכח ודרש וכתב לו את משנה התורה הזאת כתב העתיד להשתנות וכו' ע"כ· לא אוכל להתאפק ולסבול ב' כוונות שנכללות בדבריו אלה· הא' שבתחלה ובסוף מזכיר להקדמה מושלמת שירמיה צוה לבטל מצות מנין החדשים מניסן· הב' מ"ש לפי שלא היתה המצוה אחת מעשרת הדברות ורחמנא ליצלן מלהזכיר חלוק זה אפילו על מצוה היותר קלה שבתרי"ג מצות· וגם במה שכתב כאן לענין שנוי כתיבת התורה קרא אשכח ודרש יראה כדמות סתירה למה שכ' בפ' ט"ז כי כמו שכתבתי משם יראה שלא זכר החכם הזה סוגיא זאת שבמסכת מגילה וישכחה· ומפרק זה יראה שהיתה לפניו כשולחן ערוך ומה שכתבו בו התוס' לתת טעם איך הורשו לשנות הכתב ובזה נתבטלה ראייתו משינוי הכתב שהביא בפי"ו אבל כל אלו הבלבולים יביאו את התלמידים לפקפק בב' האמונות אמתיות אשר זכרתי והצבתי והעמדתי בתחילת דברי אלה ומי יתן ולא נכתב הפרק ההוא אשר חשב בו לתלות ולסמוך דרוש אמוניי גדול ורב ורם כהר גבוה ותלול על ראיות דקות נמקות כחוט השערה ובית עכביש מבטחו ובייחוד מה שהביא ראיה בסוף הפרק ממדרש תנחומא ה' מתיר אסורים· וכי על מדרש כזה ראוי לסמוך ענין ודרוש זר ומתמיה שהנית והרשות נתונה לדרוש המדרש ההוא כמו שכתוב במדרש אלה הדברים רבה וז"ל ה' מתיר אסורים אלו ישראל כיצד רבנין אמרי ה' דברים אסר להם הקדוש ברוך הוא והתיר להם ה' כיוצא בהם אמר הקב"ה אסרתי לך את החלב התרתי לך את השומן וכו' עד אסרתי לך שעטנז התרתי לך סדין בציצית הוי ה' מתיר אסורים· ע"כ· ואפילו אם נאמר שר' תנחום חולק על פירוש זה יותר ראוי לסמוך על מדרש רבה שהוא

הרי"ף

הדברים הנקראים במגילה כי אין לחוש לקנאת אוה"ע לפי שכבר נכתב בספר הלא היא כתובה בספר מדי ופרס ומשם יראו וידעו מה שאירע להם ע"י ישראל: שלחה אסתר לחכמים כתבוני וכו'. י"ל היכא רמיזא מקרא מגילה בפסוק הלא כתבתי לך שלישים שמלד פסוק זה לא נתרצו החכמים לכתבה דשלישים כתיב ולא רביעים ועוד מנ"ל דמיירי במקרא מגילה ובמדרש דרשו שלישים תורה נביאים וכתובים וע"ק דבודאי לא נעלם מעיני החכמים פסוק כתוב זאת זכרון בספר כי ממנו דרשו השלשה מקומות וכיון שכך איך אמר אח"כ עד שמצאו מקרא

עיון יעקב

עלינו בין אוה"ע· היינו לומר שעי"כ יקנאו אוה"ע בנו ויקחו בנותינו לנשים להם כמו שעשה אחשורוש באסתר כי חביבה עליהם וכו' והשיבה אסתר שהרי כבר כתובה אני למלכי מדי ופרס ממילא אין זה קנאה חדשה אם תקבענו לשם: כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה. ע"ד דאמרינן בריש ע"ז דתורה נקראת זאת וכדאיתא בירושלמי כאן ומשנה תורה פשיטא שנקרא על שמו של משה דכתיב אלה הדברים אשר דבר משה וכדכתיב זאת התורה אשר

כתוב זאת זכרון ובהא סלקינן וגם נבקש לך אסמכתא למגילה בדרשה זו. ועוד נדקדק שלמעלה אמר שלחה אסתר קבעוני והכא אמר שלחה לומר כתבוני. ונראה דבתחלה שלחה לומר קבעוני לקרות ספור זה בכל שנה והכא שלחה כתבוני בספרי הקדש שתהיה המגילה מכלל ספרי הקדש אע"פ שהוא ספור מעשה שהיה מ"מ יהיה במספר מפקד כתבי הקדש מהכ"ד ספרים. שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים דייקי מלת לך דלא אמר הלא כתבתי שלישים אבל בא לרמוז על מלחמת עמלק דכתיב ביה והיה בהניח ה' לך וגו' תמחה את זכר עמלק וז"ש כאן הלא כתבתי לך שהיא מחיית עמלק שרמוזה בהניח ה' לך יש לך לכתוב את מחיית עמלק בג' מקומות ולא בד' והם כתוב זאת פרשת ויבא עמלק דכתיב ביה כי מחה תמחה את זכר עמלק ועוד אחרת פרשת זכור שהוא זכרון והשלישית בספר שמואל והחרמת את החטאים את עמלק ואין בידינו להוסיף עוד רביעית עד שמצאו כתוב בתורה כתוב זאת כלומר שדקדקו בפסוק יתור זאת הכתובה כאן דמספיק לומר כתוב זכרון בספר והיינו דורשים שלשה ולא ארבעה כאמור ומדכתיב זאת היא לכלול שכן הכתובים בזאת התורה [illegible] עמלק ופרשת זכור שתיהם נתשבו לאחת ונרמזו בכללות כתוב זאת שכל הכתוב בזאת התורה הוא [illegible] במגילת אסתר ונכתב בספר וזה הנרצה בכתוב הלא כתבתי לך בענין מחיית עמלק שלשה [illegible] וזהו פי' של כתוב במועצות ודעת כלומר כשתמצא חכמה ודעת להבין עצות ותבונות אז תבין קשט [illegible] שלחה להם כתבוני אף הם ישיבו אמרים לה שכן הם ג' ולא ארבעה כיון ששתים פרשת ויבא [illegible] ונכתב בספר. וכל דרשה זו נרמזה בכתובים במגילה דכתיב ותכתוב אסתר המלכה וגו' את כל [illegible] מדבר על אותם שבפרשת ויבא עמלק בלבד אלא גם השנית הפעם השנית שנזכרה במשנה תורה [illegible]

עין יוסף

של יון ובספרים אחרים ועלה עליו סרטון גדול ונבנה לשם כרך (כן הוא בפירוש של העין יעקב) אבל בשה"ש רבה פ"א ס' מ"ב איתא א"ר לוי יום שנתחתן שלמה לבת פרעה נכה ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה לתלוליות מכאן ומכאן ועשו אותו מקום כחורש והוא היה מקומה של רומי

יום

א שבת נד ע"ב סוכה ד' ע"ב : ב עי' רות רבה פסוק והנה בועז:

חדושי גאונים

משחקת לו ואי בעית אימא הא והא ברשע שהשעה משחקת לו ול"ק הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור אלמא אפי' במילי דשמיא רשע שהשעה משחקת לו לא לשמוי' מלגעיתא ואפי' לשמיי' בתרא רשע שהשעה משחקת לו ובצדיק גמור אפ"ה דוקא במילי דשמיא אבל לא במילי דידיה ומ"מ אפי' במילי דשמיא אפ"ה ברשע שהשעה משחקת לו בצדיק שאינו גמור לא ושמא י"ל דכל סוגיא מגלות על של חברתה ולא פליגי ולהני תרתי שנויא דמחלקין בין צדיק גמור לשאינו גמור ודשעה משחקת לו שאני אין חילוק בין במילי דידיה למילי דשמיא אלא בין דשמיא ובין דידיה בצדיק גמור א"נ כאין גמור ברשע שאין השעה משחקת לו ש"ד ובצדיק שאינו גמור ובשעה משחקת לו בין דשמיא בין דידיה תרוייהו לא והכא נקט בשטיא מלגעי ובתרא לחלק במילי דידיה והתם מחלק במילי דשמיא למימרא דתרוייהו איתנו והכא נקט לחלק במילי דידיה לרבותא דאפ"ה בצדיק גמור א"נ ברשע שהשעה משחקת לו ש"ד והתם נקיט לחלק במילי דשמיא נמי לרבותא דאידך לך דאפ"ה בצדיק שא"ג א"נ ברשע שהשעה משחקת לו לא יתגרה: (טורי אבן)

בספר מה שכתוב במגילה · תניא רבי אליעזר אומר מגילת אסתר ברוה"ק נאמרה שנאמר (אסתר ו) ויאמר המן בלבו רבי עקיבא אומר מגילת אסתר ברוה"ק נאמרה שנאמר (שם ב) ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה (רבי יוסי בן דורמסקית) [רבי מאיר] אומר מגילת אסתר ברוה"ק נאמרה שנאמר (שם) ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה (ר' מאיר) [רבי יוסי בן דורמסקית] אומר מגילת אסתר ברוה"ק נאמרה שנאמר (אסתר ט) ובבזה לא שלחו את ידם· (אמר רב יהודה) אמר שמואל אי הואי התם הוה אמרי להו מילתא דעדיפא מדכולהו שנאמר (שם ט) קיימו וקבלו היהודים [א]קיימו למעלה מה שקבלו למטה · אמר רבא [ב]לכולהו אית להו פירכא לבר (מדרב יהודה אמר שמואל) [מדשמואל] דלית ליה פירכא [דר"א סברא הוא דלא הוה אינש דחשיב למלכא כוותיה והאי כי קא מפיש טובא ואמר אדעתא דנפשיה קאמר דר"ע דילמא [ג]כר' אלעזר דאמר מלמד שכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו והא דרבי מאיר דילמא כרבי חייא בר אבא דאמר [ד]בגתן ותרש שני טרשיים היו והא דרבי יוסי בן דורמסקית דילמא פריסתקי שדור דשמואל ודאי לית ליה פירכא] · אמר רבינא (ואי תימא רב נחמן בר יצחק) [ה]היינו דאמרי אינשי טבא חדא פלפלא חריפא ממליא צנא דקרי[ו] רב יוסף אמר מהכא (שם) וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים ורב נחמן בר יצחק אמר מהכא (שם) וזכרם לא יסוף מזרעם: תניא ר' [ז]שמעון בן מנסיא אומר קהלת אינו מטמא את הידים מפני שחכמתו של שלמה היא אמרו לו וכי זו בלבד אמר והלא כבר נאמר (מ"א ד) וידבר שלשת אלפים משל ואומר (משלי ל) אל תוסף על דבריו מאי ואומר וכי תימא מימר טובא אמר דאי בעי איכתוב ודאי בעי לא איכתוב ת"ש אל תוסף על דבריו:

רש"י

קורא כתיבה אחת : ויאמר המן בלבו · מנא ידעי כותבי המגילה שכך אמר בלבו אלא ש"מ ברוה"ק נגלה להם : ויודע הדבר למרדכי · מי גלה לו אלא ברה"ק נגלה אליו (וכתוב בתוספות ויודע הדבר למרדכי אלמא מרדכי נביא היה דמהיכן נודע לו אלא ברוח הקדש וא"כ גם המגילה אמר ברוח הקדש כיון דנביא היה) : ובבזה לא שלחו וגו' · מנא ידעי מה עשו הרחוקים : [מפיש ואמר טובא · יביאו לבוש מלכות אדעתא דנפשיה קאמר שמע מינה זאת היתה בלבו : נדמתה לו כאומתו · והיו אומרים בפיהם זו משלנו היא : דרבי חייא בר אבא · לקמן בפירקין : פריסתקי שדור · שלוחים שלחו להם למרדכי ואסתר שלא נגעו בביזה שלא ירע למלך] : לא יעברו · מנא ידעי את העתיד : והלא כבר נאמר וכו' · [וקהלת כבר נאמרה] וכיון דלא כתב את כולן למדת שמה שכתב רוה"ק היה : דאי בעי איכתוב וכו' · ולעולם מה שכתב משלות בעלמא נינהו ולא מפי הקב"ה : ת"ש אל תוסף על דבריו. מדקאסר להוסיף עליהן ש"מ ברוה"ק

תוספות

לכולהו איכא פירכא בר מדשמואל · וקשה דלשמואל מי ליכא פירכא דהא רבא גופיה הוא דאמר פרק רבי עקיבא (שבת פח:) (מכאן מודעא רבה לאורייתא) שקבלו שנית בימי אחשורוש אלמא דאיצטריך קרא לדרשה אחרינא ויש לומר דלא חשיב האי פירכא דהא שפיר שמעי' מינה תרתי ולא דמי האי פירכא לשאר פירכות דאינך דסתר סברתם לגמרי *) :

*) ועי' תוס' שבת פח. ד"ה אמר רבא כתבו עוד תירוץ שני וע"ע תוס' שבועות לט. ד"ה קיימו :

מהרש"א

מק"ו דלקמן : [קיימו למעלה מה כו' מפורש פ' ר"ע] : קא מפיש טובא ואמר כו' · היינו שאמר מתחלה ואשר ניתן כתר מלכות בראשו ששאל גם על כתר המלכות ולבסוף שראה שעיני המלך רעה בו ששאל גם על כתר מלוכה לא אמר רק ונתון הלבוש והסוס גו' כפרש"י במגילה ע"ש אית לן למימר מסברא דלא שאל כל כך גם על כתר מלוכה אי לאו דבלבו אדעתיה דנפשיה קאמר : שכל אחד ואחד נדמתה לו כו' · לפי שמדרך שהאדם נושא חן ביותר בעיני אומתו וגבי אסתר כתיב לא הגידה אסתר את עמה גו' כי מרדכי צוה גו' אפשר שהוא עשה כן כדי שלא תהיה נושאת חן וישלחוה אבל מאלהים היה בהפך זה כיון שלא הכירו את עמה כ"א וא' נדמתה לו כאילו היא מאומתו ולכך נושאת חן בעיני כל רואיה : דלמא פרסתקי שדר כו' · יש לדקדק מעיקרא דדייק ליה ובבזה לא שלחו וגו' היאך ידעו מה עשו הרחוקים אי לאו ברה"ק עפי ה"ל לדייק כן מרישא דהאי קרא דכתיב ושאר היהודים גו' והרוג בשונאיהם חמשה ושבעים אלף וגו' היאך ידעו מספר ההרוגים של הרחוקים אי לאו ברה"ק וי"ל משום דבכתב המלך ניתן רשות ליהודים גם בבזה כדכתיב אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר גו' להשמיד ולהרוג גו' ושללם לבוז גו' אלא שהם מעצמם הרחיקו מהבזה שלא יהא עין המלך צרה בממון כפרש"י במגילה והשתא בדבר שנתקיים כתב המלך להרוג בשונאיהם ידע למימר שהיה הקול יוצא לידע גם ממרחקים את מספר ההרוגים אבל בדבר שלא קיימו מצות כתב המלך שלא שלחו ידם בבזה לא הוו ידעו בקלא בעלמא אי לאו ברה"ק והמדחה קאמר דע"י שליח הודיעו להם כך וכדי שלא יהא עין המלך צרה בממון : מהכא וזכרם לא יסוף מזרעם כו' · כתבו בתוס' דברישא דקרא לא חזינן אלא היהודים שבאותו דור עכ"ל ולא משמע כן דברישא דקרא נמי כתיב בכל דור ודור גו' אלא נראה דרישא דקרא איכא לפרושי שכן קבלו עליהם שלא יעברו אבל מיתורא דלא יסוף מזרעם משמע ליה למדרש דרה"ק אומרת כן בלשון הבטחה דלא יסוף מזרעם וכה"ג דרשו מיניה בירושלמי דימי פורים לא יתבטלו גם לעתיד : שחכמתו של שלמה היא כו' · ר"ל שחכמת התורה היא חכמה העלמית שניתנה ליכתב אבל חכמת שלמה חכמת האדם היא כעין דברים שבעל פה שלא ניתנו לכתוב ולא שייכא בין הכתובים וא"ל וכי זו בלבד נאמרה והלא כבר נאמר וידבר שלשת אלפים גו' ולמה נכתב קהלת טפי מהשאר אלא שהיא שייכא בין הכתובים · ואמר וב"ת דאי בעי איכתיב כו' וקהלת איכתיב והשאר עד ג' אלפים משל וגו' לא איכתיב ת"ש אל

יד יוסף

א שבות כג ע"ב רות רבה פסוק והנה בועז בא : ב חגיגה י ע"א וש"נ : ג לקמן יג ע"א : ד שם ע"ב ושם איתא ר"י : ה יומא פ"ה ע"ב חגיגה י ע"א : ו ידים פ"ג משנה ה עדיות פ"ה מ"ג ועי' שה"ש רבה פרשה א סי' יח:

גאון יעקב

מגילת אסתר ברוה"ק נאמרה שנאמר קימו וקבלו קיימו למעלה מה שקיבלו למטה. עיין בתוס' שמקשו הלא בשבת דרשינן מהאי קרא דהדר קבלוהו בימי אחשורוש · שנאמר קיימו וקבלו. קבלו מה שקיימו מכבר. ולהבין למה קבלו התורה מחדש דוקא בימי אחשורוש ולא מקודם. אבל כי בשעת קבלת התורה כי כפה עליהם ההר כגיגית וההר בוער באש. הגם כי אמרו בפה נעשה ונשמע עכ"ז להיות הכל היתה מצד היראה ורק בפיהם אמרו ובלבם בל עמם כדכתיב ויפתוהו בפיהם כו' ולבם לא נכון עמם. לכך אמר רבא בשבת שם מודעה רבה לאורייתא. כי קבלת התורה היה רק בפה ולא בלב. אבל גם לזו יש לומר שכל הולך אחר הפה. ודברים שבלב אינם דברים לכך עד אחשורוש סמכו על קבלת התורה הקדוש בסיני כי אמרו בפה נעשה ונשמע. ואם לבם בל נכון עמם לאו כלום הוא. והנה כל ענין עמלק הוא מזכות עשו שהיה נוהג כבוד ביצחק כדכתיב ויאהב יצחק את עשו אך לייד בפיו היתה ר"ל כי לא עשה שום דבר מלבו לכבד את יצחק. רק בפיו. ולבו בל עמו. ואם נלך בתר פה ולא בתר לב. יש לעשו טענה בזכות אביו: ולזאת בימי מרדכי אשר גבר אויב עמלק בזכות אבותיו הוא עשו · והכל עבור זכות כבוד אב. אשר רק היתה מן השפה ולחוץ ולבו בל עמו. הבין מרדכי. אם נסמוך על קבלת התורה הקדוש אשר

במדרגת הרבים כי רבים היו החכמים בעלי המדרשות ההם · ועוד כי הפי' ההוא מוזכר בתלמוד במסכת חולין ועליו ראוי לסמוך · עוד חשב בסוף הפרק לגנוב לב התלמידים ולהראות להם כי הרב רבי חסדאי ז"ל הוא מסכים בצד מה אל כוונתו

עיון יעקב

אשר שם משה : והא דר' יוסי דלמא פריסתקא שדר. עי' במהרש"א שמקשה אמאי לא מייתי מרישא דקרא שהרגו חמשה ושבעים אלף ע"ש ול"נ שהרי לא הרגו רק עמלקים כדאי' בתרגום ובמדרש ממילא לא יכול לדייק מרישא דבלאו רוח הקדש היו יודעים מספר עמלקים כמה הם במלכותו אבל מסיפא מוכח שפיר :

ענף יוסף

ח ורב נחמן בר יצחק אמר מהכא וזכרם לא יסוף מזרעם. דברישא דקרא וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים לא חזינן אלא היהודים שבאותו הדור (תוס') וקשה הא מ"מ ש"מ שברוח הקודש נאמרה כיון דמדבר על העתיד. מה לי בין אותו הדור לדורות עולם דבר עתיד אפילו לזמן קרוב ודאי אי אפשר לידע אלא ברוח הקודש. ולי נראה דמרישא דקרא אינו נראה ראיה לרב נחמן דברות הקודש נאמר. דקרא לאו הבטחה לעתיד קא"ל אלא למצוה קאמר שאין לנו להעביר מצותו. אבל סיפא דקרא דוזכרם מיותר הוא וכיון דכתיב

המתורגמן א) וויא איין פֿאללער קאָרב קירבים .

הכותב

ובמקום הזה עשאו רבו ואלופו שכן היה באמת כפי מה שקבלנו מהדורות שעברו אולם מציגו בספרו זה דברים ערבים ומדבש מתוקים כתובים בספר אור ה' שיסד הרב ר"ח והוא אינו מזכיר דבר בשם אומרו אלא כמשנה את טעמו להעלימו כותב

הרי"ף

והם נביאים בשמואל ובמגילת אסתר וזהו מ"ש אח"כ ומאמר אסתר קיים דברי הפורים שנכתבו פעם אחרת בספר זו מקרא מגילה שאינה רביעית כי אם שלישית וכדאמרן : אסתר ברוה"ק נאמרה כו'. כתבו התוס' משמע דסבר דמותר וכו' בדבור זה נתחבטו הכרי קדם. ואשר אני אחזה לי שהקשו על מה שפירשו לשמואל דאמר לא ניתנה לכתוב

עין יוסף

יוס שהעמיד ירבעם בן נבט שני עגלי זהב נכנו ב' גריפין ברומי כו' וכן הוא בירושלמי פרק לפני אידיהם ובמסכת שבת דף נו ע"ב איתא ירד גבריאל וכן הוא בסנהדרין (דף כא ע"ב) :

ח שנאמר קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה כו'. וברות רבה פסוק והנה בועז בא אי' המגילה הזאת אין נאמרה מפי בית דין. מסיני נאמרה אלא שאין

ט דף ח ע"ב **משנה** [א]אין בין ספרים לתפילין ומזוזות [ג]אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפילין ומזוזות אין נכתבים אלא אשורית רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא בלשון יונית: [דף ט ע"א] **גמ'** [תניא] אמר (רב) [רבי] יהודה אף כשהתירו רבותינו יונית לא התירו אלא בס"ת ומשום מעשה דתלמי המלך מאי היא דתניא [ג]מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והושיבם בע"ב בתים ולא גילה להם על מה כנסם ונכנס אצל כאו"א ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתם לדעת אחד [ד]וכתבו לו (בראשית א) אלהים ברא בראשית. (שם) אעשה אדם בצלם ובדמות · (שם ב) ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי · זכר

רש"י

נאמרו: [ספרים·תורה נביאים וכתובים: אשורית · לה"ק: אף בספרים לא התירו · להם לשון אחר חוץ מלה"ק: אלא יונית · ובגמרא מפרש טעמא]: תלמי המלך · מלך מצרים היה: אלהים ברא בראשית · את השמים שלא יאמר בראשית שם הוא וב' רשויות הן הא' ברא את השני: אעשה אדם · שמכאן פקרו המינים לומר ב' רשויות הן דכתיב נעשה (בראשית א): ויכל ביום הששי · שלא יאמר א"כ עשה מלאכה ביום

תוספות

אלהים ברא בראשית· משום דמסתבר להו למינים שהפסוק הזכיר הבורא ראשון הלכך אם כתבו בראשית ברא אלהים היה טועה תלמי לומר בראשית הוא הבורא שלעולם יש להזכיר הבורא בתחלה ולכן היה אומר דשתי רשויות הם ותיבה הראשונה הוי בורא אחד והאלהים הוי השני מש"ה הפכו לו:

מהרש"א

תוסף על דבריו וע"כ לא דברים ממש קאמר דדברים שבע"פ אין להם שיעור אלא ע"כ על דברים שבכתב נאמר כן וכיון שקהלת ניתן ליכתב על כרחך דבין הכתובים היא: כתבו לו אלהים ברא בראשית כו' · עיין פרש"י והקשו התוס' לפירושו שהרי בראשית אינו שם כלל כו' וא"כ אילו כתבו בראשית קודם כו' התיבה הראשון הוא בורא אחד כו' ע"ש ולכאורה לא יצאו מידי קושייתם כיון שכתבו לו בלשון יון בתחלה איך יפרשו להוציא ממשמעו ללשון אלהות כיון דאינו שם כלל בלשונם וכי מפני הקדימה ישנו משמעות הלשון כקושייתם ונראה דודאי המינים יאמרו דראוי להתחיל בשמו ולהוציא זאת הדעת אמרו במדרש ועותק תרגני מלך ב"ו תחלה מזכיר שמו ואח"כ שבחו פלן אגוסטלא כו' אבל הקב"ה אינו כן אלא תחלה מזכיר שברא עולמו ואח"כ הזכיר שמו שנאמר בראשית ברא ואחר כך אלהים כו' ובספר פענח רזי בשם ספר לקח טוב נתן טעם לענין כדאמרי' [א] שלא יאמר אדם לה' קרבן אלא קרבן לה' דשמא יתחרט בתוך דבורו ולא יסיים וכמלא שהוציא ש"ש לבטלה ה"נ הכא אם היה אומר אלהים ברא והיה פוסק ולכך התחיל בראשית עכ"ל ולפי שהמינים יכחישו כ"ז ויאמרו דראוי להתחיל בשמו ואילו כתבו בראשית ברא אלהים יבא זה להכריחם שיאמרו דלכך לא פתחה התורה בשמו על שיש חסרון בחקו ח"ו וכפי דעות המופסדות אשר למינים שיהיה פי' בראשית בתחלה ברא מי שברא אלהים שהאחד ברא את הב' ושני רשויות הן ח"ו והמקרא קצר וחסר ממנו אלהים הפועל שאלהים הכתוב בקרא הוא אלהים הנפעל ומצינו במקראות שחסר מהם הפועל או שיפרשו כי בתחלה ברא אלהים ולבסוף ברא אלהים אחר וב' רשויות הן או שיפרשו כי בתחלה וראשית הבריאה עשה הוא אבל כל התולדות אח"כ אינן בידו ונתן ביד המערכות כי עזב את הארץ ומש"ה הפכו לו לכתוב אלהים ברא בראשית כדי שלא יהא להם שום מכריח לפרש הכתוב ככל דעות המופסדות הללו אלא כפשטיה אלהים ברא בראשית ולהכחיש דעות אלו המינים אנו אומרים בכל יום ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: כתבו לו אעשה אדם כו' · כפרש"י שלא יאמרו ב' רשויות הן והוא לא יקבל מ"ש ר"י פ"ד דסנהדרין [ב] כ"מ שפקרו המינים תשובתן בצידן נעשה אדם וגו' ויברא אלהים וגו' הבה נרדה וגו' וירד אלהים וגו' ונכתבו מעיקרא בלשון רבים דאר"י אין הקב"ה עושה דבר אא"כ נמלך בפמליא של מעלה כו' ועניינו כפירוש רש"י בחומש שהוא ממדת הענוה שיהא הגדול נמלך בקטן והוא ע"פ ב"ר ע"ש אך מה שהוסיף רש"י בחומש..ולפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם כו' הוא ע"פ מ"ש במס' סנהדרין [ג] בשעה שבקש הקב"ה לבראות האדם כו' א"ל רצונכם נעשה אדם אמרו מה אנוש כי תזכרנו כו' ע"ש מזה נראה כי מפני קנאת המלאכים נמלך עמהם לפי שנברא כדמותם ורש"י הרכיב בפירוש החומש דברי התלמוד ודברי הב"ר לענין אחד לפי שב' הטעמים קרובים לענין אחד: ויכל אלהים ביום הששי כו' · כי הוא לא יאמין בזה מדרש חכמים מה היה העולם חסר מנוחה

[א] מהרש"א ד"ה כתבו. כדאמרינן (נדרים י"ד ע"א): [ב] שם ד"ה כתבו לו אעשה. פ"ד דסנהדרין (ל"ח ע"ב): [ג] שם במס' סנהדרין (לח ע"ב):

יד יוסף

א שבת קטו ע"ב וע"ש דב"ר פ"א: ב עי' תוס' שבת עט ע"ב ד"ה תפילין כו' מה שהניחו בקושיא: ג מס' סופרים פ"א הל' ח: תנחומא סדר שמות סי' כב ילקוט בראשית ירושלמי: ד מכילתא פרשה בא:

גאון יעקב

אמרו רק בפיהם נעשה כו'. ונאמר כי בתר אמירת פה אזלינן: א"כ נשאר הקיטרוג של עמלק. ויש לו כח בזכות כבוד אב שהיתה רק בפה. ע"כ הוצרכו לקבל התורה מחדש בפה ובלב. ולבטל זכות עמלק. ועדיין מרדכי לא היה יודע שכל ישראל הנפוצים בד' כנפות הארץ אם מקבלים התורה בלב שלם ואין ברוחם רמי'. אולי עושים ג"כ בשביל כבוד מרדכי או בפחד המן אבל לבבם בלתי שלם עם ה' ותורתו. ע"ז אמרו קיימו למעלה מה שקבלו למטה. א"כ משמים הסכימו. וקבלתם הוא קבלה בלב שלם וא"כ שפיר הוא קבלה כי קבלו מה שקיימו מכבר. והכל א': (הגאון מהמבורג)

ת"ר מעשה בתלמי המלך שכינס ע"ב זקנים. ואמר להם כתבו תורת משה רבכם כו'. ע"ש כל המאמר להתבונן בשינוי ששינו הזקנים וכתבו במקוסוירכיבם על החמור. וירכיבם על נושאי בני אדם ופי' רש"י שלא יאמרו משה רבכם לא היה לו סוס או גמל. והוא תמוה. מה זו חסרון אם משה היה עשיר או עני. וכי זו גרעון לתורתו

הכותב

הענין ההוא כאילו הוא מסיח לפי תומו · וגם במקום הזה כתב לשון מרומה באמרו בשם רבו אבל אמר שהיא אמונה ראוי שיאמינה כל בעל תורת משה ע"כ · ולמה לא השלים כל דברי הרב הנזכר שהכנים זאת האמונה תחת סוג כולל ה' אמונות ועל כולם אמר שהכופר באחד מהן יקרא מין והן חדוש העולם ושכר ועונש ותחיית המתים ונצחיות התורה וביאת משיח וכיוצא בהן בודאי כי זה מספיק לספר בשבח זאת האמונה ובהגדלת מעלתה כיון שהיא משותפת עם האמונות תוריות הנזכרות שכל אחד מהן רבת המעלה · ועוד אמר שיקרא מין הכופר באחת מהנה ומתגרת המינים היא ידוע לכל מדברי חז"ל אמת ויציב שכפי חומר הכרח חלוקות החקירה הוכרח הרב ע"פ דרכו ליחד המאמר הקודם לזה בפנות תוריות שהם במעלה עליונה ועכ"ז די בשתהיה זאת האמונה תחת הסוג הנזכר · ואין מכאן שום סעד לדבריו ·

הרי"ף

כתוס' מ"מ סבר דמדרבנן ניתנה ליכתב דבמסכת יומא אמרו אסתר סוף הנסים ליכתב כלומר דחנוכה לא ניתנה ליכתב כמגילת אסתר וכפי זה אין לומר דנקראת כתיבה מה שניתן ליכתב מדרבנן לפי שאם אתה אומר כן לא תירצו בגמרא כלום במה שאמרו ניתן ליכתב קאמר דהדרא קושיא לדוכתין והא איכא חנוכה שניתנה ליכתב מדרבנן במגילת תענית ותירץ רבינו אלחנן דהפ"ה חמירא כתיבה דמגילת אסתר מחנוכה דכתיבה במגילת אסתר צריכה שרטוט וגידין משא"כ במגילת תענית וכפי זה צריך לומר דהא דאמרי התוס' ואין לומר דהא דניתן ליכתב וכו' קאי למאי דאמרו ומשני ניתן ליכתב ושם הוכיחו דאין לומר שפי' שפירשו קודם דמדרבנן ניתנה ליכתב לפי שא"כ הדרא קושיא לדוכתין כמו שכתבתי. אבל עדיין צריך לייסב מה שהביאו התוס' באמצע דבריהם ופריך הניחא למ"ד. ונ"ל לייסב דהיינו עיקר קושיא דהתם בגמרא פריך הניחא דמשמע דלמ"ד ניתנה ליכתב ניחא ומכאן אתה מוכרח שלא לומר מה שפירשו קודם שנקראת כתיבה מה שניתנה ליכתב מדרבנן לפי שאם אתה אומר כן לא ניחא למ"ד ניתנה ליכתב והדרא קושיא לדוכתין מ"מ אסתר מחנוכה דגם

עיון יעקב

וכתבו לו אלהים ברא בראשית. והא דבאמת לא התחיל כן התורה אלהים ברא כדי שלא יהיה מקום לטעות י"ל כדאיתא במדרש דהתורה לא מתחיל באל"ף לפי שהוא לשון ארירה אבל הם שכתבו בלשון יונית ובלשון יונית אינה מתחלת באל"ף כ"א כמו שקורין בל"א אלהים גאט ובלשון לע"ז דיא וק"ל. ואין להקשות דאף אם כתבו אלהים ברא בראשית אכתי איכא למיטעי ולומר חלילה אלהים ברא בראשית אל אחר עיין בפי' תוס' דלק"מ ועוד י"ל דודאי טעות המינים הוא לפי שהם אומרים שהבורא יתברך לפי רוממותו וחשיבותו אינו משגיח בעולם השפל רק מסר העולם ליד השרים של מעלה וא"כ יאמרו בראשית הוא אלהים הוא הבורא ומתוך רוממותו וחשיבותו ברא עוד אלהים לכך בכל הבריאות מזכיר שם אלהים דהא לא רצה להעריך בעולם השפל התחתון אבל אם נכתב אלהים ברא בראשית א"כ צ"ל שבראשית הוא הפועל לכל הבריאות ובכל התורה לא מצינו שום ליווי או עשייה ע"י בראשית אלא ודאי שהוא שם דבר לבד ולא שם אלהות ודו"ק: **אלהים** ברא בראשית. מה שמתמיה תוס' בזה לק"מ דודאי אף שמלת בראשית פירושו שם ראשון מ"מ

ענף יוסף

דכתיב לא יעברו פשיטא דנוהג מיד ולדורות. וזכרם לא יסוף למה לי. ש"מ דהבטחה היא ובעל כרחך ברוח הקודש נאמרה (טורי אבן):

עין יוסף

שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ומנין שהסכים הקב"ה עליהם שנאמר קיימו וקבלו היהודים לא כתיב וקבלו. אלא וקבל כתיב רבן של יהודים קיבל וע"ש מ"ש:

ט אין בין ספרים לתפילין ומזוזות. כתב הטורי אבן תורה שנכתבה למצותה דכל אדם חייב לכתוב ס"ת לעצמו כדאמר ספ"ב דסנהדרין (דף כ) אין נכתבת אלא בלשון הקודש דדבר ברור הוא דאין יוצאין ידי חובת מצות כתיבת ס"ת אלא בכתובה דוקא בלה"ק. ופרשת תפילין ומזוזות אף שלא נכתבו למצות תפילין להיכתן בראש ובזרוע ומזוזות לקבוע בבית. אלא כתובים ללמוד בהן מ"מ אין נכתבים כלל אפילו בלה"ק וכמ"ד בפ"ה דגיטין דף ס' אין כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה · ופלוגתא דתנאי היא התם. ואפשר אפילו למ"ד כותבין ה"מ בלה"ק. אבל בכל לשון לא דתרי קולא לא מקלינן שתהא נכתבת מגילה לבד ובכל לשון. ומתני' ה"ק אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים לפעמים בכל לשון היינו בכותב שלא למצותן אלא להתלמד בעלמא. ותו"מ אין נכתבים לעולם אלא בלשון הקודש. דאי בכותב לשם מצותן הא בעינן והיו בהווייתן יהיו ואי בשלא למצותן לחד מ"ד אין כותבין כלל אפילו בלה"ק נמי לא ואפילו למ"ד כותבין ה"מ בלה"ק וכנ"ל: רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית. י"ל טעמא דרשב"ג בתרי גוונא. אי משום דס"ל דלשון יונית רחמנא שריא בהדיא לכתוב בהן ספר מדכתיב

(בראשית ה) זכר ונקבה בראו [ולא כתבו בראם]. (שם יא) הבה ארדה ואבלה שם שפתם · (שם יח) ותצחק שרה בקרוביה לאמר · (שם מט) כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבום·(שמות ד)ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא [בני] אדם·

רש"י

השבת דהא כתיב ויכל אלהים ביום השביעי והוא לא יקבל עליו מדרש חכמים שדרשו בו מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה וזהו גמרו: זכר ונקבה בראו · ולא כתבו בראם דמשמע ב' גופים ברא כאו"א זכר ונקבה ב' פרצופין לכך כתבו בראו שכך נברא אדם בב' פרצופים: בקרוביה · שלא יאמר על אברהם לא הקפיד דכתיב ביה ויפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו ועל שרה הקפיד לכך כתבו בקרוביה לומר אברהם צחק בלבו והיא אמרה בקרוביה: הרגו שור · שלא יאמרו רצחנים היו אבותיכם שהרי אביהם העיד עליהם שהרגו איש לכך כתבו שור שלא היו חשובים לפניהם אלא כבהמות ולא הקפיד אלא על הבהמות: על נושא [בני] אדם · דמשמע כמי גמל שלא

תוספות

(זכר ונקבה בראו · ה"ג בירושלמי דמשמע בריה אחת שהיה בה זכר ונקבה ושוב חלקם לב' גופים אבל בראם משמע שתחלת ברייתם היו ב' גופים):
על נושא אדם · פן יאמר להם וכי לא היה לו למשה רכבם סוס או גמל:

מהרש"א

בא שבת באת מנוחה ועוד שאר דרשות: זכר ונקבה בראו ולא כתבו בראם כו' · פרש"י דבראם משמע שני גופין ברא כ"א זכר ונקבה ב' פרצופין כו' עכ"ל ר"ל דאיך קראי לא משתמעי כן דכתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו וגו' בצלם אלהים ברא אותו דמשמע דגוף אחד האדם נברא מתחלה כדאמרינן בפרק הרואה ובפרק קמא דכתובות ולפי זה נראה לפרש בפשיטות טפי דבראם משמע שני גופין ואיך קראי משמעם דגוף אחד נבראו מתחלה וכדרמינן קראי בפ' הרואה ובפ' עושין פסין ובפ"ק דכתובות כתיב בצלם אלהים ברא אותו וכתיב זכר ונקבה בראם וכו' ותלמי לא יקבל מדרש חכמים שם כילד בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא אחד ולכך שינו לו לכתוב בראו דמשמע כמי דנברא גוף אחד וקרוב לזה פי' בע"י בשם התוס' וכתב בעל יפה מראה מ"ש דקשיא להו זכר ונקבה בראם דבסוף הפרשה ולא קשיא להו זכר ונקבה ברא אותם וגו' דכתיב בריש הפרשה כו' ע"ש באורך אבל זו הקושיא בעצמה יש להקשות גם בג' מקומות בפרק הרואה ובפ' עושין פסין ופ"ק דכתובות דבכולהו מייתי ליה מהאי קרא דסוף הפרשה זכר ונקבה בראם ולא לישתמיט באחד מהם לאתויי קרא דזכר ונקבה ברא אותם דריש הפרשה והנראה בזה דמקרא דריש הפרשה זכר ונקבה ברא אותם לק"מ כיון דכתיב אחריו ויקח אחת מצלעותיו וגו' ה"ל הוא דזכר ונקבה ברא אותם אינו אלא כלל ואח"כ פרט דהיאך ברא אותם וייצר ה' מן האדמה וגו' ויפח גו' ויקח אחת מצלעותיו וגו' והכי משמע שהרי לא הוזכרה הנקבה כלל ביום הששי אלא בדרך כלל ברא אותם וגו' וכה"ג איתא בל"ב מדות דר"א ב"י הגלילי מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון כילד ויברא אלהים את האדם וגו' ה"ז כלל ואח"כ פרט מעשיו שנאמר וייצר ה' וגו' ויפל וגו' ויבן את הצלע השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון עכ"ל אבל בהיא דזכר ונקבה בראם אין בו פרט אחריו ויש לפרשו כמשמעו דבראם שני גופים וע"כ שינו אותו לתלמי לכתוב בראו כי הוא לא יאמין לדרש חכמים דכך עלה במחשבה לברוא ב' גופים ודו"ק: הבה ארדה ואבלה וגו' · כענין שמפורש לעיל גבי אעשה אדם וגו': ותצחק שרה בקרוביה כו' · דלפי פשוטו בקרבה דהיינו בקרב לבה למה הקפיד הקב"ה על שרה יותר מעל אברהם שהוא נמי צחק בלבו דכתיב ביה ויצחק ויאמר בלבו גו' וכפרש"י והוא לא יאמין למדרש חכמים דויצחק ויאמר בלבו גו' הוא מלשון שמחה כתרגומו וחדי ותצחק שרה הוא לשון לגלוג כת"א וחייכת: כי באפם הרגו שור וברצונם וגו' · כפרש"י דלפי שינוי נמי ודאי דלא נתכוונו נמי רק על שכם ואנשי עירו דודאי לא כתבו לו דבר שקר שלא היה כמ"ש התוס' לקמן גבי ואל זאטוטי כו' ויש לדקדק גם שמטעם זה כפרש"י שינו רישא דקרא מ"מ סיפא דקרא ששינו וברצונם עקרו אבום מי הכריחם לכך וע"ק ברישא דקרא שכיוונו על שכם למה שינו לקרות שור ולא בהמה סתם והנראה בזה כי פי' הכתוב לדעתם כולו על שכם ועירו כפי' התרגום ברוגזיהן קטלו קטול וברעותיהן תרעו שור סנאה א"כ שפירוש הכתוב הוא כי באפם הרגו איש הוא שכם שהיה מושל עיר הרגו באף על שטמא דינה אחותם וברצונם שלא באף עקרו שור דהיינו אנשי עירו שלא פשעו וכך נראה לפרש בפ' הוליאו [א] גבי ארור דאין לו הכרע שפרש"י וברצונם עקרו שור ארור שור של שכם שהוא מארור כנען או ארור כו' ע"ש והשתא ניחא דלפי מה ששינו לו נמי יתפרש כן כי באפם הרגו שור הוא שכם דנחשב כשור וברצונם עקרו אבום הוא מקום השור שהם אנשי עירו וכדי שלא לשנות הרבה מלשון הכתוב דכתיב בסיפיה דקרא שור כתבוהו לו מלת שור ברישא דקרא ולא לשון בהמה ועניינו שלא יאמר רצחנים הם כו' כפרש"י דודאי לא היו רצחנים על הריגתם שהיו כולם חייבים מיתה כדברי הרמב"ן שהיו עובדי ע"ז אלא דאי הוו כתבו לו הרגו איש היה לו לבעל דין לחלוק ולומר שבעל כרחך היה יעקב מקפיד על הריגתם כאילו הרגו איש ועל כן שינו לו הרגו שור גו' שלא היה מקפיד רק כאילו הרגו בהמה ועקרו אבום בהמה: ויקח משה וגו' נושא בני אדם כו' · פרש"י דמשמע גמל שלא יאמר כו' ע"ש פי' דמשמע

הכותב

וראוי לדון לכף זכות להר"י אלבו ולומר שבוודאי היה נכון לבו קיים בזאת האמונה כחכם תורני תלמודי · אבל סדור ספרו הזה הכניסו בדוחק זה ברצותו לדקדק שם עיקר ושרש וענף ולחקור בקריאת אלה השמות · ואני בתומי לא הלכתי בגדולות ובנפלאות ואשית לראשי עטרת פז משנת רבינו הקדוש ע"ה הוי זהיר במצוה קלה וכו' שכל אחת מתרי"ג מצות היא שקולה מצד עצמה ואין צורך לחקור עליה אם היא שורש או ענף · ואם הרב המורה הגיה יסודות בפירוש פרק חלק הביאו לזה הכרת סברות נפסדות הנמצאות בקצת אנשי דורו והיתה כונתו לבטל מהמון אותן הדעות מפסידות האמונה וכבר נתפשטו י"ג יסודותיו הלא המה מספיקים להרים מכשול מקרב עמנו ומכאן והלאה קולר תלוי על כל איש ישראל שידבר בינו לבין קונו לפניו יתברך דרך אמונה בתרתי משפטיך שויתי:

הרי"ף

חנוכה ניתנה ליכתב מדרבנן במגילת תענית וכיון דלמ"ד ניתנה ליכתב קשיא קמייתא היכי קאמר הניחא ומהדר לאקשויי למ"ד לא ניתנה ליכתב קושיא אחרת ושבקא לקושיא קמייתא דקשיא למ"ד ניתנה ליכתב אלא ודאי מדקאמר הניחא ולא פריך אלא למ"ד לא ניתנה ליכתב משמע דכתיבה מדרבנן לא אקרי כתיבה ולהכי משני שפיר ניתן ליכתב כלומר מדאורייתא קאמר משא"כ בחנוכה ולהכי אמר הניחא למ"ד ניתנה ליכתב ותירץ רבי אלחנן דלעולם ניתנה ליכתב מדרבנן קאמר ולא מקרי כתיבה דמגילת תענית כיון דאינה צריכה גידין ושרטוט ולכך ליכא למיפרך למ"ד ניתנה ליכתב. ועוד צריך לבאר מה שהקשו התוס' היכי פליג אסתם משנה דהא אמרינן לקמן דשמואל אתא כרבי יהושע דאמר כתוב זאת מ"ש בתורה זכרון מ"ש במשנה תורה בספר מ"ש בנביאים. אבל במגילה לא ניתנה ליכתב אלא לגורסה ע"פ ולקרותה וכן מה שהקשו לשמואל מרב ורבי יוחנן והיה אפשר לומר שהקשו לשמואל מי הכריחו לומר ניתנה לקרות ולא ליכתב דלא כסתמא דמתני' דתנן קראה ע"פ לא יצא ועוד דאשכחן לרב ור' יוחנן דאזלי בתר סתמא דמתני' דניתנה ליכתב ואמאי נייד שמואל למיסבר כרבי יהושע דלא כסתמא דמתני'. ונראה דאפי' רבי יהושע דדריש כתוב זאת מה שכתוב כאן זכרון מה שכתוב במשנה תורה בספר מה שכתוב וכו' מ"מ דריש ג"ש דזכירה זכירה כדאמרן לקמן קראה ע"פ לא יצא אמר רבא אתיא זכירה זכירה כתיב הכא נזכרים ונעשים וכתיב התם זכרון בספר וע"כ האי ג"ש איצטריך לר' יהושע דהא לר' אלעזר דדריש בספר זו מקרא מגילה לא איצטריך ליה ג"ש כיון דגבי מגילה כתיב בספר ולכך הקשו התוס' דדייקי לסתם מתני' דאתיא אפי' כר' יהושע ורב נמי הוא דאמר לקמן צריך לכתוב ולתופרה בגידין ומדיליף לה מדנקראת ספר משמע דלא דריש כר"א דלדידיה איצטריך בספר למקרא מגילה ודוקא לר' יהושע דריש האי ונכתב דאמר הקורא את המגילה הכתובה בין הכתובים והא שמואל נמי אמרה אמר שמואל בספ' לכתבה ולתפרה בגידין ומיהו תמיהא לי שהביא מר'יוחנן הקורא את המגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא והיה נראה להגיה בתוס' ולומר שמואל נמי אמר קרא בין הכתובים לא יצא:

עין יוסף

יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם יפיותו של יפת יהיה באהלי שם ומדאילטיך קרא למשרי לשון יונית מכלל דשאר כל לשון חוץ מאשורית אסור מה"ת עוד אפשר לומר דס"ל לרשב"ג דקרא אסמכתא בעלמא היא. והא דשרי רשב"ג לשון יונית יותר משאר לשון ה"ט משום מעשה דתלמי המלך דכתבו לו הזקנים התורה בלשון יונית כדאמר בגמרא. ואע"ג דאמר רב יהודה בגמרא אף כשהתירו רבותינו לא התירו אלא בס"ת ומשום מעשה דתלמי אבל לא שאר ספרים. ואילו רשב"ג דמתני' ספרים סתמא קאמר דמותר בלשון יונית משמע אפילו שאר ספרים נמי אפשר לומר דבהא פליגי דלרב יהודה לא התירו אלא כעין מעשה שהיה ובתורה דוקא. ולרשב"ג דמתני' התיר כל הספרים מק"ו דכיון דראוי להתיר תורה החמורה משום מעשה שהיה ק"ו לשאר ספרים ואין ראוי להחמיר בספרים הקלים יותר מתורה החמורה. (מורי אבן) וע"ש עוד. אבל בריש דברים רבה אי' בהדיא דטעמא דרשב"ג שאומר מותר לכתוב ספר

[א]מהרש"א ד"ה כי באפם. בפ' הוציאו לו (יומא נ"ב ע"ב):

גאון יעקב

הגבורה · אבל הם דרשו בסוטה. על פסוק חכם לב יקח מצות זה משה. הכ נפנו על ביזוי כסף וזהב כלייוי מפיו ית'. ושאלה אשה משכנתה כו'. ומשה לקח עצמות יוסף. וביאור זה כי מרע"ה ראה את הנולד. כי אמרו ז"ל בתמיד שתבעו אנשי אלכסנדרי את ישראל לפני אלכסנדר מקדן להחזיר להם. כל ביזה כסף וזהב שביזו במצרים. וישראל השיבו תנו לנו שכר עבודה של ס' ריבוא שעבדו במצרים הרי היא הביזה שכר העבודה ובהיות כי כל שבט לוי לא שיעבדו במצרים. ובפרט אדונינו משה היה חפשי מכל וכל. לכך לא לקח ולא פנה לביזת מצרים ובנבואה הוא יסוד מוסד מחז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם כו' עשיר וזולת זה אין הנבואה שורה ולזאת הוצרכו הזקנים לשנות ולכתוב וירכיבם על נושא ב"א · כי משמעות וירכיבם על החמור משמע שהיה באותו עת כשהלך ממדין למצרים היה עני כי לא היה לו סוס או גמל. ומביזת מצרים לא לקח לו כלום. וא"כ איך הוא במציאות שיהיה נביא מתנבא לקבל התורה. כי אין הנבואה שורה אלא על עשיר · כי באמת חז"ל הרגישו ואמרו כי מחצב של סנפירין נגלה באהלו של משה ומזה נתעשר · אבל תלמי המלך אולי פג לבו מלהאמין מדרשי חז"ל. לכך כתבו וירכיבם על נושא ב"א · ואז ידמה תלמי המלך. כי עושר היה מעת הליכתו ממדין למצרים · אבל בדרך פשוט. אשר שינו על נושא בני אדם. גם ראוי להבין רש"י שמפרש תלמי מלך מצרים היה מאי בעי רש"י בזה. אבל ידוע כי רוכב

(שמות יב) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים [א]ובשאר ארצות שלשים שנה וארבע מאות שנה . (שם כד) וישלח את זאטוטי בני ישראל (שם) ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו · [שם ע"ב] (במדבר טז) לא חמד אחד מהם נשאתי · (דברים ד) אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים תחת כל השמים · (שם יז) וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעבדם · וכתבו לו במקום (ויקרא יא) הארנבת, את צעירת הרגלים ולא כתבו לו את הארנבת מפני [ב]שאשתו של תלמי המלך ארנבת שמה כדי שלא יאמר שחקו בי יהודאי וכתבו שם אשתי בתורה · פיסקא רשב"ג אומר וכו' · א"ר אבהו א"ר יוחנן הלכה כרשב"ג (שמותר לכתוב בלשון יוני) · (וא"ר אבהו) א"ר יוחנן מ"ט דרשב"ג דכתיב [ג](בראשית ט) יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם דבריו של יפת יהיו באהלי שם (אי הכי) [ואימא] גומר ומגוג (נמי) אלא א"ר חייא בר אבא (א"ר יוחנן) היינו טעמיה (דרשב"ג) אמר קרא יפת אלהים ליפת מיפיותו של יפת יהיו באהלי שם :

רש"י

יאמר וכי לא היה לו למשה רבכם סוס או גמל : ובשאר ארצות · שלא יאמר שקר כתוב בתורה שהרי קהת מיורדי מצרים היה וכשאתה מונה שנותיו של קהת ושנותיו של עמרם ושנותיו של משה כולן אינן מגיעין לד' מאות שנה וכ"ש שהרבה משנות הבנים מובלעין בתוך שנות האבות אלא שמנה הכתוב מיום שנגזרה גזרת גלות מצרים בין הבתרים ומשם עד שנולד יצחק ל' שנה ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ד' מאות שנה לא מהם ס' ליצחק וק"ל שנה שהיו ליעקב כשבא למצרים נשארו ר"י וכן היתה גזרה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית טו) ולא נאמר במצרים אלא בארץ לא להם וכשנולד יצחק היה גר אברהם בארץ פלשתים ומאז עד שיצאו ממצרים כמנה יצחק ובניו שהם מזרעו של אברהם גרים ושלשים של קודם לכן לא נמנו בגזירה דהא זרעך כתיב : זאטוטי · לשון חשיבות אבל נערי לשון קטנות ויאמר גרועים שבהם שלחו להקביל פני מלכם : ואל זאטוטי בני ישראל · באותה פרשה עצמה ולפי שקראום תחלה זאטוטי חזרו וכתבום בשמם הראשון ולא כתבו ואל אצילי בני ישראל : לא חמד אחד מהם · שלא יאמר חמור לא נשא אבל חפץ אחר לקח : להאיר לכל העמים · שאם לא יכתבו להאיר יאמרו בני נח מותרין לעבוד ע"ז ומדרשו שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם (ע"ז נה ע"א) : אשר לא צויתי לעובדם · שאם לא כתבו לעובדם משמע אשר לא צויתי שיהיו ויאמר א"כ אלהות הם שהרי על כרחו נבראו : צעירת הרגלים · לפי שידיה קצרים וקטנים מרגליה : מיפיותו של

תוספות

ואל זאטוטי בני ישראל. וקשה אמאי לא כתבו לו וישלח את אצילי בני ישראל כדכתיב בסמוך והוי לשון גדולה וי"ל לפי שלא רצו לשקר ולכך כתבו לו זאטוטי במקום נערי ובמקום אצילי דמשמע לשון גדולה כמו זוטו של ים (ב"מ דף כא:) ומשמע נמי לשון השפלה כדאמרינן התם (במדרש) האומר לצולה חרבי (ישעיה מד) זו בבל שהוא זוטו של עולם פי' עומקו ותחתיתו ושפלה מכל ארצות כדאמרינן נמי התם(שבת דף קי"ג:) הילכך נקרא שמה בבל שכל מתי מבול ננערו שם (זבחים דף קי"ג:) :

מהרש"א

כמי גמל דאי הוה דוקא משמע גמל ולא חמור א"כ הוו כתבו לו שקר והתוס' כתבו לקמן גבי ואל זאטוטי גו' שלא רצו לשקר לו דאי הוו רצו לשקר לו ה"ל לכתוב וירכיבם על הגמל ובמדרשות יש הלכך כתיב החמור בה"א הידוע שזהו החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד להגלות עליו מלך המשיח אבל תלמי לא יקבל זה : ומושב בני ישראל וגו' ובשאר ארצות כו' · מפורש בפרש"י בשמעתין ובחומש ולפי תלמודינו שתים שינו לו דהיינו לכתוב ובשאר ארצות כיון שלא היו במצרים רק ר"י שנה ועוד שינו לו שלא לכתוב שלשים כי הוא סותר קרא דפ' לך לך דלא כתיב שם רק ד' מאות שנה ולא כתיב שלשים שם והוא לא יאמין דכתיב כאן שלשים מעת שנגזרה גזירה זו בבין הבתרים כפרש"י ולפ"ז גם לקמן בקרא ויהי מקץ ד' מאות שנה וגו' לא כתבו שלשים אבל בירושלמי איתא דכתבו לו שלשים ולא שינו לו רק בשאר ארצות כי הוא יאמין שפיר דמגזרת בין הבתרים ה"ל ת"ל שנים ויש לעיין בזה היאך יהיה החשבון מיום שנולד יצחק הא ומושב בני ישראל כתיב ובעל י"מ כתב דאיתא בב"ר דאברהם נקרא שמו ישראל וכמו כן יצחק דכתיב ואלה שמות בני ישראל וגו' ומ"מ הוא דחוק לפרש כן לתלמי אבל יש ליישב כפרש"י בחומש ומושב בנ"י אשר ישבו במצרים אחר שאר ישיבות של האבות היה בין הכל ת' שנה ותלמי יאמין שפיר בזה וצ"ל לפי הכתוב ת"ל שנים ומגזירת בין הבתרים שאברהם היה בברית בין הבתרים בן ע' שנה ושוב חזר לחרן ושהה שם ה' שנים שנאמר ואברהם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן והכי איתא בס"ע : וישלח את זאטוטי בני ישראל וגו' · דלפי ענינו נערי הם הבכורות כתרגומו שאז היתה העבודה בבכורות וכתב הרמב"ן ולמה יכנה הבכורות בלשון נערי אולי בעבור כו' ירמוז כי לא למעלתם בחכמה שלחם רק מפני הבכורה כו' ע"ש ועוד הפשט נערי בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא כו' ע"ש ולפי שתלמי לא יקבל כל זה הוצרכו לשנות לו ולכתוב לו זאטוטי שלא יאמר גרועים שבכם שלחתם לקבל פני שכינה בקרבנות וכתבו התוס' וקשה אמאי לא כתבו אצילי בני ישראל כדכתיב בסמוך והוה לשון גדולה וי"ל שלא רצו לשקר כו' עכ"ל ע"ש ויש לדקדק על דבריהם כיון דודאי בלשון יונית העתיקו לו התורה וא"כ מאי קשיא להו מעיקרא ואימא דקושטא הוא דזאטוטי הוא בלשון יון פי' דאצילי דבלה"ק וי"ל דא"כ מאי מייתי ששינו לו ג"כ לכתוב גבי ואל אצילי בני ישראל וגו' ואל זאטוטי וגו' דאין כאן שינוי כיון שהוא פירושו של אצילי אלא ע"כ שאין זאטוטי בלשון יון פירושו של אצילי אלא לפי הבנת תלמי הוא מלשון חשיבות בעלמא וכיון שהוצרכו לשנות גבי וישלח את נערי הוצרכו גם כן לשנות גבי ואל אצילי כפרש"י ודו"ק: לא חמד אחד כו' · דלפי ענינו נקט ופרט חמור כפרש"י בחומש כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ובני על החמור לא היה החמור משלהם אע"פ שלצרכם הלכתי וכן ת"א לא שחרית ותלמי לא יקבל זה וע"כ שינו לו לכתוב חמד במקום חמר שהוא קרוב באותיות כמ"ש שלא יכתוב דלתין רישין ורישין דלתין : אשר חלק וגו' להאיר לכל וגו' · ופרש"י שאל"כ יאמר כו' ומדרשו להחליקן בדברים כדי כו' ע"ש והכי אמרינן בפ"ב דע"ז כמפורש שם אלא שתלמי לא יקבל דרשה זו לכך שינו לכתוב לו להאיר : אשר לא צויתי לעבדם כו' · פרש"י שאם לא כתבו לעובדם הוה משמע ליה אשר לא צויתי שיהיו כו' ע"ש דמלינו לשון ליווי גבי בריאה דכתיב כי הוא צוה ונבראו ובירושלמי איתא הגי' אשר לא צויתי לאומות לעובדם ולפי זה יש לפרש דאם לא שינו לכתוב מלת לאומות היה קשיא ליה מאי אשר לא צויתי לעובדם הא בישראל בדרבה מיניה שלוה להם בכמה כתובים באזהרה גם שלא לעובדם ולכך שינו לו לכתוב לאומות שלא צוה להם לעובדם ומיהו שלא לעובדם נמי אינו מפורש לאומות דתלמי לא יאמין שהאומות מצווים על ע"ז : והטילו שם אשתי בתורה כו' · ר"ל שהטילו שמה בשם הטמאים בתורה ובמדרשות ד' הטמאים המפורשים בקרא נגד ד' מלכיות וארנבת נגד מלכות יון : יפיותו של יפת יהא באהלי שם כו' · והכי נמי אמרינן בסוף סוטה [א] ובס"פ מרובה בא"י לשון סורסי למה אלא אי לה"ק אי לשון יוני כו' ולמאי דפריך התם מחכמת יונית דאסירא ולא ידע לפלוגי בין חכמת יונית ובין לשון יונית הוי מצי למפרך ממתניתין דהכא דמוכחא דלשון יונית שרי :

[א] מהרש"א ד"ה יפיותו בסוף סוטה (מ"ט ע"א) . ובס"פ מרובה (פ"ז ע"א) .

יד יוסף

א מס' סופרים פ"א: ב תנחומא סדר שמיני סי' ח : ג יומא ט ע"ב ע"ש:

גאון יעקב

הסוס. הוא רוכב מסר למחוז חפצו . מרוכב חמור שהולך לאט לאט והנה משה הלך למצרים לבשר ישועת ישראל . קשה מדוע בוחש לרכוב על החמור ולילך מתון . טוב טוב לו ליתן לאשתו ובניו רוכבי סוסים רצים ושמחים לבשר . ולהניח מעצבם . וזה נראה חלילה גנאי בחיק משה . אמנם מבואר.דלכך הרכיבם על החמור . שרמז להם שישלטו ישראל על מצרים שדומים לחמורים כנודע · והנה הזקנים העתיקו התורה לתלמי . והוא היה מלך מצרים כפי' רש"י. יראו לנפשם. פן יקפוד על שנמשלו לחמורים לכך העתיקו על נושאי בני אדם :

עיון יעקב

ים מקום לטעות שהוא אלהים ראשון וברא אלהים שני ת"ו אבל כשכתבו אלהים ברא בראשית ליכא למימר אלהים ברא שני לו דהיינו בראשית דא"כ לא הוי ליה לקרוא בראשית דבראשית

עץ יוסף

ספר תורה כו' דכתיב יפת כו': שאשתו של תלמי. ובויק"ר סוף פרשה י"ג אי' אמו של תלמי ארנבת שמה וכתבתי בתנחומא סדר שמיני סי' ח' שבאמת שני תלמי היה . האב נקרא שמו תלמי בן לאגו . ובנו היה נקרא תלמי פילאדלפו . ואשת תלמי הראשון היתה שמה ארנבת והיא היתה אמו של תלמי השני

דף י ע"ב ויהי בימי אחשורוש א"ר לוי ואיתימא ר' (יוחנן) [יונתן] דבר זה מסורת הוא בידינו (מאבותינו) מאנשי כנסת הגדולה שבל מקום שנאמר ויהי אינו אלא [לשון] צער (אסתר א) ויהי בימי אחשורוש הוה המן (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים הוה רעב (בראשית ו) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה וגו' (ויראו בני האלהים את בנות האדם הוה מבול) [וירא ה' כי רבה רעת האדם] (שם יא) ויהי בנסעם מקדם וגו' הבה נבנה לנו עיר (שם יד) ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' עשו מלחמה (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו · (שם ז) ויהי ה' את יהושע וימעלו בני ישראל מעל · (שמואל א א) ויהי איש אחד מן הרמתים כי את חנה אהב וה' סגר רחמה (שם ח) ויהי כאשר זקן שמואל ולא הלכו בניו בדרכיו (שם יח) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו ויהי שאול עוין את דוד · (ש"ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו ג'רק אתה לא תבנה הבית · והכתיב (ויקרא ט) ויהי ביום השמיני ותנא אותו היום שמחה גדולה היתה לפני הקב"ה כיום שנבראו בו שמים וארץ כתיב הכא ויהי ביום השמיני וכתיב התם (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד הא שכיב נדב ואביהוא והכתיב (מלכים א ו) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל והכתיב (בראשית כט) ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו והכתיב (שם א) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד והאיכא שני והאיכא שלישי והאיכא ויהי טובא אלא א"ר אשי [כל] ויהי איכא הכי ואיכא הכי כל ויהי בימי ודאי לשון צער הוא והוו ה' ויהי בימי אחשורוש ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אמרפל (ישעיה ז) ויהי בימי אחז (ירמיה א) ויהי בימי יהויקים · ג'א"ר לוי (ואיתימא ר' יונתן) דבר זה מסורת הוא בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחי הוו מאי קמ"ל כי הא דא"ר ד'שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים מנא לן מתמר דכתיב (בראשית לח) ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה אלא (א"ר אלעזר) משום ה'שכסתה פניה בבית חמיה [ולא הוה ידע לה] לפיכך יצאו ממנה מלכים ונביאים מלכים מדוד ונביאים מאמוץ דא"ר לוי מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחי הוו · וכתיב (ישעיה א) חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה (וכל היכא ו'דקרי בנביא שם אביו קיימא לן דאביו היה נביא כמוהו):[וא"ר לוי ז'דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה תנ"ה ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח וכתיב (מלכים א ו) ולפני הדביר עשרים אמה אורך ח'כתיב כנף הכרוב האחד עשר אמות וכנף הכרוב האחד עשר אמות ארון גופיה היכא הוה קאי אלא לאו שמע מינה בנס היה עומד] רבי יונתן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (ישעיה יד) וקמתי עליהם נאם ה' צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נאם ה' שם זה ט'הכתב ושאר זה הלשון

רש"י

יפת · לשון יון הוא לשון יפה משל כל בני יפת: ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וגו' · וכתיב התם ויהי שאול עוין את דוד בשביל הצלחתו: אמוץ ואמציה · אמוץ אביו של ישעיה ואמציה מלך יהודה: מלמד שכסתה פניה בבית חמיה · לכך לא הכירה עכשיו שאף בביתו לא ראה פניה שיהא מכירה: [אינו מן המדה · אינו אוחז למעט מדת קרקע לכל צדדיו כלום כדקתני יש לו עשר אמות לכל רוח באמצע בית קדש הקדשים היה יושב ויש ריוח בינו לבין הכתלים עשר אמות לכל צד וכל הבית אינו אלא כ' על כ' נמצא שאינו ממעט כלום: לפני הדביר. חלל בית קדש הקדשים שהוא לפנים מן הדביר היא המחילה המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים]: פתח פתחא להאי פרשתא מהכא · כשהיה רוצה לדרוש באגדת פורים היה מתחיל לדרוש במקרא הזה: וקמתי עליהם · בפורענות בבל כתיב: שם זה הכתב · אין להם כתב אלא

תוספות

ושאר זה הלשון · תימה והלא עדיין מספרים בבבל לשון ארמית ונראה דמיירי בלשון מלכות שהמלכים משתמשים בו שכל אומה חשובה יש למלכות לשון שמשתמשת בו כמו חכמת יונית והיינו דאמרינן הנה קטן נתתיך בגוים שאין להם לא כתב ולא לשון כלומר כתב ולשון של מלכות:

מהרש"א

ויהי אינו אלא לשון צער כו' · השתא משמע ליה מלת ויהי מורה על כך וי הי שניהם מלשון צרה כדלקמן ולמאי דמסיק כל ויהי איכא למימר הכי ואיכא למימר הכי אלא כ"מ שכא' ויהי בימי מסורת הוא שהוא לשון וי כו' דמשמע להו בהנהו ה' ויהי בימי דמלת ויהי מיותרת בהו למדרש וי הי : ויהי בנסעם מקדם וגו' · ולכאורה ה"ל לאתויי קרא דלעיל מיניה ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' אלא משום דההוא לא מוכחא כ"כ דאיכא לפרושי למעלה קאמר שהיה להם שפה אחת כעין עה"ב ומיהו ליכא לאקשויי מיניה דאיכא לפרושי ביה כמי לשון צער לפי שהיה להם שפה אחת באו לעלה א' הרעה נבנה לנו עיר וגו' ובב"ר פליגי ביה אמוראי : אותו יום היה שמחה כו' · והכי איתא במדרש מת"ל ויהי מלמד שהיה שמחה לפניו כיום שנברא בו העולם במעשה בראשית נאמר ויהי ערב וגו' וכאן אומר ויהי ביום וגו' ויש לדקדק בזה כיון דמסיק דאיכא הכי ואיכא הכי מאי אולמיה למילף האי ויהי ביום השמיני וגו' מויהי ערב ואימא דנילף ליה מכל הנהו ויהי דהם לשון צער וי"ל דהא פשיטא ליה דאותו יום יום שמחה היה שעליו נאמר ביום שמחת לבו וגו' אלא שבא ללמד דהיתה השמחה גדולה כ"כ כיום שנבראו כו' ודמיון השמחה כי כמו שהשמחה שביום שנבראו שמים וארץ היא השמחה הרצון והקיום לפניו כן בהקמת המשכן נתייחד שמו שם ברצון וקיום אשר לפניו ואמרו במדרש להלן בהקמת המשכן נאמר ויהי המקריב ביום הראשון וגו' ראשון לברייתו של עולם אמר הקב"ה כאילו באותו יום בראתי עולם י' עטרות נטל אותו יום ראשון למעשה בראשית כו' ע"ש: והכתיב ויהי כאשר ראה יעקב את רחל גו' · ק"ק ואימא דנדרשיה מלשון צער ויהי כאשר ראה וגו' ורחל עקרה דכה"ג דרשו בסמוך בחנה ויהי איש אחד וגו' וה' סגר רחמה וגו' וי"ל דגבי רחל איכא הפסק בעניינא משא"כ גבי חנה דעניינא חד : ה' ויהי בימי הוו כו' · ד' מהם מפורשים בתרגום דמגילה מה היה הצרה ע"ש אבל הה' ויהי בימי יהויקים וגו' אינו מפורש שם מה היה הצרה לפי שהוא פשוט דבימיו התחיל הגלות והחורבן ובמדרש ילקוט מפורש מה צרה היתה שם ויקרעה בתער הסופר והשלך אל האש כיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי ווי : [אמוץ ואמציהו אחים כו' · כל הסוגיא מפורש פ"ק דסוטה] : מלכים מדוד נביאים מאמוץ כו' וכתיב חזון ישעיהו כו' · דוד ושלמה כמי בכלל מ"ח נביאים קחשיב להו לקמן ואפשר דהוצרך לאתויי לישעיהו דהוה נביא קבוע ביותר: [מקום ארון אינו מן המדה כו' · עיין כל הסוגיא פ' המוכר פירות ושם מפורש]: שאר זה לשון כו' · נראה לפרש ע"פ מה

יד יוסף

א ב"ר פ' מ"ב ויק"ר פ' י"א במד"ר פ"י רו"ר פ' א' תנחומא סדר שמיני פסיקתא רבתי פ' י"ד זכר חדש רות דף לג ילקוט אסתר ורות : ב לפנינו בקרא אי' האתה תבנה לי בית לשבת : גל"ע ואמר : ד סוטה י ע"ב : ה ב"ר פ' פ"ה : ו ויקרא רבה פ' ו' : ז ב"ב נ"ט ע"א יומא כא ע"א : ח נ"ל ועשרים אמה רוחב וכ"ג בע"י במס' ב"ב ועי' ב"ב נט א ותכין : ט אסתר רבה פ' א' :

גאון יעקב

ויהי בימי אחשורוש אמר רב וי והי נתקיים . מה שכתוב בתורה והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות כו' רמז בזה רב דבר נפלא . כי בפסוק והתמכרתם כו' התחלת שני אותיותיו הם ו"ה . והוא יורה על שמחה אבל ו"י הוא נער . כדאיתא במדרש בין ווי לוה כו' והנה אבל המן הגס כי מתחילה היה עם צרה . אשר רצה הוא לקנות את ישראל אבל לא עלתה בידו . כי אחר שהמן היה בעצמו לעבד למרדכי . ועבד שקנה נכסים עבד למי ונכסים למי כדאיתא בגמ' הוא אשר רמז התורה ימים העתידים . בפסוק והתמכרתם . מתחיל באותיות ו"ה. כי לסוף יהיה שמחה כי אם היה האויב אשר רצה לקנות את ישראל היה אדון לעצמו . אולי חלילה יתקיים הקנין אבל הכתוב אומר והתמכרתם כו' לעבדים ולשפחות . ר"ל כי האויב אשר ירצה לקנות אתכם הוא בעצמו עבד ואשתו שפחה עבדים הם למרדכי לכך ואין קונה אין להם קנין בכם. ואם המגילה פתחה בתיבת ויהי בימי . ו"י הוא לשון צרה . כי התחלתם צרה היתה . אבל התורה גילתה הסוף הענין והתמכרתם . מתחלת בו"ה היא לשון שמחה . כי לסוף שמחה יהיה אחר כי הם עבדים ושפחות

עיון יעקב

משמע הראשון ;והא הוי שני לפי ה"א אלא ודאי שזה אינו ולא קשה מידי : ויהי בימי בכל מקום דכתיב ויהי בימי אינו אלא צרה . כ"ל הטעם כיון דמייתם הימים לאדם א' כאילו הימים הם לו לבדו ולא לכל עולם דה"ל לומר ויהי בימים ההם אלא ודאי משום שהם ימי צרה ומאתו לא תלא הרעות לכך תלה הרעה אחר אותו האיש וכן בימי שפוט השופטים דרשינן בגמרא דור שהשופט את שופטיהם : כל כלה שהיא צנועה. עיין בחידושינו דסוטה דף ט : שם ושאר שם זה כתב ושאר זה לשון. ועיין בתוס' ואפשר לומר שם ושאר

עץ יוסף

השני שאוה להעתיק התורה כמבואר בספר הדרת זקנים : וכל היכא דקרי בנביא שם אביו ק"ל דאביו היה כמוהו וכדאי' בויק"ר פ"ו אמר רבי יוחנן כל

רש"י

מתומה אחרת: ונין · לשון ממשלה הוא וכן ינון שמו (תהלים עב) ימשול ויגדל וכן אמרו בלבם נינם יחד וכן אחריתו יהיה מנון: בצאת לפני החלוץ · ביהושפט כתיב בדה"י כשילא להלחם עם העמונים [והגבעונים] כשבאו עליו: הודו לה' כי טוב · משמע טוב לנו שהקלם לפניו על זאת: אחרים משים · שהשנתחייבו כלייה בימי המן היו אויביהם

וגין זה מלכות ונכד זה ושתי · רבי שמואל בר נחמני פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (ישעיה נה) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת וגו' תחת הנעצוץ זה המן הרשע *שעשה עצמו עבודה זרה דכתיב (שם ז) ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים · יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים שנאמר (שמות ל) ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור ומתרגמינן [ב]מירא דכיא ותחת הסרפד (זו) [תחת] ושתי הרשעה בת בנו של נ"נ הרשע ששרף (בית מרפידו של אלהינו) [רפידת בית ה'] דכתיב ביה (שה"ש ג) רפידתו זהב יעלה הדס זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה שנאמר (אסתר ב) ויהי אומן את הדסה (היא אסתר בת דודו וכתיב (זכריה א) והוא עומד בין ההדסים) והיה לה' לשם (אלו ימי פורים) [זו מקרא מגילה] לאות עולם לא יכרת (זה מקרא מגילה) [אלו ימי פורים] · ר' יהושע (בר חנינא) [בן לוי] פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (דברים כח) והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם וגו' כן ישיש וגו' [ג](וכי) [ומי] חדי קודשא בריך הוא במפלתן של רשעים והכתיב (ד"ה ב' כ) בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו ואמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים · וא"ר (שמואל בר נחמני א"ר יונתן) [יוחנן] מ"ד (שמות יד) ולא קרב זה אל זה כל הלילה באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה אמר (להם) [הקב"ה] מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני א"ר (יוסי בר' חנינא) [אלעזר] הוא אינו שש אבל אחרים משיש דיקא נמי דכתיב

מהרש"א

שכתבו ממה שחנן הש"י את האדם יותר מכל ב"ח שבעולם הא' שיוכל האדם להודיע לחבירו הרחוק ממנו שלא ידעו בו שאר כל אדם כל מבוקשו ע"י כתב וחתימתו בו הב' ע"י לשון שהוא דבור בקרוב לו שישמע דבורו וקאמר דאלו ב' החניכות חיסר וכרת הש"י מבבל דהיינו שיודיע לחברו ע"י שם זה הכתב דהכל הולך אחר החתימה שהוא שם של אדם אחר הכתיבה ושאר שהוא מלשון קירוב דהיינו לשון הדבור שהוא הידיעה בקרוב לחברו שמדבר עמו בלשון שהמלכות משתמשין בו שאין שאר כל אדם מכירין בו כמ"ש התוס' דלשון כל אדם היה שם ארמית לא נכרת מהם: ואמר נין זה מלכות כו' · פרש"י לשון ממשלה כו' ע"ש ויש לפרשו מלשון בן ממש כי מבני בלשצר ואילך נכרת מלכות בבל ואמר ונכד זו ושתי שהיתה בת בלשצר שגם ממנה נכרת מלכותה: [דכתיב ובכל הנעצוצים וגו' · לפי פשוטו גם שם הוא מלשון קוצים וסירין ולא ידענא מהיכא משמע ליה טפי שהוא לשון ע"ז]: ראש לכל הבשמים כו' · כמפורש בסוף מסכת חולין [א] שהיו למרדכי שמות אחרים בלשון פתחיה אבל נקרא במגילה מרדכי ע"ש החשיבות והגדולה שהיה ראש לגדולה כמו מר דרור שתרגומו מירא דכיא שהיה ראש לבשמים וז"ש יעלה ברוש שיעלה לגדולה דוגמת הראש לבשמים מר דרור שהוא ג"כ ודאי למעלתו: ששרף רפידת בית ה' כו' · כי שם היה מקום שכינה רפידתו זהב הוא כפורת הזהב אשר עליו היה השכינה שרויה כפרש"י שם ואמר יעלה הדס כו' דהיינו שתעלה לגדולה ולשם טוב ולא תהא קרויה עוד אסתר ע"ש הגלות ואנכי הסתר אסתיר וגו' כמפורש בסוף חולין [ג]: זו מקרא כו' · לפי שאין שם שמים נזכר מפורש במגילה קאמר שע"י קריאת מגילה בברכותיה נקרא השם של הקב"ה ואמר לאות עולם לא יכרת אלו ימי פורים כדכתיב וזכרם לא יסוף מזרעם: [ומי חדי קב"ה במפלתן כו' . כל הסוגיא מפורש בס"פ אד"מ גבי באבוד אחאב רנה כו' ע"ש והתם נתקיים גם סיפא להאביד אתכם וגו' אבל הכא גבי המן סיפא דקרא להאביד וגו' לא נתקיים מ"מ רישא דקרא כן ישיש גו' אחרים משיש כדמסיק מדלא כתיב ישוש נתקיים גם בימי המן שהיה שמח לפי מחשבתו הרעה במפלתן של ישראל כמ"ש ויצא המן וגו' שמח וטוב לב וגו']:

[א]מהרש"א ד"ה ראש. בסוף מס' חולין (קל"ט ע"ב):
[ג] שם בסד"ה ששרף. חולין (שם):

יד יוסף

א לקמן יט ע"א:
ב חולין קלט ע"ב:
ג סנהדרין ל"ט ע"ב:

חדושי גאונים

נין זה המלכות ונכד זו ושתי. הנה כל הפתיחות שנאמרו בש"ס הן תמוהין כי מה ענין להפתיחות הללו. וגם קושית תוס' היא קושיא גדולה. דהא יש להם לבבל כתב ולשון. לזה נראה דהפתיחה זו היא. ליתן טעם על מה שחייבו חז"ל לקרות המגילה מתחילתה וע"ז מביא ר' יהונתן ראיה כי זה הסיפור ג"כ הוא מצורך הנס כי כן דרכו של הקב"ה שמקודם עושה משפט ברשעים הקמים על ישראל. ואח"כ מתחיל בישועתם כי א"א בצמיחת הטוב עד שיכלה הרע אחר שיתמלא סאתו כמו שאמר הכתוב כי לא שלם עון האמורי עד הנה. ולזה כל שלא נתמלא סאתו א"א להטיבוכן אמרו כשזה נופל זה קם וכל שלא נגמר הנפילה א"א שיצמיח הקימה ולזה מיתת ושתי שהיה גמר נפילת זכרון של נבוכדנאצר שהחריב בית אלהינו היה הסיבה לצמיחת ישועת ישראל ובית אלהינו שדריוש בנה של אסתר בנה אותו וא"כ סיפור מיתת ושתי אשר היא השאר של נבוכדנאצר הוא צורך סיפור הנס. ולזה פתח להאי פרשתא מהכא. והכרתי לבבל שם זה הכתב והוא רק בדרך משל כי כשרוצה לומר

גאון יעקב

הוא אשר פתח רב פתיחא. וי' וה"י נתקיים כו' ר"ל כי התחלתם היהו"י הוא צרה. אבל לבסוף הי' ו"ה והיו"ד הוא נוסף לתפארת הלשון:

הרי"ף

תחת הנעצוץ יעלה ברוש וכו'. בכסף נבחר סדר פקודי הרחבתי ביאורו וכלל הדברים שבאו לתת טעם לקריאת המגילה מויסי בימי אחשורוש ופתחו בפסוק זה תחת הנעצוץ ששתים רעות עשו ישראל שנענשו בהם הא' שעשה המן עצמו ע"ז והשתחוו לו · וזה נרמז תחת הנעצוץ שהיה עבודה זרה כדכתיב בכל הנעצוצים וחקק הצלם על בגדיו והיו הכל כורעים ומשתחוים לאותו צלם ולא נמלט איש מזה זולת מרדכי לבדו וזכותו גדר פרצה זו וז"ש יעלה ברוש זה מרדכי שהוא תיקן אותו עון להיותו ראש ישראל כדכתיב ראש מר דרור ומתרגמינן מר"י דכ"י והוא קידש שם ה' בפרהסיא וזה עמד כנגד אותו עון וגם היה בידם עון אחר שנהנו מסעודת אחשורוש שעשה לביטול בה"מ אשר יעצתו ושתי ולתיקון עון זה שהוא תחת הסרפד זו ושתי בת נבוכדנצר ששרף רפידת בית אלהינו ועשתה משתה לביטול בנינו ונהנו ישראל ממנו ותעלו יעלה הדס זה זכות אסתר שעמד כנגד עון זה ואמרה צומו עלי שלשת ימים שיתקן הצום אותה הנאה של האכילה ושתייה במשתה אחשורוש וזה תיקון אותו עון והיה לה' לשם זה מקרא מגילה שנקראת מגלת אסתר כי היא היתה עיקר גם הגאלה ונעשו ימי הפורים לאות עולם לא יכרת: ריב"ל פתח והיה כאשר שש ה' וגו'. יש לדקדק פתיחה זו מה עניינה וע"ק מ"ש דיקא נמי דכתיב ישיש ולא כתיב ישוש והרי בכמה מקומות כתיב ישיש והוא שם כדכתיב ישיש עליך אלהיך וכתיב ישיש עליך בשמחה והתם ליכא למדרש הוא אינו שש אבל אחרים משיש . ונראה שבא ריב"ל לדרוש מה ענין קריאת המגילה מויסי בימי אחשורוש להזכיר ענין המשתה מפני שעיקר הנס הוא מגדולת המן והשפלתו לזה פתח בהאי קרא דכתיב כן ישיש ה' שאין הקב"ה חפץ באבדן של רשעים ואיך הוא אומר ישיש ה' להאביד אתכם ומי חדי הקב"ה במפלתן של רשעים אפי' בעובדי כוכבים כ"ש במפלת ישראל ודרשינן להאי קרא הוא אינו שש אבל אחרים משיש וביאור הענין הוא שכיון שאין הקב"ה שש במפלת ישראל הוא חפץ להשיב אפו על הרשעים הצוררים להם ומה הוא עושה להם כיון שהם ששים ושמחים במפלתן של ישראל הופך הקב"ה חמתו ונותנה עליהם כמו שנאמר בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו ונתנה בך ונמצא שמי גרם להם ללקות הוי אומר השמחה ושאון שהיו ששים וזהו שאמר הקב"ה ישיש עליך הרשעים כדי שמתוך שמחתם יהפוך אפו מעל ישראל וישליכו עליהם ובזה ישיש ה' כיון שרואה בנקמת הרשעים וה"ק ישיש ה' ישוש לא נאמר לפי שאין הקב"ה חפץ במפלתן של רשעים ולכך אמר ישיש שיש בו ב' משמעות ישיש לאחרים וגם במשמע ישיש עצמו דהיינו מתוך שישים לאחרים במפלת ישראל ישיש הקב"ה שמצא מקום לגבות חובו מהרשעים לפקוד עליהם כל רעתם ואילו לא ששו ושמחו לא היה מקום להפוך עליהם כל רעתם אבל מתוך השמחה אשר ישיש ה' להם ישיש הקב"ה להפוך הרעה עליהם וז"ש הכתוב והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם כן ישיש ה' לאחרים מאבידתכם שמתוך כך ישיש ה' ויקבל שמחה כיון שיש הכנה לשלם לאויביהם כרעתם ונמצא מתוך קללת ישראל זוכר רחמיו כי לא יזנח לעולם ה' ובהכי ניחא פתיחת המגילה מהמשתה כי מה גרם מפלת המן אלא השמחה ששמח במשתה זו על ביטול בנין בה"מ כי נמלאו ע' שנה לחשבונם ולא אפרוקי אמרו עוד אין להם תשועה

עיון יעקב

קאי על פסוק דכתיב בדניאל ה' ולא כהלין כתבא למקרי ופשרי להודעי שע"י זה שלא ידעו הכתב והלשון נכרת הנין והנכד נין זה בלשצר ונכד זה ושתי: תחת הנעצוץ יעלה ברוש. עיין בזרע ברך שני פ' תצוה שכתב בשם כתבי הר"י דהלבנה בגמטריא המן שהוא השפל בסמני קטרת ומר דרור הוא הראש לסמני קטרת ע"ש: תחת הסרפד יעלה הדס. קשה למה לא אמר להיפך דהי מעשה הוי בריש' אפשר לומר לפי פשוטו דאילו אמר מתחלה תחת הסרפד יעלה הדס לא הוי טובה כולי האי לישראל שהרי ע"י הריגת ושתי נתגדל המן שביקש לאבד את ישראל לכך קאמר מתחלה מפלת המן שזה נעשה ע"י אסתר א"כ זה הוא בשורה טובה שנמלך אסתר. עוד יש לומר דלכך כתיב תחת הנעצוץ יעלה ברוש ברישא ע"ד מ"ש רש"י במגילה על פסוק ויאמר המלך לאסתר המלכה עד עכשיו היה מדבר עמה ע"י שליח ולא קראה מלכה אבל עכשיו שידע שהיא מזרע מלוכה דהיינו משאול דיבר בעצמו עמה וקראה מלכה וא"כ היה מפלת המן ברישא ואח"כ נעשית אסתר מלכה במקום ושתי: והיה כאשר שש. עיין בפירש"י ול"נ דלהכי פתח להאי פתחא מהכא דקשה למה שמחים בפורים כל כך הא אסור לשמוח במפלתן לכך קאמר הוא אינו שש אבל אחרים משיש ומה שקשה יותר בזה

עיין

עין יוסף

נביא שנתפרסם שמו ונתפרסם שם אביו נביא ובן נביא כו' ע"ש: והיה לה' לשם אלו ימי פורים לאות עולם לא יכרת זה מקרא מגילה. בגמרא הגירסא להיפך והיה לה' לשם זה מקרא מגילה לאות עולם לא יכרת אלו ימי פורים. וכתב המהרש"א לפי שאין שם שמים נזכר מפורש במגילה קאמר שעל ידי קריאת המגילה בברכותיה נקרא השם של הקב"ה. ואמר לאות עולם לא יכרת אלו ימי פורים כדכתיב וזכרם לא יסוף מזרעם עכ"ל ונראה שזה מכוון למה דאי' במדרש משלי כל המועדים יהיו בטלים וימי הפורים לא יהיו בטלים אף לעתיד וע"ש מ"ש ביאורו:

אלא

[כן] ישיש ולא כתיב ישוש ש"מ. ר' אבא בר כהנא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (קהלת ב) כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת וגו' כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי [הצדיק] ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה המן הרשע לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי [ואסתר] דכתיב ביה (אסתר ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · (ר' אבא) [רבה] בר עופרן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (ירמיה מט) ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאום ה' מלך זו ושתי ושרים זה המן ועשרת בניו · רב דימי בר יצחק פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא [דף יא ע"א] (עזרא ט) כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס אימתי (ויט עלינו חסד) "בימי מרדכי · ר' חנינא בר פפא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (תהלים סו) הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה באנו באש בימי נבוכדנצר הרשע ובמים בימי פרעה ותוציאנו לרויה בימי המן · רבי יוחנן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (שם צח) זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו אימתי ראו כל אפסי וגו' זה בימי מרדכי ואסתר · ריש לקיש פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (משלי כח) ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל ארי נוהם זה נ"נ הרשע דכתיב ביה (ירמיה ד) עלה אריה מסבכו ודוב

רש"י

אויביהם שמחים להם: ושמתי כסאי בעילם · שושן הבירה היה בעילם המדינה כדכתיב בספר דניאל (ח) ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה: כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו · פסוק זה בספר עזרא וסופיה דקרא ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס וגו': באנו באש בימי נבוכדנצר · שהפילנו בתוך כבשן האש: אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו בימי מרדכי ואסתר · שהדבר הזה נגלה לכל האומות שהלכו האגרות לכל

מהרש"א

נתן חכמה ודעת ושמחה וגו' זה מרדכי כו' שמצינו בו שהיה חכם גדול כמפורש במס' מנחות [א] שע"כ נקרא פתחיה ובלשן ונתקיים ע"י השמחה לכלל ישראל כמ"ש ליהודים וגו' שמחה ויקר ואמר ולחוטא נתן ענין כו' זה המן כדאמרינן פ"ק דסוטה [ב] המן נתן עיניו במה שאין ראוי לו גם מה שבידו נטלו ממנו: ושמתי וגו' והאבדתי משם מלך זו ושתי וכו' · לפי הנראה זאת הנבואה שנא' בה הנני שובר קשת עילם וגו' נאמר על איבוד מלך פרס ע"י אלכסנדרוס אחר שנבנה הבית שני אלא דהאי קרא ושמתי כסאי בעילם וגו' משמע ליה דנאמר בימי הגלות קודם שנבנה בית שני שהיה אז כסא של הקב"ה בעילם כמ"ש [ג] בגלות עילם שכינה עמהם ולא מצינו אז שנאבדו שם אז מלך ושרים במלחמה אלא שעל ושתי שהיתה מלכה בת מלך ועל המן ובניו שהיו שרים נאמר כן: [ויט עלינו חסד וגו' · פרש"י סיפא דקרא לתת לנו מחיה ע"ש ר"ל דזה הוא הרמז על מעשה המן שבקש להרוג ולאבד והמלך הטה חסד לתת לנו חיים]: באש בימי נבוכדנצר כו' · פירש"י שהפילנו לתוך כבשן אש ע"ש ואפשר לפרש על חורבן הבית שנאמר וישרוף את בית ה' וגו' ואמר ותוציאנו לרויה בימי המן כו' מלת רויה נופל על המשתה כמו כוסי רויה שהצלת מגרה לגאולה היה כולו בסבת המשתה במעשה ושתי ובמעשה אסתר: זכר חסדו ואמונתו לבית וגו'·לפי שהיו רבים מהם באותו דור שנתחייבו כליה לפי שנהנו מסעודת אחשורוש לולי מרדכי וסיעתו הצדיקים שבאותו הדור לזה אמר זכר חסדו לאותן שאינן ראוין לגאולה ואמונתו לראוין לגאולה ולפי שהיתה הגאולה ע"י אשה שהיא אסתר אמר לבית ישראל כמ"ש כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים וכו' ואמר וראו כל אפסי ארץ את ישועת וגו' שהיתה הגאולה בכל העולם כמה שאמר לקמן דמלך אחשורוש בכיפה: ארי נוהם וגו' זה נ"נ הרשע כו' · נקט בהאי קרא המרשיעים על ישראל בע' שנה דגלות בבל ארי נוהם זה נ"נ כו' שהחריב הבית דכתיב עלה אריה ובהך נבואה דדניאל דמייתי בסמוך דכתיב קדמיתא כאריה וגו' נמי על נ"נ ומלכות בבל ניבא אלא דבהך קרא עלה אריה גו' מפורש טפי דעל נ"נ ניבא ואמר דוב שוקק גו' זה

[א] מהרש"א ד"ה נתן. במסכת מנחות (ס"ד ע"ב):[ב] שם בא"ד פ"ק דסוטה (ט' ע"ב): [ג] שם ד"ה ושמתי. כמ"ש (עי' מגילה כ"ט ע"א):

יד יוסף

א בגמ' הגי' בימי המן:

עיון יעקב

עיין בחידושינו דסנהדרין בפרק היו בודקין: ר' אבא פתח מהכא כו' לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת. הכוונה לידע בע' לשון שידע מה מדברים בגתן ותרש ממילא הקדים רפואה למכה לכך ואח"כ נתן ענין לאסוף דהיינו ע"ד יכין רשע וילבש צדיק ועי"ז נתגלגל הדבר ותשם מרדכי על בית המן: רב דימי בר יצחק פתח כו' כי עבדים אנחנו ובעבדותינו לא עזבנו אלהינו. הכוונה דהכתי עבדי אחשורוש אנן דלכך לא אמרינן הלל בפורים עיין לקמן: רבי חנינא בר פפא פתח הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה. נראה דקשה למה לא אמר מתחלה במים דזה היה מקודם לכך קאמר ותוציאנו לרויה ממילא אם הוי אמר כסדר ה"א דותוציאנו קאי על שניהם ולא על המן לכך מפסיק במים בין אש להראות שתוציאנו קאי על המן:

הרי"ף

וכיון שראה הקב"ה שבוגם על רפתם של ישראל הטיב מעליהם אפו ופקדם לישראל להצילם מיד אויב ונמצא שעיקר הנס הוא משמחת המן דמשתה זה כי ממנו פינה לאבידתם וגרם הצלתם של ישראל: ר' אבא פתח לאדם שטוב לפניו וכו' · קשה להבין פתיחה זו כי אין לה ענין עם המשתה ומה היא חכמה ודעת שנתן למרדכי ומהו הענין שנתן להמן ועוד נבאר שקודם אמר לאדם שטוב זה מרדכי ואח"כ אמר לתת לטוב זה מרדכי ואסתר ונ"ל שרצה לתרץ פתיחת קריאת המגילה מויהי בימי אחשורוש ואמר שעיקר הנס היה ממה שנתגלגל מרדכי שלא ליעץ בהריגת ושתי והמן יעצו להרגה כי בגלילה ההוא שהיה אחשורוש זוכר הריגת ושתי ומי שנתן לו עצה על ככה הוא המן הרע וזה גרם הריגתו וגדולת מרדכי ויתבאר עם מחז"ל כי כשאמר המלך לחכמים יודעי העתים זה מרדכי ובית דינו כדת מה לעשות במלכה ושתי הם השיבוהו אבדה עצה ממנו מיום שנחרב בית קדשינו וגלינו מארצנו לך אצל מואב שאינן מוחב מנעוריו ושקט אל שמריו וגו' ולמה לא נתנו לו עצה כי ידעוהו שהיה מלך הפכפך וסופו להנחם על הריגתה של ושתי וז"ש לאדם שטוב זה מרדכי לפניו קודם הנס נתן לו הקב"ה חכמה ודעת לפרוש עצמו מעצת הריגת ושתי ולרשע המן החוטא נתן ענין שיעצו בהריגת ושתי כי אמר בדעתו שמא יוכל להכניס את בתו תחת ושתי וכוונתו באותו ענין שנתן העצה היה כדי לאסוף ולכנוס ממון בסיבת היותו חותן המלך ועמקו מחשבות ה' שכל עושרו של המן היה שמור לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי ואסתר כי אסתר נתנה מרדכי על בית המן וכל זה נמשך בעצתו של המן להמית את ושתי ולא היתה יד מרדכי בהריגתה ומלכותה של אסתר כי הכל היה גזירה לפני האלהים ומ"ש כאן זה מרדכי ואסתר אפשר שלתת לטוב נאמר על מרדכי בלבד ומ"ש ואסתר הוא שהיה ע"י אסתר דכתיב ותשם אסתר את מרדכי וגו' וכיון שעיקר הנס הוא מעצתו של המן בהריגת ושתי ומה שפירש מרדכי עצמו שלא לתת עצה וזה נאמר בענין המשתה לכך קורין המגילה מויהי בימי אחשורוש שהוא מעיקר הנס: רבה בר עופרן פתח כו' ושמתי כסאי בעילם. נ"ל שעיקר אבדן ושתי והמן היה על שיעצו לעשות המשתה ההוא על חורבן בה"מ ומתוך המשתה נשתמש בכלי המקדש וישב על כסא שלמה שנאמר כשבת על כסא מלכותו ועשה הקדש חול וזהו ושמתי כסאי בעילם היא שושן שיהא שם כסאו של הקדוש ב"ה שכתוב בשלמה וישב על כסא ה' ומתוך שנשתמשו בעילם לכך והאבדתי ממנה מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשרה בניו שהם היו יועצים לאחשורוש לעשות המשתה ולישב על הכסא ולהשתמש בכלי המקדש: רב דימי פתח כי עבדים אנחנו וגו'. יש לפרש שבזכות מרדכי והצדיקים שלא נהנו במשתה של אחשורוש היה הצלתם של ישראל ואילו גזר אחשורוש לאכול ולשתות במשתה ההוא לא היה בידם מה לעשות אבל גם בעבדותינו לא עזבנו ה' שלא גזר עלינו באונס אלא לעשות כרצון איש ואיש ומתוך כך לא נהנו מרדכי וחבורתו ויצילנו ה' בזכותם ונמצא שהמשתה הזה שלא נהנו מרדכי וסייעתו היה שרש הנס: ר' חנינא דרש ותוציאנו לרויה בימי המן. יש לדרוש שהנס זה של פורים נצטוינו לאכול ולשבוע ולשמוח ולשתות דחייב איניש לבסומי בפוריא ולהיות כל איש כוסו רויה והטעם הוא להיות שחטאו ישראל ליהנות במאכל ובמשתה היין בסעודת אחשורוש ואח"כ עינו בצום נפשם חזרו ליהנות בסעודת אסתר באכילה ושתיה וזהו ותוציאנו לרויה מל' שביעה וכוס רויה לכך מזכירים סעודת אחשורוש של איסור כדי לספר גודל הנס שנתמרק עונם וזכו לסעודת אסתר בהיתר. וצריך לבאר ענין פתיחות אלו ועוד בדרשת ר"ל שאמר ארי נוהם זה נבוכדנצר מה ענינו של נ"נ אצל המן וכן מה ענין דוב שוקק אצל אחשורוש להיות נמשך מזה מושל רשע זה המן אמנם הכוונה כי כולם כאחד באו לתרץ מה ענין תחלת המגילה בענין קריאתה וגודל הנס ור' יוחנן פתח בקרא ראו כל אפסי ארץ שהכוונה להתחיל מויהי בימי אחשורוש להודיענו גודל הנס שעשה הקב"ה בכל אפסי ארץ וזה למדנו ממה שאמר אחשורוש המולך מהודו ועד כוש שהוא סוף העולם ואילו לא ידענו זה היה אפשר שמא לא נודע זה אלא במקצת העולם שהיה מולך אבל עכשיו שהודיענו שמקום מלכותו היה מסוף העולם עד סופו א"כ מה שגלת וכתב בכל מדינות מלכותו להיות היהודים עתידים וגו' ג"כ היה עד סוף העולם וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו כי הושיע ה' את עמו ישראל וזה אפשר שאמר זכר חסדו כלומר במגילה שבא להזכיר חסדי ה' הזכיר ג"כ שיעור מלכותו והטעם כדי שיראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו: ור"ל פתח ארי נוהם זה נ"נ. יראה לע"ד שסובר כתלמידי רשב"י שאמרו שלא נענשו ישראל כי אם בעון ההנאה שנהנו מסעודת אחשורוש שעשה על גמר ביטול בנין ב"ה לא על עון הצלם של נ"נ והטעם הוא מש"ה ארי נוהם זה נ"נ שנכנס כארי לאכול ענייש מארץ מאן דלא יפול ויסגד יתרמא לאתון נורא וגו' וכיון שלא השתחוו ישראל ברצון נפשם כי אם מיראה מאותה נשימה והרון אף א"כ אין לומר שמושל המן על ישראל בשביל אותו עון אבל דוב שוקק זה אחשורוש שנקרא דוב על שאוכלים ושותים כדוב וגם ישראל עשו כמעשיו לאכול ולשתות ולשמוח בביטול בנין בה"מ וזה לא אונס היה באותה הגזרה אלא דוב זה אחשורוש שוקק אמר שמא יתאוה ויעוקק לאכול ולשתות ישתה והשתיה כדת אין אונס וכיון שאכילה ושתיה שעשה הרוב אחשורוש היה לשוקק באות נפשו ורצונו לשתות והם התאוו תאוה

חדושי גאונים

שדבר זה קיים לזכרון מכונה בשם כתב כמו שנאמר אטאת יהודה כתובה בעט ברזל וכן הוא בפיוט של ר"ה ולזה יוכתב שם המלוכה היינו שיהיה קיים בלי הפסק טוב ולזה אמר והכרתי לבבל שם זה הכתב היינו שלא יהיה לו בן יורש המלוכה שיהיה נחשב קיום לזכרון וכשאין בו רק זכר בעלמא נרמז בשלשון שהוא רק דיבור בעלמא וכאשר נשאר בן זרע מלוכה נשאר קיום לזכר מלכות אביו וכאשר נעקר זרע המלוכה לא נשאר לו זכרון של קיום. אמנם אם נשאר בת למלך הוא רק זכר ערא שעומד להשתכח שהוא רק שארית בעלמא כי לא עליה יקרא המלוכה רק על שם בעלה המלך וכ"ז שהיא קיימת אף שהמלוכה של בעלה מ"מ יש קצת שארית זכרון כי בת מלך היא ובעלה חתן המלך אבל לאחר מותה ובנה יורש המלוכה יהיה מיוחס על שם אביו הוא בעלה ויהיה נשכח השם של אביה. וזה שאמר ושארזה הלשון היינו שלא ישאר אחריו אפילו זכר בעלמא ולא יעלה זכרונו על הלשון כלל. נין ונכד הוא הפירוש של שם ושאר כלומר שלא ישאר לו שם וזה הכתב שהוא זכרון של קיום במה שלא ישאר אחריו נין שהוא יורש המלכות ושאר הוא שלא ישאר לו אפילו נכד דהוא ושתי. ולא ישאר לו שארית ודבור זכרון כלל. והיינו לשון האמור בש"ס וכמש"ל: (מגילת סתרים)

רשב"ץ פתח תחת הנעצוץ יעלה ברוש

סעולם: ומסורבלין · מלובשין בבשר: נעשה שונאו של הקב"ה מך · כמי שלא יוכל להושיע: אדם ולא מלך · זה המן:

ודוב שוקק זה אחשורוש דכתיב ביה במלכות פרס (דניאל ז) וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב [א]ותני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין ושותין כדוב ומסורבלין בשר כדוב ומגדלין שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב מושל רשע זה המן על עם דל אלו ישראל שהם דלים מן המצות · רבי אלעזר פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (קהלת י) בעצלתים ימך המקרה וגו' [ב]בשביל עצלות שהיה בהם בישראל שלא עסקו בתורה (בימי המן) נעשה שונאו של מקום מך ואין מך אלא עני שנאמר (ויקרא כז) ואם מך הוא מערכך ואין מקרה אלא הקב"ה שנאמר (תהלים קד) המקרה במים עליותיו · רב נחמן בר יצחק פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (שם קכד) שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו וגו' בקום עלינו אדם ולא מלך · רבא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (משלי כט) [ג]ברבות צדיקים ישמח העם ובמשול רשע יאנח עם ברבות צדיקים זה מרדכי ואסתר ישמח העם כדכתיב (אסתר ח) (ומרדכי יצא מלפני המלך וכתיב) ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר ובמשול רשע יאנח עם זה המן וכן הוא אומר (שם ג) והמלך

אחשורוש שהרשיע ג"כ על ישראל במעשה המן גם הוא שכתב שטנה שלא יבנה בימיו הבית ודימו לדוב וכו' מפרש פ' עשרה יוחסין [א] ע"ש ואמר מושל רשע זה המן כו' שהיו דלים מן המצות כו' שע"כ נתחייבו כליה: בשביל עצלות כו' דהיינו בשביל ביטול תורה שהיה באותו דור נתחייבו כליה וכה"ג דרשו האי קרא לענין גשמים בפ"ק דתענית [ג] שנעצרים בשביל ביטול תורה ולכך כינה את הקב"ה מקרה ע"ש המקרה במים וגו' שנעשה מך מאותן מים כמה שאמרו כשאין ישראל עושין רצונו מכחישין פמליא של מעלה: לולי ה' וגו' · זה המזמור איתא במדרשות שכוונו בו על עשו וזרעו שהרשיעו והריעו עליט בכל הדורות יותר מכל שאר אומות והוא שאמרו במדרש יאמר נא ישראל ישראל סבא כתיב וישכב במקום ההוא אריב"ל כאן שכב הא כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב ומהו אמר כו' כל ספר תהלים כו' והיינו שהתפלל שיהיה ניצול מפני עשו שבשבילו ברח לבית לבן ואמר שהוא סימן לבניו בגלות אדום מלכות הרשעה שתפסנו אומנות אבותינו שנתפלל כן לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם אל תקרי אדם אלא אדום כמ"ש [ג] ואתן אדם תחתיך ואמר שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו לולי ה' שהיה לנו ולפי שהגזירות בגלות אדום נחלקות לשלשה חלקים במדרגה מרעה לרעה הא' שגזרו שלא יהיה לבר ישראל מחיה להחיות נפשו ובני ביתו השניה שגזרו הריגה ממש וג' גזירת שמד וז"ש אזי חיים בלעונו היא הגזירה לבלע ממנו המחיה כמ"ש ראה חיים עם האשה שלא יהיה לישראל שום מחיה בחרות אפם בנו לבקש תואנה ועלילה ע"ז ועל גזירה שניה גזירת כליה ממש אמר אזי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו כפל הענין על גזירת הריגה שהוא לגוף ולנפש ועל גזירה הג' שהוא גזירת שמד אמר אזי עבר על נפשנו המים הזידונים וגו' דהיינו לנפש לבד אבל אמר שהועילה תפלתן של ישראל וברוך ה' אשר לא נתננו טרף לשיניהם ע"פ מ"ש דראה דניאל ד' חיות סימן לד' מלכיות דרביעית לא מפורש שמה אלא דלורתה שנין ברזל לה אכלה ומדקה ושארא ברגליה רפסה שזה סימן למלכות אדום שנדמה לחזיר מיער דכחו בשיניו ואכלה ומדקה בשיניה כל האומות בכח שיניו שהוא סימן טומאה לחזיר אבל בשארא שהוא שארית ישראל אין לו כח בשיניו שהוא סימן טומאה לו אבל יש לו כח על ישראל דברגליה שהוא סימן טהרה לחזיר רפסה ואין לו כח לכלות ישראל בשיניו וז"ש ברוך ה' אשר לא נתן לו כח לטרוף בשיניו לכלותינו כמו על שאר האומות עובדי כוכבים וז"ש הקול קול יעקב והידים ידי עשו ר"ל כפשטיה דאי לאו קול קול יעקב בתפלה ולימוד תורה היה שולט על ישראל גם בשיניו לכלותם אבל כיון דקול קול יעקב בתפלה ותורה אין כחו אלא ידים ידי עשו שהוא סימן טהרה שלו בדריסה בעלמא ואמר נפשנו כצפור נמלטה וגו' על פליטי השמד שבכל דור היפך שאמר עבר על נפשנו המים הזידונים ודימה ישראל לצפור שהוא עוף קטן וטהור ובקל הוא נמלט בשבר קטן בפח משא"כ שאר כל האומות עובדי כוכבים שנדמו לעופות טמאים גדולים שלא יוכלו להמלט מהר ונתנו טרף לשיניהם ומסיים ביה עזרנו בשם ה' וגו' היינו בקיבוץ גליות בב"י וע"פ מ"ש פ' האשה [ד] אר"י גדול יום קיבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ דהכוונה בו כיום ראשון שנבראו בו שמים וארץ שהיה הוא ושמו אחד שע"כ נאמר בו יום אחד ולא ראשון שבו ביום שיתף הקב"ה שמו המיוחד למדת הדין כמ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כן בקיבוץ גליות יתייחד שמו הגדול כמ"ש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וז"ש עזרנו בקבוץ גליות בשם ה' דהיינו בשם המיוחד שהוא השם ששיתף במעשה שמים וארץ ועיין עוד בזה פרק האשה וקאמר הכא דגם מעשה המן שבא מכחו של עשו ועמלק נרמז כאן מדכתיב בקום עלינו אדם ולא מלך וק"ל: ברבות צדיקים ישמח העם זה מרדכי כו' · לפי שהיו באותו דור בגלות צדיקים ורשעים אמר מה שנצולו הוא לפי שהעולם נדון אחר רובו כדאמרינן ספ"ק דקידושין [ה] וע"כ אמר ברבות צדיקים על הרשעים דהיינו מרדכי ואסתר וסיעתייהו אז ישמח העם או שלשון ברבות הוא מלשון חשיבות לפי התרגום ורבו מלשון חשיבות כשנעשה מרדכי ואסתר חשובים ישמח העם ובמשול וגו' יאנח עם שינה הכתוב לכתוב ישמח העם בה' הידוע ויאנח עם בלא ה' ע"פ מ"ש המפרשים לפי שהמן בקש ישנו עם אחד וגו' ולא הזכיר איזה עם והיו בשושן כל האומות בספק וע"כ אמר והעיר שושן נבוכה שכולם היו מצטערים ודואגים שמא עליו בקש המן לאבד משא"כ בכל מדינה ומדינה דכתיב בהו אבל גדול ליהודים כי שם ידעו כוונתו על היהודים ע"י הכתבים כדכתיב ונשלוח ספרים וגו' ולאבד את כל היהודים וגו' וז"ש כאן ברבות צדיקים בשושן זה מרדכי ואסתר בעת גאולתן ישמח העם המיוחד שהוא ישראל שאז ידעו גם בשושן שמחשבת המן הרשע עליהם היה אבל במשול רשע זה המן שאז עדיין לא

[א]מהרש"א ד"ה ארי. פ' ע"י (ע"ב ע"א): [ב] שם ד"ה בשביל. בפ"ק דתענית (ז' ע"ב): [ג] שם ד"ה לולי. כמ"ש (ברכות ס"ב ע"ב): [ד] שם בא"ד פ' האשה פסחים (פ"ח ע"א): [ה] שם ד"ה ברבות. ספ"ק דקדושין (מ' ע"ב):

יד יוסף

א ע"ז ב ע"ב קדושין ע"ב ע"א: ב תענית ז ע"ב: ג אסתר רבה פ"א אגדת בראשית פרק לה:

חדושי גאונים

ותחת הסרפד יעלה הדס וגו'. הכוונה כי כל זמן שזרעו של עמלק קיים אין השם שלם. וא"א שיצמח הישועה ולזה נצטוינו להכרית זרעו של עמלק קודם בנין הבית וכן כשזרעו של נבוכדנאצר אשר החריב בית אלהינו קיים א"א להצמיח התחלת הישועה של הבנין. וידוע שכל דבר קודם נפילתו לגמרי יש לו התגברות. ולזה מיסר הקב"ה גדולת ושתי והמן למען קרב מפלתם שיהיה התחלה לקימת הקדושה. וא"כ גדולתם של ושתי והמן ומפלתם הוא צורך הנס. ולזה הביא רשב"ן הקרא שכתוב תחת הנעצוץ יעלה ברוש. כלומר אחר אשר נעקר הנעצוץ או במקומו יכול לצמוח הברוש. וזהו שסיים הקרא והיה לה' לשם וגו' היינו שאחר מפלתו יצמח נס הגאולה ע"ז מחויבין אנחנו לקרא גדולת ושתי והמן ומפלתם כי הכל צורך הנס הוא: ריב"ח פתח מהכא והיה כאשר שש וגו' כן ישיש. שש לא נאמר אלא ישיש הוא אינו שש אבל לאחרים משיש. אמר שלא תחשוב שמתחילה היתה הגזירה חלוטה ח"ו מאת הקב"ה לכלותם רק שאחר כך נתבטל. ולזה מביא הקרא דכן

הרי"ף

תאוה ברצון לשמות במשתה ביטול בנין בה"מ זה גרם שמושל רשע זה המן על עם דל אלו ישראל להיותם דלים מהמצות ולא עשו רצון קונם כדי שיהיו רואים שיבנה בה"מ בימיהם אלא אדרבה שמחו ושתו בביטול הבנין ולכך מתחילין במגילה מויהי בימי אחשורוש להורות שישראל שתו מרצון נפשם שכן כתיב והשתיה כדת אין אונס וכתיב לעשות כרצון איש ואיש וכפי דרך זה י"ל ג"כ שכיון שעון הגלם היה מחמת היראה כי ארי היה נוהם ואריה שאג מי לא ייראה ועון האכילה ושתיה היה מרצון נפשם לכך משל המן הרשע על ישראל שהם דלים מהמצות כלומר דוקא בזמן שהיו דלים היתה ממשלתו של המן אבל אח"כ שהתענו בצום למרק אותו מאכל נפלה ממשלתו אבל אם עון הצלם לא היתה מחמת נהימה ויראה אלא ברצון ותשוקה היתה ממשלתו וגזירתו עומדת ולא היתה בטלה וכמ"ש רשב"י הם עשו לפנים גם אני עשיתי לפנים: ר"א פתח בעצלתים וכו'. יראה כפי הדרש דדרים בעצלתים בעצלת ים דהיינו שנתעצלו ליכנס ברוחב ים התורה דכתיב ביה רחבה מני ים לפיכך נעשה שונאו של מקום מך כמי שאינו יוכל להושיע ומה שקרא למקום המקרה הכוונה שלא נתקיים העולם שהיה מים במים אלא במי התורה שאין מים אלא תורה כדכתיב הוי כל צמא לכו למים וכיון שחרבו המים של תורה שוב אין עמידה לעולם לפי שהקב"ה מקרה העולם במימי התורה ולזה אפשר שרמזו חז"ל שהיה העולם תחלה מים במים כלומר שהיה מים בשביל שלא היה מים של תורה ואח"כ צפה הקב"ה שעתידים ישראל לקבל התורה שהיה מים ונתבסס העולם ובדבר ה' שמים נעשו כלומר שהיא התורה שעתידין לקבל שמים נעשו ובימי אחשורוש שביטלו התורה נעשה שונאו של מקום מך מלהושיע את ישראל עד שבא מרדכי וקבץ אותם כ"ב אלף תינוקות ויעסקו בתורה ויגלם ה' וליהודים היתה אורה זו תורה כדכתיב נר מצוה ותורה אור: רב נחמן פתח כו' בקום עלינו אדם ולא מלך. נראה דדריש דהל"ל לולי ה' שהיה לנו בנפול אדם אבל איך אמר שהיה ה' לנו בקום אדם שאילו לא קם האדם הזה אז היה ה' לנו לכך דרש בקום אדם ולא מלך שאילו קם עלינו מלך להשחיתנו היתה צרה גדולה אבל כיון שהקימה עלינו היתה קימת אדם ולא מלך לכך לא היתה קימה של כלום וקימתו של אדם זה היתה במשתה הזה שבתחילת המגילה שיעץ להרוג את ושתי שחם על כבוד המלך ולזה גדלו ולכך עיקר הנס היה מתחלת המגילה וקורים את כולה שאילו לא נהרגה ושתי בעצת המן לא היתה מולכת אסתר:

ענף יוסף

ט אדם ולא מלך. יש לומר דאמרו לקמן דשלחה ליה ושתי אריוריירא אסורייא דאבא כו'. מיד ויקצוף המלך מאד וגו' שמרדה בו. ולכך העביר את ושתי ממלכותה. ומלכותה ניתן לאסתר אחות לנו בבית המלך. מבואר מזה אילו היה אחשורוש מזרע המלוכה לא היה מקום לשתלת אליו דברים כאלה. והיתה ושתי מולכת כרצונה.

והוא שנתן תודות לאל יתברך. שהשי"ת היה לנו בקום עלינו אדם ולא מלך. כלומר במה שהקים השי"ת עלינו אדם הדיוט ולא מלך. והיתה סבה בזה לשתלח אליו ושתי נגד המלוכה דברים רעים כאלה. ויקצף המלך מאד וגו'. הפח נשבר ואנחנו נמלטנו. עזרנו בשם ה' וגו' (איי הים):

[א]מהרש"א ד"ה אחשורוש. ועי"פ מ"ש(יומא פ"ג ע"ב): [ב] שם בא"ד ספ"ב דשבת (קנ"ו ע"א):

יד יוסף
א אסתר רבה פ"א: ב שם וע"ש: ג שם: ד אס"ר פא ב"ר פל"ו שוח"ט מזמור קה ילקוט אסתר פ"א ותרגום אסתר:

חדושים
נתקיים מה שכתוב בתורה והתמכרתם גו'. עיין במהרש"א כפל הלרה דלהריגה יש קונה וכו' שמעתי מאדוני אבי זקיני הרב אב"ד מהור"ר יקותיאל זלמן זצ"ל שאמר בשם גדול א' פי' הכתוב והתמכרתם גו' ואין קונה כאילו התורה לוה ואין קונה ואם יעבור ויקנה הוא חייב והמוכר יהא פטור ומדייק ולהריגה יש קונה איפכא משמע דמותר לקנות אותם אבל מי שימכור יהא חייב ולזה כוונה אסתר שאמרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי דהוה קונה חייב מה שאין כן עכשיו נמכרנו להשמיד ולהרוג והמוכר הוא חייב לכן אמרה כי אין הלר שוה בנזק המלך וק"ל:

חדושי גאונים
ישים להאביד אתכם והיינו שמשים אחרים· כלומר שעונש של ישראל כהוא שעושה רק לפנים כדי שיפחיד לישראל שיהזרו בתשובה ולהשים האומות כאב שמניף שבט על בנו רק להפחידו. וכל הלרות הבאות עלינו הוא רק לעורר לבנו לאהבתו יתברך ולשוב לו כדי שיקרב הגאולה במהרה בימינו אמן: (מגילת סתרים)

הוא אחשורוש הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. ובמדרש אסתר אמרו בזה הלשון הוא אחשורוש חמשה

מהרש"א

ידעו בשושן על איזה עם כונתו אי יאנה עם דהיינו כל עם ועם שהוא היו בספק: **אשר לו אלהים קרובים כו'** · כי המן אמר שכבר הרחיקם אלהיהם מעל פניו וז"ש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות וגו' ע"כ אמר כי לו אלהים קרובים בכל קראנו וגו' דהיינו בכ"מ שקראנו אליו הוא קרוב לנו ואין כאן הרחקה כי מלא כל הארץ כבודו: **או הנסה אלהים וגו'** · דימה גאולתן בימי מרדכי ואסתר לגאולתן במצרים כמ"ש שם עתה ידעתי כי גדול ה' גו' כי בדבר אשר זדו גו' שהפליג בגאולת מצרים כי בדבר אשר חשבו לידון ישראל במים כמ"ש כל הבן הילוד היאורה וגו' הם נדונו במים בים סוף כן היה גאולתן אז כי נהפך הפור לפורנו שהם חשבו להשמיד וגו' את כל היהודים בו בדבר נדונו ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג גו' והיינו הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' להיות גוי זה תחת הגוי אשר חשבו עליהם רעה: **והתמכרתם שם לעבדים גו'** · כפל הלרה דלעבדים ושפחות אין קונה ולהריגה יש קונה כמ"ש כי נמכרנו אני ועמי להשמיד גו' ואלו לעבדים ולשפחות גו': **לא מאסתים בימי יונים כו' לכלותם בימי המן כו'** · אין זה כסדר הגליות ושיעבוד המלכיות דימי המן קדמי טובא ואפשר דלכלותם משמע ליה טפי על המן שבא להשמיד ולהרוג ולאבד גו' אבל גירסת הילקוט חשיב להו לשיעבוד ד' מלכיות כסדרן לא מאסתים בימי כשדים כו' לא געלתים בימי מדי כו' לכלותם בימי יונים כו' להפר בריתי בימי רומיים כו' ושמואל דחשיב הכא בימי אספסיינוס ובימי רומיים בתרתי נ"ל בימי אספסיינוס על ימי החורבן ובימי רומיים היינו באריכות הגלות דורות כמ"ש רבי וחכמי הדורות וחשיב בימי יונים אע"ג דבהאי קרא בארץ אויביהם כתיב י"ל כיון דהיה אז ממשלת יונים עליהם גם בא"י בארץ אויביהם מקרי והוא מבואר דגאולת מצרים לא חשיב לפי שהיתה גאולה שלימה ע"י הקב"ה כמ"ש אני ולא מלאך כו' אבל בד' אלו הגאולות דחשיב הכא לא היה בהן גאולות שלמות רק ע"י אמצעי כדאמרינן לא מאסתים בימי כשדים ע"י דניאל כו' בימי יונים ע"י שמעון כו' ומסיים כי אני ה' אלהיהם לעתיד שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהן כי בכל אלו ד' גאולות עדיין היו תחת ממשלת האומות משא"כ לעתיד שתהיה הגאולה שלימה ע"י הקב"ה כמ"ש אני ה' ולא מלאך כמו ביציאת מצרים כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וע"כ אין כל אומה ולשון יכולין לשלוט בהן אז וכן בב"י א"ש: **מהכא ואם לא תורישו את יושבי הארץ גו'** · עיין פרש"י ונראה דאסיפא דקרא סמיך דכתיב וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אתם יושבים בה יתורא הוא דודאי בארץ כנען מדבר כל הענין לעיל מיניה אבל על הארץ אשר אתם יושבים בה לאו בא"י מדבר אלא בארץ של כל עולם אשר אתם יושבים בה מרמז בימי המן שאמר עם אחד מפורד בין העמים ואז וצררו אתכם כמפורש ביה צורר היהודים: **כאשר דמיתי גו' אעשה לכם כו'** · פרש"י אף אלו כמעט כלו עכ"ל ועי"ל דהפסוק זה אין לו הכרע אם לרעה אם לטובה ורמיזא אמעשה דהמן אם לרעה לפי המחשבה כאשר דמיתי להם לאבד אני מדמה לעשות לכם ואם לטובה לפי המעשה כאשר דמיתי להם שישלטו בכם אעשה לכם שאתם תשלטו בהם ולקיים מה שכתוב ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם: **אחשורוש אחיו של ראש כו'** · גם בתורה נתנו טעם לכמה שמות וע"כ ראו החכמים ז"ל ג"כ בדרשותיהם לתת טעם לקצת שמות וע"פ מ"ש [א] ר"מ דייק בשמא וקאמר אחיו של ראש ובן גילו כו' דודאי לאו אחיו ממש היה אלא פירושו בן גילו כי האחים על הרוב דומים זה לזה והיינו שהיו דומים בבן מזלו שזה הרג כו' מזלו מאדים כדאמרינן ספ"ב דשבת [ב] האי מאן דבמאדים יהא גבר דאשיד דמא כו' · ומאן דאמר שהושחרו פניהם כו' כשולי קדרה כו' ומלת אחשורוש אותיות שחו"ר א"ש דבר השחור מן האש דהיינו שולי קדרה · ומ"ד כל שזוכרו אומר אח לראשו כו' יש לפרש כל שזוכרו מלטער ואומר על ראש עצמו אח וצרה וא"ג אומר בדרך קללה על ראש המלך אח וצרה ומ"ד שהכל נעשו רשין כו' דהיינו נמי את רוש שהכל לועקין אח וצרה על שנעשו רשין בימיו: **הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו כו'**. התחיל

רש"י

רב מתנא אמר מהכא · פתח לה פתחא מהכא כו': מה שכתוב בתורה ואין קונה. גזר המן שלא יהא אדם רשאי לקנות מהם לעבד: ושמואל · פתח פתחא מהכא לא מאסתים וגו': ואם לא תורישו גו' · אף אלו נענשו על שחמל שאול על עמלק: אעשה לכם · אף אלו אם לא נעשה להם נס כמעט כלו: אחיו של ראש · כלומר דומה לו: בן גילו · בן מזלו שניהם (מזל) [דעת] אחד להם: בקש להחריב · יסוד שיסד זרובבל בבהמ"ק בימי כורש לפני אחשורוש כמו שאמור בספר עזרא (ד'): כתבו שטנה · כונדמנ"ט בלע"ז שנמנה לשטן להם שלא יבנוהו: אח · אוי:

והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה · רב מתנא אמר מהכא (דברים ד) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו· רב אשי אמר מהכא (שם) או הנסה אלהים לבא וגו':

י שם·**ויהי** בימי אחשורוש · אמר רב וי והי נתקיים מה שכתוב בתורה (דברים כח) והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה · ושמואל אמר (ויקרא כו) לא מאסתים ולא געלתים לכלותם לא מאסתים בימי יונים · ולא געלתים בימי (אספסיינוס קיסר) [נבוכדנצר] לכלותם בימי המן · להפר בריתי אתם בימי (רומיים) [פרסיים] כי אני ה' אלהיהם לימות גוג ומגוג· [א]במתניתא תנא לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה · *)ולא געלתים בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר · לכלותם בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק ומתתיה בן יוחנן כה"ג וחשמונאי ובניו להפר בריתי אתם בימי (רומיים) [פרסיים] שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות · כי אני ה' אלהיהם לע"ל דאין כל אומה ולשון שולטת בהם · [ב]רבי לוי פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (במדבר לג) ואם לא תורישו את יושבי הארץ · ר' חייא (בר אבא א"ר יוחנן) [אמר] מהכא (שם) והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם: ויהי בימי אחשורוש אמר רבי לוי אחיו של ראש [ג]ובן גילו של ראש אחיו של נבוכדנאצר הרשע שנקרא ראש שנא' (דניאל ב) אנת הוא ראשה די דהבא ובן גילו של ראש נבוכדנאצר הרג והוא בקש להרוג נ"נ החריב והוא בקש להחריב וכן הוא אומר (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם · ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל בימיו כשולי[א] קדרה רבי (חנינא) [יוחנן] אמר שכל הזוכרו אומר אח לראשו ר' (יוחנן) [חנינא] אמר שהכל נעשו בימיו רשים שנא' (אסתר י) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ: הוא [ד]אחשורוש הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו · (בראשית לו) הוא עשו אבי אדום הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו (ד"ה ב כח) הוא המלך אחז הוא ברשעו מתחלתו ועד

*) בגמ' הגי' ולא געלתים בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כה"ג לכלותם בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר.

עיון יעקב

אחשורוש אמר רב אחיו של ראש ובן גילו של ראש של נ"נ. נראה דאתי לתרץ דכל מקום דכתיב ויהי בימי היה צרה והטעם משום דהיו משתחוים ללגם של נ"נ וקשה לך למה דוקא בימי אחשורוש לכך קאמר אחיו של ראש ובן גילו של ראש דהיינו נבוכדנצר לכך נענשו בימיו: **הוא** אחשורוש הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. משום דלסוף נמי הוי אמר עד חצי המלכות ותעש דאפילו בסופו נמי הוי ברשעו: **הוא** עשו הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. משום דאפילו בבטן אמו היה עשו רוצה ליעול עכ"ז ממילא היה ברשעתו מתחלה

הרי"ף

ר' לוי פתח כו' ואם לא תורישו וכו'. פרש"י אף אלו נענשו על שחמל שאול על עמלק נראה שרצה לפרש זה שהוא כמו דבר הלמד מענינו כשם שאמר הקב"ה על יושבי הארץ שאם לא תורישום יהיו אח"כ לצנינים וגו' כך על שחמל שאול על עמלק ועבר על דבריו יתברך שצוה ואמר לא תחמול היה אח"כ לשכים בעיני ישראל שאמר להשמיד להרוג ולאבד וכו' ומאמר זה הובא באורך במדרש אסתר רבה וקשה לייסבו שם ועיין בכסף נבחר פ' פקודי כי שם הרחבנו ביאורו: **הוא** אחשורוש וכו'. במדרש אחז"ל הוא תמצא הוא לטובה ותמצא

המתורגמן א) וויא דער דעק.

סופו וכן (במדבר כו) הוא דתן ואבירם · (וכן לענין צדיקים) (ד"ה א' א) אברם הוא אברהם הוא בצדקתו מתחלתו ועד סופו (שמות ו) הוא משה ואהרן הן בצדקתן מתחלתן ועד סופן·(שמואל א' יז) דוד הוא הקטן הוא (בצדקתו) [בקטנותו] מתחלתו ועד סופו וכשם שבקטנותו הקטין את עצמו אצל מי שגדול ממנו (בחכמה כדי ללמוד ממנו תורה) [בתורה] כך במלכותו הקטין א"ע אצל מי שגדול ממנו בחכמה (כדי ללמוד ממנו תורה). המולך אמר (רבא) [רב] שמלך מעצמו אמרי לה לשבח ואמרי לה לגנאי· לשבח דלא הוה איניש דחשיב למלכא כוותיה · לגנאי דלא [הוה] חזי למלכותא ויהב ממונא יתירא וקם · מהודו ועד כוש רב ושמואל חד אמר הודו בתחלת העולם וכוש בסוף העולם וחד אמר הודו וכוש גבי הדדי [הוו] קיימי ^אכשם שמלך על הודו וכוש כך מלך בכל העולם כולו · כיוצא בדבר אתה אומר (מ"א ד) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה רב ושמואל ^בחד אמר תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם וחד אמר תפסח ועזה בהדי הדדי [הוו] קיימי אלא כשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך בכל העולם כולו · שבע ועשרים ומאה מדינה אמר רב חסדא בתחלה מלך על שבע ולבסוף מלך על עשרים ולבסוף מלך על מאה · אלא מעתה דכתיב (שמות ו) ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה מאי דרשת ביה שאני הכא דקרא יתירא הוא מכדי כתיב מהודו ועד כוש· שבע ועשרים ומאה מדינה ל"ל ש"מ לדרשה: ^גת"ר שלשה מלכים הם שמלכו בכפה [ואלו הן] אחאב בן עמרי ונבוכדנאצר ואחשורוש · אחאב בן עמרי דקאמר ליה עובדיהו לאליהו (מלכים א' יח) חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את הגוי ואת הממלכה וגו' ואי לאו דהוה מליך עלייהו היכי מצי לאשבועינהו. ונבוכדנאצר דכתיב ביה (ירמיה כז) והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר מלך בבל · אחשורוש הא דאמרן . [שם ע"ב] ותו ליכא והא איכא שלמה · שלמה לא סליק מלכותיה הא

רש"י

אברם הוא אברהם · פסוק הוא בדברי הימים : שמלך מעצמו · ולא היה מזרע המלוכה : כי הוא רודה . בשלמה כתיב : כשם שמלך על תפסח ועל עזה וכו' · וה"ק קרא כי הוא רודה בכל עבר הנהר כמו מתפסח ועד עזה : מלכו בכפה · תחת כל כפת הרקיע (ובתוס' הא דלא חשיב לאלכסנדרוס מוקדון משום דלא איירי הכא אלא באותם הכתובים להדיא) : הא דאמרן · מהודו ועד כוש : לא סליק מלכותיה · לא השלים מלכותו שטרדו אשמדאי כדאמרינן במסכת גיטין בפרק מי שאחזו (סח:) :

מהרש"א

בהוא אחשורוש שהוא בנין אב לכולם שבו מפורש טפי כמ"ש בתחלת מלכותו כתבו שטנה גו' וקאמר קרא הוא אחשורוש כמו שהיה רשע מתחלתו בבנין הבית כן היה בסופו במעשה המן וכן בדתן ואבירם הן ברשען מתחלתן בעוד שהיו במצרים כשא"ל משה רשע למה תכה רעך גו' כמו כן היו בסופן במעשה קרח וכן בהוא עשו ברשעו מתחלתו כשמכר הבכורה שהיה נער בן ט"ו שנה כן היה בסופו כדמפרש פ"ק דסוטה[א]כשהיה מערער על קבורת יעקב וכן הוא המלך אחז פסוק הוא בד"ה וריש הפסוק ובעת הצר לו ויוסף למעול בה' הוא המלך אחז דהיינו שכבר הרשיע בתחלתו והוסיף בסופו למעול בה' ולא חשיב רק ד' הכא ובמדרש חשיב חמשה לרעה דהיינו הוא גבור ציד : אברם הוא אברהם הוא בצדקו מתחלתו כו' · כמ"ש [ב] בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר עקב אשר שמע אברהם וגו' כמנין עקב וסופו מפורש למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה וגו' וכן במשה ואהרן שהיו צדיקים מתחלתן כו' שלא נמצא בהם שום חטא במותן רק מי מריבה וכן דוד הוא הקטן כו' דע"כ לאו ממש קטן היה דכתיב בענינו כי נער אתה וגו' ואם ר"ל שהוא קטן מאחיו שנזכרו שם ה"ל למכתב הקטן מהם וע"כ דרשו כשם שבקטנותו קודם שנעשה מלך הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה דהיינו מפיבושת כדאמרינן בריש ברכות[ג]שנקרא מפיבושת ע"ש שהיה מבייש פני דוד בהלכה כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה דהיינו אחיתופל שקראו אלופי ומיודעי שקבל ממנו דבר חכמה כדמפורש פ' החליל [ד] בענין כשחפר יסוד המקדש ובמדרש חשיב עוד ב' הוא חזקיה המלך הוא עזרא עלה וגו' ע"ש : [המולך כו' שמלך מעצמו כו' · דרש כן דאל"כ לכתוב הוא אחשורוש מלך מהודו וגו' דתחלת המקרא ויהי בימי וגו' משמע דבלשון עבר משתעי] : הודו וכוש גבי הדדי כו' · ר"ל וא"כ ע"כ לאו כמשמעו קאמר דהא כתיב שבע ועשרים ומאה מדינה [דהוי טפי] אלא כשם כו' [וכה"ג מפורש בפ' כ"ג גבי מתפסח ועד עזה ע"ש] : בתחלה מלך על ז' כו' אלא מעתה ושני חיי עמרם וגו' · ולא תיקשי ליה משני חיי אברהם מאה שנה וע' שנה וה' שנה דהתם ודאי איכא למדרש ביה כיון דכתיב שנה בכל כלל וכלל כמו שפרש"י גבי שני חיי שרה וכמו שהאריך בו בזה הרמב"ן והרא"ב"ע והרא"ם ע"ש משא"כ הכא דלא כתיב מדינה בכל כלל ודומיא דהכי בשני חיי עמרם דלא כתיב שנה בכל כלל וכלל ולכך פריך מיניה ועוד נראה דהכא דריש ליה מדשינה לכתוב מספר קטן קודם דהיינו ז' ואח"כ כ' ואח"כ ק' ולא כן דרך הכתובים בשני חיי אברהם ושרה וישמעאל דכתיב בהו המספר גדול קודם ולכך פריך אדהכא דשני חיי עמרם נמי בכה"ג המספר קטן קודם וק"ק אמאי לא פריך מקראי דלעיל מיניה בשני חיי לוי ושני חיי קהת דכתיבי נמי בכה"ג המספר קטן קודם : דקרא יתירא כו' ש"מ לדרשה כו' · ולכך הקדים מספר קטן לאשמועינן דמעיקרא בזמן ושתי המלכה לא מלך רק על ז' מדינות וכשנשא אסתר זכה למלוך עוד על כ' ועוד על ק' ואיתא במדרש קכ"ז מדינות בזכות שרה שהיו שני חייה קכ"ז שנים : ונבוכדנצר דכתיב והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו וגו' · בקרא דלעיל מיניה כתיב ועבדו אותו כל הגוים ואת בנו ואת בן בנו גו' דהיינו אויל מרודך ובלשאצר ולא חשיב להו ואפשר דנבוכדנצר וזרעו קאמר ומיהו קצת קשה אמאי לא קא מייתי הכא ההוא קרא דלעיל מיניה :

הרי"ף

לרעה הוא היה גבור ציד הוא עשו הוא דתן ואבירם הוא המלך אחז הוא אחשורוש ה' לטובה אברם הוא אברהם הוא משה ואהרן ודוד הוא הקטן הוא יחזקיהו הוא עזרא עלה מבבל ויש לדקדק מה בא לחדש שיש חמשה הוא לרעה וחמשה לטובה אמנם הכוונה כי גם את זה לעומת זה עשה אלהים ונמרוד הרשע שהמריד העולם על יושביו וימרוד בהקב"ה עמד כנגדו אברהם שהקריא שמו של הקב"ה וכנגד עשו הרשע שכתוב בו ויצא הראשון אדמוני עמד דוד הוא הקטן שנאמר בו והוא אדמוני עם יפה עינים וכנגד דתן ואבירם עמדו משה ואהרן בצדקתם וכנגד אחז הרשע שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות עמד חזקיהו שהיה מרבין תורה ולא היה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בטומאה ובטהרה וכנגד אחשורוש שביטל בנין בה"מ עמד עזרא שבנה בה"מ : ודוד הוא הקטן כשם שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו וכו'. צריך לתת רמז היכן מצינו שבימי קטנותו היה מקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ולא עוד אלא שאע"פ שמצינו שהיה מקטין עצמו דילמא בשביל שהיה קטן שבכולם ולא מחמת ענוה וצדקות וכן מנין שלאחר מלכותו היה מקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו והיכי מתני ז"ש ודוד הוא הקטן שהיה קודם שמלך ואפשר דדריש מלת הוא שהוא מיותר שהיל"ל ודוד ועוד כיון דכתיב אלם השביעי היל"ל ודוד השמיני וממילא שהיה הקטן שבכלם אלא ללמד שהיה מקטין עצמו אפי' במקום שאין אחיו עמו והיה עומד אצל אחרים קטנים ממנו בשנים אם היה רואה בהם דבר של חכמה שגדולים ממנו בחכמה היה מקטין עצמו אצלם לכך קראוהו קטן ואמר הוא הקטן שגם לאחר מלכותו דהיינו שכבר נמשח למלך היה הולך אצל אחיו כקטן כדי ללמוד מהם איזה דבר של חכמה וזה יורה על צדקתו : חד אמר תפסח

עיון יעקב

ועד סופו כמו שפי' מהרש"א ע"ש ומצינו במדרש שרצה לעכב קבורת יעקב בשעת מותו : ודוד הוא הקטן שהקטין עצמו . אע"ג דאמרי' גבי שאול שנענש משום שמחל על כבודו י"ל משום לימוד תורה שאני כי בישיבה הלך אחר החכמה וכתר תורה חביב עליו יותר מכתר מלכות

עץ יוסף

י אלא כשם שמלך על תפסח ועזה כו' . והכי קאמר קרא בכל עבר הנהר כמתפסח ועד עזה שמלה היה מלך בכיפה ואע"פ שמלך מצרים ומלך צור ומלכות

[א]מהרש"א ד"ה הוא ברשעו . פ"ק דסוטה (י"ג ע"א) : [ב]שם ד"ה אברם. כמ"ש (נדרים ל"ב ע"א) : [ג] שם בא"ד ברכות (ד' ע"א) : [ד] שם בא"ד · פ' החליל (כ"ג ע"א) :

יד יוסף

א אסתר רבה פ"א : ב סנהדרין כ ע"ב : ג עי' אסתר רבה פ"א פסוק שבע ועשרים ומאה מדינה :

חדושי גאונים

הוא לרעה וחמשה לטובה חמשה לרעה הוא היה גבור ציד הוא עשו אבי אדום הוא דתן ואבירם הוא המלך אחז הוא אחשורוש ח מ ש ה לטובה אברם הוא אברהם הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן ודוד הוא הקטן הוא יחזקיהו הוא עזרא עלה מבבל ר' ברכיה בשם רבנן אית לן חד דטב מכלהון הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו שמדת רחמיו בעולם ע"כ. וראוי לשום לב על דבריהם מה ענין חמשה הוא לרעה וחמשה לטובה מה טיבם של אלו ולמה מנאם ומה יתן ומה יוסיף. ועוד כי כפי הנוסח הזה הנמצא במדרש מביא שפה לטובה ואם הוא אהרן ומשה והוא משה ואהרן יחשוב כא' למה יביא את שניהם. ועוד המגילה הטמונה אשר מצא רבי ברכיה בשם רבנן אית לן חדא דטב מכלהון ומי בער לא ידע כי אין כאלהינו שהוא טב מכלהון וגם אומרו בלשון זה אית לן חד כו' ולא אמר הקב"ה טב מכלהו ועוד כי כמה פסוקים הוזכר בהם הוא בו יתברך ה' הוא האלהים כי ה' הוא אלהינו ואנחנו עמו וכאלה רבות אין מספר ולמה בחר בפסוק זה מבכולם ועוד מה ענין אומרו שמדת רחמיו בעולם והוא הפך שכתוב שידבר במשפטיו והוא מעתיקו לענין רחמים : אמנם אין ספק הוקשה להם

הא ניחא למ"ד *מלך והדיוט אלא למ"ד מלך והדיוט ומלך מאי איכא למימר שאני שלמה דמילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליונים ועל התחתונים שנאמר (דה"א כט) וישב שלמה על כסא ה' וגו' · והאיכא סנחריב דכתיב ביה (מלכים ב' יח) מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי · הא הויא ירושלים דלא כביש (א) לה והא איכא דריוש דכתיב (דניאל ו) דריוש מלכא כתב (שלח) לכל עממיא גו' שלמכון יסגא · הויא שבע דלא מלך עלייהו דכתיב (שם) שפרקדם דריוש והקם על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין · והא איכא כורש דכתיב ביה (ד"ה ב' לו) כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' וגו' · התם אשתבוחי הוא דקא משתבח בנפשיה :

יא שם בימים ההם כשבת המלך (אסתר א) וכתיב בתריה בשנת שלש למלכו אמר רבא מאי כשבת לאחר שנתישבה דעתו אמר בלשאצר מנה וטעה אנא מנינא ולא טעינא · מאי היא דכתיב (ירמיה כט) כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' וכתיב (דניאל ט) למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה חשיב מ"ה שנין דנבוכדנאצר וכ"ג דאויל מרודך ותרתי דידיה הוו ב שבעים אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהון ומנא לן דנ"נ מ"ה [שנין] מלך דאמר מר ג גלו בשבעה גלו בשמונה גלו בי"ח גלו בי"ט (וכי ד' גליות גלו והא ב' גליות גלו אלא) גלו בשבעה לכבוש יהויקים [גלות יהויכין] שהיא שנת ח' לנ"נ גלו בי"ח לכבוש יהויקים גלות צדקיהו שהיא שנת י"ט למלכות נ"נ דאמר מר ד שנה ראשונה כיבש נינוה שנה שניה כיבש יהויקים מלך יהודה וכתיב (מלכים ב' כה) ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה בשנים עשר חדש בעשרים ושבעה

רש"י

על העליונים · על השדים : כשבת המלך . משמע בתחלת מלכותו והדר כתיב בשנת שלש למלכו : כשנתישבה דעתו · שמתחלה היה דואג שילאו ישראל מתחת ידו כשנשלמו ע' שנה לגלות בבל ועכשיו נתיישבה דעתו : מאי היא · חושבניה דבלשאצר וטעותיה: לפי מלאת לבבל · כסבור שהוא למלכות בבל מיום שנטלה בבל רשות מלכות וזהו נבוכדנאצר שנטל מלכות מאסר חדון מלך אשור : חשיב · בלשאצר מ"ה דנ"נ וכ"ג דאויל מרודך : ותרתי דידיה · דאשכחן דבלשאצר תלת שני מלך דכתיב בספר דניאל (ח) בשנת שלש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי וגו': גלו בשבעה גלו בשמונה · חד גלות הוא וקראי הוא דקא דריש כתיב בגלות יהויכין בשנת שמונה למלכות נ"נ בסוף ספר מלכים ובספר ירמיה בסופו העם אשר הגלה נבוזראדן בשנת שבע אלא ש"מ ח' למלכות נבוכדנאצר וז' לכבוש יהויקים שכבשו תחתיו בשנה שניה למלכותו כדאמרי' לקמן ולא הגלה אותו ויהי לו עבד שלש שנים : י"ח וי"ט . כתיבי בגלות צדקיהו בסוף ספר ירמיה דהיינו חרבות ירושלים דהוי י"א שנה אחר גלות יהויכין כדכתיב ויהי בעשתי עשרה שנה למלך צדקיהו ומאי י"ח וי"ט י"ח לכבוש יהויקים שהיא י"ט למלכות נ"נ : דאמר מר שנה ראשונה · למלכותו כיבש נינוה שהיתה ראש למלכות אשור שהיה מולך בנינוה : שניה עלה וכבש יהויקים · קראי קא דריש בסדר עולם כתיב בראש ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנאצר מלך בבל לירושלים ויתן ה' בידו את יהויקים וגו' ואי אפשר לומר כן שהוא לא מלך אלא בשנת ד' ליהויקים שנאמר בספר ירמיה (מה) הדבר אשר היה אל ירמיה בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה ראשונה לנבוכדנצר מלך בבל אלא מה תלמוד לומר בשנת שלש ליהויקים בשנת שלש למרדו שלאחר שכבשו עבדו בחמשה ג' שנים ומרד בו דכתיב ויהי לו יהויקים עבד ג' שנים וישב וימרוד בו (מ"ב כד) ולמדך כאן שעמד במרדו ג' שנים הרי ו' שנים לכיבושו ופעם זו כמסר בידו והרגו ונתקיים בו קבורת חמור יקבר סחוב והשלך וגו' (ירמיה כב) והמליך יהויכין בנו תחתיו ובא לבבל ואמרו לו יועציו האב מרד בך ואתה

הכותב

מהרש"א

[הניחא למ"ד מלך והדיוט כו' · מה שיש לדקדק בזה מפורש פ' מי שאחזו]: שמלך על העליונים כו' · פרש"י על העליונים על השדים עכ"ל דלא ניחא להו למימר שהיה שולט על המלכים העליונים אבל על השדים מליט דשלט כדאמרי' פרק מי שאחזו דהיינו דכתיב עשיתי לי שדה ושדות וקרויין עליונים שהם שטים באויר תחת השמים הנקרא כסא ה' כמה שאמר השמים כסאי גו' והיינו שישב על כסא ה' כאלו ישב על השמים שהם למעלה מן השדים אבל המלאכים הם למעלה מן השמים ולא מלך עליהן שלמה : הא איכא ירושלים דלא כו' · ודקאמר מי בכל אלהי הארצות גו' ע"כ בשאר ארצות קאמר וכן מפורש מי בכל גו' אשר הצילו גו' כי יציל ה' את ירושלים גו' אבל ליכא למימר הכא דקא משתבח נפשיה כדקאמר בסמוך דהא עם אנשי ירושלים היה מדבר שידעו שלא כבשה : הא איכא שבע דלא מלך דכתיב כו' · ודכתיב כתב לכל עממיא אומיא ולישניא די דארין בכל ארעא גו' היינו שהודיע כן לכל האומות גם לאותן שבע שלא היו כבושין תחתיו שהציל הקב"ה בנס את דניאל כמפורש בקרא : [התם אשתבוחי הוא דקא משתבח בנפשיה · ר"ל דאיהו גופיה קאמר הכי להשתבח עצמו גם בדבר שאינו דליתא דמדבר בעדו הוא ולא כן הכתובים דלעיל] : ונ"נ מנלן דמ"ה כו' דאמר מר גלו בז' גלו בח' כו' דאמר מר שנה ראשונה כו' · לא הוה איצטריך ליה לאתויי בכל זה דמלך מ"ה שנה אלא ההוא קרא דסוף ספר מלכים דכתיב ויצא יהויכין גו' ויקח אותו מלך בבל בשנת שמנה למלכו וכתיב גם בסופו ויהי בשלשים ושבע שנים לגלות יהויכין גו' נשא אויל מרודך את ראש יהויכין גו' תמני ול"ז הרי מ"ה דנ"נ כו' אלא דאגב גררא בא ליישב רומיא

הרשב"א ז"ל בפירוש האגדות כתב בפי' המאמר [שלמה מלך על העליונים ועל כו'] כבר כינו הכתובים השמים וצבאם לכסא ה' יתברךנאמר השמים כסאי וגו' בשמים הכין כסאו והכונה בזה לרוממותו יתברך על הכל כי השמים וצבאם הרוחנים גם העליונים ואם הם מנהיגי העולם השפל בכחם הוא יתברך רוכב עליהם ומנהיגם כאשר ינהג הרוכב את הסוס והוא אמרו רוכב שמים בעזרך שאין העזר מהנהגת השמים אלא מן הרוכב עליהם ומנהיגם ברצונו יתברך ואומר שהם כסאו להורות כי הוא המולך עליהם והם סובלים כסאו ומפני שהיה שלמה החכם מכל האדם עד שהיה משתמש גם ברוחנים כענין שאמרו בגיטין במעשה של אשמדאי וכיוצא בו ועלה בזה למדרגה שלא עלה מלך זולתו ושאין שלטון בעליונים רק לשם יתברך לבדו כאומרו השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם על כן אמרו כי שלמה

עיון יעקב

מלכות : שאני שלמה דמלך על עליונים ועל תחתונים . נראה משום שמלך על השדים והם מעליונים ומתחתונים ע"ד דאיתא בחגיגה שדומין לבני אדם ולמלאכי השרת : **אמר** בלשצר חשיב וטעה אנא חשיבנא ולא טעינא משום דכתיב ביה בליליא קטיל בלשצר . נראה הטעם לפי שבלשצר חשיב ואמר תו לא איפרוק מטעם כיון שחטאו ישראל

הרי"ף

ועזה וכו'. פירשו הראשונים דהא והא איתנהו ולא נחלקו במציאות כי העולם עגול ככדור ותפסח ועזה הם זה בצד זה ואם באנו להסב העיגול מצד תפסח עד שתגיע לעזה נמצאת כל אחד מהן בסוף העולם וכן גם הם סמוכות זו לזו וכן אתה אומר בהודו וכוש דלא פליגי במציאות דגבי הדדי קיימי ומצד תגורת העיגול תהיה הודו בסוף העולם וכוש בסופו :

עין

ומלכות שבא היו בימיו מכל מקום קרי ליה מלך בכיפה כיון שלא היה מלך כמותו בעולם שיעכב על ידו במלחמה והא דכתיב כי הוא רודה בכל עבר הנהר דמשמע דלא היה שליט רק בכל עבר הנהר . יש לומר דכל

יוסף

הולך לארץ קרי עבר הנהר שהנהר מפסיק בין ארץ ישראל לחוצה לארץ . ורבותא קאמר דלאו דוקא ארץ ישראל אלא אפילו כל חוץ לארץ דהיינו כל עבר הנהר (יפ"ע) :

המתורגמן (א) עראבערט . איינגענאממען .

יד יוסף

א סנהדרין כ ע"ב גיטין סח ע"ב
ב לקמן יט א :
ג ערכין יב א :
ד שם סדר עולם רבה פ' כ"ד :

חדושי גאונים

אשר סערתו ייתור אומרו הוא אחשורוש והשיב כי עשרה המה . ה' לטובה וה' לרעה שנאמרו לידרש וזה אחד מהם והענין להורות גדולתו והשגחתו יתברך בעולם לתקן עולם כי הנה מלאנו ראינו ה' בני אדם קמו עמדו לנתוץ ולנתוש ולהאביד ולהרוס ה' עקרים גדולים אשר קיום ישראל והעולם תלוי בהם והם . א' אמונת מציאותו יתברך . ב' ברית מילה . ג' ארץ חמדה שתלויות בה עיקר המצות והשפע לקיום ישראל כנודע . ד' תורה . ה' ב"ה . ושיעור הענין כי ראשונה יכיר האדם שיש מלך המולך ומושל עליו ואחרי כן ידבנו לבו להיות עבד חתום בחותמו ואחרי כן יקח למושב לו חצר המלך לעמוד לשרת שם את מלכו כי שם ביתו ואחרי כן ילמוד סדר עבודת המלך ומשפט שירותו למען ישכיל לדעת במה יתרצה אל אדוניו שישים לבנו שלם עמו ואחרי כן להיות כי לא יבצר ממנו שגגה בעבודת מלכו וישגאהו על כן יוחקר וידרוש איזה הדרך יתפייס המלך ההוא וישוב ירחמנו ויאהבנו כאשר בתחלה טרם עבור רצונו. והן הנה ה' הדברים הנאמרים בין המלך מלכו של עולם ובין העם כי ראשונה יכיר האדם מציאותו יתברך ואחרי כן יחתום בחותמו לעבוד לו יתברך הוא חותם אות ברית קדש אחרי כן ילך לו אל ארץ חמדה כי שם ביתו יתברך כמחז"ל אם אתם מקבלים את המילה אתם נכנסים לארץ והוא כי בה בחר ה' לעבדו שם כל הקרובים אליו ד' היא התורה המביאה לידי מעשה כי בה ידע האיש מה יעבוד את ה' ועל כי אין צדיק בארץ אשר

ושבעה לחדש נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה[ויוציא אותו מבית הכלא] תמני ותלתין ושבע הרי מ"ה שנין דנ"נ וכ"ג דאויל מרודך גמרא ותרתי דידיה (דבלשאצר) הא שבעים (כיון דחזא דמלו שבעין ולא איפרוק) אמר תו לא איפרקי "אפיק ואייתי מאני דבי מקדשא ואשתמש בהון והיינו דקאמר ליה דניאל לבלשאצר (דניאל ה) ועל מארי שמיא התרוממת ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וכתיב (שם) ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה וכתיב (שם ו) ודריוש מדאה קביל מלכותא כבר שנין שיתין ותרתין אמר איהו מנה וטעה אנא מנינא ולא טעינא מי כתיב למלכות בבל (לפי מלאת) לבבל כתיב מאי לבבל לגלות בבל (שהוא יהויכין סוף סוף) כמה בצירן תמני חשיב ועייל תמני חילופיידהו חדא דבלשאצר (ותרתי) [וחמש] דדריוש (ותלתא) [ו]דכורש ותרתי דידיה הא שבעין כיון דחזא דמלו שבעין ולא איפרוק אמר (מדלא איפרוק) השתא ודאי [תו] לא מיפרקי אפיק ואייתי מניא דבי מקדשא ואשתמש בהון אתא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי · והא שפיר חשיב איהו נמי מיטעא טעה דהוה ליה למימני מחרבות ירושלים סוף סוף כמה בצירן חד סרי איהו כמה מלך ארביסר ובארביסר דיליה איבעי ליה לאיבנויי מקדשא אלמה כתיב (עזרא ד) באדין בטילת עבידת בית אלהא די בירושלם (והות בטלה עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס) אמר רבא שנים מקוטעות הוו ·

תנ"ה

רש"י

המלכות את בנו מתלא אמר מכלבא בישא גוריא טבא לא נפיק חזר עליו לתשובת השנה והגלהו והמליך את צדקיהו דודו תחתיו (מ"ר ויקרא פי"ט) וכן כתוב בספר מלכים בסופו נמלא גלות יהויכין בשנת ז' לכבוש אביו והרי הכתוב קורא אותה שנה ח' למלכותו של נ"נ בסוף ספר מלכים למדנו שבשנה שניה למלכותו כבשו : נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכותו · למדנו שמלך אויל מרודך בשנת ל"ז (למלכות) [לגלות] יהויכין וכבר מלך נ"נ לפני מלכות יהויכין ח' שנים ח' ול"ז הרי מ"ה וכ"ג דאויל מרודך ותרתי דידיה דבלשאצר: אפיק מאני דבית מקדשא· בשנה שלישית : אמרי אחשורוש: איהו · בלשאצר מנה וטעה אנא חשיבנא וכו' : לגלות בבל · תחלת גולה שהגלה (אותם דהוא גלות) [את] יכניה : כמה בצירן · משבעין משנת שתים לבלשאצר : תמניא · אותן שמונה שמלך נבוכדנאצר לפני הגלותו את יכניה מלך יהודה שלא היה לו לבלשאצר למנותן ומנאם : חשיב· אחשורוש (משמת בלשאצר) [משתים לבלשאצר] עד שנת שלש שלו : ועייל הך תמניא חילופייהו חדא דבלשאצר · שהרי בשנת שתים שלו שלמו שבעים [שנה] לפי מנייגו ושוב (מלך) [מנה] שנה שלישית : וה' דדריוש המדי וכורש הפרסי· כדכתיב ודריוש מדאה קביל מלכותא (דניאל ו) ואחריו מלך כורש הראשון שנתן רשות לבני הגולה לעלות שנאמר כה אמר כורש מלך פרס וגו' (עזרא א) וקס"ד השתא שמלכו בין שניהם ה' שנים אע"ג דליתיה בקרא : ותרתי דידיה · דאחשורוש כבר עברו עליו ב' שנים : מחרבות ירושלים· גלות צדקיהו שנשרפה העיר ובהדיא כתיב דלחרבות ירושלים בעי למימני דכתיב בספר דניאל (ט) למלאות לחרבות ירושלים ע' שנה : חד סרי · שכך עמד הבית אחר גלות יכניה : איהו כמה מלך ארביסר · דכתיב בשנת שתים עשרה שנה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל ובאדר לשנה הבאה נעשה הנס הרי י"ג דהא למלכי אוה"ע מתשרי מנינן ונתחדשה השנה בתשרי וכתיב בשנה האחרת לקיים אגרת הפורים הזאת השנית הרי ארבעה עשר : באדין . אז בימי כורש בטילת עבודת בית אלהינו שלוה כורש לבנות וחזר בו ע"י צרי יהודה ובנימין כמו שכתוב בספר עזרא עד שנת תרתין למלכות דריוש השני שמלך אחר אחשורוש ונקרא לו ג' שמות דריוש כורש וארתחשסתא : שנים מקוטעות היו · אותן שנים שמנינו למעלה יש בהן שנבלעו מסל אחרון בסל ראשון כגון לדריוש המדי וכורש הפרסי דמנינן להו ה' שנים ולא תמלא בהן אלא ד' דכתיב (דניאל ט) בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי (ולא זהו אחשורוש המלך שזה קדמו שנים הרבה מזרע מדי וגו') ותניא בס"ע בהדיא לא מלינו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד ולכורש מלינו ג' שנים בספר דניאל בשנת שלש למלכות (פרס) [כורש] ותניא בס"ע כורש מלך ג' שנים מקוטעות הרי שנה יתירה וגם בשנת נ"נ ואויל מרודך

מהרש"א

רומיא דקרא בכל זה : וכתיב ביה בליליא קטיל בלשאצר גו' וכתיב ודריוש מדאה גו' · הני קראי נמי לכאורה לא הוה צריך ליה לאתויי הכא אלא ליישב האי קרא דלפי מלאת ע' שנה גו' שודאי נתקיים אז שנתבטל מלכות בבל ודריוש מדאה קביל מלכותא ודכתיב ביה יאפקוד אתכם הייט בפקידה בעלמא כו' דכתיב והוא פקד עלי גו' כדלקמן ובלשצר טעה לומר דלגאולה ממש קאמר קרא כדקאמר תו לא מפרקי אפיק כו' אבל רש"י פי' לעיל לפי מלאת לבבל כשסבור הוא למלכות בבל מיום שנטלה בבל מלכות וזה נבוכדנצר כו' ע"ש משמע מפירושו דזה היה טעותו ולא ידענא מי הכריחו לכך דודאי לפי האמת נמי כן הוא מיום שמשלה מלכות בבל קאמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה גו' אלא דטעה בין פקידה בעלמא לגאולה ממש כדמוכח הסוגיא ולקמן לפי סדר עולם יתיישב זה : מאי לבבל לגלות בבל כו' · דהייט מגלות יהויכין שהיה שמנה למלכות נ"נ ובעי ליה לממני ע' שנין מחורבן ירושלים דהייט מגלות צדקיהו שהיה י"א שנה אחרי זה ומשמע מזה דהוה ידע אחשורוש נמי נבואה זו למלאות לחורבן ירושלים גו' ואפשר דהוה טעי לומר מחורבן ירושלים הייט מגלות יהויכין שהיה תחלת החורבן ובלשאצר נמי אפשר דהוה ידע נמי זאת הנבואה למלאות לחורבן ירושלים גו' אלא דהוה טעי לומר דהייט מיום שכבש את יהויקים שהיה בשנה שניה למלכות נ"נ דהוה כמו תחלת החורבן של ירושלים ועוד אפשר דבלשאצר וכן אחשורוש כפרו בנבואה זו משום דהך נבואה לפי מלאת לבבל ע' שנה גו' סותר לפי דעתם הך נבואה דלמלאות לחורבן ירושלים דלא הוה ידעי ליה למימר דהך לפי מלאת לבבל לענין פקידה בעלמא קאמר כדלקמן: אלמה כתיב באדין בטילת עבידת כו' · אסיפא דקרא סמיך עד תרתין למלכות דריוש גו' ופרש"י שנקראו לו שלשה שמות דריוש כורש ארתחשסתא כו' הכי מפורש ברפ"ק דר"ה כורש שמלך כשר היה ארתחשסתא ע"ש מלכותו ומה שמו דריוש כו'

יד יוסף

א אסתר רבה פסוק והשקות ופסוק והקרוב :

חדושי גאונים

יעשה טוב ולא יחטא על כן צריך תמיד היא ב"ה לכפר בו עליו על כל אשר יחטא ואשם . והנה נמרוד נגע בראשונה כי הוא היה גבור ציד צד את הבריות ומקרבם לע"ז ומה גם לחז"ל בפר"א כי נמרוד היה מלך על דור הפלגה והמריד את כל העולם בהקב"ה והיה משכח שם מציאותו יתברך מכל הבריות ואילו היה כך הדבר נמשך היה העולם אבד בודאי וכן עשו הוא החל לבטל ברית מילה מזרע אברהם וכן דתן ואבירם החלו למאוס בארץ חמדה ומה גם לרז"ל באומ' נתנה ראש ונשובה מצרימה שבמיתת אהרן הקימו את דתן לראש ואת אבירם למשנה במקום משה ואהרן ושבו אחור כמה מסעות בדרך מצרים . והמלך אחז ביטל התורה כמז"ל על צור תעודה כו' ואחשורוש ביטל עבודת ב"ה . והנה אם למה שהאדם בעל בחירה היה כל אחד מאלה תופס אמונתו וממשיכה בלי ספק שהיה העולם בלתי מתקיים אך מעשיו יתברך החושב מחשבות לבלתי ידחו עמו ישראל ראה והתקין לעומתם מתקנים עותתם מקבילים עליהם ה' לטובה נגד ה' לרעה ולרמוז אל היותם מקבילים נאמרה תיבת הוא במערכת ה' לטובה מול מערכת ה' לרעה . לעומת נמרוד שהמריד את כל העולם בהקב"ה בא אברהם והקריא שמו ית' בכל העולם כנודע . ולהמתיק הדבר נשית לב אל ארז"ל כי כאשר נולד אברהם בקשו להורגו ונטמן בארץ כמה שנים כי אז היה הראשון שבנסיונותיו גם ארז"ל בפר"א כי בהיות אברהם בן תרח בן מ"ח שנה עבר לפני המגדל שהיו בונים דור

הכותב

היה יודע סודם ומשתמש בהם כאילו מלך עליהם כמו שמלך בתחתונים וישב מושב אלהים בענין זה · ואפשר עוד שהיתה הכונה להם במאמר הזה ששאר המלכים האלה שהוא מונה כאן אם מלכו בכיפה לא היתה להם הממשלה רק מצד ממשלת התחתונים ר"ל בהגברת מלחמות ונצוחי בני אדם המנצחים קצתם את קצתם אבל שלמה לא שלט עליהם מצד המלחמות כי איש מנוחה היה רק מצד חכמתו שנתחכם בהם ועמד על סוד העליונים יצא שמו בעולם וכל המלכים באים לשמוע חכמתו כמו שידעת שהעיד עליו הכתוב והמליכוהו עליהם והוא אומרו כאן שלמה מילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליונים ועל התחתונים ר"ל כי בסבת מלכו בעליונים מלך בתחתונים שכל חכם גדול בעניני התורה ובסודה יקרא מלך שהמלך רמז לכל שולט ומתגבר בדבו ועי"כ נקראים כל החכמים מלכים וכמו שאמרו שלמא עלייכו מלכי · אמינא מילתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו שמואל ועל כן אמרו כי שלמה מלך בעליונים וישב על כסא ה' :

עיון יעקב

שהשתחוו לצלם של נ"נ וגרם החטא שלא לקיים הבטחה אבל באמת ישראל היו אנוסים בזה אף שהיה ראוי לקדש השם מ"מ לא היה העון גדול כל כך רק שהקב"ה היה פוקד עון נ"נ על בנו בלשצר ונתקיים הפסוק והכרתי לבבל נין ואח"כ בימי אחשורוש גם כן חשיב וטעה ג"כ בכאן שע"י החטא של נ"נ שהשתחוו לצלם חשיב הוא נמי שתו לא איפרוק ע"י החטא זה ג"כ ובאמת נ"נ שוי הגרם שהיו אנוסים לכך נהרגה ושתי ואח"כ שהמן ביקש להרוג ולאבד את כל היהודים ג"כ היה מטעם זה שהשתחוו לצלם של נ"נ ואז לא היה השטן יכול עוד לחזור ולקטרג על ביתו של נ"נ ממילא לא היה לו לקטרג אלא על אחשורוש בעצמו ..שום שהיה בן גילו ואחיו של ראש לכך אמרה אסתר כי אין הצר שוה בנזק המלך דהשתא יקטרג השטן עליך דאין לו עוד אחר לקטרג ממילא לא הוי הצער אלא למלך משום שאתה נשארת עוד מבית נ"נ לכך נתהפך האגרת לשפוך חמת המקטרג על המן :

[דף יב ע"א] תניא נמי הכי עוד שנה אחרת (יש) לבבל ועמד דריוש והשלימה · אמר רבא ואף דניאל בההוא מנינא מנה וטעה דכתיב (דניאל ט) בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה מדקאמר אני בינותי בספרים מכלל דאיהו נמי טעה מ"מ קשו קראי אהדדי כתיב (ירמיה כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה וכתיב (דניאל ט) לחרבות ירושלם [אמר רבא] לפקידה בעלמא והיינו דכתיב (עזרא א וד"ה ב' לו) (ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכתיב (שם) לכלות דבר ה' בפי ירמיהו וכתיב) (שם) כה אמר כורש מלך פרס [כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם] (וכתיב מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל) ידרש רב נחמן בר (יצחק) [רב חסדא] מאי דכתיב (ישעיה מה) כה אמר ה' למשיחו לכורש וכי כורש משיח (הוא) [היה] אלא אמר הקב"ה למשיח קובל אני עליך על כורש אני אמרתי הוא יבנה (עירי) [ביתי] ויקבץ גליותי והוא אמר (ד"ה ב' לו) מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל · [א]כתיב חיל פרס ומדי הפרתמים וכתיב למלכי מדי ופרס אמר (רב חסדא) [רבא] אתנויי אתנו בהדי הדדי אי מנייכו מלכי מינן אפרכי[א] ואי מינן מלכי מנייכו אפרכי :

יב שם [ב]בהראותו את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת וגו' א"ר יוסי בר' חנינא מלמד שלבש בגדי כהונה (ונתעטף ועמד) כתיב הכא ואת יקר תפארת גדולתו וכתיב התם (שמות כח) לכבוד ולתפארת : ימים רבים שמונים ומאת יום וכתיב ובמלאת הימים האלה וגו' רב ושמואל חד אמר [מלך] פקח היה וחד אמר [מלך] טפש היה

רש"י

נבלעת שנה וכנגדן נשתהא שבנין ב' שנים של דריוש (האחרון) : תנ"ה. דבשנות נ"ב והויל מרודך נבלעה שנה : עוד שנה אחת לבבל וכו' · (רישא דברייתא) הכי איתא בס"ע ביה בליליא קטיל בלשאצר וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו' הרי ע' שנים משמלך נ"נ ע' שנה חסר אחת משכבש יהויקים ועוד שנה אחת למלאות לבבל ע' שנה מספשטה על ישראל ועמד דריוש והשלימה[ו] אחריו בשנה האחרת מלך כורש בבבל ונפקדו ישראל פקידה בעלמא קצת ישועה שאמר מי בכם מכל עמו יהי ה' אלהיו עמו ויעל למדנו מברייתא זו (כשמלך דריוש) [כשמת בלשאצר] לא היה לכבוש יהויקים אלא ע' חסר אחת ואנחנו מנינו למעלה שבעים [שנה] מ"ה דנבוכדנאצר וכ"ג דאויל מרודך וב' של בלשאצר הרי (שבעים ש"מ) שנים מקוטעות היו : בינותי בספרים · לשון ספירה וחשבון : כתיב לפי מלאת לבבל שבעים שנה · אפקוד אתכם בספר ירמיה ובספר דניאל כתיב למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה מספר (הימים) [השנים] אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא : לפקידה בעלמא · נאמר האי לפי מלאת לבבל ע' שנה דהא אפקוד אתכם כתיב וכן היה שנפקדו שנה אחת לכורש [מלך פרס] שהוא שנת ע"א לכבוש יהויקים שפשטה יד בבל על ישראל : משיח הוא · כלום נמשח בשמן המשחה : קובל אני עליך וכו' · וה"ק כה אמר ה' למשיחו על כורש אני קובל עליך אשר החזקתי בימינו וגו' הוא יבנה עירי [תרי] קראי [כתיבי] דסמיכי אהדדי ונקוד טעם המקרא מוכיח על דרשה זו שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו וכאן נקוד למשיחו בזרקא ולכורש נקוד במאריך להפרישו ולנתקו מעם למשיחו : מי בכם וגו' · והוא עצמו לא נשתדל בדבר : כתיב חיל פרס ומדי הפרתמים · סמך פרתמים אצל מדי וכתיב למלכי מדי ופרס כאן סמך מלכות אצל מדי : בגדי כהונה · שהיו בידו בגדי כהן גדול שהביאן (נ"נ) מירושלים : פקח היה · שהקדים משתה

מהרש"א

כו' וע"ש בתוס' : בפרש"י בד"ה תנ"ה דבשנות כו' למדנו מברייתא זו כשמת בלשאצר כו' אלא ע' חסר א' כו' ואנחנו מנינו למעלה ס' וג' דבלשאצר כו'-עכ"ל נ"ע בדבריו דהא לא מנינן לעיל אלא תרתי דבלשאצר דבג' נהרג ושבעים דמנינן לעיל היינו מיום שמלך נבוכדנצר בנינוה אבל מכיבוש יהויקים שהיה בשנה שניה ודאי דהיה ע' חסר א' ויש ליישב פירושו לפי מה שהביא מליטנא דס"ע דלא חשיב ליה ע' שנין אלא מיום שכיבש את יהויקים ששלט על ישראל וה"ל חסר א' לפי מה שמנה לעיל תרתי דבלשאצר ויש להגיה בפירושו תרתי דבלשאצר וע"פ דברים אלה נמשך גם פי' דלקמן בד"ה לפקידה כו' שהיא שנת ע"א לכיבוש יהויקים שפשטה בבל על ישראל : [אף דניאל טעה כו'. מפורש יפה בפרש"י ס' דניאל ע"ש] : לפקידה בעלמא כו' והוא פקד עלי לבנות גו' · גם שנתבטל הבנין י"ח שנה עד תרתין לדריוש מ"מ היתה אז פקידה שנתיישבו ישראל קצת מאז בא"י וכמ"ש שם מי בכם גו' ויעל לירושלם גו' וכדאמרינן בעלמא מעוף השמים עד בהמה נדדו נ"ב שנה כמנין בהמה היה א"י חרב דהיינו נ"ב שנה מגלות לדקיהו עד שנה שמלך כורש הראשון : הוא יבנה ביתי ויקבץ גלותי כו' · דכתיב בההיא ענינא בסמוך הוא יבנה עירי וגלותי ישלח גו' ותחלת הענין אשר החזקתי בימינו יש רמז על כורש שני בן אסתר שבו יתקיים יבנה עירי שהוא יבנה בהמ"ק וירושלים והיינו בימינו שיהיה בן אסתר ממשפחת ימיני כדכתיב איש ימיני אבל קובל על כורש הראשון אני אמרתי כו' והוא אמר מי בכם מכל עמו גו' וביטל אח"כ הבנין ע"י לרי יהודה : כתיב חיל פרס ומדי וכתיב למלכי מדי כו' · עיין פרש"י ועי"ל מדהקדים פעם אחד את מדי לפרס ופ"א הקדים את פרס למדי דרשו כן דפ"א זה חשוב ופ"א זה חשוב : וכתיב התם לכבוד ולתפארת גו' · אבל מלת לכבוד דכתיב הכא כבוד מלכותו וכתיב התם לכבוד ולתפארת לא משמע ליה למדרש הכי דלא משמע ליה יתורא כמו תפארת : ח"א פקח היה כו' דקריב רחיקי כו' · י"ל ע"פ מ"ש התרגום מטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדו עליה איפרכי ואזיל וכבשינהו וכו' ועבד להון משקיא כו' ע"ש דהיינו שהיה סעודה זו דרך פיוס ולהכי פליגי דמ"ד פקח היה דבני מאתיה כל אומת דבעי מפייס להו

הכותב

א אסת"ר פ"א :
ב אסת"ר ריש פ"ב :

חדושי גאונים

הפלגה והיה נמרוד מלך עליהם ויאמר להם אברם מה זה אשר אתם עושים בעל ה' אתם מורדים ולא תצליחו ויגידו לנמרוד ויאמר מה לנו ממנו והוא פרדה עקרה שאינו מוליד מיד ויקלם אברם בשם ה' ואז נתפלגו וכן בסדר עולם כי בן מ"ח שנה היה כאשר נפלגה הארץ. ועל כל זה ראוי לתת טוב טעם מה ראו על ככה ומה הגיע עליהם להורגו בהולדו והוא לא הרע ולא השחית להם ומה זו תשובה שהיה עקר הלא אם הוא עקר קללתו להם עשתה פירות . אך הענין דרך קצרה הוא כי נמרוד וסיעתו בוני המגדל הוא לא להגביה בנין להגיע עדיו ית' להלחם בו כאשר ילחם איש באיש כיוונו כי זה היה פתיות וכל ידעו מה אך כל ישעם וכל חפן להגביר כחות הטומאה בעה"ז כי חכמים היו להרע ובקשו לעשות בלהטיהם כן כמ"ש בספר הזוהר וזהו וימצאו [ב]בקעה כי מצאו מקום מוכן לפורענות מחשבתם כי שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנות וכל סיעת מרתמוסי והמה בחכמתם הכירו כי איש היה עתיד להולד יפילם וישפילם ויהפך כל מזימותם וישים לאל כל מחשבתם הוא אברהם כי לעומת היותם מגבירים כח הטומאה בארץ יהפך אברהם הסרה והשכין שכינה בעולם ובכריז והקריא שמו יתברך בארץ לכל יושביה ועל כן נמרוד באסטרולוגי"א שלו הבין בדבר ומאז נולד בקשו להורגו וגם אח"כ כאשר קלם בשם ה' אמר פרדה עקרה כלומר לא נירא ממנו יגנד אותנו כי לא תמשך אמונתו אחריו כי עקר הוא והוא כמאמרם ז"ל בפר"א שכל אשר למדו מאבריהם והנפש אשר

הרשב"א ז"ל כתב [אמר הקדוש ברוך הוא למשיח כו'] הכונה להם במאמר הזה שאמרו שהוא יתברך קובל למשיח על כורש לומר שלא היתה גאולת כורש גאולה שלימה ועוד גלות בבל נמשכת שלא נתקבצו כולם רק מקצתם ובמאמר כורש מי בכם מכל עמו ולא היה הבנין שלם ולא תהיה הגאולה שלימה עד זמן המשיח כי הוא יקבוץ הכל ויבנה הבית בנין שלם מה שלא עשה כורש ואמרו קובל אני על כורש משל שלא יוגמר הענין ע"י כורש רק ע"י מלך המשיח וכאילו היה כורש ראוי לעשות כן ולא עשה וכשישלים הוא מה שלא השלים כורש ואולי אילו טרח כורש וקבץ הכל ובנה את המקדש כתקנו לא גלו פעם שנייה ולא יחרב עוד הבית וכענין מאמרם בקש הקב"ה לעשות חזקיהו מלך המשיח :

עין יעקב

בהראותו את עושר מלמד שלבש בגדי כהונה כתיב הכא ואת יקר תפארת גדולתו וכתיב התם לכבוד ולתפארת. נראה דאתי להראות דאיתא פלוגתא ח"א דלא הוי ראוי למלכות אלא ממונה יתירה הוא דיהיב ממילא רצה אחשורוש להראות דלא הוציא ממון רב על המלכות אלא דלא הוי אחרינא דהוי זכה למלכות כמו הוא לכך שפיר בהראותו את עשרו והוי שפיר ואת כבוד מלכותו מכח רוב עשרו מוכח דהוי זכה למלכות מכח כבודו וק"ל . ועי"ל דלכך הראה את עשרו שלא יאמרו דורות אחרונים דלכך אתי תיגרא בביתו ע"ד דאמרינן כד משלים שערי מכלא נקים ואתי תגרא עם ובתי לכך כתיב עשרו רק שקטרג עליה מדס"ד : **מלמד** שלבש בגדי כהונה. נראה מטעם דאמרינן כהן גדול שגדול מאחיו בחכמה ובכוי ובעושר וכולן הוו ביה כדאמרינן לעיל דלא הוי איניש דחזי למלכות כמו הוא ולמ"ד לעיל לגנאי יש לומר כאמת דמלך טפש היה דזאת היה טפשותו ושטותו שלבש בגדי כהונה : **חד** אמר מלך פיקח היה וח"א מלך טפש היה. נראה דאלו מ"ד אזלו לשטתייהו דלעיל מ"ד מלך פיקח היה סבר כמ"ד לשבח דלית דחשיב למלכות כוותיה ומ"ד מלך טפש היה ס"ל

ענף יוסף

יא ארתנויי אתנו בהדי הדדי כו'. והטעם למלכי מדי ופרס כתוב מדי ברישא ובכל המגילה כתוב פרס ברישא. והיינו לפי שאחשורוש היה מפרס. וא"כ לא היה מדי אלא אפרכוס. לכך כתוב תחלה פרס. אבל בסוף המגילה כתיב הלא הם כתובים על ספר ד"ה למלכי מדי ופרס. והד"ה היה מקודם. ומקודם היה מדי תחלה מלך כמ"ש ודריוש

המתורגמן א) גוברנאטארען .

ומ"ד טפש היה דאי חזרו הנך רחוקים למרוד בו הוו הנך קיימי בהדיה : מפני מה נתחייבו שונאיהם כו' · שייכא הך מלתא אהאי קרא דכתיב ביה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן גו' משתה גו' דמשמע בכלל כל העם גו' גם ישראל שהיו שם וכן הוא בתרגום עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו בשושן חייבא כו' ות"ש להם א"כ שבשושן יהרגו שבכל עולם כו' : מפני שהשתחוו לצלם כו' · פרש"י לצלם בימי נ"נ עכ"ל דמשמע מקרא דחנניה מישאל ועזריה לא השתחוו אבל השאר השתחוו ולא ניחא ליה לפרש שהשתחוו להמן דמשמע מרדכי לא השתחווה לו אבל השאר השתחוו לו דהמן לא עשאו

למאן דאמר פקח היה שפיר עביד דקריב רחיקי ברישא דבני מאתיה (מיכף כייפי ליה) כל אימת דבעי להו מקרב להו ומ"ד טפש היה בני מאתיה איבעי ברישא לקרובי דאי מרדו ביה הנך קיימי הני והוו בהדיה · [א]שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה אמר להם אמרו לי אתם אמרו לו [ב]מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע אמר להם א"כ של שושן יהרגו של כל העולם כולו לא יהרגו אמרו לו אמור לנו אתה אמר להם מפני שהשתחוו לצלם אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר אמר להם הם לא עשו אלא לפנים אף הקדוש ברוך הוא לא עשה [עמהם] אלא לפנים והיינו דכתיב (איכה ג) כי לא ענה מלבו ויגה בני איש · בחצר גינת ביתן המלך רב ושמואל חד אמר הראוי לחצר לחצר הראוי לגינה לגינה הראוי לביתן לביתן וחד אמר הושיבן בחצר ולא החזיקתן בגינה ולא החזיקתן עד שהכניסם לביתן והחזיקתן · במתניתא תנא הושיבן בחצר ופתח להם שני פתחים אחד לגינה ואחד לביתן · חור כרפס ותכלת מאי חור רב ושמואל חד אמר חורי חורי וח"א מילת לבנה הציע להם · כרפס א"ר יוסי בר חנינא כרים של פסים · מטות זהב וכסף תניא א"ר יהודה [ד]הראוי לכסף לכסף הראוי

הרחוקים למשתה בני עירו : שהשתחוו לצלם · בימי נ"נ : משוא פנים יש בדבר. היאך זכו לנס : הם עשו לפנים · מי ראה: חורי חורי · מלאכת המלצעות היתה עשויה נקבים נקבים : מילת לבנה · חור לשון חיור : הראוי לכסף וכו' · מטות זהב וכסף קא דריש מה הראוי לזהב זהב והגרוע

אלוה אלא שהמלך צוה להשתחות לו מפני הכבוד וק"ק לפי' ר"ת בפרקא נערות[א] אהא דאלמלי נגדוהו לחנניה כו' דאותו צלם לא היה ע"ז ממש אלא היה עשוי לכבוד המלך ואעפ"כ היה בו קידוש השם ולכך מסרו עצמם כו' ע"ש וא"כ דקאמר נמי שנתחייבו כליה הייתו שהיה להם למסור עצמם כמו שמסרו עצמן חנניה וחביריו א"כ ה"נ י"ל הכא שהשתחוו להמן ואע"פ שלא היו משתחוים לו רק מפני הכבוד היה להם למסור עצמן מפני קדושת השם ויותר קשה לפרש"י במגילת אסתר שעשה המן עצמו אלוה וכ"ה לקמן בפ"ב הוה לפרש הכא בפשיטות שהשתחוו להמן ונראה שהשתחוו לצלם לא משמע להמן אלא לצלם שעשה נ"נ בבקעת דורא והיינו משום דהשתחוואה להמן לא היה רק בשושן וא"כ הדרן קושיין לדוכתין שבשושן יהרגו שבכל העולם כו' אבל צלם שבבקעת דורא משמע דלכל העולם היה נעשה : אף הקב"ה עשה עמהם לפנים והיינו כו'· ר"ל שהם עשו כן רק מיראת הריגה כמפורש בספר דניאל ולא עשו כן בלבם לעבוד ע"ז אף הקב"ה לא עשה עמהם רק

לפנים לייראם שראויים לכליה שידאגו שיעשו תשובה ע"י כך והיינו כי לא ענה האדם מלבו אם יעשה עבירה בלי לב ויגה הקב"ה בני איש שמביא לו תוגה כדי שיעשה תשובה ויגלל מן הצרה : בחצר גינת ביתן כו' · ג' מקומות הן דחצר מקום פנוי שמשתמשין בו וגינה מקום זריעה וביתן מקום נטוע אילנות כפרש"ס ואי מלשון בית ממש כפירוש המפרשים ופליגי ביה מר כדאית ליה ומר כדאית ליה : מאי חור כו' חרי חרי כו' · מפי' הערוך יריעות מנוקבין

הרי"ף

שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאי ישראל וכו'. הנה רבו דורשי מאמר זה ואני קשה לי עוד מ"ש רשב"י על שהשתחוו לצלם שאם הוא על הצורה שעבדו בימי נבוכדנצר קשה למה האריך להם הקב"ה עד ימי אחשורוש ואם הוא על שהיו כורעים להמן עשאום כמו עבודה זרה הדרא קושיא לדוכתין של שושן יהרגו הן אמת שאם הוא על הצורה של נ"נ ליכא למפרך של בבל יהרגו כי באותו פרק כל ישראל יושבים שם כי מקרוב באו מירושלים בגולה עם נ"נ אבל עכשיו היו ישראל מפוזרים בכל מדינות המלך אחשורוש ולמה נגזרה גזרה על אותם שלא השתחוו להמן. ועוד קשה לדרשת תלמידיו איך יתכן שבעל עון הנאת סעודת אחשורוש יענשו הריגת מות ואבדון והרי האוכל נבלה אין בו כרת ועל לאו אחד שבתורה היתה כל החרדה הזאת והנה בדרוש הקודם הארכתי בזה שלהיות שבעל אחשורוש בנין בה"מ ומשתה זה עשאו כשמנה כפי דעתו שנתמלא ע' ולא אפרוק אמר מדהשתא לא אפרוק תו לא מפרקו ועשה משתה על ביטול בנין המקדש וכל מי שנהנה מאותה סעודה הוא יורה שהוא שמח על חורבן המקדש ואע"פ שסעודה זו היתה בשנת ג' למלכותו כשנגזרה הגזרה היתה בשנת ז' לאחשורוש ולמה נתעכבה הגזרה ד' שנים הנה בדרוש הא' כתבתי טעם מספיק לזה. ועוד אני אומר שאע"פ שעיקר העונש היה על שנהנו מסעודת אחשורוש עכ"ז לא היה בזה כדי שיעור גזרה להשמיד להרוג ולאבד אבל כשהשתחוו להמן שגרם ביטול הבנין נתגלגל הכל ונתעורר עון ראשון וזהו שהקשה רשב"י לתלמידיו שכיון שעיקר העון היתה סעודת שושן של שושן יהרגו ושל שאר מדינות לא יהרגו כי אין להם עון במשתה וגם לא בהשתחויה להמן לכך תירץ רשב"י שעיקר העונש היה על צלם נ"נ והאריך הקב"ה אפו עמהם אבל עכשיו שחטאו באולם להשתחות לצלם המן הזכיר עון ראשון ולכך שאר בני המדינות אע"פ שלא חטאו בצלם זה של המן מ"מ בעיקר העון שהוא בצלם של נ"נ כולם שוים לרעה ועכשיו שחטאו בני שושן נתגלגל עון הראשון שהיה צד שוה לכולם וגם לרשב"י י"ל שיש בידם עון ההנאה שנהנו מסעודתו של אחשורוש אלא שלא נתעוררה הגזרה לכל ישראל במקומות מושבותיהם אלא על עון הגלה שחטאו בימי נ"נ : הראוי לכסף א"ר נחמיה והא איכא קנאה. א"ל דלא קשיא מידי דהא תירצו התוס' הסיה דהראוי לגינה דליכא קנאה כיון שלא היו רואים זה לזה וה"נ

עיון יעקב

כמ"ד ממונא יתירא הוא דיהיב וא"כ כיון שע"י ממון נעשה מלך והיה מתיירא דימרדו בו לכך זימן הללו : שאלו תלמידיו כו' מפני מה נתחייבו כליה. הנה ודאי הם ידעו שראוי לענוש את ישראל אבל לא כליה דהא כתיב אף בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' רק בע"ז מצינו ואכלה אותם כרגע וזה הוא שאלתם אמר להם אמרו אתם דמשמע אי לאו תמיה שלכם אלא על כליה אבל על עונש אחר לא קשה לכם לכך אמרו אתם ואמרו בשביל שנהנו מסעודתו של אחשורוש אמר להם א"כ שבשושן יהרגו אבל אחרינא לא לכך אמרו משום שהשתחוו לצלם ובע"ז שייך שפיר כליה כמו בעגל דכתיב ואכלה אותם כרגע לכך שאלו וכי משוא פנים יש בדבר וליכא למימר דתפלת מרדכי הוה מועיל כמו שהיה מועיל תפלת משה בעגל או שישראל עשו באמת תשובה כדאיתא במדרש מ"מ מצינו שהקדים הקב"ה רפואה למכה הלא היה די שיתבטל הגזירה כשיתפלל מרדכי וישראל יעשו תשובה ולא להקדים רפואה למכה ועוד שתשובתם היה על צד אונס מחמת המן לזה השיב הם לא עשו אלא לפנים והיה עבירתם על צד אונס גם תשובתם נתקבל על צד אונס : במתניתא תנא הושיבן בחצר. נראה דקשה ליה דלמה כתיב גבי חצר בבי"ת בחצר

ענף יוסף

ודריש מלאה קביל מלכותא וגו' לכך כתיב למלכי מדי ופרס (בשם הגר"א) : יב שאלו תלמידיו את רשב"י מ"מ נתחייבו כו'. בשה"ש רבה פ"ז פסוק זאת קומתך אי' רבנן אמרו על שעבדו ישראל עבודת כוכבים. ורבי שמעון אמר על שאכלו מתבשיל אחשורוש. אמרו לו והלא לא אכלו סעודה אלא אנשי שושן הבירה לבד כו' אמר להם והלא כל ישראל ערבין אלין באלין כו'. אמר להם אם כדעתכם אתם חייבתם את כל ישראל כליה דכתיב זובח לאלהים יחרם. אמרו לו אעפ"כ לא עבדו אותה בכל לבם שנאמר כי לא ענה מלבו כו'. על דעת רבנן עבדו ישראל כוכבים ומזלות בימי נבוכדנצר על דעת רשב"י לא עבדו ישראל כוכבים ומזלות. כיצד נבוכדנצר העמיד צלם והפרים עשרים ושלשה מכל אומה ואומה. ועשרים ושלשה מכל ישראל. על דעת ר"ש לא עבדו ישראל כוכבים ומזלות. הא כיצד נ"נ העמיד דמות כוכב והפרים מכל אומה ואומה שלשה שלשה ושלשה מכל ישראל. וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו ע"כ · ור"ש אבל לדעת רבנן אף שחמו"ע לא עבדו מ"מ העשרים עבדו. ומזה תבין מאמר הגמרא כאן. אך קשה שהם היפך ממה שאמרו כאן. דעת רבנן לדעת ר"ש. ודעת ר"ש לדעת רבנן. ולדעתי מי שתירץ שזה אמר קודם שהיה ר"ש במערה וזה אמר אחר זה. שנזדכך תורתו במערה והזר ממה שאמר בתחלה : א"ל מפני שנהנו כו'. ויש להבין למה מתחלה שאמרו שנהנו מסעודה ונתחייב שושן למה לא שאל וכי משא פנים יש בדבר הלא גם בשושן

נ"ל. ויש לתרץ כי אמרו כתיב ישא ה' פניו. וכתיב אשר לא ישא פנים. ומשני כאן קודם גז"ד ולאחר גז"ד דאז אין נושא פנים והתוס' כתבו דגם יש הבדל בין צדיק לרשע דלצדיק אפילו לאחר גז"ד נושא פנים. וכבר כתבו הטעם דהרשע מחשבה רעה מצרף למעשה ולא לישרים חוץ מע"ז הוא דישרים שעובדים גלולים יצא מכלל ישרים ודינו כעובד גילולים. וא"כ א"ש דאם נתחייבו כליה וכבר היה גז"ד ומ"מ לא היה יכול להקשות וכי משוא פנים דלישרים נושא פנים אפי' לאחר גז"ד אבל כאמרו שהשתחוו לדמותו א"כ דינם כרשעים ואין נושא פנים לאחר גז"ד לכן שאלו וכי משא פנים יש בדבר וע"ז השיב אמת דינם כעובדי ע"ז אלו עבדו בלב. אבל הם לבם היה לשמים ורחמנא לבא בעי ולכך נידונין כישראל וביטל הקב"ה הגז"ד (יערות דבש) : מפני שהשתחוו לצלם. והקשה המהרש"א לפירוש ר"ת גבי אלמלא נגדוהו לחמ"ו הוה פלחי לצלמא דלא הוה אלא אנדרט' לכבוד המלך וא"כ קשה מפני מה נתחייבו כלייה. ונראה דאף דחמ"ו ידעי מזה דלא הוה אלא לאנדרט' משום דהיו בחצר המלך. משא"כ שאר ישראל לא ידעו מזה וסברו דמשתחוין לצלם. ובעבודת ע"ז אף במחשבה חייב. ובזה מתורץ נמי קושיא דאמאי האריך להם הקב"ה עד ימי אחשורוש משום דלא הוי אלא במחשבה ובאמת אנדרט' בעלמא הוי (רמת שמואל) ועיין באלשי"ך אסתר בארוכה תירץ הפלא על קושיא למה האריך להם : בחצר גינת ביתן המלך. והענין שעשה הקדוש ברוך הוא ג' עולמים עולם העליון שהם

[א] מהרש"א ד"ה מפני שהשתחוו. בפ' אלו נערות (ל"ג ע"ב) :

יד יוסף

א עי' שה"ש רבה פ"ז פסוק זאת קומתך: ב עי' אסתר רבה פסוק אם על המלך טוב: ג איכה רבתי פ"ג פסוק כי לא ענה מלבו ועי' תוס' ע"ז ג' ע"א ד"ה שלא וכו': ד אסתר רבה פ"ב:

חדושי גאונים

עשה לא נמסכה אמונתם לזרעם אחריהם זולתי ליוצאי חלציו וז"א פרדה עקרה כלומר הבלתי יוצאי חלציו לא ימשכו אחריו ואין פחד מזרעו כי עקר הוא ולא ידע כי אין מעצור לה' להושיע כי אברם אינו מוליד אברהם מוליד כמז"ל וזהו אברם הוא אברהם כלומר אשר הוא אברם שאינו מוליד שעל כן לא היה יצא נמרוד פן יצא ויתקן את אשר עותו הוא אברהם ויוליד כי נעשה כבריה חדשה כמאמרם ז"ל ותקן את העולם כלו בכבודו יתברך לעומת אשר קלקלו נמרוד. ולעומת אשר החל לקלקל עשו שהיה ראשון למבטלי מילה מזרע אברהם אמר הוא משה ואהרן כי אשר החל לבטל עשו ונמשך בישראל תיקן משה ואהרן כמז"ל בש"ר שהיה משה מל

גאון יעקב

שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כלי' כו' ע"ש : המאמר באין מובן. כי התלמידים שאלו לרבם טעם על כליה והוא השיב להם אמרו אתם. ואין זאת מדרך הרב לתלמיד שיאמר הוא על שאלתו. ואם התלמיד בעצמו יפרש אין צורך לרב ועיין בש"ס הגירסא שעל שאלה א"כ בשושן יהרגו כו' לא

לזהב לזהב אמר ליה ר' נחמיה א"כ קנאה אתה מטיל בסעודה אלא הן של כסף ורגליהם של זהב · רצפת בהט ושש מאי בהט א"ר (יוסי בר חנינא) [אסי] אבנים אשמתחוטטות(א) על בעליהן (וי"א אבנים המתחוטטות לעינים במקומן) וכן הוא אומר (זכריה ט) כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו · ודר וסוחרת רב אמר דארי דארי ושמואל אמר אבן טובה יש בכרכי הים ודרה שמה (והניחה להם בסעודה והאירה) [הושיבה באמצע סעודה ומאירה] להם (לכל בעלי סעודה) [כצהרים] דבי רבי ישמעאל תנא שקרא דרור לכל בעלי סחורה : יג שם והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים משונים מבעי ליה אמר (רבה) [רבא] יצתה בת קול ואמרה להם בראשונים כלו מפני כלים ואתם שונים ושותים בהם · ויין מלכות רב אמר (רבא) [רב] מלמד שבאו"א השקהו יין שהוא גדול ממנו בשנים · והשתיה כדת אמר רב (ענן) [חנן] משום ר' מאיר כדת של תורה מה דת של תורה אכילה מרובה משתיה אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתיה · אין אונס אמר (רבא) [ר' אלעזר] מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין של מדינתו · כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש [אמר רבא] לעשות כרצון מרדכי והמן ·

רש"י

והגרוע לכסף : שמתחוטטות על בעליהן · רצפה עשה להם באבנים חוטטות כלומר שלא באו לידי אדם אלא ע"י טורח שמחטטים ומחזירים בעליהם אחריהן עד שמוצאין אותן בדמים יקרים : וכה"א · שהמקרא משבח אבנים יקרות ואומר שעל ידי נסיונות הרבה באות : כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו · הכתוב מדבר בישראל לעתיד לבא שיהיו יקרים וחשובים בין האומות כאבני נזר המתנוססות : דרי דרי · שורות שורות סביב סוחרת לשון סחור סחור (שבת יג·) : כצהרים · והאי סוחרת לשון סיהרא : שקרא דרור · עשה נחת רוח לכל בני מלכותו להעביר מהם מכס הסוחרים : ראשונים כלו מפני כלים · בלשאצר וחבורתו : (שהשקהו יין שגדול ממנו · שהיין היה גדול ממנו מן השותה : בשנים · שהיה ישן הרבה : רב · גדול) : כדת של תורה · אכילת מזבח מרובה משתייתו פר ושלשה עשרונים סולת לאכילת מזבח ונסך חצי ההין יין : יין מדינתו · יין שרגיל בו ולא ישכרהו ולא ישתהו אלא לפי רצונו : כרצון מרדכי והמן · הם היו ב' (שרים המשרתים)

תוספות

קנאה אתה מטיל · וא"ת למ"ד לעיל הראוי לגינה לגינה הראוי לחצר לחצר א"כ קנאה אתה מטיל בסעודה וי"ל דס"ל דכיון שלא היו רואים זה את זה ליכא קנאה :

כדת של תורה אכילה מרובה משתיה · והא דאמרינן בנדה (דף כד:) כל שאכילתו מרובה משתייתו עלמותיו סכויין היינו באוכל יותר מדאי :

מהרש"א

שיהיו רואין אלו את אלו פ"א בגדים הראוין לבני חורין כו' ע"ש : אלא הם של כסף ורגליהם של זהב כו' · ודכתיב לעיל מיניה גלילי כסף ועמודי שש לא קאי על המטות אלא על היריעות שהיו מפסיקים ביניהם כפירוש הערוך וכן הוא בתרגום ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען כו' דליין עלוי אונקלוון דכסף כו' ע"ש ולכאורה מהסברא בהיפוך הל"ל דהמטות גופייהו של זהב ורגליהן של כסף ואפשר דהמטות גופייהו מכוסים במלעות יפות דרכן לעשות רגליהן הנראים יותר חשובים ויקרים : בהט גו' אבנים שמחטטין על כו' · ה' מתחלפת בח' באותיות אחה"ע וכה"ג דרשו[א]אל תקרא מאוכך כו' וכה"ג פירש"י לפי הדרש דבסמוך ודר אבן טובה כו' ודרא שמה כו' ומאירה להם כצהרים וסוחרת מלשון סיהרא הה' מתחלף בח' אבל בתרגום מפרש ג"כ ודר ודורא דכרכי ימא אבל וסוחרת מפרש בענין אחר מלשון היקף : ראשונים כלו מפני כלים ואתם שונים כו' · נראה לפרש לפ"ז הדרש דהכפל וכלים מכלים חד מהם מתפרש מלשון כליון דהיינו שכלו בלשאצר וחבורתו ע"י כלי המקדש שהיה משתמש בהן ועתה אחשורוש וחבורתו שונין להשתמש בהן ובא השטן כו' והרג את ושתי כדלעיל והתרגום נמי מפרש ליה על כלי המקדש ויהיה כפול כלים כפשוטו שכלי אחשורוש היו משונים מכלי המקדש דומים לאבר כנגדם אבל שונים לא יתיישב דהול"ל משונים: שב"א ואחד השקהו יין כו' · דלפי פשוטו הל"ל הרבה : מה דת של תורה אכילה מרובה כו' · משום שלא הוזכר בכל הענין אכילה אלא עשה משתה אל תאמר שהשתיה היה עיקר לכך נכתב כדת של תורה שהאכילה מרובה ועיקר מן השתיה אלא שכלל הסעודה נקראת בכל מקום ע"ש משתה וכ"ל דאשמעינן קרא דאותו רשע חשב שלא נהרג בלשאצר על ששתה בכלי המקדש אלא על שהיה משתכר בהן ביותר כמפורש ביה לקבל אלפא חמרא שתה ואמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וגו' מן היכלא די בירושלם וגו' ולכך הזהיר אחשורוש על כך שלא ישתכרו בהן אלא ישתו בהן כדת של תורה אכילה מרובה משתיה ומזה כיון שהיה סעודתו אכילה מרובה משתיה לא הל"ל דהיתה השתיה באין אונס אלא דאשמועינן מילתא יתירתא דהשתיה המועטת מאכילה נמי היתה באין אונס לשתות מיין שלא הורגל אלא מיין מדינתו וכדי שלא ישתכר : כרצון מרדכי והמן כו' · פרש"י שהם היו שרי המשקים

[א]מהרש"א ד"ה בהט וכה"ג דרשו . (ירושלמי הביאו תוס' קדושין ל"א ע"א ד"ה כבד) :

יד יוסף

א בערוך ערך חטא א' כתב כמה פירושים ע"ז בשם ר"ג ור"ח ע"ש : ב אסתר רבה פ"ב :

חדושי גאונים

ואהרן פורע והביא הוא משה ואהרן הוא אהרן ומשה על כי כך היא חשובה מילה כפריעה ופריעה כמילה . וכנגד מאום דתן ואבירם בארץ חמדה ויניאו את לב בני ישראל להתרחק ממנה הקים הוא יתברך את דוד

גאון יעקב

נכתב בש"ס אמ"ר לה"ס אבל הענין שהתלמידים שאלו לרשב"י טעם מפני מה נתחייבו ישראל כליה . היה המובן מהאלתששעונש מיתה מגיע להם וכדין שיתחייבו עונש . רק טעם על כליה והוא להשמיד ולהרוג טף ונשים כו' ובכל המדינות המלך. ע"ז שאל רשב"י רבם אותם . ואמר להם אמר"ו את"ם ר"ל אמרו מדוע יגיע עליהם כלל עונש בדין והמובן מדבריכם שעונש ראוי להם . רק עיקר שאלתכם על כליה . אמרו הטעם על עיקר עונש מדוע יבא על ישראל ע"ז השיבו מפני שנהנו מסעודתו כו' א"כ בשושן יהרגו כו' ר"ל זאת ניחא לנו שמגיע להם עונש על שנהנו מסעודתו אבל זאת קשה לנו על כלייה של כל המדינות. דמהראוי שבשושן רק יהרגו וכל המדינות ינצלו : ע"כ אנו שואלים לך על כלייה של כל המדינות א"כ השיב רשב"י בעצמו טעם על כליה מפני שהשתחוו לצלם: (הגאון ר"מ שיף והגרפטי)

כי כן יסד המלך כו' כרצון איש ואיש. איש זה מרדכי ואיש זה המן.

עיון יעקב

דמשמע שהיו יושבין בחצר וגינת ביתן לא כתיב בי"ת דמשמע שלא היו יושבין בגינה וביתן רק שהיה פתוח להם ואפשר דמ"ד שהיו יושבין בחצר ולא החזיקתם וכו' ג"כ מדקדק זה משום דעיקר ישיבתם היתה מתחלה כדי ליישב כולם בחצר ואח"כ שראה שלא החזיקתם הושיבם בגינה וביתן : **בתום'** אתה מטיל קנאה בסעודה וכו' וי"ל דס"ל כיון שלא היו רואים זה את זה ליכא קנאה עיין במפרשי' שהקשו על זה א"כ בזהב ובכסף י"ל שלא היה בחדר א' ולא היו רואין זה את זה עיין מה שתירצו בזה ותו התירוץ של תוס' בעצמו דחוק דאפילו אם לא היו רואין זה את זה מ"מ איכא קנאה כיון דאיכא ידיעה מפורסמת והכל יודעין ידיעה בלא ראיה שאחרים יושבין במקום אחר ולולי דברי תוס' ה"א הא דאמרינן לעיל הראוי לחצר לחצר וכו' לא לפי חשיבתו קאמר אלא לפי מזגו וטבעו אם וקר זקן ונער כל אחד ואחד לפי טבעו וזה שראוי לחצר לחצר וליכא כבוד בחדר כי החדרים חדרי מלכים כולם שוים ובזה שייך לעשות כרצון איש ואיש משא"כ בכסף וזהב בודאי הזהב חשוב יותר מן הכסף מקשה שפיר א"כ קנאה אתה מטיל בסעודה וק"ל : **והשתיה** כדת כדת של תורה אכילה מרובה משתיה. אע"ג דכתיב ויין מלכות רב משמע ששתיה היתה

הרי"ף

נימא הכי שלא היו רואים זה את זה לפי שגינה וביתן הם ב' מקומות ומי שישב כאן אינו רואה ליושבים במקום האחר אבל מטות זהב היה במקום סעודה :

אין אונס מלמד וכו'. יש לפרש למה הוציאו הכתוב מידי פשוטו שאין אונס לשתות שלא כרצונו שהענין הוא עם מה שדרשו בסמוך והשתיה כדת של תורה אכילה מרובה משתיה א"כ מי שרוצה לשתות יין מרובה מאכילתו ולא נתנו לו כי אם כדת של תורה אכילה מרובה משתיה הרי הוא נאנס בכך לזה דרש רבא אין אונס מלמד שלכל אחד השקהו יין ממדינתו כלומר אע"פ שבשיעור השתיה שהוא רגיל לא עשו כרצונו מ"מ באיכות היין שהוא רוצה ממדינתו אין אונס להשקותו מיין של מדינה אחרת : **לעשות** כרצון איש ואיש

ענף יוסף

שהם הוא המחילה של הקב"ה שלשם עולים נשמת הצדיקים הגדולים הנקראים בני עילאין. ועולם השני הוא הג"ע שבו נכנס הקב"ה להשתעשע בו עם הצדיקים · והג' הוא עולם הזה. ועולם הזה נקרא חצר כמ"ש רז"ל התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין . וז"ש בחצר של גינת שהוא בעוה"ז · ורב ושמואל. חד אמר הראוי לחצר לחצר כו'. כלומר הרשעים בחצר והצדיקים בגינה . והבני עילאין בביתן . וחד אמר הושיבן בחצר ולא החזיקתן פו' . הכוונה כי אמרו במדרש על מה שאמר אליהו להקב"ה קנא קנאתי וגו'. והשיב לו הקב"ה לך ומשחת את אלישע וגו' ר"ל שאמר לו הקב"ה שוב אין העולם כדאי לך . וז"ש הושיבם בחצר שהוא עולם הזה ולא החזיקתן פי' שאין העולם כדאי להם . וזהו שאין העולם יכול להחזיק אותם . והושיבם בגנה בג"ע . ויש שאין הגן מחזיקן שאין הגן כדאי להם והושיבן בביתן הוא עולם העליון שהם הוא המחילה של הקב"ה במתניתא תנא הושיבן בחצר ופתח להם שני פתחים אחת לגינה ואחת לביתן . פי' שנתן הבחירה ביד האדם שיוכל לזכות אפילו לביתן ויסייעו אותו מן השמים (בשם הגר"א) : **אלא** הן של כסף ורגליהן של זהב. וכתב המהרש"א לכאורה הסברא בהפך ה"ל למימר דהמטות גופייהו של זהב ורגליהם של כסף. וי"ל לומר שאנו רואים שסדרם הכתוב מלמעלה למטה והוא חור כרפס ותכלת שהיו כעין רקיע מלמעלה. ואח"כ העמודים שתחתיהם שהם יותר יקר הערך מחור כרפס ותכלת. ואח"כ מה שלמטה מהם שהוא מטות של זהב וכסף אשר היו המטות של כסף ורגליהם של זהב. ואח"כ הרצפה של אבנים טובות ומרגליות למטה מהכל. שאחשורוש עשה כך להורות שיותו ממדי אשר כסף לא יחשובו וזהב לא יחפצו בו . ואבנים טובות כאין נגדו . ועל כן היפך המדרגות החשובות . כי החשוב על הכל הם אבנים טובות ומרגליות עשה מהם רצפה למטה בארץ למדרך כף רגל . ולמעלה מהן הירוד מהן רגלי המטות שהם זהב למעלה מהם המטות עצמן כסף . ואשר למעלה מהם גם הם גלילי כסף ועמודי שש . ולמעלה מהכל יריעות חור כרפס ותכלת משולי זהב וכסף ואבנים טובות . ולכן שפיר קאמר הן של כסף ורגליהן של זהב : **ברצון** מרדכי והמן . מה שדחקו לבעל המאמר לומר דאיש ואיש לא קאי אאנשים הקרואים לסעודה כדמשמע פשטיה דקרא

עץ יוסף

יג **בדת** של תורה מה כו'. פי' דאחז"ל כך דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ואמרינן בגמרא במשורה אחד מל"ג בלוג והוא קטן

המתורגמן א) גאצערטעלט. געליבט.

מרדכי דכתיב איש יהודי היה · המן דכתיב איש צר ואויב · גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות בית הנשים מיבעי ליה אמר (רבי אבא בר כהנא) [רבא] מלמד ששניהם לדבר עבירה נתכוונו היינו דאמרי אינשי [א]איהו בי קרי ואיתתיה [שם ע"ב] בי בוציני · ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד יום השביעי לא טב לביה ביין אמר רבא יום השביעי שבת היה שישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובדברי תושבחות אבל עובדי כוכבים שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא [בדברי] תפלות וכן בסעודתו של אותו רשע הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו אינו לא מדי ולא פרסי אלא כשדי רצונכם לראותה אמרו ליה אין ובלבד שתהא ערומה · [ב]שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה את בנות ישראל ומפשיטתן ערומות והיתה עושה בהן מלאכה בשבת (לפיכך נגזר עליה שתשחט בשבת ערומה) והיינו דכתיב זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה כאשר עשתה כן נגזר עליה · ותמאן המלכה ושתי מכדי פריצתא הויא דאמר מר שניהם לדבר עבירה נתכוונו אמאי לא אתאי א"ר יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת במתניתא תנא בא גבריאל ועשה לה זנב · ויקצוף המלך מאד (וחמתו

רש"י

[שרי המשקים] במשתה : איהו בי קרי · קרי דלועות גדולות : בוציני · קטנות כלומר באותו מין עצמו (כלומר) זה טפל וזו נוספת הוא אומר להראות יפיה וגם היא לכך נתכוונה שיהו מסתכלין ביופיה : פריצתא הואי · פרוצה היתה (כדאמרינן שניהם לדבר עבירה נתכוונו) : מלמד שפרחה בה צרעת · ויליף בירושלמי מאשר נגזר עליה וכתיב וישב בית החפשית מצורע כי נגזר מבית ה' (ד"ה ב' כו) מה להלן צרעת אף כאן

תוספות

שפרחה בה צרעת · בירושלמי מפרש דילפינן נגזר דכתיב גבי ושתי מנגזר דכתיב גבי עוזיה כשנצטרע דכתיב ביה נגזר מבית ה' (דה"ב כו) :

מהרש"א

במשתה עכ"ל ואין פירושו מבורר לי דאדרבה משמע דיסד המלך את שרי המשקים שיעשו כרצון איש ואיש השותה ונראה כפירוש התרגום למעבד כרעות גברא דבית ישראל וכרעות גברא דכל אומה ולשון ומדכתיב איש ואיש בלשון יתר אמרו כי שתלה הכתוב כלל ישראל במרדכי והיינו כרצונו שלא להאכילן ולהשותן דבר איסור דמרדכי גופיה ודאי דלא היה נהנה כלל מאותה סעודה וכן תלה כלל העובדי כוכבים בהמן שרצונו בכל אכילות: בית הנשים מיבעי ליה כו' · בית הנשים הוא מקום לטע דלא רגילים ביה אנשים אבל עשתה משתה בית המלכות הוא מקום שהמלך מצוי בו דרגילים ביה אנשים כדי להראות יפיה נתכוונה לזנות כפרש"י : יום השביעי שבת היה כו' · דלא ה"ל למכתב ביום השביעי אלא דאתי למימר דביום השבת היה שנקרא שביעי דטב ליביה בחמרא משא"כ ישראל דלא היה אז טב לבם בחמרא אלא שאחר שאוכלין ושותין מתחילין בד"ת וכו' ועובדי כוכבים מתחילין בדברי תפלות כו': א"ל ובלבד שתהא ערומה כו' · מפורש במדרש אחשורוש שהיה טפש אמר אין נאה כאשתי ולא תאמרו מפני שהיא לובשה בגדי מלכות ומקושטת א"ל א"כ תבא ערומה כו' ע"ש · וקאמר שבמדה שאדם מודד כו' · ר"ל ולהכי אשמועינן דשבת היה ונגזר עליה שתבא ערומה ע"ש שבמדה כו' שהיתה ושתי כו' מפשיטן ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת כו' וכ"ה בתרגום וגזר מלכא כו' לאתיא ושתי מלכתא ערטילאה בגין דהות מפלחא בנת ישראל ערטילאין ומנפלן עמר וכיתן ביומא דשבתא כו' עי"ש ואפשר שהודיע רשעותה שהגיפון מלער גוף הערומים : זכר את ושתי ואת אשר עשתה וגו' · דלפי ענינו שזכר אותה ועצב על הריגתה בחמתו לא היה להזכיר את אשר עשתה אלא על אשר נגזר עליה הריגה עצב ולכך דרשו אשר עשתה דהיינו שעבדה כך בנות ישראל כן נגזר עליה : [ועשה לה זנב כו' · עי' בפרש"י ותוס' ע"פ הירושלמי וכתב בעל הערוך פי' כל דבר שהוא יתר שאינו כמדת חבירו כו' קרוי זנב כו' ע"ש ולא ידענא מי הכריחו לפרש כך ואימא דזנב ממש עשה לה כבהמה וכה"ג אמרינן בפ' הרואה בלאדה"ר שנברא בזנב שנבראת ממנו חוה] :

הכותב

מצאתי בתוס' איהו בי קרי וכו' · עי' פרש"י ולא נהירא דבוציני תרגום של קשואין וקרי הן דלועות כדאיתא בנדרים וכו' ונראה לפרש הוא נחבא בין הדלועים שיש להם עלים גדולים ומזנה תחתיהם ואשתו נחבאת תחת בוציני שיש להם עלים קטנים כלומר שהיא בפרהסיא יותר ממנו ובערוך פי' האיש אם לא ימצא אשה לזנותה נוקב בקרי נקב קטן לזנות בו וכן האשה אם לא תמצא תעשה מקישות מקום זכרות לזנות ממנו : שפרחה בה צרעת · בירושלמי מפיק לה מג"ש כתיב הכא אשר נגזר עליה וגבי עוזיהו כשנתנגע כתיב נגזר מבית ה' מה להלן צרעת אף כאן צרעת : בא גבריאל ועשה לה זנב · בירושלמי דריש לה נמי מג"ש כתיב הכא אשר נגזר עליה וכתיב בשמואל וירם השוק והעליה ואמרינן במס' ע"ז היינו אליה : והרשב"א ז"ל כתב וז"ל במתניתא תנא בא גבריאל וכו' כבר ידעת כנוי הכתובים בכל מקום גם בדברי חכמים ז"ל הראש לכל קצה הדבר החשוב והזנב הקצה הגרוע שבו מפני שהראש האבר הראשון והחשוב שבכל בעלי חיים והקצה האחרון שבמיני ב"ח הזנב וחלש ותשמישו מועט והוא אמרו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב ותרגומו הוא יהיה תקיף ואת תהא חלש ואז"ל והוי

הרי"ף

זה מרדכי והמן . הכוונה שמרדכי היה רוצה שלא יאנסו לישראל בשתיית יין נסך שלא יחטאו ישראל ויהיה את דבר ה' לא יחטא והמן רצה שלא יאנסו לישראל לפי שהשותה באונס אינו ראוי ליענש כך ויניחו אותם לרצונם ובזה השותה ברצון הוא ראוי ליענש וזהו כרצון מרדכי והמן:

היה עולה מעולם על דעת אחשורוש להביאה ערומה כי כל כבודה בת מלך פנימה אך כיון לו בכל עת שיוכל להרגה מסר ולא יתחרט משום שהיה הפכפך לכך עשתה בבית המלכות ודו"ק

עין יעקב

מרובה הייתו לאומות העולם ששותין ומשתכרין כדאמר לקמן אבל אצל ישראל היה רוצה ליתן להם שתיה כדת של תורה והמן בן בנו של עשו הרשע שאמר הלעיטני נא שתייתו מרובה : גם ושתי המלכה וכו' בית הנשים מיבעי ליה אלא אף היא לדבר עבירה נתכוונה . נראה לי דגם זאת מאת ה' היתה מסגיא לגוים ויאבדם דאי לא עשתה פריצותא כזה לא דחזי פריצותא יתירה דהוי בה לכך עלה על דעתו לשלוח שיביאה ערומה וגם כדי שתהא מגויה את אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה . לכאורה קשה הרי לא עשתה כלום רק שלא באה לבית

ענף יוסף

דקרא . הוא שהרגישו ז"ל כי לשון חפץ נאמר על חפץ האדם · למה שהיא עיקר המבוקש לו ותכליתו ולשון רצון ידובר ג"כ על מה שאין עיקר המבוקש ממנו אבל אינו רק לרצון הכניי . א"כ ה"ל לומר כאן לעשות כחפץ איש ואיש . כלומר לכל האדם המבוקש ממנו בענייתו . כן יעשה לו . ולכן דרשו שרמז על מרדכי והמן . ועכ"ז הדרוש אינו מוציא מפשוטו

עץ יוסף

מאד . אבל לא נתנו שיעור לאכילה אלא כל אדם יאכל כמו שהוא רוצה רק שלא יתענג במיני תענוגים . ובמים שהוא לשתיה אמר במשורה תשתה ולא יותר וזהו שאמרו כדת של תורה כו' (הגר"א) אבל בילקוט אי' מה דת של תורה פר שלשה עשרונים סלת לאכילת מזבח ונסך חצי ההין יין אכילה מרובה משתייה אף סעודתו של כו' . וכמו שפירש"י כן ומשום שלא הוזכר בכל הענין אכילה אלא עשה משתה . אל תאמר שהשתיה היה עיקר . לכך נכתב כדת לרמוז שהיה כדת של תורה שאכילה מרובה מן השתיה אלא שכלל הסעודה נקרא בכל מקום ע"ש המשתה או שהכתוב בא לאשמועינן אם השתיה שהיא מעוטה מן האכילה היתה כך מרובה . כ"ש האכילה שהיתה מרובה ומרובה : איהו בי קרי (רש"י) ובתשובת מהר"מ מינץ סימן ק"י כתב שפי' התוס' שכן בשם ר"ש איהו בקרא שהעלים גדולים מכסים אותה . ואתתיה בבוצינא שהעלים קטנים ואינם מכסים אותה כלומר עוד היא מזנה בפרהסיא יותר ממנו עכ"ל : אטו עד יום השביעי לא טב לביה ביין . א"ר יום ז' שבת היה כו' . לכאורה אינו מובן כלל לא הקושיא אטו עד האידנא כו' דילמא בכל הימים היה טוב לבו ביין וגם ביום השביעי היה טוב לב המלך ביין . והיו מדברים באותה שעה בענין נשים לכך אמר להביא וגם התירוץ אינו מובן כלל הלא אין שמחתו בשביל שבת . ומה שייכים ישראל לענין זה אך יבואר ע"פ מאי דאמרו במדרש שכל מקום שנאמר מלך סתם זה הקב"ה ועל זה קשה להגמרא אטו עד האידנא לא טוב לב המלך ביין . פי' כי בודאי אין הנאה להקב"ה מיינם , ומה זה שהאידנא טוב לב המלך ביין יותר מבשאר הימים . וע"ז אמר שיום השביעי שבת היה ולאו איינם קאי אלא טוב לב המלך ביין של ישראל שאוכלין ושותים ועוסקים בדברי תורה . אבל אחשורוש ושריו היו אוכלים ושותים ועוסקים בדברי תפלות ואין להקב"ה הנאה כלל מהם שהיו הללו אומרים פרסיות נאות והללו אומרים מדיות נאות כו' והיינו מפני שושתי עשתה משתה לנשים בבית המלכות והיה כל

יד יוסף

א סוטה י ע"א ועי' בערוך ערך קרא ד :
ב סוטה ח ע"ב :
ג ס"א ל"ג בר :

חדושי גאונים

האומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים שחיבב את הארץ עד גדר שעלות על עצמו כשהרחיקו ממנה באונס לעובד ע"ז והיה בוכה לעיני כל רואיו להחזיק את לבם לכבד את הארץ הפך דתן ואבירם אשר הניאו את לב

גאון יעקב

ספלא איך יכול הרשע להשוות בסעודתו רצון מרדכי ורצון המן בשוה . אחר שהניהם מתחלפים בדעותיהם מקלה אל הקלה . אמנם במדרש אמרו כי הרשע הואיל לשתות כלים מבהמ"ק והכוונה היתה בזה . להיות כי כל מגמת של אותו רשע בסעודה להכשיל ישראל בזנות . כי הרבה יין עושה אבל חששלא יהיה אמתלא לישראל אנוסים היו. היה הציווי לקיום אין אונס ומרדכי ברב לדקותו הכריז לכל חלילה וחלילה כל ישתו הרבה יין בסעודה ואם יוכרחו לשתות מפני שלום וכבוד מלכות די להם בכוס א' אחר כי אין אונס בשתיה : ובזה לא יבאו למכשול זנות. אבל רצון המן היה שהיהודים אשר יבאו אל הסעודה ישתו הרבה יין ואז יבאו למכשול זנות ח"ו . ע"כ בזה היה עלה עמוקה של אותו רשע להשוות דעת שניהם והוא שהואיל מאוצרו כליםמבהמ"ק ובזבחים אמרינן שכלי בהמ"ק היה המועט מחזיק המרובה. ואפי' כוס א' יחזיק הרבה יין . ועי"ז היה כרצון איש ואיש . איש זה מרדכי ואיש זה המן. והוא לשתות רק כוס א' כרצון מרדכי . והרבה יין כרצון המן: ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד האידנא לאו טוב כו' אלא שבת הי' :

א ס"א ל"ג בר :

בערה בו מאי שלחה ליה דדלקה ביה חמתיה ואזלא) [אמאי דלקה ביה כולי האי] אמר רבא שלחה ליה א(בר) אהורייריה דאבא אבא לקבל אלפא חמרא שתי ולא רוי והאי גברא אשתטי ליה מחמרא מיד וחמתו בערה בו :
יד שם ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים מאן חכמים רבנן יודעי העתים שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים · כדת מה לעשות אמר להו דיינוה ניהלה אמרי היכי נעביד נימא דליקטלה למחר מפכח ליה חמרא ודכיר לה ובעי לה מינן · נימא ליה לשבקה השתא לימא לא איכפת להו בזילותא דיליה ומלכותיה · (אלא מוטב ניסלק נפשין) אמרו לו מיום שחרב בהמ"ק וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות אלא זיל לגבי עמון ומואב דיתבי אדוכתייהו כחמרא דיתיב על דורדייה (ולא פג טעמיה) וטעמא אמרו ליה דכתיב (ירמיה מח) שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך [על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר] · מיד והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן א"ר לוי פסוק זה כולו על שם קרבנות נאמר כרשנא אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כלום הקריבו לפניך עובדי כוכבים

נרעת : אהורייריה: שומר הסוסים : לקבל אלפא · כך העיד המקרא עליו בספר דניאל (ה) : מפכח ליה חמרא · יפיג ממנו יינו : על דורדייה · על שמריו : וטעמא אמרו ליה · ויפה אמרו ליה דודאי כן הוא שמתוך שאדם שליו חכמתו מיושבת עליו : שנאמר שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו· סיפיה דקרא על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר: פסוק זה על שם קרבנות נאמר · והקריב אליו לשון הקרבת קרבן מה"ש הזכירו לפני הקב"ה את הקרבנות שהיו ישראל מקריבין לפניו לעשות להם נקמה בושתי ותבא אסתר ותמלוך תחתיה : כרשנא . כלום הקריבו לפניך

תוספות

זיל לגבי עמון ומואב דיתבי בדוכתייהו כחמרא · וקשה דהא פרק תפלת השחר (דף כח·) פריך וכי עמון במקומו יושב והלא בא סנחריב ובלבלו לכך פר"ת דגרסינן הכא מואב לחוד דקרא נמי לא הזכיר אלא מואב דכתיב שאנן מואב ובברכות נמי לא גרסינן אלא עמון ומזה הטעם התירו ליהודה גר העמוני לבא בקהל אבל משמע דגרי איך לא רצו להתיר לבא בקהל לפי שלא בלבל סנחריב מצרים ולא בלבל מואב ומיהו קשה דבברכות משמע באותה שהבאתי שסנחריב בלבל עמון ובירמיה חשיב להו באותן שהגלה נבוכדנצר ויש לומר לפי שסנחריב היה ראשון שבלבל נקרא הכל על שמו ועליו כתיב ואסיר גבולות עמים ועתודותיהם שוסתי אבל ודאי עיקר החורבן היה ע"י נבוכדנצר* :

[עי' תוס' יבמות עו:ד"ה מנימין ותוס' סוטה ט ע"א]

אמאי דנקה ביה כולי האי כו' · דהענין כפול ויקצוף וגו' וחמתו בערה בו ואפשר שדקדק כן מלשון בו דמשמע שחמתו בערה בדבר שתלוי בו דהיינו שזלזלה בדבורה לקרותו אהורייריה דאבא כו' והאי גברא אשתטי כו' ולא קראתו אותו מלכה : מאן חכמים רבנן כו' · מלינו לשון חכמים באו"ה כמו ויקרא פרעה לחכמיו וגו' אבל יודעי עתים לא מלינו רק בחכמי ישראל כמ"ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים גו' והם מכלל סנהדרין שהיו דנין דיני נפשות בזמן שבהמ"ק קיים ולכך א"ל דיינוה ומדלא מלינו שדנו בה אלא ממוכן פסק דינה כדכתיב לא על המלך וגו' ש"מ דלא רצו לדונה מטעם דהיכי ידיינו כו' וא"ל זיל לגבי עמון ומואב דיתבי כו' ואפשר דאלו השרים דחשיב היה מהם מעמון ומואב כמו שהיה ממוכן זה המן מעמלק : כל הפסוק על שם הקרבנות כו' · כפרש"י והקרוב מלשון הקרבת קרבן עכ"ל והיינו משום דלפי פשוטו ה"ל למכתב והקרובים אליו בלשון רבים ואמר שמה"ש אמרו לפני הקב"ה כו' ובתרגום איתא נמי הך דרשה ובני יששכר דהזכיר לעיל שלא רצו לדונה הם היו מתפללים כך והזכיר בתפלה זו כלל הקרבנות הבאים לכפרה ובאיזה מקום וע"י מי כרשנא ע"ש כרים בני שנה שהם שני הכרים וכבשים שנקרבו בתמיד של שחרית ושל מנחה שהוא קרבן עשיר שהיה לכל ישראל חלק בו · ואמר שתר ע"ש שני תורים שהוא קרבן עני שכל אלו נקרבו על אדמתם שנאמר מזבח אדמה וקאמר ע"י מי ע"י כ"ג ששימש בבגדי כהונה שבו א' מאבנים טובות הנקרא תרשיש ואמר מרס כלום מרסו בדם שנעשו על ידי שאר כהנים שהיא עבודת הדם השייכה לזריקה המכפרת ומרסנא כלום מרסו במנחות כו' שהוא קרבן בדלי דלות ממוכן כלום הכינו שלחן כו' שהוא עבודת הכותב

חדושי גאונים

בני ישראל והיו משיבים את העם מצרימה . ולעומת אחשאחז, בתי כנסיות ובתי מדרשות בל יעסקו בתורה הקים הוא יתברך את חזקיה בנו שתלה חרב ואמר כל מי שלא יעסוק בתורה ידקר בחרב הזה . ולעומת הוא אחשורוש שביטל עבודת בית אלהינו הוא עזרא עלה מבבל ותיקן והעמיד את ב"ה על מכונו כי זכותו היה מעיר לעזור באמת . ושמא תאמר א"כ איפוא שזה לעומת זה עשה האלהים וכל הבא להרע עשה הוא יתברך לעומתו מי שיתקן אנו בגלות החיל הזה המר והנמהר מה תהא עלינו בל נאבד ח"ו בטרם תבא תיקון הגאולה כי מי לנו יתקן גדולים כראשונים לעומת כל מי שיקלקל ויגרום פורענות לזה בא ר' ברכיה במדרש ואמר אית לן חד כלומר לנו בני הגלות בדורותינו אלה ישלנו אחד דטב מכלהון שיעמוד לנו בכל צרותינו ולא נאבד כי בדורות הראשונים היו אנשים מספיקים לתקן ולהגן בזכותם ואנו אין לנו אלא הוא יתברך וזהו הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו כלומר מדת ה' שהיאמדת רחמים והיותו אלהינו בייחוד הוייתו זאת היא לנו גם בעשותו בכל הארץ משפטיו ורוגז דיניו לרחמנו ומה מתקו דבריהם באומרםשמדת רחמיו בעולם ולא אמר שמרחם בעולם לרמז אל ה' הנזכר הוא מדת הרחמים שהתנהג בו במשפטיו. (משאת משה)

אמר ר' לוי פסוק זה כולו על שם קרבנות נאמר כו'. והלא קשה מה ענין זה אצל דין ושתי אשר לא עשתה את מאמר המלך ועוד

גאון יעקב

המאמר מוקשה . עדיין הקושי' במקומו אטו עד האידנא כו'. ובפשטות מובן . כי עיקר הטבת לב ביין הוא רק למרי לב ועצבי רוח כדא תנו שכר כו' ויין למרי

זבב לאריות ואל תהי ראש לשועלים ולתכלית החלש כאשר אמר שני זנבות האודים והושאל עוד לכל דבר יולד באדם שאין בו צורך כיבלת המתגדלת באדם ונעשית כיתדות ובעירובין בפרק עושין פסין ויבן ה' את הצלע רב ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר זנב רוצה בו דבר אחד שאין בו פרצוף ולא צור' וזו נתיילד עליה לעונשה כיבלת גדול והוא לה דבר של כיעור ושל גנאי תחת יופי והוא הזנב שאמר כאן וכמאמרם ז"ל בא גבריאל וחבטן בקרקע בא גבריאל להפוך את סדום וכאלה רבים ומלה זו נגזרה מגבורה :

עיון יעקב

המלך אלא בא ללמוד כאשר עשתה בבנות ישראל לכך נגזר עליה ונראה דגם היא עשתה כן כשבנות ישראל הצנועות לא רצו לעשות מלאכה בשבת המיתה אותם כך נעשה לה ג"כ והיה מדה כנגד מדה ולכך כתיב בלשון נגזר ולא כתיב בלשון אשר נעשה לה אלא כמו שפירש"י ותוס' שנצטרעה :

ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים . אפשר שלכך הלך מתחלה אצל היהודים ולא לשרים הגדולים או משום שבד"כ מתחילין מן הגדול כדאיתא במדרש לכך ויאמר ממוכן תחלה או משום דבאמת היה חם עליה כפירוש האלשיך לכך אמר לפני יודעי דת ודין שהי' סבור על פי דת ודין ידונה לזכות ולא לחובה כי היהודים יפחדו כאשר באמת פחדו ואמרו

ענף יוסף

מפשוטו והוא בשנוית כי המלך אחשורוש היה נבוך אם לקרוא ולהזמין גם את היהודים האומללים ג"כ על המשתה . או לעזבם ולהשליכם אחר גיוו . כי במה נחשבים המה לו . לזה נתיעץ בשריו שרי גדודים אשר לו· אשר הראשים העקרים בזה . היו מרדכי והמן כפרש"י · והנה לפי מה שמבואר במדרש אסתר כי המן היה מסית ומדיח . במאמר אלהיהם של אלו שונא זמה הוא . עשה להם משתאות . והיתה כוונתו שיאכלו וישתו ויתקלקלו . ע"ד זנות ויין ותירוש יקח לב . התחפש אז במלבושי יושר והחזיק בעצת הזקנים אשר היו לרחבעם בן שלמה . להיטיב עם העם המנהגים מאת המלך אם דל ואם עשיר הוא . לכך יעץ למלך שיצוה לקרוא גם את היהודים השפלים . ולהאכילם ולהשקותם . אמנם מרדכי הצדיק הלך מנגד לאיש כסיל בזה . מצד שהיה חפץ לבלתי יתגאלו בפת בגו וביין משתיו . ולבלתי יאכלו את לחמם טמא . אמר למלך מאמר . מפנק מנוער עבדו אחריתו יהיה מנון . ואז כאשר יקראו גם את משועבדים השפלים ילמד אותם להיות לו אלופים לראש. על כן יעץ למלך ליתן להם פת חרבה וקיתון של מים . לא שיאכילם פטומות וישקם מיין הרקח . סוף דבר כאשר שמע המלך דעת מרדכי . גם דעת המן . ושים פנים לכאן ולכאן . ולא מצא את לבבו נאמן מכריע לצד אחד . אז הניח הדבר תלוי ברפיון . ויסד על כל רב ביתו . לבלתי ידבר דברים הרבה על לב הקרואים שיאכלו וישתו . גם לא ימנעום מלאכול ולשתות . אבל יזמינו ויתן לפניהם אכול לשבעה ושתו לשכרה . החפץ ימלא ידו מהם וימלא כרסו מעדניו . ואשר איננו חפץ ימשוך ידו מהם . וכל זה יסד המלך כדי לעשות רצון מרדכי לפי עצתו . וגם רצון המן לפי עצתו . ובזה לא ידחה עצת כל אחד ואחד מהם לגמרי . וזהו שאמרו הז"ל כי אשר יסד המלך על כל רב ביתו שיהיה השתיה כדת אין אונס היה כדי לעשות רצון איש ואיש זה מרדכי והמן היועצים . ובזה יומתק במה שלא אמר לעשות הפך איש ואיש . כי באמת מה שיעץ המן להאכיל ולהשקות את היהודים אין זה עיקר מבוקשתו ותכליתו כעת . אבל היה לו עוד בזה רצון הכנויי אל שיקלקלו מתוך מאכל ומשקה· וכן להיפך עצת מרדכי הצדיק במניעת האכילה והשתיה בזה לא שהיה זה עיקר מבוקשתו בזה . דמי סני להו לצדיקי דליכלי תרי עלמא . אמנם היתה עצתו זאת רצון הכנה לבלתי יתפתו ביינם . ומצד זה אמר לעשות כרצון איש ואיש . כלומר שאין זה הפנים העקריי של מרדכי והמן . רק רצונם הכנויי (אויי היים) :

עץ יוסף

כל אחד שומע קול אשתו והיו מדברים אודות נשותיהם (הגר"א) : מאי שלחה ליה דדלקה ביה חמתיה . פי' דקשה דהא הדרך של אדם אם יקצוף וידבר את כעסו אין בוער בו וכאן אף שדבר וקצף מאד אעפ"כ וחמתו בערה בו . וע"ז מקשה מאי דלקה ביה פי' מבפנים וזהו בו דוקא·ע"ז אמרו שלחה לו בר אהורייריה כו' פי' ולכך בערה בו כי זה לא היה יכול לאמר להשרים כי בזיון הוא לו ולא היה יכול לומר אלא שלא באה וזהו ויקצוף המלך מאד על מה שהסריסים אמרו שלא רצתה לבא בפרהסיא וחמתו בערה בו על דבר הבזיון שאמרו לו הסריסים בחשאי (הגר"א) :

יד שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים . תמוה מה ענין חושבי קביעות ירחים לדעת דבר חוק ומשפט האשה המסרבת לקיים ציווי המלך . וכי זה מטיב לימודם וחכמתם אך יובן הדבר כך . כי ידוע כי בתחילת שלש למלכותו עשה המשתה . ומלכי או"ה מתשרי מנינן . וא"כ היתה המשתה בתשרי . ובמנות שלוי הביא מדרש ימים רבים ימים שנים רבים שלשה

רש"י

כרים בני שנה] : **שתר** · לשון שתי תורים : **מרס** · שמרסו בדם שלא יקרוש (כדי שיהיה) [ושוב לא יהא] ראוי לזריקה: **מרסנו** לפניך במנחות · לבוללן עם השמן. ממרס לשון מגיס: **ממוכן** מוכן לפורענות. עומד להיות תלוי : **מכאן** שההדיוט קופץ בראש· שהרי מנה אותו הכתוב לבסוף אלמא גרוע היה מכולן וקפץ בראש · (וכתבו בתוס' יש מדרש שממוכן היה דניאל ולפי שהיה נשוי לשרית שהיתה גדולה ממנו שלא היה יכול לכופה לדבר כלשונו יעץ לעשות כן) : **אלמלא** אגרות ראשונות · שהוחזק בהן שוטה בעיני האומות: **לא נשתייר** משונאי ישראל שריד ופליט· שהיו ממהרין להרגם בדבר המלך באגרות האמצעיות ולא היו ממתינין ליום המועד : **דאמרי** מאי האי דשדר לן · אמרו האומות מה זה שולח לנו שיהא אדם שורר בביתו פשיטא שאף הגרדן בביתו שר הוא : **פרדשכא**· פקיד ונגיד: **נערה** · דוד לא בקש אלא אחת לפיכך כל אדם הראה לשלוחיו את בתו אולי תיטב

תוספות

(**יש** ספרים דגרסי איש יהודי היה בשושן הבירה וכו' אמר רב נחמן מוכתר בנימוסו היה פירוש שמות נאים והגונים כדדרים שכולם על שמו נקראים · וי"ס דגרסי קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני יהודי אלמא מיהודה קאתי ימיני אלמא מבנימין קאתי אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסו היה ולא נהירא דמה ענין זה לזה · ומיהו יש ליישב מוכתר בנימוסו מוכתר בשמות נאים ובמעשים נאים ובטכסיסי מלכות ולכך קורהו על שם יהודה שהיה חשוב מכל השבטים ויצאו ממנו מלכים) :

גמרא

(פרים) [כרים] בני שנה כדרך שהקריבו ישראל [לפניך] . שתר כלום הקריבו לפניך שתי תורים (ובני יונה)· אדמתא כלום בנו לפניך (עובדי כוכבים) מזבח של אדמה כדכתיב (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי · תרשיש כלום שימשו לפניך בבגדי כהונה דכתיב [בהו] (שם כח) תרשיש ושהם וישפה. מרס כלום מרסו לפניך בדם· מרסנא כלום מרסו לפניך במנחות · ממוכן כלום הכינו לפניך שולחן של לחם הפנים · מיד ויאמר ממוכן תנא ממוכן זה המן ולמה נקרא שמו ממוכן שמוכן לפורענות · אמר ר' (אבא בר) כהנא מכאן שהדיוט קופץ בראש · להיות כל איש שורר בביתו אמר רבא אלמלא אגרות ראשונות לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט · אמרי מאי האי דשדר לן להיות כל איש שורר בביתו פשיטא דאפילו קרחה בביתיה פרדשבא ליהוי[א] · ויפקד המלך פקידים (אמר רב נחמן) אמר רבא מ"ד (משלי יג) כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת כל ערום יעשה בדעת זה דוד מלך ישראל דכתיב ביה (מלכים א' א) ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה וכל מאן דהוה ליה ברתא אייתה נהליה · וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש דכתיב ביה ויפקד המלך פקידים דמאן דהוה ליה ברתא אטמרה[ג] מיניה :

טו שם **איש** יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי וגו' מה (נפשך) [קאמר] אי ליחוסיה קא אתא ליחסיה וליזיל עד בנימין (בר יעקב) מאי שנא הני תלתא ותו לא · תנא כולן על שמו נקראו בן יאיר

מהרש"א

התמידים בלחם הפנים וכענין זה בתרגום : **ויאמר ממוכן זה המן כו'** · יש רמז במזמור אילת השחר דכתיב ביה "הצילה "מחרב "נפשי "מיד "כלב וגו' שהו ר"ת המ"ן ממכ"ן ולקמן מייתי ליה אהאי קרא ע"ש · ואמר שנקרא שמו ממוכן שמוכן לפורענות כו' · פרש"י לפורענות עומד להיות תלוי עכ"ל ועוד י"ל שמוכן לפורענות להביא פורענות לאחרים מתחלה במעשה ושתי להורגה ושוב אחר כך להרוג ולאבד את כל היהודים וגו' : **אפילו קרחה כו'** · קרחה שפל אנשים נקרא בלשון גנאי קרחה כמ"ש התוס' פ"ב דבכורות [א] כדכתיב עלה קרח גו' ובפ' שואל[ג] מהכא לקרחינאה כמה כו' ורש"י שפי' שאף הגרדן שר בביתו עכ"ל אין זה פי' של קרחה אלא דר"ל אדם בזוי ושפל כמו הגרדי : **ויפקד גו'** ערום יעשה בדעת זה דוד כו' יפרוש גו' זה אחשורוש כו' · מפורש בפרש"י ואוסיף על פירושו לשון המקרא ערום יעשה בדעת היינו שדוד לא פירש כלום אלא שאמר קרא שעבדיו אמרו כן וגם בקשו לו נערה אבל הכסיל זה אחשורוש הוא פירש בעצמו האולת ויפקד המלך פקידים גו' ויקבצו את כל נערה וגו' ובזה יתיישב שלא הביא קרא דלעיל מיניה ויאמרו נערי וגו' יבקשו למלך נערות בתולות גו' אלא דמייתי קרא דבתריה ויפקד המלך פקידים גו' ויקבצו את כל נערה גו' דהיינו שהוא פירש והסכים באולת שא"ל נעריו : **ליחסיה וליזיל עד בנימין כו'** · ובכלל קושיא זו נמי דדורות דביני ביני נמי לא הזכיר דהא שמעי לאו

[א]מהרש"א ד"ה אפילו.פ"בדבכורות (מ"ח ע"א): [ג]שם בא"ד ובפ' שואל (קנ"ג ע"א):

חדושי גאונים

שמכל הקרבנות לא הזכירו רק כרים ותורים והנה עזב פרים ועזים ועוד למה אחר הקרבנות הזכירו מזבח אדמה ולא הקדימוהו לקרבנו' כי הוא קודם במציאות והיה ראוי להקדים בגדי כהונה אל הקרבנות ועוד הזכיר מירוס הדם ולא יתר עבודות וכן מירוס המנחה וטוב טוב היה לומר כלום הקריבו מנחות מלעשות עיקר מהמירוס ועוד אומר ענין השלחן ולמה הזכיר השולחן ולא המנורה וגם מהראוי שלא להזכיר רק דברים של כפרה

גאון יעקב

נפש אבל העושר הממולא בשפע רב. האם צריך להטיב לבו ביין. בלא"ה לבו שם ועלז. והנה קושית הש"ס סובב על אותו הרשע שהיה ממולא בעושר רב.ורב כבודמלכותו. א"כ מה זה כטוב לבו ביין משמע שע"י היין היה הטבת לב אטו עד האידנא לאו טב ליבי' כו' ר"ל אשר עדיין לא שתה יין. וכי לא היה לו טוב לב. אפי' בלא יין ג"כ היה לו טוב לב. ומתרץ שבת היה וידוע כי ביום שבת שולט מזל שבתאי. אשר מטבעו להוליד עצבות עלי אנשים. ולכך ליום הוא יתי' לעמו להיות בשבת חדוה ועונג למען ידעו כי הם למעלה מן המזל.אבל האומות הם תחת המזל ומטבעם להיות עצבי רוח. ע"כ היה צריך הרשע להטיב לבו ביין דווקא : ובנעמיק יותר. שמע. כי כל מגמתו של אותו רשע באותו הסעודה היה עצה עמוקה להכשיל ישראל בזנות. כי ראה כי קרב קצן של שבעים שנה ועומדים על

הרי"ף

איש יהודי וגו' · בתוס' יש ספרים דגרסי איש יהודי אמר רב נחמן מוכתר בנימוסו היה פי' שמות נאים והגונים כדדרים שכולם על שמו נקראים ויש דגרסי קרי ליה ימיני וכו'

עיון יעקב

למחר בעי מינן לכך הלך אצל היהודים תחלה ומשום הכי אמר נמי לפני השרים כדת מה לעשות במלכה ושתי דהיינו כדת של תורה אבל ממוכן יען ואמר כי לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים וא"כ היה מגדר מלתא בדבר ובמגדר מלתא מכין ועונשין וממיתין אף שלא מן הדין עיין בתשובת שבות יעקב חלק ראשון סימן ק"ל ע"ש. ועוד י"ל דלכך הלך ליודעי עתים לפי שאשה רעה גרתה בלדה ליקח עוד מלכה אחרת אך כמו שא"א להשתמש שני מלכים בכתר אחד כך בשתי מלכות א"א לכך הלך ליודעי עתים שמקדשין ומעברין חדשים שזה הוא לפיוס הלבנה שדברה דבר הגון כדאיתא במדרש וק"ל : **ויאמר ממוכן** . פירש"י שמוכן לתלות דהיינו משום שאותו עץ כבר נברא מששת ימי בראשית : **שמוכן לפורענות** . עיין במהרש"א פי' שמוכן להביא פורענות א"כ שפיר תלה הא דאמר מכאן שהדיוט וכו' הכא דבל"ז ה"א כדאיתא במדרש דבדיני נפשות מתחילין מן הצד והטעם משום דכתיב ושפטו העדה והצילו העדה אולי ירצה לומר הרב חובה ולא יוכל עוד לזכותו משום דלא יענה על רב אבל אי ידעי' בודאי שהקטן ידבר חובה א"כ אין נפקותא אם מתחילין מן הגדול או מן הקטן ממילא שפיר קאמר מכאן שהדיוט קופץ בראש משום דהוי מוכן לפורענות וקשה א"כ למה מתחילין מן הצד אלא משום שהדיוט קופץ בראש : **אמר רבא** אלמלא אגרות ראשונות וכו'. נראה דקשה לרבא דלמה ליה להזכיר כלל במגילה שכל איש שורר בביתו שהוא רק סיפור דברים בעלמא לכך קאמר שהיה לטובת ולהצלת ישראל ובודאי עוד יש לומר הטעם דבכיון כתב זאת במגילה להיות כל איש שורר בביתו שהיה דואג שכל א' יטמר ברתיה מיניה לפי שהיה נוהג שררה עליהם לשעבד בהם לכך כתב להיות כל איש שורר בביתו ממילא אפילו אם יתן בתו לאחר נמי צריכה להיות משועבדת לבעלה כמו למלך ממילא כל אחד יחשוב בדעתו טוב תתי אותה לו מתתי לאיש אחר שאינו מלך אך ע"ז קשה למה לא קאמר הש"ס האי טעמא וקאמר הטעם אלמלא אגרות הראשונות משמע שמאת ה' היתה זאת להצלת ישראל נראה לי דקשה ליה לרבא דא"כ לא היה לו לפרוש אולת דהא ע"י זה אדרבה היו מטמרין מיניה אלא ודאי מאת ה' היתה זאת . ועי"ל ע"ד דאמרינן פ"ק דסוטה המה מי מריבה שראו אצטגניני פרעה וטעו וכן המן ראה באיצטגנינות ומזלו היה שיתבטל מחשבתו ועצתו הרעה ע"י אשת המלך וע"י איזה שינוי לשון לכך לבטל כל זאת נתן עצה להרוג ושתי ולהיות כל איש שורר בביתו שלא תוכל לבטל שום אשה עצתו ולדבר בלשון עמו דוקא ודוק היטב : **ומדבר** כלשון עמו (אסתר א) . הנה צריך עיון לאיזה צורך שלח אחשורוש לדבר כלשון עמו נראה לי דלכך שלח כן דודאי הדבר יפלא איך אפשר לומר שהסריסים יאמרו לשה"ר אל המלך על המלכה שאמרה דברים רעים כאלו ומי פתי יסור הנה וימלא לבו לעשות כן לעשות פירוד בין המלך והמלכה מה שלא יתכן לעשות כהנה בין איש לאשתו אפילו מכ"ש בין המלך והמלכה גם על ושתי נשגבה הפליאה היאך אמרה ביושים וזלזולים למלך לפני הסריסים אלא לבי אומר לי דושתי המלכה היה לה לשון מיוחדת עם המלך מה שכל העם לא הבינו וידעו והיא אמרה לסריסים אהורייריי וכו' דהיינו בלשונה היה משמעות הדברים כן והסריסים ניבו ולא ידעו מה ניבו אם שהשיבה בכבוד או בביזוי רק המלך לבדו הבין לכך והמתו בערה בו בו דייקא לבדו לכך צוה כ"א יהא מדבר כלשון עמו כדי שיהיו הכל מבינים מה יאמרו ולא יבא כפעם בפעם תקלה כזו כי ע"י שמבינים האשה לא תבייש לבעלה ואף אם שתבייש לא יאמרו השלוחים מה שאמרה ועיין מ"ש לעיל בסמוך : **אי ליחוסיה** ליחסיה וליזיל עד בנימין · עיין במהרש"א ולי נראה שמדוקדק קושיות מהרש"א בגמרא דקאמר ליחסיה וליזיל דהיינו נמי בן גרא וכאשר

עץ יוסף

יד שמוכן לפורענות עי' רש"י ומהרש"א . וקשה דא"כ גם אח"כ בעלתו למלך לאבד את היהודים . וכשיגזור עליו שיהיה נתלה ה"ל לקורא ג"כ

ענף יוסף

שלשה כי חמשה ימים היה תחלת הסעודה קודם ק"פ ימים הנאמר בפסוק . וא"כ מתחילות מתשרי הקפ"ם ימים . ושבה חדשים ג' מלאים וג' חסרים כדרך הקביעות . נשלמו לפ"ז בשם ממוכן . אך הענין הוא כך כי אמרו כי שבעת שרי פרס ומדי היו מחולקים לשבעת ימי השבוע ובכל יום היה אחד דן וביום השביעי היה יומו של ממוכן רק הואיל והיה הדבר גדול דבר שבין המלך והמלכה נתקבצו כולם יחד לדין וזה ידוע כי יום שבת מושל בו שבתאי וכל הדברים בו לא יצליחו והכל הירס וחורבן ואבדון וא"כ מה שממוכן פועל בשבת הכל לא יצליחו . וכל עסקיו ודינו היה לרוע . ולכך אמרו ממוכן לפורענות כי היה מוכן שדינו יהיה לפורענות הוא והיה בשבת ולכך כשעלה לגדולה ולא היה ממונה לדון בשבת לא נקרא שוב ממוכן (יערות דבש): **מכאן** שהדיוט קופץ בראש . שהרי מנה אותו הכתוב

המתורגמן א) דער נידעריגסטער מענש אים הויזע זאל דער הערר זיין . ג) בעהאלטען .

בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו בן שמעי בן ששמע אל תפלתו בקיש(בן שנקש)[שהקיש] על דלתי רחמים ופתחו לו · קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני קרי ליה יהודי אלמא מיהודה קאתי וקרי ליה ימיני אלמא מבנימין קאתי אר"נ [א]מרדכי מוכתר בנימוסו היה [ב]רבה בר רב הונא ורבה בר בר חנה משמיה דרבי יהושע בן לוי אמרו אביו מבנימין ואמו מיהודה ורבנן אמרי משפחות מתגרות זו בזו משפחת יהודה אומרת אנא גרמית דמתיליד מרדכי דלא קטליה דוד לשמעי בן גרא ומשפחת בנימין אומרת מיני קאתי רבא אמר כנסת ישראל היא דקאמרה להך גיסא ולהך גיסא ראו מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני · מה עשה לי יהודי [דף יג ע"א] דלא קטליה דוד לשמעי בן גרא שאלמלא (לא) היה שמעי בן גרא וקטליה דוד לא הוה מתיליד מרדכי דמקני ביה המן וגרם ליה צערא לישראל ומה שילם לי ימיני דלא קטליה שאול לאגג שאלמלא (לא) היה אגג וקטליה שאול לא הוה מתיליד המן (דמקני ביה מרדכי) וגרם ליה צערא לישראל · ור' יוחנן אמר לעולם מבנימין קאתי ואמאי קרי ליה יהודי על שם שכפר בע"ז שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי שנאמר (דניאל ג) איתי גוברין יהודאין די מנית יתהון

רש"י

בעיניהם ואחשורוש היה כסיל נוח לקבץ את כולם הכל יודעין שלא ישא אלא אחת ואת כולם יבעול מאן דהוה ליה ברתא אטמרה: מוכתר בנימוסו היה: בשמות נאים · נימוס שם בלשון יוני: (כעדי) [גערי] לא גרסינן וה"ג אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי וכו' (ואית דגרסי כעדי רבב"ח שהוא מוכתר בנימוסו שהיו קורין בר בר משום יקרות כעדי כמו כהדי כמו עדא אמרה הדה אמרה ואינו מפי מורי) : דלא קטליה דוד לשמעי · שהיה חייב מיתה: לאידך גיסא · לצעקה ולא לשבח איש יהודי ואיש ימיני גרמו לי צער הזה : איתי גוברין יהודאין גו' · וסיפיה דקרא לאלהך לא

תוספות

כל הכופר בע"ז נקרא יהודי שנאמר איתי גוברין יהודאין · תימה אימא שקראם יהודאין לפי שהיו משבט יהודה כדכתיב ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה וי"ל דאתיא כרבי שמואל בר נחמני דאמר בפרק חלק (סנהדרין צג:) דניאל מבני יהודה חנניה מישאל ועזריה משאר שבטים :

מהרש"א

בן קים הוא אלא בן גרא הוא כדלקמן : בן שהאיר עיניהם כו' · כמ"ש ליהודים היתה אורה וגו' ובן שמעי ע"ש ששמע הקב"ה כו' הקיש בתפלתו על שערי רחמים כו' כי כבר ננעלו שערי רחמים כדאמרינן במדרשות שגזר עליהם כליה לולי תפלתו של מרדכי ולדיקים שבאותו דור שנפתחו להם שערי רחמים שננעלו : [קרי ליה יהודי אלמא כו' · עיין פרש"י כעדי ל"ג אלא ה"ג אמר רבה בב"ח כו' ע"ש לפי דבריו יהיה אמר רבה בב"ח כו' פירושו של מוכתר בנימוסו דהיינו שיחסו הכתוב בין מצד אב ובין מצד אם אבל בערוך [ערך נמס] גרסי' מוכתר בנימוסו הוה כעדי פי' כו' ע"ש ולפ"ז י"ל דרבה בב"ח ט' מלתא באנפי נפשיה הוא]: כ"י אמרה לאידך גיסא כו' · כפרש"י לצעקה כו' הם גרמו לי הצער עכ"ל ולשון מה שילם לי ימיני כו' אינו מדוקדק לכאורה דמה תשלומים שייך בו ונראה לפרש משום דלפום ריהטא עשה יהודי דהיינו דוד מעשה טוב שלא הרג את שמעי שנולד ממנו מרדכי שהביא הגאולה בתפלתו וימיני שהוא מרדכי שילם ותיקן מה שקלקל שאול דלא קטליה לאגג דכה"ג אמרי רבנן לעיל וקאמר דאינו כן דמה עשה יהודה שלא תיקן כלום במה שגרם שנולד מרדכי דאי לא הוה מרדכי לא היה כאן תקלה דהמן לא היה מקנא אלא במרדכי וכן בימיני לא שילם מה שקלקל שאול דאילו הרג את אגג לא היה נולד המן : כל הכופר בע"ז נקרא יהודי כו' · וע"פ מ"ש פ"ק דסוטה[א]יהודה כולו ע"ש של הקב"ה דיש בו ד' אותיות השם ומייתי ליה מדכתיב איתי גוברין יהודאין וגו' אע"ג דקושטא הוא דמבני יהודה הוו כמפורש בריש ספר דניאל מ"מ לא ה"ל למקריין הכא יהודאין אי לאו דכתיב שם ולאלהך לא גו' והתוס' כתבו דבפ' חלק[ב] איתא דלא היו משבט יהודה עכ"ל אבל בפ"ק דסוטה [ג] מוכח דהיו

[א]מהרש"א ד"ה כל הכופר. פ"ק דסוטה. (יו"ד ע"ב):
[ב]שם בא"ד דבפ' חלק (צ"ג ע"א):
[ג] שם בא"ד בפ"ק דסוטה (יו"ד ע"ב):

יד יוסף

א אפשר לפרש כי מרדכי היה מוכתר לראש הדיינים וכל נימוסי ממנו היו יוצאים והיה ראש גולה בבבל · וזהו מוכתר בנימוסו היינו ראש לבעלי נימוס ודת וזהו יושב בשער כי הוא מקום משפט כנודע(יערות הדבש):
ב עי' בגמ' ג"י אחרת:

חדושי גאונים

כמעשה הקרבנות וכיוצא. אמנם הנה מדרש חזית מסכים והולך על סעודת אחשורוש נתחייבו ח"ו ישראל שבאותו הדור כליה שאמרו שהמן הרשע יעץ תחבולות להפריד בין ישראל לאביהם שבשמים ויוליכם קרואים והולכים לתומם למשתה המלך שיתגעלו בפת בג המלך ויין משתיו ולהעמיד נגד פניהם זונות לקלקלם באו' אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' ונפשו אותה ויעש ולולי ה' היה לנו אזי חיים

עיון יעקב

באמת מדוקדק בתרגום שיחס בן גרא : רבי יהושע בן לוי אמר אביו מבנימין ואמו מיהודה ורבנן אמרי משפחות מתגרות זו בזו · נראה דרבנן פליגי על ריב"ל דסבירא להו דלא היו מתחתנים זו בזו דקי"ל בקדושין שתי משפחות המתגרות זו בזו אין מניחין מן השמים לידבק בחברתה: מה עשה לי יהודה ומה שילם לי ימיני · אף על גב דמעשה דימיני הוי בריש' מכל מקום חשיב כסדר השבטים ועוד י"ל דה"ק מה עשה לי יהודה דלא קטל דוד לשמעי אך קשה דלמא מש"ה לא קטל דוד לשמעי לפי ששמעי עשה כדין שקילל לדוד משום שהיה משאול וכדי שיחזור המלוכה לשאול לכך קאמר מאי שילם לי ימיני דהיינו שלא קטיל לאגג ועבר על ציווי של הקב"ה כאשר אמר לו שמואל ולכך ניטלה ממנו המלוכה :
את

הרי"ף

וכו' ולא נהירא דמה ענין זה לזה · וקשה בדבריהם כיון שהם פירשו לגירסא שאומרת איש יהודי היה מוכתר בנימוסו היה שהכוונה שאינו מיהודה אלא נקרא יהודי ע"ש שהי' מוכתר בנימוסו א"כ מה הוקשה להם לגירס' האחרת שאומרת קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני דמה ענין זה לזה והרי הדבר מבואר שהוא מבנימין ונקרא יהודי על שהיה מוכתר בנימוסו וסוף דבר תירצו התוס' כן והדבר מבואר מאליו · ונראה דלגירסא האומרת איש יהודי שהיה מוכתר בנימוסו ס"ל כהנהו אחריני דדרשו בן יאיר בן שמעי שכולם נקראו על שם מרדכי שהיה בן יאיר שהאיר הקב"ה עיני ישראל בתפלתו גם בן שמעי ששמע ה' בקול תפלתו לכן יש גם כן לדרוש איש יהודי שנקרא כן על שם שהי' מוכתר בנימוסו להודות ולשבח לשם ה' כי טוב אבל לגירסא אחרת דקשיא ליה מדנקט איש יהודי ולא כתיב בן יהודי כהנהו דנקט בן יאיר בן שמעי שאתה דורש בן שהאיר עיני ישראל בתפלתו בן ששמע ה' בקול תפלתו וכך היינו דורשים בן איש יהודי בן מי שהוא מוכתר בנימוסו ומדקאמר איש יהודי משמע שאינו שם תואר אלא שם העצם דאתי מיהודה וא"כ איש ימיני אלמא מבנימין קאתי ואין לומר עוד מוכתר בנימוסו דמה ענין זה לזה ומיהו יש לייבשו שהוא שם העצם שנקרא ע"ש יהודה מפני חשיבותו שהיה חשוב ויצאו ממנו מלכים וזהו מוכתר בנימוסו בשמות נאים ולכך לא אמר בן יהודי : אביו מבנימין · אין להקשות דאיפוך אנא אביו מיהודה ואמו מבנימין דכיון דכתיב בן יאיר בן שמעי בן כפשטיה משמע שהוא משבט בנימין לכך אמר אביו מבנימין ואמו מיהודה : ורבי יוחנן אמר לעולם מבנימין וכו' · תימה לי דכיון דלכולהו מבנימין אתי ולא מתלקו אלא זה אומר אביו מבנימין וזה אומר כוליה מבנימין קאתי וכן למ"ד כנסת ישראל אומרת סובר דמבנימין קאתי א"כ מהו זה שאמר רבי יוחנן לעולם מבנימין

ענף יוסף

הקפ"ה ימים בח' בניסן . ואח"כ עשה סעודה שבעת ימים להעם הנמצאים בשושן . א"כ יום השביעי היה ט"ו בניסן שאמר להביא ושתי לפניו מוכתרת בכתר מלכות וערומה להראות יפיה . והנה ידוע דושתי בת בלשאצר היתה . והוא נהרג בט"ו בניסן כנודע בפייט לשל פסח . א"כ אין אשמה ופשע גדול על ושתי שסירבה לבוא . כי יום ההוא לה לאבילות גדול מיתת אביה המלך הגדול . ונימוסם היה להתאבל ולהקריב קרבן ביום זה כמבואר בגמרא . אמנם זה הוא אם לא היה אז שנה מעוברת . אבל לפי מ"ש בספר מנות הלוי כי אותו שנה היה מעוברת . א"כ כלו ימים הנ"ל בט"ו לאדר השני ולא בניסן . וא"כ אין התנצלות לושתי כלל · וזה מאמר אחשורוש כי בקש לידע אם יש למלכה ושתי התנצלות . או לאו . ולכך ראשון שאל ליודעי לעבר שנים ולקבוע חדשים שגם אם היה ד' חדשים חסרים או ד' מלאים לא היה איקלע יום ההוא לט"ו בניסן ואין לה התנצלות וחייבת מיתה . ולכך שאל כל זה (יערות דבש ח"א דף ק"ו) :

טו מרדכי מוכתר בנימוסין היה . עיין מ"ש בעץ והגאון רבי יהונתן בספרו יערות דבש ח"ב דף ח' פירש . כי ה' נתן לנו אות תפלין וציצית . והם לאות ברית על יחודו של מקום וקשר האחדות והאהבה בינינו ובין הקב"ה והם אות ברית . והלובש תפלין כראוי וכן ציצית . כל רואיו יכירו כי הוא ישראל . כי תפילין שבראש הם מעידים בעולם יחוד הקב"ה וראוי להיותם גלוי לכל . וכ"ש ציצית שהם לזכרון למצות ה' . וראוי להיות בגלוי לכל . ובגמרא דגיטין אמרו מאי נימוסי נשקא : פרש"י חותם שקושר אדון לעבדו לאות שהוא שלו . וכן הוא אנחנו עבדי ה' . וחותם שקשר אדון כל, הארץ בנו לאות כי אנחנו עבדיו . הוא תפלין וציצית הם החותם של הקב"ה מרן דבשמיא והם נימוסי שלנו שיש לנו מהקב"ה ואין ראוי לילך בלתי חותם הלזה כי הם לאות כי נחנו עבדי ה' . ולכך יהודה לא מש מהם אף שהלך בדרך ויט הדרך אל הקדשה . וזה שאמר תמר חותמך ופתילך תתן לי לערבון .
ודרשינן

עץ יוסף

לבסוף אלמא גרוע היה מכולם וקפץ בראש (רש"י) ולכאורה אין להבין זה . שאפשר שגם הם היו אומרים דעתם . אלא שנתקיים דבריו של ממוכן לכך לא כתיב אלא דברי ממוכן . ונראה שדיוקם ממה דכתיב לפני המלך והשרים דפשיטא שלפני השרים אמר והוא מיותר . לכך אמרו שהדיוט קופץ בראש ולפני פירושו קודם כמו לפני שחת ה' את סדום ורבים כמוהו וזהו לפני השרים קודם השרים אמר דעתו הרי שהדיוט קופץ בראש :

טו מרדכי מוכתר בנימוסין היה . ולכאורה אינו מתורץ בזה הקושיא קרי ליה יהודי כו' . ונראה דקושייתם הוא מן איש וגו' שהוא לשון שר וחשוב כמו הלא איש אתה ומי כמוך וגו' . וה"פ כי מה שהם נקראים יהודים הוא מפני שארץ ישראל נחלק ליהודה וגליל . וכיון שאותם שבגליל גלו בימי סנחריב ולא נשארו אלא שבט יהודה אף שנשארו מבנימין ומשארי שבטים מה שהחזיר ירמיה
כיון

גאון יעקב

הפרק לגאולה . והתחכם בסעודת יין ואלף תת"ן משפחות יהודים היו באותו הסעודה . והרבה יין עושה . ואז יבאו כל נשי שרים ערומות והמלכה בראש כמבואר במדרש . ואז יכשלו ישראל בזנות . וגם ושתי המלכה עשתה משתה נשים ג"כ על אותה כוונה כמבואר איהו כי קרי כו' וגם היא חשבה מחשבת זנות . וא"כ קשה כאשר נקראת לבא אל המלך ערומה מדוע לא באתה אחר כי כל עיקר כוונתה היתה בזה אבל היא היתה פקחת בזה. כי אחר כי

וגו' *) כדרבי שמעון בן פזי דאמר ר"ש בן פזי
דכי הוה פתח אבא פזי בדברי הימים אמר
כל דבריך אחד הם ואנו יודעין לדורשן (ד"ה א' ד)
ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור ואת
חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני
בתיה בת פרעה אשר לקח מרד (וכי יהודיה
שמה והלא בתיה שמה) ולמה נקרא שמה
יהודיה על שכפרה בע"ז דכתיב (שמות ב) ותרד
בת פרעה לרחוץ על היאור [א]וא"ר יוחנן (משום
ר"ש בן יוחאי מלמד) שירדה לרחוץ מגלולי
בית אביה· ילדה והא רבויי רביתיה[ה] אלא לומר
לך [ב]שכל המגדל יתום [ויתומה] בתוך ביתו
מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו · ירד זה משה
ולמה נקרא שמו ירד שירד להם לישראל מן בימיו
(ובשבילו) · גדור שגדר פרצותיהן של ישראל . חבר שחבר את ישראל לאביהם
שבשמים. סוכו שנעשה להם לישראל כסוכה. יקותיאל שקוו ישראל
(לאביהם שבשמים) [לאל] בימיו . זנוח שהזניח עונותיהם של ישראל · אבי
אבי אבי · אב בחכמה אב בתורה אב בנביאות. ואלה בני בתיה בת פרעה
אשר לקח מרד וכי מרד שמו והלא כלב שמו אמר הקב"ה יבא כלב שמרד
בעצת מרגלים וישא בתיה בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה · אשר הגלה
מירושלם אמר רבא שגלה מעצמו · ויהי אומן את הדסה היא אסתר קרי לה
אסתר וקרי לה הדסה תניא רבי מאיר אומר אסתר שמה ולמה נקרא שמה
הדסה על שם הצדיקים [ג]שנקראו הדסים וכן הוא אומר (זכריה א) והוא עומד
בין ההדסים אשר במצולה · רבי יהודה אומר הדסה שמה ולמה נקרא שמה
אסתר מפני שהיתה מסתרת את דבריה וכה"א אין אסתר מגדת מולדתה ואת
עמה · ר' נחמיה אומר הדסה שמה ולמה נקרא שמה אסתר שעובדי כוכבים
היו קורין אותה על שם אסתהר · בן עזאי אומר אסתר שמה ולמה נקרא שמה
הדסה מפני שהיתה בינונית לא ארוכה ולא קצרה אלא בינונית כהדס ר'

*) נ"א ר"ש בן פזי כי הוה פתח בדברי הימים אמר וכו' וכן יראה מפרש"י שאינו גורס כדר"ש וכו'.

רש"י

פלאין : כל דבריך אחת הן · כנגד הספר היה מדבר כל דבריך דברי הימים אחת הן הרבה שמות אתה מזכיר פלוני ופלוני וכולם אדם אחד הן : ואנו יודעין לדרשן · אע"פ שאתה סתמת אותם אנו נותנין את לבנו עד שאנו יודעין לדרשן ומשום דאיירי לעיל בכל הכופר בע"ז נקרא יהודי נקט להאי קרא הכא : ואשתו היהודיה · לעיל מיניה מסתעי קרא בכלב ובני כלב בן יפנה עירו אלה ונעם גו' ואשתו היהודיה וגו' : והלא בתיה שמה · דכתיב בסופיה אלה בני בתיה וגו' : לרחוץ · לטבול לשם גירות: והלא כלב שמו · דהא בכלב מסתעי קרא : ה"ג וישא בתיה שמרדה בגילולי בית אביה · ולכך נשתנה שמה בליקוחין הללו : שגלה מעצמו · מדלא כתיב אשר היה מן הגולה אשר הגלתה וכתיב אשר הגלה עם הגולה משמע שלא היה מהם שאחר הגולים גלו על כרחם והוא גלה מעצמו כמו שהיה ירמיה גולה מעצמו עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא חזור : בין ההדסים אשר במצולה · בין הצדיקים שגלו לבבל ובשכינה מסתעי קרא : אסתהר · ירח יפה כלבנה :

מהרש"א

מיהודה שאמרו שם דהקב"ה א"ל ליהודה אני מציל שלשה מבניך מן האש ומאן נינהו חנניה מישאל ועזריה : כל דבריך אחד הם כו' · וכולם שמות משה הם ונראה דדרשו כן משום דאילו היו ממש בניה לא ה"ל לייחסם אחריה כמ"ש ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח לו מרד אלא הו"ל לייחסם ע"ש משפחת אב אלה בני מרד אשר ילדה לו בתיה בת פרעה ועל כן אמרו דלאו בני מרד היו שנולדו לו ממנה ולא נקראו על שמה אלא שהיא גדלתן כדמסיק ומשום דלא מלינו שהיא גדלה רק את משה ע"כ כולן שמות משה הן ירד שירד להם לישראל מן כו' כדאמרינן במסכת תענית [א] מן בזכות משה גדור שגדר פרצותיהן כו' היינו התורה שנתנה על ידו חבר שחיבר ישראל כו' היינו שהיה משה כמו סרסור בין הקב"ה ובין ישראל סוכו שנעשה להם כסוכה כו' היינו להגין עליהם בתפלתו מן הפורעניות במעשה העגל ובמעשה מרגלים יקותיאל שקוו לאל בימיו כו' דהיינו דור המדבר שקוו בכל יום ויום ליתן מן ושליו ואבי זנוח שהזניח עונותיהן כו' שע"י תפלתו היה הקב"ה סולח להן עונותיהן כמ"ש ויאמר ה' סלחתי כדברך : [שירדה לרחוץ מגילולי כו' · מפורש פ"ק דסוטה] : אבי אבי אבי · היינו שלשה אבי דכתיבי דהאי דכתיב גביה אבי גדור היינו שהיה אב בתורה לגדור פרצות של ישראל במעשיהם הרעים שהיה להן כבר במצרים ואבי סוכו דהיינו אב בחכמה יודע להתפלל על ישראל להגין עליהם מן הצרות כמ"ש מי כהחכם ומי יודע פשר וגו' זה משה ואבי זנוח אב בנביאים שידע לבם הרע ואע"פ כן בקש על כפרתן : שגלה מעצמו כו' · דלא הוה ליה למכתב אלא אשר הגלה מירושלים עם יכניה וגו' עם הגולה וגו' אשר הגלתה יתורא דקרא הוא אלא לומר לך דהם גלו עם יכניה בע"כ ע"י נ"כ אבל הוא גלה עמהם מעצמו : ע"ש הצדיקים שנקראו הדסים כו' · כי האדם עץ השדה הוא ואדם הרע דומה לאילן סרק שעומד לשרפה וכמ"ש ס"פ החובל[ב] אלא דיקלא ביסא אלא קינא דסרכי ובהפך אדם הטוב דומה לאילן טוב כמ"ש צדיק כתמר יפרח וגו' שנושא פירות טובים וכן ההדס בריחו הטוב : מסתרת דבריה שנאמר אין אסתר גו' · שעשתה כן שלא יתקנאו בה וז"ש ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה דכ"א ואחד נדמתה לו כאומתו ובתרגום נתנו טעם אחר : [ע"ש אסתהר · מלשון סיהרא וכן הוא בערוך [ערך סהר] : לא ארוכה ולא קצרה כו' · הוא מעלה בבן אדם כמ"ש בחנה זרע אנשים לא

הרי"ף

קאתי · ויש לייסב דלרבנן לא קאי היה בשושן הבירה על איש יהודי לפי שאיש יהודי נדרש על דוד ולא היה בשושן אלא כך יהודי זה דוד גרם להיות בשושן הבירה מרדכי שהוא איש ימיני מבנימין ודייקי רבנן שלא אמר בשושן הבירה היה איש יהודי אלא הכי קאמר איש יהודי גרם שהיה בשושן הבירה אדם אחד ושמו מרדכי ור"י דריש איש יהודי הוא היה בשושן הבירה וזה שאמר לעולם מבנימין קאתי כלומר הגד השוה לכולהם הוא דמבנימין קאתי וכיון שכן יש לדרוש עוד שאיש יהודי היה עצמו בשושן הבירה ונקרא איש יהודי על שכפר בעבודה זרה :

עין יעקב

את ירד אביגדור · עיין בפירש"י שפירש היאך תליא זה כאן · ול"נ דלכך מביא זה הכא דלא תקשה לך דלמה ליה ללמוד כל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו כאילו ילדו קשה הא מקרא מלא הוא במגילה ותהי לו לבת לכך קאמר אל תקרא לבת אלא לבית ממילא לא מוכח מהם מידי לכך צריך להביא הא דאביגדור: אמר רבא שגלה מעצמו · היינו כדי להוכיחם

אשר הגלה אמר רבא שגלה מעצמו · יש לתת טעם למה גלה מעצמו ולא

עץ יוסף

כיון שכולם גלו ולא נשארו אלא מעט נכללו גם הם ביהודה וזהו שהקשה להם קרי ליה איש יהודה משמע שהוא שר על כל ישראל שנקראו יהודים וקרי ליה איש ימיני משמע שהיה מתחלה שר כשהיו על אדמתם והיה כל שבט נקרא בפ"ע על שם שבטו ועל זה משני מוכתר בנימוסין היה שהיה בשני כתרים שהיה בתחלה שר על שבט בנימין ואח"כ כשגלו נעשה גם שר על כל היהודים ושמו הראשון ג"כ נשאר לו (הגר"א): שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה. פרש"י לרחוץ לטבול לשם גירות לכאורה משמע שטבלה לשם גירות דקיי"ל גר צריך טבילה והא ליתא דז"א אלא שבא לכנוס לקדושת ישראל לצאת מתורת בני נח. אבל באותו זמן עדיין כולן היה עליהם תורת ב"נ וטבילה זו למה . ובפ"ק דסוטה דף יב דרשינן ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור אר"י משום רשב"י מלמד שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה וכה"א אם רחץ ה' את צואת בנות ציון ופירש רש"י וכה"א שהרוחץ ומתנקה מטנופו קרוי רחץ. משמע דהא גופא מה שכפרה בע"ז היא דמקרית רחילה (טורי אבן): על שום אסתהר . ירח יפה כלבנה . ובילקוט גרס שהיו א"ה קורין אותה כוכב הנוגה על שם אסתהר. ובתרגום שני איתא

ענף יוסף

ודרשינן תותמך זה התפילין ופתילך זהו ציצית כי זה יהיה לאות. שהיה מן השמים. כי אילו היה ח"ו בעילת איסור וקדישה לא היה מזדמן ליהודה בלובשו תפלין וציצית. והיו מגינין

[א] מהרש"א ד"ה כל דבריך במסכת תענית. (ט ע"א): [ב] שם ד"ה ע"ש הצדיקים ס"פ החובל. (צ"ב ע"ב):

יד יוסף

א סוטה יב ע"ב: ב סנהדרין יט ע"ב: ג שם לג ע"א ע"ש ועי' בויקרא רבה פ' ל' מה שדרשו שם על ד' מינים ועי' תוס' ברכות כו ע"ב ד"ה ואין שיחה:

חדושי גאונים

בלשונו ותקטן בעיני יתברך לומר דיה לצרה בשעתה לבלתי הצמיח ישועה עד עת בואה להשמיד וגו' או עד עבור זעם מעשה הרעה כ"א עודם ישראל ביד ששפם בסעודתו של אחשורוש חשבמחשבות להעמיד להם גואל קרוב היא אסתר בת דודו בהעיר את רוח המלך יקשה לשאול להביא את ושתי וכו' וגם רוח ממוכן להבאים את ריבה בעיני המלך להעבירה למען תחתיה תעמוד

גאון יעקב

כל מחשבת זנות הוא היה רק להכשיל את ישראל ואותו יום שבת היה וידוע בס' מנות הלוי לר"ש אלקב"ץ . כי בשבת לא היו היהודים על המשתה מחמת כי המשתה בחצר גינת והיו יריאים לבל יבאו לחילול שבת כי יפול הנופל ממאכל ומשקה בגינה ויהיה תולדה דזורע או שאר חילול שבת . לכך יפה טענה כאשר נקראת לבא אל המלך ערומה . מה לי לכנוס שם אחר כי כל הכוונה הוא להכשיל היהודים . ואחר כי אין ישראל שם יהיה לריק יגיעתי. ולכך כששאל המלך לחכמים יודעי העתים כדת מה לעשות. אמרו במדרש להזירתא כדת ולאומה שלימה איננה כדת . הכוונה אשר כינו חז"ל לושתי בשם חזירתא. כי

יהושע בן קרחה אומר אסתר [א]ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה. כי אין לה אב ואם (וכתיב) ובמות אביה ואמה למה לי אמר רב (חסדא) [אחא] עיברתה (אמה) מת אביה ילדתה (אמה) מתה אמה · לקחה מרדכי לו לבת תנא (דבי) [משום] ר"מ אל תקרי לבת אלא לבית וכן הוא אומר (שמואל ב' יב) ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכוסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת משום דמפתו תאכל ותהי לו כבת אלא כבית הכא נמי לבית · ואת שבע הנערות הראויות לתת לה · אמר רבא מלמד שהיתה מונה בהן שבעת ימי שבת:

טז שם ויישנה ואת נערותיה לטוב אמר רב שהאכילה מאכל יהודי. ושמואל אמר *)שהאכילה [ב]קדלי דחזירי ורבי יוחנן אמר שהאכילה זרעונים וכה"א (דניאל א) ויהי המלצר נושא את פת בגם ויין משתיהם ונותן

*) כד' וויניציא ליתא לתיבת שהאכילה ועי' בהרי"ף.

רש"י

ירקרוקת היתה · כהדס אלא חוט של חסד משוך עליה מאת הקב"ה ולכך היתה נראית יפה להאומות ולאחשורוש: ובמות אביה ואמה למה לי · מאחר דכתיב כי אין לה אב ואם אלא ללמדנו בא שאפי' יום אחד לא היה לה אב ואם שכיון שהורתה אמה מת אביה נמצא שלא היה לה אב משעה שנראה לקרותו אב וכשילדתה אמה מתה אמה ולא נראית לקרות אם: ולרש אין כל · באוריה החתי משתעי קרא: כבשה אחת · זו בת שבע: ואת שבע הנערות שהיתה מונה בהן ימי השבת · אחת מהן קראה אחד בשבת לשרתה בא' בשבת ואחת בב' וחדא בג' וכן לכולם ובהגיע יום שפחה של שבת יודעת שאותו יום שבת הוא: קדלי דחזירי · בקונ"ש בלע"ז שמנים ומתוך אונסה לא נענסה (וכתבו בתוס' וה"ו היא לא היתה אוכלת ע"כ): וכה"א · שהזרעונים טובים לצדיקים המתאוים להבדיל עצמם ממאכל טמא: ויהי המלצר נושא וגו' · בדניאל

מהרש"א

ארוך ולא גוץ כו' ע"ש: א"ת לבת אלא לבית כו' · פי' לאשה כדאמרינן בעלמא קריתי לאשתי ביתי]: שהיתה מונה בהן ימי שבת · ומדכתיב הראויות לה דריש לה דהיינו שהיו ראויות לה לידע ימי השבוע ובתרגום מפורש שהיו להן שמות כפי מעשה כל יום מימי השבוע ע"ש:

שהאכילה מאכל יהודי · דהיינו שהיגה לה מאכל עם נערותיה משאר הגשים ומפורש בתרגום דגם נערותיה לדקניות היו שלא לאכול דבר איסור ומ"ד שהאכילה קדלי כו' היינו שהיגה ליתן לה מאכלה משאר יהודים או היגה ליתן לה מאכל שמן וטוב ומתוך אונסה אכלה כפרש"י ומ"ד שהיגה לה לאכול בזרעונים כמו שמצינו בצדיקים:

יד יוסף

א לקמן טו ע"א:
ב פי' עורף של הזרת כלומר ראש של חשא ערוך ערך קדל ועי' תוס' ד"ה קדלי:

חדושי גאונים

בת אביחיל השמה את נפשה מנגד להציל את ישראל מיד שושן וכן זאת אחשוב בכוונת המסורה כי שלשה להראות במקרא. אחד אתה החלות להראות את עבדך. ב' להראות העמים והשרים את יפיה. ג' הראות את אסתר ולצוות כו' ויהיה הענין ה' אלהים רחום בדין אתה החלות להראות את עבדך ישראל את גדלך כמה שבטוב לב המלך ביין שבו העוו ישראל אמר להביא את ושתי להראות את יופיה ולמה היה

גאון יעקב

החזיר כשהוא שוכב פושט טלפיו להראות לו ברגליו שהוא סימן טהרה ובאמת הוא טמא. וכן ושתי הראה סימן טהרה ברגלי' במה שלא באתה ערומה לזנות אל משתה היין. אבל באמת היא טמאה. כי בדעתה אחר כי אין ישראל שם מה לה לבם. וכל כוונתה היה להכשיל את ישראל ע"כ לא באתה. ובאמת זה הרשע אשר שלא אהריה לבא אל המשתה קשה עליו איך לא התבונן כי אין יהודים שם. ולמי יכשיל: אבל הכתוב ביאר כי היה כטוב לבו ביין. והיה עת שכרות. לכך לא בדעת ידבר. ולא התבונן עלם התכלית אשר יגיע מזה וע"ז סובב קושית הש"ס אחר שכל כוונת אותו רשע מתחילה היה בעלה עמוקה להכשיל ישראל בזנות ושתבא ושתי המלכה ערומה א"כ מאי קאמר כטוב לבו ביין אמר להביא את ושתי. משמע שהסיבה שקרא לושתי מחמת טוב לבו ביין. אטו עד האידנא אשר עדיין לא היה טוב

הרי"ף

ישב בא"י שהרי לא הלך ירמיה עד שאמר לו הקב"ה חזור אלא מפני שהוא התנבא עליהם הגלות והלך לראות מה יהא בסוף נבואתו אבל מרדכי למה גלה מעצמו אמנם הכתוב עצמו פירש טעם הדבר שאמר אשר הגלה כלומר מעצמו הטעם הוא לפי שהלך עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה המלך שהם החרש והמסגר הסנהדרין שכולם נעשו חרשים ואין דובר דבר בפניהם ולא רצה להפרד מהם כדתנן הוי גולה למקום תורה שהסנהדרין גלו עם יכניה וגם מרדכי הגלה מעצמו כדי לילך עמהם: כי אין לה אב ואם · פרש"י למה לי כי אין לה אב ואם וכוונת רש"י הוא שאם כפשטיה דגמרא שקושיא היא כיון דטעמא כי אין לה אב למה חזר לומר ובמות אביה אם כן לא משני מידי דלא משמע מדכתיב ובמות אביה ואמה שעיברתה מת אביה וילדה מתה אמה דדילמא מתו שניהם אחר שנולדה לזה פירש רש"י שקושיא היא כיון שאמר ובמות אביה ואמה ל"ל כי אין לה אב ואם כי מהא דרשי שמשעה שנראה לקרותו אב מת אביה ולא היה לה אב וכן כשילדתה אמה מתה ולא נראית לקרותה אם אבל עדיין קשה דאם כן למה הוו דרשי כי אין לה אב ואם עיברתה מת אביה ולא הוי דרשי כי אין לה אב ואם עכשיו כשבא מרדכי לקחתה לו לבת ולעולם שכשנולדה היו אביה ואמה חיים אבל השתא דכתיב ובמות אביה ואמה בעל כרחין מתו שניהם כאחד לפי שאם מת קודם אביה ואמה קיימת אם כן לא לקחה מרדכי במות אביה כי עדיין כשמת אביה היתה אלל אמה ואם מתה אמה בתחלה אם כן לא לקחה מרדכי במות אמה כי אחרי מות אמה היתה אלל אביה ובמות אביה לקחה לבת אלא ודאי בהכרח הוא שמתו שניהם כאחד ולקחה מרדכי וכיון שכן הוא מיותר לומר כי אין לה אב ואם לכך דריש שבאמת הוא שכשנולדה אסתר ובאה לעולם לא היה לה אב ואם וכ"מ אם היו לה אב ואם לאחר שנולדה ומתו או שנתעברה אמה ומת אביה וילדתה ומתה אמה הוא כדי לדרוש לקחה מרדכי לו לבת שהיה מניק אותה כאם לבת ואילו היה לה אב או אם לא היה צריך לנס זה ועוד אפשר שלהיות אביו של אסתר אביחיל דוד מרדכי וכראות מרדכי שכשנתעברה אמה מת אביה מאותה שעה נתן לבו מרדכי לקחתה לו להיות מפרנסה כשתגדל וכשראה שגם אמה מתה בעת לדתה אז לקחה מרדכי לבת להניק אותה כאם לבת ובזה ידוקדק כפל לקחה מרדכי לו לבת דהיה לו למימר לקחה מרדכי לבת אלא כאן רמז שתי ליקוחין האחד בשעת עיבורה לקחה לו להיות לה לאב ואח"כ כשילדה אמה ומתה לקחה לבת להניק אותה ועשה כאם לבת ובזה דייק קרא שהפסיק בין אין לה אב ואם ובין ובמות אביה ואמה בוהנערה טובת מראה ללמדנו שלא נשא אותה מרדכי מצד יופיה כי הנערה יפת תואר וטובת מראה אלא שלא היה לה מציאות אב ואם מאותה שעה שלא ניכר בה היופי עד זמן נערותה ויתן אל לבו לקחתה לו לבת ובמות אביה לקחה לו על עצמו לפרנסה ובמות אמה לקחה לבת: תנא דבי רבי מאיר אל תקרי לבת אלא לבית. נראה דקשיא לר"מ דהיל"ל היתה למרדכי לבת או לקחה מרדכי להיות לו לבת או יאמר נשאה בת אבל לא יצדק לומר לקחה לבת לכך דרש לקחה לאשה לבית כי אין בית אלא אשה וכן הוא אומר בדוד ותהי לו כבת דהיל"ל ובחיקו תשכב כבת אבל לא יצדק לומר ותהי לו כבת מצד שתאכל מפתו ובחיקו תשכב כי כמה וכמה אוכלים מפת של אחרים ושוכבים בחיקם ולא מפני כך יהיו לבת אלא ה"ק ותהי לו כאשה שלוקח האדם ועושה בית ממנה כי אין בית אלא אשה: ואת שבע הנערות וכו' מלמד שהיתה מונה בהם ימי השבת · נראה דדייק מאי הראויות לתת לה כי מספיק לומר ואת ז' נערות מבית המלך או יאמר הראויות לתת מבית המלך ומאי לה דכתיב הכא לז"א מלמד וכו' שלכל הנשים יתנו ז' נערות לתשמישה אמנם לה לבדה נתנו למנין ימי השבת שלכל אחת קראה שם יום אחד מימות השבוע ולשביעית קראה שבת כי היתה משמשתה יום שבת וממנה ידעה שהוא יום שבת הרי שנערות אלו ראויות לה בלבד ראוים אלו השמות כי לשמור את השבת אינם ראויות לאחרת:

ויישנה ואת נערותיה לטוב אמר רב שהאכילה מאכל יהודי ושמואל אמר קדלי דחזירי · כתבו בתוס' וח"ו היא לא היתה אוכלת נראה דדייקי התוס' שבדברי רב אמר האכילה מאכל יהודי וכן בדברי ר"י שהאכילה זרעונים ובדברי שמואל אמר קדלי דחזירי ולא אמר האכילה קדלי דחזירי שהכוונה שלנערותיה היו קדלי דחזירי ולא לה וזהו וישנה ואת נערותיה

עין יעקב

להוכיחם ולהגין עליהם בגולה כדכתיב איש יהודי שלא היה עוד איש להגין עליהם כדאיתא במדרש שהיה רק מרדכי לבד דהיינו איש יהודי או שראה ברוח הקדש רעות המן שזה אי אפשר להיות מפלתו של המן אלא על ידו לכך הגלה מעצמו: שהיתה מונה בהן שבעת ימי שבת · ולא קאמר ימי שבוע לומר שמנה אותן א' בשבת שני בשבת עד שבת כדרך שכותבין בשטרות ובגיטין להראות שכל ימי השבוע הם בשביל השבת שהוא ראש ועיקר לימי השבוע והיא היתה ההיפוך של ושתי שהיתה מבזה את שבת והיא כיבדה את השבת לכך הרגו ושתי כמו עמלק שבא בשביל חילול שבת שיצאו ללקוט מן: קדלי דחזירי · אפשר לומר שהתיר לאכול זאת ע"ד דאמרינן ואכלת את שלל אויביך וזה הוי שלל ושתי ע"ד דאמרינן בש"ס דחולין דף י"ז ע"א ובתים מלאים כל טוב זה קדלי דחזירי עיין בתוספות:

בערב

ענף יוסף

עליו בשמירה שלא יבא לידי קלקול עבירה כלל. אבל בשושן כל העם ישראלים היו מתנכרים בשוק ובארמון המלך. ומכ"ש בלכתם לסעודה של אחשורוש מבלי להכירם היותם בני גולים וישראלים. והיו הולכין בלא תפילין וציצית רק בביתם בצנעה היו לובשים. לא כן מרדכי בחוץ וברחוב לעיני כל הותם ה' ונימוסו עליו · לקדש שם שמים ברבים. כמו יהודה בן יעקב אבינו. ולכך בכל שושן הבירה היה ניכר שהוא יהודי. וזהו שאמרו מרדכי מוכתר בנימוסו היה. כי היה מוכתר בתפלין וציצית שהם נימוסו של הקב"ה והלך בהם ברבים. ולכך נקרא איש יהודי היה בשושן הבירה כי ברבים היה ניכר שהוא יהודי. ולכך נקרא יהודי כי עשה מעשה יהודה לקדש שם שמים ברבים שגם יהודה היה לו תמיד חותמו ופתילו כנ"ל: ואת שבע הנערות הראויות לתת לה. אמר רבא מלמד שהיתה מונה בהם שבעת ימי שבת. הנה תמהו כל המפרשים אסתר הנביאה לא היה יודעת איזה יום שבת עד שהצריכה לסימן הנערות. אבל הטעם הוא כי אסתר היה מסתרת עצמה ולא הגידה עמה ומולדתה לבל ידעו שהיא יהודית. ואמרו חז"ל בטלה בנשים מביא לידי זימה. וא"כ בלי ספק שכל ימי המעשה היה אסתר עוסקת במלאכה כאשה חכמת לב. ובשבת שמרה שבת מחללו במלאכה. וא"כ היו הנערות מרגישות. שהיא שומרת שבת וידעו כי היא יהודית מבנות ישראל. ולכך הערימה וחלקה הנערות כל אחת ליום מיוחד בימי השבוע. ואם כן הנערות המשרתים בחול הם לא היו אצלה בשבת והשבו כמו שעוסקת במלאכה כל ימי השבוע ג"כ עוסקת בשבת. ולהיפוך הנערה המשרתת בשבת ורואה שהיא אינה עוסקת במלאכה אף היא תחשוב שגם בימי החול אינה עוסקת. וא"כ היה זה שהיא יהודית נעלם מכל הנערות המשרתות את המלכה (יערות דבש):

טז ויישנה ואת נערותיה אמר רב שהאכילה קדלי דחזירי. עוד יש לפרש קדלי דחזירי המובחר שבתפוחים. עיין מ"ש בהליכות ועל הגליון. והוא כי כתבו הטבעים כי המובחר שבתפוחים שהוא אתרוג הוא להמשיך חן ולהרבות תאוה. ולכך עץ הדעת אתרוג היה. וזהו היה כוונת השומר נשים ליתן לאסתר הנ"ל כדי להמשיך חן ותאוה. וזהו מעין עבודתו על נשים ופלגשים של המלך להצליח פנים בחן ותאוה. וידוע בתרגום רפדוני בתפוחים בחזרי. הרי בתרגום נקרא תפוחי חזרי. וזהו קדלי המובחר שבאתרוגים שהוא חזרי האכיל לאסתר לטוב להמשיך לה חן והצלחת פנים וזהו אמת · כי אין דרך בטת ונשים מלכים לאכול חזרי שהיא מוליד עפושי' וריח רע וכדומה (יערות הדבש): ושמואל אמר שהאכילה קדלי דחזירי.

עץ יוסף

שנקראת אסתר על שם הכוכב הנקרא בלשון מקרא אילת השחר ובלשון חכמים נוגה. ובלשון יונית אסתירה: ירקרוקת היתה. כהדסה זו: אלא חוט של חסד משוך עליה מאת הקב"ה לכך נראית יפה לאומות העולם ולאחשורוש. וקשה הא כתיב והנערה יפת תואר וטובת מראה. וי"ל שבאמת בעת הלקחה היתה יפ"ת וטובת מראה אלא שאח"כ מחמת גודל צערה נעשית ירקרוקית. ואעפ"כ ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה מחוט של חסד המשוך עליה מאת הקב"ה (הגר"א): תנא ר"מ אומר א"ת לבת אלא לבית. משום דקשה לר"מ

דלכתוב

רש"י

וחביריו משתעי קרא וכתיב בההוא עניגא ולמקלת ימים עשרה נראה מראיהם טוב בריאי בשר: **אנפיקינון** שמן זית שלא הביא שליש · גבי מנחות תנן (מנחות פה:) אין מביאין אנפיקינון ואם הביא פסול ועלה קאי ר' יהודה ואמר מאי אנפיקינון: **ומעדן** · מלהיב ומליל אשקליו"ר בלע"ז: **גנותו** · הוא שהיה בועל נשים ומשלחן: **שהגוף** נהנה מן הגוף · מפני הצנה והעיד לך הכתוב שהיו מתכווגים מן השמים לחבבה על בעלה: **בקש לטעום** טעם בתולה טועם בעולה טועם · ולכך נאמר מכל הנשים ומכל הבתולות: **עבד** משתיא וכו' · חזר בכמה ענינים לפייסה שתגלה לו מולדתה ולא הועיל מדסמיך ליה להאי קרא ובהקבץ בתולות שנית וגו' אין אסתר מגדת וגו' ועבד משתיא (לשם) סעודתא לכבודה מה שלא עשה לכל שאר הנשים: **דלי כרגא** · אמר בשביל אסתר אני מניח לכם כסף גולגלותיכם והיינו דכתיב והנחה למדינות עשה: **שדר פרדשני** · דורונות לשרים בשמה היינו דכתיב ויתן משאת גו' (וא"ת היאך אתה יכול לומר שלא היה יודע אחשורוש מאיזו עם היתה והלא כמה דלטורין היו שהיו אומרים שהיא ישראלית אלא בשביל שהיתה נושאת חן בעיני כל רואיה והיו האומות מתגרות ואומרות זו ממשפחתי וזאת אומרת כמו כן לפיכך לא היה לו לעמוד על הברור): **לא יגרע** מלדיק עיניו · נותן עין במעשה הצדיק

גמרא

להם זרעונים · ששה חדשים בשמן המור [א]מאי שמן המור (רב הונא בר חייא) [ר' חייא בר אבא] אמר סטכת[א] (ורב ירמיה בר אבא) [רב הונא] אמר שמן זית שלא הביא שליש · תניא רבי יהודה אומר אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר · בערב היא באה ובבקר היא שבה א"ר יוחנן מגנותו של אותו רשע למדנו (צניעות שלו) [שבחו] שלא שמש מטתו ביום אלא בלילה · ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה א"ר אלעזר [ב]מלמד שלכל אחד ואחד מרואיה נדמתה לו מאומתו · ותלקח אסתר וגו' הוא חדש טבת אמר רב חסדא ירח שהגוף נהנה מן הגוף · ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות (קרי לה אשה וקרי לה בתולה) אמר רב (חסדא) בקש לטעום טעם בתולה טועם · [טעם] בעולה טועם. ויעש המלך משתה גדול עבד משתיא ולא גליא ליה (והנחה למדינות עשה) דלי כרגא[ג] ולא גליא ליה (ויתן משאת כיד המלך) שדר פרדשני ולא גליא ליה:

יז שם **ובהקבץ** בתולות שנית וגו' אזל שקל עצה ממרדכי א"ל אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה ואפ"ה [לא גליא ליה דכתיב] אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה· א"ר (חמא) [אלעזר] מ"ד [שם ע"ב] (איוב לו) לא יגרע מצדיק [ג]עיניו

מהרש"א

סטכת כו' · מפי' הערוך מירא דכיא וכן הוא בתרגום אונקלוס מר דרור מירא דכיא ועיין באורך בזה ברמב"ן פרשת כי תשא · ואנפיקינון שמן זית כו' שמשיר את השער כו' ובערוך בשם ר' מצליח שמשחיר השער ובשמעתין משמע דפליגי אבל בתרגום פירש את שניהם בשמן המור וז"ל ו' ירחין בסטכת ואנפיקינון דמנתר ית שערא כו' ע"ש: **מגנותו** של כו' שבחו כו' · דודאי לא בא הכתוב לספר שבחו של רשע אלא גנותו כפירש"י אלא דמתוך גנותו למדנו כו': **ירח** שהגוף נהנה כו' · עיין פרש"י ויש לפרש בהפך שהעיד הכתוב על גנותו שהיה בעל הנאה ונתכוון כך להנאתו: **עבד** משתיא כו' · מדכתיב שוב את משתה אסתר וגו' דיתורא הוא דקרא לומר דבשבילה עשה המשתה והנחה וגו' שכל המפורש בשבילה עשה כדי לגלות לו ואמר אזל שקל עלה ממרדכי אמר כו' מדכתיב ובהקבץ בתולות שנית כיון דכבר כתיב שהמליכה תחת ושתי למאי קבץ בתולות שנית גם סמך לו ומרדכי יושב וגו' שאין ענין זה לזה אלא לאשמועינן שנטל עלה ממרדכי היאך יעשה שתגלה לו וא"ל לאחשורוש שיקבץ בתולות שנית ואין אשה מתקנאת כו' וע"י זה אפשר שתגלה וקאמר דעשה כן ואפ"ה לא גליא ליה כדכתיב בתר הכי אין אסתר מגדת וגו' והוא יעלו כן שאפשר שאחרת מהבתולות תמלא חן בעיניו וישלח את אסתר דמטעם זה לוה לה שלא תגיד כדי שיאמר דממשפחה בזויה היא וישלחה כפי' רש"י במגילה: **לא יגרע מצדיק עיניו בשכר כו'** · עיין פרש"י ועי"ל עיניו מלשון כעין הבדולח שלא יגרע לצדיק שכר כעין מעשיו בשכר לניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול שהיה צנוע כדלקמן ואמר בסיפיה דהאי קרא שזכה בזה למלוכה שנאמר ואת מלכים לכסא וזכה הוא שילאה ממנו אסתר שהיתה צנועה כמפורש בכמה ענינים ובהגיע תור אסתר לא בקשה דבר וגו' ואין אסתר מגדת וגו' שכל זה מכלל הצניעות כענין דלקמן גבי שאול וזכתה בזה ג"כ למלוכה ופרש"י דאסתר יצאה משאול בתרגום

יד יוסף

א פסחים מג א' מו"ק ט' ב' שבת פ ב' מנחות פו א':
ב לעיל ז ע"א:
ג ב"ר פ' ע"א תנחומא סדר ויצא סי' ו אסת"ר פ"ו סי' ע"ז:

חדושי גאונים

זה שלא הוא כדי שימשך מזה ענין להראות את אסתר ולצוות עליה לבא אל המלך על עמה מפא"כ אם לא מתה ושתי בהשתוררות מאמר המלך להרגה כי לא היתה מגעת אסתר למלכות ומבקשת מהמלך על עמה והנה אילו היו חולקים על ממוכן חביריו לאמר לא כן דברת כי תחת זאת

גאון יעקב

לבו ביין. והוא טרם עשות הסעודה שלא היה עדיין טוב לבו כו' שיתה אותו עלה. שתבא ושתי ערומה להכשיל את ישראל. ומשני הש"ס אלא שבת היה ר"ל כי בשבת לא היו ישראל על הסעודה. ואם לא היה שותה יין הרבה. לא היה שולח אחריה אחר כי אין ישראל שם. אבל כטוב לבו ביין. לא בדעת עשה וקרא שתבא ושתי לפניו: (מקובץ מחכמי אטליא ורי"פ והמאסף) (סייך לסימן יד) **להיות** כל איש שורר בביתו. א"ר אלמלא אגרות ראשונות לא נשתייר משונאיהן כו': **ראה** והתבונן כי מלבד התועלת הנמצא בכל ההמון של מטה. באגרות הראשונות אשר ראו שטותו של אותו רשע והבינו שאין בגזירותיו ממש אבל עוד זה. עוד פעל באגרת הראשונות להיות לאומה הישראלית מחסה ומגן מבלי יפול עליהם קטרוג מאלוה ממעל והוא כי אמרו ז"ל בשביל ג' דברים נגאלו ישראל שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ושלא נתערבו בבנות האומות.

הרי"ף

דסיל"ל וישנה לטוב ומה לנו להזכיר נערותיה כי בודאי ברבות הטובה לה ייטב לנערותיה אלא ה"ק וישנה ואת נערותיה שגם שינה לה מנערותיה לטוב בענין קדלי דחזירי שהוא מאכל טוב הנערות היו אוכלות ולא לה וגם אפשר שהיא היתה משונה מנערותיה לטוב שלא תאכל קדלי דחזירי: **ותהי** אסתר נושאת חן וגו' מלמד שכל א' נדמתה לו כאומתו· וצ"ל היכא רמיזא דילמא נשאה חן בעיני כל רואיה אע"פ שהיו יודעים שאינה מאומתם ונראה דדייק מאי ותהי אסתר נושאת היל"ל ותשא אסתר חן בעיני כל רואיה ועוד יש לדקדק שלמעלה אמר ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ועוד נאמר ויאהב המלך את אסתר ותשא חן וחסד לפניו וכאן אמר נושאת חן בעיני כל רואיה ולא כתיב לפני כל רואיה לז"א מלמד שכל אחד נדמתה לו כאומתו ותהי אסתר נושאת חן שעליה נושאת ונותנת בעיני כל רואיה שהיו אומרים זו היא אסתר מבני אומתינו ומגדה היה חינה נטוי עליהם שהכל מכבדים אותה מפני אסתר שהיא מבני אומתו ונמצא החן שהיה לה נושאת אותה ונותנו בעיני כל רואיה שעליהם הי' החן שכל רואיהם יכירום לחלק להם כבוד מגד החן שעליה כי הנם קרובים לאסתר: **ובהקבץ** בתולות שנית וכו' · ויש לדקדק כיון שהוא לוה לה שלא תגיד והוא היה רצונו בכך

עין יעקב

בערב היא באה ובבקר היא שבה מתוך גנותו בא לידי שבחו · במדרש יש אמר ר' לוי אף על פי שהיה נכרי אפילו הכי הוי בדרך צניעות אפשר לומר שממעשה ושתי והלך תפס דרך הצניעות וזכות אסתר גרמה כי זיווג שני לפי מעשיו והיא תפסה נמי מעשה אבותיה כדאמרינן לעיל בשאול: **מלמד** שכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו. אפשר דדייק זה משום דתיבת כל הוא מיותר דהוי ליה למכתב רק בעיני רואיה אלא בא להראות הנס היותר גדול אע"פ שהיו ביחד רואים אותה ע' אומות וכל אחת אומרת שנדמה לו כאומתו א"כ ס"ט אומות בודאי משקרים אפ"ה נושאת חן ע"פ הנס ומה"ט צוה עליה מרדכי שלא תגיד את עמה כדי שתמצא חן בעיני כל השרים ושלא יעלילו כדרך שהעליל המן על ושתי בפרטות שהיא מזרעה של רחל שמפלת עמלק צריכה להיות על ידיה ונס זה שנשאת חן בעיני כל רואיה נעשה כדי שלא יארע לה כושתי לתבוע אותה ערומה כיון שהכל יודעין יופיה וק"ל: **עבד** משתיא ולא גליא ליה דלי כרגא שדר פרדשני ולא גליא ליה · ופירש"י דכל זאת עבד כדי שתגלה אסתר מולדתה ושלא מתמות בשבילה וקשה וכי בשביל שעשה זאת תגלה אסתר מולדתה מאי איכפת לה לאסתר בזאת ולדרכינו יתורץ שפיר דלכך לא רצתה לגלות כדי שתהיה אהובה בעיני כל האומות ותמצא חן ולא יעלילו עליה בעלילות כדרך שעשה המן לושתי ממילא לכך עשה אחשורוש כל זאת כדי שתמצא חן בעיני האומות בעבור הסעודה או בעבור הכרגא או המתנות שלא בעבורה אפ"ה לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה: **אזיל** שקיל עצה ממרדכי · אע"ג דאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי מכל מקום משום שלום מלכות שאני ואולי עשה כן כדי להציל את אסתר כמ"ש הרי"ף: **אין** אסתר מגדת מולדתה ואת עמה · בתחלה אמר עמה ואח"כ מולדתה ולבסוף כתיב תחלה מולדתה ואח"כ עמה נראה לי משום דאצל השרים היה עיקר עמה כדאמרינן לעיל שכל א' נדמתה לו כאומתו כדי שיהיה להם היכרות אצל המלכות אבל מולדתה לא היה נפקותא לשרים כל כך לידע כי כל אחד ידע בודאי שאינה ממשפחתו אבל למלך העיקר היה לידע מאיזה משפחה היא אם ממשפחה מיוחסת או לא אבל על עמה לא היה לו נפקותא דמכל מקום היא מלכה שלו לכך כתיב מתחלה מולדתה ואח"כ עמה והא דלא הגידה את עמה ואת מולדתה י"ל כמ"ש בפרקי ר"א הובא באלשיך ריש מגילה דמתחלה מלך אחשורוש על ר"מ מדינות ואחר כך שעיכב בנין בה"מ ניטל הימנו קי"ג מדינות ונשארו לו רק קכ"ז מדינות ובמדרש אמרינן מפני מה זכתה אסתר למלוך על קכ"ז

עץ יוסף

דלכתוב היתה למרדכי לבת. לכן אמר א"ת לבת אלא לבית. ודרש לקחה לשון קדושין והא דנקט לה קרא בלשון רמז ולא קאמר בהדיא לקחה לו לאשה כי בעבור שספר מגלת אסתר נכתב בימי אחשורוש לא יכלו לגלות רז זה לפני אחשורוש

ענף יוסף

עיין מ"ש התוס' ת"ו היא לא היתה אוכלת. לפרתיב הדבר הוא כי הגי רצה למלאות רצון אסתר בכל אשר שאלה נפשה. לשמור דת יהודית. וגם שלא יגולה הדבר כמש"ה לא הגידה אסתר וגו'. על כן כל מה שעשה עשה בבהלה. כאילו עשה הדבר בלא כוונת מכוון למען אסתר אלא שכן עושין לכולן. לכן נתן לה קדלי דחזירי כמו שנתן לכולן שכן הראוי לתת להן מבית המלך. אבל על כל זה בתוך ביתה היה משנה לטובתה שתשמור דת יהודית וזה שאמר וישנה וגו' בית הנשים. שמלת וישנה הוראתו בפועל כמו (ירמיה נב) ושנה את בגדי כלאו. ור"ל כאן ששינה מקדלי דחזירי למאכלות המותרות (אור כשלמה):

המתורגמן א) פיינער עהל. ג) הערונטערגענאממען שטייער.

בשכר צניעות שהיה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול ובשכר צניעות שהיה בשאול זכה ויצאת ממנו אסתר · [א]ומאי צניעותא דהויא ברחל דכתיב (בראשית כט) ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי אחי אביה הוא והלא בן אחות אביה הוא אלא (כיון דאתא ואמר בן רבקה אנא אמרה ליה אמאי אתית) אמר לה מנסבת לי אמרה ליה אין מינסיבנא לך אלא אבא רמאי הוא ולא מצית למיקם ביה אמר לה אי רמאי הוא אחוה אנא ברמאותא אמרה ליה ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמיותא[א] אמר לה אין דכתיב (תהלים יח) עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל · אמר לה ומאי רמאותיה אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא[ב] מינאי ולא מנסיב לי מקמה (וכי מטא ההוא יומא מעייל לה לגבך מה עשה יעקב) מסר לה סימנים לרחל [ב]כי מטא (ההוא יומא) [ליליא] (ועאיל ליה ללאה) אמרה רחל השתא מכספא[ג] אחתאי מיד אותן סימנין שנתן יעקב לרחל מסרתן רחל ללאה והיינו דכתיב (בראשית כט) ויהי בבקר והנה היא לאה [ג]מכלל דעד השתא לאו לאה היא אלא מתוך סימנין שמסר יעקב לרחל ורחל מסרתן ללאה לא הוה ידע עד השתא לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול ומאי צניעותיה דשאול דכתיב (שמואל א' י) ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אשר אמר שמואל לפיכך זכה ויצאת ממנו אסתר (ואסתר מאי היא דכתיב (אסתר ג) אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה) (א"ר אליעזר) [וא"ר אלעזר] (אמר רבי חנינא) [ד]כשהקב"ה פוסק לו גדולה לאדם פוסק לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות שנאמר (איוב לו) ויושיבם לנצח ויגבהו (וגו') · ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו שנאמר (שם) ואם אסורים בזיקים ילכדון בחבלי עוני . ואת מאמר מרדכי אסתר עושה א"ר (חנינא בר אבא) [ירמיה] מלמד שהיתה מראה דם [נדה] לחכמים · כאשר היתה באמנה אתו אמר (רבי אבא) [רבא] בר לימא מלמד שהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי :

רש"י

לשלם גמולו אף לימים רבים מדה במדה : זכתה ויצא ממנו שאול · שהיה לנוע : ויצתה ממנו אסתר · בתרגום של מגילה מייחס מרדכי ועושהו עשירי לשאול ומשאול עד בנימין וכתיב היא אסתר בת דודו ואין לו ראיה אחרת בכתובים שילתה משאול : מסרתן ללאה · וזה צניעות שלא יתפרסם הדבר שמסר לה סימנים (שלא להתבייש) : שנאמר לא יגרע מצדיק עיניו· וסופיה דקרא ויושיבם לנצח ויגבהו והיינו גדולה לדורות : ואם הגיס דעתו · הכי סמיכי קראי ויושיבם לנצח ויגבהו ואם אסורים בזיקים וגו' ע"י שהיו מגביהין עלמן באין לידי יסורין ועניות: וטובלת· מחמת נקיות שלא תהא מאוסה לו :

תוספות

ויושבת בחיקו של מרדכי · ואע"פ שלא היה הבחנה שלשה חדשים [שהרי בכל יום היה אחשורוש מצוי אצלה] (כיון שהיתה אשתו כבר ולא היתה יכולה להמתין בכל פעם שלשה חדשים זמן הבחנה אינו מחויב בשביל זה לפרוש מאשתו ועוד) יש לומר שהיתה משמשת במוך :

מהרש"א

דמגילה מייחס מרדכי ועושהו עשירי לשאול כו' ע"ש אבל מתוך שמעתין דלעיל דקאמר דהיה מרדכי מזרע שמעי שקלל דוד והוא שמעי מוכח מתוך המקראות דלאו מזרע שאול הוה אלא ממשפחת שאול מימיני הוה מזרע קיש אבי שאול: [ויגד יעקב ויאמר גו'· כל הסוגיא מפורש בפ' י"כ] : דכתיב ואת דבר המלוכה לא הגיד גו' · מכלל לניעות הוא שלא יודיע אדם מעלתו כנאמר יהללך זר ולא פיך וה"מ לאתויי לניעות ממש שהיה בו כשהלך למערה להסך רגליו אלא שהיה זה אחר שנמלך: שנאמר ויושיבם לנלח וגו' · סיפיה דקרא דלעיל לא יגרע מלדיק עיניו הוא ובפרק המזבח מקדש מייתי ליה נמי הך דרשה על מעשה שאול דפסקו לו גדולה לעולם מעיקרא אלא שנטלה ממנו ע"י שהגביה עלמו : שנאמר ואם אסורים בזקים · ופרש"י ע"י שמגביהין עלמן באין לידי עניות ויסורין עכ"ל נראה מפירושו אסורים מלשון יסורים אבל מלת ואם אינו נופל בו לפי הדרש וע"כ נראה לפרש לפי דרשה זו ואם שיעשו אסורים דהיינו דבר האסור כמו שעשה שאול שחמל על אגג והרג נוב עיר הכהנים באו לידי זיקים ואם כמו או דהיינו שיגביהו או שיעשו אסורים : שהיתה מראה דם כו' · מאמר מרדכי אינו מפורש מה הוא ובתרגום מפורש בכמה דברים הוא אסתר עבדת שבתא כו' וכל פקודיא דמתחייבין נשיא הוא נטרא ע"פ מרדכי כו' ע"ש והכא לא הוזכר רק לענין דם נדותיה שזה היה מפורסם ביותר ע"י שהיתה מראה דם נדותיה לחכמים : כאשר היתה באמנה וגו' וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי · לכאורה קשה מהיכא משמע ליה מהאי קרא שהיתה יושבת עתה בחיקו של מרדכי דכאשר היתה באמנה וגו' לא משמע אלא דקאי אמאמר מרדכי אסתר עושה ועוד דטובלת פרש"י מחמת נקיות והל"ל רוחלת ונראה דודאי קאי אדלעיל אמאמר מרדכי וגו' שהיתה עושה עתה כמו שהיתה עושה באמנה אתו ולענין שהיתה מראה דם נדה כמו שהיתה כבר קודם שנלקחה לבית המלך אלא משום דודאי כדי שלא תשמש בנדותה עם המלך לא היתה יכולה ליזהר מדם נדותה כמ"ש התוס' שבכל יום היה אחשורוש מצוי

יד יוסף

א ב"ב קכג א :
ב פתיחתא דאכ"ר סי' כד וע"ש :
ג ב"ר פ' ע :
ד זבחים קב ע"א :

חדושי גאונים

לא תמות ושתי לבל יבזו הנשים בעליהן בעיניהן יבטל בששה חביריו כי אחרי רבים להטות ואיככה תבא אסתר ותמלוך תחת ושתי ואין זה כ"א חרב לה' נוקמת דם בני ישראל אשר היה עתיד המן לשפוך על הארץ כמים על כן מעתה ה' צבאות יען תמות ושתי ויקום תחתיה מי שאתה בא להורגו תשכים להורגו ואותנו תוציא מתוך ההפכה . ובזה נבוא אל ענין המאמר והוא שהוקשה לרבי לוי מי הכניס פסוק והקרוב אליו בין הדבקים כי אחר פסוק ויאמר המלך לחכמים כו' היה

גאון יעקב

וידוע כי הכל הולך אחר הרוב והעולם נידון ברובו . אם ישראל שומרים שניים מהם יש להם תקנה. וחלילה להיפך אז גובר הרע אזי בטל מיעוט הטוב במעוטו והנה בגלות בבל לא שינו את שמם כי נתייחסו לשמותם בס' עזרא אבל נתערבו בבנות הארץ כמבואר בס' עזרא ונחמיה וא"כ היו מחלה על מחלה . והיה הכל תלוי אם שינו את לשונם הרי שניים לגריעותא והרע גובר אבל אם ישמרו את לשונם גובר הטוב . ואחר כי באגרת הראשונות של אותו רשע הזהיר להיות כל איש כו' ומדבר כלשון עמו · ממילא היה הפקודה גם על היהודים . שידברו בלשון עברית דווקא ואז גברה הטוב . כי היה אלם ב' למעליותא שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם . וגבר על מיעוט הרע שנשאו בנות הארץ . וגבר הזכות על ישראל :
(האלקבוץ וריי"פ)

עיון יעקב

מדינות תבא בתכתה של שרה וכו' וא"כ י"ל לכך לא הגידה עמה ומולדתה שלא יתלה אחשורוש הסרחון בה שלכך מלרק עכשיו על קכ"ז מדינות וק"ל: **בשכר** לניעות שהיתה ברחלזכתה ויצאה ממנה שאול ובשכר לניעות שהי' בשאול זכה ויצאה ממנו אסתר והא דלא קאמר ר"א על פסוקראשון שלא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה י"ל דמפסוק ראשון ה"א שלא עשתה כן רק בשביל שלוה עליה מרדכי שלא תגיד אבל עכשיו ששקל עלה ממרדכי ראתה אסתר שגם מרדכי רולה שתגיד ואפ"ה לא עשתה כן רק כאשר נוה מתחלה חזיק שמלד טבעה ומולדתה עשתה כן : **ומה** לניעות היה בה ברחל וכו' סימנים שמסר לה · ונראה דהיינו לניעותה שאלמלא לא היתה לנועה והיתה אומרת לאביה שהיא חפץ בו ויש לה סימנים עמו לא הי' אביה עושה רמאות זה רק מחמת לניעות לא גילתה לאביה וק"ל : **שהיתה** מראת דם נדה לחכמים · עיין

הרי"ף

בכך איך נתן עלה למלך שיקנא אותה בילך תברתה כדי שתגיד ואם הוא נתגלה שתגיד יתן לה רשות להגיד מבלי שום איום וגיזום מהמלך או ילך מרדכי ויגיד למלך את משפחתה ואת בית אביה · האמנם הענין נ"ל מבואר שמרדכי יען לפי דרכו עלה הסגונה לאסתר שהיא בודאי תשמח שמחה גדולה אם יקח המלך אשה אחרת כי היא נלקחה בעל כרחה וכיון שהיה יודע רלונה של אסתר יען עלה שנראית לפנים בעיני אחשורוש עלה הגונה ואיום גדול אבל לאסתר הלדקת שכל רלונה היתה לפרוש עלמה מאחשורוש אינו איום כי לרלון יחשב לה ולפי שחשב מרדכי פן יאיימוה בדברים קשים ותהיה מוכרחת להגיד האמת לכך אמר להם זה האיום כדי להפיס דעתם ולא יאיימוה בדברים אחרים : **ואת** מאמר מרדכי וכו' מלמד שהיתה מראה דם וכו' מלמד שהיתה טובלת וכו' : נראה

ענף יוסף

יז וכי אחי אביה הוא כו'. קשה הא מלינו באברהם דאמר ללוט שהיה בן אחיו כי אנשים אחים אנחנו . אלמא אף עם בן אחיו אחים מיקרו . וא"כ ה"נ בן אחותו כיעקב עם לבן אחים מיקרו . ומאי ק"ל והלא בן אחות אביה הוא. וה"נ כתיב וישמע אברהם כי נשבה אחיו וש"מ דלוט קרוי אח לאברהם . וא"כ ה"ה יעקב ללבן וי"ל דהכי דייק מדכתיב כי אחי אביה וכי בן רבקה הוא . ובבן רבקה לחוד סגי אחי אביה דקאמר למה לי . ש"מ כאחיו ממש קאמר . וברמאות קאמר וכדמסיק (טורי אבן וע"ש שהאריך):

עץ יוסף

אחשורוש אשר היתה למרדכי לו לאשה כי תהיה לו לחרפה ולבוז ויתהפך לו מאוהב לשונא ולכך הוכרח להעלימו ברמז (נזה"ק) : **אמר** לה ומאי רמאותיה . ויש לדקדק למה לא שאל מיד מאי רמאותיה . וי"ל בתחילה היה סבר יעקב שלא תאמר רחל מאי רמאותיה שתחוס על כבוד אביה . אבל השתא שאמרה ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמאותיה ממילא יודעה שאביה רשע ואם רשע אינה מחוייבת לחוס על כבוד אביה דאינו עושה מעשה עמך הוא. לכך שאל אותה שתגיד לו מאי רמאותיה (בית לוי) : **דכתיב** אין אסתר מגדת מולדתה . וא"ת אין זה מפני שהיתה צנועה אלא שכן צוה עליה מרדכי וי"ל דלא צוה עליה מרדכי אלא מתחלה כדי שלא ישאנה אחשורוש כשידע שהיא בת מלכים אבל אחר שנשאה מה תועלת בהסתרת יחוסה ועכ"ז שמרה עדיין מצותו שהיה נראית שלה גסות הרוח

יח שם [א]בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש (אסתר ב) א"ר (אחא) [חייא] בר אבא א"ר יוחנן הקציף הקב"ה אדונים על עבדים לעשות רצון צדיק ועבדים על אדוניהם לעשות (רצון צדיק) [נס לצדיק] · אדונים על עבדים דכתיב (בראשית מא) פרעה קצף על עבדיו לעשות רצון צדיק ומנו יוסף דכתיב (שם) ושם אתנו נער עברי וגו' · עבדים על אדוניהם דכתיב קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך משומרי הסף לעשות (רצון צדיק) [נס לצדיק] ומנו מרדכי דכתיב ויודע הדבר למרדכי · א"ר (חייא בר אבא) [יוחנן] בגתן ותרש טרסיים הוו והיו מספרים לשון טורסי ואומרים זה לזה מיום שבאת זו לא ראינו שינה בעינינו בא ונטיל ארס של סם מיתה בספל של מים כדי שימות והם לא ידעו שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה והיה יודע שבעים לשונות א"ל והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה א"ל אני אשמור משמרתי ומשמרתך והיינו דכתיב ויבוקש הדבר וימצא שלא נמצא במשמרתו :

יט שם אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש [ב](אחר מאי) [אמר רבא] אחר שברא הקדוש ברוך הוא והקדים רפואה למכה דאמר רבי שמעון בן לקיש [ג]אין הקדוש ברוך הוא מכה את ישראל אלא אם כן מקדים ובורא להם רפואה בתחלה שנאמר (הושע ז) כרפאי לישראל

רש"י

אדונים על עבדים · ויקצוף פרעה על שני סריסיו : לשון טורסי · של מקום : לא ראינו שינה · מתוך שהיתה חביבה עליו היה מרבה בתשמיש המטה ולמא לשתות : והלא אין משמרתי כו' · אני ממונה על עבודה אחת ואתה ממונה על עבודה אחרת : אחר הדברים האלה גדל גו' · בתר בגתן ותרש כתיב וקא מתמה תלמודא : אחר מאי · [מה] העיד לנו הכתוב שלא גדלו עד שבא המעשה הזה : אחר שברא הקב"ה · המעשה הזה לרפואה למכה העתידה לבא (על ידי המן) [לאחר זמן] : כרפאי לישראל ואח"כ

מהרש"א

אלא ותוגם היה לה כדאמרינן פרק בן סורר [א] וא"כ ע"כ הא דהיתה מראה דם נדותה לחכמים כמו שהיתה באמנה אתו משום דהיתה יושבת גם אז בחיקו של מרדכי וניחא דקאמר אחר שהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש בכל יום בעת נדותה אחר כך כשבאתה ליושב בחיקו של מרדכי מקודם זה היתה טובלת ממש לנדותה אחר ספירת ימי נדותה : הקציף הקב"ה כו' לעשות רצון צדיק כו' · הכא קאמר רצון צדיק שיוסף בקש על כך כמ"ש כי אם זכרתני אתך וגו' והוצאתני מן הבית הזה אבל מרדכי לא בקש על כך אלא שהקב"ה עשה לו זה שיודע לו הדבר ולעשות לו נס ע"י זה כמ"ש בלילה ההוא נדדה שנת גו' ומלינו שהקב"ה מסבב סבות הפכיות לצדיקים פעם להקציף האדון על העבד ופעם לעבד על האדון : לא ראינו שינה כו' · נראה שילא להם זה הדרש ממה שקראם שומרי הסף שיש בזה שני משמעות כדעת המפרשים אם שומרי בית המלך מבחוץ במקום סף הבית כי כן דרך המלכים שלא ילך אדם לבית המלך שלא ברשות וכמוהו וידים על הסף והיא באה בסף הבית ושומרי הספים לאהל ואם מלשון מזרק וכמוהו מן הדם אשר בסף ועוד הרבה ולזה קאמר ע"י שהיו שומרי הסף שומרי פלטרין של מלך וכמ"ש בתרגום היו שומעין דבר שבינו לבינה ואמרו שלא ראינו שינה בעינינו בא ונטיל ארס בספל כו' דהיינו שומרי הסף שהיו ממונים גם על ספלי ומזרקי המלך שהיה רוחץ בהן או שותה בהן · ואמר א"ל והלא אין משמרתי כו' · ר"ל שלא היה משמרתם שוה כגון שאחד מהם היה שומר בפתח המלך חלי היום בשחרית והב' חלי השנית של היום וכן בלילה וכדי שיביא אחד מהם ארס ממקום שהיה שם לריך לשהות כל היום או לילה יותר מכדי משמרתו שאם היה משמרתן שוה שלא היה לכל אחד שיעור קבוע לו לשמירה אלא שהיו שומרין ביחד היה יכול אחד מהן לשמור שם ושני היה יכול לילך להביא שם הארם ממקום שהיה וכיון דאין משמרתי ומשמרתך שוה כאחד כי כשאני אלך להשהות יום אחד תהא משמרתי הקבוע לי בטלה בלא משמר וירגישו בדבר ואמר ליה חברו שלא יהיה משמרתך בטלה שאני אשמור משמרתי ומשמרתך וקאמר והיינו דכתיב ויבוקש הדבר וימלא דמכל מקום הרגישו בדבר לפי שמלאו שלא היו במשמרתן שידעו משמרתן הקבוע וזה שמר שלא במשמרת שלו ואותו שהיתה משמרתו קבועה אז לא היה שם ובקשו בדבר ונתוודע להם שהלך להביא ארס לשם ורש"י פירש אתה ממונה על עבודה אחת ואני ממונה על עבודה אחרת ע"כ ולשון אין משמרתך ומשמרת שלי שוה אינו משמע כן שהיו שניהם שומרי הסף היו ודרכו לא ידעתי : מאי אחר כו' · וכה"ג אמרינן בסוף פ' הנחנקין [ג] מאי אחר אחר דבריו של שטן כו' וע"ש דברי הרא"ם לכך שאל מה נעשה יקר וגדולה למרדכי ע"ז והשתא אתי שפיר שטעה המן ואמר למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני וק"ל : אחר שברא הקב"ה והקדים רפואה למכה · לכאורה

הרי"ף

דהוקשה בכתוב שאמר אין אסתר מגדת מולדתה כאשר צוה עליה מרדכי א"כ אין צורך לומר ואת מאמר מרדכי אסתר עושה ולא עוד אלא שהול"ל ואת צווי מרדכי אסתר עושה כמו שאמר קודם כאשר צוה עליה מרדכי · וע"ק מאי כאשר היתה באמנה אתו מאי אשר היתה ולפתות הל"ל כאשר היתה עושה באמנה אתו וע"ק מאי באמנה אתו כי באמנה היה שמרדכי אומן אותה אם כן מאי באמנה אתו וע"ק באמנו אותה מיבעי ליה לזה דרשו מלמד שהיתה מראה דם לחכמים ומאמר מרדכי בענין הדמים אם הוא דם טמא או טהור היתה שוהה אסתר ולכן אמר מאמר שהוא אמירתו דם טמא או טהור וגם בענין יושבת בחיקו של אחשורוש כאשר היתה הויית משכב אישות כאשר היתה בזמן שהיה אומן אותה שהיתה אתו עם אם מרדכי במשכב אישות כך גם עתה היתה אתו שוכבת בחיקו אחר הטבילה שהיה מאמר מרדכי לטבול מטומאתה ואח"כ היתה אתו במשכב בחיקו כמו שהיתה באמנה אתו אומן את הדסה קודם שלקחה אחשורוש היתה שוכבת בחיקו כך היתה אתו אחר שלקחה אחשורוש היתה טובלת ויושבת בחיקו של מרדכי :

בגתן ותרש טרסיים היו וכו' א"ל אני אשמור משמרתי ומשמרתך וכו' · פרש"י והלא אין משמרתי כו' אני ממונה על עבודה אחת ואתה ממונה על עבודה אחרת וצריך לבאר כוונת

עין יעקב

בתרגום מבואר שקיימה כל מצות ישראלית והש"ס לא נקט רק זו בלבד להראות גודל צנועותה שאע"פ שנעשה מלכה אפ"ה היא בעצמה ובכבודה לכלכה ידה בדם להראות לחכמים בעצמה ולא ע"י שלוחה וכדמלינו בדוד שאמר לא חסיד אני וכו' כדאיתא בריש ברכות ע"ש · וזה שאמר מאמר ולא קאמר צווי מרדכי אלא שלא צוה לה על זה בפירוש רק שמעה ממרדכי שהזהיר כן לאחר נשים כי לא למדה מוסר מאביה ואמה שלא נתגדלה רק אצל מרדכי : ומרדכי יושב בשער המלך קצף וכו' · נראה דדקדק כן מדאמר יושב בשער המלך אין לו דביקות עם קצף וגו' גם לשון קצף הוא לשון יחיד דהל"ל קצפו אלא ודאי דה"ק דלכך ישב הקב"ה את מרדכי בשער המלך וקצף עבדים על אדוניהם כדי שיודע הדבר למרדכי ויגלה לאסתר ועי"ז יבא הגאולה ולפכי דרש הש"ס דשני טרסיים הוו וכו' ולא קאמר דמרדכי ידע ברוח הקדש דא"כ סיאך תלה הפסוק ומרדכי יושב וק"ל ולשון קצף קאי על הקב"ה : אחר הדברים האלה · עיין במדרש שדורש עוד כמה דרשות על זה ולענה אף אני חלקי אמרה נפשי כי בני המן היו סופרי המלך כדאיתא במדרש על פסוק להביא ספר זכרונות וכאשר אמרה אסתר כן בשם מרדכי הם זייפו וכתבו כן בשם המן כי הם היו ראשי סופרים וגייסות שלו כדאיתא במדרש על פסוק כל זה איננו שוה לי וכו' עיין שם ולכך כשקרא כן בספר זכרונות גדלו ואחר כך בא גבריאל וקרא מאליו איך שמרדכי עשה זה

עץ יוסף

הרוח לגלות כבוד יחוסה . ומה שאמר כאשר צוה עליה מרדכי קושטא דמילתא קאמר שאף עתה עשתה כמצותו אע"פ שלא היה מצותו על הזמן הזה (יפ"ת) : יח דכתיב פרעה קצף על עבדיו. ולא הביא קרא ויקצוף פרעה על שני סריסיו דכתיב מקמיה משום דהכא כתיב איך עלה יוסף לגדולה על ידי הקצף הזה שהגיד ושם אתנו נער וגו' ומיד שלח פרעה ויקרא אל יוסף (יפ"ת) וס"ל לרבי יוחנן שבדרך הטבע לא היה לפרעה לקצוף על שר המשקין אם זבוב מצא או נימא אלא שהקב"ה הקציף אותו כדי לעשות רצון צדיק זה יוסף שביקש על זה כמ"ש כי אם זכרתני אתך וגו' והוצאתני מן הבית הזה : עבדים על אדוניהם כו' . שבודאי העבדים לא קצפו מעצמם כי אין מדרך העבדים לקצוף על אדוניהם רק להשתעבד להם בכל אשר יצוום . אלא שהקב"ה הקציף אותם על אדוניהם כדי לעשות רצון צדיק ומנו מרדכי כי מה שהגיד מרדכי לאסתר בקשת שליחות יד בגתן ותרש במלך. רצונו היה בזה להודיע כי המן וכל משפחתו המה מוכנים לפורענות ודרכם להמית ולא להחיות כי בגתן ותרש היו קרובי המן וממשפחתו א"כ מה שהיה בזה סבה נאותה לתלות את המן . זה היה רצונו של מרדכי . בהודיעו לאסתר מעשה בגתן ותרש (אי' הים) : יט אחר שברא הקב"ה והקדים רפואה למכה . דהנה לעיל אמרו ממוכן זה המן ועיקר עלתו במאמר ילא דבר מלכות מלפניו היא היתה מפלתו והוא כמ"ש היוסף

ענף יוסף

יט דאמר רשב"ל אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ מקדים ובורא להם רפואה כו' . ולכאורה יפלא מאי נ"מ אם הרפואה נבראת מקודם או אחרי כן . אבל תבין זה ממה

[א]מהרש"א ד"ה כאשר. פ' בן סורר (עד ע"ב): [ג] שם ד"ה מאי אחר . פרק הנחנקין (פט ע"ב) :

יד יוסף

א ב"ר פ' פ"ח אסתר רבה סוף פ"ו ילקוט אסתר פסוק זה : ב בילקוט איתא מאי אחר : ג כי אם היה המכה קודם בריאת הרפואה היה קשה להם לסבול המכה מפני קשיותה :

חדושי גאונים

ראוי להביא פסוק כדת מה לעשות וכו' כאשר הקשינו למעלה על כן הודיעונו רז"ל כי אין זה כ"א שבהגים המלך משפט ושתי בפני חכמים היה למעלה התעוררות מדת הדין על ישראל על עונש לבל ישפטוה חכמי המלך משפט מות לבלתי תבא אסתר להושיעם לולי הליצו על ישראל מלאכי השרת וזהו והקרוב אליו וכו' לומר כי הדבר הקרוב אליו יתברך אז למען הטות לבבם אל דבר ממוכן

גאון יעקב

אחר הדברים שברא הקדוש ב"ה והקדים רפואה למכה . דארשב"ל אין הקב"ה מכה לישראל אלא א"כ בורא רפואה מתחילה ובאוה"ע מכה אותן ואחר כך רופא אותן . המאמר מוקשה . כי סוף סוף בין האומות בין ישראל הם נרפאים בזמנם א"כ במה נתעלו האומה הישראלית מיתר האומות כיון שצורך הרפואה הוא אחר המכה . א"כ מה לי שתהיה הרפואה מוקדמת או מאוחרת. אבל הענין ע"ד אמרם ז"ל בשבת לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה . שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר . הרי אם כבר בא החולי לאדם אין לו זכות לשלח לו רפואה עד שיעשה תשובה מעצמו ואז ירפא . ואמרו שם עלה למטה ונפל דומה להעלוהו לגרדון לידון . שאם יש לו פרקליטין

ואחר כך ונגלה עון אפרים אבל העובדי כוכבים אינן כן אלא מכה אותן ואח"כ רופא אותן שנא'(ישעיה יט) ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא בתחלה נגוף ואח"כ רפוא׳ ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו אמר רבא בתחלה במרדכי לבדו ואח"כ בעם מרדכי מאן נינהו רבנן ולבסוף להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים · הפיל פור הוא הגורל· תנא כיון שנפל פור בחודש אדר שמח שמחה גדולה אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה רבן והוא לא ידע [א]שבז' באדר מת משה רבינו ובז' באדר נולד משה רבינו · ויאמר המן למלך אחשור וש ישנו עם אחד אמר רבא ליכא דידע לישנא בישא כהמן [ב]א"ל תא ואיגרי בהו א"ל מתירא אני שכל המתגרה בהון אלהיהם עושה עמו דין · א"ל ישנו מן המצות · א"ל אית רבנן בגוייהו דמבעו עלייהו רחמי אמר ליה עם אחד הן ושמא תאמר אעשה קרחה במלכות מפוזר ומפורד מפוזרים הם בין העמים · ושמא תאמר איכא

רש"י

ואח"כ ונגלה עון אפרים · ע"י מכה שאני מביא עליהם: הפיל פור · באי זה יום יפול לו הגורל וכן מחדש לחדש והגורל של כולם הטיל ביום אחד ונפל לו הגורל באדר: בז' באדר מת · שנאמר והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון (יהושע ד) לא מהם למפרע שלשים של ימי אבלו של משה ושלשה ימים שהכינו להם צדה שנאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים (שם א) הרי בז' באדר מת משה: ובז' באדר נולד משה · שנאמר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (דברים לא) היום מלאו ימי ושנותי במס' קידושין כדאי הוא יום הלידה שיכפר על המיתה: אית בהו רבנן · מתשובתו של המן אנו למידין שכך היה אחשורוש משיבו: קרחה אני

מהרש"א

בחומש וכבר כתבנו שם דלמ"ד נמי דאחר מופלג הוא מ"מ משמעו שבשבת דברים שזכר לעיל מיניה בא הענין שזכר כאן וכה"ג יש לפרש כאן אחר שברא הקב"ה להם רפואה כו' אבל עובדי כוכבים אינו כן מכה כו' ועניינו כי כבר הבטיחנו הקב"ה כי אעשה כלה בכל וגו' אך אותך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט וגו' דהיינו היסורין הבאין על ישראל לא באו לכלותן רק למרק חטאם והיינו רפואתן מוכנת קודם למכה דודאי ירפאו מה שאין כן בעובדי כוכבים דאפשר שיעשו כלה ולא יבאו לידי רפואה אך אם ישובו אפשר שיבאו אחר כך לרפואה כמה שכתוב בהו נגוף ורפוא ושבו עד ה' וגו': בתחילה במרדכי לבדו כו' · דלא הו"ל למכתב רק כי הגידו לו כי הוא יהודי ויבקש גו' וע"כ דרשו עם מרדכי מנו רבנן מלשון עמיתי בתורה הוא: אמר נפל לי פור בירח כו' · דלפי פשוטו כפרש"י במגילה שהכתוב מפרש מהו הפור הוא הגורל לא הוה איצטריך ליה לכתוב אלא הפיל גורל וגו' ולכך דרשו כשהפיל פור שמח בדעתו על גורל זה שהוא ירח שמת בו משה ולא היה יודע כו' ובז' באדר נולד כו': שבז' באדר מת· [דמיתתו מפורש בקלא מתוך הכתוב שבז' באדר מת] כדאמרינן ספ"ק דקידושין [א] מדכתיב וימת שם משה עבד גו' וכתיב ויבכו גו' לא מהן ל"ג למפרע הא למדת שבז' באדר מת משה אבל שנולד בז' באדר אינו מפורש אלא מדרש חכמים הוא שם מדכתיב ק"ך שנה אנכי היום מת"ל היום מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום כו' וזה הדרש לא היה יודע המן ונראה נמי מה שדקדק לומר שבז' באדר מת ששמח נמי ביום המיתה שהפיל גורל מיום ליום דהיינו באיזהו יום בחדש נפל הגורל בי"ג באדר שהוא בתוך שבעה ימי אבילות של משה שהיה מיתתו בז' באדר: ליכא דידע לישנא בישא כו' ·

[א]מהרש"א ד"ה ד"ה שבז' באדר. סוף פ"ק דקדושין (לח ע"א):

יד יוסף

א קדושין לח ע"א סוטה יב ע"ב:
ב עי' הגי' בגמ':

חדושי גאונים

היה מה שהליאו על ישראל ואמר כרשנא וכו' והוא הנה כתבנו הסכמת המדרש וגם למ"ד בגמרא כאשר נכתוב לפנים בס"ד כי על עון הסעודה נתחייבו ח"ו אז ישראל בנפשם והנה לא יבצר מאישי ישראל אשר בשלחן המלך מהמנא בם ז' סוגים. אחד אשר חטאו בהרהור ומתשבה על הזונות אשר נגד פניהם או על איסורי מאכלים. ב' אשר חטאו בדבור. ג' אשר חטאו במעשה ויאכלו נבלה וטריפה· ד' אשר רבים שתו

עיון יעקב

צ"ע מנ"מ אם הרפואה הוא מקודם או לא אפשר לומר דאם הרפואה בא אחר המכה נעשה עכ"פ מקומו ללקת וכן כאן אם היה הרפואה בא אחר שכבר נגזרה הגזירה להמיתם ומרדכי היה מציל את המלך היו אומרים שעשה בשביל כך כדי להציל את עצמו והיה די בהצלתו ולא היה מגדל אותו ומשפיל להמן אבל עכשיו שהרפואה היה מקודם נהפך הדבר מרעה לטובה: **בתחלה** במרדכי לבדו · נ"ל דאפשר בשביל זה נענש מדה כנגד מדה שבתחלה תלה אותו ואח"כ ויפס את מרדכי על ביתו כתרגום שנתן כל אנשי ביתו של המן למרדכי ואח"כ כל זרע עמלק הרג היה הכל בשביל שהוא עשה שלא כדרך ארץ דקי"ל בקלקלה מתחילין מן הקטן והוא היה רוצה להתחיל תחלה במרדכי וכוונתו היה בזה אולי עי"ז ישתחוו לו ואפ"ה לא השתחוה מרדכי וכשראה כך היה מפחד את הרבנן אולי ישתחוו לו ואח"כ לכל ישראל: **באדר** שמת שמחה גדולה · אע"ג דבחדש חשון שמתה בו שרה חשיב לזכות שאני שרה שלא הטאה כלל דבת ק' כבת כ' ובת כ' כבת ז' לחטא משא"כ משה מת בחטאו ועוד י"ל דבשלמא משה לא קם כמוהו משא"כ שרה כשמתה זרחה שמשה של רבקה ועוד כשמת משה פסקה כל הטובה מישראל כדאיתא בש"ס דתענית ועוד י"ל שהוא סבר כיון שמת בז' באדר היה קשה לו למה בז' בו אלא שהיה מתפלל כל שבעה ובשביעי נאמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה וסבר המן שתפלה אינו מתקבל באדר ולא ידע שלכך מת בז' באדר לפי שנולד בז' באדר והקב"ה משלים שנות צדיקים משנה לשנה ומיום ליום: **ישנו** עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים · נ"ל דהיה כוונת המן ע"ד דאיתנהו ב' פירושים על פסוק כי בארבע רוחות

הרי"ף

כוונת רש"י דלא פירש הדבר כפשוטו שכולם היו עסוקים בעבודה אחת לשמור ולהשקות למלך וכל אחד היה שומר בזמן אחר ולכך אמר לו אין משמרתי ומשמרתך שוה עדיין אין אנחנו שומרים כא' אלא כל אחד בזמן אחר א"ל אני אשמור משמרתי בזמני וגם במשמרתך אשמור וזה המתיישב כפי' הגמרא אבל רש"י לא פירש כך ונראה שדקדק רש"י שאם חילוף המשמרות הוא בזמנים שזה שומר למלך לילה אחת וזה שומר בלילה אחרת א"כ כשבא האחד לשמור משמרתו בלילה שלו וגם שמר במשמרה האחרת שהוא שימור חבירו א"כ איך הוא אומר ויבוקש הדבר וימצא שלא נמצא במשמרתו והלא נמצא במשמרת של חבירו מיבעי ליה למימר ומהו זה שאמר שלא נמצא במשמרתו כיון ששניהם נמצאו במשמרה אחת לכך פרש"י שלא היה משמרתם שוה הכונה שכל אחד היה ממונה על עבודה אחרת והשתא ניחא שלא נמצא במשמרתו בעבודה שלו לפי שהלך אצל חברו להשקות סם המות למלך · ועדיין צריך לבאר לפרש"י מ"ש לו והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה שיש לכל אחד ממנו עבודה מיוחדת כי מה בכך והלא אע"פ שכל אחד עסוק בעבודתו לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות להשקות סם המות רוצץ · וע"ק שאם כל א' עוסק בעבודה אחרת איך אמר האחד לחברו לא ראינו שינה בעינינו לפי שהיו צריכין לשמור בלילה להשקותו פעמים רבות שהיה צמא למים כפרש"י והלא אין עבודתם שוה א"כ מי שהוא משקה למלך יפה יאמר שלא ראה שינה בעיניו לפי שהמלך צמא וצריך להשקותו אבל האחר שאין עבודתו בכך איך הוא אומר מיום שבאת זו לא ראיתי שינה בעיני · ויראה לי לומר דשני הסריסים האלו היו משקין כל אחד לילה אחת למלך והאחד עוסק בעבודה אחרת ואמרו זה לזה מיום שבאת זו לא ראינו שינה כלומר כל אחד בלילה שהוא משמרתו להשקות למלך אינו יכול לישן לכך בא ונשקנו סם המות א"ל האחד והלא אין משמרתי זה כי להשקות הסם צריכין להיות שנים עומדים במעמד אחד כדי שבשעה שישאל המלך מים לשתות תכף יתן לו חברו הסם להשליך אל המים כי מקודם לכן אי אפשר להשליך אל המים הסם פן יתגלה הדבר וגם הראשון להיות הסם בידו פן ירגישו בו אבל כשישאל המלך מים וזה מביא המים בא חברו והשליך אל המים סם המות וכיון שבלילה שהאחד משקה ימצא את חברו עסוק בעבודתו אחרת ע"כ א"ל אני אשמור משמרתי ומשמרתך כלומר אנכי אעבוד עבודתי וגם אלכה לנגדך לעמוד אתך במשמרתך ואזמין לך הסם להשליך אל המים כשישאל המלך מים לשתות · ויודע הדבר למרדכי וימצא שלא היה האחד במשמרתו ובעבודתו לפי שהלך לו לישב עם חבירו ומשם נודע שלא הלך ממקום משמרת עבודתו אלא כדי להשקות סם המות ומשם נודע האמת: **ויבז** בעיניו לשלוח יד וכו' אמר רבא בתחלה במרדכי כו' · ונראה

ענף יוסף

שאתה רואה כאשר ייסר איש את בנו. יתשוב תיכף כי יפסוק מהכאתו. לא כן אם איזו אדם ענש יענש על חטאו בב"ד. כן ישא עונו ועונשו כמו שפסקו עליו. והעונש ההוא בעצם

עץ יוסף

היוסף לקח בפירוש המאמר יצא דבר מלכות מלפניו הרצון לו בזה שיעשה אחשורוש חק חדש אשר לא שערוהו המלכים שקדמוהו והוא שיהיה רשות ויכולת אל המלך לעשות משפט חרוץ. בדבר שהוא נוגע למלכות עצמו מבלי יצטרך להמלך ביודעי דת ודין או ביודעי העתים וזה ביאורו יצא דבר מלכות מלפניו. כלומר מלפניו לבדו יצא משפט דבר מלכות. ולא מלפני בעלי המשפט וזה החק החדש יכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור. וע"י זאת העצה היעוצה היה יכול אחשורוש לעשות משפט נחוץ לבגתן ותרש שהיו שרים גדולים יותר מחמשה רואי פני המלך. שאם לא היה יכול לשפוט בעצמו היה הדבר· קשה מאד לעשות משפט נחוץ בשרים גדולים כאלה. ולכך כשראה אחשורוש את הטובה הגדולה שעשה לו המן בהחק החדש. שהיה יכול לעשות משפט נחוץ בושתי שהיתה מלכה בת מלכים גדולים ובשני שרים גדולים אלו. גידל את המן מעל כל השרים אבל זאת העצה היעוצה הכינה פורענות להמן גופיה להיותו עומד אל התליה. שהרי כאשר אמר חרבונה גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב אל המלך עומד וגו' שמע המלך עדותו של חרבונה ונזכר הלכה. כי דבר מלכות דינו לצאת מלפניו עצמו. והנה העץ אשר הוכן למרדכי הוא דבר מלכות שהרי מרדכי דבר טוב על המלך. ויאמר המלך א"כ איפה תלוהו עליו. אמנם לולי עצה של ממוכן. במאמר יצא דבר מלכות מלפניו מי יודע אם לעת כזאת היו תולין את המן על העץ וגו' מבלתי היות דבר המלך לפני יודעי דת ודין ואפשר קרוב שהיה ניצול. שהיה המן יכול לומר לא ידעתי שאסתר היא מישראל וגם לא ידעתי שמרדכי רצה להציל המלך ממות. והא ראיה שלא הגיד בעצמו למלך רק סיפר דבר זה לאסתר כמי שמספר איזה חדשות לרעו ומכירו אך כיון שהיה לו לאחשורוש כח לעשות דין נחוץ בעצמו. כיון שאמר תלוהו עליו. ויתלו אותו. וזהו שאמר בעל המאמר אחר שברא רפואה למכה: ואחר כך ונגלה עון אפרים · פי' ואח"כ ונגלה עונש אפרים. כמ"ש

גאון יעקב

גדולים ניצול ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומע"ט כיוונו חז"ל באמרם פרקליטין גדולים. ואמרו אלו הם פרקליטין של אדם. כי הגם יש במלאכי מעלה מליצי יושר ומטיבים לדבר לפני המלך ית' שמו. להפיל תחינה על האדם החולי. עדיין הם קטנים ולא יועילו כ"כ בתפילתם אבל צריך לפרקליטין גדולים ומפרש איזהו גדולים. אומר. פרקליטין של אדם. ר"ל שהאדם בעצמו עשה אותם וכאמרם ז"ל כל העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט א'. ע"כ הטיב אשר דיבר רשב"ל כי אצל ישראל התחסדהקב"ה עמהם לבראת הרפואה קודם המכה. כי בטרם בא המכה עדיין אין קטרוג כלל ואז בורא הרפואה. ואח"כ אח"כ בא המכה. אף אם ישראל לא עשו תשובה. והקיטרוג מקטרג הרי הרפואה כבר בא כי כבר נברא. אבל באוה"ע אז המכה בא מתחילה

ואז הקיטרוג מקטרג וקשה לבראת הרפואה. עד שיהיה להם זכות גדול ובדורו של המן היה זאת מוכרחת כי עם לא עשו תשובה והקיטרוגים עליהם מחמת סעודות של אותו רשע או השתחוו לצלם. ועכ"ז הועיל

רש"י

פוסה · שמלכות אחד מלא מהם : מדינתא · מדינה קטנה : ולא נסבי מינך · נשים : ואת דתי המלך · אנגריות מס המלך וגולגליות וארנוניות אין נותנין : דמפקי לשתא בשה"י פה"י · שבת היום פסח היום ואנו אסורין במלאכה : אין שוה · אין נאה ואין חשש להניחם : ומבזו ליה למלכא · דאמרי ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו דאפי' מלכא לא קרו לך : משמיעין · ב"ד מכריזין בעיירות שיביאו שקליהם למקדש : ועל הכלאים · שכבר גדלו הזרעים קצת וניכר ועוקרין אותן משדותיהם בהכרזת ב"ד : משל של אחשורוש והמן · כלומר יש ללמוד מאחשורוש שאף בדעתו היה להשמידן :

גמרא

מינייהו פירי · ומפורד כפרדה זו שאינה עושה פירות · ושמא תאמר דאיכא חדא מדינתא מינייהו (או אסקרתא חדא מינייהו · בין העמים · או שמא תאמר חוץ למלכות הם ואי אתה יכול להם) ת"ל בכל מדינות מלכותך · ודתיהם שונות מכל עם דלא אכלי בהדן ולא שתו בהדן [ולא נסבי מינן] ולא מינסבי לן מינייהו · ואת דתי המלך אינם עושים דמפקי ליה לכולא שתא בשה"י פה"י (ולא יהבי כרגא למלכא) · ולמלך אין שוה להניחם דאכלי ושתו (ורוו ונפקי ויתבי בשוקא) ומבזו ליה למלכא (דבר אחר ולמלך אין שוה להניחם שאם) [ואפי'] נפל זבוב בכוסו של אחד מהם זורקו ושותהו ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהם חובטו בקרקע ואינו שותהו · אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף וגו' אמר ר"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד (זה) המן הרשע לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקלי המן והיינו דתנן א באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים · ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך א"ר אבא (בר כהנא) [דף יד ע"א] משל דאחשורוש והמן למה"ד לשני בני אדם אחד יש לו תל בשדהו ואחד יש לו חריץ בתוך שדהו אמר בעל התל (לבעל החריץ) מי יתן לי חריץ זה (בתוך שדי) [בדמים] ובעל חריץ אומר מי יתן לי תל זה (בתוך שדי) [בדמים] לימים נזדווגו שניהם אמר לו בעל החריץ לבעל התל מכור לי תילך א"ל הלואי טול אותו בחנם · ויסר המלך את טבעתו

תוספות

משום דיתורא דקרא ולשונות כפולים איכא בהאי קרא ישנו לא ה"ל למכתב רק ישוע"כ דרשו שא"ל שישנו מן המלות מלשון שינוי שמשנין מלותן א"כ מלשון שינה שישנים מן המלות וכן הוא בילקוט וממלת אחד שהוא מיותר דרשו דא"ל כו' אית בהו רבנן שיגיעו, עליהם במעשיהם הטובים א"ל עם אחד כמו שאר העם אין עוסקים במלות כך הרבנן שבהם אינן מקיימין מלות · ואמר מפוזר שמא תאמר קרחה כו' דמדינה אחת קרחה וחריבה מזיקה גם לשאר מדינות משום חורבה שביניהם מפוזרין כו' ואמר ומפורד מלה מיותרת לדרוש שמא דאיכא לבריות הנאה מינייהו וטובה הוא שיהו מפוזרין להטיב לרבים ת"ל ומפורד שאינן עושין פירות כפרדה זו כו' אין לבריות הנאה מהן דלענין הנאה למלכות הא אמר ואת דתי המלך אינן עושין דמפקי כו' כפרש"י· ואמר ושמא תאמר איכא מדינתא כו' פרש"י מדינה קטנה עכ"ל והוא דחוק דאכתי בכלל מפוזר בין העמים הוא ויש לפרש דשמא תאמר איכא מדינה מינייהו לקבלם למקום אחד וליישבם שם ת"ל בכל מדינות מלכותך שהם קכ"ז מדינות שמלך בכפה הם מפוזרים וא"א לקבלם למקום אחד · ואמר ודתיהם שונות מכל עם לפי פשוטו הול"ל ודתיהם שונות מכל דת וע"כ דרשו ודתיהם שונות לפרוש מכל עם דלא אכלי כו' ולא נסבי כו' · ואמר ואת דתי המלך אינם עושים דהיינו מלאכת המלך אינן עושין בטולי שתא כאילו הוא שבת דאסורין בכל מלאכה וכאילו הוא פסח שיצאו לחירות פטורין מכל עבודת המלך · ואמר ולמלך אין שוה כו' לפי פשטיה לא הול"ל רק ואין שוה להניחם ומדכתיב ולמלך ה"ק דאפילו למלך מבזים ואם אדוני המלך נוגע כו' ואין ראוי להניחם : [לפיכך הקדים שקליהם כו'·שעשרת אלפים ככר כסף עולין חצי שקל לס"א מישראל לת"ר אלף כו' כ"פ התוס' לקמן ועי' בחזקוני]: באחד באדר משמיעין על השקלים כו' · זמן נתינת השקלים קודם ר"ח ניסן כדי שיביאו קרבנות מתרומה חדשה וזה מפורש בתורה אבל שמשמיעין עליהם בא' באדר אינו מפורש בתורה אלא דחכמים שיערו להכריז עליהן ל' יום מקודם דהיינו בא' באדר והקדים שקליהן דקאמר הכא היינו להכריז עליהן : לאחד שהיה לו תל כו' ·

הרי"ף

שהוקשה בכתוב מ"ש ויבז בעיניו לשלוח יד וגו' כי הגידו לו את עם מרדכי כיצד הוא נותן טעם לביזויו לשלוח יד במרדכי מפני שהגידו לו את עם מרדכי לכך אנו דורשים מ"ש כי הגידו לו את עם מרדכי מלשון כאשר וה"ק אע"פ שמתחלה חשב לשלוח יד במרדכי לבדו אח"כ ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו:כאשר הגידו לו את עם מרדכי שהם רבנן אז נתן אל לבו מה זו אעשה להמית מרדכי לבדו כיון שעדיין נשארו עמו עם מרדכי שהם רבנן צריך אני להשחית את כולם ואח"כ אבקש להשמיד את כל היהודים :

עיון יעקב

רוחות השמים פרשתי אתכם א' הוא כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל ואידך הוא כפשוטו שהם מפוזרים בכל ארבע רוחות שבעולם והמן רצה שאחשורוש יגזה להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים אך מדאגה מדבר פן ואולי יעלה אחשורוש על דעתו כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל וזה ראיה דכתיב כי כד' רוחות השמים וגו' לכך אמר המן ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים ממילא פשט השני אמת כפשוטו ואפשר לעולם בלא ישראל וק"ל : ואת דתי המלך אינם עושים · אפשר לומר דכך דרש שכוונתו היתה שגם דת המלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אינם עושים שהרי השתחוו לצלם של נ"נ ובאמת כבר מבואר לעיל שלא היו עושים רק לפנים דהיינו מיראה לכך הקב"ה לא עשה עמהם רק ליראם וגם המן לא ביקש מהמלך רק ליראה שיכתב לאבדם ולא שיעשה כן באמת ולהכי לא רצה אחשורוש ליקח ממנו המעות כיון שאינו מוכרם ממש רק ליראה אותם לוה כן לאבדם אבל המן הוסיף רשעה על רשעתו וכתב להשמיד וגו' שיעשה כן ממש להכי אמר אחשורוש אח"כ מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשות כן ממש וק"ל : לפיכך הקדים שקליהם לשקליו · אפשר שרצה המן ליתן השקלים לגנזי המלך לפרנס בהם עניים לכך הוצרך להקדים שקליהם לשקליו וק"ל : והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים · הא' על הכלאים הוא אך למותר וי"ל ע"ד דאיתא בעמק המלך הובא בילקוט ראובני סוף פ' כי תצא דעמלק הוא כלאים דעשו נשא בת ישמעאל שהם שור וחמור יחדו ויצא מביניהם עמלק שהוא כלב וסימנך שכ"ח שור כלב חמור וזה לא תשכח עכ"ל ע"ש וא"כ בא' באדר משמיעין על השקלים כדי למחות עמלק שהוא ועל הכלאים וק"ל : הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך · הנה לכאורה פסוק זה תמוה חדא דמאי קאמר הכסף נתון לך הלא עדיין לא קיבל ממנו שום כסף הל"ל לא אטול ממך הכסף ואפשר שבשביל זה פי' התוס' הכסף בגימטריא העץ עיין מה שאכתוב בסמוך פירוש הפסוק וגם קשה כיון דאחשורוש לא צוה כלום רק לעשות עם העם הטוב בעיניו מה זה שכתב המן ושללם לבוז בלתי ליווי של המלך וגם מה שאמרה אסתר אילו לעבדים ולשפחות וכו' כי אין הצר שוה בנזק המלך מה נזק יש למלך בזה גם מה שאמר אחשורוש מי הוא זה וגו' אשר מלאו לבו לעשות כן הלא הוא צוה לו שיעשה בהם כטוב בעיניו לכן נ"ל דרך דרש כפשוטו דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה כי עי"ז ישובו ישראל בתשובה מהמעשים רעים שעשו ישראל נגד מלכות דארעא לפי המסירה של המן לכן אמר המלך הכסף של ישראל נתון לך מיד ואם לא ישובו מדרכיהם והעם לעשות בו כטוב בעיניך אבל המן שהיה חפץ דוקא בכליון של ישראל כתב באגרת להיפך מתחלה להשמיד ולהרוג ולאבד ואח"כ ושללם לבוז וכבר כתבנו בחדושינו דגעין הטעם דכל המיצר לישראל נעשה ראש לפי שע"י שמיצר לישראל חוזרין בתשובה ולפי שעי"ז חוזרין בתשובה שכרו שנעשה ראש וזה דוקא אם מיצר לישראל אבל אם מאבד גופם של ישראל לגמרי מן העולם ודאי אין לו שכר רק עונש וזה שאמרה אסתר כי אין הצר שוה בנזק המלך ולזה שאל שפיר אחשורוש מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן שיפך מדברי המלך ולפ"ז שפיר אמרה אסתר כי נמכרנו אני ועמי דהיינו מכירה ממש שלקח אחשורוש הכסף מהמן ע"י עושי המלאכה ומ"ש הכסף נתון לך קאי על כסף של ישראל וק"ל . ועפ"ז יש לפרש שזה שאמר הפסוק ומרדכי ידע את כל אשר נעשה שידע שזה כוונת המן שלא ישובו בתשובה לכך החריד כל החרדה הזאת שקרע בגדיו ולבש שק ואפר ויצא ברחוב העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה להחריד את ישראל שישובו בתשובה שלא יקויים עצתו של אותו רשע וק"ל . ובזה מתורץ מה דכתיב והפרת את עצתו דהיינו עצתו שלא ישובו בתשובה ועי"כ קלקלת את מחשבתו והשבות לו גמולו בראשו שתלוהו על העץ כלומר שפגעה בו מדה"ד תחלה ואח"כ בבניו שלא כדרך בעל הרחמים וק"ל ועי"ל ע"ד דרש דלא מצינו שהרגו ושתי רק שלא תבא אל המלך ומלכותה יתן לרעותה הטובה ממנה וכן לקח אותה המן בלי ידיעת אחשורוש לשפחתו לשמשו וזה שאמרה אסתר ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי שכבר עשה כן לושתי אף שהוא ביזוי ונזק למלך שאשתו תהא שפחה וע"ז שפיר תמהו בערה בו ושאל מי הוא וגו' וזה הגם לכבוש את המלכה עמי ולא די לך בושתי : א"ר אבא משל דאחשורוש והמן כו'. נראה שהרגיש הש"ל לאחשורוש להשיב כשדר העם לעשות בו כטוב בעיניך ואח"כ

עץ יוסף

הקדמונים מאמר גדול עושי מגשוא אותו ומסבלו וכן תרגם אונקלוס על מאמר עונו ישא (ויקרא כ) חוביה יקבל (אוי סים) :

ענף יוסף

הוא בכל עוז (אור כשלמה): לשני בני אדם אחד יש לו תל כו'. ביארו כי סיבת שנאת היהודים נתחלפו אצלם . כי לאחשורוש גברה השנאה על היהודים אחר כי היו בעיניו גבוהים בתכלית

יד יוסף

א לקמן כט א מו"ק ו ע"א שקלים פ"א מ"א :

חדושי גאונים

מיין נסיכ' והוא עון ע"ז כד"א ישתו יין נסיכם . ה' גם הוא מעשה אשר היו מאשר יראו אלהים ולבל ישימו לב אצל המלך אם היו שותים היו מתעסקים במזיגת כוסות ומזרקי יין ומושיטים אל הגוים אשר במסיבם או אל זולת העוברים . ו' אשר נגע אלהים בלבו וגם זה לא היה עושה כן ביין נסיכם כ"א בלחם פתות אותו פתים ומותך בשר לפני האורחים . ז' אשר היו טובים מאלה אשר לא עשו לא זה ולא זה כ"א יושבים מסובים על שלחן המלך ופת בגו ומאכל שולחנו ערוך לפניהם על דבר כבוד המלך . כנגד ז' אלה דברו מלאכי השרת על שאחד שהוא עון הרהור הלב אמרו כלום שקריבו לפניך כרים בני שנה הם כבשים בני שנה תמימים לעולה בכל מועדי ה' בזמן משתאות חגיהם ז' כבשים לעולה מלבד כבשי עולות היחידים שמכפרים על הרהור הלב כנודע מרז"ל הנה אם חטאו בסוג זה הלא עשו מסכה תיקונו מה שאין כן העכו"ם אם על כל רוע מחשבותם ואין תגמול בישראל לבלתי שבב מות ושתי להביא את א ס ת ר להתיחם ברעם . ועל הב' אמרו כלום שקריבו בישראל שתי תורים הבאים על בטוי שפתים כמה דאת אומר או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע וכו' והביא שתי תורים וכו' וגם כי שם נאמר על בטוי שפתים בשבועה הרי עניה עון דבור ועל הסוג הג' של מעשה אכילה שהוא הנאת החומר כלום

גאון יעקב

להם רפואה הקודמת למכה.ובאומות העולם מכה אותם ואח"כ מרפא ונשארו כדרך שאר החולים אם יש להם זכות מתרפאין (המושקאטי ורע"פ)

א״ר אבא בר כהנא גדולה הסרת הטבעת יותר ממ״ח נביאים וז׳ נביאות שנתנבאו להם לישראל שמ״ח נביאים וז׳ נביאות שנתנבאו להם לישראל לא החזירום למוטב ואילו הסרת (זו) טבעת החזירתן למוטב :

ב שם ״תנו רבנן מ״ח נביאים וז׳ נביאות שנתנבאו להם לישראל לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה (אפילו אות אחת) חוץ ממקרא מגילה מאי דרוש אמר רבי חייא בר אבין אמר ר׳ יהושע בן קרחה (קל וחומר) ומה מעבדות לחירות אומרים שירה ממות לחיים על אחת כמה וכמה · אי הכי הלילא נמי נימא (אמר רבי יצחק) ג׳לפי שאין אומרים הלל על הנסים שבחוצה לארץ (מתקיף לה רב נחמן בר יצחק) והרי יציאת מצרים דנסים שבחוצה לארץ וקאמרינן (הלילא·התם) [שירה] כדתניא עד שלא נכנסו [ישראל] לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו [ישראל] לארץ לא הוכשרו [כל הארצות] לומר שירה· רב נחמן (בר יצחק) אמר ג׳קריאתה זו היא הלילא · (מתקיף לה) רבא [אמר בשלמא] (מי דמי) התם (תהלים קיג) הללו עבדי ה׳ ד׳ולא עבדי פרעה הכא נימא הללו עבדי ה׳ ולא עבדי אחשורוש אכתי עבדי אחשורוש אנן · בין לרבא ובין לרב נחמן (בר יצחק) קשיא הא תניא משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו שאר ארצות לומר שירה · כיון שגלו חזרו להכשירן הראשון · ותו ליכא (והאיכא) [והכתיב] ויהי

רש״י

החזירתן למוטב · שגזרו עליהם תעניות לתשובה כדכתיב וצום ובכי ומספד וגו׳ : ולא הותירו · מצוה: חוץ ממקרא מגילה . וא״ת נר חנוכה כבר פסקו הנביאים אבל בימי מרדכי היו חגי וזכריה ומלאכי : מעבדות לחירות · ביציאת מצרים אמרו שירה על הים: הלל נמי נימא · שהוא שירה : ה״ג אמר רבא בשלמא התם הללו עבדי ה׳ ולא עבדי פרעה · שהרי לחירות יצאו : אכתי עבדי אחשורוש אנן · דלא נגאלו אלא מן המיתה: בין לרבא · דאמר להכי לא אמרי׳ הלל דאכתי עבדי אחשורוש הוו הא לאו הכי הוה אמרינן : ובין לרב נחמן · דאמר קריאת מגילה במקום הלל : הא תניא לא הוכשרו שאר ארצות לומר שירה · על נס המאורע להם : כיון שגלו חזרו להתירן הראשון · תירוצא הוא : ותו ליכא · נביאים

מהרש״א

דמה שהמן רצה ליתן לו עשרת אלפים גו׳ והוא א״ל הכסף נתון לך והעם לעשות וגו׳ הוא ממש כמשל מכור לי תילך והוא א״ל טול בחנם ודימה את אחשורוש לבעל התל שהוא בדמיון ישראל שלא היה חפץ בהם אחשורוש ודימה את המן לבעל החריץ והגומא שהוא חפץ בתל להשליכו בגומא ובו נתקיים חופר גומץ בו יפול : ואילו הסרת טבעת כו׳ · תלה גזירת המלך בהסרת טבעת שבו נמסרו להמן כמ״ש והעם לעשות בו כטוב בעיניך ובמדרש אחשורוש היה שונא ישראל ביותר מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למוכר ברם הכא כתיב ויסר המלך את טבעתו גו׳ וז״ש הכא דהסרת טבעת שראו בו שנאת אחשורוש ביותר היא החזירן למוטב שעשו תשובה בכל לבם : חוץ ממקרא מגילה כו׳ · פרש״י וא״ת נר חנוכה כבר פסקו הנביאים כו׳ עכ״ל לא בעי למימר כיון שפסקו הנביאים היה להם רשות להוסיף נ״ח דאין סברא שיהא לחכמים כח יותר מהנביאים אלא דבנ״ח נמי מצאו חכמים בשום דרשה רמז בתורה כדאיתא במדרשות אלא דה״ק דאף המ״ח נביאים לא הותירו אלא מקרא מגילה והא דלא תקשי הא דתיקן שלמה עירובין ונט״י דאין זה מקרי הותיר על מה שכתוב בתורה דעירובין אינו רק גדר להוצאת שבת מרה״י לר״ה ונט״י משום סרך תרומה משא״כ מקרא מגילה ונ״ח שהם מצות בפני עצמם ועוד פרש״י אבל בימי מרדכי היו נביאים חגי זכריה ומלאכי עכ״ל מרדכי גופיה היה נביא כפרש״י מס״ע וכן אסתר היתה נביאה בימי מרדכי כדלקמן ונראה דלכך נקט הכא נביאים ונביאות דמקרא מגילה הותירו ע״י מרדכי ואסתר שהיה הוא נביא והיא נביאה : ומה מעבדות לחירות אומרים שירה כו׳ · היינו שירת אז ישיר שהוא סיפור הנס דקריעת ים סוף שיצאו מעבדות לחירות ומייתי ק״ו לשירת מקרא מגילה שמספר בו ג״כ הנס ממיתה לחיים אבל לענין הלל ליכא ק״ו וכדמסיק שאין אומרין הלל על נס שבח״ל כו׳ והוא מפורש בחידושינו פ״ב דערכין ע״ש : קריאתה זו הלילא כו׳ · ולפ״ז מהאי ק״ו ומה מעבדות כו׳ יש ללמוד למקרא מגילה בין בלילה ובין ביום כמו שקורין הלל בפסח בלילה וביום ולעיל דריש ליה מקראי ע״ש :

יד יוסף

א ילקוט ריש שמואל א : ב ערכין י ע״ב ע״ש ועי׳רי״ף ורא״ש: ג שם : ד כתבו המפרשים שכאשר אמו למעלה מן המזל נקראים עבדי ה׳ וכן היה ביציאת מצרים שהיה הכל נס מוחלט ומופלג בלתי ישועה בשום חלק ממערכות המזלות ולכך אומרים הללו עבדי ה׳ משא״כ באחשורוש שהיו נשארים תחת המזל כי גם המנסים מפאת הטבע ובעל הרחמים סבב סבובים שיהיה ישועה לישראל בטבע מאשת המלך ומרדכי שהצילו ממות לכך לא נקראים עבדי ה׳ רק עבדי אחשורוש כנודע כי מלך הוא מרכבה למזל (יע״ד) :

עיון יעקב

הכסף נתון לך אלא ודאי שדעתו היה להשמידן מחנם מיד לכך א״ל תיכף הכסף נתון לך להראות שהיה ניחא לו מאד בהשמדתן וק״ל . ולפי מה שפירשו תוספות הכסף נתון לך דהוא גמטריא העץ י״ל שזה ג״כ כוונת הפסוק והעם לעשות בו כטוב בעיניך דקשה הל״ל לעשות בהם לשון רבים וכן מקשה במדרש אלא דהכוונה היא והעם לעשות בו בהמן עצמו כטוב בעיניך לעשות למרדכי ולישראל כן יעשו לו כאשר זמם : **גדולה** הסרת טבעת ממ״ח נביאים ושבע נביאות כו׳. שהם יחד נ״ה נביאים ולא החזירן למוטב וכיון שאמר אחשורוש ה״ן על בקשת המן חזרו למוטב :

לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה. וקשה דלא הל״ל רק לא הותירו רק מקרא מגילה אבל לא פחתו היכי ס״ד דהא גם במקרא מגילה לא מצינו פחת ואולי י״ל דגם פחתו ע״י מקרא מגילה שאסורין בהספד ותענית וק״ל : **ולא** הותירו. עיין בפסחים דף

ענף יוסף

בתכלית המעלה . ועל זה נתקנאה בהם . כי אמר אני ואפסי עוד . ומה לי בזה האומה אשר המה גבוהים בעלי המעלה . ולזה היו בעיניו כתל גבה בתוך שדהו . אולם בשנאת המן ליהודים היה בהיפך . כי היו בעיניו שפלים מאד ונבזים . כאשר אמר ולמלך אין שוה להניחם והם מפוזר ומפורד . ולזה דימו אלו כמי שיש לו חריץ עמוק בשפל הארץ . כן היה האומה שפלים בעיניו . ולזאת לגודל שפלות האומה בעיניו לא היה תפארת והדר לו · לפגוע במרדכי לבדו . כי ידמה כאשר יבא אחד וישתדל להרוג זבוב אחד קטן כנפים . הלא בוז יבוזו לו . אבל אם ישתדל לבער כל הזבובים מהיכלו . אז דבר חשוב הוא כן מחמת כי האומה הישראלי היו מאד שפלים ונבזים בעיניו . אז נבזה בעיניו לפגוע במרדכי לבדו . כאשר יהרוג זבוב אחד אבל זאת רצה לפגוע בכל האומה ויהיה בעיניו כאשר יבער גלל הזבובים . אז תואר והדר לו בזה . לזאת ויבקש המן להשמיד את כל היהודים (החסיד רע״פ) :

גדולה הסרת הטבעת יותר כו׳ . להבין מה זה שנפל פחד היהודים וישובו בתשובה שלימה מהסרת הטבעת יותר ומגוף הגזירה . אקדים מה דאי׳ במדרש רבנן אמרין אחשורוש שונא את ישראל יותר מהמן הרשע. מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למוכר. ברם הכא המוכר נותן ערבון הה״ד ויסר המלך את טבעתו מעל ידו וגו׳ . ולהבין הדברים כך הוא . דכפל הדברים ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן ה״ל למימר בקיצור ויתן המלך טבעתו להמן . אבל הענין הוא כך שידע המן כי אחשורוש הפכפך ומחר ישנה מלתו ויתן דת אחר . וידוע כי דתי המלך אשר לא נחתם בטבעת המלך אין לו תוקף כלל . כמבואר במגילה . ולכך למען יהיה המן בטוח שלא ישנה דתו נתן בידו הטבעת שיחזיקו בידו ולא שיחתום בו רק זה הדת לבד כי אם יחזיקו בידו להלן . וא״כ אי אפשר לשנות שוב . כי אין כאן הטבעת וזהו ויסר המלך את טבעתו כי סרה מעליו . וזהו כוונת המדרש שנתן לו ערבון שלא יוכל לשנות . ודברי המדרש מתוקים . ולכך במפלת המן כתיב ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי . הרי שהיה הטבעת בידו עד שנפל (יערות דבש ח״א דף ק״מ) ולכן על גוף הגזירה לא היו חוששין כ״כ על שהיה הפכפך ואפשר יתן דת אחר . אבל בהסתרת הטבעת אבדה תוחלתם ושבו לה׳ : **מה** מעבדות לחירות אמרינן שירה . פרש״י והמהרש״א ביציאת מצרים אמרו שירה על הים . וק״ל טובא חדא דנס שעל הים לאו מעבדות לחירות לחוד היה אלא ממות לחיים נמי כדכתיב המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות . ועוד הא דפריך בסמוך אי הכי הלל נמי נימא ואי האי ק״ו מעבדות לחירות אשירה שעל הים קאי הא קריעת ים סוף היה בשביעי של פסח . ואותו היום לא אמרו הלל . דהא בפ״ב דערכין חשיב כ״א יום שגומרים את ההלל ובחג המצות לא חשיב אלא י״ט ראשון לחוד ולא ז׳ שלו . ועוד כו׳ . ולי נראה דס״פ מה מעבדות לחירות אמרינן שירה אהלל קאי דאמרינן ביום א׳ דפסח שהוא יום יציאת מצרים . וס״ל כחכמים דאמרו בפ״י דפסחים שם נביאים שבהם תקנו לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם וכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן . ממיתה לחיים לא כ״ש. והיינו דפריך אי הכי הלל נמי נימא כמו שאומרין ביום יו״ט שהוא י״ט ראשון של פסח . ואל תתמה למאי דפרשינן דקרו להלל שירה . דהא בסמוך פריך אהא דרב נחמן דאמר קרייתא זו הלילא והא משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה . אלמא הלל נמי שירה מיקרי . ובפרק ב׳ דערכין אמרינן פורים דאיכא ניסא לימא אר״י לפי שאין אומרין שירה על נס שבחו״ל. ופריך והרי יציאת מצרים דנס שבחו״ל הוא ואמרינן הלל.הרי דקרו להלל שירה מדפריך והרי יצ״מ כו׳ ואמרינן הלל . מופת כדפרישית (טורי אבן) : **יציאת** מצרים דנס שבח״ל הנא היכי אמרינן שירה . פי׳ הלל כדאמרינן בערכין להדיא וכמ״ש לעיל בסמוך . וקשה מאי פריך מי״ט ראשון של פסח שאומרים הלל דילמא לאו משום נס אומרים אותו אלא מפני שהוא מועד מידי דהוה אעצרת וסוכות דלא נעשה בהם נס ואפ״ה אומרים אותו כו׳ וי״ל הא דפריך והרי יצ״מ אהלל שאומרים בליל י״ט ראשון של פסח קא קשיא ליה . דהא לאו משום לאו דרגל אמרינן לה אלא משום ניסא דניסא הוא . דהא בשאר רגלים אין אומרים הלל בלילה אלא ביום לחוד והכא אמרינן הלל כדתנן בפסחים פ״ט דף צ״ה ש״מ משום

חדושי גאונים

עשו מזבח אדמה כאשר עשו ישראל מזבח אדמה בבית המקדש לקדש אדמה שמשם לוקח חומרם כנודע כי א ד ם מאדמת מקום כפרתו נברא . ועל הד׳ הוא שתות יין נסכם שהוא ענין ע״ז כלום עשו בגדי כהונה שבהם אפוד לכפר על ע״ז שלהם כישראל . ועל הה׳ שהוא מזיגת היין והושטתו שהוא הכנס לשותים כלום מירסו לפינקאת הדם שהיא הכנס לזריקה . ועל הו׳ שהוא פתות את הפת פתים וכיוצא בו אמרו כלום מירסו לחמי מנחות. ועל הז׳ שהיה שולחן ערוך לפניהם גם כן זכור נגדם לחם פנים שהעמידו בשולחן לפניך תמיד ויגינו הדברים האלה אשר נמצאו בם .

אהבת איתן

ת״ר מ״ח נביאים וז׳ נביאות נתנבאו להם לישראל וכו׳ . עיין בפרש״י דקחשיב מ״ו נביאים מאברהם עד מרדכי בלשן והיים דשנים לא ידעתי . ומבואר מדבריו דקחשיב מרדכי בלשן בשנים . ויש לתמוה דהא אמר במנחות (דף סה) דקרי ליה למרדכי בלשן דהוה בייל לישנא ודרש . וא״כ הרי חסרים שלשה נביאים ממ״ח ומ״ש

(שמואל א א) ויהי איש אחד מן הרמתים צופים (וא"ר אבהו) [אחד] [א]ממאתים צופים שנתנבאו [להם] לישראל אין אתנבויי טובא אתנבו כדתניא הרבה נביאים נתנבאו להם לישראל (כיוצאי מצרים ואמרי לה) כפלים כיוצאי מצרים אלא (מיהו) נבואה שנצרכה לדורות נכתבה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה • רבי שמואל בר נחמני אמר (מאי מן הרמתים) [אדם] הבא משתי רמות שצופות ורואות זו את זו רבי (יוחנן אמר ר' אבא) [חנן אמר] איש אחד הבא (משני בני) [מבני] אדם שעומדים ברומו של עולם ומאן נינהו בני קרח דכתיב (במדבר כו) ובני קרח לא מתו (ותנא) [ב][תנא] משום רבינו (אמרו) מקום נתבצר להם בגיהנם (וישבו) [ועמדו] עליו• שבע נביאות נתנבאו [להם לישראל] [ג]מאן נינהו שרה מרים דבורה חנה אביגיל חולדה אסתר • שרה דכתיב (בראשית יא) אבי מלכה ואבי יסכה [ד]וא"ר יצחק יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה (שסכה) [שסכתה] ברוח הקודש (והיינו) דכתיב (שם כא) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה דבר אחר יסכה שהכל סוכין ביופיה (והיינו דכתיב (שם יב) ויראו אותה שרי פרעה)• מרים דכתיב (שמות טו) ותקח מרים הנביאה [ה]אחות אהרן [וגו'] • אחות אהרן ולא אחות משה א"ר נחמן אמר רב (מלמד) שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל כיון שנולד [ו](משה) נתמלא כל הבית כולו אורה עמד אביה ונשקה [על ראשה] אמר לה בתי נתקיים נבואתיך וכיון שהטילוהו ביאור (עמדה עמה) [עמד אביה] וטפחה על ראשה (אמרה) [ואמר] לה [בתי] היכן נבואתיך

רש"י

נביאים: שהוצרכה לדורות • ללמוד ממנו תשובה או הוראה וכל הגך מ"ח הוצרכו ובהלכות גדולות הם מנויים ורובן יש ללמוד מסדר עולם אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן יהושע ופנחס ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים (שופטים ב) זה היה פנחס • ויבא איש האלהים אל עלי (ש"א ב) זה אלקנה • עלי ושמואל גד נתן ודוד ושלמה • עדו קרא (על) [אל] המזבח בבית אל מיכיהו בן ימלא בימי אחאב עובדיה אחיה השילוני ויהוא בן חנני בימי אסא • עזריהו בן עודד חזיאל [הלוי] מבני מתניה אליעזר בן דודו ממרישה כולם בימי יהושפט בדברי הימים (ב יט) ובימי ירבעם בן יואש הושע עמוס • ובימי יותם מיכה המורשתי ובימי אמציה אמוץ • אמוץ אמר ליה לאמציה מדוע דרשת את אלהי ארם אליהו אלישע יונה בן אמתי ישעיה בימי מנשה • יואל נחום חבקוק בימי יאשיהו • צפניה וירמיה ואוריה מקרית היערים ליהויקים • בגולה יחזקאל דניאל בשנת שתים לדריוש ברוך נריה שריה מחסיה חגי זכריה ומלאכי ומרדכי בלשן בסדר עולם • ועל דניאל אמרינן לעיל (דף ג') דאיהו לא נביא אלא אפיק דניאל ועייל שמעיה שאמר לרחבעם אל תעלו ואל תלחמו ועם אחיכם בנ"י • ז ב' לא ידעתי: נתבצר להם • לשון גובה כמו גדולות ובצורות בשמים (דברים ט): כשהיא אחות אהרן • ועדיין

מהרש"א

אחד ממאתים צופים כו' • דכמה פעמים בקרא נקרא' עירו הרמתה וכאן כתיב הרמתים בלשון רבים למדרש •למר כדאית ליה אחד ממאתים צופים כו' ואל"ף מרמתים נחה והר' שבו נמי רמז על מאתים ולמר ב' רמות הוו סמוכות צופים זו לזו כפרש"י בספר שמואל לפי פשוטו ולקדנכתב בלשון רבים רמתים ובודאי באחד מהם היה דר אלקנה וע"כ לגבי ביתו כתיב רמתה לשון יחיד כדכתיב הרמתה אל ביתו ולמר הבא מבני אדם שעומדין ברומו של עולם כו' דבד"ה מייחס את אלקנה לבני קרח ולכך נכתב רמתים לשון רבים רמתה אחד כמשמעה שעירו נקראת למתה ואחד ברומו של עולם ט' מקום נתבצר כו' והוא מפורש פ' חלק • ויש לדקדק אדפריך ותו ליכא מהך דרשת מר' צופים שנתנבאו כו' לפרוך מקרא המפורש בתורה מע' זקנים דכתיב בהו ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו וגו' וי"ל דאותן ע' זקנים לא נבאו אלא ע"י בקשתו של משה שאמר ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי ויאמר ה' אספה לי שבעים זקנים וגו' ואצלתי מן הרוח וגו' ולכך לא פריך ליה לחשבינהו בכלל מספר הנביאים: כפלים כיוצאי מצרים כו' • והא דקאמר אחד ממאתים צופים כו' היינו באותו הדור של אלקנה אבל בכל הדורות היו בהן כפלים כו': [יסכה זו שרה כו' • מפורש פ' בן סורר ע"ש]: שמע בקולה כו' • מפורש בב"ר לקול רה"ק היך מה דאת אמר ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ודרשו כן משום דמלת בקולה מיותר דלא הל"ל רק כל אשר תאמר אליך שרה שמע כי גו': [עמד אביה כו' כל הסוגיא מפורש פ"ק דסוטה]:

[א] הרשב"א ד"ה

מקום ואמר. (יומא עב ע"ב):

יד יוסף

א רות רבה פ"א סדר עולם רבא פכ"א ילקוט ש"א רמז עו: ב סנהדרין קי א: ג סדר עולם פ' כ"א ילקוט שופטים פסוק ודבורה אשה נביאה: ד סנהדרין סט ב' סדע"ר פ' ג ב"ר פ' ל"ח ומ"ס ירושלמי פ"י דיבמות ילקוט סדר נח: ה סוטה יב ב שמ"ר פ"א: ו שמ"ר פ"א תנחומא סדר נח שוח"ט מזמור ט' ויק"ר פ' כ' אדר"נ פ"ב קה"ר פ"ד מדרש משלי סי' י"ד זוה"ק שמות דף יא ופ' בשלח דף נד: ז ב' לא ידעתי אחד עודד הנביא ד"ה ב' ט"ו לפי פי' רד"ק ואחד חנני הרואה ד"ה ב' ט"ז שהתנבא על אסא ולפי פשוטו כשמזכיר הנביא בשמו ושם אביו בנבואה בידוע שהוא נביא בן נביא וא"כ עזריה בן עודד ויהוא בן חנני נחשבים לנביאים המה ואביהם גם יש לחשוב זכריה בן יהוידע הכהן ד"ה ב' כ"ד גם עודד הנביא שהתנבא בימי פקח בן רמליהו ד"ה ב' כ"ח:

חדושי גאונים

כלל הדברים כי למה שהדברים האלה המה היו לפניו יתברך בהערוך ערך משפט ושתי לפני שופטיה לבל תצדק בשופטם ע"כ שם נאמר פסוק זה והקרוב אליו וגו' כי הוא מה שהלינו לפניו יתברך ע"כ גם שאמר כדת מה לעשות וגומר שסידר טענותיו נוטים לכף זכותה כמפורש למעלה לא שוה לו:

אהבת איתן

בטורי אבן בפשיטות דיש להשוב במנין מ"ח נביאים אליהו בן ברכאל הבוזי שהיה נביא והיה ישראל כדכתיב ממשפחת רם וכדאמרינן בפ"ק דב"ב. לא יתכן לומר כן אליבא דתנאי דאי' בירושלמי ספ"ק

הכותב

והרשב"א ז"ל כתב בפי' הגדות [מקום נתבצר להם בגיהנם כו'] דע כי הגיהנם מקום ידוע לרוע עונש והצער ר"ל לכל דברי צער וחליים והפגעים והגלות והדומה להם והוא שאמר החכם לתלמידיו ומזהירם אחר שהם סובלים בעולם הזה הגופני הגלות והפגעים שישתדלו לקנות המנוחה וההשקט בעולם הנשמות ולא יענשו גם בבא ואמר [א] במטותא מנכון דלא תירתון תרתי גיהנם ומפני שאמר הכתוב ובני קרח לא מתו דקדק החכם הזה שנענשו והגיע עונשם למיתה רק שעשו תשובה ולא מתו והוא שאחז"ל שעשו תשובה ואמרו משה אמת ותורתו אמת והם בדאים ובהבקע הארץ אשר תחתיהם נתבצר להם מקום שם שישבו עליו ולא נבלעו כאשר יארע לפעמים במקומות המתבקעים שישאר קצת מקום שלא יתבקע וינצלו בו אנשים ואלו היו ראוין להתבלע זולתי שעשו תשובה ונעשה להם נס ונשאר תחתיהם קצת מקום בתוך הבקע שלא נפל ועמדו עליו ומפני שהיו ראוים ליפול אלא שנשאר אותו מקום בתוך הבקע בהשגחה מאתו יתעלה להצלתם אמרו כאן שעמדו ברומו של עולם. עד כאן:

עיון

קי"ז ע"א אמר רב יהודה אמר שמואל הלל זה מי אמרו נביאים שביניהם תקנו לישראל שיהו אומרין אותו ע"ש נראה דחולק אשיטה זו: יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסכתה ברוח הקדש שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה דבר אחר וכו'. הא דהוצרך הש"ס לומר דבר אחר היינו דלא תקשה דהא בקרא דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה הל"ל יסכה לכך קאמר ד"א שהכל סכין ביופיה לכך כתבה התורה כן אגב נישואיה וליכא למימר לימוד זה לבד דא"כ ה"ל לכתוב כן מתחלת המקרא גם את אברהם יסכה אלא ודאי דבא ללמוד שני למודים. ועי"ל דלהס"ק ד"א דלא תקשה למה הוצרך הקב"ה לומר כל אשר

יעקב

תאמר אליך שרה שמע וגו' פשיטא כיון דנביאה היתה אלא משום שיש ד"א וק"ל: ותקח מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה. הוצרך לזה שלא תאמר מי יימר שאמרה נבואה שהוצרכה לדורות לכך קאמר שהתנבאה כשהיא אחות אהרן שעתידה אמה לילד בן המושיע ולפי שנתקיימה עכשיו נבואתה לכך לקחה התוף בידה יותר משאר נשים לדקיות שבאותו דור: עמד אביה ונשקה על ראשה. הא דקאמר כאן אביה ובשעת השלכה באתה אמה וטפחה יש לומר לפי שדרך האב לשמוח יותר בשמחת בניו כדכתיב בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו שהיא מצערת יותר בכליון בנים וכן כתיב רחל מבכה על בניה:

עין

שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן. ולכן נרמזה במקום השירה שהזכיר זה תשועת ישראל ע"י משה כמ"ש ויושע ה' וגו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו ומשה התחיל בשירה עם האנשים כמ"ש אז ישיר משה ובני ישראל וגו' אמר הכתוב שגם מרים התחילה בשירה עם הנשים לפי שכבר נתנבאה על תשועה זו קודם לידת משה כשהיתה אחות אהרן שתלד אמי בן המושיע כו' מהרש"א במס' סוטה: כשהיא אחות אהרן עד שלא נולד משה והיינו הנביאה אחות אהרן: עמדה אמה וטפחה על ראשה. במס' סוטה אי' עמד אביה וטפחה על ראשה אבל בשמות רבה פ"א

יוסף

אי' כמו כאן: אמרה לה היכן נבואתך. לפי גירסא שלנו מתורץ למה אמרה כן לה הלא נתאמת לה נבואתה כשראתה הבית כולה אורה משום שאביה בטח ברחמי אל וסמך על נבואת בתו אף שהיתה אז בת ה' משום שנתאמת אללו ע"י שנתמלא הבית כולה אור. ולכן לא טפחה על ראשה. אבל אמה נשים דעתם קלות לכן כשראתה שהושלך ליאור גמגמה בנבואתה על שהיתה בת ה' שנים והא ראיה שלא נשקה אותה כשנתמלא הבית אורה. וחשבה לה האור לסיבה אחרת הרי שגם אז גמגמה בנבואתה שחשבה כי נבואתה היא ניבאתה ולא ידעה מה

והיינו דכתיב (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו מה יהא בסוף נביאותה דבורה דכתיב (שופטים ד) ודבורה אשה נביאה אשת [א]לפידות (אמר ר' יצחק) מלמד שהיתה [ב]עושה פתילות [ג]למשכן. (שם) והיא יושבת תחת תומר מאי שנא תחת תומר אמר ר' שמעון בן [ד]אבשלום משום יחוד · ד"א [ה]מה תמר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל שבאותו הדור (אין) [לא היה] להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים · חנה דכתיב (ש"א ב) ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' רמה קרני · [ו]רמה קרני ולא רמה פכי דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן · (שם) אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו [ז]א"ר יהודה בן מנשיא אל תקרי בלתך אלא בלותיך בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו מעשה ידיו מבלין אותו אבל הקדוש ברוך הוא מבלה את מעשיו ואין צור כאלהינו אל תקרי אין צור אלא אין צייר מנהגו של עולם אדם צר צורה בכותל ואין יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים · אבל הקב"ה צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים · אביגיל דכתיב (שם כה) והיה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר · [ח]בסתר ההר מן ההר מיבעי ליה אמר (רבא) [רבה] בר שמואל מלמד שבאה על עסקי הדם הבא מן הסתרים מלמד שנטלה דם בחיקה והראתה לו · אמר לה [ט]וכי רואין דם בלילה · אמרה ליה וכי דנין דיני נפשות בלילה · א"ל [שם ע"ב] מורד במלכות הוא דלא הוה צריך למדייניה (ונגמר דיניה וקאי) אמרה ליה [עדיין] שאול קיים הוא ולא יצא טבעך [א]בעולם א"ל (שם) וברוך טעמך וברוכה את אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים (אמר רב) תרי דמים (דם נדה ודם שפיכות דמים)

מהרש"א

אשת לפידות שהיתה כו' · בכמה כתובים מייחס האשה אחר אישה כגון יעל אשת חבר הקיני ושם אשת שאול אחינועם שהאיש מפורסם והרבה כמוהו משא"כ הכא דלפי פשוטו לפידות הוא אישה אינו מפורסם ואדרבה היא מפורסמת ביותר כדכתיב והיא שופטה וגו' וע"כ דרשו לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש ובזה זכתה לנבואה ולאור התורה שהיתה שופטת את ישראל: מ"ש תחת תומר כו' · דאין זה הודעה למקום שהיא יושבת דכמה אילנות תמרים יש בא"י וקאמר לאשמועינן תחת תומר ולא תחת אילן אחר משום דהתומר אין לו ענפים למטה ואין יחוד וד"א אין לו אלא לב אחד כו' דהיינו לב אחד של גזעו הולך ביושר מלמטה למעלה משא"כ שאר אילנות דגם הענפים יש להם לב והם נוטים לכאן ולכאן: [שנמשח בקרן נמשכה מלכותן כו' · כי הקרן הוא דבר המתקיים משא"כ הפך שהוא כלי חרס עלול לשבירה בנפילה: אל תקרי בלתך כו'·מפורש פ"ק דברכות: א"ל וכי מראין דמים בלילה כו' · הכי משמע דלילה הוי מדאמר דוד אם אשאיר לו עד אור הבקר וגו' ומה שיש לדקדק בזה עי' ברפ"ק דפסחים]: א"ל ברוך טעמך וברוכה וגו' מבוא בדמים דמים תרתי משמע כו' · נראה דהך דרשה

רש"י

ועדיין לא נולד משה: פתילות למקדש · למשכן שילה: משום יחוד. (בשעה שבני אדם באין ליטול עצה ממנה יושבת תחת תומר שלא תשב עמם בסתר משום יחוד) שהוא גבוה ואין לו צל ואין אדם יכול להתיחד שם עמה כמו בבית (ותחת שאר אילנות יש צל שיש להם ענפים סמוך לעיקרן): לב אחד · שרף יש לו (בתוך חלל שקורין מדולי') כמו שיש לאילן אגוז אבל אין לו בענפיו אלא בגזעו על פני [כל] גבהו: רמה קרני ולא רמה פכי · זו היא נבואתה שנתנבאה על שאול ויהוא שלא תמשך מלכותם · במשיחת דוד ושלמה כתיב קרן השמן ובמשיחת שאול ויהוא כתיב פך השמן: וכי רואין דם בלילה · שנאמר (ש"א כה) אם אשאיר (לנבל) [מכל אשר לו] עד אור הבקר משתין בקיר ש"מ דהוה לילה וכי רואין דם בלילה אם טמא אם טהור והלא צריך להבחין מראיתו אם מה' מראות דם הטמאים באשה הוא: וכי דנין דיני נפשות בלילה · והא כתיב (ירמיה כא) דינו לבקר משפט וכתיב והוקע אותם לה' נגד השמש (במדבר כה) ודוד אומר אם אשאיר לנבל מכל אשר לו עד אור הבוקר וגו': כליתני · מנעת אותי: מבוא בדמים · דם נדה ושפיכות דמים:

תוספות

ד"ה מאי מבוא בדמים תרי דמים דם נדה וש"ד מלמד שגלתה שוקה ולא גרסינן איכא דאמרי מלמד שגלתה שוקה דהא השתא מפרש מאי תרי דמים ועד השתא לא פריש להו:

יד יוסף

א ילקוט שופטים: ב תנד"א פ"ט: ג י"ג למקדש. ד נ"ל אבי שלום ועי' תוס' יומא לח ב' ד"ה דלא ותוס' כתובות קד ב ד"ה שני: ה סוכה מה ב: ו כריתות ו א הוריות יב א ילקוט ש"א: ז ברכות יא: ח ילקוט שמואל כה: ט וכ"פ הרמב"ם פ"ג מהל' איסורי ביאה שאין רואין דם בלילה:

אהבת איתן

דסוטה דרש ר"ע אליהו זה בלעם בן ברכאל שבא לקלל את ישראל ובירכן כו' ממשפחת רם מן ארם ינתנו בלק ור"א בן עזריה אמר דאליהו זה יצחק בן ברכאל בן שברכו אל ממשפחת רם בן אברהם ע"כ. וא"כ לא מיבעיא למ"ד דאליהו הוא בלעם ודאיאן לחשבו במנין מ"ח נביאים שנתנבאו לישראל אלא דאף למ"ד דאליהו הוא יצחק ג"כ אינו ממלא המנין של מ"ח שהרי כבר חשב ליצחק בתחלת המנין. והא דקאמר הגמ' דידן בב"ב בפשיטות ולטעמיך אליהו בן ברכאל לאו מישראל

גאון יעקב

אין קדוש כה' כי אין בלתך. אל תקרא בלתך. אלא בלותיך. בא וראה כו' מעשה ידיו מבלים אותו והקב"ה מבלה מעשה ידיו. הענין אשר דרשו אל תקרא כו' כי אנחנו מקדישים אותו ית'. בג' קדושות · קדוש קדוש קדוש ה' צבאות כו'. ויבואר במדרש כי מאלה השלש קדושות. נותן שתים לבניו. ואחת משייר לעצמו שנאמר והתקדישתם והייתם קדושים כי קדוש אני. וביאור זה כי ענין הג' קדושות הוא כמבואר בתרגום קדיש בשמי מרומא כו' קדיש על ארעא כו' קדיש לעלם ולעלמי עלמייא כו': והנה הב' קדושות הראשונות גם ישראל שייכי' כי קדושים הם בשמים ובארץ. כאמרם ז"ל אדם מקדש א"ע מלמטה מקדישין אותו

עיון יעקב

בתוספות משום ייחוד כשבאין אליה למשפט. שמעתי כוונת התוספות שהיאך היתה מתיירא משום יחוד דהא בכל המשפטים יש תובע ונתבע דלא שייך יחוד כדאיתא בסוף קידושין לכך מתרץ תוספות כשבאין אליה למשפט דאז יהיו בעיניך כרשעים כדאיתא בשבועות ובתרי ופרילי איכא משום יחוד כדאיתא גם נמי בקידושין. ועכ"ל דכוונת תוספות ע"ד דאיתא בתוספות סוף גיטין דף פ"ח ע"ב ד"ה ולא לפני הדיוטות לחד תירוצא דלא היה דנה רק מלמדת הדינים כי אשה פסולה לדון וא"כ אם היתה רק מלמדת הדינים לא היתה צריכה ליחד כלל כי אם ללמוד הדינים עם כמה תלמידים לזה קאמר כשבאין לפניה לדון דהוי כקבלו עליהם דכשירה לדון כמ"ש התוספות שם לאידך תירוצא: **רמה** קרני ולא רמה פכי. הטעם דסימנא מלתא כתיב במשוך הקרן בהושע ו' משא"כ הפך נשבר וע"ד קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח ותרום קרן: **אין** קדוש כה' כי אין בלתך אין לבלותך שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו מעשה ידיו מבלין אותו אבל הקב"ה מבלה את מעשה ידיו. וכ"ל דז"כ המדרש אתה אמרת קדושים תהיו הסר ממנו המות הפי' כיון דאמרת קדושים תהיו כי קדוש אני ובקדוש כתיב כי אין בלתך שאין לבלותך א"כ הסר ממנו המות וק"ל ועיין בחדושינו דברכות דף י': **רוח** ונשמה קרבין ובני מעיים וכו'. לא הזכיר גידים ובשר ועצמות רק קרבים ובני מעיים שהנשמה והרוח תלוי בהם שאם יפתח או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים וברא אותו בחכמה כדאמרינן בברכת אשר יצר: **בסתר** ארשב"ג על עסקי דם הבא מן הסתרים. והסר לומר שהלכה אל ההורים ומורים כמו דוד שנקראים הרים כדכתיב במיכה ו' שמעו הרים ריב ה' וכן הוא בתנחומא פ' בחוקותי ע"ש: **א"ל** וכי רואין דם בלילה אמרה לו וכי דנין ד"נ בלילה. נלע"ד דאיתא בנדה דף כ' ע"ב פלוגתא דאמוראי אי רואין דם בלילה לאור הנר או לא והנו קי"ל דאין רואין דם בלילה וכ"פ הרמב"ם פ"ג מהל' איסורי ביאה וכ"ל הטעם כדאיתא במתני' דנגעים פ"ב משנה ב' מפני שהכהה נראה עזה ע"ש וכן במועד קטן דף ח' איתא כנגע נראה לי ולא לאורי ע"ש ואיתא ברמב"ם פ"ג מהל' סנהדרין דמקשינן ריבים לנגעים ואין דנין בלילה כדעת ר"מ ובזה מתורץ כיון שאין רואין דם בלילה דנלמד מנגעים א"כ גם ד"נ אין דנין בלילה: **בתוספות** ד"ה מורד במלכות הוא. עיין בחדושינו דשבת דף נ"ו ע"ש:

הרי"ף

אין קדוש כה' כי אין בלתך אל תקרי אין בלתך אלא אין לבלותך וכו'. נראה דהקושיא דלא רישיה דקרא סיפיה דקודם אמר אין קדוש כה' דמשמע דיש קדוש זולתו אבל אין קדוש כמוהו ולבסוף כתיב כי אין בלתך כלל לזה אמר אל תקרי כי אין בלתך דלעולם יש קדוש זולתו שלזה נקראו המלאכים קדישין במאמר קדישין שאלתא וישראל נקראו קדושים דכתיב קדושים תהיו לה' אלהיכם אבל אין קדוש כה' כי קדושתו למעלה מקדושתכם ומ"ש אין בלתך הוא אין לבלותך שהקב"ה מבלה מעשיו והוא חי וקיים לעד: **אין** צור אל תקרי אין צור אלא אין צייר וכו'. הוקשה לחז"ל דבשלמא בקדושה שמצינו למלאכים ולנביאים שנקראו קדושים שפיר קאמר אין קדוש כה' אבל צור לא מצינו שנקרא צור אלא הקב"ה הצור תמים פעלו וכתיב צור ילדך תשי וכיון שאין צור זולתו איך הוא אומר ואין צור כאלהינו דמשמע דיש צור זולתו אלא אינו כאלהינו לזה דרשו ואין צייר כאלהינו שאע"פ שמנהגו של עולם יש צייר צר צורה בכותל מ"מ אינו יכול להכניס בה רוח ונשמה וכו' אבל הקב"ה צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה: **בסתר** ההר מבעי ליה. מלמד שבאה על עסקי דם הבא מהסתרים מלמד שנטלה דם בחיקה והראתה לו. צריך לבאר מאי מלמד שבאה על עסקי דם מלמד שנטלה ושני למודים הללו היכן הם ונראה דהוקשה לו כיון שההר הוא מקום מעלה איך הוא אומר בסתר ההר והיה לו לומר יורדת בתחתית ההר או מן ההר לזה דרשו מלמד שבאה על עסקי דם היורד מהסתרים דזהו מה שאמר כאן בסתר אבל עדיין קשה כפי דרשה זו שאמר בסתר על דם של בין הסתרים א"כ מה ענין לומר ההר כאן והיה לו לומר יורדת בסתר ואם תמצא לומר שהיה שם הר היה לו לומר והיתה יורדת מן ההר בסתר לזה דרש מלמד שנטלה דם בחיקה והראה לו וכפי זה מלת ההר הוא מלשון הוראה שהראתה לו דם של בית הסתרים: **אשר** כליתני היום הזה מבוא בדמים. אמר רב תרי דמים דם נדה ודם

ענף יוסף

ליתא דניסא אמרינן ליה בלילה (טורי אבן): **משום יחוד**. כשבאין אליה בני ישראל

עץ יוסף

מה נבאתה: מה יהא בסוף נבואתה. דאל"כ מה לדעת מה יעשה לו פשיטא שסופו למות שם לפי הטבע (תולדות נח): **מלמד** שהיתה עושה פתילות למקדש. כי פתילות'ומלת לפידות במ"ק שוה (אלשיך) או כי אותיות פתילות הוא ממש אותיות לפידות רק הדלית מתחלף בתי"ו בדטל"נת (זקוקין) ובתד"א פ"ט אי' שהיתה עושה פתילות עבות.ודייק זה מדאפקיה קרא בהאי לישנא שקרא לפתילות לפידות אע"כ ע"ש שהיו עבות כלפידים (אלשיך) או דייק זה משום כשהן עבות הן דולקים כלפידים באור גדול משא"כ כשהם דקים (זקוקים): **פתילות** למקדש. פי' למשכן שילה: **משום יחוד**

המתורגמן א) דיין בערוף גוטער נאמען ,

[מלמד] שגלתה שוקה והלך דוד לאורה ג' פרסאות ואמר לה השמעי לי אמרה לו ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול · זאת מכלל דאיכא אחריתי (אין איכא) ומאי ניהו [מעשה] דבת שבע ומסקנא הכי הוה·(ש"א כה) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך כי (הוה אזיל) [הות מיפטרה מניה] קאמרה ליה (שם) (והיה כי ייטיב) [והיטב] ה' לאדוני וזכרת את אמתך אמר רב נחמן [א]היינו דאמרי אינשי איתתא בהדי שותא פילכא אי נמי [ב]שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין (לארעא) · חולדה דכתיב (מ"ב כב) וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור ושפן ועשיה אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה ובמקום דקאי ירמיה היכי מתנבאה איהי אמרי בי רב משמיה דרב חולדה קרובת ירמיה היתה ולא אקפיד עלה ויאשיהו גופיה היכי שביק ירמיה וקא משדר לה לחולדה אמר ר' שילא מפני שהנשים רחמניות הן · ר' יוחנן אמר ירמיה הוא דלא הוה תמן [ג]שהלך להחזיר עשרת השבטים ומנלן דאהדור דכתיב (יחזקאל ז) כי המוכר אל הממכר לא ישוב אפשר דיובל בטל הוא ונביא מתנבא עליו שיבטל אלא מלמד שהחזירן ירמיה ויאשיה [בן אמון] מלך עליהם (מנ"ל) דכתיב(מ"ב כג)[ויאמר]מה הציון הלז אשר

רש"י

שגלתה שוקה · ונתאוה לה [ותבעה] ולא שמעה לו כדמסיים ואזיל : **לפוקה** · לשון כשלון ברכים כדכתיב (נחום ב) ופיק ברכים : ה"ג זאת מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהי מעשה דבת שבע ומסקנא הכי הוה . וה"פ מדהוה ליה למיכתב ולא תהיה לך לפוקה וכתיב זאת מכלל שנתנבאת לו שסופו להכשל בביאה אחרת ומאי ניהי בת שבע · ומסקנא הכי הוה סוף שעלתה לו כן אלמא נביאה הוה שנתקיימה נבואתה : **בהדי** שותא פילכא · בעוד שהאשה מדברת היא טוה כלומר עם שהיתה מדברת עמו על בעלה הזכירה לו על עצמה שאם ימות נבל ישאנה : **מטייפין**· צופים למרחוק [ודוגמתו במס' כתובות ס· נטוף עיניך] : **ובמקום** ירמיה היכי מתנבאה איהי · הרי ירמיה עמד משנת י"ג ליאשיהו שנאמר אשר היה דבר ה' אליו בימי יאשיהו (ירמיה א) והספר נמצא בשנת י"ח ליאשיהו ועליו שלח אצל חולדה : **כי** המוכר אל הממכר לא ישוב · יחזקאל אמרו והוא נתנבא בתוך י"א שנה שבין גלות יכניה לחרבות ירושלים ומתנבא שיהא בטל היובל והמוכר שדהו לא ישוב לו : **אפשר** היובל בטל · משגלו עשרת השבטים בימי יחזקיהו שנאמר (ויקרא כה) לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן נמצא אתה אומר משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה [כבר] בטלו היובלות ויחזקאל מתנבא אחר זמן שיבטל : **אלא** מלמד שירמיהו החזירן · באותה שנה שנמצא הספר והיא שנת י"ח ליאשיהו וכששלח על דברי הספר אצל חולדה לא היה ירמיהו שם (ויאשיהו המלך מלך עליהם) וחזרו למנות את היובל ולא הספיקו למנות אלא ה' שמיטות עד שחרב הבית : **ויאמר** מה הציון · ביאשיהו כתיב בהיותו בבית אל ושרף עצמות הכומרים על המזבח שעשה ירבעם :

תוספות

שגלתה שוקה והלך דוד לאורה ג' פרסאות · קשה היאך אותה לדקת גלתה שוקה לפני דוד וע"ק דמחזי כגוזמא לומר שהלך לאור שוקה ג' פרסאות ויש לומר דנמצא ספרים מדוייקים שנקד בהן לאורה [במלאפום] כלומר לאור שלה פירוש נתאוה לה דוד והלך באור חמימות התאוה ג' פרסאות :

מהרש"א

עיקרה לא נפקא ליה מלשון דמים שהוא לשון רבים דמלינו הרבה כמוהו במקרא גבי שפיכת דמים כמו איש דמים ומרמה וגו' הצילני מדמים וגו' ועוד אמאי לא מייתי הכא קרא דלעיל מיניה שא"ל אביגיל אשר מנעך ה' מבוא בדמים דמים תרתי משמע אלא דעיקר דרשה מהאי קרא שאמר לה דוד ברוך טעמך וברוכה את וגו' דהיינו שדבורה לו היה בטעם כדאמרינן דע"י שא"ל דוד וכי מראין דם בלילה א"ל היא וכי דנין דיני נפשות בלילה וקאמר דלפי דרשה דמים תרתי משמע דהיינו שהוא מנע עצמו מלראות דמה בלילה וגם שהיא מנעה אותו מש"ד ולפי זה ל"ג מאי מבוא בדמים כו' כמ"ש התוס' אלא דגרסינן מבוא בדמים דמים תרתי משמע וכן הוא הגי' בכל הספרים שלנו ועל זה כתבו התוס' ה"ג תרי דמים דם נדה וש"ד מלמד שגלתה שוקה ולא גרסינן א"ד שגלתה דהא השתא מפרש מאי תרי דמים כו' ע"ש נראה מדבריהם דדם נדה השתא מפרש לה ע"י שגלתה שוקה התאוה לה וא"ל השמעי לי בימי נדותה אבל קשה דהא במה שתבע לה קים ליה בדרבה מיניה באיסור א"א שהוא במיתת ב"ד וע"כ נראה לקיים גירסת הספרים דגרסינן א"ד מלמד שגלתה כו' וה"פ א"ד מה שא"ל ברוך טעמך וגו' לאו אדם נדה קמכוון שמנע עצמו מלראות דמה בלילה וגם מנע עצמו מלדון ד"נ בלילה כדאמרינן לעיל אלא דהאי קא"ל ברוך טעמך וגו' מבוא בדמים שע"י שגלתה שוקה א"ל השמעי לי כו' והיינו בדמים תרתי משמע דהיינו שמנעה אותו מב' מיתות ב"ד דהיינו מש"ד ומאשת איש וסמיך עצמו שהיא מנעה אותו ג"כ מאיסור א"א מדכתיב ולא תהיה לך זאת לפוקה מכלל דאיכא אחריתי כה"ג איסור א"א : והלך לאורה ג' כו' יבתוס' הקשו היאך גלתה אותה לדקת שוקה לפני דוד וע"ק דמחזי כגוזמא לומר שהלך לאור שוקה ג' פרסאות כו' ע"ש ולא ידענא מי הגיד להם שבפני דוד אחר שבאתה אליו גלתה שוקה דלא משמע כן אלא דרחוק ממנו שלשה פרסאות והיא לא ידעה ממנו והוא לא ידע ממנה שם גלתה שוקה אלא שמאיר לו הלילה ע"י שגילתה שוקה מרחוק ג' פרסאות עד שבאתה אליו כדכתיב ותפגוש אותם אז הרגים שהלילה מאיר לו משוקה שגלתה ואין זה מיחזי כגוזמא דמלינו כה"ג בפ"ק דברכות [א] חזייה ר"י דנגי בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא

דאיגיירה

כו' : [והיתה נפש אדוני כו'·האי קרא לא שייך הכא כמפורש בחי' הלכות] : א"ל והיה כי ייטיב ה' וגו'· האי קרא קודם תשובת דוד לה כתיב אלא דמשמע ליה דאין עניינו כאן בדבריה אלא כי הוה מפטרה מיניה א"ל כן ואין מוקדם ומאוחר בתורה ונראה דמייתי ליה הכא דגם בזה היתה מתנבאה שימות נבל והוא יזכור אותה אז ביפיה וכפרש"י בס"פ החובל [ב] : **היכי** מתנבאה כו'· דהא ירמיה נמי מתנבא כן על הגלות והוא כבר נתנבא מקודם בשנת י"ג למלך יאשיהו וזה היה בשנת י"ח ומשני דקרובת ירמיהו היתה כדלקמן דהכיהם מרחב הזונה יצאו : **שנשים** רחמניות הן כו' . אינו נראה דה"ק דלכך שדר לה דרחמניות הן ותתנבא לו לטובה וכי משום דרחמניות הן תשנה נבואתה מרעה לטובה ואם היה ירא שירמיה יתנבא לו לרעה גם היא ודאי תאמר כן אלא די"ל דרחמניות הן ותבקש עליהן רחמים לשנות מרעה לטובה : **אפשר** יובל בטל כו'· ר"ל דיחזקאל היה מתנבא שיגלו ישראל ולא ישוב המוכר

הרי"ף

ס"ד. תימה דלא חשיב נמי איסור א"א שהיא מנעתו בדבריה שאמרה ולא תהיה זאת לך לפוקה וגו' ונראה שהיה בדעתו של דוד להרוג לנבל ונסתלק היה איסור א"א אבל היה בדעתו לבא עליה מיד אחר הריגתו של נבל והיתה נדה נמצאו שם נדה וש"ד והיא מלטתו בדבריה שאמרה עדיין לא יצא טבעך להיות נקרא מורד במלכות שעדיין שאול קיים וע"כ אמר לה ברוך טעמך כי בדבריה שאמרה לו שאינו נקרא מורד במלכות ניצול מאיסור נדה וש"ד. ועדיין צריך ביאור למה לא דרשו כן מהפסוק הקודם שאמרה חי ה' ותי נפשך אשר מנעך מבא בדמים ש"ד ואפשר שעדיין כשאמרה כן לא נתרצה דוד שלא להרוג לנבל כי כל דבריה אלה היו להלין ולהתחנן לפניו שלא להרוג את נבל וכפי זה מה שאמרה מנעך מבוא בדמים הוא על דמים רבים אחרים שמנעו ה' מבא בדמים כגון במערה שמצא לשאול שוכבו ולא הרגו אבל בפסוק הזה כתיב אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים וכתיב מבא בדמים הוא לרמוז שאילו בא בדם נבל והרגו גם היה נכשל בדם נדה לבא על אביגיל בנדתה ומכיון שמנעתו שלא להרגו ניצול ג"כ מדם נדה וגם אפשר שרמז לומר מבא בדמים על ביאת איסור בדם נדה ולכך לא אמר משפוך דמים או לעשות דמים : **ובמקום** דקאי ירמיה היכי מתנבאה איהי וכו'·

עין יעקב

בתוספות ד"ה שגלתה שוקה וכו' קשה היאך גלתה אותה לדקת שוקה לפני דוד יבו' . עיין בתשובת מהרי"ן חביב דף קנ"ג ע"ב וברצוף אהבה מה שמקשים ומתרצים על שהתוספות אינם

עץ יוסף

וז"ל התד"א לפי שאין דרכה של אשה להתייחד בתוך הבית ויושבה בצלו של דקל ע"כ. פי' בצלו של דקל שהוא גבוה ואין לו צל ואין אדם יכול להתייחד שם עמה כמו בבית.

ענף יוסף

למשפט (תוס') וכוונתם לתרץ דהא אסור לאשה להיות דיין על זה מתרצין כשבאין אליה כו' ר"ל כשקבלו עליהן מעצמם ברצונם הטוב שלא בכפיה ואז מותרת להיות דיין . אבל קשה דהאיך

[א]מהרש"א ד"ה והלך.בפ"ק דברכות (ה' ע"ב) : [ב] שם בסד"ה א"ל . בס"פ החובל. (צ"ב ע"ב):

יד יוסף

א עי' אגדת שמואל פ' כ"ג : ב ב"ק נב ב' ילקוט מ"ב רמז רמח : ג ערכין לג א' עי' רש"י סנהדרין קי ב' ד"ה עשרת השבטים :

אהבת איתן

הוה והא כתיב ממשפחת רס . היינו משום דקאי התם אברייתא דקחשב בלעם לבד מאליהוא בשבע נביאים שנתנבאו לאו"ה וע"כ לכאי תנא אליהוא מישראל הוה אבל ודאי איכא מ"ד דהוא בלעם ועפ"ז יש לקיים הגירסא שמחקו שם התוס' בסוגיא דפ"ק דע"ז וע"ש ודו"ק ותשכח כי קצרתי . ונחזור לענינינו דכאן דאין אליהוא מבלים המנין וגם מהרש"א כתב לקמן דאין לחשוב אליהוא משום דעיקר נביאותי' היה לאו"ה

גאון יעקב

מלמעלה אבל הקודשה השלישית. קדיש לעלם כו' אינו שייכי' בא"ם הישראלי . אחר כי מעשה ידיו מבלים אותו . והוא כלה ומת . ואינו קיים בא"ם רק קיים במין. ואיך יהיה קדוש לעולם הוא הדבר אשר דרשו . אין קדוש כה' . כי אצלו שייך ג' קדושות ואצלנו רק ב' קדושות ואין בלתך . שיהיה שייך שלש קדושות . וביאר הטעם כי אל תקרא אלא לבלותיך. כי ב"ו מעשה ידיו מבלים אותו . לכך אין בלתך : (הגאון ר' נפתלי מפוזנא) :

מלמד שגילתה שוקה כו' אמרה ולא תהיה לך זאת לפוקה מכלל דאיכא אחריתא ומאי ניהו דבת שבע. להבין כל ענין הויכוח . אביגיל עם דוד . וכן אשר דוד

אני רואה [ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית אל] וכי מה טיבו[א] של יאשיה על המזבח בבית אל אלא מלמד שירמיה החזירן ויאשיהו מלך עליהם. רב נחמן (בר יצחק) אמר מהכא (הושע ו) גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי · אסתר דכתיב (אסתר ה) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות · מלכות [ב]בגדי מלכות מיבעי ליה (א"ר אלעזר א"ר חנינא) מלמד שלבשתה [ג]רוח הקדש כתיב הכא ותלבש אסתר מלכות וכתיב התם [ד](ד"ה א' יב) ורוח לבשה את עמשי :

כא שם ואמר [ה]ר"נ לא יאה יוהרא[ו] לנשי תרתי נשי נביאתי הוא דהויאן יהיראין וסניין שמייהו חדא שמה זיבורתא וחדא שמה כרכושתא בזיבורתא כתיב בה (שופטים ד) ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם ואילו איהי לא אזלא לגביה בכרכושתא כתיב בה (מ"ב כב) אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי ולא קאמרה להו אמרו למלך. אמר רב נחמן (אמר רב) חולדה הנביאה מבני בניו של יהושע היתה כתיב הכא (שם) בן חרחס [ז]וכתיב התם (יהושע כד) ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת (סרח וכתיב) (שופטים ב) חרס · איתיביה רב עינא סבא לרב נחמן (ואמרי לה רב עוירא סבא לרב נחמן) [ח]ח' נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה ואלו הן נריה · ברוך · שריה · ומחסיה · ירמיה · חלקיה · חנמאל · ושלום · רבי יהודה אומר אף חולדה הנביאה מבני בניה של רחב הזונה היתה כתיב הכא (מלכים ב כב) בן תקוה וכתיב התם (יהושע ב) את תקות חוט השני הזה א"ל [ט]עינא סבא ואמרי לה [י]פתיא אוכמא מיני ומינך תסתיים שמעתתא דאיגיירא ונסבה יהושע · ומי הוו ליה בני

רש"י

מה טיבו בבית אל · והלא משל מלכי ישראל היתה שהרי שם העמיד ירבעם את העגל : שת קציר · עשה חיל וגדולה כמו השלח קצירה. ועשה קציר כמו נטע (איוב יד) : לא יאה יוהרא לנשי · לא נאה חשיבות לנשים : וסניין שמייהו · שמותיהן מאוסין : זיבורתא · דבורה : כרכושתא · חולדה : בן חרחס · ואע"ג דקרא על בעלה קא מסהיד מיהו במעשה דידה כתיב : מיני ומינך כו' · על ידי

תוספות

דאיגיירה ונסבה יהושע · קשיא היאך נסבה הא אמרינן פ' הערל (יבמות דף עו · ושם) דאפילו בגיירותן *) לית להו חתנות וצריך לומר שלא היתה

*) פי' דאסורין בלאו דלא תתחתן אף לאחר שנתגיירו.

מהרש"א

לנחלתו ביובל ואם לא היה נוהג היובל בלא"ה נמי לא ישוב לנחלתו אבל אם היובל נוהג ה"ק קרא המוכר לא יתאבל במכירתו דהא בלאו הכי יגלה מנחלתו אך יתאבל מיהת על גלותו כיון דיובל היה נוהג אי לאו הגלות היה שב לנחלתו ביובל: על המזבח בבית אל גו' · תחלת הענין ה"ל לאתויי דכתיב וגם המזבח אשר בבית אל וגו' נתץ וישרוף גו' ויפן יאשיהו וגו' מה טיבו של יאשיהו על המזבח כו' וי"ל דאפשר דלא שבו עשרת השבטים אלא שיאשיהו הלך לשם לבטל ולאבד הע"ז שהניחו שם כשגלו אבל בהאי קרא ויאמרו אליו אנשי העיר וגו' ויקרא את הדברים אשר עשית בבית אל וגו' משמע דאנשי העיר הן הן ששבו וזכרו כל המעשים אשר היו בימי ירבעם : מהכא גם יהודה שת קציר וגו' · דלעיל מיניה משתעי קרא שם זנות לאפרים נטמא ישראל דהיינו ע"י עון ירבעם שהוא מאפרים נטמאו ישראל מתחלתן וע"י כך גלו ואמר דאעפ"כ יש להם עוד תקוה דיאשיהו שהוא מיהודה שת קציר לך בשובי וגו' : ותלבש אסתר מלכות כו' שלבשתה רוה"ק כו' · מלכות היא האחרונה מי' ספירות ממנה רה"ק משפיע על האדם הזוכה לכך ומייתי עליה דכתיב ורוח לבשה וגו' ודאי התם לאו ברה"ק איירי דלא מלינו בו שום נבואה דאי הא דאמר שלום לך ושלום וגו' נבואה הוה ליחשביה לעמשא נמי במ"ח נביאים דנבואה שהוצרכה הוא אלא דלשון רצון הוא כמ"ש המפרשים וכמו ותהי על יפתח רוח ה' וגו' ולא מייתי ליה הכא אלא דמלינו לשון לבישה לגבי רוח : וסניין שמייהו כו' · ר"ל אע"ג דסניין שמייהו והוה להן להשפיל ולהכנע עצמן לפי שמותיהן חולדה ודבורה שהם שפלים בבריות והם לא עשו כן אלא דהוו יהירין נגד אנשים חשובים כגון יאשיהו וברק : בן חרחס כו' · פירוש רש"י אף על גב דקרא על בעלה קמסהיד כו' עכ"ל וכן צריך להיות גבי בן תקוה לקמן בסמוך ונראה דילא להם זה הדרש משום דבכל מקום שמייחס האשה על שם אישה המפורסם כגון יעל אשת חבר וגו' ואביגיל אשת נבל הכרמלי וכמוהו הרבה כמ"ש לעיל לא מלינו בהו שמייחס את האיש ההוא אחר אבותיו והכא שמייחס חולדה הנביאה אשת שלום וגו' אישה שלום היה מפורסם כמפורש שם שהיה שומר הבגדים של המלך ולא ה"ל לייחסו כלל אחר אבותיו שלום בן תקוה בן חרחס ולכך דרשו תקוה וחרחס לרמוז על חולדה דבה משתעי קרא שהיתה מיהושע ומרחב כדלקמן : יצאו מרחב כו' · ובמדרש ילקוט מייתי בזה קרא דד"ה [א' ד'] ומשפחות בית עבודת הבוץ לבית אשבע אלו בני רחב הזונה שהטמינה המרגלים בבוץ לבית אשבע שנשבעו לה המרגלים ע"כ אבל האי קרא בבני שלה בן יהודה חשיב להו והא דאמר שהיו הח' כהנים בירמיה ואביו חלקיה מפורש מן הכהנים וכן חנמאל היה בן שלום דודו של ירמיה מסתמא מאב היה אבל בברוך ואביו נריה וכן בשריה ואבי אביו מחסיה לא ידענא מפורש שהיו כהנים גם יש עיון בזה לפי מה שאמרו לעיל מ"ח נביאים עמדו כו' ומסיק טובא הוו כפלים כיוצאי מצרים אלא דהנך מ"ח הוצרכו לדורות ללמוד תשובה או הוראה וכתב רש"י לעיל שהן מנוין בסדר עולם וחשיב בינייהו ברוך ונריה אביו וכן שריה ומחסיה אבי אביו ולא נמצא מוזכר בנריה ובמחסיה שום נבואה שהוצרכה גם קשה אמאי לא חשיב חנמאל שהוזכרה בו נבואה כמ"ש ויבא אלי חנמאל גו' בדבר ה' וגו'. ונראה הא דלא חשיב הכא בכלל מ"ח נביאים בלעם ואיוב וחבריו דלא חשיב הכא אלא נביאי ישראל ואע"ג דאליהו בן ברכאל מישראל הוה כדאמרינן פ"ק דב"ב מ"מ עיקר נביאותיה לאוה"ע כדאמר נמי התם איוב מישראל מ"מ עיקר נביאותיה לאוה"ע וע"ש מה שיש לדקדק שם בדברי התוס' : פתיא אוכמא כו' · פי' בערוך כלי שחור

יד יוסף

א לקמן טו ע"א ע"ש ילקוט אסתר : ב רוה"ק שהיא מלכות שמים : ג ילקוט שופטים ד וילקוט מלכים ב' רמז רמ"ח : ד ע"י ב"ב קכב : ה ספרי ס ד ר בהעלותך וילקוט יהושע רמז ט אבל ברות רבה פ"ב סי' א' איתא עשרה כהנים נביאים עמדו מרחב והוסיף שם יחזקאל בוזי וע"ש מ"ש : ו פסחים פח א' : ז ברכות כ א' ע"ז טז ב :

אהבת איתן

וכדאמר בב"ב גבי איוב אלא שכתב דיש לחשוב חנמאל בן דוד ירמיה שהוזכרה בו נבואה. וגם זה אינו מחוור דהנבואה לא נאמרה לחנמאל רק לירמיה נאמר שיבוא אליו חנמאל. ואף לפמ"ש הט"א דיש לחשוב אלעזר דר"פ פנחס אכתי חסר א'. וגם קשה הא דחשב לבלשן שהוא מרדכי כמ"ש· ועוד קשה לפרש"י מ"ש הטורי אבן דאיך חשב לברוך ונריה שריה ומחסיה הא אמרינן בסמוך דלא חשב אלא נביאים שנבואתן הוצרכה לדורות וא"כ ברוך ונריה ואיך אע"פ שהיו נביאים כיון שלא נכתבה נבואתן כלל לדורות ע"כ דאינן ממנין מ"ח נביאים דקחשב.

גאון יעקב

הודה לה שם כי מנעתו מששי עבירות. דם נידה ודם נבל. והלא היא היתה גם אשת איש. ואיסור א"א לסיכן הלך אשר לא חשב דוד. וכבר הרגיש המהרש"א : אבל ידוע כי לא היה ראוי דוד לאותו מעשה דבת שבע רק להורות תשובה וא"כ אילו בא דוד על אביגיל לא היה צריך לבא על בת שבע. וא"כ אין שייך הודאה על אשר ניצול מאיסור א"א דאביגיל. אלא סוף סוף יוצטרך לבא על איסור א"א דבת שבע. ומ"ש הך איסור א"א · מכך

עיון יעקב

אינם מתרצים קושית הראשונה וי"ל דאפשר לומר כיון דכוונתה היתה להציל בעלה ממות ודוד מתאוה שפיכות דמים כמו שאמרה לכך גילתה שוקה ויתבע אותה דוד ועי"ז יטה אזנו לשמע דבריה והיא לא תשמע לו ותצילו מן החטא ויהיו דבריה נשמעין כי כל ירא ה' דבריו

הרי"ף

וקשה דלעיל נמי גבי חנה ליקשי הכי במקום דקאי עלי היכי מתנבאה איסי וכן גבי מרים היכי התנבאה בימי אהרן וי"ל דלעולם במקום דיש נביאים נתנבאו ג"כ נשים נביאות ומאי

נשמעין כדאיתא בש"ס ומה"ט אמר דוד ברוכה את אשר כליתני מבוא בדמים וגם בישרה לו בנבואה שלסוף יקח אותה במות בעלה על כן לא יאמן לדבריה וא"כ עשתה עבירה לשמץ והשתא מדוקדק בפסוק שמה ותפול על רגליה ותאמר בי אני אדני העון וגו' וכן שא נא לפשע אמתך כוונתה על העון הזה אך שעיקר קושיות התוספות דלמה גלתה כ"כ זמן שיוכל לילך ג' פרסאות ע"ז מתרצים תוספות לאור תמדתה וק"ל · ולפי מה דאיתא במדרש ילקוט דנבל נקרא בליעל היינו מגלה עריות ואיהו בי קרא ואיסי בי בוזינא וה"ו לומר על לדקת אביגיל כן אלא זה היה בוזינא שלה במה שנתנה עיניה בו בעוד בעלה חי וגילתה עצמה ולכך אי' בירושלמי שזה פגמה ונחסר ממנה היו"ד וכן הוא בילקוט שם בשם פרקי דר"א ע"ש : לא יאי יהירותא לנשי · פי' אפילו לנשי שהם נביאים וכה"ג באנשים שאין ראוין למחול על כבוד השכינה השרוי' עליהם וכדמצינו בברכות ישעיה אמר על יחזקיה ליתי גבאי דהכי אשכחן וכו' אפ"ה נשי לא יעשו כן אבל ליכא למימר משום החכמה שבהם קאמר דגבי אנשים אמרינן דת"ח צריך להיות בו שמינית שבשמינית משא"כ בנשים אף שהם חכמניות כמו דבורה ששפטה את ישראל דהא רב נחמן גופא קאמר בסוטה לא מינה ולא מקצתה ואולי כאן הוא רב נחמן אחר ולא רב נחמן בר יצחק : דאיגיירה ונסבה יהושע

ענף יוסף

היתה מתיירא מיחוד דהא בכל המשפטים יש תובע ונתבע דלא שייך יחוד כדאי' בסוף קידושין וי"ל דכשבאין למשפט אז הדין שיהיו בעיני הדיין כרשעים ובתרי ופריצי איכא משום יחוד כדאי' שם בקדושין :

כא ונסבה יהושע. עי' (תוספת) אבל בילקוט יהושע רמז ט' איתא בזה הלשון בשם הספרי סדר בהעלותך והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שהיתה מעם שנאמר בו

עץ יוסף

ושאר אילנות יש להם צל שיש להם ענפים סמוך לעיקרן (רש"י) ובזה מובן אומר והיא יושבת ר"ל לפי שהיא יושבת יחידה ללמוד תורה ולשפוט לכל אין ראוי להתייחד . לכך ישבה לה תחת תומר במקום גלוי שאין שם יחוד (כלי יקר) : פתיא אוכמא . פתיא כלי חרס כדאמר (בע"ז דף לג ע"ב) הני פתיותא

דבי

בני ליהושע והכתיב (ד"ה א ז) נון בנו יהושע בנו · בני לא הוו ליה אבל בנתא הוו ליה. [דף טו ע"א] בשלמא אינהו מפרשי אבל אבהתייהו מנא לן כדעולא [א]דאמר עולא כל מקום ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא · שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא · כל ששמו ושם עירו מפורש בידוע שהוא נביא מאותה העיר · שמו ולא שם עירו בידוע שהוא נביא מירושלים במתניתא תנא כל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב באחד מהם לשבח כגון (צפניה א) דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה בידוע שהוא צדיק בן צדיק · וכל (שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין ופרט) [שפרט] לך הכתוב באחד מהם לגנאי כגון (ירמיה מא) [ויהי] בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה (אשר העביר מזרעו למולך) בידוע שהוא רשע בן רשע · אמר רב [נחמן] מלאכי זה מרדכי ולמה נקרא שמו מלאכי מפני שהוא שני למלך · מיתיבי ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ודניאל (איש חמודות) ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי כולם נתנבאו בשנת שתים לדריוש (קא חשיב מרדכי וקא חשיב מלאכי) תיובתא:

כב שם תניא רבי יהושע בן קרחה אומר מלאכי זה עזרא וחכמים אומרים מלאכי שמו · אמר רב נחמן (בר יצחק) מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא דכתיב בנבואתיה דמלאכי (מלאכי ב) בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קודש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר ומאן אפריש נשים נכריות מישראל עזרא דכתיב (עזרא י) ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות מעמי הארץ · תנו רבנן ארבע נשים יפיפיות היו בעולם ואלו הן שרה רחב אביגיל ואסתר ולמ"ד [ב]אסתר ירקרוקת היתה אפיק אסתר ועייל ושתי · תנו רבנן רחב בשמה זנתה · יעל בקולה · אביגיל בזכירתה · מיכל בת שאול

רש"י

ועל ידך יתפרש אמתו של דבר הא והא הואי : נון בנו וגו' · אף שבטו אפרים ייחס הכתוב עד יהושע ומיהושע ולמטה לא ייחס איש : בשלמא אינהו · ירמיהו וחנמאל ברוך ושריה מפרשי בנבואה חנמאל דכתיב (ירמיה לב) ויבא אלי חנמאל בן דודי כדבר ה' · ברוך ושריה מלינו שהיו תלמידי ירמיה ברוך דכתיב (שם לו) מפיו יקרא אלי את הדברים האלה ואני כותב על הספר וגו' שריה בסוף ספר ירמיה (נא) הדבר אשר לוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה ומלינו בתלמידי הנביאים שהיו נביאים כגון רוח אליהו על אלישע ויהושע תלמידו של משה ולקמן תנינן בברייתא ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ודניאל ומרדכי וחגי זכריה ומלאכי כולם נתנבאו בשנת שתים לדריוש : ישמעאל בן נתניה · הוא שהרג את גדליהו בן אחיקם הצדיק : בשנת שתים לדריוש · האחרון נתנבאו לבני הגולה שיחזרו לבנות בהמ"ק שנתבטלה המלאכה י"ח שנה ע"י השמרונים משהתחילו בה בימי כורש : בגדה יהודה וגו' · סיפיה דקרא ובעל בת אל נכר : בשמה זנתה · המזכיר את שמה נגרר אחרי תאות זנות :

תוספות

משבעה עממין אלא משאר עממין ובאת לגור שם ויש מפרשים שרצו לומר שלא הוזהרו על לאו דלא תתחתן עד לאחר שנכנסו לארץ וזה איתו דאמרינן במדרש דנתינים באו להתגייר בימי משה כמו בימי יהושע ואעפ"כ לא הותרו לבא בקהל אלא היו חוטבי עצים ושואבי מים אלמא דקודם שעברו את הירדן ונכנסו לארץ הוזהרו עליהם:[ועי' תו' גיטין מו. ד"ה כיון] ארבע נשים וכו' · תימה להר' אלחנן אמאי לא חשיב חוה דאמרינן פרק חזקת הבתים (ב"ב נח·) שרה בפני חוה כקוף בפני אדם וי"ל דלא חשיב אלא הנולדות [מאשה] :

מהרש"א

ע"ש ונראה דלא לגנאי היה מתכוון ר"נ לומר כן לרב עינא אלא לשבח כדאמרי' [א] בר"י ב"ח שאמרה לו בת קיסר חכמה מפוארה בכלי מכוער כו' וא"ל אילו הוו סנו הוו גמירי טפי כמפורש שם : ושם אביו בנביאות כו' · כיון דהזכירו בנביאות איש מפורסם הוא ולא איצטריך ליה לייחסו ע"ש אבותיו אי לאו משום חשיבותיה דגם אביו נביא היה וכיולא בזה אמר בסמוך לענין מעשים כשפרט כו' מהם לשבח כו' ובהיפך כל שפרט לך הכתוב באחד מהם לגנאי כו' כגון ישמעאל בן נתניה כו' דמפורש שם רעתו לא ה"ל לייחסו אחר אבותיו אי לאו להודיע שגם הם רשעים היו : שמו ושם עירו בידוע כו' · ר"ל דהיינו שנקרא כן ע"ש עיר שנולד בה ואם לא נזכר שמו ע"ש עירו בידוע שלידתו בירושלים הוא ועד"ז יש לפרש המקרא נכבדות מדובר בך עיר האלהים גו' דהיינו בענין שריית השכינה ונבואה כי אזכיר רהב בבל ע"ש הנביאים שזה שם עירו ליודעי שנולד שם וכן פלשת וצור עם כוש אזכיר בשם עירו שזה יולד שם אבל ולציון יש יתרון דיאמר בה איש ואיש דהיינו בין שנזכר שמו על שם ציון ובין שלא נזכר שמו עליה אלא מסתמא יולד בה אותו הנביא כי יש מעלה לירושלים כי עליון יכוננה בשריית שכינתו שם וקרוב לזה יתפרש בחידושינו במסכת כתובות פרק המדיר ע"ש : ולמה נקרא שמו מלאכי שהיה שני למלך כו' · ר"ל דהוה חשוב כמלאך : מלאכי זה עזרא · הכא לא בא לפרש ולמה נקרא שמו מלאכי ואפשר משום שהוא דבר פשוט בו ע"ש שהיה עזרא כמלאך אלהים בתורתו כמ"ש ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא גו': [דכתיב בנבואתיה דמלאכי כו' · כדאמרינן פרק הנשרפין ובעל בת אל נכר וכי בת יש לאל נכר זה הבא על הכותית והוא מפורש שם ועד"ז אמר עזרא מעלנו באלהינו גו'] : ארבע נשים יפיפיות כו' · לאו מקרא יליף לה דכתיב בהו שהיו יפות דברחל ועוד בשאר נשים מלינו כיולא בהם יפת תואר ויפת מראה ועוד רחב דחשיב הכא בד' נשים לא מלינו לה האי לישנא אלא קבלה היה להם דד' נשים אלו לא היו להן כיולא בהן ביופי וז"ש יפיפיות לשון כפל היפוי שהוכפלו ביופי ולא חשיב חוה משום דלא חשיב אלא ד' הנולדות מאשה כמ"ש התוס' ורמז בזה יפיפית מבני אדם גו' דהיינו הנולדים מבני אדם יצתה חוה מן הכלל שלא נולדה מבני אדם : רחב בשמה זנתה כו' · גם אלו דברים קבלה בידם ונראה דיש קצת רמז בהם בקרא רחב בשמה מדכתיב בה אשה זונה ושמה רחב

[א]מהרש"א אד"ה פתיא . כדאמרינן בריב"ח (תענית ז ע"א) :

יד יוסף

א ילקוט מלכים ב רמז רנב ילקוט ריש ישעי' ויק"ר פ"ו : ב לעיל יג ע"א :

אהבת איתן

והנה כה"ג הקשה ג"כ דאיך חשב למרדכי במנין המ"ח נביאים כיון דלא קחשיב רק אותן שנבואתן הוצרכה לדורות ונכתבה ומרדכי אע"פ שהיה נביא לא נכתבה נבואתו . ולדידי הא לק"מ דכבר מצינו דנכתבה נבואת מרדכי במגילה שנא' וזכרם לא יסוף מזרעם והיא נבואה לדורות שלא תתבטל לעולם וכדמוכח לעיל (דף ז) וכן איתא בהדיא בירושלמי . אך מה שהקשה דקחשיב לברוך ונריה שריה ומחסיה והא לא נכתבה נבואתן ודאי צריך ישוב . ומיהו הא דקחשב לברוך ושריה לא קשיא כל כך לפי מ"ש רש"י לקמן (ריש דף טו)

גאון יעקב

איסור א"א . ולכן ברך דוד שמנעתו מדמים דם נ.ה . כי זאת הרוניה כי בבת שבע כתיב והיא רוחצת מטומאתה . אבל ענין הויכוח דוד עם אביגיל היה בזה . כי באמת אמרו ראויה היתה בת שבע לדוד . ודוד הסתכל ברוה"ק שבת שבע . היא בת זיוגו . ועכ"ז מתחילה רצה דוד להזדקק לאביגיל באיסור . וכך אמר אני הגבר הוקמתי על עול תשובה . שילמדו רבים ממני שהתשובה מועיל . ואם אהיה עדיין אני אחטא פעם אחד . והתשובה יועיל לזה. אהיה עכ"פ לגבר שנה בחטא . הוא יהיה מייאש מן התשובה . כתשו .

הרי"ף

דמתמה גמרא כשולדה הוא להיות נבואתה ביחוד על ישראל ועל ירושלים ובמקום ירמיה שהיה מתנבא על ישראל היכי מתנבאה חולדה על נרכן של ישראל : ארבע נשים יפיפיות היו בעולם · אע"ג דכתיב שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל מ"מ כשהיא יראת ה' אף

עיון יעקב

מה שמקשים תוספות היאך נשבה דהא אסור להתחתן בהם ע"ש אכן לפי מה דאיתא במדרשים בשביל הללת השלוחים שהצילה רחב והיה טובה גדולה עי"כ לישראל נתקרבה ברוח הקדש שיצאו ממנה כהנים ונביאים והחי' אות' נגד ליוו התורה לא תחיה כל נשמה לא חל ג"כ עליה לאו דלא תתחתן גם ע"פ הדבור של רוח הקדש :

עץ יוסף

דבי מכסי רש"י ברכות (דף כ ע"א) אוכמא שנסתחר על ידי מלאכה כלומר גם אתה רגיל ותדיר בתורה כמו (ברכות כח) מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה חכמה מפואר בכלי מכוער (תענית דף ז) דרכן של ת"ח שמצטערין על לימוד תורה ואינם מכבסים בגדיהם רש"י ע"ז דף ס"ז ונמצא דלא לגנאי היה מתכוון רב נחמן לומר כן לרב עינא אלא לשבח : ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא . ס"ל כיון שהזכיר הבן כשהוא נביא ונתפרש שם אביו רצה

ענף יוסף

לא תחיה כל נשמה על שקרבה עצמה כך קרבה המקום ישראל שעושין את התורה עאכ"ו : הרי שהיתה משבעה עממין . דלא כדברי התוס' דהכא. אבל בתוס' סוטה דף ל"ה ע"ב

[א]מהרש"א ד"ה רחב . במס' נזיר (כג ע"ב) :

יד יוסף

א תענית ה ע"ב : ב נדה עא א סוטה כ ע"ב אסת"ר פ"ז ופ"ח וילקוט שם : ג ב"ב ד א' אסת"ר פ"ח : ד ע"ז י ע"ב :

אהבת איתן

דברוך ושריה מלינו שהיו תלמידי ירמיה וכתבו מה שצוה להם ירמיה וגם היו בעצמם נביאים ולכך נחשב מה שכתבו נבואתו כאילו הוה נבואת עצמן וראוין לחשבם במ"ח נביאים אך הא דקחשב לנריה ומחסיה ודאי קשיא דלא הוזכר בכתוב אצלם שום נבואה וכ"ה במהרש"א וא"כ חסרים ד' נביאים ממ"ח : וע"כ נראה דהעיקר הוא מ"ש הרי"ף בהגהותיו בגליון דיש לחשוב חנני הרואה שנכתבה נבואתו במלך אסא בד"ה ב' ט"ז ושם כ"ד נכתבה נבואת זכריה בן יהוידע הכהן ושם כ"ח נכתבה נבואת עודד הנביא . ומכל איך יש ללמוד מהן נ"כ צורך לדורות

גאון יעקב

הואיל ושנה בחטאו נעשה ממנו דלתי תשובה . ולכך חשב דוד לעבור פעמים . ולשוב . אז יהיה הוראה . לשונים בחטא שהתשובה יועיל . אבל אביגיל הרגישה זאת. ואמרה לדוד טועה אתה בכך . דאם אתה תעשה דבר זה פעמיים . לא תבא כלל לגדר תשובה . כאמרם כל עובר עבירה ושנה נעשה לו כהתר ותחת אשר תקוה לעשות ענבים להגדיל מעלת התשובה תעש חלילה באושים . כי תעמוד באולתך ולא תבא כלל לגדר תשובה .

מהרש"א

רחב ויעל בקולה דכתיב בה ותאמר אליו סורה אדוני סורה וגו' שע"י דבורה וקולה תבעה סיסרא לזנות כמ"ש בין רגליה כרע שכב גו' כמפורש במס' [א] נזיר ואביגיל בזכירתה כמ"ש לעיל וזכרת את אמתך גו' שכוונה בו שע"י זכירתה ישאנה ומיכל בראייתה דכתיב בה ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון גו' ובתר הכי כתיב וישב דוד לברך את ביתו ותצא מיכל לקראתו גו' דאשמעי' קרא דלא רצתה לצאת מביתה שלא יראנה שום אדם וכענין כל כבודה בת מלך פנימה דאפילו אשה בת מלך כמו מיכל כבודה פנימה שלא יראנה אחר : אנא אמינא רחב ולא כו' · דברייתא דקתני בשמה זינתה לא משמע · אלא שמתאוה לזנות ולא שיהיה נקרי ולכך פריך ליה לר"י דאמר מיד נקרי הא אנא אמינא כו' ובברייתא נמי לא קתני אלא רחב בשמה אבל הכא לגבי נקרי נקט כפול רחב רחב ומשני ביודעה ומכירה ופרש"י פ"ק דתענית יודעה היינו מכירה ועי"ל ביודעה ממש כמו ואיש לא ידעה דהיינו ע"י שידעה מכירה ואז נקרי : גבה המן כו' · אסיפא דקרא קסמיך ויזעק זעקה גדולה ומרה והיינו שזעק זעקת מרה על הגדולה שנתן לו אחשורוש כמ"ש גדל המלך אחשורוש את המן שגדלו על עצמו : ודאמר גבר מלכא עילאה כו' · פרש"י כינוי הוא להפך כו' עכ"ל אבל א"כ הטיח מרדכי דברים כלפי מעלה וע"כ יש לפרש כפשטיה דה"ק גם שגדל מלכא תתאה את המן גבר מלכא עילאה להשפילו ואמר כן דרך תפלה או בנבואה : [מאי ותתחלחל כו' · המלה כפולה בלשון דמלינו חיל אחז גו' חיל כיולדה גו' וע"כ דרשו בו מלשון חלולים ונקבים כפרש"י שנתמסמסו חלולים שלה או חלולים של פתחי נדה או חלולים של נרכיה ועיין בפ"ב דנדה ובמס' סוטה פ"ג] : התך זה דניאל כו' · דמוכח דישראל הוה התך מדשלחה אסתר על ידו לדעת מה זה ועל מה זה דהיינו חמשה חומשי תורה כדלקמן וא"כ הוא דניאל דלא נמצא בשום מקום שהיה יהודי מסריסי המלך דמדי ופרס כ"א דניאל כמפורש בספר דניאל וכאן כתיב מסריסי המלך אשר העמיד לפניה : [למה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו כו' · עיין פרש"י ומה שיש לדקדק מפורש ברים פ"ק דב"ב והס' מתחלף בח' ובכמה מקומות מפורש : לדעת מה זה ועל מה זה כו' · מדכתיב כפול דרשו דרמז על הלוחות דכתיב בהו מזה ומזה דהיינו משני הצדדים ה' דברים מצד זה וה' דברים מצד השני שבהן נכלל כל התורה שבחמשה חומשי תורה כמ"ש בשם ר' סעדיה] : מכאן שאין משיבין על הקלקלה כו' · מדכתיב מעיקרא

גמרא

שאול בראייתה · [א]אמר ר' יצחק כל האומר רחב רחב מיד נקרי · א"ל רב נחמן אנא אמינא [רחב רחב] ולא מקרינא ולא איכפת לי[א] מינה אמר ליה כי אמינא ביודעה ומכירה קאמינא : כג שם ומרדכי ידע את כל אשר נעשה וגו' מאי (נעשה) [אמר] רב אמר שגבה לבו של המן מאחשורוש (א"ר על אחשורוש · רב שימי בר חייא) [ושמואל] אמר (גבה) [גבר] מלכא עילאה ממלכא תתאה (דלא עביד דינא) · ותבואנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל מאי ותתחלחל [ב]רב אמר שפירסה נדה (ושמואל) [ורבי ירמיה] אמר שהוצרכה לנקביה · ותקרא אסתר להתך [ג]אמר רב התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו ושמואל אמר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו · ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה אמר רבי יצחק (נפחא) שלחה ליה שמא עברו על חמשה חומשי תורה דכתיב ביה (שמות לב) מזה ומזה הם כתובים · ויגידו למרדכי את דברי אסתר ואילו איהו לא אזיל לגביה (א"ר אבא בר כהנא) [ד]מכאן שאין משיבין על הקלקלה · לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן

רש"י

מיד נקרי · רואה קרי : ה"ג מאי אמר · כשצעק צעקה גדולה ומרה מה היה אומר בצעקתו : רב אמר · כך היה צועק ראו שגבה המן מאחשורוש שמלאו לבו לדבר מה שלא עלה על לב המלך : גבה [גבר] מלכא עילאה ממלכא תתאה · כנוי הוא להפך בלשון נקיה : ותתחלחל המלכה מאד . נתמסמס חלל גופה: שחתכוהו מגדולתו· בימי אחשורוש שהרי בלשאצר השליטו תלתא במלכותיה וכן דריוש המדי שנא' ועילא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון (דניאל ו) וכן כורש שנא' ודניאל זנא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה (שם)(ולא יותר)וכשמלך אחשורוש חתכוהו מגדולתו : ואילו איהו · (התך) [דניאל] לא אזיל להשיב שליחותו : על הקלקלה · שהיתה אסתר מונעת עצמה מלבא אל המלך לפיכך לא השיב התך את שליחותו

עיון יעקב

מעלת היופי תתהלל בה ולמאן דמפיק אסתר ועייל ושתי אע"ג דכתיב לא תתנס לא תתן להם חן מ"מ י"ל להראות גודל הנס שאע"פ שושתי היתה מעולה כ"כ ביופי אפ"ה ע"פ הנס הרג, ושתי ולקח אסתר שנעשה ע"י תשועה לישראל ועי"ל דזהו הכל למעלה בריאת ה' שברא בריות נאות כל כך בעולמו :

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה מה אמר · הנה נדחקו המפרשים בזה דהיכא הוזכר שאמר שמקשה מה אמר · ולי נראה ע"ד פרש"י במגילה ומרדכי ידע את כל אשר נעשה בעל חלום אמר לו וכבר כתבתי בחדושי סוף חולין דף קל"ט דאי אפשר לומר על ידי רוח הקדש שהרי היו אז בהסתר פנים כדאמר שם אסתר מן התורה מנין ואנכי הסתר אסתיר וכדאיתא ריש חגיגה אע"פ שהם בהסתר פנים אפ"ה בחלום אדבר בו ע"ש וא"כ ע"ז מקשה מה אמר לו הבעל חלום שהיה דואג כ"כ על הפורענות עד שקרע את בגדיו וצעק כל כך לזה אמר גבה המן מאחשורוש והיה דואג שעלת המן מזרע עמלק יקום אף אם יחזור בו אחשורוש מגזירתו ובאמת היה כוונת הבעל חלום שהמן יתלו על העץ גבוה חמשים אמה שהוא יותר מאחשורוש · ואידך אמר גבר מלכא עילאי ע"ד דאמרינן נצחו עליונים ומבקשים את כל הדור הזה אצלם ונגלה מלכי תתאי שהם החכמים שבדור לכך דאג מרדכי כ"כ על זה אך באמת כוונת הבעל חלום היה שמלך עילאין יגלה מלך אחשורוש ויבטל גזירתו וגזירת המן וק"ל · ואפשר שגם מרדכי ידע פי' החלום לטובה ומ"מ עשה כן כדי להבעית ישראל כדי שישובו בתשובה שלימה : ועל מה זה · י"ל מתחלה עלה · על דעתה דלכך לבש שק שמספיד על קרוב שמת ואפס תקוה אך אחרי שידעה שלא קבל תנחומין כי אין מקבלין תנחומין על החי לכך רצתה לידע על מה זה אולי יש תקוה עוד ותוכל לתקן הדבר על ידיה ודו"ק היטב : ויגידו למרדכי את דברי אסתר ואילו איהו לא אזיל לגביה · אלולי דברי חז"ל ה"א דויגידו למרדכי את דברי אסתר קאי על דברי אסתר שאמרה כל

הרי"ף

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה מאי נעשה · פרש"י ה"ג מאי אמר כשצעק וכו' מה היה אומר וכו' וצריך ליישב הגירסא שכתובה בגמרא מאי נעשה דא"כ מה משני שגבה לבו של המן שזה אינו מעשה שעשה ועוד מאי דהקשה הגמ' מאי נעשה דדבר המובן הוא שנעשה לשלוח ספרים אל כל מדינות המלך ומאי קושיא לבעל הגמרא דהיל"ל את אשר

ענף יוסף

ד"ה לרבות כנענים כו' תימה היאך קבלו לרחב שהרי היא היתה מכנענים שבתורה כדאי' בספרי פרשת בהעלותך ואמרינן נמי במסכת מגילה שנתגיירה ונסבה יהושע והכא משמע דכנענים שבתורה לדברי הכל שאין מקבלין אותן . ושמא ע"פ הדבור היה עכ"ל :

עץ יוסף

רצה לומר שבנבואה ג"כ בנו הוא ושג"כ היה אביו בחלק הרוחני ונבואי . ומה שלא נכתבה נבואת אביו מפני שלא נצרכה לדורות (יפ"ת) :

כג רב אמר כך היה צועק ראו שגברה מן מאחשורוש שמלאו לבו לדבר שלא עלה על לב המלך ור"ל דבין רב ובין רב שימי דרשו מלת מרה מלשון מרו ועצבו וגו' שהוא לשון המראה וקטור כלומר שמרדכי צעק דברים שיעשו המראה וקטור באזני המלך המושל מענין המכירה להשמיד וגו' ויתפעל המלך מזה לבטל זאת המכירה . והנה דעת רב כי דברי קטור שצעק היו באזני המלך אחשורוש במ"ש שגבה לבו של המן מאחשורוש וכפרש"י שכל כך גברה עזותו לעשות מה שלא עלה על לב המלך ובזה יתפעל המלך לבטל המכירה · ושמואל אמר שדברי הקטור שצעק היו באזני מלכו של עולם באמרו גבר מלכא עילאי ממלכא תתאי וכפרש"י שכנוי הוא להיפך בלשון נקיה . ור"ל שגבר מלכא תתאי הוא המלך השפל לעשות מה שלא עלה על לב המלך העליון . ואין זה ח"ו הטחת דברים כלפי מעלה שמרדכי כוון בזה על דרך שאמר חזקיה המלך (מלכים ב' יט) אולי ישמע ה' אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו לחרף אלהים חי וגו' וכן היה כוונת מרדכי שישמעו אלה הדברים באזני מלכא עלאי שיתפעל מלכא עלאי ויבטל הגזירה כי אם לא יתבטל הגזירה יאמרו הבריות גבר מלכא תתאי כו' (אי היס) : שפירסה נדה . הרגיש בפסוק יתור מלת מאד שיורה על היות החלחלה בהפלגה יותר מכל חלחלה אחרת ויוצאת מהקש הטבע ולכן הרגיש רב במה נודע היות החלחלה הזאת משונה מכל החלחלות עד שנכתב בה מאד. לכן אמר שפירסה נדה. וזה כי להיות מדרך חלחלה ותרדה לסלק הדמים כדתנן במס' נדה פרק התינוקת . אך כשתהיה החלחלה יתירה מאד עד שבא לכלל ביעתותא מרפיא ועל כן למה שראו בה שפירסה נדה שפט בלדק שנתחלחלה מאד עד שנבעתה ונתמסמס חלל גופה ופירסה נדה מהר"מ אלמושנינו : שהוצרכה לנקביה. משום

שליחותו ואסתר שלחה את דבריה ע"י אחרים : עד עכשיו · נבעלתי באונס : ועכשיו · [מכאן] ואילך מדעתי : אובדת ממך · ואסורה אני לך דאשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה וברצון אסורה לבעלה : י"ט ראשון של פסח · היה בתענית שהרי בי"ג בניסן נכתבו האגרות ונתנה הדת בשושן וי"ד וט"ו [וט"ז] התענו ובט"ז ה נתלה המן לערב : עורקמא דמיא עברי· לאסוף את היהודים

תוספות

כשם שאבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך· ואם תאמר אמאי לא היה מגרשה ותהא מותרת להחזירנה יש לומר לפי שכל מעשה הגט הוא על פי עדים והיה ירא פן יתפרסם הדבר למלכות : **ביום** השלישי · בזכות תורה נביאים וכתובים א"נ כהנים לוים וישראלים אי נמי משה ואהרן ומרים אי נמי שלישי דמתן תורה :

בשושן וגו' עד אשר לא כדת מאי אשר לא כדת אמר ר' (ירמיה בר) אבא שלא כדת (כל יום ויום) שבכל יום ויום באונס ועכשיו ברצון · וכאשר אבדתי אבדתי כשם שנאבדתי מבית אבא כך אובד ממך · ויעבור מרדכי אמר רב א) שהעביר יום טוב הראשון של פסח בתענית ושמואל אמר ערקומא א) דמיא עבר :

כד שם ויהי ביום ב) השלישי ותלבש אסתר מלכות בגדי מלכות מיבעי ליה א"ר אלעזר אמר רבי חנינא מלמד שלבשתה רוח הקדש כתיב הכא ותלבש וכתיב התם (ד"ה א יב) ורוח לבשה את עמשי · וא"ר אלעזר א"ר חנינא ג) לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי ב' גדולי הדור ברכום ב' הדיוטות ונתקיימה בהם ואלו הן דוד ודניאל דוד דברכיה ארונה דכתיב (שמואל ב כד) ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך · דניאל דברכיה דריוש דכתיב (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה וגו' · וא"ר אלעזר א"ר חנינא ד) אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה (בראשית כ) הנה הוא לך כסות עינים ונתקיים בזרעה שנאמר

מהרש"א

ותאמר אסתר להתך גו' וכתיב בתר הכי ויגידו למרדכי גו' משמע דאחרים הגידו לו ופרש"י לפיכך לא השיב התך ואסתר שלחה ע"י אחרים עכ"ל וצ"ל דאותן אחרים לא חשו לכך מלתא דאין משיבין כו' מיהו ק"ק לפירושו למה שלחה אח"כ שנים אחרים ולא שלחה אחד מהם כמו ששלחה מעיקרא את התך לחוד וע"כ נראה דאותן מגידים לא היו שלוחים אלא שכן שמעו מה שאמרה אסתר להתך וכיון שלא הגיד הוא למרדכי משום שאין משיבין כו' הגידו לו הם מה ששמעו ממנה : שלא כדת שבכל יום כו' · דלפי פשוטו ה"ל לפרש שלא כדת לבא אל המלך אשר לא יקרא ומדסתם אשר לא כדת היינו סתמא דת של תורה ובדרך זה דרשו נמי סיפא דקרא כפול אבדתי אבדתי כו' כך אובד ממך כו' וכתבו התוס' וא"ת אמאי לא היה מגרשה ותהא מותרת להחזירנה כו' עכ"ל אין לפרש דרוצה לומר שיהיה מותר להחזירה כשימות אחשורוש מ"מ אבודה ממנו עתה כל זמן שהיא אצל אחשורוש או שמא ימות מרדכי מקודם ותהיה אבודה ממנו לעולם אלא דר"ל דמ"ש לעיל שגם עתה היתה יושבת בחיקו של מרדכי והשתא יגרשה עתה קודם שתבא לאחשורוש ברצון ואח"כ יחזור וישאנה מרדכי ושוב גם אם אח"כ תבעל לאחשורוש לא יהיה רק באונס ובתירוצם של התוס' שלא היה אפשר לו ליתן לה גט יתיישב למה לא נתן לה גט משום איסור אשת איש גם אם היה לה אונס מ"מ משום חומרא דא"א היה לו ליתן גט אי לאו משום יראה כמ"ש התוס' : יום א' דפסח כו' · עיין פרש"י ונראה לפי ענינו דביום ראשון שהתענו דהיינו בי"ד באה אסתר לפני המלך בלבוש מלכות דהא אח"כ כתיב נדדה שנת המלך גו' כמפורש במדרשות ובתרגום שהיה ליל א' דפסח אבל רש"י פי' לקמן דויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות דהיינו ביום ט"ו היה יום ג' לשילוח הרצים עכ"ל ולפ"ז צ"ל דאין מוקדם ומאוחר דזה המעשה דבלילה ההוא נדדה שהיה בליל ט"ו היה קודם מעשה דותלבש אסתר גו' שהיה ביום ט"ו וצ"ל נמי דהמעשה מהר את הלבוש גו' ויקח המן גו' לא היה ביום שאחר ליל ט"ו שנדדה שנת המלך כדמשמע מקרא אלא שהיה ביום ט"ז ביום הנפת העומר כדמוכח לקמן ובו ביום עשתה אסתר משתה שני ולכך פרש"י כאן דבו ביום בערב נתלה המן שהרי כל מעשה מהר את הלבוש גו' ויבא המלך והמן לשתות גו' וכל הענין בו ביום קודם שנתלה המן היה : דעבר עורקמא דמיא כו' · פרש"י לאסוף היהודים שבעבר הנ' עכ"ל דהכי משמע קרא ויעבור מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר גו' ולא מצינו בה שצותה אותו אלא לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן גו' : [דכתיב ויאמר ארונה אל המלך גו' · וסיפא דקרא אלהים ירצך גו' היינו ברכת הדיוט ונתקיים דכתיב ויעתר ה' לארץ ותעצר גו'] : דניאל דברכיה כו' · יש לעיין בזה וכי משום דהיה ניצול דניאל נימא דברכת דריוש עשתה לו ואימא דלדקתו של דניאל עמדה לו כמ"ש וכל חבל לא השתכח ביה די הימן באלהא וי"ל דלהכי אשמעי' קרא דא"ל הוא ישזבינך דזה נמי גרמה לו : הנה הוא לך כסות עינים כו' . בדרך קללה אמר לה כן על שסקרה נגדו לומר על אברהם אחי הוא ואת אברהם לא קלל שעיקר

הרי"ף

אשר נעשה למה הוצרך לומר את כל אשר נעשה דמספיק לומר ומרדכי ידע את אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וזהו שאמר מהו כל אשר נעשה כלומר למאי אתא את כל אשר נעשה

עיון יעקב

עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעין כל זה הגידו למרדכי שהוא אמת · ועי"ל דאחר שאמר מרדכי הדבר להתך ועשה את שלו ואמר להגיד לאסתר שתלך אל המלך ולבקש על עמה אז הלך מרדכי לביתו ולא היה עוד ברחוב העיר לפני שער המלך והתך שהיה מסריסי המלך לעמוד לפניה לא היה לו רשות לילך רחוק מבית המלך שהרי כל דברי מלכות נחתכין על פיו ע"כ שלח הדברים ע"פ שאר שלוחים שיגידו לו הדברים כיון שלא היה לפני השער ועיין בתרגום שני שכתב שהמן הרגו : **את** ובית אביך תאבדו · לפי שחטא שאול על שחמל על אגג עדיין קיים וצריך אתה לתקן שיאבדו העמלקים על ידך כאשר באמת נעשה ואם לאו תאבדו מכח אותו חטא וק"ל · ומצאתי שם בפי' ר"מ אלשיך ועי"ל לפי שראוי היה להרוג את אבי זקנה הוא שמעי שקלל דוד אך שניצל בשביל שיצא ממנו מרדכי ואסתר שיצילו את ישראל ואם לאו תאבדו עדיין : **תוספות** ד"ה כשם שאבדתי וכו' · לפי שכל מעשה גט הוא ע"פ עדים · התוספות אזלי לשיטתייהו בגטין דף ד' ע"א ד"ה דקי"ל הלכתא כר"א בגטין ואי ליכא עידי מסירה אינה מגורשת כלל ודלא כחידושי הרשב"א שהניח דברי תוספות בתמיה ע"ש : **ויעבור** מרדכי שהעביר י"ט ראשון של פסח בתענית · וגם בערב לא אכלו מצות, שהרי הפסיקו מבעוד יום כדאיתא במדרש ופשטא דקרא היה נ"ל לומר ויעבור לשון הכרזה שהכריז התענית ויעש ככל אשר צוה וגו' וכן מצאתי ביוסף לקח : **בגדי** מלכות מיבעי ליה וגם כל הספור בזה הוא לכאורה מיותר דודאי לא הלכה ערומה וכשלבשה עצמה ודאי הלכה בבגדי מלכות כדרך המלכה אלא ודאי להורות שקודם התענית והתשובה היו ישראל בהסתר פנים ולא דיבר עמהם רק ע"י חלום כמ"ש לעיל אבל לאחר התשובה והתענית לבשתה רוח הקדש : **לעולם** אל תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך · אע"ג דבכל הני אפשר

עץ יוסף

משום ותתחלחל הוא מלה כפולה דרשו לשון נקבים חלולים . שכל כך נתמסמס חלל גופה ולכך כתיב מאד : **יום** טוב ראשון של פסח . הנה במדרש אסתר אי' אל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים אלו הן י"ג וי"ד וט"ו בניסן . וקשה הלא בי"ג בניסן נקראו סופרי המלך ותנתן דת בשושן ויצא מרדכי ברחוב העיר ויזעק וגו' ויוגד לאסתר ויארכו הדברים עד צותה עליו על דבר הצומות ולא יתכן שהיה היום ההוא י"ג בניסן בכלל הג' צומות שהרי כבר עבר מקצת היום . ומה גם למ"ש ז"ל שהיו מקבלים הצום מבע"י . ואפשר להפך בזכות המדרש לומר כי טרם שקראו סופרי המלך ביום י"ג היתה הסכמת המלך והמן מיום י"ב לעשות הדבר אלא שאיחרו וכתבו הספרים ביום י"ג ויהיה כי הוקשה להסיאומר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה כי מה ידע ולא ידעו הכל אך הוא שידע מתחלה ביום י"ב באמור המן למלך ישנו עם וגו' והסכים המלך עמו טרם יכתב ויתפרסם ביום י"ג וגם שנא' ואת פתשגן כתב הדת אשר ניתן בשושן נתן לו להראות את אסתר אפשר שביום י"ב טרם נקראו סופרי המלך בי"ג נתן דת בשושן כי לא היה ענין סופרי המלך כי אם לשאר מדינות המלך ובזה היה ראשון של פסח שלישי לצומות וישבות המן ממחרת הפסח (אלשיך) ואפשר שכן דעת רב ועיין רש"י :

עורקמא דמיא . שלולית של מים מכונסין (רש"י מגילה דף כח ע"ב) :

כד דניאל דברכיה דריוש כו' . שמצינו בדניאל שהגין עליו זכותו להינצל מן האריות כדכתיב אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני די זכו השתכחת לי אבל עדיין היה אפשר להסתכן בידי אדם שלא יהרגוהו בידי אדם שהם בעלי בחירה וע"ז הועילה לו ברכת דריוש שאמר לו אלהא די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך ולא כתיב ישזבינך מן אריות אלא אמר ליה ישזבינך מכל מיני משחית ומיד בני אדם . וזהו דכתיב בתריה והתייתי אבן חדא ואחז"ל וכי יש אבנים בבבל אלא הקב"ה הזמינו שלא יהרגוהו לדניאל בתוך הבור (רי"ף ברכות דף ז) : **הנה** הוא לך כסות עינים . ואי' בילקוט אל תקרי כסות אלא כסו

המתורגמן א) איין גראבעו .

יד יוסף

א מדרש אסתר פסוק ותאמר אסתר להשיב: ב לעיל ד' יד ע"ב אסתר רבה פ' ותלבש אסתר ילקוט אסתר רמז אלף נ"ו : ג ברכות ז ע"א : ד ב"ק צ"ג א לקמן כח א ילקוט סדר וירא רמז צ"א : ה ר"ל בערב אחר יום ששה עשר ועי' לקמן ט"ז ע"א ברש"י ד"ה הלכות קמיצה וד"ה ולתעניתו :

חדושי גאונים

ויעבור מרדכי . שמואל אמר עורקמא דמיא עבר · ויש להבין מה ביקש המגילה להשמיענו או ללמדנו אם עבר עורקמא דנהרא או לאו . אבל יובן דהרא"ב"ע כתב לחלק בין שושן הבירה לשושן . כי שושן הבירה היינו ארמון המלך ושמה לא ישבו יהודים . רק מרדכי לבדו היותו משרי המלך ויושבי שער אבל יהודים ישבו בעיר שושן . וזהו איש יהודי היה בשושן הבירה יחידי . כי בהבירה לא היו יהודים רק מרדכי לבדו . רק ישראל היו נכנסים ויוצאים שמה . ולכך כתיב עשה משתה לכל העם הנמצאים ולא היושבים. כי לא ישבו שם רק נמצאים . והנה לפני שושן הבירה שהוא ארמון היה נהר שמו אוביל

אהבת איתן

דוגמתן . רק מ"ש בהג"ה הנזכר דיש לחשוב גם אביהם של נביאים שהוזכר שמם כיון שהיו ג"כ נביאים איתו מחוור דנהי שהיו נביאים מ"מ הרי לא נכתבה נבואתן [ומש"ה אין לחשוב נמי זכריה בן ברכיהו בן עדו נביא ואי' ברכה דנביא קאי ג"כ על עדו דעכ"פ לא נכתבה

גאון יעקב

והוא שאמרה במתק לשונה . ולא תהיה לך עוד זאת לפוקה ומכשול . ר"ל כי לא יהיה לך זאת נחשבת לעבירה ולמכשול .

גמרא

שנא' (בראשית כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו. וא"ר אלעזר א"ר חנינא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם שופת את הקדרה ואח"כ נותן לתוכה מים והקב"ה [א]נותן מים ואח"כ שופת את הקדרה לקיים מה שנאמר (ירמיה י) לקול תתו המון מים בשמים · ואר"א א"ר חנינא צדיק אבד לדורו אבד משל לאדם שאבדה ממנו מרגלית כ"מ שהיא (הולכה היא) מרגלית [שמה] והיא לא אבדה אלא לבעלה · וא"ר אלעזר א"ר חנינא [ב]כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנא' (אסתר ב) ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. וא"ר אלעזר א"ר חנינא מ"ד וכל זה איננו שוה לי מלמד שכל גנזיו של אותו רשע היו חקוקים לו על לבו וכשראה את מרדכי יושב בשער המלך היה אומר וכל זה איננו שוה לי וכי משום דרואה מרדכי יושב בשער המלך אומר וכל זה איננו שוה לי אין כדאמר [ג]רב חסדא זה בא בפרוזבולי[א]) וזה בא [שם ע"ב] בפרוזבוטי[ב]) ([ד]בולי אלו עשירים שנאמר (ויקרא כו) ושברתי את גאון עוזכם ותני רב יוסף אלו בולאות שביהודה · בוטי אלו עניים וכן הוא אומר (דברים טו) והעבט תעביטנו) אמר רב פפא וקארו ליה עבדא דאזדבן בטולמי דנהמא : ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא [ה]עתיד הקדוש ברוך הוא (לתת) [להיות] עטרה בראש כל צדיק וצדיק שנאמר (ישעיה כח) ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי וגו' מאי לעטרת צבי לעושים צביונו ולצפירת תפארה למצפים תפארתו יכול לכל ת"ל לשאר עמו מאי לשאר עמו [ו]למשים עצמו כשירים · (ולרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה) ולרוח משפט זה הדן [את יצרו · ליושב על המשפט זה הדן] דין אמת לאמתו · ולגבורה זה המתגבר על יצרו · משיבי מלחמה

רש"י

שבעבר השני : שופת קדרה · מוסיבה על הכירה היא קרויה שפיתה : זה בא בפרוזבולי · מרדכי בא אליו בטענת עושר והמן בא בטענת עוני שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בככרי לחם : בולי · לשון עושר כדאמרי' במסכת גיטין (דף לז·) ושברתי את גאון עוזכם אלו בולאות שביהודה : [בוטי · ל' עניות כמו (דברי' טו) והעבט תעביטנו]: בטולמי דנהמא · בככר לחם עשרים לחם שעורים [מ"ב ד'] תרגום יונתן עשרין טולמיא דלחמי : ולרוח משפט · לשופטים את רוחם יהיה לעטרה : דן את יצרו · כופהו לשוב בתשובה : מתגבר על יצרו · אינו הולך אחריו לעבור עבירה :

תוספות

זה הדן דין אמת לאמתו · נראה דמשום הכי נקט אמת לאשמועינן דבדין מרומה צריך לחקור העדים בטוב עד שיתבאר האמת ואז ידונו אותו לאמיתו :

מהרש"א

לו לומר אחותי היא לפי שהוא עשה כן מיראת הריגה כמ"ש והרגוני על דבר אשתי : [הקב"ה נותן מים ואח"כ שופת הקדרה · לקיים מ"ש לקול תתו המון מים בשמים ואח"כ ויעלה נשיאים גו' כצ"ל וכ"ה הגי' בילקוט שהנשיאים הם המון הקדירה ששופת ונותן בתוכו מים]: לדורו אבד כו'. כוונו בזה על השארות הנפש של הצדיק ואינו אבד במיתתו אלא לדורו שהיה מגין עליהם בחייו והמשל למרגלית שלא נאבדה לעצמה דמרגלית שמה בכ"מ שהיא ולא נאבדה אלא לבעלה : בשם אומרו מביא כו' · הכי איתא בפרק שנו חכמים בלשון כו' וכיון דלאו משנה היא אלא ברייתא לא תקשי אמאי מייתי ליה הכא בשם ר"א אר"ח דאפשר דר"ח לא ידע הך ברייתא ותלמודא מייתי הכא כל הני מילי דאר"א אר"ח: מלמד שכל גנזיו של המן כו' · דמלת זה מורה בכ"מ אדבר הנראה עכשיו לפניו וכיון דאכבוד עושרו דכתיב לעיל מינה קאי א"א לו להראותם להם ולומר עליהם זה אי לאו שהיו חקוקין לו על לבו : וכי משום דרואה את מרדכי יושב בשער המלך אומר כל זה איננו שוה לי כדרב חסדא כו' · כך היא הגי' בילקוט ובע"י ור"ל כשראה את מרדכי שהיה פרוזבולו דהיינו אדונו משום עשירות והוא פרוזבוטו דהיינו עבדו משום עניות היה מתביישו ממנו כשראה אותו בשער המלך בכל שעה והיה מיצר לו ואמר כל זה איננו שוה לי גו' ומפרש ליה שהיה עבדו בטולמא דלחמא שנתן לו כמפורש בילקוט: [עתיד הקב"ה להיות עטרה כו' · כל המאמר זה מפורש

פרק

יד יוסף

א פי' נותן מים באויר השמים ונתקיימו ע"פ דבורו ואח"כ כתיב מעלה נשיאים לקבלת המים ע"ש בירמיה י': ב אבות פ"ו נדה יט ע"ב חולין קד ב תנחומא במדבר סי' כב: ג ילקוט אסתר: ד גיטין לז: ה סנהדרין קיא ע"ב ע"ש כמה שנוים ובפירש"י שם: ו ר"ה יז ריש ע"ב :

חדושי גאונים

אולי כדכתיב בדניאל ואני בשושן הבירה על נהר אוביל אולי וא"כ היה נהר מפסיק בין ארמון להעיר . והנה כל זמן שצדיק לבד ואינו מתחבר עם ישראל אפילו היה צדיק רב וגדול מ"מ מדת הדין מתוח עליו כי מדקדקים אחריו ואין צדיק אשר כו' ובפרט היותו פרוש מצבור בלי ייסורים . אבל כשמתחבר לצבור לייסרם ולהשתתף עמהם עם הצבור ולהיות עמם בחבורה חדא ויהיו לגוי אחד הן אל כביר לא ימאס · ולכך כאשר היה מרדכי בשושן הבירה יעלה לו אסתר מבלי לשכון לבדו כי אם לילך לישראל ולהתחבר עמם

אהבת איתן

נבואתו] ואינו מחשב רק מה שנכתב וצורך לדורות . אמנם אלו השלשה יש לחשוב שפיר ועוד יש לחשוב באורי אביו של הושע שנתנבא ב' מקראות שנכתבו בישעיה סי' ח וכדאיתא ברבה ובילקוט וגם רש"י כ"כ בפירושו לישעיה ותמיה גדולה שלא חשבו כאן . ושוב ראיתי שכ"כ בס' עשרה מאמרות ריש מאמר אם כל חי . ועוד קחשב שנבואת

גאון יעקב

כי הבינה ברוח נבואתה מכלל דאיכא אחריתא והוא עבירה ושנה בה . יהיה אי"ה כהיתר : מקובץ מספרי קדמונים ורי"פ)

עיון יעקב

לומר שנעשה כן בלא ברכותיהן וכן לענין הקללה מ"מ מדכתב קרא ברכותיהן וקללותיהן בודאי בא ללמוד שלא יהיה ברכותיהן או קללותיהן קלה בעיניך : **אדם** שופת הקדרה ואח"כ נותן לתוכו מים · פי' שאין יכול ליתן לבשל אם לא שיש לו קדרה לקבלת המים שלא ילכו לאיבוד משא"כ הקב"ה אינו כן שהוא נותן מים באויר השמים ונתקיימו ע"פ דבורו ואח"כ כתיב מעלה נשיאים לקבלת המים ע"ש בירמיה יו"ד : **הצדיק** אבד לדורו אבד · לכך ראוי להספידו שאין מי שיגין על הדור למנוע הרעה שיבא כי מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יהיה הרעה ולכך באבוד רשעים רנה שאלמלא היה מוכן לבא רעה ח"ו לא היה הרשע מת עד שיבא הרעה בימיו וזה הפי' עת ספוד ועת רקוד כי הכל חד טעמא הוא וז"כ ספסוק הצדיק אבד ואין איש שם על לב כי אמרו די שאין מרננין אחריו כמו לרשע שכאבדו רנה באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק וא"כ ראוי לספדו וק"ל ועי"ל הצדיק אבד ואין איש שם על לב כי אמר שצדיק אף במיתתו קרוי חי ואינו מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק אף שהוא חי מ"מ לדורו אבד ומת שלא יגין עליהם עוד : **כל** מקום שהיא מרגלית שמה · כמו המרגליות אינו מקבל הפסד ורושם עיפוש והרקבה כן הצדיק אחר מותו נשמתו גנוזה תחת כסא הכבוד וגם גופו קיים כדמצינו אצל ר"ש בן אלעזר : **כל** האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם · נראה לי דדייק כן מדלא אמר מרדכי עצמו הדבר למלך שיהיה לו החזקת טובה יותר אלא ודאי שעשה כן כדי שתאמר אסתר בשמו ועי"ז יבא הגאולה וק"ל :

הרי"ף

נעשה ומשני שנעשה יותר ממה שצוה אחשורוש שהמלך צוה לו והעם לעשות בו כטוב בעיניך שדקדק לומר לעשות בו כלומר בהיותו קיים , תעשה בו כטוב בעיניך אבל לא צוה להשמידם והמן גבה לבו מאחשורוש שצוה לעשות בהם כליה , להשמיד להרוג וז"ש את כל אשר נעשה שהמלך צוה לעשות בו כטוב בעיניו והוא צוה לעשות בהם כליה זהו כפי אותה גירסא ומ"מ גירסת רש"י היא עיקר מאי אמר בזעקתו ומשני שאמר גבה לבו של המן ונרמז במ"ש לעקה גדולה שהלעקה כך היתה לומר גדלה גיאות המן משל אחשורוש ונתגדל על המלך :

הצדיק אבד לדורו אבד · נראה דדייק דהיל"ל הצדיק נאבד ומדכתיב אבד ולא נאבד דרשינן הגם שהצדיק הולך לבית עולמו הוא מרגלית ולא נאבד אלא דורו אבדו זכותו שהיה מגין על דורו והם אבדו המרגלית שהיה בידם : **כל** האומר דבר בשם אומרו · וקשה מנ"ל דכל האומר דילמא שאני דבר מלך והצלתו מהמות שהיו רוצים להמיתו וגילה מרדכי ונכתב בשמו כי גאולה היתה לבני דורו בשבילו אבל דבר אחר שנאמר בשם אומרו לא שמענו שמביא גאולה לעולם : **מאי** דכתיב וכל זה איננו שוה לי מלמד שכל גנזיו של אותו רשע היו חקוקים על לבו · מאי דכתיב וכל זה שלא יתכן שבאו לדקדק מלת זה וכשרואה את מרדכי היה אומר וכל זה איננו שוה וצריך לדקדק למה שינו פשטיה דקרא שעכשיו

וכל זה איננו שוה לי · כיון שקורא אותי עבדו ועבד שקנה נכסים עבד למי נכסים

עץ יוסף

כהות אמר לה הואיל וכסית מנאי ולא גלית לי שהוא אישך וגרמת לי הצער הזה יהי רצון שיהו לך בנים כסויי עינים עכ"ל . וכן הוא בב"ק דף צ"ג ע"א ובמגילה דף כ"ח ע"א איתא אל תקרי כסות אלא כסיית עינים : **כל** האומר דבר בשם אומרו כו' . קשה מה ענין אמירת דבר בשם אמרו לענין גאולה וי"ל כי ממדות הגואל שיהיה עניו ושפל אינו נוטל עטרה לעצמו . סימן לדבר עני ורוכב על החמור . ואחרי שאסתר שמעה הדברים מפי מרדכי נראה שכוונתו שתאמר היא הדבר למלך משמה להטות חינה בעיניו דאל"כ למה לא אמרו הוא בעצמו אל המלך . אבל היא מ"מ לא רצתה ליטול עטרה לעצמה ולא גבה לבה לומר הדבר בשמה יראה מזה שהיא שפלת רוח וראויה שתבא גאולה על ידה (ספר מנות הלוי) : וזה בא בפרוזבוטי . והמן בא בטענות עוני שמכר המן

את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בככר לחם וז"ל הילקוט אסתר פעם אחת נתן להם המלך ממון ושגרם בראשי גייסות לכבוש את המדינה נטל המן ממון שלו ואכלו ולא נשתייר לו ממון . כשבא להוציא על בעלי מלחמה לא היה בידו כלום אבל מרדכי חצי של ממון היה בידו בא המן אצל מרדכי אמר לו הלווני ממון זה שבידך אמר לו אין אני מלווך אא"כ תמכור נפשך לעבד לי קיבל על נפשו והלווהו וכתב לו הרי המן עבדו של מרדכי זבין נפשיה למרדכי בטולמא דנהמא פי' בככר לחם שעורים תרגום יונתן עשרין טולמיא דלחמא היינו דאמר ליה מרדכי להמן עבדא דקני נכסי עבדא דמאן נכסי דמאן עכ"ל של הילקוט : זה המתגבר על יצרו . אינו הולך אחריו לעבור עבירה (רש"י) ובסנהדרין פי' מרגיז יצר טוב על יצה"ר אם יצה"ר אמר לו עשה עבירה

אלו שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה · שערה אלו תלמידי חכמים שמשכימין ומעריבין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו א"ל [הקב"ה ישראל עסקו בתורה עובדי כוכבים לא עסקו בתורה א"ל] (שם) וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגו' פקו פליליה ואין פקו אלא גיהנם שנאמר (ש"א כה) ולא תהיה זאת לך לפוקה ואין פליליה אלא דיינים שנאמר (שמות כא) ונתן בפלילים · ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית אמר רבי לוי כיון שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה ממנה שכינה ואמרה (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני וגו' שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון [או] שמא על שקראתיו כלב שנאמר (שם) הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי חזרה וקראתו אריה שנאמר (שם) הושיעני מפי אריה ומקרני רמים עניתני · ויהי כראות המלך וגו' א"ר יוחנן ג' מלאכי השרת נזדמנו לה באותה שעה אחד שהגביה את צוארה ואחד שמשך עליה חוט של חסד ואחד שמתח שרביטו של אחשורוש וכמה מתחו[א] א"ר ירמיה (בר אבא) שתי

רש"י

שמשכימין ומעריבין · והיינו שערה שנעשים שוערים לפתוח דלתות בהשכמה ולאחר שם עד זמן נעילתן: וגם אלה-אלו רשעים הגדולים בגיהנם: ביין שגו · כלומר (אם אני עושה בהם דין) גם הם הרשיעו לכך (הם כדונים) [דנים]: פקו פליליה. לגיהנם נשפטו: אלי אלי למה עזבתני · במזמור אילת השחר הוא: על אונס · אע"פ שאני באה אליו מאלי אונס הוא: הצילה מחרב נפשי · באותו מזמור

מהרש"א

פרק חלק ע"ש]: ותעמוד וגו' כיון שהגיעה לבית כו' · נראה דמהאי קרא נפקא להו הך מלתא משום דלפי פשוטו המקרא חסר דכתיב ותלבש אסתר מלכות ותעמוד בחצר בית וגו' דודאי לאו בחצר זה הלבישה אלא בבית הנשים והל"ל ותלבש אסתר מלכות ותבא ותעמוד בחצר בית גו' כדכתיב לעיל אשר יבא אל המלך אל החצר הפנימית וגו' ועוד דהכא קרי ליה בחצר בית המלך וגו' ולעיל לא כתיב בית וע"כ דרשו ותלבש אסתר מלכות לאו היינו מלבוש ממש שאמר אלא שלבשה רוה"ק כמפורש לעיל ואמר ותעמוד בחצר בית המלך וגו' ר"ל ותעמוד כמו ותעמוד מלדת דהיינו שפסקה רה"ק ממנה כשבאת בחצר בית וגו' דהיינו בבית הצלמים ומייתי ליה נמי מאלי אלי למה וגו' שנאמר במזמור אילת השחר וגו' כפרש"י שהוא נדרש על גאולת אסתר כמפורש ביומא [א] למה נמשלה אסתר לאילה כו' ולמה נמשלה אסתר לשחר כו' ע"ש לעיל ועוד יש רמז במזמור זה על אסתר שנאמר עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה כדאמרינן לעיל באסתר עיברתה מת אביה ילדתה מתה אמה ובמזמור הזה זכר תפלת מרדכי דאיתא במדרש שלא שכב יעקב בבית לבן אבל היה אומר בלילה תהלים שנאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא כו' דמרדכי וסיעתו אמרו אלהי אקרא יומם וגו' ולילה ולא דומיה לי כמפורש בפרק קמא וע"י תהלים של לילה נענו בלילה שנאמר בלילה ההוא נדדה וגו' ואומנות זה למדו מישראל סבא כמה שאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ועל זה אמר בך בטחו אבותינו דהיינו ישראל סבא ונמלט מצרת לבן ואנכי תולעת וגו' שאין כחו אלא בפה והגני חרפת אדם כמו שדרשו לעיל בקום עלינו אדם אדם ולא מלך והוא המן ובזוי עם שבא מאדום כמו שאמרו בזוי אתה מאוד שהוא אדום שאין להם כתב ולשון · ואמרה שמא לכך עזבתני מרס"ק שאתה דן על שוגג כמזיד ואונס כרצון כו' ופירש רש"י אע"פ שאני באה אליו מאלי אונס הוא עכ"ל וק"ק דלעיל מוכח דמה שבאה מאליה לאו אונס הוא דא"כ היתה מותרת למרדכי ולעיל אמרינן שהיא אמרה אבדתי ממך וע"ק דמשמע דמשום שהגיעה לבית הצלמים נסתלק ממנה רוח הקודש ונראה לפרש כיון שהגיעה לבית הצלמים שהוא בית ע"ז סליק ממנה רוה"ק משום אל תפנו אל האלילים ועל זה אמרה דבאונס הלכה שם ואין כאן איסור אל תפנו אל האלילים דכה"ג אמרינן בפרק ח"ס [ג] בהולך במקום הכביסה אי דליכא דרכא אחרינא אונס הוא · ואמרה עוד שמא על שקראתיו כלב וכו' הוא מבואר דהנילול מן הכלב רע אינו כ"כ נס כמו הניצול מפי אריה שהוא ודאי נס גדול כענין דניאל ולפי שהיא חשבה מתחלה לתלות הצרה בהמן שהוא דמיון הכלב וז"ש הצילה מחר"ב נפש"י מי"ד כל"ב ג' שר"ת המן וממכן ובאמת אינו כן שהצרה היא גם מן אחשורוש כדאמרינן לעיל במשל התל והחריץ שגם דעתו היה לרעה ובעי אפוקי רחמים טפי להיות ניצולים בנס גדול ולכך חזרה בתפלתה ואמרה הושיעני מפי אריה דהיינו ממחשבה רעה של אחשורוש: ג' מה"ש נזדמנו כו' · נראה דיש רמז קצת בהאי קרא לג' דברים שאמר והוא מדכתיב נשאה חן בעיניו ולא מצאה חן בעיניו דבכל המקרא כתיב

[א]מהרש"א ד"ה ותעמוד ביומא. (כ"ט ע"א): [ג] שם בא"ד בפ' ח"ה (כ"ב כ"ז ע"ב):

חדושי גאונים

בתשובה ותפלה וזהו לך אל העם כנוס את היהודים ואז ירצה ה' פעלך . ולכן כאשר הלך מרדכי משושן הבירה להעיר הולך לעבור הנהר אוביל שהיה הנהר מפסיק בינו לבין כל יהודים. ושמע מרדכי לקולה ועבר הנהר להתחבר לישראל . וזהו מאמר שמואל דעבר עורקמא דמיא. וזהו שמשמיענו המגילה שעיקר להתחבר עם ישראל ולייסר כולם בתשובה : (יערות הדבש)

אהבת איתן

שם ועבר ואח"כ נבואת עבר ע"ד הפלגה לא שייך לישראל ואף נבואת שם לרבקה לא היה ליעקב לבד אלא גם לעשו . וגם מ"ש נבואת הזקן אשר בביתאל א"מ שיחשוב נביא שקר בכלל מ"ח נביאים אף שאותה נבואה היתה אמת :

עין יעקב

לאמי · וכן הוא במדרש: שמא אתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון · עיין בתשובותי חלק שני סי' קי"ז מ"ש שם ישוב נכון על קושיות המפרשים: ג' מלאכי השרת נזדמנו לה · אפשר דלמד

הרי"ף

שעכשיו שסיפר המן לאוהביו כבודו אשר זמנה אסתר אותו למשתה על זה אמר וכל זה איננו שוה לי ובגמרא אמר שכשראה את מרדכי היה אומר וכל זה איננו שוה לי דמשמע שבכל פעם ופעם היה אומר וכל זה איננו שוה לי ונראה דקשיא לכאורה הגמרא מ"ד וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה שהרי עכשיו כשסיפר לאוהביו ולאשתו כבוד עשרו א"ל וכל זה איננו שוה לי מאי בכל עת אשר אני רואה שהרי כיון שבראייה ראשונה אשר ראהו לא שוה לו עושרו א"כ שוב אינו שוה לו כל זמן שמרדכי קיים ומדקאמר בכל עת אשר אני רואה משמע שבאותה עת הראיה בלבד לא שוה לו ולאחר עת הראיה שוה לו וכיון שפעם אחד ראהו ולא שוה לו איך חזר ושוה לו כדי שבעת ראיה האחרת לא ישוה לו ועוד נמצא שבעת דיבורו וסיפורו עם אוהביו ואשתו שלא היתה עת הראיה שוה לו עושרו ולמה יספר עכשיו שלא בזמן הראיה מה שהיה עובר בו מן הראיה וכך היל"ל וכ"ז איננו שוה מעת שראיתי למרדכי יושב בשער המלך לזה דרשו שבכל עת שהיה רואה את מרדכי היה אומר וכ"ז איננו שוה לי וה"ק קרא ויאמר המן אף לא הביאה וגו' ולמחר אני קרוא לה עם המלך ומרגלא בפומי לומר וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי כי בכל עת אשר אני רואהו אומר אני וכל זה איננו שוה לי וכיון שדברים אלו הם בכל עת שרואה את מרדכי לא יצדק לומר וכל זה על הכבוד והזמנת המשתה כי באותם הפעמים לא היה הכבוד הזה לכך צריך לדרוש וכל זה על המפתחות של בית גנזיו כי תמיד היו בידו: **כיון שהגיעה לבית הצלמים וכו'** · וקשה שכל

עין יוסף

עבירה זו לא דיו שנמנע מן העבירה אלא הולך ועושה מצוה ומתגבר עדיף מרודה עכ"ל: **שמשכימים כו'**. והיינו שערה. שנעשים שוערים לפתוח דלתות בהשכמה ולאחר שם עד זמן נעילתו והכוונה דדרכה של תורה היא בשני דרכים דהיינו לפלפל בה גם לקבוע עתים לתורה כמ"ש ששואלין אדם לעתיד פלפלת בחכמה קבעת עתים לתורה והם השני דברים שזכר כאן נושא ונותן במלחמתה של כו' שערה שמשכימין ומעריבין בב"ה כו' שנעשין שוערים כו' כמו שכתבתי לעיל (מהרש"א סנהדרין דף קי"א): **א"ל גם אלה ביין שגו** . בילקוט ישעיה הנוסחא שנאמר גם אלה כו' שבמקום הני ב' תיבות א"ל אי' שם תיבת שנאמר ופי' בעל עטרת פז שאמר מדת הדין מה נשתנו אלו הצדיקים שאינם מסוג לשאר עמו וכו' מן הרשעים השוגים בדין . דהיה להם למחות בידם ולא מיחו . דבשלמא אלו הנזכרים שיש בהם כל התנאים האלה אף שלא מיחו ברשעים מ"מ ניחא שיזכו לעפרה כי יש להם כמה זכיות ובכללם ליושב על המשפט שדן דין אמת לאמתו מוחים הם באותו שהיה טוען שקר כדי לגזול את חברו וג"כ לרוח משפט רודה ביצרו אבל שאר הצדיקים למה יזכו לג"ע כי הם כמו הרשעים דהיה להם למחות בידם ולא מיחו והרי הוא כאילו גם אלה הצדיקים ביין שגו ובשכר תעו ואז מחייבם בדין גיהנם כרשעים שנאמר פקו פליליה לגיהנם נשפטו עכ"ל . ודע דבגמרא הכי אי' אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמר ליה הקב"ה ישראל עסקו בתורה עובדי כוכבים לא עסקו בתורה אמר ליה גם אלה ביין שגו כו' ונראה דכך צ"ל אמר לה הקב"ה אלו עסקו בתורה ואלו לא עסקו בתורה: **שמא אתה דן שוגג כמזיד** . שכיון שראתה אסתר שנסתלקה שכינה ממנה בבואה לבית צורות ע"ז סברה שרמז הקב"ה לה שידה עם מרדכי היו במעל הזה אשר גדל המלך את המן ועשה עצמו עבודת ע"ז והיא בהגידה למלך מעשה בגתן ותרש שנמשך מזה לשיאר המלך בחיים חיותו . אחר הדברים האלה גדל המלך את המן וגו' וכל עבדי המלך כורעים ומשתחוים להמן וגו' וא"כ המה היו בסבות הגידול והתכבדות לזרע עמלק משנאי ה' ושיעשה את עצמו אלוה כדפרש"י במגילה ובמדרש אסתר והיתה אסתר סוברת כי המה חטאו בזה כמו שחטא שאול המלך בהשאירו את אגג בחיים אשר משורש נחש יצא צפע זה המן . ועל זה אמרה להצטדק שמא אתה דן על השוגג כמזיד . שאנחנו היינו שוגגים בזה כי לא ידענו כי המלך יגדל משנאי ה' ואויביו . ואין ראוי שתדין השוגג כמזיד של שאול בהיותו את אגג והמרה את פי ה' במאמר לך והכית את עמלק וגו' והמתה מאיש ועד אשה וגו' (אי' הים): **אחד שהגביה את צוארה ואחד**

המתורגמן א) אויסגעצאָגעו .

אמות היה והעמידו על י"ב ואמרי לה על ט"ז (ריב"ל אמר כ"ח ורב חסדא אמר ס') [ואמרי לה על עשרים וארבע במתניתא תנא על ששים] וכן אתה מוצא באמתה של בת פרעה וכן אתה מוצא בשיני רשעים דכתיב (תהלים ג) שיני רשעים שברת ואמר ריש לקיש [א]אל תקרי שברת אלא שרבבת[א] • רבה בר עופרן אמר משום רבי אלעזר ששמע מרבו ורבו מרבו מאתים • ויאמר לה המלך גו' עד חצי המלכות (אמר רבא) עד חצי המלכות ולא כל המלכות ולא דבר שחוצץ במלכות ומאי הוא זה בנין בהמ"ק • ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבא המלך והמן אל המשתה ת"ר מה ראתה אסתר שזמנה את המן ר' אליעזר אומר פחים טמנה ללכדו שנאמר (שם סט) יהי שלחנם לפניהם לפח רבי יהושע אומר מבית אביה למדה שנאמר (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו' (וה' ישלם לך א"ת ישלם לך אלא ישלימנו לך) ר"מ אומר כדי שלא יטול עצה וימרוד • רבי יהודה אומר כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית רבי נחמיה אומר כדי שלא יאמרו ישראל אחות לנו בבית המלך ויסיחו דעתם[ג] מן הרחמים רבי יוסי אומר כדי שיהא מצוי לה בכל עת ר"ש בן מנסיא אומר אולי ירגיש המקום ויעשה [לנו] נס • רבי יהושע בן קרחה אומר הסבירה לו פנים כדי שיהרג הוא והיא • אמר רבן גמליאל אחשורוש מלך הפכפך היה ואמר רבן גמליאל עדיין צריכין אנו למודעי דתניא רבי אליעזר המודעי

רש"י

הוא: אמתה של בת פרעה • ותשלח את אמתה ותקחה (שמות ב): בשיני רשעים • עוג מלך הבשן בברכות בפרק הרואה (דף נד:) שעקר הר בר שלשה פרסאות להשליכו על מחנה ישראל ונתנו על ראשו ושלח הקדוש ברוך הוא נמלים ונקבוהו ונכנס בצוארו ובקש לשמטו ונשתרבבו שיניו לכאן ולכאן ומשיני רשעים נפיק להאי דרשה דלכתוב קרא ושן רשע אלא י' דשיני וי"ס דרשעים הרי ששים: ולא דבר שחוצץ במלכות • בנין הבית שהוא באמצע העולם כדאמרי' במס' יומא (דף נד:) אבן שתיה שממנה נשתת העולם: מבית אביה למדה • שמעה התינוקות קורין כן: וימרוד • במלכות שהיתה שעתו מצלחת: שיהא מצוי לה • אולי תוכל להכשילו בשום דבר לפני המלך: ירגיש המקום • שאני מקרבת האויבים א"כ ירגיש שאני צריכה להחניף לרשע זה ולזלזל בכבודי: שיהרג הוא והיא • שיהא המלך חושדה ממנו ויהרוג את שניהם וכי גזרי גזירתא ומית חד מינייהו בטלי לה (תענית כט·): מלך הפכפך היה • אחשורוש וחוזר בדבורו אמרה אולי אוכל לפתותו עליו ולהורגו ואם לא יהיה מזומן

תוספות

הכי גרסי' אל תקרי שברת אלא שרבבת• לשון אשתרבובי (סוכה ה) ולא גרסי' שריבבת:

מהרש"א

לשון מלא גבי חן וע"כ דרשו נשאה באנפי נפשיה שנשאה והגביה מלאך אחד צוארה ואחד שמשך חוט של חסד עליה היינו חן בעיניו ואחד שמתח השרביט כו' מדכתיב ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט דלא איצטריך למכתב בראש אלא ותגע בשרביט אלא לדייק מיניה בראש השרביט בקלה זה היתה יכולה ליגע ולא בשרביט גופיה משום דרחוק ממנה היה לפי שנמתח השרביט והיתה יכולה ליגע בראש השרביט ולא בגופו בקלה השני: ואמרי לה על ט"ז כו' • מדקאמר גבי מאתים ששמע כן מרבו כו' בקבלה ולא קאמר הכי בכל הני יש לפרש דיש להם רמז בהאי קרא למ"ד י"ב דיש י"ב תיבות מרישא דהאי קרא עד ויושט וכן יש תיבות י"ב מן ויושט עד סוף הפסוק ומ"ד ט"ז דכן יש תיבות מרישא דהאי קרא עד שרביט הזהב ומ"ד כ"ד דכן יש תיבות בכולה דהאי קרא ומ"ד ס' דכן יש אותיות ס' מרישא דקרא עד שרביט ואמר וכן אתה מוצא באמתה של בת פרעה דמרישא דהאי קרא ותרד בת פרעה וגו' ותשלח וגו' יש ס' אותיות ואמר וכן אתה מוצא במספר ס' באותיות המיותרות בשיני רשעים כפרש"י: [א"ת שברת אלא שרבבתה כו' • מפורש בפ' הרואה ע"ש]: ולא כל המלכות ולא דבר כו' • בילקוט ל"ג ולא כל המלכות ויש לקיים הגירסא דודאי הא דקאמר עד חצי המלכות לא שיתן לה חצי המלכות ממש דלא זו הדרך שיתן המלך חצי המלכות לאחרים וכל שכן לאשתו שכבר היה כתוב בדתי פרס ומדי להיות כל איש שורר בביתו ועוד דכל מה שקנתה אשה קנה בעלה אבל ר"ל ותעש בקשתה בדבר התולה בחצי המלכות ועל זה קאמר דהכי נמי הוה מצי למימר בדבר התולה בכל המלכות קאמר אלא דהיינו בהמ"ק שהוא דבר התולה בחצי מלכות שהוא באמצע עולם כפי' רש"י וכ"ה בתרגום בית מקדשא דאיהו קאים בפלגות מלכותי כו' ע"ש והיינו ע"פ מ"ש לעיל דאחשורוש מלך בכיפה ומיהו לשון התלמוד שחוצץ למלכות כו' לא משמע כן דמי הכריח אותם להוציא ממשמעו מלשון חצי ממש ללשון חציצה דהא שפיר מתפרש לפום קך דרשה מלשון חצי ועל כן נראה לפרש שדרשו חצי מלשון חציצה שחוצץ ומגיע היזק מבנין בהמ"ק למלכות כמ"ש בעזרא לגבי ביטול בנין בהמ"ק שכתבו למלך קריתא דך קריא מרדא ומה נזקא מלכין וגו' וקרוב לזה בתרגום לאוד למבני בית מקדשא כו' דדחיל אנא מן יהודאי דילמא ימרדון והיינו דבר שחוצץ במלכות: פחים טמנה לו כו'• לכאורה דהיינו טעמא בחומם אשית משתיהם דמתוך הסעודה יבא להם קלקול ופח ויש לייסב דהכא פח טמנה לו דהיינו דטונתה בתוך הסעודה להפיל את המן והיינו שראתה כבר שהיה שלחנו וסעודתו של אחשורוש פח לאשתו אולי יהיה גם עתה פח להמן אבל לטעמא בחומם אשית משתיהם וגו' על המלך גופיה נ"כ נתכונה שתבא לו פורענות מתוך המשתה כמו שנתהוה למלך בלשאצר: אולי ירגיש המקום

חדושי גאונים

רבי יהודה אומר כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית. כי מרדכי ואסתר ידעו בעוה"ר נגזרה כליה רק התנחמו כי טובה הסרת טבעת כו' שיחזרו בתשובה. רק תשובה לזו צורך זמן ולא יכופר העון ביום או יומים. רק יבכו ירחים לה'. והנה המן לא מיהר ונתן זמן י"א חדשים ולכך היה סיפוק לחזור בתשובה·ואילו ידע המן עם אסתר היה מפחד אולי באהבתה וברוב לקחה תטה לב מלך לטובה. והיה משתדל למהר בדת בהגבלת זמן קצר. ולא היה סיפק לתשובה כנ"ל. לכן הזמינה אותו לסעודה כדי שלא יבינו שהיא יהודית ומזה הטעם לא הגידה את עמה:

יד יוסף

א ברכות נד ב' סוטה יב ב':

עין יעקב

דלמד כן מדכתיב בזה הפסוק ג' פעמים מלכות ע"ש ועיין במהרש"א: **ויאמר** המלך לאסתר מה בקשתך • היינו לפי שנגעה בשרביט שהוא ללא צורך כי מיד שהושיט לה המלך השרביט שוב אין דתה להמית אף שלא נגעה בשרביט רק כשיש לשאול דבר מאת המלך אז היא נוגעת בשרביט לכך שאל לה מיד מה בקשתך: **ת"ר** מה ראתה אסתר שזמנה את המן· הנה לכולהו תנאי ואמוראי אכתי קשה למה זמנתיהו ב' פעמים בפעם א' סגי ואולי י"ל ע"ד דאמרינן בסנהדרין פרק ד' מיתות גבי ת"ח למה דומה לפני ע"ה מתחלה דומה לקיתון של זהב סיפר הימנו וכו' אכל ושתה דומה לקיתון של חרס הכלל מזה דקודם שאדם נעשה מוחזק עם חבירו הוא נחשב בעיניו • וע"כ בהמן דכתיב גידל המלך אותו לא היתה יכולה להעיז פניה לומר שיכלה אותו כיון שהיה חשוב בעיניה עד אחר שסיפר עמה פעם א' ולא אכל עמה שהיה יום ג' לתענית ואכל בשני עמה דאז נחשב בעיניה ככלי חרס ונוחה לשברו וק"ל: **אולי** ירגיש המקום ויעשה לנו נס • עיין פירש"י ועי"ל דכוונת אסתר היתה שאם תרצה

הרי"ף

שעה שהיתה נכנסת שם למה לא נסתלקה אלא עכשיו וי"ל שמקודם לא היתה עמה השכינה אלא עכשיו דכתיב ותלבש אסתר מלכות דדרשינן שלבשתה רוח הקדש וכשהגיעה לבית עבודת כוכבים נסתלקה השכינה שלבשה אז אמרה מה זה היה כיון שלבשתני רוח הקודש להיות עמי אלי אלי למה עזבתני אחר כך עכשיו שמא אתה דן על אונס כרצון ופירש"י על אונס אע"פ שאני באה אליו מאלי אונס הוא וקשה שהרי דרשו למעלה בגמרא מאי אשר לא כדת שלא כדת כל יום ויום שבכל יום ויום באונס ועכשיו ברצון וכאשר אבדתי אבדתי כשם שנאבדתי מבית אבי כך נאבדתי ממך ופירש רש"י עד עכשיו נבעלתי באונס דאשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה וברצון אסורה לבעלה ואיך פירש רש"י כאן אף על פי שאני באה מאלי אונס הוא ואפשר לומר שאע"פ שלענין הביאה היתה אסורה למרדכי כי לרצון הוא חשיבא הוא דוקא לענין ביאה לפי שמתחלה הוי באונס וסופיה רצון דיצר אלבשה אבל לענין כניסת לבית הצלמים זו מאליה מ"מ אונס הוא: **אל** תקרי שברת אלא שרבבת· עיין בתוס' וצריכין אנו לבאר מאי איכא בין ריבבת לאשתרבובי דתרוייהו ענין אחד הוא שגדלו ונמתחו

השינים ולמה לא גרס שריבבת ונראה דאי גרסינן שריבבת קשה יתור השי"ן דהל"ל שיני רשעים ריבבת מאי שריבבת להכי גרסי' שרבבת מלשון אשתרבובי שהשי"ן הוא יסוד בענין שרבובי ומ"ש ר"ל אל תקרי שברת הוא דלא שייך שברון בשינים אלא לשון עקירה או חסרון שינים והיל"ל הכית את כל אויבי לחי ומאן דגריס שריבבת הוא לפי שלא מצינו במקרא לשון שרבובי כי הוא ליגנא דגמרא לכך גריס שריבבת שרבבה הוא לשון מקרא והיל"ל שיני רשעים עקרת או חסרת ולמה אמר שיני רשעים שברת אלא לדרוש שרבובי שריבבת: **מה** ראתה אסתר וכו' ר"מ אומר כדי שלא יטול עצה וימרוד • ופירש"י שהיתה שעתו מצלחת אין להקשות דא"כ בהזמנת' להמן למשתה לא יצא החשש של נטילת עצה די"ל דלא חששה על המרידה של המן מצד המלכות אלא לעשות כונתה להמית להמן וחששה שאם ירגיש המן בדבר ההריגה יטול עצה וימרוד ושעתו מצלחת ויצלל לכך הזמינתו בסעודה כדי שבשעת שיבואו להורגו לא יהיה לו פנאי עם מי יטול עצה למרוד ותיעשה מלאכת הריגתו: **א"ר** גמליאל אחשורוש מלך הפכפך היה • פי' שכשבאתה אסתר לפתות לאחשורוש להמית

[illegible]

עץ יוסף

כו' ואחד כו' דייקו זה מדכתיב כראות ולא כאשר ראה. על כרחך משמע שלא ע"פ טבע היה אלא ע"פ נס שהתביה המלאך את צוארה וראה אותה. לכן כתיב כראות דמשמע ממילא וכן נשאה חן כתיב ולא כתיב מצאה חן דבכל המקרא כתיב לשון מצא גבי חן. על כן דרשו שהיא נשאה מה שנתנו עליה וכן אומר בידו הוא מיותר כי ודאי היה בידו אלא להורות שהיה קטן ולא היה אלא בידו (הגר"א): מבית אביה למדה. שמעה התינוקות קורין כן (רש"י) כוונת רש"י

המתורגמן א) גראָסגעמאַכט. ג) ענטציהען איהר געדאנקען.

אומר קנאתו במלך קנאתו בשרים · רבה אמר (משלי טז) לפני שבר גאון · אביי ורבא דאמרי תרוייהו (ירמיה נא) בחומם אשית את משתיהם · אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו א"ל כמאן חזייא אסתר ועבדה הכי א"ל ככולהו תנאי וככולהו אמוראי · ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו וכמה רוב בניו רב (חסדא) אמר שלשים י' מתו וי' נתלו וי' שמחזרים על הפתחים רבנן אמרי אותם שמחזרים על הפתחים ע' היו שנאמר (ש"א ב) שבעים בלחם נשכרו אל תקרי שבעים אלא שבעים ורמי בר (חמא) [אבא] אמר כולן מאתים ושמונה היו שנאמר ורוב בניו ורוב בגמטריא הכי הוי · ורוב בגמטריא מאתן וארביסר הוי אמר רב נחמן בר יצחק ורב כתיב · בלילה ההוא נדדה שנת המלך א"ר תנחום נדדה שנת מלכו של עולם · ורבנן אמרי נדדו עליונים ותחתונים אמר (רבה) [רבא] נדדה שנת המלך אחשורוש ממש נפלה ליה מילתא בדעתיה אמר מאי דקמן דזמנתיה אסתר להמן, בהדאי דילמא עצה קא שקלי עליה דההוא גברא למקטליה הדר אמר אי הכי הוה לא הוה איניש דרחים לי והוה מודע לי הדר אמר דילמא איכא איניש דעביד בי טיבותא ולא פרעתיה משום הכי מימנעי אינשי ולא מגלו לי מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות וגו' · ויהיו נקראים מלמד שנקראים מאליהם וימצא כתוב כתב מיבעי ליה · (א"ר יצחק נפחא) מלמד [דף טז ע"א] ששמשי מוחק וגבריאל כותב · א"ר אסי (א"ר חנינא בר פפא) דרש ר' שילא איש כפר תמרתא ומה כתב של מטה של זכותן של ישראל אינו נמחק כתב של מעלה עאכ"ו: (אסתר ו) ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה וגו' לא נעשה עמו דבר (תנא) [אמר רבא]

רש"י

לי תעבור השעה ויחזור בו: **בחומם** אשית את משתיהם · על בלשאצר וסיעתו נאמר בשובם מן המלחמה שנלחם עם דריוש וכורש שהיו צרים על בבל ונלחם בלשאצר באותו היום היו (צמים) [חמים] ועיפים וישבו לשתות ונשתכרו ובאותו (היום) [הלילה] נהרג ואף אסתר אמרה מתוך משתיהם של רשעים פורענות בא עליהם: **שבעים** בלחם נשכרו · יונתן תרגמו על בניו של המן: **שנת** מלכו של עולם · דוגמתו ויקץ כישן ה' (תהלים עח) לנקום נקמתו: **נדדו** עליונים · שהיו מלאכים מבהילין אותו כל אותו הלילה ואומרים כפוי טובה שלם טובה למי שעשה לשון מורי · ויש מפרשים נדדו עליונים [כדי שירבו בתחנונים] לבקש רחמים על הדבר: **מאי** דקמן דזמינתיה · מה זאת שבאה לפני עכשיו דבר חדש הוא זה: **כתוב** · משמע שהיה כתוב מחדש כתב משמע מעיקרא וימצא כתוב בספר זכרון אשר הגיד מרדכי: **שמשי** · סופר המלכים היה מימי כורש ושונא ישראל היה כמו שכתוב בספר עזרא (סימן ד) שכתב שטנה על בנין הבית עד שלוה כורש לבטלו ואף בימי אחשורוש עשה כן שנאמר (שם) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו' (ובנו של המן הוה כדאמרי' בס"ע גבי עשרת

מהרש"א

ויעשה כו' · פרש"י בפירוש קמא שירגיש הקב"ה שאף אני מקרבת שונאיהן כו' עכ"ל ק"ק לפירוש זה וכי משום זה תקרב הגרה ביותר להפיק מזימתו ומחשבתו וי"ל שהקב"ה ירגיש ויראה כי אפס עצור ועזוב: **קנאתו** במלך כו'. נראה לפרש משום דבעיקר הקושיא מה ראתה אסתר שזמנה את המן כו' יש במשמע למה זימנה אותו למשתה ואח"כ גילתה הדבר למלך ולמה לא גילתה למלך כן בלא משתה ויש במשמעו נמי למה זימנה את המן לחוד ולא זימנה גם שרים אחרים דאין דרך לזמן רק אחד מהשרים גם שהוא היותר חשוב ולכולהו טעמי דקאמר לא יתיישב רק מה שזימנה אותו וע"י המשתה גילתה למלך אבל מה שזימנה את המן בלחוד ולא זימנה גם שרים אחרים עמו כדרך כל הארץ לא יתיישב שפיר ולזה אמר ר"ג דעדיין אט לריכין למודעי דקנאתו במלך כו' דלזה זימנה את המן בלחוד שהמלך יקנא אותו שמחשיבתו כמלך שלא זימנה רק המלך והמן וכן השרים יקנאו אותו בזה ולטעמא דרבה לפני שבר גאון נמי יתיישב שזימנה את המן בלחוד וכן לאביי ורבא בחומם אשית וגו' נמי יתיישב שנתכונה על המן וגם על המלך שיבא להם פורענות ע"י משתה: **וכמה** רוב בניו שלשים כו'. דהכתוב לא חשיב אלא עשרה שנתלו וא"כ מאי רבותיה דרוב בניו דכמה וכמה מלינו בקרא שהיה להם י' בנים וגם ל' ומ' כמפורש בספר שופטים וע"כ דרשו דרוב בניו היינו יותר מי' שנתלו וכיון דסתם לנו הכתוב מספרם נלמד סתום מן המפורש שהיו עכ"פ כמו כן י' וכיון דסתם לנו הכתוב מה שנעשה בהם באותן י' אם מתו ואם חוזרין על הפתחים אית לן למימר דהא והא איתא במספר י' וא"כ ל' היו ומ"ד אותן שמחזרין על הפתחים ע' היו דודאי אותן שמתו כן הוו י' דנלמד סתום מן המפורש בי' שנתלו אבל שחוזרין על הפתחים מפורש בהו שהיו ע' שנא' שבעים בלחם וגו' דלפי פשוטו מלשון שובע משמעו שבעים עתה וזה דבר שאינו דכיון שהוא שבע עתה למה הוא נשכר בלחם וע"כ דרשוהו ע' היו בניו של המן ובלחם נשכרו להחזיר על הפתחים ומ"ד כולן ר"ח הוו כו' מדכתיב ורב חסר בלא וי"ו כדמסיק ואותן י' שנתלו בכללן ולא נזכרו הי' בפרט אלא משום דמיתתן נשתנה לתלותן בעץ שעשה אביהן: **נדדה** שנת מלכו של עולם כו' . דכל נדוד שינה שבמקרא מפורש ביה שבת הנדוד כמו ותדד שנתי מעיני דיעקב משא"כ הכא שבת נדוד שינה דהמלך אחשורוש אינו מפורש מה היה ולכך דרשו שנת מלכו כו' ורבנן דאמרי נדדו עליונים כו' ופירוש דקרא דנדדו עליונים ותחתונים להתעורר את המלך עד שאמר להביא ספר גו' דהיינו עליונים מבהילים אותו כו' כפרש"י והתחתונים בתפלתן ורבא דאמר שנת מלך אחשורוש ממש דהסבה מפורש מעצמה בקרא נפלה ליה מלתא כו': [מלמד שנקראים כו' · דה"ל למכתב ויהיו קוראין וכ"ה בילקוט: **ששמשי** מוחק וגבריאל כו' · בתרגום מפורש שמשי ספרא בן המן היה]: ומה כתב של מטה כו' · ר"ל מה כתב של מטה בא גבריאל מלמעלה למטה וכותב שלא יהיה נמחק · כתב של מעלה וגבריאל שם לא כ"ש:

חדושי גאונים

בלילה ההוא נדדה שנת המלך. א"ר תנחום נדדה שנת מלכו של עולם. ורבנן אמרו נדדו עליונים נדדו תחתונים. רבא אמר שנת המלך אחשורוש ממש. כי מלבד מה שנרמז בדבריהם ז"ל שבענין זה של גאלת ישראל נתחברו כל הסבות שאפשר לתלות בהן כל דבר שיהיה אם השגחיות וזה הוא נדדה שנת מלכו של עולם ואם טבעיות. וזה הוא נדדו עליונים נדדו תחתונים שהם כללות הטבע. ואם בחירייית שנת המלך אחשורוש ממש. אפשר עוד לפי ענין דרושנו שיכוונו למה שאמרנו להורות על ביטול שלשת המונעים הגדולים. אשר היו בהגלת עם בני ישראל. כי רבא ע"ג שהיה האחרון הניח הפסוק כפשוטו שמדבר על אחשורוש ממש ומאריך בעניינו. אבל רבנן ור' תנחום עליהם השלום הוציאוהו מפשוטו ואמרו. כי בא הכתוב לרמוז שעם היות נמצא קושי והתנגדות לישועת האומה. אם מצד העונש לסבת עונותיהם. ואם מצד המערכה שהיתה מחייבת עלוי המן ושפלות מרדכי. מ"מ את הכל ראה אלהים והגידו והפכו ממצבו להושיע את ישראל מפני דוחק השעה. אם מצדו יתברך. כי עונותם גרמו לסלק ולהעלים השגחתו הפרטית מעליהם ולהיות כישן בלתי מביא נס. והן עתה כביכול נדדה שנתו והקיץ ונתעורר להצילם. ואם מפאת המערכה שהיה המן בגובה רום ומרדכי בשפל המדרגה. גם כל זה נשתנה והיה כאן חלוף ונדידת התנועה. כי נדדו עליונים

עיון יעקב

תראה שלא תמצא חן כ"כ בעיני המלך לבטל הגזירה מכל עמה תבקש על עצמה אבל המלך והמן אולי ירחמו עליה ועי"ז ירגיש המקום ויעשה נס לישראל ממקום אחר ויקויים דברי מרדכי שאמר רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר וק"ל: **נדדה** שנת המלך · נראה דהרגישו למה כתיב נדדה לשון רבים כי השורש הוא רק מגזירת נד לכך אמר ר' תנחום שנדד נמי שינת מלכו של עולם לומר כשהקב"ה אינו רוצה לעזור לישראל נראה כאילו הוא ישן כדכתיב עורה למה תישן ומקרא אינו יוצא מידי פשוטו דקאי גם אאחשורוש כדאיתא לקמן ותמת המלך שככה שתי שכיכות הללו למה א' מלכו של עולם וא' של אחשורוש ורבנן אמרי דלכך כתיב לשון רבים משום דנדדו עליונים ותחתונים עיין פירש"י ברכה ועי"ל נדדו עליונים ותחתונים כלומר עליונים זה המן ובניו שהיו אז במעלה עליונה ותחתונים זה מרדכי וישראל שהיו בדיוטא תחתונה נדדו וגגזר להיפך בו בלילה ורבה קאמר דלכך כתיב לשון רבים לפי שהיו נדדות הרבה אלא אחשורוש כדמפרש ואזיל: **כתב** של מעלה עאכ"ו. אתי לאפוקי ממ"ד בסוטה דף כ"ב עבירה מכבה מצוה קמ"ל דאינו נמחק ועי"ל דזכות דרבים שאני ונראה דלמד כן מדאיצטריך הקב"ה לעשות נס כזה שלא כדרך הטבעי והיה אפשר לעשות נס שלא יודע הדבר לבנו של המן אלא ודאי שנעשה נס זה שיסמכו ישראל שבאותו דור כמו שלא נמחק זכות זה למטה כך לא ימחק זכות למעלה אף שנהנו מסעודתו של אותו רשע. ועי"ל דגם המחיקה זו היה לטובתן כדי שיכתוב גבריאל בקיצור כאילו מרדכי עצמו הגיד למלך ולא ע"י אסתר ועי' באלשיך: **לא** נעשה עמו דבר תנא לא מפני שאוהבים את מרדכי אלא וכו'. נראה שהרגיש דלמה אמר אחשורוש מה נעשה יקר וגדולה הל"ל מה עשיתי או עושה

עין יוסף

לתרץ דהא אי' במסכת סוטה פ"ג דרבי יהושע סבר אסור ללמוד את בתו תורה דאמר שם כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות. ותקשה רבי יהושע אהדדי איך אמר הכא מבית אביה למדה הלא אסור להשמיע ד"ת לאשה לכך פרש"י שמעה מהתינוקות ותינוקת אינן יודעין מזה שאסור להשמיע ד"ת לאשה (ספר בית לוי): **לפני** שבר גאון. נתכוונה למ"ש במדרש משל לגולייר (פי' אדם שפל) שקלל לבנו של שר אמר המלך אם אני הורגו הכל יאמרו גולייר הרג. עשה אותו טריכונוס (פי' שר חשוב) ואח"כ התיז את ראשו. כך אמר הקב"ה אלו נהרג המן כשירד כו' לא היה מי יודעו אלא יתגדל ואח"כ יתלה כו' ע"ש לזה הזמינה אותו לבד ולא את שרים אחרים. ובזה נתגדל על כולם ובא עד קצו (אֵי הַיִּיס): **בחומם** אשית את משתיהם. ירלה ענין המשתה

לא מפני שאוהבין כו' · לפי שהמלך א"ל מה נעשה יקר וגדולה למרדכי וגו' הל"ל למלך כמי בהאי ליסנא לא נעשה עמו יקר וגדולה או דלא הל"ל רק לא נעשה אבל גם הם לא אוהבים את מרדכי ולא היו רוצים לעשות לו גדולה ויקר אלא דבר שאינו תלוי בגדולה ומפני שנאתם את המן רוצים היו מיהא לעשות לו דבר מה : אשר הכין לו כו' · דלא איצטריך למכתב לו אלא שהכתוב מבשרו לו לעצמו הכין ולא למרדכי : א"ל הא נמי הב ליה שנאמר אל תפל וגו' · דהאי קרא יתורא הוא דכבר כתיב לעיל מהר קח וגו' כאשר דברת ועשה כן למרדכי וגו' וע"כ דרשו שהמן אמר למלך שאין מרדכי ראוי לגדולה זו להלבישו בלבוש מלכות ולהרכיבו על סוס המלך וסגי ליה ליתן כפר אחד או מכם אחד ועל זה השיב לו אל תפל דבר מכל אשר דברת בין מה שאמרת בראשונה ובין מה שאמרת באחרונה : הלכות קמיצה לרבנן כו' · כל האי שבדא לא ידענא לו רמז בקרא ובקבלה היה בידם כל זה ופרש"י הלכות קמיצה דרים מעניני של יום כו' יום תנופת עומר עכ"ל וכ"ה במדרש ילקוט במאי עסקיתו א"ל במצות עומר כו' א"ל דשעורין כו' ע"ש אבל ממה שאמר בסמוך שא"ל מאן דמנדב מנחה מייתי מלא קומציה דסולתא כו' לאו אעומר נתכוונו שהרי לא בא בנדבה גם לא היה העומר סולת שהרי מן שעורים בא וי"ל שהפליגו לו בענין דיחיד המנדב מנחה שהוא קרבנו של דלי דלות אעפ"כ בזמן שב"ה קיים מתכפר בקומץ ממנו שנקרב וכמ"ש במנחה כתיב ונפש כי תקריב וגו' כאילו הקריב נפש וקא"ל ולהכי עסקינן ביה גם עכשיו בביטול בהמ"ק כדאמרי' בפ' ג' פרקים [א] בזמן שאין בהמ"ק מה תהא עליהן א"ל בזמן שקוראין לפני מעלה אני עליהם כאלו הקריבום וע"ז אמר אתא מלי קומצא קמחא דידכו שאתם עוסקים בה עתה ודחי י' אלפי ככרי כספא דידי וע"ז א"ל רשע אתה שאמרת כספא דידי והלא אינו דידך דעבד שקנה כו' ועד"ז יש לכוון הא דכתיב [ג] טוב מלא כף נחת מבית מלא זבחי ריב דהיינו טוב מלא כף וקומץ של המנחה שבאה בנחת מבית מלא של המן בכסף וזהב וזבחי ריב מסעודות שעשתה לו אסתר להפילו :

רבא] לא מפני שאוהבים את מרדכי אלא מפני ששונאים את המן. (אסתר ו) הכין לו ^א^תנא לו הכין (ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן וגו' ויבא המן וגו') ועשה כן למרדכי א"ל מנו מרדכי א"ל מרדכי היהודי [א"ל] טובא איכא מרדכי ביהודאי א"ל היושב בשער המלך א"ל (ההוא) סגי בחדא דסקרתא א"נ בחדא נהרא א"ל *) אל תפל דבר מכל אשר דברת גמר והב ליה · ויקח המן את הלבוש ואת הסוס אזל ואשכח רבנן דיתבי קמי מרדכי וקא מחוי להו הלכות קמיצה לרבנן כיון דחזייה מרדכי דאפיק לקבליה וסוסיה מיחד בידיה מירתת[א] א"ל לרבנן האי רשיעא למקטל נפשי קא אתי זילו מקמיה די לא תכוו (בגחלתו) [בגחלתי] בההיא שעתא נתעטף מרדכי וקם ליה לצלותא אתא המן ויתיב ליה קמייהו ואוריך עד דסליק מרדכי לצלותיה · א"ל במאי עסקיתו א"ל דכי הוה בית מקדשא קיים רחמנא אמר מאן דמנדב מנחה לייתי מליא קומציה **) ממנה וליקטר על גבי מדבחא וליכפר ליה א"ל (לייתי) [אתא] מלא קומצא דקמחא דידכו (ולידחי) [ודחי] י' אלפא ככרי כספא דההוא גברא א"ל רשע ^ב^עבדא דקנה נכסים עבדא דמאן נכסים דמאן א"ל קום לבוש הני מאני[ב] ורכיב האי סוסיא דקא בעא לך מלכא א"ל לא יכילנא עד דאזילנא לבי בני ואשקול למיזאי דלאו אורח ארעא לאשתמושי במאני דמלכותא

*) בגמ' הגי' הא נמי הב ליה אל תפל דבר מכל אשר דברת ויקח וגו' : **) בגמ' הגי' דסולתא ומתכפר ליה :

בני המן הם שכתבו שטנה) : לו הכין. לצורך עצמו : דסקרתא · כפר : נהרא. ליטול מכס : לרבנן · תלמידיו : הלכות קמיצה · היה דורש בעניינו של יום וי"ו בניסן היה יום הנופת העומר : לבי בני · מרחץ : ואשקול למיזאי · אגלח

תוספות

ודחי עשרה אלפי ככרי כספא · שמעתי שעשרה אלפי ככר כסף עולין חצי שקל לכל אחד מישראל שהיו ת"ר אלף כשיצאו ממצרים ואמר שיתן לאחשורוש כל פדיונם ודוק ותשכח :

[א]מהרש"א ד"ה הלכות. בפ"ג פרקים (תענית כז ע"ב גם בלפי מסכת זו לא ע"ב):[ג] שםבא"ד הא דכתיב טוב מלא כף נחת מבית מלא זבחי ריב (בקהלת ד' פסוק ו כתיב טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל וגו' ובמשלי י"ז פ"א כתיב טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב ובכן דברי הגאון מהרש"א ז"ל צריכין פנים שקירב את המרוחקין כאלו נאמרו בפסוק אחד וצע"ג) :

יד יוסף

א מסיים במדרש ועליו נאמר ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל (תהלים ז) : ב סנהדרין לא א קה א' :

חדושי גאונים

ונדדו תחתונים . העליונים שהיו למעלה ראש . המן ועדת מרעים מרעיו . נדדו הלכו ואך אל תחתית הורדו . והתחתונים רות שפלים מרדכי עליו השלום וחבריו נדדו ממקומם הנמוך להעלות ולהחיות לב נדכאים :
(בינה לעתים)

עיון יעקב

מה עשו שהוא ודאי יש לשון עבר משא"כ נעשה י"ל ג"כ שהוא לשון להבא אם הסי"ן בסגו"ל כמו נעשה אדם אלא ודאי שאמר ליסנא דמשתמע לתרי אפי עבר מה נעשה עמו כבר ומה נעשה עמו להבא אם לא עשה לו כלום עדיין והשיבו משרתיו על שניהם על עבר השיבו בקיצור לא ועל להבא השיבו נעשה עמו דבר לומר דבר מה אף שאינו דבר גדול מזה מוכח שלא היו אוהבים למרדכי לכך חזר ושאל אחשורוש את המן מה לעשות וגו' קח את הלבוש וגו' : **תנא** לו הכין . לכאורה יש להקשות דמה לי אם נכתב להיפך אי לא דמ"מ יש לפרש בדרך זה ונראה דהרגיש בזה דמתחלה קאמר על העץ בה"א הידוע לכל ואח"כ אמר אשר הכין לו לכך מהפך לכתוב תיבת לו בתחלה וה"פ דקרא על העץ אשר לו פי' הידוע לו מששת ימי בראשית כדאמרינן המן מן התורה מנין דכתיב המן העץ והיה מוכן לעצמו כדאמרינן ממוכן זה המן אך שהוא סבר להכין למרדכי וק"ל : **ועשה** כן למרדכי . הנה לכאורה יש לדקדק בפסוקים הקודמים דלסריסים שאל מה נעשה יקר וגדולה למרדכי וגו' וכששאל להמן שאל מה לעשות וגו' לאיש אשר המלך חפץ ביקרו הל"ל לאיש אשר המלך חפץ ביקרו וגדולתו . וצ"ל דעשה כן בחכמה דאילו יאמר ג"כ וגדולתו לא יעלה כלל על דעת המן שרוצה המלך לעשות לו יקר וגדולה שהרי כבר גדלו המלך מעל כל השרים אלא ודאי שדעת המלך על אחר ולא יאמר לעשות לו כל כך משא"כ עכשיו שאמר רק ביקרו שבין המן שדעת המלך עליו כדכתיב למי יחפוץ לעשות יקר יותר ממני ע"כ הרבה והפליג לדבר ודו"ק : **אל** תפל דבר מכל אשר דברת . הא דהזהיר להמן כל כך מהר קח וגו' ואל תפל דבר אפשר לומר דגם בזה היה כוונת אחשורוש לרעת היהודים כדאיתא ריש מגילה דף י"ד גבי משל לתל וחריץ ועל כן היה מתיירא שאולי ע"י הטובה והגלה שעשה מרדכי למלך יבקש ממנו לבטל הגזירה שחתם על היהודים לכך הזהיר להמן לעשות מהר תשלום גמול למרדכי על ידו בהתרוממות גדול כדי שלא יוכל לבקש עוד גמול אחר וכל זה הבין מרדכי לכך אחר כל הכבוד הזה שב לשקו ולתעניתו ובטח בה' שיתבטל הגזירה ע"י תשובתו ולא שם פניו אל רהבים : **בתום'** ד"ה ודחי עשרה אלפי ככרי כסף שמעתי שעשרת וכו' . הא דלא פי' כן התוספות לעיל כשהמן אמר לשקול עשרת אלפים ככר כסף י"ל דלפיל ה"א להיפך שהש"י היה מזדמן להמן מנין זה כדי שיכפרו השקלים ששקלו ישראל מקודם כדאמרינן לעיל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו משא"כ עכשיו שאמר מלא קומצא דידכו ושפיר פי' תוספות הטעם

ענף יוסף

א"ל דכי הוה בית מקדשא קיים פו' . מלשון זה משמע שבזמן מרדכי לא הקריבו בבית המקדש . ותמהני על מ"ש היערות דבש בחלק ראשון דף קי"ב ע"ב וז"ל ואף בימי מרדכי ואסתר הקריבו בבית המקדש כי בזמן כורש הראשון כבר קרבו כמ"ש מקריבים אע"פ שאין בית . כי מימי כורש הראשון כבר התחילו להקריב אף שלא נגמר בנינו . וטעו האומרים שלא היו מקריבין אז כו' ע"ש . ואי היו מקרבין בזמן מרדכי הוה להו למימר דבירושלים מקריבין ואנן עסקינן הכא בדיני העומר ואפשר דלהכי אמרי דכי הוה בית מקדשא קיים כו' משום שיראו לגלות לאותו רשע שמקריבין בירושלים כדי שלא ילשין עליהם ויבטל המלך אותם מהעבודה שזה היה כל מגמתם בביטול בנין בהמ"ק כדי שלא יקריבו : **א"ל** אתא מלא קומצא דקמחא דידכו ודחי י' אלפא ככרי כספא כו' . קשה מה ענין עומר שהוא קרבן לה' מן עשרת אלפים ככר פסף שנתן להמלך אחשורוש . ותכרותה כלפי שמיא . ואם יתן איש מתנה למלך ב"ו חילה לה'. גם לא מצינו בקרא שנתן הלא אמר הכסף נתון לך . וי"ל שהענין הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך כך פירושו הכסף והעם שבשביהם תעשה כטוב בעיניך . ותכלית הטוב לחלקם לעניים שכן א"ה יודעים שמצות צדקה רבה ולמדו מנבוכדנצר מלכא שאמר לו דניאל וחטאך בצדקה פרוק . וזה שהיה טוב בעיני כל השרים לחלקם לעניים . וכן עשה המן . וחשב שזהו יותר טוב מכל מקרבנות דכתיב עשות וגו' וצדקה נבחר לה' מזבח · ולכן תמה שאיך העומר שהוא סגי בעשרה מנין כדאי' במדרש אסתר ידחה עשרת אלפים ככר כסף . אבל באמת היה המן עבד למרדכי נמצא מיחס הצדקה למרדכי . וזהו שא"ל רשע עבדא דקנה נכסין עבד דמאן נכסים דמאן (יערות דבש ח"ב דף ע"א) : **ודחי** עשרה אלפי ככרי כספא . (תוס') פי' הככר הוא ס' מנה ושל קודש ק"כ מנה . והמנה כ"ה סלעים . והמן נתן עשרת אלפים ככרות של חול שהם ה' של קודש . והמחצית השקל בעד ת"ר אלף משנה אחת עולה מאת ככר של קודש . וימי שנותינו שבעים שנה . ומבן כ' ומעלה נתנו מספר נפש . והמן נתן בעד חמשים שנה בעד ת"ר אלף (הגהות הב"ח) : **עד** דאזילנא לבי בני ואשקול למיזאי . קשה האיך רמז

עץ יוסף

עושה התפעלות אשר השותה לשיתחמם החמום הטבע אשר לכם כי יש אשר יתחמם אז ויתלהב אל מדת הרחמנות והחמלה ויש אשר מזה יתקצף ותבער באש חמתו . והנה כוונת אסתר לשתשקה אותם יין אם לחמלה עליה כאשר תבך ותתחנן במאמר כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג וגו' . ויבטלו את הגזרה ע"ד הם אמרו והם אמרו או שיתקצף המלך ויאמר מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ומסקנא הכי הוי (אי הים) : **לא** מפני שאוהבין את מרדכי כו' . דייק זה כי ה"ל למימר לא נעשה לו דבר כמו שאמר המלך מה נעשה וגו' למרדכי על זה אמנם אמרו לא נעשה עמו דבר בדיוק יותר מורגש כאלו יאמרו בפירוש עם מרדכי לא נעשה יקר וגדולה רק עם אחר זולתו ומנו המן ונשמע מדיוק זה כי יותר היה ראוי לעשות יקר וגדולה עם מרדכי מאשר נעשה עם המן (שם) : **תנא** לו הכין . פי' משום דלו מיותר הוא
אלא
וגלח

לכולהו בי בני כו' · לפי פירש"י היינו העוסקים ומשמשים במרחצאות מיהו לקמן בסמוך קרי ליה בלן וכן בכמה מקומות אבל בי בני מרחצאות גופיה משמע וכן אומני דקאמר הכא היינו ספר ובכמה מקומות אומני היינו מקיזי דם ואפשר דבכלל אומני נמי ספר ובי בני נמי דקאמר דממילא אסרה נמי המרחצאות שלא יהיה שם המשמש להדליק אש בתנור ולהחם חמין : גחין וסליק כו' ואתה על במותימו וגו' · ורישא דקרא ויכחשו אויביך לך יתפרש כן דהיינו שיכחיש חילך מגזירת אויביך ע"י תענית ואתה על במותימו תדרוך : בנפול אויבך אל תשמח כו' · ובמדרש ילקוט שאז אמר מרדכי ארוממך ה' כי דליתני היינו לסלוק ולעלות עליו ולא שמחת אויבי לי שהוא יעשה לי כן כמ"ש ויאמר המן בלבו למי וגו' יותר ממני וכמ"ש בסמוך שסברה ברתיה האי דרכיב אבוה והאי דמסגי קמיה מרדכי : ששב לשקו כו' · דלא אילטריך לן למימר להיכן שב אי לאו לאשמועינן ששב לשקו כו' שהיה לפני שער המלך ואע"ג דאל שער המלך משמע

את שערי : ואסרתינהו · לותה עליהם להחביאם : אומנים · ספרים : זוגא · זוג של מספרים : עציצא · כלי חרס : ולתעניתו · יום ג' לתעניתו היה שהתחיל להתעטת ביום י"ד בניסן ומה שקרא המקרא ליום אתמול [שלישי] ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות יום

הכי אדהכי והכי שדרה אסתר ואסרתינהו לכולהו בי בני ולכולהו אומני עייליה איהו לבי בני ואסחיה[א] ואזל ואייתי (זוגא) [זוזא] מביתיה וקא שקיל למזייה בתר דקא שקיל ליה אינגיד ואתנח א"ל אמאי קא מתנחת א"ל גברא דחשיב ליה למלכא מכולהו רברבנוהי השתא לשוייה בלאני[ב] וספר[ג] א"ל רשע לאו ספר בכפר קרצום היית תנא המן ספר של כפר קרצום הוה כ"ב שנה · בתר דאשקיל ליה למזייה אלבשיה א"ל סליק רכיב א"ל לא יכילנא דכחיש חילאי מתעניתא · גחין ליה[ד] ורכיב וכי הוה סליק בטישי[ה] ביה א"ל ולא כתיב (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח א"ל רשע ה"מ בישראל אבל בדידכו כתיב (דברים לג) ואתה על במותימו תדרוך · ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש כי הוה נקיט ואזיל בשבילא (דמתא) [דבי המן] חזיתיה ברתיה דהות קיימא באיגרא סברה האי דרכיב אבוה הוא והאי דמסגי קמיה מרדכי שקלה עציצא דבית הכסא ושדיא ליה ארישיה [דאבוה] דלי עיניה וחזייה (כיון דחזאי) דאבוהא הוי נפלה מאיגרא ומתה · והיינו דכתיב וישב מרדכי אל שער המלך א"ר ששת ששב לשקו ולתעניתו והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש אבל על בתו וחפוי ראש מדבר שאירעו · ויספר המן לזרש אשתו גו' מ"ש

גאון יעקב

א"ל רשע ושלא ספרא של כפר כו' תנא המן ספרא כו' הדקדוק מבואר כי באמת כי זה המן הרשע היה שר הסורר אבל מה לו למרדכי לחפשו ולקרא לו במקום הזה בשם רשע . ויותר נאות לו לקרא לו בשם שקרן. כי נתפס המן בשקר. אבל כי המן רצה להצדיק את עצמו . ומרדכי תפשו כי הוא רשע אין לו שום זכות התגלות . כי ידועה כי המזל מכריחו לאדם כפי הוראת המערכה ברגע הלידה . וכדאמרינן בסוף שבת . האי מאן דבמאדים או רצחן או טבחא או אומנא או מוהלא . כי המזל יכריחו להיות אשיד דמא . והמזל כאשר ימצא מקום לחול באיזה דבר מה . אזי בטל ההוראה המערכה ולא יפול עוד. כענין בהוראות מזל דם על ישראל אשר ראו המצרים . כי רעה נגד פניכם. ויהושע ביטל בדם מילה . ואמר היום גלותי חרפת מצרים . והנה כאשר נולד איש ישראלי במערכה מזל מאדים הוא האיש אשר בבחירתו יכול לבטל המזל . היינו שיהיה מוהלא או אומנא. כי יש למזל מקום לחול והנה המן אשר רצה להשמיד להרוג ולאבד. טען אשר אין להאשימו כ"כ. כי נולד במזל מאדים . והמזל הכריחו להיות רוצח כי להיות אשיד דמא. ידך לחשבון מה יהיה שיכול המזל לנוח בזה אם יהיה מוהלא לאו האי אומה קצרם כי הם ערלי בשר . ואין לו דבר אחר שיחול המזל . רק להיות אומנא והוא ספרא . ע"כ יפה טען גברא דחשיבא למלכא ולרברבנוהי כוותיה . ואין מדרכו היה להיות בלני וספרא . רק בשתא הוא דלבווי בלני וספרי ר"ל כעת הסיבה ורוע הזמן גרם שאהיה בלני וספרי . אבל עד השתא לא היה במציאות כלל שאהיה בלני וספרא . והמזל מאדים גבר עלי להיות אשיד דמא . ע"כ הסכרה המזל

הרי"ף

את המן אם לא יהיה מזומן שם להורגו מיד בשעת הפתתו עוד מעט רגע יתהפך ויתאור בו שלא להמיתו לכך הזמינתו להמן לפתות המלך כדי שיהיו הפיתוי והסריגה סמוכים כדי שלא

עיון יעקב

למנין זה : ויספר המן לזרש אשתו את כל אשר קרהו וגו' ויאמר גו' אם מזרע היהודים וגו'. לכאורה קשה מה חכמה יש באמירה זו הלא גם המן היה נדחף עצב אל ביתו והיה להם לנחמו ולא להוסיף צער על צערו מה שכבר ידע אלא הנראה כמ"ש לעיל שהמן באמת היה סבור בדעתו לטובתו נשברה רגל פרתו דלכך התרומם המלך את מרדכי ושלם גמולו הטוב מסר כל כך כדי שלא יבקש מרדכי לבטל אגרת וגזירות ראשונות שלא להרוג ולאבד היהודים לזה השיבו לו חכמיו שלא ידמה כן כי לא בדעת ידבר כיון שהתחלת לנפול נפול תפול ובדעתם היה שיברח המן ולהציל את נפשו ועודם מדברים עמו ויבהילו להביא את המן

עין יוסף

אלא לפי דרשה אתא וקמ"ל דבשעת הכנת העץ באותה שעה כבר נגזור מן השמים שיתלה המן עליו ולא תימא דאח"כ יגזור גזירה זו עליו (טורי אבן) עוד יש לומר משום דהכי תיבות אשר הכין לו הוא מיותר שכבר נאמר שהכין לו העץ . אבל אמר אשר הכין לו כדי שיובן לשתים שהוא במחשבתו הכינה למרדכי ובפועל הכינה לעצמו ע"ד אומרו וייטב הדבר לפני המן שר"ל כי הם היו מתייעצים ומסדרים הרעה לפני מרדכי והיה הדבר טוב לפני המן להביא עליו כל הרעה ההיא ורמז לנו הכתוב שלא תאמר שהגזירה היתה מן השמים בתחלה על מרדכי ואח"כ נתהפך ונהייתה על המן . אלא שמתחלה היה ג"כ הגזירה מן השמים על המן לבד ולא על מרדכי כמו שכתבו לעיל : ואסתרינהו. לותה עליהן להחביאן (רש"י) ועיין בצל"ח : אומני . ספרים (רש"י) ובשם זה נקראו גם המקיזי דם כמו שמצינו בכמה מקומות בגמרא . והמן היה ספר ומקיז דם כ"ב שנה בכפר קרצום : עייליה איהו לבי בני ואסחי' . ועשה המן זה משום שהיה מתירא פן יקצוף המלך אם ילביש את מרדכי בלבוש המלך קודם נהרחצת גופו תחלה שהוא כמבזה את המלך כמו שאמר מרדכי אבל קשה מי לא ה"ל להמן עבד אחד שירחצנו ויגלחנו שהוצרך לעשות בעצמו ויש לומר דמרדכי לא רצה לקבל שטען שאינו רוצה להיות מוסגר ומתגלח ע"י מי שאינו בקי באומנות אלא מהמן שידע שהוא בקי או שאינו בוטח באחד מעבדי המן שיגעו בו שמא יזיקוהו ויתגלגל המן כי הוא לא עשה אלא שיהיה המן בעצמו הנוגע בו שיפחד מלפגוע בו : א"ל לא יכילנא דכחיש חילאי מתעניתא . פי' שא"ל איני יכול לעלות על הסוס דתש כחי מהתענית וכוונת מרדכי היה להכעיסו להמן במה שישחה המן לפניו והוא ירכב על צוארו שמא ממרירות נפשו על בזיונו יפגע במרדכי ויחייב ראשו למלך . כי רצה מרדכי למות ע"י כדי שע"י זה יהרג המן ויתבטל הגזירה : דבית הכסא · שהיתה מזומן אצלה . כדאיתא בתרגום ראשון פסוק ויהי ביום השלישי וז"ל וכל אתכנשו עולימתן לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן דהוה צבי למיסבה ית ברתיה והוות צבי מן שמיא דכל יומא הות מקלקלא בריעא עילאה ובמוי דריגלן ופומה הוה סרי לחדא ואפיקו יתה בבהילו ע"כ . ולפי שלקתה בחולי זה היה העציצא מוכן אצלה תמיד וכיון שסברה דהאי דמסגי הוא מרדכי השליכם עליו : דלי עיניה . פי' המן הרים עיניו למעלה לראות מי עשה לו כן . וראה בתו שהוא אביה : ששב לשקו . הלא כמו זר נחשב כי הלא אין לבא אל שער המלך בלבוש שק ואיך שב אל שקו בשער המלך אך הנה הוקשה למו כי אחר שקודם המעשה הזה לא היה בא אל שער המלך איך תצדק לשון שיבה על כן חילקו הפסוק וישב מרדכי הוא אל שקו ותעניתו אלא שהיה אל שער המלך כלומר שלא היה לבוש בשק על בגדיו באופן כי אין לבא אל שער המלך אלא כי אם מתחת למדיו על בשרו מבית . באופן שבא על שער המלך (אלשיך) : ולתעניתו · ואע"פ שכתבתי לעיל שימי התענית היה י"ג י"ד וט"ו . וזה היה בט"ז אפשר שמרדכי ותלמידיו החמירו על עצמן להתענות עד שיראו עכ"פ התחלתא דגאולה וכדאי' דהתענית שגוזרין על המטר שיחידים מתענים יותר מהצבור . שעל הצבור אין יכולין לגזור גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה . וראיה לדברי דאיתא במדרש לאחר שעשה המן העץ הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש והתינוקות יושבים לפניו ושקים במתניהם ועוסקים בתורה והיו צועקים ובוכים כו' הפקיד עליהם שומרים לאמר למחר אהרוג אלו התינוקות תחלה ואח"כ אתלה את מרדכי והיו אמותיהם מביאות להם לחם ומים ואומרת להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו למחר ואל תמותו ברעב מיד היו מניחין ידיהם על הספרים ונשבעים בחיי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות ע"כ . ועשיית המן העץ היה אחר סעודה ראשונה שעשתה אסתר כמבואר בכתובים וסעודה הראשונה היה ביום ט"ו לכ"ע ואח"ז בלילה עשה העץ כמבואר בתרגום ואח"כ היה בליל השייך לט"ז . ואי אמרת שהתענו י"ד וט"ו וט"ז איך הביאו אמותיהם להם לאכול אלא ע"כ שהתענו י"ג י"ד ט"ו . ובליל ט"ז היו מותרים לאכול אלא שהחמירו על עצמם להתענות יותר ועוד ראיה מפורש דאי' שם עוד געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול בכייתם כבשתי שעות בלילה כו' ועמד משה רבינו ואמר להקב"ה קול קטני עמך הן שרוים בתענית היום שלשה ימים ושלשה לילות כו' . ועי' רש"י כאן שלא פירש כן : אבל על בתו · שנפלה ומתה דאל"כ

מ"ע

ענף יוסף

וגלח מרדכי בי"ט של גליות דהא רכיבת מרדכי על הסוס היה בט"ז בניסן . וי"ל דודאי מרדכי ובית דינו בקיעי בקביע דירחי . ולא היו צריכין לעשות י"ט במספיקא ומשום מנהג לא היו עושין כי זה נתחדש בגלות שני דשלחו מתם כל היכא דמטו שלוחי ניסן וכו' הזהרו במנהג אבותיכם וכו' כדאי' בביצה (יפ"ע) אבל היערות דבש בחלק א' דף ק"א ע"א תירץ ע"פ מה שכתבו אחרונים כי מותר ליהודית להניח לחתוך הספרנים ע"י נכרית בשבת כי מסייע אין בו ממש . וכיון שהוא אינו עושה הדבר רק שמנית לעשות בגופו מותר : שדרה אסתר ואסתרינהו לכולהו בני בני כו' . בגמרא אי' אסרתינהו וראיתי בשם הגר"א שזה אינו מובן כי איך אפשר שתצוה לכל בי בני ומזייא אשר בשושן . ועוד שהיא הראה עצמה כאוהב אותו ועוד היה לו בנים ועבדים להמן . אך פירושו אסרתם בשם כמ"ש בשבת גבי היא מכשפה שאסרתה לארבא כו' ע"ש . והיינו שלא היו יכולים : וישב מרדכי אל שער המלך א"ר ששת ששב לשקו ולתעניתו . ועיין מ"ש בעץ . והמפרשים דקדקו מאין למד הגמ' זה אבל ידוע כי שער המלך היינו לדון דין וזהו ומרדכי יושב בשער כי יושב שם לשפוט ככל עבדי ומשרתי המלך . וידוע בגמרא אין דנין בי"ט . ומבואר

המתורגמן א) האט איהן געוואשען . ב) איין בעדער . ג) איין שערער . ד) זיך איינגעבאגען . ה) געטרעטען · געשלאגען .

התם דקרי להו אוהביו ומ"ש הכא דקרי להו חכמיו אמר ר' יוחנן מלמד שכל האומר דבר חכמה אפילו בעובדי כוכבים נקרא חכם · אם מזרע היהודים מרדכי גו' א"ל אם משאר שבטי ישראל קא אתי יכלת ליה ואם משבט יהודה מנשה ואפרים ובנימין קא אתי לא יכלת ליה יהודה דכתיב (בראשית מט) ידך בעורף אויביך שבט אפרים ובנימין ומנשה דכתיב (תהלים פ) לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו · כי נפול תפול לפניו דרש רבי יהודה בר' אלעאי שתי נפילות אלו למה מלמד שאמרו לו אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים כשהן יורדין יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין (לרקיע) [עד לכוכבים]. עודם מדברים עמו וסריסי המלך וגו' מלמד שהביאוהו בבהלה · כי אין הצר שוה בנזק המלך אמרה ליה צר זה אינו שוה בנזקי המלך איקני[א] [בה] בושתי וקטלה [השתא] איקני בדידי ובעי למקטלי · ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ויאמר ויאמר ל"ל א"ר (אליעזר) [אבהו] בתחלה על ידי תורגמן[ג] כיון דא"ל בת מלכים אנא ומשאול מלכא קא אתינא אשתעי[ג] מיד בהדה

ג' לשילוח הרגלים היה: אם מזרע היהודים· יש זרע ביהודים שאם הוא בא מהם לא תוכל לו : מלמד שהביאוהו בבהלה · ולא רחץ יפה מטנופו : שוה· חושש :

לעיל בתוך שער המלך כדכתיב ויבא עד שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק הכא מוכח דאל שער המלך עד שער המלך משמע : כל האומר דבר חכמה כו' · היינו שא"ל דבר חכמה שבתורה כדמסיק אם מזרע היהודים וגו' אם משאר שבטים כו' ואי משבט יהודה ובנימין כו' ופירש"י אם מזרע היהודים יש זרע ביהודים שם כו' ע"ש מפירושו נראה דלאו מלשון יהודים מפיק ליה אי משבט יהודה כו' דהא בנימין ואפרים ומנשה נמי אית להו זו המדה אלא דיהודים דהכא היינו כלל ישראל וכדאמרי' לעיל כל הכופר בע"ז נקרא יהודי אלא כיון דכבר ידעו שהיה מרדכי מכלל ישראל כמ"ש כי הגידו לו עם מרדכי ויבקש להשמיד את כל היהודים וזה היה מפורסם בכל המדינות ואוהביו וחכמיו ודאי דידעו כן שהיה יהודי א"כ מה קא"ל השתא אם מזרע היהודים מרדכי וגו' ומעיקרא מאי סברי דהסכימו לעשות עץ כמ"ש ותאמר וגו' וכל אוהביו יעשו עץ גו' וע"כ אמרו דודאי מעיקרא הוו סברי דמרדכי משבטים אחרים הוא ויכלת ליה אבל השתא ראו בתחילת נפילת המן חשו לכך וא"ל אם מזרע היהודים גו' דהיינו מאותן שבטים דלא יכלת להו ומייתי ליה מבנימין דאתי מרדכי מיניה דכתיב לפני גו' ובנימין עוררה את גבורתך גו' דכיון שהקב"ה מעורר את הגבורה להם ודאי דלא יכלת ליה : שיורדין עד עפר כו' · שהכל מושלין בהן כמ"ש עבדים משלו בנו גו' כמו העפר שנדרסת לכל וכשהן עולין עולין עד לכוכבים כמו שא"א לאדם לעלות למקום הכוכבים כך א"א לכל אומה ולשון לשלוט בהן וכך היה במעשה המן שהיה עבד מרדכי ועמד להיות מושל עליו ושוב כשזכה מרדכי עלה עד למעלה להיות משנה למלך : מלמד שהביאוהו בבהלה כו' · דלפי פשוטו הוא מלשון מהר כמו ויבהל את תמרוקיה ומשום דשינה לשון ויבהילו במקום ומיהרו דכתיב בלווי ויאמר המלך מהרו את המן גו' וע"כ דרשוהו מלשון בהלה ופחד כמו את שבהלה גו' על שלא רחץ כו' כפרש"י א"כ שנבהל עתה כי הרגיש עכשיו קלת כי אסתר זימנה אותו לרעתו על מחשבתו הרעה על מרדכי דודה : אין הצר גו' איקני בדידי כו' · משום דהמן אמר למלך אין שוה להניחם א"כ היאך אמרה אסתר בלי טעם הפך זה דאין הצר שוה גו' וע"כ אמרו דא"ל אסתר דבר שנתחדש עתה כשידע שהיא יהודית דהיינו דכבר קטל את ושתי דהוא ממוכן הוא המן כדקאמרי' לעיל השתא בעי נמי למקטלי ואין לך נזק גדול

עיון יעקב

שלא יכול לברוח וק"ל : איקני בשתי וקטלה . נראה דלמד כן מיתורא דקרא דקאמר תנתן לי נפשי בשאלתי תיבת לי מיותר הל"ל תנתן נפשי בשאלתי תיבת לי משמע למעוטי אחרים ובאמת בקשה גם על עמה שאמרה גם ועמי בבקשתי לכך קאמר שאמרה אקני בושתי וכו' א"כ שפיר קאמר בתיבת לי כלומר אפשר להציל עדיין משא"כ בושתי שנהרגה כבר הוא פסידא דלא הדר : כי אין הצר שוה בנזק המלך . עיין מ"ש לעיל : כי כלתה אליו הרעה . כאן נרמז שם הוי"ה בסופו ובפסוק יבא המלך והמן היום נרמז שם הוי"ה בראש לרמוז שהרשעים תחלתן שלום וסופן יסורין ולדיקים להיפך תחלתן יסורין וסופן שלום·
ויאמר המלך אחשורוש . אפשר לומר דאמר לה תיכף תשובה על דבריה שהיא היתה דוברת תחנונים כ"כ לפי שהיתה מתיראת מפני המן אוהבו שאמרה הוא עשה כן והשיב לה המלך אחשורוש רמז לה ע"ד דאי' במדרש ריש מגילה הוא אחשורוש שהרג אוהבו מפני אשתו בידוע לכך אח"כ שאל מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן אני הורגו והשתא קאמר שפיר והמן נבעת מלפני המלך דקשה לכאורה הלא המלך עדיין לא דיבר לו כלום

הרי"ף

שלא תשתנה לבו : מלמד שכל האומר דבר חכמה וכו'. אם מזרע היהודים אם משבט יהודה מנשה ואפרים בנימין וכו'. נראה שהחכמה שאמרו היא שאם מזרע יהודה הוא ונרמז במלת היהודים וכן מ"ש מזרע מנשה ובנימין נרמז במלת לפניו דכתיב אשר החלות לנפול לפניו וכתיב לפני אפרים ובנימין ומנשה וגם נרמז מבנימין כמ"ש אשר החלות לנפול שבימי שאול שהוא משבט בנימין נפלו בני עמלק עם אגג והשתא אתי שפיר מה שאמר אם מזרע היהודים וכי עדיין לא ידעו שהיה מזרע היהודים והא כתיב כי הגיד להם אשר הוא יהודי לזה דרשו אם מזרע יהודה ובנימין או מנשה הוא לא תוכל לו : כי נפול תפול לפניו ב' נפילות הללו למה וכו'. הוקשה לו כיון שאמר החלות לנפול מה צורך לומר עוד ב' נפילות הללו עוד דקדק ב' נפילות הללו דכתיב נפול תפול ולא כתיב הפול תפול. לכך דרשו כי נפול תפול כי נפול של ישראל לארץ הוא ניהו מפלתך שתפול לפניו לפי שנפילתן של ישראל לארץ הוא סימן לקימתם ועלייתם עד לרקיע שהם נמשלו לעפר בירידתן ומיד עולים שנמשלו לכוכבים וכמה דכתיב כי שחה לעפר נפשנו קומה עזרתה לנו הרי שמתוך נפילת ישראל לעפר נמשך תפול לפניו שמיד עולים ובעלייתן תפול לפניו : ויבהילו את המן מלמד שהביאוהו בבהלה.
הכוונה לדקדק בכתוב שאמר ויבהילו להביא את המן ולא אמר ויבהילו להמן להביאו משמע שלא היתה הבהלה להמן אלא הבהילו למביאין אותו מלמד שהביאוהו אותו המביאין בבהלה שהיו המביאים מבוהלים לעשות דבר המלך במהירות ונחילה רבה. ורש"י ז"ל פירש בענין אחר שהביאוהו בבהלה חוזר לקמן שלא שהה לרחוץ יפה מטינופו דהיינו העלין שהשליכה

ענף יוסף

בירושלמי כי מלבד גזרת חכמים שמא יכתוב היה איסור משום דאתי למנוע משמחת יום טוב. והנה הגמרא ס"ל כמבואר שם דהיה עוסק בהלכות עומר דהוה מעשה דהכרזה וכדומה הכל בששה עשר בניסן וי"ט שני של גליות. וקשה איך שב לשער לדון בי"ט. ואם כי עדיין לא נגזרה שמא יכתוב. מ"מ הא איכא טעם מונע משמחת י"ט ולזה קאמר מידי טעמא משום מינוע משמחת י"ט הא הוא שב לשקו ולתעניתו והתענה בי"ט ההוא. וא"כ מה מנעו משמחת י"ט שייך בזה. ולכך ישב בשער לשפוט בסנהדרין ואתא שפיר עכ"ל :

עץ יוסף

מ"מ אמר אבל שאין אבילות אלא על מת סר וזעף מבע"ל : מלמד שהביאוהו בבהלה . דרשו כן שאם ויבהילו מלשון מיהור ה"ל למימר ויבהלו מבנין פיעל. כמו ויבהל את תמרוקיה וגו'. אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר וגו' (קהלת ה) ועוד הרגישו שה"ל למימר ויבהילו את המן לבא אל המשתה וגו'. כמו מהרו את המן לעשות וגו'. על כן דרשו שהוא פועל יוצא על הבהלה והפחד ומורך לבו כמו (איוב כג) אל הרך לבי ושדי הבהילוני שר"ל הכניס אותי במורך לב ולאימתה ופחד. אף כאן ר"ל שהביאוהו אל המלך בבהלה ומורך לב ואלו היה מלשון מיהור לא היה נופל המיהור רק על ההליכה שמיהרוהו ללכת אבל לא אל הביאה לתוך בית המלך. כי אין לבוא אל המלך בביאה בלתי מתונה. כאשר אל מערת פריצים אבל אם מלשון מורך לב אדרבה נאמר שהביאוהו אל בית המלך במורך לב הנמשך לו ממאמר חכמיו כי נפול תפול לפניו. ויהיה לפ"ז מאמר ויבהילו שב אל מאמר עודם מדברים עמו וגו' ויבהילו וגו' ומאמר וסריסי המלך הגיעו הוא כמו מאמר המוסגר ור"ל כי המדברים עמו הבהילוהו להביא את המן והיינו כמ"ש היוסיף לקח כי חכמיו הוכיחו אותו על פניו לבל יעוז עוד לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ וגו'. וא"כ יעצוהו חכמיו לשיבא אל המלך במורך לב. לא בקשיות עורף (אי' היס) : בתחלה ע"י תורגמן. ודרשה זו קרובה אל הפשט. והיינו כי בתחלה בהיותו בלתי יודע מאיזה עם היא אסתר היה סובר כי היא בלתי מבינה את לשון המלך המיוחד לו על כן הוצרך לדבר אתה ע"י מתורגמן · אבל עכשיו בהיות נודע לו ממנה כי היא בת מלכים והגידה כי היה מרדכי אומן אותה ויודעת בשבעים לשון. אז השתעי בהדה זולת מתורגמן פה לפה. ויהיה א"כ פי' כפול ויאמר ויאמר לאסתר וגו' רמז על אופן המאמר איך שהיה עד הנה לאסתר בכופל שהרי בתחלה אמר המאמר אל המתורגמן וא"כ אמר המתורגמן את המאמר לאסתר הרי שהיתה שומעת המאמר שני פעמים אבל עכשיו היה המאמר אחד בפעם אחד

אי'

אהבת איתן

ויאמרו לו חכמיו וכו' אם מזרע היהודים מרדכי וגו' ואי משבט יהודה ובנימין ואפרים ומנשה לא יכלת ליה כו'. וק"ל דמאי קחשיב לה לדבר חכמה שאמרו לו דאי משבט יהודה קאתי מרדכי לא יכלת ליה משום דכתיב ביהודה ידך בעורף אויביך הא ע"כ ז"א רק בשאר אומות אבל לא בזרע של עשו דהא אמרי' בב"ב (דף קכג) דאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. ומשמע התם דגם ביד זרע של יהודה אינו נמסר. וכן אי' בתנחומא פ' ויחי. וא"כ המן שהיה מזרע עמלק ב"ב של עשו איך הוה ליה ליפול ביד שבט יהודה. ויותר קשה

גאון יעקב

גרס. להיות רוצה להשמיד להרוג כו' ואם כן אין לך להאשימני כלל בזה. כי לדיק אני. והשיבו מרדכי. וא"ל רשע והלא ספר של כפר קרצום כו' ר"ל לעולם אתה מוחזק ברשעתך ורשע אתה ברוע בחירתך. כי מגד המזל והמערכה כי נולדת במזל מאדים כבר ספרא של כפר קרצום היית. וא"כ היה להמזל כבר על מקום לחול. וא"כ מי הכריחך להיות רוצח על כלל האומה. ובודאי רשע אתה : (הגאון ר' קלונימס הזקן ל"ש)
מלמד שכל האומר חכמה באוה"ע נקרא חכם. להתבונן איזה דבר חכמה הגידו להמן. עד כי הכתוב יספר מעלת חכמתם ולפי הנראה סכלות גדולה מהם אחר כי ברית כרותה לשפתיים. וזה דרכי החכמים לפתרו לטובה. ולנחמו. אל תירא. אדרבא הכל יהפוך לטוב. והם עשו ההיפוך והכתוב יספר בשבח חכמה. אבל הידועה כי יסוד האומה

המתורגמן א) געצירנעט. ב) איבער זעטצער. דאלמעטשער. ג) געשפראכען.

ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה · ותאמר אסתר איש צר ואויב המן [הרע הזה א"ר אלעזר] מלמד שהיתה מחוה כלפי אחשורוש ובא מלאך וסטר[א] ידה כלפי המן (ואמרה הזה) . והמלך קם בחמתו וגו' והמלך שב מגינת הביתן מקיש שיבה לקימה מה קימה בחימה אף שיבה בחימה דאזל ואשכח מה"ש דאידמו ליה לגברי דקיימי ועקרי אילני דבוסתנא[ג] ושדו א"ל מאי עבידתייכו א"ל דפקדינן המן אתא לביתיה והמן נופל על המטה נפל מיבעי ליה א"ר אלעזר [מלמד] שבא מלאך והפילו עליה אמר (וי מדברא וי ממתא) [וי מביתא וי מברא] ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית · ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים וגו' א"ר (חמא בר חנינא) [אלעזר] אף חרבונה הרשע באותה עצה היה כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח והיינו דכתיב (איוב כז) וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח · וחמת המלך שככה שתי שכיכות הללו למה אחד של מלכו של עולם ואחד של אחשורוש א"ד אחד של אסתר ואחד של ושתי · (בראשית מה) לכלם נתן לאיש חליפות שמלות ולבנימן נתן וגו' וחמש חליפות שמלות אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק [שם ע"ב] יכשל בו

רש"י

מלמד שהיתה מחוה כלפי אחשורוש · מרבוי דבריה אתה למד שהיה לה לומר המן הרע הזה (אלא שהיתה רוצה לומר על אחשורוש איש צר ואויב ועל המן הרע הזה) : נופל · משמע לשון עושה והולך נופל תמיד רוצה לזקוף ומלאך מפילו : וישלך עליו וגו' · הקב"ה משליך עליו על הרשע פורענות בלי חמלה : מידו ברוח יברח · בני סייעתו בני עוזריו בורחים מידו : אחת של אסתר · שהיה אחשורוש כעוס על מה שעשה המן לאסתר : דבר שנצטער בו אותו צדיק · שנמכר יוסף לעבד ע"י קנאת אחיו : יכשל בו · גרסינן ולא גרסינן זרעו :

מהרש"א

מזה דבר התלוי בגופו של מלך דאשתו כגופו : שהיתה מחוה כלפי אחשורוש כו' · עיין פרש"י אבל ממ"ש שהיתה מחוה כו' נראה דעיקר דרשה אמלת הזה קסמיך דהזה משמע שהיתה מחוה בידה עליו ולא איצטריך ליה דודאי עליו נתכוונה אלא דאשמעינן שהיתה מחוה בידה כלפי אחשורוש שהוא איש צר ואויב ובא מלאך כו' : מקיש שיבה כו' · דלא איצטריך למימר אלא והמלך שב אל בית משתה גו' דודאי מגינת הביתן שב שהזכיר לעיל שהיה שם אלא לאשמועינן שהיה שב בחמתו על דבר התולה בגינת הביתן דקא עקרי אילני כו' : וי מביתא וי מברא ויאמר המלך הגם גו' · ממה שאמר הגם גו' עמי בבית משמע שהיה לו עליו כבר עוד אחרת בחוץ והיינו הך דעקר אילני כו' ודרים ויאמר כמו וי אמר המלך הגם גו' וכה"ג דרשו פ' בן סורר [סנהדרין ע] בי"ג ווי"ן דגבי נח : אף חרבונה הרשע היה כו' · חרבונה היה אחד מז' סריסי המלך המשרתים לו כדכתיב לעיל וה"ל למכתב נמי הכא אחד מסריסי המלך אלא למדרש אחד מן הסריסים שהיו באותה עצה גם מה לו להזכיר שהיה גבוה נ' אמה דבראייה בעלמא ודאי לא היה ידע גובהו אלא שהיה באותו עצה כשאמרו אוהביו יעשו לו עץ גבוה גו' · [ואמר מיד ברח והיינו דכתיב וישלך עליו גו' מידו ברוח יברח ופרש"י שם בן עלתו שהיה מסייעו בתחלתו יברח מעזר ידו בשעת כשלונו כמו שעשה חרבונה להמן עכ"ל] : ב' שככות הללו כו' · דבכל המקרא לא מצינו לו אלא בכ' אחד וישכו המים כשוך חמת המלך גו' ואמר א' חמת מלכו של עולם על שהשתחוו לצלם כדאמרינן לעיל וא' של אחשורוש שגזר להשמיד היהודים וא"ד א' של אסתר כפרש"י ואחד של ושתי דאע"ג דכבר כתיב כשוך חמת המלך מ"מ לא לגמרי שכך כדכתיב זכר את ושתי גו' ועד היום שנתלה המן שהיה גורם הריגתה דהוא המן הוא ממוכן לא שכך חמתו לגמרי : אפשר דבר שנצטער כו' · והיכא למידק דהא לא דמיא דודאי גבי יעקב כיון דכולן בניו היו אם נתן לאחד מבניו יותר יתקנאו בו אבל הכא כיון דבנימין היה גם אחיו מן האם ולא כן שאר אחיו למה יתקנאו בו כשהוא נותן לו יותר וי"ל כיון דיוסף בא עתה להוציא השנאה במכירתו כמו שא"ל כשם שאין בלבי שנאה כו' לא היה לו להרבות במתן לבנימין כ"כ ה' חליפות דשמא לא יתלו רבוי המתנה לבנימין במה שהוא אחיו מן

אהבת איתן

הא דר' יוחנן כאן לפי מאי שכתבתי בחי' פ"ק דיומא (דף יוד) מדר' יוחנן דהתם דאיהו גופיה סבר הך דרשא דאיתא במדרש דאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל ואיך אמר כאן דאי משבט יהודה לא יכלת ליה וי"ל דדוקא קאמר דאין עשו נמסר או נופל ממש אלא ביד בניה של רחל וביד שאר שבטים אין עשו נמסר ולא נופל בידם דהיינו שישלטו הם עליו וכן שבט יהודה אין בו כח לשלוט על עשו אבל

גאון יעקב

הקדושה. הטמעטעם להיות רחמנים . כאמרם ז"ל ג' סימנים כו' רחמנין הם . (ועיין בעקדה בפ' מקץ בפסוק אבל אשמים אנחנו כו' כי הכתוב תולה שעיקר עונש מכירת יוסף הוא עבור אכזריות אשר ראינו את צרות נפשו בהתחננו עלינו . והיה איפו . מדת הרחמנות) · וכן העבדים אמרו לבן הדד הנה נא שמענו כי מלכי ישראל מלכי חסד הם (מלכים א כ) והנה כל עיקר נפילת שאול ומפלתו היתה לסיותו גבר רחמיו על אגג . כי על האומה העמלקי. נצטוינו מפיו ית' לא תחמול ומחה תמחה את זכר עמלק . וכשאנחנו נותנים כח ועוז . או חסד ותנינה . לאומה העמלקי אז יענן אף ה'. והוא הדבר חכמה אשר הגידו זרש וחכמיו . אם מזרע היהודים מרדכי כי הם נתנו עלה להמן . איך יפול מרדכי ברשתו. והוא כאותו עלה שנתנו העבדים לבן הדד . אם מזרע היהודים מרדכי . ר"ל אם מרדכי הוא מזרע היהודים אשר מטבעם להיות רחמנים . או עלה פשוטה לך כי יכול תוכל לו והוא כי נפל תפול לפניו. ר"ל שתכניע בנפילה עצומה לפניו והוא אמרם לא תוכל לו כי נפל תפול לפניו . ר"ל אין לך שום עלה

הרי"ף

עליו כתו כדלעיל : מלמד שהיתה מחוה כלפי אחשורוש וכו' . וי"ל מנ"ל שהיתה מחוה כלפי אחשורוש וע"ק מ"ש בא מלאך וסטר ידה כלפי המן ואמרה הזה למה הוצרכה לומר הזה כיון שאמרה בפירוש המן הרע שוב אינה צריכה לומר הזה ונראה שהוקשה לו מ"ש איש צר ואויב מאי איש דקאמר ועוד דהול"ל המן הרע ואויב הזה לז"א מלמד שהיתה מחוה כלפי אחשורוש ואמרה אתה אחשורוש איש צר ואויב למה תשאלני כי המן הרע מי גרם הזה איש צר ואויב הזה שהוא אחשורוש אשר גדלו להמן ונמצא שמלת הזה הוא מורה על אחשורוש ועוד יש לאומרו שאיש צר ואויב המן הרע הכל מדבר על המן מ"מ בדברים שאמרה הזה רצתה לרמוז כלפי אחשורוש שזה האיש המלך אחשורוש גרם להיות זה המן איש צר ואויב לישראל ובא מלאך וסטרה על ידה כלפי המן ואמרה הזה כלומר המן הזה הוא רע צר ואויב : והמלך שב מקיש קימה לשיבה וכו' · דקרא דלא קאמר ושב המלך אלא והמלך שב להקישו אל והמלך קם מה התם קם בחמתו כך והמלך שב הוא בחמתו שראה דקיימי ועקרי אילני דבוסתנא וכו' : אף חרבונה באותה עצה היה . אפשר דדייק ויאמר חרבונה לפני המלך מאי לפני המלך אלא רמז שאותה אמירה לבדה היתה רמז .

עיון יעקב

כלום אבל לפמ"ש אתי שפיר שנבעת מלפני המלך והמלכה וק"ל : איש צר ואויב וגו' שהיתה מחוה כלפי אחשורוש . כלומר שהיתה מחוה כלפי שניהם שהרי אמרה צר ואויב א' כנגד המן וא' כנגד אחשורוש אך שמלאך הטה ידה נגד המן לבד ואמרה אח"כ המן הרע הזה וכפל צר ואויב א' מה שעשה נגד ושתי וא' מה שעשה לאסתר : ויאמר חרבונה . לכאורה תיבת גם של חרבונה אין לו דביקות כלל עם הקודם לזה גם מה שאמר הנה העץ וגו' עומד בבית המן גבוה חמשים אמה מה סיפר בזה · לכן נ"ל דחרבונה היה בא להוסיף על דברי המלאכים שהיו דומין לבני אדם ואמרו שהמן צוה להם לעקור האילנות מגן המלך אמר חרבונה שדבריהם כנים ואמתים וזה גם ראיה לדבריהם שהרי המן עשה עץ בביתו גבוה חמשים אמה מהיכן לקח עצים גבוהים כל כך אי לאו שנטלם מגן המלך לכך צוה המלך לתלותו עליהם ולהכי אמרינן בפיוט גם חרבונה זכור לטוב כלומר תיבת גם שאמר זכור לטוב וק"ל :

עץ יוסף

(איי היס) : מלמד שהיתה מחוה כלפי אחשורוש כו' . דייק זה מדלא כתיב ותאמר אסתר צר ואויב הרע הזה המן . או כך לכתוב המן צר ואויב הרע הזה . למה הפסיק במלת המן בין צר ואויב להרע הזה ע"כ שאיש צר ואויב אמרה על אחשורוש . ולכאורה כמו זר נחשב דמה ראתה אסתר להראות באצבע כלפי המלך שהוא איש צר ואויב . הלא אחת דתה להמית עבור זה. וביותר בעת הזאת שבאת למצוא חן בעיני המלך ולבקש מלפניו על נפשה ועל עמה ברוח חן ותחנונים כדי להפיק רצון מלפניו . איך מלאה לבה לדבר עמו קשות ולחרפו בדברים הלא אז ודאי בהסף רצונו לכעוס עליה ועל עמה ח"ו לכן יראה לענ"ד ברור דמה שהיתה מחוה בידה כלפי אחשורוש היתה כוונתה לומר כי המן הרע הזה מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שהוא איש צר ואויב למלך אחשורוש בעצתו הזאת אשר יעץ למלך כמו שאמרה תחלה כי אין הצר שוה בנזק המלך . לזה היתה מחוה בידה כלפי אחשורוש באמרה איש צר ואויב לומר שהוא צר ואויב לו . אולם מפני שהיה מקום לאחשורוש לטעות בזה שהיתה מחוה עליו באצבע שכוונתה לומר עליו שהוא הצר והאויב ולפי שלפי האמת גם הוא היה באותו עצה והיה שונא לישראל יותר מהמן כמו שאחז"ל במשל לבעל התל ובעל החריץ . לכן בא המלאך וסטר ידה כלפי המן (אגודת איזוב) : מקיש שיבה לקימה כו' . משום שקשה כי בודאי מה שהיה קם ממשתה היין אל גינת ביתן היה לשכך חמתו שהיה לו ויותר היה ראוי שלא ילך לשכך חמתו שאין זה צורך אל הגאולה . כי אדרבה שכוך חמתו הוא הצלה להמן על כן אמרו שבגינה הוסיף חמתו ע"י המלאכים ודייקו כן ממעשה שהיה כך היה משום דלא הוי צריך לומר רק והמלך שב אל בית המשתה וגו' דודאי מגינת הביתן שב שהוזכר לעיל שהיה שם אלא לאשמועינן שהיה שם בחמתו על דבר התולה בגינת הביתן דקא עקרי אילני כו' וזהו שאמרו מקיש שיבה לקימה כו' ובזה מובן אומר ויאמר המלך הגם וגו' עמי בבית משמע שהיה לו עליו עוד אחרת בחוץ והיינו הך דעקרי אילני בבוסתני ושדו כו' : א"ל דפקדינן המן . והיינו שהמן הלשין על ישראל בדברי שקר והבאי . כך עשה הקב"ה עמו כמו שעשה לפרעה

ענף יוסף

מלמד שהיתה מחוה כלפי אחשורוש כו'. ולכאורה תמוה ועיין בעץ . עוד יש לומר כי מלת צר מורה על מי שעושה רעה לחברו בגלוי ובפרסום . ואויב מורה על מי שחושב במחשבה לעשות רעה לחבירו . ועדיין לא גילה הרעה והנה המן לישראל עשה רע בגלוי שגזר עליהם להשמיד כו' אבל על אחשורוש חשב רע ואח"כ יוציאנה לפועל . והוא שאחר שישמיד את ישראל יליע המעשה הרשע הזאת לפני המלכים והשרים של הקכ"ז מדינות ויאמר איך ראוי זה הטיפש למלוכה גדולה כזו . שהיום עושה בחנם לאומה זו מכת הרג ואבדון ולמחר יעשה כן לאומה ולמדינה אחרת בחנם ויסירהו ממלך ויעשו אותו מלך . וזהו שאמרה אסתר צר (לישראל) ואויב (לך) ומחוה כשאמרה ואויב כלפי אחשורוש ולפי שהיה מקום לאחשורוש לטעות שכוונתה לומר עליו שהוא האויב . לכן בא מלאך וסטר ידה ואמרה הזה

המתורגמן א) פעררדרעהט אנגעוואונקען . ג) גארטען .

(זרעו) דאמר (רבה) [רבא] בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב *בשביל משקל ב' סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים (והדר עביד איהו מלתא בבנימין כי היכי דמקנו ביה אחוהי אלא) א"ר בנימין בר יפת (א"ר אלעזר רמז) רמז לו שעתיד לצאת ממנו בן שיצא מלפני המלך בחמשה לבושי מלכות ומנו מרדכי דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' (שם) ויפול על צוארי בנימין אחיו וגו' כמה צוארי הוו ליה לבנימין · (א"ר בנימין בר יפת) א"ר אלעזר מלמד שבכה יוסף על מקדש ראשון ועל מקדש שני שעתידין להיות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב ובנימין בכה על צואריו בכה על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף ועתיד ליחרב · (שם) והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין (א"ר בנימין בר יפת) א"ר אלעזר אמר להם כשם שאין בלבי כלום על בנימין אחי שלא היה במכירתי כך אין בלבי עליכם שהייתם במכירתי (שם) כי פי המדבר אליכם (א"ר בנימין בר יפת אר"א) כפי כך לבי (שם) ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים מאי מטוב מצרים א"ר בנימין בר יפת אר"א שיגר לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו (וזהו מטוב מצרים) (שם נ) וילכו גם אחיו ויפלו לפניו א"ר בנימין בר

כמה צוארים היו לבנימין · ל"ג שכן דרך הכתוב לקרות צוארי לשון רבים ועל חלקת צואריו (בראשית כז) בכה על צואריו : שיגר לו יין ישן · לפי שדעת הזקנים נוחה הימנו וזהו דבר הטוב הגוה לו מן הכל

האס אבל יתקנאו בבנימין ויאמרו כי יוסף אוהב אותו יותר בשביל שלא היה במכירתו : [משקל ב' סלעים כו' · בפ"ק דשבת פרש"י ב' סלעים לאו דוקא כו' ע"ש דלא מסתבר להו שכל הבגד לא היה משקלו רק ב' סלעים אע"ג דמלינו בגדים דקים ביותר בפ' הנזקין שבני וחומש כאמגוזא כו' מ"מ סתם כתונת לא היה דק כ"כ ועיין עוד בזה פ"ק דשבת]: מילת · מפורש פ' במה בהמה[א] ופרש"י שם גם בערוך בערך כבן והרא"ש כתב פ' וישב שמדברי רש"י בגמרא משמע שיש הפרש בין מילת שהוא לשון למר ובין מילתא שהוא מלשון מעיל כמו שפרש"י במ"ק [ב] גבי אילטלא דמלתא עכ"ד ואינו כן דבהדיא פרש"י פ' נ"ה[ג] אילטלא דמלתא טלית של למר נקי בן יומו כו' ע"ש אלא לפי שמאותו למר נקי אין עושין אלא החשוב בבגדים שהוא המעיל כדכתיב כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים לכך נקרא מילתא: [נתגלגל הדבר וירדו למצרים כו' · מה שיש לדקדק בזה עי' בחידושינו פ"ק דשבת]: רמז לו שעתיד בן כו' · ר"ל דרמז לו שיהיה לו בנימין אחיו מן האס בגדולה כמו שנעשה יוסף משנה למלך ונלבש בלבוש מלכות כן לעתיד יעשה המלך למרדכי משנה וילא בלבוש מלכות וגו' וא"ת אכתי תקשי דאיכא קנאה במה שנתן לבנימין ג' מאות כסף ולא נתן כן לשאר אחיו ולא נזכר שרמז לו בזה וי"ל כמ"ש לעיל במה שנתן לבנימין יותר כיון דהוא אחיו גם מן האס אין כאן קנאה אלא בבגדים שהם מתנות גלויים שהעולם יחשבו שהוא מראה להם שנאה על המכירה ובבגדים שהוא דוגמת מכירתו כתונת פסים : כמה צוארין היו כו' · עיין פרש"י דל"ג ליה כו' אבל בכל נוסחות גמרא איתא וכן בב"ר וכי ב' צוארין כו' ע"ש ופרש"י שם כי צואריו לשון יחיד הוא כמו בעליו אדוניו אבל צוארי משמע לשון רבים עכ"ל ומפי' הרא"ם דשיטיא דקרא קא דריש דלגבי בנימין דכתיב צוארי בלשון רבים וה"ל למכתב צוארו לשון יחיד כיון שאינו כינוי שמנהגו לבא בל"ר כו' אמרו ש"מ לדרשה ולגבי יוסף דכתיב על צוארו וה"ל למכתב צואריו בלשון רבים כיון שהוא כינוי כו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש אבל בכל הס"ת ובחומשים כתיב הכא בכה על צואריו בלשון רבים וכן הביא רש"י הכתוב הזה בשמעתין וע"ק לפירושו דהא מלינו בכינוי צוארו בלשון יחיד גבי עשו ויבך על צוארו וע"כ הנראה דודאי צוארי בי' לא משמע אלא לשון רבים וכן צוארו בו' לא משמע רק לשון יחיד אבל צואריו דכתיב ביו"ד וא"ו משמע לשון רבים ומשמע לשון יחיד כמו בעליו והכא בהאי קרא ברישא דקרא לגבי בנימין כתוב צוארי דלא משמע רק לשון רבים ובסיפא דקרא לגבי יוסף שינה לכתוב צואריו דמשמע נמי לשון יחיד דרשו מיניה דרמז לגבי בנימין על ב' מקדשים ולגבי יוסף על א' דבהמ"ק נקרא צואר כמו כמגדל דוד צוארך וצוארך כמגדל השן כמו שהצואר בגובה של אדם והודו כן המקדש בגובה א"י והודן של ישראל: אמר להם כשם שאין כו' · דבכלל עיניכם רואות גם בנימין בכלל אבל רמז להם כשם שאין כו' והמקרא מחובר למעלה שהבטיחם לכלכלם ברעב ובזאת עיניכם רואות שאני משוה אתכם כאחי בנימין רמז שבודאי אין לי לב עליו על המכירה כך אין לי לב עליכם רק לבי כפי המדבר אליכם להטיב לכם והדרש דהכא ימאן מלפרש כפרש"י בחומש עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה ופי המדבר אליכם בלה"ק עכ"ל דא"כ למה לא כלל את בנימין עמהם גם כי המילה ולה"ק אינו ראיה שהרבה אומות שהם נימולים ומדברים בלה"ק שהוא לשון עברי[ד] : יין ישן שדעת זקנים כו' · דהיין הוא הטוב שבמינין מוקדם בטובות א"י כדכתיב ארץ וגו' גפן ולפי שאין משא י' חמורים הכרחי כ"כ מיין אלא דודאי לזקנים כיעקב

עיון יעקב

רמז רמז לו · וא"כ אפשר לומר דחמשה חליפות שמלות לא היו שוים רק כמו החליפות שמלות של שאר אחים אלא שנתן לו ה' לרמז זה והא דנתן שלש מאות כסף אין זה קנאה די"ל שנתן לו דמי בושתו שאמר עליו שגנב הגביע · ונראה דלכך כתיב ה' פעמים במגילה איש אשר המלך חפץ ביקרו לרמז ה' מלבושים אלו ומה שדרש עוד ר' בנימין בר יפת שבכה על החורבן היה כדמות ראיה שידע ברוח הקדש מה שעתיד להיות מטוב מצרים זה יין ישן· וזה שמדקדק מטוב מצרים כי המצרים נמשלו לדגים שביאור כדאיתא ביחזקאל ריש סימן כ"ט והדגים כל זמן שמזקינין כחן מתוספת עליהן כדאיתא בשבת דף ע"ז ובע"ז פ' אין מעמידין והם המצרים אינם טובים אבל היין ישן הוא מטוב מצרים ורמז לו ג"כ יין ישן בגימטריא ת"ל שיהא השיעבוד במצרים ת"ל שנה :

חרי"ף

לפני המלך לפי שלאחריה ברח ולא עמד עוד לפני המלך : ויפול על צוארי בנימין וכו' . כתב רש"י ז"ל לא גרסינן כמה צוארים היו לבנימין שכן דרך הכתוב לקרות צוארי לשון רבים ועל חלקת צואריו בכה על צואריו וקשה לגירסת רש"י מנא ליה הכי ואפשר דפי' מאי ויפול דהל"ל ויבך על צוארי בנימין אבל קשה בבנימין בכה על צואריו הלא כתיב ויפול מנ"ל למדרש על משכן שילה וכן קשה לגירסת הגמרא כמה צווארים היו לבנימין ומשני שבכה על ב' מקדשים מה יתרץ בבנימין בכה על צואריו כמה צוארים היו ליוסף והתם ליכא בכיה על ב' מקדשים אלא על משכן שילה ובזה נ"ל לומר דאין ראיה מבכה על צואריו דהא כתיב במסורה צוארו וכן אמרו חז"ל צוארו כתיב וגם לפי המקרא יש לדרוש שכשם שבכה יוסף על צוארי שהם ב' מקדשים שעתידים להיות בחלקו של בנימין ועתידים ליחרב גם בנימין בכה על זה הדבר עצמו על ב' צואריו שהם הב' מקדשים שנחרבו

ליסודים

בחלקו ודרשת המסורה בכה על צוארו כתיב הוא שבכה על משכן שילה שבחלקו של יוסף : והנה עיניכם רואות וכו' א"ל כשם שאין בלבי כלום על בנימין וכו'. תימה מה זו ראיה שאם לא היה בלבו כלום על בנימין הוא מפני שלא היה במכירתו ואיך נעמוד אנחנו ללמוד שלא היה בלבו על שאר אחיו שהיו במכירתו ואם הם מאמינים לדבריו גם שלא יאמר עיניכם רואות ועיני אחי בנימין יאמינו לו והן לא יאמינו לו גם בדברים אלו שאמר והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין לא יאמינו ונראה דה"ק כיון שלא עשיתי עמכם רעה כשהתנכרתי עלמי לכם לא עשיתי רע מאומה כי אם דברים בעלמא הגזמתי לדבר בפה דברים קשים וכן בפה דברתי קשות לבנימין ע"ד הגביע לומר האיש אשר נמלא הגביע בידו יהיה לי עבד כשם שלא היה בלבי כלום על בנימין כשדברתי אותם הדברים הקשים שהרי לא היה במכירתו ולא היו אלא בפה מהשפה ולחוץ כך כל אותם דברים הקשים שדברתי לכם אף ע"פ שהייתם במכירתי לא היה אלא בפה שאילו היה בלבי הרעותי לכם והנה עיניכם רואות וגם עיני בנימין שכל אותם דברים היו בפי בלבד כי פי היה המדבר אליכם ולא היה בלבי שנאה

ענף יוסף

ר"ל שפירשה לו הדבה שזה הוא גם האויב (שמעתי) : א"ר בנימין בר יפת רמז רמז לו שעתיד בן לצאת ממנו שילא מלפני המלך בחמשה לבושי מלכות כו'. וקשה דמ"מ יש קנאה . ויראה כי בלא"ה קשה קושית המהרש"א בחא"ג איך פירשו חז"ל הקנאה בכסף שנתן לבנימין ולהם לא נתן לכן נראה דהכסף י"ל כי כבר נתן להם כסף שברם אשר הביאו זה פעמים . ולבנימין לא נתן רק פעם אחת א"כ בשני בגזרת כאלה יש לומר שעלה הכסף

דלאעפ"כ הטיל קנאה בין האחים וי"ל דהא יש להקשות מאי פריך הגמרא דבר שנלטער כו' יכשל דילמא המש חליפות של בנימין היו גרועים משל האחים והיו שוים

עץ יוסף

לפרעה כמ"ש ויכלו את מצרים . כמ"ש כי ישר ה' צורי ולא גו' ופירושו שהקב"ה הוא ישר ומה שאתה רואה לפעמים שהוא עושה כמו עולה כמו כאן ובמצרים וכדומה לא העולה בו רק כבר עשו הם העולה גדולה וראוים הם לזה . והקב"ה נפרע מהם מדה כנגד מדה (הגר"א) : שני סלעים מילת . מילת למר נקי בן יומו (ערוך) : אלא רמז לו כו' . קשה הא הדרי קושיא לדוכתיה

[א] מהרש"אר"ה מילת פ' במה בהמה (נ"ד ע"א): [ב] שם בא"ד במ"ק (כ"ד ע"א ע"ש): [ג] שם בא"ד פ' נ"ה (סנהדרין מ"ד ע"א): [ד] שם סד"האמר להם שהרבה אומות שהם נמולים ומדברים בלה"ק שהוא לשון עברי (כדי להצדיק דברי רש"י מהקושיא שאל כי המילה הרבה אומות נימולים וא"כ אין ראיה שהוא עברי דוקא . ויש לומר בפשיטות לפי המסתבר וכן כתב הפענח רזא סוף פ' לך לך דהע"ג דלא ניתנה פריעת מילה

יד יוסף

א שבת י ע"ב ע"ש ילקוט שמעוני ספר בראשית רמז קנ"ב :

אהבת איתן

מ"מ גם זרע עשו אינו יכול לשלוט על זרעו של יהודה (שלא בשעת גזרה) והיינו דבר חכמה דקאמרו לו לא תוכל לו כי נפל תפול לפניו . והשתא כיון דקאמרי שיפול לפניו למה להו למימר שלא תוכל לו . אך הכי קאמרי להמן אם מזרע שבט יהודה הוא לא תוכל

גאון יעקב

שתוכל לו רק בזה האופן כי נפל תפול לפניו . ואז ממילא יגבר חסדו עליך . ואז יעשן אף ה' . עליו ותוכל לו . וע"ז אמרו במדרש ז"ל אלו היה המן שומע לעצת אשתו לא היה נתלה . ר"ל כי אם היה עושה כך והיה מכניע את עצמו אז ממילא היה גבר עמלק אבל מה' היתה נסיבה . כי לא שמע וגבר ישראל :

(הגאון ר' זרח איידליס מפראג)

עודם מדברים כו' ויהבילו מלמד שהביאו לו בהלה . להתבונן ענין הבהלה

הוים

בר יפת מר רבי אלעזר היינו דאמרי אינשי תעלא בעידניה סגיד ליה (א)תעלא מאי בצירותיה מאחוה אלא אי איתמר הכי איתמר (שם מז) וישתחו ישראל על ראש המטה א"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר (היינו דאמרי אינשי) תעלא בעידניה סגיד ליה · (שם נ) וינחם אותם וידבר על לבם א"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר [מלמד] שאמר להם דברים המתקבלים על הלב ומה עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד היאך נר אחד יכול לכבות עשרה נרות :

כה שם ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר (א"ר אלעזר) אמר רב יהודה אורה זו תורה וכן הוא אומר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור · שמחה זה יום טוב וכה"א (דברים טז) ושמחת בחגך · וששון (א"ר אלעזר) זו מילה וכה"א (תהלים קיט) שש אנכי על אמרתך · ויקר אלו תפילין וכה"א (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ותני' ר' (אלעזר) [אליעזר הגדול] אומר אלו תפילין שבראש · ואת פרשנדתא ואת דלפון גו' עשרת בני המן א"ר (חייא) [אדא] דמן יפו עשרת בני המן ועשרת (בעי) [צריך] למימרינהו בנשימה אחת מ"ט דכולהו בהדי הדדי נפקא נשמתייהו · א"ר (יונה א"ר זירא) [יוחנן] וא"ו דויזתא צריך למימתחה בזקיפא (ג)[כמורדיא דלברות] מ"ט דכולהו בחדא זקיפא אזדקיפו · א"ר חנינא בר פפא דרש ר' שילא איש כפר תמרתא כל השירות כולן נכתבות אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח חוץ משירה זו ומלכי כנען שהיא אריח ע"ג אריח ולבינה על גבי לבינה

רש"י

הכל: תעלא · שועל: בעידניה · אם תראה שעתו מצלחת: תעלא קרית ליה · ליוסף אצל אחיו: מאי בצירותיה · משאר אחיו: אורה זו תורה · שגזר עליהם המן שלא לעסוק בתורה: זה יום טוב · קיימו עליהם ימים טובים: זו מילה · שעל כל אלה גזר: אמרתך זו מילה · שנתנה במאמר ולא בדבור שנאמר (בראשית יז) ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור ומצינו ששמח דוד עליה ואמר שירה (תהלים ו) למנצח על השמינית כשהיה בא לבית המרחץ ורואה עצמו ערום בלא מצות בלא ציצית ובלא תפילין כיון (שנסתכל) [שנזכר] במילה שמח.במס' מנחות (מג:): עשרת בני המן ועשרת · הזכרת שמותן ותיבה הסמוכה לאחריהם כלומר (עשרתם) [נשמתן] נפלו כא': זקיפא · פורק"א בלע"ז בעץ א' זה למטה מזה: אריח על גבי לבינה · אריח הוא הכתב לבינה הוא

מהרש"א

דעתם נוחה ממנו לפי טבעם שהם מלוגגים והיין מחמם: תעלא בעידנא כו' · ופי' וישתחו ישראל ליוסף על ראש המטה היינו שהפך עצמו לצד שכינה כפרש"י בחומש והוא מבואר בדברי הרא"ם ע"ש ויותר נ"ל לפי דרש דהכא מתפרש ראש המטה ג"כ על יוסף שהוא היה ראש וחשוב במטתו של יעקב: י' נרות לא יכלו כו' · מספר י' נרות הם י' אחיו שמכרוהו והמשילם לנרות ע"ד נר אלהים נשמת אדם ואמר כי י' נרות לא יוכלו לכבות לפי שאין טבע לנר שמכבה נר אלא אדרבה מדליקתו ביותר כן נעשה לי שע"י המכירה עליתי לגדולה וכמ"ש אתם חשבתם לרעה אלהים חשבה עלי לטובה: זו תורה וכה"א כי נר וגו' כו' · דרשו כן דלפי פשוטו ה"ל למכתב היה אור כמו היה אור במושבותם וע"כ דרשו היתה אורה זו תורה שנקראת בל' נקבה בכ"מ ויש לכוון בדרש הזה כי התורה נתנה בעיון כמו לימוד התורה ובמעשה שהן המצות והתורה היא עדות לישראל כמ"ש ואת העדות אשר אתן וגו' ויש גם במצותיה שהם אות ועדות לישראל כמ"ש המפרשים והם שלשה השבת שנאמר בה ביני וביניכם וכן התפילין דכתיב בהו והיו לאות על ידך וגו' ולכך גזר המן על אלו ביותר כפרש"י לפי שהן עדותן של ישראל וכיון שנתבטלה גזירתו חזרו אלו עדות ליושנן אורה זו תורה כמ"ש לעיל ושמחה זו י"ט שהוא יום שביתה וכמ"ש שחזרו מאבל לי"ט וששון זו מילה שחזרו לה כמ"ש ורבים מעמי הארץ מתיהדים דהיינו תחלה בברית מילה ויקר זו תפילין שהוא כבודן של ישראל ע"ש כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך שחזרו לזה כמ"ש כי נפל פחד מרדכי וגו': מ"ט דכולהו כו' · נראה לפרש דמדכתיב ואת עשרת בני המן יתלו וגו' וכתיב ותלו אותו ואת בניו על העץ משמע ליה דעל עץ אחד בפעם אחד נתלו ויצאו נשמתן בבת אחת ולא בזה אחר זה ומדחשיב להו בהאי קרא כסדרן זה אחר זה לא תאמר שכן נתלו בזה אחר זה לכך צריך למימרינהו בנשימה אחת לרמוז שיצאה נשמתן בבת אחת דבב"א נתלו ולא נכתבו הכא כסדר הזה זה אחר זה אלא שנתלו בעץ אחד שעשה המן של

אוצר בלום

לאברהם אבינו מ"מ קיימה מעצמו כאמרם שקיים אפי' עירובי תבשילין והנה לפי מ"ש כל המפרשים דהאבות וזרעם אחריהם קיימו כל התורה א"כ ודאי דכל השבטים זרע יעקב קיימו מילה ופריעה . משא"כ שארי האומות אפי' בני קטורה דנתחייבו במילה כדאי' סנהדרין נט: מ"מ ממצות פריעה לא נתודע

יד יוסף

א ברכות ו ע"א מז ב מנחות לה ב חגיגה טז ב סוטה יז ע"א חולין פט ע"א: ב ב"מ פז. ועי' פירש"י שם :

אהבת איתן

לו לעשות למרדכי רעה אע"פ שגם הוא לא יוכל להפילך ואם משבט בנימין ואפרים ומנשה הוא נפל תפול לפניו . ועוד י"ל דמ"מ שפיר אמרו לו חכמיו להמן דאי משבט יהודה קאתי לא יכלת ליה ור' יוחנן שבתי' וקראו דבר חכמה דנהי שאין זרע עשו נמסר ביד שאר שבטים מיהו

הרי"ף

כלום כי השויתי לכלכם שלא להרע לשום אחד מכם אלא פי בלבד היה המדבר אליכם ולא הלב וכיון שכן מהרו ועלו אל אבי וגו': מאי בצירותיה מאחוה וכו'. אין לומר שמפני שהיה קטן מהם קראו תעלא בערך אחיו הגדולים שהרי היה בתוכם גם בנימין שהיה קטן ממנו ואיך קראו תעלא לגבי בנימין וכן בני השפחות אע"ם שהיו גדולים מיוסף אינו נקרא יוסף שועל לגבי בני השפחות: אמר להם דברים המתקבלים על הלב. בא לדקדק ב' פעמים אל תיראו האמורים בענין שבתחלה נחמם לומר אל תיראו ואח"כ דבר על לבם דברי טעם המתקבלים על הלב י' נרות לא יכלו לכבות נר א' והוא נרמז במ"ש ואתם חשבתם עלי רעה כלומר אתם עשרה חשבתם לכבות נרי ולא עלתה בידכם והיאך אני יכול לכבות עשרה נרות ובזה חזר לחזק לבם ואתם אל תיראו בטענה זו שהיא מתקבלת על הלב מובטחים אתם שאל תיראו:

עין יוסף

שוים בדמים. שחליפות שמלות שנתן לאחיו היו שוים כחמש חליפות כו' של בנימין וצריך לומר דהה"נ פריך שפיר דאם היו גרועים ובדמים שוים היו לענין מאי עשה יוסף זה ע"כ שהיו בגדיו חשובים כמו בגדים של אחיו. לכך פריך הגמרא דבר שנצטער כו' והשתא משני שפיר רמז רמז לו. וא"כ לפ"ז יכול לומר דחמשת בגדים של בנימין גרועות משל אחיו. וחליפות של אחיו היו שוים בדמים כמו חמש חליפות של בנימין ומה שעשה יוסף כך משום דרמז רמז שעתיד בן לצאת כו' (שנות אליהו): ויקר אלו תפלין. שהוא כבודן של ישראל ע"ש כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך שחזרו לזה כמ"ש כי נפל פחד מרדכי וגו' וח"ל ספר אור עינים וכן צוה הש"ת לעשות מלך אחד שי"ן של שלש בדים (והפרשיות באמצע) ומלך אחד שי"ן של ארבעה בדין. הן הן רמז לשבעת הכוכבים שכולם תחת הכח האלקי. וכשאנו מייחדים שמו יתברך בכל האותות האלו כו' אין בהם כח לשלוט בנו כו' וכשישראל ניצולים באמצעות המצות והעובדי כוכבים רואים כל זה הם יראים מהשם ומשומרי מצותיו כו':

עיון יעקב

ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר · נראה דהרגיש בזה מה מקום לשמחה זו ואין זו תשובת המשקל שהרי נענשו בשביל שנהנו מסעודתו של אותו רשע ולשמחה זו מה עושה והלא בכל ענג יהיה מותר כדאיתא בברכות דף ל' על זה מתרץ דכל השמחות אלו של מצוה היו ועוד ויקר אלו תפילין וכיון שהניחו תפילין ליכא חשש איסור בשמחתן כדקאמר

ענף יוסף

הכסף כמו הסלע מאות כסף בצירוף הארבעה בגדים הנוספים אלא דהא גופא קשה. ה"ל להרבות לבנימין כסף. אבל שמלות לא יתן לו רק חליפות שמלות כמו לאחיו. ע"ז תירץ ר' בנימין בר יפת שבשביל הרמז נתן לו חמש חליפות שמלות (מלא העומר):

כה אורה זו תורה כו' · בתרגום איתא ליהודאי הות רשותא למעסק באורייתא ולמיטר שביא ומועדיא · ולמגזר עורלת בניהון · ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון ע"כ · הכוונה משום שגזרו גזירת שמד על ישראל כדכתיב להשמיד · והא דכתיב באיגרות שלא מרדכי להשמיד · כתב כן לפי שהיה כתוב כך באיגרות הראשונות · וכבר כתבתי שלא היו יכולים לבטל האיגרות הראשונות · רק הגיהו מה שלא היה כתוב כלל · מי הם העתידים ומתי · ופירשו שיהיו היהודים עתידים · ולכך היה כתוב ג"כ להשמיד · וכוונת התרגום כי ישראל צריכין אות תמיד · והם אות מילה ואות תפילין · ותורה היא הממוצע · ובשבת הוא עצמו אות · וז"ש כאן בגמרא אורה זו תורה · שמחה זה י"ט וחס נגד אות שבת · וששון זו מילה · ויקר אלו תפילין · ותורה כלול מכולם · לכן ר"ת של אורה שמחה ששון יקר גימטריא יירה (סגר"א): עוד יש לפרש דלכאורה יפלא הל"ל למימר ליהודים היתה אורה · אמנם מאורה בעולם היא אור · אולם כשישראל עוסקים בה הם מרחיבים אותה כמש"ה ברחובות פלגי מים · ע"כ כשקבלו ישראל את התורה שייך שפיר לומר היתה אורה (ספר אור כשלמה): שמחה זה י"ט · וששון א"ר זו מילה · ויקר אלו תפילין · להיות שהמן גזר על כל אלו הד' דברים כמבואר ברש"י שם · ומה שהמן גזר דווקא על אלו הד' דברים · היה טעמו כי הד' דברים האלו היו על אפו ועל חמתו · כי ראה שבתורה וי"ט ומילה הם שמחים בפרהסיא · ותפילין היו בעיניו כקוץ מכאב · שעי"ז היו יראים מהם כמבואר ע"כ כאשר בז בעיניו שלוח יד במרדכי לבדו ויבקש לנקום מכל היהודים גזר על אלו הד' · ומיום שגזר עליהם על כל אלו בוודאי ערבה כל שמחה · יאחרי שראו שמרדכי יצא וגו' בלבוש מלכות וגו' הנה עוד תיכף היה לבם אורה ושמחה וששון ויקר · כי נזכרו כי מעתה יהיה להם רשות לכל אלו · שגורמים אורה ושמחה וששון

גאון יעקב

לאיזה צורך הכריזו לסבב מן השמים. להבהיל את המן ולהביאו. ובמדרש מלמד שלא היה לו פנאי להסיר בגדים הצואים. וגם זה הוא תמוה. מה ענין זה הוא שייך לנס. וימצא כתוב בשם הרב המגיד המנוח המפורסם. מדובנא דבר תדוד כי מצינו דרכי הצדיקים מקדימים הרע להטוב. ודרכי הרשעים להיפך הטוב קודם להרע. והוא כי בברכת יצחק ליעקב נאמר אורריך ארור ומברכיך ברוך ובבלעם נאמ' מברכיך ברוך ואורריך ארור עיין ברש"י הטעם. והענין כי בכל הענינים אחר אחרון

המתורגמן א) ביקקע דיך צו איהם.

לבינה מ"ט (דכולהו א"ר אבהו) מפני שלא תהיה תקומה למפלתן של רשעים · ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים א"ר (אלעזר) [אבהו] מלמד שבא מלאך וסטרו על פיו ובבואה לפני המלך אמר עם הספר אמר אמרה מיבעי ליה אמר (רב נחמן) [ר' יוחנן אמרה לו] יאמר בפה מה שכתוב בספר · דברי שלום ואמת א"ר תנחום (א"ר אסי) ואמרי לה (ר' חייא בר אבא) א"ר אסי מלמד [א]שצריכה שרטוט כאמתה של תורה · ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה מאמר אסתר אין דברי הצומות וזעקתם לא · א"ר (יצחק בר אמי ה"ק) [יוחנן] דברי הצומות וזעקתם ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה · כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו (תנא רב יוסף) [ב]לרוב אחיו ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין · וא"ר יוסף גדול ת"ת [יותר] מהצלת נפשות דאילו מעיקרא קא חשיב למרדכי בתר ארבעה ולבסוף בתר ה' מעיקרא כתיב (עזרא ב) אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן ולבסוף כתיב (נחמיה ז) הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן :

כו דף ז ע"א ומתנות *)לאביונים · תני רב יוסף ומשלוח מנות איש לרעהו ב' מנות לאדם אחד ומתנות לאביונים ב' מתנות לב' בני אדם · ר' יהודה הנשיא שלח ליה לר' אושעיא אטמא דעגלא תילתא (ותלתא גרבי) [וגרבא] דחמרא שלח ליה [שם ע"ב] קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים. רבה שדר ליה למרי בר מר בידא דאביי מליא [ג]טסקא דקישבי ומלי (צנא) [כסא] דקמחא דאבישונא · אמר ליה אביי השתא אמר מרי בר מר

*) כל הסי' הזה הוא בגמ' דף ז' וכאן מקומו כראוי מדו"ו וד"פ :

החלק שהוא רחב מן הכתב כפלים והאריח חצי לבינה הוא : שלא תהא [להם] תקומה · שלא יהא להם מקום (רחב) להרחיב לעדי' תחתיו : מלמד שבא מלאך וסטרו · שהרי התחיל לדבר בלשון כעס וסופו אמר מה שאלתך : ה"ג אמר ר' נחמן יאמר בפה מ"ש בספרים ול"ג אמרה לו והכי פירושה סדר המקראות כך הוא וקבל היהודים את אשר החלו לעשות וגו' ואת אשר כתב מרדכי אליהם כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם ובבואה לפני המלך וגו' מרדכי כתב עליהם שיעשו פורים כי המן בקש לאבדם ומה שבאתה אסתר לפני המלך להתחנן לו עליהם כל זה יאמרו בכל שנה ושנה : עם הספר · שתהא המגילה כתובה לפניהם בשעת קריאה : כאמתה של תורה · כס"ת עצמו : שרטוט · הלכה למשה מסיני : דברי הצומות וזעקתם ומאמר אסתר קיים · כך סמוכין המקראות : שפירשו ממנו מקצת סנהדרין · לפי שבטל מן התורה ונכנס לשררה : מעיקרא · בימי כורש כשעלה זרובבל מן הגולה ומרדכי עמו וכמנו בספר עזרא מנוהו לאחר ארבעה אנשים : ולבסוף · כשנמנו במנין שני לאחר שנבנה הבית בספר עזרא כ"ד שנה בין מנין ראשון למנין שני ימי כורש ואחשורוש וז' שנים של דריוש האחרון ולפי שנעשה מרדכי שר בינתים ירד מחשיבותו אצל חכמים : מנות · מיני מעדנים : ב' מנות לאדם אחד · דכתיב ומשלוח מנות ב' מנות לאדם אחד : ומתנות לאביונים ב' מתנות לב' בני אדם · די לכל אחד ואחד מתנה אחת דהא אביונים נמי תרתי משמע : תילתא · שליש לבנין : טסקא דקשבי · שק מלא תמרים : דאבישונא · שנתייבשו חטים בתנור בעודן כרמל וקמח שלהם מתוק לעולם : א"ל אביי · לרבה : השתא

חמשים אמה כדמסיק דכולהו בחד זקיפא אזדקיפו כסדרן זה תחת זה כמפורש בתרגום דחשיב להו כסדר הכתוב מלמטה למעלה מפרשנדתא עד ויזתא וע"ד זה אמרו בירושלמי איש בריש דפא ואת בסוף דפא כו' ויהיו כולם נכתבים תחת איש להורות כי כאיש א' בפ"א נתלו כלם · ועד"ז אמר כמי דיו"ד דויזתא צריך למימתחה בזקיפא כמורדיא דלברות · לברות שם הנהר ומורדיא הוא עץ שדוחקים בו הספינה מן האבנים והמכשולים ועיין זה פי' הערוך ה"נ הכא ה"ק שצריך למימתח ו' דויזתא כעין פשוט וארוך כזקיפא ותלייה שעושין מעין דויזתא הוא שנתלה למעלה מכולן בעץ ההוא כמפורש בתרגום והוא"ו ארוכה בו מלמעלה למטה שבעץ אחד ארוך היו נתלו כולם מויזתא שלמעלה זה תחת זה עד פרשנדתא שנתלה למטה מכולם : שלא תהא תקומה כו' · עיין במרדכי ובר"ן בזה בשם ר"ת ושירת האזינו נמי כן היא שיש בה נמי מפלתן דכתיב מראש פרעות וגו' ודם עבדיו יקום וגו' : שבא מלאך וסטרו כו' · כנראה מפרש"י ממה שא"ל מה שאלתך בסוף משמע שהתחיל לדבר בכעס ואין כאן הכרע כ"כ ועי"ל ממה שהיה חושב למספר ההרוגים ה' מאות ועשרת בני המן בשושן זולת בשאר מדינות מה עשו משמע דהרבה היו בעיניו וכעס על כך : [יאמר בפה מה שכתוב בספר כו' · פרש"י סדר המקראות כו' כי המן בקש כו' ומה שבאת אסתר כו' כל זה יאמר שנה שנה עם הספר כו' ונראה דהיינו כמ"ד לקמן פ"ב דקורין המגילה מאחר הדברים האלה] : ומאמר אסתר קיים גו' דברי הצומות לא כו' · לפי פשוטו מאמר אסתר היינו מאמרה לחכמים לקיים ימי הפורים ולפי שלא הזכיר מאמרה בכך אלא ותכתוב אסתר וגו' והיינו דאמרינן לעיל שלחה להם אסתר קבעוני לדורות ומ"ה קאמרי דמאמר אסתר היינו שאמרה למלך לבטל מחשבות המן הוא קיים דברי הפורים והא מתמה וכי מאמר אסתר למלך בלחוד עשתה זאת ולא דברי הצומות ומשני דקושטא דכן הוא דהא והא גרמו זה והמקרא מחובר למעלה דברי הצומות וזעקתם ומאמר אסתר קיים וגו' : [מלמד שפירשו ממנו סנהדרין כו' · דהיינו אחיו חביריו שהיו מכלל אנשי כנה"ג] : מעיקרא כתיב אשר באו כו'. עיין פרש"י ול"ל ששוב כשראה מרדכי אז שנתבטל בנין ב"ה בימי כורש כמפורש בספר עזרא חזר לשושן בימי אסתר ושוב אח"כ עלה שנית לא"י בימי כורש שנבנה הבית דהיינו ביאה שניה דקאמר ולבסוף כתיב הבאים עם זרובבל וגו' כמפורש בספר נחמיה ומיהו אין סברא דהנהו כולהו דחשיב דבאו עם זרובבל וגו' מעיקרא עלו ושוב חזרו לשושן ושוב עלו שנית כדכתיב בנחמיה הבאים עם זרובבל וגו' ויש ליישב דודאי ב' הכתובים איירי בביאה ראשונה אלא משום דשינה בפסוק שני לחשוב מרדכי בתר ה' הוא רמז דגדול ת"ת כו' : שדר ליה אטמא כו' שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות · פרש"י דהא תרי מנות איכא כו' ע"ש פירושו אינו מבורר ומאי אשמעינן בכך הא ודאי דאטמא דעגלא וגרבא דחמרא ב' מנות הן ונראה לקיים כל נוסח הגמרות שלפנינו דמייתי נמי סיפא דקרא ומתנות לאביונים ומשום דמנה משמע כל דהו לכך בעי תרי לאיש אחד אבל מתנה בעי שיעור נתינה כדאמרינן בכמה דוכתין וסגי לאיש אחד מתנה אחת ומשום דשלח לו ב' מנות אטמא דעגלא וגרבא דחמרא שהם גדולות כשיעור נתינה אמר דבהכך ב' מנות גדולות טפי משיעור מנות קיימת גם כן ומתנות לאביונים כשיעור נתינה לרבי אושעיא ולבני ביתו וזה שדקדק לומר וקיימת בנו ולא קאמר וקיימת בי

להם ולא חייבו את עצמן במה שאינם מצווין וזה ברור . והשתא שפיר הראה יוסף להם שנימול כראוי לבני יעקב . ומדוייק היטב זה שכתב רש"י עיניכם רואות שאני מהול ככם עכ"ל מלת ככם דייקא ר"ל במילה ופריעה . ועל תמיהת המהרש"א שוב בענין לשון הקדש מאי ראיה שהרי הרבה אומות

יד יוסף

א עי' תוס' גיטין ו ב ד"ה אר"י ותוס' סוטה יז ב ד"ה כתבה ותוס' מנחות לב ב ד"ה הא: ב הנה ר"ח ב"ד אמר (אבות פ"ג מ"ג) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו כו' ולא אמר כל שרוח כל הבריות נוחה הימנו משום שאין אדם יכול להיות נח ורצוי לכל הבריות וכן במרדכי דרשו חז"ל ולא לכל אחיו . אלא שצריך אדם שיהיה רצוי לרוב.(מדרש שמואל): ג עי' תוס' ע"ז יד ב ד"ה אגב פירושו של מלא תמרים :

אהבת איתן

המן לא היה מלך בעצמו ולא היה יכולת בידו לשלוט במרדכי בלתי רשות מהמלך אחשורוש וא"כ לזה היה מהני למרדכי אם הוה גם משבט יהודה שלא תועיל להמן רשות המלך שאינו מזרע עשו :

גאון יעקב

אני בא . ר"ל האחרית גובר על הראשית לדוגמא אם יארע לאדם באיזה יום חלילה איזה צער והבל יקבע לו אותו יום לדורות . יום אבל . הגם כי במשך זמן הקודם היה לו באותו יום יום חדוה ותענוג . כי הרע גבר על הטוב. ולכך הצדיקים מקדימים הרע להטוב כי הטוב יגבר על הרע . והנה כאשר

עיון יעקב

כדקאמר שם בש"ס אלא תפילין מנחנא וקי"ל : שני מנות לאיש אחד · נ"ל הטעם היכר שנעשה להם שתי נסים א' שניצולו ממות לחיים וא' שהרגו בשונאיהם לכך שלחו שני מנות ולכך נמי שולחין שתי מתנות לשני אביונים דבעניים קי"ל מצוה לחלק ועיין במגן

הרי"ף

גדול ת"ת מהצלת נפשות וכו'. תימה שלא דייק זה מדכתיב לרוב אחיו ולא לכל אחיו דדריש רב יוסף גופיה הכי שבהיותו עוסק בת"ת היה רצוי לכל אחיו הסנהדרין ועכשיו שביטל ת"ת והיה עוסק בהצלות נפשות היה רצוי לרוב אחיו בלבד שפירשו ממנו מקצת הסנהדרין וי"ל דילמא הסנהדרין היו מחשיבים יותר ת"ת מהצלת נפשות אבל מנ"ל דמשמים הסכימו על ידיהן לזה הביא ראיה מהקבלה דמעיקרא חשיב למרדכי בתר ד' ולבסוף בתר ה' : גדול ת"ת מהצלת נפשות. וקשה דהא קי"ל דמבטלין תפלה לצרכי רבים וכ"ש להצלת נפשות ומצינו שת"ת נדחה מפני תפלה והיכי אמרי' הכא גדול ת"ת מהצלת נפשות וי"ל דהני מילי ת"ת [דיחיד אבל] דרבים אינו נדחה מפני התפלה כמ"ש בתוס' מסכת ברכות ומרדכי

אי חקלאה מלכא ליהוי דיקולא מצואריה לא נחית הדר שדר ליה איהו מלא טסקא דזנגבילא[א] ומלא (טסקא) [כסא] דפלפלי[ב] אריכתא אמר אביי השתא אמר מר אנא שדרית ליה חוליא ואיהו שדר לי חורפא · אמר אביי כי נפקי מבי מר הואי שבענא וכי מטאי להתם קריבו לי שיתין צעי דשיתין מיני קדרה ואכלי בהון שיתין פלוגי וצעא דבישולא בתראה קרו ליה צלי קדרה ובעאי למכסיה[ג] לצעא בתראה אמר אביי היינו דאמרי אינשי כפין עניא ולא ידע (אי כפין אי לא כפין) אי נמי [ד]רווחא לבסומי שכיחא · אביי בר אבין ורב חנינא בר אבין מחלפי סעודתייהו להדדי. אמר רבא מיחייב איניש לבסומי (נפשיה) בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן· רבה ור' זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי בתר דאיבסום קם רבה ושחטיה לר' זירא למחר (כי פכח מיניה חמרא) בעא רחמי עליה ואחייה· לשנה (אחרת) א"ל לייתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי א"ל [ג]לאו כל שעתא ושעתא מיתרחיש ניסא. [רב אשי הוה יתיב קמיה דרב כהנא נגה ולא אתו רבנן א"ל מ"ט לא אתו רבנן דלמא טרידי בסעודת פורים א"ל ולא הוה אפשר למיכלה באורתא א"ל לא שמיע ליה למר הא דאמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו . א"ל אמר רבא הכי א"ל אין [ד]תנא מיניה ארבעין זמנין ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה] :

כז דף טז ע"ב אמר רב ואיתימא רב (יצחק בר) שמואל בר מרתא גדול ת"ת יותר מבנין בהמ"ק שכל זמן שהיה ברוך בן נריה קיים

רש"י

אמר מרי · עכשיו יאמר מרי עליך : אי חקלאה וכו' · הסל שהיה רגיל להוליך בעודו בן כפר ומאכיל לבהמתו לא יוריד עתה מראשו כך אתה נעשית מלך ורגלך בפומבדיתא ואיכך שולח לו אלא דברים המצויים לכל : חוליא · מתיקה : כי נפקי מבי מר · כשילאתי מבית אדוני רבה נילך לבית אבא מרי בר מר הייתי שבע : צעי · קערות של מיני מאכל : למכסייה · הייתי חפץ לכוס הקערה (אחרונה) [אחריו] כל אכילה שלא כדרכה נקרא כוסס : רווחא לבסימא שכיחא · ריוח מלוי לדבר המתוק בתוך המעיס : מחלפי · זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו ובשניה סועד חבירו עמו : לאבסומי · להשתכר ביין : דאיבסום · נשתכרו : [נגה ולא אתו רבנן . איחר היום ולא באו התלמידים לבית המדרש] : שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה · כי יש לך

תוספות

דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי · [בירושלמי] ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים :

מהרש"א

דר"ל וקיימת בו לשני אנשים שתי מתנות ומלת לאביונים יש בו רמז אב ובנים דיולאים בב' מתנות לאב ובנים : אי חקלאה מלכא כו' דיקולא כו' · לפי הדרך שכתבנו לעיל דהדרך לשלוח מנה יפה כל דהו דרך ריעות כמ"ש איש לרעהו והוא שלח מלא טסקא כו' ומלא כסא כו' קאמר דרך בדיחותא דאין דרך נכבדים לשלוח מנה גדולה כזו אלא דרך חקלאה הוא לתת מנה גדולה בתוך דיקולא וטסקא הוא כעין דיקולא כמו שפירש הערוך וטוב שדר ליה איהו מלא טסקא דזנגבילא ומלא כסא כו' באותן כלים חזר ושלח לו אלו הדברים ואמר אביי דרך בדיחותא כי שלח לו מרי שהוא דבר הפך ממה ששלח לו רבה דאיהו שלח לו דבר מתוק לחיך ומרי שלח לו דבר חריף ומר כשמו מרי · ואמר עוד בדרך בדיחותא כי נפקי מבי מר כו' ואכלי ביה שיתין פלוגי כו' · פירוש שיתין חתיכות כפי' הערוך אההיא דפ' י"ה [פ"ג:] אסדרוהו פלוגי ולעי כו' וקאמר · ובעאי למיכס לעי אבתרה כו' י"ל בדרך בדיחותא שהקערה זאת ג"כ נעשית מדבר המאכל כעין שעושין עתה האומנין ע"י בלילות לוקר לורות משונות ושפיר קאמר למיכס ולאוכלה ממש : מחלפי סעודתייהו כו' · ע' פרש"י ולא ידענא מאי אשמעינן בזה והוה נראה לפרש דבחדפורים קמיירי אלא ה"ק דבזה היו מקיימין כ"א משלוח מנות שזה שולח סעודתו לזה וזה לזה : בין ארור המן לברוך מרדכי כו' · יש לפרש ע"פ מ"ש [ברכות ז.] יש לדיק ורע לו בעוה"ז שאינו לדיק גמור כדי שיקבל עונשו בעה"ז ויש רשע וטוב לו בעה"ז רשע שאינו גמור כדי לטורדו בעה"ב אבל יש לדיק גמור שזוכה לשתי שלחנות לאכול הפירות בעולם הזה והקרן קיימת לו לעוה"ב כמו מרדכי שזכה לכל הגדולה גם בעה"ז וכן בהפך ברשע גמור שאין לו זכות כלל כמו המן שהיה מזרע עמלק ועשו שאבד גם עוה"ז ועה"ז אמר דחייב לבסומי בפוריא כ"כ עד דלא ידע כו' היינו שאינו נותן לבו להבחין מדרגה גדולה שיש בין ארור המן שהיה רשע גמור ואבד ב' עולמות לבין ברוך מרדכי שהיה לדיק גמור שזכה לב' עולמות : שחטיה לרבי זירא כו' · דבר תמוה הוא לפרשו כפשטיה ונראה דר"ל כעין שחטיה דאגבריה חמרא וכפייה לשתות יותר מדאי עד שחלה ונטה למות ולכך נקטיה בלשון שחיטה דשתיית היין נקרא ע"ש הגרון מקום שחיטה כמ"ש [יומא עו.] ממלא גרונס של ת"ח יין וקאמר דהתפלל עליו שלא ימות מחלי זה עד שנתרפא וחי ומליצו במקרא ובתלמוד לשון חי מלשון רפואה : שברוך בן נריה קיים כו' · כפרש"י דאל"כ למה לא

מדברים בלה"ק שהוא לשון עברי . מלוה לומר דבר הנשמע . דלכאורה פליאה למה לא יאמינו אחי יוסף שהוא אחיהם. דוגמא לדבר אם הטיף וגמא בחסר כל ונודד ללחם הוא. בא לעיר ופגע בו שר אחד מבני העיר ויאמר לו בטוב לב ובשמחה. אחי אתה. לך עמדי לביתי וכל מחסורך עלי באהבת וכחיבת איש אל אחיו מרחם אם . הנמצא עני כזה יסרב ויאמן להאמין מהיותו דבוק כאח כן המשל הזה על בית ישראל אחרי שהיו נריכין ללחם והאדון הארץ הבטיח לפרנסם ולכלכלם כי הוא אחיהם למה זה יהיו מחוסרי אמנה . עוד ראוי לעמוד עליו אם לא יאמינו שהוא יוסף אחיהם . הלא יולדו להם פליאה נשגבה מהיכן ידע מכל מעשה המכירה עד שאמר להם אשר מכרתם אותי וגו' . ולמען נסביר הענין דרך הילוכו בקדש יתכן לומר אחרי שראו האחים תחלת בואם למצרים כי המושל ההוא אף שדיבר עם כל באי לשבור אכל באמירה

יד יוסף

א עירובין פב ב' :
ב פסחים נ ב' :
ג ברכות כח ע"א וש"נ :

הרי"ף

ומרדכי היה עוסק בת"ת דרכים ללמד את בני ישראל תורה ולכך גדול ת"ת יותר מהצלת נפשות : מחלפי סעודתייהו . פרש"י זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו ובשניה סועד חברו עמו כו' וקשה טובא מי דחקו לרש"י לפרש כך ולהוציא הדבר מפשוטו שזה שלח לזה סעודתו וזה שלח לזה סעודתו ולא עוד אלא שלפרש"י לא קיימו שניהם ומשלוח מנות רק הא' מקיים שנה

עיון יעקב

במגן אברהם סי' תרצ"ה ס"ק ג': מחלפי סעודתייהו . פירש"י בפורים של שנה זו אכל אחד עם חבירו ולשנה אחרת אכל חבירו עמו והא דלא פירש"י כמו דפי' הר"ן שבשנה א' עשו כן דא"כ קשה מאי רבותא הלא כל העולם עושין כן ששולחים מנות איש לרעהו ומחלפי אהדדי ומאי רבותא בכל הסעודה להכי פירש"י שנה אחרת והא דמתמה הב"י ושאר הפוסקים

ענף יוסף

ויקר · והיו תיכף שמחים בעת היא בכל הבחינות השייכים לכל מלוה בשעת מעשה וכון : כן חייב איניש לבסומי כו' · עיין מ"ש בעין · והיוסף לקח כתב שבהיות שענין הנס הזה שראינו שנמנו וגמרו לעשות ממנו חוק וזכרון עד שהשוו אותו ליציאת מצרים שנלטוינו והגדת לבנך · מה שלא ראינו בכל הנסים שעשה הקב"ה לנו שיחייבנו להגיד הנס וכל המעשה כמו שנלטוינו על מקרא מגילה שדוחה ת"ת · כי אמת כאשר ישקף בענין זה יגיע לאדם מן המבוכה · אמנם שלהיות הנס הזה אחר החורבן עם היותינו בהסתר פנים מלפניו יתברך אשר העיר חמתו עלינו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו · ועם כל זה לא מאסנו ולא געלנו כאשר הבטיחנו ע"י משה עבדו · וישלח ידו להצילנו · עד כי כאשר ראו על ככה מרדכי ובית דינו גזרו לעשות שמחה וי"ט · ובהיות שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי · רצו שישתו וישכחו רישם וגלותם · ושלא יזכרו חורבן הבית אחרי ראותם היד הגדולה וההשגחה המופלגת לשום עלינו עם היות שנסתלקה שכינה · וכמו כן קבועה לדורות בשתיה מופלגת עד שישכחו גלותם · עכ"ז לא רצו לומר בהדיא שישתו עד שישכחו ירושלים · אבל אמרו עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שהם ההפכים · עאכ"ו שישכח רישו וגלותו ולא יזכור חורבן הבית ברואם שמחה זאת · וטעמו אחרי הודיע ה' אותנו שבהיותנו בארץ לא לנו לא עזבנו · יאות לנו לשמוח שמחה שלמה שלא יהיה בה זכרון דאגה כלל · כי בזמן מרדכי שהיה סמוך לחורבן ולגלות מלכי יסודם היה קרוב לבלתי אפשר לשמוח שמחה שלימה זולתי ע"י רוב שתיית היין עכ"ל : עד דלא ידע בין ארור המן כו' · כתב היד אפרים שנתפרש לו בחזיון לילה שהכוונה היא בעיקר החיוב של המשתה הוא שיהיה שרוי בשמחה כדכתיב ויין ישמח לבב אנוש · ומחמת שיהיה שרוי בשמחה יהיה הודות ה' מפיו ויתן תודות והלל לה' על הנס מתוך הרחבת הלב · ולכן אין לו להשתכר יותר מדאי שיתבלבל דעתו ולא יכיר בתוקף הנס כלל · וז"ש חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא

עין יוסף

מיחייב איניש לבסומי · להשתכר ביין (רש"י) וא"ת היאך יחייבו חז"ל מה שמוזכר בתורה ובנביאים בכמה מקומות שהשכרות הוא מכשול גדול וי"ל מפני שכל הנסים שנעשה לישראל בימי אחשורוש היו ע"י משתה . בתחלה נטרדה ושתי ע"י משתה . ובאה אסתר תחתיה ע"י משתה שנאמר ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר וגו' . וכן ענין המן ומפלתו ע"י משתה היין היה ולכן חייבו חכמים להשתכר עד כדי שיהא נזכר הנס הגדול בשתיית היין (אבודרהם) : עוד טעם שאחר שהמן הרשע בקש להשמיד להרוג ולאבד לשפוך דם היהודים . נעשה ענין קרוב לזה מתוך שמחה עד שנשאר כמתים מושכבים ארצה . ומצד אחד הוא חשב לשפוך דם ואנו נוסיף דם על דמינו (סדר היום) :

כז שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה . כי יש לך לתמוה למה לא עלה עזרא עם זרובבל בימי כורש עד השנה השביעית של דריוש האחרון ולאחר שבנה כל הבית כמו שכתוב בעזרא ויבא ירושלים בחדש החמישי היא השנה השביעית למלך ומדרש אגדה הוא שהיה לומד תורה מפי ברוך בן נריה בבבל . ברוך היה מתגבא בשנת שתים לדריוש ואז התחילו לבנות בהמ"ק כמפורש

גאון יעקב

בא המן . לספר לחכמיו וזרש אשתו את אשר קרהו . בענין ההכרזה שהכריז לפני מרדכי ככה יעשה כו' היו רוצים החכמים להגביר עליו מדת הטוב על מדת הרע כי ידעו כי ברית כרותה לשפתיים . והתחילו בדבר רע אם מזרע היהודים כו' לא תוכל לו כי נפל, כו' ובדעתם היה לסיים בדבר טוב אבל אם אינו מזרע היהודים . אתה תגבור עליו והוא יפול לפניך . ואתר כי ברית כרותה אז יגבר הטוב על המן . (הנס כי הוא תלוי באם אינו מזרע

המתורגמן [א]) איין בייטעל אינגווער . [ג]) קויען .

קיים לא הניחו עזרא ועלה · אמר רבה (בר בר חנה) א"ר יצחק בר שמואל בר מרתא (משמיה דרב) גדול ת"ת [יותר] מכבוד אב ואם שכל אותן שנים שהיה יעקב אבינו בבית עבר לא נענש (עליהם דא"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן) [דאמר מר] [דף יז ע"א] [א]למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב דכתיב (בראשית כה) ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים כמה קשיש ישמעאל מיצחק י"ד שנים דכתיב (שם טז) ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם וכתיב (שם כא) ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו וכתיב (שם כה) ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם · בר כמה הוה [ליה] לישמעאל כשנולד יעקב בר ע"ד כמה פיישן משניה ס"ג · [ב]ותניא בן ס"ג שנים היה יעקב אבינו בשעה שנתברך מאביו ובאותו פרק מת ישמעאל דכתיב (שם כח) וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב וישמע יעקב אל אביו וגו' וירא עשו כי רעות בנות כנען וגו' וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל אחות נביות ממשמע שנאמר מחלת בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות (אלא) מלמד שקדשה ישמעאל אביה ומת והשיאה

מהרש"א

עלה עזרא עם זרובבל וק"ק דברוך גופיה למה לא עלה אז עם זרובבל ורש"י בא ליישב זה דברוך מת בתוך השנים הללו דהיינו באותן שנים קודם שהתחילו לבנות בהמ"ק בימי דריוש האחרון אבל אין זה מספיק שהרי ברוך היה חי בשנת שתים לדריוש האחרון כדאמרינן לעיל שהיה מתנבא בשנת שתים לדריוש ואז התחילו לבנות בהמ"ק כמפורש בספר עזרא באדין בטילת עבידת בית אלהא גו' עד שנת תרתין למלכות דריוש וצ"ל דבאותה שנה גופה שהיא שנת תרתין לדריוש מת ברוך ולא עלה בתחלת בנינם: יותר מכבוד אב כו' · מהא דמייתי שלא נענש על אותן שנים שהיה בבית עבר אינו מוכח דגדול יותר מכבוד אב דבשוה לו נמי אין ראוי לעונש אלא דנקט האי לישנא דגדול ת"ת שסמך אלישנא דמתני' דריש פאה דתנן ת"ת כנגד כולם וא"ת למה נענש גם על אותן כ"ב שנים כיון דברצון אב ואם ובמצותן הלך יעקב מסתמא מחלו על כבודם ותי' בעל אמרי נועם בשם הר"י מפרי"ש שלבסוף י"ד שנה שהיה בבית עבר נתקררה דעתו של עשו ושלחה רבקה אמו את דבורה מניקתה אחריו לבית לבן והוא שהה שם כ"ב שנה ע"כ ועיין במפרשים בזה: שהיה יעקב אבינו בבית עבר כו' · ובכמה מקומות אמרו בית מדרשו של שם ועבר שהיה קבלה בידם דנביאים היו וכאן אמר בבית עבר לפי ששם כבר מת בשנת נ' ליעקב אבל עבר היה חי עד שהיה יעקב ב' שנים בבית לבן כדלקמן ומסברא קאמרינן שבאותן י"ד שנה שאין מפורש בקרא מה היה עסקו של יעקב מסתמא בבית עבר היה שע"כ קראו הכתוב יושב אוהלים באוהל של תורה בבית עבר : שנותיו של ישמעאל כו' · עיין פרש"י ואע"ג דאמרינן פ"ק דב"ב [טז:] דישמעאל עשה תשובה מ"מ כיון שהיה רשע מעיקרא אין ראוי למנות שנותיו בתורה אי לאו משום יעקב : [מלמד שקדשה ישמעאל כו' · הוכרחו לומר שקדשה ישמעאל בחייו דאל"כ מנין לנו לומר דבאותו פרק מת ונראה דהוציאו זה מדכתיב וילך עשו אל ישמעאל דמשמע בחייו הלך אליו ליקח בתו וקדשה אז דאל"כ אל ישמעאל ל"ל ואח"כ כשמת השיאה אחיה

רש"י

לתמוה למה לא עלה עזרא עם זרובבל בימי כורש עד השנה הז' של דריוש האחרון ולאחר (שבנה) [שנבנה] כל הבית כמ"ש בעזרא (ז') ויבא ירושלם בחדש החמישי היא השנה השביעית למלך וגו' ומדרש אגדה הוא שהיה לומד תורה מפי ברוך בן נריה בבבל [וברוך לא עלה מבבל ומת שם בתוך השנים הללו ודאמרן לעיל ברוך] נתנבא בשנת שתים לדריוש בבבל היה מתנבא ושולח ספרים בירושלים : יעקב · למד תורה בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו ללכת לחרן ולא נענש עליהם על כבוד אביו ובשאר השנים שנשתהא בבית לבן ובדרך נענש כדמפרש ואזיל : למה נמנו שנותיו של ישמעאל · מה לנו למנות לשנות של רשעים : ליחס בהם שנותיו של יעקב · ע"י מנין שנותיו של ישמעאל אנו למדין באיזה פרק בשנות יעקב עברו עליו כל הקורות והמוצאות אותו ומהן אנו למדין ששימש בבית עבר י"ד שנה כיצד אברהם בן פ"ו שנה כשנולד ישמעאל וכשנולד יצחק היה אברהם בן מאה שנה הרי היו לישמעאל י"ד שנה (וכתיב) ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם הרי לישמעאל ע"ד שנה כמה שנים פיישן משנות ישמעאל ס"ג נמצא שהיה יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג: ותניא היה יעקב בן ס"ג . [ותנ"ה שהיה] יעקב כשנתברך מיצחק אביו בן ס"ג שנה ובו בפרק מת ישמעאל (ותניא ממשמע) שנאמר [וילך עשו אל ישמעאל] וגו': מלמד שקדשה ישמעאל אביה .

אוצר בלום

רכס ובהסברת פנים. רק עמהם האחים דיבר קשות והוסיף להעליל עליהם . אז אמרו בלבם יחד. אין זה המושל יוסף בעצמו שהרי לעבד נמכר יוסף ואין עבד מלך ולא לובש בגדי שרים בנימוסי מצרים כמ"ש רש"י בפ' מקץ פסוק י"ב ושם אתנו נער עברי עבד וכו'. אלא מי הוא שיודע ממכירת אחינו אין זה אלא אחד מחבורת המדינים סוחרים ישמעאלים שראו המכירה בשעת קיותם ולפיכך על אותו מעשה שנתאכזרו באחיהם קטן רוגזו למאד עליהם להתעולל בהם .שהתגולל עליהם ג"כ חטא משפט מות . ואם כה יאמר להם הלא אתם שמכרתם את אחיכם יענו ויאמרו גם כי ראיתם ממעשה המכירה אבל אתנו אין יודע עד מה והאנשים אחרים היו שעשו אותה מעשה אבל צדיקים אנחנו ולא חטאנו מעולם כמעשה זו . ואשר על כן בתחבולה יעשה המושל המלחמה להגיד כי אחיהם הוא בעצמו ואז יענו בחדוה אחינו אתה . אחינו אתה. ומהודאת פיהם כזאת בעצמם יוחרץ להם משפט מות . הנה כל המורא הגדול הזה עלה בלב האחים והלכך סרבו בכל יכלתם להאמין

עיון יעקב

היאך קיים זה הב"ב שעשה סעודה משלוח מנות כ"ל דלא קשה מידי דדרך עולם כשאורח אוכל אצל ב"ב ממילא ב"ב מכבד אותו במנה יפה ודרך ארץ שאורח מכבד לבעה"ב כדאי' במס' דרך ארץ ממילא בזה קיימו שניהם משלוח מנות וזה אתי לאשמעינן וכן שותים הכוס זה לזה ובזה יוצא ידי חובת משלוח מנות :

יותר מכבוד אב ואם · עיין במהרש"א שכתב דבשוה לו נמי אין ראוי לעונש ולי נראה דודאי אין זה עונש גמור קאמר דהרי בהכרח היה ליסע בשביל עשו עד שנולד שטנו זה יוסף כמו שאכתוב בסמוך אלא לפי שכבוד אב ואם הוא אחד מדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה דהיינו מי שמכבד אב גם בניו יכבדו וכיון שיעקב לא כיבד אביו אף שהיה באונס גם בנו יוסף שהיה חביב לו לא כבדו כ"ב שנה מחמת אונס ואף אם עושה מצוה אחרת ששקולה כמצות כבוד אב ואם מ"מ אין לו שכר זה שהוא מדה כנגד מדה אם לא בת"ת שהוא יותר מכבוד אב ואם לפי שגם כבוד אב נכלל בזה שניחא לאב שבנו יכתת רגליו מעיר לעיר ללמוד תורה וא"כ שפיר קאמר גדול ת"ת יותר מכבוד אב ואם וק"ל: **כל** אותן שנים שהיה בבית עבר לא נענש עליהם · וכתב מהרש"א וז"ל וא"ת למה נענש גם על אותן

ענף יוסף

דלא ידע כו' הך עד הוא עד ולא עד בכלל · ור"ל שגדר חיוב השתיה בזה לבסומי עד גבול דלא ידע כו' שמן הגבול הזה והלאה הוא ביטול כוונת חיוב שחייבו חכמים לבסומי כדי שיתן בהלל ובהודאה · שכיון שיתבלבל דעתו כל כך דלא ידע בין ארור המן כו' פשיטא שאין בו דעת ותבונה לשבח ולפאר על תוקף הנס עכ"ל :

כן גדול ת"ת יותר מכבוד אב כו' · הקשה המהרש"א מנלן דגדול ת"ת דלמא שקולים הם ולכך לא נענש · עוד הקשה למה נענש יעקב על אותן י"ד שנים שהיה בבית לבן הלא יצחק צוהו ליקח אשה מבנות לבן ולבן לא רצה ליתן לו עד אחר עבודה י"ד שנה . ונראה לתרץ לפי דיש חילוק בין פרישה מאביו לזמן קצר לפרישה לזמן ארוך · דיש לאביו צער יותר גדול אם בנו פירש ממנו זמן ארוך · דמצינו במס' כתובות אתתיה דרבא דלא חזיה ליה תליסר שנין · ממילא יעקב שהיה פרוש מאביו כ"ב שנה אלו שמונה שנים שהיה פרוש מאביו אחר י"ד שנה אף אם יהיה יוסף פרוש ממנו שמונה שנים לא יהיה מדה כנגד מדה · לכך הוצרך יוסף שיהא פרוש ממנו כ"ב שנה דאלו שמונה שנים האחרונים יהיו שקולין לשמונה שנים שפירש יעקב מאביו אחר י"ד שנה שעבד בבית לבן בשתי בנותיו · והשתא אתי שפיר דלפי הנזכר היה בדין שיהא יוסף פרוש ממנו עוד י"ד שנה דאלו שמנה שנים שהיה יעקב פרוש מאביו היו אחר כ"ח שנה שהיה כבר פרוש מאביו · אלא דגדול ת"ת יותר מכבוד אב ואם (בית לוי):

הרי"ף

זו והא' לשנה האחרת. וכ"ל דהוקשה לרש"י דאי כפשטיה מה מלמדנו בהא דמחלפי סעודתייהו כי אין לך משלוח מנות גדול מזה ומה לנו אם נשאר בביתו הרבה או מעט או אם נאכל ממה ששלח לו חבירו לכך פרש"י שהיה זה אוכל עם זה כו' . וביאור הענין לפ"ד הוא שלא היה להם מה שיאכלו בביתם ומה שישלחו לחבריהם והיו רוצים לקיים מצות משלוח מנות לכך עשו המצאה כי בשנה זו האחד היה מספיק לחם ומזון ותבשיל שיעור מספיק לו ולחברו והיה מכינו ושולח לחבירו בתורת משלוח מנות לרעהו וחברו לאחר שזכה במתנתו והרי היא שלו חוזר ושולחה לחברו האחר אשר שלחה לו ויקיים הוא גם כן משלוח מנות לרעהו ואח"כ יושבים שניהם על שלחן אחד בבית האחד ואוכלים יחד שניהם סעודת פורים ולתשובת השנה האחרת היה השני מוציא יציאותיו ועושה סעודה המספקת לשניהם ושלחה לחבירו יום פורים בתורת משלוח מנות וזוכה בה ואח"כ חוזר חבירו לשלחו לו במשלוח מנות ואוכלים שניהם בביתו של בעל הסעודה וז"ש מחלפי סעודתייהו כל אחד שנה א' להרויח כל א' הוצאה א' שנמצאת הוצאת סעודתו מועילה לב' שנים ומקיימים כל אחד מצות משלוח מנות לרעהו :

עץ יוסף

בספר עזרא . והקשה המהרש"א ברוך גופיה למה לא עלה אז עם זרובבל . ובמחילת כבודו נעלם ממנו מדרש בשה"ש פסוק קמתי אני לפתוח לדודי וז"ל דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה אמרו מוטב שנאכל סעודת א"י ונברך על א"י עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה . ולמה לא עלה באותה שעה עזרא שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה . ויעלה ברוך בן נריה . אלא אמרי ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה ואפילו בגלקטיקא (פי' מת"כ עגלה קטנה ונוחה) לא היה יכול להטען ע"כ וצריך לומר דברוך מת קודם שעלה עזרא דאל"כ איך הניחו עזרא ועלה : למה נמנו שנותיו של ישמעאל. אע"ג דעשה תשובה מ"מ לא היה למנות שהרי אפילו שנות של צדיקים מאבות העולם ואילך שוב לא מנה קרא שהרי שנות השבטים לא נמנו בקרא . ואע"פ שמצינו

יד יוסף

א יבמות סד ע"א :
ב ב"ר פ' ס"ה סדר עולם רבה ריש פ"ב :

אהבת איתן

למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב. ופרש"י למה נמנו שנותיו של ישמעאל למה לנו למנות שנות הרשעים . ותמה הט"א הא אמרינן

גאון יעקב

היהודים . והוא דבר שאינו עכ"ז אמירת הטוב יגבר על אמירת הרע. שאמרו מתחילה) אבל מן השמים היה נסיבה

והשיאה נביות אחיה וי"ד דהוה בבית לבן עד דאתיליד יוסף הא ע"ז וכתיב (בראשית מא) ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים הא ק"ז וז' דשבעא וב' דכפנא הא קט"ז וכתיב (שם מז) ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה והא קט"ז הויין אלא ש"מ [א]י"ד שנין דהוה בבית עבר לא חשיב להו · (תנ"ה) [דתניא] יעקב אבינו היה מוטמן בבית עבר ומשמש י"ד שנה ולאחר ירידתו של יעקב לארם נהרים [ב]ב' שנים מת עבר יצא משם ובא לו לארם נהרים נמצא כשעמד על הבאר בן ע"ז שנים ומנא לן דלא איענש יעקב אבינו דתניא [נמצא] יוסף שפירש מאביו שלא ראהו כ"ב שנה כשם שפירש יעקב מאביו כ"ב שנה · דיעקב תלתין ושתא הויין אלא (ש"מ) י"ד דבית עבר לא חשיב להו סוף סוף דבית לבן כ' הויין אלא משום דאישתהי ב' שנים באורחא דתניא יצא מארם נהרים ובא לו לסכות [ג]ועשה שם י"ח חדש שנאמ' (שם לג) ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית (בימי החורף) ולמקנהו עשה סוכות (קיץ) ובבית אל עשה ו' חדשים והקריב זבחים לאלהי אביו יצחק:

הקורא למפרע פרק שני

כח שם [משנה הקורא את המגילה למפרע לא יצא כו': גמ' תנא [ד]וכן בהלל וכן בק"ש ובתפלה·הלל מנ"ל] [רבה אמר דכתיב (תהלים קיג) ממזרח שמש עד מבואו רב יוסף אמר (שם קיח) זה היום עשה ה' רב אויא אמר (שם קיג) יהי שם ה' מבורך רב נחמן בר יצחק ואיתימא ר' אחא בר יעקב אמר מהכא (שם) מעתה ועד עולם ק"ש דתניא [ה]ק"ש ככתבה דברי רבי וחכ"א בכל לשון מ"ט דר' אמר קרא [שם ע"ב] (דברים ו) והיו בהויתן

לעשו ומת והשיאה נביות אחיה: וי"ד שנה · היה יעקב בבית לבן עד דאתיליד יוסף דכתיב (בראשית לא) עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך וגו' וכשנולד יוסף שלמו ימי עבודת הבנות שנא' (שם ל) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ומשם (ולמעלה) [והלאה] עבד אותו בשכר הצאן הנקודות והטלואות הרי ע"ז שנה שהיו ליעקב כשנולד יוסף וכתיב ויוסף בן שלשים שנה וגו' נמצא יעקב בן ק"ז שנה כשהיה יוסף בן ל' שנה ונשתהא יעקב שוב בארץ כנען שלא ירד למצרים: שבע של שובעא ותרין דכפנא · כדכתיב (שם מה) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ וגו' הא בן קט"ז היה יעקב כשירד למצרים וקרא כתיב שלשים ומאת שנה שמע מיניה דמשילא יעקב מבית אביו לא הלך לבית לבן עד י"ד שנה ואותן השנים שהיה עומד בבית עבר לא קא חשיב להו לי"ג הכא עד לקמן: עבר מת לאחר ירידתו של יעקב לארם נהרים · ובא לבית לבן [ועמד שם] ב' שנה לא ותחשוב שנותיו של עבר ותמצא שהם כלים כשהיה יעקב בן ע"ט שנה והיינו ב' שנים משבא לבית לבן כשתחשוב י"ד שנים ששימש בבית עבר: ויצא משם · יצא יעקב מבית עבר ב' שנים לפני מיתתו של עבר: נמצא כשעמד על הבאר בן ע"ז שנה היה · ה"ג ומנא לן דלא נענש עלייהו דתניא נמצא יוסף כשפירש מאביו שלא ראהו כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שפירש יעקב שלא כיבד את אביו התאבל על יוסף כ"ב שנה · כילד בן י"ז שנה היה יוסף כשפירש מיעקב וכשמלך על מצרים היה בן ל' שנה [שנא'] ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה הרי י"ג וז' דשבעא ותרתין דכפנא הרי כ"ב שנתכסה יוסף מאביו יעקב והא טובא הוו הנך דפירש יעקב מאביו כ' בבית לבן וי"ד דבית עבר: אלא ש"מ ארביסר דהוה בבית עבר לא קא חשיב להו · ליענש עליהם: א"ה בצרי להו טובא · ואין כאן אלא כ' דבית לבן: אישתהי ב' שנין באורחא · בשובו מארם נהרים לבא אל יצחק אביו: ויבן לו בית · בימי החורף: עשה סוכות · [ב"פ] שני ימות הקיץ הרי שמונה עשר חדשים: ובבית אל עשה ו' חדשים · כשיצא משכם שנאמר (בראשית לה) קום עלה בית אל ושב שם: [ממזרח שמש עד מבואו · כשם ששקיעת וזריחת החמה לא יהפכו כך מהולל שם ה' ולא למפרע: זה היום · כסדר היום שאינו משתנה בשעותיו להיפך כך למפרע לא: יהי שם ה' מבורך · כהוייתו יהא הלול השם וברכתו כסדרו: ככתבה · בלשון הקודש ולא בלשון אחר: והיו הדברים האלה

נביות מדכתיב אחות נביות]: י"ד שנים כו' יצא משם ובא לו לארם נהרים נמצא כשעמד על הבאר כו' · ויש לדקדק דא"כ מבית עבר אחר שהיה שם י"ד שנים הלך לארם נהרים וקרא כתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה ואמרינן במס' חולין בפג"ה [צ"א:] כי מטא לחרן כו' וחזר למקום שהתפללו אבותיו וכו' וסולם היה עומד בבאר שבע כו' מכל זה מוכח דמבאר שבע הלך לחרן ולא מבאר שבע לבית עבר ואחר י"ד שנים הלך לחרן ויש ליישב דבית עבר נמי בבאר שבע ולא הלך כלל מבאר שבע לבית עבר אלא שהיה מוטמן בבאר שבע בבית עבר מפני יראת אחיו עד אחר י"ד שנים הלך משם לחרן ותו לא מידי · ויש רמז במלות באר שבע שיש בו אותיות עבר וארבע עשר ועוד נראה דאביו יצחק נמי היה לו בית המדרש כדאמרינן ביומא [כח:] יצחק זקן ויושב בישיבה היה וכו' וכל ג' מדרשות של שם ושל עבר ושל יצחק בבאר שבע היו ורמז מבאר שבע אותיות ש"ס עב"ר א"ב: ולמקנהו עשה סכות כו' · עיין פירש"י ודריש ליה מדכתיב סכות בלשון רבים ובית בלשון יחיד [משמע דב"פ עשה לו סוכות ופ"א בית] אבל רישא דקרא ויבא יעקב סכותה לא דריש דהיינו שם העיר וכן משמע מתוך שמעתין דקאמר הכא יצא לו מארם נהרים ובא לו לסכות ועשה שם י"ח כו' הרי לך בהדיא דגם לפי הדרשה דב"פ עשה סוכות הניחו סכותה דרישא דקרא כפשטיה שהוא שם העיר אבל מפרש"י בחומש נראה דרישא דקרא סכותה נמי דריש וכן הבין הרא"ם דבריו [וכתב בפירושו גמגומים ע"ש באורך] אבל לשיטתו יתיישב הכל ויהיה פירוש הכתוב ויבא יעקב לעיר סכותה ושהה שם ויבן לו בית ולמקנהו בחורף וגם שהה שם עד שבנה לו ולמקנהו סכות ב"פ בקיץ ותו לא מידי: ובבית אל עשה ו' חדשים · ויש לדקדק למה יחסו כל הו' חדשים החסרים מכ"ב שנה לבית אל שהקריב שם זבחים דהא כמה מאורעות היה לו בתוך הו' חדשים שנסע מסכות לשכם ותצא דינה גו' ונטה אהלו מהלאה למגדל עדר וגו' דכל זה נעשה ג"כ באותן ו' חדשים קודם שבא לאביו יצחק ויש ליישב דאשמועינן דאפי' על ששהה באותן ששה חדשים

הרי"ף

תניא נמי הכי יעקב היה נטמן בבית עבר ולאחר ירידתו של יעקב ב' שנים מת עבר וכו'. צריך ליישב למאי נפקא לן להודיענו שמת עבר ב' שנים אחר ירידתו לארם נהרים ובמה מעום דס"ד שכשנטמן יעקב בבית עבר לא פירש ממנו עד לאחר שמת וכפי זה נמצא שנטמן ע"ז שנה ולא היה ליענש בפרישת יוסף ממנו אלא כ' שנה בלבד דהיינו י"ח בבית לבן

עיון יעקב

כ"ב שנים פאן דכרלון אב ואם ובמלותן הלך יעקב וכתב וז"ל ותירץ בעל אמרי נועם בשם הר"י מפרי"ש שלבסוף י"ד שנים שהיה בבית עבר נתקררה דעתו של עשו ושלחה רבקה אמו את מניקתה אחריו לבית לבן והוא שהה שם כ"ב שנה עכ"ל מהרש"א ודבריו תמוהים דא"כ אכתי קשה אפילו אם לא למד תורה אצל עבר ג"כ לא היה לו לעונשו עד אחר י"ד שנים שלחה רבקה אחריו ויותר היה נראה לומר דמתחלה לא היה רצון יצחק ורבקה רק לילך ימים אחדים והוא שהה יותר · אך אכתי קשה דהלא עברתו שמרה לנצח ולא היה יכול לבא עד שנולד שטנו זה יוסף כדאיתא במדרש לכן נ"ל עיקר כמ"ש לעיל שאין כאן עונש גמור רק שלא היה לו שכר פירותיו וק"ל:

עין יוסף

שמנה קרא שנות של יוסף ושל לוי קהת ועמרם . הנהו לדרשה אתי' כדפירשו במדרשים . ומשני האי נמי לדרשה אתיא כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב כדמסיק ואזיל (טורי אבן): והקריב זבחים כו'. זה לא מוכח מקראי אלא כך היה להם בקבלה מאבותיהם (הגר"א) ועי' מ"ש לביאורי לס"ע פרק ב': שנאמר

שאחיהם הוא . כל זה ראה יוסף בחכמה וכדי להוציא מלבם הפחד ההוא השכיל לומר אליהם כי פי המדבר אליכם בלה"ק כפי הסיפור בפ' מקץ מ"ב פכ"א ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו וגו' ויען ראובן אותם וגו' ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם וגו'. נמצא אתגלי בהודעה זו של עכשיו שהודיע להם כי מדבר בלה"ק על שלמפרע כי כבר הודו מפיעצמם שהוא היה שומע כל מעשה המכירה וא"כ לא יצטרך שוב לתחבולות הודאתם א"ו כפיו כן לבו בהשלט . כי אחיהם הוא כל ימלט וגופם פלט . ומדעם ביש עליון כל יהיה שולט . ועל קוטב אמתת דברים יתיישב ג"כ את אשר [דקדק המהרש"א] תחלת אומרו דא"כ למה לא כלל בנימין עמהם [ר"ל למה עשה לבנימין מדור בפ"ע והכי ה"ל והנה [עיניכם] רואות ועוי בנימין נכלל בתוך הרואים ולמה הבדיל

יד יוסף

א ב"ר פס"ח: ב ספר הישר: ג ב"ר סוף פ' ע"ח: ד תוספתא פ"ב: ה ברכות יג א' סוטה לב ב':

אהבת איתן

ספ"קדב"ב דישמעאל עשה תשובה ואיך הרשיע רש"י את הצדיק שעשה תשובה ועל כן פירש בע"א. ובחנם התלונן על פרש"י דכפירושו איתא בהדיא במדרש רבה ס"פ ח"ש גבי שנות ישמעאל וז"ל מה ראה הכתוב לייחס שניו של רשע כו' . ומאי דתמה הע"א מהסיא דב"ב כבר הרגיש בזה

גאון יעקב

כי עודם מדברים כו' היינו באמצע הדיבור וסריסי המלך כו' ויבהילו להם לסיימם סוף הדבורים של טוב להמן.ונפ"ר

יהו ורבנן מ"ט אמר קרא (דברים ו) שמע בכל לשון שאתה שומע ורבי נמי הא כתיב שמע ההוא מיבעי ליה השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך ורבנן סברי כמאן דאמר הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ורבנן נמי הכתיב והיו ההוא מיבעי ליה שלא יקרא למפרע ורבי שלא יקרא למפרע מנא ליה מדברים הדברים ורבנן דברים הדברים לא משמע להו לימא קסבר רבי כל התורה כולה בכל לשון נאמרה דאי סלקא דעתך בלשון הקדש נאמרה למה לי למכתב והיו איצטריך סלקא דעתך שמע כרבנן כתב רחמנא והיו לימא קסברי רבנן כל התורה בלשון הקדש נאמרה דאי ס"ד בכל לשון נאמרה למה לי למכתב שמע איצטריך סלקא דעתך אמינא והיו כרבי כתב רחמנא שמע] תפלה מנלן דתניא שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה (א"ר חייא בר אבא) א"ר יוחנן ואמרי לה במתניתא תנא ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים תיקנו י"ח ברכות על הסדר · ת"ר מנין שאומרים אבות שנאמר (תהלים כט) הבו לה' בני אלים ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועוז ומנין שאומרים קדושות שנאמר הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש ומה ראו לומר בינה אחר קדושה שנא' (ישעיה כט) והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה ומה ראו לומר תשובה אחר בינה דכתיב (שם ו) ולבבו יבין ושב ורפא לו · אי הכי לימא רפואה בתר תשובה . לא ס"ד דכתיב (שם נה) וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח· ומאי חזית דסמכת אהא סמוך אהא כתיב קרא אחרינא (תהלים קג) הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי · למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה היא והכתיב (ישעיה ו) ושב ורפא לו ההוא לאו רפואה דתחלואים היא אלא רפואה דסליחה היא · ומה ראוי לומר גאולה בשביעית אמר רבא מתוך שעתידין ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית והאמר מר בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא · מלחמה נמי אתחלתא דגאולה

רש"י

בהוייתן · בלשון הקדש : שלא יקרא למפרע · אלמא קריאת שמע למפרע לא ומהכא יליף תנא דלעיל טעמא: בכל לשון נאמרה· לקרותה בכל לשון ולכן אילטריך בקריאת שמע והיו: איצטריך·והיו דלא תימא שמע בכל לשון שאתה שומע כרבנן : על הסדר · כמשפט המקראות וכדיליף לקמן] : הפקולי · י"א שמשתכר בצמר גפן שנקרא פקולא : הבו לה' · הזכירו לפניו את אילי הארץ : הבו לה' כבוד שמו · סיפיה דקרא בהדרת קודש : ומה ראו לומר גאולה בשביעית·ולא רפואה אחר סליחה כדכתיב קרא הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי : מתוך שעתידים ליגאל בשביעית · שבוע שבן דוד בא בו חלוק משאר שנים כדאמרינן בפ' חלק (סנהדרין צז·) שנה ראשונה רעב ולא רעב וכו' עד ובשביעית מלחמות ובמוצאי שביעית בן דוד בא : אתחלתא דגאולה היא · ואע"ג דהאי גאולה לאו גאולה דגלות היא אלא שיגאלנו מן הצרות הבאות עלינו תמיד דהא ברכת קבוץ ובנין ירושלים וצמח דוד יש לכל אחת ואחת ברכה לעצמה לבד מגאולה זו אפ"ה כיון דסם

מהרש"א

חדשים והקריב זבחים שהוא מלוה נענש על ששהה מלבא לאביו ולאמו וק"ק למה נענש על ששהה להקריב זבחים כיון שע"פ הדבור עשה כמ"ש עלה בית אל וגו' ועשה שם מזבח גו' : [מנין שאומרים אבות כו' · מפירש פ' בתרא דר"ה] : וסמיך ליה וידעו תועי רוח וגו' · יש לפרש הסמיכות שאמר לעיל מיניה כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם ובמדרש אברהם ניצול מכבשן האש בזכות יעקב ואמר ע"כ לא יבוש יעקב גו' כמפורש פרק כ"ג ע"ש ואמר בראותו ילדיו את קידוש השם שעשה אברהם גם הם בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ברבים כגון דניאל חנניה מישאל ועזריה וע"י כך ואת אלהי ישראל יעריצו בעולם שכח וגבורה בידו ועי"ז תועי רוח כגון נמרוד ונבוכדנצר ידעו בינה שיש אלהים בישראל כמ"ש כ"כ בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו וגו' : ובלבבו יבין ושב גו' · הייט דיבין האדם גודל חטאו וכנגד מי חטא ואז ודאי ישוב בתשובה שלימה ופריך א"ה לימא רפואה כו' · למאי דס"ד השתא דקרא ברפואה דתחלואים איירי ה"ק גם בחולה שא"א לשוב לשעה זו במעשה אם הוא יבין שחטאו גרם לו החולי ושב בלבו ורפא לו ומיהו ק"ק דהיאך ס"ד למימר דרפואה קדמה לסליחה דהא ודאי השב צריך סליחה וכפרה על עונותיו ואח"כ ישלח לו הקב"ה רפואה לחליו ואינו נראה כלל שהקב"ה ישלח לו רפואה קודם שיסלח לו וי"ל הא דהוה ס"ד דלא בעי סליחה היינו דיסורין של חולי ממרקין לו והיא גופה סליחתו וכפרתו ומסיק דאינו כן דגם אם יש לאדם עון גדול ולא הוה סגי ליה ביסורין למרק ולא הוה ראוי לרפואה מ"מ הקב"ה מרבה לסלוח לשב בחליו לשלוח לו רפואה אחר הסליחה ולכך יש להקדים הסליחה כדכתיב וישוב אל ה' וגו' כי ירבה לסלוח וע"ז נתכוון בנוסח אלהי עד שלא נוצרתי כו' ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין וחלאים רעים כו' דהיינו שלא ביסורין רעים ורבים כ"כ שיהיו הם ממרקין העון לסלוח רק שתהיה הסליחה ע"י רחמים רבים מקודם שיהיו יסורין רעים ממרקין הכל ולמאי דפריך נמי ומאי חזית כו' סמיך אהא בעי נמי למימר דיסורין ממרקין הכל והיא סליחתו ומשני דאיכא קרא אחרינא דמוכח מיניה נמי דאין רפואה בלא סליחה מקודם כדכתיב הסולח לכל עוניכי גם שהיסורין אינן ממרקין כל העונות ובעי סליחה על כל עונות ואח"כ רופא לכל תחלואיכי ואח"כ הגואל משחת חייכי דהיינו גם אם נגזר על האדם לבא למות לשחת התשובה והסליחה בחליו מקודם הרפואה יגאלהו משחת: אלא רפואה דסליחה כו'. יש לפרש דה"ק דהאי קרא משתעי במי שיסורין ממרקין כל עונותיו דרפואתו היא סליחתו כמ"ש לעיל אבל א"כ הל"ל דיסורין דסליחה הן ויותר נראה לפרש ע"פ מ"ש הרמב"ם בח"פ דחולי הנפש ורפואתה הוא כמו חולי הגוף ורפואתו ורפואה דנקט בהאי קרא לאו רפואת הגוף אלא רפואת הנפש שהיא הסליחה : גאולה בשביעית כו' · היינו

אוצר בלום

לאמר ועיני אחי בנימין] ברם יתכן לומר דגם הודיע להם למופת על שהוא אחיהם דהנה מכבר נתתי טעם לבחלומה זו נצטערו בני יעקב עד שהשיגו רשות מאביהם ליקח את בנימין [והיו יכולים] ליקח אחד מן השוק ויאמרו להמושל שזהו בנימין וכענין זה הקשה בפענח רזא ותי' בדחיקא.ואמרתי כי היו יראים שהמושל יערב את האיש [שיביאו על שם בנימין] וילוה לקרא את שמעון מנהמאסר שהיה אסור במצרים וישאל לו איזה מהם העומדים נקרא בנימין אחיו ויתחייבו כלם ראשם למלך על שקרנותם . [שתי שורות נמחקים וא"א לקרותם ואבנ"ן] : א"ה יתר הדברים מזה תמצא בילקוטים שבסוף ספרי מיני תרגומא :

יד יוסף

א ברכות טו א' לקמן יט ב': ב ברכות כח ב' : ג לקמן יח א' : ד ר"ה לב א' : ה סנהדרין צז א' :

אהבת איתן

מהרש"א ותירץ דמ"מ כיון שהיה רשע מעיקרא אין ראוי למנות שנותיו בתורה ע"כ . ועוד דבלא"ה הניא דכ"ב נהו דכ"ע היא דאיכא דס"ל דישמעאל לא עשה תשובה וכמו שמבואר מדברי התוס' יבמות בספ"ג דיומא ע"ש ועיין סנהדרין (דף קד) וספרי פ' האזינו וילקוט תהלים סי' מ"ע . ונראה דזהו דעת ר' יצחק שאמר במ"ר ג' נקראו בשמם עד שלא נולדו והק' במסכת דר"א דאמאי לא חשיב ר' יצחק לר' ישמעאל שהוא בהדיא בכתוב

גאון יעקב

תחילת אמריהם לרעה כי לא סיימוהו קמיה סוף דבוריהם ע"כ· אבל הם ושמע ביאור עפן הדברים. כי להעשות הנס מן השמים. צריך הכנת

הרי"ף

לבן וכ' שנים דאשתהי באורחא לא"א שלא נטמן אלא י"ד וכשעודנו חי עבר פירש יעקב ממנו ולאחר שירד לארם נהרים מת עבר :

מה ראו לומר תשובה אחר בינה כו' · וקשה מאי אי הכי דקאמר דהא אף ע"פ שלא הכיר התשובה אחר בינה יש להקשות כן ולומר לימא רפואה בתר תשובה כדכתיב ושב ורפא לו וע"ק מאי לא ס"ד דקאמר כיון שעיקר התירוץ הוא משום דבתרי קראי מצינו הסליחה אחר התשובה דכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח וכתוב אחר אומר הסולח הרופא דהיינו רפואה אחר סליחה ולא קודם וסמכינן יותר אתרי קראי ולא סמכינן אחד קרא דכתיב ושב ורפא לו וא"כ מאי לא ס"ד דמשמע שא"א לפרש כן כלל ולפי האמת איכא לפרושי הכי אלא דסמכינן אתרי קראי טפי מחד קרא וע"ק מה שהקשה למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה והכתיב ושב ורפא לו והא בהאי קרא סלקינן ונחתינן ותירצו דסמכינן טפי אתרתי קראי מחד קרא ומה חזרו להקשות עוד וע"ק דלא כוונת המקשה הוא לשאול מאי עבדינן מהאי קרא דכתיב ושב ורפא לו א"כ כך הול"ל והא כתיב ושב ורפא לו ומה לו להקדים ולומר למימרא דגאולה ורפואה וגאולה מאן דכר שמה השתא וע"ק דמשום האי ל"ק דקרא קאמר ושב והדר ורפא אינו מוכרח לומר שהם סמוכים זה לזה הג'

עץ יוסף

שנאמר הבו לה' בני אלים וגו' . האבות קרוים אלים ע"ש תקיפי כמו שנאמר ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז) וקאמר הבו והזכירו בני לה' את אילים אלו האבות וקרא במקום הזה להאבות אלים ע"ש אל וכח אלהים שנתקיים באבות . כמ"ש בפרק ע"פ ואעשך לגוי גדול ז"ש אלהי אברהם. ואברכך ז"ש אלהי יצחק . ואגדלה שמך ז"ש אלהי יעקב כו' ע"ש (מהרש"א במס' ר"ה): ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו כו' . ומנין שאומרים קדושות שנאמר הבו כו' ואלו ג' ברכות ראשונות שהן שבחו של מקום כמפורש במסכת ברכות על כן שינה הלשון בהן בכולם הבו ולא לשון תפלה והוא גימטריא אחד . ולכך הג'

היא · ומה ראו לומר רפואה בשמינית אמר ר' אחא מתוך שניתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה לפיכך קבעוה בשמינית ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית א"ר אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים[א] דכתיב (תהלים י) שבור זרוע רשע וגו' ודוד כי אמרה בתשיעית אמרה ומה ראו לומר קבוץ גליות לאחר ברכת השנים דכתיב (יחזקאל לו) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים שנא' (ישעיה א) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך וכתיב (שם) ואשיבה שופטיך כבראשונה · וכיון שנעשה דין מן הרשעים כלו המינין וכולל זדים עם המינין שנא' (שם) ושבר פושעים וחטאים יחדו [יכלו] וכיון שכלו המינין מתרוממת קרן צדיקים דכתיב (תהלים עה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק וכולל גירי הצדק עם הצדיקים שנא'

רש"י

גאולה עלה קבועה בשביעית : שבור זרוע רשע · אלו המייקרין את התבואה ומפקיעין את השערים וממאי דבמפקיעי שערים כתיב דכתיב: בההיא פרשתא יארב במסתר כאריה בסוכו יארב לחטוף עני וכי הליסטים אורב את העני והלא את העשיר הוא אורב אלא במפקיעי שערים הכתוב מדבר שרוב דעתם לעניים: הוא וקא בעי דוד רחמי עלה דמילתא שבור זרוע רשע ותן שובע בעולם ובכך זרועו שבורה ורע תדרוש רשעו בל תמצא וזה שהיה בדעתו להיות רשע כשתדרוש רשעו לא תמצא עולה שלא הספיק לעשותה : בפרשה תשיעית אמרה · ואע"ג דשמינית היא אשרי ולמה רגשו גוים תרתי פרשתא היא : ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא · אלמא קיבוץ גליות בעת ברכת השנים הוא : וכיון שנתקבצו הגליות נעשה דין ברשעים · קודם שנתיישבו בירושלים שנאמר ואסירה כל בדיליך ועל כן ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה כמו לשעבר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה לכן סמכה לקיבוץ גליות והשיבה שופטנו וצדקנו במשפט : כלו המינין · שאינן מאמינין בדת משה שהיתה מן השמים לכך סמכו לה ברכת המינין שנאמר עוזבי ה' אלו המינין ושבר פושעים היינו זדים כדאמרינן פושעים אלו המורדין (יומא לו:) :

תוספות

ודוד כי אמרה בפר' תשיעית אמרה · פירש הקונטרס ואע"ג דליכא אלא ח' מזמורים עד התם אשרי האיש ולמה רגשו גוים תרתי נינהו וקשיא דהא פרק קמא דברכות (דף י') אמר דחדא פרשה היא ומסיק התם דכל פרשה שהיתה חביבה לדוד התחיל בה באשרי וסיים בה באשרי כגון זו שמתחלת באשרי האיש ומסיימת באשרי כל חוסי בו והייתו סוף דלמה רגשו אלמא דחדא פרשה היא וצריך לומר דלמנצח על מות ולמה ה' תעמוד ברחוק תרתי נינהו :

מהרש"א

גאולה מן הגלות כדמסיק שעתידים לגאול כו' אבל גאולת החולה מן המות כבר מפורש דהיא בתר רפואה איתא כדכתיב הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת וגו' אבל אההיא אינו מתפלל דבכלל תפלת הרפואה היא שלא יבא האדם למיתה : ומה ראו לומר רפואה בח' כו' · יש לדקדק ומאי קא קשיא ליה והא כיון דמדיכא יש לה להסמיך לסליחה כדקא אמרינן לעיל מדכתיב הסולח לכל עוניכי הרופא וגו' אלא משום דגאולה בשביעית אפסיק לה מ"מ מאי דאפשר למסמיך לה לסליחה סמיך לה ולהכי יש לסומכה לגאולה דסמוכה לסליחה וי"ל דמה"ט משום דעתידים ליגאל בז' אינו מכריע לאמר הגאולה בשביעית דאדרבה מטעמא דקרא הסולח לכל עוניכי הרופא וגו' יש למסמך טפי רפואה לסליחה ולא להפסיק ביניהן בגאולה ומשני דברפואה נמי איכא עוד טעמא דראויה לאומרה בח' וזה ודאי מכריע שלא לסמכה לסליחה: דכתיב שבור זרוע רשע כו' · ע' פרש"י דכל הפרשה נאמרה על מפקיעי שערים ומדלא מייתי רק קרא דשבור זרוע רשע וגו' נראה לפרש דשבר חסר כתיב מלשון יש שבר במצרים וזרוע מלשון זריעה דקבעי דוד רחמי דרעתו ורשעתו של רשע בל תמצא ולא תפיק מזימתו דהיינו שיהיה מוללח הזריעה בשבר ותבואה הרבה ולא יוכל עוד להפקיע שערים : כי אמרה בתשיעית כו' · פרש"י וא"ת שמינית היא אשרי ולמה רגשו תרתי עכ"ל פירושו מגומגם דהא מסיק בפ"ק דברכות [א] דאשרי ולמה רגשו חדא פרשתא היא ועוד דלא תמצא בשום ספר תהלים דלמה (רגשו גוים) [ה' תעמוד] בשמינית היא אבל בעשירית היא דבעי למימר התם דה"ל יהיו לרצון אמרי פי וגו' בי"ט ונראה להגיה בפרש"י וכל"ל וא"ת בעשירית היא אשרי ולמה רגשו חדא פרשתא ור"ל עשירית היא כמו שהיא בספרים שלפנינו וקאמר כדמסיק שם דאשרי ולמה רגשו חדא פרשתא היא וה"ל שפיר הך פרשה דשבור זרוע וגו' בט' ועיין בחידושינו שם: [ופריכם תשאו לעמי וגו' בפ' חלק מפורש דאין לך קץ מגולה מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפיכם גו' ע"ש ובחידושינו בספ"ב דכתובות]: נעשה דין ברשעים כו' · אברכת השיבה שופטנו כו' קאמר לה ולא מפורש בה דין ברשעים אלא כיון דהוזכר בה להשיב שופטים כבראשונה אז הוי דין ברשעים כדמייתי מקרא ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך דהיינו דין ברשעים וכתיב ביה ואשיבה שופטיך כבראשונה גו' ומיהו ק"ק דהיכן מוזכר בהני קראי דמייתי קיבוץ גליות למימר דין ברשעים תולה בקיבוץ גליות ואין לומר ואשיבה שופטיך וגו' משמע ליה קיבוץ גליות דא"כ בהך ברכה גופה דהשיבה שופטנו כו' מוזכר נמי קיבוץ גליות : וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינין כו' · אהך מלתא לא מייתי ראיה מקראי דמסברא הוא אם אז נעשה דין ברשעים כ"ש דין המינין שהוא חמור יותר כדמפורש פ"ק דר"ה השנה [ג] ושם מפורש דין המינין גיהנם כלה והם אינן כלים והכא קאמר כלו המינין י"ל דה"ק דכלו מן העולם אבל דין גיהנם אינו כלה מהם כמפורש שם וקאמר דכולל זדים עם המינין כו' זדים היינו המסורות לאנסים והפוקרים כו' שנזכרו שם שדינן עם המינין ומייתי שנאמר

הרי"ף

אלא אע"פ שיש הפסק סליחה בינתים מ"מ הוי רפואה לאחר התשובה ואחר הסליחה וע"ק דלפי פירושא דרפואה הוא לשון סליחה ואינו רפואת תחלואים אם כן למה הוצרכו לסמוך אחרי קראי כי מעיקרא לא נסמכה רפואת תחלואים כ"א רפואת העון ואם עכשיו חזר בו ממה שתירץ קודם א"כ היל"ל אלא ועוד האי ושב ורפא לו הוא רפואה דסליחה · ונלע"ד דעכשיו מדרשנו ולבבו יבין ושב שהוא מענין תשובה הקשה א"ס דמ"ד ושב ורפא לו הוא מענין תשובה א"כ לימא רפואה אחר תשובה דאנן ס"ד דמאי דכתיב ושב ורפא הוא חוזר על הקב"ה וס"ק ולבבו יבין ושב הקב"ה לשום עליו לטוב ורפא לו אבל השתא דדריש ולבבו יבין קאי על הבינה ושב הוא על התשובה א"ס גם היל"ל רפואה אחר התשובה וכפי זה ס"ד דרפואה זו היא רפואת תחלואים בלבד ולא איירי קרא ברפואת העון לז"א הא לא ס"ד לדרוש כתיבת ורפא לו רפואת תחלואים דהא קודם סליחה אין רפואה וראיה לזה דהא כתב בתר התשובה ענין סליחת עון ולא הזכיר שם רפואת תחלואים דכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח דהיינו סליחה בתר תשובה ויש לפרש עוד דמ"ש ירחמהו הוא סליחה דכתיב כרוב רחמיך מחה פשעי כי ירבה לסלוח היא ריבוי סליחה לבטל גזרה ולרפא כשעון וחזרו לבקשות ומאי חזית דסמכת אהאי סמוך אהאי לז"א כתיב קרא אחרינא דלא הזכיר רפואת תחלואים אלא לאחר הסליחה וכפי זה מוקמינן לקרא דורפא לו בתרווייהו רפואת הנפש מהעון ורפואת תחלואים והשתא ליכא לאקשויי מקרא דושב ורפא לו דסליחת העון כ' שמות יש לו האחד סליחת עון והאחד רפואת הנפש וכולהו רפואה איקרי והיכא דכתיב גבי הסולח מפרש לכל תחלואיכי והיכא דכתיב ורפא סתם יש לדרוש השתים רפואת הנפש ורפואת הגוף וכמו שהקדים הכתוב סליחת העון שהיא רפואת הנפש קודם רפואת הגוף כך יש להקדים בברכות ברכת סלח שהיא רפואת הנפש לברכת רפאנו שהיא רפואת הגוף ושתיהם נרמזות בתיבת ורפא לו · אבל מ"מ הקשו בגמרא למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה כלומר אתה הקדמת רפואת הנפש שהיא הסליחה ולפחות היה לך לסמוך רפואת הגוף לכביא הני תרי מיני רפואות שאמרנו סלח עון שהיא רפואת הנפש ורפואת הגוף מתחלואים אבל הקדמת רפואת הנפש ואחריה גאולה ואחריה רפואת הגוף למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה שיהיה הסדר של גאולה תחלה ואחריה רפואה ושתיהם אחר התשובה לומר שהגאולה היא גם מענין התשובה והסליחה שהיא גאולת הנפש והכא כתיב ושב ורפא לו ולא הזכיר הסליחה אחר התשובה לפי שהוא נכללת בכלל ורפא שהסליחה היא ג"כ רפואת הנפש וכיון ששתיהן נכללות בלשון רפואה איך אתה מפסיק בין השתי רפואות בגאולה לזה תירץ את שבור שושב ורפא לו מדבר בשני מיני הרפואות ההוא לאו רפואה דתחלואים אלא רפואה של עון בלבד וכיון שכן יש להקדים רפואת הנפש שהיא סליחת העון ואע"פ שכתוב בקרא דהסולח רפואת תחלואים קודם הגאולה יש להקדים הגאולה שעתידים ליגאל בשביעית ולפיכך קבעוה בשביעית · עוד יש לפרש דכיון דפרשינן שבכלל רפואה יש סליחה ורפואת תחלואים שאם אין סליחה אין רפואה אם כן קשה מה שאמר הכתוב הסולח לכל עוניכי הרופא הגואל כי בכלל סליחה יש גם כן רפואת תחלואים וגאולה משחת ולרה ולמה אמר הסולח שנכללים בו כולם וחזר לומר דרך גאולה ורפואה שגם שתיהן נכללות בכלל סליחה והא כתיב ורפא לו שנכלל בלשון רפואה הסליחה והרפואה א"כ גם בכלל הסליחה נכללו הגאולה מצרה והרפואה מתחלואים לז"א ההוא לאו רפואה של תחלואים כלומר מעולם לא נכלל בלשון רפואה אלא סליחת עון בלבד ולא רפואת תחלואים וכיון שכן הוצרך לפרש אחר סליחת העון בפסוק הסולח לכל עוניכי חזר והזכיר רפואה וגאולה שהיא רפואת תחלואים וחזר ומקשה כיון שכן כתיב הרופא לכל תחלואיכי ואח"כ אמר הגואל משחת חייכי מה ראו לומר גאולה בז' והיל"ל קודם רפאנו ואח"כ ברכת גאולה ותירצו מתוך שהיא בשביעית : ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית כנגד מפקיעי שערים דכתיב שבור זרוע רשע ורע ודוד כי אמרה בתשיעית אמרה פירש רש"י ז"ל וא"ת שמינית היא אשרי האיש ולמה רגשו גוים תרתי פרשתא וקשה לדבריו דהא אי חשבת להו תרתי פרשתא א"כ עשירית היא דהא על מות

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה כי אמרה. בפ"ק דברכות (ט ע"ב): [ג] שם ד"ה וכיון פ"ק דר"ה (יז ע"א):

חדושי גאונים

ומה ר"ל רפואה בח' ק"ל הא כבר מייתי' מקרא דגאולה ורפואה בתר סליחה היא ואע"ג דקרא אקדים לרפואה מקמי גאולה הרופא לכ"ם הגואל הא כבר נתן טעם לגאולה בז' מתוך שעתידים לגאול בז' והשתא ממילא ראוי לרפואה לאמור בתר גאולה מיד כדי לסמכה לסליחה בכל מה דאפשר ושלא להפסיק עוד בברכות אחרות בין סליחה לרפואה. וי"ל דכיון דכמ"ש בן דוד בא יש מקום להאמר גאולה בח'

אהבת איתן

ואיך שייך לאיפלוגי בזה אמנם י"ל דבהכי פליגי דר"י ס"ל דישמעאל לא עשה תשובה ולא חשיב רק לדיקים וי"א ס"ל דישמעאל עשה תשובה וראוי לתושבו בהדי לדיקים. ולפ"ז י"ל דרש"י כאן וכמ"ר פ' ח"ש הנ"ל אזלי אליבא דמ"ד דלא עשה תשובה ובהכי א"ש דלא פרש"י כן ביבמות (דף סד) אמימרא דר' יוחנן דאיהו ס"ל כאן דישמעאל עשה תשובה: *) ושב ורפא לו ההוא לאו רפואה דתחלואים היא רפואה דסליחה היא וקשה דבר"ה (דף יז ע"ב) ובסוף יומא לא משמע הכי. ועיין נדרים (דף מ):

*) שייך לדף הקודם.

גאון יעקב

המקום והכנת הזמן. ר"ל באופן שלא יחול הקיטרוג מלד המקום ולד הזמן. אשר ימלא בהם קיטרוג העון· הוא הדבר אשר אסתר בבואה אל המלך. לבקש על עמה. והכניסה בסכנה עלומה לבא אל המלך מבלי נקראת

המתורגמן א) שטעללען הויך דיא פרייזען.

שנא' (ויקרא יט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וסמיך ליה וכי יגור אתכם גר · והיכן מתרוממת קרנם בירושלים שנאמר (תהלים קכב) שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך וכיון שנבנית ירושלים בא דוד שנאמר [דף יח ע"א] (הושע ג) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם וכיון שבא דוד באתה תפלה שנא' (ישעיה נו) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי וכיון שבאת תפלה באת עבודה שנא' (שם) עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וכיון שבאת עבודה באת הודאה שנא' (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני · ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה דכתיב (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים · אימא קודם עבודה לא סלקא דעתך דכתיב וירד מעשות החטאת וגו' מי כתיב לעשות מעשות כתיב · ואימא אחר העבודה לא ס"ד דכתיב זובח תודה · מאי חזית דסמכת אהא סמוך אהא מסתברא עבודה והודאה חדא מלתא היא · ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים דכתיב (במדבר ו) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם ברכה דהקב"ה שלום שנאמר (תהלים כט) ה' יברך את עמו בשלום · וכי מאחר [א]דק"כ זקנים ומהם כמה נביאים תקנו תפלה על הסדר שמעון הפקולי מאי הסדיר שכחום וחזר וסדרם · מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקב"ה דא"ר אלעזר [ב]מ"ד (שם קו) מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו · אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן המספר בשבחו של הקב"ה יותר מדאי נעקר מן העולם שנאמר (איוב לז) היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע · דרש ר' יהודה

אחר ישובו בני ישראל · אחר ישובו לבהמ"ק ובקשו הקב"ה ואת דוד מלכם: זובח תודה · אחר זביחה תן הודאה: וירד מעשות החטאת והעולה וגו': חדא מילתא הוא · אף הודאה עבודה של מקום היא: אסור לספר · בקביעות ברכה: למי שיכול · ואין מי שיכול לספר את כולו לפיכך אין נראה לספר מדעתו אלא מה שתקנו חכמים: היסופר לו כי אדבר · הכי דריש ליה היסופר שבחו כולו

ושבר פושעים היינו המינין דיודעין רבונם ומורדים בו וחטאים היינו זדים: מתרוממת קרנם כו' · וקודם שנתקנה ברכת המינין ודאי דהס"י ברכת על הסדר היו דה"כ היכא למימר כיון שנעשה דין ברשעים כמפורש בברכת השיבה כדאמרינן לעיל מתרוממת קרן לדיקים כו' וקאמר דכולל גירי לדק כו' שנאמר והדרת פני זקן גו' וסמיך ליה וכי יגור גו' ובהך ברכה נמי מזכיר זקני לדיקים כמ"ש ועל זקני עמך כו' ועל גירי הלדק כו' ואמר והיכן מתרוממת כו' ישליו אוהביך היינו הלדיקים שהם אוהבי ירושלים ואמר וכיון שנבנית כו' שנאמר אחר ישובו בני ישראל וגו' · אין זה קיבוץ גליות שהוזכר כבר לעיל דמיירי קודם שיתיישב ירושלים בבנינה אלא דמשמע ליה האי קרא אחר שיהיה לבני ישראל ייסוב בירושלים דהיינו אחר בניינה אזי יבקשו מלכות בית דוד למלוך בירושלים: שנאמר והביאותים אל הר קדשי גו' · משמע ליה מהכא שבא דוד כדאמרינן פכ"ג [א] ג' מלות נלטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ומסיק להעמיד להם מלך מקודם וא"כ לעתיד נמי ודאי יהיה כן וכיון דכתיב והביאותים אל הר קדשי דהיינו בנין בית הבחירה ע"כ דבא דוד מקודם זה · ואמר כיון שבאת תפלה באת עבודה כו' דהתפלה שהיא עבודה שבלב תקדים לעבודת המזבח וכן עשה שלמה בבנינו בית המקדש שמתחלה התפלל על כל לרה שלא תבא ואח"כ כתיב ויזבח שלמה גו' זבח לה' בקר שנים ועשרים אלף גו': וכיון שבאת עבודה באת הודאה כו' · נראה דהך הודאה מלשון וידוי הוא על הקרבן והיינו זבח תודה שעל הזבח שמביא אדם מתודה עליו והיינו דמסיק עבודה והודאה חדא מלתא היא דהוידוי שייך בכ"מ על הקרבן וסמיך נמי אהא וישא אהרן גו' מעשות החטאת גו' מעשות הוידוי שעל החטאת נמי במשמע: ברכה דהקב"ה שלום כו' · ודאי דבברכת כהנים איכא כמה ברכות אלא שהכל הולך אחר החתימה וישם לך שלום שהיא עיקר הברכות כולן: [למי נאה למלל כו' · מה שיש לדקדק בזה מפורש ספ"ב דהוריות]: יותר מדאי כו' שנא' היסופר לו גו' · משמע יותר מדאי מלשון ספירה מי יוכל לספר כל שבחו ולך דומיה תהלה דמייתי נמי איירי בהכי דודאי יש לספר בשבחו של מקום אלא דיותר מדאי קאמר דומיה תהלה לו ודקאמר סמא דכולה משתוקא הכי מפורש סמא דכולא של שבח המקום משתוקא הוא דא"א לספר כל שבחו · ובמערבא אמרי מלה בסלע כו' · דודאי מלה של שבח המקום בקלת הוא טוב לקנותה בסלע אבל ביותר מדאי לספר בשבחו של מקום שוה יותר לקנותה בכפל למשתק בי' דאותן שבחות דא"א לספרן שאין להם שיעור ודאי דהם הרבה יותר מאותן שיש לספר שיש להם שיעור ופרש"י בשמעתין הא דאסור לספר היינו בקביעות ברכה עכ"ל אין ר"ל בקביעות ברכה בפני עלמה אבל בברכה אחת שרי להוסיף בשבח המקום דהא לקמן בפ' הקורא עומד אמרי' [ג] ההוא דנחית אמר האל הגדול הגבור והנורא האדיר והחזק כו' א"ל סיימתינהו לכולהו שבחיה דמרך כו' משמע דאפי' בברכה אחת אסור להוסיף והיינו נמי בקביעות ברכה אחת מי"ח ברכות ולאפוקי בלא ברכה

הרי"ף

מות לבן ולמה תעמוד הוא תרתי פרשתא נמי דמאי חזית ועי"ק דלפרש"י דחשיב על מות לבן ולמה תעמוד בחדא פרשתא דמשום הכי כתב רש"י וא"ת שמינית הוי א"כ היכי פריך בגמ' גבי יהיו לרצון אמרי פי' שקבעוה בתר י"ח שכן דוד אמרה אחר י"ח מזמורים ופריך התם י"ט הוו ומאי פריך כיון דעל מות לבן ולמה תעמוד הם פרשה אחת א"כ שפיר קאמר אחר י"ח דאף דחשבינן אשרי ולמה רגשו לב' פרשיות מ"מ הם י"ח בלבד בחשבון על מות לבן ולמה תעמוד בפרשה אחת והכי נמי קשיא מהסוא דאמר ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר שירה עד שראה במפלתן של רשעים ופריך התם ק"ג והא ק"ד הוו ומאי קושיא כיון דעל מות לבן ולמה תעמוד הוא פרשה אחת א"כ ק"ג הוו בלבד ולמה הולרך לתרץ הכא והתם אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשתא הוו דאע"ג שהם שתי פרשיות מ"מ שפיר קאמר ק"ג פרשיות הוו דעל מות לבן ולמה תעמוד הם פרשה אחת אלא ודאי מכל הני משמע דעל מות לבן ולמה תעמוד לית ביה ספיקא דתרתי פרשיות הוו ולהכי פריך התם י"ט הוו ק"ד הוו וכיון שכן מה לן לאקשויי הכא דקאמר קבעוה בתשיעית והא עשירית היא ולשנויי דחשבינן אשרי ולמה רגשו בחדא ולהכי תשיעית היא ולא עשירית והנה התוס' הקשו קושיא זו בתירולו של רש"י ז"ל ואנן קשיא לן מעיקרא בקושייתו שהקשה וא"ת שמינית הוי דמאי דעתיה דרש"י ז"ל · ונראה לפרש לדעת רש"י דאע"ג דעל מות לבן ולמה תעמוד הם נחשבים לשתי פרשיות מ"מ כיון שמניהם מדברים בענין אחד בקללות הרשעים בפועל כפיו נוקש רשע וגו' כי לא לנלח ישכח אביון ישובו רשעים לשאולה קומה ה' אל יעוז אנוש וגו' שיתה ה' מורה להם וגו' וסמיך ליה למה ה' תעמוד ברחוק בגאות רשע ידלק עני כי הלל רשע וגו' יחילו דרכיו וגו' שהכל מדבר בענין אחד וכן דבר במפקיעי שערים שבור זרוע רשע ורע והענין הזה של הרשעים כבר נכתב בתשיעית א"כ להכי קאמר קבעוה בתשיעית משום מפקיעי שערים ואע"ג דהיא בפרשה עשירית מ"מ דוד כי אמרה בתשיעית אמרה כלומר זה הענין של קללות רשעים בתשיעית אמרה שהוא מזמור על מות לבן דאע"ג

דפסוק שבור זרוע רשע בעשירית בפ' למה ה' תעמוד וגו' מ"מ תחלת קללת הרשעים בתשיעית נאמרה ואחריה נמשכה פרשת למה ה' תעמוד לסיים בקללת הרשע שבור זרוע רשע וגו' ושפיר קבעוה בתשיעית ובזה מדוקדק ל' הגמרא דאמר ודוד כי אמרה בט' אמרה ולהכי לא אקשי רש"י הא עשירית היא אלא הא שמינית היא כיון דאשרי ולמה רגשו חדא פרשתא היא וקללת הרשעים נאמרה תחלתה בפסוק על מות לבן שהיא תשיעית א"כ נמצאו ח' פרשיות בלבד ומשני אשרי ולמה רגשו תרתי פרשיות הוו כלומר אע"פ שלחשבון הפרשיות לא חשיבי אלא לפרשה אחת שכל פרשה שהיתה חביבה לדוד פתח בה באשרי אבל לענין קביעת הברכות של התפלה אזלי בתר אמירתו של דוד כל מ"ש בבת אחת היתה אמירה אחת וכאן שהפסיק בין ב' אמירות קבעו הברכות כנגד חשבון אמירותיו וכנגד אמירה תשיעית קבעו ברכה תשיעית · זה נ"ל לפרש לדעת רש"י ז"ל:

מאי דכתיב מי ימלל וגו' · הוקשה לו דהוי ליה למימר מי ימלל גבורות ה' ומי ישמיע וגו' · או יאמר מי ימלל גבורות ה' וישמיע גו' לכך דרשו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע וכו' וי"ל מה תועלת יש באמור לנו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע וכו' דכיון שאין אדם יכול להשמיע כו' א"כ גם אין מי שימלל גבורות ה' וכפי זה יותר היה לודק לומר אין למלל גבורות ה' ויש ליישב דאתא לאשמועינן שיספר אדם תהלות ה' אע"פ שאין יכול האדם להשמיע כל תהלותיו מ"מ מקלת תהלותיו אפשר לספר ודוקא גבורות ה' אין מי שימלל לפי שאינו נאה אלא למי שיכול להשמיע כל תהלותיו וכיון שזה א"א גם אין מי שימלל גבורות ה' אבל מקלת תהלות ה' יספרו לכך אין להרבות יותר מדאי לספר בשבחו של מקום דהיינו לספר כל תהלותיו ואין לך רשות לספר אלא מה שתקנו חז"ל · ומ"מ עדיין לריך להבין מ"ש מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום ופרש"י אסור לספר בקביעות ברכה וכן מה שאמר רבי יוחנן המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מהעולם משמע בלא ברכה ונלע"ד שמ"ש מכאן ואילך אסור לספר בשבח

[א]מהרש"א"ה שנאמר. פ' כ"ג (סנהדרין כ' ע"ב): [ב] שם ד"ה ובמערבא. אמרינן (דף כ"ה ע"א):

יד יוסף

א לעיל יז ע"ב: ב מכות י ע"א סוריות י"ג ע"ב:

חדושי גאונים

דסא מ"ש שנת ח' הוא לכל אותן השנויי' שיהיה בעולם בשנו' שבן דוד בא דקחשיב בפ' חלק (דף לז) אע"ג דמפני לעיל מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא מכל מקום ח' שיהא בו עיקר גאולה לא גרע מיניה וכיון דיש מקום לגאולה לקבוע בח' ה"ל לאקדומי לרפואה מקמי גאולה בז' כדאקדמי קרא לרפואה מקמי גאולה אי לאו טעמא דמפרש מתוך שניתנה מילה בח' כו' מיהו ק"ל נ"ל טעמא לגאולה בז' מתוך שעתידים לגאול בז' ת"ל כיון דגאולה ורפואה בתר סליחה הן ורפואה יש לה טעם להיות בח' מתוך שניתנה מילה בח' ממילא לריך לאקדומי לגאולה קודם לה ולא ברכה א' כדי לסמוך גאולה לסליחה:

(טורי אבן)

למי נאה למלל מי שיכול להשמיע כל תהלתו פירש"י ואין מי שיכול לספר את כולם לפיכך אין נראה

אהבת איתן

אחר ישובו בני ישראל. פרש"י לבהמ"ק ובקשו הקב"ה ואת דוד מלכם. משמע דבית המקדש יבנה קודם מלכות בית דוד וכ"מ בפסחים (דף ה) וכ"ה בהדיא בירושל'

גאון יעקב

לה לבא אל המלך. וכאשר באת אליו. לא ביקשה רק שיבא עם המן אל המשתה בבית אסתר. וכן כאשר באה שם ושאל המלך לה מה לה.

איש כפר גבוריא ואמרי לה איש כפר גבור חיל מ"ד (תהלים סה) לך דומיה תהלה סמא דכולא משתוקא · כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא [א]מלה בסלע משתוקא בתרין :

שם א"ר אחא א"ר אלעזר מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר (בראשית לג) ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל דאי סלקא דעתך למזבח קרי ליה יעקב אל ויקרא לו יעקב מיבעי ליה אלא ויקרא לו ליעקב אל ומי קראו אל אלהי ישראל :

דף יט ע"א מהיכן קורא אדם את המגילה וכו' · תניא [ב]רשב"י אומר מבלילה ההוא · א"ר יוחנן וכולן מקרא אחד דרשו (אסתר ט) ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי את כל תוקף מ"ד כולה תוקפו של אחשורוש ומ"ד מאיש יהודי תוקפו של מרדכי ומ"ד מאחר הדברים האלה תוקפו של המן ומ"ד מבלילה ההוא תוקפו של נס · רב הונא אמר מהכא ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם מ"ד כולה מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלים של בהמ"ק על ככה משום דחשיב [ג]ע' שנין ולא איפרוק ומה הגיע אליהם דקטל ושתי ומ"ד מאיש יהודי מה ראה מרדכי דאיקני בהמן על ככה דשוי נפשיה [ד]עבודה זרה ומה הגיע אליהם דאתרחיש ניסא ומ"ד מאחר הדברים האלה מה ראה המן שנתקנא בכל היהודים על ככה משום דמרדכי לא יכרע ולא ישתחוה ומה הגיע אליהם ותלו אותו ואת בניו על העץ ומ"ד מבלילה ההוא מה ראה אחשורוש להביא את ספר הזכרונות על ככה דזמינתיה אסתר להמן בהדיה ומה הגיע אליהם דאתרחיש ניסא · [שם ע"ב] אמר (רבי אבא בריה דר') [ר'] חייא בר אבא א"ר יוחנן אלמלי נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית לא היו יכולין לעמוד מפני האורה דכתיב (שמות לג) כי לא יראני האדם

רש"י

כולו כי ארבה לו דברי שבח אם אמר איש לעשות כך כי יבולע : סמא דכולא משתוקא · מבחר כל הסממנין היא השתיקה שלא להרבות דברים והיינו לך דומיה תהלה : מלה בסלע משתוקא בתרין · אם תרצה לקנות הדבור בסלע תקנה השתיקה בשתים : כל תוקף · לקיים אגרת הפורים על תוקף הקפיד להזכיר : תוקפו של אחשורוש · ומתחלתה היא מדברת בתוקפו עד סופה: ומה ראו על ככה · המגילה נכתבה ונקראת להודיע לדורות מה ראו באותו הזמן שעשו מה שעשו ומפרש על ככה עשו ולפרש מה הגיע על העושים : אלמלא נשתייר בה · נקב כפי מחט כשסכך הקב"ה עליהם כמו שנאמר ושכותי כפי עליך עד עברי (שמות לג): במערה שעמד בה משה ואליהו · (כשהעביר) [כשעבר] הקב"ה (את כבודו עליו) לפניו שנאמר ושמתיך בנקרת הצור (שם) ואליהו אף הוא עמד באותה מערה ועבר הקב"ה לפניו שנאמר ויבא שם אל המערה וגו' ויאמר צא ועמדת בהר וגו' והנה ה' עובר וגו' (מ"א יט) : מחט סדקית · מחט שלנו שהיא קטנה ותופרים בה סדקי בגדים ויש מחט אחרת שהיא גסה שתופרין בה

תוספות

דאי ס"ד דיעקב קרא למזבח וכו' · תימה והכתיב (שמות יז) ויקרא שמו ה' נסי (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום ומתרגמינן ופלח וצלי וי"ל דלא קשיא דהתם קרא שמו ה' נסי ע"ש הנס וה' שלום ע"ש שעשה לו שלום אבל אל לבד או ה' לבד לא קרי ליה · (עוד מצאתי בתוס' אחרים דהתם ע"ש הנס ועל שם השלום שאירע להם היו קוראין למזבח כן אבל הכא ליכא שום מעשה שהוכל לומר שע"י כן קראו יעקב אל ואם איתא שיעקב קראו אל ה"ל לפרושי להדיא):

מהרש"א

כלל מותר לספר בשבחו של מקום יותר : דאי ס"ד למזבח קראו כו'· למאי דסלקא דעתך השתא יהיה פירושו כפרש"י בחומש לפי פשוטו שע"ש הנס שהיה השם עמו והצילו קראו למזבח אל להיות שבחו של מקום כו' ע"ש וכפי' רש"י בחומש גבי ויקרא שמו ה' נסי ע"ש והתוס' כתבו דה"נ כתיב ויקרא שמו ה' נסי ויקרא לו ה' שלום ומתרגמי' ופלח וצלי מ"מ י"ל כו' ע"ש נראה מדבריהם שהתרגום שתרגם ויקרא ופלח יפרש כמי שהקריאה היא מוסבת על המזבח כפרש"י לפי פשוטו בחומש אלא שהתרגום שומר הטעם ולא המלות כדרכו והוא דחוק בדברי התרגום וטפי ניחא בזה דברי הרמב"ן שהבין שהתרגום יש לו דרך אחר שכתב אבל אונקלוס אמר ופלח עלה קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם לו כטעם בו כו' עכ"ל ויהיה פי' הכתוב לפי זה שקרא יעקב בתפלה על המזבח לאל אלהי ישראל והדרש דהכא ימאן זה דמלת אל מיותר הוא ולמאי דס"ד הכא דלמזבח קראו אל ה"ל הכי פריך דמלת אל מיותר ולא הוה ליה למכתב אל אלא יעקב הוא שקרא וכתב הרמב"ן שיש בענין זה סוד כו' ירמוז למה שהיו אומרים שצורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד כו' ע"ש: מה ראה אחשורוש כו'· ולשון ראו בל' רבים על שם אחשורוש ויועציו וכן מה ראה מרדכי כו' עם שאר לדיקים שבאותו דור ומה ראה המן כו' עם בניו ומה ראה אחשורוש עם יועציו : [מה ראה מרדכי דאקני כו'. ק"ק כיון דקנאה של מרדכי ודשוי נפשיה ע"ז לא הוזכר אלא לבתר אחר הדברים האלה גדל לא היה לנו להתחיל אלא משם ומה טעם הוא להתחיל מאיש יהודי גו' וי"ל דאיש יהודי מורה על כך דמש"ה לא השתחוה כדאמרינן בפרקין לעיל ואמאי קרי ליה איש יהודי שכפר בע"ז שכל הכופר בע"ז כו' : דשוי נפשיה ע"ז כו'· מה שיש לדקדק בזה תמצא בפרק קמא : דזמנתיה אסתר להמן כו'· כמפורש פ"ק שנת המלך אחשורוש ממש כו' אמר מאי האי דזמינתיה אסתר להמן דילמא כו' ע"ש] : אלמלא נשתייר כו'· דהיינו שהיה נשאר במחילת המערה באותו לד

יד יוסף

א בערוך ערך מל' ת' הגי' מלה כסלע משתוקא כאבנסבא: ב תוספתא פ"ב ושם איתא רשב"א: ג לעיל יא ע"ב : ד לעיל י ע"ב ועי' תוס' שבת עב ע"ב ותוספות סנהדרין סא ע"ב ד"ה רבא אמר :

חדושי גאונים

לספר מדעתו אלא את מה שתיקנו חכמים וקשה לי א"כ איך תיקנו חכמים לספר בשבחו של מקום הואיל ואין מי שיכול לספר את כולם ומדברי הירושלמי דברים פ"ט דברכות לא נראה כפירש"י דהכי אמרינן התם ר' אבא בשם ר' אבוהו בשם ר' יוחנן היסופר לו כי ידבר אם אמר איש כי יבולע אם בא אדם לספר גבורותיו של הקב"ה מתבלע מן העולם אמר ר' שמואל בר נחמן מי ימלל גבורות ה' כגון אני וחביריי משמע דחכמים גדולים כר"ש וחביריו יש רשות בידם לספר בשבחו של מקום :

אהבת איתן

פ"ה דמע"ש . וזה דלא כמ"ש מהרש"א בסמוך הכא דאמר כיון שבא דוד בא את פ ל ה שנאמר והביאותים אל הר קדשי דהיינו בנין ב"ה ע"כ דבא דוד והוא נגד הירושלמי . וכתבתי עוד בזה בחיבורי להרמב"ם פי"א מהל' מלכים : *)מבאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקב"ה דאמר ר"א מ"ד מי ימלל גבורות ה' וגו' למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו ופרש"י ואין מי שיכול לספר את כולו לפיכך אין נראה לספר מדעתו אלא את מה שתקנו

*) שייך לדף הקודם

גאון יעקב

השיבה . כי יבא עם המן אל המשתה למחר . והדבר לריך טעם מה היה הענין בזה אבל כי אסתר ראתה כי על הישראל

הרי"ף

בשבח של מקום הוא במנין הברכות של י"ח שתקנו בהם ג' ראשונות שבח אם בא אדם לומר ג"כ ברכה ד' של שבח אסור והביא ראיה מר"א שדרש נאה למלל גבורות למי שיכול להשמיע כל תהלותיו ואין אדם יכול לספר כל שבחיו אפילו בברכה אחת כההיא דנחית קמי ר' חנינא ואמר האל הגדול הגבור האמיץ העזוז הירא[ו]י כו' א"ל סיימתינהו לשבחייהו דמרך משל למלך שמשבחים אותו באלפי אלפים דינרי כסף והיו לו אלפי אלפים דינרי זהב והלא גנאי הוא לו דאפילו הני תלתא האל הגדול הגבור והנורא אי לאו דאמרינהו משה וכו' לא אמרינן הני שאין אדם יכול להשמיע כל שבחיו של מקום אלמלא הני תלתא דאמרינהו משה ואם בא אדם להרבות בשבחיו אע"פ שאינו אסור מ"מ משתקין אותו ובא לידי עונש ליעקר מהעולם ומכאן אתה למד אל הבא לומר ברכה רביעית של שבח קודם התפלה שהוא אסור אע"פ שאינו מרבה לספר בתארי שבחיו יתברך אלא מברך ברכה ד' של שבח כענין גדול או גבור או נורא אפ"ה אסור לקבוע ברכה אחרת של שבח ואין לנו אלא ג' ראשונות של שבח שתקנו כנסת הגדולה ואפשר לומר דהני תלתא דאבות וגבורות וקדושת ה' שהם ג' ראשונות של שבח נתקנו כנגד הג' תארים של שבח שלמד משה הגדול הגבור והנורא שכנגד הגדול היא ברכת אבות שהודיע אברהם גדולת הקב"ה בעולם וע"ז הבטיחו הקב"ה להיות לגוי גדול וכנגד הגבור קבעו ברכת שבח אתה גבור וכנגד שבח והנורא קבעו ברכת שבח אתה קדוש כי קדוש ונורא הוא ונמצאו שאלו השבחים שאמרן יש לנו רשות לומר ולא יותר כי מי יוכל לספר כל תהלותיו ושבחיו של הקב"ה והמרבה לספר בהם יש לגעור בו ולומר סיימתינהו לשבחיה דמרך וכיון שאין אדם יכול לספר כל שבחיו גם אין למלל גבורותיו בקביעות ברכה אחרת של שבח יתירה על הג' שתקנו חכמים : מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויצב שם מזבח וכו'. וק' מאי קאמר דאי ס"ד דיעקב קרי למזבח אל ויקרא לו יעקב מיבעי ליה

דמאי

עיון יעקב

מ"ד כולה תקפו של אחשורוש . כלומר אף שאחשורוש היה מלך תקיף כדכתיב בהראות את תפארת גדולתו אפ"ה בשביל לעשות נס לישראל ביטל גזירתו מהיפך להיפך ומ"ד תוקפו של מרדכי להראות כמה החטא גרם אף שמרדכי ישב בשער המלך אפ"ה ע"י גרם החטא של ישראל נגזר עליו גזירה רעה גדולה אף שלבסוף מכח תשובת ישראל נהפך להם לטובה ומ"ד תוקפו של המן להראות אף שסוגא ישראל היה במעלה עליונה אפ"ה ריחם הקב"ה על ישראל ושינה מזלו לרעה ומ"ד מבלילה ההוא תקפו של נס שקודם שביקשה אסתר על עמה ועל מולדתה נדדה שנת המלך לטובת ישראל ומרדכי : *) **דקדוקי** סופרים ומה שסופרים עתידין לחדש ומאי ניהו מקרא מגילה . נראה דהא דנקט מקרא מגילה יותר משאר הדושים שעתידין להתחדש לפי שבמקרא פ' עקב כתיב עליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש מדקאמר בהר מתוך האש הוא תיבות מיותרים אלא ודאי דבא לומר ע"ד דאיתא בשבת פ' ר"ע מודעא רבה לאורייתא שכפה עליהם הבר כגיגית ואפ"ה הדר קבלוהו בימי אחשורוש וכתבו תוס' שם אע"פ שהקדימו נעשה לנשמע שמא הזרו משראו אש הגדול ע"ש אם כן זה כוונת הפסוק ועליהם ככל הדברים ותקשי לך הלא יש להם תירוץ מודעא שהרי דבר עמכם בהר שכפה עליהם כגיגית ואי משום שאמרו נעשה ונשמע הלא היו בתוך האש והזרו לזה הראה להם מה שהסופרים עתידין להדש שהוא מקרא מגילה שיקיימו ויקבלו עליהם עול התורה

*) שייך לע"ב

וחי ואמר (רבי אבא בריה דר') [ר'] חייא בר אבא א"ר יוחנן מ"ד (דברים ט) ועליהם ככל הדברים מלמד שהראה [א]הקב"ה למשה בסיני דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שסופרים עתידים לחדש ומאי ניהו מקרא מגילה :

הקורא עומד פרק שלישי

כט דף כא ע"א **משנה** הקורא את המגילה עומד ויושב יצא : [גמרא] תנא משא"כ בתורה מנא הני מילי [אמר ר' אבהו] דאמר קרא (דברי' ה) ואתה פה עמוד עמדי [ו]א"ר אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול שאפילו הקב"ה בעמידה (אמר רב יהודה אמר רב) [וא"ר אבהו] מנין לרב שלא ישב על גבי מטה וישנה לתלמידיו על גבי קרקע שנא' ואתה פה עמוד עמדי · ת"ר מימות (יהושע) [משה] עד רבן גמליאל היו למדין תורה מעומד משמת רבן גמליאל (הזקן) ירד חולי לעולם והיו למדין תורה מיושב והיינו דתנן [ב]משמת רבן גמליאל (הזקן) בטל כבוד תורה · כתוב אחד אומר (שם ט) ואשב בהר (ארבעים יום וארבעים לילה) וכתיב (שם י) ואנכי עמדתי בהר · אמר רב עומד ולומד יושב ושונה רבי חנינא אמר לא עומד ולא יושב אלא שוחה · ר' (אבא) [יוחנן] אמר אין (לשון) ישיבה אלא לשון עכבה שנא' (שם א) ותשבו בקדש ימים רבים · רבא אמר רכות מעומד קשות מיושב · [שם ע"ב] [פיסקא] בשני ובחמישי ובמנחה בשבת קורין שלשה · כנגד מי אמר רב אסי [ג]כנגד תורה נביאים וכתובים רבא אמר כנגד כהנים לוים וישראלים · אלא הא דתני רב שימי אין פוחתין מי' פסוקים בבית הכנסת

מהרש"א

שעבר כבוד ה' כמלא נקב דק כמחט סדקית ולגבי משה מפורש שהסתירו הקב"ה שלא יראה כבוד ה' כמ"ש והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי גו' אבל באליהו כתיב לא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר גו' ואינו מפורש בו שהסתירו הקב"ה ואפשר כיון דמפורש ביה שהיה בנקרת הצור של משה כדכתיב ויבא שם אל המערה בה' הידיעה שהיא המערה שהיה שם משה בסתמא שהסתירו גם כן הקב"ה שם ועוד דסמיך אקרא דכי לא יראני האדם וחי : דקדוקי סופרים כו' עתידים לחדש כו' · מיתורא דכל מפיק לה דה"מ למכתב ועליהם הדברים אשר דבר גו' ולכך דרשו מריבוי דכל דקדוקי תורה וסופרים ומיתורא דכ"ף הדמיון דרשו גם מה שעתיד להתחדש דהיינו מקרא מגילה דמדמה לה לגופה של תורה כדאמרינן פ"ק שלום ואמת כאמיתה של תורה :

[**כביכול** אף הקב"ה בעמידה כו' · נראה דאצטריך ליה באידך דרבי לאשמעינן דאף הרב בעמידה : והיינו דתנן משמת ר"ג כו' · דגבי ר"ע נמי תנן התם משמת בטל כבוד תורה והוא מתפרש בע"א ע"ש בפרש"י] : כתוב אחד אומר ואשב בהר וכתיב ואנכי עמדתי כו' · אע"ג דקרא דואשב בהר מ' יום גבי לוחות הראשונות הוא דכתיב והאי קרא ואנכי עמדתי מ' יום בלוחות אחרונות כתיב מ"מ משמע להו ליתן את של האמור בזה לזה מדכתיב באחרונות כימים הראשונים : **לא עומד** ולא יושב אלא שוחה כו' · והיינו כמשתחוה ואפשר משום כבוד השכינה : אין ישיבה אלא עכבה שנאמר ותשבו בקדש גו' ·

רש"י

הסקין ונקראת מחט של סקאין : דקדוקי תורה · ריבויי אתין וגמין ומיעוטין אכין ורקין : דקדוקי סופרים · שדקדקו האחרונים מלשון משנת הראשונים : **עומד** ויושב · אם רצה עומד ואם רצה יושב : מה שאין כן בתורה · שאין קורין בתורה בציבור מיושב: כביכול· נאמר בהקב"ה כבאדם שיכול להאמר בו כן : שלא ישב וכו' · אלא או שניהם ע"ג מטה או שניהם ע"ג קרקע : ולומד · מפי הגבורה : יושב ושונה · שנית לבדו מה שלמד : רכות · דברים רכים ונחים שאדם מהיר לשומען :

תוספות

אלמלא מקרא וכו' · יש אלמלא שהוא כמו אילו לא כגון הך דהכא וכך אלמלא אגרות ראשונות אילו לא הוו אגרות ראשונות וכן הרבה ויש אלמלא שהוא כמו אילו היה כמו אלמלא נגדוה לחנניה מישאל ועזריה דהוי אילו נגדוה וכן הרבה [ומ"ש] ואומר ר"ת דהיכא שכתוב אלמלא באל"ף הוי כמו אילו לא והיכא שכתוב אלמלי בי"ד הוי כמו אילו היה : (כביכול · כתוב במדרש כ' ב' יכול כתוב בתורה יכול לאומרו ונקוד על הכ"ף ועל הבי"ת כלומר כתוב בתורה : שלא ישב על גבי מטה וכו' · קשה מהא דאמרי' בפרק הפועלים רבי ור' אלעזר בר' שמעון הוו יתבי על גבי קרקע קמיה דר' שמעון בן גמליאל ור' יהושע בן קרחה דהוו יתבי אספסלי ואמרי' פ"ק דסנהדרין שמעון התימני היה דן לפניהם על גבי קרקע ובמ"ק וכו' ונראה כשהיו שונים היו כולם מעומד שלא היו צריכין כל כך לדקדק אבל בסברא שהיו צריכין לדקדק היה הרב יושב ואחרים מעומד ופעמים שהיו כולם יושבים כמו שאמרו בעירובין שהיה אהרן יושב לשמאל משה וכן אחרים וזהו כשהיו צריכין לדקדק ולטרוח בהלכה) :

יד יוסף

א עי' ברכות ס ע"א ועי' פירוש ע"ז בהקדמת התוי"ט : ב סוטה מט ע"א : ג לקמן כד ע"א :

חדושי גאונים

מימות משה וכו' לא היו לומדים תורה אלא מעומד ק"ל הא בפ"ה דערובין (דף נד) תניא כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פירקו נסתלק אהרן ויושב לשמאל משה וכו' אלעזר ישב לימין משה ואתמר כו' אלמא בימי משה גופא היו למידין מיושב ושמא יושב לאו דוקא אלא אהרן עמד לימין משה וכן כולם אלא שמרש"י התם משמע דישב ממש קאמר שפי' ישב לשמאל משה דתניא ההולך לימין רבו ה"ז בור וכ"ש יושב בזמן שאין שני ליושב בשמאל מיהו לרבא דא' בסמוך רכות מעומד קשות מיושב ניחא דהתם בקשות איירי : **לא** עומד ולא יושב אלא שוחה משמע דשוחה הוי בכלל

אהבת איתן

חכמים . והקשה הט"א דא"כ איך תקנו חכמים לספר בשבח המקום הואיל ואין מי שיכול לספר כולו ומהירושלמי דברכות משמע דלא כפרש"י . אלא דהחכמים גדולים יש להן רשות לספר דאמר התם רשב"ג מי ימלל גבורת ה' כגון אני וחביריי . ואין דבריו מוכרחין דהירושלמי י"ל דלא לענין ספור בשבח המקום קאמר כגון אני וחביריי אלא לענין עסק התורה

גאון יעקב

עמד המן להשמיד ולהרוג כו' והכל הוא מצד קטרוג עון שהשתחוו לצלם . ואם עון ע"ז מקטרג עליהם . והנה כאשר באתה אל המלך לבקש על

עין יעקב

התורה והמצות וק"ל : **עומד** ויושב . אפשר לומר ע"ד דאיתא במדרש הקב"ה דן את האומות בישיבה וישראל בעמידה וכאן שהיו שני דברים שנדונו המן ובניו וגם ישראל נדונו לכך נקראת עומד ויושב : **משא"כ** בתורה . עיין לעיל בתוס' דף י"ט ע"ב ד"ה אלא הא דתניא וכו' מבואר מדברי תוס' דתקינו רבנן מגילה כעין דאורייתא ע"ש נ"ל הייטו דוקא לענין קריאת שמע שדומה בענין הקריאה למגילה וכמו שבק"ש קי"ל הלכה כב"ה דאמר בפ"ק דברכות שקורין בין עומד בין יושב ה"ה במגילה משא"כ בתורה שעיקר מצותו בלימוד צריך עמידה דוקא וק"ל : **עומד** ולומד יושב ושונה . ע"ד דאמרינן ליגמר והדר ליסבר לכך ילמד בעמידה תחלה ואח"כ יסבור בישוב הדעת :

הרי"ף

דמאי קושיא דסמיך אקרא דויבא יעקב שלם דהא נמי כתיב בתריה ויקן את חלקת השדה ולא כתיב ויקן יעקב וכן כתיב ויצב שם מזבח ולא כתיב ויצב יעקב מזבח דסמיך איעקב דכתיב ברישא דענייני וה"נ סמיך ולא אמר ויקרא לו יעקב וע"ק כיון דלא דחי האי פירוש דקרא יעקב למזבח אל אלא משום דלא כתיב ויקרא לו יעקב ולהכי דריש ויקרא אלהי ישראל ליעקב אל ודילמא ויקרא אלהי ישראל למזבח אל כדהוה דרשינן ליה הכי ביעקב שקרא למזבח אל ותו קשיא לן בדברי התוס' שאמרו תימה דהא כתיב ויקרא שמו ה' נסי ויקרא לו ה' שלום ומתרגמינן ופלח וצלי וי"ל דלא קשיא דהתם קרא שמו ה' נסי ע"ש הנס וה' שלום ע"ש שעשה לו שלום אבל אל לבד או ה' לבד לא קרי ליה ומעתה לדברי התוס' אין הכרח שלא קרא יעקב אלא משום דאל לבד לא קרי ליה וכגמ' לא אמרי' הכי אלא הסברא הוא דאי ס"ד

דיעקב קראו אל ויקרא לו יעקב מיבעי ליה דמשמע דאי לאו הכי שפיר קאמרי' שקרא למזבח אל וכן ק' לגירסת בעל עין יעקב בתוס' שכתבו דהתם ע"ש הנס וע"ש השלום היו קורין למזבח כן אבל הכא ליכא שום מעשה שנוכל לומר שעי"כ קראו יעקב כן אי איתא שיעקב קראו אל ה"ל לפרושי בהדיא ע"כ והשתא לא רישיה סיפיה פתח בטעם שלא היה שם מעשה שנוכל לומר שע"י כן קראו יעקב שהוא הכרח דא"א לומר כן וסיים דאי איתא סיל"ל ויקרא לו יעקב הרי שאפשר לומר כן אלא משום דלא כתיב בהדיא ויקרא לו יעקב וע"ק לדברי התוס' דאע"ג דליכא למימר דקרא למזבח אל לבד מ"מ איכא למימר ויקרא לו אל ולתרגומו ופלח וצלי כדמתרגמינן ויקרא שמו ה' נסי ויקרא לו ה' שלום ונלע"ד דבהאי קרא יש ג' משמעות בענין ויקרא לו אל או שקרא יעקב למזבח אל או שקרא הקב"ה למזבח אל או שקרא הקדוש ברוך הוא ליעקב אל וזהו רחוק מהשכל שיקרא הקב"ה למזבח שם אל ויותר יש מקום לומר שיעקב קרא למזבח אל כלומר יחול שמו על המזבח הזה להיות אלהי ישראל ולזה דקדק ר' אלעזר כדבריו שאמר דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל דהכי הול"ל דאי ס"ד שיעקב קרא למזבח אל ולמה הפך הלשון ואמר דאי ס"ד למזבח וכו' אלא הכוונה לדחות דלא ס"ד שהקב"ה קרא אל למזבח ויותר טוב לומר שקרא הקב"ה ליעקב אל ויהיה נדרש ויקרא לו ליעקב מלומר ויקרא לו למזבח דאי ס"ד לדרוש לו למזבח אין לך לומר אלא שקרא למזבח יעקב ולא קרא לו למזבח הקב"ה וכפי זה ויקרא לו יעקב מיבעי ליה דאע"ג דלא כתיב ויצב יעקב מ"מ היכא דאיכא למטעי אם קרא לו יעקב למזבח או קרא לו הקב"ה ליעקב אל הי"ל לפרושי בהדיא ולומר ויקרא לו יעקב אל אלא ודאי דה"ק ויקרא לו אלהי ישראל ליעקב אל . ועוד הקשו התוס' דהא כתיב ויקרא שמו ה' נסי דהתם נמי איכא לספוקי אם ה' קרא למזבח נסי וכאילו כתיב ויקרא ה' שמו נסי וכן ויקרא לו ה' למזבח שלום ודרשינן הכי מדלא כתיב בהדיא ויקרא משה שמו ה' נסי וכן ויקרא גדעון לו ה' שלום ומדלא דייקינן הכי אלא אע"ג דלא כתיב בהדיא ויקרא משה שמו ה' נסי מ"מ מתרגמינן ליה ופלח וצלי דהיינו משה קרא והתפלל לה' ואמר ה' נסי וכן ויקרא לו גדעון ה' שלום יעשה שלום לו א"כ ה"נ אע"ג דלא כתיב ויקרא לו יעקב אל יש לנו לדרוש כן ויקרא יעקב והתפלל על המזבח שיהיה האל הגדול שוכן על ישראל להיות נקרא אלהי ישראל ותירצו התוס' דשאני התם במשה וגדעון דהע"ש שלא נאמר ויקרא משה וכן ויקרא גדעון כיון שכתוב שם נסי ושלום הוא דבר הצודק לומר שמשה

וידבר עולה מן המנין הני עשרה כנגד מי אמר ר' יהושע בן לוי כנגד [א]עשרה בטלנין שבבית הכנסת רב יוסף אמר [ב]כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני [ג]ר' לוי אמר כנגד עשרה הלולין שאמר דוד בספר תהלים [ד]ור' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם והי נינהו ויאמר דבראשית הני ט' הוו בראשית נמי מאמר הוא דכתיב (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם · [אמר רבא ראשון שקרא ד' משובח שני שקרא ארבעה משובח שלישי שקרא ארבעה משובח ראשון שקרא ארבעה משובח דתנן [ה]בשלש קופות של שלש סאין שבהן תורמין את הלשכה והיה כתוב עליהן אב"ג לידע איזו מהן נתרמה ראשון להקריב ממנה ראשון שמצוה בראשון אמצעי שקרא ארבעה משובח [ו]דתניא (במדבר ח) אל מול פני המנורה יאירו מלמד שמצדד פניהם כלפי נר מערבי ונר מערבי כלפי שכינה ואמר [ז]רבי יוחנן מכאן שאמצעי משובח ואחרון שקרא ארבעה משובח [ח]משום מעלין בקדש ולא מורידין] רב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר וקרא ראשון ד' ושבחיה רב פפא :

דף כב ע"ב [א"ר אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אא"כ נענה כיהושע בן נון דכתיב (יהושע ז) ויאמר ה' אל יהושע קום לך [וגו']] תנו רבנן [ט]קידה על אפים שנאמר (מ"א א) ותקוד בת שבע אפים ארץ כריעה על ברכים וכה"א (שם ח) מכרוע על ברכיו השתחואה זו פשוט ידים ורגלים שנאמר (בראשית לז) הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה :

דף כג ע"א [פיסקא בשני וחמישי בשבת במנחה קורין ג' כו' בר"ח ובחש"מ קורין ד' כו' ביו"ט ה' ביוה"כ ו' בשבת ז' כו'] [י]הני ג' (ד') ה' (ו') ז' כנגד מי פליגי בה רבי יצחק בר נחמני וחד דעמיה ומנו ר' שמעון בן פזי ואמרי לה ר' שמעון בן פזי וחד דעמיה ומנו ר"י בר נחמני ואמרי לה ר' שמואל בר נחמני חד אמר כנגד ברכת כהנים וחד אמר כנגד שלשה שומרי הסף חמשה מרואי פני המלך ושבעה רואי פני המלך תני רב יוסף

רש"י

[וידבר עולה מן המנין · וידבר ה' אל משה לאמר אף על פי שאין ללמוד ממנו כלום] : בראשית נמי · דמשתעי בשמים וארץ דכתיב בדבר ה' שמים נעשו וגו' : [מאמר הוא · אף הם במאמר נבראו : נר מערבי · הוא נר אמצעי למאן דאמר נרות לפון ודרום מונחין הוי אמצעי משוך קמעא כלפי מערב חוץ משאר נרות דלמאן דאמר מערב ומזרח מונחין לא משום דהוי מערבי השני כלפי מזרח הכי איתא במנחות : תורמין · כהנים את הלשכה נותנים משקלים שנה ע לתוכה לקנות מהן קרבנות צבור לכל השנה : אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות· למול פני נר שבגוף המנורה שהוא אמצעי היה מצדד פני ששה הנרות : ראשוני מן שלשה שקרא ארבעה פסוקים משובח וכן שני וכן שלישי אם לא עשה הראשון ועשה השני או אם לא קראו לא הראשון ולא השני ארבעה פסוקים וקרא אותן השלישי משובח ואם יש להן ריוח בפרשה וקראו כל אחד ארבעה פסוקים כולן משובחין : אלא אם כן נענה · כלומר אלא אם כן בטוח במעשיו שהוא נענה בתפלתו : למה זה אתה נופל על פניך · אלמא אין לו לעשות : קידה · המורה בכל מקום אינה אלא על אפים: ארצה · משמע כולו שטוח ארצה] ·: ברכת כהנים · שלשה תיבות בפסוק ראשון וחמשה בפסוק שני ושבעה בפסוק שלישי : חמשה מרואי פני המלך ושבעה רואי פני המלך· שבעה הם כדכתיב שבעת שרי פרס ומדי ומהם יש חמשה חשובים כדכתיב בסוף מלכים : ג' שומרי הספר · בסוף ספר מלכים וכנגדן תיקנו

תוספות

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו · בירושל' מפרש היכא שמתפלל בשביל הציבור אבל בינו לבין עצמו שפיר דמי :

קידה על אפים · לא מכח הקרא הוא מפיק לה דהא כתיב נמי (ישעיה מט) אפים ארץ ישתחוו לך אלא הכי גמיר ליה מרביה דגבי לשון קידה שייך אפים : **הני** שלשה וחמשה כנגד מי · אבל מששה של יום הכפורים לא בעי עד לקמן קשיא אמאי לא בעי מד' של ראש חדש כנגד מי וכן של חולו של מועד ויש לומר דקים ליה דטעמא דמוסף חשיב לטפויי חד גברא אבל לטפויי כל כך בי"ט ובי"כ ובשבת לא ס"ל משום *) כרת וסקילה אי לא משכחינן כנגד מי : שבעה רואי פני המלך · פי' הקונטרס דאחשורוש וקשה לומר שתקנו חכמים כנגד עינינו של אותו רשע לכך פי' ר"ת אותן הכתובים בספר ירמיה (כ"ב) ובמלכים (ב' כ"ה) כתיב ה' ובירושלמי מפרש שהשנים שלא הוזכרו במלכים הם סופרי הדיינין :

*) נ"ל מלאכת כרת רש"א

מהרש"א

ומדכתיב וישב יעקב לא משמע ליה ראיה דהא דרשינן ליה בפ' חלק [א] אין וישב אלא לשון צער כו' ע"ש : [הני עשרה כנגד מי כו' · מפו' פ"ב דר"ה כל הסוגיא] : ושבחיה רב פפא כו' · נראה דרב פפא ודאי נמי מודה דכל אחד מהג' שקרא ד' משובח אלא שאמר כשקרא הראשון ד' שבחיה מטעם דזריזין מקדימין למצוה וה"ז הראשון זריז להקדים עצמו לקרות ארבע : [אין אדם חשוב רשאי ליפול כו' · מפורש פ"ק דתענית] : קידה על אפים וכה"א כו' · וכתבו התוס' תימה כו' וי"ל דמגמרא כו' עכ"ל ואין זה מספיק כיון דאשכחן בקראי השתחואה על אפים וכן בכריעה וכן ארצה אשכחן גבי קידה והנראה ליישב כל זה כי כל שלשה חלוקות הנזכרים הכא מבוארים מתוך הכתובים והוא אין ספק כי כל אחד מהג' חלוקות היו עכ"פ באפים דבכולם כתיב אפים והכריעה דבר נוסף על הקידה כי הקידה אינו רק שמשטח פניו לארץ ולא גופו כפרש"י פ' החליל והכריעה היא דבר נוסף שמשטח פניו לארץ וגם רגליו בכריעה על הארץ אבל לא שאר הגוף נוסף עליו השתחואה שהוא משטח פניו לארץ וגם רגליו בכריעה וגם גופו לארץ וזו היא פישוט ידים רגלים וכל זה מוכח מתוך הכתובים דמלינו בכל המקרא קידה קודם השתחויה וכן הכריעה קודם השתחויה שנאמר כורעים ומשתחוים להמן גו' וכל זה מוכח מתוך המקראות בכתוב ולא נקט הני קראי אלא לסימן בעלמא דבקידה כתיב אפים ובכריעה ברך ובהשתחואה ארצה : הני ג' וה' וז' כו' כנגד ברכת כהנים כו' · לגבי ג' נתנו לעיל טעמא אחרינא וכתבו התוס' לעיל דטעמא דג' כנגד שומרי הסף שאמרו הכא אינו עיקר כו' ע"ש אבל אכתי קשה למה לא אמרו לעיל כנגד ברכת כהנים וע"כ הנראה דהני אמוראי דהכא פליגי אטעמים דלעיל ולא מייתי להו לעיל משום דהני אמוראי הכא נתנו טעם גם מה' וז' אבל לעיל לא אמרו האמוראים טעמים אלא אג' : וה"א ג' כנגד ג' שומרי הסף ה' מרואי פני המלך כו' · ע' פרש"י כאן וכה"ג פי' פ"ק דסנהדרין אבל התוס' דחו שם פירושו דאין נראה שתקנו כנגד שרי

[א]מהרש"א ד"ה אין בפ' חלק (ק"ו ע"א) :

יד יוסף

א כ"ק פב ע"א : ב ר"ה לב ע"א : גמלתא דר' לוי ליתא ברב אלפס והרא"ש וכן מוכח דל"ג למי שנותן עין עיונו בר"ה לב ע"א הלולים טובא הוו כו' : ד ר"ה לב ע"א : ה יומא סב ע"א סד ע"א ע"ש שקלים ה ע"א : ו מנחות נח ע"א : ז שם איתא ר' נתן : ח לעיל ט ע"ב וש"נ: ט ברכות לד ע"ב שבועות טז ע"ב : י סנהדרין י ע"ב :

חדושי גאונים

עמידה ובכלל ישיבה לפיכך כתיב אנכי עומד וכתיב ואשב בהר קרא לי' עמידה וישיבה וק"ל מהא דאמר בפ"ב דזבחים (דף יט) כיצד קידוש מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש ר' יוסי ב"י אומר מניח שתי ידיו זו ע"ג זו וע"ג ב' רגליו זו ע"ג זו ומקדש א"ל הפלגתה א"א לעשות כן ומפ' בגמ' לר"י חבירו מסייעו ואמר מאי בינייהו עמידה מן הצד א"ב כלומר עמידה כזו שא"א בלא סמיכה ע"י אחר לרבנן לא הוי עמידה ובקידוש עמידה בעינן דכתיב לעמוד ולשרת כדמפרש התם אלמא לרבנן לאו בכלל עמידה היא וצ"ל דבשתי' מודו רבנן דהוי בכלל עמידה תדע דהא אפי' לרבנן דאמר מניח ידו ע"ג רגלו וכו' א"א בלא שתי' אפ"ה הוי עמידה לענין קידוש דבעי עמידה ובתי' למס' שבועות רפ"ד יתבאר עוד : כנגד עשרה הילולין שאמר דוד

אהבת איתן

קאמר וכ"פ המפרש ע"ש והכוונה ע"ד דאי' בסוף הוריות

גאון יעקב

עמה. ובבואה אל המלך · וראתה כי

הרי"ף

שמהם קרא למזבח ה' עשה' לי גם במקום הזה וכן אמר גדעון ה' עשה לי שלום כאן ויפה נדרש לומר ויקרא לו משה אע"ג דלא כתיב בהדיא משה מש"כ כאן שלא הוזכר אלא אל בכנגד והקורא מקרא זה אינו דורשו על יעקב שקראו אל מדוחק הענין שאיך אפשר שקרא יעקב למזבח אל מבלי הזכרת שום מעשה אלא מלת אל לומר שאל עשה אותו דבר וכיון שדרשה זו היא רחוקה מהשכל והלואי שיאמר בהדיא ויקרא לו יעקב אל כדי לדורשה ומדלא קאמר ויקרא לו יעקב מכאן אנו דורשים ויקרא לו אלהי ישראל ליעקב אל :

עץ יוסף

הני הראשונות כאחד נחשבו שהם מורים על אחדותו (מהרש"א שם) : **במן** כנגד י' בטלנין . שבטלין ממלאכתן שהם מצויין תמיד בבית הכנסת שחרית וערבית כדאמרינן במס' ברכות דף ו' ע"ב רש"י מגילה דף ג' ע"ב ד"ה י' בטלנין : כנגד עשרה הלולין כו' . ובר"ה דף לב ע"א פריך הגמ' הילולים טובא הוו ומתרץ הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר ופרש"י הנך דהללו אל בקדשו : בראשית נמי מאמר הוא . ואע"ג דלא כתיב ביה ויאמר יהי שמים . כמאן דכתיב

מהרש"א

אומות ומפרש ר"ת דהם שרי ישראל דאשכחן בסוף מלכים דהגלה נבוזראדן ג' שומרי הסף וה' רואי פני מלך ובסוף ירמיה כתוב ז' רואי פני מלך כו' ע"ש ומה שיש לדקדק בזה אסוגיא דפ"ב דר"ה שם מפורש: [היינו זכריה היינו משלם כו'· אפשר שאמרו כן משום דלא כתוב זכריה ומשולם בוא"ו דכל אינך שמות דנקט בו' נוספות הם כתובים] : א"ל כל זמן שאבוקה בידי בני אדם כו'· יש לדקדק כיון דבאפלה אין בני אדם רואין אותו אכתי תקשי אמאי נקט קרא עור וכי מה אכפת באפלה בין עור לפקח וי"ל דמ"מ הפקח כיון שידוע לו מבואי העיר ושביליה גם באפילה יודע קצת לכוון בהם להציל עצמו מן הפחתים כו': שקורין אלפין עיינין כו'· בפ' הבונה [א] אמרי' אל יכתוב אלפין עיינין ופרש"י שם יש שכותבין כן מפני שדומין בקריאתן עכ"ל והיינו שדומין בקריאתן ממוצא א' אותיות אחה"ע וזה טעותן של אנשי חיפה ובית שאן שמחליפין בקריאתן וכן יש לפרש שם גבי אל יכתוב חיתי"ן ההי"ן וה"נ הכא גבי וחכתי לה' שהוא ממוצא א': מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים כו' עי' בתוס' ומה שיש לדקדק בזה עי' בחי' הלכות: בישראל הבא על הכותית כו' הכתוב מדבר כו'· לפרש"י נראה דבא תנא דבי ר"י לפרש המתניתין דמשתקין אותו מלומר כן דהכתוב מדבר בישראל הבא כו' אלא דהכתוב מדבר במעביר בנו באש אבל מדברי הערוך [ב] בערך ארס נראה דבא תנא דבי ר"י לפרש דקושטא הוא דהכתוב מדבר בישראל הבא על הכותית כו' ומתניתין דקתני משתקין אותו היינו דאומר דהכתוב אינו מדבר אלא בארמיים שמעבירין זרעם למולך וע"ש ולדבריו יתיישב דברי הת"י שהוא פירש המקרא לא תתן בתשמישתא לגד בת עממין כו' ע"ש : [מעשה בראשית כו'· פרש"י דאמרינן במס' חגיגה המסתכל בד' דברים כו' טעמא אין רצונו של מלך שיזכירו שמו על האשפה כו' ע"ש אין זה מדוקדק דאין זה טעם אלא על מה לפנים וע"ש] : מה לפנים ומה לאחור כו'· פי' בתוס' מה בסוף גבולי עולם למזרח ולמערב א"נ מה היה קודם ו' ימי בראשית ומה יהיה אחר שיכלה העולם עכ"ל ופי' קמא דחה רש"י בריש פרק אין דורשין מדפריך התם בגמ' אלא מה לפנים מאי דהוה הוה ע"ש גם קשה לפי' קמא אמאי נקט שפי מה לפנים ומה לאחור שהם מזרח ומערב ממאי דנקט אינך ב' קצות שהם הדרום מימין והצפון משמאל: שבח הוא לו

עין יעקב

ג' ה' וז' ג' שומרי הסף ה' מרואי פני המלך ז' רואי פני המלך א"ל אביי עד האידנא מ"ט לא פריש לן מר א"ל לא הוה ידענא דצריכיתו לי [א]ומי בעיתו מינאי מלתא ולא אמרי לכו · א"ל יעקב מינאה לרב יהודה הני ששה דיום הכפורים כנגד מי א"ל כנגד ששה שעמדו מימינו של עזרא וששה משמאלו שנא' (נחמיה ח) ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ויעמוד אצלו מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה ומעשיה על ימינו ומשמאלו פדיה ומישאל מלכיה וחשום וחשבדנה זכריה משלם הני שבעה הוו היינו זכריה היינו משלם ואמאי קרי ליה משלם [ב]דמושלם בעובדיה :

ל דף כד ע"א משנה סומא פורס על שמע ומתרגם ר' יהודה אומר כל מי שלא ראה מאורות מימיו לא יפרוס על שמע :

[שם ע"ב] גמ' תניא [ג]אמרו לו לר' יהודה והלא הרבה צפו לדרוש במרכבה ולא ראו אותה מימיהם ור' יהודה התם [ד]באבנתא דליבא תליא מילתא והא קא מיכוין וידע הכא משום הנאה הוא והא לית ליה הנאה · ורבנן אית ליה הנאה כדרבי יוסי דתניא אמר רבי יוסי כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה (דברים כח) והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה (אמרתי) וכי מאי איכפת ליה לעור בין אפלה לאורה עד שבא מעשה לידי פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפלה וראיתי סומא שהיה מהלך בדרך ואבוקה בידו אמרתי לו בני אבוקה זו למה לך אמר לי כל זמן שאבוקה (זו) בידי בני אדם רואים אותי ומצילין אותי מן הפחתים ומן הקוצים ומן הברקנים :

שם [אמר רב אסי חיפני ובישני לא ישא את כפיו תניא נמי הכי אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן ולא אנשי בית חיפה ולא אנשי טבעונין מפני [ה]שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין :

דף כה ע"א משנה האומר יברכוך כו' על קן צפור יגיעו רחמיך כו' משתקין אותו : גמ' מ"ט פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וח"א מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות :

שם האומר ומזרעך לא תתן להעביר וכו' : תנא דבי ר' ישמעאל בישראל הבא על הכותית והוליד ממנה בן לע"ז הכתוב מדבר] :

שם ת"ר [ו]יש נקראים ולא מתרגמין יש נקראין ומתרגמין ויש לא נקראין ולא מתרגמין · מעשה בראשית נקרא ומתרגם פשיטא מ"ד אתו לשיולי מה למעלה ומה למטה [שם ע"ב] מה לפנים ומה לאחור קמ"ל · מעשה לוט [ושתי בנותיו] נקרא ומתרגם פשיטא מהו דתימא ניחוש לכבודו דאברהם קמשמע לן · מעשה תמר ויהודה נקרא ומתרגם פשיטא מהו דתימא ליחוש לכבודו דיהודה קמשמע לן שבח הוא לו דאודי ·

רש"י

אלו מעין דבר מלכות : דמשלם בעובדיה · תמים במעשיו : צפו לדרוש . במעשה מרכבה דיחזקאל : פחתים · גומות : [חיפני וביסני . כהן שהוא מאנשי חיפה ומאנשי בית שאן מגמגמין בלשון הן : מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין · ואם היו עושין ברכת כהנים היו אומרים יאר יער ה' פניו ולשון קללה הוא כי יש פנים שיתפרשו לשון כעס כמו פני ילכו (שמות לג) את פני (ויקרא כ) ומתרגמינן ית רוגזי ומעי"ן עושין אלפין ופוגמין תפלתן ודאמרי' (ברכות ד' לב:) דבי ר' אליעזר קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין ההוא בדרשא : מטיל קנאה · לומר על העופות חס ועל הבהמות וחיות אינו חס : ואינן אלא גזירות מלך · להטיל עלינו עולו להודיע שאנחנו עבדיו ושומרי מצותיו : מעשה בראשית וכו' · ואמרי' במסכת חגיגה (דף יא:) המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם והתם (דף טז·) מפרש טעמא אין רצונו של מלך שיזכירו שמו על אשפה וכו']: קמ"ל [שבחו הוא] · שבח הוא ליהודה קריאה זו : דאודי · שהודה על

תוספות

אמר יעקב · מלעה גרסינן שאם הוה מין לא היה מזכירו יעקב דהא כתיב שם רשעים ירקב (משלי י') :

[א] מהרש"א ד"ה

שקורין בפ' הבונה (ק"ג ע"ב): [ב] שם ד"ה בישראל אבל מדברי הערוך בערך (ככל הדברים האלה כתב התוי"ט בקצת יתר ביאור היטב ע"ש פירוש נכון בערוך) :

יד יוסף

א סוכה יד ע"ב מיר יע ע"א סנהדרין י ע"ב : ב הוריות יא ע"ב כריתות ס ע"ב: ג תוספתא פ"ג : ד פי' בכונת הלב עי' תוס' ע"ז כח ע"ב ד"ה שוריינא דעינא ולדעת רש"י אבנתא דליבא הן טרפשי הלב : ה ברכות לב ע"א : ו תוספתא פ"ג :

חדושי גאונים

בספר תהלים בפ"ד דר"ה (דף לג) פריך גבי הני עשרה מלכיות כנגד מי וקאמר נמי ר' כנגד עשרה הילולין ופריך הילולין טובא הוי ומשני הני דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר וק"ל אמאי לא פריך ומשני לה הכא כהתם וכדמסיק דברי ר"י הכא כהתם הי נינהו ויאמר וכו' ועק"ל דאי הכא ה"ט שתיקנו עשרה פסוקים משום הני הלולים דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר מה ענין זה של שופר לקריאת התורה כל השנה דבשלמא גבי

אהבת איתן

דמייתי לדר"א דהכא לענין נשיאות ובמכות לענין ללמד תורה ברבים מי שיכול להשמיע כולה . אבל בשבח אין מי שיכול לספר כולו . ומאי דקשיא ליה להט"א דאיך תקנו חכמים לספר לק"מ דהרי

גאון יעקב

ביתו מלאה גילולי ע"ז . או עמדה מחריד ומשתומם . איך אבקש עליהם . ו בראל נריכים לנם

עץ יוסף

דכתיב דמי דבאמירה נמי איברי ולא בידים דכתיב בדבר ה' שמים נעשו (רש"י ר"ה שם) : צפו לדרוש . במעשה מרכבה דיחזקאל : וכי מה איכפת ליה לעור בין אפלה לאורה , וכך ה"ל לומר כאשר ימשש העור ותו לא ומתרץ דביום אינו קשה כ"כ לעור שאחרים יצילו אותו מן המכשולים. אבל בלילה קשה מאד לו שאין מי שיצילנו לכן קאמר כאשר ימשש העור באפלה : ויש לא נקראין ולא מתרגמין הגר"א מוחק זה : מה למעלה ומה למטה . מה למעלה מרקיע של

רש"י

חטאתו : מאהבה · של ברכות : ומיראה · של קללות ולא לשם שמים : פייגא דעתייהו · תחלש דעתם כשישמעו שהם נענשים ויאמרו טוב ליהנות מן העולם בכל רצוננו הואיל וסופנו בכל העונשים האלו : אל תתרגם אלא אחרון · ויהיו בני יעקב שנים עשר והמקרא הזה נפסק בהפסק פרשה לכך קורהו אחרון כאילו הוא פסוק בפני עצמו : מן ויאמר משה · אל אהרן מה עשה לך העם (שחזר אהרן וספר המעשה נקרא מעשה העגל השני) : משום ישא · שלא יאמרו הקב"ה נושא [להן] פנים ואינן יודעין שכדאי הן ישראל לשאת להם פנים [כדאמרינן בברכות [דף כ:] לא כדאי הם ישראל לשאת להן פנים] אני אמרתי ואכלת ושבעת וברכת והן מחמירין על עצמן עד כזית עד כביצה : פקרו המינין · העיזו פניהם לומר ממש יש בעבודת כוכבים (שיצא מאליו אבל המקרא אינם מבינים):

גמרא

מעשה העגל הראשון נקרא ומתרגם פשיטא מהו דתימא ליחוש לכבודן של ישראל קא משמע לן כל שכן דניחא להו דהויא להו כפרה · קללות וברכות נקראין ומתרגמין פשיטא מ"ד ניחוש דילמא פייגא דעתייהו דצבורא קא משמע לן · אזהרות ועונשין נקראין ומתרגמין פשיטא מהו דתימא ניחוש דילמא אתו למעבד (מאהבה ו) מיראה קא משמע לן · מעשה אמנון ותמר נקרא ומתרגם [מעשה אבשלום נקרא ומתרגם] פשיטא מהו דתימא ליחוש ליקריה דדוד קא משמע לן · מעשה פילגש בגבעה נקרא ומתרגם פשיטא מהו דתימא ליחוש לכבודו דבנימין קמ"ל· (יחזקאל טז) הודע את ירושלם את תועבותיה נקרא ומתרגם פשיטא לאפוקי מדר' אליעזר דתניא [א]מעשה באדם אחד שהיה קורא למעלה מרבי אליעזר הודע את ירושלם את תועבותיה אמר לו עד שאתה בודק בתועבות ירושלים צא בדוק בתועבות אמך בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול · ואלו נקראים ולא מתרגמין מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם מעשה בר' חנינא בן גמליאל שהלך לכבול והיה קורא חזן הכנסת (בראשית לה) ויהי בשכון ישראל וגו' ויהיו בני יעקב שנים עשר אמר לו למתורגמן אל תתרגם אלא אחרון ושבחוהו חכמים · מעשה העגל השני נקרא ולא מתרגם ואיזהו מעשה העגל הב' מן (שמות לב) ויאמר משה עד (שם) וירא משה · ברכת כהנים נקרא ולא מתרגם מ"ט משום דכתיב (במדבר ו) ישא · [ב]מעשה דוד ואמנון לא נקרין ולא מתרגמין והאמרת מעשה אמנון ותמר נקרא ומתרגם לא קשיא הא דכתיב אמנון בן דוד הא דכתיב אמנון סתמא :

לא שם תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר לעולם יהא אדם זהיר בתשובתו שמתוך תשובה שהשיבו אהרן למשה פקרו המינין שנא' (שמות לב) ואשליכהו באש ויצא העגל הזה · [ת"ר [ג]כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין

תוספות

מעשה של עגל השני נקרא ולא מתרגם · פירש רש"י שלא יאמרו ממשות היה בו מדקאמר אהרן ויצא העגל הזה וקשה דהא בירושלמי פליגי אמוראי ואיכא מאן דאמר מן ויאמר עד לשמצה בקמיהם (היה) [היא] מעשה עגל השני והיינו סיפיה דקרא דוירא משה ולפירש"י לא היה לו לומר אלא עד תחילת הפסוק לכן נראה כדמפרש בירושלמי דהטעם הוי לפי שאין דומה גנאי של יחיד ביחיד או של צבור בצבור לגנאי של יחיד בצבור ומשום כבודו של אהרן לא רצו לתרגם :

מהרש"א

דאודי כו' · אע"ג דראובן נמי אודי ולא אמרי' ביה שבחיה הוא אינו דומה דהודאת יהודה מעצמו היה אבל הודאת ראובן לא הוה מעצמו כדאמרינן בפרק החובל מי גרם לראובן שיודה יהודה כו' ע"ש ועוד י"ל דהודאת יהודה מפורש בקרא והוה שבחיה כנגד המבינים התרגום אבל הודאת ראובן אינו מפורש ולא שייך שבחיה במתרגם : מ"ד ניחוש דילמא פייגא כו' · גבי קללות וברכות שהוא דבר הנאמר לכלל ישראל סד"א למימר דילמא פייגא דעתייהו דצבורא משא"כ באזהרות ועונשין ליחיד העובר על התורה לא שייך דילמא פייגא אלא כדקאמר דילמא אתי למיעבד מיראה וההוא טעמא לא שייך הכא גבי כלל ישראל ויש לדקדק דההוא טעמא דילמא פייגא לא שייך בברכות ולמה אין מתרגמין אותן וי"ל כיון דקללות אין מתרגמין ברכות נמי אין מתרגמין דזה לעומת זה עשה אלהים ולכך נקט קללות קודם ברכות דעיקר טעמא משום קללות הוה : וא"ל אל תתרגם כו' · ופרש"י במתניתין דחיישינן לגנותו עכ"ל אבל הר"ן פירש משום כבוד יעקב עכ"ל ואפשר שהכריחו לפרש כן שהוא מדמה לה למאי דאמרינן באמנון דלא חיישינן לכבודו דאמנון אלא לכבודו דדוד דאמנון בן דוד אינו מתרגם ואמנון סתמא מתרגם ונראה דאינו דומה דבראובן שייך שפיר למימר דחיישינן לכבוד עצמו דמצינו בו שעשה תשובה ואמרינן פרק במה בהמה כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה כו' תדע דאינו דומה דהא בראובן לא מתרגמינן אפי' בראובן סתמא והתם מתרגמינן באמנון סתמא : ואיזהו מעשה עגל השני מן ויאמר משה וגו' · פרש"י במתני' משום דכתיב שם ויצא העגל הזה ופן יטעו ע"ה ויאמרו ממש היה בו כו' ומה"ט קאמר בסמוך דפקרו המינין מתוך תשובה זו והם לא יאמינו מדרש חכמים בזה דר"ל שלא ידע שיצא העגל הזה ע"י כישוף של ערב רב או ע"י שם שהיה ביד מיכה כדאי' במדרשות והרב אלפסי פי' דלא מתרגמינן עגל השני משום כבודו של אהרן עכ"ל ונ"ל כפי' התוס' דזה הוא גנאי גדול של יחיד בצבור דהיינו מה עשה לך העם הזה וגו' : משום דכתיב ישא כו' · עיין פרש"י והר"ן כתב משום דכתיב ישא ה' פניו גו' וכתיב אשר לא ישא פנים כו' ע"ש ובפ"ב דנדה [א] רמי הני קראי אהדדי ומתרץ להו אלא שע"ה לא יאמינו בזה וע"ש בחידושינו : מעשה דוד ואמנון לא נקרין ולא

הכותב

כתבו בתוספות מעשה העגל הב' וכו' · בירושלמי מפרש טעמא לפי שאין דומה גנאי של צבור לגנאי של יחיד בצבור ומשום כבודו של אהרן הוא דאין מתרגמינן ע"כ בתוס' ונראה לי טעם אחר מצורף לזה והוא כי אהרן חשב לתת התנצלות על חטאו וכפי המפורסם הוסיף על חטאתו פשע : ובאזהרות ועונשין מ"ד ניחוש דילמא פייגא וכו' · כפי הנראה מלשון המפרשים ובפרט מפרש"י ז"ל כי מוחלפת השיטה בגמרא בקללות וברכות אמרו ליחוש דילמא אתי למעבד מאהבה ומיראה ובאזהרות ועונשין ליחוש דילמא פייגא דעתייהו וזה נראה אמת אע"פ שבגמרא שהעתקתי ממנה היה כתוב בהפך :

הרשב"א

מאהבה ומיראה · פי' מאהבת השכר בלבד ומיראת העונש בלבד ולא יתכונו לאהבת השם וליראתו והוו להו כעובדי כוכבים שאם יבואו עליהם יסורין מתחרטין אבל העושה מאהבה ומיראה ומכוין לבו לשמים הרי זה צדיק גמור כדאמרינן בריש פ"ק דר"ה [ב] הרי סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור ומוקמינן בישראל שאינם קוראים תגר אבל בעובדי כוכבים שקוראים תגר אינו צדיק גמור והדיא דמסכת סוטה [ג] דפרוש מאהבה פרוש מיראה דכוותה הוא שאינן פרושים אלא מאהבה ומיראה ממש וקוראים תגר ומ"מ צדיק גמור לא הוי אבל צדיק מיהא הוי וכדאסקינן התם לא תיתני

עיון

מעשה דוד ואמנון לא נקראים ולא מתרגמין . אע"ג דמעשה עגל שני ואיך נקרא מ"מ שאני כבודו דדוד שעדיין חי וקיים יש לחוש לכבודו יותר שהוא.. כבוד החיים ועיין

יעקב

במהרש"א מה שתירץ בזה ויש ליקח מוסר לאותן הדרשנים שדורשין ברבים להוכיח שדוד חטא ולא חסים על כבודו דהא מה"ט אינו נקרא ברבים ונראה להם מרא כי הוא שגגת תלמידים :

עץ

שעל ראשי החיות . ומה למטה מהן · מה לפנים חוץ למחילת הרקיע למזרח . ומה לאחור למערב והוא צפון ודרום . ויש לפרש ג"כ מה לפנים מה שהיה

יוסף

קודם שנברא העולם ומה לאחור מה שיהיה לאחר כך . והכי תניא בתוספתא מה שהיה ומה שעתיד להיות. ועי' חגיגה דף י"א ע"ב ברש"י ובתוס' שם ד"ה יכול :

[א]מהרש"א ד"ה משום ובפ"ב דנדה (ע' ע"ב) : [ב]הרשב"א פ"ק דר"ה (דף ד' ע"א) : [ג] שם דמסכת סוטה (דף כב ע"ב) :

יד יוסף

א מסכת סופרים פ"ט : ב הוא ציון על המשנה וכגי' התוי"ט במשנה : ג תוספתא פ"ג :

חדושי גאונים

מלכיותניתא דאומרין אותן ביום תרועה והיינו דנקט הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר דנקט גמרא קרא של אמצע המזמור משום דעיקר דתיקנו נגד הילולים הללו משום שיש בו פסוק זה דתקע בשופר שהוא מענינא של יום דמצות היום בשופר אבל קריאת התורה דכל השנה אין להם ענין מיוחד דתיקנו עשרה פסוקים כנגד הילולים הללו יותר מהילולים טובא שבס' תהלים ונ"ל דהא דקאמר הכא כנגד עשרה הילולים לאו אהני הילולים

אהבת איתן

ע"כ צריכין לסדר שבח המקום קודם תפלה וילפי' ממשה בברכות (דף לב) וגם כל סדר הברכות דתפלה אסמוך אקראי וע"כ יכלו לתקן אותן ועיין בענין זה בילקוט תהלים סי' פ"ח :

*) ועליהם ככל הדברים וכו' מלמד שהראהו הקדוש ב"ה למשה דקדוקי תורה

*)ג"ז שייך לסי' כח

גאון יעקב

להשיב אגרת המן · והכנת המקום אין כאן . כי אחר כי בית המלך מלאה גילולי ע"ז . הלא הקיטרוג של ע"ז יהיה חוזר וניעור עליהם . ואיך יהיו ראוים לנס . לזאת התחכמה לבקש המלך והמן . אל המשתה בביתה . בית טהור . פנוי מכל עסק טומאה . ושם תבקש על עמה ואולי מן

[א]מהרש"א ד"ה ומאן. בפ' גט פשוט (קסד ע"ב) :

יד יוסף

א סנהדרין סג ע"א: ב ברכות לג ע"א שבת לא ע"א ע"ז ס ע"ב : ג יומא יב ע"א זבחים נג ע"ב קיח ע"ב ועי' תנחומא סדר ויחי סוף סי' י"ד :

חדושי גאונים

דתקע בשופר קאי כהתם דהכי אין להם ענין הכא אלא כי הא דאמר ריב"ל בפ"י דפסחים (דף קיז) בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים בניצוח בניגון במשכיל וכו' והיינו שבח דריב"ל והיינו הילולים דר"ל דהכא והא דפריך התם גבי מלכיות הילולים טובא הוו ול"ק דהיינו מאמרות של שבח קאמר דמה ענין לתקן בר"ה מלכיות כנגד מאמרות של שבח שבספר תהלים שאין זה ענין לענין של יום דאי בשביל זה תיקנו ראוי כמו כן לתקן כנגד כל יום הילולים שבספר תהלים וטובא הוי

אהבת איתן

ודקדוקי סופרים ומה שהסופרין עתידין להתחדש . ועיין במהרש"א שפי' דמריבוי' דכל דריש דקדוקי תורה וסופרים ומיתורא דכ"ף דרשו מה שעתיד להתחדש והוא דחוק לומר דמחד רבויא דריש דקדוקי תורה וסופרים. אמנם בירושלמי פ"ג מבואר דאיכא כאן רבוי דוי"ו דועליהם וה' דהדברים :

גאון יעקב

השמים ירוממו על הנס . אמנם ביום בואם המלך והמן אל המשתה בביתה . ראתה כי על מלבוש המן . היה חקוק ע"ז וצלם עמא. מיד

כו' · בתורה קאמרינן כגון בראובן דנקרא ולא מתרגמין משום כבודו נגד ע"ה אבל ודאי דנקרא אע"ג דשייך נמי משום כבודו נגד המבינין המקרא מ"מ א"א בלא קריאת התורה אבל מעשה דוד ואמנון אף לא נקרא משום כבודו של דוד כיון דסגי בלאו הכי לקרות הפטרה בנביא במקום אחר : כגון ישגלנה ישכבנה כו' . טעם לכל אלו שינוי הקריאות משום דגנאי הוא להוציא דבר מגונה מפיו ככתבו ברבים אלא בלשון מושאל דלשון שכיבה אינו שם המשגל באשה דהא מלינו וישכב במקום ההוא ותעל שכבת הטל אלא שהוא שם מושאל [בלשון נקיה למשגל באשה וכן כל הני דמייתי מדברי נביאים דהקריאה שם מושאל בלשון נקייה ללשון הכתוב בגנאי ופרש"י ישגלנה לשון כלבא דכתיב והשגל יושבת וגו' ע"ש ויש לדקדק כיון דבתורה שינוי הקריאה דישגלנה ישכבנה וכן תשגלנה דנביאים בישעיה ובזכריה קרי בהו תשכבנה וכן איפה לא שגלת דירמיה קרי ביה שכבת א"כ ה"נ בגלבה שגל לימינך דתהלים והשגל לימינו וגו' דנחמיה אמאי לא קרי ביה נמי בלשון נקיה מלשון שכיבה וי"ל דלא אמרו דקורין אותו לשבח היינו ברבים כגון בקריאה ברבים בבהכ"נ בס"ת ישכבנה במקום ישגלנה והכא נמי תשגלנה דנביאים דאית בהו קריאה למפטיר ברבים בעי שינוי בהו הקריאה משום דגנאי הוא ברבים וכן כל הני שינוי המקראות דמייתי דנביאים הן ואית בהו קריאה [אבל] דכתובים אין לחוש בהו לקרות אותן ככתבן כיון דלית בהו קריאה למפטיר ברבים : למחראות כשמן מפני שהוא גנאי כו' · דהאי קרא גבי עבודת כוכבים דבעל כתיב ושרי למקרי בלשון גנאי ככתביה והאה מייתי כל ליצנותא כו' בר מליצנותא דעבודת כוכבים כו' דכתיב כרע בל קרס נבו כו' דכל אלו הכתובים לשון גנאי הם ואין בהם קרי אחר ללשון נקיה משום דבעבודת כוכבים קמשתעי דשרי בהו ליצנותא : [שרי למימר כו' ואנחיה בשי"ן תי"ו כו' עי' פירש רש"י ובערוך [ערך ש'] הוסיף פי' בשת ותחת אולם והיכל . מצד מערב עכשיו נותר בינתיים מקום המזבח ל"ב אמה ובין כמו וחשופי שת גו' שת מקום השתנה כו' ותחת מקום הצואה : בג' בר גירתא זונה כו' והוא כמו גרגירא דפ"ק דע"ז ונראה דלפי' רבותיו גייפא נמי מלשון זנות הוא כמו בעטו בגיף דפ' הבונה ועי' בערוך בערך גן א'] : ומאן דשבחיה כו' · משום דדבר זה הוא מדיבור האהוב ולא מדיבור המלוה כמ"ש הרמב"ם בפי' דפרקי אבות לכך לא קאמר אלא דשרי מיהו משום דהוי בכלל דבור האהוב קמסיים ביה מאן דשבחיה ינוחו לו ברכות כו' א"נ משום דאיכא למימר לאידך גיסא כדאמרינן בפ' גט פשוט [א] דאל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו קאמר דאעפ"כ ינוחו לו ברכות כו' והיינו בשאינו מספר בטובתו יותר מדאי דלא אמרו שבא לידי רעתו אלא במספר יותר מדאי כמפורש שם ודקדק לומר ינוחו ברכות כו' דבודאי בדיבור המלוה אדם זוכה שיבואו הברכות על ראשו כמ"ש ברכות לראש צדיק אבל בדיבור האהוב כי הכא סגי ליה כשהם על ראשו שינוחו שם ולא יסתלקו ממנו :

[וישגלנה · לשון משכב כדכתיב והשגל יושבת אצלו (נחמיה ב) וי"מ כלבתא* : בעפולים · לשון מפורש הוא לגנאי יותר מטחורים ושניהן בנקב בית הריעי : חריונים · חרי לשון ריעי : דביונים · הזב מן היונים שלא לפרש שהיו ישראל אוכלין גללים בשומרון : את חוריהם . ריעי היוצא דרך הנקב: מימי שיניהם . שינים יש לכרכשת' ונואה לחה ורכה קרויה מימי שיניהן : למחראות . גבי עבודת כוכבים כתיב בספר מלכים כי חור לשון מוצא ריעי היא]: (קרס · לשון מוציא רעי) : לעגלות בית און · לקול השמועה הבאה (לעגלי) [על עגלי] בית (אל) [און] יגורו שכיניהם שבשומרון : כי אבל עליו · על העגל : וכמריו עליו יגילו · אשר היו רגילין לשמוח עליו עתה יתאבלו עליו ועל כבודו כי גלה ממנו : אלא כבדו · כובד משאו של רעי שהיה בו וכובד עגבותיו ודוגמתו בישעיה קרסו כרעו יחדיו ולא יכלו מלט משא הוא משא הרעי ורבותי מפרשין וכמריו עליו יגילו ממש שהיו שמחים שהיקל (משאו) [משאוי שלהן] אבל אין לפרש כן שהעגל כולו גלה כאחד שנטלו סנחריב : שי"ן תי"ו . לשון וחשופי שת ערות מצרים (ישעיה כ) : דסאני שומעני' · שיוצאים עליו שמועות [רעות] ושנואות שהוא נואף : בגימ"ל ושי"ן · בר גיורתא פי' זונה · שמא הריא שם מוסרח כך הוא בתשובת הגאונים מותר לבזות גם את אמו שילדתו (בר גיורתא תרגום ירושלמי הנואף והנואפת גיורתא וגיורתאי). ורבותי מפרשים גייפא שטיא : [הר הבית . בכניסתו מצד המזרח כל מה שהיה שם פנוי קרוי הר הבית שאין לה שם אחר : והלשכות שבתוך החיל : והעזרות . שלשתן עזרת נשים ועזרה ישראל הן אחת עשרה אמה שישראל רשאין ליכנס לפנים מן השער ואחריה לצד מערב לעזרת כהנים י"א אמה שבין דריסת רגלי ישראל למזבח החיצון : ומה היה בחלקו של בנימין

קורין אותן לשבח כגון (דברים כח) ישגלנה ישכבנה (שם) בעפולים בטחורים (מ"ב י) חריונים דביונים (שם יח) לאכול את חוריהם ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם (שם י) למחראות למוצאות ריב"ק אומר למחראות כשמן מפני שהוא גנאי לעבודת כוכבים] אמר רב נחמן [א]כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודת כוכבים דשריא דכתיב (ישעיה מו) כרע בל קרס נבו וכתיב (שם) קרסו כרעו יחדו [לא יכלו מלט משא וגו'] ר' ינאי אמר מהכא (הושע י) לעגלות בית און יגורו שכן שומרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו אל תקרי כבודו אלא כבדו אמר רב הונא בר מנוח [משמיה דרב אחא בריה דרב איקא] שרי ליה לבר ישראל למימר לעובד כוכבים שקליה לעבודת כוכבים ואנחיה בשי"ן תי"ו שלך [אמררב אשי] האי מאן דסאני שומעניה שרי ליה לבזוייה בגימ"ל ושי"ן · והאי מאן דשפיר שומעניה שרי ליה לשבוחיה ומאן דשבחיה [ב]ינוחו לו ברכות על ראשו :

בני העיר פרק רביעי

לב דף כו ע"א כתיב (דברים לג) לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו חופף עליו כל היום · (בגמרא הביאו פלוגתא דתנאי בענין אם ירושלים נתחלקה לשבטים או לאו) תנא אחד סובר שנתחלקה לשבט יהודה ולשבט בנימין דתניא מה [ג]היה בחלקו של יהודה הר הבית והלשכות והעזרות ומה היה בחלקו

הרשב"א

פרוש מאהבה פרוש מיראה דאמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן :

הכותב

הר"י אלפסי פי' שרי ליה לבזויי בג' ש' כו' פירוש בן גויה בן שפחה וגרסינן בסנהדרין כמאן קרינן לרשיעא בר צדיקא רשיעא בר רשיעא כמאן כי האי תנא וכו' · ג"כ פי' באל תקרי כבודו אלא כבידו כלו' כאילו נוטל כבדו ובטלה תאותו ואינו מועיל כלום וזהו לשון ליצנות ע"כ : מה היה בחלקו של יהודה כו' כלל פי' זאת הברייתא שהר הבית וכל מה שהוא מן המקדש לצד מזרח היה בחלקו של יהודה ואולם והיכל ובית קדשי הקדשים שהוא לצד מערב הכל היה בחלקו של בנימין וגם המזבח היה בחלק בנימין אלא שרצועה יוצאה לחלקו של יהודה ובה היה קרן מזרחית דרומית של מזבח ואע"פ שלא היה לו דין מזבח היה בנימין הצדיק מצטר על אותה רצועה שהיא סמוכה למקום עבודת הקרבנות שצפה ברה"ק שעתיד להיות כן והיה מתאוה שתהיה בחלקו גם אותה רצועה וכאשר ידע ברה"ק שלא יהיה כן היה מצטער וזה פירוש חופף עליו כל היום כלומר מצטער ומתחכך

עיון יעקב

ומאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו . כי זכר לדיק לברכה פירשו מי שזוכר לדיק לשבח תבוא עליו ברכה ואי תקשה הלא אמרינן בערכין דף ט"ז מתוך שבחו בא לידי גנותו הייתו לפני שונאים דוקא כמ"ש שם בשם הרמב"ם עיין שם :

תנא א' סבר שנתחלקה ירושלים לשבט יהודה ושבט בנימין. וטעם כי הלבנון באדיר יפול

עין יוסף

לב תנא אחד סובר שנתחלקה לשבט יהודה ולשבט בנימין. וא"ת תיקשי ליה מהכא למאן דאמר בסנהדרין פרק חלק דף קי"א ע"ב דאין תולקין עיר

יבין האולם והמזבח כ"ב אמה שלא פירש של מי הוא חזר ופירש רצועה יוצאה כו' לימדך כאן רצועה זו בלבד ליהודה אבל לפונו של מזבח ודרומו ומערבו של בנימין ובמסכת זבחים אמרינן שאין ליהודה באותה הרצועה אלא המזרחית מקום היסוד ולכך לא היה יסוד למזרחו של מזבח: והיה בנימין הצדיק. צופה ברוח הקדש שכן עתיד להיות ומצטער עליה: חופף עליו. אדם המצטער חופף ומתחכך בבגדיו לשון שפשוף כמו נזיר חופף ומפספס (נזיר דף מב.): אושפיזכן. שהיה ארון בחלקו]: מטפחות ספרים. אף של ס"ת: ואפילו שונה הלכות. כלומר אפי' לא שמש תלמידי חכמים בלמודו בגמרא אלא במשניות וברייתות: וישרוף את בית ה'. בנבוזראדן כתיב: תפתיים. זה סימן: מותר לעשותו בה"מ. אלמא בית המדרש הוי [בית] גדול: אלא ללמוד תורה. להתפרנס בו כשלומד תורה וקס"ד דהוא הדין לקנות ס"ת:

תוספות

ורצועה יוצאה מחלק יהודה לחלק בנימין ובה היה מזבח בנוי · קשה דהא בפרק איזהו מקומן (דף נג:) אמר דבקרן דרומית מזרחית לא היה יסוד לפי שלא היה יסוד אלא בחלקו של טורף בנימין דכתיב בנימין זאב יטרף (בראשית מט) אלמא שכל המזבח בנוי בחלקו של בנימין וי"ל אותו קרן דרומית מזרחית שלא היה בו יסוד שהיה בחלק יהודה ועל זה היה מצטער בנימין לבולעה כדי שיהא כל המזבח בחלקו:

של בנימין אולם והיכל ובית קדשי הקדשים ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה והיתה נכנסת בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה שנאמר (דברים לג) חופף עליו כל היום [א]ולפיכך זכה בנימין (הצדיק) ונעשה אושפיזכן לשכינה שנא' ובין כתפיו שכן ותנא אחד סובר לא נתחלקה ירושלים לשבטים דתניא [ב]אין משכירין בתים בתוך ירושלים לפי שאינן שלהם רבי אלעזר [ג]בר' צדוק אומר אף לא מטות לפיכך עורות קדשים בעלי אושפיזין[א] נוטלין אותן בזרוע · אמר אביי ש"מ אורח ארעא למשבק איניש גולפא ומשכא[ב] (לאושפיזיא) [באושפיזיה]:

שם ע"ב **אמר** מר זוטרא מטפחות ספרים שבלו עושין אותן תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן · ואמר רבא ס"ת שבלה גונזין אותו אצל ת"ח ואפילו שונה הלכות אמר רב אחא בר יעקב ובכלי חרס שנאמר (ירמיה לב) ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים:

לג דף כז ע"א **דרש** בר קפרא מ"ד (מ"ב כה) וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש בית ה' זה בהמ"ק· בית המלך אלו פלטרין[ג] של מלך · ואת כל בתי ירושלם כמשמען · ואת כל בית גדול (פליגי בה) ר' יוחנן ורבי יהושע בן לוי ח"א מקום שמגדלין בו תורה וח"א מקום שמגדלין בו תפלה · מ"ד (מקום שמגדלין בו) תורה דכתיב (ישעיה מב) יגדיל תורה ויאדיר ומ"ד מקום שמגדלין בו תפלה דכתיב (מלכים ב ח) ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע ואלישע כי עבד (בתפלה) [ברחמי] הוא דעבד · תסתיים דר' יהושע בן לוי הוא דאמר מקום שמגדלין בו תורה דאמר רבי יהושע בן לוי בית הכנסת מותר לעשותו בית המדרש תסתיים:

שם [איבעיא להו מהו למכור ס"ת ישן ליקח בו חדש וכו'] ת"ש דאמר ר' יוחנן משום רבי מאיר [ד]אין מוכרין ס"ת אלא [ה]ללמוד תורה ולישא אשה ש"מ תורה בתורה שפיר דמי דילמא שאני [ו]תלמוד

מהרש"א

[ורצועה כו' והיה בנימין הצדיק מצטער כו' מפורש פ' איזהו מקומן]: מקום שמגדלין בו תורה כו' · משום דכל בית גדול יתורא הוא דבכלל כל בתי ירושלים הוא וע"כ דרשו מקום שמגדלין בו תורה דע"י בנין בית המדרש שמתקבלין בו רבים ללמוד מתרבה ומתגדל התורה כמ"ש מרבה ישיבה מרבה חכמה ומייתי למען צדקו וגו' של הקב"ה תתגדל ותתאדר התורה ברבים וא"ד שמגדלין בו תפלה היינו כמי דתפלת הרבים בקיבוץ בית הכנסת היא יותר מקובלת כמ"ש כי ברבים היו עמדי ומייתי מדכתיב באלישע ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה וגו' ומצינו בו מפורש שעשה בתפלה דכתיב ויבא ויסגור הדלת וגו' ויתפלל אל ה' וכתיב ויתפלל אלישע וגו' וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש וגו' ור"ל דאלישע בתפלתו היה נענה כאילו היו רבים מתפללין בגדולות בבית הכנסת:

א עי' סוטה לז א: ב תוספתא מע"ש פ"א: ג שם איתא בר' שמעון: ד ב"ב קנא א: ה עי' תוס' ב"ב ח ב' ד"ה פדיון: ו קדושין מ ב' ב"ק יז א' ספרי פ' עקב:

חדושי גאונים

ומשני שתקנו כנגד סילוק מיוחד דתקע בשופר דשייך לחובות היום מיהו אכתי צריך טעם למאי דאר"י דתיקנו ע"פ כנגד ע"מ שבהם נברא העולם מה ענין בריאת העולם לקריאת התורה בשלמא גבי מלכיות ניחא משום דבר"ה נברא העולם כדפירש רש"י התם וכן מ"ד כנגד י' דברו'דבשעת מ"ת ניחא דכנגדן ראוים לתקן ע"פ דקריאת התורה אבל לר"י טעמא בעי וי"ל דה"ע דהעולם נברא וקיים בזכות קבלת התורה כדאי' בפ"ק דע"ז (דף ה) ובפ"ע דשבת מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי וכו' והיינו דכתיב ארץ יראה ושקטה בתחילה יראה ולבסוף שקטה ובפ"ד דר"ה יתבאר יותר:

*) ת"ר יש נקראים ולא מתרגמין כו'. מעשה לוט וכו'מעשה תמר ויהודה כו' הנה הזכירו שתי סבות אשר לכל אחת מהנה היה אפשר לנותן התורה ברוך הוא להעלים קצת דבריו. האחת כמה שיגע מהנזקוהמבוכה בשרשי. התורה והאמונה בשאלות במעשה בראשית או קודם שנברא העולם. והשנית כמה שיגיע ממנו חרפה וגנו לאדם גדול כשוא

*) שייך לסימן ל'

גאון יעקב

נסוגה אחור מלבקש על עמה כי איך יעשה להם נס. אחר כי ע"ז חקוק על מלבוש המן. ויהיה חוזר וניעור הקיטרוג על ישראל בשעה זו אשר השתחוו לצלם לזאת הניחה השאלה על יום מחר. ואולי

הכותב

בבגדיו לשון שפשוף כמו נזיר חופף פי' משפשף ובשכר הצער הזה שהיה מצטער בכוונה רצויה שכל עבודת המזבח תהיה בחלקו זכה ונעשה אושפיזכן לשכינה לומר שהיתה שכינה במערב שהיא קדש הקדשים ששם הארון בחלקו וז"ש ובין כתפיו שכן · ומלבד ערבות פי' הפסוק למדנו מכאן ענין גאות והוא כי המקנא בדבר שיש בו עבודת הש"י להיות בתורת ה' חפצו ולגמור הוא עצמו כל המצות בגופו ובממונו הנה הוא מאושר וראוי לקבל שכר על תשוקתו זאת וקנאה כזאת איננה מדה לגנאי כי אם לשבח ואין קושיא לזה ממה ששנינו במסכת אבות הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים כי ההבדל מבואר מעצמו ואכמ"ל: אין משכירין בתים · פי' כשעולין לרגל אין משכירין להם לא בתים ולא מטות אלא נכנסין לתוך הבתים בחנם ונהנין מהמטות: לפיכך עורות קדשים · ר"ל תודות ושלמים שמתנדבים עולי רגלים והעורות הם שלהם: בעלי אושפיזין נוטלים אותם בזרוע · פירש הריטב"א משום שכר מטות: גולפא · קנקן של חרס שנשתמש בו: ומשכא · אם שחט בהמה: גם מדברי זה התנא למדתי ענין גאות ומדה טובה והוא שאין אדם רשאי להשכיר חצר שאינו שלו אע"פ שהוא מוחזק כאילו הוא שלו כמו ביושבי ירושלים שאינם רשאים להשכיר בתים לעולי רגלים והוסיף ר' אלעזר שגם המטות לא ישכירו ואע"פ שהם מטלטלים והרי הם ממש נכסים שלהם ואחשוב שהטעם בזה כדי לעשות סייג לשכירות בתים שאם היו רשאים ליטול שכר מטות יבאו לידי הערמה שיבליעו שכר הבית בשכר המטות ויאמרו שאינם נוטלים רק שכר המטה ועם כל זה אין ראוי שעולי רגלים יהנו מן מטות בע"ב בחנם לפיכך אמרו ז"ל שבאים בני ירושלים ונוטלים בזרוע עורות הבהמות שלמים ששחטו עולי רגלים כדאמר אביי ש"מ אורח ארעא וכו' וזה למדתי מדברי הריטב"א שאמר משום שכר מטות·אחר שכתבתי זו מצאתי במסכת יומא פ"ק פי' זה יותר מבואר וכתב על מאמר אביי וכיון דבעלמא אורח ארעא בהכין אמור רבנן הכא שיטלו אותם בזרוע כדי שיתנו לעולי רגלים מטות בסבר פנים יפות:

הרי"ף

ש"מ אורח ארעא וכו'. פי' כיון שבירושלים היו נוטלין אושפיזין העורות של הקדשים בזרוע משום שכר המטות שהיו ישנים בהם מכאן לשאר המקומות שאע"פ שאין נוטל בזרוע מכל מקום הוא אורח ארעא למשבק איניש גולפא ומשכא לאושפיזא:

עיון יעקב

דהיינו לשבטים שהם מלכי ישראל שהוא שבט יהודה ובנימין ומ"ד לא נתחלקה לשבטים עד גאולה אחרונה שיהיה לבית ישראל מלכות בית דוד שולטנא שליט עלם ולא במלכות שהיה רק לפי שעה:

עין יוסף

לשתי שבטים דאילו ירושלים נחלקה לשבט יהודה ובנימין יש לומר דעל פי הדבור היה כן דגמירי דסנהדרין בחלקו של יהודה ושכינה בחלקו של בנימין והיה להם להיות סמוכים זה לזה (תוס' ישנים יומא דף י"ב):

אמר הבונה ס"ת שבלה גונזין כו'. ככר הונח שמעלת ת"ח גדולה משל ס"ת כמעלת כחי על הדומם כאמרם ז"ל הני כבלאי טפשאי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גורבא מרבנן ובזה דרשתי דרך סלסה על הכתוב הלה' תגמלו זאת וגו' שהיה מתמיה מרע"ה ואומר הוי עם נבל אפשר שתשיבו גמול ככוד לה' ותכירו ממנו הנקראת אות וזאת התורה ולא

המתורגמן א) הערבערגע. ווירטהע דער גאסט הייזער· ב) פעלל· ג) פאללעסטע.

א מסכת ד"א פי"ח : ב עי' שאילתות פ' נח סי'ה: ג עי' שבת כג ב' : ד סוטה לט א' : ה סוכה כח א' : ו חולין לג ב' מד א: ז חולין קלב ב' : ח שם ע"ש :

שהתלמוד מביא לידי מעשה אשה נמי (ישעיה מה) לא תהו בראה לשבת יצרה אבל תורה בתורה לא · ת"ר לא ימכור אדם ס"ת אף על פי שאינו צריך לו יותר על כן אמר רשב"ג [א]אפילו אין לו מה יאכל [ב]ומכר ספר תורה או בתו אינו רואה סימן ברכה לעולם :

לד שם ע"ב שאלו תלמידיו את רבי זכאי במה הארכת ימים אמר להם מימי לא השתנתי מים בד' אמות של תפלה ולא כניתי שם לחבירי ולא בטלתי קידוש היום. אימא זקנה היתה לי פעם אחת לא היה לי קידוש מכרה כפה שעל ראשה והביאה לי קידוש היום תנא כשמתה (היא)[ג]הניחה לו ש' גרבי יין כשמת הוא הניח לבניו ג' אלפים גרבי יין. רב הונא הוה אסר *)ריתא וקאי קמיה דרב אמר ליה מאי האי (המיינך היכא) אמר ליה לא הוה לי (חמרא) לקדושא ומשכנתיה להמיינאי ואתיתי ביה (יין) קדושא א"ל יהא רעוא דתיטום בשיראי כי אבלל רבה בריה רב הונא איניש גוצא[א] הוה (עייל) גנא אפוריא אתאן בנתיה וכלתיה שלחן ושדיין מאני עילויה עד דאיטום בשיראי (אתא רב יוסף אשכחיה א"ל אקיים בך ברכתיה דרב) כי שמע רב איקפד אמר (אמאי) [מ"ט] לא (אמר) [אמרת] לי כי (ברכתיו) [ברכתיך] וכן למר [ד]שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים אמר להם מימי לא עשיתי בהכ"נ קפנדריא ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נשאתי כפי בלא ברכה. שאלו תלמידיו את רבי פרידא במה הארכת ימים אמר להם [ה]מימי לא קדמני אדם לבית המדרש [דף כח ע"א] [ולא ברכתי לפני כהן] [ו]ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה [[ז]דא"ר יצחק אמר ר' יוחנן אסור לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה ואמר רבי יצחק [ח]כל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה כאילו אוכל טבלים ולית הלכתא כותיה] ולא ברכתי לפני כהן. למימרא דמעליותא היא והאמר (רבה בר בר חנה

*) בערוך ערך דתאה הגי' דיתא פי' עשב תרגום של דשא דיתאה :

רש"י

שאינו צריך לו. שיש לו אחר : אינו רואה סימן ברכה לעולם. מאותן הדמים : במה הארכת ימים. באיזה זכות : [בד' אמות של תפלה. לאחר זמן] : כפה. לעיף : אסר ריתא. חגור עשב מין גמי : דתיטום בשיראי. סתום ומכוסה במעילים. [בראשית כו] סתמום פלשתים תרגום טמונון : כי אכלל. כשנכנס לחופה : שלחן מאני. היו פושטות בגדיהם : וכן למר. אף אתה תהא מבורך בכך שמא היה עת רצון ותתקיים אף בי : קפנדריא. מקצר הילוכו דרך בית הכנסת : ולא פסעתי על ראשי עם קודש. כשהיו התלמידים יושבים בבית המדרש על גבי קרקע המהלך דרך מסיבתן לשבת במקומו נראה כפוסע על ראשיהם : ולא נשאתי את כפי. לדוכן לברך ברכת כהנים בלא ברכה שהכהנים צריכין לברך ברוך אשר קדשנו (במצותיו וצונו) בקדושתו של אהרן כו' (במסכת סוטה דף לט:) : מתנותיה. הזרוע והלחיים והקיבה : ולא ברכתי. בסעודה : לפני כהן. דאמר מר (גיטין נט:) וקדשתו (ויקרא כא) לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון

תוספות

לא השתנתי בתוך ד' אמות של תפלה · ואפילו היכא שיש היתר גמור כגון ששהה כדי הילוך ד' אמות : ולא כיניתי שם לחברי · אפילו כינוי דלא הוי גנאי והא דאמרינן (ב"מ דף נח:) דהמכנה שם לחבירו אין לו חלק לעוה"ב היינו בכינוי של פגם משפחה : הניחה לו ג' (אלפים) [מאות] גרבי יין · כדאמרינן הזהיר בקידוש היום זוכה וממלאים לו גרבי יין (שבת דף כ"ג:) : שאלו תלמידיו את רבי פרידא במה הארכת ימים כו' · קשה *) דאדרבה היה בזכות שהיה שונה לתלמיד אחד ארבע מאות זימני ונפק בת קול ואמר ניחא לך דליזכי כוליה דרא לעלמא דאתי או דליחיי ארבע מאה שנין אמר הקדוש ברוך הוא יהבו ליה הא והא (עירובין דף נד:) ויש [ל]לומר דמעיקרא לא ידע כן עד לבסוף שראה שחיה כל כך :

מהרש"א

[ולא כניתי שם לחבירי כו' · פי' בתוס' אפילו כינוי דלא הוי גנאי והא דאמרינן המכנה אין לו חלק לעוה"ב הוי בכינוי של פגם כו' ע"ש הכי איתא בהדיא בפ' הזהב המכנה שם רע לחברו אין לו חלק לעוה"ב] : ולא בטלתי קידוש היום כו' · לדעת הפוסקים דמקדשין על הפת ק"ק מאי רבותיה דלא ביטל קידוש היום דמסתמא היה לו פת דאין קידוש אלא במקום סעודה ויש לייש' ולא בטלתי קידוש היום על היין וה"נ קאמר דהביאה לו קידוש היום דר"ל יין : [מימי לא עשיתי קפנדרי' כו' · בפ' א"נ מפורש בחידושינו : ולא פסעתי על ראשי עם כו' · והיינו רבותיה דאפי' ברבים צריכים לו דשרי כמפורש פ' מצות חליצה החמיר הוא על עצמו] : ולא נשאתי כפי כו' · דה"א דאין הכהן צריך לברך כיון שאין זו המצוה אלא לטובתן של ישראל שתחול ברכת הקב"ה על ישראל כמ"ש ואני אברכם : ולא אכלתי מבהמה שלא כו' · וא"ת מאי רבותיה כיון דאסור הוא וי"ל דהכל נמסך אלית הלכתא כוותיה ושרי ואפ"ה החמיר הוא על עצמו: שכא'

חדושי גאונים

פנים שרש האומה וענף מגדולי ענפיה כמו שהיה הענין באברהם אביכו ויהודה או לכל האומה בכלל כמו מעשה העגל. ואמרו כי לשום סבה מאלו אין למנוע פרסום מה שנכתב בתורה בשום פנים אם בשרשים התוריים נתפרסם האמת והמשכילים יבינו ולא יהרסו אל ה' לראות וגם למשוא פנים אין לחוש . וזו מדה משובחת בתורה כי אע"פ שלא ימשך מספור ענין לוט רק הודעת התחלת שתי האומות ההן עמון ומואב אין למנוע פרסומו משום כבודו של אברהם כ"ש כשיהיה דבר שאפי' ההמון ילמדו ממנו מדה טובה כענין יהודה שמתוך גנותו למדנו שבחו שהודה ולא בוש וכ"ש כאשר תהיה ההזכרה לתועלת המבויש ויגיע לו ממנה פרסום כפרת העון כי אז ודאי יצא הפסדו בשכרו כמו שאמרו בפירוש ולא חיישינן לכבודן של ישראל כי היכי דתהוי להו כפרה והוא ראיית הפרעון שאמרנו . אמנם כאשר יובן משפט הכתובים שהעון היה חמור ומגונה יותר ממה שהיה כשיובן

גאון יעקב

מן השמים ירוחמו · כי לא יהיה ע"ז בביתה . וכן הוא . כי בהותו הלילה נדדה שנת המלך כו' וההכרח היה ע"פ ציוי המלך שהמן יכריז לפני מרדכי ברחובות ככה יעשה כו' וזאת הוא בוודאי שהיין בעת כי יצא מלפני מרדכי להכריז

הרשב"א

ולא כניתי שם · פי' אף על פי שאינו כינוי של פגם משפחה דבההוא מאי רבותיה הא אמרינן כל המכנה שם רע לחברו נופל בגיהנם : ולא בטלתי קידוש היום · פי' ביין אף על פי שהוא מותר בפת :

הריטב"א

קפנדריא · פי' אע"פ שהיה מותר כגון שהיה שביל מעיקרו כדאיתא לקמן : ולא נשאתי כפי בלא ברכה . לא ידענא מאי חסידותיה בהאי דהא משמע דהאי ברכה חובה היא לכל כהן לברך ודילמא היא גופה קא משמע לן שכל כהן המברך אותה מתברך ומאריך ימים ע"כ :

הרי"ף

ולא בטלתי קידוש היום . ותימה מאי רבותיה דהא כתיב זכור את יום השבת לקדשו ולמדו מכאן קידוש היום וכ"ת דאפשר לקדש על הפת והיינו רבותיה לקדש על היין הא נמי אסמכוה אקרא דזכור וכתיב זכרו כיין לבנון וכ"כ הרשב"א ויש לתרץ בזה דקידוש היום על היין מצוה אבל אינו חייב לחזר אחריו אם אין לו יין והוא מחזר במקום שאינו מצוי יין כדאמר אימא זקנה היתה לי ומכרה כפה שעל ראשה לקנות יין לקידוש היום אבל קשה בר' אלעזר בן שמוע דאמר לא נשאתי כפי בלא ברכה ופרש"י בלא ברכה שהכהנים צריכין לברך

ענף יוסף

לד שאלו תלמידיו את רבי זכאי במה הארכת ימים . כתב בספר יוחסין שרבי זה ששאלו לו במה הארכת ימים נראה שהוא אביו של ר' יוחנן כו' ע"ש וכתב עליו בסדר הדורות וז"ל וצ"ע כי רבי יוחנן נקרא בן זכאי ולא בן רבי זכאי : ולא נשאתי כפי בלא ברכה . עיין מה שהקשה הריטב"א ז"ל . וי"ל דהוה ס"ד דסגי לברוכי ברוך אשר צונו לברך את עמו ישראל באהבה . ורבי אליעזר היה משבח להקב"ה בברכתו תחלה על שנתקדש בקדושתו של אהרן ואח"כ מסיים בה וצונו לברך את עמו ישראל (רי"ף במסכת סוטה) :

עץ יוסף

לג שהתלמוד מביא לידי מעשה . וכתבו תוספות במסכת קידושין דף מ' ע"ב ד"ה למוד גדול שמביא לידי מעשה דאדם שלא למד עדיין ובא לימלך אם ילמוד תחלה או יעסוק במעשה . אומרים לו למוד תחלה לפי שאין עם הארץ חסיד . אבל אדם שלמד כבר המעשה טוב יותר מלמוד עכ"ל וע"ש עוד וב"ק דף יז ע"א ד"ה והאמר : שהלימוד מביא כו'. קשה הא אמרו (בב"ב דף ח ע"ב) שפדיון שבוין מצוה רבה היא . וא"כ מוכרין ס"ת בשביל פ"ש וא"כ אמאי קאמר הכא דאין מוכרין ס"ת אלא ללמוד תורה ולישא אשה ולא קתני פדיון שבוין . וי"ל דפ"ש מילתא דפשיטא הוא ולא איצטריך למיתני (תוס' ב"ב דף ח' ע"ב ד"ה פדיון שבוין) :

לד במה הארכת ימים . איזה זכות בידך עיקר שהארכת ימים (רש"י בע"י סוטה סי' ע"ש) : קפנדריא . לקצר דרכו דרך ב"ה ליכנס בפתח זה ולצאת

הבונה ולא החכם שלא הוא היינו החכם אביך קנך מלמדך לסועיל הוא עשך מתקן אותך ויכוננך מדריכך בדרך תלך ואם כן אין להפלא שמטפשות הספרים שב לו גניזתן לעשות מהם תכריכין למת מצוה וס"ת שבלה גונזין אותה אצל ת"ח :

המתורגמן א) קורץ נידריג .

רש"י

ולברך ראשון : משניאי . שגורמין לבני אדם לשנאותו שהרואה תלמיד חכם שפל לפני ע"ה אומר אין נחת רוח בתורה : לא נתכבדתי וכו'. מפרש לה ואזיל : מרא . פוסי"ר בלע"ז : וקא שקיל מיניה . לכבדו וישאנה הוא : דרית במאתיך . שאתה נושא כלי כזה בעירך : גווזאי . סריסין היו עבדים משרתים אותו וקא מחו ליה לר' עקיבא סבורין היו שהיה קץ בחייו : אם נאמר כבש . את הכבש אחד תעשה בבקר : ולא עמדתי על מדותי . לשלם גמול רע למי שציערני : וללמוד אני צריך . אולי אוכל לקיים : לולא פני יהושפט . אלישע

תוספות

כי קאמר איהו בשוין . וקשה מאי רבותא והא כתיב וקדשתו לכל דבר שבקדושה לברך ראשון (מ"ק דף כח:) וי"ל דשוין לאו דוקא אלא כלומר שהכהן נמי תלמיד חכם אמנם אינו חשוב כמותו ואפילו הכי לא היה ר' פרידא רוצה לקרות לפניו וגם צריך לומר דשאר הכהנים היו כפופים לר' פרידא דאל"כ לא הוי רבותא כדחזינן פרק הניזקין (גיטין נט. ושם) דרב הונא לא הוה קרי בכהני אי לאו דרבי אמי ורב אסי כהני חשיבי דארעא דישראל הוו כייפי ליה ועי"ל דהא דאמר התם דרב הונא לא הוה קרי בכהני אלא משום דשאר כהני כייפי ליה היינו דוקא בשבתות וי"ט דאיכא כינופיא אבל בב' ובה' קורא שפיר בפני כהן אע"ג דלא הוי גדול כ"כ וכדיוקא זה יש בהדיא פרק הניזקין ור' פרידא לא רצה לקרות בפני כהן אפילו בב' ובה' ורש"י פי' דהכא מיירי בברכת המזון וה"נ משמע לישנא דלא ברכתי מדלא קאמר ולא קריתי וברכת המזון לא נתקן לכן משום דרכי שלום ואפילו הכי לא היה רוצה רבי פרידא לברך בפני הכהן :

גמרא

אמר) רבי (יונתן) [יוחנן] כל ת"ח שמברך לפניו אפי' כ"ג עם הארץ אותו תלמיד חייב מיתה שנא' (משלי ח) כל משנאי אהבו מות [א]אל תקרי משנאי אלא משניאי . כי קאמר איהו (נמי) בשוין : **לה** שם **שאלו** תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי ולא עלתה עמי קללת חבירי על מטתי וותרן הייתי בממוני . לא נתכבדתי בקלון חבירי כי הא דרב הונא דרי מרא[ד] אכתפיה אתא רב חנא בר חנילאי וקא [ב]שקיל מיניה אמר ליה אי רגילת דדרית במאתיך דרי ואי לא איתייקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי . ולא עלתה על מטתי קללת חבירי כי הא דמר זוטרא כי הוה סליק לפורייה אמר שרי ליה לכל מאן דצערן. וותרן בממוני הייתי [ג]דאמר מר איוב וותרן בממוניה הוה שהיה מניח פרוטה לחנוני ממטוניה . שאל ר' עקיבא את ר' נחוניא הגדול (א"ל) במה הארכת ימים אתו [ד]גווזאי קא מחו ליה סליק יתיב (בדיקלא) [ארישא דדיקלא] א"ל רבי אם נאמר (במדבר כח) כבש למה נאמר אחד (ומאי אחד) אמר ליה [אחד] [ה]מיוחד שבעדרו . אמר להו צורבא מרבנן הוא שבקוה (דליתי) . א"ל מימי לא קבלתי מתנות (דכתיב (משלי טו) וישונא מתנות יחיה [ולא עמדתי על מדותי וותרן בממוני הייתי לא קבלתי מתנות כי הא [ו]דר' אלעזר כי הוו משדרי ליה מתנות מבי נשיאה לא הוה שקיל כי הוו מזמני ליה לא הוה אזיל אמר להו לא ניחא לכו דאחיה דכתיב (שם טו) שונא מתנות יחיה ר' זירא כי הוו משדרי ליה מבי נשיאה לא הוה שקיל כי הוו מזמני ליה אזיל אמר אתייקורי דמתייקרי] בי ולא עמדתי על מדותי [ז]דאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר (מיכה ז) נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שהוא עובר על פשע :

לו שם **שאל** רבי את ר' יהושע בן קרחה במה הארכת ימים א"ל קצת בחיי א"ל רבי [ח]תורה היא וללמוד אני צריך . א"ל מימי לא נסתכלתי בצלם דמות אדם רשע דאמר רבי יוחנן (משום ר"ש בן יוחאי) אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע שנאמר (מ"ב ג) כי לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט

מהרש"א

[שנא' כל משנאי אהבו מות כו' אלא כו'. מפורש פ' ואלו קשרים : כי קאמר איהו בשוין כו'. מאי רבותיה מפורש בתוס'] : מימי לא נתכבדתי בקלון כו'. אפילו בכה"ג בעובדא דמייתי שחבירו עושה כן מרצונו ואמר לא עלתה על מטתי כו' ומייתי כי הא דמר זוטרא כו' דכל היום היה ממתין שיבא חבירו לפייסו ועד"ז אמר דוד עד מה כבודי לכלימה וגו' שמכלימים אותי כל היום ומסיים בענין בשלום יחדיו אשכבה ואישן וגו' שאני מוחל לו : [דאמר מר איוב כו' שהיה מניח פרוטה כו'. ובפ"ק דב"ב אמרו בלשון אחר היה נותן חצי פרוטה כו' ושם מפורש בחידושינו ענין הויתור : לא ניחא לכו דאחיה כו'. מפורש פ' א"ט : כל המעביר כו' שנאמר נושא עון גו'. מפורש פ"ק דר"ה] : מימי לא קבלתי מתנות כו'. נראה דג' אלו דברים שייכי אהדדי כיון דלא קבלתי מתנות אחרים וגם לא עמדתי על מדותי לפייסי בממון בליטרא דדהבא שמחייבין ליתן למבייש ת"ח אלא שמחלתי לו בזולת ממון והשתא וותרן בממוני דהיינו בממון שלי הייתי ואילו קבלתי מתנות או שקבלתי ממון על ביושי גם אם הייתי וותרן לא הייתי וותרן מממון שלי אלא מממון של אחרים שקבלתי : תורה היא וללמוד כו'. דאריכות ימים שלך מסתמא במילי דתורה היא תלויה : אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע כו'. והוא כענין קללת אלהים תלוי וגו' וע"פ חכמי המקובלים כי הכרת פניהם ענתה בם שיש בצלם דמות מראה אדם צורה רוחנית לטוב או לרע כפי מעשיו לצד הטהרה או לצד הטומאה ואסור להסתכל לצד הטומאה ע"ד אל תפנו אל האלילים ומהאי טעמא קאמר בסמוך דלא אסתכלי בכותי דצורתו מצד הטומאה ומייתי ליה שנאמר לולא פני וגו' אם אביט אליך ואם אראך שהוא לשון כפול מורה גם על הצורה הרוחני לצד הטומאה :

יד יוסף

א שבת קיד א' ערוכין לט א' : ב בגמ' הגי' וקא דרי : ג ב"ב טו ב': ד גי' הערוך גואזי : ה יומא לד ב' וע' ב': ו ר"ה יז א' יומא כג א' פ"ז ב' : ז חולין מד ב' : ח ברכות סג א' :

חדושי גאונים

עניינו היטב הנה אז חסו חכמים עליו ואמרו שיקרא הסמון ככתבו אמנם שלא יתורגם באזניהם כדי שלא יבינהו הלועזים בעם כפשוטו ויקחו ממנו כוונה שלא עלתה על לבו והוא מה שאמרו שמעשה עגל שני נקרא ולא מיתרגם משום כבודו של אהרן ואלו כן מעשה עגל שני מן מה עשה לך העם הזה עד וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם . וגם ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהכוונה בכתובים האלו היא זולתי מה שיבינוהו הסמון מפשוטם כמו שיבוא היטב ב"ה וכוונו שלא לייחס עוון למי שלא עשאו לא לחוש אל כבוד מי שאינו ראוי לחוש אליו . ולזה הדרישה ברבים לפרש ולבאר כוונת הכתובים השם

גאון יעקב

היתכן . כי ילך במלבושי כבוד אשר שם ע"ז חקוק . הלא חרפה היא לו וההכרח הגיעו לשנות מלבושו . מלבוש בזוי ושפל . להכריז לפני יהודי . ואלו היה עת פנוי לשנות מלבושו . ולהלביש מלבוש כבוד שלו אשר היה ע"ז הקוק עליו . היה נכזבה תוחלתה . להעשות הנס . אבל ויבהילו שלא היה פנאי להסיר בגדים הצואים הוא הגורם להעשות הנס :
(הגאון רי"פ בהוספת המאסף)

הרי"ף

אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וכו' ותימה דהא- חובה היא דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן והא נמי מ"ע על הכהנים לברך את ישראל ומצאתי להריטב"א שהקשה כן ונלע"ד שאע"פ שכפי הדין אם יש כהנים שמברכין אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וקי"ל דעונה אמן הוא כמברך מ"מ ר' אלעזר לא היה רוצה להפטר בעניית אמן אלא היה מברך ברכה של אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וז"ש לא נשאתי כפי בלא ברכה ויש להרחיב עוד שכהן שמוצא לכהנים שמברכים ואינו מברך עמהם עובר בלא תעשה אבל אם כבר בירך פעם אחת בו ביום שוב אינו עובר אותו היום אבל אם בירך מצוה עשה וזה שא"ר אלעזר אע"פ שבירך פעם אחת כשחזר לברך לא נתרצה לצאת בעניית אמן מברכה שברכו חבריו אלא חזר ובירך ולא נשא כפיו אלא בברכה מיוחדת :

עיון יעקב

שאל ר"ע את ר' נחוניא הגדול אמר לו במה הארכת ימים כו'. כל הני דלעיל ששאלו התלמידים לא מצינו שקפדו על זה כי תורה היא וללמוד צריכה כדאיתא בסמוך גבי רבי אבל זה שלא היה תלמידו איקפד עליו וכד יתיב אדקלא גדול רמיז ליה דלכך שאל אותו לפי שנאמר כבש א' מיוחד שבעדר א"כ ראוי לגדול שכמותו שהוא מיוחד בעדת ישראל לתפוס בעון הדור . לזה תירץ מימי לא קבלתי מתנות וא"כ ראוי לי שלא לתפוס עבורם כיון שאין

עין יוסף

ילאת כנגדו . ולשון קפנדריא מפרש בברכות (דף סב) אדמקיפנ' אדרי איעול בהא עד שאני מקיף סביב השורות הללו אכנס בזה ואקצר דרך ודרי שורות בתים (רש"י בסוטה דף ל"ט ע"א) וכתב המהרש"א שם לגבי בית המקדש שתנו בפרק הרואה דאסור מדינא ויליף לה מקרא מדכתיב ואת מקדשי תיראו . ור"א היה מחמיר בזה גם בבית הכנסת שנקרא מקדש מעט ע"ש :

לה מעבירין לו על כל פשעיו . אין מדת הדין מדקדקת אחריהם אלא מניחתו והולכת (רש"י בר"ה דף יז) :

אליך ואם אראך. ר' אלעזר אמר עיניו כהות שנאמר (בראשית כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות משום דאסתכל ביה בעשו הרשע. והא גרמא ליה [א]והאמר ר' יצחק לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה שנאמר (בראשית כ) הנה הוא לך כסות עינים. אל תקרי כסות אלא כסיות (וכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו). הא והא גרמא ליה. רבא אמר מהכא (משלי יח) שאת פני רשע לא טוב בשעת פטירתו א"ל ברכני א"ל יהי רצון שתגיע לחצי ימי. ולכולהו לא. א"ל הבאים אחריך בהמה ירעו. [אבוה בר איהי ומנימין בר איהי חד אמר תיתי לי דלא אסתכלי בכותי וח"א תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי כותי] [ב]שאלו תלמידיו את רבי זירא (ואמרי לה את רב אדא בר אהבה) במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צ[י]עדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבהמ"ד לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חבירי ולא קריתי לחבירי בחבינתו ואמרי לה בחניכתו:

שם [משנה ועוד א"ר יהודה בהכ"נ שחרב אין מספידין בתוכו וכו' ואין עושין אותו קפנדריא שנא' (ויקרא כו) והשמותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שוממין וכו']: גמ' [ג]ת"ר בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש אין אוכלין בהן ואין שותין בהן [שם ע"ב] ואין נאותין בהן ואין מטיילין בהן ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספד של יחיד אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים. א"ר יהודה אימתי בישובן אבל בחרבנן מניחין אותן ועולים בהן עשבים ולא יתלוש מפני עגמת נפש [עשבים מאן דכר שמייהו חסורי מחסרא והכי קתני ומכבדין אותן ומרביצין אותן כדי שלא יעלו בהן עשבים א"ר יהודה אימתי בישובן אבל בחורבנן מניחין אותן לעלות עלו בהם עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש א"ר אסי בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשוין ואעפ"כ אין נוהגין בהן קלות ראש ומאי ניהו חשבונות] א"ר אסי בהכ"נ שמחשבין בו חשבונות מלינין בו את המת מלינין ס"ד לא סגיא דלאו הכי אלא לסוף שילינו בו מת מצוה:

שם רבינא ורב אדא בר מתנא הוו קיימי ושאלו שאלתא מרבא אתא זילחא דמיטרא עיילי לבהכ"נ אמרי האי דעיילינן לבהכ"נ לאו משום מיטרא אלא משום [ד]דשמעתא בעיא צילותא כיומא דאסתנא[ה]:

שם ומספידין בהן הספד של רבים. ה"ד הספידא דרבים מחוי רב חסדא כגון

ותכהין עיניו מראות משום דאסתכל כו'. דלפי פשוטו הוא מיותר דודאי כיון שכהו עיניו מן הראייה כהו וע"כ דרשו מ' מראות כמו בשביל כמו חכלילי עינים מיין דה"ל מ' מיין כמו בשביל: [א"ת כסות אלא כסיות כו'. מפורש פ' החובל]: שאת פני רשע לא טוב גו'. לפי פשוטו כמו לא תשא פני דל גו' אשר לא ישא פנים וגו' ואולי דהכך כמי משמען ראיית פנים דכל הנושא פנים הוא מראה לו פנים כן משמעו דקרא דמייתי לעיל לולא פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך גו': בהמה ירעו. כפרש"י שיהיו כל ימיהם הדיוטות ע"ש מיהו ה"מ לברך גם בניו שיגיעו לכולהו הימים ושיהיו כל דורות לאלאיו כן: לא הקפדתי בתוך ביתי כו'. הכעס היא ממדה הרעה ואמר הגם שבביתו של אדם יש לאדם להטיל אימה ולא יתירה מ"מ לא עשיתיו בקפידה וכעס: ולא צעדתי בפני כו'. דבכמה מקומות אמרו דאין לאדם להלוך לפני מי שגדול ממנו אבל אמרו בפרק א"ל הממונה [א]בג' המהלכים בדרך הרב באמצע והגדול מימינו והקטן משמאלו וקאמר דמ"מ כשהלכתי כן עם רבי נזהרתי בזה דאפי' צעד אחד לא הלכתי בפני מי שגדול ממני: ולא הרהרתי במבואות וכו'. דבפ' מי שמתו [ב]אמרינן דאסור לקרות שם ק"ש ומסמיך להו אקראי וקאמר דר' זירא מחמיר על עצמו אפילו על הרהור תורה: ולא הלכתי ד' אמות כו'. בכמה דברים אמרינן שיש לכל אדם ד' אמות וקאמר דמעולם לא הלכתי בתוכן בלי תורה ותפילין שהוא כתר תורה כמפורש פ' האומר [ג]: לא ישנתי בב"ה כו'. אמרי' בעלמא [ד]דאסור לישן בב"ה ומסמיך ליה אקרא שנאמר וקרעים תלבים נומה ור"ז החמיר אפילו שינת עראי: ולא ששתי בתקלת חבירי כו'. קרא כתיב ומייתי לה בפרקי אבות בנפול אויבך אל תשמח כו' היינו שמח מפני השנאה עליו אבל בחבירו שאינו עושה משום שנאה דאפשר שיש לו הנאה כגון שקנה מחברו סחורה בזול ובוודאי שחברו הפסיד בה אע"פ כן החמיר ר"ז בזה שלא היה שמח בהפסדו ותקלתו: ולא קראתי לחברי בחניכתו כו'. רש"י גרס מלשון חניכה וחכינה ופירש תרווייהו לגנאי ודופי וק"ק דא"כ מאי רבותיה דהא המכנה לגנאי אין לו חלק לעה"ב משום דאזיל סומקא ואתי חיורא וא"כ ה"ל בחניכה וחכינה לגנאי אבל בערוך [ערך חנך] גרס בתרווייהו מל' חניכה אלא דגרסי' ולא קראתי לחברי בחניכתי שלא כניתי לו שם ולא בחניכתו שאפי' שם שכינו לו אחרים לא קראתיו עכ"ל ולפי זה מלינו לפרש אפילו כינוי דלא הוי לגנאי הוה רבותיה וכמ"ש התוס' לעיל: קדושתן אף כשהם שוממין כו'. אמרו במדרש והשמותי את מקדשיכם יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח גו' הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשיכם מן הגדודות של ישראל שהיו מתקדשים ונועדים לבא שם כו' כפרש"י בחומש והמתניתא דהכא לא ניחא ליה לפרש כן דהוה כמי כבר אמורה דכתיב ונשמו דרכיכם והיתה

אמר כן ליהורם בן אחאב: הבאים אחריך בהמה ירעו. בהמיה כלומר אין טוב לך לחיות ימים רבים כמוני שא"כ לא יטלו בניך גדולה ואתה נשיא והם יהיו כל ימותם הדיוטות: ולא הרהרתי. ד"ת: בלא תורה. גרסתי שגורה בפי תמיד: בחבינתו. אם כינו חביריו לו שם לגנאי: ואמרי לה בחניכתו. אפילו אותו כינוי (המחונך) [שמסודר] ובא ממשפחתו שם דופי למשפחה כמו [כתב] חניכתו וחניכתה במס' גיטין (פז:): ואין נאותין. ואין מתקשטין לתוכו ואין מטיילין שם: הספד של רבים. של ת"ח שמת שצריכין להתאסף ולהספידו ובהכ"נ ראוי לכך לפי שהוא בית גדול: [מאן דכר שמייהו. היכא שמעינן לתנא קמא לעשות בהן דבר שמונעים מלעלות עשבים: אימתי. מכבדין ומרבילין אותן בייסובן לאחר שמכבדין מזלפין את המים להרביץ את האבק: על תנאי. על מנת שישתמשו בהן]: מלינין בו. משמע דחובה היא להלין בו את המת: לסוף שילינו בו מת מצוה. שימותו בהם מתים שאין להם קוברין: זילחא דמיטרא. זרם מים שבאים בכח: לאו משום מיטרא. שיגן עלינו מפני הגשמים שאם לא היינו עוסקין בשמעתא לא היינו נכנסין: צילותא. דעת צלולה ומיושבת שאינו

[א]מהרש"א ד"ה ולא צעדתי בפ' א"ל הממונה (כ"ז ע"א): [ב] שם ד"ה ולא הרהרתי. דבפ' מ"ש (כ"ד ע"ב): [ג] שם סד"ה ולא הלכתי. בפ' האומר (קדושין ס"ו ע"א): [ד] שם לא ישנתי אמרינן בעלמא. (סנהדרין עא ע"א):

יד יוסף

א לעיל טו א' ב"ק לג א': ב תענית כ ב' ע"ש: ג תוספתא פ"ב: ד עירובין סה א': ה כשמנשבת רוח צפונית שנקרא אסתנא יום אורה היא ונוחה לכל עי' רש"י עירובין וכן תוס' קדושין יב ב' ד"ה לא דרות צפונית מונעת הגשמים:

חדושי גאונים

לפי מה שכוון המסדר אותם היא מצוה שאם התרגום היה מעניני לפרש אותם היה ממצוה לתרגמם ברבים: (עקידה)

שנאמר והשימותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שוממין לכאורה ר"י ס"ל כמ"ד בפ"ק (דף י) קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא וכ"נ מדברי הרמב"ם בפ"י שנותן טעם למאי דס"ל שקדושת מקדש וירושלים קידשו לע"ל ובקדושת שאר א"י לענין מעשר ושביעית וכיוצא בהן ל"ק לע"ל מפני שקדושת מקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינו בטילה והרי הוא אומר והשמותי מקדשיכם א"ח אע"פ ששוממין בקדושתן הן עומדין וק"ל הא בפ"ט דברכות (דף סא) תניא הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב פי' מפני כבוד ירושלים שהיא בצפונה של ארץ יהודה רי"א בזמן שבית המקדש קיים אסור בזמן שאין בית המקדש קיים מותר ואי קדושה ראשונה לר"י קלע"ל אין לחלק בין בזמן שבה"מ קיים לאינו קיים הלכך נ"ל דהאי

עיון יעקב

שאין לי הנאה מהם ועוד שאני מעביר על מדותי מעבירין על כל פשעיו וכ"ש שלא יענש בשביל פשעים אחרים וק"ל ובדרוש הארכתי: הא והא גרמא ליה. דאי משום קללת אבימלך היה אפשר שיקויים קללתו בזרע זרעה אחר כמה דורות על שלשים ועל רבעים מה שא"כ כיון דאסתכל ברשע הרשע חלה הקללה בו דוקא: סליקא להו מסכת מגילה בס"ד

כגון הספידא דקאי בי רב ששת. מחוי רב ששת כגון הספידא דקאי בי רב חסדא רפרם אספדה לכלתיה בבי כנישתא אמר משום יקרא דידי ודמיתא אתו כולי עלמא רבי זירא ספדיה להוא מרבנן בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידיה דמיתא אתו כולי עלמא. ר"ל ספדיה לההוא צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל דהוי תני הלכתא בכ"ד שורתא אמר ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבה ההוא דהוה תני הלכתא סיפרא וסיפרי ותוספתא ושכיב אתו ואמרו ליה לר"נ ליספדיה מר אמר היכי נספדיה הי צני דמלא ספרי דחסר [א]תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל תנן התם [ב]ודאשתמש בתגא חלף [ג]תנא ר"ל זה המשתמש במי ששונה הלכות כתרה של תורה ואמר עולא לישתמש איניש במאן דתני ד' ולא לישתמש במאן דמתני ד' כי הא דר"ל הוה אזיל באורחא מטא עורקמא[א)] דמיא אתא ההוא גברא ארכביה אכתפיה וקא מעבר ליה א"ל קרית א"ל קרינא תנית תנינא ד' סדרי משנה א"ל פסלת לך ד' טורי וטענת בר לקיש אכתפיך שדי בר לקישא במיא א"ל ניחא לי דאשמעי' למר אי הכי גמור מיני הא מילתא דא"ר זירא בנות ישראל הן [ד]החמירו על עצמן שאפי' רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים. [תנא דבי אליהו כל [ה]השונה הלכות מובטח לו שהוא בן עוה"ב שנא' (חבקוק ג) הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות] ת"ר [דף כט ע"א] [ו]מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה [אמרו עליו על ר"י בר' אילעאי שהיה מבטל ת"ת להוצאת המת ולהכנסת הכלה] בד"א כשאין שם כל צרכו אבל יש שם כל צרכו אין מבטלין וכמה כל צרכו אמר רב שמואל בר איניא משמיה דרב תריסר אלפי גברי ושיתא אלפי שיפורא ואמרי לה תריסר אלפי גברי ומינייהו שיתא

רש"י

סלוד בשום מחשבה : כגון הספידא דקאי בי רב ששת . אם ימות אדם אחד בי רב ששת : אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דמיתא . הוה ליה הספד של רבים : אתו כ"ע . לספוד : דהוה תני הלכתא . שהיה שונה משניות לתלמידים : בכ"ד שורות . של תלמידים : היכי אספוד . במאי אספדנו : הי צנא מלא ספרי . אינו אלא כסל שמילאוהו ספרים ואין מבין מה שבתוכם אף שונה הלכות ולא שימש ת"ח ללמוד שיבינוהו טעמי משנה ופעמים שדברי משנה סותרין זא"ז וצריך לתרצה כגון הב"ע וכגון הא מני וכגון חסורי מיחסרא : תקיפי ארעא דישראל . ריש לקיש דאמרי' ביומא (ט:) דאפילו בהדי רבב"ח לא משתעי דמאן דמשתעי בהדי ר"ל בשוקא יהבין ליה עסקא בלא סהדי · רב נחמן בר יצחק מחסידי בבל בשילהי מסכת סוטה (מט:) דקאמר ליה לא תיתני יראת חטא דאיכא אנא : בתגא . כתר תורה : חלף . עבר מן העולם : עורקמא דמיא . שלולית של מים מכונסין : דאשמעי' . שאשמש לאדוני : החמירו על עצמם . דמדאוריי' אין צריכה ז' נקיים אלא הרואה ג' ימים רצופים בתוך י"א יום [שבין נדה לנדה אבל בתחילת נדתה אפילו ראתה כל שבעה ופסקה לערב טובלת בלילה והן החמירו על עצמן לפי שאין הכל בקיאים בפתח נדתה אימתי הן עומדות בי"א ימים שבין נדה לנדה ואם תאמר לא יחמירו אלא בג' רצופין כדכתיב ימים רבים בלא עת נדתה (ויקרא טו) פעמים שראיית דם נדה מזקיקתה לשבעה נקיים מן התורה כילד התחילה לספור שבעה נקיים לאחר שהיתה זבה גמורה וספרה שבעה נקיים ובשביעי ראתה אפילו כחרדל סתרה הכל וצריכה לחזור ולספור ז' נקיים א"כ שמא ראתה שני ימים ולא ידעה והיום ראתה וידעה דהוו להו ג' ימים רצופין וצריכה שבעה נקיים וע"כ החמירו] : להכנסת כלה . ללותה מבית אביה

מהרש"א

ארצכם שממה וגו' וע"כ דרשו מיניה הכא דאשמעינן קרא דאף כשהן שוממין יהיו בקדושתן : כגון הספידא דקאי בי רב ששת כו'. פרש"י אם ימות אדם אחד בי רב ששת עכ"ל והוא דחוק שכ"א נקט חברו לכבודו לגבי מיתה ולולי פירושו נראה דה"ק שהיה רב ששת בההוא הספידא על אדם אחר וכדמייתי מרפרם דאספדה לכלתיה בבי כנישתא וקאמר אי משום יקרא דידי כו' דמשום דהוי המספיד ת"ח מיקרי הספד של רבים והכי משמע לישנא דקאי ביה רב ששת כו' דמשמע שהוא עומד בחיים ומספיד על אחרינא והשתא ניחא דכ"א נקט חברו לכבודו דמשום יקרא דידיה מספידין בבהכ"נ על אדם אחר וכן נראה מפי' הר"ן : אי משום יקרא דידי ודמיתא אתו כו' . דבפרק כ"ה [א] איבעיא לן הספדא אי משום יקרא דחיי אי משום יקרא דמיתא ולפי גרסת הספרים דהכא גבי כלתיה לא גרסי' אי משום יקרא דמיתא דמשום כבוד כלתו לחוד לא היה ראוי להספיד בבהכ"נ דלא מקרי הספד של רבים אלא משום כבוד ת"ח אבל בעובדא דרבי זירא דבסמוך גרסינן אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דמיתא דההוא מיתא ת"ח מרבנן הוה אבל ברי"ף גרסינן בתרווייהו אי משום יקרא דמיתא וצ"ל דמ"מ לא אתו כ"ע ולא הוה הספד של רבים אלא משום יקרא דרפרם : תא חזי מה בין תקיפי כו'· נראה דכל זה להפלגת הענין דזה צורבא מרבנן לא הוה מבני א"י אלא דהוה שכיח לבא שם והני רק הלכתא והיה יושב בכ"ד שורות כדאשכחן בספ"ב דב"ק [ב] שהיה יושב רב כהנא בדרא שביעית ואף על פי כן הספיד עליו ר"ל בלשון צער חסרא א"י גברא רבא והוא דהוי תני הלכתא ספרא כו' והיה מבני בבל והיקל רב נחמן בהספדו היכי נספדיה הי צנא כו' וכאילו לא חסר מהם גברא רבא : המשתמש במי ששונה הלכות כו' . והיינו באינו תלמידו ונתנו בו סימן תג"א הוא ר"ת תלמיד גברא אחרינא אבל בתלמידו מצינו בכמה מקומות שהיו משתמשין בהם : לישתמש איניש במאן דתני ד' כו' . פירש הר"י אלפסי דתני ד' מי ששונה ד' סדרי משנה ומאן דמתני פי' מי שגמר תלמוד ד' סדרים עכ"ל וכתב הר"ן ואחרים פירשו דתני לעצמו דמתני לאחרים כו' ע"ש והיאך שיהיה נראה דנקט ד' סדרים כמ"ש פרק המקבל [ג] בד' לא מלינא בו' מלינא ופרש"י שם בד' סדרים כגון מועד וישועות ונשים שהם נוהגות כו' וכן קדשים דכתיב ובכל מקום מוקטר וגו' בו' מלינא בתמיה זרעים איתו נוהג בחוצה לארץ וכן טהרות ע"ש וע"ש עוד פירוש אחר בזה ולכאורה ק"ק הא דמייתי עליה כי הא דר"ל דהוה אזיל כו' הוה מעשה לסתור שהרי לא רצה להשתמש גם במי דתני לחוד כמ"ש הגינא בד' סדרי משנה וא"ל שדי בר לקישא במיא והר"ן הרגיש בזה דר"ל לחומרא קאמר דאפילו שונה הלכות משניות מקרי כו' ע"ש והסוגיא לא מוכחת כן ויש ליישב בזה לפי הדקדוק דקאמר אי הכי גמור מיני הא מלתא כו' דהנראה דר"ל קאמר לה ולישנא דאי הכי איתו מיושב ונראה לפרש דר"ל מעיקרא נמי ודאי דהחמיר על עצמו כיון דראה בו דהוה קרי ותני סבר היה ר"ל דמתני נמי הוא ולכך קאמר ליה שדי בר לקישא למיא וקא"ל איהו ניחא לי דאשמעיה למר כו' משמע מזה שלא בא לכלל דמתני וקאמר ליה ר"ל אי הכי שאתה לא באת לידי דמתני אגמור לך מלתא שתבא לידי דמתני דאמר רבי זירא בנות ישראל החמירו כו' שזה איתו מן המשנה אלא הלכה מן התלמוד והשתא הוי שפיר הא נעובדא דר"ל כעולא כן יש ליישב לפירוש הרי"ף ועוד יש דרך אחרת לפרש לפירוש האחרים שכתב הר"ן דזה הגברא היה גם כן דמתני אלא דאמר ניחא לי דאשמעיה כו' ור"ל לא רצה לקבל דבריו וא"ל גמור מיני הך מלתא דאמר רבי זירא כו' והשתא הוה תלמידי ומותר לשמש לרבו אפילו עם התלמיד דמתני' : [כל השונה הלכות מובטח לו כו'. הכא מסמיך להך ברייתא דתני דבי אליהו לחומרא דר' זירא וכן מייתי ליה בסוף מס' נדה הטעם בזה מפורש שם : על ר"י בר' אלעאי שהיה מבטל ת"ת כו'. מפורש פ"ב דכתובות] : תריסר אלפי גברי כו'. יש לכוון על מספר הזה לפי שהשטן מקטרג אז ומלינו בי"ב אלף אים שלא היה כח לשטן עלייהו כשלבאו על מדין דכתיב לא נפקד

[א]מהרש"א ד"ה אי . דבפ' נגמר הדין (סנהדרין מו ע"ב) : [ב] שם ד"ה תא חזי · בסוף פ' בתרא דב"ק (קיז ע"א) : [ג] שם ד"ה לישתמש · פרק המקבל (ב"מ קיד ע"ב) :

יד יוסף

א תענית כג ב' חולין קכב א' : ב אבות פ"א מי"ג : ג ג"י ערוך ערך תג אמר ר"ל כו' : ד ברכות נא א' נדה סו א': ה נדה עג א': ו כתובות יז א' לעיל ג ב': ז אדר"נ פ"ד:

חדושי גאונים

קרא דמתני' אסמכתא בעלמא היא ואע"ג דמוזהרין על מורא מקדש מה"ת כדכתיב ומקדשי תיראו אפ"ה כשהוא חרב בטל קדושתו מה"ת לר"י אלא מדרבנן עדיין בקדושתו קאי ק"ו מבה"כ שהרב דאמר כאן במשנתינו דאכתי בקדושתו קאי מיהו ה"מ בה"מ ובה"כ עצמן קיימו בקדושתן מדרבנן אפי' בחורבנן אבל הנפנס ביהודה דמדרבנן בעלמא הוא אפי' בזמן הבית ס"ל דלא גזרו בחורבנה הואיל וק"ר לקלע"ל ותדע דהא בפ"ק דיבמות (דף ז) כ"ע בברייתא דמוזהר על מורא מקדש לעולם אפי' בזמן שאין בה"מ קיים מקרא דשבתותי תשמרו ומקדשי תיראו מה שמירה האמור בשבת לעולם אף מורא האמור במקדש לעולם והא ודאי אתיא כמ"ד קלע"ל דאי ל"ק ודאי אין מצווין על מורא מקדש בזה"ז א"ו כ"ל להאי תנא דקלע"ל ומהא קושיא גופא אתיא ליה הא מדאיתקש מורא מקדש לשמירת שבת דנוהג לעולם אף בחורבנה ואי דרשא דר"י דמתני' דרשא גמורה היא הא ברייתא דיליף לה מהיקשא מני א"ו

המתורגמן א) איין גראבען .

אלפי שיפורא [עולא אמר כגון דחייצי גברי מאבולא עד סיכרא רב ששת אמר כנתינתה כך נטילתה מה נתינתה בששים ריבוא אף נטילתה בששים ריבוא] הני מילי למאן דקרי ותני אבל למאן דמתני לית ליה שיעורא:

לז שם א תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר בואו וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר (ש"א ב) הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו' (גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר (ירמיה מט) ושמתי כסאי בעילם). גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר (ישעיה מג) למענכם שלחתי בבלה. (גלו לאדום ושכינה עמהם שנאמר (שם סג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וגו') ואף כשהם עתידין ליגאל שכינה עמהם שנאמר (דברים ל) ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב"ה שב עמהם מבין הגליות. (שכינה) בבבל היכא (שריא) אמר אביי בבי כנישתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא ולא תימא הכא והכא אלא זימנין הכא וזימנין הכא. אמר אביי תיתי לי דכי מרחיקנא פרסא עיילנא ומצלינא בגוה:

לח שם אבוה דשמואל ולוי הוו יתבי בבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא אתיא שכינה שמעו קל רגשא[א] קמו נפקו. רב ששת הוה יתיב בבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא אתיא שכינה ולא נפק אתו מלאכי השרת קא מבעתין (ומצערין) ליה אמר לפניו ב רבש"ע עלוב ושאינו עלוב (יכול ושאינו יכול) מי נדחה מפני מי [אמר להון] שבקוהו. (יחזקאל יא) ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם אמר (רב שמואל בר יצחק) [רבי יצחק] אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל ור' אלעזר אמר זה בית רבינו שבבבל. (אמר) [דרש] רבא מ"ד (תהלים צ) ה' מעון אתה היית לנו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. אמר ג (רבא) [אביי] מריש הוה גריסנא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמעית להא דקאמר דוד (תהלים כו) ה' אהבתי מעון ביתך לא גריסנא אלא בבי

רש"י

אביה לבית חופתה: [כגון דחייצי גברא מאבולא לסיכרא. מחילת אנשים מפער העיר עד בית הקברות מקום שסופדין אותו שם: כנתינתה של תורה]: (והשיב לא נאמר גרסינן: היכא שריא בבבל שכינה. מקום שניכר שהיא שורה שם): דשף ויתיב בנהרדעא. שם מקום ובנאוהו יכניה וסיעתו מאבנים ועפר שהביאו עמהם בגלותן [לקיים מה] שנאמר (תהלים קב) כי רצו עבדיך את אבניה וגו': דכי מרחקנא פרסה. (כשאני מהלך בדרך באותו מקום אפילו אני מרבה עלי את הדרך) אני נכנס שם ומתפלל בתוכה: רב ששת. סגי נהור עינים הוה: בי רבינו. רב: (כיון דשמעית להא דאמר דוק ה' אהבתי וגו' פירש הרשב"א ז"ל כיון שנתתי על דעתי במה שאמר דוד אבל אי אפשר שלא קרא אותו פסוק מעיקרא ע"כ):

מהרש"א

כפקד ממנו איש וענין שיפורא נמי לבטל כח השטן כטעם השופר בר"ה ומ"ד כנתינתה כו' ה"מ למאן דקרי כו' לפירוש הר"י אלפסי היינו דבכתיבתה לא באו עדיין לכלל המדה גדולה לתלמוד ולפירוש האחרים כתיבתה נמי לא הוה רק לקבלה ולא באו עדיין לכלל מדה גדולה הימנה ללמדה לאחרים: גלו למצרים כו' הנגלה נגליתי גו'. שהיתה השכינה מדברת עמהם במצרים לא הוה אצטריך לאתויי דכמה דבורים מפורשים בתורה שהיו שם מהקב"ה למשה ולאהרן אלא דודאי מלא כל הארץ כבודו אבל מ"מ גילוי השכינה היא במקומות מיוחדות כמו במשכן ומקדש וקאמר דה"נ היה להם גילוי שכינה בגלות מצרים מדכתיב הנגלה נגליתי וגו' בלשון כפול להורות על גילוי שכינה שם ועי"ל הנגלה נגליתי הכפול מלי גלות כביכול שהשכינה מצטערת ג"כ בגלות וכן למענכם שלחתי בבלה היינו גילוי השכינה וכן מי זה בא מאדום גו' שהיה גילוי השכינה שם ובגירסת עין יעקב מייתי נמי גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם דהיינו מקום מיוחד לגילוי שכינה וקאמר דאף כשהן עתידים כו' דהיינו שתחזור גילוי שכינה לירושלים שלא תשאר שם במקום שגלו ישראל כבר מדכתיב ושב ה' את שבותך כמו עם שבותך ודקדק לומר דזה יהיה כשהן עתידין ליגאל מגלות אדום אבל כשנגאלו כבר מגלות בבל נשארה גילוי שכינה שם דהא בזמן אביי שהיה כמה מאות שנים אחר שנגאלו מבבל ועדיין נשארה גילוי השכינה שם בבהכ"נ: [ב"כ דשף ויתיב בנהרדעא כו'. עי' פרש"י וכעין זה פי' בערוך [ערך שף] והוסיף בזה וקריוה שף ויתיב כלו' שנסע ממקדש וישב שם כו' ע"ש: עלוב ושאינו עלוב מי כו'. כה"ג אמרינן בפ"ב דתענית ושם מפורש: ואהי להם למקדש מעט כו'. אסיפא דקרא דכתיב בארצות אשר באו שם קסמיך]: ה' מעון גו'. אסיפא דקרא בדור ודור קסמיך דהיינו גם כשאין בהמ"ק קיים יהיה מעון לנו בבהכ"נ: כיון דשמעית להא דקאמר דוד ה' אהבתי מעון כו'. הלשון מגומגם כיון דשמעית כו' דמאי

הריטב"א

הריטב"א ז"ל ואף כשהם נגאלים שכינה ביניהם שנא' ושב וגו'. מפני כבוד השכינה לא אמר הכתוב שהשכינה בגלות הגדול הזה שאנו מפוזרים בקצוי הארץ ולא הזכירה אלא בגאולה ומתוך כך למדנו ג"כ שהוא בגלות וכן התנא אחז דרך הכתוב אבל ודאי לא בא ללמד רבותא על שהוא בשעת הגאולה אלא שהיא בגלות נמצא שעונותינו המאחרין הגאולה גורמים גלות לשכינה וז"ש בברכות כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומצוי בבית הכנסת מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין כו'. כי בזכות אלו הדברים אנו נגאלים וסוד השכינה שהיא נקראת לפעמים כלה ופעמים כנסת ישראל ומלכה ושמות אחרים ידוע לבעלי האמת:

הרי"ף

מ"ד ה' מעון אתה היית לנו. תימה כיון דדריש רבא מעון אתה היית אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות מנ"ל למדרש אהבתי מעון ביתך על בתי כנסיות מקום שמתפללין ודילמא על בתי מדרשות הוא אומר אהבתי מעון ביתך וע"ק דהא בפ"ק דברכות אמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמעינא להא דאמר ר' חייא משמיה דעולא מיום שחרב בהמ"ק אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא וכן מייתי התם ר' אמי ור' אסי אע"ג דהוו להו תליסר כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי ונמצאו ב' מאמרים אלו סותרים זה את זה דהלא משמע שצריך לגרוס וללמוד תורה במקום בהכ"נ שמתפללין בו והתם משמע שצריך להיות מתפלל במקום שלומדים בו והיינו יכולים לומר בזה דבמקום שיש בו גרסת ההלכות יש לו תוספת על מקום התפלה של בהכ"נ ולכך לא היו מתפללים אלא במקום שגורסים בו שבשם ד' אמות של הלכה אבל ללמוד תורה כגון מקרא ומשנה שאין שם ד' אמות של הלכה ראוי לגרוס בבהכ"נ שהוא מקום התפלה ועי"ל דהתם מיירי בשיש לו בהמ"ד קבוע ללמוד בו תורה ולא היה לו בעלמו

עין יוסף

לז שכל מקום שגלו שכינה עמהם. כי לבל יטמעו בזרים עדי אובד שכינה עמהם להגן בעדם בל ישתקעו לחטא. ולעזור את הטוב להטיב לו למען יגן על בני דורו ותהיה להם תקומה (אלשיך): שנאמר הנגלה נגליתי. פי' שהיה גילוי שכינה שם אבל בשמות רבה פ' ט"ו מביא ראיה מקרא אנכי ארד עמך מצרים: גלו לעילם כו' גלו לבבל כו'. נראה שצ"ל מסופך גלו לבבל כו' גלו לעילם כו' שעילם הוא מדי שנאמר ישעיה כ"א עלי עילם צורי מדי ומבבל יצאו למדי: למענכם שלחתי בבלה. משמע דמפרש ששלח שם השכינה עמהם ע"ד ובפשעיכם שולחה אמכם שפי' חכמי אמת על השכינה אבל במכילתא גרסינן שולחתי בבלה (ועיין מנחת שי): מלמד שהקב"ה שב עמהם. עי' רש"א ובדרש זה יובן מאמר ה' אלהיך בכינוי מיוחד אשר מורה שם אלהי ישראל אשר אלהי עולם ה' ובדרש זה שב עמהם מן הגלות יבואר והיינו כי בכל מקום ובכל זמן ידובר אליך. ואתם הדבקים בה' אלהיכם יתלכדו ולא יתפרדו:

לח כיון דשמעית להא דקאמר דוד ה' אהבתי מעון ביתך. הלשון מגומגם כיון דשמעית כו' דמאי שמע ליה דקרא מפורש הוא בספר תהלים (מהרש"א) ולי נראה דשמיעה לשון הבנה הוא דמתחלה היה מפרש ה' אהבתי מעון ביתך כתרגומו ה' רחימית מדור בית מקדשך אבל אחר שנתן אל לבו שהוא

המתורגמן א) שש"רמ"ש

יד יוסף

א ירושלמי תענית פ"א זהר סדר אחרי דף סו סדר האזינו דף רצג ואיכ"ר פסוק קראתי למאהבי מכילתא שמו"ר פט"ו ספרי ח"א פיסקא סד ילקוט סדר נשא ועי' בזהר ר"ש סדר שמות וילקוט סדר בא רמז רי: ב תענית כה א': ג ברכות ח א' ילקוט תהלים רמז תש"ד:

חדושי גאונים

הא דר"י אסמכתא בעלמא היא וצ"ל דרשא דפ"ק דיבמות אלא ס"ל כמ"ד לקלע"ל והאי דפ"ק דיבמות דרשא גמורה היא כדמוכח התם וס"ל כמ"ד קלע"ל ואע"פ שיש לדחות כל הדברים הללו ולפרש בע"א אבל אבל מה שפי' נ"ל עיקר: (טורי אבן) והשיב ל"נ אלא ושב מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגליות וק"ל הא גבי קיבוץ גליות של א"ה נמי מצינו שנאמר ושבתי את שבות בני עמון והאיתי לפרש"י כפ' נצבים אהאי קרא ושב ה' אלהיך את שבותך היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרות גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישב עמהן ועי"ל שגדול יום קיבוץ גליות וקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידו ממש איש איש ממקומו כענין שנא' ואתם תלקטו לא' א' בית ישראל ואף בגליות שאר אומות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון מ"מ צריכין אנו ליישב דברי רבותינו וצ"ל דדייקו לה מדכ"ר ושב ושב ב' פעמים ושב ה' אלהיך את שבותך ושב וקבצך והאי כדפרש"י משום דגדול קיבוץ גליות הלכך פעם א' ושב ופעם ב' והשיב א"נ ללמד הא נמי אתא שהקדוש ברוך הוא שב עמהן ועי"ל שאני גבי א"ה דאין למטעי ולומר

שמע ליה דקרא מפורש הוא בספר תהלים גם קשה דמהיכא משמע ליה דהאי מעון ביתך בי כנישתא הוא ואימא דבית המקדש הוא בפשטיה ונראה ליישב דהא לקאמר כוון דמשמית קאי ארישא דקאמר לעיל דמעון אתה היית לנו בדור נו' איירי בבהכ"נ ה"נ האי מעון ביתך איירי נמי בבהכ"נ אבל בבהמ"ק לא ומוקמינן ליה הכא כפי הפס דביתך בבהכ"נ משמע ליה מינה גם לדקדק דהכא משמע דעיקר הלימוד יהיה בבהכ"נ במקום הפלה ובפ"ק דברכות [א] אמרו בספר מקום סוה מעולה בבהכ"נ כיון דמעלה להא דאמר אוהב ה' שערי ציון נו' באין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה מעליות ביני עמודי היכא דגריסנא ויש לחלק כמ"ש הטור סימן צ"ו דהתם איירי דוקא במי שיש לו מדרש קבוע בתוך ביתו ועיין בחידושינו שם: שיקבעו בא"י כו'. ועד"ז יש לכוון במזמור שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וגו' זה המזמור בגלות נאמר שמחתי באומרים לי בית ה' נלך שהוא בהכ"נ כאילו עומדות היו רגלינו בבהמ"ק בירושלים ולכך שמחתי בהליכתי לבהכ"נ כאילו באתי למקדש לפני שירושלים הבנויה כעיר שחברה גו' ר"ל ע"פ שאמרו במדרש לעתיד יהיה בהמ"ק גדול כירושלים שבעה"ז וירושלים יהיה גדול ככל א"י וע"ז אמר מה טעם יהיה בהמ"ק לעתיד כ"כ גדול לפי שבירושלים הבנויה לעתיד יהיה חוברה לה למקדש יסדיו כל מקומות של בתי הכנסיות שהיו בעה"ז ונמלא עתה בגלות שאני עומד בבהכ"נ הרי הוא מקום המקדש גופא דלעתיד ועד"ז אמרו פ"ק דברכות [ג] בבית תפלתם לא נאמר אלא בבית תפלתי שהקב"ה מתפלל שם כמו שאמרו בברכות שמע ר"י כהן גדול שהיה הקב"ה מתפלל יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי כו' ומסיים ושמחתים בבית תפלתי דהיינו בבית המקדש שיבנה לעתיד בארץ ישראל דבעולם הזה בגלות הוא יקרא לכל העמים דהיינו בתי כנסיות שבכל ארץ העמים שיקבעו לעתיד בארץ ישראל מחובר לבית המקדש: ומה תבור וכרמל שלא באו כו'. דיבוק משמע שבאו ממקומם למקום אחר והיינו למקום הר סיני ולפי הענין שם לא הדמיון כי כתבור וגו' כמו שאלו הרים גלו ממקומם למקום תורה כן יגלו יושבת בת מצרים ממקומה ולכך עשי לך כלי גולה גו' ונראה דההרים אינן בעלי בחירה לבא לשמוע תורה אלא שהר ההרים בא וכן כתבו התוס' בריש פרק קמא דחולין [ג] גבי גינאי נהרא דשמא שר של ים היה: למה תרצו דין עם סיני כו'. נסמך זה המאמר לכאן דפליג אדלעיל שלא באו ההרים ללמוד תורה אלא לעשות דין עם הר סיני לומר שהם גבוהים יותר ממנו ועליהם ראוי ליתן תורה אבל יצתה בת קול שגבהותם הוא מומם בזה וכדאמרינן פ"ק דסוטה [ד] לעולם ילמוד אדם מדעת קונו שהרי הניח הקדוש ברוך הוא כל ההרים והגבעות והשרה שכינתו על הר סיני כו' שנאמר את דכא ושפל רוח וגו' גם בזה יש לפרש פרק של ההרים: כ"מ שאתה מוצא גבורתו של כו'. לאו דוקא כ"מ דבכמה מקראות מצינו גבורתו של הקב"ה ולא כתיב בתריה ענותנותו אלא דכ"מ ר"ל בין בתורה בין בנביאים ובין בכתובים כדמסיק ולאו דוקא נקט גבורתו דבהני קראי דמייתי מנביאים וכתובים לא כתיב לשון גבורה אלא דר"ל בכ"מ שתמצא התרוממות מעלתו של הקב"ה אבל משום דבהאי קרא דתורה דכתיב ביה האל הגדול הגבור והנורא נקט עפי גבור דר"ל דאין מדתו יתעלה ב"ה כמדת ב"ו שהגבור מרחיק הנדכאים ושפלי רוח כגון יתומים ואלמנות ומדתו יתברך ויתעלה אינו כן אלא שהוא מקרבן ומשגיח בהן ביותר וכה"י בחומש לקח לעצמו דרך אחרת [ה] שפירש עושה משפט יתום ואלמנה הרי גבורה וא"ל גבורתו אתה מוצא ענותנותו והוהב גר וכו' אבל סוגיא דשמעתין אינה כן אלא דגבורתו אתה מוצא בקרא דלעיל מגיה כי ה' אלהיכם וגומר ובקרא דבתריה עושה משפט יתום וגו' היא ענותנותו משגיח בתלושים ונדכאים הוא ואין דברי רש"י בחומש סובל לפרש כן והו"ק: לא דיין כו' אלא שמטריחין כו'. דלשון לטורח לא שייך כאן לפי פשוטו

ובכרמל בים יבא. מלמד שעבר כרמל את הים ואומתי הוי אומר בשעת מ"ת:

[בתעניות ברכות וכו' פי' קורין ברכות וקללות דאם בחקותי להודיע שעל עסקי חטא בא פורענות לעולם ויחזרו בתשובה ויכלו מלרה שהן מתענין עליה]:

מה"מ. דאין מפסיקין בקללות:

תוספות

אין מפסיקין בקללות. וקורין אחד משום דכתיב מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו. א"ר אחא אל תעש התוכחה קוצים קוצים. וא"ר יהושע דסכנין אני אמרתי עמו אנכי בצרה וא"כ אין דין שיצטערו בני בצער הצרות שלהן אלא יקרא אחד הכל ויתחיל ברכה אחר ויסיים בברכה אחר ולא יוכל לברך תחלה וסוף:

כגישתא (היכא דמצלינא). תניא ר"א הקפר אומר עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחו"ל שיקבעו בא"י שנאמר (ירמיה מו) כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא והלא דברים ק"ו ומה תבור וכרמל שלא באו אלא ללמוד תורה לפי שעה נקבעו בא"י בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין בהם ומרביצין בהם את התורה (כולה) עאכ"ו: הדרש בר קפרא מ"ד (תהלים סח) [א]למה תרצדון הרים גבנונים יצתה בת קול ואמרה להם למה תרצו דין עם סיני כלכם בעלי מומין אתם אצל סיני כתיב הכא גבנונים וכתיב התם (ויקרא כא) או גבן או דק. אמר רב אשי ש"מ האי מאן דיהיר בעל מום הוא: [דף לא ע"א] [ב]א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה (שם) אתה מוצא ענותנותו דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כתוב בתורה (דברים י) כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה. שנוי בנביאים (ישעיה נז) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש וגו' וכתיב בתריה ואת דכא ושפל רוח. ומשולש בכתובים [דכתיב] (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו וכתיב בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות. [אמר רב הונא [שם ע"ב] ר"ח אב שחל להיות בשבת מפטירין (ישעיה א) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח [ג]מאי היו עלי לטורח אמר הקב"ה לא דיין להם לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזירה קשה אביא עליהם]: שם משנה בתעניות ברכות וקללות ואין מפסיקין בקללות: גמ' [ד]מה"מ א"ר חייא

הרג"פ

בבהכ"נ קבוע לתפלה אלא פעמים מתפלל כאן ופעמים כאן לכך לא הוה מעלי אלא היכא דגרים כוון בהוא מקום קבוע לגרסתו נקרא ד' אמות של הלכה ונקרא מיירי בשני שרגיל להתפלל במקום קבוע לתפלתו ובא לגרוס במקום אחר שעדיין לא הוקבע לו מקום לגרסתו התם קאמר לא גריסנא אלא היכא דמצלינא ומאי דברים קרא דאהבתי מעון ביתך על מקום בהכ"נ הוא דקשיא ליה בהאי קרא ומאי אהבתי מעון ביתך ולא אמר מעונך דהוי על בתי כנסיות ומדרשות ומדקאמר מעון ביתך הוא קאי על בית אלהים שהוא בית התפלה ועוד דכיון שאמר מעון ביתך מה זה שאל לומר ומקום משכן כבודך אלא לומר אהבתי מעון שהיא בית התפלה לקבוע בו בית המדרש שהיא נקרא משכן כבודך כי עשרה שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם וכן ד' או ג' הוי מקום משכן כבוד ה' שהשכינה שורה שם ובמקום מעון ביתך הייתי קובע ת"ת להיות מקום משכן כבודך: למה תרצדון וכו'

עין יוסף

בעצמו פירש קרא ה' מעון אלו ב"כ וב"מ א"כ הבין מה שכתוב ה' אהבתי מעון ביתך פירושו ב"כ בית הכנסת. וי"ש כיון דמעלה פי' שהבנתי להא דאמר דוד ה' אהבתי מעון ביתך היינו ב"כ לא גרסינא אלא בבית הכנסת. אבל קשה דילמא בית המדרש נמי כמו שפי' הוא בעצמו ה' מעון אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. וי"ל דביתך בפ"ב משמע ליה דאל"כ הו"ל ה' אהבתי מעונך: נקבעו בארץ ישראל. הנה מפסוק כי כתבור בהרים וגו' לא מוכח שנקבעו בא"י רק שבאו להר סיני במדבר שניתן התורה עליהם ועי' בתרגום על פסוק זה. ונראה שבגמרא סמך על מה דאיתא במו"ש מזמור ל"ו הובא בילקוט ישעיה כ' וז"ל רבי פנחס בשם רבי ראובן אמר עתיד הקב"ה להביא סיני תבור וכרמל ולבנות בית המקדש על גביהן. מנו שנא' והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ע"כ ור"ל מדכתיב ההרים בה' הידיעה. והנה הם סיני תבור וכרמל שהם יותר מפורסמים בעולם ועוד שהם ההרים אשר רצו שתנתן התורה עליהם ולכן לא קיפח הקב"ה שכרן (כלי פז) ומה שאמר בגמרא נקבעו פי' שיקבעו לעתיד ובגמרא אי' הלשון יותר מבורר נקבעין בא"י: כל מקום שאתה מולא גדולתו

[א]מהרש"א ד"ה כיון ובפ"ק דברכות (ח' ע"א): [ג] שם ד"ה שיקבעו. פ"ק דברכות (ז' ע"א): [ג] שם ד"ה ומה תבור. פ"ק דחולין (ז' ע"א). [ד] שם ד"ה למה. פ"ק דסוטה (ה' ע"א): [ה] שם ד"ה כ"מ שאתהמוצא ורש"י בחומש לקח לעצמו דרך אחרת (ע"ש כל דברי מהרש"א: ואני בחבורי כנסת חכמי ישראל בתשובתי לס"ס גאון מהרי"ח אב"ד דפראג נר"ו כתבתי דדברי רש"י בחומש עולים ממש כש"ס הבלא):

יד יוסף

א צ"ל ריש פ' נט: ב עי' תנחומא סדר וירא אגדת בראשית פרק יט ילקוט ישעיה מזמור כז: ג שבת קנה ב': ד מ"ר ריש סדר ראה:

חדושי גאונים

שהקב"ה שב עמכן אין קפידא לכתב ושב דודאי אבני עמון עמון קאי ולא אהקב"ה אבל גבי ישראל דאפשר למטעי שהקב"ה שב עמכן כמו שמצינו במצרים שהיתה שכינה עמהם אם איתא דהאי ושב אישראל לחודייהו קאי ולא אהקב"ה הל"ל והשיב דלא למטעי א"נ שאמת כן שקאי נמי אהקב"ה שבו עמהן וכה"ג מ' רפ"ק דברכות ממאי דהאי וטהר טהר יומא וכ"כ כזה בפ"ק גבי סוגיא דאין בין זב הרואה ב' ראיות (טורי אבן): כיון דשמעי' לפא דא' דוד ה' אהבתי מעון ביתך הוי גרסינא בבי כנישתא ק"ל הא אמר אביי גופא בפ"ק דברכות (דף ח) מרים הוי גרסינ' בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמעגא לפא דא' רחבא משמיה דעולא מיום שחרב בה"מ אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד

וע"כ דרשו חדשיכם ומועדיכם דהיינו החדש והחג אשר בדה ירבעם מלבו שנאה נפשי והיו עלי לטורח וע"פ מה שאחז"ל שהקב"ה משלם במדה שאדם מודד העונש כעין עבירה שעשה ומטעם שידע האדם שלא במקרה בא לו העונש בשביל שהעבירה זו כעין העונש שעשה ונמלא שעל חטא זה שעשה ירבעם והחטיא רבים בעגלי זהב גם בביטול החדש והמועד ועוד כמה עבירות שעשה כמפורש פ' חלק רבו בו העונשים כפי העבירות ועל זה אמר היו עלי לטורח שמטריחין אותי בעבירות הרבה שעשו להודיע לבריות איזה גזירה קשה יהיה עונשם לפי העבירה גם שבדיני אדם בדיני נפשות אם חייב אדם ב' מיתות נידון בחמורה כדאמרינן פרק (ד' מיתות)[הנשרפין] [א] מ"מ בדיני שמים כדי להודיע העונש כעין העבירה נידון במדה שמדד דעל העבירות שעשה האדם מביא הקב"ה עליו גזירה קשה כעין כל עבירותיו : [לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות כו'. כמ"ש התוס' בשם הירושלמי אני אמרתי עמו אנכי בצרה וא"כ אין דין שיברכוני על הצרות שלהם עכ"ל]: הללו בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה כו'. נראה שהם ב' טעמים כיון דהללו שבת"כ בלשון רבים הם יש לחוש לקללה למדבר לרבים ולא כן יש לחוש לקללה ליחיד ועוד דהללו שבת"כ מפי הגבורה דיש לחוש יותר לקללתו מקללות שמפי משה אע"ג דמשה

בר גמדא אמר (רב אשי) [רב אסי] דאמר קרא (משלי ג) מוסר ה' בני אל תמאס ריש לקיש אמר [א]לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות אלא היכי עביד תנא כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהם וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריהם [אמר אביי ל"ש אלא בקללות שבת"כ אבל קללות שבמשנה תורה פוסק מ"ט הללו בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן] :

שם **תניא** רשב"א אומר עזרא תקן להם לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ר"ה מ"ט אמר אביי ואי תימא ר"ל כדי שתכלה השנה וקללותיה . בשלמא שבמשנה תורה איכא כדי שתכלה שנה וקללותיה אלא שבת"כ אטו עצרת ר"ה היא . אין עצרת נמי ר"ה היא דתנן [ב] ובעצרת על פירות האילן :

דף לב ע"א **א"ר** שפטיה א"ר יוחנן עשרה שקראו בתורה הגדול שבהן גולל ס"ת והגוללו נוטל שכר כולן דאריב"ל עשרה שקראו בתורה הגולל ס"ת קבל שכר כולן [ג]שכר כולן ס"ד אלא אימא (נוטל)[קיבל] שכר כנגד כולן :

וא"ר

אל תמאס . והמפסיק בהן מראה עצמו שקשה לו לקרות ובמסכת סופרים (פי"ב) יליף לה מסיפיה דקרא ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשו קוצים קוצים פסקים פסקים לשון קוצה : [משה מפי הגבורה אמרן . ונעשה שליח לומר כך אמר לי הקב"ה שהרי אמורין בלשון ונתתי והפקדתי ושלחתי מי שהיכולת בידו לעשות אבל במשנה תורה כתיב יככה ה' ידבק ה' כך משה אמרן מאליו אם תעברו על מצותיו הוא יפקיד עליכם] : קודם עצרת· שהוא זמן קציר וזמן פירות האילן : עשרה שקראו . שנאספו וקראו הג' או הז' כחוק היום

תוספות

מתחיל בפסוק שלפניהם . גלו דוקא פסוק דהא יש פרשה ואין מתחילין ומסיימין בפחות מג' פסוקים : גדול שבכולן גולל · לפי שהוא כבודו וגם לפי שהוא גדול שבכולן כדי הוא ליטול שכר כנגד כולם כדא"ר יהושע בן לוי :

כמי ודאי ברוח הקודש אמרן כמ"ש התוספות ועיין בזה בחידושינו פרק הספינה : כדי שתכלה השנה וקללותיה כו'. עיין בתוספות שכתבו דר"ל שאנו רולים להפסיק ולקרות שבת אחת קודם ר"ה כפ' שלא תהא מדברת בקללה שלא להסמיך הקללות לר"ה וכן במדבר אנו קורין קודם עלרת כדי שלא להסמיך הקללות שבחקותי לעלרת כו' ע"ש וק"ק לפירושם דאם ר"ל מקודם זה לקרות זה א"א לפי סדר הפרשיות ואם לאחר ר"ה ר"ל לקרות זה א"א בפרשת כי תבא דא"כ אימתי יקראו פרשת נלבים וילך והאזינו אחר כך ועוד לפי' התוס' הל"ל שלא להסמיך הקללות וכדי שתכלה לא משמע כן ונראה דעיקר קושיא כיון שר"ה תחלת השנה הוא ה"ל להתחיל פרשת בראשית שהיא תחלת התורה ובריאת עולם וה"ל להתחיל בה מיד בשבת ראשון שאחר ר"ה ותירץ כדי שתכלה שנה כו' ע"פ מ"ש שקללות שבחקותי נאמרו על בית ראשון שהיה להם כבר זכות אבות וכמפורש ביה וזכרתי את בריתי יעקב וגו' אבל קללות שבכי תבא נאמרו על בית שני לכך לא נזכר בהו זכות אבות שכבר תמו בבית ראשון וז"ש דלכך תקן כן פרשת במדבר קודם עלרת כדי שתכלה קללות של בית ראשון קודם עלרת שישובו ישראל למספרם הנזכר בפרשת מדבר ותקן פרשת נלבים קודם ר"ה כדי שתכלה קללות שבכי תבא הנאמר על בית שני קודם ר"ה שלעתיד יהיו נגאלים ע"י התשובה כמפורש בפרשת נלבים ושבת עד ה' וגו' ושב ה' וגו' :

הרי"ף

למה תרצו דין עם סיני כו'. נ"ל לפרש הטעם שאמר הקב"ה כולכם בעלי מומין כו' לפי שאם היו באים קודם ששכן הקב"ה על הר סיני היה מחזיק להם טובה אבל לאחר ששכן כבוד ה' על הר סיני כדכתיב וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים וא"כ כשבא ליתן התורה באותה שעה באו תבור וכרמל שיתן הקב"ה עליהם להיותם גבוהים והר סיני שפל לכך אמר להם הקב"ה בעלי מומין אתם כי לא נכון לכם ליכנס בגבול הר סיני השפל שכבר השריתי עליו שכינתי וזה שאמר למה תרלדון שהוא נוטריקון תרלו דין שאתם רלים ומדיינים והיא רעה כפולה להיות במחלוקת זה עם זה והקב"ה שונא בעלי המחלוקות ולכך פסלם באותה שעה ובחר בהר סיני השפל כי הקב"ה שוכן את דכא ושפל רוח :

עין יוסף

של הקדוש ברוך הוא . זה הנוסח יותר נכון לפי המקראות המובאים ראיה ע"ז . דאילו לנוסח גבורתו יקשה דבמקראי דמייתא ליתא לשון גבורה . רק ענין רוממות . והיינו גדולה . ונראה לפרש כוונת המאמר במה שהוא מפורסם כי לנשיאה הכבוד המקובל מזולתו חשוב ויקר . לריך שיבא מאנשי גדולי הערך וחשובי המעלה לא מהפחותים . כי הנקלים והנבזים לא יכבדו בכבודם ולא יורגש קלונם , להיותם בלתי נחשבים לכלום . וא"כ גדולי הלבב והחשובים בעיניהם לגבוהי המדרגה לא יתפעלו כלום ממה שיזכר ערכם אצל השפלים ונבזים . ולא ירגישו בזיונם . ולא יתפארו בכבודם כי אינם נחשבים אצלם לכלום . ואם אצל בשר ודם כן . מה היה ראוי להיות אצל עלמת גדולתו יתברך הבב"ת כי מה לו לפרסמו ולהודיע לשוכני עפר איש האדמה כלי מלא רמה ותולעה·האם יתן לו או יוסיף לו חלילה הכירנו זה והחשיבנו רום תפארתו . וא"כ מדרך הוד יקרו היה שהוא יתברך בחכמתו הנוראה ישתוק בגדולתו וגבורתו והמון מעלותיו. ולא שיפרסמם לנו באופן שאנחנו נמלא ונשיג שמץ מנהו למען נכיר גבורותיו וגדולתו ודאי אין זה אלא מעניו יתירה שאינו רולה להתנהג בפכסיסי הגדולה כפי מה שהיה ראוי . אלא הסכימה מדת טובו להודיענו ולומר לנו גבורתו וגדולתו כאילו אנחנו כדאין להיות לנו נחת רוח בהשיגנו זה והוא

אמר הבונה שאין אומרים ברכה על הפורענות . משנה שלמה שנינו פרק הרואה חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו' ועל בכל מאדך אמרו בכל מדה בין במדה טובה בין במדת פורענות א"כ קשה טובא הייכי קאמר ר"ל לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות וכן מה שהביאו התוס' דאר"י דהכנין אינו דין שיברכוני בני על צרות שלהם . אם לא שנאמר דהאי פורענות דיחיד מפורענות דרבים א"כ שמברכין על הפורענות שכבר בא וחל עליו אבל לא על המיועד לבא על החטא כקללות שבתורה ואם לא תשמעו לי וגו' כי היה נראה כמנית הכתה לחטוא ולהענש ואינו הם לאיום המוסר האמור לו אם יחטא . ואולי זה שאמרה לו אשת איוב עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומות לפי שראתה שעל הרע שכבר בא לו בירך את ה' ואמר ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך עכשיו אמרה לו אין עוד רע אחר יוכל לבא מהמיתה בכן כיון שעודך מחזיק בתומתך להודות לה' על הרעה בכך אלהים קודם על המיתה העתידה לבא ואחר זה מות והוא השיב לה כדבר אחת הנבלות תדברי כל אחת מאלה נבלה היא הן שלא לברך על הרעה שכבר באה הן לברך על הרעה שעדיין לא נהייתה וזו שאת אומרת שאברך על המיתה העתידה לבא אחת מהנבלות היא כי יש לנו תמיד לקוות לרחמי ה' כמו שקבלנו הרעה שגם יבא זמן שאת הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל עוד : עצרת נמי ר"ה היא . הוסיף רש"י ז"ל שעצרת ר"ה נמי היא מלבד הטעם דשנינו בעצרת על פירות האילן ואמר להיותו זמן קציר . אך נאמר עוד להיותו זמן מתן תורה כי כמו שבר"ה נברא העולם כן בעצרת נתנה תורה שבעבורה נברא ובעבורה מתקיים כמו שאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' ומכאן סיוע נכון לאומרים שמפסח עד עצרת ימי דין.הם ולכן נהגו לקרות בהן פרקי אבות לקבל מוסר ולשוב בתשובה דה"כ כמו שמקדמין מר"ח אלול ימי מוסר ותשובה לר"ה שהוא יום דין ככה עושים לפני עצרת להיות גם הוא ר"ה ויום דין על פירות האילן :

[א] מהרש"א"ח לא דיין · פ' ד' מיתות . (נ ע"ב ס"א ע"א) :

יד יוסף

א מסכת סופרים פרק יב : ב ר"ה טז א' : ג ברכות מז ב' :

חדושי גאונים

לא הוי מצלינא אלא היכא דגרסינא ומשמע שהי' מתפלל בביתו היכא דגרס מדא' לא הוי מצלינא אלא היכא דגרסינא ולא אמר איפכא לא הוי גרסינא אלא היכא דמצלינא ועוד אהא דעולא דא' דאין להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד אין ללמוד אלא דמקום גירסא עדיף ועוד דמייתא התם עובדא דר"א ור"א דאע"ג דהוי להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוי גרסי אלמא מקום גירסא עדיף מלהתפלל בבה"כ ומדמ"ל התם סמוך להא דאביי אלמא לדידיה נמי מקום גירסא עדיף להתפלל ול"ל דשני שמועות נינהו מעיקרא שמע להא דעולא והוי מצלי בביתו היכא דהוי גרס אבל בתר הכי שמע נמי להא דא' דוד וקבע מקום לתורה ולתפילה שניהם בבה"כ דא"כ היאך קא' נמי בשמעתין מריש הוי גרסינא בביתא ומצלינא בבי כנישתא כדא' התם הא משעה ששמע להא דעולא לא עבד כן וה"ק דעד ששמע להא דדוד עביד כן וכ"ל שהוא א' מן הסוגי' המתחלפות וכ"ל דפליגי אי קדושת בה"כ עדיף מבה"מ או להיפך וכדאמר' לעיל :
(טורי אבן)

רש"י

לפי שאין קורין בתורה פחות מעשרה נקט עשרה שקראו בתורה : בב"ק · אם בלבבו להתחיל בדבר ושמע קול של הן או של לאו הולך אחריו ואין כאן משום ניחוש : קל גברא במתא וקל אתתא בדברא · קול שאינו מצוי הוא ובת קול בא אליו : והוא דאמר הן הן והיא דאמר לאו לאו . שכפל לומר ב' פעמים (ואין בו משום לא תנחשו) : נעימה · כגון טעמי המקראות :

סליק מסכת מגילה

גמרא

לט שם וא"ר שפטיה א"ר יוחנן מנין שמשתמשין [א]בבת קול שנאמר (ישעיה ל) ואזניך תשמענה דבר [מאחריך לאמר] · וה"מ דשמע קל גברא במתא וארתא בדברא והוא דאמר הן הן והוא דאמר לאו לאו · וא"ר שפטיה א"ר יוחנן כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר (יחזקאל כ) וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם · מתקיף לה (רב משרשיא) [אביי] משום דלא ידע לבסומי קליה כתיב ביה ומשפטים לא יחיו בהם · אלא (אמר רב) [כדרב] משרשיא [דאמר] ב' (תלמידים) [ת"ח] שיושבים בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה עליהם הכתוב אומר ומשפטים לא יחיו בהם · (ויקרא כג) [וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל מצותן שיהיו קורין אותן כל אחד ואחד בזמנו] :

סליק מסכת מגילה

תוספות

מנין שמשתמשין בבת קול · ירושלמי [שבת פ"ו] תנא ר"א ב"י לא תנחשו ולא תעוננו אע"פ שאין נחש יש סימן (ובלבד לאחר ג' סימנין כגון ואני בבואי מפדן וגו' יוסף איננו ושמעון איננו וגו' א"ר אלעזר הולכין אחר שמיעת בת קול שנא' ואזניך תשמענה דבר · בר קפרא הוה מיעלל לחד קרתא נכשל באצבעו ושמע קלא דטליא קרי אם בגפו יבא בגפו יצא אמר כמדומה שלא עלתה בידי אלא הטחה זו בלבד וכן הות ליה · ר' יוחנן ור"ל הוו בעו מתחמי אפיה דשמואל אמרו נלך אחר שמיעת בת קול עברון קומי דסדרא שמעי קלי טלייא קרי ושמואל מת וסייעון וכן הות ליה · ר' יונה ור' אסי הוו סלקין ומבקרין לר' אחא דתשים אמרו נלך אחר שמיעת בת קול שמעין קלא דאתתא אמרת לחברתה איטפי בוצינא אמרה לא איטפיא ולא מיטפיא בוצינא דישראל) : והשונה בלא זמרה · שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה לפי שהיו שונין אותן על פה ועל ידי כך היו נזכרים יותר : סליק מסכת מגילה

מהרש"א

מנין שמשתמשין בב"ק שנאמר ואזניך כו' והוא דאמר הן כו' · נראה לפרש כולה מהאי קרא ואיירי במי שמדבר בדרך ספק לעשות דבר מה אם לא ושומע קול שאומר אחריו הן או לאו וז"ש ואזניך תשמענה קול מדבר אחרי דבריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו הייטו הן וכי תשמאילו הייטו לאו ודקאמר נמי וה"מ דשמע קל גברא כו' ניחא לפי זה דשמא אדם אחד שמע דבריו והשיב לו כן הן או לאו אבל קל גברא במתא וקל אתתא בדברא לא שכיח ודקאמר והוא דאמר הן הן כו' דהכפל מורה על אמיתת הדבר שיתקיים כדאמרי' בשבועות [א] הן הן או לאו לאו שבועה מדכתיב בשבועת הקב"ה גבי מבול ב' פעמים לאו : משום דלא ידע לבסומי כו' לא יחיו קרית ליה כו' · אבל מרישא דקרא לא טובים ל"ק ליה דודאי טוב הוא לקרות בנעימה כו' מיהו בעוגם לא יחיה אין סברא : ב' ת"ח ואין נוחין כו' · כמ"ש פרק הרואה [ב] אין התורה נקנית אלא בחבורה ואמרו חרב על הבדים כו' כי לא יבא אדם על אמיתת התורה רק ע"י פלפול עם חבריו ובזולת זה יבוא לטעות בלימודו וז"ש חקים לא טובים שלא יבא לעמוד בלימודו על טובו ובוריו ולא יחיה בהם שיבא לטעות להתיר דבר האסור שהוא במיתה : וידבר משה את מועדי ה' וגו' מצותן שיהיו קורין כו' · מיתורא דקרא קא דריש כפרש"י במתניתין ומסמיך ליה איתורא דהאי קרא ואשר תקראו אותם במועדם דכתיב לעיל מתפרש כמשמעו שיהיו קורים בזמנן ובברייתא דתנא דמשה תקן להם שיהיו שואלין ודורשין כו' נראה שהוא דבר נוסף על הקריאה דקתני במתני' ואפשר דדריש ליה מדלא כתיב כאשר צוה ה' את משה דהקריאה היא היתה לווי מהקב"ה כמ"ש אשר תקראו אותם במועדם וע"כ דרשו מיניה דבלאו לווי הקב"ה שיהיו קורין בזמנן כדקתני במתני' הוסיף להן משה שיהיו גם שואלין ודורשין בו בזמנן מעניינו של יום ולגבי פסח שאחז"ל שיהיו שואלין ודורשין קודם הפסח ל' יום הייטו שאינן מעניינו של יום דברים הצריכין קודם הפסח כגון ביעור חמץ והגעלה ושמירת המצות משעת טחינה ועוד כתב ב"י [א"ח סי' ת"ל] תירוצים אחרים ע"ש והא דנקט בברייתא שלש רגלים פסח ועצרת וחג ולא נקט נמי ר"ה ויוה"כ דכתיבי נ"כ בזו הפרשה י"ל דלא תקן משה בשאר מצות משום דלא אתיין מזמן לזמן וה"נ ר"ה ויוה"כ לא מקרי מזמן לזמן דיש לאדם ליתן לבו לתשובה בכל השנה כמו בר"ה ויוה"כ משא"כ בשלש רגלים דמצותן בזמנן בעניטו של יום ומה"ט נמי מספקא לן בפ' בכל מערבין [ג] אם אומרים זמן בר"ה דלא מקרי שפיר מזמן לזמן אלא שלש רגלים דכתיב בהו מצות ראיה ושמחת חגיגה : סליק מסכת מגילה

[א]מהרש"א ד"ה מנין · בשבועות (לו ע"א): [ב] שם ד"ה שני ת"ח · פ' הרואה (סג ע"ב) : [ג] שם סד"ה וידבר · בכל מערבין (מ' ע"ב) :

יד יוסף

א עי' תוס' סנהדרין יא א' ד"ה בת קול פירושו :

הריטב"א

הריטב"א ז"ל מנין שמשתמשין בב"ק · פי' לעשות סימן בעלמא שלא כדרך נחש וקפידא ככל דברי בני אדם : וה"מ דשמע קל גברא במתא אפי' במתא : וקל אתתא בדברא · דוקא ולא במתא מפני שהן דברניות בעיר ואי בדבריהם ממש והוא דאמר לאו או הן תרי זימני שהשנות הדבר ראיה כי נכון הדבר

עין יוסף

אומרו כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה ירלה כל מקום אשר נתראה ית' שאתה תוכל למצוא ולהשיג ולידע גבורתו שהודיע לך היותו רם ונשא וגודל מעלתו . הנה שם ממש עלם ההודעה זו אתה מוצא ענותנותו . כי אין לך ענוה גדולה מזו שיתראה ויתפייס להחשיבך ראוי והגון שתהי' לך ידיעה מגבורתו להללו ולפארו על דבר כבוד שמו ואמר שדבר זה שאמר היות הודעת הגבורה באה מחמת ענוה . ולא מחמת התפארות חלילה תמצאהו כן מוכרח מן התורה ומן הנביאים כו' שהרי בכל המקומות כשהזכיר גדולתו תכף ומיד יאמר היות השגחתו בשפלים ובנבזים . ואילו היתה הודעת גבורתו מכוונת בעבור ההתגדלות וההתנשאות לא היה מזכיר דבר נגד הרוממות להשפל בשפלים . אלא ודאי פרסום גבורתו היא מעלם הענוה . וזה גורם הביטו אל השפלים (ספר סם חיים) : לט בבת קול פי' בת קול תמלא בביאורי על התנחומא סדר כי תשא סימן ט"ז בענף יוסף ע"ש :

סליק מסכת מגילה

השמטה מחדושי אהבת איתן למסכת מגילה

סימן ה אמר רבה מי איכא למ"ד רקת לאו טבריא היא וכו' כי נח נפשי' דר' זירא פתח עלי' ההוא ספדנא כו' אלא אמר רבה כו' רבא אמר רקת שמה כו'. ע' בט"א דתקודם גרסי' רבה ואח"כ גרסי' רבא אמר רקת כו' שאין דרך הגמ' להקדים דברי רבא לדברי רבה אך הוקשה לו דלפ"ז שהי' כי נח נפשי' דר"ז רבה קאמר לה ואח"כ ר"ז הוה מי אמר רבה כדמוכח שלשה הגריות דאי' התם אביי ורבא ור"ז ורבה בר מתנה הוו יתבי והוו צריכי רישא כו' ומנו רישא לאביי אשתא דכי מלך אביי היה ר"ז קיים ובגיטין מוכח דלא מלך אביי עד כמה שנים אחר פטירת רבה ור' זירא הוה קיים והניח בקושיא. וי"ל דקושטא דר"ז דשמעתין שעלה לא"י מת קודם לרבה וההוא דהוריות שהיה חי אח"כ לאו היינו אותו ר"ז שעלה לא"י אלא גרסי' התם רב זירא דהא קתני התוס' במנחות (דף מו ע"ב) דרב זירא לאו היינו ר' זירא ע"ש וי"ל דהוא שהיה חי כשמלך אביי ומצאתי לי און בט"ה מדברי הרא"ש בתוספותיו למס' הוריות שהעתיק רב זירא וכ"מ בס' באר יעקב בחידושיו למ"ס וגם לס"ד גזה דע"כ אין הגירסא שם ר' זירא דא"כ אמאי מקדים התם רבא לר' זירא הא מוכח מדברי התוס' בעירובין (דף לב ע"ב) דאין דרך הגמ' להקדים רבא לר' זירא וכ"מ במהרש"א שם בסדיא וכ"מ מפרש"י בסנהדרין (דף עז) וס"ת דהתם רב זירא הוא: **שם** רקת זו טבריא כו' ולמה נקרא שמה רקת שאפי' ריקנין שבה מלאין מצות כרמון. כתב הט"א שאינו יודע דמאי שנא טבריא מכל א"י. וי"ל עפ"י הירושלמי בר"ה אמר דבראשונה היו משיאין משואות משקלקלו הכותים התקינו שיהיו שלוחין יוצאין ואיתא בירושלמי א"ר אבהו אעפ"י שבטלו המשואות מים טבריא לא בטלו. והשתא אכן נודע הדבר דשפיר שנא ושנא טבריא דריקנין שבה מלאין מצות משום שלא היו בה כותים ומינין שיקלקלו הריקנין שבה דהיינו ישראל שאינן בני תורה אבל שאר א"י נתקלקלו הריקנין ע"י כותים ומינין. ועפ"ז א"ל נמי מה שהקשה הט"א דמאי רבותא דטבריא הרי על כל ישראל מעיד הכתוב כן כדדרשי' כפלח הרמון רקתך אפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמון. וקושיא זו ק"ל אהא דאמר בברכות (דף נז) הרואה רמונים בחלום אם ע"ה הוא יצפה למצות שנאמר כפלח הרמון גו' והשתא חלום זה ל"ל כיון דעל כלן מעיד הכתוב כן. ולפמ"ש י"ל דהכתוב אינו מעיד רק מנגד עצמן של הריקנין שהן מלאים מצות אבל מ"מ אפשר שיבואו מינין ויקלקלו אותם ולזה בא החלום להבטיחו שיצילהו ה' מעצתן של מינין שלא יקלקלו אותו. וה"ע היינו רבותא דטבריא שמעיד עליה הכתוב שלא נתקלקלו הריקנין שבה משום שלא הוה בה מינין שיקלקלו אותן. ועוד י"ל דטעמא דטבריא משום שהיא טבור של א"י כדאמר ר' ירמי' ובאמצע האויר ממוזג יפה ואוירו מחכים. ומיהו בב"ר פ' נח איכא דדריש כפלח הרמון רקתך אפי' ריקנין שבך מלאין תשובה למינין וא"כ אפשר דמ"ד הכא ס"ל כן וא"ש קושיית הט"א:

עוד י"ל קושיית הט"א עפ"י דאיתא במ"ר פ' במדבר סי' ג' צדיק כתמר יפרח מה תמרה זו יש לולבין להלל ותריות לסוכה ועלה להדליק כך כשישראל צדיקים ישרים חסידים בני תורה אפי' קוריהן גומלי חסדים אינון ע"כ. ומשמע דדוקא כשישראל מושלמים בצדיקים וכו' ובני תורה אז אף ע"ה שבהן מלאים מצות וא"כ י"ל דהיינו רבותא דטבריא דלעולם הכי הוי. ובהכי ניחא מה שהוקשה להפר"ח באו"ח סי' תקפ"ב אהא דאומר בר"ה יה"ר שנרבה זכיות כרמון דמאי רבותי':

סימן ו א"ר יצחק מ"ד יוחן רשע בל למד צדק כו'. פרש"י וכי אין מי שילמוד עליו זכות וכת"א פי' הא לא למד צדק וחשוב כשוגג וכ"ה ברבה כי תבוא דחשב שוגג על שלא למד. אבל יש להקשות ע"ז דאין זה זכות דבן נח דאמרי' במכות דב"נ חייב על שלא למד. ועוד דר' יצחק גופי' אמר בסנהדרין דלכך נפרע מעשו על שהיה דר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהן וכה"ג איתא בילקוט בשלח. דלכך אין עשו נופל אלא ביד יוסף שהיה בין ב' רשעים ולא למד ועשו היה בין ב' צדיקים ולא למד. אך העיקר כפרש"י ומצאתי און לפירושו מדברי המ"ר בראשית פ' ס"ז דאי' שם בל למד צדק הרי כיבד את הורין. ע"ש דהיינו לימוד זכותו: **שם** לא יגעת ומצאת אל תאמין. י"ל ע"פ מ"ש בילקוט כי תשא וסוף יהושע דבשעת שבירת לוחות נגזר שילמדו מתוך צער כו'. ובזה א"ש דלא תקשי דאמאי צריך יגיעה הא קבל חלקו מסיני כדאי' ברבה יתרו ולפמ"ש א"ש דהיה על תנאי שלא יחטאו וכה"ג בע"ז (דף ה). ועי"ל דהיגיעה הוא כשאינו מלמד לאחרים וכדמוכח בע"ז (דף לה). וכל א' קבל חלקו שילמד לאחרים דומיא דנביא התם. וטעם היגיעה הוא להוציא ניצוצין שלו מקליפת נוגה שנפלו בחטא אדה"ר כמ"ש במקדש מלך פ' בראשית וע"כ כפי טרחתו הוא זוכה לחידושי תורה. ומ"ש לאוקמי גירסא לא מהני יגיעה י"ל ע"פ המדרש בקהלת בפסוק אדם לומד תורה ושוכח שאם לא ישכח לא ירצה ללמוד:

סימן יב שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה כו' א"ל מפני שנהנו מסעודתו כו' א"ל א"כ שבשושן יהרגו של כל העולם כלו לא יהרגו. ובמדרש חזית איתא שהשיבו ע"ז דכל ישראל ערבין אלין באלין. ונראה דתלמודא דידן דלא השיבו כן הוא משום דס"ל דלא שייך ערבות אלא בתרי"ג מצות של תורה אבל בדרבנן לא שייך ערבות וסעודה זו כתב הצל"ח בברכות (דף מח) ונתן טעם לזה עפמ"ש הרמב"ם והובא בה"מ שאין הערב משתעבד אלא בדבר קצוב וא"כ במצות דרבנן שאין להן קצבה לא נתערבו. ובזה נדחה מ"ש מהרש"א דמש"ה לא פרש"י בסמוך שהשתחוו לצלם של המן דא"כ תקשי שלא יהרגו של כל העולם. ולפ"ד הצל"ח בעבודת כוכבים דאורייתא ודאי שייך ערבות ודוקא לענין הנאת סעודה דרבנן אמר כן. אך יש לסתור דברי הצל"ח מסנהדרין: **שם** א"ל מפני שהשתחוו לצלם. פרש"י לצלם בימי נ"נ. ועיין במהרש"א שהוקשה לו דלמא היינו לצלם של המן. והנה כבר מבואר כפרש"י במדרש חזית בפסוק זאת קומתך. אלא קך דרשב"י ותלמידיו מוחלפת שיטתן שם ע"ש:

סימן יט תנא כיון שנפל פור בחודש אדר שמח כו' שמת בו משה ולא היה יודע שבז' באדר מת ובז' באדר נולד. וקשה דאפי' ידע שנולד ג"כ באדר מ"מ שמח שמח דכיון דסופו שמת בו רוע מזלו ומאי דנולד בו. וי"ל ע"פ מ"ש בירושלמי פפ"ג דר"ה דע"פ המזל אין אדם מת ביום שנולד בו וכתב המפרש דמש"ה הצדיקים מתים באותו יום שנולדו להראות שהמזל אין שולט בהם אלא הם תחת השגחת ה'. וא"כ אי הוה ידע המן דמשה נולד ג"כ ביום שמת לא היה שמח דע"כ אין זה מרוע מזל אלא בהשגחת ה':

סימן כ אמר ריב"ק ק"ו ומה מעבדות לחירות אומרים שירה ממות לחיים עאכ"ו. ובמדרש תהלים דרש מלאמר דכתיב בשירת הים לומר לדורות כשתהיו נכנסים לצרה ה' גאלם לכם ואתם אומרים שירה. ונראה דהכא דיליף מק"ו ס"ל דלאמר איצטריך לנדרשין בסוטה (דף ל):

השמטה מחדושי אהבת איתן למסכת ביצה

סימן ב תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כו' אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים שנאמר ברוך ה' יום יום. יתכן ע"פ מ"ש בלק"ת פ' תצא דמדתו של שמאי הי' מסוד מדת הדין של לאה והלל ממדת רחמים של רחל ולכך שמאי לא הי' אוכל בחול אלא לכבוד שבת מפני שהס"ד אבל הלל מחמת שהי' בו מדה אחרת שאינה כ"כ דין הי' אומר ברוך ה' יום יום. וז"ש גם אדני שהוא סוד רחל. וז"ש שכל מעשיו לשם שמים י"ל ע"פ המדרש הדר בהר שהי' אוכל כדי לגמול חסד עם אכסנאי שבתוך ביתו. והיינו הנפש שהיא אכסניא בגו גופא. ובס' מקדש מלך פ' ויקהל דע"י אכילה לש"ש לשובע נפשו וכונת ברכת הנהנין מוסיף כח בנשמתו שע"י הברכה לוקחת הנפש חלק הרוחני שבמאכל והוא מזון הנפש ע"כ ומשמע שלא היה אוכל לשם הנאה רק לש"ש. והכונה ע"פ דאיתא דיש לת"ח נפש יתירה גם בחול וזה נקרא אושפיזא כמ"ש בתקוני זוהר. וכן בכל מעשיו היה בוטח בה' וכדאי' בברכות (דף ס) ונאמר עליו נכון לבו בטוח בה' ואזיל לשיטתו כאן. ועוד י"ל הא דאמר במדרש לגמול חסד עם אכסנאי שבתוך ביתו ע"פ מ"ש בס' ג"כ דהלל הי' גלגול שלמה ומשום שהי' מלך היה ראוי לכבוד. וגם איתא דהלל שרשו ממדת יסוד שהוא רחמים וז"ש כאן מדה אחרת היתה בו שהי' אומר ברוך ה' יום יום שהוא סוד יוסף שזן ופרנס לכל ולכך היה בטוח שיהי' לו בכל יום כל צרכו:

סימן ג אר"י משום רשב"י כל מצות שנתן להם הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא חוץ משבת שנתן להם בצנעה שנאמר ביני ובין בני ישראל אי הכי לא ליענש עובד כוכבים עלי'. ופי' מהרש"א דכיון דלא ידע עובד כוכבים דאיכא מצוה בשמירת שבת א"כ עובד כוכבים ששבת לא ליענש ובפ"ד מיתות אמרינן עובד כוכבים ששבת חייב והיינו לשם מצות שבת כמ"ש הרמב"ם הל' מלכים ושלא לשם מצות שבת מסברא שאינו חייב. ועיין בצל"ח שתמה עליו דבפ"ד מיתות שם איתא דאפי' שבת בשני בשבת חייב והיינו שלא לשם מצות שבת רק לשם חג בעלמא דעבר אאזהרת יום ולילה לא ישבותו. וגם דעת הרמב"ם כן הוא ודלא כמהרש"א דבעינן שישבות לשם מצות שבת וא"כ לא שייך לפוטרו משום שא"י ממצות שבת שניתן לישראל. וכבר הקדימו מהר"ם שי"ף בקושיא זו ופי' בע"א וגם דבריו דחוקים ע"ש. וכן מ"ש הצל"ח בפי' הגמרא דכאן אינו מחוור שפי' דהא דפריך א"ה לא ליענש עובד כוכבים עלה היינו כשעבר על אזהרת יום ולילה לא ישבותו ושבת באיזה יום שיהיה לשם חג בעלמא דכיון דעובדי כוכבים אינם יודעים ממצות שבת שניתנה לישראל הם סוברים דאזהרת יום ולילה לא ישבותו לא להם נאמרה רק לישראל כמו כל מצוה שנאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני אלא דמזה שהוזהרו ישראל על השבת שישבותו מוכח דאזהרה לא ישבותו לא קאי אישראל רק לב"נ וכיון דא"י מאזהרת ישראל אשבת א"י ג"כ שהן מוזהרין שלא ישבותו ומש"ה פריך דלא ליענש עובד כוכבים עלה עכ"ד. ואין זה נראה דהא איכא למ"ד בפ"ב דמכות (דף ט') גבי ב"נ שאומר מותר חייב משום דה"ל ללמוד ולא למד וכ"פ הרמב"ם בהל' מלכים וא"כ מאי פריך דלא ליענש עובד כוכבים על אזהרת יום ולילה לא ישבותו משום שהם סוברים דלא קאי עלייהו רק אישראל דמשום שא"י פירוש על האזהרה אין לפוטרן דהיה להן ללמוד דעלייהו קמזהיר וכיון שלא למדו מה שצריכין להזהר חייבין. אך יש לי לקיים פי' מהרש"א דקושיית הגמ' היא דלא ליענש עובד כוכבים כששבת לשם מצות שבת כיון דנותן לישראל בצנעא ולא היה לו ללמוד דבר זה דמצות שבת לא ניתנה להן רק לישראל. ומה שהקשו ע"ז מסוגיא דפד"מ דאיתא התם לחיוב עובד כוכבים ששבת הוא משום שנאמר יום ולילה לא ישבותו ואמר רבינא אפי' בשני בשבת וא"כ אף שלא לשם מצות שבת חייב ואין לפוטרן מחמת שא"י ממצות שבת שניתן לישראל. באמת לק"מ וא"ש עפ"י הא דאיתא במ"ר פ' דברים אמר ריב"ל עובד כוכבים ששימר את השבת חייב ומה ראית אר"ח בר אבא א"ר יוחנן השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה שנא' ביני ובין בני ישראל לפיכך כל עובד כוכבים שבא ומכניס עצמו ביניהם חייב. משמע בהדיא דר' יוחנן לא ס"ל כרבינא דפד"מ דמחייב עובדי כוכבים ששבת אף בשני בשבת משום דעבר אקרא דיום ולילה לא ישבותו אלא לא מחייב רק כששבת בשבת ועבר אקרא דביני ובין בנ"י. וכ"ה במ"ר ס"פ בשלח. והשתא א"ש דפריך בשמעתין אהא דאמר ר' יוחנן דשבת ניתן לישראל בצנעא א"ה לא לענש עובד כוכבים עלי' והרי לר' יוחנן גופי' מענשים כששמר השבת ולשיטתו דכאן לא הל"ל דענשין להו כיון דנותן בצנעא ולא הה"ל ללמוד דבר זה. והנה ראיתי בשם ס' פנים יפות שפי' דיום ולילה לא ישבותו היינו יום ולילה של אחריו דוקא ולפ"ז משכחת לישבות בלילה ויום של שבת ולא יעבור אזהרת יום ולילה כגון שעשה מלאכה ביום ו' ובליל מוצאי שבת. וא"כ י"ל דר' יוחנן ל"פ אהא דרבינא בסנהדרין דאפי' אית לי' איצטריך לאשמועינן דאם שבת בליל ויום של שבת חייב משום כי אות היא ביני וביניכם. וכן א"ש ולק"מ מ"ש מהרש"א על פרש"י דפריך דלא לענשו כשאין שובתין בשבת דאיך יענשו העובדי כוכבים על השבת אם לא יקיימוה הא אמרי' פד"מ עובד כוכבים ששבת חייב ומחמת כן פי' בהפך דפריך דלא לענשו אם יקיימוה. ולפמ"ש א"ש:

סימן ו מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שעזין הן. עיין פרש"י שהיא מתשת כחן כו'. וא"כ קאי על תורה שבע"פ ול"נ ע"פ דאיתא בנדרים כל מי שאין לו בושת בידוע שלא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני. ונמצא שע"י נתינת התורה נעשו ביישנים מחמת עמידתם בהר סיני מלבד העסק שעוסקים בה. ואם תאמר דאם כן מאי קאמר מפני מה ניתנה לישראל הרי החזירה אז על כל האומות הקדמונים ולא קבלוה ואין לומר דס"ל לכפות ההר עליהן כמו על ישראל דזה לא היה רק בתורה שבעל פה כמה שאמר תוס' בשבת וכ"ה בתנחומא פ' נח. וי"ל על פי מ"ש בזוהר דשאלו האומות הקדמונים מה כתיב בה ואמר להם הקדוש ברוך הוא לא תרצח ולא תנאף ודליג לאחר דאיצטריך כדי שלא ירצו לקבל. הרי דבאמת רצון הקדוש ברוך הוא היה שלא יקבלו אז האומות הקדמונים התורה רק ישראל והשיב כדי שלא יקבלו:

(שיורדין) בגבורה · אחד מגבורותיו של הקדוש ברוך הוא כדיליף חקר חקר שכל העולם נזון על ידי גשמים ולהגב אורחיה אורי לנו כמה גדול כח הגשמים כדי לשבח להקב"ה ולפיכך קבעוה בתחיית המתים שסקול יום הגשמים כתחיית המתים ע"כ): שלש מפתחות · לא נמסרו ביד שליח שלא מינה עליהן שר כגון יורקמי שר הברד וגבריאל שר של אש ולולא שר הריון אלא הוא עצמו

תוספות

שלשה מפתחות שלא נמסרו לשליח · וא"ת והא אמרינן (סנהדרין דף קיג.) דמפתח הגשמים נמסרין לאליהו וכן מפתח של תחיית המתים וכן לאלישע דכתיב (מלכים א יז) ויאמר אליהו חי ה' וגו' דהכי נמי אומר בפירקין דלקמן (דף כג.) ויש לומר דהא דקאמר שלא נמסרו לשליח אינו רוצה לומר שלא נמסרו מעולם דהא של תחיית המתים ושל גשמים נמסרו אלא לא נמסרו לשליח להיות לעולם ממונה עליהם :

מסכת תענית פרק ראשון

א דף ב ע"א **שאלו** בגמרא על מה ששנינו מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים מנא לן דמדבר לה בתפלה והשיב דתניא (דברים יא) לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו זו תפלה אתה אומר זו תפלה או אינו אלא עבודה תלמוד לומר בכל לבבכם אי זו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה וכתיב בתריה (שם) ונתתי מטר וגו' · ומאי איריא דתני גבורות גשמים ליתני מזכירין על הגשמים אמר רבי יוחנן מפני שיורדין בגבורה (תני לה גבורות) שנאמר (איוב ט) עושה גדולות עד אין חקר וכתיב (שם ה) הנותן מטר על פני ארץ וגו' מאי משמע [אמר רבה בר שילא] אתיא חקר חקר מבריייתו [של] עולם [כתיב הכא עושה גדולות עד אין חקר וכתיב התם (ישעיה מ) הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו וכתיב (תהלים סה) מכין הרים בכחו נאזר בגבורה] :

ב שם **אמר** רבי יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח

שנאמר עושה גדולות ואין חקר נפלאות וגו' · כן צ"ל והיינו האי קרא דכתיב באיוב סימן ה' גבי האי קרא דמייתי הנותן מטר וגו' אבל קרא בספרים שלפנינו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות וגו' כתיב שם סימן ט' ולא כתיב לגבי מטר ונראה לפרש לגבי מטר על פי מה שאמרו פ"ק דבבא בתרא [א]מי פלג לשטף תעלה הרבה טיפין בראתי בעבים כו' שאלמלא ב' בדפוס א' מטשטשות הארץ כו' ודרך לחזיז קולות הרבה קולות בראתי בעבים כו' שאם יהיו ב' יוצאין בשביל אחד מחריבין העולם כו' כמפורש שם ועל דרך זה כיון ה"נ בהאי קרא לגבי מטר עושה גדולות וגו' בטיפי המטר נפלאות עד אין מספר בקולות שנתהוו במטר וק"ל : כתיב הכא עושה גדולות ואין חקר וכתיב התם הלא ידעת וגו' אין חקר לתבונתו כו' · בא הג"ש מאין חקר לאין חקר על פי מ"ש הגם שיש לאדם להשיג ולחקור במציאות העולם ובבריאתו מתוך הטבעיים מ"מ מה שלא ישיג יתלה בקוצר השגתו בזה וכי הוא עמוק ומי ימצאנו וכמ"ש פ' אין דורשין [ג] במכוסה ממך בל תחקור במה שהורשית התבונן וז"ש הלא ידעת אם לא שמעת וגו' בורא וגו' ר"ל גם בלאו שמיעה מתוך התורה בראשית ברא וגו' הלא אפשר שידעת מתוך החקירה בזה ומסיים אע"פ שהורשית להתבונן בזה מ"מ אין חקר לתבונתו ומה שלא תשיג תתלה בקוצר השגתך ועומק המושג ממך : וכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה כו' · עיין מ"ש התוספות והכי מוסיף בזה ע"פ מ"ש דהג"ש בא מאין חקר שברכת תחיית המתים מיוסד בזה דאין חקר לגבורתו דגבורת האדם שהוא ממית החיים ואתה גבור בהפך זה שאתה מחיה מתים וכן הם הגשמים שבאים בגבורות ומביאים רחמים לעולם כדלקמן בפרקין ועד"ז אמרינן לקמן גדול יום הגשמים כתחיית המתים : ומנלן דבתפלה דתניא כו' וכתיב בתריה ונתתי מטר וגו' · וא"ת ומאי קבעי ליה ומנלן דבתפלה הא מפורש בתפלת שלמה בהעצר השמים ולא יהיה מטר וגו' והתפללו וגו' וי"ל דקרא לא איירי אלא בהעצר כבר השמים בעי תפלה ע"ז בעת צרה אבל הכא בעי בלאו בעת צרה אלא בתפלה קבוע שבכל יום מנלן ומייתי לה מלעבדו בכל לבבכם וגו' איזה עבודה כו' דאיירי בעבודה ותפלה קבוע שבכל יום וק"ל : שלא נמסרו לשליח כו' · עיין מה שכתבו התוספות ונראה דרש"י הרגיש בזה שפירש שלא נמסרו לשליח אחד ביחד עכ"ל וכיוצא בזה כתב בע"י ע"פ ב"ר כשבקש הקב"ה לתת מטר בימי אליהו המית

הכותב

אר"י ג' מפתחות כו' ומבעיא לי דמצי חשיב נמי מפתח כלי זעמו של הקב"ה דכתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו ואית דמפרשי שלא נמסרו לשליח ביחד ומביאין ראיה מהגדה שכן מצינו בב"ר כששאל אליהו מפתח של גשמים בימי אחאב אמר הקב"ה תן לי מפתח של תחיית המתים שהחיית בן הצרפית שיש לי ג' מפתחות שלא מסרתים ביד תשליח ואין נאה שיהו ב' ביד תלמיד ואחד ביד הרב וקא מפרשי הכי ג' מפתחות הן שאפי' שנים מהם לא נמסרו ביד שליח ביחד שכן מצינו באליהו כו' ואיכא למפרך דלא משתמעי הני קראי להאי לישנאי וכתבו בתוס' הקשה הראב"ד אמאי לא חשיב פורענותן של רשעים דכתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו ותירץ משום דאשבחן פורענותן של רשעים על ידי שליח דכתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור והאי דכתיב פתח ה' את אוצרו לפלותם קאמר ואפשר שאין לכלותם ע"י שליח כי אם ביד הבורא כי אז יהיה המשפט החזק וג"ל לפי שאינם אלא ליום הדין ואינו הווה תמיד לא

הרי"ף

שלשה מפתחות כו' שלא נמסרו וכו'. בתוס' וא"ת והא אמרינן דמפתח גשמים נמסר לאליהו וכו' וי"ל דהא דקאמר שלא נמסרו אינו ר"ל שלא נמסרו מעולם דהא של תחה"מ ושל גשמים נמסרו וכו' וקשה כיון שעיקר הקושיא היא מתחיית המתים וגשמים ועלה מפני שלא נמסרו הוא להיות לעולם למה חזרו לומר בתירוץ הכרת דהא גשמים ותחיה הקושיא כהשונה . ונראה דבאו התוס' לדחות תירוץ אחר שיש לתרץ ביחד אלא פעם נמסר מפתח אחד של גשמים וכשהחזיר מפתח של גשמים נמסר לו מפתח של תחיה אבל לא שתיהם יחד כמ"ש בפ' חלק שלא יאמרו שנים ביד התלמיד ואחד ביד הרב וכן פרש"י ז"ל ג' מפתחות היינו שלא נמסרו לשליח א' ביחד וכוון רש"י לתרץ שלא נמסר לאליהו מפתח גשמים ותחיה לכך אמרו בתירוץ התוס' דהא דקאמר שלא נמסרו לשליח אינו ר"ל שלא נמסרו מעולם דהא של תחה"מ וש"ג נמסרו כלומר אם כוונת ר' יוחנן הוא לומר ששלשתן יחד לא נמסרו ביד שליח הא ממאי דאמר ר' יוחנן ג' מפתחות הם ביד הקב"ה משתמע ששלשתן יחד הם ביד הקב"ה בלבד ואם רוצה לפרש עוד הכי ר"ל ששלשתן ביד הקב"ה בלבד ולא ביד שליח ומדקאמר לא נמסרו הוא מכלל אחד מהם או שתים הוא אומר לא נמסרו והנו מצינו שנמסרו א' לכך צריך לפרש לא נמסרו לעולם וה"ק שלשתן ביד הקב"ה ולא ביד שליח

עין יעקב

מנלן דמדבר לה בתפלה. עיין במהרש"א וז"ל אע"ג דמפורש בתפלת שלמה בהעצר השמים וגו' והתפללו מ"מ בקרא לא משמע אלא בשעת עצירה אלא בתפלה קבועה בכל יום מנ"ל עכ"ל וג"ל דלכך שפיר מקשה מנלן וכו' כיון דלקמן דף ח' ע"ב אמרינן אי לאו דצריך לברייתא הוי בעינן רחמי ומבטלינן ליה א"כ למה ירבה בתפלה בקביעות עלין אף בלי צורך שעה להכי הוצרך להביא סמך מקרא : אי זו היא עבודה שהיא בלב. אף דגם בקרבנות בעינן כוונת הלב וכדאמרינן אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים מ"מ עבודה וכוונה תרתי מילי נינהו משא"כ בתפלה דאין כאן עבודה ממש רק הכוונה בלבד והיא נקראת עבודה ע"ש הכוונה וק"ל : מפני שיורדין בגבורה. שלא יתקבל תפלת עוברי דרכים שמתפללים על עצירת הגשמים לכך צריכין גבורה ועי"ל כמו שתחלת הבריאה הוא גבורה לבראות העולם יש מאין כן ירידת הגשמים מזרע קטן מצמיח צמח גדול וכן בתחיית המתים מעצם קטן שהוא לוז מחיה את האדם כולו ואפשר דה"ט דאמרינן בסמוך ג' מפתחות ביד הקב"ה כי גם חיה היולדת הוא בדרך זה שמטפה זרע נולד ולד גדול. ועיין במהרש"א שכתב דלכך מיקרי תה"מ גבורה לפי שהוא שלא כדרך בני אדם שנקרא גבור שממית בני אדם והקב"ה נקרא גבור שמחיה מתים וכן בגשמים שאידלי יומא אדלי קיניא סדאיתא פ"ק דב"ב ואפ"ה בירידת הגשמים אף חולה מתרפא כדאיתא במדרש ועיין ביפ"ת בראשית דף

ענף יוסף

א מנלן דמדבר לה (גבורות גשמים) בתפלה עי' במהרש"א אבל יש לתרץ קושייתו דהם כתיב בהעצר השמים וגו' דמשמעותו שנגזרו גשמים רק נעצרו לזה מהני תפלה . אבל אם מתחלה לא נגזרו כלל . ס"א דלזה לא מהני תפלה . לכן מוכרח הגמרא ללמוד מפסוק ולעבדו את ה' וגו'. ונתתי מטר וגו'. ופי' ונתתי הוא לתיגה מעתה . מה שלא ניתן עדיין: **ב** שלשה מפתחות בידו של הקב"ה . וא"ת מסכה משמע דליכא אלא שלשה מפתחות . והא כתיב (ירמיה נ) פתח ה' את אוצרו ויוצא כלי זעמו . ומשמע

יוסף

נמי שלא נמסרו לשליח וא"כ אמאי לא חשיב לה. וי"ל דלא חשיב כי אם אותן מפתחות של טובה . וא"ת דמשמע מהאי קרא דפתח ה' שלא נמסר מפתח של זעם לשליח והא אמרינן בפסחים דף קי"ח יורקמי שר של ברד הוי (תוס') וי"ל דשר ברד אינו אלא לשלח לאיזה מדינה שירצה ה'. ובזה מתורץ נמי דהכא קאמר דמפתח של גשמים הוא ביד הקב"ה ולא נמסר לשליח. והא ברי אתא שר של מטר הוא כדאי' בפייט ולקמן בגמרא: אלא ע"כ דשר מטר אינו אלא לשלח לאיזה מדינה שירצה ה'· (רמת שמואל) :

דלא

[א]מהרש"א ד"ה שנאמר פ"ק דב"ב (ע"ז פ"א): [ג] שם ד"ה כתיב פ' אין דורשין (י"ג ע"א) :

יד יוסף

א סנהדרין קיג א שו"ע מנמוק ע"ח ב"ר פ"ג דב"ר פ"ז זוהר וירא דף קיב מדרש הנעלם סדר סג"ל דף קנז תרגום ירושלמי פסוק ויפתח את רחמה :

חדושי גאונים

שלשה מפתחות בידו של הקב"ה פירש"י שלא נמסרו לשליח אחד ביחד · וא"ל שדחקו לפרש כן משום קושית התוס' דמפתח של גשמים ות"ה נמסרו לאליהו מ"מ פירש"י שלשתן לא נמסרו לשליח אחד ביחד · וקשה לי אם כן כמעשה דאמרי אף מפתח של פרנסה בע"כ מתפרשי נמי הכי ולאו למימר דהני ג' מפתחות ומפתח של פרנסה דכל הד' לא נמסרו לשליח א' ביחד אבל אלו ג' שכתב רש"י אפשר לסו להמסר לשליח אחד ביחד · א"כ מאי ליכא דאף דנקט דמשמע דאתו לגרועי כח השליח יותר מר"י והא אדרבה מפישו כח של שליח יותר מר"י דלדידיה אפי' שלשה ביחד אין נמסרין ולבני מערב' ד' הוא דאין נמסרי' הא ג' נמסרים · ר' יוחנן

אהבת איתן

אתיא חקר חקר מבריתו של עולם כתיב הכא אין חקר וכתיב התם אין חקר כו' · לקמן (דף ט) יליף לה מהאי גו"ש ג"כ בגדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ וגו' הטעם בגבורות כמ"ש ספר העיקרים המציאות המטר יש ראי' להשגחה שהקב"ה

ואלו הן של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים· של חיה דכתיב (בראשית ל) **וישמע** [שם ע"ב] **אליה אלהים ויפתח את רחמה · של גשמים דכתיב** (דברים כח) **יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' · ושל תחיית המתים דכתיב** (יחזקאל לו) **וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם · במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה דכתיב** (תהלים קמה) **פותח את ידך וגו' · ורבי יוחנן מאי טעמא לא קאמר לה להאי אמר לך רבי יוחנן גשמים נמי היינו פרנסה [תניא מאימתי מזכירין על הגשמים רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב ר' יהושע אומר משעת הנחתו א"ר אליעזר הואיל וד' מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכשם שד' מינין הללו אי אפשר בהם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים וכו'] :**

שם [**א**תניא ר' יהודה בן בתירא אומר נאמר בשני (במדבר כט) **ונסכיהם ונאמר בששי ונסכיה ונאמר בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים מכאן רמז לניסוך המים מן התורה]:**

ג דף ג ע"א **תנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר**

מאי טעמא אמר רבי חנינא טל ורוחות אינן נעצרין טל מנ"ל דלא מיעצר דכתיב (מלכים א יז) **ויאמר אליהו התשבי וגו' חי ה' וגו' אם יהיה**

רש"י

פותח: דכתיב יפתח ה'· הוא בעצמו ולא ע"י שליח: אני ה'· ולא שליח: פותח את ידך · ולא שליח: גשמים היינו פרנסה · [וכבר השבנא לי'] שזרעים ופירות גדילין מהם לפרנסת העולם: [משעת הנחתו · מיום שמברכין בו באחרונה דהיינו בשביעי: ארבעה מינין הללו· שבלולב ואתרוג: כך גשמים יהא מזכיר כל השנה · אפילו בימות החמה אם הוא רוצה יהא מזכיר: בשני ונסכיהם · דסגי בנסכה וכיון דבשני אייתר מ"ם לדרשה להכי מתחילין להזכיר בשני: בטל וברוחות · משיב הרוח ומוריד הטל לא חייבוהו חכמים להזכיר אפילו בימות הגשמים]: אינם נעצרין · שאלמלי הן נעצרין אין העולם קיים והא דאמרינן [בתפלה] משיב הרוח ומוריד הגשם לאו משום חיוב (דרוח) אלא (חיוב) [חוק] דגשם הוא מזכיר דטל ורוחות מועילין לארץ לנגבה ולתקנה כדבסמוך זיקא דבתר מטרא כמטרא:

תוספות

וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה· פירוש שהוא בעצמו עשה וא"ת מהכא משמע דליכא אלא שלשה מפתחות וא"כ יש להקשות והא כתיב (ירמיה נ) פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו ומשמע נמי שלא נמסרו לשליח וכמו ההיא וישמע אליה אלהים וגו' וא"כ אמאי לא חשיב לה וי"ל דלא חשיב כי אם אותן מפתחות של טובה ולהכי לא קא חשיב מפתח של זעם וא"ת דמשמע מהאי קרא דפתח ה' שלא נמסר מפתח של זעם לשליח והא אמרינן (פסחים דף קיח·) יורקמי שר של ברד הוי וי"ל מכלי זעם אחרינא קאמר שלא נמסרו לשליח אבל משום ברד לא דאותו של ברד נמסרו: משעת נטילת לולב · פירוש דהיינו תחילת יום ראשון של סוכות ורבי יהושע אומר משעת הנחתו פירוש לאורתא דמוצאי שביעי של סוכות שמניחין בו את הלולב: בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר · משיב הרוח ומוריד הטל כו' לפיכך אין קפידא לומר מוריד הטל אפי' בימות החמה אך שלא יאמר מוריד הגשם והכי הלכתא ואם לא אמר בימות הגשמים כי אם מוריד הגשם ודלג משיב הרוח ומוריד הטל אין מחזירין: ויאמר אליהו התשבי מתושבי הגלעד · לכך נקרא כן לפי שהרגו ישראל אנשי יבש גלעד על מעשה פלגש בגבעה ולא נשאר ביבש גלעד כי אם מעט אנשים מן המיושבים בעיר כי כל הנשאר היו עם אספסוף לכך מעיד כי אליהו מן המיושבים:

מהרש"א

בנה של צרפית וכשבקש אליהו מהקב"ה שיחייהו א"ל ג' מפתחות יש בידי אין נאה שיהיו שנים ביד התלמיד וא' ביד הרב וכתב בע"י ולישנא דגמרא לא משמע כן אלא שאף אחד לא נמסר ביד שליח ונראה דלא ק"מ שלא נמסר המפתח של גשמים לאליהו כו' אלא שאליהו עצר את המטר וכן מפתח של תה"מ לא נמסר לאליהו ולאלישע אלא שבתפלה החיה הקב"ה את המת עכ"ל ונעלם ממנו ההיא אגדה דפרק חלק [א] דאיתא בהדיא שנמסר לאליהו אקלידא דמטר וכיון דחזא הקב"ה דאיכא צערא בעלמא כו' חלה בן האשה בעא אליהו רחמי למיתן לו אקלידא דתח"ה כו' ע"ש. וכתבו עוד התוס' והא כתיב פתח ה' אוצרו ויוצא את כלי זעמו גו' אמאי לא חשיב ליה הכא וי"ל דלא חשיב אלא מפתחות של טובה כו' ואם תאמר הא אמרינן יורקמי שר של ברד כו' ע"ש ולא ידענא מאי קשיא להו מסר של ברד דההוא לאו כלי זעמו הוא דהוא לטובה בא כמפורש פ' ע"פ[ב] אמר יורקמי שר הברד כו' ארד ואצנן הכבשן ואציל לצדיקים כו' ובעיקר קושייתם עיין בע"י בשם הראב"ד תירוץ לזה: **של חיה** דכתיב וישמע וגו' · ויש לדקדק אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה גבי לאה דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח רחמה וי"ל דניחא ליה לאתויי קרא דרחל שנסמך מלת ויפתח לשם וישמע אליה אלהים ויפתח וגו' וכן בשל גשמים יפתח ה' לך וגו' ובתח"ה כי אני ה' בפתחי את וגו' אבל האי קרא דלאה לא נסמכה הפתיחה לשם איכא לפרושי דכינוי ויפתח לא קאי אשם אלא אמי שבידו לפתוח שנתן הקב"ה המפתח בידו ומיהו בפותח את ידך אע"ג דלא נסמך לשם דרשו בו כן לפי שפותח ומשביע הם בלשון נסתר ושינה לכתוב ידך בלשון נוכח ולא כתיב ידו בלשון נסתר לדרוש מיניה ידך ולא ע"י השליח ובזה יתיישב למה לא הביא קרא דלעיל מיניה תפתח ידך ישבעון וגו' דכיון דאיכו נסמך לשם וגם כוליה בלשון נוכח יש לפרשו אשליח שניתן בידו המפתח ודו"ק: הואיל וד' מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכשם כו' א"א בלא מים כו' · בירושלמי מפרש טעמיה דר"א ע"י שארבע מינין אלו גדילין על המים לפיכך באין פרקליטין על המים: בשני ונסכיהם כו' ונסכיה כמשפטם הרי כאן מים כו' · בא הרמז ביום שני וביום ששי במלת ונסכה לרמוז על ניסוך המים אבל ביום שביעי בא הרמז במלת כמשפטם ע"פ מ"ש בפ"ק דר"ה[ג] דבחג נידונין על המים ונסכו לפני מים בחג כו' ולפי שביום שביעי של חג הוא גמר דינו ומשפטו וע"כ בא גמר הרמז במלת כמשפט לכתוב כמשפטם דר"ל היום הוא גמר משפט ודין המים וע"כ נסכו לפני מים כו' ודו"ק: ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד וגו' · כתבו התוספות לכך נקרא מתושבי גלעד לפי כו' ע"ש ונראה דמטעם

הכותב

חשיב ליה ויש מקשים והלא מצינו שנמסר מפתח של גשמים לאליהו ומתרצין שמפתח אחד נמסר לשליח ולא ב'. ולכך כשבקש הקב"ה לתת מטר בימי אליהו המית בנה של צרפית וכשבקש אליהו מהקב"ה שיחייהו א"ל מג' מפתחות שיש בידי אין נאה שיהיו ב' ביד התלמיד ואחד ביד הרב ולשנא דגמרא משמע שאף אחד מהם אינו נמסר ביד שליח · ונראה דלא קשיא מידי שלא מצינו שנמסר לאליהו מפתח של גשמים אלא בקנאתו לשי"ת עצר את הגשמים וקרא מוכח הכי דכשרצה הקב"ה לתת מטר אמר לאליהו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר אלמא מפתח של נתינת מטר ביד הקב"ה אלא שאליהו עצר את המטר וכן מפתח של תחיית המתים לא נמסר לאליהו ולאלישע אלא שבתפלה החיה הקב"ה את המת: ומצאתי כתוב בשם הראב"ד ז"ל בפירוש לא נמסרו ביד שליח שליח הוא שר העולם הנראה לנביאים מושל במרכבה נאצל מן הסיבה העליונה וכח העליון בו והוא אמרו נעשה אדם בצלמנו וההוא לית ליה שלשה מפתחות וכו' ע"ב:

עיון יעקב

כ ע"ג וכן הוא שם ברכה פ' י"ג ע"ש ע"כ יורדין בגבורה ומכת סחטא כתיב נשיאים ורוח וגשם אין נמצא שהוא יום מעונן ולא גשם והוא רק רע מכל צד: **של חיה** דכתיב וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה. כתב מהרש"א הא דלא מייתי קרא דלעיל מינה גבי לאה כתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח רחמה ע"ש מה שתירץ ועכ"ל דגבי לאה י"ל דמש"ה עשה הקב"ה בעצמו לאהוב השנואה כדאי' במדרש שם פ' ויצא על פסוק ה' יוקף כשופים: ומגיסי הגאון בעל אליה זוטא שמעתי לתרץ כיון דפירוש כי שנואה לאה היינו שנואה מעשה עשו בפניה שהיתה יושבת בעצמה על פרשת דרכים כדאיתא בב"ב

הרי"ף

אפי' לפי שעה וגם א' ושתים מהם לא נמסרו מסירת עולם אלא לפי שעה. ועדיין אנו צריכין לבאר מה שסקתו מהגשמים שנמסרו לאליהו שהרי עצירת גשמים היתה על פי אליהו ולעולם מפתח הגשמים דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לא נפתח ע"י אליהו אלא ע"י הקב"ה דכתיב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר וענין העצירה אינו מפתח אלא עצירת מפתח שלא יפתח הקב"ה אוצרו שמע ה' תפלתו של אליהו שלא לפתוח אלא ע"פ דבר אליהו וגם מהתחיה שהחיה אליהו ואלישע ליכא לאקשויי דילמא לא נמסר להם מפתח אלא נענו מכח תפלתם. איברא דבמס' סנהדרין פרק חלק אמרו בעא רחמי אאקלידא דמיא

ביה

[א]מהרש"א ד"ה שלא דפ' חלק (קי"ג ע"א) : [ב] שם פ' ע"פ (קי"ח ע"א) : [ג] שם ד"ה בשני · בפ"ק דר"ה (ט"ז ע"א) :

יד יוסף

א שבת קנ ב' :

חדושי גאונים

לשלוח : ועוד אי לאו הא דאליהו פשטא דקרא דמייתי דאלו לא נמסרו לשליח אפילו כל אחד מהן במשמע שלא נמסר אלא כיון דאשכחן באליהו שנמסרו שנים מהן בע"כ שבקי לקראי דאינהו דחקי ומוקי אנפשייהו דדוקא שלשה ביחד לא נמסרו הא שנים מהן נמסרו · מ"מ הקינה לר"י דליכא אלא ג' שלא נמסרו בע"כ צ"ל כן אבל בני מערבא דאמרי ד' לא נמסרו ובע"כ לדידהו נמי ביחד קאמרי דלא נמסרו אלא ד' אבל ג' נמסרו ומנ"ל הא ולשוויא כל הד' מקראות מפשטן דילמא כאחד מהני תרתי שלא היה באליהו או זה לבד או זה אפילו יחידי לא נמסר וחד מהם עם שנים הנותרים דוקא ביחד לא נמסרי·

אהבת איתן

מסגית לתת לאיש כדרכיו וע"כ הוא חשוב כבריאת עולם שבריאת עולם מורה על מציאותו והמטר על השגחתו · ומה שבאה הגז"ש בתיבת אין חקר עיין מ"ש מהרש"א ול"נ ע"פ מ"ש הרמב"ם בענין הידיעה שאין מכרית הבחירה וע"כ יש שכר ועונש וזה דבר שאין אנו מבינים אותו כלל ואין לו חקר · וז"ש אין חקר גבי בריאה לומר שאין חקר האיך ברא האדם כאופן שבחירתו

השנים האלה טל ומטר וגו' וכתיב (מ"א יח) לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ואילו טל לא קאמר ליה (למימרא) [מ"ט משום] [שם ע"ב] דלא מיעצר וכי מאחר דלא מיעצר אליהו אשתבועי למה ליה ה"ק ליה אפילו טל דברכה נמי לא אתי ולידהדריה לטל דברכה משום דלא מינכרא מילתא · רוחות מנ"ל [דלא מיעצרי] [א]אמר ריב"ל דאמר קרא (זכריה ב) כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאום ה' מאי קאמר להו קב"ה לישראל אילימא ה"ק דבדרתינכו[א] בד' רוחי דעלמא האי כארבע בארבע מיבעי ליה (אלא דמכניפנא לכו מד' רוחי עלמא · מארבע מיבעי ליה) אלא הכי קאמר כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל :

רש"י

ואילו טל לא קאמר · ואתנה טל ומטר אלא מטר בלבד: דלא מיעצר . טל לעולם ואפילו באותן שנים: אשתבועי למה ליה · דקאמר אם יהיה השנים האלה טל ומטר גו' דהא לא נעצר : אפילו טל דברכה · שילמיח שום צמח : ולהדריה לטל דברכה · ולימא [ואתנה] טל ומטר : דלא מנכרא מילתא · דהא טל הוה מעיקרא ולא היה אחאב הרשע מודה בחזרת הטל דברכה דאי הוה אמר ואתנה טל ומטר היה אחאב מקנטרו ואומר לו שלא נעצר (הה"כ לא נחנס האריך הרב לשונו בפירוש הקושיא והתירוץ) : [אלא דמכניפנא לכו מד' רוחי עלמא ל"ג דהא פרשתי אתכם כתיב בקרא ואיכא למימר דגרס ליה והכי משתמע קרא כי מד' רוחות השמים שפרשתי אתכם משם אקבצכם ואריכות לשון בעלמא הוא דלא כתיב קבוץ בקרא: כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות · שלא יתקיים מרוב הבל וחמימות: בלא ישראל · שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל והכי קאמר קרא כי כד' רוחות השמים פרשתי

תוספות

ואילו טל לא מיעצר · ומשום הכי נראה דגבי גדעון (שופטים ו) כשאמר על הארץ יהיה טל ועל הגיזה יהיה חורב כתיב ויעש כן אבל כשאמר על הארץ יהיה חורב ועל הגזה יהיה טל כתיב ויהי כן כלומר דעל הגזה היה טל אבל לא כתיב ויעש כן משמע דעל כל הארץ היה טל דטל לא מיעצר · ועוד מצאתי כשאמר על כל הארץ יהיה טל כתיב ויעש אלהים כן וכשאמר טל יהיה על הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה חורב כתיב (ויעש) [ויהי] כן ולא הזכיר בזה השי"ת והטעם כי אין השי"ת מזכיר שמו על הרעה כי אם יהיה חורב על כל הארץ היתה רעת יושבי בה וכתיב (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך אבל כשאמר ועל כל הארץ יהיה טל כתיב ויעש אלהים כן וכדומה לזה (בראשית א) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה דגבי חשך לא הזכיר השי"ת וכן בה' דברות אחרונות שהם מלא תרלא ואילך לא הזכיר השי"ת משל למלך שבנה דירה נאה ונוה לצייר מגינו לפני כל חדרי הבית זולתי לפני בית הכסא מקום הטינוף ע"כ:

מהרש"א

זה כמי קראוהו בכמה כתובים תשבי ע"ש תושב אבל רש"י פי' בספר מלכים תשבי ע"ש מקומו ע"ש : אליהו אישתבועי למה ליה כו' · עיין בחדושים שהקשו אדרבה טפי ה"ל לאקשויי כו' ע"ש ב' תירוצים ע"ז ואענה חלקי גם אני דלפי מאי דס"ד השתא הגם אם טל אינו נעצר מכ"מ באותן שני אליהו היה נעצר מכח שבועתו דאליהו וע"ד ותגזור אומר ויקם לך מה שהצדיקים גוזרין הקב"ה מקיים גם בכה"ג שהוא כנגד הטבע ולעיל דקאמר ואילו טל לא קאמר ליה הקב"ה דלא מעצר כיון דודאי אליהו אתשיל אשבועתיה ואח"כ אמר הקב"ה ואתנה מטר לא הוצרך לומר הקב"ה ואתנה טל וגו' כיון דהטל לא מיעצר ממילא ירד הטל מיד דאתשל אשבועתיה והשתא שפיר הוה מתקיים שבועת אליהו בין במטר בין בטל ולא תקשי ליה אלא כיון דלא מיעצר הטל אשתבועי על הטל למה ליה דלא הוה ליה לאישתבועי אלא אמטר דהוי סגי ליה בהכי ולא הוה ליה לאשתבועיי אטל לשנות גזירת שמים דטל לא מיעצר ומשני דקושטא הוא דאטל דלא מיעצר לא אשתבע לשנות גזירת שמים אלא אטל שלא יהיה לברכה הוא משתבע ובזה מתיישב במה שפרש"י גבי דלא מינכרא מילתא כו' דאי הוה אומר ואתנה טל ומטר היה אחאב מקנטרו ואומר לו שלא נעצר עכ"ל שיש לדקדק בתחלה דקא"ל אליהו לאחאב חי ה' וגו' אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' אמאי לא היה חושש אליהו שאחאב יקנטר לאמר לו שלא נעצר אבל לשיטתינו ניחא דמעיקרא כסא"ל לאחאב כן הבין אחאב אע"ג דלא נעצר טל נשבע אליהו שיהיה נעצר באותן שנים כמ"ש לעיל אבל אח"כ כשלא היה נעצר הטל ולא היה משתבע אליהו אלא אפילו טל דברכה לא אתי לא יודה בזה אחאב ויקנטר עליו ולכך לא הוזכר טל לסוף ודו"ק: [בארבע בארבע מיבעי ליה אלא הכי קאמר כשם כו' · מפורש בפ"ק דע"ז] :
שנאמר

חדושי גאונים

כי היכי דלא תקשה מאליהו אבל חד מהני תרתי דליתא באליהו אפי' א' מהן לא נמסר : (גבורות ארי) :

אהבת איתן

בידו אעפ"י שיודע מה שיהיה צדיק או רשע ועל כן אין חקר במטר שהוא השגחתו לשכר או לעונש דאיך שייך שכר ועונש בזה ושניהם אין חקר ונעלם מהדעת :

הכותב

לא מנכרא מילתא · פי' הראב"ד ז"ל כשאמר לו הקב"ה לאליהו לך הראה אל אחאב ובשרהו שנשלמה שבועתך ויהיה מטר אם יאמר לו ואתנה לך טל ומטר יחשוב אחאב שאליהו נשבע על טל ומטר ונתבטלה שבועתו רי הטל לא פסק ולא מנכר ליה שטל של ברכה פסק :

חידושים

וכי מאחר דלא מיעצר אישתבועי למה ליה . קשיא לן אדרבה טפי קשיא הא היכי משתבע לבטלה דהא לא אפשר דמיעצר ואיכא לפרושי הכי כלומר למה ליה להשבע שהרי נשבע לשקר דלא מיעצר ולא מהניא ליה שבועתיה וכיון דלא מהניא שבועתיה אמאי משתבע לשקרא והיינו דשני ליה דלא משתבע לשקרא דה"ק טל דברכה לא הוי דאפשר דלא הוי ואית דמתרצי דהכי משתבע אם יהיה טל ומטר טל עם מטר קאמר והשבועה לא היתה אלא מהמטר דמכיון דלא הוי מטר טל עם מטר ליכא והילכך לא משתבע לשקרא דמכל מקום טל לחודיה מיהא איתיה דהא לא מיעצר אישתבועי למה ליה שלא יהיה טל עם מטר פשיטא מכיון דנשבע דמטר ליתיה וטל לא מיעצר פשיטא שיהיה בלא מטר ושני ליה היינו הא דאיצטריך לאישתבועי מטל דאע"ג דלא מיעצר והוי בלא מטר אבל מ"מ טל דברכה לא הוי ע"כ:

הרי"ף

יהב ליה שקל אקלידא דמיטרא קם ואזל אבל גם שם קשה מנ"ל דבעי רחמי אאקלידא ויהיב ליה דילמא בעא רחמי מקמי קב"ה דלא ליחות מטרא אלא לפי דבריו . אפשר דחשש אליהו פן תפלת הרבים השואלים מטר מאת ה' תדחה תפלתו שאל שלא יהא מטר ויתחלל שם שמים שנשבע חי ה' אם יהיה מטר לכך שאל שימסר בידו המפתח ושוב לא תועיל תפלת הרבים לחזור וליקח המפתח מידו :

מאחר דלא מיעצר אשתבועי למה ליה הכי קאמר ליה וכו'. עיין פירש"י ז"ל וקשה לפירושו דא"כ אפי' כשנשבע אם יהיה טל ומטר דהיינו טל דברכה ורואה אחאב שיורד הטל לא היה מודה שטל של ברכה אינו יורד והיה מקנטרו אחאב ואומר שנשבע לשוא שהרי לא נעצר . וי"ל דכיון שטל של ברכה הוא המצמיח שום צמח כמו שפירש"י ז"ל א"כ אע"פ שהיה רואה אחאב שטל יורד לא היה מקנטר לאליהו לומר שנשבע לשוא שהרי יורד הטל כי יראו עיניו שלא צמח שום צמח אלא ודאי שנתקיימה קללתו של אליהו בטל של ברכה אבל בחזרה כיון שירד המטר וצמחו צמחים יאמר אחאב אלו הצמחים לא צמחו

עיון יעקב

ומצינו בש"ס בכ"מ דאברהם כל מה שעשה בעצמו נפרע הקב"ה בעצמו לכך הוצרך להביא מפסוק זה וק"ל :

ה"ק אפי' טל דברכה נמי לא אתי . ואין להקשות דמ"מ ל"ל לאשתבועי אטל דהא עיקר השבועה שעשה אלי' בשביל אחאב שאמר שדברי משה אינם מתקיימים שנא' ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים ולא יהיה מטר ולמה ליה לאשתבועי אטל כלל י"ל דאם היה הטל לברכה אף בעצירת הגשמים היה האדמה נותן את יבולה ע"י ברכת הטל . ובזה אפשר לפרש ג"כ מה שאמר משום דלא מנכרא מלתא ה"פ כיון שנתן מטר לברכה אף אם הטל אינו לברכה לא מנכרא מלתא ומתורץ בזה מה שמקשה מהרש"א לפירש"י היאך נשבע אליהו על הטל הא אחאב יקנטרו אך לפי פירוש זה מעיקרא לק"מ ודו"ק:
אמר

עץ יוסף

ג אשתבועי למה ליה . דאמר אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' דהא לא נעצר . והא דלא הקשה כיון דלא מיעצר ולא מהני ליה שבועתיה אמאי משתבע לשקר משום דהיה יכלינן לתרץ דה"ק אם יהיה טל ומטר שניהם ביחד אבל אטל לא ביקש רק על מטר . לכן מקשה אשתבועי אטל למה לי דהיינו למה לי להזכיר כלל בדבריו טל . דלא הוה ליה למימר אלא אם יהיה מטר . ומתרץ דה"ק דאפי' טל דברכה וכו' דהיינו על טל נמי דברכה בעי (רמת שמואל):

ענף יוסף

ג דלא מינכרא מילתא . עיין מ"ש בעץ וקשה בתחלה דקא"ל אליהו לאחאב חי ה' וגו' אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' אמאי לא היה חושש אליהו שאחאב יקנטר לאמר לו שלא נעצר (מהרש"א) ויש לומר דהא דטל לא נעצר לא שמעינן אלא מזה שלא אמר ואתנה טל ומטר א"כ י"ל אליהו כיון שלא יהיה טל של ברכה ולא היה ירא שאחאב יקנטר אותו כנ"ל משום דאחאב עדיין לא ידע שטל לא נעצר . אבל אח"כ ראה אחאב שלא נעצר הטל לא היה יכול לומר ואתנה טל ומטר משום דלא מינכר מילתא . והא דלא קנטר אחאב לאליהו על שאמר מתחילה אם יהיו השנים האלה טל ומטר . משום דאחאב סבר דה"ק אם יהיו שניהם ביחד על ומטר . וכמו שכתבתי לעיל בעץ והא דלא קנטר אותו למה ליה לאדכורי טל כלל כיון שאינו נעצר . דזה אינו תפיסה גמורה כיון דעכ"פ לא נמצא שקר בדבריו לפי הדנת לאחאב אבל הגמרא רוצה לתרץ דאפילו תיבה מיותר לא אמר אפילו שאין זה תפיסה גדולה:
א"ל

המתורגמן א) צו שפרייט ·

שם **אמר** רב יהודה זיקא דבתר מיטרא כמיטרא עיבא דבתר מיטרא כמיטרא שמשא דבתר מיטרא כתרי מיטרי למעוטי מאי למעוטי גילהי[א] דליליא ושמשא דביני קרחי :

ד שם **אמר** רבא מעלי תלגא לטורי כחמשה מיטרי לארעא שנאמר (איוב לז) כי לשלג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו :

שם **ואמר** רבא תלגא לטורא · מיטרא רזיא לאילני מיטרא ניחא לפירי · [דף ד ע"א] עורפילא אפילו לפרצידא דתותי קלא מהניא ליה · מאי עורפילא עורי פילי :

ה שם **ואמר** רבא האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא דכיון דנבט נבט · ואמר רבא האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' [ואמר רב אשי [א]כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר (שם) וכפטיש יפוצץ סלע] אמר ליה ר' אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דכתיב (דברים ח) ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה · אמר רבינא אפילו הכי מבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא שנאמר (קהלת יא) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך :

גילהי דליליא · פי' זריחת הלילה שקורין לניסו"ר בלע"ז : ושמשא דביני קרחי · פי' כמו דבר קרחה שמכאן ומכאן יורדין הגשמים והשמש זורח באמצע זה השמש לא מעלי : עורפילא · היינו גשם דק אפי' לפרצידא דתותי קלאמהניא פי' פרצידא זו גרעין שהוא מתחת האבן היינו כמו חטה שמתחת הקרקע: מאי עורפילא עורו פילי · פירוש מעורכן ומלמיחן פילי פירוש אותן העומדים בסדקי הארץ :

מהרש"א

שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ וגו' · כלומר כי לשלג גם בהר יאמר לו הוה מועיל כאילו לארץ גשם מטר וגו' עזו וכינוי דעזו על השלג שכחו כה' מטרי שזכר וק"ל : [צורבא מרבנן כו' עי' פרש"י ובערוך פ' חוזק תלמידי חכמים ע"ש] : דרתח כו' · לפי שהכעס הוא ממדות הגרועות כמפורש במס' נדרים אמר דיש לדון התלמיד חכם לכף זכות דאורייתא כו' שהתורה היא דבר רוחני דומה לאש כמ"ש אש דת למו שהיתה כתובה לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה וכשתבא התורה בגוף הת"ח היא מרתחת את הגוף ומביאו בטבע לידי כעס שהוא מרתיח הלב · ומסיק דבעי למילף נפשיה כו' דהיינו להרגיל עצמו כדי להרחיק עצמו ממדה רעה זו גם שהוא ת"ח כמ"ש ההרגל על כל דבר שלטון : אל תקרי אבניה כו' · משום דלפי פשוטו של פסוק וכת"א ה"ל למכתב אשר אבניה כברזל דא"א לומר אבניה ברזל דא"כ לאו אבנים הם וע"כ דרשו מיניה אבניה בוניה כדאמרי'[א] כמי אל תקרי בניך אלא בוניך וכו' וע"ש זה

רש"י

אתכם לרוחות העולם כדי שיתקיים שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי] : כמיטרא · שניות למטר כדקתני בתוספתא : למעוטי מאי · מאחר דכולהו כמיטרא מאי ממעטינן דהוי בתריה ולא הוי כמטרא : גילהי דליליא · אילוסטר"א בלע"ז בגילהי הוה קאי במסכת פסחים (דף יג.) ורוב גילהי בליליא שכיח : וביומא שמשא דביני קרחי · שבין העבים שנראה במקום אחד אורה ובמקום אחד מעונן כקרח שיש לו שערות במקום א' וקרחה במקום א' : מעלי תלגא לטורי · וכל שכן לבקעה אלא הרים אין להם גשמים אלא שלג שהגשמים יורדים למטה ואין ההר שותה מהם [ועוד שלג שבעמקים נמס והולך מפני החום ששולט שם כמים הוא אבל בהרים קרוי שלג] : כה' מטרי · דהכי משמע קרא כי לשלג יאמר הוא ארץ כשיאמר לשלג הוא ארץ הרי הוא כגשם מטר וגשם מטרות והרי יש כאן ה' : מיטרא ניחא · שיורד בנחת [יפה לפירות ותבואה] : עורפילא · גשמים דקים כך שמם : אפילו לפרצידא דתותי קלא · הגרעין שתחת גושה של קרקע : מהניא · שמתחיל לבלבן ולעלות מיד : עורי פילי · שסותר סדקי הארץ · ל"א שמגדלת ומלמחת הגרעינין העומדין בסדקי קרקע : צורבא מרבנן · בחור חריף · [כמו ביעי דצריבן ביצה ז·] ת"ח זקן לא קרי צורבא אלא ההוא מרבנן קרו ליה : פרצידא דתותי קלא · גרעין הזרע שתחת גושה של קרקע : כיון דנבט נבט · שמתחיל לבלבן ולעלות עולה למעלה כך תלמיד חכם כיון שילא שמו הולך וגדל למעלה : אורייתא מרתחא ליה · שיש לו רוחב לב מתוך תורתו ומשים ללבו יותר משאר בני אדם וקא משמע לן דחייבין לדונו לכף זכות : כאש · שמחממת כל גופו : בוניה · תלמידי חכמים מקיימי עולם בבנינם : ברזל · קפדנים וקשים כברזל :

[א]מהרש"א ד"ה אל תקרי כדאמרינן (ברכות ס"ד ע"א) :

יד יוסף

א עי' תוס' סוכה נב א' ד"ה אם ברזל :

חדושי גאונים

כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם · לענין כעס איירי דהא רבינא אמר אפילו הכי מיבעי ליה לאינש למילף נפשיה בניחותא שנאמר והסר כעס מלבך · וק"ל הא אמרינן בריש פ"ו דפסחים (דף ס"ו) כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו וכ"ל ממשה דכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב ויאמר אלעזר הכהן זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה מכלל דמשה איעלם מיני' · עוד אמרינן התם אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו וכ"ל מאלישע דכתיב לולי פני יהושפט וגו' אם אביט אליך וגו' והא אלישע חכם ונביא הוא ואע"ג דכעסו לשם שמים · משה כעס על שהחיה הנקבות של מדין שעל ידן היתה תקלה

עיון יעקב

אמר רבא האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא כיון דנבט נבט . ולכאורה קשה על האי דרבא הא דרכן של צורבא מרבנן להיות בכעס תוך פלפולן וכל הכועס מורידין אותו מגדולתו כדאיתא בפסחים דף ס"ו להכי מייתי ע"ז אידך דרבא ת"ח דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה כי כך דרכה של תורה מחימום הלימוד אבל באמת את והב בסופה והכעס בחיק כסילים ינוח ועיין בחדושינו דנדרים (ואחר שלמדתי זה הלאה לי אחד שמצא כתוב דבר זה בברית שלום פ' במדבר ע"ש והנאני) ועוד י"ל דשני למודים נפקא לן מהא דנמשלה כאש שדרכו של אש לעלות מעלה מעלה :

ענף יוסף

ה א"ל רבי אבא לרב אשי אתון כו' . עיין מ"ש בעץ יוסף שנ"ל ואמר רב אשי כל ת"ח שאינו קשה כברזל כו' . ולכאורה מסולל הבנה הוא . דאדרבה מדת ת"ח שיהיה רך כקנה ואל יהיה קשה כארז . ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין מזוזות (תענית דף כ' ע"ב) והאריכות בברורי דברים שהמדה זו היא גנאי גדול אך למותר . והוא גלוי לכל יודעי ספר . וכמה אזהרות גדולות בגמרא ובספרי מוסר . ועיין סנהדרין דף פ"ח ע"ב שלהו מתם וכו' . והנה לפום רהיטא אמרתי דטוב לומר כמו דאי' מנחות דף ל"ה ע"ב אמר רבא הוקשה אדם קשה שהוא קשה כברזל ופרש"י חכם ומחודד לחתך הלכה כברזל ומנו רב ששת ועל הכוונה הזו אמר רב אשי כל ת"ח שאינו קשה כברזל וכו' דהיינו שאינו מחודד לחתך הלכה כברזל אינו ת"ח (מיני תרגימא סדר עקב) :

הרי"ף

מהטל של ברכה אלא מהמטר ויקנטר שמעולם לא נעצר לא טל של ברכה ולא טל אחר ולא נתקיים דברו של אליהו בטל ומה שלא נמח מקודם שום נמח הוא שפגעה קללתו של אליהו כי לא יצמית אפי' טל של ברכה אע"פ שירד הטל ולא נתקיים דברו אלא קללתו אבל בזמן העצירה לאו כל הימנו להאמינו שירד הטל של ברכה ומה שלא נמח שום נמח מפני קללתו של אליהו אלא יאמרו שבודאי לא ירד טל של ברכה אבל כשירדו גשמים ונמח הנמח אז יאמר שגם מתחלה ירד טל של ברכה ומפני קללתו לא ילמיחו :

אמר רבא האי צורבא מרבנן דרתח וכו' . וקשה מה שאמר אתון מהתם מתניתו לה אנן

עץ יוסף

ה אורייתא הוא דקא מרתחא ליה . הכוונה לפי שהאנשים המבינים המיושבים בדעתם ורוחם. ומתנהגים בכל דבר במתינות רבה מפני ידיעתם בטבע הנהגת העולם . והאנשים ההם מבקרי מומי הת"ח בראותם את רתיחת טבעם לפעמים היוצא מגדר נימוס הדרך ארץ · לפי שהכעס הוא ממדות הגרועות . ואמר רבא דיש לדין הת"ח לכף זכות · דאורייתא שהיא דבר רוחני דומה לאש כמ"ש אש דת למו כשתבא היא בגוף הת"ח היא מרתחת את הגוף ומביאו בטבע לידי כעס שהוא מרתיח הלב כי האור האמת יפוץ ענני הכעס לפעמים : א"ל ר' אבא לרב אשי אתון כו' . חסר כאן וכך צריך להיות הלא כה דברי כאש נאם ה' . ואמר רב אשי כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר (ירמיה כג) וכפטיש יפוצץ סלע (ופרש"י כברזל קפדנים וקשים כברזל) אמר ליה רבי אבא לרב אשי אתון כו' . וכן הוא בגמרא ובילקוט ירמיה סי' כ"ג רמז ס"ו . ובזה מתורץ מה שהקשה הרי"ף וז"ל וקשה מה שאמר אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא והרי מ"ש שם הוא שהת"ח מתחמם כאש וכועס והכא לא הוזכר חמימות אש לכעוס אלא שהם קשים כברזל כו' ע"ש . ובמחילה מכבודו שהטעות חסרון הדפוס אטעתי' . ואילו הסתכל בנוסחה אמיתית דכתובה בגמרא ובילקוט לא היה כותב מה שכתב (מיני תרגימא סדר עקב) : אפילו הכי מבעי ליה לאינש כו' . לכאורה אם רבינא פליג עלייהו ה"ל למימר רבינא אמר ולא אמר רבינא . ב' קשה אומרו אפ"ס

אהבת איתן

ואמר רבא האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא מרתחא לי' שנאמר הלא כה דברי כאש · וקמ"ל כי הא דאיתא בשלהי חגיגה דת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהן · ואע"ג דאי' בנדרים (דף כב) דהכועס כל מיני גיהנם שולטין בו אבל אצורבא מרבנן אין שולטין משום דאורייתא היא דקא מרתחא לי' · ועפ"ז י"ל הא דאיתא ברכה פ' ראה שמא לרעתכם נתן לכם את התורה כו' היינו שע"י כן אתם כועסים · ואפשר דהיינו דאיתא בנדרים שלא ברכו עה"ת שתשבו דאינו ראוי

אמר הבונה אר"י זיקא דבתר מיטרא כו' . טבע הגשמים וסגולתן ופרטיהן שיבא בכל מאמרי פרק זה מלבד שהם עדות על הכמת רז"ל במטר והטוב הנמשך ממנו לעבודת האדמה ומלבד היוצא מהם לענין דינא אם להתענות על עצירתן או לא . בינת נבון וחכמת חכם יוכל להבינם ברמז השפע האלהי היורד ושורה כפי הכנת המקבלים כמ"ש ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו וכמלקוש יורה ארץ וגם לתועלת לימוד ומוסר החכמים לבני דורם כמה שכתוב אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו וכיוצא בהם :

המתורגמן א) גלאנץ ערשיינונג .

שלשה שאלו שלא כהוגן אליעזר שאול ויפתח · וא"ת אמאי לא חשיב כלב בן יפונה שאמר אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה ואמאי לא פריך כמו הכא יכול ממזר או עבד וי"ל דהא דקאמר כלב שיתן לו הקב"ה כל מי שיכול לחזור אותן הלכות ששכחו בימי אבלו של משה אתן לו עכסה בתי וי"מ דלכך נקראת עכסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו (תמורה טז:) וזהו ודאי משום לניעות יתירא דקא חזו בה והיה סומך דזכותה וזכות דידיה מסתייע דלא מזדווגין לה אלא כפי מעשיה כדאיתא בסוטה (דף ב·) דאין מזווגין וכו' : **יכול** אפילו חיגרת או סומא · תימה אמאי לא נקט הכא גבי אליעזר עבד אברהם כמו דקאמר גבי שאול בסמוך יכול אפילו ממזרת או שפחה וכו' ואמר רש"י משום דגבי אליעזר לא שייך ממזרת דהא עדיין לא נתנה תורה אי נמי דגבי אשה לא דייק עלמא אלא

ו שם א**אמר** רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שלשה שאלו שלא כהוגן לשנים השיבום כהוגן לאחד השיבוהו שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול בן קיש ויפתח הגלעדי · אליעזר עבד אברהם דכתיב (בראשית כד) (ובנות אנשי העיר יוצאות לשאוב מים) והיה הנערה אשר אומר אליה וגו' יכול אפילו חגרת או סומא השיבוהו כהוגן ונזדמנה לו רבקה · שאול בן קיש דכתיב (שמואל א יז) והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו (לאשה) ואת בית אביו יעשה חפשי יכול אפילו עבד או ממזר השיבוהו כהוגן ונזדמן לו דוד · יפתח הגלעדי דכתיב (שופטים יא) והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי

שלשה שאלו וכו' · ובנות אנשי העיר והיה הנערה · משמע הנערה היוצאת תחלה מן העיר ויאמר לה השקיני נא (בה) [לא] היה מנחש : **אפילו** היא חגרת או סומא. לפי שלא פירש בשאלתו והיה אפשר הדבר שתהיה בעלת מום ולא יבין בה אליעזר

מהרש"א

קרי לת"ח בגאון במס' שבת[א]: [**שלשה** שאלו שלא כהוגן · כתבו התוס' וא"ת אמאי לא חשיב כלב שאמר כל אשר יכה וגו' אתן לו את עכסה בתי וגו' יכול אפילו ממזר ועבד וי"ל דה"ק כלב כל [מי שיח]זור אותן הלכות כו' ע"ש ובפ"ב דתמורה גמרא ערוכה היא דדרשינן ליה הכי וע"ש בחדושינו ואין להקשות דעדיין הקושיא במקומה עומדת [דיכול א]פילו ממזר או עבד יחזיר לו הלכות שיתן לו בתו די"ל דאם יחזיר לו הלכות וודאי דברוח הקדש יחזירן ואין השכינה שורה אלא על המיוחסים [שבישרא]ל כדאמרינן בנדרים (דף לח) וכפרש"י בשמעתין] : **יכול** אפילו חגרת כו' · כתבו התוס' תימה וכו' ע"ש ומיהו למאי דאמרינן ביומא [ב] [דאבותי]נו קיימו כל התורה ה"מ פריך נמי ממזרת ומשפחה אך קשה אמאי לא קאמר ששאל שלא כהוגן דשמא לא תהיה ממשפחת אברהם והוא אמר ליה [כי אם אל ב]ית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני משם וי"ל דעל זה התחנן בתפלה שנאמר ובה אדע לשון תחינה הודע לי בה כי עשית חסד אם תהיה [ממשפ]חתו כו' כפי' רש"י בחומש ולפ"ז יש לתרץ גם כן קושיית התוס' כיון שהתחנן שתהיה ממשפחת אברהם לא תהיה ג"כ ממזרת או שפחה דמשפחת [אברה]ם בחזקת מיוחסין הוו ועי"ל שלא נתן הצמידים על ידיה עד שהגידה לו בת מי היא שלא סמך עצמו על הניחוש שא"ל השקיני מים מכדך וגו' ואף על גב [ד]כתיב ויקח האיש נזם וגו' ובתר הכי כתיב ויאמר בת מי את וגו' אין מוקדם ומאוחר בתורה וכך מוכח מתוך ספורו של אליעזר דכתיב ואשאל [אותה ואמר בת מ]י את ואח"כ ואשים את הנזם על אפה וגו' דודאי לא סמך אליעזר על ניחושו וכ"כ התוס' בפ' ג"ה דאל"כ למ"ד בפ' ד' מיתות בן נח מוזהר על [הניחוש ו]כל האמור בה איך ניחש אליעזר וא"כ אחר ששאל בת מי את לידע אם היא ממשפחת אברהם ידע נמי דלאו ממזרת היא אבל על ניחושו לא סמך [כלל וא]ין להקשות דאם כן בחגרת וסומא נמי אחר שיראה אותה חגרת וסומא לא יתן לה הצמידים כבר כתבו התוס' בזה דבחגרת אפשר שיהיה לה רגל [של עץ ו]סומא נמי דאפשר שיהיה לה עינים יפים ולא תראה כלל ולא יבין אליעזר וכפי' רש"י : **שאול** שאל שלא כהוגן כו' · יש לדקדק הכא מאי שאל

חדושים

[יכול א]פי' חגרת כו'. והא דלא אמר ממזרת או שפחה כמו שאמר בשאול משום [ד]אליעזר היה לו ליקח בהכרח לקיים שבועתו ממשפחת אברהם אבל חגרת [וסו]מא אית ליה למיחש ע"כ. ויש מי שתירץ דלא שייך עדיין ממזרת דהא לא ניתנה [תורה]. אי נמי דגבי אשה לא דייק עלמא אלא ליופי. ויש מקשים היכי קאמר שאל אליעזר שלא כהוגן והא לא אמר אלא אשר אומר אליה הטי נא כדך. ואם יראה שתהא חגרת או סומא לא יאמר לה ויש לומר דהכי פירושו אפילו שיהא חגרת שיהיה לה רגל של עץ והוא לא יהא רואה או סומא כגון שיש לה עינים יפים ואינה רואה כלל ע"כ :

הרי"ף

[...] והרי מ"ש שם הוא שהתלמיד חכם מתחמם כאש וכועס והכא לא הוזכר תמימות [כ]עוס אלא שהם קשים כברזל וכן מנין להם לומר אל תקרי אבניה אלא כו'. נראה [...] דאמר מרתחא ליה אינו לענין כעס אלא לענין שמתחמם כאש ואינו מעביר על [מדותיו] למחול ולזה כיון רש"י ז"ל שפירש שיש לו רוחב לב מתוך תורתו ומשים ללבו יותר [משא]ר בני אדם וקמ"ל דחייבים לדונו לכף זכות וכן פי' ברזל קפדנים וקשים כברזל והשתא [...]פיר אגן מהכא מתנינן לה אשר בוניה אלו ת"ח הם כברזל שאינו מתרכך כן גם [ה]ם אינם מתרככים להעביר על מדותיהם וכן פירש"י ברזל קפדנים וקשים כברזל. ומ"ש [אל תק]רי אבניה לכאורה הי"ל לומר שדקדק בכתוב שאמר אבניה ברזל דהיה לו לומר אבניה [...] ולכך דרשו בוניה שהם ברזל בברזל יחד. ונראה שדקדק שהרי מצינו בקללות של משנה [תורה] דכתיב והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל שאינה מוצאת כלום [...]. וא"כ איך שבח את ארץ ישראל ארץ אשר אבניה ברזל שבהיות הארץ כברזל אינה [מוציא]ה פירות ואין לחלק בין האבנים לשאר הארץ שכיון שברזל הוא סימן קללה הם כי לא [יזכיר]ם בשבחה של ארץ ישראל. לזה דרש אל תקרי אבניה אלא בוניה שתלמידי חכמים [שבה הם] קפדנים וקשים כברזל. ולא תיקשי מהא דאמרינן בגמרא [ג] על פסוק ואקח שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים נועם אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחים [זה לזה] בהלכה וחובלים אלו תלמידי חכמים שבבבל שקשים זה לזה בהלכה דיש לומר דלעולם שתלמידי חכמים שבארץ ישראל הם נוחים זה לזה אבל מ"מ הם קפדנים וקשים כברזל עם [ה]עם שאינם תלמידי חכמים. אבל קשה דכיון שרבי אבא מתני מהכא דאורבא מרבנן דרתח אורייתא מרתחא ליה איך תלה הכתוב כאן בא"י והלא גם בכל שאר ארצות אורייתא [מרתח]א ליה. ועוד מה שבח הוא לא"י שבוניה הם ברזל ולא נוח היה להיותם רכים כקנה וגם בזה י"ל דכיון שת"ח של א"י הם מנעימים זה לזה ונוחים בהלכה והם קשים כברזל [עם ש]אר העם א"כ שבח הוא שמקפידים על כבוד תורתם שלא יזלזלו בה אבל בח"ל הם חובלים זה לזה. א"כ אין קפדנותם בשביל כבוד התורה אלא לכבוד עצמם הם חובלים זה לזה ונמצא שבין בא"י ובין בח"ל הם קשים כברזל אלא שבא"י אין בהם זולת קשים כברזל אבל בח"ל הן קשין כברזל וחובלין זה לזה :

[אמר] רשב"נ א"ר יונתן שלשה שאלו וכו'. ויש לדקדק דלא שייך לומר לשון שאלה אלא בדבר תפלה לפניו יתברך וכאן לא שאל אליעזר כי אם ה' אלהי אדני אברהם הקרה

עיון יעקב

שלשה שאלו שלא כהוגן. הא דלא חשיב נמי כלב עיין פירש"י ותוספות ודבריהם דחוקים קצת ובפרט מ"ש תוס' דזכותא דידיה ודידה וכו' קשה א"כ גם אברהם ויצחק ודאי זכותם רב וקושיא זו יש לדחות אע"ג דאליעזר שאל שלא כהוגן לא היה לו ממי ללמוד אבל כלב היה לו ללמוד מאליעזר דמהני זכות רב. גם מ"ש אין מזווגין אשה לאדם אלא לפי מעשיו קשה דהתם בזיווג שני דווקא כדאי' בריש סוטה ול"נ דמעיקרא לק"מ דגמרא דידן ס"ל כיון דלא אמר כן רק לבני יהודה ההולכים עמו למלחמה ואותם היה יודע ומכיר שהם שלימים וצדיקים משבטו והיו לוקחין במלחמת בני יהודה מיוחסים דוקא כדאיתא בקדושין דף ע"ו ע"ב: **ואחד** השיבו שלא כהוגן זה יפתח. וי"ל הטעם דשאול ואליעזר שעשו ניחוש או סימן זה היינו משום דמסתמא מגלגלין זכות ע"י זכאי שאם תאמר גם לגמליך אשאב היא בת ג"ח וראויה שיקח אותה וכן מי שנעשה תשועת ישראל על ידו במלחמת פלשתים משא"כ יפתח למה לו לשאול דבר זה אם היה רוצה להקריב דבר המובחר והראוי החפץ ה' בזבח כזו וטוב משלא תדור לכך השיבו לו שלא כהוגן וק"ל :

שביעית

עין יוסף

[...] מיבעי כו' מה זה לשון אפ"ה הא קרא קאמר. האמנם פי' דברי רבינא [ע]"פ מ"ש בחובת הלבבות שער הפרישות פ"ד גם אם יהיה בכעס לא יהיה [...] כברו רק יכעוס לפנים ולבו בקרבו יהיה רך כקנה וז"א אמר רבינא [...] כו' ירצה שמאמרם אמת שראוי לת"ח להראות כעס כדמוכח בקרא. [...] אפ"ה כאשר ידבר רתת צריך למילף בנפשי' דייקא פי' פנימיות הנפש. [...]א שנאמר והסר כעס מלבך ירצה שלא יגיע הכעס עד הלב (יערות דבש) :

ענף יוסף

ו שלשה שאלו שלא כהוגן כו'. בב"ר פרשה ס' חשב נמי כלב. שאמר כל אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי את עכסה בתי לאשה אילו לכדה עבד אחד היה נותן לו בתו. וזימן לו הקב"ה כהוגן כו'. והא דלא חשיב ליה הכא פרש"י משום דס"ל דהאי קרא דאשר יכה קרית ספר מיירי בהלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה כדאמרינן בתמורה דף ט"ז ואין לחוש שתשרה רוח הקדש על עבד ועל ממזר כדאמרינן בנדרים דף ל"ח שאין השכינה שורה כו' עכ"ל ואין זה מובן דהתם אמרינן דאין השכינה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועניו והיכי אימעיט מהא עבד וממזר · לכן נראה עיקר כמ"ש המפרשים דהכי גרסינן בפרש"י כדאמרינן בפ"י יוחסין. דהתם אמרינן להדיא אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על משפחות מיוחסות שבישראל. ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא לא אפשר אלא בעזר רה"ק המתלוה לחכמים [...] בהגתם. וזה אינו מתלוה אלא במיוחסים שבישראל. עוד כתב רש"י וגדעון ששאל למנוע טל ומטר מעל הארץ ובגיזה לבדה יהיה. אין זה שלא כהוגן. ומה הקלה יש אם [...] העולם טל לילה אחת לבד : **יפתח** הגלעדי כו' השיבו שלא כהוגן. צ"ע אמאי הוה גרע יפתח מהני תרי שנענו כהוגן אע"פ ששאלו שלא כהוגן וי"ל שנדרו של יפתח היה לה' יתברך והגודל

[א] מהרש"א ד"ה אל תקרי שבת (קיד ע"א) : [ב] שם ד"ה יכול · ביומא (כ"ח ע"ב) : [ג] הרי"ף ד"ה אמר רבא· דאמרינן בגמ' (סנהדרין כ"ד ע"א):

יד יוסף

א ב"ר פ' ס' וסוף ספר ויקרא רבה תנחומא בחוקתי ילקוט סדר חיי שרה :

חדושי גאונים

לישראל כדכתיב בקרא · ואלישע כעס על יהורם בן אחאב שהיה רשע ועובד עבודת כוכבים ואפ"ה נסתלק חכמתו ממשה ונביאותו מאלישע ואמאי הא לרב אשי שפיר עשו ואדרבה חיובא נמי איכא דהא אמר כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו ת"ח· ואם נפרש להא דר"א שאינו קשה כברזל במילי דידיה בכבודו מיירי הא כל שכן במילי דשמיא ככעסו של משה ואלישע שיש בו משום כבוד המקום דשפיר דמי : **ושמא** יש לומר דהא דרב אשי איירי בשאי אפשר בענין אחר אלא ע"י כעס להטיל אימה על התלמידים ועל שאר העם ולזרוק בהן מרה אבל אם יודע שיצייתו אותו בלי כעס וזריקת מרה

אהבת איתן

לברך עליה כיון שהיא לרעתן · וז"ש ארץ אשר אבניה ברזל · פי' בוניה לומר דאדרבה דע"י כן נתקיימו בארץ וכיון דלא האמינו שזה מקיימם לכך גלו מחמת כן · ועוד רמז מה שמדמה אותו לברזל ע"ד שאמר לקמן (דף ז) מה ברזל א' מחדד לחבירו כו' והוא ע"ד דאי' פ"ב דסנהדרין דת"ח שבא"י נוחין זל"ז בהלכה :

בשובי בשלום מבני עמון והיה לה' והעליתיהו עולה יכול אפילו דבר טמא והשיבוהו שלא כהוגן ונזדמנה לו בתו · והיינו דקא אמר להו נביא לישראל (ירמיה ח) הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם וכתיב (שם יט) אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי · אשר לא צויתי זה בנו של מישע מלך מואב שנאמר (מלכים ב' ג) ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה (על החומה ויהי קצף גדול על ישראל ויסעו מעליו וישובו לארץ) · ולא דברתי זו בתו של יפתח הגלעדי · ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם ·

אמר

רש"י

אליעזר ויקחנה (אלא) השיבוהו כהוגן והזמינו לו רבקה: דבר טמא · כלב או חזיר: והיינו דקאמר ליה נביא וכו' · מדמגני ביה קרא דאמר הצרי אין בגלעד וגו' אלמא דלא הוה ניחא קמי שמיא כדאמרן: הצרי אין בגלעד · פנחס היה בגלעד והיה יכול להתיר את נדרו אלא שלא רצה יפתח לילך אצלו מתוך גסות רוחו אמר לא אלך אצלו שאני שופט [ונגיד] ופנחס לא היה רוצה לבוא אצלו שהוא נביא [בב"ר פ' חיי שרה]: וכתיב אשר לא צויתי וגו' · בירמיה כתיב בפרשת בקבוק ובנו את במות (התופת אשר בגיא בן הנס) [הבעל] לשרוף את בניהם באש וגו' אשר לא צויתי ולא דברתי וגו' שלא תאמרו הלא זה כמו כן הקב"ה למישע ויפתח ואברהם כי מעולם לא צויתי את מישע לשרוף את בנו דכתיב ויקח את בנו הבכור וגו' ויעלהו עולה על החומה ולשמים נתכוון כסבור היה לרצות להקדוש ברוך הוא · והא דכתיב (עמוס ב) על שרפו עצמות מלך אדום לסיד מלתא אחריתא הוא: ולא דברתי ליפתח · שנאמר מימים ימימה ותהי חק בישראל ובתרגום מזכיר פנחס [לגנאי] ויפתח לגנאי אלמא שלא היה בוחר הקדוש ברוך הוא בבתו שהרי מזכירם לגנאי לפי שלא הלכו זה אצל זה לבטל הנדר: ה"ג לא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם · כלומר אע"פ שצויתי לו מעולם לא עלתה על לבי לשחוט (את) בנו אלא (כדי) לנסותו מפני קטיגורו היינו שטן כדאמרינן בסנהדרין (פט:) ויהי אחר הדברים האלה אחר דיבורו של שטן וגו' ואית דלא גרסי האי ולא עלתה על לבי משום דטעו בקרא אחרינא (ירמיה ז) דלא כתיב אלא אשר לא צויתי ולא דברתי ובפרשת בקבוק כתיבי כל הני שלשה אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי · בתנחומא אשר לא צויתי זה בתו של יפתח אע"פ שצויתי לו לשמור תורה ומצות מצוה זו לא צויתי עליו ולא דברתי זה בנו של מישע והלא מישע עובד כוכבים הוא וחולין הוא לה' לדבר עמו אפי' דבור בעלמא · ובדברי הגדה קחשיב כלב בהדייהו דכתיב אשר יכה את קרית ספר ולכדה וגו' ור' (יוחנן) [יונתן] דלא חשיב ליה בגמ' פשיט ליה להאי קרא בהלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה רבינו (וכך אמר כלב כל מי שיחזור אלו ההלכות לתקונן אתן לו עכסה בתי) כדדרשינן ליה במסכת תמורה(טז·)

ואין

תוספות

ליופי ואם תאמר היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן והא לא אמר אלא אשר אומר אליה הטי נא כדך ואם יראה שתהא חיגרת או סומא לא יאמר לה ויש לומר דה"פ יכול אפילו חיגרת ואפילו סומא יכול אפילו חיגרת שיהיה לה אפילו רגל של עץ והוא* לא יהא רואה או סומא כגון שיש לה עינים יפים ואינה רואה כלל:

והיינו דקאמר להו נביא לישראל הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם · כלומר להתיר נדרו ליפתח והא היה פנחס ואמאי לא הלך יפתח אצלו להתיר נדרו אלא מתוך גסות רוחו אמר לא אלך אצלו שאני שופט ונגיד אלא יבא אצלי ופנחס אמר ליתי גבאי דאנא נביא ועל ידי תהא פטורה שהייתי מורה ומתיר הנדר ופוטר אותה ולבסוף נענשו שניהם יפתח נענש שנפלו אבריו קודם מיתתו כדכתיב ויקבר בערי גלעד ופנחס נענש דכתיב לפנים היה ה' עמו:

מהרש"א

שלא כהוגן דהא אם יראה שממזר או עבד יהיה לא יתן לו בתו ואין לומר דמיד שיהרוג את גלית תתקדש לו ויעבור אלאו דלא יבא ממזר וגו' דהא בעבד ליכא למימר הכי דאין קדושין תופסין ועוד דאף לדוד הא לא נתקדשה בהריגת גלית דהוה ליה המקדש במלוה דאינה מקודשת כדאמרינן בסנהדרין פכ"ג [א] וי"ל דמ"מ כיון שסתם שאול דבריו והיה האיש אשר יכנו וגו' ולא פירש והאיש הכשר אשר יכנו וגו' מיקרי שפיר שאלתו שלא כהוגן כיון דאם יהיה ממזר או עבד לא נתקיימו דבריו והאיש אשר יכנו וגו' וכן צ"ל לקמן גבי יפתח דלא חל נדרו כלל בבתו ומ"מ שאל שלא כהוגן שלא נתקיימו דבריו להקריב בתו עולה: יכול אפילו דבר טמא כו' · פירש רש"י כלב או חזיר כו' עכ"ל ויש לדקדק דל"ל למימר יכול אפילו דבר טמא טפי ה"ל למנקט מיניה וביה יכול אפילו בתו ושאר כל אדם דשלא כהוגן הוא כמ"ש שהשיבו לו שלא כהוגן שנזדמנה לו בתו וי"ל דאדם נמי בכלל דבר טמא לקרבן הוא כמ"ש אשר לא צויתי וגו' ובב"ר מדמה בהדיא אדם לדבר טמא והכי איתא שם אפילו הקדש דמים לא היה יפתח חייב כהא דתנינן הרי אמר על בהמה טמאה הרי עלי עולה לא אמר כלום ומדברי ב"ר נראה דלא חל נדרו כלל בבתו ומיהו הך דמייתי רש"י נמי בשם ב"ר הרי אין בגלעד שהיה שם פנחס שיכול להתיר את נדרו נראה דסותר זה וצ"ע: [והיינו דקאמר נביא הרי אין בגלעד כו' · כפרש"י ותוס' וסיפא דקרא ארוכת בת עמי מפורש בבת יפתח]: וכתיב אשר לא צויתי וגו' · כפי' רש"י דהיינו קרא דפרשת בקבוק וריש' דהאי קרא בהקרבת

[א]מהרש"א ד"ה שאול · פ' כ"ג (ע"ז ע"א):

חדושי גאונים

לאו שפיר דמי לכעוס · ואותם פקודי החיל שקצף משה עליהן צדיקים היו כדמוכח בקרא ובלא כעס הוו צייתי לדברי משה להרוג את הנקיבות ולתקן את אשר עוותו ולא היה לו לכעוס · וכן נמי אם היה ידוע לו שאפילו ע"י כעס וזריקת מרה לא יועיל להשיבו מרעתו מה בצע לכעוס כיון דלא יועיל ואלישע היה יודע ביסורם שהיה מוסרם בחטאו וע"י כעסו לא ישוב מרעתו ולא היה לו לכעוס אבל באפשר למחות בידם ע"י כעס וזריקת מרה בהכי איירי רב אשי דאפילו לכבודו וכל שכן לכבוד המקום מצוה לכעוס כדי לזרוק בם מרה: (גבורות ארי)

הרי"ף

נא לפני היום גו' ואח"כ יבחש לידע מי מאותם הנשים יקח ליצחק ולכך אמר והיה הנערה וגו' שאע"פ שיש בדברים אלו שלא כהוגן שמא תהיה חגרת או סומא מ"מ לזאת יקרא ניחוש ומעשה שלא כהוגן אמנם אינה תפלה שלא כהוגן . וכן קשה בשאול המלך שלא היה שאלה מלפניו יתברך רק נדר נדר לתת בתו למי שיהרוג את גלית . וכן ביפתח אינה שאלה כי אם נדר נדר לאביו שבשמים והיה נדר שלא כהוגן . ועוד אם כולם שאלו שלא כהוגן למה השיב את השנים כהוגן וליפתח שלא כהוגן כי משפטי ה' אמת צדקו יחדיו אין לפניו משוא פנים ח"ו . ועוד קשיא איך הוא אומר שאליעזר שאל שלא כהוגן והרי אם תהיה חגרת או סומא לא ידבר עמה ואם באולי לא ירגיש בה עד אח"כ כמו שפירשו התוס' שם לא הפסיד כי אם הנזם והצמידים על הרוב ויניחנה שם . ועוד קשה להבין פרש"י ז"ל שפירש ובנות אנשי העיר יוצאות והיה הנערה היוצאת תחלה מן העיר ואומר לה השקיני נא בה היה מנחש . וקשה טובא מי הכריחו לרש"י ז"ל לפרש פי' זה שהניחוש היה על הבת היוצאה ראשונה מן העיר כי פשטיה דקרא אינו כן דנראה שהיה הניחוש על כל בנות העיר היוצאות לשאוב מים והיה הנערה אשר תשיב אמריה מכוון שתה וגם לגמליך אשאב היא האשה וגו' . ועוד קשה למה לא אמר שאלה אחרת ששאל שלא כהוגן כי אברהם צוהו ללכת אל משפחתו ובית אביו והוא בניחוש זה היה עובר על דעת רבו אולי תזדמן לו אשה אחרת מבנות חם אשר לא ממשפחתו היא והיה לו לעשות רצון אדוניו וללכת תכף אל משפחתו ובית אביו . וכן נבאר לדעת רש"י ז"ל למה לא אמר ששאל שלא כהוגן יכול אפי' ממזרת ושפחה . ונראה לע"ד שאליעזר נסתפק בדברי אדוניו שאמר לו כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך אם הכונה לומר שילך אל ארצו ושם בפרטות ילך אל מולדתו שהיא משפחתו ומהם יקח אשה ליצחק או אם הכונה לומר אל ארצי כמו שפירש"י ז"ל שם בפרשה אל ארצי זו חרן ואל מולדתי זו אור כשדים וכפי זה הפירוש אינו כלל ופרט אלא תלך תחלה לחרן ואם לא יתנו לך תלך לאור כשדים וזה הפי' נ"ל שהכריחו מדכתיב אל ארצי ואל מולדתי למה הוצרך לומר אל ארצי כי בכלל מולדתי הוא מובן שילך דרך ארצו כי מולדתו ומשפחתו שם הם . לזה פי' שמולדתו אינו משפחתו כי אם באור כשדים שנולד שם אברהם ולכך כשבא לחרן עשה ניחוש זה והתפלל לפניו יתברך הוא יורנו ויזמין לו הזיווג של יצחק . ואם הכונה של אברהם היה להקפיד על משפחתו יש בידו יכולת להזמין לו ממשפחתו ואם הכונה על אנשי המקום של חרן לו היכולת להזמין ליצחק בת זוגו שם וז"ש הקרה נא לפני היום יהיה דרך מקרה הדבר הזה להזמין לפני בת זוגו של יצחק ואע"פ שאיני כדאי לדבר זה עשה חסד עם אדוני עשה למענו . וכפי הפשט אפשר שהשאלה כך היתה רבש"ע יהי רצון מלפניך יתברך שהנערה מכלל הנערות אשר תשיב אמריה אלי שתה וגם לגמליך אשאב שתהיה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק · והכוונה שלא תשיב כך אלא אותה הנערה אשר הוכחת ליצחק ושאר הנערות לא ישיבוני כדבר הזה כי מה' מענה לשון ותתן בפי אותה הנערה אשר הוכחת ליצחק שתשיב כדברים האלה וכן פירש הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה וז"ל הקרה נא לפני היום הזה המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה וגו' אותה שהוכחת לעבדך ליצחק . ובזה מתבאר שלא אמר יכול אפי' ממזרת כי התפלה היתה שיתן השם הדברים בפי אותה שהוכחת וכיון שכן אי אפשר לומר ממזרת כי אין הקב"ה מזווג זווגים כאלו כי אלהים מושיב יחידים זה ממזר וממזרת וכיון שאותה הוכחת אינה ממזרת וק"ל . ורש"י ז"ל הוקשה לו לפירוש זה שאם כך הוא איך אומר רבי שמואל ששאל שלא כהוגן שמא תזדמן לו חגרת או סומא כיון שהוא שאל מאתו שהאשה אשר הוכיח ה' לבת זוגו של יצחק יתן ה' דברים האלה בפיה שתשיב אמריה שתה אדוני א"כ לא ימנע אם החגרת או סומא היא בת זוגו של יצחק מה לו לאליעזר אשם בזה כי אין תלויה לקיחת חגרת או סומא מתוך דבריו של אליעזר כי בזה בחר ה' וכך גזר הקב"ה ליצחק שתהיה בת זוגו לזה פירש"י ז"ל שכונת ר' שמואל לדרוש הפסוק כך שאמר אליעזר י"ר שהיוצאת תחלה מהעיר שתשים הדברים האלה בפיה ותשיב אמריה לי שתה וגו' . ועכשיו יש בזה דבר שלא כהוגן כיון שהתפלה היא על היוצאת תחלה שישים ה' דברים אלו בפיה . והרי אם באולי תהיה חגרת או סומא ולא ירגיש בה אליעזר נמצא שהוא היה גורם בכך כי הקב"ה לא יעשה אלא שלאשה היוצאת תחלה יתן הדברים בפיה אך לא דקדק אליעזר שלא תצא שום אשה תחלה זולת בת זוגו של יצחק כי מה' הוא מענה לשון והבחירה של כניסה ויציאה תחלה הוא ביד בני אדם וא"כ היה לו לשאול כהוגן היוצאת תחלה כי אינה בעלת מום תשים הדברים בפיה . והכרח שיש לר' שמואל בפי' לדרשו כך הוא שהקשה מה שאמר והיה הנערה אשר אומר אליה שאם היה הניחוש לומר הוא כדבר הזה לכל הנערות היוצאות לשאוב ומי מכוון שתשיב שתה וגו' היא האשה וגו' הל"ל הנה בנות העיר יוצאות לשאוב מים ואומר אל הנערה הטי נא כדך והיה הנערה אשר תאמר שתה וגו' אלא ודאי שגם הוא לא היה רוצה לדבר כך לכל הנערות זולת לנערה היוצאת תחלה ולכך אמר והיה הנערה אשר אומר אליה כי בה היה מנחש לומר לה ולא לזולתה ונכון הוא לע"ד . א"כ גם והיה האמור בשאול

ויפתח

רש"י

ואין לחוש שתשרה רוח הקודש על עבד ועל ממזר כדאמרינן במס' נדרים (לח·) שאין השכינה שורה וכו'· ובגדעון שאל למנוע טל מעל הארץ ובגיזה לבד יהיה אין זה שלא כהוגן דמה תקלה יש אם יחסר העולם טל לילה אחת לבדה· מפי רבי: ויבא כגשם לנו· פעמים אינו מתבקש שמטר סימן קללה בקיץ וטל דבר המתבקש לעולם ואפילו בימות החמה: פעמים נראה· כשהוא ערום נראה זרועו כנגד לבו ואינו נראה כשהוא לבוש וכף נראה כל שעה שהיד נראה לעינים וי"ל על כפים השמים צורת אדם שבכסא וכן נשא לבבנו אל כפים (איכה ג): א"ל ר"נ לרב יצחק יורה בניסן הוא· דכתיב ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון בתמיה והא במרחשון הוא כדתניא לקמן [ובספרי הוא]: יורה ומלקוש· מפרש לקמן: א"ל· ודאי במרחשון הוא ומקרא זה בימי יואל בן פתואל נתקיים שיורה ומלקוש היה בראשון ע"י נס שהיה רעב ז' שנים דכתיב כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע

גמרא

אמר רבי [א]ברכיה אף כנ"י שאלה שלא כהוגן והשיבה הקב"ה כהוגן דכתיב (הושע ו) ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ· אמר לה הקדוש ברוך הוא בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש [ב]ופעמים אינו מתבקש אבל אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם שנאמר (הושע יד) אהיה כטל לישראל· ועוד שאלה שלא כהוגן אמרה לפניו [ג]רבונו של עולם (ש"ה ח) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך אמר לה הקב"ה בתי את שואלת דבר שפעמים נראה ופעמים אינו נראה אבל אני אעשה לך דבר שנראה לעולם שנא' (ישעיה מט) הן על כפים חקותיך:

ז דף ה' ע"א משנה עד אימתי שואלין את הגשמים רבי יהודה אומר עד שיעבור הפסח רבי (יוסי) [מאיר] אומר עד שיצא ניסן שנא' (יואל ב) ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: גמ' א"ל ר"נ לרב יצחק יורה בניסן (הוא) יורה במרחשון הוא *) דתנן [ד]יורה במרחשון ומלקוש בניסן א"ל הכי א"ר יוחנן בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה דכתיב ביה (שם א)

*) נ"ל דתניא

מהרש"א

בניהם עולה איירי בהדיא דכתיב ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש עולות לבעל אשר לא וגו' ועיין בפרש"י: אף כנ"י כו' שנא' ונדעה נרדפה לדעת וגו'· הוא מבואר בח"פ שיש לאדם לחקור במציאות הש"י כפי השגת שכלו וז"ש לכו ונשובה וגו' ונדעה וגו' שיאמרו ישראל אחרי הצרות שבאו עליהם בעבור עונם שנשוב אליו ונדעה ונרדפה בהשגה שלימה ונמצאה לדעת את ה' היא ידיעת מציאותו ית' כי ידיעת מהותו א"א לידע וז"ש כי כשחר נכון מוצאו שלא יהיה קשה בעיניך בהשגת מציאותו כי הוא נכון להשיגו כמו שנכון מציאות השחר בכל יום כמ"ש בעל חובת הלבבות כי תחזק על המעיין כל שעה ידיעת מציאותו כמו שתחזק מוצא השחר כמ"ש כצאת השמש בגבורתו שהוא מוסיף אור בעלייתו כן יוסיף שכל המעיין במציאותו ואמרו אז ויבא כגשם לנו שהוא חיים לכל העולם וא"ל הקב"ה את שואלת שלא כהוגן דהיינו דבר המתבקש לפעמים אני אהיה כטל שאינו נעצר לעולם ועל דבר זה שאלה עוד כנסת ישראל שימני כדבר הזה שאמרת להיות כטל שאינו נעצר ומסיק לעיל דלברכה הוא נעצר דכשזוכין ישראל הוא טל לברכה ובהיפוך יהיה הטל לקללה ול"ט שהוא תרגום של קללה ושיעור מלקות ל"ט כי פעולת טל לברכה תהפך לל"ט ולקללה וע"ז שאלה כ"י במה שתהיה לנו כטל שימני כחותם מלת טל ולא כחתימה שנעשית ממנה בהפך שהוא ל"ט וא"ל הקב"ה את שואלת כחותם דבר שפעמים נראה כו' דהיינו כי יש חותמות אותיות בולטות שהחותם עיקר והחתימה טפל ויש בהפך חותמות שהחותם שקוע והחתימה עיקר שנעשית בולטת ותהיה החתימה ממנו ל"ט וסימן קללה אבל אני אעשה לך זכרון לטוב לך בדבר שנראה לעולם שנאמר הן על כפים דהיינו עבים שהגשם והטל מהם אי לברכה אי לקללה ולמעלה מהם בשמים למעלתך חקותיך שהיא צורת יעקב החקוקה בכסא כבוד שצורת פרצוף כזו ודאי לא נשתנה מחותם לחתימה ועל ידי חותם זה לא אשכחך לעולם: שנאמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש וגו'· מ"ש מורה במקום יו"ד יורה ואמרינן לקמן יורה שמורה את הבריות כו' ואולי עוד דנקט ליה בהאי לישנא מורה דומה דכתיב לעיל מיניה את המורה לצדקה: בימי יואל בן פתואל נתקיים כו'· הוא אמרו ובימיו נתקיים ופירש"י ע"י נס שהיה רעב ז' שנים דכתיב כי קרא ה' וגו' וגם בא אל הארץ שבעה שנים וגו' שהוא קרא אלישע אמרו בימי יהורם בן אחאב וכפרש"י בתרי עשר דיואל בן פתואל בימי יהורם ניבא ונראה דמשמע להו דההיא רעב ז' שנים דבימי יהורם היה ע"י הארבה דכתיב בימי יואל לפי שאמר אלישע קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ וגו' לפי פשטיה ה"ל למכתב וגם היה בארץ שבע שנים וגו' כדכתיב רעב כי יהיה בארץ וגו' וע"כ אמרו וגם בא אל הארץ וגו' היינו אותו הארבה שנזכר בימי יואל הוא בא אל הארץ שבע שנים לכלות הכל:

הרי"ף

ויפתח הוא שאלה ותפלה למקום כנודע לרז"ל בדרשתם גזירות שוות בתיבות נשתוות ועיקר השאלה שלא כהוגן היתה שאם באולי תהיה חגרת או סומא בוודאי שלא יקחנה אליעזר ונמצא אותו ניחוש גורם שלא יחזור עוד אחר זוגו של יצחק. וזהו שלא כהוגן שאם לא תלה הדבר בכך היה מחזר לבקש בת זוגו. וגם לדרך רש"י ז"ל יתבאר שלא אמר יכול ממזרת או שפחה כי אין לספק בזה דקי"ל אין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים ואליעזר היה צדיק שהיה איקונין שלו דומה לאברהם והוא דמשק אליעזר שדולה ומשקה תורת רבו לאחרים וכיון שכן אין לחוש לפסול משפחה ע"י אליעזר רק מומין של חגרת או סומא שאין בזה פיסול והטעם שהשיבו לשנים אלה כהוגן ולא ליפתח ראיתי כתוב שיפתח נגע בכבוד שמים לומר והעליתיהו לה' עולה. עוד אפשר לע"ד שהשנים היתה שאלתם בדבר הזווג וכיון שהזווג הוא מהקב"ה ולא נגזר ליצחק בת זוג בחגרת וסומא לכן השיבוהו כהוגן שהמציאו לו בת זוגו וכן לכתו של שאול לא היה בן זוגה עבד או ממזר כי אלהים מושיב יחידים שהם הממזרים ביתה ולכך היתה תשובתם כהוגן אבל שאלת יפתח לא היה שום דבר מנגד כדי שישיבו לו כהוגן לכך השיבו לו שלא כהוגן: א"ר ברכיה כנ"י שאלה שלא כהוגן ויבא כגשם לנו וכו'. עיין רש"י ז"ל ול"נ שגם הגשמים כשירדו רוב גשמים הגשמים מקלקלין והטל הוא מתבקש לעולם אפילו כשירד טל לרוב. וכן החותם על הלב ועל הזרוע פעמים נראה ואם כן אין הקב"ה משגיח באדם אלא כשעושה מצות נסתרות מבני אדם. אבל מה שנגלה לפני בשר ודם שוב אין הקב"ה משלם לו שכר לזה אמר הן על כפים חקותיך לשלם שכר המצות בין בסתר בין בגלוי:

א"ל רב נחמן לרב יצחק יורה בניסן יורה במרחשון הוא. ופירשו התוס' דאקרא דכתיב ויורד לכם גשם מורה ומלקוש פריך דמתני' אפשר לתרץ דאמלקוש קסמיך אבל יורה מודה דבחשון. וגם מדברי רש"י נראה כן ותימה דגם אקרא נימא הכי דכתיב ויורד לכם גשם מורה בחשון ומלקוש בראשון וכ"ת שבימי יואל לא ירד גשם בחשון זה חדש לו רבי יצחק שאם רב נחמן ידע זה מה שואל רב נחמן וכי יורה בניסן הוא הרי כתוב זה דווקא בימי יואל נאמר. וגם יש לדקדק בתוס' שאמרו דבמתני' אפשר לתרץ דאמלקוש קסמיך דמעיקרא ליכא קושיא למתני' שאמר ר' מאיר עד אימתי שואלין הגשמים עד שיעבור הפסח אע"פ שירד הגשם בחשון מותר לשאול עד שיעבור ניסן שהוא זמן מלקוש בכל חדש ניסן שנקרא ראשון ואי קשיא הוא בקרא. ונ"ל דכוונת התוס' הוא שלא קשה על ראיית הפסוק הזה שכתוב בה מורה ומלקוש דאימא יורה בחשון ומלקוש בניסן והביא ראיה כיון שכל חדש ניסן ראוי למלקוש א"כ שואלים כל חדש ניסן אבל בקרא לחודיה קשה דכתיב התם וכ"ל דמדכתיב כי נתן לכם המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ליכא למימר שהיורה היה בחשון שא"כ זהו דרך כל השנים ומהו נתן לכם המורה שהוא היורה לצדקה אלא משמע שצדקה עשה הקב"ה להביא גשם בניסן אע"פ שלא בא קודם לו ונקרא יורה בניסן ותירץ דלעולם יורה הוא בחשון אבל בימי יואל

ענף יוסף

והמודר לאביר יעקב צריך לדקדק בדבריו. כי אינו רשאי לדבר בשל גבוה ושים שיואה וגו' והעליתיהו עולה ואפילו אם יהיה כלב. ולזה נענש וענהו שלא כהוגן בתו. אמנם השנים האחרים אע"פ ששאלו שלא כהוגן השה לענין ב"ו ולכך לא נענשו וענו אותם כהוגן (כלי יקר על נביאים ראשונים): כנסת ישראל אומרת כו' שימני כחותם כו' בתי אתה כו' להבין מה ענין כ"י עם הקב"ה. ואיך שייך בהקב"ה נראה ובלתי נראה וכי שכחה ודבר נעלם לפניו ח"ו. אבל הענין כל מצות שאדם עושה בפועל ובמחשבה וכוונה שלימה. הוא חותם לבב. ומתואר לבב. אבל המעשים שאדם עושה בפועל אבל בלי כוונת הלב. הוא מתואר רק לזרוע. שהיד כלי המעשה. אבל לא ללב כי לבו בל עמו· וכ"י חשבה כל מצות ומע"ט שאנו עושים הם הכל ברעותא דלבא וכוונה שלימה. לכך ביקשה שימני כחותם על לב אבל הקב"ה יודע כי בעונותינו הרבים רוב המצות הם בלי כוונה שלימה וכמצות אנשים מלומדים וכדומה פניות גסות רוח או לקרדום לאכול ממנו וכדומה. ולכך אמר את מבקש דבר שפעם נראה ופעם אינו נראה. אם אין בו כוונה אני אעשה עמך דבר שנראה לעולם שנאמר על כפים חקותיך שזה נראה לעולם כי תמיד ישראל עוסקים במצות ומע"ט ופושעי ישראל מלאים מצות כרימון. ולכך אחקוק על כפים (יערות דבש):

אעפ"כ

עין משפט

א שהש"ר פ"ח סי' ה': ב עי' ויק"ר ס"פ לה: ג שה"ש רבה פ' ח' סי' ה: ד לקמן ו ע"א:

גאון יעקב

א"ר ברכי' אף כנ"י שאלה שלא כהוגן כו' להתבונן ההפרש בין שאלת כנ"י להיות כגשם ותשובת הקב"ה להיות כטל· אבל כבר חקרו הטבעים· עלם שגשם הוא לחות מאד הארץ העולה מעלה וחלקי מים זכים העולים וכאשר יגיעו למעלה יתקבצו וחום השמש מגרשם מלמעלה כי לא נשא החום לשאת אותם להיותם ב' הפכים· וירדו לארץ· אבל הטל אינו מלחות הארץ רק יורד מנטיפות הלחות החלק האויר הרחוק מאתנו ועומד תמיד קר ולח ומשם נטפו אגלי טל על הארץ· והנה כמו כן הוא בתשובה· צריך אתערותא מלתתא היינו שצריך האדם להתעורר מעט בתשובה ואז יפתחו לו ישע ממרום ומן השמים מסייעין אותו כאמרם ז"ל הבא לטהר כו'· ואז נפתחו לו שערי אורה להשפיע עליו רב טוב· אבל בזולת התעוררות עובדא דלתתא מה נמנע לשלוח לו ישע ממרום אמנם לעתיד הובטחנו ע"י הנביא כי אף אם מצידינו מלמטה יונעל שערי התשובה· עם זה הקב"ה ברוב חסדו למענו למענו יגאלנו וכמו שהיה בעת הבריאה· דלא הי' עובדא דלתתא כלל· כאומר והאדם אין לעבוד את האדמה·ומ"מ השפיע הקב"ה כל פרי הארץ והצומח כמו כן יהי' ג"כ לעתיד (ובזה יובן אמרם ז"ל גדול יום קיבוץ גליות כיום בריאת שמים וארץ ודוק) הוא כוונת המאמר ר' ברכי' כי כנ"י שאלה שלא כהוגן· כי היא שאלה ויבא כגשם לנו· ר"ל כי היא חשבה שלעתיד ג"כ בלי עובדא דלתתא בפתיחת תשובה לא יהיה עליהם שפעת אלהים ממעלה· ע"כ

[א]מהרש"א ד"ה באחד בפ"ק דר"ה (ע"ז ע"א) :

יד יוסף

א רש"י פי' מה שבידם משום דליכא לפרש שזרעו מה שמצאו בכתלים ובחורי נמלים משום שהחטה והשעורה שבלעו בהם עכבר ונמלה שוב לא יצמח שהריר שבפיהם שורפים הלחות שבהם והוי כמו דבר שנשרף באור ולא יועיל לזרע ולכן לא יכלו לזרוע ממה שאצרו העכברים בכתלים והנמלים בחורים שבשדות שלא יצמחו :

גאון יעקב

אמרה ויבא כגשם לנו · כאשר הגשם יורד על הארץ בסיבת חלקי האדים העולה מלמטה למעלה · כן כאשר יעלו מלמטה תשובה ומע"ט למעלה אז הקב"ה יוריק עלינו שפע ברכה · כענין הגשם בטבעו· והקב"ה השיב להם כהוגן · בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש· ר"ל כי אינו במציאות המבוקש תמיד כי אולי לא תהי' זכאים באותו העת אז ימנע המבוקש אבל אני אבטיח לכם דבר אשר ימצא המבוקש תמיד · והוא שאהי' כטל לישראל שאפילו בלי התעוררות עובדא דלתתא · ג"כ באותו העת למעני למעני אעשה :

(הגאון רי"פ ווסקונקי) ועוד שאלה שלא כהוגן כו' שימני כחותם כו' פעמים אינו נראה כו' כן על כפיים חקותיך דבר הנראה תמיד · להבין וכי שכחה לפניו ית' עד שיהיה צריך שיהיה נראה לפניו ומאי גריעותא אם אינו נראה · הלא כל הנסתרות גלויים לפניו י"ת · אבל כי עיקר יסוד האומה בגלות המר · ואשר המה בטוחים אשר יגאלו לעתיד הלא המה בשתי חותמות אשר המה נושאים ·

מהרש"א

באחד בניסן כו'· זמנים אלו דנקט קבלה היתה בידו כן ויש לתת בזה טעם לפי מ"ש דהך ניהו שני רעב דבימי יהורם וילא;אדר דקאמר היינו שכלו אותן שבע שני רעב ומאחד בניסן התחיל שנה אחרת וירדה להם רביעה ראשונה דמאז נטנו להתחיל ימי השובע דשני התבואה מתחילים מניסן כמ"ש בפ"ק דר"ה [א] שבפסח העולם נידון על התבואה ואע"ג דלא היה להם תבואה חדשה עד ט"ז בניסן מ"מ שני השובע התחילו מא' בניסן שהתחילו הזרעים לגדל וגם היה להם לאכול בנס שנתגלה להם מה שבכותלים כו'· ואמר מי שיש לו קב חטים או קביים שעורין כו' דשיעור השעורים כפול מדחטים וכן לענין נתינת מעשר עני בגורן 'חצי קב חטים או קב שעורים כמ"ש בספ"ב דפאה ואמר יאכלנו ויחיה כו' היינו לחיי שעה דהא אם יאכלנו ולא יזרענו ודאי דגמי ימותו כשיכלה קב חיטין כו': וזרעו שני שלישי וד' וירד כו'· גם שהיו יכולין כולן לזרוע בשני מיד אחר רביעה ראשונה מ"מ בעי ג' ימים קודם רביעה שניה להשרשה ולקליטה כדאמרינן פ"ק דר"ה ג' ימים לקליטה: ואמר נמצא תבואה הגדילה בששה חדשים כו'·כפרש"י מתשרי ועד ניסן עכ"ל והיינו אי כר"א בפרק המקבל דחצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע כו' וחצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר ואי כר"י דאמר דמתחלת תשרי מונה אבל ר"ש פליג התם ואמר דמתחלת מרחשון מונה ע"ש : ובחזירתו אוכל כו'· נראה הא דקאמר לעיל וזרעו ב' וג' וד' כו' בו ביום ע"כ נמי דחרשו ואח"כ זרעו בכל יום מג' הימים וקאמר דמאי הלוך ילך וגו' לשון כפול דשור כשהוא חורש הולך כו' בכל ג' ימים לחרישה ולכך נקט לשון הלוך ילך דהיינו בהליכתו כל יום מג' ימים היה בוכה שעדיין לא היה גדל ולמח כלום שעדיין לא היה רביעה שניה וז"ש נושא משך הזרע שהיה השור בוכה כל משך שנמשך הזרע דהיינו בב' ובג' ובד' אבל בחזירתו מן החרישה ביום ה' ומן השדה לבית וירד רביעה שניה התחיל מיד לגדל ולצמוח היה אוכל חזיז מן התלם וז"ש בא יבא וגו' לשון כפל אחר שבא לבית בכל ג' הימים ונמצא דשפיר קאמר דגדילה בי"א ימים והתוספות לא הבינו השמועה כן והקשו מה שהקשו ודו"ק : מאי נושא אלומותיו כו'· ר"ל דה"ל למכתב נושא אלומות מאי אלומותיו בכינוי לנושא ומשני לפי שסבולת זרתיים והיה כבד לישא סתם אלומה כדרך שעשה בשאר שנים אלא

גמרא

יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל· אותה שנה יצא אדר ולא ירדו גשמים ירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן · אמר להם נביא לישראל צאו וזרעו · אמרו לו מי שיש לו קב חיטין או קבים שעורין יאכלנו ויחיה או יזרענו (בקרקע) וימות אמר להם אע"פ כן צאו זרעו · (יצאו וזרעו) ונעשה להם נס ונתגלה להם מה שבכתלים (ומה שבסדקים) ומה שבחורי נמלים יצאו [א]וזרעו בשני ובשלישי וברביעי ירדה להם רביעה שניה בחמישי בניסן והקריבו עומר בששה עשר בניסן נמצאת התבואה הגדילה בששה חדשים גדילה באחד עשר יום · ונמצא עומר הקרב מתבואה של ששה חדשים קרב מתבואה של י"א יום ועל אותו הדור הוא אומר (תהלים קכו) הזורעים בדמעה ברנה יקצרו הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע מאי הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע אמר רב יהודה (אמר רב) שור כשהיה חורש בהליכתו בוכה ובחזירתו אוכל חזיז מן התלם וזה בא יבא ברנה · מאי נושא אלומותיו אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא (אותה שנה) קנה זרת ושבולת זרתיים היתה :

אמר

רש"י

שנים וכתיב יתר הגזם אכל הארבה וגו' : ה"ג יצא אדר ולא ירדו גשמים · ולא זרעו רוב אדר ל"ג : רביעה ראשונה · התחלת גשמים ולקמן (ו:) מפרש רביעה שמרביע את הארץ : או יזרענו וימות· ברעב קודם שתגדל התבואה חדשה שלא יהא לו מה לאכול : נעשה להם נס וכו'· והיינו דכתיב ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה וגו' : נתגלה להם תבואה שבחורי נמלים ומה שבכתלים · שאצרו העכברים · (דרך נמלים שעושים חורים בשדות ואוגרים בשדות) : יצאו וזרעו · מה שבידם : שני · בניסן ושלישי ורביעי ומה שמצאו אכלו · ולאחר שזרעו ירדו להם גשמים בה' בניסן והקריבו את העומר בששה עשר בניסן מאותה תבואה חדשה : הגדילה בו' חדשים · מתשרי ועד ניסן : בי"א יום · מה' בניסן עד ט"ז בו: הזורעים בדמעה · שלא היה להם מה לאכול : מאי הלוך ילך ובכה· אם לבני אדם הרי כבר נאמר הזורעים בדמעה וגו' אלא על השור הכתוב מדבר: בהליכתו · לחרוש התלם : ובחזירתו אוכל חזיז · זה שחת מן התלם שזרע בהליכתו (כשזורע מיד מתחיל ליגדל) : מאי בא יבא ברנה נושא אלומותיו · אם מפני התבואה [שיש להם לאכול] הרי כבר אמור ברנה יקצורו: שבולת זרתיים· זה נס גדול היה מסא"כ דרך כל התבואה

תוספות

ובחזירתו אוכל חזיז מן התלם · וקשיא הא דקאמר לעיל נמצא הגדילה בו' חדשים גדילה בי"א יום ה"ל למימר גדילה בי"ג ובי"ד *) יומי שהרי מיד מתחלת ליגדל ושמא י"ל דלכל המאוחרת שנזרעה בשלישית קאמר נמצא גדלה בי"א יום (ולי"ע : מאי נושא אלומותיו אותה שנה היתה קנה זרת ושבולת זרתיים · וקשרו האלומות כמו שרגילים בכל שנה והיה משא כבד בשביל כובד השבלים והיינו דכתיב נושא אלומותיו אלומה אחת שדרך בני אדם לישא היה בה תבואה כב' אלומות) :

*) גי' רש"א ובי"ב.

הרי"ף

יואל נתקיים שהרגיל להיות יורה בחשון היה יורה בניסן : נעשה להם נס ונתגלה וכו' . וקשה למה הוצרכו לזה כיון שהיה בידם מכולת חיטים ושעורים שאמרו מי שיש לו קב יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות ויצאו וזרעו וכו' ורש"י פירש שזרעו מה שבידם ומה שנתגלה להם ומצאו אכלו וקשה לפירושו שאמר על אותו הדור הזורעים בדמעה ופירש"י הזורעים בדמעה שלא היה להם מה לאכול ורש"י עצמו פירש שמה שמצאו אכלו וא"כ למה זרעו בדמעה כיון שבמקום הזרע שזרעו נתגלה להם מהכתלים והיו אוכלים ממנו לכן אני אומר שלא עשה להם הקב"ה נס לגלות להם מה שבכתלים עד לאחר שהאמינו בבוראם וזרעו מה שבבתיהם ובטחו בה' אז גילה להם הקב"ה מה שבכתלים ועל אותו הדור הוא אומר הזורעים בדמעה שבאותו שעה עדיין לא נתגלה להם כלום ולכך הוצרכו לנס לאחר שזרעו מה שהיה בידם ולא נותר להם מה לאכול נתגלה להם מה שבחורים ובכתלים ומה שמצאו אכלו : הלוך ילך ובכה וכו' שור כשהיה חורש וכו' . ובתוספות וקשה הא דקאמר לעיל נמצא התבואה הגדלה וכו' וצ"ע . וצריך להבין דברי התוספות למה לא הקשו כן אלא ממה שאמר ובחזירתו אוכל חזיז מהתלם שמיד מתחלת ליגדל והרי י"ל כן אע"פ שלא יהיה מוצא חזיז מיד מ"מ התבואה הגדלה לו' חדשים מיום הזריעה היא גדלה ונעשית תבואה בי"ד יום שמיום שזרעו בב' בניסן עד ט"ז לעומר הוה י"ד והוא אומר בי"א ואם ידענו שאמר י"א יום על הארע בד' בניסן א"כ גם עכשיו שאמרו אוכל חזיז הוא מתיישב . ועוד יש להבין מה שהקשו הי"ל גדלה בי"ג או בי"ד כי בכלל גדלה בי"א יש גדלה בי"ג או בי"ד והודיענו היותר מחודש שהזורעים בד' צמחה התבואה בי"א יום וכ"ש לי"ג או לי"ד יום שהוא מנין מרובה יותר

ואין כאן לא קושיא ולא צורך לתירוץ . ואפשר שהתוס' ס"ל דתשיב גמרא מזמן הרביעה שניה שירדה בה' לניסן כי לא יצמיח הזרע עד אחר הרביעה היורדת אחרי הזריעה . והיינו י"א עד ט"ז בניסן שהקריבו העומר ולכך הקשו הא דקאמר לעיל גדלה בי"א יום יותר חדוש הוא לומר שבלא ירידת רביעה על הזרע צמח ועלה חזיז מיד ואע"פ שהתבואה גדלה בזמן מרובה יותר י"ג או י"ד מ"מ בבחינת הצומח לי"ג או לי"ד בלי רביעה כמו שראינו [illegible] גדל הצמח והעלה חזיז קודם הרביעה היא משובח מהצומח לי"ג שלא גדל צמח וחזיז אחר הרביעה . וכפי זה דייק ליסנא דתוספות שאמרו גדלה בי"ג או בי"ד וכפי [illegible] מפשט התוס' כך היה להם לומר לא הוה ליה למימר גדל בי"א אלא גדלה בי"ג [illegible] בי"ד וכפי דרכי הוא מדוקדק . ותירצו שלמאוחרת בזריעה שנזרעה בשלישית קאמר [illegible] בי"א יום וצ"ל להגיה בתוס' המאוחרת שנזרעה ברביעית שכך אמרו זרעו בב' ובג' [illegible] ומהרביעי י"ל גדל בי"א יום אם לא נחשב יום הזריעה ברביעי ולא יום העומר שהוא כשארו י"א יום וכוונתם ז"ל לתרץ שזריעת יום ד' היתה ג"כ קודם הרביעה . [illegible] המחודש יותר שהוא גדלה לי"א יום מיום צמיחת החזיז ומ"מ יש לגמגם שהרי [illegible] הגדלה לששה חדשים אינה מצמחת החזיז אלא מזמן הזריעה ולכך אמרו התוס' וצ"ע : מאי נושא אלומותיו . בקונטרס גרים מאי בא יבא ברנה נושא אלומותיו אם מפני [illegible] הרי כבר אמור ברנה יקצורו . וקשה לפירושו שכבר תירצו בגמרא שלמעלה דבר באדם [illegible] יקצורו וכאן מדבר בשור . ולגירסת הגמרא ניחא דבעי מאי נושא אלומותיו שהשור [illegible] נושא האלומות כי השור חורש ובעל השדה נושא אלומותיו אבל צריך ליישב לגי' רש"י :

ענף יוסף

ז אעפ"כ צאו זרעו . י"ל שמה שלא נתגלה להם מה שבחורים כו' קודם שזרעו הוא משום דאי' במסכת פאה חורי נמלים עליונים לעניים התחתונים לבעל הבית . רבי מאיר אומר כולו לעניים שספק לקט לקט . וקי"ל התם הלכתא כרבי מאיר . וא"כ אם היו מוצאים בחורי נמלים קודם שזרעו מה שבידם היו צריכין ליתן מה שמצאו לעניים שאין להם כלל. לכן נתגלה להם אחר שזרעו מה שבידם ואז יד עשיר שייך בו כמו יד עני ואבין כי אפילו עשיר בדרך הרי זה מותר ליקח לקט שכחה ופאה. ודו"ק :

גמרא

ח שם אמר ליה רב נחמן לרב יצחק מאי דכתיב (מלכים ב ח) כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים בהנך ז' שנים מאי אכול א"ל הכי אמר רבי יוחנן שנה ראשונה אכלו מה שבבתים · שניה אכלו מה שבשדות ובכרמים · שלישית בשר בהמה טהורה · רביעית בשר בהמה טמאה · חמישית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם · שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנאמר (ישעיה ט) איש בשר זרועו יאכלו :

ט שם ואמר ליה רב נחמן לרב יצחק מאי דכתיב (הושע יא) בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר משום דבקרבך קדוש לא אבוא בעיר אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה · ומי איכא ירושלים למעלה אין דכתיב (תהלים קכב) ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו :

רש"י

השקה פי ג' וד' בשבולת : כי קרא ה' לרעב · בימי יהורם בן אחאב נאמר : מה שבשדות · מה שנשתייר בשדות (א"נ מה שבשדות ספיחים שעלו מן התבואה שנשרו אשתקד ע"כ מתום') : אכלו בשר בניהם · קלת מהם : משום דבקרבך קדוש · בתמיה משום דבקרבך קדוש דהיינו שאתה מטיב מעשיך לא יבא הקב"ה בעיר : לא אבוא בירושלם וכו' · והכי אמר קרא עד שיהא בקרבך קדוש למטה דהיינו ירושלים לא אבוא בעיר של מעלה : ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו · [ירושלים של מטה תהא בנויה כעיר שחוברה לה] שהיא כיוצא בה חברתה ודוגמתה מכלל דאיכא ירושלים אחריתי והיכן אם לא למעלה :

תוספות

לא אבא בעיר · פי' עיר ממש · וי"מ פשטיה דקרא בעיר בשנאה כלומר לא אבא בשנאה ועיר לשון שנאה כמו ומלאו פני תבל ערים (ישעיה יד) :

מהרש"א

אלומותיו שעשה עתה כפי יכולת לו לישא וק"ל : בהנך שבעה שנים כו'. ר"ל דכמה שני רעב היו כמפורש בתרגום רות אלא מהם לא היו שבע שנים [ומהם] כמו רעב דבימי יעקב שנגזר שבעה שנים אבל לא נתקיימו ז' שנים לזה אמר בהנך ז' שנים רעב דבימי יהורם דכתיב כי קרא ה' לרעב וגו' שנגזר לז' שנים וכתיב וגם בא אל הארץ שבע וגו' דהיינו שנתקיימה הגזרה : מאי אכול כו' ששית בשר בניהם וכו' · פירש"י מקלתם עכ"ל דודאי כמה מהם דלא באו לידי כך ואפילו בסוף שבע שנים היה למקלת לאכול וכדאמר לעיל מי שיש לו קב חיטין כו' וק"ל : לא אבא בירושלים של מעלה וכו' · לפירש"י דה"ק עד שיהא בקרבך קדוש למטה דהיינו ירושלים לא כו' עכ"ל וק"ק לפירושו דאם נפרש קרא בלשון עד מי הכריחו לדרשה זו ואימא כדס"ד מעיקרא לפי פשטיה וה"ק עד דבקרבך קדוש דהיינו עד שאתה מטיב מעשיך לא אבא בעיר ירושלים ויש לפרש לפי הדרש בלשון תמיה אם קדוש בקרבך בירושלים שלמטה וכי לא אבא בעיר בירושלים דלמעלה דאם משרה שכינתו למטה אע"ג דהארץ לבני אדם כ"ש דמשרה שכינתו למעלה שהשמים לה' ויתיישב לפירוש זה וי"ו דולא אבוא וגו' משא"כ לפרש"י ומיהו ר"י דאמר לא אבא בירושלים של מעלה עד שאבא כו' לא מכח הך קושיא משום דבקרבך קדוש לא אבא כו' דריש לה אלא דמפיק ליה מדהקדים בקרבך קדוש דהיינו ירושלים שלמטה לולא אבא בעיר דהיינו ירושלים של מעלה דה"מ למכתב ולא אבא בעיר בקרבך קדוש ובלשון תמיה ודו"ק : ירושלם הבנויה כעיר שחוברה כו'. כלומר ירושלים הבנויה למטה היא כעיר ירושלים שחוברה לה כו' דהיינו שהיא למעלה בשמים נגד ירושלים שלמטה שהיא מכוונת כנגד הכותב

חדושי גאונים

א"ל רב נחמן לרב יצחק מאי דכתיב בקרבך קדוש וכו' כתבו התוספות פי' בעיר ממש וכו' וקשה למה להו לתוספות לומר זה. ועוד מי אמר למתרץ שאין פי' הפסוק קדוש ממש ולא ירושלם וה"פ עד שיהא בקרבך קדוש אחד לא אבא בעיר ירושלם. ולכן נראה שתוס' הרגישו זה למה לא אסיק אדעתיה המקשה זה הפי' וכתבו דלא אסיק זה הפי' כי אין זה פשט הפסוק אלא פשוטו לשון שנאה והיה קשה לשולמו מלשון שנאה ורצה לשמוע אם אפשר לפרשו בעיר ממש דאלו הפי' שאחר דחוק דא"כ היל"ל לא אבא בעיר בפת"ח הבי"ת שר"ל בעיר הידועה דהיינו ירושלם מדקאמר בעיר בשב"א משמע דלא אירושלם הידועה קאי. ואלו פשוטו קשה לשולמו ולכן שאל מאי

כתב הרשב"א בפי' האגדות וז"ל [הכי אר"י אמר הקב"ה לא אבא בירושלים של מעלה כו'] יש בזה סוד ודע שירושלים של מטה וציון ובית המקדש כולם ציורים לענינים שכליים דקים מאד גם כל א"י וע"כ נקראת הארץ ארצות החיים ונחלת השם וע"כ תלויות בארץ כמה מצות התורה וע"כ אמרו כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה ור"ל המקדש ציורים לענינים רוחניים והוא אמרו וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר ע"כ :

הרי"ף

ונראה דהכי בעי מאי בא יבא ברנה נושא אלומותיו כיון שעמת הפסור הוא כתזירתו מהתלס שמולא מיד הזיו והוכל איך אומר בא יבא ברנה בזמן האלומות והלא קודם שתלמת התבואה בתזירתו מהתלס הוא שמח והוכל מהתזיו ועוד דהל"ל הלוך ילך ובכה וישוב ברנה מאי בא יבא ומ"ש רש"י ז"ל מפני התבואה הרי אמור ברנה יקלרו הוא כלומר אם תמלא לומר שבא יבא ברנה אינו חוזר אל הסור אלא על האדם הנושא אלומותיו יקשה כי הרי אמור ברנה יקלרו ומלבד הכפל יש קושיא אחרת שקודם אמר שעמתת ורנון האדם היה משעת קלירה וכאן הוא אומר שהרנה והשמחה הוא בשעת נשיאת האלומות שהוא אחר זמן הקלירה ונשני אותה שנה קנה זרת ושיבולת זרתיים היתה וזה נס גדול מה שאין כן דרך כל התבואה שהקנה ג' וד' כשבולת וכפי זה אמר למעלה ברנה יקלרו על מליאות קלירת התבואה ואח"כ כשהוא בא לביתו כמשא אלומות התבואה בא יבא ברנה אחרת מוסיף על הראשונה להיות נושא אלומותיו שיש באלומה אחת תבואה כשיעור כמה אלומות. והביא הרב בעל עין יעקב מהתוס' שכתבו מאי נושא אלומותיו אותה שנה היתה קנה זרת ושבולת זרתים וקלרו האלומות כמו שרגילים בכל שנה והיה משא כבד בשביל כובד השבלים והיינו דכתיב נושא אלומותיו אלומה אחת שדרך בני אדם לישא היה בה תבואה כשתי אלומות ע"כ. ונ"ל שרלו לדקדק כפי זה מ"ש בא יבא ברנה לאחר שכתוב קודם ברנה יקלרו לומר שמדרך הנושא משא כבד להיות מלטער על כובד משאו ועכשיו בא יבא ברנה עם היותו נושא משא כבד בשביל כובד השבלים מ"מ ירון וישמח להיותו מביא לביתו באלומה א' תבואה יותר ממה שרגיל להיות בשתי אלומות : מאי דכתיב כי קרא ה' לרעב וכו'. וקשה דמ"ד הוא קושי בעלמו של הכתוב ואח"כ ילא בשאלת מאי אכול בהנך שנים שאינה נוגעת שאלה לעיונו של כתוב ואפשר דהוקשה מאי דכתיב כי קרא ה' לרעב וחזר ואמר וגם בא אל הארץ שבע שנים דהיה לו לומר כי קרא ה' לרעב ז' שנים ומאי גם בא ועוד שכיון שהיה מגלה לאשה אשר החיה את בנה מפני חשש הרעב הבא היל"ל ויבא ז' שנים לזה אמר לא ולמד בהנך ז' שנים מאי אכלו ומשם תבין פירוש הכתוב דנקט דשנה ראשונה אכלו מה שבבתים ושניה מה שנשתייר בשדות וא"כ אין לומר קרא ה' לרעב שבע שנים שהרי אכלו לשבעה שנה ראשונה מה שבבתים ובשנה השניה ממה שבשדות ובשלישית בשר בהמה טהורה וכו' לכך אמר קרא ה' לרעב וכפי מעשיהם יהיה זמן הרעב אם ישמעו וישובו יסתלק הרעב ואם יחדלו מלשוב תכרת הארץ מפני הרעב וגם בא אל הארץ ז' שנים חוסר מזון בריות ולא אמר רעב שבע שנים כי לא היה רעב של מהומה כי אם ג' שנים האחרונים שאכלו שקלים ובשר בניהם ובשר זרועותיהם :

מאי דכתיב בקרבך קדוש ולא אבא בעיר וכו'. עיין פירש"י וקשה מנ"ל לר"י לאקשויי בתמיה דהא פשטיה דקרא קאמר כי אל אנכי ולא איש שדרך האיש כשהוא בקרב מתניך הוא נכנס בעיל שאתה בה אבל הקב"ה אל ולא איש ואע"פ שבקרבך קדוש אני שוכן בקרב מתניך עכ"ז לא אבא בעיר שאתה בה כי האלהים בשמים ממעל ועל השמים כבודו והוא פשט מתיישב לענייני של מקרא או יאמר אל אנכי בקרבך קדוש אני שוכן ולא אבא בעיר ומתנה כבני אדם כי אל אנכי ולא איש ומאין ולאין נדרוש משום דבקרבך קדוש לכך לא

עיון יעקב

שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנאמר איש בשר זרועו יאכלו. זה סותר למה דאיתא בשבת דף ל"ב אל תקרי זרועו אלא זרעו ונראה דדייק גם כן דהוא נגד חוש הטבעי שיאכל אדם בשר זרועו לתבל בעצמו שהוא לער יותר מלער רעבון וז"ל לפי סוגיא דהכאן דהכי קאמר מחמת לער רעבון יכחיש בשר זרועותיהם כאילו אכלו :

לא אבא בירושלים של מעלה עד שאבא בירושלים שלמטה. זה הוא בטחון לישראל בגלות עמו אנכי בצרה שגם למעלה בירושלים לא יבוא עד שיבנה ירושלים למטה וישרה שכינתו אלהם :

עץ יוסף

ח מאי דכתיב כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים. קשה ליה לשון וגם בא אל הארץ ז' שנים. דה"ל למימר כי קרא ה' לרעב שבע שנים או כי קרא ה' שבע שני רעב. אע"כ כוון הכתוב לומר שכל שנה קללתה מרובה מחברתה ורעה משונה מהשנה הקודמת. וז"ש וגם בא אל הארץ שבע שנים ר"ל שלא היה מין רעב שוה בפחות ויתר בשבע שני הרעב. אלא כל שנה מהשבע בא רעב אל הארץ משונה מהקודמת. וזהו שא"ל בהנך שבע מאי אכול. שנה אחר שנה דנדע מזה שבכל שנה היתה קללתה מרובה משנה שעברה. ואמר ליה שנה ראשונה אכלו מה שבבתים דהיינו התבואה שהיה בבתיהם לחם לר. ובשניה אכלו מה שבשדות דהיינו עשבי השדה לא מלאו אלא בשר בהמה. ואח"כ בשר שקצים ורמשים שמטמאין בכעדשה והם מאוסים יותר ובששית בשר בניהם. ובשביעית בשר זרועותיהם (כלי יקר על נ"ר) : בשר זרועותיהם. אפשר שהכוונה שהרעב הגדול האוכל ומכלה את הגוף שהוא הזקן של אדם נקרא בכינוי כאלו אוכל את זרועו כי החוס הגדול מהרעב מכלהו ואוכלו : לקיים מה שנאמר איש בשר זרועו יאכלו. לפי שיש מדרש שמפרש אל תקרא זרועו אלא זרעו יאכלו. לכך הוצרך לומר אכלו בשר זרועותיהם לקיים מ"ש איש בשר זרועו. ר"ל כמו שכתוב פשוטו של מקרא שהוא זרועו ממש. וז"ש לקיים מה שנאמר ר"ל מקרא כמו שכתוב בלי דרשות (כלי יקר) :

גאון יעקב

(א') חותם אות ברית קודש והוא המילה. ובעבורו נפדים מן האומות כד"א גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור (ג) עוד חותם הצדקה אשר כפה פרשה לעני ואביון. שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. והנה לחותם הראשון. צריך תנאי חלילה לבל יפגמו אותו בפגם ברית הלשון ופגם ברית המעור בטומאת גוי' זונה וא"א חלילה. כי אז ניטשטש החותם ונעלם ולא נראה כלל האות לפניו ית'. אבל החותם הצדקה לא ירא ולא יפחד משום קטרוג עון משחית. והצדקה יכפה אף וגם ולמד מנ"כ הרשע כי החריב הבית ושפך דם עכ"ז צדקה הגינו עליו · הוא כוונת המאמר. כנסת ישראל ביקשה שימני כחותם על לבך כו' הוא חותמא דמלכא קדישא ברית קודש שיזכור לה

עשרים

י שם וא"ל רב נחמן לרב יצחק מאי דכתיב (ירמיה י) ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא א"ל הכי אמר ר' יוחנן אחת היא שמבערת רשעים בגיהנם מאי היא ע"ז. כתיב הכא מוסר הבלים עץ הוא וכתיב התם (שם) הבל המה מעשה תעתועים · ואמר ליה רב נחמן לרב יצחק מאי דכתיב (שם ב) כי שתים רעות עשה עמי תרתין הוא דהוו עשרין *) ותרתין שביקא להו א"ל הכי אמר רבי יוחנן אחת שהיא [שם ע"ב] שקולה כשתים ומאי ניהו ע"ז דכתיב כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים וכתיב [בהו] (שם) כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלא יועיל. תנא כותיים עובדים לאש וקדריים עובדין למים ואף על פי שיודעין שהמים מכבין את האש לא המירו אלהיהם ועמי המיר כבודו בלא יועיל:

יא שם וא"ל ר"נ לרב יצחק מ"ד (שמואל א ח) ויהי כאשר זקן שמואל ומי סיב שמואל כולי האי והא בר נ"ב הוה דאמר מר [א]מת בנ"ב שנה זהו מיתתו של

*) בגמ' הגי' וארבע

רש"י

ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא · אי לאו גזרה שוה סיה משמע אטומים כעץ לקבל מוסר ולשוא היו לוקין: באחת · עבירה שהם עושים יתבערו הכסילים רשעים: כ"ב שביקא להו · בתמיה בפרשת התשפוט התשפוט [יחזקאל כב] כ"ד עבירות שעברו [א"כ שעברו] על כ"ד ספרים: ששקולה כשתים · דכותיים וקדריים כדמפרש שהרעו משניהם לא הבינו מהן דקדריים [וכותיים] אע"פ שיראתם פחותה לא רצו להמיר ועמי המירו כבודם [באחר] ולא עוד אלא בלא יועיל: (בן ששים לזקנה): והאמר מר · במועד קטן: זו מיתתו של שמואל הרמתי · ולא מיתת כרת היא במסכת שמחות (פ"ג) מפרש מת בכך שניס זו היא מיתת כרת בכך וכך זו היא מיתת אסכרה· ימיו של שמואל נ"ב שנה דכתיב עד יגמל הנער וגו' דישבי"ר בלע"ז

תוספות

ומי סיב שמואל והא בר נ"ב שנין הוה וכו' · ועתה אפרש חיי שמואל נ"ב שנה שהרי בשנה ראשונה שהיה עלי ממונה לכ"נ נולד שמואל כדכתיב (ש"א א) ועלי ישב כלומר אותו יום נתיישב ונתמנה

מהרש"א

שער השמים וכענין זה אמרו בפ' אין דורשין בז' רקיעים זבול שבו ירושלים ובה"מ ומזבח כו' ע"ש: כתיב הכא מוסר הבלים וגו'· מפירוש רש"י נראה דאצטריך ג"ש דמיירי בע"ז ואי לאו ג"ש הוה משמע אטומים כעץ כו' ע"ש אבל א"כ מתוך האי ענינא גופיה ה"ל למילף בג"ש דכתיב לעיל מיניה כי חוקות העמים הבל הוא כי עץ מיער כרתו וגו' דמפרש דמשתעי בע"ז ועוד לפירושו דר"נ לא ידע הג"ש דאיירי בע"ז אמאי לא מתפרש ליה לענין מוסר אטומים כעץ כו' כפרש"י וע"כ הנראה דידע ר"נ כמי שפיר דבע"ז משתעי כולה ענינא אלא דמשמע ליה ויבערו מלשון בער וכסיל וה"ק מ"ד ובאחת יבערו ויכסלו וגומר דמשמע דבע"ז אחת הם יבערו ויכסלו והלא הרבה ע"ז היו להם כמ"ש כי מספר עריך היו אלהיך ומשני ליה דודאי לאו בע"ז אחת היו תועים אלא ה"ק דבזאת עבירה אחת הקשה מכולם הם יבערו לגיהנם מלשון בוער באש והא מייתי גמרא כתיב הכא כו' וכתיב התם כו' מה התם יאבדו בשביל ע"ז בגיהנם דמסיים ביה ביום פקודתם יאבדו דהיינו ביום הדין לעוה"ב יאבדו בגיהנם ה"נ בשביל ע"ז יבערו בגיהנם: תרתין הוא דהוין כ"ב כו'· עיין פרש"י ועי"ל תרתין הוא דהוין וכי לא עברו רק על שתי עבירות וכי כ"ב דהיינו שעברו על כל התורה שנתנה בכ"ב אותיות שביקא להו: ומאי ניהו ע"ז כו'· בגודל עון ע"ז כבר אמרו שהיא שקולה ככל התורה אבל הכא לענין דחשיבא לשני עבירות שיש בה שתים רעות ופירש"י דמייתי ליה מכותיים וקדריים כו' אע"פ שיראתן פחותה כו' ע"ש אבל א"כ לא ה"ל

עיון יעקב

אחת היא שמבערת הרשעים בגיהנם. כי כל המודה בה ככופר בכל התורה וכן מצינו להיפך דבא חבקוק והעמידן על אחת דכתיב וצדיק באמונתו יחיה כדאיתא בסוף מכות דף כ"ד יעו"ש: **אחת** שהיא שקולה כשתים. שהוא אנכי ולא יהיה לך: **ומי** סיב שמואל כולי האי. הר"י אברבנאל שם בשופטים האריך לקיים משמעות פשוטו של מקרא ששמואל נעשה זקן ממש משבעים או שמנים שנה והאריך לדחות ראיות המכריחות.

הרי"ף

לא אבא בעיר כדי לתמוה על זה. ונראה דהוקשה לו מאי דכתיב בקרבך קדוש שאם הוא כמו שכתבנו הל"ל כי אל קדוש אנכי ולא איש בקרבך ולא בעיר. או יאמר כי אני קדוש בקרבך ולא בעיר. ומהו ז"ש בקרבך קדוש ולא פירש מי הוא הקדוש וכן מהו ולא אבא בעיר ומכח דקדוקים אלו היה אפשר לדרוש הכתוב כך לא אשוב לשחת אפרים אם תשוב בתשובה שאע"פ שכתבתי כן ישלח איש את אשתו והלכה והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד מ"מ אני אקבל אתכם בתשובה כי אל אנכי ולא איש כמו שדרשוהו חז"ל וביארתי המאמר בכסף נבחר פ' האזינו ע"ש וכיון שאל אנכי ולא איש אם אתה בקרבך תהיה קדוש ומטיב מעשיך מקרב לבך ולא לפנים אז אקבל תשובתך ולא אבא בעיר להשחיתך ולזה הקשו מ"ש ולא אבא בעיר דמשמע לא אבא להטיב וכי משום דבקרבך קדוש שהטבת מעשיך לא אבא בעיר אדרבה ראוי הוא כיון שבקרבך קדוש אבא בעיר להטיבך באחריתך לז"א ר"י עד שיהיה בקרבך למטה קדוש דהיינו בירושלים שלמטה לא אבא בעיר ירושלים. ובתוס' לא אבא בעיר פי' בעיר וכו' וצריך להבין ליש מפרשים בעיר לשון שנאה מאי מקשי משום דבקרבך קדוש לא אבא בעיר אין ה"נ שכיון שאתה מטיב מעשיך לא אבא בשנאה. ואפשר דמקשי דכיון דבקרבך קדוש שהטבת מעשיך ראוי לבא ולקרב את האהבה ואיך הוא אומר לא אבא בשנאה דמשמע דליכא שנאה אבל לא הגיעה לידי אהבה והוה ליה למימר אבא באהבה ותירצו לא אבא בירושלים של מעלה וכו':

מאי דכתיב ובאחת יבערו ויכסלו וכו'. עיין פירש"י וצריך להבין כוונת רש"י בזה ואם היה משמע כן קודם שידע הג"ש מה הוקשה לו שאמר מאי דכתיב ובאחת יבערו וכו' ונראה שהוקשה לו בכתוב מ"ש ובאחת יבערו ויכסלו שאם הוא מלשון איש בער לא ידע וגו' מאי באחת יבערו והלא בכל המצות של תורה אם אינו מקיימן הוא בער לא ידע וכסיל וכן קשה אם יבערו הוא מלשון בעירה ושריפה בגיהנם הלא זו בכל המצות וסיאך הוא אומרו באחת דמשמע באחת מיוחדת בלבד ועוד דאם מדבר בבעירת אש גיהנם לא שייך לומר אחר בעירת גיהנם ויכסלו כאשר הולך שם ולפי שלא הוקשה לו סופיה דקרא דקאמר מוסר הבלים עץ הוא מאי קאמר לסכי אמר רש"י אי לאו גזרה שוה היה משמע אטומים כעץ וכו' כלומר כל המוסר שמייסרים אותו הוא הבלים ושוה לפי שהוא אטום כעץ ולא ישמע לקול מורים ולמוסרם לא הטה אזנו וליכא לאקשויי בכתוב אלא רישא דקרא דכתיב ובאחת יבערו ויכסלו כדאמרן ומשני הכי א"ר יוחנן אחת היא שמבערת רשעים לגיהנם זו ע"ז וכפי זה אמר יבערו באש גיהנם אותם שנקראים כסילים רשעים שהם עובדי כוכבים שעבודת כוכבים היא הבל מעשה תעתועים והמוסר של עובדי ע"ז מעשה עץ הוא להיות נדון בגיהנם מדורת אש ועצים בוערה בו וכפי זה יש לנו לדרוש מ"ש ובאחת יבערו כלומר שמדרכי טובו של הקב"ה הוא להעביר עון ראשון ושני כדכתיב פעמים שלש עם גבר אבל עון ע"ז אינו ממתין לב' אלא באחת יבערו בא' עבירה שעשה פ"א שעבד עבודה זרה יבער באש גיהנם לפי שזהו המוסר של עובדי ע"ז שהיא הבלים מעשה עץ והבן כדכתיב הבל המה מעשה תעתועים וי"ל עוד בא' ע"ז ששקולה ככל המצות אינו ממתין עד פעם ג' אלא בפעם הא' יבערו באש גיהנם ומעלה עליו הקב"ה כאילו יכסלו שעבר בכל המצות שבתורה ששקולה ע"ז ככל המצות שבתורה: **מאי** דכתיב כי שתים רעות עשה עמי וכו'. יל"ד למה הביא ב' כתובים הללו ונראה שהוקשה לו שאם מדבר בע"ז הי"ל כי רעה אחת עשה עמי שהע"ז היא עבירה א' ששקולה ככל המצות ואם שתים רעות הם הכתובות כאן אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים דהיינו עזיבת ה' ודביקה בע"ז א"כ הי"ל אותי עזבו וחצבו להם בארות נשברים כו' ומדכתיב עזבו לחצוב להם בארות משמע שאין כאן אלא העזיבה ובדעתם הוא לחצוב להם בארות נשברים וא"כ איך הוא אומר שתים רעות עשה עמי ואם מדבר ברעות הכתובות בירמיה הם כ"ד רעות וכי כ"ב שביק להם א"ל הכי אמר ר"י אחת שהיא שקולה כב' זו ע"ז וכ"ת למה פרט לע"ז שהיא שקולה כב' והרי שקולה ע"ז ככל המצות שבתורה לזה הביא ב' כתובים האחד דכתיב כי שתים רעות עשה עמי ולבאר מה הם השתים רעות הביא הכתוב הב' כי עברו איי כתיים וגו' וכונת הדברים הוא שהקדריים עובדים למים וכותיים עובדים לאש ועמי המיר כבודו וזהו ביאור מ"ש והמה לא אלהים כלומר בהיות המה יחדיו שתיהם תגלה חרפתם שהמה לא אלהים כיון שהמים מכבים האש ואמר כמו שהעובד ע"ז מעלים עליו כאילו עבד לאש ולמים והיא עבירה אחת של ע"ז ששקולה כשתים שמי שהעובד לאש בידו עבירה אחת וכן העובד למים יש בידו רעה אחת אבל העובד עבודת כוכבים יש בידו שתים רעות שהוא שקול כאילו עבד לשתיהם לאש ולמים וזה"ה כי שתים רעות של האש ושל המים עשה עמי כיון שאותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות של ע"ז והרי הוא שקול כשתי הבארות נשברים שהוא האש שנשבר מפני המים והמים שהם נשברים מפני האש. ועי"ל שתים רעות שהעובדים לאש שקול כאילו עבדו גם למים כיון שהמים מכבים האש ואם עשו ע"ז לאש בודאי שעובדים גם למים הגדולים על האש שמכבים אותם:

ויהי כי זקן שמואל כו' אמר הקב"ה אקפוץ עליו זקנה וכו'. וקשה איך הוא אומר קודם ששאלו ישראל מלך ויהי כי זקן שמואל שעדיין לא היה זקן לממות בניו שופטים וגם לא קפצה

עין יוסף

י עשרים ותרתין שביק להו. עי' מ"ש בשה"ש רבה פ"א סימן מ': **אחת** היא ששקולה כשתים כו'. הכוונה לזה דאיתא בילקוט שמעוני וז"ל אחת היא ששקולה כשתים ומאי ניהו ע"ז. אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד נאמרו כו' ע"ש. ור"ל יש בע"ז בטול קיום עשה במ"ש אנכי ה' אלהיך. ואיסור ל"ת לא יהיה לך אלהים אחרים. וזהו כי שתים רעות עשו בעבירה אחת עשו שתים רעות. אותי עזבו שאני מקור מים חיים וזהו בטול עשה לחצוב להם בארות וגו' הוא איסור ל"ת: **וכתיב** כי עברו כו'. הביא זה לברר פחיתות ישראל שהיו בדור ירמיה שהרעו יותר מקדריים וכתיים. ויותר נראה שצ"ל כתיב בלא וי"ו: **תנא** כתיים עובדים לאש כו'. וכתיים יודעים שהמים מכבים את האש ואעפ"כ לא הניחו את אלהיהם. ועמי המירו כבודם. ולא עוד אלא

יד יוסף

א מו"ק כח א':

חדושי גאונים

דכתיב והשיב לו דאה"נ בעיר ממש הוי ולאו אירושלם של מטה הידועה קאי אלא אירושלם של מעלה הנעלמת דהכי קא קרי ליה התם בעיר שחוברה לה כו' דהיינו ירושלים של מעלה. והכונה שהעניים השכליים גורמין כללות עליון אלהי קיים למעלה העולה מהספרויים התחתיים ואין התקיימות הכללי השכליי רק מחמת הפרטיי' האישיים כמבואר במקומו וירושלים של מעלה הוא כללות הזכו' והמושכל העולה מן התחתיים ולכן לא אבא בירושלים של מעלה עד אבא בירושלים של מטה. ומה שהקשו היינו דתינח שיעלה זהמן האנשים המשכילים אבל מושכל כללי עולם מן המדינה מי איכא ותירצו אין ודאי. והאל היודעים אן זה מבואר שירושלים של מטה ושל מעלה הן מדות ידועות וכמו המשכן משכן וכו'. (לחם שלמה):

אהבת איתן

א"ל ר"נ לרב יצחק מ"ד כי שתים רעות עשה עמי כו' א"ל הכי א"ר יוחנן אחת שהיא שקולה כשתים ומאי ניהו ע"ז כו'. ונראה דע"ז קרי שתים מפני שיש בה שני לאווים עשה ול"ת אנכי ולא יהיה לך

גאון יעקב

לפדות מן הגלות · והקב"ה הסיבה כי זה החותם פעמים נראה כשאתם שומרים מבלי לטמא אותו. ולפעמים אינו נראה חלילה בפגם העוון. נמחק האות המילה. אבל אני אבטיח לכם אשים על כפיים חקותיך. כי האות נדקה שבא ע"י כפיים הם נראים לפני התמיד. ואין שום עבירה מכבה אותה: (הגאון הג"ז והבוזגאלי)

שמואל הרמתי · א"ל הכי א"ר יוחנן [א]זקנה קפצה עליו דכתיב (ש"א טו) נחמתי כי המלכתי את שאול אמר לפניו רבש"ע שקלתני כמשה ואהרן [ב]דכתיב (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו מה משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם אף אני לא יתבטלו מעשה ידי בחיי אמר הקדוש ב"ה היכי אעביד לימות שאול לא קא שביק שמואל לימות שמואל אדזוטר מרנני אבתריה לא לימות שאול ולא לימות שמואל כבר הגיעה מלכות דוד [ג]ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא אמר הקב"ה אקפוץ עליו זקנה היינו דכתיב (שמואל א כב) ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה [ד]וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא לומר לך מי גרם לשאול שישב בגבעה שתי שנים ומחצה תפלתו של שמואל הרמתי · ומי מידחי גברא מקמי גברא · אין דא"ר שמואל בר נחמני א"ר (יוחנן) [יונתן] מ"ד (הושע ו) על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי במעשיהם לא נאמר אלא באמרי פי אלמא מידחי גברא מקמי גברא :

רש"י

וכ"ד חדשים נקרא תינוק וכתיב וישב שם עד עולם עולמו של לוי חמשים שנה שנא' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה (בבכורות) [בבכורים] ירושלמי ובסדר עולם תמצא כשני דפין תוס' על זה) : קפצה · הלבין שערו : נחמתי · ורצה הקב"ה להרגו מיד : שקלתני כמשה ואהרן · דכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' שוין הן : מעשה ידיהם · וזהו יהושע שאף הוא היה תלמידו של אהרן כדאמרינן בערובין (נד:) יצא משה ושנה לבן אהרן פירקו : כי זוטר · בחור : מרנני כולי עלמא אבתריה · דאמרי מדמית זוטר שמא ח"ו עבירה היתה בו : וכי מה ענין גבעת בנימין אצל רמה · בהר אפרים : שישב בגבעה ב' שנים ומחצה · כדמפרש בסדר עולם שמלך מתחלת שנת עשתי עשרה וי"ב וי"ג ושמואל מת בתוך שנת י"ג לסוף ח' חדשים : מי מידחי גברא וכו' · דאידחי שמואל מקמי דוד : במעשיהם לא נאמר · דמשמע בעבור חטא : אלא באמרי פי · מפני דבר שגזרתי כגון האי מעשה

תוספות

ונתמנה ועלי היה נביא ושופט ארבעים שנה כדמפרש בקרא ושמואל היה נביא ושופט עשרה שנים קודם מלכות שאול כדאיתא בסדר עולם נמצא שהיה שמואל בן תשעה וארבעים שנה כשפסק מלהיות שופט וחצי שנה שבשנה ראשונה שהיה עלי נביא נולד ותרתי שנין ופלגא דשאול המלך הרי כ"ב שנין ולהכי קא פריך ומי הוי· ומורי שיחיה חשיב הני מ' שנה דעלי קודם שנשבה הארון ובאותו יום שנשבה מת כדכתיב ויהי כהזכירו את ארון האלהים ויפול וגו' אחורנית וגו' ותשבר מפרקתו וגו' והארון היה בבית אבינדב בגבעה כ' שנים כדכתיב (ש"א ז) וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי ה' ומיד כשמלך דוד בירושלים דהיינו לאחר שמלך בחברון ז' שנים ומחצה הביאו לשם לא וחשוב מ' שתיה עלי עם כ' שנה שהיה הארון בבית אבינדב היינו ס' שנה נמצא שהיה ס' שנה משנולד שמואל עד שבא הארון בירושלים אע"ג דנולד בשנה הראשונה א"כ נכי לפחות חצי שנה דהריון *) אותן ז' חדשים שהיה הארון בשדה פלשתים דלא קא חשיב ומלו

*) ועי' בפ"ק דר"ה יא א' · (רש"א)

מהרש"א

לאתויי דכתיב כי שתים רעות עשה עמי וגו' דהא עליה קאי ונראה לומר דמייתי נמי האי קרא דביה נמי מפורש הגהו שתים רעות שהוא מחובר למטה והיינו ב' רעות דאותי עזבו מקור מים חיים ולא עוד שחוצבים להם בארות וגו' שהוא כפול ובלשון רבים שאיוו לאלהות רבים כמ"ש כי מספר עריך היו אלהיך והם נשברים דהיינו שכולם פחותים ביותר ומייתי בכה"ג כי עברו וגו' : דכתיב נחמתי כי המלכתי את שאול כו' · אבל בקרא מוקדם פסוק ויהי כי זקן שמואל וגו' לפסוק נחמתי כי המלכתי וגו' וי"ל דאין מוקדם ומאוחר גם בנביאים מיהו מתוך ענינא לא משמע כן דהאי קרא ויהי כי זקן שמואל מסיים וישם בניו שופטים וגו' ומתוך זה נתמנה שאול למלך כמ"ש אתה זקנת ובניך לא הלכו וגו' שימה לנו מלך וגו' וצ"ע : משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהם כו' · פירש"י יהושע אף הוא היה תלמידו של אהרן כו' ומעשה ידיהם לא משמע שלמדו תורה ונראה לפרש שלא בטלו מעשה ידיהם היינו שנמשח אלעזר להיות כ"ג ע"י משה ואהרן קודם שמתו ודומיא דהכי מעשה ידיו של שמואל שנמשח שאול ע"י שמואל וקרא דמייתי הכי מפורש משה ואהרן בכהניו של אלעזר שנמשח ע"י ושמואל בקוראי שמו דהיינו שנמשח שאול על ידו שהוא בקוראי שמו כי שמואל נקרא ע"ש מה' שאלתיו : אקפוץ עליו זקנה כו' · מהכא משמע דשמואל מת קודם זמנו והא דאמרינן ספ"ק דסוטה [א] את מספר ימיך אמלא מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום י"ל דשאני שמואל שהוא בקש על זה שלא יבטלו מעשה ידיו בחייו וא"א בענין אחר · מי גרם לו לשאול שישב כו' תפלתו וכו' · ופירוש הכתוב ושאול יושב בגבעה תחת זכות של אשל הגדול שהוא שמואל שהיה דר ברמה וצ"ל הא דנחמתי כי המלכתי את שאול היה בתחלת מלכותו ולולא תפלתו של שמואל היה שאול מת מיד אלא שתפלתו היה מאריך לו שתי שנים ומחצה עד שהגיעה מלכותו של דוד ודו"ק : דכתיב על כן חצבתי בנביאים הרגתים וכו' · כלומר ע"כ חצבתי וגזרתי וגם את הנביאים הרגתים דהיינו הריגה שמתו קודם הגעת זמנם

[א] מהרש"א ד"ה אקפוץ . ספ"ק דסוטה (י"ג ע"ב גם בר"ה י"א ע"א) :

יד יוסף

א שבת קנב א' : ב עמ"ש תוס' גיטין סח א' ד"ה וכתיב : ג ברכות מח ב' וס"ג רו"ר פ"ג סי' א' : ד תוספתא דסוטה פי"א :

אהבת איתן

וכן כוללים כל העשה והל"ת כמ"ש מהרש"א סוף מכות ועל כן המודה בה ככופר בכה"ת. וז"ש אותי עזבו וגו' ועמי המיר כבודו בלא יועיל הרי שעברו על אנכי ועל לא יהיה לך וזהו שתים רעות . ועוד י"ל ע"ד דאמרינן אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום . ועיין בירושלמי פ' החליל דמפרש ב' רעות שהיו משתחוים לחמה ומשתחוים להיכל כדכתיב ביחזקאל :

דכתיב נחמתי כי המלכתי את שאול . פרש"י שרצה להרגו מיד . וי"ל דהיכי רמז זה . וי"ל דאי רק ליטול המלכות ממנו כבר נגזר עליו מעשה שעבר על מצות נביא וע"כ נחמתי היינו להרגו מיד . וכזה א"ש יומא (דף כב ע"ב) :

הרי"ף

עליו זקנה ויש לומר בדוחק שאמר ויהי כי זקן שמואל שהרגיש בעצמו חולשה כאיש זקן שלא היה יכול עוד לסבוב את כל הארצות לעשות משפט כמנהגו· וישם את בניו שופטים ואח"כ כשניחם הקב"ה ממלכות שאול קפצה עליו זקנה והלבין שערו . וי"ל עוד בדקדוק הכתוב שאמר כאשר זקן שמואל ולא אמר כי זקן לומר לנו שכוונת הכתוב לומר שהשם כאשר זקן שמואל שקפצה עליו זקנה כדי שלא תדחה מלכות דוד שהגיעה עונת מלכותו וגם לא יתבטלו מעשה ידיו של שמואל בחייו כך גלגל הקב"ה להביא מלכות שאול בעונתו שנתן בלב שמואל למנות לבניו שופטים ולא רצו בם בני ישראל ושאלו להם מלך באופן שנתקיימה מלכות שאול שהגיעה בעונתו . ועוד קשה בענין שהקשה ומי מדחי גברא מקמי גברא ופירש רש"י דאדחי שמואל מקמי דוד והרי יש לדחות ולומר דשמואל לא נדחה מפני דוד אלא מפני תפלתו של שמואל שאמר לא יתבטלו מעשה ידי בחיי שאלמלא כן היה מת שאול ומלך דוד שכבר הגיעה מלכות של דוד ואין לדחות לדוד מפני שמואל וא"כ נמצא שנדחה שמואל מפני תפלה עצמו וכ"ת שהיה אפשר להתקבל תפלת שמואל ויאריך שאול ימים על ממלכתו ולא יתבטלו מעשה ידיו של שמואל בחייו וגם שמואל יאריך ימים ויהיה נדחה מלכות דוד מ"מ לא נדחה שמואל מפני דוד כי דוד בשעתו בא ליטול מלכותו כראוי לו ואינו מהראוי שילקה דוד להיות נדחה מלכותו כדי שלא יתבטלו מעשה ידיו בחייו ויהיה נדחה דוד מפני שמואל ועכשיו אם נדחה שמואל ומת הוא גרם לעצמו בתפלתו . ולענ"ד נראה לפרש מדחי גברא מקמי גברא שהיה שנדחה מלכות דוד מפני תפלתו של שמואל שאמר להקב"ה לא יתבטלו מעשי ידי בחיי וביאור הענין כך הוא שאמרו למעלה אמר הקב"ה אקפוץ עליו זקנה והיינו דכתיב ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה וכו' הרי משמע מהכא שאלמלא תפלתו של שמואל היה מת שאול ומולך דוד מהרה ועל זה סמכו והקשו לשאול וכי מדחי גברא מקמי גברא שנדחה דוד מהיות מלך ב' שנים ומחצה מפני גברא שהוא שמואל והשיבו בגמרא אין דכתיב על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי שהורג מפני גזרת דבר שנגזר וכן הכא ידחה מלכות דוד ב' שנים ומחצה וישב שאול בגבעה מפני תפלתו של שמואל שיושב ברמה ויש לרמוז שתפלה בכתוב במ"ש תחת האשל כלומר תחת השאלה ששאל אותו שברמה שהוא שמואל ששאל ואמר אל יתבטלו מעשי ידי בחיי :

עיון יעקב

המכריחות לומר שלא חי רק כ"ב שנה ע"ש דבריו באריכות מ"מ דעתי שלא לזוז אפי' זיז כל שהוא מקבלת חז"ל כסתמא דש"ס שלפנינו : לימא

עץ יוסף

בלא יועיל אבל רש"י בירמיה כתב וז"ל ורבותינו אומרים כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואע"פ שיודעים שהמים מכבים את האש לא הניחו את אלהיהם עכ"ל וכן הוא בילקוט . וכן משמע מפרש"י כאן שהיה הגירסא לפניו כתיים עובדים למים כו' שכתב דקדריים אע"פ שיראתם פחותה :

יא אמר הקדוש ברוך הוא אקפוץ עליו זקנה . ואף על גב דקרא ויהי כאשר זקן שמואל קודם לפסוק נחמתי כי המלכתי את שאול ומחמת זקנת שמואל

ענף יוסף

יא אמר הקב"ה אקפוץ עליו זקנה כו' . וכתב המהרש"א והא דאמרינן ספ"ק דסוטה את מספר ימיך אמלא מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום . י"ל דשאני שמואל שהוא בקש ע"ז שלא יבטלו מעשה ידיו בחייו ואי אפשר בענין אחר עכ"ל. ולי נראה דלא קשה . דהא יש להקשות דכאן משמע דמת בן נ"ב מחמת שאול . ובברכות דף ל"א אמרו הנה

יב שם רב נחמן ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא אמר ליה רב נחמן לרב יצחק לימא מר מילתא אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה · בתר דסעיד א"ל הכי אמר יוחנן יעקב אבינו לא מת · א"ל וכי בכדי ספדו ספדנייא וחנטו חנטייא וקברו קברייא אמר ליה מקרא אני דורש שנאמר (ירמיה ל) ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים · אמר רבי יצחק *כל האומר רחב רחב מיד נקרי אמר ליה רב נחמן אנא אמינא ולא איכפת לי אמר ליה

מעשה דשמואל: [שמא יקדים קנה · כשיולא הקול נפתח אותו טבע שעל פי הקנה ונכנס בו המאכל ומסתכן ולפיכך לא אומר לך כלום · מאכל ומשתה הולך דרך הושט]: לא מת · אלא חי הוא לעולם: בכדי · וכי בחנם ספדו ספדיא וחנטו חנטיא דכתיב ביה (בראשית נ) ויחנטו (אותו) ויספדו (לו): מקרא אני דורש · והאי דחנטו חנטיא סבורים היו שמת: מה זרעו בחיים · כשהוא מקבץ את ישראל מארץ שבים החיים הוא מקבץ שהם בשבי שהמתים אינם בשבי: אף הוא בחיים · שיביאנו בגולה כדי לגאול את בניו לעיניו כמו שמליטו במצרים וירא ישראל וגו' ודרשינן ישראל סבא ודחנטו חנטיא נדמה להם שמת אבל חי היה: כל האומר רחב רחב מיד נקרי · נעשה בעל קרי: לא איכפת לי ·

תוספות

להגהו דשנת הריון נמלא שהיו ח' שנים ממיתת שמואל עד שבא הארון בירושלים שהרי היה ו' חדשים מיתת שמואל קודם שמשחו דוד למלך בחברון ומלך שם ז' שנים ומחלה ומיד מלך בירושלים והביא הארון ועתה הסר ח' שנים מן ס' שנים שהיה משנולד שמואל עד הבאת הארון וישאר כ"ב שנים ע"כ: יעקב אבינו לא מת · וכן משמע דכתיב ויגוע ולא כתיב וימת כדמפרש בסוטה (דף יג·) גבי מעשה דחוטים:

מהרש"א

כמו הכא גבי שמואל שמת קודם זמנו משום גזירת הגעת מלכות דוד: וכי בכדי ספדו ספדייא כו' · ממיתה לא פריך דלא מפרש ביה מיתה אלא ויגוע כמ"ש התוס' וכדמפרש בסוטה עכ"ל והיינו אמה שאמרו שם דפתחינהו יעקב לעיניה ואחיך כו' ופרש"י למאי דמשני וא"ל מקרא אני דורש כו' ודחנטו חנטיא כו' נדמה להם שמת אבל חי היה עכ"ל והענין דחוק ועיקר שיטיא חסר מן הספר ושמעתי לפרש בסוגיא זו משום דאיכא לפרש הא דיעקב אבינו לא מת בשני פנים אם שלא מת כלל גם בגוף אם שלא מת בנפש כשאר לדיקים אבל בגוף היה מת והא שלא מת בנפש לא הם להקשות דמפורסמת היא דאמאי נקטי יעקב טפי מאברהם וילחק דודאי גם הם לא מתו בנפש ואי שלא מת אף בגוף קאמרת וכי בכדי ספדו ספדיא כו' ומשני ליה דודאי בנפש קאמרי דלא מת ודתקשי אמאי נקטי יעקב טפי מאיך דמקרא אני דורש כו' מקיש הוא לזרעו ומש"ה נקטי יעקב כמו שהוזכר בקרא בהקישא דלא שייך אלא ביעקב להקישו לזרעו משא"כ באברהם וילחק משום זרעו ישמעאל ועשו ומייתי ליה מדכתיב אל תירא עבדי יעקב וגו' מקיש הוא כו' בכמה כתובים קרי ליה לכלל ישראל בשם יעקב ומיהו הכא דכתיב ביה ואת זרעך וגו' משמע דעבדי יעקב היינו יעקב עלמו ועוד י"ל בזה ע"פ מ"ש בפ"ב דכתובות מתים שבחו"ל אינן חיים שנאמר נותן נשמה לעם עליה וגו' כי א"י נקרא ארץ החיים ומיתת לדיקים שבא"י אינה רק מיתה מקרית משא"כ בחו"ל דהמיתה היא טבעית וע"כ לריכין לגלגול מחילות וז"ש יעקב אבינו לא מת דודאי

הרשב"א

א"ל הכי אמר ר"י יעקב אבינו לא מת כו' דע כי רובי המקראות שמכנים זרע האבות בשם האבות כאמרו ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וכאלה רבים כאן נתעורר הכתוב באמרו כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים יראה בבירור שאין הכונה כאן באמרו עבדי יעקב שהוא זרע יעקב אחר שהוסיף בו ואמר אחריו ואת זרעך מארץ שבים ויש בדברי רבי יוחנן ורבי יצחק סוד · ודע כי מה שהשיב ר"י מקרא אני דורש לא להעמיד דבריו על צד כונת ר"נ השיב כן ולומר שעל המקרא היה סומך לדרוש ממנו כי יעקב בעצמו לא מת שהרי נתאמת מאמר רב נחמן

עיון יעקב

לימא מר מלתא . לפי שהיה סובר דאפילו שיתתן של ת"ח לריכין לימוד ולא הוי כשיחה בטילה ומותר לומר תוך הסעודה וא"ל רבי ילחק הכי אמר ר' יוחנן וכו' דודאי ד"ת מותר לומר לו תוך הסעודה אבל שיחה שאינו של ד"ת אף של ת"ח כיון שיש בתוכן דברים בטלים במקלת חיישינן לסכנה משא"כ ד"ת לבד אין חוששין לסכנה כי תורה אגוני מגנא אצולי מללא להכי אמר לו דין זה שהוא מהלכות דרך ארץ תוך הסעודה ולא רלה לומר לו הא דיעקב אבינו לא מת שאין נפקותא כלל לדינא ולא להלכה רק בתר דסעיד א"ל הכי אמר ר' יוחנן יעקב אבינו לא מת הוא ג"כ מטעם זה שהוא עסק בתורה יומם ולילה יותר משאר אבות כדאיתא בילקוט משלי ו' על פסוק בשכבך תשמור עליך וגו' ע"ש ותורה אגוני מגנא ומללא ממות וק"ל: וכי בכדי ספדו ספדיי' וכו' . לשון וכי בכדי לא שייך

ענף יוסף

חנה ע"י שרבתה בתפלה קלרה ימיו של שמואל כו' ע"ש . אך האמת הוא שקלבת שניו לא היה רק כ"ב מחמת גרם של חנה . אך הקדוש ברוך הוא היה מוסיף לו שנים . ואפילו למאן דאמר שם"ל זכה משלימין לו . מכל מקום מודה דאותן שנים שגזרו לשום אדם . ונתקלר ממנו מחמת רשעו זה מוסיפין ללדיק . כמו שכתבו התוס' סוף פרק החולץ . אך מחמת שאול לא הוסיפו לו כלל :

יב יעקב אבינו לא מת . הכוונה . כי כאשר נקרא שמו ישראל . אז נתוסף ברוחו ונשמתו יתרון אור יקר . רם ונשא במאד מאד על אשר היה בו מתחלה . והנה ידוע כי גדר מיתה הוא סילוק הנפש מהגוף . והנה הגדר הגדול אשר נתוסף על נפשו רוחו ונשמתו כשנקרא ישראל הוא אשר נסתלק ממנו בעלם . ועל כן ילדק בו לשון מיתה . כי הבחינה ההיא מתה ונסתלקה ממנו לגמרי . ועל כל מקום אשר יזכיר מיתה . בשם ישראל יכנה ויאמר ישראל אמותה הפעם . ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת . ויקרבו ימי ישראל למות . אך בבחינת יעקב הוא הגדר אשר היה בו מתחלה . לא נסתלק רק גוע . כמי שנתעלף שעדיין כל כחות נפשו ורוחו ונשמתו דבקים בו בעלם . וע"כ ביעקב לא נאמר רק ויגוע ויאסף . ולא כאמור בילחק ויגוע וימת ויאסף וגו' . ועל כן הטיבו אשר דברו יעקב אבינו לא מת . שהוא על בחינת יעקב בעת שהיה אבינו בהולידו את בניו . שהוא טרם נקרא שמו ישראל . מכל אותו הכח כשאר שקוע בבשרו . כי גם שיתר לדיקים נקראים ישני עפר ולא מתים בעלם . ועד ממהר רבינו הקדוש . שהיה מקדש בביתו בכל ליל שבת. ורבי אליעזר בר שמעון שהיה שופט את ישראל כ"ב שנה בתוך חדרו אחר סילוקו . ורבי אחא בר יאשיה שדבר עם רב נחמן מתוך קבורתו · הנה כל אלה לא היה בם רק כח מה מהנפש . אך לא מרוח ונשמה כי נסתלקו מהם . יתר עליהם יעקב כי הכל היה בו כהנ"ל (אלשיך ויחי) : מקרא אני דורש כו' . קשה אמאי שתיק רב נחמן דהא מ"מ קשה וכי בכדי ספדו כו' . ויש לומר דמ"ש רבי ילחק יעקב אבינו לא מת אין כוונתו על הגוף כאשר הבין רב נחמן כן לוה לחנוט את אביו לא בפנים גופו אלא מלמעלה על גופו (אלשיך סדר ויחי) . ועי' בענף יוסף : מקיש הוא לזרעו כו' . וע"כ לא יתכן לפרש מקיש הוא

הרי"ף

יעקב אבינו לא מת וכו' . וקשה למה השיבו אין מסיחין בסעודה והלא גם דברים אלו יש בהם איסור שמא יקדים וכו' . ואדרבה אם היה מדבר עכשיו מה שדבר בסוף הסעודה יעקב אבינו לא מת הוא דיבור מועט מדיבור הזה שאמר אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט . ועו"ק מ"ש מקרא אני דורש וכו' מקיש הוא לזרעו למה אילטריך האי היקישא דמגופא דקרא דאמר הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך משמע שגם ליעקב יושיענו מהגלות ואם יעקב מת מה לו עוד לתשועה ועו"ק כיון שהקשה לו מספדנייא וחנטייא וקברייא מה השיב לו מהמקרא דאל תירא עבדי יעקב דהתם נמי איכא לאקשויי וכי בכדי חנטו חנטייא וכו' . ונראה דרבי ילחק הוכיחו לר"נ על שאלו בתוך הסעודה ואין כוונתו לומר לו אינו יכול לדבר עכשיו לפי שאין מסיחין אבל כוון להוכיחו שלא היה

עץ יוסף

שמואל נתמנה שאול למלך כמ"ש אתה זקן ובניך לא הלכו וגו' שימה לנו מלך וגו' יש לומר ע"פ מה שכתבו המפרשים דאף שיש לו להקב"ה ידיעה בעתיד מ"מ הידיעה איננה מכרחת וא"כ לכך הקב"ה הקפיד זקנה על שמואל דירא פן יחטא שאול דהכל בידי שמים כו' ולא יוכל לבטל מעשה ידיו בחייו ולכך הקפיד זקנה מקודם על שמואל (רמת שמואל) :

יב וכי בכדי ספדו ספדנייא וחנטו חנטייא · קשה מלשון זה משמע שמודה כי עודנו חי אלא שמקשה כי לא היה פחד שיסריח כי חי היה ובחנם חנטוהו וגם חנם הספידוהו וקברוהו לבלי לורך . הא עדיפא היה לו להקשות וכי היה חי והמיתוהו שפתחו גופו והוליאו בני מעיו כי כן דרך הנחנטים וי"ל כי האלשי"ך מדייק מהכרח הכתובים כי לא פתחו בטנו ולא הוליאו קרביו כי אם שלם כמות שהוא חנטו אותו לכן לא הקשה רק וכי בכדי חנטו כו' . לומר כי אחר שלא נסתלק ממנו כל כח נפשו ורוחו ונשמתו אשר היה בו מתחלה . א"כ בודאי שלא יסריח . שאינו כיתר בני אדם שהכל מסתלק ומה בלע בחניטה . וגם מה לורך הספד וקבורה : א"ל מקרא אני דורש . לומר אילו היה לך קושי' מן המקרא שמא היית דוחה דרשתי זו מפניה אך נהפוך הוא . כי הנה מקרא אני דורש ולא אתה . כי אין אתה מקשה רק מה לורך היא בחניטה כי הלא לא תדחה הדרשא מפני מה שטרחו לבלי לורך . בדבר שלא ניכר להמון כי לא מת . ומה גם כי ידע כן יוסף והסתיר הדבר . ואדרבה יתכן שפן יעשוהו אלוה אם יראו שבלי חניטה היה מתקיים ימים רבים . על הוא

חדושי גאונים

רב נחמן ורב ילחק הוו יתבי בסעודתא כו' כונת זה המאמר וביאורו הוא כפי מה שאומר . כי הנה שני תלמידי חכמים לדיקי יסודי עולם באוכלם מסעודת מלוה ולדיקים יעלזו לפני האלהים וישישו בשמחה ובשמחתם זאת כי שמחם האלהים שמח לבם ויגל כבודם כי בא להם העיון וההסתכלות ויישוב הדעת נאות הסעודה שיעשה הקדוש ב"ה ללדיקים לעתיד לבא ובשמחתה והפלגת תענוגתה ויורה על זה אמרו דהוו יתבי

גאון יעקב

ר"נ ור"י הוו יתבי בסעודתא כו' אין מסיחין כו' יעקב אבינו לא מת . א"ל וכי בכדי ספדו ספדייא וחנטו חנטייא א"ל מקרא אני דורש כו' מה זרעו בחיים כו' אף הוא בחיים ע"כ : המאמר קשה להולמו . המקשן שהקשה . וכי בכדי חנטו כו' יותר הוה ליה להקשות . האיך חנטו החי . וכן על התרלן שמתרץ מקרא אני דורש עדיין הקושיא במקומה וכי בכדי חנטו . וכי בשביל דרש המקרא יחניטו את מי שאינו לריך לחנוט : אבל הענין כי המלרים שהיו חונטים למתים שלהם היה עניינם לדרוש אל המתים ולהדביק נפש המת אל הגוף וידעו פי כל זמן שהגוף קיים הנפש מקושר אל הגוף אבל אם שהגוף אינו בשלימות אז נפרד הנפש מן הגוף · ואז קשה להם להחזיר הנפש להגוף ע"י כישופים שלהם . וזה משפט החניטה היו סכין כל הגוף בשמן המור ומסירין ממנו הבני מעיים . ונותנים שמן מבפנים

א מגילה טו א':

ליה כי קא אמינא ביודעה ובמכירה (א)ובמזכיר את שמה קא אמינא · כי הוה מיפטר אמר ליה ליברכן מר · אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצלו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו ובשבקש לילך אמר לו אילן אילן במה אברכך אם אומר שיהיו פירותיך מתוקין הרי פירותיך מתוקין שיהיה צלך נאה הרי צלך נאה שתהא אמת המים עוברת תחתיך הרי אמת המים עוברת תחתיך אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעים ממך [דף ו ע"א] יהיו כמותך אף אתה במה אברכך אם בתורה הרי יש לך תורה (ואם לגדולה הרי יש לך גדולה ואם לכבוד הרי יש לך כבוד) ואם בעושר הרי יש לך עושר אם בבנים הרי יש לך בנים אלא יהי רצון (ב)שיהו כל צאצאי מעיך כמותך:

שם ת"ר יורה שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכניס את פירותיהם ולעשות כל צרכיהן · דבר אחר שמרוה את הארץ ומשקה (את) [עד] התהום שנאמר (תהלים סה) תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך · דבר אחר יורה שיורד בנחת ואינו יורד בזעף

רש"י

אני חושש: ביודעה · היינו נמי מכירה: כי הוה מפטר · רב נחמן מר' יצחק: והיה צלו נאה · שזה צריך לאדם עיף לנוח תחתיו: פירותיו מתוקין · לרעב: ואמת המים · לצמא: יהיו כמותך · בתורה ובעושר וכבוד: יורה · (דברים יא) ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש · יורה רביעה ראשונה היורדת במרחשון [כדלקמן למה נקרא יורה שמורה להם להטיח גגותיהן בטיח של טיט שלא יטפו גשמים לבית]: ולהכניס פירותיהן · שהניחו בשדות לייבשן עד עכשיו: כל צרכיהן · דברים הצריכין בימות הגשמים: שיורד בנחת · והכי משמע יורה כאדם שמורה לתלמידיו בנחת דכתיב (קהלת ט) דברי חכמים בנחת נשמעים אי נמי לשון חץ יורה ההולך ביושר ואינו נוטה לכאן ולכאן · ל"א שמתכוין לארץ ואינו יורד בזעף: תלמיה רוה · כשאתה מרוה תלמי חרישה של א"י נחת הוא לגדודי בני אדם היינו פשט

תוספות

ביודעה ומכירה קאמינא · פי' ביודעה שבא עליה ומכירה שראה אותה:

מהרש"א

אברהם ויצחק שמתו בא"י חיים הם גם במיתתן כיון שמתו בא"י אבל יעקב אבינו שמת בח"ל היה לבעל דין לומר דאינו חי כמותן ולזה אמר דאף הוא חי וכאילו מת בא"י וא"ל וכי בכדי חנטו כו' ומהיכא תיתי לך שהוא חי יותר משאר מתים שבח"ל וא"ל מקים כו' הנני מושיעך מרחוק וגו' מארץ שבים דהיינו ממצרים בחיים כאילו אתה מת בא"י כמו זרעך יוסף שבא ממצרים ארץ שביו בחיים לשם: שפירותיו מתוקין כו' · כי האדם עץ השדה כמ"ש פ"ק דב"ב היש בה עץ וגו' שהוא איוב ע"ש כמו שהאילן עושה פירות טובות כך מעשיהם הם פירותיהם וכמ"ש לקמן בפרקין שאיש כשר ות"ח דומה לעץ מאכל שנאמר בו ואותו לא תכרות אבל הרשע דומה לאילן סרק כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת וגו' ולזה לפי גירסת כל הספרים גמרות שלנו דימה הכא את הת"ח והצדיק בג' מעלות טובות בתורה בעושר ובבנים לאילן הטוב הזה בג' מעלות שזכר פירות המתוקין שבו הם משל התורה ומעש"ט כמ"ש ומתוקים מדבש ונופת וגו' צל הנאה שבו הוא משל לעושר כמ"ש בצל החכמה בצל הכסף ואמת המים העוברת תחתיו הוא משל הבנים והזרע כמ"ש וזרעו במים רבים ולקמן גבי שיהא צאצאי מעיך כמותך פרש"י בתורה בעושר וכבוד עכ"ל ולא ידענא למה הוציא הבנים והכניס כבוד תחתיו דלפי המשל שיהו צאצאיו זוכים גם כן להני ג' שזכר הוא דהיינו תורה ועושר ובנים ואפשר דטעות נפל בפירש"י וכבוד במקום ובנים: [ואינו יורד בזעף כו' · בילקוט

הרשב"א

כי באמת נספד ונחנט ונשאוהו ממצרים וקברוהו בקברי אבותיו היאך אפשר שסמך רבי יוחנן או רבי יצחק יותר על מדרש רמז אחד נעלם שבמקרא ממה שהיה סומך על מקראות גלויים מבוארים שמת ונספד ונחנט ונקבר זה שהשכל דוחה ומרחיק בלי ספק רק רבי יצחק כך השיבו לא על מיתת גופו אני אומר אך מקרא אני דורש מה זרעו בחיים אף הוא בחיים ואז הבין ר"נ רמזי סודו ושתק · גם נגלהו כי שאר האבות פסולת היה בזרעם ולא נזדקקו התולדות עד יעקב ולא היה זרעם כולו ראוי להדבק בחיים ולקבל התורה שהיא מקור חיים עד יעקב כי התורה מזוקקת שבעתים כאומרו אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים וע"כ לא היה ראוי רק לזרע יעקב שהיה צרוף ומזוקק שבעה זקוקים והוא היה מזוקק בלי פסולת כי אדם הראשון לא נזדקק זרעו רק בשת ושת בנח ונח בשם ושם באברהם ואברהם ביצחק ויצחק ביעקב ויעקב היה מזוקק וכל זרעו אתו כולו זרע אמת והוא זרעו של יעקב שהוא איש אמת כאומרו תתן אמת ליעקב · וע"כ ראוי להדבק באמת ובחיים והיא התורה האמת והחיים וכל הדבק בה דבק בחיים כאומרו ובחרת בחיים ואומר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים

הרי"ף

לו לדבר ולשאול בתוך הסעודה שאין מסיחין בסעודה וכיון שבא להוכיחו הוא סילק עצמו מלסעוד כדי להשיבו אבל השואל שהיה שואל והוא עסוק בסעודה היה לו לחוש על עצמו שלא יסית בתוך הסעודה בשאלתו וגם יחוס על המשיב לו שאם הוא עסוק בסעודה יש חשש שמא יקדים קנה וכו' ואם כוונתו שיפסיק מאכילה להשיבו על שאלתו גם זה אינו מהלכות דרך ארץ לומר לאוכל עמו משוך ידך ולא תאכל. אמר הכי אמר רבי יוחנן יעקב אבינו לא מת דהא לא כתיב מיתה ויגוע וימת כדכתיב באברהם ויצחק אלא ויגוע ויאסף לומר שכח הנפש נשאר בגופו של יעקב ולא נפרדה הנפש מעל הגוף ואע"פ שהוא אמר אנכי מת והאלהים פקוד יפקוד וגו' לא ידע מה שיהיה ותשב שגם הוא ימות ותפרד הנפש ממנו כדרך כל הארץ והקש' לו א"כ בכדי חנטו חנטייא שכיון שהנפש היתה דבוקה בגופו אין לחוש מרמה ותולעה כי הנפש משמרתו כמו שנפש החי משמר את בשרו שלא ירחוש וכן למה נספד ונקבר דהא עיקר הקבורה היא כדי שיתעכל הבשר אבל בהיות הנפש אדוקה עם הגוף אין שם עיכול בשר א"ל מקרא אני דורש הנני מושיעך מרחוק ואי לאו הקישא הוה אמינא דאע"פ שמת יעקב אמר הנני מושיעך מרחוק לפי שכשיש צער לישראל האבות מצטערים בקבר ובעת גאולתם יהיה תשועה מולאת ליעקב אבל מקישא דמקיש הוא לזרעו ילפינן דאף הוא בחיים כי כל עוד נפשו בו קשורה בגופו ומה שנקבר ונספד הוא כי נתבטלו כחות התטעה ויאסוף רגליו אל המטה ויגוע כאיש שנתעלף ומוטל כאבן שאין לו הופכין והם לא ידעו כי כל עוד נפשו בו ולכך חנטוהו וספדוהו ויקברו אותו מכ"מ בעת הגאולה קרינן ביה הנני מושיעך מרחוק באחרית הימים לך תשועה מולאת בגאולת בניך שהרי אתה חי בנפש ומה זרעו בחיים אף הוא בחיים: **אלא** יה"ר שיהו כל צאצאי מעיך כמותך.

עיון יעקב

כאן רק ה"ל למיפרך והא ספדו ספדייא וכו' וגם מה מתרץ לו התרגן מקרא אני דורש ואמרתי דרך דרש ע"ד דאיתא בש"ס דכתובות פ' הנושא רבי אתא לביתיה כל מעלי יומא דשבתא וכו' תו לא אתא כדי שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים וא"כ ודאי ר' יוחנן דאמר יעקב לא מת ס"ל דלכך כתיב בקרא דספדו ספדייא וחנטו וכו' כדי שלא להוציא לעז על הצדיקים הראשונים וא"כ שפיר מקשה וכי בכדי ספדו לו אלא ודאי שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים וא"כ התורה מכסה ואתה מגלה כדאמרינן בשבת אצל מקושש ועל זה שפיר השיב מקרא אני דורש וא"כ אין התורה מכסה וק"ל: **ביודעה** ומכירה. פירש"י ביודעה היינו מכירה מ"מ כפל לשון למה לי וגם היאך ידע ר' יוחנן שהמזכירה נקרה הא בדורו לא היה מי שמכיר אותה על זה קאמר יודעה ומכירה כפל כלומר אע"פ שלא היה מכירה ממש רק צורתה ראה מצוייר ביפיה כדרך שקורין בלשון אשכנז (קונטפריי") וזה ג"כ מתמם במזכירה וכדאיתא בסנהדרין דף ל"ט ע"ב אחאב איש מגונן היה ועשתה לו איזבל שתי צורות זונות לחמם אותו וק"ל. ועי"ל מכירה במעשים כשהיתה זונה לכן לא הזכיר שאר נשים יפות וק"ל: **אם** בתורה הרי תורה אם בעושר הרי עושר אם בבנים הרי בנים אלא יה"ר שיהא צאצאי מעיך כמותך. פרש"י בתורה ועושר וכבוד הא דכתב וכבוד ולא כתב

ענף יוסף

רב נחמן. אבל אמר כן על נשמתו של יעקב שלא קבלה שום תו אר מיתה מזרעו כ"וס שכולם ברכו ה' אין בהם עקש ופתלתול. וזהו מה זרעו בחיים הוא הסיבה שאף הוא בחיים כאשר יאה לשלמות נשמתו. לא כן אברהם ויצחק שיצאו מהם ישמעאל ועשו ולפ"ז מה דשתיק רב נחמן לא משום דאין משיבין על הדבר. אלא כי אז ירד לסוף דעתו של רבי יצחק אחר שאמר לו מקרא אני דורש כו' · (עשרה מאמרות מאמר אם כל חי ח"ג סי' א):

עץ יוסף

הוא לזרעו שיושיעם ויסי' הם מארץ שבים . ואת יעקב אחר תחיית המתים. כי אם שיהיו במציאות אחד . מה זרעו בחיים כי כל חלקי נפשם בם. כן גם הוא כל חלקי נפשו בו (כאמור בענף יוסף) עם היותו בלתי נרגש לרואים. והוא מ"ש חז"ל כי יעקב עצמו היה במצרים בלאת זרעו משם . וגם לעתיד נאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. כי חוזר אל יעקב כמו שאחז"ל בפ"ר . כי על כן אמר אראנו שלא לנוכח (אלשיך שם) : ביודעה ומכירה כו'. יודעה היינו מכירה (רש"י) עוד י"ל ביודעה ממש כמו ואיש לא ידעה דהיינו ע"י שידעה מכירה ואז נקרי (מהרש"א במגילה) : **אלא** יהי רצון שיהיו כל צאצאי מעיך כמותך . בתורה ובעושר וכבוד רש"י ולכאורה קשה מהיכן יצא לו לרש"י שהפי'

יד יוסף

א במגילה טו א' ליתא תיבות ובמזכיר את שמה קא אמינא: ב ב"מ קז א':

חדושי גאונים

בסעודתא מבלי שאמר דהוו אכלי בסעודתא אבל אמר יתבו להורות על התבודדות וישוב הדעת שבא לשם בענין זאת הסעודה אשר זכרנוהו. וביקש רב נחמן מרב יצחק שיאמר מלתא דאגדתא מזה הענין· והשיב לו רב יצחק כהוגן והבינו כי הרע בעיניו אמרו לימא לן מילי דאגדתא כאלו נראה

אהבת איתן

יורה שמורה את הבריות כו' או אינו יורה אלא שמשיר את הפירות וכו' עי' פרש"י והנה זה דחוק כמ"ש מהרש"א אבל גם פירושו דחוק לומר דקאי רק איורה דעלמא ולא איורה דכאן. אך י"ל ע"פ מאי דאי' ברפ"ו דברכות (דף לה ע"ב) אקרא דואספת דגנך דסמך ליה דמפרש ליה ר"ש לקללה ובאין עושין רצונו של מקום ופי' התוס' דאיירי ודאי שעושין רצונו אבל אין עושין רצונו כל כך דאינן צדיקים גמורים ע"כ. וא"כ א"ש נמי כאן דר"ל יורה לקללה:

גאון יעקב

ומכהון ומייבשים את המת נחמה עד שיהיה הגוף קשה כאבן והוא קיים לעד ונקרא בלשון מצרים מומיי"א. ואז יהיה דביקות לנפש עם הגוף לעולם. וזהו הטעם שהניח יוסף הצדיק לחנוט את אביו כמשפט המצרים. חלילה לא עבור מעשי כישוף. אבל היה כדי שעל ידי זה יהיה נפש יעקב קבורה עם גופו ויהיה לזרעו אחריו קיום והגנה

או אינו אלא יורה שמשיר[א] את הפירות ומשטיף את הזרעים (ומשבר) [ומשטף] את האילנות ת"ל מלקוש מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה או אינו אלא מלקוש שמפיל את הבתים ומשבר את האילנות ומעלה סקאין ת"ל יורה (ומלקוש) מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה · ויורה גופיה מנ"ל דכתיב (יואל ב) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון :

שם [ת"ר [א]יורה במרחשון ומלקוש בניסן אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר ת"ל בעתו מלקוש אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל דבר שמל קשיותיהן של ישראל דבי ר' ישמעאל תנא דבר שממלא תבואה בקשיה במתניתא תנא דבר שיורד על המלילות ועל הקשין : [שם ע"ב] תנן [ב]עד מתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית עד שתרד רביעה שניה מ"ט דכתיב (ויקרא כה) ולבהמתך ולחיה אשר בארצך כל זמן שחיה אוכלת בשדה האכל לבהמתך בבית [ג]כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית א"ר אבהו מאי לשון רביעה דבר שרובע את הקרקע כדרב יהודה דאמר רב יהודה מיטרא בעלה דארעא הוא שנא' (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה] :

שם אמר רב חסדא גשמים שירדו על מקצת מדינה ועל מקצת מדינה לא ירדו אין בהם משום ועצר · איני והכתיב (עמוס ד) וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש [ד]ואמר רב יהודה אמר רב שתיהן לקללה · לא קשיא הא דאתא טובא הא דאתא כדמיבעי

רש"י

המקרא ולקמן (דף ח:) דריש שאפילו גייסות פוסקות בו : ה"ג או אינו אלא שטוטף את הזרעים · כלומר דעד השתא אמרינן יורה לברכה או אינו אלא יורה לשון קללה כמו (שמות יט) ירה יירה שסובר הכל כמן היורה והכי משמע קרא והיה אם שמוע תשמעו אל מלותי וגו' ואם לאו ונתתי מטר ארלכם יורה לרעה ומילתא בעלמא הוא ואורחא דברייתא למתני כי האי גוונא: שמשיר פירותיהן· שעודם באילן כגון אתרוגים או רמונים או סופי תאנים ולא גרסינן שוטף את הגרנות דגרנות במרחשון ליכא : מה מלקוש לברכה · שא"א לדורשו לשבר גרנות ולהשיר פירות שאינם מלויים באותו הפרק ואי אתה יכול לדורשן אלא לטובה שיורד על המלילות ועל הקשין וממלא את התבואה בקשיה · הדר אמר דילמא מלקוש קללה הוא והכי משמע שמל וקשה כלומר מל את הבתים והאילנות שמפילן ומשברן וקשה לתבואה: שמעלה סקאים · וברכה דקרא למלוי מים בורות שיחין ומערות : שמפיל את הבתים · ומשמעו כדלקמן שמל קשיותן של ישראל א"נ שמל דבר הקשה חותך ומשבר את הבתים כלומר אין בו תקלת גרנות והשרת פירות לפי שא"א לו : סקאי · מין ארבה כדמתרגמינן הצלצל סקאה (דברים כח) ומלקוש לשון ארבה כמו (עמוס ז) והנה לקש אחר גיזי המלך : את המורה לצדקה · אלמא יורה לטובה: [ה"ג או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר · שיש עדיין מלילות וקשין ת"ל בעתו יורה במרחשון ומלקוש בניסן שכך היא העת והזמן ויפה הוא כדלקמן דזמן רביעה ראשונה במרחשון הוא אית ספרים דכתיב בהו או אינו אלא בכסלו דזמן יורה בכסלו הוא וכרבנן דפליגי עליה דר"מ לקמן ת"ל בעתו יורה מלקוש מה מלקוש בעתו אף יורה בעתו דמלקוש זהו שיורד על המלילות ועל הקשין וזהו ניסן שיש בו קשין ומלילות : דבר שמל קשיותן של ישראל · שכשאינו יורד חוזרין ישראל בתשובה ומתענין ועושין צדקות : מלילות ראשי שיבולת שאדם מולל בידו כדכתיב (דברים כג) וקטפת מלילות בידך : וקשין · קנה : שממלא תבואה בקשיה · ומשלימה : עד שתרד רביעה שניה · שמכאן ואילך גדלה התבואה וקשה לה דישת הרגל דאמר מר בפ' מרובה (דף פא·) בתנאים שהתנה יהושע מהלכין בשבילי הרשות וכו' : בתבן וקש של שביעית · ספיחים שגדלו בשביעית דיש בהן איסור שביעית או תבואה שגדלה בשביעית לאחר שנכנסה : כלה לחיה מן השדה · לשון זכר כמו (בראשית יח) עשו כלה כלומר כלה האוכל : כלה לבהמתך · כמו כלה בחימה כלה ואינימו (תהלים נט) ומשירדה רביעה שניה מכאן ואילך אין תבן וקש בשדות שהגשמים עושין אותן זבל : והולידה · כאדם שמוליד] : אין בהם משום ועצר · שאותן של קצת מדינה שירדו להם גשמים מוכרין לאחרים : ואמר רב יהודה אמר רב שתיהן לקללה· אותן שירדו ואותן שלא ירדו מפני שרוב גשמים קלקלו את תבואתה: הא דאיכא

מהרש"א

יורה שמתכוין לארץ ואינו כו' ע"ש] : או אינו אלא יורה שמשיר כו' · פרש"י לשון קללה כו' והכי משמע קרא והיה אם שמוע וגו' ואם לאו ונתתי מטר ארלכם יורה לרעה כו' ע"ש והוא דחוק אלא דיש לפרש דהכי קאמר קרא ונתתי מטר ארלכם בעתו אותן יורה ומלקוש דבשלא בעתו הוא לקללה ולא לברכה אני מביא אותו לכם בעתו שלא יהיה לקללה ומיהו משום שלא בעתו נקרא יורה ומלקוש וקאמר דמה מלקוש כו' ומה יורה כו' וע"כ יורה ומלקוש לברכה קאמר דהיינו בעתו : דכתיב ובני ציון גו' · בילקוט ל"ג הכי אלא וכן הוא אומר ובני ציון גילו גו' ואתרוייהו מייתי ליה דבין יורה ובין מלקוש כתיבי ביה : מלקוש כו' שמל קשיותיהן כו' · ויש לפ"ז לתת טעם אמאי הגשם דבניסן קרוי כן ולא הגשם דבתשרי מיהו לעיל ביורה לכולהו טעמי ניחא אהאי דבתשרי : מטרא בעלה כו' והולידה והצמיחה כו' · הולידה הוא לשון מורכב זכר ונקבה משמע שהגשם הוליד והביא שהארץ ילדה וצמחה כמו אחרי הולידו וגו' אבל בלידת הארץ ה"ל למכתב ילדה וצמחה ומיהו בכח הלשון נמי דהארץ אתתא דמטרא היא והכי אמרינן לקמן טבא לשתא דטבת ארמלתא

תוספות

מלקוש לברכה או אינו אלא שמפיל הבתים ומשבר אילנות וכו' · נ"ע אמאי לא קאמר משבר גרנות ומשיר את הפירות כדלעיל :

הרשב"א

כלכם היום אבל השאר שלא היו ראוים לקבל את התורה כאילו נעדרו מן החיים וכמאמר הכתוב בכיוצא בהן אותו עזבו מקור מים חיים וכל הנפרד ממקור החיים הרי הוא מת באמת·ועל הכונה הזו אמרו יעקב אבינו לא מת ולא אמרו האבות לא מתו כי מקצת זרעם מת והוא המעיד כי לא היה כח תולדותם הי בלי שום הפסק כי עוד נמשך מעטיו של נחש ואמרו מה זרעו לא מת אף הוא לא מת לומר שהזרע מעיד על השורש שלא היה בכח תולדתו שום הפסד או פסולת שאילו מתו קצת הענפים יראה באמת כי היה בשורש שום הפסד שממנו נמשך לענפים ההם וע"כ זרע יעקב שנבחר כולו מעיד על השרש שלא היה בו שום הפסד וכולו זרע אמת כולנו חיים:

עיון יעקב

כתב ובנים כדקאמר תחלה אפשר משום דהיה כיון שבניו ג"כ יהיה להם בנים זו היא כבודו כי עטרת זקנים בני בנים : שתיהן לקללה. דאל"כ הא אמרינן בסנהדרין דף ל"ט

הרי"ף

פי' רש"י בתורה ועושר וכבוד . ולא ברכו בגדולה כי היא אינה ברכה כשלא שצריך זירוז הרבה לפי שמקברת בעליה :

ע"ץ יוסף

שהפירוש כי איפטר הוא רב נחמן מרבי יצחק . ודילמא רבי יצחק מרב נחמן . אמנם מתוך ברכתו ניכר שאמר לו ואם לגדולה הרי יש לך גדולה ואי קאי ארבי יצחק הנה רבי יצחק סתם באגדתא הוא רבי יצחק בן פנחס כמבואר בפ' ע"פ . ולא מצינו שהיה לו גדולה גם לא מצינו לו עושר אבל רב נחמן מצינו

יד יוסף

א לעיל ה ע"א : ב שביעית פ"ט מ"ז : ג פסחים נב ב' נדה נא ב' : ד לקמן כ א' :

חדושי גאונים

ממשמע דבריו שעושה מזה סיפור ושיחה והגדה בעלמא ולזה השיבו אין משיחין בסעודה כלומר שאין מן הראוי שיעשו מזאת הסעודה שיחה בעלמא אף כי לא להזכיר מענין זה בפני ההמון היושבים מסביב בסעודה לאכול ולשתות כי שמא יקדים קנה לושט רלה בזה כי פן יחשבו ההמוניים ויטעו בשמעם הגדות זאת הסעודה ליקח אותם על פשוטם לחשוב שסעודה זאת היא סעודה ממש למלאות כריסם מה שזה אינו כי זאת הסעודה זכרוה חכמים במשל וחידה והיא באמת רומזת

גאון יעקב

לכלל העולם כי עודנו נפש יעקב בזה העולם כרוך אחר הגופו הקיים ובעבורו יהיה רב טוב ה' עלינו אחר כי שורש צדיק יעקב עדיין בזה העולם . והנה ענין אמרם ז"ל יעקב אבינו לא מת . הכוונה כי שאר צדיקים משתתפים רק עם בני דורו אבל יעקב אבינו משתתף עם כל הדורות . וע"ז מקשה הש"ס שפיר וכי בכדי חנטו חנטייא . לאיזה צורך עשה יוסף חניטה ליעקב . הלא בלא"ה ג"כ מקושר . וע"ז השיב לו מקרא אני דורש כו' מה זרעו בחיים ר"ל שנאי יש נדבר במאמר שיעקב מקושר עם כל הדורות דווקא כשזרעו בחיים המה צדיקים . והוא ענין מה זרעו כו' ר"ל כאיכות זרעו אם הם נותנים לב לשוב בתשובה . ולדבק למקור חיים האמיתים אז גם הוא בחיים . הוא משתתף עמהם. אבל אם זרעו אינם

כדמיבעי ליה . אמר רב (אסי) [אשי] דיקא נמי
דכתיב תמטר תהא מקום מטר ש"מ :
שם א"ר אבהו [א]מאימתי מברכין על הגשמים
משיצא חתן לקראת כלה · מאי מברך
אמר רב יהודה אמר רב מודים אנחנו לך ה'
אלהינו על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ורבי
יוחנן מסיים ואילו פינו מלא שירה כים ולשוננו
רנה כהמון גליו וכו' אל יעזבונו רחמיך ה'
אלהינו ולא עזבונו ברוך רוב ההודאות · רוב
ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא
אל ההודאות [א"ר פפא הלכך [דף ז ע"א] [ב]נימרינהו
לתרווייהו אל ההודאות ורוב ההודאות] :
יג שם א"ר אבהו גדול יום הגשמים מתחיית
המתים דאילו תחיית המתים
לצדיקים ואילו הכא בין לצדיקים בין לרשעים ·
ופליגא דרב יוסף דאמר רב יוסף [ג]מתוך שהיא
שקולה כתחיית המתים קבעוה בתחיית המתים·
אמר רב יהודה גדול יום הגשמים כיום שנתנה
בו תורה שנאמר (דברים לב) יערוף כמטר לקחי ואין
לקח אלא תורה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב
נתתי לכם תורתי אל תעזובו · רבא אמר יותר
מיום שנתנה בו תורה שנאמר יערוף כמטר
לקחי [ד]מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול · רבא רמי כתיב (דברים לב) יערוף
כמטר לקחי וכתיב תזל כטל אמרתי אם ת"ח הגון הוא כטל ואם לאו עורפהו
כמטר · תניא היה רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו
סם חיים שנא' (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה ואומר (שם) רפאות תהי לשרך
ואומר (שם ח) כי מוצאי מצא חיים וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם
המות שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנא' (דברים כא) וערפו
שם את העגלה בנחל :

רש"י

מיטרא טובא · יותר מדאי שתיהן לקללה : כדמיבעי ליה · אין בהם משום ועצר שקלת מדינה תספק לקלת מדינה : תמטר תהא מקום מטר · כלומר יותר מדאי : מאימתי מברכין על הגשמים · בפרק הרואה (דף נד:) אמרינן על הגשמים אומר הטוב והמטיב והתם (דף נט:) פרכינן הך ברכה דתקון לה רבנן ומשנינן הא דחזא מיחזא והא דשמע משמע : חתן לקראת כלה · שירדו כל כך שכשהטפה נופלת יוצאה אחרת ובולטת כנגדה מפני מורי · ל"א שהשווקין מקלחין מים שוק מקלח וזה מקלח כנגדו : רוב ההודאות · כלומר רוב ההודאות אתה קורא להקב"ה: ולא כל ההודאות · והכי משמע ברוך אתה ברוב ההודאות ולא בכל אלא כך חותם בא"י אמ"ה אל ההודאור. דמשמע כל ההודאות: למימרינהו לתרווייהו · ברוך אתה ברוב ההודאות במרבית ההודאות האל של כל ההודאות משמע ומתחילה היה משמע רוב ממש ולא מרובות וכמו כן בישתבח אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות : רשעים אינן חיים שנאמר כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה (ישעיה סו) : ופליגא דרב יוסף · דאיהו אמר כתחיית המתים ולא יותר שבה חיים בני אדם שהתבואה גדילה בו : כמטר לקחי · השוה לקח למטר : יערוף · כמו אף שמיו יערפו טל (דברים לג) ושחקים ירעפו טל (משלי ג) שהוא מרבה הפירות : וכתיב תזל כטל · דמשמע נחת : עורפהו כמטר · הורגהו : לשמה · משום כאשר צוני ה' אלהי ולא כדי להקרות רבי :
וכי

תוספות

וכל העוסק בתורה שלא לשמה תורתו נעשית לו סם המות · וקשה והלא אמרינן (פסחים נ:) לעולם יעסוק אדם בתורה אע"ג שאינה לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וי"ל דתרי שלא לשמה הוי דמה שאמרינן לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה היינו בלומד כדי שיקרא רבי או כדי שיכבדוהו ומה שאמרינן הכא כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות היינו מי שלומד לקנטר :

מהרש"א

וק"ל: [גדול יום הגשמים מתחה"מ . מפורש בריש פרקין] : כיום שניתנה בו תורה כו' · לענין טובה לעולם קאמר דכמו שהתורה טובה לנפשות ה"נ המטר טובה לגופות ומייתי לה דכתיב כי לקח טוב ע"ש שהיא טובה לנפשות ופי' הפסוק כי לקח טוב מה שראוי ליקח אותה בשביל שהיא לקיחה טובה אנכי נתתי לכם במתנה ואמר תורתי אל תעזובו וגו' ע"פ מ"ש בנדרים [א] משה היה לומד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה וה"נ ה"ק שע"י שנתתי אותה לכם במתנה אל תעזובו ותשכחו אותה : יותר מיום שנתנה כו' · מפורש כדלעיל שטובת הגשמים היא לגופות בין לצדיקים ובין לרשעים אבל טובת התורה אינה אלא לצדיקים בלבד שזוכין בנפש על ידה וק"ל: ואם לאו עורפהו כמטר · פרש"י הרגהו אבל אם כן הוא ה"ל לפרושי הכא ואין עריפה אלא הריגה כו' כדמפרש ליה לקמן ונראה לפרש הכא ערפהו ר"ל הפנה אליו עורף ולך מאתו וכה"ג דריש ליה בפרק לא יחפור יערוף כמטר כו' זו רוח מערבית הבא מערפו של כו' כפרש"י שם והכי קאמר אם ת"ח הגון הוא כטל יהיה לך שאינו נעצר ומתבקש לעולם ואם לאו ערפהו וסור ממנו וכדאמרינן בסמוך ואם לאו אותו תשחית וסור ממנו כמטר הזה שהוא נעצר ואינו מתבקש לעולם כדאמרינן לעיל : נעשית לו סם חיים כו' מדברי הרמב"ם בח' פרקים שרפואות הנפש הם כדמיון רפואות הגופות ויש סם ברפואות הגופות שלפי הכנתו עם דברים אחרים במעשה ידי אומן הרופא הוא מרפא החולה ואם לאו אפשר שיהיה הסם ההוא אדרבה קשה לחולה

עיון יעקב

ע"ב כשהוא משקה משקה את כולו וק"ל : גדול יום הגשמים מתחיית המתים . ולפ"ז א"ש למוד שהקב"ה מחיה מתים דהא חזינן שמוריד אפילו גשמים שהם גדולים וקאמר גדול יום הגשמים ולא קאמר גדולה הגשמים אלא שהגשמים הם רק לחיי שעה משא"כ התחייה הוא לעולם שכולו ארוך ואפשר דתליא ג"כ בפלוגתא אי השמים קודמין למעשה הארץ מש"ה המטר שיורד מן השמים קודמין למתי הארץ או אמרינן ששניהם שקולים עיין ברבה בראשית פרשה א': גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו התורה. שבהם תלוי חיי האדם דקדק נמי לומר יום הגשמים כי גשמים חיי שעה ביום הגשם משא"כ התורה היא לחיי עולמים ולא ימוש התורה מפינו ולפי שעה הם שקולים או יותר : ואם לאו ערפהו כמטר . כלומר פנה אליו עורף ולא פנים כדאמרינן בר"מ שלמד מאחר תוכו אכל וקליפתו זרק וכ"נ כוונת מהרש"א : ואין עריפה אלא הריגה . משא"כ אם לומד לשמה נעשה סם חיים וזה תזל כטל אמרתי דהיינו כטל שמחיה בו המתים כדדרשינן בש"ס דשבת דף פ"ח על פסוק גשם נדבות תניף וגו' ע"ש :

עץ יוסף

מצינו שהיה לו גדולה כדאי' בקידושין (דף לב ע"א . ובעירובין דף נג) ע"ש לפי שהיה שר חתן הנשיא וכן היה לו עושר כדאי' בפרק שלשה שאכלו א"ל רב נחמן לעולא נישדר מר כסא דברכתא לילתא כו' תברה ד' מאה דני דחמרא . ונראה מזה שהיה לו רב עושר . ומזה מוכח שהברכה היה לרב נחמן שהיה לו עושר וגם גדולה :

יג מתוך שהיא שקולה כתה"מ כו' . פי' שהוא ענין דומה לו שהזרעים נקברים תחת הקרקע צומחים ע"י הגשמים ויוצאים והוא ג"כ לראיה על תחיית המתים כדאמר (בכתובות) ק"ו מחטה לענין שאמר הכתוב ויציצו מעיר כעשב הארץ וגם שבני אדם כשהגשמים נעצרים ומזונותיהם נמנעים הם נחשבים כמתים והקב"ה מחיה אותם ע"י הגשמים (ריטב"א) והגר"א באד"א סדר ברכה כתב למה גבורת גשמים שקולה לתחיית המתים הוא משום כי הגשמים אינן ע"פ הטבע כלל . כי כל הדברים שבעולם אומרים הפלוסופים שהוא ע"פ הטבע אף זריחת השמש ושקיעתה . אבל על הגשמים מודים שאינן ע"פ הטבע כלל כאשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל ופעמים ירד בכל יום ויום ולכן נקראת גבורת גשמים שבזה ניכר גבורת ה' יותר מכל הדברים . ולכן היא שקולה כתה"מ כי גם תחיית המתים מודים הכל שהיא אינו ע"פ הטבע . שע"פ הטבע לא יתכן שיהא אדם הנרקב מזמן רב לחזור ולהחיות עכ"ל : נעשית לו סם המות . עי' תוס'

ענף יוסף

יג כל שעוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים שנאמר כו' וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות כו' . יובן ע"ד שאמרו חז"ל בפ"ק דקידושין וז"ל ת"ר ושמתם סם תם . נמשלה תורה כסם חיים כו' הקב"ה אמר להם לישראל בניי בראתי יצה"ר ובראתי לו תבלין ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו . וזהו שאמר כאן כל העוסק כו' נעשית לו סם חיים פירוש להנצל מכף היצה"ר . ואמר כל שאינו
עוסק

[א]מהרש"א ד"ה כיום בנדרים (ל"ח ע"א) :

יד יוסף

א ברכות נט ב' :
ב ברכות נט ב' ס' ב' מגילה כא ב' :
ג שם לג א' ב"ר פ' יג סי' ד : ד ב"ב יב א' :

חדושי גאונים

לתשלום גמול ופריעת שכר וחיי העולם הבא כמו שביארנו בערבי פסחים דרש רב עוירא וכו' וידוע כי העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהם ונהנין מזיו השכינה . והנה המוניים לגסותם ולקוצר שכלם ולאהבתם שטיפת

אהבת איתן

א"ר אבהו גדול יום הגשמים מתחיית המתים דאלו תחיית המתים לצדיקים ואלו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים ופליגא דרב יוסף דאמר כו' שהיא שקולה כתחיית המתים . וצריך ביאור דמאי עבוד רב יוסף בהוכחת ר' אבהו שהרי אנו רואין דגשמים הן טובה בין לצדיקים בין לרשעים ואלו תחיית המתים אינו אלא לצדיקים כמ"ש רש"י מקרא דכתיב כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה . וי"ל ע"פ הא דאיתא בספ"ד דסנהדרין (דף לט) ר' אלעזר רמי כתיב טוב ה'

גאון יעקב

בחיים שהם חלילה רשעים שבחייהם קרוים מתים אז גם הוא אינו משתתף עמהם.ועי"ז המדרגה היה צורך התניעה כדי שיהיה תמיד נפשו יהיה קשור עם גופו להגן בזכותו על כלל ישראל אמן : (חכמי ספרדים והגאון רי"פ)

יד שם א"ל (ר' זירא לר' ירמיה) [ר' ירמיה לר' זירא] ליתי מר ליתני א"ל [חליש לבאי] לא יכילנא לימא מר מילתא דאגדתא א"ל הכי אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (דברים כ) כי האדם עץ השדה וכי אדם עץ השדה הוא אלא משום דכתיב (שם) כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת [וכתיב אותו תשחית וכרת] הא כיצד אם תלמיד חכם הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרת ואם לאו אותו תשחית וכרת · אמר רבי חמא בר' חנינא מאי דכתיב (משלי כז) ברזל בברזל יחד לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חברו אף ב' תלמידים מחדדין זה את זה [בהלכה] · אמר רבה בב"ח למה נמשלו דברי תורה כאש שנא' (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי · והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא [א]מאי דכתיב (שם נ) חרב אל הבדים ונואלו

רש"י

וכי אדם עץ השדה · אלא מקיש אדם לעץ השדה מה עץ השדה אם עץ מאכל הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות אף ת"ח אם הגון הוא ממנו תאכל למוד הימנו : ואם לאו אותו תשחית. סור מעליו : ברזל בברזל יחד . ואיש יחד פני רעהו מה ברזל זה אחד מחדד את חברו כגון סכין ע"ג חברתה : אינה דולקת יחידי . עץ אחד אינו דולק אלא ב' או ג' ביחד : ביחידי . בלא חבר שיחדדנו :

תוספות

אם תלמיד חכם הגון ממנו תאכל · פי' למוד לפניו ואותו לא תכרות כלומר לא תפרד ממנו לילך לפני רב אחר ואם לאו לא תלמוד לפניו והא דאמרינן דלומדים מת"ח אע"פ שאינו הגון כר"מ שהיה לומד לפני אחר במסכת חגיגה (טו:) היינו דוקא תלמיד חכם (אחר) יכול ללמוד לפניו לפי שלא ילמוד ממעשיו אבל אם אינו ת"ח אינו רשאי ללמוד לפניו :

מהרש"א

להוסיף לו חולי שימות בה כן התורה היא סם הנפשות כמ"ש פרק בא לו [א] וזאת התורה אשר שם משה וגו' אל תקרי שם אלא סם זכה כו' דהיינו אם עשה עם הסם כאשר צוהו הרופא נאמן דהיינו ללמוד לשמה הרי הוא סם חיים לנפשות שלהם ומייתי ליה מדכתיב עץ חיים היא למחזיקים וגו' שיש עץ שהוא סם טוב לחולי הגופות על ידי בישולו עם דברים אחרים ואמר למחזיקים בה דהיינו לשמה ואומר רפאות תהי לשרך וגו' לעיל מיניה כתיב ירא את ה' וגו' דהיינו לשמה ואומר כי מוצאי מצא חיים וגו' לעיל מיניה אשרי אדם שומע לי דהיינו לשמה ואם לאו שלמד שלא לשמה הרי אדרבה התורה נעשית לו סם המות להורגו ומדמה ליה כמטר הזה גם שלפעמים הוא מתבקש וחיים הם לעולם כמו בימות הגשמים מ"מ לפעמים אינו מתבקש וקללה הוא לעולם כגון בימות החמה כמפורש לעיל : וכי אדם עץ כו' · דלפי פשוטו כפרש"י בחומש שמא האדם עץ השדה וכי האדם עץ וגו' להכנס במצור כו' ע"ש הו"ל למכתב כי עץ השדה אדם וז"ש וכי המכוון מקרא לפי פשוטו שמא האדם הוא כעץ השדה אדרבה המכוון ממנו וכי עץ השדה הוא כאדם לבא מפניך וגו' וע"כ דרשו דודאי מדמה האדם לעץ השדה אם עץ מאכל ואם עץ סרק ובילקוט לא גרסינן הא כיצד אלא דגרסינן וכי אדם עץ השדה אלא אם ת"ח הגון כו' ע"ש ופרש"י כולה מלתא ללמוד ממנו אם לאו ולפי מה שנסמך המאמר להנהו דלעיל יש לפרש כמשמעו אם ת"ח הגון הוא דהיינו שלומד לשמה אותו לא תכרות דסם חיים הוא לו ואם לאו שלומד שלא לשמה אותו תשחית וכרת דסם המות הוא לו : ברזל בברזל יחד לומר כו' · אסיפא דקרא סמיך ואיש יחד פני רעהו כפרש"י ולכאורה זה המאמר לא שייך הכא וי"ל משום דאמרינן לעיל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות דהיינו בלומד לקנטר כמ"ש התוספות אל תחשוב דבב' ת"ח שבא א' לסתור ולהקשות על דברי חבירו שזהו נ"כ בכלל לקנטר ושלא לשמה דאינו כן אלא דלא באו רק לחדודי ומעלה הוא בת"ח כמו ברזל בברזל שהוא מחדד את חבירו : מה אש אינו דולק כו' · ולעיל קאמר משום דאורייתא בת"ח כאש י"ל דהא והא איתא דבתרוייהו מילי יש לדמויי התורה לאש : [מ"ד חרב אל הבדים כו' מפורש פ"ב דמכות :

עיון יעקב

מלתא דאגדתא. כי אגדה מושכת לבו של אדם : ממנו תאכל ואותו לא תכרות. נ"ל הכוונה ע"ד דאיתא בפ' אין מעמידין דף נ"א מקום שיפול העץ שם יהו פירותיו אע"פ שמת שמעתתא שאומרין התלמידים בשמו הן קיימין והוי כאילו חי לעולם וזהו ואותו לא תכרות אבל אם ת"ח שאינו הגון הוא לא תאמרו בשמו וכמו שפירשו על הא דלא תשתעי בהדי דאיבו דקאכיל נסמא דארמאי ופירשו המפרשים שלא יאמרו הלכה בשמו : אמר רבי חמא בר חנינא מ"ד ברזל בברזל יחד. עיין במהרש"א מ"ש היאך תליא דרוש זה כאן ועי"ל דאתי לאשמעינן אם אין יכול למצוא רב הגון ללמוד הימנו יתחברו שני תלמידים יחד ללמוד בחבורה אחת שעי"כ מחדדין ג"כ זה את זה כאלו למדו אצל הרב ואדרבה יותר מרבו כדבסמוך : למה נמשלו ד"ת כאש. נ"ל דעיקר הקושיא כדאמרינן לעיל

הרי"ף

מאי דכתיב כי האדם עץ השדה וכי אדם עץ השדה הוא וכו'. וקשה למה הקשה מהכתוב שאמר מ"ד שאם הקושיא היא וכי האדם עץ השדה הול"ל כתיב כי האדם עץ השדה וכי האדם עץ השדה וכו' ועוד למה הוצרך לומר אלא משום דכתיב כי ממנו תאכל שעיקר התירוץ הוא שהאדם נמשל לעץ השדה כשם שעץ מאכל אותו לא תכרות כן ת"ח הגון אותו לא תכרות ואם לאו אותו תשחית וכרת ולמה הולרך לומר אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ועוד שגם מת"ח שאינו הגון יש ללמוד ממנו הגדול כמ"ש בגמרא מס' חגיגה פ"ב ור"מ היכי גמר תורה מפומיה דאחר ותירצו הא בגדול הא בקטן וכו'. ונראה דהוקשה לו מ"ד כי האדם עץ השדה שהכתוב מדבר בעיר ואינו מדבר כאן באדם לומר כי האדם וגו' וכ"ת שנתנה התורה טעם שלא להשחית האילנות לפי שאין האילן יכול להכנים עצמו ליטמן במצור מפניך כמו שעושה האדם וכן פירש"י ז"ל בפירוש התורה עדיין יקשה לפי' זה דהול"ל כי עץ השדה האדם כלומר וכי עץ השדה הזה הוא דומה לאדם כדי שיכנס אבל לא יצדק לומר כי האדם עץ השדה לזה תירץ אלא משום דכתיב כי ממנו תאכל שבא להקיש אדם לעץ השדה ואמר כשם שעץ השדה שהוא עץ מאכל ממנו תאכל ואותו לא תכרות כך ת"ח הגון הדבק בו ללמוד ממנו אבל אין להקיש את האדם בבחינת עץ שאינו מאכל אותו תשחית וכרת וכן לת"ח דהא אע"פ שלא יהיה ת"ח הגון לא הותר לך להכריתו ולהשחיתו אלא לפרוש ממנו ושלא לידבק בו ולזה דקדק רש"י בפירושו שפירש ואם לאו אותו תשחית סור מעליו כלומר לא הוקש אלא לענין לסור מעליו אבל להכריתו לא איתקש והשתא אתי שפיר שאע"פ שר"מ למד מאחר מ"מ פירש ממנו שלא להדבק בו כי ת"ח שאינו הגון אותו תשחית סור מעליו והוא פירושו של וכרת כלומר תהיה נפסק מחברתו. ועם זה אני אפרש דבור התוס' אם ת"ח הגון ממנו תאכל פירוש למוד לפניו וכו' וצריך לבאר קשר מ"ש הא דאמרינן דלומדים מת"ח אע"פ שאינו הגון איך נתחדש זה עם מה שהקדימו לפרש אם ת"ח הגון למוד לפניו ואם לאו לא תלמוד לפניו אבל נראה דהתוס' פליגי על פירש"י ז"ל שרש"י פי' אם ת"ח הגון הוא למוד ממנו ואם לאו אותו תשחית סור מעליו דמשמע לא תשב אצלו אע"פ שתלמוד ממנו וכפי זה אין להקשות מר"מ דגמר מאחר לפי שלא היה לו ללמוד מת"ח שאינו הגון אבל הוזהר שלא יקבע ישיבה עמו אלא יסור מעליו. והתוס' פירשו שאפילו הלומד לא ילמוד מת"ח שאינו הגון דדוקא אם ת"ח הגון הוא למוד לפניו ולא תפרד ממנו אבל אם אינו הגון לא תלמוד לפניו משמע כלל כלל לא והשתא קשה מה שלמד תורה ר"מ מאחר ותירצו שכל מי שאינו ת"ח אינו רשאי ללמוד ממנו אבל ת"ח כר"מ יכול ללמוד ממנו לפי שלא ילמוד ממעשיו : מ"ד ברזל בברזל יחד. נראה דהוקשה לו דהוה ליה למימר ברזל בברזל יחדו דהיינו מתחדדים שניהם דהכי משמע שמתחדד הברזל הזה והאחר למה אמר יחד כלשון יחיד. ועוד קשה שבברזל אמר ברזל בברזל יחד הזכיר היחוד בסוף ובאיש פני רעהו הזכיר היחוד באמצע והוה ליה למימר ואיש יחד פני רעהו או יאמר ברזל יחד בברזל ועוד נדקדק בדברי רבי חמא שבברזל אמר מחדד את חברו ולא אמר מחדד זה את זה כמו שאמר בתלמידי חכמים מחדדין זה את זה. אמנם נראה דרבי חמא בא לתרץ דקדוקים שדקדקתי בכתוב ואמר לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד פני חברו שאין הסכין נשחז אלא בירך חברתה ונמצא האחד נשחז והשני שמשחיזו על גבו אינו נשחז וזה שאמר אחד מחדד פני חברו ולכך אמר הכתוב ברזל בברזל יחד לרמוז שמלת יחד נדרשת עם הברזל האחד ולא קאי לשניהם ונמצא נתחדד האחד ולא השני שאע"פ שנגע הברזל בברזל לא נתחדדו שניהם אלא יחד שנתחדד האחד בלבד ובת"ח יש התועלת שהגיע שם בברזל ובתוספת שבא שבברזל אינו מתחדד כי אם הא' וכאן איש יחד פני רעהו כלומר האיש מתחדד וגם יחד פני רעהו שמתחדד חבירו נמצאו שניהם מתחדדים זה את זה ולכך נאמר איש יחד ואח"כ אמר פני רעהו לומר שמלת יחד נדרשת עם האיש הנזכר קודם וגם מלת יחד נדרשת עם מה שאמר אח"כ פני רעהו : אמר רבה בב"ח למה נמשלו דברי תורה לאש

ענף יוסף

עוסק בה לשמה תורתו נעשית לו סם המות יבואר עם מה שאמרו ז"ל במס' סוכה פרק החליל כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו. ואמרו עוד כי הגדיל לעשות אמר אביי ובת"ח יותר מכולן. לזה אמר כל שאינו עוסק בה לשמה גרוע משאר בני אדם ובמקום שהתורה סם חיים להציל מיצה"ר תורתו נעשית לו סם המות להפילו במכמורות היצה"ר יותר מאם לא היה לומד שלא היה מקטרגו רק כשאר בני אדם. ובעבור תורתו מגרי יצה"ר אנפשיה ביותרי (הר"ש אלגזי בספרו אהבת עולם) :

יד מאי דכתיב ברזל בברזל יחד. לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חברו אף ב' תלמידים מחדדין זה את זה. יש לפרש ע"פ מה שיש לדקדק דהל"ל ברזל בברזל יחדיו דהיינו שמתחדדים שניהם. ועוד קשה שבברזל אמר ברזל בברזל יחד. הזכיר היחוד לבסוף. ובאיש פני רעהו הזכיר היחוד באמצע הל"ל ואיש פני רעהו יחד. אך נראה ע"פ הידוע מהחוש שהברזל המחודד לא יחודד כי אם על ידי חסרון ירלה כשיחדד אותו ונוטל ממנו רוב עביו עד אשר דק אז נעשה חד ולפ"ז יהיה במציאות שהאחד יחודד ולא השני. לפי רצון המחדד אבל איש יחד את פני רעהו. פני דייקא. שלא יחסר קורטב ופניו יהיה לו עוד ונשארו שניהם בפנים מאירות זה לזה ופניהם איש אל אחיו כמאמרם ז"ל הרבה למדתי מרבותי ויותר מחבירי כו'. ובהיות כן לא יצוייר בשום אופן שיהיה רק אחד מחודד. כי באיזה בחינה שיהיה אם בבחינת תלמיד או חבר או רב. שלא יועיל גם לעצמו גב לזולתו (אור כשלמה) : מ"ד חרב על הבדים ונואלו חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקין בד בבד בתורה. קשה שלא הכתוב קאי על הכשדים וכמו שהתחיל הכתוב מתחלת הפרשה

עץ יוסף

עוד י"ל דהכא איירי אחר שעסק בתורה כמה שנים שלא לשמה ואפ"ה לא בא לשמה בזה נעשו לו סם המות (רמת שמואל) :

[א]מהרש"א ד"ה

נעשית פרק בא לו (יומא עב ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות סג ב' מכות י ע"א :

הדושי גאונים

רדיפת המאכל והמשתה יחליפו ויקדימו הקנה לושט ורצה כי הקנה הוא המוציא קול קול ה' בהדר קול ה' הוצב להבות אש דת למו והוא רמז אל הוצאת הדברים העליונים המדעים האלהיים · ואמנם הושט הוא לאכול ולשתות כמו

אהבת איתן

לכל וכתיב טוב ה' לקויו משל לאדם שיש לו פרדס כשהוא משקה משקה את כולו וכשהוא עודר אינו עודר אלא טובים שבהם. ופרש"י כשהוא משקה אינו מונע המים לילך לטובים ולרעים לפי שאינו אלא טורח אחד וכשהוא עודר דהוי טורח לכל אחד ואחד אינו עודר אלא הטובים. כך הקב"ה זן טובים ורעים הכל בדיבור אחד ממלא את כל העולם כלו טובה שהכל שלו אבל כשבא להגין מן הפורענות ולשלם שכר אינו אלא לקויו ע"כ. ולפ"ז אינו מוכח כלל דגדול יום הגשמים מתחיית המתים דהא דתחה"מ אינו אלא לצדיקים וגשמים בין לצדיקים בין לרשעים. די"ל

גאון יעקב

וע"ד הפשט. יעקב אבינו לא מת כו' א"ל מקרא אני דורש אל תירא עבדי כו' מקים הוא לזרעו כו' · המקשן הבין כפשוטו דהוא חי ממש לכך מקשה וכי בכדי הנטו חנטייא כו' ותי' התרצן. דהכוונה לא מת הוא

הי"א

חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה ולא עוד אלא שמטפשין שנא' [ונואלו ולא עוד אלא שחוטאין] כתיב הכא ונואלו וכתיב התם (במדבר יב) אשר נואלנו ואשר חטאנו ואי בעית אימא מהכא (ישעיה יט) נואלו שרי צוען וגו' · אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה כעץ שנא' (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים · והיינו דאמר רבי חנינא [א]הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולם :

טו שם רבי חנינא בר פפא רמי כתיב (ישעיה כא) לקראת צמא התיו מים וכתיב (שם נה) הוי כל צמא לכו למים אם תלמיד (חכם) הגון הוא לקראת צמא התיו מים ואם לאו הוי כל צמא לכו למים · רבי חנינא בר חמא רמי כתיב (משלי ה) יפוצו מעינותיך חוצה וכתיב (שם) יהיו לך לבדך אם תלמיד הגון[ה] הוא יפוצו מעינותיך חוצה ואם לאו יהיו לך לבדך · *) ואמר רבי חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים דכתיב (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים לומר לך [ב]מה מים מניחין (במקום) [מקום] גבוה והולכין למקום נמוך אף ד"ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה · א"ר אושעיא למה נמשלו ד"ת

*) נ"ל אמר

רש"י

שמטפשין . שמוסיפין טפשות דכתיב [ונואלו] אשר נואלנו מתרגמינן די טפשנא : שחוטאין. דכתיב נואלנו גבי חטאנו: ואיבעית אימא מהכא נואלו שרי צוען וגו'. התעו את מצרים ותועה היינו חוטא: תורה כעץ. דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה. כשמדליק את האור מצית את העצים דקין תחלה : קטנים מחדדין · ששואלין כל שעה : התיו . משמע להוליך לו מים: וכתיב לכו למים· ילך הוא עצמו : אם ת"ח הגון · שרוצה ללמוד ממך מצוה לרב לילך אצלו במקומו: ואם לאו · ילך הוא אצל הרב : יפוצו מעינותיך חוצה · אם הגון הוא אמור לו (דברי) [סתרי] תורה : ואם לאו יהיו

תוספות

במי שדעתו שפלה וכו'· וכן נמי אמרינן בעירובין פ' כילד מעברין (דף נה.) לא בשמים היא ולא מעבר לים היא כלומר לא תמצא התורה במי שמגביה עצמו כשמים שדעתו גבוה ולא בסוחרים ההולכים במדינת הים בעבר הים דאי ספרא לא סייפא ואי סייפא לא ספרא (ע"ז יז:) וה"נ איתא התם לא בסוחרים ולא בתגרין ולא באיסטרלוגין כלומר באותם שרואין בכוכבים אמר ליה לשמואל והא מר איסטרלוגו הוא אמר להו תיתי דלא מעיינא בהו אלא בעידן דנפקנא למיא פי' להטיל מים ולא אני מבטל לעלמי :

מהרש"א

קטנים מחדדין את הגדולים כו' · כפרש"י ששואלין כל שעה ומתוך משא ומתן ופלפול אתרווחא הלכה והאי מייתי הך דר"ח כו' ומחבירי יותר כו' ומתלמידי יותר כו' לפי שכל א' מאלו שואל ביותר ומביא טפי לידי חידוד] : וכתיב הוי כל צמא וגו' · לאו בצמא ממש קאמר בנבואה זו אלא כמ"ש ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה' וקאמר בתלמיד הגון התיו מים עם רבו מדבר שלא תמנע ללמדו תורה אבל בתלמיד שאינו הגון ימנע הרב מללמדו תורה כמ"ש בסמוך יהיו לך לבדך אבל הנביא קורא לו הוי כל צמא לכו וגו' שישוב וילך אצל רב ללמדו: [ואם לאו יהיו לך לבדך וגו' דאסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון כדאמרינן פ' העור והרוטב השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקולים וע"ש בחדושינו : למה נמשלו ד"ת למים דכתיב הוי כל צמא גו' · דה"מ לדמויי לפי ענינו ללחם דכתיב ביה נמי לא רעב ללחם וגו' כי אם לשמוע דבר ה']: לומר לך וכו'· לפי שיש תלמיד שמונע עצמו מלילך אצל רבו ללמוד לפי שהוא חושב שאין זה כבודו לכך המשיל התורה למים במקום הזה מה מים מניחין מקום גבוה כו' אף אתה תניח מקומך והשפל עצמך לגבי רבך לילך שם כדי ללמוד שם לכך מכריז הכתוב הוי כל צמא גו' ולהכי מייתי ליה האי קרא בענין זה ולא מייתי ליה קרא דלקמיה

א מכות י ע"א. ב בס"ב רבה פ"א סי' י"ט מסכת ד"א פ"ח ואותיות דר' עקיבא אות ס :

חדושי גאונים

שבא מבואר בברייתא בברואה קנה מוציא קול ושט מכניס כל מיני מאכל. ורמז רב יצחק לו שלזה אין מן הראוי כלל שיבא להיאמר הגדות מזאת הסעודה בפני כל המון ישראל שמא יקדים ההמון להחליף ענין זאת הסעודה שהיא השגת הדברים האלהים היוצאים מן הקנה ויחליפוהו לושט כלומר לחשוב שהיא סעודה ממש ומילוי הכרס כמו שביארם. ובזה יקדימו ענין הקנה להחליף אותו בושט וכאשר כלו לאכול ויקומו כל הקרואים וילכו איש לדרכו פתח רבי יצחק ואמר מענין תכלית זאת הסעודה והזוכים

הרי"ף

וכו' · ויש לדקדק והלא בשלשה דברים נמשלה תורה לאש למדבר ולמים מה אלו בחנם אף ד"ת בחנם. ונראה דהוקשה לו כיון שנמשלה תורה בג' דברים למה באש הוא אומר נאם ה' יותר מבמים ובמדבר שאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' ותירץ שיש יחוד באש יותר מבאר הדברים שנמשלה בהם לומר מה אש אינו דולק יחידי וכו' : למה נמשלו דברי תורה לעץ וכו'. נראה לפרש דהוקשה לו כיון שנמשלה התורה לאש שאינו דולק יחידי א"כ למה נמשלה לעץ דהא עץ אחד אינו דולק היה לו להמשילה לעצים שהם שנים או שלשה דולקים ביחד לומר לך וכו' :

רבי חנינא בר פפא רמי וכו' · וקשה דלמא ה"ק לקראת צמא התיו מים וכשאין מביאין המים לקראתו אז הוי ואבוי על הצמא שלא נזדמנו לפניו מים עד שהוא בעצמו הולך למקום המים לשתות . ועוד כך הקשה כיון שלקראת צמא ראוי והגון הוא להביא לפניו מים לקדמו בהם למה יעשה שלא כהוגן שלא יביאו לו המים . וע"ק שאם אינו תלמיד חכם הגון איך הוא אומר ילך למקום תורה והלא אם אינו הגון לא ירצה לילך כדי להצריך לומר הוי כל צמא לכו למים לכך תירץ דמיירי בתורה שהתלמיד חכם הגון מצוה על הרב לילך למקומו ללמדו ואם לאו ילך הוא אצלו כלומר אם הוא ת"ח הגון ולא בא אצלו הרב ללמדו ילך הוא אצל הרב וזהו לכו למים . וגם יש לפרש ואם לאו שאינו הגון הוי כל צמא שאינו הגון ורוצה ללמוד ילך למים והתורה מחזירתו למוטב : רבי חנינא רמי כתיב יפוצו וכו'. וקשה שבאו הוא אומר שאם אינו תלמיד הגון יהיו לך לבדך דהיינו שלא ללמדו ולמעלה דרשו שבאינו הגון הוא ילך למים ללמוד תורה הרי כיון שאינו הגון גם כי ילך אליהם לא ילמדוהו כי אין לזרים אתו ולפירוש א' שפירשתי לעיל ואם לאו הוי כל צמא שמדבר בתלמיד הגון ולא בא הרב אצלו ילך הוא אצל המים ניחא אבל לפירוש האחר קשה . ואפשר שלדבר הזה בא רבי חנינא ואמר למה נמשלו דברי תורה למים . שקשה שמצינו שנמשלה בג' דברים באש ובמדבר ובמים לומר מה אלו בחנם אבל נראה ששאל רבי חנינא למה נמשלו למים שהוא מה שנמשלו דברי תורה למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים ואוקמיה רבי חנינא להאי קרא בתלמיד שאינו הגון שילך למים ולפי זה שדרש עכשיו אם אינו הגון יהיו לך לבדך אם כן למה נמשלה למים דמשמע אפילו באינו הגון ילך למימי התורה ותירץ דלעולם במי שאינו הגון יהיו לך לבדך שלא ילך הרב אצלו ללמדו ומכל מקום אם התלמיד משפיל עצמו כמים שמניחים מקום גבוה והולכים למקום מדרון אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה וזה שלא הגון והשפיל עצמו לילך ללמוד לפני הרב בודאי שדברי תורה מתקיימין בו כי לכך נמשלו דברי תורה למים : למה נמשלו דברי תורה למים ליין לחלב וכו'. נראה שהוקשה

עיון יעקב

לעיל דף ד' האי ת"ח דרתח וכו' מ"מ בעי למילף בניחותא וא"כ למה נמשל כאש שהוא לשון רתחא על זה מתרץ מה אש אינו דולק ביחידי כך ת"ח כשלומדין בחבורה א' ע"י הפלפול שמרתחין זה עם זה מחדדין :

והיינו דאמר ר' חנינא הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולם . מ"מ צריכין כולם להיות כסדר מתחלה ילמוד מרבותיו כל צרכו ואח"כ ילמוד עם חביריו ואח"כ ילמוד עם תלמידיו משא"כ בעו"ה בדורות הללו שהרבה לומדין שלא כמה ותלמידים שלא שמשו כל צרכם נוטלין לעצמם עטרה ללמוד עם תלמידים ומשבבים את עצמן וכ"ש התלמידים וע"ד דאמרינן רבי לא שנה חייא מנלים הם חוטאים ומחטיאים את הרבים ועתידין ליתן הדין ושומר נפשו ירחק מהם : רבי חנינא בר פפא רמי כתיב לקראת צמא התיו מים וכו' אם ת"ח הגון הוא . ונ"ל דקאי על ת"ח ששכח תלמודו מחמת אונס וכהא דרב יוסף ששכח תלמודו בחליו ואתי אביי לאדכורי וזה לקראת צמא התיו מים אבל אם ת"ח שאינו הגון הוא ששכח מחמת פשיעה ולא חזר על למודו צריך שילך ללמוד ואז מסתייעא מלתא טפי כדאיתא במנחות דף ז' ע"א גבי אבימי ע"ש : ואם לאו יהיו לך לבדך . כי אסור ללמוד עם תלמיד שאינו הגון כדאיתא בפ"ב דמכות : אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה . כי כל המתייהר חכמתו מסתלקת ממנו כדאיתא בפסחים דף ס"ו ולסיפך

ענף יוסף

הביא ע"ש אך יש לתרץ שכוונתם כמו שמלחמה האנושיית חרב איש ברעהו ואם איש באחיהו ידובקו בהלחמם . וכולם יטו שכם אחד . אז יצליחו . לא כן אם איש מעל אחיו יפרדו ואיש את רעהו לא יעזורו . כחם לא יהיה עוד . וכשכנגדם הוא ילחם להם כמו כן היה בפשוט כל אחד הוא לבדו יעשה מלאכתו לא יהיה לא לעזר ולא להועיל וזה מאמרם ז"ל . כי הפסוק לא דיבר כי אם על הכשדים חרב על הבדים ונואלו . כי יהיה חלק להם של הכשדים ואיש לרעהו לא יאמר חזק ואנשי סגלה איש לו . ולא יעלו וילחמו באגודה אחת ע"כ יפלו ביד אויביהם . אמנם ממנו ניקח משל ומוסר כי כמו כן חרב ע"ש של ת"ח העוסקים בתורה בד בבד כו' ופשוט (אור כשלמה) :

מה מים מניחין מקום גבוה כו'. בזה המדה מעורר אותנו על מדת ענוה ושפלות הרוח . ויבואר ע"פ מה שאחז"ל משען לחם אלו הלכות ומשען מים אלו אגדות (חגיגה פ"א) והכוונה כי הלחם הוא עיקר הזן ומים לשתות הוא לכבות חום הטבעי המתגבר בכלי העיכול המבשלים המאכל . ולזה אחז"ל אכל ולא שתה אכילתו דם . הרי המים לעזר העיכול הלחם ולשרותו ויתבשל וזולת המים לא יותך המאכל . ככה ג"כ במזון הנפש . מצות התורה והלכותיה לדעת מה יעשה האדם הוא מזון הנפש העקרי כענין הלחם . והגדה היא מוסרי התורה ומדות הטובות . ועניני דרך ארץ הכללים בה הוא כענין המים לעזר העיכול והיתוכו . ככה המעשה אם הוא מצות אנשים מלומדה בלי כוונה טובה ומדות טובות אינה כלום . אלא צריך להיות ע"י כוונה טובה ומדות טובות . וזה לא יתכן כי אם ע"י אגדות . וכמ"ש חז"ל אם רצונך להכיר מי שאמר והיה העולם לך אצל אגדות . כי שם מבואר ענין יראה ואהבה וענוה ופרישות וחסידות וכל מדות ישרות ולב טוב . ובהצטרף אלו המדות למעשה המצות הוא כענין השתיה אל האכילה שתתעכל הנפש בתורה . וזה החלק של אגדה לא ימצא כי אם במי שדעתו שפלה . אבל הלכות ודינים ימצא ג"כ במי שאינו בעל מדות ישרות . אמנם המדות והדעות להתנהג בדרכי השלמים הוא עצם צורת התורה ותכליתה

אהבת איתן

דלאו משום דגדול יום הגשמים הוא אלא משום דאין בו אלא טורח אחד וכמו המשקה את הפרדס שאינו מונע את המים וכו'. וה"נ ירידת גשמים דומה למשקה אבל תחיית המתים הוא לשלם שכר והוא טורח לכל א' ואחד . ודמי לעודר שאינו אלא לצדיקים וטובים:

גאון יעקב

כדאמרינן במס' ב"ב וישמע הדד כי שכב דוד וכו' וכי מת יואב מפני מה נאמר שכיבה בדוד ומיתה ביואב . משום דוד הניח בן כמותו לא נאמרה בו מיתה · וזהו שמתרץ דהספי' לא מת . משום דמקים הוא לזרעו שזרעו צדיקים ג"כ כמותו והוקשו זה לזה בערך צדקותם ולכך שפיר לא מת שהניח בנים כמותו · רק נאמרה בו שכיבה כדוד · (הגאון ר"י לוצין) :

המתורגמן א) געשיקט ארדענטליך ·

מהרש"א

דלקמיה בספר ישעיה לקראת צמא התיו מים : לג' משקין כו'. לעיל לענין מה מים מניחין מקום גבוה כו' הכי נמי יין וחלב אם שופכין אותן לארץ מניחין גבוה כו' אלא שאין דרכן לשופכן על הארץ כמו מים גם אינו שייך ביין וחלב מניחין מקום גבוה כו' כמעיינות ונהרות אבל הכא לענין פחותים שבכלים שייך לדמות התורה לכל הג' משקין : [כדא"ל ברתי' דקיסר כו'. כל הסוגיא בפ' הנודר וע"ש בחידושינו : מה ג' משקין הללו כו' עי' פרש"י ומפירושו נראה דל"ג אין נפסלין אלא כו' אלא דגרסינן ונפסלין בהיסח הדעת אף ד"ת משתכחין בהיסח הדעת כו' כצ"ל וכ"ה בגי' ע"י : גדול יום הגשמים כיום שנבראו כו' אני ה' בראתיו כו'. לשון ברא נאמר על תחלת הבריאה יש מאין וז"ש גדול יום הגשמים שנאמר בו ברא כאילו הוא יש מאין כיום שנבראו בו שמים וארץ דכתיב בהו בראשית ברא אלהים וגו': שנאמר רצית ה' גו'. רצית אותה במים שזה רצונה כמ"ש פקדת הארץ ותשוקקיה גו' פלג

בשלשה משקין הללו במים וביין ובחלב דכתיב הוי כל צמא לכו למים וכתיב (ישעיה נה) לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב לומר לך מה שלשה (מיני) משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה (עליו) · והיינו דאמרה ליה [א]ברתיה דקיסר לרבי יהושע בן חנניא אי [ב]חכמה מפוארה בכלי מכוער אמר לה (בתי מלכא) אבוך (במאי) רמי חמרא (אמרה ליה) במאני דפחרא[א] (אמר לה כ"ע במאני דפחרא ואבוך במאני דפחרא) יאמרה ליה אלא במאי נירמי אמר לה כגון אתון דחשיביתו רמו במאני כספא ודהבא אזלה ואמרה ליה לאבוה רמי לחמריה במאני דדהבא וכספא ותקיף אמר לה לברתיה מאן אמר לך הכי אמרה ליה רבי יהושע בן חנניא (ומאי אמרת ליה הכי והכי אמרי ליה) קריוה (לר' יהושע בן חנניא) א"ל אמאי אמרת לה הכי א"ל כי היכי דאמרה לי (איהי הכי) אמרי לה · והא איכא דשפירי וגמירי [שם ע"ב] אי הוו סנו טפי הוו גמירי · ד"א מה ג' משקין הללו נפסלים בהיסח הדעת אף ד"ת [אין] משתכחין [אלא] בהיסח הדעת :

טז שם א"ר חמא בר חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ שנא' (ישעיה מה) הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתיו בראתים לא נאמר אלא בראתיו · א"ר אושעיא גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו דכתיב תפתח ארץ ויפרו ישע · א"ר תנחום בר חנילאי אין הגשמים יורדים אלא א"כ נמחלו עונותיהן של ישראל שנאמר (תהלים פה) רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה·

רש"י

לך לבדך · ואין לזרים אתך : שלשה משקין הללו · מים ויין וחלב זו התורה שאין נותן בה כלום ויודעה ולומדה : בפחות שבכלים · במאני דפחרא: [במאני דפחרא] . בדרך שחוק אמר ומרמז מה את אומרת לי והלא אביך נותן יין בכלים מכוערים של חרס : ואלא במאי נירמי · אם לא בשל חרס הא כולהו עבדי הכי : ותקיף · החמיץ : כי היכי דאמרה לי · אי חכמה מפוארה בכלי מכוער : הכי אמרי לה · דיין משתמר בכלי מכוער אף התורה מתקיימת בי יותר מאילו הייתי נאה : אי הוו סנו · אותן נאים שהם חכמים : טפי הוו גמירי · שא"א לנאה להשפיל דעתו ובא לידי שכחה : בהיסח הדעת · שאם לא ישמרם יפה יהו נשפכין או נופל לתוכן דבר מיאום ונפסלין מלשתות בדבר קל יותר משמן ודבש שמתוך שהם עבים לפה הפסולת למעלה ואפשר אדם נוטל העליון וזורקו לחוץ והתחתון בר ונקי מה שאין כן במשקה לנול שאינו עב : בהיסח הדעת · אם אינו מחזירם תמיד: בראתים לא נאמר · דמשמע אשחקים יזלו קאי אלא אני ה' בראתיו לטל ומטר ש"מ שמשתבח ומתפאר בו הקדוש ברוך הוא: ישועה פרה ורבה בו · מליצי זכות נכנסין לפניו ביום הגשמים שנזכר לישועה מתוך שעת רצון הוא לישנא דקרא ויפרו ישע ואימתי בזמן שהשחקים יזלו צדק : רצית ה' ארצך · במים : נשאת עון עמך · מיד :

תוספות

אי הוו סנו הוו חכימי טפי · פי' אם היו שונאים היופי הוו [תלמידי] חכמים ביותר :

יד יוסף

א' נדרים נ ע"ב ע"ש: ב עיין פרש"י בע"ז טז ע"ב סד"ה פתיא אוכמא :

חדושי גאונים

אליה וכמה יזכה איש את ארחו לשמור את דרך עץ החיים לזכה לחיי העולם ואמר יעקב אבינו לא מת וכאשר רב נחמן לקח מאמרו זה על פשוטו הנה משך בקושיא לתומו והקשה אליו וכי בכדי ספדו ספדי' וכו'. והשיבו רבי יצחק מקרא אני דורש הבינו גם תקרו על בלי כי הגיד לו הגדתו זאת בשיקה הוא אותה על פשיטות' ויקח הדברים על פשוטן כי הגדתו זאת הוא דרשה נפלאת כדברים הנפלאים מאד וזה ודאי אמרו מקרא אני דורש כלומר שלא יבין הדברים ליקח אותן על פשיטותן כי אם בדרך דרשה וכמו שיבא. והבינו זה עתה ביאור דרשתו שנאמר אל תירא עבדי יעקב וגו' מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. ירצה עתה הבינו שאותן שהם חיים בעולם כל עומת הסוד ופני תכלית כוונת הענין כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו. המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו יזכו לרב טוב הצפון לצדיקים לעתיד לבא. וזה כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו מה שעל ידם נתפרסם כח אלוהותו וכבוד הדר מלכותו בעולם ולמען ספר שמו בכל הארץ ככל נפלאותיו אשר עשה עמהם ה' להפליא ועל ידם תודע ותגלה ותראה כבוד מלכותו בכל אשר עשה ה' במצרים לעיניהם ועל ידם יתגדל ויתקדש ונקדש בתוך בני ישראל . ועל ידם ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמו בגוים . אשר לכן ועל כן יחויב מזה הלד שיהיו זרע ישראל בני יעקב בחיריו להיות בחיים עוד כל ימי הארץ למן העולם ועד העולם מפאת שמו הגדול הנקרא עליהם ונודע בתוך

עיון יעקב

ולהיפך בעניו התורה מתקיימת בידו ומה"ט ניתנה תורה ע"י משה שהיה עניו מכל האדם שעל פני האדמה : מה שלשה מיני משקים הללו אינן מתקיימין וכו'. הא דחשיב שלשה מיני משקים אע"ג דלהראות דבר זה בחד סגי י"ל דלכך חשיב שלשה נגד שלשה מקרא משנה תלמוד וכן הוא במסכת סופרים פרק ט"ו הלכה ז' וז"ש אבל אמרו נמשלה המקרא כמים והמשנה כיין וכו' והחלב זו התלמוד שעל ידי התלמוד מלבן ומברר ההלכה כחלב וכה"ג איתא בילקוט שיר השירים סוף פ' וי"ו על פסוק רוחצות בחלב ע"ש: והיינו דא"ל ברתיה דקיסר. עיין בחדושינו דנדרים :

בראתים לא נאמר אלא בראתיו. עיין בתוספות וחדושי הרי"ף ול"נ דה"פ לפי מה דמסיק בחגיגה דף י"ב כחכמים דשמים וארץ כאחד נבראו שנאמר יעמדו יחדיו להכי נמי גבי גשם מן השמים ופתיחת הארץ להצמיח כתיב בראתיו לשון יחיד להראות יחד אני ה' בראתיו שתיהן כאחד כמו שהיו בריאת שמים וארץ יחד : גדול יום הגשמים שאפילו ישועה קרובה לבא. ומה"ט אמרינן בברכת אתה גבור וכו' ורב להושיע משיב הרוח ומוריד הגשם והטעם מפרש רבי תנחום כיון שאין הגשמים יורדין אא"כ נמחלו עונותן של ישראל

הרי"ף

לו כיון שדברי תורה הם חנם כמים וכמדבר וכאז למה נמשלו בפסוק זה למים וליין וחלב שהם דברים הפכיים המים הם בחנם והיין והחלב הם בדמים לומר לך מה ג' משקין הללו אינם מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אינם מתקיימות אלא במי שדעתו שפלה ואע"פ שבדמיון המים בלבד למדנו למעלה שמה המים מניחים המקום גבוה והולכים לנמוך כך ד"ת מ"מ המשילה ליין וחלב לומר שמתקיימות בפחות שבכלים כלומר באנשים הכעורים יותר מהנאים כמו היין שמתקיים בפחות שבכלים : ד"א שנפסלים ד"ת בהיסח הדעת אם אין לבו עליהם תמיד לחזור אותם שלא ישתכחו ממנו . ובתוס' אמרו כך ד"ת וכן נמי אמרו בעירובין לא בשמים היא לא תמצא במי שמגביה עצמו וכו' וכוונת התוס' היא שהוקשה להם שאיך הוא לומד מהמים שמניחים מקום גבוה והולכין למדרון והרי נמשלו ד"ת באותו פסוק עצמו ליין וחלב שמתקיימים בפחות שבכלים דהיינו באנשים הכעורים וא"כ נימא דכוליה להכי אתא ומנלן דקמ"ל לדרוש נמי שאינם מתקיימין ד"ת במי שדעתו גבוה אלא דעתו שפלה לכך הביאו התוס' שכן אמרו בעירובין לא בשמים היא לא תמצא במי שדעתו גבוה ולכך דרשו מהכא תרתי שמתקיימין במי שדעתו שפלה וגם שמתקיימים בפחות שבכלים: עוד בתוס' ד"ה אי הוו סנו הוו חכימי טפי. פי' אם היו שונאים היופי היו חכמים יותר. דקדקו לשון סנו דלפרש"י ז"ל הי"ל אי הוו כעורי הוו גמירי טפי ולמה קראו לכעורים סנו לכך פירשו סנו מלשון שנאה אם היו שונאים היופי הוו גמירי טפי ועוד אפשר דלפרש"י קשה מה שמצינו דשפירי וגמירי והרי היין אינו מתקיים כלל אלא בכלי חרס שהוא הפחות שבכלים ואיך נתקיימה התורה בנאים ומה תירץ באומר אם היו כעורים הוו גמירי טפי שעל המעט הנאים דגמירי יש להקשות ממשל היין שנמשלה בו התורה לזה פירשו אם היו שונאים היופי כלומר שאותם הנאים כיון שהם שונאים היופי הוו להו ככעורים ולכך נתקיימה בהם ד"ת : גדול יום הגשמים כיום כו'. צריך לבאר היכן משמע ששקולים שניהם וכי משום דכתיב בראתיו למטר יהיו שקולים כבריאת שמים וארץ והרי כל הדברים נבראו מאתו יתברך ואינו מוכרח שבריאת יתום אחד יהיה שקול כבריאת שמים כי כל דבר יש לו ערך בפני עצמו. ונראה לפרש גדול יום הגשמים כי ביום א' נבראו שמים וארץ וכל מעשה בראשית לא יצאו לפועל עד שירד המטר ביום ו' כמ"ש וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו' כי לא המטיר ה' וגו'. ונמצא יום ירידת הגשמים שהוא יום הו' שקול כיום בריאת שמים וארץ שבו נבראו הדשאים והאילנות כמ"ש חז"ל ולא צמחו עד שירדו הגשמים ויליף לה מדכתיב קרא אני ה' בראתיו למטר ייחד שמו על המטר ומצינו שייחד הקב"ה שמו על בריאתם שנאמר אני ה' עושה כל אלה אנכי עשיתי ארץ ואדם וגו' אני ידי נטו שמים וגו' הרי ששקולים שניהם: אין הגשמים יורדים אא"כ נמחלו עונותיהם וכו'. תימה דלא נקט לישנא דר"ת גדול יום הגשמים שנמחלו בו עונותיהם של ישראל ואמר בלשון שלילה אין הגשמים יורדים וכו' וע"ק דמאי איכא אי ילפינן מקרא דרצית ה' ארצך או מקרא דשלמה ואתה תשמע וסלחת וניחא למילף מקרא דדוד שהוא אביו של שלמה ולמה אמר אנן מהכא מתנינן לה וכו' וע"ק דמהאי קרא דשלמה לא משמע שנמחלין העונות מכח הגשמים אלא מכח התשובה דכתיב בהעצר וגו' ומחטאתם ישובון ואתה תשמע וסלחת. ונראה דדייק לומר אין הגשמים יורדין ולא אמר גדול יום הגשמים לפי שאין מחילת

ענף יוסף

ותכליתה המישרים למוד התורה לשמה בא מלימוד האגדות הנמצאים במי שדעתו שפלה. והיא ראשית ויסוד כל מדות טובות וזוכה על ידה לעולם הבא. כמ"ש חז"ל שלחו מתם איזהו בן עולם הבא ענוותן שפל ברך שייף עייל שייף נפיק וגריס באורייתא תדירא. וזהו ענין מה המים מניחין מקום גבוה כו' אף דברי תורה אין מתקיים אלא במי שדעתו שפלה שמנחת מי שדעתו גבוה עליו ומדבקת במי שדעתו נמוכה עליו :

המתורגמן א) פאן אין טעפער.

רש"י

ה"ג א"ל מר זעירי מדיהבת לרבינא כו'· זעירי שהם מן הראשונים ורבינא סוף הוראה ולא ראו זה את זה: ואתה תשמע השמים וגו'· והומר ונתת מטר על ארצך בתפלה דשלמה: ציה גם חום יגזלו מימי שלג· כשציה גם חום גוזלים מימות השלג שאין יורדין מטר כמשפטן בידוע ששאול חטאו: ולא יהיה מטר· וסמיך ליה ואבדתם: ציה· דריש לשון צווי דברים שצויתי אתכם בימות החמה תרומות ומעשרות: יגזלו מימי שלג· את המטר: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר· תחולל תבטל כמו לא יחל דברו (במדבר ל) כדאמרינן ביבמות (דף עב:) דרוח צפון ברור הוא ומביא אורה לעולם מה שהגשמים נעצרין ופנים נזעמים שמראה הקב"ה שאינו מביא מטר לעולם מפני לשון (סתר) [שקר] רכילות· ופשט המקרא כשם שרוח צפון תחולל גשם כך פנים נזעמים מפני לשון (סתר) [שקר]: וימנעו רביבים· משום דמאנת הכלם שהיה בך עזות: היה· משמע כבר נכשל: העז איש· שיש בו עזות פנים: רשע בפניו· ואין בו משום חלקות כדאמרינן במסכת קדושין (דף כח·) ומשום דבר זה בלבד מותר לקרותו רשע: מותר לשנאותו· אע"ג דכתיב אהבת לרעך כמוך: ועז פניו ישנא·

תוספות

ופנים נזעמים לשון סתר· פירוש בשביל לשון (סתר) [שקר] שאומר לשון הרע הרוח צפון מבטל הגשם והיינו פנים נזעמים: מותר לקרותו רשע· אף על גב דאמרינן בקדושין (דף כח·) הקורא חברו רשע יורד עמו (עד) לחייו לזה מותר דודאי נכשל בעבירה ועומד במרדו דהכרת פניו ענתה בו:

גמרא

אמר ליה זעירי מדיהבת לרבינא אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה (מלכים א ח) ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת וגו'· אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו אין הגשמים נעצרין אלא אם כן נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה שנאמר (איוב כד) ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו אמר ליה זעירי מדיהבת לרבינא אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה (דברים יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו' ואבדתם מהרה:

יז שם אמר רב חסדא אין הגשמים נעצרים אלא בשביל בטול תרומות ומעשרות שנאמר (איוב כד) ציה גם חום יגזלו מימי שלג מאי משמע א תנא דבי רבי ישמעאל בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם יגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים· אמר רבי שמעון בן פזי אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע שנאמר (משלי כה) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר· אמר רב סלא אמר רב המנונא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עזי פנים שנאמר (ירמיה ג) וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך וגו'· ואמר רב סלא אמר רב המנונא כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה שנאמר (שם) ומצח אשה זונה היה לך. רב נחמן (בר יצחק) אמר בידוע שנכשל בעבירה שנאמר היה לך ולא נאמר יהיה לך.(ו) אמר רבה בר [רב] הונא כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע שנאמר (משלי כא) העז איש רשע בפניו· רב נחמן בר יצחק אמר מותר לשנאותו שנאמר (קהלת ח) ועז פניו ישנא אל תקרי ישנא אלא ישנא אמר רב קטינא אין הגשמים

מהרש"א

[אלהים מלא מים גו']: שצויתי אתכם בימות החמה כו'· וטפי הוה ליה למנקט לקט שכחה ופאה שהם ממש בימות החמה בשדה אבל תרומות ומעשרות ניתן יותר בימות הגשמים אחר הדישה ומירוח וצ"ל מה"ט גופיה מדכתיב ליה גם חום דמשמע דבר שצויתי גם בחום ע"כ היינו תרומות ומעשרות שנצטוו בימי הגשמים אחרי הדישה ומירוח וגם בחום בימות החמה משא"כ לקט שכחה ופאה לא שייך צווי רק בימות החמה ומאי גם חום: [דברים שצויתי אתכם ולא עשיתם כו'· מפורש פ' ב"מ היאך משמע ולא עשיתם ע"ש]: ופנים נזעמים לשון סתר· פרש"י לפי דרש זה פנים נזעמים שמראה הקב"ה כו' ע"ש ול"נ לפרש גם לפי הדרש פנים נזעמים של בני אדם שמצטערים בכך]: ומצח אשה זונה כו'· פרש"י מסיפא דקרא וימנעו רביבים משום דמאנת הכלם וכו' ע"ש ומרישא דקרא ומצח אשה נמי מורה על העזות בכמה כתובים וה"נ אמרינן במסכת זבחים [א] ציץ מכפר על עזות פנים שנאמר והיה על מצח אהרן גו' ע"ש: [שנאמר העז איש רשע גו'· והמקרא מסורס העז בפניו איש רשע]: ועז פניו ישנא· פרש"י ועז כתיב חסר ו' מי שהוא עז פנים ישנא בשי"ן ואל"ף עכ"ל בכל הספרים בקהלת בשי"ן ואל"ף ומה שכתב שהוא באל"ף י"ל דכוונתו מדכתיב באל"ף דריש ליה מלשון שנאה ולא מלשון שינוי כפרש"י וכתרגומו שם דא"כ ה"ל למכתב בה"א ישנה אבל מה שכתב שהוא בשי"ן לא ידעתי כוונתו דהא בין שיהיה מלשון שנאה ובין מלשון שינוי בא השי"ן בו ואפשר לומר דכוונתו לפי הדרש

[א]מהרש"א ד"ה ומצח במס' זבחים (פח ע"ב):

יד יוסף

א שבת לג ע"ב:

חדושי גאונים

עמים רבים על ידיהם עוד ובקרב קדושים שבהם יתקדש בסוד קדושים רבה המאמינים בו ומיחדים אותו ולזה יוכרתו להיותם בחיים כל ימי עולם בארץ שבים ולא יעשו כלה בגוים כי הם אינם כי אם ליור ופרסום בעולם והוראה על שם כבוד מלכותו הנקרא עליהם. ולזה יחויב היותם זרוים באפסי

אהבת איתן

א"ר סלא אמר ר' המנונא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עזי פנים שנאמר וימנעו רביבים וגו' ומצח אשה זונה היה לך· ופרש"י משום דמאנת הכלם שהיה בך עזות. וכ"כ מהרש"א דמרישא דקרא ומצח אשה וגו' נמי מורה על העזות וה"נ אמרי' בזבחים ציץ מכפר על עזות פנים שנאמר והיה על מצח אהרן וכתיב ומצח אשה זונה. ומהתם אין ראיה די"ל דהתם גופיה סמיך אסיפא דקרא דומצח אשה ומהרש"א בעצמו פי' שם כן. ונראה דודאי כן הוא דאילו רישא דקרא דרשי' על אשה זונה ממש לומר שמחמת זה נעצרים הגשמים כדאיתא ביבמות (דף עח) וע"כ פי' דהא דהכא הוא מסיפא דקרא. ובפרש"א פ' י"ן א' שם גירסא אחרת. ומ"ש בעון גזל הוא מרומז בו נ"כ בתורה בפ' ונתתי מטר וגו' ואספת דגנך דאי' בירושלמי דברכות דגנך ולא של גזל:

הרי"ף

כעין תלוי אלא בתשובה וכל עוד שלא היתה התשובה גמורה לימחל אינם יורדים הגשמים אלא מכיון שנמחלו העונות אז יורדים גשמים ונמצא ירידת גשמים סימן טוב לישראל שנמחלו עונותיהם שנאמר רצית ה' ארצך בגשמים זו הוראה שנשאת עון עמך וכו': **אמר** ליה זעירי אתון מהתם מתניתו לה דמהתם משמע שקודם רצית ארצך בגשמים ואח"כ בא מחילת העון אנן מהכא מתנינן לה דקודם הוה מחילת העון ואח"כ ירידת הגשמים שנאמר ואתה תשמע השמים וסלחת ואח"כ ונתת מטר ומי יגיד לנו שעשו תשובה גמורה ונמחלו עונותיהם הוי אומר שגשמים לפי שאין הגשמים יורדים אא"כ כבר נמחלו עונותיהם של ישראל: אין הגשמים נעצרים אא"כ נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה. נראה דר' תנחום בר' חייא פליג אההיא דרבי תנחום בר חנילאי שאמר אין הגשמים יורדים אא"כ נמחלו עונותיהם ואם כן אע"פ שלא יהיו עונות חמורים שראוים לכליה מ"מ נעצרים הגשמים עד שנמחלו עונותיהם ורבי תנחום בר"ח דריש שאע"פ שלא יהיו נמחלים העונות יבואו הגשמים דדוקא על העונות של כליה ח"ו הם נעצרים הגשמים אבל על עונות אחרים אינם נעצרים א"ל זעירי אתון מהתם מתניתו לה שבכל עונות שראוים לכליה דהיינו שאול חטאו נעצרים הגשמים אנן מהכא מתנינן לה ועצר השמים וגו' ואבדתם מהרה דמיירי בעון עבודת כוכבים שחייבים עליה כליה כדכתיב השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה הא בחטאות אחרות אע"פ שיהיו חייבים עליהם כליה אין הגשמים נעצרים עליהם: **אין** הגשמים נעצרים אלא בשביל מספרי לשון הרע וכו'. צריך לבאר לפי' רש"י ז"ל שפירש פנים נזעמים מראה הקב"ה שאינו מביא מטר מפני לשון סתר דמנ"ל דפנים נזעמים שמראה הוא שאינו מביא מטר דילמא פנים נזעמים מראה הקב"ה שמביא ח"ו דבר או רעב או חרבה בשביל לשון סתר. ואפשר שלזה רמז רש"י לומר ופשט המקרא כשם שרוח צפון תחולל גשם כך פנים נזעמים מפני לשון סתר שהכוונה לדרוש רוח צפון מונע הגשמים ופנים נזעמים של הקב"ה ג"כ הם מונעים הגשמים ולמה הפנים של הקב"ה נזעמים למנוע הגשמים מפני לשון סתר. ובתוספות פי' בשביל לשון סתר שאמר לשון הרע הרוח צפון תחולל גשם והיינו פנים נזעמים. וכונת התוספות לפרש פי' אחר מפרש"י היכן נרמז עצירת הגשמים בפנים נזעמים ולזה פירשו רוח צפון כשתמנע ירידת הגשמים אינו במקרה אלא בהשגחה לפי שפניו של הקב"ה הם נזעמים על לשון סתר ולכך שלח רוח צפון ומנע הגשמים: אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנאמר ומצח אשה כו'. ופרש"י ז"ל וימנעו רביבים משום דמאנת הכלם שהיה בך עזות ותימה דתיפוק ליה דכתיב וימנעו רביבים משום מצח אשה זונה ולמה הוצרך רש"י ז"ל לפרש משום דמאנת הכלם שהיה בך עזות ואין לומר דמצח אשה זונה אינו עזות אלא אפקירותא דהא העזות הוא במצח שלכך היה הציץ על מצחו של כה"ג לכפר על עזות פנים. וי"ל דרב סלא אזיל לשיטתיה דדריש אח"כ כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה שנאמר ומצח אשה זונה כלומר כיון שיש לך עזות מצח בודאי אשה זונה יהיה לך או היה לך ולכך לית לן למידרש תו וימנעו רביבים משום דמצח של אשה זונה היה לך אלא וימנעו רביבים משום דמאנת הכלם ונמצא העזות מצח גורם לו לבוא על אשה זונה ומתוך העזות שמאנת הכלם על העזות שבך לכן וימנעו רביבים:

עיון יעקב

ישראל וכיון שנמחלו עונותם ודאי הישועה קרובה לבא: **אין** הגשמים נעצרים אא"כ נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה. ואין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה לכך מתחלה נחסר מזונם: **אין** הגשמים נעצרים אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות. נ"ל דכל הנך תנאי ואמוראי דכל חד וחד אמר דאין הגשמים נעצרים בשביל חטא אחר לא פליגי אהדדי דהרי לכולם יש סמך מקרא אלא דכל א' אמר דעתו שאם יראה שיש עצירת הגשמים יפשפשו במעשיהם אם יש בהם עוונות כאלו יתלה הדבר בזה ויעשה תשובה בדבר ואפשר שכל א' אמר דבר זה לפי דורו שהיה פרוץ בעבירה זו ולמר בעבירה אחרת וקאמר כל אחד שעצירת הגשמים בדורו לא היה רק בשביל חטא זה וק"ל: **רב** נחמן בר יצחק אמר מותר לשנאתו. והיכא שראה בו דבר עבירה אפילו ביחידי קאמר רב נחמן

בר

בעללתים

הגשמים נעצרין אלא בשביל בטול תורה שנאמר (קהלת י) בעצלתים ימך המקרה [א]בשביל עצלות שהיה בישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקדוש ברוך הוא מך ואין מך אלא עני שנאמר (ויקרא כז) ואם מך הוא מערכך ואין מקרה אלא הקדוש ב"ה שנאמר (תהלים קד) המקרה במים עליותיו · רב יוסף אמר מהכא (איוב לז) ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם ואין אור אלא תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור · בהיר הוא בשחקים תני דבי רבי ישמעאל אפילו בשעה שרקיע נעשה בהורין להוריד טל ומטר רוח עברה ותטהרם :

יח שם אמר רבי אמי אין הגשמים נעצרין אלא בעון גזל שנא' (איוב לו) על כפים כסה אור בעון כפים כסה אור ואין כפים אלא חמס שנאמר (יונה ג) ומן החמס אשר בכפיהם ואין אור אלא מטר שנאמר (איוב לז) יפיץ ענן אורו מאי תקנתיה ירבה בתפלה שנאמר (שם לו) ויצו עליה במפגיע [ב]ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה ז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה וגו' ואל תפגע בי · ואמר רבי אמי מאי דכתיב (קהלת י) [ג]אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל אם ראית רקיע שקיהה כברזל מלהוריד טל ומטר בשביל מעשה הדור שהן מקולקלין שנאמר והוא לא פנים קלקל מה תקנתן יתגברו (בחכמים) [ברחמים] שנאמר (שם) וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה כ"ש אם הוכשרו מעשיהם מעיקרא· ר"ל אמר אם ראית תלמיד [דף ח ע"א] שתלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו שנאמר והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה כ"ש אם משנתו סדורה לו מעיקרא כי הא דר"ל הוה מסדר מתניתין ארבעין זימנין כנגד ארבעים יום שנתנה תורה ועייל לקמיה דר' יוחנן.

מהרש"א

הדרש מלשון שנאה יהיה השי"ן בשמאל כמו סי"ן וק"ל : ואין מקרה אלא הקב"ה כו' · קראו הכא מקרה הגם שהוא מקרה במים עליותיו דהיינו בין מים עליונים למים תחתונים מכל אותן (שלא עסקו בתורה) הוא מך שונאיהם של כו' : ואין אור אלא תורה כו' · רוצה לומר אין אור במקום הזה אלא תורה דלפי פשטיה ולא ראו אור השמש והלבנה לא יתכן דאדרבה מתוך שרוח עברה בהם ותטהרם דהיינו שהרקיע הוא טהור ונהור יותר המאורות מאירים : בשביל גזל שנאמר על כפים גו' · לעיל מהאי קרא דבר כי הקב"ה עושה עם העבים והמים דבר והפכו עונש לרשעים ושכר טוב לצדיקים דהיינו בם ידין עמים דור המבול לאבדם בהיפוך יתן בהם אוכל למכביר מזונות לצדיקים כמ"ש במדרש משל לנחתום כו' עיין בילקוט וע"ז אמר ג"כ כי במבול על החמס דן אותם במים כמ"ש כי מלאה הארץ חמס וגו' לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל ומאז שנשבע שלא יביא מבול דן אותם על החמס בהפך זה דהיינו בהעצר המים כמו שכתוב על בשביל חמס שבכפים כסה אור ומטר עד שיתפללו עליו : [רקיע שקיהה כברזל כו' · והיא קללה שבת"כ ונתתי את שמיכם כברזל וגו' והיא קשה משל משה שאמר והיו שמיך וגו' נחושת וגו' כפרש"י בחומש] : שנאמר והוא לא פנים קלקל כו' · לפום ריהטא והוא לא פנים אין לו משמעות לפי דרשה זו ויש לפרש כדברי המתרגם שהביא גם כן כל דרשה זו והוא לא פנים וגו' פי' וההוא דרא לא צלו קדם ה' כו' ע"ש : שנאמר וחילים יגבר וגו' · דתפלת רבים יותר מקובלת וכן לקמן לענין תורה לימוד הרבים יותר מועיל וכמ"ש בסוף פ"ב דברכות [א] אקרא דילכו מחיל אל חיל : מ' זימנין כנגד מ' יום כו' · בהא איכא טעמא דמשה נמי סדרן באותן מ' יום ולכל הפחות פעם אחת בכל יום אבל כנגד כ"ד תורה נביאים וכתובים אין כאן טעם מבורר :

רש"י

ועז כתיב חסר וא"ו מי שהוא עז פנים ישנא בשי"ן ואל"ף : מך · כמי שאין בו כח להוריד טל ומטר : ועתה לא ראו אור · מפני שלא ראו אור של תורה : אפי' · כשהשמים בהורים כמו בהרת מנומר בעבים ורוצה להוריד גשמים : רוח עברה ותטהרם · מפזרת העבים : המלאך אף ברי שמו יפיץ ענן אורו גשם שלו : ויצו · הקב"ה : עליה · על הגשם שתרד : במפגיע · כשיתפלל עליה כמו אל תפגע בי : קהה כברזל · כמו הקהה את שיניו ושיני בנים תקהנה (ירמיה לא) : והוא לא פנים קלקל · שקלקלו הדורות : וכל שכן אם הוכשרו מעשיהם קודם לכן וכו' · והכי משמע ויתרון הכשיר ויתרון שהכשר לחכמה אם הכשירו מעשיהם מתחלה שיבאו הגשמים יותר מבחיילים יגבר שהן מגבירין חיילים ועומדין בתפלה בזמן שקלקלו: שתלמודו קשה עליו כברזל · שקשה הוא לו מרוב קושיות : בשביל משנתו שאינה סדורה לו · ואינו זוכר מה כתיב בה ולפיכך אינו יודע לפרק אי נמי שגורסה בטעות פוטר על החיוב ומחייב על הפטור ומקשי עלה מדוכתא אחריתי והכי משמע קרא והוא לא (פנים) שאינו יודע שמועתו מפני שפנים קלקל שקלקל במשנה שהיא קודם לתלמוד : ירבה בישיבה · שיסדירו בני הישיבה משנתם : שנאמר וחילים · בין תלמידים שהם חיילות חיילות: ויתרון הכשיר · כשסידר משנתו מתחלה : כנגד מ' יום שנתנה התורה · שתתקיים בידו : והדר עייל קמיה דרבי יוחנן · למיגמר

תוספות

בהורין · לשון בהרות טרוק"ש בלע"ז:

[א]מהרש"א ד"ה שנאמר בספ"ב דברכות (ס"ד ע"א):

יד יוסף

א מגילה יא ע"א : ב לקמן ח ע"א ברכות כו ע"ב סוטה יד ע"א סנהדרין לה ע"ב : ג עי' קה"ר פ"י סימן י"ג במד"ר פ"ג :

הדושי גאונים

ארץ למקצה הארץ ועד קצה הארץ ממזרח שמש ועד מבואו כי על כן באו בשבעים נפש ירדו אבותינו מצרימה יען מש"ך ה' אותם שמה בחבלי אדם בעבותות אהבה לבעבור תגלה ותראה כבוד מלכותו על

אהבת איתן

וא"ר אמי מ"ד אם קהה הברזל וכו' · עי' פרש"י וצריך טעם דאמאי יבואו הגשמים יותר אם הכשירו מעשיהן מתחלה מבחיילים יגבר בתפלה הא אמר שיש תקנה להתגבר ברחמים וא"כ ה"ל לבטל גזרת עצירת גשמים לגמרי ויבואו הגשמים כמו אם הכשירו מעשיהן מתחילה ולא היתה הגזירה כלל דהיכן מצינו ביטול הגזירה רק במקצת . וי"ל עפ"י הא דתניא בפ"ק דר"ה (דף יז ע"ב) הרי שהיו ישראל רשעים גמורין בראש השנה ופסקו להן גשמים מועטים לבסוף חזרו בהן להוסיף עליהן אי אפשר שכבר נגזרה גזירה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ הצריכה להן . הרי דבגזירה זו של גשמים אי אפשר לבטלה לגמרי ולהוסיף על הקצבה שנקצב בר"ה אף אם הוזרין ומתקנין מעשיהן. ואין נתקן בחזרה רק שמה שנקצב כבר הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ הצריכה להן.

עיון יעקב

בר יצחק בפסחים דף קי"ג ע"ב דמצוה לשנאותו ע"ש : בשביל ביטול תורה . גם כן מטעם דלעיל דאמר ר"ש בן פזי בשביל מספרי לשה"ר ומה תקנתיה של מספר לשון הרע יעסוק בתורה שנאמר עץ חיים מרפא לשון וזה שמבטל מת"ת נענש על לשה"ר בעצירת הגשמים :

רב

הרי"ף

בעצלתים וכו' · בעצלות של ישראל שלא עסקו בתורה ימך המקרה נעשה שונאו של הקב"ה מך וכו' · וצריך לדקדק מה זו היה שבעון ביטול תורה אמר נעשה הקב"ה מך חס ושלום מה שלא אמרו בשאר הדברים אלא הגשמים נעצרים וכאן אמר ימך המקרה כו' · ואפשר לפי שג' מתנות נתן הקב"ה לישראל התורה והגשמים והמאורות וכשראה הקב"ה שהתורה שנתן להם במתנה לא קבלוה מאהבה שאינם עוסקים בה ונתעצלו בקריאתה גם מתנת הגשמים נעשה שונאו של הקב"ה מך כמו שהעני אינו נותן מתנה לזולת כך הקב"ה אינו נותן מתנת הגשמים לעולם וזהו הטעם גם כן לרב יוסף דדריש קרא ועתה לא ראו אור התורה ולפיכך אע"פ שבהיר הוא בשחקים שהם בהורים מנומרים כבהרת בעבים רוח עברה ותטהרם מסלק העבים ואינו נותן להם מתנת הגשמים כיון שלא קבלו עליהם מתנת התורה :

מאי תקנתיה ירבה בתפלה . אפשר שאמר ירבה בתפלה ולא אמר יתפלל לפי שמרוב עשוקים יזעיקו על החמס והעושק אשר עשקו אותם ובזה משתיק קול זה לקול התפלה ולכך ירבה בתפלה כי הריבוי בקול התפלה מכריע לקול הזעקה של החמס ועם זה יבואר מש"ה גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו לומר אע"פ שבקול זעקת החמס מועיל ריבוי התפלה מ"מ בזעקת ש"ד דכתיב קול דמי אחיך צועקים אלי דמו ודם זרעיותיו גם כי תרבו תפלה אינני שומע לפי שידיכם דמים מלאו שדמי אדם ודם זרעיותיו הם דמים מרובים ומה יועיל כי יפגע בריבוי תפלה כי אותם הקולות של הדמים מונעים קול ריבוי התפלות : אם קהה הברזל . אם ראית רקיע השמים שקהה כברזל מלהוריד טל ומטר מפני קלקול מעשים שבדור שנאמר והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה יתגבר בחכמים · ובגרסת הגמרא גרס יתגברו ברחמים שנא' וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה וכל שכן אם הוכשרו מעשיהם מעיקרא · ובמדרש קהלת כתוב אם נתקהו שמים שעל ראשיכם כברזל הכמד"א ונתתי את שמיכם כברזל ואין הקב"ה מסביר פנים קלקול מעשים יש בדור מה יעשו יגזרו תעניות והקב"ה מרוית לעולמו · עוד בגמרא אם ישוך הנחש אם ראית דור שהשמים משתכין עליו כנחושת מלהוריד טל ומטר וכו' · וצריכין אנו לבאר דרשות הללו בפסוקים ולמה אמרו כאן קהה הברזל וכאן משתכין כנחשת · ונלע"ד עם מה שדרשו הז"ל על מה שכתוב בפרשת בחוקותי ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה ובפרשת תבא כתוב לאמר והיו שמיך אשר על ראשך

עץ יוסף

יח שנאמר וחילים יגבר . הכוונה לזה שאחז"ל בעירובין כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים אף כאן אמר שהדור יתגברו ברחמים כלומר יתפעלו במדת הרחמנות על העניים והאביונים . שישביעו נפש נענה . ועירום יכסו בגד ועל ידי התגברות הרחמים אז חיילים יגבר . כלומר בזה נשבור הרבה חילות של המסטינים העומדים עלינו שיתעורר מקור הרחמים ויפתח לנו אוצרו הטוב לתת מטר ארצנו בעתו (אי' הים) : כנגד ארבעים יום שנת.

רש"י

גמרא: כנגד תורה נביאים וכתובים · שהם כ"ד ספרים: שפנים קלקל · שהראה לו פנים רעות: ירבה רעים · לפייס הימנו שיסביר לו פנים: משתכין עליו כנחושת · מאדימים פנים כעין רודיליי"א כדאמרי׳ בב"מ (דף כו׳) דשתיך טפי שהעלו חלודה שנעצרין מלהוריד טל ומטר: לוחשי לחישות · בשביל שאין מתפללין תפלה בלחש: יגיד עליו רעו · יתפלל עליו חברו וגבי גשמים כתיב באיוב: ואין יתרון לבעל הלשון · כלומר מה הנאה יש לבעל הלשון שיודע ללחוש ואינו לוחש: מקנה אף על עולה · מקנה אף על מי שעולה ומגים דעתו: ואין נוחין זה לזה וכו׳ · והכי משמע בשביל שצריך להגיד זה לזה ולהיות נוחין בהלכה ואינם עושים: מקנה · מתקנאים ומתגרין באף ומעלין אותו ומביאים אותו עליהם · לישנא אחרינא גרסינן ונוחין זה לזה בהלכה ומתקנאים באף והכי משמע מי שיגיד עליו רעו שנוחין זה לזה מתקנאין באף

תוספות

ואם לחש ועלתה בידו והגים דעתו מביא אף לעולם שנאמר יגיד עליו רעו · כלומר אם יגיד עליו רעו שעל ידו באו הגשמים והוא מגים דעתו מקנה אף על עולה כלומר הוא קונה אף ועולה כלומר אם עולה שמגים דעתו עליו הוא מקנה אף:

גמרא

רב אדא בר אהבה מסדר מתניתין עשרין וארבע זימנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל לקמיה דרבא רבא אמר אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים שנאמר והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה עליו רעים שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה כל שכן אם הוכשרו מעשיו בפני רבו מעיקרא: יט שם ואמר ר׳ אמי מאי דכתיב (קהלת י) אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון אם ראית דור שהשמים משתכין עליו כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין באותו הדור מאי תקנתן ילכו אצל מי שיודע ללחוש (וילחוש) דכתיב (איוב לו) יגיד עליו רעו · ואין יתרון לבעל הלשון וכל מי שיודע ללחוש ואינו לוחש מה הנאה יש לו ואם לחש ולא נענה מה תקנתיה ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפלה שנא׳ (שם) ויצו עליה במפגיע ׳ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה ז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי ואם לחש (ונענה) [ועלתה בידו] והגים דעתו עליו מביא אף לעולם שנא׳ (איוב לו) מקנה אף על עולה · רבא אמר ב׳ תלמידי חכמים שיושבין בעיר אחת (ונוחין) [ואין נוחין] זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנאמר מקנה אף על עולה:

כ שם ׳אמר (רבי לוי) [ריש לקיש] מאי דכתיב (קהלת י) אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון

מהרש"א

[שהשמים משתכין כנחושת כו׳ · זו היא קללתו של משה והיו שמיך אשר על ראשך נחשת גו׳ ובנוסחת גמרות שלפנינו לא מייתי הכא קרא דיגיד עליו רעו אבל מפרש"י נראה דגרסינן ליה וכ"ה בע"י דבתר בשביל לוחשי לחישות שאין בדור גרסינן מה תקנתן ילכו למי שיודע ללחוש וילחוש דכתיב יגיד עליו רעו ואין יתרון לבעל הלשון אבל לפי סדר הכתובים אינו דהאי קרא ויצו עליה במפגיע הוא מוקדם לפסוק יגיד עליו רעו וע"כ נראה דבתר דמייתי קרא ויצו עליה במפגיע גרסי׳ יגיד עליו רעו שכן הוא סדר הכתובים ומייתי ליה כדקא אמר דילך אצל חסיד להתפלל על המטר כמו חוני המעגל ור"ח בן דוסא דודאי ע"י תפלתם יהא נענה דהיינו שיגיד עליו בתפלה רעו שהוא חסיד ואמר ואם לחש ועלתה כו׳ שנאמר מקנה אף על עולה הוא סיפא דקרא דיגיד עליו רעו]: מ"ד אם ישוך הנחש בלא לחש כו׳ · גם שנשיכתה שממיתה הוא מקללת אדם הראשון מ"מ אינה מוכרחת לישוך אלא שניתן לה כח לישוך ולהמית ובזה יתיישב מה שכתוב בלא לחש דלכאורה לא איצטריך לפי הדרשה דכ"ש אם היא ממיתה ולא יועיל הלחש מה הנאה יש לה אבל הוצרך לכך דלא תימא גם שאין לה הנאה היא מוכרחת לכך מתוך הקללה ועל זה אמר דאינו כן שהרי אינה ממיתה אלא בלא לחש אבל ע"י לחש אינה ממיתה וע"כ

יד יוסף

א לעיל ז ע"ב: ב ערכין טו ע"ב ועיין בב"ר פ׳ פ"ה ובויק"ר פ׳ כ"ו ובקהלת רבה פ׳ י׳:

חדושי גאונים

ידיהם כמו שזכרנו ולזה בשבעים נפש ירדו מצרימה להורות שכפי זאת התורה העצומה הנכבדת יהיו זרוים בכל שבעים אומות כי אין ראוי שיחסר סוד זה הענין ועולם קדושת תורה זו בשום חלק מארץ. אשר על ידיהם יתפרסם כח אלהותו והדר כבוד מלכותו בכל הארץ ובכל הגוים וראו כל העם אשר שכן בקרבו מפאת קדושת אמונתם בו והידותם ודבר זה נבאר אי"ה ונרחיב בו הדבור בספר אשר אני מייעד לחברו באלו הענינים הוא ספר נשמת אדם. ובזה ביאר רב יצחק דרשתו שמפאת זרעו מה שהם בחיים כלומר מהויבים ומוכרחים להיותם בחיים ולא יעשו כלה כמו שביארנו הנה גם הוא בחיים כפי הוראת הממך סוד זרעו ירצה שזרעו לא יהיו נכרתים מן החיים כולם כאחד תם ושלום

אהבת איתן

ולקמן במכילתין (דף יט ע"ב) תניא שנה שגשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו באחד בשבת וכו׳ שנה שגשמיה מרובין למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בבת אחת וכו׳. ומבואר דגשמים מרובים עדיף מגשמים מועטים אע"פ שיורדין בזמנן והיינו דקאמר הכא שיש יתרון בהכשר מעשים מתחלה שהיה נקבלהסמר"ה גשמים מרובי׳ מבחיילים יגבר שא"א להוסיף על מה שנקצב להם רק שמתקן הגזירה שמורידן בזמנן ואלו גשמים מרובים עדיפי כנ"ל:

עין יעקב

רב אדא בר אהבה מסדר מתניתא עשרים וארבע זימנין ועייל לקמיה דרבא. וזכר לדבר אל ישוב דך נכלם פירוש מי שחוזר על למודו כמנין דך אל נכלם בבהמ"ד: מפני לוחשי לחישות שאין באותו דור · אפשר מטעם דאיתא בסוטה מפני מה תקנו תפלה בלחש כדי שלא לבייש עוברי עבירה וזה הדור שאינן מתפללין בלחש לפי שהן עזי פנים שאין להם בושה לכך בשביל עזי פנים הגשמים נעצרין כדאיתא לעיל דף ז׳ ולמאן דאמר התם דהמתפלל בקול רם הרי זה מקטני אמנה ואין הגשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה כדבסמוך:

לעתיד

הרי"ף

נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל והם דרשו שהיקל מרע"ה בקללות שאמר מפי עצמו שיהיו השמים מזיעין כנחשת ופירות יהיו עומדין בארץ הקשה כברזל שאין בה לחלוחית לירקב הפירות אבל בקללות שהם מפי הקב"ה החמיר להיות השמים קשים כברזל שאין הגשמים נוטפין כלל ועיקר וזהו בשביל קלקול מעשים שבדור דכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר ומפני כך אינו מסביר פנים לצדיקים שבדור להוריד בזכותם מטר כיון שקלקל הדור ולא מיחו בידם ומה תקנתם יתגברו בחיילים שהם החכמים שיהיו מפקחים להוכיח בני דורם ושוטרים יתנו לשבר מתלעות עול אשר לא ישמע בקול מוריו וחיילים יגבר יתנו גבורה וכח לחכמים להיות סיפוק בידם להוכיח בני דורם ויתרון היה לדור אם מתחלה הוכשרו מעשיהם להיות אוהבים לת"ח המוכיחים אותם ומגברין אותם יתרון גדול היה להם אם מתחילה הכשיר חכמה הוכשרו לגבר את החכמים ולשמוע בקולם שמתחלה היו נענין ולא הוצרכו לכלום · וכפי נוסחאות המדרש יאמר וחיילים יגבר בגזרת תענית לשבר לב כל העם בהכנעה ועיקר התיקון בזכ התענית הוא ללמוד בחכמת התורה וזהו שאמר ויתרון הכשיר עיקר היתרון בהכשיר ובתיקון הוא חכמת מה להם שרבים יתכמו בתורה · וכפי גירסת הגמרא שאמר יתגברו ברחמים הפשר שרמז שאם שמים הם כברזל מלהוריד טל ומטר וכבר התפללו ולא נענו כי הוא יורה שיש קלקול מעשים בדור ולא תקנו מעשיהם בתשובה ומה גם בהיות עון גזל בדור במקולם אשר ישועו מזרוע רבים הם מונעים קול התפלה שלא תתקבל כדכתיב גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו שהם דמי חמס והקול של הצועקים מעכב קול התפלה ולכך אמר למעלה רבי אמי מאי תקנתיה ירבה בתפלה שברבוי הפעמים אפשר שיתגבר קולם על קול הצועקים חמס ואם עד אלה לא נענו יתגברו ברחמים והוא מהז"ל מד"ר על פסוק טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו שמרחמיו נותן לבריותיו שירחמו אלו על אלו בשנת בצורת והקב"ה מתמלא עליהם רחמים והביאו מעשה דרבי תנחומא דגז"ר

עץ יוסף

שנתנה התורה. כדאי׳ א"ר אבהו כל ארבעים יום שעשה משה מלמעלה היה לומד תורה ושוכח. לסוף אמר ליה רבש"ע הרי באו ארבעים יום ואינו יודע דבר. מה עשה הקב"ה משהשלים ארבעים יום נתן לו את התורה במתנה שנאמר ויתן אל משה ככלותו (תנחומא כי תשא סי׳ טז) ועי׳ שם מ"ש:

ב מ"ד אם ישוך הנחש בלא לחש. דמשמע דלא נושך אלא אם לחשו לו ממעלה שישוך והיינו שנגזר כן מקללת אדם הראשון. הא מ"מ מקללת אדה"ר אינה מוכרחת לישוך אלא שניתן לה כח לישוך ולהמית. ולתרץ זה אמר לעתיד לבא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש ואומרות לו ארי דורס ואוכל (פי׳ שאוכלה מחיים) זאב טורף ואוכל (שהורג ואח"כ אוכל) כן כתב רש"י בפרק יש בערכין וכאן פי׳ רש"י ארי דורס ואוכל מיד ואינו מתירא. זאב טורף ואוכל שמוליך לחוריו ואוכל שם שמפחד מן הבריות ולכולן יש להן הנאה אתה מה הנאה יש לך שאתה נושך בני אדם והורגן ואין אתה אוכל. והוא אומר להם אם ישוך הנחש בלא לחש אפשר דהוא עבד כלום אם לא מתאמר לו מן עליותא להעניש את בעל הלשון · שלו ג"כ אין הנאה במה שמספר לשון הרע וזהו ואין יתרון לבעל הלשון. במה שמספר לשה"ר והורג שלשה בני אדם האומרו והמקבלו

והנאמר

ענף יוסף

ב מאי דכתיב אם ישוך הנחש כו׳. לע"ל מתקבצין כו׳. קשה איך יתיישב בזה הכתוב דאם ישוך וגו׳. גם הענין תמוה שנתקבצו כל החיות לשאול אל הנחש לכן נראה דהוא דרך מליצה. דהנה כל החיות והפראים והמזיקים אשר ישנם בעולם אינם באים רק מחמת החטאים שיש בעולם · שהחטאים מפריסין כח הטומאה בעולם. ועי"ז נתעורר כח הדין. ומזה באים המזיקים בעולם והנה כמעט כל החטאים באים מרוב תאוה. ולזה ס"ק התנא ואמר בלשון מליצה דאילו החיות שואלין להנחש. בשלמא ארי וזאב מזיקין בשביל תאוה כמו החטאים הבאים בשביל תאוה משא"כ היזק הנחש שמזיק בלי תאוה איזה ענין חטא ישנו בעולם שיעשה האדם בלא שום תאוה והשיב שהוא מחטא לשון הרע שהוא ג"כ בלי תאוה כי מה יתרון לבעל הלשון. וזה פי׳ הכתוב אם ישוך נחש בלא לחש כי בש"ס אמרו ג"כ קטורת יבא דבר שבלחש ויכפר על דבר שבלחש. מוכח דלשון הרע מקרי דבר שבלחש. וזהו שאמר אם ישוך הנחש בלא לחש כלומר וכי היה הנחש נושך אם לא היה לחש דהיינו לשון הרע בעולם. ואמר שהיחס שיש ללשון הרע לנשיכת הנחש משום דגם לבעל הלשון אין יתרון ודמיין להדדי (עולת יעקב):

לעתיד לבא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש ואומרות לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך אמר להם ואין יתרון לבעל הלשון · אמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו שנאמר (איכה ג) נשא לבבנו אל כפים·אוקים (רבי) שמואל [ברנחמני] אמורא עליה ודרש (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון וגו' · קשיין אהדדי לא קשיא הא ביחיד הא בצבור :

כא שם ואמר רבי אמי אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר (תהלים פה) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף· ואמר ר' אמי בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה[א] מנין מחולדה ובור ומה המאמין בחולדה ובור כך· המאמין בהקב"ה על אחת כמה וכמה · אמר ר' יוחנן כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו את הדין מלמעלה שנאמר (שם) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף · רבי חייא בר אבין אמר רב הונא מהכא (תהלים צ) וכיראתך עברתך· ר"ל

מהרש"א

וע"כ דאינה מוכרחת על כך וק"ל : אא"ב משים נפשו כו' · כפרש"י שנפשו מכוונת בכפו דהיינו בלב שלם בכמה מקראות מלינו דרחמנא ליבא בעי וכמ"ש ועבדתם את ה' אלהיכם בכל לבבכם וגו' ונראה דמשים נפשו בכפו הוא דבר נוסף דלבו מכוון כ"כ לשמים שיהיו פיו ולבו שוים כאילו הם במקום אחד בכפו :

[שנאמר אמת גו' וצדק משמים וגו' · ומשמע ליה דבגשמים איירי דכתיב בתר הכי גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה ורש"י פי' צדק משמים דהיינו גשמים שהן לצדקה עכ"ל ועוד יש לומר צדק היינו מזל צדק שהוא מורה על הגשמים כדאמרינן ספ"ב דשבת דמזל צדק הוא מלונן] : המצדיק א"ע כו' מהכא וכיראתך עברתך כו' מהכא פגעת כו' · רש"י פי' כל הני מילי ע"פ מ"ש שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ע"ש אבל א"כ ה"ל לאתויי כל הנך קראי דהכא כמי התם בפ"ב דיבמות [א] ובפ' הפרה ונראה לפרש ע"פ גירסת הילקוט דה"ג כל המצדיק עליו את הדין מלמטה מצדיקין כו' וע"פ מ"ש פ"ק דכתובות[ג] רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא משתה אחרונים לא לימא משום דאל יפתח אדם פיו לשטן וכמפורש שם שהדבור גם בדרך הדמיון מעורר את מה"ד על האדם עד שהשטן מקטרג להיות החוטא מודה בדבר שראוי לכך כו' ע"ש והא ודאי שעל העונש העבר ובא על האדם ודאי יהיה האדם מצדיק עליו הדין אבל להבא שראוי לבא עליו עונש אל יהא האדם מצדיק עליו הדין שהוא ראוי לעונש כזה שזהו פותח פיו לשטן אלא יבקש רחמים אולי יתעשת לו הקב"ה ולזה אמר כאן המצדיק עליו הדין להבא הרי מוסף ומעורר מדת הדין עליו מלמעלה להצדיק עליו הדין מלמעלה ומייתי שנאמר אמת מארץ תצמח דהיינו שמצדיק עליו הדין מלמטה לפי האמת דזו המדה מנגדת בריאת אדם כמ"ש אמת אמר אל יברא וכמפורש פרק חלק גבי וימהר משה ויקוד

רש"י

ומעלין אותו מעליהן : ארי דורס ואוכל · מיד ואינו מתיירא : טורף ואוכל · שמוליך לחוריו ואוכל שם שמפחד מן הבריות ולכולן יש להן הנאה : ולך מה הנאה יש לך · שאתה נושך בני אדם והורגן והוא אומר: ואין יתרון לבעל הלשון. שמספר לשון הרע אע"פ שאין לו הנאה ולפיכך מביאו הקב"ה בדין [אצל נחש] כדי שיתביישו מפני שהשיא אדה"ר ומתביישין עמו מספרי לשון הרע: ולבם לא נכון עמו · עם הקב"ה : ואף על פי כן . כתוב בסמוך : והוא רחום יכפר עון . ושומע תפלתם והיכי אמרת שאין תפלתם נשמעת אא"כ משים נפשו בכפו כלומר שנפשו מכוונת בכפו (מבחוץ) : בצבור · תפלתם נשמעת אף על פי שאין לב כולם שלם כדכתיב ויפתוהו בפיהם בדבריהם לשון רבים : ביחיד · אינו נשמע אלא אם כן לבו מכוין : בזמן שאמת מארץ תצמח · שיש אמונה במשא ומתן אז צדק משמים נשקף דהיינו גשמים שהן צדקה : מחולדה ובור · [שהמיתו שני בני אדם מלוי הוא באגדה מעשה בבחור אחד שנתן אמונתו לריבה אחת שישאנה אמרה מי מעיד והיה שם בור אחד וחולדה אמר הבחור בור וחולדה עדים בדבר לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת והוליד שני בנים אחד נפל לבור ומת ואחד נשכתו חולדה ומת אמרה לו אשתו מה מעשה הוא זה שבנינו מתים במיתה משונה ואמר לה כך וכך היה המעשה]: המאמין בהקב"ה · שמשימו עד בינו לבין חבירו על אחת כמה וכמה: המצדיק לעצמו · שמכשיר ומקשט מעשיו : מצדיקים עליו· מדקדקים עליו כחוט השערה יותר מאילו מקלקל מעשיו כדי למרק עוונתיו: אמת מארץ תצמח אז צדק וגו'· צדקה אין כתיב כאן אלא צדק דמשמע דין : וכיראתך עברתך · על מי שהוא ירא אותך אתה מחזיק עברתך כדי למרק עוונותיו ופשטיה דקרא מי יודע עוז [אפך מי יודע עוז] וכח למלאות אותו לנוס מפניך ביום אפך וכיראתך עברתך כשם שאתה יראוי

הגהות

[א]מהרש"א ד"ה המצדיק · בפ"ב דיבמות (קכא ע"ב)· ובפ' הפרה(כ' ע"א):
[ג] שם בא"ד פ"ק דכתובות (ח' ע"ב):

חדושי גאונים

אך יחיו לנצח כל ימי עולם ובזה האופן הוא בחיים בזה העולם . גם רמז עוד שעל ידי אמונת ישראל הקדושה יהיו על ידי זה חיים בחיים הנצחיים חיי העולם הבא כולם כאחד אף אם יהיו בהם פושעים וחטאים כי אע"פ שחטא ישראל הוא ואין מן הראוי שכל אשר בשם ישראל יכונה לא יראה יה בארץ החיים להפלגת קדושת' ואשר נתקדם

גאון יעקב

אמר ר' אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים נפשו בכפו שנאמר נשא לבבינו כו' אוקי רשב"נ אמורא ויפתוהו כו' ל"ק הא ביחיד הא בצבור . המאמר הוא קשה הסיתוך . ענין משים נפשו בכפו · שפי' רש"י שנפשו מכוונת בכפו מבחוץ דהיינו הכוונה הנ"ל בפירוש במאמרו שאין תפלתו נשמעת אלא עד שיכוין . עוד אשר מדייק ר"א אין תפלתו של אדם. הל"ל אין תפלה נשמעת כו' . אבל אמרו ז"ל במדרש הרשעים הם ברשות לבם . והצדיקים לבם ברשותם . והענין שהצדיקים משעבדים את הלב שהוא הכח המעורר וכח התאוה שיכנע אל השכל לשמור משמרתו כי השכל גובר על כח התאוה. אבל הרשעים בהיפך . כי הם שהוא עיקר עצמותם השכל והנשמה אשר בקרבם הם משועבדים ונכנעים להלב . כי כח התאוה גובר עליהם . ולכל אשר לבו חפץ בתאוה . שם יטה השכל

הכותב

מנין מחולדה ובור זה המעשה כתוב בפרש"י ובתוספות אבל בערוך הביאו בערך חלד יותר ארוך ומסודר וכתבתיו כאן ככתוב שם . מעשה בנערה שהיתה הולכת לבית אמה והיתה מקושטת בכלי כסף וזהב וגם יפ"ת ותעתה בדרך והלכה בלא יישוב כשהגיע חצי היום צמאה ולא היתה לה לויה ראתה באר וחבל של דלי קשור ונשתלשלה וירדה לבור לאחר ששתתה בקשה לעלות ולא יכלה היתה בוכה וצועקת עבר עליה אדם אחד ושמע קולה ועמד על פי הבאר והציץ ולא היה יכול להבחין אמר לה מן בני אדם אתה או מן מזיקן אמרה מבני אדם (השבע לי שתזדקקי עמי נשבעה לו) אמר מה טיבך לכאן ספרה לו כל המעשה אמר אם אני מעלך תנשאי לי אמרה הן העלה ורצה להזדקק לה מיד אמרה לו מאיזה עם אתה אמר לה ממקום פלוני וכהן אני אמרה אף אני ממקום פלוני

עיון יעקב

לעתיד לבא מתקבצות ובאות כל החיות · אפשר לומר לפי שכל החיות אכלו מעץ הדעת כדאיתא במדרש וכולן מתרפאין לעתיד חוץ מהנחש כדאיתא שם במדרש לכך אומרין לו החיות מה הנאה יש לך שאתה נושך לכך אין רפואה למכתך כיון שאין לך הנאה אין ילרך תקפך כל כך והוא משיב להם ואין יתרון לבעל הלשון ואפ"ה יצרו תקפו עליו לדבר לשה"ר ומה"ע גם עבירה זו ענשו גדול נגד ג' עבירות גדולות כדאי' במסכת פאה ועירובין:

אא"ב משים נפשו בכפו · עיין פרש"י כאן ופירוש מהרש"א ויותר נראה לומר שאין תפלתו נשמעת אא"כ שם נפשו בכפו למסור עצמו על יחוד שמו הגדול וכן הוא הפירוש כפשוטו בכל המקראות ויש נפשו בכפו ומ"מ מקשה שפיר מהאי קרא דלבם לא נכון ולא מסרו עצמן על קדושת שמו אפ"ה והוא רחום יכפר : המאמין בחולדה ובור כלומר ששם עדותו

הרי"ף

תעניתא ורצו אחד שנתן צדקה לגרושתו וכו' וז"ש כאן יתגברו ברחמים לעשות רחמים אלו עם אלו והקב"ה מתמלא עליהם רחמים כי זהו מ"ש הקב"ה עשו לפני כסדר הזה דהיינו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' וז"ש וחיילים יגבר דהיינו כל החיילים העומדים שם יגבר לרחם עליהם · ויתרון תוספת טובה היתה להם בתיקון מעשיהם אשר העוו דהיינו הכשיר חכמה על פי התורה אשר יורו אותם החכמים : לעתיד לבא מתקבצות כל החיות וכו'. להבין היכא רמיזא הא דמה הנאה יש לך וכו' נראה דדריש הכי אם ישוך הנחש בלא כלומר אם יתכן שישוך הנחש בלא דבר של הנאה ותשובת הנחש נרמזת במלת להש שלוחש הנחש ואומר אתם אומרים לי שאני נושך בלא הנאה ואין יתרון לבעל לשון הרע עלי שמתוך לה"ר הורג ג' הנאמר עליו והמקבלו והאומרו מה שאיני הורג אלא א' ועוד הנחש הורג בסמוך לו ובעל לשון הרע הורג בסוף העולם בלי שום הנאה : ואין תפלתו של אדם וכו' הא ביחיד הא בצבור כו' · וקשה דמ"ש האי קרא דויפתוהו בצבור מהאי קרא דנשא לבבינו אל כפים דמוקמת ביחיד שהרי הוא מדבר ג"כ בלשון רבים נשא לבבינו · ואפשר כיון דהאי קרא אמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו שמדבר בלשון יחיד ועל כל אחד מהחוטאים כתיב נחפשה דרכינו ונחקורה וגו' נשא לבבינו וגו' וכיון שהוא יחיד גבר על חטאיו לכך צריך להיות תפלתו אל כפים שנפשו מכוונת בכפו מבחוץ :

המצדיק את עצמו מלמטה וכו' · נראה לי דפליג אהא דרבי אמי דאמר אין הגשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה דהיינו המאמין בהקב"ה כשהוא זורע שעתיד הקב"ה להצמיח מולא דשא גם ה' יתן הטוב וצדקה שהם הגשמים כדכתיב תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד משמים נשקף להמטיר גשמי ברכה · ורבי יוחנן דריש דאיפכא הוא שהמצדיק עצמו מלמטה מדקדקים עמו מלמעלה לעצור הגשמים כדי למרק עונותיו אבל לדור שאינו זכאי שאינו מצדיק עצמו למטה אין מדקדקים עמו למעלה והקב"ה ברחמיו מוריד להם גשמים להחיות נפשם והיינו דכתיב אמת מארץ תצמח אז צדק שהוא דין משמים נשקף ודרשינן צדק לשון דין דלא כתיב צדקה : ר' חייא אמר מהכא וכיראתך עברתך · כפי היראה

עץ יוסף

לו הנאה : אלא אם כן משים נפשו בכפו . אפשר שהכוונה שצריך להסתכל כלפי מעלה ברוממות הבורא יתברך עד שיהא כל כח לבו משוכה
והנאמר עליו . לכן נגזר עליו מן השמים שיומת ע"י הנחש שממית ואין לפרש מלבו בעבודת התפלה תענוגי העולם והנאותיו מכל וכל . ואך

המתורגמן (א) טריוא מיעננער .

ר"ל אמר מהכא (ישעיה סד) פגעת את שש ועושה צדק בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע · א"ר יהושע בן לוי כל השמח ביסורין שבאים עליו מביא ישועה לעולם שנאמר בהם עולם ונושע :

כב שם אמר ריש לקיש מאי דכתיב (דברים יא) ועצר את השמים בשעה שהשמים נעצרין מלהוריד *) (טל ו) מטר דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת · והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא נאמרה עצירה בגשמים ונאמרה עצירה באשה [שם ע"ב] נאמרה עצירה באשה שנאמר (בראשית כ) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם ונאמרה עצירה בגשמים דכתיב (דברים יא) ועצר את השמים נאמרה לידה באשה ונאמרה לידה בגשמים נאמרה לידה באשה דכתיב (בראשית ל) ותהר ותלד בן ונאמרה לידה בגשמים דכתיב (ישעיה נה) והולידה והצמיחה · נאמרה פקידה באשה ונאמרה פקידה בגשמים נאמרה פקידה באשה דכתיב (בראשית כא) וה' פקד את שרה ונאמרה פקידה בגשמים דכתיב (תהלים סה) פקדת הארץ ותשוקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים · מאי פלג אלהים מלא מים תנא כמין קובה יש ברקיע שממנה גשמים יוצאים · אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב (איוב לז) אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו אם לשבט בהרים ובגבעות אם לחסד ימציאהו (בארצות) [לארצו] בשדות ובכרמים אם לשבט לאילנות אם לארצו לזרעים אם לחסד ימציאהו בורות שיחין ומערות :

כג שם בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא אמרי היכי נעביד ניבעי רחמי אתרתי לא אפשר אלא לבעי רחמי אמותנא וכפנא

*) בילקוט איתא מטר

רש"י

ומפוחד כך יש להתירא ולהתפחד מעברתך : פגעת את שש ועושה צדק · במי ששמח ועישה צדק שהם העושים כך: בדרכיך יזכרוך · אתה פוגע בו אם חוטא כלום כמו ויפגע בו וימת: (בהם עולם ונושע)· קרא הכי הוא פגעת את שש ועושה צדק והם העושים [כך] בדרכיך יזכרוך באותן דרכים שאתה מיסרן ביסורין יזכרוך לטובה ואומרין הן אתה קצפת ונחטא בשביל שחטאנו בהם עולם ונושע [בשבילם נושע] לעולם הבא: שמחבלת · כמו חבלי יולדה אף השמים עושין כן וקשה לעולם ועל חטא הוא: נאמרה עצירה באשה כו'· כלומר על כולן מבקשין רחמים: פלג · בריכה: כמין קובה·אהל מלא מים:אם לשבט. אם גזר הקב"ה רוב גשמים לרעה אז יורדים בכח כשבט שמכה בכח [וחזרו בתשובה] הקדוש ברוך הוא מורידן על הרים ובגבעות מקום שאין שם איש · אבל : אם לחסד · שיורדין בנחת : ימציאהו לארצו · לארץ ישראל : אתרתי · לא בעינן רחמי אהדדי כדלקמן :

מהרש"א

וגו' מה ראה משה אמת ראה ע"ש גם מלמעלה מדת הדין מלדיק עליו לענשו לפי האמת ולא ברחמים דהיינו ולדק משמים נשקף וגו' דאין השקפה אלא לרעה · ודאמר מהכא וכיראתך דהיינו שירא האדם מלמטה ומלדיק עליו הדין כן הוא עברתך למשוך עליו הדין שלמעלה דהיינו עברתך. ודאמר מהכא פגעת וגו' ועושה לדק בדרכיך וגו' שמלדיק מלמטה דרכי השם ומדתו עליו לענשו הן גם אתה קלפת ונחטא במדת הדין עליו מלמעלה בך עולם ונושע על ידי שיתמרקו כל עונותיו בעולם הזה הוא נושע לעולם הבא בשכרו משלם ועלה מייתי בכהאי גוונא הא דריב"ל כל השמח ביסורין דזה שמלדיק עליו הדין לקבל יסורין עליו מביא ישועה לעולם שנאמר בהם עולם ונושע : שהשמים נעלרין מלהוריד טל ומטר כו' · הטל ודאי אינו נעלר אלא דלברכה קאמר הוא נעלר ובקרא דמייתי נמי לא הוזכר רק מטר ובילקוט מפורש בהאי לישנא בשעה שהשמים מתקשרים בעבים ואין גשמים יורדים דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת כו' ע"ש:ונאמרה לידה באשה כו' · לא שדימה לידת הגשמים ללידת האשה שהרי אמרו לעיל דמיטרא בעלה דארעא מהאי קרא והולידה והלמיחה ולידת הגשמים דומה ללידת הזכר כמ"ש לעיל דלשון והולידה הכי משמע אלא דה"ק דיש בלידת הגשמים דומה ללידת אשה דהיינו שע"י הגשמים הארץ הולידה דמטרא בעלה דארעא וכן לגבי פקידה שיש לגבי גשמים פקידה שהארץ נפקדת ע"י הגשמים כמ"ש פקדת הארץ וגו' וכ"מ דבעי רחמי שמים במטר כמו באשה : כמין קובה כו' · ואתיא כמ"ד לקמן דהעולם ממים עליונים שותה: אם לשבט בהרים ובגבעות אם לחסד ימליאהו לשדות וכרמים כו' · כל"ל וכ"ה בילקוט ולא פירש בהך כלום אם לארצו דמשמע שהיא חלוקה שלישית כמו שמפורש לה באידך דרשה ונראה דלפום הך דרשה קמייתא לא הולרך לפרש אם לארצו דמשתעי לפי הגזרה דמעיקרא שהיו ישראל בינונים וכפרש"י בהדיא בספר איוב אם לשבט לפורענות כו' בהרים וגבעות שאין מקום זריעה ואם לארצו להורידם כאשר נגזר בתחילת דין לא לשבט ולא לפנים משורת הדין אלא בבינונית ואם לחסד שנעשו הדור עכשיו יותר לדיקים כו' אותן גשמים שנגזרו בבינונית מהפך כו' לירד בחסד בזמנם ועל ארץ הלריכה להם שלא תרד טפה מהן לאיבוד עכ"ל ע"ש : נבעי רחמי כו' . כבר

חדושי גאונים

גם ונקדש בתוכם לזה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ובזה האופן הם בחיים אף היא בחיים הללו ובזה מקים הוא לזרעו . שכולם יזכו לזאת הסעודה והיא חיי העולם הבא בלי שום ספק . זאת חקרנוה כן היא כונת זה המאמר בלי שום ספק לכל מבין עם תלמיד ויותר לרואי השמש חדי הראות למי שיבין הדברים הנסתרים האמיתים הברורים בעומק החכמה.(דרש משה):

גאון יעקב

והגשמה · ע"כ אמר ר' אמי ע"ה שאין התפלה מקובלת לפניו ית'. אלא א"כ יתגבר האדם על עלמו עד שישים נפשו המתאוה בתוך כפו שתהיה בידו וברשותו לעשות בה כרלון השכל . כמי שיש לו חפץ בכפו שהוא אדון ושליט . לעשות מה שחפץ . אולם אחר דלמסקנא אסקינא דזהו דווקא ביחיד . אבל בלבור אפילו ויפתוהו כו' ולבם לא נכון עמו . אעפ"כ והוא רחום כו' · לכך מדייק ר"א אין תפלתו של אדם . ר"ל בהיותו אדם יחיד בלי השתתפות הלבור או לריך לכך . אבל בליבור בכל ענין והוא רחום יכפר כו' : (רע"פ והאלגאזי) :

הכותב

ממשפחה פלונית בני אדם נקובי שם אמרה לו עם קדוש כמותך שבחר בך הקב"ה מכל ישראל ואתה מבקש לעשות כבהמה בלא קדושין וכתובה בא אצל אבי ואמי ואני מתארסת לך נתנו ברית זה לזה אמר מי יהיה עד והיתה חולדה אחת עוברת כנגדן אמר לה השמים וחולדה זו [ובאר זה] יהיו עדים שאין אנו מכזבין זה בזה והלכו כל אחד לדרכו הנערה עמדה באמונתה וכל מי שתובעה היתה ממאנת עליו כיון שהחזיקו בה נהגה עצמה כשוטה וקרעה בגדיה ובגדי נוגע בה עד שנמנעו בני אדם ממנה והוא כיון שעבר מפניה שכחה ונשא אשה ונתעברה וילדה זכר כשהגיע לג' חדשים חנקתו חולדה ועוד נתעברה וילדה בן ונפל לבור אמרה אשתו אם כדרך בני אדם היו מתים הייתי אומרת צדוק הדין עכשיו שמתו מיתה משונה אין זה בלא עון ספר לי מעשיך גלה לה המעשה ונתגרשה ממנו אמרה לו לך אצל חלקך שנתן לך הקב"ה הלך ושאל בעירה אמרו לו נכפית היא הלך אצל אביה פירש לו כל המעשה א"ל אני מקבל מומיה בא אצלה התחילה לעשות כמנהגה ספר לה מעשה חולדה ובור אמרה לו עמדתי בבריתי מיד נתיישבה דעתה ופרו ורבו בבנים ובנכסים ועליהם הכתוב אומר עיני בנאמני ארץ וגומר ע"כ לשון הערוך:

הרי"ף

שיש לאדם מהקב"ה מראה עליו הקב"ה כח דינו ועברתו למרק עונותיו : בשעה שהשמים נעצרים וכו' · נראה שכשם שיש צער לעולם על עצירת הגשמים גם השמים מצטערים כשהם נעצרים כמו אשה תקריב ללדת שהולד מצטער כשהוא נעצר ברחם אמו וגם האשה מצטערת כשהיא נעצרת וכשם שבלידת האשה היא מתרווחת כך בירידת הגשמים השמים הם מתרווחים שממנים וכשם שיש פקידה לאשה קודמת ללידה שמתוך הפקידה בא הלידה כך מתוך הפקידה שפוקד ה' לארץ לראות מעשיהם הטובים ותפלתם ותשובתם מוריד הגשם והולידה והצמיחה דכתיב פקדת הארץ כלומר פקדת במעשיהם הטובים ותפלתם ותשוקקה הקב"ה מתאוה לתפלתם כדכתיב השמיעיני את קולך ועוד י"ל שהפקידה בגשמים היא מ"ש המטר יורד בשביל יחיד שנאמר לאיש עשב בשדה וזו היא הפקידה שפוקד לארץ בשביל יחיד ומוריד הגשם לעולם :

עין יעקב

עדותו בחולדה ובור שקיימו הבטחתם מכ"ש מי ששם בטחונו בהקב"ה שלוה לנו על אמונתו והוא יודע לבו של אדם אם אמונתו שלימה או לא שלריך לקיים בטחונו ולווי שלו : דומה לאשה שמחבלת · פירוש הארץ דומה לאשה שמחבלת ונעלרת מלדת כן הארץ שנזרעת ונעלרת בשביל מניעת גשמים להוליא הלמחים לפועל וכן כל איכך כולם קאי על הארץ וכן נראין דברי מהרש"א ודלא כפרש"י :
ניבעי רחמי אתרתי לא אפשר · הנה בודאי הזכות גורם הרבה טובות וכמה בני אדם זוכין לשתי שלחנות אך ע"י תפלה ותחנה שהיא מתנת חנם כמו בימי עזרא שביקש רק דרך תחנה כדאי' פס סימן ט' וכן דניאל וחמ"ו לא בקשו רק מתנת חנם כדרכן של לדיקים לכך לא בקשו רק אחדא ומה"ט מלינו במשה שביקש ואתחנן מתנת חנם וביקש אעברה נא ואראה את הארץ ולא נתן לו רק אחת לראות את הארץ ולא לעבור בה :

עין יוסף

רק למעלה להתענג על ה' לבד בחיבות התפלה עד שתהא נפשו יולאת מהגוף לגמרי ותתעלה להתדבק כביכול בו יתברך . וכפו פי' שרשו מלשון (איוב טו) וכפתו לא רעננה שידבק בתפלתו את נפשו למעלה לשרשו :
(נפש החיים) :

וכפנא נסבול אמר להו רבי שמואל בר נחמני ניבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב דכתיב (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון · ומנא לן דלא מצלינן אתרתי דכתיב (עזרא ח) ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת מכלל דאיכא אחריתי · במערבא אמרי משמיה דרבי חגי מהכא (דניאל ב) ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנא מכלל דאיכא אחריתי · בימי רבי זירא גזור שמדא וגזור דלא למיתב בתעניתא אמר להו רבי זירא נקבליניה עלוון ולכי בטיל שמד ליתביה אמרי ליה מנא לך הא אמר להו דכתיב (שם י) ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך : כד שם אמר רבי יצחק אפילו שנים כשני אליהו וירדו גשמים בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה היינו דאמר רבה בר שילא [א]קשה יומא דמטרא כיומא דדינא · אמר אמימר אי לא דצריך לברייתא בעינן רחמי עליה ומבטלינן ליה · וא"ר יצחק שמש בשבת צדקה לעניים שנאמר (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא · ואמר רבי יצחק גדול יום הגשמים שאפי' פרוטה שבכים מתברכת בו שנאמר (דברים כח) לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך · ואמר רבי יצחק [ב]אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנא' (שם) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך · תנא דבי רבי ישמעאל אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו שנאמר יצו ה' אתך את הברכה

רש"י

נבעי רחמי אכפנא · דליתיב שובעא ומותנא ליבטל ממילא : דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב · לחיים ולא למתים דאינו מביא שובע כדי להמית בני אדם אלא כדי שיחיו: משביע לכל חי רצון · שובע נותן לבני אדם חיים : על זאת · על חדא משמע בעזרא כתיב: על רזא דנא · בדניאל כתיב : דלא ליתבו בתעניתא · דלא בעו דליתי ברכה לעולם בשבילן : נקבל עילוון · יומי תעניתא דמשום קבלה מהני לן כתעניתא וכי בטיל שמדא עבדינן להו : ומנא לן דעבדינן הכי · כלומר דמהני אי עבדינן הכי : אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך · אלמא משקבל עליו נשמעו דבריו : כשני אליהו · בימי אחאב (שצריכין למטר) [שהיה העולם צריך לגשמים דכתיב (מ"א יז) אם יהיה השנים האלו טל ומטר כי אם לפי דברי] : סימן קללה · שבני אדם צריכין לחזר בשוקים לקנות סעודת שבת : קשה יומא דמטרא · שאין בני אדם יכולין לעשות צרכיהן : כיומא דדינא · שני וחמישי שמתקבלין בני אדם לדון עם חבריהן כתקנת עזרא שיש הומיות וקולות ואוושות ויום הגשמים כיום הדין ובערב שבת כל שכן דקשה מטרא והיינו דאמר ר' שילא : ומבטלינן ליה · לירידת גשמים שטורחין בני אדם ואינן יכולין לצאת ולבא : צדקה לעניים · שמתעדנים בה ונוח להם יום ברור ומתחממים בה ביום הצינה : יראי שמי · שומרי שבת : פרוטה שבכים · אפילו מעשה ידיהם

תוספות

אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' וגו' · תימה דאמרינן פרק כל הבשר (דף ק"ה:) גבי הני שקולאי דדרו חביתא דחמרא בעו לאתפוחי אותבוהו תותי מרזיבא פקע חביתא ומפרש שם בשביל השד שהיה שם עד דאכפייה מר בר רב אשי לשד לשלם אמר ליה שידא למר בר רב אשי ליקבע לי מר זימנא דאיזיל ואשלם קבע ליה זימנא כי מטא זימניה איעכב ואמר ליה אמאי לא אתית בזמנך אמר ליה כל מידי דלייר וחתום וכייל ומני לית לן רשות למישקל מיניה אלמא בדבר המדוד והמנוי לית ליה רשות למשקל מיניה ובדבר הסמוי אית ליה רשות אלמא אין ברכה בדבר הסמוי

מהרש"א

כתבנו בפ"ב דכתובות דהכא איירי ברעב של כליה ואע"ג דבגזרת כפנא כמי מתים ברעב של כליה מכל מקום קאמר נסבול כפנא דלא מתים כ"כ בכפנא כמו במותנא : על זאת מכלל דאיכא אחריתי כו' · על זאת מפורש שם שבקשו להיות להם שלום מאויבים בדרך ומדיוקא דזאת מכלל דאיכא אחריתי שאינו מפורש שם וכן בדניאל על רזא דנא מפורש שם ופשרה לחזויא למלכא ומכלל דאיכא אחריתי שאינו מפורש שם : דלא ליתבו בתעניתא · פרש"י דלא בעו דליתי ברכה לעולם בשבילן עכ"ל לפי פירושו הא מלתא באפי נפשיה הוא דלא תליא בגזור שמדא אלא דגזרו דלא ליתבו בתענית על הגשמים דלא יבא ברכה לעולם בשביל תעניתן ויותר נראה לפרש דגזור דלא ליתיב בתעניתא היינו לבטל גזירת השמד דגזור: מנא לך הא כו' מן היום אשר נתת לבך וגו' · כבר אמרינן בפ"ק דקדושין [א] מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה מיהו אפשר דהיינו מעת שנעשה המעשה הטוב מצרף גם המחשבה טובה אבל הכא קאמר דבר נוסף דנשמעו דבריך גם מיום המחשבה בלב : כיומא דדינא כו' · עיין פרש"י וק"ק דמה ענינו לע"ש דהתם טעמא אחרינא אית ביה משום שאין יכולין לעשות צרכיהן גם הדמיון בקולות ואוושות הוא רחוק ונראה דגרסי' ביומא דדינא בב' ר"ל קשה יומא דמטרא ביומא דדינא שהכל מתקבלין מן הכפרים לעיירות שיושבין שם בתי דינין בב' ובה' וטורח להם לילך שם ביום שהגשמים מרובין כמ"ש [ב] בר"ח בן דוסא כשהלך בדרך ביום גשם שאמר חניכא בצער וכל העולם בנחת והשתא ניחא דכ"ש בע"ש שכל עולם צריכין לחזור אחר צרכיהן בשוק לקנות סעודת שבת ועלה מייתי שפיר אי לאו דצריך כו' כפרש"י גופיה ודו"ק : שמש בשבת צדקה כו' יראי שמי כו' · פרש"י יראי שמי שומרי שבת עכ"ל ועוד י"ל דמשמע ליה דאיירי בשבת מהאי לישנא דשמש צדקה והוא מבואר כי מהלך שבעה המזלות סדרן הוא שצ"ם חנכ"ל ותחלת הלילות של שבעה ימי השבוע כנג"ש חל"ס ותחלת הימים חל"ס כנג"ש כמלא בשבת בתחילת הלילה מתחיל מאדים ובתחלת היום מתחיל שבתאי ושני מזלות אלו מאדים ושבתאי מורים על הרע כמפורש בפרק מפנין ובפרק מי שהחשיך וכוכב צדק שהוא מורה על הטוב כדאיתא שם הוא משמש אותה שעה שקודם ליל שבת קודם מזל מאדים וגם הוא מתחיל שעה אחת על יום שבת אחר מזל שבתאי ומטעם זה נוגו הקב"ה לקבל שבת בתוספת שעה אחת קודם הלילה שמתחיל מאדים שעדיין צדק משמש באותה שעה שקודם לילה וכן ביום השבת לא כתיב ביה בבקר שיש לשהות שעה אחת על היום לפי שבאותה שעה משמש מזל שבתאי עד שיתחיל לשמש אח"כ מזל צדק ולפי שבאותה שעה שקודם לילה עדיין יום הוא והשמש זורחת במזל צדק וכן שעה אחת ביום מתחיל נץ החמה במזל צדק על כן אמר שמש צדקה שהשמש היא במזל צדק בסוף ערב שבת בתחלת שבת קודם מאדים וגם היא במזל צדק בתחילת זריחתה ביום שבת אחר שבתאי והיינו וזרחה לכם יראי שמי בקבלת שבת בין ביום ובין בלילה שתהיה השמש במזל צדק מרפא בכנפיה : פרוטה שבכים מתברכת כו' · עיין פי' רש"י לפירושו לא הוה ליה למימר אלא שאפי' מעשה ידיו מתברכין ונראה דמלתא יתירה נקט דאפילו שאין בו מעשה ידים ממש כגון עסקא התלוי בפרוטה שבכים היא מתברכת ומרבה ליה מריבויא דכל מעשה ועוד יש לומר דפרוטה שבכים מתברכין על ידי הגשמים שהתבואה ופירות בזול ואין צריך להסר מפרוטה שבכים כמו בזמן היוקר ונמצא הפרוטה שבכים מתרבה לו עתה בזמן הזול : [אין הברכה מצויה אלא כו' · מפורש בפרק המפקיד ופ' כ"ה] :

[א]מהרש"א ד"ה מנא · בפ"ק דקדושין (מ' ע"א): [ב] שם ד"ה כיומא · כמ"ש (יומא כ"ג ע"א) :

יד יוסף

א ב"מ פה ע"א :
ב שם מב ע"א :

חדושי גאונים

אין הברכ' מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין כו' רצו בזה כשהוא מתכוין להצלחות העולם הזה שהם דבר המדוד והמנוי כי לכל ההצלחות שבעה"ז יש קץ וגבול להם או מדידה או מנייה כנודע מגדרם· ואין שם ברכה אחרי שלכל יש עת וקץ · אמנם העוסק לשמה ואינו מצפה לשכר בעה"ז כ"א לאריכות ימים בעולם שכולו ארוך והוא סמוי מן העין כמ"ש עין לא ראתה וגו' שם הברכה מצויה אחרי שהחיים ההם נצחיים ועליה ישא ברכה מה' ומאת ה' כמ"ש כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם היינו במקום חיי עולם שם צוה ה' הברכה וזהו מצוי בעוסקים לשמה כמ"ש אורך ימים בימינה למיימינים בה דהיינו לעוסקים לשמה · עוד נוכל לומר שהיא רמז לאשה זו שהיא דבר הסמוי מן העין שנאמר ויפל אלהים תרדמה על האדם פרש"י שלא יראה לקיחת הצלע כו' ואמר שאין הברכה מצויה בדבר שיש לו גבול וקצבה במדידה או במנין כי אם בדבר הסמוי דהיינו האשה כי על ידה אין גבול וקץ למעשה ידיו לעולם כי ישאר קיים במין לדור ודור ומעשה ידיו בניו ינחלוהו זה"ש כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם יאמר שאין ברכה כי אם בדבר נצחי שהוא עד העולם זה"ש חיים עד העולם וכתיב ראה חיים עם

עיון יעקב

קשה יומא דמטרא כיומא דדינא · עיין במהרש"א ועי"ל ע"ד דאי' בח"מ סי' ה' דאין מזמינין לדין בע"ש לפי שטרודין בהכנת שבת וכן יומא דמטרא מטריד ג"כ מלעסוק בהכנת שבת וק"ל : **שמש** בשבת צדקה לעניים · נראה מש"ה קאמר לעניים דוקא משום דכל ימי עני רעים אלו שבתות משום שינוי וסת תחלת חולי מעים ושמש מרפא כפרש"י : **פרוטה** שבכים מתברכת · ולהיפך בשנת בצורת מצינו כספם בחוצות ישליכו : **אין** הברכה מצוי' אלא בדבר הסמוי מן העין · כלומר שעכשיו בשעת ברכה הוא

הרי"ף

וזרחה לכם יראי שמי וכו' · צריך לבקש היכא רמיזא הכא שבת ואפשר שנרמז כאן במ"ש יראי שמי ונאמר בשמירת שבת הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' כל שומר שבת הרי שיראי שמי הוא בשמירת שבת · ועוד יש לרמוז דדרשינן סמוכין דכתיב לעיל מהאי קרא וזרחה לכם כי הנה היום בא בוער כתנור שדרשו חז"ל שיש ג' היום בענין שבת וג' היום בגיהנם והמשמר שבת ניצול מג' פורעניות של גיהנם והיינו דסמיך לענין היום שהוא רמז לשמירת שבת וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו' : **בדבר** הסמוי מן העין

באסמיך : תנו רבנן הנכנס למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח"כ בירך הרי זו תפלת שוא [א]לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין· אמר רבי יוחנן גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות שנאמר (תהלים קכה) שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב ואין אפיקים אלא מטר שנאמר *) (שם יח) ויראו אפיקי מים · ואמר רבי יוחנן גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו שנאמר (שם סה) תלמיה רוה נחת גדודיה וגו' :

כה שם ואמר ר' יוחנן אין הגשמים נעצרים אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים שנאמר (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר · ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב [דף ט ע"א] (דברים יד) עשר תעשר [ב]עשר בשביל שתתעשר אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דר"ל אמר ליה אימא לי פסוקיך אמר ליה עשר תעשר · א"ל ומאי עשר תעשר אמר ליה עשר בשביל שתתעשר · א"ל מנא לך · אמר ליה זיל נסי אמר ליה ומי שרי לנסויי להקב"ה והא כתיב (שם ז) לא תנסו את ה' אמר ליה הכי אמר רבי

*) בגמ' הובא פסוק ויראו אפיקי ים (ש"ב כ"ב) ועי' רש"י שם :

רש"י

שאין צריכין לגשמים מתברכין : ברוך השולח ברכה · (שיפוע) [ושפע] ומזכיר בה מלכות ואזכרה ככל הברכות כולן : הרי זו תפלת שוא · ושוב אין ברכה נכנסת בה : בדבר הסמוי · שאינו יודע השבון : כאפיקים . כאפיקי נחלים : בנגב · (לשון יובש) [יבשה והנה חרבו מתרגמינן נגיבו] : גייסות · חיילות כשאתה מרוה [תלמי] הארץ בגשם מיד גדודיה נוחים : פוסקי צדקה ברבים · לשם ולפנים ואורחא דמלתא נקט שאין אדם עשוי לפסוק צדקה בינו לבין עצמו ואינו נותן : נשיאים ורוח · באין לעולם כאילו גשמים יורדין ואינן יורדין בשביל האיש המתהלל במתת שקר דכשם שהוא עושה לפנים ומחניף את העניים אף שמים מחניפין את הארץ שמראים נשיאים ורוח וגשם אין א"נ אין קאי אשלשתן דמכל אלו נעצרין : לינוקא דר"ל · בן אחותו של רבי יוחנן ולאחר מיתתו של ר"ל כדמוכח לקמן : אמר ליה · ינוקא לרבי יוחנן מאי עשר תעשר: א"ל · ינוקא והא כתיב לא תנסו :

תוספות

הסמוי וי"ל דלא קשה מידי דהא דקאמר התם היינו טעמא דלית להו אלא בדבר הפקר ולא דבר דכייל ומנוי או צייר וחתום היינו בשביל דאין ברכה מצויה בהני ולית בהו דבר הפקר והאי דבעלים ניהו אלא בדבר הסמוי והיינו מטעם דהברכה מצויה בדבר הסמוי ומה שמתרבה בשביל הברכה אית להו רשות למיסקל בסמוי דהיינו כמו הפקר שאין לשום אדם זכות בו אי נמי הכא מיירי בדבר המנוי והמדוד בלא צייר וחתום ובהא אית להו רשותא והתם מיירי במדוד ומנוי וכייל וצייר וחתום ובהא לית להו רשותא : גדול יום גשמים כיום קבוץ גליות שנאמר שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב וגו' · ואם תאמר אמאי לא קאמר גדול יום הגשמים יותר מקבוץ גליות דהא כאפיקים בנגב כתיב ומי נתלה במי קטן נתלה בגדול שאפיקים גדולים מיום קבוץ גליות דהכי כמי אמר לעיל (דף ז·) יערוף כמטר לקחי מי קטן נתלה בגדול וי"ל דה"פ אנו מתפללים הכי שובה ה' את שביתנו כאפיקים היורדין בנגב שגדול יום קבוץ כאפיקים בנגב א"כ עשה עמנו לטובה אות בקבוץ גליות בהיות כי זה כמו זה ואפיקים בנגב תחדש בכל יום כיום קבוץ גליות אבל יותר לא :

עשר תעשר · הכי איתא בספרי עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה אין לי אלא תבואת זרעך שחייבת במעשר רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין ת"ל את כל דהוה מצי למימר את תבואת מאי כל לרבות רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו והכי נמי איכא בהגדה [בתנחומא פ' ראה] היוצא מן השדה שנה שנה כלומר אם לא תעשר שדך כהוגן לא יהיה לך אלא היוצא מן השדה כלומר לא יעשה שדך אלא כפי מעשרות שהיו קודם לכן דהיינו היוצא מן השדה כלומר מה שהיתה רגילה להוציא למעשר מן השדה · ומעשה באדם אחד שהיה עשיר והיה לו שדה שעשתה אלף כור

מהרש"א

כאפיקים בנגב כו' · כתבו התוס' ואם תאמר אמאי לא קאמר כו' יותר כו' דמי נתלה במי כו' ע"ש מיהו רב יהודה לעיל דמשוה להו על כרחו לא חש לההא דמי נתלה במי כו' והכי נמי איכא למימר רבי יוחנן הכא לא חש ליה ועוד נראה לרבא נמי דקאמר לעיל דמי נתלה במי כו' היינו משום כיון דישראל ראו נתינת התורה כמו שראו המטר לא הוה ליה לתלות נתינת התורה במטר אי הוו שניהם שוים דמאי אולמיה האי מהאי וע"כ לאשמועינן דמטר יותר גדול דמי נתלה כו' אבל קיבוץ גליות דלא ידענו ולא ראינו עדיין אותו שפיר איכא למימר דשוה הוא לדבר שנתלה בו אלא שאנו מבקשים ותולים דבר שלא ראינו דהיינו קיבוץ גליות במטר שראינו במעלתו : שאפילו גייסות פוסקות בו · [מה שעוברי דרך פוסקין בו הוא ודאי קשה לעולם כדאמרינן לעיל אבל] גייסות דקאמר הכא היינו חיילות בעלי מלחמות שנוח לעולם כשפוסקים והיינו גדודיה דמשמע גדודים היוצאים למלחמה כמו גד גדוד וגו' : פוסקי צדקה ברבים כו' · עיין פרש"י ואין צורך די"ל דוקא נקט בכה"ג שהוא עושה לשם ולתהלה לו בפני עניים שמחניף להם כמש"כ איש מתהלל במתת וגו' דמשמע שהוא עושה כן לפנים ולשם וכפרש"י בספר משלי נשיאים ורוח וגו' כאשר יהיה תוחלת שוא שהשמים מתקשרים כו' ולא בא והם מצטערים וכלות עיניהם כך איש מתפאר כו' והוא משקר וכלות עיני עניים כו' ע"ש : מ"ד עשר תעשר כו' · ואפילו למ"ד בפרק המפקיד דברה תורה כלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן [ובפ"ק דר"ה נמי דרשינן מיניה עשר תעשר בב' מעשרות הכתוב מדבר ועי' בתוס' פ' המפקיד] : א"ל עשר בשביל שתתעשר כו' · ויהיה תעשר לשון עושר א"כ מלשון מעשר וה"ק עשר תן מעשר משלך ותזכה בזה לעשר עוד את שלך ולפי המדרש שכתבו התוס' בזה בכאן עי' מ"ש בזה פרק הספינה פירוש יפה בפסוק

הרי"ף

העין · צריך לבאר מה בין הסמוי ובין תנא דבי רבי ישמעאל שאמר שאין עין שולטת ונראה שלזה דקדק רש"י ז"ל שאמר דבר הסמוי שאין יודע החשבון שהכוונה לפי זה אע"פ שיהיה העין שולטת יש בו ברכה דכיון שהחשבון אינו ידוע בו הרי הוא נקרא סמוי מן העין ולתנא דבי רבי ישמעאל צריך שלא יהיה העין שולטת בו לאפוקי כשהעין שולט דאף ע"פ שאינו יודע חשבונו וכן אם אין העין שולט אע"פ שיודע חשבון המנין מ"מ יש בו ברכה : גדול יום הגשמים כקבוץ גליות שנאמר שובה ה' וכו' בתוספות וא"ת אמאי לא קאמר יותר וכו' וי"ל דה"פ אנו מתפללין וכו' · הבנת דברי התוספות קשה להולמן ובלי ספק שיש קצת טעות בלשון התוס' אבל אנו צריכין לבאר איך מתרצים קושיתם · ונ"ל שאע"פ שקטן נתלה בגדול וכאן אמר שביתנו כאפיקים בנגב שאפיקים בנגב הוא יותר גדול מכל מקום גדולת האפיקים על קיבוץ גליות הוא בבחינה שהגשמים הם מתחדשים תמיד בכל יום וקיבוץ גליות הוא פעם אחת ואיזה גדול הגשמים שהם פעמים רבות או הקיבוץ גליות שהוא פעם אחת הוי אומר הגשמים אבל אם באנו להעריך הגשמים פעם אחת עם קיבוץ גליות דהיינו יום אחד של ירידת גשמים עם יום אחד של קיבוץ גליות הם שקולים זה כזה ולא יותר והנו מתפללים להקב"ה שישיב את שביתנו שהוא שקול כיום אחד של אפיקים בנגב· זה נ"ל בבאור הדבור והמעיין יבחר דרכי כי הוא תירוץ נכון לקושיית התוספות ואם ראית שיש בדברי התוספות איזה גמגום בלשון צריך לתרץ כפי הענין ותו לא מידי :

מאי דכתיב עשר תעשר וכו' · וראוי לדקדק מאי קשיא בהאי קרא דעשר תעשר שאם הוא הכפל כבר דרשו בו בשני מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה . וכן נבאר

עין יעקב

סמוי מן העין אע"פ שכבר שלט בה העין למנותן ותנא דבי ר' ישמעאל אוסופי דקמוסיף דכל ששלט בו פעם אחת העין אין הברכה מצוי' בו ועיין בתוספת :

נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר . והוא מדה כנגד מדה כמו שהוא פוסק צדקה ברבים וע"ז סומכין עניים ולוקחין בהקפה ואח"כ אינו נותן להם כלום כך ע"י שיש נשיאים ורוח מוכרין ואוכלין בני אדם תבואתם שסוברין שיבואו גשמים ואח"כ הגשם אין : עשר בשביל שתתעשר . הא דדריש הכי ולא כפשוטו עשר אם אתה

עץ יוסף

כד הנכנס למוד את גורנו כו'· קשה למה ליה למדוד הא ניחא ליה יותר שלא ימוד כדי שיהיה ברכה שורה בגורנו תמיד וי"ל מפני המעשרות כדתנן אל תרבה לעשר אומדות . ובזכות המעשר אדרבה מתברך . ומ"מ הברכה הוא קודם המדה והמנין ולא אח"כ וכדאיתא כאן (ובב"מ דף מב) ועי' בב"ר פ' ס"ד סי' ו' ע"ש ובנזה"ק :

כה אין הגשמים נעצרים אלא בשביל פוסקי צדקה . ולכאורה מה ענין מדה כנגד

יד יוסף

א ב"ר פ' ס"ד סי' ו תנחומא סדר ראה סי"ד : ב שבת קיט א' תנחומא שם סי' יח :

חדושי גאונים

האשה כי במציאתה ימצא חיים שלמית הן מצד תולדות הגוף שישאר קיים באיש ודומה כאילו לא מת וטעם החליצה והיבום יוכיח וכן הרז"ל יעקב אבינו לא מת כו' ומסיק שם מה זרעו בחיים אף הוא בחיים ר"ל כשהוא נשאר קיים באיש אז כאילו גם הוא בחיים הן מצד תולדות הנפש שגם) שם תלוים באשה זו שהרי זולתה הוא בלא תורה . או יאמר שאין הברכה מצויה כ"א בדבר הסמוי מעין זולתו מצד עין הרע השולט בכל ולפי שהתשועה היא ברוב יועץ וצריך כל אדם לגלות סודו לזולתו בלקיחת עצה וא"כ שוב לא יהיה הדבר סמוי מן העין . אך בנשיאת האשה אז יגלה סודו לאשתו כמ"ש בגמ' איתתך גוצה גחין ולחיש לה וכן כתוב בספר בן סירא גלה סודך לאחד מני אלף וזה"ש אדם אחד מאלף מצאתי לגלות לו סודי לפי שאשה בכל אלה לא מצאתי כה אם ימצא אשה אז נכון לגלות סודו לה לפי ששניהם גוף אחד והרי כאילו לא גלה הדבר כלל כ"א לעצמו וא"כ ישאר הדבר לעולם סמוי מן העין ולכן הברכה מצויה בו שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' :
(עוללות אפרים)
אשכחיה ר"י לינוקא דר"ל כו' א"ל עשר בשביל שתתעשר כו' . יש בכאן תמיהות רבות. א' דבקרא כתיב תעשר והוא דריש תתעשר ב' דאמר ליה מנא לך הא הא קרא יתירה קדרים · ג' דקאמר ליה זיל נסי היאך שייך לומר לקטן שיכנס במעשר הא קטן לאו בר חיובא דמעשר הוא

א לקמן כב ב' שבת לב ע"ב מכות כג ע"ב :

חדושי גאונים

ועוד דממ"נ אי כל המעשרים מתעשרים וכל שאינן מתעשרים מתרוששים למה היה לו לומר נסי הל"ל בא וראה אלו המעשרים מתעשרים ואלו דאין מעשרים מתרוששין . וא"י לפעמים אף מי שאין לו מה לעשר מתעשר וכן לפעמים מי שמעשר מתרושש למה אמר ליה זיל נסי . ועוד דמסיקא תיתי ישתנה מצות צדקה משאר מצות שאסור לנסות בהן לכן נראה דהנה התינוק הבין במה שאמר לו בשביל שתתעשר כוונתו כמו למען יאריכון ימיך בשאר מצות דהיינו שבשכר מצוה הוא אורך ימים ובשכר מצות צדקה הוא עשירות ולכך הקשה לו מנא לך דמסיכי תיתי ישתנה מצוה זו משאר מצות דכתיב בהם אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד ודרשו חז"ל דלמיימינים בה דהיינו שעוסקין לשמה אורך ימים ולמשמאילים בה דהיינו שלא לשמה עושר וכבוד ובצדקה תהא אפילו לשמה עושר וכבוד ומה שאמר לו זיל נסי נראה דהנה לכאורה קשה דאמאי לא נדרש עשר תעשר כמו ביעקב עשר אעשרנו ודרשו חז"ל שתי מעשרות דהיינו חומש והכי נמי נדרש עשר תעשר . לכן נראה דבאמת ה"נ נדרש כך דהנה מבואר שיש ג' גבולים במעשר א' במעשר גמור הוא חיוב כמו שאר מצות עשה ובודאי בזה אסור לנסות רק צריך ליתן לשמה ב' שיתן שתי מעשרות דהיינו חומש ודבר זה אינו חובה ויכול להתנות בו תנאי דהא יעקב ג"כ התנה בו תנאי שאמר אם תתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כו' עשר אעשרנו והתנאי הוא כעין נסיון שאמר אם יהיה כך אעשה כך ג' יותר מחומש יש בו

והיה אותו עשיר נוטל ק' כורין למעשר ומפריש כל שנה ושנה וכן עשה כל ימיו כשחלה למות קרא לבנו ואמר לו בני דע לך שהשדה זו שאני מוריש לך עושה בכל שנה ושנה אלף כורין הוזהר שתפריש ק' כורין כאשר עשיתי ומת אותו האיש ועמד הבן במקומו ועשה השדה אלף כורין כאשר היתה עושה בחיי האב והפריש ממנה ק' כורין בשנה שניה נסתכל וראה הבן שהמעשר היה דבר גדול ואמר שלא יפריש כ"כ לשנה אחרת נתמעט השדה ולא עשה כי אם מאה כורין נצטער עליו ושמעו קרוביו שכך מיעט ולא הפריש מעשר באו כולם אצלו מלובשים לבנים ושמחים אמר להם כמדומה לי שאתם שמחים בקלקלתי אמרו לו לא נצטער עליך כי גרמת לך כל הרעה הזאת ומפני מה לא הפרשת מעשר כראוי היטב בא וראה כי בתחלה כשבא השדה לידך היית בעל הבית והקב"ה כהן שהיה המעשר חלקו ליתן לעניים ועכשיו שלא הפרשת חלקו לו היה הקב"ה בעל הבית ואתה כהן שאין שדך עושה עתה מה שהיתה עושה מתחלה אלף כורין והפרים לך מאה כורין והיינו דכתיב (במדבר ה) ואיש את קדשיו לו יהיו כלומר כשאינו מפריש כהוגן לא יהיה לו אלא הקדשים כלומר המעשר וע"ז אמרו חכמים המעכב מעשרותיו לסוף בא שלא יהיה לו אלא אחד מעשר כדכתיב (ישעיה ה) וזרע חומר יעשה איפה דהיינו המעשר דאיפה ג' סאים והחומר יש (לו) ל' סאין וכן כתיב (שם) כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת · והר"ן האופניא"ל פירש היוצא מן השדה כלומר ואם לאו שאין אתה מפריש העשור יהיה לאותו היוצא לשדה דהיינו עשו הרשע כלומר שיקחוהו העובדי כוכבים :

הושעיא חוץ מזו שנאמר (מלאכי ג) **הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די** [א]**מאי עד בלי די אמר רמי בר חמא אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די · אמר ליה אי הוה מטינא התם להאי פסוקא לא הוינא צריכנא לך ולרבי הושעיא רבך :**

שיבלו · שיגעו : אי הוה מטינא להתם · להאי קרא· דהביאו את כל המעשר ידעינא ליה ממילא: ולרבי הושעיא רבך · דאמרת לי משמיה :

אולת

מהרש"א

בפסוק עשר תעשר גו' היוצא השדה שנה גו'] : ובחנוני נא בזאת כו' משום דבזו יבא אדם לנסיון טפי דהיאך אפשר שמתוך שאדם מחסר ממונו ליתן מעשר יבא להוסיף לו עושר ואמר אל תתמה על כך ובחנוני נא בזאת בדבר גדול כזה אם לא אפתח לכם ארובות השמים שמהם באה הקללה לעולם במבול כמ"ש וארובות השמים נפתחו ומתוכן על ידי מעשר שתתנו והריקותי לכם ברכה

עיון יעקב

נותן מעשר תעשה עושר אבל לא שתעשה כן בשביל שתתעשר דהוי כעובד ע"מ לקבל פרס אפשר לומר דמכח הת"ו דתעשר מיותר דה"ל למיכתב עשר עשר כפל ממילא ידענו דתעשה עושר וגם ליכא למימר דתתן כפל מעשר דהיינו חומש דא"כ לכתוב חומש וק"ל או י"ל עוד והוא עיקר דסמיך עצמו על פסוק ובחנוני נא בזאת דמותר לעשות בשביל שתתעשר וק"ל וזה הוא הקושיא שהקשה ינוקא דריש לקיש לר"י מנ"ל הא ותירץ לו ג"כ מכח האי פסוקא דובחנוני נא וגו' : **חוץ** מזו . שמותר לנסות עיין בספר סמיכות חכמים שתמהו גדולי ישראל למה אסור לנסות ה' רק במעשר וצדקה כדאי' בי"ד סי' רמ"ה ולע"ד נראה הטעם ע"ד דאי' בש"ס דקדושין הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והביא לי גוזלות ועלה ונפל ומת היכן אריכות ימיו של זה ומקשה הש"ס דלמא מהרהר בעבירה הוי וכו' דלמא מהרהר בע"ז הוי וא"כ מטעם זה כ"ל דאין לנסות ה' כי אולי ע"י הרהור עבירה שאין אדם ניצול בכל יום לא יגיע לו שכר מצוה שעשה ויתרעם על הקב"ה לכך אסור לנסות את ה' ואיתא בספרי מוסר דהפוגם במחשבה פוגם בשם הוי"ה ונקרא לב רע חושב מחשבות און ומה תקנתיה כדאמר ר"א בן ערך איזה דרך רעה שיתרחק ממנו האדם לב רע ואיזה דרך טובה שידבק בה האדם לב טוב שיעסוק בצדקה וג"ח יבא דבר שבלב ויכפר על מעשה לב וא"כ זה הוא הטעם שבכולם אסור לנסות ה' חוץ מצדקה וג"ח אע"פ דיש בו עבירה דהרהור הצדקה מכפר עליו ואמרתי דרך דרש שז"כ הפסוק פ' ראה פן יהיה דבר עם לבבך בליעל ורעה עינך באחיך האביון והיה בך חטא ובמדרש ובגמרא אין בליעל אלא ע"ז כדכתיב יצאו אנשים בני בליעל וז"כ הש"ס כל המעלים עין מן הצדקה כאילו עובד ע"ז כלומר שאפילו מחשבת ע"ז הוי כאילו עובד ממש ומה"ט בישראל אין דנין על המחשבה כמעשה לפי שהם רחמנים ומזה הטעם נענש נבל לפי שלא רצה לגמול חסד לדוד ואנשיו וקראו הכתוב בליעל אמר נבל בלבו אין אלהים ומה"ט מצינו נמי במדרש לא נענשו בני אהרן אלא על שלא היה פתן מצוייס לעוברים ושבים לפי שעיקר חטאם היה שבלבם הרהרו כדאי' במדרש וק"ל :

אולת

הרי"ף

מה שאמר ר' יוחנן עשר בשביל שתתעשר וא"ל ההוא ינוקא מנ"ל הא וא"ל זיל נסי דקשה טובא נהזי אנן אי אשכחן דכל המעשר מתעשר א"כ מה ששאל הינוקא מנ"ל הא הל"ל ליפוק חזי בכל המעשרים מתעשרים ולמה אמר לו שינסה הוא בדבר ואם כל בני אדם אינם מתעשרים אע"פ שמעשרים אם כן היכי א"ל זיל נסי והרי ראיה מכל בני אדם המעשרים שאינם מתעשרים ואיך ינסה בדבר שהוא נראה לעין שאינו כן . וע"ק דלרבי יוחנן אם כן כל בני אדם יהיו עשירים כיון שהם מעשרים והתורה אמרה שאם לא יעשר הוא מתחסר כההוא עובדא דהנית לו אביו שדה וכו' ופיחתה השדה וכו' אבל המעשר אינו מתעשר וע"ק דתיכף ומיד כששאל הינוקא מנ"ל הא היה לו להשיבו מדכתיב הביאו את המעשר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די ולמה השיבו קודם זיל נסי ואח"כ כשאמר לו מי שרי לנסויי הביא ההוא קרא דהביאו את המעשר וגו' ומתחלה היה ראוי לו להביא ראיה שמתעשר מדכתיב ברכה עד בלי די . וכן נבאר מה שאמר הינוקא אלו מטינא להתם לא צריכנא וכו' שאין זו מהלכות דרך ארץ ולמה הגיד לנו בעל הגמרא דבר זה שיש בו מיעוט דרך ארץ . ונלע"ד שחז"ל הוקשה להם בכתוב שאם לא נכפל עשר תעשר כי אם בשביל שני מעשרות הל"ל עשר עשר או תעשר תעשר ולמה שינה לומר עשר תעשר אלא לדרוש עשר בשביל שתתעשר ודוק דלא קאמר עשר ותתעשר אלא בשביל שתתעשר לפי שרוב בני אדם מעשרין ואינם מתעשרים אמנם בא הכתוב להתיר שאע"פ שאין רשות לאדם לקרוא בתורה בשביל שיתעשר או שיקראוהו רבי וכן בכל המצות לא יאמר אעשה מצוה זו בשביל שאהיה עשיר או בשביל שאחיה דהוה ליה עובד ע"מ לקבל פרס אבל בענין המעשר יש לך רשות לעשר בשביל שתתעשר ולכך אמר הינוקא מנ"ל הא שמותר לעשר בשביל בחינת העושר משא"כ בכל המצות. א"ל זיל נסי שאם תעשר בשביל שתתעשר הקב"ה משלים שאלתך ולזה לא הקשה לו מבני אדם שלא נתעשרו דהנהו לא עישרו בשביל שיתעשרו . אלא הקשה לו ומי שרי לנסויי להקב"ה ואמר לו חוץ מזו . ומה שלא הביא קודם ראיה מכתוב זה לפי שהתם קאמר שיביאו את המעשר אל בית האוצר והקב"ה מגלית להם והוא יריק להם ברכה ולא

פירש שם שמדבר במי שמעשר בשביל שיתעשר וכיון שמדבר בסתם מוציא מעשרות לא ידעינן פירושא דההוא קרא שהרי ראינו כמה בני אדם שהם מעשרין ואינם מתעשרים להריק להם ברכה אבל הביא ראיה לענין שמותר לנסות בזה הדבר מדכתיב ובחנוני נא בזאת ואם הוא מדבר בסתם מוציאי מעשרות אין הנסיון עולה יפה שהרי לא נתעשרו כל מוציאי מעשרות אלא ודאי שהענין הוא למעשר בשביל שיתעשר שלא רצה לעשר אלא בשביל העושר הקב"ה ממלא שאלתו עד שיבלו שפתותיו מלומר די . ואפשר שלא על ריבוי הממון יאמר די כי אוהב כסף לא ישבע כסף אבל יאמר די שלא לנסות עוד את ה' כי אם להאמין בו . עוד יאמר עד שיבלו שפתותיכם מלומר די ירמוז על הגשמים שריבוי הגשמים הוא קשה לעולם כמו שהיה בימי שמעון בן שטח שאמר התפלל עליהם שילכו להם . וכשראה הינוקא שהכתוב אומר ובחנוני נא בזאת ואינו מתיישב כי אם בפירוש זה שהוא מנסה לעשר בשביל שיתעשר אמר לרבי יוחנן למה תתלה הדבר ברבי אושעיא והרי כיון שלמדת הכתוב ההוא בודאי שלא נעלם ממך ביאורו שהרי גם אני עם היותי שפל הערך אילו מטינא התם לא הוה צריכנא לך ולר' אושעיא רבך שיבאר לי הכתוב וכ"ש איש גדול הערך כמוך שמעצמך ידעת ביאורו ולמה תלית הדבר בר' אושעיא ואמרת הכי אמר רבי אושעיא ומ"מ רבי יוחנן רצה לומר הדבר בשם אומרו שמביא גאולה לעולם . ועוד תרלתי הקושיא שהקשיתי למעלה וגדולה היא בעיני כיון שהמוציא מעשרות הוא מתעשר ומי שאינו מעשר הוא מתחסר כמו שדרשו גם כן חז"ל עשר כדי שלא תתחסר אם כן כל המון העם הבינונים שאינם לא עשירים ולא עניים היכי משכחת להו שהרי אם עישרו היו ראוים להיות עשירים ואם לא עישרו היו ראוים להתחסר ולהיות עניים לכך אני אומר שלא אמרו שהמעשר הוא מתעשר אלא באדם שלא הוציא את מעשרותיו כראוי לו וירד מנכסיו כההוא עובדא שהניח לו אביו שדה שעושה אלף כור וכיון שלא הוציא מעשרותיו כראוי הוציא השדה מאה כורין והוכיחוהו קרוביו כי נעשה הקב"ה בעל הבית והוא נעשה כהן עד שקבל עליו להוציא מעשרותיו כראוי ואם בא הוא לשלם כל מה שפיחת ממעשרותיו גם ה' יתן הטוב וישיב את שבותו ויברך אחריתו מראשיתו ועל בן אדם כיוצא בזה אמר שאם יעשר סופו להתעשר וישלם לו הקב"ה כל מה שפיחת באותם השנים שלא הוציא מעשרותיו כראוי וראיה לדבר מ"ש הביאו את המעשר שקודם לזה אמר ואותי אתם קובעים הגוי כולו ואמרתם במה קבענוך המעשר

ענף יוסף

כה עד שיבלו שפתותיכם מלומר די . קשה הלא אותיות די אינם כלל ממוצא שפתים . ואף אם יהיה פיו פתוח כל היום ולא יגיע שפתיו כלל יוכל לומר תיבת די כל היום ואיך יצוייר שילאו שפתותם מלומר די . וי"ל ע"פ דאי' בירושלמי ברכות פרק הרואה וז"ל עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר דיינו ברכות עכ"ל והשתא אתי שפיר כי אות בי"ת מתיבת ברכות הוא ממוצא שפתים . וכן הוא ודאי כוונת הש"ס שלנו עד שיבלו שפתותיכם מלומר די כוונתם על תיבת ברכה הנאמר בפסוק זה . אלא שהש"ס קיצר (בג די ישע) :

א"ל

עץ יוסף

כנגד מדה הוא . והיינו שמה שהשמים נותנין מטר על הארץ הוא צדקה ממש . כי הארץ לית לה מגרמה כלום והיא עניה . והעננים הם מפרסמין לכל שתכף יבא הגשם והמביא הגשם הוא הרוח . כן הדבור שהוא הרוח והיינו ההבטחה ליתן צדקה הוא דוגמת הרוח . וכאשר מתהלל הוא דוגמת העננים שמפרסמין לכל כן הוא מתהלל עצמו . ואח"כ אינו נותן כלום . לכן גם הם אינן נותנין וזהו כמו הנשיאים שהן עננים ורוח ואעפ"כ גשם אין כן דומה מי שמתהלל עצמו שיתן צדקה ואינו נותן . ולכן הוא מדה כנגד מדה ממש (הגר"א בפירושו למשלי) : עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. כמו שאנו אומרים ס"ו דיינו בפסח . וכאן יהיו הדיינו עד כי חדל לספור הסופר (מהר"ס סי"ף) ועיין בענף יוסף :

א"ר

רש"י

אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו · כשאדם חוטא מסלף דרכו שבאין עליו פגעים ועל ה' יזעף לבו שכועס ואומר מפני מה אירע לי פגע זה : ולא רמזה משה באורייתא . שהחומש הוא יסוד לנביאים וכתובים ובכולן יש למצוא סמך מה"ת : דל עיניה · רבי יוחנן שהי' ועפעפיו מכסין את עיניו ומגביהן (במדליא) [במזלגי] דכספא בב"ק בפרק אחרון (דף קי"ז) שהיה רוצה לראותו מפני שהוא חריף : דלא ליעביד לך כדעבד לאבוך · שלא יתן עיניו בך כמו שנתן באביך והמיתו בבבא מליעא (דף פד·) : מטר בשביל יחיד · שאם אין צריך מטר אלא לאדם אחד כגון שזורע אחר זמן זריעת בני אדם או שדר בעיר שכולם עובדי כוכבים וצריך למטר בא בזכותו : פרנסה · שפוע טובה ומחיה לכל העולם אינו בא לעולם בזכות אחד אלא בשביל רבים שאם רבים צריכין שובע שתשלח ברכה בתבואה הקב"ה עושה אם זכו אבל יחיד הצריך שיתברכו תבואותיו אין הקב"ה משנה בעבורו דין השנה אלא כפי ברכותיה ואעפ"פ שמוריד מטר בשביל [יחיד] זה להשביח תבואותיו שלא יהו גרועות משל אחרים אבל לעשות שדהו כשדה שובע לא : מטר ארצך · של אחד משמע : ממטיר לכם · לשון רבים :

בא"ה

גמרא

כו שם ותו אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש דיתיב ואמר (משלי יט) אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו יתיב רבי יוחנן וקא מתמה אמר מי איכא מידי דכתיבי בכתובים דלא רמיזי באורייתא אמר ליה אטו הא מי לא רמיזא והא כתיב (בראשית מב) ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו דל עיניה וחזא ביה אתיא אימיה אפיקתי' אמרה ליה תא מקמיה דלא ליעביד לך כדעבד לאבוך:

כז שם ואמר ר' יוחנן מטר בשביל יחיד [פרנסה בשביל רבים · מטר בשביל יחיד] דכתיב (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' לתת מטר ארצך· פרנסה בשביל רבים דכתיב (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים:

מהרש"א

עד בלי די כו' · עד שיבלו שפתותיכם כו' מפורש פ"ג דמכות : אולת אדם תסלף דרכו גו' יתיב ר"י וקמתמה כו' · נראה לפרש דודאי ר"י ידע זה המקרא שבמשלי קודם ששמע מהינוקא אלא שלפי ענינו שם היה דעת ר"י לפרש האי קרא הכי כי ע"י אולת ושטות של אדם מסלף ומקלקל דרכיו ומעשיו גם על ה' יזעף לבו שמהרהר על ה' בדבר אמוניי ודבר זה ודאי רמיזא בתורה כמ"ש כי תשטה אשתו אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנסה בו רוח שטות והיה נראה לו דחוק לפרש דרכו על פגעי אדם עד אחר ששמע זה המקרא מפי ינוקא כפי המבוקש ממנו שאמר ליה פסוק לי פסוקיך כנראה מרים המאמר ולפי הענין אשר בקש ר"י ממנו פסוק לי פסוקיך וא"ל הינוקא זה הפסוק הבין ר"י ממנו שהוא מפרש זה המקרא בענין זה ודרכו על פגעי אדם ויזעף מלשון תרעומת והרהור האדם על ה' ומדת דינו ועל זה היה ר"י מתמה מי איכא מידי כו' ודו"ק : לאמר מה זאת עשה וגו'· הגם שאמרו והתודו על עונם ואמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' מ"מ מלשון מה זאת עשה אלהים לנו נראה שהתרעמו על מדותיו כאילו בא עליהם ח"ו בעקיפים והנראה בענין זה דודאי תלו הדבר במכירת יוסף כמ"ש אבל אשמים וגו' על אחינו וגו' כי ראו שנפרעו במדה כנגד מדה כמו שהם חשדו אותו שהוא כמרגל ומוליא דבה עליהם נגד אביהם וע"כ השליכוהו לבור כן נחשדו הם כמרגלים להשליכם לבור במאסר גם ראו מתחלה שאמר שלחו מכם אחד שהיה כונתו על ראובן שלא היה חייב בדבר ולבסוף אמר להם אחד יאסר וגו' שכוונתו על שמעון שהיה העיקר במכירתו גם אחר כך ויפתח האחד את שקו וגו' שהוא לוי שהוא מלא את כספו במלון שהיה מונח למעלה בשק כדי שימלא בדרך לצערו שגם לוי היה עיקר במכירה מה שאין כן בשאר האחים שלא מצאו כספם עד ביתם לפי שהיה מונח בצרור למטה בשק בכל זה רמז שאלהים יפרע להם במדה כנגד מדה ואמרו אבל אשמים וגו' על אחינו אבל ממה שאמרו מה זאת עשה וגו' נראה כאילו התרעמו על מדותיו ונבאו בזה ולא ידעו מה נבאו דהיינו שכל זה עשה אלהים לנו לסבב ביאתם למצרים כמ"ש וישלחהו מעמק חברון וגו': מטר בשביל יחיד פרנסה כו' · עיין פירש"י ועוד י"ל מטר שהוא אינו אלא צורך הפרנסה והוא ניתן בטבע מן השמים אם יש בו צורך ליחיד ניתן לו בזכותו אבל פרנסה גופיה בעינה שתבא מן השמים כגון המן והבאר הוא דבר ניסי ולא בא רק בשביל רבים : דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו וגו' · הגם שכל ברכות וקללות שבת"כ לכלל ישראל נאמר מ"מ כיון שנאמר בלשון יחיד בשביל יחיד מהן נמי נאמר :

חדושי גאונים

איסור כמו שאמרו חז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש וזה שאמר ז"ל נסי כלומר מה שאלת לי על תעשר השני ואמרתי לך בשביל ת ת ע ש ר כוונתי דבמעשר השני יכול אתה לנסות ולומר שתתן אם אתעשר או בשביל שאתעשר ומה שאמרו חז"ל האומר ס ל ע זה לצדקה ע"מ שיחיו בני או ע"מ שאתעשר הרי זה צדיק גמור במעשר השני אמרו דיעקב נמי במעשר השני התנה וזהו שאמר לו חוץ מזו היינו אף דבכל המצות אסור לנסות מ"מ במעשר השני שהוא רשות מותר לנסות והביא לו ראייה מדכתיב הביאו את כל המעשר ובחטני וכל ריבויא הוא לרבות מעשר השני אבל ודאי דאין להביא ראייה מן המתעשר דודאי עשר ומן המתרושש שלא עשר של פעמים אף המעשר מתרושש אף דהתורה העידה שמי שמעשר מתעשר דנראה ששכר המעשר הוא העושר מ"מ הא כבר העידה התורה שיש עונות שהעושה אותם מתרושש כמאמר החכם בעד אשה זונה עד ככר לחם וכן המלוה בריבית נכסיו מתמוטטין והרבה כיוצא בהן ולו נתכנו עלילות מי נדחה מפני מי . ועוד נראה דהמעשר אין שכר כלל בשביל הצדקה כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אך הוא על דרך הא דכתיב רודף צדקה ימצא צדקה ופריך הש"ס וכי משום דרודף צדקה וכו' ומשני שהקדוש ב"ה ממציא לו מעות שיעשה מהן צדקה והיינו שהקדוש ב"ה ממציא לו מעות הרבה שיהיה לו מה לעשר וכן היא כוונת ר"י ממה שאמר בשביל היינו שהקב"ה ימציא לו מעות כדי שיהיה לו מה לעשר וזה ג"כ כוונת הקרא עשר תעשר כלומר אם תעשר פעם אחד יהיה לך הרבה לעשר והא דאמר בשביל שתתעשר היינו שיכול ג"כ לכוין לזה רק

הרי"ף

וכתרומה דהיינו שלא הוציאו מעשרותיהן כראוי ועליהם אמר הביאו את המעשר אל בית האוצר כלומר כל אותם המעשרות שקבעתם ולא הבאתם עכשיו הביאו את כל אותו המעשר אל בית האוצר וכיון שאתם שלמתם מה שפחתתם אותם השנים גם אני אפתח ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די :

אשכחיה ר' יוחנן לינוקא דר"ל דהוה יתיב ואמר כו' . ויש לדקדק שאם הדברים כפשוטן שהאדם חוטא ומסלף דרכיו ויזעף על ה' לומר מה זאת עשה ה' לו א"כ היה להם לאחי יוסף לומר כך מה זאת עשה אלהים לנו כשנתנם בבית הסוהר או כשהביאם למלון לומר מרגלים אתם ואז היה צודק לומר אולתם שחטאו עם יוסף תסלף דרכם לבא בעלילת מרגלים וליתנם במשמר ועל ה' יזעף לבם לומר מה זאת עשה אלהים לנו ולא פעל ה' כל זאת כי אם · עונותיהם גרמו להם אבל כשמצאו הכסף אין כאן אולת אדם תסלף דרכו לא אולת יש כאן ולא סילוף דרך יש כאן כי מציאה מצאו עוד נבאר וכי ר"י לא קרא פסוק זה של אולת אדם תסלף דרכו עד שקראו ינוקא דר"ל ומה נתחדש לו עכשיו . אמנם נ"ל דהוא ינוקא הוה פסיק וקרי האי קרא וקשיא ליה דאם כפשוטו מהו אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו דהול"ל ועל ה' יזעף דקאי על האדם הנזכר בתחלת הפסוק מאי לבו דקאי ורצה לפרש פי' אחר מחודש בפסוק עם פסוק זה דכתיב ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר שלא חרדו על מציאת הכסף אבל חרדו על שיצא לבם אמרו מה זאת עשה

עין יעקב

אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו . נראה שהרגיש ר' יוחנן בדברי הינוקא של ריש לקיש כי י"ל שני פשטים על מקרא זה הפי' אחד אולת אדם תסלף דרכו היינו רע לבריות ועל ה' כלומר שגם על ה' תסלף בענין שהוא ג"כ רע לשמים על כן יזעף לבו כי הוא שתי רעות ועל זה א"ל לרמז דאורייתא כלל או אפשר לפסק המקרא בהפסק אחר כאשר באמת הפשט אולת אדם תסלף דרכו ואח"כ ע"י זה על ה' יזעף לבו שהוא בזעף על שם הוי"ה שלא נהג עמו במדה"ר רק במדה"ד וכן סידר ינוקא דר"ל המקרא באופן זה ובאמת גם זה הוא ע"פ מדה"ר שיקבל עונשו בעוה"ז ויהא נקי לעוה"ב וכן השבטים שאמרו מה זאת עשה אלהים לנו תלו ג"כ הדבר כאילו הקב"ה עבר עליהם במדה"ד ובאמת הוא ג"כ ע"פ הרחמים לכפר עונם בגלות וק"ל :

מטר בשביל יחיד . לפי שהוא דרך טבעי מבריאת עולם משא"כ פרנסה כמו המן שהוא שלא כדרך הטבעי לא נעשה אלא בשביל רבים ולפי מה דאיתא לעיל שיום הגשמים הוא כתחיית המתים גם תחיית המתים נעשה בשביל יחיד כמו אליהו ואלישע ויחזקאל שהחיה מתים בבקעת דורא ולפי מה דמסיק י"ל שגם באלו היה זכותם רב רק דמוכח כן מפסוק דכתיב בלשון יחיד ופרנסה בשביל רבים וכמו שהתורה ניתנה לרבים גם הקמח לא ניתנה אלא בשביל רבים ומש"ה אמרינן אם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח כי לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן :

עין יוסף

כז א"ר יוחנן מטר בשביל יחיד כו' פרנסה בשביל רבים כו' . קשה הא רבי יוחנן אמר לעיל גשמים נמי היינו פרנסה וכאן חלק אותם לשני חלוקות . והנה בב"ר פרשה י"ג סי' ד' אמרו שגבורת גשמים שקולה כתחיית המתים בזו יד ובזו יד . בזו פתיחה ובזו פתיחה . בזו יד שנאמר היתה עלי יד ה' . ובזו יד פותח את ידך . בזו פתיחה יפתח ה' לך · ובזו פתיחה הנה אני פותח את קברותיכם וגו' ע"כ . והנה המדרש הלזה תמוה שמתחלה מביא קרא פותח את ידך לענין בזו יד הרי שס"ל דקרא פותח את ידך מיירי ממטר שמטר היינו פרנסה . וא"כ בהאי קרא כתיב פתיחה ולמה לו להביא לפתיחה בגשמים קרא יפתח ה' לך . ובב"ר פ"ק סי' כ"ב אמרו שפרנסה גדולה מן הגאולה שגאולה ע"י שליח שנאמר המלאך הגואל אותי . ופרנסה ע"י הקב"ה שנאמר פותח את ידך וגו' הרי שמקרא זה איירי מפרנסה . לכן נראה שבפסוק פותח את ידך נכלל גשמים ופרנסה שבגשמים היינו פרנסה שזרעים ופירות גדילים מהם לפרנסת העולם ולכן הביאו מקרא זה פעמים על גשמים ופעמים על פרנסה . ולכן בב"ר פי"ג הביא על פתיחה בגשמים מקרא יפתח ה' לך וגו' משום

ענף יוסף

כו א"ל אטו הא מי לא רמיזא והא כתיב ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו כו' . ולכאורה הא בפסוק שהביא לא רמוז החלוקה הראשונה שאולת אדם היא תסלף דרכו . כי כאן לא אמר אלא שיצא לבם ויחרדו באמרם שה' עשה זאת . והוא סיפא דקרא דעל ה' יזעף לבו . אבל מה שאמר אולת אדם תסלף דרכו שהוא העיקר לא מצאנוהו בפסוק של תורה . וי"ל שהתינוק דקדק בפסוק אומר ויצא לבם ואח"כ ויחרדו שהדבר הוא להיפך תחלה בא החרדה ומחמת החרדה והפחד הלב יוצא. ולא היה לו לומר אלא ויחרדו איש אל אחיו ויצא לבם . אע"כ הכוונה כי הכתוב מעיד שהאמת הוא כי הם גרמו לעצמם כל אלה . ולפי שיצא לבם מהם והלך לו הלב השופט בשכל וביושר לעשות ולהתנהג במה שראוי . ונכנסה בהם רוח שטות לב עקש ופתלתול שהטה אותם אל ההפך בכל מה שעשו ומזה באה להם המבוכה · אמנם הם לא הכירו זה אלא חרדו איש אל אחיו ואמרו מה זאת עשה אלהים לנו וגו' (בינה לעתים) :

בהר

כח שם מיתיבי [א]רבי יוסי ברבי יהודה אומר ג' פרנסים טובים עמדו לישראל

אלו הן משה אהרן ומרים ושלשה מתנות טובות נתנו על ידם ואלו הן באר וענן ומן · באר בזכות מרים עמוד ענן בזכות אהרן מן בזכות משה · מתה מרים נסתלק הבאר שנאמר (במדבר כ) ותמת שם מרים וכתיב בתריה ולא היה מים לעדה וחזרה בזכות שניהם · מת אהרן נסתלקו ענני כבוד שנאמר (שם כא) וישמע הכנעני מלך ערד [ב]מה שמועה שמע · שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה לו רשות להלחם בישראל והיינו דכתיב (שם כ) ויראו כל העדה כי גוע אהרן א"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו כדריש לקיש דאמר ר"ל [ג]כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא [ד]דהא · חזרו שניהם בזכות משה · מת משה נסתלקו כולן שנאמר (זכריה יא) ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתה בניסן ואהרן באב ומשה באדר אלא מלמד (שנסתלקו) [שנתבטלו שלשה מתנות טובות שניתנו על ידן ונסתלקו] כולם בירח אחד אלמא אשכחן פרנסה בשביל יחיד · שאני משה כיון (דאלים זכותיה) [דלרבים הוא בעי] כרבים דמי :

כט שם רב הונא בר מנוח ורב שמואל בר אידי ורב חייא מווסתניא הוו שכיחי קמיה דרבא כי נח נפשיה דרבא אתו לקמיה דרב פפא כל אימת דהוה אמר להו שמעתא ולא הוה מסתברא להו הוו מרמזי אהדדי · חלש דעתיה [שם ע"ב] אקריוהו בחלמיה (זכרי' יא) ואכחיד את שלשת הרועים למחר כי הוו מפטרי מיניה

מהרש"א

[ג' מתנות כו' באר וענן ומן כו' · מה שיש להשיב בזה מפורש בפרק הפועלים] : חזרה בזכות שניהן וכו' · כיון שחזרה בזכות שניהם כ"ש שלא היתה להסתלק כלל בזכותן אלא שנסתלק להורות ולהגיד לישראל שבזכותה היה עד היום וכן שחזרו שניהם בשביל משה ולא נסתלקו אלא להגיד שבשביל זכות אהרן היה עד היום וענין שלשה פרנסים באלו ג' דברים שיעקב לא בקש אלא על ב' כמה שאמר ושמרני בדרך הזה וגו' ונתן לי לחם לאכול ובגד וגו' דהיינו הענן לשמירה מאויבים ולגהץ מלבושיהם המים לשתות המן במקום לחם לאכול כי הצדיקים מסתפקים במועט : [א"ת ויראו אלא וייראו כו' · מפורש בפ"ק דר"ה : כי משמש בד' לשונות כו' · מפורש בחידושי הלכות פ"ק דר"ה] : בירח אחד וכו' · פי' בז' באדר שבו מת משה ופסק המן והא דכתיב וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ דהיינו בי"ו בניסן מפורש במכילתא דמ' יום אחרי שמת משה נסתפקו ממן שבכליהם שלקטו בו ביום שמת משה : שאני משה וכו' · מדלא נקט בשינויא רק שאני משה וכו' משמע דממשה בלחוד הוה פריך דאשכחן פרנסה נופה שהוא המן הוה בשביל יחיד אבל מבאר שהיה בשביל מרים לא פריך ליה ואפשר משום דאיכא למימר דלאו בזכותה לחוד היה הבאר אלא דגם זכות משה היה עמה ומיהו מענן שהיה בזכות אהרן ניחא בלאו הכי דלא פריך ליה משום דלאו בכלל פרנסה הוא אלא הצלה מאויבים: ואכחיד את שלשת וגו' · כ:הא דודאי כן הוא שהראו לו בחלום שרולין לעונשן משמים על דמכספי ליה כפירש"י ולמחר כי הוו מפטרי ליה כדרך התלמיד הנפטר מרבו א"ל שילכו מכאן למקומם לשלום וכדי שיתקיים החלום בזה להכחידם בעונש מיתה כמשמעות הכתוב :

דכתיב

רש"י

בארה של מרים· סלע וזבין ממנו מים והיה מתגלגל והולך עם ישראל והוא הסלע שבו הכה משה שלא היה רוצה לזוב מימיו [בשבילו] לפי שמתה מרים : נסתלקו ענני כבוד · ענני רקיע וענני עשן ושאר עננים אינן של כבוד : חזרה בזכות שניהם · שכן כתיב ודברתם (שניכם) אל הסלע ונתן מימיו : כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא · כל מקום שצריך לדרוש כי בין לענין דרשה בין למשמעות המקרא תוכל לשנותו באחד מהני ד' לשונות דלשון כי משמש בכולן וכן [וכד] וברם ואיכא בכלל הני ד' הן והאי דכי גוע אהרן משמש בלשון דהא [ה]ושמעינן מיניה טעמא דקרא דמה טעם נתראו דהא מית שהרי מת אהרן ור"ל לא אתי למימר דלא מתרגמינן הוה כי בעולם אלא באחד מהנך ארבעה לשונות אלא אפי' מתרגמינן דילמא ארי דרשינן משמעותיה כמשמעות דהא ומאן דמתרגם וחזיאו כל כנישתא דהא מית טועה הוא [דא"כ] ואיתחזיאו מיבעי ליה · ויראו כל העדה במשקל ויראו ראשי הבדים וירפו המים ויעלו [ו]מעל משכן קרח : חזרו שניהם בזכות משה · מדכתיב ואכחיד את שלשת הרועים פשיטא לן דבדידהו משתעי שלא מצינו פרנסין לישראל שלשה כאחד אלא הם : מתה בניסן · שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם בפרשת פרה אדומה : ואהרן · מת באחד לחדש החמישי שכן כתוב בפרשת אלה מסעי : מווסתניא · מאותו מקום : אחוו להדדי · מראין ומביטין זה לזה דלא סלקא להו שמעתא כרבא: אקריוהו · היו מקרין אותו מקרא זה בחלום : ואכחיד את שלשת הרועים · בירח אחד שרולין לעונשן בשמים משום דמכספי

יד יוסף

א רבה ותנחומא סדר אמור ורים סדר במדבר ובמד"ר פי"ג מדרש משלי פסוק חכמות נשים תוספתא סוטה פי"א זוהר סדר אמור ילקוט ישעיה מזמור ה' ספרי ח"ב פיסקא ש"ה: ב ר"ה ג א': ג שם גיטין צ א' שבועו' מט ב' : ד פסחים לג ב' :

חדושי גאונים

דעיקר כוונתו יהיה שיתעשר למען יוכל לעשות טוב בחייו ולא יהיה כוונתו להתעשר בשביל הנאת עצמו רק יהיה כונתו בשביל עשיית הטוב ואז ממילא יתעשר כדכתיב רודף צדקה ימצא צדקה ולפי זה לא קשה מה שהקשה הרי"ף א"כ כל בני אדם יהו עשירים ולפי הנ"ל א"ש מפני דרוב בני אדם אין כוונתן בשביל כך רק להנאת עצמם ובזה אתי שפיר ג"כ מה שאמר עד שיבלו שפתותיכם לומר די שלכאורה קשה היאך אפשר שימצא מי שיאמר די לעשרו והא אין אדם מת וחצי תאותו בידו ולפי הנזכר לעיל אתי שפיר שהכוונה שלא יאמר די לנתינת הצדקה אף שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש לפי שהקב"ה ימציא לו מעות שבכל אימת שיצטרך ליתן צדקה יהיה לו מה ליתן משיעני מעשרו ולא יהיה אפשר כלל בשפתיו לומר די מחמת שיהיה לו כ"כ הרבה שיראה בעיניו שנתינת הצדקה יהיה פחות מחומש :
(אמת ליעקב)

עיון יעקב

שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל · קראם פרנסים טובים לפי שעל ידם ניתן לישראל טובת עוה"ז בג' מתנות אלו וגם טובת עוה"ב שע"י שלשה דברים אלו נסתלקו תלונת בני ישראל על ה' שהיו מתלוננים לשוב מצרים ולא למות במדבר ועל ידם נתגלגל זכות ע"י זכאי וזכותם היה ע"י ג' דברים דהיינו כדאמרינן על שלשה דברים העולם עומד דהיינו תורה שע"י משה ועבודה ע"י אהרן וג"ח ע"י מרים שהיתה מילדת ותחיין את הילדים במצרים כדאמר בסוטה שהיתה אשה ובתה זו מרים וק"ל :

אקריוהו בחלמא ואכחיד את שלשת הרועים בירח א'. כי כל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו:

כי

הרי"ף

אלהים לנו לצאת לבבנו כי לב האדם ביד ה' וכיון שיצא לבנו נראה שמאת ה' היה זה וז"ש ויחרדו איש אל אחיו לאמר על שיצא לבם היתה החרדה בשביל שאמרו אין יציאת לב אלא מאת ה' ומה זאת עשה אלהים לנו ולזה כוון שלמה ע"ה שאמר אולת אדם תסלף דרכו כגון השבטים במכירת יוסף תסלף דרכם בעלילת מרגלים ובאו במאסר ועם כל זה לא זעף לבם על ה' כי הם גרמו באולתם ואם מצינו שעל ה' יזעף לומר מה זאת עשה אלהים לנו היה על לבם שיצא הלב כדכתיב ויצא לבם ועל ה' יזעף בבחינת לבו שהלב ביד ה' ועליו אמרו מה זאת עשה אלהים לנו זהו הנלע"ד :

מיתיבי שלשה פרנסים וכו'. יש לדקדק למה הוצרך להביא כל הברייתא דהא מרישא דאמר המן ירד בזכות משה היא הקושיא וע"ק דמאי מותיב לר' יוחנן שאמר פרנסה בשביל רבים כיון שמקרא היה דורש הנני ממטיר לכם לחם ואדרבה יש להשיב לר' יוסי שאמר בזכות משה ירד המן והא כתיב הנני ממטיר לכם המשמע שירד בזכות ישראל. ונראה דאע"ג דכתיב בקרא הנני ממטיר לכם להם איכא למימר עיקר הזכות שירד המן בשביל משה ובזכותו ירד שיעור מספיק לכל ישראל אבל לר' יוחנן קשה דאמר פרנסה בשביל רבים והרי מצינו כאן שהפרנסה של המן ירדה בשביל משה בזכותו פרנסה לרבים ומרישא דברייתא שאמרה המן בשביל משה ליכא לאקשויי משום דנימא הן אמת שירד בזכות משה אבל כוונתו של משה היתה לפרנס לכל ישראל לכך ירד המן בשביל משה ולעולם שאילו

ענף יוסף

כח באר בזכות מרים כו'. הטעם שהיה המן בזכות משה. וענני כבוד בזכות אהרן והבאר בזכות מרים. כתב הכלי יקר שעל התורה. הוא שהמן בזכות משה שקבל התורה · כי לא ניתנה תורה כי אם לאוכלי המן שנאמר למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. וענני כבוד אשר שם כבוד השכינה בזכות אהרן שגרם השראת השכינה ע"י הקרבנות.

ע"ץ יוסף

משום שבקרא זה כתיב מפורש מטר. ושפיר אמר רבי יוחנן לעיל גשמים כמי היינו פרנסה. משום שבני מערבא אמרו אף מפתח של פרנסה בידו של הקב"ה דכתיב פותח את ידך. ע"ז שפיר השיב רבי יוחנן גשמים היינו פרנסה ר"ל דקרא פותח את ידך מיירי מפרנסה שבא ע"י גשמים. וגשמים כבר חשב להו מ:בריס שבידו של הקב"ה. אבל מה שאמר רבי יוחנן כאן פרנסה בשביל רבים מיירי מפרנסה שאינה מסיבת המטר כגון המן שירד להם לישראל וכדומה שע"י נס לא באה רק בזכות רבים כדכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים:

כח חזרה [ה]בזכות שניהם. שכן כתיב ודברתם שניכם אל הסלע ונתן מימיו. רבים מקשים כיון שהיה להם למשה ולאהרן זכות שיחזור בשבילם. למה נסתלק מתחלה. וי"ל שנסתלק להראות שהיה בזכותה. וכן כשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד כדי להראות שהיו בזכות אהרן כו'. אך קשה כיון שהיה זכות למשה ולאהרן

אהבת איתן

חזרה בזכות שניהן כתב מהרש"א דכיון שחזרה בזכותן כ"ש שלא ה"ל להסתלק כלל בזכותן [ומה שתירץ שנסתלק להורות ולהגיד לישראל שבזכותה היה עד היום וכן חזרת שניהם בזכות משה אינו מספיק.

ליה: קבל עליו · רב שימי: שתיקותא · מלהקשות עוד: יכול לכל · כלומר יכול אין נותן מטר אלא א"כ הכל צריכין לו: ת"ל לאיש · אפי' בשביל אחד: אי לאיש יכול לכל שדותיו · כלומר אינו יורד עד שיהא צריך לכל שדותיו: תלמוד לומר שדה · אפילו אינו צריך אלא לשדה אחת: אי שדה יכול עד שיצטרך לכל השדה תלמוד לומר עשב · אפילו אינו צריך אלא לעשב אחד · עשב בשביל ירק אחד יורד עליו מטר: וסייר · מעיין: מישרא · ערוגה: עושה הקב"ה לו חזיז · לכל צדיק הבא בעוה"ז להריק לו גשמים על שדותיו · ברישא בעי מאי חזיזים לשון רבים והדר בעי ומאי ניהו חזיזים מאי ניהו דקרי חזיזים: ה"ג עיבא קלישתא דתותי עיבא סמיכתא · דתותי עיבא כלפי הארץ: נהילא · כמו קיטמא נהילא שהיא דקה גשמים דקים הבאים תחלה למטר ואח"כ בא מטר: אתי מטרא · גשמים יורדים לרוב ואין פוסקין מהר אבל בא מטר תחלה ומתחילין דקין לבא פוסקין מיד: מהולתא · שמתחלה יוצא קמח דק ולבסוף סובין גסין: חריא דעיזי · רעי של עזים בתחלה יוצאה גסה ולבסוף דקה ופוסק: דדובשא · תמרים עושין מהן דבש: ובבלאי לא עסקי · כלומר יכולין הן לעסוק תמיד שיש להם מזונות בזול ובלא טורח: צערוהו · בשלשול דאמרינן (גיטין ע׳) תמרי משחן ומשלשלן: דסכיני · שמתוך שלוקחין אותו בזול אוכלין מהן

תוספות

ת"ל עשב · פירוש שאם לא יהיו צריכין אלא לעשב אחד ירד על אותו עשב ועל שאר כל השדה לא ירדו:

אמר להו ליזלו רבנן לשלמא · רב שימי בר אשי הוה שכיח קמיה דרב פפא הוה מקשי ליה טובא יומא חד חזייה דנפל על אפיה שמעיה דאמר רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי קביל עליה שתיקותא ותו לא אקשי ליה: ל שם ואף ריש לקיש סבר מטר בשביל יחיד דאמר ר"ל מנין *) למטר בשביל יחיד דכתיב (זכריה י) שאלו מה' מטר בעת מלקוש ה' עושה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה יכול לכל ת"ל לאיש ותניא אי לאיש יכול לכל שדותיו ת"ל שדה אי שדה יכול לכל השדה תלמוד לומר עשב כי הא דרב דניאל בר (רב) קטינא הוה ליה האי גינתא כל יומא הוה אזיל וסייר לה אמר הא מישרא בעיא מיא והא מישרא לא בעיא מיא · ואתא מטרא וקמשקי כל היכא דמבעי ליה מיא · מאי ה' עושה חזיזים אמר רבי יוסי בר' חנינא מלמד שכל צדיק וצדיק הקב"ה עושה לו חזיז בפני עצמו · מאי חזיזים אמר רב יהודה פורחות · אמר רבי יוחנן סימן למטר פורחות · מאי פורחות אמר רב פפא עיבא קלישא תותי עיבא סמיכתא[א] · אמר רב יהודה נהילא מקמי מיטרא אתא מיטרי בתר מיטרא פסק מיטרא · מקמי מיטרא אתי מיטרא וסימניך מהולתא · דבתר מיטרא פסיק מיטרא וסימניך חריא דעיזי · עולא איקלע לבבל חזא פורחות אמר להו פנו מאני דהשתא אתי מיטרא לסוף לא אתא מיטרא אמר כי היכי דמשקרי בבלאי הכי משקרי מטרייהו · [א]עולא איקלע לבבל חזא מלא צנא דתמרי בזוזא אמר מלא צנא דדובשא בזוזא ובבלאי לא עסקי באורייתא בליליא צערוהו אמר מלא צנא דסכיני בזוזא ובבלאי עסקי באורייתא:

*) כד"ו הגי' מנין לפרנסה בשביל יחיד כו' ועי' ברש"א בחה"ל ובהרי"ף

דכתיב שאלו מה' מטר וגו' · השאלה במטר מתחלת מרחשון שהוא זמן היורה אבל אמר שתהיה השאלה עד עת מלקוש הבא בניסן כדאמרינן לעיל ואמר ה' עושה חזיזים ומטר גשם וגו' כפל הענין כדלקמן שהחזיזים הם סימן לרוב גשמים לפי הצורך לכל ואמר יתן להם לאיש וגו' כדמסיק אפילו לאיש יחידי ויתן להם יש לפרש אחזיזים דהיינו הקב"ה עושה חזיזים רבים כדמסיק וגם יתן לחזיזים להם מטר וגשם שיתנו לכל איש צדיק כפי הצריך לו אפילו על עשב אחד ועל שאר השדה שא"צ למטר לא יבא מטר דאפשר דיזיק לו רוב גשמים ולכך קאמר רב דניאל האי מישרא לא בעי מיא כדי שלא יבואו שם ויזיקו לו: כי היכי דמשקרי בבלאי הכי וכו' · יש לפרש ע"פ מ"ש לעיל אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ואין נותנין שנאמר נשיאים ורוח וגשם וגו' ה"נ ה"ק דמשקרי בבלאי ואין נותנין הצדקה שפסקו ולכך החזיזים נמי משקרי מלהביא מטר: [מלא צנא כו' · מפורש במס' פסחים פרק האשה]:

ר"א

א פסחים פח א׳:

אהבת איתן

דהא גופה קשיא דכיון שהיו משה ואהרן ראוים שיהיה הבאר בזכותם מדוע באמת לא היה הבאר גם בתחלה רק בזכות מרים ולא בזכותם וכן קשיא בחזרת שניהם בזכות משה] ול"נ דלא חזרו לגמרי כמו שהיו וכמ"ש במ"א:

כי היכי דמשקרי בבלאי הכי משקרי מטרייהו. עיין מ"ש מהרש"א דקאי אפוסקי צדקה ואינם נותנין ולפ"ד העיקר חסר. אבל י"ל ע"פ הא דאי' לעיל (דף ח) א"ר אמי אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר אמת מארץ תצמח ופרש"י שיש אמונה במשא ומתן. וז"ש כאן דמשקרי בבלאי דהיינו כפשטי' דמשקרי במו"מ:

הרי"ף

בקש משה המן בשביל עצמו בלבד לא היה יורד לזה הביא כל הברייתא הג' מתנות טובות ניתנו ע"י משה אהרן ומרים ומתה מרים וחזר הבאר בזכות שניהם וכן מת אהרן וחזרו ענני הכבוד והבאר בזכות משה ואלו השתי מתנות שהם הבאר וענני כבוד שחזרו וירדו בשביל והלא משה לבד שהרי לא כתיב בהו לכם יוכיחו על מתנת המן שהיה בשביל משה לבד ומ"ש הנני ממטיר לכם הוא שיוריד להם מן מספיק לכל ישראל: ואף ר"ל סבר מטר בשביל יחיד דאמר ר"ל מנין לפרנסה בשביל יחיד שנאמר שאלו מה' מטר. וקשה שאמר מנין לפרנסה בשביל יחיד והביא ראיה מהמטר וע"ק שלמטר בלשון יחיד אית לן קרא יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ואין צריך ראיה והכא להביא ראיה הוא על הפרנסה לפי שמקרא כתוב הנני ממטיר לכם. ואפשר דיליף פרנסה מדכתיב עושה חזיזים ומטר גשם משמע דגשם לחוד וחזיזים הם לחוד דרים לפרנסה ועוד שמא יליף שהיא ביחיד מדמצינו במטר שעולה הקב"ה אפי' בשביל השדה של אדם יחידי ואפי' בשביל עשב אחת וכיון שהמטר הוא בשביל עשב מכאן שהפרנסה תעלה הדרגה אחד להיות בשביל אדם אחד: ובתוס' ד"ה ת"ל עשב פי' שאם לא יהיו צריכין אלא לעשב אחד ירד על אותו עשב ועל שאר כל השדה לא ירדו. נראה דפליגי התוספות על רש"י ז"ל שפירש

עיון יעקב

כי היכי דמשקרי בבלאי הכי משקרי מטרייהו. וכדאיתא לעיל דף ח' אין הגשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר אמת מארץ תצמח:

עץ יוסף

ולאהרן שיחזור הבאר והענני כבוד בזכות משה לבדו. א"כ למה לא ניתן מתחלה בשבילו. ותירץ השל"ה שיש חילוק בין מה דהוה ונתעלם להיות חוזר. ובין מה דלא הוה ועתה נתהוה. כי לזה צריך זכות גדול יותר. ולכן אף שחזר הבאר בזכות משה ואהרן מ"מ לא המציא הקב"ה יש מאין לגמרי אם לא מכח זכות מרים. וכן בענני כבוד. ועיין בענף:

כמה א"ל ליזלו רבנן בשלמא. כן היא נוסחת הגמרא. ולא אמר להו ליזלו רבנן לשלמא כדקי"ל הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לשלום. אלא משום דכעס עלייהו אבל הבעל עין יעקב מיאן בזה ע"כ גרס א"ל ליזלו רבנן לשלמא. שאדרבה שרצה לבטל הוראת החלום וברכם וממהרש"א נראה שהיה לפניו גירסת הגמרא (ומ"ש יש בדבריו וצ"ל א"ל שילכו מכאן למקומם בשלום). ועיין בח"י היס: ל ובבלאי לא עסקי ·

ענף יוסף

והבאר שהיה מספיק להם כל צרכיהם כדאי' במדרש בזכות מרים שאחזה במדת גמילות חסדים שכן נאמר ותחיין את הילדים. שהיו מספיקין להם מזון ומחיה עכ"ל:

ל מאי חזיזים אמר רב יהודה פורחות. ר"ל שהוא מלשון מחזה. והמה המראות הברקים הנראות מבהיקות ופורחות באויר במהירות כעוף הפורח. ושאלו מאי פורחות ר"ל מה ענין הפורחות ע"י מה תבואנה והשיב רב פפא עיבא קלישתא תותי עיבא סמיכתא. ר"ל אדים קטנים אשר מעורב בהם מחלקי גפרית וסאלפעטר"י ויעופו באויר. ויתדבקו ויהיו לעב קל. ובתנועתם ייחמו חלקי הגפרית מבפנים ויתהוה עלם הרעם. ובעלותם מתחת עבי מטר אשר גופם מלוכנים ידחיק ליכת העננים את חלקי הגפרית יותר למקום צר עד כי יתרוצצו זה בזה. ויתלהבו ויורו הלהב חוצה אל תוך האויר. והמה הפורחות. ולהיות כי לחוש הראות יש יתרון גדול בעצמו מחוש השמע. לכן נראית הברק מעט זמן טרם נשמע קול רעם. או לפי שמראית הברק נראה מהר בעת שנדחק עיבא קלישתא מעיבא ספיכתא של מים. והקול איננו נשמע עד שירעיד הלהב בעולם תנועתו חלקי האויר וחותך ביניהם ויפרדם איש מאחיו (ספר העיון):

ולפי שקשה הא הוא בעצמו אמר א"כ ובבלאי עסקי באורייתא. לכן כתב רש"י כלומר יכולין הן לעסוק תמיד שיש להן מזונות בזול ובלא טורח ע"כ ר"ל שמבטלין קצת מלימודן בשביל פרנסה · והלא אין צריכין לבטל לפי שיש להן מזונות בזול כו' ואח"כ כשצערוהו בשלשול דאמרו גיטין דף ע' ע"א תמרי משחן ומשלשלן. אמר מלא צנא דסכיני בזוזא (שמתוך שלוקחים אותו בזול אוכלין מהן הרבה ומצערין אותן). ובבלאי עסקי באורייתא ר"ל שתמה גם על מה שלומדים

המתורגמן א) לייבטע וואלקען אונטער דיקקע וואלקען:

מהרש"א

[ר"א אומר כל העולם כו' ור"י אומר כו' ·פלוגתייהו תלוי בדעת בעלי הטבעיים לפי דעת הפלוסופים והוא מבואר בפ' אין דורשין דיש לפרש בזה כפשטן : ממימי אוקינוס כו' · וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגו' ת"י ותחום מערבא ויהוי לכון מימא רבא אוקינוס]:ככברה וכו' ·פירש"י בס' שמואל חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא באגדה הרבה חושרין אותו בכברה כו' ע"ש : בין טפה לטפה וכו' · במדרש קהלת מפיק ליה מלשון שחקים שהם שוחקות את המים לטפות דקים וענין זה מפורש פ"ק דב"ב אקרא דמי פלג לשטף מים ע"ש : ללמדך כו' כיום שנבראו בו שמים וארץ כו' · ופרש"י דהאי ללמדך כו' אקראי דלקמן קאי כו' וכבר כתבתי דשפיר קאי אהא דקאמר ואין בין טפה לטפה כו' והוא מפורש לעיל בר"פ : וקרי חכשרת וכו' · כפירש"י מלשון הכשר וה' מתחלף בחי"ת באחה"ע אבל התוספות כתבו ויהיה חכשרת כלומר שהמים בעננים מתקשרים וכו' ע"ש לא ידענא משמעות חכשרת לפי הדרש מלשון קישור אבל לפי פשטיה דקרא חשרת פירושו בו מלשון קישור כמו וחשוריהם הכל מולק דמלכים : חשוך ענני וכו' · פירש רש"י נהור ענני זעירן וכו' מדיוקא דחשכת מים סגיין מימוהי יליף לה ומלת חשרת מתפרש בע"א מלשון שרייה וכל זה דחוק דעיקר חסר מן הספר דהא ודאי ידע לפרש חשכת מים ע"ש חשוך ענני ולא קשיא ליה אלא רומיא ושינויא דקראי והאא לא משני

גמרא

לא שם **תניא** [א]רבי אליעזר אומר כל העולם כולו ממימי אוקינוס הוא שותה שנאמר (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה · אמר ליה רבי יהושע והלא מימי אוקינוס מלוחין הם אמר ליה מתמתקין בעבים · רבי יהושע אומר כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה שנאמר (דברים יא) למטר השמים תשתה מים אלא מה אני מקיים ואד יעלה מן הארץ מלמד שהעננין מתגברין ועולין (עד) לרקיע ופותחין פיהם כנאד ומקבלין מי מטר שנאמר (איוב לו) יזוקו מטר לאדו והם מנוקבות ככברה [ובאות] ומחשרות מים על גבי קרקע שנא' (שמואל ב כב) חשרת מים עבי שחקים ואין בין טפה לטפה אלא כמלא נימא ללמדך [ב]שגדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ שנאמר (איוב ט) [ג]עושה גדולות עד אין חקר וכתיב (שם ה) הנותן מטר על פני ארץ וכתיב להלן (ישעיה מ) הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם וגו' אין חקר לתבונתו (וכתיב (תהלים סה) מכין הרים בכחו וגו') : [דף י ע"א] [א] אמר מר (אמר לו רבי אליעזר) מתמתקים הם בעבים כמאן אזלא הא דאמר רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן כתיב חשכת וכתיב חשרת שקול כ"ף שדי אריי"ש קרי ביה [ד]חכשרת הא כיצד מתמתקים הן בעבים כמאן כר"א ואידך ההוא מיבעי ליה לכדרב דימי דאמר אמרי במערבא חשוך ענני סגיאן מוהי נהור ענני זעירן מוהי ·

רש"י

הרבה ומלטרים אותן : ממימי אוקינוס · כלומר ממים שלמטה ולא ממים של מעלה : שנאמר ואד יעלה מן הארץ · ששתה בארץ ועלה : מלוחין הן · ואין תבואה גדילה מהן : יזוקו מטר לאדו · רקיעים מוליאים מים לעבים · יזוקו כמו ילוקו לך לעם ויאכלו (מ"ב ד) : חשרת מים עבי שחקים · העבים מחשרין כלומר משירין המים לארץ : ללמדך · אקראי דלקמן קאי : ואומר מכין הרים בכחו לא גרסי' הכא: חשרת מים וחשכת מים · שני מקראות הן אחד בשמואל בפרשת וידבר דוד וא' בתהלים : הכי גרסינן שקול כ"ף ושדי ארי"ש קח כ"ף דכתיב בחשכת ואוקמיה בהאי תיבה דכתיב רי"ש וקרי חכשרת [הכשרת](ולהכי נקט רי"ש ולא נקט שי"ן דשי"ן הכא והכא כתיב): חכשרת · שמכשירים וממתיקין בעבים : חשוך ענני סגיאן מוהי · והיינו דכתיב חשכת מים : נהור ענני · כשהענן קלוש זעירן מוהי ומכלל חשוך סגיאן אתה למד אבל נהור זעירן וחשרת לשון השרה [כמו אין שורין דיו (שבת יז:)] כדדריש ליה רבי יהושע לעיל אבל חשכת

תוספות

קרי ביה חכשרת · פי' הטל הכ"ף מן חשכת ושדי עם חשרת ויהיה חכשרת כלומר שהמים בעננים מתכשרים שהעננים שותים לבסוף הם ממתקים בעבים :

[א] גמ' אמר מר א"ל ר"א (בגמ' שלפנינו יש כמה שמיים והיפוכים) :

יד יוסף

א ערוכין' מה ב ב"ר פי"ג קה"ר פסוק כל הנחלים תנחומא סדר מקז שוח"ט מזמור יח ילקוט סדר בראשית וילקוט קהלת : ב ב"ר פי"ג סי' י' וילקוט איוב : ג נ"ל עושה גדולות ואין חקר (איוב ה פסוק ט) : ד כלומר נכשרים ומתמתקין . מל' ערוך :

חדושי גאונים

תניא ר"א אומר כל העולם כולו ממימי אוקינוס הוא שותה כו'. הנה ככר כתבתי תחילת דברינו ריש ח"א . שדעת רבי אליעזר בענין הליכת השמש כדעת הפלוסופים הגלים כמו שנתבאר שם וכן הוא בהויית המטר לא נטה מדבריהם כלל. ואמר שסבת המטר הוא האד העולה מן הארץ וממתקו בעבים כמו שכתב הפלסוף וכמו שכתב הרב המורה ח"ב פ"ל ובספר שערי שמים שער ב' מאמר ה' אמנם רבי יהושע שהלכה כמותו בכל מקום נגד רבי

עין יעקב

והלא מי אוקיינוס מלוחים הם . פירש"י ואין תבואה גדילה מהם עיין מהרי"ף הא דלא פי' מלוחים הם ואין ראויין לשתיה ע"ש מה שתירץ ול"נ דמעיקרא נק"מ דהא עיקרא דקרא קאמר ואד יעלה מן הארץ להשקות האדמה ממי אוקיינוס אבל באמת גם מלמעלה יורדים מים שראוים לשתיה שאינם ממי אוקייגוס ובין טפה לטפה לא נתחלף וכל הרוצה לשתות מזדמן לו הקב"ה המים מתוקים דוקא לפיכך פירש רש"י שפיר ואין תבואה גדילה מהם וק"ל :

הרי"ף

אפי' אינו לריך אלא עשב אחד בשביל ירק אחד יורד עליו המטר דמשמע לרש"י ז"ל דבשביל אותו עשב שלריך מטר יורד הגשם על כל השדה והתוספות סברי שאינו יורד על שאר השדה אלא על אותו עשב בלבד . והסכרה לתוס' לומר פי' זה דאמר בגמרא כי הא דרב דניאל דאמר הא מישרא בעי מיא והא מישרא לא בעי מיא ואתא מטרא ומשקי כל היכא דמיבעי מיא דמשמע בהדיא דלא היה יורד אלא על המקום שלריך גשם בלבד ולא על השאר :
והלא מימי אוקינוס מלוחין הם. פרש"י ז"ל מלוחין הם ואין התבואה גדילה מהם הא

עץ יוסף

שלומדים מה שלמדו . שהרי אם אוכלים תמרים הם תולים ואם אין אוכלים אלא דברים אחרים הם ביוקר ולריכין לבטל מתורתן כדי להרויח על מזונותם . ושמעתי מפרשים דמתחילה אמר אין זה מן התימה שעוסקים בתורה אחרי שיש להם כל כך מזונות בזול . לכן אמר ובבלאי לא עסקי באורייתא ר"ל מדוע לא יתעסקו כיון שאין מונע להם לפרנסתם . ובלילה כשליערוהו אמר לשבח דאחרי שהדבר הזול מביא עליהם חלאים והדבר היוקר לריך ביטול תורה . ואעפ"כ עוסקין בתורה . ועיין פסחים פ"ח א' . אבל בין מקודם בין אח"כ כשליערוהו תמיד אמר שעוסקים בתורה :
לא שנאמר ואד יעלה מן הארץ . ואע"ג דהאי קרא משתעי דוקא קודם ילירת אדה"ר שהיה הארץ שותה מלמטה לענין ילירת האדם כמו שכתב רש"י בחומש . מ"מ מדלא כתיב ואד הארץ עלה רמז נמי אלעתיד (נזה"ק) : מלוחים הם . והחוש מעיד שהגשמים מתוקים לחיך . ורש"י פי' מלוחים הם ואין תבואה גדילה מהם . והוכרח לזה משום הא דמשני מתמתקין הן בעבים דק"ל לאיזה לורך באמת נמתקים בעבים ואינם נשארים כך במליחותם . ולכך פרש"י שאין תבואה גדילה מהם ממי מלוחים. ולכך לריך להמתיקן בעבים (נזה"ק) וענין המתקת העבים פי' היפ"ת שע"י תנועות העבים יזדככו ויפרד מהם חלק המליחה שבתוכן . וירדו גשמים מחלק הזך והמתוק . וכמו שיועיל הבשול להמתיק התורמוס : ממים העליונים הוא שותה . וזה דאי' בב"ר פ"ד סי' ב' שפירותיהם (של מים העליונים) אלו מי גשמים . אתיא כרבי יהושע (יפ"ת) :
שנאמר יזוקו מטר לאדו . יזוקו ענין ילִיקה כמו ומקום לזהב יזוקו (איוב כח) לאדו פי' לעננו . ולפי שקשה בשלמא לרבי אליעזר ניחא שהמטר לריך לעבים כי הם שואבים מים מאוקיינוס להמטיר על פני הארץ אבל לרבי יהושע דאמר ממים העליונים הוא שותה מה לורך כלל לעבים ירדו מיד מן הרקיע לארץ בלא אמלעית העבים לכן אמר והם מנוקבים ככברה ומחשרות מים על גבי קרקע כו' . ואם ירדו כך המים מן הרקיע למטה בפעם אחת ישטפו הארץ . וכן לא יתפזר בכל מקום . לפיכך יורד מן הרקיע אל העבים בפעם אחד כיולק אל פי הנאד . ואח"כ מתפזרים בעבים לפי שהם מנוקבים ככברה (נזה"ק) : ומחשרות מים כו' . פי' העבים משירין המים לארץ כל טפה וטפה בפני עלמה ככברה שכוברין בה החטין שכל אחד יולא מנקב מיוחד . ומדמה לכברה . לפי שירידת הגשמים על ידי התנועות העבים ככברה . ועל כל זה אין הטפות מתערבות . שאילו לא היו מתנדנדות לא היה כל כך נס בדבר (יפ"ת) : אלא כמלא נימא . ר"ל אע"פ שמדמה לכברה לא לכל דבר מדמהו לכברה . שבכברה בתחלה יֵלא כל חטה לעלמה . ועוד מעט כולן מתערבות . אבל בגשמים כל אחת תרד לעלמה עד הארץ ויש ריוח מעט ביניהם כמלא נימא וזה דרך נס ולורך גם זה לארץ דאל"כ לא ילליח שתשחת הארץ בגשמים כדאמר בפ"ק דב"ב על פסוק מי פלג לשטף תעלה ע"ש (יפ"ת) : ללמדך שגדול כו' . פי' שיש בגשמים מעשה נסים גדולים . ולפיכך גדול כיום שנבראו בו שמים וארץ : שנאמר עושה גדולות עד אין חקר כו' . דאל"כ קשה שאחר שרבה
בשבח

אהבת איתן

תניא ר"א אומר כל העולם כולו ממי אוקינוס שותה שנא' ואד יעלה וגו'. עיין במהרש"א ורי"ף שהוקשה להן דה"ל למפרך לר"א מקרא דלמטר השמים דמייתי ר' יהושע . וי"ל ע"פ דאיתא בספרי דקרא קאי על טל: שם ר' יהושע אומר כל העולם כלו ממים עליונים שותה והעננים מתגברין ועולין עד לרקיע כו' כ"ה גירסת הילקוט בבראשית ול"ג אלא מה אני מקיים ואד יעלה מן הארץ ונראה דטעמא דבלא"ה ל"י

רש"י

מיבעי ליה להכי ולהכי: במאמר הן תלוין · אין נחות על שום דבר אלא מכונסות ועומדות כבריכה ותלויות במאמרו של הקב"ה: ופירותיהן מי גשמים · משום לישנא דקרא נקט הכי משום דכתיב מפרי מעשיך תשבע הארץ ופירותיהם כלומר מזיעת המים שאינן נחסרין כלום כדכתיב פלג אלהים מלא מים כל שעה והקרן קיימת ופירותיהן מי גשמים וכן מפורש בבראשית רבה: כרבי יהושע · דאמר ממים העליונים הוא שותה: ואמר רבי יוחנן מעליותיו של מעלה · כלומר ממים העליונים [ור' יוחנן מים העליונים] אתא לאשמועינן דאי לאו ר' יוחנן הוה אמינא דהכי קאמר מעליות שהקב"ה עומד בהם הוא משקה אותן למטה ולעולם המים מאוקינוס: [כר' יהושע · דאמר ממים עליונים]: ורבי אליעזר · אמר לעולם מעליותיו של הקב"ה כר' יוחנן וכו': תהומות · מים של מטה כדכתיב (שמות טו) תהומות יכסיומו: בברייתו של עולם כתיב · שהיה כל העולם כולו שטוף במים והקב"ה הכניסם במקום א' כמכנים מים בנאד ונתנם באוצרות חול שם גבולו ואוצר

גמרא

כמאן אזלא הא דתניא מים העליונים במאמר הן תלוים ופירותיהן מי גשמים שנאמר (תהלים קד) מפרי מעשיך תשבע הארץ כמאן כרבי יהושע ורבי אליעזר (אמר לך) ההוא במעשה ידיו של הקב"ה כתיבי [דף ט ע"ב] כמאן אזלא הא דכתיב (שם) משקה הרים מעליותיו ואמר ר' יוחנן [א]מעליותיו של הקב"ה כמאן כר' יהושע ור"א אמר לך כיון דקא סליקי להתם כמאן דאתו מהתם דמי דאי לא תימא הכי הא דכתיב (דברים כח) מטר ארצך אבק ועפר מן השמים (אבק ועפר מן השמים) היכי משכחת לה אלא כיון דמדלי להתם מן השמים קרי ליה ה"נ כיון דסליקי להתם מעליותיו קרי ליה· כמאן אזלא הא דא"ר חנינא (תהלים לג) כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות מי גרם לאוצרות שיתמלאו בר תהומות כמאן כר"א . ורבי יהושע ההוא [דף י ע"א] בברייתו של עולם כתיב:

לב תנו רבנן ארץ ישראל נבראת תחלה וכל העולם כולו נברא לבסוף שנאמר

מהרש"א

מידי ונראה דודאי ידע לפרש דחשכת מים ע"ש חשוך ענני וחשרת מלשון כברה כדאמרינן לעיל אלא למה שינה הכתובים וקאמר דאיירי בתרי ענני דהיינו חשכת מים דסגיין מימוהי ־להוריד טפות גדולות וחשרת מים דזעירן מימוהי בטפות קטנות כיורד דרך הכברה והא מייתי ליה נמי האי קרא לעיל שמקבלין המים כנוד ומנוקבין ככברה וכו' שנאמר חשרת מים וגו': [מים עליונים במאמר הם תלוין כו'· במדרש מפיק ליה מדכתיב יהי רקיע בתוך המים שיש הפרש בין מים עליונים לרקיע כמו שיש בין רקיע למים שעל הארץ כפרש"י בחומש כו']: ההוא במעשה ידיו של הקב"ה וכו'· רש"י לא פירש כלום בזה וגם בילקוט ל"ג ליה אלא דגרסינן נמי הכי ההוא בברייתו של עולם הוא ויש לפרש דה"ק דקרא משתעי בברייתו של עולם מפרי של מעשה ידיך תשבע הארץ דהיינו שבראת המים כדי שתשביע את הארץ וכן יש לפרש לגירסת הספרים שלנו דגרסינן ההוא במעשה ידיו של הקב"ה והיא היא: כמאן אזלא הא דכתיב משקה הרים מעליותיו· ואר"י וכו'· פירש רש"י דאי לאו ר"י ה"א דה"ק מעליותיו שהקב"ה עומד בהם הוא משקה אותן למטה ולעולם המים מאוקינוס עכ"ל· אמנם יש לדקדק כיון דהשתא אכתי לא הוה ס"ד כיון דסלקי להתם וכו' ה"ל למפרך לר"א מפשטיה דקרא למטר השמים תשתה וגו' קרא שהביא רבי יהושע ועל כן נראה לומר דאי לאו ר"י ה"א דה"ק דמשקה הרים מעליותיו של כל הר והר כמ"ש בב"ר דבשביל ד' דברים חזר הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה וכו' ושיהא הגבוה שותה כנמוך ע"כ אבל רבי יוחנן דאמר מעליותיו הוא כינוי להקב"ה ודאי דאתא לאשמועינן דמעליותיו שלו משקה הרים דהיינו מים עליונים פריך שפיר ומש"ה לא פריך נמי מדכתיב למטר השמים וגו' כיון דהאי קרא א"י כתיב שהיא גבוה מכל הארצות לרוב גובהה א"א שלא תהא שותה אלא מלמעלה כמ"ש דבר הכתוב לשון הבאי כאילו המים בא מן השמים כמבואר בכתוב ערים גדולות ובצורות בשמים ודו"ק: מי גרם לאוצרות שיתמלאו בר תהומות וכו'· יש לדקדק דאימא דרבי יהושע ודאי נמי מודה בהא דהארץ שותה נמי מלמטה כדאמרינן ספ"ג ארשב"ג אין לך טפה וטפה שיורדת מלמעלה שאין תהום יוצא לקראתה ג' טפחים מלמטה וכו' ע"ש י"ל דלר"י כיון דהארץ שותה נמי מלמעלה לא ה"ל בהאי קרא לתלות מילוי אוצרות בתהומות לחוד אלא בשניהם בתהומות ובמים עליונים: ההוא בברייתו של עולם וכו'· הך דר' חנינא מי גרם לאוצרות וכו' דחוק לאוקמי כרבי יהושע אלא דה"ק דודאי הך דר"ח כר"א אתיא אלא רבי יהושע אוקי ליה לקרא בברייתו וכו' ויש לדקדק דא"כ למאי דלא אסיק אדעתיה לאוקמא האי קרא בברייתו של עולם אמאי לא פריך ליה מגופיה דקרא בלאו ר"ח ולפי מ"ש לעיל דרבי יהושע נמי מודה דהארץ שותה נמי מלמטה ניחא בלא ר"ח וה"ק קרא דע"י תהומות שלמטה נמי יתמלאו אוצרות בר אבל לר"ח דקאמר מי גרם וכו' משמע דתולה מילוי אוצרות בתהומות לחוד ועי"ל דכולה מילתא תלמודא מסיק לה כמאן אזלא הא דאר"ח וכו' כר"א אבל ר"י לא מפרש לה הכי אלא בברייתו של עולם וכצ"ל לקמן כמ"ש לעיל ודו"ק: א"י נבראת כו'· [כל אלו הדברים למעלת א"י נאמרו כמפורש

הרשב"א

ת"ר א"י נבראת תחלה כו' החכם הזה סבר כי ארץ ישראל שהיא העיקר נקראת ארץ סתם כי היא תכלית הכונה בארץ ומה שהוא טפל לה נקראת חוצות מלשון חוץ ר"ל דבר שהוא חוץ לעיקר · גם על דרך האמת נקראת ארצנו ארץ כי היא ארץ חמדה ורצונו יתב' בה וכבר ידעת שא"י נחלת הש"י ועליו הוא אומר ההר חמד ה' לשבתו על כן נתנה לעם בחר לנחלה לו ואחר שהם נחלתו יתברך לא מסר הארץ והעם למזל או לשר משרי מעלה אשר חלק אותם לכל העמים כי חלק ה' עמו והוא אלהי הארץ כאמרו ויורם משפט אלהי הארץ ואין מעשיהם נעשים לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח והוא מה שארז"ל בבקשת מרע"ה במה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה וכל עניני הארץ בהשגחה מאתו תמידית באמרו עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה ושם נרמז כי אין משקה אותה יתברך ע"י שליח רק בעצמו ר"ל בהשגחה מאתו ית' באמרו לא כארץ מצרים היא אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק ואומר על ארצנו למטר השמים תשתה מים · וממה שאתה צריך לדעת כי לא בא המאמר שם בגנות הארץ רק בשבחה שאינה צריכה כארץ מצרים שהיא כולה משקה וזו מעלה הגדולה שבארצות שהוא משקה כ"ש ארץ מצרים שיאורה משקה אותה אלא שהתורה תגיד ותרמוז והשמים הנאמרים שם רמז לשמים העליונים כאמרו ואתה תשמע מן השמים ורגלך רמז לסבות מלשון ויברך ה' אותך לרגלי וכאילו אמרו והשקית בסבותיה ולשבח הארץ בתכלית השבח הזכיר ארץ מצרים שסבתה נבחרת שבסיבות שנילוס עולה ומשקה אותה ויאמרו עוד כי

הרי"ף

דלא פי' כפשוטו מלוחין הם ואינן ראוים לשתיה והשיב לו מתמתקים הם בעבים וראוים לשתיה. אפשר לומר דרבי אליעזר לא פליג על רבי יהושע שאינו שותה ממים העליונים כלל דהא קרא דכתיב למטר השמים מאי עביד ליה אלא סבר דממים העליונים וגם ממימי אוקיינוס שותה ולפיכך אין להקשות על שהגשמים ראוים לשתיה דדילמא כיון שנתערבו מי אוקיינוס עם שלמעלה הם ראוים לשתיה אבל מ"מ אינם ראוים לנמיתה

עיון יעקב

א"י נבראת תחלה. כי עיקר הבריאה היה בשביל ישראל כדאי' במדרש בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית לכך ארצם נבראת תחלה. ועי"ל ע"ד דאיתא גבי בריאת המאורות שברא הקב"ה באור הראשון שאינם כדאים להשתמש בו גנזו וברא אור אחר להשתמש בו כן היה ג"כ בארצות שברא שאין כל העולם כדאי להשתמש בארץ הקדושה ברא ארצות אחרות לא"ס וכן כשישראל חוטאים הם גולים לשאר ארצות: וכל העולם כולו נברא לבסוף. היינו כמ"ד עולם

עין יוסף

בשבח המקום שאין חקר איך פרט דבר אחד לבד שזה מעוט בשבחו. אע"כ דדבר זה של גשמים לבד שקול כנגד כל הגדולות שאין חקר:

יד יוסף

א לפי שהמים עליונים הם בחינת החסדים הגמורים ולכן מהם יורד גשמי רצון ברכה ונדבה ע"י הרקיע:

חדושי גאונים

אליעזר סובר שהמטר הוא ממים עליונים אלו שאמרנו. וזה כי ידוע שסבת המטר הוא רוח שמוליך העבים ממקום למקום. אשר יהיה שם הרוח ללכת. והוא סימן המטר עד שאמר שלמה באמרו (משלי כ"ה) נשיאים ורוח וגשם אין וגו'. והוא ידוע ומבואר שכל גשם תקדמנו רוח. ודעת רבי יהושע היא הנאותה לדעתי. אחר שאקדים לך הקדמות קצרות מועילות לדברינו: וזה כי כתב בעל שערי שמים מאמר א' שער ח' מענין הרעש כי הרוח העושה אותו כשתמצא במקום ההוא מים תעלהו בתנועתו ופעמים ירבה המים שיוצאים משם עד שישקיעו המקום ההוא עכ"ל. הרי לך שהסכימו החכמים הפלוסופים. כי הרוח תניע המים ממטה למעלה על הארץ. והוא מבואר נגלה גם כן בגלי הים · השני כתב בעל השערים שם שער א' כי כתב ארסטוטלו' כי האויר יש לו תנועה סבובית.

אהבת איתן

לר"י מהך קרא לפי מאי דאי' בב"ר דבתחלה כן היה ואחר כך חזר בו הקב"ה ותדע דאי ר"י לתרץ קרא דאד יעלה אתא אכתי תקשה למ"ד בירושל' הביאו תוס' סוכה דעננים הן למעלה: ארץ ישראל נבראת תחלה. פי' בח"א מפני שהיא העיקר ושאר ארצות טפלים וע"כ הוא משגיח בכל דבר יותר בא"י מבשאר ארצות ושנה

שנאמר (משלי ח) עד לא עשה ארץ וחוצות (ת"ר) א"י שותה בתחלה וכל העולם כולו (שותה) בסוף [שנאמר (איוב ה) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות] א"י שותה מי גשמים וכל העולם כולו שותה מתמצית משל לאדם שמגבן את הגבינה נוטל את האוכל ומניח את הפסולת · ארץ ישראל משקה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו משקהו ע"י שליח שנאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות:

לג שם אמר רבי יהושע בן לוי כל העולם כולו תמציתה של גן עדן הוא שותה שנאמר (בראשית ב) ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים · תנא (מי תמצית) [מתמצית] בית כור שותה *) תרקב · "ת"ר ארץ מצרים הויא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה ומצרים אחד מס' בכוש וכוש אחד מס' בעולם ועולם אחד מס' בגן וגן אחד מס' בעדן · ועדן אחד מס' בגיהנם · נמצא כל העולם כולו ככסוי קדרה לגיהנם · (וגיהנם) [וי"א גיהנם] אין לו שיעור וי"א עדן אין לו שיעור [א"ר אושעיא מאי דכתיב (ירמיה נא) שוכנת על מים רבים רבת אוצרות מי גרם לבבל שיהו אוצרותיה מליאות בר הוי אומר מפני ששוכנת על מים רבים אמר רב עתירה בבל דחצדא בלא מיטרא אמר אביי נקטינן [ב]טובעני ולא יובשני]:

לד שם [דף י ע"ב] ויאמר יעקב לבניו למה תתראו (בראשית מב) אמר להם יעקב לבניו אל תראו עצמכם כשאתם שבעים לא בפני עשו ולא

*) פי' תרי וקב והיינו חצי סאה ערוך.

רש"י

ואוצר ליה: בתחלה שותה · גשמים יורדין שם תחלה כך שמעתי: משיורי תמצית. מה שנשאר בעבים אחר שתיה: על פני ארץ · ארץ ישראל: ונהר יוצא מעדן וגו'. כלומר סימן לדבר שגן עדן שותה מי גשמים תחלה דכתיב קרא ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן תחלה: תנא מי תמצית בית כור · כלי שמשקין במימיו בית כור יכולין להשקות בתמציתו שדה שיעור זריעת תרקב שהיא אחד מששים בבית כור והכי נמי עולם אחד מששים בגן עדן ודי לו בתמצית העננים המשקין את הגן וגן לפני כל העולם כולו כעדן לגן: ככסוי קדרה · הקטן כנגד הקדרה: [שוכנת על מים רבים · רבת אוצרות בא קיצך אמת בצעך: שרבו אוצרותיה · שקנו עושר: מים רבים · שמשקין שדותיהן דבבל עמוקה מכל הארצות וגשמים מטפטפין ויורדין שם: עתירה בבל · עשירה היא בבל שקוצרין בה תבואה בלא מטר שאין צריכין לגשמים: נקיטינן · דהכי אגדא בבל בלא מיטרא: דטובעני · היא מקום מצולה ורקק: ולא יובשני · שאינה יבשה]: אל תראו עצמכם · שיש לכם חטים הרבה ולא הלכו אלא בשביל דבר זה שלא להתראות בפני עשו שהיו

תוספות

למה תתראו· כמו שמפרש אל תראו עצמיכם בפני בני עשו וכו' ויש במדרש למה תתראו פי' למה תהיו כחושין:

מהרש"א

באורך בע"י בשם הרשב"א ואקצר בזה] והוא שהשגחתו יתברך הוא בכל דבר יותר בא"י מבשאר ארצות כי הוא אלהי הארץ ועל כן נקראת שמה ארץ כי חפצו ורצונו בה וע"כ אמר נבראת תחלה שהיא העיקר ושאר הארצות טפלים ולכך נקראו חוצות והוסיף בהשגחת ארץ ישראל בענין מטר שמשקה ארץ ישראל בעצמו כי היא נחלתו וחבלו ושאר ארצות משקה ע"י שליח דהיינו שרי אומות שלמעלה ומזלות שלהם אותם חלק ה' לכל העמים ועוד הוסיף בהשגחת א"י שהיא שותה מי גשמים כו' ומפיק ליה מדשינה בא"י לכתוב לשון מטר ובחוצות לשון מים כאילו אינן מי גשמים רק מים בעלמא · והוסיף עוד דא"י שותה תחלה כו' · היינו נמי שהיא עיקר ושאר ארצות טפלים לה וכ"ש שא"י נבראת תחלה כו' ומייתי משל לאדם שמגבן כו' והוא משל לשלשה דברים שזכר במעלת הגשמים שבא"י הוא משל שנוטל האוכל תחלה הוא משל ששותה תחלה כו' ומניח הפסולת הוא משל לשתי' שמניח התמצית לאחרים דהיינו התמצית וע"י שליח: שנאמר ונהר יוצא מעדן · פרש"י סימן לדבר שג"ע שותה מי כו' ע"ש ר"ל דודאי העולם אינו שותה מעדן אלא מגן של עדן והוא ס' ממנו כדלקמן ובהאי קרא דמייתי יוצא מעדן כתיב אלא לסימן בעלמא מייתי ליה מהאי קרא שגן של עדן שותה מי גשמים תחלה כו': וגיהנם אין לו שיעור כו' · הוא גופיה ודאי דיש לו שיעור כיון דעדן ס' ממנו הרי הוא ס' בעדן אלא דה"ק שאין לו שיעור לשער בדבר אחר שיהיה גדול ס' כמו גיהנם וכן לי"א דעדן אין לו שיעור יש לפרש כן שאין לו שיעור בדבר אחר דהיינו שיהיה הגיהנם גדול ס' כעדן ודו"ק: שוכנת על מים רבים רבת אוצרות · וסיפא דקרא בא קצך אמת בצעך והוא כפרש"י ונראה לפרשו אמת מלשון אמת המים ובצעך מלשון בצעי מים ור"ל שבא קצך שלא יהא לך עוד כ"כ מים רבים באמת מים ובצעי מים וכמו שכתוב שם והחרבתי את ימה והובשתי מקורה: א"ל יעקב לבניו אל תראו כו' · עיין בפרש"י בחומש והכא ופי' הרא"ס דבריו דלפי דברי רז"ל יהיה פירוש של תתראו תתרוו מלשון שביעה ומ"ש אל תראו עצמכם כו' אינו פירוש של תתראו אלא כו' אף כאן אל תתראו אל תראו עצמכם שבעים כו' ע"ש באורך ולפי דרכו כתב ג"כ מה שפרש"י בחומש בסוף דבריו ודומה לו ומרוה גם הוא יורא הוא שב אלשון ראשון שפרש"י בחומש והוא דברי רז"ל וא' מתחלף בו' וזה הוא דוחק גדול בפרש"י לומר שמביא ודומה לו אלפני פניו אלשון ראשון ולא אלפניו לשון שני מפי אחרים שהוא מלשון כחישה ועוד מה צריך לראיה שהוא מלשון שביעה שהמקרא מלא ממנו ובתורה כתיב למען ספות הרוה וגו' ואם הוא זר בא' תתראו מלשון שביעה והוצרך להביא ודומה לו גם הוא יורא שהוא ג"כ בא' יותר זר בלשון שני מלשון כחישה אבל הנכון לדרש רז"ל בחומש שתתראו מלשון ראיה וכמ"ש אל תראו עצמכם כו' שהוא המתחייב בכח מאמר מהתפעל למה תתראו בפני עשו כו' וכן איתא בהדיא בתנחומא שפי' תתראו מלשון ראיה אמר יעקב לבניו אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד כו' שלא ישלוט בכם עין הרע ע"ש גם מה שהביא בשם התנחומא שאמרו למה תתראו אל תוליאו בידכם פרוסת לחם לא מלאנוהו שם אבל הוא בב"ר ואין זו מכרעת כלל לפירושו מלשון שביעה אלא שפירושו מלשון ראיה שאל תתראו ופרוסת לחם בידכם והשתא ניחא רש"י בפירוש החומש שכתב ודומה לו אלשון אחרון אלפניו קאי שכתב מפי אחרים שהוא לשון כחישה כי תתראו בא' אינו לשון ראייה בדברי רז"ל אלא שהוא מלשון כחישה ודומה לו גם הוא יורא שהוא ג"כ בא"ף ופי' המקרא דמשלי נפש ברכה שהוא ויתרן בממונו תדשן נפשו גם מרוה ומשביע הוא יורא שהוא העני: לא בפני עשו כו' · הא דנקט בפני עשו וישמעאל שלא היו אז בארץ כנען ולא אמר בפני בני

הרשב"א

ארצנו נבחרת שאינה מסורה לשליח רק להשגחה מאתו ית' כי תמיד עיניו בה לא תסור השגחתו ממנה ועל כן הוא אומר למטר השמים תשתה מים והוא שנאמר כאן שכל הארצות שותות ע"י שליח וא"י לבדה הוא בעצמו יתברך משקה אותה וכל המאמרים האחרים שנמצא כאן א"י שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית וא"י שותה תחלה ולבסוף כל העולם כולו הכל רמז למה שאמרנו ואם תתבונן במה שאמרתי תבין זה כי כל השכלים ומזלות השמים ששם השי"ת משטרם בארץ אין

עיון יעקב

מאמציעתו נברא שא"י הוא הטבור ולמ"ד העולם מן הצדדין נברא י"ל מ"מ א"י נבראת תחלה מצדדיה ואח"כ גם שאר ארצות נבראו מצדדים: ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. דהיינו לארבע רוחות העולם ועיין בחידושינו דפסחים דף נ"ד: לא בפני עשו ולא בפני

הרי"ף

תבואה. ומיהו יש לתרץ אמאי לא אקשי לר' אליעזר מפסוק למטר השמים תשתה מים שענייננו מדבר בשבחה של א"י דכתיב לא כארץ מצרים היא אשר תזרע והשקית ברגלך כגן הירק והארץ אשר אתם עוברים שמה למטר השמים תשתה מים:

עץ יוסף

לד אל תראו עצמכם. עי' רש"י ותיבת תתראו הוא מלשון התפעל האמיתי ושרשו ראה (בא"ר):

יד יוסף

א פסחים נד א' ועי' ירושלמי ריש ברכות וב"ר פ"ו סי' י"ד וב"ר פט"ו: ב כלומר מוטב שיהיה מעט הרבה מהיות חורף בלי מטר (ערוך):

חדושי גאונים

ואתמעט עם יסוד האש על ידי תנועת הגלגל. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בספר המדע פ"ד כי הרוח סובב תמיד עם יסוד האש על ידי תנוע' הגלגלים. השלישית כתב בעל העקרים בשם הפלוסוף. כי האדים העולים אשר הם סבת כל הוה. עולים בקצות העולם אשר שם יתהוו אותן האדים. ומקרא מלא (תהלים קלה) מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו ומעתה מבואר דעת ר' יהושע. כי הוא סובר כי זאת התנועה הגלגלית המסבבת סביב העולם עם יסוד הרוח הנקשר באש. מעלה המיסטעליונים אשר מתחת לארץ למעלה מן הארץ בתנועתה · ומהם נתהוה המטר על פני הארץ. והנה הוא שנה טבעי' נאותה מאד. בנויה על דרכי הפלוסופים בענין תנועות היסודות וסדרן. והנה הפלוסופים נבאו ולא ידעו מה. כי הם הבינו שסבת המטר הוא האד העולה מקצה הארץ וממנו נתהוו המים ברום האויר והוא דעת רבי אליעזר.

אהבת איתן

כ"ה בהדיא בספרי ר"פ עקב א"י שהיא חביבה מכל נבראת קודם. אבל ביומא (דף נד) איכא ר' יהושע דאמר עולם מן הצדדין נברא. והא דהכא ודספרי אתיא כהנהו דס"ל התם דמאמצע או מציון נברא וכ"מ בחגיגה שאמר לעולמו די וטעמא דר' יהושע כתבתי בדרוש לאבות. ואפשר דל"פ

ולא בפני ישמעאל כדי שלא יתקנאו בכם · (בראשית מה) אל תרגזו בדרך אמר רבי אלעזר אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך · איני והא א"ר אלעאי ברבי ברכיה אשני ת"ח שמהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת ראויין לישרף שנאמר (מלכים ב ב) ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם · טעמא דאיכא דבור הא ליכא דבור ראויין לישרף · לא קשיא הא למיגרס הא לעיוני · במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר אל תפסיעו פסיעה גסה דאמר מר בפסיעה גסה נוטלת גאחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם והכניסו חמה לעיר כדרב יהודה אמר רב

רש"י

לעורים ורעבים : תרגז עליכם הדרך · תתעו : לישרף · באש דכתיב והנה סוסי אש וכתיב בההוא ענינא הלוך ודבר ואהכי כתביה לאשמועינן דאי לאו שהיו הולכין ומדברים בדבר הלכה לא היו ניצולין : הא למגרס · מבעי ליה באורחא אבל במלתא דמיבעי ליה לעיוני לא : במתניתא תנא · מאי אל תרגזו בדרך אל תדחקו עצמכם בפסיעה גסה: והכניסו חמה לעיר · כשאתם לנין וסובבין בדרך בעיירות הכניסו

תוספות

אל תרגזו בדרך · ויש מדרש אל תפסיקו מדבר הלכה :ואינדיניהם דברי תורה ראויין לישרף דכתיב ויהי המה הולכים הלוך ודבר וגו' טעמא דאיכא דבור וכו' · ויש מדרש שהם היו מדברים בדברים בטלים ומשום הכי ראויין לישרף : פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם · ואין להקשות אם כן בחמש מאות פסיעות גסות יהיה ניטל כל מאור עיניו של אדם והא קא חזינן דלאו הכי הוה אלא נראה לפרש דהפסיעה ראשונה נוטל אחד מחמש מאות והפסיעה שניה נוטל פחות מן הראשונה שהשניה אינה נוטלת אלא אחד מחמש מאות הנשארים כמו בעישורייתא דבי רבי (כתובות סח:) ר"ל העשור ממה שנשאר אבל עדיין קשה דמ"ש פסיעה ראשונה דנוטלת יותר מן השניה אלא י"ל דלא נוטלת אלא פסיעה ראשונה דוקא ומכאן ואילך כיון דדש דש א"כ פסיעה ראשונה נוטלת טפי משום דכל ההתחלות קשות (מכילתא הביאו רש"י פ' יתרו י"ט פ"ס) :

משום

מהרש"א

כנען עלמן תירץ הרמב"ן ואולי היו באים בני עשו וישמעאל דרך ארץ כנען כו' ע"ש והרא"ם דחה דבריו ע"ש ותירץ מפני שכל בני כנען היה להם תבואה כמותם כו' ע"ש ואין זה מוכרח גם אם היה להם תבואה מי נימא שהיה לכל בני כנען תבואה ועוד דאכתי תקשי למה לא אמרו כמי עמון ומואב שהיו ג"כ שכיני ארץ כנען אבל נראה כי הקנאה שיאמרה הכא לא שייכא רק באחים קרובים ומטעם שיהיה האדם עם אחיו בצרה כדמוכח כל הסוגיא ודבר זה אין לחוש רק בצרת אחים וקרובים ולהכי נקט בני עשו וישמעאל שהיו מזרע אברהם נחשבים אז כאחים וקרובים לבני יעקב אבל שאר אומות לא שייך בי' קנאה זו להיות בצרה עמהם וכך מטין דברי הר"ן בזה שכתב בסוגיין בענין איסור תשמיש דיוסף שלא ידע שהיו שבעים היה אוסר עלמו בתשמיש בשבילם אבל הם ידעו כו' עכ"ל מדבריו מוכח שלא היה להם לחוש להסור את עלמם בתשמיש משום דשאר אומות היו שרוין בצער ואפי' משום בני עשו וישמעאל דלא שייך בתשמיש קנאה אלא באכילה שהיא בגלה כמ"ש למה תתראו ואל תוציאו פרוסות לחם בידכם וכתב הרמב"ן לדרש רז"ל אל תראו עלמכם שבעים כו' דמשמע שהיה להם עדיין תבואה והא דכתיב ותן זרע ונחיה ולא נמות היינו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם : שמא תרגז עליכם הדרך · פירש"י תתעו עכ"ל ר"ל שע"י עיון בתורה כדמסיק תבואו לתעות ותתעכבו בדרך ויוסף מיהר הליכתם כמ"ש מהרו ועלו וגו' ורש"י בחומש הביא דרש רז"ל דשמעתין אל תרגזו אל תתעסקו כו' ד"א אל תפסיעו כו' ע"ש אבל הרא"ם כתב על פרש"י שבחומש אבל בב"ר שלפנינו כתוב אל תרגזו אל תפסיעו כו' ע"ש באורך ומדבריו נראה שנעלם מעיניו סוגיא דשמעתין דדברי רש"י בחומש מיוסדים על פי סוגיא דשמעתין והב"ר חולק ופירש אל תרגזו בהפך דהיינו אל תפסיקו מדברי הלכה וכמ"ש התוספות שיש מדרש שחולק על תלמוד שלנו ונראה לפי דרש דשמעתין פי' הכתוב אל תרגזו כדמסיק לעיוני כי עיון התורה מביא החכמים לידי רוגז כמ"ש בפרקין אורייתא דקא מרתחא ליה ולזה אמר להו אל תרגזו ועיינו בדבר שנלטויתם בדרך דהיינו דברי תורה שהולכי דרכים פטורים מן המלות אבל חייבים בד"ת כמ"ש ודברת בם וגו' ובלכתך בדרך וגו' היינו לפי המסקנא והרא"ם פי' הכתוב בענין אחר לפי הדרש כי נעלם ממנו סוגיא דשמעתין ודו"ק : שני תלמידי חכמים שמהלכין בדרך כו' · ביחיד המהלך בדרך יחידי כמי אמרו פ"ג דאבות המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו אלא דהכא מוסיף שבשני ת"ח המהלכים בדרך ישאו ויתנו בדבר הלכה ביחד שתהיה התורה יולאת מביניהם ואם לאו ראוין הן לישרף כי אם השכינה השרויה ביניהם על עסקם בתורה כמ"ש ב' שיושבים ויש ביניהם דברי תורה ה"ז שכינה שרויה ביניהם בביטול תורה מביניהם האש שורפת אותם כדקאמר טעמא דאיכא דבור כו' פי' דבור של תורה ודרשו כן מיתורא דהולכים הלוך שדברו בדבר הלכה א"כ בדבר שמלוה בו גם בהליכה כמ"ש ודברת בם גו' ובלכתך בדרך וגו' אבל אי ליכא דיבור בהליכה דהיינו ד"ת לא היה האש מפריד ביניהם אלא שהיו ראוין לישרף ובמדרש ילקוט ספר מלכים ודבר אין דבור אלא תורה שנאמר הלא כה דברי כאש וגו' וכשנשתלח מלאך אל אליהו ואלישע בא ומלאן עסוקים בד"ת ולא היה יכול לשלוט בהן שנאמר והנה רכב אש אלו דברי תורה נביאים וכתובים וסוסי אש אלו משנה הלכות ואגדות כו' ע"ש לפי זה דרשו ודבר דבור של תורה לפי שהוא נסמך לאש כדכתיב ודבר והנה רכב אש וגו' רמז על דבור של אש שהיא תורה ורכב וסוס הוא רמז על מלחמתה של תורה בשנים שנושאים ונותנים בה : אל תפסיעו וכו' והכניסו חמה כו' · נופל בזה לשון רוגז כי הממהר בהלוכו בפסיעות גסות ויליך בערב אחר שקיעת החמה הוא מבוהל ומתרגז בהלוכו וכן פי' מהרא"י

הרשב"א

בעולם רק מן הנשפע עליהם מן הקבלה מהסבה עליונהב"ה ואחר היות א"י שותה בהשגחה מאתו בלי אמצעית שליח ממזלות השמים א"כ באמת הגשמים שיורדין שם הם העיקר גשמי רצון וברכה להרבות הפירות וע"כ היתה א"י בזמן שהיו ישראל עושים רצונו של מקום מוציאה רוב תבואות ופירות מרובין וגסין מאד שלא כדרך שאר ארצות כמו שידעת במאמרם ז"ל בכתובות שאמר כי שם צוה ה' את הברכה ושאר ארצו' שהם תחת משטרי השמים כאילו הם שותים בדרך משל מן התמצית של גשמים ההסיגם א"י שותה תחלה על צד הזו כי היא מקבלת מן הברכה העליונה ולכל העולם מן השפע הנשפע מן הברכה ההיא שהם שלוחים להנהיג העול' ולהשקותו:

עיון יעקב

ישמעאל . הא דהזכיר אלו י"ל לפי שהם בני אבותיהם ולא יקויים בהם מהרסיך ומחריביך ממך יצאו: אל תתעסקו בדבר הלכה כדי שלא תרגז עליהם הדרך.ויתעכבו והוא היה רוצה מהרו ועלו אל אבי . עיין במהרש"א ואע"ג דת"ת גדול מכבוד אב ואם י"ל מ"מ להגצל אביו מצער גדול כזה שגרם לו ג"כ ביטול תורה ושאם אין קמח אין תורה התיר להם שלא להתעסק אך לפ"ז אין אנו צריכין לתירוץ הש"ס הא למיגרס הא לעיונא דדלמא שאני הכא דבשביל כבוד אביו שאני · ועיין בתוספות שכתבו שבמדרש חולק אל תפסיקו מדבר הלכה הוצרך להזהיר אותם על כך שלא יאמרו למהר לבשורת אביו ולא יתעסקו בד"ת לפיכך הזהיר אותם אפ"ה אל תפסקו מד"ת כי ת"ת כנגד כולם : והכניסו חמה לעיר · עיין בחדושינו ריש פסחים :

אסור

הרי"ף

אל תרגזו בדרך אל תתעסקו בדבר הלכה . כפי פשוטו יש לדרוש עם מה שדרשו חז"ל במקום אחר שפרשת עגלה ערופה נתן להם לסימן שבאותו פרק פירש יוסף מאצל יעקב שהיה מלמדו פרשת עגלה ערופה וז"ש וירא את העגלות אשר שלח שהוא הסימן של עגלה ערופה ותחי רוח יעקב אביהם כי האמין להם ובזה מתיישב הענין כי כיון שמסר להם פרשת עגלה ערופה לתת סימן לאביו חשש שמא יבאו להתעסק בדרך בהלכה של עגלה ערופה ומתוך שעוסקים באותה פרשה וידעו כמה צריכה כפרה עון דם הנפש הנקי אז יתעוררו בניהם איך מלאם לבם להרוג את הנקי אחיהם יוסף ויאמר איש אל אחיו אתה היית הסבה לסכנה בענין תמור הזה של דם הנקי . עוד יתעוררו ויאמרו ראו כמה כפרה היו צריכין על שפטרוהו מבלי מזון ובלי לוייה אע"פ שלא שפכו דם ולא ראו וכ"ש אנחנו שנתנוהו לגרום דם נמלא כי בהיותם עוסקים באותה הלכה של עגלה ערופה שמסר להם לסימן בודאי שיתחרחר הריב ביניהם וירגזו בדרך לכך לוה אותם אל תתעסקו בדבר הלכה הוא על ההלכה שמסר להם לסימן : שני ת"ח שמהלכים בדרך וכו'. כתבו בתוספות טעמא דאיכא דבור ויש מדרש שהם היו מדברים בדברים בטלים ומש"ה ראוים לישרף וקשה לאותו מדרש שלא היו ראוים לישרף אלא על שהיו עוסקים בדברים בטלים א"כ ליקשי מכאן לר' אלעזר שאמר ב' ת"ח שאין ביניהם ד"ת ראוים לישרף שהרי הכא לא היו ראוים לישרף אלא על דברים בטלים הא אם לא ידברו דברים בטלים וגם לא ידברו ד"ת אין רעה ואין צורך. וצ"ל י"ל דלא דרש רבי אלעאי הכי אלא לפי דרשה זו דהלוך ודבר הוא בדברי תורה אבל לדעת המדרש לא קאמר רבי אלעאי כך דראוים לישרף :

בזמן

יד יוסף

א סוטה מט א : ב ברכות מג ג שבת קיג ב : ג פסחים מב א' :

חדושי גאונים

אמנם רבי יהושע סובר שסברא החזק בקלה הארץ מעלה מים ממש לרום הרקיע והוא המטר . והוא כענין עליית המים בסבת הרעם . והוא כוונת אמרם בב"ר בפ' ויעש אלהים את הרקיע . כאן הרעים בן זומא את העולם הלא במאמר נבראו שנאמר (שם ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו . הנה בן זומא הקשה שנאמר ברקיע עשייה ובמקום אחר נאמר שנברא באמירה אם כן אנו צריכין לומר ששני רקיעים הם · רלה לומר . כי הרקיע שנאמר בו עשייה הוא הארץ כמו שנתבאר בפרק שלפני זה . ועל ידי זה הרעים העולם . רלה לומר . כי על ידי הוויית הרעם שבארנו גילה סוד המים העליונים והתחתונים בדרך שנתבאר. ועל ידי זה העמיד התלמידים בהויית המטר . שנתהווה מענין רעם המים . והוא ענין הרעים העולם שאמרו . ואל תתמה לדעת רבי יהושע אם יש שם מים בפועל · למה העבים לא יריקו אותן למטה מיד בקלה הארץ · כי זהו אינו רק ברלון השם יתעלה להוליכם למקום אשר יהיה רלונו להמטיר שם . כמו שנאמר (עמוס ו) והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר . ואף כי יש לזה סבה טבעית.

אהבת איתן

אהא דאי' בסוף יומא. דכל מילתא מאמלע מתליר . ולפ"ז מתורץ דאילטריך כאן לטעמא דהביבה א"י ולא סגי בטעמא דכ"מ מאמלע מתליר ;

רב ^א^דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב שנא' (בראשית מד) הבקר אור והאנשים שולחו :

שם אמר רב יהודה אמר רבי חייא המהלך בדרך אל יאכל יותר משני רעבון · מ"ט הכא תרגימו משום מעיינא במערבא אמרי משום מזוני מאי בינייהו איכא בינייהו [דף יא ע"א] דיתיב בארבא^(א) א"נ דקאזיל מאוונא לאוונא · רב פפא כל פרסה ופרסה אכיל חדא ריפתא קסבר משום מעיינא · אמר רב יהודה אמר רב כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצול ממיתה משונה [שנאמר (איוב ה) ברעב פדך ממות מרעב מיבעי ליה אלא ה"ק בשכר שמרעיב עצמו בשני רעבון ניצול ממיתה משונה] אמר ריש לקיש אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון שנאמר (בראשית מא) וליוסף יולד

רש"י

לעיר בעוד שהחמה זורחת : **יצא אדם בכי טוב** · שימתין עד שיאור כמו וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א) : **ויכנס בכי טוב** · בערב בעוד שהחמה זורחת שאין לסטים מצויין אי נמי שלא יפול בבורות ובקעים שבעיר ושלא יעלילו עליו עלילות מרגל אתה או גנב: **הבקר אור והאנשים שולחו** המה וחמוריהם · מכאן שילאו בכי טוב והוא הדין ליכנס בכי טוב · יש ספרים דלא כתיב בהו האי קרא אלא מלתא דרב יהודה סברא הוא ולא בעי קרא: **לא יאכל יותר** · ממה שאוכל בשני רעבון דאמרינן לקמן (דף יא·) שצריך להרעיב עצמו בשני רעבון : **משום מעיינא** · שלא יתחלחלו מעיו של אדם ברוב אכילתו מפני הדרך · יש אומרים יהו מעיו של אדם שופכין זה לזה כעין מעיין : **משום מזוני** · שמא אין לו לאחר כך : **דיתיב בארבא** · משום מאכי איכא משום מעיינא ליכא: **מאוונא לאוונא** · מקום מלון התגרים מכפר לכפר דמשתכחי מזוני וליכא למיחש למזוני ולמעייא איכא למיחש: **כל פרסה** אכל חדא ריפתא · קסבר רב פפא הא דאמור רבנן לא ליכול טפי משום מעיינא ואיהו לא מסתפי ממעיינא דבעל *) בטן הוה · ע"א כריסו רחבה כדאיתא בב"מ (דף פד·) דקא חשיב אבריה דרב פפא וכאיש גבורתו ולפיכך יכול לאכול הרבה ואינו מזיק לו : **מיתה משונה** · מת בחרב ורעב וכל מיתה שאינה בידי מלאך המות כדרך כל אדם על מטתו (קרי מיתה משונה) : **בשכר** שמצער עצמו · כשישראל בצער : **אסור לשמש מטתו בשני רעבון** · דצריך

*) גי' רש"א בעל בשר

תוספות

משום מעיינא. פי' משום שהשני מעים הוי קשה להו : **אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון** · וא"ת הרי יוכבד נולדה בין החומות (כדאיתא סוטה דף יב·) ואותו העת עת רעב היה וע"כ שימשו מטותיהן בשני רעבון ויש לומר דלכ"ע לא הוי אסור אלא למי שרוצה לנהוג עצמו בחסידות ויוסף לא שימש אבל שאר בני אדם שימשו :

מהרש"א

ויש לדקדק אמאי לא נקט אלא והכניסו חמה לעיר ולא נקט נמי יליאת חמה מעיר ומרב יהודה דמייתי נקט היליאה ברישא והקרא דמייתי הבוקר אור וגו' נמי ביליאה איירי והכניסה מסברא דה"ה כפרש"י והנראה שנקדים בזה דיש להקשות למה לא הזהיר אותם יעקב כבר על כל זה בהליכתם למצרים ועוד קשה דהא כבר הוזהרו ע"כ לילך בכי טוב כדכתיב הבקר אור והאנשים שולחו וגו' אלא די"ל שודאי הם ידעו כבר הא דלא יפסיע אדם כו' והא דלעולם יכנס אדם כו' אלא מפני שא"ל יוסף עכשיו מהרו ועלו אל אבי וגו' שהזהיר אותן למהר הליכתם הוצרך להזהיר אותן דמ"מ אל תרגזו בדרך בפסיעות גסות למהר הליכתכם לפי שהוא מזיק לעינים גם לא תמהרו הליכתכם ליכנס אחר ביאת החמה לפעמים אדם בא לעיר ויחשוב למהר הליכתו בעוד יום לבא לעיר אחרת והוא טועה שיתאחר ביאתו עד אחר ביאת שמש וזה לא שייך ביליאת' מן העיר וע"כ לא הוצרך להזהירם על היליאה כיון שכבר הוזהרו ע"ז כמ"ש הבוקר אור וגו' והשתא ניחא דמקרא לא מפיק אלא יליאה מיהו הכניסה במכ"ש יליף לה דהא בכניסה איכא עוד האי טעמא שדרכו לילך במרולה ליכא ביליאה גם למ"ד שהזהיר אותן שאל יעיינו בדבר הלכה כדי שלא יתאחרו בהליכה בדרך היינו נמי מה"ט מפני שמיהר הליכתם וביאתם כמ"ש מהרו ועלו וגו' : [לעולם יצא אדם בכי טוב · מפירש בפ' ג"ה] : **מרעב** מיבעי ליה וכו' · ואין לפרש דה"ק ברעב מרעב מבעי ליה דהא שפיר מתפרש ברעב דהיינו בעת רעב בעולם פדך ממות וכן בסיפא דהאי קרא ובמלחמה מידי הרב דהיינו בעת מלחמה בעולם פדך מחרב וגם מרעב במ"ש לא יתכן גבי פדך ממות אלא די"ל כפי גירסת הרי"ף דגרסינן ממות מרעב מבעי ליה דה"ק כיון דקאמר קרא בשם גרות ילילך וגו' וחשיב להו מלרת הרעב לא ה"ל למכתב ברעב פדך ממות דמשמע שלא היה נילול מלרת רעב אלא ממיתה של רעב אלא דה"ל למכתב ברעב פדך מרעב ולא לכתוב ממות דמלרת רעב גופה פדך בעת רעב וקאמר דלכך כתיב ממות למידרש בשביל שמרעיב עלמו כו' ובסיפיה דקרא ובמלחמה מידי חרב ניחא ליה דלרת מלחמה הוא החרב גופיה גם בלא מיתה . א"כ דה"ק ה"ל למכתב ברעב פדך מרעב דמשמע ממיתת רעב אבל ממות סתם לא משמע מיתת רעב וכן במלחמה מידי חרב דהיינו ממיתת חרב וקאמר למידרש בשביל שמרעיב וכו' וממות לא ממיתת רעב אלא ממיתה משונה ודו"ק : **לשמש מטתו בשני רעבון וכו'** · וכתבו בתוספות וא"ת והרי יוכבד שנולדה בין החומות וכו' ע"ש ועיין תירולים בזה בר"ן וברא"ש ובב"י טור א"ח סימן תקע"ד דחה דבריהם ע"ש והוא תירץ ונראה שקודם מתן תורה לא היה מתסר לשמש בשני רעבון והא דמייתי מיוסף אסמכתא בעלמא הוא וכו' ע"ש באורך וקשה לתירולו כיון שהוא אסור לאחר מתן תורה ואפילו מדרבנן ודאי דהיה לוי מקיים איסורו כמ"ש [א] שהאבות קיימו אפי' עירובי תבשילין אבל הנכון כשיטת התוס' וכדברי הרא"ש שמן הדין היה יוסף מותר לשמש כיון שחשוך בנים היה שלא היה לו בת אלא שממדת חסידות עשה יוסף כמ"ש התוס' אבל לוי לא נהג מדת חסידות זה כיון שהיה חשוך בנים שלא היה לו בת ואנן גמרינן איסורא מיוסף למי שאינו חשוך בנים וקיים כבר פ"ו דלולי שהיה איסורא למי שקיים פ"ו לא היה יוסף עושה ממדת חסידות כיון שלא קיים פ"ו ומדברי הירושלמי שכתב הב"י שם דבליל טבילה מותר לשמש אפילו בשני רעבון יש לתרץ ג"כ לפי שיטת התוס'

עיון יעקב

אסור לשמש מטתו בשני רעבון שנאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב · וכתבו תוס' וא"ת והלא יוכבד בין החומות נולדה ועת רעב היה באותו עת ומ"מ שמשו מטותיהן בשני רעבון וי"ל דלכ"ע לא הוי אסור אלא למי שרולה לנהוג עלמו בחסידות ויוסף לא שימש ושאר בני אדם שימשו · ומהר"א מזרחי תירץ דעדיין לא היה ללוי בת ולא קיים פריה ורביה עד שיהא לו זכר ונקבה ועל זה מקשה הב"י בא"ח סי' תקע"ד דא"כ גם יוסף היה מותר לשמש כיון שלא היה לו נקבה ע"ש באורך · ובאמת נ"ל שעיקר הקושיא של הב"י על הרא"ם מעיקרא לק"מ דודאי היה ליוסף בת כדאיתא במדרש פרשת ויגש פ' י"א על פסוק אדוני שאל את עבדיו מתחלה בעלילה באת עלינו וכו' וכי בזך

עץ יוסף

כל המרעיב עצמו כו'. אי משום שמלטער בלרת הלבור. או משום שנותן המותר לעניים הרעבים. ועל כן זכותו מדה במדה שינלל ממיתה משונה. והיא מיתה שלא ע"ד הטבע כדבר החוטף וכדומה. אחר שמתגבר נגד טבעו. על כן הטבע איננו שולט בו. ואף בעת הדבר שאינו מבחין בין טוב לרע ח"ו :

אמר הבונה אר"י כו' המהלך בדרך כו' · ככה יעשה האיש בהליכתו בדרך חיי העוה"ז לגמלס במאכלו הנלקח בעד כל הכנאות. כמו שאמרו אמרו לדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו או יש לומר שהלדיק הוא טוב כאשר לא יאכל בהנאותיו קרן מעלליו הטובים אלא פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב · וזהו אומרו משום מעיינא שלא יזיק לבריאותו כי כל עדוני העולם סוף מתישים כחו של אדם ומקלרין חייו או משום מזוני שלא יעני ויבא לידי מתנת בשר ודם כאומרם ז"ל דאכיל קקולא אקיקלי דמתא יתיב ואמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות· ואיכא בינייהו דיתיב בארבא מי שהוא חזק הטבע ומיושב המזג ואינו חש לחולי אבל אין לו ממון או דקאזיל מאוונא לאוונא שהוא מרויח פעם בפעם ויש לו עושר ואינו ירא שיחסר לו להוציא בתענוגיו אבל מפחד לגנות מקו בריאותו וכ"מ דאם בעל נפש הוא יש לו לחוש לשניהם וכן אמר ר' יוחנן שיש להרעיב עלמו בעולם הזה שכל שנותיו שני רעבון וקמו שני השבע לבד בעולם הבא כמ"ש דהע"ס תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נלח · ור"ל אמר שאסור לשמש מטתו כלומר ליהנות כמ"ש רבינו הקדוש [ב] בשעת פטירתו לא נהניתי אפילו מאלבע קטנה ואפי' קלת אם לא לתשוכי בנים למלות פריה ורביה לחסידים שאינם לוקחים להם הנאה רק כדבר שאם היו מונעין עלמם ממנו היו עוברים על מלות ה' יתברך :

המתורגמן א) איין שיף :

[א] מהרש"אר"ה לשמש כמ"ש (עי' יומא כ"ח ע"ב) : [ב] **הבונה** כמ"ש רבינו הקדוש (כתובות ק"ד ע"א) :

יד יוסף

א פסחים ב א' ב"ק ס ב' ע"ש :

חדושי גאונים

דמיון אבן הקלע המושלך למעלה אשר לא ירד מיד למטה . עד אשר יכלה כח הזורק . וכן בענין מים אלו המושלכים למעלה בסבת תנועת הרוח אשר לא ירדו אלא אחר כלות הרוח וכחו . ואפשר שעל זה אמרו שמים עליונים במאמר הם תלויים. וכבר נתבאר בספר עקידה ענין אמרם בעשרה מאמרות נברא העולם שהם כולם דברים טבעיית ויהיה מאמר זה כאחד מהן . ודע שאמרו בגמרא לרבי יהושע ואד יעלה מן הארץ מאי עביד ליה . מלמד שעבין מתגברין ועולין עד לרקיע . ופותחין פיהם כנאדות ומקבלין מי מטר שנא' (איוב לו) יזוקו מים לאדו וגו' גם זאת היא סבת המטר אשר אמרנו . כי כבר כתבו הפלוסופים. שהאויר נחלק לשני חלקים . ובחלק האמצעי שנקרא רקיע נתהוה המטר . אם כן אפשר כי על ידי תנועה הסבובית לא יתגלגל רק חלק העליון מן האויר . ומוליך עמה המים העליונים ולא ירדו למטה בסבת תנועתו החזקה. כמו שנתבאר מאבן הנזרק בקלע. והנה הם מסבבין כענין זה סבוב העולם. אמנם כאשר עולה מן הארץ עד לרקיע . שהוא החלק האמצעי מן האויר . ופותחין פיהן כנאד ומקבלין מי מטר . רלה לומר שהקב"ה שם בטבע האד העולה להמשיך אליו המים העליונים. שלא יסובו בלכתן אלא ירדו לארץ . והנה כל זה

אדם לנהוג צער בעצמו: חשוכי בנים · חסורי בנים דגרסינן במנחות (דף כט:) לגבי מנורה ומי חשיכי כולי האי שלא קיימו פריה ורביה: שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם · א' מימינו וא' משמאלו דכתיב (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך: והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין וגו' כי מחר נמות ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון: זו מדת בינונים · שיראים מן המיתה כדכתיב בהו כי מחר נמות: אתיו אקחה יין ונסבאה שכר · והיה כזה יום מחר גדול יותר מאד: הצדיק אבד ואין איש שם על לב · מפני מה הוא מת: מפני הרעה נאסף הצדיק · מפני שלא יצטער הוא ברעה לאחר שהיא גזירה מלפניו ל"א כי מפני הרעה נאסף הצדיק מפני רעות של אלו הוא נאסף שאין הקב"ה רוצה

יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב תנא [א]חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון: לה (שם) ת"ר בזמן שישראל שרוין בצער ופירש אחד מהם באים שני מלאכי השרת [שמלוין לו לאדם] ומניחין לו ידיהם על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור · תניא אידך בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפישי ואם עושה כן עליו הכתוב אומר (ישעיה כב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון עד כאן מדת בינונים אבל במדת רשעים מה כתיב (שם נו) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר וגו' מה כתיב בתריה (שם נז) הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו' כי מפני הרעה נאסף הצדיק אלא יצער אדם עם הצבור שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור שנא' (שמות יז) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת לישב עליה אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרוין בצער אף אני אהיה עמהם בצער וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור [ב]ושמא יאמר אדם מי מעיד

דאשת לוי נתעברה בליל טבילה ויוסף ממדת חסידות היה פורש גם בליל טבילה ואכן גמרינן איסורא מיוסף דאי לאו איסור גמור בלא ליל טבילה לא היה מחמיר על עצמו בליל טבילה לבטל מצות עונה · ובפענח רזי [א] תירץ בשם הרא"ם דבשביל יוסף שהיה יחיד לא אסרו עצמם מלשמש וכה"ג כתב החזקוני ע"ש · וכתב הרא"ם עוד בזה וליכא לאקשויי מילחק דכתיב ויהי ילחק מלחק וגו' משום דבאותו מקום שהיה עומד שם לא היה רעב וכו' ומשום הכי התיר אלימלך לבניו ליקח נשים במקום שהלך לשם וכו' ע"ש והנראה דאין מקום לקושייתו מילחק שהיה זה אחר שנפסק הרעב כדמוכחי קראי דכתיב ויהי כי ארכו לו שם הימים גו' וירא והנה ילחק מלחק ומבני אלימלך לא קשה הא כבר ראינו בהם שלא חשו לאיסור זה שהרי הם פירשו עצמם מן הלבור והלכו מא"י לח"ל למקום שובע וחזי מה עלתה בהן כדאמרינן פרק הספינה[ג]שלכך נענשו מפני שהלכו מא"י לח"ל ברעב ופירשו עצמם מן הלבור: [שני מה"ש שמלוין כו' · והם אחד מימין שהוא מלאך טוב וא' משמאל שהוא מלאך רע ומניחין לו ידיהם כו' דהיינו שמלאך טוב עונה בע"כ כמלאך רע וכמבואר בפ' כל כתבי בההיא דשני מה"ש מלוין לו לאדם בע"ש כו' פ"ש]: ואוכל ואשתה ושלום עליך כו' · נראה דאיירי במי שיש לו שלום ורואה בלרות אחרים ועל זה מייתי והנה ששון וגו' שאומר מה לי בלרת אחרים כיון שיש לי שמחה וששון הרוג בקר וגו' ולפי שהיה לו לחוש שגם עליו יעבור כוס פורענות אומר כי מחר נמות מהר ולא יראה בלרה ע"כ ישמח עכשיו גם כשיש לרה לאחרים ואמר שזו מדה בינונית שמתכפר במיתה אבל במדת רשעים כו' והיה כזה יום מחר וגו' שאינו ירא כלל מפורענות שאומר שיהיה לו שלום ובכל יום אומר לעשות כן גם יום מחר ועיין מה שכתבנו בפסוק זה בר"פ מי שאחזו ובס"פ חלק: [מה כתיב בתריה הצדיק אבד כו' · מבואר ס"פ חלק]: שציער עצמו עם הצבור כו' · בכל הסוגיא משמע שיצער אדם עם אחרים גם שהוא אינו בצרה זו דומיא דיוסף בשני רעבון שהוא ודאי לא היה באותו צרה וה"נ י"ל במשה שהוא ודאי יודע היה בנבואה שבהרמת ידו יגלחו ישראל אלא שהיה מצער עם ישראל שהיו בצרה במעמד המלחמה: מי מעיד בי כו' · עיקר הא מילתא בפרק אין דורשין [ג] דדריש שם אל תאמינו ברע וגו' שמא תאמר מי מעיד כו' ולגבי כל עבירות קאמר לה התם אלא דהכא לגבי שיצער אדם עצמו עם הצבור שייכא טפי לאתויי משום דדריש ליה אלמה תתראו וגו' שלא יתראה אדם בפני הצבור ואל ינהג עידונין כו' שמא תאמר מה"ע כיון דלאו איסורא הוא אלא משום מראית עין א"כ מי מעיד בי אם אוכל ואשתה

הרשב"א

כתב בפירוש האגדות ושמא יאמר אדם מי מעיד בי כו'· מלת עדות מושאלת הנחתה הראשונה מי שמפרסם דבר הנעלם בפני אחר והושאל לכל דבר המתפרסם ממנו דבר אחר אפי' לא נתפרסם פרסום מוכרח רק שניכר ממנו באומר הדעת שהוא בא מאותה סבה כאמרו ויקם בי כחשי בפני יענה · ומה שבא בכאן הוא מן הענין הב' ר"ל מן המקרים שישיגוהו יתפרסמו מעשיו ומה שאמר כי רהיטי אדם וקורותיו מעידין בו רצה בו שעם היותו אוכל

הרי"ף

בזמן שהצבור שרוים בצער כו' · וקשה דהכא אמרו אם עושה כן עליו הכתוב אומר והנה הרוג וגו' ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון וגו'· ובברייתא שלמעלה אמר שזה שפירש מהצבור אל יראה בנחמת צבור אבל לא ענשו בכפרת עון אם יכופר עד מות · ואפשר לפרש דאם יכופר העון דכתיב הכא אינו עון הפורש מהצבור אלא עון הצבור הגורם צרת צבור אינו מכופר עד שימות זה הפורש מצרת צבור ונמצא שימות מהרה קודם סילוק הצרה כדי שלא יראה בנחמת צבור בסילוק הצרה מעליהם וזו היא מדה לבינונים שוכרים יום המות ואומרים למה לנו להצטער כיון שמחר נמות ולפיכך ממהר הקב"ה מיתתם קודם סילוק הצרה וכפרת עון בית ישראל כדי שלא יראה זה בנחמת צבור וימות ואפשר תרך משפטו ואמר מחר נמות אבל במדת הרשעים ששמחים בצרת הצבור ובמיתת הצדיק

וזה עיקר גרס הגאולה העתידה לבא במהרה בימינו לכך הוא לא יזכה לנחמות ציון וירושלים וק"ל: אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון · עי' בחדושי הרי"ף דלא על עון הפורש מן הצבור קאי וכ"ל דס"ע דהא קי"ל מיתת צדיק מכפר על הדור וידוע הטעם דכל ישראל נקראים נפש אחד וכמו שאדם אם הוא חולה בכל אבריו וגידיו מקיזין דם בגיד המובחר וכולם נתרפאין כן הוא מיתת הצדיק וזה שאינו מצער בצרת צבור לומר שאינם נפש אחד לכך אין רפואה למכתו עד שימות הוא עצמו ולא סגי במיתת צדיק אחר וק"ל:

עיון יעקב

היינו מבקשים והא דלא קחשיב עם בני יוסף בירידתן למצרים י"ל שמתה מקודם ומ"מ הדין דין אמת כמ"ש התוספות ומ"ש הט"ז סי' תקע"ד סעיף ב' לומר תשופי בנים הפי' שלא קיים פ"ו כבר דחיתי בתשובתי חלק שלישי ביו"ד סימן מ"ה · ועי"ל דעיקר כוונת התוספות דלכן החמיר יוסף יותר למדת חסידות זו לפי שידע ברוח הקדש שבבניו יברכו ישראל לומר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה ולא יהיה בלידת בניו שום פקפוק איסור ולזה אתי יתורא דקרא לכתוב בטרם תבא שנת הרעב וק"ל:

אל יראה בנחמת צבור · לכאורה אין זה עונש דכל כך כיון שאינו משגיח בצערם גם בשמחתם אינו משגיח ואי עונשו שימות ולא יזכה לראות נחמותיהם הל"ל עונש מיתה כפירוש כדתנא בסמוך ועיקר חסר מן הספר ואפשר לומר שזה עונשו לפי שהוא אינו מצער בצרות צבור ובאמת הוה ליה ללמוד ממדת קונו שבכל צרתם לו צר ועמו אנכי בצרה

עין יוסף

לה הצדיק אבד. סוף סנהדרין א' רשע אבד מן העולם טובה באה לעולם כו' צדיק נפטר מן העולם כו'· הרי דברשע אמר אבד לפי שהעולם הזה עולם של צער הוא כידוע. אלא שהרשעים מתענגין בו. לכך נקט רשע אבד מן העולם דכשמת נאבד ממנו כמו שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. אבל הצדיקים חיים בעולם הזה חיי צער וכשהן מתים פטורין מן הצער. לכך נקט לשון פטור צדיק נפטר מן העולם. והא דנקט קרא לישנא דאבדה לגבי צדיק דכתיב הצדיק אבד. משום דקרא באנשי דורו הרשעים איירי שאין משימין על לב מיתתו. דלגבי דידהו כנאבד מהן דמי. אבל צדיק עצמו חי הוא בעולם שכולו חיים כמו שכתוב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (תורת חיים): אלא יצער אדם עם הציבור. ובשאלתות סדר האזינו סימן קס"ג גרס ואף צדיק גמור צריך לצער עצמו עם הצבור שכן מצינו במשה כו':

רשאי

[א] מהרש"א שם בא"ד ובפענח רזא כו' (ועי' היטב מ"ש המהרש"א בעצמו בחדושי הלכות): [ב] שם בא"ד פ' הספינה (צ"א ע"א): [ג] שם ד"ה מי מעיד. בפרק אין דורשין (ט"ז ע"א):

יד יוסף

א לשון חיסור כמו לא חשכת (ערוך): ב חגיגה טז א ע"ש כמה שינוים:

חדושי גאונים

דבר טבעי. כי אנו רואין באבן מאגניט שמושך אליו הברזל. והרבה סגולות הדומין לזה. כל שכן ששם הקב"ה טבע כזה בענין הויית המטר. שהוא גדול מבריאת שמים וארץ כמוזכר בדבריהם ז"ל פ"ק דתענית. ונראה עוד. כי על פי שני סבות הורדת המטר אמרו פרקי רבי אליעזר פרק חמשה הענין שואבין מים מן התהומות. שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ. ובמקום שיפקוד להם הקב"ה להעלות ולהמטיר שם מגשימים · אך הארץ מתעברת ונומחת כאשה אלמנה שהיא מעוברת מזנות. אבל כשירצה הקב"ה לברך

אהבת איתן

והנה ששון ושמחה גו' אכול ושתה כי מחר נמות זו מדת בינונים·פרש"י שיראין מן המיתה. אבל במדת רשעים מה כתיב אתיו אקחה יין והיה כזה יום מחר ועפ"ז י"ל הגמרא פ"ב דשבת דרשעים אינן עצבין וחרדין מיום המיתה דאילו בינונים אע"פ שאינן עצבין אבל חרדין הן. ובזה א"ש הא דאמר רפ"ג דברכות והמתים אינן יודעין מאומה אלו רשעים שבח"י שימותו וז"ש מאומה דאילו בינונים יודעין קצת:

בי אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידין בו שנאמר (חבקוק ב) כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה · דבי רבי שילא אמרי ב' מלאכי השרת המלוין לו לאדם הם מעידין עליו שנאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך · רבי חדקא אומר נשמתו של אדם היא מעידה עליו שנאמר (מיכה ז) משוכבת חיקך שמור פתחי פיך · וי"א אבריו של אדם מעידים בו שנאמר (ישעיה מג) אתם עדי נאם ה' · אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא (שנא' (במדבר ו) וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזו נפש חטא אלא שציער נפשו מן היין ותניא) [סבר כי האי תנא דתניא] [א]רבי אלעזר הקפר [ברבי] אומר מה ת"ל מאשר חטא על הנפש וכי באיזו נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר [ודבר] על אחת כמה וכמה ר' אלעזר אומר נקרא קדוש שנא' (שם) קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו (והלא דברים ק"ו) ומה זה שלא ציער עצמו אלא (מן היין) [מדבר אחד] נקרא קדוש המצער עצמו מכל דבר עאכו"כ . ולשמואל הא איקרי קדוש (ההוא דמצי מצער נפשיה) [ההוא אגדל פרע קאי] ורבי אלעזר הא איקרי חוטא ההוא דמסאב נפשיה[א] ומי

רש"י

רוצה שיבקש עליהם רחמים: כפים · חצי לבינה ורגילין לתתה בין ב' נדבכי העצים: ה"ג אבריו של אדם מעידין שנאמר ואתם עדי לשון רבים: לשמואל קדוש יהיה אגדל פרע קאי · שמערו אסור בהנאה אבל הוא עצמו לא נקרא קדוש: ולר' אלעזר חוטא דכתיב כתרגומו מאשר חטא על הנפש פשט המקרא על שנטמא במת: וכי באיזה נפש חטא זה · למי הרג שנקרא חוטא שאין מלוה לצער עצמו כדאמרינן לדיקי אי אכלי האי עלמא (והאיך) מי סנו להו במסכת הוריות (דף י:): נקרא קדוש · רישיה דקרא קא דריש בשביל שמתוך כך מתמרקין עונותיו

מהרש"א

בביתי שלא בפניהם ולא אצער עצמי וקאמר דאינו כן כי אבני ביתו כו' שנאמר כי אבן וגו' אבן שבפנים בקיר הבית יזעק ויעיד עליו מחוץ לקיר וכפים שבפנים בבית מעץ ולחוץ יעננה עליו שאכל ושתה ולא ציער עצמו עמהם דהיינו דודאי יתפרסם הדבר מפנים ולחוץ כאילו הקיר שרואה מבפנים בבית תעיד עליו בחוץ שלא ציער עצמו עם הצבור וקרוב לזה פירש הרשב"א בחידושיו מיהו כל הנהו דמייתי למר שני מה"ש מעידין עליו ולמר הנשמה ולמר אבריו לא שייכא הכא טפי אלא בדין לעתיד בכל עבירות שיחטא האדם בעוה"ז ולא מייתי לה הכא אלא אגב דאיירי בעדות של קורות ואבני ביתו בעוה"ז מייתי נמי העדות שמעידים על האדם בדין לעתיד · וחשיב שלשה חלוקי עדות מלאכים ונשמה ואבריו נראה לפי שיש שלשה חלוקי עבירות הא' שעובר בלאו במקום עשה והב' שעובר בעשה בשב ואל תעשה והשלישי העובר עבירה בדבור בעלמא ועל עבירות הלאוין אמר שני מלאכי השרת מעידין עליו לעתיד כי האדם בורא לו מלאכים כפי מעשיו שבכל יום מימי השנה שהם שס"ה כמנין הלאוין כדאמרינן סוף מסכת מכות [א] הלאוין שס"ה כמנין ימי השנה והם מגוכדא דמלאך המות שהוא השטן גימטריא שס"ד חוץ מיה"כ שאין לו רשות לקטרג בו כמפורש במס' יומא [ב] ומייתי לה דכתיב כי מלאכיו שבורא לו האדם בכל יום לפי מעשיו יצוה אותן הקב"ה לשמור אותו בכל דרכיו ולהעיד על כך וכן אמרו בסמוך דבשעת פטירתו של אדם כו' כל מעשיו כו' א"ל כך וכך עשית ביום פלוני כו' והם מלאכיו שנבראו ע"י מעשיו והעובר עבירה בדבור הנשמה שהיא כח הדבור שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים ותרגומו לרוח ממללא תעיד עליו הנשמה ומייתי שנאמר משוכבת חיקך שהיא הנשמה השוכבת בגוף האדם היא שומרת להעיד על פתחי פיך שהוא הדבור והעובר בעשה בשב ואל תעשה אבריו מעידין עליו כי הם כח העשיים שהאיברים של אדם רמ"ח כמנין העשיים שהם רמ"ח כדאמרינן בסוף מסכת מכות ומייתי ליה דכתיב ואתם עדי וגו' דלעיל מיניה כתיב יתנו עדיהן ויצדקו ומפרש ברים פ"ק דע"ז [ג] דכל מלות שישראל עושין בעוה"ז באות ומעידות עליהן לעוה"ב והאה קאמר קרא ואתם עצמכם שהם אברי הגוף עדי לקיים העשיים והוא ממש כמ"ש דבעשיים קמשתעי שהם רמ"ח כמנין האברים שעושין העשיים ומה ששנינו בפרקי אבות שהוא עד הוא הדיין הא ודאי שהקב"ה הוא היודע ועד אלא דעדות דהכא הוא כעין הודאה שהמלאכים שנבראו ע"י מעשיו דנשמתו ואבריו כולם מעידים ומגידים על מעשיו של אדם והאך דהוא עד הוא הדיין כו' יש לפרש מש"ה וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו' ר"ל וקרבתי אליכם למשפט שאני בעל הדין והדיין וגם אני עד ממהר כיון שאני בעצמי עד הרואה משא"כ בעד המעיד לפני דיין אחר שאינו ממהר כ"כ בעדותו ומסיים בענין אני ה' לא שניתי דהיינו שאל תחשבו כיון שאני בעל דין וגם דיין ועד הרואה שאבא עליכם במדת הדין לעשותכם כלה שהרי בני יעקב לא כליתם כמ"ש פ' י"ג [ד] גמירי דלא כלה שבטא כמפורש שם: אלא שליער כו' · מוקי ליה גם בנזיר טהור והא דכתיב קרא בנזיר טמא משום ששינה בחטא הכי אמרינן פ"ק דנדרים [ה] ודע דבפרק החובל [ו] הוכיחו התוס' דלר"א הקפר הגם שנקרא חוטא מ"מ מלוה קעביד וכההוא דמתענה תענית חלום בשבת [וכ"כ התוס' הכא אליבא דשמואל ע"ש]: ההוא אגדל פרע כו' · וכ"ה בספרי ובפרש"י · בחומש קדוש יהיה השער שלו לגדל הפרע כו' ע"ש ומיהו ר"א פליג הכא ומפרש קדוש יהיה אנזיר גופא שליער עלמו מן היין אלא שדרך רש"י בחומש לפרש הפשוטו של מקרא דקאי קדוש יהיה אגידול פרע ומיהו הא דכתיב קדוש הוא לה' מפרש לה בספרי זו קדושת הגוף אבל לכ"ע אינו מתפרש שיקרא קדוש על שליער כו' אלא שלא יטמא למתים וכפרש"י בחומש:

הרשב"א

ומתענג בהצנע א"א שלא להתפרסם בהשגחת שכיניו וכיוצא בזה . והב' הוסיף כי מתוך המקרים שישיגוהו לעין כל יתפרסם ענינו ר"ל שיכשל במעשיו ויונח למקרים כאילו אין עליו שמירה וכענין והסתרתי פני מהם והיה לאכול והמלאכים המשמרים אותו יסתלקו ממנו כלומר ההשגחה תסולק ולא תשמרנו מן הנזקים . ורבי חדקא אמר שאם לא ישיגוהו מקרים בעולם הזה כי יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים על מצות קלות שעשו בעולם הזה ועל כרחו תענה בו נשמתו בעולם הבא ר"ל שיענש והיא העדות שמעידה בו ומפרסמת ענינו וי"א שאבריו של אדם מעידים בו כי לעתים יענש בגופו והם המעידים על מעלו כיבשות ידו של ירבעם וסמוי עיניו של צדקיהו וככה באים יעודי התורה פעמים הזהיר ביעודי מקרי המלאכות באומרו בכל משלח ידיך אשר תעשה ופעמים במקרי הגוף בשחפת ובקדחת ושאר מה שבא בפרשת הברכות והקללות ופעמים ביעודי הנשמות כאמרו למען ייטב לך והארכת ימים ובא בפירוש' למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך עכ"ל :

הרי"ף

הלדיק הם שמחים כי לא יהיה להם מוכית בשער והם מקנאים בלדיקים והם אינם יודעים כי הם גרמו ברעתם להמית הלדיק ומפני רעת חטאתם נאסף הלדיק ונמצאו הרשעים שמחים על עונם שגרמו להאסף הלדיק ולרשעים הללו כיון שמכעיסים ליוצרם ושמחים על מה שמכעיסים הלדיק שמת בעונם יבא שלום ינוח על משכבו והרשעים בני עוננה ישלטו בהם הכלבים עזי נפש בגיהנם הם נידונים שם באופן שיש כאן שתי מדות רעות הא' מדת הרשעים והב' מדת הבינונים שאינם שמחים בלרת לבור אבל אינם מלטערים בלרתם ועיקר המדה היא להלטער בלרת לבור כמשה וזוכה לראות בנחמת לבור . ושמא תאמר א"כ אלטער לפני הלבור אבל ביני לבין עלמו לא לזה אמר אבני ביתו מעידים עליו על שלא נלטער בסתר וכן אע"פ שנלטער עמהם לריך שילטער בקרב לבו ונפשו עליו תלטער מלרת הלבור כי לדבר הזה יעידון יגידון שני המלאכים שהם בקרב איש ורבי חדקא אמר אפי' נשמתו שהיא גדולה מהנפש לריכה להלטער והיא מעידה בו כללו של דבר שכל עלמו של אדם בגוף ונפש ונשמה לריכין להלטער בלרת לבור ואז זוכה לראות בנחמתם וזכותו תעמוד להם: היושב בתענית נקרא חוטא. כ"ל כשם שהנזיר שליער עלמו מהיין לא נקרא חוטא כששמר נזירתו בטהרה אלא כשנטמא וסתר ימי נזירתו כדכתיב והימים הראשונים יפלו והולרך למנות נזירות אחר בטהרה ועל ימים הראשונים שנטמא וליער עלמו מהיין בלי תועלת אמר הכתוב וכפר עליו מאשר חטא על הנפש על היין כיון שלא עלו לו לימי נזירתו א"כ גם היושב בתענית על חטאתו ולא שב ממנה יש בידו עוד חטא אחר שנקרא חוטא על שליער עלמו מהמאכל ומכל דבר אבל החוטא שהתענה וחזר בתשובה מחטאתו ולא ישוב עוד לכסלה

מהרש"א

[א] מהרש"א שם בא"ד סוף מסכת מכות (כ"ג ע"ב) : [ב] שם בא"ד במסכת יומא (כ' ע"א) : [ג] שם בא"ד ברפ"ק דע"ז (ב' ע"א ד' ע"ב) : [ד] שם בא"ד פ' י"נ (קטו ע"ב) : [ה] שם ד"ה אלא פ"ק דנדרים (י ע"א) : [ו] שם בא"ד דבפ' החובל (צ"א ע"ב) :

יד יוסף

א שבועות ח א' סוטה טו א כריתות כו א ב"ק צא ב' נזיר יט א' כב א' נדרים י א' :

חדושי גאונים

למחה של ארץ"וליתן לידן של בריות פותח אולרו הטוב שבשמים וממטיר על הארץ שהם מים זכרים . ומיד הארץ מתעברת ככלה שהיא מתעברת מבעלה . ולמחה של ברכה . שנאמר (דברים כ"ח) יפתח ה' לך את אולרו הטוב וגו'. כוונו כי אם יורד המטר מלד הטבע שהאויר מורידן למטה מלד שאבו אותן כנזכר , אז הם בלא השגחה והם אינן של ברכה . אבל כשיורדין מלד ההשגחה . אז הם של ברכה ונקראו מים זכרים . כאשר הם מלד הפועל העליון יתעלה . לא מלד הטבע שהוא מלד המקבל שהוא גדר הטבע כידוע למשכיל ועל כרחינו אנו לריכים לומר כזה . ושאין המים זכרים או נקיבות רק מלד זה שנתבאר . שהרי פרק שלשה ועשרים שם כתב בענין המבול ז"ל בשבעה עשר בו ירדו מי המבול על הארץ שהם מים זכרים. ועלו מן התהומות שהם מים נקבות ונתחברו אלו עם אלו כו' . וידוע כי מי המבול לא ירדו מאולרו הטוב שבשמים להיות קרויין מים זכרים .

הסתורגמן א) פֿעראונרייניגט זיך ·

ומי א"ר אלעזר הכי והאמר ר' אלעזר לעולם (יראה) [ימוד] אדם עצמו [דף יא ע"ב] כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו שנאמר (הושע יא) בקרבך קדוש · ל"ק הא דמצי לצעורי נפשיה הא דלא מצי לצעורי נפשיה · ריש לקיש אמר נקרא חסיד שנאמר (משלי יא) גומל נפשו איש חסד [ועוכר שארו אכזרי] · א"ר ירמיה [בר אבא] אמר ריש לקיש אין ת"ח רשאי לישב בתענית מפני שממעט ממלאכת שמים אמר רב ששת האי בר בי רב דיתיב בתעניתא כלבא ליכול שירותיה :

לו [דף יא ע"א] אל אמונה ואין עול (דברים לב) אל אמונה כשם שנפרעין מן הרשעים לעולם הבא אפי' על עבירה קלה שעושין כך נפרעין מן הצדיקים בעוה"ז על עבירה קלה שעושין ואין עול כשם שמשלמים שכר לצדיקים לעוה"ב אפילו על מצוה קלה שעושין כך משלמים שכר לרשעים בעוה"ז אפילו על מצוה קלה שעושין· צדיק וישר הוא [א]אמרו בשעת פטירתו של אדם לבית עולמו כל מעשיו (נפטרין) [נפרטין][א]לפניו ואומרים לו כך וכך עשית במקום פלוני ביום פלוני והוא אומר הן ואומרים לו חתום וחותם שנאמר (איוב לז) ביד כל אדם יחתום ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם יפה דנתוני לקיים מה שנאמר (תהלים נא) למען תצדק בדברך וגו' :

רש"י

עוונותיו שמתענה : כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו · כאילו כל מעיו קדוש ואסור להכחישן דהכי משמע בקרבך קדוש כלומר דאסור להתענות : בקרבך קדוש · רישיה דקרא קדרים בשביל שקדוש שרוי [בלער] לא אבא בעיר של מעלה עד שאבנה ירושלים של מטה ורמיזא בעלמא הוא : הא דמצי מצער נפשיה · שיכול לסבול התענית משבחו הקב"ה אבל מי שאינו יכול להתענות נקרא חוטא : נקרא חסיד · המתענה דכתיב גומל נפשו איש חסד מפריש עצמו ממאכל ומשתה כמו ביום הגמל את יצחק (בראשית כא) שברי"ר בלע"ז מפי מורי אי נמי גומל לשון תגמול שמשלים נפשו לקונו : ועוכר שארו · המתענה ומכחיש בשרו נקרא אכזר : שממעט במלאכת שמים · חלש הוא ואינו יכול ללמוד : שירותיה · סעודתו כלבא ליכול סעודתו ולכך המתענה אינו מועיל לו אלא כמי שמתענה מפני שאין לו מה יאכל : כשם שמשלם לצדיקים כו' כך משלם לרשעים בעולם הזה · כדי לטורדם מן העוה"ב כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו : ואין עול · שאין עושה דבר בלא דין אמת וצדק : צדיק וישר · מצדיק דין על הצדיקים לפרוע מהם ועושה טובה וישרות עם הרשעים לפרוע כל זכותם בעוה"ז כדי לטורדן : יחתום · כותב מעשה כל אדם ומחתים יד כל אדם על כל מעשיו : למען תצדק בדברך · שהוא מצדיק עליו בדבריך שאתה מראה לו :

מהרש"א

בתוך מעיו כו' · עיין פירוש רש"י ותוספות ועוד י"ל ע"ש שאכילת סעודה הוא נקראת קדושה כמ"ש פ"ק דע"ז [א] גבי טהרה מביאה לידי קדושה שצריך אדם לקדש עצמו באכילתו דכן כתיב באיסורי מאכלות והתקדשתם והייתם קדושים וגו' ע"ש באורך ומשני דודאי כן הוא בלא מצי לצעורי נפשיה די"ש לקדש עצמו באכילתו וכמ"ש קדש עצמך במותר לך כמבואר שם אבל היכא דמצי לצעורי נפשיה טפי נקרא קדוש שלא יאכל כלל : נקרא חסיד שנאמר גומל וגו' · פרש"י [המתענה כו' מפריש עצמו ממאכל כו' ע"ש ועוד פי' בסיפיה דהאי קרא. ועוכר שארו המתענה כו' נקרא אכזרי עכ"ל] ויש לקיים שניהם לפירושו שאינן סותרין גומל נפשו איש חסד היכא דמצי מצער נפשיה ועוכר שארו אכזרי היכא דלא מצי מצער נפשיה מיהו לפ"ז ה"ל לתלמודא למימר בדר"ל נקרא חסיד ונקרא עוכר שנאמר גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי ודו"ק : ליכול כלבא לשירותיה כו' · עיין פרש"י והיינו היכא דלא מצי מצער נפשיה וי"ל בהפך דהיכא דמצי מצער נפשיה שעולה לו התענית יפה שהרי לא נהנה בתעניתו כל מה שהיה אוכל ושותה אם לא התענה שהרי אכלו כלבא וגם עתה לא נהנה מתעניתו כלום : כך נפרעים מצדיקים כו' לכאורה שתלה תניא בדלא תניא דנפרעין מן הצדיקים בעולם הזה אנו רואין ודנפרעין מן הרשעים בעולם הבא אין אנו רואין עכשיו ובהפוך הל"ל כשם שאנו רואין שנפרעין מן הצדיקים בעולם הזה כך נפרעין מן הרשעים בעוה"ב וכה"ג יש לדקדק גבי ואין עול כשם שמשלם שכר כו' ונראה לפרש משום דאנו רואין צדיק ורע לו בעה"ז וקאמר ואל תתמה על כך דאל אמונה הוא דכשם שנפרעין מרשעים לעולם הבא אפילו על עבירה קלה כך נפרעין מהצדיקים בעה"ז אפילו על עבירה קלה דאין אדם צדיק בארץ וגו' ולא יחטא וכה"ג אמר ואין עול כשם שמשלמים כו' שאל תתמה על רשע וטוב לו בעולם הזה דכשם שמשלמין שכר טוב לצדיקים לעולם הבא אפילו על מצוה קלה כך משלמין שכר לרשעים בעה"ז על מצוה קלה שעשו : הכא בשמעתין דריש הטובה לשניהן מאל אמונה והשכר לשניהם מאין עול ולא ידעתי משמעו ורש"י בחומש לקח לו ד"א ומפרש שניהם לענין שכר אל אמונה לשלם לצדיקים שכרם לעולם הבא כו' ואין עול לשלם לרשעים צדקתם בעולם הזה והוא מבואר ברא"ש ע"ש ויותר נכון גירסת הילקוט בסוגיא דשמעתין דבין שכר לצדיקים ובין לרשעים ובין עונש לצדיקים ובין עונש לרשעים כולה מילתא יליף מאל אמונה אבל מאין עול דריש הא דכל מעשיו נפטרין כו' והוא אומר הן כו' ומצדיק וישר דריש הא דאמר לקמן ולא עוד אלא שמצדיק הדין כו' ותו לא מידי ודו"ק : כל מעשיו נפרטין לפניו ואומרים לו כך וכך עשית כו' כמ"ש לעיל שהם שני מלאכים שנבראו לו על עבירות הלאוין שעושה במעשה והוא מודה בדבר : ואומר הן וא"ל חתום וחותם שנאמר ביד כל אדם יחתום · וסיפא דקרא לדעת כל אנשי מעשהו דהיינו מה שעבר במעשה ואמר שחותם ביד שהיא עיקר כלי המעשה שעבר בו במעשה את הלאוין ומייתי לה מאין עול כפי גירסת הילקוט דהיינו שמודה החוטא שאין עול : ואמר ולא עוד אלא שמצדיק כו' · מלשון זה נראה כפי גירסת הילקוט דמפיק ליה מצדיק וישר וכפרש"י בחומש וז"ל צדיק וישר הוא הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו עכ"ל אבל רש"י בשמעתין פי' בע"א ולפי גירסת הספרים שלפנינו ודו"ק :

הרי"ף

לבסלה או נקרא קדוש כיון שמתוך שהתענה נתמרקו עונותיו : ר"ל אמר נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד ופי' בתוס' גומל נפשו פי' שגומל חסד לנפשו שאינו מתענה נקרא חסיד וקשה היכא רמיזא מי שאינו מתענה דהא לעיל קאמר היושב בתענית וכו' ואמר ר"ל נקרא חסיד דמשמע היושב בתענית נקרא חסיד וזהו גומל נפשו ולא עם גופו וכ"ל דאתי הא דר"ל כדרבי אלעזר שאמר לעולם יראה אדם כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו ופי' רש"י ז"ל ואסור להכחישן כלומר אסור להתענות ולפי' אמר ר"ל מי שאומר שבקרבו קדוש ואינו מכחיש ומתענה נקרא חסיד אבל קשה לדברי התוספות שפי' קדוש שרוי בתוך מעיו שהיושב בתענית נקרא קדוש לא יתכן עוד פירושם שפירשו גומל נפשו שאינו מתענה נקרא חסיד היכא רמיזא מי שאינו מתענה :

אל אמונה וכו' . נראה שהוקשה בכתוב מ"ד אל אמונה ואין עול שאם נוהג דינו באמונה היה לו להצדיק לצדיק לתת לו כצדקתו ולרשע רע יעשה לו ומצינו שמטיב עם הרשעים ולצדיק יריע אף יצרית על צרתו ויש צדיק אובד ברעתו ונמצא עול ח"ו בדינו לז"א על האמת אל אמונה הוא ליפרע מצדיקים בעה"ז על עבירה קלה שעשה כדי שיהיה כל שכרו לעה"ב וכן לרשע משלם לו בעה"ז שכר מצוה קלה כדי להפרע ממנו בעה"ב עדי אובד והרי יש כאן אמונה ואין עול ואם בא אדם להתרעם על יסוריו של עולם הזה בשעת פטירתו כל מעשיו מסודרים לפניו ואומרים לו כך וכך עשית ואז מצדיק עליו דין שמים שספטו בעה"ז ושמח על שנתמרקו עונותיו בעה"ז ואומר ישר הוא משפטו של הקב"ה ואין עול בו וזהו שאמר יפה דנתוני ובצדקה עשה עמי להענישני בעה"ז כדי לאכול שכרי משלם בעה"ב :

עיון יעקב

כלבא ליכול שירותיה. מדמה אותו לכלב לפי שכלב דרכו להתעבר על ריב לא לו . כדאיתא בילקוט משלי על פסוק מחזיק באזני כלב מתעבר וגו' ע"ש כן זה הת"ח מתענה בלא צורך לו כי תורה אגוני מגנא אצולי מצלא זאת ועוד אחרת כמו כלב שמזונותיו מועטין ואין לו קבלת שכר ע"ז כן הת"ח שמתענה :

אל אמונה כשם שנפרעין מן הרשעים . כ"ל דמש"ה דרש כן ולא להיפך כי האי לדסמיך ליה לכל דרכיו משפט לשלם עונשם ואין עול דסמיך לצדיק דרש על קבלת שכר לצדקות מעשיו ועיין במהרש"א : בשעת פטירתו של אדם לבית עולמו כל מעשיו נפרטין לפניו . הטעם כדאיתא במדרש שלא יתרעם האדם על אדם הראשון שגרם מיתה לכך מעשיו נפרטין לפניו להראות שהוא חטא יותר כדי שלא יתרעם :

אא"כ

במה

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה בתוך · פ"ק דע"ז (כ' ע"א) :

יד יוסף

א נ"ל מלמד שבשעת כו' כן אי' בשאלתות :

חדושי גאונים

אלא כדרך שנתבאר כי מצד שירדו על פי ההשגחה קרויין זכרים וזהו אוצרו הטוב . וכמו שנאמר (תהלים פ"ב) לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו . אמנם אשר עלו אח"כ מן התהומות היה בטבע כמו שאמרו אין לך טפה יורדת מלמעלה שאין התהום מעלה נגדו טפיים . ולזה נקראו נקבות . (תורת העולה) :

ר"ל אמר נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו · פירשו התוס' שגומל חסד לנפשו שאינו מתענה נקרא חסיד · נראה לי שדחקו לפרש כן משום דסיפא דהאי קרא ועוכר שארו אכזרי והיינו המתענה ומכחיש בשרו נקרא אכזרי ואי גומל חסד אמתענה קאי קשיא רישא דקרא אסיפא מיהו רש"י פירש גומל נפשו אמתענה קאי לשון גומל שמפריש עצמו ממאכל ומשתה כמו ביום הגמל את יצחק אי נמי גומל לשון תגמול שמשלים נפשו לקונו ולפ"ז צריך לומר דרישא דקרא איירי בדמצי לצעורי לנפשיה וסיפא דעוכר בדלא מצי . ולפ"ז ר"א וריש לקיש בחדא שיטתא קיימי אלא ר"ל הוסיף אדר"א כדמצי דלר"א נקרא קדוש ולריש לקיש אף חסיד נקרא דעדיף טפי מקדוש כדאמרינן בסוף פרק קמא דמסכת ע"ז (דף כ) וחסידות גדולה מכולן פי' אף מקדושה דחשיב התם ופירש"י נ"ל עיקר דנקרא חסיד אמתענה קאי דבהא איירינן דאילו אינו מתענה מאן דכר שמיה ועוד אי אאינו מתענה קאי הא דאמר ריש לקיש בסמוך אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית משמע דכולי עלמא ספיר דמי

המתורגמן א) אויפגעצעהלט אללע איינצעלנהייטען .

לז [דף יא ע"ב] אמר עוקבא איקלע לגינזק בעו מיניה במה שמש משה כל שבעת ימי המלואים לא הוה בידיה אזל ושאיל בי מדרשא אמרו ליה בחלוק[א] לבן רב כהנא מתני בחלוק לבן שאין לו אימרא : [דף יד ע"ב] [א"ר אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ נענה כיהושע בן נון שנאמר (יהושע ז) ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך] ואר"א אין אדם חשוב רשאי לחגור שק (על בשרו) אלא אם כן נענה כיהורם בן אחאב שנאמר (מלכים ב ו) ויהי כשמוע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עובר על החומה וירא העם והנה השק על בשרו מבית · ואר"א לא הכל בנפילה ולא הכל בקריעה משה ואהרן בנפילה יהושע וכלב בקריעה · משה ואהרן בנפילה שנאמר (במדבר יד) ויפול משה ואהרן וגו' יהושע וכלב בקריעה דכתיב (שם) ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם · מתקיף לה רבי זירא ואי תימא ר' שמואל בר נחמני אי [הוה] כתיב יהושע כדקאמרת השתא דכתיב ויהושע הא והא עבוד:

לח שם וא"ר אלעזר לא הכל בקימה ולא הכל בהשתחויה מלכים עובדי כוכבים בקימה ושרים עובדי כוכבים בהשתחויה · מלכים בקימה שנא' (ישעיה מט) כה אמר ה' גואל ישראל קדושו [דף טו ע"א] לבזה נפש וגו' מלכים יראו וקמו ושרים בהשתחויה שנאמר שרים וישתחוו מתקיף לה רבי זירא [ואיתימא ר' שמואל בר נחמני] אי כתיב ישתחוו כדקאמרינן השתא דכתיב וישתחוו הא והא עבוד · א"ר נחמן בר יצחק אף אנו נאמר לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה . צדיקים

רש"י

במה שמש משה · דאילו באהרן כתיב בגדי כהונה דכתיב (שמות כט) והלבשתם שבשעה שהיה [משה] עובד אהרן היה לבוש בגדי כהונה ועבודה דמשה גזירת הכתוב היא אבל בגדי כהונה לא מלינו בו ומסתמא הדבר קשה אם עבד בבגדיו של חול שיולא בהם לשוק: בחלוק לבן. של פשתן עשוי לשם כך : שאין בו אימרא · שפה מתרגמינן אימרא (שם כח) (כלי חשוב) [כלומר תחוב] היה מחוט אחד כל החלוק ולא כבגדים שלנו שבתי הידים מדובקים בבגד הגוף בתפירה כדי שלא יחשדוהו שמא בתוך שפה הוליא מעות הקדש משום שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל: [רשאי ליפול על פניו · לבזות עלמו בפני הלבור שאם לא יענה יחרפוהו כך שמעתי: אא"כ · יודעין בו שהוא חשוב כיהושע שאמר לו הקב"ה קום לך למה זה אתה נופל וגו'] : אא"כ נענה כיהורם · כלומר שיודעין הן שנענה : כיהורם · יהורם רשע היה אלא שהתענה על רעב שהיה בימיו ונענה דכתיב ויהי סאה סלת בשקל וגו' : לא הכל · נענין בנפילה ולא הכל נענין בקריעה דיהושע וכלב שלא היו חשובין כמשה ואהרן לא זכו ליענות אלא בקריעה ומקרא בעלמא קא דריש : ויהושע בן נון · כתיב בתריה דההוא ויפול וא"ו מוסיף על ענין ראשון : לבזה נפש · לישראל הבזוים ומתועבים ועבדים מושלים בהם : לא הכל בקימה · לקראת ישראל לעתיד לבא :

מהרש"א

אין אדם חשוב רשאי ליפול וכו' · פרש"י שמא לא יהיה נענה ויחרפוהו עכ"ל וטעם זה אינו מספיק אמאי אינו רשאי ובירושלמי הוסיף טעם השמא לא יענה ויתחלל שם שמים ויאמרו שאין תוכו כברו ועי"ל בטעם הדבר כדלעיל לא כל הרולה לעשות עלמו יחיד עושה תלמיד עושה דמיחזי כיוהרא : לא הכל בנפילה כו' · עיין פירוש רש"י דבריו נראין כסותרין שכתב דאין הכל נענין בקריעה ואמאי כיון שהיו חשובין משה ואהרן למה לא יהיו נענין גם בקריעה דיהושע וכלב לא נתן טעם שלא היו נענין בנפילה אלא משום שלא היו חשובין ולולי פירושו נראה לפרש לא הכל בקריעה כיון שהיו משה ואהרן חשובין דרכן בנפילה ואין דרכן לבזות עלמן בקריעת בגדים ולא הכל בנפילה דאין דרכן של אינן חשובין כיהושע וכלב בנפילה משום דמיחזי כיוהרא כדלעיל וכה"ג מתפרש מלכים בקימה דרכן בקימה סגי בקימה ואין לריכין לבזות עלמן בהשתחויה ושרים שאינן חשובין כ"כ בהשתחויה ולא בקימה דמחזי כיוהרא שיהיה סגי להן בקימה כמו מלכיות ומתקיף לה דאימא יהושע הא והא עביד ולא מיחזי הנפילה כיוהרא ולא היה נענה אלא יבתרווייהו ואיך שיהיה בין לפי דברי ר"א דלא היה יהושע בנפילה ובין לפי דברי המדחה דהוי בעי תרתי יש לדקדק הא מלינו ביהושע שהיה נענה בנפילה לחוד שנאמר קום לך למה זה אתה נופל על פניך וכדאמרינן לעיל וי"ל לפי דרכינו דודאי בזמן משה ואהרן שלא היה יהושע חשוב לגבייהו הוי מיחזי כיוהרא לו בנפילה כמו שעשו החשובים משה ואהרן אבל אח"כ שהיה יהושע חשוב ומלך היה הוה דרכו בנפילה בלא קריעה כמו משה ואהרן בימיהם ודו"ק : ולא הכל לשמחה כו' · פירש רש"י דישרים עדיפי מלדיקים עכ"ל

עיון יעקב

אא"ב נענה כיהורם בן אחאב. דהיינו שמתפלל על לרה גדולה של לבור כמו שמלינו במרדכי שלבש את השק ונראה לכאורה דבינו לבין עלמו שלא יראו אחרים מותר ללבוש את השק וכן כל איך דקחשיב בש"ס שלא יפול על פניו וכן משמע בתוס' דמגילה דף כ"ב ע"ב בשם הירושלמי וכן שמעתי מחסידים ואנשי מעשה שעושין כן וכן משמעות הקרא וירא העם והנה השק אכן י"ל דכל מה שאסרו חכמים משום מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור ועיין ברמב"ם פ"ה מהלכות תפלה ובהשגת הראב"ד שם : לא הכל בנפילה ולא הכל בקריעה . כלומר שלא להשוות גדול וקטן שהם בזמן א' רק אחר מיתת משה ואהרן גם יהושע נפל וכ"כ מהרש"א והוא מוכרח :

הרי"ף

במה שמש משה בז' ימי המלואים . עיין פרש"י ז"ל ותימה הוא שאם הדבר קשה לעבוד בבגדי חול פשיטא שישמש בבגדי קדש ואם בא לבקש ראיה לדבר עדיין לא הביא ראיה אלא מסברא אמרה ונ"ל ששאל אם משה ששימש בז' ימי המלואים במקום אהרן כ"ג היה עובד בח' בגדים ככ"ג או בד' ככהן הדיוט דלא מסתברא לומר שלא עבד בבגדי קדש ואע"פ שלא נאמרו בו בגדי כהונה מ"מ כיון שנתמנה לעשות עבודה במקום כהן כל מה שנאמר בכהן הוא נוהג בו ומשני שלא עבד אלא בבגדי לבן שהם בגדי כהן הדיוט לפי שבגדי לבן הם נוהגים בכל כהנים בין כהן גדול ובין כהן הדיוט אבל ח' בגדים אינם נוהגים אלא בכ"ג וכיון שלא פירש לו הקב"ה לבש הבגדים שאין בהם ספק :

אמר ר"א לא הכל בקימה ולא הכל בהשתחויה כו' · ותימה הוא שלבא להשתחויה יש קימה ולמה בכלל וכך היל"ל לא הכל בהשתחויה שהיא הכנעה יתירה יותר מהקימה ולכך המלכים עובדי כוכבים יראו וקמו לקראת ישראל אבל לא ישפילו עלמם כ"כ גם להשתחוות להם אבל השרים עובדי כוכבים שלא הגיעו לכלל מלוכה גם ישתחוו ומהו זה שאמר לא הכל בקימה ועוד שהרי הוא ק"ו אם המלכים יקומו לקראתם כ"ש השרים ואם השרים ישתחוו כ"ש שיקומו שאין בקימה אלא הידור בעלמא . והיה אפשר לומר שיש בישראל ב' סוגים הא' ישראל שאינם בזוים בעה"ז ויש סוג בישראל מתועבים ובזוים כנגד עבדים המושלים בהם וזה"כ כה אמר ה' גואל ישראל וקדושו זהו סוג א' גם סוג שני למתעב גוי לעבד מושלים שהם ישראל המתועבים לעבד המושלים בם לישראל שהוא הסוג הא' מלכים יראו וקמו שאפילו המלכים ינהגו בהם כבוד אבל לא הכל בקימה דהיינו לאותם המתועבים ובזוים ועבדים משלו בהם לא יקומו לקראתם המלכים אלא השרים שהם למטה מהמלכים הם ישתחוו לקראתם ויקבלו אותם עליהם לאדונים ולא הכל בהשתחויה שהמלכים הקמים לקראת ישראל שלא היו בזוים לא ישתחוו להם אלא יקומו בלבד והבזוים ישתחוו להם השרים כיון שאן שרים ולא מלכים . ומתקיף לה ר' זירא אי כתיב ושרים ישתחוו כדקאמרת אבל כתיב שרים וישתחוו לומר שגם המלכים ישתחוו לישראל המכובדים ויתרון הוא שהמלכים לא ישתחוו ולא יקומו לקראת הבזוים אבל לקראת ישראל המכובדים לעולם שהמלכים יקומו וישתחוו אבל לבזה נפש למתעב גוי שרים ישתחוו ולא מלכים וכפי פשט ההלכה לריך ליישב לא הכל בקימה שהקימה יש בה הידור בלבד ומ"מ אינה כ"כ הכנעה לקום לקראתו כיון שהוא עומד על עמדו והשרים לריכים להכנע יותר שלא יהיה להם קימה ועמידה נגד ישראל אלא ישתחוו בפשוט ידים ורגלים ולא תהיה להם תקומה לקום כנגדם אבל המלכים יראו וקמו לעשות להם הידור לישראל ומ"מ עדיין הם בקומתם יעמדו ולא ישתחוו מתקיף לה ר' זירא אי הוי כתיב שרים ישתחוו כדקאמרת אבל השתא דאמרת שרים וישתחוו אין לומר השני לדדים כ"א אלד האחד שלא הכל בקימה לפי שהשרים לא יקומו לעמוד על עמדם אלא תמיד יהיו שטוחים משתחוים אפים ארלה אבל הלד השני שלא הכל בהשתחויה זה אינו כיון דכתיב וישתחוו הוא חוזר גם אל המלכים קמו וישתחוו לפי שעה אבל השרים יהיו בהשתחויה בהחלט בלי קימה וגם אפשר שהמלכים והשרים יהיו שוים בשתיהם לקום ולהשתחוות לפי שעה ויחזרו לעמוד בקומתם ובגביונם : ולא הכל לאורה ולא הכל לשמחה . פירש רש"י ישרים לשמחה דישרים עדיפי מלדיקים משמע

א) המתורגמן קלייד · העמד ·.

יד יוסף

א ע"ז ל"ד א' :

חדושי גאונים

ואמאי כיון דמוקי לרישא דקרא דגומל באינו מתענה א"כ סיפא דעוכר שארו אכזרי במתענה א"כ כיון דמגני קרא למתענה וקראו אכזר אפילו עם הארץ אינו רשאי להיות אכזר על נפשו אבל לפירוש רש"י ניחא דבאינו מלי לר"ל נקרא אכזר ובמלי נקרא חסיד קמ"ל אידך דר"ל דהני מילי באינם דעלמא אבל בתלמיד חכם אע"ג דמלי אפ"ה אינו ראוי לישב בתענית דמ"מ נעשה חלש קלת וממעט במלאכת שמים · (גבורות ארי) (שייך לע"א)

אמר רב ששת האי בר בי רב כו' . [עיי' בגמרא] מפירוש רש"י נראה דגרס תחלה אידך זר"ל דאין ת"ח רשאי ואח"כ האי דבר בי רב ואח"כ הא דאין תענית ליבור בבבל דעל סדר זה מפרש לה רש"י . וגירסא כזונה היאולא כסדר דידן דגרסי אחר מימרא דר"ל נקרא חסיד הא דרב ששת דבר בי רב ואח"כ הא דאין תענית ליבור בבבל והא ודאי שיבוש הוא דלמה מפסיק בין ב' מימרות דריש לקיש בהא דרב ששת ועוד כיון דריש לקיש קדים לדרב ששת ושניהם מענין אחד איירי מתענית ת"ח אין ראוי להקדים דרב ששת דבתראה הוא לדר"ל ועוד כיון דרב ששת סתמא קאמר ליכול כלבא לפירותיה ולא יהיב טעמיה למילתיה ודאי משמע דאטעמא דר"ל דקדים סמוך שממעט במלאכת שמים ועליה קאי אלא שמוסיף רב ששת קללה דליכול כלבא לפירותיה א"כ ראוי להקדים מימרא דריש לקיש לדרב ששת וכגירסת רש"י: (שם) :

(שייך לסימן לו)

אל תמונה כשם שנפרעין כו' ואין עול כשם שמשלמין שכר לצדיקים לעוה"ב אפילו על מצוה קלה. כך משלמין שכר

א צדיקים לאורה וישרים לשמחה · צדיקים לאורה שנאמר (תהלים צז) אור זרוע לצדיק · וישרים לשמחה דכתיב ולישרי לב שמחה :

סדר תעניות פרק שני

לט שם מתני' סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה [ובראש הנשיא ובראש אב"ד וכאו"א נותן בראשו הזקן שבהן אומר לפניהן דברי כבושין א) אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא (יונה ג) וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובקבלה הוא אומר (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם כדי שיהא לבו שלם בתפלה ואומר לפניהן עשרים וארבעה ברכות י"ח שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות (תהלים קכ) אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני (שם קכא) אשא עיני אל ההרים וגו' (שם קל) ממעמקים קראתיך ה' (שם קב) תפלה לעני כי יעטוף רבי יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות ושופרות אלא אומר תחתיהן (מ"א ח) רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה (ירמיה יד) אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי הבצרות ואומר חותמיהן על הראשונה הוא אומר מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' גואל ישראל על השניה הוא אומר מי

רש"י

ישרי לב. עדיפי מצדיקים: סדר תעניות כילד כו': אפר מקלה· (עפר שרפה) אפר ממש ולא עפר אפר סתם הוא עפר דכשם שאפר קרוי עפר דכתיב (במדבר יט) מעפר שריפת החטאת כך עפר קרוי אפר סתם והיינו דקתני אפר מקלה אפר שרפה אי הוה תני אפר סתם הוה משמע עפר ואפר מקלה גנאי יותר מעפר סתם ובגמ' מפרש מאי טעמא נותנין אותו : כבושין· לשון עלירה כמו מכבש בלע"ז פריש"א שכובשין את הלבבות להחזירם למוטב ואלו הן דברי כבושין אחינו כו': ובקבלה· שהנביא מלוה לישראל (עמדו בתפלה) והקשה תוספות מאן דהו מאי שנא בהאי קרא דכתיב ביונה וירא האלהים את מעשיהם וגו' ולא קרי ליה דברי קבלה ובהאי קרא דוקרעו לבבכם קרי ליה קבלה ופריק איהו כל מקום שהנביא מלוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה ובכל דוכתא דלא איתפקד נביא כי האי וירא האלהים שהוא כמספר והולך דיליף מיניה אגב אורחיה מילתא לא קרינן ליה קבלה: ברחובה של עיר· בגלוי וכי הך דאמרי' במסכת מגילה (דף כה:) בני העיר שמכרו רחובה של עיר והתם מפרש בהיא א"ר זירא הואיל והעם מתפללים בו בתעניות ובמעמדות : ורגיל· רגיל להתפלל ותפלתו שגורה בפיו ולא יטעה שכל חזן שטועה סימן רע לשולחיו (ברכות לד:) וביתו ריקם· משמע דהוא עני ואין לו מחיה בביתו ובגמרא מפרש טעמא אחרינא וגופו נקי מעבירות שלא חטא ולא יצא עליו שום שם רע בשום עבירה כו': זכרונות ושופרות· כל הפסוקים שאומרים בר"ה: אל ה' בצרתה לי כו'· כולן הן מזמורים : ואומר חותמיהן· על כל פרשה ופרשה אחר זכרונות חתימת זכרונות ואחר שופרות חתימת שופרות וכן אחר כולם מעין הפרשה כדמפרש ואזיל : על הראשונה· בפעם ראשונה הוא אומר מי שענה

תוספות

צדיקים לאורה וישרים לשמחה · לעה"ב ואין לומר כדלעיל ולישרי לב האי והאי שמחה ואורה א"כ דאמרינן דלישרי לב קאי אהא דלעיל כמו כן אמרינן דלצדיקים קאי אהא דאבתריה כיון דסמוך לצדיקים לישרי לב ובודאי יש הפרש בין זה לזה דאל"כ ליערבינהו וליכתוב לצדיקים ולישרי לב אורה ושמחה אבל ההיא דלעיל לא הוו מלכים ושרים סמיכי אהדדי אלא יראו וקמו ביניהו וכמו שיראו וקמו [דהוי קודם שרים] קאי על מלכים דלעיל קאי נמי אשרים דכתיב אבתריה אבל הכא אין לפרש אלא אור זרוע לצדיקים ולישרי לב שמחה :

מהרש"א

עכ"ל אבל הרשב"א כתב שהישרים היא מדרגה למטה מצדיקים כו' ע"ש וכן נראה מנוסח נשמת שסדרן ישרים צדיקים חסידים קדושים אך מה שכתב הרשב"א בזה שהצדיק שהוא השלם זוכה לאור שהוא עיקר התענוג וכ"ש לשמחה כו' ע"ש לישנא דלא הכל לשמחה לא משמע כן ודומיא דכל הנך דלעיל ודאי דקאמר ונראה לפרש דאור מוכח אתענוג רוחני בעה"ב ושמחה מוכח אתענוג גופני ולזה אמר אור זרוע לצדיק כי הצדיק זוכה בעה"ב לאור שהוא תענוג רוחני וקאמר אור זרוע כמו שהזרוע מצמיח ומתגדל כן אור השגת הצדיק מצמיח ומתגדל תמיד כמ"ש [א] יושבין צדיקים ונהנין מזיו השכינה אבל הישרים אינן זוכין לכך רק לשמחה שהיא תענוג גופני משמח לב ישרים : **מוסיף** עליהן עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות וכו' · כוונו בתפלת התעניות באלו שבע ברכות ובכל אחד מהם אנו מזכירין צדיקים אלו שנענו בזכותם כמו שענה אותם הקב"ה ע"י תפלתם בנסים נגלים לשנות הטבע ומעשה בראשית שבעה ע"ש שבעה מזלות של"ם חנכ"ל המתנגדים לכלל ישראל כמ"ש[ב] אין מזל לישראל ובאברהם אמר ויוצא אותו החוצה וגו' מאי דעתך דקאי צדק במערב והתחיל באברהם שהוא ראש המאמינים שנענה בהר המוריה לא שנענה במה שלא נשחט יצחק אלא על שבקש ממנו ית' אלהים יראה לו השה לעולה וגו' ובאולי חטא במחשבה שעולה באה על המחשבה ונתקיימה מחשבתו והנה איל אחר נאחז וגו' ויעלהו לעולה והיה האיל שנברא מימי בראשית והיינו דכתיב איל אחר דבזולת האיל שנברא בימי בראשית לקיום המין נברא זה האיל אחר שיהיה תמורת יצחק ואפרו שמור לדורות וזה שסיים בו ברכת גואל ישראל דהיינו בכל דור ודור · ועל השניה אומר מ"ש את אבותינו על ים סוף כו' ששינה הקדוש ברוך הוא מעשה בראשית בקריעת ים סוף ע"י תפלתם שנאמר ויצעקו בני ישראל וגו' ואומר בו זכרונות כמו בר"ה שיעלה זכרונינו לטובה וכמ"ש וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי וגו' ומסיים ביה בא"י זוכר הנשכחות כי בצרותם נאמר נשכחתי כמת מלב וגו' אבל אתה זוכר הנשכחות וכן נאמר אל תשכח עניינו ולחצנו רמז לאבותינו במצרים שנא' וירא את עניינו ואת לחצנו וגו' · ועל הג' אומר מ"ש ליהושע כו' דהיינו ביריחו שנפלו ז' חומותיה שלא בטבע והם היו כח ז' כוכבי לכת וע"כ אומר בה שופרות דבשופרות נענה יהושע כן יהיו נענין בתענית בשופרות וכדלקמן

רשב"א

צדיקים לאורה וישרים כו'. זה סוד והאור גדול מן השמחה ולפי פשוטו מ"ש לא הכל לשמחה לא לשמחה לבדו קאמר רצוני שהישרים שהיא מדרגה למטה מהצדיקים זוכים לשמחה אבל הצדיק שהוא השלם זוכה לאור שהוא עיקר התענוג וכ"ש לשמחה שהוא סיבת תענוג האור והכוונה כי הצדיק זוכה לעיקר התענוג יותר מן הישרים. ואם תרצה אמור שזה על הייעודים הגשמיים בעה"ז ואם תרצה אמור על הייעודים נפשיים בעולם הנשמות עכ"ל :

הרי"ף

משמע דשמחה היא גדולה מהאור. והרשב"א פי' דהאור גדול מהשמחה וקשה לכל הפירושים דבכלל השכר הגדול הוא הקטן ואיך הוא אומר לא הכל לאורה לפרש"י שהרי הישרים שיש להם שמחה שהוא השכר הגדול יש להם האור כי בכלל מאתים מנה וכן להרשב"א שהאור הוא גדול איך הוא אומר לא הכל לאורה שהרי בכלל האור הגדול יש השמחה והרשב"א רצה לתקן קושיא זו ואמר ולפי פשוטו וכו' אבל מ"מ אין דעתי נוחה בזה התירוץ שהם הוא אומר לא הכל לשמחה בלבד אלא לאורה וכ"ש לשמחה א"כ לא הי"ל אלא הכל האחד לא הכל לאורה אבל הכל לשמחה ואפשר לנו לומר מתוך הדוחק דלעולם יש בישרים מה שאין בצדיקים ויש בצדיקים מה שאין בישרים שאע"פ שהשכר האחד גדול מחברו מ"מ הוא זוכה לתענוג הגדול אבל אותו התענוג האחר אע"פ שהוא קטן ממנו אינו דומה הנהנה בתענוג אחד לנהנה משני מיני תענוגים מחולקים זה מזה כגון האור שהוא מין אחד מהתענוג והשמחה הוא מין תענוג שני : **ובתוספות** ד"ה צדיקים כו' ואין לומר כדלעיל וכו'. וצריך להבין דבריהם דהשם שהכריחו כאן דליכא למימר אור זרוע לצדיק ולישרי לב וכן לצדיק

[א] מהרש"א ד"ה ולא כמ"ש (ברכות יז ע"א) :
[ב] מהרש"א ד"ה מוסיף כמ"ש (שבת קנ"ו ע"א) :

יד יוסף

א עי' בערכי הכנוים ערך אות י' ערך ישרים : ב לפנינו שם סתמא דגמרא הוא ולא ר' זירא אמרם :

חדושי גאונים

לרשעים בעולם הזה אפילו על מצוה קלה. עיין מוהרש"א ז"ל ספר חזיק בגירסת הילקוט דבין שכר לצדיקים ובין לרשעים ובין בעונש כו' כולה מלתא יליף מאל אמונה כו'. והיינו לפי שהעיד הרב על עצמו דמה דדרים באגדתין העונש לשניהם. מאל אמונה ושכר לשניהם. מאין עול. לא ידע משמעו. ול"נ גרסת הש"ס דילן מדויקת מאוד. ופעל זה מסיים מאמר צדיק וישר הוא. (והש"ס לא הוסיף שום פי' וביאור בזה המאמר) והיינו כי הרגישו ז"ל שאין המאמר מדבר דבר והפוכו (עיי' ד' מים מסלע בע"ג א') כי היפך העול הוא היושר (כד"א כי ישר ה'. צורי ולא עולתה בו) לא האמונה. ע"כ דרשו כי מרע"ה דורש מאמריו לצדדין. והמה מקבילין אל סוף דבריו. צדיק וישר הוא. כי מאמר צדיק הוא ביאור למאמר אל אמונה. ומאמר וישר. הוא ביאור למאמר ואין עול. והיינו כי למה שידענו כי הש"י מתואר בשם חסיד. על עשותו חסד לאוהביו ולשומרי מצותיו והיה א"כ עולה על הדעת שמצד חסדו וטובו ית"ש. אינו נפרע מן הצדיקים על עבירות הקלות שעושין. ע"ז אומר מרע"ה איננו כן אבל בזה מתואר בשם אל אמונה.

[א] מהרש"א ד"ה ועל הז'. מ"ש בנדרים (מט ע"ב):
[ב] שם בא"ד פ' החולץ (מט ע"ב וכן בר"ה יח ע"א):
[ג] שם בא"ד פ' אע"פ (ס"ב ע"א וכן בברכות נח ע"א):

חדושי גאונים

שהוא משורש אמת שביארו נוהג בשורת הדין (כמ"ש ר"ה י"ז כתחלה אמת ואח"כ ורב חסד). והייכו שנפרע מהצדיקים לפי שוה"ד וע"ז רומז סופדבריו בתואר צדיק. וכמ"ש רש"י שמצדיק דין על הצדיקים לפרוע מהם (וכמ"ש שם ר"ה בתחלה צדיק ואח"כ חסיד). אולם עדיין עלה על הדעת כי אינו משלם לרשעים שכר על מיעוט מצות שעושים. לפי שרוב מעשיהם חטאים ועונות. ע"ז מעיד מרע"ה ואין עול. והיינו לפי שמצד היושר משלם שכר לרשעים על מצותם שעושין. וע"ז מסיים וישר הוא. ופירש"י עושה טובה וישרות עם הרשעים לפרוע כל זכותם כו': (אי' הים)

(שייך לסימן לח)

לא הכל לאורה (לע"ל) ולא הכל לשמחה צדיקים לאורהוישרים לשמחה שנאמר אור זרוע לצדיק גו'. עיי' רשב"א כ' שהישרים מדרגה מטה מהצדיקים (דלא כרש"י) זוכים לשמחה אבל הצדיק זוכה לאור שהוא עיקר התענוג. וכל שכן לשמחה כו'. עי' מוהרש"א הרגיש דליטנא דלא הכל לשמחה לא משמע כן גם לא נתבאר בדברי רשב"א באיזה בחינה מדרגת צדיק היא יותרגדולה מהישרים. והנ"ל בזה כי גדר שם צדיק הוא האומר אפשי בבשר חזיר כו'. ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי. והיינו שכובש את יצרו מצד לדקתו ויראתו מאת ה' מן השמים. לא מצד יושר לבבו ושכלו האנושי. אבל גדר

תוקע ומריע כו' ויש רמז לתקוע בשופרות בתעניות כמו שכתוב ותקעתם בחצוצרות קרי ביה חצי צרות שכינו הצרות בחלים כמו שכתוב חצי אכלה גו' כי חציך נחתו בי וגו' ומסיים ביה והיה לכם לזכרון וגו' דהיינו זכרונות אבל מלכיות לא שייך ביה אלא בר"ה שהקב"ה מלך לדון בו את העולם ומליאות השם שנרמז בר"ה במלכיות בתעניות נרמז בברכת גואל ישראל שבו נזכר מה שנא' לאברהם בהר המוריה כו' שהוא פרסם מליאותו ית' כמ"ש ואת הנפש אשר עשו וגו' ואמר על הרביעית מי שענה את שמואל במצפה כו' שענהו הקב"ה בתפלתו לשנות הטבע כדכתיב ויזעק שמואל וגו' ויענהו ה' וגו' ופלשתים נגשו וגו' וירעם ה' בקול גדול וגו' ואומר בזו הברכה שיר המעלות אל ה' בצרתה לי וגו' הצילה נפשי משפת שקר וגו'. כמ"ש דבימי שאול היו דילטורין ונפלו במלחמה ובימי אחאב כו' שנא' חבור עצבים אפרים וגו' אבל שמואל בתפלתו הצילם בימיו וכמ"ש בענין תפלתו זו ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל ומסיים ביה אני שלום וכי וגו' ר"ל כשהייתי אני שופט עליהם היה להם שלום ממלחמת פלשתים או שעשיתי שלום ביניהם במשפט והמה מאסו בי בקשו להם מלך למלחמה כמ"ש כ"א מלך יהיה עלינו וגו' ונלחם את מלחמותינו׃ ועל החמישית אומר מ"ש את אליהו בהר הכרמל שבתפלתו ענני ה' ענני שינה הש"י הטבע שנפל אש מן השמים ותאכל וגו' ואת האבנים ואת העפר ואת המים וגו' ואומר בו מזמור אשא עיני אל ההרים וגו' ר"ל אשא עיני אל ההרים דהיינו בזכות אבות שנקראו הרים אבל מאין יבא עזרי מהם כי תמה זכות אבות אבל עזרי מעם ה' וגו' כי אין להשען רק על אבינו שבשמים ואמר הנה לא ינום ולא יישן וגו' דלגבי נביאי הבעל כתיב שם ויהתל בם אליהו ויאמר קראו בקול גדול גו' אולי ישן הוא ויקץ לכך נאמר כאן אבל שומר ישראל לא יישן ואמר ה' שומרך ה' גו' השמש לא יככה גו' שהיה רעב אז בשני אליהו. ועל הששית אומר מ"ש ליונה במעי הדגה כו' שענהו הקב"ה נגד הטבע שהיה חי במעי הדגה במצולות ים עד שקאה אותו ליבשה חי ואמרו בו מזמור ממעמקים קראתיך גו' כמ"ש יונה קראתי מצרה לי גו' מבטן שאול גו' ולפי שהיה בורח כי אמר אם יעשו אנשי נינוה תשובה כמלאתי מחייב את ישראל שאין שומעין לדברי הנביאים ועתה שראה שלא היה יכול להציל עצמו כמ"ש לו שנית קום לך אל נינוה גו' התחיל להתפלל על ישראל אם עונות תשמר יה וגו' כי עמך הסליחה לסלוח לאנשי נינוה אם ישובו למען זאת תורא כפשי ויחל ישראל אל ה' כי עמו החסד לכפר גו' ומסיים והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו: ועל הז' אומר מ"ש את דוד ואת בנו בירושלים כו'. כמפורש בספר תהלים שהתפלל דוד על כלל ישראל ובשלמה מפורש שהתפלל על כל צרה שלא תבא בהגנף עמך גו' בהעצר שמים גו' רעב כי יהיה גו' ועניו ה' באש מן השמים וסיים בחותם בא"י מרחם על הארץ כפי' רש"י שהם התפללו על ישוב א"י כמ"ש במזמור שיסדו בו תפלה לעני גו' שנתייסד זה המזמור על תפלת בני הגלות בכל צרה שלא תבא ומתפללין לקרב הגאולה ואמר תפלה לעני הייט הש"ץ כמו ששניט במשנה זו וביתו ריקם ובגמרא מטופל ואין לו כו' כפרש"י שלבו דואג עליו והפוסקים לא הביאו דין זה גבי דיני ש"ץ ששניט ג"כ שם רגיל ופרקו נאה מרוצה לעם וקולו ערב ונראה דלא נאמר שיהא מטופל בבנים ועני אלא בסדר תעניות בכל צרה שלא תבא ולזה אמר שש"ץ המתפלל יהיה עני ואמר ובתנאי כי יעטוף שיש לו גלימא לעטוף כו' וע"פ מ"ש בנדרים [א] בר"י ב"ר אלעאי שהיה עני ולא היה לו רק גלימא אחת ואשתו כד נפקא לשוק היתה מכסה בו והוא כד בעי לצלויי היה מכסה בו וכשגזר ר"ג תענית לא אזל לשם לפי שלא היה לו טלית לעטוף בו כמפורש שם ואמר כ"כ יהיה הש"ץ עני שלפני ה' ישפוך שיחו שדואג ומכוין לבו יותר מעשיר ואמר ה' שמעה גו' שועתי אליך תבא לפי שיש מקטריגים טורפין תפלת אדם לפניו ית' ב"ה ע"כ בקש אליך תבא שועתי ולא יפסיקו המקטריגים ולא אצטרך גם לסנגורים ואמר על הגלות שנאמר והסתרתי פני מהם ע"כ בקש דאל תסתיר פניך ממני ביום צרה שעליהם נתקנו סדר תעניות וברכותיה גם הטה אזנך לי ביום אקרא דהיינו בי' ימי תשובה דקריאת יחיד נשמע ג"כ אז כמפורש פ' החולץ [ב] ואמר כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד וגו' הזכיר הגלות בעיטי עשן ואש שעושין עובדי כוכבים בצדיקים ע"י עלילות שקרים וכמ"ש דניאל ונכשלו בחרב ובלהבה וגו' ואמר הוכה כעשב ויבש גו' דהיינו מרוב הרגל תעניות שכחתי מאכול לחמי מקול אנחתי דבקה וגו' ע"פ מ"ש פ' אע"פ [ג] אנחה שוברת חצי גופו של אדם דהיינו שנדבק הבשר ביותר לעצם וכאילו נתקלר הגוף דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס גו' הן שופות שצועקים ביללה ותאניה ואין מי שומע להם במדבר ובחרבות כך ישראל בגלות צועקים על עושקיהם בעלילות לפני המלך והשרים ואין מי שומע

מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' זוכר הנשכחות על השלישית הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע תרועה על הרביעית הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע צעקה על החמישית הוא אומר מי שענה את אליהו בהר הכרמל הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע תפלה על הששית הוא אומר מי שענה את יונה ממעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' העונה בעת צרה על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלים הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה'

לאברהם כו' בגואל ישראל היה מתחיל להאריך והולך ואומר לכולהם ברכות: על הששית-זו היא ברכה ראשונה של שש ברכות כדאמרינן בגמ' והאיך דגואל ישראל זו היא ברכה עלמה של שמונה עשרה ואינה מאותהם אלא שבה היה מתחיל להוסיף ולהאריך על הזכרונות הוא אומר זוכר הנשכחות ועל השופרות שומע תרועה והיא שניה למניינה ועל אל ה' בצרתה לי והיא שלישית למנין שם שומע לעקה שלישית וכן כולן: ומי שענה את אבותינו על ים סוף · לפיכך אומרה בזכרונות לפי שהיו ישראל נשכחים במצרים כמה שנים ונתייאשו מן הגאולה וזכרם המקום וגאלם דכתיב (שמות ו) ואזכור את בריתי: ובשופרות היה אומר מי שענה את יהושע בגלגל · לפי שנענה בשופרות ביריחו וזהו בעוד שהיו ישראל בגלגל: ואליהו בהר הכרמל. כנגד אשא עיני אל ההרים וכן כולן לפי ענין המזמורים אליהו נענה בהר הכרמל מעין אשא עיני אל ההרים ושמואל במצפה דכתיבי קראו ומעין אל ה' בצרתה לי: ממעי הדגה·מעין ממעמקים קראתיך ה' ועונה בעת צרה שכן כתיב ביונה קראתי מצרה לי (יונה ב) ובשמואל כתיב ויזעק אל ה' (שמואל א ו) ובאליהו כתיב (מלכים א י"ח) ענני זו תפלה: ועל השביעית · מפרש בגמרא מאי שביעית מי שענה דוד ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה (שמואל ב כא): ושלמה · כשהכניס הארון לבית קודש הקדשים אי נמי רעב כי יהיה בארץ וגו' מלכים

הרי"ף

ולישרי לב שמחה דאם כן ליערבינהו ולכתוב לצדיקים ולישרי לב אור ושמחה ג"כ לעיל נכרית שאם אתה דורש מלכים יראו וקמו וכן יראו וקמו שרים ואח"כ אמר וישתחו על המלכים והשרים א"כ ליערבינהו ולכתוב מלכים ושרים יראו וקמו וישתחוו ומאי שנא הכא מדלעיל וביאור דבריהם הוא כן דכיון דכתיב מלכים בריש קרא ושרים לבסוף והפסיק בין מלכים ובין שרים ביראו וקמו משמע שלזה כיון מלכים יראו וכן יראו וקמו שרים דמשה משמע שפיר כאילו ערבינהו וכתב מלכים ושרים יראו וקמו אבל בהאי קרא דאור זרוע דסמך הצדיק לישרי לב וקודם הצדיק הזכיר אור ואחר ישרי לב הזכיר שמחה דמוכח דרצה לחלק זה מזה שלא הוזכרו אור ושמחה סמוכים ליה ויש הוכחה שרוצה להפרידם אחת לכל אחד דאם שוים הם כן ליערבינהו לצדיקים ולישרי לב אורה ושמחה וממאי דכתב אור קודם שהזכיר תיבת צדיק והפסיק להזכיר ישרי לב קודם שמחה דהשתא לא משמע שיהיה אור לישרי לב כיון שהזכירו קודם שהזכיר תיבת הצדיק שמפסיק בין אור ובין ישרי לב וכן לא משמע שיהיה לצדיק שמחה כיון שהזכירם אחר ישרי לב ויש הפסק בין מלת צדיק למלת שמחה הא ודאי מוכח שהכונה להפרידם זה מזה דאל"כ למה תפס לשון מעוקל ליערבינהו וכו' והוא הדין אם היה כתוב לצדיק אור ושמחה לישרי לב דכיון דאור ושמחה הם סמוכין סוינן אמרינן שיש לדרשה לצדיק אור ושמחה וכן אור ושמחה לישרי לב והוה לן כאילו כתוב אור ושמחה לצדיק ולישרי לב ולכך אין לומר כאן כדלעיל:

ונראה

להם ואמר ולא עוד שאינן שומעין לי להצילני מעושקי אלא שהם חרפוני כל היום על כך ואמר כי נשאתני ותשליכני כמ"ש השליך משמים ארץ וגו' ואמר ימי כצל נטוי וגו' שהם צללי ערב ורצה לומר שעת וזמן הגאולה הגיע כמ"ש והיה לעת ערב יהיה אור וגו' דהיינו כשיהיו בתכלית השפלות כמ"ש כי אזלת יד ואפס עצור וגו' ואמר ואתה ה' וגו' ע"פ מ"ש [ב] בעוה"ז נקרא בא"ד ובעוה"ב נקרא בי"ה שנא' זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור וגו' וז"ש שעד היום בגלות ה' לעולם תשב דהיינו בעולם עליון ואיך נגלה למטה רק זכרך שהוא א"ד לדור ודור למטה הנה בא העת שאתה תקום מלמעלה למטה ותרחם ציון בשם הויה שהוא שם הרחמים כי בא עת לחננה וכמ"ש ולכן יחכה ה' לחננכם וגו' כי בא מועד שאמר דניאל עד עת מועד וגו' ולפי שאמר אז תרצה הארץ וגו' אמר כי כבר רצו עבדיך בגלות המר גם אבניה ואת עפרה הוסיפו לחננה לא כדור המדבר שמאסו בה שע"כ נגזר עליהם הגלות ממנה ואז כשתגלה שכינתך בשם הרחמים אז יראו גוים את שם ה' וגו' וגם יראו כי בנה ה' ציון ונראה שהוא בנה בעצמו ובכבודו כמ"ש ואני אהיה לה חומת אש ואמר דבעת ההיא פנה אל תפלת הערער וגו'

(מ"א ח) ולפיכך חותם מרחם על הארץ שהן התפללו על ארץ ישראל ותפלה לעני כי יעטוף על דוחק גשמים טפל וכתיב בי ביה (שם) בהעצר שמים]: בגדולה · מלוה בעצמא שלא לפורענות: הא כמי · דיהבינן ברישייהו דנשיא ואב ב"ד ברישא חשיבותא

המרחם על הארץ]: [שם ע"ב] גמ' ובראש הנשיא והדר תני כל אחד ואחד [א]**נוטל ונותן בראשו איני** [א] **והא תנן ר' אומר** [ב]**בגדולה מתחילין מן הגדול (ובקלקלה) [ובקללה] מתחילין מן הקטן · בגדולה מתחילה מן הגדול שנא'** (ויקרא י' *) **וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר (ובקלקלה) [ובקללה] מתחילין מן הקטן דאמר מר** [ג]**בתחלה נתקלל נחש ואחר כך נתקללה חוה ואח"כ נתקלל אדם · הא חשיבותא לדידהו דאמרי להו אתון חשיביתו למיבעי עלן רחמי ואכולי עלמא [דף טז ע"א] [והיכא מנח להו א"ר יצחק במקום תפילין שנאמר**

*) בגמ' איתא פסוק זה ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר :

ובמדרש פנה אל תפלת ערערים מיבעי ליה בלשון רבים כדכתיב ולא בזה את תפלתם אמר ר"י כלפי הדורות אמר שאין להם כהן ולא בהמ"ק שיכפר אלא התפלה שמתפללין בר"ה וביום הכפורים ונראה דרצה לומר שהערער דנקט בל' יחיד הוא הש"ץ שמעמידין הקהל בבהכ"נ במקום כ"ג בר"ה וביוה"כ וע"י תפלתו שמתפלל עליהם לא בזה את תפלתם כמו שענה לדוד ושלמה ואמר תכתב זאת לדור אחרון וגו' ע"פ מ"ש כתוב זאת זכרון וגו' אמחה את זכר עמלק כי יד על כס יה וגו' מדור דור שאין הכסא וה' שלם עד שימחה לעתיד זכר עמלק ואמרו פ' עושין פסין [ג] דיו לעולם הזה שישתמש בב' אותיות י"ה שנאמר כל הנשמה תהלל י"ה והוא מבואר שם ע"פ מ"ש [ד] אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף וז"ש כל הנשמה כלומר כ"ז שיש נשמה להבראות תהלל י"ה בשני אותיות וז"ש כאן תכתב זאת מה שנאמר כתוב זאת וגו' היינו לדור אחרון מאותן דור ודור וכל זמן שעדיין עם נברא מהנשמות שבגוף תהלל י"ה ואמר כי אז השקיף שם ה' וגילוי שכינתו ממרום קדשו על הארץ לשמוע אנקת אסיר וגו' שהם בני הגולה ולפתח בני תמותה שכל ישראל נקראו על שם יוסף שהוא בן רחל שנקראת תמותה שמבכה על בניה ואמר אז יספרו וידברו בציון שם ה' מלא מה שהיה אסור עד עתה וגם תהלתו בירושלים שעל זה הנס יאמרו הלל דבכל זמן שהם בגולה גם אם נעשה להם נסים לא יאמרו כדאמרינן במגילה [ה] דאין אומרים הלל על נס שבחוץ לארץ וזה יהיה הנס גדול כ"כ בהקבץ וגו' וממלכות לעבוד את ה' בשם מלא ואמר ענה בדרך כחי וגו' ע"פ מה שאמר שמחנו כימות עניתנו וגו' ודרשו פ' חלק [ו] שהיה מבקש שיהיו ימות ושנות המשיח שנות עניתנו וראינו רעה שהם ימי הגלות ועל זה התפלל שלא די לו בכך ועל זה אמר ענה בדרך כחי קצר ימי אומר אל תעלני וגו' בהליכתי לגלות וקצרתי שם ימי בגלות ואל תעלני בגאולה לירושלים בחצי ימי שלא יהיה רק כשנות ראינו רעה אבל הנני מבקש בדור דורים שנאמרו בימי משיח שנאמר ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים לא יהיו דורות שלי שהם קצרים בשנים אבל יהיו כפי שנותיך שאין להם קץ ותכלית ואמר לפנים הארץ יסדת וגו' כי כן ראוי שיהיה גילוי שכינתך על הארץ שהרי הארץ מוקדמת בבריאה כי לפנים הארץ יסדת ואח"כ השמים כמה שאמר ביום ברוא ה' אלהים ארץ ושמים כמפורש פרק אין דורשין [ז] ודקדק לומר לגבי שמים ומעשה ידיך שמים כי אינה חשובה בריאה כמו הארץ שהוא יסוד פשוט כמו שאמר יסדת אבל השמים נבראו מאש וממים כמה שאמרו שם שמים אש ומים ואמר שאנו מבקשים להיות חי כשנותיך קיימים לעולם גם שהמה ארץ ושמים יאבדו באלף שנה ואח"כ תחליפם לחדש אותם וע"פ שאמרו פרק חלק [ח] צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אינן חוזרין לעפרן שנאמר והיה הנשאר בציון קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים וגו' מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים ואם תאמר אותן אלף שנה שהקב"ה מחדש עולמו מה יעשו הצדיקים הקב"ה עושה להם כנפים כו' שנאמר ע"כ לא נירא בהמיר ארץ וגו' וז"ש גם כי המה יאבדו ותחליפם חדשים אחר אלף שנים הצדיקים הם קיימים לעולם כי אתה הוא ושנותיך וגו' אתה לשון נוכח והוא לשון נסתר אבל ר"ל אתה והוא הצדיק בשם קדוש יקראו וכיון דשנותיך לא יתמו גם שנות הצדיקים לא יתמו אבל בני עבדיך ישכונו וגו' דהיינו שיהיו שטין על פני המים ומסיים וזרעם לפניך יכון ע"פ מ"ש פ"ק דע"ז [ט] אמר ריש לקיש באו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא לא חטאו הם (כאילו) לא באנו לעולם שאם הם חיים לעולם לא היינו חשובים כלום ועל זה אמר דלעולם הבא לא יהיה כן דגם אם הצדיקים חיים לעולם הנה גם בניהם ישכנו יהיה להם מקום שכונה חשובה וגם זרעם של בניהם אחר כך לפניך ית' ברוך הוא יכון להם עולמות כמ"ש שיהיה לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות וק"ל : [בגדולה מתחילין מן הגדול כו' · מפורש בפ' הרואה] :

הרי"ף

ובראש הנשיא וכו' והא תנן בגדולה מתחילין וכו' . וקשה אדפריך על מ"ש ונותן בראש הנשיא תימה דהא בקלקלה מתחילין מן הקטן הוה ליה לאקשויי על הא דתנן נותנין על גבי התיבה תחלה ואמרינן בגמרא לקמן למה נותנין אפר מקלה ע"ג התיבה אר"י בן פזי ע"ש עמו אנכי בצרה ר"ל אמר בכל צרתם לו צר והרי בקלקלה מתחילין מן הקטן ואח"כ יניחו ע"ג התיבה שהוא רמז להקב"ה והשתא ליכא לתרוצי כדמשני בגמרא הא חשיבותא היא לדידהו דחשיביתו למבעי רחמי וי"ל דמצינו שהקב"ה רוצה שלא יצטערו ישראל שהם בניו כדכתיב כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף שהנשר מניח גוזליו על כנפיו שאם יזרקו לו חץ אמר מוטב שיכנס בי ולא בבני וכן כתיב ויתעצב אל לבו קודם שיגיע

עין יוסף

לפי ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר . וגו' ראשיכם אל תפרעו . וזו גדולה היא . כי זו מדרך גדולה וחשיבות . אבל קשה מנלן שהתחיל באהרן ואח"כ לאלעזר ואח"כ ולאיתמר דלמא לשלשתן נדבר כאחד והכתוב הזכירם בהכרח כסדר תולדותם וחשיבותם . וי"ל דמיתורא דייק לה דמסתיי' דלכתוב אל אהרן ובניו הנותרים . שהרי כבר נזכרו בפרשה הסיא . אלא דהא קמ"ל דברישא דבר לאהרן כו' ולאגמורי הלכה הוא דאתא . אבל בב"ר פ"ק הביא זה המאמר אקרא בתרא וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה וגו' . והתם גדולה הוי דכתיב כי חקך וחק בניך הוא . וזו גדולה שנהגים משולחן גבוה כנהגה משולחן המלך . ועוד כי שם נאמר שניתן להם מתנות חזה ושוק וזה גדולה ובהא דאמרינן בפ' הזרוע שהמתנות נאכלים בצלי ובחרדל דרך גדולה כדרך שהמלכים אוכלים . ומתורץ יפה קושיא הנ"ל . דדייק לה משנויא דקרא משום דבקרא קמא כתיב ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר והכא כתיב אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר וקשה מדוע הפסיק ביניהם במלת אל טפי מבקרא קמא . אלא ודאי בא להורות שלא דיבר עמהם כאחד אלא זה אחר זה . וללמדך שדיבר מתחלה לאהרן ואח"כ לאלעזר ואח"כ לאיתמר · משום דבגדולה מתחילין מן הגדול ועיין ביפ"ת ובנזה"ק : **בתחלה** נתקלל נחש כו' · קשה מנלן משום דבקללה מתחילין מן הקטן . דילמא משום דהתחיל בעבירה . וכדאי' במכילתא גבי והכיתי כל בכור מאדם ועד בהמה . וי"ל כיון דברישא ספר עם אדם וא"ל המן העץ וגו' ואח"כ עם חוה מה זאת עשית . היה ראוי שיקללם מיד ולא יפסוק בעניינם ויחזור להם אע"כ שהוצרך להקדים קללת נחש לחוה וחוה לאדם . משום דבקללה מתחילין מן הקטן ולאו אורח ארעא להתחיל בגדול דאל"כ אע"ג דהנחש התחיל בעבירה תחלה . מ"מ כיון דכבר דיבר מקודם עם האדם והאשה

אוצר בלום

[א] גמ' והא תנן (נ"ל והא תניא) : [ב] מהרש"א שם בא"ד ע"פ מ"ש (פסחים נ' ע"א) : [ג] שם בא"ד פ' עושין פסין (יח ע"ב) : [ד] שם בא"ד ע"פ מ"ש (יבמות ס"ב ע"א) : [ה] שם בא"ד במגילה (יד ע"א) : [ו] שם בא"ד פ' חלק (צט ע"א) : [ז] שם בא"ד פ' אין דורשין (יב ע"א) : [ח] שם בא"ד פ' חלק (צב ע"א) : [ט] שם בא"ד פ"ק דע"ז (ה ע"א) :

יד יוסף

א נ"ל נותן בראשו: ב ברכות סא ע"א ב"ר פ"כ : ג עירובין יח א' :

חדושי גאונים

שם ישר הוא החסיד המעולה (הנזכר בה"פ להר"מ ז"ל פ"ו) אשר אין לו תאוות רעות (ועיי' ד' קדמת היס ו' ז' הרחבנו הדברים בזה) . והנה אשר תארנו בשם צדיק אין לו במעשיו שמחה שהרי הוא חולק במפעלותיו על שכלו זולת שהוא כובש את יצרו וגובר על תאוותיו. ואחר דקי"ל לפום צערא אגרא זוכה הוא לאור גדול. אמנם המתוארים ישרי לב . כלומר שעושים מעשים מה שיושר שכלם מורה ע"ז . ומשום הכרת הדעת . מושג להם מצד מעשיהם השמחה . וכדא' שמחה לצדיק עשות משפט כו' כלומר לפי שהמשפט הוא מהמושכלות לזה גם לצדיק הוא שמחה . אמנם אין השכר בזה מתואר באור גדול לפי שאינו מצער א"ע בעשותו משפט . (עיי' ספרי פ' שלח מ"ז. א'. וביפ"ת) : (אי' היס) :

שנאמר (ישעיה סא) לשום לאבילי ציון לתת להם פאר תחת אפר]: למה יוצאין לרחובה רבי חייא בר אבא אמר לומר זעקנו בצנעא ולא נענינו נבזה עצמינו בפרהסיא ר"ל אמר גלינו גלותינו מכפרת עלינו מאי בינייהו איכא בינייהו דגלו מבי כנישתא לבי כנישתא · ולמה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר א"ר יהושע ב"ל לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעונינו ולמה מתכסין בשקים א"ר חייא בר אבא לומר הרי אנו חשובים כבהמה ולמה נותנין אפר מקלה ע"ג תיבה א"ר יהודה בן פזי כלומר (תהלים צא) עמו אנכי בצרה ריש לקיש אמר (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר · א"ר זירא מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דיהבי אפר מקלה על גבי תיבה מזדעזע לי כולי גופאי · ולמה נותנין אפר בראש כל אחד ואחד פליגי בה ר' לוי בר חמא ור' חנינא חד אמר הרי אנו חשובים לפניך כאפר וחד אמר כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק מאי בינייהו איכא בינייהו עפר סתם · למה יוצאין לבית הקברות פליגי בה ר' לוי בר חמא ור' (חמא בר) חנינא חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים וחד אמר כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו מאי בינייהו איכא בינייהו קברי עובדי כוכבים·מאי הר המוריה פליגי בה ר' לוי בר

חשיבותא היא דאמרינן להו אתון חשיביתו טפי כו': [פאר תחת אפר · ש"מ במקום תפילין דכתיב בהו פארך חבוש עליך (יחזקאל כד) ואמרינן אלו תפילין]: בצנעא · שבהכ"נ: גלינו · שיצאנו מכניסתנו: גלותינו · תהא מכפרת עלינו: דגלו מבי כנישתא לבי כנישתא · אחריתי גלות איכא פרהסיא ליכא: נתבזה בעונינו · וידוי: ולמה מתכסין · חוגרין שקין תנינן בירושלמי שהיו חוגרין שקין ויוצאין לבית הקברות ותוקעין בקרנות ובעי לה מיבעיא שקין למה ובית הקברות למה ותקיעת שופר למה: כבהמה · דמשער בהמה נינהו ממולה של עזים: עפר (סתם). שאינו אפר מקלה זכירת אפרו של יצחק ליכא סתם לא גרסינן אלא איכא בינייהו עפר: קברי עובדי כוכבים. במקום שאין קברי ישראל לבקש רחמים אפילו על עצמן ליכא כ"ש עלינו: מאי הר המוריה וכו'. איידי דאיירי בפלוגתא דר' לוי ור' (חמא בר) חנינא תנא נמי הא פלוגתא: מאי הר המוריה. דאברהם קרא למקום העקידה ה' יראה וכתיב (בראשית כב) אל הר

תוספות

אפר מקלה. פי' אותו עפר הוה מדבר הנשרף מעצמות אדם כדי לזכור עקידת יצחק דאילמלא שלא היה בא אלא כדי לומר שהרי אנו לפניך כאפר כמו כן מהני עפר סתם והיינו פירוש איכא בינייהו עפר סתם: יוצאין לבית הקברות. מכאן נוהגין בכל מקום לילך לבית הקברות בתשעה באב שהרי תשעה באב הוי תענית ציבור כמו שהיו עושין מפני הגשמים:

פאר תחת אפר וכו' · חושבניה דדין כחושבניה דדין והתפילין הם כתר תורה כמ"ש בקידושין פ' האומר[א] וכאילו נפלה עטרת ראשנו במקום אפר וע"ד עמו אנכי בצרה וגו': ולמה מוציאין את התיבה כו'· גם שדרך מתפללין לעמוד לפני התיבה וכבר נתנו טעם למתפללין ברחוב כיון שיכולין להתפלל בלא תיבה לא היה להם להטריח ולהוציא לחוץ מיהו המ"ל טעמא דלעיל שתהא התיבה גם כן גולה ע"ש עמו אנכי בצרה וכדאמרינן בסמוך: מתכסין בשקין כו' כבהמה כו'. פרש"י דמשער בהמה נינהו מנולה כו' עכ"ל וקצת דחוק דמלבושי בגד נמי מצמר נינהו ויש לפרש כפשטיה שדרך לכסות הבהמה בשקין שהוא דבר שפל ואיך שיהיה יש לעיין אמאי דקדק כן אירושלמי כפרש"י ואי אמנהגא כפירוש הר"ן לפרש הכא בתעניות למה מתכסין בשקין הא בכמה מקראות כתיב כה"ג וכן קשה לקמן שדקדק אמתני' למה אפר ולא דקדק כן אקרא דמרדכי וילבש שק ואפר וכתיב שק ואפר יוצע לרבים ויש ליישב דכל הני שק דבמקרא מתפרשין שעל גופו היו לובשין אותם משום צערא דגופן וזה בנין אב לכולן וישם שק על בשרו משמע על גופן ממש אבל הכא בתענית אמנהגא פריך דאין לובשין אותן על בשרן ממש אלא מתכסין בהם על מלבושיהן דליכא צערא דגופא ולמה מתכסין אלא לומר כו' וכן באפר דקרא דכתיב ואפר יוצע וגו' היינו נמי משום צערא שהיו מתפלשין באפר אבל הכא דנותנין רק אפר מעט בראש דליכא צערא אלא הרי אנו חשובין לפניך כאפר דלך שפלות כמ"ש באברהם ואנכי עפר ואפר וגו': עמו אנכי בצרה וכו'. כמפורש במדרשות [ג] בכל הגליות שכינה עמהם גלו לבבל שכינה עמהם כו' ובמקום התיבה שבו התורה היא במקום הארון שהשכינה היה שרויה שם במקדש ור"ל דריש ליה מבכל צרתם לו צר בא"ף כתיב לא צר ודריש ליה כאילו כתיב לו בוי"ו כמפורש ס"פ כשם [ג] והפסוקים בזה מפורשים בזה שאמר בכל צרתם בגליות שעברו עליהם הוא עמהם בגלות וכביכול אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין וע"כ מלאך פניו הושיעם ולא בעצמו אבל אמר דבגאולה עתידה דמאהבתו וחמלתו הוא בעצמו גאלם בגאולה גמורה ולא על ידי מלאך ורמז במלת הו"א שהם אותיות השם שיהיה שלם והכסא שלם ונוסף לזה אמר וינטלם וינשאם וגו' כי כבר בעה"ז נשאה לאשה אבל לא לעולם (הבא) כמ"ש הן ישלח איש את אשתו וגו' אבל לעתיד לא ישלחם רק ינשאם לאשה לעולם א"ם ועי"ל בזה למאן דאמר ארוסה שנירשה מותר להחזירה ומשום דבעה"ז לא היה לו להקב"ה דיבוק עם ישראל רק כארוסה בעלמא שנאמר וארשתיך לי באמונה ואף שגרשה מותר להחזירה אבל לעתיד וינשאם לעולם שיהיה לו דיבוק עם ישראל כנשואה ולא תהיה גרושה ממנו שלא יהיה מחזיר גרושתו משנשאת: [וח"א כדי שיבקשו המתים רחמים כו'. והכי איתא במדרש שהאבות מבקשים רחמים עלינו]: מאי הר המוריה פליגי כו'. בתורה כתיב ארץ המוריה אבל בד"ה [ב' ג'] כתיב כן הר המוריה [ד] ובקרא יש לפרש שנקרא ההר כן בשם זה ע"ש הארץ כדמשמע שקראו ארץ המוריה אבל כאן בנוסח התפלה לא היה לו לקראו בשם זה הר המוריה דמי יימר שהיה נענה בהר המוריה שהוא מקום המקדש ואימא הר אחר היה בארץ המוריה כמ"ש על אחד ההרים וגו' וקאמר דמאי הר המוריה שיצא ממנו הוראה כו' ע"ש העתיד וא"כ באברהם נמי לא קראו מוריה אלא ע"ש זה שהיה נענה בעקידת יצחק בהר זה שהוא מקום המקדש והתימה לפי' שני שפרש"י ותוספות שהר המוריה הוא הר סיני ובקרא מפורש לבנות בית ה' בהר המוריה:

עין יעקב

ולמה נותנין אפר מקלה ע"ג תיבה. נראה דמוציאין את התיבה עם הס"ת וכ"כ הרע"ב בפירוש המשניות ונותנין האפר ע"ג התיבה מקום שעומד שם הס"ת והוי כאילו נתן האפר ע"ג ס"ת כדי להראות שעמו אנכי בצרה וכ"ל דז"כ הרמב"ם פ"ד מהל' תענית והטא"ח סי' תקע"ט ובב"י שם הגיה בל"ע:

הרי"ף

הצער לישראל: **למה** יוצאין לרחוב ר' חייא אמר זעקנו וכו' ולמה מוציאין התיבה לרחוב וכו'. וצריך לומר דאע"ג דלא הוזכר במשנה יוצאין לרחוב אלא קתני מוציאין את התיבה לרחובה של עיר למה משום דקתני במתני' עמדו בתפלה משמע שהיו מתפללים שם ברחובה של עיר ויש לדקדק כיון שהתיבה לרחובה של עיר ליכא טעמא דגלות אלא דבזיון כלי היה לנו ונתבזה בעונינו א"כ הוי דבר הלמד מענייתו טעם ליוצאין לרחוב ומנין לומר גלינו

אדם

וגלותינו מכפרת עלינו שהרי הוצאת התיבה לרחוב תוכית על יוצאין לרחוב שהוא מטעם גלות ויש לומר דאדרבה מסתם איכא למימר כיון שבהוצאת התיבה נתבזה כלי הצנוע בעונינו וגם אנחנו נתבזינו עמו שהוצאנו התיבה לרחובה של עיר אם כן למה הוצרכו עוד להתפלל שם ברחוב להתבזות עוד ובזה יש לתרץ קושיא אחרת כיון שצריכין להוציא התיבה לרחוב הוא משום בזיון דלא סגי להוציאה לבהכנ"ס אחר משום דליכא ביה בזיון דתיבה א"כ איך אפשר לומר דלטעמא דיוצאין לרחוב משום גלות סגי לבי כנישתא אחרינא והלא משום הוצאת התיבה לא סגי בבי כנישתא אחרינא אלא ודאי כיון שהתפלה היא דבר אחד והוצאת התיבה דבר אחר י"ל דהוצאת התיבה הוא לרחובה משום בזויה ולא סגי לבי כנישתא אחרינא אבל מה שיוצאין להתפלל שם הוא מטעם גלות ואחר שיוצאו התיבה ויתבזו עמה שוב אינם צריכים להתבזות עוד בשעת התפלה ילכו לבהכנ"ס אחר שיש בזה גלות וסגי. וע"ק כיון שצריכין להוציא התיבה לרחובה ולא לבהכנ"ס אחר דהתם ליכא בזויה דתיבה איך אפשר לומר טעם דיוצאין לרחוב משום גלות דמבי כנישתא לבי כנישתא נ"כ משום גלות איכא:תום' ד"ה אפר מקלה.

עין יוסף

והאשה לא ה"ל להפסיק הדיבור ולקללם סמוך לתוכחתם אע"ג דלא התחילו בעבירה מנ"מ להו בהא (נזה"ק): מאי הר המוריה. איידי דאיירי בפלוגתא דרבי

[א]מהרש"א ד"ה פאר. פ' האומר (סו ע"א): [ג] שם ד"ה עמו כמפורש במדרשות (וכן הוא בהדיא מגילה כט ע"א) [ג] שם בא"ד ס"פ כשם (סוטה לא ע"א): [ד] שם ד"ה מאי (בילקוט שיר השירים מצאתי אלך לי אל הר מור פליגי כו' ויחידוש שלא הערה הגאון מהרש"א מזה כי כך דרכו ברוב מקומות לזכור נוסחת הילקוט):

חדושי גאונים

אמר ר"י בן פזי כלומר עמו אנכי בצרה ר"ל אמר בכל צרתם לו צר. עיין מוהרש"א הרגיש לפרש המחלוקת במשמעות דורשין. ולענ"ד הדברים הללו הם עשירים במ"א בש"ר פ"א. ואלה שמות ב"י ע"ש גאולתן של ישראל מזכרו כאן כו'. לוי ע"ש שנתחבר הקב"ה לצרתם מתוך הסנה לקיים מ"ש עמו אנכי בצרה ע"כ והנה מאמר לקיים מה שנאמר כו' נ"ב דמשמע שיש בזה איזה קיום הבטחה. ולפי הנראה איננו רק ספור סודעיי שכן הוא. ומה שנ"ל שרמזו בזה כי מראה הסנה בלהב אש מלבה במצב אחדותיי היה כן ליישב ספקותיו של מרע"ה ואחות מרעסו המאמינים בו ית'. והוא במה שהקשה הש"י לב פרעה לאמר לא ידעתי את ה' וכיוצא מהמאמרים המפרסמים את התרגזותו וכפירתו לכתם בה' ויאמר לא הוא. והנה שדי מאלהותו שגיא כח לכתוב פי דוברי שקר האומרים על צדיקו של עולם עתק. עדי יאמרו מיד לדיק הוא ה' גו'. והתשובה לזה נמשכת לנו ממה שאחז"ל (סוטה מט ע"ב) דור שבן דוד בא כו' תתהפך למינות כו' ע"ש. והיינו כי הש"י יעשה זאת לטובת ישראל כי כן ח"ו לא יהיה זכות (וכ"כ בס' קשת יהונתן י"ב א') אל

חמא ור' חנינא חד אמר הר שיצא ממנו הוראה לישראל וחד אמר הר שיצא ממנו מורא לעובדי כוכבים :

מ שם פיסקא והזקן שבהם אומר לפניהם דברי כבושין כו' : (גמ') ת"ר יש שם זקן אומר זקן ואם לאו אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה · אטו זקן דקאמרינן אע"ג דלאו חכם הוא אמר אביי ה"ק [אם] יש שם זקן והוא חכם אומר זקן והוא חכם · אין שם זקן והוא חכם אומר חכם · אין שם לא זקן ולא חכם אומר אדם של צורה אחינו לא שק ולא תענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים גורמין שכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר בהם וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא (יונה ג) וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה · ויתכסו שקים האדם והבהמה מאי (עבוד) [הוו עבדי] אסרו את הבהמה לחוד והוולדות לחוד אמרו לפניו רבש"ע (אם אתה מרחם עלינו אנו מרחמים על אלו ו)אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו · (שם) ויקראו אל אלהים בחזקה מאי אמור · (אמר רב שמואל) אמרו לפניו רבש"ע עלוב ושאינו עלוב (יכול ושאינו יכול) צדיק ורשע מי נדחה מפני מי · (שם) וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם מאי ומן החמס

רש"י

המוריה : ה"א הר (סיני) שיצאה הוראה · תורה לישראל כי מציון תצא תורה (ישעיה ב) יורו משפטיך ליעקב (דברים לג) ולשכת הגזית שבה עמדו הנביאים המוכיחים לישראל : מורא לעובדי כוכבים. ששומעין גדולת ישראל וירושלים ומתפחדין עליהם כך שמעתי. ל"א הר המוריה הר סיני מורא לעובדי כוכבים במ"ת דכתיב (תהלים עו) ארץ יראה ושקטה : אע"ג דלאו חכם · אלא עם הארץ בתמיה הא ודאי חכם עדיף : אם יש שם זקן והוא חכם אומר זקן והוא חכם : אדם של צורה · בעל קומה כדי שישמעוהו ויתקבלו דבריו להמריך את הלב : מאי אמור · באנשי נינוה דכתיב בהו בחזקה דמשמע בכח נצוח הדין : מי נדחה מפני מי · הוי אומר צדיק מפני רשע : אם אתה מרחם כו' · כלומר כשם שאתה רוצה שנרחם על אלו דכתיב (תהלים קמה) ורחמיו על

תוספות

הר שיצאה ממנו הוראה לישראל. י"מ דזה ירושלם שנקרא על שם אברהם שקראוהו הר ה' יראה (בראשית כב) והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב (שם יד) ומלכי צדק מלך שלם ונקרא ירושלים על שם יראה ועל שם שלם לכך אין אנו נותנין יו"ד בירושלים בין למ"ד למ"ם על שם שלם והר נקרא מוריה על שם תורה כדכתיב (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה וכתיב (דברים לג) יורו משפטיך ליעקב והוא לשכת הגזית המוריה זה סיני ונקרא מוריה על שם שממנו יצא מורא לעובדי כוכבים במתן תורה כדכתיב (תהלים עו) ארץ יראה ושקטה אי נמי רצה לומר דירושלים נקרא מוריה על שם שיש מורא לעובדי כוכבים על גדולתה ומתפחדים : אדם שיש לו צורה. פירוש בעל קומה כדי שישמעו דבריו ויקבלו ממנו להמריך הלב ופרקו נאה פירוש כשעמד על פרקו אפילו כשהיה בחור היה בלא שם רע :

מהרש"א

אדם של צורה כו' · פירש רש"י בעל קומה כדי שישמעו כו' ע"ש ובמ"ק פרק משקין פרש"י חכם ובשמעתין ליכא לפרושי הכי דהא קאמר אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה מיהו פירושו הכא בעל קומה דחוק וכי משום שהוא בעל קומה נשמעו דבריו ביותר ולפי מה שכתבנו במסכת נדרים הא דאמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם כו' דהיינו חכם במילי דעלמא הכי נמי יש לפרש כן הכא אומר חכם היינו חכם בתורה ואם לאו אומר אדם של צורה במילי דעלמא : [תשובה ומע"ט גורמים כו' · ושק ותענית לא באו אלא משום הכנעת הלב להצטער על העבירות שעשו ולשוב מדרכם הרעה : מאי הוו עבדו אסרו כו' · לא ידענא משמעו מהאי קרא ובפרש"י בס' יונה הך דרשה דאסרו הבהמות כו' אם אי אתה מרחם כו' אקרא ויקראו אל אלהים בחזקה וניחא טפי] : צדיק ורשע מי נדחה מפני מי כו' · פרש"י הוי אומר צדיק מפני רשע עכ"ל ובע"י בשם חדושין פי' בהיפך דבכל דור ודור א"א שלא יהא שם צדיק כו' ע"ש אבל הא דקאמר עלוב ושאינו עלוב כו' דעלוב היינו חצוף משמע כפרש"י גם לשון בחזקה לא משמע תשובה נצחת באמת אלא נצוח בכח שאינו טענת אמת וכמו שפירש רש"י בפ' חלק גבי שלשה באו בעלילה כו' וכ"ה לשון הירושלמי מהו בחזקה חוצפא נצח לכשרה כ"ש לטובתו

יד יוסף

א מגילה כט א' הבאר מים חיים כתב בשם המקובלים שהקב"ה נקרא מלך עלוב ע"ש שמעליבין אותו שחוטאין לפניו והוא סובל ומאריך אפו אולי ישובו :

חדושי גאונים

ישראל לנקום נקמת דם עבדיו. או יאמר ה' למעני למעני אעשה ולמען שמי כי איך ייחל (ע"ד מאמר יהושע ז' ומה תעשה לשמך הגדול. פירש רש"י המשותף בשמינו. כלומר בזה יש לך שותפות עמנו במה שבגאותינו נוטלים גאותו של מלכות שמים ומשפילים אותו כמו שיהיה עתה גאותן של ישראל) דמה שמספכים אותו למינות. נמצינו למדין כי ההיפוך עובדי כוכבי' למינות. הוא יעוד טוב לנו ולמולדתינו. לאמר לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד גו' אולם אם יהפכו כל העמים לקרוא כולם בשם ה' ולא תהיה הגאולה בטוחה כ"כ במאמר למעני למעני אעשה. אחר שכל מקום יהיה מוקטר ומוגש לשמו (ושמעתי מגיסי הרב הגאון מו"ה משה יצחק ז"ל. שזהו כוונת מסדר בקשת והוא רחום אשר זה תארו אל תחשה ותענו כי נאמו עובדי כוכבים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה. כלומר בעמים נשמע המה אומרים הרי כל עצמה של תקות ישראל הוא מאמר למעני למעני אעשה כי איך ייחל. א"כ אחר שהוכשר הדור אשר כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה ומודה במציאותו ית' ויכלתו כבר אבדה תקותם. ע"כ אל תחשה ותענו) לזה הקדים הש"י מראה הסנה ושיתראה האלהות בין ענפיו להורות על מאמר עמו אנכי בצרה. כלומר גם אנכי מרגיש במכאוביו של ישראל (כי הסנה

הכותב

כתבו בתוס' אומר לפניהם דברי כבושין. דברים שכובשים ודוחקין את הלב לעשות תשובה ענין אחר שמגלה להם סתרי מעשיהם כמו בהדי כבשי דרחמנא כן פר"ח: אדם של צורה. פי' תלמיד ולא גמיר כחכם כדאמרי' במ"ק הללו בני אדם של צורה זיל לגבייהו דליברכוך א"נ ראוי למנותו פרנס על הצבור כדאמרי' לעיל בפ"ק איזהו יחיד כל שראוי למנותו פרנס על הצבור ובירושלמי פירש מכיון שהוא מתמנה על הצבור ונמצא נאמן כדאי הוא דמצלי ומתענה דכיון שהוא נאמן

חידושין

צדיק ורשע מי נדחה מפני מי. פי' בכל דור אי אפשר שלא יהיה שם צדיק וא"כ היאך נדחין מפני הרשעים לדרבה הרשעים נדחין מפני הצדיקים לפי שמרובה מדה טובה והיינו בחזקה מפני שהיא תשובה נצחת :

הרי"ף

פי' אותו אפר הוי מדבר הנשרף מעצמות אדם כדי לזכור עקידת יצחק דאלמלא שלא היה בה אלא כדי לומר שהרי אנו לפניך כאפר דכמו כן מהני עפר סתם והיינו פי' איכא בינייהו עפר סתם. כוונת התוס' שאם אפר מקלה הוא שרפת עצים או כל דבר א"כ גם למ"ד לזכור אפרו של יצחק אין באפר של מקלה של עצים זכרון לאפר של יצחק שהוא משרפת אדם לכך פירשו שאפר מקלה הוא מדבר הנשרף מעצמות אדם כי בזה יש זכרון לשרפת של יצחק וכ"ת כפי זה היל"ל איכא בינייהו אפר מקלה של עצים לזה אמר דהיינו דקאמר עפר סתם ולא אמר איכא בינייהו אפר סתם מדקאמר עפר סתם הוא לאתויי אפר מקלה של עצים שהוא חשוב כעפר סתם :

ויתכסו שקים האדם וכו'. יש לדקדק מה ששאלו מאי עבוד כי מפורש הוא בכתוב ועוד היכא רמיזא הא דאסרי הבהמות לחוד וכו' ונראה שדקדקו כיון שכתוב ויאמינו אנשי נינוה ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם מה הוסיף א"כ מלך נינוה בהכרזתו ויתכסו שקים האדם והבהמה שקודם הכרזתו לבשו שקים כל האדם ואם הכרזה היתה על הבהמה שיתכסו שקים לא היה לו להזכיר את האדם ויתכסו שקים האדם וז"ש מאי עבוד שאם הוא לבישת שקים כבר עשו קודם ההכרזה וע"ק שלא מצינו הלבשת שק בבהמה כי האדם שרגיל ללבוש מלבוש נאה ולענות נפש לובשים שקים להצטער אבל הבהמה אין להם הפרש בין לבוש שק למלבוש אחר ולזה דרשו ויתכסו שקים שהוא לפי שהכריז האדם והצאן והבקר אל יטעמו מאומה וגם הכריז על הוולדות של האדם והבהמה שיונקים משדי אמותם ונמצא שאע"פ שאמותם לא יטעמו מאומה מ"מ הולדות יונקין משדי אמם לזה אמר ויתכסו שקים במקום שיניקה שהם דדי האשה ודדי הבהמה יתכסו שקים כדי שלא יינקו וולדיהן כי לא יוכלו יגעו במקום השק הסוגר דדיהן ובזה לא יטעמו גם הולדות באופן דאסרי הבהמות לחוד והוולדות לחוד והטעם להתאכזר על הוולדות שאין בהם דעת הוא שמתוך כך יקראו אל אלהים לומר אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו ואתה צויתנו ורחמיו על כל מעשיו : ויקראו אל אלהים בחזקה מאי אמור וכו'. עתה דקדקו מאי בחזקה ופירשו בו שעלוב וצדיק נדחה מפני החזק ואנו מעלה

עין יעקב

אדם של צורה, עיין פירש"י ותוס' ובהרא"ש ול"נ דפירוש של צורה כמו פני הדור שהם המובחרים שבאותו דור פרנס לפי הדור וזה לשון צורה כמו פני שדבריהם נשמעין וז"כ הירושלמי :

עין יוסף

דרבי לוי ור"ח תנא נמי הא פלוגתא מאי הר המוריה : הר שיצא ממנו הוראה לישראל. הוראה תורה. כדכתיב כי מציון תצא תורה. יורו משפטים ליעקב · ולשכת הגזית שבה עמדו הנביאים המוכיחים לישראל : שיצא ממנו מורא לעובדי כוכבים. כי ע"י נסים הנעשים בו יצא ממנו מורא לעובדי כוכבים. או פירושו יראת שמים כי שם שער השמים וממנו יוצא מקום הקדושה מיראת שמים ולפי דרשות הללו נקרא הארץ ע"ש מעלת ההר אשר בה. ואע"פ שעדיין לא נתחדש בה. ה' מגיד מראשית אחרית בקריאת השם וכדדרשינן מדכתיב כי שם ה' שמות בארץ (נזה"ק) :

מ אם אין אתה מרחם כו'. כלומר כשם שאתה אומר לרחם על אלו דכתיב (תהלים קמה) ורחמיו על כל מעשיו. כן תרחם עלינו (רש"י) תיקן בזה כי

סדר תעניות כיצד פרק שני תענית

החמס אשר בכפיהם אמר שמואל אפי' גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע[א] את הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו [אמר רב אדא בר אהבה אדם שיש בידו עבירה ומתוודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם [א]שתופס שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה זרקו מידו כיון שטבל בארבעים סאה מיד עלתה לו טבילה שנאמר (משלי כח) ומודה ועוזב ירוחם ואומר (איכה ג) נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים]:

שם **פיסקא** עמדו בתפלה מורידין זקן לפני התיבה וכו': תנו רבנן עמדו בתפלה אע"פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל איזהו רגיל ר' יהודה אומר מטופל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ונביאים וכתובים ולשנות במדרש הלכות והגדות ובקי בכל הברכות כולן ויהבו ביה רבנן עינייהו ברבי יצחק בר אמי· [שם ע"ב] היינו מטופל ואין לו היינו ביתו ריקם אמר רב חסדא זהו שביתו ריקם מן העבירה (זקן) ופרקו נאה אמר אביי זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו· (ירמיה יב) היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה מאי נתנה עלי בקולה אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה א"ר חמא אמר ר' אלעזר זה שליח צבור [ב]היורד לפני התיבה שאינו הגון: [ובחותמה הוא אומר מי שענה וכו' וחזן הכנסת אומר להם הריעו בני אהרן הריעו וכן בכל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו· [דף יז ע"א] על הראשונה הוא אומר מי שענה את אברהם וכו'· תנא יש מחליפין צעקה לאליהו ותפלה לשמואל בשלמא גבי שמואל כתיב ביה תפלה וכתיב ביה צעקה אלא גבי אליהו תפלה כתיב צעקה לא כתיב (מ"א יח) ענני ה' ענני לשון צעקה היא] על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד כו' מבדי יונה בתר דוד ושלמה הוה מ"ט מקדים ליה ברישא משום דבעי למיחתם

רש"י

כל מעשיו כן תרחם עלינו: מריש· קורה: בירה· מגדל: [שיש בידו עבירה· גזל: ואינו חוזר בו· לשלם את הגזל למה הוא דומה וכו': נשא לבבנו אל כפים· עם הכפים צריך לישא הלב לשמים כלומר שיחזור מקלקולו]: מטופל ואין לו· יש לו טפלים ואין לו במה להתפרנס שלבו דואג עליו והוא צריך לקרות מקירות לבו עליהן: ויש לו יגיעה· שמתכוין יותר בתפלת הגשמים: ופרקו נאה· מפרש לקמן: ושפל ברך· עניו: ומרוצה לעם· נוח לבריות ומסכימין לתפלתו: נעימה· בסומי קלא שמושך הלב: ורגיל לקרות וכו'· שיהו הפסוקים של תפלה סדורים בפיו: היינו מטופל ואין לו היינו ביתו ריקם· היינו כמו זהו: ביתו ריקם מן העבירה· שאין חמס וגזל בביתו[א]: ופרקו נאה· אפילו כשעמד על בחרותו היה נאה בלי שם רע: זהו שליח צבור שאינו הגון· רשע שהקב"ה שונא אותו יותר מכולן והוא נותן בקולו לפניו: [צעקה לאליהו· על מי שענה את אליהו חותם שומע צעקה: ותפלה לשמואל· שומע תפלה דכתיב ביה תפלה דכתיב (ש"א ז) קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם: צעקה· דכתיב (שם טו) ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה ואיכא למימר במצפה נמי הויא צעקה דבתר פרשת קבצו כל ישראל המצפתה כתיב בפרשה נחמתי כי המלכתי את שאול וגו' כך שמעתי: גבי אליהו· במעשה דהר הכרמל כתיב תפלה דכתיב ענני ה' ענני דמשמע לשון בקשה ותפלה ולא לשון צעקה ומשני ענני ה' ענני לשון צעקה

מהרש"א

של עולם: אפילו גזל מריש כו'· דהיינו בכפיהם שבנאו בכף יד בבירה ולקמן גבי נשא לבבנו אל כפים פירש"י צריך לישא הלב לשמים כו' ע"ש נראה שמפרש לה מלשון ענינים וכה"ג מתפרש בפ' א"ע המתפלל צריך שיכוין לבו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים אבל הדרש דלקמן אין סובל פירושו ויותר נכון פירושו בספר איכה דלפי הדרש דלקמן נמי יהיה כפים מלשון כף ויד ממש וז"ל ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו עכ"ל: ביתו ריקם מן העבירה כו'. פרש"י שאין חמס וגזל בביתו עכ"ל פרט בו הגזל כי היא העבירה השכיחה כמ"ש בב"ב [א] ורובן בגזל ובחזנים שבדור הזה נתקיימו בודאי דבריהם לפי שאין החזנים רואין להם שום מחייה רק סומכין עצמן לילך מסעודה לסעודה גם בסעודת הרשות לבקש בפה אוכלם משכר נגינתם בשמיעת קולם במשתה יין ונותנים להם בע"כ בשכירות בדרך כופין עד שיאמר רוצה אני וזו גזילה היא ולא מתנה: [פרקו נאה כו'· מלשון שיהא אדם בניו ובנותיו סמוך לפרקו כו' ע"ש]: מאי נתנה עלי בקולה כו' זה הש"ץ כו'· כלומר כל מדות טובות שהוזכרו לעיל דהיינו פרקו נאה ושפל ברך כו' לא נתנה לי רק נתנה עלי בקולה ממדה זו במה שהיה קולו ערב והיינו שאינו הגון כיון שאין בו שאר מדות הטובות: ובא' אומר הריעו וכו'· ויהיו הברכות תקיעה לפני התרועה ותקיעה לאחר התרועה כמו בר"ה דפשוטה לפניה ולאחריה ותרועה באמצע כי התקיעה היא מורה על הרחמים והתרועה על מדת הדין והסבר שיהיה לו מדת הרחמים מב' צדדים: [ומנין שאין עונין אמן במקדש כו'· מפורש פ' אלו נאמרין]: תפלה לשמואל וכו'· עיין פירוש רש"י והוא דחוק דמנין לנו לומר דבמצפה היה הך דויחר לשמואל וגו' ויזעק דבפרשה אחרת כתיב רחוקה מפרשה דויקבצו כל ישראל המצפתה וגו' והתימה ממנו דהא בהך פרשה גופה דויקבצו כל ישראל המצפתה וגו' מפורש זעקה לשמואל דכתיב ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל ה' וגו' וכתיב ויזעק שמואל אל ה' וגו' ואין לומר משום דלשון צעקה לא כתיב בהך פרשה אלא זעקה בז' הא בהך פרשה דנחמתי וגו' נמי כתיב לשון זעקה אלא ע"כ דזעקה היינו צעקה והיא היא ודו"ק: מבדי יונה בתר דוד ושלמה הוה מ"ט מקדים ליה מ"ט אקדמיה הכותב

[א] מהרש"א ד"ה ביתו. בב"ב (קס"ה ע"א):

יד יוסף

א תוספתא פ"א: ב נ"ל שאינו הגון היורד לפני התיבה וכ"א ברש"י ד"ה זהו כו' בספר נתיבות עולם הכוונה שהמתפלל עורר בקולו דלתתא את הקול העליון קול גדול שידוע בזוה"ק אבל ש"ץ שאינו הגון שאין נמצא רק קולו לבד ולא גרם קולו לעורר גם הקול העליון עמו וזש"כ נתנה עלי בקולה לבד על כן שנאתיה:

חדושי גאונים

מורה על ענין מציק ומציר. ולזה יצפו ישראל לתשועה עכ"פ כי הש"י למענו למענו יעשה הלוך ילך לפדות גוי ואלהיו. מבואר מזה כי מה שנתחבר הש"י בענין שיתוף הרגשה בצערן של ישראל. הוא קיום הבטחה לשיגאלו מתוך צרתם. ונתבארו בזה דבריהם בס"ר כי שם לוי הוא ע"ש שנתחבר כו' לקיים מאמר עמו אנכי בצרה. והוא דעת ר"י ב"פ בפ' דאגדתין שאמר כי אפר מקלה ע"ג התיבה רומז על מאמר עמו אנכי בצרה. כלומר מה תעשה לשמך הגדול המשותף בשמינו עיי' שבת קל"ח מגויי' ק"א ד"ה אף

אהבת איתן

א"ר חסדא זה שביתו ריקם מן העבירה. ופרש"י שאין חמס וגזל בביתו. וכתב בח"א שפרט בו הגזל כי היא עבירה השכיחה וכו'. ול"נ דבמכוון נקט גזל דאמרי' בפ' חלק גבי דור המבול שלא נחתם גז"ד אלא על הגזל. ובמ"ר בשלא וקהלת איתא דשאה מלאה עונות

הכותב

בשליחות הקהל ומוסר נפשו לעמוד בפרץ ולהגן בעדם כדי הוא שיענה מן השמים בעדם. ובתוספתא תניא איזהו יחיד כל שמינוהו רבים פרנס בדבר צער. אבי העזרי בתוס' אחרים. פרקו נאה. פי' דאפי' כשעמד על פרקו כשהיה בחור היה בלא שם רע: ומחזיר מריש לבעליו! חמסן יהיב דמי ולא רצו ליפטר בדמים:

הרי"ף

עלינו כאילו אנו תוקים וכביכול תדחה מדת הדין הצדקת מפנינו: **אע"פ** שיש שם זקן וחכם וכו'. יש לחלק בין כשאומרים דברי כבושים שהן נאים לאומרם מפי זקן ובין כשעמדו בתפלה שהרגיל ויש לו כל אלו שתנאים נוח לבריות ומסכימין לתפלתו, ואע"פ שיש שם זקן וחכם הרגיל קודם:

עץ יוסף

ח"ו להרהר ככה לעמוד בחזקה נגדו יתברך. כי אם בדרך בקשה להתבונן בזה כמו שאנחנו מעוררים הרחמים עליהם. כן יתעוררו הרחמים מלמעלה. ועשו בזה פעולה בעקירת הרחמים כדי שמזה יתעורר בלבם הרחמים על הבהמות. וכל המרחם ירוחם: ומחזיר מריש לבעליו. דהיינו בכפיהם שבנאו בכף יד בבירה (רש"א) או אפשר דדריש בכפיהם כמו בגפיהם דהיינו בירה דכתיב על גפי מרומי קרת. ולכך דרשו אפילו גזל מריש ובנאו בבירה וכו' דכ"ף מתחלף בגימ"ל משום דמוצאם ממקום אחד מתחלפים כדאי' ברש"י בחומש בקדושים לא תלך רכיל דהוא מלשון רגל (רמת שמואל):

המתורגמן א) צוגראבט. צערשטערט.

מרחם על הארץ · רבי אומר אני כהן אסור לשתות יין לעולם אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו] :

שם ת"ר [א]מלך מסתפר בכל יום כהן גדול מע"ש לע"ש כהן הדיוט אחת לשלשים יום ·

מלך מסתפר בכל יום מ"ט א"ר אבא בר זבדא אמר קרא (ישעיה לג) מלך ביפיו תחזינה עיניך כ"ג מע"ש לע"ש מ"ט א"ר שמואל בר יצחק הואיל ומשמרות מתחדשות כהן הדיוט אחת לשלשים יום מנא לן אתיא פרע פרע מנזיר כתיב הכא (יחזקאל מד) וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו וכתיב התם (במדבר ו) קדוש יהיה גדל פרע מה להלן שלשים יום אף כאן שלשים יום :

מא דף יח ע"א תניא [ב]בעשרים ותמניא ביה אתת בשורתא טבתא ליהודאי

דלא *) יעידון מן אורייתא שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזירה על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות מה עשה (יהושע) [יהודה] בן שמוע וחבריו הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא[א] אחת שכל גדולי רומי מצוין אצלה אמרה להם בואו והפגינו בלילה עמדו והפגינו בלילה ואמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו לא בני אב אחד אנחנו לא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות קשות ובטלום ואותו היום עשאוהו יום טוב · [דף יח ע"ב] [ר"נ גזר תעניתא בתריסר אמרו ליה רבנן יום טוריינוס הוא א"ל יום טוריינוס גופיה בטליה הואיל ונהרגו בו [ג]שמעיה ואחיה אחיו מאי נקנור] תניא ניקנור אחד מאפרכי יונים היה ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים ואומר אימתי תפול בידי (ואעשה בה מה שלבי חפץ) [וארמסנה] וכשגברו בית חשמונאי ונצחום (נכנסו לחיילות שלו) וקיצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאום בשערי ירושלים אמרו פה שהיה מדבר בגאוה וידים שהיו מניפות על יהודה וירושלים (ורגלים שהיה מחשב **) בהם בהם תעשה) נקמה זו · [ד]מאי טוריינוס אמרו (כשהרג) [כשבקש] טוריינוס [להרוג] את לוליאנוס ואת פפוס אחיו בלודקיא אמר להם אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבא אלהיכם ויצילכם מידי כדרך שהציל לחנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנאצר אמרו לו חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורים היו וראוין ליעשות להם נס ונ"נ מלך הגון היה וראוי ליעשות נס על ידו ואותו רשע הדיוט הוא

*) לא יסורו ממנו ת"א לא יעידון מיניה : **) א"ס נ"ל שכצ"ל שהיה מחשב לרמוס בהם כו' :

רש"י

לעקה הוא כך שמעתי : כהן · בזמן הזה : אסור כו' · כלומר אי חיישינן לשמא יבנה יהא אסור לעולם אפילו המכיר משמרתו וכו' : אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו · דהוי כמה שנים שלא חזרה בירה וקלקלה זו תקנתו לשתות יין בהדיא ולשמא יבנה לא חיישינן] : מסתפר בכל יום · מלוה : מע"ש לע"ש · ולא ישהה מלגלח יותר : ומשמרות מתחדשות · בכל שבת ומשמרה שלא ראהו עד עכשיו ובאה לראותו הדבר נאה שתראהו ביפיו : [דלא יעידון · שלא יהו צריכין ליבטל מתלמוד תורה שנגזר עליהם שלא יעסקו בתורה]: הפגינו בלילה · לשון לעקו [כך מתורגם בתהלים כל לשון שועה ולעקה לשון פגינה] : אי שמים · גרסינן כלומר אהה ה' להקב"ה היו צועקים על אותם שגזרו עליהם גזירות קשות והיו אומרים להם לפני הקב"ה וכי לא אחיכם וכו' : [שמעיה ואחיה · חסידים היו ולא פירש מי הם דאותו שאכלו אריה עידו היה ולא שמעיה (סנהדרין פט)] : אפרכי' · דוכוס : לוליאנוס ופפוס אחיו · לדיקים גמורים היו : בלודקיא · זו היא לוד והיינו דאמרינן בעלמא (פסחים נ׳ ב"ב:) הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחילתן בג"ע · וי"א שנהרגו ע"י בתו של מלך שנמצאת הרוגה ואמרו היהודים הרגוה וגזרו שמד על שונאיהם של ישראל ועמדו אלו ופדו את ישראל ואמרו אנו

מהרש"א

ולמ"ד דאליהו הוא פנחס ניחא דאקדמיה מקמי דוד ושלמה ובהכי ניחא הא דפסיקא ליה תפלה לאליהו דכתיב גבי פנחס ויעמוד ויפלל ורש"י נדחק לפרש דעננו ה' משמע ליה מלשון בקשה ותפלה מיהו בכמה מדרשים מוכח דלאו כהן הוה כמ"ש כל זה התוספות פ' המקבל ויש ליישב דגבי אליהו ניחא ליה דרמז רמזו דאליהו יבא קודם משיח בן דוד : רבי אומר אני אסור כו' שתקנתו קלקלתו כו' · עי' פירש"י [והוא דחוק דעיקר טעמו חסר מן הספר] ולולי פירושו נראה דלא פליג אלא בדלא מכיר כלל וה"ק שתקנתו להתיר לשתות לו יין הוא קלקלתו שלא ידע ומכיר משמרתו ובית אב שלו כלל ושמא אינו כהן כלל דהשתא לשמא הוא כהן ולשמא יבנה לא חיישינן אבל במכיר חיישינן לשמא יבנה וכן מצינו בעולי בבל אשר לא התייחסו נגאלו מן הכהונה ודו"ק : פ"א גזרה מלכות כו' · מפורש פ"ק דר"ה : ונהרגו בו שמעיה ואחיה וכו' · פירש"י חסידים היו ולא פירש מי הם דאותו שאכלו אריה עידו היה ולא שמעיה עכ"ל ולא ידענא אמאי נסתפקו טפי באותו שאכלו אריה שהוא היה אחד מהנהרגים מבשאר כמה חסידים שנהרגו גם כן על קידוש השם גם קשה למה נסתפק שהיה שמו של אותו שאכלו אריה שמעיה עד שהוצרך לומר שעידו היה ויש ליישב בזה משום דבאותו ענין למעלה ממנו כתיב ויהי דבר ה' אל שמעיה איש האלהים וכתיב ויהי איש האלהים בא מיהודה וגו' דהוה משמע דהיינו איש אלהים הנזכר לעיל ששמו שמעיה ולזה הוצרך לומר דע"כ אינו כן דהא זה איש האלהים הבא מיהודה שאכלו אריה עידו היה ולא שמעיה כמפורש פ' הנחנקין ע"ש אך קשה היאך בעי למימר שהוא שאכלו אריה שהרי זה נעשה כבר בימי ירבעם ואם ראו לקבוע תענית בו ביום היאך תיקנו מעיקרא יום טוריינוס דקאמר בטולי בטלוה משום זה : קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאום כו' · ידיו ע"ש שהניף ידו על יהודה כו' ורגליו ע"ש שאמר וארמסנה דמשמעו ברגל ובירושלמי הוסיף חתכו ראשו וניחא טפי דהיינו פה שהיה מדבר כו' ואמר שתלאום בשערי ירושלים בגובה מהשערים לפרסם הנקמה ואין זה שער ניקנור המוזכר בכמה מקומות בתלמוד שהוא שער המזרח שבעזר' דההוא נקנור מוזכר לשבח ע"ש הנס כדאמרינן בפ' אמר להם הממונה [א] : אמר להם אם מעמו של חנניה כו' יבא אלהיכם ויציל כו' · נראה גם שהודו שהם הרגו את בת המלך זה הרשע טוריינוס ידע שבעלילה בא עליהם ולא הודו אלא להציל הכלל וז"ש כשם שבאו שם על חנניה מישאל ועזריה בעלילה עליהן להשתחוות ללצם ואם לאו ישליכו אותן לכבשן האש ואלהיהם הצילם אם מעמו של חנניה כו' יציל אתכם מידי וא"ל חנניה כו' ואנו גם שאנחנו צדיקים בדבר זה שבעלילה באת עלינו אבל אם אנחנו נתחייבנו כליה למקום מצד אחר גם אם אין אתה הורגנו הרבה הורגים כו' שיהיו הורגים אותנו על אותן עבירות שאנו חייבין הריגה למקום והקב"ה לא מסר אותנו בידך להרוג על דבר שקר אלא כדי ליפרע ממך דמינו שהרגת אותנו בעלילה וז"ש אעפ"כ כו' ר"ל אע"פ שא"ל שבעלילה בא להורגן והש"י ינקום דמן ממנו אעפ"כ לא הפניח בהן והרגן שם : ונ"נ מלך הגון היה וראוי כו' ואותו רשע כו' · בכמה מקומות נקרא גם נ"נ רשע אבל מלך

עיון יעקב

שלא יעסקו בתורה. עיין בחידושינו ספ"ק דר"ה : ונבוכדנצר מלך הגון היה. אף שהיה ג"כ רשע מכל מקום אחר שניצולו חמו"ע מכבשן האש קדש שם שמים והודה להקב"ה כדכתיב ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון ובסנהדרין דף צ"ב אמרינן שאלמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו היה ביקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים ע"ש אבל בטורייינוס היו יודעים שהוא קשה עורף שאפילו יעשה להם נס לא יחזור מרשעתו לקדש השם על ידו :

שלח

המתורגמן א) איינע פארנעהמע דאמע ·

[א] מהרש"א"ה קצצו. בפ' אמר להם הממונה (לא ע"א) :

יד יוסף

א סנהדרין כב ב' :
ב ר"ה יט א :
ג בערוך ערך הרג מפרש דשמעיה ואחי' הן המה הרוגי לוד הנזכרין בפסחים נ א' וב"ב י ב : ד מס' שמחות פ"ח תו"כ סדר אמור פ"ח מגילת תענית פי"ב קה"ר פ"ג סי' כב ופ"ע סי' ח' :

חדושי גאונים

כי מלת עם מורה שתוף כתני' . אולם ר"ל הוסיף ואמר שרומז על מאמר ככל צרתם לו צר. כלומר ושם מסיים המאמר ומלאך פניו הושיעם באהבת"ו ובחמלתו הוא גאלם גו'. יראה מזה שהכתוב מדבר בזמן שישראל עושים רש"מ . ושמלד זה ייחס את האהבה מאתו ית' אליהם . וא"כ שוב אין לפרש

אהבת איתן

מי מקטרג נראה כלן הגזל שנאמר ובלעם נראה כלם והוא מעכב התפלה ובשביל גזל נעצרים הגשמים כדאי' לעיל בפ"ק ולכן המתפלל על הגשמים צריך שיהא ריקם מעבירת הגזל . ויותר מבואר

עיני יצחק

תניא בעשרים ותמניא וכו' שפ"א נגזרה גזירה על ישראל שלא יעסקו בתורה . ושלא ימולו את בניהם . ושיחללו שבתות . מה שגזרו דווקא על אלו ג' דברים . משום שבאלו השלשה ניכר שאנחנו מובדלים ונפרדים מן הכותים. (תורה) אחז"ל כל הלומד

הוא ואינו ראוי ליעשות נס על ידו ואנחנו נתחייבנו (הריגה) [כליה] למקום ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש ביד המקום הרבה דובים יש הרבה אריות יש הרבה נמרים יש שפוגעין בנו ולא מסרנו הקב"ה בידך אלא שעתיד ליפרע דמינו מידך אעפ"כ הרגם מיד אמרו לא זזו משם עד שבאתה דיופלי מרומי ופצעו את מוחו בגזירין :

סדר תעניות אלו פרק שלישי

דף יט ע"א **מעשה** שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שרפון באשקלון · ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים ב' תינוקות בעבר הירדן · ר' יוסי אומר לא על שאכלו אלא על שנראו. על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה עובדי כוכבים או נהר ועל הספינה המטורפת בים ר' יוסי אומר לעזרה ולא לצעקה שמעון התימני אומר אף על הדבר ולא הודו לו חכמים :

שם [**וכן** שפסקו גשמים בין גשם לגשם מ' יום מתריעין עליהן מפני שהיא מכת בצורת מאי מכת בצורת וכו' [שם ע"ב] א"ר חנינא סאה בסלע ושכיחא בצורתא ד' ולא שכיחא כפנא · א"ר יוחנן לא שנו אלא בזמן שהמעות בזול ופירות ביוקר אבל מעות ביוקר ופירות בזול מתריעין עליה מיד דא"ר יוחנן נהירנא[א] כד הוו קיימי ד' סאין בסלע והוו נפישו נפיחי כפן[ג] בטבריא מדלית איסר. תניא א"ר אלעזר בן פרטא מיום שחרב בהמ"ק נעשו גשמים צימוקין[ב] לעולם יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין יש שנה שגשמיה יורדין בזמנן ויש שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן שנה שגשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו באחד בשבת נמצאת עיסה נאפת כתיקנה ונאכלת כתיקנה שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בע"ש ונמצאת עיסה נאפת שלא כתיקנה ונאכלת שלא כתיקנה שנה שגשמיה מרובין למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בבת אחת נמצאו ריחים טוחנות מן הכור מה שטוחנת מן הקב ונמצאת עיסה אוכלת מן הקב כמו אוכלת מן הכור שנה שגשמיה מועטין למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו מעט מעט נמצאו ריחים מה שטוחנות מן הכור טוחנות מן הקב נמצאת עיסה כמה שנאכלת מן הכור אוכלת מן הקב ד"א בזמן שגשמיה מרובין למה הוא דומה לאדם שמגבל[ג] את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה אם יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה] :

מב שם **ת"ר** פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשתות הלך נקדימון בן גוריון אצל

מהרש"א

הגון היה באותו דבר שלא בעלילה בא הוא עליהן כמ"ש קריבו גוברא"ן כשדאין ואכלו קרציהון די יהודאי עמו ואמרו לנ"כ אבל טוריינוס הרשע הוא בעצמו ידע שלא הרגו הם את בת המלך : **מעות ביוקר** כו' מתריעין כו' מדלית איסר כו' · לא שייך הכא מתריעין על הגשמים כיון דהפירות בזול אלא דמתריעין עליהן כיון דהמעות אינן מצויות וע"י כן נפיחי כפן כמו שמתריעין על שאר צרות : **מיום** שחרב בהמ"ק כו' · דבזמן שבהמ"ק קיים היה הכ"ג מתפלל ביה"כ על הגשמים שיהו יורדין כתקנן כמ"ש פ' הוציאו לו [ג]היה מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון מאי מתפלל שתהא שנה זו שחונה וגשומה כו' ע"ש : **נמצא** רחיים טוחנים מן הכור מה שטוחנות מן הקב כו' · ר"ל דלא נחסר מטוחן כור בבת אחת על ידי מה שנשתייר ברחיים רק מה שנחסר מן הקב ובהפך מי שטוחן הכור בכמה פעמים קב וקב נמלא שנחסר לו מכל קב וקב שבכור כמו שנחסר לו טוחן קב א' וכן בעיסה מה שהעריבה אוכלת ומחסרת העיסה אינה אוכלת ומחסרת מכור א' שנילוש בפ"א טפי מנילוש בו קב א' ואוכלת מלשון חוסרת ומפרש"י נראה דגבי רחיים נמי גרסינן אוכלת : **הלך** נקדימון בן גוריון אצל הגמון א' כו'. שהיה זה קרוב לחורבן הבית שהיה ידם של עובדי כוכבים תקיפה ואמר שהלווה ממנו י"ב מעיינות מים כו'

רש"י

אנו הרגנוהו והרג המלך לאלו בלבד : **נתחייבנו** הריגה · על חטא של חייבי מיתות בית דין : **דיופלי** · שני שרים ולשון יוני הוא וכן [א] בדיו פלי של מלכים לשון שרים : **בגזירין** · מקלות כמו שני גזירי עצים : **לעריהם** · בארץ ישראל : **באשקלון** · בארץ פלשתים : **על שאכלו** זאבים · שהיא חיה רעה ומכה מהלכת היא : **שנראו** · ובאו בעיר : **מתריעין** בענני : **המטורפת** · מלשון טרף אבבא ומלשון בילה טרופה וכו': [**כפנא** · רעב ורעב קשה מבוררת לפי שא"א להביא בשופי: **מעות ביוקר** · אין מעות מצויות לקנ: **נהירנא**· אני זוכר : **מדלית איסר**. מאין מעות : **צימוקין** . שיורדין בקושי מלשון ושדים צומקים (הושע ט) : **למה** הוא דומה · פרנסתו של כל השבת כולה : **נאפת** כתקנה · שיש לו פנאי לאפותה : **פרנסתו** בבת אחת · פרנסת כל השנה וטוחן אותה ביחד : **נמצאת** ריחיים כמה שאוכלות מן הכור כו' · שכן דרך שמשתייר מן הקמח בריחיים וכן כשהגשמים יורדין מרובין ומרביעין את הארץ ומה שהיו טרשים בולעין מן הרוב בולעין מן המיעוט ומה שהרוח מנשבת ובולעת מן הרוב בולעת מן המיעוט : **נמצאת** עיסה · עריבה שלשין בה את הבלק שמשתייר בשוליה מן העיסה אף גשמים כשיורדין מעט מעט נבלעין בטרשים ואין מרביעין את הארץ : ה"ג מימיו מרובין אינן כלין וטיט מתגבל יפה מימיו מועטין הטיט אינו מתגבל יפה · מים אינן כלין ויוכלו לגבל טיט הרבה כמה שירצה : **נקדימון** בן גוריון · עשיר

[א] רש"י ד"ה דיופלי . וכן בדיו פילי(נ"ל מטרפולין): [ג] מהרש"א ד"ה מיום פרק הוציאו לו (נג ע"ב) :

יד יוסף

א ב"ב נא ב : ב עי' בערוך ערך סקמיון :

חדושי גאונים

מאמר לו צר ע"ד עמו אנכי בצרה שר"ל אף שאין ישראל כדאים עושה הקב"ה למען שמו לבד. שהרי גדרם באהובים לפניו וע"כ לומר דקושטא דה"ק בכל צרתם אף שאינו ית' עמו בצרה עצמיית . עכ"ז לו צר . עד צר לי עליך אחי גו' . והיינו כי גם אם לא יהיה חלול שמו בעולם. והיינו כי אז יהפוך שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' למען ישראל לא יחשה כי לו צר בשבילם לא בשביל עצמו . לכך מלאך פניו יושיעם למען אהבתו וחמלתו עליהם. אמנם אנחנו מלפים לו ית'. כי שתי ההבטחות אמתיות . וכאו"ל

אהבת איתן

ברכה בשלא פ' כ"ב כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב"ה ואין עונה אותו למה שתפלתו בעבירה וכו' וע"כ מבואר בטוב טעם דהמתפלל על הצבור צריך שיהיה ביתו ריקם מעבירה רגזל שלא יקטרג לעכב תפלתו :

עין יוסף

מא המטורפת . ור"ל שהולכת ונדה ועתידה להיטבע במים: **לעזרה** צועקין לבני אדם שיבואו לעזרם : **ולא לצעקה** . תפלה שאין אנו בטוחין כל כך שתועיל תפלתנו לצעוק עליהן בשבת . לישנא אחרינא לעזרה . משום דקאמר תנא קמא מתריעין דמשמע בקול רם . ואמר ליה רבי יוסי לעזרה שיהיו מתפללים כל אחד בביתו לעזרה בעלמא (רש"י דף י"ד ע"א) :

עיני יצחק

תורה לכותי וכו' . שנאמר משפטים בל ידעום. (מילה) הוא ע"ד (סנהדרין נ"ט) תא נכוי לעמא חד. א"ל יאות וכו'.

אמר הבונה מעשה שירדו זקנים כו'. אמרו חז"ל לעולם יקדים אדם תפלה לצרה כי האיד כשופה יאתה ואין להמתין עד בא עליו צרה וצוקה ונראה אז כמתפלל מחמת דחקו ע"ד אומרו ובעת צרתם יאמרו קומה והושיענו רק כאשר יבחין אות לרעה ימהר להראות שהוא מכיר את בוראו ויראה מתוכחותיו וז"ש דוד ובבקר תפלתי תקדמך קדמתי בנשף קדמו עיני אשמורות ויקדים התפלה והתשובה מדרכיו הרעים. וזהו אומרם ז"ל אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו שלא אמרו אם יש לו יסורין אלא אם רואה שיסורין באין כלומר כיון שרואה ומרגיש שהיסורין משימין לדרך פעמיהם לבא עליו יפשפש במעשיו ויחזור . ומה גם כאשר יתראה סימן רע לרבים שצריך לעשות כן כמו שאמר דוד נקדמה פניו בתודה היא התשובה שהוידוי ראשון בה בזמירות נריע לו בתפלה וע"כ אמרו כאן שהיו גוזרין תענית שהוא תשובה ותפלה תכף להתחלה וסימן הצרות וכ"ש אחר בואן :

המתורגמן א) איך געדענק קלאר . ג) געשוואלען פון הונגער . ג) קנעטעט .

עשיר גדול היה]: ואני אתן לך י"ב מעיינות מים · כלומר שירדו גשמים ויתמלאו כל המעיינות מים · אותן מעיינות לא היו נובעין מימיהם כ"כ ואינן מתמלאין מאליהן כל כך כשאר מעיינות: ועכשיו ירדו גשמים · בתמיה: נקדרה · זרחה לשון מקדיר שהיתה מקדרת ברקיע וזורחת (ובתוס' פירשו מנקב הרקיע כמו מקדר בהרים (עירובין נח·): ה"ג נקדימון בן גוריון הא דאמרן: אתיא אחל אחל · כתיב במלחמת יהושע (יהושע ג) אחל גדלך ובמלחמת משה כתיב (דברים ב) אחל תת פחדך מה יהושע נקדמה לו חמה במלחמתו כדכתיב בהדיא אף משה כן שכן דרך הכתובים ללמד סתום מן המפורש ברמז בדבור דומה לחבירו · וג"ש אחד מי"ג מדות שנתנו לו למשה מסיני ובתחלת ספרא מפורש

הגמון[א] א' שהיה שם אמר לו הלויני י"ב מעיינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך י"ב מעיינות מים ואם לאו הריני נותן לך שתים עשרה ככרי כסף וקבע לו זמן כיון שהגיע זמנו ולא ירדו גשמים בשחרית שלח לו שגר לי או מים או מעות [שיש לי בידך] שלח לו עדיין יש לי שהות ביום וכן בצהרים וכן במנחה שלח לו שגר לי או מים או מעות שלח לו עדיין יש לי שהות ביום · לגלג עליו אותו הגמון אמר אפשר כל השנה כולה לא ירדו גשמים [דף כ ע"א] ועכשיו ירדו גשמים מיד נכנס לבית המרחץ בשמחה (ובעוד שאותו הגמון) [עד שאותו הגמון נכנס בשמחתו] בבית המרחץ נכנס נקדימון בן גוריון לבית המקדש [כשהוא עצב] ונתעטף ועמד בתפלה ואמר לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי כדי שיהו מים מצוין לעולי רגלים מיד עלו עבים וירדו להם גשמים עד שהיו מלאות כל המעיינות והותירו יצא אותו הגמון מן המרחץ ונקדימון בן גוריון יצא מבית המקדש כשפגעו זה בזה א"ל תן לי דמי מים יותר שיש לי בידך אמר ליה יודע אני שאלהיך לא הרעיש את העולם אלא בשבילך אלא עדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך מעותי שכבר שקעה חמה ומים ברשותי ירדו חזר ונכנס נקדימון בן גוריון לבהמ"ק ונתעטף ועמד בתפלה אמר לפניו רבש"ע הודע שיש לך אהובים בעולמך (וכשם שעשית לי נס בראשונה כך עשה לי נס באחרונה) מיד (נשבה הרוח ו)נתפזרו העבים וזרחה החמה אמר אותו הגמון אלמלא שנקדה[ב] חמה היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי · תנא לא נקדימון שמו אלא בוני שמו ולמה נקרא שמו נקדימון (שנקדה) [שנקדרה] חמה בעבורו :

מג שם ת"ר [א]שלשה (נקדה) [נקדמה] להם חמה ואלו הן משה ויהושע ונקדימון בן גוריון · נקדימון בן גוריון הא דאמרן (ויש גירסא אחרת · בשלמא נקדימון בן גוריון גמרא יהושע נמי קרא דכתיב וכו') · יהושע דכתיב (יהושע י) וידום השמש וירח עמד אלא משה מנ"ל אר"א אתיא אחל אחל כתיב הכא (דברים ב) אחל תת פחדך וכתיב התם (יהושע ג) אחל גדלך (אמר) ר' שמואל בר

כו' נקט מספר הזה שהיה סומך על זכות כלל ישראל י"ב שבטים כמ"ש בהם ושם י"ב עינות מים וגו' ואם לאו שלא יהיה זכותם יועיל בזה יתן לו שתים עשרה ככרי כסף פדיון נפש י"ב שבטים · ואמר שקבע לו זמן כו' בשחרית שלח לו שגר לי או מים כו'· כשהתנו מתחלה היו קובעים להם זמן להחזיר ההלואה עד אותו יום שקבעו והיה ההגמון אומר דעד אותו יום ולא עד בכלל ולכך שגר לו בשחרית של אותו יום ולא שגר לו בלילה שלפניו שלפי דעת האומות הלילה הולכת אחר יום העבר והשיב לו נקדימון דגם כל היום שלי הוא משום דעד ועד בכלל קאמר והמע"ה ושוב שלח לו בצהרים כו' אפשר דלפי דעתו כיון דהדבר מוכרע אם ההוא יום בכלל דעד ועד בכלל ואם עד ועד אינו בכלל יהיה עד חצי היום בכלל ומצהרים ואילך אינו בכלל והשיב לו עדיין יש לי שהות דעד ועד בכלל כל היום והמע"ה ושוב במנחה שגר לו כו' כדקאמר כל השנה לא ירדו גשמים ועכשיו בזמן קטן כזה ירדו ואמר שנכנס לבית המרחץ כו' אפשר שעשה זה דרך לגלוג שהם לא היה להם מים לשתות שהוצרכו לתת לו י"ב ככרי כסף והוא יש לו גם היום מים למרחץ וכיוצא בזה שא"ל נקדימון תן לי דמי מים יותר שיש לי בידך כו' גם שמעולם לא הבטיחו ההגמון על כך דרך לגלוג א"ל כן כשם שאתה היית מבקש ממני דמי המים גם אני מבקש ממך דמי מים יותר כו' : וא"ל יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא כו' יש לי פתחון פה כו' שכבר שקעה חמה כו' דבריו סותרין לכאורה שאמר בשבילך הרעיש הקדוש ברוך הוא כדי שיהא פטור מלשלם דמי המים ושוב קאמר שכבר שקעה חמה וגשמים ברשותי ואין אתה פטור מדמי המים וי"ל דה"ק דודאי נתקבלה תפלתך שירדו הגשמים למלא הבורות מיהו לא באו ברשותך בעוד יום רק ברשותי אחר ששקעה החמה שלא אפסיד דמי המים שהלויתיך ולטובתי גם כן ירדו למלא בורות שלי ודקאמר ההגמון שכבר שקעה החמה אף על גב דלפי דעת האומות הלילה הולכת אחר יום שלפניו מכל מקום בא בטענה דממה נפשך הוא דלפי דעתו אין אותו יום כלל בכלל ואם לפי דעתך עד ועד בכלל הרי כבר שקעה חמה ולפי דעתך דהיום הולך אחר הלילה וזה יום אחר הוא כיון ששקעה חמה וז"ש בתפלתו שניה הודע שיש לך אהובים בעולמך וכשם שעשית לי נס בראשונה כך עשה לי נס באחרונה כו'· ר"ל דבנס הראשון עדיין לא הודעת שיש לך אהבה עמנו כי ההגמון אומר שכבר שקעה חמה וברשותו ירדו ולא יפסיד דמי מימיו ועתה תעשה לי נס בגשמים שתזרח החמה ואז יודע שיש לך אהבה עמנו וברשותי ירדו ונראה דהיינו נס שעמדה לו חמה ולא שקעה בזמנה דומיא דמשה ויהושע בסמוך דלולי תפלתו היתה שוקעת קודם פיזור עננים ולא היתה שוהה ביאתה אבל פיזור עננים גופיה לא הוה נס כ"כ : [שלשה נקדה להם חמה כו' · מפורש הכותב

מצאתי בתוספות [א"ל] הלויני י"ב מעיינות מים. לאו דוקא דמעיין נובע אלא בריכות מים המתמלאות מן המעיין ועל כן קרא שמן מעיינות: שנקדרה לו חמה. שעמדה בנקודתה ולא הלכה למקום שקיעתה: ומצאתי כתוב בחדושי חכם מעיר גרונד"ה דיש לומר שנקדרה חמה בעבורו פי' שנקדרה שעמד השמש ולא זז ממקומו או שלא הלך כל כך בגלגל השמש כגון ולא אץ לבא כיום תמים דכתיב גבי יהושע וא"ד דהא ודאי לא אפשר שהעולם מתקיים אפי' שעה אחת בלא סבוב הגלגל שהארץ כנקודה בתוך העגולה או כגרגיר באמצע כלי שכל זמן שהכלי מתגלגל הגרגיר עומד באמצעיתו באויר וכשהוא נח הגרגיר נח עמו ודאי הקב"ה לא שנה הטבע שאין זה טבע העולם אלא ודאי ה"פ שעמוד של האור עמד באמצע רקיע האויר ונדמה כי הוא השמש ואע"פ שסבב הגלגל והיה לילה אפ"ה עמד אותו עמוד של האורה אבל הגלגל ודאי מסבב היה והארץ לעולם עומדת ע"כ: שלשה נקדה להם חמה. הא דלא חשיב חזקיהו משום דמעשה חזקיהו חזרה השמש וכאן עמד בנקודתו לא הלך ולא חזר כדכתיב וידום השמש. שמש בגבעון דום. נס זה היה גדול יותר שהגלגל תמיד סובב ובאותה שעה גלגל חמה עמד ושמעתי שעמידת השמש של חזקיהו היתה תשלום

עיון יעקב

שלח לו שגר לי או מים או מעות שלח לו עדיין יש לי שהות ביום. הא דלא התפלל מיד י"ל משום דאי ירדו המים מיד לא היה ניכר שנעשה בשבילו הנס רק שירדו ד"ך הטבע רק כיון שנענה לבסוף בעת שהגיע קרוב לחיובו נראה וניכר שבשבילו הרעיש הקב"ה את עולמו וזה שאמר יודע אני שבשבילך וכו' אלא עדיין יש לי פתחון פה כלומר אף שאינה טענה גמורה דלא מיקרי לילה עד צאת הכוכבים מכל מקום יש לי פתחון פה ולעבור עליך שורת הדין כי יד הגמון תקיפה וידו על העליונה לומר שאחר שקיעת החמה לילה הוא ועיין במהרש"א: שלשה נקדה להם חמה. עיין בע"ז דף כ"ה ובחדושינו שם :

א ע"ז כה א ילקוט יהושע :

חדושי גאונים

(מדרש איכה) אלמלאי זכיתם הייתם קוראים בתורה הביאמו ותטעמו בהר נחלתך (כמאמר ר"ל). מבלי מה שנביט אם עובדי כוכבים זולתינו מחללים שמו ית' או מהללים. עכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים. תבא כל רעתם לפניך גו'. כלומר ואז לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד כו' · והבן (ועיין מס' מגילה סי' כ"ג):

(איי היא)

ג' נקדרה להם חמה כו' משה כו'. מנ"ל אתיא אחל אחל. כתיב הכא אחל תת פחדך וכתיב התם אחל גדלך. עיי' רש"י האריך לומר שכן דרך ללמוד סתום מן המפורש ברמז בדיבור כו'. וגז"ש אחד מי"ג מדות ע"ש. ולענ"ד יש במאמר הקב"ה הנ' למשה. רמז פשטויי

עיני יצחק

(שבת) כתיב אות היא ביני וביניכם ולכך הקפידו יותר על אלו השלשה דברים: הלכו ונטלו עלה כו' א"ל בואו והפגינו בלילה כו'. נראה שהיתה הגזירה שאסור גם לבקש ע"ז אמנם ע"י שכל גדולי רומי היו מצויים אצלה וידעה שהרבה מהם אינם מסכימים לגזירה זו. ואם היו יודעים תשובתם היו מבטלים הגזירה ע"כ היתה עצתה שילכו בלילה ויצעקו תשובתם כדי שממילא ישמעו השרים: אי שמים לא אחיכם אנחנו לא בני אב אחד אנחנו. אמרו (אי שמים) כלומר הלא הקב"ה השוכן בשמים הוא הבורא הכל וגם כולנו בני אב ואם אחת והם אדם וחוה. וממנו נפרדו כמה אומות והקב"ה חילק לכ"א המצות השייכים להם. לעכו"מ ז' מצות בלבד.

המתורגמן א) בעפֿיזהלשהאבער · געביטער. ב) דורך געשיינט · ריין געווארדען.

נחמני אמר (ר' יונתן) אתיא תת כתיב הכא תת וכתיב התם (יהושע י) ביום תת ה' את האמורי וגו' ר' יוחנן אמר אתיא מגופיה דקרא (דברים ב) אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך אימתי ורגזו וחלו מפניך בשעה שעמדו לו חמה למשה: מד שם היתה ירושלם לנדה ביניהם (איכה א) אמר רב יהודה [אמר רב] לברכה כנדה מה נדה יש לה היתר אף ירושלים יש לה תקנה · (שם) היתה כאלמנה אמר רב יהודה לברכה [א]כאלמנה ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה · (מלאכי ב) וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים אמר רב יהודה לברכה דלא מוקמי מינן לא רישי נהרי ולא גזיריפטי[א]. (מ"א יד) והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים אמר רב יהודה אמר רב לברכה דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב (משלי כז) נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא טובה קללה שקלל אחיה השלוני את ישראל יותר מברכה שברכן בלעם הרשע אחיה השלוני קללן בקנה אמר להן לישראל והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה [במים] מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן דממו הרוחות עמד הקנה במקומו (כך ישראל עומדין במים התורה אם הם גולין גזעיהן מחליפין ועוסקין בתורה ושרשיו מרובין ואפי' כל גליות שבד' רוחות השמים אין מזיזין אותו מכח התורה) אבל בלעם הרשע ברכן בארז שנאמר (במדבר כד) כארזים (עלי מים) מה ארז זה אינו עומד במקום מים [ב]ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין ואפי' כל הרוחות שבעולם נושבות בו אינו הולך ובא עמהן כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה נביאים וכתובים: מה שם תנו רבנן לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז [ג]מעשה שבא *) רבי אלעזר בר' שמעון ממגדול גדור מבית רבו והיה רכוב על חמור ומטייל[ג] על שפת הנהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו

*) כד"ו הגי' ר"ש בן אלעזר:

רש"י

מפורש : ולא אלמנה · גמורה דהא לא כתיב אלמנה אלא היתה כאלמנה כאשה שעומדת באלמנות חיות על בעלה שהלך ועתיד לחזור : דלא מוקמי מינן רישי נהרי · מוכסין : גזיריפטי · סרדיוטין מרוב בזיון : ונעתרות נשיקות שונא· נעתרות לשון הפך כדאמרינן במס' סוכה (יד·) [ויעתר לו] מה עתר זה מהפך את התבואה פורק"א בלע"ז אי נמי נעתרות לשון ריבוי וייתור אינקרייש"י בלע"ז כמו העתרתם עלי דבריכם : ברכם בארז · שנאמר (במדבר כד) כארזים עלי מים : ארז זה אינו עומד במקום מים וכו' · ואע"ג דכתיב בקרא כארזים עלי מים ההוא לאו בלעם קאמר ליה דבלעם אמר כארזים והמלאך השיבו עלי מים וכן כולהו דבלעם קאמר כנחלים דזמנין מתייבשין וקאמר ליה המלאך נטיו דאין יבשין לעולם והיינו דכתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה על ידי מלאך שהשיבו ע"י מלאך : ואפי' כל הרוחות · שאינם קשות : רוח דרומית · היא קשה כדאמרינן (ב"ב כה:) אלמלא בן נץ שמעמידה אין בריה יכולה לעמוד מפניה שנאמר (איוב לט) המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן: מטייל· לשמוח :

תוספות

גזיריפטי · סרדיוטין ושוטרים הרודים בעם במקל :

נשיקות שונא · פי' כלומר נאמנים פצעי אוהב וחילופיהן בשונא ונעתרות לשון הופך בעתר (סוכה יד· יבמות סד·) פורק"א בלע"ז שמהפכין את התבואה עמה והכי פשטיה דקרא פצעי אוהב נאמנים שהוא עושה לטובה אפילו כשמכה חבירו מתכוין לטובה ונשיקות שונא הם להפך שעושה הכל לרעה וי"מ פשטיה דקרא הכי נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא כלומר ונעתרות לשון רבוי כלומר נשיקות שונא דומים הם למשא כלומר הם מרובות ולמשא לעולם וי"מ הכי כשאוהבים עושים מריבה ושונאים זה את זה השנאה נאמנת והכי פירושו נאמנים פצעי אוהב הפצעים שבין אוהבים הם נאמנים שהשנאה נאמנת ונעתרות נשיקות שונא פי' וכששונאים

מהרש"א

פ' אין מעמידין : לברכה כנדה כו' . לעיל מיניה בהך פרשתא כתיב כה"ג חטא חטאה ירושלים על כן לנדה היתה גו' ולא דרשו כן משום דההוא איכא לפרשו מלשון נע ונד וכפירוש רש"י ותרגום שם דהיינו שיהו מטולטלים וגולים אבל לנדה ביניהם לא משמע לפרש מלשון נד וטלטול אלא לנדה ממש וכ"ה בתרגום ורש"י שם : היתה כאלמנה ולא כו' · מפורש במדרש כאלמנה ולא אלמנה גמורה שהלך ותנשא לאחר ולא אשת איש שתקח מנכסי בעלה והיינו כאשה שהלך בעלה למדינת הים כו' ועיין בפרק חלק בזה : וגם אנכי נתתי אתכם נבזים וגו' לברכה דלא מוקמי כו' · בסיפא דקרא מסיים ושפלים לכל העם וגו' ר"ל דודאי בעיני המלכים והשרים לא יהיו שפלים ונבזים גם בגלות כדמוכחי קראי אלא בעיני כלל העם והמון גוים יהיו שפלים ונבזים ועל כן המלכים והשרים לא הוו מוקמי מנייהו גזיריפטי וריש נהרא דלא ילייתו המון גוים לדבריהם כיון דשפלים הם בעיניהם וזהו לטובתן של ישראל דאלו המנויים גזיריפטי וריש נהרא שהם אומנות מבוזים מאד : [ולא עוד אלא שזכה קנה כו' · מפורש פ'

יד יוסף

[א] סנהדרין קד א ע"ש איכה רבתי פ"א סי' ג: [ב] ואע"ג דלקמן כה ב' אמר דארז גזעו מחליף וא"כ מינן לגם דהאי ארז אין גזעו מחליף מ"מ דייק מדלא קאמר כקנה עלי מים. ע"כ כוונתו היה על ארז שאין גזעו מחליף והמלאך השיבו עלי מים : [ג] אדר"נ פמ"א מס' ד"א פ"ד ושם איתא ר"ש בן אלעזר:

חדושי גאונים

על העמדת השמש . וסוף במ"ש היום הזה אחל תת גו' על פני העמים תחת כל השמים גו' . שהוא מאמר ארוך ביותר . אולם נראה שנמשך למ"ש במדרש (הביאו בעל מגלה עמוקות) . רב לך בעבורך העמדתי החמה ע"כ. והדברים סתומים וצריכים ביאור לשימשך מזה אל תוסף דבר גו' . אעברה נא גו' . והנ"ל כי רמזו בזה דעתו של מרע"ה במאמר אעברה נא גו' . לבלא יסבור הסובר אשר לאכול מפרי הארץ הוא צריך . אמנם כל תפלו ותשוקתו

עיני יצחק

ולנו מסר כל התורה וכמו שחלק בין ישראל ללוים וכהנים שיש להם עוד מצות יתירות וא"כ אין שום מקום תלונה מאומה על אומה . וגם (מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרים רק עלינו גזירות וכו') ולא על שאר אנשים מאומה אחרת וכאומר שלא מצד הגאוה נעשה זאת רק שכך גזרה חכמתו ית"ש עלינו מצות אלו . וא"כ אין תלונתכם רק עליו ב"ה ועי"ד מ"ש (שמות ט"ז) לא עלינו תלונתיכם כי אם על ה' : מאי טורייטום אמרו כשהרג וכו' . א"ל אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם וכו' . נראה שהבין וידע בהם

הכותב

לירידת השמש שירד ביום מיתת אחז אביו הלכך לא חשיב ליה ויש מקשים והא כתיב בעמידת השמש של יהושע ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו וגו' ויש לומר שלא היה יום ארוך כמוהו אבל ודאי נקרה לאחרים כמוהו עכ"ל תוספות :

עיון יעקב

מה נדה יש לה היתר. לכך קאמר כנדה ולא קאמר כזבה משום דזבה גדולה צריכה עכ"פ ז' נקיים משא"כ נדה דאורייתא אפילו ראתה כל שבעה ופסקה לעת ערב טובלת לבעלה ואפילו זבה קטנה צריכה עכ"פ לשמור יום א' בטהרה וגאולה עתידה ג"כ הוא אם נחזור בתשובה לעת ערב יבא הגואל במהרה בימינו אמן :

כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור : אבל מ"מ האשה היא מצפה בכל יום שיבא בתוחלת ממושכה ואינה יודעת מתי יבא כן אנחנו אינם יודעים קץ הפלאות אפ"ה חכה לו שיבא : **מה** קנה זה עומד במקום מים. כלומר שיש לו עמידה וקיום לזמן רב אף שעומד במקום מים אינו נרקב כך ישראל אף שהם בגלות אצל עובדי כוכבים שנקראים מים אפ"ה מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שאהב את ישראל כדאי' במדרש על פסוק מים רבים וגו' ואף גם בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' אבל בלעם ברכם בארז שאין לו עמידה וקיום ימים רבים במים לפי שנרקב ע"י המים, ולפ"ז אין אנו צריכין למה שפרש"י שמלאך אמר זה וק"ל וע"ל דף כ"ה בחידושינו : **לכתוב** בו תורה נביאים וכתובים . נגד ג' מעלות שיש לקנה שעומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים

ולהתפייס שהיה רך כקנה ולא היה קשה כארז לעמוד על מדותיו שלא להתפייס ואפשר שאמר כן על ר"ש בן אלעזר שהיה גם רוח כארז ואמר לו שראוי להיות רך כקנה להיות הולך ובא

הרי"ף

היתה ירושלם לנדה וכו' . וקשה שאם היא לברכה איך היה אומרה במגילת קינות וכן קשה במ"ש היתה כאלמנה . ונראה דמתוך קללה של הקב"ה לישראל יוצאת ברכה דהא קראם נדה לרמוז שסוף כל דבר יהיה להם טהרה ותקנה ומ"מ מקוננת על זמן ריחוקה אפי' שעה וכן היתה כאלמנה יש לה תקנה ואעפ"כ היתה בוכה על היותה אותם הימים כאלמנות חיות וכן נמי קללת ונתתי אתכם נבזים ושפלים בכלל הברכה דלא מוקמי מינן כו' וכן כאשר ינוד הקנה במים יש בו צד ברכה כדלקמן כי אפילו בשעת כעסו של הקב"ה עם ישראל זוכר אותם לרחמים כדכתיב כי אם הוגה וריחם כרוב חסדיו : **מ"ד** נאמנים פצעי אוהב וכו' . נראה דהוקשה בכתוב שאינו מקביל נאמנים לנעתרות והל"ל נאמנים פצעי אוהב ומכזבים נשיקות שונא . או יאמר מעוטים פצעי אוהב נעתרות שהוא לשון מרובים נשיקות שונא לזה דריש נאמנים פצעי אוהב שהקללה שקללם אחיה השילוני בקנה הוא ברכה בלד מה לפי שהוא יתד נאמן עומד במקומו . וכן ישראל אע"פ שגולים הם עומדים במקום נאמן וגזעיהם מחליפים בזכות התורה ואין מזיזין אותם מכח התורה וברכת השונא הם בארז שהוא דבר קשה המתהפך ממקום למקום כמו העתר המהפך התבואה : **לעולם** יהא אדם רך כקנה וכו' . לכאורה משמע שאמר על אותו אדם שנתרצה למחול

ובא

נזדמן לו אדם · יש ספרים שכתוב בהן אליהו ז"ל והוא נתכוין להוכיחו שלא ירגיל בדבר: באתרה · במקומה אע"ג דאיכא ראויה ליפול דלא קמה באתרה כולי האי אפ"ה כיון דרעועא היא לא הוו חלפו תותה אלא היו מקיפין סביבות אותה חומה: מנכין · ממעטין: ה"ג לא הקפדתי בתוך ביתי: ולא הלכתי בלא תורה · דכל שעתא הוה גריס:

תוספות

עושים שלום זה לזה השלום והפשרה שביניהם נאמנת וקיימת והיינו נעתרות נשיקות שונא כלומר נשיקות שונא נעתרות: נזדמן לו אדם שהיה מכוער ביותר · במס' דרך ארץ *) מפרש דאותו אדם היינו אליהו ולטוב נתכוין כדי שלא ירגיל בדבר:

*) אפשר דבנוסחאות שהיה לפני התוס' היה כך אבל לפנינו ליתא

מפני שלמד תורה הרבה [שם ע"ב] נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו א"ל ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך א"ל איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו וא"ל [א]נעניתי לך מחול לי א"ל איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו שלום עליך רבי רבי מורי מורי אמר להם למי אתם קורין רבי רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריך אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל אמרו לו מפני מה אמר להם כך וכך עשה לי אמרו לו אע"פ כן מחול לו שאדם גדול הוא בתורה אמר להם בשבילכם הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן מיד נכנס ר"א ברבי שמעון ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז:

מו שם ההיא אשיתא[א] רעיעתא דהות בנהרדעא דלא הוה חלף רב ושמואל תותה אע"ג דקיימה באתרה תליסר שנין ולא נפלה יומא חד איקלע רב אדא בר אהבה להתם אמר שמואל לרב ניתי מר ונקיף א"ל לא צריכנא האידנא דהא איכא רב אדא בר אהבה בהדן דנפישא זכותיה ולא מסתפינא[ב] · רב הונא הוה ליה חמרא בההוא ביתא דהוה רעיעא בעא לפנויי (ליה) עייליה לרב אדא בר אהבה להתם משכיה (לרב אדא בר אהבה) בשמעתא התם עד דפנייה בתר דנפקו נפל ביתא ארגיש רב אדא בר אהבה ואיקפד · סבר לה כי הא דר' ינאי [ב]דא"ר ינאי לעולם אל יעמיד אדם (עצמו) במקום הסכנה ויאמר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס ואם [תמצא לומר] עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו · אמר רב חנן מאי קרא דכתיב (בראשית לב) קטונתי מכל החסדים וגו' (אמר יעקב לפני הקב"ה מתיירא אני שמא על הנס שאתה עושה לי אתה מנכה מזכיותי ונמצאתי קטן מכל החסדים ומכל האמת) · מאי הוה עובדיה דרב אדא בר אהבה כי הא דאיתמר [ג]שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתו ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני בחכמה ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין

חלק]: א"ל ריקה כמה מכוער כו' · מה שקראו ריקה אפשר שהיה נדמה לו כאחד מבני כוש לפי שהיה מכוער ושחור ביותר וז"ש לו ושמא כל בני עירך מכוערין כו' דהיינו מארץ כוש וא"ל איני יודע כו' ר"ל שאיני יודע לומר לך שהם מכוערין כדאמרינן פ' י"נ [א] אפי' בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב והטעם משום שנותן חסרון ביצירה אבל אתה שאמרת עלי כמה מכוער כו' אתה נותן חסרון ביצירה לך לאומן שעשאני · כי זה נ"כ חסרון הוא לאומן שעושה כלי מכוער · ושאמר לו נעניתי לך מחול לי כו' · היינו שאני מתודה שלא יפה דברתי ואם הוא מוחל לו גם חלק היוצר והאומן שחטא נגדו ג"כ מחול: ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כו' · לכאורה דהכי הל"ל ובלבד שלא יעשה עוד כן אבל מלשון שלא יהא רגיל כו' משמע דלפעמים יעשה כן וי"ל דהכי קאמר ובלבד שלא יהא עושה דבר המרגיל אותו לעשות כן דהיינו שלא יהא דעתו גסה שהוא מרגילו לעשות כן לספר בגנות בני אדם כמו שעשה ואמר כמה מכוער כו' וק"ל: שמא אין עושין לו נס כו' · דשמא יגרום החטא כדאמרינן פ"ק דברכות דלא היה מחזיק עצמו לצדיק גמור אבל רב הונא לא היה חש לכך שהיה מחשיבו לצדיק גמור: [מאי קרא דכתיב קטונתי וגו' · מפורש פ' ב"מ]: מימי לא הקפדתי כו' · כדאמרינן [ב] אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו: ולא צעדתי בפני כו' · ר"ל דאפילו כשהלכתי בצדי הגדול ממני כדאמרי' [ג] ביומא בג' שהולכין שהגדול באמצע ואחר כך הגדול בשנים מימין והג' הקטן מכלם משמאל מ"מ אמר ראיתי שלא הקדמתי אפי' בצעד אחד לפני הגדול ממני כדאמרינן דבעיא אדודי לצדד: ולא הרהרתי במבואות כו' · כדאמרינן פ' מי שמתו [ד] דת"ח אסור לעמוד במבואות המטונפות לפי שא"א לעמוד בלא הרהור תורה ומשום דהילוך שרי בה כדמשמע התם דאפשר להלוך בלא הרהור אמר דאעפ"כ נזהרתי מלילך בה משום דלא הלכתי ד"א בלא תורה ואילו הלכתי שם

[א]מהרש"א ד"ה א"ל. פ' י"נ (ב"ב קכג ע"א): [ב]שם ד"ה מימי כדאמרי' (גיטין ו ע"ב): [ג] שם ד"ה ולא. ביומא. (לז ע"א): [ד] שם ד"ה ולא. פ' מי שמתו (כד ע"ב):

יד יוסף

א ברכות כח א' וע"ש פירש"י כתובות סז ב': ב שבת לב א': ג מגילה כח א'. ושם בע"י סי' לו איתא שאלו תלמידיו את רבי זירא ואמרי לה את רב אדא בר אהבה וכ"ה כאן בגמרא. וכאן בע"י ליתא הני תיבות את ר' זירא ואמרי לה:

חדושי גאונים

להגדיל ע"י גדולת הבורא ויכלתו בשמים ובארץ. ולזה לא הספיק לו להיותו בתוך לארץ לבד כי לדעתו אז. בכל האותות והמופתים שנעשו ע"י. מתואר בבדוד מעשה התחתונים אשר המה מורכבים מיסודות שפלים. שהרי עד הנה לא

אהבת איתן

ולא הרהרתי במבואות המטונפות· וקשה דמאי רבותא דרב אדא ב"א שלא הרהר במבואות המטונפות הא לכל אדם איכא איסורא להרהר דברי תורה במקום מטונף כדאי' בברכות(דף כד ע"ב) ואין לומר דהרהור אינו אסור רק למ"ד

עיני יצחק

שרק מרוב צדקתם אמרו שהם הרגו. ולכך המה ראוים לנס שהרי מכוונים להציל את כל ישראל. (א"ל חמו"ע צדיקים

הרי"ף

ובא עם כל הרוחות ומתקבל על כל הבריות ולא קשה כארז להיות עומד בגבהו כארז ואינו מתקבל על הבריות להלוך ולבא עם כל רוח:

ולשדייה

עיון יעקב

מרובים לכן כותבין שלשה אלו: שהיה מכוער ביותר. מזה הבין שאין בו חכמת התורה כי חכמת אדם תאיר פניו גם הרגיש בו שאין בו דרך ארץ כי זעירא לא שאיל בשלמא דרבה לכך לא השיב לו שלום וקרא לו ריקה ואח"כ חזר בדעתו אולי הוא מגד התולדה ובטבע מדינה ועירו הוא מכוער אע"פ שיש בו חכמה א"ל איני יודע ע"ד למוד לשונך לומר איני יודע מזה ידע שיש בו דרך ארץ והשיב לו תשובה נאות לך לאומן וכו' ולכן נתחרט על דבריו וק"ל: ארגיש רב אדא בר אהבה ואיקפד. אע"ג דאחד ממדותיו היה שלא להקפיד בתוך ביתו מ"מ על דבר זה היה מוכרח להראות קפידתו שלא יהו רגילין לעשות עוד כן פעם אחרת וק"ל:

עין יוסף

מן במה הארכת ימים. פי' באיזה זכות: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי. מרוב זהירותו ממדת הכעס לא הקפיד כלל בתוך ביתו. דאע"ג דאמרינן לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו. דמשמע הא אימה סתם מותר. הוא היה זהיר מלהקפיד כלל: ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני. שהיה בו מדת ענוה מאד שאפילו צעד אחד לא צעד לפני גדול ממנו: ולא הרהרתי במבואות המטונפות. פי' ולא הרהרתי דברי תורה (רש"י מגילה דף כח ע"א) וכתב שם המהרש"א וז"ל דבפרק מי שמתו אמרינן דאסור לקרות שם ק"ש ומסמיך להו אקראי. וקאמר דרבי זירא מחמיר על עצמו אפילו על הרהור תורה: ולא הלכתי ד"א בלא תורה ובלא תפילין. בכמה דברים

ענף יוסף

מו ולא הלכתי ד"א בלא תורה ובלא תפילין. אפשר שרמז משום דאחז"ל תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך ישראל וגו'. ותענוג של ישראל לומר שבח של הקב"ה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ומבואר בתד"א דתענוג ושעשוע של הבורא ב"ה לומר תמיד שבחן של ישראל. גם אי' שם דאסור לאדם שיפנה עצמו לבטלה אפילו רגע אחת כל הימים וכ"ש לספר ח"ו בגנות איזה איש ישראל. רק כל ימיו או תהלת ה' ידבר פיו או לספר בשבח ישראל נמצא כל ימיו הולך בתפילין. אם מדבר בשבח המקום מתלבש א"ע בתפילין דישראל. ואם מספר בשבח כללות ישראל מתלבש א"ע בתפילין דמארי עלמא שכתוב בהן שבח ישראל · וזהו שאמר שלא הלך ד' אמות בלא תפילין שכל ימיו לא דיבר שיחה בטלה. רק להודות ולהלל. או להמליץ טוב על עמו ישראל שימצאו חן בעיני אלהינו להשפיע להם רב טוב וברכה · (מהגאון החסיד מו"ה לוי יצחק זצ"ל):

המתורגמן א) איין וואנד. ב) דארפען וויר ניכט פירכטען.

ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חברי ולא קראתי לחברי בהכינתו ואמרי לה בחניכתו:

מז שם אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעליותא דהוה עביד רב הונא א"ל בינקותיה לא דכירנא בסיבותיה דכירנא[א] דכל יומא דעיבא הוו מפקין ליה בגוהרקא דדהבא וסייר לה לכולה מתא וכל אשיתא דהות רעיעתא הוה סתר לה אם אפשר למרה באני לה ואם לא באני לה איהו מדנפשיה · וכל פניא דמעלי שבתא הוה משדר שלוחא לשוקא וכל ירקא דהוה יתיר לגינאי זבין להו ושדי להו בנהרא וניתבוה לעניים אמר זימנין דסמכא דעתייהו ולא אתו למיזבן ולשדייה לבהמה סבר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה ולא ליזבניה כלל נמצאת אתה מכשילן לעתיד לבא · כד הוה ליה מילתא דאסותא הוה מלי כוזא דמיא ותלי ליה בסיפא דביתא ואמר כל (דצריך) [דבעי] ליתי ולישקול א"ד מילתא דשיבתא הוה גמיר והוה מנח ליה כוזא דמיא (ותלי ליה אעיברא דדשא) [ודלי לי'] ואמר כל מאן דצריך ליעול וליתו כי היכי דלא ליסתכן · כי הוה כריך ריפתא הוה פתח לדשא ואמר כל מאן דצריך ליתי וליכול · אמר רבא כולהו מצינא מקיימנא לבר מהא [דלא מצינא למעבד] [דף כא ע"א] משום דנפישי בני חילא דמחוזא:

מח שם אילפא ורבי יוחנן הוו גרסי באורייתא דחיקא להו מילתא טובא אמרו ניקום וניזול וניעביד עיסקא ונקיים בנפשין (דברים טו) אפס כי לא יהיה בך אביון אזלו איתיבו

רש"י

בחכינתו · בכינוי שמכנין אותו בני אדם לגנאי כגון שם לווי: בחניכתו · שם משפחתו דיש משפחה שכל בני המשפחה נקראין בחניכה שם לווי כחניכת אבות בגיטין עד עשרה דורות: ביומא דעיבא · יום המעונן דהואי רוח מנשבת ומסתפי דלא יפלו החומות: בגוהרקא · תיבה תלויה בעגלה ושרות יושבות בה בארץ אשכנז: סייר · בודק תרגום פוקד (שמות לד) מסער כמו האי טבחא דלא סר סכינא קמיה חכם (חולין יח): כי הו"ל מלתא דאסותא רמי ליה כוזא דמיא וכו' · לא גרסינן ליה: זבין להו ושדי להו בנהרא · משום הכי זבין להו דאי הוה משייר מידי לגינאה אזל לאיבוד דמפמשא בשבת ונמלא מכשילן לעתיד לבא דלא מייתי ירקי לסעודת שבת: דסמכא דעתייהו · שנסמכין עניים לאותו ירק ואומרים אין אנו צריכים לקנות ושמא לא ישתייר שם כלום ואין להם מה לאכול בשבת: אין מאכילין אותן לבהמה · משום ביזוי אוכלין ומיחזי כבועט בטובה שהשפיע הקב"ה בעולם א"כ משום דחסה תורה על ממונן של ישראל וזורק לנהר והולכין למקום אחר ומוצאין אותן בני אדם ואוכלין אותן כך שמעתי: מילתא דשיבתא · מנהג שדים שמזיקין למי שיאכל ואינו נוטל ידיו דשיבתא כהך דגרסינן במסכת יומא (עז:) אמר אביי משום שיבתא והוה תלי ליה להההוא כוזא דמיא כי היכי דלימשו ידייהו מיניה: בר מהא · חוץ מזו דכל מאן דבעי הוה עייל ואכל: משום דנפישי בני מחוזא · דאיכא עניים טפי וקא מיכלי קרנא: דחיקא להו · עניות: כי לא יהיה בך אביון · (בעמך) [בעלמך]:

תוספות

[בחכינתו · פי' בכינוי שמכנין אותו בני אדם לגנאי · בחניכתו פי' כינוי שם משפחתו שם לווי כמו שם חניכת אבות עד עשרה דורות (גיטין פח·) כגון ר' אברהם ן' עזרא שכל בני משפחתו היו נקראים כך ודווקא לגנאי אבל לשבח מותר]:

מהרש"א

הייתי מוכרח להלוך ד"א בלא תורה: ואמר ולא ישנתי בבית המדרש כו' · כדאמרינן [א] וקרעים תלבים נומה זה הישן בבה"מ תורתו נעשית קרעים: ולא ששתי בתקלת חברי כו' · כמ"ש בנפול אויבך אל תשמח וגו': ולא קראתי לחברי כו' · עיין פירש"י ובערוך גרס ולא קראתי לחברי בחניכתי וא"ל בחניכתו פירוש בחניכתי שלא כניתי לו שם ולא בחניכתו שאפי' שם שכינו לו אחרים לא קראתיו עכ"ל ובפ' הזהב [ג] חשיב המכנה שם לחברו שהוא אחד מיורדי גיהנם ורובן דחשיב הכא עבירות גדולות הם אלא משום דרובא דעלמא נכשלים באלו דברים התפאר הוא שלא נכשל בהם: וכל אשיתא דהוה רעיעתא כו' · נראה אם הוית רעיעתא ממש אינו נראה שיהא בונה למאן דלא אפשר ליה דטבא ליה הוה עביד שיהא סותר לו שלא ישב העני בבית רעוע כ"כ שראוי ליפול אלא מיירי באינו רעוע כל כך אלא דהוה אפשר שיעמוד הבית זמן מה כההיא דלעיל דקיימא באתרה י"ג שנין דהשתא העני היה מתרעם על סותרו עכשיו ואפשר עוד דמלך לדקה שנתן לעני היה בוני לה שלא היה לו מקום דירה: זמנא דסמכא דעתייהו כו' · עי' פירש"י ועוי"ל דסמכא דעתייהו של כל עניים ולא יקנו כלל וגם מאן דאפשר לו לקנות יעשה עצמו עני לסמוך על רב הונא: [א"ד מילתא דשיבתא הוה כו' · ע' בערוך ערך שיבתא]: דנפישי בני חילא כו' . פרש"י דאיכא עניים טפי כו' ע"ש ולשון בני חילא לא משמע כן ומלינו דבני מחוזא עשירים הוו כדאמרינן ספ"ב דב"ק[ג] דקאמר התם דכבלי ושירי לבני מחוזא דבר מועט הוא ונראה לפרש דבני חילא הם חיל המלך כשישמעו שאמר כל מאן דצריך ליתי וליכול יבואו גם חיל המלך: ונקיים בנפשין אפס כי לא יהיה בך וגו' · ע"פ מ"ש פ' אלו מליאות[ד] אבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת שנאמר אפס כי לא יהיה וגו' ופרש"י שם הזהר עצמך שלא תבא לידי עניות ומאפם דריש ליה התם ולבסוף שאמר ר"י ואקיים בי כי לא יחדל וגו' כדי לעסוק בתורה אמר כן וכמ"ש מ"ה

עיון יעקב

א"ל רבא. נ"ל דמביא הא דרבא כאן שלא תימא כיון דרב הונא לא היה רוצה לסמוך על זכות עצמו רק על זכותא דרב אדא מכלל דלא היה גדול במע"ט לכך מביא הא דרבא להראות שר"ה היה גדול במע"ט ואפ"ה לא רצה לסמוך על עצמו מצד ענותנותו הגדול: אילפא ור' יוחנן. חשיב אילפא תחלה שהיה גדול ממנו בתורה כפירש"י בסמוך ד"ה אי

הרי"ף

ולשדייה לבהמה וכו'. אין להקשות זימנין דסמכא דעתיה דמרה דבהמה ולא אתי למזבן לבהמתיה ונמלא שגורם לער בעלי חיים והאדם מצווה [ה] להאכיל בהמתו קודם אכילת עצמו דהאי עניים דסמיכי על הירק למאכל אבל בעל הבהמה לא סמיך על הירק להאכיל בהמתו שעיקר אכילת בהמה אינה ירק כי השעורים והתבן לסוסים ולרכש ונהי דאוכלת הבהמה הירק וטוב להשליך הירק לבהמה מלהשליכו לנהר שהוא מקום איבוד וגם י"ל שבעל הבהמה אינו סומך על אחרים כי כמה בהמות יש בעיר ומי יודע אם יתנו הירק אל בהמתו או לבהמות של אחרים או שמא יש לו בהמה לרב הונא שקנה הירק והאכילה לבהמתו באופן שכל אחד יקנה מאכל לבהמתו ולא יסמוך על הספק אבל העניים שאין בידם מה לקנות הם מצפים לשלחן אחרים כיון שרואים שפעם אחד נתן הירק להם סתם: אין מאכילין אותו לבהמה. פרש"י לשון שני משום דחסה וכו'. ואין להקשות לפי' זה דא"כ איכא למיחש נמי שמא יסמכו עליהם אותם בני אדם היושבים אצל הנהר שירגילו למצוא הירק בנהר ויבטחו על זה ולא אתו למזבן ושמא לא ישתייר כלום ולא ישליכו בנהר ואין להם מה לאכול בשבת כדאמרינן לעיל גבי עניים דסמכא דעתייהו ולא אתו למזבן דהא לאו מלתא היא דלעולם לא אתו למסמך על זה שלא לקנות לפי שיחושו שמא ימצאו הירק עובדי כוכבים היושבים עלי נהר או יוליכנו הנהר למקום אחר ומ"מ היה רב הונא משליך הירק לנהר שמא ימצאנו יהודי אחד ע"ג הנהר ויזכה בו:

עין יוסף

אמרינן שיש לכל אדם ד' אמות וקאמר דמעולם לא הלכתי בתוכן בלי תורה ותפילין שהוא כתר תורה כמפורש פרק האומר (רש"א שם): ולא ששתי כו'. הנה בקרא כתיב בנפול אויבך אל תשמח וגו' היינו שלא ישמח מפני הנפלה עליו. ור"ז החמיר על עצמו בחברו שמוכרח למכור סחורה בזול. שאע"ג שיהנה מזה שיקנה ממנו בזול. מ"מ לא שמח בהפסדו ותקלתו (רש"א שם) מחמלתו על בני אדם: לחבירי בחכינתו. אם כנו חבריו לו שם לגנאי. ואמרי לה בחניכתו פי' אפילו אותו כינוי המחונך ובא ממשפחתו שם דופי למשפחה כמו חכינה וחניכתה במסכת גיטין (רש"י מגילה שם) וק"ק דא"כ מאי רבותא דהא המכנה לגנאי אין לו חלק לעולם הבא משום דאזיל סומקא ואתי חיורא וא"כ ה"ל בחניכה וחכינה לגנאי. אבל בערוך גרס ולא קראתי לחבירי בחניכתי פי' שלא כניתי לו שם. ואמרי לה בחניכתו פי' אפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתיו עכ"ל. ולפי זה מלינו לפרש אפילו כינוי דלא הוי לגנאי והוה רבותיה (רש"א שם):

מח אפס כי לא יהיה בך אביון. בך בעלמך. ע"ד מ"ש פרק אלו מציאות אבידתו

הגהות הב"ח (side notes)

[א]מהרש"א ד"ה ולאישנתי כדאמרי' (סנהדרין עא): [ג] שם ד"ה ולא קראתי ובפ' הזהב (נ"ח ע"ב): [ג]שם ד"ה דנפישי ס"פ בתרא דב"ק (קי"ט ע"א): [ד] שם ד"ה ונקיים. בפ' א"מ (לג ע"א וסנהדרין ס"ד ע"ב): [ה] הרי"ף ד"ה ולשדיה · והאדם מצוה כו' (כדאיתא ברכות מ' ע"ב):

חדושי גאונים

נעשה ע"י איזה שידוד המערכה העליונה. והיינו למה שהארצות החוציות. נתונים נתונים המה תחת השמש והירח אשר חלק ה' אותם לכל העמים. אולם בבואו לארץ אשר ה' אלהינו דורש אותו ועניינה הוא כולל עליונים ותחתונים. כד"א ויתרון ארץ בכל היא. כלומר יתרון של הארץ הלזו יתר על שאר הארצות. הוא בענין

אהבת איתן

הרהור כדבור דמי והרא"ה אפשר דסבר הרהור לאו כד"ב דהא בשבת (דף קנ) מוכח דלכ"ע אסור משום דבעי' והיה מחנך קדוש וליכא ומשמע דאפי' מה"ת אסור. וי"ל דרבותיה דהרא"ה דאע"ג שלא הלך ד' אמות בלא תורה וא"כ מסתמא לא היה אפשר לו

עיני יצחק

גמורים היו. ונ"ל מלך הגון היה וכו') עיין מהרש"א ז"ל מ"ש בלשון הגון על כ"כ. ולענ"ד נראה שהנס שנס יקרה ע"י אחד משני ענינים. או שהאדם עצמו הוא ראוי לנס מצד זכותו. או כדי שיתקדש שמו ב"ה. והנה בחנניה מישאל ועזריה היה שניהם יחדי שהם היו צדיקים גמורים ורצוים לעשות להם נס. וגם (נ"כ היה הגון בזה). והיינו שהודה על אמת כשראה הנס

חיי העוה"ב · תורה: חיי שעה · העולם הזה זה סחורה: דקיימא ליה שעתא · עתיד להתגדל ואין זמנו למות: ש"מ · מדאגא שמעית: איהדר איזיל לתורתי: עד דאתי אילפא · ממקום שהלך שם לסחורה: מלך ר' יוחנן · מינוהו ראש ישיבה עליהם מנהג הוא מי שהוא ראש ישיבה היו מגדלין אותו משלהם ומעשרין אותו כדאמרינן לגבי כהן גדול בסיפרא וביומא והכהן הגדול מאחיו גדלוהו משל אחיו: אמרו לו · אנשי המקום לאילפא: אי יתיב מר וגריס · אם היית יושב ועוסק בתורה היינו ממליכים אותך כמו שעשינו לר' יוחנן דאילפא הוה גמיר טפי מר' יוחנן (וי"מ בניחותא דמר קאי אר' יוחנן כלומר אי יתיב מר לא הוה מליך רבי יוחנן): תלא נפשיה באסקריא · כלונס עץ ארוך תקוע בלב הספינה שמניחין עליה (מכותא) [מכסה] וילון בלע"ז: דשאיל לי כו' · כלומר אע"ג דעבדי עיסקא גריסנא אנא טפי מיני: דבי ר' חייא ודבי ר' אושעיא · דהוו מסדרי מתניתא על פי רבינו הקדוש שהיה רבם: ולא פשיטנא ליה ממתני' · דמשכחנא משנה כותיה דההיא ברייתא: תנא ליה · שנה לפניו כלומר בעא מיניה: ורגלי מטתו מונחים כו' · רגלי המטה מונחים בספלים מלאים מים שלא יעלו עליו נמלים דרך רגלי המטה מפני שהיה גדם ואם היו עולים אינו יכול ליטלם בידיו ולזורקן: דסליק ליה · כל המאורע לו אפי' רעה:

תותי גודא[א] רעיעא הוו קא כרכי ריפתא אתו [תרי] מלאכי השרת שמעיה רבי יוחנן דקאמר חד לחבריה נישדי עלייהו האי גודא ונקטלינהו [א]שמניחין חיי עולם [הבא] ועוסקין בחיי שעה אמר ליה אידך שבקינהו דאיכא בהו חד דקיימא ליה שעתא · ר' יוחנן שמע אילפא לא שמע · אמר ליה ר"י לאילפא שמע מר מידי א"ל לא · אמר מדשמעי אנא ואילפא לא שמע שמע מינה לדידי קיימא לי שעתא א"ל ר' יוחנן איהדר ואקיים בנפשאי (דברים טו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · ר' יוחנן הדר אילפא לא הדר עד דאתא אילפא מלך ר"י אמרו לו אי יתיב מר וגריס לא הוה [ב]מליך מר אזל [ג]תלא נפשיה באסקריא[ג] דספינתא אמר אי איכא דשאיל לי במתניתא דרבי חייא ורבי אושעיא ולא פשטינא ליה ממתניתין נפילנא מאסקריא דספינתא וטבענא אתא ההוא סבא תנא ליה האומר תנו שקל לבני וכו':

מט שם **אמרו** עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא מב' עיניו וגדם משתי ידיו וקיטע מב' רגליו וכל גופו מלא שחין והיה מוטל בבית רעוע ורגלי מטתו מונחין בספלין של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים פעם אחת [היתה מטתו מונחת בבית רעוע] בקשו תלמידיו לפנות מטתו ואח"כ לפנות את הכלים אמר להם בני פנו את הכלים ואחר כך פנו את מטתי שמובטח לכם כל זמן שאני בבית אין הבית נופל פינו את הכלים ואחר כך פינו את מטתו ונפל הבית · אמרו לו תלמידיו רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך אמר להם בני אני גרמתי לעצמי שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי ג' חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי רבי פרנסני אמרת לו המתן עד שאפרק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו ידי שלא חסו על ידיך יתגדמו רגלי שלא חסו על רגליך יתקטעו ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין · אמרו לו אוי לנו שראינוך בכך אמר להם אוי לי אם לא ראיתוני בכך [ד]ואמאי קרו ליה נחום איש גם זו דכל מילתא דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה [ה]זימנא חדא

שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה: אתו מלאכי שרת כו' · והיינו שני כתות מלאכי שרת המיימינים והמשמאילים כמ"ש בכמה מקומות [א] ב' מ"ה המלוין לו לאדם אחד טוב מצד המיימינים ואחד רע מצד המשמאילים ולזה האחד מלאך רע כשישבו אילפא ור"י תחת גודא רעוע הזכיר עונותם שמניחים חיי עולם כו': ואידך א"ל כו' חד דקיימא ליה שעתא· ר"ל דקיימא ליה שעתא בחיי עולם שיהיה ראש ישיבה בתורה: תלא נפשיה באסקריא דספינתא כו' · ע"פ מ"ש במס' עירובין [ב] לא מעבר ליס היא לא בסחרנים היא ולזה רמז להם גם שהייתי סוחר לא שכחתי גרסתי: א"ל בני פנו הכלים כו' שמובטח כו' · ולא היה הוא חס להא דרב אדא דלעיל דשמא אין עושין לו נס כו' דהיינו משום שמא יגרום החטא כמ"ש לעיל אבל נחום הוה מחשיב עצמו לצדיק גמור כדקאמרו וכי מאחר שצדיק גמור כו' · א"ל כן ע"פ מ"ש במס' ברכות [ג] צדיק ורע לו היינו צדיק שאינו גמור צדיק וטוב לו היינו צדיק גמור וכיון שאתה צדיק גמור למה עלתה לך רע כ"כ והשיב בני אני גרמתי כו'· דודאי גם משום זה שאמרתי לו המתן כו' לא הייתי חייב לעונש כ"כ דמי ידעתי שימות בזמן מועט כ"כ אבל אני בעצמי גרמתי לי לקבל עונש כזה עלי דכן דרך הצדיקים לקבל עליהן יסורין בעולם הזה שיהיה שכרן משלם לעולם הבא ואמרו ליה: אוי לנו שראינוך בכך כו' · ע"פ מ"ש במסכת מ"ק [ד] אם כן בצדיקים מה יעשו יבשים אם כך עונש בא לך על עבירה קלה אוי לנו על עונותינו הרבים: וא"ל אוי לי אם לא ראיתוני · ר"ל אם לא הייתי מקבל עונשי בעה"ז: גם זו לטובה · כה"ג אמרי' פ' הרואה [ה] דלעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעבדין מן שמיא לטב הוא ומייתי ליה התם מקראי ור"ל גם זה שנראה בעיני אדם לרעה הוא בא אפשר דמן שמיא עבדין ליה לטב והתם מייתי עובדא דר"ע בהכי וע"ש בחדושים שם ובפ' חלק:

[א] מהרש"א אר"ח אתו כמ"ש בב"מ (שבת קיט ע"א): [ב] שם ד"ה תלא במס' עירובין (נ"ה ע"א): [ג] שם ד"ה א"ל במסכת ברכות (ז ע"א): [ד] שם ד"ה אוי. במס' מ"ק (כה ע"א): [ה] שם ד"ה גם פרק הרואה (ס' ע"ב):

יד יוסף
א שבת י א' לג ב' ביצה טו ב':
ב כתובות סט ב':
ג פי' תלא נטען:
ד סנהדרין קח ב':
ה עי' ברכות ס ב':

חדושי גאונים
הכללי"י. שם יתגלה כבודו ית' אשר כל אשר חפץ ה' עשה בשמי"ם ובארץ. וזהו מה שבקש מרע"ה וזאת היתה שאלתו. אעברה נא ואראה את הארץ הטובה גו'. והנה למלאות בקשתו אמר לו הקב"ה היו"ם הז"ה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים. אשר המה תחת כל השמים גו'. כלומר לא לבד אחר זמן אשר יהיו ישראל בארץ הקדושה יתפרסם יכלתי בשמים ממעל. ובמצד זה

אהבת איתן
וע"כ היה צריך להרהר בד"ת לאונסו ואעפ"כ לא הרהר במבואות המטונפות ומדינא מותר בכה"ג וכדאמר בזבחים (דף קב ע"ב) גבי ר"א בר' שמעון שהרהר ד"ת במרחץ משום שהיה לאונסו ופירש רש"י שהיתה שמועתו שגורה בפיו ומהרהר בה בע"כ:

עיני יצחק
ופירסם אותו הנס לרבים. ונתקדש ש"ש וכמבואר בדניאל ג' (אבל אנחנו נתחייבנו הריגה וכו' וגם אותו רשע הדיוט

עין יעקב

אי יתיב מר וכו' לכך זכה ר"י לגדולה זו ולא אילפא לפי שעיקר הגרס שפרשו מן התורה היה אילפא שהיה הגדול ואחריו נמשך ר' יוחנן לכך שמע הוא ולא אילפא וק"ל: **שמובטח** לכם כל זמן שאני בבית אין הבית נופל. כתב מהרש"א ולא היה חש לדרב אדא דלעיל עיין בו שדבריו דחוקים ודאי שגם רב אדא היה צדיק גמור מ"מ שאני נחום שסמך עצמו על זכות יסורים גדולים שסבל שלא ימות מיתה כזו בסקילה חמורה וק"ל: כי חזינהו אמר גם זו לטובה. כי גם האבנים טובות ומרגליות לא היו נחשבים בעיני

עץ יוסף

אבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת שנאמר אפס כי לא בך אביון. ופרש"י שם הזהר עצמך שלא תבא לידי עניות. וע"ד שפירש במדרש שמואל מ"ש ישעיה כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם. כלומר כי תראה ערום וכסיתו אם יש ספק בידך לכסות את עצמך תחלה אז אנכי מצוך כי תראה ערום וכסיתו. ואם לאו לא תכסה את אחרים ותשאר אתה ערום רק ומבשרך לא תתעלם. כי בשרך קודם לבשר אחרים · כי צריך לאדם שלא יפזר כל ממונו ויפיל עצמו על הצבור: אני גרמתי לעצמי · עי' ברש"א אבל בירושלמי

ענף יוסף

מט **ואמאי** קרו ליה נחום איש גם זו דכל מילתא דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה. ובערוך משמע שגמזו מלה אחת. והיא שם מקום שנאמר את גמזו ואת בנותיה. ולפ"ז היה ראוי שיקרא איש גמזו הגימ"ל בחיר"ק. ונראה שהערוך אינו בא לחלוק על פי' התלמוד אלא להוסיף עליהם משום קושי'. דא"ר הונא א"ר וכן תנא משמיה דר"ע (ברכות ס"ד) לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עבד. כי הא דר"ע דהוה קאזיל באורחא כו' בעי אושפיזא לא יהבי ליה. אמר כל דעביד רחמנא כו' אזיל ובת בדברא (לן בשדה) כו' אתא זיקי כבייא לשרגא אתא שונרא ואכלה לתרנגולא אתא אריה אכליה לחמרא אמר כל כו' לטב עביד. הרי לפנינו דגם ר"ע היה בעל מדה זו כמו נחום לקבל את הטוב ואת הרע. מהקב"ה הטוב לכל. וקשה א"כ מדוע לא תיארו תאר גם זו גם לר"ע. לכן פי' בעל הערוך יען היותו מגמזו דכתיב בד"ה ב' כ"ח ח"י ופלשתים פשטו וגו' וילכדו את בית שמש וגו' ואת גמזו ואת בנותיה וישבו שם מהראוי היה שקראו איש גמזו. כמו איש כרידה. איש ירושלים. אך אחר היותו בעל מדה זו הפרידו מלת גמזו לשנים · ופתחו הגימי"ל וקראוהו שם זו. ולכן רק לו כינו כך ע"ש עירו וע"פ מדתו שלשון נופל על לשון. וזהו שאמרו בגמ' מדוע קרו ליה נחום איש גם זו ולא איש גמזו. ואמרו משום דכל מילתא כו': דכל מילתא דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה · קשה הא כל אדם מחויב לומר כל מה דעבד רחמנא

המתורגמן א) צוין · פארקען · ג) זעגלבוים · מאַסט ·

בעי לשדורי ישראל דורון לבי קיסר אמרו מאן ייזיל ייזיל נחום איש גם זו דמלומד בנסין הוא שדרו בידיה מלא סיפטא דאבנים טובות ומרגליות אזל ובת בההוא דיר' בליליא קמו הנך דיוראי ושקלינהו לסיפטיה ומלונהו עפרא (למחר כי חזינהו אמר גם זו לטובה) כי מטא התם [שרינהו[א] לסיפטא חזינהו דמלא עפרא] בעא מלכא לקטלינהו לכולהו אמר קא מחייכו בי יהודאי [אמר גם זו לטובה] אתא אליהו אדמי ליה כחדא מינייהו א"ל דילמא הא עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא דכי הוה שדי עפרא הוו סייפי גילי הוו גירי דכתיב (ישעיה מא) יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו׳ הויא חדא מדינתא דלא מצי למיכבשה בדקו מיני' וכבשוה עיילוה לבי גנזיה ומלוהו לסיפטיה אבנים טובות ומרגליות ושדרוהו ביקרא רבא · כי אתא ביתו בההוא דיורא אמרו ליה מאי איתית בהדך דעבדי לך יקרא כולי האי אמר להו מאי דשקלי מהכא [אמטי להתם] סתרו לדירייהו ואמטינהו לבי מלכא אמרו ליה האי עפרא דאייתי הכא מדידן הוה בדקוה ולא אשכחוה וקטלינהו להנך דיוראי :

נ שם ע"ב אמר ליה רב נחמן בר רב חסדא לרב נחמן בר יצחק ליקום מר ליתיב לגבן א"ל תנינא ר' יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו שכן מצינו בסיני שכל זמן שהשכינה שרויה עליו אמרה תורה (שמות לד) גם הצאן והבקר אל ירעו [אל מול ההר ההוא] נסתלקה שכינה ממנו אמרה תורה (שם) במשוך היובל המה יעלו בהר · וכן מצינו באהל מועד שבמדבר שכל זמן שאהל מועד נטוי אמרה תורה (במדבר ה) וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וגו' · [ב]הוגללו הפרוכת מיד הותרו זבין ומצורעין ליכנס שם · א"ל אי הכי איקום אנא ואיזיל לגבי דמר אמר ליה מוטב שיבא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס :

נא שם בסורא הות דברתא בשיבבותיה דרב לא הות דברתא (סבור מינה) [סברו מיניה] משום זכותיה דרב דנפיש איתחזי להו בחלמא רב נפישא זכותיה טובא והא מילתא זוטרא היא לרב אלא משום ההוא

רש"י

בת בההוא דיורא · לן לילה אחד באותו המלון : סיפטיה · ארגז שלו : לכולהו · שונאיהן של ישראל : כחד מינייהו · כא' משרי קיסר : מעפרא דאברהם הוא · כשנלחם עם המלכים : גילי · קשין : ביתו · לנו במלון : ליקום מר להכא · דרב נחמן בר יצחק הוה יתיב בין גברי דלא חשיבי כולי האי וקאמר לי' רב נחמן בר רב חסדא ליקום מר מהתם וליתי ליתיב גבאי : תנינא · תני אנא שונה אני ברייתא זו רבי יוסי אומר כו' : לא מקומו של אדם מכבדו · ואם אלך ואשב שם אין המקום מכבדני : גם הצאן והבקר אל ירעו · דמשום שכינה היה הר סיני מכובד ומקודש : אל מול ההר ההוא · מדכתיב ההוא משמע כל זמן שהוא בגדולתו שהשכינה עליו : נסתלקה השכינה במשוך היובל וגו' . ואע"ג דהאי קרא בלוחות הראשונות כתיב לא נסתלקה שכינה עד לוחות האחרונות שניתנו ביה"כ וגם כל ימות החורף שעסקו במלאכת המשכן שהתה שכינה בהר ומשם ניתנו כל המצות בקולי קולות ולפידים כיום קבלת עשרת הדברות עד אחד בניסן שהוקם המשכן ונסעה וזזה שכינה מן ההר וישבה לה על [ב] הכפורת ושם באהל מועד נשנית התורה כללותיה ופרטותיה ועל אותה שעה היה מתיר להם בלוחות הראשונות לעלות כדאמרינן במסכת ביצה (דף ה') כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וברא"ם קונטרס תשובת רומי אתה מוצא תשובת רבינו (ס"א ברוך) בכך : במשוך היובל · בסיום השופר כשנסתלק השכינה דרך הוא להאריך ולמשוך התקיעה בשעת סיום : הוגללו הפרוכת · שהיו נגללין בשעת נסיעתן והיו נוסעין כולן ובאין [זבין ומצורעים] ונכנסין במחנה שכינה : פרס · חצי מנה ול' פרוסה כמו [דניאל ה] פרס פריסת מלכותך שאביו של רב נחמן בר רב חסדא גדול מיצחק אביו של רב נחמן מדמיתקרי בר רב חסדא ואידך רב נחמן בר יצחק מכלל שלא נסמך : דברתא · דבר : בשיבבותיה · בשכונתו : אתחזי להו בחלמא · להנך אינשי דסברי דמשום זכותיה דהב הוא : הא מלתא זוטרא ליה לרב · נס זה קטן הוא לפי גודלו של רב : מרא

מהרש"א

לא מקומו של אדם מכבדו אלא כו' · והענין כלפי הקב"ה אע"ג דכתיב מלא כל הארץ כבודו וע"ש שהוא מקומו מיהו גילוי שכינתו במקום שהוא נתכבד המקום יותר מכל שאר העולם כמ"ש בסיני והוא משל לאדם דכפי מעלת השכליית שבו שהיא הנשמה שנאצלה מתחת כסא כבודו נתכבד המקום ביותר דכמו כן דימו הנשמה בה' דברים להקב"ה פ"ק דברכות : נסתלקה שכינה ממנו אמרה תורה במשוך היובל כו' · עיין פרש"י ובפרק קמא דביצה הוסיף בזה והלא לא נסתלקה שכינה ממנו מיום מתן תורה עד אחד בניסן והיתה שם עד עשרים באייר שנעלה הענן כו' עכ"ל שם והתוס' דחו שם פירושו ע"ש באורך ויש לדקדק דמייתי סיפא דקרא גם הצאן והבקר אל ירעו וגו' אמאי לא מייתי רישא דההוא קרא ואיש לא יעלה עמך וגו' ולשיטת התוס' שכתבו שם דמסברא יש להתיר דהא לא אסר להם אלא משום שכינה והא דקאמר מכדי כו' ע"ש והשתא ה"נ נימא משום שלא תאמר דבמשוך היובל וגו' אתא למצות עלייה דאחר משוך היובל מצוה שיעלו להר שילמדו שם תורה כמו משה שהיה שם מ' יום ולילה דדומיא דהכי קאמר גבי שובו לכם לאהליכם וגו' דכתיב באחרונות דאתי למצות עונה וקאמר דליכא למימר הכי דמדכתיב גם הצאן והבקר אל ירעו וגו' מסתמא גם בראשונות במשוך היובל המה יעלו וגו' אצאן ובקר נמי קאי ולא שייך בהו למימר למצוה שיעלו בהר אלא ש"מ דלא אתא קרא אלא למנין אחר דצריך להתירו ודו"ק : רב דנפיש זכותיה כו' · נראה לפרש אע"ג דודאי מכ"ש דבזכותיה דרב היו ניצולין דבכלל מאתים מנה מ"מ הראו להו כן דבלאו זכותיה דרב נמי היו ניצולין בזכות דההוא גברא כו' א"נ דאי בזכותיה דרב היו מנכין לו מזכיותיו כדאמרינן לעיל דכעין נס הוא דבר זה דבכל

יד יוסף

א מנחות לה א' : ב באהל מועד ושם נשנית התורה כצ"ל · רש"א :

חדושי גאונים

יפחדו וירגזו העמים אשר תחת השמים וכסיליהם לבלתי אהפוך את קערת המערכת על פניהם. אמנם גם היום הזה אשר אתם בארצות אחרות . אהל תת פחדך על העמים אשר תחת השמים . והוא במה שאעמיד בשבילך החמה לאמר שמש דום עד יקום גוי אויביו . וע"ז רמז מרע"ה בתפלתו אתה החילות להראות גו' את ידך החזקה גו' בשמי"ם ובארץ אעברה נא ואראה גו' . לא ההתחלה לבד . וכאת תשובתו ית' רב לך . כי כבר העמדתי בשבילך החמה וזאת ההתחלה היא יותר מאני הכל . ואולי כל מה שאמרנו בזה נכלל בכלל דברי ר"י אח"כ שאמר אתיא מגופא דקרא וק"ל . (ויתיישב בזה מ"ש מוהרש"א פ' אין מעמידין בקריאת י"ם נמי כתיב ירגזון ע"ש) · (אי' הים) :

בסורא הוי דברתא בשבבותא דרב לא הוי כו' . סבור מיניה משום זכותא דרב איתחזי להו בחלמא רב נפישא זכותיה טובא. והא מלתא זוטרא לרב אלא משום ההוא גברא דקא משייל מרא כו' . עיין מוהרש"א הרגיש דא"כ כ"ש שראוי להיות ניצולין בזכותא דרב דנפיש זכותיה כו'. ועיי' בס' נזה"ק דף רכ"ב א' האריך ליישב ותורף דבריו

עיני יצחק

הוא) ור"ל שגם אם תראה שנינצל מידך ע"י נס לא תרצה לפרסם הדבר רק תכמים . והוא ע"ד (ישעיה ו) לא אשאל ולא אנסה את ה' . ונח יהיה מזה שום קידוש השם כלל . וא"כ מסיכא נזכה לנס :

עיון יעקב

המלך שהרי הוא מילא לסיפטא אבנים טובות ומרגליות משא"כ עפר זה היה יותר לרצון בעיני המלך ע"ז אמר שפיר גם זו לטובה עיין במסכת שבועות דף כ"ו ע"א דר"ע שימש את נחום איש גם זו להכי מצינו בברכות פרק הרואה דף ס' ע"ב שהיה ג"כ רגיל לומר כל מה דעביד משמיא לטב כי גדולה שימושה :

הרי"ף

אי הכי איקום אנא ואיזול לגבי דמר . וקשה דכיון דא"ל לא המקום מכבד לאדם איך א"ר נחמן בר רב חסדא איזיל אנא לגבי דמר והרי אין מקומו של ר"נ בר יצחק מכבד אלא האדם מכבד מקומו בכל מקום שהוא וכן ר"נ בר רב חסדא מכבד המקום שהוא בו ולמה

ליקום מר ליתיב לגבן . אע"ג דלבסוף אזיל לגביה משום כבוד אביו מ"מ מתחלה שאל ליתי לגבן היה ניכר מדבריו שאל מפני כבוד מקומו והשיב שאין המקום מכבד אלא האדם מכבד : והא מלתא זוטרתא היא לרב . כלומר אי בזכותא דרב היו ניצולין היה מן הראוי לעשות נס מפורסם וגדול יותר שבכל השכונה יהיה ג"כ דבר והוא יהיה נצול כיון

ענף יוסף

רחמנא לטב הוא דעביד . וי"ל דכל אדם אומר לטב הוא דעבד ר"ל שמזה הרעה תצמח טובה . אבל לעת עתה היא רעה . אבל נחום איש גם זו היה אומר שזה גופא טובה היא ולא רעה (מהרב המאור הגדול מו"ה אלי' זצ"ל האב"ד דק"ק לידא) :

נא רב נפישא זכותיה טובא והאי כו' . הקשו המפרשים ז"ל מה יבצר או מה יגרע כח רב

עץ יוסף

פ"ה דשקלים מבואר שאמר לעני שימתין עד שיחזור מן הדרך וכשחזר מצא אותו שמת כו'. וא"כ מאמר אני גרמתי לעצמי כו' כפשוטו (אי' הים): לסיפטיה לארגז שלו . וכן פי' הערוך סיפטא קמטרא בלשון משנה ובלשון ישמעאל ספט : למחר כי חזנהו אמר גם זו לטובה . בגמרא מוסגר זה בשני חצאי עיגולים. משום שאם היה יודע מזה בדרך בודאי לא היה סומך על הנס ולהביאה לבי קיסר. אלא מקומה הוא לקמן וכמו שהגהתי כאן בפנים כמו שמצאתי בגמ': פרס חצי מנה . ולשון פרוסה

א) המתורגמן אויפגעבונדען · געעפענעט .

מרא · פיסו"ר בלע"ז : זבילא · פל"א בלע"ז : לקבורה · ומשום זכותיה דקבורה מדדו לו מדה כנגד מדה : ומשיילא לשיבותי' · ומשאילתו לשכינותיה לאחר שהסיקתו מסלה לפיכך נמדדת השכר לה במדה : [קמצא · ארבה שמכלה את התבואה : לא קא מפסדא · לא בעיקן למיגזר תעניתא : זוודא אייתו בהדייהו · בתמיה וכי לידה הביאו עמהם שלא יפסידו את התבואה : בי חוזאי · מקום במלכות בבל : גזר תעניתא · בעירו : הא מרחק · ואין לחוש שמא יבא עד כאן : א"ל וכי מעברא פסיק להו · וכי מעברות ושאר מחילות מפסיקין לפני הדבר שלא יבא]: אבא אומנא · מקיז דם היה בת קול אומרת שלום עליך : כי הוה עביד מילתא · כשהוא מקיז דם לבני אדם : ודנשי לחודייהו · לצניעות : דאית ביה קרנא · ויגטוס"א בלע"ז שהיה תקוע בו הקרן שמקיז בו [ולנשים] הוה מלביש לה (והיה מקיז אותה דרך אותם נקבים שבבגד) : דלא מיכסיף · דלאחר שהקיז לא הוה ידע מאן רמי להתם פשיטי ומאן לא רמי : איברי נפשך · הבריא עלמך : למבדקיה · לבודקו במעשיו : ומך להו ביסתרקי · קפל תחתיהן תכשיטי למר לישן עליהם : לצפרא כרכינהו · רבנן לבסתרקי דאבא אומנא ואייתינהו לשוקא לזבוניהו : א"ל · לאבא אומנא : לישיימינהו מר · והנך דמייהו והיו בודקים אותו אם (יאנוס ויגזול מהם את שלו לחסדן) [יחסדם בגזלנין או יהא שמן פחות מדמיהן : במאי חשדתנו · כדשקלן בסתרקי דידך : וכסיפא לכו מלתא למימר לי · לאלתר ליתן אותם ואהכי אתו למגנו גבאי ולמעבד כולי האי : לישקלינהו מר · שאין אנו צריכין אלא לנסותך באנו : וחלשא דעתיה דרבא אדאביי · דלרבא לא אתי שלמא אלא ממעלי יומא דכפורי למעלי יומא דכפורי ולאביי כל מעלי שבתא : אכולא כרכא · על כל בני עירך :

דבכל העיר היה דבר ולא היה בשבבותיה דרב וכן תפרש גבי דליקתא : א"ל ג דאי אייתי בהדייהו כו' · עי' פרש"י ואוסיף על דבריו דקאמר לאו בדרך לאות דזוודא אייתו בהדייהו כיון שאין אתם רוצין להתענות אכלו אתם המזונות שהביאו עמהם : ליכא מעברא דפסיק ליה כו' · עי' פרש"י ולפי המסקנא דמרחק מפסיק ליה אלא משום דאיכא שיירתא הכא נמי ה"ק ליכא מעברא דפסיק ליה ושכיחי שיירתא דאזלי כו' : אם גבירה לוקה שפחה לכ"ש · א"י מקרי גבירה לגבי ח"ל כמפורש בפ"ק בכמה דברים א"י נבראת תחלה כו' והקב"ה בעצמו משקה אותה ושותה תחלה מי גשמים ע"ש : [הוה קא חלשא דעתיה דאביי משום דאבא אומנא כו' · נראה לפרש דהוה חלשא דעתיה דאביי ובעי לידע בעובדא דאבא אומנא שהם טפי מעובדיה ורלה הוא ג"כ לעשות כן וא"ל דלא מלית למיעבד כעובדיה כו' ובהכי נייחא דעתיה דאביי כיון דלא היה אפשר לו להיות אומנא שהוא היה ראש הישיבה : הוה קא חלשא דעתיה דרבא כו' · נראה לפרש כמ"ש בפ' הרואה כשמת אביי נעשה רבא ראש ישיבה אכולהו כרכי דישיבת אביי ותלמידיו באו ללמוד לפני רבא מברכתו של רב יוסף דאמר ליה יהא רעוא דתירוס אכולה כרכי כמפורש פרק הוליאו לו ובהכי נייחא דעתיה דרבא

דבשביל לדיק גמור כרב לא היו שיכבותא ניצולין . שאפשר שימותו מכיון שניתן רשות למשחית. ועכ"ז ינצל רב . דהא דקי"ל דמכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע היינו בטוב שאינו לדיק גמור כו'. אבל בלדיק גמור אין לו רשות להשחית ומבחין בינו ובין זולתו. לזה אמר הש"ס דהא דלא הוי דברתא בשיבבותא דרב. היינו משום ההוא גברא דקא משייל מרא כו' . דלא הוי לדיק גמור . ואז אילו היה ניתן רשות למשחית לא היה מבחין בין ההוא גברא לזולתו. והיה משחית גם לההוא גברא . ולכן לא ניתן רשות למשחית על כל השיבבותא . כדי שינצל ההוא גברא בתוכם ע"ש . ואף שכתב הרב הנזכר דבר חכמה . עכ"ז במ"ש הש"ס דהא מלתא זוטר"א היא לרב כו'. משמע שגם אם לא הוי ההוא גברא היה השיבבותא ניצלים . רק דמלתא זוטרא היא . ורב לגדולה מזו מתוקן . (איי פים) :

גברא דקא משייל מרא וזבילא[א] לבי קבורה · בדרוקרת הות דליקתא ובשבבותיה דרב הונא לא הות דליקתא סבור מינה משום זכותיה דרב הונא [דנפיש] הוא איתחזי להו בחלמא רב הונא נפישא זכותיה טובא והאי זוטרא הוא לרב הונא אלא משום ההיא איתתא דמחממא תנורא (מערב שבת לע"ש) ומשיילא לשיבבותיה : [אמרו ליה לרב יהודה אתו קמצי גזר תעניתא אמרו ליה לא קא מפסדן אמר להו זוודא אייתו בהדייהו אמרו ליה לשמואל איכא מותנא בי חוזאי גזר תעניתא אמרו ליה והא מרחק אמר ליכא מעברא הכא דפסיק ליה אמרו ליה לר"נ איכא מותנא בארעא דישראל גזר תעניתא אמר אם גבירה לוקה שפחה לא כל שכן] :

נב שם אבא אומנא הוה אתי ליה שלמא כל יומא ממתיבתא דרקיעא ולאביי ממעלי שבתא למעלי שבתא ולרבא ממעלי יומא דכפורי למעלי יומא דכפורי · הוה קא חלשא דעתיה דאביי על דאבא אומנא אמרו ליה לא מצית למיעבד כעובדיה דאבא אומנא מאי עובדיה דאבא אומנא דכי הוה עביד (רפואה) [מילתא] הוה עביד ליה דוכתא דגברי לחודייהו ודנשי לחודייהו והוה ליה לבושא דאית ביה קרנא דהוות בזעי כי כוסילתא[ב] דכי הות אתיא איתתא מלביש לה כי היכי דלא ליסתכיל בה והוה ליה דוכתא (מאבראי) [דצניעא] למירמי ביה פריטי דאית ליה רמי ביה דלית ליה הוה אתי ויתיב ולא מיכסיף וכי הוה מתרמי ליה צורבא מרבנן אגרא מיניה לא שקיל (וכד הוה חזי איניש דלא אפשר ליה הוה) [ובתר דקאי] יהיב ליה פריטי ואמר ליה זיל איברי נפשך · זימנא חדא שדר אביי זוגא דרבנן למבדקיה (אזל לביתיה) אותבינהו ואוכלינהו ואשקינהו ומך להו ביסתרקי בליליא [דף כב ע"א] לצפרא כרכינהו ואייתינהו לשוקא למחר סליק ליה לשוקא ואשכחינהו אמרו ליה לישיימינהו מר היכי שוו אמר להו הכי והכי שוו אמרו ליה דילמא שוו טפי אמר להו בהכי שקלי להו אמרו ליה דידך נינהו ושקלינהו מינך · אמרו ליה במטותא מינך במאי חשדתינן אמר להו אמינא דילמא פדיון שבוים איקלע להו לרבנן וכסיפא להו מילתא למימר אמרו ליה השתא נשקליה מר אמר להו מההיא שעתא אסחתיה לדעתאי לצדקה · חלש דעתיה דרבא על דאביי איתחזי ליה בחלמא ואמרו ליה מסתייך[ג] דקא מגני זכותך אכולא כרכא :

הרי"ף

ולמה לו ללכת למקום אחר מכובד מזה המקום כיון שלא יקבל ממנו כבוד ושמא לפי שראה לר"נ בר יצחק יושב אצל אנשים דלא חשיבי כולי האי כדי לכבדם אמר ג"כ ר"נ בר רב חסדא איזיל אנא לגבי דמר לכבד ג"כ אותו המקום ואותם אנשים שאינם חשובים והשיבו מוטב שיבא מנה בן פרס וכו' כלומר שאינו ראוי לטרוח כדי, לכבד אחרים מוטב לי ללכת אני לגבי דמר להתכבד יותר עמו :

עיון יעקב

דנפישא זכותיה אבל זה הנס לא נעשה רק משום האי דלא נפיש זכותיה כולי האי ולא ניצול בנס מפורסם רק עם השכונה וע"ד דאמרינן טוב לצדיק טוב לשכנו : א"ל

עץ יוסף

פרושה שאביו של רב נחמן בר רב חסדא גדול מילחק אביו של רב נחמן . מדמיתקרי בר רב חסדא ואידך רב נחמן בר יצחק מכלל שלא נסמך (עי' רש"י) ותוכן המאמר שרב נחמן בר יצחק אמר לא מקומו כו' כלומר מה יועיל לי כבוד המקום אם לא אתאמץ להשלמת נפשי שזה עיקר הכבוד האמיתי וכראות רב נחמן בר רב חסדא ענותו הגדולה היה חפץ לעקור ממקומו ולשבת אצלו

ענף יוסף

רב ע"ה אם נחשב ונאמר כי הצלתם היתה מזכותו . ומה גם כי כש"כ הוא. כי בכלל מאתים מנה. והשיב בזה הגאון רבינו יהונתן (ובספר איי הים מביא זה בשם הגוס"ק) בספרי קשת יהונתן ואמר כי הצלת הרשעים בזכות הצדיקים . אינו אך מדאגם . כי כשיתן הוא יתברך המשחית לבא לנגוף ברשעים יפגע גם בהצדיק ממנו . להיותו בלתי מבחין אך הוא הכניע א"ע עוד יותר כי אין כבוד ר"נ בר רב חסדא להשפיל כבודו ככה :

נא מרא פי' בלשון רומי כלי כעין קרדוס . ויש אומרים שלשון מקרא הוא קראן לי מרא (מוסיף הערוך) : זבילא שויפל בל"א. והוא כלי שנוטלין בה

המתורגמן א) האקקע אונד מיסט גאבעל . ב) לאנצעט . ג) עם איזט דיר גענוג .

נג שם רב ברוקא חוזאה הוה קאי בשוקא דבי לפט (אתא אליהו ז"ל איתחזי ליה) [הוה שכיח אליהו גביה] אמר ליה מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי אמר ליה ליכא אדהכי והכי אתא ההוא גברא דהוה מסיים מסאני אוכמי ולא רמי חוטי דתכלתא בגלימיה א"ל האי בר עלמא דאתי הוא קרא ליה ולא אתא לגביה אזל איהו אבתריה א"ל מאי עובדך א"ל זיל האידנא ותא למחר (כי אתא למחר) א"ל מאי עובדך א"ל זנדוקא אנא ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד ובלילא רמינא פורייא בין גברי לנשי כי היכי דלא ליעבדו איסורא וכי חזינא בת ישראל דיהבו עובדי כוכבים עינייהו עלה מסרנא נפשאי ומצילנא לה זימנא חדא איתרמי נערה מאורסה גבן ויהבו בה עובדי כוכבים עינייהו ובעו למינסה אתאי דורדיא דחמרא ושדאי לה בשיפולא ואמינא להו דיסתנא היא · מ"ט סיימת מסאני אוכמי (אמר מתאבל אנא על ירושלים · מ"ט לא) [ולא] רמית חוטי דאזילנא ביני עובדי כוכבים כי היכי דלא לידעו דיהודאי אנא דכי הוה מילתא דצינעא ובעו למיגזר גזירתא מגלו לי ואמינא להו לרבנן ובעו רחמי ומבטלי לה. מ"ט כי אמינא לך אנא מאי עובדך אמרת לי זיל האידנא ותא למחר · א"ל דבההיא שעתא הוו גזרי גזירתא ואמינא איזיל ברישא ואשמעיה (ואשלח) להו לרבנן כי היכי דליבעו רחמי עלה דמלתא ויבטלונה אדהכי והכי אתו תרי אחריני א"ל הני נמי בני עלמא דאתי נינהו. אזל לגבייהו א"ל מאי עובדייכו א"ל אינשי בדיחי אנן כי חזינן אינש דעציבא דעתיה מבדחינן ליה א"נ כי חזינן בי תרי דאית להו תיגרא בהדי הדדי טרחינן ועבדינן להו שלמא בהדי הדדי:

נד שם שנינו מתריעין על החרב מפני שהיא מכה מהלכת: גמ' ת"ר חרב שאמרו אין צ"ל חרב שאינה של שלום אלא אפילו חרב של שלום שאין לך חרב של שלום [א]יותר מפרעה נכה ואעפ"כ נכשל בה יאשיהו המלך שנאמר [דף כב ע"ב] (דה"ב לה) וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך מאן אלהים א"ר יהודה אמר רב זו ע"ז אמר הואיל וקא בטח בע"ז יכילנא ליה (וכתיב) (שם) ויורו היורים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני [כי החליתי מאד מאי כי החליתי מאד] אמר רב יהודה אמר רב מלמד [ב]שעשאוהו לכל גופו ככברה · אמר (רב יהודה אמר רב) [רב שמואל בר נחמני א"ר יוחנן[ג]] מפני מה נענש יאשיהו שהיה לו לימלך בירמיהו ולא נמלך מאי דרש (ויקרא כו) וחרב לא תעבור בארצכם מאי חרב אי נימא חרב שאינה של שלום והכתיב (שם) ונתתי שלום בארץ וגו' אלא

רש"י

רב ברוקא חוזאה · שהיה מבי חוזאי : דבי לפט · מקום : א"ל · רב ברוקא לאליהו מי איכא וכו' : מסאני אוכמי · מנעלים שחורים (שאינו) [שלא] כמנהג היהודים : ולא רמי חוטי · ולא הטיל ציצית בטליתו : א"ל · אליהו לרב ברוקא האי בר עלמא דאתי הוא : קרא ליה · רב ברוקא לההוא גברא : זנדוקא · שומר (של) בית האסורים של מלך: רמינא פורייא וכו' · מטיל אני מטתי בין אנשים ונשים : דיהבו עובדי כוכבים עינייהו · בעלי בית האסורין : איתרמי נערה מאורסה · דהואי בבית האסורין: דורדיא · שמרים של יין האדומים כדם: בשיפולא · בשולי בגדיה : דיסתנא · דרך נשים לה והוא לשון פרסי : א"ל · אליהו לרב ברוקא הני נמי בני עלמא דאתי נינהו : בדיחי · שמחים ומשמחים בני אדם : טרחינן · במילי דבדיחותא בינייהו עד דעבדי שלמא דהבאת שלום בין אדם לחברו הוא אחד מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא : אין צ"ל חרב שאינה של שלום · שמתריעין עליה : אלא אפי' חרב של שלום · העוברת דרך אותו מלכות לילך להלחם במקום אחר : [וישלח אליו מלאכים לאמר וגו' · יאשיהו יצא לקראתו למלחמה ולא נתנו לעבור בארצו ושלח לו פרעה נכה מלאכים לאמר כו'] : מאן אלהים . דקא"ל פרעה דקאמר חדל לך מאלהים אשר עמי : (אמר · יאשיהו : הואיל וקא בטח · פרעה בע"ז יכילנא ליה והיינו דכתיב ולא הסיב יאשיהו לא הסיבו כלום) : שעשאוהו לכל גופו · מדכתיב ויורו המורים דמשמע יורות רבות יורו המורים : (ה"ג א"ר כל גופו עשו ככברה ול"ג מלמד : נענש יאשיהו · שנהרג : שהיה לו לימלך · אם ילחם אם לאו : מאי דרש · שנלחם בלא עצה זו) : הא כתיב ונתתי שלום בארץ · ולמאי הלכתא כתביה רחמנא לאידך קרא

מהרש"א

דרבא דנפיש זכותיה לאגוני אכולא כרכי : א"ל מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי כו' · משום דקאמר ראיתי בני עליה והמה מועטים קאמר מי איכא בהאי שוקא א' מהמיעוט : דהוה מסיים מסאני אוכמי כו' · היינו שגם הרצועות היו שחורות שלא היו דרכן של ישראל בכך וכדאמרינן פ' בן סורר אפילו ערקתא דמסאני אסור לשנות וכמ"ש התוס' פ' הכונס ע"ש : דעציבא דעתיה מבדחינן ליה כו' · זכו בזה לעלמא דאתי כדאמרינן בפ' כ"ה כשאדם מצטער השכינה אומרת קלני מראשי כו' ע"ש] : ואעפ"כ נכשל בה יאשיהו כו' · ר"ל דאי לאו קפידא אפי' בחרב של שלום לא היה נכשל יאשיהו לעשות מלחמה אבל דריש דאפי' בחרב של שלום איכא קפידא כדלקמן מיהו נענש על שלא שאל את ירמיהו שודאי היה מוחה בו כיון שאין דורו היה יפה דההוא קרא וחרב לא תעבור וגו' בברכות הוא דכתיב בזמן שישראל עושין רצונו של מקום : אמר רב זו ע"ז כו' · מיהו הא דכתיב בתר הכי ולא שמע אל דברי נכה מפי אלהים וגו' משמע שהוא קודש והכי איתא במדרש שכן אמר ישעיה וסכסכתי מצרים במצרים וזה שיסד הקליר כו' עיין פרש"י בזה אבל אלהים אשר עמדי לא משמע אלא ע"ז מיהו יש לדקדק לקמן מאי קאמר מפני מה נענש יאשיהו כו' הא מפורש ביה שלא שמע אל דברי נכה מפי אלהים דהיינו נבואת ישעיהו וי"ל כיון דשמע מיניה דפרעה דקבטח בע"ז אמר יכילנא ליה ותבטל נבואת ישעיהו וניחא כמי הא דהוצרך לומר הואיל וקבטח בע"ז ולא סגי ליה בדרש דאפי' חרב של שלום דאי לאו שבטח פרעה בע"ז לא הוה בא יאשיהו לעשות מלחמה עמו כנבואת ישעיהו ועוד כיון דלא מצוה היא אלא בברכות הוא דכתיב ודו"ק

יד יוסף

א עי' איכה רבתי פ"א סי' ס"א: ב סנהדרין מח ב' מו"ק כח ב' במ"ר פכ"ג אג"ש ס' כ"ט תנחומא סדר מסעי : ג צ"ל יונתן:

חדושי גאונים

רב ברוקא חוזאה הוה קאי בשוקא דבי לפט אתא אליהו איתחזי ליה כו'. זה המאמר הוא קשה הציור ואיככה אוכל להבין שיהיו בני העה"ב בעבור שהם משמחי בני האדם מעוצבים ואין אלו אלא דברי תימה ואיך יובן שבבדיחותם ישכנו השלום ויפשרו בין שני אנשים אשר להם הריב ואין אלו אלא דברי תימה. אשר על כן אומר שאין ספק שג"ו השני בני אדם היו בעלי תורה שמחים בה [ויש]משמחו בה כענין שנאמר פיקודי ה' ישרים וגו'. וכשרואים בני אדם בני בלי לב אשר לא נתן להם ה' לב

גאון יעקב

ר' ברוקא הוה אזיל בשוקא כו' אתי אליהו. א"ל איכא בני עלמא דאתי כו' א"ל אנשי בדיחא אנן · המאמר באין מובן . מאי לר"ב לשאול לאליהו אי בני עה"ב הם. וכי אחותו או בתו היו מבקשים . והיותר תמוה. על תשובת אליהו . על אנשים אשר המה בחיים והם בני עה"ב הלא הן בקדושיו לא יאמין . ואפילו אבות העולם אין הקב"ה מיחד שמו על החיים כי מי יודע מה יהיה באחריתו . אבל הענין כי תענוג עה"ב. הוא תענוג אשר לא יצוייר בעה"ז כלל . לא ממינו ולא מסוגו . והוא כי כל תענוגי עה"ז הכל דרך

עיון יעקב

א"ל מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי. כלומר שבטוחין בו שלא יבא לידי חטא

הרי"ף

מפני מה נענש יאשיהו וכו'. ותימה דהיל"ל מפני שלא היה דורו יפה וע"ק מאי משני

ענף יוסף

בין טוב לרע. אשר על כן באם הצדיק הוא שלם בצדקתו . והוא תמים עם אלהים . אשר גם אם יפול מצדו המון רשעים רבים. לא יאונה אליו כל רע. כי רב חילו לבלתי תת

עץ יוסף

בה זבל תרגום כדומן על פני השדה כזבל מבדר על אפי חקלא :

נג א"ל רב ברוקא לאליהו מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי. אע"ג דכל ישראל יש להם חלק לעה"ב . היינו לאחר שמת ונידון בחיבוט הקבר ובעונשו של גיהנם שהמיתה והעונשין מכפרין עליו נעשה בן עה"ב וה"ק איכא הכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי כמות שהוא חי (תורת חיים סנהדרין דף פ"ח ד"ה שלחו מתם) : מה לי ולך. ר"ל מה לי עליך ומה לך עלי. וכי אויבים אנחנו זה לזה : לא עליך אתה היום. היום הזה איני הולך עליך. ואמר אתה לתוספת ביאור : כי אל בית מלחמתי אל מקום מלחמתי. והיא על מלך אשור כדכתיב במלכים

אפילו חרב של שלום והוא אינו יודע שאין דורו דומה יפה כי הוה קא ניחא נפשיה אתא ירמיהו לשולי ביה חזייה דהוה קא מרחשן שפוותיה אמר דילמא ח"ו אגב צעריה קאמר מלתא כלפי שמיא גחין עליה שמעיה דהוה קא מצדיק דינא על נפשיה וקאמר (איכה א) צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי פתח עליה ירמיהו ואמר (שם ד) רוח אפינו משיח ה' וגו':

רבי יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו אמר רב יהודה אמר רב מ"ט דרבי יוסי דכתיב (בראשית ב) ויהי האדם לנפש חיה נשמה שנתתי בך החייה:

נה שם ת"ר ונתתי גשמיכם בעתם לא שכורה ולא צמאה אלא בינונית שכל זמן שהגשמים מרובין מטשטשין את הארץ ואינה עושה פירות ד"א [דף כג ע"א] בעתם בלילי רביעיות ובלילי שבתות שכן מצינו "בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד (שהיו) [שנעשו] חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם (חכמים) דוגמא לדורות להודיע כמה חטא גורם שנאמר (ירמיה ה) עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם וכן מצינו בימי הורדוס בזמן שהיו עוסקים בבנין בית המקדש שירדו להם גשמים בלילות למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה וכל אחד משכים למלאכתו להודיע שמלאכת שמים בידיהם:

קרא וחרב לא תעבור בארצכם: אלא לחרב של שלום· (וכיון דאמר הקב"ה שלא יעברו נמלא עוברים על דבורו של מקום אלך ואלחם בהם): שאין דורו דומה יפה· [בעיני המקום]אין דורו זכאי (ותימה למה נענש והלא דרש את המקרא והסכים להלכה ויש לומר שהיה ירמיה מתנבא רעות על ישראל בימיו והוכיחן על עונותיהן והיה לו לידע כי היו בישראל תועבות נסתרות וכיון שלא חשש לכך הוה ליה כאינו מאמין בדברי הנביא): לסגף· לענות נפש מתרגמינן לסגפא נפש: יצטרך לבריות·כי אין בו כח להרויח ולהתפרנס מיגיעו: דכתיב לנפש חיה· החייה: לא שכורה· לא תשתה הארץ יותר מדאי שמטשטשין את הארץ: בלילי רביעיות· שאין טורח על בני אדם דאין הולכין בדרכים מפני אגרת בת מחלת כדפרשינן במסכת פסחים: שכן מצינו· כלומר וא"ת אין סיפק בגשמים של ב' לילות [בשבת] מצינו בימי שמעון בן שטח וכו': וצררו· וקשרו: הורדוס· סתר בנין דעזרא ובנה יפה ממנו בפ' השותפין

ודו"ק: [שמעיה דקא מצדיק דינא כו' שנאמר צדיק הוא כו'· הייט מה שלא נמלך בירמיהו ולפי המדרש ניחא טפי שלא שמע לנבואת ישעיה ועיין בזה בתרגום של איכה: פתח עליה רוח אפינו· עי' פי' הפסוק בתרגום שם]: ויהי האדם לנפש חיה נשמה שנתתי בך החיה כו'· משום דלא כתיב כן בשאר כל הנבראים כגון בהמה חיה ועוף דיש בהם ג"כ נפש חיה כמו באדם דרשו כן באדם וכבר נמי דרשו בהאי קרא כמה דרשות ורבנן נמי דפליגי הכא אדר"י דרשו ביה הנך דרשות דבב"ר · ופרש"י שמא יצטרך לבריות כי אין כח להרויח כו' ועוד נראה לפרש שמא יצטרך לבריות כי לא יחדל אביון וגו' ואין הבריות מרחמין עליו שהוא עצמו גרם לו חולי ע"י סיגוף: בלילי רביעיות כו'· פרש"י דאין כו' אבל בלילי שבתות לא הוצרך להאי טעמא דאיכא טעמא דאיסור מלאכה של הולכי דרך ורש"י בחומש נמי פי' בעתם בלילי שבתות ולא הזכיר בלילי רביעית מלתא דפסיקא נקט בלילי שבתות משום איסור מלאכה מיהו יש לדקדק בזה היאך קאמר דהא דכתיב בעתם בלילי רביעית ובלילי שבתות למעוטי שאר לילות והא אמרי' בע"פ [א] מעיקרא הוו שכיחי כל יומא זימנא חדא פגעה בר"ח בן דוסא א"ל גוזרני עליך שלא תעבורי ביישוב לעולם וכ"ל דודאי הכתוב בעתם לא משמע אלא בעת שאין בני אדם הולכין בדרכים וקודם דאתי ר"ח בן דוסא משמע קרא בעתם בכל לילות מפני אגרת בת מחלת ולמעט סימים וכפרש"י בפ' עקב בעתו בלילות שלא יטריחו אתכם והוא גרים בלילות וברייתא דהכא דקתני בלילי רביעיות ושבתות למעט שאר לילות מתנייה לבתר דאתי ר"ח בן דוסא שגזר עליה בשאר לילות והך דשמעון בן שטח דמייתי שירדו להם גשמים לילי רביעיות ושבתות לאו דוקא נקט הכי דהא מקמי ר"ח בן דוסא הוה הך דשמעון בן שטח אלא משום דברישא דברייתא נקט הכי נקט נמי בסיפא הכי והשתא נמי ניחא מה שפירש"י בחומש בלילי שבתות ולא נקט נמי לילי רביעיות משום דמסיק פ' ע"פ דאביי גזר עליה בכל לילות וא"כ (לא) אתא למעט כל הלילות ובעתם לא משמע אלא לילי שבתות משום איסור מלאכה ואע"ג דימי שבת נמי הם באיסור הולכי דרך מ"מ הולכין לבתי כנסיות ומדרשות בתוך התחום כמ"ש הרא"ש ועי"ל דגשמים בשבת ביום לאו בעתם מקרי כדאמרינן פ"ק שמש בשבת לדקה לעניים שנאמר שמש לדקה וגו' ע"ש בחידושינו ודו"ק: [להודיע כמה החטא גורם שנאמר עונותיכם גו'· בהאי עינא משתעי קרא דכתיב לעיל מניה ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו וגו']:

הרי"ף

שהיה לו לימלך דהא כיון שדרש כהלכה אפי' חרב של שלום והוא לא היה יודע שדורו אינו יפה מה לו עוד לשאול לירמיהו וע"ק שחז"ל דרשו במדרש איכה ששלח לו פרעה נכה ולאלהים אמר לבהלני מפי הקב"ה אני עולה ולא הסב יאשיהו פניו ולא שמע אל דברי נכה מפי אלהים זה ירמיהו שאמר ליאשיהו כך מקובלני מישעיהו רבי וסככתי מצרים במצרים ולא שמע לו אלא אמר לו משה רבו דרבך לא כך אמר וחרב לא תעבור וכו' והשתא קשה כששאלו למה נענש הי"ל לפי שעבר על דברי נביא ירמיהו. ונראה שכיון שירמיהו לא אמר ליאשיהו מפי הקב"ה בנבואה אלא אמר כך מקובלני מפי יאשיהו רבי וסככתי מצרים במצרים יש להשיב יתקיים דבר ה' ולא יעבור דרך גבולי כמ"ש משה וחרב לא תעבור בארצכם ולכך שאלו מפני מה נענש וגם אין להשיב מפני שלא היה דורו יפה שזה הוא טעם לפרעה נכה שעבר דרך ארצם של ישראל ולא עבר על דבריו של מקום שאמר וחרב לא תעבור בארצכם לפי שלא גזר כך הקב"ה אלא בזמן שכל ישראל זכאין אבל בזמן שאין ישראל זכאין יש לעבור חרב של שלום דרך ארצם אבל עדיין לא היה ראוי ליענש יאשיהו להיות נהרג בידים ולנעוץ בו ש' לונביות ולעשות גופו ככברה כיון שהיה צדיק יעבור נא פרעה דרך ארצו ואל יהרג יאשיהו לזה אמרו מפני שהיה לו לימלך בירמיהו לפי שפרעה שלח לומר לו מפי הקב"ה אני עולה היה לו לחוש ולימלך בירמיהו והוא דרש שהקב"ה אמר חרב של שלום לא תעבור בארצכם ומתוך כך לא חשב דברי פרעה שאמר מפי אלהים אני עולה כדי שימלך כי אמר שקר הוא דובר ועוד כיון שראה לפרעה אומר חדל לך מהאלהים אשר עמדי שבטח בעבודת כוכבים לכך יצא להלחם בו וזש"ה ולא הסב יאשיהו ממנו מהי ממנו אלא לרמוז שבטעם שלא הסב יאשיהו היה ממנו מחמת העבודת כוכבים שבטח בה פרעה נכה וגם לא שמע אל דברי נכה שאמר לו הקב"ה אמר לי לפי שגם הוא יאשיהו בא מפי אלהים מכח דבר ה' אשר דבר פיו ונתתי שלום בארץ וחרב של שלום לא תעבור ומתוך כך אמץ את לבבו ויבא להלחם נגדו ועדיין קשה מ"ש יאשיהו צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי היכן מרה פיו ית' שאדרבה הוא נלחם ע"פ ה' אשר דבר וחרב לא תעבור בארצכם ונראה שאמר פיהו מריתי על מה שאמר הקב"ה אמר לי וכן אמר לו ירמיהו מפי ישעיהו וזהו פיהו מריתי פומיה ופום סרסוריה: וכן מצינו בימי הורדוס. והתם נמי י"ל שירדו בימי הורדוס בלילי רביעיות ושבתות ובא להודיענו החידוש שלמחר נשבה הרוח וכו':

עיון יעקב

ויזכה בודאי לעלמא דאתי לכך אמר על האי גברא דמזכה רבים למנעם מן החטא כל המזכה רבים אין חטא בא על ידו וכן הנך איכסי דבדחי למי שהוא עצב כי אין עומדין להתפלל ובדבר הלכה אלא א"כ מתוך שמחה וכן העושה שלום בין איש לחבירו כולם הם בכלל מזכה רבים שאין חטא בא על ידו והם בני עלמא דאתי: (דלמא אגב צעריה אמר למלתא דלא מהגנא. אע"פ שאין אדם נתפס על צערו כדמצינו באיוב מ"מ אילו שמע כן מפיו לא היה מספד ומקונן עליו כל כך וזה פתח ואמר רוח אפינו וגו'):

בעתם בלילי רביעיות ובלילי שבתות. עיין פירש"י ומהרש"א ואפשר דאין צורך לכל זה

עין יוסף

(במלכים ב כג) ורצה לעבור דרך ארץ ישראל שלא היה יכול לבא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישראל · שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל (רש"י בד"ה ב' ל"ה):

ענף יוסף

המשחית לפגוע בו אז לא יגלו הרשעים עבורו ומעתה לפי מה שחשבו כי משום זכותא דרב לא היה הדבר בשבבותיה · הנה בזאת הקטינו לדקת האלפי הזה רב ע"ס ע"כ אתחזי להו בחלמא. רב נפיש זכותיה טובא. כלומר הוא יכול להגל גם אם היה הדבר בשבבותיה. אלא משום ההוא דשייל מרה ותלינא עכ"ל. ונראה שזהו שאמר הכתוב (תהלים צא) יפול מצדך אלף ורבבה מימינך. מ"מ אליך לא יגש. כ"כ יהיה מדרגתך גדולה · אך בעל אוי היה שלא היה נרגא. וז"ל ואף שכתב הכא דבר חכמה. עכ"ז במ"ש הש"ס דהא מילתא זוטרא היא לרב כו' משמע שגם אם לא הוי ההוא גברא היה השיבותא ניצולים. רק דמלתא זוטרא היא. ורב לגדולה מזו מתוקן עכ"ל: ת"ר ונתתי גשמיכם כו'. וברבה סדר בחוקתי הכי אי'

[א] מהרש"א ד"ה בלילי. בע"פ (קיב ע"ב):

יד יוסף

א חולין קיט ב'.

חדושי גאונים

להבין ועינים לראות בתורה ודעתסתכולה מתעננים כל אחד מהן על כי השמן לבו ועיניו הכבד ויתענג אל לבו על הדבר הזה הם טורחים ולומדים עמו ומשמחים אותו כשיבין דברי התורה וכמעשה דרבי פרידא בעירובין פי' כילד מעברין שלמד להוא תלמודא ד' מאה זימנין עד דגמר ובזכות זה היה הוא ודורו מזומנין לחיי העולם הבא כדאיתא לשם. וכן זולת ממה שהוא כפי פשיטות המאמר בהבאת שלום מה שהוא מהדברים שאדם אוכל מפירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעה"ב הנה זולת מזה עוד בשמחת תורה הנזכרת היו מפשרים בין שני אנשים אשר להם הריב מה שירמז למלחמת היצר הרע עם היצ"ט והיו הם מפשרים ביניהם רצוני לומר בשמחת התורה היו מודיעין

גאון יעקב

עוצב מעורב בו כי אם יאכל וישבע מכל תענוגים. אז מלבד שיולידו לו חלאים רעים מריבוי המאכל. אף יתעצב מסעדר אוהביו והפסד ממון. עוד איזה קטט מריבה ימצא. אבל תענוג עה"ב הוא התענוג האמיתי אשר אין עצבות בשום אופן כלל. והנה מחכמת איש ויושר פעלו אשר ירצה להיות נהנה בעה"ז מעין עה"ב. הוא שיהיה שמח וטוב לב בכל עניניו לקבל כל עניני הנהגותיו

נו שם משנה [דף יט] מעשה שאמרו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו'

(מעשה זה כתוב יותר באורך בברייתא זאת) ת"ר פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים אמרו לו לחוני המעגל התפלל וירדו גשמים התפלל ולא ירדו עג עוגה ועמד בתוכה כדרך שעשה חבקוק הנביא שנאמר (חבקוק ב) על משמרתי אעמודה וגו' אמר לפניו רבש"ע בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך התחילו הגשמים מנטפין אמרו לו תלמידיו רבי ראינוך ולא נמות כמדומין אנו שאין הגשמים יורדין אלא להתיר שבועתך אמר (להם לא תמותו אמר לפניו) לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות ירדו בזעף עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית ושיערו חכמים שאין כל טפה פחותה מלוג אמרו לו תלמידיו רבי ראינוך ולא נמות כמדומין אנו שאין הגשמים יורדין אלא לשחת העולם (אמר להם לא תמותו) אמר לפניו לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים אמרו לו רבי כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל עליהם וילכו להם · (עוד כתוב במשנה · אמר להם צאו וראו אם נמחית אבן הטועים ובברייתא לא נזכר זה אלא) אמר להם כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה אעפ"כ הביאו לי פר הודאה הביאו לו פר [הודאה] וסמך שתי ידיו עליו · אמר לפניו רבש"ע עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לקבל לא רוב טובה ולא רוב פורענות כעסת עליהם אינן יכולין לקבל השפעת להם רוב טובתך אינם יכולין לקבל יה"ר מלפניך (שיהא) [שיפסקו הגשמים ויהא] ריוח בעולם מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה חמה יצאו (וראו הר הבית שמלא) [העם לשדה והביאו להם] כמהין ופטריות [א]שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי שאילו היו שנים כשני אליהו שמפתחות של גשמים בידי אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידיך אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני המקום [ועושה לך רצונך] כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו א"ל הוליכני לרחצני בחמין מוליכו · שטפני בצונן מוליכו · תן לי אגוזים שקדים אפרסקים ורמונים ונותן לו עליך הכתוב אומר (משלי כג) ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך · ת"ר כך שלחו ליה בני לשכת הגזית לחוני המעגל (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך אתה גזרת מלמטה והקדוש ברוך הוא מקיים אמריך מלמעלה ועל דרכיך נגה אור דור שהיה אפל הארתו בתפלתך (שם) כי השפילו ותאמר גוה דור שהיה שפל הגבהתו בתפלתך ושח עינים יושיע דור שהיה שח בעונו הושעתו בתפלתך

רש"י

הסותפין : עוגה · גומא עגולה : כדרך שעשה חבקוק · כדמפרש בתרגום של תפלה לחבקוק : על משמרתי אעמודה · כמין בית אסורים עשה וישב : ראינוך ולא נמות · נראה אותך ולא נמות בביחותא השתדל שלא נמות ברעב מפני עלירת גשמים : [אבן טועים · שהמולא מליאה עומד עליו ומכריזה] : ואם נמחית · אם נתכסית מים : פר הודאה · להתודות עליו ויעשה עליו סמיכה ויביאנה לשלמים חוני בזמן הבית היה : כמהין ופטריות · בוליר"ן בלע"ז שילאו מלחלוח הגשמים וידעו שלברכה ירדו · ואני שמעתי לע"ז שיטא"ש פונגו"ש : אלמלא חוני אתה · ואדם גדול אתה : נדוי · שמנדין לכבוד הרב שהטחת דברים לא כך שאלתי אלא כך: כשני אליהו · גזירת עילור גשמים : ומפתח גשמים בידו של אליהו גרסינן : לא נמלא שם שמים מתחלל · בתמיה שאם אליהו היה נשבע חי ה' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי ואתה נשבעת שאין אתה זז משם עד שירדו גשמים נמלא שם שמים מתחלל על ידך דזה או זה באין לידי שבועת שוא : מתחטא · לשון חוטא (מהלך וחוטא) : בני לשכת הגזית · סנהדרין : דור שהיה אפל · מרוב לער שלא ירדו גשמים : הושעתו בתפלתך · מן המיתה שהבאת עליהם סובע

מהרש"א

כדרך שעשה חבקוק כו'· דכל המתפלל עומד על מקום אחד אבל מדכתיב ביה בלשון כפול אעמודה ואתיצבה וגו' משמע ליה דעג עוגה במקום שהתפלל שלא יהא זז משם עד שיהא נענה ועוגה שורה עגולה כו' כפרש"י וע"ש זה נקרא חוני המעגל ר"ל שהיה מעגל עלמו בשורה עגולה: שאני כבן בית כו'· [ע"פ מ"ש פ' אין עומדין שא"ל אשתו של ריב"ז וכי חנינא גדול ממך שאתה מבקש ממנו שהוא יתפלל על בנך וא"ל לא אלא שהוא דומה כעבד שהוא רגיל בבית המלך ואני כשר לפני המלך כמפורש שם וה"נ הכא ה"ק] לא מפני גדולתי שמו פניהם עלי אלא שאני כבן בית רגיל לפניך : אלא להתיר שבועתך כו'· אע"ג שאמר בשבועתו עד שתרחם על בניך כו' אפשר שהתלמידים לא שמעו ממנו אלא לשון השבועה שאיני זז מכאן ולא שמעו סוף דבריו שאמר עד שתרחם כו' וחשבו שלא התפלל אלא שירד הגשם וזה נתקיים: אלא גשמי רלון ברכה נדבה כו'·כלומר רלון מלפניך כמ"ש יהי רלון מלפניך כו' וגם שיהיה רלון ישראל שלא ירדו בזעף וברכה הייינו ברכה מלפניך וברכה מלפנינו דהיינו שאמרו ברכת הגשמים ונדבה מלפניך שלא מדרך החיוב ונדבה מלפנינו כמו שכתוב בנדבה אזבחה לך אודה שמך ה' כי טוב וגו' לכן הביא פר הודאה : שאין מתפללין על רוב טובה כו'· הביאו לי פר כו' נראה לפרש דטעם הדבר שאין מתפללין על רוב טובה אע"ג דטובה זו רוב גשמים רעה היא כמ"ש לעיל שמטשטשין את הארץ ואינה מוליאה פירות מ"מ הוה ככפוי טובה כיון שמתחלה היה מתפלל ומבקש על הגשמים שהם טובה לעולם אבל אמר. הביאו פר הודאה להתודות עליו כפרש"י דהייתו להתודות שלא יפה עשה שבקש ביטול על רוב טובה אבל ישראל שהולאת ממלרים כו' תלה הדבר בהולאתם ממלרים דכעסת עליהם לא היו יכולין לעמוד כגון בנסיונות דמים ומי מרה לא היו יכולין לעמוד השפעת עליהם רוב טובה כגון במן ובשליו לא היו יכולין לעמוד כמ"ש בו הבשר עודנו בין שיניהם וגו' ואף ה' חרה וגו' : לא נמלא שם שמים מתחלל ע"י כו'· עיין פרש"י אבל מלשון מתחלל ע"י נראה לפרש טפי דאתה בא לידי שבועת שוא כיון שמפתח בידו של אליהו לעלור הגשמים : [שאתה מתחטא לפני המקום כו'· פרש"י מלשון חט אבל בערוך פי' בענין אחר ע"ש : ועליך אמר הכתוב ישמח אביך ואמך גו'· אביך הוא אביו שבשמים ואמך זו כנ"י ותגל יולדתך הם אביו ואמו ממש מולידיו] : דור שהיה אפל הארתו כי השפילו כו'· נקטי בזה ד' דברים ע"פ הפסוקים שהם ענין א' לכאורה וי"ל שספרו כל מעשיו בזה כסדר שזכר לעיל ואמר בתחלה שלא

יד יוסף

א ברכות יט א' לעיל יט א':

חדושי גאונים

לרבים ענין פשרתם באיזו דרך יתפשרו והיה זה שלום וקל להבין וזה ודאי אמרו כי חזינן בי תרי דאית להוא תיגרא בהדי הדדי רמיזן שלמא ביניהו שירמוז כפי מה שכתב הר"ם ז"ל מקולי בהקדמתו לחלק העשין כסמ"ג שהאדם בשני חלקיו עושה מלחמה בלבבו ויתרוללו הבנים בקרבו. זה אומר ככה שהגוף רולה לאכול ולשתות ולישן כבהמה.וזאת אומרת אני החי כלומר הנשמה אומרת להיותו בוחר בחיים והיה כמלאך ה' ודבר זה ביארנו בספר נר ה' ולזה הם היו מודיעים על פי התורה באיזו דרך ית פשרו ויפשר האדם כי הוא המליץ בינותם כהחכם יודע

גאון יעקב

בשמחה. ולא יתעלב בשום דבר ממקרי"ה אשר יזדמן. כי יאמר הלא מתת אלהים הוא ולמה זה אתעלב גם אם יראה אחרים מתעלבים. או מתקוטטים. ג"כ ירבה שלום וינחם את לבם. ובאם יתנהג ע"ז האופן או נשנה בעה"ז מעין דוגמת עה"ב. ע"ד אשר ברך הת נא עולמך תראה בחייך שישיג קלת מטיב עה"ב. ובעודו בזה העולם. וזה ששאל ר"ב לאליהו איכא בני עלמא דאתי ר"ל האם יש אנשים בזה העולם שמשיגים שנאה קלת מדוגמא עה"ב. כדי שיוכלו להשיג ענין העלם עה"ב. והראה להם הבדחנים. כי הם תמיד שמחים בלי עלבות. וגם מרחיקים הקטט ומריבה לעשות שלום בין איש לרעהו. וזהו קלת דוגמת עה"ב אשר אין שם עולב ורוגז והכל בתכלית התענוג והשלום. (רי"פ והביאג"י)·

עיון יעקב

זה דהא מדמייתי הגמרא שכן מלינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שהיו חטים ככליות א"כ מעשה רב אע"פ שלא ידענו טעם לדבר כן הוא בנסיון שלילות אלו מוכנים לברכת הגשמים : לחוני המעגל התפלל. לפי שהיה חסיד גדול שבדור ובעל מעשים ובטוחים בו שיתקבל תפלתו ולפי המעשים שהביא בסמוך מבואר שלכך נשמע תפלתו לפי שהיה מלער עלמו להבין ד"ת ולירד לעומקו של הלכה עם תלמידיו לכך נשמע תפלתו על הגשמים וכן תפלת זרעו אחריו : אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי. וכה"ג מלינו פרק מקום שנהגו אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נידוי וכל זה היה כדי להתרות בו שלא יעשה כן

עץ יוסף

נך כמהין ופטריות.עי' (רש"י) ובלשון ישמעאל קורין לכמהין כמא"ה.ולפטריות

ענף יוסף

א' ונתתי גשמיכם בעתם ברביעית כו' דבר אחר ונתתי גשמיכם בעתם בלילות בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח כו'. דבר אחר ונתתי גשמיכם בעתם בליל שבתות מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמלה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשה חטים כו' ע"כ. ונראה דהדעה הראשונה שאמר ברביעית היינו אחר

טובע: של אותו לדיק · חוני המעגל היה מלטער על המקרא הזה: שיר המעלות · לשון עילוי: היינו כחולמים. כחלום נדמה גלות בבל שהיה שבעים שנה: ע' שנין כחלמא וכו' · בתמיה · מי איכא דנאים ע' שנין כלומר יש אדם ישן ע' שנים בשינה אחת: עד ע' שנין לא טעין פירי · בטעינה קמייתא: יתיב חוני המעגל · וקא כריך ריפתא: ה"ג אנא עלמא בחרובא אשכחתיה כי היכי דשתלי לי אבהתי אנא נמי אשתיל לבראי: אהדרא ליה משוניתא · עלתה סביביו שן סלע: איכסי מעינא · דאינשי ולא אשכחוהו התם: (בני) רמכי רמכי · ולדי ולדות באלו השנים דניים מעוברת זכר היתה וחזר ובא עליה והולידו: אמר להם · שאל מהם בנו של חוני המעגל קיים הוא: נהירא לן הך שמעתא · מוגהת לנו שמועה זו כאילו למדנוה בחייו של חוני המעגל שהיה מפרקה לנו ומגיהה לנו יפה: לא נהגו בו יקרא כדמבעי · ככל הלורך: או חברותא או מיתותא · ול"ג הכא כחבריי' דאיוב אלא בבבא בתרא (טז:) גבי מעשה דאיוב אם אין חבריו של אדם נוהגין בו כבוד כבתחלה נוח לו שימות א"נ משום הנך בריוני לא כתיב בספרים: רפיק בדברא · עודר בשדה: לא סבר להו אפיה · לא החזיר להם פניו: בפניא · לפנות ערב כשהלך לביתו: דלינהו למאניה · הגביה בגדיו אחד כתפא שלא יקרעו: כי מקשטא · בתכשיטין:

(איוב כב) ימלט אי נקי דור שלא היה נקי מלטתו בתפלתך ונמלט בבור כפיך במה נמלט במעשה ידיך הברורים:

נז שם אמר יוחנן כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על המקרא הזה (תהלים קכו) שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים אמר אפשר ע' שנין בחלמא דמי מי איכא דניים ע' שנין יומא חד הוה קאזיל באורחא חזיא להדוא גברא דקא נטע חרובא[א] א"ל מכדי חרובא עד שבעין שנין לא טעין פשיטא לך דחיית ע' שנין ואכלת מיניה א"ל אנא עלמא בחרובא אשכחתיה כי היכי דשתלו לי אבהתי אנא נמי אשתול לבנאי יתיב וקא כריך ריפתא[ב] אתיא ליה שינתא ונים הדרא עליה משוניתא ואיכסי מעינא וניים ע' שנין כי קם (איתער) חזייה להדוא גברא דאכיל מההוא חרובא א"ל ידעת מאן שתליה להאי חרובא א"ל אבוה דאבא אמר ודאי ניימי לי ע' שנין חזא לחמריה דקא ילדה ליה רמכי רמכי אזל לביתיה אמר להו בריה דחוני המעגל היכא אמרו ליה בריה ליתיה בר בריה איתיה · אמר להו אנא הוא לא הימנוהו אזל לבי מדרשא שמעינהו לרבנן דאמרין נהירא לן הא שמעתא האידנא כבשני דחוני המעגל דכד הוה עייל לבי מדרשא כל קושיא דהוו להו לרבנן הוה מפרק להו · אמר להו אנא הוא לא הימנוהו ולא נהגו ביה יקרא כדמיבעי ליה חליש דעתיה בעא רחמי דלימות ונח נפשיה אמר רבא היינו דאמרי אינשי או חברותא [א]או מיתותא:

נח שם אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל הוה והוו קא אזלי רבנן גביה כד הוו צריכי עלמא למיטרא זימנא חדא איצטריך עלמא למיטרא שדרו רבנן זוגא דרבנן לקמיה למיבעי רחמי ותיתי מיטרא אזלו לביתיה ולא אשכחוהו אזלו לגביה לדברא אשכחוהו דהוה קא רפיק יהבו ליה שלמא [שם ע"ב] ולא אסבר להו אפיה · בפניא הוה מנקט ציבי[ג] כי אתא דרא[ד] ציבי [ומרא] אחד כתפא וגלימיה אחד כתפא כל אורחא לא סיים מסאניה כי מטא מיא סיים מסאניה כי מטא ביני היזמי והיגי[ה] דלינהו למאניה (כי איסתלק מהתם אחתינהו למאניה) כי מטא למתא נפקא דביתהו לאפיה כי מקשטא כי

ראו גשמים כלל היה דור אפל והארת אותם בתפלתך שראו התחלת הגשמים ועדיין היה דור אפל כמ"ש שלא בא מעט הגשם אלא להתיר שבועתך עד שהגבהתו בתפלתך לבא גשמים ברוב טובה ועדיין היה שח בעונש כמ"ש כמדומה שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם עד שהושעתו בתפלתך שירדו כתקנן ועדיין לא פסקו עד שעלו להר הבית מפני הגשמים מפני שלא היה הדור נקי עד שמלטתו בתפלתך שפסקו הגשמים והיו ונמלט בבור כפיך במעשה ידיך הברורין רמז על פר הודאה שהביא וסמך ידיו עליו כפרש"י: [שיר המעלות כו' · פירש"י מלשון עילוי עכ"ל אבל בפרק החליל ובמסכת מכות מפורש ע"ש ט"ו מעלות שהיו במקדש בעזרה ע"ש]: היינו כחולמים אמר מי איכא דניים ע' שנין כו' · דאין חלום בלא שינה ופרש"י ע' שנין בשינה אחת עכ"ל ואע"ג דחולמים בלשון רבים מ"מ חולמים משמע בלי הפסק וא"כ ע"כ שינה אחת הוא והענין שמדמה שני הגלות כאילו אינן רק כחלום הזה וכה"ג מדמי שנות אדם שהן ע' שנה כחולמים כמ"ש באיוב כחלום יעוף וגו' ועד"ז יש לפרש דמתוך קושיא זו ומי איכא דניים ע' שנין כו' הוה מפרש לקרא דהיינו כחולמים כלומר שהיינו בגלות בבל כחולמים כשנות אדם ע' שנה שאינן רק כחלום יעוף ועי"ז היה מצטער שיהיה נחשב עולמו של אדם רק כחלום שאין בו ממש · ואמר דהוה אזיל באורחא חזייה לההוא גברא דנטע חרובא כו' דהיינו שהראו לו כמו שהחרוב הזה כל ע' שנין לא נחשב לכלום אבל נוטעין אותו לעשות פירות לאחר ע' שנין כן האדם נברא בערב שבת שיהיה טורח במעשיו עד ע' שנין ואכילת פירות ושכרו הוא לאחר ע' שנין בעוה"ב וז"ש האי עלמא בחרובא אשכחתיה כו' שעוה"ז דמיון החרוב וגם אם השותל לפעמים לא יזכה לאכול ממנו להיות חי אחר ע' שנין מ"מ בנו זוכה לאכול ממנו כן הוא במעשה הצדיק בעוה"ז גם אם הוא עולם עובר לו מ"מ בנו אוכל פירותיו במותו כמ"ש ועושה חסד לאלף דור ואמר אתא ליה שינתא כו' ניים ע' שנין כו' · שהראו לו עוד בזה דודאי דפשטיה דקרא היינו כחולמים הוא דבר שאפשר וכמ"ש ש"מ דניימי ע' שנין וראה ג"כ שבר בריה אכל פירות החרוב לאמת לו ענין דלעיל שעיקר הפירות לאדם במעשיו בעוה"ז לאכול מהם אחר ע' שנין: ולא עבדו ליה יקרא כדבעי כו' · גם שראו בו שהוא בעל תורה ונהירין ליה שמעתיה כבשני דחוני המעגל מ"מ לא ראו בו שהיה בעל מעשים כחוני ולכך לא עבדי ליה יקרא כדבעי · ואמר דבעי רחמי ומת

א ב"ב טז ב':

חדושי גאונים

פשר דבר באופן שלא ימשך אחרי תאות הגוף מכל וכל. גם על בלי כי ידחה אותו בכל מכל כל כאותן המתענים וסגפים גופתם כאילו חפץ האל בהשחתת הגוף מה שזה אינו וחלילה לאל אך קיום הגוף ובריאות מלוה הוא כי איך ישלמו המעשיות האלהיות אם יהיה ראשו כואב ולבו עליו דוי. ומזה האריך לדבר רוב המדברים בכל מקום הוא הרב הגדול הרמב"ם ז"ל בפ' רביעי משמונה פרקיו. ובהלכות דעות. זה הנ"ל בביאור זה המאמר שע"כהיו בני העס"ב. (דרש משה):

אמר' ר' יוחנן כל ימיו של אותו לדיק היה מלטער על המקרא הזה וכו'. המאמר הזה הוא קשה ההבנה מבואר הספקות. גדולות וחזקות. כראי מולקות. וזה כי בראשון ענין אמרו כל ימיו היה אותו לדיק מלער על המקרא הזה וכו' בשל מי הלער הולך ולער עליו עד שלהפלגת לערו היה מלטער על זה כל ימיו. מה שאין מקום כלל לצערו זה כפי נגליהו ואדרבה כפי הנגלה יתפס אליו וימשך לו חסרון ידיעה ח"ו. בהיות ביאורו הפשוט נגלה וגלוי עינים שהרי לא אמר היינו חולמים אבל אמר כחולמים שפירוש ענינו שאותן שבעים שנה של גלות בבל נחשב להם כימים אחדים וזמן קלר כאילו נדמה להם כחולמים באותן שבעים שנה וזה ברור ופשוט. וראוי שיובן לפי זה מאמרו ומי איכא דניים שבעין שנין וכו'. כי מי בקש זאת מידו ליקח המקרא על פשוטו ואין אלו אלא דברי תימה על בלי כי לא פורש אותו כמו שפירשנוהו אנחנו. ויוקשה מאד

הרי"ף

ונצטער מי איכא דניים וכו'. לפי שהפסוק אומר בשוב ה' את שיבת ציון שהיה זמן הגלות כחולם חלום והיה ע' שנה ולא נתקיים ומה נעשה לגלות המר שאין לסמוך על התנחומין של זמן הגאולה וכשידע דניים ע' שנין ונתקיים הכתוב קבל נחמה שיתקיימו תנחומי הנביאים: כתב רש"י א"נ משום הנך בריוני לא כתוב בספרים ע"כ. נ"ע מהיכי תיתי דנגרס האי א"נ ויש ליישב דבירושלמי איתא בעובדא דרב כהנא כשמת וחיה ואח"כ המתיה בריוני והלעיגו עליו מה קלא בשמיא וכו' כמו כן הלעיגו על חוני שמת ע' שנים וחיה אחר כך וע"ז פרש"י דל"ג והנכון דשייך בסוף סי' נ"ח ושם מקומו

עיון יעקב

פעם אחרת (ועיין בספרי חק יעקב להלכות פסח סי' תע"ו ס"ק ג') ודלא כר"י דאמר חבר א"נ התראה: לא סימנוהו. נענש כאותו מדה לפי שאמר מי איכא דניים שבעין שנין לא סימנוהו

עץ יוסף

פקאייע (ערוך) וכמהין גדלים תוך הארץ ואחר חפירתא נראין · אבל פטריות גדלים על הארץ (מוסיף הערוך):

ענף יוסף

שגזר עליהם ר"ח בן דוסא שלא תלך איגרת בת מחלת אלא בלילי רביעית ובלילי שבתות. והא דקאמר בלילי רביעית ולא קאמר נמי בלילי שבתות. הוא משום דבלילי שבתות בלאו הכי טעמא דאיגרת איכא טעמא דאיסור מלאכה. ומ"ד בלילות ר"ל בכל הלילה היינו קודם שגזר עליהם רחב"ד ושפיר מייתי ראיה מהודדום שהיה קודם רחב"ד והיו גשמים יורדים בלילות פי' בכל לילות · ובא להודיענו החידוש שלמחר נשבה הרוח כו'. ומ"ד בלילי שבתות היינו

המתורגמן א) יאהניסבראָדט. באקסהארען. ב) האט געגעסען בראדט; ג) געקליבען האלץ, ד) געטרא

מטא לביתא עיילא דביתהו ברישא והדר עייל איהו אבתרה והדר עיילי רבנן יתיב כריך ריפתא ולא אמר להו לרבנן איתו כריכו · פליג ריפתא לינוקי יהיב ליה לקשישא חדא ולזוטרא תרתי · אמר לדביתהו ידענא דרבנן אמטול מיטרא אתו ניקום ניסק לאיגרא למיבעי רחמי אפשר דמירצי הקב"ה ואתי מיטרא [ולא נחזיק טיבותא לנפשין] סקו לאיגרא קם איהו בחד זויתא ודביתהו בחד זויתא ובעו רחמי קדים סליק ענגא מזויתא דדביתהו · כי נחית אמר להו אמאי אתו רבנן אמרו ליה שדרו רבנן לגבי דמר למיבעא רחמי ומייתי מיטרא אמר להו ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה אמרי ליה ידענא דמיטרא מחמת מר הוא דאתא אלא לימא לן מר הני מילי דתמיה לן מ"ט כי יהבינן ליה שלמא למר לא אסבר לן אפיה אמר להו אגיר יומא הואי ואמינא לא איפגר · מ"ט דרא מר ציבי אחד כתפיה וגלימא אחד כתפיה א"ל טלית שאולה הוה להכי שאילה לי ולהכי לא שאילה לי · מ"ט כל אורחא לא סיים מר מסאניה וכי מטא למיא סיים מסאניה כולי אורחא קא חזינא במיא לא קא חזינא · מ"ט כי מטא מר בהיזמי והיגי דלייה ללבושיה אמר [א]זה מעלה ארוכה וזה אין מעלה ארוכה · מ"ט נפקא דביתהו דמר לאפיה כי מקשטא אמר להו כדי שלא אתן עיני באשה אחרת · מ"ט עיילא היא ברישא ומר עייל אבתרה והדר עיילינן אנן אמר להו משום דלא בדיקיתו לי · כי כרך ריפתא מ"ט לא אמר לן מר כרוכו ריפתא דלא הוה נפישא ריפתא ואחזוקי לרבנן טובת חנם לא בעינא · מ"ט יהב מר לינוקא קשישא חדא ולזוטרא תרתי האי קאי בביתא והאי קאי בבי כנישתא · מ"ט קדים סליק ענני מהאי זויתא דהוה קיימא דביתהו דמר לעננא דידיה משום דאתתא שכיחא בביתא [ב]ומקרבא הנייתה לעני יותר מדגברי אי נמי בריוני שכיחי בשביבותן אנא קבעינא רחמי עלייהו דנימותו ואיהי הות קא בעיא רחמי עלייהו דלהדרו בתשובה ואהדרו :

נט שם חנין הנחבא בר ברתיה דחוני המעגל הוה כי הוה מצטריך עלמא למיטרא משדרי רבנן ינוקי דבי רב לגביה ונקטי ליה

רש"י

אמטול מיטרא · בשביל מטר באו : לאיגרא · לעלייה : זויתא · זוית : מזויתא דדביתהו · מאותו רוח שאשתו שם עלו העבים תחלה שנענית תחלה : אגיר יומא הואי · שכיר יום הייתי : אמינא לא איפגר · לא אתבטל ממלאכתי כמו יומא דמיפגרי רבנן (שבת קכט:) : מ"ט דארי מר · נשא הטלית על הכתף אחת ולא נתנו תחת המשוי: להכי שאילה לי · להתעטף בה : להכי לא אושלוהו לי · למידרי עליה ציבי ולמקרעיה : במיא לא חזינא · מאי אית בהו ושמא ישכני דג או נחש : דלא בדיקיתו · אתון אם כשרים אתם או פרוצים ואמר מר (מסכת ד"א רבה פ"ה) לעולם יהיו בעיניך כל אדם כלסטים : טובת חנם · דאינהו לא הוו אכלי דליכא ריפתא וקא מחזיקנא בהו טובת חנם : זוטרא קאי בבי כניסתא · קמי רביה ולא אתי כל יומא : דאיתתא שכיחא בביתא · כל שעתא וכי מצריך עניא מידי אזלא ויהבה : ועוד דמקרבא הנייתה · הנאות שהיא עושה לעני קרובות ומזומנות כגון לחם וקמח וקטניות שאין לעני טורח בהם אבל אני נותן להם מעות : אי נמי · להכי קדים עננא מזויתא דידה : משום הנך בריוני · בורים עם הארץ : ינוקי דבי רב · תינוקות של בית רבן כדי

מהרש"א

כו' · שלא הגיע עדיין זמנו למות דאותן ע' שנין שהיה ישן לא נחשב לו לכלום ובירושלמי מייתי עובדא דחוני המעגל שהיה בחורבן בית ראשון והיה ישן מחורבן בית ראשון ע' שנין עד שנבנה בית שני אבל זה המעשה דמתני' היה אח"כ זמן רב בזמן שמעון בן שטח וכתב בעל יפה מראה דשני חוני המעגל היו וזה דמתניתין הוא בר בריה הוה ע"ש ובספר יוחסין כתב בשם יוסף בן גוריון שנהרג חוני המעגל מחוץ לירושלים במלחמת בני חשמונאי וזה מסכים עם תלמודינו לפי שנאבד מן העולם ע' שנה בשינה אמרו עליו שנהרג במלחמת האחים ולכך כשבא אפילו בר בריה לא האמין לו : [קם איהו בחדא זויתא כו' וכפירוש רש"י בחומש גבי לנוכח אשתו והוא מפורש בפ' הבע"י] : שכיר יום הואי אמינא לא איפגר כו' · יש לדקדק כיון דשאלת שלום מצוה היא ה"ל למפגר וליבטל ממלאכתו דהא פועל חוזר אפילו בחצי יום וי"ל שהיה עני והיה צריך לשכר מלאכתו לפרנסת בניו הקטנים שהוא מצוה כמ"ש בכתובות עושה צדקה בכל עת זה המפרנס בניו כשהם קטנים : מ"ש כי מטי מר להיגי דלנהו כו' · לא היה לך להגביהם שלא יזיקו לגופך ואמרינן פ' חולין דבל תשחית דגופיה עדיף וא"ל זה מעלה ארוכה כו' ולא אמרינן בכה"ג בל תשחית דגופיה עדיף: מ"ט עיילא היא ברישא והדר עייל מר כו' · ולא היה לך לילך אחריה דאמרינן פ' הרואה לא ילך אדם אחרי אשה ואפי' היא אשתו והוה לך לילך ברישא ואח"כ אנן ואח"כ אשתך וא"ל דהוצרכתי לילך אחריה משום דלא בדקיתו לי לילך היא אחריכם בקרוב לכם והא לא תקשי שילכו הם ברישא ואח"כ הוא ואח"כ היא דדרך בעה"ב לעייל ברישא לבית ולא אורח] : ינוקי דבי רב כו' · מפני שהיה מחביא את עצמו בבית הכסא כו' · ופרש"י ול"נ שהיה מחביא עצמו בבהכ"ם כלומר דמתחבא עצמו כי הוה בעי רחמי אמיא היה מחביא עצמו מרוב ענוה ומאן דגרים כו' ע"ש פי' השני דחוק ואינו שייך לכאן גם בחדושין בע"י דמפרש ליה דמחביא עצמו מפני עניים הוא דחוק ועיקר חסר מן הספר וע"כ נראה לקיים הגירסא כפי פי' ראשון שפרש"י דקאמר מה שלא שדרו זוגא דרבנן לגביה למיבעי רחמי כמ"ש לעיל בחוני המעגל ובאבא חלקיה עד שהוצרכו

יד יוסף

א ב"ק נא ב :
ב כתובות סו ב' :

הדרושי גאונים

ענין אמרו' להוא גברא דקא מטע חרובי מכדי האי חרובא וכו' כי איך הבין לפי דבריו מציאות אילן החרוב בעולם. וכמו שהשיבו אנא חרוב בעלמא אשכחתיה וכו'. ואין צריך לומר מה שהוא משונה הציור אמרו שישן ע' שנה. ושהקיפו גן סלע ונעלם מעיני הבריו' מה שהדברים הללו פפי מגליהן אין להם שום מציאה כלל. ויתר מהמה שתמורתו ילדה לו ולדי ולדות איך יצוייר זה שיהיו עומדים חיים וקימים ע' שנה ויש לתמוה על המחיה ועל הכלכלה מאין יבא עזרם ופרנסתם ולא זכר ר' יוחנן שבכל ע' שנה הללו לא מתו ממקנה חוני המעגל עד אחד אחר שלא הפרים ביניהם ויעמוד בין החיים ובין המתים להזכירם ולבארם. ואם יש את נפשך לומר שנם היו עומדין וכן כל סיפורי זה המעשה מעשה נסים נעשו בו זה אינו ממה שיגזור ויסכים עליו

אהבת איתן

מ"ט כי יהיבנא למר שלמא לא אסבר לן מר אפי' א"ל שכיר יום הואי. עיין במהרש"א שהוקשה לו דשאלת שלום מצוה היא וה"ל לבטל ממלאכתו דפועל חוזר אפילו בחצי היום. ולק"מ דהא קי"ל דכל בעלי אומניות אין רשאין לעמוד אפי' בפני ת"ח כדי שלא לבטל כדאי' בפ"ק דקדושין (דף לג) ומבואר בתוס' שם דבמלאכת אחרים אסור ובמלאכת עצמו אינו חייב ולא אמר דיתזור . ועוד י"ל דהוה במלאכת דבר האבוד שאינו יכול לחזור ועוד כיון

חידושין

משום דלא בדיקתו לי כו'. ואע"פ שהיה הולך אחר אשתו ואסור אפ"ה מוטב שילך אחריה כדי שלא תלך איהי בהדי התלמידים דשמא יבואו לידי עבירה ע"כ :

עיון יעקב

הימנוהו ג"כ לדידיה שאמר שישן ע' שנה : **ומקרבא** הנייתא. ונ"ל שז"כ רש"י ריש פ' תולדות ויעתר לו לו ולא לה בתמיה שלא ראוי לעתר לה קודם לפי שמקרבה הנייתא ע"ז מתרץ לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק וק"ל :

חנן הנחבא. עיין פרש"י בגירסא א' שהיה מחבא וכו' מרוב ענוה ול"נ כפשוטו לפי

הרי"ף

דא"כ ורש"י פי' דל"ג ואף דכתב ודוגמתו מלינו בסי' ס"ו בבת קול דר"ח דמתקו מהר חורב ואיתא בברכות מה"ח וע"ש : **מ"ט** עיילא היא ברישא ומר עייל אבתרה. עיין בחידושין ועי"ל דהתם איירי אחר אשה בשוק משום שמדקדק בפסיעותיה והכא בכניסתם לבית אין לדקדק שלא תהלך אשה לפני בעלה :

ענף יוסף

לאחר שגזר עליהם אביי בכל לילות א"כ בעתם לא משמע אלא לילי שבתות משום איסור מלאכה ומביא ראיה מימי שמעון בן שטח שאע"פ שלא ירדו הגשמים אלא בלילי שבתות (שאע"פ שהיה קודם רהב"ד והיה יכול לירד גשמים בכל לילות. מ"מ הראה הקב"ה זכותו הרב שאפי' שלא ירדו הגשמים אלא בלילי שבתות) מ"מ סיפק הגשמים עד שהיו חטים ככליות כו':

נח אנא בעי רחמי דלימותו והיא בעא רחמי דליהדרו בתיובתא כו'. וקשה עליו למה בקש שימותו ולא ביקש שיחזרו בתשובה. ונראה שהנה נודע אשר הרגל נעשה טבע. וכשאדם מרגיל עצמו בתאוות היצה"ר באכילה ושתיה מרובה כסוס כפרד בלי מורא שמים עליו ובשארי תאוות ובפרט בתאות המשגל. אז כל אלה התאוות נעשין טבע אצלו ועובר אח"כ העבירה שלא בכחות היצה"ר כלל. כי הם משרירות לבו הרע מה שטינף עצמו בתאוות מרובות. וזהו האל זר שבך שהזהיר הקרא לא יהיה בך אל זר. כי זה קשה מכולם מי שנעשה בו מעצמו ממש אל זר. שכ"כ נטבע בתאוה עד שעושה מעצמו בלתו כחות היצה"ר. והנה אלו העונות שבאין אל האדם מכחות היצה"ר וכת דוליס על אלו נאמר יתמו חטאין ולא חוטאין (עיין ברכות דף י') כי אלו בטל מהן כח היצה"ר אז ורשעים עוד אינם וברכו נפשם את ה' ויחזרו בתשובה לפני בוראם. ואך באלו שעושין העבירות מדעת עצמן לאלו אין מועיל ביטול כח היצה"ר שמעצמן יעשו העונות. וזה היה חילוק הדעות בין אבא חלקיה לאשתו. ובין ר"מ ואשתו (במס' ברכות הנ"ל) שאבא חלקיה ור"מ סברי שהני בריוני

לסמריך לבו ולכוון תפלתו : בשיפולי · בשולי בגדיו : אבא אבא · כך רגילין לקרותו כיתום שאומר אבי אבי : שאינן מכירין · בין חנין לאביהן בבשמים כסבורין עלי שאני אביהן : שהיה מחביא · ול"נ בבית הכסא כלומר מתחבא עלמו כי הוה בעי רחמי אמיטרא מיטמר נפשיה מרוב ענוה · ומאן דגרים מחביא את עלמו בבית הכסא כלומר מתחבא בבגדיו כשהוא נכנס להסך את רגליו מרוב לניעות : רב הונא ורב חסדא · מחסידים דבבל מפרסמין את הדבר ושל א"י לנועים ולא היו מודיעין שבשבילם בא מטר : ליכנוף אהדדי · אלמא בפרהסיא היו עושין לא בלנעא ל"א לכנוף אהדדי דמשום חד מינייהו לא הוה אתי מטרא : תקיפי דארעא דישראל רבי יונה · וקא חזינן דמחמתיה בלחוד הוה אתא מטרא : גולקא · טסק"א בלע"ז : ואייתי בזוזא עיבורא · מפני היוקר : בדוכתא עמיקתא · בעמק או תחת הסלע כדי שלא יראוהו בני אדם שאפילו לביתו לא היה מודיע: אייתית לן מידי · מעבורא דאזלת למזבן : רווח עלמא · וליהוי שבעא מפני המטר ולהכי לא זבני כיוקרא דהשתא : הוו קא חלפי דבי נשיאה · התם עלוי מערתא דרבי יונה : אינקוט כרעייהו · נדבקו רגלי סוסיהם בקרקע שעל גבי המערה ולא היו יכולין לזוז ממקומם שלא הניחום לילך עד שקיבלו עליהם שלא לצער עוד לרבי מני בנו : הוה שכיח · רבי מני לפני רבי ילחק בן אלישיב : עתירי דבי חמי · עשירים של בית חמי : ליענו · יהיו עניים : דחקו לי · כדי שאתן להם פרנסה שהם עניים : לא מקבלא דביתאי עלאי · כלומר אינה מקובלת אשתי עלי ואין דעתי מיושבת עליה לפי שאינה יפה : קא מרדה עלי · שמורדת עלי ואינה חוששת לי שהיא יפת תואר ואני שחור ופ"א מינגדר' עלי מתגדלת עלי מפני תואר יופיה כמו מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו (חולין ז') : עמי היתה ושלחתיה · (כלומר שקבלתי עלי שלא להתפלל על ענין זה שהתפללתי קודם) דבר זה היה בידי שכל מה שהייתי מבקש היו נותנין לי ועכשיו אין תפלתי מקובלת כ"כ (ומפני שלא היה רוצה להטריח לפני המקום אמר כן) : יוקרת · שם מקום : יומא חד שמעיה · רב אשי לרבי יוסי בר אבין · לישנא אחרינא שמעיה רבי יוסי בר אבין לרב אשי : דקא גריס אמר שמואל

בשיפולי גלימיה ואמרי ליה אבא אבא הב לן מיטרא אמר לפני הקב"ה רבש"ע עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא דיהיב מיטרא לאבא דלא יהיב מיטרא · ואמאי קרי ליה חנין הנחבא שהיה מחבא את עצמו בבית הכסא :

ס שם א"ל רבי זריקא לרב ספרא [א]תא חזי מה בין תקיפי ארעא דישראל לחסידי דבבל חסידי דבבל רב הונא ורב חסדא כי הוה מיצטריך עלמא למטרא הוה א"ל חד לחבריה ליכנוף[א] לגבי הדדי וליבעי רחמי אפשר דמתרצי הקב"ה ואתא מיטרא תקיפי דארעא דישראל כגון ר' יונה אבוה דרבי מני כי הוה מצטריך עלמא למטרא שקיל גולקא [ב] ואמר לאינשי ביתיה איזיל ואייתי בזוזא עיבורא[ג] אזיל וקאי בדוכתא עמיקתא דכתיב (תהלים קל) ממעמקים קראתיך ה' וקאי בדוכתא צניעא והוה מיכסי שקא ובעי רחמי ואתי מיטרא כי הוה אתא לביתיה אמר ליה אייתי מר עיבורא אמר להו אמינא הואיל ואתא מיטרא רווח עלמא · ותו רבי מני בריה הוו קא מצערו ליה דבי נשיאה אזיל אשתטח אמערתא דאבוה אמר ליה אבא אבא הני מצערו לי · יומא חד הוה קא חלפי התם אנקוט כרעייהו דסוסוותייהו עד דקבילו עלייהו דלא קא מצערי ליה · ותו רבי מני (יומא חד) הוה שכיח קמיה דרבי יצחק בן אלישיב א"ל עתירי דבי חמי קא מצערי לי אמר ליענו ואיענו אמר קא דחקו לי ליעתרו ואיעתרו אמר לא מקבלא דביתאי עלאי א"ל מה שמה חנה תתיפה חנה נתיפתה אמר קא מרדה עלי אמר תהזור חנה לשחרירותה והזרה חנה לשחרירותה :

סא שם הנהו תרי תלמידי דהוו (שכיחי) קמיה דרבי יצחק בן אלישיב אמרו ליה נבעי מר רחמי עלן דנחכים טפי אמר להו עמי היתה ושלחתיה · רבי יוסי בר אבין הוה שכיח קמיה דרבי יוסי דמן יוקרת שבקיה ואתא לקמיה דרב אשי [דף כד ע"א] יומא חד שמעיה דקא גריס

רבנן ליסדר ליה ינוקי דבי רב וקאמר דודאי גם לו סדרו זוגא דרבנן אלא משום דכשהרגיש שבאו אליו רבנן הוה מיטמר ומחביא עלמו בבית הכסא שלא ימלאו אותו רבנן וכדי שלא יחזיק טובה לעלמו כדאמרינן לעיל באבא חלקיה ולכך הוצרכו אותן רבנן לישדר ליה ינוקי דבי רב לגביה שילכו אחריו גם במקום הנחבא בבהכ"ס ויאמרו כך אבא אבא כו' ולהכי סמיך ליה הך עובדא דרבי יונה דעביד נמי הכי בלנעא כדי שלא יחזיק טובה לעלמו ואפילו מאנשי ביתו הוה מיטמר : חזי מה בין תקיפי דא"י כו' · קראן הכי נמי ע"ש זה דבני בבל מפרסמין חסידות שלהם משא"כ בני א"י דאינן מוחזקין לפני העולם לחסידי רק לתקיפי : אשתטח אמערתא כו' · הך עובדא ה"מ לאתויי בסוגיא דפרק מי שמתו שהמתים יודעים גם בלערא דאחרינא : עמי היתה ושלחתיה כו' · עי' פרש"י והוא דחוק

א חולין קכב: מגילה כח ע"ב :

חדושי גאונים
השכל כי למה זה ועל מה זה ועל מה יעשה השם נסי נסים על לא דבר כמו שזכרנו . מביאור המקרא שהוא כמשמעו ואין מקום לנערו זה כלל . אשר על כן יאמר היום ביאור זה המאמר כפי מה שאומר . והוא כי זה הלדיק המופלג כמו שנודע ענינו . והיה בזמן הורקנוס ואריסתובלוס שנחלקו על דבר המלוכה כמו שנזכר בגמ' בב"ק פ' מרובה כשלרו מלכי חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבפנים ואריסתובלוס מבחוץ וכו' . הנה לזה נלטער כי בא לו העיון והתבודדות בגלות בבל אשר הגלה אותם נבוכדנלר מלך בבל ברוב עונם ובשובם הנה אמרו העולים מבבל בשוב ה' שיבת ליון היינו כחולמים שיסבול המקרא הזה פי' מאמרו היינו כחולמים ירלה לכך גלינו מארלינו והולרך הקב"ה לשוב שבותינו לפי שהיינו כחולמים כלומר כל מעשינו היו כאיש חולם חלום כאיש נרדם . ולזה בראותו עתה אנשי דורו מריבין על דבר המלוכה וישפכו דם נקי דמים בדמים נגעו לזה נלטער לער גדול בהשבו איך אפשר לילוד אשה בן אדם

חדושין
גרים מחביא עלמו בבית הכסא ופירש שנתן דינר לעני ולא רצה שיראהו העני ויתבייש ממנו והחביא את עלמו בבית הכסא ורש"י גרים בתרי אנפי :

עיון יעקב
גרסא זו כי הוה חזי רבנן היה מחביא את עלמו מפניהם לקיים בעלמו ראו נערים ונחבאו ומש"ה לא שדרו ליה זוגא דרבנן רק ינוקי דבי רב (ואפילו אי גרסינן שהיה מחבא עלמו בבהמ"ד י"ל שהיה הגרסא מחבא עלמו בבית המדרש לקיים ראו נערים ונחבאו ואח"כ הדפיסו ר"ת בב"ה וטעו המדפיסים לומר בבית הכסא כנ"ל פשוט) ועיין במהרש"א שכתב

עין יוסף
ס ליכנוף אהדדי · עי' (רש"י) והא דאי' במ"ק דף כ"ח ע"א רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן לדיקי הוי מר מללי ואתי מיטרא ומר מללי ואתי מיטרא · אלמא דמשום רב חסדא ג"כ אתי מיטרא אע"ג דחד הוא · וי"ל דכוונת רש"י דמשום חד מינייהו היינו רב הונא לבד לא אתי מיטרא . לכך כי הוה עלמא לריך מיטרא הוה א"ל חד לחבריה ר"ל רב הונא לרב חסדא ליכנף כו' . ואע"ג דמשום רב חסדא לבד יכול לירד מטר · מ"מ לירף רב הונא עלמו לרב חסדא משום זכותיה דרבים עדיף טפי ועכ"פ רב הונא שהיה מחסידי דבבל לא ירד מטר בשבילו לבד : גולקא. פי' שק (ערוך):עיבורא · דגן:

ענף יוסף
בריוני כבר יצאו מכחות היצה"ר ומוסיפין להטוא מדעת עלמן ואינו מועיל ביטול היצה"ר ולכן היה מתפלל עליהם שימותו . ואך ברוריה אשת ר"מ ואשת ר' אבא חלקיה אמרו אולי לא חזק רשעם עדיין כ"כ ויתמו חטאים כתיב ולא חוטאים לכן נתפלל עליהם ויהדרי בתשובה . ועלתה בידם (באר מ"ח סדר ויקרא דף קנ"ח) :
ס תתיפה חנה . נתיפתה כו' תחזור חנה לשחרורית וחזרה חנה לשחרורותה . כתב בספר מחיר יין מבואר שזה מאמר כפשוטו הוא נמנע להאמינו שיעשה השי"ת נסים מפורסמים לשנות טבע הבריאה כדי למלאות תאוותו של רבי מני שתתיפה חנה או משום שמרדה עליו תחזור לשחרוריתה אלא שהכוונה בזו לענין רפואת הנפש . כי כינוי דביתהו הוא משל לחומר . ורבי מני היה אומר לרבי ילחק שהיה בו פחיתות שלא היה יכול לכבוש יצרו בדבר ההוא . ושאל לו איזה מדה היא . ואמר ליה חנה ר"ל הקנאה . וקראה חנה להיות מפורסם בה דקנאתה אשר קנאה את צרתה פנינה בעבור הבנים . ואמר ליה תתיפה חנה ר"ל יען לו שיתרחק מקנה הקנאה לגמרי אל קנה השני . ולא יתקנא בשום אדם אפילו במקום שהקנאה טובה כמו שאמרו קנאת סופרים תרבה חכמה. והכל כדי להרחיק מן הקנאה

אהבת איתן
שהיו חייו נדחקין כמבואר ודאי שלא היה מחויב לחזור ממלאכתו ולבטל משכירותו ויסגף א"ע ברעב כדי לקיים מלות שאלת שלום והרי לדעת כמה פוסקים אינו חייב לקנות אפילו מלוה עוברת כשחייו נדחקין כמ"ש באו"ח סי' תרנ"ו :

המתורגמן א) צוואמען קאממען . ב) איין זאק . ג) קארעו :

אמר שמואל [א]השולה דג מן הים בשבת כיון שיבש בו כסלע חייב א"ל איהו ובין סנפיריו א"ל לא סבר מר דהאי רבי יוסי בר אבין אמרה א"ל אנא הוא יוסי בר אבין א"ל ולאו קמיה דר' יוסי דמן יוקרת הוה שביה מר א"ל אין ומה טעם שבקיה מר ואתא הכא א"ל גברא דעל בריה ועל ברתי' לא חיים עלי דידי חיים · בריה מאי היא יומא חד הוו אגרי ליה אגירי בדברא נגה למיתו להו ריפתא אמרו ליה לבריה כפנינן[א] הוה התם תאנה אמר תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא אפיקא ואכלו אדהכי והכי אתא אבוה אמר להו לא תנקטו לי בדעתייכו דהאי דנגהנא דבמילתא דמצוה הואי ועד השתא הוא דסגיא א"ל רחמנא לשבעך כי היכי דשבעינן ברך אמר להו מאי הואי הכי והכי הוה · א"ל בני אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנן יאסף שלא בזמנו · ברתיה מאי היא הויא ליה ההיא ברתה בעלת יופי חזייה לההוא גברא דהוה קא (בדיק) [כריא] בהוצי וקא מהדר אבתרה למחזייה א"ל מאי האי א"ל רבי אם ללוקחה לא זכיתי לראותה לא אזכה אמר ליה בתי קא מצערתא לברייתא שובי לעפרך ואל יכשלו בך בני אדם (וכן הות לה) · הויא ליה ההוא חמרא כד הוה אגרי לה הוו מותבי אגרא עילווה ואתיא לבי מרה ואי טפי לה או בצרי לה לא אתיא יומא חד אנשו זוגא דסנדלי עלה ולא אזלה עד דשקלו הימנה והדר אזלה :

סב שם אליעזר איש ברתותא כד חזו ליה גבאי צדקה טשו מיניה דכל דהוה נקיט הוה יהיב להו יומא חד סליק לשוקא למזבן לה נדוניא לברתיה חזיוה גבאי צדקה טשו מיניה אזל ורהט בתרייהו אמר להו [אשבעתיכו] במאי עסקיתו אמר ליה בנדוניא דיתום ויתומה אמר להו העבודה שהן קודמין לבתי שקל כל מה דהוה ליה יהביה ניהליהו פש

רש"י

השולה דג מן הים בשבת כיון שיבש בו כסלע · אף על פי שהוא מפרכס לאחר כן ובעוד שהוא מפרכס השליכו במים : חייב · משום נטילת נשמה שהיא אב מלאכה : אמר לו · רבי יוסי : ובין סנפיריו דודאי לא חיי ובשאין מחוסר לידה עסקינן כגון שלדו בתוך הסל והניחו במים לחיות כדרך שעושין הדייגים : א"ל · רב אשי : ולא סבר לה מר דהאי · ובין סנפיריו : רבי יוסי בר אבין אמרה · כלומר מ"ט לא אמרת לה משמיה שכל האומר דבר בשם אומרו מבי' גאולה לעולם : סנפיריו · שפורח בהן : נגה · שהה ר' יוסי והיו סבורין שיביא להם לחם : לא תנקטו לי · אל תחשדוני שלא הבאתי לכם מזונות עד עכשיו : [דסגיא · שטרחתי ואחרתי] : דהוה (בדיק) [כריא] בהוצי · (היה מנקב בין הגפנים כדי להסתכל ביופיה) [סותר גדר עלים כדי להסתכל דרך הנקב : א"ל ר"י מאי האי · מה אתה מעיין כאן] : קא מצערת לברייתא · מפני שאת יפה ויצר תוקף עליהם שובי לעפרך : אנשי · שכחו : טשו · מתחבאים ממנו : ביתום ויתומה · לזווגן זה לזו : העבודה · שבועה :

תוספות

השולה דג מן הים · שולה כמו מגביה כיון שיבש בו כסלע שעדיין הוא מפרכס ובשעה שמפרכס חזר והשליכו ליס חייב משום נטילת נשמה שהיא אב מלאכה דתנן (שבת דף עג·) השוחטו והמפשיטו גבי אבות מלאכות :

מהרש"א

שלא יהיה תפלת הצדיקים מקובלת ומרוצה למקום בזקנותם כמו בנערותם והרי לענין חכמה אמרו שהחכמה נוספת בהם בזקנותם ועוד לשון ושלחתיה לא משמע כפי פירושו דמשמע שלחתיה מרצון ונראה לפרש דמרצון שלחתיה שלא אבקש עוד להטריח קוני לשנות הטבע כדאמר לקמן והיה תוהה על הראשונות שבקש לשנות הגזירה מעוני לעושר ומעושר לעוני וכן הכא לבקש רחמים דנחכם טפי שהם גזירת שמים משעת יצירה כדאמרי' פרק כל היד [א] מלאך הממונה על ההריון מעמיד הטפה לפניו ית' ואמר טפה זו מה תהא עליה כו' עשיר או עני טפש או חכם כו' ולזה נסמך הך דר"י עם בנו לכאן שהיה מענים בנו על כך שהטריח את קונו לשנות הגזירה והטבע ודו"ק : כי היכי דאשבען ברך כו' · לכאורה לבנו ה"ל למיברך רחמנא לישבע לברך כי היכי דאשבען כו' וי"ל דתלו מעשה נסים אלו שנשבעו ממנו ברבי יוסי בזכותו שהיה עוסק אז במצוה: אתה הטרחת את קונך כו' · אבל ממה שהיה נהנה ממעשה ·נסים לא היה חש שהיה אפשר לו לתקן ולהקדים אותה הנאה כדלקמן בר"א ועוד דמשום שהיה נהנה ממעשה נסים לא היה כדאי לקלל ולענוש את בנו אי לאו משום שהטרחת כו' : בתי קמצערת כו' שובי לעפרך ואל יכשלו כו' · נראה דתרתי קאמר חדא דקמצערת לברייתא ללוקחך כמ"ש אם לא זכיתי ללוקחה כו' ואידך שאל יכשלו בך בני אדם לבא לידי איסורא כמ"ש [ב] כי בתואר אשה יפה רבים הושחתו כו' ולא יפה עשה לקללה שתשוב לעפרה בשביל כך אלא כ"א לקללה שתשוב לשחרירותה וכדאמרי' לעיל א"נ דאין זה כדאי לקללה שתמות והראיה מאברהם עם שרה אשתו : ואי טפי ליה כו' · בכמה מקומות בתלמוד הפליגו בחמרא דרבי פנחס ב"י [ג] שלא רצה לאכול דבר שאינו מעושר ולא הזכירו בשום דוכתא מהפלא דהאי חמרא דר"י דיוקרת וי"ל דחמרא דר' פנחס ב"י עדיפא ליה לאתויי שהחמיר על עצמו מלאכול דבר שאסור לרבו ר' פנחס ב"י דהיינו דבר שאינו מעושר משא"כ הכא דלא אסר החמור על עצמו כלום אלא דבר שאסור לרבו רבי יוסי או למי ששכרו משום גזל הרחיק מהם : [העבודה שהן קודמין לבתי כו' · ויש לדקדק אמאי עשה כן והא עניי קרובך קודמין וכ"ש בתו ודוחק לומר שהיה לו בביתו להפריז נדוניא גם לבתו דמשמע שנעשה עני ע"י זה שיהב להו כל דאיכא בהדיה

[א]מהרש"א ד"ה עמי פרק כל היד (טז ע"ב) : [ב]שם ד"ה בתי כמ"ש (סנהדרין ק' ע"ב): [ג] שם ד"ה ואי טפי ליה כו' בכמה מקומות בתלמוד הפליגו כו' ולא הזכירו בשום דוכתא מהפלא דהאי חמרא כו' (הגה לפי נוסחא אחרינא שנדפס בגליון הש"ס שבת קי"ב ע"ב כתמורו דר' יוסי דמן יוקרת וכו' ע"ש לא ק"מ. ועמ"ש בס"ד בתקוני כלי שרת אדברי רש"י שם דמזכיר במס' תענית וכו' ע"ש על כרחך דגרסתו היה כתמורו דר"י דמן יוקרת והיינו האי חמרא דהכא בתענית כד ע"א גם במ"ש הגאון מהרש"א בכמה מקומות בתלמוד וכו' לא ידעתי מקומו אלא רק בחולין ז' ע"ב ונרמז קצת בשבת קי"ב הנ"ל) :

יד יוסף

א שבת קז ב' :

חדושי גאונים

מעיפה סרוחה להמרה את בוראו כמו שכן עשו אנשי בבל שהובאו בגלה בעונם ובמעלם אשר מעלו והלה יוסיפו על הראשונים ולא יזכרו ראשונות אשר הגלה ה' אותם באפם ובחמתו ויעש למען שמו והעלם אל הארץ הזאת והמה מרו ועצבו את רוח קדשו לזה נצטער איך שן עוד היום גדול המרו בינותם ולא ישימו על לבם כי לה' המלוכה מלך עליון אמנם מלך אביון בלה ורד שחת תנומ' תעופינו תרדמ' תעופפינו כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה דמות שינה יהיו בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש ולזה היה מצטער על זה איך נמו שנתם וזה ודאי אמרו מי איכא דניים ע' שנין ירצה אחרי שימי שנותיו שבעין שנין

עיון יעקב

ג"כ קצת בדרך זה אך שסוגיא הדברים מפשטן : יאסף שלא בזמנו . כאן לא קאמר וכן הות ליה לפי שלא היה צריך למות מיד והיה סגי ביום א' קודם זמנו שימות לא היה ניכר שמקללתו מת קודם זמנו משא"כ בבתו שהוצרכה למות מיד כדי שלא יכשלו בה ויצערו הבריות לכך קאמר וכן הות לה : העבודה שהם קודמין . אע"ג דקי"ל עניי קרובך קודמין

ענף יוסף

הקנאה. ואמר ליה קא מרדא עלי ר"ל כאשר הרגיש רבי מני בנפשו כי מעכשיו יוכל לעמוד בדרך אמצעי ולא יטה עוד לקצות השתיקה ואמר שאם יטה עוד ויגרגל נפשו בהרחקת הקנאה אל הקצה השני וימרוד עליו לגמרי ולא יקנא כלל גם זו רעה רבה היא. כי דרך הממוצע הוא הישר על כן אמר רבי יצחק שמעתה יכול לחזור במקצת לשחרוריתה וילך בדרך האמצעי . כי מעתה לא יטה עוד לאחד הקצות . עכ"ל :

סב אליעזר איש ברתותא כו'. האי אליעזר הוא רבי אליעזר איש ברתותא שאמר בפ"ג דאבות תן לו משלו שאתה ושלך שלו . וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך (ובכאן לא נסמך עדיין והיו קורין לו אליעזר) ופי' המדרש שמואל ע"ד מ"ש ישעיה ע"ה כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך אל תתעלם . כלומר כי תראה ערום וכסיתו אם יש ספק בידך לכסות את עצמך תחלה אז אנכי מצוך כי תראה ערום וכסיתו . ואם לאו לא תכסה את אחרים ותשאר אתה ערום רק ומבשרך לא תתעלם . כי בשרך קודם לבשר אחרים . כי צריך לאדם שלא יפזר כל ממונו ויטיל עצמו על הצבור . וז"ש תן לו משלו כלומר מקצת מה שהוא שלו תן לו (כי המ"ם של משלו היא מ"ם מקצתו) כלומר לא תבזבז כל נכסיך אלא תן לו מקצת משלו . ונתן טעם לזה ואמר שאתה ושלך שלו . כלומר שגם הש"ית רוצה בטובתך ומבשרך לא תתעלם. ולזה אמר שאתה ושלך שלו . ולא אמר שלך שלו . וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך . כלומר מקצת ממה שנתת לנו בידך (וזהו מ"ם מקצתו דמידך הוא מה שנתנו לך) עכ"ל . וא"כ קשה על אליעזר איש ברתותא איך לא קיים מאמרו ונתן לצדקה כל מה שהיה לו . והמהרש"א הקשה עוד הא קי"ל עניי קרובך קודמין וכ"ש בתו . ונראה שבודאי השאיר לעצמו ג"כ קצת אלא שפיזר יותר מחומש . ולפי שאחז"ל המפזר אל יפזר יותר מחומש לכן כד חזי ליה גבאי צדקה טשו מיניה כדי שלא יעני . אבל הוא קיים בעצמו מ"ש שלמה המלך ע"ה (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד וחושך מיושר אך למחסור . ופירש הגר"א שב' מדות באדם . כילי וותרן ובשניהם איסם עלהי"ט . אך מדות ותרנות יש לפעמים שמפזר ונוסף עוד ע"י זה כמ"ש במדרש שפעם אחד נתן אחד לעני דינר בשני בצורת ולא היה לו מה לאכול והלך ואסף את

המתורגמן א) מיר זיינען הונגריג .

פש גביה חד זוזא אזל זבן ביה חיטי ואסיק שדייה באכלבא אתיא דביתהו א"ל לברתה מאי אייתי לך אבוך אמרה לה כל מה דאייתי לאכלבא אסקיה סליקא אתיא למפתח בבא דאכלבא חזיא אכלבא דמליא חיטי וקא נפקא בצנורא דדשא [א] ולא מיפתח בבא מחיטי כי אתא מבי מדרשא אמרה ליה ראה מה עשה לך (בוראך) [אוהבך] אמר לה העבודה הרי הם הקדש עליך ואין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל : סג שם רבי יהודה נשיאה גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר כמה איכא בין שמואל הרמתי ליהודה בן גמליאל אוי לדור שנתקע בכך אוי לו למי שעלתה בימיו כך חלש דעתיה ואתא מטרא · (רבי יהודה) [דבי] נשיאה גזר תעניתא ולא אודעינהו לרבי יוחנן ולריש לקיש לצפרא אודעינהו א"ל ר"ל לר' יוחנן הא לא קבלינן עלן מאורתא א"ל אנן בתרייהו גרירינן · דבי נשיאה גזר תענית' (בעו רחמי) ולא אתא מטרא תני להו הושעיא זעירא דמן חבריא (במדבר טו) והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה [א]משל לכלה בזמן שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה ובזמן שאין עיניה יפות כל גופה צריך בדיקה · אתו עבדי ורמו ליה אצואריה סודרא וקא מצערי ליה אמרי להו (להנך בריוני) [בני מתא] שבקוה (דאנן נמי הוה קא מצערין ליה) [דהא נמי מצער לן] וכד חזינן דכל מילי' לשום שמים עביד לא אמרינן ליה ולא מידי [ושבקינן ליה] אתון נמי שבקוה · רבי גזר תעניתא (בעי רחמי) ולא אתא מטרא נחית קמיה אילפא ואמרי לה ר' אילפי אמר משיב הרוח ונשב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מטרא א"ל מאי עובדך אמר ליה דיירנא בקיסא דחיקא דלית ביה חמרא לקדושא ואבדלתא טרחנא ומייתינא חמרא לקדושא ואבדלתא ומפקינא להו ידי חובתייהו · רב איקלע להההוא אתרא גזר תעניתא (בעי רחמי) ולא אתא מטרא נחית קמיה שליחא דצבורא אמר משיב הרוח ונשב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא אמר ליה מאי עובדך א"ל מיקרי דרדקי אנא ומקרינא לבני עניי כבני עתירי וכל דלא אפשר ליה לא שקילנא מיניה מידי ואית

רש"י

פש חד זוזא · דתו לא צריך לאעסוקי יתום ויתומה : באכלבא · אוצר חטים : מה עשה לך אוהבך · הקב"ה : אלא כאחד מעניי ישראל · משום דמעשה נסים הוא ואסור ליהנות ממעשה נסים כדאמרינן לעיל (דף כ:) ואם עושים לו נס מנכים לו מזכיותיו : [רבי יהודה נשיאה · היה בנו של רבן גמליאל ברבי] : בין שמואל הרמתי ליהודה בן גמליאל · דאפילו באחד בניסן שהיה סימן קללה הוה בעי אמיטרא דכתיב (ש"א יב) הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר וגו' עכשיו בדורו של רבי יהודה בן גמליאל שהוא שרוי בתוכו בעי רחמי ולא משגחי ביה : שנתקע · תקועה : הא לא קבלינן עילוון מאתמול· כדאמרינן לעיל מאימתי מקבל רב אמר במנחה ושמואל אמר בתפלת מנחה: אנן בתרייהו גרירן כלומר עלייהו דבי נשיאה סמכינן וגררינן נפשין בתרייהו וכדמקבלינן מאתמול דמי : זעירא דמן חבריא · לעיר שבישיבה והאי דקרי ליה הכי משום דאושעיא אחרינא הוה התם : מעיני העדה · הנשיאים המאירים לעיני העם : בזמן שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה · דודאי כל גופה יפה האי משל גריעותא לבי נשיאה כלומר בזמן שהפרנסין הגונים כל הדור טובים ניכהו ואם אינן הגונין ודאי כל הדור אינו יפה כלומר דחטאים דבי נשיאה שהם עין העדה גורם · מצאתי כתוב בפירוש אחר [אין עיניה יפות כו'] · הואיל והנהו דבי נשיאה דהוו עיני העדה רשעים דלת העם (אין) צריכין לבדוק מעשיהם לכך לא משגחי בהו מן השמים : אתו עבדי · דבי נשיאה : הוו מצערי ליה · לאושעיא לפי שהטיח דברים כנגד נשיאם : בריוני · גברי תקיפי הוו אמרי תלמידי חכמים להני בריוני שבקוהו ולא תצערוהו דאנן נמי קא מצערינן ליה ואמאי שבקינן ליה דלא מצערינן ליה דכיון דחזינן דכל מילי דאומר ועביד לשום שמים להכי לא אמרינן ליה ולא מידי : ואיכא נוסחא אחרינא בגמ' א"ל בני מתיה שבקוהו דהא נמי מצער לן פי' מצער לן מחרף ומגדף אותנו : נחית קמיה · לפני התיבה : בקיסא דחיקא · בכפר שדרים

תוספות

בין שמואל הרמתי ליהודה · הוא התפלל על הגשמים שלא בעתם ובאו ואני בעתם ולא באו הוא[לא] התענה ואני התעניתי:

מהרש"א

מדקאמר ואין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל וי"ל בדוחק שהיה לו בביתו להפריז לנדוניית בתו מיהו עני הוה שלא היו לו שתי מאות זוז ודקאמר דלא פש ליה אלא חד זוז הייינו אלו בשוקא לא פש ליה רק חד זוזא דזבן ביה חיטא להפריז נדוניא לבתו] : כמה איכא בין שמואל הרמתי ליהודה כו' · מפרש"י [בגמ'] דה"ק דשמואל לחודיה היה מתפלל כמ"ש הלא קציר חטים אקרא אל ה' גו' והיה נענה ואני גזרתי תענית עם רבים ואיני נענה ועי' בע"י בשם התוס' פ"א : אוי לו לדור כו' ואוי לו למי שעלתה כו' · תלה הדבר בחטאו גם בחטא הדור כדלקמן עיניה טרוטות כל גופה צריך בדיקה דהיינו עיניה מנהיגי הדור וכל גופה הוא הדור וכדאמרינן בעלמא כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגדא סמותא וכו' : אם מעיני גו' לכלה בזמן שעיניה יפות כו'· האי קרא בפרשת שלח ולא מייתי קרא דלעיל מניה בפ' ויקרא דכתיב ונעלם דבר מעיני הקהל וגו' משום דהתם יש לפרש כפשטיה דעיני הקהל אהעלמת דבר קאי אבל הכא אם מעיני העדה נעשתה גו' לא הוזכר בו העלמה אלא עשייה דלא שייך בעיני העדה עשייה ולכך דרשו דעיני העדה הם הזקנים ומנהיגי הדור ועל ידיהם נעשתה וכיון שהוא מדמה מנהיגים לעינים ילא להם המשל כלה כל זמן שעיניה יפות כו' וק"ל] : רבי גזר תעניתא ולא כו' נחית קמיה כו' · הא ודאי דמי לנו גדול בירלאת חטא וענוה כרבי כדאמרינן ספ"ב דסוטה משמת רבי בטל ירלאת חטא וענוה ולא אתי מטרא בזכותיה אלא בזכות ההוא דמייתי חמרא לקידושא כו' וי"ל בהא דהך מילתא זוטרא לגבי זכותא דרבי וכה"ג אמרינן לעיל גבי דבר דלא הוה בשבבותיה

יד יוסף

א גם מרומז במשל זה כי כל אדם מישרים אם עיניו יפות ירלה שיש לו עין טובה ולא יסתכל במקום שאין ראוי לראות · כל גופו א"ל כו' ר"ל שודאי מתוקן הוא בכל המדות :

חדושי גאונים

והם כחולמים ירלה נחשבו כחלום יעוף כמו שאמרו אנשי בכל שהיו שם ע' שנים ואמרו היינו כחולמים כפי פשטות המקרא שהיו בעיניהם כימים אחדים וכאשר הוא האמת ואיך יישן האדם ימי חייו ושנותיו שהם ע' שנה ומאיזה לד ופינה

אהבת איתן

והיה אם מעיני העדה וגו' משל לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה עיניה טרועות כל גופה צריך בדיקה . משמע דמעשה הדור תלויים במעשה פרנסיהם וגדוליהם . וקשה דאשכחן לעיל (דף כב ע"ב) גם יאשיה שהיה לדיק ובני דורו היו רשעים וכן לקמן בסמוך אמר מה יעשו גדולי הדור שאין הזכן דומה יפה . וכן בספ"ג דערכין (דף יז)מסיק הגמ' בהדיא דמעשה הדור אינו תלוי בפרנס ולא מעשה הפרנס בדור אלא לענין תוקפא וניחותא פליגי התם ר' יהודה נשיאה ורבנן חד אמר דור לפי פרנס ות"א פרנס לפי דורו . ופירושו לענין תוקף הכעס וניחותא לרלותו . ונ"ל דה"נ קאמר לענין דאם הפרנס טוב ויפה אין כל גופה לריכה בדיקה לענין דודאי יפה הוא ונקי מגזירות וכן להיפך ואתיא כמ"ד לפי פרנס והא דבסמוך אתיא כמ"ד לפי דורו . אלא דקשה מהא דכי רגיז רעיא על עאניה עביד לנגדא סמיותא בפ'

עין יעקב

מ"מ יתום ויתומה אין מי שיטרח עבורם להשתדל נדוניא אבל בתו יכול הוא להשתדל ולהרויח ממקום אחר : כא' מעניי ישראל. רש"י פי' משום שלא ליהנות ממעשה נסים א"כ גם כא' מעניי ישראל לא יהנה אלא נ"ל מטעם שלא רלה ליהנות משכר מלותיו בעולם הזה רק כא' משאר עניים להשיא בתו ותו לא : כל כלה שעיניה יפות. אי ביופי ממש קאמר י"ל משום דעיקר החן הוא ע"י עינים יפות לכך אין כל גופה צריך בדיקה או י"ל עינים יפות דהיינו עין טוב ולא עין רע וכמ"ש המפרשים גבי אליעזר עבד אברהם שעשה

ענף יוסף

כל האתרוגים שורקו בהושענא רבה והלך בספינה ובא למקום שסכריזו שמי שיש לו אתרוג יביא למלך ויעשיר אותו ונתעשר . לכן יש מפזר ונוסף לו עוד . והושך מיושר אך למחסור אבל מי שהוא כילי ביותר ואינו נותן אפילו מעשר שהוא היושר . הוא אינו רק למחסור לעולם עכ"ל . וכן כאן היה דנתמלא האולר חטים . אבל הוא לא רלה ליהנות מכולה אלא מה שבתו לריכה לצורך נדוניא . וזהו שאמר לה ואין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל. משום שלא היו לו עכשיו כדי נדוניא . דאם היה לו אפילו כאחד מעניי ישראל לא היו לו להרשות

עץ יוסף

סג זעירא דמן חבריא עי' (רש"י) ובחולין דף י"ב ע"ב פי' תוס' זעירא דמן חבריא שם מקום כדאמרינן בב"ר סוף פרק י"ג אבימי חבריא מבקר בישא הוה : עיניה טרוטות רכות (רש"י שבת דף ל"א ע"א) והמוסיף הערוך כתב פי' בלשון רומי עגולים ובפרט אם נוטים קלת לאורך עכ"ל : בריוניה. כתב המוסיף הערוך וז"ל פי' בלשון יוני אלמים עושקים ואנשי מלחמה:

המתורגמן [א] אנגעל (ני"ר) פאן טהיר .

לי פירא דכוורי כל מאן דפשע (בינוקא) משחידנא ליה בכוורי ומשדלנא ליה[א] עד דאתי וקרי · רב נחמן גזר תעניתא בעי רחמי ולא אתא מיטרא (כי אזל לביתיה) אמר שקלוה לנחמן ושדיוה מגודא לארעא חליש דעתיה ואתא מטרא : סד שם (רבא) [רבה] גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמרו ליה והא רב יהודא בעא רחמי ואתא מטרא אמר להו ומה אעביד אי משום תנויי אנן עדיפינן מינייהו דבשני דרב יהודה [א]כולהו תנויי [שם ע"ב] בנזיקין הוה ואנן קא מתנינן (טובא) [בש"ס] וכד הוה מטי רב יהודה בעוקצין [ב]האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה [ג]זיתים שכבשן בטרפיהן טהורין אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא ואילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאנא אתא מטרא ואנן קא צווחינן כולי יומא וליכא דאשגח בן אי משום עובדא אי איכא דחזא מידי לימא אבל מה יעשו פרנסי הדור שאין דורן דומה יפה · רב יהודה חזנהו לבי תרי דקא פרצי בריפתא אמר ש"מ איכא שבעא בעלמא יהב עיניה והוה כפנא · אמרו ליה רבנן לרב כהנא בריה דרבי נחוניא שמעיה דמר דשכיח קמיה (בשמעתא) ניעשייה דליפוק לשוקא וניחזי מאי האי דאיכא בעלמא משבוה ועשיוה ואפקוה לשוקא חזא כנופיא [ב] אמר מאי האי אמרי ליה אכסיפא דתמרי קיימי דקא מזדבן אמר ש"מ איכא כפנא בעלמא אמר לשמעיה שלוף לי מסאני שלף ליה חד מסאנא ואתא מטרא כי מטא למשלף אחרינא אתא אליהו (ז"ל) וא"ל [אמר הקב"ה] אי שלפת אחרינא מחריבנא ליה לעלמא · אמר רב מרי ברה דבת שמואל קאימנא אגודא [ג] דנהר פפא וחזינא להו להנהו מלאכי דדמו למלחי דקא מייתו חלא ומליונהו לארבי והוה קימחא דסמידא ואתו כולי עלמא למזבן מיניה ואמינא להו מהאי לא תזבנו דמעשה נסים הוא.

רש"י

בו דחוקים שהם עניים : פירי דכוורי · מחילות של דגים ויבי"ר בלע"ז : מאן דפשע בינוקא · מי שהיה פושע (בשאר תינוקות דלא בעי מיקרי) שהתינוק לא רצה ללמוד : משחידנא ליה בכוורי . כי היכי דגמיר : ומשדלנא ליה . בהדי כוורי דגים : כי אזיל לביתיה . ה"ג שדיוה מגודא לגודא כלומר שדיוה מכותל זה שהוא עומד בצדו לכותל אחר : ה"ג בנזיקין הוה · תלמודם לא היה גדול אלא בסדר נזיקין : [שכובשת ירק בקדירה · במסכת [טהרות] היא בפרק שני (מ"א) גבי ידות מיירי דקיימא לן (עוקצין פ"א מ"א) כל ידות האוכלין אם נגעה טומאה בהן נטמא גם האוכל הצריך לידות דיד מכנים ומוציא כדאמרינן בהעור והרוטב (חולין קיח:) מכל האוכל לרבות הידות וקתני התם אשה שהיא כובשת ירק דידות שלהן טהורין דכשהיא עוצרת אותם הידות מתשברות וא"א ליטול הירקות בידות שלהן שנשמט ונפסק האוכל מן היד מחמת כבישה : כובשת · שול"ץ בלע"ז עוצרת שילא המשקה שלהן ויבשו דרך אשה בכך כובשת ירק ממים שישתמרו לזמן מרובה : טהורין · העלין והקלחין : ואמרי לה · כי מטא לאידך בפרק שני (דעוקצין מ"א) זיתים שכבשן בטרפיהן כתרגומו עלה טרפא (בראשית ח) עלין שלהן דהיינו ידות : טהורין · הידות להביא טומאה לאוכל דתו לא חזי למיהוי בית יד : הויות דרב ושמואל · עומק גדול ולא הוה נהירא ליה]: כי הוה שליף חד מסאנא · משום עינוי : תליסר מתיבתא בעוקצין · י"ג ישיבות (כלומר י"ג פנים) איכא בהך מתא דגמרי מסכת עוקצין : דחזא מידי · ח"ו בעובדי בישי : דומה יפה · שלא היה דומה לדור יפה : דקא פרצי בריפתא · שזורקים הפת זה לזה כמשחקין זה עם זה : שמעיה דמר · כלומר אתה ששמשת למר לרב יהודה : ניעשיי' דליפוק לשוקא · יחזקהו כאדם האומר לחבירו בא וכטייל בשוק : חזא · כולי עלמא דמקיפין למיזבן תמרי ביוקר : אכיספא דתמרי · פסולת של תמרים : מחריבנא כולי עלמא · מרוב גשמים · (מצאתי כתוב פי' אחר שלוף לי מסאני כלומר אשב בתעניתי · מחרבת לעלמא מרוב צער שאתה רוצה לישב בתענית) : לדידי חזו לי מלאכי · בשניה דרב יהודה · ר"ל באותו פעם דעבד רב יהודה הכי : חלא · חול : דסמידא · סולת והן עצמן מוכרין אותו : אמר להו מעשה נסים כו' · וכמה דאפשר להתרחק ממעשה נסים יותר טוב

מהרש"א

דרב כו' ע"ש : שדויה מגודא כו' · דרב נחמן חתניה דריש גלותא הוה אמר על עצמו שדיוה ליה כו' כלומר הורידוהו מגדולתו] : בעוקצין י"ג כו' · לפי שהיא מס' אחרונה שבש"ס אמרינן דאפי' באחרונה של כל הש"ס אנן מתניגן בה : מה יעשו גדולי הדור שאין דורן כו' · דמצינו כן בדורו של לדקיהו שהוא היה לדיק ודורו רשעים היו : חזי דהוו קפרצי בריפתא כו' · כפרש"י שהיו זורקין זה לזה שהוא אסור משום בזיון אוכלין ולכך אמר כיון דכ"כ איכא שבעא בעלמא דאתו לידי בזיון אוכלין יהב ביה עיניו להיות כפנא ואמר דא"ל רבנן כו' נעשייה דליפוק לשוקא כו' והא דלא אמרו ליה כן לרב יהודה דאיכא כפנא בעלמא משום דיותר מתפעל האדם בראייה מבשמיעה כמ"ש אינו דומה שמיעה לראייה] : שלף ליה חד מסאנא ואתא מטרא כו' · שליפת סנדל אחד מה' עינויים דחשיב בפ' יה"כ והכא דבשוק הוה קאי רב יהודה לא היה ניכר בשום אחד מהעינויים להתחיל בשוק ולקבל עליו תענית כ"א בשליפת סנדל וקאמר דמיד שהתחיל גם בזה בשליפת סנדל אחד היה נענה ואתא מטרא ואמר דאמר ליה הקב"ה אי שלפת אחריתא חריבנא לעלמא אפשר משום שהטריח כ"כ קונו מעיקרא כי יהיב עיניה להיות כפנא בעלמא והשתא הדר לבקש שבעא ביותר מן הצורך דכבר היה נענה בשליפת סנדל אחד לחזור שבעא בכדי הצורך ומיהו יש לדקדק מאי הוה קיבול תעניתים בשליפת סנדל בשוק כיון שלא קבלו מאתמול כדקאמר לעיל וי"ל דלצערא בעלמא קבל עליו בשליפת סנדל : חזא למלאכי כו' · גם שהיה רב יהודה מתפלל ואתי מטרא מ"מ לפי אותה שעה עדיין לא היה שובע עד שהמלאכים הביאו קמחא במעשה נסים וכשא"ל לא תזבנון מהן שמעשה נסים הן ולא היה ע"י זה שובע הקרה ה' למחר דאתיין ארבי דחיטי מפרזניא בלא מעשה נסים והיה שובע

מסורת הש"ס

א ברכות כ ע"א סנהדרין קו ע"א :
ב טהרות פ"ב מ"א :
ג עוקצין פ"ב מ"א :

חדושי גאונים

יגיע לו לאדם חמרו המופלג · אשר בהיותו מתחשב ומצטער בזה הענין חכמות צרותיו תעניגה אף הוא ישוב אמריו לו שכל זה יגיע מפאת מה שיבלבל השטן הוא היצה"ר על האדם עניגו . וזה כי כשהאדם ירא את ה' במצותיו חפץ מאד רוצה ליטע אילן הרוב שהוא מין ממיני התמר ירצה כענין שנאמר צדיק כתמר יפרח · הנה מיד יבלבל עליו ענינו יענה ויאמר לו מה מעשיך ולמה זה את ה' אלהיך תירא לאחרית תקוה תקות עה"ב מה שהוא לא יבא בלתי כי אם

אהבת איתן

הפרס ומשמע דפרנס לפי דור במעשים וצ"ל דלאו שמיותא במעשים קאמר אלא שמיותא שא"י לנהגם כ ר א ו י וממילא נופלים והוא בכלל תקיפא לפי מעשה הדור . אך אכתי תקשי מפ"ק דחולין (דף ד' ע"ב) מדמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים הא מושל מקשיב ע"ד אמת כל משרתיו צדיקים משמע דמעשה הדור תלוי בפרנס וקשה מהא דערכין. ויש לומר דמשרתיו הסמוכים לו תלויים במעשה הפרנס אבל כל הדור אינו תלוי במעשה הגדולים : אמר להו מהא לא תזדבנו דמעשה נסים הוא ופרש"י וכמה דאפשר להתרחק ממעשה ניסים יותר טוב ונכון . משמע דאיסורא ליכא וקשה דלעיל פרש"י דאסור ליהנות ממעשה נסים משום דמנכין לו מזכיותיו וי"ל דהיינו דוקא ביחיד דמנכין אבל בצבור דאין מנכין וכמ"ש בס' מצודת דוד שפיר דמי ליהנות :

חדושים

סד רבא גזר תעניתא כו' א"ל והא רב יהודה כו' ואלו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאנא אתא מטרא ואנן קצווחינן כו' . הקשה בספר תאוה לעינים הלא אביי מבני במסכת ברכות דף כ' משום דקמאי מסרי נפשייהו אקדושת השם . והניחו בצ"ע · ונראה דלק"מ דאמרינן לקמן בסמוך דגם רבא מסר נפשי' אקדושת השם . דנגדיה להוא גברא ומית ובעי לצעורי וכו' · וק"ל :

עיון יעקב

ניחוש זה אם תאמר גם לגמליך אשאב ועיין בחידושינו לעיל דף ד : אי משום תנויי . עיין בברכות דף כ' ובחידושינו שם :

ענף יוסף

להרשות לבהו לקבל משום דמעשה נסים הוה . ומצינו לקמן דף כ"ה ע"א גבי רחב"ד שלא רצה ליהנות ממעשה נסים . * אע"כ שהניח לו קצת ולא היה לו די סיפוקו עוד י"ל שפיזר עד תומם . ולפי שהיה ממונו מעט וידעו הגבאי' לדקה שאם יגזלו ממנו לא ישאר לו כדי צרכו וסיפוקו . לכן עשו מיניה :

עץ יוסף

טהורין. הידות להביא טומאה לאוכל דתו לא חזי למהוי בית יד . לפי שהכבישה בחומץ מרקבתן ומרככתן ואינן ראוין עוד לאחוז בהן: הוויות דרב ושמואל קא חזינא הכא · כלומר טעם הקושיות המשניות הללו קשה עלי ככל הקושיות שהיו שני רבותי מתקשין בהן בכל הגמרא :

המתורגמן א) אונד בערעדע איהם . ב) פערזאממלונג . ג) אופער (חוף) .

(השתא אתו חיטי מפרזניא) [למחר אתיין ארבא דחיטי א)דפרזניא]וזבון כ"עירבא איקלע להגרוניא גזר תעניתא בעו רחמי ולא אתי מטרא אמר להו ביתו א) כ"ע בתעניתייכו בתו למחר אמר להו מי איכא דחזי מידי בחלמיה לימא אמר להו רבי אלעזר מהגרוניא לדידי אקריון בחלמא שלם טב לרב טב מרבון טב דמטוביה אוטיב לעמיה אמר ש"מ ב)עת רצון היא בעא רחמי ואתא מטרא :

סה שם ההוא גברא דאיחייב נגדא בבי דינא דרבא משום דבעל עובדת כוכבים נגדי' רבא ומית אישתמע מילתא בי שבור מלכא בעי לצעורי לרבא א"ל איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא לברה לא ליהוי לך עסק [דברים] בהדי יהודאי דכל מאן דבעיין ממרייהו עביד להו א"ל מאי היא אמרה ליה דבעו רחמי ואתי מטרא אמר לה ההוא משום זימנא דמטרא הוא הוא ליבעו האידנא בתקופת תמוז וליתי מטרא שלחה ליה לרבא כוון דעתיך ובעי רחמי וייתי מטרא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר לפניו רבש"ע (תהלים מד) אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פועל פעלת וגו' ובעינינו לא ראינו אתא מטרא עד דשפוך מרזבי ג) דמחוזא לדגלת איתחזי ליה אבוה בחלמא אמר מי איכא דמטרח קמי שמיא כולי האי קום ואשני מדוכתיך דרתחי עלך ג) מן שמיא שני דוכתיה למחר אשכחיה לפורייה דמירשם בסכיני רב פפא גזר תעניתא [ולא אתא מיטרא]חלש ליביה (וטעים מידי) שרף פינכא דדייסא בעי רחמי ולא אתא מטרא א"ל ר"נ בר (אושעיא) ג)אשפותי אי שריף מר פינכא אחריתי דדייסא הוה אתי מטרא אכסיף וחלש דעתיה (בעא רחמי) ואתא מטרא:

סו שם רבי חנינא בן דוסא הוה קא אזיל באורחא (והוה דארי צנא דמילחא ארישיה) אתא מיטרא אמר לפניו רבש"ע כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער פסק מטרא כי מטא לביתיה אמר כל העולם כולו בצער וחנינא בנחת אתא מטרא אמר רב יוסף מאי אהניא ליה צלותיה דכ"ג לגבי ר"ח בן דוסא דתנן ד)כהן גדול מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון שלא להבעית את ישראל מאי מצלי רבין בר (רב) אדא ורבא בר (רב) אדא תרוייהו משמיה דרב יהודה אמרי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא שנה זו שחונה וגשומה שחונה למימרא דמעליותא היא אדרבה הא גריעותא היא אלא אם שחונה תהא גשומה [וטלולה] ד) ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים ורב (אדא בר אהבה) [אחא בריה דרבא] מסיים בה משמיה דרב יהודה ולא יעדי עביד שולטן ה) מדבית יהודה ואל יהיו עמך ישראל צריכין

רש"י

ונכון : מפרזניא · מביאין מאותו מקום : נגדא · מלקות : בעי · שבור מלכא לצעוריה לרבא : איפרא הורמיז · כך שמה איפרא חן יופי שדים היה לה : מאי היא · מאי עביד להו : אמרה ליה · דכל אימת דבעו אתי מטרא : זימנא דמטרא הוא · ואפילו לא בעו נמי אתי מטרא : שדרה ליה לרבא · דרחמא ליה לרבא : אבותינו ספרו לנו · אבל בעינינו לא ראינו כלומר עכשיו הראה לנו נפלאותיך : דשפוך מרזבא דמחוזא · שקלחו מים מן המרזבות עד ששוטפין בחולות ויורדין: לדגלת · לנהר חדקל : אשני מטתך · אל תשכב במטתך הלילה : דמירשם בסכיני· שהיתה המטה מחותכת בסכינים דבעי מלאכי חבלה למקטליה וכן משמע פרק הזרוע (חולין קלג:): (פינכא·קערה רחבה):אי שריף מר חדא פינכא דדייסא. מלשון שורפה חיה (ע"ז כט:) : פינכא · מלא כף כמו מלחך פינכי (פסחים מט:) . ולחוכא קאמר ליה הכי משום דטעים ברישא והדר בעי רחמי : רבי חנינא בן דוסא · תנא הוא : כל העולם בצער· שמבקשים מים לשדותיהם: בנחת · שאני יושב בביתי ואיני צריך גשמים לפי שאין לי שדות : מאי אהניא וכו'· שהיה מתפלל אל יכנס תפלת עוברי דרכים ואעפ"כ שמע הקב"ה תפלת רבי חנינא ופסק מטרא: שחונה. חמה [כמו (ישעי' מד)חמותי ראיתי אור ת"י שחינת]: אם שחונה תהא גשומה · כשהיא חמה

מהרש"א

שובע : שלם טב כו' ·ובפרק הפרה [א] אמרינן דחד ט' נמי הרואה אותה בחלום סימן יפה לו והיינו שראה הט' בכתבא כדמשמע התם[ב] גבי הרואה הספד בחלום אבל הכא בקריאה קאמר דאפשר דלא סגי בחד ט' אלא בהאי חלמא דאתא ליה שלמא טבא משמיא בחלום ונראה לרב טב היינו על רבא שהוא היה ראש הישיבה וגזר התענית ומטוביה מטיב לעמיה יש לפרש נמי על רבא דמטוביה של רבא ובזכותיו מטיב רבון טב שהוא הקב"ה גם לעמיה: פועל פעלת בימיהם כו' · קרא הוא בספר תהלים על כל נסים שפעל הקב"ה מימי קדם ורבא נתכוין הכא בתפלתו על שמואל הנביא שפעל כזה להביא מטר שלא בזמנו בימי קציר חטים ואביו אמר ליה מי איכא דטרח קמי שמיא כולי האי להביא מטרא שלא בזמנו דלא דמי לשמואל שעשה כן נגד ישראל ואתה עושה כן בשביל שבור מלכא בתקופת תמוז שלא לצורך : שני דוכתיך כו' · נראה כי המזיקין שניתן להם רשות להזיק מיחדים להם מקום הזיקן ואין להם רשות להזיק במקום אחר ואפשר שזהו הוא בכלל שאמרו במס' ע"ז [ג] חליים רעים ונאמנים היינו רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן: שריף פינכא דדייסא ובעי רחמי כו' · הא ודאי כיון דגזר רב פפא תענית בו ביום לא הוה אכל בו אי לאו דחלים ליביה כדאמרינן ורב נחמן דאחיך עליה היינו על שטעם ואכל קודם דבעי רחמי והתפלל כפרש"י אי נמי דהוה ליה למטעם דבר מועט כדין חולה שנותנין לו לאכול ביוה"כ ולא ה"ל לשרוף פינכא דדייסא שהוא מרובה : [כל העולם כולו בנחת כו'· כל הסוגיא מפורש פ' הוליאו לו :

בכל

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה שלם טב ובפרק הפרה (ב"ק נה ע"א): [ב] שם בא"ד כדמשמע התם (דבר זה בברכות נז ע"א) : [ג] שם ד"ה שני במס"ע"ז (נה ע"א):

יד יוסף

א ג"י' הערוך ערך ארזן א' דארזנאי פירוש ספינות מלאות אורז : ב ברכות ח א' יבמות ע"ב א' יומא סט א סנהדרין סד א':ג בגמ' ארשפותה וג"י'הערוך אושפרתי פי' הוא שם אמו של רב פפא : ד יומא נג ב' : ה שם נג :

חדושי גאונים

לאחר זמן רב ואף כי אחרי מותך ולאחר ע' שנה מה שאחר כל זה הוא ספק ומי יודע רוח בני האדם העולה למעלה וגו' כמות זה כן מות זאת ולמה חכמת אז יותר שלא כמקרה הכסיל גם הוא יקריך והוא אומרו בודאי מכדי האי חרובא עד שבעין שנין לא טעין כלומר שתשלום מעשה אילן התמר כלומר הצדיק אשר כתמר יפרח הנה אינו מכשל פירותיו ושכרו ותשלום גמולו בעולם הבא בלתי כי אם לאחר שבעים שנה כלומר לאחרי מותך ואחר כל זה יש לספק ולומר פשיטא לך דחיית שבעין שנין ואכלת מיניה כלומר שאחר כל זה הוא ספק אם יאכל שכר מצותיו . ודבר זה ביאר אותו בעל חובות הלבבות

עין יעקב

מי איכא דמטרח קמי שמיא כולי האי . להביא גשמים בזמן שאין צורך בו כולי האי משום צער פורתא שהיה נעשה לך . והא דקאמר למחר אשכח לפוריא דמירשם היינו לומר שלא תימא דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין ע"ז קאמר שהכירו הסימנים שהם אמיתים ואף למ"ד המתים אינם יודעים מאומה יש לומר על ידי חלום שאני ועיין בתוספות דסוטה דף ל"ד ע"ב ד"ה אבותי בקשו עלי רחמים : וחנינא בנחת. עיין בחידושינו ביומא דף נ"ג :

עץ יוסף

סה נגדיה מלקות : איפרא הורמיז עי' רש"י וכן כתב רש"י בנדה דף כ' ע"ב . ורבינו תם פי' איפרא הורמיז חן מאת המקום . דאיפרא לשון חן כמו אפריון נמטיה כו' (ב"מ דף קיט ע"א) :

סו כל העולם כולו בנחת כו' . לכאורה קשה היאך היה מתפלל כך . וכי משום צער דידיה לא יהיה נחת לכל העולם · דאינו נראה שחסיד זה יאמר כן . וי"ל דבאותה שעה עדיין לא היה צריך כל עולם למטרא עד שבא לביתו . ולזה בדרך היה מתפלל כיון דכל העולם בנחת יהיה גם לחנינא נחת שיפסוק

ענף יוסף

סה אמר לפניו רבש"ע אלהים באזנינו שמענו כו' ואנו בעינינו לא ראינו . הכוונה כי בימי קדם בהיותינו בנים אהובים למקום ב"ה היו הנסים למענינו . והיה מראה לנו הישועה בנס גלוי . והיה גלוי לכל העמים לשתי סבות . לשמח אותנו . ולהגדילנו בעיני העמים שתפול אימתינו ופחדינו עליהם . אמנם כהיום שירדנו מכבודינו שאין אנו הגונים רק הישועה למען שמו וכבודו . עושה הישועה בסתר ע"פ הטבע פמ"ש ואנכי הסתר וגו' בלי להראות לנו . שלא נשמח בישועה . וגם כדי שלא יהיו נחשבים בעיני העמים שהעמים חושבים שנעשה ע"פ הטבע . וזהו שכיון רבא ואמר רבש"ע ספרו לנו פועל פעלת בימיהם . היינו ישועה בפועל גלוי ומפורסם ואנו בעינינו לא ראינו ישועה . וח"ו אותו לדיק לא כפר בישועת הזמן . רק היה קובל על הסתרת הישועה (מעין הברכות בהקדמה) : אמרה

אהבת איתן

אתא אבוה איתחזי ליה בחלמא ואמר ליה כו' שני דוכתיך לכאורה ה"ל לתלמודא בפרק מי שמתו לאוכחי מזה דמיתי ידעי נמי בלערא דאחריני . ויש לומר עפמ"ש בי"ר בשם

המתורגמן א) נאכטעט . ב) דיא רינגען . ג) מאן איזט באעזע אויף דיר . ד) שאטטענדיג . ה) עס זאל ניכט אויפהערן דיא הערשאפט .

להתפרנס זה מזה [ולא לעם אחר] א"ר יהודה אמר רב [א]בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני [ב]דיו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. כל מעלי שבתא הות רגילה דביתהו דמחממא תנורא ושדיא קוטרא בתנורא [דף כה ע"א] משום כסופא הויא לה ההיא שבבתא בישתא[א] אמרה מכדי ידענא דמידי לית לה איזיל ואחזי מאי היא אזלה וטרפה אבבא איכסיפא ועיילא לאינדרונא [ב] איתעביד לה ניסא דאשכחתיה לתנורא דמלי ריפתא ואגנא דמליא לישא אמרה לה פלניתא פלניתא אייתי(מרדיך) [מסא]דהריך ליך ריפתיךאמרה לה אף אנא להכי עיילי תנא אף היא להביא מרדה נכנסה מפני שמלומדת בנסים היתה א"ל דביתהו עד אימת ניזל ונצטער כולי האי אמר לה מאי נעביד אמרה ליה בעי רחמי דליתבו לך מידי (מטיבותא דגניזא לצדיקי לעלמא דאתי) בעא רחמי יצתה כמין פסת יד ויהבו ליה חד כרעא דפתורא[ג] דדהבא חזי בחילמיה דכולהו צדיקי אכלי אפתורא [דדהבא] דתלת כרעי ואיהו דתרתין כרעי אמר לה ניחא לך דכולהו צדיקי אכלי אפתורא דתלתא כרעי ואנן אכלינן אפתורא דשקיל חד מינייהו אמרה ליה [ומאי נעביד] בעי רחמי נשקלוה בעא רחמי ושקלוה. תנא גדול נס האחרון יותר מן הראשון דגמירי מן שמיא מיהב יהבי משקל לא שקלי. יומא חד בי שמשי חזייה לברתיה דהוית עציבא אמר לה בתי אמאי עציבת אמרה ליה דאיחלף לי מנא דמשחא במנא דחלא ורמאי בשרגא אמר לה מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק תנא היה דולק והולך [כל היום כולו] עד שנטלו ממנו אור להבדלה. ר' חנינא בן דוסא הוו ליה הנך עיזי אמרו ליה קא מפסדן עיזך אמר להו אי קא מפסדן לכילינהו דובי ואי

רש"י

צריכה הארץ לגשמים מאד ותדיר: קב חרובין מע"ש לע"ש · כל השבת היה ניזון בכך חסר לחם היה ומתגלגל היה בחרובין: ושדיא קיטרא · שהיתה מטלת בתנור דבר שמעלה עשן כדי שיהיו סבורין השכנים שאופה בתנור: מחמת כסופא · שלא היה לה מה לאפות בתנור: אגנא · עריבה מולי"ט בלע"ז: מרדה · (דהיינו כעין) רחת שרודה בו פת מן התנור: אף היא להביא מרדה נכנסה · שלא היתה שואלת משכנתה (שכנתה) דידעה דנסין מתעבדא לפי שהיתה מלומדת: מרדה · בלע"ז פוסי"ר: [חזיא דביתהו בחלמא: משקל לא שקלי · בתר דיהבי כל היכא דתני בי שמשי היינו ע"ש ולא שמעתי טעם: במנא דחלא · בכלי שיש בו החומץ ושמתי החומץ בנר ויכבה הנר: עד שנטלו ממנו אור להבדלה · הדליק ממנו נר אחד ליהנות בו ונר של מעשה נסים כיבה כי היכי דעבד רב יהודה לעיל בחלא דהוה סמידא]: אמרו ליה קא מפסדי עיזך · שהן אוכלות מן הירק שבגנות של אחרים: א"ל אם עיזי קא מפסדי נכלינהו דובי · זאבים ואם

מהרש"א

בכל יום ויום ב"ק יוצאת כו' · ר"ל היה יוצאת בזמן שהיה ר"ח בן דוסא קיים דרב לא היה בדורו של ר"ח בן דוסא וענין זה מפורש מפרש"י]: להביא מרדה נכנסה מפני כו' · עיין פרש"י נראה פירוש לפירושו דר"ל דמפני שמלומדת בנסין הוא הטעם למה לה כלל מרדא בבית כיון שלא היה לה כלום לאפות וקאמר מפני שמלומדת בנסים ולכך היה לה אגנא שלא תצטרך לשאול משכנותיה ודקאמר דחזיא אגנא מלא לישא כו' אפשר שלא היה לה אגנא בבית אלא דכל זה בנס היה שלא תרגיש חברתה שאין כאן אגנא ולישא אבל במרדא גופא משמע דבלאו הנס היה אלא שהיה לה בחדרה: חד כרעא דפתורא כו' · נראה הרמז בזה כמ"ש בג' עמודי עולם על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים העולם עומד דבשביל אלו שלשה עמודים נברא העולם כדי שיזכה בהן לעוה"ב ואלו הן ג' כרעי ורגלי דפתורא שיהיה לצדיקים לעתיד בשכרן הטוב ואמר דבעי רחמי ליתן לו משכרו בעולם הזה ויהבו ליה חד כרעא דהיינו שכר התפלה שהיא העבודה שהיה מתפלל עכשיו והיה רגיל להתפלל כן על כל צרה שלא תבא כמפורש בכמה דוכתין ואחזי לה בחלמא שהיה חסר בעולם הבא מזה הכרעא שהוא שכר התפלה והעבודה: בעי רחמי כו' · ושקלוהו שיהיה לו שכרו משלם בעה"ב ואמר דגדול נס כו' דמשקל לא שקלי כו' והוא כענין שאמרו פרק במה בהמה [א] מעולם לא יצתה מדה טובה[ב]מפי הקב"ה וחזר בו כו' ע"ש: חד בי שמשי · פרש"י היינו ע"ש ולא שמעתי טעם עכ"ל ונראה דבי שמשי דהכא ודפרק הגוזל לגבי רבי דכל בי שמשי אתא לביתיה היינו שעה דהכנסת שבת והיינו בעוד יום והשמש קיים דצריך להוסיף מחול על הקדש ולכך מקרי אותה שעה בי שמשי וכמ"ש[ג] שמש בשבת צדקה לעניים כמפורש לעיל ונראה דהכי נמי הא דקרינן ליום ששי ערב שבת היינו נמי משום אותה שעה דהכנסת שבת דערב של יום הוא נחשב לשבת משום התוספת חול על הקדש: היה דולק כל היום כו' · לא היה צריך לה לדלוק אלא בליל שבת משום שלום בית אבל היה דולק כל היום לפרסם הנס לרבים ביום גם שבאו להדליק ממנו נר למצות הבדלה: אי קא מפסדן כו' · הוא ידע האמת דלא קא מפסדן דאל"כ לא הוי מפקיר העזים לדובים כיון שלא היו שלו

הכותב

כתבו התוספות הוו ליה הנך עיזי · אמרו הגאונים מציאה היו ולא נודע להבעלים והיה שומר אבדה והטעם שאמרו כן משום דאמרינן לעיל דיו לו בקב חרובין אלמא דלא הוה ליה מידי אחרינא ע"כ עוד מצאתי כתוב בספר אחר [א"ה וכ"ה הגי' בש"ס שלפנינו] ור' חנינא ב"ד מהיכן הוו ליה עזים והא

עיון יעקב

משקל לא שקלי. אלא דרך עונש כדכתיב ה' לקח וק"ל: בי שמשי. פירש"י ע"ש ועיין

הרי"ף

ר' חנינא בן דוסא הו"ל עיזי וכו'. בגמרא שלנו לא באו דברי התוס' כפי הנראה דלגאונים

ענף יוסף

סו אמרה ליה דביתהו עד אימת ניזיל ונצטער כו'. ויש להבין מה ענין זה לפתורא דג' או ב' כרעי וגם מה זה הענין שאמר גמירי מיהב יהיב כו'. למה לא. ה' נתן ה' לקח כתיב אבל הענין שהיו מצערין לא ח"ו להתענג ולהתעדן ח"ו. רק כל צערן היה בשביל צדקה לעניים. כי חשבו שג"ח אפס אצלם. כי במה יתחסדו כי אין לאל ידם. והיו בעלי רחמים וחמלה ורואים עני ואביון ואין לאל ידם להושיע. צרתם צרה מפאת העדר המצוה אצלם ומפאת טבע חמלותם. ולכך חשבו לבקש מה' ליתן להם עושר ולא להם כי אם לגמול חסד לאומללים ועניים. אמנם באמת נהפך מחשבתם כי כל זמן שאין להם ומצערים על זה. הרי להם לג"ח גמור. וכאלו גמלו חסד עם עניים בתכלית ההגמלה והחסד אמנם אם יהיה להם וכי יכולים לצאת ידי כל עני ליתן לכל אחד די מחסורו ולא להרבות לאחד. ולמעט לאחד. כי צדקה משפט היא ונפישי רמאי דיקבלו. ועניים בני טובים אשר מסוה בושה על פניהם יצאו ריק. וכדומה מהטעות והמכשלה אשר תחת יד אדם בזה. ויצא שכרו בהפסדו דימעט בג"ח יותר מקדם שהיה נידון על מחשבה כמעשה. וזהו שהראו לו כל צדיקים אוכלין על שולחן ג' רגלים היינו ג' רגלים שעולם עומד עליהם תורה עבודה ג"ח. כי בג"ח נדונים ג"כ על המחשבה כנ"ל. אבל הוא ממעט עי"כ בג"ח ולכך אין לו רק שולחן ב' רגלים היינו תורה ועבודה כי נתמעט ע"י הנ"ל. ולכך התנחם בו כי תחת אשר קוה לעשות בג"ח עשה באושים. ולכך התפלל שיקחו ממנו. ולהיותו כי זה כרעי' דדהבא הניתן לו לא היה לצרכו רק לצורך עניים לחלקן ביעקב. וא"כ איך יקחו סימנו ולהפסיד לעניים אשר ה' חפץ בטובתם ומשגב לדל. ולכך קשה היה הנס הזה לשקול שקול מלא רב זכיות של רחב"ד. ולכך אמרו גדול הנס האחרון יותר מראשון · (יערות דבש): יצתה כמין פת יד ויהבו ליה חד כרעא דפתורא כו'. הענין של ג' רגלים הוא מה שאמז"ל

עץ יוסף

המטר · וכשבא לביתו שנצטרך עולם למטר התפלל גם שחנינא בנחת שאין לו שדות · והעולם כולו בצער שיש להם שדות וצריכין עתה למטר (מהרש"א יומא דף יג ע"ב): לאינדרונא. תרגום ויבא החדרה לאדרון בית משכביהם תרגום בחדר המקרה באדרון בית קייטא · ובלשון יוני קורין לחדר אנדרון וכן כתוב בפרק הקומץ דמנחות דף ל"ג אכסדרה דבי רב כאנדרונא מעלייתא היא (ערוך): מסא· עתר שמוציאין בו הלחם · מרדה פאלי"א בלע"ז. ומרדה ומסא חדא מילתא היא: להביא מרדה נכנסה · פליא בלע"ז ע"ש שרודין בה פת מן התנור · ור"ל שאגניא ומרדה היה לה. שמא יתרמה לה מה ללוש ולאפות. אלא שהנס היה שאגנא נתמלא לישא · והיא לפי שסביבתא טרפא אבבא · לפי שהיתה מלומדת בניסים חשבה בודאי יתמלא התנור לחם. כדי שלא תתבייש. לכן נכנסה להכניס המרדה כן נראה לי: בי שמשי · עי' רש"א

[א] · מהרש"א סד"ה בעי. פרק במה בהמה (נ"ה ע"א): [ב] שם בא"ד מדה טובה כו' (אמנם לכאורה לא שייך האי טעמא בחולין ס' ע"א ע"ש): [ג] שם ד"ה חד בי שמשא. כמ"ש (תענית ח' ע"ב):

יד יוסף

א ברכות י ב' חולין פו א': ב הא דהיה די לו בקב לא פחות ולא יותר. משום שבקב יש כ"ד בצים וג' בצים הם שיעור סעודה אחת. נמצא יש בקב שמונה סעודות ור"ח היה צם בכל יום ואם כן היה די לו ח' סעודות ה' לה' ימים. וג' על שבת: ג עי' ש"ר פ' כ"ב ורו"ר פ"ג סי' א:

חדושי גאונים

באר הטיב ועתי' אנו שנרחיב הביאור בזה בפ' קמא דחולין בהגדה ר' פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבוים וכו' באם ירצה השם. ולזה זכר שהתשובה הראוים שישיב לו האדם האיש הנלבב הצדיק שהוא מצא צדיקים בעולם אשר

אהבת איתן

סודו רזי דאם א' ניצל בזכות חבירו אז המלאך שמצילו נתראה לו בדמות של אותו שניצל בזכותו. וא"כ אין מזה ראיה דמיתי ידעי דאפשר דמלאך בדמות אביו בא להצילו בזכותו:

גאון יעקב

אמר ליה דביתהו עד מתי נצערן בהאי עלמא כו' עד גדול נס האחרון כו' גמירי דמשמייא מיהב יהבי' משקל לא שקלי': ע"כ. להבין ענין השולחן של ג' רגלים וכ'

המתורגמן א) שלעבטע נאכבאריז . ב) צימער ; ג) פאן איין טיש .

ואי לא כל חדא וחדא לייתן דובא [לאורתא] בקרנייהו לאורתא כל חדא וחדא אייתי דובא בקרנהא · הואי ליה ההיא שיבבתא דבנתא ביתא ולא קא מטיין כשורי אמרה ליה בנאי ביתא ולא קא מטין כשוראי אמר לה מה שמך אמרה ליה איכו אמר לה איכו (איכו) לימטו כשוריך מטו כשורתא וי"א סניפין עשאן תנא פלימו אומר אני ראיתי את הבית (שקירה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו) והיו לכאן אמה ולכאן אמה והיו אומרים זה הבית שקירה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו :

סז שם רבי אלעזר בן פדת הוה דחיקא ליה מילתא טובא עבד מילתא ולא הוה ליה מידי למטעם אשכח ברא דתומא שדא לפומיה חלש ליביה וניים עיילו רבנן לשיולי ביה חזיוה דבכי וחייך ונפיק צוציתא דנורא מאפותיה כי אתער אמרי ליה מ"ט בכה מר וחייך אמר להו(דחזאי שכינה) [דהוה יתיב עמי הקב"ה] ואמרי' קמיה עד אימתי אידבר ואיזיל בהאי דוחקא ואמר לי[אלעזר בני]ניחא לך (דאיחריבית) [דאפכי'] *לעלמא והדר אברייה ואפשר דמברית בשעתא דמזוני אמרי קמיה (רבוניה דעלמא) כולי האי ואפשר · אמרי ליה שני דחיי נפישי או דחיינא אמר לי דחיית אמרי לקמיה אי הכי לא בעינא ואמר לי בהאי אגרא דאמרת לא בעינא יהיבנא לך לעלמא דאתי תליסר נהרי (דמשכי) [דמשחי] אפרסמא דכיין [כפרת ודגלת] דמענגת בהו אמרי קמיה רבוניה דעלמא כולי האי ותו לא אמר לי ולחברך מאי נתיב להו אמרי (קמיה רבוניה דעלמא)[ליה] ומגברא

רש"י

ואם לא קא מפסדי כל חדא וחדא לייתן דובא בקרנהא : [ולא מטו כשורי · אין הקורות מגיעות מכותל לכותל : איכו נימטו כשורי כו' · יאריכו הקורות] : סניפין עשאן · שלא נמשכו הקורות אלא חתיכות נתחברו לאותן קורות כדי שיהיו קורות ארוכות כל צרכן ליטנא אחרינא סניפין דעד הכותל הוו כסדר ולא יותר · (נ"א סניפין היו קורות של חוליות היו במעשה נס נדבקין להם חתיכות קטנות לארכן): רבי אלעזר בן פדת · אמורא הוה והוא הנקרא מרא דארעא דישראל במסכת נדה (כ:) בעל הוראות היה והוא שמש רבי יוחנן אחרי מות ר"ל (כדאיתא בב"מ פד·) והיה דחוק ועני: עבד מילתא·הקיז דם: ברא דתומא· (עלה)[בן השום ללע]של שום: חלש ליביה· נתעלף : צוציתא · נילוץ : מאפותיה· מחוטם שלו ואית דמפרשי ממצחו : כולי האי ואפשר · בתמיה לאחרובי כולי עלמא בעית עלי ועדיין (אפשר אמרת) ואכתי הך ספיקא דילמא לא מתרמינא בשעתא דמזוני : דחיי נפישי או דחיינא · ימי שחייתי כבר הם רבים ממה שאני עתיד לחיות : אמר דחיית : מה שכבר חיית מרובים ממה שאתה עתיד לחיות : אי הכי לא בעינא · דתיחרבי לעלמא . ותו לא · וכי אין אתה נותן לי דברים אחרים : אמר לי ולחברך מה יהיבנא · וא"ל

מהרש"א

כדלקמן וה"ל לר"ח למנטרן יפה שלא יזיקו כיון ששומר אבידה הוה : עד שילאו אמה לכאן כו' · גם זה לפרסם הנס דגם מי שלא ידע ולא שמע מזה הנס כשיראה בבית זה שמשתנה מבתים אחרים להיות בו אמה מכאן כו' ישאל עליו ויגידו לו הנס והכי משמע דמייתי עלה הא דפלימו אני ראיתי וכו' וא"ל בית זה שקירה כו' : [ור"ח בן דוסא כו' עד והן הן עיזי דמייתי כו' · מדברי הע"י נראה שאינו מלשון התלמוד אלא מפירושים נכתבו בנוסח הגמרות גם קשה דקאמר דמכר התרנגולין והבילים וקנה בדמיהן עזים כו' אכתי תקשי היאך קנה עזים בדמיהן והלא אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל ויותר נכון דברי התוס' שכתוב בע"י דעזים גופייהו מליאה הוו והיה הוא שומר אבידה כו' ע"ש] : דחזאי שכינה ואמרי כו' · והא דכתיב כי לא יראני האדם וחי מוקמיה לה סוף פ' החולץ [א] היינו באספקלריא המאירה: ניחא לך דאחריב לעלמא כו' · לכאורה אינו דומה להחריב כל העולם משום שישתנה שעתו של ר"א ונוסחאות הישנות יותר מדוקדק ניחא לך דאפכיה לעלמא מרישא כו' דאיכא לפרושי על ר"א קאמר להפוך עולמו ולבוראו שנית ואולי שכוונו בכאן על גלגול הנשמות : אפשר דמתילדית בשעתא דמזוני כו' · כמ"ש מזל שעה גורם דהיינו שעת הלידה וכמ"ש חיי ובני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא גם שאפשר לבטל המזל כמ"ש פ"ב דשבת [ב] מ"מ מנכין לאדם מזכיותיו וזה שאמר בהאי אגרא דאמרת לא בעינא רלה לומר דלא בעינא ליטול משכר בהאי עלמא יהיבנא לך שכרך משלם לעלמא דאתי : שלשה עשר נהרות דאפרסמון כו' · מדמה תענוגי עולם הבא בעולם הנשמות לאפרסמון שהוא מלתא דריחנא שהוא החוש הקרוב לדבר רוחני כמ"ש[ג] כל הנשמה תהלל יה איזה דבר שהנשמה נהנה בו הוי אומר זה הריח ומספר י"ג דנקט ע"ש מדות טובות שהם שלשה עשר וראיתי

[א] מהרש"א ד"ה דחזאי . ס"פ החולץ (מט ע"ב): [ב]שם ד"ה אפשר . פרק בתרא דשבת (קנו ע"א): [ג]שם ד"ה י"ג נהרות כמ"ש (ברכות מג ע"ב) :

יד יוסף

א ודאי דלא התכוין על מה שנראה מפשוטו של דבריו כי חלילה לשופט כל הארץ לספף כל העולם עם שאר הלדיקים שהיו בו בשביל לדיק אחד . אבל התכוין על גופו של ר' אלעזר לבד שהוא העולם שלו ר"ל שימות . (ספר הברית ח"א מאמר ב' פרק ז'):

חדושי גאונים

לא חששו כלל לדברי תוכו הללו וגם הוא לא ישמע ולא יאבה אליו אך ישתול לדקת ה' לו ולבניו אחריו . ועלה טובה קמ"ל שלא יבא לסתוכח עמו כלל כשום טענה או

אהבת איתן

א"ל שני דחיי נפישי או דחיינא א"ל דחיית א"ל אי הכי לא בעינא . יתכן לפרש כוונת ר"א דאי הוי דחיינא טפי היה ירא דשמא עניות יעבירוהו ע"ד קונו כדאי' רפ"ד דעירובין אבל כיון דטפי הוי דחיית לא חש לזה דקי"ל כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב לא יחטא :

גאון יעקב

רגלים שהראו לו מן השמים. ואם הקב"ה רלה להטעימן מעין עה"ב בעולם הזה . האם לא יבלר לו ית' להשלים רגל שלישי לכם שולחנו ומה הוא דגדול נס האחרון כו' דשמיא כו' משקל לא שקלי למה לא הא מקרא מלא נאמר ה' נתן וה' לקח אבל הענין כי הוא ית' חוקר לב ,

הרשב"א

אמר להו דחזאי שכינה כו' . איני רואה שיקשה בעיניך אומרו הקב"ה יתיב גבאי ולא מה שאמר אמרי ליה עם היותך מאמין בנבואה או ברוח הקודש ואם ראה החסיד הזה מראות אלהים במדריגה ממדרגות הנבואה או מרוח הקדש אפשר וראוי להיות כמוהו וכענין שאמרו הנביאים ואראה את ה' ואומר אל ה' . ואמר ניחא לך דאהפכיה לעלמא ואברייה מרישא אפשר דמתילדית בשעתא דמזוני להורות שבריאת העולם בסידורו לתכלית הכוון שחייבה החכמה להיות

הרי"ף

הנזכר לא הוו גרסי בגמרא ורבי חנינא מהיכא הוו ליה עיזי והא עני הוה וכו' ומשני מעשה ועבר אדם א' ולכך אמרו הגאונים מליאה הוו אבל קשה היכי היה מותר רבי חנינא נומר אי מפסדן ניכלינהו דובי והא אין לרבי חנינא להפסיד המליאה כיון שאין בעלין של המליאה שם יבא בעל המליאה ויעמוד על שלו וכן קשה לגירסת הגמרא במעשה באותו שהניח תרנגולים ומכרן וקנה בדמיהם עזים איך קנה עזים דהא אין מגדלין בהמה דקה ובמה י"ל דאין מגדלין בהמה דקה בא"י הוא לגדל ולדות אבל הכא שקנה עזים שכבר

עין יוסף

ורש"י בכתובות דף ק"ג ע"א כתב בי שמשי ערב שבת והטעם לפי שבין השמשות שלו סגור בפי כל והכל הרידים אליו לגמור מלאכתן עד שלא תחשך קרו ליה בי שמשי :

סז תליסר נהרי דמשכי אפרסמון · ואם שהשכר הנפשי אינו כענין שכר גשמי . אך דבר הרוחני רמז אל שכר הרוחני כי דבר שהנשמה נהנית ממנו הוא הריח · ומספר הי"ג רמז לי"ג עקרים שהאמין בהם (בעל דרך אמונה) או רמז מה שדבק בה' תמיד והלך בדרכיו וכן י"ג מדותיו אשר גילה·(יפ"מ) : באסקוטלא

הכותב

עני הוה ועוד אמרו חכמים אין מגדלין בהמה דקה בא"י אמר רב פנחס מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו והניח שם תרנגולין ומצאן אשתו של ר' חנינא ואמר לה אל תאכלי מביציהן והרבו ביצים ותרנגולין והיו מצערין אותו ומכרן וקנה בדמיהן עזים פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולים ואמר לחבירו בכאן הנחתי התרנגולים שלי שמע ר"ח א"ל יש לך בהן סימן א"ל הן נתן לו סימן ונטל את העזים והן הן עזי דאייתי דובי בקרנייהו :

עיון יעקב

במהרש"א ועי"ל על שם שמשמש שני דברים כהרף עין חול יולא ושבת קדש נכנס וכן פי' בין השמשות לילה ויום על כל השבוע משא"כ שמשי רק ערב שבת במשמע : אי הכי לא בעינא . משמע דאי שעתיד לחיות נפישי היה בעי לברוא הכל הא כבר אמר כולי האי ואפשר י"ל דמ"מ היה יכול להתפלל שהקב"ה ישנה מזלו ע"ד נס כדמלינו לעיל דף כ"ג גבי ר' מני שהתפלל ליעתרו ואיעתרו וכיון דחיית נפיש לא רלה לטרוח להעשיר בשביל זה קיבל שכרו :

ענף יוסף

שאחז"ל הנעלבים ואינם עולבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם ,שכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו הנה חשבו ג' מדות טובות הללו שראוים להיות בצדיקים . וכן היה מתנהג בהם תמיד אותו לדיק רחב"ד . והלה הם ג' רגלי כסא הכבוד אשר ינחילם הסי"ת בעוה"ב . אבל בעת אשר הסתה אותו אשתו להתפלל על העושר ולבלתי היות עוד שמח ביסורי העוני אז רפתה רוחם בדברם הדבר הזה והראו לו מן השמים שלא נשאר לו עתה רק ב' רגלים . והוא היותו מן הנעלבים ואינם עולבים . ועושים מאהבה . אבל רגל השלישי והוא היותו שמח ביסורים נחסר לו עתה ע"י רלותו העושר ואז התפללו שיוחזר הרגל השלישי למקומו ולהיותם נלכדים בחבלי עוני כל ימי היותם על אדמתם פה (ספר תולדות נח דרוש ה') :

סז אלעזר בני ניחא לך דאפכית עלמא מרישא אפשר דתתילד במזלא דמזוני . הגם שידוע אשר אין דבר קשה מ"ו לפני הקב"ס ומי ברא המזל ומי המקי יס המזל הלא הוא האומר ועושה המדבר ומקיים והליגה שיאמר שים קשה לפניו כי מי יעמוד נגדו והכל כאין

[א]מהרש"א ד"ה דלית ליה. כמ"ש (פסחים נד ע"ב): [ב] שם בא"ד בפ' אין דורשין (ט"ו ע"א): [ג] שם ד"ה אמרו ליה. (כמו ששנינו פ"ק דנג' ראשונות כג"ל):

יד יוסף
א_ג' הערוך אאפותא פי' מלה: ב סוכה נג א' מגילה כב ע"א:

חדושי גאונים
ויכוח אך יאמר שלא ישמע אלו כדרך שלא שמעו לו כל הצדיקים והחסידים המה הגבורים אשר מעולם כענין שאמר שלמה בחכמתו בני אם יפתוך חטאים אל תאבה הנה אמר אל תאבה ולא אמר אל תעשה להורות כי התשובה הנכונה שתשוב ליצר הרע

גאון יעקב
והצדיק אשר תמיד משתוקק לקיום המצוה. אבל אין סיפוק בידו לקיימה. הקב"ה ברוב רחמיו מצרף המחשבה כאלו עשה והנה אלה הצדיקים רחב"ד ודביתהו אשר היו מצטערים על גודל עניות אשר להם. לא היה הצער על חסרון טוב עה"ז. ולא היו מתאוים למלאות גרנם בר. כי כבר הורגלו בקב חרובין מע"ש לע"ש. ולא היו חפצים במותרות. אבל עיקר צערם היה על ביטול מצות צדקה וג"ח אשר תשוקתם היה לקיים ונמנע מהם מחמת עניותם וע"ז היו מצטערים תמיד כי תמיד נפשם התאוה תאוה לקיים אלה המצות ומחמת עניותם. ברואתם עני ואביון. ואין לאל ידם להושיע צרתם צרה. בהעדר המצוה מהם. ע"כ ביקשו ממנו ית' למלאות להם לקיים

בספר ישן דגרס י"ב נהרוותא כו' וכתב בזה ע"ש י"ב גבולי אלכסון שהם גבולות עמים למספר שבטי בני ישראל הקבועים בי"ב מזלות וכנגד י"ב מעיינות מים הנמשכים ויוצאים משם של י"ב אותיות כו' עכ"ל: דלית ליה בעינא כו'. ופרש"י ל"ג בספר רבי ובספר שלי כתוב עכ"ל ונראה לפרשו שא"ל הקב"ה מה שאתה מבקש יותר וכי מחלק עולם הבא של חברך אתן גם לך ואמר ליה דודאי מה שמוכן לחבירי הצדיקים איני מבקש כמה שאמרו [א] דאין אדם נוגע במה שמוכן לחברו אבל אנא מבקש מגברא דלית ליה ר"ל דלית ליה זכות ליתן לו חלק בעולם הבא שתתן לי חלקו וכמו שאמרו בפ' אין דורשין [ב] דהצדיק נוטל חלק הרשע שבגן עדן והרשע נוטל חלקו של צדיק שבגיהנם ומייתי לה שם מקראי וק"ל: אגרי בך גירי כו'. עיין פירש"י ובערוך פירש גרו בך גירי כן היה שונה הגאון ופירוש ברכה היא וכך א"ל לעתיד לבא עתידין גרים שיגורו בך כמו שכתוב יגורו בך נדחי עכ"ל: אמרו ליה והא ר' יהושע בן לוי גזר כו'. נראה לפרש במעשה הזה דבתחילה גזר תענית והיו היחידים מתענין בו כמו ששנינו פ"ק[ג] דשלשה ראשונות מתענין היחידים ולא אתא מטרא ואמרי ליה אותן היחידים הא ריב"ל גזר תענית עם היחידים ונענה דאתא מטרא. וא"ל הא אנא והא בר ליואי. ר"ל אפשר דשוין ושקולין אנו הגוזרים התענית אבל היחידים המתענין עמי אינן שקולין כיחידים שהתענו עם ריב"ל וא"ל דא"כ אנו שאינן ראוין לכך נראה לכוין דעתין בתפלה ונצרף לצבורא עמנו בתעניות האחרונות ששנינו שם בעא רחמי עם צבורא ועדיין לא אתא מטרא וא"ל רבי חמא לאותן היחידים דא"כ כיון שאנו רואין דעצירת הגשמים בשביל צבורא הוא אם ניחא לכו שיבא מטר בשבילנו כפרש"י שאתם מסכימים עמי דהיינו שיבא מטר גם בלא זכות צבורא אלא בשבילנו ע"ד שאמר הכתוב ותגזר אומר ויקם לך שהצדיקים גוזרים והקב"ה מקיים וא"ל הן להסכים על כך ואמר דכך גזירה רקיע כסי כו' דעצירת הגשמים תולין בגרם השמים כמ"ש ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו' ועדיין לא הסגיחו בגזירה זו עד שהוסיף לגעור בהן כמה עזין הן כו' שלא להשגיח בגזירת הצדיקים: עלית וישבת במרום ואי אתה מרחם כו'. מצינו במדרש בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שוכן בערבות ואינו מתרחק משם שנאמר מבין שני הכרובים מדבר אליו ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מתעלה ויושב בשמי מרום והכל צועקין ואין קולם נשמע כו' ואין נענין ע"כ ויש לנו להתפלל שלא יתרחק מאתנו וישמע לצעקתינו אבל לוי שאמר עלית וישבת במרום הוא כמתרעם וכן אי אתה מרחם על בניך האי לישנא הוא כמתרעם נגדו ית' ברוך הוא אבל ה"ל להתפלל רחמיו כרחם אב על בנים: [שהרי אדם גדול הטיח כו'. מזה המעשה גופא מוכח שאדם גדול היה שהרי נענה ואתא מיטרא אלא דנענש ואיטלע משום דא"ל בלשון תרעומות:

ממאן דלית ליה קא בעינא לא גרים בס' רבי ובס' שלי כתוב: ומחיין באסקוטלא. *בגודל כלומר באצבעו: גירי. חצי אשלח בך ובדיחותא בעלמא אכה אותך מעט באצבע והיינו צוליתא דנפק מאפותיה שמדביק אצבע צרדה עם הגודל ומכה בצפורן האצבע וזה פירוש אסקוטלא: (וטעמא דקא בכי מפני שא"ל שכינה שחייו מרובין שכבר חי ממה שעתיד לחיות וטעמא דחייך משום י"ג נהרוותא לרחוץ בהן ולטייל בהן מזה לזה. זה מצאתי בפרש"י מוגה): הא אנא והא בר ליואי. הוא איש אחד ואני איש אחד הוא עדיף מינאי: דתברי. שוברים: שיבא מטר בשבילנו. מקבלים אתם עליכם ומסכימין לדעת אחד: כמה עזין. דלא כסיין מצבורא: לוי אחוי קידה. נועץ שני גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה: הא והא גרמא ליה. החטא גרם

ומגברא דלית ליה קא בעינא ומחיין באסקוטלא [א]אפותאי ואמר לי אלעזר ברי אגרי בך גירי:

סה שם רבי חמא בר חנינא גזר תעניתא (בעא רחמי) ולא אתא מטרא א"ל והא ר' יהושע בן לוי גזר תעניתא ואתא מטרא אמר להו הא אנא והא בר ליואי אמרו ליה ניתי ונכוון דעתין איפשר דתברי צבורא לביידהו ובעו רחמי ואתי מטרא בעון רחמי ולא אתי מטרא א"ל רצונכם שיבא מטר בשבילנו א"ל הן אמר רקיע[רקיע]כסי פניך לא כסי אמר כמה (חציפן) [עזין] פני רקיע כסיא בעיבא ואתא מטרא. לוי גזר תעניתא בעי רחמי ולא אתא מטראי אמר לפניו רבש"ע עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך אתא מטרא ואיטלע[א]. אמר רבי אלעזר [ב]לעולם אל יטיח[ג]אדם דברים כלפי מעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע ומנו לוי והא לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע הא והא גרמא ליה

תוספות
הא והא גרמו ליה. פי' הראב"ד הא כדעבד דאחוי הקידה קמי רבי איטלע והא דהטיח דברים כלפי מעלה גרמא ליה דאיטלע:

הרשב"א
העולם במשטרי השמים וכסיליהם עד שאם יהפוך וישוב ויבנה על הסדר הזה בעצמו יבנה שיתנהג על המזל בענינים הגופנים והבנים והחיים וכענין שאמרו במועד קטן בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא ואמר לו הש"י וגלה לו הענין ברמז בזה הסדר ואם יוקשן בו חסידיו לעתיד ומתרעמים על המדה כך חייבה חכמתו עד שהוא בע"ה ואם הוא בשלימות החסידים וראוי להפך כולו בשבילו כאילו לא נברא העולם אלא בשבילו עכ"ז לא ישיג מן הגשמיים רק מה שיחויב אליו מדרך סדור הגלגלים והמזל וכאמרם ברבי חנינא כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש וכאמרם ברבי עקיבא שהראה לו למשה תורתו ושהיו שוקלין את בשרו במקולין ואמר משה זו תורה וזו שכרה א"ל משה משה שתוק כך עלה

עין יעקב
רצונכם שיבא מטרא בשבילנו. פי' כיון שלא שברו לבם בתשובה לכך לא הועיל רחמים לכך אמר רצונכם שיבא מטרא רק בשבילינו כשאמרו לו הן התחיל להספירו בתפלתם עד דאתי מטרא:

הרי"ף
היו מגודלים ביד אחרים ובדעתו היה לעשות חסד עם הבעלים לא חשש ואין לסקשות כאן היכי קאמר אי מפסדן ליכלינהו דובי והכניסם בספק איבוד דכיון שרבי חנינא קנה אותם להנאת הבעלים ולעשות חסד עמם היה בטוח שלא תצא תקלה מתחת ידו ומטעם זה לא חשש לקנות בהמה דקה בא"י לפי שהיה בטוח שלא יפסידו זרעים של אחרים כמו שהיה

א"כ שאמר אי מפסדן ליכלינהו דובי ואי לא מפסדן לייתו דובי בקרנייהו אצלצ"ד שהיו של רבי חנינא יקשה והא אין מגדלין בהמה דקה משום דאין לר' חנינא לעבור על אין מגדלין בהמה דקה מפני שהיה סומך על הנס ומובטח שלא יפסידו:

רבי חמא בר חנינא גזר תעניתא ולא אתא מטרא וכו'. וצריך להבין מה זה היה שלא עשה בתחלה רב חמא מה שעשה לבסוף שאמר רקיע כסי פניך וכו' כמה עזים פני

ענף יוסף
כאין ואפס נגדו. וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וכמצביה עביד בחיל שמיא. ואמנם כמלך במשפט יעמיד ארץ וברא מדה"ד ומדה"ר. ומי יאמר זכיתי לבי והן שמים לא זכו בעיניו ולשנות הטבע עבור האדם צריך זכות גדול ועבודה רבה במסירת נפש רבה. ומדה"ד מקטרג. ולכן קשה זה לפניו כביכול. אבל לא ח"ו לקוצר ידו: ואמנם האיש אשר מתנהג עם הקב"ה למעלה מטבע העולם ומוסר נפשו לה' באמת לאמתו ואומר לנפשו שתי ונעבורה. כאשר אברהם אבינו היה עושה במסר עצמו לאור כשדים ומל עצמו לתשעים שנה כן הקב"ה התנהג עמו למעלה מהטבע ואמר ליה מאי דעתך דקאי צדק במערב אהדרינא ליה ומוקמינא ליה במזרח כמ"ש בשבת דף קנ"ו. וכן אפילו בדורות התנאים קרה לכמה מהם נסים שלא בטבע כמו רחב"ד תענית דף כ"ה ורשב"י גער במים ונקרע לפניו חולין דף ז' ועוד הרבה והכל כפי כח זכותם ועבודתם ומסירת נפשם לה' ביותר מטבע כוחי גופו: (במ"ה):

עץ יוסף
באסקוטלא אפותאי. כתב המוסיף הערוך אסקוטלא בלשון יוני שבט ורצועה וגם נקראו כן ראשי הפרקים שביד ע"כ:

סה יטיח יזרוק. לשון כמטחוי קשת (בראשית כא): ומנו לוי. שאמר להקב"ה עלית למרום ואי אתה כו': אחוי קידה. קידה הוא נועץ שני גודליו של שתי ידיו בארץ ונשען עליהן ושוחה ונושק את הרצפה. לקיים מה שנאמר (תהלים קב) כי רצו עבדיך את אבניה. ולפי שכשזוקף גופו מאליו ואינו נשען על ידיו בחזקה לדחוף גופו למעלה נמצא של אונס זקיפתו על מתניו. לכן איטלע נעשה חיגר: קמיה דרבי בביתו שהיה נשיא. ומכבדין אותו לשמחו שהיה דואג תמיד בצרת ישראל ובחוליו כדאמרינן בנדרים דף כ' ע"ב יומא דמחיך ביה רבי אתי פורענות לעלמא (רש"י סוכה דף כ"ג ע"א): **הא** והא גרמא ליה. החטא גרם לו שנצלע בקידה (רש"י) מלשונו משמע שע"י

המתורגמז א) הינקענד געווארדען. ב) האַרט ריידען.

לו שנטלע בקידה : ואין גזעו מחליף · אם נפסק : אף לדיק · אין לו זכר לדיק ואין גזעו מחליף אינו קם בתחיית המתים : לדיק אינו עושה פירות · אין לו שכר לעתיד : מעשה בר' אליעזר · בן הורקנוס : י"ג תעניות · שהתענו והלכו עד שנגמרו י"ג כדתנן (לעיל יד:) עברו אלו ולא נענו וכו' : התחילו הלבור ללאת · מבית הכנסת : קברים תקנתם · בתמיה אין לכם אלא לכו קברו עלמכם מפני הרעב · (פ"א קברים תקנתם לעלמכם על שאתם יולאין שאיככם מתפללים על הרעב שלא יבא) : געו · לעקו כמו אם יגעה שור [על בלילו (איוב ו) הלוך וגעו (ש"א ו)] : (ירד רבי עקיבא אחריו · ה"ג והוו מרנני רבנן כלומר על ר"א שלא נענה ואמרי שלפי שאינו לדיק כרבי עקיבא לא נענה):

שמעינהו להנך ענני כו' · יש לפרש דשמעינהו דקאמרי היינו שר ומלאך הממונה על הגשם ושמו אף ברי כמ"ש בפ"ק וכה"ג כתבו התוס' רפ"ק דחולין גבי גינאי נהרא חלוק לי מימיך ט' ע"ש : מ"ד לדיק כתמר גו' אם נאמר כו' · הכל מפורש פ' הספינה : תקנתם קברים לעלמכם כו' · כענין שאמרו בפ' י"נ בדור המדבר שידעו שימותו בכל ט' באב חפרו להם לעלמם בחייהם קברים כן אתם עתה ברעב ודאי תמותו : ואמר אבינו מלכנו כו' · אבינו ע"ש הוא אבינו וגו' ומלכנו ע"ש ויהי בישרון מלך גו' ועד"ז יסד הפייטן אם כבנים רחמינו

ליה · ר' חייא בר לוליאני (אמר אנא) שמעינהו להנך ענני דקא אמרן ניזיל ונשדי מטרא בעמון ומואב א"ל כשהחזיר הקב"ה את התורה על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שבאו ישראל וקבלוה ואתון שבקיתו ישראל ותשדו מטרא בעמון ומואב שדו אדוכתייהו שדיין אדוכתייהו:

סט שם ^{א}דרש רבי חייא בר לוליאני מ"ד (תהלים צב) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה אם נאמר תמר למה נאמר ארז ואם נאמר ארז למה נאמר תמר אילו נאמר תמר ולא נאמר ארז ^{ב}הייתי אומר מה תמר [שם ע"ב] אין גזעו מחליף אף צדיק [ח"ו] אין גזעו מחליף ואילו נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר מה ארז אין עושה פירות אף צדיק [ח"ו] אין עושה פירות לכך נאמר תמר וארז :

ע שם תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר ש גזר י"ג תעניות על הצבור ולא ירדו גשמים באחרונה התחילו הצבור לצאת אמר להם תקנתם קברים לעצמכם געו [כל העם] בבכיה וירדו גשמים· שוב מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר כ"ד ברכות ולא נענה ירד ר"ע אחריו ואמר (אבינו מלכנו אבינו אתה) אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה (אבינו מלכנו חטאנו לפניך) [אבינו מלכנו למענך] רחם עלינו (אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך) ומיד נענה כסבורין העם שזה גדול מזה יצתה ב"ק ואמרה לא

הרשב"א

במחשבה והמחשבה הוא רמז לדבר הנעלם לא ידענו רק בעל המחשבה . ואמנם המושג מזה שהדברים ההווים בעולם ההויה וההפסד אינן עיקרים שאין להם קיום ויעברו ויתחלפו התחלפות הזמן ומה שאין לו קיום אין לו ענין וחבור עם דבר הקיים המתמיד וא"כ החסידים בעלי הקיום אין להם תאוה בדברים הגשמיים אם ישיג מהם הנאות או ההפך שלא יתאוה דבר למה שהוא הפכו וא"כ אין הדבר קיים מתאוה לדברים הנפסדים שהן הפכו והוא אומרו דחיינא טפי א"ל דחיית א"ל אי הכי לא בעינא רומז למה שאמרנו ולומר הטובות המושגות בעולם יבואו אל תכלית ויכלו כ כלות הזמן ויעברו כמו שעבר הזמן הקודם בטובותיו א"כ איני רוצה בהם שאין בהם התאוה אמתיית למי שמתחבר אל הקיום רק לדברים הקיימים לא לנ פסדים ואמר בהאי אגרא דאמרת לא בעינא רוצה בו אחר שנפרדה נפשו מן התאוות הגשמיות עד שלא רצה בו ונדבקה בשכליות הוסיף במעלתו וישיג לת ענוג נפשיי ושכר הרבה יותר ממה שהיה בזה תוספת זכות כמו אשר בתאות השכליות . ומה שייעד י"ג נהרות אפרסמון רמז לעלוי הזכות ולפי שהאפרסמון הנכבד שבדברים הגשמיים רמז לעלוי התענוג הוא הנפשיי מצורף עוד לזה תענוג האפרסמון בריחו וריח הדק שבתענוגים עד שידמו אותו רז"ל לנפש ואמרו שהוא דבר שהנפש נהנית ממנו וע"כ יחסו תענוג הנשמה לריח האפרסמון שהוא תענוג הדק המענג את הנפש והוא כענין הנרמז בשיר השירים לריח שמניך טובים ומנין י"ג נהרות אפשר שאינו מכוון רק מנין מקרי כענין שבע יפול צדיק וקם זה עשר פעמים יוסף ה' עליכם אלף פעמים שכל אלו החשבונות לא לתכלית מכוון או מכוון למדת טובו ורחמיו שהם י"ג מדות.ואמרו האי ותו לא כבר ידעת שהצדיקים אין מדרגותיהם שוה וכל אחד גבוה מחופתו של חבירו כאמרם פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה ועל כן שאל עוד מדרגה למעלה מן המדרגה שיעד לו והיתה התשובה לחברך מאי אעביד רמז למי שהוא למעלה כי כל אחד יש לו מדרגה מיוחדת לפי מעשיו ואמר לו וממאן דלית ליה בעינא :

ז"ל אנא שמעינהו להנך ענני כו' . מפני שהשגחה לרצון איננה זולתי באמירה ובשמיעה ובראיה הושאלו ג' אלה להשגחה ולידיעה ולהשגחת הרצון כמו השמע קול אלהים כמו אם השיג . ויאמר ה' לדג . ולבי ראה הרבה חכמה ודעת וכאן ראה העננים וידע שהרוח מנשב ומוליך אותן להמטיר לצד ארץ עמון ומואב ומתפזרים מעל ארץ ישראל וכאילו שמע מהם שהיו אומרים להוריד מטר לעמון ומואב :

הרי"ף

רקיע ועוד מה שאמר לסו ניחא לכו שירד מטר בשבילנו מה זו שאלה ששאל להם כי בודאי שניחא להו כיון ששלחו בתר ריב"ל דליבעי רחמי תרוייהו . ונראה שרב חמא גזר תעניתא ולא אתא מטרא לא עלר כח לבבו לומר לרקיע כסי פניך וכמה עזים פני רקיע עד שנתחבר עמו זכות ריב"ל וכשראה שלא נענו בתפלתם אמר להו ניחא לכו שיבא מטר בשבילנו כלומר שבמענה פיהם של לבור שיאמרו שהם אינם ראוים ליענות כי אם מתוך זכות שניהם יהיו נענים את"כ בזכות עלמם ע"ד שאמרו כל המתפלל על חברו הוא נענה תחלה וכן כשהלבור השפילו עלמם לומר אין בנו מעשים ויבא נא הגשם בזכות שני הלדיקים הללו אז עלר כח רב חמא לומר לרקיע כסי פניך בעבים מפני כבוד לבור וכשראה דלא כסו אמר כמה עזים פני רקיע דלא כסוף מלבורא כלומר אע"פ שאין אנחנו ראוים ליענות מלד עלמנו מפני כבוד לבור יש להם ליבוש וליכלם וכן היה שבשביל הלבור איכסי רקיע ואתא מטרא : מאי דכתיב לדיק כתמר יפרח כו' . יש לדקדק דלכאורה הוקשה לו בכתוב זה קושיא אחרת זולתי מה שאמר את"כ אם נאמר תמר למה נאמר ארז ונדקדק מ"ש בל' הזה אם נאמר תמר למה נאמר ארז דהיל"ל למה נאמרו כתמר וכארז . וע"ק דכיון שיש בתמר שאין גזעו מחליף והלדיק גזעו מחליף כארז ויש בארז שאינו עושה פרי והמשילו לתמר שעושה

עיון יעקב

מה ארז דגזעו מחליף . אף דלעיל דף כ' אמרינן דארז אין גזעו מחליף מ"מ מחלק הש"ס כאן דישנן כמה מיני ארזים ולהכי כתב כאן כארז בלבנון ולעיל אמרינן כארזים עלי מים וע"ש בחדושינו : געו כל העם בבכיה . ושערי דמעות לא ננעלו ונעמו

ען יוסף

שע"י הקידה לא היה איטלע רק מחמת החטא נענש שנטלע בקידה . אבל לשון הא והא גרמא ליה משמע שגם בהקידה היה קלת חטא . ורש"י בסוכה פי' הא והא גרמא ליה נענש בחטאת דברים ונענש בשעת המאורע כדאמרינן במסכת שבת דף ל"ב נפל תורא חדד לסכינא ע"כ . משמע שגם זה שהעמיד עלמו בסכנה להראות קידה ג"כ הוא קלת חטא · וכן משמע מפרש"י מגילה דף כ"ב ע"ב שפי' הא והא גרמא ליה לפי שהטיח ונתקלקל בשעת הסכנה ע"כ ואפשר שזהו ג"כ כוונת התוס' כאן ד"ה הא והא כו' :

סט אף לדיק אין גזעו מחליף . אם מת שלא יוליד בן כמותו . אי נמי אם יפול לא יקום . לכך נאמר ארז כדכתיב (משלי כד) כי שבע יפול לדיק וקם (רשב"ס) וכאן פרש"י אף לדיק אין גזעו מחליף אינו קם בתחיית המתים וכן פי' בתורת חיים וז"ל אף לדיק כו' שאין זכיותיו מועילין לו לעוה"ב אלא אחר שמת הוא אבד ובטל ואין גזעו מחליף עוד להיות חיים לעוה"ב . לכך נאמר ארז שכמו שבארז הוזר ולומח על ידי הגזע הנשאר בארץ כך הלדיקים לזמן התחייה ילילו ויפרחו מלוז של שדרה הנשאר בארץ וזהו גזעו של אדם : אף לדיק אין עושה פירות . שאוכל לדקותיו בעוה"ז ואין לו לעוה"ב . אי נמי שאין מאכילין אותו פרי מעלליו (רשב"ס) ור"ל דה"א שאין מועילין לו זכיותיו כלום בעוה"ז . דמה שאוכלין בעוה"ז הוא פרי המלוה כדתניא אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז וכו' . ואי לא הוה כתיב אלא לדיק כארז וגו' ה"א שאין להם פירות שאין מועילין להם זכיותיהם בעוה"ז ת"ל תמר שאוכל מפרי מעשיו בזה העולם זמן ארוך כתמר זה שמוליא פירות לזמן ארוך · ולא עוד אלא שהקרן קיימת לו לעוה"ב ואחר מותו גזעו מחליף . וזהו שאמר כארז בלבנון ישגה שגזעו מחליף כמו ארז . עיין תנחומא סדר לך לך סי' ה' ומ"ש שם :
אלא

יד יוסף

א ב"ב פ' פ"ב שוח"ט מזמור לב : ב ל"ב מדות דריה"ג:

חדושי גאונים

שיפתוך הוא או על ידי הטאים שלוחיו שלוחי השטן הנה התשובה הנכונה והטובה להם שתאמר אל תאבה כלומר שאין רלונך לשמוע אליהם כי איך בוחר מדבריהם כי אם תתורח ותאמר לא אעשה כן משום כך וכך זה או זה הנה לא תוכל לו נפול תפול לפניו כדרך שעשה עם חוה בגן עדן כמו שכתב והנחש היה ערום וגומר ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל ומפרי עץ וגומר אמר אלהים לא תאכלו ממנו פן תמותון ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון כי יודע ה' ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים . הנה כאשר אמרה האשה אמר אלהים לא תאכלו ממנו פן תמותון סתר דבריה מיד ויאמר לא מות תמותון וגומר ולזה נתפתתה ותקח מפריו ותאכל אמנם אם לא אמרה בלתי כי אם

גאון יעקב

המלות בפועל. והוא ית' מילא משאלותם. ונתן להם עושר לקיים המלות בפועל אח"כ אחזו להו בחלמא ר"ל העה"ז דומה לחלום ובאו להתבוננות כי אדרבא נהפוך הוא . קיום המלות לדקה וג"ח אללו ית' היה יותר נחשב מהם. בהיותם עניים יותר מהם מעכשיו כשהם עשירים. כי בהיותם עניים והיתה התשוקה מהם גדולה לקיים מלות לדקה וג"ח בתכלית השלימות כפי מה שאפשר לעשות בתכלית ההאפשרות והקדוש ב"ה מלרפה למעשה כאילו עשו בפועל הרי קיימו אלו המלות בתכלית השלימות אבל עכשיו שבאו למדת עשירות ולקיים לדקה וג"ה

מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו[א] וזה אינו מעביר על מדותיו:

עא שם א"ר (אלעזר) [אליעזר] כשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו

אבע מימיך קול שני רעים אני שומע שנאמר (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך וגו' • אמר רבה לדידי חזי לי האי רידיא דמיא לעיגלא תילתא ופריטא שפוותיה וקיימא בין תהומא תתאה לתהומא עילאה • לתהומא עילאה א"ל חשור מימיך לתהומא תתאה א"ל אבע מימיך שנאמר (שה"ש ב) הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו:

עב שם שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה

כסבורין העם לומר שבחו של צבור הוא אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו • שוב שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה כסבורים העם לומר שבחו של צבור הוא אמר להו שמואל לא שבחו של צבור הוא אלא אמשול לכם משל למה"ד לעבד שמבקש פרס מרבו ואמר להם המתינו לו עד שיתמקמק[ג] ויצטער ואח"כ תנו לו לשמואל הקטן שבחו של צבור היכי דמי אמר *משיב הרוח ונשב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מטרא:

שם[דף יט ע"א]משנה מעשה שגזרו תענית בלוד וירד להם גשמים קודם חצות אמר להם רבי טרפון צאו ואכלו ושתו ועשו אותו יו"ט יצאו ואכלו ושתו ואותו היום עשאוהו יום טוב ובאו בין הערבים ואמרו הלל הגדול(איזהו הלל הגדול (תהלים קלו) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו • הודו לאדוני האדונים כי לעולם חסדו):גמ' [דף כה ע"ב]ולימרו הלל מעיקרא אביי ורבא דאמרי תרוייהו לפי שאין אומרים הלל הגדול [דף כו ע"א] אלא בנפש שבעה וכרס מלאה איני והא

אבע-לשון נחל נובע:קול שני רעים-[ניסוך המים וניסוך היין]שני שיתין שתחת המזבח דהיינו בשני ספלים אחד של מים וא' של יין ומנוקבים כשני חוטמין א' עבה וא' דקה כדי שיהו כלים בבת אחת: תהום אל תהום קורא • מים עליונים ומים תחתונים: צנוריך • אותן ב' ספלים: האי רידיא• מלאך הממונה על הגשמים כך שמו (ואית דאמרי מזל שור): דמי לעגל • ול"ג תילתא: בין תהומא עילאה לתתאה• בין הרקיע לאוקיינוס היכא דנשק ארעא ורקיעא: תהומא עילאה • מים עליונים: אבע מימיך • חוסה להעלות מימיך: לעילאה אמר ליה חשור מימיך • השפך מימיך לארץ: הנצנים וגו' • כלומר כשמנסכין מים בחג שהניסוכין נראו בארץ שאינם באים אלא משנה לחברתה כנץ זה שאינו יוצא אלא משנה לשנה עת הזמיר הגיע זמירות החג [אז]קול התור מלאך דומה לשור תרגום שור תור שבשעה שמנסכין מים בחג הוא אומר כן • ל"א כמשמעו הנלנים נראו והזמיר הגיע בשעה שקול התור נשמע: [שבחו של צבור הוא • שעדיין לא קראו ונענו]: ה"ג ולימרו • הלל הגדול מעיקרא: אלא בנפש שבעה • מתוך שכתוב בו נותן לחם לכל בשר (תהלים קלו) נאה

רחמינו כרחם אב כו' ואם כעבדים כו']: כשמנסכין מים בחג תהום כו' קול שני רעים כו' • הם ב' נסכים שהיו בחג ניסוך היין שבכל שנה וניסוך המים שנתוסף בחג כדי שיתברכו להם גשמי שנה כדאמרינן פ"ק דר"ה והיינו ב' רעים בחג ואמר קול על שם שבעת ניסוכין במקדש שהיו אומרים עליהם שירה בקול ומייתי ליה שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך דהיינו תהום עילאה ותהום תתאה כל אחד קורא לחברו שישמע לקול צנוריך דהיינו לקול שיר שהיה במקדש על יין והמים שנסכו בחג בשני ספלים שהם צנוריך של השיתין: האי רידיא דמיא לעיגלא כו'•בפ"ק דיומא [א] חשיב ליה בג' דקולן הולך מסוף עולם ועד סופו ושם מפורש • ודמיא לעיגלא כו' נראה לפרש על מזל שור שהוא בחודש אייר שבו סוף הגשמים כדאמרינן בפ"ק מלקוש בניסן וכיון שילא ניסן וירדו גשמים אינו סימן ברכה ואמר פריטא שפוותיה כו' כמו שפי' הערוך אההיא דפ' הגוזל [ב] דרב כהנא פריטא שפוותא הוה פירוש נראין שפתותיו כמשחק בכל שעה כו' ע"ש וה"נ הכא ה"ק שאותו מזל שור נראה כמשחק במזלו שעבר היורה בשעתו ע"ד שאמרו מזל שעה משחקת לו וקאמר דקאים בין תהומא עילאה ובין תהומא תתאה דהיינו שמזל שור הוא עומד בשמים המבדיל בין מים עליונים שהוא תהום עילאה בין מים תחתונים שהוא תהום תתאה כמו שאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים וגו' והוא מזל שור אשר ממוצע ביניהם ואמר למים עליונים חשור מימיך למטה לארץ וכן בניסן קודם אייר מזלו אומר למים התחתונים אבע מימיך למעלה על הארץ ומייתי מקרא שנאמר הנצנים נראו בארץ וגו' דלעיל מיניה כתיב הגשם חלף הלך לו אחר שכלו ימי הגשמים כבר בניסן יכלו גשם בימות החמה דמזל טלה בניסן ע"י נצנים שנראו בארץ דהיינו נסכי החג שנתנו כבר בשני ספלים שבארץ ואמר שעת הזמיר הגיע אז דהיינו שיר וזמר של מקדש ואמר ועל ידי זה זוכין להיות קול התור שהוא מזל שור נשמע בארצנו וכמ"ש פ"ק דיומא שקולו הולך מסוף עולם ועד סופו כמפורש שם: [וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה כו' • משמע דלאו בתענית יחידים

הכותב

כסבורים העם לומר שבחו של צבור הוא כו'. ורש"י ז"ל לא כתב דבר בפי' זה ולמדנו מכאן תועלת גדול והוא שהחסידים כשמואל הקטן לא היו מחזיקין טובה לעצמן והיו יראי חטא ותולין בעצמן כל דופי שאפשר לחשיב כמ: בענין זה שאף על פי שיראה מלשון המשנה האחרונה שבפרק זה שהוא שבח צבור אם ירדו גשמים ביום התענית בתחלתו או בסופו הלא הוא כמפחד תמיד חשש ואמר שאם היו מרוצין לפני הקדוש ב"ה לא היו צריכין לתענית אלא תיכף ומיד כשיתפללו מוריד הגשם יבא המטר:

עיון יעקב

ונעמ: שזה מעביר על מדותיו. שהיה עניו לכך קבעו הלכתא כוותיה אפי' נגד ר"א רבו כדאמרינן דלכך קבעו הלכה כהלל לפי שנוחין ועלובין היו ותי ק"כ שנה כמשה והלל ועיין ס' יוחסין: לא שבח של צבור הוא • וע"כ יחזרו בתשובה שלמה מתוך גנותם יבאו לידי שבחם:

הרי"ף

פירות א"כ היה לו להמשילו באילן אחר עץ עושה פרי וגזעו מחליף כגון אגוז או רימון או כיוצא דתרתי איתנהו ביה ולמה לו להמשילו לתמר ולארז. ונראה דהוקשה לו בכתוב דנקט כתמר יפרח וכארז ישגה והיל"ל בשניהם לדיק כתמר וכארז יפרח או בשניהם יאמר ישגה או יאמר כתמר וכארז יפרח וישגה ולתרץ זה הוקשה לו עוד למה המשילו לתמר ולארז והא' מספיק ולז"א אילו נאמר תמר וכו' שיש בתמר חדא לטיבותא שהוא עושה פירות ויש בארז חדא לטיבותא שגזעו מחליף ואית בהו חדא לגריעותא בתמר שאין גזעו מחליף וחדא לגריעותא בארז שאינו עושה פירות והלדיק הוא דומה לתמר בענין הפריחה סיהך

ענף יוסף

עב שמואל הקטן גזר תעניתא כו' אמר אמשול לכם משל כו'. ואע"פ דאמת מוכל לומר איפכא דבעובדא קמייתא י"ל שריחם ה' עליהם שלא יתמקמק בשרם ובעובדא השניה י"ל שמתאוה לתפלתן של לדיקים. מ"מ אם איתא דהוא שבחו של לבור היה הש"ת נותן הבקשה באופן דליכא למטעי ולחושדם כחוטאים. לכן אמר בבירור שאינו אלא גנאי של לבור. והשלם בתכלית השלימות לפני הש"ת לא יתן לו ה' בקשתו אא"כ אמר משיב הרוח ונשיב זיקא כו'. וכמשה"כ חנן יחנך לקול זעקיך כשמעתו ענך. כשמעתו דייקא ר"ל בעת התפלה ממש (ערבי נחל סדר שמות):

עץ יוסף

ע אלא שזה מעביר על מדותיו. ר"ע היה בן גרים ומדותיו היו נמשכים אחר מדות אבותיו. והוא היה מעביר עליהם ועושה טוב. אבל ר"א מדותיו הנולדים עמו היו בעצם טוב. ולא היה צריך להעביר עליהם ולשברם כמו ר"ע. לכן זכה ר"ע להיות בתפלתו הקב"ה מעביר להם לישראל על מדותיו ולרחם עליהם. (מנאתי):

[א]מהרש"א ד"ה האי רדיא בפ"ק דיומא (כ' ע"ב כ"א ע"א): [ב] שם בא"ד דבפ' הגוזל (קיז ע"א):

יד יוסף

א לעיל כד ב' כ"מ סה ב':

חדושי גאונים

אמר אלהיסלא תאכלו ויותר לא לא היה יכול לה. ולזה ייעץ שלמה כי יפתוך היצר הרע תשוב לו שאינך רוצה וזהו אל תאבה כלומר לא תתן לו טעם וטענה למה אינך רוצה כי כשתאמר לו דברי טעם הנה מיד יסתור טענותיך ויפתוך אבל כשתאמר שאל תאבה בלי טעם לא יוכל לך כי אין ראוי שיפקור לומר למה אינך רוצה כי זה חוץ לגדר האנושי

אהבת איתן

שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להן גשמים קודם הנץ החמה כסבורים העם לומר שבחו של צבור הוא אמר להם אמשול לכם משל למה"ד לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו. ולכאורה יש להקשות דא"כ היכי כתב קרא והיה טרם יקראו ואני אענה דמשמע דמעליותא היא שיענם ויעשה בקשתם קודם שיתפללו. אמנם

גאון יעקב

בפועל האם יוכלו לקיים אלה המצות כתיקונן וליתן לכל אחד די מחסורו במועדו ובזמנו וכפי שירצה וכפי שנאות לו. ולפעמים רב לא'. ומעט לא'. ונפישי רמאי והכל אינם יכולים לקיים ע"כ השלימות יותר בפועל כמו במחשבה. כי אם מתאוה לקיים המעט. יתאוה להיות

רב פפא איקלע[א] לבי כנישתא דאבי גובר [וגזר תענית] וירדו להם גשמים קודם חצות ואמר להם אמרו הלל הגדול והדר אכלו ושתו שאני בני מחוזא דשכיחא בהו שכרות :

בשלשה פרקים פרק רביעי

עג שם **משנה** אלו הן מעמדות לפי שנאמר (במדבר כח) צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי *היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו התקינו נביאים הראשונים כ״ד משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים לוים וישראלים הגיע זמן המשמר לעלות כהנים ולוים עולין לירושלים וישראל שבאותו משמר מתכנסים לעריהם וקורין במעשה בראשית ביום הא׳ (בראשית א) בראשית ויהי רקיע · בב׳ יהי רקיע ויקוו המים·בג׳ יקוו המים ויהי מאורות· בד׳ יהי מאורות וישרצו המים · בה׳ ישרצו המים ותוצא הארץ · בו׳ תוצא הארץ ויכלו השמים והארץ וכל צבאם פרשה גדולה קורין אותה בשנים והקטנה ביחיד בשחרית במוסף ובמנחה נכנסין וקורין אותה על פה כקורין קריאת שמע ע״ש במנחה לא היו נכנסין מפני כבוד השבת : [דף כז ע״א] **גמ׳** [*אמר רב חמא בר גוריא אמר רב משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות ארבע מאלעזר וארבע מאיתמר בא שמואל והעמידן על שש עשרה בא דוד והעמידן על עשרים וארבע שנאמר (ד״ה א כו) בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו וימצא בהם גבורי חיל ביעזר גלעד מיתיבי משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות ארבע מאלעזר וארבע מאתמר בא דוד ושמואל והעמידן על עשרים וארבע שנא׳ (שם ט) המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם ה״ק מיסודו של דוד ושמואל הרמתי העמידם על עשרים וארבע : שם **ת״ר** ארבעה משמרות עלו מן הגולה ואלו הן ידעיה [חרים] פשחור ואימר עמדו נביאים

רש״י

להאמר על השבע : דאבי גובר · שם אדם או מקום : דשביחא בהו שכרות · ופשעי ולא יאמרו הלל הגדול משום הכי אומרין ההלל קודם שיאכלו וישתו :

[**אלו** הן מעמדות · המתענין מתפללין בעריהם שיתקבל ברצון קרבן אחיהם כדלקמן: לפי שנא׳ לו את בני ישראל וגו׳ · שהתמיד בא מן השקלים של כל ישראל וא״א שיהיו כל ישראל עומדין על גבי קרבנם ומינו מעמדות להיות במקומן : נביאים הראשונים . שמואל ודוד בגמרא מפרש : על כל משמר · כ״ד משמרות של כהנים היו ושמואל ודוד תקנום ועל כל משמר היה מעמד בירושלים שקבועים ועומדין בעיר ועומדין על קרבן אחיהם ולבד אלו הדרים בירושלים היו מעמדות בכל עיר שישראל נחלקו לכ״ד מעמדות כנגד כ״ד משמרות כדתניא בברייתא של מ״ט מדות והיינו דתנן היה מעמד בירושלים כהנים לוים וישראלים : כהנים ולוים· של משמר היו עולים בירושלים כהנים לעבודה ולוים לשיר ומכל המעמדות היו קבועים בירושלים לעמוד על קרבן אחיהם : והשאר היו מתכנסין לעריהם· ומתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ומתענין ומוציאין ס״ת ביום תעניתם : קורין במעשה בראשית · בגמ׳ מפרש טעמא : ביום הא׳ · של שבוע קורין בראשית וכו׳ פרשה ראשונה ופרשת יהי רקיע לפי שאין בפרשת בראשית לבדה ט׳ פסוקים כדי קריאת כהן לוי ישראל וכן כולן בששי ותוצא הארץ עד ויכלו לפי שבפרשת תוצא הארץ אין בה אלא ח׳ פסוקים לפיכך אומר ויכלו : פרשה גדולה · שבפרשיות הללו קורין אותה בשנים כגון פרשה ראשונה של בראשית יש בה ה׳ פסוקים היו קורין אותה בשנים כדאמרינן בגמרא יהי רקיע באחד ביום הב׳ יהי רקיע באחד יקוו בשנים שיש בה ה׳ פסוקים ביום הג׳ יקוו באחד שאין בה אלא ה׳ פסוקים ויהי מאורות בשנים שיש בה ו׳ פסוקים : וקורין אותה על פה · כל אחד בפני עצמו ובעי בגמרא מאי קאמר מעיקרא קתני פרשה קטנה וכו׳ דמשמע דבס״ת קורין והדר תני על פה] : [ארבע מאלעזר · מבניו של אלעזר שעשה מהן ד׳ משמרות וגמרא גמר לה : המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם· ותיובתא דרב חמא דאמר שמואל העמידם על ט״ז ודוד העמידן על כ״ד דהא שמעינן מינה דתרוייהו בהדי הדדי תקינהו : מיסודו של שמואל הרמתי · שהעמידן על ט״ז בא דוד והעמידן על כ״ד אית ספרים שכתוב בהן מיסודו של שמואל ודוד העמידום על כ״ד כלומר שניהם הועילו בדבר ושמואל העמידם על ט״ז ודוד על כ״ד : עלו מן הגולה · בבית שני והשאר לא עלו שהרבה מישראל נשתיירו ולא רצו לעלות : פשחור ואימר · ומיבעיא לי

מהרש״א

קמשתעי והיו צריכין להתענות גם בלילה שמפסיקין מבע״י ומכל מקום קאמר דהיו סבורין דשבח הוא לצבור כיון שלא התחילו להתענות עדיין עיקר תענית ביום] : [לפי שנאמר לו את בני גו׳ · נראה לי אסיפא דקרא סמיך דכתיב תשמרו להקריב לי במועדו דהיינו שיהא משמר ומעמד על קרבן תמיד ובד״ה כתיב בהאי לישנא כי מעמדם ליד בני אהרן וגו׳] : בא דוד והעמידן על כ״ד שנא׳ בשנת ארבעים למלכות כו׳ · מייתי ליה מהאי קרא דבתר דחשיב שם מינוי כ״ד משמרות כתיב בשנת מ׳ למלכות דוד וגו׳ דמשמע דאז קבע הכ״ד משמרות וכבר היה שמואל מת והאי פריך מהא דקא דוד ושמואל כו׳ דמשמע דתרווייהו תקינהו : ד׳ משמרות עלו כו׳ פשחור ואימר כו׳ · מפרש״י מבעי לי דפשחור לא כתיב גבי כ״ד משמרות כו׳ עכ״ל ויש ליישב דמלינו פשחור בן אימר הכהן בימי ירמיה ואימר כתיב גבי כ״ד משמרות בד״ה אלא דבבית שני נעשו בני פשחור למשפחה גדולה כדמשמע פרק עשרה יוחסין[א] שאמרו שם ד׳ אלפים עבדים היו לו לפשחור ונטמעו וע״כ נחלק פשחור משאר בני אימר למשמר אחר אבל קשה לי בענין זה שאמרו הכא דלא עלו רק אלו ד׳ משמרות ובספ״ה דסוכה אמרינן [ג] במעשה בת בילגה כו׳ שהיה בבית שני בימי יונים ואמרו שם דסתמו חלונה של משמרה דבילגה וי״א דנכנס ישבב כו׳ ומשמע מכל

[א] מהרש״א ד״ה ד׳ משמרות. פ׳ עשרה יוחסין (ע ע״ב): [ג] שם בא״ד · ובספ״ה דסוכה (נ ע״ב):

יד יוסף

א סוטה ה ע״א :
ב ס״א חסרא :
ג ערכין יג ע״ב :

חדושי גאונים

אחר שכך בחר לו ואחרי שהבחירה שלו כך אין ראוי לשאול למה בחירתך כך וזה מובן . וכזה האופן זכר כי התשובה הנכונה לו בזה שלא ישמע אליו כלל כמו שלא שמעו אליו כל הצדיקים והחסידים והתמימים אבל לא יתוכח עמו לתת טעם למה לא ישמע אליו כי נפול יפול לפניו וכמו שביארנו. וזכר אמנם כי רוב בני האדם לא ישומו לנגד עיניהם ועל לבם דרך ה׳ דרך הקדש הזה לסיבה שהם אוכלים

אהבת איתן

א״ה ע״פ מ״ש בס׳ חסידים סי׳ תתשנ״ח וז״ל אם יש עליו מלאך מליץ שמלאך מזלו של אדם מתפלל עליו קודם שיתפלל האדם וזהו והיה טרם יקראו ואני אענה כלומר אני אענה למלאך מזלו אח״כ כשמתפלל האדם על עצמו שומעין לו בעבור המזל שהתפלל עליו וזהו עוד הם מדברים ואני אשמע ע״כ . הרי דכאן אין נענים טרם שמתפללים רק בעוד

תוספות

שאני בני מחוזא דשכיחי בהו שכרות · ולהכי היו אומרים הלל הגדול קודם שיאכלו וישתו ובפסוקי דזמרה נוהגין לומר שחרית ודוקא בפסוקי דזמרה קודם התפלה אבל בשעת התפלה אין אומרין אותו אלא בנפש שבעה וכרס מלאה :

הרי״ף

הפירות שעושה פירות וז״ש צדיק כתמר יפרח לענין הפרח שהוא תנעת הפירות כדכתיב יצא פרח ויצן ציץ ודומה לארז בענין ההחלפה שגזעו מחליף וז״ש כארז בלבנון ישגה שהוא לשון רבים שגזעו מחליף ומרבה להצלית כל היוצא ממנו ומ״מ לא המשילו לצדיק לען א״עושה פרי מן הרמונים ומן התאנים לפי שגם יש בצדיקים אין גזעו מחליף ואינו עושה פירות והיינו כי בשעת מיתת הצדיק אין גזעו מחליף מיד להוציא צדיק אחר כמותו רק ברוב הימים כי עד שלא שקעה שמשו של צדיק זה זרח שמשו של צדיק אחר אבל באותו פרק ואותו שעה עדיין אותו צדיק שזרח לא יקום אורהו כמו אור הצדיק שמת ובבחינת אותה שעה הוא דומה לתמר שאין גזעו מחליף ובאמצעות הזמן דומה לארז שגזעו מחליף וגם בבחינת הפירות שהמשילו לתמר מ״מ נמשל ג״כ לארז שאין עושה פירות שכן הצדיק אינו עושה פירות בעוה״ז שהפירות הם לעוה״ב ונמצא הצדיק דומה לתמר בבחי׳ בחינותיו אם שיש לו פירות דהיינו לעוה״ב וגם כשמת אין גזעו מחליף מיד לפי שעה ודומה לארז בבחינתו

עיון יעקב

היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו. הטעם כיון דעיקר כוונת הקרבן הוא שישים האדם על לבו כאילו הוא בעצמו הקרבן וזה אדם כי יקריב מכם כמ״ש המפרשים וא״כ ראוי לעמוד על גביו ומס״ע מסיק שאף בזמן שאין בהמ״ק קיים בזמן שקורין ועוסקין בתורת הקרבנות ע״כ מסימין על לבם כאילו הם עצמם נקרבים מעלה אני

גאון יעקב

ע״ל השלימות יותר ויותר בלי שום פגם ותסרון כלל. והקב״ה מצרפו למעשה . הרי נשלם המעשה בשלימות יותר ויותר. וזהו אשר הראו להם כי לא טוב עשו כי

המתורגמן א) האט זיך איינגעטראפפען ·

נביאים שביניהם[דף כז ע"ב]וחלקום והעמידום על עשרים וארבע בללום ונתנום בקלפי[א] בא ידעיה ונטל חלקו וחלק חביריו שש בא [חרים] ונטל חלקו וחלק חביריו שש וכן פשחור וכן אימר וכן התנו נביאים שביניהם שאפילו יהויריב ראש משמרת עולה לא ידחה ידעיה ממקומו אלא ידעיה עיקר ויהויריב טפל לו :

שם **פיסקא** וישראל שבאותו משמר מתכנסין בעריהן וקורין במעשה בראשית] :

גמ' [א]מנא ה"מ א"ר יעקב בר אחא אמר רב אסי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (בראשית טו) ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע שמא ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה א"ל לאו אמר לפניו רבש"ע הודיעני במה אירשנה א"ל (שם) קחה לי עגלה משולשת וגו' אמר לפניו רבש"ע תינח בזמן שבה"מ קיים בזמן שאין בה"מ קיים מה תהא עליהם א"ל בני כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקורין בהם לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם :

עד שם **ת"ר** [ב]אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון · ואנשי מעמד נכנסין לבית הכנסת ויושבין ד' תעניות [בשבת][בב' בשבת בג' ובד' ובחמישי]·בב' על יורדי הים·בג' על הולכי המדברות. ברביעי

רש"י

דפשחור לא כתיב גבי כ"ד משמרות (ד"ה א כד) : **וחלקום** · לכ"ד וכתבו כנוי של כל אחד ואחד בחלק : **בללום ונתנום בקלפי** · כתבו על כ"ד חתיכות קלף ראשי משמרות שחלקו מאותן ד' : **בא ידעיה** · משמרת של ידעיה בא אחד מהן ונוטל חלקו וחלק ה' חתיכות קלף דהוו להו שש ומי שהיה עולה בידו ראשון היה לשבת ראשונה שבסדר שהיו עולין בידו זו אחר זו כך היו עובדין בשבתותיהן זו אחר זו : **וכך התנו** · שאפילו יהויריב שהיה במקדש ראשון ראשון למשמרות עולה מן הגולה : **לא ידחה ידעיה** · הואיל ומתחילה לא עלה יהויריב אלא כל משמרות הנעשות מידעיה קודמות לעבודה ליהויריב ויהויריב בא ועובד אחריהן במקום משמר אחר ושאר דידעיה עושין אותן ה' שלא להרבות במשמרות] : **מה"מ** · שבמעמדות קורין במעשה בראשית : **אלמלא מעמדות** · עסקי קרבנות שישראל עושין הם היו כלין בחטאם ומשהם כלים שמים וארץ העומדין בזכותם אין מתקיימין : **כאנשי דור המבול** · שמאחר שהם כלין אין העולם מתקיים והואיל שעל עסקי קרבן העולם עומד לכך קורין אנשי מעמד בעריהם במעשה בראשית : (**עגלה משולשת** · לבטן רמז לו שיקריבו פר ושעיר תורים ובני יונה) : **אנשי משמר** · אותן כ"ד שהיו בעריהם : **מתפללין על קרבן אחיהם** · תמידים שבכל יום : **בב' על יורדי הים** · דכתיב ביה (בראשית א) ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויקוו המים שלא יזיקו ליורדי הים [וצריך להזכיר ולרצות על הדבר] : **בג' להולכי מדברות** · דכתיב ביה ותראה היבשה כלומר שימצאו הדרכים נקיים [תהא ראוים יבשה להולכים שלא יזוקו מפני

מהרש"א

מכל זה דמשמרות דבילגה וישבב שהיו מכ"ד משמרות היו קיימים עדיין בבית שני : **במה אדע כי אירשנה כו' אמר אברהם כו'** · דלפי פשטיה דקרא כפרש"י בחומש ששאל אות על בשורת הארץ והכי איתא בפ' ד' דנדרים[א]דאיכא למ"ד דנענש על זאת כמפורש שם תקשי הא כתיב והאמין בה' וגו' דאם האמין על בשורת הזרע למה לא האמין על בשורת הארץ ולכך דרשו הכא דבמה אדע וגו' לא כקורא תגר הוא לשאול אות אלא ששאל לידע באיזו זכות יתקיימו שלא יעשו כלה כדור המבול כו' ויהי מקרא מסורס אדע במה אירשנה והשתא ניחא והאמין בה' וגו' והיינו שלא בקש אות כלל לא על בשורה הארץ ולא על בשורת הזרע : **א"ל קחה לי עגלה משולשת כו'** · היא תשובה לו שבזכות הקרבנות שיהיו מביאין מאלו המינים שהם כלל כל הקרבנות שור וכשב ועז תורים ובני יונה יתקיימו ובב"ר מפורש כי זכר בכאן כל הקרבנות הבאים לכפרה ג' פרים כו' ע"ש והביאו רש"י בחומש ואין כאן להאריך על דברי התלמוד שלא זכר אלא כלל כל המינים המביאים לקרבנות : **כבר תקנתי כו' בזמן שקוראין כו'** . פרש"י בגמרא מהיכא יליף ליה גמגום עכ"ל ונראה שיצא להם זה הדרש ששאל לו גם בזמן הגלות היאך יתקיימו מדכתיב לשון כי אירשנה ולא כתיב במה אדע כי תתננה לי בלישנא שא"ל הקב"ה לך אתננה וגו' ולתת לך וגו' גם שכתב בלשון קחה לי וגו' ויקח לו וגו' וה"ל למכתב קרב לי וגו' ויקרב לו ומ"ה דרשו דשאל לו גם בגלות היאך יתקיימו והיינו כי אירשנה מלשון גרוש וגלות כמו כי אורים גוים מפניך גו' והרבה כמוהו דבזמן שאירשנה מן הארץ בגלות אדע במה יתקיימו וא"ל הקב"ה קחה לי וגו' דבלא הקרבתם של אלו ה' המינים אלא בקיחה בעלמא בדברים בהם כמ"ש קחו עמכם דברים יתקיימו בגלות ורמז בזה הכתוב כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו לפי פשוטו ה"ל למכתב ובעשייתך אבל ענין כל הפרשה איירי בגלות דהיינו שקרוב אליך הדבר בקריאה בפה ובכוונת הלימוד בלב שיהיה לעשותו בהם שתהיה במקום הקרבת קרבנות במעשה · וכתב הרא"ם לפי דרש זה בתחלת הפ' שא"ל הקב"ה כי כל הארץ וגו' לך אתננה וגו' למה לא חשש לשאול כן האיך יתקיימו באיזו זכות כשיהיו חוטאין כו' וע"ש ול"נ בעיקר הקושיא דלא קשה מידי דע"כ שזו הפ' בין הבתרים היא שלא כסדרה דבן ע"ה שנה היה אברהם כשהכה את המלכים וכשנדבר עמו בין הבתרים היה אברהם בן ע' שנה כדאיתא בסדר עולם כמפורש בתוספות פ"ק דשבת ע"ש ועיין ברא"ם פ' הבע"י ונמצא שפ' זו של ברית בין הבתרים מוקדמת לתחלת הפ' שנאמר בה כי את כל הארץ וגו' וע"פ הדרש דהכא יתפרש הכתוב לולי תורתך שעשועי וגו' שאני לומד וקורא בה בסדר הקרבנות אז אבדתי בעניי דהיינו בגלות כי לא היה לי קיום בגלות לולי הקריאה בהם ודו"ק : **ארבע תעניות בשני על יורדי הים כו'** · מבואר ע"פ מ"ש בפרק הרואה בד' צריכין להודות בגלותו מתוך צרתן והם יורדי הים והולכי מדבר וחולה שנתרפא והיוצא

[א] מהרש"א ד"ה במה אדע . בפ"ב דנדרים (לב ע"א) :

יד יוסף

א מגילה לא ב' ועי' תוי"ט פ"א מ"ב דאבות : ב מסכת סופרים פי"ז :

חדושי גאונים

ושותים ושמחים וחוגגים וישכחו צורם ואל עליון גואלם אל אלהי עולם כמו שכתוב שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו · וכל שכן בהצטרף אל זה יתר תענוגות בני האדם כמו השינה והמשגל וזה ודאי אמרו יתיב וקא כריך ריפתא מה שיורה על שהאדם יושב

אהבת איתן

הם מדברים . ומ"ש טרם יקראו ואני אענה קאי על המלאך מזלו אבל האדם קודם שמתפלל בעצמו עדיין אין נענה ולכך אמר להן שזה אין שבח . ועיין בתקוני זוהר י"ח דזהו לבינונים שנותנין להן בקשתן והן בחוץ בסוד בחוץ תעמוד . מיהו בתנחומא פ' אמור דרים לו אלעתיד :

חדושין

במה אדע כי אירשנה וכי היאך אפשר שאברהם יהיה קורא תגר לעצמו שישאל אות מהבורא אלא ה"ק באיזו זכות אדע שיירשום בני שמא כשיחטאו לפניך אתה עושה להם וכו' :

עיון יעקב

אני עליהם כאילו הקריבום לפני : **כבר** תקנתי להם סדר הקרבנות . וזה וזאת תורת העולה וכ"ל דלזה רמז בפסוק פ' לך לך ויהי השמש לבא ותרדמה והנה אימה וגו' כדאיתא ברבה פ' מ"ד תחלת מפולת שינה דמך ולא לעי באורייתא וע"י התרדמה שאינו עוסק בתורת קרבנות על כן היה אימה חשיכה וגו' ועיין במהרש"א : **ויושבין** ד' תעניות בשבת בב' בשבת כו'. כדי שיתענו רובו של כל שבוע ושבוע ובע"ש לא היו מתענין

הרי"ף

בבחינתו שגזעו מחליף כן יחליף הצדיק לאורך ימים וזרח השמש ובא השמש ואף אינו עושה פירות לפי שעה דהיינו בעוה"ז ולכך לא המשילו לעץ אחר עושה פרי וגזעו מחליף לפי שאנו באים ללמוד לצדיק שיש זמן שאינו אוכל הפירות וגם אין גזעו מחליף מיד עד לאחר זמן וז"ש אם נאמר תמר למה נאמר ארז כלומר כיון שנמשל לתמר בכל פרטיו למה נאמר ארז וכן אם נאמר ארז צריך להמשילו בכל פרטיו ולמה נאמר תמר ותירצו אם נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי מושלו לתמר שאין גזעו מחליף לא מיד ולא אחר זמן וכן אם נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי מושלו לארז שאינו עושה פירות לא מיד ולא לאחר זמן ואנחנו מדמים הצדיק לשניהם כמו שכתבנו שדומה לתמר בכל פרטיו בבחינת מיד ודומה לארז בכל פרטיו בבחינת שאינו אוכל פירותיהם בעוה"ז ועם זה שכתבתי יתבאר שבמדרש רבה (ספר במדבר דף קל"ע) אמרו צדיק כתמר מה תמרה אם נעקרה אין לה חליפין כך הצדיקים אין להם חליפין בשעה שהם מתים שנאמר והחכמה מאין תמצא וקשה טובא איך אמרו כך הצדיקים אין להם חליפים והרי המשילו ג"כ לארז שגזעו מחליף וא"כ גם יש חליפים לצדיקים ועם מ"ש הוא מתבאר בדקדוק לשון חז"ל שאמרו אין להם חליפים בשעה שמתים כלומר בדבר זה הם שוין לתמר אבל לאחר זמן מחליפין כארז :

בזמן שקורין כו'. עי' פירש"י בגמ' ול"נ דיליף ליה מדכתיב ויהי השמש לבא דהיינו שקיעת שמשן של ישראל בחורבן בהמ"ק וע"ז תרדמה נפלה על אברהם והנה אימה חשכה

גאון יעקב

כולי עלמא. ר"ל כל הצדיקים דוגמתן . אבל שמה עניים ולהם היתה תשוקה גדולה לקיים המצות בשלימות אוכלים על פתורי דתלת כרעי . היינו שלשה רגלים שהעולם עומד עליהם והם תורה .

המתורגמן א) אורנע צום לאאזען (כלי לשום בו את הגורלות) .

ברביעי על אסכרה[א] שלא תפול בתינוקות · בחמישי על עוברות ומניקות עוברות שלא יפילו ומניקות(שיגדלו)[שיניקו]את בניהם·ובערב שבת לא היו מתענין מפני כבוד השבת וכ"ש בשבת עצמה · בא' בשבת מ"ט לא א"ר יוחנן מפני הגוים · ר' שמואל בר נחמני אומר מפני שהוא ג' ליצירה (א"נ) [ר"ל אמר] משום נשמה יתירה דא"ר שמעון בן לקיש [א]נשמה יתירה ניתנה בו באדם בע"ש ובמוצאי שבת נטלת ממנו שנאמר (שמות לא) שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש :

שם [פיסקא ביום הראשון בראשית ויהי רקיע : [ב]תנא בראשית בשנים יהי רקיע באחד בשלמא יהי רקיע באחד תלתא פסוקא הוו אלא בראשית בשנים (מ"ט) ה' פסוקי הויין [ג]ותנן הקורא בתורה אל יפחות מג' פסוקים רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק ורב דאמר דולג מאי טעמא לא אמר פוסק קסבר כל פסוקא [ד]דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה ושמואל אמר פוסק ומי פסקינן והאמר רבי חנינא קרא צער גדול היה לי אצל רבי חנינא הגדול ולא התיר לי לפסוק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין [ה]ושמואל התם טעמא מאי משום דלא אפשר הכא נמי לא אפשר ושמואל אמר פוסק מאי טעמא לא אמר דולג גזירה משום הנכנסין וגזירה משום היוצאין מיתיבי פרשה של ששה פסוקים קורין אותה בשנים

ושל

רש"י

חיות רעות]: בד' על אסכרה · שקורין אסטרולל"ץ בלע"ז דכתיב ביה (בראשית א) יהי מארת ברקיע השמים ופירשו בירוש' משום דכתיב ביה יהי מארת וכיון שהוא חסר משמע מארה (וכדי שלא תפול המארה על התינוקות א"נ כיון דאסכרה באה על לשה"ר ולשה"ר אתעביד ביום ד' שנבראו מאורות ואמרה הלבנה לפני הקב"ה א"א לב' מלכים וכו' וא"ל הקב"ה לכי ומעטי את עצמיך והיינו לשון הרע והלכך איכא למיחש לאסכרה ומתפללין עליה שלא תבא): עוברות וכו' · משום דבה' כתיב (שם) ישרצו המים שרץ נפש חיה: מפני הגוים · [א]שעושים אותו יום חג וכי חזו דמתענין ביום חגם אתו לידי סכנה: ג' ליצירה · שבע"ש נברא אדם וכל יום ג' חלים טפי דכתיב (שם לד) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים: נשמה יתירה · דעת רחבה ומתאב לאכול ולשתות וכשנוטלין אותה ממנו הוה חלש (וכדי ליישב דעתו שניטלה ממנו אותה תאבון מברכין על ההדס במוצאי שבתות ואין מברכין במוצאי שבת שחל בי"ט שלא ניטלה ממנו תאותו): כיון ששבת · שנח ושמר את השבת: וי אבדה נפש · דורש בנוטריקון וינפש וי נפש: [בראשית בשנים · כהן ולוי קורין ביום תענית בראשית: תלתא פסוקי הוו · וסגיא בהו לחד גברא: רב אמר דולג · הראשון קורא שלשה פסוקים והשני מתחיל בפסוק שסיים בו הראשון והשנים עמו הרי שלשה ומשום אין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקים ליכא משום דלא אפשר: פוסק · מפסיק הפסוק לשנים ראשון קורא שני פסוקים וחצי ולוי משלים חצי אותו הפסוק שקרא הכהן עם שנים הנותרים: ר' חנינא קרא · שהיה בעל מקרא ויודעה בגירסא ובקי בטעמיה: צער גדול · הרבה טרחתי וחזרתי עליו שיתיר לי לפסוק הפסוק לשנים לצורך תינוקות שלומדים לפני שאין יכולין לקרות פסוק כולו: הכא נמי לא אפשר · גבי ספר תורה ובדילוג אי אפשר משום הנכנסין והיוצאין אם שני דולג ומתחיל בפסוק שסיים בו הראשון בני אדם הנכנסין שלא שמעו קריאת הראשון סבורין לומר שלא קרא הראשון אלא שני פסוקים ונפיק מיניה חורבה וכשהראשון קורא ג'פסוקים ואינו משייר אלא שנים איכא גזירת יוצאין דסברי האי שני דסגיא ליה בשני פסוקים:מיתיבי פרשה של ו' פסוקים.

אשאר

תוספות

רב אמר דולג · פירוש הראשון קורא מראש הפרשה ג' פסוקים והשני שאין לו כי אם שני פסוקים מדלג פסוק אחד וקורא ממה שקרא הראשון וכן נמי בראשי חדשים מדלגין והקשה ה"ר יהודה בר נתן ואמאי מדלגין אמאי אינו קורא למעלה בפרשה דהא בשבת בחש"מ קורא הוא מראה אתה אומר אלי (שמות לג) אע"פ שעיקר הפרשה אינה מתחלת כי אם מפסל לך (שם לד) וי"ל דמש"ה הוא קורא ראה בפרשה של מעלה לפי שכל אותה הפרשה מישתעי בחד עניינא אבל פרשה דר"ח לעיל מינה לא מישתעי כלל מחד עניינא ולכך אינו קורא בפרשה של מעלה אלא דולג ומזה ראיה למנהגינו אהא דלא קרינן בכל שבת ושבת פרשה של שבת כמו שאנו עושין בי"ט שאנו קורין פרשיות לפי המאורע לפי שאין בפרשה של שבת שלשה פסוקים דאין לומר שנדלג לעיל דלא הוי מחד עניינא: גזירה משום הנכנסין והיוצאין פירוש שהנכנסין שלא ראו הראשון שקרא שלשה פסוקים ויראו השני שקורא פסוק אחד מלמעלה יאמרו שהראשון לא קרא אלא שני פסוקים והיוצאין כשהראשון קורא שלשה פסוקים ואינו משייר אלא שני פסוקים איכא גזירת יוצאין דסברי האי שני סגיא ליה בשני פסוקים:

מהרש"א

מבית האסורין וה"נ אמרינן הכא דהיו אנשי משמר מתענים ד' תעניות להציל את כל מי שהוא בתוך צרה אחד מד' אלו בשני על יורדי הים ובג' על הולכי מדבר ובד' על חולי של אסכרה ובה' על עוברות שלא יפילו שהולד כשנולד דומה ליוצא מבית האסורין ובפרש"י נתן טעם לכל א' מהד' תעניות ביומו ויש לעיין בזה דא"כ מאי קאמר ובע"ש לא היו מתענים וכן בשבת וכן בא' בשבת מ"ט לא היו מתענין הא ליכא בהו טעמא להתענות בהו כמו בד' הימים ודקאמר בהו טעמא להתענות על ד' צרות ולכ"א ביומו וי"ל דידע תלמודא דאיכא שום טעם ראוי להתענות גם באלו ג' הימים אי לאו משום הני טעמי דקאמר שמכריעין שלא להתענות בהו: [מפני הגוים. פרש"י שעושין אותו י"ט שלהן עכ"ל אין לפרש משום שיעלילו עלינו שאנו מתענין בי"ט שלהן דהא בזמן שבהמ"ק קיים קיימינן וידינו תקיפה עליהם אלא די"ל שאנשי משמר לא היו עושין מלאכה ביום תעניתם וחששו שלא יאמרו שאנשי משמר מחזיקין אותו ג"כ כי"ט שלא לעשות בו מלאכה (והתורה חסה על ביטול מלאכה בכל הארץ)ומתוך זה נראה דהטעמים נהגו כן מקודם שהיו הנוצרים דהא משמע דגם בבית ראשון לא היו מתענין אנשי משמר ביום א' מטעם זה והנוצרים לא היו עד בית שני: כיונכו' · מפורש במס' ביצה]: אלא בראשית בב' מ"ט ה' פסוקים כו' ותנן הקורא אל יפחות מג' כו' ·

הרשב"א

ז"ל כתב נשמה יתירה ניתנה כו'. יש בזה נעלם ונגלה וכבר ידעת שאע"פ שהיה יכול הבורא יתברך לבראות את העולם במאמר א' חייבה חכמתו לברא אותו בששה ימים ולא היה העולם מלא עד יום ז' וביום הז' היה עולם מלא וע"כ נתברך כדכתיב ויברך אלהים את יום השביעי לפי שהוא היה יום ראשון שנתברך ונתמלא העולם וברכה לשון רבוי ותוספת מלשון וברך את לחמך ואת מימיך לפי שבו ביום הז' מלוי ורבוי יתר על הימים הראשונים שעדיין לא היה עולם מלא וע"כ נתקדש לפי שהיה עומד על השלמות ועל המלוי וראוי שישרה בו בכבודו ותפארתו יתברך (בסוד שם מלא על עולם מלא) והוא אמרו וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו וינח מלשון ותנח עליהם הרוח והיו ימי הבריאה יסוד ודוגמא לכל ימי העולם ההווים אחריהם להיות כל יום פועל לדורות

הדרושין

מפני הגוים עי' פרש"י וקשה דהא ודאי בימי דוד ושלמה תקנו אותן מעמדות ואז ודאי יד ישראל היתה תקיפה על אומות העולם ומה סכנה איכא התם דלא היו מתענין אלא ה"ג מפני הנוצרים כלומר מפני הנבראים שהוא ג' ליצירה ומזלו וטבעו חלוש והא דר' שמואל בר נחמני פירוש לדברי ר' יוחנן ע"כ:

הרי"ף

חמשה וגו' שדרשו רז"ל על ד' גליות היאך יתקיימו בלא קרבנות וע"ז נאמר והנה תנור וגו' ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר ר"ל בשביל אמירת הקרבנות מעלה אני עליהם כאילו הקריבום ומוחל להם עונותיהם:

בד' על אסכרה · נראה ליתן טעם לפי שהמאור הקטן נתמעט ולכך נכתב מארת חסר

עיון יעקב

מתענין ושבת ואחד בשבת נותן טעם כדי שלא יקשה למה גזרו חכמים התענית זה אחר זה דאופים טוב היה להם להפסיק בין תענית לתענית דהיינו שיתענו יום א' וג' וה' בשבת וכך יצא חוזר הלילה לזה מתרץ שא"א להתענות שאר ימים רק אלו ד' ימים דאופים וק"ל:

שלא

[א] רש"י ד"ה מפני. (עיין ע"ז במס' סופרים פי"ז הלכה ה' בסופו ותמצא נ"ע על החדושין וגם על המהרש"א) :

יד יוסף

א ביצה טז ע"א : ב מגילה כב ע"א : ג במגילה שם ליתא : ד נ"ל ותניא : ה מגילה שם ברכות יב ע"ב : ו במגילה שם ליתא :

חדושי גאונים

ואוכל ושותה כי על הלחם לבדו נקרא כל מאכל וסעודת האדם כמו ובלשצר מלכא עבד לחם רב וזה ידוע ואומר מדוע לא בא בן ישי אל הלחם שימו לחם . וכנגד עונג הנפש והפעולה הנמשכת עם זה במקומה אמ' אתא ליה שינתא ונייס וזה ברור.וזכר שעם זה באמצעות אלו המעשים יפול האדם ביד היצר הרע ותחבולותיו ויעלה סביבו שן סלע מסביב ובזה יתכסה עין האדם ומאור עיניו ואור עיניו גם הם אין אתו לראות באור ה' איזו דרך ישכון אור לישרים אלא המם

גאון יעקב

עבודה ג"ח. כי מקיימים המצות בתשוקת הלב.והקב"ה מצרפם למעשה נמצא השלשה רגלים הם אצלם בשלימות.ואתם כי בהרסם בחלק המעשה בפועל ממש נחסר מכם רגל א'. כי עתה אין המצוה ג"ח כ"כ בשלימות כמו שהיה מתחילה קיום המצות בתשוקת הלב . ונחסר רגל הג"ח ואחר אשר ביקשו רחב"ד ודביתהו . להיות כמקדם קבלוהו מהם ונעשו ענייים כבראשונה . וע"ז

המתורגמן א) איינע קראנקהייט אים האלזע וועלכע ערשטיקט דיא קראנקען ·

וישל חמשה [ביחיד ואם] הראשון קורא ג' השני קורא שנים מפרשה זו ואחד מפרשה אחרת ויש אומרים שלשה לפי שאין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים למאן דאמר דולג לדלוג ולמאן דאמר פוסק לפסוק שאני התם דאית [דף כח ע"א] ליה רווחא]:

עה ת"ר מה הם בני גונבי עלי[א] ומה הם קוצעי קציעות אמרו פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל שלא יביאו עצים למערכה ושלא יביאו בכורים לירושלים והושיבו (פרסדאות) [פרוזדאות] על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל מה עשו יראי חטא (וכשרים) שבאותו הדור הביאו סלי בכורים וחפום בקציעות ונטלום ועלי על כתיפם כיון שהגיעו אצל פרסדאות אמרו להם להיכן אתם הולכים אמרו לעשות שני עגולי דבלה במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפנו כיון שעברו מהם עטרום בסלים והביאום לירושלים · תנא הם הם בני סלמאי (הנתוצתי) [הנתפותי]: תנו רבנן מה הם בני סלמאי (הנתוצתי) [הנתפותי] אמרו פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל שלא יביאו עצים למערכה והושיבו פרסדאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל מה עשו יראי חטא (וכשרים) שבאותו הדור הביאו גזירי עצים ועשאום כמו סולמות והניחו על כתיפם והלכו להם וכיון שהגיעו אצלם אמרו להם להיכן אתם הולכים אמרו להביא (שתי) גוזלות משובך שלפנינו בסולם שעל כתפנו כיון שעברו מהם פרקום והביאום לירושלם עליהם ועל כיוצא בהם נאמר (משלי י) זכר צדיק לברכה ועל ירבעם בן נבט וחבריו נאמר (שם) ושם רשעים ירקב:

שם [פסקא בעשרים בו בני פחת מואב בן יהודה: תנא בני פחת מואב בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר הן הן בני יואב בן צרויה: בעשרים באלול

רש"י

אשאר ימות השנה קאי: ויש אומרים שלשה · מפרשה אחריתי: הכי גרסינן למאן דאמר דולג לדלוג למ"ד פוסק לפסוק · כלומר פרשה של חמשה פסוקין אמאי קורא שני שלשה פסוקין בפרשה אחרת לדלוג או לפסוק: דאית ליה רווחא · שיכול לקרות מפרשה אחרת אבל הכא לית ליה רווחא דהא לא מצי למיקרי אלא בראשית ויהי רקיע]:(זאת הברייתא הביאו בגמרא בפירוש המשנה וז"ל זמן עצי כהנים והעם ט' · באחד בניסן בני ארח בן יהודה · בכ' בתמוז בני דוד בן יהודה · בה' באב בני פרעוש וכו' עד בט"ו באב בני זתוא בן יהודה ועמהם כהנים ולוים וכו' ובני גונבי עלי ובני קולעי קליעות ועל זה שאלו בברייתא מה היו בני גונבי עלי כו' וזה פי' המשנה: זמן עצי כהנים והעם · שמתנדבים עצים תשעה באלו הט' זמנים היו הכהנים והעם מתנדבים להביא עצים והיו מקריבין קרבן אותו היום ואפילו היו עצים הרבה למערכה היו אלו מתנדבים ומקריבין באלו ט' זמנים: בני ארח בן יהודה · שכשעלו בני הגולה הם התנדבו תחלה באחד בניסן וסיפק להם עצים עד כ' בתמוז שהתנדבו בני דוד וכו': זתוא בן יהודה ובני גונבי עלי ובני קולעי קליעות משפחה אחת הם · וזה פי' הברייתא): פרדסאות · [שומרים] (נוטריקון פרס לשון פרשת דרכים דיאות כמו דיומדי שני שרים שעומדים בב' מקומות): [בבורים · אדם נכנס לתוך שדהו ורואה אשכול שביכר תאנה שביכרה קושר עליה גמי ועושה אותה בכורים]: קציעות · תאנים יבשים שכותשין אותם [ועושין מהן] עגולין (ועל שם הכלי שקולעין אותם בו ששמו מקלוע קרי להו קליעות כמו יעשהו במקלעות ומתרגמינן באזמלין): במכתשת שלפניו · שהוא במקום אחר לפניו בסמוך וזהו גונבי עלי על שם שגונבין לב השומרים לפי שמראין להם העלי שעל כתפיהם: עלי · פישון בלע"ז: (סלמאי · נקראין על שם הסולמות: נתוצתי · ע"ש שנותצין ופורקין את הסולמות): [הן הן בני דוד בן יהודה · דוד מלך ישראל והכי קרו ליה פחת מואב שבא מרות המואביה: יואב בן צרויה שבא מרות

מהרש"א

הא דלא תקשי ליה נמי הא דתני פרק הקורא עומד דאין פוחתין מי' פסוקים בב"ה די"ל כמ"ש התוספות שם דפרשת עמלק דלא הוי רק ט' פסוקים ומשום דמפסיק ענינא אין לחוש הכי נמי הכא: בני גונבי עלי כו' מפי' פרע"ב במתני' נראה דע"ש שהיו גונבין לב השומרים ע"י העלי להביא בכורים היו קורין אותם גונבי עלי ודחשיב להו בכלל מתעסקים בעלי קרבן משום שהם בעצמן בני סלמאי שהביאו סולמות כו' ע"כ תוכן דבריו ואין נראה כן מפרש"י אלא דמה שאמרו הן הן בני סלמאי דכעין מעשה זה עשו ונראה לפרש דאלו בני גונבי עלי נחשבו בכלל גוזרי עצים משום מעשה זה גופיה שהיו גונבי עלי דהיינו לשאת גם העלי לירושלים לבקעו שם לגזרי עצים למערכה וכן משמע מדקאמר בהך עובדא גופיה שלא יביאו עצים כו' ולא יביאו בכורים כו' דהיינו דתרתי עבדי בהא שהם הביאו בכורים וגם העלי לקרבן עצים ולכך נמי נקט בהאי עובדא קמא לשון כפול כשרין שבאותו דור ויראי חטא דהיינו כשרין להביא בכורים ויראי חטא להביא עצים שלא תיבטל עבודת קרבנות המכפרין על החטא אבל באידך עובדא לא קאמר אלא יראי חטא דלא איירי רק בקרבן עצים: פעם אחת גזרה כו' שלא יביאו עצים כו' ושלא יביאו בכורים כו' · יש לתת טעם שגזרו על ב' דברים אלו לפי ששני דברים האלו היו מביאים בשמחה דבקרבן עצים כ"א עשה ביומו יום שמחה וי"ט וכן בכורים היו מביאין בשמחה כמו ששנינו בספ"ב דבכורים החליל היה מכה כו' וע"כ גזרה מלכות לבטל מהם השמחה והיה זה בבית שני שידם היה תקיפה עלינו כדאמרינן פ"ק דע"ז [א] ק"פ שנה קודם שנחרב הבית פשטה מלכות כו' ולא היה להם עדיין יד וכח לבטל עבודת קרבן בירושלים אבל מחוץ לירושלים על הדרכים רצו לבטל ב' דברים אלו לגמרי: הוא אומר זכר צדיק לברכה ושם גו' · מלת זכר נופל ע"ש הכינוי ושם נופל על שם העצם כמ"ש זה שמי בי"ה וזה זכרי בא"ד שאינו רק כנוי השם ולזה קאמר אלו שנקראו בשם כנוי בני גונבי עלי ובני סלמאי זה זכרם לברכה ולשבח להם אבל ברשעים גם שם עצם שלהם ירקב שאסור לקרות

הרשב"א

כפי הפעולה שנעשית בו בשבעת הימים הראשונים והוא מאמר בעצמו שאמר ר' שמואל בר נחמני מפני שהוא ג' ליצירה ר"ל ליצירת אדם הראשון ובג' טבעו חלש ודל מאד כמו שאמר בנולדים שהם חלושים ודלי הכח ביום הג' ללידה כמוזכר בשבת בפרק ר"א דמילה אותו היום דוגמא לדורות שבכל ג' ליצירה כח האדם דל וחלש יותר משאר הימים והוא אומרו כאן גם באנשי משמר שהיו מתענים בשני על יורדי הים לפי שביום ב' היה חלוקת המים וע"כ יום הב' לעולם קרוב לפעול יותר במים מבשאר ימים. וכן בג' להולכי מדברות ויער צומח עצים. והד' על אסכרה שלא תפול על התינוקות מפני שבו נבראו המאורות

עיון יעקב

שלא יביאו עצים למערכה ושלא יביאו בכורים. וכיון שבטלו מצות עשה לא היו צריכין למסור נפשם על זו כמבואר בי"ד סימן קנ"ד רק ע"י פעולות של רמאות. עשו שלא ירגישו כדבר והא דגזרו על שתי מצות אלו י"ל שעשו כן שלא ירגישו שעושים כן משום העברת דת רק כדי שלא יתייקר הפירות והעצים כיון שמעלין הרבה לירושלים: ועשאום כמו סולמות. נראה דעשו דוקא בדרך זה ע"י סולמות משום דתנינן תמן במסכת תמיד

הרי"ף

שמב' מאורות הגדולים נעשה אחד קטן לכךאסכרה נופל בקטנים וק"ל:עליהם ועל כיוצא בהם נאמר זכר צדיק לברכה ועל ירבעם וחבריו נאמר ושם רשעים ירקב.יש קצת תימה שהרי גם על אלו

הכתורגמן א) מארזוער קיילע (הטן אשר בו יכתבון במכתשת).

[א]מהרש"א ד"ה פעם אחת · פ"ק דע"ז (ט ע"א):

חדושי גאונים

הדרכים המאירים המזהירים אשר הצדיקים ילכו בם והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע אך כי אמנם באמצעות ומפאת אלו המונעים הדברים המעכבים את התשובה יהיה הדרך הקדש נעלם מבני האדם מכוסה ויהיה כאיש נדהם נרדם ואין מקיץ והא ודאי אמרו הדרא עלים משונתא איכסי מעינא וניים. ופרש"י שן סלע והוא מה שיורה על תחבולות היצר הרע ועלילותיו שהשן סלע הוא האבן היותר עז וקשה והוא השם היחס ליצה"ר כמו שבא מבואר בסוכה פרק החליל שבעה שמות נקראו לו ליצה"ר אבן וכו' ושם ביארנו ענין זה רחב ולזה זכר כי אמנם על כן האיש הנלבב אשר לא יישן ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה ולא ישתקע בשינה הנזכר הנה לא ינום ולא יישן אך יקום ויקיץ משנתו ולבו ער יזכה ויראה פירות אילן התמר הזה שזכרנו ויאכל

גאון יעקב

הפליגו בש"ס הנס שהנס האחרון גדול יותר מן הראשון. כי אחר שכל עיקר נתינת העושר להם לא ניתן לגרכם רק לחלקם ביעקב להיות עזר ומשגב לדלים וא"כ איך משמים יקחו מהם ויהיה הפסד ורע לעניים. כי יחסר מהם מעשה הצדקה אשר היה מגיע לעניים בהיות רחב"ד ודביתהו קיימו מצות הצדקה בפועל ממש. וה' הוא הטוב. איך יגרום חלילה דבר רע לעניים אשר הוא ית' חפץ בטובתם׳ (הרי"פ והבוזגלי):

בני עדין בן יהודה וכו': תנו רבנן בני עדין בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר הן הן בני יואב בן צרויה: באחד בטבת שבו בני פרעוש שניה כו': מני מתני' לא ר' מאיר ולא ר' יהודה ולא ר' יוסי אי ר' מאיר ליתני שבו בני דוד בן יהודה שניה אי ר' יהודה ליתני שבו בני דוד בן יהודה שניה אי רבי יוסי ליתני שבו בני יואב בן צרויה שניה לעולם רבי יוסי ותרי תנאי אליבא דר' יוסי]:

עו דף כו ע"א **משנה** חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז וחמשה בט' באב *בי"ז בתמוז[דף כו ע"ב]נשתברו הלוחות ובוטל התמיד והבקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל · בט' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ · בוחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר: **גמ'**[דף כח ע"ב]נשתברו הלוחות מנ"ל דתניא גבו' בחדש נתנו עשרת הדברות לישראל ר' יוסי אומר בז' בו מ"ד בו' ניתנו [בו' ניתנו] בז' עלה [משה] מ"ד בז' [בז'] ניתנו בז' עלה דכתיב (שמות כד) [ויקרא אל משה ביום השביעי וכתיב (שם) ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר] (שם) ויהי משה בהר גו' [כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו ארבעין דבשיבסר בתמוז נחית אתא ותברינהו ללוחות] וכתיב (שם לב) ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל [וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר] · בוטל התמיד גמרא · הבקעה העיר בי"ז בתמוז הוה והכתיב (ירמיה נב) בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וכתיב בתריה ותבקע העיר אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא בתשעה לחדש הבקעה העיר בראשונה ובשניה בי"ז בו · ושרף אפוסטמוס את התורה גמרא · והעמיד צלם בהיכל מנלן דכתיב (דניאל יב) ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם · וחד הוה והכתיב (שם ט) ועל כנף שקוצים משומם אמר

רש"י

שמואביה כי צרויה אם יואב אחות דוד היתה שנאמר (ד"ה א ב) ואחיותיהם צרויה ואביגיל: בני עדין הן הן בני דוד · להכי קרי ליה בספר שמואל (ב, כג) עדינו העצני שבשעה שעוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת וכשיוצא למלחמה מתקשה כעץ (מ"ק דף טז:): הן הן בני יואב בן צרויה · פלוגתא היא[א](במס' חגיגה) חד אמר עדינו העצני זה דוד וחד אמר זה יואב: ליתני שבו בני דוד שניה · דהא קאמר ר"מ פחת מואב היינו דוד: ולרבי יהודה בני עדין היינו דוד ובמתני' קתני בהדיא בני דוד והדר קתני פני פחת מואב דלר"מ ולרבי יהודה בני עדין היינו דוד שבו שניה מיבעי ליה: ולר' יוסי דאמר פחת מואב ועדין היינו יואב שבו שניה מיבעי ליה: לעולם ר' יוסי ותרי תנאי אליבא דר' יוסי · דמ"ד בני עדין בן יהודה היינו בני יואב לא ס"ל דבני פחת מואב היינו יואב ולהכי לא קתני שבו בני יואב שניה ולא ס"ל נמי דהן הן בני דוד דא"כ שבו בני דוד שניה מיבעי ליה למיתני אלא משפחה אחרת הן ומ"ד בני פחת מואב היינו בני יואב לא ס"ל דבני עדין היינו בני יואב אלא משפחה אחרת הן]: ובטל התמיד · לפי שגזרה המלכות גזירה מלהקריב עוד: והועמד צלם בהיכל · שהעמידו מנשה כדמפורש בתרגום ירושלמי בפרשת השמים כסאי וגו' (ישעי' סו): על אבותינו · דור המדבר אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ (דברים א): ביתר · עיר גדולה והיו ישראל דרין בה [(במסכת גיטין נז:) אשקא דריספק חרוב ביתר]: (בו' בסיון נתנו · סבירא ליה שבז' בסיון שהוא למחרת ממתן הדברות עלה משה לקבל הלוחות וירד ושבר הלוחות ביום י"ז בתמוז דמז' בסיון וז' בכלל עד י"ז דתמוז איכא מ' יום שעמד משה בהר כ"ד דסיון וט"ז בתמוז הרי מ' יום ובי"ז בתמוז דהיינו מ"א יום ירד ושבר את הלוחות): גמרא· לא אשכח קרא אלא כך למדנו מרבותינו: בראשונה · בגלות בבל: שניה · בגלות אדום: ומעת · שהוסר ונתבטל התמיד בו ביום נתן שקוץ שומם דהיינו הועמד צלם בהיכל: וחד הוה · וכי חד

תוספות

אדם בשמם כדאמרינן ביומא [ג] גבי דואג: [בני עדין הן הן כו' יואב כו' · עי' פרש"י ובחי' הלכות מפורש]: תרי תנאי ואליבא דר' יוסי כו' · היינו תרי תנאי דברייתא אבל אי הוה מוקים ליה כרבי מאיר ותרי תנאי אליביה הוה ליה ברייתא דלא כמתניתין והתוספות תירצו משום דר"י נימוקו עמו מוקי ליה כר"י הוא דחוק דמ"מ טפי ה"ל לאוקמי כר"מ דכל סתמא דמתני' מוקמינן כוותיה דר"מ ולא כר"י אע"ג דנימוקו עמו: כ"ד דסיון ט"ז דתמוז מלי להו מ' בשבסר כו' · דהיינו מ' יום ולילו עמו ובזה טעו ישראל שהם חשבו יום ואין לילו עמו וכלו להו בשתסר וע"כ אמרו כי בושש משה כפרש"י בחומש: בראשונה הובקעה העיר בט' בתמוז ובשניה בי"ז כו' · ולפי שהשניה היא הביאה לנו רעה ביותר כמ"ש ביומא [ג] בירה תוכיח ע"כ מתענין בשנייה ובירושלמי [ד] תירץ בע"א דקלקול חשבונות היו שם ונראה לי"ם לפי שאומות העולם מונין לחמה וישראל ללבנה ועו"י אויבים שגזרו על חשבון הלבנה וקידוש החודש כמ"ש במסכת ר"ה נעשה זה הקלקול ובודאי בי"ז בתמוז בחודש הלבנה נבקעה העיר גם בראשונה כמפורש בקרא בירמיה מקל שקד אני רואה שהם כ"א ימים שבין י"ז בתמוז לט"ב אבל לפי קלקול חשבונות של האויבים שמונין לחמה לא היה רק ט' בתמוז דשנת החמה מוסיף על שנת הלבנה י"א ימים כמלא שבג' תקופות מתשרי עד תמוז מוסיף ח' ימים שבין תשעה בתמוז לחמה ובין י"ז ללבנה ועל כוונה זו אמר שמו אותותם אותות וגו' ע"פ מ"ש והיו לאותות וגו' דהיינו שישראל המונין ללבנה יהיה אות שלהם הלבנה כשהיא לוקה סימן לשונאיהם של ישראל ועובדי כוכבים המונין לחמה כשהיא לוקה סימן ואות להם שיהיו לוקים וכן בהפך ולזה כשצר מלך בבל על ירושלים היה בי' בטבת עד שהוצלח ונבקעה העיר בי"ז בתמוז ללבנה וט' לחמה והם שני תקופות השנה שהחמה עולה ומוסיף מיום ליום וזה שם ונתן לו האויב אות וסימן להצלחתו להחריב ירושלים ובהפך אמר אותותינו לא ראינו וגו' לטובה דהיינו שהובקעה העיר בי"ז בתמוז ללבנה שהיא נידונית חסרה אז סימן ואות על חסרון שונאיהם של ישראל: [שרף אפוסטמוס כו' · שאותו יום מוכן לפורענות שבו נשתברו לוחות של התורה]: על כנף שקוצים כו' ונפל כו' ותבריה לידיה כו' · היו צורות ע"ז אלו כעופות טמאים שנאמר בהם כי שקץ הם לכם וכנף עוף הוא במקום

הרשב"א

ונאמרה המלה הזאת ר"ל המארת בחסרון ווי"ן לרמוז שיש בו מארה וכמו שארז"ל מארת כתיב והוא מאמר בעצמו שא"ר שמעון בן לקיש שבע"ש נותנין לו נשמה יתירה והענין שימצא בנפשו תכופת רבוי ושלמות ועונג כמו שהיה ביום ההוא הראשון ובעבור היום ההוא הראשון יחזור חלילה והוא [שנאמר] שבת וינפש מלשון נפש הברכה ר"ל כי אז נבראת נפש העולם ובדרך משל כאילו נפש נשמה לפל העולם ונגרעה יצירתו ממנו כששבת היום ועבר ואבדה הנפש ההיא וחסר כח כהיום הראשון ועל כן אמרו שצריך להריח עצי בשמים במוצאי שבת כדי לחזק הלב בריח הטוב לפי שהריח מענג את הנפש ומחזקה וכשירית בסבת מצוה וברכה אז תהיה הפעולה חזקה וראויה לחזק את הנפש באמת:

הרי"ף

אלו המושיבים פרסדאות כדי שלא יכיאו בכורים ועצים למערכה יש לומר שם רשעים ירקב כמה שנאמר בירבעם שהושיב פרסדאות שלא יעלו לרגל ומהו זה שאמר עליהם נאמר זכר צדיק ועל ירבעם נאמר כו' מה ענין אלו הצדיקים עם המושיבים פרסדאות. ואפשר

עיון יעקב

תמיד דף כ"ט עצים מתולעים פסולין למערכה ואם היו עושים שאר כלי עץ היו מרגישין בהם דלמה דקדקו דוקא ליטול עצים מנוקים מתולעת אבל בסולמות מדקדקין שלא יהא בו תולעת כדי שלא תשמט הסליבה כדאי' ריש פ' אלו הן הגולין ע"ש: חמשה דברים אירעו. נראה

[א] רש"י ד"ה הן: במס' מו"ק טז: כצ"ל [לא נמצא שם דחד אמר זה יואב ובתיקוני כלי שרת תקנתי על נכון]: [ב] מהרש"א סד"ה אומר. ביומא (לח ע"ב): [ג]שם ד"ה בראשונה. ביומא (ט ע"א): [ד] שם בא"ד ובירושלמי תירץ (הביאו תוס' ר"ה יח ע"ב ד"ה זה):

יד יוסף

א יומא ד ע"ב: ב ר"ה יח ע"ב: ג שבת פו ע"ב יומא ד ע"ב: ד סדר עולם רבא ריש פרק ששי:

חדושי גאונים

מפירותיכן שכר מצותיו קרנו תרום בכבוד ואולם רשע יראה וכעס בראותו זה כי יראה חכמים וצדיקים אוכלין פירות זה התמר ישאל יענה ויאמר לו מי שתלו לזה האילן ירצה איך ומה טיבה של שתילה זו וכמה יזכה איש את ארחו לשמור את דרך עץ החיים ומפרי העץ אשר בתוך הגן יאכל. והצדיק עונה ואמר לו אבוה דאבא ירצה כשאוחז מעשה אבותיו הצדיקים החסידים והתמימים אשר מעולם בידיו ועשה כל צדקות ה' כמותם. וזה נרמז באמרו כי קא איתער חזייה להוא גברא דאכיל חרובא א"ל מאן שתליה להאי חרובא אמר ליה אבוה דאבא וכפי מה שביארנו. והנה הרשע והכסיל בחשך הולך כשמעו דברי הצדיק ובראותו את יקר תפארת גדולתו ואמר ודאי ניימא לי ע' שנין ירצה מה שהוא נמנע ומרוחק מאת כל הכבוד הזה הוא לסיבה כי ישן ונרדם כל ימי חייו הכלו ימי שנותיו ע' שנה והמנס הצדיק חומרו וגופו בשם חמור יכונה בדברי החכמים כמו שביארנו ברא"ש החיבור הזה חמור נוער וזכרנו עוד

אמר רבא תרי הוו ונפל חד על חבריה וקטעיה לידיה ואשכחו דכתיב עילויה [דף כט ע"א] אנת צבית[א] לאחרובי ביתא וידך (אושלת לי)[אשלימת ליה] · בט' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ מנ"ל דכתיב (במדבר י) (ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן)(שמות מ) [ויהי בחדש הראשון בשנה השנית בא' לחדש הוקם המשכן] ואמר מר [א]שנה ראשונה עשה משה את המשכן שניה הקים את המשכן ושלח מרגלים [וכתיב (במדבר י) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדות] וכתיב (שם) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים (ו) אמר ר' חמא ברחנינא (מלמד) שסרו [[ב]אותו היום] מאחרי ה' וכתיב (שם יא) והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וכתיב (שם) עד חדש ימים דהוו להו כ"ב בסיון וכתיב (שם יב) ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים דהוו להו כ"ט בסיון וכתיב (שם יג) שלח לך אנשים ותניא [ג]בכ"ט בסיון שלח משה מרגלים וכתיב (שם) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום הני ארבעים נכי[ב] חד הוו אמר אביי [ד]תמוז דההיא שתא מלויי מלייוה דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד לשבור בחורי וכתיב (במדבר יד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא ואמר רבה [א"ר יוחנן] [ה]אותה הלילה ליל ט' באב היה אמר הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות · חרב הבית בראשונה מנ"ל דכתיב (מ"ב כה) ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן ורב טבחים וגו' וישרוף את בית ה' (איני והכתיב) [וכתיב] (ירמיה נב) ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה וגו' וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ותניא א"א לומר בז' שכבר נאמר בי' וא"א לומר בי' שכבר נאמר בז' הא כיצד

רש"י

שקוץ הוא ותו לא והכתיב על כנף שקוצים (משומם) ושקוצים טובא משמע : תרי הוו · שהעמידם מנשה בהיכל : ונפל חד על חבריה וקטעיה לידיה · והנקטע לא קא חשיב והיינו דכתיב שקוץ אחד: אשכחו · עילויה דגלם דכתיב הכי : (אושלת · לשון שאלת כלים ושאלות והיינו דכתיב חד כנף) : [אנת צבית לאחרובי ביתיה וידך אשלימת ליה · הגלם אומר לחבירו אתה רצית לחרוב ביתו של מקום שהטעית ישראל אחריך אני עשיתי בך נקמה ושלמתי לך ידי ל"א וידך אושלית לי לשון שאילת כלים כלומר ועלה בידי] : ויהי בחדש השני וגו' · משמע מהני קראי דבכ' באייר נעלה הענן פשו להו ט' באייר דלעולם הוא חסר וכתיב (וילכו) [ויסעו מהר ה' דרך] שלשת ימים וגו' יום ראשון מג' ימים הללו לא חשיב שאותו יום היה יום כ' לעליית הענן הלכך כ"ב מאייר אכתי בצרי להו ז' ימים מאייר וכשתחשוב חדש של כ"ט יום שהיה להם הבשר מכ"ב באייר כלה תשבונם בכ"ב בסיון וכתיב ותסגר מרים שבעת ימים הרי כ"ט דסיון ובו ביום נשתלחו מרגלים ומיום שלוח עד ט' באב שחזרו הוצרכת למלוא מ' יום שתרו את הארץ אד דסיון דהוי מלא וכ"ט דתמוז דהוי חסר וט' באב הרי ל"ט · ופריך הני נכי חד הוו : קרא עלי מועד לשבור בחורי · נקטינן שהדש חסר שבא אחר חדש מלא עבדינן ב' ימים ר"ח והוי יום ראשון השלמה · לר"ח שלמעלה ממנו לעשותו מלא וכמלאו ב' ימים טובים בחדש מלא אחד בתחלתו ואחד בסופו וה"ק זמן

תוספות

ואשכחו דכתיב עילויה · על אותו יד פי' מלאו כתוב על היד שנחתכה מן הגלם אנת צבית לאחרובי ביתיה כלומר ביתו של הקב"ה וידך אשלימת ליה כלומר וכחך נתת לו ויש מפרשים דהכתיבה היה על הגלם השלם וה"ק אשכחי עליה על הגלם השלם אנת צבי לאחרובי ביתיה כלומר אתה רצית להחריב ביתו של הקב"ה וידך אשלימת ליה לכך שלמתי את ידך להקב"ה שחתכתי : אמר אביי תמוז דההוא שתא מלויי מליוה · ועשו אותו מל' ימים כדי שיכלו המ' ימים בט' באב ל' יום דתמוז וא' דסיון דבכ"ט שלח המרגלים וט' באב הרי מ' ימים וביום ט' באב שבו המרגלים מתור הארץ :

מהרש"א

יד ימין של בהמה ומדכתיב כנף לשון יחיד גבי שני שקוצים רמז שא' מהם היה חסר כנף אחד ע"י דחד תבריה לחבריה ופרש"י מנשה העמידן בהיכל והתם נמי בלשון יחיד כתיב וישם את פסל האשרה וגו' והיינו נמי מה"ט וקראן שומם ע"ש דלבית לחרובא ביתא כו' : מנלן דכתיב ויהי בחדש הראשון וגו' · מייתי כל הני קראי דמעיקרא לא מייתי אלא שלא נשתלחו מרגלים אלא עד שנה שניה שהרי בראשונה נעשה המשכן אחר מעשה העגל ולא הוקם עד תחלת שנה שניה ושוב מייתי מקראי דע"כ לפי עניינו לא נשתלחו מרגלים אלא עד כ"ט בסיון ולא מקודם לו בשנה שניה וכלו מ' יום בט"ב : [היום סרו מאחרי ה' כו' · מפורש בפ' כל כתבי : דכתיב עד חדש ימים כו' · עי' בחידושי הלכות בזה] : אמר אביי תמוז דהוא שתא מלויי כו' · פירשו בתוספות עשו אותו מלא מל' יום כדי שיכלו מ' יום בט' באב ל' דתמוז ואחד דסיון דבכ"ט שלח המרגלים ותשעה באב כו' ע"ש לכאורה דבריהם אינן מובנים דחשיב אחד דסיון והרי סיון ודאי מלא וה"ל ב' מסיון יום כ"ט ויום ל' ויש ליישב דיום כ"ט מסיון לא חשיב ליה כיון שאין לילו עמו גם שהוא בכלל ז' של הסגרת מרים אך קשה לדבריהם דא"כ כלו המ' יום בט' באב עצמו כמ"ש בהדיא ובט"ב שבו המרגלים כו' וכאן משמע דלילה שלאחריו היה ט' באב שבכו בו ונקבע בו בכיה לדורות ופרש"י לכאורה בזה יותר מכוון דחשב ב' מסיון ול' מתמוז דמלויי מליוה וח' דאב הרי בערב ט"ב שבו המרגלים דבלילה שלאחריו בט"ב בכו ויום כ"ט דסיון גם שאין לילו עמו חשיב ליה דלא כתיב הכא אלא מקץ מ' יום ולא אמרו מ' יום ולילו עמו אלא גבי מ' יום בשנה ראשונה שהיה משה בהר דהתם כתיב מ' יום ומ' לילה וצ"ל לדברי התוספות דערב ט"ב לאו היינו בח' באב אלא בט' באב בערב שבו כדאמר לקמן לגבי חורבן בט"ב סמוך לחשיכה הליתו ומלינו קרוב ללשון זה בקרא גבי יה"כ בתשעה לחדש בערב גו' ובליל י' שלאחריו בכו ונקבע בו בכייה לדורות דרובו נשרף בעשירי כדלקמן ודו"ק : אתם בכיתם בכיה של חנם ואני כו' · יש ליישב בכאן בשינוי סיפור מעשה מרגלים שבפ' דברים מסיפורו בפרשת שלח דשם כתיב שאמרו המרגלים אפס כי עז העם גו' ותשא כל העדה גו' וילונו גו' ובפרשת דברים כתיב ויאמרו טובה הארץ גו' ולא אביתם לעלות ותמרו גו'

יד יוסף

א סנהדרין סט ע"ב זבחיסקיה ע"ב ערכין יג ע"א : ב שבת קטז ע"א : ג סע"ר פ"ח וכ"ה ביג"ע פסוק ומה הארץ: ד פסחים עז ע"אשבועותי ע"א: ה סוטה לה ע"א סנהדרין קד ע"ב :

חדושי גאונים

בברכות רבי עקיבא הוה אזיל באורחא והוה בהדיה חמרא וכו' שהוא רמז אל החומר וכן ירצה בזה שאמנם חומר הצדיק וגופו הוליד לו בזה העולם הן בהיות בחיים חיותו ולדי ולדות כדרך שאמרו תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים . זהו מה שנראה לי ולהוליד ולהצמית מזה המאמר של ר' יוחנן וסיפורו וידעתי גם אני שדברי ביאורינו אלה כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. (דרש משה) :

(שייך לסי' סו) **בכל** יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש כל מעלי שבתא וכו' תנא נס האחרון גדול מן הראשון דגמירי מן שמיא מיהב יהבי משקל לא שקלי . המאמר הזה מבואר נגלה היותו רב הספיקות גדול המבוכה קשה ההבנה משונה הציור במאד מאד . ובראשון ראוי שיובן מעשה אשתו לבושתה ולבושת העניות מה הוא לה להתבייש בעבור זה אחר שכך גזרה חכמתו וכמה צדיקים מצאנו ראינו שלא היה להם פת בסלו ככלל הזקן וכמדומה ערומים ולא יתבוששו אחר שכך גזר יה חכם הרזים וכל שכן שבת קול יוצאת בכל יום ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני ואיך באם כן תתבייש מאחר שכל העולם ניזון בשבילו . וכבר כתב דברי אמת וכתיב יושר הראב"ע בסדר תולדות ואמר ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים

עיון יעקב

נראה דלכך אירעו ה' דברים בי"ז בתמוז כיון שעברו על מ"ש בחמשה חומשי תורה ושן בט"ב וביחד הם עשרה נגד מה שעברו על עשרת הדברות :

הרי"ף

שאלו הכשרים אע"פ שראו השומרים שעומדים על הדרכים עשו המצאות להביא הבכורים והעצים לרומם את בית אלהינו לא עשו כן בימי ירבעם כשהושיב פרסדאות שלא יעלו לרגל להמציא אופן שיעלו לרגל בהסכמה ובשינוי ולא תתבטל עליית הרגל אלא נאמר ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב וילכו העם לפני האחד עד דן הרי שלא בקשו סדר והמצאות לעלות לירושלים ועל ירבעם והבריו שהם אותם שבטלו עליית הרגל מפני הפרסדאות ולא שינו עצמם לעלות כמו שעשו אלו המביאים הבכורים ומביאי העצים למערכה עליהם נאמר ושם רשעים ירקב ועל אלו המשתדלים לעבודת ה' נאמר זכר צדיק לברכה :

איסתבע

עין יוסף

עך אותו היום סרו . מהר לשון מהר : מאחרי ה' . בתוך ג' ימים למסע התאוו האספסוף תאוה להתרעם על הבשר כדי למרוד בהקב"ה (רש"י שבת דף קט"ז ע"א) עכשיו כשתטול י"ט ימים בחדש אייר קודם עליית הענן פשו ליה עשרה והנהו י' היו בין דרך שלשה ימים ושבעה דהסגרת מרים · דרש"י מפרש עד חדש ימים וגו' חדש של לבנה ועיין הגהות הב"ח וחדש של כ"ט ימים שאכלו בשר הוי ל"ט והשתא אשתכח דמשה שלח מרגלים בכ"ט דסיון

בז' בו נכנסו הגוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו
בו [ז'] שמיני ותשיעי עד שפנה היום סמוך
לחשכת עשירי שנאמר (ירמיה ו) אוי לנו כי פנה
היום כי ינטו צללי ערב לעת ערב הציתו בו
את האש ונשרף עם שקיעת החמה בי' לחדש
והיינו דא"ר יוחנן (בן זכאי) אלמלא הייתי באותו
הדור לא קבעתיו אלא בעשירי [א]מפני שרובו של
היכל נשרף בו ורבנן (אמרי) אתחלתא דפורענותא
עדיף דבט' הוא דהויא. ובשניה מנא לן דתניא (ר'
יוסי אומר) [ב]מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום
(חובה) [חייב] [ג]אמרו כשחרב הבית בראשונה
אותו היום ערב ט' באב היה ובמוצאי שבת היה
ובמוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב
היתה והלוים עומדים על דוכנם ואומרים שירה
ומה שירה היו אומרים (תהלים צד) וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא
הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו גוים וכבשום · [ד]וכן בשניה נלכדה
ביתר גמרא · נחרשה העיר נמי גמרא · תניא כשחרש טורנוסרופוס הרשע את
(האולם) [ההיכל] נגזרה גזירה על רבן גמליאל ליהרג בא אותו הגמון[א] לבהמ"ד
ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש · שמע ר"ג אזל טשא מיניה
אזל לגביה בצנעא אמר ליה אי מצילנא לך מייתית לי לעלמא דאתי א"ל אין
[א"ל] אישתבע לי אישתבע ליה סליק לאיגרא נפל ומית · וגמירי דכי גזירי
גזרתא ומית חד מינייהו מבטלין ליה לגזרתא יצתה בת קול ואמרה אותו
הגמון מזומן לחיי העולם הבא :

עז שם ת"ר כשחרב הבית בראשונה נתקבצו כתות כתות של פרחי כהונה
ומפתחות (העזרה) [ההיכל] בידיהם ועלו לגגו של היכל
ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברים נאמנים
לפניך הרי מפתחות מסורין לך וזרקום כלפי מעלה יצתה כמין פסת[ג] יד ולקחתם
והם קפצו ונפלו לתוך האור ועליהם קונן ישעיה [הנביא] (ישעיה כב) משא גיא חזיון

רש"י

זמן עלי מועד לשבירת בחורי בט' באב שמגלגלין חובה ליום חייב : מוצאי
שביעית · שנה שמינית : דוכן · עשוי כעין אילטבא ועומד עליו הלוי
לשורר : וישב עליהם את אונם · פריך בערכין (יב:) האי במזמור של
יום ד' הוא שהוא אל נקמות ומאי האי דקאמרי ליה ביום ראשון ופריק
אתם אליה הוא דנפיל לפומייהו פי'
אילייה קינה : בעל החוטם · מה חוטם
מיפה את הפרצוף כך הוא מיפה את
דורו כלומר קצין שבדורו מתבקש ליהרג
וברמז אמר לו שלא יכירו בו אנשי המלך:
טשא · החביא : אזל · ההגמון לגבי
ר"ג בצנעא (ראש וזנב כיפה ואגמון
מתרגמי' שלטוון והגמון) : ומית חד
מינייהו · מן היועצים והשרים שאירע
להם בשביל שהרעו לגזור · (מצאתי
בפירוש אחר לשון זה אזל לגבייהו ההוא
הגמון בצנעא : דכי גזרו גזירתא · שרי
יון ומית חד מינייהו מבני העצה בטלי
גזירתם שנותנין סימן בדבר שרעה תבא
עליהם בדבר זה) : ולא זכינו להיות
גזברים · שאתה מחריב ביתך : משא
גיא חזיון · הגיא שהיו מתנבאין בו :
מה

מהרש"א

ולא נתן טעם למה ועוד דבפ' שלח כתיב וילכו ויבאו אל משה גו' דמשמע
שהיה כל זה לפני אהל מועד [א] ובפ' דברים כתיב ותרגנו באהליכם וע"ק
שאמר כאן ותאמרו בשנאת ה' אותנו גו' ולא הוזכר כן בפרשת שלח וע"ק
שאמר בפרשת דברים ותקרבון אלי כולכם גו' כיון שזה היה בשנת מ'
שכבר מתו כל דור המדבר ואילו היו
בניהם פחות מבן כ' שזכו ליכנס לא"י
מה הוכיחן בכך ויש ליישב בכל זה לפי
שהאבות היו מביאין שגם בניהם
באהליהם היו מתלוננים כמ"ש במדרש
ותרגנו באהליכם מלמד שהיו יושבין
במשכניהם ומחבקין את בניהם וא"ל אוי
לכם למחר יהיו צולבים מכם וכו' וז"ש
שאם לא יזכו בניהם יהיה להם ג"כ
עונש ובכיה לדורות אם לא ייטיבו
מעשיהם ועמהם ידבר משה כאן בפ'
דברים ומוכיחן שגם אתם תקרבון אלי
בעצת אביכם וזה שזכר כאן שהבנים
המרו ומתלוננים בלי טעם קודם ששמעו
ממרגלים עם גדול ורם ממנו גו' וז"ש
משה להם כי אמרתם בשנאת ה' גו' וזה
אינו כמ"ש טובה הארץ גו' אבל הוא
אוהב אתכם ואתם שונאים אותו כמ"ש
משל אומרים מה דבלבך על רחמך מה
דבלביה עלך כפרש"י בחומש וזאת שנאת
חנם שהיה להם לבנים לגבי הש"י במעשה
המרגלים הביא להם בכיה לדורות בבית
שני שהיה להם שנאת חנם כמ"ש פ"ק
דיומא [ב] וז"ש בכאן אתם בכיתם בכיה
של חנם כו' דהיינו שנאת חנם למקום
ברוך הוא עוד מפורש בזה במסכת סוטה
פרק א"כ ע"ש ומייתי ליה מקרא קרא
עלי מועד לשבור בחורי רלה לומר כי
כל חודש מלא יש בו מועד וחדש תמוז
שאין בו מועד והוא חסר קרא עלי
במעשה מרגלים להיות מלא כאילו יש בו
מועד שיהא הוא משלים למ' יום לשבור
בחורי שלא היו בני כ' אז שיקבלו עונשם
לדורות באותו יום וכדלקמן שמגלגלים
חובה ליום חייב : בז' נכנסו האויבים
להיכל כו' ובט' סמוך לחשיכה הציתו בו ·
סהוא קרא דבעשור לחדש גו' וישרוף גו' מתפרש כפשטיה דרובו של היכל נשרף בי' והשתא קרא דבז' לחדש לא קאי וישרוף איום שביעי לחדש אלא
דהכי מתפרש דבז' לחדש בא נבוזראדן להיכל וקלקל בו עד יום י' ואז וישרוף גו' ומייתי ליה מקרא אוי נא לנו כי פנה היום הוא התחלת השרפה
בערב יום ט' כי ינטו צללי ערב של יום י' שהיה הולך ודולק בו כל היום כולו עד כי ינטו בו צללי ערב : לא קבעתיו אלא בי' מפני שרובו כו'. יש
לדקדק בזה דהא איהו גופיה קאמר לעיל דמיום ביאת מרגלים בט"ב נקבע בו ביום בכיה לדורות ולשיטת התוספות ניחא דביאת מרגלים היה ביום
ט' בערב ואח"כ בליל י' היתה בכיה שנקבע אז בכיה לדורות ודו"ק : ערב ט' באב היה כו'. גם בכאן אין נראה לפרש שבערב ט' באב ממש ביום
ח' דהא ביום ט' באב הציתו בו האור ואי אתחילת כניסת העובדי כוכבים להיכל קאמר הל"ל בז' בו אלא ערב ט' דאב היינו ביום ט' גופיה בערב
שהציתו בו האור : [מגלגלין זכות ע"י זכאי כו' · כל המאמר מפורש פ' אין נערכין] : נגזרה גזרה על ר"ג כו' · שהוא היה באותו דור וע"כ
קראו בעל החוטם לפי שישראל הם עם אחד דמיון גוף כשמכאיב לאבר אחד מרגיש כל הגוף מיהו האברים אינן שוין במעלתן שיש מהן שחיותו
של אדם תולה בהן ולזה דימה את ר"ג שהיה ראש ונשיא שכונן תלוין בו לאבר החוטם שהוא למעלה בראש וחיות האדם תלוי בו כמ"ש פרק י"ה [ג]
מדכתיב ויפח באפיו נשמת גו' : ומפתחות ההיכל בידן ועלו כו' · כבר אמרו במדרש בשערי היכל שלא שלטו בהן האויבים כמ"ש טבעו בארץ שעריה

עיון יעקב

אישתבע לי אישתבע ליה . אע"ג שדבר זה אינו בידו רק ביד הקב"ה י"ל שהוא היה
בטוח בזכותו שאם ילילו ממות שיבא לעוה"ב ועוד דהא נודרין להרגין ומבטל
כלפי כל כה"ג והקב"ה רצון יראיו יעשה לכך יצא ב"ק שהוא מזומן לחיי עה"ב :
וגמירי דכי גזרי גזירתא ומית חד מינייהו מבטלי גזירתא. אפשר דזה ג"כ כוונת הפסוק
בשמות ב' פסוק כ"ג ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ופירש הרשב"ם שם ויהי
בימים הרבים ההם לאחר שהרג משה את מצרי ובקש מלך מצרים להרוג את משה ויברח
מפניו וימת עתה המלך שהיה מבקש להורגו וישראל נאנחו ותעל שועתם אל האלהים שכוונה
ג"כ כדרך זה שהקב"ה היה רוצה להושיע את ישראל ע"י משה וזה היה בלתי אפשר לפי
שנגזר עליו גזירה להורגו אבל עכשיו שמת ראש היועצים בטלה גזירתו ויוכל להושיעם ע"י
משה וז"ש הקב"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ופי' בתוס' ריש ע"ז דקאי
על פרעה וק"ל : **גזברין** נאמנים . עיין בפ"ה דמסכת שקלים דגזברין הם הממונים
שממון ההקדש תחת ידם וכדי שלא יתחלל מעות הקדש היו זורקין המפתחות למעלה והא
דקפצו ונפלו לתוך האור כדי שלא יתעללו בהם אויבים ויצטרכו לגלות להם היכן המעות
של הקדש גנוז :

עץ יוסף

(רש"י כאן) (ועיין בסדר עולם רבא פ"ח שלא חשב שם השלשה ימים . והוא
דס"ל כהספרי הובא ברש"י על חומש דרך שלשת ימים . מהלך שלשת ימים
הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד עכ"ל) :
עָז משא גיא חזיון . ירושלים שהכל מסתכלין שם . ובפתיחתא כ"ד דאיכה
רבתא

המתורגמן א) בעפעהלסהאבער . געביטער . ג) פלעבע . דער אויבערסטע טהייל .

[א] מהרש"א ד"ה אתם. דמשמע שהיה כל זה לפני אהל מועד . (עיין מ"ש הרמב"ן בפירוש החומש באור רחב בענין זה): [ב] שם בא"ד פ"ק דיומא (ט' ע"ב): [ג] שם ד"ה נגזרה פרק יוה"כ (יומא פה ע"א) :

יד יוסף

א ואכן ס"ל דבאו בה פריצים נתחלל נמצא משעלטו בו זרים נט' והציתו בו את האש מיד יצא לחולין נמצא בעשירי נשרף בית חול על כן אתחלתא דפורענות עדיפא דבתשעה הוא דהויא. אבל בעשירי נשרף בית חול : ב ערכין יא ע"ב: ג שוח"ט מזמור צד : ד ר"ה יח ע"ב: ה ויק"ר פרשה י"ט :

חדושי גאונים

והנה אליהו יוכיח ואמת הדבר כי זה ודאי פירוש ואמיתת טעם וחנינא בני דיו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת כי הצדיק יסתפק בהכרחי כדי חייו כי אין מעלתו וגדולתו העושר המדומה בלתי כי אם העושר הנצחי הקיים וזאת שנית כי איך יצטייר בשכלינו מעשה הרע של אותה השכינה ומי היה כזאת האכזריות אשר מלאה לבה לעשות כן לאיש אלהים קדוש נורא ולביישו. ויוקשה מאד למה רצה ועל מה רצה כגבור לרוץ אורח מפני הבושה כי לא לדלים המרוץ כמו שזכרנו וכ"ש שאחר שהיתה סוגרת מסוגרת אם כן מי יכריחה לפתוח לה הדלת על בלי כי הגידה לה איזו עילה או להוציא סיבה אשר בעבורה לא תפתח · גם לא נזכר מי ומי ההולכים לפתוח לה הדלת ונוסף גם הוא מהקושי והפלא עד להפליא כי איך נצייר שיהיה חס ושלום שכר עולם הנשמות והשלום

מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליזה וגו'*) ואף הקב"ה מקרקר עליהם כתרנגולים שנא' (ישעיה כב) כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני אלהים צבאות בגי חזיון מקרקר קיר ושוע אל ההר:

עח שם אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר (ממעטין באבל ו) מרבים בשמחה · [דף כט ע"ב] אמר רב פפא הלכך האי בר ישראל דאית ליה דינא בהדי עובדי כוכבים באב לשתמיט מיניה דריע מזליה דישראלי באדר ליזיל בהדיה דבריא מזליה דישראל · (ירמיה כט) לתת לכם אחרית ותקוה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אלו דקלים וכלי פשתן · (בראשית כז) כריח שדה אשר ברכו ה' א"ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כריח שדה של תפוחים:

שם [אתניא תשעה באב שחל להיות בשבת וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו ואסור לספר ולכבס מר"ח ועד התענית דברי ר"מ ר' יהודה אומר כל החדש כולו אסור רשב"ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד ותניא אידך ונוהג אבל מראש חדש ועד התענית דברי ר"מ ר' יהודה אומר כל החדש כולו אסור רשב"ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד א"ר יוחנן ושלשתן מקרא אחד דרשו דכתיב (הושע ב) והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה מאן דאמר מראש חדש ועד התענית [דף ל ע"א] מחגה ומ"ד כל החדש כולו אסור מחדשה ומ"ד כל השבת כולה אסור משבתה:

שם ת"ר כל המצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב אסור באכילה ובשתיה בובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה

*) בגמ' הג"י אף בהקב"ה נאמר מקרקר קיר ושוע אל ההר:

מה לך איפוא · כלומר על מה אירע לך דבר זה שעלית כלך אל הגגות: תשואות מלאה · את שהיית תשואות מלאה וגו' · תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה אלא בלא נפלו ומתו: מקרקר עליהם · מתאנח עליהם כתרנגולין · שמתרעמין וצועקין על בניהם: שנא' מקרקר קיר · קיר אדון וחברו סך קירי פלסתר במסכת ע"ז: ושוע · כמו כן אדון מדאמר לשון יחיד אהקב"ה קאי · פ"א [גיא חזיון · ירושלים שהכל מסתכלין שם]: מקרקר · לשון יללה: ושוע אל ההר · (אל ירושלים שגבוה מן הארצות) [בשביל הר ציון ששמם]: ליזיל בהדיה · בערכאות שלהם: לתת לכם אחרית ותקוה · איידי דאיירי רב יהודה לעיל נקיט ואזיל: דקלים · להתפרנס בהם: כלי פשתן · ללובשן: [וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת · אינו מפסיק סעודתו ואינו ממעט בתבשילין אלא אוכל כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו דפלוגתא היא במסכת גיטין בפרק [מי שאחזו] (דף סח:) דאיכא למאן דאמר מלך והדיוט ומלך ואיכא למאן דאמר מלך והדיוט כלומר כשנטרד שוב לא חזר למלכותו לפיכך הוצרך לומר בשעתו בעת מלכו ותוקפו שהיה אוכל הוא ושריו ס' כור סולת כו': ועד התענית · אלמא דסבירא ליה לר"מ לפניו אסור לאחריו מותר ור' יהודה *) ורבן גמליאל סבירא להו דאפי' לאחריו כמי אסור: מחגה · כלומר יליף טעמא מן חגה דהייטו ר"ח שנקרא חג דאמרינן לעיל (דף כט·) קרא עלי מועד: אסור באכילה ושתיה · הני אין נוהגין

*) נ"ל ורבן שמעון בן גמליאל

ולזה אמרו שראו אלו פרחי כהונה שמפתחות שלהן ג"כ לא יהיו נמסרין ביד אויבים והיו מוסרין המפתחות לקונם כמ"ש בסמ"ק קנין א' שנאמר הר זה קנתה ימינך ר"ל גם כשהיא בחורבנה כמו הר הוא קינו של הקב"ה כדמסיים בהאי קרא וסוע אל ההר דהיינו כשהוא בחורבנו כדאמרינן במסכת פסחים [א] לא כאברהם שקראו הר כו' אלא כיעקב שקראו בית כמפורש שם ומייתי ליה מקרא מה לך איפה שעלית כולך לגגות משום מסירות מפתחות לשמים שהיית יכול לעשות כן למטה אבל משום לערא עלית לגגות ליפול משם לארץ חלליך לא חללי חרב אלא חללי נפילה: באב דריע מזליה כו' באדר דבריא מזליה · גם שאמרו [ב] אין מזל לישראל מ"מ מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חובה כדאמר לעיל: אחרית ותקוה כו' אלו דקלים וכלי פשתן כו' שהם דברים המתקיימים כדאמרינן פרק [ג] י"ה יעשה לו סגולה דיקלא מיני תמרים וכן כלי פשתן הם כלים שמתקיימים יותר משאר כלים ובגדים והיינו אחרית גו': כריח שדה של תפוחים · וכתבו התוס' י"א תפוחים כריח אתרוגים עכ"ל וכן ת"י כתפוח בעלי היער כאתרוגים ביני אילני ואולי שדקדקו לפרש אתרוגים ע"פ מ"ש במדרשות כי ריח ג"ע שנכנס עם יעקב היה מהבגדים כדכתיב וירח את ריח בגדיו שאלו הבגדים עמדו כבר בגן עדן כי של אדם הראשון היו ובאו ליד נמרוד ואחר כך גזלן וחמדן עשו ממנו שע"כ נקראו החמודות כדאמרינן במדרשות ואית ליה דאילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה כדאמרינן פ' בן סורר [ד] ומאותו אתרוג קבלו בגדיו ריח אתרוג של ג"ע וקצת יש סמך לדבריהם אלו מספר הזוהר וז"ל ותרא האשה כי טוב העץ גומר מה חמת אר"י ההוא אילנא הוה סליק ריחו כד"א כריח שדה אשר ברכו ה' ובגין ההוא ריח דהוה סליק חמדת ליה למיכל מיניה אבל בב"ר לא משמע כן שיהא הריח מג"ע בא על ידי הבגדים של עשו אלא שבזכות יעקב נכנס עמו ריח של ג"ע והסיפך בעשו על ידי רשעתו נכנס גיהנם ודו"ק: משושה חגה גו' מ"ד מר"ח כו' מחגה כו' · יש לדקדק דא"כ למאי נכתב חדשה ושבתה וכן לאידך תנאי למאן דדריש חדשה א"כ חגה ושבתה למה נכתבו ומאן דדריש שבתה א"כ חגה וחדשה נ"ל ויש ליישב דהני תנאי לא פליגי אלא לענין שמחת סיפור וכיבוס באיזה זמן שהם אסורים מיהו

[א] מהרש"א ד"ה ומפתחות במסכת פסחים (פ"ח ע"א): [ב] שם ד"ה באב. גם שאמרו (שבת קנו ע"א): [ג] שם ד"ה אחרית. כדאמרינן פרק (החובל דף פז ע"ב ובפרק חזקת הבתים ד"נב כנ"ל): [ד] שם ד"ה הכריח כדאמרינן בפ' בן סורר (לא מצאתי שם דף ע ע"א רק לר' מאיר גפן היה ולר' יהודא חטה היה ולר' נחמיה תאנה היה וכן בברכות מ' ע"א אבל שהיה אתרוג ליתא ולא בכל הש"ס דילן*)

*) נמצא בבראשית רבה במקומו ע"ש:

יד יוסף

א ערובין מ ע"ב: ב נ"ל וברחיצה ועי' ברי"ף ורא"ש דלא גרסי באכילה ובשתיה:

חדושי גאונים

גמול והטובה המתוקנת לצדיקים לעתיד לבא כסף או זהב שהשליכו לו כרעה דדהבא והוא נראה אליו היותו חסר בשלחנו כמו שזכר. ואם נכון השכר לצדיקים והטובה הגדולה לכן כסף או זהב הנה יהיו מלכי ארץ ורוזני תבל אשר שמו זהב כתל"ס ותמלא ארצם כסף וזהב ואין קצה לאוצרותם. ותהוו בחדרי משכיותם. על רצפת בהט ושש ודר וסוחרתם. וכל אבן יקרה משוכתם. בעלי העולם הבא בחייהם בעולם הזה וחלילה לנו מאמיני הדת האמת שלומי אמוני ישר' האמוני על חוק התורה חלילה שנחשוב כזאת על עם ה' לחשוב מחשבות כאלו ולבלתי ידח ממנו נדח. ואין צריך לומר שאיש ואשתו החסידים והתמימים יבקשו מטובת העולם הבא דבר כפי פביעות

עיון יעקב

בשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. פירש רש"י משנכנס אדר וימי נסים היה לישראל פורים ופסח ע"כ ונ"ל דהכריח רש"י דקשה על תנא דמתניתין דקתני משנכנס אב ממעטין בשמחה ומזה למד רב יהודה דכך על אדר מרבים בשמחה יותר לא ה"ל לתנא למיתני מילי דפורענות רק שמחה משנכנס אדר מרבין בשמחה וממילא ידענו דכך משנכנס אב שהיה זמן הגלות ממעטין בשמחה להכי תירץ ימי נסים היו לישראל פורים ופסח א"כ כיון שהיו בו שתי גאולות לכך מרבין בשמחה אבל לא בשביל גלות אחת לכך צריך למתני משנכנס אב וק"ל: ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה'. התוס' כריח שדה של תפוחים כריח אתרוגים שמעתי מאמ"ו ה"ה מוהר"ר יוסף נר"ו

עץ יוסף

רבתא אי' משא גיא חזיון גיא שכל החוזים מתנבאים עליה (ופירושו נבואה זו נאמרה על ירושלים. וקראה גיא חזיון לפי שכל החוזים היינו הנביאים מתנבאים עליה להשיב יושביה מעון. וקראה גיא אף שהוא הר לכוונה לגנאי לפי שהפילוה יושביה ברעתם ושמוה מהר אל בקעה ואינה ראויה שתקרא עתה הר אלא גיא) גיא שכל החוזים עומדים ממנה (וקראה גיא למעלת העיר ולשבח. כי כשם שהבקעה מקבלת מי גשמים כך ירושלים מוכנת לקבל שפע נבואה. לפי ששם הוא שער השמים. ומשם באה הנבואה לנביאים) שכל החוזים (פי' רובם ככולם) עומדים ממנה. דאמר רבי יוחנן כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי היה:

עח בך משנכנס אדר. ופרש"י משום גם אדר ימי נסים היו לישראל פורים ופסח ע"כ. וכתב הה"ר מפרש"י זה מוכח דנס ניסן הוא כאדר. וכתב רש"י

ענף יוסף

עח משנכנס אב ממעטין בשמחה. וז"ל התוס' במגילה דף ה ממעטין ר"ל שלא יהיו שיש כלל. וחמירי מט' באב שמארסין בו. אבל אין לפרש ממעטין אבל שיש קצת דא"כ היה לו לפרש השיעור מה הוא קורא ממעט:

ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה בש"ס ובמדרש ובהלכות ובאגדות אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות ושונה במקום שאינו רגיל לשנות וקורא בקינות ובאיוב ובדברים הרעים שבירמיה ותינוקות של בית רבן [א]בטלים משום שנאמר (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב רבי יהודה אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה ותינוקות של בית רבן בטלים בו משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב:

שם אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אילעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב [דף ל ע"ב] בין תנור לכיריים ואוכל ושותה עליה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו]:

עט דף כו ע"ב משנה [ב]אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיה"כ שבהם בנות (ישראל)[ירושלים]יוצאות בכלי לבן שאולים [ג]כדי שלא לבייש את מי שאין לו וכל הכלים טעונין טבילה ובנות ירושלי' יוצאות(במחולות)[וחולות] בכרמים ומה הן אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה (משלי לא) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל ואומר (שם) תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה · *) וכה"א (שה"ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זו מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בהמ"ק שיבנה ב"ב:

דף ל ע"ב גמרא ר"ע אומר כל העושה מלאכה בט"ב אינו רואה סימן ברכה לעולם וחכ"א כל העושה מלאכה בט"ב ואינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה [שנא' (ישעיה סו) שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה [ד]שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה [ה]מכאן אמרו כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה · תנ"ה כל האוכל בשר ושותה יין בט"ב עליו הכתוב אומר (יחזקאל לב) ותהי עונותם על עצמותם:

פ שם פיסקא אמר רשב"ג לא היו י"ט לישראל כט"ו באב וכיה"כ וכו'] [ו]בשלמא יוה"כ יום סליחה ומחילה יום שניתנו בו לוחות אחרונות (לישראל) אלא ט"ו באב מאי היא אמר רב יהודה אמר שמואל

רש"י

באבל דקא חשיב נמי איסורים שנוהגין בו לבד מהני דנהיגי באבל רחיצה סיכה ונעילה כו': ואסור לקרות בתורה כו' · דכתיב בהו משמחי לב: במקום שאינו רגיל לקרות · דכיון דלא ידע אית ליה צערא: בין תנור לכיריים · מקום מנוול שבבית]: שאולין · שכולן שואלות זו מזו אפילו עשירות כדי שלא לבייש את מי שאין לו: טעונין טבילה · כל אותן בגדים קודם לבישה לפי שאין כל אחת בקיאה בחברתה שמא נדה היתה וכדי שלא לבייש נדות הצריכו להטביל את כליהן: וחולות בכרמים · (לשון מחוללות) [כמו לחול במחולות]: צאינה וראינה בנות ציון · דמשמע שיוצאות וחולות: במלך שלמה · במלך שהשלום שלו: אמו · כנסת ישראל מתן תורה · שנתנו לוחות אחרונות ביה"כ: בנין בהמ"ק · שנתחנך ביה"כ כדאיתא במ"ק: אינו רואה סימן ברכה · מאותה מלאכה: כל האוכל בשר ושותה יין בט"ב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם · בתשעה באב כלומר בסעודה המפסיק בה: שנתנו בו לוחות אחרונות · שבי"ז בתמוז ירד משה מן ההר בתחלה ושבר הלוחות וביום י"ח טחן את העגל וביום י"ט עלה למרום לקבל לוחות אחרונות ונשתהה שם שמונים יום ארבעים יום עמד בתפלה דכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום וגו' וארבעים יום ועמד (שם לחזור וללמוד תורה) כבראשונה חשוב מתשעה עשר בתמוז שנים עשר מתמוז דההיא שתא מליוה ושלשים דאב הרי מ"ב ותשעה ועשרים דאלול הרי אחד ושבעים ותשעה דתשרי הרי שמונים וביום הכפורים ירד:

מהרש"א

לכולהו תנאי כתיבי כולהו למילי אחריני דאית בהו נמי שמחה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה תדע דהא תנא דמתני' ס"ל דאין אסור סיפור וכיבוס אלא בשבת שחל ט"ב בתוכה ובריש' קתני משנכנס אב ממעטין בשמחה דהיינו מר"ח ודו"ק: ואסור לקרות בתורה כו' · עיין פרש"י ולולי פירושו נראה דלאו משום שמחה נגעו בה דלא מייתי האי קרא דמשמחי לב אלא בסיפא גבי תינוקות של בית רבן אבל בשאר כל אדם איכא טעמא אחרינא משום שלא ישכח אבלו של יום ובשאר עסקים נמי אסור מה"ט ולרבותא נקט דאפילו ללמוד תורה אסור בו אבל בתשב"ר נקט ליה [ד]מקרא דאסור מיהת משום שמחה: [דומה לו כמו שמתו מוטל כו' · ר"ל דלא הוי ליה ט"ב כאבילות ישנה]: וכה"א צאינה וראינה וגו' ביום חתונתו זה מתן תורה · פרש"י י"ה שנתנו בו לוחות אחרונות ע"ש והוסיף הרע"ב וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שנתחנך בי"כ עכ"ל ולא ידענא חנוכו בי"כ [א] ולפי עניננו נראה דאט"ו באב קאי שטעמי שמחתו אמרינן בגמרא תלוים בבנין המקדש: כל המתאבל על ירושלים כו' · עדיפא מיניה מפורש בהאי קרא דאיהו גופיה נמי שמח אלא מכאן אמרו קאי אשאין מתאבל דאינו מפורש מה עונשו וקאמר דמכאן אמרו כו' דמכלל הן אתה שומע לאו וכל שאינו מתאבל כו' מיהו ק"ק דליכא לדיוקי מקרא דמכלל הן אתה שומע לאו אלא דהמתאבל הוא גופיה שמח ושאינו מתאבל אינו שמח ומנא ליה לדיוקי דאינו מתאבל אינו רואה בשמחתה וי"ל דהרואה בשמחתה א"א שלא יהיה גם הוא שמח: ותהי עונותם על עצמותם כו' · ר"ל גם כשיכלה הבשר הנרקב לאחר מיתה ועדיין העצמות קיימים נרשם עליהם שתיית היין כדאמרי' פרק המפלת השותה יין עצמותיו שרופים כו' וכל ששתייתו מרובה כו': [בשלמא יוה"כ משום דאית בה כו'.

[א] מהרש"א ד"ה וכה"א. ולא ידענא חנוכו ביה"כ. לכאורה שפיר ידענא דחנוכו ביום הכפורים מסוגיא דמ"ק (ט' ע"א) אותו שנה לא עשו ישראל את יוה"כ ע"ש. וכן במ"ש המהרש"א עוד בזה"ל ולפי עניננו נראה דאט"ו באב קאי שטעמי שמחתו אמרינן בגמ' תלויה בבנין המקדש עכ"ל צריכין ביאור שהרי לטעמא יום שהותרו שבטים לבא זה בזה וכו' וכן לטעמא יום שהותר שבט בנימין וכן לטעמא יום שכלו בו מתי מדבר וכן לטעמא יום שניתנו בו הרוגי ביתר לקבורה. עיין מזה בסוגיין בסמוך לכולהון אין שייכות לבנין בית המקדש. [והתעורר בזה האחרונה שבחור השלם ר' בנימין סג"ל]:

יד יוסף

א ג' הרי"ף והרא"ש אינן בטלין בו דברי ר"מ ר' יהודה אומר אף אינו קורא במקום וכו' ותינוקות של בית רבן בטילין בו משום שנא' פקודי ה' ישרים משמחי לב וע"ע טא"ח ר"ס תקנ"ד: ב ב"ב קכא ע"א ירושלמי מכילתין פ"ד פתיחתא דאיכה רבתי סי' לג: ג פסחים ע"א וש"נ ד גיטין נז ע"א: ה ב"ב ס ע"ב: ו שם קכא ע"א פתיחתא דאיכה רבתי בסי' לג:

חדושי גאונים

שמאמר. אשר על כן אמרתי אני אל לבי שודאי זאת ההגדה רומזות מזולת מה שהיא כפי פשיטותה דבר פנימי נסתרי וכמו שאומר החסיד השלם הזה צדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו לגודל חסידותו וצדקתו ויושר לבבו שגם אשתו שהיא צורתו הנעימה החשודה והתמימה ברה כחמה כמו שזכרנו בראש החיבור בהרבה מקומות שהיא האשה המשובחת בדברי שלמה והיא

*) אפשר לומר כשם שאלה עניות רוצות להנשא כך נמצאו בחורים ת"ח או כהנים עניים שרוצים לישא וכאשר שאין להם תואר פנים ואפס כסף אינם מוצאים בת זוגם. ואמרו ג' כתרים הם כתר מלכות תורה וכהונה. כתר מלכות לא' נתנה רק הב' נשארו לרבים כתר תורה וכהונה. והמעוטר בא' מאלה גם הוא קורא לבנות ישראל בתולה שאי עיניך וראי שאין עטרה כעטרת התורה או כעטרת הכהונה אשר משכן כבודם בבהמ"ק לעמוד לשרת לפני ה'. וזה כוונת המשנה וכן הוא אומר. כמו שהיא אומרת. הבחור אומר צאינה וראינה כו' בעטרה של מ"ת ובעטרה של בהמ"ק והנשאו לאלו אשר כל חפצים וכל שמחות לא ישוו בהם שנאמר צאינה וגו'. (נחל אשכול):

עיון יעקב

דקשה לתוס' האיך קאמר אשר ברכו ה' הלא בימי אדה"ר נתקללה האדמה בשביל שגינתה ולא הוציאה טעם פריו ועצו שוה לזה מתרצים התוספות כריח האתרוג שטעם עצו ופריו שוים: עלין הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם. עיין פירש"י ביחזקאל ל"ב שפי' שלא נתכפר מעוונם כלום, אף כאן קאמר אף שהם בגלות אין הגלות מכפר עליהם כיון שאינם מתאבלים על ירושלים ולא נתכפר מעוונם כלום: בשלמא יוה"כ משום דאית ביה סליחה ומחילה יום שניתנו בו לוחות אחרונות. הולכך לשני טעמים דמשום טעם א' ניחא

עץ יוסף

רש"י זה פורים ופסח משום דהיה קשה לרש"י נימא נמי ניסן משנכנס · לכן פי' דבאמת כן כוונתו משנכנס אדר שהם פורים ופסח ע"כ:

עט ומה היו אומרות. ר"ל בזמריהן היו אומרות כן. לא שיאמרו כן כלפי הבחורים כי זו פריצות גדולה לבנות ישראל: בחור שא נא עיניך וראה. שאסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה שלא יהא בה מום ודבר מכוער. אבל אל תתן עיניך ביופי אלא במשפחה משום שאין השכינה שורה אלא על מיוחסין שבישראל. כי שקר החן והבל היופי. אבל אשה יראת ה' היא תתהלל לכן תן עיניך במשפחה טובה כי הכל נמשך אחר השורש. ואין אשה אלא לבנים:

פ יום סליחה ומחילה. פי' שנמחל להם עון העגל ביום הכפורים ונקבע לכפרה

שהותרו שבטים לבא זה בזה · דרחמנא אמר וכל בת יורשת נחלה וגו' (במדבר לו) וכתיב (שם) לא תסוב נחלה גו' והתירוה בט"ו באב: זה הדבר אשר צוה ה' · דבר זה של הסבת נחלה: לבא בקהל · שנשבעו השבטים מליתן בנותיהם לשבט בנימין משום פלגש בגבעה: ממנו. מיעוט הוא: ולא מבנינו · כלומר ממנו כתיב בקרא דהכי נשבעו איש ממנו אל יתן להם בתו אבל מבניהם לא נשבעו: שבלו בו מתי מדבר · דאמרינן בירושלמי כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר היה כרוז יוצא לפני משה כל ערב ט' באב ומכריז ואומר צאו הכל לחפור והיה כל א' מישראל יוצא וחופר לו קבר שמא ימות קודם שיחפור בערב היה כל אחד לן בקברו למחר היה הכרוז יוצא ומכריז ואומר הבדלו החיים מן המתים וכל מי שהיה בו נפש חיים היה עומד ויוצא ומי שהיה עתיד למות היה תולעת יוצא מטבורו ונכנס לתוך פיו ומת והיו קוברים אותו וכן כל שנה ושנה לסוף מ' שנה היה הכרוז יוצא ומכריז יצאו הכל לחפור וכו' ועמדו כולן חיים כיון שראו כך תמהו ואמרו שמא טעינו בחשבון החדש חזרו ושכבו בקבריהן בלילות עד ליל ט"ו וכיון שראו שנתמלאה הלבנה

כל הסוגיא מפירש פרק יש נוחלין בחידושי הלכות ובאגדות]:

אַיום שהותרו שבטים לבא זה בזה מאי דרוש (במדבר לו) זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד וגו' דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה (בלבד) · (רבה בר בר חנה א"ר יוחנן) [אמר רב יוסף אמר רב נחמן] ביום שהותר שבט בנימין לבא בקהל שנאמר (שופטים כא) ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה מאי דרוש [אמר רב] ממנו ולא מבנינו · (רב אידי בר אבין אמר רב יוסף) [רבה בר בר חנה א"ר יוחנן] יום שכלו בו מתי מדבר דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר גלא היה דבור עם משה שנאמר (דברים ב) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם וידבר ה' אלי לאמר אלי היה הדבור

עיון יעקב

דמקרי י"ט אבל לא שיהא עדיף משאר י"ט דקאמר לא היו י"ט וכו' לזה הולרך לשני טעמים ובט"ו באב נמי ודאי כולהו אמוראי לא פליגי אתנא דר"א הגדול שקרו ליה יום תבר מגל לפי שתשש כחה של חמה בט"ו בו והוא דבר הניכר ונראה אלא דפליגי על טעם השני שאינו מבורר כל כך וז"כ התוס' ד"ה יום שהותרו שבטים לבא זה בזה ודו"ק:

ענף יוסף

פ יום שהותרו שבטים לבא זה בזה. וז"ל התוס' פי' דהיינו י"ט עכ"ל. כלומר לא תטעה דעשו י"ט לאסור בהספד ותענית אלא מה שהותרו השבטים היינו י"ט עצמו יומא טבא לישראל (ספר רלוף אהבה) וק"ק מ"ש מ"א בסימן תקע"ג דתתן אין מתענה בט"ו באב כיון שמוזכר בש"ס. וכן בלבוש סיים עשאוה כי"ט לענין נפילת אפים ותענית. ואני שמעתי דמ"ש תוס' דהייט י"ט. יום טו"ב. ר"ת ט"ו באב. ור"ל בט"ו באב היה היום שהותרו. גם כ"ל דמקשים המפרשים הא ברייתא היא דכלו מתי מדבר · ולמה נתנו אמוראים טעמים אחרים. ונראה לי לתרץ דכיון דנתן ביוה"כ ב' טעמים. יום סליחה. ולוחות. אלמא דס"ל משום טעם אחד לא הוי אלא י"ט כפשוטו. אבל כשיש עוד טעם שייך בו לומר לא היה י"ט כי"ה. וא"פ ה"ה בט"ו באב נ"ל טעם אחר שהוא י"ט כפשוטו כדי שנאמר מטעם דברייתא לא היה י"ט כט"ו באב. וזה קשה לתוס' ומתרץ דהיינו י"ט ור"ל כפשוטו. אבל לטעם דברייתא צריכין שאין י"ט דוגמתו (א"ר בסימן תק"פ ס"ק י): יום שכלו בו מתי מדבר כו'. כתבו התוס' וז"ל כדאמרינן כל ט"ב היו עושין קבריהן ושוכבין בתוכן ולמחר הכרוז יוצא הבדלו החיים. ואותה השנה שכלתה הגזירה קמו כולם. והיו סבורין שמא טעו בחדש. עד שראו הלבנה מלאה ואז ידעו שכלתה הגזירה ועשו י"ט. ופרשב"ם (בב"ב דף קכ"א ע"א) כל המ' שנה לא היו מתים אלא בט"ב. ובכל תשעה באב היו מתים כ"א אלף ופרוטרוט. ומפרש התם דאותו הפרוטרוט עולה למ' שנה ט"ו אלף ע"כ. והקשו המפרשים הלא ישראל היו ת"ר אלף ואיך כתבו תוס' שבכל שנה מתו כ"א אלף זה אינו מכוון דחשבון זה עולה לסך גדול יותר מן ת"ר אלף. וגם מ"ש ופרוטרוט ט"ו אלף לכאורה אינו אלא דברי נביאות מאן גלי רזיא בבית מדרשא ומתרץ בספר חות יאיר. וו"ל מלאתי בכמה מקומות במדרשים ראיות ברורות שביום שחל ט"ב בשבת לא היו מתים אנשי המדבר וכן משמע מתוס' גופיה דז"ל תוס' יום שכלו בו מתי מדבר כדאמרינן כל תשעה באב היו עושין קבריהם כו'. וזהו דוקא בחול. כי בשבת אסור לחפור הקבר ואינו דוחה שבת. ע"כ שס"ל שלא מתו בט"ב רק דוקא כשחל בחול ולא בשבת. וכן מלינו בש"ס דאמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם הייכם אני קובע לכם בכיה לדורות בט"ב. והנה חזי מאי עמא דבר ט"ב שחל להיות בשבת אינו נוהגין בו דיני ט"ב. וא"כ נקוט כלל זה בידך שלא היו מתים כלל כ"א כשהיה ט"ב חל בחול. והנה בשנה שניה שלח משה מרגלים. ושנה אחת קודם. השכיסתן לארץ פסקה הגזירה כמבואר להדיא בתוס' ב"ב דף קכ"א ע"א ע"ש. וא"כ הזמן השנים שמתו דור המדבר היה ל"ז שנה כי הגזירה היתה בשנה השניה ונגזרה משנה שלישי ואילך ואחר העיון בלבוש הלכות ר"ח ובעברונות מזדמן ע"פ קביעות סדר השנים תוך ל"ז שנה חל ט"ב בשבת תשעה פעמים ע"פ סדר א"ת ב"ש כו'. נמלא שלא מתו ישראל רק כ"ח שנה מאותן ל"ז שנה. וישראל היוצאים ממצרים היו ששים ריבוא שלשת אלפים. ועפ"ז מדוקדקים מאד דברי תוס' שמביאים בשם רשב"ם. וה"פ התוס' ופי' רשב"ם וכו' לא היו מתים אלא בט"ב. ובכל תשעה באב היו מתים כ"א אלף ופרוטרוט. כ"ח פעמים כ"א הוא תקפ"ח אלף. ויוצאי מצרים היו תר"ג אלף נמצא היה הפרוטרוט עולה מכוון ט"ו אלף עכ"ל: שכלו בו מתי מדבר. עיין מ"ש בעץ. ותוס' הקשו דלמה חפרו קברים בשנה האחרוניה כיון שכבר מתו אותן שהיו ראוין למות שכל אחד היה יודע בעצמו שלא היה מבן עשרה ועד בן ששים מפקודי משה ואהרן. וי"ל שלא נתברר להם זה דמבן עשרים שנה ולמעלה היה הגזירה ולא עשרים בכלל. והם סבורים היו כי אף בני עשרים ממש היו בגזירה. והיו סבורים שימותו בשנת הארבעים ממש ויצאו לחפור ולא מתו. ובאמת לא היה עליהם גזירה זו במחשבה של הקב"ה והיפ"מ הקשה וז"ל תימה דאפילו לא נראתה הלבנה בר"ח האיך אפשר לטעות כל כך דודאי מנו כ"ט יום לתמוז. ואפילו יעוייר שטעו דהוה להו לעשות תמוז מלא כדרך שהיה תמוז דשנת שלוח מרגלי שהיה מלא כדאי' לעיל אין כאן טעות רק יום אחד. אבל מעשרה ואילך איך עלה בדעתם שטעו עכ"ל: ודע שכתבו תוס' כאן שיש מפרשים שהיו מתים בכל יום. אך רוב המתים היו לעולם בתשעה באב. ובחמשה עשר באב פסקה הגזירה ולא מתו כלל. ועשו י"ט ע"כ: דאמר מר עד שלא כלו כו'. וכתב רש"י לפיכך יום טוב הוא עכ"ל. ולכאורה קשה הא רש"י כתב לעיל מזה שכיון שידעו שחושבין חדש מכוון וכבר ארבעים שנה של גזירה נשלמו קבעו אותו הדור לאותו היום יום טוב. הרי שבשביל שבטלה הגזירה הוא י"ט. אך דהיה קשה לרש"י למה מסיים הגמרא דאמר מר כו'. אלא ע"כ לתרץ מה שאמרו לא היו ימים טובים לישראל כיוה"כ וכט"ו באב. דאי משום שנתבטלה הגזירה הרי הוא י"ט. ולמה אמר לא היו י"ט כט"ו באב. לכן מסיים הגמרא דאמר מר כו' לפיכך י"ט הוא וכפרש"י. וא"כ יש ב' טעמים

על

עץ יוסף

לכפרה גם לדורות (ריטב"א) ועיקר הכפרה היה על שלא עבדו ישראל כולם את העגל. כי הנשים מיאנו בהם. והם הגינו עליהם · (אלון בכות של הגאון מו"ה יהונתן): יום שהותרו שבטים לבא זה בזה. פי' רשב"ם הכי הוה קים להו. וכן לריך לומר בכל הני דקאמרי שאר אמוראי: לבא זה בזה. כלומר שהותרו מהאי איסורא שנאמר וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל וגו' לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה דמשמע אבל למטה אחר לא· ולאו שבא מכלל עשה עשה. וכן הותרו מאיסורא דלא תסוב נחלה מבני ישראל ממטה למטה אחר: דהיינו לאו שלא תנשא לבן שבט אחר כדי שלא תסוב נחלה וכו' כדאיתא בפרק יש נוחלין אבל קשה האי איסורא מאי אכפת להם וכי לא היו יכולים ליקח משבט שלהם. וי"ל משום שאמר הכתוב וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל דמשמע שתירש שתי מטות. וקשה וכי אפשר לבת שתירש שתי מטות. דליכא למימר דממטות פי' מאחד המטות דא"כ למה לי כלל ממטות. כל שהיא מבני ישראל מאחד מהמטות היא. אלא אמור מעתה אביה משבט אחד. ואמה משבט אחר. ואמה ירשה את אביה. נמלאת זו הבת יורשת נחלה משבט אביה ומשבט אמה. וקפיד קרא דלא תנסביה אלא לגברא דדמיא לה. שאביו משבט אביה. ואמו משבט אמה. והא דנקט קרא למשפחת מטה אביה תהיה לאשה. ה"ה למשפחת מטה אמה כמסקנת הגמרא בפרק יש נוחלין. ולפ"ז היה קשה הם להמלא בן זוג לאשה יורשת נחלה משני שבטים שיהיה הבעל ג"כ כיולא בה להכי כשבטלו זאת עשו י"ט. ואפשר שזהו כוונת התוס' במה שכתבו יום שהותרו השבטים לבא זה בזה פי' דהיינו י"ט. פי' דהיה קשה מאי י"ט הוא זה. דמאי איכפת להו אם ישאו נשים משבטם. ע"ז מתרלו דהיינו י"ט וכונתם למ"ש. ועיין בפתיחתא דאיכה רבתי ובפרק יש נוחלין: לא היה דבור עם משה · הקשו המפרשים והרי כמה דינים נאמרו באותן ל"ח שנה · ומתרץ הבאר שבע שלא דבר עמו דרך חיבה כדרך שאדם מדבר אם חברו אוהבו שנכנס עמו בדברים אף שלא מן הצורך לרוב חיבה · וגם לא דיבר עמו פנים אל פנים · ורש"י כאן פי' שלא היה הדבור עם משה פה אל פה בחיבה אלא בחזיון לילה · והרשב"ם בב"ב דף קכ"א פי' שלא היה הדבור עם משה פה אל פה כבתחילה · אבל אם הוצרכו לדבר כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר ע"י מלאך או באורים ותומים · אי נמי לא היה מדבר עמו אלא ע"י מעשה הצריך להם · והרבינו בחיי כתב וז"ל דעת רבותינו ז"ל שלא נתייחד הדבור עם משה עד שכלו מתי המדבר · כי מעלתו של משה בשביל ישראל היתה וישראל היו נזופים כל ל"ח שנה · והיום שנודע להם זה ט"ו באב היה כשנתמלאה הלבנה והיה היום ההוא גדול אצל ישראל בשמחה גדולה שבו ידעו בבטול הגזירה · גם אצל האיש משה גדול מאד בחזרת הנבואה אליו שבו נתייחדה הדבור · ומה שלא נתייחד עמו מיד כשכלתה הגזירה בעשירי · לפי שהיה מתאבל משה על הגזירה מן ט"ב עד ט"ו ואין הנבואה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה · ומטעם זה לא נתייחד עמו

עד

א ילקוט סדר משפטי רמז תקפ"ח : ב ב"ב קכא ילקוט שופטים רמז עו וילקוט ויצא רמז קלו: ג שה"ר פ"ב סי' כז מכילתא פ"א ת"כ סוף פ"א :

חדושי גאונים

היתה מחממת גופו המשל לתנור לחום הטבעו ורתיחת המות התאוה אשר בו כמו שזכרנו משני מיומא ואותו היתה מחממת לטוב לו כתנור בוערה מאופה ירלה מחממת גופו ולבבו כי יחם לבבו בבכי ובתחנונים ועל ידיהם יעלו אידי הבכיה והעשן עשן המערכה מערכי לב לנגד עיניו לירא׳תה העונש ושלא תתקיים לעולם הבא. בין תופשי המלחמה היוצאים לצבא צבא העבודה עבודת הקדש לעתיד לבא. ולזה המעשים האלו היתה עושה בזה העולם הנקרא בלשון חכמינו ז"ל בלשון ערב שבת כאמרם מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וזה ידוע. והנה לקראתה שכונתה הרעה שית זונה ונלורת לב אשה זרה נכריה הוא השטן הוא היצר הרע ואמר אחרי שנתאמת לו בבירור שאין עמה כל עון אשר חטא א"כ מעשי העשן הזה שזכרנו למה הוא לה. והלך לשקוד על דלתותיו לשמור מזוזות פתחי לבו אולי יוכל יכה בו וזכר כי לא נלח הרוח הרעה הזה את עשן המערכה שזכרנוכי הנה החסיד הזה בושת פניו כסתהו ובטהרות נשמתו ובתורתו נתלבש ואל החדר רץ חדר בחדר להחבא מפני איש לר ואויב הזה חופש כל חדרי בטן ולזה כאשר ראתה נשמת הלדיק כי האורב יושב לה בחדר לזה באה חיש קל מהרה חדרי המלך פנימי ואל חדר הוראות התורה והמלוה ועליותיו וחדריו הפנימים כענין שאמרו בראשון מקדושין אם פגע בך מנוול זה משכהו

הלבנה בט"ו ולא נראית הלבנה עוד חסרה ולא מת אחד מהן ידעו שחשבון החדש מכוון ושבטלה הגזרה וקבעו אותו הדור לאותו יום (ועשאוהו) י"ט : לא היה הדבור עם משה · פה אל פה [בחיבה] אלא בחזיון לילה : [לאיזה שירצו יעלו · הושע בן אלה רשע הוה דכתיב ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל והיינו דקאמר רק שביטל את הפרסדאות ואמר לאיזה שירצו יעלו] : (הרוגי ביתר· דלאחר חורבן היתה אותה גזירה ומפרש בתלמוד שעשו כעין חומה סביב העיר ז' שנים ועמדו המתים על הארץ עד ט"ו באב) : מלכרות עצים למערכה · שעד אותו יום היו עצים יבשין וראוין לשריפה ונוחין ליבקע ומכאן ואילך לא היו מבקעין שתשש כחה של חמה ליבשן [וחיישינן מפני התולעת לפי שעץ שיש בו תולעת פסול למערכה] : וקרו ליה · ליום ט"ו באב : יום תבר מגל· כלומר נשבר הגרזן שפסקו מלכרות עוד עצים : מכאן ואילך · (מניסן ואילך עד ט"ו באב אי בעי עסיק בלילות אבל מט"ו באב ואילך מאן דמוסיף לילות על הימים ועוסק בתורה מוסיף הקב"ה שנים על שנותיו : ודלא מוסיף · לעסוק בתורה בלילות: תקבריה אמיה · כלומר ימות בלא עתו : סגן · הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם אירע בו פסול : משוח מלחמה · הוא הכהן שמכריז ואומר מי האיש הירא ורך הלבב : אפילו מקיפלים ומונחין בקופסא · כלומר בארגז צריכין טבילה

הדבור · עולא אמר [א]יום שבטל בו הושע בן אלה *) פרסדאות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר [דף לא ע"א] לאיזה שירצו יעלו [ב]רב מתנה אמר יום שניתנו בו הרוגי ביתר לקבורה (דאמר) [ואמר] רב מתנה [ג][אותו] יום שנתנו בו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה · רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יום שהיו פוסקין בו מלכרות עצים למערכה · דתניא ר"א הגדול אומר מט"ו באב ואילך [ד]תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשים אמר רב מנשיא וקרו ליה יום תבר מגל מכאן ואילך דמוסיף יוסיף [ו]ודלא מוסיף [יאסף. [א] תני רב רב יוסף מאי יאסף] אמר רב יוסף תקבריה אמיה : [פיסקא] שבהם בנות ישראל יוצאות וכו' · ת"ר בת מלך שואלת מבת כ"ג בת כ"ג שואלת מבת סגן בת סגן שואלת מבת משוח מלחמה בת משוח מלחמה שואלת מבת כהן הדיוט וכל ישראל שואלין זה מזה [ה]כדי שלא לבייש את מי שאין לו : [פיסקא] כל הכלים טעונין טבילה (א"ר זריקא) א"ר אלעזר אפילו מקופלין ומונחים בקופסא : [פיסקא] ובנות ישראל יוצאות וחולות[ב] בכרמים · תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם : [פיסקא] ומה הן אומרות בחור וכו' תנו רבנן (ארבע משפחות היו בארץ ישראל) יפיפיות שבהן אומרות תנו עיניכם ביופי שאין אשה אלא ליופי מיוחסות שבהן אומרות תנו עיניכם

ובת כ"ג מבת סגן כו' · כל אחת שואלת משל למטה ממנה היינו נמי מה"ט שלא יהיו להן בגדים חשובים כל כך לגבי העניים ועוד דאי בת כהן גדול שואלת ג"כ מבת מלך ה"ל כאילו מחליפים בגדיהם ויתבייש מי שאין לו להחליף ומה"ט נמי תני במתני' שאין לובשין רק לבנים שלא לבייש העניות שאין להם צבעונים רק לבנים : מי שאין לו אשה נכנס לשם כו' · וכ"ה במתני' בחור שא עיניך כו' אל תתן כו' וכמ"ש בפרק האיש מקדש[ג] שאסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה ולאו משום יופי דהא קאמר אל תתן עיניך בנוי כו' אלא דמ"מ יראנה שלא יהא בה מום ודבר מכוער : יפיפיות כו' מיוחסות כו' מכוערות שבהן כו' · כי הפעולות הם שלשה חלוקות שהם הטוב והערב והמועיל היפיפיות הם מכת האומרות להלוך אחר הערב והמיוחסות אומרות למשוך אחר הטוב והמכוערות אחר המועיל כמ"ש ובלבד שתעטרונו בזהובים ובמתני' לא חשיב רק כת האומרים למשוך ולברור את הטוב ובע"י חשיב דכת אחת עשירות שבהן אומרות תנו עיניכם בממון והוא כת להלוך אחר המועיל ועל זה יש לפרש בפרשת רות שפירש רש"י שם שבה פה פלוני אלמוני גו' שהיה שם הגואל טוב אלא שלא כתב שמו לפי שלא אבה לגאול והרי

*) כגמ' הגי' פרוסדיות ובערוך הגי' פרוזדאות פי' שומרים . עי' לעיל והוסיפו פרוזדאות ובגיטין ובכ"ב הגי' פרדסיות :

עיון יעקב

מכאן ואילך מאן דמוסיף יוסיף . כלומר עד כאן עסקו באש המזבח ועכשיו שתשש כחה של חמה יהו עוסקין יום ולילה באש של תורה ועיין בחידושינו דב"ב דף קכ"א מ"ש בזה :

עין יוסף

עד ט"ו · ומעתה יהיו הכל שמחים כאחד · משה ובני ישראל · ולכך לא מצינו לשון וידבר משפלא משה מרגלים עד כאן · אלא לשון ויאמר לפי שלא התנבא מתוך אספקלריא המאירה · וכאן גלו לנו חכמי האמת מעלת לשון וידבר על לשון ויאמר · ומזה אמרו וידבר ה' אלי · אלי היה הדבור כלומר עכשיו בדבור ולא קודם לכן אלא באמירה · (עכ"ל בסדר דברים) : פרסדאות שומרים · ובערוך גרס פרוזדאות · וכדתניא בס"ע כשראה הושע בן אלה שגלו עגלי זהב עמד והעביר פרדסאות שהשיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל · שבכל מלכי ישראל הוא אומר וילך בחטאת ירבעם בן נבט וגו' · אבל בהושע ב"א כתיב רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו (רשב"ם) : יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה · שבתחילה גזרה המלכות שלא יקברום · עד שעמד מלך אחד ונתן הקב"ה בלבו שיתנם לקבורה · ולכך שמחו שזכו לקברם · ולא הסריחו באותן שבעה שנים שלא ניתנו לקבורה : תקנו ביבנה · פי' ב"ד של רבן גמליאל הזקן שביבנה (אבודרהם) : הטוב והמטיב ותקנוה בסעודה לפי שהוא מקום השמחה · ולכן תקנוה ג"כ על שנוי יין ועל שמועות טובות ועל הגשמים (אבודרהם) : מבת כ"ג שהוא קרוב וסמוך למלכות :

ענף יוסף

על י"ט ולפיכך אמר שפיר לא היו י"ט לישראל כו' וכחמשה עשר באב . ועיין מ"ש לעיל בענף ד"ה יום שהותרו שבטים כו' ותבין כוונתי : יום שביטל הושע בן אלה פרוסדאות כו' . אין קושיא מדאמר בשלהי מ"ק דאביה בן ירבעם בטל פרדסאות שהושיב אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל . דאפשר אחרי מותו חזר ירבעם והעמידם (יפ"ע) אבל קשה דמאי שמחה איכא בזה שביטל הושע כו' דהא מתוך זה נענשו ישראל שגלו כדאי' בים נוחלין ובפתיחתא דאיכה רבתי ויש ליישב (מהרש"א פרק יש נוחלין) : תקנו ביבנה הטוב והמטיב . כתב הצל"ח נראה שתקנו הטוב והמטיב שלא תאמר כיון שלא הסריחו . אין כאן צורך קבורה שהרי גם בלא קבורה לא יתבזו . אבל באמת הקבורה אינו צורך הגוף לבד רק ג"כ צורך הנפש כי כל זמן שלא ישוב העפר אל הארץ לא תשוב הרוח אל אלהים כמ"ש בקהלת וישוב העפר וגו' והרוח תשוב וגו' ע"כ . אך עדיין צריך תיקון פה שתיקנו לשון הטוב על שלא הסריחו ענין הגוף ולשון המטיב שניתנו לקבורה צורך הנפש . אך יבואר ע"פ מ"ש עקידה בפ' ואתחנן שמצינו בתורתנו הקדושה שבפגם נפש אחד מישראל נפגמו כולם . ולהיפך בהשלמת נפש אחד בשלימות השלם לתכלית נשלמו כולם . והמקובלים המתיקו זה היות אין ענין הנפשות לענין הגופים והגופים פרודות זה מזה וטובת ורעות הגופים כל אחד לעצמו נרגים לערו ושמחתו והנאתו . אבל הנפשות אחודים שרשו אחד חלק אלוה ממעל וגלל כן בפגם אחד מרגישים כולם . ובשלימות אחד כולם יתקנו וידוע ההפרש בין הטוב ובין המטיב שדרשו חז"ל בברכת הטוב לדידיה והמטיב לדידיה ולאחריני . וזהו שתקנו חז"ל הטוב שלא הסריחו היינו עניני הגוף זה רק טוב למת שלא יתבזה . ותקנו המטיב שניתנו לקבורה והיינו עניני צורך הנפש כאשר הוצא לעיל והרוח תשיב אל אלהים . וזהו טובה כללית לכלל ישראל . כי בטובת הנפשות כולם אחודים ונלמדים ונופל שפיר לשון המטיב טוב למת ולאחריני בטובת הנפש שמת שתשיב למחצבתה אשר היא תכלית השלימות הנפשות כלל ישראל . שבטובת נפש אחד טובה לכל הנפשות עד עולם (מעין הברכות) :

אמר רב יוסף תקבריה אימיה. ירצה לפי שעתה העת ללמוד בלילה והלמוד השייך ללילה הוא תורה שבעל פה . ודרשו חז"ל שמע בני מוסר אביך זו תורה שבכתב . ואל תטוש תורת אמך זו תורה שבעל פה ואם אינו לומד אותה אז היא גורמת שיקבר. וזהו תקבריה אימיה היא תורה שבעל פה. עוד נראה כי דרש חז"ל עוד אל תטוש תורת אמך זו כנסת ישראל וידוע כי כנסת ישראל היא מדת הדין השולט בלילה והיא השכינה אשר תורה שבע"פ נמשכת ממנה כידוע לחכמי אמת. נמצא אם הוא לומד בלילה אזי המדה הסיא מספמת עליו טובה וברכה כדאיתא במסכת תמיד הלומד תורה בלילה שכינה כנגדו ע"ש. ולהיפך הוא לסוף ודו"ק : ת"ר ארבע משפחות כו'. בגמרא הכי אי' ת"ר יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה לפי שאין האשה אלא לבנים. מכוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשם

[א] גמ' (תני רב יוסף) (תא"מ וכ"כ בכ"ב ליתא וע"ש ברשב"ם גרים יסיף ומותק גירסת יאסף) [ג]מהרש"א ד"ה מי שאין לו · בפ' האיש מקדש (מא ע"א) :

יד יוסף

א גיטין פח ע"א :
ב כ"ב קכא ע"ב :
ג ברכות מח ע"ב :
ד תד"א ח"כפ' טו: המשנה בפ"ק דלבות: ו פסחים פב א'ום"כ:

חדושי גאונים

לבהמ"דובטסרת נפשו נ ת ג ד ל ונתקדש החסיד הזה עד אשר גם גופו הנמשל כתנור שביארנו נתקדש כ א ו פ ן שנסתלק מן החומר ונהפך כולי רוחני עד אשר נתמלא מכל וכל מקדושת התורה ומצוה הנקרא לחם כידוע ואב לכולם לכו לחמו בלחמי . עד שלרוב פרישותו וטהרתו וקדושתו נהפך כולו רוחני על בלי כי השגיח או ענין הגוף ומעמד

אהבת איתן

ודלא מוסיף יאסף א"ר יוסף תקברי' אמי' . וצריך ביאור וי"ל ע"פ מ"ש בס' חסידים בפ' ותקופתו על קצותם וגו' וסמיך ליה תורת ה' וכו' דהענין הוא דשיעור ג' תקופות החמה צריכין להגות בתורת ה' בלילה והוא שיעור עיבור הולד במעי אמו דהיינו ט' חדשים ותקופה הד' פטורים ובזה מבואר כונת רב יוסף דכיון שאינו עוסק בתורה בזמן שהוא נגד עיבור הולד במעי אמו ראוי הוא שתקבריה אמו שעיברתו ג' תקופות :

והרי בתר הכי כתיב ויאמר אנכי אגאל ועדיין לא הודיע שלא רצה לייבם את רות גם קשה אחר שהודיע לו בועז שהוא הראש שבישראל ושופט להם כמ"ש אבצן זה בועז ואם לא תגאל אנכי אגאל והיא מותרת בישראל דעמוני ולא עמונית היאך טוב אמר לא אגאל פן אשחית נחלתי גו' כפשטיה אבל הנראה כי עיקר מצות ייבום להקים שם המת דאל"כ אסור לייבם דמצות חליצה קודמת מטעם זה וז"ש לה אם יגאלך טוב דהיינו מצד הטוב לשם מצות יבום יגאל ואם לא יגאלך מצד זה רק לשם ערב שהוא יופיך או לשם מועיל דהיינו לשם נחלה לא תתרצה בו רק לשם מצות ייבום שהוא הטוב ולכך כשא"ל לגואל חלקת השדה וגו' נתרצה גם בה הגואל מצד המועיל שהיא הנחלה ואמר אגאל עד שא"ל קנית להקים שם המת גו' דהיינו לשם מצות יבום ויאמר לא אוכל לגאול פן אשחית גו' ר"ל כמ"ש אונן כי לא לו יהיה הזרע גו' כפרש"י שם וז"ש בועז בסוף את מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת גו' דהיינו לשם ייבום ועיין בזה בחידושינו פרק הערל: שאין האשה אלא לבנים כו'. פרש"י אם בניך מיוחסים הכל קופצין כו' ע"ש ומשום דאין השכינה שורה [א] אלא על מיוחסין שבישראל: [עתיד הקב"ה לעשות מחול כו'. מפורש במפורשים שהוא דבר סודי]: הנה אלהינו זה וגו'. וכה"ג דרשו גבי זה אלי ואנוהו ומייתי ליה הכא מאלהינו זה וגו' זה ה' וגו' והלשון כפול כמ"ש[ב] שיש לאדם לברך במדת הדין עליו כמו במדת הרחמים שנאמר באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר וז"ש כשהוא אלהינו במדת הדין קוינו לו שיושיענו וזה ה' במה"ר עלינו קוינו לו ונגילה ונשמחה בישועתו לא אמר ונשמחה בישועתינו כמ"ש ויושיענו אבל כינוי ישועתו עליו ית' ברוך הוא ע"ד עמו אנכי בצרה וכשהוא יושיענו גם הוא יושע עמנו וע"ז נגילה ונשמחה על שהוא יושיענו בב"י: סליק מסכת תענית

במשפחה [א לפי] שאין אשה אלא לבנים (עשירות שבהן אומרות תנו עיניכם בבעלי ממון. בינוניות ועניות) [מכוערות] שבהן אומרות קחו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים:

פ (א"ר חלבו) אמר עולא [ביראה] אמר רבי אלעזר ב עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראה (עליו) באצבעו שנא' (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

הדרן עלך בשלשה פרקים וסליקא לה מסכת תענית.

שלא לביים את הטמאה: שאין אשה אלא לבנים. (הנושא אשה שאינה הוגנת לו פוסל את זרעו) ואם בניך יהיו מיוחסין הכל קופצין עליהם בין זכרים ובין נקבות: שתעטרונו בזהובים. שלאחר נשואין תתנו לה תכשיטין ומילתא בעלמא הוא דאמרן כלומר ובלבד שתתנו לנו מלבושים נאים:

הדרן עלך מסכת תענית

[א]מהרש"א ד"ה שאין אשה. ומשום דאין השכינה שורה כו' (קדושין ע ע"ב): [ב] שם ד"ה הנהי כמ"ש (ברכות ס' ע"ב):

יד יוסף

א כתובות נט ע"ב ב ויק"ר פי"א קה"ר פ"א סי' ז' שה"ר פסוק על כן עלמות ירושלמי מגילה פ"ב:

חדושי גאונים

וקיומו. אשר על כן ענה ואמר לו זה שכנגדו ויקרא וידבר אליו כי יזהר להפריש ולהבדיל בין קדש לחול כאלו אמר תן חלק לבריאות הגוף ואיבריו וכחתיו כי פן יחרך לידך ובריאת גופך ולזה יבדיל בדבר המבדיל בין קדש לחול בין תנור והלחם שזכרנו כי פן יהלש הגוף ויאבד פעולות הנשמה הוא הלחם אשר נתן ה' לאכלה כי כבר ידוע שבריאות הגוף והזהירות בו להיותו רוצה בקיומו מצוה כי על ידו ישלמו העניינים האלהיים כמו שזכר הרמב"ם בהלכות דעות וענהו רבי חנינא כי הוא על הדרך הזה בעצמו וסדר הבדלות הוא מונה ובזה האופן נכנס אך כי אמנם אף אם יפריז מעט ויותר בחלק הגוף לא יירא מהפסד פעולות הנשמה כי תשב על ימי טהרה מפניםמלומדתכניסים היתה וקל להבין. ותוסף עוד נשמת הצדיק הזה יראת ה' תוסיף נשמת רוח חיים באפיו ותבן ותתחנן לו להעביר רעת יצר לב האדם רע ממנו בכל מכל כל ורחמין למבעי מן קדם שמיא ולבקש רחמים שיסור מקרבו לב האבן ויתן לו לב בשר ונתן בו רוח ויחי כולו רוחני כמו כל שאר צדיקי יסודו עולם אשר הנה הנם בגן עדן בעולם הבא ועמדו לפני המלך בלי שום יצר הרע כמלאכי השרת. וכן עשה ויחל את פני ה' אלהיו ויעתר לו ה' וישלח ויתן לו חלק משלחן הזהב אשר לפני ה' תמיד צדיקים יושבים וה' בראשם. והנה כאשר היצר הרע חלף עבר ממנו הלך לו מאתו ונסתלק הימנו מכל וכל והנה בחלומו או במחשבתו כחלום מסקיף שכל הצדיקים וה חסידים יושבים איש על כסאו על השלחן אשר לפני ה' בתלתא כרעי. כלומר כי חלקי האדם שלשה והם הגוף. והנפש. והשכל. כמו שזכרנו בברכות בהרואה ולזה אמנם אחר שחסר ממנו כח הגוף היסוד העפרי החמרי לא יזכה לישב לפני ה' ככל ועם שאר צדיקי עולם אשר היה עמהם זכות וכח שלם אלה רצוני לומר הגוף והנפש והשכל ואולם בשלחנו יחסר אחד והוא לפי שחסר כח הגוף שלא היה מגלתו כאשר עשו כל הצדיקים והנה כי כאשר נחסר התנגדות הגוף וכחתיו מעמו אין כל חדש שיהיה צדיק בארץ אשר יעשה הטוב ולא יחטא. ולזה אמרה לו יועצת בדעת ובחכמה שישוב יתפלל לאל אשר נתן לו מתנה זו יקח אותה וישוב העפר על עצמו כשהיה ירצה להיותו גופני כאשר בתחילה כמשפט הראשון ויעש כן החסיד השלם הזה ובזכותו הגדול נעשה לו נס ושב לאיתנו לתנאו הראשון כאשר בתחלה. ולזה אמרו גדול הנס האחרון מן הראשון דגמירי דמן שמיא מיהב יהבי משקל לא שקלי ירצה הבא ליטהר מסייעין לו מן השמים. ואמנם ההיפך לסייע לו כמו שזכרנו הוא נס יותר גדול שמן השמים מעלין בקדש ולא מורידין כמובן. וזה ברור מאד אמת ויציב ונכון והוא מה שנראה לי בזה המאמר שיש בו דבר הפנימי הנסתרי הזה מזולת מה שהוא על פשיטותו. וה' ינחנו בדרך אמת לאמיתתו. (דרש משה):

עיון יעקב

וכל אחד ואחד מראה באצבעו. כלומר לפי שכל צדיק וצדיק יש לו מדור בפני עצמו ולכל א' יהיה הנאה מזיו השכינה לפי צדקתו וזכותו ולפי שבעוה"ז מיום החורבן ערבה כל שמחה ואסור למלא שחוק פיו בעוה"ז ואז ימלא שחוק פינו כי הגדיל ה' לעשות עמנו:

ענף יוסף

לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים ע"כ. והנה במשנה סוף תענית (לעיל מסימן ע"ט) אי' בט"ו באב בנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה. שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל. ואומר תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה ע"כ. וכתב הא"ר בסימן תקמ"פ ס"ק י' דגם במתני' חשיב כל ג' כתות. דהא קשה אריכות דברים במתני'. אלא דכת היפות אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר. ר"ל ראה שאנחנו יפים. וכת המיוחסות אמרו אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה וכת המכוערות אמרו שקר החן וגו'. רק ניישב שאמרו קחו מקחכם לשום שמים דלכאורה תמוה כיון שאינו מיוחסות מה לשם שמים הוא זה. וכי עדיף מיוחסים או יפות. אלא נראה דמיירי שיש לה נמי מעלה במעשים שהיא יראת השם. לזה אמרה שקר החן ר"ל שקר החן של המיוחסות שנושאין חן בעיני אדם מחמת יחוסן. והבל היופי של כת היפות רק אשה יראת ה' היא תתהלל עכ"ל. ולפי נוסחת העין יעקב צריך לומר דהעשירות אומרות שקר החן של המיוחסות. והבל היופי של היפיפיות. רק העיקר הוא עשירות שהעניות מעביר על דעת קונו ומה יועיל היחוס או היופי. והעניות שאין להם שום מעלה מסתמא הן לנועות שלבן נשבר. הם אמרו אשה יראת ה' היא תתהלל. ובביאורי הגר"א על הא"ע סימן א' ס"ק א' כתב דהשלשה משפחות לפי נוסחת הגמרא הם מבוארים בכתובות דף נ"ט ע"ב דתני רבי חייא אין אשה אלא ליופי. אין אשה אלא לבנים. ותני רבי חייא אין אשה אלא לתכשיטי אשה. וזהו שאמרו כאן בגמרא יפיפיות שבהן כו' מיוחסות שבהן כו' לפי שאין אשה אלא לבנים. מכוערות שבהן כו' ובלבד שתעטרונו בזהובים ר"ל בתכשיטים אבל התנא דמתני' לא קאמר אלא תן עיניך במשפחה והוא שאין אשה אלא לבנים. שקר החן הוא התכשיטין כי חן הוא מחמת דבר אחר כמ"ש באסתר ירקרוקת היתה אלא כו' שנאמר ותהי אסתר כו' והבל היופי כו' עכ"ל: סליק מסכת תענית

הרי"ף

עתיד הקב"ה כו'. נרמז בכאן המחול מדכתיב שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב וכתיב התם כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וכאן נאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה כלומר ביום ההוא של החולה (ומראה באצבעו ואומר הנה אלהינו זה קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו בב"א):

עץ יוסף

ובלבד שתעטרונו בזהובים ר"ל בתכשיטין כי יופי האשה לפי התכשיטין כמ"ש בפ"ק דמגילה ובלבד שתבא ערומה כי אין האשה אלא לתכשיטין. ואמרינן בנדרים דף ס"ו ע"א מעשה באחד שנדר הנאה כו' והכניסוה לבית רבי ישמעאל ייפוה ואמר ליה בני מזו נדרת כו' בכה רבי ישמעאל בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן. ולכן אמרו ובלבד שתעטרונו בזהובים ופרש"י שאחר הנישואין תתנו לנו תכשיטין ומלבושים נאים. ועיין מ"ש בענף:

פא עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים כו' מחול פי' עגולה מלשון מחול הכרם דתנן בכלאים. וירצה שיסדר הצדיקים סביבו כעגולה. והוא יתברך יהיה באמצע. ולהיות השי"ת באמצע אמר שיהיו מראין אותו באצבע. שהאמצעין נראה לכל המסובבים. והכוונה כי אז נהיה כולנו נביאים. כי מלבד מה שהפסוק זוהמתנו גם יצה"ר לא יהיה בנו כי נהיה כולנו קדושים וטהורים באופן שלא נצטרך לומר לנביא שידבר הוא עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים. כי אם שבו יתברך נשמח כי קדושים נהיה כי קדוש הוא ולא יקראנו אסון מות מדבר עמנו אלהים. (אלשיך תהלים פ"ו) והרבינו בחיי כתב בסדר תרומה שכוונת האגדה זאת על מה שמתענגים מזיו השכינה בתענוג שאין לו סוף שהמחול הוא עגול ואין לו ראש וסוף. ולכך המשיל תענוג הנפשות שאין לו סוף למחול שאין לו סוף ומ"ש שיהיו מראין עליו באצבע הכוונה שישיגו כל מה שאפשר להשיג. וזאת היא ראיה שכליית ולא חושית עכ"ל. ובספר כפתור ופרח כתב שיהיו מראין באצבע ממש טעמי התורה מה שלא השיגו עומקיה וטעמיה בזה העולם. ומתוך אותן ההשגות והסודות ישיגו סודות אלהותו. וזהו מה שאומרים כי זה אלהים אלהינו ר"ל דרכי אלהינו עולם ועד. ר"ל אותה ההשגה ישאר בהם לעולם ועד באין הפסק עכ"ל: לעשות מחול לצדיקים בג"ע והוא כו'. ובגמרא הנוסחא לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בג"ע. ועיין בספר רמת שמואל הנפקא מיניה בין שני הנוסחאות: סליק מסכת תענית

מסכת מועד קטן

א דף ה ע"א פיסקא ומציינין על הקברות במועד · אר"ש בן פזי רמז לציון קברות מן התורה מנין שנאמר (יחזקאל לט) וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון א"ל רבינא לרב אשי הא מקמי דליתי יחזקאל (מנא לן) [מאן אמר] · ולטעמיך הא אדא"ר חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו עד שבא יחזקאל בן בוזי ולמדנו (שם מד) כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי הא מקמי דליתי יחזקאל (מנא לן) [מאן אמר] אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא הכי נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא · רבי אבהו אמר מהכא (ויקרא יג) וטמא טמא יקרא טומאה קוראה [לו] ואומרת לו פרוש וכן א"ר עוזיאל בר בריה דרבי עוזיאל (משמיה דרבי) רבה טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש · והאי להכי הוא דאתא האי מיבעי ליה (לגופיה) לכדתניא וטמא טמא יקרא בצריך להודיע צערו לרבים ורבים (יבקשו) [מבקשין] עליו רחמים (וכן מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים) א"כ לכתוב וטמא יקרא מאי וטמא טמא יקרא ש"מ טומאה קוראה לו וא"ל פרוש · אביי אמר [מהכא] (שם יט) ולפני עור לא תתן מכשול · רב פפא אמר (ישעיה נז) ואמר סולו סולו פנו דרך · ר' (חנינא) [חיננא] (בריה דרב אידי) אמר (שם) הרימו מכשול מדרך עמי · רבי הושע בריה דרב אידי אמר (שמות יח) והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה · מר זוטרא אמר (ויקרא טו) והזרתם את בני ישראל מטומאתם · רב אשי אמר (שם יח) גושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי · רבינא אמר (תהלים נ) ושם דרך אראנו בישע אלהים · אריב"ל דכל השם[א] אורחותיו (בעוה"ז) זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים א"ת ושם אלא ושם · ר' ינאי הוה ליה ההוא תלמידא (דכולי שתא) [דכל יומא] הוה מקשי ליה ובשבתא דריגלא לא

רש"י *)

מציינין על הקברות · שעושין סימנין הקברות בסיד וכו' כדי שלא ילכו אוכלי תרומה לשם: וראה עצם ובנה אצלו ציון · יחזקאל היה מתנבא על העתיד לבא שיעשו ישראל ציונין על עצמות הפגרים המושלכים בארץ ורמז הוא שלא בא הכתוב [אלא] להזהיר ולומר שיהא אדם עושה ציון (דמשום היסט אין צריך ציון דכיון דאין מטמא באהל מכסהו בקרקע ואין צריך לציין): (כל בן נכר ערל לב · שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים שנעשה ערל לב ועובד עכומ"ז כדמפרש בפ"ב דמנחות): וערל בשר · כהן שמתו אחיו מחמת מילה ולא רצו למולו שיראים פן ימות גם הוא כאחיו לא יבא אל מקדשי לשרתני שאסורין בעבודה: גמירי לה · מסיני: טמא יקרא · רמז שטומאה קוראה לו פרוש ולא תבא הלום ואיזו זו ציון: אביי אמר · רמז לציון מהכא: לא תתן מכשול. עשו ציון (שלא יכשלו בני אדם באותה טומאה ויהיו) [על הטומאה שלא יהו] נכשלים בה נושאי תרומה וטהרות: פנו דרך · עשו דרך פנוי ללכת בו: והזרתם · הפרישם (כל חד וחד טעמיה דנפשיה קאמר): משמרת · היינו תרומה דכתיב משמרת תרומתי שצריכה שמור מטומאה: עשו לה משמרת· ציון שלא תטמא: ושם דרך · (משום דרך אראנו שעושה ציון) [שעושין סימן באיזה דרך ילכו]: השם אורחותיו · משים ומחשב הפסד מצוה כנגד שכרה [ושכר עבירה כנגד הפסדה]: אל תקרי ושם · בשמאל אלא ושם בימין [כמו שמין]: בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה ·

תוספות

רב פפא אמר סולו סולו · כל חד וחד נקיט מאי דהוה מסיק אדעתיה ולא פליגי אלא אורחיה דמילתא דכל חד מסיק אדעתיה מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה: בשבתא דריגלא · שבת של יום הרגל שהיו דורשין והיו מתקבצים כל בני העיר לשמוע

מהרש"א

מהכא וטמא טמא יקרא טומאה וכו' · וי"ל הכא ניחא ליה לאתויי קרא דכתיב באורייתא כדפריך לעיל הא מקמיה דאתא יחזקאל מאן אמרה והאי קרא דאורייתא אית ליה פירכא דמיבעי ליה לכדתניא צריך להודיע לצערו וכו' אלא גבי רב פפא דמייתי נ"כ מקרא דנביאים הוצרכו התוס' [ד"ה רב פפא] לומר דכל חד וחד נקט מאי דהוה מסיק אדעתיה וכו' מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה עכ"ל והוא דחוק דכמה מקראי דאורייתא לא מסקי אדעתייהו ודנביאים מסקי אדעתייהו ויותר קשה מאי דדריש ליה מקרא דהרימו מכשול מדרך וגו' היאך לא אסיק אדעתיה רישא דההוא קרא פנו דרך ונראה לפרש דכולהו אית להו פירכא קצת ומאן דדרש מבנה אצלו ציון ההוא קרא ודאי מפורש טפי בענייננו מכולהו מיהו אית ליה פירכא דההוא לעתיד במלחמת גוג כתיב ולא בזמן הזה והך דרשה דטמא טמא יקרא אית ליה פירכא כדאמרינן דמבעי ליה דצריך להודיע וכו' והאי קרא ולפני עור לא תתן מכשול אית ליה פירכא דלא משמע אלא שלא תעשה לו מכשול בידים אבל לשומרו מן המכשול לציין הקברות לא משמע מיניה וקרא דסולו סולו פנו דרך אית ליה פירכא דמקום דרך הרבים דשכיחי טהרות ודאי דצריך לתקן אבל לציין קברות דאינו במקום דשכיחי רבים לא שמעינן מיניה דצריך לציין אבל מסיפא דקרא הרימו מכשול מדרך עמי דיתורא הוא ללמד לציין גם במקום דלא שכיחי רבים דהיינו לציין הקברות ודדריש ליה מוהודעת להם את הדרך וגו' ניחא ליה לאתויי קרא דאורייתא ומאן דדריש ליה מקרא אחרינא והזרתם את בני ישראל וגו' משמע ליה דקרא דוהודעת להם את הדרך אית ליה פירכא דמיבעי ליה כדדרשינן מיניה פרק אלו מציאות והודעת להם את הדרך זו בית חייהם וכו' כמפורש שם וקרא דוהזרתם את בני ישראל וגו' אית ליה פירכא דע"כ לא מיירי בטומאת מת שלא הוזהרו בני ישראל על כך רק הכהנים אלא בטומאת נדה איירי כדאמרינן פ"ק דשבועות וקרא דושמרתם את משמרתי אית ליה פירכא דמיבעי ליה לאסור שניות לעריות דגבי עריות כתיב האי קרא כדאמרינן פ"ב דיבמות והאי קרא ושם דרך אראנו וגו' אית ביה פירכא דאיכא למדרש ביה כדלקמן כל השם אורחותיו: אל תקרי ושם וכו' · בויקרא רבה [פ"ט] ושם וכו' בשי"ן כתיב דשאים אורחותיו וכו' ור"ל הכא אל תקרי ושם בשי"ן מלשון שימה אלא ושם בשי"ן מלשון שומא וכפרש"י ששם ומחשב הפסד מצוה וכו' ורישא דקרא זובח תודה יכבדנני ודרשינן בפ' נגמר הדין (דף מג ע"ב) זובח יצרו ומתודה יכבדנני בב' עולמות ועלה קאמר דזהו הזובח יצרו השם דרכיו זוכה ורואה בישועתו וכו' היינו בעוה"ב: ובשבתא דריגלא וכו' · עיין פרש"י והוא דחוק דלא הוי מצי לפרוקי ומכסיף גם מה שפירש ושם דרך שהיה מחשב השעות איזה מכן להקשות וכו' זה אינו במשמעות המקרא דושם דרך ונראה לפי שהקושיות בתלמוד על הרוב נחלקים

הרי"ף

כל השם אורחותיו בעוה"ז וכו' אל תקרי ושם אלא ושם וכו' · הכוונה שכתוב ושם בשין לשון שומא והוא שין לכך אמר א"ת ושם בשין אלא ושם בשין מלשון שומא ואפשר שאע"פ שקודם אמר רבינא רמז לציון שנאמר ושם דרך ופרש"י שעושים סימן באיזה דרך ילכו אראנו בישע אלהים שם דרשי' ושם מלשון שימה שהוא בשין מ"מ לאותו פי' הי"ל ושם בדרך אראנו שהיינו משים ציון בדרך לכך דרש ריב"ל ושם מלשון שומא אל תיקרי ושם מל' שימה אלא לשון שומא כי בזה ידוקדק ושם דרך שהוא שם דרכיו ומחשב הפסד מצוה כנגד

עיון יעקב

בתוס' ד"ה רב פפא אמר סולו סולו פנו דרך · כל חד וחד נקט מה דהוי מסיק אדעתיה · הא דלא כתבו תוספות כן בתלתא אמוראים ראשונים נראה דהרגישו תוספות דודאי הני תלתא הראשונים דר"ש אמר רמז וכן הני שנים נקטן בדבריהם מהכא נראה דהם לימודים ורמזים גמורים משא"כ אינך אמוראי דלא נקטו בדבריהם מהכא נראה דלא ס"ל לרמזים גמורים רק דנקטו מה דמסיק אדעתיה ובזה אתי שפיר שהרי"ף והרא"ש לא נקטו רק דברי שלשה הראשונים וק"ל: בשבתא דריגלא לא קא מקשי ליה · ע"י

יד יוסף

א תענית יז ע"ב יומא עא ע"ב סנהדרין נב ע"ב פג ע"ב זבחים יח ע"ב כב ע"ב: ב סוטה לב ע"ב שבת פז ע"א חולין עא ע"א נדה סו ע"א: ג יבמות כא ע"ב: ד סוטה ה ע"ב:

*) ראיתי דברי רש"י בעין יעקב במסכת זו משונים בהוספות רבות מכפי אשר המה בש"ס. גם היה לבעל עין יעקב תוספות חדשות אשר אינם אצלנו ואין בידי לברר אם המה הוספות הכותב או נוסחאות משונות. (הגהה מהגאון וכו' מהו' צבי הירש חיות זצ"ל):

חדושי גאונים

רמז לציון קברות מה"ת כו' · שנאמר וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון · לשון הכותב בע"י שלא בא הכתוב כו' שיהא אדם עושה ציון · דמשום היסט אין צריך לציין ע"כ · כיון למ"ש התוספות (דף ה) ד"ה שאינו · דאפילו איכא ספק טומאה דהיסט לא הצריכו לציין דהיסט לאו מילתא דשכיחא כו' ע"ש ושם דברי התוספות מדברים שאינם מטמאים באהל וס"ל להכותב דהכתוב דמדבר בעצם אדם ובנה אצלו ציון דאינו מטמא באהל כל זמן שאינו רובע עצמות אולם התוס' (ד"ה רמז) שכתבו דהאי קרא לא כתיב אלא לעתיד אבל לא בזמן הזה וכו' · משמע דאלו הי' הכתוב מדבר בזמן הזה היה למוד גמור · לא רמז לבד דצריך ציון נראה דס"ל דמדכתיב וראה עצם אדם מיירי ברובע עצמות כדאיתא בנזיר (נ"ד) בעצם זה עצם כשעורה (ובדף נג ע"ב) א"ל או בעצם אדם זו רובע עצמות וכו' אם כן מדינא היה הדין נותן לעשות ציון בזמן הזה דהא מיירי בעצמות שמטמא באהל · אמנם רש"י לשיטתו שכתב חולין קכד ע"ב במתני' קוליית עצם כשעורה במת מטמא במגע ·

המתורג ן · א) אויף וועגען. בעקלערט .

לא [הוה] מקשי ליה [שם ע"ב] קרי עליה ושם דרך אראנו בישע אלהים :

דף ו ע"א ואיבעית אימא הא אמרן אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד א"ר יהודה אומר עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר אמר אביי ש"מ צורבא מרבנן דאיכא במתא כל מילי דמתא עליה רמיא :

שם ע"ב מתני' צדין את האישות[א] ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית וכו' : גמ' מאי אישות אמר רב יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיה מאי קראה (תהלים נח) כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת בל חזו שמש :

דף ח ע"א ולא יספידנו קודם הרגל שלשים יום · מ"ש ל' יום אמר רב כהנא אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל ל' יום ושמואל אמר [שם ע"ב] לפי [א]שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום · מאי בינייהו איכא בינייהו דקא עביד בחנם :

שם מתני' אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו אבל מחזיר הוא את גרושתו :

גמ' וכי שמחה היא לו מאי הוי אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר אלעזר אמר רב הושעיא ואמרי לה [א"ר אלעזר] א"ר חנינא לפי שאין מערבין שמחה בשמחה רבה בר (רב) הונא אמר מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו א"ל אביי לרב יוסף הא דרבה בר (רב) הונא דרב הונא הוא דא"ר דניאל בר קטינא אמר רב [ב]מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר (דברים טז) ושמחת בחגך ולא באשתך · עולא אמר מפני הטורח רבי יצחק נפחא אמר מפני בטול פריה ורביה :

תוספות

לשמוע הלכות של רגל : צדין את האישות במועד ובשביעית · תימה מאי קא משמע לן בשביעית והלא אין זו עבודת קרקע ור"י מאי טעמיה דאסר כדרכו וי"ל דודאי צריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות ותנן פ"ג דשביעית המסקל שדהו נוטל העליונות ומניח התחתונות הנוגעות בארץ וכן גרגיר של צרורות וכו' [אישות מפורש בירושלמי חולדה] :

דקא עביד בחנם · ונראה דהלכתא כרב באיסורי (כדאיתא בכורות מט.) ואפי' לשמואל י"ל דלא אסור אלא ע"י ספדנא אבל הוא עצמו שרי דיותר מתאפק מלצערו ע"י לעקה וישמח לאחר זמן :

לפי שאין מערבין שמחה בשמחה · מגזרת הכתוב כדדרים לקמן מקרא דשלמה ובירושלמי דרים מדכתיב מלא שבוע זאת וטעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות (ברכות מט.) דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה וכן שמחה בשמחה יהא לבו פנוי בשמחה :

בחגך ולא באשתך · עיקר דרשה היא ולא אסמכתא כדאמרינן בפ"ק דחגיגה (דף ח:) ורב אסי האי בחגך מאי דרים ביה : מפני הטורח · ומתני' הכי פי' מפני שמחה היא לו וטורח ביה יותר מדאי : מפני ביטול פריה ורביה · ומתני' ה"פ מפני שמחה היא לו ומשהה אותו ברצון עד הרגל שיהא שמח או שיהיה פנוי והא דקתני אבל מחזיר גרושתו שאין שמחה לו ולא שייך עירוב בשמחה ולא מניח שמחת הרגל וגם אין טורח בה וגם ביטול פריה ורביה אין כאן שהיה לו אשה כבר וסתמא דמילתא יש לו בנים וגם אין רגיל לשהות דבר זה עד הרגל וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד דליכא שמחה כדאמרינן פ"ק דכתובות (דף ח.) דלא מברכין שהשמחה במעונו משום דאית ליה צערא לינוקא אי נמי כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני זה אבל סעודת פדיון הבן צריך עיון אם מותר לעשות במועד ואין לומר הא זמנה קבוע

רש"י

משום דאתו כולי עלמא לפירקא ואי מקשי ליה ולא הוה מצי לפרוקיה הוה מכסיף : קרי עליה ושם דרך · שמחשב בשעות איזהו מהן להקשות ואיזה מהן שלא להקשות : הא אמרן אין מרחיקין וכו' · וכיון שסמוך לאילנות הציון ודאי טומאה בין האילנות היא ונחרש בשביל האילנות : כל מילי דמתא עליה רמיא · דתלמיד בקי הוא : צדין האישות · בשדה האילן במועד מפני שמפסידין בו : כדרכו · שאין צריך לשנות בלידה : ובשביעית · אע"ג דמתקן השדה : בריה שאין לה עינים · וחופר בקרקע : מאי קראה · דאישות בריה שאין לה עינים : דכתיב כמו שבלול תמס יהלוך · שבלול שקורין לימצו"ן תמס יהלוך כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו לירות נופלות ממנו עד שהוא נמוס ומת : נפל אשת בל חזו שמש · כלומר כך אישות נופלות פתאום לארץ ומתים דלא חזו שמש : מעשה וכו' · כלומר שהיו לו מעות מזומנים לצורך לעלות לרגל ונתנתן אשתו לספדנים ונמנע מלעלות לרגל : לפי שאין המת משתכח מן הלב ל' יום · [כלומר כיון דמת אין משתכח מן הלב שלשים יום] אי מספידו פחות מל' יום לפני הרגל אתי למיספד ברגל דעדיין לא שכחו : דעביד בחנם · מ"ד משום מעות שזימן לרגל כיון דספדן עביד בחנם שפיר דמי ומ"ד לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום בחנם נמי אסור : מפני ששמחה היא לו · בגמ' מפרש : מחזיר גרושתו · דאינה שמחה כ"כ : מאי הוי · וכי שמחה אסורה ביו"ט : אין מערבין שמחה בשמחה · כלומר בעינן דלישמח בשמחת מועד לחודיה : מפני הטורח · לטרוח לצורך נישואין וטרחא כ"כ במועד אסור : משום בטול פ"ו · דאי שרו נשואין ביו"ט אין אדם נושא אשה כל השנה כולה אלא ממתין עד המועד שיהא עושה סעודה אחת למועד

מהרש"א

לב' חלקים הא' קושיות הסותר כגון ורמינהו והא תנן הב' קושיות היתור כגון פשיטא ול"ל והא תניא חדא זימנא וקאמר דבכל יומא דהוו שם תלמידים בבהמ"ד והי' לומד ודורש להם דברים שאינם פשוטים ואפשר שהיה בהן להקשות קושיות הסותר או קושיות היתור אבל בשבתא דריגלא שהיה שם קיבוץ המון עם היה דורש להן דברים הפשוטים לתלמידים אלא שלא היו פשוטים להמון עם ובודאי שלא היה בהן קושיות הסותר כיון דדברים פשוטים הן וכן לא היה בהן קושיות היתור דגם שהם פשוטים לתלמידים צריכין הן להמון עם וקאמר בזה התלמיד דהוה מקשי ליה בכל יומא והשתא לא הוה מקשי משום דהדברים פשוטים הם לו א"כ למה הוא בא בשבתא דריגלא לבהמ"ד שהרי לא היה צריך לדברים הפשוטים וקאמר דמ"מ הוא בא דשם לו הדרך דהיינו שהיה שם ומחשב לו שכר הליכת הדרך מביתו לבהמ"ד וקאמר דשכרו הוא דאראנו בדבר חידוש בישע אלהים דהיינו בסייעתא דשמיא הגם שבכח שכל

ודאין

עיון יעקב

עיין פירש"י ומהרש"א ועי"ל לפי שבשבתא דריגלא עיקר הדרוש ללמוד חכמה ומוסר ודינים להמון עם ואם יקשה לו לא יכנסו דבריו באזניהם לכך לא הקשה לו כדי שידעו כל העם שכל דבריו כנים ואמתים לקבל דבריו להלכה פסוקה וחלוטה וישמעו לו : אין מערבין שמחה בשמחה · בגמרא דידן יליף מקרא דשלמה ובירושלמי כתבו תוספות דיליף מדכתיב מלא שבוע זאת וכ"ל דתרווייהו צריכא דאי מיעקב הוה אמינא דהתם אין לערב שמחת נשואין של אשה אחרת בשמחת נשואין אחרת שהרי נעשו צרות זו לזו ואין אשה מתקנאת

אמר הבונה מאי אישות כו' · בריה שאין לה עינים הוא הרע וחוטא כמו שאמר עם עור ועינים יש כי למלאות תאותיו מגשש כעורים קיר וכעירות העון בעיניו אינו רואה וכן קראם דוד נפל אשת בל חזו שמש והני עכברי רשיעי הם האוכלים ממון הבריות ובעושק ובגזל יהבלו אמר שלעולם הוא זמן לצוד אותם בדברי תוכחות ומוסר ובפרט הוא נכון למועדי רגל ויו"ט עת מקראי קדש שדורשים ד"ת לרבים ובעת השמיעה שהיו קורין תורה לכל ישראל כדכתיב בפרשת הקהל למען ילמדו ליראה את ה' אלהיכם וגו' :

המתורגמן . א) מוילוואורף (תנסמת) ·

חדושי גאונים

א ברכות נח ע"ב :
ב חגיגה ח ע"ב :

כדכתיב או בעלם אדם הרי דלא חש רש"י ז"ל למ"ש נזיר כ"ג בעלם אדם זו רובע עלמות ול"ע דעתו (ועיין אמנה פ"ב) אמנם כל זה נאמר בדעת הכותב בדעת רש"י שהוסיף מאמר זה אבל ברש"י בגמרא ליתא לזה וא"כ י"ל שכוונתו פשוטה דהוא רמז לא למוד גמור שלא בא הכתוב להזהיר וכו' כלומר עיקר כוונת הכתוב דיחזקאל לא בא לאזהרה רק בדרך הודעה שיהיה כן לעתיד לבא · (קרוב לכוונת התוס') (אי' הים) : (שייך לעמוד הקודם) אריב"ל כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ומקבל וכו' שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים וכו' אל תקרי ושם אלא ושם · אשל"ה מלבד הבנת הכוונה הנגלית בזאת השומה ראוי להבין מנין להם להוציא הפסוק מידי פשוטו כי שומה לשון גמרא הוא ולא לשון עברי ואפשר שכוונתם לומר כי הנה האיש ההולך אחרי שרירות לבו הרע ינהג בשגעון בכל אורחותיו ועלילותיו אשר יעשה אל מקום אשר יהיה שמה רוח עתו מבעתו אל יעצר לו לעשות ככל אשר יחפוץ ובהיות תאות האדם וחפצו ושרירותו מתחלפים תמיד כן יתחלפו מעשיו ומחשבותיו כמו האיש המורה זקים חצים ואין לו מחשוף הלבן למטרה אשר אליו יפנה ישכיל ישנה ויחליף מקום ירית החצים פעם אחר פעם וכן תמיד אך מי שיש לו פניה ומטרה אשר אליו ישגיח ויתבונן עיניו לנכח יביטו ועפעפיו ישירו נגדו והנה מי שכל ישעו וחפצו ומטרת תאי אשפת מלעדיו ועלילותיו כוננו חצם על יתר כתר העבודה אל אלהיו ידרוש הנה זה בתמת ידקדק וישום ויכוין אורחותיו ודרכיו שיהיו מכוונים ומדוקדקים תמיד לשם שמים כי לא

ב דף ט ע"א **ודאין מערבין שמחה בשמחה מנא לן** (א"ר יהודה אמר שמואל) דכתיב (מלכים א ח) ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו [קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום] ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג ומעבד ז' להכא ולהכא · ודילמא מינטר לא נטרינן (עד החג) והיכא דאיתרמי[א] עבדינן איבעי ליה לשיורי פורתא שיורי בבנין הבית לא משיירינן איבעי לשיורי [א]באמה כליא עורב אמה כליא עורב נמי צורך בנין [הבית] הוא אלא מדמייתר ליה קרא מכדי כתיב י"ד יום ז' ימים וז' ימים למה לי ש"מ הני לחוד והני לחודי · א"ר פרנך א"ר יוחנן [ב]אותה שנה לא עשו ישראל יוה"כ והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העוה"ב · מאי דרוש [אמרו] ק"ו ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה בהמ"ק דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויוה"כ (דאיסור) [דענוש] כרת לא כ"ש אלא אמאי היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט (ואכתי) הכא נמי (ביוה"כ) מיעבד ניעבדוה מיכל לא נכלו ולא נשתו [ג]אין שמחה בלא אכילה ושתיה · ומשכן דדחי שבת מנא לן אילימא מדכתיב (במדבר ז) ביום הראשון וביום השביעי דילמא (ראשון לקרבנות) ז' לקרבנות אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא (שם) ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר [כולם] רצופין ודילמא ימים הראויים כתיב קרא אחרינא (שם) ביום שנים עשר יום מה יום כולו רצוף אף י"ב ימים כולם רצופים דילמא הכא נמי (בראוין) [בימים הראוין] א"כ תרי קראי למה לי · ומקדש דדחי יוה"כ מנא לן אילימא מדכתיב (מלכים א ח)

רש"י

למועד ולנשואין: **שבעת ימים** · לחנוכת הבית כשבנה שלמה בית המקדש ואח"כ ז' ימים לחג הסוכות כדאמרינן בסמוך: (**ודילמא מנטר לא נטרינן** וכו' · אמרו במשנה אין נושאין נשים במועד ושמואל נתן טעם לדבר לפי שאין מערבין שמחה בשמחה והביא ראיה מחנוכת הבית ועל זה הקשה המקשה ודילמא לא נטרינן לחנוכת הבית עד הרגל משום שכינה והיכא דאיתרמי עבדינן כלומר אי הוה מתרמי יום השלמת בנין סמוך לחג מערבינן שמחה בשמחה): **איבעי ליה** · לשלמה לשהויי פורתא בבנין עד סמוך לחג כי היכי דנעביד שמחה להכא ולהכא ולא הוי ביטול מזבח כיון דלא נשלם ומדלא שהה ש"מ אין מערבין: **לא משיירינן** · דמידע ידיע דהערמה היא ועוד דגנאי הוא: **אמה כליא עורב** · שפודין של ברזל אורך באמה שעל גג הבית לכלות העורבין שלא ינוחו שם ויטנפו את גג הבית · (כליא כמו לא תכלא רחמיך שמונע את העורבים): **צורך בנין הוא** · שהוא השלמת שלשים אמות של קומת בית ראשון וקומה של בית שני ושיור בבנין לא משיירינן: **הני לחוד והני לחוד** · דאין מערבין: **אותה שנה לא עשו יוה"כ** · שאכלו כל שבעה ימים של חינוך הבית קודם לחג וה' שקודם לחג יוה"כ היה: **מאי דרוש** · דדחו יוה"כ: **קדושת משכן** מ' שנה שהלכו ישראל במדבר: **וקרבן יחיד** · נשיאים דחנוכת המזבח: **שבת דאיסור סקילה** · דחמור מכרת (דחזי שהקריבו קרבן נשיא כדלקמן בשבת: **וקרבן צבור** · דכתיב וכל בני ישראל עמו שכל בני ישראל הקריבו קרבנות בחנוכת בהמ"ק: **כרת** · הוא וזרעו נכרת קודם זמנו ולא דמי האי מילתא למאי דפריך לעיל (דף ד) אתיא ג"ש עקרא לקרא דפשיטא דיוה"כ אסור באכילה ובשתיה ואיכא מיהא בההוא זימנא דרוש ואכול ולא עקרו ליה לגמרי אלא פעם אחת בלבד ובמשכן ע"פ הדבור דחי שבת כדכתיב נשיא אחד ליום וגו'): **התם היה צורך גבוה** · עולות ואמורי חטאות: **הכא צורך הדיוט** · שאכלו ושתו ובטלו מאכלם ביוה"כ: **הכא נמי** · בבית המקדש מעבד נעבד קרבנות ולא ניכלו ביוה"כ: **משכן דדחי קרבן מנא לן** · דילמא לא דחי: **ביום השביעי** · ומשמע לן יום ז' דהיינו שבת: **דילמא שביעי לקרבנות** · שאם הקריב נשיא [ששי] בערב שבת מקריב נשיא שביעי באחד בשבת ומאי שביעי שביעי לקרבן נשיא: **ביום עשתי עשר יום** · האי יום יתירה משמע מה יום (ולילה רצופים שאין הפסק בינתים) [רצוף שאין בו הפסק אף כולהו י"א יום רצוף דליכא הפסק בינתים אפילו בשבת]: **ימים הראוים** · לקרבן כגון ימי חול אבל שבת לא דחי: **א"כ** · דימים הראויים קרא למה לי אלא קרא

תוספות

תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר וכ"ל דקי"ל כרב אשי דדריש בחגיגה בפ"ק (דף ח: ושם) בחגך ולא באשתך ואינו אסור לערב שמחה בשמחה ועוד י"ל דלא חשיבי שמחה בשמחה כי אם סעודת נישואין לבד:

מהרש"א

האטשי לא היה בדברים אלו רק דברים פשוטים אראנו בישעו וגו' דהיינו בסייעתא דשמיא נפלאות מתורתו וע"ד הבא לטהר מסייעין אותו מן השמים: **למנטר עד החג וכו'** · פי' בתוס' כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כ"כ עכ"ל ועוי"ל דמ"ה קאמר דה"ל למנטר עד החג כדי שלא יעברו מלהתענות ביוה"כ דעכשיו שהקדימו הז' ימים לא עשו יוה"כ כדאמרינן בסמוך: **באמה כליא עורב וכו'** · ק"ק כיון דלפי סברתו לאו שיורי בנין בהמ"ק מקרי ולא צורך בנין הבית הוא הדרן קושין לדוכתיה ודלמא מנטר לא נטרינן ויש ליישב בדוחק ודו"ק: **לא עשו ישראל את יוה"כ וכו'** · מהאי קרא דמלכים דמייתי תלמודא לא משמע דז' ימי חנוכת המזבח היו מקודם ז' ימי החג אבל בקרא דד"ה הוא מפורש דכן הוא דכתיב ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנוכת המזבח עשו ז' ימים והחג ז' ימים: [**וקרבן יחיד דוחה שבת וכו'** · ובפשיטות מקרבן צבור של שבת וקרבן תמיד שדוחה שבת לא הוה מצי יליף משום דמצות הקב"ה עליהו כן משא"כ בקרבן צבור דחנוכת המזבח במקדש דהקריבו מעצמם בלי צווי משום שמחה אבל מקרבן יחיד דנשיאים בחנוכת המשכן דכמו כן לא היה בו צווי יליף שפיר: **אילימא** משוםדכתיב ביום הראשון וביום השביעי וכו' · פרש"י ומשמע לן יום השביעי היינו שבת עכ"ל וע"פ מ"ש פ' רע"ק ביום הראשון אותו יום נטל י' עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו' הוה בפשיטות יום השביעי יום השבת וז' לנשיאים מיהו המקשה פריך דילמא שביעי לקרבנות לחוד הוה דהיינו לקרבן נשיאים ולא ז' מימי השבוע כמו ראשון מימי

הרי"ף

שכרם וכו': **ואם איתא דמערבין** איבעי ליה למנטר עד החג ומעבד ז' להכא ולהכא וכו' · תימה דלמא לעולם מערבין ומ"מ אינו חיוב לערב אלא רשות הוא אם רצה לערב ובחנוכת הבית לא רצה לערב ומנ"ל למילף דהאי דלא עירב הוה משום עיכובא ובתוס' פירשו איבעי ליה למנטר עד החג כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך רצו לתרץ

עין יעקב

אלא ביכך חברתה משא"כ אלו שמחות מותר לערב להכי מייתי מקרא דשלמה ואי מקרא דשלמה לבד הייתי אומר דדוקא שני מיני שמחות אין לערב יחד אבל שמחת נשואין שהכל מין ושם אחד מותר לערבם יחד קמ"ל: **אין שמחה** בלא אכילה ושתיה · ומס"ע נמי אמרינן בתענית פ"ג דף כ"ז אין אומרים הלל הגדול אלא בנפש שבעה וכרס מלאה:

ע"ן יוסף

ב **התם** · במשכן דגבוה הוו קרבנות: **הכא** · בחנוכת הבית דהדיוט משתה · ור"ל דודאי הסנהדרין לא נסתפקו בדבר והוה ס"ל דכיון דשמחה של מצוה כצורך גבוה הוא · וכן כוונו כהלכה ברוה"ק שעליהם · אבל מ"מ שאר המון עם היו מסתפקים בדבר · ואפ"ה למעשה הוצרכו לעשות כדברי סנהדרין כדכתיב לא תסור וגו' · ומ"מ היו דואגים שמא לא נתכפר עונם ביוהכ"פ כאשר לא נהגו בו מנהג עינוי ולס"עד שנתבשרו ברוה"ק שהסנהדרין כוונו כהלכה (נזה"ק):

המתורגמן · א) גטראפפען.

יד יוסף

א ערכין ו ע"א שבת ל ע"א מנחות קי ע"א: ב ב"ר פל"ה: ג ופירש רש"י בע"י שאכלו ושתו ובטלו מאכלם ביוה"כ · וקשה אמאי חללו יוה"כ בבישול שא סגי שיכינו מערב יום הכפורים מאכל לאכול ולשתות ביוה"כ ואפילו בעיין שלמי שמחה יכולין לשחוט מערב יוה"כ דשלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחת וי"ל דכיון דמותר באכילה הוי הבישול לצורך אוכל נפש ומותר גם בבישול כמו ביום טוב (מלא השומר)

חדושי גאונים

יגרע ולא יוסיף לא יחסר ולא יעדיף דרך אחד מדרכיו על חבירו כלם מדוקדקים ומכוונים במספר במשקל כיכן דרך השומה שישום דרך אחד שיהיה שוה עם האחר ולא יעלה עליו וגם לא יגרע ממנו כלום כי בהיות כל הפעולות לשם שמים אז תהיה שוות לגמרי עד שפעולת השינה תהיה שוה אל פעולת הקריאה והעיון הואיל והתכלית הוא אחד בעצמו הנה העושה כן אין ספק שישיג הדבוק האלהי בעצמי ומה נכבד ונפלא מאד זה הענין למי שיבינהו ולמי שהשקיף בפרק כ"א מהחלק הג' מהרב

עיני יצחק

א"ר פרנך אותה שנה לא עשו ישראל יוה"כ והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו וכו' · יצתה ב"ק וא"ל כולכם מזומנים לחיי עוה"ב · נראה להסביר מטעם ההיתר שלהם לאכול ביוה"כ שהסכימו חכמי הדור שכמו שביהמ"ק שהוא מקום קדוש והוא כלול מכל העולמות הותר בו להקריב כל הקרבנות שהם חובת היום גם בש"ק וביוה"כ לכן מאחר שהאדם הוא גם כן כלול מכל העולמות

ארבעה עשר יום ודילמא ימים הראויים גמר יום יום מהתם · יצתה ב"ק ואמרה להם כולכם מזומנים לחיי העוה"ב ומנא לן דאחיל[א] להו דתני (רב) תחליפא(מ"א ח) [א]ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם [שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו · לאהליהם] שהלכו ומצאו נשותיהן בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העוה"ב לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו ההוא עון דיוה"כ אלא לדוד עבדו מאי היא דאמר רב יהודה אמר רב [ב]בשעה שבקש שלמה להכנים הארון (לפני ולפנים) [למקדש] דבקו שערים זה בזה אמר שלמה כ"ד רננות ולא נענה פתח ואמר (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה ולא נענה (הדר ואמר שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה ולא נענה) כיון שאמר (ד"ה ב ו) ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני[ג] שונאי דוד כשולי[ג] קדרה וידעו כל ישראל שמחל הקב"ה לדוד על אותו עון:

[ג] שם רבי יונתן בן (עכמאי) [עסמיי] [ג]ורבי יהודה בן גרים תנו. פרשת נדרים בי רשב"י איפטור מיניה באורתא בצפרא אתו וקא מפטרי מיניה א"ל ולא אפטירתו מינאי באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך שיפטר הימנו פעם אחרת דכתיב (מ"א ח) ביום השמיני שלח את העם וגו' וכתיב (דה"ב ז) ביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם [אלא] מכאן לתלמיד שנפטר מרבו ולן באותה

יתירה להכי הוא דאתא שלא תאמר קרא קמא ימים הראוים: ימנא לן דאחיל להו קב"ה · דהא יצאת בת קול וכו' ביום שמיני של סוכות: לאהליהם · אין אהלו אלא אשתו: להכניס ארון לפני ולפנים · שהיה מונח קודם לכן בעיר דוד כדכתיב קרא ונטלו שלמה והכניסו בבית קדשי הקדשים: דבקו שערים · מאליהן שרצה המקום להביא שלמה לידי כך שיהא מזכיר שם דוד ויפתחו כדי להודיע לעולם שמחל לו המקום אותו עון דבת שבע: כ"ד רננות · באותה תפלה דויעמוד שלמה איכא כ"ד בין תפלה ורנה ותחנה (ומאן דפריש הני י"ח דידן ושם דתעניות אינו אלא טועה דתפלת י"ח אכתי בימי שלמה לא תקון ועוד דאמרינן בתפלת השחר בהדיא כ"ד דתעניות כנגד מי א"ר חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכנים ארון לפני ולפנים אלמא כ"ד רננות שאמר לאו היינו כ"ד ברכות דתעניות): משיחך · שלמה · (תוספות · רנה תחנה ותפלה כ"ד יש בפרשה): רבי יהודה בן גרים · מגרים אתי: פרשת נדרים · ראשי המטות · פ"א מסכת נדרים: (אפטור הימנו · נטלו ממנו רשות שכסבורים ללכת אותה הלילה ולא הלכו: בצפרא אתו לאפטורי · זימנא אחריתי): ביום הח' · של סוכות היינו בכ"ב בתשרי; וכתיב ביום עשרים ושלשה · אלמא דבכ"ב ובכ"ג איפטרו מיניה

השבוע]: ודילמא ימים הראוין וכו' · ואצטריך לן יתורא ללמדנו דז' ימים הראוין רצופין היו: [וילכו לאהליהם שהלכו וכו' · אהל נאמר בנשים כמה שנאמר מנשים באהל תבורך ואמר שמחים שנהנו מזיו שכינה כמ"ש שובע שמחות את פניך · ואמר] וטובי לב וכו' בבן זכר וכו' · דכן מצינו בהפך בר"ש ברבי דאתילידא ליה ברתא וחליש דעתיה פ"ק דב"ב ואמר על כל הטובה וכו' מזומנין לחיי עוה"ב כמ"ש למען ייטב לעולם שכולו טוב ויש לייטב ליישנא דכולכם מזומנין וכו' משום שיש לדון שלא התענו ביוה"כ ניחא באותן שאכלו ביוה"כ לשם שמחת מצוה אבל אותן שאכלו שלא לש"ש רק לשם אכילה גסה עשו שלא כהוגן לכך יצתה ב"ק בלשון הזה כולכם מזומנים וכו' ר"ל גם אותן שאכלו שלא לשם מצוה מזומנים וכו': [בשעה שבקש שלמה וכו' אמר כ"ד רננות וכו' · מפורש בפרק חלק]: ולן באותה העיר צריך וכו' · גבי הני רבנן יש ליישב הא דמפטרי מיניה באורתא לפי שלא היה דעתם ללון בעיר ואח"כ חשבו ולנו בעיר הוצרכו ליפטר שנית אבל גבי ישראל למה הלכו כלל ביום השמיני ליפטר משלמה כיון שלא היה דעתם לילך מירושלים ביום שמיני שהיה יו"ט גם שהוא בכלל שמחה כמ"ש פ' החליל השמחה ח' ימים ואפשר שהיה דעתם לילך ביום ח' מן העיר וללון בתוך התחום ושוב חשבו ללון שם וע"כ הוצרכו ליפטר שנית ביום כ"ג לחדש וכיון שעיקר שמחה בז' ימים שמפורש בהו שמחה בקרא משא"כ בח' דאינו אלא מריבויא דאך שמח ואפשר שלא ידעו הך דרשה עד אחר שנפטרו משלמה ביום ח' הודיע להם הך דרשה ושהו שם ולנו שם והוצרכו למפטר פעם שנית

א שבת ל ע"א: ב שם ל ע"א סנהדרין קז ע"ב: ג שבת לג ע"ב תנחומא סדר בראשית סימן יג ילקוט יהושע רמז לא:

חדושי גאונים

המורה ועם היות שחז"ל לקוטי הכתוב על פשוטו דרשו כן יכולים אנו לפרש זאת הכוונה בפסוק עצמו אפילו כפי פשוטו באמרו שהמניה מגמתו דרך אחד לבד מיוחד אשר ילך בו ולא דרכים הרבה וזהו הנקרא דרך ה' ודרך הקדש יקרא לה הנה זה באמת ישיג הדבוק האלהי ית' על דרך בכל דרכיך דעהו · (לחם שלמה):

עיני יצחק

ע"י נר"נ שלו ובאותו זמן שזכו ישראל לראות בחוש שהרתה שכינה בבית המקדש וכמ"ש (מ"א ז) ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן · נתקדשו כל ישראל עד התכלית עד שהיו הם עצמם באמת דוגמת הבית המקדש בקדושתו ובכלליותו · ולכך זכו שהיו מאכלם כקרבן ממש ומשקם כיין המתנסך על גבי מזבח ולכך דחו יוה"כ שנחשב אכילתם ושתייתם כמו קרבנות של חובת היום · אך על ידי שנמשך הזמן עד י"ד ימים ודרך קטני ערך מהעם שרק בדבר חדש מתפעלים הרבה ומתמלאים ברגש קודש · אבל אח"כ כיון דדש דש ולכך במשך אותו הזמן שמחה הרגישו חכמי הדור איך שנמצאו כמה אנשים מהעם שנפלו מקדושתם והתחילו לחשוש ולדאוג למפרע פן גם ביום הכפורים עצמו כבר היו בשפלותם הזאת וא"כ לא זכו להיות בבחינת בית המקדש ואכילתם לא נחשב לקרבן נמצא שאכלו ביוה"כ אשר לא כדת וזה מ"ש (אלא מאי היו דואגים התם

עיון יעקב

לדוד עבדו ולישראל עמו · עיין בחדושינו פ"ב דשבת: א"ל ולא איפטרתו ממני באורתא · לכאורה יש לדקדק מה שאל להם כיון שהוא עצמו למד עמהם היכא דלן באותו עיר צריך לפטור ממנו ותו למה להו למימר הטעם שלמד מקרא דשלמה הל"ל בקיצור בלי טעם דודאי איהו ידע טעם הדבר ותו למה המתין לומר לבנו עכשיו בני אדם של צורה הם פירש"י חכמים הם ולא אמר כן כשאפטרו ממנו באורתא · ואפשר לומר ע"ד דאיתא בר"ן והובא ג"כ בש"ע בי"ד סימן רמ"ב סעיף ט"ז בהג"ה הא דלן וכו' צריך לחזור וליטול רשות דוקא שלא אמר ללון בעיר אבל אם הגיד שרוצה ללון א"צ לחזור וליטול רשות אבל הש"ך השיג על זאת דהא מהרא"ה דשלמה משמע שהיה בדעתם לשוב ביום כ"ג ולא ביום

הרי"ף

מה שדקדקתי ולע"ד י"ל דכיון שאותה שנה לא עשו יוה"כ מפני השמחה כדלקמן אי איתא דמערבין רשות בכאן היו מחויבין לערב ולא היה להם לדחות יוה"כ ואיבעי ליה למגטר ולמעבד ז' ימי החג להכא ולהכא וכו': ומנ"ל דאחיל וכו' · אין להקשות דהא יצאת בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי העוה"ב ומכאן דאחיל להו הקב"ה משום דאכתי אית למיבעי מנ"ל דיצאה בת קול וכו' ומשני מדכתיב על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל ומה היא הטובה לישראל שיצאה

ענף יוסף

[ג] ורבי יהודה בן גרים · זה אינו יהודה בן גרים דבמסכת שבת דף ל"ג שהלך יהודה בן גרים וסיפר דברים שדבר רשב"י ונשמעו למלכות ובעבור זה רצה המלכות להרוג את רשב"י (וע"ש בתוספות) אלא זה דמסכת שבת נקרא יהודה בן גרים וזה נקרא רבי

עץ יוסף

לאהליהם שהלכו ומצאו וכו' · שאהל זה אשה · והכריחם ז"ל לדרשות אלו שדקדקו ראשונה תיבת וילכו יתירה · דה"ל למימר שלח את העם לאהליהם ויברכו את המלך שמחים וטובי לב · אע"כ שבא בתיבת וילכו לרמז שהלכו ומצאו נשותיהם בטהרה · וז"ש בעל המאמר שהלכו ומצאו וכו' באומר שהלכו גילה דמלשון וילכו יליף לה · וסייעו זה ג"כ מדנקט קרא לשון לאהליהם ולא אמר לבתיהם רמז למ"ש בסיני שובו לכם לאהליכם לסיתר תשמיש · ומינה באומר הכא נמי לאהליכם בתשמיש מיירי שמצאום בטהרה · ודרשו עוד שמחים שנהנו וכו' מכפל שמחים וטובי לב · לזה אמר שמחים היינו שנהנו מזיו השכינה וישמח ישראל בעושיו · וטובי לב שכל אחד נתעברה אשתו בן זכר דכן מצינו בר"ש ברבי דאתילדא ליה ברתא וחליש דעתיה פ"ק דב"ב · ואומר על כל הטובה שבשרום שכולם מזומנים לחיי העולם הבא שהיא הטובה העולה על גבי כל הטובות · ואמר כולכם מזומנים משום שיש לדון שלא התענו ביוה"כ ניחא באותן שאכלו ביוה"כ לשם שמחת מצוה · אבל אותן שאכלו שלא לש"ש רק לשם אכילה גסה עשו שלא כהוגן · לכך יצתה ב"ק בלשון הזה כולכם מזומנים וכו' ר"ל גם אותם שאכלו שלא לשם מצוה מזומנים וכו' · ופי' מזומנים בלי שום לער ניכנס מקודם:

[ג] והלא למדתנו רבינו הנפטר וכו' · אין להקשות א"כ מאי שאל להם רשב"י דאפשר דהוא שאל להם הלא אפטירתן מאורתא · ושאל להם על מה ולמה לנו באותו עיר · והמה לא הבינו · דסברי דשאל להם למה להו לאפטורי עוד פעם · ולכך אמרו והלא למדתנו רבינו וכו' (רמת שמואל): ביום השמיני · של

המתורגמן. א) פערגעבען. ג) דעק.

רש"י

מיניה : אנשי צורה · אנשים גדולים כלומר חכמים : פלס מעגל רגלך · (משמע) [כלומר] שקול כל מעשיך זה כנגד זה באה מצוה לידך חשוב איזה מהן אתה עושה אם לעשות אותה מצוה אם לישב לעסוק בתורה : אורח חיים · תורה : פן תפלס · שהיא קודמת לכל דבר : שאי אפשר לעשותה · פלס ועשה מצוה פן תתבטל : אפשר לעשותה ע"י אחרים · כלומר ואינה בטלה בשעה זו בזה התלמוד קודם כי הוא צריך ללמוד שאם לא ילמוד מהיכן ידע המצוה ובזה אמר פן תפלס שתיקן מתקיימות עד עכשיו : וכל חפציך לא ישוו בה · שתבטל כל חפציך בשביל שתעסוק בתורה : חפצי שמים ישוו בה · כלומר שאם יש לך לעסוק במצוה תבטל ת"ת ועסוק במצוה : דאפילו חפצי שמים לא · דמבטל מצוה ועוסק בת"ת : תעייל ולא תיפוק · משמע ליה בסחורה תעייל ולא תיפוק שתביא סחורה ולא תמכרנה : תיפוק ולא תעייל · הוה משמע ליה תוליא פרקמטיא ולא תשוב אליך : תעייל כלתא · שדרך כלה שהולכת אצל הבעל : ולא תפיק · דלא לימות בנך דהדרי נפקי מינך והדרי לבי נשייהו : ליחרוב ביתך · יחרב קברך כלומר שתחיה לאורך ימים ולא תבא לקבר : וליתיב אושפיזך · בית שאתה דר בו שתחיה ותעמוד בתוכו : דהאי עלמא אושפיזא

גמרא

העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת· א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה הן זיל לגבייהו וליברכוך אזל אשכחינהו וקא רמו קראי אהדדי כתיב (משלי ד) פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וכתיב (שם ה) אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע לא קשיא [דף ט ע"ב] כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים· הדור יתבי וקא מיבעיא להו כתיב (שם ג) יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב (שם ח) וכל חפצים לא ישוו בה "ואפי' חפצי שמים (לא קשיא) כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים· אמרו ליה מאי בעית הכא אמר להו דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך· אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד[א]· תעייל ולא תפיק, תפיק ולא תעייל· ליחרוב ביתך וליתיב אושפיזך· לבלבל פתורך[ב] ולא תחזי לשתא חדתא· כי אתא לגבי אבוה א"ל לא מיבעיא ברוכי דלא ברכן אלא צעורי צערו לי· א"ל מאי אמרו לך א"ל הכי והכי [אמרו לי]· א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו דתזרע ולא תחצד תוליד בנין ולא לימותו תעייל ולא תפיק תעייל כלתא ולא לימותו בנך (וליסקן לבי נשייהו) [דליפקן]· תפיק ולא תעייל תפיק בנתך ולא לימותו גברייהו ולא ליהדרן לותך[ג]· ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזא

תוספות

כאן במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים· עשיית מצוה עדיף שהרי מפסיקין אפי' לר"ש ב"י לעשות סוכה ולולב כדאי' בירושלמי (פ"ק דשבת סוף הלכה ב) אבל בהפסקה דתפלה וק"ש אין מפסיקין לר"ש בן יוחאי בירושלמי זה שננו וזה שננו ואין מפסיקין שננו מפני שננו :

פרקמטיא

מהרש"א

למחרת : [אנשים של צורה הם וכו' · עי' פרש"י ובפ"ב דתענית פירש בע"א והם מפורש בחידושיו וע"ש]: במצוה שא"א לעשותה וכו' · עיין פירוש רש"י אבל בכמה מקומות מצינו דמצוה גדולה דוחה הקטנה כההוא דרפ"ק דמגילה דמת מצוה דוחה אפי' פסח ומילה שהם בכרת וכה"ג מצינו בפסח ומילה שדוחין שאר מצות עשה ולולי פירושו נראה לפרש בהפך באפשר לעשותה ע"י אחרים כגון מת מצוה וכיוצא בה שהם מצות גדולות ואפשר שיקיימוה אחרים אין לו להניח הקטנה לגבה כגון פסח ומילה אבל במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים שאין שם אחר לקבור המת מצוה אז תפלס ותעשה הגדולה שהיא מת מצוה ותניח הקטנה לגבה שהם פסח ומילה וכיוצא בזה והשתא הוי דומיא ממש למאי דקאמר כה"ג בסמוך לגבי ת"ת כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים אין לו להניח ת"ת אבל במצוה שא"א ע"י אחרים יניח ת"ת ויעשה המצוה אבל לפרש"י לא הוי דומיא ודו"ק : דתזרע ולא תחלד וכו' · מהאי לישנא שא"ל לאבוה לא מיבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי צערן וכו' ולא קאמר לא בירכן אבל קללוני כמ"ש בלק גם קוב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו נראה שגם הוא לא חשדן שהיו מקללים אותו ובודאי יש להם כוונה אחרת בזה אבל כיון שלא הבין כוונת דבריהם קאמר דלצעורי לצורן בזה שלפי דבריהם לא הבנתי מהם שום ברכה ואע"פ שהם בלשון קללה כוונתם לטובה ולברכה כעין שאחז"ל בפרק חלק טובה קללה שקלל אחיה השילוני מברכה שבירך בלעם הרשע את ישראל וכו' דהכל הולך אחר הכוונה והם עשו כן לחדודי לידע אם יבין כוונת דבריהם שכוונו לברכה דלכך ליער עלמו שלא הבין כוונת דבריהם וכה"ג נ"ל לעיל שא"ל ולא אפטריתו מיני באורתא שאמר להם כן לחדודי שהרי הוא למדם דצריך ליפטר ממנו פעם אחרת ושמעתי עוד בזה שעשו כן כדי שיבא לאביו ויפרש לו כוונתם לברכה ותחול הברכה עליו גם מאביו והוא דחוק קצת דא"כ מהיכא הוה פסיקא להו דהוא לא יבין כוונת דבריהם ואביו יבין ודו"ק : תעייל ולא תפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך וכו' · דלא לימותו בנך הוה בכלל תזרע ולא תחלד וי"ל דהוסיף בכלל זה הכותב

יד יוסף

א עי' הנחומא סדר בראשית סימן יג מש"ס :

חדושי גאונים

(שייך לסימן ב) שהלכו ומצאו נשותיהן בטהרה כו'· אין ספק שדרשת רב תחליפא אינה כפי פשיטותא כלבד שיהיו עוני לבב שנתעברה כל אחד אשתו בבן זכר וכן מה שדרש שמצאו נשותיהן בטהרה· וכפי המציאות הוא דבר פלא שכולם נתעברו זכרים· ואם נפשך לומר שהיה ע"פ הנס גם בזה לא יספיק לנו כי מה יהיה התכלית באותו הנס האמנם ירמוז רב תחליפא שבהיותם עוסקים בבנין בית המקדש ובחנוכת הבית כמו שהא מבואר שם· והנה לעולם סוד בנין הבית בקשירת חכמה העליונה כמו שביארנו במלכים בספר תורת משה וזכרנו מעט מזה בראשון מתענית וכל תשלום סוד ביאורו הרפבנו בס' יד ה' ולזה הנה בהמשך השפע הקדושה בקשירת חכמה עליונה הנה בזה האופן יאמר שמצאו נשותיהן בטהרה והוא כפי מה שכבר ביארנו פעמים רבות שהחכמה היא הנקראת בשם אמת האדם היא המשובחת בדברי שלמה ע"ה· ואותה האשה מצאו כל אחד בטהרה

הר"ן

הר"ן ז"ל . כתיב פלס מעגל רגליך כלומר שישקול הליכותיו למצות להניח מצוה קטנה ולעשות הגדולה וכתיב אורח חיים פן תפלס כלומר לא תשקול ולא תניח מצוה הקטנה ע"י הגדולה הא כיצד כשאפשר לעשותם ע"י אחרים הנח הקטנה ועשה הגדולה ואם לאו עשה הראשונה הבאה לידך כדרך שאמרו אין מעבירין על המצות כ"ש בערוך [ערך פלס] עוד הביא פי' הראב"ד שאורח חיים הוא על ת"ת וכן כתוב כאן : חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים כו', מצות. הר"ן ז"ל הא

הרי"ף

שיאלת בת קול וכו' : פלס מעגל רגלך וכו' במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים · פרש"י שתעשה את הגדולה ותצריך יעשו את הקטנה וכי תימא למה פי' רש"י כן דה"ה נמי אם הגדולה אפשר לעשותה על ידי אחרים ולא הקטנה שתעשה אתה הקטנה ותצריך יעשו הגדולה שמא איירי הכא באפשר לעשות שניהם על ידי אחרים שיש לו רשות לפלס ולעשות הוא הגדולה ולהניח הקטנה לאחרים ובמצות שא"א לעשותה על ידי אחרים פן תפלס ותעשה הראשונה שבאה לידך בין גדולה בין קטנה : יהא רעוא דתזרע ולא תחלד וכו' · יש מפרשים דברכותיו בהאי לישנא כדי לחלוק כבוד לרשב"י שהוא יחזור לפרש לשון הברכה ותהיה נקראת הברכה משמו של רשב"י וי"מ כדי שיתברכו הנערים פעמיים האחד מפיהם והשנית מפי הרשב"י ז"ל :

עיון יעקב

כ"ב שהיה יו"ט אפ"ה חזרו ונטלו רשות ע"ש שהאריך בזה גם בנה"כ האריך בזה ע"ש וא"כ כך הוא שלעת הש"ס שהם נטלו רשות לילך למחר בכי טוב ואפ"ה חזרו ובאו למחר לפטור ממנו עוד הפעם ולזה שאל להם ולא אפטרתו ממני באורתא דס"ל כדעת הר"ן כיון שדעתם היה לילך למחר א"ל להם ליפטר מהם עוד הפעם ולזה השיבו למדתנו רבינו וכו' דכתיב ביום השמיני וגו' ומדכלימוד הוא מהתם והתם ע"כ דעתם היה ללאת ביום כ"ג כי יום כ"ב היה יו"ט וכסברת הש"ך א"כ מוכח דלא כהר"ן מזה הכוכחה הבין שהם חכמים לכך אמר לבנו בני אדם של צורה הם ודו"ק : רמו קראי אהדדי. נראה שהיה דבר הלמד מעניינם שע"י שהלכו ללמוד בעלו איזה מצוה אחרת שהיה אפשר לעשות על ידי אחרים לכך ייסבו כן פסוקים אלו : א"ל יהא רעוא דתזרע ולא תחלד · הא דאמרו כן בלשון קללה ולא פרשו דבריהם להדיא כתבו מקלת מפרשים בשם מהר"ם פאדוו"ה *) שעשו כן כדי שיבא לאביו ויפרש אביו הברכה ויתברכו גם מאביו ויהיה הברכה כפלים ומהרש"א כתב שהוא קלת דוחק דא"כ מהיכא הוו פסקי ליה דהוא לא יבין כוונת דבריהם שכוונו לברכה ואביו יבין ובאמת אי משום הא לא תברא דגם אם יבין כוונת דבריהם מ"מ יאמר לאביו שיפרשו כדי שיתברך גם מפי אביו כפי כוונתם וק"ל וכן שמעתי מפי מ"ו הרב מוהר"ר הלמן ז"ל שזה היה כוונת יוסף שאחר שהיה אביו הברכה אמר לא כן אבי כדי שיתברך שתי פעמים · ועכ"ל הטעם שאמרו בלשון נסתר לפי שנעשה הברכה במותב תלתא וכל מלתא דמתאמרי באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא דהוא דבר מפורסם והמברך רעהו בקול גדול קללה תחשב כדאיתא בבלעם לכך אמרו בלשון נסתר : יהא רעוא דתזרע · הא דברכו בבנים כדאיתא בתענית דף ה אילן במה אברכך עיין שם : *) הובאה בילקוט יהושע רמז כ"ז דפוס ווינילייא.

עיני יצחק

צורך גבוה · הכא צורך הדיוט) ור"ל שאם היו במדרגה שפלה היה אכילתם צורך הדיוט והיתה אסורה להם ולכך יצתה ב"ק ואמר להם כולכם מזומנים לחיי עוה"ב · שהעידה קול העיד על כולם שביוה"כ זכו כל ישראל להיות בקדושה גדולה עד שאכילתם נחשבת כקרבן ממש של חובת היום שהותר ביוה"כ ולא בלבד שלא יענשו ע"ז אלא מובטחים לחיי עולם הבא :

עץ יוסף

חג היינו בעשרים ושתים · וכתיב וביום עשרים ושלשה · אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה · ואין לתרץ דמקלת העם אזלי ביום כ"ב ומקלת ביום כ"ג דשלח את העם דוודאי ידעינן דעעם להאי מקלת שלוח כמו לאילו דאזלו מאתמול · אלא ללמוד ממנו הכספר וכו' משום דהיו אילו דאפטורי ממנו מאתמול (שם) : אלא צעורי צערו · הא

ענף יוסף

יהודה ב"ג · ועיין בספר בן יוחאי דף ז' : הללו בני אדם של צורה · ר"ל כי יש בני אדם

המתורגמן. א) אונד ניכט שניידען. ב) צו מיססען דיין טיש. ג) צוריקקעהרען צו דיר.

אושפיזא וההוא עלמא ביתא דכתיב (תהלים מט) קרבם בתימו לעולם אל תקרי קרבם אלא קברם׃ לבלבל פתורך בבני ובבנתא · ולא תחזי שתא חדתא דלא תמות אתתך ולא תנסיב [אנתתא] אחריתי. ר"ש בן חלפתא איפטר מיניה (דר') [דרב] א"ל לבריה זיל לגביה דליברכך א"ל יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש · כי אתא גבי אבוה א"ל מאי אמר לך א"ל מלתא בעלמא הוא דאמר לי א"ל בירכך ברכתא דברכינהו קוב"ה לישראל ותנא בה דכתיב (יואל ב) ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם וגו' [ולא יבושו עמי לעולם] וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני ה' אלהיכם ואין עוד ולא יבושו עמי לעולם׃

שם מתני' ועושה אשה תכשיטיה במועד׃

גמ' [דביתהו דרב חסדא מקשטא באנפי כלתא] יתיב רב הונא בר חיננא קמיה דרב חסדא ויתיב וקאמר ל"ש אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך ואפילו אמא דאמך ואפילו עומדת על קבורתה דאמרי אינשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא[א]׃

דף י ע"ב אמר רבא פרקמטיא כל שהוא אסור א"ר יוסי בר אבין ובדבר האבוד מותר · רבינא הוה ליה ההוא עיסקא דהוה מזדבן בשיתא אלפי שהייה לזבוניה בתר חולא דמועדא וזבניה בתריסר אלפי׃

רש"י

הוא · כאכסניות שסופו למות׃ וההוא עלמא ביתא · קבר הוי בית שעומד שם לעולם׃ דכתיב קרבם בתימו לעולם · ברשעים כתיב כולם ימותו ויבאו בקבר שהוא ביתם לעולם׃ שתא חדתא · קרי שנה ראשונה של נישואין דכתיב כי יקח איש אשה חדשה וגו' (דברים כד)׃ ר"ש בן חלפתא אפטר מיניה דרב · ותלמידו דרבי הוה ואמורא הוה אבל רבי יוסי בן חלפתא תנא הוה׃ לא תבייש · אחריני כדי שלא תתבייש שלא תבא לידי כך ותתבייש׃ ותנא בה · ושנה בה תרי זימני ברכינהו׃ ולא יבושו עמי · והיינו [לא תבייש] ולא תתבייש (ברכה נמי היא)׃ לא שנו · הא דאמר עושה אשה תכשיטיה׃ אלא ילדה · בחורה שדרכה בכך ולהכי הוי לה שמחה במועד׃ אבל זקנה לאיוהיכי עבדא אשתך הכי דמיקשטא הא הואי זקנה׃ אפי' עומדת על פתח קבורתה · בעיא להתקשטא׃ לקל טבלא רהטא · פי' קשקוש הזוג · ר"ל מיני זמר בהלולא וכי היכי דרהטא ילדה בת שית לקל תלולא הכי עבדא בת שיתין והכי [נמי] מיקשטא׃ פרקמטיא כל שהוא · לעשות סחורה בחש"מ׃ ובדבר האבוד מותר · שאם יהיה לו הפסד אם לא יעשנה לאותה סחורה מותר לעשותה אבל בחנם

תוספות

פרקמטיא כל שהוא · פירש ר"י בתשובתו רבינו יעקב לא היה חושב הלואת רבית פרקמטיא וכו' · ובדבר האבד מותר פי' בדבר שאם לא ימכרנו עתה שמא לא ימכרנו יפה פעם אחרת ויפסיד מן הקרן אבל אם לא יפסיד מן הקרן אלא שלא ירויח כ"כ אין זה חשוב דבר האבד וכ"ש לקנות סחורה שמא תהיה יותר ביוקר אחר המועד וכו':

כוורא

מהרש"א

תעייל כלתא ולא ליפקון בגט׃ וההוא עלמא ביתא וכו' · דהאי עלמא דירת עראי כעין אושפיזא וההוא עלמא דירת קבע כעין בית ודומיא דהכי שנינו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין ומייתי מקרא קרבם בתימו לעולם אל תקרי קרבם אלא קברם מתיבות מהופכות כמו כבש כשב שמלה שלמה וברשעים כתיב האי קרא דהוי קברם בתימו לעולם שלא יחיו ויעמדו בתחית המתים משא"כ בצדיקים שגם שקברם בתימו מ"מ אינו לעולם שבזמן התחייה יעמדו מקברם ויחיו לעולם׃ דלא תבייש ולא תתבייש וכו' · פרש"י לא תבוש אחריני כדי שלא תתבייש וכו' ע"כ נראה מפירושו שאינו מכלל הברכה שברכו בכך אלא שמלמדו מוסר שלא תבייש אחריני ואז תזכה לברכה זו שלא תתבייש דהוה מדה כנגד מדה ובקרא דמייתי דבהא ברכן הקב"ה לישראל שנאמר לא יבושו עמי לעולם היינו כמי משמעו שלא תתביישו ורש"י שפי' לבסוף לא יבושו עמי לעולם והיינו לא תבייש ולא תתבייש עכ"ל לאו ממשמעות דלא יבושו הוא דלא יבושו לא משמע אלא דלא תתבייש אלא מדתנא בה ושינה הכתוב לכתוב לא יבושו דרשו ליה בלאם אינו ענין ללא תתבייש תנהו ענין ללא תבייש והני תרי פסוקים דסמיכי להדדי עד"ז מפורשים שאמר ואכלתם אכול מה שהאומות אכלו מכם כמ"ש ואכלו אתכם אויביכם כשתזכו ואכלתם מהם מה שאכלו מכם וכמ"ש לעתיד יחזרו האומות לישראל כל מה שגזלו מהם בעוה"ז ואמר גם שבוע והללתם כמ"ש ואכלת ושבעת וברכת וגו' את שם ה' וגו' הוא השם הרחמים אשר עשה עמכם להפליא בגאולה ולא יבושו עמי אז את מי שאין לו כי לכולם תהיה מדה זו שלא לבייש ואמר שבזכות זה וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבושו עמי לעולם שלא תתביישו עוד בגלות מן האומות ועי"ל בדרך זה לפי שזכר לעיל ואת הצפוני ארחיק מכם דהיינו מדת יצר הרע לאכול במותרות כמ"ש ואכל ושבע ודשן וגו' וכתיב ורם לבבך ושכחת וגו' אמר לעתיד ואכלתם אכול כדי אכילה שלא לבקש במותרות ואחרי ששבעתם והללתם וגו' וכמ"ש ושבעת וברכת את ה' וגו' ואמר את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם וגו' ע"פ מ"ש טוב ילד מסכן שהוא יצר טוב שנולד לי"ג שנים ממלך זקן וגו' שהוא יצה"ר וז"ש אחרי אשר

חדושי גאונים

טהרת הנפש עד שגודל טהרתם וקדושתם במשכן השפע הקדושה היורד על ראשם ממעל ממעון קדשו מן השמים הנה היו שמחים השמחה שנאחית שמחת עולם כמו מזכרנו בשבת פרק ר' עקיבא שהיא הויית זיו השכינה ולזה יפרש רב תאליפא בזה מפורש שהיו שמחים השמחה השכליות האלהית הרוחנית במה שהיו נהנין מזיו השכינה עד שלרוב השגתם נתמלאה כל נשמת והשגת אחד מהן בהמשך השפע הקדושה עד שהיו משפיעין ולזה כינו זה בשם זכר כפי סדר המשל בנאמל כי אחר שהמשיל הנפש היא הנשמה לאשה זכרו כח השפעתם בבן זכר כפי מה שידוע ענינו שהוא המשפיע וירלה כי נפשותיהן ונשמותיהן כל אחת ואחת רבתה עליו וגדלה כח השפע עד שנתגברו היותם משפיעים כזכר המשפיע ונתחזק ונתאמץ כח קדושת טהרת נפשם ונתחלף ממה שהיה כבר השפעתן וכח קדושתן והשגתן קלה חלושה כאשה עד שהיו כזכר ונתגברו ונתחזקו היותם משפיעים ועי"ז זכו לאותו הבת קול שהיו כלם מזומנים לחיי העולם הבא · וזה ברור בעמקו מאד

עיני יצחק

(סייך לע"א)

רבי שמעון בן חלפתא איפטר מיני' דרבי וכו' · א"ל יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש · נראה שר"ל שתהיה עניו ושפל יותר מכל אדם ועי"ז לא תבוא לבייש שום אדם · ובזכות זה תזכה להתגדל במעלה על כל אדם עד שגם (ולא תתבייש לעולם הבא) מהגדול ממך · וע"ד שכתוב במשה (בהעלותך) והאיש משה עניו מאד מכל האדם ובזה זכה למעלה שלא קם נביא עוד כמשה וכו' ועיין בחובת הלבבות (שער

הכותב

חפצי שמים ישנו בה כלומר שעוסק במצות ואינו עוסק בתורה וכתיב וכל חפצים לא ישוו בה דאפילו חפצי שמים כלומר שעוסק בתורה ואינו עוסק במצות ומשני כשאפשר לעשות על ידי אחרים עוסק בתורה ולא במצות ואם לאו יעסוק במצות ולא בתורה דמעשה עיקר ולא המדרש עכ"ל׃

ענף יוסף

מדברים דבריהם בפירוש מבואר ונגלה ויש בני אדם מדברים דבריהם מלובשים בצורה והענין מסתירין בתוך הצורה וכן נראה דמרי ברכותיהם מלובשים בצורה והכי קאמרי ליה תזרע בתלמידים ולא תהלך שאיבך קוברן כמו שאירע בתלמידי ר"ע שמתו כ"ד אלף תעייל ולא תיפוק הוא בנסתר של תורה כדאיתא בחגיגה כבשים ללבושך תיפוק ולא תעייל היא בנגלה של תורה ליתרב ביתך בתלמידים ובלמוד תורה כמו שאמר ר"י דין כרמא ודין זיתא דידי הוי וליתב אושפיזך דהיינו לעוה"ב דקב"ה נקרא בעל אושפיזא לבלבל פתורך בתלמידים דיאמרו עליו דברי תורה דשולחן שלא אמרו עליו דברי תורה וכו' ולא תחזי שתא חדתא כלומר לא תירא משתא חדתא הוא ר"ה יום הדין וכוונתן היה דאביו יפתור לו בברכת עוה"ז ויהיה לו שתי ברכות בזה ובבא וכן הוה · (רמת שמואל)׃

עץ יוסף

דלא קאמר אבל קללוני · נראה שגם הוא לא חשדן שהיו מקללים אותו · ובוודאי יש להם כוונה אחרת בזה · אבל כיון שלא הבין כוונת דבריהם קאמר לעורי לעורן בזה שלפי דבריהם לא הבנתי מהם שום ברכה · ובאמת עשו כן לטובתו כדכתב הנזר הקודש דלפעמים בשעה שמברך אדם לחברו המדת הדין שומע ויתחיל לקטרג לבעל הברכה · ומחשבה שבלב אין המלאך יודע · לכן הזכיר בלשון קללה שלא יקטרג מדת הדין · ומחשבתם היה לברכה ויתקיים הברכה · ועיין מ"ש בתנחומא בעץ ובענף סדר בראשית · ועיין מ"ש עוד כאן בענף׃ מילתא בעלמא הוא דאמר לי · שהוא סבר שכך אמר ליה לא תבייש אחרינא כדי שלא תתבייש שלא תביא לידי כך ותתבייש · ואביו א"ל דבירכך ברכה מעלייתא דברכינהו קב"ה לישראל · שכך אמר לך לא תבייש לא תעשה דבר שתבייש בזה בעצמך · ולא תתבייש מהקב"ה · והוא מה שאמר הקב"ה עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו · הנה א"כ בהיות עם ה' אלה עוסקים בעסקי הגוף ואינם מקיימים כוונת הבריאה · בשגם בהיותם עוסקים במאכל ומשתה והוא מעשה בהמה יש לו לאדם הנעלה לשיבוש בזה · אמנם כאשר יאכלו אכול ושבוע ויהללו את שם ה' ויתקיימו מאמר התורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' וגו' · אז שוב לא תתייחס האכילה הלזו למעשה בהמה ולא יבושו עמי במאכלם זה ·

אמר הבונה ובדבר האבוד מותר וכו' · נכתב מאמר זה עם מה שפירשו התוספות מהו דבר האבד להודיע הדר כבוד חולו של מועד כי רבים מקילין בו לעשות סחורה וקורין לכל מה שלא ירויחו דבר האבד ועל הש"ח הדורשים לרבים ראוי להוכיח ולהודיע זה וככר פירשו המבזה את המועדות על חולו של מועד ועוד מעוכדא דרבינא נלמד כי אין מעאר לה' מלתת שכר טוב ליראיו הנמנעים מלעשות דבר נגד כבוד שמו גם אם יהיה בספק נזק ולשלם להם ריוח תשלומי כפל׃

המתורגמן. א) איינע זעכציג יעהריגע פרוי וויא איין זעכס יאהריגעס מעדכען צו מוזיק שטימט לויפט.

דף יא ע"א **אמר** רב אמר לי אדא ציידא כוורא[א] סמוך למסרחיה מעלי ואמר רב א"ל אדא ציידא כוורא טוויה באחוה[ג] אסוקי באבוה ומיכלי בבריה אישתי עליה אבוה ואמר רב א"ל אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא מיא ולא שיכרא שיכרא ולא חמרא :

ואלו מגלחין פרק שלישי

דף יד ע"ב **תניא** ר' עקיבא אומר מנין לסנהדרין (שראו באחד שהרג) [שהרגו] את הנפש שאין טועמין כל אותו היום ת"ל (ויקרא יט) לא תאכלו על הדם אלא לעייוני בדיניה הכא נמי וכו' : [דף טו ע"א] *) מנודה שמת בית דין סוקלין את ארונו רבי יהודה אומר לא שיעמידו עליו גל אבנים כגלו של עכן אלא ב"ד שולחין ומניחין אבן גדולה על ארונו [ג]ללמדך שכל המתנדה ומת בנדויו ב"ד סוקלין את ארונו : ד שם מצורע מהו בד"ת [ג]ת"ש (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך (וסמיך ליה) יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן ביראה ובאימה ברתת ובזיע (אף כאן ביראה ובאימה ברתת ובזיע) מכאן אמרו [ד]הזבין (והזבות) והמצורעים ובועלי נדות מותרין לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים (ובמשנה) [ולשנות במדרש] ובתלמוד ובהלכות ובהגדות ובעלי קריין אסורין ש"מ · [אבל חייב בכפיית המטה דתני בר קפרא [דף טו ע"ב] דמות דיוקני נתתי בהם ובעונותיהם הפכתיה כפו מטותיהן עליה] :

דף טז ע"א **אמר** (רבה) [רבא] מנ"ל דקבעינן דוכתא ומשדרינן שלוחא דב"ד ומזמינן ליה לדינא דכתיב (במדבר טז) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ומנ"ל דמזמינן לדינא דכתיב (שם) ויאמר משה אל קרח אתה וכל

רש"י

שלא לשרויה אסור : [סמוך למסרחיה מעלי · כלומר יפה הוא לאחר זמן שנולד יותר מההוא שעתא דנילוד] : טוויה באחוה · במלח שהמלח נברא מן המים כדגים : אסוקי באבוה · לאחר שצלאו נותנו במים צונן : אבליה בבריה · מטילין אותו בציר היוצא מן הדגים ואוכלים אותו : אישתי עליה אבוה · ששותין עליו מים שדגים נבראו מן המים : תחלי · שחלים : ליטעון גופא · כלומר לאחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן : ולא ליטעון פוריא · לא ישן לאלתר אחריהם : מיא ולא שיכרא · מוטב לשתות אחריהם מים ולא שכר :

(**מנודה** שמת וכו' · סיפא דברייתא היא) : כגלו של עכן · דכתיב (יהושע ז) ויקימו עליו גל אבנים גדול : זבין ומצורעין · ברתת ובזיע הם עומדין שלבם דואג עליהם : ובועלי נדות · נמי אע"פ שמתוך קלות ראש בעלו את הנדה אחר כך דואגין מפני החטא : בעלי קריין אסורין · לפי שבא להם מתוך שמחה וקלות ראש (הוא דרואין קרי ואם שמש מטתו נמי לאו ברתת קאי דשמחה היא לו) [וליכא אימה : דמות דיוקני · בצלם אלהים עשה את האדם] : ומזמינן

תוספות

כוורא סמוך למיסרחיה מעלי · ובזמן הזה תופסין סכנה למיכל סמוך לסורחן וגם משתיא עליה אבוה דאמר בסמוך דמעלי ושמא נשתנו כמו הרפואות שבגמרא שאינם טובות בזמן הזה או שמא נהרות דבבל מעלי לו טפי וי"מ דכוורא לאו בכלל דגים מיירי ושם דג ששמו כוורא ומשונה בדברים אלו משאר דגים כדאמרינן פרק כל הבשר (חולין קט:) אסר לן גירותא שרי לן לישנא דכוורא ואין נראה שיהא בכל הלשונות של דגים טעם אחד :

מהרש"א

תרחיקו יצר הרע מכם תהללו את שם ה' אשר עשה וברא את היצה"ר עמכם בלידתכם דכשתגלנו אותו יהיה הדבר הזה להפליא שיגלה הילד מסכן את המלך זקן ולא יבושו עמי אז לעולם כמו שיבושו העובדי כוכבים שהלכו בעצת יצה"ר עוי"ל ע"פ מ"ש בסוכה שיצה"ר ידמה לצדיקים להר וגם בעיניו של הקב"ה יפלא היאך נצחו הצדיקים ליצה"ר וז"ש כאן בהרחקת יצה"ר לעתיד זה היצה"ר אשר עשה עמכם בלידתכם יהיה לכם גם בעיניו יתברך ב"ה להפליא היאך כבשו אותו ועל כן לא יבושו עמי אז לעולם : בוורא טוויה באחוה אסוקי באבוה מיכליה בבריה וכו' · כינו את המלח באח והמים באב והציר בבריה דר"ל דכל הני מיניה הוא וכל במיניה הוא יותר טוב וה"נ אמרינן פרק הספינה בוורא מליחא מעלי בשרא מליחא לא מעלי משום דלאו מיניה הוא : **דמות** דיוקני נתתי בהם וכו' · עיין פירש"י והיינו דמות דיוקני צלם וצורה של שאר כל אדם אבל צורה וצלם של אדה"ר דיוקני גופיה מקרי כדאמרינן בפ' ח"ה [א] בדמות דיוקני תסתכל בדיוקני עצמה אל תסתכל וכו' ושם מפורש ואמר ובעונותיהם הפכתיה כי בנטילת הנשמה נהפך דמותו וצלמו וע"ש זה אמר הכתוב כי קללת אלהים תלוי שנהפך דמות דיוקנו של מעלה ויש רשעים שגם נשמתן ורוחם נתהפך לבהמה ע"י גלגול כמ"ש בזה בעלי המקובלים : מנלן · דקבעינן דוכתא ומשדרינן שלוחא דבי דינא ומזמינן ליה וכו' · ברא"ש ל"ג הכא ומזמינן ליה לדינא דלקמן ילפינן ליה מאידך קרא דכתיב ויאמר משה אל קרח וגו' ואפשר לקיים נוסחת גמרות שלנו דמהאי קרא קמא ודאי נמי משמע הזמנה אלא דמשמע מיניה נמי שידור שליחות וקביעות דוכתא נמי משמע מיניה מסיפא דקרא שאמרו לא נעלה דהיינו לא נעלה לתרע בית דינך שקבעת לך מקום ב"ד דמצינו בו לשון עלייה

[ג] מהרש"א ד"ה דמות · בפ' ח"ה (כ"כ נח ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין סג ע"א : ב ברכות יט ע"א עדיות פ"ה מ"ו : ג ברכות כב ע"א : ד תוספתא שם פ"ב :

חדושי גאונים

תכלית הבירור וכמה הפליג לסורות זה הסוד הנכבד הזה כסידורו שהתויך וקבע דרשת שנהנו מזיו השכינה בתוך באמצע בין שמאתו נשותיהם בעשרה ובין שכל אחד נתעברה אשתו מה שזה כפי נגליהו זר וכי(לא) נכון להשוות קדושת זיו השכינה אל אלו שתוארים כבזים ושפלים ולבושיהם ממקרא אחר אבל שכוונה נפלאה סדר דרשה זו בתוך למען דעת כאילו הורה באצבע על ההיאור שביארנוהו · ואמר עוד בדקדוק רב לרמז על זה הענין הנכבד באמרו מלמד שכל אחד נתעברה אשתו בבן זכר ולא אמר בן זכר אבל דקדק ואמר בבן זכר מה שיורה על בירור כוונתנו זאת על שהיתה תגבורת כח קדושתם השפעתם עד שהיו משפיעים בדרך ענין כח זכר שהוא המשפיע וק"ל · (דרש משה) :

עיני יצחק

הכנעה) שהאל מלך לאדם אחד במה זכית להתגדל על כל בני דורך והשיב לו שמעולם לא ראיתי אדם שיהיה בעיני שפל ממני · ע"ש לשונו הזהב :

עץ יוסף

וגם לא יתביישו מהיוצר הכל בקיומם כוונת הבריאה אשר תכלתי יספרו · וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' (אי' הים) : מנין לסנהדרין וכו' · בגמרא הנוסחא מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין וכו' ת"ל לא תאכלו על הדם · וכן הוא בסנהדרין דף סג · ופרש"י שם על הדם על הנרצח · ומסברא מוקמינן לה אהרוגי ב"ד שנהרגין על עונש שלא ינהגו בהם כבוד משום כפרה · וגרסתינו יש לפרש כן שראו בדינם שאחד הרג את הנפש והרגוהו שאין טועמין וכו' וכדי שתבין כוונת הגמרא אעתיק לפניך לשון הגמרא דשם וז"ל מנודה *) מהו שינהוג נידויו ברגל · אמר רב יוסף ת"ש דנין דיני נפשות ודיני מכות ודיני ממונות ואי לא ליית דינא משמתינן ליה · ואי ס"ד אינו נוהג נידוי ברגל · משומת ואתי מעיקרא אתי רגל דחי ליה (שאינו נוהג נידוי ברגל) השתא משמתינן ליה אנן (בתמיה) א"ל אביי דילמא לעיוני בדיניה דאי לא תימא הכי דיני נפשות דקתני ה"נ דקטלינן ליה והא מימנעי משמחת יו"ט דתניא ר"ע אומר וכו' שאין טועמין כל אותו היום וכו' אלא לעיוניה בדיניה הכי נמי לעיוני בדיניה ע"כ : ללמדך · תיבת ללמדך אין לו שייכות כאן אבל בברכות דף י"ט איתא זה ושם שייך ללמדך :

ד' מה להלן באימה · דכתיב (שמות כ) וירא העם וינועו : מכאן אמרו · כל הטמאים מותרים בתורה שאף הם יכולים להיות באימה וברתת · אבל בעל קרי אינו אלא מתוך קלות ראש וזחות הדעת : ובועלי נדות · אם טבלו לקריין

*) כל מה שנזכר בענין הזה מענין נדוי ושמתא ודיני נפשות וממונות הכל היה בזמן הבית :

אמר הבונה מנודה שמת וכו' · הטיבו אשר דברו והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שיש ליזהר בגחלת עונש החכמים אף בזמן שלא תכוה שא"א לך להרגיש כוויה שהיא אחר המות · וזה היה סימן סקילת ארון המנודה להראות שכיון שמת בנזיפת חכמים עדיין לא יצא מידי עונשם : אמר רבא מנ"ל דקבעי דוכתא וכו' · אלהים נצב בעדת אל ומכל אלה הורונו שכל סדר המשפט וכח הבית דין למדוהו מן התורה ולא נטלו עטרה לעצמם כי אם על פי התורה ככל אשר יורו :

המתורגמן . א) פיש . ג) בראט איהן אין זיין ברודער .

עדתך היו לפני ה' · לקמיה גברא רבה מדכתיב היו לפני ה' · את ופלניא דכתיב אתה והם ואהרן · דקבעינן זימנא דכתיב מחר · זימנא בתר זימנא דכתיב (ירמיה מו) קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד · ומנ"ל דאי מתפקר בשלוחא דב"ד ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא דכתיב (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר · ומנ"ל דמשמתינן דכתיב (שופטים ה) אורו מרוז · דהכי סברא דגברא *) פלניא דכתיב אמר מלאך ה' · ומנ"ל דמתרמינן דכתיב אורו ארור · דאכיל ושתי בהדיה וקאי בד' אמות דידיה דכתיב יושביה · ומנ"ל דפרטינן חטאיה בציבורא דכתיב (שם) כי לא באו לעזרת ה' · ואמר עולא [א]בד' מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז איכא דאמרי גברא רבה הוה וא"ד כוכבא הוה שנאמר מן שמים נלחמו הכוכבים ומנ"ל דמפקרינן נכסיה דכתיב (עזרא י) וכל אשר לא יבא וגו' בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה ומנ"ל דנצינן ולייטינן ומחינן ותלשינן שיער ומשבעינן דכתיב (נחמיה יג) ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם · ומנ"ל דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב (עזרא ז) הן למות הן לשרושי הן לענוש נכסין ולאסורין [מאי לשרושי אמר אדא מרי אמר נחמיה בר ברוך אמר רב חייא בר אבין אמר רב יהודה הרדפה מאי הרדפה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מנדין לאלתר ושונין לאחר שלשים ומחרימין לאחר ששים : ר"ש בר רבי ובר קפרא הוו יתבי וקא גרסי קשיא להו שמעתא א"ל ר"ש לבר קפרא דבר זה צריך רבי א"ל בר קפרא לר"ש ומה רבי אומר בדבר זה אזל א"ל לאבוה איקפד אתא בר קפרא לאיתחזויי ליה א"ל בר קפרא איני מכירך מעולם ידע דנקט מלתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין]:

ה שם פעם אחת גזר רבי שלא ישנו (תלמידים) [לתלמידים] בשוק מאי דרש (שה"ש ז) חמוקי ירכיך [כמו חלאים] [ב]מה ירך בסתר [שם ע"ב] אף ד"ת בסתר יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק [ג]לרב ולרבב"ח שמע רבי אקפד אתא ר' חייא לאיתחזויי ליה א"ל [ד]עייא ראה מי קורא לך מבחוץ ידע דנקיט מילתא

*) בגמרא איתא רבה

רש"י

ליה לדינא · לבע"ד : זימנא בתר זימנא · דאי לא אתי ההוא זימנא קבעינן ליה זימנא אחריתי : קראו שם · שמתא כלומר שמתא לפרעה שהעביר המועד כלומר שהעביר אותו מועד ששמו אחר מועד ראשון : דאי מתפקר בשליחא דרבנן · כלומר שחירף שליח ב"ד ושליח אמר חירפני : העיני האנשים ההם תנקר · אי לא דשליח א"ל למשה משה לא הוה ידע : הכי סברא דגברא פלניא · דעת פלוני שבא לנדות את פלוני שצריך לנדותו משמו של אותו חכם : אמר מלאך ה' · ברק אמר לשמתו שהוא שלוחו של מקום : מחרמינן · בארור : דפרטינן חטאיה · דאמרי' לאנשי עירו משום הכי והכי משמתינן ליה : כוכבא הוה · מזליה דסיסרא : דמפקרינן נכסיה · דמאן דלא ציית להו לרבנן : יחרם כל רכושו. דהפקר ב"ד הפקר בזמן הבית ומהכא נפקא לן בכל דוכתין : ואריב עמם ואקללם · לאותם שהושיבו נשים נכריות : דכפתינן · ידיו ורגליו : ואסרינן · ליה שקושרין אותו על העמוד להלקותו : הרדפה · קא מפרש לרודפו מיד דכיון דלא ציית דינא מנדין אותו : ושונין · מנדין אותו פעם אחרת : מה רבי אומר בדבר זה · אין רבי בעולם היודע דבר זה : א"ל לאבוה · לפי תומו ולא משום לישנא בישא : לאתחזויי ליה · לבקר את רבי שהיה חולה שקבל עליו יסורין : א"ל בר קפרא איני מכירך · רמז לו שאינו רוצה לראותו : [חמוקי ירכיך · כמו חמק עבר [שה"ש ה] : אף ד"ת בסתר · דכתיב בסופיה דקרא מעשה ידי אמן התורה מעשה ידי אומנותו של הקב"ה : [רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה ורבה בר בר חנה בר אחוהדר' חייא דלאו בר אחתיה כדאמרינן בסנהדרין (דף ה)] : עייא · כך כינה שמו של רבי חייא לשון גנאי (וכן במקרא האמינון אחיך) : ראה מי קורא לך : כלומר

מהרש"א

עלייה ועלתה יבמתו השערה : [לקמיה גברא רבה דכתיב לפני ה' וכו' · עיין בזה בדברי הר"ן בשם הראב"ד : זימנא בתר זימנא וכו' · עי' פרש"י והר"ן פירש בע"א עיין שם] : לא מתחזי כלישנא בישא דכתיב העיני האנשים ההם תנקר וגו' · לפי פשוטו שעל עצמם אמרו כן וכתולה קללתו בחברו כפרש"י בחומש לא משמע מיניה אפקרותא ולא לישנא בישא והר"ן פירש העיני האנשים אמשה קאמר אלא שכינה הכתוב וכתיב ויחר למשה משמע דא"ל עכ"ל ור"ל שקללו את משה בניקור העין והכתוב כינה לכתוב האנשים ההם כאילו על אחרים אמרו : וא"ד כוכבא הוה וכו' · פרש"י מזלא דסיסרא עכ"ל אולי שמלא כן במדרש וקאמר שהיה לו לבא לעזרת ה' וגו' ע"פ מ"ש שהמלאך רע בע"כ יענה אמן : מאי הרדפה וכו' · מנדין אותו וכו' · והוא לשון רדיפה שרודפין אותו עד חרמה עד שיציית דין ובערוך הביא בערך הרדף ואפשר שמפרש ליה מלשון הרדופני שהוא אילן שגדל עליו דבר מר והיינו שכותבין עליו מרירות עד שיציית דין ועיין בר"ן : א"ל בר קפרא איני מכירך וכו' · פרש"י רמז לו שאינו רוצה לראותו עכ"ל ואין זה משמעו וי"ל דה"ק שאתה אומר ומה רבי אומר בדבר זה היאך אתה מכיר אותי בכך והרי אני איני מכירך : מה ירך בסתר אף ד"ת וכו' · לשון חמוקי פירשוהו מלשון סתר ודימה התורה לסתרו של ירך שהיא תמיד מכוסה : עייא ראה מי קורא לך בחוץ וכו' · פרש"י עייא כך כינה שמו של ר' חייא לשון גנאי וכו' עכ"ל ונראה דהיינו לשון גנאי לפי שר' חייא היה מגמגם בלשונו שהיה אומר ה' במקום ח' כדאמרינן במגילה [א]שא"ל רבי כשאתה מגיע אצל וחכיתי לה' לא נמלא אתה מחרף וה"נ היה מגמגם בע' כדאמרינן שם שקורין לא' ע' לפי שאלו אותיות הם קרובים בלשון מאותיות אחה"ע ובדרך לגלוג היה קורא אותו עייא במקום חייא כפי גמגום לשונו לאמור לו מי קורא לך בחוץ רמז לו שהיה לומד בחוץ וכמ"ש לקמן חכמות בחוץ תרונה : נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין וכו' · ומוקי לה בנזיפה דנשיא ויש לדקדק דהכתי תקשי וכי נזיפותיה דנשיא הוי טפי מנזיפותיה דהקב"ה דכתיב הלא תכלם שבעת ימים כדמייתי מיניה לעיל דאין נזיפה פחות מז' ימים ומיניה נמי נילף דאין נזיפה יותר מז' ימים ויש לתרץ דלכך קאמר בברייתא אע"פ שאין ראיה לדבר זכר וכו' דראיה גמורה איכה דז' דהתם איכה אלא משום לרעת שהיה לה וה"ק קרא ואביה ירק וגו' הלא תכלם שבעת ימים משום נזיפה ולא גרע לרעת דידה ועוי"ל דהתם משום שלא

[א] מהרש"א ד"ה עייא. במגילה (כד ע"ב) :

יד יוסף

א שבועות לו ע"א :
ב סוכה מט ע"ב :
ג פסחים ד ע"א :
ד כריתות ח ע"א :

עיון יעקב

לא מתחזי כלישנא בישא דכתיב העיני האנשים ההם תנקר · פירש"י אי לאו דא"ל שלוחו האיך ידע משה מקשים העולם דלמא הקב"ה א"ל כן אח"כ שיכתבנו בתורה ותו הא איתא בירושלמי מותר לומר לה"ר על בעלי מחלוקת וי"ל מדאמר קרח כן להשליח ואי ידע שיש איסור לחזור למשה לא הוי א"ל שהוא ודאי לא החזיק עצמו לבעל המחלוקת ורשע וק"ל ועיין בחדושינו דנדרים דף ס"ד : **א"ל** בר קפרא איני מכירך מעולם · עיין פירוש רש"י ומהרש"א ויותר נ"ל שהוא ע"ד דאיתא ברכות ג יהי מכירך ברוך פירש"י שם מי שנשא לך פנים ללקט בשדה וזה שאמר איני מכירך לישא לך פנים מעולם מזה ידע דנקט מלתא בדעתיה שלא לישא לו פנים והוא בנזיפה אצלו : **מה** ירך בסתר אף ד"ת בסתר · ומ"מ

עין יוסף

לדברי תורה הטבילה אינו עולה להם לטהרם מטומאת בועל נדה שהיא שבעת ימים · אבל לתקנת עזרא עולה להם כדתנן במתני' זב שראה קרי ונדה וכו' צריכין טבילה (רש"י ברכות דף כב) :

ה אף ד"ת בסתר · עי' רש"י אבל הערוך פי' דכתיב כמו חלאים ואין חלאים אלא רבנן כדגרסינן בנדרים דף מט ע"א · וכן שמתעסקין בתורה שהיא

כלומר לא מכאן: תא · בא אלי והדר שלח ליה לא תיתי: וזה · שליח שני לא ראיתי: ברצות ה' דרכי איש · (שלא ראה השליח ששלח לו רבי בשנייה דאי הוה חזי לא אתי): גם אויביו ישלים אתו · כי הוא על כרחו בא: מ"ט עבדת הכי · דשנית בשוק: (לא שנית · הפסוק פעם שניה: בחוץ תרונה · תורה עלמה מרננת: לא מראש בסתר דברתי · בשעת מתן תורה אלמא תורה נשנית בחוץ): ביומא דכלה · דרשה שהכל מצוין שם: מוקים לה בצדקה · דמיבעיא למעבד בסתר: [חייקי ליה דוכתא · מנמיכין לו מקום כשיושב בדין: כי היכי דלישתמען מיליה · דשמואל רביה בתורה: מי שמעת שמעתא מפומיה · אי שמית לך]: פסיק סידרא · לומר פרשיות: אלה דברי דוד האחרונים מכלל דאיכא ראשונים · והא לא מלינו שאמר דברי דוד אלא בזה הפסוק בלבד ודברי הוא לשון נבואה: (הדר · בעא מיניה זימנא אחרינא דברי דוד היכן מלינו בדוד דברי: כל שלא ידע · דבר זה אבד חכמתו בתמיה): אלמנא

שלא יתעכבו ישראל עוד בשבילה כדכתיב והעם לא נסע עד וגו': [זה ראיתי וזה לא ראיתי קרי עליה וכו' · ר"ל זה השליח שראה אותי הלך בדרכו ופגע בו וא"ל תא וזה שליח שני שלא ראה אותו לפי שלא הלך בדרכו ולא א"ל דלא ליתי]: אם קרית לא שנית וכו'. הני ג' לשונות כמשמעם מקרא משנה ותלמוד וכמאמרם [א] ישלש אדם שנותיו במקרא במשנה ובתלמוד ואמר אם שלשת לא פירשו לך היינו שלא שמשת ת"ח כל הצורך שיפרשו לך חכמות בחוץ וגו' כדרבא וכו' שתורתו מכרזת עליו מבחוץ וכו' וכן יתפרש כל הענין ברחובות תתן קולה וגו' שמכרזת עליו ברחובות ובפתחי שערים וגו' שיהיה שמו נודע בשערים כשם הגדולים: [ההוא ביומי דכלה וכו' · ה"ה דהוה מ"ל דההוא בתחלת נתינת התורה בסיני איירי כדמוקמינן ליה בפ' ר"ע ושם מפורש]: בצדקה ובג"ח וכו' · דכתיב ברישיה דקרא מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב דהיינו נודבי לדקה ועושי ג"ח: והוו חייקי ליה דוכתא למר עוקבא בליפתא וכו' · נראה דר"ל גם שבדינא היה שמואל יושב לפני מר עוקבא לפי שהיה הוא נשיא מ"מ נהג מר עוקבא ענוה בעלמו נגד שמואל והוו חייקי ליה מקום בנמיכות ע"ג ליפתא דהיינו מחללת שכל זה דרך שפלות עשה לגבי שמואל: וקא מניפה חושלאי וכו' · דהיינו שעורים קלופים והיתה מניפה קליפתן

מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין ביום תלתין שלח ליה תא · הדר שלח ליה לא תיתי · מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר · מעיקרא סבר [א]מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצת היום ככולו · [לסוף] אתא א"ל מ"ט אתית א"ל דשלח לי מר דליתי והא שלחי לך דלא תיתי זה ראיתי וזה לא ראיתי קרי עליה (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו · א"ל מ"ט עבדת הכי א"ל דכתיב (שם א) חכמות בחוץ תרונה א"ל [ב]אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך חכמים חכמות בחוץ תרונה כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו (בפרהסיא) [מבחוץ] והכתיב (ישעיה מח) לא מראש בסתר דברתי ההוא ביומי דכלה · ור' חייא האי חמוקי ירכיך מאי עביד ליה מוקי לה בצדקה ובג"ח: [שמואל ומר עוקבא כי הוו יתבי גרסי שמעתא הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל ברחוק ד"א וכי הוו יתבי בדינא הוה יתיב שמואל קמיה דמר עוקבא ברחוק ד"א והוו חייקי ליה דוכתא למר עוקבא בציפתא ויתיב עילויה כי היכי דלישתמען מיליה]:

שם ההיא איתתא דהות יתבה בשבילא הות פשטה כרעא וקא מניפה חושלאי[א] והוה חליף ואזיל צורבא מרבנן ולא איכנעא מקמיה אמר כמה חציפה האי איתתא אתאי לקמיה דר"נ א"ל מי שמעת שמתא מפומיה א"ל לא א"ל זילי נהיגי נזיפותא חד יומא (בנפשייכי) [בנפשך]:

ו שם רב זוטרא בר טוביה הוה קא פסיק סידרא קמיה דרב יהודה כי מטא להאי פסוקא (ש"ב כג) ואלה דברי דוד האחרונים א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים ראשונים מאי ניהו שתיק ולא אמר ליה ולא מידי הדר אמר ליה אחרונים מכלל דאיכא ראשונים וראשונים מאי ניהו א"ל מאי דעתך כל דלא ידע פירושא דהאי קרא לאו גברא רבה הוא · ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא · (ובמאי דרמי עליה) [ודאתאן עלה] מיהא אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי ניהו דכתיב (שם כב) וידבר דוד לה' את דברי השירה

הכותב

מצאתי בתוספות פסיק סידרא קמיה דרבי יהודה · כך היה מנהגם לקרוא בכתובים כל שבת ושבת כדאיתא בפרק כל כתבי בנהרדעא פסקי סידרא דכתובי במנחה בשבת: אחרונים מכלל דאיכא ראשונים · שלא נתפרשו שאותם שנתפרשו חזינן להו דלא צריך לגלויי עלייהו אלא אתא למימר שחזר על הראשונות · פ"א דברי דוד האחרונים מכלל דאיכא ראשונים שנאמרו בדבור ומסיק וידבר דוד את דברי השירה הזאת שנאמרו בדבור

הרי"ף

ורבי חייא מוקי לה בצדקה וכו' · וקשה דהא דמוקמינן אגן קרא בהתורה היא מפני דכתיב בסיפיה דקרא מעשה ידי אמן שהתורה מעשה אומנתו של הקב"ה כמו שפירש"י ז"ל לעיל והשתא דמוקי לה בצדקה לא אתי שפיר מעשה ידי אמן · ושמא מדרים נמי בצדקה לפי שהצדקה וג"ח עשה הקב"ה עם אדם וחוה והם מעשה ידי אמן זה הקב"ה אבל רש"י פי' מוקי לה בצדקה דמיבעי למעבד בסתר והכונה לומר דלא צריך לדרוש השתא מעשה ידי אומן אלא ממשמעות נפקא שצדקה הוא בסתר כמו הירך כדכתיב מתן בסתר וגו': ואלה דברי דוד האחרונים וגו' · וקשה דכיון דכתיב קודם וידבר דוד את דברי השירה מאי קשיא ליה שנעלם ממנו התירוץ עד לבסוף דאמר ראשונים מאי היא וידבר דוד ומעיקרא מאי סבר וע"ק מ"ש אמר לו הקב"ה לדוד שירה אתה אומר דאין זה מקום דרשת הכתוב · וכיון שכל עצמו בא כאן לדרוש ראשונים מאי נינהו היה ליה למימר ראשונים וידבר דוד וגו' ובמדרש הפסוק היה לו להביא האי דאמר הקדוש ברוך הוא לדוד שירה אתה אומר וכו' · ונראה לי דעיקר הקושיא היא למה הוצרך לומר האחרונים כיון דנאמרו קודם דברי השירה מספיק היה לומר ואלה דברי דוד ואנא ידענא שהם אחרונים ומדאצטריך לומר אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מלבד דברי השירה שדיבר דוד ומשני לעולם ראשונים הם וידבר דוד דברי השירה וגו' ומאי איצטריך לומר הכא אחרונים לזה הביא מה שאמר הקדוש ברוך הוא לדוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול וכשבא להשיב דוד על דבריו של הקדוש ברוך הוא אשר הוכיחו אמר ואלה

עיון יעקב

צריך ללמוד בכל כחו ואבריו רק שלא ילמוד בשוק וכדאיתא בעירובין דף נ"ד גם ברוריה דבעשה בהאי דגרס בלחישה שהוא קשה לשכחה ואפשר דרבי לא חשש לזה שהוא עשה תקנה לשכחה שכתב תורה שבע"פ וסדר המשניות לפי שראה שגברה השכחה בגלות דרש עת לעשות לה' הפרו תורתך וע"ש בעירובין בחדושינו גם בסוכה דף מ"ט בחדושינו שם: הדר א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים · באמת י"ל דלכך כפל קושייתו משום דיש שני קושיות הדא מה ניהו ראשונים ואף שיש לתרץ קושיא זו כפשוטו דראשונים הוא וידבר דוד לה' מ"מ קשה מה צורך לומר תיבת אחרונים להראות דאיכא ראשונים הא אילו היה אומר כפשוטו ואלה דברי דוד ידענא דכל מקום שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים אלא וודאי דבא ללמוד לימוד אחר לזה מקשה שפיר מאי ניהו ראשונים לכך מתרץ שני הקושיות יחד קושיא ראשונה מתרץ כפשוטו דראשונים הוא וידבר דוד והא דכתיב אחרונים היינו לפי שחטא דוד על שאמר שירה על שאול ובשירה אחרונה נמחל על אותו עון וכ"ה במדרש שוחר טוב תהלים י"ח וז"ל האחרונים ואלו הן הראשונים אלא מלמד שמחל לו הקב"ה לשעבר

ע"ן יוסף

מעשה ידי אומן מעשה ידי אומנתו של הקב"ה: כדרבא · לאו דברי רבי הוא · שהרי רבא היה אחר רבי · אלא גמרא קאמר לה שרבי דרש האי קרא כמו רבא בדור אחר: מכרזת עליו מבחוץ · וכן יתפרש כל הענין ברחובות תתן קולה שמכרזת עליו ברחובות · ובפתחי שערים וגו' שיהיה שמו נודע בשערים כשם הגדולים:

[א] מהרש"א ד"ה אם וכמאמרם (קדושין ל ע"א ע"ז יט ע"ב):

יד יוסף

א פסחים ד וש"נ:
ב ברכות יח ע"א:

חדושי גאונים

רב זוטרא בר טוביה פסיק. פי' דברים שהיה שייכים זה לזה ואלה פוסקן ומאי ניהו ועכ"א במ"ש שירה על מפלתו וזה יובן במאי דאיתא פ"ק במסכת תענית שנדחה שאול ושמואל עמו מפני דוד והיינו משום שכבר הגיע מלכות ב"ד ואין מלכות נוגעת בחברתה וכו' וכדאיתא שם · ואכ"נ דוד שאמר שירה מעיקרא לא ידע זה שנדחה שאול ושמואל מקמי' זמניה ובשבילו שאז וודאי לא היה שר ח"ו על זה ואפילו על הצלתו מיד שאול לא היה ראוי לשירה אחרי שנדחו תרי גברי כמו אלו מפניו רק דוד לא ידע והיה סובר שאול מת ח"ו בחטא והוא זכה למלכות מפני שהוא צדיק יותר משאול ואז הודיע לו הקב"ה זה וז"ש לו אלמלא אתה שאול וכו' פי' אלו היה בהיפך שאתה היית קודם שאול והיה ראוי להיות אח"כ המלכות לשאול והגיע זמנו הייתי מאבד כמה דוד מפניו כמו שעשיתי עכשיו שדחיתי שני לדיקים אלו מפניך ואפילו היה צריך עוד יותר לדחות בשביל שאול ג"כ הייתי עושה ומשום שהיה לדיק גדול ולא נדחה כלל מפני חטאו רק שנדחה מפני השעה שהוא קדם והגיע ארכי שלך ואין מלכות נוגעת בחברתה וכדאיתא שם ונראה גם כוונת רש"י הוא כן ומזל שפי' רש"י אין פי' מחמת מזל טוב יותר אלא פי' מחמת זמן של מזל והיינו כדאי' מסכת יבמות ומס' נדה יע"ש מ"ש בזה דגם בענין כל הדורות יש זמן

וגו' [א]א"ל הקב"ה לדוד דוד שירה אתה אומר לפני על מפלתו של שאול (חייך) אלמלי אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו והיינו דכתיב (תהלים ז) שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני · וכי כוש שמו והלא שאול שמו ולמה נקרא שמו כוש לומר לך מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו · כיוצא בדבר אתה אומר (במדבר יב) על אודות האשה הכושית וכי כושית שמה והלא צפורה שמה ולמה נקרא שמה כושית לומר לך מה כושי משונה בעורו אף צפורה משונה במעשיה (הטובים ובמראה מכל הנשים) כיוצא בדבר אתה אומר (ירמיה לח) וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו ולמה נקרא שמו כושי לומר לך מה כושי משונה בעורו אף צדקיה משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר (עמוס ט) הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן ולמה נקרא שמן כושיים לומר לך מה כושיים משונים בעורן אף ישראל משונים במעשיהם מכל אומה ולשון :

ז שם [ב]א"ר שמואל בר נחמני א"ר (יוחנן) [יונתן] מ"ד (ש"ב כג) נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה (שם) אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק אמר (דוד) אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם ומי מושל בי צדיק [ג]שאני גוזר גזרה והוא מבטלה (לישנא אחרינא צור ישראל אני מי מושל באדם צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה) :

אלה

רש"י

אלמלי אתה שאול וכו' · שמולדת במזלו של שאול : והוא דוד · נולד במזלך אבדתי כמה שאול מפניו שהוא לדיק ממך : שגיון · שגגה היתה לו (וה"ק אלה דברי דוד האחרונים אלו היו עיקר אבל הראשונים אשר שר על שאול לא היה בהן ממש) : משונה במעשיו · (שכל דורו רשעים והוא) לדיק [גמור] : שהקים עולה של תשובה · שהוא שב תחלה ונתן דרך לשבים כדאמרינן פ"ק דעבודה זרה (דף ד:) לא היה דוד ראוי לאותה מעשה ולא ישראל ראוים לאותו מעשה אלא אם חטאו וכו' : עולה · לשון תועלת : אמר דוד אלהי ישראל לי דבר דברים הללו לור ישראל · ומושל באדם אני ומי מושל בי לדיק מושל ביראת אלהים גזרה שגזר הקב"ה שהוא מושל על בני אדם לדיק מושל

מהרש"א

קליפתן מתוכן : אלמלי אתה שאול והוא דוד וכו' · עיין פרש"י והוא דחוק לתלות מלכות בית דוד במזל ועוד דהא אמרינן בסוף פ"ב דמס' שבת [א] אין מזל לישראל גם עיין על פירוש הר"ן בזה בע"י שהוא דחוק ונראה לפרש ע"פ מ"ש ביומא [ב] כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה שאול באחת ועלתה לו דוד בשתים ולא עלתה לו וכו' ושם פירשנו ע"ד הבא לטהר מסייעין אותו מן השמים היינו דדוד נתן לבו לשוב בתשובה וקבל עליו יסורין להודות על חטאיו ובקש סליחה ממנו יתברך ב"ה כמפירש בספר תהלים וכדלקמן שהקים עולה של תשובה ומן השמים סייעוהו משא"כ שאול שלא מלינו בו שביקש סליחה ולא ביקש לקבל יסורין על מעשה דאגג והשתא ה"ק הכא אילמלי אתה שאול שלא שב בכל לבו ולא סייעיה מריה והוא דוד שהיה מקבל עליו לשוב בתשובה וסייעיה מריה אבדתי כמה דוד מפניו שהוא לדיק ממך שהוא באחת ואתה בשתים ודו"ק : וכי כוש שמו וכו' · משמע ליה בפשיטות דקאי אשאול דלא מלינו בכל עניני דוד שום מעשה שהיה לו עם כוש אבל מלינו רוב עניניו עם שאול שהיה בן ימיני וקאמר מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו דכן מלינו דמדמה המעשים לעורו של כושי כמ"ש היהפוך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להטיב וגו' ר"ל דשאר לבעים אפשר להשתנות משא"כ לבע השחור של עור הכושי שהוא בתולדתו כך ולא משתנה : והלא לפורה שמה וכו' · הכי משמע ליה דלאו אשה אחרת היא מדכתיב האשה הכושית בה' הידיעה דמשמע האשה הנזכרת כבר והיא לפורה שנזכרת כבר שהיא אשתו של משה וכן גבי עבד מלך הכושי בה' הידיעה דקאי אמלך שנזכר לפניו שהוא לדקיהו שהיה או מלך ולא קאי אעבד הנזכר לפני פניו ובמדרש דקאמר דקאי הכושי אעבד והוא ברוך בן נריה ולא יתיישב לפי זה הה' הידיעה דהכושי וקראה כושית גבי דבור מרים ואהרן כלומר שהיתה כבושית משונה במעשיה הטובים ומשה היה פורש ממנה ויאמרו הרק אך במשה וגו' וכן עבד מלך הכושי שדימה את לדקיהו באותו מעשה הטוב שהציל את ירמיה מן הבור לכושי המשונה בעורו וכן הלא כבני כושיים אתם וגו' לגבי שאר אומות שזכר שם ופלשתים מכפתור וארם מקיר קרא את ישראל כושים שהם משונים במעשיהם הטובים משאר אומות כמו שהכושי משונה בעורו משאר כל אדם : [שהקים עולה של תשובה וכו' · מפורש פ"ק דע"ז : מי מושל בי לדיק וכו' · לשון רש"י בספר שמואל ורבותינו פירשוהו אמר דוד אלהי ישראל לי דבר אלי דבר לור ישראל ומושל באדם אני ומושל בי לדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה עכ"ל וסופיה דקרא מושל יראת אלהים יש לפרש עד"ז ומי מושל בי לדיק ע"י יראת אלהים ע"ד שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וז

מהרש"א (גליון)

[א] מהרש"א ד"ה אלמלא בס"פ בתרא דמס' שבת (קנו ע"א): [ב] שם בא"ד ביומא (כב ע"ב) :

יד יוסף

א שוח"ט מזמור ז :
ב ע"ז ה ע"א :
ג שבת סג ע"א
ב"מ פה ע"א :

חדושי גאונים

באיזה מזל יהיה באים וכן לכל מלכי הדורות נסדר הכל מקורא הדורות מראש בספר תולדות אדה"ר ונסדר זה בא שאול קודם ואח"כ הגיעה השעה והמזל שהיה מוכן למלכות ב"ד ובזה מדחי גברא מקמי גברא ואח"כ עכ"פ מובן מ"ש ואלה דברי דוד שפוסל דבריו הראשונים עי' אח"ז · (כבוד הבית) :

א"ר שמואל ב"נ א"ר יוחנן מ"ד. למ"ש לפני זה נראה דה"פ שבזה פסל דבריו הראשונים מה שאמר שירה על מפלה של שאול ומשום שטעה כמ"ש ועכשיו חזר להודות שאול היה גדול ממנו ז"ש נאם הגבר הוקם על פי' אני הוא בעל תשובה ושאול הכושי שהיה משונה במעשיו ולדיק גדול כזה וודאי גדול מב"ת ומ"מ אני משיח אלה יעקב והוא נדחה ואמר רוח ה' דבר בי אין דיבור אלא קשה שהקב"ה דיבר עמי קשות על ידי שאמרתי שירה עליו ומלתו על לשונו פי' דברי ה' אלו הן על לשוני לחזור מדברי הראשונים ולפוסלם והתחיל לומר אמר אלהי ישראל וגו' פי' ע"כ אלו היה נדחים מחמת איזה גזרה הכי לדיקים כאלו שאול ושמואל היה ב"כ מושלים לבטל הגזרה אלא אין זה רק משום וכאור בקר יזרח שמש ומשמע שזה פי' כמ"ש מ"כ לקרת בקר ויודע ה' ופי' שם גבולין חלק הקב"ה וכשם שא"א להפוך ערב ובקר כו' וכן פי' פה ממש

הכותב

ויותר לא מצינו מזמורים לדוד בדבור ואתא למימר שחזר על הראשונות : אלמלי אתה שאול והוא דוד · שנולד במזל להאריך במלכות ובא לידך מחיית עמלק כמו שבא לידו : אף שאול משונה במעשיו · הכי איתא בספרי אף שאול משונה במעשיהו ובקומתו דכתיב ביה משכמו ומעלה וגו' : אף צפורה משונה במעשיה ובמראיתה · שהיתה יפה מכל הנשים : אף צדקיה משונה מדורו · שהיו רשעים ע"כ בתוס' : והר"ן ז"ל כתב אלמלי אתה שאול וכו' · אלמלי נולד במזלך ואתה נולד במזלו כלומר שהמזל עומד לך ולא חסידותך שהוא יותר חסיד ממך · א"נ שלא היה קופה של שרצים תלויה לו מאחריו כמו שהיתה תלויה לך ואין מעמידין פרנס וכו' כדאיתא במסכת שבת : פי' התוס' עולה של תשובה כדאמרינן בעלמא שלא היה דוד ראוי לאותה מעשה של בת שבע אלא ע"י שבני אדם חוזרין בתשובה כשרואין שנמחל לדוד על אותו עון :

פירשו

עיון יעקב

לשעבר עכ"ל : אלמלי אתה שאול והוא דוד · לפי ששאול היה רק משבט בנימין והמלוכה היתה לו רק לפי שעה כדרך שאלה בעלמא לכך לא נפיש זכותיה משא"כ דוד שהיתה המלוכה יורשה לו ממלכות יהודה ונפיש זכותיה לכך אי הוה להיפך אבדתי כמה דוד מפניו כיון שהיה חסיד והיה מבית יהודה : וכי כושית שמה והלא צפורה שמה · עיין בפי' הרשב"ם בחומש שפי' על אשה כושית ממש שלקח בברחו ממצרים אז לקח אשת מלך כוש והשדוהו שבא עליה ממש אך לפ"ז עדיין הדבר צריך ביאור לפי דבריו היאך שייך לומר מה שאמרו מרים ואהרן גם בנו דבר ה' גם מה השיב הקב"ה לא כן עבדי משה · ואמרתי דרך דרש דבאמת עיקר דבורם היה בשביל שפירש מן האשה אף שהוא למד ק"ו על זה אמרו הלא גם בנו דבר ה' ומ"מ לא פרשנו מן האשה אלא בודאי שהקב"ה צוה אותו לפרוש מן האשה מטעם דאמרינן בפ"ק דסוטה הנותן עיניו במה שאינו שלו גם מה שבידו ניטל הימנה

הרי"ף

ואלה דברי דוד האחרונים לדברי תוכחתו של הקב"ה נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה כלומר אתה אומר לי ששאול גדול ממני אבל בדבר הזה אני גדול יותר ממנו בענין התשובה שהקמתי עולה ונתתי דרך לשבים ואלו דבריו של דוד היו אחרונים להשיב על תוכחתו של הקב"ה ומה הם נאם דוד בן ישי ונאם הגבר שהקים עולה של תשובה ובזה יפה כתי מכתו של שאול : שירה אתה אומר על מפלתו של שאול וכו' · תימה דדוד לא אמר שירה על מפלתו של שאול אלא על שהצילו הקב"ה מכף שאול ועל כללת עלמו אמר שירה וא"ל דהא בהא תליא שאילו לא נפל שאול לא ניצל דוד מכף שאול אבל מ"מ קשה כי היה אפשר שלא ירדוף שאול עוד אחרי דוד וינצל דוד מכף שאול ולא יפול שאול בחרב · ונראה עם ביאור הכתוב שאמר שגיון לדוד אשר שר לה' דסמיך ליה קאמר לעיל יבושו ויבהלו מאד כל אויבי ודרשו חז"ל שגיון לדוד טעה בזה לקרות לשאול אויבי לומר שירה ע ליו פירוש הכתוב שאמר יבושו ויבהלו כל אויבי ויש בכלל אויבי שאול וכ"ת דילמא לא אמר יבושו אויבי על שאול כי אם על שאר אויבים שהיו לו לז"א יש ראיה שכוון על שאול שראינו אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני ומתוך השירה שאמר על מפלתו אתה יודע שמ"ש יבושו אויבי הוא על שאול בכלל ועוי"ל שכיון שדוד לא ניצול מכף שאול אלא מצד המזל שאילו היה מזלו של שאול כמו מזלו של דוד היה אובד הקב"ה כמה דוד מפניו וכיון שכן היאך שר דוד לה' אשר פצילו מכף שאול והלא לא הצילו הקב"ה כי אדרבה הקב"ה הפך לאבד כמה דוד מפני שאול מצד חסידותו של שאול וכיון שלא ה' פעל כל זאת אלא המזל פעל ועשה א"כ אין השירה לה' אלא על מפלתו של שאול שברחו במזל שפל כי ממנו היתה מפלתו והיינו דכתיב שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש מאי על דברי הי"ל אשר שר לה' על כוש בן ימיני אלא ה"ק על דברי שהוא הנהגת מזלו של כוש בן ימיני שהוא מזל שפל ואפל וממנו היתה מפלתו שהוא שגיון לדוד כיון ששאול מעשיו חשובים ומשתנים לטובים מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו : עולה של תשובה וכו' · פי' תועלת לתשובת יחיד דלא נפיש זכותיה וכדאיתא בעבודה זרה גבי דוד וישראל

מוש' בי ומבטלה: (מאי קאמר · אטו בשבת תחכמוני שמות גבורים נינהו : בשבת ישיבה כמוכה במשמע) : [עירא היאירי · הוה מתני לדוד על גבי כרים וכסתות ודוד הוה מתני לרבנן על גבי קרקע] : תהא ראש לשלשת האבות · [שהוא הולך לפניהם] לעוה"ב (שכולם חיים וכתיב ועבדי דוד מלך עליהם) : מעדן · כופף ידיו ורגליו ויושב לארץ כמו המקשר מעדנות כימה : (מתאנח על מאתים · שחסרים מן האלף דכתיב גבי עובדי כוכבים איכה ירדוף אחד אלף דבזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום ירדוף אחד מן העובדי כוכבים אלף מישראל ושנים מהם יניסו רבבה ועל זה היה דוד מתאנח מפני מה בעובדי כוכבים כתיב ירדוף אחד אלף אע"פ שאינם עושין רצונו של מקום ובישראל בזמן שעושין רצונו של מקום נאמר בהם ורדפו מכם חמשה מאה וגו' · ופשטיה דקרא הכי דכתיב לעיל מיניה אמרתי אפאיהם אמר הקב"ה אכלה אותם באפי ובחמתי ואשביתה מאנוש זכרם אם לא מפני אויביהם שיאמרו ידינו רמה וכחנו עמדה לנו כי העובדי כוכבים גוי אובד עצות המה ויאמרו שהם השמידום בכחם אבל אם יבינו לאחריתם שיאמרו איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל אם לא כי צורם מכרם שלא יהיו נוטלים עטרה לשמם לו ירדוף אחד מהם אלף מישראל. הר"ן) : [בדבר אוריה החתי · נטלו לו מאתים] : סנו שומעניה · שמעו שמעשיו מכוערין (פי' שהיה שם שמים מתחלל על ידו כדאמרינן בפרק יוה"כ ה"ד חלול השם כל שחביריו מתביישין משמועתו וכו') : צריכי ליה רבנן · ללמוד תורה מפיו ואע"ג דאמרינן לעיל מנודה שונה לאחרים מסתמא אין ת"ח הולך ויושב לפניו · וכה"א צריכי ליה רבנן דאתריה דהוה

ח שם (ש"ב כג) **אלה** שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני ראש השלישי הוא עדינו העצני על שמונה מאות חלל בפעם אחת מאי קאמר אמר ר' אבהו ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב ע"ג כרים ולא ע"ג כסתות אלא על גבי קרקע דכל כמה דהוה קיים [רביה] עירא היאירי הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות כי נח נפשיה דעירא היאירי הוה מתני דוד להו לרבנן ע"ג קרקע אמרי ליה ליתיב מר אכרים ואכסתות לא קביל עליה תחכמוני [אמר רב] א"ל הקב"ה [א]הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה · ראש השלישי [תהא] ראש לשלשת אבות · הוא עדינו העצני בשעה שהיה עוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת · (העצני) בשעה שיוצא למלחמה [היה] מקשה[א] עצמו כעץ · על שמנה מאות חלל בפעם אחת שהיה זורק חץ ומפיל שמנה מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתים דכתיב (דברים לב) איכה ירדוף אחד אלף יצתה בת קול ואמרה לו (מ"א טו) רק בדבר אוריה החתי :

ט דף יז ע"א **ההוא** צורבא מרבנן דהוה סנו שומעניה אמר רב יהודה היכי נעביד נשמתיה צריכי ליה רבנן לא נשמתיה קא מיחלל שמיה דשמיא א"ל לרבה בר בר חנה מידי שמיע לך בהא א"ל הכי אמר ר' יוחנן [ב]מאי דכתיב (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה

הגזירה אינה בידי שמים שהצדיק מושל בו] : ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד וכו' · דלפי פשטיה דאלה שמות הגבורים אשר היו לדוד מושב אדלמטה דחשיב שמות אנשים הגבורים אשר היו לדוד אין מקום לכאן יושב בשבת וגו' וע"כ דרשו דכוליה קרא מושב לדוד שהיה לו שם גבורה כשהיה יושב בישיבה כדרך הגבורים שלא היה יושב על כרים וכסתות כראוי למלך ואמר ליה הקב"ה אחר שהשפלת עצמך בשעה שעסקת בתורה כאילו אינך מלך תחכמוני תהא כמוני וכו' כדלעיל שהצדיק מושל בי שאני גוזר גזירה וכו' והיינו כמוני שאני מבטל בכל שאר הדברים גזירות מחשבות שאר אדם כך אתה תהיה מבטל גזרתי כדלעיל הצדיק מושל בי וכו' ואמר שהוא ראש השלישי לג' אבות וכו' כפרש"י ועוד אמרי' בפ' ע"פ [א]בסעודה דלעתיד דג' האבות ימנעו מלברך ודוד יאמר לי נאה לברך וכו' ע"ש והיינו שהוא ראש לג' אבות שהגדול מברך · ואמר עדינו העצני וכו' היה מעדן עצמו כתולעת וכו' · עי' פרש"י בספר שמואל עדינו כשהיה עוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת כמו מעדנות כימה וכו' ע"ש ובערוך פי' כשהיה עוסק בתורה היה מעדן עצמו עד שיתרכך בשרו כתולעת שתהא דעתו מיושבת עליו וכשהיה יוצא למלחמה היה מתקשה כעץ כל מדה עושה בשעת הצורך עכ"ל : **שהיה** זורק חץ וכו' · בקרא לא הוזכר חץ אבל משמע ליה בפעם אחת היינו במכה אחת וזה א"א רק בחץ שהולך מרחוק מאיש לאיש עד ח' מאות איש שנעשו חללים וז"ש חלל לשון יחיד כאילו ח' מאות איש הוו איש אחד ואמר שהיה מתאנח על מאתים דכתיב איכה ירדוף אחד אלף משמע ליה הכא איכה ירדוף אחד מישראל אלף מן העכומ"ז ורש"י בחומש פירש בהפך איכה ירדוף אחד מן העכומ"ז אלף מישראל כשהן בגלות הוא ע"פ הספרי ואמר כאן דודאי זו הברכה דאחד מישראל ירדוף אלף

יד יוסף

א ר"ל מפרש ליה מלת תחכמוני מורכבת מן תהיה וכמוני ומתחלף הה' בחי"ת להיותם ממוצא אחד : ב חגיגה טו ע"ב :

חדושי גאונים

וע"ש בפסוק מ"ש כי לא כן ביתי וגו' והיינו שאמר שאין לומר שמשום חטא נדחה שאול שהרי שאול בחטא ואני בשתים ועי' בזה במס' עירובין ובמסכת יומא עוד · (כבוד הבית):

ואלה שמות הגבורים · נ"פ שאין מקרא יוצא מפשטיה שבא לספר גבורת דוד שהכה שמונה מאות בפעם אחת וכן בא לספר הגבורים שהיו לו רק שדרשו שהפסוק אומר גם כן במה זכה דוד לכך ואומר משום שהיה גבור הכובש את יצרו שהיה אומר לו כל מלכים יושבים עד ג' שעות ויושבים אח"כ בכבודם והוא לא נהג עצמו כמלך לכבוד התורה רק כתולעת ולכן זכה שיהיה ראש לשלשת אבות ועיין מ"ש תוספות בזה ואני מוסיף לומר שגם כל מה שזכו אי"ו לטעום בעוה"ז מעין עוה"ב כן היה ראוי לו הכל גם כן וא"כ כמו שאברהם טעם מעין עוה"ב איכה ירדוף אחד אלף וגו' וכן רדף הוא עם ילידי ביתו חמשה מלכים וכן היה לדוד עם אלה הגבורים ולכן היה מתאנח שלא יהיה טועם טעם ממש כעיקר עוה"ב אחד אלף ועי' בספר כ"י שם כתב רמז בפ' על זה שהיה מתאנח והנה נ"פ למ"ד מס' חגיגה א' לו וא' לדוד א"כ ממילא בזה הוא ראש לשלשת אבות שהם

הכותב

פירשו התוספות · אלה הגבורים אשר לדוד מאי קאמר · דייק מדכתיב אלה הגבורים גו' יושב בשבת תחכמוני מאי חשיבות איכא בישיבתו אם לא שהיה יושב ע"ג קרקע · פירש רבינו יצחק בר' מרדכי משום אבל שהיה עושה לעירא היאירי רבו כדכתיב ועירא היאירי היה כהן לדוד : **ראש** לג"א לע"ל כדכתיב ודוד עבדי נשיא עליהם : **מעדן** עצמו · מתקשר ונכפף ומקטין עצמו כתולעת כדי ללמוד תורה בפני גדול הימנו : **איכה** ירדוף אחד אלף · אפילו למ"ד בעובדי כוכבים משתעי ק"ו למדה טובה אך קשה דבקרא דורדפו מכם חמשה מאה לית בה כולי האי :

הרי"ף

ולריכא ע"ש : **אלה** הגבורים מאי קאמר וכו' · תימה מאי קשיא ליה דילמא הגבורים של דוד ממש קחשיב הא' הוא עדינו העצני שהיה יושב בשבת תחכמוני יושב בישיבה ואחריו אלעזר וגו' · ונראה דדייק דא"כ לא היה לו להזכיר תחלה יושב בשבת תחכמוני ששם פעולותיו ואח"כ מזכיר שמו הוא עדינו העצני הי"ל ואלה הגבורים אשר לדוד עדינו העצני הוא שיושב בשבת תחכמוני ראש השלישי וגו' לכך דרשו שמות גבורותיו של דוד והם שהיה יושב על גבי קרקע ולא ע"ג כרים וכסתות והיה מתעדן ומקטין עצמו כשהיה עוסק בתורה ללמוד בפני מי שגדול ממנו ובשעה שיוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ וכו' :

ממי שקטן ממנו כדדרשינן ודוד הוא הקטן שהקטין עצמו אצל מי שקטן ממנו ללמוד מכל : **והיה** מתאנח על מאתים · בפי' עין יעקב בהכותב (ולפנינו הוא ברש"י) זה לשונו שחסרים מן האלף דכתיב גבי עובדי כוכבים איכה ירדוף א' אלף בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום ועל זה היה דוד מתאנח שהם ירדפו אחד אלף וכשישראל עושין רצונו של מקום נאמר בהם ורדפו מכם חמשה מאה עכ"ל · ודבריו תמוהין לכאורה דלמה התאנח עכשיו על מאתים שלא הכה ולא התאנח בל"ז על המקרא · ותו קשיא לפי פי' זה למה התאנח דוד דהא כתבו תוספות בסוטה דף יא: הא דכתיב ורדפו מכם חמשה מאה הא מדה טובה מרובה ממדת פורענות ובמדת פורענות כתיב איכה ירדוף אחד אלף ותירץ דמ"מ מדה טובה מרובה דהכא כתיב ונפלו לפניכם לחרב היינו הריגה ומדת פורענות הוא רק רדיפה בלא הריגה וא"כ למה התאנח דוד שהרי הוא הרג שמנה מאות וכבר הרגים שם מהרש"א בקושיא שניה וע"ש בחדושים שפרשתי בדרך הנכון ולק"מ ודברי הכותב צ"ע : **סנו** שומעניה · לפי פי' תוספות משמע שהוא חשוד בזנות והרא"ש וטור י"ד סי' של"ד מבואר דה"ה אם מתעסק בספרי מינים

עין יעקב

סימנה וסוטה אסורה לבעלה בשביל שנתנה עיניה במה שאינה שלה גם מה שבידה ניטל סימנה לכך גם הם סברו שמטעם זה נלטוה משה לפרוש מן האשה יותר מהם לפי שנתן עיניו באשת מלך כוש מה שאינו שלו לכך קאמר קרא על אודות אשה כושית אשר לקח · וספיר השיב הקב"ה לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו לכך ראוי לו יותר לפרוש מן האשה ואפשר שזה היה כוונת קרח שחשדו באשת איש לכך מה שבידו ניטל הימנו ונלטוה לפרוש מן האשה כי הוא סבר בדעתו שכל אפי שוין כי כל העדה כולם קדושים ולכך נענש ועיין לקמן מה שכתבתי שם : **היה** מעדן עצמו כתולעת · כלומר התולע רוחש בקרקע ופונה עצמו על כל צד עפר מאכלו שמוצא כן דוד יושב על הקרקע ופונה עצמו לכל צד ללמוד

יתר ג' רגלי כ"כ ודוד יש לו כסא שלם לעצמו וזה נרא' פי' מ"ש לו תהא כמוני שאני גוזר וכו' והיינו שיש לו כסא שלם ממש ככסא ה' ועיין בזה מ"ש ריש פרק קמא דמסכת ברכות ותבין · (כבוד הבית) :

המתורגמן. א) גלייך אונד פֿעסט געשטעלט ·

[א] רש"י ד"ה דעבר (דהא אפשר לתקוני כנ"ל):

רבהון : ואם לאו אל יבקשו תורה · הואיל וסנו שומעניה והא דלריכי ליה רבנן לא כלום הוא דמוטב דלא ילפי מיניה : אתא איהו · האי מנודה נמי בהדייהו : (אי מיבעי למשרי שרי ליה · אם יכולין להתיר נידויו של רב יהודה שרי ליה : שפחה של בית רבי · מפרש לקמן : לא נהגו וכו' · שלא התירו נדויה עד ג' שנים) : מאי דקמן · כלומר היכי איתרמי דעל האי סבא ר' שמואל בר נחמני לבי מדרשא האידנא : [ש"מ · דלהכי אידנא איתרמי דאתי לבי מדרשא דלאו מזלא הוא דלישרי ליה : טרקיה אאמתיה · נשכו למנודה זה בגידו : ולא קבלוה · דהדר עכנא להו ולא פתחה פיה : דייני · ראשי ב"ד וחסידי מעלי מינייהו : מ"ט · לא קבלוהו במערתא דחסידי אנוס בילרו הוה : דעבר אדר' אלעאי· [א]דהא הוה אפשר לתקוני נפשיה כדרבי אלעאי: נ"א [דעבד] כדרבי אלעאי ההוא דסנו שומעניה הלך למקום שאין מכירין אותו ועשה שם חפלי לבו בלנעא משום דלא יחלל שם שמים בפרהסיא ולהכי קבלוהו במערתא דדייני : למקום שאין מכירים אותו · ולא ינהגו בו כבוד ויכוף את ילרו לפי שמשפיל את עלמו : ויעשה מה שלבו חפץ · דודאי לא יזקיקנו ילרו לעבירה כך מפורש בתשובת רב האי ז"ל· ל"א יעשה מה שלבו חפץ מוטב יתחלל בלינעא ולא יתחלל בפרהסיא : בריה רבה · בנו גדול : לא תתן מכשול · שגורם שמפטפט כנגדו : רמא ביה קלא · גער בו : נדוי מי נתחייבתי לך · שהיה לה להורידני בדין: אתא · ר"ל לבי מדרשא : שלך אינו נדוי · דלאו בדינא שמתיה : הכבד · בלשון הזה אומר לו עשה עלמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך בלשון כבוד

ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא · אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו · ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו · שמתיה רב יהודה לסוף איחליש רב יהודה אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו [נמי] בהדי רבנן כדחזייה רב יהודה אחיך[א] א"ל לא מסתייה דשמתיה להוא גברא אלא אחוכי נמי קא מחייך בי · א"ל לאו בדידך חייכנא אלא דכי אזילנא לעלמא דאתי בדיחנא דעתאי[ב] דאפילו לגברא רבה כותך לא חניפי ליה · נח נפשיה דרב יהודה אתא לבי מדרשא אמר להו שרו לי אמרו ליה [רבנן] גברא רבה דחשיבא כרב יהודה ליכא הכא דלישרי לך · [אלא] זיל לקמיה דרבי יהודה נשיאה דלישרי לך אזיל לקמיה א"ל לרבי אמי פוק עיין ביה בדיניה אי מיבעי למשרי [ליה] שרי ליה עיין ר' אמי בדיניה סבר למשרי ליה · עמד רבי שמואל בר נחמני על רגליו ואמר מה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנדויה שלש שנים יהודה חברינו עאכ"ו · א"ר זירא מאי דקמן דאתא (ליה) סבא האידנא לבי מדרשא דהא כמה שני לא אתא ליה ש"מ לא מיבעי למישרא ליה לא שרי ליה · נפק כי קא בכי ואזיל אתאי זיבוראי[ג] טרקיה אאמתיה ושכיב עיילוה למערתא דחסידי ולא קבלוה עיילוה למערתא דדייני וקבלוה · מ"ט דעבד כרבי אלעאי דתניא [א]ר' אלעאי (הזקן) אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (איני והתניא העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה ל"ק הא דמצי כייף ליה ליצריה הא דלא מצי כייף ליה ליצריה) · שפחה של בית רבי מאי היא · דאמתא דבי רבי חזיתיה להוא גברא דקא מחי לבנו רבה אמרה ליה ליהוי ההוא גברא בשמתא דקא עבר משום (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול (דתנא דבי רבי ישמעאל) [דתניא] ולפני עור לא תתן מכשול במכה בנו הגדול הכתוב מדבר :

ריש לקיש הוה מינטר פרדסא אתא ההוא גברא קא אכיל תאיני רמא ביה קלא לא אשגח ביה אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא א"ל אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא אם ממון נתחייבתי לך נדוי מי נתחייבתי לך אתא לבי מדרשא אמרו ליה שלו נדוי שלך אינו נדוי · מאי תקנתיה זיל לגביה דלישרי לך · לא ידענא ליה א"ל זיל לגבי נשיאה דלישרי לך דתניא [נדוהו ואינו יודע מי נדהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו] : אמר רב הונא באושא התקינו אב"ד שסרח אין מנדין אותו אלא אומרים לו הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חלול השם ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש [ג]תלמיד חכם שסרח אין

אם רואה אדם שילרו מתגבר עליו · וכתב ר"ח חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירה אלא ע"י כך יכנע לבו בפרק קמא דקדושין (דף מ. ושם) פירשתי :

אם ממון נתחייבתי וכו' · תימה הא קא עבר משום לא תגזול ויש לומר שכן היה המנהג [באותו מקום] לאכול כל מה שהיה רולה ולתת הדמים :

מהרש"א

מהעכומ"ז ודאי נתקיים בימי דוד וא"כ מאי רבותיה דח' מאות חלל שהרי לא נתקיים בו איכה ירדוף אחד אלף וקאמר דודאי שהיה ראוי להתקיים בדוד וע"ז היה מתאנח ויאתה ב"ק רק בדבר אוריה שהשטא של הריגת אוריה במלחמה גרם לו שלא הרג עוד ב' מאות חלל במלחמה : [אם דומה הרב למלאך וכו' · מפורש פרק אין דורשין : אם רואה אדם שילרו מתגבר וכו' · מפורש ספ"ק דקדושין] : שנאמר

יד יוסף

א חגיגה טז ע"א קדושין מ ע"א : ב מנחות לט ע"ב :

חדושי גאונים

בר"ן (ולפנ"י כ. ברש"י) ועל זה היה מתאנח מפני מה וכו' ודבריו המה נפלאים ממני שכתב מה שלא נזכר פה כלל והנה מצאתי בקלת ג"י ע"י דיבור תו' א' ז"ל והיה מתאנחין אפי' למ"ד זה בעכומ"ז כתיב מ"מ מדה טובה מרובה אך קשה שהרי בברכה בישראל נאמר רק ורדפו מכם חמשה מאה עכ"ל ועי' במסכת סוטה פ"ק מ"ש שם תוספות גם כן בזה ועמ"ש שם ועכ"פ א"כ נראה שזהו הוא כוונת הר"ן גם כן ליישב דקשה מה היה מתאנח שהרי כתיב ורדפו מכם חמשה מאה וא"כ אף אם כאמר שזה הוא בעולם הזה ולעוה"ב יהיה לישראל עכ"פ כן לפי מה שהוא עכשיו לעכומ"ז שהן מושלים בעולם הזה וממשלתנו תהיה לעוה"ב מ"מ לא היה ראוי להיות מתאנח שטועם כ"כ בעולם הזה מעין עוה"ב ולכן פי' שעל זה עלמו היה מתאנח שיהיה כן לעכומ"ז שאין

עיני יצחק

דתניא ר' אלעאי אומר אם רואה אדם שילרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וכו' · עמ"ש בזה התוספות וכל המפרשים · ולענ"ד נראה שידוע שיש כמה דברים שהם מותרים להדיוט ואסורים לת"ח מפני חלול השם · וכמחז"ל אדם חשוב שאני ואמרו ואם מתחשב הוא אסור · ואמרו שבת"ח דינא הכי מחוייב להחמיר

הכותב

פירשו בתוספות לא חניפי ליה במקום חלול השם · מכאן משמע דמנודה מותר לדבר עמו: טרקה חויא אאמתיה בעל עברות הוה מדה כנגד מדה משום דנחשד בזנות : למערתא דדייני · פר"ח למערת הנידונין שכבר קבלו דינן : משום דעבר אדר' אלעאי אנוס ביצרו היה ואעפ"כ לא קבלוהו דה"ל למעבד כרבי אלעאי ולא יתחלל שם שמים · ואית דגרסי דעבד כרבי אלעאי · ה"פ מאי טעמא קבלוהו במערתא דדייני משום דעבד כרבי אלעאי ע"כ בתוס' :

עיון יעקב

מינים ושותה במיני זמר או שחביריו מתביישין ממנו ושם שמים מתחלל על ידו ועי' לקמן במס' חגיגה היאך למד ר"מ מאחר ע"ש: למערתא דדייני וקבלוהו מ"ט דעבד כר' אילעאי· מהו"ה קבלוהו כן היא הגר' הנכונה דלגרסא הראשונה ה"ל להקשות מיד אהא דלא קבלוהו חסידי מ"ט וק"ל ואע"ג דמיתה ממרקת מ"מ כיון שמת בנידוי וסוקלין את ארונו לא ה"ל לקבלוהו הדיינים אי לאו משום דעבד כר' אילעי והרא"ש גרס מה סנו שומעני' דעבד כר' אילעאי: ילך למקום שאין מכירין אותו · וע"י שבא לטהר מסייעין לו מן השמים להנצל מעבירה ועי' בתוס' ופירש"י בשם ר"ח: לפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול שהכתוב מדבר · הא דנקט בנו י"ל דה"ה לבתו אלא לכך קאמר בנו לפי שמחויב ללמדו תורה ואומנות כדאיתא בקדושין כט ול' גם אמרינן שם גלוי וידוע שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה אפ"ה לא יכה אותו וכ"ש בתו הגדולה ועוד דמסתמא מסיאין לבת סמוך לפרקה ואז היא ברשות בעלה ולא ברשות אביה ועוד דאין דרך האשה לכבוש וללחום מלחמה עם אביה : אם ממון נתחייבתי לך נדוי מי נתחייבתי לך · מה שמקשי' תוספות תימה הא קעבר על לא תגזול עיין בכ"י מ"ש עוד לתרץ על זה גם בכ"י סימן של"ד ע"ש ול"נ לתרץ עוד דהא מדקאמר אתא האי גברא וקאכיל תאנה ולא קאמר קא תלש תאנה אלא ודאי דלקח מאותן התלושין ונתרו מאליהן על אם הדרך דבאלו יש סברא להתירן משום הפקר ויאוש בעלים וכדמפלפל בפ"ס דב"מ דף כא ע"ב אי אמרינן תאנה עם נפילתה נמאסת והכי קי"ל כאותה הלכה לס"ק בלשון אם שהוא לשון ספק כלומר אם תמצא מקום. לומר שיש בהם משום גזל ממון נתחייבתי לך אבל נידוי מי נתחייבתי לך כיון שיש לומר דהוי הפקר ויאוש בפליגודו"ק ·

המתורגמן . א) האט ער געלאכט . ב) ווער פראעהליך מיין געדאנקען . ג) איינע שלאנגע.

רש"י

כבוד אומר לו · ל"א הכבד התכבד כבודך שתשב בביתך : כסהו · אל תבזה אותו בפרהסיא : בלילה · שחשיכה ואין אדם רואה: משמית נפשיה · משום יקרא דהוא צורבא מרבנן : מימנו אנגידא · מלקות ומלקות יפה להן יותר משמתא והוו מלקי להו : ומהניא ביה כי טיחתא בתנורא · כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכו שאינו יוצא לעולם כלומר מכה לכל מאן דמשמתינן ליה דלא נפקא מיניה לעולם: ופליגא דר"ל · דאמר יוצאה : גנובתא · זנב : דידה עבדא · ומלקי ליה : מיסתפינא מיניה · דגברא אלמא הוא: שקול פתיחא עלויה · כתוב עליו שמתא : שקליה · לכתב שמתא: ואחתיה בכדה · תקע בתוך הכד ולא ישמעו : בי קברי · דלא שכיחי תמן אינשי : וקרי ביה · כלומר תקע ביה אלפי שיפורי : מאי תברי · למה תוקעין תקיעה ושברים: תברי בתי רמי · כלומר שמתא משבר בתים גבוהים : איתרע ביה מילתא · אבלות בפנחס אחוה דשמואל שמת בנו : עייל שמואל למשאל טעמא · על לגביה לדבר על לבו : אילו בדידיה הוה · כלומר אילו היית אבל : מי הות מזלזל ביה כולי האי · באבלות דשקלת לטופרך : (כשגגה שיוצא · שגזר השליט גזרה על אדם שלא בכונה להרגו או לחבשו והלכו וחבשוהו) : ואיתרע ביה מילתא · אבילות : שקלינהו לטופריה חבטינהו לאפיה · זרקינהו באפיה מרוב כעס והדר שמואל ומכנס להו (דזורקין לפרנים היכא דליכא למיחש שתעבור עליהם מעוברת ותפיל) [דזורקן נקרא

גמרא

מנדין אותו בפרהסיא שנאמר (הושע ד) וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה (ודמיתי אמך) כסהו בלילה · [א]מר זוטרא [חסידא] כי מחייב צורבא מרבנן שמתא ברישא משמית נפשיה והדר משמית לדידיה כי הוה עייל באושפיזיה[א] שרי ליה לנפשיה והדר שרי ליה לדידיה · א"ר גידל אמר רב ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו א"ר פפא תיתי לי דלא שמיתי צורבא מרבנן מעולם אלא כי [קא] מחייב צורבא מרבנן שמתא היכי עביד כי הא [ב]דבמערבא מימנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמתא:

שם מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר שממה יהיה ומהניא ביה כי טיחתא בתנורא ופליגא דר"ל דאמר ר"ל כשם שנכנסת ברמ"ח אברים כך כשהיא יוצאה יוצאה מרמ"ח אברים · כשהיא נכנסת דכתיב (יהושע ו) והיתה העיר חרם לה' וגו' חרם בגימטריא רמ"ח הוא · כשהיא יוצאה דכתיב (חבקוק ג) ברוגז רחם תזכור רחם בגימטריא הכי הוו :

שם אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבא ואיהי דידה עבדא דההוא כלבא דהוה אכיל מסאני[ב] דרבנן ולא הוו קא ידעי מנו ושמתו ליה איתלי ביה נורא בגנובתיה ואכלתיה · ההוא אלמא[ג] דהוה מצער ליה להההוא צורבא מרבנן אתא לקמיה דרב יוסף א"ל זיל שמתיה א"ל מיסתפינא מיניה א"ל שקול פתיחא עליה כל שכן דמיסתפינא מיניה א"ל שקליה אחתיה בכדא [שם ע"ב] ואחתיה בי קברי וקרי ביה אלפא שיפורי במ' יומין אזיל עביד הכי פקע כדא ומית אלמא · מאי שיפורי שנפרעין ממנו · מאי תברא א"ר יצחק בריה דרב יהודה תברי בתי רמי דתניא [ג]אמר רשב"ג כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני :

יא דף יח ע"א פנחס אחוה דמר שמואל איתרע ביה מילתא עייל שמואל למשאל טעמא מיניה חזנהו לטופריה[ד] דהוו נפישין א"ל אמאי לא שקלת להו א"ל אילו בדידיה הוה מי הוה מזלזל ביה כולי האי [ד]הואי (קהלת י) כשגגה שיוצא מלפני השליט ואיתרע ביה מילתא בשמואל עייל פנחס אחוה למשאל טעמא מיניה שקלינהו לטופריה חבטינהו באפיה א"ל לית לך [ה]ברית כרותה לשפתים דא"ר יוחנן מנין שברית כרותה לשפתים שנאמר (בראשית כב) ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם ואסתייעא מילתא והדרו תרווייהו :

אמר

מהרש"א

[שנאמר וכשלת וגו' גם נביא עמך וגו' · נביא היינו תלמיד חכם שסרח דנקט] : מאי שמתא וכו' שממה יהיה וכו' · בערוך [א] גרסינן ושמואל אמר שם תהא פי' שם מיתה מיתה בה שם תהא שם תיתי דכתיב ובאה אל בית הגנב עכ"ל : כשהיא נכנסת דכתיב והיתה העיר חרם · כמה לשון חרם דכתיב בתורה ולא מייתי להו ומייתי האי קרא דיהושע ויש לכוון בזה משום דלא שייך חרם בגוף העיר אלא באדם שהיו בתוכה וכתיב העיר לרמוז על אברי גוף האדם כמ"ש בקרא דכתיב עיר קטנה ואנשים בה מעט עיר זה הגוף ואנשים בה מעט הם אבריו של אדם דהיינו העיר שהיא כלל האברים הם חרם· ואמר כשהיא יוצאה דכתיב ברוגז רחם תזכור כמה רחם כתיבי ומייתי האי קרא לפי ענינו כי כשחל ונכנס החרם על רמ"ח אברים הוא במדת הדין והיפך כשהיא יוצאה מן רמ"ח אברים במדת הרחמים וזהו ברוגז דהיינו כשגובר מה"ד בחרם על רמ"ח אבריו רחם תזכור דהיינו תזכור מדת הרחמים על רמ"ח אברים : שדי שמתא אגנובתיה דכלבא ואיהי דידה וכו' · ר"ל דגם הגנובתא שאינו נראה מכלל האברים מ"מ החרם דידה עבדא וכו' דאתלי ביה נורא ואכליה : שקליה אחתיה בכדא וכו' · כי האדם דומה לכלי חרס שאין לו תקנה כי שבירתו זו היא מיתתו וע"כ אמר אחתיה לפתיחא בכדא כאילו נתנו לאלמא ואחתיה בי קברי לרמוז כי שם יהיה שבירתו וקבורתו וקרי ביה אלפא שפורי כי האלף הוא כלל וסוף המספרים וטעם השופר לגבי שמתא כדמסיק ע"ש שנפרעין ממנו וטעם במ' יומין שהוא מספר יצירת האדם וקאמר מאי תברא מה טעם השברים לגבי השמתא וקאמר ע"ש תברי בתי כו' וכ"מ שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני דעוני כמיתה כמפורש במס' נדרים [ב] : ברית כרותה לשפתים שנאמר ויאמר אברהם וגו' · וכתבו התוס' תימה דלמא מדה טובה מרובה וה"ל לאתויי הא דאמרינן פ"ק דכתובות [ג] ופ"ג דברכות [ד] לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שנא' שמעו דבר ה' קציני סדום וגו' עכ"ל והנראה ליישב את זה דהיא דאל יפתח פיו לשטן איירי כשהאומר קלל את עצמו באותו פורענות ורעה כדמוכחי הענינים דהתם והטעם בו כמ"ש בע"י שלא יתן פתחון פה לשטן לקטרג לומר הודאת בעל דין כמאה עדים דמי ולא נשאר מקום למדת הרחמים להאריך אפים וכו' ע"ש וליכא לדמויי להא דהכא איירי בשגגה היוצא מדברי האומר ברעת ופורענות או בטובת זולתו כדמוכח הענין פנחס לשמואל והטעם בו כאומרם ניבא ואינו יודע מה ניבא

[א] מהרש"א ד"ה מאי בערוך (ערך שמת) : [ב] שם סד"ה שקליה במס' נדרים (לב ע"ב): [ג] שם ד"ה ברית · פ"ק דכתובות (ח ע"ב): [ד] שם בא"ד ופ"ג דברכות (יט ע"ב) :

יד יוסף

א נדרים ז ע"ב : ב פסחים נב ע"א : ג נדרים שם חגיגה ה ע"ב ע"ש סוטה מו ע"ב : ד כתובות כג ע"א סב ע"ב ב"מ סח ע"א: ה סנהדרין קב ע"ב :

חדושי גאונים

עושים רצונו ממעלה וכח גדול כזה וכישראל אפילו מי שזוכה לטעום מעין עוה"ב ומ"מ לא יטעום טעם עוכרי רצונו כן היה עולה על רוחי ליישב דברי הר"ן בדוחק ומיהו למ"ש שם תוספות במסכת סוטה נדחה מ"ש הר"ן ליישב וקושיא הדרא לדוכתא מפני מה היה מתאנח ע"ש דוק ותשכח ומיהו בלא דבריהם נראה די"ל בזה לא שייך כלל לומר מדה טובה מרובה במה שיש לעכומ"ז בעוה"ז כי כל העוה"ז הוא כולו ראוי להם ג"כ רק כשאנו עושים רצונו נוטל מהם ברצונו ליתן לנו ואם כן הקושיא מעיקרא לק"מ למה בהם אחד אלף ובנו רק חמשה מאה שגם זה אנו זוכים ליטול מחלקם הראוי ומוחזק להם בכח גדול שעוה"ז נברא בשבילם

עיני יצחק

דכתיב למען תלך בדרך טובים · ובזה מבואר (אם רואה אדם) ר"ל אם הוא ת"ח או אדם חשוב דוקא (שיצרו מתגבר עליו) ר"ל לעבור על דבר שאסור רק לת"ח או אדם חשוב ולא להדיוט וזה מדויק בלשון (שיצרו) ולא אמר סתם שיצ':

עיון יעקב

והיתה העיר חרם · עיין במהרש"א טעם שמביא פסוקים אלו ולפי פשוטו י"ל דזו היא חרם הראשון שנעשה על ידי אדם וכתיב ביה ויחר אף ה' בישראל לכך מייתי גמי להיפך ברוגז רחם תזכור: לית לך ברית כרותה לשפתים · מה שכתבו תוספות תימה אמאי לא מייתי הא דאל יפתח אדם פיו לשטן עיין במהרש"א שיישב בטוב טעם ודעת

עץ יוסף

יא שנאמר ויאמר אברהם וגו' ונשובה אליכם ואסתייעא וכו' · דייק כן מדלא קאמר ואשובה אלא ונשובה · אלא רוח הקודש נזרקה בפיו שעתיד שניהם לשוב · וניבא ולא ידע מה ניבא והוא ודאי לא ידע מזה דא"כ בטל הנסיון · אלא הוא אמר ונשובה כדי להסתיר הדבר מלב נעריו כדפירש הראב"ע · אלא משום דק"ל מאי קמ"ל קרא בהני פטומי מילי בעלמא · אלא דאתי לאשמועינן שנגלגלה רוה"ק בפיו וברית כרותה לשפתים האומרים בפורעניות או בטובת

המתורגמן. א) אין איין גאסטהויז. ב) שוהע, שיך. ג) שטארקער מאנן (תקיף). ד) נעגעל.

[א] מהרש"א ד"ה שדה פרק כל היד (טז ע"ב):

וכפירוש רש"י בחומש ונשובה נתנבא שישובו שניהם עכ"ל והכתא אין סברא לחלק בין מדה טובה למדה רעה בנבואה שיוצאת מדברי האומר בשגגה: אמגושי הוה שנאמר הנה הוא יוצא המימה וכו' · כפרש"י והזכיר זה הכתוב במכת ערוב ולא קודם זה במכות דל"ך להורות שאף במכת כנים הקודמת אמרו החרטומים כי אצבע אלהים הוא אעפ"כ חיזק והקשה הוא לבבו ולא נמנע פרעה לצאת המימה לומר בשביל מכשפות ולמר לגדף לומר לי יאורי וגו': [בכל יום ויום ב"ק יוצאת ואומרת וכו' · ברפ"ק דסוטה ובסנהדרין פ' כ"ג גרסינן מ' יום קודם יצירת הולד ב"ק יוצאת וכו' וע"ש בתוס' ובחידושינו שם]: שדה פלונית לפלוני וכו' · בע"י מפי' הר"ן שדה פלונית לפלוני וכו' פי' פסקת הנדוניא שאדם פוסק עם בתו הכל נגזר קודם יצירת הולד עכ"ל והלשון דחוק ובשם התוס' דמ' יום קודם יצירת הולד ביום הריון ואפשר שהוא המלאך לילה ומביאו לפני הקב"ה ושואל טפה זו מה תהא עליה עשיר או עני וזה מה שיש בגירסת הספרים שדה פלונית לפלוני שמכריזין עליו עשיר או עני וכו' עכ"ל וקשה לפי' זה דאם כן אמאי הזכיר כאן הכרזת עני או עשיר טפי מהכרזת חכם או טפש גבור או חלש שהוא נגזר גם כן ביום הריון כדאמרינן פ' כל היד[א] וי"ל דאהנהו דנקט הכא בת פלוני ובית ושדה כרוז הב"ק יוצא משא"כ בהנך דהתם גם שהם נגזרו מ"מ

שם [אמר רב שמן בר אבא הוה קאימנא קמיה דרבי יוחנן בי מדרשא בחולו של מועד ושקלינהו לטופריה בשיניה וזרקינהו ש"מ תלת ש"מ מותר ליטול צפרנים בחוש"מ וש"מ אין בהם משום מיאוס] וש"מ מותר לזרקן איני והא תניא [א]ג' דברים נאמרו בצפרנים הקוברן צדיק · [ב]שורפן חסיד זורקן רשע מ"ט שמא תעבור עלייהו אשה עוברה ותפיל · אשה בי מדרשא לא שכיחא וכ"ת זימנין דמכנשי להו ושדי להו אבראי כיון דאשתני אשתני:

מקרא רשע]: ושדי להו אבראי · ועברה עלייהו איתתא עוברה: כיון דאישתני · מההוא דוכתא דהוו מעיקרא אישתני ולא מזקי: פרמשתקו · אמתו: אמגושי הוה · דכתיב הנה יוצא המימה מחלוקת במסכת שבת (דף עה.) חד אמר חרשי להכי יוצא ליאור בשביל מכשפות וחד אמר גידופי להכי יצא שאומר לי יאורי ואני עשיתיני: ב"ק יוצאת ואומרת · בישיבה של מעלה אלמא אין אדם יכול לקדמה לזה דב"ק אינה בטלה: ברחמים · שיתפלל ומבטלה

שם אמר אביטול ספרא משמיה דרב פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת לקיים מה שנאמר (דניאל ד) ושפל אנשים יקים עליה · ואמר אביטול ספרא משמיה דרב פרעה שהיה בימי משה אמגושי הוה שנאמר (שמות ז) הנה יוצא המימה וגו':

יב שם ע"ב אמר רב יהודה אמר שמואל [ג]בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלונית לפלוני · (וא"ר יהודה אמר רב ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלונית לפלוני בית פלוני לפלוני אשת פלוני לפלוני·המאמרים האלו הובאו בגמרא להקשות על מאמר שמואל מותר לארס אשה בחוה"מ שמא יקדמנו אחר ותרצו הקושיא ואמרו) אלא אימא שמא יקדמנו אחר ברחמים

הכותב

כתבו בתוספות ארבעים יום קודם יצירת הולד · ביום הריון ואפשר שהוא המלאך לילה ומביאו לפני הקב"ה ושואל טפה זו מה תהא עליה עשיר או עני וזה מה שיש בגירסת הספרים שדה פלוני לפלוני שמכריזין עליו עשיר או עני חכם או טפש · ואית ספרים דגרסי אשת פלוני לפלוני ואי קשיא הא אוקימנא לה בסוטה בזווג ראשון לא תקשי דהכא מיירי בפלוני שלא נשא וזה נקרא זווג ראשון כיון שהאחד לא נשא ומ"מ קשה מה שיסד הפייט ברשות שאומרים לחתן כשעומד לקרות בתורה וקשה לזווגן כקריעת ים סוף דבזווג שני מיירי כדדרשינן ממוציא אסירים בכושרות בבכי ובשירות שכמו שהיה בכי למצרים ושירות לישראל בקריעת ים סוף כן יש בכיה לקרובי ראשון ושירות לקרובי כלה ולספרים דל"ג אשת פלוני לפלוני ניחא ואלמנה לבחור ואלמון לבתולה שהאחד נידון לפי מעשים כמו כן יש בכי לקרובי המת ושירים לקרובי חתן משושביניו · ואי לא כפרת בה · ואם אינה בת מזלך סופך שתתחרט על אשה ששאלת אותה שלא יבא הזיווג יפה כיון שאינה בת מזלך · תמות מקמיה בקרוב זמן ע"כ: הר"ן ז"ל שדה פלוני לפלוני פירוש פסקת הנדוניא שאדם פוסק עם בתו הכל נגזר קודם יצירת הולד והרמב"ם המתיק אגדה זו בפירוש פרקי אבות לפי שנשואי אשה ממצות עשה שבתורה היא שנצטוינו בפריה ורביה על ידי קדושין וקבלה בידינו שאין הקב"ה גוזר על האדם שיעשה מצוה ולא שיעשה עבירה שאם כן עונש ושכר למה וכל האזהרות שבתורה על המצות למה אם הכל הולך אחר הגזרה · וכה"א ראה נתתי לפניך וגו' ובחרת בחיים וכתיב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב · ואולי נאמר שאין הגזרה מכרחת לו לאדם שישא אשה אלא הוא מחזר אחריה ונוטה לה דרך טבעו ויצרו משנבראו אדם וחוה ואם רצה לכוף את יצרו מלישא או לפרוש ממנה כמו שעשה בן עזאי הרשות בידו ויהיה מכלל הסריסים אבל מאחר שאדם נוטה מדעתו לישא אשה יבררו לו אשה פלונית מן השמים ואע"פ שאותה ברירה קודמת ליצירתו ולבחירתו ה"ז כגזירת בין הבתרים על גלות מצרים כמו שמוכיח בתוכחות [יחזקאל וכענין שאמר ה' למשה הנך שוכב עם אבותיך] וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ והדברים ארוכים והענין עמוק ברוך יודע האמת: אלא שמא יקדמנו אחר ברחמים · פירוש ואף ע"פ שגזור על האדם מן השמים בת פלוני לפלוני אפשר שתועיל תפלת מי שאינה בת

עיון יעקב

התימה זו ולפמ"ש בחדושינו דברכות פ"ג דף י"ט דהא דאמרינן אל יפתח אדם פיו לשטן היינו דווקא בעת צרתו א"כ מעיקרא לק"מ דהרי לשמואל לא היה עת צרה וק"ל: בת

הרי"ף

שמא יקדמנו אחר ברחמים וכו'· וקשה טובא אמאי לא משני הא בזיווג ראשון הא בזיווג שני כדמשני התם בסוטה והיא קושיא לבעלי התוספות והניחוה בתימה · וע"ק שהביא

עץ יוסף

זאת שיתקיים הדבר: שורפן חסיד · חסיד עדיף מצדיק · כשקוברן איכא למיחש דהדרו ומגלו (רש"י נדה דף יז ע"א) ובערוך פי' ששרפת צפורן מזקת לאדם וכן כל דבר הבא מן האדם · ולכך הוא חסיד שמחמיר לשורפן אע"ג שמזיק לו (תוס' שם): שמא תעבור עליהן אשה עוברה ותפיל · וטעמא דקודם שחטא אדה"ר היה מלבושו צפורן · וכשחטא נתפשט ממנו ולא נשאר ממנו רק לפרניים · ומאחר שהאשה גרמה שנתפשט המלבוש לכך מה שנשאר מהם יש מקום להתעגם בו האשה (א"ר בשי' ר"ם ס"ק ז' בשם תולעת יעקב): ושדי ליה לאבראי · ועברה עלייהו איתתא אבראי: כיון דאישתני · מההוא דוכתיה דהוו מעיקרא · אישתני ולא מזקי · וכתב הפרישה מזה יש ללמוד דאם חותך בביתו במקום שנשים שם שכיח ונפל מיד קצת לפרניו אזי יכבד אותו המקום או יכקה שם ויזיזם ממקומם ולית לן בה ע"כ · אבל הא"ר סי' הנ"ל כתב וז"ל ולענ"ד אפשר דדוקא כשהשליכן חוץ לחדר הוי שינוי מקום · וכן משמע ברי"ף שם ע"כ:

יב שדה פלוני לפלוני · פיסקת הנדוניא שאדם פוסק עם בתו הכל נגזר קודם יצירת הולד (ר"ן) שכן היה המנהג מלקדמין ליתן שדה נדוניא · וראיה מתרגום של תוספתא (שופטים יא) על פסוק והוא בן אשה זונה וז"ל דא היא נמוסא הות בישראל מלקדמין דלא מסתחרא אחסנתא משיבטא לשיבטא · ובכן לא הוה יכיל גברא למיסב איתתא דלא משיבטא · וכד הות אתתא דרחמא גברא דלא משיבטא הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אינשי קרו ליה פונדיקתא דרחימת גברא דלא משבטהא · וכן הות לאימיה דיפתח ע"כ: ארבעים יום קודם יצירת הולד · היינו ביום הריון: בת פלוני לפלוני · הא זיווג ראשון · והדר קאמר אשת פלוני לפלוני משמע זווג שני · וקשה דהא אמרו במסכתא סוטה דף ב ע"א דזווג ראשון מכריזין אבל זווג שני לפי מעשיו · ואפשר שהוא על דרך שאחז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה כי בת זוגו היתה · וכמו שאחז"ל שהיתה החרב של גלית סוגרת ומסוגרת בתערה באין פותח אותה ושלפה מתערה · ונערו של גלית יודע לפתחה · ונדר לו דוד לתת לו בת ישראל לאשה כדי שיפתח החרב · וישלפה מתערה · ואם עכ"ז הסי"ת לדוד שיקח הנער אשתו של דוד היא בת שבע · כי הנער נושא כליו אוריה היה ע"כ · וסוף כל סוף היה אוריה מת או נהרג כדי שתנשא בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה כהנ"ל · וזהו אשת פלוני לפלוני: שמא יקדמנו אחר · הא כיון דמכריזין אין אדם יכול לקדמה לזה · דבת קול אינו בטל: אלא אימא שמא יקדמנו אחר ברחמים · וה"ה דהוה מצי לשנות הא בזווג שני · הא בזווג ראשון · אלא דרצה

אמר הבונה פרעה שהיה בימי משה וכו' · אף זו מן התוכחות שמוכיחין אנשי נצון גם מאומתנו על מאמרי חז"ל ויהיו בעיניהם כעגבים ואיש לא יבין ילבע והגם אם לא תפרש

יד יוסף

א נדה יז ע"א: ב בערוך ערך שלש פירש בשריפת צפורן מזקת לאדם וכן כל דבר הבא מן האדם כדאמר בש"פ כלל גדול דף עה גבי דם נדה איידי דהלצא לא מלנעא לשונרא ולכך הוא חסיד שמחמיר לשורפן אף על גב שהוא מזיק לו עכ"ל: ג סוטה ב ע"א סנהדרין כב ע"א:

חדושי גאונים

כדאיתא במדרשים ועי' מסכת ב"מ וע' מ"ש מס' שבת פרק המוציא ולעוה"ב ודאי י"ל הכי שאם כן היה להם בממשלה שלנו אחד אלף יהיה בממשלתנו א' כמה אלפים וכמו שרדף אברהם וכן יעקב הרבה מאד ועל זה היה דוד מתאוה וכמ"ש לפני זה ומשמע נמי שיש להם סמך לדרש זה משום שדרשו שביקש שיאמרו אלהי דוד ואם כן תזין שהיה רוצה בכל מה שהיה לאי"ו א"כ גם בזה מסתמא היה רוצה שיהיה לו זה כן כמו שהיה להם ועי' בזה בס' כ"ח מס' עירובין · (כבוד הבית): (שייך לסימן ט) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה

עיני יצחק

הרע מתגבר וכו' · משמע שרק לו בלבד נתשב זאת לדבר רע ולאיסור (ילך למקום שאין מכירין אותו) ר"ל שאין יודעים ממנו שהוא ת"ח או חשוב ויחשבוהו לאיש ההמוני (ויעשה מה שלבו חפץ ולא יתחלל ש"ש) בזה ונראה שכן היה חטא אותו הצורבא מרבנן דמתיה רב יהודה

מ"מ אין הב"ק יוצא : כי הא דרבא וכו' · פרש"י בגמרא שלפנינו אינו מובן לי שבתחלה קא"ל רבא אם לא חזייא לך א"א לשנות הגזירה ישוב כשהתפלל שימות הוא או היא שלא ירצה בצער או שתנשא לאחר ומשו"ה יצרם במועד שלא יקדמנו אחר ברחמים שתמות היא ולפי"ז מאי קא"ל לא אמינא לך דלא תיבעי עלה דמילתא דהא מילתא אחריתא היא דבתחלה אמר לו שלא יבקש דבר שאי אפשר לו לשנות ולא יועיל בקשתו אבל הכא בבקשה זו אפשר שיועיל לו שתמות היא ולא יצער עצמו כשתנשא לאחר וראיה מרבי ראובן בר איצטרובלי שאמר מה' אשה לאיש וכו' לא משמע כן ולשון שמא יקדמנו אחר לא משמע שתמות היא אלא שאחר ישאנה ובפי' ע"י יש פי' אחר גם כתב שם פי' אחר בשם הר"ן והוא נכון ע"ש : מה' יצא הדבר וכו' · והיינו בגזרת שמים כבר בשעת יצירה ולא ניחא להו לפרש כפשטיה מה' יצא הדבר כפי דצריך שזימנה לך כפרש"י בחומש כיון דניחום היה כדאמרינן פ' ג"ה [א] כל ניחום שאינו כאליעזר וכו' לא ה"ל לתלות הדבר כי יצא מה' ודו"ק : כי מה' היא וכו' · והיינו נמי בגזרת שמים ביצירה וקרא דקאמר כי תואנה הוא מבקש מפלשתים כל זה בגזרת שמים היה כדי שע"י אשה זו תואנה הוא וגו' : ומה' אשה וגו' · ויש לדקדק לפי הדרש

ומצלה : דקא בעי ברחמי · ואמר רחמנא הזמן לי פלניתא : ואי לא כפרת בה · ואם אינה בת מזלך והשאנה לסוף כפרת בה שתתנחם עליה · ל"א ואי לא כפרת ביה כמלאת אתה כופר בבוראך לומר שאין בידו לזמן לך אשה שאתה רוצה לישאנה אע"פ שאינה בת מזלך : ואביו ואמו · דשמשון לא ידעו כי מה' היא כי תואנה

כי הא דרבא שמעיה להחוא גברא דקא בעי רחמי (רחמנא) [ואמר] תזדמן לי פלניתא א"ל לא תיבעי רחמי הכי אי חזייה לך לא אזלא ממך ואי לא כפרת (בה) [בה'] בתר הכי שמעיה דקאמר (רחמנא) או איהו לימות מקמה או איהי תמות מקמיה א"ל לא אמרי לך לא תיבעי (רחמי) עלה דמילתא הכי אמר רב משום ר' ראובן בר איצטרובלי מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש · מן התורה דכתיב (בראשית כד) **ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר · מן הנביאים דכתיב** (שופטים יד) **ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא · מן הכתובים דכתיב** (משלי יט) **בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת · ואמר רב משום ר' ראובן בר איצטרובלי**

הכותב

זוגו וישאנה ואסיקנא דלבסוף ימות או יגרשנה וישאנה בן זוגה : כי הא דרבא שמעיה וכו' ואי לא כפרת בה לבסוף · פרש"י שתתחרט לאחר זמן אם תשאנה · ועוד פי' ז"ל כפרת ביה בהקב"ה שמראה אתה כאילו תבא לבטל גזרתו וא"ת וכי דבר מחודש הוא שתפלת הצדיק מבטל גזרה רעה כמו שאמרו באברהם צא מאיצטגנינות שלך ועוד אמרו אין מזל לישראל ויש לומר שמ"מ יש לו לצדיק ליזהר שלא להטריח את קונו לעשות דבר שלא בעתו כהנהו עובדי דתעניות ול"נ שהצדיק מבטל בתפלתו גזרה רעה אבל כאן מאן נימא לן שהיא גזרה רעה אם לא ישא זאת ישא אחרת טובה ממנה : **או** איהו לימות מקמה · כלומר קודם זמנו : **או** איהי תמות מקמיה · שהיה מתחרט על שנשאה · א"ל לא אמרי לך לא תבעי רחמי עלה דמלתא הכי · כלומר שיש אנשים שתפלתם ראויה לבטל גזר דין ויש שאינם ראוין לכך : **ומה'** אשה משכלת · פירוש והיינו בת קול דאמר שמואל ובא לומר שאינו מקרה כשאר מקרים הנולדים על האדם משנה לשנה

הרי"ף

הגמרא מעשה לסתור מרבא דשמעיה לההוא גברא דבעי רחמי וכו' וא"ל רבא לא תיבעי רחמי דאי חזייא לך לא אזלא מינך דמשמע דלא מהני רחמי וכו' וכס' עין יעקב יש גירסא אחרת ואי לא כפרת בה והביא פירושה ואי לא כפרת בה אם אינה בת מזלך סופך שתתחרט על אשה ששאלת עתה שלא יצא הזיווג יפה כיון שאינה בת מזלך · תמות מקמיה בקרוב זמן או איהו לימות מקמה כלומר קודם זמנו או איהי תמות מקמיה שהיה מתחרט על שנשאה עכ"ל וכפי זה היא ראיה שהתפלה הועילה לו אבל כפי גירסת רש"י צריך להבין מה ראיה היא זו · ונלע"ד דכפי הפי' הראשון דזיווג ראשון ושני הוא כפשוטו והזיווג שני הוא כפי מעשיו של אדם אבל זיווג ראשון שהוא הנגזר בשעת היצירה דאכתי באותה שעה צדיק ורשע לא קאמר הוא נגזר מפיו של הקב"ה כמו שאמר בזיווג יצחק ורבקה היא האשה אשר הוכיח ה' שנגזר בשעת היצירה זיווגו של יצחק לרבקה לכך לא משני הא בזיווג ראשון והא דמארסין שמא יקדמנו אחר הוא בזיווג ב' כיון דשמואל אתא לאורויי דמארסין בחה"מ א"כ איך נאמר בזיווג שני מארסין אבל בזיווג ראשון אין מארסין בחה"מ ושמואל סתמא קאמר מארסין דמשמע בין מי שהוא בא לארס בזיווג אחד בין בזיווג שני כייל ותני מארסין בחה"מ ולהכי משני שמא יקדמנו אחר בתפלה שאפילו בזיווג ראשון שנגזר להיות בת פלוני לפלוני אפשר להתהפך מכח התפלה וגם לפי פירוש האחר שפירשו בזיווג ב' שהוא גמר המעשה שיוצא אל הפועל ליכא לשנויי דהא דשמואל דאמר שמא יקדמנו אחר הוא בשעת גמר הענין משום דהדרא קושיא דשמואל אדרים לקיש דאמר דזיווג ב' שהוא גמר המעשה נגמר כפי מעשיו של אדם והכא אמרינן דיכול אחר לקדמו בהשתדלות לזה הוכרח לתרץ שיקדמנו אחר הוא בתפלה ולעולם שזיווג ב' שהוא גמר הענין הוא ע"פ מעשיו ולפעמים התפלה מהפכת ויקדמנו אחר ברחמים · ואפשר לע"ד בישוב כל המאמרים שבשעת היצירה נגזר בת פלוני לפלוני ואותה הגזרה יוצאה אל הפועל והם מזדווגים אמנם לפעמים בא אחר ומקדים בתפלה וגדולה תפלה שמקרעת הגזרה ואז הקב"ה מזווגם כפי המעשים ואם מעשיו של שני הגונים אז תפלתו עושה רושם לדחות הזיווג שנגזר לראשון והיא מזדווגת לב' ואם אין מעשיו של ב' הגונים אז תפלתו לא הועילה לבטל הגזרה שנגזרה להיות בת זוגו של ראשון ובזה נתיישבו כל המאמרים מ' יום קודם היצירה בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני ולאחר שבאו לעולם אם בא אחר לקדמו לזה ברחמים והוא נקרא זיווג ב' בערך האשה שבראשונה נגזר עליה להיות בת זוגו של אותו פלוני ועכשיו בא זה בתפלה לקחתה לו והוא זיווג ב' לה אז אין הקב"ה מזווגם אלא לפי מעשיו שיהיו מעשיו ראוים לבטל הזיווג הראשון של אשה זו ותהיה מזדווגת לשני בכח תפלתו ואם אין לו מעשים עדיין הזיווג הראשון שנגזר לה עומד כבתחלה וכפי זה מעשים לחודייהו או תפלה לחודא אינם מבטלים זיווג הראשון אלא המעשים בכח התפלה שהתפלה מעכבת הזיווג הראשון עד שידונו אותם כפי מעשיו וכפי מעשיו מכריעים הזיווג לבא לידי גמר טוב ולזה הביא ראיה מרבא דשמעיה לההוא גברא דבעי רחמי ואמר תזדמן לי פלניתא כי חבב אותו אדם שהתפלה לבדה מועלת לזווג לו אשה וא"ל רבא לא תבעי הכי דאי חזייא לך שנגזרה להיות בת זוגך אינך צריך תפלה ואי לא חזייא שלא נגזרה לך ואתה בא לבטל זווגה הראשון שנגזר לה עם אדם אחר ותהיה לך אתה בא לידי כפירה שתאמר שאין התפלה מועילה ועל האמת היא מועילה לקרוע גזר דין הראשון עד שידונו מעשיך אם היא ראויה לך וכפי מעשיך יקדנון מאח"כ אם לא התפללת שאפילו שתהיה ראויה לך כפי מעשיך לא יתבטל מה שנגזר לה בזווג הראשון ולכך דקדק רבא בלשונו שאמר לא תיבעי הכי ולא אמר לא תיבעי דמשמע שלא אמר אלא על אופן התפלה דלא ליבעי הכי אלא באופן אחר יש לו להתפלל שיתבטל הזיווג שנגזר לה וירצו מעשיו כדי שתזדמן לו עוד אפשר שלעולם הזיווג הראשון הוא תלוי מה שנגזר מ' יום קודם היצירה ולא מהני מעשים ותפלה ובזיווג הב' שהוא לאדם שכבר נשא אשה דנים כפי המעשים או כפי התפלה כי שקולים שניהם לבטל הגזרה של ארבעים יום קודם היצירה שכבר נתקיימה פעם אחד בזיווג הראשון ומ"מ אמרו שמותר לארס אשה בחה"מ בכל הזווגים בין ראשון ובין שני אף על פי דלא שייך למיחש שמא יקדמנו ברחמים בזווג ראשון אפ"ה לא ניתנו דבריהן לשיעורין לחלק בין זיווג שני דאיכא למיחש שמא יקדמנו ומותר לארס לזווג ראשון דאין מארסין ולכך הותר לכולם לארס בחה"מ ומה שהביא ראיה מרבא אפשר דמ"ש שמא יקדמנו אחר אינו אלא קדימה בלבד כי סוף דבר עתידה להזדמן לפני בן זוגה הראשון כשהתפלל תזדמן לי פלניתא אמר לו לא תיבעי הכי כי אם תקדם לקחתה ואינה ראויה לך סופך לכפור בה שעתידה להתאלמן ממך או להתגרש כדי לחזור לבת זוגה הראשון ולמה לך תפלה זו כיון שעתידה לצאת ממך באחרונה וכו' : **מה'** אשה לאיש כו' · י"מ דמיירי בג' מיני זווגים או לדיק ולדקת דהיינו נשואי יצחק ורבקה ועלה כתיב מה' יצא

עיון יעקב

פלוני לפלוני · עיין בתוס' ריש סוטה והא דקאמר בת פלוני לפלוני ולא קאמר פלונית לפלוני או יאמר בת פלוני לבן פלוני יש לומר משום דבת ברשות אביה לקבל קידושיה עד שגדלה משא"כ הבן ועי"ל משום דנקט בת פלוני וכן שדה פלוני נקט רישא ג"כ לשון זה ועי"ל מש"ה נקט כן להורות דמקלת הבחירה בידו ליטול בתו הגדולה או הקטנה או האמצעית וק"ל : ולפי מ"ש תוספות ריש סוטה קודם יצירת הזכר בין נולדה הנקבה וכו' א"כ היכא דנולדה הנקבה שייך לומר בת משא"כ בן לא שייך לומר כיון דלא נוצר עדיין ודברי מהרש"א שם ריש סוטה מגומגמים בזה שהוא כתב להיפך :

מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש · ומכל מקום אין הלמודים שוים ומתחלקים בג' דרכים אם הזווג שוה לכל שכניסם לדיקים איש ואשתו כמו יצחק ורבקה נלמד מן התורה והוא זווג המתקיים וכן להיפך ברשע עם רשעת ענבי הגפן בענבי הגפן · ומן הנביאים שמשון לבנות פלשתים שהיה זווג לדיק לרשעת כי תואנה הוא מבקש ואחר כך נתענש בשבילה ומת ומכתובים מה' אשה משכלת אפילו לרשע כמו אביגיל לנבל ויהי כעשרת ימים ויגוף ה' את נבל כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ולפעמים כדי שיחזרו אותו למוטב כדאמרינן און בן פלת אשתו הצילתו ולפעמים נענשה בעוה"ז בשביל עון

עין יוסף

נות דאפילו בזווג ראשון יכול אחר להקדימנה ע"י רחמים · שאע"פ שנגזר על האדם מן השמים בת פלוני לפלוני · אפשר שתועיל תפלתו של מי שאינה בת זווגו וישאנה · ואסיקנא דלבסוף ימות או יגרשנה וישאנה בן זוגה :

הבונה לפס כוונתם בקשתם לא יתפאו לדון מהם בכולם כי זה דרכם כסל למו · הנה רב בדבריו אלה על פרעה שהיה בימי משה רצה לגלותו בחדה ומשל ואמר הוא אמה שהיה נבזה וחדל אישים כד"א הנה קטון נתתיך בגוים בזוי אתה מאד וזקנו אמה שכפי שפלות ערכו היתה גאותו בהתנשאו על ישראל ואומר לא ידעתי את ה' והגאות מיוחס לזקן כד"א כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן ופרמשתקו אמה וזרת כי ערות זמת תאותו הפחותה היתה גדולה ממנו וגוברת על כלו הרי שלשון חכמים תטיב דעת ופי כסילים יביעה אולת ומ"ש אמגושי רצה שהיה מתפאר באלהות או שהאמין בכשפיו להיות מוחזק לאלוה או עז פנים וסכל לחרף ולגדף ולכפור בעליון ממנו :

[א] מהרש"א ד"ה מה' יצא הדבר פרק ג"ה (נח ע"ב) :

חדושי גאונים

שחורים ויעשה מ ה שלבו חפץ ואל יהלל שם שמים בפרהסיא וכתבו בתוס' הר"ח ז"ל פי' ח"ו שהותר לו לעבור עבירה · אלא כך אמר רבי אלעאי יגיעת דרכים והאכסניות ולבישת שחורים משברים יצר הרע ומונעין האדם מן העבירה ולי אפשר שכוון ר' אלעאי לתקן בדבריו סד' סבות המונעים האדם מלהתעסק במלות זכרם מוסרי"א ז"ל על משנת יהודא בן תימא שהם מפני לעג הליצנים ומפני נטיתו אל הדברים החומריים ומפני העצלה והרפיון ומפני הפחד והאימה וכבר דברנו מהם במקום אחר ונתן הסתכושת לכל אחד מאלו ואמר שאם האדם רואה יצרו מפתהו ומתגבר עליו

עיני יצחק

רק שקרה שנתגלה אח"כ ע"י מכיריו שהוא ת"ח ונתחלל ש"ש ע"י למפרע · וזה מ"ש לעיל (שעיילוהו למערתא דדייני וקבלוהו דעביד כר"א וכו') · משמע שעשה כדין רק שלא החמיר ע"ע כראוי לת"ח · אמנם הלך למקום שאין מכירין אותו וכר"א רק שנתגלגל אח"כ חילול השם על ידי איזה המכירים : (שייך לעמוד הקודם) **א"ר** יהודא א"ר ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני · שדה פלונית לפלוני בית פלוני וכו' · נראה שהוא ע"ד מחז"ל לעולם יבנה בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה ולפ"ז מיל כשגוזרים לו בת זוגו גוזרים לו ג"כ הבית והשדה שיהיה ראוי לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו:

הזה בהאי בית והון נחלת אבות ומה' אשה וגו' דמשמע האשה לאיש נגזרה מיום היצירה אבל בית והון אינו נגזר מהיצירה אלא נחלת אבות יקשה דהא בית והון נמי נגזר מהיצירה שמלאך שואל טפה זו מה תהא עליה עשיר או עני כדאמרינן פרק כל היד [א] ודוחק לתרץ הכא אקרא דעל אשה הבת קול יוצא ולא על בית והון דבקרא לא משמע כן וי"ל אשה משכלת היא לעולם מה' בגזרה מעת היצירה אבל בית והון לפעמים אינו בא מגזרת היצירה שלו אלא בגזרת אביו שמת בגזירת שמים עכשיו: [אין אדם נחשד וכו'. גם שאין אדם יודע מה שבלב חבירו מכל מקום הקדוש ברוך הוא מזמין לו שיהיה נחשד כיון שהרהר בלבו]:

שב"א קינא וכו'. דלגבי אהרן מפורש הקנאה כמשמעו כמ"ש בעדת קרח וכמ"ש בענין ואהרן מה הוא כי תלינו עליו אבל לגדולת משה לא קנאו בו וכמ"ש אם לקחת מלכות לא היה לך ליתן לאחיך הכהונה וע"כ דרשוהו לגבי משה שכ"א קינא למשה מאשתו דהיינו כשבא משה למחנה עד שנטה אהלו מחוץ למחנה ודבר זה מפורש יותר בפ' חלק[ב]ובפ"ק דקדושין (לג ע"ב) ע"ש: [לדידי חשדון בי ולא הוה בי וכו'. ולא ניחא ליה לאוקמא דעבירה גופה שנחשד

ואמרי לה במתניתא תנא [אמר ר' ראובן בן איצטרובלי] אין אדם נחשד בדבר אא"כ עשאו ואם לא עשאו כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשאוהו ושמח. מתיב רב יעקב (מנהר פקוד) (מ"ב יז) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם התם להכעיס הוא דעבוד (ת"ש (במדבר טז) וישמע משה ויפול על פניו מה שמועה שמע אמר [א]רבי יונתן שחשדוהו מאשת איש ומנא לן שנאמר (תהלים קו) ויקנאו למשה במחנה התם משום שנאה הוא דעבוד. ובספר אחר אין כתוב וישמע משה אלא) ת"ש ויקנאו למשה במחנה רב שמואל בר יצחק אמר מלמד שכל אחד קנא לאשתו ממשה. התם משום שנאה הוא דעבוד. ת"ש [ב]דא"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו ואמר רב פפא לדידי חשדון (בי) ולא הוה בי לא קשיא הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק: *)

דף כ"א ע"ב [ת"ר אבל] ג' ימים הראשונים אסור בשאלת שלום וכו' והתניא[ג] מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפילו שני בניו חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם(תהלים לז)תורת אלהיו בלבו וכ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום. כבוד רבים שאני:

הוא מבקש מפלשתים: אפי' ב' בניו חתנים. קברתי: מנוחם אני. מרוב כבוד שעשיתם לי: ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק. שלא הלכתם לנחמן: וכ"ש ששכרכם כפול. שלכבוד תורה באתם: לכו לבתיכם לשלום. הרי שואל בשלומן:

*) א"ה בסע"י הקודמים יש פה סי' י"ג והוא מאמר שלם ממס' מגילה פ"ד רפרס אספדה וכו' וככר נקבע עצ"נ מקומו במסכת מגילה סי' ל"ז.

הכותב

לפי מעשיו של אותה שנה אלא גזרה קודמת היא מקודם שנולד בתחלת היצירה: על ה' אלהיהם. מי הוה בידיה מידי ואפילו הכי מחפי' עליהן: שחשדוהו מאשת איש. ומנא לן שחשדוהו דכתיב ויקנאו למשה במחנה: משום שנאה. כדלקמן והוא דלית ליה אויבים דכי אמרי שלא מחמת שנאה אמרי: הר"ן ז"ל התם להכעיס הוא דעבוד פירוש ואינהו גופייהו הוו ידעי דלית ביה עכ"ל:

ובירושלמי דמסכת בכורים כתוב ג"כ שחשדוהו למשה באשת איש על פסוק והביטו אחרי משה ולהיות ענין זר אצל השכל לחשוד חשדא כזאת על משה רבינו הוצרכתי לפרש הענין כפי קוצר דעתי ולהוציאו מפשוטו ושהכונה בו שחשדוהו שהיה נוטה אחר עניני הגוף המכונה באשת איש וכאשר כתבתי כן לא נזכרתי ממאמר זה שכתוב במקום הזה. ואולי יחשוב התלמיד לחלוק על דברי כיון שאין יסוד המאמר על והביטו אחרי משה רק על מחלוקת קרח ויקשה כנגד דברי ויאמר מה ענין זה לכאן לכן הנני בא לקיים כוונתי בכלל ולומר כי מכאן ראיה שאין פירוש הענין כפשוטו ממש אלא שראוי לפרשו בדרך צורה דומה למה שכתבתי שם ויסוד הענין מחייב כן. מבואר נגלה כי קרח ועדתו לא היו מאמינים שליחות משה רבינו ובפרט במנוי הכהונה לאהרן אחיו ובניו גם במנוי נשיאות אליצפן קרובו כמו שכתב רש"י ולכן הוצרך משה לומר בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי ואין ספק כי מזה השרש פורה ראש ולענה המונח בלב החטאים האלה בנפשותם נמשך להם לספק בכלל כנגד שליחותו והיו נחלקין לב' כתות האחת כת קרח ועדתו הב' כת דתן ואבירם ובין ב' הכתות ההנה היה חלוק גדול בסברתם עם היות שתיהן מוסכמות בענין מיוחד שהוא יסוד המחלוקת. ואבאר זה בכאן בקצרה קרח ועדתו אמרו כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' וגו' יראה מזה שאלו היו מאמינים בתורת ה' בצד מה והיו טוענים כי טוב בעיני ה' שישראל יקריבו קרבנות לפניו במקום קדוש מיוחד אבל האמת שכל ישראל הם שוים בעבודה זאת ואין צריכים שמשה ואהרן והיותר קרוב אליהם יהיו אמצעיים בינם לבין המקום ודתן ואבירם והנמשכים אחריהם היו אפיקורסים לגמרי בלתי מאמינים בשום דת אלהית והיו מלעיגים בנגד כולם רצוני לומר שגם כנגד קרח ועדתו היו שוחקים ומלעיגים במד שלקחו מחתות וראיה גמורה לזה מ"ש ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם שזה יורה שלא יצאו מפתח ביתם כלל ולא היו חפצים בשום עבודה אלהית והיו לועגים על כלם וכן יורה ג"כ מ"ש וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר וגו' זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו וזה אמר משה רבינו לעדת קרח לבדו רצוני לומר שלא היו בכללם דתן ואבירם שלא היו במעמד זה כלל ולכן אחר שהשלים דבריו משה רבינו עם קרח ועדתו נאמר וישלח משה לקרא לדתן ואבירם ולא רצו לצאת מביתם אלא כמלעיגים על כולם ואע"פ שב' הכתות ההנה היו חלוקות בסברותיהם זו כנגד זו עכ"ז שתיהם מוסכמות לדעת אחד והוא לחלוק כנגד שליתות משה רבינו. ונ"ל זה דקדוק נאות בפסוק ויקהלו על משה ואהרן לרמוז למה שכבר הזכיר בפסוק ראשון בעלי המחלוקת שהיו נחלקים לשני ראשים האחד קרח שהיה מאמין בתורה אלהית ודתן ואבירם היו כופרים לגמרי ואע"פ שהיו חלוקים בסברותיהם זה על זה היו נקהלים ומשותפים לחלוק שניהם על משה ועל אהרן. וכיון שכן אין ספק שב' הכתות האלה לא היו מאמינים בפרישות משה רבינו ושישב בהר מ' יום לחם לא אכל ומים לא שתה. ונמשכה מזה לעדת מרעים הזאת כפירה חזקה בתוך לבם לחשוב שהיו רוב מעשיו לרמות ההמון ובפרט לנשים שדעתן קלה. וזאת היתה כוונת רב שמואל באומרו שכל אחד קנא לאשתו ממשה פירוש כל אחד מהעדה הרעה הזאת חשד למשה שהיו מעשיו נאהבים ונעימים בעיני אשתו אבל כל איש ישראל היו מאמינים בשליחותו לגמרי והיו נקיים מהשדות הללו ובעבור זה ישרה בעיני הגרסא ראשונה שיסוד דרש זה היה בפסוק וישמע משה ויפול על פניו הנזכר במחלוקת קרח. וכן גרס רש"י וכוון אל דקדוק נאות באמרו ומנ"ל דחשדוהו דכתיב ויקנאו למשה [ואין צורך אצלי להאריך לבארו רק להזכירו לתלמידים בלבד ובמעט עיון יעמדו על כוונתו. כלל העולה כי מה שפרשתי בענין זה בירושלמי ומה שפרשתי בכאן הכל הולך אל מקום אחד. וחז"ל רצו להעלים מההמון החשדות מגונות שהזכרתי והזכירום בדרך כינוי שחשדוהו מא"א. וגם עלי היה מוטל שלא לגלות הענין כל כך אבל כיון שהתחלתי בפי' הירושלמי הוכרחתי להשלים הענין כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ע"כ]:

עיון יעקב

עון אבותיה או עון עצמה שעשתה להכי מביא שלם למודים: שחשדוהו מא"א. עיין מ"ש לעיל בחדושינו דף ע"ז ועיין בחדושי הרי"ף כאן שכתב לכך חשדוהו לפי שנטה אהלו מחוץ למחנה אמרו שעשה כן משום יחוד לנשים הבאים אצלו לשאול אבל באמת לא היה כאן יחוד שהרי יהושע לא מש מתוך האהל ע"ש דבריו באריכות ולפמ"ש הטעם לעיל שחשדוהו בא"א לפי שנתן עיניו במה שאינו שלו אף מה שבידו נטלה סימנו וכ"ל דזה ג"כ כוונת הפסוק פ' כי תשא ודבר ה' אל משה פנים אל פנים לכך פירש מן האשה ולא היה ח"ו נדנוד חשש על משה שעבר על איסור יחוד עם מה שאינו שלו שלכך בא לעבור עבירה זו לפרוש מאשתו כדי שיטל ממנו מה שבידו ולזה אמר ומשרתו יהושע בן נון לא ימיש מתוך האהל ולא הוי כאן יחוד: ויקנאו למשה במחנה. ויש לפרש חיבור הפסוק וישלח רזון בנפשם ויקנאו למשה במחנה לפי שבעד אשה זונה עד ככר לחם לכך חשדו למשה שבא על נשותיהם כיון שבאו רזון בנפשם וק"ל: משום שנאה הוא דעבוד. לכך כתיב ויפול משה על פניו כי נפילת אפים גורם הפלת שונאיו (כדאיתא גבי ר"א

הרי"ף

כתבו

סדבר או צדיק עם רשע דהיינו זווגו של שמשון עם בת התימני ועלה כתיב לא ידע כי מה' היא ויש זווג של רשע עם צדקת עליה הכתוב אומר ומה' אשה משכלת. ועוד יש לרמוז אין זווגו של איש רק מה' שאע"פ שכתוב בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת והיה אפשר שבית והון הוא נחלת אבות אבל אשה משכלת היא מנחלת אבות ומה' לז"א דיוכיחו שניהם זווגו של יצחק שאמר לבן ובתואל מה' יצא הדבר וגם זווגו של שמשון כי לא היה אביו רוצה בה וכתיב ביה לא ידעו כי מה' היא מכאן אתה למד גם מן הכתובים שהוא אומר מה' אשה משכלת ולא מגד אב ואם בני אדם: שמע שחשדוהו מאשת איש וכו'. והדבר קשה להולמו ונלע"ד עם מאי דקי"ל דמה"ת אסור לן יחוד אשת איש לפי שייחוד הפנויה גזר עליו דוד במעשה דאמנון ותמר ואין אשת איש מתייחדת עם איש אחד אלא בזמן שאשתו עמו או אשה אחת עם שני אנשים כשרים דוקא אבל פרוצים אפילו עשרה לא ומצינו במשה שפירש מאשתו וכתיב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וגו' והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד וגו' ופעמים רבות תנאן הנשים שלוצאות

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה ומה' אשה. פרק כל היד (טז ע"ב): [ב] שם ד"ה שב"א בפרק חלק (קי ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין קי ע"א רבה ותנחומא סדר קרח יונתן סדר קרח פסוק וישמע משה: ב שבת קיח ע"ב: ג עי' שמחות פ"ח:

חדושי גאונים

למונעו מעבודת בוראו בהגיעו לפניו ארבעת הסבות האלה כלם או קצתם הוא ישתדל לבקש סיתר כל אחד מהם לבל יתרוך רמיה לידו. אם לראשונה מריב לשונות המלעיגים ולילני הדור אשר היו מכיריו ויאמרו עליו הראיתם בן פוטי זה אשר אתמול היה עמנו בהסבת מרעות אוכל ושותה כבהמה ועכשיו ביותר הוא מתקדש ומטהר בפרישות וקדושה או אם הוא נכבד ויקר גדר מעלתו בעיני ההמון ודואג פן עתה יהיה נקל ונבזה בעיניהם כטענת מיכל לדוד עליו השלום או כיוצא בזה לכן אמר מקביל לאלה ילך למקום שאין מכירין אותו כי בזה בטלה טענה זו כיון שאין איש יכירנו וידע מה שהיה קודם לכן אם נקלה אם נכבד ואם לשנה השנית מפני טרדת הדברים החומרים. רפואתה הוא שילבש שחורים ויתכסה שחורים שהם דברים

עיני יצחק

וישמע משה ויפול על פניו מה שמועה שמע א"ר יונתן שחשדוהו מאשת איש ושם ויקנאו למשה וכו' מלמד שכל אחד ואחד קנא לאשתו ממשה. הנה המאמר מבהיל המחשבה איך עלה גם ע"ד הפושעים לחשוב דבר מכוער כזה על רבן של כל הנביאים ע"ה. ונראה בזה

[פריעת הראש · שמגלה האבל ראשו בשבת ואינו מתעטף וחוזרת קרע לאחוריו וזקיפת המטה חובה בשבת: נעילת הסנדל · דלאו כולי עלמא סיימי מסאנייהו בשבת ולא מוכח דאבל הוא: לא כולי עלמא מגלי רישייהו · בשבת ואע"פ שמתעטף לא מיחזי כאבל: בשעת חימום · בשעת התחלת הצער בשעת מיתה: וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים · הלכך כיון דכל ימי שבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל אם אינו עוטלה בשבת נראה כנוהג אבילות דכו"ע לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד: מחוי רב נחמן· עטיפת ישמעאלים: גובי דיקנא · גומות שבלחי למטה מפיו: לא שנו · פריעת הראש בשבת דצריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו שהיה מכוסה בימי אבלו להודיע כי אין אבילות בשבת: אלא שאין מנעלים ברגליו אבל יש מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחים עליו · דאינו אבל אבל לגלות ראשו אינו צריך ואם בא להתעטף בלגעא אפילו כעטיפת הישמעאלים אין בכך כלום: דמסתפינא מיניה·בקושיות: שמעתתיה בפומין · והוי כמאן דגמרינן מיניה: אפורייה · משום כבודו לומר קיים זה מה שכתוב בזה: (וכף (כרא) [כדא] כפה (הכר) [הכד] לארץ והניח עליו ס"ת שלא רצה לישב סמוך לספר): לא הוה נפיק פורייה בבבא · לא היו יכולים להוציא המטה דרך שער הבית שהיתה המטה רחבה והפתח צר: לאשנויי מפוריא

שנחשד עליה לא היה בו אבל הרהור היה בו דאם כן מאי רבותיה וק"ל]: אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה וכו' · פירש רש"י בקושיות עכ"ל וטפי נראה לפרש בפשיטות שהוא ת"ח גמור שהיה לו לירא ממנו כמ"ש [א] את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח: [שכל הבוכה על אדם כשר וכו' · מפורש פרק הגוזל]: דומה לס"ת וכו' · עיין פרש"י מקרא דמייתי התורה גופה קרויה אור אבל ר"ל דומה לס"ת היינו המצות שכתובים בס"ת שע"י הנשמה מקיים אותם האדם באברי הגוף: לאותובי ס"ת אפוריה וכו' · עיין פרש"י [דהכי אמרינן בפ"ק דב"ק גבי חזקיהו שעשו לו כן וע"ש בתוס' משום דחזקיהו גדול ביותר היה בתורה ובמעשים טובים] ועניינו כמ"ש כי הת"ח דמיון הס"ת הגוף לגויל הס"ת והאותיות פורחות לנשמה וכיון שמת הת"ח הנשמה פורחת מן הגוף וכיון דבחייו שהיה הנשמה בו לא ס"ל לישב לגבה השתא שהנשמה יצאה מן הגוף מכ"ש ועניין דלא לשלשולי דרך גגות במקום שאין מזוזות דסוי

שם א"ר מאיר המוצא את חבירו אבל לאחר י"ב חדש ומדבר עמו תנחומין למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא וא"ל כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין:

דף כד ע"א [תנא באבל רבתי אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו[א] אמר שמואל פח"ז חובה נת"ר רשות פריעת הראש חזרת קרע לאחוריו זקיפת המטה חובה נעילת הסנדל תשמיש המטה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות ורב אמר אף פריעת הראש רשות ושמואל מאי שנא נעילת הסנדל דרשות דלאו כולי עלמא עבידי דסיימי מסאנייהו[ב] פריעת הראש נמי לאו כולי עלמא עבידי דמגלו רישיהו שמואל לטעמיה דאמר שמואל כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע וכל עטיפה שאינו כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה מחוי רב נחמן עד גובי דדיקנא אמר רבי יעקב א"ר יוחנן לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו אבל יש לו מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחין עליו כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע והא א"ל לשמואל נח נפשיה דרב קרע עליה תריסר מני אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה א"ל לרבי יוחנן נח נפשיה דר' חנינא קרע עליה תליסר אצטלי מלתא[ג] אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה שאני רבנן דכיון דכל שעתא מדכרי שמעתייהו כשעת חימום דמי:

דף כה ע"א תניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר יבכה ויתאבל ערבונא קא שקיל מיניה אלא מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה לו:

שם כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה אמרי לא גמרינן מיניה אמר להו אביי מי תניא הרב שמת חכם שמת תניא ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא]:

יד שם כי נח נפשיה דרב הונא סבור (רבנן) לאותובי ס"ת אפורייה אמר להו רב חסדא מלתא דבחייו לא ס"ל השתא ליקום ליעביד ליה דאמר (ר' חלבו) [רב תחליפא] "אנא חזיתיה לרב הונא דבעי למיתב אפורייה והוה (יתיב) [מנח] ס"ת עילויה וכף (כרא) [כדא] אארעא ואותיב עילויה ס"ת אלמא קסבר אסור לישב על המטה שספר תורה [מונח] עליה לא הוה נפיק פורייה בבבא סבור לשלשולי דרך גגות אמר להו רב חסדא הכי גמירנא מיניה חכם (שמת) כבודו דרך פתחים סבור לאשנויי מפוריא לפוריא אמר להו רב חסדא הכי גמירנא מיניה

הרי"ף

לאהלו של משה ובזה חשדוהו למשה ביחוד אשת איש כיון שאין אשתו עמו והוא היה עומד חוץ למחנה יש כאן יחוד וכל אחד קינא לאשתו בלכתה אל אהל משה שהיה לה יחוד עם משה וחלילה למשה רבנו שהתורה העידה עליו שם ומשה יקח את האהל וגו' והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד וסמיך ליה כתיב ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל וכיון שתמיד היה יושב יהושע עם משה הרי יש כאן שני אנשים כשרים ואע"פ שבדרך לא תתיחד עם שני אנשים אפילו הם כשרים היינו שמא בלכתם בדרך יצטרך האחד לנקביו ותשאר האשה עם האחד אבל בעיר או במקום ישוב מתייחדת והכא נמי היו קבועים באהלם ובכא האשה לפני משה לא ימיש יהושע מתוך האהל ואין כאן יחוד · וזה נראה לי כוון בענין הזה ועם זה חדשתי מה שאמר הכתוב ובתוכם ה' שאמרו הלא ה' שוכן בתוכם של ישראל ואתה הרחקת ממנו אהלך כי משה יקח את האהל ונטה לו חוץ למחנה כי מתוך זה יהיה יחוד עם האשה הדורשת:

עיון יעקב

שנפל על אפו והמית בזה את ר"ג ובזה הראה משה שהם שונאיו לכך חשדוהו בזה ובשקר חשדוהו: מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים כו' · ונלע"ד ע"ד דרש ממה שכתבנו במס' שבת דף ל"ג שהקטנים הם הערבים וקי"ל אין נפרעין מן הערבים תחלה לכך מקשה ערבונא קשקל מיניה הא אין נפרעים מן הערב תחלה על זה מתרץ שאין זה נפרע מן הערב תחלה שלכך מתים בשביל שלא בכה על אדם כשר שאילו בכה על אדם כשר היה הצער הזה בתורת פרעון והיו מוחלין לו על כל עוונותיו אך עכשיו שלא בכה ולא ציער את עצמו נמצא שתבעו ולא רצה לפרוע לכך תובעין את הערב לפרוע ומוטלין אותם וק"ל: שמעתין בפומא בבי מדרשא · פירש"י והוי כמאן דגמרינן מיניה מזה נשמע שראוי לנהוג כבוד בהמחברים שחברו קדמונים כאילו המה רבם ממש כיון דשמעתין בפומן כל יומא אם לא ברא"ם ברורה דהוי כחולק על רבו: סבור רבנן לאותובי ס"ת אפוריי' · ע' ברמב"ם פ"י מהלכות ס"ת דפסק כרב הונא שאין לישב על המטה שס"ת על גבו ותוס'

אמר הבונה א"ר מאיר המוצא כו' · כשם שאמרו אל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו כי א"א שיכנסו דברי תנחומין באזני מי שעדיין רעתו אצלו כך הוא סכלות גמורה לאחר שעבר שנה אבלו לעוררו כדי לנחמו והמשיל מי שמת לו מת למי שנשבר רגלו והיתה שזמן שנה תמימה השכיח לערו ממנו ונתרפא ומצאו רופא היינו מנחם משיב נפשו וא"ל כלך אצלי שאני שוברה בשובו להזכיר לו כאבו ושבר לבו וארפאנה אחר כך בדברי נחומין כדי שתדע שסממנין שלי יפין ר"ל שדברי טובים ונכוחים ואני אומר כי לא מחכמה העושה זאת:

[א] מהרש"א ד"ה אזל · כמ"ש (פסחים כב ע"ב):

יד יוסף

א מנחות לג ע"ד

חדושי גאונים

מכניעים את האדם ומורים לו המיתה וההפסד וכליון החומר והגוף וממילא אין לו לרדוף אחר הגשמיות ואם לסבה השלישית מהעילה והסתרבלות אמר יעשה מה שלבו חפץ ירצה לא יהיה מתפיים ומסתפק בחפץ הלב בתאות הרצון בלבד במה שנוגע לעבודתו יתברך מבלי הביא הדבר לפועל המעשה כי מעלתו מאתו ידיו לעשות אלא יעשה מה שלבו חפץ צריך שהדבר הטוב אשר יתפאהו הלב ויתאוהו יעשה אותו ממש בפועל ומעשה ויסיר משום הבושה ממנו · ועל הרביעית מפחד ומגור שמא יעשו עמו רעה ויסתכן בנפשו על זה אמר וכל יחלל שם שמים בפרהסיא כנודע שכל עבירות שבתורה יעבור ואל יהרג אך אם יש בדבר שמץ חלול ה' חלילה דהיינו כשהוא בפרהסיא אז יהרג ואל יעבור אפילו על הקלה שבקלות כאמרם ז"ל אפילו בערקתא דמסאנא וכו'. (בינה לעתים): כי נח נפשיה דרב הונא כו' א"ל הכי גמירנא מיניה חכם שמת כבודו במטה ראשונה וכל המאמר בנוי על יסוד זה להודיע ולהודע שהחכמים חשובים בעולם הבא כמו שהם חשובים בעולם הזה ולפיכך רצו להושיב ס"ת אפורייה ע"ד אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו

עיני יצחק

משום דאיתא במדרש שטען קרח כי כל העדה כולם קדושים כולם שמעו מפי הגבורה אנכי ולא יהיה לך · ומדוע תתנשאו על קהל ה' משמע מזה שלא האמין רק באלו שני הדברות וכפר בשאר המצות ואמר שמשה מעצמו בדה מלבו

המתורגמן. א) האבען שווינע זיין קערפער געשלעפט. ב) מהוען אן דיא שוהע. ג) זיידענע קליידער.

מיניה חכם כבודו במטה ראשונה דאמר רב יהודה אמר רב מנין לחכם שכבודו במטה ראשונה שנאמר (ש"ב ז) וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה וגו' פרוס בבא ואפקוה פתח עליה רבי אבא ואמר ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה לו · מתיב רב נחמן בר (רב) חסדא ואמרי ליה רב חנן בר (רב) חסדא (יחזקאל א) היה היה דבר ה' אל יחזקאל וגו' · [א]טפח ליה אבוה בסנדליה א"ל לא אמינא (לכו) [לך] לא תטרוד עלמא במילי מאי היה שהיה כבר · כי אסקוה להתם אמרי לרבי אמי ולרב אסי רב הונא אתי אמרי כי הוינן התם לא הוה לן לדלויי רישין[א] מיניה השתא אתינן להכא אתי ליה בתרין אמרי להו ארונו בא ר' אמי ור' אסי נפקי ר' אילא ור' חנינא לא נפקי [וכו'] אמרי היכא נינחיה (ניעייליה למערתא דרבי חייא) רב הונא ריבץ תורה בישראל ור' חייא ריבץ תורה בישראל [ב]מאן מעייל ליה א"ל רב חגא אנא מעיילנא ליה דאוקמותיה לתלמודאי כי הואי בר תמני סרי שנין ולא חזאי קריא ומשמע ליה קמיה וידענא בעובדיה דיומא חד אתהפיכא ליה רצועה דתפילי ויתיב עליה מ' תעניתא עייליה והוה גני יהודה מימיניה דאבוה וחזקיה משמאליה א"ל יהודה לחזקיה [ג]קום מדוכתך דלאו אורח ארעא דקאי רב הונא (אבראי) כי קם קם בהדיה עמודא דנורא חזייה רב חגא איבעית זקפיה לארונא ונפיק ואתא והאי דלא איענש משום דזקיף ארוניה דרב הונא:

טו שם כי נח נפשיה דרבה בר (רב) הונא ורב המנונא אסקינהו להתם ·

רש"י

מפוריא · לתתו במטה אחרת קטנה שתלא דרך הפתח: אל עגלה חדשה · אותה עגלה שסגרוה פלשתים בה [ובאותה עגלה הביאו דוד מבית אבינדב לעיר דוד]: פרוס בבא · (כמו פרימא) שברו הפתח והרחיבוהו: שבבל גרמה לו · שאין שכינה שורה בחו"ל: טפח ליה אבוה · רב חסדא לר"נ בסנדליה שהכה לו על סנדלו כאדם הנוגע על רגל חברו בחשאי כדי שלא ישמעו העומדים סביב מטתו של רב הונא [א"נ הכהו בסנדלו]: לא תטרד עלמא · לא תטריח בקושיות: שהיה כבר · [כלומר ההוא שעתא הוה ולא יותר וי"א שהיה כבר ששרתה עליו רוה"ק] מתחלה בא"י (ותחלה לא היה בבבל): להתם · לקברו בא"י שהנקבר בא"י נקבר בלא חטא *) שנאמר העם היושב בה נשוא עון (ואין ישיבה בארץ אלא לקבורה ועוד שאין לו צער מחילות לתחיית המתים): רב הונא אתי · סברי ר' אמי ור' אסי שחי היה בא: אמרי כי הוינן תמן לא הוה לן לדלויי רישין · שהיה גדול ממנו והוה לן בושה לדלויי רישן: והשתא אתי בתרין · דסבורין שהוא חי ובא ברגליו: רב הונא רבץ תורה · כדאמרינן (פרק שני דייני גזרות כתובות קו.) כי קיימי רבנן מקמיה ממתיבתא מנפלי גלימייהו ומכסי ליומא באבקא (ואמרי בא"י קם מתיבתא דהונא בבלאה): ר' חייא רבץ תורה · כדאמרינן בב"מ (פה:) הנא עבדי ליה לתורה דלא לשתכח מישראל: מאן מעייל ליה · מי ילך להכניסו לקבורה אצל ר' חייא: דלא חזי לי קריא · קרי: (ומשמע לי קמיה · ששמשתי לפני רב הונא): וידענא בעובדיה · אני בקי במעשיו שאדם גדול הוא: אתהפיכא ליה רצועה דתפילי · דלא הוי לבר [השחור] (שצריך שיהו אותיות של שדי נראות מבחוץ בקשר רצועה של ראש ונהפך לפנים לצד הראש): גני · שוכב מת: איבעית · נבעת מפני האש: זקפיה לארונא · דרב הונא תפסו למגן נגדו: והאי דלא איענש · רב חגא שלאשרפו עמוד האש משום דזקפיה לארונו דרב הונא ולא היה יכול לעבור

*) דכל הדר בא"י שרוי בלא עון . ומנין אף המתים ת"ל וכפר אדמתו עמו עי' בילקוט ח"ב סוף רמז תתל"ג .

מהרש"א

דהוי כמו לועג לרש: אל עגלה חדשה וכו' · משמע ליה דהיינו אותה עגלה חדשה הנזכרת כבר שסגרוהו פלשתים ולכך לא הזכיר שהיו כמי פרות עלות אשר לא עלה עליהם עול אלא שלא בא כאן להזכיר רק עגלה חדשה שסגרוהו פלשתים מטעם דקאמר דאין לפרקו מעגלה זו לעגלה אחרת ואע"ג דזה שהרכיבו דוד על עגלה טעות היה בידו כדאמרינן פ' א"כ והיה לו לישא את הארון בכתף מ"מ למדנו מיניה לפי טעותו שנשאו בעגלה שסגרו פלשתים משום דאין לפרקו מעגלה לעגלה: [מאי היה שהיה כבר וכו' · כפי' שני שפרש"י איתא במדרש ילקוט בענין זה ומפיק ליה מלשון הכפול היה היה דבר וגו' היה שנדבר עמו בארץ והיה שנדבר עמו בח"ל]: הוינא בר תמני סרי שנין ולא חזי לי קרי וכו' · דהיינו שהיה בר י"ח שנין שהוא שיעור שנים לישא אשה כדי שילמוד תורה בטהרה כדאמרינן ביומא ואני לא נשאתי אשה אז ולמדתי בטהרה ולא ראיתי קרי: יומא חד איתהפכא וכו' · עיין פרש"י [בגמרא] והוסיף בספר יוחסין דצריך שיהו אותיות שדי נראות מבחוץ בקשר של תפילין ע"כ וענין ארבעים יום להתענות לפי שהתפילין הם כתר תורה כמ"ש בזה בפ' האומר [א] ע"ש והתורה ניתנה לארבעים יום: הוי גני יהודה וכו' קם בהדיא עמודא וכו' · עיין פי' על זה בספר יוחסין: אמר

[א] מהרש"א סד"ה יומא בפרק האומר (סו ע"א):

יד יוסף

א כ"ק לג ע"ב כ"ב כב ע"א: ב קה"ר פ"ט ס"ח: ג רבי חגא ראה זאת בעין לבו הזכה על ידי התבודדותו:

חדושי גאונים

כו' או ירמוז שרצו להכתירו בכתר תורה כמנהגנו שנותנים כתר תורה על קברי החשובים אמר רב חסדא מלתא דבחייו לא סבירא ליה ר"ל לא רצה לקבל בחייו ואיך יתנו לו לאחר מותו ומכאן תשובה למנהג שלנו סבר לשבולי דרך גגות ולשנותו מפוריא לפוריא ולא הניחם רב חסדא להורות שהשלם באותה פתח שבא בה ישוב ובאותה פוריא ששכב בעולם הזה בה ישכב לעולם הבא לאפוקי הרשעים שאינם שבים דרך אותה פתח שיצאו משם כי ממחצב עליונה באה הנשמה ובמותם תרד לדיוטא התחתונה נמצא שאינה שוכבת באותה פוריא ששכב עליה בעוה"ז כי בעוה"ז היתה בחיים ולעוה"ב היא מתה כי אין לה חלק ונחלה שמה לפיכך צוה רב חסדא שלא לשנותו · (עוללות אפרים):

עיני יצחק

ונתן טעמו לפגם כדי שע"י המצות כולם יהיו שמורים בלב העם שני מצות שנצטוו מפי הגבורה (אנכי ולא יהיה לך) ואחר שהניח קרת סברא זו לפני כל העם התחיל עוד לומר להם נאו וראו עומק כוונת משה בזה שרק לו הותרו כל העבירות גזל זנות וכדומה ואני אראה לכם בעליל הדבר הזה והוא שאני אתעטף בטלית שכולו תכלת ואח"כ אבוא לשאול ממנו לעיניכם אם היא חייבת בציצית או פטורה ובוודאי ישוב לי שפטורה מציצית שהרי כל עיקר טעם אורך התכלת הוא כמחז"ל שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד נמצא שע"י התכלת יזכו לזכור מצות אנכי ה' אלהיך ומאחר שהטלית כולו תכלת אינו צייך שכתה כלל שיצטרך עוד לציצית שיזכור את ה' ב"ה וממילא כשישיב לי שהטלית פטורה מזה יתברר לנו עומק דעתו שכל המצות עשה ואזהרות לא תעשה אינם רק לאיש ההמוני שהוא עלול לשכוח את ה' אבל איש קדוש כמוהו אשר הוא דבוק בה' תמיד שדומה לטלית שכולו תכלת לכך אין צריך רק לשמור בלבו מ"ע (של אנכי) וגם ל"ת (של לא יהיה לך) ואשר כל המצות בטלות אצלו וגם כל העבירות הותר לו ולכך חשדוהו

הכותב

כתבו התוספות אל עגלה חדשה · מיתורא דקרא דריש ואותה עגלה היא העגלה שהביאה הארון מבית שמש לבית יערים אבל א"א לומר דאותה עגלה ששגרו פלשתים היתה דבההיא כתיב ויבקעו עצי העגלה והפרות העלו: שבבל גרמה לו · אע"ג דמצינו ששרתה שכינה על משה ואהרן ומרים בארץ מצרים משנתקדשה ארץ ישראל לא מצינו שאר ארצות שהוכשרו לנביאות ונביאות היה היה לפי שנדבר אליו תחלה בארץ לא פסקה ממנו אפילו בבבל אבל לא בתחלה לשרות בבבל וזה פירוש מאי היה שכבר היה כלומר כבר התחילה קודם בארץ ישראל: כתב הר"ן ז"ל א"ל רב חסדא וכו' · מהכא שמעינן דאין מניחין ס"ת לפני המת ואף על גב דאמרינן במדרש דלחזקיה מלך יהודה הניחו ס"ת לפניו מכל מקום לא גמרינן מיניה:

עיון יעקב

ומשמש ליה קמיה · ואמרינן בעירובין דף כ"ד האי תלמידא דר"א שנתחייב שרפה למקום אמרו הניחו לו אדם גדול שימש ואפ"ה במנחות דף ל"ט פסקו כרבי יוחנן ע"ש:

עץ יוסף

יד שהיה כבר · בארץ ישראל ששרתה עליו רוח הקודש · וכדאיתא במכילתא פרשה א' היה היה דבר ה' וגו' נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחוץ לארץ · והכוונה שהחכמת הבורא יתברך הוא בלתי גבולי · והאדם הגבולי נלאה להשיג ענין הבלתי גבולי למעלה משכלו · כי גאה גאה ממנו · לכן לדרך הלוכו בקודש שיכין עצמו הכנה מועטת כפי כחו · וע"פ אותה הכנה ישלח ה' עזרו מקודש להשגה מעולה מכחו · ובהשיגו אותו ענין המעולה מעתה נתאמץ כחו לטבע חזק מאשר מלפנים · ואז יכין א"ע בטבעו החזקה להכנה מעולה וע"פ אותה ההכנה עזרו מעם ה' להשכילו מועלות ודעת ה' מעולה מהכנתו · וכן יהיה לעד לעולם עדי יוכל האדם להגיע למושכלות אין קץ · לכן אחר שדיבר עם יחזקאל בא"י אותו הדיבור שנדבר עמו נתן בנפשו עוז ותעצומות לעשות הכנה מעולה שתחול עליו הנבואה גם בח"ל: א"ל יהודה וכו' · פי' כשהכניסוהו לרב הונא במערה א"ל יהודה בנו של רבי חייא הגדול שהיה שם קבור מימין אביו · לרבי חזקיה אחיו · קום כי רב הונא בא · וכשקם היה עמודא דנורא · ונבעת רבי חגא תלמידו של רב הונא מפני האש · (יוחסין אות ה"א):

המתורגמן. א) דען קאפף אויפהעבען:

[שם ע"ב] כי מטו לגשרא קמו גמלי אמר להו ההוא טייעא מאי האי אמרו ליה רבנן דקעבדי יקרא אהדדי מר אמר ניעול מר ברישא ומר אמר ניעול מר ברישא אמר אי בדינא דידי גברא בר גברא ניעול ברישא חליף גמליה דרבה בר (רב) הונא נתור כביה ושיניה[א] דההוא טייעא פתח עליה ההוא ינוקא גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות [א]קאת וקפוד הוכפלו [לראות] בשוד ושבר הבא משנער קצף על עולמו (וחמד) [וחמס ממנו] נפשות ושמח בהן ככלה חדשה רוכב ערבות שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק · כי נח נפשיה (דר' אבינא) [דרבינא] פתח עליה ההוא ספדנא תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר נשים לילות כימים על משים לילות כימים · א"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת אמר ליה [אמינא] אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר לויתן בחכה הועלה ומה יעשו דגי הרקק [ב]בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים (קטנים) אמר ליה בר אבין ח"ו דהחכה

רש"י: כי מטו לגשרא · כשהגיעו לעבור דף של גשר קצר שעכשיו לא היו יכולין לעבור זה בלד זה אלא זה בפני זה: קמו גמלי · עמדו הגמלים ששאו המטות במקומן. טייעא· סוחר ישמעאל: רבנן · דשכיבי: הוא דעבדי יקרא להדדי · שאין אחד רוצה לעבור בפני חבירו: מר אמר · שכבי אמרו להדדי: בדינא דידי · לפי דעתי: גברא בר גברא · ארי בן ארי: נתור ככי ושיני דההוא טייעא · משום כבודו דרב המנונא: פתח עליה · ההוא ספדנא: ספר מלחמות· ס"ת · ל"א שנלחם רב המנונא ונתור ככי ושיני דההוא טייעא: גזע ישישים · זה רבה בר רב הונא דהוא גזע ישישים בן גדולים בן רב הונא דהוה ראש גולה ועדיף מנשיא דארץ ישראל ועמו ספר מלחמות עמו רב המנונא: קאת וקפוד הוכפלו · קללה כמו וירשוה קאת וקפוד (ישעיה לד) כלומר קללה באה והוכפלה בעולם: להראות שוד ושבר · זה קצף של הקב"ה: הניעו ראש על צדיק כתמר · שלא היה לו אלא לב אחד ואין לפנים מן העלם הפנימי כלום כמו שיש בעלם של שאר הפירות והניעו ראש: נשים לילות כימים · לקונן עליו יום ולילה על משים לילות כימים ללמוד תורה: בר קיפוק ובר אבין · הוו סופדני: ההוא יומא · דנח נפשיה דרב אשי מאי אמרת רב אשי גופיה א"ל לספדן בשעת פטירתו דידיה גופיה מה תאמר עלי · ענין אחר ההוא יומא דנח נפשיה דרבינא מאי אמרת: בארזים · בתלמידים: שלהבת · מיתה: אזוב · עץ שפל מאד: עמי הארץ: חכה · רשת: הועלה · מן הים: רקק · אגם: חכה

מהרש"א: אמר דינא הוא דרבה ב"ר הונא וכו'. עפמ"ש במנחות [א] אי בר אבהן ובר אוריין יאי וכו' וה"נ רבה בר רב הונא היה מפורסם בר אבהן ובר אוריין שהיה אביו לראש בבבל אבל רב המנונא מפורסם בר אוריין ולא כמלא בר אבהן וע"כ כי מטו אגישרא הוו עבדי יקרא להדדי ואף במיתתן היה מכבד כ"א חברו בכבוד התורה שהיה להם דבר אוריין הוא עיקר אבל זה הטייעא אמר כי דינא הוא לצרף שרבה בר רב הונא גם בר אבהן ובזה זלזל בכבוד תורה של רב המנונא ונענש על כך ופתח הינוקא ע"פ מ"ש הטייעא שילך רבה בר רב הונא קודם גזע ישישים עלה מבבל שהוא רב הונא ועמו ספר מלחמות שהוא רב המנונא וע"י קאת וקיפוד רמז על הישמעאלים שבאו לשם לראות בהספדם ונדמו לקאת וקפוד שהם עופות טמאים כמ"ש[ב] לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא לדור במיתת ב' הצדיקים ואמר שקצף על עולמו ועון הדור הוא סיבת מיתתם וז"ש כי חמס ממנו נפשות שהצדיק לא מת בעונו רק שניתן ביד מלאך הקצף ומשחית והוא אינו מבחין בין צדיק לרשע ואמר שגם המלאך שמח ויוצא לקראתו כיוצא לקראת כלה חדשה כמ"ש פרק הנושא[ג] שהמלאך יוצא לקראתו לומר לו שלום ואמר שגם נשמתו היא טהורה ונקיה ורוכב ערבות [ד] ששם תחת כסא הכבוד נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים שש ושמח בבא אליו נפש הצדיק נקי: תמרים הניעו ראש וכו' · כלל ישראל נמשלו להתמר שאין לו אלא לב אחד כדאמר במדרשות והאברים יניעו ראש בחטאם ואמר על צדיק כתמר כמ"ש בסמוך ולא לאבידה כי הצדיק ישאר בהשארות הנפש לעוה"ב וכתמר יפרח לעוה"ב: אם בארזים נפלה וכו' לויתן בחכה וכו' בנחל שוטף נפלה וכו'· הפליג בהרבה דמיונות על רב אשי כי היה בו תורה וגדולה במקום אחד כדאמרינן פר"מ [ה] גם שחיה הרבה שנים:

[א] מהרש"א ד"ה אמר במנחות (נג ע"א): [ב] שם בא"ד כמ"ש (ב"ק צב ע"ב וחולין סה ע"א): [ג] שם בא"ד פרק הנושא (קד ע"א): [ד] שם בא"ד ורוכב ערבות (חגיגה יב ע"ב): [ה] שם ד"ה אם· פר"מ (סנהדרין לו ע"א וגיטין נט ע"א):

יד יוסף

א פי' אפילו עופות רעות באות לראות כשמתו (ע ר"ן ך): ב בספר מאמץ כח דרוש כ"ו כתב שמלא מוגה בתלמוד כ"י בנחל שוטף נפלה חרבה כו' · מלשון ונסר יחרב ויבש:

חדושי גאונים

כי נח נפשיה דרבינא פתח עליה ההוא ספדנא תמרים כו' עד ואתו לאנחתא אצל"ה ההוא ספדנא בא לשבחו תהלה במעשהו ואח"כ בעיון ולפי שבנוסג של המנלחים מלחמות ועושים גבורות גדולות כמו מה שספרו לנו ספרי המגידים שיו מרומים ומוליכים בידיהם עלי תמרים לפי שענף התמר אינו נכפף ונכבש במשקולת רב שיתנו על גבו לז"א תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר יפרח לפי שזה היה צדיק ובעל קנין המעלות המדותיות והמעשיות והיה גבור כובש את יצרו ומנצח המלחמה אשר בינו לבין עצמו לכן אמר תמרים וכו' לפי שלזה היה שלום

עיני יצחק

(הדודוס מאמת אים וכל אחד ואחד קנה לאשתו ממם ס) שנחשד מהם שלדעתו רק לו הותרו כל העבירות לו ולא לאחר · אמנם כ"ז היה רק קודם שאשל הדין אל משה רק שהוא של מלך שבוודאי ישיב משה כך ונזם

גאון יעקב

אמר רב אשי לבר קיפוק כו' · המאמר מוקשה מאי קפיד ר"א ההוא ספדנא. מקרא מלא

עיון יעקב

מכח זכות גדול של ר' חייא ובניו היה נשרף אי לאו דזקיף ארונא: נתר כביה · רש"י פי' משום כבוד דרב המנונא והוא לכאורה דבר תמוה הא כהוגן וכדינא דבר ונעשה על פיו ולמה נענש · ויותר נ"ל דנענש לפי שבודאי היו שם גדולי ישראל שליווהו למתים כאלו והוי כמורה הלכה בפני רבו לכך נענש וכדאמרינן בברכות מימר שפיר קאמרת מיהא מורה הלכה בפני רבו את: רוכב ערבות שש ושמח · ע"ד דאיתא בפרק אין דורשין ערבות שבו גנזי חיים גנזי שלום ונשמותיהן של צדיקים ועל שעתיד להחיות בו את המתים: על משים לילות כימים · ואמרינן בסוף תענית מאן דמוסיף מלילה על היום מוסיפין על שנותיו וזה שמשים לילות כימים היה ראוי להוסיף לו הרבה שנים ואפ"ה מת ע"כ מהראוי לקונן ולהספיד עליו: אם בארזים נפלה שלהבת · נראה לפי שמיתת צדיקים הוא על שני דרכים א' שנענש בשביל עון הדור והוא כקרבן עולה שמכפר על עון אחר

עין יוסף

מן תמרים הניעו ראש וכו' · יבואר ע"פ מה דאיתא כתובות דף קג: כשמת רבינו הקדוש תלתין יומין ספדין ביממא ולילייא · מכאן ואילך ספדו ביממא וגרסי בליליא או ספדו בליליא וגרסי ביממא עד דספדי תריסר ירחי שתא ע"כ · משום כשמת רבי נשאר הרבה מהתנאים וגם גדולי מאמוראים לכן קבלו תנחומים קלת אחר שלשים יום · אבל כשמת רבינא שסידר הש"ס עם רב אשי נשאר הדור יתום שהוא היה בסוף אמוראים לא קבלו תנחומים אחר שלשים יום מיד ואמרו שצריכין לספוד עליו יום ולילה עד י"ב חודש · וזהו שאמר כשמת רבי תמרים (הם הצדיקים וחכמי הדור שנמשלו לתמר שאין לו אלא לב אחד כדכתיב צדיק כתמר יפרח) הניעו ראש פי' קבלו תנחומים על צדיק כתמר הוא רבי · לפי שאז נשאר הרבה מחכמי ישראל · אבל אנחנו בדור יתום נשים לילות כימים ונעסוק בהספד על משים לילות כימים היינו על רבינא שעסק בתורה ובעבודה יום ולילה (שמעתי): ההוא יומא · דנח נפשיה דרב אשי מאי אמרת · פי' דרב אשי גופיה א"ל בשעת פטירתי מה תאמר עלי · ומשום דדרך הספדנים לחקור אחר מעשה הצדיקים הנפטרים בכדי שיעוררו את העם אל הבכי והקינה ושיחזיקו במעשיהם של הצדיקים הנפטרים · לכן רצה רב אשי לשיתוודע מלשון הספדנים · אשר יאמרו בהסתלקו לעורר את העם · וישתדל בעודו בחיים חיותו להשלימו זה המעלה בכדי שיוכל הספדן לעורר את העם לזה המעלה: אם בארזים נפלה וכו' · יבואר ע"פ הידוע כי רב אשי ה"ל תורה וגדולה · והנה על שלשה דברים העולם עומד · על התורה ועל העבודה ועל ג"ח · ורצה הספדן להודיע איך היה רב אשי משולש בקיימו שלשה הדברים אשר העולם עומד עליהם · ולכן נגד התורה אמר אם בארזים נפלה שלהבת · והיינו כי הארזים עיקר מליאותם לבניינים נאים · ולא לשריפה ולכליון · וא"כ רחוק הוא שיפול בהם השלהבת לכלותם · כי הנה לא ינום ולא יישן שומר הארזים מהכליון · ודומה לו בזה בעל התורה ות"ח · אשר המה הבונים בית ישראל כמאמרם ז"ל אל תקרא בניך אלא בוניך · ועשה הספדן ק"ו מה אם העצים המשומרים לבנין · קרה כליון אם והשלהבת · מה יעשו אזובי הקיר אשר המה השפלים שבמין העץ · אשר לא יוקח מהם לעשות למלאכה וכו': לויתן בחכה הועלה וכו' · זה אמר נגד עבודה · שהלויתן מתואר (ישעיה כז) נחש בריח ועקלתון · כמ"ש הרד"ק שם · כאלו היה מבריח את הים מקצה אל קצה מרוב גדלו וארכו ע"ש · וא"כ ים בו בלויתן כבוד גדול אשר ימשכהו ארצה מטה מטה וראוי א"כ שהחכה החלושה והמזערה לא תעלהו ממקום רבצו · ואם תעלהו זהו עדות על חוזק החכה ובריאותה · ולכן אמר אם לויתן בחכה הועלה · אף כי זה החכה תעלה דגי הרקק (רקק פי' אגם) · וכוונת הספדן היה אם לויתן זה רב אשי אשר היה משתדל בחלק העבודה ומעשה המצוות אשר יש לו בחינת כובד מושכו למטה · והתחתונים מבקשים אותו להיותו באמנה אתם (וזה בחינת הלויתן אשר יש לו כובד שמושכו למטן · עכ"ז בא המות (המכונה בשם חכה בלשונם) והפרידו מתוכם · מה יעשו דגי רקק כלומר האנשים אשר המה משוללים ממעשה המצות · והתחתונים אין להם תועלת מהם · עד שיהיו מבקשים אותם להשאירם בחיים חיותם: בנחל שוטף נפלה חכה וכו' · זה אמר כנגד צדקה וג"ח · כי ידוע שהנחל השוטף בשטיפתו דוחה הוא את הדברים הבאים בתוכו עדי יעבור

דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא אלא מאי אמרת [אמינא] בכולאבלים ולא לאבדה שהיא למנוחה ואנו לאנחה חלש דעתיה עלייהו איתהפיך ברעייהו וההוא יומא לא אתו לאספודיה והיינו דא"ר אשי [א]לא בר אבין חליץ ולאו בר קיפוק חליץ · רבא כי הוה אתי דיגלת א"ל לבר אבין קום אימא מילתא קם ואמר באו רוב השלישית במים זכור (ברית) ורחם תעינו מאחריך כאשה מבעלה אל תזניחנו (באות ועשה עמנו אות כמי) [כאות מי] מרה · ר' חנין חתניה דבי נשיאה הוה ולא הוו ליה בני בעא רחמי והוו ליה ההוא יומא (דבעי למהליה) [דהוה ליה] נח נפשיה פתח עליה ההוא ספדנא שמחה לתוגה נהפכה ששון ויגון הודבקו בעת שמחתו נאנח בעת חנינתו אבד חנינו אסיקו ליה חנין על שמיה · כי נח נפשיה דר' (פדת) [יוחנן] פתח (פומיה) עליה ר' יצחק בן אלעזר קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים דכתיב (עמוס ח) והבאתי השמש בצהרים ואמר רבי יוחנן זה יומו של יאשיהו · כי נח נפשיה דרבי יוחנן יתיב ר' אמי (עליה) שבע ותלתין א"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא רבי אמי [ב]דעבד לגרמיה עבד הכי דא"ר חייא

רש"י

חכה ושלהבת . לשון גנות : חלש דעתיה · דשניהם ספדו זה מדמי ליה לחכה ושלהבת וזה לאבידה : איתהפוך ברעייהו · נהפך כרעס שהיו דורכים מגב ארגל שלא היו יכולין להספיד עוד על אדם : וההוא יומא · דנח נפשיה : לא ספדוהו · משום דאירע להו תקלה על ידו : לא בר אבין חליץ ולא בר קיפוק חליץ · ליבמתו לפי שאין יכולין לעמוד על רגלם והתורה אמרה וחלצה נעלו מעל רגלו ולא מתחת רגלו : כי הוה אתי דיגלת · כי היה עובר חדקל (ל"א שהיה חדקל גדול ויוצא לשטוף : רוב השלישית · רובה של א"י שנקראת שלישיה ע"א רוב השלישית חדקל והוא נהר שלישי דכתיב ושם הנהר השלישי חדקל) : [רוב שלישית · ישראל נקראו שלישית ורבא שקול כרוב ישראל ואמר ליה קום ואמור מילתא כלומר בקש רחמים : באות מי מרה · שאשה סוטה נבדקת בהן : בעת חנינתו · דולד : אבד חנינו · אביו המחננו : והבאתי השמש בצהרים · אשקיע השמש בצהרים : יומו של יאשיה · שנהרג יאשיה קרי יומו שמש : לגרמיה · לדעתו

מהרש"א

חליש דעתיה · כפרש"י דהאי מדמה ליה לשלהבת והאי לאבידה עכ"ל ר"ל שיכלה כשלהבת ושיהיה אבידה ואינו כן כי הצדיק יש לו השארות הנפש לעוה"ב והא דכתיב הצדיק אבד היינו לדורו אבל לאבדה משמע שהוא גופיה דבר הנאבד ונענשו דאתהפכו ברעייהו שלא יהיו ראוים לחלוץ כדמסיק כי היבום והחליצה מורים על השארת הנפש להקים לאחיו שם כידוע לבעלי הקבלה : באו רוב שלישית במים זכור ורחם וכו' · נראה דלאו דרך הספד קא"ל אלא דרך תפלה על שבא רבא במקום סכנה במי חדקל ואמר בא רוב שלישית היינו רוב ישראל שנקראת שלישית דכתיב ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים והיה מתפלל זכור ורחם להצילו וגם כי תעינו מאחריך כאשה מבעלה דהיינו כסוטה אל תזניחנו באות מי מרה כסוטה : שמחה לתוגה נהפכה ששון ויגון נדבקו בעת וכו' · י"ל שלש ענינים דנקט של הפכיים שהיה זה הולד בן זכר שהיו בו שלשה שמחות האחד יום הלידה ושוב לח' במילתו ושוב ביום ל' בפדיונו וכן היה האבילות ביום המיתה שהוא יום המר ושוב ז' ימים אבילות ושוב ל' יום : כיום בא השמש בצהרים וכו' · באנו בו כמו שביאת השמש שלא בזמנה אין זה חסרון לה אלא להרואים בזריחתה שיש להם חסרון בביאתה בצהרים כן ר"י שמת

א יבמות קג ע"א :
ב ברכות מח ע"א וש"נ :

חדושי גאונים

להוליך עלי התמר בידו ועל שלמותו בעיון נשים לילות כימים וכתב רש"י ז"ל על שם לילות כימים בתורה כי השלם הזה היה זהיר בלילותיו והיה מעיין בהם כמו בימים ולפי שכמו שכתב הרב בהקדמת המורה יש מי שיברק עליו ברק השכל כל כמה פעמים עד שישוב לילו כיום אזיר מתמיד לזה רמז באומרו על שם לילות כימים ודעהו ואמר לו רב אשי לבר קפוק כי מה יאמר כיום של פטירתו והשיב לו אמינא אם בארזים וכו' הכוונה שהשכל העליון הפועל בתחתון מכונה באש

עיני יצחק

יתברר שכוונתו של משה כך וכך ומזה יתברר לכל שדעתו הוא רק לזנות אבל כשבא קרח לשאול ממשה במעמד כל העם בדין טלית שכולה תכלת אם חייבת בציצית השיב משה לעיני כל העם שחייבת שכך גזר הקב"ה ומיד נתבטל כל מחשבת קרח מהחשד שחשדו ומקנאת כל אחד ואחד · וכשראה קרח שנתגלה שקרותו ועזותו ברבים התחיל להחליף פניו מצד אחר והיינו שהתחיל ללעוג ממנו ולומר היתכן שיהיה הדין כן (מה חוט אחד פוטר כל הבגד טלית שכולו תכלת על אחת

עיון יעקב

וזה שנקט הק"ו אם בארזים נפלה שלהבת ואינם כדאי להגן עליהם כ"ש מה יעשו אזובי קיר ואם בעון עצמו נתפס כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ע"כ היה מדמה לחכה שלוכד הלויתן שגם זה נפישא זכותיה גם הנחל שוטף הוא תורתו שנמשל לנחל שוטף אפ"ה לא אגוני מגנא ואצולי מצלא מה יעשו מי גבים קטנים : שהיא למנוחה ואנו לאנחה · כלומר שמת בשביל שלא יהיה אלל הרעה כי מפני הרעה נאסף הצדיק : לא בר אבין חלין ולא בר קיפוק חלין · משמע דיבומי מייבם אפילו בזמן הזה ובמדינות אלו שאין נוהגין לייבם כה"ג דאי אפשר לחלוץ כלל יבומי מייבם ואין זה בכלל דכל שאינו עולה לחליצה אינו עולה לייבום כי רגלו כאיב ליה וכן מבואר בתשובתי חלק א' סימן קכ"ז וכן עשיתי הלכה למעשה והארכתי בענין זה בתשובתי חלק ג' ודחיתי כל דעת המפקפקין בזה יע"ש ויש שהיו רוצין להביא ראיה לדבריהם מלשון מהרש"א בח"א כאן במה שכתב דרך רמז כי היבום והחליצה וכו' ואין צורך להשיב עליהם כי אפילו מדברי אגדה אין לומדין הלכתא מכ"ש שאין לומדין ממפורש אחרון שכתב לפי תומו דרך דרש ורמז בעלמא ולא נתכוין להיות נחית לדינא · גם הגאון הגדול מוהר"ר יחזקאל אב"ד ור"מ דק"ק המבורג הסכים עמי לדינא וכתב מאן דאוסר בזה כאילו אוסר יונה ויתמו עדיהן ויצדקו הכלאות : רוב השלישית · עי' פרש"י ועי"ל ע"ד ושלישים על כולו כלומר רוב ישראל השולטים כיורש כאו במים : רב חנן התנא דבי נשיאה הוי ולא ה"ל בני · ומי שאין לו בנים חשוב כמת ולפי שהרבה בתפלה שיהיו לו בנים נשמע תפלתו ולא חזרה ריקם ונגזרה עליו מיתה ממש וזה שמחה לתוגה נהפכה על ידי תפלתו : והבאתי את השמש בצהרים אר"י זה יומו של יאשיה · נראה משום דיאשיה מת בן ל"ט שנה וכל שלא הגיע לארבעים שנה

עץ יוסף

הלאה ממקום נפילתם · והאדם המפיל אותם לא ימצאם במקומם המכוון להם בזה · וא"כ אם אנו רואים שהחכה נפלה והעלתה את המבוקש להעלות על ידה על כרחנו שנאמר כי כובד החכה יש לו חיזוק ותוקף יתר על כח השטופיי אשר בנחל · וא"כ הדברים ק"ו כי זאת החכה הכבדה תפול ביותר (להעלות) בנפלה בתוך מי גבים אשר אין להם ענין שטפותיי כלל · ורמז הספדן בזה על חלק הצדקה אשר פעל ועשה רב אשי בקניני עושר אשר לו · והנה העיד שלמה המלך ע"ה (משלי י) וצדקה תציל ממות · וא"כ הצדקה היא בבחינת נחל שוטף במה שהוא שוטפת ומדחה מעל בעליה את המות · וכענין שנאמר (ישעיה י) כליון חרוץ שוטף צדקה · ופרש"י הצדקה תשטף את הכליון חרוץ · הרי שהצדקה בחינתה בחינת נחל שוטף · ועם כל זה נפל המות בנותן הצדקה · ועל כרחנו לומר שיש בזה מאמר (איוב ט) אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג מה יעשו א"כ מי גבים כלומר האנשים אשר אינם נותנים צדקה ואין להם הכח השטופי (איי היס) : ובזה יש לפרש פסוק (משלי כא) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות · שקשה הא אנו רואים שבעת הדבר מתו הרבה בעלי צדקה וגומלי חסדים · אבל לפי הנ"ל ה"ק הכתוב לא יועיל הון ביום עברה וצדקה שאפילו נתן מהונו לצדקה שיש בה סגולה שתציל ממות · אם הוא יום עברה לא יועיל להצילו ממות ע"ד אם שוט ימית פתאום וגו' : תעינו מאחריך כאשה מבעלה · דהיינו כסוטה : אל תזניחנו כאות מי מרה · פי' מים המאררים למרים · והיינו שמצינו במשה רבינו ע"ה ויקח את העגל וגו' ויזר על פני המים וישק את בני ישראל · ופרש"י שם ע"פ המדרש נתכוון לבודקן כסוטות · הרי כי במה שטעו מאחריו במעשה עגל כאשה מבעלה · הזניחם באות ובבדיקה · כמו במים המאררים · לכן התפלל אף שתעינו מאחריך כאשה מבעלה מ"מ אל תזניחנו כאות מי מרה · ולפי שרבא שקול כרוב ישראל שנקראו שלישית · אמר ליה קום ואמור מילתא כלומר בקש רחמים · ודע דבעין יעקב הגירסא אל תזניחנו באות ועשה עמנו אות כמי מרה · ור"ל אל תזניחנו כאות של מים המרים של סוטה · אלא כאות מי מרה של

גאון יעקב

נאמר . ממרום שלח אש בעצמותי ודרשו ז"ל אלו הצדיקים דכתיב עלם השמים כו' וכן דקפיד אחכה . הלא משנה שנינו ומצודה פרוסה על כל החיים · אבל הענין כי אש ושלהבת ב' דברים מתחלפים . כי אש הוא שם מושאל על אש של מעלה . ודרכו אש של מעלה להיות אש אוכלה אש . ואינו מכלה דכתיב והסנה איננו אוכל וזה היה כוונת ה' וחסדו כאשר בא צר ואויב לשרוף בית ה' . חשב הוא ית' מחשבות לבל ישלוט בו אש זרים לשרוף . רק יהיה נגנז בארץ ומה עשה הקב"ה שלח אש ממרום וסי' שורף אש של זרים ובהמ"ק נגנז בארץ . וזה אמר המקונן . ממרום שלח אש כו' וירדנה · ר"ל כי בעבור זה ירד בהמ"ק לתחתיות ארץ . אבל אש שלהבת הוא שם כינוי לאש של גיהנם ועיין ברש"י שיר השירים· רשפי אש שלהבת יה פרש"י שלהבת מגיהנם כי שרשו שב והגיהנם מכונה בזה כמו לעלוקה ב' בנות הב הב ואש של גיהנם מכלה· וידוע כי קודם המיתה בא אש חוץ לטבע על החולה רק יש הבדל גמור בין צדיק גמור לשאר אדם כי לצדיקים בא קודם המיתה אש של מעלה והוא רק להפריד נפש טבעי מגוף כי נפש טבעי יתדבק באש של מעלה כטבע רוחני לדבק באש אבל אינו מכלה. לכך גופם של צדיקים קיימים עד סמוך לתחה"מ כדאיתא בשבת בעובדא דר' אחאי אבל לאנשים ההמונים בא בתוך אש הטבעי שלהם אש של גיהנם והוא המכלה לגופו עד שיכלה צורתו וישוב לעפר וגופם של צדיקים נקרא ארזים כי קיימים בקיומם עד סמוך לתחה"מ· והנה המקונן בר קיפוק בא לעורר הספדו אמר אם בארזים הוא גופם של צדיקים נפל שלהבת כי בא אש להב נוסף על אש הטבעי קודם מותם א"כ מה יעשו אזובי כו' הם שאר גופים המונים המעותדים להפסד וכליון· הנה המקונן בזה לא שמר לשונו ולא ברור מלולו אשר אמר בצדיקים בא שלהבת כי שלהבת ליתא בצדיקים ורק אש של מעלה לא שלהבת של גיהנם וכן אשר אמר אם לויתן בחכה העלה כו' ג"כ לא ברור מלולו כי באמת ענין חכה הוא המושך את הדג ממים . כי הדג רוצה להיות במים וע"י חכה בע"כ ממשיכים אותו למעלה שלא ברצונו היפך הטבעו וזהו דווקא באנשים ההמונים אשר כל ימיהם מוטבעים בחומריות הזמן ובפיגול הגוף וכאשר בא קודם מיתה אש דתעא להפריד הנפש מהגוף אז הוא מושך בע"כ את הנפש כחכה המושך את הדג אבל בצדיקים אשר כל ישעם וחפצם מעודם לדבק באור פני מלך רק הגוף מעכב בעדם ואז קודם מותם כי בא אש של מעלה ושכינה למעלה מראשותיו אשר מקום הנשמה במוח ובאמצעות אש של מעלה מדבק הנשמה בשכינה ובהפך ולזון א"כ מאי ענין חכה יצטרך לדג אשר רוצה לעלות ברצונו ליבשה ושפיר קפיד רב אשי . (הגאון מפראג) :

לדעתו) : ר' זירא · נולד בבבל וגדל בארץ ישראל והיינו דקאמר ארץ שנער הרה וילדה [ארץ צבי גדלה שעשועיה] ולהכי קרו ליה רב זירא ורבי זירא : אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה · יכולה רקת לומר כן רקת זו טבריא : אחיתו · הורידו דמעות : איתחמיאו כוכבי · נראו הכוכבים שנשתנה העולם בשביל רוב צער : כיפי דנורא · אבנים של אור : אשתעו כל צלמניא · נחלקה ונמטבעת צורת הפרצוף של צלמים וצורת המטבעות מפני צורת החסיד שנחלקה דר' מנחם לא נסתכל אפילו בצורת מטבע מעולם כדאמרינן בע"פ (דף קד.) : והוו למחלציא · כמו שהוחלקו במעגל ובמחללים כלי עגול שבו טחין טיט הכותל: אנדרטי · צורה [שעושין על שם] המלך שמת : אתחתרו ע' בתים · (ונפלו בתים מעצמן בשוק) [דגנבים ובזכותיה לא הוו אתו גנבים : כיפי דברדא · אבנים] : כיפי דפרת אהדדי · חומות הגשר בנויות עליהן ארקא"ש בלע"ז : נשקו · קרבו זה לזה [ונשתברו] מפני שינוי שבא לעולם: שיצי · קוצים : שאין מתאחין · לעולם: שמועות רעות · ששמע על רוב צבור שנהרגו: על ברכת השם: ששמע רשע שמברך את השם: אבי · שהיה שקול לו כאביו וכאמו :

בר אבא א"ר יוחנן אפילו רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד · [א]כי נח נפשיה דרבי זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה . כי נח נפשיה דר' אבהו אחיתו עמודי דקסרי (דמעי) [מיא] · דר' יוסי [ב]שפעו מרזבי[א] דצפורי דמא · דר' יעקב (בר אחא) איתחמיאו כוכבי בימאמא · דר' אסי אתעקרו (כל ארזיא · דר' שמואל בר יצחק אתעקרו) כל אילניא · דר' חייא נחיתו כיפי דנורא מן רקיעא · דרבי מנחם ברבי (יוסי) [סימאי] אשתעו כל צלמניא והוו למחלציא · דרבי תנחום ברי' דר' חייא (איש כפר עכו אתעקרו) [אתקצצו] כל אנדרטיא · דרבי (יצחק בר) אלישיב אתחתרו שבעין מחתרתא (בטבריא) [בנהרדעא] · דרב המנונא נחיתו כיפי דברדא מן שמיא · דרבה ורב יוסף נשוק כיפי דפרת אהדדי · דאביי ורבא נשוק כיפי דדגלת אהדדי · כי נח נפשיה דרב משרשיא טעון דיקלי שיצי :

טז [דף כו ע"א] ת"ר [ג]ואלו קרעין שאין מתאחין[ב]· הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו תורה ועל נשיא ועל אב ב"ד ועל שמועות רעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף [ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים וקורע על מקדש ומוסיף על ירושלים] · אביו ואמו ורבו שלמדו תורה מנין דכתיב (מ"ב ב) [ד]ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אבי אבי זה אביו ואמו רכב ישראל ופרשיו זה רבו שלמדו (חכמה) [תורה] · מאי משמע כדמתרגם רב יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין[ג]

שמת אין זה חסרון לו אלא לתלמידיו הרואים תורה על ידו : [ארץ שנער הרה וילדה וכו' · מפורש פ"ק דמגילה] : אחיתו עמודי וכו' שפעו מרזבי וכו' . נראה כל הני שינויי דנתהוו בעולם ביום מיתת כ"א מהם מורה על מעלת המת שאמר אחיתו עמודי כי הצדיק עמוד העולם נחסר מהעולם וראוי לבכות עליו ושפעו מרזבי וכו' ע"ש שבחייו בצדקתו ובזכותו שפעו צינורות מלמעלה מים הרחמים ובמיתתו נשתנו להיות משפיעין מדת הדין בעולם שהוא רמז הדמים תחת המים ואיתחמיאו כוכבי בימאמא וכו' דלפי טבע כוכבים שיהיו נראים גם ביום אלא שמתוך מאור השמש וזוהר הרקיע ביום אינן נראין וביום שמת נחשך היום קודם זמנו שהיו נראין בו כוכבים כמו בלילה וכענין שאמרו לעיל כיום בא השמש בצהרים : ואתעקרו כל אילני וכו' נחיתו כיפי וכו' על הרוב הני דחשיב ואזיל פורעניות הם הבאים במיתת הצדיקים וכמ"ש מפני הרעה נאסף הצדיק כמפורש פ' הכונס [א] ואשתעו צלמניא וכו' ע"ש מעשיהם וכפרש"י וע"ש וכן י"ל אתקצצו כל אנדרטא וכו' : דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין וכו' · ומשמעו חכם ורב כמ"ש פרק י"ג [ב] מי שיש לו חולה

[א] מהרש"א בד"ה ואתעקרו. פ' הכונס (ס ע"א) : [ב] שם ד"ה דטב פרק י"ג (כ"ב קטז ע"א) :

יד יוסף
א מגילה ו ע"א : ב סנהדרין קט ע"א: ג שמחות פ"ט : ד ילקוט מלכים ב' רמז רכה :

חדושי גאונים
לפי שכמו שהאש מחזיר כל הדברים אליו ומשתוקק לשרוף ולכלות האיכות הזרים שבדבר כדי שישרה הוא אח"כ צורת האש בו כן השכל הפועל האלהי העליון וכמו שכתבו המפרשים על נקודות אש השמים וכו' ואם כן אם באריזים שהיו כבר שממים בשכל הנקנה ובמושכלותיהם נפלה שלהבת ונמשך מזה שממה והותרה הרכבתם מה יעשו אזוביקיר שהם עדיין בשכלם ההיולאני כי עדיין עתה מתחילים להשלים עצמם ומסתמא יותרו מיד מרית האש העליון ולויתן הוא רמז להתחברות השכל ההיולאני עם השכל כי גם המקובלים עשאהו רמז להתחברות שכינה עם תפארת ישראל

גאון יעקב
(שייך לסימן יד) כי נח נפשיה דר"ס כו' סבר לאנויא מפורי' לפורי' א"ל כו' תכם כבודו במיטה האשוה וכו' שנאמר וירכיבו את ארון אלהים על עגלה חדשה · המאמר מוקשה · (א) האיך מוכח מכאן · ורש"י מפרש דמשמע אותו עגלה שנלחו בו פלשתים ארון לישראל ותמוה · דמשמע דאותה עגלה נשרף דכתיב ואת עצי עגלה שרפו בשמ"ב) תמיהת מהרש"א הא זה טעות היה דדוד נענש על שאמר זמירות היה לי חוקיך · ונכשל בדבר שתינוקות יודעין אותו דכתיב ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף כו' והוא הרכיב הארון ט ו

עיון יעקב
מנה מקרי מת בחצי ימיו וכן פירש"י להדיא בדס"ב ל"ה ע"ש והוי כאילו בא השמש בחצי היום וכן הספידו לר' פדת שמת ג"כ בחצי ימיו : כי נח נפשיה דר' זירא · עי' בחדושינו דמגילה דף ו ע"א : כי נח נפשיה דרבי יוסי · עיין בחדושינו דסנהדרין פרק חלק דף קט ע"א ותמצא נחת : אבי אבי זה אביו ואמו · פי' בעין יעקב אבי שהיה שקול לו כאביו

עץ יוסף
מדבר מרה (שמות טו) שרחמתנו אז אף שמריתו לפניך : כי נח נפשיה דרבי זירא · ארץ צבי גדלה שעשועיה · ולהכי קרי ליה רבי זירא ורב זירא (עיין רש"י) וכן פרש"י בכתובות דף מג ע"ב הוא רבי זירא הוא רב זירא · אלא בבבל מקמי דסליק לארעא דישראל לקמיה דרבי יוחנן ואין סמיכה בבבל הוו קרי ליה רב זירא · אבל תוס' מנחות דף מ ע"ב השיגו בזה דרבי זירא לאו היינו רב זירא : איתחמיאו כוכבי בימאמא · מרומז בזה כי הקטני ערך לא היה מעלתם נראה נגד מעלת רבי יעקב · כמו שהכוכבים אינם נראין נגד מעלת זריחת השמש · אבל היום שנפטר רבי יעקב נראה גם מעלת קטני הערך : איעקרו כל אילניא · ע"י רוח סערה · ואפשר שרמז על מה דאיתא בזוהר שהצדיק הוא אילן מאכל שעושה פירות וא"כ אסור לעקור ולקצוץ אילן מאכל הוא הצדיק · אבל איתא בגמרא יכול אפילו העץ מאכל מעולה בדמים לבנין יותר מלאכילה יהא אסור לקצצו ת"ל רק והצדיק למשכון ולכפרה קאתי א"כ הוי מעולה בדמים ושרי לעקרו ולקצצו מהעולם · וזהו שרמז איעקרו כל אילניא : כיפי דנורא · אבנים של אור · ורמז דנחית דינא לעלמא כמו אבני ברד ואש שירדו במצרים שבחייו היה אור השפעתו עליהם והשתא נתהפך לאבני אור : דרבי מנחם ברבי סימאי · דלא איסתכל בצורתא דזוזא · ולכן כי קא ניחא נפשיה איטשתעו כל צלמניא והוו למיחלצייא פי' חלקים בלא צורה (תוס' ד"ה דלא פסחים דף ק"ד ע"א) : אנדרטיא · פי' בלשון יוני צורת אדם תרגום בפסוק כורעים ומשתחוים להמן לאנדרטא די הקים בהדיה וסגידים ליה להמן ורמז שהצדיק יש עליו צורת אדם שלמעלה · וכשנסתלק מן העולם נסתלק גם הצורה הקדושה הלזו : כיפי דברדא · אבני ברד שבזכותו היה הקב"ה נותן מטר להצמיח חציר לבהמה ולחם לאדם · ובמותו נחית דינא אבני ברד להכות כל עשב וצמח האדמה : נשוק כיפי · כפאות של גשרים נשתברו ונשקו זו את זו · שבזכותו היה פרנסה מצויה ע"י עוברים ושבים וכשנסתלק נתקלקלו הגשרים דנהר דפרת ונתבטל עובר ושב ודאביי ורבא נתקלקל להו הגשרים דנהר דגלת : שיצי קוצים · והכוונה דאמרו ז"ל בפסחים דף פח ע"א אמר עולא מעמא דאיגלו ישראל לבבל כדי שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה · ואחר שנסתלק רב משרשיא שעסק בתורה יום ולילה · ולא השאיר מי שיעסוק בתורה כמוהו לכן טעון דיקלי קוצים ולא תמרים : טז והוא מצעק · הוא פועל יוצא בצעקתו · אשר כל אחד מהשומעים צועק אבי אבי וגו' :

ענף יוסף
טו כי נח נפשיה דרבי זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גידלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה · יבואר ע"פ דברי יערות דבש בפירוש אמרם ולא ידע שבז' באדר מת משה ובז' באדר נולד משה ואמר הוא ז"ל כי במיתת צדיקים נחשך אור היום ועי"ז אין יום חפץ שימות צדיק בו ולאשר המיתה הכרחית הדין נותן שימות ביום שנולד כי אותו יום זרח בשבילו ישבול השקיעה ואם מת צדיק ביום שלא נולד בו זו מופת חותך שהיום מוכן לרעה והינו מלמד זכות ואותו רשע המן אשר לא ידע כי נולד בז' אדר חשב כי ז' אדר מוכן לפורענות ישראל ובאמת לא היה יום פורענות רק מצד שנולד בו היה הכרחי שיסבול מיתתו וזו שאמרו ולא ידע בז' באדר מת משה ובז' באדר נולד משה כי מיתתו ביום זה מצד שנולד בו היה הכרחי שיסבול מיתתו עכ"ל וכן כתבו המפרשים בענין המקום כי הצדיק משפיע בחייו על מקומו כמ"ש מקום שיפול העץ וגו' ואין המקום חפץ בשקיעת הצדיק חשכת האור והדין נותן ג"כ שבמקום לידתו שהזריח אורו כי טוב שיסבול חשכת האור ושקיעתו ואם יעדר ומת שלא במקום לידתו וגדולו להם לאות להתעוררות הבכי ולבכות לבלק חרון אף המעותד ח"ו וזו אמרם ארץ שנער בבל הרה וילדה ארץ צבי ארץ ישראל גדלה שעשועיה · וסיימו אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה אשר אורו שלא במקום לידתו וגדולו להם יאות להתעורר לסלק חרון אף ולהפוך לרחמים · (מעין הברכות) :
טז כדמתרגם רב יוסף אבי אבי רכב ישראל וכו' · רב יוסף היה רגיל לתרגם מקראות כמו שאמרו בברכות דף כח ע"א ע"ש וכן יומא (דף לב ע"ב) עגלה יפיפיה כו' כדמתרגם רב יוסף וכן פסחים דף סח ע"א מ"מ ותרבות מהים כדמתרגם רב יוסף וכן שבת דף סד ע"א א"ר יוסף היינו דמתרגמינן וכן מועד קטן כח ע"ב א"ר יוסף תרגמא
איזי

המתורגמן . א) האבען געפלאססען דיא רינגען . ב) צוזאממען נעהען , ג) רייטוועגען

ופרשין· ולא מתאחין מנא לן דכתיב (מ"ב ב) ויחזק בבגדיו [א]ויקרעם לשנים קרעים ממשמע שנאמר ויקרעם(לשנים) איני יודע שהם(קרעים)[לשנים] אלא מלמד שקרועין ועומדין לשנים לעולם· א"ל ריש לקיש לרבי יוחנן אליהו חי הוא א"ל כיון דכתיב (שם) ולא ראהו עוד לגבי דידיה כמת דמי· ועל נשיא ואב ב"ד ושמועות רעות מנ"ל דכתיב (ש"ב א) ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל· שאול [ב]זה נשיא יהונתן זה אב ב"ד על עם ה' ועל בית ישראל אלו שמועות רעות· א"ל (רבא)[רב] בר שבא לרב כהנא ואימא עד דאיכא כולהו א"ל על על הפסיק הענין· ומי קרעינן אשמועות הרעות והא אמרו ליה לשמואל קטל שבור מלכא תריסר אלפי יהודאי במזיגת קסרי ולא קרע לא אמרו אלא ברוב צבור וכמעשה שהיה ומי קטל שבור מלכא יהודאי [ג]והא א"ל שבור מלכא לשמואל תיתי לי דלא קטלי יהודי מעולם התם אינהו גרמי לנפשייהו דא"ר אמי לקל יתירי דמזיגת קסרי פקע שורא דלודקיא· על ברכת השם מנלן דכתיב (מלכים ב יח) ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים· ס"ת שנשרף מנא לן דכתיב (ירמיה לו) ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש וגו' מאי ג' דלתות וארבעה דאמרי ליה ליהויקים כתב ירמיהו ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה (איכה א) איכה ישבה בדד אמר להו אנא מלכא א"ל בכה תבכה בלילה אמר אנא מלכא גלתה יהודה מעוני אמר להו אנא מלכא· דרכי ציון אבלות אמר אנא מלכא היו צריה לראש אמר להו מי אמרה אמר כי ה' [ד]הוגה על רוב פשעיה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפן באש והיינו דכתיב (ירמיה לו) ולא פחדו ולא קרעו מכלל דבעו למקרע· א"ל רב פפא לאביי אימא משמועות רעות אמר ליה שמועות רעות בההיא שעתא מי הואי· [א"ר חלבו אמר רב הונא הרואה ס"ת שנקרע חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל[א]) ואחת על הכתב שנאמר (שם) אחרי שרוף המלך את המגילה ואת הדברים] רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי קם רבי אבא לאפנויי שקלה לטוטפתא אנחה אבי סדיא[ג]) אתא בת נעמיתא בעי למיבלעה (שדא רב הונא ידיה ואצלינהו אמר

רש"י

ויחזק בבגדיו ויקרעם· באלישע כתיב· ה"ג ממשמע שנאמר ויקרעם (לשנים) איני יודע שהם קרעים אלא מלמד שהיו קרועים לעולם וה"ג בסנהדרין בפרק ארבע מיתות: אליהו חי הוא· ולמה קרע עליו: שאול זה נשיא יהונתן זה אב ב"ד· דחכם היה: על על הפסיק הענין· דעל כל אחד ואחד קורעין: ס"ת שנשרף· קורעין עליו מפני אזכרות שבו: שלש דלתות· משו"ה קרי דלתות שכל פסוק ופסוק של ספר קינות פרשה לעצמה וצריך ליתן ריוח בין זה לזה: והשלך אל האש· שפרף וזרק לתוך האור: אנא מלכא· ואעפ"כ אנא מלכא: היו צריה לראש· שהאומות ראש ולא אתה: מגזת קסרי· כך שמה: לא אמרו· לקרוע אשמועות רעות אלא ברוב צבור כל ישראל: כמעשה שהיה· דשאול ויהונתן: גרמו לנפשייהו· דמרדו ביה והא דקאמר לא קטלי יהודי רוצה לומר בחנם: לקל יתרי· לקול כנורות ונבלים של מגזת קסרי שהיו רוקדים ומשוררים ומזמרים ומורדים במלכות: פקע שורא· נבקע חומות לודקיא: בת נעמיתא· בת היענה:

השתא

מהרש"א

בביתו ילך אלא הכה ויבקש עליו רחמים דתפלתו נשמעת: על הפסיק הענין וכו'· ק"ק על עם ה' ועל בית ישראל מאי על הפסיק הענין איכא הכא דהיינו עם ה' והיינו בית ישראל: ברכת השם מנלן דכתיב וכו' קרועי בגדים· מפרש"י בספר ישעיה על ששמעו גידופי השם והיא כמו ברכת השם עכ"ל: מאי שלש דלתות וארבעה וכו'· ר"ל אמאי לא חשש לשורפה עד אחר שקרא ג' דלתות וארבעה וקאמר דלא היה חש על כל הפורענות שזכר בד' דלתות דהיינו בד' פסוקים הקודמים עד שהתחיל לקרוא לו פסוק חמישי היו צריה לראש שהאומות יהיו ראש ולא אתה כפרש"י ושא"ל מאן אמרה כי ה' הוגה על רוב פשעיה וכו' נראה שמפרש טעם אחר על שלא חש עד אחר שהתחיל פסוק חמישי משום דבו מפרש כי ה' הוגה על רוב וכו' ולא נזכר שום אזכרה באיכה מקודם זה והוא נתכוון לקדר האזכרות שבהן לשורפן ואע"ג דודאי הא דקרעיה בתער הסופר משמע כל המגילה כמ"ש התוס' מ"מ משמע ליה נמי דקדר האזכרות מדלא היה חושש לשורפה עד אחר פסוק ד' שאין בהם שום אזכרה עד פסוק ה' שיש בו אזכרה כי ה' הוגה על רוב וגו':

הכותב

והר"ן כתב לא אמרו אלא ברוב צבור וכמעשה שהיה· פי' במות שאול ויהונתן שהיו רוב ישראל לשם ונפלו בחרב אויביהם אע"פ שלא מתו אלא מיעוט: כתבו בתוס' וז"ל על ברכת השם ירושלמי ר' הושעיא תני אפי' השומע מן הנכרי כדכתיב אני ה' אלהי כל בשר הממני יפלא· מהו לקרוע בזמן הדא רב אמר בשם ר' חייא משרבו הגודפנים פסקו מלקרוע: מאי כתיב בה איכה ישבה בדד א"ל אנא מלכא· כלומר אע"פ שהוא מקונן אני מלך על כרחו: שקליה לטוטפתא, בירושלמי יש אתא נעמיתא שקליה ליה לתפלוי דהונא ברבי

עיון יעקב

ואמו ק"ק לפ"ז דלמא מש"ה קרע לפי שהיה שקול לו כאביו ואמו וגם שהיה רבו אבל רב אחר מנלן וק"ל: א"ל ר"ל לר"י אליהו חי הוא· מיד דמייתי ראיה על רבו שלמדו תורה מאלישע ה"ל להקשות הלא אליהו חי הוא וי"ל שאלישע היה סבור בשעת סלוקו שמת ממש להכי קרע אבל עכשיו דקאמר שקורעין ועומדין לעולם אע"פ שידענו שהוא חי מקשה שפיר: את המגילה ואת הדברים· וליכא למימר דקרע קריעה אחת על שניהם יחד דאת הפסיק הענין כמו תיבת על דלעיל:

ענף יוסף

תרגמא דהאי קרא וכן מנחות קי ע"א מאי עיר ההרס כדמתרגם רב יוסף וכן יומא עד ע"ב ולי אדיר מ"מ כדמתרגם רב יוסף וכן קדושין דף יג ע"א אלה וכחש מ"מ כדמתרגם רב יוסף וכן נדרים דף לח. ביקר אנכי כדמתרגם ר"י וכן בעבודת זרה דף מד. כדמתרגם ר"י תזרם ורוח תשאם וכן נזיר דף ג. שולי מים כדמתרגם ר"י וכן מגילה דף ג ע"א אר"י תרגמא דהאי קרא וכן יומא לב ע"ב קרן מלפון כדמתרגם ר"י וכן קדושין עב ע"ב וישב ממזר כדמתרגם רב יוסף וכן סנהדרין לד ע"ב אמר רב יוסף תרגומא דהאי קרא וכן ב"ק דף ג ע"ב איך נחפשו כדמתרגם רב יוסף וכתב רש"י בקדושין דף יג ע"א בד"ה כדמתרגם רב יוסף היה בקי בתרגום נביאים שתרגם יונתן ב"ע חשב רש"י שהיה קבלה בידי רב יוסף שהיה אמורא חבר רבה מיב"ע הקדוש לפניו זמן רב שהיה תלמיד הלל הזקן כמאמרם (סוכה דף כו ע"א)· (נחלת יעקב): איכה ישבה אמר (יהויקים) אנא מלכא כו' וכשאמר לו היו צריה לראש נטל האזכרות ושרפו· ותמהו כל המפרשים אם יגלו על מי ימלוך ויראה כי חשב שנבוכדנאצר יגלה אותם כמו שגלו עשרת השבטים ע"י סנחריב לארץ אחרת אם כן אחר שאין לנבוכדנצר רק להגלות לישראל לארץ אחרת וכמו שאמר סנחריב והבאתי אתכם אל ארץ כארצכם אבל באמת שחילוק רב יש בין סנחריב לנבוכדנצר שסנחריב לא היה שונא לישראל כמו נבוכדנצר· אבל נבוכדנצר שהיה שונא ומיצר לישראל לא נתן להם מנוחה גם בבבל לזה בתחלה אמר אנא מלכא ואסכים לגלות כדי שאמלוך עליהם במדינה אשר יבחר להם נבוכדנאצר אבל כשאמר היו צריה לראש היטב חרה· (מלא העומר):

עץ יוסף

איני יודע שלשנים: שהרי הקריעה היא לחלק בשיעור טפח לשנים· אע"כ שלשנים פירושו שלעולם ישארו כך שנים קרועים ולא יתפרס:

יד יוסף

א ילקוט מ"ב רמז רמ: ב ילקוט ש"ב א: ג סנהדרין ס ע"א: ד פי' מאמר כי ה' הוגה מלשון יהגה חכי (משלי ו) שהוא מלשון הגה ודבור ויהיה פי' כי ה' אמר אותה הקינה היו צריה לראש על רוב פשעיה:

חדושי גאונים

ואמר אם הוא בחכה הועלה בשכבר אחר שנשלם היולאי בעצמו נתחבר עם הנקנה ושב נאצל בהתחברות אחר מה יעשו דגי פקק שעדיין לא זכו לזה החבור או לפי שנולדים מן הרקק אינם מגיעים אל אם החבור בנחל שוטף הוא רמז לשלם בעל החקירות שבקושיותיו והויותיו הוא כמעין המתגבר ונחל שוטף בשטף מים רבים אדירים כבירים מה יעשו מי גבים שאין להם כח בחקירה להתגבר ולשטוף

גאון יעקב

העגלה כדאיתא בש"ס· ואטו אנן מטעותיה נגמר· אבל באמת הרד"ק כתב· כי טעות דוד היה שהארון חובה לישא בכתף הוא דווקא במדבר· ולא בבנין עולמים· וצריך טעם לדבריו· מאין לנו החילוק· אבל ידוע כי הנשיאים התנדבו שניס עשר עגלות לישא המשכן וכליו· וכתבו המפורשים שהיו מחליפין העגלות לבל יהיה קנאה בנשיאים לדוגמא בעגלה זו וטענו המנורה והשולחן שהם כלים המקודשים מאוד· ובעגלה זו יטענו היריעות והקרשים הלא יהיה שמץ קנאה ביניהם לכך החליפו להיות נושאים פעם בזו הכלים ופעם בזו ולפ"ז לא היה אפשר לטעון הארון בעגלה רק בכתף ישאו כי אי אפשר כי בעגלה צריך להיות תמיד בעגלה אחת· כי אין משכן ואין לך קנאה גדולה מזו שהעגלה זו מיוחסת לנשיא זו יטענו ארון הק"ק ובשאר עגלות שאר

המתורגמן. א) דיא לעערע שטעללען פֿאן דעם פערגאמענט. ראנד. ג) קיססען.

ליה אי בלעא) [אמר] השתא איחייבנא שתי קריעות · א"ל רב הונא מנא לך הא בדידי הוה עובדא ואתאי לקמיה דרב מתנא ולא הוה בידיה ואתאי לקמיה דרב יהודה ואמר לי הכי אמר שמואל לא אמרו אלא בזרוע וכמעשה שהיה· [ערי יהודה מנלן דכתיב (ירמיה מא) ויבואו אנשים משכם וגו' וקרועי בגדים] [דף כז ע"ב] רב המנונא איקלע (לדארי מתא) [לדרומתא] שמע קל שיפורא דשכבא חזא הנך אינשי דקא עבדי עיבידתא אמר להו להוו הנך אינשי בשמתא לאו שכבא איכא במתא אמרו ליה חברותא איכא במתא אמר להו אי הכי שרי לכו :

יז שם אמר רב יהודה אמר רב כל (המקשר) [המתקשה] על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה. ההיא אתתא דהואי בשבבותיה דרב הונא הוו לה שבעה בנים שכיב חד מינייהו הוות בכיא עליה ביתירותא שלח לה רב הונא לא תעבדי הכי לא אשגחה ביה שלח לה אי צייתת מוטב ואי לא תימוש ההיא איתתא זוודתא לאידך [מית] ומתו כולהו והות קא בכיא שלח לה תימוש זוודתא לנפשה ומתה · (ירמיה כב) אל תבכו למת ואל תנודו לו · אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד ג' [ימים] לבכי ז' להספד ל' לגיהוץ[א] ולתספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם מרחמים עליו יותר ממני · (שם) בכו בכו להולך [א]אמר רב יהודה להולך בלא בנים ריב"ל לא אזיל לבי אבלא אלא למאן דאזיל בלא בני דכתיב בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו · רב הונא אמר זה שעבר עבירה ושנה בה · רב הונא לטעמיה[ב] דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו ס"ד אלא [אימא] נעשית לו כהיתר [א"ר לוי אבל ג' ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין [ג]ירכותיו משלשה עד שבעה כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק :

השתא · אי שקיל להו נעמיתא איבעי ליה למיקרע על הגויל ועל הכתב: דהוי כשרף : לא אמרו אלא בזרוע · כשאדם מאבדו בידים ל"א לא אמרו אלא בזרוע שיש להם זרוע ויכולת להציל כמעשה שהיה של אותם השרים העומדים על יהויקים שהיה בידם למחות ולא מיחו ואותם חייבים קריעה דכתיב ולא קרעו מכלל דאית להו למקרע :
חברותא איכא · חבורות הן שאלו קוברין מתים שלהן לבדן ואלו קוברין מתים שלהן לבדן: מקשרי · לשון וקשרו מספד: על מת אחר הוא בוכה · שכל הנמשך על צער יותר מדאי הצער נמשך אחריו: ביתירותא: יותר מדאי: תימוש · תתקן: זוודתא · תכריכין לידה למת: מתו כולהו · ואכתי בכיא ביתירתא: אין אתם צריכים לרחם עליו יותר ממני · שמעשה ידי הוא והכתיו בפשעו: בכו בכו להולך · סיפיה דקרא כי לא ישוב עוד כלומר בכו גם לרשע חי שלא ישוב עוד ונמצא נטרד מן עולם: נעשית לו כהיתר · ואינו מוזר

תוספות

מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק · עד י"ב חדש והכי איתא בירוש' כל שבעה החרב היא שלופה עד ל' היא רופפת לאחר י"ב חדש היא חוזרת לתערה ולמה הדבר דומה לכפה של אבנים כיון שנזדעזעה אחת מהן נזדעזעו כולם ובש"ס דידן נמי אמרינן (שבת דף קה:) אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין וכו':

ערי יהודה מנלן דכתיב ויבאו אנשים משכם וכו' קרועי בגדים ומנחה וכו' · דהיינו כשיצאו מביתם לא היו יודעין בחורבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדיהם על שראו בדרך ערי יהודה בחורבנן וקרוב לזה פירש רש"י שם ונראה הא דנקט תלמודא ערי יהודה בחורבנן ולא ערי ישראל משום דהתנא דידן לאחר חורבן בית שני איירי ולא היו ידועין רק ערי יהודה דלא עלו מבבל בבנין בית שני רק שבט יהודה וקצת מבנימין ועשרה שבטים שגלו לחלח וחבור לא עלו : [להולך בלא בנים וכו' · מפורש פרק י"כ : עבר עבירה ושנה בה וכו' · מפורש פ' יוה"כ: כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וכו' · כהאי לישנא גופא אמרו לגבי דיין בפ"ק דסנהדרין ושם מפורש] : מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק וכו' · פירשו בתוס' עד י"ב חדש והכי איתא בירושלמי וכו' עכ"ל אבל י"ב חדש לא נזכר בתלמודינו הכא ולולי דבריהם נראה דעד שלשים קאמר וכל הני שיעורי ג' וז' ול' הוזכרו לעיל בסמוך ואינו סותר דברי הירושלמי דאיירי הכא נמי

א כ"כ קיז ע"א ע"ש : ב יומא פו ע"ב פז ע"א קדושין כ ע"א מ ע"א סוטה כב ע"א ערכין ל ע"א : ג בשאלתות איתא כתיפיו :

חדושי גאונים

הדעות הכלתי אמתיות ושמעתי שנמצא נוסחא אחרת אומרת בנחל שוטף נפלה תריבה ואומרי' שבארזים וכו' רמז למיתה כרתית לויתן וכו' רמז למקרית בנחל שוטף וכו' רמז לטבעית ולכן לא גנה רק השתים אבל אין גירסא זו נכונה כי אין לשון נפלה תריבה מדוייק וגם בנוסחא שלנו אפשר לפרש פרושים ודו"ק ולנסחאתנו בנחל השוטף השטף מוליך סחבה עמה וא"א לה ליפול למטה · אמר ליה בר אבין א"כ כפי זה אתה מניח כל השלמות והאושר בחקירה ובהשגת המושכלות ואין אתה זוכר האושר אשר

גאון יעקב

כלים אשר אין ערך לקדושת הארון ואם יתליפו פעם אחר פעם הא אין מבנין מעגלה לעגלה· ע"כ הוצרכו בכתף אבל בימי דוד שהיה מלך והיה נותן עגלה משלו כי לו משפט המלוכה א"כ יאתה לישא ארון על עגלה · אבל זה טעות כי אין שינוי בין במדבר ובין בזמנו ועכ"פ האי דינא דאין מבנין הוא דין אמת · כי מחמת זה הדין בא דוד לטעות · אבל הדין הוא אמת כי כך היה מקובל דוד רק לא מצא סיפה וטעם שארון מחוייב לישא בכתף ע"כ בנה הטעם ע"ז היסוד מחמת כי אין מבנין אבל באמת אין מבנין הוא האמת והטעם שהארון צריך לישא בכתף טעם אחר אית ביה ומבואר במדרש דאין תורה נקנית אלא ביגיעה רבה והארון שהוא מקור התורה צריך להיות בכתף ולטרוח ויגעתי ומצאתי תאמין· עתה ראה כי נענש דוד

הכותב

כרבי חייא צדה רבי אבא וחנקה : לא אמרו אלא בזרוע · פירוש לא אמרו לקרוע אלא כשהוא שורף להכעיס להקב"ה כמעשה שהיה שנתכוין יהויקים לבזות המגילה להכעיס · אבל אם נפלה דליקה בס"ת או בתפילין באונס או חטפום עופות אינו חייב כלל : שמע קל שיפורא דשכבא סימן כשמת בעיר כמו שאנו עושין ששופכין עתה את המים להודיע משום מוציא דבה הוא כסיל : להוו הנך אינשי בשמתא · ירושלמי הדא אמרה העושה דבר שלא כהוגן צריך נדוי ·

והשומע אזכרה מפי נכרי אינו חייב לקרוע אבל מישראל קורע אפילו בזמן הזה ואפילו בכנוי דכתיב ויהי כקרא יהודי וגו' ואלא מיהו לא היה ס"ת אלא מגילת איכה ומכ"ש קא יליף ואפשר משום שאבד את האזכרות שבה ולאו דוקא אמרו ס"ת : כי לא ישוב · לא תזדמן לו תשובה כשאר ב"א משום דנעשית לו כהיתר כדאמרינן הכא : עוד כתב הר"ן ז"ל שעבר עבירה ושנה בה · פי' והיינו להולך כלומר להולך בשרירות לבו :

הרי"ף

אל תבכו למת יותר מדאי וכו' · וכוונתם לדקדק בכתוב שאמר אל תבכו למת והרי מצינו בכל אבות העולם שבכו על מתיהם אברהם דכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה ויעקב כתיב ויספדו שם מספד גדול וכן באהרן ובמשה כתיב ויבכו וגו' ל' יום ועוד יש לדקדק שהיל"ל אל תבכו ואל תנודו למת לזה דרשו אל תבכו למת יותר מדאי אבל על חסרון הזכות והתורה שהיינו נהנים מהצדיק יש להצטער ולבכות יותר מדאי ולא נחשב לעבירה וזהו שרמז בכתוב בכו בכה שהיא בכיה כפולה להולך זה הצדיק שבמיתתו קרוי חי ואין צורך לומר מת אלא מי שהוא חי ועכשיו הוא מת אבל הצדיק שבחייו גם במיתתו נקרא חי א"כ הוא הולך מחיי עוה"ז לחיי עוה"ב ואעפ"כ צדיק שנקרא הולך בכו בכה יותר מזמן אשר גבלו ראשונים לפי שלא ישוב וראה את ארץ מולדתו לפי שבעודנו חי היה הצדיק רואה ומתקן את ארץ מולדתו להדריכה בדרך ישרה ועתה במיתתו לא ישוב עוד וראה להדריך ולתקן את ארץ מולדתו ובהתקנת אבידת זכותו יש להצטער ולהגדיל המספד וכו' : להולך בלא בנים כו' · ראוי לתת לב מנא להו לחז"ל לשנות קרא מפשטיה דמיירי על שלום בן יאשיהו ההולך בגולה כי לא ישוב עוד לביתו והכתוב הבא אחריו יוכיח וע"ק לדרשת חז"ל איך יבא שכתוב שלאחריו כי כה אמר ה' אל שלום בן יאשיהו ההולך וגו' כי איך תלוי זה בזה שגם אם המת בבכי תמרורים הצדק הנבואה האחרת מאחר שהיא נבואה אחרת נפרדת מהראשונה לסברתם ז"ל גם נבין ונדקדק אגב אורחין דקאמר אל תבכו למת וק"ל דכל המתעצל וכו' ... ולא תנודו לו דתיבת לו מיותרת גם כפל בכו בכו *) ולמה לא אמר בכו בכו או בכה בכה להולך וע"ק אמאי קראו הכתוב להולך בלא בנים הולך ולא קראו מת בלא בנים ... כי מה שראוי לאדם להתאבל לראות חכמים ימותו איננו על כי נסתלק הצדיק מעוה"ז כי ידענו שעוה"ז גשר רעוע ופרוזדור בפני העוה"ב ומי גבר הכם לא ידע כי ... למות ולא ראינו מי שנשאר בעוה"ז חי וקים מיום הבריאה ע"כ אין לדאג על המת עצמו וכמאמר הספדן בכו לאובדים ולא לאבידה שאנו לאנחה והוא למנוחה נמצא ... אדם אם בארזים נפלה שלהבת ולא זו הדרך לטבוע במצולות עוה"ז רק יביטו לאחריתם

*) פי' האחד בלווי והשני במקור ולא כתיב או שניהם במקור או שניהם בלווי.

עיון יעקב

על מת אחר הוא בוכה · כי כך הוא מדתו לענוש כדאמרינן לעיל במרגלים אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות · ואפשר אע"ג דאיכא לא חזו מזלייהו חזה שימותו לו עוד מתים לכך לא לייתו ובכה עוד: אין אתם מרחמין עליו יותר ממני · כדמצינו בחורבן הבית שהקב"ה הניח שלש דמעות כדאיתא בחגיגה דף ה' וכן מצינו במדרש בדור המבול שהתאבל על עולמו שבעה ימים: בכו בכו להולך בלא בנים · ע"ד הדרש נ"ל משום דכתיב בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו וגו' אמרתי הטעם כיון שאנו נקראים בנים וכלום יש אב שהורג את בנו אלא ודאי שהוא לטובתו כי גדולים הם במיתתן יותר מבחייהן כיון שבאין למחיצת הקב"ה לכך אין לבכות יותר מדאי משא"כ מי שאין לו בנים שנדחה ממחיצת הקב"ה ע"כ בכו בכו הרבה בשבילו · ועי"ל לפי שמת שתי פעמים כי מי שאין

עין יוסף

להולך בלא בנים · דליתא דמי שמת ולא הניח בנים אין נשמתו יכולה לחזור למקום מחצבה לעולם הנשמות וזהו שאמר כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו הוא ארץ העליונה שנחצבה משם : זה שעבר עבירה ושנה בה · פי' והיינו להולך כלומר להולך בשרירות לבו · כי לא ישוב עוד לא תזדמן לו תשובה כשאר בני אדם משום דנעשית לו כהיתר ונמצא נטרד מן העולם הבא · וזהו כי לא ישוב וראה את ארץ מולדתו הוא החיים הנצחיים מקום אוצר הנשמות :

המתורגמן . א) בלייבען . קלארמאבען .

יח דף כח ע"א [א]א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת · א"ר אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה לומר לך [ג]מה בגדי כהונה מכפרים אף מיתתן של צדיקים מכפרת :

יט שם תנו רבנן [ד]מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו מיתה דחופה · רבי חנינא בן גמליאל אומר זו היא מיתת מגפה שנאמר (יחזקאל כד) בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וכתיב (שם) ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב · ב' ימים ומת זו היא מיתה דחויה · ג' גערה · ד' נזיפה · ה' מיתת כל אדם · א"ר חנין מאי קראה (דברים לא) ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות קרבו תרי ימיך תרי הן חדא [ד]שכן בלשון יוני קורין לאחת הינא מת בחמשים [שנה] זו היא מיתת כרת [ה]בחמשים ושתים [שנה] זו היא מיתתו של שמואל הרמתי · ס' זו היא מיתת (כל אדם) [מיתה בידי שמים] אמר מר זוטרא

רש"י

עליה בתשובה : מיתת הצדיקים מכפרת · על אותו הדור : מיתת אהרן לבגדי כהונה · שנאמר ויפשט משה את אהרן את בגדיו וגו' [וימת אהרן שם בראש ההר] : בגדי אהרן מכפרים · חשן המשפט על עוות הדין וכו' פעמון על לה"ר ביומא : מת פתאום · שלא חלה : זו היא מיתה חטופה · דאמרינן ולמות תוצאות והם מיני מיתה בגימטריא : זו היא מיתת כל אדם · וכדרכו מת בו המיתה הטובה : מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת גרסינן : בחמשים ושתים זו מיתתו של שמואל · דכתיב וישב שם עד עולם עד

תוספות

מת בחמשים זו מיתת כרת. בירושלמי (פ"ב דבכורים) מפיק לה מקרא אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וכתיב לעיל ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד אלמא מקודם לכן חשוב כרת :

מהרש"א

נמי ברופפת : [אתיא שם שם ממשה וכו' · מה שיש לדקדק בזה עי' בספ"ק דבבא בתרא] : מה פרה אדומה מכפרת וכו' · פירשו בתוספות מכפרת על מעשה עגל וכדאמרינן במדרש וכו' ע"ש והוא דחוק שנתכוון ע"פ אותו מדרש ונראה אע"ג דמוכח בכמה דוכתין דפרה קדשי הבית היא מכל מקום חטאת קרייה רחמנא גם שהיא נקנית מתרומת הלשכה כמו שאר קרבנות וכמו שכתבו התוס' בפרק מרובה לפי שצריכין לה כהנים העובדים קרבנות חשיב צורך קרבן וכו' ואפילו בלא לב ב"ד וכו' ע"ש : למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה· פירשו בתוס' דכתיב והפשט את אהרן את בגדיו וגו' ואהרן יאסף ומת ופירש הקונטרס ובגדי קדש ילבש לפי שאינו סמוך כל כך עכ"ל פירוש הקונטרס לא מצאתיו ואין זה מקרא בשום מקום ועיין מ"ש בחידושי הלכות [גי' אחרינא ברש"י] : מאי קרא הן קרבו ימיך וגו' הן חד קרבו תרי וכו' · האי קרא גבי משה כתיב ולא חלה מקודם ה' ימים ובנשיקה מת שהיא מיתת פתאום כדלקמן אלא דילפינן מיניה רמז לשאר בני אדם : מת בחמשים זו מיתת כרת בכ"ב וכו' · וכתבו התוספות בירושלמי דייק מאל תכריתו וגו' ועוד מימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' דל כ' דלא איענש עליהן נשתיירו נ' ותימה דהא משמע בשמעתין דנ' משנולד קאמר וכו' עכ"ל ונראה ליישב דה"ק ע' שנין דל כ' דלא איענש וכו' וכיון דמת בנ'

יד יוסף

א ויק"ר פ"ט ב זבחים פח ירושלמי פ"ז דיומא ויק"ר פ"י : ג מס' שמחות פ"ג : ד שבת לא ע"ב סנהדרין טו ע"ב ב"ר פנ"ט סימן ח אגב"ר פט"ו ויק"ר פכ"ז סימן ז תנחומא סדר אמור סימן יא ילקוט איוב פסוק הן אל ישגיב בכחו : ה שמחות פ"ג תענית ה ע"ב :

חדושי גאונים

כפי התורה והאמונה שרובו במעשה וידיעת אלה שהם לדיקים היא במנוחה והשקט ולכן איני אומר חכה ושלהבת בלדיקים אלא בכו לאבלים ולא לאבדה כי אם האושר היה מונח בחקירה לא היינו לריכים כל כך ללדיקים ולבעלי הקבלה אבל עכשיו שהוא באמונה בכו לאבלים ולא לאבדה שהיא למנוחה ואנחנו ר"ל האבלים וגם אנו לאנחה ושניהם לא כוונו יפה כי האחד לא זכר רק העיון המחקרי והאחר לא זכר רק המעשה האמלעי ולכן נחלק דעתו של רב אשי ואיתהפוך כרעיהו ועיין בשתופו עם שהפשט אמת · ודע נא וראה כי להיות תכלית ההספד ג'

גאון יעקב

מדה במדה בשביל שקראו התורה זמירות נענש ליטא הארון על עגלות כי אחר שקרא לתורה זמירות היה לו חוקיך היה סבר שאין לתורה רב טורח ויגיעה רק כמו זמר א"כ היה קשה לו למה לא נתן במדבר לארון עגלות כי אלו היה מבואר לו טעם מדרש שטעם כתף לארון שלתורה לריך רב יגיעה · הרי לא היה קורא זמירות והטעם הארון היה מבואר לו כדעת המדרש · אבל עכשיו שקרא זמירות לכך טעה וסבר כי הטעם לארון בכתף דווקא משום קנאת הנשיאים וזה לא שייך אלו כי נתן עגלה משלו לכך טעה והרכיב ארון על עגלה · (הגאון מהמבורג) :

הכותב

כתבו התוס' בנ"ב זו מיתת שמואל הרמתי · בן שתי שנים כשהביאתו אמו לרגל ואח"כ וישב שם עד עולם שנים של יובל תדע שאותו יום נתמנה עלי להיות שופט דכתיב ועלי יושב ישב כתיב ועלי שפט את ישראל ארבעים שנה אחריו שמואל הרמתי ומקץ י' שנים שאלו להם מלך וב' שנה מלך שאול וב' חדשים קודם מיתת שאול מת שמואל כדאיתא בתענית ע"כ בתוס' · והר"ן ז"ל כתב ס' זו מיתת כל אדם · פי' ולא אמרינן עליו שהוא רשע : נ' זו היא מיתת כרת · פי' של חייבי כריתות דשנות גבורות פ' הם דל מהם כ' דלא מיענש פש להו שיתין ופלגא דשיתין הא תלתין וכי חשבת הנהו כ' בהדייהו אשתכח דנ' שנין היא מיתת כרת : חמשין וב' זו היא מיתתו של שמואל הרמתי · וא"ת מנא לן דלא חי אלא נ"ב שנין וי"ל מדכתיב ביה עד הגמל הנער ימי היניקה כ"ד חדש וכתיב וישב שם עד עולם דהיינו נ' שנה שהיא עולמו של יובל וכתיב בלוים ומבן חמשים שנה ישוב וגו' :

עיון יעקב

שאין לו בנים חשוב נ"כ כמת : מה פרה אדומה מכפרת אף מיתת לדיקים מכפרת · נ"ל דלהכי נפקא מהא דאע"ג דכל הקרבנות באים זכרים והיא נקבה כדאיתא במדרש פרשת חקת ה"ה מיתת נשים לדקניות גם כן מכפרת ור"א אתי לאוסופי דאפילו בעבירות שרע לשמים ורע לבריות כפרש"י כגון עיוות הדין ולה"ר אפ"ה מכפר כמו בגדי כהונה : מת פתאום זו מיתה חטופה · ונ"מ למיבעי רחמי עלה דמלתא שימות כמיתת כל אדם : ס' זו היא מיתת כל אדם · וברוגז רחם תזכור בדור המדבר שחטאו במרגלים שלא נגזר עליהם

הרי"ף

וע"כ גזרו אומר שמי שנתעצל בהספדו של אדם כשר מוכיח עליו שעודנו ברשעתו ולא נזכר יום מותו כי קרוב אליו הדבר וא"כ בודאי שאיש כזה שלא שב בתשובה רשע הוא וראוי לקוברו בחייו כי רשעים בחייהם קרוים מתים והוא דקדוק אמתי לפי דעתי וז"ש הנביא אל תבכו למת ואל תנודו לו כלומר על סיבת העדרו מהעולם כי פתאום בא אידו ושכב וירדם ויעבור והנה איננו לפי שהבל המה חיי האדם אדם אם בן שנה יהיה או אלף שנים יחיה הכל שב אל העפר וסוף אדם למות אבל כחי יתן אל לבו כי יראה חכמים ימותו להתאבל ולבכות על עוונותיו וחטאתיו אשר הרבה לפשוע ולא זכר את יום המות שהוא בחדריו שאין בית מנוס להמלט ממנו וזו היא הבכיה הכוללת בכל בני אדם המתים מהעולם הזה על אשר מת והלך ועבר כי הבל חיי האדם ויתאבלו ויבכו על מיתתו איש איש על נגעי לבבו כי יבין ויראה שאין מנוס לאדם להמלט אמנם להולך בלא בנים ראוי לבכות ב' בכיות כפולות האחת כוללת בכל האנשים הכשרים ואחת נוספת בפרט על כי לא הניח אחריו בן ולכך אמר בכו שהוא ליווי על הבכיה המחודשת ואמר בכה שהוא מקור על הבכיה הרגילה בכל המתים וע"כ לא אמר בכו בכו כי הא' איננה פרטית למי שמת בלא בנים כי היא כוללת לאשר הניח בנים ובנות שיש לבכותו על מה שראו כי המות הוא דבר הכרחי אדם אם בן שנה וגו' ויתנו לב לשוב מרשעתם ואמר בכה שהיא בכיה מחודשת לאיש הזה שמת בלא בנים והטעם שקראו הכתוב הולך נראה לי עם מאמר חכמינו ז"ל שחשבו עם הארבעה שהן חשובין כמתים מי שאין לו בנים דכתיב ואם אין מתה אנכי וגו' לכך קראו הכתוב הולך כי לא יצדק לומר מת כי אם למי שהיה חי ומת אמנם למי שהוא קרוי מת בעודנו חי איך נאמר שמת עכשיו והרי קודם לכן מת היה לכך קראו הכתוב הולך שדומה להולך שהלך מעולם הזה לעוה"ב אך לא מת מחדש שכבר מת היה · ואפשר שחתם בסוף דבריו לומר כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו לתת טעם לבכיה נוספת מאחר שגם בחייו היה כמת עד שלא יצדק עליו לומר מת אלא הולך וא"כ מה נתאבל עליו עוד שהרי אין להתאונן כי אם על מי שהיה חי ומת אבל על מה שהיה מת מעיקרו מה יתאונן אדם חי לזה אמר שמה שיבכה עליו הוא על כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו דהיינו אחיו ובית אביו הקרוים מולדתו שבעודו בחיים היה קרוי מת לענין הבנים אבל קרוב למשפחתו ולמולדתו מה שעכשיו לא ישוב וראה אפילו ארץ מולדתו בודאי שעגמת נפש גדול הוא וראוי לבכות עליו יותר מאשר המתים ומ"ש כי כה אמר ה' על שלום וגו' יובן עם מ"ש חז"ל ששלום היה צדקיהו בן יאשיהו וכו' ואנחנו מצאנו שצדקיהו בהגלותו אותו נבוכדנאצר כתיב וישחט את בניו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור וגו' ואח"כ הוליכו לגלות ועתה הכתובים מכוונים מה שאמר אל תבכו למת כי אם להולך בלא בנים כי כה אמר ה' על ההולכים בגולה ומתו בירושלים מקצתם שאל יבכו להם כי אם להולך בלא בנים דהיינו שלום שהוא צדקיהו כי לא ישוב עוד למקום הזה ואפשר שחזר לומר ואת הארץ הזאת לא יראה עוד שהוא מיותר לרמוז מה שהוציאו את עיניו באופן שגם אופן הראיה לא נשאר לו וכו' : למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה וכו' · פרש"י ויפשט משה את אהרן את בגדיו וגו' וקשה כיון שכן צוה הקב"ה להפשיט בגדי אהרן בשעת מיתה

ענף יוסף

יח מה פרה אדומה מכפרת וכו' · ס"ל כי מיתת לדיקים מועיל לחטאים אשר בחבורתו נרפא להם כמו ענין סגולה שמועיל ברפואה ואין בו טעם טבעי או מחקר כלל כי אם סגולי וכן היא בפרה אדומה מטהר טומאה תמורה בלי טעם וסיבה נודעה ולכך נאמר בה חקה וכן מיתת לדיקים מכפר בלי טעם · וזהו הוקשה לאפר פרה ולפ"ז לפושעים יפגיע · אמנם לתלמידיו והנלוים לו שנהנו מתורתו ולאורו הלכו ובללו היו חיים להם הפסד גדול · ובעו"ה עולם חשך בעדם ויהי לילה וזהו מעין פרה שמטהרת טמאים וכ"כ היא מועיל לפושעים וחטאים ומטמא טהורים וכן הוא לטהורים הוא העדר גדול והפסד בעוה"ר · (יערות הדבש) :

עץ יוסף

יח מה פרה אדומה מכפרת וכו' · פי' הנזה"ק (פרשה מ"ד) כמו שהפרה אדומה מכפרת מטעם תבא אמו ותקנח את בנה מה"ע נמי מיתת לדיקים מכפרת בהיותם ממקור נפשות העולם והם מטהרים זוהמת בניהם כו' ע"ש שהאריך · ועיין בענף יוסף : מיתת אהרן לבגדי כהונה · דכתיב ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אותם את אלעזר בנו וימת אהרן שם וגו' דקשה כיון שכבר אמר קודם פסוק זה ויעש משה כאשר צוה ה' · מה צורך לומר עוד ויפשט משה את אהרן את בגדיו וגו' · אע"כ לסמוך ולומר שקול מיתת אהרן · עם בגדיו מה בגדי כהונה מכפרים כדאיתא בזבחים דף פח ע"ב ובירושלמי פ"ד דיומא ובויק"ר פ"י · כן מיתת לדיקים מכפרת על ישראל :

יט זו היא מיתה חטופה · מלשון והטפתם לכם דהוה פתאום · כן המת פתאום שלא חלה נחטף מן העולם : זו היא מיתה דחופה · דחופה הוא מלשון והמן נדחף אל ביתו לשון בהילות ומהירות : הן קרבו ימיך וכו' · עי' תוס' ומהרש"א דמדהודיע ה' למשה ה' ימים מקודם כדי שיצוה לביתו ע"כ דזה הוא

הרי נכרתו לו ימים ושנים כ' שהם כשנות הנעורים והוא מבואר לפי שיש לאדם נ' שנה אחר כ' שנה שהם ימי הנעורים וכ' שנה אלו הם כדמיון היובל שהם מ"ט שנה מהם אחר כ' שני הנעורים הם ימי ספירה וחשבון של אדם על מעשיו ושנת הנ' שהוא שנת ע' של אדם הוא תכליתו של אדם דמיון היובל שישוב אל אחוזתו ועל דרך זה אמר כ"ב זו מיתת שמואל הרמתי הוא למעלתו ועפמ"ש ביומא שאמרה חנה רגלי חסידו ישמור כיון שעברו רוב שנותיו של אדם בלא חטא שוב אינו חוטא שניבאה כן על בנה שמואל שמת לנ"ב שנה שאזלו רוב שנותיו שאחר שני הנעורים שהם ב' חלקים ממ"ט שנים שאחר ימי הנעורים דשני חלקים ממ"ט הם ל"ב הרי נ"ב עם שני הנעורים שהם עשרים שנה ובודאי גם אם היו חיי שמואל יותר לא היה בא לידי חטא שהרי עברו לו רוב שנים של אדם שאחר ימי הנעורים ועל דרך זה יש לכוון הספירה מ"ט ימים יום לשנה ויום החמשים הוא קדש חג השבועות כשתחשוב למ"ד בניסן נברא עולם היה תחלת הבריאה בכ"ה באדר הרי כ' יום עד יום א' של פסח שהן חשובין כימי שנות נעורים דלא איענש עלייהו שהיו ישראל עדיין במצרים ועד"ז אמר וזכרתי לך חסד נעוריך וגו' ואח"כ מיום שיצאו ממצרים ימי הספירה מ"ט יום יום לשנה עד חג השבועות שהוא ביום נ' דמיון היובל וזכר לדבר שאנו מדקדקים לעשות יו"ט קצת בל"ג בעומר לזכר שבו עברו רוב ימים שהן ב' חלקים

מאי קרא דכתיב (איוב ה) תבא בכלח[א] אלי קבר כעלות גדיש בעתו בכלח בגימטריא ששים · שבעים שיבה · שמונים גבורה דכתיב (תהלים צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים · אמר (רבא) [רבה] מחמשים ועד ששים זו היא מיתת כרת והאי דלא קא חשיב לה משום כבודו דשמואל הרמתי · רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן אמר נפקא לי מכרת א"ל אביי נהי דנפיק מר מכרת דשני מכרת דיומי מי נפיק מר א"ל [א]נקוט מיהא פלגא בידך · רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דאגי רבנן עליה תנא להו [ב]זוגא דמן הדייב לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה :

כ שם אמר רבא חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

שולמו של יובל חמשים שנה : והאי דלא חשיב לה · לעיל להאי בהדי (אינך) דכרת משום כבודו דשמואל שמת בן נ"ב : מכרת דיומי · כגון הנך דלעיל חלה יום וכו' דחופה דחויה נערה : נקוט מיהא פלגא · דמכרת דשני נפקא : זוגא · שני ת"ח שבאו משם : גבורות · נתגברו חייו : חיי · אריכת ימים ורוב בנים ורוב מזונות

ממ"ט ימי ספירה יום לשנה שסוב אין אדם חוטא שהם ל"ב שנה אחר כ' ימים של שני הנעורים כאמור שזו מיתת שמואל הרמתי ואותיות יובל רמז לזה י"ט מלד זה ול"ב מלד זה שהם ל"ב רוב שנותיו הראשונים ושנת י"ג אינו מן המנין כי אחד לא יבא לחלוקה ולפיכך כשילאו ממלרים אותן שנמנו מבני כ' כ' והיו רק בני כ' אזי כשהיו סופרים מ"ט שנה מבאי ארץ שהם ימי חשבון שנותיו של אדם עד שיהיו שם בני ע' וקדשו שם החמשים שהוא בסוף שנותם למות לשוב איש אל אחוזתו כמו ביובל : ששים זו היא מיתה בידי שמים וכו' בכלח בגי' ס' וכו' · לפי ענינו האי קרא בכלח למעליותא קאמר אבל לשון מיתה בידי שמים דקאמר לא משמע כן וי"ל דודאי מעלה הוא ששים שילא מכלל כרת כדקאמר דרב יוסף הוה עביד להו יומא טבא מיהו כיון שלא בא לכלל שבעים שהם שנותיו של אדם קרי ליה מיתה בידי שמים שמת קודם זמנו כמו דור המדבר ועי' בתוס' בזה : שבעים שיבה שמונים גבורה דכתיב ימי וגו' · ובמתניתין דאבות שנינו בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה וכו' דכן מלינו בקרא מלת זקנה נופל על היולא מכלל בחרות ושחרות והיינו הבא לשנת ששים דיולא מכלל כרת והא דכתיב בשמואל ויהי כי זקן שמואל ולא היה רק נ"ב שנין כבר תירלו בזה פ"ק דתענית דזקנה קפלה עליו ושם יתיישב למה מת שמואל בשנת כרת דמחמשים ועד ששים הם שנות כרת ולא חשיב ליה משום כבודו של שמואל כדמסיק רבה לקמן ומלת שיבה מלינו בקרא על הרוב בלדיקים שהגיעו לכלל ע' שנה ובדוד כתיב וימת בשיבה טובה וחיה ע' שנה : אלא במזלא תליא וכו' · כתבו התוס' הא דאמרינן בסוף שבת [א] אין מזל לישראל י"ל דלפעמים משתנה על ידי מזל וכו' ע"ש ושם בתוס' יותר מפורש דהיינו דאין מזל לישראל דע"י זכות גדול משתנה וכו' ע"ש והכי מוכח נמי בשמעתין דרבא בעי אחכמה דר"ה ואעותריה דרב חסדא והם דברים התלוים בגזירת הלידה כדאמרינן פרק כל היד [ב] דמלאך מעמיד הטפה ואומר אם חכם אם טפש אם עשיר אם עני אלא ע"כ דאית לן למימר דע"י אפושי רחמים מן שמיא כדעביד רבא איכא לבטל הגזירה ומזל שנולד בו כדאמרינן בשבת אך יש לדקדק במה שבקש רבא אענוהנותיה דרבה והא ענוה היא ממדות הטובות כדאמרינן פרק קמא דעבודה זרה [ג] יראה מביא לידי ענוה והיא מביאו לידי חסידות ואמרינן פ' כל היד [ד] דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וי"ל ע"י אפושי רחמי שמיא בקש לעוזרו לבוא לידי ענוה כדאמרינן הבא לטהר מסייעין לו: במזלא

הכותב

כתב הר"ן ז"ל אמר רבא חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא · פי' לאו בזכותא בלחוד תליא מלתא אלא אף מזל גורם ואע"פ שאינו הגון דליכא למימר שאין הזכות מועיל לו כלום דא"כ קשיא מאזהרות שבתורה אלא דלא משמע הכי מעובדא דרב חסדא ורבה דמייתי וי"מ דה"ק שאין הזכות עוקר מהכל את המזל אלא מסייע לאדם במקצת ולא מהכל כדאמרינן דשכר מצות בהאי עלמא ליכא ולהאי פירושא איכא למימר דהיינו דוקא אליבא דמ"ד יש מזל לישראל ורבא ס"ל הכין אבל אנן הא קי"ל כמ"ד אין מזל בשלהי מסכת שבת · עכ"ל : מצאתי כתוב בספר חכם מקובל מהאחרונים שכתב בפירוש מאמר זה וז"ל לאו בזכותא וכו' פי' זכות הוא תפארת ומזלא תשובה וקבלו שג' דברים אלו הם בתשובה ולא בתפארת והמבקש דברים אלו צריך שיכוין בתפלתו לבינה ויש להם ראיה על זה מהפסוקים בני דכתיב בחנה ותתפלל על ה' ולא אל ה' כי ה' הוא תפארת חיי דכתיב הנני יוסף הנני תפארת יוסף רמז לתשובה ולא אמר אוסיף · מזוני דכתיב השלך על ה' ולא אל ה' ע"כ · כתוב בתוספות במסכתא ר"ה פרק ראשון על מאמר אביי ורבה מרבית עלי קאתו וכו' מדאמר רבא במ"ק לאו בזכותא תליא דהא רבה וכו' · וא"ת ומנא ליה דמשום מזל הוה דילמא משום דרבה אתי מבית עלי וי"ל דאפילו הכי אי לאו מזל היה מגין עליו זכות התורה ע"כ :

הרי"ף

ולכלביהם לאלעזר מה זו שאלה שאלו למה נסמכה ונראה דדייק כיון שכבר אמר קודם פסוק זה ויעש משה כאשר צוה ה' מה צורך לומר עוד ויפשט משה את אהרן את בגדיו אלא נסמך לומר שקול מיתת אהרן עם בגדיו מה בגדי כהונה מכפרין וכו' וענין ההיקש הוא שבגדי כהונה שמכפרים על גילוי עריות ושפיכות דמים ועבודה זרה אינם מכפרים על עצמו של חוטא אלא על שלא יקטרג עליהם עון של זה להכריעם לחובה וכן פרש"י ז"ל שם וכן מיתת הצדיקים מכפרת על ישראל :

עיון יעקב

עליהם מיתה על פחות מבן כ' ולכך נגזר עליהם שיהיו ארבעים שנה במדבר כדי שיהיה ספחות שבהם ששים שנה במותו כפירש"י בחומש על פסוק ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה : עביד יומא טבא לרבנן · כלומר ולא סעודת מרעים : בני חיי ומזוני לאו

עין יוסף

הטעם לאדם חולה חמשה ימים קודם כדי שיצוה לביתו · שמטעם זה ביקש יעקב עליו · כדאיתא במדרש (רמת שמואל) : לשמונים גבורה · פי' בגבורתו של מקום חי · ולא מכח שהיה בו · כי מכאן ואילך אין כח באדם · (מדרש שמואל) : אלא במזלא · עי' בתוספות ועיין סוף שבת ובר"ה שם · ועיין

המתורגמן . א) אין פאללען אלטער .

[א] מהרש"א ד"ה אלא · בסוף שבת (קנו ע"א) : [ב] שם בא"ד פר' כל היד (טז ע"ב) : [ג] שם בא"ד פ"ק דע"ז (כ ע"ב) : [ד] שם בא"ד פ' כל היד (טז ע"ב) :

יד יוסף

א סנהדרין ל' ע"ב : ב בערוך בערך זות פי' שם האדם :

חדושי גאונים

דברים אם כדי לשבח הנפטר ולז"ה בא החלק הראשון האומר תמרים וכו' ואם לבכות הנשארים ולז"א אם בארזים וכו' כלומר שראוי לנו לדאוג ולפחד ממה שיארע לנו מכאן ולהבא ואם לנחם האבלים וזה באמור ככו לאבלים וכו' כלומר שלא ידאגו מסבת הנפטר כי הוא למנוחה וכו' ועל ענין דמוי תמרים לצדיק מצאתי בספר הזוהר פ' לך לך ר' יצחק פתח צדיק כתמר יפרח

גאון יעקב

(שייך לסימן טז) ס"ת שנשרף מנלן דכתיב ויהי כקרא יהודי ג' וד' דלתות וכו' מאי כתיב בהו איכה ישבה א"ל הנה מלכא כו' היו צריכים לרחם א"ל מאן אמר אמרו ליה הקב"ה מיד קדר כל האזכרות שבהן ושרפן באש · המאמר מוקשה כי בקראו לפניו כי ירושלים בדד ישב ויהודה יהיה גולים ודרכי ציון יהיו אבלות יהוי' יהויקים מתכשא בקרבו לאמר הנה מלכא מה עיבו במלוכה כזו על נאות מדבר ובועלים הלכו בו יהיה מלך אבל שמע כי המוסכם מכל הראשונים כי הנבואה שיצא מפי הנביא לרעה לעולם אפשר להיות חוזר לטוב כשישוב הטעם או ירחם ה' על עמו וזה הטעם היה שאבותינו לא הטו אזנם לנביאים שהתנבאו עליהם לרעה לא בעבור חסרון אמנה בנביאים אבל ידעו כי ה' הוא רב חסד חשבו כי בהגיע העת לרעה ינחם ה' ויחמול על עמו ע"כ נתנו כתף סוררת בלתי שמוע בקול נביאיהם אבל נבואה לטוב אז יש חלוק אם יצא מפי רוה"ק אז אפשר בחזרה אבל אם הקב"ה בעצמו אז לעולם אינו חוזר כן הוא דעת הרמב"ן · והנה בקרא יהודי לפני יהויקים ג' וג' דלתות והכל לרעה היו לא חרד יהויקים ואמר הנה מלכא ר"ל מ"מ אפשר שאשאר במלכותי כי הקב"ה רב חסד וינחם על הרעה ואשאר במלכותי אבל כשקרא לפניו היה צריך לראש וזו היא טובה לאוה"ע שאל יהויקים מאן אמרה ר"ל אם הקב"ה בעצמו אמר אז ליתא בחזרה אבל אפשר ע"פ רוה"ק וכשאמר לו כי ה' סוגה אז הבין כי ליתא בחזרה · וכוודאי

מילתא דהא רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מטרא ומר מצלי ואתי מטרא רב חסדא חיה תשעין ותרתין [שנין] רבה חיה ארבעין · בי רב חסדא שיתין הלולי בי רבה שיתין תכלי[א] · בי ר"ח נהמא דסמידא[ג] לכלבי ולא מתבעי · בי רבה נהמא דשערא לאינשי ולא משתכח · ואמר רבא הני תלת מילי בעאי מן קמי שמיא תרתי יהבו לי וחדא לא יהבו לי חוכמתיה דרב הונא ועותריה דרב חסדא יהבו לי · וענותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו לי :

כא שם רב סעורם אחוה דרבא הוה יתיב קמיה דרבא חזייה דהוה קא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא ליצערן א"ל ומר לאו שושביניה[ג] הוא א"ל כיון דאיתרע מזלא לא משגח בי א"ל ליחזי לי מר איתחזי ליה א"ל הוה למר צערא א"ל אכריבדא דכוסילתא · (רבה) [רבא] הוה יתיב קמיה דר"נ וחזא דקא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו אדם חשוב הוא א"ל מאן חשיב ומאן ספין ומאן רקיע א"ל ליתחזי לי מר (בחלמא) איתחזי ליה א"ל הוה למר צערא א"ל כמשחל ביניתא מחלבא ואי אמר לי קב"ה זיל הוית בההוא עלמא כד הוית (ואיתית אמינא ליה) לא בעינא דנפישא בעתותא (דמלאך המות) ר' אלעזר הוה קא אכיל תרומה איתחזי ליה א"ל לאו בתרומה קא אכילנא ולאו קדש איקרי (נזר מיניה) חליפא ליה שעתא · רב ששת איתחזי ליה בשוקא א"ל בשוק כבהמה אתא לגו ביתיה ויכיל ליה · רב (אסי) [אשי] איתחזי ליה בשוקא א"ל איתרח לי תלתין יומין ואהדרי' לתלמודאי דאמריתו גאשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ביום תלתינאתא אמר מאי כולי האי א"ל דקא דחקת רגליה דבר נתן דואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא רב חסדא לא הוה קא יכיל ליה דלא הוה קא שתיק פומיה מגרסיה סליק יתיב אארזא דבי רב פקע ארזא דבי רב אשתיק ויכיל ליה · ר' חייא לא קא מצי למקרבא ליה יומא חד דמי נפשיה בעניא אתא טרף אבבא[ד] א"ל אפיקו ליה ריפתא (לעניא) אפיקו ליה א"ל קא מרחם מר אעניא אההוא גברא אמאי לא קא מרחם מר גלי גביה ואחוי ליה שוטא דנורא אמצי ליה נפשיה :

נשים

מהרש"א

תליא וכו' רב חסדא חי צ"ב שנין וכו' · וליכא למימר דשאני רבה דמדבית עלי קאתי דס"ל לרבא דבתורה לחוד הוי מתכפר וכו'כ"כ התוס' פ' מצות חליצה[א]: לתחזי ליה אתחזי ליה וכו' · פי' רש"י לאחר מיתה עכ"ל ונראה דהיינו בחלום ודבר זה מפורש פרק מי שמתו שהרוח המדבק הגוף והנשמה הוא שט בעוה"ז להודיע ע"י חלום וע"ש : איתרח לי תלתין יומין ואהדרי וכו' · והיינו דאמרינן פ' מי שמת [ב] מהדורא בתרא דרב אשי ובערוך בערך הדר פי' בע"א וקאמר אשרי וכו' ותלמודו בידו מפורש פ"ק דב"ב ודקאמר אין מלכות נוגעת וכו' מפורש פ"ק דתענית : רב חסדא לא הוה וכו' פקע ארזא ושתיק ויכיל ליה וכו' · נראה מענינו שמת בו ביום ולא חלה מקודם ולא הוי בכלל כרת דיומי דכיון שהגיע לגבורות אשרי ל"ב שנין חי ה"ל מיתת נשיקה כדאמרינן לעיל ברב הונא וכן לעיל ברב אשי נראה שמת בו ביום שהגיע לגבורות כמ"ש בערוך שהיה ראש ישיבה ששים שנה ומסתמא כשנעשה ראש לא היה לו פחות מכ'

רש"י

שעותגים לו לאדם : שיתין הלולי · ס' חופות רואה : (נהמא דסערי · ולא משתכח לגברי) : חוכמתיה דרב הונא · דאמרינן לעיל שרבץ תורה בישראל : יתיב קמיה דרבא · לפני מטתו שהיה חולה : חזייה · רב סעורם לרבא : דקא מנמנם · גוסס ולשון מעליא נקט : א"ל · רבא לרב סעורם אחוה : לימא ליה מר · למלאך המות : דלא ליצערן · יותר מדאי : ומר לאו שושביניה הוא · והלא אתה מכירו אמור לו אתה· מלאך המות רגיל היה לבא ביניהם : א"ל כיון דאיתרע מזלא · דגוסס הוא לא משגח בי א"ל רב סעורם אנא אפייסיה דלא ליצערך ובמטו מינך לאחר מיתתך אחוי לי נפשך ואדע היכי עביד כי מית איתחזי : כריבדא דכוסילתא · כהקזת דם במעט צער כאדם שמקיז דם : [מר לאו אדם חשוב · לימא ליה מר] : מאן חשיב · מי הוא חשוב בעיניו : ומאן ספין · מי הוא אדם ראוי דלספי מיניה וחיים לדבוריה : ומאן רקיע · מי מתוקן אללו לשון רקועי פחים · ל"א אמרי מי גבוה בעיניו : כמשחל ביניתא מחלבא · כמושך שער שנפל בחלב דליכא צערא כלל : משום דנפישא בעתותא דידיה · אי אמר לי זיל הוי בעלמא כדמעיקרא לא בעינא משום בעתותא דמה"מ שלא ימיתני פעם אחרת אע"פ שלא ליצערני : לאו תרומה קאכילנא · ואי קטלת לי מטמיא דכתיב את משמרת תרומותי שצריך לשמרה בטהרה : ולאו קדש איקרי · דחשיבא כולי האי : חלפא שעתא · ולא מת באותו פרק : (והר"ן ז"ל פירש כבהמה בשוק בתמיה רוצה אתה להרוג אותי כבהמה בשוק תא לגו ביתאי ולשם תמיתני ע"כ) : איתרח · המתן לי : דאמריתו · בשמים : אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו · בגירסא במסכת פסחים בפרק ואלו עוברין : מאי כולי האי · שאתה רודפני כ"כ בתוך הזמן היה לך להמתין עד שלשים כולם : דקא דחקת רגליה דבר נתן · הונא בר נתן מטא זימניה להיות נשיא וקא דחקת רגליה והכי אמרינן בפרק אד"מ בסנהדרין מימות ר' ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד והוינן בה והא הוה הונא בר נתן מיכף כייף ליה לרב אשי :

לא הוה יכיל ליה · מלאך המות : יתיב אארזא · עמוד של ארז שסמוך למדרשו של רב : אישתיק · רב [חסדא] מגרסיה מקול הארז שפקע : טרף · לשון בילים טרופות : קא מרחם מר אעניא דכסבור היית שאני עני טודד ללחם ושולח לי : אההוא גברא · כלומר עלי מדוע לא תרחם ותן לי נפשך ולא תטריחני לבא כמה פעמים דמתפקדנא למייתי ליה למר בהסוא עלמא : אחוי ליה · מה"מ שוטא דנורא וגלי ליה דהוא מה"מ והמציא ליה ר'

עין יעקב

לאו בזכותא תליא מלתא · עיין בחדושינו סוף מסכת קדושין דף פ"ב מ"ש בזה והוא נכון וברור ע"ש : **רב** סעורם אחוה דרבא · מזה מבואר דהקרוב מותר להיות אצל גוסס הנוטה למות אבל אין נוהגין כן ולא ידעתי מאין יצא לזה המנהג הזה · ומדאמר אתחזי לי משמע דאין בזה משום דורש אל המתים ועיין בי"ד סימן קע"ט ובש"כ שם בשם הב"ח

ענף יוסף

כא אההוא גברא אמאי לא קא מרחם מר כו' אחוי ליה שוטא דנורא · נראה משום שגזרו על המלאך המות להביא נשמתו ולא הביא שלא הוי מצי למיקרבא ליה מחיוהו בשיתין שוטי דנורא ועיין פתיחתא דאיכה רבתי סימן כ"ד ומ"ש שם וזהו דאמר ליה המלאך המות ההוא גברא אמאי לא קא מרחם מר וזהו דאחוי ליה שוטא דנורא לרמוז לו שהכוהו בשוטא דנורא ולכן אמצי ליה נפשיה :

עץ יוסף

במורה בפרקי ההשגחה ועיין בספר מלחמות מאמר ג : **כא** רב סעורם אחוה דרבא · כן הוא בגמרא וכן איתא בב"מ דף עג ע"ב רב סעורם אחוה דרבא · הוה תקיף אנשי וכו' · אבל בעין יעקב הגיר' כאן אחוה דרבה : א"ל מאן חשיב וכו' · פי' כיון שנמסר אדם ביד מלאך המות אין שם חשיבות · מאן ספין · גם הוא לשון חשיבות תרגום בפסוק ותמאן המלכה ושתי ולא ספנית יתהון · מאן רקיע פי' מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה (ערוך) : כמשחל וכו' · שמרוב הדבקו וכוספו למעלה · לא הרגיש מפרידתה מאומה · שנפרדה ממנו כמושך שער שנפל בחלב דליכא צערא כלל ·

ווי

מהרש"א

[א] ד"ה במזלא פרק מצות חליצה (יבמות קה ע"א וכ"כ התוספ' בר"ה יח ע"א ובדפוסים אחרים נדפס בטעות פרק שתי ידות) : [ב] שם ד"ה איתרח פרק מי שמת (ב"ב קנז ע"ב) :

יד יוסף

א עי' רש"י שבת קכט ע"א וסנהדרין נג ע"ב : ב ר"ל ובזה אני עוסק במצוה ואין לך רשות לבטל אותו ממצוה שדומה למצות אכילת קדשים וזהו שסיים בדבריו ולאו קודש איקרי. (איי היס) : ג פסחים נ ע"א ב"ב י ע"ב כתובות עז ע"ב : ד ברכות מח ע"ב וש"נ :

חדושי גאונים

וכו' מפני מה אקים לדיק לתמר וכו' מה תמר כיון דגזרין ליה וכו' הכוונה שמניעות המצא יש שלש הוא אם מפני אורך הזמן אשר צריך לזה מחמת אורך השלעות וזה מצד כמות הזמן ואם מפני איכות הענין בעצמו שצריך התדבקות השכל ההיולאני עם הנקנה שהוא רמז לזכר ונקבה ודעהו ע"ש · (לחם שלמה) :

גאון יעקב

ובוודאי כך יהיה אז קדר האזכרות כו' ושרפן באש ר"ל בא בטענה נצחת טענת דניאל כי שמך נקרא על עירך ועל עמך ואם הבית יהיה נשרף כביכול יגיע חילול השרפה לכבודו ית' כי שמו משותף בם וזהו קדר האזכרות והניחן באש ר"ל כי שרפת הבית נוגע לשמו הגדול · (הגאון ר"י מפראג):

ר' חייא את עלמו : מאי אמרי · נשים כשהם מענות : ווי לה לאזלא · אוי לה להליכה כזו שאינה חוזרת ואוי למשוי כזה שנושאים את המת (והר"ן פי' או להולך ואוי לממושככים עליו) : גוד גרמא מככא · נפלו הלחיים : ונמטא מיא לאנטיכי · כלומר הדרי מיא למפרע כלפי מעלה : שיול · גולל בלשון נשי דשכנציב : אצטלא דמלתא · תכריכי משי יקרים למאן אמרו הכי : לבר חרי דשלימא זוודיה · לבן חורין שירד מנכסיו אומרים הספד זה כדי שירחמו עליו לעשות לו ארון ותכריכין : אחנא תגרי · אחינו הסוחרים : דאזבוני מיבדקי · באחריתם נראה עשרם כגון זה שאין לו עכשיו במה ליקבר ועל מת עני אומרות אותו כדי שירחמו עליו : רהיט ונפיל וכו' · תגר וטרחן היה כל ימיו ועכשיו נפל ריקן בלא ממון : אמברי זיפותא יזיף · עכשיו כשמבקש לעבור מן העולם צריך ללות ממון לתכריכין ל"א רהיט ונפל בדיורי בדאגה ויגון : מותא כמותא · מיתתו של זה כמיתת אחרים היה שהכל מתים : ומרעא חיבולא · אבל חיבול גדול חולי גדול היה לו ויסורים קשין יותר מאשר בני אדם חיבולים *) רבים נחשב אליו חולי זה שנחלה חולי גדול מאשר מתים : דברים של מיתה · וקא מפרש תלמודא מאי נינהו דברים של מיתה : דיספד יספדוניה · שלא יאמר מה לי להספיד על מת שאינו קרובי אלא יחשוב בלב שאם יספוד יספדוהו: דיטען · אחרים לקבורה: דידל · המרים קול בהספד: א"ד די לא ידל ידלוניה · מי שלא מרים עלמו בגסות אבל הוא מטפל למתים מרימין לו מן השמים : שנאמר כי טוב אמר לך עלה

מכ' שנה : [גוד גרמא מככי ונמטי כו' · פרש"י אינו מובן לי ועי' בערוך ערך נד ב' שני פירושים] : עטוף וכסו וכו' דבר רמי וכו' · פירש בערוך בערך עטף כאדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושים נאים כי זה האיש הבא ליקבר אליכם בן גדולים הוא וי"א וכו' ע"ש : שיול אילטלא דמלתא לבר וכו' · עיין פרש"י ועוד נראה לפרש כפשטיה דבעני ממש שמת איירי ושיול אילטלא דמלתא למת לתכריכיו ואמר לבר חורין עש"ה במתים חפשי וגו' ושלימו זוודא ר"ל דכלו כלי תכריכיו דאין לו והם קרויין זוודא כמ"ש בערוך בערך זווד : רהיט ונפיל אמעברא וכו'· רהיט ורץ כל ימיו אחר מחיה ועתה נפל אמעברא במקום מעברות מהעוה"ז לעולם הבא ויזפותא יזיף וחוב שהלוה עדיין עליו כמ"ש כל הרוצה ללות יבא וילוה וכו' : אחנא תגרי אזבוני מיבדקי וכו' · פירש בערוך אחינו סוחרים שעל קיניהם נבדקין כלומר במקום סחורותם נבדקין הנאמנים הם אם לא כמו שכתוב בג' דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו בכעסו עכ"ל : [א"ד דלא ידל ידלוניה דכתיב כי טוב וגו' · י"ל נהאי

כב שם ע"ב משנה *נשים במועד מענות ולא מטפחות[א] · [גמרא] מאי אמרי אמר (רבא) [רב] ווי לאזלא ווי לחבילא אמר רבא נשי דשכנציב אמרי הכי ווי לאזלא ווי לחבילא ואמר רבא נשי דשכנציב אמרי גוד גרמא מכבא ונמטי מיא לאנטיכי · ואמר רבא נשי דשכנציב אמרי שיול אצטלא דמלתא לבר חרי דשלימא זוודיה ואמר רבא נשי דשכנציב אמרי עטוף וכסו טורי דבר רברבי ובר רמי הוה · ואמר רבא נשי דשכנציב אמרי אחנא תגרי (דאזבוני) [אזבוזגי] מיבדקי · ואמר רבא נשי דשכנציב אמרי רהיט ונפיל ואמברי זיפותא יזיף ואמר רבא נשי דשכנציב אמרי מותא כמותא ומרעא חיבוליא :

כג שם תניא [ב]היה ר"מ אומר (קהלת ז) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה וגו' מאי והחי יתן אל לבו דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטענוניה (דילוי ילווניה) דידל ידלוניה · וא"ד די לא ידל ידלוניה דכתיב (משלי כה) כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך :

ת"ר

*) הגאון מהרא"ז מרגליות ז"ל בספרו שם אפרים פ' משפטים כתב שיש כאן בדברי רש"י ז"ל ט"ס וצ"ל רבית נחשב אליו וכו' כי חבוליא הוא תרגום של נשך ורבית לא תשימון עליו נשך ת"א לא תשוון עלוהי חבוליא והכוונה הוא כמו שפי' הערוך בערך מת וז"ל המות של זה כמיתת כל אדם אריכות חוליו תוספות כרבית המלוה עכ"ל ודפח"ה [ועי' בהגהות מהר"ן חיות] :

א מגילה ג ע"ב :
ב נדרים פג ע"ב כתובות עב ע"א :

עיני יצחק

אמר רב נשי דשכנציב אמרי הכי ווי לאזלא ווי לחבילא נראה שאמרו זה על מות צדיק שבחייו היה תמיד הולך בתורה והשגה מעלה מעלה ועתה במותו (ווי לאזלא) שנתבטל עוד הליכתו בקודש מסגנת התורה (וגם ווי לחבילא) ר"ל ווי למשא שלא יזכה עוד גם למעש"ט שיוליך עמו למעלה רק שיסתפק במה שהכין כבר בחייו ואמרו זה כדי לזרז השומעים לסגל בתורה ומעש"ט כפי כחם בחיים או שלשון (חבילא) הוא מלשון משכון ע"ד הכתוב אם חבול תחבול וכו' וכאומר ביותר יה"ה ווי לרשע על שזה הצדיק נתמשכן על ידי חטאיו של הרשע עוד נראה שכנגד גוף המת שמוליכין אותו לקברו אמרו (ווי לאזלא) ווי להליכה כזו ונגד לער הנפש שהיא כעין שלשלת וחבל משרשה מעליונים וכמו שפי' ע"פ יעקב חבל נחלתו מפני שהיא כעין חבל המקשר ומדביק גוף האדם לקונו ב"ה עז"א (ווי לחבילא) וק"ל : ואמר רבא נשי וכו' · גוד גרמא מככא ונמטי מיא לאנטיכי · פי' רש"י כלומר הדרא מיא למפרע כלפי מעלה עכ"ל ולא זכיתי להבין דבריו אך לפי שטחיות המאמר נראה שהוא רומז על מחז"ל (ברכות יז) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני · נמצא שהצדיק הוא מפרנס בזכותו לדורו והוא דומה כמו השינים שבאדם שהם זנים את כל הגוף וכשהצדיק מת הוא דומה כאדם שנתמעטו שיניו · וכמחז"ל נתמעטו שיניו נתמעטו מזונותיו ולכך כשהיו מספידים על העדר הצדיק אמרו (גוד גרמי מככא) וזה רמז שמת הצדיק שהוא המפרנס

הגהות

פי' בתוס' דאזבוני מבדקא · כלומר סוחרים המקבצים ממון נראה עשרם כי לא ישאו מאומה בעמלם : רהיט ונפיל וכו' · כל ימיו טרח ורץ במרוצה הפעם הזאת צריך ליתן מכס לספן להעבירו הנהר ופורע לו כל הקפותיו קודם שיעבירנו : דשלימא זוודיה · בכל מה שיגע אין לו חלק ולא יצטרך לעשות צדה עבורו

יותר : והר"ן ז"ל כתב השאילו לזה הנכבד גלימא של משי שכבר הושלמו תוצאותיו ולא תצטרכו להוציא עליו עוד מזון וכסות וזה היו אומרים על עני בן טובים שאין לו תכריכים לפי כבודו : עטוף וכסו וכו' · התעטפו והתכסו ההרים בחשך שבן גדולים ובן גבוהים היה המת הזה · זה היו אומרים על אדם גדול

הרי"ף

מאי והחי יתן אל לבו וכו' · ודריש באשר הוא סוף כל האדם כאשר הוא עושה הוא גם כן סופו דיספד יספדוניה וכו' :

עין יוסף

רק שמתחלה טרם יקשר נפשו נמלא אימת מות ממלאך המות · לכן אמר אי אמר לי הקב"ה זיל הוי בעלמא כדמעיקרא לא בעינא · משום דנפישי בעתותא דמה"מ · אע"פ שלא ליערני :

כב ונמטי מיא לאנטיכי · כלומר הדרי מיא למפרע כלפי מעלה (רש"י) ועיין בענף ותבין · והערוך ערך גד שני פי' חתוך המאכל מן השינים · יגיע את המים באנטוכי כלומר כיון שנחתך המאכל מפי התולה · בוערת בו חמות ומתחממת מי רגליו כחמות אנטוכי · דתנן אנטוכי אף על פי שהיא גרופה אין שותין הימנה (שבת מא) : פ"א טול עלם מן השינים שהיה לועס פת ואותם מים שהיה שותה לאחר פיתו יוליכם לאנטוכיא : עטוף וכסו טורי דבר רברבי ובר רמי הוה · פי' כאדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושים נאים · כי זה האיש הבא להקבר אלליכם בן גדולים הוא · ויש אומרים לבני אדם אמר התעטפו והתכסו במלבושיכם הנאים ועמדו על ההרים וכסו אותם בשעת קבורתו כי בן רמים וגדולים הוא · פי' אחר טורי הם השרים ותכם בלטיף התעלף תרגום ירושלמי ברדידא ואיתעטפת · וכן הוא לשון מקרא ועמקים יעטפו בר (ערוך ערך עטיף) : אחנא תגרי · פירש בערוך אחינו סוחרים : אזבזגי מיבדקי · על קיניהם נבדקים · כלומר במקום סחורותם נבדקין הנאמנים הם אם לא כמו שנאמר בשלשה דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו בכעסו עכ"ל · או פי' אחינו הסוחרים באחריתם נראה עשרם · כגון זה שאין לו עכשיו במה ליקבר · ועל מת עני אומרות אותו כדי שירחמו עליו : ומרעין חיבוליא · אבל היסורין הן רבית שהיה לו יסורין קשין יותר מאשר בני אדם · (ערוך ערך מת ג) :

עיון יעקב

וברמב"ם פי"א מהלכות עכו"ם דין י"ג ע"ש וצ"ע : נשי דשכנציב · כ"ל ללמוד דרך ארץ לענות בלשון לא וקצר ולא יהיה כמוליא דבה : תניא ר"מ אומר · אגדה זו מפורשת היטב

ענף יוסף

כב ווי לאזלא ווי לחבלא · יש לפרש מלילת הקינה שלזו כי הספינה ההולכת בימים ובנהרות מתואהרת אזלא והחבלים המקשרים את הנסרים יתדבקו ולא יתפרדו מתואהרים בשם חבילא והנה ידענו כי חז"ל דימו המיתה שלא בזמנה בשם פיטורא (ליפורא) בפי ווסט (עיין רש"י לקמן סוף מסכת) שר"ל החבל אשר בפי נקב הספינה כי בבוא האדם למשוך את החבל מחלל זה הנקב · לא יומשך ממנו בטוב · עד כי יתחלק החבל ויופסד קלת ממנו · בהתנתק ממנו חוטים חוטים · וכן עלם הספינה יקולקל קלת · בהשתבר ממנו חלקי העץ ויעשו רסיסים · כקש וכגבבא · כן האדם בלאת נפשו שלא בזמנו יקולקל הגוף המתואר בספינה המנוקבת · ויתקולקל גוף הנפש המתוארת בשם חבל ופטורא (אי הים) : נשי דשכנציב אמרי הכי ווי לאזלא ווי לחבילא · גם זה אמרו על מי שמת בקולר ימים · ודימו ענין האדם · בשני חלקיו הגוף והנפש · למי שהולך ומוליך אתו עמו איזה משא של סחורה · והנה בבואו אל המקום המכוון בדעתו · ומקיים את אשר נלטווה מאת משלחו להניח את המשא אל מקום פלוני תתנותה · אז אשרי אל ההולך בשליחותו · כי ענתה בו לדקתו · כי יבא על שכרו · גם אשרי וטוב לו למשא · אשר באה אל המקום המכוון לה מאת בעליה · שמה יקנה אותה הקונה והמקבל לעשות מעשהו אל המכוון התכליתיי · אשר באה לידיו · אמנם בשיפגעו במוליך את המשא · פגעי הזמן ומרלחי הדרך · באופן אשר מוכרח להשליך את המשא באם הדרך · אז ווי להולך · כי לא ישיג שכר טרחתו · כי לא הועיל בשליחותו · גם ווי למשא בהיותה הושלכת באשפה · בה תרמוס כל חייתו יער · וכל רומש על הארץ · כן האדם אשר מת בחלי ימיו · ווי אל הגוף ההולך ומוליך את הנפש אל המקום אשר היתה שם בתחלה · ונפסק דרכו ולא השלים כוונת הבריאה · שהגוף לא יקבל שכר שליחותו (ומתואר בשם אזלא) · גם אוי לנפש (המתוארת בשם חבילא פי' משא) כי לא באת אל המנוחה ואל הנחלה (אי הים) : גוד גרמא מככי נמטי מיא לאנטיכא · יש לפרש המלילה במשל הוא כי האדם אשר הוא בעלם תומו · לא יחסר כל בו · אינו מקפיד אל המאכל ואל כל נזיד אם נתבשל כל לרכו עדי ישים רך וטוב · כי יאמר הלוא יש לי כח בשיני הלועסים את המאכל ומחתכים

המתורגמן · א) מיט דען הענדען שלאגען ·

כד שם ת"ר כשמתו בניו של רבי ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו רבי טרפון ורבי יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא אמר להם ר' טרפון דעו שחכם גדול הוא ובקי בהגדות הוא ואל יכנס אחד מכם לתוך דברי חבירו אמר ר' עקיבא ואני אחרון פתח ר' ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו[א] הטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה נענה רבי טרפון ואמר (ויקרא י) ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' והלא דברים ק"ו ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת דכתיב (שם ט) ויקריבו בני אהרן את הדם אליו כך בניו של רבי [ישמעאל] עאכ"ו · נענה ר' יוסי הגלילי ואמר (מ"א יד) וספדו לו כל ישראל וקברו אותו וגו' והלא דברים ק"ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב ביה (שם) יען נמצא בו דבר טוב כך בניו של רבי [ישמעאל] עאכ"ו · מאי דבר טוב ר' (איבא) [זירא] ורבי חנינא בר פפא חד אמר *שבטל משמרתו ועלה לרגל וח"א שבטל פרסדאות שהושיב אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל · נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר (ירמיה לד) בשלום תמות ובמשרפות אבותיך [המלכים] הראשונים וגו' והלא דברים ק"ו ומה צדקיהו

רש"י

הגה: טוב תעלה ברשות ולא בגאוה שלא ברשות ויספילון וירחיקון מאללס: [הטריח רבותיו · שבאין לנחמו]: ראשונה ושניה · ב' בנים מתו לו בב' פעמים: לא עשו אלא מצוה אחת · ביום שמתו ועל שם אותה מצוה שעשו בו ביום שהוא היה יום הראשון למלא את ידם נאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו בניו של רבי שלמדו ולימדו תורה וקיימו מצות על אחת כמה וכמה שהנו ראוים לספדם: מה אביה · בנו של ירבעם: שלא עשה אלא מצוה אחת · וע"ש אותה מצוה שעשה משבחו הכתוב ואומר וספדו לו כל ישראל יען נמצא בו דבר טוב · אביה בן ירבעם בטל משמרתו וגדולתו אומנות המלך: ועלה לרגל · ולא הקפיד על מה שהקפיד אביו דכתיב עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם ילכו ישראל לרגל ויראו מלכות בית דוד יושבין בעזרה ואני לא אשב בעזרה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכות בית דוד לבד: פרסדאות · אורבים כדי שישבו לעולים ואביה לא הקפיד בכך וכשהגיעה משמרתו לשמור הדרך ביטלה והיו יכולין לעלות כל הרוצים לעלות: ובמשרפות אבותיך · שסורפין על

מהרש"א

להאי ליסנא דלא לענין הספד נאמר]: אמר להם רבי טרפון דעו שחכם גדול הוא ובקי בהגדות ואל יכנס וכו' · ר"ל אל יכנס אחד לתוך דברי חברו במשא ומתן כיון שחכם גדול הוא ובקי וכו' גם הוא יבא לידי משא ומתן עמנו ואבל אסור בו מדכתיב האנק דום אבל אם כ"א ידבר בלבד גם הוא ישתוק ומדרך ענוה אר"ע ואני אחרון ובע"י פירש בע"א בשם הר"ן: פתח רבי ישמעאל ואמר רבו וכו' · אמר שהוא פתח כדקאמרינן לקמן דאין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל וכו' ואפשר שמטעם זה בפעם ראשונה לא באו לנחמו כן לפי שהוא לא פתח לומר כן רבו עונותיו וכו' עד שתכפוהו אבלותיו: ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת וכו' · ר"ל דודאי כמה מצות עשו מקודם אלא כלומר מצוה אחת בעבודת כהונה שבו ביום בר"ח ניסן התחילו לעבוד בכהונה ויקריבו בני אהרן וגו' ומשום אותה מצוה אחת של העבודה הנוגעת לכל אמר ואחיכם כל בית ישראל וגו' שבשביל עבודתו מתו בניו של ר"י שעשו כמה מצות כללו בשביל רבים עאכ"ו שרבים מספידים אותן וכן תפרש גבי צדקיהו שצדיק גמור היה כדאמרינן פרק חלק והכא קאמר מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט אלא דהיינו מצוה אחת הנוגעת לכלל ישראל להציל ירמיה שיוכיח את ישראל לעשות תשובה אמר שיעשו לו רבים כבוד במותו ובמשרפות המלכים וגו' בניך שעשו כמה מצות כללו בשביל רבים על אחת כמה וכמה שהנו רבים מספידין אותן: דבר טוב וכו' חד אמר שביטל משמרתו וכו' · אסיפא דקרא קסמיך דבר טוב אל אלהי ישראל

יד יוסף

א שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה לרגל ז"ל רש"י במלכים:

עיני יצחק

לדורו כמו השיכים (ונמטי מיא וכו' ופי' רש"י כלומר הדרא מיא למפרע כלפי מעלה) נראה שהוא הרמז שגם המעט השפע שכבר נתעוררה לירד מלמעלה בזכותו עתה כשמת תחזור אותה השפע הנדמה (למים) למקורה כלפי מעלה ולשון (אנטיכי) הוא הנקרא בל"א (סאמעוואר) כמאחז"ל (שבת מא) אנטיכי אף על פי שגרופה וכו' והוא דוגמת הרוצה לכבד את חבירו בכוס של חמין שלקח מאנטיכי אך בתוך כך כעס עליו ונטל הכוס החמין והחזיר לאנטיכי ולא נתן לו וכך גם השפע המעט שירדה כבר לעולם בזכות הצדיק נוטל עתה למעלה וזמ"ש רש"י (הדרא מיא וכו') ובדרושינו בארנו שזה כוונת מדרש ראה שמעו והאזינו אל תגבהו אל תגביהו את הטובה מלבא עליכם ודו"ק · עוד נראה לפרש שידוע שמי שיש לו שינים חזקים איכו מדקדק אם תבשילו מבושל היטב או נתבשל רק שליש בישולו כי הוא יכול ללעוס בשיניו הדק היטב · אבל אם נפלו שיניו מפיו אז צריך לבשל מאכלו הטיב ולחזור לשפוך מים לאנטיכי כדי שתתרכך המאכל מאד וזה מ"ש (גוד גרמי מככא) כשנטלו שיניו אז (נמטי מיא לאנטיכי) הוא צריך לשפוך עוד מים באנטיכי כדי שתתבשל היטיב והנמשל נראה שאמר זאת על הסתלקות של תלמיד הגון וחריף שהיה די להרב ללמדו ברמז ובקצרה וכמ"ש חז"ל לעולם ילמד אדם לתלמידו דרך קצרה אבל עתה שנסתלק האי צורבא מרבנן לא נשאר עוד תלמיד

הכותב

שמת בדרך כבוד ועושר והולך בכל צרכו והיו אומרים התעטפו הרים וכסו עצמכם בבלי כבוד כי מאד אתם נכבדים בתכריכי הגדול שיגין עליכם:

וכתב הר"ן ז"ל על המאמר אל יכנס אדם לתוך דברי חברו · פירוש שלא ידרוש שום אחד ממנו מה שיאמר חברו: אר"ע ואני אחרון · פירוש ולא אדרוש

עיון יעקב

בחדושינו דכתובות דף ע"ב ע"ש: פתח ר' ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו הטריח רבותיו · תלה רבי ישמעאל הסרחון בעצמו שעבירותיו גרמו עבירה שהוצרך להטריח את רבותיו שיבואו לנחמו ולהספידו הספד בניו והם השיבו לו שהוא לא הטריח אותם רק שבאו בשביל כבוד בניו וכל אחד הביא ראיה לדבריו כסדר הכתובים מתורה ואח"כ מנביאים ראשונים ואח"כ מירמיה ואח"כ מתרי עשר זו זכריה: בשלום תמות · וליכא למימר דמש"ה מקרי בשלום תמות כיון שימות על מטתו ולא יפול בחרב גם יעשו לו כבוד כמו שעושין

עאכ"ו דמשמע שעשו הרבה מלות סמוך למיתתן ומנין להם כך ועוד נראה מה זו נחמה שבאו לנחמו והזכירו יגיעות וצרות רבות אחרות כמו שאמר רבן יוחנן בן זכאי כשבא לנחמו והזכירו צרות אחרות אמר לא די צערי אלא שהזכרתוני צערן של ראשונים וי"ל שהשלמים אלו בזה באו לנחם לר' ישמעאל שאמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו כי זה יורה שבחטאיו מתו בניו ולזה נענה ר' טרפון ואמר לו הנה מצינו בבני אהרן שכל השומע אומר כי בשביל אהרן אביהם מתו כי באהרן התאנף ה' להשמידו זה כילוי בנים אבל אחר העיון מצינו שלא מתו בשביל אביהם שהרי צוה הקב"ה לאהרן ולבניו שלא יתאבלו רק אחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' ואם אהרן גרם מיתתם למה מנעו ה' מלהספיד ולבכות עליהם אלא ודאי שאין לאביהם אהרן שום גרמא במיתתם וגם אין לומר שבחטאם מתו שהקריבו אש זרה שאם כן איך צוה הקב"ה לישראל שיבכו את השריפה כיון שהם גרמו לנפשם בחטאם ומכאן משמע שצלמים הם וראוים שיבכו ישראל את השריפה ובודאי שכיון שבאותו היום עשו מצוה עשו מצוה בהקרבה דכתיב ויקריבו בני אהרן את הדם הגינה אותה קריבה על קריבת אש זרה והלא ק"ו שנדב ואביהוא שלא היה בידם מה להגן כנגד חטאם של הקרבת אש זרה אמר הקב"ה כל ישראל יבכו את השרפה שהם בזכותם כי שלמים הם מחטא ועון שבודאי ראוים ישראל לבכות כל שכן בניו של רבי שלא נודע להם חטא כמו שנוגע בבני אהרן מיתתם כי לא היה מיתתם בשביל חטא והם השלימו עצמם ואין חסרונם אלא לבני דורם וכל ישראל יבכו על חסרון זכותם נענה ר' יוסי הגלילי ובא לומר שלא יתכן לומר כי בעון אבות מתו בניו שהוא אומר רבו עונותיו תכפוהו אבליו שהרי אביה בנו של ירבעם שנודע חטאו של אביו שחטא והחטיא ונגזר עליו ועל ביתו השמד וכלה כדכתיב והכרתי לירבעם משתין בקיר המת לירבעם יאכלו הכלבים ואעפ"כ בנו אביה שנמצא בו דבר טוב זכה לקבורה ולא נענש בעון אביו ירבעם ואע"פ שלא היה ביד אביה אלא דבר אחד טוב בלבד כ"ש בניו של רבי שיש בידם כמה מצות שאין לומר שנענשו בשביל אביהם וכ"ש שלא נודע דבר של חטא לרבי שבודאי אין לומר שמתו בעון אביהם אלא שהגיעו אל שלמותם והלכו אל הנחלה: נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר ומה צדקיהו וכו' · הכונה לומר שלא מתו בניו של רבי ישמעאל בחטאם וכל שכן בחטא אביהם שהרי צדקיהו כתיב ביה ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים ואעפ"כ אמר לו הקב"ה בשלום תמות והוי אדון יספדו לך וכל זה בשביל מצוה א' שעשה

הרי"ף

והלא דברים קל וחומר ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת וכו' · פי' רש"י שלא עשו אלא מצוה אחת ביום שמתו וכן פירש אחר כך והאי מצוה דקתניב לא קאמר אלא אותה מצוה שסמוך למיתה עשו שבשביל אותה מצוה זכו להספד דנדב ואביהוא וצדקיהו הרבה מצות קיימו בישראל וקשה מנ"ל שמה שצוה הקב"ה ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה היה בשביל המצוה שעשו באותו היום בלבד דילמא צוה לאחיהם לבכות בשביל כל המצות שעשו בעודם חיים וע"ק אם לא עשו אלא מצוה אחת דקאמר הוא סמוך למיתתן ולא קא חשיב מצות שעשו בחייהם אם כן איך הוא אומר בניו של רבי

ענף יוסף

אותו דק דק בעוד טעמו בו · ואז יבלעהו בעודו כה ומבושל בקלתו · ונגלה בלא מים · אבל בנפול שיניו ונפיו ומלתעותיו קולקלו יאמר שפוך מים שפוך · שפות הסיר שפות · יבשלו את הבשר היטב הדק · כי באין שינים (תתמעט הלעיסה) מי יתחכנו דק דק · כן הטעם הזה וכן הגוי הקדוש הלזה · כי בעוד לדיקים בקרבה המתוארים בשינים (במאמר שיניך כעדר וגו') ומתקנים המאכל והפרנסה אל כלל האומה · כאמרם ז"ל כל העולם כולו ניזונים בשביל חנינא בני וכו' · וכאמרם ז"ל שלשה פרנסים עמדו לישראל משה אהרן ומרים וכו' · אז אין קפידא כ"כ אל כלל האומה המתוארת בשם אנטיכא (למה שהמאכל מושם תוכו) · והיינו כי בצדקת הצדיקים ממתיקים דינא קשיא · ועושים מדין רחמים · אבל בזמן שהצדיקים עם אלהי אברהם נאספו · כי לאלהים עלו מגיני ארץ · אז צריכין אנחנו לאמטויי מיא לאנטוכא · כלומר להושיע כחות הרחמים · ואז יאמר ליעקב ולישראל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים (וידוע כי החסד והרחמים מתוארים בשם מים) (אי"ס):

עץ יוסף

כד פרדסאות · עי' רש"י נראה הא דפרש"י וכשהגיע משמרתו וכו' · משום שקשה דאמרו בתענית סוף פ"ד ע"ו באב מאי י"ט היה בו · ואמר עולא

המתורגמן. א) זיין טרויער האט איהם ערגריפפען איינע נאך דיא אנדערע.

מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט כך בניו של רבי[ישמעאל]עאכ"ו נענה ר"ע ואמר (זכריה יב) ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרימון בבקעת מגדו [א]ואמר רב יוסף [ב]אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר בעידנא ההיא יסגי מספדא[א] בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בר טברימון וכמספד יאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגדו והלא דברים ק"ו ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב (מ"א כב) והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב כך בניו של רבי[ישמעאל]עאכ"ו. א"ל רבא לרבה בר מרי כתיב ביה בצדקיהו (ירמיה לד) בשלום תמות וכתיב (שם לט) ואת עיני צדקיהו עור א"ל הכי א"ר יוחנן שמת נבוכדנצר בימיו וא"ל רבא לרבה בר מרי כתיב ביה ביאשיה (מ"ב כב) לכן הנני אוסיפך על אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום וכתיב (ד"ה ב לה) ויורו היורים למלך יאשיהו [ג]ואמר רב יהודה [אמר רב] שעשאוהו ככברה [ב] א"ל הכי א"ר יוחנן שלא חרב בית המקדש בימיו [אמר רבי חמא ברבי חנינא מנין לחתן שמיסב בראש שנאמר (ישעיה סא) כחתן יכהן פאר מה כהן בראש אף חתן בראש וכהן גופיה מנלן [ד]דתנא דבי רבי ישמעאל (ויקרא כא) וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון] · אמר רבי חנינא קשה יציאת נשמה מן הגוף [דף כט ע"א] כציפורי בפי הוושט רבי יוחנן אמר [ה]כפיטורי בפי וושט אמר רבי לוי בר חיתא [ו]הנפטר מן

רש"י המלכים לאחר מיתתן כל כלי תשמישן: שלא עשה אלא מצוה אחת · סמוך למיתתו וע"ש אותה מצוה שהעלה ירמיהו מן הטיט זכה למשרפות אבותיו ולמות בשלום וספדו עליו הוי אדון והאי מצוה דקא חשיב לא קאמר אלא אותן מצות שסמוך למיתה שבשביל אותם מצות זכו להספד דצדקיה ונדב. והביאות הרבה מצות קיימו בישראל ואחאב נמי קיים מצות דהא אשכחן ביה מצוה דלא חשיב לה דכתיב ויפש שק על בשרו וילום וישכב בשק ויהלך אט וכתיב הראית כי נכנע אחאב: לא הוה ידענא מה הוא· דמשמע מספד הדדרימון בבקעת מגדו חדא מלתא הוא: והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם · אעפ"כ היה מחזיק עצמו במלחמה כדי שלא ינוסו ישראל ולא יהרגו בנוסם: כצפורי בפי הושט · כחבל שיש בו קשר ויוצא בקושי מן התוכן: פיטורי · שקושרין שתי וגו' דהיינו לעלות אל ה' אלהי ישראל לירושלים לבטל דברי אביו ירבעם שאמר אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' וגו': כמספדא דאחאב בן עמרי דקטיל יתיה הדדרימון וכו' · פירש רש"י בספר זכריה מדכתיב ביה ותעבור הרנה במחנה והוא הספד וכו' עד כאן לשונו אבל בפרק נגמר הדין דרשוהו מלשון שמחה באבוד רשעים רנה ועניין דבר אחד טוב שעשה שהיה עומד ומתחזק במרכבה כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה כך פירש"י בספר מלכים: וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטיל יתיה וכו' · ונראה הא דמדמה ההוא מספדא שיהיה לעתיד בירושלים למספד דאחאב ויאשיהו לפי מה שמפורש פרק החליל דההוא מספדא דירושלים יהיה לעתיד על משיח בן יוסף שיהיה נהרג או על יצר הרע שיהיה נהרג והוא מספד על היחיד כמה שכתוב וספדו עליו כמספד על היחיד וגו' ודומיא דהכי מספד דאחאב שלא נהרג רק הוא כמ"ש ומלך ארם לוה וגו' לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל וגו' · וכן ביאשיהו דכתיב וילך המלך יאשיהו לקראתו וימיתהו במגידו כראותו אותו ובד"ה ויורו היורים למלך יאשיהו וגו' שנראה שלא נהרג רק הוא וכדכתיב ויקונן ירמיהו על יאשיהו: ואמר ר"י אמר רב שעשאוהו ככברה וכו' · להפליג הקושיא מייתי ליה הא דרב יהודה דלא זו שלא מת על מטתו בשלום אלא שנהרג במיתה משונה שעשאוהו ככברה: שמת נ"נ בימיו וכו' · מפרש"י בספר ירמיה בשלום תמות וכו' כל ימי נ"נ לא יצאו אסיריו וכשמת נ"נ יצא צדקיהו מבית האסורין ולמחרת מת וקברוהו בכבוד עכ"ל: שלא חרב בהמ"ק בימיו וכו' · וכן מפורש בהדיא בקרא ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראנה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה: וליטול מנה יפה ראשון וכו' פירשו בתוס' יש לישראל ליתן לו וכו' ע"ש ובפרק קונם יין פרש"י כשחולק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים עכ"ל ושם בחדושינו מפורש: קשה

תוספות

וליטול מנה יפה ראשון· פי' יש לישראל ליתן לו אבל הוא אין לו ליטול כדאמרינן פרק מקום שנהגו (פסחים כ:) הנותן.

ע"א : א מגילה ג עקיצא ב לאו רבי הוא דמייתי לה אלא בעל הפ"ס והתרגום היה מקובל לרב יוסף והתנאים ידעו ג"כ ור"ע דידע מסיק והלא דברים ק"ו : ג תענית כב ע"ב סנהדרין מח ע"ב : ד הוריות יב ע"ב נדרים סב ע"א גיטין נט ע"ב:ה ברכות ח ע"א קה"ר פ"ו תנחומא מקץ : ו ברכות סד ע"א שמ"ר פ"ה תנחומא סדר שמות סי' כא:

עיני יצחק

דוגמתו עד שנדמו סגשארים כאלו ח"ו (גוד גרמי מככא) ר"ל שנתקו שיניהם ואין ביכולתם להבין עוד ברמז והוא ע"ד (ע"ז י"ח) למגרים אינים והדר למסבר דכתיב גרסה נפשי ולא כתיב טחנה · וגם איתא בירושלמי הראשונים חרשו וקצרו ודשו ואפו ואנו אין לנו פה לאכול · שמזה נראה שתיארו למי שיש לו כח לדייק ולפלפל (לטחינ') שהוא כינוי לשינים הטוחנים המאכל · ולפ"ז מי שאין לו כח זה נמשל למי שנתקו שיניו · ולכך (וכמטי מיא לאנטיכי) ר"ל שצריך הרב מעתה לפרש לתלמידיו היטיב סדק ולהאריך לשון כדי שלא יטעו בדבריו וכמבואר : וא"ר נשי וכו' · שיול אזטלא דמלתא לבר חרי דשלימא זוודיה·פרש"י אזטלא תכריכי משי היקרים עכ"ל ע"ש · ונראה שאמרו זאת על העדר לדיק עני · שאין לו תכריכין לפי כבודו · ולזה אמרו שראוי לשאול לו לשעה ולקנות לו תכריכין חשובים שבזכות זה ילין בעדם בעוה"ב וישולם כפלים בשכרם · ולא תחושו שלא יהיה לו פנאי לזה ע"י שיהיה טרוד בדינו· לא כן שבאמת כבר הוא (בר חרי) שהוא בן חורין מכל חטא ואין עליו שום דין · רק שעתה שלימו זוודיה: וא"ר נשי וכו' · עטוף וכסו טורי וכו' ·

הכותב

שום דבר עד שתאמרו : ככברה · נפה שכולה חורין חורין

הרי"ף

שעשה להעלות את ירמיהו מהטיט כ"ש וק"ו בניו של רבי שלא נודע להם חטא שלא נכריתו מאד חטא אלא מאד שהגיעו לשלמותם וכן דרש ר"ע ק"ו מאחאב שהרבה לפשוע בשביל דבר אחד שעשה שלא הפיל לבן של ישראל במלחמה וינוסו ויהרגו אותם ספדו לו כל ישראל כ"ש וק"ו בבניו של רבי שלא חטאו שראוי לסופדן בשביל שחסר זכותם לישראל זה נ"ל בביאור המאמר אבל לפרש"י צ"ע: כל היוצא מבהכ"נ לבית המדרש וכו' · הכוונה אע"פ שגדול בית המדרש מבית הכנסת כדאמרינן התם אע"ג דהוה להו תליסר בתי כנסיות לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי היוצא ממקום זה למקום זה או מבית הכנסת לבית המדרש שהוא עולה או מבית המדרש לבית הכנסת שהוא למטה ממנו זוכה להקביל פני

עיון יעקב

שעושין למלכים וכן פירש הרד"ק שם דהא כבר כתיב להדיא לא תמות בחרב וכמלכים ראשונים וגו' כן ישרפו לך והוי אדון יספדו לך ולמה כתיב בשלום תמות אלא ודאי שמת נבוכדנאצר בימיו ולפי מה דאיתא בהוריות דף י"א שצדקיהו שמו שלום לפי שבשלמה מלכות בית דוד בימיו אפשר דעל זה רמז לו ירמיה בשלום תמות שתשלם מלכות בית דוד בימיו ולא רצה לגלות כן בפירוש משום כבודו ושלום מלכות וכן גבי יאשיה י"ל שמה שאמר לו הנביא ונאספת אל קברותיך בשלום דהיינו שרמז לו שימות על ידי חרב של שלום כדאיתא בתענית דף כ"ב כן י"ל דרך רמז אבל אין לנו אלא מה שנאמר לנו בקבלה בגמרותינו : קשה יציאת נשמה מן הגוף · ומס"ע אמרינן ביומא דף כ' שקולה הולך מסוף עולם ועד סופו וכן הוא בביאתה לעולם כדאמרינן שם וי"א אף לידה ואמרינן בעלמא הלואי שתהא יציאתו כביאתו בלא חטא · ואחר כל דברי אגדה במסכת זו כבר נתבאר בסוף מסכת ברכות בחדושינו יעו"ש ואין כלי מחזיק ברכה אלא שלום : סליקא לה מסכת מועד קטן

עין יוסף

יום שבטל בו הושע בן אלה פרדסאות שהושיב ירבעם ב"כ על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל· הרי שעד הושע בן אלה לא בטלום · לכן מתרץ רש"י כאן שאביה לא ביטל רק כשהגיע משמרתו וכו' אבל בלא עת משמרתו היו הפרדסאות קבועים · והושע בן אלה ביטל בביטול גמור לחלוטין לעולם : ועיין מ"ם ע"ז סוף תענית : כפטורי בפי וושט · פיטורי חבלים בפי וושט הוא הנקב שהוא עגול כפי וושט ור"ל יש אוקינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל · ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוחבין בנקביו ותוקעין אותו בדוחק לפי שהן נכסין כמדת הנקב (רש"י ברכות דף ח ע"א) ודע ששם אמרו כן על מיתת אסכרא

ענף יוסף

כד כמספד דאחאב בר עמרי וכו' וכמספד יאשיהו בן אמון וכו' · להסביר הא דמדמה ההוא מספד שיהיה לעתיד בירושלים על משיח בן יוסף שיהיה נהרג · למספד דאחאב ויאשיהו · הוא למשל איש זקן שכהו עיניו מאד לא יוכל לראות כלל בלי כלי הראות (שקורין ברילין) אבל אינו יכול להשיג הכלי הראות בכל המדינה שיהיה טוב לו לפי עיניו · ולפי הדרישה והחיפוש השיג כלי הראות ממדינה אחרת שהיו טובים לו מאד ויאירו עיניו · ולאחר משך אבד אותם בוודאי לערו גדול מאד שנעשה עור וחשכו עיניו · ועכ"פ לערו אינו על עצמות הכלי הראות · שהרי הם דבר מעט הכמות · רק לערו הוא על התועלת שהיה לו מהם · ואם יקרה שאיזה שר וגדול יאבד אבן טוב יקר · הלא לערו אינו על תועלת שהרי מה תועלת היה לו ממנה רק לערו הוא על הכמות שהיה שוה הרבה הון יקר ורב ובאם שיקרה איזה עשיר מופלג זקן שכהו עיניו ולא מצא במדינתו כלי הראות עד שע"י השתדלות הרבה שלחו לו כלי הראות משובצים באבנים יקרות · הוא אם יאבד אותם · יש לו לער בכפלים הן על הכמות והן התועלת הרב שהיה לו מהם · והנה כשנהרג אחאב לא בכו עליו מאד עלמותו שהרי היה רשע · רק בכו על התועלת שהיה להם ממנו שהיה מולך בכיסה (והיו

המתורגמן. א) ווירד גראס זיין דיא קלאגע. ב) לעבערדיג וויא איין זיעב.

א ברכות סד ע"א :
ב שם שוח"ט מזמור פ"ד :

יציאת הנשמה מן הגוף כפטורי וכו' · ולעיל מדמה ליה להקל וליכא לער אלא כמשחל ביניתא וכו' היינו לצדיקים דמיירי ביה לעיל והכא בסתם בני אדם קאמרינן : [לא יאמר לו לך לשלום וכו' וכל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש וכו' · הכל מפורש בסוף מס' ברכות] : סליקא לה מסכת מועד קטן

ספינות ביחד : אין להם מנוחה · לשבח קאמר והולכין מגן עדן לרקיע ומרקיע לגן עדן לעייל ולשמוח שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון : סליקא לה מסכת מועד קטן

תוספות

הנותן עיניו בחלק יפה וכו' ומיהו נראה לי דהכא כיון שזהו דינו יכול לראות סימן ברכה ואע"פ שאומרים בפרק הזרוע (דף קלג.) ונתן ולא שיטול מעלמו אין זה לוקח מתנות כי אם רואה שפיר מה שהוא רוצה ואומר ליתן לו :
סליקא לה מסכת מועד קטן

מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום · הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר (בראשית טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום · הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו שאמר למשה (שמות ד) לך לשלום הלך והצליח דוד אמר לאבשלום (ש"ב טו) לך בשלום הלך ונתלה : אא"ר לוי כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבית הכנסת זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (תהלים פד) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון א"ר חייא בר אשי אמר רב בתלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון :

סליקא לה מסכת מועד קטן

הכותב

שלום זה בהמ"ק כדאמרינן במסכת ר"ה בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה : אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב · כלומר אפילו לאחר מיתה יעסקו בתורה לפני השכינה כדאמרינן במעשה יהודה לא הוה ידע למשקל ולמטרח בהדי רבנן : דכתיב ילכו מחיל אל חיל וגו' · וזהו בשעת פטירתן שנהנין מזיו השכינה וזהו ציון של מעלה שהוא כנגד ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו עכ"ל הר"ן ז"ל :

נראה מפרש"י והתוספות שבסוף המסכתא כתוב מאמר אר"א אמר רבי חנינא ת"ח מרבים שלום וכו' · ואני לא מצאתיה בגמ' וטוב לכתוב כאן פירושו כמו שכתוב בפרש"י ובתוספות : וזה לשון רש"י וכל בניך למודי ה' · כיון שכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך : יהי שלום בחילך · חיל התלמידים שמלמדים תורה ברבים : למען אחי ורעי · אלו ת"ח : ה' עוז לעמו יתן וגו' · וז"ל תוספות אמר ר"א אמר רבי חנינא ת"ח מרבים שלום וכו' · סמיך אהא דלעיל · אלא בוניך אלו ת"ח כדאמרינן במסכת שבת מאן בנאים אלו ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם : שלום רב לאוהבי תורתך כל הני פסוקים ואומר יהי שלום בחילך בחיל התלמידים שמלמדין תורה ברבים ואומר למען אחי ורעי אלו ת"ח :

סליקא לה מסכת מועד קטן

רי"ף

פני שכינה בעוה"ב כי בכל מקום שהם שורה שכינה כדכתיב אלהים נלב בעדת אל ובעוה"ב יראה אל אלהים שזוכה לקביל פני שכינה עין בעין יראה גאות ה' : ת"ח אין להם מנוחה · שפתותיהם דובבות בקבר ומהם עולים לישיבה של מעלה לפני ה' יראה אל אלהים ומשמיע לימודו לפני הקב"ה והקב"ה מתעשע בו וז"ש בציון הוא בציון ובירושלים של מעלה שהוא כנגד ירושלים של מטה : י"ג המאמר ת"ח מרבים שלום בעולם וכו' · בא להוכיח שת"ח לא מיבעיא שעושים שלום לעצמם אלא גם לכל העולם מרבים להם שלום שנאמר ורב שלום בניך אל תקרי בניך דא"כ היה לו למימר ורב שלומם כיון דכתיב וכל בניך למודי ה' אלא בא לדרוש רב שלום בוניך הם המתכוונים לחדש חידושי תורה גם מתכוונים ללמד לאחרים ומ"מ כי ידבר שלום הוא לעצמן של ת"ח אבל לכל העולם לא למדנו לזה הביא שאר הכתובים יהי שלום בחילך של הת"ח ולומדים תורה ומלמדים אחי ורעי שהם הת"ח מרבה עוז ושלום לכל ישראל בשבילן כי ה' עוז לעמו יתן שהיא התורה ובשבילם ה' יברך את עמו בשלום נמצא שהתלמידי חכמים מרבים שלום לכל העולם · ולמעלה במסכת ברכות ביארתי עוד :

סליקא לה מסכת מועד קטן

ענף יוסף

האומות יראים מישראל · וכשנהרג יאשיהו לא בכו על התועלת שהרי היה אז ילכות שפלה רק בכו על עלמותו שהיה לדיק גדול וחסיד · והנה כשיהיה נהרג משיח בן יוסף תהיה הבכיה בכפלים הן מלד עלמותו והן מלד התועלת שתהיה לישראל אז ממנו · וזהו שתרגם המתרגם בעידנא ההיא יסגי מספדא בירושלים (על משיח בן יוסף · כמו שהיה בשני ההספדין ביחד) כמספד אחאב וכו' שהיה ההספד על התועלת וכמספד יאשיה בן אמון וכו' שהיה ההספד על האיכות · כן יהיה השני ההספדים ביחד על משיח בן יוסף · ועיין מ"ש על זה במגילה פ"ק (בשם הרב הגאון מו"ה בנימין ראב"ד דק"ק הוראדנא) :

סליקא לה מסכת מועד קטן

עץ יוסף

אסכרא ולא על שהם מיתה : הנפטר מן המת וכו' · הטעם כי לך בשלום משמע שילך בהשלמה שכבר קנה · לכן זה ראוי לומר למת שכבר קנה והגיע אל שלימותו האחרון ולא יוסיף עוד שלימות יותר · אבל החי שאפשר לו תמיד לקנות שלימות יותר לריכין לומר לו לך לשלום שפירושו שיהיה מתחבר אל השלום ותמיד יוסיף השלום · לכן אם אומרים לחי לך בשלום היא קללה · שמשמע שאומר לו שכבר הגיע אל שלימותו האחרון וימות ולא יוסיף עוד שלימות (ספר נתיבות עולם דף מב) ועיין מ"ש בתנחומא סוף סדר שמות בענף : ילכו מחיל אל חיל · שילכו מבית המדרש לבית הכנסת ומבית הכנסת לבית המדרש אחר יראה אל אלהים בציון יזכו אל עליון : תלמידי חכמים אין להם מנוחה · כלומר תכלית אלא מוסיף והולך · וכדאיתא בקהלת רבה פ"ה פסוק מתוקה שנת העובד סי' כ . א"ר יוחנן כל מי שהוא ייגע בתורה בעוה"ז · לעוה"ב אין מניחין לישן אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ושל עבר ושל אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן עד היכן עד (שמואל ב ז) ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ ע"כ · וזה שהיה כאן שנאמר ילכו מחיל אל חיל עד יראה אל אלהים בציון . ודרש בציון עד"ש בפ"ק דברכות גבי אוהב ה' שערי ציון שערים המצויינים בהלכה · או הכוונה על ציון של מעלה שהוא כנגד ירושלים הבנויה כמו שכתב הר"ן · ור"ל עד היכן מוליכין אותו עד ציון של מעלה · וכתב היפ"מ שכל ת"ח מוסיף לפי ערך מה שיגע בעוה"ז · משום שבודאי אי אפשר לומר שהתוספת יהיה שוה לכולם : סליקא לה מסכת מועד קטן

עיני יצחק

נראה שאמרו זה בדרך בקשה כשהיו עומדים בבית"ק היו מבקשים להרים שיגינו על גופו של אותו לדיק שלא יהיה מופקר לשרלים ותולעים המלויים בהרים · וזה מ"ש (עטוף וכסו טורי) שההרים יעטפו ויכסו ויגינו על גופו · (כי בר רברבי ובר רמי הוא · ר"ל שהוא אדם גדול וגם בר אבהן · וראוי שיגינו עליו בקברו · ועיין (שבת י"ד) במ"ש א"ר פרנך האוחז ס"ת ערום וכו' : וא"ר נשי וכו' · אחנא תגרי דאזבוני מיבדקי נראה שאמרו זאת על מי שמת באהלו של תורה ובקדושה ואמרו שכמו שאין לתגר לשמוח כשקונה הסחורה רק אחר שמכרו ורואה שמשתכר יפה כך אין לאדם להחזיק עלמו שהוא בן עולם הבא עד שהוא זוכה למות בלדקו כמו הלדיק הנעדר הזה · וע"ד מחז"ל (סוטה כ"א) הגיע לפרשת דרכים נלול מכולם זה ת"ח ויום המיתה וע"ש פירש"י · או שבאו להפחיד מיום הדין שעד שהאדם לא נידון בב"ד ש"מ ויצא מהם זכאי אין ראוי לשמוח עדיין כי מי יודע מה יהיה דינו שם · כשיעיינו במסחרו אם טוב : וא"ר נשי וכו' · רהיט ונפיל ואמברי זיפותא יזיף . נראה שאמרו זאת על מי שהיה בחייו נבהל להון ואץ להעשיר ולא היה נותן שום פנאי לתורה ולמצות · ולא הכין לדה לדרכו כלל שגם זכות קטן שתלך לפניו עד קברו ע"ד לדק לפניו יהלך וגו' גם לזה לא זכה וזה מ"ש (רהיט) שהיה תמיד רץ ומסיר ומוטרד בפרנסתו ועתה (נפל אמברי) שאין לו שום זכות שיכול לעבור גם מעולם הזה לעולם הבא שגם זה הזכות המעט (זיפותא יזיף) שלריך הוא להסתייע בזכות אחרים : וא"ר נשי וכו' מותא כמותא ומרעא תיבוליא · נראה שאמרו זאת על מות אדם רשע גמור שמעותד לסבול עונשים קשים בגיהנם . וזה מ"ש (מותא כמותא) ר"ל המיתה הוא כמיתת כ"א ואינו ניכר ההבדל בינו לבין מיתת הלדיק אך (ומרעא תיבוליא) שהוא מעותד ליסורים וחבלים קשים להנפש יותר מכל אדם :

גאון יעקב (ס"יד לסי' טו) כי נח נפשי' דר' זירא פתח עלי' ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ לבי גדלה שעשועים אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כו': הכוונה בההוא ספדן אשר תפס בהספדו מקום הלידה ומקום הגידול · אבל כי אמרו ז"ל בקדושין ע"ב על פסוק וזרח השמש ובא השמש שאין לדיק נפטר עד שנברא לדיק אחר כמותו וכשמת ר"ע נולד רבי וכו' וא"כ לכאורה אין לומר בהספדו כו' כי אבדה כלי חמדתה הרי לדיק אחר נברא במקומו אבל אמרו בכתובות ע"ה חד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו א"כ לפ"ז אי אפשר שיולד בא"י א' שיהא כר' זירא שהרי אפילו הגדול שבהם אינו כמו שנולד בבבל והלך לא"י דאיהו כתרי מינייהו והשתא קאמר ההוא ספדן ארץ שנער הרה ארץ לבי גדלה כי נולד בבבל והלך לא"י עתה בודאי יאמר רקת כי אבדה כלי חמדתה שאי אפשר שיהיה ט"ד לדיק כמותו . (הגאון ר' אלכסנדר בספרו בכור שור) : סליק

יראה יראה · יראה כתיב וקרינן יראה יראה כל זכורך אל פני האדון דמשמע שהאדם רואה את השכינה יראה כל זכורך אל פני האדון משמע שהאדון בא לראותך הקים הכתוב ראייתך לראייתו : כדרך שבא לראותך כך הוא בא ליראות ממך · מה לראותך בב' עיניו אף כאן ליראות מן האדם בב' עיניו של אדם : (הלכתא · משניות מכאן הוכיחו בגמרא שהאלם יש לו כח ללמוד מה ששומע) : שנקרא נדיב · על שם שנדבו לבו להכיר בוראו : נדיבי עמים · הם הגרים המתנדבים מן העמים לקבל עליהם עול מצות : והבור רק · משום דר' תנחום אמרה נקט לה הכא גבי שמעתא דר' תנחום דלעיל בגמרא : אבל נחשים ועקרבים יש בו · לא היה רק אלא ממים :

תוספות

יראה יראה [כדרך שבא לראות]· פרש"י וכו' ולא יתכן לר"ת דהא לא שייך ביאה גבי שכינה שבכל מקום [היא] ועוד דדרים מסורת קודם אדרבה היה לנו לדרוש המקרא קודם וע"כ גרים ר"ת יראה יראה מה ליראות בב' עיניו שהאדם בא להתראות לפני המקום בב' עיניו של מקום אף האדם בא לראות המקום בב' עיניו ולא דמי לעובד ועבד (פסחים כו:) דדרשינהו תרוייהו מקרא ומסורת · (דהתם) [דהכא] כי הדדי נינהו אבל (הכא) [התם] כל חדא חלוק מחבריה : **תחלה לגרים** · שנצטוה על המילה טפי מכל אותם שלפניו :

מסכת חגיגה

דף ב ע"א [מתני' [א]הכל חייבין בראייה כו' : גמ' הכל לאתויי מאי לאתויי סומא באחת מעיניו] ודלא כי האי תנא דתניא[ב] יוחנן בן דהבאי אומר משום רבי יהודה [ג]סומא באחת מעיניו פטור מן הראייה שנאמר (שמות כג) יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות מה לראות בשתי עיניו כך ליראות בשתי עיניו :

א דף ג ע"א **הנהו** תרי אלמי דהוו בשיבבותיה[א] דרבי בני ברתיה דרבי יוחנן בן גודגדא ואמרי לה בני אחתיה דר' יוחנן דכל אימת דהוה עייל רבי לבי מדרשא הוו עיילי ויתבי קמיה ומניידי ברישייהו [ד]ומרחשי[ב] בשיפוותיהו ובעא רבי רחמי עלייהו ואיתסו[ג] ואשתכחי דהוו גמירי הלכתא וספרא וספרי (ותוספתא) וכולי תלמודא: [ה]דרש רבא מאי דכתי' (ש"ה ז) מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב כמה יפין רגליהן של ישראל (בנעלים) בשעה שעולין לרגל בת נדיב בתו של אברהם אבינו. שנקרא נדיב שנאמר (תהלים מז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וכי אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ויעקב אלא אלהי אברהם שהיה תחלה לגרים · א"ר כהנא [ו]דרש רב נתן בר מניומי משמיה דר' תנחום מאי דכתיב (בראשית לז) והבור רק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים אלא מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו :

מה יפו פעמיך בנעלים וגו' מה נאין רגליהן וכו' דהיינו כל מי שאין רגלו יפה אינו עולה כדלקמן פרט לחגר וכו' ותלה ניאותן שהולכין בנעלים דכל הולך יחף הולך בצער כמו שנאמר מנעי רגלך מיחף אבל הולכי רגלים הלכו בשמחה בקרבנותיהם של שמחה ובתרגום מפרש כמה שפירן וכו' ג' זמנין בשתא בסנדלין דססגוונא וכו' : [בתו של אברהם וכו'. מפורש פרק לולב וערבה] : **אבל** נחשים ועקרבים יש בו · פרש"י לא היה רק אלא ממים עכ"ל ור"ל דודאי בכלל והבור רק סתמא נמי משמע שאין בו מים ומדכתיב שוב אין בו מים לא אילטריך אלא לדיוקא אבל נחשים ועקרבים יש בו ואעפ"כ לא היה ניזוק יוסף אבל לדיוקא אבל עלים ואבנים למאי אילטריך ואין להקשות דלא לכתוב אלא אין בו מים וכמ"ש הרא"ם דלאו קושיא היא דאי לא הוה כתיב אלא אין בו מים ה"א דלגופא אתי שלא היה בו מים ולא הוה דייקינן מיניה אבל נחשים ועקרבים יש בו אבל השתא דכתיב והבור רק ובכללו נמי שלא היה בו מים ע"כ דאין בו מים לדיוקא אתי דנחשים ועקרבים יש בו ואין בו מים הוא פירושו של והבור רק גם מ"ש הרא"ם לפי דרכו בנחשים ועקרבים אין בו מילוי ולא אימעיט מהבור רק עכ"ל אין זה מובן דהא אמרו בהאי לישנא לחפירה מלא נחשים ואין להאריך בזה דמתוך שמעתין ופי' רש"י לא משמע אלא כדברינו והקשה הרא"ם כיון דהיו בבור נחשים ותנא פ"ב דיבמות נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו וכו' א"כ לא כוון ראובן להצילו ותירץ דל"ק דלא ידעו שיש בו נחשים וכו' עכ"ל ע"ש ועיין ברמב"ן שדבריו מטין לזה ובפענח רזי תירץ דהוא א"ל להשליך לבור אחד דכתיב השליכו אותו לבור הזה והם

א ערכין ג ע"ב : ב לקמן ד ע"ב סנהדרין ד ע"ב ערכין ג ע"ב תוספתא פ"א ע"ש : ג בסנהדרין ש ס איתא בן תימא : ד מנחות סג ע"ב : ה סוכה מט ע"ב : ו שבת כב ע"א :

עיני יצחק

הנהו תרי אלמי דהוו וכו' הוו עיילי ויתבי קמיה דרבי וכו' · נראה שהוא ע"ד מ"ש (עירובין יג) אמר רבי האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה ואלמלי חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי · ופי' המהרש"א ז"ל ע"י שכמה דברים נלמד מרמיזות וקריצות של רבי ע"ש · והנה מי שיש לו כח הדבור הגם שהוא יושב אחורי רבו יכול לשאול מהתלמידים היושבים נגד רבו איך היה הרמיזה בזה אבל (הני תרי אלמי) שלא יכלו לדבר ע"כ בחרו ישיבתם נגד רבי כדי שיראו כל רמיזותיו וקריצותיו שיוכלו להבין כוונתו יותר : **דרש** רבא מ"ד מה יפו פעמיך בנעלים כמה יפין רגליהן כו' בתו של אברהם שנקרא נדיב נראה שר"ל אגב שראוי לקרא לכל אוהבי ה' בשם נדיבים שמתנדבים לשמים בנפשם ומאדם עכ"ז אינם דומים לאברהם אבינו ע"ה שהרי הם כבר יודעים שיהיה להם שכר טוב בעוה"ב עבור זה · ולכך אין נסיונם גדול כל כך אבל אברהם אבינו ע"ה שמצא את כל העולם כולו עובדי ע"ז וטועים נגדו שאין כבודו ית"ש להשגיח בעוה"ז ולגנאי יחשב לו אם יתייחסו לו השגחתו בעולם הזה ועכ"ז אזר גבורה והפקיר נפשו ודמו על קדוש השם גם על ספק שמא יהיה נאבד גם מעוה"ב · שהרי עדיין לא ידע בבירור אם רצון הקב"ה נוטה למעשיו רק הוא מעצמו ברוב קדושתו ומדה

חדושין

שהיה תחלה לגרים · זה הפסוק כולו נדרש בויקרא רבה גבי ושבת עד ה' אלהיך אין לך דבר גדול מן התשובה · מעשה שהיו רבותינו בימי ר' אלעזר ור' יהושע ור"ג וגזר סנקליטין של מלך מכאן ועד ל' יום לא יהיה יהודי בכל העולם והיה מסנקליטין של מלך אחד ירא שמים בא לו אצל ר"ג וגלה לו את הדבר והיו רבותינו מצטערים הרבה אמר להם

הרי"ף

והבור רק אין בו מים אבל נחשים וכו' · דייק דהל"ל וישליכו אותו הבורה נקודה ואפילו דאמר והבור רק לא הל"ל אין בו מים אלא דלא הוה ילפינן מיניה נחשים יש בו אלא ממה שאמר אין בו מים וק"ל : **דרש** רבא מ"ד מה יפו פעמיך בנעלים וכו' · נראה שהוקשה לרבא שאם בא לשבח לכנסת ישראל מכף רגל ועד ראש פעמיך חמוקי ירכיך שרך צוארך עיניך ראשך וכו' מה זה בא לשבח בנעלים לזה דרש כמה נאים רגליהם

עיון יעקב

הוו עיילו ויתבו קמיה ומניידי ברישייהו ומרחשן בשפוותיהו · נ"ל דאתי לאשמעינן דאי לאו שהיו בני אתתיה דרבי יוחנן ואתו לבית המדרש בקביעות ומניידי ברישא ומרחשן בשפוותיהו וראה כל הסימנים טובים לא היה מתפלל עליהם שיתרפאו ממומם כי כל מום רע מסא"כ עכשיו שראה כל הסימנים אלו התאמץ בתפלתו שיתרפאו ממומם : **מה** יפו פעמיך בנעלים בת נדיב כמה יפין רגליהם של ישראל בנעלים שעולין לרגל בת נדיב בתו

עין יוסף

א **וספרא** · תורת כהנים : וכולי תלמודא · גמרא היינו סברת טעמי משנה ותירוצי משניות הסותרות זו את זו וחסורי מחסרא שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה (רש"י ברכות דף יא ע"ב) : מאי דכתיב מה יפו פעמיך בנעלים וכו' · ובתרגום מפרש על פסוק מה יפו פעמיך בנעלים כמה שפירין רגלהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם ה' תלת זמנין בשתא בסנדלין בססגונא (תחש) ואלי ספק לא הלכו במנעלי תחש אשר הם יקרים למאד עלי דרך רק כאשר באו אל שערי ירושלים שמו אותם ברגליהם למען יהיה לצבי ולתפארה לירושלים עיר כלילת יופי ולה' אשר הוא למושב לו ועל ההליכה היא משערי ירושלים אל הר הבית בנעלי תחש אשר היו מבריקים מרחוק כפניני זהב וכאבני שהם יתכן מאד לבאר המאמר דכאן כמה נאין רגליהם של ישראל בנעלים בשעה שעולין לרגל · שר"ל שהיו הולכים משערי ירושלים אל הר הבית שכאשר באו אל שערי ירושלים הסירו בלי ספק את הנעלים אשר הלכו במו עלי דרך · כי היו מגואלים בטיט חוצות ובאבק דרכים · ושמו ברגליהם נעלים אחרים יפים למאד וכפי דעת המתרגם הנ"ל (מלאתי) : בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב · שהתנדב עצמו ליכנס תחת כנפי השכינה וכתיב ביה ויסע אברהם הלוך ונסוע הנגבה שהיה מחקה והולך נגד ירושלים · והא ראי' שאברהם נקרא נדיב שהרי כל הגרים שנדבו עצמם ליכנס תחת כנפי השכינה נקראים על שמו כדכתיב נדיבי עמים וגו' עם אלהי אברהם על שהיה תחלה לגרים שנצטווה על המילה ראשון לכל הגרים שלאחריו : משמיה דרבי תנחום מאי דכתיב והבור וכו' · משום דבגמרא קודם זה המאמר מביא מאמר אחר משמיה דרבי תנחום · לכן הביא אחר זה גם מאמר זה שאמרוה משמיה דרבי תנחום : אבל נחשים ועקרבים יש וכו' · עי' מ"ש מהרש"א וי"ל שכיון

אמר הבונה שנאמר יראה יראה וכו' · לא אכנים ראשי בין ההרים רש"י ותוספות שמא ירוצו גולגלתי שר"ת אינו רוצה לסבול דוחק מועט בפירש"י מאומרו שהאדון בא לראותך

המתורגמן · א) איינאַבּאַרשאַפּט (פי' שכנות) . ב) בעוואגען . ג) געזונד געווארדען

ב שם **ת"ר** [א]מעשה בר' יוחנן בן ברוקא ורבי אלעזר [ב](בן) חסמא שהלכו להקביל (את) פני ר' יהושע בפקיעין אמר להם מה חדוש היה היום בביהמ"ד · אמרו לו (רבי) תלמידיך אנו ומימיך אנו שותין אמר להם אף על פי כן א"א לבהמ"ד בלא חדוש [ג]שבת של מי היתה שבת של ר"א בן עזריה היתה ובמה היתה הגדה היום אמרו לו בפרשת הקהל ומה דרש בה (דברים לא) הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד ונשים באות לשמוע טף למה באין כדי (להקביל) [ליתן] שכר למביאיהם אמר להם מרגלית טובה

להקביל פניו · יום טוב היה שהאדם חייב לכבד את רבו בהקבלת פנים כדאמרינן בר"ה (טז:) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מ"ב ד): תלמידיך אנו · ואין לנו לדבר בפניך:

תוספות

נשים לשמוע · אמרינן בירושלמי דלא כבן עזאי (סוטה כ.) דאמר חייב אדם ללמד לבתו תורה: **כדי** ליתן שכר למביאיהם · על זה סמכו להביא קטנים בבית הכנסת (כ"ה במס' סופרים פי"ח ה"ו):

השליכו אותו הבורה משמע בור אחר וכו' עיין שם: שבת של מי היתה וכו' [דהיינו אחר שהחזירו לרבן גמליאל לנשיאות ולא העבירו לראב"ע] דהוה ר"ג דריש ב' שבתות*) ור"א בן עזריה שבת אחת ושאל כן לידע מי הוא בעל הגדה כדקאמר[א] כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם: ונשים לשמוע וכו' · וכתבו התוספות פרק היה נוטל אמתני' דהתם בן עזאי אומר חייב אדם ללמד את בתו תורה וכו' דאיתא בירושלמי הא דבן עזאי דלא כרבי אלעזר בן עזריה דאמר הכא אנשים ללמוד ונשים לשמוע ונראה דפירוש נשים לשמוע מצוה כדי שידעו לקיים מצוה ולא משום שידעו שזכות תולה כדאמר בן עזאי: טף למה וכו' · יש לעיין בזה דהא כתיב בתר הכי בהאי ענין ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו וגו' הרי שאף הקטנים אשר לא ידעו הם בכלל שמיעה ולמידה וי"ל דההוא קרא בקטנים שהגיעו כבר לחינוך והם בכלל שמיעה ולמידה כדאמרינן קטן שהגיע לחינוך אביו מלמדו תורה ואשר לא ידעו היינו שאינן יודעין לשמור ולעשות שנזכר בקרא גבי אנשים ונשים ואם כן הטף דהכא ע"כ לא איירי בהגיע לחינוך דלא אצטריך לה דהא מפורש בקרא דבתר הכי ובניהם אשר לא וגו' אלא דהטף איירי בקטנים שלא הגיעו לחינוך ואינן בכלל שמיעה ולמוד ולמה הם באים אלא כדי ליתן שכר למביאיהן ולכך כללן עם האנשים והנשים ליתן שכר להם על שמביאין אותן · ובדרך לחות אותיות טף שלפניהם ולאחריהם הם אותיות ע"ץ ח"י דהיינו שמביאין הטף בב"ה להחזיק ע"ץ ח"י ולפי שהיראה גם בבנים שהגיעו לחינוך אינה עלמית לשמור ולעשות לכך לא כללן בקרא קמא דכתיב ביה ושמרו לעשות באנשים ונשים אלא דכתיב הכא ישמעו ולמדו ליראה את ה' כל הימים דהיינו שתתחזק בהם השמיעה ולמדו ליראה אותי כל הימים דהיינו בימי גדלותם:

*) דברי מהרש"א אלו סותרים לדבריו מ"ש בברכות כ"ח דר"ג דריש ג שבתות ואולי ט"ס כאן ועמ"ש הגרי"ב שם בברכות על הגליון.

אותו ירא שמים מכאן ועד ל' יום יעמוד לכם אלהיכם וכו' וקא דריש כולי ההוא קרא גבי גרים והיינו דקא דריש הכא אמאי נקט עפי עם אלהי אברהם מעם אלהי יצחק ע"כ:

חדושין

שבת של מי היתה · בפ' תפלת השחר מפרש כשהעבירו ר"ג ומינו את ראב"ע נשיא שלא ברצון ר"ג ותיקנו שידרוש ר"ג ב' שבתות וראב"ע אחת ע"כ:

עיון יעקב

של אברהם אבינו · תולה מצוה זו באברהם שהיה תחלה לגרים ועמד בנסיון הזה שהלך ועזב בית אביו ארצו ומולדתו וגייר את עצמו כן העולה לרגל שלש פעמים בשנה מארצו וממולדתו והניח אשתו ובני ביתו ועולה לרגל לכבוד המקום ב"ה ועי"ז יזכה ג"כ כשימות והולך ועוזב את בני ביתו שיזכה לעוה"ב ליום שכולו ארוך: **והבור** רק אין בו מים · עי' בחדושינו שבת דף כב: **כדי** ליתן שכר למביאיהם · בירושלמי גרסינן אלא כדי ליתן שכר למביאיהם וכן הוא הגירסא לפני מהרש"א וכל היכא דנקט לשון אלא משמע שחוזר ממה שעלה על דעתו תחלה ולכאורה אין כאן חזרה כלל גם הלשון אם אנשים וכו' מדנקט הלשון אם משמע דעל הספק מדבר ה"ל להקשות כפשוטו טף למה באו והיאך תליא הקושיא באם אנשים וכו' עיי' ביפה מראה ריש חגיגה ול"נ דה"פ דלכאורה מלשון המקרא משמע דעיקר טעם מצוה זו דהקהל כדי שישמעו וילמדו וא"כ יכול האומר לומר ל"ל טורח ההליכה לעזרה אני אשב בביתי ואשמע ואלמוד ואין צורך לבטל זמן מה בהליכת דרך זו וכדי להוציא מדעה חילונה כזו קאמר אם יהיה כדעתך דאנשים באים ללמוד ונשים לשמוע א"כ יהיה קשה טף למה באו אלא ודאי דעיקר טעם מצוה זו משום הבאה כמו בטף שהשכר הוא רק למביאיהן כן בנשים ואנשים הטעם העיקר שיבאו לעזרה לשמוע וללמוד ולא לישב בביתו כי ברוב עם הדרת מלך וכבוד התורה וזהו מרגליות טובה ומש"ה דרש כן ראב"ע דאמר

הקהל הטף אע"פ שהם מעצמם יבואו עמם כדי לתת שכר למביאיהם ויש לנו לבאר בזה שהרי מביאיהם אם הם אנשים הרי הם בכלל הקהל האנשים שיש להם שכר טוב בקיום מצותיו ית' ואם מביאיהם הם נשים ג"כ יש להם שכר בקיום הקהל הנשים ולמה הוצרכו לקבל שכר מחמת הביאם הטף אלא הכוונה לומר שהאנשים יש להם שכר שלימוד והנשים יש להם שכר השמיעה ואלו המביאים להטף יש להם שכר לימוד ושמיעה שאם הם נשים המביאות הטף יש להם שכר כפול שכר למען ישמעו השייך בעצמם ובשביל שהביאו הטף מעלה עליהם שכר למען ילמדו וכן באנשים המביאים הטף יש להם שכר עצמם של שמיעה ושכר לימוד ג"כ וכיון שפסוק למען ישמעו ולמען ילמדו אינו חוזר על האנשים והנשים הכתובים למעלה אלא על מביאים הטף אין עוד להקשות קדימת ישמעו לילמדו ועל הדבר הזה א"ר יהושע מרגלית וכו' ועוד י"ל שהקושיא היא אם אנשים באים ללמוד ונשים באות

הרי"ף

של ישראל כלומר לא ולמד שכתוב פעמיך ולא אמר רגליך כמו שאמר ירכיך אלא לדרוש על פעמי רגלים דכתיב בהו שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וזהו מה יפו פעמיך שהם ג' פעמים בשנה ויהיה בנעלים מלשון עולים כלומר בזמן שעולים בפעמי הרגלים ומתחזקים בזה להיותם בת נדיב זה אברהם שהתנדב ללכת לעיר בוראו ולעלות לירושלים דכתיב ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה שהיה מחקה והולך נגד ירושלים וכן הוא אומר נדיבי עמים שהם הגרים נאספו לעלות באסיפת עם לירושלים: **אם** אנשים באו ללמוד וכו' · נראה לע"ד שדקדקו בפסוק שאמר הקהל את העם האנשים והנשים והטף למען ישמעו ולמען ילמדו והרי האנשים באים ללמוד והנשים באים לשמוע שאינן חייבות בלמוד וכיון שהוזכרו בכתוב האנשים תחלה שהם באים ללמוד הי"ל להקדים תחלה למען ילמדו שחוזר אל האנשים הבאים ללמוד ואח"כ יאמר ולמען ישמעו על הנשים הבאות לשמוע ולמה אמר תחלה למען ישמעו ואח"כ אמר ולמען ילמדו וז"ש האנשים באים ללמוד והנשים באות לשמוע ואילו מלינו בטף שהיה בהם איזה ענין צודק לטעם ישמעו ולמדו הייני אומרים שאמר למען ישמעו ולמדו על ענין הטף אבל הטף למה באים הרי אינם באים אלא מפני שבאו אבותם ואמותם מביאים אותם עמהם ובהכרח יש לנו לומר דלמען ישמעו ולמען ילמדו אינו חוזר אלא על האנשים וא"כ היה לו לומר למען ילמדו ולמען ישמעו שהוא על ראשון ראשון · ותירץ דלעולם האי קרא דלמען ישמעו ולמען ילמדו חוזר על הטף וביאור הענין כי לוה הקב"ה

ענף יוסף

ב **טף** למה באין כדי ליתן שכר למביאיהם · ועי' במסכ"י מינץ דרוש א' שכתב להקשות בזה המאמר וכתב ומה שנראה לי בזה בהבנת המאמר הוא כי לא שאל למה בא הטף מה תועלת יש בהבאתם כי התשובה מבוארת וגלויה לעינים כי אם יניחו בבית הטף שלא הגיעו לחינוך (אשר עליו היתה השאלה) היו האב והאם העומדים אצל הדרש אשר יאריך זמנו כיום או יומים בלב רגז מיראתם שלא יזוקו בניהם הקטנים אשר הניחו בבית ולא היו נוטים אזניהם אל דברי הדרש אבל מה שהקשה הוא שלא היה צריך התורה לצוות על זה וכה יאמר אם אנשים באים ללמוד כו' כלומר מאחר שמצוה שכל האנשים יבאו ללמוד והנשים לשמוע ונכלל בתוכם הטף שהגיעו לחינוך כמו שאמר הכתוב ובניהם אשר לא ידעו ילמדו וגו' א"כ בלי ספק אף אם לא היו מצווים להביא הטף שלא הגיע לחינוך מעצמם היו מביאים אותם מיראתם שלא ינזקו בבית ואין איש או אשה אתם והתועלת משמיעתם הדרש בכוונה היה נמשך מאליו ולמה בא א"כ הצווי להביא הטף מאחר שהיו מביאים אותם אף אם לא נצטוו על ככה והשיב כדי ליתן שכר למביאיהם ויפורש בשתי דרכים דרך אחד כי גדול שכר המצוה ועושה ודרך שני שתהיה תכלית כוונתם כשיביאו הטף לשם שמים כדי שיוכלו לשמוע הדרש בכוונה לבם ולא מפני שמירת נזק הילדים ונמצאו עושים מצוה זו כתיקונה וזהו כדי ליתן שכר למביאיהם כי שכר מצוה המצוה עצמה שנעשית בשלימות ואין לך שכר גדול מזה וע"כ אמר רבי יהושע מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה

עץ יוסף

ראובן להצילו מיד בעלי בחירה שמיד בעלי בחירה אין יכול להציל אפילו זכיות שלו וזכות אבותיו · אבל נגד נחשים ועקרבים ידע ראובן שזכות יוסף וזכות אבותיו יעמוד לו (זוהר) עוד יש לומר דלא ידע ראובן שיש בו נחשים ועקרבים (הרא"ם) ועיין מ"ש בתנחומא סדר וישב סי' א' בענף ד"ה ויוסף אמר: להוציא

הבונה מפני ששכינה בכל מקום ולא שייך בה ביאה ונלחץ בפירושו למה שנשמר ממנו רש"י לבלתי אמור מעולם שהאדם בא לראות את ה' אף למאי דקרינן יראה בחיר"ק היו"ד אלא שהשם הוא תמיד הבא לראות כליטנא דקרא · אך אומר דלכל הפירושים מאי דהוא בעי לאשמעינן האי תנא הוא שכשם שאנו מתאוים שיביט בנו ה' בב' עינים להיטיב לנו במדה טובה מרובה כמ"ש עיני ה' אל צדיקים כן בבואנו לראות גדולתו לנגד שכלנו מחשבותינו לשבחו ולפארו צריך שיהיה בב' עינים פקוחות וכוונה שלמה ולא מחציתם · וכן אמרו לקמן בגמרא א"ר תנחום חרש באזנו אחת פטור מן הראייה שנאמר באזניהם פי' כאשר רצונינו שישמע תפלתנו בכל קראנו אליו כדמסיים קרא ואזניו אל שועתם כן נטה אזנינו למשמעתו ונקשיב למצותיו · וכן מ"ש עוד חגר ברגלו אחת פטור מן הראיה שנאמר רגלים וכו' והכל הולך על דרך אחת:

[א] **מהרש"א** ד"ה שבת של מי · כדקאמר (מגילה טו ע"א חולין קד ע"ב נדה יט ע"ב):

יד יוסף

[א] מכילתא פ' בא פי"ז אדר"נ פי"ח תוספתא סוטה פ"ז במ"ר פי"ד ירושלמי חגיגה: [ב] עי' תוי"ט ספ"ג דאבות: [ג] ברכות כח ע"א:

חדושי גאונים

ת"ר מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה שהלכו להקביל וכו' עד גוי אחד בארץ · אשל"ה ז"ע דהואיל והוא שאל מאתם מה חדוש היה בב"ה למה להם להשיב תלמידך אנו וכו' · ואפשר שהם כוונו אולי מה שנראה בעינינו חדוש אינו חדוש אצלך לפי שתלמידיך אנו וכו' וכפי זה תשובתו להם פי' א מדויקת שאמר להם אעפ"כ וכו' רש"י ז"ל כתב תלמידיך אנו ואין לנו לדבר בפניך ע"כ אבל עדיין קשה לדבריו דזה ניחא אם הוא לא צוה אותם אמנם אחר שהוא צוה לדבר למה להם לדבר כך וא"א לומר שרש"י כוון דאין להם לדבר לפניו אלא מה שהוא מסודר וידוע להם שיטב דלפי זה אין התשובה נכונה שאמר

עיני יצחק

אמתיות שלו הכריעו לקדש את ה' ברבים גם אם יהיה נשרף על קידוש השם · ולפי דברי כל אנשי דורו יהיה נאבד משני עולמים ולכך נקרא הוא נדיב אמיתי שהתנדב בגופו ונפשו על אהבת ה' ולכך פשישראל עולים לרגל ומפקירים כל רכושם וקנינם על אהבת ה' יקראו (בת נדיב) על שם אביהם אע"ה שהוא התחיל בזה המדה בא עד תג לפ:

טובה היתה (לי) בידכם ובקשתם לאבדה ממני ועוד דרש (בה) (דברים כו) את ה' האמרת היום וכתיב וה' האמירך היום אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה (לכם) [אתכם] חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני [א]חטיבה אחת בעולם דכתיב (שם ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה (לכם) [אתכם] חטיבה אחת בעולם דכתיב [שם ע"ב] (ד"ה א יז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ואף הוא פתח ודרש (קהלת יב) [ב]דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד למה נמשלו דברי תורה לדרבונות לומר לך מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה (להביא) [להוציא] חיים לעולם אף ד"ת מכוונים (לב) [את] לומדיהם מדרכי מיתה לדרכי חיים אי מה דרבן זה מטלטל אף ד"ת מטלטלין ת"ל וכמסמרות אי מה מסמר זה חסר ולא יתר אף דברי תורה חסרים ולא יתרים תלמוד לומר נטועים מה נטיעה זו פרה ורבה אף ד"ת פרים ורבים בעלי אסופות אלו

רש"י

האמרת שבחת כמו (תהלים צד) יתאמרו כל פועלי און ישתבחו שדרכם לנאה: חטיבה אחת · שבח אחד שבח מיוחד לומר אין כמוך לכך בחרנוך לאלהים (לשון חטובות אטון מצרים שפירש משובחות): ואף הוא · ר' אלעזר בן עזריה: לתלמיה · שורות המענה:

תוספות

מי כעמך ישראל גוי אחד · אמרינן במדרש ג' מעידים זה על זה הקב"ה וישראל ושבת · הקב"ה וישראל מעידים על שבת שהוא יום מנוחה ישראל ושבת מעידים על הקב"ה שהוא אחד הקב"ה ושבת מעידים על ישראל שהם יחידים באומות ועל זה סמכו לומר אתה אחד במנחה בשבת אף על פי שאינו מדבר על ענין שבת כולי האי כמו תפלת ערבית ושחרית:

מהרש"א

אתם עשיתוני חטיבה וכו' · עיין פירוש רש"י אבל בחומש הוסיף פירש רש"י מלשון הבדלה הוא הבדלתי לך מאלהי נכר וכו' ע"ש והיינו דקאמר הכא חטיבה אחת שמע ישראל וגו' ה' אחד וכמ"ש ונפלינו אני ועמך וגו' ולפי זה יש לפרש חטיבה מלשון חוטב עלים דישראל נחטבים ונבדלים מכל שאר אומות: [אתם עשיתוני חטיבה א' וכו' · כ"ה הגי' בכל הספרים הכא ובפ"ק דברכות אבל בערוך גרס אתם עשיתוני חטיבה אחת בעוה"ז אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעוה"ב וכו' ע"ש אבל ע"פ המדרש שכתבו התוספות ג' מעידים זע"ז הקב"ה ושבת וישראל וכו' ע"ש משמע דכולו בעוה"ז קאמר]: ואף הוא · פי' רש"י ראב"ע עכ"ל וכן משמע מדקאמר ר"י לבסוף אין דור יתום שראב"ע וכו' אבל לשון אף הוא פתח ודרש וכו' לא משמע כן אלא בתר דשמע ר"י דרשה דראב"ע אתם עשיתוני חטיבה אחת אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת וכו' פתח אף ר"י לדרוש כעין זה כדקאמר מרועה אחד אל אחד נתכן וכה"ג איתא בפ' כל המנחות[א] כיון דשמעו דאמר אדיר פתח הוא וכו' ע"ש וקא"ל לבסוף אין דור יתום שר' אלעזר בן עזריה וכו' ור"ל דשפיר נתכוון בדרשתו כעין דרשה זו: דברי תורה לדרבן וכו' נקט ד"ת במקום דברי חכמים דכתיב בקרא דר"ל דברי חכמים היינו חכמי התורה שעושין סייג לתורה גופה שהוא דבר הנלמד מענינו דכתיב לעיל מיניה אזן וחקר ותקן וכו' שדרשוהו על מלות דרבנן שהן סייג לתורה כגון עירובין וכ"י ושניות לעריות ומלת דרבן פירשו בו שהוא מחט התקוע בתוך המרדע כדכתיב ולהציב את הדרבן וכדתנן פ"ט דכלים מלמד שבלע את הדרבן ובירושלמי דאגדת חלק מ"כ שהוא נקרא דרבן שהוא מדיר בינה בפרה והוא שדימה לב האדם רע מנעוריו כפרה סוררה ודימה התורה לדרבן דכמו שהדרבן מטה את הפרה להדריכה ישר לתלמיה להוציא חיים גופנים לעולם כך ד"ת וחכמים מכוונין לב התלמידים מדרכי מיתה לחיים הרוחניים: אי מה דרבן זה מטלטל וכו' · שאינו מתקיים אף ד"ת אינן מתקיימין ת"ל מסמרות שהוא דבר הקבוע ומתקיים במקומו כך ד"ת מתקיימין לעולם כמ"ש [ג] כמה מלכים גוזרין גזרות ומתבטלים ומשה גזר כמה גזרות ואינן בטלין לעולם וא"ת אי מה מסמר וכו' ר"ל מחסר ומנקב בכותל מקום שהוא תקוע שם ת"ל נטועים דה"ל למכתב כמסמרות הקבועים או תקועים אלא נטועים

הרי"ף

לשמוע אם יביאו הטף עמהם הם מונעים לאבותם ולאמותם שלא ילמדו וישמעו אלא ליתן שכר וכו': ועוד דרש את ה' האמרת היום וכו' · ואין להקשות למה הוצרך לומר חטיבה אחת דכתיב שמע ישראל ה' אחד ולישראל חטיבה אחת מי כעמך ישראל גוי אחד והרי יש חטיבה מפורשת בפסוק את ה' האמרת להיות לך לאלהים וה' האמירך להיות לו לעם סגולה די"ל שעיקר השבח הוא להחזיק באחדותו יתברך שאין כאלהינו כדכתיב אין כמוך באלהים ה' וכן בישראל עיקר השבח הוא להיותו גוי אחד שכולם נחשבים לנפש אחד כדכתיב שבעים נפש: דברי חכמים כדרבונות מה דרבן זה וכו' · תימה הא מקרא מלא הוא כי היא חייך וע"ק דאין המשל דומה לנמשל שהדרבן מכוון לפרה והפרה מכוונת תלמיה להביא חיים לעולם ולא אמר מכוון הדרבן לפרה להחיותה אבל בתורה אמר להטותם מדרכי מיתה לדרכי

עיון יעקב

דאמר בברכות יכנסו הכל מה"ט: חטיבה אחת · עיין פירש"י ומהרש"א ועי"ל דחטיבה הוא מלשון כריתת ברית שכרת ה' עמנו ברית ושבועה שהשבענו לו שלא נחליפנו באל אחר וכן נשבע שלא יחליף אותנו באומה אחרת וכן הוא בילקוט פרשת כי תבא דף ש"א ע"ד והוא המדרש איכה ע"ש: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ועי' במדרש ילקוט פ' בלק על פסוק הן עם לבדד ישכון דבצירוף הלשון א"ט ב"ח אין לאותיות ה"ן שום צירוף ע"ש לכך ה' מרמז אל ה' אחד והנו"ן מרמז אל ישראל שעוסקים בנו"ן שערי בינה ומלד נשמתן הנחצב ממקום קדוש ועשור לכך הם עם אחד ורמז אל נר ישראל ונשמת שדי תבינם ועיין ברש"י בסוכה דף כ"ב ע"ב אותיות הנ"ך אין לו זיווג ואפשר דכ' נמי מרמז אל כ"ג

חיים ונבאר מ"ש אי מה דרבן זה מיטלטל מה עניינו וכן כל שאר הדברים שאמורים בענין ואפשר שרצה ללמד מעלת התורה שמלבד שהיא חיי האדם גם יש בה תועלת לתקן פגם החוטא וגרם מיתה לעצמו בחטאתו אשר חטא התורה מכוונת לב לומדיה להטותם מדרכי מיתה שהם החטאות לדרכי חיים שהם המצות ואין עברה גוררת עברה אחרת כיון שיש בידו ת"ת שנמשלו ד"ת לדרבן שהרי לפעמים הפרה היא הופכת פניה מהתלם וע"י הדרבן מכוונת תלמיה כך התורה מכוונת את ההופך עצמו מן הדרך הטובה ומכוון אותו למוטב: אי מה דרבן זה מיטלטל · כלומר שהדרבן אינו קבוע בפרה לעולם כי מפעם אל פעם כשהפרה עוקמת הילוכה נועצים אותה בדרבן לכוון אותה וכשהולכת ביושר התלם אין נועצים אותה בדרבן יכול אף ד"ת לא יהיו קבועים באדם רק בשעה שחוטא יעסוק בד"ת לכוין עצמו בדרך הטוב והישר וכשהוא בדרך טובה שוב לא יעסוק בתורה ת"ל מסמר שיהיה תמיד קבוע בלימודו כמו שקבוע המסמר אי מה מסמר זה חסר ולא יתר שבמקום שנועצים המסמר יחסר כשיעור עובי המסמר יכול אף ד"ת כשעוסקים בהם מתחסר האדם מממונו ת"ל נטועים מה נטיעה זו פרה ורבה כך העוסק בתורה נכסיו מצליחין לו ואם האדם הלמד תורה רואה בעלי אסופות אנשים רבים שנאספים אלה מפה ואלה מפה אל יחוש על שאומרים

עין יוסף

ב להוציא חיים לעולם · רצו בזה שכמו שהדרבן הוא מכוון את הפרה לעשות חרישתה ביושר ושלא תלך אנה ואנה · מן היושר ההוא בא חיים לעולם ולבעליה · והם התבואה והפירות אף דברי תורה מכוונים לב האדם ומפקחים אותו · ולא פקחות שיגיע ממנו נזק · או דעת נפסדת · אלא השגת דעת אמיתי ישיג בו · למה שהוא תכליתו · שיש חכמות מפקחות לב האדם אבל יטוהו מדרך חיים לדרך מיתה · שיקנה מהם דעות נפסדות שבהם יהיה נטרד · אבל התורה לא תשאיר ללומדיה דעת נפסד או מדה מגונה ח"ו שע"י עסק התורה הוא ניצול מרשת יצרו אשר פורש לרגליו תמיד ללכדו ולהפילו עד שאול תחתית להמיתו מיתת עולם ח"ו · ועל ידי התורה נקרא איש חי שהוא דבוק על ידה בחיי עולם האמיתים כמ"ש כי היא חייך וגו' וכדאיתא בתנחומא סדר עקב כי מי שמולא

ענף יוסף

סימני עכ"ל וכן כתב בספר נחלת יעקב: מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה וכו' אף ד"ת מכוונין וכו' · עיין מ"ש בעץ עוד יש לומר ביאורו כי כמו הפרה החורשת בשדה אלי הדרבן שעליה המוליכה בדרך ישרה היתה מעקמת ומקלקלת המחרישה כמו כן דברי חכמים המה מכוונים את לומדי התורה שבכתב ומישרים ארחותם להבינם על מקומם ומכונם ולולי דבריהם ז"ל איש כל הישר בעיניו היה מעקם אורחותיו לפרש דברי התורה כפי רצונו והפלנו רק דברי חכמים ז"ל מקבלי התורה שבע"פ המה מכוונים את לומדי התורה לבל יטו אשורם וקאמר עוד אי מה דרבן הזה מטלטל אף דברי תורה מטלטלין ת"ל וכמסמרות פי' שהת"ח צריך להיות קבוע ועומד במקומו לבל יצטרך לפרסם א"ע וקאמר אי מה מסמר זה חסר ולא יתר אף דברי תורה חסרין ולא יתירין פי' שהת"ח צריך להיות קבוע במקומו כמו המסמר א"כ הרי המסמר אין תועלתו כי אם בהיותו נעוץ וקבוע בכותל והרי הוא חסר ולא יתר כיון שרובו גנוז בכותל יכול אף ת"ח כן כיון שהוא קבוע במקומו הוא חסר שאינו עושה פירות ת"ל נטועים מה נטיעה זו פרה ורבה אף ד"ת פרין ורבין פי' שנטיעה הזו היא ג"כ קבוע ותקוע ואעפ"כ כל שהיא תקועה וקבוע ביותר פרה ורבה ביותר אף ת"ח

כל שהם קבועים ביותר המה פרים ורבים ותורתם מתקרבת הנה דימו דברי תורה שבע"פ לדרבן לומר שמכוונת לומדיה מדרכי מיתה לדרכי חיים ודימו לנטיעה שכמו שנטיעה זו

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה ואף הוא · בפ' כל המנחות (סג ע"א): [ג] שם ד"ה אי מה דרבן · כמ"ש (שבת ל ע"א):

יד יוסף

א פי' ציור אחת בעולם כלומר דבר הניכר שאין כמותו (ערוך בשם רב האי בערך אמר): ב אדר"נ פי"ח תוספתא סוטה פ"ז: ג ספרי ת"ב פיסקא מא פסיקתא רבתי פ"ז ירושלמי סנהדרין פי"א קה"ר פי"ב תנחומא סדר בהעלותך:

חדושי גאונים

להם אעפ"כ וכו' · ואפשר דלדברי רש"י הם כוונו לתת סבה למה תכף שבאו לפניו לא אמרו הם מה ששמעו לפי שהם הבינו מדבריו שהיה מתרעם למה אינם האומרים החדוש שהי' שם והוא השיב להם דאעפ"כ שהם תלמידיו הואיל ואין מדרש בלא חדוש הי' ראוי להם שתכף שבאו יאמרוהו עוד קשה למה הוצרכו לומר תלמידך אנו ומימיך אנו שותים ועוד קשה דמפשט הגמ' נראה דראב"ע דרש למען ילמדו האנשים ולמען ישמעו אנשים ואלו לעיל דרשינן למען ישמעו פרט למדבר ואינו שומע ולמען ילמדו פרט לשומע וכו' ועוד קשה דאי קושית טף למה באים לא היתה אלא משום דהואיל והא דרשינן למען ישמעו ולמען ילמדו האנשים ונשים והואיל וטף אין בהם לא שמיעה ולא למידה א"כ למה באים לפי זה כשתרץ בכדי ליתן שכר וכו' למה לא קשיא ליה דאכתי קשה דמנא ליה האי בפסוק והלא למען ישמעו ולמען ילמדו לא קאי עלייהו והואיל ושלשתם הוזכרו בפסוק היה ראוי שהסבה תחזור לשלשתם ועוד מה מרגלית היתה זאת ועוד מה כוונו

אלו ת"ח שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה הללו מטמאים והללו מטהרים הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין [א]שמא יאמר אדם (הואיל והללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין) היאך אני למד תורה מעתה ת"ל כולם נתנו מרועה אחד (כולן) אל אחד נתנן ופרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא שנאמר (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · [ב]אף אתה עשה אזנך כאפרכסת וקנה לך לב [ג][מבין] לשמוע דברי המטהרין ודברי המטמאין דברי האוסרין ודברי המתירין דברי הפוסלין ודברי המכשירין ובלשון הזה אמר להם אשרי הדור שר' אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו [ד]שאין דורו יתום · ולימרו ליה בהדיא משום מעשה שהיה דתניא [ה]מעשה בר' יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל את פני ר' אלעזר בלוד אמר לו מה חדוש היה היום בבית המדרש אמר להו נמנו וגמרו [ו]עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית אמר לו יוסי פשוט ידיך וקבל את עיניך פשט את ידיו וקבל את עיניו בכה רבי אלעזר ואמר (תהלים כה) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם א"ל לך ואמור להם אל תחושו למניינכם כך מקובלני מרבי

רש"י

פוסלין ומכשירין · שייך לענין פסול עדות ופסול כהונה: כולן אל אחד אמרן · אין לך אחד בבני המחלוקת מביא ראיה מתורת אלוה אחר אלא מתורתו של הקב"ה: פרנס אחד אמרן · אין לך מביא ראיה מדברי נביא הבא לחלוק על משה רבינו: עשה אזנך כאפרכסת · מאחר שכולן לבן לשמים עשה אוזן שומעת ולמוד ודע דברי כולן וכשתדע [להבחין] איזה יכשר קבע הלכה כמותו: אפרכסת. טירמוי"א שעל הרחים: מה מסמר זה · כשנועלין אותו בכותל הוא מחסרו יכול אף זה כן ת"ל נטועים כנטיעים שדרכם לפרות ולרבות: ולימרו ליה בהדיא · מיד למה הוזקקו לומר תלמידיך אנו: נמנו וגמרו · והתקינו שיהיו ישראל הדרים בעבר הירדן במה שכבשו מסיחון ועוג מארץ בני עמון ומואב: מעשרין · עכשיו מעשר עני בשביעית שהם היו זורעים בשביעית כדמפרש לקמן שלא קדשום עולי גולה בקדושת הארץ: פשוט ידך וקבל עיניך · הוקשה בעיניו שנתן עטרה לאותו (מנין) [דורש] הרי מימות אנשי כנסת הגדולה היתה תקנה זו: אל תחושו למניינכם · אל יהי לכם שום חשש וגמגום (חרטה) במה שנמניתם ותקנתם שהרי הסכמתם להלכה: כך מקובלני וכו' · שקדושה ראשונה שקדשה יהושע [לשעתה] לא קדשה לע"ל אבל קדושה שניה נתקדשה לעולם כדתניא ביבמות (פב:) קדושה ראשונה ושניה יש להם שלישית אין להם לפיכך בשאר א"י אין זורעין בשביעית חוץ מעמון ומואב והניחוה מלקדשם כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית בלקט שכחה ופאה ומעשר עני לכך תקינו להן שיהיו מעשרים מעשר עני וברשות חכמים תהיה להטיל עליהם איזה מעשר שירצו לפי שאינן חייבין מן התורה:

מהרש"א

שאינו מחסר אלא פרה ורבה ומוסיף גידולים והא דלא כתיב כאילנות נטועים מפורש בירושל' דלא איצטריך למימר אלא כאילנות נטועים אלא מלמד שיש בו שבח של מטע ובירורו של ברזל: אלו ת"ח שיושבין אסיפות · שהתורה נקנית בקיבוץ כדאמרינן אימתי ד"ת נשמעין כתקנן בזמן שבעליהן שומעין אותן באסופות ומדכתיב אסופות בלשון רבים ולא אסיפה דריש ליה לב' אסיפות מחולפין הללו מטמאין והללו מטהרין: נתנו מרועה אחד אל אחד נתנן פרנס אחד וכו' · דבכלל רועה אחד אל אחד כמ"ש האלהים הרועה וגו' רועה ישראל האזינה וגו' ובכללו נ"כ פרנס אחד זה משה שנאמר ויזכור ימי עולם משה וגו' את רועה צאנו וגו' והוא נקרא פרנס כמ"ש [א] ג' פרנסין עמדו לישראל המן בשביל משה וכו' ואמר שאמרן מפי אדון כל המעשים וכו' דגם להלכה למעשה איכא לצדד לטמא ולטהר ומרבה ליה מכל הדברים האלה דכולן מפי הגבורה נאמרו שהיה הדיבור מתחלק לכמה קולות כדאמרי' פרק ר"ע[ג] ודבר שאינו מפורש בתורה איכא לדדין לטמא ואיכא לדדין לטהר והתורה נתנה להכריע בהן ע"פ הרוב כמ"ש אחרי רבים להטות · ואמר ע"ז עשה אזנך כאפרכסת וכו' · פירש בערוך [ערך ארפכס] אפרכסת הוא דלי של רחיים שהוא מכניס הרבה ומוציא קמעא עכ"ל והוא משל לעניינו שיכניס לאזנו לשמוע הרבה דברי כולן בין המטמאין ובין המטהרין אבל יקנה לו לב להבחין מדעות החלוקות איזה יכשר ויקבע לו הלכה כמותו כפרש"י: א"ל יוסי פשוט ידיך וכו' · עיין פרש"י בפשיטות ה"ל לפרש הוקשה בעיניו שלא א"ל תלמידיך אנו ומימיך וכו' כמ"ש לעיל לרבי יהושע דאהכי מייתי ליה כדקאמר ולימרו ליה בהדיא משום מעשה

חדושין

אל אחד נתנן וכו' · תימה בשלמא בפ"ק דגיטין גבי פלוגתא דפלגש בגבעה שייך שפיר אלו ואלו דברי אלהים חיים דאפשר דהוו תרוייהו אלא אלו מטהרין ואלו מטמאין אלו מתירין ואלו אוסרין היאך אפשר וי"ל שלפיכך גילה לך שכתוב אחרי רבים להטות: כאפרכסת · בתוס' כתוב עשה אזנך כחדרי חדרים והכנים בו דברי המטמאים והמטהרים ואותה גרסא נראית דהא אפרכסת מכניס בזו ומוציא בזו ואין לדמות לה ויש לייסבה שהא אפרכסת לעולם היא מלאה כי כמו שהיא מריקה עצמה מעט מעט כך משפיעות למלאותה וכן אתה תכוף אזנך למלאותם מדברי חכמים ע"כ:

עיון יעקב

כ"ג שיטה אחד ולא יותר לאפוקי מדעת קרח ועדתו: וקבל את עיניך · כי ראוי לדבר עם רבו דרך כבוד ויראה כדכתיב את ה' אלהיך תירא מורא רבך כמורא שמים וכדכתיב והיו עיניך רואות את מוריך כשאתה רואה רבך צריך אתה ליראה מלפניו ולדבר בהכנעה כמו

הטערה לאותו דורש ושבחו לומר סוד ה' ליראיו שכוון להלכה · ונראה כשנתיישבה דעתו בכה על שהטעים לר' יוסי לקבל עיניו דגם ענוש לצדיק לא טוב מאחר שסוד ה' ליראיו שכוונו להלכה ומה פשעו שלג"ר' יוסי ומיד התפלל שיחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו ולא הזכיר חזרת עיניו בברייתא אבל בתוספתא הזכיר זה ובודאי כי באותו פרק שבכה ר' אליעזר

הרי"ף

הספך זה מזה אלו אוסרים ואלו מתירים ומתוך זה לא ירצה לקבוע לימודו לז"א כולם נתנו מרועה אחד שאלו ואלו דברי אלהים חיים הם: א"ל יוסי פשוט ידיך וקבל עיניך · עיין פרש"י וכי תימא כיון שהקפיד על זה איך אמר סוד ה' ליראיו ושלא להם לומר אל תחושו למנייככם אל יהי לכם גמגום במה שתקנתם שהרי הסכמתם להלכה היאך הוא בעצמו נתן

ענף יוסף

פרה ורבה כך דברי התורה הקדושה פרה ורבה בלב כל הוגי בה לשמה ועמל בה בכל כחו למצוא בה כל אחד חלקו בחדושי תורה כפי עמלו: שמא יאמר אדם היאך אני לומד תורה מעתה ת"ל כו' אל אחד נתנן וכו' · ביאור זה כי השי"ת כאשר נתן תורה לישראל נתן כל דבר ודבר בתורה כפי מה שהוא ואמר שדין זה יש בו בחינה לזכות ויש בו בחינה לאיסור וכן כשר ופסול יש בחינה אחת הפך האחרת כמו שבעולם נמצא דבר מורכב מהפכים ותוכל לומר על העץ שהוא מתייחס אל יסוד המים וכן הוא האמת שיש בו מן המים ותוכל לומר שיש בו מן יסוד האויר וכן הוא האמת שיש בו יסוד האויר ולא תמצא דבר פשוט לגמרי וכן בתורה אין דבר אחד טמא לגמרי שלא יהיה בו צד טהרה ויש בו צד טומאה ג"כ וכאשר אחד למד על דבר אחד טהור ונתן טעמו ושכלו לטהרה הרי אמר בחינה אחת כפי מה שהוא והאומר טמא ואמר טעמו זה אמר גם כן בחינה אחת והיינו דאמר שכלם הם מפי אדון כל המעשים ר"ל כמו שהשי"ת אדון כל המעשים וממנו נמצא העולם המורכב שיש בו דברים מתחלפים ויש אחד הפך השני וכך הוא דבר זה שכל דבר יש לו בחינות מתחלפות שאין העולם פשוט שלא יהיה בו חלוף בחינות א"כ המטמא והמטהר זה למד תורה כמו השני כי לכל אחד ואחד יש לו בחינה בפני עצמו והשי"ת ברא את הכל והוא ברא הדבר שיש בו שתי בחינות רק לענין הלכה למעשה אין ספק שהאחד יותר עיקר מן השני כמעשה ה' אף כי הדבר הוא מורכב מ"מ אין זה כמו זה רק שאחד יותר עיקר שהרי העץ שהוא מורכב מד' יסודות העיקר שגובר בו הוא יסוד הרוח כמו שידוע וכן אף שיש לדבר אחד בחינות מתחלפות כולם נתנו מן השמים רק כי אחד מהם יותר עיקר והוא מכריע והוא הלכה ומ"מ אל תאמר כי דבר שאינו עיקר אינו נחשב כלום זה אינו כי השומע כל הדעות הרי השיג הדבר כפי מה שיש לדבר בחינות מתחלפות והרי למד תורה כפי מה שהוא הדבר שיש לו בחינות מתחלפות רק לענין הלכה אחד מכריע על השני

עץ יוסף

ד"ת חיים הוא מולא וכו' · לכן נאמר כי חיים הם למוצאיהם: כאפרכס · פי' בערוך הוא דלי של רחים שהוא מכניס הרבה ומוציא קימעא והוא משל לענינינו שיכניס לאזנו לשמוע הרבה דברי כולם בין הטמאין ובין הטהורים · אבל יקנה לו לב להבחין מדעות החלוקות איזה יכשר ויוקבע הלכה כמותו כפרש"י · וכן רש"י כאן אפרכסת טרימוי"א שעל הרחים · וכן פרש"י בחולין פרק כיסוי הדם וכן בכלים פרק י"ד משנה ח' כתב הרב והוא לשון הרמב"ם שהוא כלי של רחים רחב מלמעלה ומיצר והולך מלמטה ונותנים בו חטים והוא מוציא אותם קימעא קימעא ברחים · וסותר הרב עצמו מה שפי' בב"ב פ"ד משנה ג' וז"ל אפרכס שעושים סביב לרחים לקבל הקמח הנטחן שלא יפול לארץ · וכן פי' במשנה ג' פ"ד דזבים · ועיין עוד מ"ש הרמב"ם והר"ש סוף מסכת דכלים על והאפרכוס

[א] מהרש"א ד"ה נתנו · כמ"ש (תענית ט ע"א): [ג] שם בא"ד פ' ר"ע (שבת פח ע"ב):

יד יוסף

א נמ"ר פי"ד סימן יא: ב ברייתא דלב מדות פ"א: ג ברכות סא ע"א: ד מכילתא פ' בא פי"ז: ה תוספתא ידים פ"ב מ"ג: ו יבמות טז ע"ב:

חדושי גאונים

התוספות בב' דבורים קטנים אשר שם בא' אומרו דלא כבן עזאי דאמר חייב אדם ללמד את בתו תורה ובב' אמרו שעל זה סמכו להביא הקטנים לבהכ"נ ועוד מה ענין חטיבה אחת אשר עשו ישראל את הקב"ה והוא עשאם חטיבה א' וכו' וצ"ע ועם היות שבגמרא הקשו ואמרו ולימרו ליה בהדיא ותירצו משום מעשה שהיה וכו' אכתי קשה דא"כ לפי זה למה השיב להם אעפ"כ א"א לבהמ"ד בלא חדוש לא היה לו להשיב אלא הריני מרשה אתכם אלא נראה שהוא כוון לומר להם מה הוא הדבר שגזרו הם בינם לבין עצמם שהוא הדבר היותר מחודש שנאמר בבהמ"ד והם השיבו בחכמה נפלאה מאמר מהיותם לחדוש שמעו שם ואמרו לו כי הם ממנו מקבלים ב' תועלות א' בלמוד שמתלמדים הם בעצמם עמו וז"א תלמידך אנו וב' בשמיעה ששומעים ממנו שזה מכונה לשתית מימיו וא"כ אין להם רשות לדבר בפניו כלומר להורות הוראה ולגזור אומר איזהו הדבר שהיה יותר מחודש ובפרט שכמו שאמרו בגמ' אין ספק שאלו לא יהיה חדוש ואז השיב להם אעפ"כ שאלו לא יהיה חדוש א"א שלא ימצא דבר בבהמ"ד שישערוהו השמי' יותר מחודש ובשאל להם על

שסיה וכו' ולפי שסיה זה כמורה הלכה לפני רבו וחייב מיתה היה נדון בעונש סומא לפי שעה דסומא הוא מהחשובים כמת במסכת נדרים : יראה ירלה בכי וכו' · דהיינו הקרי והמסורת כמפורש לעיל ועבד שרבו מלפה לו לרלותו וכו' נמי תרוייהו משמע שרבו מלפה שירלה הוא את העבד ומלפה נמי שהעבד ירלה אותו ועתה יתרחק ממנו מב' ראיות הללו וכי תבאו לראות פני וגו' משמע נמי תרתי לפי הקרי והכתיב ומסיים בהאי קרא מי בקש זאת מידכם רמס חצרי דהוה ליה למכתב מי בקש זאת מאתכם או מרגליכם רמוס וגו' אבל מידכם רמוס רמז על הקידה שהיתה במלות ראיה

עבד · שהוא חביב לרבו עד שרבו מלפה וסולף מתי ירלהו : יתרחק מעליו · איך הגיע יום שנהפך לו לשונא וריחקו ולוה שלא ירלהו שנאמר כי תבואו וגו' : תוכחה · שמוכיח פשעו בפניו אפרובימנ"ט בלע"ז

יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו [א]הלכה למשה מסיני עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית מה טעם [ב]הרבה כרכים כבשו עולי מצרים שלא כבשו עולי בבל (וקדושה) [ג][מפני שקדושה] ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא והניחום כדי שיסמכו עניים עליהם בשביעית· תנא לאחר שנתישבה דעתו אמר יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו·(ובמס' פסחים פ' מקום שנהגו מאמר קצר דומה למה שכתוב למעלה כולם פרנס א' אמרן וכו' וז"ל דרש רבא (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים בין שאמר להדליק בין שאמר שלא להדליק שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד ע"כ) :

בשמחת בית השואבה שהיה נועץ ב' גודליו בארץ ושוחה וכו' וזו היא הקידה כדאמרינן פרק החליל [א]: וזבחת שלמים ואכלת שם עבד וכו' · השלמים הם קדשים ואכילתן לישראל משלחן גבוה קא זכו לשים להם שלום ביניהם ולבין אביהם שבשמים שעל כן נקראו שלמים ועתה נתרחקו ממנו שנאמר למה לי רוב זבחיכם ר"ל דומות למרובות כמו שמפרש שבעתי עולות וגו' ועתודים לא חפלתי : [ומה תוכחה של בשר ודם כך וכו' · ואע"פ שלא אמר להם כלל יוסף מענין תוכחה מ"מ היו יראים שיבא הוא אח"כ להוכיחם על מה שעשו לו ונבהלו מפני הבושה שלא יוכלו לעמוד בתוכחתו : תוכחה של הקב"ה וכו' · מפורש בב"ר לכשיבא הקב"ה ויוכיח כאו"א

ג דף ד ע"ב [ד]רבי יוחנן בן דהבאי משום] רבי יהודה אומר סומא באחת מעיניו פטור מן הראייה [ה]שנאמר יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות מה לראות בב' עיניו אף ליראות בב' עיניו : רב הונא כי הוה מטי להאי קרא יראה יראה בכי אמר עבד שרבו מצפה לראותו יתרחק ממנו דכתיב (ישעיה א) כי תבאו לראות פני וגו' · ורב הונא כי הוה מטי להאי קרא בכי (דברים כז) וזבחת שלמים ואכלת שם עבד שרבו מצפה לאכול על שלחנו יתרחק ממנו שנאמר (ישעיה א) למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' וגו' · רבי אלעזר כי הוה מטי להאי קרא בכי (בראשית מה) ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו [ו]ומה תוכחה של ב"ו כך של הקב"ה לא כל שכן · ר"א כי הוה מטי

[י] הכותב

בין שאמר להדליק בין שאמר שלא להדליק · ביום הכפורים כי יש מקום שנהגו להדליק בליל יוה"כ ויש מקום שנהגו שלא להדליק וע"ז דרש רבא כי שניהם נתכוונו לדבר אחד לאסור תשמיש המטה וזה שאמר להדליק לפי שלאור הנר לא ישמש מטתו וזה שאמר שלא להדליק סובר כשהנר דולק מסתכל ורואה את אשתו ומתאוה לה ע"כ הרי למדנו מכאן שהאוסר להדליק נר והמתיר ואפי' המחוי' ההדלקה כולם נקראו צדיקים להיות כוונתם א' לקיים מצוה כן כל האוסרים וכל המתירים בכל מצות בעולם דבריהם כולן נתנו מרועה אחד כיון שכוונתם א' לפרש מצוה או מצות ומלבד זה אחשוב שכוונו לומר כי אחרי שהאוסר גם המתיר יש לכל אחד מהם הקדמה שכלית המביאתו לקיים סברתו הרי כל אחד מהם יש לו התלות באמת משא"כ אם יהו חולקים במציאות ר"ל שזה יאמר כך א"ר וזה אמר כך אמר והנה זה נקשר עם מ"ש במאמר זה על נטועים מה נטיעה זו פרה ורבה וכו' ודי במקום זה ברמז זה לזכירה בעלמא :

הרי"ף

סיה זה : סומא באחת מעיניו פטור מהראיה וכו' · ופירש"י יראה יראה כתיב וקרינן ירלה ירלה כל זכורך את פני האדון דמשמע שהאדם רואה את השכינה ירלה כל זכורך את פני האדון משמע שהאדון בא לראותך הקיש הכתוב ראייתך לראייתו מה לראותך בשתי עיניו אף כאן ליראות מן האדם בשתי עיניו של אדם ובתוספות פרש"י כדרך שבא הקב"ה לראותך דהיינו בב' עיניו אף אתה בא לראותו בב' עיניך ולא יתכן לר"ת דהא לא שייך בילה גבי שכינה שבכל מקום הוא ועוד דדרים מסורת קודם אדרבה היה לנו לדרוש המקרא קודם ועל כן גרס ר"ת יראה יראה מה ליראות בשתי עיניו שאדם בא להתראות לפני המקום בשתי עיניו של מקום אף שאדם הבא לראות המקום בשתי עיניו וקשה לפרש"י דדרים המסורת תחלה מנין לו לדרוש מה לראותך בב' עיניו של מקום דמשמע הקב"ה רואה והרי הכתוב לומר ירלה כל זכורך שהאדם הוכר ירלה את פני האדון ובאדם עדיין אין לנו אם רואה את פני האדון בשתי עיניו או בעין אחד דבהא סלקינן למילף ויותר נראה לדרוש כדרך שבא לרלות האדם לסקב"ה שהוא בב' עינים כך ירלה האדם יסיה נראה מהקב"ה בב' עיניו של לדם ופלטיין מיהא מקושיא ראשונה שהקשו בתוס' · וע"ק דלמה לנו לדרוש מסורת ומקרא

עיון יעקב

כמו"שדיבר ר"י בן ברוקה ור"א בן חסמא לעיל לכך עשה עונשו בעוה"ז : כדרך שבא לראות כך בא ליראות מה לראות בשתי עיניו · כדאיתא במדרש שיר השירים רבה על פסוק דומה לך דודי לצבי מה צבי כשהוא ישן עינו אחת קמוצה ואחת פתוחה כך בשעה שישראל עושין רצונו של מקום הוא משגיח עליהן בשתי עיניו שנאמר עיני ה' אל צדיקים ובשעת הכעס נאמר עין ה' : עבד שרבו מצפה לראותו · אף כשעושין רצונו של מקום נקראים בנים מ"מ מדכתיב כל זכורך משמע אף אותן שאין עושין רצונו בכלל ועכשיו שרובן או כולם אין עושין רצונו נתרחק ממנו שנאמר כי תבואו לראות פני וגו' רמוס חצרי וכן בזבחים קי"ל מקבלין קרבנות מפושעי ישראל ועכשיו קאמר ל"ל רוב זבחכם לא די שאינו מצפה לראותם ולשולחנם אלא שמרחקם מאיגרא רמא לבירא עמיקתא : מה תוכחה של ב"ו כך · עיין במהרש"א ונתעלם ממנו לשון המדרש שם בילקוט פ' ויגש על הפסוק ויקרא הוציאו כל איש מעלי וכו' שאמר למה אתם מספרים שקר הרי תוכחה גמורה ע"ש · ותו קשה בגמרא מה ק"ו הוא זה הא כתיב בש"ב סימן כ"ד נפלה נא ביד ה' כי רבים

וסכי במקרלה לחוד שפיר איכא למדרש שהאדם הוא נראה לפני המקום וכשהוא נראה לפני הקב"ה נמלא הוא הרואה בב' עינים כך האדם הנראה יהיה בב' עינים וי"ל בזה דאין לנו כת לומר כשם שנראה לפני הקב"ה בשתי עיניו של מקום כך האדם יהיה נראה בב' עינים דלמא הקב"ה כדאיתיה והאדם כדאיתיה אבל מכח דרשת המסורת והמקרא אנו דורשים כך כדרך שבא לראות וכו' · וע"ק לפי' רש"י שפי' מה לראותך בשתי עיניו אף כאן ליראות מן האדם בב' עיניו של אדם שהרי הבא ליראות הוא האדם שהוא דרשת המקרא בא האדם לירלות להיות נראה את פני האדון וכן קשה מ"ש מה לראותך בשתי עיניו שהרי המסורה שכתוב יראה הוא יראה האדם את פני האדון ובהכרח מיבין לדרוש המקרא תחלה שהאדם ירלה יסא נראה לפני המקום וכיון שהאדם נראה לפני הקב"ה נמלא שהקב"ה רואה אותו וכשם שהוא רואה לאדם בב' עיניו כך האדם הבא לראות הוא בב' עיניו של אדם אבל פסט דברי רש"י אין ליישבם כלל וכן קשה לדברי התוספות שספך הגי' ודרשו המקרא תחלה היה להם לפרש כך יראה יהיה נראה האדם בב' עיניו כדרך שבא האדם לראות להקב"ה בב' עיניו של מקום וי"ל דאין להזכיר הלמד תחלה ואח"כ המלמד לכך דרשינן כדרך שבא לראות בב' עיניו של מקום שהוא המלמד ואח"כ אנו מזכירין הלמד כך בא האדם לראות המקום בב' עיניו : ומה תוכחה של בשר ודם כך וכו' · וקשה כי לא מלינו כאן תוכחה של ב"ו כי לא אמר לאחיו שום דבר של תוכחה רק כי נבהלו מפניו מפני הבושה אבל תוכחה לא מלינו לעשות ממנה ק"ו לתוכחות על עון שמוכיח הקב"ה ואפשר לומר מ"ש יוסף אני יוסף העוד אבי חי הוא תוכחת מגולה שהם כת של שקרים שהרי אמרתם יש לנו אב זקן

עין יוסף

של זכוכית טהור : הרבה כרכים כבשו עולי מצרים · וקדשום בקדושת הארץ ולא כבשו עולי בבל לקדשם בשניה · וכי קדשה יהושע לשעתה קדשה ולא לעתיד לבא כשגלו בימי נבוכדנצר · ולא רצו להחזיר קדושתה כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית שאין נוהגת בחולה לארץ ויסמכו עליהם עניים ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני :

ג שנאמר יראה יראה · דנאמר גבי אברהם ויקרא אברהם שם המקום ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה · לזה דרשו כשם שבא לראות · היינו הקב"ה · כן בא ליראות היינו האדם (מצאתי במסכת ערכין בשם הרגמ"ה) :

כי נבהלו מפניו ומה תוכחה וכו' · פ"ל מ"ש כי נבהלו מפניו היינו מפני הבושה · ומזה דן בק"ו שאם השבטים לא יכלו לעמוד בתוכחות יוסף שהוא ב"ו וקטן

ענף יוסף

ולפעמים הבחינות שוים לגמרי בלד עלמו ואם שניהם מן השי"ת בשוה ואין מכריע · וזהו מחלוקת הלל ושמאי שיצא בת קול אלו ואלו דברי אלהים חיים ר"ל ששניהם שוים בבחינות שזה כזה וכיון שהבחינות שוים שניהם דברי אלהים חיים אך שהלכה כבית הלל על שהם נוחים ועלובים וכו' (ספר באר הגולה) · ועל דרך זה מצאתי בפתיחתא דספר זקוקין דנורא דף ח' ע"ב שכתב בשם הריטב"א ז"ל ששאלו רבני צרפת על מה שיצא בת קול אלו ואלו דברי אלהים חיים היאך אפשר שיהיו שניהם דברי אלהים חיים זה אוסר וזה מתיר ותירצו כי כשעלה משה למרום לקבל תורה נראה לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאסור ומ"ט פנים להתיר ושאל להקב"ה על זה ואמר לו שיהא מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה ההכרעה כמותם עכ"ל :

[א] מהרש"א סד"ה יראה · פרק החליל (נג ע"א) :

יד יוסף

א כלומר דבר"כרוך כהלכה למשה מסיני עי' רא"ש בהלכות מקואות (סוף נדה) סימן א : ב חולין ז ע"א : ג מגילה י ע"א ערכין לב ע"ב זבחים ס ע"ב קז ע"ב תמורה כא ע"א מכות יט ע"א שבועות טז ע"ב : ד סנהדרין ד ע"ב ערכין ב ע"ב תוספתא פ"א : ה שנאמר יראה יראה כוונת רבי יהודה היתה כמלת יראה שני נפעלים שעולי רגלים יראו פה' בראיה שלמה וכן הר ה' יראה מעולי רגלים בראיה שלמה למעט עור באחת מעיניו ושתי ראיות האלה מוכנות במשמעות מאמר הבורא ית' שלש פעמים בשנה יראה : ו ב"ר פרשה צג תנחומא סדר ויגש וילקוט סדר ויגש וילקוט תהלים רמז תתס"ב :

חדושי גאונים

מה היה הדרוש של היום ההוא השיבו שהיה על ענין הכלל והקבוץ לדעת ולהבין ענינו ולרפו אגב השלמות למה היה ולרפו הדרוש הזה

אהבת איתן

רב הונא כי הוה מטי להאי קרא יראה יראה בכי וכו' · ע' מהרש"א ומשמע דדרש נמי מסורת ואזיל לטעמי' במנחות (דף עו:) וב"ב (דף ס.) : ר' אלעזר כי מטי להאי קרא בכי ולא יכלו אחיו לענות אותו וגו' ומה תוכחה של

גאון יעקב

ר"א כי הוה מטי להאי קרא בכי וכו' דאזיל שמואל ואייתי למשה בהדיה וכו' דלמא לדינא קמתבעינא וכו' דליכא מילתא

[א] מהרש"א ד"ה ויש נספה · פרק במה בהמה (נג ע"ב) :

כאו"א לפי מה שהוא שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך וגו' עאכ"ו] : שמואל מאי היא וכו' · פרש"י מאי היא מנ"ל דמתיירא עכ"ל וקשה לפירושו כיון דמקרא דלמה הרגזתני וגו' לא מוכח דהיה מתיירא למה בכי ר"א כי מטי ליה אבל הילל"ל דכי מטי להאי קרא בכי ראיתי עולים וגו' א"ל דילמא ח"ו לדינא מתבעינא והאי קרא מקמיה כתיב וע"כ נראה דודאי הרגזתני משמע שפיר שהיה מתיירא בעלייתו אלא משום שאינו מפורש ממה היה מתיירא קאמר מאי היא שמפורש ביה שהיה מתיירא מיום הדין וקאמר עולים תרי משמע וכו' ולא קאמר אלהים תרי משמע דמלת אלהים בכ"מ בלשון רבים נאמר והוא לשון בעל היכולת : [דליכא מלתא דכתיב באורייתא וכו' · עי' מ"ש התוס' ולמאי דמסיק בפרק מי שמתו שהמתים יודעים ניחא] : יתן בעפר וגו' כולי האי וכו' · עיין פרש"י והיינו כל היסורין יתן בעפר פיהו אבל בע"י הגיה קרא יתן למכהו לחי וגו' וטעות הוא דזה הכתוב אחר אולי יש תקוה כתיב ולולי פי' רש"י נראה דאולי יש תקוה קאי אקראי דלעיל טוב ה' לקויו וגו' טוב לגבר וגו' ויחיל וגו' ישב בדד וגו' והא קאמר שפיר כולי האי ואולי : [בקשו ענוה אולי וגו' · דענוה היא מדה גדולה המביאה לידי רוה"ק כדאמרינן פ"ק דע"ז וכן צדק ודאי מדה גדולה היא ואעפ"כ אמר אולי בלשון ספק ור' אסי הוסיף דכתיב שנאו רע ואהבו טוב וגו' שהם כוללים כל המדות המעולות וכולי האי ואולי] : ויש נספה בלא משפט וכו' · הא דאמרינן פרק במה בהמה [א]יש מיתה בלא חטא לא שייך הכא דהתם איירי במת בזמנו אבל הכא איירי במת קודם שהגיע זמנו למות דיש נספה וגו'

להאי קרא בכי (ש"א כח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי *ומה שמואל (הנביא) [הצדיק] היה מתיירא מיום הדין אנו על אחת כמה וכמה · דשמואל מאי היא · דכתיב (שם) ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ עולים תרי משמע חד שמואל ואידך דאזיל שמואל ואייתי למשה בהדיה אמר [ליה] דילמא חס ושלום לדינא קא מתבעינא קום בהדאי דליכא מילתא דכתיבת באורייתא ולא קיימתיה · רבי אמי כי הוה מטי להאי קרא בכי (איכה ג) (יתן למכהו לחי ישבע בחרפה) יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה אמר כולי האי ואולי · רבי אמי כי הוה מטי להאי קרא בכי (צפניה ב) (בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו) בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף ה' אמר כולי האי ואולי · רב (יוסף) [אסי] כי הוה מטי להאי קרא בכי שנאמר (עמוס ה) שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן ה' אלהי צבאות שארית יוסף אמר כולי האי ואולי :

ד שם רב יוסף כי הוה מטי להאי קרא בכי (משלי יג) ויש נספה בלא משפט [אמר] ומי איכא איניש דאזיל בלא זמניה אין כי הא דרב (דימי) [ביבי] בר אביי הוה שכיח (גבי) [גביה] מלאך המות אמר ליה לשלוחיה זיל אייתי לי מרים מגדלא שער נשיא אזל אייתי ליה מרים מגדלא דרדקי אמר ליה אנא מרים מגדלא שער נשיא אמרי לך אמר ליה אי הכי איהדרה אמר ליה הואיל ואייתיתה

בלע"ז : מאי היא · מנא לן דמתיירא : כולי האי ואולי · כל היסורין האלה יקבל ועודנו בספק אם תהיה לו תקוה : ויש נספה בלא משפט · יש שהוא כלה ואין עון בידו ולא היה משפטו לספות : ומי איכא דאזיל וכו' · תלמודא קא בעי לה : א"ל · מלאך המות לשלוחו : אייתי לי מרים מגדלא [שער] נשיא · הרוג את מרים

תוספות

דכתיב באורייתא דלא קיימתיה · לא בעי למימר שיעיד עליו שקיים כל התורה דמנא ידע והלא לא היה בדורו אלא היה אומר כך וכך דרשתי ועשיתי מעשה בא והעידני שכן למדת גם אתה : מי איכא איניש דאזיל בלא זימניה · נ"ג אמר דרב יוסף לא היה שואל כן דע"ז לא תירץ לו כלום (וכי בשביל כך לא היה לו לבכות) אלא תלמודא הוא דקא בעו הכי : הוה שכיח גבי מלאך המות · דמספר מה שאירע לו כבר דהאי עובדא דמרים מגדלא שער נשיא בבית שני היה כדאיתא בשבת (דף קד:)

יד יוסף

ארבה ותנחומא סדר אמור קהלת רבה פרשה י"ב ירושלמי חגיגה פ"ב:

חדושי גאונים

אל פרשת הקהל שהכוונה בה שהכללי היה כדי שכל החלקים שבו ישלמו כל אחד כפי מדרגתו ומה שיחסר אחד ימלא חברו עד שיהיו כולם כאיש אחד והנה אל האנשים יוחסר הלמידה והעיון ואל הנשים השמיעה והקבלה וממילא שמעינן שיש אנשים כדמות הנשים בזה וא"כ האנשים לפי זה הם כמדברים ולא שומעים והנשים כשומעות בלתי מדברות כי הפסוק בדיוק אמר למען ישמעו על הנשים ולמען ילמדו על

אהבת איתן

ב"ו כך תוכחה של הקב"ה לא כ"ש · וכתבו התוספות שלא יוכל להשיב תשובה מעלייתא על תוכחתו של הקב"ה להפטר לגמרי דמכמה דברים מצי לפטור עצמו קצת כדאיתא בפרק הדר יכולני לפטור כל העולם מדין של תפלה ע"כ ומשמע מדבריהם דמשאר דברים אינו יכול להפטר כלל ונראה דרכי אלעזר אזיל

גאון יעקב

דכתיבא באורייתא ולא קיימתי וכו' · להתבונן ענין פחד שמואל ואשר לקח למשה רבינו ע"ה למשען לו ואמר דליכא מידי דכתיבא וכו' והלא בעלמא דקושטא אין עול ולא משא פנים · אבל שמע כי יסוד העולם ומלכו הוא מדת אמת ובמדרש

עיון יעקב

רבים לחמיו וביד אדם אל אפולה וצ"ע : דלמא ח"ו לדינא קמתבע · פי' כיון שחזרה הנשמה לגוף רוצה לדונם כאחת כדאיתא בפרק חלק : לדינא קמתבע · אע"ג דידע בעצמו שלא חטא מ"מ היה מתיירא שלא יתבעו לדין על שהורה הלכה בפני רבו בענין שחיטת הקרבן כדאיתא בברכות לכך קרא למשה שהוא ילמוד עליו זכות שהרי השיב ג"כ ליהושע שאמר על אלדד ומידד שהתנבאו דהוי כמורה הלכה בפני רבו והשיב משה מי יתן כל עם ה' נביאים כדאיתא בסנהדרין פ"ק דף י"ז לכך גם עליו ילמוד זכות לפי שקיים כל דבריו
יתפש

הרי"ף

וילד זקונים קטן ואחיו מת והרי אני יוסף חי וכשם שדברתם כי שקר שמא הוא שקר ג"כ מה שאמרתם יש לנו אב זקן העוד אבי חי כאשר דברתם אז גם זה שקר ואין לך תוכחה גדולה מזו · ומ"מ צריך להבין הק"ו שאם התוכחה קשה מה הפרש בין תוכחת ב"ו לתוכחת הקב"ה ובשלמא בעונשין יש לומר שמיתתו של הקב"ה מיתת עולם וכעסו כעס עולם משא"כ בבשר ודם אבל בתוכחה מה בנייהו · ובמדרש רבה אמרו פרשה ויגש אבא כהן ברדלא אמר אוי לנו מיום הדין יוסף קטנם של שבטים היה ולא היו אחיו יכולין לעמוד בתוכחתו לכשיבא הקב"ה ויוכיח לכל אחד ואחד לפי מה שהוא שנאמר אוכיחך ואערכה

לעיניך על אחת כמה וכמה · ועתה יש לדון ק"ו אם הגדולים לא עמדו בתוכחת הקטן שהרי יוסף קטנם של שבטים היה ולא עמדו בתוכחתו מה יעשו בני אדם בתוכחתו של הקב"ה אשר אין קץ לגדלו ועוד י"ל בגמרא דהק"ו הוא שתוכחה של ב"ו יש לו תשובה שמא הם הקדים לעשות עמו איזה דבר רע וע"כ גמלהו כרעתו שכן יוסף הקדים להביא דבתם רעה אל אביהם והיה חושדם בבנות הארץ ובאבר מן החי וכיון שהיה הוא פוטר מים היה ראשית מדון מאה דינים ואפ"ה לא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפני תוכחתו תוכחה של הקב"ה שאין עליו מה להשיב כי הוא הקדמנו הטובה כמו שנאמר מי הקדימני ואשלם עאכ"ו · ובתוספות אמרו של הקב"ה עאכ"ו שלא יוכלו להשיב תשובה מעלייתא להפטר לגמרי דמכמה דברים מצי לפטור עצמו קצת כדאמר פרק הדר יכולני לפטור כל העולם מדין של תפלה וכוונת התוספות הוא לומר שאע"פ שיש מקום להשיב על תוכחה של הקב"ה יותר מתוכחה של ב"ו כיון שיש כמה דברים שיכולים ישראל לפטור עצמם מדיני שמים כדאמר פרק הדר יכולני לפטור כל העולם מדין תפלה ואיך אומר כאן תוכחה של הקב"ה עאכ"ו מ"מ כיון שאינו פטור לגמרי כי אם קצת פיטור ומב"ו יש לפטור פיטור גמור לכן אמר עאכ"ו: אזל שמואל ואייתי למשה בהדיה כו' · עיין בתוספות וצריך לבאר היכי ס"ד לומר שהיה קורא שיעיד לו שקיים הכל והרי אע"פ שיהיה בדורו של משה ויעיד שקיים כל מצות עשה איך יעיד עליו שלא עבר על שום מצוה ממצות לא תעשה שהרי אין לא ראינו ראיה ושמא עבר ולא ראה משה ואפשר לדחות דמ"מ התוספות דמנא ידע הוא על בטול מל"ת ומ"ש והא לא היה בדורו הוא כמו דיחוי אחר שלא היה בדורו להעיד אפילו על מ"ע ומ"מ עדיין קשה בסוף דברי התוספות שפירשו שהיה אומר כך וכך עשיתי בא והעידני שכך למדת גם אתה והרי גם בזה לא היה פוטרו משה מדין אם עבר על איזה דבר מהתורה · והנכון אלי שלא היה קורא למשה להעיד אלא שיבא להיות סניגור עליו דלמא ח"ו לדינא מתבעינא ואל תתרשל בחשבך שעברתי על מצות ה' כי מובטח אני במעשי דליכא מלתא באורייתא דלא קיימתי וכיון שכן בא עמדי להיות סניגור שלי בשעת הדין : רב יוסף כי מטי להאי קרא בכי ויש נספה בלא משפט וכו' · מסמוכן מדברי התוספות הוא דסתמא דגמרא הוו רבינא ורב אשי ולא היה רב יוסף בימיהם ואיך היה שואל רב יוסף ומתרץ הגמרא לכך נ"ג אמר אלא גמרא פריך ליה ואין נראה לפרש כן דא"כ כך

ע"ן יוסף

של שבטים עד כי לא יכלו לענות אותו כי נבהלו מפניו מפני הבושה ק"ו שהאדם לא יוכל לעמוד בתוכחות ממ"ה הקב"ה ויהיה נבהל להשיב מפני הבושה · וזה הערה למשכיל לבל יבקש לעצמו לדדי היתר בדבר הנוגע לאיסור · כי ביום הדין לא יוכל להתגלל בכל זה כי יסתמו טענותיו כלפי המקטריגים בב"ד של מעלה ולכן החי יתן אל לבו להתרחק מכל שמץ עון להיות מנוקה לעוה"ב (נזה"ק) :
דילמא חס ושלום לדינא מתבעי' · לא כוונו על הדין הגדול לעתיד לבא · כי היה נאמן לה' ולא נפל מכל דבריו ארצה ואיך יטעה בחשבונו בהיות מן הזמן ההוא עד התחייה כשלשת אלפים שנה · וגם כי לדעת הרב הנחמני יהיה יום הדין אחר התחייה · ואם שמואל עדיין לא חיה ולא קם מקברו בתחייה איך יחשוב שהיה נקרא לדין · אבל הם כוונו לומר כי לפי שהיה זה תוך י"ב חדש לקבורתו חשב שמא נקרא לדין באותו דין שני שהאדם נדון בהפרד נפשו מגופו שהוא באותם י"ב חדש (ספר ישועת משיחו) : אולי יש תקוה · ר"ל דכתיב שם יתן למכהו לחי ישבע בחרפה יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה · ע"ז אמר כולי האי יסורים יקבל ועודנו בספק אם תהיה לו תקוה : בקשו צדק · ר"ל דכתיב שם בקשו את ה' כל ענוי ארץ בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף ה' לכן בכה ואמר כולי האי מע"ש · ומ"מ כתיב אולי תסתרו וגו' :

רש"י

הקולעת שער הנשים: היכי יכלת לה · מאחר שלא הגיע זמנה: הוות נקיטא(מתחרא)[מתארא]בידה·היתה אוחזת האוד של תנור שקורין פורגי"ן: וקא מחריא תנורא · היתה מכבדת את התנור: אותיבתיה אגבא דכרעה · הושיבתו על גבי רגלה ונכוית והורע מזלה: דרעינא להו אנא · איני מוסרן לשומר המתים ששמו דומה אלא מתגלגלים עמי ושטים בעולם עד שימלא שנותיו והוא קרוי דור: מעבר במיליה · מעביר על מדותיו: דמטו · שנתבשלו: הני מינטרן · אותן שלא נתבשלו כל צרכן אינן ממהרות לירקב: היינו דכתיב וכו' · הטובות ירא פן ירקבו אף

מהרש"א

וגו' משמע קודם זמנו כי הא וכו': והדר משלימנא לדומה וכו' · ועד"ז נאמר לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה דר"ל לא המתים השטין ומתגלגלין בעולם ולא באו עדיין לרשות דומה הממונה על הגיהנם וגם לא כל יורדי דומה שבאו לרשותו יהללו יה אבל אנחנו נזכה בחיים שלא נמות שלא בזמנו לשוט בעולם ולא נבא ג"כ לרשות דומה הממונה על הגיהנם ונברך יה מעתה ועד עולם וגו': אי איכא צורבא מרבנן וכו' · בספר משלי הביא רש"י דרשא דהכא וכתב שם אבל א"כ הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו ע"כ ונראה לכוין בזה רישא דקרא רב אוכל ניר ראשים למאי דקאמר הכא ואי איכא צורבא מרבנן וכו' וז"ש רב שהוא אחד מרבנן אוכל ניר שהוא זוכה בעוה"ז לאכול ניר וחלק רשים דהיינו רשים ודלים במלות שיש מהם נספה בלא משפט שמתים קודם שהגיע זמנן: [כי מטי וכו' ותסיתני בו לבלעו וכו' · ר"י גופיה מרא דשמעתין קאמר פ"ק דב"ב אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו כביכול כאדם שמסיתין אותו וניסת ועיין בחי' שם]: במאן יאמין וכו' · בקדושיו לא יאמין לרבותא קאמר דאפי' בקדושיו לא יאמין ולמאי דמסיק הני מנטרן וכו' היינו הן בקדושיו וכו' ולענין

תיהוי במניינא ואלא היכי יכלת לה הוות נקיטא מתארא בידה(וקא מחריא)[והותקא שגרי[דף ה ע"א] ומחריא] תנורא שקלתיה אותיבתי' אגבא דכרעה *) קדחה איתרע מזלה ואייתיתה א"ל רב ביבי בר אביי אית לכו רשותא למעבד הכי א"ל ולא כתיב ויש נספה בלא משפט אמר ליה ולא כתיב (קהלת א) דור הולך ודור בא (והארץ לעולם עומדת) א"ל דרעינא להו אנא עד דמלו לדרא והדר משלימנא להו לדומה א"ל סוף סוף שניה מאי עבדת להו א"ל אי איכא צורבא מרבנן (שאינו עומד על מדותיו מוספינא להו ליה, נ"א) [דמעביר במיליה מוספינא להו ליה] והויא חלופיה[א] · ר' יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי (איוב ב) ותסיתני בו לבלעו חנם עבד שרבו מסיתין אותו עליו וניסת תקנה יש לו · רבי יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי (שם טו) הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו ואם בקדושיו לא יאמין במאן יאמין יומא חד הוה אזיל באורחא חזייה להההוא גברא דהוה קא מנקיט תאיני שביק הנך דמטו ושקיל הנך דלא מטו א"ל [לאו] הני מעלן טפי א"ל הני לאורחא קא בעינא להו הני נטרן והני לא נטרן אמר היינו דכתיב הן בקדושיו

*) פי' נשרפה רגלה · (ערוך):

תוספות

מוסיפנא ליה והוה חילופיה · יש להקשות לר"ע דאית ליה בשלהי החולץ (יבמות דף נ.) משלו הוסיפו לו לחזקיהו ולית ליה זכה מוסיפין לו הא משמע הכא דמוסיפין לו וצ"ע:

חדושי גאונים

האנשים ולכן כתבו התוספות דהוי דלא כבן עזאי כלומר דלפי זה למען ישמעו אנשים קאי בדיוק ולא ילמדו וא"ל דא"כ באנשים נמי תהיה הלמידה מדויקת משום דהלמידה היא מדרגה יותר גדולה ובכלל מאתים מנה אמנם שמיעה בנשים היא תפסת מועט תפסת אמנם טף למה באים כלומר הואיל ותרי מלות ילמדו וישמעו באו בדיוק האנשים ואנשים ולא בהרחבה ושלוה א"כ לא קאי למען ישמעו ולמען ילמדו אכל הני דבקרא ואם כן טף למה באים ותירץ דכדי ליתן שכר למביאיהם משום דהואיל וטף עתידים להכנס אם בכלל שמיעה ואם בכלל למידה אה"נ דלמען ישמעו ולמען ילמדו קאי עלייהו נמי ומשום דעתן אינם ראויים לכך אותו שכר של שמיעה ולמידה הוא על

הרי"ף

היל"ל שסרי אם רב יוסף היה שואל לא היה מתרץ לו הגמרא כיון שאין לנו הכרת דרב יוסף לא היה שואל אלא ממה שמתרץ הגמרא אמנם הכוונת התוספות היא דא"א לומר שר"י היה שואל כלל לפי שהוא היה בוכה כשמגיע לפסוק זה יש נספה בלא משפט וכוודאי שהיה מאמין שכך הוא האמת דאיכא דאזיל בלא זימניה והיה מתאונן על אותו עני שמת קודם זמנו ומצערו עליו היה בוכה וכיון שהיה מאמין בדברי הכתוב איך היה שואל מי איכא דאזיל בלא זימניה שאם היה מסתפק אם יהיה כדבר הזה למה היה בוכה ומצטער עליו על דבר שלא יהיה ולכך אמרו אמר לא גרסינן שסרי רב יוסף לא היה שואל כך מסתכרת הזה שהזכרתי ומה גם שאיך היה מתרץ לו הגמרא אשר לא היו בזמן אחד רב יוסף והגמרא אלא גמרא פריך ליה ומשני ורב יוסף היה מאמין בכתוב שכך הוא יש נספה בלא משפט דאזיל בלא זימניה ולכך הוה בכי כד הוה מטי להאי פסוקא: **אי איכא צורבא** מרבנן וכו' · וכתוספות יש להקשות לר' עקיבא דאית ליה בשלהי החולץ וכו' · ולענ"ד יש לתרץ דלרבי עקיבא דאין מוסיפין לו אפי' למי שזכה היינו במפקד שנותיו שחרך הקב"ה לכל אדם שנאמר את חרוליס ימיו בהגיע מספר הקצבה ההוא שוב אין מוסיפין לו שנים אחרות אבל בשנים שהיו כבר קצובים לאדם אחד והיה נספה בלא משפט אותם שנים מונחים ומה יעשו בהם לכך מוסיפין אותם לצורבא מרבנן המעביר במיליה אע"פ שאין מוסיפין שנים מ"מ אלו מוסיפין כיון שאינם שנים אחרים חדשות אלא שכבר נגזרו ונקצבו לאחר ונספה בלא משפט והאי מילתא דלא שכיחא ובכי האי מוסיפין לצורבא מרבנן דמעביר במיליה ועוד י"ל דלר"ע דסבר זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו אם אותו שלא זכה הוא צורבא מרבנן דלא זכה וראוי שיפחתו לו מ"מ כשיש אדם אחר נספה בלא משפט אותם השנים של זה מוסיפין לו אע"פ שאין משלימין לו כל שיעור שנותיו שנקצבו לו בעת היצירה מ"מ אותם השנים שנגרעו מהאדם ההוא שנספה בלא משפט נותנים להאי צורבא מרבנן אע"פ שלא זכה כיון שהיה לו מדה טובה זו שהיה מעביר על מדותיו: **רבי יוחנן** כי מטי וכו' · וקשה מעיקרא מאי סבר רבי יוחנן דבכי והיכי נתרצה ונחה דעתו בההוא עובדא דחזא דעדיין יש לבכות אם בקדושיו לא יאמין במאן יאמין · וע"ק דהיכי קאמר דשביק הנך דמטו שהם אותם שנתבשלו ושקיל הנהו דלא נתבשלו א"כ הקדושים שנתבשלו ביראה וקדושה צריך להניחם וליקח אותם שלא נתבשלו ומאינו שלוקח הקב"ה ולוקט הקדושים שנתבשלו והניח בזה העולם האנשים שלא נתבשלו הפך מהלוקט התאנים המבושלים ומניח התאנים שאינם מבושלים ואינו לוקחם עמו כלל · ומה גם קשה לפרש"י שפירש היינו דכתיב הן בקדושיו לא יאמין הטובות ירא פן ירקבו אף הצדיקים הבחורים נאחזים למיתה פן יחטאו וכפי זה התאנים הטובות והמבושלות הוא לוקטן פן יתליעו ובמעשה דחזא לההוא גברא לא עשה כן ליקח התאנים הטובות פן ירקבו אם יניחם אלא הניח המבושלים ולקח עמו שאינם מבושלים ועוד למה הזכיר הבחורים הצדיקים כיון שכל הצדיקים גם שב גם ישיש הוא מלקט כי הן בקדושיו לא יאמין · וכמד"ר פ' חיי שרה מביא ענין זה בסדר שאמרינן שם התאנה הזו בזמן שהיא נלקטה בעונתה יפה לה ויפה לתאנה מתלקטת שלא בעונתה רע לה ורע לתאנה רבי חייא רבה ותלמידיו היו נמודים לשנות תחת התאנה וכו' פ"א לא ליקטה וזרחה עליה חמה והתליעו אמרו יודע בעל התאנה אימתי הוא עונתה של תאנה ללקוט ולוקטה כך הקב"ה יודע אימתי עונתן של צדיקים להסתלק מהעולם ומסלקן ע"כ · הנה לפי זה המאמר בעונתה הוא כשנתבשלו התאנים שלוקטן קודם שיתליעו אחר בישולן אבל לאחר שנגמר בישולן הוא שלא בעונתם שכבר התליעו אבל כתאנים שעדיין לא נתבשלו אינו מלקט כי עתידים הם להתבשל ושם נאמר דההוא גברא הוה שקיל הנהו דלא מטו שלא נתבשלו וצ"ל דס"ק שהעוה"ז שהוא דרך לעבור למשכן עולם הבא לוקח להיות עמו במשמרת כתאנים דלא מטו שלא נתבשלו כי ברוב הימים יתבשלו ושביק הנהו דמטו שנתבשלו אין לו עסק בהם להיותם בזה העולם כי כיון שנתבשלו הם קרובים אל ההפסד כדמיון אותו אדם שהניח התאנים המבושלות כי בוודאי המוצאם אוכלם מיד ואינו מניחם להיותם תאנים מבושלות כך העולם מניחין התאנים הטובות שהם הצדיקים והקדוש ברוך הוא לוקטן וכן גם הבחורים הצדיקים שנתבשלו אין לעולם הזה עסק בהם שהם קרובים להפסד והם מבני עוה"ב והיינו דכתיב הן בקדושיו לא יאמין · וביאור הענין שבכה ר"י בתחילה הוא הבין פי' הן בקדושיו לא יאמין הוא כמו הן בעבדיו לא יאמין לומר שאינו בוטח בעבדיו כי אין עבודתם שלימה כך אין קדושתם שלמה ועוד כי אין אימון בשום אדם נברא אפילו בקדושיו לא יאמין גם כי אין בקדושתם ממש שהיום הם קדושים ולמחר תבקשם ולא תמצאם בקדושתם עומדים ועכשיו כשראה שהתאנים המבושלות אינו מאמין ובוטח בעל התאנה להניחם אלא לוקטם כי יש חשש להניחם פן ירקבו א"כ מ"ש בקדושיו לא יאמין אינו שאין להאמין בקדושתם

עיון יעקב

יתפש ג"כ בזכותו: **רבי** יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי ותסיתני בו לבלעו חנם · נראה דר"י אזיל לשיטתו דאמר בב"ב דף ט"ו מעולי הגולה הוי ומישראל לכך בכי: הני נטרן והני לא נטרן · המשל דומה לנמשל לפירש"י כי כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו לכן בקדושיו לא יאמין לפי שיצה"ר מתגרה בהם יותר מהני שאינם קדושים כל כך מנטרי יותר להתקיימם לכך מסלקין מן העולם קודם זמנם לקדושים ומתאכלי הפירו

כדי ת

עין יוסף

ד הוות נקיטא מתארא בידה · עי' רש"י ותוס' בכורות דף כז ע"א כתבו שהיתה אוחזת האוד של תנור שקורין מכבדת את התנור ע"ש: **מוסיפנא** ליה והויא חלופיה · יש להקשות לרבי עקיבא דאית ליה בשלהי החולץ דף נ ע"א משלו הוסיפו לו לחזקיהו ולית ליה זכה מוסיפין לו הא משמע הכא דמוסיפין לו ויש לומר דאין זה תוספת כיון שנגזרו לשום אדם (תוס' שם בפרק החולץ): **אמר** היינו דכתיב הן בקדושיו לא יאמין · בב"ר פ' ס"ב אי' מה בין מיתת נערים למיתת זקנים · רבי אבהו אמר התאנה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה יפה לה ויפה לתאנה ובשעה שמלקטת שלא בעונתה רע לה ורע לתאנה ר"ל רע לה לפי שעדיין לא נתבשלה כראוי ורע לאילן התאנה שכחו נחלש לפי שלא הוציא כח אל הפועל בבשול התאנה · ונשאר בו כמותרת הטבע ומזיקו ומכחיש כחו וכן הגוף הוא במדרגת אילן התאנה · והנפש הוא במדרגת הפרי הנלקט ממנו וכשהוא נלקט שלא בעונתו רע לו ורע לנפש שנפרדים זה מזה בלער · כי עדיין לא נשלמו חקם כראוי · ולפי שקשה א"כ כיון דמיתת נערים קשה לגוף ולנפש מדוע מליגו לפעמים לדיקים המתים בלא עתם בנערותם · לכן כדי לתרולי זאת מביא שם מעשה שפעם אחת לא ליקט הבעל הבית של התאנה את התאנים שנתבשלו בהשכמה וזרחה עליהם החמה והתליעו · אמרו בעל התאנה

אהבת איתן

לטעמיה דאמר בברכות (דף לא ע"ב) אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנא' ואתה הסיבות את לבם אחורנית ומשמע דס"ל דבאמת אין זו טענה כלל לפטור מן הדין משום דהקב"ה ברא היצר הרע וגרם שיחטאו ומש"ה אמר כאן דאיכא ק"ו דלא יוכלו לעמוד על תוכחתו של הקב"ה מתוכחתו של ב"ו דהלו לשאר אמוראי דאמרי התם (דף לב) דבאמת הוי פתחון פה שהוא גרם לחטוא שברא יצה"ר

גאון יעקב

מבואר כי בבריאת העולם נטל הקב"ה אמת והשליך ארצה והוא מדת יעקב אשר הוא בריח התיכון מבריח מן הקצה כלו' כמבואר בזוה"ק מדתו מדת אמת כד"א תתן אמת ליעקב ועם זה כאשר צריך היה להתנהג עם לבן ועשו התנהג

המתורגמן . א) אויסבייטונג. אנשטאט איהם .

בקדושיו לא יאמין איני והא ההוא תלמידא דהוה בשיבבותיה[א] דרבי אלכסנדראי דשכיב אדזוטר אמר "אי בעי האי מרבנן הוה חיי ואם איתא דילמא מהן בקדושיו לא יאמין הוה· ההוא מבעט[ג] ברבותיו הוה:

ה שם רבי יוחנן כי הוה מטי להאי קרא הוה בכי (מלאכי ג) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים (בשמי) לשקר ובעושקי שכר שכיר (אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר ה' צבאות אמר) עבד שרבו מקרבו לדונו וממהר להעידו תקנה יש לו · א"ר יוחנן [בן זכאי] אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות· אמר רבי שמעון בן לקיש כל המטה דין של גר כאילו מטה דינו של מעלה [שנאמר] ומטי גר ומטי כתיב · אמר רבי חנינא

רש"י

הבחורים הצדיקים נאחזים למיתה (קודם שיחטאו) [פן יחטאו]: אדזוטר· בעודו בחור: אי בעי האי מרבנן· להיות הולך בדרך טובים הוה חיי: מבעט ברבותיו הוה· רבי אלכסנדראי היה מכיר בו (שאינו) [שלא היה]מן הקדושים ומבעט ברבותיו הוה וכתיב וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים (קהלת ח) ותניא בקדושין מורא זה איני יודע מהו כשהוא אומר והדרת פני זקן ויראת מאלהיך הוי אומר זה כיבוד חכמים: קלות כחמורות · עושקי שכר שכיר כמכשפים וכמנאפים: ומטי גר ולא יראוני

תוספות

מבעט ברבותיו הוה· ה"נ איכא למימר בההוא דפ"ק דשבת (דף יג:) גבי אחד שמת והיתה אשתו מולכת תפיליו בבית המדרש ואמרה כתיב כי הוא חייך ואורך ימיך בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה הילך מת בחצי ימיו ומה שלא השיבו לה כן משום שלא היה מספיק לה תשובה זו:

מהרש"א

שמתים קודם זמנן דוקא נקט קודשיו שלא באו לידי חטא דומיא דהכי תאיני דשקיל הנך דלא מטו אבל שלא בקדושיו שכבר חטאו לא חש בהן דומיא דהכי· דמטו ולא מנטרן דלא שקיל להו ולעיל דפריך מי איכא דאזיל בלא זמנו ולא מוקים ליה בהנך דהן בקדושיו לא יאמין דיש נספה בלא משפט לא משמע כן כיון דמשום שלא יחטא הוא מת קודם זמנו במשפט מקרי ולא מתוקם אלא בטעות: עבד שרבו מקרבו וכו'· במשנה דאבות שנינו הוא העד הוא הדיין וכו' אבל הוסיף ר"י לדקדק בהאי קרא שהדיין גופיה מקרבו למשפט על מה שפשע נגדו וגם הוא ממהר להעידו דעדים אחרים אפשר שמונעים עצמם ומעכבים מלהעיד מטעם מה להשמיע עצמן או להעלים מלהעיד אבל רבו המעידו אין כאן מונע וממהר להעידו ע"כ אין לו תקנה לא לגבי העדות ולגבי הדיין: קלות כחמורות וכו'· דהקרא משמע לאו באיש אחד קמיירי דכיון דכבר כתיב במכשפים ובמנאפים דנידון על החמורות נ"ל למימר דנידון על הקלות עושקי שכר שכיר דכבר קים ליה בדרבה מיניה ואמרי' נמי בפרק ארבע מיתות[א]מי שחייב שתים נדון בחמורה אבל קרא או במנאפים ובמכשפים או בעושקי שכר שכיר קאמר ומדכתיבי בחדא [א]הקיש בא ששקל הכתוב הקלות כחמורות דליכא למימר בהפך שבא להקיש החמורות כקלות דהא הכתוב להחמיר בא ולא להקל כדלעיל עבד שרבו מקרבו לדונו וכו':ומטי גר ומטי כתיב וכו'·אין פירושו משום דמטי לשון רבים הוא דהא ברבים המטים קמשתעי קרא וכמוהו עושקי דהיינו רבים העושקים אלא דמטי המסורת והכתיב דרים ויו"ד מטי היא בחיר"קיו"ד הכינוי למדבר בעדו כמו מטה אותי וכל הפסוק דברי הקב"ה הוא שמטה אותי כשמטה את הגר ואע"ג דהקרי מטי בציר"י אינו מכחיש הכתיב ודרים נמי המסורת והכי נמי גבי יראה יראה כמפורש פ"ק דסנהדרין ומיהו ק"ק דהכי נמי הוי מצי למדרש גבי ועושקי שכר שכיר לפי הכתיב דיו"ד עושקי יו"ד הכינוי שהעושק שכר שכיר כאלו עושק אותי:

עיון יעקב

כדי שלא יתליעו: **עבד** שרבו מקרבו לדינו וממהר להעידו · עיין שם במלאכי דקאי על הגאולה העתידה טרם ביאה יקרב וימהר המשפט כדי לבער עושי רשעה ואח"כ מסיים הנני שולח לכם את אליה הנביא · ומש"ע נמי דרש בסמוך הא ירא ולא יראוני מחול להם מיד כדי שלא יעוכב הגאולה בשבילו ותדע שכן הוא דאל"כ לא ידון כלל העושה רשעה ששם מלאים תרעות ע"פ הרוב אחר שמלא תאותו הרשעה אלא דקאי על העתיד שאז יהיה רחמים גדול בעולם כדי למהר גאולתם אז:

הרי"ף

אלא שהקב"ה אינו רוצה להאמין ולבטוח שבודאי לא ירקבו כי אפשר שירקבו ולכך מסלקם להסירם מספק מכשול ועון : עוד שם **איני** והא ההוא תלמידא וי"ל בפשט הגמרא שאמר איני דמשמע דלרבי יוחנן הוא מקשה וליקשי ביה בקרא דכתיב הן בקדושיו לא יאמין דא"כ איך אמר רבי אלכסנדראי אי בעי האי גברא הוה חיי ודילמא מהן בקדושיו לא יאמין הוה · ויש לתרץ דאכן דאכן הוה סבירא לן בקרא דהן בקדושיו לא יאמין כמו שהוא קרא דכתיב הן בעבדיו לא יאמין אינו בוטח עליהם כי אין עבודתם שלמה וכן קדושיו אין קדושתם שלמה ובזה אין להקשות לרבי אלכסנדראי שאמר אי הוה בעי האי צורבא מה

מרבנן שלא לחטוא הוה חיי כי הוא מסכים לדברי הכתוב שאע"פ שתראה ת"ח עוסק בתורה אל תאמין בו כמאמר התנא אל תאמין בעצמך עד יום מותך ואם אדם מת בקצרות שנים הוא לפי שלא היה בו תכלית גדר החסידות והקדושה כי בקדושיו לא יאמין לפי שלא הגיעו לתכלית גדר הקדושה אבל רבי יוחנן שדרש הן בקדושיו שרואה הקב"ה שהגיעו לגדר הקדושה ולכך לא יאמין להם להניחם בעוה"ז שלא יפסידו מקדושתם א"כ בההוא צורבא מרבנן י"ל שלכך מת בקצרות שנים לפי שכבר נתקדש ולא הניחו הקב"ה בעוה"ז פן יבא לידי הפסד ותירצו בגמרא שהוא מבעט ברבותיו ואין לדונו בכלל הקדושים ולכך אמר אי בעי הוה חיי · וי"ל בדברי התוספות שאמרו וכן איכא למימר בההיא וכו' · וקשה ישיבוה ויאמרו לה דמבעט ברבותיו הוה ולכך מת בחצי ימיו ואם לא השיבו לה כן מפני שידעו בו שהיה משמש ת"ח ולא היה מבעט ברבותיו א"כ מהו זה שאמרו התוספות מבעט ברבותיו וכן איכא למימר בההיא דשבת וכו' ובדוחק י"ל דהוה מספקא להו שמא היה מבעט ברבותיו או שמא היה מהנהו דבקדושיו ולא ידעו להשיב לה בבירור אך עדיין קשה לאי נמי לא היה תשובה נצחת שהם תשובה זו דמהני הוי דבקדושיו לא יאמין היא אינה תשובה נצחת איך אמרו הכא דילמא מהן בקדושיו לא יאמין הוה וכשם שנאמר כאן היה להם לומר שם כי זה מת בקצרות שנים והסוה תלמיד ג"כ מת בחצי ימיו ושקולים שניהם וי"ל בזה דהכא שאני דא"ר אלכסנדראי אי בעי הסוה גברא להלוך בדרך טובים הוה חיי והכרית שמיתתו היתה בשביל שלא היה הולך בדרך טובים ועל זה הקשו לו אי איתא דהן בקדושיו לא יאמין ומסלק הקב"ה לקדושים שנתבשלו ונשלמו בצדקתם פן יתקלקלו ח"ו א"כ מנין לרבי אלכסנדראי להכריח שאותו ת"ח לא היה סגון דלמא אדרבה בשביל שהיה שלם בתכלית לכך סלקו הקב"ה ונמצא שאף ע"פ שאין זו תשובה נצחת לומר שהיה מאותם שכתוב בהם הן בקדושיו לא יאמין מ"מ אדאמרת מספקא שלא היה הגון נימא מספקא שמא הגיע לתכלית שלימותו ולכן מת שהיה מאותם שכתוב בהן הן בקדושיו לא יאמין אבל התם שהיתה אשתו נוטלת תפליו וצועקת שבתורה נותנת חיים ללומדיה לא היו יכולים להשיבה שמת בשביל שהיה מהנהו דבקדושיו לא יאמין שאין זו תשובה נצחת כי היא קוראת תגר גדול שאמרה תורה כי היא חייך והם ישיבוה מספק שמא מהנהו דבקדושיו לא יאמין וכיון שאין זו תשובה ברורה שודאי היה מאותם של בקדושיו לא יאמין אין זו תשובה נצחת אבל כאן שהוא לדחות מה שהיה ברי לרבי אלכסנדראי שמת בשביל שלא היה הגון ואי בעי לילך בדרך טובים היה תשובה נצחת להשיב על דבריו מנין לך ברור שלא היה הגון שמא מהנהו דבקדושיו לא יאמין הוה ואת"ל שהוא ספק עדיין אין לך לומר בוודאי אי הוה בעי ,הוה חיי וזה מראה נכון: ר"י כי מטי להאי קרא וקרבתי וכו' · פירוש כי אין עד נעשה דיין וכאן שהקב"ה הוא הדיין הוא העד ולכך הוא ממהר להעידו שאינו רוצה להמתין עד עת בא העדים שמתוך מתון יבקש איזה זכות אבל כיון שהוא הדיין והוא העד שיודע ורואה במסתרים שעושים בהם עבירות אלו עריות וכשפים מה תקנה יש לו כי לא ימצא להם זכות : **אמר** ר"י בן זכאי אוי לנו ששקל קלות כחמורות · פי' אע"פ שהשכיר אליו הוא נושא את נפשו מ"מ ניתן להשבון וכלל עושק השכיר שהוא קל שהוא בלאו עם הניאוף וכשפים החמורות שהם במיתה והכרת : **ומטי** גר מטי כתיב · ויש לדקדק מה הפרש יש בזה בין המסורת למקרא שגם במקרא הוא אומר מטי גר על דיינים מטין דין הגר וצריך לכתוב מטי ביו"ד שהוא

עין יוסף

יודע אימתי הוא שונתם של תאנה ללקוט ולוקטה כך הקב"ה יודע אימתי היא עונתן של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקן · כלומר לפעמים רואה ה' כי כבר הגיע עונתן הראוי בנערותם בראותו כי עתה הוא עומד בתומו ועתיד הוא להחמיץ שמאז טוב מותו מחייו וכדאיתא בקהלת רבתי ע"פ יש צדיק אובד בצדקו · וזהו שאמר כאן שכיון ששמע רבי יוחנן דהנך הטובים שנתבשלו כל צרכן · לא מינטרן ויכולין לבא לידי רקבון · אמר היינו דכתיב הן בקדושיו לא יאמין ר"ל שמיירי בצדיקים בחורים שרואה ה' כי עומדים בתומתן אבל עתידין להתחמץ מסלקן מן העולם שטוב מותן מחייהם:

ה באילו מטה דינו שלמעלה · כלומר זה עונשו נוסף על מה שאחז"ל (בסנהדרין דף ו) שיהיו העדים יודעים את מי הם מעידין (ופרש"י כאלו הן מעידין בהקב"ה · שמטריחין להקב"ה להחזיר ממון לבעליו) ויהיו הדיינים יודעים וכו' (ר"ל נמי מהאי טעמא שפרש"י גבי עדים) · משום כי שם בסנהדרין לא ביארו מהו עונשו של הדיין הדן את הקב"ה · אבל הכא פירש היינו כי כמו שהגר אם ילדק בדינו והדיין מטה את דינו לחיובו כן עושה הקב"ה שגם אם הדיין ילדק בדינו · מטה אותו לחיוב · וזהו שאמר כאלו מטה דינו שלמעלה · כלומר דינו שלמעלה אשר יש על הדיין לזכות · מטה אותו לחוב (אי היס) : מטי כתיב ·

המתורגמן. א) נאכבארשאפט. ג) ווידערשפענסטיגט

[א] מהרש"א

ד"ה קלות כחמורות בפרק ארבע מיתות (סנהדרין נ ע"ב):

יד יוסף

א כתובות קיא ע"א:

חדושי גאונים

מביאיהם וכן הוא שבקבון יש ג' מינים ב' מהם משלימים עלמם והג' משלים לזולתו ואם כן ע"ז סמכו להביא קטנים בבהמ"ד דעם היות שכפי דרשת הכתוב לא קאי עלייהו לא שמיעה ולא למידה אפ"ה יש שכר למביאיהם הואיל ועתידים להכנס בתוך כלל זה אז אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם שכבר אתם הכרתם בה שהיא מרגלית הואיל וכבר דנתם עליה שהוא חדוש ובקשתם לאבדה

ב] אהבת איתן

וכמו שפרש"י שם אם כן אין ללמוד תוכחתו של הקב"ה מק"ו דב"ו די"ל דשאני הקב"ה שגרם לחטוא והוא טענת איוב בפ"ק דב"ב: (שייך לסימן ד) **כתיב** ויש נספה בלא משפט וכו' · והקשו התוס' לר"ע דס"ל בשלשה החולץ משלו הוסיפו לו לחזקיה ולית ליה זכה מוסיפין ליה הא משמע הכא דמוסיפין לו והניחו בצ"ע ובס"פ החולץ תירצו בדוחק ובס' מלודת דוד הקשה מב"ב גבי בנימין הצדיק ול"נ די"ל דלא אמר ר"ע

גאון יעקב

בערמומיות ועקמומיות אם בענין נטילת הברכות מאביו ואם במשך גירות עם לבן ובריחתו ממנו כנודע מאמרו כי אחי אביה הוא ואחיו ברמאות וכבר עמדו בזה איתני עולם גאוני קמאי

חנינא בר פפא כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו (על כל עונותיו) מיד שנאמר (מלאכי ג) ולא יראוני הא יראוני מוחלין לו מיד · רבי יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי (קהלת יב) [א]כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם (אם טוב ואם רע אמר) עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה יש לו · מאי על כל נעלם אמר רב זה ההורג כנה בפני חברו ונמאס בה · ושמואל אמר [ב]זה הרק בפני חברו ונמאס בה · מאי אם טוב ואם רע א"ר ינאי זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא כי הא דר' ינאי חזייה להוא גברא דיהיב זוזא לעניא בפרהסיא א"ל מוטב דלא יהבת ליה דהשתא דיהבת ליה אכסיפתיה[א] · דבי רבי שילא אמרי זה הנותן צדקה לאשה בסתר דקא מייתי לה לידי חשדא (רב) [רבא] אמר זה המשגר [ג]בשר לאשתו שאינו מחותך בערבי שבתות · איני והא רבא משדר שאני בת רב חסדא דקים ליה בגוה [דבקיאה]:

רש"י

בהאי קרא כתיב: כי את כל מעשה. האדם: האלהים יביא במשפט על כל נעלם · ואף על כל הנעלמות ממנו שעשה שוגג הוא מביאו במשפט על כל אפילו דבר מועט במשמע: ונמאס · קץ דעת חברו בדבר: מאי אם טוב ואם רע · שמשמע אף על הטובה שעשה מביאו במשפט: שאינו מחותך · שאינו מנוקר מן החלב ומן הגידין האסורין: בערבי שבתות · שמתוך שהן ממהרין לתקן לצרכי שבת אין מתנין לב אם מנוקר הוא:

תוספות

הא יראוני מוחלין · אעושקי שכר שכיר קאי דהוי לא תעשה ופליגא דר' ישמעאל דאמר בפרק בתרא דיומא (דף פו.) דעל חייבי לאוין תשובה תולה ויום הכפורים מכפר ואיכא ברייתא אחרת התם דעל עשה ולא תעשה תשובה מכפרת:

מהרש"א

שנאמר ולא יראוני הא וכו' · דבתר כל המעשים רעים שזכר כתיב ולא יראוני אח"כ אבל אם יראוני אח"כ מוחלין להם מיד והתוס' כתבו דלא קאי אלא אעושקי שכר שכיר וגו' דתשובה מכפרת בהו אבל מכשפים ומנאפים אינו מתכפר בתשובה ולא משמע כן דלא יראוני אכולן דקמא בקרא קאי וי"ל דה"ק הא דקאמר תלמודא מוחלין מיד לא קאי רק אעושק שכר שכיר דבאינך אינו מתכפר מיד אלא תשובה תולה ויוה"כ או יסורין או מיתה מכפרין מיהו תשובה דיראוני עם כולן כדאמרינן פרק יוה"כ: עבד שרבו שוקל וכו' · נעלם הוא השוגג כמו והם מעיני העדה נעלם וגו' כי האדם נידון גם על השוגג שהוא קרוב למזיד כדאמרינן בעלמא א"כ כגון ששגג בשבת בהעלם מלאכות שלא ידע שזו המלאכה אסורה דנידון על כך דהוה ליה ללמוד ולא למד: זה ההורג כנה וכו' זה הרק וכו' · מריבוי דכל קדריש ליה כפרש"י שהורג כנה וכו' דבר מועט נחשב ושמואל הוסיף דהורג כנה היה אפשר לו להשליכה ולא להורגה בפני חברו כמ"ש לגבי שבת אלא אף הרק דא"א לו בלא רקיקה היה אפשר להבליעה בכסותו כמו לגבי תפלה: מאי אם טוב ואם רע וכו' · משמע להו דאם טוב ואם רע אנעלם קאי דהיינו אותו מעשה שעשה יש בו ספק והעלם אם הוא טוב אם הוא רע כיון שכניסה יש באותה מעשה כדמסיק הנותן צדקה לעני בפרהסיא וכו' והנותן צדקה לאשה וכו': [מוטב דלא יהבת ליה וכו' · לא שייך הכא לומר הא דעשה דוחה ל"ת כיון דהיה אפשר לו לקיים שניהם וליתן לעני בסתר: שאינו מחותך בע"ש וכו' · עי'

א תנחומא סדר אמור סימן ג: ב דרך ארץ פ"י: ג עי' בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ס"ט:

הרי"ף

לשון דיינים רבים ולא יכול לומר ומטה בה"א לשון יחיד דהא כתיב מנאפים עושקי שכר שכיר כולם בלשון רבים · ונ"ל שדקדקו שהי"ל ובמטי גר כמ"ש למעלה והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי שכר שכיר מה זה שלא אמר ג"כ ובמטי גר ומדכתיב ומטי גר הוא לדרוש שמטה דין הגר אמר הקב"ה הוא מטה דין שלי של מעלה ומה שפירש רש"י ומטה גר בהאי קרא כתיב שדקדק היכן נרמז כאן דין של מעלה לכך פירש"י בהאי קרא כתיב שכתוב וקרבתי אליכם למשפט הרי הוזכר דין של מעלה וסמיך ליה ומטה גר מטי כתיב שמטה הגר כאילו מטה דין של מעלה: **אמר** רבי חנינא כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד שנאמר ולא יראוני הא יראוני מוחלין להם מיד ותימה מנ"ל למידק דאם יראוני מוחלין להם מיד דילמא לא יהיה עד ממהר ודיין ליפרע אם יראו ממנו אבל מ"מ הוא נפרע מעט מעוונותיהם כדי למרקם · וע"ק מנ"ל דמיירי קרא דלא יראוני על ענין התרעה דלמא הוא מדבר על שלא יראו אלהים מתחלה והכעיסוהו וז"ש ולא יראוני שלא להכעיסני בתעאתם · וגם י"ל שאמר שכתוב וקרבתי אליכם למשפט על המכשפים וכו' וגם על אשר לא יראוני שכיון שלא יראו אלהים אלהים שופט אותם · ואפשר שזה תיקן רש"י בלשונו שאמר בהאי קרא כתיב כלומר לא ולמד לשון מקרא שאמר במכשפים ובמנאפים בעושקי וגו' כמו שדקדקתי למעלה וכאן שינה לומר ולא יראוני והנ"ל ובאמר לא יראוני והאי קרא דלא יראוני הוא בהאי קרא דכתיב במכשפים ובמנאפים בבי"ת ואע"פ שבענין הגר מלינו דכתיב מטי ולא במטי הוא לדרשת מטי כתיב שמטה דין של מעלה ולכך דרש הא אם יראוני · ומ"מ צריך ליישב שאר הדקדוקים שלמעלה ואפשר לומר דדריש בהאי קרא דכתיב ביה ולא יראוני אמר ה' צבאות מאי אמר ה' צבאות דכתיב השתא דבתחלת המקרא הי"ל אמר ה' צבאות והייתי עד ממהר וגו' ומדלא כתיב בתחלת המקרא וכתב ולא יראוני אמר ה' צבאות הוא לדרוש שאלו הדברים של לא יראוני הם דברי ה' צבאות שם הרחמים שקורא תגר עליהם ואומר אחר כל חטאתם אלה לא יראוני להתחרט הא אם יראוני הייתי מרחם בשם ה' שהוא שם הרחמים · וגם יש לי לדרוש סמיכות פסוק כי אני ה' לא שניתי הסמוך לזה ולא יראוני אמר ה' שהוא צבאות כי אני ה' לא שניתי כלומר למה לא יעשו שינוי בעצמן שאע"פ שחטאו ישובו מחטאתם ויתחרטו אמר ה' צבאות כי הוא לבדו אין בו שינוי כי אני ה' לא שניתי אבל אתם בני יעקב אילו שניתם דרכיכם ונתחרטם מהם לא כליתם לא הייתי מכלה אתכם הרי כאן שמתחרט מוחלין לו מיד: **מאי** על כל נעלם אמר רב זה ההורג כנה וכו' · ויש לדקדק כיון שכבר נדרש על כל נעלם שהוא כפשוטו על השגגות מה הקשו עוד מאי על כל נעלם ואם באו לדרוש ריבוי על כל נעלם היה להם לדרוש על ב' מיני שגגות אחד העלם דבר או העלם דין שהוא שגגת תלמוד וע"ק כיון שדרשו בו שיביא במשפט על ההורג כנה בפני חברו ונמאס וגם יביא במשפט על טוב הנותן צדקה בפרהסיא או הנותן צדקה לאשה בסתר א"כ רבי יוחנן הי"ל לבכות עוד ולומר עבד שרבו שופטו על הריגת כנה בפני חברו ונמאס וגם על עשיית טוב בפרהסיא יש לו תקנה · וכן צריך לבאר מה שהקשו מאי אם טוב ודרשוהו בנותן צדקה בפרהסיא וכו' ולמה לא יהיה נדרש כפשוטו שאת כל מעשה האלהים יביא במשפט בין מעשה הטוב יביאהו במשפט לתת לו כצדקתו גם את הרע ישפטהו כרשעתו · ואפשר דרבי יוחנן הכי דריש קרא שהאלהים יביא במשפט לגמול לאיש כצדקתו על הטוב גם על הרע אפילו נעלם שהוא דבר שוגג או שגגה של למוד שעולה זדון שכל יביא במשפט יביא במשפט וכן שם היה ראוי לומר כי את כל מעשה נעלם אם טוב ואם רע יביא האלהים במשפט אבל לאחר האלהים יביא במשפט אינו צודק כאן לומר על כל נעלם וכן אמר כאן אם טוב ואם רע לזה דרשו על כל נעלם שהוא ההורג כנה בפני חברו ונמאס ולהיות דבר קל לא הזכירו בכלל את כל מעשה שהמעשה החמור יביא במשפט ואביזרייהו ידקדק על דברים קלים שהוא כל נעלם ההורג כנה בפני חברו ונמאס שאינו מכוון להמאים לחברו

עיון יעקב

מה אם טוב ואם רע · דאם על רע ישלם כגמולו מכ"ש על הטוב דהא מדה טובה מרובה ממדת פורענות אלא האי הטוב הוא גם כן מצד הרע שבו: **זה** המשגר בשר לאשתו שאינו מחותך · נראה דדוקא מדייק לאשתו כיון ששולח לאשתו וסתם אשה אינה בקיאה כ"כ בניקור אם כן מסתמא בשעת מהירות סומכת על בעלה שכבר ניקרו משא"כ בשולח לאחר ועיין

עץ יוסף

הרגים הדרשן בשינוי לשון מלת מטי למלת עושקי · כי בכל עושי עולה הנזכר באותו פסוק נאמר בבי"ת · במכשפים ובמנאפים ובנשבעים וגו' · ובעושקי וגו' · ולפי סידור הלשון הל"ל ג"כ ובמטי גר · ומדחסר הנביא אות הבי"ת ואמר ומטי גר רומז שהוא מאמר חדש כאלו יאמר ומטי גר מתואר מטי · כלומר מטי אותי (אִיי הים): דקא מייתי לה לידי חשדא · לה ולא לו · משום דהא נותן לה בסתר · ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ מי הוא הנותן עד שיביא הנותן את עצמו לחשדה · אמנם האשה אף שאיש לא ידעה אם קבלה מהנותן עכ"ז בהיות שכנים יודעים כי בביתה אין לחם ואין שמלה וע"י הנתינה זו יהיה לה לחם לאכול ובגד ללבוש יחשדו אותה שקבלה שכר אתנן (אִיי הים): ושמואל

ענף יוסף

ה א"ר חנינא ב"ר פפא כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד · כתב הרב במאמר חקור דין חלק א פרק י"ז וז"ל ולא גרסינן על כל עוונותיו כדמוכח מדברי התוספות ותו דייקינן כל העושה דבר פירושו דבר אחד לאפוקי שני דברים מסוג אחד כגון כו' ע"ש: **ששקל** עלינו קלות כחמורות וכו' עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות כלום תקנה יש לו · בוודאי שאין כוונת המאמר שיהיה העונש על קלות כחמורות ועל שגגות כזדונות בעונש שוה כי הקב"ה אינו משלם אלא מדה כנגד מדה · אמנם הענין הוא שלענין משקל המעשים כך עולות בכף הקלות והשגגות כמו החמורות והזדונות כי לא ישכיחו החמורות את הקלות והזדונות את השגגות ולא יעלים הדיין עינו מהם כלל כאשר לא יעלים מהחמורות והזדונות אלא על כלם ישגיח ויפקח בהשואה אחד לדון כל אחד מהם ולהעניש אח"כ על כל אחד כפי מה שהוא והוא מה שאמר שלמה ע"ה (קהלת יב) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו' כי כאשר אין הקב"ה מניח מלשכח כל מעשה טוב קטן כמו שהוא כן לא יניח מלשפוט כל מעשה רע קטן כמות שהוא ולהוציא מלב הרוצים להתפתות ולחשוב שלא יעלה האדון ברוך הוא בדיני הדברים הקלים ולא יקח חשבון עליהם אלא כמה הוא (ב"ק ד"ס) כל האומר הקב"ה וותרן יוותרו מיעוהי וכן אמרו אם אומר לך יצה"ר חטא והקב"ה מוחל לך אל תשמע לו · (מסלת ישרים פ"ד):

חדושי גאונים

ממני ועוד דרש בענין הקבוץ ואמר שלא כל הקבוץ היה שלם כמו הקבוץ הישראלי לפי שכל שאר הקבוצים א"א להם שיהיו אחדים באחדות גמורה כישראל שהיה גוי אחד ולז"א הכתוב את ה' האמרת וכו' כלומר אתם נתתם לי שבח האחדות

אהבת איתן

דאין מוסיפין רק לאחר גז"ד שנגזר עליו מיתות וכהסיא דחזקי' שכבר נגזר עליו הדין וכדאיתא בפ"ק דברכות (דף י') שא"ל ישעיה הנביא כבר נגזר עליך גזרה ומש"ה הוצרך לומר שמשלו הוסיפו לו אבל קודם גז"ד מודה ר"ע שמוסיפין לו גם מעלמא כשזכה דכה"ג מלינו שמחלק ר"ע גופי' בין קודם גזר דין לאחר גז"ד בפ"ק דר"ה (דף יח) בקרא דישא ה' פניו אליך ואיכא למימר דה"נ מחלק לענין הוספת שנים מעלמא וא"כ א"ש דלא תקשי אדר"ע מדהכא דקאמר דמוסיפין שנים לצורבא מרבנן דהיינו קודם שנגמר גז"ד (וכ"ת דלאחר

גאון יעקב

אבל הענין כי יעקב אמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · והכוונה ע"פ הגאון מגלה עמוקות כי בגד הוא לשון בגידה דבר שאינו אמת · ראה כאשר יצר ה' את עולמו חתם בריאת יום ויום בחותם אמת כי נאמר וירא אלהים את ס"ת אמת ובבריאת יום ה' לא נאמר וירא וגו' אבל נאמר ויברא אלהים את התנינים וגו' ג"כ ס"ת אמת רק אבל שלשה ימים

המתורגמן. א) האסט איהן פערשעמט ,

ו שם רבי יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי (דברים לא) והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות (אמר) עבד שרבו ממציא לו רעות (רבות) תקנה יש לו · מאי רעות (רבות) וצרות אמר רב רעות שנעשו צרות זו לזו כגון זבורא ועקרבא א)· ושמואל אמר זה הממציא מעות לעני בשעת דחקו · אמר רבא היינו דאמרי אינשי זוזי לעללא לא שכיח לתליתא שכיח · (שם) וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם אמר רב ברדלא בר טביומי אמר רב כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם כל שאינו בוהיה לאכול [שם ע"ב] אינו מהם · אמרו ליה רבנן (לרבה)[לרבא] מר לא בהסתר פנים איתיה ולא בוהיה לאכול איתיה אמר להו ומי ידעיתו כמה משדרנא בצינעא לבי שבור מלכא אפ"ה יהבו ביה רבנן עינייהו אדהכי שדור דבי שבור מלכא וגרבוהו [אמר] (ו)היינו דתניא רשב"ג אומר אכל מקום שנתנו בו חכמים עיניהם או עוני או מיתה ·

המתורגמן א) איינע ביענע אונד שקארפיאן.

רש"י

צרות · [סמוכות זו לזו] לשון וכעסתה צרתה גם כעס וגו' (ש"א א) שתי נשים יחד : זה הממציא מעות לעני · אלעיל קאי אם טוב ואם רע זה הרגיל להמציא לדקתו לעני בשעת הדחק ולא בשעה שקודם הדחק שיוכל לבקש מזונותיו ולקנותם בשעת הזול : לעללא · לקנות התבואה כדמתרגמינן *) ועללת ארעא (ויקרא כה) : לתליתא · להפסד ולאבוד כך שמעתי ול"נ לקנות בשעת הדחק מזון שעה שהוא תולה בסלו כדאמרינן (פסחים קיד:) תלא לסילתיה [תלא מזוני תלאי בביתא] קשה לעניותא : אינו מהם · מזרע ישראל דכתיב (דברים לא) והסתרתי פני מהם היינו הסתר פנים שלועק מצרות הבאות עליו ואינו נענה שלא יבואו : והיה לאכול · שהעובד כוכבים שוללים ממונו: גרבוהו · שללוהו : כ"מ שנתנו חכמים

*) נ"ל תבואת הארץ ת"א עללא דארעא (ויקרא כג)

תוספות

כגון זיבורא ועקרבא · פר"ת רפואת נשיכה זו קשה לזו דאמרינן בפרק שני דעבודה זרה (כח:) חמימי לעקרבא קרירי לזיבורא וחלופא סכנתא הלכך דנשכי' זבורא ועקרבא נעשות צרות זו לזו ולית ליה תקנתא : זה הממציא מעות לעני בשעת דחקו · פרש"י דקאי אדלעיל אם טוב ואם רע ושעת דחקו היינו שאינו ממציא לו בשעת הזול לקנות תבואה אלא לקנות פת לפי שעה כשתולהו בסלו כדאמרינן תלא לסלתיה תלא למזוני ולא נהירא לר"ת דלמה אפסקיה בקרא דכי תמצאן אותו צרות ועוד דנקט תלמודא מלתא דלא שכיחא לתלות הלחם דאמרינן בערבי פסחים תלאי בביתיה קשה לעניותא ומפר"ת דקאי אצרות רבות ורעות הממציא מעות לעני בשעת דחקו כגון שתפסו המושל ובא זה ואמר שילוה מעות על קרקעותיו ואם לא היה ממציא לו היה המושל מיקל לו בפדיונו לפי שהוא דחוק ועני *) : זוזי לעללא לא שכיחי · אם היה רוצה לקנות תבואה למאכלות ביתו לא היו ממציאים לו מעות : לתליתא · כמו תליוה וזבין שמפחידו המושל אם לא יפדה עצמו :

*) עי' בתוספות בגמרא

מהרש"א

פרש"י אבל קשה מה טוב איכא בזה ויש לפרש דנקט אפי' ע"ש דאית ביה מלך א' טוב משום סעודת שבת] : תקנה יש לו וכו' · כדמסיק דצרות זו לזו כגון זיבורא וכו' דרפואתן קשה ואין להם תקנה ומפיק לשון צרות ממשמעו משום דאל"כ לכתוב רעות וצרות רבות ומדכתיב רעות רבות וצרות משמע ליה דאותן רעות רבות הם צרות זו לזו ופרש"י דצרות לשון סמוכות וכו' ע"ש ונראה דאינו נופל מלשון צרה ממש דהיינו שכ"א מן הרעות מצירה לחברתה שלא תהיה לה רפואה וכן וכעסתה צרתה שאחת מהן מצירה לחברתה והענין מבואר שאמר כן על עובדי ע"ז כי מצות אנכי מ"ע מצד החסד מדת מים ומצות לא יהיה לך ל"ת מצד הדין ואש כמ"ש בעובדי ע"ז אש אוכלה אל קנא הוא והעובד ע"ז הוא עובר על מצות עשה דאנכי ועל לא תעשה דלא יהיה לך שהם ממדת המים המתהפכים לזדונים ולמדת אש אוכלה שהם זיבורא ועקרבא ועל זה אמר כשיבואו הצרות על העובדי כוכבים יאמר על כי אין אלהי בקרבי וגו' שלא יתלה הדבר בהשגחה שהצרות אלו באות עליו בדבר והיפוכו אבל יתלה הדבר במקרה ואנכי הסתר אסתיר וגו' שאנכי אוסיף להסתיר לו על כל הרעה אשר עשה כי פנה וגו' שהוא המתחיל להסתיר פניו ממני וק"ל : הממציא לו מעות לעני וכו' · עמ"ש התוס' [כאן ובתוס' פרק כל הנשרפין ופ' הבע"י] אבל הא דקאמר מאי רעות וצרות וכו' לא יתיישב גם לפירושו ונראה לפרש ע"פ מה ששנינו פרק הניזקין לא היה סקריקון ביהודה וכו' ומוקי לה בגמרא דג' גזרות גזרו קמייתא דלא קטיל לקטלוהו מליעתא דקטיל לייתי ד' זוזי בתרייתא דקטיל לקטלוהו הלכך קמייתא ומליעתא גמר ומקני בתרייתא אמר האידנא לשקול ולמחר תבענא ליה בדינא ולמשנה אחרונה יש בידן ליקח הן קודמים אין בידן ליקח הלוקח נותן לבעלים רביע הושיב רבי ב"ד וכו' ע"ש והשתא רעות רבות היינו ב' גזרות הראשונות שהיה רשות לסקריקון לקטול או ליטול קרקע ואפסידה גם לגבי לוקח דגמר ומקני וצרות היינו [גזירה אחרונה] אם יש בידו ליקח הוא קודם לכל ואם אין בידו ליקח יקנה אותו אחר ונותן לו רביע דהיינו שממציא לו מעות אותו רביע ואפשר אם לא היה אחר קונה אותה תיהדר לו הקרקע ע"י שתבעו לדינא והיינו לתליתא שכיח שהגוי מגזמו להורגו ולתלותו כמו תלוהו וזבין וכו' : כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם וכו'·דלגבי ישראל כתיב ישא ה' פניו אליך וגו' כמפורש בספרי אינו דומה שואל מחברו בתוך פניו כשואל מן האדדים ולכך כשהם בגלות נפלה ברכה א דישא פניו וגו' בהסתר פנים משא"כ שאר עובדי כוכבים שאינן שייכין בהסתר פנים דלעולם לא ישא הקב"ה פניו להם : כל שאינו בוהיה לאכול אינו וכו'·דבזמן שישראל עושין רצונו של מקום כתיב ואכלת את כל העמים וכו' ובהיפך כשאין עושין רצונו של מקום כתיב והיה לאכול וגו' ולעתיד כתיב ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' הלשון כפול דר"ל ואכלתם לעתיד מה שאכלו האומות עובדי כוכבים מכם בעוה"ז שיהיו מחזירין לכם בעוה"ב כל מה שהיו שוללין מכם בעוה"ז : אפ"ה יהבו ביה רבנן עינייהו אדהכי וכו' · ר"ל אף על פי שנתקיים בו והיה לאכול ע"י ששדר לבי שבור מלכא כדאמר לאו מ"מ כיון דיהבו ביה רבנן עינייהו שלא נתקיים הדר שדר שבור מלכא וגרבוהו : [כ"מ שנתנו בו חכמים עיניהם וכו' · מפורש בנדרים] :

א מו"ק יז ע"ב סוטה מו ע"ב נדרים ז ע"ב :

חדושי גאונים

ואמרתם שאין אחד כמוני בעולם ולכן בחרתם כי לפי שאי אפשר להיות נאהב יותר מאחד ולכן אחר שהכירו שה' אחד ואהבת וכו' ואני נתתי לכם זה השבח בעצמו מהאחדות שאתם גוי אחד ולכן בחרתי בכם וכמו שאמר אתה אחד וכו' ומי כעמך וכו' ודו"ק · (לחם שלמה) :

אהבת איתן

גז"ד אמאי משלימין לדידי' דס"ל כר"ה דגז"ד דיחיד לא נקרע י"ל ע"פ מ"ש בס' ס"ע דהתם בשב מירלאם) ועפ"ז א"ש ג"כ מ"ש מהרש"א בח"א ס"פ החולץ לר"ע דאין מוסיפין אף ע"י זכות אם כן גבי משה דאמרינן דלולי חטא מי מריבה היה בא לא"י והרי מלאו ימיו כמ"ש בן ק"כ שנה אנכי היום ודרשי' היום מלאו ימי ושנותי וא"כ אף שלא היה חוטא לא היה נכנס לא"י ונדחק לומר דהכיא דרשא לא אתיא כר"ע ולפמ"ש א"ש

גאון יעקב

לא נאמר החותם אמת והם יום ב' יום ג' יום ד' כי הם בג"ד ואגל בגד לא נאמר אמת והלבוש הוא הנאמר אלו יתי' כאומר ה' מלך גאות לבש וגו' והצדיק יעקב אמר ונתן לי וגו' ובגד ללבוש הכוונה שלו שהבגד והוא שאינו אמת והפך ללבוש ע"ד אומרו אני חכמה שכנתי ערמה כי חכמה וערמה הם ב' ענינים מתחלפים ערמה הוא ענין מרמה אבל אגל התורה הערמה יהפך לחכמה ע"ד עם עקש תתפתל והתרגום כאשר בא

עין יעקב

ועיין בתשובת שבות יעקב חלק שני סי' ס"ט : הממציא מעות לעני בשעת דוחקו · עיין פירש"י ותוספות ושאר מפרשים כל א' מפרש לפי דרכו ולענ"ד נראה עוד לפרש מדקאמר הממציא מעות לעני בשעת דוחקו דה"ק שרואה שעני יש לו דוחק גדול והוא ממציא לו מעות שיכול העני ליקח המעות והם שתי צרות רעות דאם לא יקח המעות יש לו צער גדול בעת דוחקו ורואה לפניו מעות ואינו נהנה מהם ואם יקח המעות יש לו סכנת נפשות שתולין לגנב וזה זוזא לעללא לקנות תבואה לא שכיח לתליתא שכיח פי' לתלות וכפירש"י וכן פי' הערוך ערך זוזא ע"ש א"כ היאך שיעשה הוא בצרה גדולה : אינו מהם · כי תיבת מהם נדרש לפניו ולאחריו כי אבותינו חטאו ואנחנו עונותם סבלנו על כן מי שאינו סובל אינו מהם : או עוני או מיתה · כשכרה כן עונשה כי בימינה אורך ימים ובשמאלה עושר : אבל

הרי"ף

והוא דבר נעלם כי לא ידע שיהיה חברו נמאס · וכן דקדק ג"כ מ"ש אם טוב ואם רע שהרי הרע כבר הוזכר תחלה בכלל כל המעשה אשר יביא האלהים במשפט ומה צורך לומר אח"כ אם רע אלא לרמוז על מעשה טוב שנמשך ממנו רע ומ"מ אינו שוה לדברים הרעים שיביא במשפט אבל דברים אלו שהם דקים מגלגל הקב"ה : עבד שרבו ממציא וכו' · וקשה שהרי כתוב קודם פסוק זה ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמאי לא בכי אלא בהאי קרא והיה כי תמצאן וגו' · ויש לומר דהתם בעת הזונה שהסתיר הקב"ה פניו ממנו כדכתיב ואנכי הסתר אסתיר וכיון שהוא בהסתר פנים יפה אמר ומצאוהו רעות רבות וצרות שכיון שנסתלקה שמירת הקב"ה ממנו שוב אין לו שלום ואין כאן בכיה לומר עבד שרבו ממציא לו רעות שהרי אין הקב"ה ממציאם לו אלא מסתיר פניו ואינו מושגח והרעות שולטות בו אבל בהאי קרא דלא כתיב ביה הסתר פנים אלא כי אביאנו אל האדמה ואכל ושבע ואין כאן הסתר פנים ובעודו היותו העבד בבית אדוניו ממציא לו רעות רבות שכן כתיב והיה כי תמצאן וגו' וענתה השירה הזאת לפניו לעד הרי שבפניו באות הצרות ומעידות אותו שחטא והוא ממציא לו רעות רבות ולכך היה בוכה : מאי רעות רבות וצרות · נראה שהוקשה לו דהיל"ל רעות וצרות רבות למה הפסיק בין רעות לצרות במלת רבות לזה דרשו רעות רבות והרעות הללו יהיו צרות זו לזו כגון זיבורא ועקרבא שהיפה לזה הוא רע לזה : ושמואל אמר זה הממציא מעות · כפי פירוש התוספות שפירשו כגון שתפסו המושל ובא זה ואמר לו שילוה לו מעות על קרקעותיו ואם לא היה זה בא היה המושל מיקל בפדיונו לפי שהוא דחוק ועני עכ"ל · ומ"מ לא נתבארו בזה דברי שמואל היכי שייכי בפסוק רעות רבות וצרות ונ"ל דה"ג דרים צרות זו לזו הם הרעות שחרה אף ה' בו להביא עליו עניות ולא ימצא מי שילוה לו לקנות מזונות אבל בשעת הפסד המושל הוא להפך שימצא מעות מיד דלתליתא שכיח ולעללתא לא שכיח · שיינו רעות צרות שיבקש אוכל ולא ימצא ויבקש להפסד המושל וימצא : כל מי שאינו בהסתר פנים אינו מהם כל שאינו בוהיה לאכול אינו מהם ·

ענף יוסף

ו כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני · יבואר ע"פ הגמרא דשבת אורך ימים בימינה למיימינים בה שעוסקים לשמה יש להם אורך ימים ובשמאלה ר"ל שמשמאילים

עץ יוסף

ד ושמואל אמר זה הממציא לו מעות לעני בשעת דחקו · אלעיל קאי (סוף סי' ה) אם טוב אם רע הרגיל להמציא לדקתו לעני בשעת דוחקו ולא קודם

אע"פ שהסתרתי פני מהם בחלום וכו'· עיין פרש"י ועוי"ל לפי שנאמר אם יהיה נביאכם וגו' בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה אדבר בו דהיינו פנים אל פנים כדכתיב ודבר ה' עם משה פנים אל פנים וגו' ומדכתיב הכא ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' דהיינו למעט כעין נבואת משה שהיה פנים אל פנים אבל כעין נבואת שאר נביאים דבחלום אדבר בו לא אימעט מהסתרת פנים ושוב מצאתי כעין זה בפי' ע"י: שנאמר ובצל ידי כסיתיך וגו'· לפי עניינו דלעיל נראה דמייתי לענין נבואה ותחלת מקרא זה ושמתי דברי בפיך וגו' דהיינו נבואת משה שהיה פה אל פה ואמר

רש"י

עיניהם סוטה פרק עגלה ערופה: בחלום אדבר בו· ביום ההוא קא דייק ביום ולא בלילה שמראים לו חלום כדי שיתפלל על הדבר: ידו נטויה עלינו· להגן: אחוי ליה· ע"י סימן רמז לו החזיר פניו: במחוג· ברמז: נסרחה חכמתם· באדום כתיב האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים וגו': לנגדך· אלך

גמרא

(דברים לא) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא אמר *רבא אמר הקב"ה אע"פ שהסתרתי פני מהם (דכתיב (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים אותם הפנים אסתיר אבל) בחלום אדבר בו· רב יוסף אמר ידו נטויה עלינו (להגן) שנא' (ישעיה נא) ובצל ידי כסיתיך· ר' יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר אחוי ליה ההוא צדוקי עמא דאהדרינהו[א] מריה לאפיה מיניה אחוי ליה(איהו)ועוד ידו נטויה עלינו (להגן) א"ל קיסר לר' יהושע (בן חנניה) מאי אחוי לך· עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה· (ומאיאחוית ליה·הכי והכי)[ואנא מחוינא ליה ידו נטויה עלינו]· א"ל להההוא צדוקי מאי אחוית ליה א"ל עמא דאהדרינהו מריה לאפיה(והוא) ומאי אחוי לך אמר לא ידענא אמר גברא דלא ידע [ב]מאי מחוו ליה במחוג מחוי קמיה מלכא אפקוהו (להההוא צדוקי) וקטלוהו· כי קא ניחא נפשיה דר"י בן חנניא אמרי ליה רבנן ומאי תיהוי עלן מן צדוקים אמר להו (ירמיה מט) אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם כיון דאבדה עצה של בנים נסרחה חכמתם של עובדי כוכבים ואב"א מהכא (בראשית לג) ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך· רבי אילא הוה סליק ואזל בדרגא דבי (רבא) [רבה] בר שילא שמעיה להההוא ינוקא דהוה קא קרי (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח

מהרש"א

בגלות שנסתר זה הפנים מכל מקום ובצל ידי כסיתיך דהיינו שלא סתר פנים ממש כמי שהופך פניו לצד אחר אלא כמי שמכסה פניו בצל ידו דרואה בקלת על חברו מתוך הצל ועוי"ל דיד סתם נאמר בכ"מ על השמאל כמ"ש בפ' הקומץ[א] ידך זו שמאל וכו' שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים וגו' וכו' ע"ש וז"ש גם שבגלות איכא הסתרת פנים כמ"ש השיב אחור ימינו מ"מ בצל ידי שהוא השמאל כסיתיך להגן עליכם והאי לישנא דידו נטויה עלינו וכו' מלינו לו בספר ישעיה בכמה מקראות דכתיב בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה וכל המפרשים וכן התרגום פירשו בו לרעה אבל לפי הענין דהכא יש לפרש בו דלטובה נאמר הגם דבכל זאת הסתיר פניו מהם בגלות ולא שב אפו מהם כמ"ש ידו נטויה להם שהיא יד השמאלי ולא הסתיר פניו ממש והוא מבואר ברפ"ק דכתובות*) כי ימינו הוא הרחמים ויד שמאלו הוא הדין גם שבגלות השיב אחור ימינו והם הרחמים ממש ומדת הדין גבר עלינו מ"מ היא ידו הנטויה עלינו להגן מצרות הגלות ואהא מייתי עובדא דההוא צדוקי דהראה לו לריב"ח הסתרת המקום מעלינו והוא הראה לו ברמז דעוד ידו נטויה ואין כאן הסתרה גמורה: מאי תיהוי עלן מצדוקים כו'· לפי שריב"ח הוא היה מפורסם בעל נצחון נגד הצדוקים כגון בהך דפ"ק דבכורות [ב] בסבי דבי אתונא ובההיא דפרק א"ט [ג] דא"ל קיסר לריב"ח אלהיכם כאריה וכו' וכן בכ"מ ולזה א"ל אחר מיתתך מה תהוי עלן מצדוקים מי יודע להשיב להו בנצוח וא"ל אבדה עצה מבנים וגו' האי קרא גבי עובדי כוכבים כתיב שהם כצדוקים כמפורש בכמה מקומות ולזה אמר אם אבדה עצה מבנים שהם ישראל שנקראו בנים אתם לה' נסרחה גם חכמתם של עובדי כוכבים שהם הצדוקים: ואיבע"א מהכא דכתיב ואלכה לנגדך וגו'· כבר האריך בזה האברבנאל בספר משמיע ישועה שהם מתייחסים באמונתם בדמיון עשו ליעקב שהיה להם אב אחד ועשו היה צד אביו במרמה בפיו ויעקב איש תם וגו' כן אמונתם שמשערים לעבוד עבודת ה' והם עובדים אותו במרמה ודעה בלתי אמתי וכו' ועוד האריך ע"ש וז"ש ואלכה לנגדך וגו' כי מעשה אבות סימן לבנים שבני עשו ילכו בשוה לנגד בני יעקב לפי חכמתם כמו שכתבנו ואע"ג דנתבטל סימן

*) דף ה ע"א בח"א מהרש"א.

[א] מהרש"א ד"ה שנאמר בפרק הקומץ (לו ע"ב): [ב] שם ד"ה מאי דפ"ק דבכורות (ח ע"ב): [ג] שם בא"ד דפרק אלו טרפות (חולין נט ע"ב):

יד יוסף

א יתכן להיות רבה: ב ברכות מו ע"ב:

אהבת איתן

גם איכא דר"ע דאם לא היה משה חוטא במי מריבה ולא היה נגזר עליו שימות היו מוסיפין לו שנים דקודם גזר דין מוסיפין לכ"ע ויש להקשות אהא דבקדושיו לא יאמין ויש נספה בלא משפט הרי אמרינן בר"ה (דף ט"ז) דאין הקב"ה דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה וי"ל דנהי דלא דן מ"מ הוא נספה מהמחבלי' מחמת העדר השגחה וכה"ג איתא בתקוני זוהר גבי המת פתות מבן עשרים: (שם) דילמא מהן בקדושיו לא יאמין הוא· וכתבו התוס' וכן איכא למימר בההיא דפ"ק דשבת באחד שמת בחצי ימיו

הרי"ף

שכוונה לדרוש תיבת מהם שכתובה במקרא לפניה ולאחריה והכי מדריש והסתרתי פני מהם מי שהוא בהסתר פנים הוא מהם וכן נדרש לאחריו מהם והיה לאכול מי שהוא מזרע ישראל והיה לאכול אבל קשה דהאי קרא דוהסתרתי פני והיה לאכול הוא עונש על עבודה זרה וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ועזבני והפר בריתי ועל עון זה וחרה אפי והסתרתי פני שצועק מהצרות שבאות עליו ואינו נענה שלא יבאו הם אילו לא יעבדו עבודה זרה איכא בהסתר פנים ולא בוהיה לאכול וא"כ איך הוא אומר כל מי שאינו בוהסתרתי פני אינו מהם והרי כל הצדיקים והחסידים אינם ראוים להסתיר פנים ולא לאכול והם מזרע ישראל הקדושים ואין לומר דמיירי באנשים הפושעים שבהם מזרע ישראל פוקדם ביסורין ובהסתר פנים מהם ומי שאינו בהסתר פנים והוא פושע בידוע שאינו מזרע ישראל דהא אמרו ליה רבנן לרבא מר לא בהסתר פנים ולא בוהיה לאכול איתיה וכיון שרבא היה איש צדיק תמים לא היה ראוי להענש בהסתר פנים ולא בוהיה לאכול· ובדוחק צריך לומר דכיון שקם העם וזנה הלא הגזרה של והסתרתי והיה לאכול אע"פ שיהיה בהם בני אדם צדיקים העולם נדון אחר רובו· ועוד י"ל בדקדוק שנכנס מדבר בלשון יחיד וקם העם הזה וזנה וחרה אפי בו ביום ההוא ויצא מדבר בלשון רבים ועזבתים והסתרתי פני מהם והיל"ל ועזבתיו והסתרתי פני ממנו אלא לרמוז על זמן שלאחר חרון אף של החורבן וכן דרשו חז"ל והסתרתי פני במלכות יון והיה לאכול עד אשר ישיב ה' את שיבת ציון ויבנה המקדש ונדחי ישראל יכנס א"כ כל מי שאינו בהסתר פנים אינו מהם כי כשנחרב המקדש נתנו ביד המלכיות כי בזמן שעסוקים בבתים התורה והקרבנות הם נצולים מתחת מלכיות וגיהנם כשאין מלכיות ואברהם בירר לו המלכיות: ואנכי הסתר אסתיר אמר רבה אע"פ שהסתרתי פני מהם בחלום אדבר בו רב יוסף אמר ידו נטויה עלינו שנאמר ובצל ידי כסיתיך· וצריך לדקדק היכן רמוזה דרשא ובצל ידי כסיתיך בפסוק זה כי אם זה נאמר שם ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וגו' אבל בפסוק זה לא נרמז כלל ובצל ידי כסיתיך וגם בפסוק ההוא לא נרמז הסתר פנים ונראה דרבה דריש יתור ביום ההוא טוב ביום למעוטי הלילה שמראין לו חלום כדי שיתפלל על הדבר ורב יוסף דריש כפול הסתר אסתיר שיש בכלל זה זכרון טוב לומר אפילו בשעת הסתר אסתיר אכסה אתכם בצל ידי להגן עליכם: רבי שילא שמעיה לינוקא דקרי כי הנה יוצר הרים ובורא רוח מגיד לאדם מה שיחו· ויש לדקדק וכי רבי שילא לא קרא מעולם פסוק זה עד ששמעו מההוא ינוקא ואפשר דרבי שילא היה יודע המקרא ככתבו שכתוב יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו וכפי שכתוב במקרא אינו משמע שמגיד הקב"ה שיחה קלה שבין איש לאשתו אלא מונה הכתוב שהקב"ה יוצר הרים וגם בורא רוח וגם מגיד ויודע כל שיח שמדבר האדם כדכתיב כי אין מלה בלשוני הן

עיון יעקב

אבל בחלום אדבר בו· לכך בימי אסתר שהיה גם כן בהסתר פנים כדאיתא סוף חולין אסתר מן התורה מנין שנאמר ואנכי הסתר אסתיר אפ"ה בחלום אדבר בו כדאיתא על פסוק ומרדכי ידע את כל אשר נעשה בעל חלום אמר לו: ידו נטויה עלינו להגן· כדכתיב אף בהיות בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם: שמעיה לינוקא· אף על גב דודאי ר' שילא קרא המקרא זה בלא ינוקא אבל במקרא יש לפרש כפי התרגום שם דהקב"ה מגיד מה עובדא יעשה לתקנא ע"ש ומחובר לסוף פסוק עושה שחר לנהר לצדיקיא כאורחא דתקון ע"ש

עץ יוסף

שעת הדחק· שאע"פ דאמרינן (בפרק הבא על יבמתו דף סג ע"א) המלוה לעני בשעת דוחקו עליו נאמר (ישעיה נח) אז תקרא וה' יענה· מ"מ גם רע יש בו שאם היה נותן לו לעני שלא בשעת דוחקו היה יכול לבקש מזונותיו ולקנותן בשעת הזול· ועיין בתוס' ובחדושי אגדות: במחוג· ברמז· וכדאיתא בפרק שלשה שאכלו דף מו פרסאי במחוג' משתעו כלומר כל דבריהם ברמז הן ומרגישין

המתורגמן· א) אבגעווענדעט. אבגעקעהרט.

ענף יוסף

שעוסקים בתורה שלא לשמה יש להם עושר וכבוד נמצא העוסק בתורה לשמה זוכה לאריכות ימים ע"ש בכחו לענוש המבזהו בקוצר ימים והמשמאילין זוכין לעושר ולכבוד ואז בכוחו לענוש ג"כ בעניותא לזה אמר כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני יהיה ת"ח מי שהיה הן שלמד לש"ש או שלא לש"ש יש בידו לענוש לפי מעשיו או מיתה או עוני וז"ש כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש ר"ל שאין לו כח לענוש כנחש שגרמה מיתה כך הוא אינו יכול לענוש במיתה רק בעוני מראה בזה שאינו ת"ח שלא עסק בתורה לשמה· (עיר מקלט בשם הגאון מהר"מ מרגלית):

גאון יעקב

לפרש על פסוק ויענו בני יעקב את שכם כו' במרמה (בראשית לד) או על פסוק בא אחיך במרמה (שם כז) הכל מפרש בתוכחה כי הערמה לחכמה יחשב באשר תכליתו להועיל וע"ז היסוד אמרו מותר להחניף לרשעים וכו' כי בעלמא דשקרא מותר לצדיקים להתנהג עם עושי רשע וכן אדונינו משה אצל פרעה אמר וירדו כל עבדיך אלה אלי הגם כי פרעה בעצמו הוצרך לירד אבל החניף וחלק כבוד והנה בעת אשר העלה בעלת אוב לשמואל אמר לשאול א"ל ונתנה לרעך לדוד ואמרו חז"ל כי שאול טען הלא אתמול לא אמרת לי כך ואמרת לרעך הטוב ממך א"ל כד הוינא בעלמא דשקרא אמרתי כך (ר"ל מפני כבודך בעלמתי שאתה) אבל האידנא בעלמא דקושטא וזה הענין למד שמואל ממשה רבנו ע"ה אשר

[א] מהרש"א ר"ה ואבע"א בפ"ק רע"ז (ח ע"ב):

זה כמ"ש בפ"ק דע"ז [א] דמעיקרא דרש לנגדך ולבסוף דרש יעבר נא אדוני לפני עבדו היינו דוקא לענין מלכות וממשלה כדמשמע קרא דיעבר נא אדוני וגו' דמיירי באדנות וממשלה דהיינו שיהיה עשו מחזיק במלכות מקודם בעוה"ז ואח"כ יחזיקו במלכות בני יעקב לעולם אבל לענין חכמה מתקיים האי קרא ואלכה לנגדך וגו': תקנה יש לו וכו'. יוצר הרים ובורא רוח הם כוללים הגוף והנשמה הגוף נוצר מאמצעיתו של עולם מהר הבית והנשמה נבראה מרוח ה' כמו שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים ושיחו של אדם שהוא הדיבור יוצא מבין שניהם שהם כלי הדבור מהגוף ומן הרוח כמ"ש לרוח ממללא וז"ש ומגיד לאדם מה שיחו מה תקנה יש לו כיון שהוא יצר וברא אותם וה"מ למכתב מגיד לאדם שיחו וע"כ דרשו מלת מה שהוא מורה על דבר קטן כמ"ש ואנחנו מה וכמוהו הרבה דר"ל מה שיחו דאפילו שיחה של מה שבין איש וכו': מקום יש לו להקב"ה ומסתרים שמו וכו'. דה"ל למכתב בסתר תבכה נפשי אבל במסתרים משמע במקום ששמו מסתרים. ואמר מפני גוה מפני גאותן וכו' מפני גאותה וכו'. מפרש"י בספר ירמיה מפני גדולה שלכם שתבטל ומפני גאותה של מלכות שמים שניתן לפסילים ע"כ ומספר ישן *) שהכל אחד שאין גאותן של ישראל אלא הקב"ה דכתיב ואשר חרב גאותך אלא שרשב"ן ביאר בפירוש [שבחרבן הבית] כביכול נתמעטה גאותה של מלכות שמים כענין מה שאמרו [שנתמוטטו רגלי הכסא] ושנתמעטו כנפי החיות ושנתמעטה פמליא של מעלה ומקום יש להקב"ה ששמו מסתרים והם הם בתי גוואי (הסתרים) [הכתרים] הפנימיים שעליהם נאמר [וקרנים מידו לו] ושם חביון עזו וכו' ובתי בראי הם עמודי התוך שעליהם העולם עומד וכו' וי"מ בתי גוואי (ס' הראשונים) [ה"ס

*) כוונת רבינו על ס' אוצר הכבוד לרבינו טודרוס הלוי ז"ל

רוח ומגיד לאדם מה שיחו" אמר עבד שרבו מגיד לו מה שיחו תקנה יש לו · מאי מה שיחו אמר רב אפי' שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידין לו לאדם בשעת מיתה איני והא ‏[ב]רב כהנא הוה גני תותי פורייה[א] דרב [ושמעיה דסח וצחק ועשה צרכיו אמר דמי פומיה דרב כמאן דלא טעים ליה תבשילא אמר ליה כהנא פוק לאו אורח ארעא לא קשיא כאן דצריך לרצויה[ג] הא דלא צריך לרצויה] · (ירמיה יג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה מאי במסתרים אמר רב שמואל בר (אויא) [איניא] משמיה דרב מקום יש לו להקדוש ברוך היא שבוכה בו ומסתרים שמו · ומאי מפני גוה אמר רב [שמואל בר] יצחק מפני גאותן של ישראל שנטלה מהם ונתנה לעובדי כוכבים רבי שמואל בר נחמני אמר מפני גאותה של מלכות שמים שנטלה · ומי איכא בכיה קמיה הקב"ה והא א"ר פפא אין עצבות לפני המקום שנאמר (ד"ה א טז) עוז וחדוה במקומו ל"ק ‏[ג]הא בבתי גואי הא בבתי בראי · ובבתי בראי ליכא עצבות והא

בסוף: שיחה יתירה · דברי שחוק שלפני התשמיש: בבתי גואי · איכא כדכתיב במסתרים תבכה: ה"ג ובבתי בראי ליכא

עיון יעקב

ע"ש אבל האי ינוקא עשה פסיק לכן שפיר בכי: מאי במסתרים תבכה נפשי · נראה משום דלפי פשוטו משמע דקאי הבכיה על כנסת ישראל או הנביא ירמיה בכה במסתרים ובאמת זה אינו דהא ירמיה קאמר בעצמו בסימן ט' מי יתן ראשי מים על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה · וא"כ מאי במסתרים ע"ז משני במסתרים מקום יש להקב"ה וכו' והשתא מקשה שפיר מה מפני גוה כיון דלא קאי על ישראל ואין גבהות לפני המקום:

דאפילו

הרי"ף

ה' ידעת כלה אבל הסוא ינוקא טעה בלשון הכתוב ולא אמר ומגיד לאדם שיחו אלא מגיד לאדם בלא וא"ו שכפי זה יאמר הכתוב כי הנה הקב"ה שהיא בורא הרים ויוצר רוח מגיד לאדם כלומר עתיד להגיד לאדם שיחו ובוודאי שרוצה לומר עתיד להגיד ביום הדין שיחה ומה השיחה שמגיד ליום הדין בוודאי שהיא שיחה יתירה שבין איש לאשתו כי שיחה של צרכי הגוף וקיומו כמשא ומתן אין בה עונש כדי להגיד ביום הדין ולפיכך בכה ר' שילא וכו' · ודוק בלישנא דיוקא שאמר מגיד בלא וא"ו ולא אמר ומגיד בוא"ו: ואם לא תשמעוה

וכו' מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו וכו' · וקשה כי מה זו שאלה ששאל מאי מסתרים דז"ל קרי בי רב הוא פירושו ואם השאלה היא למה היתה הבכיה במסתרים לא תירץ רבי שמואל כלום · וע"ק מה ששאל ומאי מפני גוה דמשמע דעכשיו נתחדשה שאלה זו שאמר ומאי מפני גוה ולא אמר מאי מפני גוה וכן קשה איך נתחדשה שאלת ומי איכא בכיה קמי קב"ה דהא בקרא דכתיב תבכה נפשי איכא למרמי אקרא דכתיב עוז וחדוה במקומו · וע"ק למה הביא דברי רב פפא שאמר אין עצבות לפני המקום ולרמי קראי אהדדי כתיב תבכה נפשי וכתיב התם עוז וחדוה במקומו וע"ק דלמאי לא משני הכא שאני חורבן בית המקדש דתקיף כדמשני לקמן שאני בהמ"ק דאפילו מלאכי השרת בכו · וע"ק שמתחלה הקשה שא"א לומר שהקב"ה בוכה כלל ועכשיו שתדע דאיכא בכיה בבתי גואי רצה שגם בבתי בראי תהיה הבכיה שחזר לשאול איך הוא אומר דבבתי בראי ליכא בכיה והא כתיב ויקרא ה' לבכי וגו' · וע"ק מ"ש שאני חורבן בהמ"ק דאפילו מלאכי השרת בכו כי מה דמות תערכו למ"ש עם הקב"ה שכתוב בו עוז וחדוה במקומו ולא עוד אלא שאמר אפילו מ"ה אינו צודק לומר אפילו מ"ה בערך יוצר הכל ברוך הוא · וי"ל דפשטיה דקרא הוא באזהרת הנביא שהזהיר לישראל שמעו והאזינו ואל תגבהו שלוה על הגאוה כי ה' דבר תועבת ה' כל גבה לב והזהירם על כך תנו לה' אלהיכם כבוד כי ה' מלך גאות לבש ואם לא תשמעו לאזהרה זו שהזהרתי לכם שמעו ואל תגבהו אמר הנביא ירמיה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה שהוא עון של הגאוה שיגרום כמה עונשים וגלות ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' · אבל קשה כפי פשוטו למה אמר הנביא ירמיה שתבכה נפשו במסתרים והלא יותר טוב היה לבכות במקום גלוי כי אולי ישמעו ישראל וישובו מדרכם הרעה וזהו ששאלו מאי במסתרים ותירץ רבי שמואל מקום יש להקב"ה שבוכה בו ומסתרים שמו כלומר אילו הבכיה היתה לירמיה היה בוכה בגלוי אבל הקב"ה הוא שאמר תבכה נפשי במקום המיוחד לבכיה ששמו מסתרים · ועכשיו הקשה לפי זה ומאי מפני גוה דבשלמא אם היה מדבר בירמיה הנביא י"ל שהיה בוכה מפני עון הגאוה שביד ישראל אבל כיון שמדבר בהקב"ה א"א לומר שהוא בוכה מפני עון הגאוה שביד ישראל שהרי עון עבודה זרה גדול מאד ולא בכה הקב"ה על עונם · וא"כ צריך לבאר כפי זה מהו מפני גוה ותירץ מפני גאותן של ישראל שנטלה מהם ונתנה לאומות העולם וכן מפני גאותן של מ"ש ודא ודאי עקא שיש לבכות עליה וחזר והקשה לפי זה מי איכא בכיה קמי קב"ה שאמר תבכה נפשי ולפשוטו של מקרא שהנביא ירמיה אמר תבכה נפשי ניחא · ועוד י"ל דגם לס"ד הוה סבירא לן דתבכה נפשי הוא כלפי הקב"ה והוא ע"פ דברי חז"ל שבמדרש איכה שאמר הקב"ה תבכה נפשי מפני גאותן של מ"ה שהיו אומרים מה אנוש כי תזכרנו ומפני גאותן של עובדי כוכבים שהיו אומרים אי אלהימו צור חסיו בו ועל חלול שמים אמר הקב"ה תבכה נפשי ומ"מ קשה לפ"ז מהו במסתרים כי אינו צודק לומר מסתרים אלא כלפי ב"ו אבל כלפי שמיא ליכא מסתרים כי עבים סתר לו ומי יראה כדי לומר במסתרים לזה דרש רבי שמואל מקום יש להקב"ה ששמו מסתרים ולעולם שהוא מקום נגלה ולכך הקשה לפירוש זה אין לומר מפני גוה כיון שהבכיה היא על גאות המלאכים שהיו אומרים מה אנוש כי תזכרנו וכן על גאות עובדי כוכבים שאמרו אי אלהימו אם יבכה הקב"ה בפניהם באותו מקום הנקרא מסתרים עוד יוסיפו לומר רבש"ע הלא אמרנו בשעת בריאתו של אדם מה אנוש כי תזכרנו ואילו לא בראתו לא נזקקת לבכות בכיה זו ובשלמא אם היה במסתרים כפשוטו שהוא מקום נסתר ניחא שהוא כדי שלא ישמעו מ"ה גם לא ישמחו שרי עובדי כוכבים שאמרו אי אלהימו צור חסיו בו אבל לפי דרשא זו שמסתרים הוא שם המקום שבוכה בו מאי מפני גוה ותירצו מפני גאותן של ישראל שנטלה מהם וכן מפני גאותן של מלכות שמים ועל זה ראוי לבכות בפרהסיא במקום שרגיל הקב"ה לבכות בו ושם המקום מסתרים חזר והקשה לפי זה מי איכא בכיה קמי קוב"ה דעד השתא הוינא אמרין דעוז וחדוה במקומו של הקב"ה אבל בשעת החורבן בכה הקב"ה כמ"ש במדרש איכה שקרא הקב"ה למלאכים ואמר להם הכינו לכם לד' דברים לבכי ומספד ולקרחה ולחגור שק אמרו המלאכים כתיב עוז וחדוה במקומו א"ל השעה צריכה לכך אמרו לו לית אנן ידעין אמר אנא מליף יתכון וכו' וכפי זה יש ליישב כתוב זה שאמר תבכה נפשי עם קרא דכתיב עוז וחדוה במקומו דהאי תבכה נפשי הוא כפי השעה והחדוה הוא דבר קבוע וכן דרשו חז"ל במקום אחר כאן קודם חורבן עוז וחדוה במקומו כאן לאחר חורבן כתיב תבכה נפשי אבל עכשיו שדרשנו שמקום יש להקב"ה שבוכה בו ושמו מסתרים דמשמע שהוא מקום קבוע להקב"ה לבכיה קשיא וגם בזה יגדל הקושי לרב פפא שלל ואמר אין עצבות לפני הקב"ה שנאמר עוז וחדוה שבפשט הכתוב י"ל העוז והחדוה הוא הדבר הקבוע ותדיר אבל הקב"ה אע"פ שלפעמים יהיה לו עצבות אבל רב פפא שלל ואמר אין עצבות וכאן הוא אומר שיש מקום קבוע לבכות וליכא לשנויי שאני חורבן בהמ"ק כיון שהוא אומר שמקום קבוע יש להקב"ה ושמו מסתרים שבו בוכה משמע שהוא בוכה אע"פ שאינו על חורבן בהמ"ק לכך תירץ כאן בבתי בראי וכו' · ועוד י"ל דליכא לשנויי הכא שאני חורבן בהמ"ק לפי שלא תלה הכתוב הבכיה על החורבן אלא מפני גוה מפני גאותן של ישראל שנטלה מהם והא אפילו קודם החורבן הוא כי מגלות יכניה

עין יוסף

זה דברי זה וזה דברי זה: (ערוך): בבתי גואי · איכא דכתיב במסתרים תבכה נפשי וענין הדמעה האמורה בו יתברך או בשרפי קודש משוללי בשר · הוא כי הנה גדר דמעה הוא הוציא לחוץ מהוראה יגון הפנימי כי כן באדם הדמעה תורה יגון הלב · ועל כן בעשותו הוא יתברך או מלאך הוראה לחוץ על מה שהוא דואג עליו דמעה תקרא (אלשי"ך סדר ויראה) וז"ל ספר מאור עינים בסופו בהשמטות הנה פעמים רבות נמצא במאמרי חז"ל ענין בכיה אצל הקב"ה ואצל המלאכים וספוק ידים ודחיקת רגלים ושאגת הקול · דע שכולם משלים הם להראות הצער והדאגה על חורבן הבית והגלות ונפרש אותם על דרך המקראות שהביאו באגדה גם אני אכה וגו' והניחותי חמתי וגו' · שאג ישאג וגו' שכולם משלות ודמיונים לשבר את האוזן · וע"ד זה באו כמה מקראות · ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי וגו' בסופה ושערה דרכו וגו' עכ"ל · ועיין מ"ש בפתיחתא דאיכה רבתי סי' כ"ד בענף בשם באר הגולה:

המתורגמן. א) האט געשלאפן אונטערם בעט. ג) איבערצובעטען. צו בערוהיגען.

יד יוסף

א תנחומא סדר אמור: ב ברכות סב ע"א: ג לקמן יג.:

חדושי גאונים

ואם לא תשמעוה במסתרים אמר רב שמואל בר אויא משמיה דרב מקום יש לו להקב"ה שבוכה שם ומסתרים שמו עד אין לך בטול תורה גדול מזה · אשל"ה אף כי אין דרכי להעיר הערות וספקות במאמר כאשר הודעתיך פעמים הרבה להיות כוונתי הקיצור המופלג בלמדי מן הרב הגדול מורנו אשר אני דורך בעקבותיו ואולי עושה מעשהו כמו שזכרתי בפתיחה וממה שאני כותב במאמר יגלה כל

אהבת איתן

והיתה אשתו נוטלת תפליו ומחזירתן בב"כ וב"מ כו' ולא אמרו שהיה מהני דהן בקדושיו לא יאמין אולי י"ל דטעמא דלא אמרו דהיה מהן בקדושיו לא יאמין הוא כמ"ש בס' מגודות דוד דלא אמר הכי רק במי שעבר אפילו על עבירה קטנה תו אין מאמינים לו דשמא יחטא הרבה אבל במי שלא חטא

גאון יעקב

אשר העלים האמת אצל פרעה מפני כבודו והכל נובע מיעקב אבינו אשר אמר ונתן גו' ובגד ללבוש כאשר התנאג כל הבגידות עם אנשי עול עבור תכלית האמת ומלך שמן סנף נגעו בה הוא הדבר בעת אשר העלו לשמואל ופחד אמר לדינא קמתביענא · ופשפש בחובו איזה שמן עוון טמון אצלו ומצא אשר חנף לשאול באמרו ונתנה לרעך

והא כתיב ויקרא וגו'· וכל קריאה הסמעת קול היא: מאיגרא רם לבירא עמיקתא· כמה גדולה נפילה זו ואין לך בור עמוק וגג גבוה כמשמים לארץ: תקפיה· רבי לרבי חייא ואזיל רבי בהדיה: כי הוו מיפטרי מקמיה· שנטלו ממנו רשות: איכו

והא כתיב (ישעיה כב) ויקרא אדני ה' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק · שאני חורבן בית המקדש דאפילו מלאכי (השרת) [שלום] בכו שנאמר (שם לג) הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון · (ירמיה יג) ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' א"ר אלעזר ג' דמעות הללו למה אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן וא"ד אחת על ביטול תורה בשלמא למ"ד על ישראל שגלו ממקומן היינו דכתיב כי נשבה עדר ה' אלא למ"ד אחת על ביטול תורה מאי כי נשבה עדר ה' כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה · ת"ר (על) שלשה (דברים) הקדוש ברוך הוא בוכה עליהם בכל יום על מי שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק ועל מי שא"א לו לעסוק בתורה ועוסק ועל פרנס המתגאה על הצבור בחנם · רבי הוה נקט ספר קינות וקרי בגויה כי מטא להאי פסוקא (איכה ב) השליך משמים ארץ תפארת ישראל נפל ספרא מידיה אמר (נפל) מאיגרא רם לבירא עמיקתא' רבי ורבי חייא הוו שקלי ואזלי באורחא כי מטו להאי מתא אמרי אי איכא צורבא מרבנן הכא ניזיל ונקביל אפיה אמרי להו איכא צורבא מרבנן הכא ומאור עינים הוא א"ל ר' חייא לרבי תיב[א] את הכא ולא תזלזל בנשיאותך איזיל אנא ואקביל אפיה תקפיה ואזיל בהדיה כי הוו מיפטרי מקמיה

הראשונות] ובתי בראי (ה' אחרונה) [הם השמש האחרונות] והכל כונה אחת ע"כ: שאני חורבן בית המקדש דאפי' וכו' · דמדכתיב ביום ההוא משמע על יום מיוחד קאמר דהיינו ביום החורבן ומיהו ההוא קרא דבמסתרים תבכה נפשי נמי משמע דביום החורבן קמשתעי דכתיב ביה ודמוע תדמע וגו' דדריש ליה בסמוך נמי על חורבן בית המקדש ומשמע דוקא בבתי גוואי ונראה דודאי הבכיה קמיה כביכול ליכא אלא בבתי גוואי אלא דה"ק שאני חורבן בית המקדש דאפילו מלאכי שלום וכו' קאמר אפילו לגבי אדם דלא זו האדם אלא אף המלאכים מר יבכיון והם גם כן בבתי בראי ודכתיב ויקרא ה' לבכי וגו' היינו שגם על המלאכים קרא להם שיבכיון בבתי בראי אבל קמי שמיא כביכול ליכא בכיה כלל בבתי בראי שהיה הכתוב לומר ודמוע תדמע על חורבן ב' מקדשות ולגבי גלות ישראל כתיב ותרד עיני דמעה משום דעל חורבן ב' מקדשות שהיה בבתי בראי לא היה הבכיה קמיה אלא על האדם והמלאכים משא"כ על גלות ישראל שהיה הבכיה בבתי גוואי כתיב ותרד עיני וגו' כביכול שהיתה הדמעה כלפי שמיא: ועל שא"א לעסוק בתורה וכו' · לכאורה מה בזה טעם לבכיה ואדרבה לשמוח על כך ולפי הדקדוק דקאמר גבי שאפשר וכו' ואינו עוסק סתם ולא קאמר ואינו עוסק בתורה וכן גבי שא"א וכו' קאמר עוסק סתם ולא קאמר עוסק בתורה נראה לפרש דה"ק כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק גם בדברים אחרים כפועל בטל וכל שא"א לו לעסוק בתורה לאו משום שא"א לו ממש אלא שעוסק בדברים אחרים המבטלים אותו מלימוד תורה על שניהם הקב"ה בוכה על זה שהולך בטל ואינו עוסק בתורה וגם ע"ז שעוסק בדברים אחרים ובוטל מד"ת שהיה לו להניח כל עסקיו משום לימוד תורה כדאמרינן ספ"ב דקדושין [א] מניח אני את כל אומנות שבעולם ולומד את בני תורה וכו': אמר מאיגרא וכו' · נראה דשלא בכוונה נפל הספר מידיה ואפשר שהיה עומד במקום גבוה בעליה ונפל משם לארץ ולמקום עמוק יותר וע"י זה נזכר בדרשת המקרא השליך משמים ארץ דלפי פשוטו ה"ל למכתב לארץ בלמ"ד וע"כ דרשו דמשניהם השליך בפעם אחת משמים ומארץ למקום עמוק ביותר דהיינו מאיגרא רם לבירא עמיקתא ואפשר שרמז בזה על שהשליכן בגלות לבבל כדאמרינן פרק האשה [ג] לא הגלה הקב"ה ישראל לבבל אלא מפני שהיא עמוקה כשאול שנאמר

הרי"ף

ניטלה גאותן של ישראל ועדיין היה המקדש קיים עד גלות צדקיהו ולזה תירצו כאן בבתי גוואי והחדוה היא בבתי בראי ולפי שא"א לומר דבבתי בראי היא הבכיה והחדוה בבתי גוואי משום שאם תהיה הבכיה במקום המלאכים יהיו מתגאים לומר כי טובה היתה עלתם שלא יברא האדם כי מה אנוש כי תזכרנו וכן שרי עובדי כוכבים יתגאו לומר אי אלהימו א"כ בהכרח הוא לומר שהבכיה היא בבתי גוואי ולכך הקשה ובבתי בראי ליכא כלומר כיון שהוצרכנו לומר שיש בכיה למעלה הדבר שיהיה באפשר הוא שבבתי בראי איכא ובבתי גוואי ליכא אלא עוז וחדוה במקומו ואתה אומר להפך שבבתי גוואי איכא ובבתי בראי ליכא והא כתיב ויקרא ה' לבכי ולמספד וליכא למימר דהתם מיירי בבתי גוואי לפי שכתוב ויקרא שהוא קריאה בפרהסיא והוא בבתי בראי וכן פי' רש"י זכרונו לברכה קריאה היא בקול גדול ורצה בלשונו לתרץ דקדוק זה דאמאי לא משני התם נמי בבתי גוואי · ויש להרחיב עוד ולומר שקודם שדרשנו מסתרים שהוא מקום ששמו מסתרים והיינו דורשים במסתרים במקום נסתר היה אפשר לומר שמדבר בבתי בראי שיש שם לצאות ה' המלאכים ושם בוכה ויקרא ה' לבכי והא קמ"ל דבשעת הבכיה הוא נסתר מהם מהטעם שפירשנו מפני גאותן של מ"ה שלא יתגאו לומר מה אנוש כי תזכרנו אבל עכשיו שדרשנו מקום הוא ששמו מסתרים אם כן בהכרח מדבר בבתי גוואי שאין לקרות שם המקום מסתרים בבתי בראי כיון שכן קשה מ"ד ויקרא ה' צבאות לבכי וגו' דלא שייך לומר ויקרא בבתי גוואי ותירץ שאני חורבן ב"ה · והשתא לתירוץ זה בבתי גואי בוכה הקב"ה לבד ובבתי בראי ליכא בכיה להקב"ה אבל המלאכים בשעת חורבן בכו וז"ש אפי' מה"ש בכו כלומר לא מיבעיא כל צבא השמים אלא גם המלאכים שהיו מיעלים ואומרים מה אנוש כי תזכרנו מ"מ בשעת חורבן בכו שנאמר הן אראלם צעקו חוצה דהיינו בבתי בראי ואפי' מלאכי שלום שבשעת הבריאה שלום אמר אל יברא ועם היות כת מלאכי שלום מיעלים שלא יברא האדם מ"מ בשעת החורבן מלאכי שלום מר יבכיון ובזה נתבאר כל המאמרים · ועם מה שאמרנו תבין מאמר חז"ל במגילת איכה וז"ל באו מ"ה לומר שירה בשעת החרבן אמר הקב"ה שעו ממני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני אל תאמרו אין כתיב כאן אלא אל תאיצו ניאוצין הוא לפני וכו' וצריך להבין היאך תתהפך הנחמה לניאוצין · אמנם נלע"ד שיתבאר זה עם מחז"ל שדרשו תבכה נפשי מפני גוה מפני גאותן של מלאכים שאמרו להקב"ה בבריאת האדם מה אנוש כי תזכרנו וכפי זה ילדק לומר שנחמת מ"ה היה ניאוצין לפני הקב"ה שהתנחומים הם לומר לפניו אל תבכה על ישראל כיון שחטאו לפניך והכעיסוך למה לך לזכרם · ומדבריהם אלו הם חוזרים לעורר ולחזק עלתם הראשונה שיפה יעצו שלא לבראותן כלל כי מה אנוש כי תזכרנו וסופם הוכיח שחטאו והכעיסו ליוצרם ובזה מגלים ח"ו ומכעיסים לפניו לומר כי אילו עשה כמו שיעצו לו לא באו להכעיסו וזהו ואל תאיצו לנחמני על שבר בת עמי כלומר אל תגלגלו אותי לנחמני על שבר בת עמי כי ראוים הם להשבר כיון שלא עשו רצוני ובזה הם ניאוצין ולא נחמה וכמון הוא · עוד אפשר כי הוא לד נחמה להקב"ה על חורבן המקדש כיון שמתוך החורבן השאיר לישראל פליטה כמו שדרשו על מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וכתיב כלה ה' חמתו ויצת אש בציון וגם על שבר בת עמי שהיו ראוים להשבר נחרב המקדש וניחומין אלו הם ניאוצין

עיון יעקב

דאפילו מה"ש בכו · כלומר אף שלכאורה הוא טובתן להיות עיקר שכינה בעליונים כמו שאמרו תנה הודך על השמים אפ"ה בכו על חורבן בה"מ בעו"ה שנתמעט כבוד מלכות שמים ונטלה השפע טובה מישראל וזהו לשון אפילו וכ"ש הקב"ה שבחר בעמו ישראל מעולם: **ג'** דמעות הללו למה · כלומר דמשמע דג' דמעות הם שוים ובאמת מקדש שלישי שיבנה במהרה בימינו לא יחרב כלל זו עיקר קושייתו והשתא מסני אפיר רק שתי דמעות ראשונות הם בשביל שני מקדשות ודמע הג' הוא מטעם אחר לכן הפסיק הפסוק בין שתי דמעות לדמע הג': **ת"ר** שלשה דברים הקב"ה בוכה עליהם · נקט הני שלשה דברים כאן לומר כמו דאמרינן שהקדוש ברוך הוא בוכה על ביטול תורה משום הכי בוכה גם כן על ג' דברים אלו שהוא ג"כ משום ביטול תורה דהיינו מי שאפשר לו לעסוק בתורה שהוא למדן גמור ויודע ללמוד וללמד ואינו לומד אין לך ביטול גדול מזה · וכן מי שאי אפשר לו לעסוק בתורה שהוא עם הארץ שאינו מבין כלל והוא עוסק בתורה ללמוד וללמד בשיבוש ובכשלה כיון דעל על זה ג"כ ביטול תורה ופרנס המתגאה על הצבור בחנם וכבר מפורש עונשו בר"ה דף י"ז ע"א שאינו רואה בן ת"ח שנאמר לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב נמצא שגורם ביטול תורה: **נפל** ספריה מידיה אמר נפל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא· ויש ג"כ רמז בזה כמו שזה הספר אין מניחין לנוח שם משום בזיון וכל הקודם להגביהו משם מגביה כדי שלא יהא מונח בבזיון כן ג"כ הקב"ה יגביה אותנו מבירא עמיקתא במהרה בימינו אמן: **ניזיל** ונקבל אפיה · הגה"ה ל"ל מעיקרא מאי סבר ר' חייא שלא הקפיד על זלזול דבי נשיאה ולבסוף מאי סבר שאמר לא תזלזל בנשיאותך אלא פשוט דמעיקרא שלא ידעו שצורבא מרבנן הוא מאור עינים א"כ מחויב מדינא לקבל אפיה לכבודו ובודאי אז גם הנשיא מחויב לקבל אפיה משא"כ אח"כ שאמרו שהוא מאור עינים ואין לו הרגש בכבודו אינו מחויב הנשיא לזלזל בכבוד לקבל אפיו כיון שאין כאן חיוב רק לפנים משורת הדין וכמו שאמר אתם הקבלתם וכו' · ועיין בתשובת שער אפרים סי' ע"ח שהאריך לפלפל אי מחויב לעמוד

המתורגמן . א) זיטצע .

ותסיתני בו לבלעני חנם · להבין למה בכה ר"י דוקא אבל הענין כי עיקר הקיטרוג על איוב היה בר"ה כמבואר בזוהר ויהי היום דא ר"ה והטעם שהשטן בחר **דווקא** אותו היום לקטרוג הוא כי

[א] מהרש"א ד"ה ועל"פ בתרא דקדושין (פב ע"א): [ג] שם ד"ה אמר פ' האשה (פסחים פז ע"ב):

חדושי גאונים

סתום ויסולק כל ספק על דרך מה שאמר הרב בפתיחת הספר הנכבד וז"ל ויספיק לך בקצת הדברים שתכין מדברי כי הענין הפלוני משל ואם לא אבאר דברי יותר שאתה כשתדע שהוא משל יתבאר לך מיד לאיזה דבר הוא משל ויהיה אמרי שהוא משל כמו שהסיר הדבר המבדיל בין הראות והנראה עכ"ל עכ"ז יען ראיתי מרחיבים לשונם במאמר הזה ומקשים בו קושיות והויות אמרתי אספרה כמו הספקות תלמודיות אשר בו אף כי כולן או אולי רובן כן על ספר הרב בעל העקדה ז"ל

אהבת איתן

כלל אין מת משמת לעתיד ואותו תלמיד לא ידעו בו שום חטא כלל עד שבא אליהו וכו':

(שייך לסימן ה)

אמר ר"ל פל המטה דין של גר כאלו מטה דין של מעלה· הקשה הט"א דבכל אדם מישראל נמי כן הוא כדאיתא פ"ק דסנהדרין וי"ל

גאון יעקב

השוב לכך לקח למשה בהדי' כי ממנו למד כל זאת והכל מבע בתורתו אצל יעקב ואמר מי איכא דלא כתיבא באורייתא' ולא קיימתי כנאמר אני חכמה שכנתי ערמה להתנהג עם אנשי עול קצת בעקמומיות וערמה ולחכמה יחשב אם הוא ע"פ התורה · (הר"י הלרפתי והקונקי):

(שייך לסימן ד)

רב יוסף כי מטי להאי קרא בכי

מקמיה אמר להם אתם הקבלתם פנים הנראים ואינם רואים תזכו ותקבלו פני שכינה הרואה ואינה נראה · אמר להו רבי לרבי חייא איכו השתא מנעתני מהאי ברכתא א"ל רבי חייא ממאן שמיע לך מפרקיה דרבי יעקב שמיע לי דר' יעקב איש כפר חיטיא הוה רגיל דהוה מקבל אפיה דרביה כל יומא כי קש א"ל לא ליצטער מר דלא יכיל מר א"ל מי זוטר מאי דכתיב בהו ברבנן (תהלים מט) ויחי עוד לנצח לא יראה השחת (מה טעם לא יראה) כי יראה חכמים ימותו מה הרואה חכמים במיתתן כך בחייהם עאכ"ו · רב אידי (בריה) [אבוה] דר' יעקב בר אידי הוה רגיל דהוה אזיל תלתא ירחי באורחא (והוה יתיב חד יומא באושפיזיה) וחד יומא בבי רב (והדר אתי) והוו קרו ליה רבנן בר בי רב דחד יומא חלש דעתיה וקרי אנפשיה (איוב יב) שחוק לרעהו אהיה קורא לאלוה ויענהו א"ל ר' יוחנן במטו(א) מינך לא תעניש רבנן נפק רבי יוחנן לבי מדרשא ודרש (ישעיה נח) ואותי יום יום ידרושון ודעת דרכי יחפצון וכי ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו אלא לומר לך כל העוסק בתורה אפילו יום אחד בשנה (לשמה) מעלה עליו הכתוב כאילו עסק כל השנה כולה וכן (ה"א) במדת פורענות [דכתיב] (במדבר יד) במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה וכי ארבעים שנה חטאו והלא לא חטאו אלא ארבעים יום אלא לומר לך כל העובר עבירה אחת אפילו (פעם אחת) [יום אחד] בשנה מעלה עליו הכתוב כאילו עבר כל השנה כולה :

דף ו ע"ב תניא (במדבר כח) עולת תמיד העשויה בהר סיני רבי אלעזר אומר מעשיה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה ר"ע אמר קריבה ושוב לא פסקה אלא מה אני מקיים (עמוס ה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבדו ע"ז הן הקריבו אותה :

בעי

רש"י

איכו השתא · אם לא באתי עמך והאמנתי לך מנעתני מברכה זו : מנא לך הא · כלומר שגדולה כל כך הקבלת פנים : כי קש · כשהזקין רבי יעקב : הוה רגיל וכו' · מהלך ג' חדשים היה מביתו לבית רבו ונושא מביתו אחר הפסח ולומד יום אחד וחוזר לביתו לשמח את אשתו · בחג הסוכות (יו"ט ראשון) : והיא עצמה לא קרבה · והעולה שהקריבו הבכורות עולת ראייה הואי : ומה אני מקיים הזבחים ומנחה וכו' · לשון תימה ומשמע שלא הקריבו לפי שנזופין היו : שבטו של לוי · הקריבוהו

תוספות

ויחי עוד לנצח וגו' · פשטיה דקרא בתמיה הוא וכי הרשע לא ימות כמו שהחכמים ימותו :

ר"ע אומר וכו' · אע"ג דבחמישי בנה מזבח ולא נתנה תורה עד סיני דריש מאותה שעה דנאמרו מעשיה בסיני דכתיב עולת תמיד העשויה בהר סיני ומאן דלא דריש האי מוקי לה דעולה טעונה כלי וכן פירש רש"י בנימוקי חומש העשויה בהר סיני ובספרי דריש לה שנעשית בהר סיני קודם התורה והיינו בחמישי שבנה מזבח :

מהרש"א

מיד שאול וגו' : **תזכו** להקביל פני הרואין ואינן נראין וכו' · נראה דהך דרשא שייכא אדלעיל שדרש יראה יראה כשם שבא לראות כך בא ליראות שזה ודאי לא יתקיים ממש בעוה"ז שפני הקב"ה אינן נראין בעוה"ז אבל בעוה"ב נאמר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר וגו' ויתקיים אז יראה יראה ממש דהשכינה רואה פני ישראל והם יראו פני השכינה וזה שאמר תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין דהיינו שתזכו לעולם הבא לקבל אותם פנים שיהיו גם נראין לכם : **ויחי** עוד לנצח וגו' · פשטיה דקרא בתמיה היא וכי הרשע לא ימות כמו וכו' ע"ש בתוס' ר"ל ומדלא כתיב בלשון תמיהא דרשוהו ויחי האדם עוד לנצח וגו' דהיינו שמוסיפין לו על שנותיו כי יראה חכמים ימותו ואם במיתתן וכו' נראה דהיינו ביציאת נפש כמפורש פ' האורג [א] ובחייהן עאכ"ו כי הרואה פני חכם כרואה פני שכינה כדלעיל ובהפך ברשע אסור להסתכל בפני רשע כדאמרינן בפ' החובל[ב] : **הוה** רגיל ג' ירחא באורחא וכו' · עי' פירש"י [ובחג השבועות לא היה אפשר לו להיות בביתו ולשמוח עם אשתו] והוא דחוק ולולי פירושו נראה דלאו מה"ט נקט ג' חדשים אלא דכן היה דרכו לילך למקום אחר לבקש פרנסתו משם ולשהות בדרך כ"כ שלא היה אפשר לו ללמוד בבהמ"ד רק יום א' · ומייתי ליה מיום יום ידרושון וגו' וכי ביום וכו' דודאי בכל מקום היום כולל גם הלילה כמו ויהי ערב ויהי בוקר יום וגו' אבל מדכתיב יום יום כפול משמע למעט לילה והאי קאמר וכי ביום וכו' אלא וכו' אפי' יום אחד בשנה מעלה וכו' ולכך הוא כפול כלומר כאילו הוא לומד בכל יום ויום מהשנה דכעין זה כתיב לגבי פורעניות מ' יום יום לשנה יום לשנה וגו' ומסיים בהאי קרא מעניינו ודעת דרכי יחפצון דגם הא דאזיל באורחא ודרך כמו דעת יחפצון שהוא נחשב להם : **וכן** במדת פורענות וכו' אפי' יום אחד בשנה וכו'· עי' בתוס' פרק קמא דסוטה[ג] מה שהקשו [בזה שם דמהכא משמע דמדה טובה ומדת פורענות כי הדדי נינהו דבתרווייהו יום א' חשוב שנה והתם קאמר דמדה טובה מרובה ממדת פורענות ובתוספתא קתני דמדה טובה מרובה על מדת פורענות על ה' מאות פעמים ע"ש] ונראה ליישב דודאי לאו כללא הוא בכ"מ דמדה טובה מרובה ממדת פורענות דהא במדה טובה גופיה יש חילוק דלגבי אוהביו כתיב לאלפים דור ולגבי שומרי מצותיו דהיינו מיראה כתיב לאלף דור אלא דהכל לפי כוונת

[א] מהרש"א ד"ה ויחי · פרק האורג (קה ע"ב) : [ב] שם בא"ד בפ' החובל (לא מצאתי שם אלא במגילה כח ע"א) : [ג] שם ד"ה וכן פ"ק דסוטה (יא ע"א) :

חדושי גאונים

ועלמו תטוף מלתי שנראה לי בתירוצן ראשונה יקשה למה אמר מאי מפני גוה דאם איתא שהם דברי המקשה כמו שנראה מפשוטו היה לו לומר אי הכי מאי מפני גוה ואם הם דברי רב שמואל עצמו היה לו להתחיל עמו ולומר במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ולדרוש כל הפסוק בזה אחר זה מבלי שיאמר בדרך שאלה מאי מפני גוה ואם נאמר שהם דברי הגמרא כאשר נראה

אהבת איתן

דהתם בנוטל ממון מזה לזה שמחייב את הזכאי אבל במזכה לחייב ואינו נוטל בידים לא הוי בעלמא כמטה דינו של מעלה רק גבי גר :

גאון יעקב

כי באמת על איוב לא נמצא בו דבר פשע כלל כי היה בעוץ והוא חוץ לארץ ופטור מן המצות התלויות בארץ כמו מעשר תרומה אבל בעידן ריתחא ענשי אעשה כמבואר במנחות במעשה דר' קטינא וא"כ בעידן ריתחא יש קטרוג על איוב כי למה לא הכניס את עצמו לבא לידי חיוב והיה לו לדור בא"י וגם יתחייב כעובדא דר' קטינא כי אף שהיה פטור מציצית כשאינו לובש בגד המחויב בציצית ואפ"ה אמרו ליה מלאכיא סדינא בקייטי' כו' ובעידן ריתחא ענשינן אעשה כי אתה היה צריך להכניס את עצמך לישא מלבוש המחוייב בציצית ולכך כאשר שאלו הוא ית' את

הרי"ף

ניאוצין לפני שאני נושא פנים לתעאים עובדי כוכבים ומזלות שחייבים כליה והחרבתי בית שכינתי בשבילם : **רבי** יעקב הוה מקביל אפיה רביה כל יומא כי קש אמר ליה לא לצטער מר דלא יכיל מר · א"ל מי זוטר מ"ד ברבנן ויחי עוד לנצח וגו' כי יראה חכמים ימותו ומה הרואה חכמים במיתתן יחיה בחייהם על אחת כמה וכמה · ופי' התוס' ויחי עוד לנצח פשטיה דקרא בתמיה הוא וכי הרשע לא ימות כמו שהחכמים ימותו ודברי התוס' סתומים וחתומים כי בגמרא משמע דדריש ליה בניחותא ולמה הזכיר שהוא בתמיה מה שאינו ענין לזאת הדרשה · וכ"ל שהוקשה להתוס' היכי דריש ויחי עוד לנצח ולא ימות שאם הוא כפשוטו א"כ אין להוכיח כלום הרואה החכמים במיתתן וכ"ש בחייהם וכפי זה בלע המות לנצח ויחיו בני אדם לנצח כיון שראו ת"ח במיתתן וגם ראו בחייהם לכך אמרו התוספות שאין מקרא יוצא מידי פשוטו שהוא בתמיה ללמד דעת לרשעים הבוטחים על חילם וכי הם בטוחים לחיות לעולם וכי הרשע לא ימות ויחי לנצח כמו שהחכמים ימותו וכיון שיראה חכמים שימותו יתן החי אל לבו לשוב מחטאתו ונמצא שבראותם חכמים ימותו הם שבים וקונים חיים לעולם הבא וק"ו הרואה חכמים בחייהם שילמוד מוסר מהם לקנות חיי עוה"ב מדברי תוכחתם · ונמצא הכתוב הזה פשוטו מדבר בתמיה מלמדנו שמתוך ראיית פני חכמים במיתתם קונים הרשעים חיים לעולם הבא וכ"ש הרואה חכמים בחייהם שקונים חיים לעולם הבא וכפי זה כונת התוס' שאמרו פשטיה דקרא בתמיה אינו כנגד דרשת הגמרא אלא אדרבה לחזק דרשת הגמרא וללמדנו דלא דריש בגמרא האי קרא בניחותא דלא כפשטיה אלא גם אי דרשינן ליה בתמיה אתיא הדרשה שהכתוב אומר וכי הרשע לא ימות כמו שמתים החכמים וכיון שרואים החכמים שימותו יש להם לידע ודאי שגם הם ימותו וכיון שיודעים שימותו הם נותנים לב לשוב אל ה' ויקנו חיי העוה"ב ואם הרואה במיתתם כך קונה חיי העוה"ב כ"ש הרואה ת"ח

עיון יעקב

לעמוד לפני רבו הסומא ע"ש ולא הרגיש כלל בסוגיא זו ע"ש : **ויחי** עוד לנצח · עמ"ש תוספות פשטיה דקרא וכו' ועיין בחדושי הרי"ף מ"ש בזה ודברי התוספות תמה פשוטים דקשה להו היאך שאל ממאן שמיע לך וכי לא ידע קרא לכך כתבו תוס' ופשטיה דקרא אינו כן וק"ל : **מה** הרואה חכמים במיתתן · אף שגדולים לדיקים במיתתן היינו לעוה"ב זכותם רב אבל לראות גופו בלא נשמתו וסר צלם מעליו ודאי גדול לראותו בחייו : **יום** יום ידרושון · הא דדרש מזה הפסוק יום על שנה דלמא רק חדש ותפסת מועט תפסת ראיתי בכלי פז ישעיה סי' נ"ח שתירץ מדכתיב יום כפל ופי' של יום שני כמו ימים תהיה גאולתו דפי' שנה ול"נ דהגמרא עצמו הרגיש בזה להכי קאמר וכן במדת פורענות א"כ בודאי לא יגרע לפחות ממדת פורענות ואע"ג דקי"ל בסוטה דף י"א דמדה טובה מרובה הרבה ממדת פורענות כבר הרגיש תוס' בסוטה שם בקושיא זו וע"ש בתוי"ט ותשובת מהר"י טראני"י ח"ב סי' א' וע"ש בחדושינו : **ובי** ארבעים שנה חטאו · הוצרך לקושיא זו אע"ג דכתיב בקרא להדיא יום לשנה תשאו עונותיכם משום דהייתי אומר ודאי אם חוטא יום א' יש לו עונש כל השנה אבל מנ"ל לומר דהוי כאילו עבר כל השנה לכך מדקדק כן מדקאמר אשר תרתם

המתורגמן. א) איך ביטטע.

רש"י

מצלהם : לפיסוק טעמים · בנגינות א"ת ב' מינין צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא · כמו שאנו קורין אותו או בזק"ף קט"ן טעם שמפסיק הדבור ממה שלאחריו ואם מין אחד היה צריך אתה לקרותו באחד משאר טעמים [שאין מפסיקין] כגון פשט"א או רבי"ע : לאומר הרי עלי עולה וכו' : גרסינן ול"ג כאומר : נ"מ לאומר הרי עלי עולה · כאותה עולה מאי יביא פרים או כבשים תיקו : [הפיאה: לא נתנה בו תורה שיעור ואע"פ שאין לפיאה שיעור נתנו בו חכמים שיעור אחת מששים] : מבית רעך · מבית אוהבך הקב"ה קרא לישראל רעים שנא' [למען אחי ורעי] (תהלים קכב) : בחטאות ואשמות · שלא תחטא ותהא זקוק להביא חטאת [ואשם] : [אוכלין מרובין · בני בית רבים מביא שלמים רבים שלמי חגיגה רבים לפי האוכלין ועולת ראייה מועטת : עולות מרובות · דכתיב איש כמתנת ידו] : (זה שביטל ק"ש. זה איתא גם בפ' תפלת השחר) : זה שמינוהו חבריו לדבר מצוה · שאמרו לו

תוספות

גמילות חסדים · בירושלמי הדא תימא בגופו אבל בממונו יש לו שיעור וביקור חולים דאין לו שיעור כדאיתא בנדרים (דף לט:) [ד]הוי בכלל גמילות חסדים :

גמ' שם [א]בעי רב חסדא האי קרא היכי כתיב (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות [כבשים] ויזבחו זבחים שלמים [לה' פרים] או דילמא אידי ואידי פרים הוו למנ"מ מר זוטרא אמר לפיסוק טעמים רב אחא בריה דרבא אמר לאומר הרי עלי עולה כעולה שהקריבו ישראל במדבר מאי פרים הוו או כבשים הוו תיקו: תנן התם [ב]אלו דברים שאין להם שיעור [דף ז ע"א] [הפיאה והביכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה]: ז רבי לוי רמי כתיב (משלי כה) הוקר רגלך מבית רעך וכתיב (תהלים סו) אבא ביתך בעולות לא קשיא כאן בחטאות ואשמות כאן בעולות ושלמים תניא נמי הכא הוקר רגלך מבית רעך בחטאות ואשמות הכתוב מדבר אתה אומר בחטאות ואשמות או אינו אלא בעולות ושלמים כשהוא אומר אבא ביתך בעולות הרי עולות ושלמים אמור הא מה אני מקיים הוקר רגלך בחטאות ואשמות [הכתוב מדבר] :

דף ח ע"ב [מתני' מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות נכסים מרובין ואוכלין מועטין מביא עולות מרובות ושלמים מועטין זה וזה מועט על זה נאמר מעה כסף שתי כסף זה וזה מרובים על זה נאמר (דברים טז) איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך]:

דף ט ע"ב גמ' [ג]תניא (קהלת א) מעוות לא יוכל לתקון (כיצד) זה שביטל ק"ש של שחרית או של ערבית (ותפלה) [או שביטל תפלה] של שחרית או של ערבית וחסרון לא יוכל להמנות זה (שמנוהו) [שנמנו] חבריו לדבר

מהרש"א

העושה בו לטובה ומכל מקום אינו פחות ממדה הרעה : הוקר רגלך מבית רעך וכו' · בפשיטות פריך מהאי קרא כאילו הוא פשטיה דקרא דאיירי בקרבנות משום דכל ספר משלי הנמשל ממנו הוא פשטיה ומשמעו הוא המשל ואינו פשטיה כמ"ש גם זה מתוך הסוגיא דפרק קמא דחולין [א] ע"ש ונראה עוד בזה דלפי פשטיה הל"ל הוקר עצמך מבית רעך וע"כ דרשו רגלך ע"ש שלש רגלים כשאתה עולה לרגל הוקר מלבא שם בחטאות ואשמות כמפורש לעיל: התם בחטאות ואשמות וכו' · יש להזהר על השוגג כגון שגגות מלאכות וזדון שבת דה"ל ללמוד ולא למד ועד"ז אמרו שגגת תלמוד עולה זדון : [מבית רעך וכו' · עי' פרש"י אבל הנראה ממשמעות המקרא דדוד אמר כן לישראל ובש' שיר השירים מליצו יפתי רעיתי וגו' זה דודי וזה רעי]: על זה נאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' וגו' · פרש"י עולות מרובות דכתיב איש כמתנת ידו עכ"ל וטפי נראה לפרש בהיפך איש כמתנת ידו שלמים מרובים לאוכלים מרובים דבעי ליתן להם אכילתם וכברכת וגו' היינו נכסים מרובים לעולות מרובות ויתיישב לפי הדרש דהכא כ' של כמתנת דלפי פשוטו לא יתפרש כ' כמתנת ולענין לדקה נדרש האי קרא להתיישב כ' של כמתנת דמשמעי קרא בתרתי בא' שהוא וותרן בממונו ואינו עשיר כ"כ קאמר איש כמתנת ידו ובאחד שאינו וותרן בממונו אבל הוא עשיר והיינו שיתן כברכת ה' וגו' דהיינו בכ"א להחמיר ולא להקל : זה שביטל וכו' וחסרון לא יוכל וכו' · נראה דבמלתא חדא מתוקם ליה האי קרא מעוות וגו' שביטל ק"ש או תפלה שלא קרא ק"ש או לא התפלל כלל ביומו וחסרון וגו' שהתפלל ביחידות בלא מנין י' ונקט תפלת שחרית וערבית וה"ה תפלת מנחה אלא דנקט ליה דומיא דביטל ק"ש דלא שייך רק שחרית וערבית א"כ לרבותא נקט ליה הכי אפי' תפלות ערבית ושחרית דיש להם תשלומין ביומו מכל מקום מקרי מעוות לא יוכל לתקון כיון דלא התפלל בזמנו

[א] מהרש"א

ד"ה הוקר דפ"ק דחולין (ו ע"א) :

יד יוסף

א יומא כב ע"ב :
ב פיאה פ"א מ"ב חולין קלז ע"ב :
ג ברכות כו ע"א במד"ר פ"ט :

חדושי גאונים

קשה מפשט הלשון היה לו למקשה להקשות ומי איכא בכיה קודם שיזכור דרשת מפני גוה דהואיל ויש לו קושיא עצמית כמ"ש הי"ל להקשותה קודם וכ"ש דבלאו הכי בכל מקום שאומרים בגמ' כן ראוי לבקש שתהי' מתחייבת אותה השאלה מן השאלה שדרש. ב' קשה דמה מחדש רב פפא בפסוק שבא המקשה להקשות משמו וא"כ למקשה קשה שהיה לו להקשות מן הפסוק ולרב פפא קשה מה חדוש חדשנו בו ועוד למה לו להביא ב' חלקי הפסוק דהואיל ורא"תו מעוז וחדוה במקומו למה מביא עוז והדר לפניו דהואיל והם שני גזירות יכול היה להביא האחרונה בזולת הראשונה ונראה שבזה היה לו לרב בעל העקדה ז"ל גירסא אחרת ממה שבידנו· ג' קשה כי זה המקשה עצמו נראה שהוא מקשה

הרי"ף

בחייהם שיקנה מהתלמיד חכם מוסר השכל ותמים יהיה עם ה' ויקנה חיי העוה"ב · ולע"ד הוא דרך נכון שאין אנו צריכין לדרוש הכתוב ולהוציאו מדי פשוטו : **תנן** אלו דברים שאין להם שיעור · הפאה והבכורים והראיון וגמ"ח ותלמוד תורה · ובתוס' ג"ח בירושל' הדא דתימא בגופו אבל בממונו יש לו שיעור· וביקור חולים דאין לו שיעור כדאיתא בנדרים הוי בכלל ג"ח וכוונת התוס' להביא הא דביקור חולים הוי בכלל ג"ח סמוך לירושלמי הוא מבואר דאי הוה אמרי' דג"ח דקתני הכא דאין לו שיעור בממונא הוה קשה לן אמאי לא תנא ביקור חולים נמי וליכא לשנויי דבכלל ג"ח הוא לפי שג"ח הוא בממונו וביקור חולים בגופו אבל השתא דאמרי' בירושלמי דג"ח דהכא מיירי בגופו ולא בממונו א"כ שפיר אמינא דביקור חולים דבגופו הוא בכלל ג"ח דבגופו: **רבי** לוי רמי כתיב הוקר רגלך מבית רעך וכתיב אבא ביתך בעולות ל"ק כאן בחטאות ואשמות כאן בעולות ושלמים · וקשה דליפני הא והא בעולות ומ"מ אל ירבה להביא עולות יותר מדאי ונדקדק דכיון שדוד קדם לשלמה בנו הי"ל דברי דוד בתחלה ולומר כתיב אבא ביתך ואחר כך יביא דברי שלמה בן דוד דכתיב הוקר רגלך ואפשר דלא קשיא לן בקרא שאמר דוד אלא מכח מקרא שאמר שלמה הוקר רגלך מבית רעך שלא תבא בית רעך שהוא בית ה' שנקרא ריע של ישראל שנאמר למען אחי ורעי ומדקאמר הוקר רגלך משמע שלא תבא בית ה' כלל ואם יש לו רשות להביא עולות למה ימנע רגלו מלהלך בית ה' והכי הוא צריך לילך עם העולות ומדקאמר הוקר רגלך ולא אמר הוקר מלהקריב לבית רעך דהוה מוקמינן בהקרבת חטאות משמע שמנע ההליכה לגמרי אפי' מעולות ושלמים וא"כ קשה מ"ש דוד אבא ביתך בעולות ותירץ לא קשיא הא בחטאות ואשמות דמצינו שכתוב שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים דדרשינן ביה שמור רגלך שלא תחטא הרי שכינה החטא ברגלים כדכתיב אץ ברגלים חוטא וגם הכא דכתיב הוקר רגלך הוא על החטאות שהם אץ ברגלים חוטא והתם קאמר דוד אבא ביתך בעולות וה"ה שלמים ואתי שפיר מה שנינו בברייתא הוקר רגלך בחטאות ואשמות אתה אומר בחטאות או אינו אלא בעולות דמהי תיתי לומר דמיירי בעולות נדבה אלא מסברה דכתיב הוקר רגלך שמנע ההליכה מכל וכל משמע שאין לו חפץ ג"כ בעולות אבל ממ"ש דוד אבא ביתך בעולות הוכרחנו שהם מדבר בחטאות שהם בכינוי הרגלים ומהרים לרעה דכתיב ואץ ברגלים חוטא · והיה אפשר עוד לומר דבעולות יש עולת נדבה ויש עולת חובה שבאה על חטא הרהור הלב ולפיכך יש לדרוש הוקר רגלך גם על עולת חובה ואבא ביתך בעולות נדבה ומשני דוקא בחטאות ואשמות אבל בכל מיני עולות אבא שאין בהם אלא הרהור ולא מעשה והשלמים נרמזו בפסוק אשלם לך נדרי אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי שהם שלמי תודה : **תניא** מעוות לא יוכל לתקון זה שבטל קריאת שמע של שחרית וכו' · וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו חבריו לדבר מצוה וכו' ·

עין יעקב

תרתם מ' שנה וכי מ' שנה חטאו אלא שחוטא יום א' הוי כאילו עבר כל השנה : **ויעלו** וגו' פרים · עיין בתוס' ול"נ הטעם לפי שאמרו נעשה ונשמע וקשרו להם כתרים כתר כהונה כדאיתא בשבת לכך שמה דומין למשות שמביא פר וכן לעתיד יחזרו הכתרים ויעלו על מזבחך פרים לפי שאז יחזרו לממלכת כהנים וק"ל : **הוקר** רגלך מבית רעך · מקדים קרא דמשלי קודם תהלים אע"ג דסדרן של כתובים תהלים משלי כדאיתא בפ"ק דב"ב ואפ"ה אקדמיה דהאי חביב קמיה קב"ה שלא יצטרך לבא בחטאות ואשמות ממה שיביא בעולות ושלמים : **תפלה** של שחרית ושל ערבית · הא דלא נקט ג"כ תפלת מנחה עיין במהרש"א ועי"ל דנקט אלו דדבר בהווה שאלו רגילין ליבטל ע"י אונס שינה עד שיעבור זמן תפלה וכן ערבית שזמנה בצאת הכוכבים משא"כ זמן מנחה באמצע היום לא שכיח לבטלו כולי האי : אינו

ענף יוסף

ז **מעוות** לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש כו'· נקט דווקא שביטל ק"ש או תפלה אף שכמה מצות כזו אין תיקון לאותה מצוה שבטל רק מצוה שבטל בפ"ע ומצוה שעשה הוא מצוה בפ"ע וכן יש להם זמן ואם עבר הזמן אין תקנה לו לא דמי כי המצוה שאינו תולה בגשם כמו ק"ש מי שמינוהו חביריו לדבר מצוה ולא עשה עמהם מצות הרבים הוא דבר עליון עד שנחשב ותפלה שהם ע"י דבור שכלי אינו דומה למצוה שהיא תולה בגשם ר"ל במעשה כי המצוה מצות הרבים דבר גדול לגמרי ועליו נאמר וחסרון לא יוכל להמנות שאע"ג שנמנה אחר כך שהיא ע"י מעשה אפשר שיעשה מצוה אחרת והיא תיקון המצוה שבטל וכאלו עשה המצוה עם אחרים מנין ראשון כבר הלך וזהו ענין אחר אך כל זאת הוא דווקא כשלא שב בתשובה שבטל אבל המצות שהם בלא גשם כמו ק"ש ותפלה שהם ע"י דיבור שכלי שייך בזה מעוות אבל בתשובה וודאי יש תקנה אל הכל ואפילו בא על הערוה והוליד ממנה ממזר אלא דכאן לא יוכל לתקון כי אין תקנה לדבר שהוא שכלי כי אין בו השתנות ואף שיעשה עוד מצוה מיירי בלא תשובה וקאמר לקמן דלא דמי לגנב וגזלן שאע"ג שלא עשו תשובה להחזיר מ"מ

גאון יעקב

השטן מאין תבא · והשיב השטן משוט בארץ ומהתהלך בה ופשט ארץ הוא א"י וברה"ה הוא עידן ריתחא כי הוא יומא דדינא ע"כ קיטרג מדוע לא נמצא איוב בארץ ישראל ואז יתחייב במצות התלויות בארץ ועיין במדרש שהשטן טען חפשתי בכל העולם ולא נמצא צדיק כאברהם שאמרת קום התהלך בארץ ולא מצא ד' אמות וכו' ולא הבהר ר"ל כי השטן היה מקטרג כי נאברהם בפירש הבטחת לו מתנת

מהרש"א

וכל שכן תפלת מנחה דאין לה תשלומין כי אם ביום אחר ודו"ק : לשונה ק"א פעמים וכו' · נקט במילתיה מספר הזה לפי הרמז עובד אלהים לאשר הוא ר"ת גי' ק"א ולא עבדו הוא ר"ת גימטריא מאה והכוונה בזה ע"ד שכתבנו בס"פ התכלת [א] לגבי ק' ברכות שחייב אדם לברך בכל יום בסוד נפש רוח נשמה דמיון כהן לוי ישראל שיבא לחלק הנשמה אחד מק' דהיינו מעשר מן המעשר ונמלא שונה מאה פעמים הוא חלק אחד לנשמה אבל השונה פ"א ביותר מזה הוא חלק אלוה ממעל והיינו בין עובד אלהים וגו' ומייתי בזה למשל י' פרסי בזוזא וכו' ר"ל שהוא מהלך אדם ליום אחד ההולך אחר חמורו עם סחורות הסוכר נוטל זוזא לי' פרסאות ואם הוא משכירו למהר הליכתו אחר חמורו פרסה אחת יותר דהיינו י"א פרסאות ביום אחד אותה פרסה קשה עליו ונוטל עליו עוד זוז אחד : ולא בכסף וכו' · עיין פרש"י והוא דחוק דה"ל למכתב ככסף בכ"ף הדמיון וע"ק דהא כתיב בהפך זה ולרפתים כלרוף את הכסף ונראה לפרש לפי עניינו דהכא דה"ק ולרפתיך ולא בכסף דהיינו שלא יהיה להם עשירות של כסף דעשירות נקרא בכ"מ ע"ש הכסף וכפל הענין בחרתיך בכור עוני היינו שלא יהיה להם כסף וקרא לעניות מדה טובה שמחזירן למוטב ובהפך בעשירות כתיב בו כסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל : כורדא סומקא לסוסיא וכו' · סוסיא חיורא אמרינן פרק הרואה [ב] שהוא סי' טובה לרואה גם בחלום ולא כן הסומק והיינו שהוא מורה על ליבון עונות וקאמר כמי הכא גם שהטוני גופיה רעה להם דוגמת הברזא · סומקא מ"מ הוא מלרף ומלבן אותם להטיב אותן כמו גוף הסוסיא שכולו חיורא ועוי"ל המשל

רש"י

לך עמנו ולא הלך נמלא שחסר עלמו מאותו מנין לא יוכל להמנות עוד באותו מנין שכבר עשו אותה מלוה : היינו לדיק היינו עובד אלהים · מי הוא הלדיק ומי הוא העובד אלהים והלא אחד הוא : אינו דומה שונה פרקו וכו' · ואף על פי שאיהם לדיקים לא עבדו את הקב"ה בשוה שזה עבדו יותר : עשרה פרסי · ישכיר לך אדם חמורו בזוז אחד שכבר נהגו כך ואם תאמר לו לך עמי פרסה יותר ישאל שני זוזים : צרפתיך ולא בכסף · לא באש כמו שלורפים את הכסף אלא בחרתי לך כור עוני ללורפך בו : כור · זה פלי חרש שלורפין בו : גונב אדם · גנבה אפשר שיחזירנה ויתקן :

מצוה ולא נמנה עמהם · א"ל בר הי הי להלל מ"ד (מלאכי ג) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו לא עבדו *) א"ל עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו אבל אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחת · א"ל משום הדא זימנא קרי ליה לא עבדו א"ל אין צא ולמד משוק של חמרים עשרה פרסי בזוזא עשרה וחד פרסי בתרי זוזי · א"ל אליהו לבר הי הי ואמרי לה לר' אלעזר מ"ד (ישעיה מח) הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני מלמד שחזר הקב"ה על כל מדות טובות [ליתן לישראל] ולא מצא לישראל מדה טובה אלא עניות אמר שמואל ואי תימא רב יוסף היינו דאמרי אינשי [א]יאה עניותא לישראל (כורדא) [כברזא] סומקא [א] לסוסיא חיורא : **משנה** ר"ש בן מנסיא אומר אי זהו מעוות שלא יוכל לתקון זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר א"ת בגונב וגוזל יכול הוא להחזירו ויתקן ר"ש בן יוחאי אומר אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן מתחלתו ונתעוות ואי זה זה ת"ח הפורש מן התורה : **גמ'** והוליד ממנה ממזר וכו' הוליד אין לא הוליד לא והא תניא [ר]' שמעון בן מנסיא אומר גונב אדם אפשר

*) כד"ו הגי' אלא עבדו וכו' :

תוספות

בר הי הי · י"מ שגר היה והיינו בן אברהם ושרה שנתוסף ה' בשמם וכן בג בג דכולי תלמודא בגי' עולה ה' : **כברזא** סומקא · רלועה של עור אדומה ודומה לו מעיקרא משכא והשתא אברזא (ב"ק סו:) ובבראשית רבה (ריש בחקותי) יאי עניותא לברתיה דיעקב כערקתא סומקתא לסוסיא חיורא :

[א] מהרש"א ד"ה לשונה: בס"פ התכלת (מנחות מג ע"ב : [ב] שם ד"ה כורדא · פרק הרואה (ברכות נו ע"ב) :

יד יוסף

א ויק"ר פי"ג ופ' לה וקה"ר פסוק עיר קטנה שפ"ר פ"א סימן סז: ב תוספתא חגיגה פ"א סי' י :

חדושי גאונים

קושיות הפכיות כי תחלה הקשה ומי איכא ככיה ואח"כ מקשה ובכתי ברלי לא כי אחר שהוא היה יודע דרשת רב פפא והוה יודע כמו כן פסוק דויקרא ה' היה לו לומר דרמיין קראי אהדדי ואם היה יודע תירוץ כאן בבתי גוואי א"כ מאי

אהבת איתן

בין עובד אלהים לאשר לא עבדו אינו דומה השונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מ א ה פעמים ו א ח ד. י"ל הטעם דקרי לשונה מאה פעמים אינו עובד אלהים ע"ד דאיתא בס' אור ישראל בשם האר"י דשר של שכחה הוא פורה שיניקתו משם אלהים פשוט שעולה פ"ו וכריבוע הוא ה' וה' אותיותיו ולפ"ז אבירה באה במיתוק אלהים ולכן השונה מאה פעמים ואחד שוכר ה ו א עובד א ל ה י ם שממתיקו משא"כ במאה פעמים ושוכח: יאה עניותא לישראל וכו' · ע"ד דאיתא

גאון יעקב

הארץ וסבל גירות בא"י בלער גדול ומדוע עזב איוב את א"י וע"כ טען איוב ותסיתני בו לבלעו חנם וחנם הואפי' בכל מקום בלא מ צ ו ת (כאשר פירש רש"י בפסוק זכרנו את הדגה כו' במצרים

עיון יעקב

אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחד · עי' בכלי יקר פ' ואתחנן על פסוק פן תשכח וגו' שכתב הרבה רמזים על זה גם בשאר מפרשים והרמז הפשוט הוא זה כי מיכאל שר התורה גימטריא מאה ואחד והשכחה הוא מלד ס"ם שהוא בגימטריא ק' לכך השונה ק"א פעמים גובר מיכאל על ס"ם לכך עתידה תורה שתשתכח היינו על ידי תגבורת הס"ם ומתוך לרה רוהה הגאולה בבי"א : **ולא** מלא לישראל מדה טובה אלא עניות · לפי שעל ידי עניות מתים מדות הרעות שבהן והוא מדת העזות והגאוה (עיין בחדושינו דשבת דף קנג) וישמן ישרון ויבעט ואין ארי נוהם וכו' וזהו (כערקא) [כברזא] סומקא לסוסיא חיורא שע"י מראה סומקא ניכר מעלת הלבנות שבסוס כן ע"י עניות ניכר הלבנות של ישראל אם יהיו חטאיהם כשנים כשלג ילבינו ובדרך דרש אמרתי דהם קאמר לא מלא לישראל מדה טובה אלא עניות היינו דאמרי אינשי יאי עניות לישראל דלכאורה קשה שהוא נגד סוגיא דש"ס דב"ב דף קטז דרש ר' פנחס בן חמא קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות שנאמר חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלהים נגעה בי וקאמרי ליה חבריו כי על זה בחרת מעוני · ותו מה לשון על זה בחרת מעוני ולדרכינו יתורץ דאיתא בילקוט ראובני בשם הפליאה ראה והבן שכל המוליא לשה"ר מפיו נידון בלרעת א"ל ר' אם כן כל ישראל יהיו מלורעים שהרי אמרו מלה"ר גלו ישראל א"ל אין ה"נ ועניות לישראל במקום לרעת וכן הוא בתיקונים הובא שם פ' תזריע ובזה מתורץ דלכלל ישראל עניות הוא טובה כי זה עני קרא וה' שמע משא"כ מלורע אין תפלתו נשמעת אבל ביחיד יכולין אחרים לבקש עליו רחמים וזה כוונת הפסוק על זה בחרת מעוני מכח שחנוני רעי וק"ל : **אין** קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן מתחלה · ובדבר עבירה לא שייך לומר מתוקן מתחלה כי ילר לב האדם רע מנעוריו

הרי"ף

וקשה כיון דבמתניתין מוקמינא להאי קרא בקרבנות חגיגה שיש להם תשלומין כל ז' עבר הרגל ולא חג על זה נאמר מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות והקשה על זה האי להמנות להמלאות מיבעי ליה איך יתורץ זה הדבר בדרשת ברייתא הזאת וכן קשה למה דרשו זה שביטל ק"ש של שחרית במעוות לא יוכל לתקון ולא דרשוהו בחסרון לא יוכל להמנות · ונראה בשלמא בחגיגה שעבר זמנה בטל קרבנה איכא למפרך חסרון לא יוכל להמלאות מבע"ל שחסרון נופל אלל מילוי שמו שפירש"י שחסר מלות חגיגה לא יתמלא עוד חסרון זה שחסר אבל בברייתא דמוקי ליה בנמנו חבריו לדבר מלוה ולא נמנה עמהם וחסר עלמו מאותו מנין ליכא למימר לא יוכל להמלאות אותו חסרון שהרי אע"פ שאינו נמנה עוד באותו מנין שעשה אותה מלוה יכול הוא לעשות אותה מלוה פעם אחרת ע"י עלמו בלבד או ע"י מנין של אחרים שיעשו אותה מלוה ולכך אמר לא יוכל להמנות לומר שיש בידו להמלאות במעשה המלוה ההיא אבל באותו מנין שחסר עלמו מלהמנות במניינא שהרי לא יוכל להמנות עוד באותו מנין לפי שכבר עשו את המלוה ומטעם זה לא דרשו מי שביטל קריאת שמע בחסרון לא יוכל להמנות לפי שמי שביטל ק"ש שחרית או ערבית הוי חסרון לא יוכל להמלאות שאותה ק"ש אין לה מילוי עוד באותו חסרון ואע"פ שבתפלה יש לה מילוי שטעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים ואין בתפלה אלא חסרון שלא נמנה בתפלה בשעתא ושפיר איכא למדרש וחסרון לא יוכל להמנות בתפלה מ"מ כיון שבק"ש ליכא למימר לא יוכל להמנות אלא להמלאות ודרשינן על קריאת שמע מעוות לא יוכל לתקון שהיה התיקון בשעת ק"ש גם התפלה דרשינן ליה ממעוות לא יוכל לתקון שאין לו תיקון כלל : **אמר** ליה בר הי הי להלל מ"ד ושבתם וראיתם בין לדיק לרשע בין עובד אלהים וגו' · היינו לדיק היינו עובד אלהים ומשני עבדו ולא עבדו תרוייהו לדיקים וכו' · וקשה דנהי דתירלו דלא עבדו אינו בכלל רשע אבל עדיין קשה היינו לדיק היינו עובד אלהים וי"ל דהשתא דרשינן ושבתם וראיתם בין לדיק לרשע שהרשעים ידונו בגיהנם כי הנה היום בא בוער כתנור ולהט אותם היום הבא והלדיקים וזרחה לכם יראי שמי שמש לדקה וגו' וגם בגמרא חשב דר"ל לראות מעלת הלדיק שבונה פרקו ק"א פעמים והפרש הלדיק שבונה ק' פעמים שאין מעלתו גדולה כ"כ ונרמז השכר שלו בכתוב ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק שלכל עגל נותנים לו כפי גדלו וכפי קטנו כן שכר הלדיקים מתחלק כל אחד לפי מה שהוא ונרמז בכתוב הזה שונה פרקו ק' פעמים לשונה ק"א שראשי תיבות של עובד אלהים לאשר הוא ק"א ונקרא עובד אלהים וראשי תיבות של לא עבדו הוא עולה ק' ונקרא לא עבדו והטעם הוא שיש בקבלה ששונה פרקו ק' פעמים אינו שוכח אותו פרק ולפיכך אותו ששונה ק' פעמים יש לומר בו שלא שנה לשמה אלא יש לו פניה כדי שלא ישכח תלמודו אבל אותו שחזר ושנה פעם אחרת נוסף על הק' אין בזה לימוד בשביל פנות השכחה שהרי כבר נתקע תלמודו בק' פעמים ששנה ואותה הפעם האחרת היא לימוד לשמה בלי שום פניה הנה שכרו הרבה מאד : **מאי** דכתיב הנה צרפתיך ולא בכסף וכו' · וצריך לבאר מנין שלא מצא מדה טובה אלא העניות ודלמא שיש מדות טובות אחרות וגם העניות הוא אחד מהם וכן נבאר מ"ש מ"ד

ענף יוסף

כיון שאפשר בחזרה אין נומר בו מעוות לא יוכל לתקון וכ"מ שעונשו יותר קל ממי שעשה חטא שא"א בחזרה · (ספר נתיבות עולם שער נתיב התשובה פרק ה) : **אינו** דומה שונה וגו' ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי · ועיין בתד"א ח"א ריש פרק ג' שמשמע שם כן : **כברזא** סומקא · פי' רלועה אדומה (תוס') ובשיר השירים רבה פ"א

עץ יוסף

אלא עניות · דהיינו כשפרנסתו מלומלם ובדוחק ומסתפק במועט · אבל כשהוא עני מדוקדק שאין לו כלל ע"ז אמר שלמה המלך ע"ה ראש ועושר אל תתן לי

המתורגמן. א) וויא איינע ראטהע ראזע.

נטרד מן העולם · אין לו עוד תשובה לפי שעשה דבר שאין (בו) [לו] רפואה (כתבו בתוס' פרש"י המוליד ממזר שהביא פסול לישראל לפיכך אין עונו נמחק בתשובה ולא נהירא דאין לך דבר שעומד בפני בעל תשובה אלא קרי ליה לא יוכל לתקון לפי שפסתו וקלונו ניכר לעולם שאומרים ממזר זה מפלוני שבא על הערוה ע"כ): אין אומרים בקרו גמל · זה לקרבן כלומר מי שהוא רע מתחלתו אין זה מעות: אלא בקרו טלה · זה לקרבן שמא נפל בו מום ונתקלקל כך לשון קלקול נופל באדם שהיה טוב מתחלתו: אחותו פנויה · הוליד אין לא הוליד לא: אשת איש · בלא הוליד נמי יש זכרון לעונו שאסרה על בעלה ל"ש אחותו ולא שנא נכרית: באונס · לא אסרה על בעלה לפיכך הוליד אין לא הוליד לא: ברצון · אסרה על בעלה: אשת כהן · אפי' באונס אסרה על בעלה: ליוצא ולבא · מקרא הוא בזכריה ודרשוהו כאן ליוצא מן התורה ובא לו לדברים אחרים: שיצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא · שוב אין לו שלום שאין הוראה מן המקרא שהמשנה מפרשת סתומות התורה: מתלמוד למשנה · אם שמש ת"ח שהן מדקדקין ליתן טעם במשניות להבין במשניות הסותרות זו את זו ולמצוא טעם לפטור ולחובה ולאיסור ולהיתר שבמשנה זו קרוי תלמוד ואם יצא מזה ונתן כל עסקיו לגירסת המשניות שוב אין לו שלום בדבר הוראה שאין הוראה נכונה מתוך משנה שכמה משניות יש שאין דבריהם מכוונים ותירצום בני התלמוד כגון הכא במאי עסקינן חסורי מחסרא הא מני ר' פלוני הוא ואין הלכה כמותו:
אפילו

אפשר שיחזיר גנבתו ויתקן [גוזל אדם אפשר שיחזיר גזלתו ויתקן] אבל הבא על אשת איש ואסרה על בעלה נטרד מן העולם[א] והלך לו ר"ש בן יוחאי אומר אין אומרים בקרו גמל בקרו חזיר אלא בקרו טלה ואיזה זה ת"ח הפורש מן התורה ר' יהודה בן לקיש אומר כל ת"ח הפורש מן התורה עליו הכתוב אומר (משלי כז) כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו ואומר (ירמיה ב) מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי · לא קשיא כאן באחותו פנויה כאן באשת איש ואי בעית אימא הא והא באשת איש ולא קשיא כאן [דף י ע"א] באונס כאן ברצון ואבע"א הא והא באונס ול"ק כאן באשת כהן כאן באשת ישראל · (זכריה ח) וליוצא ולבא אין שלום וגו' אמר רב [א]כיון שיצא אדם מדבר הלכה [לדבר מקרא] שוב אין לו שלום ושמואל אמר זה הפורש מן התלמוד למשנה · ורבי יוחנן אמר אפילו

בסוסיא חיורא שהוא יפה מצד עצמו ולא מצד תכשיטי כסף וזהב אשר עליו שהרי אין בו רק הברזא ורצועה אדומה של עור כן יאי עניותא להם שיהיו מצד עצמן ותורתן יפין ולא מצד עשירות ועד"ז אמר לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי שהיו יפין מצד עצמן שכל כסף וזהב שעליהן היו משאילין להם כבר: אבל הבא על אשת איש וכו' · לעיל גבי הוליד ממנה ממזר כתבו התוס' במתני' דלא בעי למנקט רוצח וכו' אבל הכא דנקט הבא על אשת איש ולא נקט הוליד ממנה ממזר נראה דה"מ למנקט נמי רוצח מיהו גוזל לא הוי מצי למנקט ועיין בזה בחידושי הלכות: [נטרד מן העולם פרש"י אין לו עוד תשובה לפי וכו' ע"ש ר"ל דאין תשובה מועלת לו להצילו מן הגיהנם כדאמרינן פרק הזהב דג' שיורדין לגיהנם ואינן עולין וחשיב הבא על א"א בהדייהו והיינו שאינן עולין מיד כמ"ש תוספות שם מדאמרינן התם דיש לו חלק לעוה"ב]: אין אומרים בקרו גמל וכו' אלא בקרו טלה וכו' · כפרש"י לשון קלקול נופל באדם שהוא טוב מתחלה עכ"ל והיינו שהיה עושה טוב והיה לומד תורה מתחלה ועכשיו פירש אבל הבא על אשת איש אין זה מקרי עושה טוב מתחלה אלא סור מרע היה מתחלה: כצפור נודדת וגו' · מדמה את הת"ח בדבור התורה כפטפוט של צפור טהור כמפורש זה פ' יש בערכין [א] שלכך מביא המצורע לצפור החיה ע"ש תקנתו בפטפוט התורה וקאמר דכן איש נודד ממקומו דהיינו מבית המדרש ששם היה לו פטפוט התורה ופירש ממנו לפטפוט דברים בטלים ואמר ואומר מה מצאו וגו' כי רחקו מעלי אין לומר רחקו אלא מי שנתקרב מתחלה להקב"ה דהיינו בלמוד תורה כמפורש בענין ותופסי התורה לא ידעוני דהיינו שפירשו ממנה: ליוצא ולבא אין שלום וגו' זה הפורש וכו' · תחלת המקרא זה כי לפני הימים שכר אדם לא נהיה וגו' ובפ' חלק [ב] אמרו שהוא קץ מגולה כמבואר שם שהוא מפורש בסוף כל התוכחות שבמשנה תורה והתמכרתם ואין קונה וע"ז אמר שם מאי וליוצא ולבא אין שלום שדבר זה הוא הנאמר בתחלת כל התוכחות ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך דאין זה מקץ מגולה לפי פשוטו וע"כ דרשו ביה שם אף ת"ח שכתוב בו שלום רב וגו' וכו' ע"ש וה"נ הכא מה"ט דרשו ביה כיון שיצא אדם מדבר הלכה וכו' דהיינו שלא יהיה בידו הלכה ברורה למר כדאית ליה בפירש מהלכה למקרא ולמר כדאית ליה מתלמוד למשנה או מתלמוד ירושלמי לבבלי וזה מכלל קץ מגולה כמפורש פ' חולין[ג], עתידה תורה שתשתכח וכו' ומסיק

חדושין

זה ת"ח הפורש מן התורה · תימה אמאי לא יוכל לתקן הא אי בעי הדר וגמיר · וי"ל מ"מ שכר זמן הבטלה שעשה לא הדר ליה ע"כ:

הרי"ף

מ"ד מה הוקשה לו · ונראה שהוקשה לו שאם לא בכסף הוא מ"ש בסוף הכתוב בכור עוני למה נקט העניות בשלילת הכסף ולא בכסף ועוד הול"ל צרפתיך בלא כסף ועוד מאי בחרתיך הול"ל בחנתיך בכור עוני לזה דרש חז"ל הקב"ה על כל מדות טובות ליתן לישראל ולא מצא אלא עניות וז"ש הנה צרפתיך להיות כסף צרוף ולא עלה מצרף הכסף בעוד יש כסף בידך כי בכל מדות טובות לא יש כמו העניות וזה בחרתיך בחרתי לתת לך מדת העניות שהוא כור עוני: **כל** ת"ח שפורש מן התורה עליו הכתוב אומר כצפור נודדת מן קנה וכו' · תימה מאי עונש יש בזה שאמר שהוא נודד ממקומו כצפור נודדת ויותר היה לו ללמדנו שפורש מן החיים דכתיב כי היא חייך ואורך ימיך ועוד קשה מאי ואומר מה מצאו אבותיכם · ואפשר דקאמר שהקב"ה מסלק שכינתו מישראל כמו הצפור הנודדת מקנה כן איש זה הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה נודד ממקומו לפי שאין הקב"ה משרה שכינתו בישראל אלא מתוך התורה שעוסקים ישראל בה וכשנתן התורה וקבלוה ישראל כתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכשעוזבים התורה הוא גורם שהקדוש ברוך הוא נודד ממקומו שלא להשרות שכינתו בתחתונים ועוד יש לרמוז ממקומו של אותו אדם שאינו עוסק בתורה שאין שורה שכינתו של הקדוש ברוך הוא אצלו כמו שמצינו שאפילו אחד יושב ועוסק בתורה שהשכינה שרויה אצלו שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך ולזה הביא ואומר מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי שמדבר על זמן החורבן כי סילק ה' שכינתו מתוך ישראל ואמר הקדוש ברוך הוא מה מצאו אבותיכם בי עול ברחקי מתוכם כיון שגם הם רחקו מעלי שלא עסקו בתורה גם אני סלקתי שכינתי

עין יעקב

מנעוריו: **וליוצא** ולבא אין שלום א"ר כשיוצא אדם מדבר הלכה שוב אין לו שלום · והיינו דכתיב

עץ יוסף

פי' כ"ז אי' יאיא היא מסכנותא לברתיה דיעקב כערקא (פי' רצועה · כמו ערקתא דמסאנא) סומקא דקדלא דסוסיא חיורא וברבה סדר שמיני פי"ג אי' כעזקתיה דעל לביה סוסיא חיורא · וכתב בספר קול יעקב וז"ל קשה אם כוונת המאמר לדמות עניות ישראל לדבר נאה יותר ה"ל לדמות לתכשיט כסף וזהב ולבושי פנים · אבל הנראה שטעם חשיבות העניות אצלנו הוא רק מחמת שלולי עניותינו לא היה מעשינו נחשבים כל כך אבל אחר הצרף אז הם לטוב נחשבים ומ"כ המשל שפיר דומה לנמשל כברזא סומקא אסוסיא חיורא כמו שאין הברזא נאה בעצמה כי אם בהצטרף אליה מראה הסוס כן העניות לישראל ולזה לא דימה ללבוש ותכשיט לפי שהם נאים מחמת עצמם עכ"ל:

ענף יוסף

פרקו מאה פעמים וכו' לא ולמד מתוק של תמרים עשרה וכו' · הכוונה מבוארת כי עשרה פרסי מהלך אדם בינוני ביום וזה דרך כל התמרים הנשכרים ורגילתם אבל הנשכר ללכת חד סרי פרסאות הרי הוא עושה יותר מכפי כחו ורגילתו ע"כ שכרו כפול וכן השונה פרקו מאה פעמים היה דרכם בכך ומחויב בזה לבל יתחייב בנפשו בשכחו דבר ממשנתו אבל המוסיף יותר מכפי רגילתו מורה ע"ע אהבת התורה יותר נקרא עובד אלהים לפי שהוא משנה טבעו ורגילתו מאהבת הבורא ותורתו הקדושה וזהו כמו שאמר בן הא הא לפום צערא אגרא · (ספר קהלת יעקב בהקדמה שלו): **ר"ש** בן יוחאי אומר אין אומרים בקרו וכו' הנה בתוספתא פ"ק דחגיגה סי' י' הכי איתא ר"ש בן מנסיא אומר גנב אדם יכול שיחזיר גניבתו · גזל יכול שיחזיר גזלתו · בא על אשת איש פסלה מתחת ידי בעלה ונטרד והלך מן העולם וע"ז נאמר מעוות לא יוכל לתקון ר"ש בן יוחאי אומר אין אומרים בקרו גמל זה שמא יש בו מום בקרו חזיר שמא יש בו מום אין מבקרים אלא כל התמימים ואיזה זה ת"ח הפורש מן התורה וע"ז נאמר מעוות לא יוכל לתקון ואומר לוה רשע ולא ישלם ע"כ וכ' בפי' מנחת ביכורים וז"ל ואומר לוה רשע ולא ישלם לא גרסינן לה וליתא בנוסחת הקרא עכ"ל · ונעלם ממנו מה דאיתא במדבר רבה פ"ט וז"ל אבל הבא על אשת איש ואסרה על בעלה נטרד מן העולם והלך לו שאינו יכול לתקן שתהא אשתו מותרת לו כבתחלה הוי מעוות לא יוכל לתקון ואומר לוה רשע ולא ישלם וגו' יש אדם לוה ואינו פורע שאין הדניסטוס (פי' מלוה ברבית בלשון יון דנסטס ערוך)

המתורגמן. א) ווירד ער פֿערטריבען פֿאן דער וועלט.

[א] מהרש"א ד"ה כצפור · פרק יש בערכין (טז ע"א): [ב] שם ד"ה ליוצא · ובפ' חלק (לח ע"א): [ג] שם בא"ד פרק חולין (קלח ע"ב):

יד יוסף

א סנהדרין לא ע"א ילקוט זכריה ח:

חדושי גאונים

מקשה עתה ודוחק גדול לומר שהיו חולקין בסברות הפכיות כי הוא היה סובר דבגואי לא בכי ובבראי בכי ועוד דלפי זה צ"ל דהוא מפרש קרא דעוז וחדוה במקומו בבתי גוואי ולא מצינו זה מפורש בדבריו ועוד כי לפי זה הפירוש צ"ל שכשקשה לו ומי איכא בכיה קמיה · ר"ל וכי אפשר דבבתי גוואי איכא בכיה בשלמא בבראי ניחא ודקדקו זה מלשון קמיה ולזה קשה

אהבת איתן

בילקוט פ' חוקת רמז תשס"ד למה ישראל עניים בעוה"ז כדי שלא יתעסקו בדברים בטלים וישכחו התורה:

גאון יעקב

חנם בלא מצות) ור"ל בשביל שמנעתי מלבא לידי חיוב מצות וסייתי בלא מצות התלויות בארץ ע"ז היה הסתה לבלעו ובאמת הוא במשפט כי בעידן ריתחא נענש אעשה אבל עבור חנם מחמת ביטול מצות התלויות בארץ והגם כי הוא בח"ל ואינו מצוה עכ"ז נקרא חנם · והנה ר' יוסף היה סגי נהור ולדעת ר"י הוא פטור מן המצות ונקרא גם כן אינו מצוה לכך ר"י כי מטי להאי קרא דאיוב אשר נאמר בו ותסיתני בו כו' חנם אשר אינו מצוה נקרא ג"כ חנם בלא מצוה

אפילו מתלמוד לתלמוד: משנה היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו [הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלוים בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות] :
גמ' תניא* ר' אליעזר אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר (ויקרא כז) כי יפליא (במדבר ו) כי יפליא ב' פעמים אחת הפלאה לאיסור ואחת הפלאה להיתר ר' יהושע אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר (תהלים צה) אשר נשבעתי באפי באפי נשבעתי וחזרתי בי · ר' יצחק אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר (שמות לה) כל נדיב לב · חנניה בן אחי רבי יהושע אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר (תהלים קיט) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך · אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא להו מילתא דעדיפא מדידהו שנאמר (במדבר ל) לא יחל דברו הוא אינו מוחל[א] אבל אחרים מוחלין לו אמר רבא לכולהו אית להו פרכא בר מדשמואל דלית ליה פרכא וכו' · אמר (רבינא) [רבא] ואי תימא רב נחמן בר יצחק היינו דאמרי אינשי

רש"י

אפילו מתלמוד [לתלמוד · מתלמוד] ירושלמי לתלמוד בבלי שהוא עמוק כדאמרינן בסנהדרין (דף כד.) במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי שהוא עמוק: היתר נדרים פורחים באויר · התרת נדרים שאמרו חכמים דחכם מתיר את הנדר מעט רמז יש מן התורה לדבר ואין על מה לסמוך אלא שכך מסור לחכמים בתורה שבעל פה: כי יפליא שתי פעמים· אחד בערכין ואחד בנזיר יפליא נדר בערכך כי יפליא לנדור נדר נזיר: אחת הפלאה לאיסור וכו' · הפלאה לשון פירוש כתרגומו ארי יפריש ולמה כתיב הפלאה בשתיהן אחת שפירש כשנדר ואסר את עצמו בנדר ואחת שחוזר ומפרש לפני החכם ואומר כך נדרתי ולדעת כן נדרתי אבל לדעת כן לא נדרתי והרי אני בא לידי חרטה ומתוך כך מתירים לו: נשבעתי באפי · מדקאמר באפי משמע יכולני לישאל עליו לפי שמחמת אפי נשבעתי ולא מדעת מיושבת יש ללמוד מכאן שהמולא פתח לנדרו לומר לא לדעת כן נדרתי שיקרני דבר זה שאני רואה הבא לי ע"י נדרי מתירין לו: כל נדיב לב הביאו · אם עודנו נדבו לבו יביאו ואם יתחרט יתירו לו: נשבעתי ואקיימה:

תוספות

אפילו מתלמוד לתלמוד · פרש"י וכו' וכן רבי זירא (ב"מ פה.) הוה לייס דליסכח מיניה תלמודא דבבלאי ומיהו י"ל אפילו איפכא והכי פירושו דכשפורש מזה ועדיין לא נתיישב לבו בזה לא עלתה בידו הלכה ברורה :

מהרש"א

שלא ימלאו הלכה ברורה וכו' ומסיים בהאי קרא מן הלר לפוס הך דרשא הוא הילר הרע כפרש"י שם בל"א שהוא המסית ומדיח בכל זה: באפי נשבעתי וחזרתי בי · מפי' רש"י נראה דחזרתי בי היינו החרטה והפתח הוא דבאפי נשבעתי ולא מדעת מיושבת ומיהו צריך התרה מאחרים וכן מוכח הסוגיא דבפ' הספינה [ח]שאמר שם ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי אבל התוס' שם לא הביאו הסוגיא דהכא כן אלא דהקב"ה מיפר לו לעצמו והקשו שם מה שהקשו ע"ש: פורחין באויר ואין להם וכו' · דכל הני דרשות דקאמרי הכי תנאי דברייתא דיש להם על מה שיסמוכו סבר ליה לתנא דמתניתין דאין להם על מה שיסמוכו דלכולהו אית להו פירכא כדאיתא בגמרא ודשמואל נמי דלית ליה פירכא מ"מ כיון דלאו מגופיה דקרא מייתי ליה אלא מדיוקא לא יחל דברו הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו מקרי אין להם על מה שיסמכו והיינו דקרי ליה פורחין באויר שאינו אלא מדיוקא מבחוץ ולא מגופיה דקרא ודו"ק : כהררים התלוים בשערה וכו' · אמר הררים ל' רבים לפי מה שפרש"י דמקרא מועט והלכות מרובות קאי עליה ניחא דהררים לשון רבים ע"ש הלכות מרובות ולפירוש ר"א שכתבו התוספות לקמן דמקרא מועט והלכות מרובות לא קאי עליה י"ל דנקט ליה כהררים בלשון רבים להפלגת הענין למשל שבשערה א' מב' לדדים מכל לד של השערה תלוי הר א' משני ההרים ואף על פי כן לא נפסק אחד מהן מן השערה כן הוא הלכות שבת וכו' דברמז מועט תלוי ולא נפסק ממנה : [מנין שנשבעים לקיים את המצות וכו' · מה שיש לדקדק בזה מפורש פ"ק דנדרים]:

[א] הריטב"א דברי רבי ירמיה דאמר (סנהדרין כד ע"א) : [ב] שם ובפרק הנזכר (יומא נז ע"א): [ג] שם ור' זירא נמי (ב"מ פה ע"א) : [ד] שם בהשוכר את הפועלים (ב"מ פו ע"ב) : [ה] שם בפ' אלו טריפות (מו ע"א): [ו] שם בפרק המנחות והנסכים (קג ע"ב): [ז] שם דאמרינן (גיטין נט ע"א סנהדרין לו ע"א) : [ח] מהרש"א ד"ה באפי דבפרק חספינה (עד ע"א):

יד יוסף

א נזיר סב ע"א :
ב סנהדרין קי ע"ב :
ג עי' אדר"נ פל"ו:
ד ברכות לב ע"א :
ה יומא פה ע"ב מגילה ז ע"א :

חדושי גאונים

דמדמשני כאן בבתי גוואי נראה שעתה מחדש זאת האוקמתא והלא כבר ידע הוא דהכי קאמר דבבתי גוואי איכא ובבראי ליכא אלא דפריך ליה מלשון לפכיו ומקומו דמשמע ליה בגוואי והיה לו להשיב כענין וזה הדבר

גאון יעקב

בכה כי אף שהוא עושה מצות הוא אינו מצוה ושכרו מועט (הגאון ר"י מפראג) אבל בנוסחא שלנו בע"י כתוב ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכי וכו' ע"ש : (שייך לסימן ו)
רבי יהושע בן חנניא הוה קאי בי קיסר אחוי ליה כו' דאהדריניה מרי לאפיה מיניה אחוי ליה עוד ידו נטויה עלינו לכאורה אין שייכות תשובה זו להשאלה · ונראה דתשובה נילחת הושיבו ע"פ מה שאמרו ז"ל בפסחים (דף נ"ו) ביקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ופי' רש"י שם מתי חזור הקב"ה ימינו

הכותב

הריטב"א ז"ל כתב במסכת יומא פרק הוציאו לו את הכף ענין נאות בשם הרמב"ן ז"ל בפירוש דברי ר' ירמיה דאמר [א] במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי ובפרק הנזכר [ב] אמר רבי ירמיה לחכמי בבל אמטול דדיירי בארעא חשוכא אמריתו שמעתתא דחשיכן ומאמר זה פירשו הרמב"ן ז"ל בתשובת שאלה דרבי ירמיה לטעמיה דאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם זה תלמוד בבלי וטעמו משום דלא נהירא להו טעמי דמתניתא כהלכה כמה דנהירי לרבנן בארץ ישראל ורבי זירא [ג]נמי בעי דלשתכח ליה טעמי דבבלאי משום דלא נהירין ליה בתר דשמע טעמי דמערבאי דמנהגא דעלמא דמדכר איניש טפי מאי דגמר ברישא · מיהו לאו בכל הדורות היה אלא בימי רבה ורב יוסף ואביי ורבא דהוו להו שמדות כדאיתא בהשוכר את הפועלים [ד]ואמרינן בפרק אלו טרפות[ה] ערקו רבה ורב יוסף ורבי זירא אמר ערוקאי שהיו בורחים מחמת השמדות ואמר להו רבי זירא שעם כל זאת לא ישכחו דברי התורה ואמרינן בפרק המנחות והנסכים [ו] והיו חייך תלואים לך מנגד זה הלוקח תבואה משנה לשנה ואם כך ללוקח תבואה משנה לשנה כל שכן לשמדות שיש בו סכנת נפשות וזהו טעמן של רבי זירא ורבי ירמיה · אבל אחרי כן נתגברה התורה בבבל כל שכן בימי רב אשי דאמרינן [ז] מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד · ע"כ דברי רבינו ז"ל וחיים הם למוצאיהם עכ"ל הריטב"א ז"ל :

עין יעקב

דכתיב ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: היתר נדרים פורחין באויר · נקט האי לישנא שיפך ממה דאמרינן כל הנודר כאלו בנה במה שהוא בנין קבוע משא"כ היתרן פורחין באויר בלי יסוד קבוע וק"ק דבגמרא מביא כמה רמזים מדאורייתא שיש להם על מה שיסמוכו ולא מייתי הני למודים דאיתא בפ' יש נוחלין דף קכ ע"ב זה הדבר דראשי מטות ע"ש וצ"ע : באפי נשבעתי והדרני · אבל הש"י לא שייך פתח וחרטה עיין בספר החינוך פ'

הרי"ף

במשפט ולא עשיתי עול ואם יורה על פסוק איש נודד ממקומו שהוא מדבר על הקב"ה שנודד לסלק שכינתו מישראל : תניא רבי יהושע אומר היתר נדרים יש להם על מה שיסמוכו וכו' · וקשה מאי ס"ד לדרוש באפי נשבעתי וחזרתי בי כיון שהשבועה היא אם יבואון אל מנוחתי ודרשינן ליה על דור המדבר שלא באו לארץ וכן היכי דחי ליה בלשון דילמא ה"ק נשבעתי ולא הדרנא בי והרי הוא מוכרח לדרוש כן ולא הדרנא בי כיון שלא נכנסו לארץ וכן הקשה ר' אלחנן בתוספות דע"כ קרא הכי מדריש ותירץ לו הר"י דהאי קרא לאו בביאת

הארץ משתעי אלא אחלק עולם הבא ומצינו תנא דאמר בחלק דור המדבר יש להם חלק לעולם הבא א"כ איכא למידרש והדרנא בי · ולע"ד נראה לתרץ דאע"ג דדרשינן ליה בביאת

ענף יוסף

משבר שיניו וגובה אותו מהו לוה רשע ולא ישלם אלא יש אדם שהוא גוזל בית או שדה או ממון ב"ד היו מוציאין ממנו אבל אם בא על אשת איש מהו משלם אם משלם כך שגם הוא יתן לו אשתו לזנות עמו נמצא העולם מלא ממזרים הוי לוה רשע וגו' הרשע עושה מלוה שאינו יכול לשלם שאוסר אשה על בעלה אבל מי שהוא צדיק וכו' עכ"ל הרי דאין צריך לשבש התוספתא שקאי על הא דאמר לעיל בא על אשת איש כו' הרי זה מעוות לא יוכל לתקון או שצריך לתקן התוספתא ולעמוד זה שם : אשר נשבעתי באפי באפי נשבעתי וחזרתי בי · הנה בב"ב דף ע"ד ע"א איתא דאמר רבה בר בר חנה שמעתי ב"ק שאומרת אוי לי שנשבעתי פרש"י שנשבעתי מן הגלות ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי כי אתא לקמיה דרבנן א"ל היה לך לומר מופר לך וכתבו שם בתוס' ד"ה ועכשיו תימה דהאמאי אין הקב"ה מיפר לעצמו דהא מסקינן במסכת חגיגה דף י' דנדרים יש לנס הפרה מדכתיב נשבעתי באפי ודרשינן באפי נשבעתי וחוזרני אלמא שהוא מיפר לעצמו והאמא קשה דהיאך מיפר לעצמו דהא אמרינן בפרק אלו נדרים דף טו לא יחל דברו מיכן לחכם שאין מיפר לעצמו ע"כ ולא זכיתי להבין התימה של תוספות הא רש"י פי' כאן מדקאמר באפי משמע יכול אני לישאל עליו לפי שמחמת אפי ולא מדעת מיושבת נשבעתי ויש ללמוד מכאן שהמולא פתח לנדרו וכו' מתירין לו וכן משמע בהגהת ש"ע סימן רל"ד שכתב שם האשה שבקשה מבעלה שלא לשמש עמה ובעלה כעס ונשבע שלא לשמש עמה כו' אל הנדר משמע דנשבע או נודר בכעס צריך התרה וכ"ת מי התיר להקב"ה שבועתו יש לומר דב"ד של מעלה התירו לו והא דלא התירו לו השבועה שמע רבה בר בר חנה י"ל דשאני הכא דמלאו לו פתח וחרטה להתיר שבועתו כיון דנשבע באפו וכפרש"י אבל התם דנשבע על הגלות ליכא פתח וע"י חרטה נמי אין להתירו דבעינן שיעקור הנדר מעיקרו ורולה שלא נדר מעולם וזה לא שייך גבי גלות דוודאי ניחא לו יתברך שהגלה אותנו כדי לכפר עוונותינו ואינו מתחרט רק על אריכות הגלות אבל רבה בר בר חנה שפיר הוי מצי להפר לו אף בלא חרטה דבעל מפר נדרי אשתו בלא חרטה ופתח והוא ית' שמו לגבי צדיק וחכם כביכול כאשה לגבי בעלה דמיא דלהכי נקרא משה רבנו וכמה נביאים איש אלהים לפי שהוא ית' גוזר גזרה והצדיק מבטלה בזכותו ותפלתו כמו

המתורגמן. א) פערענדערן, פערבייטען.

טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי[א] :

אין דורשין פרק שני

ח דף יא ע"ב **משנה** (ראשונה) · **אין דורשין** בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אא"כ היה חכם מבין מדעתו כל המסתכל בד' דברים (ראוי) [רתוי] לו שלא בא לעולם [א]מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור [ב]וכל שלא חס על כבוד קונו (ראוי) [רתוי] לו שלא בא לעולם : **גמ'** אמרת ברישא ולא במרכבה ביחיד והדר אמרת אלא א"כ היה חכם מבין מדעתו ה"ק אין דורשין בעריות לשלשה ולא במעשה בראשית לב' ולא במרכבה ליחיד אא"כ היה חכם מבין מדעתו · ולא במעשה בראשית בב' מנא ה"מ דת"ר (דברים ד) כי שאל נא לימים ראשונים יחיד שואל ולא שנים שואלין יכול ישאל אדם קודם שנברא העולם ת"ל (שם) למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (אי למן היום אשר ברא אלהים אדם) יכול לא ישאל אדם מששת ימי בראשית ת"ל לימים ראשונים [אשר היו לפניך] יכול ישאל אדם מה למעלה ומה למטה ומה לפנים ומה לאחור ת"ל (שם) ולמקצה השמים ועד קצה השמים מקצה השמים ועד קצה השמים אתה שואל ואי אתה שואל מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור

רש"י

מדקאמר ואקיימה מכלל שאם רצה שלא לקיים מתירין לו : חדא פלפלתא · גרעין אחד של פלפל :

(**אין** דורשין בעריות בג' ולא במעשה בראשית · כגון ספר יצירה ולא במעשה מרכבה כגון במשנה שבספר היכלות אי נמי כגון ברייתא דר"י: **במעשה מרכבה** · כלומר ולא במרכבה כל עיקר אפי' ביחיד אא"כ היה אותו יחיד חכם מבין מדעתו שלא יצטרך לשאול מה שיסתפק לו) : **בשלשה** · שנים והוא : **בשנים** · אחד והוא : **ביחיד** · אין שם אלא הוא לבדו ובגמרא מפרש לה: **ארבעה דברים** · הני דמפרש ואזיל : **מה למעלה** · מרקיע שעל ראשי החיות : **ומה למטה** · (מן הארץ) [מכאן] : **ומה לפנים** · חוץ למחילת הרקיע מן המזרח : **ומה לאחור** · למערב ובגמרא מפרש טעמא : **וכל שלא חס על כבוד קונו** · בגמרא מפרש מאי היא : **רתוי לו** · יפה לו וטוב היה לו אם לא בא לעולם ואומר אני שהוא לשון רחמים כלומר מרוחם היה אם לא בא לעולם ודוגמתו בתורת כהנים ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים רבי אליעזר אומר ראויין היו ליסרף אלא שריתה הכתוב לאהרן (ובפי' המשניות להרמב"ם כתוב ראוי עיין כל פירושו בספרו): **והא אמרת רישא ולא במרכבה ביחיד** · וכיון דיחידי הוא ואינו שומע מפי הרב על כרחך מדעתו מבין וקא הדרת ליה והדר (תניתה)[אמרת] אא"כ היה חכם ומבין מדעתו : **לג'** · לבד מן הדורש : **ולא במעשה בראשית לב'** · וכ"ש לג' : **ולא במרכבה ליחיד** · לתלמיד יחיד אא"כ היה אותו תלמיד חכם מבין מדעתו שלא יצטרך לשאול לרב במקום שיסתפק דלאו אורח ארעא לפרושי להדיא : **מנא ה"מ** · דאין שנים שואלין במעשה בראשית : **יכול ישאל אדם** · מה היה קודם שנברא העולם : **יכול לא ישאל** · ולא ידרוש במעשה ששת ימי בראשית דהא למן בריית אדם הוא דיהיב רשותא למדרש והוא בערב שבת נברא: **ת"ל לימים ראשונים** · מיום ראשון : והשתא

למאי דנפקא להו מלמקצה השמים דאסור לשאול מה שיש חוץ למחילות ממילא נפקא כמי דאסור לשאול מה לפנים ולא אצטריך קרא למן היום אשר ברא אדם וגו' אלא לכדר"א כדלקמן ולפי' זה מה למזרח ומה למערב חוץ למחילות הרקיע לא הוזכר כלל אלא דהוי בכלל מה למעלה ומה למטה

תוספות

במעשה בראשית · פר"ת הוא שם מ"ב אותיות היוצא מבראשית ומפסוק של אחריו : **יכול ישאל אדם מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור** · משמע הכא דלפנים ולאחור הוי מה שיש אחורי הכפה מזרח ומערב והוא הדין לפון ודרום ולקמן בפרקין משמע לפנים ולאחור הוא מה שהיה קודם שנברא העולם ומה שיהיה לאח"כ דקאמר בשלמא מה למעלה ומה למטה ומה לאחור שפיר אלא מה לפנים מאי דהוה הוה ומשני משל למלך שבנה פלטרין וכו' והכי תניא בתוספתא מה שהיה ומה שעתיד להיות וי"ל דהכי תרי

מהרש"א

בעריות בג' וכו' · בגמ' מוקי לה בסתרי עריות וכו' פרש"י שאין מפורשות כגון בתו מאנוסתו ואם חמיו עכ"ל ולשון סתרי וכו' לא משמע כן ומתוך ספר ישן למדתי לפרש סתרי ממש וסוד איסור העריות כגון סוד איסור אחותו דהשטן מונה את ישראל באיסורה שהרי עולם בתחלת בנינו היה שקין והבל נשאו אחותם ואין האדם דן בשכלו לאסור וכן באיסור אחות אשתו אין אדם דן בשכלו שמטתו של יעקב שלימה היתה ונשא אחות אשתו והנך תרי דשקלי וטרי בהדדי ולא שמעי טעם סוד בזה מרבן אתי למשרי איסורא בעריות כי האי והשתא ניחא דהוי סתרי עריות דומה ממש למעשה בראשית ולמעשה מרכבה שהם ודאי סודות ודברים נסתרים ממש : **מששת ימי בראשית ת"ל** לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו' · ואיצטריך למכתב למן היום אשר ברא אדם וגו' ללמדך דמאי צריך שאלה ועיון שכל ביותר כי האדם היה תכלית הבריאה ואשר נברא בגוף ונשמה : **מה לפנים ומה וכו'** · יש לדקדק לפי הפי' דמה לפנים שהסכימו בו התוספות כמ"ש לעיל בפירושים דהיינו קודם שנברא עולם היאך בעי למימר הכא יכול ישאל אדם מה לפנים הא כבר מיעטיה קרא מדכתיב למן היום אשר ברא אדם וגו' כדקתני לעיל וצ"ל דבכדי נקט השתא מה לפנים אלא אגב דנקט מה למעלה ומה למטה ומה לאחור ועוד

הרי"ף

בביאת הארץ איכא למדרש הכי שמלמד האדם דעת לשוב אל ה' ויחונהו כדכתיב כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו ואע"פ שכבר חטאנו לו היום אם בקולו תשמעו כלומר היום הזה נהיית לו לעם אם בקולו תשמעו לשוב בתשובה אל תקשו לבבכם לעמוד במרדכם כמריבה כיום מסה במדבר אשר נסוני אבותיכם לשלוח שלוחים לחפור הארץ לאען דעת אם מה שהבטחתי לתת להם ארץ טובה הוא כן ומתוך שנסוני אבותיכם ולא האמינו בדברי ארבעים שנה אקוט בדור ללבטם במדבר ואומר עם תועי לבב הם והם לא ידעו דרכי ירצה כי שתים רעות יש בידם האחד שתועי לבב הם ולבם לא נכון עמי להאמין בדברי · והשניה כי מאחר שחטאו הם לא ידעו דרכי שיעשו תשובה וירצו אותי · ואילו עשו כן הייתי מכניסם ומבטל הגזרה לפי שאע"פ שנשבעתי היתה השבועה באפי ויש לי פתח להתיר לי כי בכעס נשבעתי אם יבואון אל מנוחתי ולא נשבעתי ברצון וכיון שיש לי פתח זה הייתי מבטל השבועה והגזירה אבל כיון שהם לא ידעו דרכי לרצות אותי בתשובה לכן לא נתבטלה השבועה הרי במשמע שיש היתר לנדרים וכשהקשה לו"א דילמא אינו כן אלא ה"ק שנשבעתי באפי לא הדרנא בי שוב אי אפשר לי לחזור מלד השבועה שאין להתירה כלל ועדיין קשה לי בראיית שמואל שהביא לא יחל הוא אינו מוחל וכו' ושבחוהו חכמים טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי והרי כתיב אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי ומצינו שלא חזר הקב"ה משבועתו וכיון דאחרים מוחלין לו להקב"ה מהו זה שהפליג לומר נשבעתי ולא הדרנא בי · וכ"ת שהאף לא הניחו לשאול א"כ מהכא אית למילף היתר נדרים שאילו לא היה האף היה נשאל על נדרו · וכ"ת שאין אחרים מוחלין לו להקב"ה הרי מצינו בעגל דכתיב ויחל משה את פני ה' אלהיו ואחז"ל שישב משה והתיר לו נדרו של הקב"ה וע"ק אעיקרא דמלתא אמאי לא אייתי ראיה להיתר נדרים שיש להם על מה שיסמוכו מהכא דכתיב ויחל משה את פני ה' אלהיו ואפשר דס"ל לשמואל לדחות דילמא ויחל הוא מלשון חילוי ותחנונים ולא היתר נדר ואין אחרים מוחלין לו להקב"ה :

עיון יעקב

פ' יתרו : **פלפלא** חריפא · ע"ש שהיה עוסק בדינים שאין לך מקלוע יותר מהם והלכתא כוותיה בדינא כ"כ בספר פלפלא חריפא בהקדמה וע"ש שהיה קטן הגוף כדאיתא בפרק הנודר מדמה ליה לפלפל גרעין הקטן נגד מלא צנא דקרי :

אא"ב היה חכם ומבין מדעתו · נראה דגם בשתי בבות ראשונות אם הם חכמים ומבין מדעתו מותר לדרוש בג' ובשנים דליכא שום חשש כיון שהם חכמים גדולים וסימן לדבר כל ערום יעשה בדעת ער"ס ר"ת עריות ראשית מרכבה וק"ל : **עריות** בין בפניו בין שלא בפניו נפיש יצריה · היינו דוקא ביודעה ומכירה כמ"ש תוס' בסנהדרין דף מה ע"א ד"ה אלא במה שעיניו רואות ע"ש ועיין באגודה שכתב בשם ראבי"ה דהאידנא שהכל בכתב מותר לדרוש בעריות ע"ש : **מה"מ** דת"ר שאל נא לימים ראשונים יחיד שואל ואין שנים שואלין · ק"ק דלמא אפי' שנים שואלין והא דכתיב בקרא לשון יחיד היינו לדיוקא דקודם שנברא עולם אפילו יחיד אין לו רשות לשאול וצ"ע ואפשר לומר דודאי אפשר לפרש קרא הכי מ"מ

דת"ר כי שאל נא לימים ראשונים וכו' · נראה שדקדקו חז"ל בפסוק מאי לפניך כיון שאמר לימים ראשונים וע"ק דמספיק לומר כי שאל נא למן היום אשר ברא אלהים אדם ·

ענף יוסף

אשה שהבעל מפר נדריה ודבריה והשתא ניחא דקאמר התם עכשיו שנשבעתי מי מפר לי נקט לשון הפרה ולא נקט לשון התרה אע"ג דקי"ל דבעל בלשון הפרה וחכם בלשון התרה אלא צ"ל כדפרישית וכמו שכתב זה בתורת חיים סנהדרין דף ק"י :

המתורגמן א) איין קארב מיט קירבים ;

א תמיד לב ע"א : ב קדושין מ ע"א :

חדושי גאונים

ברור כשמש למי שנתגדל על זרועות הגמרא . ה' דמאי פריך ליה מויקרא ה' לבאות לבכי ולמספד ומי אמר לו דהשיא בבתי בראי קמיירי נימא דבגוואי מיירי וליכא קושיא מידי מיניה וזאת הקושיא היא גדולה בעיני אלא שמצאתי לרש"י בקש לתרצה וכתב וז"ל ה"ג ובבתי בראי ליכא והא כתיב ויקרא וכל קריאה השמעת קול היא עכ"ל ועכ"ז אין זה מספיק לי ועדיין אני צריך למודעי ולבי אומר לי שבעבור זאת הקושיא היו ספרים מחליפים הגירסא ורש"י העמיד הגרסא ותרץ הקושיא וק"ל במה שתרצו שאני חורבן בהמ"ק דהא הכא נמי בחרבן קמשתעי דהא כי נשבה עדר ה' קאמר וכי תימא כי נשבה עדר ה' לאו היינו חרבן בהמ"ק הא בסמוך דרשינן על ודמוע תדמע · ו' במ"ש דאפילו מלאכי שלום דמאי לא מבעיא איכא לגבי הקב"ה ולבי אומר כי הנה רב שמואל בר אבא כוונתו היתה אלהית עיוניות ורצה במאמרו כי יש להקב"ה מקום

גאון יעקב

לפניו והוא ע"פ המדרש שהקב"ה השיב ימינו אחור ונשבע שלא להחזירה עד הקץ אם כן כשהקב"ה החזיר פניו מאתנו וכביכול כאילו עומד מאחוריו אצלנו והשיב ימינו אחור אז בימינו הוא מגין עלינו כי הימין של הקב"ה הוא מאחוריו וגם אנחנו עומדים מאחוריו ואילו היה עומד כביכול בפניו אצלינו לא היה מגין עלינו בגלל ידו אחר כי השיב ימינו אחור ולזאת כשהמין הראה לר"י בן חנניא עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה שהחזיר פניו מאתנו הראה לו ר"י בן חנניא אדרבא זו טובה גדולה כי מחמת זה עוד ידו נטויה עלינו

לאחור [דף יב ע"א] והשתא דנפקא ליה מן למקצה השמים למן היום אשר ברא אלהים אדם למה לי (מיבעי ליה) לכדר' אלעזר דא"ר אלעזר אדם הראשון מן הארץ ועד לרקיע היה שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו' וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו (והעמידו על מאה אמה) שנאמר (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה · אמר רב יהודה אמר רב [א]אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה שנא' ולמקצה השמים ועד קצה השמים וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו *)ומיעטו שנאמר אחור וקדם צרתני [ותשת עלי כפכה אי הכי] קשו קראי אהדדי אידי ואידי מדה אחת היא· ואמר רב יהודה אמר רב עשרה דברים נבראו ביום ראשון ואלו הן שמים וארץ · תהו ובהו · אור וחשך · רוח ומים · מדת יום ומדת לילה· שמים וארץ דכתיב (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · תהו ובהו דכתיב (שם) והארץ היתה תהו ובהו · אור וחשך דכתיב (שם) וחשך על פני תהום וכתיב (שם) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור· רוח ומים דכתיב (שם) ורוח אלהים מרחפת על פני המים

*) והעמידו על מאה אמה · כ"ה בילקוט ועי' רשב"ם ב"ב עה. ורש"י סנהדרין ק.

רש"י

והשתא דנפקא לן מן ולמקצה השמים · דאסור לשאול מה יש חוץ למחיצה ממילא נפקא לן דאסור לשאול בקודם שנברא העולם דהא היא היא מה שהיה קודם ברייתו הוא עכשיו חוץ למחיצותיו הלכך למן היום אשר ברא אלהים אדם למה לי למעוטי מיניה קודם שנברא העולם : על הארץ ולמקצה השמים · על הארץ היה ומגיע לשמים: אחור וקדם צרתני · ב' פעמי' יצרתני תחלה גבוה ולבסוף שפל : מסוף העולם ועד סופו · כשהיה שוכב היה ראשו למזרח ורגליו נוגעים למערב : תוהו ובוהו · לקמן מפרש להו : מדת יום ומדת לילה · עשרים וד' שעות בין יום ולילה

תוספות

גווני משתמעי מיניה : מסוף העולם ועד סופו · מהלך ת"ק שנה (לקמן יג.) שנאמר שדי שאמר די שלא להרחיב יותר שנאמר אני אל שדי פרה ורבה אני שאמרתי די לעולם ותימה מנא לך הא שיש ת"ק שנה ולא יותר ולא פחות וי"ל דנפקא לן מן שדי שיש בו ג' אותיות שי"ן דל"ת יו"ד קח יו"ן ל"ת ו"ד הנעלם מן שדי ויעלה ת"ק · כך שמעתי מר' מנחם בר עזריאל · (עוד שם דיבור ארוך לבאר היכי קיימו כל כוכבים הנראים ברקיע וכו' יעוי"ש) : אידי ואידי חד שיעורא הוא ופליג אמאן דדריש בתמיד (דף לב.) דמזרח ומערב רחוק טפי דאי לא תימא הכי אדם היכי הוה קם כיון דכתיב מקצה השמים ועד קצה השמים וי"ל שסובר שהיה בג"ע עד שנתמעט :

מהרש"א

דהיינו למעלה ממחיצות הרקיע ולמטה ממחיצות הרקיע דה"ה חוץ ממחיצות הרקיע מן הצדדים וה"נ להאי פירושא דמה לפנים ומה לאחור היינו חוץ ממחיצות הרקיע למזרח ולמערב נ"ל דה"ה חוץ ממחיצות רקיע לצפון ולדרום ומן המקרא דמייתי מלמקצה השמים ועד קצה השמים וכו' משמע דו' קצוות יש לשמים ולעולם : הניח ידיו עליו ומיעטו שנאמר וכו' · דבשתי ידים של הקב"ה נברא האדם מתחלה כדאמרינן במדרש מדכתיב ידיך עשוני וגו' והידים הם ב' מדותיו שהם הרחמים והדין כמבואר דבר זה באורך ברפ"ק דכתובות וכיון שסרח ברא שנית בב' ידים שהם הרחמים והדין ומיעטו [ובע"י] ובמדרש ילקוט הוסיף בזה המאמר ומיעטו והעמידו על מאה וכו' וכ"ה בפ' הספינה [א] דקומתו של אדם הראשון היה ק' אמה והיינו אחר שסרח ומיעטו ויש רמז בזה ותשת עלי כפך כף גי' מאה : [אידי ואידי חד שיעורא הוא וכו' · מה שדקדקו התוספות בזה אההוא דמס' תמיד גם מה שכתב הרא"ש בזה הכל מפורש בפ"ד דמסכת תמיד] : עשרה דברים נבראו ביום א' וכו' · מספר הי' דברים שנבראו ביום ראשון ראוי לתת להם טעם והוא ע"פ מה שבארנו כי ביום ראשון נברא חומר הראשון אשר ממנו נתהוו כל צורות הנבראים וכ"א נקבע ביומו כפירוש רש"י בחומש והשתא בחומר הראשון ביום ראשון נבראו הד' יסודות הפשוטים דחשיב הכא שהם אש ורוח ומים וארץ כי החושך שנאמר בקרא הוא האש הטבעי כמ"ש המורה ועוד יסוד חמישי הפשוטי שהם הגרמים השמיימים הרי שנבראו ביום א' חמשה יסודות הפשוטים בלי הרכבה כלל ובבריאתם ע"י שהם גשמיים נפלו בהם המקריים בו ביום וחשיב קו תוהו שהוא הוראה למקרה האנה והכמות בגדר המקום הנופל בדבר הגשם וז"ש קו תוהו קו ירוק המקיף וכו' כי הקו המקיף את מקום העולם הם הגרמים השמיימים שמהם יוצא החושך שהוא אש הטבעי לעולם כמו שכתבו חכמי המחקר שמתנועת הגלגלים יוצא אש הטבעי אבל למעלה מקו המקיף שהן הגלגלים אין לומר בו גדר מקום והביא שנאמר ישת חושך סתרו וגו' ירצה כי בהמת הנמצאים המורכבים בכלל אין להם מציאות כ"א בג' יסודות הפשוטים שהן רוח ומים וארץ אבל ליסוד הד' שהוא אש הטבעי לא יוכלו לבוא וז"ש כי ישת הקב"ה חושך סתרו שלא יוכלו כל הנמצאים התחתונים [לבוא] למציאות אש היסודי אף שהוא ג"כ בגדר המקום וכתבו בתיספות וסיפא דקרא סביבותיו סוכתו קדרים ע"פ כונה שאמרנו כי יסוד האש הוא המקיף עוה"ז שהיא בדמיון הסוכה שהיא עראי והעולם ההפסד כי כל מורכב יפסד בהפסד המורכב ועוה"ז נברא בה' דמיון הסוכה כצורתה שתי דפנות שלימות ושלישית אפי' טפח כמפורש במסכת מנחות [ב] ואמר אבני בהו הוראה למקרה האיכות כגון הלח והיבש שהם אבנים המפולמות וכו' שאף שהאבנים מטבע היבש במאמר הש"י המים הלחים יוצאים מהם לעולם והאבנים הם ג"כ ממקרה החם והמים ממקרה הקר כל זה ממקרה האיכות מיסודות הפשוטים שנבראו ביום א' ואמר מדת יום ומדת לילה וכו' שהוא ממקרה הזמן שיש בכל גשם מהיסודות חמשה הפשוטים שזכרנו לעיל ואלו ה' היסודות וד' המקריים הבאים מהם בודאי ראוים להבראות טרם כל נברא המורכב מהם מכל הנמצאים וחשיב העשירי שהוא התכלית אשר בעבורו נברא כל והוא האור שברא הקב"ה ביום ראשון שלא הוזכר

[א] מהרש"א ד"ה הניח · בפרק הספינה (עה ע"א):
[ב] שם ד"ה עשרה · במסכת מנחות (כט ע"א) :

יד יוסף

א סנהדרין לח ע"ב עי' ב"ר פ"ח סי' א ופי"ב סי' ה ויק"ר פי"ד במ"ר פי"ג שוח"ט מזמור קל"ט זוהר סדר תולדות דף קמ"ב אותיות דר"ע ושם איתא דנעשה קומתו אלף אמה :

חדושי גאונים

ומדרגה שבוכה שם ר"ל בעשותו בעולם רעות ועצבונות ובהביאו עונשים וזאת המדרגה נקראת מסתרים ר"ל שהרעות והבליות כשבאות בעולם אינם באות באיוב ובכוונה ראשונה מאתו ית' כי מפי עליון לא תצא הרעות אלא בשלילה ובהסתרת פנים ולכן זה המקום וזאת המדרגה והמדה נקראת מסתרים כמו שאמר בפירוש ואנכי הסתר אסתיר פני מהם והיה לאכול וכמו שביאר הרב הגדול המורה ז"ל בפרק המפורסם מהדבקות ובשאר פרקי ספרו הנכבד וראה והתבונן כפלאות דבריהם כי כמו שהבכיה והעצב באדם יתחדשו בהיות הכוחות החיוניים מסתתרים מחיצוני הגוף ומתכנסים לפנים כן גם זאת המדרגה אשר פעולות ועלילות ה' נסתרות מן העולם שהן המחיות העולם

גאון יעקב

כי ימין ידו ית' אשר השי"ב אחור הוא מגין עליו · (החסיד ר' אלכסנדר סור): (שם) ואם לא תשמעו במסתרים תבכה נפשי וכו' מאי במסתרים מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו וכו' הא בתי גואי הא בתי בראי וכו' ע"ש כל המאמר שמאמר מוקשה מכל צד · א' הלא עיקר ציקר הפסוק איירי בנבואת הנביא אזהיר את העם

עיון יעקב

מ"מ מספיקא דאורייתא אזלינן הכא והכא לחומרא דמעשה בראשית אין לשאול בפנים וקודם שנברא עולם אפילו ביחיד אסור : אידי ואידי חד שעורא הוא · מה שקשה על זה נגד חכמי אינטגיני א"ה שאמרו שעולם הוא ככדור והארץ הוא מרכז האמצעי אם כן מסוף העולם ועד סופו הוא כפלים משמים עד לארץ כבר הרגיש בזה המזרחי פ' ואתחנן והיפ"ת בראשית פ"ח דף כ"ב והאמרי שפר של הרא"ת ריש פ' בראשית ובספר ברית שלום פ' בראשית ע"ש : בתום' ד"ה אידי ואידי חד שעורא הוא ופליג וכו' הנה דברי תוס' תמוהים בזה חדא מה רבותא דפליג פשיטא שכן הוא כיון דחד שיעורא הוא אף גם מה צורך לתוס' לומר דאלת"ה מה צורך לשום הוכחה הלא מפורש הוא כן וגם מה צורך ליש לומר כיון דלק"מ וכבר ראיתי שהאריך הרא"ת בזה שם בבראשית גם הרצוף אהבה ול"נ לפרש דברי תוספות כפשוטו על נכון דהתוספות הרגישו בלשון הש"ס דקאמר אידי ואידי חד שיעורא הוא דהל"ל בקיצור חד שיעורא הוא ומדקאמר הלשון אידי ואידי נ"ל משום די"ל דדעת המקשן שישנן שני סברות חלוקות א' דמשמים וארץ רחוק טפי מרחוק מזרח ממערב או להיפוך דרחוק מזרח ממערב טפי מרחוק שמים וארץ לכן נשמר התרצן מסברות אלו וקאמר אידי ואידי חד שיעורא הוא וע"ז מקשים תוספות היאך אפשר לומר שזה עלה על דעת המקשן הא על כרחך גם לדעת המקשן שאדם הגיע ממזרח למערב פליג למערב דדריש בתמיד דמזרח ומערב רחוק טפי דאלת"ה אדם היכי הוי קאי וע"ז מתרץ תוספות שפיר דלעולם המקשן היה מסופק בשני דעות אלו וסובר שהיה בגן עדן ודו"ק היטב שהוא אמת נכון בכוונת תוס' ותו לא מידי : עשרה דברים נבראו ביום הראשון · וכמו שפתח היים כדאיתא בפסחים דף

הרי"ף

אמנם באו לדרוש בפסוק זה כך כי שאל נא לימים ראשונים וכדי שלא תטעה אם הוא אחר ו' ימי בראשית או ששת ימי בראשית לז"א אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם כלומר הימים אשר היו קודם שנברא האדם שהם ששת ימי בראשית וז"ש לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם לומר מאי זה זמן אמרתי אשר היו לפניך לכך אמר למן היום אשר ברא אלהים שהוא יום ו' אמרתי שאל לימים ראשונים אשר היו לפניך לפני בריאתך דהיינו ששת ימי בראשית שאל נא ודרוש בהם ומ"מ למקצה השמים ועד קצה השמים אתה דורש וחוקר ואי אתה חוקר לפנים מכאן לומר קודם בריאת השמים מה היה :

ענף יוסף

ח אידי ואידי חד שיעורא הוא · דע דבב"ר ריש פ"ח הכי אי' רבי יהושע ברבי נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם רבי אלעזר אמר מלא כל העולם בראו מן המזרח למערב מנין שנאמר אחור וקדם צרתני וגו' לפי' קדם זה מזרח כדכתיב קדמה מזרחה ומדמזרחה קרוי קדם מכלל דמערב קרוי אחור · מצפון לדרום מנין שנאמר ולמקצה השמים עד קצה השמים (פי' דרום וצפון נקראו קצוות בפי התוכנים) ומנין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפכה (וזהו עד השמים כד"א וימיני טפחה שמים או כמו דכתיב נשא לבבנו אל כפים (איכה ג') ע"כ לשון המדרש · וא"ת ואיך היה אפשר שהיה מתמעט לשום צד כיון שגופו ממלא כל הפנוי · יש לומר דס"ל שהיה בג"ע עד שנתמעט · ועוד יש לומר דהא דקאמר הכי לאו דוקא עד הרקיע ומעבר לעבר ממש אלא גוזמא קאמר והכוונה שהיה גדול מאד וקרוב כמעט עד כן · דהא אשכחן דדברה התורה והנביאים והחכמים לשון הבאי כדאיתא

המים · מדת יום ומדת לילה דכתיב (ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה) [ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד] · תנא תהו (זהו) קו ירוק [א] שמקיף את כל העולם כולו שממנו יוצא חשך (לעולם) שנאמר (תהלים יח) יישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו · בהו אלו אבנים [א]מפולמות (ומפולשות) משוקעות בתהום שמהם יוצא מים שנאמר (ישעיה לד) ונטה עליה קו תהו ואבני בהו · ואור ביום ראשון איברי והכתיב (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וכתיב (שם) ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי (אלא) כדרבי אלעזר [ב]דאר"א אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון אדם צופה (ומביט) בו מסוף העולם ועד סופו וכיון שנסתכל הקב"ה (באנשי) בדור המבול ודור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו מהם שנאמר (איוב לח) וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר ולמי גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב [ג]ואין טוב אלא צדיק שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב וכיון שראה אור שגנזו לצדיקים (מיד) שמח שנאמר (משלי יג) אור צדיקים ישמח · כתנאי אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה (ורואה) ומביט בו מסוף העולם ועד סופו דברי ר' יעקב וחכמים אומרים הן הן מאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום ד' · אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב בעשרה דברים נברא העולם בחכמה ובתבונה ובדעת בכח ובגבורה ובגערה בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים · בחכמה ובתבונה דכתיב (שם ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה · בדעת דכתיב (שם) בדעתו תהומות נבקעו · בכח וגבורה דכתיב (תהלים סה) מכין הרים בכחו נאזר בגבורה · בגערה דכתיב (איוב כו) עמודי שמים ירופפו ויתמהו

שניה': ויישת חושך סתרו סביבותיו יהא למדת שקו החשך מקיף את השמים: מפולמות· לשון לחלוח מוסטרי"ן בלע"ז: קו תוהו וגו' · למדת שהתוהו קו והבוהו אבנים: חכמה · יודע מה שהוא לומד: תבונה · שהוא מבין דבר חדש מפלפול חכמתו: דעת · ייסוב: כח · הוא כח הזרוע: גבורה · גבורת הלב: גערה · נזיפה

תוספות

ישת חשך סתרו · מדכתיב סביבותיו סוכתו קא דריש:

בריאה ביום א' כ"א לאור כפרש"י בחומש והוא האור הגנוז לצדיקים שיהיו זוכין לתענוג נפשי ליהנות מזיו השכינה ע"י התורה שנקראת אור כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור ושאמר אדם צופה מסוף העולם וכו' היינו בעינו השכלי ומייתי ליה שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב וכו' דבשאר ימי בראשית כתיב וירא אלהים כי טוב על כללת הבריאה וביום ראשון פרט כי טוב על בריאת אור על כונה זו ואין טוב אלא צדיק דבשבילו נברא ונגנז לצדיקים לעתיד לבא: **ואור** ביום ראשון איברי והכתיב ויתן וגו' יום רביעי וכו' · יש לדקדק דאגופיה דקרא דכתיב ביום ראשון ויאמר אלהים יהי אור ויהי וגו' ה"ל לאקשויי הכי דהא ביום רביעי נברא וי"ל דאגופיה דקרא ידע למימר כדברי חכמים דלקמן הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי אבל רב דחשיב מדת יום ומדת לילה בתרתי שנבראו ביום א' ע"כ דנקבעו המאורות ג"כ ביום ראשון וקשיא ליה שפיר מההוא קרא דיום רביעי ומשני כדר"א דההוא אור הוא שנגנז ובודאי היה נקבע ביום א' אלא כיון שנסתכל וכו' עמדו וגנזו ושוב ביום רביעי ברא מאורות אחרים ונקבעו בו ביום ואגופיה דקרא נמי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד לא משמע ליה למקשה דנקבעו המאורות אלא דמ"מ זמן דיום ולילה חשיב ליה כחדא ודו"ק: **בעשרה** דברים נברא העולם בחכמה ובתבונה וכו' · כפי העיון שאן הן העשרה דברים דחשיב הכא שבהן נברא עולם הן בשמותיהן קרובים לשמות עשר ספירות שהסכימו בהן המקובלים בקריאת שמותן והם הי' מאמרות ששנינו שבהן נברא העולם ומייתי בחכמה ובתבונה דכתיב בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וגו' לפי שמות הספירות קדמה חכמה לבינה והוא מסכים לדעת ב"ה לקמן דארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים ואמר ובדעת דכתיב בדעתו תהומות נבקעו הדעת היא המעלה העליונה כפרש"י בחומש וייחס לו שבו תהומות נבקעו שהן אבנים המפולמות שהוזכרו לעיל שמהן יוצאין מים לעולם ואמר בכח ובגבורה דכתיב מכין הרים בכחו וגו' דבבריאת הרים נראה כחו וגבורתו ביותר כמפורש על הרים יעמדו מים וגו' יעלו הרים וגו' בין הרים וגו' משקה הרים וגו' הרים הגבוהים ליעלים וגו' ואמר בגערה דכתיב עמודי שמים ירופפו וגו' כפרש"י דלקמן שנער בו ועמד עכ"ל ובחומש פי' בע"א ז"ל יהי רקיע יחזק הרקיע אע"פ שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה וכו' דכתיב עמודי שמים ירופפו כל יום א' ובשני יתמהו מגערתו וכו' ע"ש ואמר לדק ומשפט דכתיב לדק ומשפט מכון כסאך וגו' לא שנברא הכסא כבוד בששת ימי בראשית קאמר ככל הנהו דנקט דהא אמרינן פרק מקום שנהגו [א] דהכסא הוא מז' דברים שנבראו קודם שנברא העולם אלא דקאמר דהכסא כבוד נברא מב' דברים שנברא

[א] מהרש"א ד"ה בעשרה · פרק מקום שנהגו (נד ע"א):

יד יוסף

א פי' בריאות וחזקות (ערוך): ב ב"ר פי"א ופי"ב ופמ"ב וב"ר פ' ל"ב במדבר רבה פי"ג רות רבה פ"א אסתר רבה פתיחתא י"א תנחומא סדר שמיני ילקוט איוב רמז תתקכ"ד זוהר חדש בראשית זוהר חדש רות דף קג זוהר בראשית דף לא ודף מה זוהר מקץ דף רג זוהר בא דף לה ע"א זוהר תרומה דף קמח זוהר אמור ועיין תד"א ח"ב פ' כ"א: ג יומא לח ע"א:

חדושי גאונים

כלו כמו הרוחות החיוניים לכל אברי הגוף נקראת בכיה ולפי שכפי זה היה אפשר שיפרש מי שירצה בסוף הפסוק שירצה לומר מפני גוה שהקב"ה מסתתר ומסלק השגחתו מן התחתונים מפני גאותו ורוממותו וזה הדעת הוא נפסד ואפיקורוסיי לכן הוא עצמו תכף אמר מאי מפני גוה ר"ל כפי זה כדי שלא תשתבש צריך שתדע שמפני גוה ר"ל אחד מב' פירושים ושניהם סובבים על אבדת המקבל הכנתו באופן

עיון יעקב

נ"ד עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ואפשר דמה"ט כתיב בפסוק ראשון השמים והארץ בשני היהי"ן לרמז על יו"ד דברים אלו: **היה** אדם מביט בו מסוף העולם ועד סופו כיון שראה אנשי דור המבול וכו' · נראה דודאי אין המלכה חדשה אלא הקב"ה והוא יודע הכל ומ"מ הבחירה ביד האדם אך ורק ללמוד אדם מדעת קונו אף אם כבר עשה איזה דבר וראה שנעשה דבר שלא כהוגן שאל יתעצל מלחדש הדבר אשר כבר עשהו ולתקנו דכיון שראה בדורות הרעים שקלקלו בשביל רוב טובה שהשפיע וכ"ש אילו השפיע להם שפע אור

עץ יוסף

ה אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו · ולא קאמר מתחלת העולם ועד סופו לפי שהעולם מאמצע נברא שנאמר בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו ומוצק נקרא מרכז הארץ וא"כ תחלת הארץ הוא אמצעי והצדדים הם סוף (מהיר יין) וכתב בספר נפש החיים שפי' מסוף העולם ועד סופו הוא כל המציאות מרים העולמות עד סוף עולם המעשה היה מאיר ובא כאחד ע"ש בדף ו' ע"ב: ובדור הפלגה· וה"ה במעשה דור אנוש כדאיתא בב"ר פ' י"ב: וימנע מרשעים אורם · ואע"ג דמצדיקים נמי נמנעה מאז ה"ק מפני הרשעים והמ"ס מ"ס הסיבה אי נמי כיון דלצדיקים לבסוף יזכו אליה שלהם מתוקנת לא הוי מניעה לגבייהו (יפ"ת): וירא אלהים את האור כי טוב · כלומר שהוא מבורש הטוב של הצדיקים הנקראים טוב כדכתיב אמרו צדיק כי טוב ולפיכך גנזו להם שהם מבורש האור כי טוב: כיון שראה אור שגנזו לצדיקים וכו' · ר"ל בהיותו צופה ומביט בעתיד שיהיו צדיקים בעולם להיות מוכנים לאותו אור הגנוז שמח בו במעשה בראשית · דמה"ט כתיב וירא אלהים את האור כי טוב במעשה בראשית · ויליף מדכתיב ואור צדיקים ישמח ואע"ג דהתם בלשון עתיד היינו הך דהקדוש ברוך הוא שמח לפי שעה במעשה בראשית בתחלת בריאתו עבור שמחתו העיקרית העתידה בהיותו מאיר לצדיקים לעתיד · (נזה"ק):

ענף יוסף

בחולין פרק ג"ה (יפ"ת) ועיין מ"ש עוד בב"ר פ"ח בענף: **אור** שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו וכו' עמד וגנזו מהם וכו' · לכאורה מן התימה הוא על קורא הדורות מראש שיברא דבר מה שהצורך יהיה למנעו מן העולם ולגנזו והאם יבצר ממנו מלבראו לצדיקים לעתיד לבא אור חדש · ולא לבראו בששת הימים ולגנזו · וכמו כן דברים זולתים המובאים בחז"ל הגנוזים לזמן העתיד מבהמות ולויתן כנודע · אבל הוא כי לע"ל לא יפליא יתר עשות להמציא ענינים מחודשים אשר לא היו מעולם כי אין כל חדש וכו' ועל כן היה חיוב שבריאה לחדש ולהמציא הווייתם · ולסיבת רעת האדם שאיננו כדאי לשמש בהם עמד

גאון יעקב

שישמעו אליו ואם לא ישמעו אליו אוי הנביא יבכה במסתרים ומאי שייך ענין זה להקב"ה · ב' מאי מקשה מאי במסתרים דלמא כפשוטו מקום סתר וצפון לבל יכירו רואיו עלבונו · ג' מאי בתי גוואי ובתי בראי וכל המאמר תמוהה · אבל שמע ידוע כי עיקר הטעם שהקץ האחרון הוא נסתר ונעלם הסכימו

המתורגמן. א) איין גרינער שנור.

מגערתו · בצדק ובמשפט דכתיב (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך · בחסד וברחמים דכתיב (שם כה) זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה · א"ר יהודה אמר רב בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם היה מרחיב [א]והולך כשתי פקעיות[א] של שתי [ב]עד שגער בו הקדוש ברוך הוא והעמידו שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו והיינו דאמר רבי שמעון ב"ל מ"ד (בראשית יז) אני אל שדי אני אל שאמרתי לעולמי די (איכא דאמרי) אמר ר"ל בשעה שברא הקב"ה את הים הגדול היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה ויבשו שנאמר (נחום א) גוער בים ויבשהו · ת"ר [ב]ב"ש אומרים שמים נבראו תחלה ואחר כך ארץ שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וב"ה אומרים ארץ נבראת תחלה ואחר כך שמים שנאמר (שם ב) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (תניא) אמרו להם ב"ה לב"ש לדבריכם אדם בונה עלייה ואח"כ בונה בית שנא' (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה · אמרו להם ב"ש לב"ה לדבריכם אדם (בונה) [עושה] שרפרף [ג]ואח"כ [עושה] כסא דכתיב (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדום

כדאמרינן לקמן שגער בו ועמד : פקעיות · לומישי"ל בלע"ז : בשמים מעלותיו · אלמא עליות איקרו : שרפרף · לרגליו : כסא · לישב עליו על כרחך כסא עשוי תחלה ולפי גובה הכסא הוא מתקן השרפרף

שנבראו העולם שע"י י' דברים בכלל נברא כלל העולם : בחסד וברחמים דכתיב זכור רחמיך וגו' כי מעולם המה · דנפי משמעו שבקש דוד על להבא אל תבושה וגו' דרכיך ה' וגו' הדריכני באמתך וגו' ה"ל למכתב בלשון להבא זכור רחמיך ה' וחסדיך כי לעולם המה וע"כ דרשו מעולם המה היינו מבריאת עולם המה וה"כ אמרינן שיתף הקב"ה מדת הרחמים עם הדין וברא העולם וכתיב עולם חסד יבנה וגו' : היה מרחיב והולך כב' פקעיות אחד של וכו' · בב"ר כילד ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו נטל ב' פקעיות אחת של אש ואחת של שלג ופתכן זה בזה וכו' ע"ש ונראה דנקט א' שלג עש"ה לשלג יאמר הוי ארץ ונקט אש כדלקמן שהשמים אש ומים נבראו ויש לכוין בזה שהוא רמז לב' מדות כי האש הוא רמז למדה"ד והשלג ומים הם רומזים לרחמים וז"ש שפתכן זה בזה וכו' כדאמרינן בתחלה וכו' ואח"כ שיתף הקב"ה מדה"ר עם מדה"ד שנאמר ביום עשות ה' אלהים וגו' ואמר שהיה מרחיב והולך וכו' כפי מדותיו שהן לאין תכלית עד שגער בהן הקב"ה והעמידן וכו' שיהיה שיעור לעולם בגדר המקום כפי המקבלים שהם דברים גשמיים ומייתי מדכתיב אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולמי די וכו' וכתבו התוס' רמז בזה לעולם ת"ק שנה שהנעלם מן אותיות שדי הוא ת"ק : גוער בים ויבשהו וכו' · מצינו גערה בים סוף שנא' ויגער בים סוף ויחרב וגו' דהיינו בקריעת ים סוף אבל בים סתמא כדכתיב כאן לא מצינו בו אלא דקאי אבריאת עולם ועוד דגוער לשון הווה נופל שפיר אבריאת עולם דעוד היום הוא גוער בו שלא יהא הולך ומרחיב אבל אקריעת ים סוף ה"ל למכתב ויגער לשון עבר כדכתיב התם : בש"א וכו' ובה"א ארץ וכו' · ויש תימה בדבר הזה כיון שבמאמר אחד נבראו שמים וארץ איך נופל בהם תחלה להיות האחד מוקדם לחברו ועוד קשה כדמקשינן קשו קראי אהדדי ומשני ר"ל כשנבראו ברא שמים וכו' אכתי לב"ה קשו קראי אהדדי ואם נאמר לב"ה נ"כ הכי א"כ במאי פליגי ואם נאמר לב"ה בהפך לא ה"ל לשתוק לר"ל ולומר לב"ה הפך זה ובעל יפה מראה כתב דר"ל סברא דנפשיה קאמר ולאו לתרולי אליבא דב"ש וב"ה ולדבריהם כתב שם תירוצים אחרים על רמיות המקראות ע"ש ואין זה מסוגית התלמוד דהא סתמא דתלמודא קאמר קשו קראי אהדדי ולא ר"ל ומשמע דלב"ש ולב"ה על פלוגתייהו פריך ועוד דאין זה מדרך התלמוד כיון שכל אחד מהתנאים יש לו תירוץ על רמיות המקראות והוא פשוט שהרי [לא] הוזכר בגמרא מה לו לר"ל להקשות קושיא זו ולתרלה בע"א · ויראה דודאי במאמר אחד נבראו כולם אמנם פלוגתייהו באיזהו מהיסודות התחיל להרחיב ולילך המציאות של עולם כמ"ש חז"ל שם אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כב' וכו' עד שגער בהן הקב"ה וכו' והיינו דאר"ל מאי דכתיב אני אל שדי אני הוא שאמרתי יש לעולם די והמשל בזה דבכל הדברים יש ספק בבריאתם אם נאמר שהפנימי אשר בתוכה הוא העיקר ונברא תחלה ואח"כ נתגדלו והולכים עליו קליפות החיצונות והם אינם אלא שומרים לפנימי או שנאמר הפך זה כי החיצונות הם גדולות ונבראו תחלה ובזולתו יפסיד גם הפנימים כי הוא שומר עליהם אח"כ בתוכו יתגדלו הפנימית ואם נאמר שקולים הם ויבאו שניהם וכאחד התחיל מציאותם בקטנותם והיו גדולים והולכים ולזה לדעת ב"ש שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' כי הגרמיות השמיימות המקיפים את העולם אשר בסיבובם יתנועעו כל המציאות הם העיקר וממנו התחיל המציאות להרחיב ולהלוך מלמעלה למטה עד לארץ שהוא האמצעי בתוך היסודות הפשוטות והוא שהביא ראיה שנאמר השמים כסאי וגו' כי בודאי הכסא הוא עיקר והשרפרף הוא טפל אליו וכמו שפירש"י כי לפי גובה הכסא הוא מתקן שרפרף ודעת ב"ה הפך זה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כי הארץ הוא המרכז אשר עליו יסבבו כלם והיא העיקר כי הם אינם אלא כשומרים ומשמשים אליה וע"כ בה התחיל המציאות והיה הולך ומרחיב עד מציאות השמים הגלגלים עד שגער בהן הקב"ה כענין שאמרו בפ"ב דיומא דכל מידי מאמצעיתו מתלר והביא ראיה שנאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה כי מעמד העליה בלי הבית שתחתיו א"א וע"כ הארץ היא העיקר שהאגודה של היסודות הפשוטים כולם על הארץ יסדם הש"י ופלוגתא הזאת בעצמה פליגי ר"א ור"י ביומא פ"ה ר"א אומר וכו' ע"ש ודעת החכמים הכריע ביניהם כי כאחת התחיל המציאות מלמעלה מן השמים ומלמטה מן הארץ שנאמר אף ידי יסדה וגו' כמתחיל בב' ידיו בשתי קצוות לעשות מלאכתו והומר קורא אני אליהם יעמדו יחדו ירצה כי הגלגל הסיקף בלי המרכז והמרכז בלי הגלגל א"א שיעמדו אך יחדיו יעמדו

עיון יעקב

הגדול לכך גמזו לנדיקים לע"ל : עד שגער בו הקב"ה והעמידו · אפשר לומר דלכך הולך לגעור בו לפי שהיה רוצה להרחיב עד אין סוף וקץ כמו עולם הבא ובאמת הקב"ה היה רוצה להראות שכל דברים של עוה"ז יש להם קץ ותכלית וסוף לכך גער בו כי לא כעוה"ב עוה"ז לכל תכלה ראיתי קץ וקץ שם לתוסך רק לעוה"ב תהיה יום שכולו טוב וארוך להכי מצינו סוף פ' לך לך שאמר ה' אל אברהם אני אל שדי התהלך לפני היה תמים בברית מילה כי כל ישראל יש להם חלק עוה"ב וכן בפרשת וישלח מצינו שאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה לפי שעיקר מלות פ"ו שנלטוה אדם היה אחר שחטא כדאיתא בחזקוני פ' בראשית כיון שנגזר עליו מיתה כדי לקיום המין לשבת יצרה מצוה על פ"ו זה אני אל שדי שאמרתי לעולמי די שיהיה קץ כל בשר לכך פרה ורבה וק"ל: ב"ש אומרים שמים נבראו תחלה · לפי שהעליונים הם גדולים במעלה שעיקר הבריאה בשבילם ובה"א ארץ נבראת תחלה כי הקב"ה בוחר בשפלים עד לארץ ומאשפות ירים אביון אתו את דכא ושפל רוח וזה מדתם שמתין ועלובים היו לכך נקבעה הלכה כמותן כדאיתא ריש עירובין עי"ל דב"ש אזיל לשטתו דסבר נח לאדם

עץ יוסף

פקיעיות · חוטין של שתי וערב נקראו כך (מת"כ) ומ"ד זה שאומר שהיה מרחיב והולך ע"כ ס"ל דאמלע נברא העולם ומשם מותח והולך לצדדין עד שגער הקדוש ברוך הוא ואמר די (יפ"ת) : אני אל שדי שאמרתי לעולמי די · שמו והקדוש אל שדי מורה על בחינת הצמצום והגבורה לומר עד פה תבא כי בחינת החסד מדתו להתפשט ולהאיר עד בלי די והוא בחינת שם הוי"ה המהוה את כל ומתפשט ומריחב לכל הצדדים (במ"ת סדר וארא) : בש"א שמים נבראו תחלה וכו' · וא"ת מאי נפקא מינה אם קדם זה או זה מאי דהיה הוה · ויש לומר דנפקא מינה למסבר קראי כדאמר בפ"ק דיומא גבי בגדי אהרן דבעי כיצד הלבישן ולמ"ד שמים קדמו כל קראי דמקדמי שמים כמשמען · ובעי למימר טעמא במקדמי ארץ לשמים · ולמ"ד ארץ קדמה הוי איפכא (יפ"ת) : שנאמר הבונה בשמים מעלותיו · אלמא עלייה מיקרו : שרפרף · לרגליו וכסא לישב על כרחך הכסא עשוי תחלה · ולפי גובה הכסא הוא מתקן השרפרף (רש"י) והיפ"ת פי' שרפרף הוא הכסא שמשימין תחת רגלי המלכים בשעה שיושבין על הכסא ור"ל שלהיות השרפרף לצורך הכסא וטפל לו אין ראוי להקדימו לכסא דדמיא למאן דלית ליה ביתא ותרעא לביתא עביד : אש ומים · כי השי"ן הקמוצה של מלת שמים מושך אחריה אל"ף נחה ובהפוך האותיות יהיה אש

יד יוסף

א ע' ב"ר פ"יסי' ג: ב המיד לב ע"ב ע"ש ירושלמי חגיגה פ"ב ילקוט סדר בראשית אגדת שמואל פ"ה דר"א פרק י"ח ריש מכילתא סוף כריתות פרק א' דקדושין ויק"ר פרשה ל"ו ילקוט ישעיה רמז סע :

חדושי גאונים

שזאת היתה סבת ההסתרה ולא מצד רוממות האל ית' כי אדרבא זהו יותר רוממות בהקו אם מפני המקבל שאכד הכנתו ואינו ראוי לקבל הדבקות עמו ית' וזאת ההכנה היא הכנה מדותיים אנושים וז"א גאותן של ישראל ר"ל מוסרם האנושי ומעלתם המדותיית של עצמם ולז"א שנתנה לא"ה

אהבת איתן

א"ר יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך וכו'· ז"א רק לר"א דס"ל עולם מאמציעותו נברא דלר"י דס"ל מן הצדדין נברא לא שייך לדידי' מרחיב והולך עד שאמר די:

גאון יעקב

הגאונים שהוא לב' סיבות · א' כי לרוב אריכותו אלו היו ישראל יודעים כמה ישתקעו בגלות הארוך היו ישראל שבאותו הדור החרבן היו עושים מיתה בעצמם וחלילה יכלה זרע אברהם (וכדאמרינן בברייתא דסוף חזקת הבתים בב"ב) לזאת היה מחכמת התנאים שבאותו הדור כמו ריב"ז לתקן כמה תקנות ואמרו הטעם מהרה יבנה בהמ"ק וזאת היתה נחמת הדור מצפים כל שנה ושנה שיבנה הבית · ב' טעם אמיתי להעלמת הקץ ואשר לבא לפומא לא גלי הוא כי דבר ה' יקום

המתורגמן. א) צוויי בינדליך. ב) וועבער פאדען. ג) פוס שעמעמל. קליינער באנק.

וע"כ התחיל המליאות בשניהם כי כלם עקריים והא דמקשה קשו קראי אהדדי היינו אליבא דב"ש דלב"ה קרא דביום עשות ה' אלהים וגו' דייק דהעשייה נמשך אל ארץ ושמים ומדהקדים בכאן ארץ לשמים ע"כ ארץ נבראת תחלה אבל קרא דבראשית ברא אלהים את השמים וגו' לא דייק דהבריאה שנאמרה שם נמשך אל האור ולא בא לומר כאן סדר הבריאה לשמים וארץ כמו שפרש"י אלא שברוב הכתובים הקדים השמים לארץ היא לב' ענינים כי מליאותו ית"ש ניכר באמצעותם יותר מע"י התחתונים כי מתנועתם נודע מניע ראשון שכל מתנועע יש לו מניע ויכלה הדבר אל מניע ראשון והב' שגדולות מעלות פעולותיו ית"ש נראות יותר מהעליונות כמ"ש כי אראה שמיך וגו' ובאגדת ירושלמי איתא דלא קשה לב"ה קרא דבראשית ברא וגו' א"ר חנינא ממקום שב"ש מביאין טעם לדבריהם ב"ה מסלקין מ"ט דב"ש בראשית ברא וגו' משם ב"ה מסלקין לון והארץ היתה כבר היתה ע"כ אבל ב"ש דדייק ליה קרא דבראשית ברא וגו' שהשמים נבראו תחלה ויפרש מלת בראשית כמו בראשונה ולהורות סדר הבריאה כמו שהביא רש"י דעת המפרשים אם כן מה יעשה בקרא דביום עשות וגו' ומשני ר"ל כשנברא ברא השמים תחלה כמו שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' אבל כשנטה נטה ארץ תחלה וכו' ומה שכתב בעל יפה מראה דר"ל ע"כ לב"ש לא אתי דלא נחלקו אלא בבריאה אבל בנטייה מודו ב"ש דהארץ קדמה דא"כ מאי קאמר בית הלל לב"ש לדבריכם אדם בונה בית וכו' הלא אין זה משל לודק אלא בנטייה שבונה כ"א בהקמת מלבו והלא בזה מודו ב"ש לב"ה וכו' עכ"ל הוכחה זו אינה אלא לפי מה שהוא הבין לשון נטיה שהוא הקמת מלבו המלב אבל מהגרלה כי הקמת המלב היתה בכלל הבריאה והנטיה היא גמר עשייה ותיקונה כי מלאכת הארץ נגמרה ביום הג' שנאמר ביום הג' ותראה היבשה וגו' ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו' וגמר מלאכת השמים היה ביום הד' שנאמר בו יהי מאורות ברקיע השמים וגו' ולכך בענין העשייה הזכיר הארץ תחלה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וגו' ובעל יפה מראה האריך במאמר הזה אך בדרשות רחוקים מפשוטו ע"ש ואני לא באתי רק בדברים הקרובים לפשוטו : אריב"ח ששם מים וכו' · ר"ל ששם עליו ים מים כדכתיב ויהי מבדיל וגו' ובין המים אשר מעל לרקיע וכתיב בתריה ויקרא אלהים לרקיע שמים וגו' דר"ל משום דעל הרקיע יש מים קרא לרקיע שמים ע"ש שם מים והמ"ס מסרת לשנים כמ"ש הרא"ם אך מ"ש הרא"ם עוד דשם מים שנאמר על השמים האויריים וכו' לא ידענו מי הכריחו לכך ודו"ק : תנא אש ומים וכו' · פי' כמ"ש שהאל"ף אחרי השי"ן נחה ובהפך אותיות וכו' והכונה כדלעיל ע"ש ב' מדותיו הדין והרחמים ששתפן וברא בהן השמים : הייתי אומר שמים וארץ שמו וכו' · לכאורה הענין תמוה לפרש דכל שמים וארץ דכתיבי הן שמו ועוד דגם הכא היאך אפשר לפרש שהן שמו של אלהים וא"כ אמאי קאי מלת ברא דכתיב ולפי לשון הב"ר הייתי אומר שמים וארץ אלוהות הן וכו' עכ"ל נראה דה"פ דהייתי אומר שמים וארץ ג"כ שם אלוהות הן וב' רשויות הן וה"ק קרא בראשית ברא אלהים הפועל את אלהים הפעול שהם שמים וארץ שיהיה לשמים וארץ כח אלוהות וחסר מן הכתוב אלהים הפעול ועכשיו שנאמר את השמים ואת הארץ וגו' ע"כ אלהים דקרא היינו אלהים הפועל ושמים שמים ממש וארץ ארץ ממש ואין בהן כח אלוהות כלל וכה"ג י"ל בפ"ק דמגילה[א] גבי שכתבו לתלמי אלהים ברא בראשית כמפורש שם: את הארץ ל"ל כו' דכיון דכתיב את השמים ע"כ אלהים דקרא לא קאי אשמים וכ"ש אארץ וא"כ לכתוב את השמים וארץ ומשני להקדים שמים וכו' כפרש"י וכתבו התוספות והא דאמר ב"ה לעיל ארץ נבראת תחלה דכתיב ביום עשות ה' וגו' ולא כתיב התם ואת דריש ליה מדשני קרא בסדריה להסמיך ארץ לעשייה וכו' ע"ש וקשה לדבריהם א"כ גם לב"ש כמי לא לכתוב ואת גבי הארץ ומדשני קרא מסדרי' דבראשית ברא וגו' להסמיך שמים לבריאה מסדריה דביום עשות וגו' שהקדים ארץ לשמים לדרוש ליה דהשמים נבראו תחלה ולפי דרכנו שכתבנו לעיל הא דמשני ר"ל כשברא ברא שמים תחלה וכשנטה נטה ארץ תחלה היינו דאליבא דב"ש משני הכי אתי שפיר הכא דאי לא כתיב ואת ה"א דהבריאה היה שניהם כאחד כדעת החכמים אלא בנטייה היתה הארץ תחלה ולכך שינה כאן בראשית ברא שמים וגו' דאל"ה ה"א דהבריאה והנטייה שוין אבל לבית הלל דלא מחלק בין הבריאה והנטייה דקרא דבראשית ברא לא דייק להו כמפורש לעיל ע"כ דשינה הכתוב דביום עשות

רגלי · וחכמים אומרים זה וזה כאחד נבראו שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו ואידך מאי יחדו דלא משתלפי[א] מהדדי · (מ"מ) קשו קראי אהדדי אמר ר"ל כשבראן ברא שמים ואחר כך ארץ וכשנטה נטה ארץ ואח"כ שמים · מאי שמים א"ר יוסי בר חנינא ששם מים במתניתא תנא אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע · [א]שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא כשהיו מהלכין בדרך א"ל אתה ששימשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה [ב]שהיה דורש כל אתין שבתורה את השמים ואת הארץ מאי דרש בהן אמר לו אילו נאמר שמים וארץ הייתי אומר [ג]שמים וארץ שמותן של הקדוש ברוך הוא הן ועכשיו שנאמר את השמים ואת הארץ שמים שמים ממש ארץ ארץ ממש [דף יב ע"ב] ואת הארץ למה לי להקדים שמים לארץ (בראשית א) והארץ היתה תוהו ובהו מכדי שמים מתחיל ברישא מאי שנא דקא חשיב מעשה ארץ תנא דבי

השרפרף : אף ידי יסדה ארץ : מסיפיה דקרא יליף דכתיב יעמדו יחדיו : כשבראן · ועשאן פקעיות כמו שאמרנו למעלה : וטרפן · ערבן : להקדים שמים לארץ · דאי לא כתיב (הכא) את הוה אמרינן כאחת נבראו אלא שא"א לקרוא ב' שמות כאחת להכי כתיב את להקדים :

תוספות

להקדים שמים לארץ דאי לאו ואת הארץ הייתי אומר דשניהם נבראו כאחת ונכתבו זה אחר זה לפי שא"א בענין אחר כדפרש"י והא דאמרי ב"ה לעיל ארץ נבראת תחלה דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים אע"ג דלא כתיב ואת התם דריש ליה מדשני קרא לסמוך ארץ לעשייה ומיהו במקצת חומש פרש"י את השמים לרבות תולדותיהן ומדרש אחר הוא ופליג אהא דהכא :

עיון יעקב

שלא נברא לכך איחר בבריאתם כי אקדומי פורענות לא מקדמינן משא"כ לשיטתם דס"ל נח לאדם שנברא לכך ס"ל דארכי בני אדם נבראו תחלה וק"ל : **אר"ל** כשבראן שמים ברא תחלה · הא דפליגי ב"ש וב"ה היינו לענין נטיה דב"ש סברי דגם בנטיה היו שמים תחלה וכן מוכח מקושיות ב"ש לב"ה ואגודתו על ארץ יסדה דהיינו גמר הנטיה על הארץ וב"ה סברי דנטה הארץ תחלה ור"ל מתרץ הפסוקים אליבא דב"ה דהלכתא כוותייהו ובזה מיושב קושיות היפ"מ ומהרש"א : **במתניתא** תנא אש ומים · פי' כי הס"א של השמים מתחלף באותיות אהח"ע באל"ף ונקרא אש ומים ועיין במהרש"א שפירש בענין אחר כי השי"ן הקמוצה אחריה א' נחה וכ"כ היפ"ת דף ל"ג ע"ב בשם הפליאה והא דכתיב להיפך להראות שאין מוקדם ומאוחר בתורה אף באותיות ע"ש : **מכדי** שמים פתח ברישא · ק"ק מה קא קשיא ליה דלמא במה דסיים פתח ואולי יש לומר דקאי על העבר שאמר היתה שאין בזה דרך לפתות

עץ יוסף

מים ומה שאין הלא מסודר בסדרו · הוא להודיענו שכשם שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות (בעל הפלאה) : **הייתי אומר שמים** וארץ שמותן של הקב"ה הן · ובב"ר איתא הייתי אומר השמים והארץ אלהות הן והיא היא · ור"ל דמדלא כתיב אלהים ברא בראשית אלא בראשית ברא אלהים

ענף יוסף

וגנזם לע"ל (אהל יעקב סדר בראשית וע"ש) : **א"ל** אלו נאמר שמים וארץ הייתי אומר וכו' · ק"ק דכאן משמע דר"ע לא דריש תיבת את לרבות ואלו בפסחים דף כב איתא בבריא שמעון העמסוני וכו' היה דורש כל אתים שבתורה וכו' עד שבא ר"ע ולמד את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים :

היו טועים לומר דמלת ברא מוסב על אלהים שנברא אלו שמים וארץ ומה שלא נזכר שם הבורא הראשון · היינו לפי שהסבה הראשונה שאין סוף אין לו שם וכינוי כלל לתוקף העולם רוחניותו כנודע · וממילא ה"ק בראשית ברא הסיבה הראשונה לאלהים · ומפרש ואזיל כי האלהים הוא שמים וארץ · והיינו שהיו

רבי

המתורגמן. א) ויא זאללען זיך ניבט לאז רייסען ·

[א] **מהרש"א** פד"ה הייתי אומר בפ"ק דמגילה (ט ע"א) :

יד יוסף

א ב"ר פ"א סי' יט ופנ"ג ילקוט סדר בראשית : ב פסחים כב ע"ב : ג ספר הכסיר דף ד :

חדושי גאונים

כי הם בעונותינו בעלי מדות אמשיות ומוסר וז"א יותר ממנו ואם אלד הסככה האלהית התוריית וז"א מפני גאותה של מלכות שמים שר"ל שאין אנו מרוממים ומקבלים עול מלכות שמים וחקי התורה כהוגן וכשורה שעל כ' אלה נאמר נכון לבו במדות בטות בה' כפי יחסו אל אלהות ה' ית' ולזה הוא מסתתר מאתנו ח"ו אל כדברי המרוממים אותו למזמה גשוא לשוא עדיו וראה והתבונן כי בכאן לא אמרו אלא על גאותה של מ"ש ורצונם שנטלה מהקב"ה ונתכוונה ישראל לאלהים אחרים ויחסו הפעולות אל סבות אחרות ומ"ש תחלה שנטלה מהם הוא מושך עצמו ואחר עמו ור"ל שאנחנו מסירים הרוממות מאתו ית' ונתננו

גאון יעקב

לעולם ואם יצא מפיו ית' הקץ לא היה נשאר לישראל סבחירה עד אותו הזמן ולהגיע בטוב מעשיהם לקרב הקץ אבל אשר יש במחשבתו ית' יש לישראל בחירה ולכך בבריאת האדם צדיק ורשע לא קאמר כדי להיות הבחירה ביד כל איש להיות צדיק או רשע · אולם הכביא או החכם ברוח הקדש יוכל להשיג ברוה"ק אשר במחשבת הבורא ית' הקוק ולכך אמר חזקיה לישעיה על אשר הוכיחו דלא נסב אתתא השיב

[א] מהרש"א ד"ה אוי להם · בקדושין (ל ע"ב) : [ב] שם בא"ד וע"ד הבא לטהר · (שבת קד ע"א) :

יד יוסף

א פי' הכל תלוי בגבורות של הקב"ה והגבורה היא זרועו כדכתיב לך זרוע עם גבורה (ערוך) : ב כי הוא הממוצע בין ישראל לאביהם שבשמים שעל ידו יורד מן השמים כל בחינות הישועות והנסים והנפלאות לישראל גוי אחד בארץ :

חדושי גאונים

אותו לאל זר בעונתינו גם לא אמר בכאן שנטלה לפי שעם שלהם יש אנוסים וד"א אין תורה והגה המקשה אם היה מקשה מהפסוק מצינו שבפסוק שני חלקים אחד אומר בו עוז והדר לפניו ולא אמר בו חדוה והב' אומר עוז וחדוה במקומו והיה אפשר למתרץ שיתרץ שהם מקומות חלוקים לכן בא רב פפא ותדע כי שקולים הם ושוים לענין החדוה כי אין עציבות לפני המקום דהיינו לפניו דקאמר ברישא דקרא שנאמר עוז והדר ור"ל דחדוה קאי אתרווייהו ולכן הקשה לו וכי הקב"ה הוא מסתיר פניו מן העולם ומסתיר פעולותיו מכל העולם ובלתי משגיח בו כמו שאתה אומר והלא עוז וחדוה במקומו והשמחה הוא הפך העצב כי הכחות החיוניים משתלחים

מהרש"א

ארץ וגו' לומר שהארץ נבראת תחלה אך קשה לב"ה דלא ס"ל ואת הארץ להקדים שמים לארץ אתא ואת הארץ ל"ל וע"כ נראה דכל הסוגיא אתיא לב"ש אבל לב"ה יש לדרוש את השמים ואת הארץ בדרך אחר כדאיתא בב"ר שהשיב לו ר"י לפי שאין יודעין לדרוש וכו' אלא את השמים לרבות חמה ולבנה וכו' ואת הארץ לרבות דשאים ואילנות וכו' וכה"ג איכא בפרש"י בחומש לרבות תולדותיהן ופליג אדרשה דהכא כמ"ש התוספות והיינו אליבא דב"ה : למי שאין דרכו להשכים והשכים · כו' פרש"י וזו השכימה עמה שנבראו כא' עכ"ל והיינו כחכמים דס"ל הכי לעיל ויותר נ"ל אליבא דב"ה השיב ר"י הארץ השכימה ונבראת תחלה ודומיא דהכי מייתי ומלא נשים ואנשים וכו' שהקדימו להשכים הנשים מאנשים וכן נראה דר"י כב"ה קאמר כדמוכח בב"ר שכתבנו לעיל : אוי להם לבריות שרואים ואינן יודעים וכו' · הקושיא בכלל וכי משום שאינן יודעין הבריות כל זה יהיה אוי להם ומנ"מ בידיעתן כל זה ומה ענין העמודים הללו במספר למר כדאית ליה וכו' ונראה הכונה בכל זה כמבואר בכמה מקומות במקרא ובתלמוד שהבחירה ניתן לאדם לנצח את היצה"ר בתורה ובמצות כמ"ש בקדושין[א] אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד והקב"ה עוזרו כמ"ש שם צופה רשע לצדיק וגו' ה' לא יעזבנו בידו וע"ד [ב]הבא לטהר מסייעין לו ע"ז אמר ר"י אוי להן לבריות שאין יודעין על מה העולם עומד לפי בחירתו אם לקיום עולם במעשה הצדיקים הטובים ואם להאבד במעשה הרשעים והרי העולם עומד בבחירת בן אדם בקיום התורה ומצותיה והיינו על העמודים כמ"ש העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח ועל ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שנא' המרגיז ארץ וגו' מפני שעמודיה יתפלצון דהיינו שאין בני אדם מקיימים העמודים שזכרנו ואמר בעיקר העמודים שעומדים על המים שהיא התורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ומייתי רמז לזה שנאמר לרוקע הארץ על המים דהיינו על התורה שנמשלה למים כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ואמר המים על ההרים כי התורה לא ניתנה למלאכי השרת אבל נתנה לבני אדם הצדיקים הבוחרים בטוב שנמשלו להרים בכמה דוכתין כגון מדלג על ההרים וגו' ואל ההרים לא אכל וגו' ואמר שההרים עומדים על הרוח וגו' הצדיקים ובחירתם לטוב תולה ברוח שהיא הנשמה הטהורה שנתנה להם כמ"ש ויפח באפיו נשמת רוח וגו' ואמר שכל זה תלוי בבחירת בן אדם לנצח את הסערה והוא היצר הרע כמבואר פ"ק דב"ב גבי איוב שהיה כופר בבחירה ואמר על דעתך כי לא ארשע וגו' אשר בשערה ישופני דרוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב דהיינו רוח יצה"ר שע"כ כתיב שערה בשי"ן רמז על היצה"ר שהוא כחו של שעיר ואמר שאותו סערה תלוי בבא האדם לטהר שהקב"ה עוזרו והיינו שתלויה בזרועו וכחו של הקב"ה לעזור לבן אדם לפי בחירתו ולפי שר' יוסי לא זכר כמה הן העמודים וסמך אמתני' שהן ג' תורה ועבודה וג"ח קאמרי ביה הני תנאי ע"פ מ"ש פ"ב דמכות דאיכא תנאי דח"א תרי"ג מצות נתנו לישראל ובא דוד והעמידן על י"א וח"א דבא ישעיה והעמידן על ו' וח"א דבא חבקוק והעמידן על א' והיא האמונה שנאמר וצדיק באמונתו יחיה כמפורש שם בארוך ועד"ז קאמרי חכמים הכא העולם עומד על י"ב עמודים שהן י"א דחשיב התם ועם האמונה שהיא ודאי עקרית הם י"ב עמודים וי"א על ז' עמודים הם ו' דחשיב התם ועם האמונה הם ז' עמודים ור"א דקאמר הכא על עמוד א' היא האמונה שנאמר בה וצדיק באמונתו יחיה ומייתי ליה שהוא עמוד של הצדיק כמ"ש בו וצדיק יסוד עולם דהיינו באמונתו ועד"ז אמר הכתוב לדור ודור אמונתך כוננת ארץ והעמוד שע"י מצות אמונה כוננת ארץ ועל ידם תעמוד הארץ כי האמונה היא עמוד אחד של כל העולם כמ"ש ודו"ק : שני רקיעים הם שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי וגו' · י"ל בזה שנתכוון על שני רקיעים דהיינו שמים הם האויריים ושמי שמים הם שמים העליונים ממש כמ"ש הרא"ם אקרא הללו את ה' מן השמים וגו' ואחריו הללוהו שמי השמים והאויריים הם נקראו שמים ע"ש מענין שם מים בעבור היות שם הויות המים וכו' ע"ש : שבעה רקיעים הם ואלו הן וילון וכו' · חכמי אומות העולם מסכימים על כך שז' רקיעים הם והם ז' כוכבי לכת כסדרן של"ם חנכ"ל אמנם בפרטי הדברים

דבי רבי ישמעאל משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו השכימו לפתחי (למחר) השכים ומצא נשים ואנשים למי משבח למי שאין דרכו להשכים והשכים · תניא רבי יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה הם רואות עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות הארץ על מה (היא) עומדת על העמודים שנא' (איוב ט) המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון ועמודים על המים שנאמר (תהלים קלו) לרוקע הארץ על המים ומים על ההרים שנאמר (שם קד) על הרים יעמדו מים וההרים על רוח שנאמר (עמוס ד) יוצר הרים ובורא רוח והרוח בסערה שנאמר (תהלים קמח) רוח סערה עושה דברו וסערה תלויה [א]בזרועו של הקדוש ברוך הוא שנאמר (דברים לג) ומתחת זרועות עולם · וחכמים אומרים על י"ב עמודים היא עומדת שנאמר (שם לב) יצב גבולות עמים למספר בני ישראל ויש אומרים (על) שבעה עמודים שנאמר (משלי ט) חצבה עמודיה שבעה · רבי אלעזר בן שמוע אומר על עמוד אחד עומדת [ב]וצדיק שמו שנאמר (שם י) וצדיק יסוד עולם · אמר רב יהודה שני רקיעין הן שנאמר (דברים י) הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים ור"ל אמר שבעה ואלו הן וילון רקיע שחקים זבול

רש"י

למי שאין דרכו להשכים והשכים · והכא נמי דקרא לשמים תחלה הוה ליה שמים דרכו להשכים וארץ אין דרכה להשכים ועוד מעשה ארץ מתונין ומעשה שמים במהירות · וזו השכימה עמו שנבראו כאחת לכך הזכיר לספר במעשה ארץ תחלה : יוצר הרים ובורא רוח · ומה ענין זה לזה אלא ללמדך שההרים עומדין על רוח : רוח סערה עושה דברו · דבר הרוח הסערה עשאתו : ומתחת · כל היצירה : זרועות עולם · הסובלים אותו :

נכנס

עיון יעקב

כמה דסיים : רואות ואינן יודעות מה הם רואות עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות · נ"ל דקאמר שני חלוקות דהיינו רואות קאי על השמים שרואין השמים ואינם יודעין מה הם רואות כלומר שאינם יודעין כמה שמים יש כדאיתא בסמוך הפלוגתא כמה רקיעים הם וכן עומדות על עמודים ואין יודעין על כמה עמודים הם עומדים כדמייתי

ענף יוסף

רבי אליעזר בן שמוע אומר על עמוד אחד וצדיק שמו · שהצדיק הוא יסוד כל תכלית הבריאה מכל העולם ומלואו כי האדם בבחירת מעשיו לטוב הוא נוגע למעלה ולמעלה בגבהי מרומים ובפרט לפי דעת מקובלים רמב"ן וסיעתו שעבודת האדם הוא נמי כביכול לרצונו ומוסיפין כבוד וקדושה למרכבה עליונה שראה יחזקאל הנביא כי האדם התחתון נעשה בדמות וצלם ושכל עליון וע"ש השל"ה הביא וז"ל וכמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה נמצא שעמוד אחד מן הארץ לרקיע וצדיק שמו ע"ש אם צדיקים בעולם מתגבר ואם

עץ יוסף

טועים לומר שהם שמותיו וזה הוא כדעת המינים הטועים האומרים שאין הסיבה הראשונה משגיח בהנהגת העולם השפל לשפלותו · אלא השמים והארץ הן הם עלם אלהות דהיינו נבאיהם ומניעיהם ועל ידם נגמר כל פרטי תולדותיהם ולא נברא ע"י הסיבה הראשונה אלא הכלל · אבל השתא דכתיב את השמים נעשה הפסק בין אלהים לשמים וארץ · להורות שאלהים הוא הפועל הבורא והמה

גאון יעקב

תזקיה דתזאי דנפקא מגאי בנין דלא מעלי כי אף דצדיק ורשע לא קאמר עכ"ז השיג הזקים מה שחקוק במחשבתו ית' כי החכמים משיגים בחכמתם וברוה"ק מחשבת הבורא ולכך על תרגום בראשית מתרגמינן בחוכמא ובתרגום ירושלמי מתרגמינן בסוכלתנא כי החכמה הוא המחשבה כי החכם מדבק נשמתו במחשבת הבורא ית' ולכך דניאל השיג בחכמתו וברוה"ק הקץ כי נדבק במחשבתו ית' · ובזה יובן המאמר דהנביא אמר במסתרים תבכה נפשי היינו על הקץ שהוא נעלם ונסתר מעין כל ע"ז יבכה הנביא ומקשה הש"ס מאי במסתרים תבכה וכו' ר"ל אדרבא זו היא טובת ישראל שהקץ נעלם ונסתר אשר הקב"ה לא דיבר בפיו ית' הקץ כדי שישאר הבחירה ביד ישראל שישובו ואז ימסר הקץ ואם לא היה במסתרים

הקן

רש"י

נכנס שחרית · לתוך תיקו והאור נראה : ויוצא ערבית · מתיקו ומתפשט ויוצא למטה מן האור והרי העולם חשך וזו חדוש למעשה בראשית בכל יום : כדוק · יריעה טיל"א בלע"ז אלמא יש שמים שאין משמשין אלא תשמיש יריעה פרוסה : מעון · לשון מדור מקום שמלאכים דרים בו : וחשות · ביום מפני כבודן של ישראל שמקלסים אותו ביום : יומם יצוה ה' חסדו · יצוה את המלאכים לשתוק כדי לעשות חסד לצריכי חסד והם התחתונים : ובלילה שירה עמי · ברקיע עם שיר שלי שקלסתי

תוספות

נכנס שחרית · פרש"י ונכנס בתיקו וממילא האור יוצא וכו' וקשה אם כן היאך נראים הככבים בלילה כיון שהם קבועים ברקיע הב' ושמא נראים הם מתוכו כמו ע"י העננים אך רוב פעמים שהעננים מחשיכין ומכסין אותו ונראה לפרש איפכא נכנס שחרית בעולם וממנו האורה יוצאת ויוצא ערבית מן העולם ומסתלקה האורה ונראין הככבים :

כל העוסק בתורה · אכתי לא סיים

גמרא

זבול מעון מכון ערבות · וילון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית שנאמר (ישעיה מ) הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת · רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועים בו שנאמר (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · שחקים שבו ריחים עומדות וטוחנות מן לצדיקים (לעתיד לבא) שנאמר (תהלים עח) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח (וכתיב) (שם) וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו · זבול שבו ירושלים ובית המקדש [א]ומזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן בכל יום שנאמר (מ"א ח) בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (ומה מקריב וכי תעלה על דעתך שיש לשם פרים וכבשים אלא מהו מקריב נשמתן של צדיקים) ומנא לן דאקרי שמים שנאמר (ישעיה סג) הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך · מעון שבו כתות של מה"ש שאומרות שירה בלילה וחשות[א] ביום מפני כבודן של ישראל שנא' (תהלים מב) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי · א"ר לקיש [ב]כל העוסק בתורה

מהרש"א

במאמר הזה לא ידענא לכוון להם וע"כ אמרתי לי בזה במופלא לך בל תדרוש : אלא נכנס שחרית ויוצא וכו' · עיין פרש"י והתוס' הקשו עליו ופירשו פ"א ע"ש ופי' זה אינו מובן דמשמע הוילון כשהוא פרוס בפני דבר אחר הוא מחשיך דלכך בלילה יוצא מן העולם כדי שיהיו הככבים נראין אם כן היאך נכנס שחרית בעולם להביא האור לעולם דמשמע דע"י פריסת הוילון הוא מחשיך אור בלילה וכשנכנס לתיקו נראה אור החמה ביום והרי אנו רואין דעלייתה של שמש ביום מאיר ושקיעתה בלילה הוא מחשיך ולולי דבריהם נראה דלאו לענין אור קאמר נכנס ערבית ויוצא שחרית ומחדש וכו' אלא דגם קודם שנקבעו המאורות ביום ד' נאמר ויהי ערב ויהי בקר שהיו אז מדת יום ומדת לילה כדאמרי' לעיל והיינו דבלאו מאורות עצם השמים יותר מאיר ומזהיר ביום מבלילה משום דהוילון נכנס ביום לתוך תיקו והרקיע מזהיר ויוצא אחר כך בערבית מתיקו תחת הרקיע ומחשיך בפניו וז"ש ומחדש בכל יום מעשה בראשית שהיו גם קודם שנקבעו המאורות דהיינו מדת יום ומדת לילה שהיו נראין ברקיע ע"י הוילון ומייתי ליה מקרא הנוטה כדוק וגו' כאהל לשבת היינו כמו שעושין וילון באהל לשבת שביום הוילון נגלל והאהל פתוח ובלילה הוילון פרוס בפני האהל : רקיע שבו חמה ולבנה קבועין וכו' · גם זה שלא כדעת התוכניים שדעתם שחמה ולבנה אינן קבועין בגלגל אלא כדרך של"ס הנכ"ל : רחיים עומדות וטוחנות וכו' · נקרא שחקים מלשון שחיקה וטחינה ואמר וטוחנות מן לצדיקים היה נראה לפרש לצדיקים שבדור המדבר כדמייתי מקרא דכתיב אדור המדבר אבל האי קרא לאו בצדיקים איירי דכתיב לעיל מיניה כי לא האמינו באלהים וגו' וכתיב שם וינסו אל וגו' ובגירסת הילקוט [והע"י] טוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא וניחא טפי ומייתי ליה מדור המדבר שנאמר ויצו שחקים וגו' שנתן להם הקב"ה ג"כ מאותו מן שהיה מוכן להם לעתיד ואפשר שע"כ אמרו בפרק חלק שאין לדור המדבר חלק לעוה"ב שכבר קבלו חלקם מן המן בעוה"ז : ירושלים ובהמ"ק ומזבח בנוי וכו' · ומייתי ליה מקרא בנה בניתי וגו' לשון הכפול בנה על ירושלים בניתי בית כמשמעותו בהמ"ק זבול על שם המזבח ואמר שמיכאל השר הגדול וכו' שע"כ נקרא השר הגדול בספר דניאל שהוא כהן גדול שלמעלה במקדש שלמעלה וכדאמרינן בעלמא ירושלים שלמעלה מכוון נגד ירושלים שלמטה · ואמר שהוא מקריב עליו קרבן בע"י הגיה בזה וכי תעלה על דעתך שיש לשם פרים וכבשים אלא מהו מקריב נשמתן של צדיקים וע"ז תקנו בתפלה ואשי ישראל וכו' כמפורש בטור א"ח סי' ק"ך ומייתי וראה מזבול קדשך וגו' ר"ל ראה מירושלים שלמעלה שמכוון לה ירושלים שלמטה שנחרבה עתה ואיה קנאתך וגו' : מפני כבודן של ישראל וכו' · דשירתן של ישראל עיקרן ביום בתפלתן ב"פ שחרית ומנחה שהן חובה כדמסיים בהאי קרא תפלה לאל חיי משא"כ ערבית היא רשות וכה"ג אמרו בפ"ק דע"ז מהאי קרא דהקב"ה שומע שירה מפי חיות בלילה ומשמע מכל זה דאין המלאכים אומרים שירה ביום כלל ויש לדקדק מהא דאמרינן פ' ג"ה כי עלה השחר א"ל הגיע זמני לומר שירה ויש לחלק בין המלאכים שנבראו בכל יום שאין אומרים שירה אלא פ"א ביום שנבראו כמפורש שם ובין מלאכים כגון מיכאל וגבריאל שאומרים שירה תמיד כמפורש שם : [כל העוסק בתורה

הרי"ף

מעון שבו כתות של מ"ה וכו' · א"ר ל' כל העוסק בתורה בלילה וכו' · ויש לדקדק למה הפסיק במנין הרקיע בדרשת ר"ל כל העוסק בתורה וכו' ובדרש רבי לוי הפוסק מד"ת וכו' ותוס' אמרו כל העוסק אכתי לא סיים למלתיה דז' רקיעים שהתחיל לפרש והדברים סתומים מה רצו בעלי התוס' לומר בדבריהם והנ"ל שדרשות אלו הם גמר דבריו שאמר מעון שבו כתות של מ"ה שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודם של ישראל שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי ולזה יש להקשות למה אומרים המלאכים שירה בלילה ותשים ביום ומתבטלות משירתם מפני כבודם של ישראל לז"א שישראל עוסקים בתורה בלילה ולכך יומם יצוה הקב"ה למלאכים שיעשו חסד עם ישראל להניח להם השירה ביום ובלילה שירה של המלאכים עם התורה שאני עוסק בלילה וזהו שירה עמי ולכך הפוסק מד"ת מאכילים אותו גחלי רתמים לפי שמי גרם לישראל לדחות המלאכים משירתם אלא בשביל התורה שעוסקים בה וכיון שהוא פוסק מד"ת המלאכים שהם מראיהם כגחלי אש בוערים בו · ולזה כוונו התוס' כל העוסק בתורה אכתי לא סיים למלתיה דז' רקיעים לומר אל תחשוב שהוא ענין אחר מפסיק בין דרשת הרקיעים אלא מענינו הוא דאכתי לא סיימיה למלתא דרקיעים ויש להרחיב הדבר כי כל הרקיעים הם לצרכן של ישראל ומעון הוא למלאכים שאומרים בו שירה לכן סמך שהמלאכים חשים מלומר שירה ביום מפני כבודן של ישראל · ואם כן גם מעון משמש לכבודם של ישראל :

עיון יעקב

תפלוגתא אע"ג דנקט עמודים תחלה היינו במה דסיים פתח : **נכנס** שחרית ויוצא ערבית · עיין פירש"י ועפ"ז שמעתי בשם גדול א' לפי מה דאיתא בפיוט של ר"ה שביום ההוא יתקע בשופר גדול שהוילון מתגלגל ונעשה כשופר ובו יתקע לכך כתיב בזכריה י"ד והיה ביום ההוא לעת ערב יהיה אור כיון שנעשה מהוילון שופר וק"ל ועיין בברכות דף נ"ח ע"ב גבי כוכבא

ענף יוסף

לאו מחליש והוא סובל כל העולם כדכתיב וצדיק יסוד עולם הלכך אפילו אין בעולם כי אם צדיק אחד מעמיד העולם :

ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן · וכתבו תוס' במנחות דף ק"י ד"ה ומיכאל מדרשות חלוקין יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים ויש מי שאומר כבשים של אש והיינו דאמרינן בתפלת י"ח בעבודה ואשי ישראל ותפלתם וכו' וי"א דקאי אדלעיל והשב העבודה לדביר ביתך ע"כ · וגם אכם הרזים דף ט' כתב עד שלא חרב בהמ"ק היה מיכאל מקריב בדמותן קרבן ישראל לפני ה' ואחר החורבן א"ל הקב"ה לא תקריב לפני דמות קרבן שור וכשב ועז כי לא אכנס לירושלים כו' כי אם נפשות הצדיקים ותינוקות שלא חטאו והם עולים לריח נחוח ע"כ ובמדרש הנעלם א"ר חייא הקרבה זו אינה כשאר קרבנות אלא כאדם המקריב דורון לפני המלך ע"כ (הגר"א בפי' על יעלה ויבא) וכתב במ"ח סדר נשא בשם האר"י ז"ל שסוף ותענוג העוה"ב הוא שהמלאך מיכאל הכהן הגדול לוקח הנשמה

עץ יוסף

פעולים נבראים (נזה"ק) : **נכנס** שחרית · לתוך תיקו והאור נראה · ויוצא ערבית מתיקו ומתפשט למטה מן האור והרי העולם חשוך · וזהו חידושו למעשה בראשית בכל יום (רש"י) ותוס' הקשו על פרש"י ומפרשים איפכא נכנס שחרית בעולם וממנה אורה יוצאה · ויוצאת ערבית מן העולם ומסתלק אורה ולכך הכוכבים נראין ע"כ · ור"ל דומיא דאור השמש · דבלילה שהיא יוצא מן העולם נראים הכוכבים · כי אין מי שיחשיכם · אבל בשחרית כשהשמש יוצא על הארץ ובהירותו הגדול מכסה ומחשיך את אור הכוכבים כי קטן הוא ודל נגד אור השמש · כנר מפני אבוקה · הכי נמי קאמרי תוס' בוילון שיכנוס שחרית בעולם וממנו האורה יוצאת ומחשיך את הכוכבים · ובערבית יוצאת ומסתלק האורה

יד יוסף

א מנחות קי ע"א ועי' תוספות שם ד"ה ומיכאל : ב ע"ז ג ע"ב :

חדושי גאונים

בכל הגוף ובכל תנועותיו ופואי"ל ומצינו שרב פפא לא חלק כלל אלא בסתם אמר אין עצבות ועוד דרב פפא לקח לשון לפני הקב"ה שהוא שלשון שבראש הפסוק אשר בו לא הוזכר חדוה נראה אם כן דאין לחלק כלל אלא דאין עצבות כלל לפני המקום בשום צד והשיב לו המתרץ כי אינו מבין זה כי כשהקב"ה בכתי בראי ר"ל שהוא משגיח בשפלים והוא יושב ומשפיע על ברואיו אז עוז וחדוה

אהבת איתן

כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום וכו' א"ר לוי כל הפוסק מד"ת ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים. יתכן בסמיכות הענינים בשנבין טעמו של דבר דמאי מאכילין אותו גחלי רתמים ונראה שהוא ע"פ מ"ש בליקוטי ש"ס מהאר"י בטעם הגמ' דעונש של בעלי לשון הרע גחלי רתמים כי רתם בגימטריא ב' פעמים ש"ך והם דיני השכינה וכיון שפוגם בהם ע"כ מאכילין אותו מהם וידוע

גאון יעקב

הקן רק גלוי ונאמר מפיו ית' לא היה תקוה למהר הקן · וע"ז משני מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו ר"ל מקום מחשבת אל שהוא מסתרים וזהו המחשבה השיג הנביא ברוח הקדש ובעוה"ז לא ישובו מיד כי הידיעה שלו אמיתית ויפיה אריכות הגלות ואותו המחשבה שהוא בתכלית הסתר והעלם

המתורגמן. א) זינד שטיל ; שוויגען ·

א פסחים ג ע"ב ב"מ פג ע"ב : ב ע"ז ג ע"ב : ג שבת קמט ע"ב סוטה מ ב ע"א סנהד' קג ע"א :

בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו מ"ט [יומם] יצוה ה' חסדו משום דבלילה שירה עמי א"ד אמר ר"ל כל העוסק בתורה אבעוה"ז שדומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעוה"ב שדומה ליום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו וגו' · א"ר לוי בכל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים[א] שנאמר (איוב ל) הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם · ומנ"ל דאיקרי שמים שנאמר (דברים כו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים · מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית אגלים והדרה של סופה וסערה ומערה של קיטור וכולן דלתותיהן של אש שנאמר (ירמיה נ) (פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו) [(דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב] והני ברקיעא איתנהו הני בארעא איתנהו דכתיב (תהלים קמח) הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקטור רוח סערה עושה דברו אמר רב יהודה אמר רב (עד שלא בא דוד היו ברקיע וכשבא) דוד בקש עליהם רחמים והורידן לארץ אמר לפניו רבש"ע (שם ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע גצדיק אתה ה' לא יגור במגורך רע · ומנא לן דאיקרי שמים שנאמר (מ"א ח) ואתה תשמע השמים מכון שבתך · ערבות שבו צדק ומשפט וצדקה גנזי חיים גנזי שלום גנזי ברכה ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתידות להבראות וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים · צדק ומשפט דכתיב (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך · צדקה דכתיב (ישעיה נט) וילבש צדקה כשריון ·

רש"י

ביום : (מושך חוט של חסד ופו' · בע"ז פ"א וסם פירשו רש"י) : ומנא לן · דמעון איקרי שמים: מכון · לשון אוצר של מיני פורענות כדכתיב (משלי יט) נכונו ללצים שפטים: שבו אוצרות שלג וברד · כל אלו לפורעניות: עליית טללים רעים ועליית אגלים · לשון *) עוגל של מים (חולין מא.) ולשון אגלי טל (איוב לח) ולשון אגן הסהר (שה"ש ז) דהלמ"ד מתחלפת בנו"ן והם מים (חמים) העומדים ללקות פירות ותבואות: פתח ה' את אוצרו · למדת שיש לו אוצרות לפורענות : לא יגורך רע · לא יגור אצלך : רוחות ונשמות · חדא מילתא היא · וי"מ רוח היא הנשמה העשויה בדמות הגוף · נשמה נשימה אלוכ"ע בלע"ז : מכון · נכון כסאך והכסא בערבות הוא כדמפרש לקמן : וילבש צדקה כשריון · למדת

*) לפנינו איתא עוגה וע"ש ברש"י

מהרש"א

בלילה וכו' · מפורש פ"ק דע"ז]: שנאמר השקיפה ממעון וגו' · וכתיב ביה וברך את עמך ישראל וגו' היינו ע"י מלאכיו אשר דרים שם כמ"ש המלאך הגואל הוא יברך וגו' ויעקב אמר למלאך לא אשלחך כ"א ברכתני : אוצרות שלג ושל ברד וכו' · והם אוצרות של פורענות לייסר בהן את הבריות כפי' רש"י וע"פ המקרא דאיוב הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד וגו' אשר חשכתי לעת צר וגו' ושם כתיב מי הוליד אגלי טל וגו' דהיינו עליית טללים רעים ועליית אגלי וכו' שזכר כאן ואמר חדרי סופה וסערה וכו' ודלתותיהן אש וכו' שהם גם כן אוצרות של פורענות כמפורש (בישעיה כט) דכתיב מעם ה' צבאות תפקד וגו' סופה וסערה ולהב אש אוכלה ומייתי · שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב כך היא נוסחת הגמ' ועיין פרש"י אבל בגי' הע"י מייתי שנאמר פתח ה' אוצרו ויוצא כלי זעמו : [צדיק אתה ה' ולא יגור במגורך רע · מפורש בפ' חלק]: תשמע מן השמים מכון וגו' בתפלות של שלמה על הפורענות המתרגשות בעולם הוא דכתיב והאי קרא סמיך כמי דהפורענות היה שם במכון : צדק ומשפט מכון וגו' צדקה דכתיב וכו' · צדק וצדקה ב' ענינים הם דצדק למעט עושה עול וצדקה כמשמעו שנותן דבר ואינו חייב לתת לו

תוספות

למילתיה דז' רקיעים שהתחיל לפרש : אוצרות שלג · היינו שלג מרובה הבא בשטף ומוכן לפורענות אבל שלג סתם לטובה כדאמרינן בפ"ק דתעניות (דף ג:) מעלי תלגא לטורא מחמשא מטרי לארץ · וכתיב נמי כי כאשר ירד הגשם והשלג וגו' ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ וגו' (ישעיה נה): דוד בקש והורידן לארץ · הקשה הר' אלחנן הא כתיב בישעיה (שם) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ותירץ דכיון שמן העננים יורד נראית כיורד מן השמים (ולמאי (דפריך) [דפירשתי] ניחא) [ועוי"ל] דדוד הוריד המוכנין לפורענות אבל המרווים את הארץ נשארו למעלה :

חדושי גאונים

במקומו וכשהוא יושב בבתי גואי שהוא מקום המסתרים שמסתיר פניו והשגחתו אז הוא מביא הרעות על העולם ואם כן כשאמר הפסוק עוז וחדוה דוקא במקומו קאי ולא אריש א דקרא חזר והקשה לו א"כ לדעתך אין רע ובכי בא לעולם בכוונה ראשונה אלא כשהקב"ה יושב

אהבת איתן

מ"ש עוד הארי"י כי שכינה הוא סוד ש"ך אדני והנה כמו שבעל לה"ר פוגם בדיבורו כן פוגם המפסיק בד"ת בדברי שיחה כי העוסק בד"ת הוא גורם יחוד בשכינה ומיתוק הש"ך דינים והפוסק הוא נרגן מפריד אלוף ולכן מאכילין גחלי רתמים כי גורם שתגברות ב' פעמים ש"ך דינים ואיתא בגמרא דהעוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו והיינו שממתק הש"ך דינים ולכן סמך לדר' לוי:

גאון יעקב

לזה המחשבה התקשר הנביא את נשמתו והשיג אריכות הקץ שיהיה וע"ז היה בוכה הנביא אח"כ מקשה השכל איך יכול להיות שהנביא יקשר נשמתו ואז יהיה עצב הלא בנבואה צריך להיות שמחה וכנגן המנגן ואין הנבואה שורה מתוך עצבות וזהו קושיות הש"ס והאמר רב פפי אין עצבות לפני הקב"ה ר"ל לאותם המלאכים המשמשים לפני המקום אשר הם בעולם האצילות ומשם יושפע שפע לנביא וזהו אין

עיון יעקב

כוכבא דשביט נראה עיקר כפירש"י כאן ולא כפי' התוספות : הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום · אפשר לומר ע"ד דאיתא בברכות וסוף מנחות כל העוסק בתורה בלילה כאילו הקריב תמידין לכך הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום ובחסד ואמת יכופר עון אמת זו תורה דכתיב אמת קנה ואל תמכור ועוי"ל ע"ד דאיתא בסוכה דף מ"ט תורה לשמה זו תורה של חסד והיא תורה שלמד בלילה משא"כ ביום שכל העולם רואין ושומעין לכך נמשך עליו חוט של חסד ביום חכמת אדם תאיר פניו : כל הפוסק מד"ת · מתיבת כל אתי לרבויי אפילו אם הוא ת"ח שיחתן ג"כ צריך לימוד אפ"ה אין לו לפסוק מד"ת ממש שנמשלה למים ולחם לכך מדה כנגד מדה שורש רתמים לחמם : עד שלא בא דוד היו ברקיע וכשבא דוד ביקש עליהם רחמים והורידן לארץ אמר לפניו רבש"ע כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע וכו' · וקשה למה לא הורידן שום אדם אחר רק דוד דוקא ושמעתי ממו"ח הגאון מהר"ו נר"ו שאמר ע"פ מה דאיתא בתנחומא הובא בילקוט מלכים י"ח דף לג ע"ב רמז רי"ג דורו של דוד אר"י דסיכנין בשם ר' לוי אפילו תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש התורה במ"ט פנים טהור וכמ"ט פנים טמא ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלים ולפי שהיו בהם דלטורין הוא שדוד אמר נפשי בתוך לבאים לוהטים אלו דואג ואחיתופל שהיו לוהטים אחר לשה"ר באותו שעה אמר דוד רומה על השמים אלהים סלק שכינתך מביניהם עכ"ל וכבר ידוע הפלוגתא אי עיקר שכינה בתחתונים או בעליונים ובזה מתורץ קודם שבא דוד היה יכול להיות אוצרות של שלג למעלה כי עיקר השכינה היה בתחתונים עד שבא דוד שאמר רומה על השמים אלהים לכך הוריד לאוצרות שלג וקטור כדי שלא יגור במגורו רע · ול"נ לומר ע"ד דאיתא בשבת פ' במה בהמה דף נו אמר רבי יונתן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו אפשר חטא בא על ידו ושכינה עמו אלא מה אני מקיים מדוע בזית דבר ה' לעשות הרע שביקש לעשות ולא עשה ע"כ וצ"ל הטעם דאילו עשה דוד הרע ממש לא היה השכינה עמו כדכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע וא"כ לכך בא דוד והורידן שהיה ירא לנפשו כיון שאמר לו הנביא מדוע בזית דבר ה' לעשות הרע שיטעו לומר שעשה

ענף יוסף

ומקריבה על המזבח לקרבן לפני ה' ושמחה ותענוג זה לא שזפתו עין רואה עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ובש"ע של הגאון מוהר"ר זלמן שניאור כתב בסימן ק"ד ואשי ישראל (טור בשם המדרש) הן נשמות הצדיקים שמקריב מיכאל שר הגדול על המזבח של מעלה ולמטה הן הקרבנות שמקריבין הצדיקים ומוסרים נפשותיהם להקב"ה על כל דבור ודבור היוצא מפיהם המכונה בשם מזבח באהבה רבה הבאה אליהם מלמעלה על ידי מיכאל שר החסד וזו היא תפלה הנקרא עבודה שבלב והקרבנות אלו שהן באש השתלהבות נקראות אשי ישראל ובתפלתם הוא גוף התפלה שהן תיבותיה עכ"ל : מאבילין אותו גחלי רתמים · מדה כנגד מדה שגחלי רתמים אמצעי בין אש שהוא טמון ממש ובין הפועל שהוא השלהבת ממש כן הוא שהתחיל להפיח מעט אור שלהבת התורה ופסק באמציעותה ונשארה באמצעית שלימותה על כן עונשו בגחלי רתמים: אמר ר' לוי כל הפוסק מד"ת ועוסק בדברי שיחה כו' · כוונת רבי לוי פשוטה לפי שהיה קשה לו לפרש כמשמעו שפירש שיח עשב כמו שיח השדה איך כתוב הקוטפים מלוח עלי שיח שהמלוח הוא מהעשבים הקשים שלא יאמהו זולת במקום קשה הדומה למליחה שלא יעשה פרי ועשב כמ"ש רד"ק ואיך תאמתנה עשבות השדה שם גם למה כתב עלי שיח לכתוב הקוטפים מלוח לבד לכן חשב רבי לוי הנ"ל לפי שאיוב פתח המאמר שם · ועתה שחקו עלי צעירים וכו' והרבה לגנותם ולבזותם אמר עליהן כן בדרך מליצה שלא למדו הרבה חכמה ובעת דעתם איזה ידיעות מהתחלת המלמד יפסקו מלמוד יותר והתעסקו בדברים בטלים ובקניני עולם ועל זה גדול יהיה ענשם ולא תוכל נפשם להסתפח בנחלת ה' אחרי מותם ואמר כי מלות כנוי לחכמה (כמו שנמצא כנוים רבים לחכמה כמ"ש המליץ הגדול הרב מוהר"ר הירץ וויזל) לפי שלומת בקשיות וכן החכמה לא תמצא כי אם אחרי יגיעה והשקדת העיון רב ושיח מגזרת שוח ופי' ענין מעשה הדיוט כמו כי שיח וכי שיג לו (מ"א יח כד) וכמוהו ואמר איוב שהצעירים המה אנשים הקוטפים עסק החכמה עלי שיח ועונשם גחלי שרשי רתמים (הוא שם מקום עונש

עץ יוסף

נראין הכוכבים · והא שהיה צריך בעל המאמר לומר שהוילון עושה מעשה שמש היינו לדעתו קודם הנץ ולאחר הנץ וביומא דעיבא שאין השמש בעולם (ואפ"ה אין הכוכבים נראים) ומי יאיר לנו מאיר · ע"כ אמר שאז הוילון מאיר ביום ומחשיך הכוכבים · ובלילה אין השמש ואין ווילון ע"כ הכוכבים נראין (אי הים) :

המתורגמן · א) פפרימען האלץ ·

רש"י

אלא בדרך צדקה: גנזי שלום דכתיב ויקרא לו ה' שלום וכו' · דשמו של הקב"ה נקרא שלום נלמד מהאי קרא פ"ק דשבת כמפורש שם ואמר גנזי ברכה דכתיב ישא ברכה מאת ה' וכו' ולא הביא האי קרא לעיל גם לענין צדקה דכתיב בסיפיה וצדקה מאלהי ישעו משום דלא כתיב ביה השם המיוחד השוכן בערבות ואמר נשמתן של צדיקים שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה וגו' ענין זה מפורש פ' שואל ע"ש ואמר ונשמות וכו' שנאמר כי רוח מלפני יעטוף וגו' דבר זה מפורש פרק כל היד ואמר ושל שעתיד וכו' שנאמר גשם נדבות תניף וגו' מפורש פרק רע"ק ואמר שם אופנים וכו' מלך אל וכו' שנאמר סולו לרוכב

שעמו שרויה צדקה: ויקרא לו · קראה אלו: רוח מלפני · אלמא לפניו הם: גשם נדבות וגו' · במתן תורה כתיב שילתה נשמתם שנאמר (שה"ש ה) נפשי יצאה בדברו · והניף עליהם טל והחיין שנאמר גשם נדבות תניף וגו' והאי קרא במתן תורה משתעי בספר תהלים במזמור יקום אלהים יפוצו אויביו: בבתי גואי · נהורא עמיה שרי: במופלא ממך · במופרש ומובדל ממך שלא רצה הקב"ה לגלות לך: לאותו רשע · נ"נ: עליו: לשון נקיה הוא כלומר על עצמו ולא עלי: רגלי החיות · עובי פרסותיהן: קרסולי · אסתוירא קבילי"א בלע"ז: שוקו · הוא העצם הנמכר עם הרגל: רכובי · הוא

תוספות

בן בנו של נמרוד הרשע · לא שהיה מזרעו שהרי כתיב וכוש ילד את נמרוד [ולא מצינו אותו מזרע כוש] אלא על שם מעשיו שמלך גם הוא בשנער ושלח ידו בישראל כמו שנמרוד שלח ידו באברהם: ורגלי החיות כנגד כולם · יש מגיהים בקדושתא שיסד הקליר היינו רגלי החיות גם מיסוד הקליר וחיות אשר הנה מרובעות נראה דבד' חיות הנושאות את כסא הכבוד משתעי וא"כ קרני החיות כנגד כולם דנקט הכא

גמרא

גנזי שלום דכתיב (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום. גנזי חיים דכתיב (תהלים לו) כי עמך מקור חיים · גנזי ברכה דכתיב (תהלים כד) ישא ברכה מאת ה' · ונשמתן של צדיקים דכתיב (ש"א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך· רוחות ונשמות שעתידות להבראות שנאמר (ישעיה נז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי · [א]וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים דכתיב (תהלים סח) גשם נדבות תניף אלהים · ושם אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת וכסא הכבוד ומלך אל חי (וקיים) רם ונשא שוכן עליהם [בערבות] שנאמר (שם) סולו לרוכב בערבות ביה שמו ומנא לן דאיקרי שמים (א"ר אבהו) אתיא רכיבה רכיבה כתיב הכא סולו לרוכב בערבות וכתיב התם (דברים לג) רוכב שמים בעזרך · וחשך ענן וערפל מקיפין אותו שנאמר (תהלים יח) ישת חשך סתרו וגו' · ומי איכא חשוכא קמי שמיא והא כתיב (דניאל ב) הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא· לא קשיא הא [דף יג ע"א] [ב]בבתי גואי הא בבתי בראי · ואמר רב אחא בר יעקב עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות שנאמר (יחזקאל א) ודמות על ראשי החיה רקיע עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך אין לך רשות לדבר שכן כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשת[א] התבונן אין לך עסק בנסתרות:

ט שם תניא [ג]אמר רבן יוחנן בן זכאי מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע בשעה שאמר (ישעיה יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע [ד]שהמריד את כל העולם כלו עליו במלכותו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה דכתיב (תהלים צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה וגו' והלא מן הארץ ועד לרקיע מהלך ת"ק שנה ועוביו של רקיע מהלך ת"ק [שנה] וכן בין כל רקיע ורקיע למעלה מהן חיות הקודש ורגלי החיות כנגד כולן וקרסולי החיות כנגד כולן ושוקי החיות כנגד כולן ורכובי החיות

מהרש"א

בערבות ביה שמו לפי ענינו הל"ל יה שמו אבל רמז בזה ע"ש כי ביה ה' צור עולמים וע"כ אמר סולו לרוכב בערבות שהוא למעלה מכל הברואים שנבראו ביה: במופלא ממך בל תדרוש ובמכוסה וכו' · הכפול בזה נראה שרמז אכל ה"מ דמתני' במופלא היינו במעשה המרכבה מה למעלה ומה למטה וכו' אל תדרוש ובמכוסה ממך גם במעשה בראשית אל תחקור מי שאינו בקי בטבעי מעשה בראשית אך במה שהרשית התבונן אמר התבונן בלשון צווי כמו שאמרו החוקרים והפלסופים דיש לאדם לחקור על מציאתו מתוך הברואים שבעולם ואין לך עסק בנסתרות דהיינו בסתרי עריות כדאמרינן לעיל: אדמה לעליון וכו' · לעיל מיניה כתיב כי האי גווכא ואמרת בלבבך השמים אעלה וגו' אבל אפשר לפרש על רקיע ראשון משא"כ הכא דכתיב אדמה לעליון וגו' כמו שהשיב לו על זה והלא מן הארץ עד לרקיע וכו' ובין כל רקיע ורקיע וכו' למעלה מהן כסא הכבוד וכו': שהמריד כל עולם כולו עליו וכו' · כמ"ד בפרק כיצד מעברין[א] אמרפל שמו ונקרא שמו נמרוד שהמריד וכו' והיינו בדור הפלגה כפירוש רש"י בחומש ונבוכדנצר לאו בן בנו היה כמ"ש התוס' אלא ע"ש שזה נ"נ אמר אעלה על במתי עב וגו' ונמרוד שהמריד במלכותו את דור הפלגה אמר נ"כ לעלות לשמים כמ"ש הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים וגו' כמפורש בפרק חלק נעלה ונכנו בקרדומות וכו' ע"ש והתוספות פירשו בע"א: ורגלי חיות כנגד כלן וכו' · עיין מה שפירשו בתוספות ע"פ הקליר ול"ל ח' אוירים היינו מהארץ עד לשמים אויר א' וז' רקיעים וששה אוירים בין הרקיעים הרי י"ד וכף רגל ת"ק חשיב ליה אויר והרי ט"ו פעמים ת"ק מיהו הא דאמר הכא רגלי החיות כנגד כולן וכו' משמע כנגד כל הכי ת"ק דנקט ול"ל כף רגל חיות לאו

עיון יעקב

הרע ממש והא דשכינה עמו לפי שהקב"ה גר עם רע שהרי אלו גם אומרות שלג וקטור לכך הוצרכו כדי שלא יגור במגורו רע מזה ידעו כולם שגם הוא לא השא וק"ל: מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע · אע"ג דכתיב אל תען כסיל כאולתו היינו דווקא אדם אין להשיבו משא"כ בת קול שאני: ב"ב של נמרוד הרשע · שדומה לו בכל מילי במרידתו בהקב"ה והשליך א"א בתוך כבשן האש והוא השליך לחמ"ו בתוך כבשן אש ויש לך לדמות לרשע שכמותך ולא לאל עליון וזה שאמר אל ירכתי בור ולא לגיהנם עצמו כי לאו כל רשע

עין יוסף

ט שהמריד · היא עצה לאנשי דור הפלגה לבנות מגדל להלחם בצבא השמים שהוא היה מלך בבל כדכתיב (בראשית ז) ותהי ראשית ממלכתו בבל (רש"י פסחים לד): עליו לשון נקיה היא כלומר על עצמו ולא עלי ובפסחים שם הגירסא בגמרא עלי: מן הארץ עד לרקיע מהלך ה' מאות שנה · שארכו של עולם כמדת גובהו כדכתיב אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו' (לעיל דף יב ע"א) ופרש"י על הארץ ולמקצה השמים על הארץ היה ומגיע לשמים · אלמא עולם מהלך חמש מאות שנה (רש"י שם):

ענף יוסף

עמוס הנפש אחרי מות האדם אשר קראו גיהנם כמאמר (ערכין טו ע"ב) גחלי רתמים היינו גיהנם ולכן אמר החכם רבי לוי הנ"ל מאכילין אותו גחלי רתמים ולא אמר שרפי רתמים למען הפיק רצונו מענין שכר ועונש הזה והוא שאחרי מות הגוף לא יהיה להם דבקות בקניני העולם והכות תעלה אל האלהים לא תהיה להנפשות האנשים ההם דביקות באלהים ובחכמה והעונש הזה יהיה פרי מעשיהם בתבל ורבי לוי הנ"ל פי' לאמם פרים כמו

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה שהמריד · בפרק כיצד מעברין (נג ע"א):

יד יוסף

א שבת פח ע"ב:
ב לעיל ה ע"ב:
ג פסחים לד ע"א:
ד עירובין נג ע"א:

חדושי גאונים

בבתי גואי דהיינו כשהקב"ה מסלק השגחתו והלא אפי' כשהוא משגיח עלינו שעושה רעות בכוונה ראשונה ובחיוב ולא בדרך עונש ויסורים בשלילה כי הוא עצמו קרא לבכי ולמספד והכתוב מגיד כי קרא הקב"ה בכוונה לבכי ועשה הרעות והביאן על ישראל בהשגחה מכוונת והשיב כי שאני תרבן בהמ"ק כי הנה הפסוק שהיינו בו היה מדבר על הרעות הבאות על ישראל כמו שאמר כי נשבה עדר ה' ואלה הרעות הוא שיסלק שכינתו מהם ומצאוהו צרות רבות ורעות אבל חורבן בהמ"ק היה ע"ד

אהבת איתן

אמר ריב"ז מה תשובה השיבו בת קול לאותו רשע בשעה שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצאת בת קול וא"ל רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע וכו' · וכתבו התוספות בן בנו של נמרוד לאו דוקא שהרי כוש ילד את

גאון יעקב

עצבות לפני הקב"ה להמלאכים שהם לפני הקב"ה שנאמר עוז והדוה במקומו ר"ל להשיג מקומו של עולם צריך עוז וחדוה ולא קאי אכבודו ית' בעצמו רק על האצילות שהם לפני הקב"ה וא"כ איך השיג ירמיה הנביא

המתורגמן. א) וואש דיר איזט ערלויבט.

[א] מהרש"א ד"ה סבי בסנהדרין (יז ע"ב) :

וחיות אשר הנה מרובעות לכסא כף רגל חמש מאות וחמש עשרה ומותקים הוא"ו ואומרים שכן עולה לפי חשבון שבכאן למנין ז' רקיעים וח' אוירים הוא ע"ו פעמים ת"ק והיינו מנין ישרה. ש"ר ת"ק וי"ה לסימן שיש בו ע"ו פעמים ת"ק ובחנם מחקוהו שיסד דבריו ע"פ ירושלמי דהרואה א"ר לוי מן הארץ ועד לרקיע מהלך ת"ק שנה א"ר ברכיה ורבי חלבו גדול מדת רגל אחד כמנין ישר"ה ראה כמה הוא גבוה למעלה מעולמו וכו' משמע [כמנין שיסד] ת"ק ע"ו וכן כל דבריו שיסד ע"פ ירושלמי והיה מניח שטת תלמודנו כדי לאחוז שטת תלמוד ירושלמי שהוא היה תנא והוא היה ר' אליעזר בר"ש דקרו עליה *)קרא מכל אבקת רוכל תנא קרובץ ופייטן(ויקרא רבה פ"ל)ובימיו היו מקדשים ע"פ הראיה שמעולם לא ייסד רק קרובץ מיום(אחד)[ראשון]:אין מוסרין ד"ת לעובד כוכבים · הקשה הרבי אלחנן תפוק ליה דעובד כוכבים העוסק בתורה חייב כו' כדאי' בפ' ארבע מיתות(סנהדרין נט.)עובד כוכבים העוסק בתורה חייב כו' והמלמדו עובר על ולפני עור לא תתן מכשול וכי תימא בז' מצות דידהו דאינו חייב כדקאמר גמ' התם והא אמרינן התם דמצוה ללמדם ונפקא ליה מהאי קרא (ויקרא יח) אשר יעשה האדם וחי בהם כהן ולוי לא נאמר אלא אדם שאפי' גוי ועוסק בתורה וכו' וי"ל דהיינו קודם שניתנה תורה אבל לאחר שניתנה התורה והתירם להם ילפינן מהאי קרא דאף ז' מצות אסור ללמדם · בספר אחר מצאתי תירוץ אחר וז"ל י"ל דהכא מיירי אפילו היכא דאיכא גוי אחר שרוצה ללמדו דליכא לפני עור לא תתן מכשול כדאמרינן בע"ז (ו:) המושיט כוס יין לנזיר עובר על לפני עור לא תתן מכשול והני מילי דקאי בתרי

*) בפסיקתא ועי' בהרא"ש ברכות פ"ד סימן כא :

מהרש"א

הם קרני השור שבכסא דבשאר החיות לא שייך קרני : אל ירכתי בור וכו' · ר"ל נשמתו אל שאול שהוא גיהנם תורד וגופו אל ירכתי בור לא קאמר אל בור אלא אל ירכתי בור כמפורש בקרא ואתה השלכת מקברך וגו' שלא יהיה נקבר בקברו אך שיהיה נשלך מחוץ לבור דהיינו לירכתי בור : [ראשי פרקים וכו' · פרש"י ראשי פרשיות שבה עכ"ל ר"ל ראשי פרשיות שבמעשה מרכבה דיחזקאל כדלקמן עד ואראה מסרינן ראשי פרקים וכו'] : אלא לאב"ד וכו' · היינו ליחיד בדורו ויש לדקדק דהיאך אר"י בסמוך לר"א תא אגמרך במעשה מרכבה והא ר"א לא היה אב"ד וללישנא דקאמר וכל מי שלבו דואג ניחא דר"א ודאי לבו דואג היה אבל להאי לישנא בתרא דקאמר והוא שלבו דואג דבעי תרתי קשה דר"א לאו אב"ד היה וי"ל דכולה מלתא דהכא לא איירי אלא דגם במי שאין חכם ומבין מדעתו דמ"מ באב"ד ולמי שלבו דואג מוסרין לו ר"פ אבל מי שחכם ומבין מדעתו מוסרין לו גם מעשה מרכבה גופה ור"א דלקמן חכם ומבין מדעתו היה והכי מוכח מתוך הסוגיא:אין מוסרין ד"ת לעובד כוכבים וכו'·לא קאמר אין מלמדין תורה לעובד כוכבים דהא ודאי בז' מצות דידהו מלמדין אותן ובשאר מצות התורה עובד כוכבים הלומד אותם חייב אלא דהכא נלמד מעניינו דאין מוסרין לעובד כוכבים היינו טעם וסוד המצות ואפי' בז' מצות שלהם אין מוסרין להם סודן וטעמן וע"ז מייתי ליה מקרא דכתיב מגיד דבריו ליעקב וגם טעם חקיו ומשפטיו וגו' דהיינו חקים ומשפטים של דת האלהית ולא כן עשה לכל גוי דגם משפטים ודת הנימוסית שלהם שחייבים לקיים שהדינין הוא א' מז' מצות שנצטוו בני נח מ"מ בל ידעום טעמם וסוד הענינים ובזה יתיישב קושיית התוס' בשם ר"א : א"ל לא קשאי וכו' · מכאן תשובה לאותן אנשים שבדור הזה שמבלים כל ימיהם בחכמת הקבלה גם בילדותם ואם החכמה ההיא חכמת הקבלה אינו נוגעת במעשה מרכבה לא ידענא למה לא הוזכרה זו החכמה בשום מקום לא במשנה ולא בתלמוד ובתוספתא ובמכילתא ובספרא ובספרי ולפי הנראה שחכמה זו נוגעת למעלה ממעשה מרכבה ויותר ראוי להסתירה ולא לגלותה ובפ"י יוחסין אמרתי בזה שיש למחות ביד הדורשים בחכמה זו ברבים גם בסוד השם ע"ש : אי זכאי גמירנא מר"י רבך וכו' · גם מזה ראינו שהיו מרחקין עצמן מללמוד גם ללמד חכמה זו ובקל דחה ר"א את ר"י שא"ל לא קשאי ולרבי אסי דחה וא"ל אי זכאי וכו' ורב יוסף דחה סבי דפומבדיתא מללמדן וא"ל דתנינא בהו דבש וחלב וגו' : סבי דפומבדיתא וכו' א"ל נגמור לן מר מעשה מרכבה וכו'· סבי דפומבדיתא מפורש בסנהדרין [א] שהם רב יהודה ורב עינא ור"ל ניגמר לן היינו לכ"א ביחידות כדתנן במתני' דאפי' לחכם ומבין מדעתו

החיות כנגד כולן ירכי החיות כנגד כולן וגופי החיות כנגד כולן וצוארי החיות כנגד כולן וראשי החיות כנגד כולן וקרני החיות כנגד כולן ולמעלה מהן כסא הכבוד ורגלי כסא הכבוד כנגד כולן וכסא הכבוד כנגד כולן (ולמעלה מהן) מלך אל חי וקיים רם ונשא שוכן עליהם ואתה אמרת אעלה על במתי עב וגו' אך אל שאול תורד אל ירכתי בור : [ולא במרכבה ביחיד] תני ר' חייא אבל מוסרין לו ראשי פרקים (וא"ר חייא) [א"ר זירא] אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין ולמי שלבו דואג בקרבו · איכא דאמרי והוא שלבו דואג בקרבו · אמר רבי אמי אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו ה' דברים (ישעיה ג) שר חמשים · ונשוא פנים · יועץ · וחכם חרשים · ונבון לחש · ואמר רבי אמי אין מוסרין דברי תורה לעובד כוכבים שנאמר (תהלים קמז) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום : אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר תא אגמרך מעשה מרכבה א"ל אכתי לא קשאי כדקש נה נפשיה דר' יוחנן א"ל ר' אסי תא אגמרך מעשה מרכבה א"ל אי זכאי גמירנא מרבי יוחנן רבך רב יוסף הוה גמיר מעשה מרכבה וסבי[א] דפומבדיתא הוו תנו מעשה בראשית אמרו ליה ליגמרן [מר] מעשה מרכבה אמר להו אגמרתינן אתון מעשה בראשית אגמרוה בתר דגמרוה אמרו ליגמרן מר מעשה מרכבה אמר להו תנינא בהו (שה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך דברים שהן מתוקים מדבש

עלם הירך הסמוך לשוק: ירך · הוא עלם הקולית התקוע במתנים : (אבל מוסרין לו וכו' · ר' חייא חוזר על המשנה שאמר ולא במרכבה ביחיד) : ראשי פרקים · (סימני) ראשי פרשיות שבה: שלבו דואג· ואינו מיקל את ראשו : ואית דאמרי והוא שלבו דואג (עליו)· תרתי בעינן : סתרי תורה · כגון מעשה מרכבה וספר יצירה ומעשה בראשית והיא ברייתא:לא קשאי · לא זקנתי ובעינן לבו דואג : מעשה בראשית ומעשה מרכבה · ברייתות הן : כנשונו

חדושי גאונים

פלא לפי שבית גדול וקדוש ונורא מאד כמוהו לא היו יכולים האויבים להכנס בו אלא שהקב"ה עצמו נתן להם כח וכשהרעות הבאות בעולם הן ע"ד הפלא כמו שאמר ותרד פלאים הקב"ה עצמו בהשגחה מביא אותן וזה כי כמו שבהסתלק השגחתו מן השפלים יאסוף הודו כלו אל העליונים שהם בני מקומו כן בית המקדש הוא עצמו חשוב כמו העולם העליון כי גם הוא סבת קיום והעמדת המציאות כלו וזהו שאפילו מלאכי השלום ויל' כי המזבחות שהיו בפנים לעקו בהיותם חוצה והמלאכים שהיו של

אהבת איתן

נמרוד ולא מליכו אותו רשע מזרע כוש אלא על שם מעשיו וכו' · וכתב הט"א דלא יתכן זה שעל שם מעשיו יקרא בן בנו דלא שייך לקרוא בן בנו אא"כ הוא מזרעו ואין זה מוכרח דהרי מצינו דאפילו בן קוראו על שם מעשיו כדאיתא בב"ב (דף קט ע"ב) אקרא דכתיב גבי יהונתן בן גרשם בן מנשה וגו' והלא בן משה הוא אלא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה וקאמר מכאן א"ר

גאון יעקב

בנבואתו אותו המקום המסתרים בעלבון ובכי ומשני הא בתי בראי גוואי הא בתי בראי וביאור זה כי כבר הסכימו המקובלים וכן הרמב"ם ז"ל כי להדבק בשכינה צריך מדרגות מדרגות בראשון לדבק בשכלים הנבדלים הם המלאכים השומרים משמרת ה' ושם יש מסערא דמאלא

עיון יעקב

זוכה לגיהנם מיד אלא נידון בכף הקלע כמבואר בספרי מוסר : **אלא** לאב"ד לאו במינוי אב"ד דוקא קאמר דהא ר"א לא היה אב"ד אלא כל שואלין אותו דבר הלכה בכל מקום שראוי למנותו לאב"ד כדאיתא בשבת פרק אלו קשרים וכיון שנתמלא כריסו בתורה הנגלה ולבו דואג שהוא ירא ה' אז מותר למסור לו ראשי פרקים ועיין במהרש"א : **אין** מוסרין ד"ת לעובד כוכבים·עיין בתוס' ומהרש"א מ"ש בזה ול"נ דמעיקרא לק"מ מדקאמר הלשון אין מוסרין ד"ת ולא קאמר אין לומדין ד"ת לעובד כוכבים אלא ודאי דמותר ללמוד עמם שבע מצות דידהו אבל למסור להן בכתב ככתוב בתורתנו זה ודאי דאסור כי אותיות התורה הן שמות של הקב"ה ויש בהם קדושה ואין למסור אותם לעובד כוכבים וכהאי גוונא מבואר להדיא בזוהר פ' אחרי מות דף ע"ג ע"ד דפוס אמשטרדם : **דברים** שהם מתוקים כדבש וחלב · מדמה לדבש וחלב שהאוכל הרבה מהם גורם הקאה והשלשול כדכתיב במשלי כ"ה דבש מצאת אכל דיך פן תשבעהו והקאתו רק מעט מהם הוא טוב לאכול כן סתרי תורה אין לעיין וללמוד בהם יותר מדי רק הראשי פרקים בעלמא וכן קראתי בהגדות אלו :

ענף יוסף

כמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה יא יט) כי השכר ועונש שמה פרי מעשה האדם בתבל טוב או רע ופי' שורש רתמים פרים וענשם · (ספר העוין) :

ט אין מוסרין ד"ת לעובד כוכבים · הקשה בתוספות תיפוק ליה דעובד כוכבים העוסק בתורה וכו' והמלמדו כדי לגמירו עובר אלפני עור וכו' · ונראה לתרץ מדלא קאמר אין מוסרין תורה לעובד כוכבים אלא אמר דברי תורה משום דאיירי מתורה שבע"פ דנלמוד מדכתיב מגיד דבריו ליעקב הוא תורה שבע"פ דכתיב דבריו וכתיב התם ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית דקאי על תורה שבע"פ וחקיו ומשפטיו קאי אתורה שבכתב ואם כן יש חלוק בין בכתב לבעל פה העוסק בתורה וכו' היינו בכתב אבל תורה שבע"פ אינו ה"מ ולכך למד דאין מוסרין אף דברי תורה שבע"פ שנקרא דבר מגיד דבריו ליעקב כו' חקיו ומשפטיו לישראל · (רמת שמואל) :

המתורגמן . א) דיא אלטע לייט .

מדבש וחלב יהיו תחת לשונך · רבי אבהו אמר מהכא (משלי כז) כבשים ללבושך (אל תקרי כבשים אלא כבושים) דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך אמרו ליה תנינן בהו עד (יחזקאל ב) ויאמר אלי בן אדם אמר להם הן הן מעשה מרכבה מיתיבי עד היכן מעשה מרכבה ר' אומר עד וארא (כעין חשמל) בתרא ר' יצחק אומר עד החשמל עד וארא מגמרינן מכאן ואילך מסרינן ראשי פרקים איכא דאמרי עד וארא מסרינן ראשי פרקים מכאן ואילך אם הוא חכם מבין מדעתו אין אי לא לא · ומי דרשינן בחשמל והא ההוא ינוקא [דהוה]דדריש בחשמל ונפק נורא (מחשמל) ואכלתיה שאני ינוקא דלא מטא זמניה (דלאו אורח ארעא דדריש) · אמר רב יהודה (אמר רב) [א]ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה (עלה לעליה) והעלו לו(שם) ג'מאות גרבי[א] שמן וישב בעליה ודרשן · ת"ר מעשה בתינוק [אחד] שהיה קורא בבית רבו בספ' יחזקאל והיה מבין בחשמל יצתה אש מחשמל ושרפתו בקשו (חכמים) לגנוז ספר יחזקאל אמר להם (רבי יהושע בן גמליאל) [חנניה בן חזקיה] אם זה חכם כולם חכמים הם מאי חשמל [א"ר יהודה] [דף יג ע"ב] חיות אש ממללות במתניתא תנא [ב]עתים חשות[ב] עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות ובשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות (יחזקאל א) והחיות רצוא ושוב מאי רצוא ושוב אמר רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן · מאי כמראה הבזק א"ר יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים·(שם) וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון וגו' להיכן אזל א"ר יהודה אמר רב שהלך לכבוש את כל העולם לפני נבוכדנאצר הרשע וכל כך למה כדי שלא יאמרו

רש"י

כבשונו של עולם · סתרו של עולם כמו ריסא בכבשא (חולין לג:) בהדי כבשי דרחמנא למה לך (ברכות י.) ממנו ילאו כבוסים (מכות כג:): תנינן עד ויאמר אלי וגו' · כבר שנינו עד ויאמר אלי [בן אדם עמוד על רגלך]: הן הן מעשה מרכבה · אם עד כאן שניתם הכל שניתם ששני מקראות הללו שהן וארא כעין חשמל וגו' כמראה הקשת וגו' הן הן שהקפידו עליהן חכמים מלדורשם שהם המדברים בצורת מראה שכינה: מיתיבי · גרסינן ולא גרסינן מי הוה מעשה מרכבה עד הכא: עד וארא כעין חשמל · ולא הוא בכלל: עד החשמל · עד אותה תיבה והיא בכלל[לדרוש]:עד וארא מגמר גמרינן · כלומר ה"ק עד היכן מעשה מרכבה שנתנו לדרוש עד וארא או עד החשמל ומשם עד ויאמר הן הן מעשה מרכבה שהקפידו עליהן חכמים (וכש"א ג"א א"ל לגמור מר עד ויאמר אלי בן אדם א"ל הן הן מעשה מרכבה ומי הוי מעשה מרכבה עד הכא ותו לא והתניא עד היכן מעשה מרכבה עד כאן): לגנוז ספר יחזקאל · שיש בסופו בקרבנות דברים שסותרין דברי תורה: גרבי שמן · להדליק: והיה מבין בחשמל · לדרוש מהו: חיות אש · כשהן ממללות אש יולא מדיבורם: רצוא ושוב · מוליאות ראשם מתחת רקיע הנטוי למעלה מראשיהן וחוזרות ומכניסות אותן ממוראת השכינה במהירות כרילה ושיבה של להב היולא מפי הבזק: מפי הכבשן · ששורפין בו אבנים לסיד ובזק לשון שברי חרסים הוא שהאור יולא מבין אבן לאבן כדתנן בעירובין (קד.) בוזקין מלח ע"ג הכבש שלא יחליקו הכהנים: מבין החרסים · דרך מזקקי הזהב לנקוב כלי חרס נקבים נקבים וכופין אותו ע"ג גחלים שהזהב נתון בהם בתוך כתישת חרסית של לבנה על גבי חרס והלהב יולא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים ותמיד הוא יולא ונכנס: מן הצפון · מבבל שהוא בלפון שנאמר מלפון תפתח הרעה (ירמיה א): מאי בעיא התם ·

תוספות

עברי דנהרא שבלאו נתיתנו א"א להביא אליו אבל אי לאו הכי אינו עובר על לפני עור ה"נ אפי' במקום שגוי אחר רולה ללמדו דליכא לפני עור מ"מ אסור משום מגיד דבריו וגו' (תהלים קמז*)) : והחיות רלוא ושוב · פר"ח לפי שהן מגהלים עוממות ודרכן לדמות לשאר פרפים ולהוליא להבה והגילון חוזר והיינו רלוא ושוב:

שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו · היינו דאמרינן בגטין (נו:) כל המילר לישראל נעשה ראש כלומר כבר נעשה ראש קודם שמלר להם דבענין אחר אי אפשר להיות מילר לישראל שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו :

*) וע' שמ"ר פ"ל במעשה דעקילס ואדריינוס :

מהרש"א

אין דורשין אלא ליחיד וא"ל תנינא בהו דבש וחלב תחת וגו' רישא דקרא נופת תטופנה שפתותיך הדרש נקרא כלה בכ"מ ואמר נופת תטופנה שפתותיך בתורה בדרש כלה אך הוי זהיר שיהיו דבש וחלב וכו' שהן סודות מעשה מרכבה יהיו תחת לשונך ולא ילאו מחוץ לשפה להשמיע לרבים ור"א אמר מהכא כבשים ללבושך וגו' כבר מפורש בכ"מ שכל ספר משלי משל הוא וכוונתו על הנמשל והני קראי דלעיל מיניה ידוע תדע פני לאנך וגו' הנמשל על התלמידים ושית לבך לעדרים ללמדם היטב ואמר לרב ולתלמידיו שלא יהיו מתגאים בתלמודם כי לא לעולם יהיה חוסן ואמר גלה חציר וגו' הנמשל בנגלה של תורה ומסיים ביה בנסתר התורה שהם כבשונו של עולם יהיה תחת לבושך המשל שתסתיר אותן ולא תגלה אותן לאחרים : תנינן בהו עד ויאמר אלי וגו' · יש לדקדק דמשמע דמעשה מרכבה הם פרשיות דתחלת יחזקאל וכיון דתנו בהו הני סבי דפומבדיתא עד ויאמר אלי בן אדם וגו' מה בקשו ממנו ללמוד עוד שהרי שם סיום ענין מעשה מרכבה וליכא למ"ד בסמוך שיהיה מכאן ואילך מעשה מרכבה וי"ל דהא דקאמרי דתנינן בהו עד ויאמר אלי וגו' היינו דידעי ביה בראשי פרקים והם בקשו ממנו לגמור ממנו כולה מלתא כמ"ש שיגמור לן מר מעשה מרכבה וכו' והוא שא"ל הן הן מעשה מרכבה ר"ל דדי להם בכך בר"פ: עד וארא בתרא וכו' עד החשמל וכו' · תרוייהו כוונו להאי קרא וארא כעין חשמל וגו' אלא דלמ"ד עד וארא היינו דמלת חשמל לא הוה בכלל ולמ"ד עד חשמל הוה בכלל כפרש"י ומיהו מלת חשמל כתיב ג"כ בר"פ דמעשה מרכבה דכתיב ומתוכה כעין החשמל וגו' וי"ל דהכא לא נתכוון אמלת חשמל לחוד אלא אכולה האי קרא חשמל כמראה אש בית לה וגו' : [שהיו דבריו סותרין ד"ת וכו' · עי' פרש"י הכא אבל בפ"ק דשבת פי' ד"ת כגון נבילה וטריפה וגו' לא יאכלו הכהנים וגו' הא ישראל אוכלין וכו' ע"ש : אם זה חכם הכל חכמים וכו' · ר"ל אם זה הקטן חכם כל הקטנים חכמים דלגדולים אין לחוש כדקאמרינן לעיל שאני ינוקא דלא מטי זמניה: ובשעה שאין הדיבור יולא וכו' ממללות וכו' · מפירש"י בס' יחזקאל ממללות כלומר משבחות ומהללות את ה' וכו' ע"ש : מאי רלוא ושוב וכו' · עי' בערוך ערך אר א']: להיכן אזל וכו' שהלך לכבוש וכו' · כ"ה הגירסא גם בילקוט ור"ל כיון דהוזכר ביאתו של הרוח שהיה מלפון אמאי לא הוזכר להיכן הליכתו וקאמר דהליכתו לכל העולם לכבוש וכו' ובפרש"י מאי בעיא התם למה הלכה לבבל עכ"ל לא ידעתי להולמו : שלא יאמרו א"ה וכו' · ר"ל גם אם זכה נ"כ הרשע למשול על ישראל בשביל שלש פסיעות כדאמרינן פרק חלק [א] מ"מ במה זכה כ"כ לכבוש את כל העולם שלא יאמרו ביד אומה שפלה וכו' פירש"י בספר יחזקאל שכשדים אומה שפלה היא שנאמר זה העם לא היה וגו' ומטעם זה כל המילר לישראל נעשה ראש כדאמרינן במסכת גטין ועיין בתוס' :

מי

[א] מהרש"א ד"ה שלא · פרק חלק (לו ע"א ושם איתא ד' פסיעות) :

יד יוסף

א שבת יג ע"ב מנחות מה ע"א : ב פי' חש מל שתי תיבות כן (ערוך) :

חדושי גאונים

שלום בכו כמר שהוא פרוק חבור הפך השלום וז"א דאפילו מלאכי השלום בכו כלומר אפילו הכחות השמימיות והעליונות והסבות שהיו מורות שלום על הבית הגוף כדי שלא יוכל האויב להכנס בו בכו ונתבטלו כדי שיחרב מאח"כ בשבית עדרס' כי אלה אחר שחטאו קל מהרה רעה תבא עליהם · ומלאתי שכתבו התוספות כן אראלם פשעים דקרא בישעיה על המזבח וכתיב הוי אריאל ע"כ · ונראה שהרגישו דמי אמר לו דכן אראלם מיירי במקדש ותרלו דהמזבח קרוי אריאל אבל ראוי לדקדק מה כיוונו באומרם

אהבת איתן

יוחנן משום רשב"י שתולין שקללה במקולקל וכה"ג בסנהדרין (דף פב ע"ב) גבי זימרי בן סלוא שנקרא בן הכנענית על שעשה מעשה כנען הרי דאף בן נקרא על שם מעשיו ואם כן ודאי יתכן שיקרא בן בנו על שם מעשיו · ועוד מלינו כה"ג בירושלמי ספ"ט דיבמות והובא בילקוט תהלים בפסוק בת בבל השדודה וכי בת בבל היא וכו' אלא שעשתה כמעשה בבל:

גאון יעקב

מאחרי יללה ומסטרא דימינא הם מסטרא דקדושה הכל בשמחה וששים ושמחים לעשות רלון קונם

חדושין

בקשו לגנוז וכו' . שמא יקראו בו ומבינין ונזוקין אמר להם ר' יהושע בן גמליאל אם זה חכם כולם חכמים בתמיה וכי כולם חכמים להבין כמו זה ע"כ :

המתורגמן. א) קריג. ב) שטיללע. שוויגענד .

אומות העולם ביד אומה שפלה מסר הקב"ה את בניו אמר הקב"ה מי גרם לי שאהיה שמש לעובדי כוכבים עוונותיהם של ישראל[הן] גרמו לי · (יחזקאל א) וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות א"ר אלעזר מלאך א' שהוא עומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות במתניתא תנא סנדלפון שמו וגבוה מחברו מהלך ה' מאות שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו איני והא כתיב (שם ג) ברוך כבוד ה' ממקומו מכלל דמקומו ליכא דידע ליה (אלא דקשר ליה לכתר ומשביע בשם המפורש ואזל תגא[א]) ויתיב בדוכתי') [דאמר שם אתגא ואזל ויתיב ברישי']: י שם אמר (רב) [רבא] כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיה למה יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך למה ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך אמר ר"ל מאי דכתיב (שמות טו) אשירה לה' כי גאה גאה [א]שירו למי שמתגאה על הגאים דאמר מר מלך שבחיות ארי מלך שבבהמות שור מלך שבעופות נשר ואדם מתגאה עליהם והקב"ה מתגאה על כולם ועל כל העולם כולו · כתוב אחד אומר (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתן ופני שור מהשמאל לארבעתן ופני נשר לארבעתן · וכתיב (שם י) וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב פני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר ואילו שור לא קא חשיב ליה · אמר ר"ל יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין [ב]קטיגור נעשה סניגור · מאי כרוב אמר רבי אבהו [ג]כרביא שכן קורין בבבל לינוקא רביא אמר להו רב פפא לאביי אלא מעתה דכתיב פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והג' פני אריה והד' פני נשר היינו פני כרוב היינו פני אדם (אדם וכרוב חד הוא) אפי רברבי ואפי זוטרי · כתוב אחד אומר (ישעיה ו) שש כנפים שש כנפים לאחד וכתיב (יחזקאל א) וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להם לא קשיא כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן

רש"י

למה הלכה לבבל: ראה ישעיה · כששרתה עליו רוח הקדש כמו שנאמר (ישעיה ו) וארא את ה' יושב על כסא וגו' אלא שלא חש לפרש את הכל שהיה בן מלכים וגדל בפלטרין ובן כרך הרואה את המלך אינו נבהל ואינו תמה ואינו חש לספר: מלך שבחיות ארי וכו' · ואלו ארבעתן בכסא והוא למעלה מהן: קטיגור נעשה סניגור · (והא)אנו צריכין שתבקש מרכבתך רחמים עלינו · והשור קטיגור [שונא] מלשון קורא תגר · סניגור [אוהב] מליץ יושר סני תגרא: כרביא · כפני תינוק: היינו פני כרוב היינו פני אדם · מה הן פני כרוב ומה הן פני אדם וכי לא אחד הם: אפי רברבי ואפי זוטרי · האחד פני תינוק והאחד פני גדול: כאן בזמן שבית המקדש קיים · בימי ישעיה היה בית המקדש קיים במכונו ובימי יחזקאל כבר הגיע הזמן שיחרב (בקרוב) ונתמעטה פמליא של מעלה: ובשתים יעופף · וסמיך ליה וקרא זה אל זה אלמא הנך נינהו דאמרי בהו שירה שמקשקשות בקול כנפיהן ובהנך כתיב ואינו גבי התעיף עיניך: [כאן בזמן שאין וכו'] ·

תוספות

וקושר כתרים לקונו · מתפלתן של צדיקים הוא עושה עטרות:

לבן כפר שראה את המלך · בן כפר שאומר ראיתי את המלך אין מאמינין אותו לפי שאין דרכו של מלך להיות בכפר צריך הוא לומר ראיתי פלוני ופלוני השרים עמו ופלוני ופלוני משרתיו כדי שיאמינו לו כן יחזקאל ראה את המרכבה על נהר כבר הוצרך לפרש כל סדר המרכבה אבל ישעיהו ראהו יושב על כסא רם ונשא לא הוצרך לפרש:

כתוב אחד אומר שש כנפים וכתוב אחד אומר ארבע כנפים · אף על פי שזה בחיות וזה בשרפים מכל מקום מסתברא שגם החיות יש להם שש כנפים כמו השרפים:

מהרש"א

מי גרס וכו' · דבתר הך עניגא דמעשה מרכבה כתיב ויאמר וגו' שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים וגו' משמע נהו אל גוים עובדי כוכבים ממש שבני ישראל המה הגורמים ליתן ממשלה כ"כ לעובדי כוכבים המורדים וגו':[וקושר כתרים לקונו וכו' · שהוא עומד בארץ כדכתיב אופן א' בארץ וגו' ושם מקבל תפלת הצדיקים ושירתן וקושר מהן כתרים לקונו כדאיתא במדרשות]: ברוך כבוד ה' ממקומו מכלל דמקומו ליכא וכו' · גם מה שאמרו הוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו היינו מצד פעולותיו והיינו מלא כל הארץ כבודו מצד פעולותיו מ"מ גילוי שכינתו ית' ב"ה הוא במקום מיוחד כדכתיב ממקומו ומשמעו דליכא דידע אותו מקום: יחזקאל דומה לבן כפר וכו' · עיין פרש"י ותוספות ועוד נראה לפרש ע"פ מ"ש פרק הרואה [א] מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ולפי שהיה ישעיה בן כרך ונתגדל בירושלים בין מלכים כדאמרינן [ב] דאמוץ ואמציה אחים היו והיה רגיל במלכותא דארעא לא היה מתמיה נמי כ"כ במלכות דרקיע משא"כ יחזקאל שהיה בן כפר מכהנים אשר בענתות ולא היה רגיל גם במלכותא דארעא ולכך אתמה כ"כ במלכותא דרקיעא: והקב"ה מתגאה וכו' · לפי ענינו גם האדם בכלל גאה גאה שהוא מתגאה על הגאים שהם ארי ושור ונשר ושאמר והקב"ה מתגאה על כלם וכו' סמך אסיפא דקרא סוס ורוכבו רמה וגו' דהיינו האדם שמתגאה ברוכבו על הסוס הקדוש ברוך הוא מתגאה עליו להשליך גם רוכבו שהוא האדם בים גם נראה שזכר הסוס ע"פ מ"ש פרק ע"פ [ג] בו' דברים שנאמרו בסוס דרוחו גסה והיינו סוס שמתגאה ורוכבו שמתגאה עליו הקב"ה מתגאה על כלן להשליכן בים: ואילו שור לא חשיב וכו' קטיגור וכו' · לפי שהמלאכים וכל צבא השמים עומדים לפניו ית' ב"ה יש מיימינים מלמדים זכות בדינו של אדם ויש משמאילים מלמדים חובה כמפורש כל זה בנבואת מיכיהו לאחאב וה"נ הנך ד' חיות יש מלמדים זכות מימין דכתיב ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין וגו' אבל גבי פני השור כתיב פני השור מהשמאל דהיינו מלמד חובה וע"כ בקש יחזקאל רחמים והפכו לכרוב שהוא ג"כ צורת אדם שיבקש רחמים ג"כ על ישראל שנקראו אדם אתם וגו' וע"פ המדרש שהאבות הם המרכבה יש לכוין בזה כי כבר אמרו צורת יעקב חקוקה תחת כסא הכבוד וצורת אדם אפי רברבי

רמז

עין יעקב

כל מה שראה יחזקאל · נראה דאתי לומר שלא יטעה הטועה לומר כיון שמראה יחזקאל הן הן מעשה מרכבה משא"כ בישעיה אף שהוא גם כן ראה מראות ה' תאמר שלא ראה המרכבה כמו יחזקאל לכך קאמר דאדרבה מעלות ישעיה עדיף לפי דורו שהיה ירושלים בבנינה: למי שמתגאה על הגאים · אף דודאי אין גאוה לפניו כי אתו את דכא ושפל רוח שכינתו על הסנה אך על דרך עם עקש תתפתל ועם נבר תתברר: יחזקאל ביקש עליו רחמים והפכו לכרוב · כי יהושע נקרא בכור שור הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח

עין יוסף

מי גרם לי שאהיה שמש וכו' · הוא ע"ד כל המיצר כו' · וטעם הדבר כי בהתעטפות רצון אלהות בזה השר אשר עליו מלמעלה להצר לישראל בכדי לקרב את לבם לעבודתו אז נעשה ראש וגדול ונתעלה · אחרי בא אלהים אדירים בקרבו בהתלבשותו · כי כביכול זה השר נעשה ראש אל הקדושה אחר שהקדושה הוא אצלו כמו במאסר להצר על ידו לישראל · וכיון שנעשה ראש על הקדושה ודאי אשר יגדל כבודו ויתעלה וזהו שאמרו כאן שהלך לכבוש וכו' שלא יאמרו ביד וכו' (במ"ח סדר שמות):

י שמתגאה על הגאים · שבמה שמתגאין לפניו בו הוא נפרע מהם כן הוא במכילתא: כתוב אחד אומר שש כנפים וכתוב וכו' · ואע"ג דזה בחיות כתיב וזה בשרפים · מ"מ מסתבר שגם החיות בשש כנפים כמו השרפים (תוס')

דהא

המתורגמן · א) קראנגע ·

[א] מהרש"א ד"ה יחזקאל · פרק הרואה (נח ע"א): [ב] שם בא"ד · כדאמרינן (מגילה י ע"ב): [ג] שם ד"ה והקב"ה · פ' ע"פ (קיג ע"ב):

יד יוסף

א מכילתא בשלח פ"ב: ב קדושין ה ע"א: ג סוכה ה ע"ב:

חדושי גאונים

פשטיה דקרא ועוד מה כוונו בהראותם מקום שהוא בישעיה ואפשר דהרגישו דלמה דחק עצמו בכך דוחקים בשביל זה הפסוק וזאת הדרשה ותרצו דאינו אלא פשוטו של מקרא וס"ת שיש מלות בהרבה נביאים בפירושים ובסגנונים הרבה לא כי ישעיהו אמר זה וזה ואולם מה שדרשו אחר כך אלה הדמעות על חרבני בהמ"ק אין זה סותר כי כבר אפשר שנאמר שסוף הפסוק איירי אפי' בבתי בראי ויהיה התחלת הפסוק מדבר על שביית עדר ה' ועליו אמר תבכה נפשי במסתרים דהיינו בבתי גוואי ודמוע תדמע יהיה אפילו בבתי בראי ולפי זה כי נשבה עדר ה' קאי ארישא דקרא ודמוע תדמע הוא מלתא באפיה נפשיה על חרבן בתי מקדש ואולי רבי אלעזר הדורש כן לא סבירא ליה הך דרשא דלעיל וכל שאר דברי המאמר מבוארים בעצמם · (לחם שלמה):

גאון יעקב

והמה בתי בראי ושם צריך להיות הנביא דוקא בשמחה כי אם יהיה דרך עוצב בנביא אז ידבק בסטרא דשמאלא מארי יללה ועצבות ומש"א אבל אח"כ כשעובר דרך המלאכים ונכנס ובא לחצר הקדש פנימה לדבק באור פני מלך חיים שם א"צ שמחה דאדרבא קרוב ה' לנשברי לב

בזמן שאין בהמ"ק קיים כביכול שנתמעטו כנפי החיות הי מנייהו אימעוט א"ר (חנינא)[חננאל] א"ר אותן שאומרות בהן שירה כתיב הכא (ישעיה ו) בשתים יעופף וקרא זה אל זה ואמר וכתיב התם (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו ורבנן אמרי אותן שמכסות בהן רגליהם שנאמר (יחזקאל א) ורגליהם רגל ישרה אי לאו דאימעוט מנא הוה ידע דלמא דגלאי ואחוי ליה[א] דאי לא תימא הכי ודמות פניהם פני אדם הכי נמי דאימעוט אלא דגלאי ואחוי ליה ה"נ דגלאי ואחוי ליה הכי השתא בשלמא אפיה אורח ארעא לגלויי קמיה רביה אלא כרעיה לאו אורח ארעא לגלויי קמיה רביה' כתוב אחד אומר (דניאל ז) אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבון קדמוהי יקומון וכתוב אחד אומר (איוב כה) היש מספר לגדודיו לא קשיא כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין ביהמ"ק קיים כביכול שנתמעט פמליא[ג] של מעלה· תניא רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי אלף אלפין ישמשוניה (לגדוד)[מספר גדוד] אחד ולגדודיו אין מספר ורב ירמיה בר אבא אמר אלף אלפין ישמשוניה לנהר דינור שנאמר (דניאל ז) נהר דינור נגיד ונפק מן קדמוהי אלף אלפין ישמשוניה וגו' מהיכן נפק (אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב) [א]מזיעתן של חיות ולהיכן שפיך אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב על ראשי רשעים יחול בגיהנם שנאמר (ירמיה כג) הנה סערת ה' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול ורב אחא בר יעקב אמר על אשר קומטו שנאמר (איוב כב) אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם · תניא אמר ר' שמעון החסיד אלו תשע מאות ושבעים וארבעה דורות שקומטו להבראות [דף יד ע"א] קודם שנברא העולם ולא נבראו עמד הקדוש ברוך הוא (וטרדן · א"ד) ושתלן בכל דור ודור והן הן עזי פנים שבדור ורב נחמן בר יצחק אמר אשר קומטו לברכה הוא דכתיב אלו תלמידי חכמים

רש"י

בימי דניאל כבר נחרב הבית: כביכול · אף כלפי לבא השכינה הוזקקנו לומר כך כמו בבשר ודם שאתה יכול לומר בו מיעוט: אלף אלפין · הוא מספר כל גדוד וגדוד אבל אין מספר כמה גדודים יש: לנהר דינור · דהאי קרא גבי נהר דינור כתיב: על אשר קומטו בלא עת · על תשע מאות וארבעה ושבעים דורות שהעביר הקב"ה מן העולם קודם מתן תורה ולא בראם כדקתני לקמן ונתנן בגיהנם לנפשותם ועליהם נופל שנאמר [בהן] נהר יוצק יסודם והיינו נהר דינור שמוצק עליהם: קומטו להבראות · (עלו במחשבה) נגזרו להבראות לשון ותקמטני לעד היה (איוב טז): קודם שנברא העולם · נגזר עליהם להבראות שיבואו קודם מתן תורה לקיים מה שנאמר דבר צוה לאלף דור (תהלים קה) ראויה היתה תורה ליתן לסוף אלף דור וכשראה שאין העולם מתקיים בלא תורה עמד וטרדן מן העולם והמתין מתן תורה לעשרים

תוספות

מזיעתן של חיות · ויוצאין ממנו מלאכי השרת ואומרים שירה ומיד נטרדין כדאמרינן בסמוך והכי מצינו במדרש (איכה ג) שבורא מלאכים בכל יום ואומרים שירה והיינו דכתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך לפי שהמלאכים *) הקבועים ממתינין זה את זה לומר שירה כאחד כדכתיב וקרא זה אל זה ואמר וזהו שתקנו ביוצר של שחרית כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול ונותנין רשות זה לזה כלם כאחד עונים אבל אלו חדשים שנבראים בכל יום אין אומרים קדושה על הסדר [שאין יודעין הדת וממהרין לשורר ונתחייבו כליה]ונטרדין מיד ועליהם תקנו יוצר משרתים שבורא אותם ומיד אומרין שירה ונטרדין ואשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם אלו הם משרתיו הקבועים ועומדים לעד: אשר קומטו בלא עת · פרש"י אלו ט' מאות וע"ד דורות שטרדם לגיהנם ולא נהירא וכי עביד דינא בלא דינא וכי מה פשעו להיות בגיהנם אלא לפי הקב"ה שהיו עתידים להיות רשעים ושתלן בכל דור ודור ונתחייבו לגיהנם אחר שנבראו:

*) עי' אדר"נ פי"ב ד"ה ומנין שיראים זה את זה:

מהרש"א

רמז על אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים וגו' והכרוב הוא אפי זוטרי של אדם רמז על יצחק וכה"ג אמרינן פרק הגוזל[א] במטבע של אברהם צורת אברהם זקן מצד אחד וצורת יצחק בחור מצד אחד: הי מנייהו אימעוט וכו' · פי' דבישעיה מפורש באותן שש כנפים בשתים יכסה פניו בשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף וכו' והא קאמר דהי מינייהו מהג' זוגות אימעטו בשעת חורבן וקאמר אותן שאומרות שירה וכו' ומטעם דאימעוט השירה לפניו ית' בחורבן המקדש אבל למ"ד אותן שמכסות רגליהם אימעיטו לא ידענא מה טעם דאימעיטו בשעת חורבן הבית אותן המכסים רגליהם ולפי המדרש דבשתים יכסה רגליו לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר עון העגל ניחא דבשעת החרבן נזכר עון עגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' לכך אימעיטו אותן כנפים המכסים הרגלים אבל לפי סוגית תלמודנו נראה דמשום צניעות הוא כדאמר כרעיה לאו אורח ארעא לגלויי קמיה רביה ודו"ק: [אלף אלפין ישמשוניה מספר גדוד אחד וכו'· וכן ורבו רבבן קדמוהי יקומון מספר גדוד א' וחלקן הכתוב לב' כתות לפי ענינם אלו ישמשוניה ואלו יקומון לפניו דרך כבוד]: מזיעתן של חיות וכו' · סמך אקרא דלעיל מיניה כורסי' שביבין די נור וגו' דהיינו בכלל החיות שנושאות הכסא כמפורש במרכבה דיחזקאל דמות החיות מראיהן כגחלי אש וגו' וזיעתן שאמרו אינו ממש אלא לשבר את האוזן כאילו מזיעות ממה שנושאות הכסא ונגיד ושפיך על ראש רשעים וכו' ומייתי חמה יצאה וגו' דהיינו הזיעה החמה שיוצאות מהחיות: על אשר קומטו · עיין פרש"י אין רצונו שהעבירן מן העולם ממש דא"כ לא חטאו כלל ועל מה נדונו אלא שהעבירן אז קודם מ"ת ושתלן בכל דור וכו' ועל מה שעושין רשעה בכל דור ודור שפיר נדונו וכה"ג כתבו התוס' לפי גרסת הספרים: והן הן עזי פנים וכו' · ר"ל דור נאמר על י' שנים ואמר שלא שתלן הקב"ה הרבה מהן בדור אחד שלא היה קיום לדור ההוא מפני רשעותן אבל שתלן ופזרן במקצת מהן בכל דור ודור שאפשר שיתקיים הדור ההוא במעוטן: אשר קומטו לברכה וכו' · לפי הדרש דקאי על רשעים יהיה בלא עת מחובר למעלה וה"ק אשר קומטו מלהבראות בעתם היינו קודם מתן תורה ונבראו אח"כ בלא עתם בכל דור ודור אבל לדרש זה דאשר קומטו לברכה נראה דבלא עת הוא מחובר למטה וה"ק אשר קומטו שמקמטין עצמן בעוה"ז שהוא עולם הזמני ועתי הרי בעולם הבא שהוא בלא

[א] מהרש"א סד"ה ואלו · פרק הגוזל (ב"ק נז ע"ב):

יד יוסף

א הוא מפני האימה אשר עליהם תמיד מרוממותו ית' פן יעדרו דבר קטן מן הכבוד והקדושה הראוי לפניו· (מסילת ישרים):

גאון יעקב

והוא בתי גואי ולכך ירמי' אשר דיבק נשמתו באור פני מלך לבתי גואי ושם מחשבתו ית' העמוקה והסתר והוא המסתרים בכה נפשו אח"כ פריך הש"ס אחר שהעיקר העצבות הוא בבתי בראי שומרי הדרך והמה המלאכים מסטרא דשמאלא ומלדם הש"א הלא קרא נאמר ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד כו' ר"ל והאיך יתן הקב"ה כח לסטרא ההוא אשר שרשם מקום העצב ויללה ומשני שאני חורבן בהמ"ק כו' ר"ל דאז כח הדין וסט"א גברה וידם היה רמה עד שגברה מדת העצבות בכל פמליא של מעלה דאפילו מלאכי שלום שהם מסטרא דימינא ג"כ בכו אבל זולת זה אין עצב בסטרא דקדושה ודו"ק (מקובץ ממקובלים והגאון רי"פ) ועיין בעקדה שער פ"ז מארך כל המאמר לחקירה ותוכן ענינו כי הגם שהוא ית' לא ישיגוהו מקרי הגופי' כמו שמחה או עצב או בכי בשום צד כי הוא מספיק בעצמו ולא יחסר לו דבר שעליו יפול שם [illegible] בכיה או עצב [illegible] עדיין יש [illegible] אשר יפול עליו [illegible] ובכי [illegible] והוא [illegible] כי [illegible] שמו כי [illegible] יח' הוא נסתר [illegible] וע"ז המקום אשר שמו [illegible] מסתרים ר"ל שמו יח' נסתר ונעלם לא כמו שנאמר [illegible] עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך שמשו יח' [illegible]

עין יעקב

ועכשיו שחרב המקדש ואנו משועבדים להם וכדי שלא יהא קטיגור סניגור לזכור מעשה עגל נהפך לכרוב לזכור לנו אהבת נעורים: אותן שאמרו שירה בהן · אפשר מטעם דאמרינן בסנהדרין דף צ"ה ע"ב במפלת סנחריב ואילו דאר"י אזנים גילה להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו אבל עכשיו בשעה שנגזר החרבן נתמעטו הכנפים כדי שלא יאמרו שירה להפיל שונאנו וק"ל: והן הן עזי פנים שבדור ורב נחמן אמר אשר קמטו לברכה הוא דכתיב · משמע דמ"ד ראשון סבר לקללה ובאמת קללה מאן דכר שמיה ותרלתי בריש פ' נצבים דבתורת כהנים הם מ"ט קללות ובמשנה תורה נ"ח קללות גימטריא כל חלי שהיא מאה חסר שתים ומאי ניהו החסרים שהיא מכה אשר לא כתובה שהיינו ירהבו נער בזקן ונקלה בנכבד שעל שתי קללות אלו נתקררה דעת ישעיה כדאיתא בסמוך נמלא עם אלו שתים יחד המה קמט ופירש"י באיוב כ"ב קמטו לשון קמט וכריתה מן העולם ע"ז אמרו ישראל מי יכול לעמוד באלו שאם יבאו העזי פנים שבדור ויקויים גם אלו שתי קללות ירהבו נער בזקן ונקלה בנכבד שנמצא שהקללות הם קמ"ט שהוא לשון כריתה מן העולם · והשיב [illegible]

עין יוסף

דהא בעי ב' כנפים לכסות פניו וב' לכסות רגליו ובשתים יעופף ולומר שירה (רמת שמואל): כביכול · לפי שדבר קשה הוא לומר כן שנתמעט [illegible]ליא של [illegible]

המתורגמן. א) פּיללייבט האבען זייא ענדעקט אונד איהם געציינגט. ג) האָף לייט.

בלא עת שאינו עולם זמניי ועתי יהיה זוכה לגלות להם הקב"ה אז סודו שנאמר נהר יוצק וגו' והוא רמז לתענוג נפשיי שיהיה לצדיקים בעוה"ב כמ"ש בתענית גבי ר' אלעזר בן פדת יהיבנא לך לעלמא דאתי י"ג נהרי דמשכי אפרסמון דמענגת בהו : שנאמר חדשים לבקרים וגו' · דהיינו בבקר של כל יום דדרכן אז לומר שירה כמ"ש ברן יחד כל ככבי בקר וגו' מתחדשות מלאכים לומר שירה ואמר בזה רבה אמונתך ר"ל אמונת הבריאה שהקב"ה ברא העולם והרי הוא מחדשו בכל יום אף במלאכים ועל זה תקנו ביוצר ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה וכו' ואמר גם כן במלאכים יוצר משרתים ואשר משרתיו וכו' כלומר בכל יום בורא חדשים

וכו' כמ"ש התוספות: שנאמר וברוח פיו כל צבאם · לפי פשוטו דקרא צבא השמים הם ככבים ומזלות אבל מדשינה גבי כל צבאם וברוח פיו משמע דבצבאות הרוחניים משתעי קרא והם המלאכים מיהו פשטיה דקרא בתחלת בריאת עולם משתעי ומגלן הא דכל דבור שיוצא מפי וכו' וי"ל דסמיך נמי אדרשה דלעיל חדשים לבקרים וגו' שבכל יום מתחדש בריאת מלאכים ולא פליג אלא אהא דקאמר לעיל דמנהר דינור נבראין בכל יום ורשב"ן קאמר דמרוח פיו של הקב"ה נבראין בכל יום וכן נראה מדברי התוספות : ל"ק כאן בישיבה וכו' · דההוא קרא בדניאל ביושב ודן קמשתעי כדכתיב ברישא דקרא ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלג וגו' אבל ההוא קרא דשיר השירים קמשתעי על הרוב ביציאת מצרים שנדמה להם כגבור במלחמה כמ"ש ה' איש מלחמה וע"ש : כורסיה וגו' עד די כורסוון רמיו וגו' אחד לו ואחד לדוד כו' · בחד קרא כתיבי ור"ל קודם שהתחיל להתנבא על אבדון חיה הרביעית אמר עד די כורסוון רמיו וגו' שהקב"ה יכין לו כסא וגם לדוד כסא דהיינו למלך המשיח כמפורש בסוף הענין עד די קטילת חיותא וגו' וארו עם ענני שמיא כבר אינש וגו' וליה יהב שולטן

חכמים שמקמטים את עצמן (משנה) על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מגלה להם סוד(הנהר) לעולם הבא שנאמר נהר יוצק יסודם · אמר ליה שמואל [א]לחייא בר רב בר איריא תא אימא לך מילתא מהני מילי מעליותא דהוה אמר אבוך כל יומא ויומא נבראים מלאכי השרת מנהר דינור ואומרים שירה ובטלין שנאמר (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך ופליגא דרבי שמואל בר נחמני דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דבור ודבור שיוצא מפי הקדוש ב"ה נברא ממנו מלאך אחד שנאמר (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם · כתוב אחד אומר (דניאל ז) לבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקא וכתיב (ש"ה ה) ראשו כתם פז וגו' שחורות כעורב לא קשיא כאן בישיבה כאן במלחמה דאמר מר אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור · כתוב אחד אומר (דניאל ז) כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק וכתוב אחד אומר (שם) עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לא קשיא אחד לו ואחד לדוד כדתניא[ב] אחד לו ואחד לדוד דברי רבי עקיבא אמר לו רבי יוסי הגלילי עקיבא עד מתי אתה עושה שכינה חול אלא אחד לדין ואחד לצדקה קבלה מיניה או לא קבלה מיניה תא שמע דתניא אחד לדין ואחד לצדקה דברי ר' עקיבא אמר לו ר' אלעזר בן עזריה [ג]עקיבא מה לך אצל אגדות כלך מדברותיך (ולך) אצל נגעים ואהלות אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף[א] כסא לישב עליו שרפרף להדום רגליו שנאמר (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי · [ד]כי אתא רב דימי

וששה דורות מאדם עד משה רבינו : רבה אמונתך · רבה תהלתך עליהם : כרסיה · משמע כסא אחד : כורסוון רמיו · שני כסאות נתקנו לישב עליהם : שכינה חול · להושיב אדם אצלו : (אחד לו ואחד לדוד · בסנהדרין פרק רביעי): כלך מדברותיך · חדל מדבריך עד שתגיע בנגעים ואהלות

ויקר ומלכות וגו' ואמר בהאי קרא גם שיכין שתי כסאות להיות מוכן אח"כ כסא אחד למלך המשיח מ"מ עתה עתיק יומין לחוד יתיב על כורסיה לדון במשפט כל האומות וקא"ל ר' יוסי הגלילי עד מתי אתה עושה שכינה חול שיכלול כסא של דוד עם כסא הקב"ה אלא דב' כסאות יכין הקב"ה אחד לישב עליו הוא לדון את אומות ואחד לעשות צדקה עם ישראל וקאמר דעתיק יומין יתיב ברישא על אותו כורסיה לדון את האומות מקודם ואח"כ יתיב על כסא של צדקה לישראל דכן מפורש שם עד די קטלית חיותא וגו' וארו עם ענני שמיא כבר אינש וגו' וקא"ל ראב"ע עקיבא מה לך וכו' דלא ניחא ליה

עיון יעקב

הקב"ה אתם נצבים וכו' יעו"ש בדרושינו וא"כ שפיר קאמר רב נחמן אשר קמטו לברכה ולא לצרף לקללה כאשר אתה סובר וק"ל : עד מתי אתה עושה שכינה חול · לכך א"ל ראב"ע כלך אצל נגעים ואהלות אפשר דרמז לו שצריך כפרה ע"ז על שעשה שכינה חול לכך יעסוק בנגעים ואהלות כיון דכתיב זאת תורת המצורע וכן זאת התורה אדם כי ימות באהל וכדדרשינן גבי תורת הקרבנות דהוי כאילו הקריב אלו הקרבנות ה"ה העוסק בתורת נגעים ובתורת מת באהל הוא מכפר עליו כאילו באו עליו יסורין של נגעים ומיתה ממרקתו אע"ג דמלינו שאמר

ענף יוסף

י כי אתא רב דימי אמר י"ח קללות קלל ישעיה את ישראל וכו' · ועיין מ"ש במפרשים לתרץ הכי ישעיה הנביא היה שונא את ישראל ח"ו ולא נחה דעתו בי"ח קללות אשר קללם עד שקללם גם בזאת אמנם יובן הטיב בשנדקדק בפסוק ירהבו הנער בזקן עיין רש"י שכתב שיתגדל הנער על הזקן וכו' ואם הפירש הוא כן ה"ל למימר ירהבו הנער על הזקן והנקלה על הנכבד כמש"ה היתפאר הגרזן על החוצב וגו' · וכמו כן קשה על הגמר' שאמרו אלו בני אדם הנעורים מן המצות ירהבו במי שהוא מלא מצות כרמון כו' דה"ל למימר ירהבו על מי שהוא מלא מצות כו' · אמנם ידוע מאמרם ז"ל כי התורה לא תשתכח מישראל ולא תפוג תורה ובכל עת ובכל זמן המצא ימצאו לומדי תורה שהתורה מגינה עליהם ובה יהגו יומם ולילה רק לא כדורות הראשונים האחרונים כי בדורות הראשונים אם היו חכמי ישראל בכף

עץ יוסף

מעלה אמר כביכול כלומר על כרחינו יאמר כן כאלו אפשר לומר כן (רש"י יומא דף ג ע"ב) : ופליגא דר' שמואל בר נחמני · שהוא אומר שמלאכים נבראים בדבור אמקום ולא מנהר דינור (תוס') והנה בודאי בהא כו"ע מודו דיש הרבה כתות מלאכים שנבראו בשעת בריאת העולם והן קיימין לעולם · אלא דקרא דחדשים לבקרים דמשמע דבכל יום נבראו מלאכים חדשים · משמע ליה לרב דמנהר דינור נבראים · והיינו פליגי אדרשב"נ דאמר מכל דיבור שילא מפי הקב"ה נברא מלאך ומייתי לה מקרא דברוח פיו כל צבאיו א"כ אין לנו ראייה מקרא דחדשים לבקרים שמנהר דינור נבראים בכל יום וקרא מיירי מאותן שנבראים בכל יום מדבורו של הקב"ה שאומרים שירה · והיינו רבה אמונתך דקרא · ואע"ג דקרא קאמר חדשים לבקרים אפ"ה אפשר לומר דקרא איירי מאותן הנבראים בכל יום מדבורו של הקב"ה דהאי לבקרים לאו דוקא בקר כבקר דגבי תמיד שאינו אלא עד חלות לרבנן ועד ד' שעות לר"י כדאמרינן רפ"ד דברכות (דף כו) אלא כל היום הוא במשמע דלבקרים דמניה נ"ל לר"י דאדם נידון בכל יום בפ"ק דר"ה דף יז (טורי אבן) : ברסון רמיו · שני כסאות הוטלו נתקנו לישב עליהם (רש"י) כוונתו שהוי"ו כורסוון מנוקדת בקמץ · דזה מורה בלשון תרגום לרבים · כמו (דניאל ו) אריוותא (שם) לחיון (שם ז) וארבע חיון (עזרא ו) לעלון · ובלא רומיא דקרא הייתי אומר דכן לשון הכתוב להזכיר את כסא הכבוד (בלשון התרגום) בלשון יום לכך הקדים הרי כתיב כורסיה שביבין וגו' בלשון יחיד הרי שמדרך הלשון לתאר את הכסא בלשון יחיד · ולמה א"כ אמר כורסוון בלשון רבים ע[...]רש רבי עקיבא אחד לו ואחד לדוד כלומר במלת כורסוון רומז זה ואח"כ פרט כורסיא דקב"ה שביבין דינור וכו' כלומר לא מן כורסא דדוד · וכן להמס[...]א כורסי' דישיבה שביבין וכו' לא כן לשרפרף (אי' הים) : אחד לו ואחד לדוד כדתניא וכו' · קשה כיון דרבי עקיבא הדר ביה מהא כדאמר בסמוך אמאי [...] לה בתירוצא דקרא (טורי אבן) : שנאמר השמים כסאי וכו' · ואע"ג דהכא מכסא כבוד ממש מיירי ולא משמים וארץ יש לומר דמייתי ליה לראיה דש[...] לומר כלפי מעלה כסא ושרפרף · אבל במסכת סנהדרין דף לח ע"ב לא גרס ליה להאי קרא · וכיון דהתם לא גרס ליה הכא נמי לא גרסינן

המו[...]רגמן. [א] פיר איין באנק. פוס שעממעל.

א ברכות יב ע"א : ב סנהדרין לח ע"א: ג שם ע"ב סו ע"א : ד ילקוט ישעיה סימן ג :

צאון יעקב

בגלוי ואז היו ישראל בתכלית המעלה אבל אחר שסמו ית' נסתר נופל שינוי במקבלים ועל זה הבחינה נופל ונייחס לו עצב ובכי : (שייך לסימן ח) א"ר אלעזר אור שברא הקב"ה ביום א' אדם צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו וכיון שראה הקב"ה שאין העולם כדאי עמד וגנזו לצדיקים לע"ל וכו' · העמיקו הראשונים דבר ידוע כי הבא להטמין חפץ בתוך כלי צריך שיהיה הכלי יותר באורך וברוחב מהחפץ הנטמן כי אמתא באמתא היכי יתיב ואחר שהאור היה מסוף העולם ועד סופו הוצרך הוא ית' להטמין בתוך דבר אשר הוא יותר מסוף עולם ועד סופו והיאך הוא נמצא בעולם דבר היותר ארוך מן העולם ואם נאמר כי טמנו בתוך העולם העליון אשר הוא יותר מעוה"ז לא"ם ולא"ת א"כ הוה ליה למימר וכיון שראה הקב"ה כו' עמד וסלקו והוא שייך כי סלקו מזה העולם והניחו בעולם העליון אבל גנזו משמע בזה העולם עצמו · אבל השכילו כי נמצא בזה העולם דבר שיותר גדול מזה העולם והוא התורה כדדרשו בערובין על פסוק ארוכה מארץ וכו' · כי כל העולם כולו אחד משלשה אלפים [...]אתים בתורה א"כ ה[...] גדול מן העו[...]בה גנז הוא ית' א[...]אור והוא אומרם [...]גנזו לצדיקים לע[...] לבא ר"ל הצדיקים [...] יעמדו בכל דור [...] והם יעסקו בתורה הם ימצאו האור ההוא וידוע כי עיקר האור התורה המאיר הוא המאיר ובא במאמרי אגדה כאמרם ז"ל רצונך להכיר מי שאמר והיה העולם הדבק באגדה ורש"י

למימר הכי דמה לו להזכיר כאן לגבי דין אומות כסא של צדקה וע"כ אמר דכולו בכסא של דין קאמר אחד לכסא דיתיב עליה ואחד לשרפרף וכו' וזהו הנראה לפרש הסוגיא לפרש"י דטרסון בנו"ן מורה על הרבים ויש לדקדק לפירושו דאהאי חד קרא עד די כורסוון וגו' דברישא דקרא לחוד ה"ל לדקדק כן תרי כסאות למה ולולא פירש"י נראה דכורסוון לא משמע ליה לשון רבים אלא דוי"ו ונו"ן מורה אקטנות כמ"ש המפרשים במלת אישון ובמלת שבתון והשתא רמי דכורסיה שביבין וגו' משמע לשון גודל וכורסוון רמיו משמע לשון קטנות וקאמר אחד לו מורה על הגודל ואחד לדוד מורה על הקטנות כלפי כסא הקב"ה וקאמר ליה אתה עושה של שכינה חול דודאי תרוייהו בשל שכינה קמשתעי אלא אחד לדין כלפי אומות העולם עובדי כוכבים וא' לצדקה כלפי ישראל וקא"ל מה לך אצל אגדות דלא שייך להזכיר הכא של צדקה כמ"ש לעיל וקא"ל אלא דכולו בכסא של דין קאמר אחד לכסא היינו שמורה על הגודל ליתב ואחד לשרפרף שהוא כעין כסא קטן כלפי הכסא גופיה: משען אלו בעלי מקרא וכו' · דלפי פשוטו הוא כפול בענינו מאי משען ומשענה משען לחם ומשען מים וכו' וע"כ דרשו כל הענין בתורה ובמצות ואמר משען אלו בעלי מקרא שהתורה שבכתב גופיה היא ודאי המשען שיסמוך עליה האדם בכל מעשיו ואמר משענה בלשון נקבה אלו בעלי משנה שהמשנה כנקבה לגבי תורה גופה שאין להשען על המשנה בטוב כמ"ש [א] התנאים מבלי עולם שמורים הלכה מתוך

שהן (עומקי הלכה)[הלכות עמוקות]: קלל ישעיה את ישראל · כלומר נתנבא עליהם י"ח פורעניות: ירהבו · יתגאו: שש מאות סדרי משנה · היו בימיהם: לחם אלו בעלי תלמוד · שיש לסמוך על הוראתם כסמיכת הלחם: בעלי שמועות · ששמע הלכות פסוקות מרבותיו וסדורות ושגורות

דימי אמר י"ח קללות קלל ישעיה הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה (ישעיה ג) ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד · י"ח קללות מאי נינהו דכתיב (שם) כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים גבור ואיש מלחמה שופט ונביא וקוסם וזקן שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם · משען אלו בעלי מקרא · משענה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן (בתירא) [תימא] וחבריו ופליגי בה רב פפא ורבנן חד אמר שש מאות סדרי משנה וחד אמר שבע מאות סדרי משנה · כל משען לחם אלו בעלי תלמוד שנא' (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · כל משען מים אלו בעלי אגדות [א]שמושכין לבו של אדם כמים באגדה · גבור זה בעל שמועות (ד"א זה המתגבר ביצרו) · איש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה

משנתן ואמר משען לחם אלו בעלי תלמוד כמו שהלחם הוא עיקר מזון הגוף כך התלמוד מזון הנפש וקראו משען בלשון זכר שיש לסמוך על התורה שבע"פ כמ"ש [ב]תלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומייתי שנאמר לכו לחמו בלחמי וגו' כמ"ש שהתלמוד הוא עיקר מזון הנפש להשען עליו כמו שהלחם עיקר מזון הגופי וכפרש"י ואמר כל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין וכו' התורה בכלל נמשלה למים כמ"ש הוי כל צמא לכו למים בהרבה דמיונות כמפורש במסכת תענית [ג] ומשום דהכא כבר נזכרו קצת חלקי התורה קאמר דמיון זה למים לגבי אגדות שמושכין וכו' ואמר גבור זה בעל שמועות וכו' כמו שהגבור שיש בידו ובכחו לעשות גבורה כן הבעלי שמועות מוכנים הם בידו ובכחו ואיש מלחמה וכו' היינו גם שאין בידו ובכחו גבורתו מ"מ אחרי שיודע בתחבולות מלחמה הוא מנצח חברו כן מי שיודע לישא וליתן וכו' גם שאין בידו שמועות מתוך חריפתו שיודע במלחמתה של תורה יבא על אמתתה ואמר שופט זה וכו' נביא כמשמעו ר"ל דהוסר מהם הנבואה כמ"ש אין עוד נביא וגו' אבל בשופט לא אמר כמשמעו דודאי יהיה להם שופט אלא שהשופט הדן אמת לאמתו יסור מהם ואמר קוסם זה מלך שנאמר קסם על שפתי מלך דלפי משמעו אין זה קללה דהקסם ממש הוא אסור בישראל וע"כ אמר שרמז על המלך שנאמר קסם על שפתי מלך וגו' שמדמה דבריו במשפט שלא ימעל כאילו הוא קוסם קסמים ועוד י"ל שקורא למלך קוסם שהוא מותר לידע בכשפים

עיון יעקב

שאמר לו כן ג"כ גבי צפרדע סוף פ"ד מיתות והתם ליכא תירוץ כלל מ"מ בעי קצת כפרה על שהוציא שמקרא מפשטיה וק"ל: ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו נער בזקן וכו' · בדרוש לפ' נצבים כתבתי פי' על הפסוק פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה והיה בשמעו את דברי האלה לאמר שלום יהיה לי כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה ואמרתי שם דלכך כתיבי הקללות שבמשנה תורה בלשון יחיד להראות שגדול הדור נתפס בשביל כל הדור והיינו אם הגדול הוא נחשב ומצערים בצרתו להם צר אבל אם אין הגדול נחשב בעיניהם שאין מצערין בצרתו אז הם עצמם נענשין וז"ש הפסוק פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה והיה בשמעו את דברי האלה הזאת שנאמרה בלשון יחיד להראות שגדול הדור נתפס בשביל כולם והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי מה איכפת לי אם נענש גדול הדור וכיון שהוא אינו משגיח בגדול הדור לכך ורבצה בו כל האלה וזה גם כן כוונת ישעיה שבכל הקללות לא נתקררה דעתו כיון שברשעים עצמן לא נעשו דין רק שמסיר הגדולים שבהם משא"כ אם ירהבו נער בזקן שאינם דואגים ומצערין על הגדולים אז הם עצמן נענשים בזה נתקררה דעתו: ועי"ל כיון שירהבו נער בזקן אז אין בידם למחות ואינם נענשים בשבילו וק"ל ונ"ל דז"כ הפסוק הצדיק אבד ואין איש שם על לב באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק משום דישנן ב' פשטים אחד לכפר על הרעה ואחד שלא יהיה אצל הרעה ונ"ל דב' פשטים הם אמת דכשמצערים במיתת גדולים אזי הצער מכפר ובאם לאו יבא ח"ו הרעה וא"כ זה פי' הפסוק הצדיק אבד ואין איש שם על לב שם"ל כפשט זה שמכפר על הרעה ובאמת באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק דהא שמכפר היינו דווקא אם מצערין על מיתת הצדיק וק"ל: שש מאות סדרי משנה והד אמר שבע מאות סדרי משנה · ונ"ל דה"ע דמצינו לפעמים בזמנים אלו שאיזה ת"ח מכוונים דבר חידוש בדין וכיוצא בו אשר לא נשמע בספרים לפי שנשתכחו הרבה משניות שהיו בזמן הקדמונים ואף אחרי מות משה נשתכחו שלש מאות הלכות וע"י האחרונים שמחדשין הדברים ומכוונים לדברי הראשונים שיהיו המשניות במלואו אז יבא גאולתנו ונ"ל שז"כ המדרש אין הגליות מתכנסות אלא בזכות משניות כדכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם דהיינו שיהיו המשניות במלואו

ענף יוסף

בכף מאזנים עם עשירי עם הבלתי לומדים נגנו חכמי ישראל והכריעו את כולם ואחרי דבריהם לא שינו כי הכירו מעלתם והסרון עצמם · אולם בדור האחרון ההמוניים ירצו להשתוות להם כמו שהוא בדורותינו שכל מי שהכסף בידו ידו על העליונה ויתברך בלבבו שיש לו לב בינה והוא מופלג בתורה ולו היה לו פנאי ללמוד היה חכם הרזים וזאת היה הקללה שגם הנער וריק יאמר לחכם התורה גם אני כמוך ואם אתה למדת תורה הרבה חכמת יותר · אולם גם לי לבב כמוך ורוצה ליטול עטרת כבוד התורה בלא עמל ויגיעה · וזה אמר ירהבו הנער בזקן וגו' ירצה שהנער יתרהב במעלת הזקן והנקלה בנכבד (כי מצינו שהבי"ת תשמש במקום כ"ף כמו שדרשו בפסוק אל תתחר במרעים להיות כמרעים וכו' כמו כן הוא כאן ירהבו הנער בזקן להיות כזקן) וזה מאמרם ז"ל אלו בני אדם כו' ירהבו במי שהוא מלא מצות כרמון ולפ"ז יובן למה נתקררה דעתו של ישעיה הנביא בקללה זו להיות כי תחלה אמר ותעלולים ימשלו בם וענין ממשלה הוא שידכאו תחת רגלם את חכמי ישראל ח"ו ויהיו בעיניהם כחגבים מצד קטנות מעלת התורה כאין בעיניהם וזה הוא בזיון התורה שאין כמוהו והיה לו לישעיה הנביא צער גדול מזה · אולם אח"כ כשאמר ירהבו הנער בזקן וגו' הנה ראה שהם רק רוצים להתלבש ג"כ בכבוד התורה ובהיות כן עכ"פ כבוד התורה היא לכבוד ולתפארת ע"כ בזה נתקררה דעתו של ישעיה הנביא ותנח רוחו · (אור כשלמה): גבור זה בעל שמועות ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה · עי' פירש"י ומ"ש המהרש"א דהגם שאין בידו שמועות מ"מ יבא על אמיתתה של תורה אחר שיודע בתחבולות מלחמה בחריפותו ע"כ · וקשה שהוא נגד גמרא סנהדרין דף מב אקרא דכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה אמר רב אחא ב"ח א"ר אסי א"ר יוחנן במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות של משנה ופרש"י מלחמתה של תורה הוריותיה ולעמוד על בוריה ועל עיקרה לא באדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות ובריתות הרבה כי מהיכן יתגלה הסוד אלא בבעל משניות הרבה שאם יצטרך לו טעם בכאן ילמדנו מתוך משנה אחרת או אם יקשה לו דבר על דבר יבין מתוך משניות הרבה שבידו הא מני פלוני הוא ששמענוהו במקום אחר אומר כך ע"כ הרי מבואר שאין לבא על אמיתתה של תורה דהיינו מלחמתה של תורה אלא בעל שמועות ובלא"ה לא יבא אל אמיתתה ע"י חריפות דלא כמהרש"א וע"כ נראה דהעיקר כאידך גירסא גבור זה המתגבר ביצרו ועי' מגילה דף טו ולגירסא דידן נראה דהא דקאמר הכא ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה היינו ע"י שמועות שבידו וכי תימא דא"כ לא איצטרך לקללם שלא יהיה בהם איש מלחמה דכיון שאי אפשר זה אא"כ יהיה בעל שמועות והרי כבר קללם שלא יהיה בהן גבור שהוא בעל שמועה וכ"ש שלא יהיה בהן איש מלחמה שהוא עדיף מבעל שמועות וי"ל דמ"מ חשיב ליה בתרתי דישעיה קילל את הכלל ישראל דכשהן עושין רצונו יש בהן כל המעלות דיש בהן בעלי שמועות ויש בהן אפילו בעלי מלחמות ע"י שמועות דעדיפי וכשאין עושין רצונו לא ימצא בהן לא מעלות בעל שמועות ולא בעל מלחמות וכיון

והנביא אמר כי לא ראיתם כל תמונה ואילו היה מדמה לצורה שכל נבדל גם בזה היה רב התלונה ואף כי דימה לאדם בעל גשם וגוף · והאמת עפרא לפומייהו כי ילעיגו בנביאי אלהים כי לא מינעיא לדעת המקובלים נותי נפש שם אדם הנאמר עליו ית' הוא היותר גבוהה במדרגה ובמעלה ורק אצילו הוא שם המושאל ועיין בשל"ה אבל התלמודיים המרגלו בלחות דבריהם

[א] מהרש"א ד"ה משען · כמ"ש (סוטה כב ע"א): [ב] שם בא"ד כמ"ש (ב"מ לג ע"א): [ג] שם בא"ד במס' תענית (ז ע"א):

יד יוסף

א שבת פז ע"א:

גאון יעקב

בלחות לשונו הרגים בפ' בראשית בבא לפרש על פסוק ויבדל אלהים התחיל רש"י וז"ל אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה אור שברא הקב"ה היה אדם מביט מסוף העולם וכו' ע"ש · ולא לחנם כתב רש"י שינוי לשון אף בזה אנו כו' כי דרכו של רש"י ז"ל כשהביא דרש אגדה כותב רש"י ומדרש אגדה אומר או רבותינו דרשו או דבר אחר אבל הלשון אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה הוא רק נכתב אלא זה הדרש של אור שברא הקב"ה וכו' אבל כי להיות זה האור שגנזו הקב"ה הוא בתורה והוא באגדה פלטו קולמסו של רש"י הקדוש ז"ל לרמז זאת והתחיל אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה כי להשיג האור ההוא נצרך לנו עסק אגדה · (ר"א אבולעפיא) (שייך לסימן י)

אמר רב כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיה וכו' · יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך ע"ש. ביאור הענין כי יחזקאל במראה הנבואה שלו אומר שראה במרכבה ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם וכו' ועל"ז ינועו אמות הסיפים מקול רעש הפילוסופים מרבים כלימה ורוק איך לא חס יחזקאל הנביא על כבוד קונו לדמות כבודו ית' לדמות מראה אדם

תורה · שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו · נביא כמשמעו · קוסם זה מלך שנאמר (משלי טז) קסם על שפתי מלך (במשפט לא ימעל פיו) · זקן זה שראוי (לישב בישיבה) [לישיבה] · שר חמשים אל תקרי שר חמשים אלא שר חומשים [זה] שיודע לישא וליתן בה' חומשי תורה · דבר אחר שר חמשים כדרבי אבהו דאמר רבי אבהו מכאן שאין מעמידים מתורגמן על הצבור פחות מחמשים שנה · נשוא פנים זה שנושאים פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא למטה כגון רבי אבהו בי קיסר · יועץ (זה) [א]שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים · חכם זה תלמיד המחכים את רבותיו · חרשים זה שנעשו הכל לפניו כחרשים [ב]בשעה שפותח בדברי תורה · ונבון זה המבין דבר מתוך דבר · לחש זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנו [ג]בלחש · ונתתי נערים שריהם [א"ר אלעזר] בני אדם שמנוערים[א] מן המצות ותעלולים ימשלו בם אמר רב אחא בר יעקב אלו תעלי בני תעלי ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער וגו' מאי ירהבו הנער בזקן יבואו בני אדם שמנוערים מן המצות וירהבו במי שמלא מצות כרמון · מאי והנקלה בנכבד יבואו מי שחמורות דומות להם כקלות וירהבו במי שקלות דומות עליהם כחמורות · אמר רב קטינא [ד]אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו[ב] ממנה אנשי אמנה שנאמר (ישעיה ג) כי יתפש איש באחיו בית אביו (לאמר) שמלה לכה קצין תהיה לנו דברים שבני אדם מתכסין בהם כשמלה ישנן תחת ידיך · (שם) [ה]והמכשלה הזאת מאי והמכשלה הזאת דברים שאין בני אדם עומדים עליהם אלא אם כן נכשלו בהן ישנן תחת ידיך (קצין תהיה לנו) (שם) ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש אין ישא אלא שבועה שנא' (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא לא אהיה חובש מאי לא אהיה חובש לא (אהיה) [הייתי] מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא תלמוד · ודילמא שאני התם דאי אמר להו גמירנא אמרי ליה אימא לן · הוה ליה למימר גמר ושכח מאי לא אהיה חובש כלל · איני והאמר רבא [ו]לא חרבה ירושלים עד שפסקו ממנה (אנשי) [בעלי] אמנה שנאמר (ירמיה ה) שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה לא קשיא

רש"י

בפיו: ראוי לישב בישיבה · ליטול ממנו עצה בכל דבר חכמה: כדרבי אבהו · להעמיד לפניו תורגמן לדרוש לרבים: למעלה · נושאין פנים לדורו בעבורו שהכל נזונין בזכותו: כגון ר' חנינא בן דוסא · כדאמרינן בעלמא (ברכות יז ע"ב תענית כד ע"ב) כל העולם לא ניזון אלא בשביל חנינא בני (וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש): למטה · מלכי אומות העולם מכבדין אותם בשבילו: ר' אבהו · הוה חשיב בבית המלך כדאמרינן בסנהדרין (דף יד. ובכתובות יז.) דהוו נפקין אמהתא דבי קיסר (ומשרן ליה) [לאפיה]: שראוי למסור לו וכו' · כמו אב ב"ד ולבו דואג בקרבו: תעלי · שועלים: כי יתפוש איש באחיו · הכתוב היה מגנה אותן לומר שלא היו יודעין להשיב לשואליהן בדבר הלכה: שבני אדם היו מתכסין בהן · שהיו נחבאין שלא ישאלו להם לפי שלא היו בקיאין בהם: ישנן תחת ידיך · כלומר אתה בקי בהן: אלא א"כ נכשל בהן · כשהתלמיד נכשל בשמועתו פעם ראשונה ושניה הוא נותן לב לעמוד על שמועתו: לא אהיה · איני רגיל להיות: דילמא · האי לא משום דהכשי אמונה הוו אלא משום דאי אמר גמירנא הוו אמרי ליה אימא לן והוא לא ידע (וגם זה בפרק כל

מהרש"א

כמ"ש בפ"ק דסנהדרין[א] דאין מושיבין בסנהדרין וכו' ובעלי כשפים ויודעין בע' וכו' ע"ש: ואמר חכם זקן וכו' · דודאי הזקנה ממש לא הוסר מהם אלא זה שראוי לישיבה כדאמרינן[ב] זקן זה שקנה חכמה ואמר שר חמשים אל תקרי וכו' דמלינו בקרא שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים שרי עשרות והכא לא נקט שהוסר מהם רק שר חמשים למדרש אל תקרא חמשים אלא חומשין וכו' נראה שאין זה בכלל בעלי מקרא דלא ראי זה כראי זה דבעלי מקרא משמע בכל המקרא הוא בקי אבל אינו יודע לישא וליתן בהן ושר חומשין היינו שיודע גם לישא וליתן בה' חומשים ובשאר המקרא אינו יודע: שנושאין פנים לדורו וכו' · לישא פנים לעצמן אין זה בכלל הקללות ולא הוסר מהן שהרי בכל דור יש צדיקים שנושאים פנים להן למעלה וכן למטה אבל שיהיו נושאין פנים גם לדורם בעבורם כגון רבי חנינא בן דוסא למעלה ורבי אבהו למטה הוסר מישראל בקללות ישעיהו ואמר יועץ שיודע לעבר שנים וכו' אף דמלינו לשון עצה גם במילי דעלמא מ"מ הכא נלמד מעניינו שהוא עצה נוגעת במילי דתורה כגון לעבר שנים וכו' ואמר וחכם זה תלמיד המחכים את וכו' חרשים בשעה שפותח וכו'[ג] לפי פשטיה חכם חרשים הוא דבוק והדרש חשיב ליה בתרתי כאילו אינו דבוק וכן נבון לחש הוא דבוק וחשיב ליה בתרתי ואפשר משום שהקרי בלשון דבוק לא משמע ליה חכם כמשמעו אלא המחכים את רבו וכן בנבון שהקרי בלשון דבוק משמע ליה מבין דבר: אלו בני אדם שמנוערין וכו' · שיהו נערים שריהם אין זו קללה אם הם טובים ולכך דרשו דגם זה בכלל הקללה בני אדם שמנוערין ואמר ותעלולים ימשלו בם וכו' תעלי בני תעלי מדכתיב תעלולי בשני למדי"ן דרשו תעלי בני תעלי להפליג הענין שהשפלים ביותר ימשלו בם ואמר ירהבו הנער בזקן וכו' אלו בני אדם שמנוערין וכו' נלמד מעניינו דלאו ממש בנער וזקן ונקלה בנכבד משתעי קרא אלא לענין תורה ומצות קמשתעי קרא דנער שמנוער מן המצות והפך זקן שקנה חכמה ומלא מצות כרמון ויבא מי שחמורות וכו' דהיינו שכולן קלים בעיניו והיפך מי שקלות וכו' שכולן חמורות הם בעיניו ונראה לפרש הא דאמר שבקללה זו דירהבו הנער וגו' נתקררה דעתו של ישעיה שהוא ע"פ מ"ש בפרק חלק[ד] בעקבות משיחא כל יראי חטא ימאסו וכו' נערים פני זקנים ילבינו וכו' וכיון דקללה זו סימן לביאת המשיח נתקררה בה דעתו של ישעיה: [אפי' בשעת כשלונה וכו' · מפורש פרק כ"כ: ולא

[א] מהרש"א סד"ה משען · בפ"ק דסנהדרין (יז ע"ב): [ב] שם ד"ה ואמר. כדאמרינן (קדושין לב ע"ב): [ג] שם סד"ה שנושאין · לפי פשטיה חכם חרשים הוא דבק וכו' · וכן בנבון שהקרי בלשון דבק משמע ליה מבין דבר עכ"ל · (דברי הגאון מתוסרין מובן לכאורה וצריכין תיקון ועיון להבנתן גם בלא"ה נתברר דכל היכי דכתיב חכם ונבון פירושו של נבון היינו מבין דבר מתוך דבר כמ"ש ג"כ רש"י ריש אלה הדברים פסוק י"ג הבו לכם חכמים ונבונים וכו' נבונים מבינים דבר מתוך דבר זו הוא שאל אריוס את ר' יוסף מה בין חכמים לנבונים וכו' ע"ש*) ומה שתמה בענין דהכא דאמר רב דימי שמנה עשר קללות וכו' ובפרטן אתה מוצא תשעה עשר ולא שערה מזה שהמהרש"א כלום והיא פליאה עצומה לכאורה כי אראתי במקום אחר: [ד] שם ד"ה אלו · בפ' חלק (צז ע"א):

*) ערם אדע מדבריו נלע"ד דל"ק כי מ"ש חכם זה תלמיד המחכים רבותיו חרשים זה שנעשו הכל לפניו כחרשים בשעה שפותח בד"ת הוא נחשב לדבר אחד מסי"ת כי וְחָכָם הוא סמוך סמיכות

יד יוסף

א סנהדרין פז ע"א: ב גיטין פח ע"א סנהדרין לח ע"א סוטה מו ע"ב: ג פי' בחשאי מפני השטן ערוך ערך לחש: ד שבת קיט ע"ב: ה שבת שם גטין מג ע"א: ו שבת קיט ע"ב:

עיון יעקב

במלואו וז"כ קהלת עשות ספרים הרבה כלומר אם יש עוד לעשות ספרים הרבה אין קץ: הל"ל גמר ושכח · משמע דשכחה אין זו חרפה מקשים העולם דברש"י פ' שמיני פירש על פסוק וישמע וייטב בעיניו הודה ולא בוש לומר לא שמעתי ופירשו המפרשים אלא בוש את עצמו לומר שמעתי ושכחתי ש"מ דשכחתי הוא חרפה יותר ושמעתי לתרץ דגבי משה

ענף יוסף

דבשני מיני אנשים מיירי ב' קללות הן וסברא כזו כתב סטורי אבן ג"כ גבי חכם חרשים דחשיב לי' בתרתי מה"ט. (באר אברהם):

עץ יוסף

לה (טורי אבן): יועץ זה שיודע לעבר שנים וכו' · דמלינו גבי עיבור שנה כי האי לישנא ויועץ המלך לעשות פסח בחדש השני וכמ"ד בפ"ק דסנהדרין (דף יב) שעיבר חזקיהו את השנה מפני הטומאה אי נמי כר"ש דאמר התם שעיבר ניסן בניסן (ילקוט): שמלה לכה וכו' דברים שבני אדם וכו' · פירש"י בישעיה שם שמלה לכה עשיר אתה בתורה ומחוורת היא בידך כשמלה וכו' כלומר שהתורה מתוארת בשם שמלה ע"ש שמעסק התורה וח דושיה נעשית חלוק ולבוש יקר להתלבש בו הנשמה וזאת קראו חז"ל חלוקה דרבנן וזהו שמתכסים בהם כשמלה (כלי פז): לא אהיה · איני רגיל להיות (רש"י) · נאמר רבינו ז"ל שלא יתפרש לא אהיה בעתיד חובש בבהמ"ד · אבל בעבר היה חובש בבהמ"ד · דיוסיינו שלמד ושכחיו א"כ יקשה ממה דקאמר בביתי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא מקרא ולא וכו' · ואילו היה לומד מאז לא היה שוכח כ"כ לגמרי עד שלא נשאר בידו כלום · לכן פרש"י מאמר לא אהיה אף שהוא לשון עתיד · עכ"ז יתפרש הווה כמו ככה יעשה איוב: ובקשו ברחובות · ר"ל במקום משא

גאון יעקב

הקדושים לשבר מלאכות הפילוסופים והוא מאמר רב אשר

ולא במרכבה ביחיד אא"כ וכו' · היינו ליחיד כדאוקמי' לעיל בר"פ ויש לדקדק כיון דלפי דעת ריב"ז לא היה ר' אלעזר בן ערך ראוי להודיע לו מעשה מרכבה שלא היה חכם ומבין מדעתו א"כ היאך כבר לימד לו ריב"ז כמ"ש ר' אלעזר בן ערך תרשני לומר לפניך דבר אחד ממה שלמדתני וי"ל דר"א בן ערך שכח תלמודו היה ע"י חמרא דפרוגיתא ומיא דדיומסים כמ"ש בפ' חבית [א] ואח"כ חזר לתלמודו וקודם ששכח תלמודו היה מלמדו ריב"ז מעשה מרכבה שהיה ר"א בן ערך חכם ומבין מדעתו ואחר ששכח תלמודו היה סבור ריב"ז דאינו עוד חכם ומבין מדעתו עד שהזכיר לו ר"א בן ערך למודו שלמדו כבר ועוי"ל שמדרך ענוה אמר ר"א בן ערך דבר שלמדתני אף שלא למד ממנו ובירושלמי ל"ג שלמדתני וניחא טפי : וישב על האבן וכו' · שכן מלינו במשה ויקחו אבן וגו' וישב עליה ואמר תחת הזית וכו' הוא רמז על מאור תורה כמ"ש פ' הרואה [ב] הרואה זית בחלום שם טוב וכו' הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה · ואמר אפשר וכו' והשכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין וכו' בירושלמי אמרו בלשון אחר אמר אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני ואני רוכב וכו' ולשון תלמודינו י"ל לפי שהיה זה בדרך אמר כן דכבר השכינה עמנו ומלאכי השרת המלוין אותנו בדרך שיהו שומעין הדברים מפיך ואינו בדין שארכב ואמר וירדה אש מן השמים וכו' דהיינו שירדה להם בשכלם מן השמים אש המרכבה כמראה אשר ראה שם יחזקאל ואמר וסבבה את האילנות וכו' הוא רמז על מעשה בראשית כי הסיבה והשתלשלות משם למעשה בראשית והיא בעצמה השירה שאמרו כולן כי מעשה מרכבה ומעשה בראשית הם ודאי מורים על הלולו ושבחו יתעלה ב"ה כמ"ש הללו מן הארץ וגו' ואמר שנענה מלאך אחד וכו' דהיינו שנתאמת להם במושכל מן האש דמעשה מרכבה שביחזקאל שהן הן מעשה מרכבה באמת בלי ספק ואמר ברוך וכו' שנתן בן לאברהם אבינו וכו' יחסו כאן לאברהם כמו שאברהם נתן לבו מעצמו לחקור על אמונה זו במעשה מרכבה ובמעשה בראשית כמבואר בספר יצירה המיוחס לאברהם אבינו כך רבי אלעזר בן ערך יודע מעצמו להבין לחקור וכו' ואמר יש נאה דורש ואין נאה מקיים וכו' האי לישנא אמרו בעלמא בבן עזאי יש נאה דורש ואינו מקיים מצות וכו' אבל כאן מאי מקיים שייך ביה וי"ל דהיינו מקיים דהכא שנתכוון אל האמת כמ"ש הן הן מעשה מרכבה : היה הוא ור' יוסי הכהן מהלכין בדרך וכו' · מעובדא דלעיל ודהכא נראה שלא היו עמהם אנשים אחרים רק הם שניים משום הא דתנן ולא במרכבה ביחיד אא"כ הוא חכם ומבין מדעתו דהיינו לרב ועוד לתלמיד אחד עמו וזה שדקדק לומר בעובדא דלעיל גם הכא שהיו שניהם בדרך כדי שלא ישמעו בו גם אחרים דלא הותר לדרוש לחכם ומבין מדעתו רק ליחיד: ונראה כמין קשת וכו' · לא קאמר ונראה קשת דהוא סימן קללה כדאמרינן בריב"ל [ג] נראה קשת מימיך אבל אמר שנראה כמין קשת דהיינו קשת הנזכר במרכבה דיחזקאל כמראה הקשת וגו' · פירש בערוך מזומטי זמירות שאומרין לפני חתן וכלה כדי לשמחן והיינו כדלעיל פתחו כולן ואמרו שירה וכו' : מסובין היינו על הר סיני וכו' · הוא הוראה על הנפשות שהיו בהר סיני במתן תורה כמ"ש אשר ישנו פה ואשר איננו פה וגו' וכמ"ש במדרשות דכל דבר שנתחדש לחכם בדורו כבר נתחדש לו ונאמר ממנו במתן תורה בהר סיני : אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנין לכת שלישית וכו' · ובירושלמי מסיים בזה אתיא כמ"ד שובע שמחות את פניך שבע כתות של צדיקים לעתיד לבא וכתב בעל יפה מראה דאיתא בויקרא רבה אל תקרי שובע אלא שבע כתות של צדיקים שעתידים להקביל פני שכינה ופניהם דומות לחמה ולבנה לרקיע ולככבים ולברקים ולשושנים ולמנורה הטהורה שהיתה בבהמ"ק וכו' ע"ש ועוי"ל לפי סוגיית תלמודינו לכת שלישית היינו שלש כתות שנזכר אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם : שלש הרצאות הן ר"י וכו' · ומסיים

כתני) : תקופת תמוז היתה · שאין דרך להתקשר שמים בעבים : במזומטי חתן · מיני שחוק שמשחקין (לפניו) [לפניהם] : וסיפר דברים הללו : לכת שלישית · [של] ג' כתות היושבות

[שם ע"ב] הא בר"ת הא במשא ובמתן בר"ת הוו במשא ומתן לא הוו · ת"ר [א] מעשה בר' יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור (ויוצא מירושלים) [והיה מהלך בדרך] והיה ר' אלעזר בן ערך תלמידו מחמר אחריו (ללמוד תורה מפיו) אמר לו רבי שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה אמר לו בני לא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד אא"כ היה חכם מבין מדעתו א"ל רבי תרשני [א] לומר לפניך (ממה) [דבר אחד] שלמדתני א"ל אמור מיד ירד רבן יוחנן בן זכאי מן החמור ונתעטף וישב על האבן (אחת) תחת הזית א"ל רבי מפני מה ירדת מן החמור אמר לו אפשר אתה דורש מעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני ארכוב על החמור מיד פתח ר' אלעזר בן ערך ודרש במעשה מרכבה ירדה אש מן השמים (וסכסכה) [ג] [וסבבה] את כל האילנות שבשדה פתחו כל האילנות ואמרו שירה מה שירה אמרו (תהלים קמח) הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וגו' עץ פרי וכל ארזים הללויה (וי"א שירה זאת אמרו (דה"א טז) אז ירננו עצי היער) ואף מלאך נענה מתוך האש ואמר ודאי הן הן מעשה מרכבה עמד רבן יוחנן ב"ז ונשקו על ראשו ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר נתן בן לאברהם אבינו שיודע להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה כאלעזר בן ערך [ב] יש נאה דורש ואין נאה מקיים ויש נאה מקיים ואין נאה דורש אבל אתה אלעזר בן ערך נאה דורש ונאה מקיים אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן ערך יצא מחלציך וכשנאמרו הדברים לפני רבי יהושע היה הוא ורבי יוסי הכהן מהלכין בדרך אמרו אף אנו נדרוש במעשה מרכבה פתח רבי יהושע ודרש במעשה מרכבה ואותו היום תקופת תמוז היתה ונתקשרו שמים בעבים ונראתה כמין קשת בענן והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע מעשה מרכבה כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזומטי חתן וכלה הלך רבי יוסי הכהן וספר הדברים לפני ר' יוחנן בן זכאי אמר אשריכם ואשרי יולדתכם אשרי עיני שכך ראו אף אני ואתם בחלומי מסובין היינו על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים (ואמרו) עלו לכאן [עלו לכאן] טרקלין גדולים מוכנים לכם ומצעות גדולות מוצעות לכם אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנין לכת שלישית · איני והא תניא רבי יוסי בר יהודה אומר שלש הרצאות [ג] הן רבי

הדושין

כת:ב בירושלמי כיון שפתח רבי אלעזר בן ערך במעשה מרכבה ירד רבן יוחנן בן זכאי מעל החמור אמר אינו בדין שאהיה רוכב ושומע כבוד קוני הלכו וישבו להם תחת האילן וירדה אש מן השמים והקיפן והיו מלאכים מתקבלים לפניהם כבני חופה השמחים לפני חתן ונענה מלאך אחד מתוך האש ואמר כדבריך אלעזר בן ערך הן הן מעשה מרכבה מיד פתחו כל האילנות פיהם ואמרו שירה אז ירננו כל עצי יער והכא גרסינן אף מלאך אחד נענה ול"ג מלאך המות דאינו ענין כאן : [מזומנין לכת שלישית · ובירושלמי מסיים

עיון יעקב

אם לא שמע אין זה חרפה לו כיון שלא אמר לו הקב"ה כשאר כל התורה · ועג"ל כיון שכבר הודה משה לומר שכחתי אין בושה לשאר אדם לומר כן כיון שמשה נמי אמר כן וק"ל: הא בר"ת · משמע דיותר היו אנשי אמונה בתורה ממשא ומתן ובזה מתורץ מה שמקשים בתוס' בקדושין דף מ' דגם מה שנושאין נתת ונשאת באמונה הוא משום ד"ת דכ"ש שהיה באמונה בתורה וק"ל : תרשני לומר דבר ממה שלמדתני · היינו שלמד עמו ראשי פרקים והוא הבין הדבר מדעתו ועיין במהרש"א : וכשנאמרו הדברים לפני רבי יהושע · וקנאת

עץ יוסף

ומתן של הבריות אם תמצאו איש ר"ל אם תמצאו אותו איש שאינה אותך כי מיד שמאנה חברו במשא ובמתן הרי הוא מגביא עצמו כדי שלא ימצאהו הלוקח

המתור ג מ ן . א) ערלויבע מיר . ב) שוואך הערום געבראננט . ג) ערקלערונג .

הקין לדעת רז"ל חכם של הרשים ודרשו חרשים שנעשו כחרשים [וע' בלוס"ת בתיבת השמות שדרשו כן בעבור שהמ' בח"פ ולכן הוא מנפרד חֶרֶשׁ בשש נקודות לא מחָרָשׁ כי הדגושים לא ישתנו] והיינו ע"כ שזה תלמיד המחכים רבותיו ודו"ק) :

[א] מהרש"א ד"ה ולא במרכבה' בפרק חבית (קמז ע"ב) : [ב] שם ד"ה וישב · פרק הרואה (ברכות נז ע"א) : [ג] שם ד"ה ונראה' כדאמרינן בריב"ל (כתובות עז ע"ב) :

יד יוסף

א תוספתא פ"ב :
ב יבמות סג ע"ב :
ג תוספתא פ"ב :

גאון יעקב

אמר שיחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך והוא כי ידוע כי מדרך הלמודיים לקרב הדרושים הרחוקים במשלים הקרובים וכמו בן כפר שהיה מגודל רוב ימיו בין אנשי בעלי הפחות רצוני שאין להם זע"ז שום אדנות ושררה רק כולם במדרגה אחת ובטוב שכלו התבונן שהסכרח שיש למדינה מנהיג ומנהל והוא המלך אשר בידו שבט המושל ויהי כי שאל שאלה איש לאנשי מדינתו לצייר את מהות המלך בציור מה היאך אופן הנהגתו את העם וכי הוא מושל עליהם ומהסכרח להביאו לו בדרך דמיון והקיש מאיזה גיאות ממשלה אשר ידועה להאיש השואל וכאופן להתבונן מזה דרך הנהגת המלך בדרך דמיון אבל האיש הכפרי אשר מימיו לא ראה שום מושל בגיאות ומה דמות יערכו לו ללמוד ממנו מהות המלך זולת כי איש חכם אחד הראה לו דמות

(יוסי הכהן) [יהושע] הרצה דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי רבי עקיבא הרצה דברים לפני רבי יהושע רבי חנינא בן חכינאי הרצה דברים לפני רבי עקיבא ואילו רבי אלעזר בן ערך לא קא חשיב ליה דארצי וארצו קמיה קא חשיב דארצי ולא ארצו קמיה לא קא חשיב · איני והא רבי חנינא בן חכינאי דארצי ולא ארצו קמיה וקא חשיב ליה אלא דארצי מיהא קמיה מאן דארצי (הוה קא חשיב) : יא שם תנו רבנן "ארבעה נכנסו לפרדס אלו הן בן עזאי בן זומא ואחר ורבי עקיבא אמר להם רבי עקיבא כשתכנסו אצל אבני שיש טהור הזהרו שלא תאמרו מים מים משום דכתיב (תהלים קא) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני

רש"י

היושבות לפני השכינה : הרצה דברים · דרש במעשה מרכבה : דארצי וארצו קמיה · שהרצה לפני אחרים ואחרים הרצו לפניו (ואילו ר' אלעזר בן ערך לא אחרים הרצו לפניו ולא הוא הרצה לפני מי שחזר והרצה לפני אחרים לכך הוזקק להמנות כאן משום ר' עקיבא להודיע שהוא הרצה ואחרים הרצו לפניו אבל ר' אלעזר לא אחרים הרצו לפניו ולא הוא לפני מי שהרצה לפני אחרים)*:נכנסו לפרדס·עלו לרקיע על ידי שם : שיש טהור · מבהיק כמים צלולים : אל תאמרו מים מים · יש

תוספות

נכנסו לפרדס · על ידי שם ולא עלו למעלה ממש אלא היה נראה להם כאלו עלו למעלה :

מהרש"א

בירושלמי מכאן ואילך אין דעתן נקיה : לפרדס וכו' · עיין פירוש רש"י ותוספות ופירש בערוך כינה פרדס מענין גן עדן שהיא גנוזה לצדיקים כך אותו מקום הוא בערבות שהנשמות של צדיקים צרורות בו ע"כ גם כתבו שעל שם זה קאמר באחר שקצץ בנטיעות של פרדס הזה ועיין בכל דברים אלו בע"י באורך בשם הגאון רבינו האי ע"ש : ובספר ישן מצאתי *) וז"ל נכנסו לפרדס החכמה והיא חכמת אלהות בן עזאי הציץ ומת מתוך שדבקה נפשו באהבה רבה דבקות אמתי בדברים עליונים שהם יסודה והציץ באור הבהיר נתפרדה מן הגוף ונתפשטה מכל מקרי הגוף באותה שעה ורצתה מנוחה כי טוב ולא שבה עוד למקומה וזה הוא מעלה גדולה ע"כ נאמר יקר בעיני ה' וגו' ולא כדברי המפרשים שראה השכינה ומת משום שנאמר כי לא יראני האדם וחי דא"כ עשיתם לבן עזאי יותר גדול ממרע"ה בן זומא הציץ ונפגע שלא היה שלם כ"כ במעלות וביישוב הדעת כבן עזאי ומתוך שהציץ גם הוא באור הבהיר יותר ממה שהיתה דעתו סובלת נתבלבלו אלו הדברים ונטרפה דעתו כאדם הנפגע ונשתטה שאינו משיג הדברים על בוריו וזהו פן תשבענו והקאתו ואלישע אחר השיג שזכיות ישראל הם בידו וחשב שהם ב' רשויות ולכך נקרא מקצץ בנטיעות שקצץ הדברים המיוחדים והפרידן זה מזה ואמר שהם ב'

*) א"ה מצאנו ראינו כל הדברים הללו בס' אוצר הכבוד לרבינו טודרוס הלוי ז"ל וכן כ"מ שמביא רבינו המהרש"א בשם ספר ישן מצאנו בספר ההוא דוק ותמצא :

יד יוסף

א שה"ר פסוק הביאני המלך חדריו וכו' :

גאון יעקב

רועה אשר ינהיג הצאן אחר המדבר ובידו רצועה והמכה להכות הצאן ואומר לאיש הכפרי השואל לציירו מהות המלך ראה ושים עיניך על זה הרועה כי כדמותו וכצלמו הוא המלך המושל במדינה והנה זה החכם המלמד דעת לאיש הכפרי לדעת מהות המלך האם אמור נאמר שכן הוא ממש כרועה כמלך אבל שם לו התבוננת אם תרצה להבין אופן מעלת המלך היותר גבוהה מהעם שים עיניך על גודל המעלה אשר יש להרועה על הצאן אם מצד בחי' אנושתו שהוא חי מדבר בסוגו והצאן הוא חי ויש לו דעת להנהיג אותם ושבט המושל לעשות עמהם כרצונו ככה הוא ענין המלך הוא באמת מעלה גדולה בתכלית המעלה להמלך ואם אמור נאמר שהמלך הוא כרועה הוא פחיתות גדולה להמלך אבל אם נאמר שהעם ואנשי המדינה הוא בתואר הצאן אין פחיתות להמלך כאשר נתארהו בתואר רועה והנה ידוע כי כל הנמצאים מכוונים בשם כסא כאשר אמר הנביא כה אמר ה' השמים כסאי ותי' השמים פירשו המפרשים שהוא כינוי לכל המציאות והנה האדם היושב על הכסא רב ההפרש בין האדם היושב על הכסא ובין הכסא אשר תחתיו עילוי רב מצד שהוא חי מדבר והוא הרוכב ומושל על הכסא שתחתיו הוא אשר אמר הנביא יחזקאל ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם ר"ל חלילה אם נצייר כבודו ית' בשם אדם הוא פחיתות גדול אבל על הדמות והציור אשר נצייר את כל המציאות העליונים ותחתונים

חדושין

אתיא כמ"ד שובע שמחות שבע כתות של צדיקים כו' פי' שבעה כתות הן בגן עדן זו לפנים מזו והפנימית חשובה לעולם מחברתה והן לכת שלישית] :

הכותב

מצאתי בערוך [ערך אבן] פירוש ברייתא זו וז"ל ארבעה נכנסו לפרדס זהו מפורש בהיכלות רבתי ובהיכלות זוטרתי שהיו עושין מעשים ומתפללין תפלות בטהרה ומשתמשין בכתר וצופין בהיכלות ורואין היאך משמרות מלאכים במעמדם והיאך היכל אחר היכל ולפנים מהיכל וקאמר להו רבי עקיבא כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהורים אל תאמרו מים מים פירוש כי מי שהוא מגיע בצפייתו לאותו מקום נראין לו שם מים רבים ואין שם מים אלא דמות בעלמא נראית ואם אמר הרי אלו מים נהדף לפי כי שקר הוא אומר וכן מפורש בהיכלות רבתי בלשון הזה מפני ששומרי פתח היכל שיש מטילין אלף אלפי גלי מים ואין שם אפילו טפה אחת אלא אויר זיו אבני שיש טהור שהן צלולות בהיכל שהיה זיו פניהם דומה למים ואם אמר מים הללו מה טיבן וכו'· ברייתא ולא שהן עולין במרום אלא בחדרי לבם רואין וצופין כאדם הרואה וצופה בעיניו דבר ברור ושומעין ואומרים ומדברים כעין הסוכה ברוה"ק זה פר"ח ז"ל עכ"ל רב נתן בעל הערוך : **תשובה** לרבינו האי ז"ל ודשאילתון הא דתנו רבנן ארבעה נכנסו לפרדס בן עזאי ובן זומא אחר ורבי עקיבא · זה הפרדס מהו ובמה הציץ ונפגע פגיעה זו מה היא ומה הוא קצץ בנטיעות [ומה הן נטיעות] הללו · ורבי עקיבא שנכנס לאיזה מקום נכנס ומפני מה נכנס בשלום ויצא בשלום א"ת מרוב צדקותו הנה בן עזאי וחבריו צדיקים הם יפרש לנו אדוננו הלכה זו כי רבו הדעות · דע כי אנו מעודנו אין דרכנו לחפות על דבר ולפרש אותו שלא מדעת מי שאמרו כדרך שאחרים עושים והרי אנו מפרשים לך דעתו של תנא זה ותוכן כונתו ואמתת מה שהיה סבור ואין אנו מבארים עכשיו הדברים הלכה או אינן הלכה · ודאי משניות הרבה יש שאינם הלכה ואנו מפרשים אותן אליבא דמאן דאתנו ושמא תאמר אתה יודע כי הרבה מן החכמים היו סוברין כי מי שהוא הגון בכמה מדות זכורות ומבוארות כשמבקש לצפות במרכבה ולהציץ בהיכלות של מלאכי מרום יש לו דרכים לעשות שישב בתענית ימים ידועים ומניח ראשו בין ברכיו ולוחש לארץ שירות ותשבחות הרבה שהן מפורשות ובכן מציץ מפנימיו ובחדריו כמי שהוא רואה בעיניו היכלות שבעה וצופה כאלו הוא נכנס מהיכל להיכל ורואה מה שיש בו · ויש שתי משניות שהתנאין שונים אותן בדבר זה ונקראות היכלות רבתי והיכלות זוטרתי ודבר זה מפורסם וידוע ועל אותן צפיות שנה תנא זה ארבעה נכנסו לפרדס · המשיל את ההיכלות הללו לפרדס והעלה להם השם הזה ודימה את הארבעה הללו שהוא סובר כי הציצו במרכבה וראו שנכנסו להיכלות כמי שנכנס לפרדס ודבר זה ברור במקומו · תחלה כי פסקא דמתניתין שעליה נשנית משנה זו ולא במרכבה ביחיד אלא א"כ היה חכם ומבין מדעתו ועוד שמפורש בברייתא זו בהדיא אמר להן ר' עקיבא כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים · ובהיכלות זוטרתי מפורש בלשון הזה פתח היכל ששי נראה כמי שיש בו מאה אלפים רבבות גלי מים ואין בו אפילו טפה אחת של מים אלא אויר זיו אבני שיש טהור שצלולות בהיכל שזיו מראיהן דומין למים · וזה ששנו בן עזאי הציץ ומת כי הגיע זמנו להפטר מן העולם · וזה ששנו בן זומא הציץ ונפגע פתרון נפגע כמי שנשתטה מן המראות המבהילות שלא הכילה דעתו לסבלם ודמה לפגעים דאמרינן אי זהו שיר של פגעים יושב בסתר עליון וכו' וזו היא ששנינו מעשה בר' יהושע בן חנניה שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית וראה בן זומא ולא עמד מפניו אמר לו מאין ולאין בן זומא וסוף המשנה אמר להם ר' יהושע לתלמידיו כבר בן זומא בחוץ כלומר שיצא מכלל הדעת · ופירוש אחר קצץ בנטיעות משל הוא על עיקר הדבר ארבעה נכנסו לפרדס וכיון שהפסיד אחר והשחית דמוהו למי שנכנס לפרדס וקיצץ בנטיעות כי אחר חשב שיש שתי רשויות כאלו האמגושין שאומרים הורמיז ואהורמין ומקור טוב ומקור רע מעון אור וחשך לטעם זה נתכוין תנא זה ששנה משנה זו ור' עקיבא היה יותר שלם מכולם כי הציץ כהוגן וצפה כראוי והכיל דעתו אותן גבורות ובהלות ונתן לו הקדוש ברוך הוא חיים וכל דבר שצפה חשב בו מחשבה נכונה בדעת נכוחה · ודע כי דבר זה היה מקובל אצל הראשונים כולן יחדיו ולא היה אחד מהם מכחש בו כי אומרים היו כי הקב"ה עושה אותות ונוראות ע"י הצדיקים כמה שהוא עושה על ידי הנביאים ומראה את הצדיקים מראות נוראות כדרך שהוא מראה את הנביאים כי תקנות יש לעולם בדברים הללו ואין בהן הפסד כל עיקר כי יודע אלהים שאין טוענין בו טענה בטילה וכל מה שנאמר שנעשה לרבי חנינא בן דוסא וזולתו מאמינים בו ולא מכחישין · וכשצמח מר רב שמואל גאון זכרונו לברכה וכיוצא בו שהרבו לקרות בספרי הפלסופים שאומרים אין המראות הללו נראות אלא לנביאים ולא יעשה גם כזה אלא לנביא ומכחישים בכל מעשה שנאמר כי נעשה בו נס לצדיקים ואמרו כי אין זה הלכה אף במעשה של ר' עקיבא שצפה בהיכלות ומעשה ר' נחוניא בן הקנה ועל ר' ישמעאל וכיוצא בהם על כל אלה אומרים אינם הלכה ואנו סוברים כי הקב"ה עושה נסים לצדיקים ונפלאות ומראה להם היכליו ואתה מחמד עינינו אשר אתה חומד לבוא לחדרי ההלכה יביאך המלך חדריו ויזכך לתת לך מהלכים עם העומדים לפניו ותרוה מדשן ביתו ונחל עדניו תשתה כי עמו מקור חיים · יש"ע ר"ב ע"כ : **קרוב** לענין זה מצאתי תשובה אחרת שהשיב רבינו הגאון הגדול הזה וכתוב בו אשר שלחה אל הנגיד וזה ממה שכתב לו תקון הגוף והנפש ומישור הנהגת אדם הוא עסק המשנה והתלמוד ואשר טוב לישראל כי למוד התורה יועיל לעצמו ולחכמים כמותו ויועיל לעמי הארץ כי ימשכם לדרכי המצות והתורה · ואשר יסיר לבו מזה ויתעסק בדברים ההם אשר זכרת יסיר מעליו יראת שמים ויפסד באותם הענינים כי יסלק מעליו כל דברי תורה לגמרי ומוצאת

עץ יוסף

מהר וישהה ביד הלוקח החפץ כדי שירצה לתגר · ואם גם תמצאהו בשוק אם יש עושה משפט מבקש לעשות משא ומתן באמונה · (מהרש"א במסכת שבת) :

עיני · בן עזאי הציץ(א) ומת ועליו הכתוב אומר (תהלים קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו · בן זומא הציץ ונפגע עליו הכתוב אומר (משלי כה) דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו · אחר קצץ בנטיעות · רבי עקיבא [נכנס בשלום ו]יצא בשלום · שאלו את בן זומא מהו לסרוסי כלבא אמר להם (ויקרא כב) ובארצכם לא תעשו [א]כל שבארצכם לא תעשו · שאלו את בן זומא בתולה שעיברה מהו [לכ"ג] מי חיישינן להא דשמואל [ב]דאמר שמואל [דף טו ע"א] יכולני לבעול כמה (בתולות) [בעילות] בלא דם או דילמא דשמואל לא שכיח אמר להו דשמואל לא שכיח וחיישינן שמא באמבטי עיברה · והא אמר שמואל [ג]כל שכבת זרע שאינו יורה כחץ אינו מזריע (דילמא) מעיקרא נמי יורה כחץ הואי :

יב שם ת"ר [ד]מעשה בר' יהושע בן חנניה שהיה עומד על גב מעלה(ב) בהר הבית וראהו בן זומא ולא עמד מפניו אמר לו מאין ולאין בן זומא אמר ליה צופה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה אלא ג' אצבעות בלבד

רש"י

כאן איך נלך : בן זומא הציץ · לצד השכינה : ונפגע · נטרפה דעתו : יקר בעיני ה' המותה לחסידיו · הוקשתה מיתתו בעיניו לפי שמת בחור ואף על פי כן אי אפשר שלא ימות משום שנאמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג) : שאלו את בן זומא מהו לסרוסי כלבא · הואיל וסירוס כתיב אצל מומי קרבן וכלב אפי' חליפיו אסורין למזבח משום ומחיר כלב אסור לסרסו או לא : בתולה שעיברה מהו · מה היא לכה"ג והיא אומרת שימצאו לה בתולים א"כ כ"ג נשאה ולא ידע שהיא מעוברת ומצא לה בתולים ואח"כ נמצאת מעוברת מהו לקיימה משום בתולה מעמיו יקח אשה (ויקרא כא) : יכולני לבעול · שהיה בקי בהטייה וזו נבעלה כן ואסור לקיימה : באמבטי · (קטנה) כלי שרוחצין בו כל הגוף וי"ל שהטיח אדם שם שכבת זרע ונכנס לה במעיה : מעיקרא · כשיוצא מן האדם : מאין ולאין · מאין תבא והיכן לבך טרוד : צופה הייתי · מתבונן הייתי במעשה בראשית : ואין ביניהם · במקום חיבורם מקום

מהרש"א

רשויות וזהו בכלל עובד אלהים אחרים שע"כ נקרא אחר והיודע סוד אלהים אחרים יודע זה על בוריו ומה שאמר דאפקיה למטטרון ומחיוה ס' פולסין דנורא כך הראו לו לאחר לפי מחשבתו (הבוערת) [המכוערת] כדי להודיעו שאין שם אלא רשות אחד בלבד וי"ל עוד מחיוה ס' פולסין דנורא שנתוסף כח האש האוכלת מאש הגדולה שלמעלה לגזור על אחר גזר דין קשה שאם אין אתה אומר כן מטטרון מה עשה · ר' עקיבא עלה בשלום וירד בשלום עליו הכתוב אומר משכני אחריך וכו' שהיה רע"ק שלם בכל מיני השלימות וכשהגיע לגבול שהשכל האנושי א"א להגיע אליו עמד ולא הרס לעלות אל ה' וע"כ נאמר עליו משכני אחריך וגו' כלומר שנמשך אחרי המושך ולא נכנס לפנים מן הגבול ואע"פ שהשיג מה שהשיג אחר לא טעה כטעותו וכו' עכ"ל : וראהו בן זומא ולא עמד וכו'· ובירושלמי גרסינן שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו שאל בשלומו ולא השיב כו' ולפי זה ניחא כפשטיה שא"ל ר"י כשהיה טרוד כ"כ בדרך מאין באת ולאן אתה הולך ולפי גירסת תלמוד שלנו שלא עמד מפניו עיין פרש"י ועוד יש לפרש שחשב ר"י שלא עמד מפניו בשביל שנתגאה שאין ראוי לו לעמוד מפני ר' יהושע וע"כ א"ל לשון הזה מאין ולאין בן זומא שאין לאדם להתגאות אבל יחשוב כי בריאתו שפילה מאין מטפה סרוחה ולאין ולאן אתה הולך למקום עפר כו' וא"ל צופה הייתי כו' דמתוך טרדות העיון לא נתתי לבי לעמוד לפניך : בין מים עליונים למים תחתונים וכו' · יש דעות חלוקות בזה מהם שאומרים כי הרקיע שהבדיל בין המים התחתונים לעליונים הם הגלגלים וזו היא דעת הרמב"ן והפליג להביא כמה מאמרים על אמתת זה הענין וזו היא דעת רש"י ז"ל בפי' לחומש שכתב בתוך המים באמצע המים שיש הפרש כו' אבל הרב המורה ביאר כי רקיע זה הוא המקום אשר יתהווה בו הענן ומאמר הזה דבן זומא אינו סובל לאורה כ"א פי'

יד יוסף

א ב"מ קיא ע"ב :
ב נדה סד ע"ב :
ג שם מג ע"א :
ד תוספתא פ"ב ב"ר פ"ב :

גאון יעקב

בציור כסא אין פחיתות כבוד כשנתארהו ית' בציור אדם והוא מאמר רב לבן כפר שראה את המלך ר"ל כמו שנצייר לבן כפר את המלך שלא מסתכרת לציירו בציור רועה ואמן כי לא ידע זולת אלה וע"כ נאמר לו שהעם בדמות האמן וע"ז הדמות כי העם הוא האמן ע"ז הדמות המלך הוא הרועה ואין פחיתות לו כלל ככה אמר יחזקאל שעל הדמות שכל המציאות מכונים בשם כסא ע"ז הדמות · הוא ית' מכונה בתואר אדם כי לא אמר שנביא ועל הכסא דמות כמראה אדם אבל אמר ועל דמות הכסא וכו'· (מקובץ מחכמי ספרדים וסר"י ערמאה) : (שם) כתוב אחד אומר שש כנפים לאחד וכו' ארבע כנפים וכו' בזמן שאין בהמ"ק קיים נתמעט כנפי החיות וכו' להבין ענין המאמר מה ענין יחוס מיעוט כנפים לחורבן בהמ"ק גם מאי רומי' דקראי הא קרא דשש כנפים ישעיה ראה בשרפים וקרא דארבע כנפים יחזקאל ראה באופנים ומאי ענין זה לזה וכבר הרגישו בתוס' אבל הענין כי החיות והשרפים וכל העולם האצילות ברוב השתקקותם לעלות ולהתקרב אל השכינה ולהנות באור פני מלך חיים אינם שוהים כל כך בל יהרסו אש הגדולה ואז יחזרו תיכף למקורן והוא שנאמר והחיות רצוא ושוב וכשהם עולים עולים בשירה וריבוי כנפים מורה על שלם התשוקה והטיסה ורוב התקרבות ועלי' לשכינה כאשר אמנם

חדושין

יקר בעיני ה' המותה לחסידיו · פירוש לתת לחסידיו בעבור שהבין כל כך וכך ונראה שהם ספרו ראייתם לפני רבותם והגבירם בירידתם ולא בתוך ראייתם מתו ולכך נענשו · ושעת הבריאות משמע הכין שמספר שאחר כך שאלו את בן זומא :

הכותב

ההסרה יארע לבני אדם שישתבש דעתם עד שלא יחושו לעזיבת התפלה ולשאר המצות אבל אשר ימציאו עצמם לתורה וליראת שמים יצא להם מזה כי ינהיגו כל ההמון ליראת שמים ואחרי התשובה בלא פקפוק ולא ישימו שום ספק בהקדוש ברוך הוא · ואם תראה שאותם בני אדם המתעסקים באותם דברים יאמרו לך כי הוא דרך סלולה ובזה ישיגו לידיעת הבורא לא תשמע ולא תאבה להם · ודע באמת כי יכזבו לך ולא תמצא יראת חטא וזריזות וענוה וטהרה וקדושה אלא באותם המתעסקים במשנה ובתלמוד אלו דברי הגאון רבינו האי זכרונו לברכה אביהם של ישראל · זה טופס מה שהעתקתי ממה שמצאתי בספר הנמצא בבית חכם ירא וסר מרע ממלכות קאטאלוני"א אשר מימי עולם ושנים קדמוניות רבו כמו רבו חכמיה וזקניה זכרם לברכה :

עיון יעקב

סופרים תרבה חכמה : בתולה שעיברה מהו לכה"ג · עיין פירש"י לא ידעתי למה השמיט הרמב"ם דין זה בהלכותיו כיון שהוא איבעי' דאיפשיטא ועל שאר ספוסקים לק"מ שלא כתבו דין שאינו נוהג בזמנינו גם לא הוצרכו להזהיר לנשים שלא ירחצו באמבטי אחת אחר רחיצת אנשים ועכשיו אין לנו אמבטי כבזמן הש"ס וכמבואר בא"ח סימן ר"ל עיין שם במגינים אבל על הרמב"ם צ"ע :

עץ יוסף

יא דבש מצאת וכו' · כתב הרב המורה בח"א פל"ב שדמה החכמה במאכל הערב שבמזונות והוא הדבש· והדבש בטבעו כשירבו ממנו יעורר האסטומכא ויביא הקיאה · ופאילו אמר שטבע זאת ההשגה עם גדולתה ועצמותה ומהשגה מן השלימות אם לא יעמדו בה אבל גדולה וילכו בה בשמירה · יהפך לחסרון כאילו הדבש אשר אם יאכל כשיעור יזון ויערב לו · ואם יוסיף אבד הכל לא אמר פן תשבענו וקצת בו אלא אמר והקאתו ע"כ · ועיין בענף :

יב ואין ביניהם · במקום חיבורן מקום קשרי כיפת הרקיע בקרקע (רש"י) וכתב היפ"ת דאין דעת רז"ל שהשמים מקיפים סביב לארץ מכל צדדים כדעת התוכניים שאמרו שהארץ כמרכז בתוך העגולה · דא"כ בהכרח יש בין

ענף יוסף

יא ועליו נאמר דבש מצאת אכול דייך · להסביר לך הענין אמשול לך משל למלך שזימן עבדיו לסעודה ונותן לפניהם לחם ובשר ויין לאכול ולשתות לשובע נפשם גם נתן לפניהם דבש ומיני מתיקה לקינוח הסעודה הטיפש התאוה תאוה לאכול מיני מתיקה ומניח המאכלות כולם וכשהוא עומד משולחנו עדיין הוא רעב ללחם וצמא למים וגם מה שאכל יקיא אותו כמו שאמר שלמה ע"ה דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו ונמצא בטנו ריק מכל · אבל החכם אוכל לשבוע נפשו מבשר ולחם ויין ואח"כ יטעום מעט דבש ומיני מתוק לקינוח הסעודה ואם הוא שבע ודשן וטוב לב משתה תמידי· המלך הוא ה' צבאות מלך הכבוד שזימן לפניו עבדיו הם עמו ישראל שנאמר כי לי בני ישראל עבדים הסעודה היא התורה הקדושה שהיא מזון הנפש ונתן לפניהם לחם הוא התלמוד כדדרשינן לעיל כל משען לחם אלו בעלי התלמוד שנאמר לכו לחמו בלחמי ובשר אלו שמעתות כדאיתא בספרי חלב בקר עם חלב צאן עם חלב כרים אלו ק"ו וג"ש ותשובות ודינים ויין אלו בעלי משנה כדאי' במסכת סופרים אבל אמרו נמשלה המקרא כמים והמשנה כיין כו' דבש ומיני מתיקות הן המה מעשה בראשית ומעשה מרכבה אשר גם הציץ בן זומא כשנכנס לפרדס פי' כשהיה חוקר ורואה בחדרי לבו והשיג יותר מדאי ונפגע כדמסיים עליו הכתוב אומר דבש מצאת אכול דייך וגו' הרי החכמות הללו נמשלו לדבש הטפש התאוה תאוה לאכול מיני מתיקות ומנית המאכלים כולם הן אותם בני אדם המתעסקים באותן דברים ויאמרו כי היא דרך סלולה להשיג ידיעת הבורא ומנית המאכלים שהם התורה בכללה כמו שכתבתי לעיל ואז כשיעמוד הוא רעב ללחם זה לחמו של תורה וצמא למים היא התורה שנמשלה למים וגם מה שאכל יקיא ר"ל גם חכמה זו לא יקום אצלו כמו שאירע לבן זומא ונמצא רק מכל כי יהיה חסר לב לא ידע מאומה אבל החכם אוכל לשובע נפשו הוא הצדיק אוכל לשובע נפשו וממלא רעבון של תורה מבשר ולחם ויין הוא המשנה והתלמוד והשמועות ואחר שמילא כריסו מהם יטעום מעט דבש ר"ל ילמוד אח"כ חכמות אלו מעשה בראשית כו' · (מעט משם) : ובארצכם לא תעשו כל שבארצכם לא תעשו · בפרק י"ד דשבת דף ק"י פירש התוס' בשם השאלתות דנ"ל מבארצכם דהא חובת הגוף הוא מה לי בח"ל אלא האי בארץ לכל

המתורגמן. א) האט געזעהען. ב) איין הויבען טרעפפ.

בלבד שנאמר (בראשית א) ורוח אלהים מרחפת על פני המים כיונה (זו) שמרחפת על בניה (ונוגעת) ואינה נוגעת אמר להם רבי יהושע לתלמידיו עדיין בן זומא מבחוץ מכדי ורוח אלהים וגו' (כתיב) [אימת הוי] ביום ראשון והבדלה ביום ב' הוא דהוה שנאמר (שם) ויהי מבדיל בין מים למים וכמה אמר (ר' חייא) [ר' אחא] בר יעקב כמלא נימא[א] ורבנן אמרי כגודא דגמלא מר זוטרא ואי תימא רב (אשי) [אסי] אמר כתרי גלימי דפריסי אהדדי ואמרי לה כתרי כסי דסחיפי אהדדי · אחר קיצץ בנטיעות עליו הכתוב אומר (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך מאי היא חזא מטטרון דאתיהיבא ליה רשותא (הדא שעתא ביומא) למיתב ולמיכתב זכותא דישראל אמר גמירי דאין למעלה (לא עמידה) לא

רש"י

מקום קשר כיפת הרקיע בקרקע: גודא דגמלא · כגמלא כשמסדרין לווחים של גשר זו אצל זו אי אפשר שלא תהיה ריוח מעט ביניהם וכן גלימי וכן כסי: בסי סחיפי · כוסות שחופים כפופים אדינט"ר בלע"ז: אחר קילץ בנטיעות · קלקל ועיות כשנכנס בפרדס ומקלץ הנטיעות לפי שדמה אותו לנכנס בפרדס בתחלת הדברים נקט ליסנא דקלץ בנטיעות: לא עמידה לא גרסינן:

מהרש"א

הרב המורה וכן כתב הרא"ס על פסוק בתוך המים באמצע המים כו' והאריך שם עד אבל ההיא דחגיגה דבן זומא שאמר צופה הייתי מה בין מים עליונים לתחתונים ואין ביניהם אלא כג' אצבעות וא"ל ר' יהושע לתלמידיו עדיין בן זומא מבחוץ כו' סבירא ליה דיהי רקיע ברקיע האוירי קמיירי ופי' יהי רקיע יתהוה הרקיע כמשמעו ולפיכך אמרו אין בין מים עליונים מהרקיע ובין מים התחתונים אלא למר כג' אצבעות ולמר כמלא נימא ומעתה יש לתמוה על הרב ז"ל איך הניח הגמרא ותפס דברי האגדה של ב"ר עכ"ד הרא"ס ולדעתי המקרא זה סובל שני הפירושים כי אחת דבר אלהים שתים זו שמענו כי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ומעתה מה שהבין הרלב"ג בדעת הרב המורה וז"ל וכבר ביאר הרב המורה רקיע המקום אשר יתהוה בו הענן לפי שהיה זר אצלו המצא המים למעלה מגרם השמים עכ"ל אינו כן כי גם הרב המורה מודה בזה ומה שהזכיר האוירים ולא הזכיר המים אשר למעלה מגרם השמים לפי שלא נאמר שם מים אלא על צד הדמיון והמשל מזולת שהיה הענין הזה בעצמו כן וזהו ביאור שאמר רבי עקיבא כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים שנאמר דובר שקרים וגו' כמו שכתב כל זה גם הרלב"ג ושניהם במקרא אחד כאמרו הללו את ה' מן השמים וגו' הם השמים האוירים ואח"כ כתיב הללו שמי השמים הם הגלגלים ואחר כך כתיב והמים אשר מעל השמים וכן כתב הרא"ס ולזה מבואר רש"י ז"ל הביא בפי' שמים שא מים והם דברי ב"ר ואח"כ כתב שם מים והם דברי תלמודא פ"ב דחגיגה אר"י בר חנינא שמים שם מים ובמתניתא תנא שמים אש ומים שהביא הקדוש ברוך הוא אש ומים וטרפן זה בזה ונעשה בהן שמים כי המאמרים אלו פירושיהן אינן סותרין זה את זה אלא שהב"ר הזכיר שם ענין המים אשר מעל הגלגלים וע"כ פי' אותם שמים שא מים כי המים נושאים עליהם למעלה אבל תלמודינו שהזכיר שמים האוירים כמאמר דבן זומא ע"כ יהיה פי' אותן שמים שם מים בעבור היות שם המיית המים וכן פי' הרא"ס ומה שאמר אש ומים כי השמים האוירים הוא המקום אשר בו יתהוה הענן ויש מהם ענני אש ויש מהם ענני מים כי מליצו ואש מתלקחת בתוך הברד שהיו הברד והאש טורפין זה בזה הרי מבואר כי השמים אלו מאש ומים שטרפן הקדוש ברוך הוא זה בזה וכענין זה כתב בעל מקור חיים בענין אש ומים שטרפן זה בזה ומעתה אין מקום לתמוה על רש"י שתפס דברי האגדה והניח דברי הגמרא דבחגיגה כי רש"י לא יכחיש זה דאל"כ ה"ל להביא מאמר דחגיגה שם מים ואש ומים שפירושם על שמים האוירים כמ"ש אלא שהוא מפרש המקראות בעניינים הקרובים לפשוטו וזה דרך רש"י ז"ל בכמה מקומות כמו שכתב הרא"ס ז"ל בכמה מקומות אמנם באגדות ירושלמי דברכות אמרינן תני בשם ר' יהושע עביו של רקיע כב' אצבעות מלתא דר' חנינא פליגא דאמר רבי אחא בשם רבי חנינא תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהן עשויין כטס יכול שאינן בריאים ת"ל חזקים וכו' עכ"ל ומשמע שם דברקיע שהם הגלגלים איירי ולא ברקיע האוירים דפליגי שם על מי שסובר דעביו של רקיע מהלך ת"ק ואם כן לפי זה נראה לומר דמאמר דבן זומא כפשוטה איירי במים העליונים מגלגלים ודעתו דבן זומא שאמר שאין בין מים העליונים לתחתונים כ"א כב' אצבעות כדעת ר"י לשם דעביו של הגלגלים ב' אצבעות והוא מבדיל בין מים העליונים לתחתונים ומי שסובר כמלא נימא סובר כרבי חנינא דעביו של רקיע המבדיל ביניהם אינו אלא כטס הזה מעתה הכתוב ומאמר דבן זומא אין להם דרך אחרת אלא כפרש"י ולא על רקיע האוירים שהוא דרך רחוק מפשט הכתוב ובעל יפה מראה תמה על הרא"ס ז"ל וז"ל ובעיני יפלא תלמודיי שכמותו איך יאמין שרז"ל יפרשו רקיע על האוירים והמים העליונים מתחתונים ע"ז הדרך וכו' ע"ש ול"ע: אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וכו' · בירושלמי מייתי ליה אהא שאמרו שם חמי טליא וכו' אמר מה אילין עבדין הכא וכו' ע"ש והביאו התוספות והיינו שבדברי פיו היה מחטיא התינוקות וקרי להו בשרך וכו' והוא דחוק ובשמעתין

חדושין

בן זומא מבחוץ כלומר חוץ מיישוב הדעת שכך דורש דהא מרחפת לאו במקום הבדלה כתיב: וכתבו בתוספות ומהיוה שתין פולסי דנורא וזהו מלקות של מעלה דמלקות של מטה ל"ט כי עונשין מן י"ג ולמעלה ומכה המשתלשת לכל שנה ובית דין של מעלה עונשין מעשרים ולמעלה לכן מלקות של מעלה ששים והלקו למטטרון להודיע שאין לו יכולת יותר מאחרים:

ענף יוסף

לכל אשר בארץ אתיא וקשה הא דשאלו על סירוס כלב דוקא משום דאיסור סירוס אגל מומי קרבן כתיב וכלב אפילו מחירו אינו ראוי לקרבן מש"ה שאלו עליו יותר מאשר בעלי חיים טהורים וטמאים שאינן ראוין לקרבן כדפרש"י ותוס' והשתא מנ"ל מבארץ דלרבות אפילו כלב אתא דלמא אינו מרבה אלא שאר ב"ח דמחירן ראוי לקרבן והן עצמן לא דהא הואיל והן עצמן אין ראוין אין איסור סירוס נוהג בהן קמ"ל בארץ דנוהג אבל כלב דאף מחירו אין ראוי לא שמעת מיניה ודוחק לומר כו' · ויש לומר משום דאמר התם הכל מודים במסרס אחר מסרס שהוא חייב שנאמר ונתוק וכרות אם על כרות חייב על הנתוק לא כ"ש אלא להביא נותק אחר כורת שהוא חייב וכיון דנ"ל למסרס אחר מסרס שהוא חייב אע"ג דמסירוס ראשון ראשון כבר נעשה בעל מום ומעתה אין ראוי לקרבן ממילא ש"מ כל ב"ח אף שאין ראוי לקרבן אפ"ה אסורין בסירוס ולמה לי קרא בארצכם אלא לסירוס כלב לאוד אף שמחירו אין ראוי לקרבן אפ"ה אסור בסירוס · (טורי אבן):

עץ יוסף

מים העליונים לתחתונים שיעור רב שהוא גובה השמים על הארץ ועובי השמים אלא דעתם שהשמים למעלה מן הארץ בלבד כאהל הנטוי על הארץ · כדאי' בפדר"א פ"ג בהדיא וכ"מ בכמה דוכתיה · ובכן נוכל לומר שהמים המקיפין כנגד שולי הרקיע המחוברים לארץ הם קרובים למים התחתונים שבמקום ההוא מהארץ · וכן נראה מלשון רש"י הנ"ל · והשתא נמי לא קשיא מהא דאמרינן בב"ר פ"ד כהלל שבין מים התחתונים לרקיע כך יש בין רקיע למים העליונים דמשמע שרקיע מפסיק ביניהם ויש מרחק רב ביניהם ודלא כבן זומא דקאמר שאין ביניהם אלא כשלש אצבעות וכן למאי דמסקינן כאן בגמרא שאין ביניהם אלא כמלא נימא דאיכא למימר דהתם מה שכנגד אמצע כיפה · אבל הכא בשולי קמיירי ע"כ: שנאמר ורוח אלהים מרחפת · מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כיונה שמרחפת וכו' כן הוא בב"ר פ"ב סי' ו' · ובירושלמי מפרש נאמר כאן מרחפת ונאמר להלן על גוזליו ירחף מה להלן פירושו שאינו מכביד עצמה עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף כאן וכו': עדיין בן זומא מבחוץ · חוץ מישוב הדעת שכך דורש שהרי מרחפת לאו במקום הבדלה כתיב כדמסיק והולך · אבל קשה למה יכתבו לנו דברים שאין להם סברא · והנכון דבן זומא הוה ס"ל שלא בא הכתוב להורות על סדר הבריאה וסבר שאלו קדמו לאלו אלא שפירש הכתוב ברא שית בריאת שמים וארץ וכו' ויאמר אלהים יהי אור וכו' כדפרש"י ולפיכך מאי מימר דקרא דוהארץ זכר כל עניני כלל הבריאה והבדלת המים בדרך קצרה · והדר מפרשי קראי היאך נמשך הכל דבר יום ביומו · ורבי יהושע סבר דקרא להורות על סדר הבריאה אתא · וכל מה שכתוב בפסוק והארץ

המתורגמן

א) פֿארען שנור.

גאון יעקב

רואים מי שיש לו ב' כנפים יותר יעוף ממי שיש לו רק כנף אחד וחז"ל אמרו (בפרק גס"נ) דאופנים יותר גבוהים במדרגה ממדרגת שרפים דשרפים אינם מזכירים את השם הקדוש רק אחר ג' תיבות והוא ק' ק' ק' ה' צבאות ואלו אופנים מזכירים את השם אחר שתי תיבות והוא ברוך כבוד ה' הרי מדרגת אופנים יותר ממדרגת השרפים · וע"ז מקשה הש"ס שפיר דשרפים דאין מדרגתם כ"כ נאמר שש כנפים יש להם התקרבות יותר להשכינה ובאופנים דמדרגתם יותר גבוהה משרפים נאמר ארבע כנפים דאין להם התקרבות כ"כ ומשני הש"ס לאחר החורבן נתמעט · וביאור הענין כי ידוע כי המתקרבים אל ה' צריכים שמירה יותר ויותר לבל יתדבקו בתכלית כי אז יתבטלו מכל וכל ע"ד בנדב ואביהו בקרבתם לפני ה' וימותו וכבר ידוע כי מטבע יסודי הרוחניים כמו יסוד האש ורוח לעלות למעלה מעלה והוא טבעם אבל למטה הוא תנועה הכרחית היפך טבעם ולזאת בחורבן הבית היה חסד השם לבל יסיה בנו כליון כאמר ממרום שלח אש כו' כי האש ירד למטה היפך הטבעי ואז מיהר תיכף לשוב למקורו ולא עשה בנו כליה · והנה קודם החורבן היה פה השראת השכינה ואור פני מלך חיים שהיה בבית המקדש ק"ק וכל פמליי' של מעלה מקבלים אורה והשפעתם מן המקדש ומשם יצא אורה והשפעה לכל צבא מעלה כמבואר בזוהר ובכתבי האר"י לכך היה אצלם שש כנפים כי נקל היה לצבא מעלה לקרב אל השכינה אשר במקדש כי מהר חזרו לשרשם למעלה כטבע האש העולה למעלה ולכך אין סכנה להם ברבוי גפים ורוב התקרבות אל השכינה אשר במקדש כי היה תיכף ברצוא ושב לשרשן ולחזור למעלה כפי סדר טבעם אבל אחר החורבן נסתלקה השכינה למרום ומשם מקבלים שפע למעלה

בתלמוד שלנו לא מייתי כלל ונראה לפרש בעניננו ע"פ מ"ש בפ"א ששאל אחד לרב אידית עלה אל ה' עלה אלי מבעי ליה וא"ל זהו מטטרון ששמו כשם רבו שנא' כי שמי בקרבו וכו' כמפורש שם שהשואל הזה נטה לשניות ורב אידית השיב לו דאין כאן שניות ח"ו אלא דזה הוא הרב וזהו עבדו ושמו כשם רבו וכו' דכתיב כי שמי בקרבו ע"ש וה"נ הכא דאע"ג דליכא ישיבה למלאכים כ"א לו לבדו ית' ב"ה כמ"ש ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים וגו' מ"מ כיון דשמו כשם רבו אתיהיביה ליה רשותא ליתב פ"א למכתב זכותיה דישראל אבל אחר לא הוה ידע וחשב כדעת השואל הזה דיש כאן שניות ומלבד הקב"ה שיושב יש עוד אחד שיושב כמ"ש ב' רשויות הן והיינו דקאמר גמירי דלמעלה לא הוי לא ישיבה כמ"ש ראיתי וגו' צבא השמים עומדים וגו' ולא תחרות כמ"ש עושה שלום במרומיו כמו שיסד הפייט העמיד מיכאל שלג וגבריאל אש וכו' ולא עורף כמ"ש וארבע פנים לאחת דהיינו מכל צד ולא עיפוי דכתיב בצדיקים וקוי ה' וגו' יעלו אבר כנשרים וגו' ילכו ולא ייעפו ואם כן בצדיקים לעולם הבא כ"ש במלאכים והשתא הא דקאמר עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך וגו' יש לפרש דאסיפא דקרא סמיך דכתיב אל תאמר לפני המלאך שהוא מטטרון שיושב שב' רשויות הן כי הוא נקרא מלאך כמ"ש הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' כי שמי בקרבו ואמר על טעותו של אחר אל תאמר כי שגגה היא כי טעה ע"י ישיבת מטטרון אבל אלהים יקצוף על קולך זה שהאמנת בשניות כי שגגה כזו עולה זדון דאין להרהר בכך דשמא חס ושלום ב' רשויות הן וקאמר לבסוף אתיהיב ליה רשותא לממחק זכותיה דאחר והיינו דמסיים בהאי קרא

לא עורף · דלכל לדדיקן יש להם פנים : עפוי · עייפות : פולסי · מכת מקל באשטונ"א בלע"ז : פוגלא · לנון : ממשרא · ערוגה :

סוגו

אלא ישיבה (ולא קנאה) ולא תחרות[א] ולא עורף ולא עפוי שמא ח"ו שתי רשויות (יש בשמים)[הן] מיד אפקוה למטטרון ומחיוה שתין פולסי דנורא א"ל מאי טעמא כי חזיתיה לא קמת מקמיה אתיהיבא ליה רשותא למימחק זכוותא דאחר יצתה בת קול ואמרה (ירמיה ג) שובו בנים שובבים חוץ מאחר (שידע כבודי ומרד בי) אמר הואיל ואיטרידו[ב] ליה להוא גברא מהוא עלמא ליפוק וליהני בהאי עלמא נפק אחר לתרבות רעה[ג] אשכח זונה תבעה אמרה ליה לאו אלישע בן אבויה אתה (ששמך יצא בכל הארץ) עקר פוגלא ממשרא בשבת ויהב לה אמרה אחר הוא · שאל אחר את ר"מ לאחר שיצא לתרבות רעה [א"ל] מאי דכתיב (קהלת ז) גם את זה לעומת זה עשה האלהים אמר ליה כל מה שברא הקב"ה (בעולמו) ברא כנגדו ברא הרים ברא גבעות ברא ימים ברא נהרות אמר ליה רבי עקיבא רבך לא כך אמר אלא ברא צדיקים ברא רשעים ברא גן עדן ברא גיהנם כל אחד ואחד יש לו שני חלקים אחד בגן עדן ואחד בגיהנם זכה צדיק נטל חלקו וחלק חברו בגן עדן נתחייב רשע נטל חלקו וחלק חברו בגיהנם · אמר רב משרשיא מאי קרא גבי צדיקים כתיב (ישעיה סא) לכן בארצם משנה יירשו · גבי רשעים כתיב (ירמיה יז) ומשנה שברון שברם :

יג שם שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה מ"ד (איוב כח) לא

וחבל מעשה ידיך שהם המעשים טובים שעשה כבר והן זכותיה חבל אותן על ידי מחשבה רעה זו להאמין בשניות חם ושלום : ומחיוהו ס' פולסין וכו' · פירשו בתוספות להודיע לו שאין יכולת למטטרון יותר מאחריני עכ"ל נראה שהוצרכו לכך דלא סגי להו בטעמא דקאמר תלמודא משום דכי חזיתיה אמאי לא קמת מקמיה דודאי לא שייך עונש מלקות במלאכים אלא לפי הדמיון והיינו להראות לו לאחר שאין יכולת במטטרון וכו' וה"ק תלמודא מ"ט מחיוהו גם לפי הדמיון משום דכי חזיתיה וכו' דאילו קמת מקמיה לא הוו לריכין להודיע לו שאין יכולת במטטרון אבל השתא דלא קמת מקמיה אטעיתיה דיש ב' רשויות וכדי להוציא מלבו של אחר מחיוהו למטטרון להודיע לאחר שאין יכולת וכו' ומיהו לא חזר ממחשבתו הרעה כדמסיק : חוץ מאחר וכו' · וכה"ג אמרו לקמן שמעתי מאחורי הפרגוד וכו' ולשון הירושלמי פ"א הייתי עובר לפני בית קודש הקדשים רכוב על סוסי ביוה"כ שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול יוצאת מבה"ק ואומרת שובו בנים שובבים חוץ מאחר שידע כחי ומרד בי ע"כ ומיהו הוא לא היה לו להשגיח בכך וכמ"ש לו ר"מ בחליו ולא כן כתיב תשב אנוש עד דכא ואמרינן אין לך דבר שעומד בפני התשובה: ברא הרים ברא גבעות וכו' . לפי ענינו נראה דמלת לעומת נופל על השוה לו כגון הרים וגבעות שיש להם שווי בגובה וכן ימים ונהרות וכן בד"ה מאמר לעמת מאמר והרבה כמוהו ודקאמר ברא לדיקים ברא רשעים מלת לעמת לא קאי אלדיקים ורשעים שאינן שוין רק הם דבר והפכו אלא דיש לפרש השווי בקלת שברא לדיקים וברא גן עדן ברא רשעים וברא גיהנם שברא לכ"א מה ששייך לו ואמר כ"א ואחד יש לו ב' חלקים וכו' דכיון דניתן לאדם הבחירה להיות לדיק או רשע כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואין הקדוש ב"ה מקפח שכר ועונש כל בריה לכך ברא לכולן גן עדן שמא יזכו כולם וכן ברא לכולם גיהנם דשמא לא יזכו כולם ודקאמר זכה לדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בגן עדן וכו' אדרשא דרב משרשיא דלקמן סמיך ועוי"ל דאסיפא דהאי קרא סמיך דמסיים ביה על דברת שלא ימלא אדם אחריו מאומה וכינוי דאחריו אלדיק ורשע קאי שהרשע כשמת לא ימלא מחלקו מאומה שבגן עדן לפי שהלדיק נוטלו וכן להיפך כשמת אחריו הלדיק לא ימלא מאומה מחלקו שבגיהנם לפי שהרשע נוטלו: [כתיב לכן בארצם משנה יירשו וכו' · וסיפא דקרא שמחת עולם תהיה להם דהיינו בעוה"ב שהיא נקראת ארץ החיים וברשעים כתיב משנה שברון שברם היינו בעוה"ב בגיהנם] : לאחר שילא לתרבות רעה וכו' · דקדק בשאלתו שהיתה לאחר שילא לתרבות רעה וכו' דע"ע נתכוון כדמסיק אע"פ שנסברו יש להם תקנה וכו' אלא ששמע חוץ מאחר וכן יש לפרש לעיל דקאמר לאחר שילא לתרבות רעה א"ל מ"ד גם את זה לעומת וכו' דעל עלמו נתכוון כמ"ש הואיל ואיטריד מההוא עלמא ליפוק ליתהני מהאי עלמא דהיינו כדמסיק כיון שנטרד מההוא עלמא ר"ל דלעתיד ולדיק אחר יקח חלקו כיחא

עיון יעקב

שובו בנים שובבים חוץ מאחר · אע"ג שאין לך דבר שעומד בפני תשובה מ"מ כיון שידע והיה מכוון למרוד אינו בכלל שאר בעלי תשובה שנקראין בנים אחר תשובתן והבא לטהר מסייעין לו מה שאין כן אחר ריחקוהו מן השמים בזה ששמע הבת קול וכאשר אבאר בסמוך : אמר הואיל ואיטרדי האי גברא מהאי עלמא · אע"ג דלא ידע דאתקרי שמיה אחר מ"מ כיון שהוא שמע הקול ידע שעליו נאמר כדאמרינן אבל אילפא ור' יוחנן מדשמע ר' יוחנן ש"מ לדידי וכו' ולכך מדוקדק בסמוך שאמר לר"מ כבר שמעתי ולא קאמר כבר יצא ב"ק אלא ודאי מכח ששמע ידע שאליו כוונתו : נוטל חלקו וחלק חבירו . ואל אמונה ואין עול לפי שבעוה"ז בא טובה לעולם לפעמים בשביל הלדיק גם הרשע נהנה מאותו טובה לכך נוטל הלדיק חלקו לעוה"ב וכן להיפך לפעמים בא רעה לעולם בשביל הרשע גם הלדיק נענש לכך הרשע נוטל בשביל זה חלקו בגיהנם נמלא שתמים פעלו :

עין יוסף

היתה ספור מעשה יום ראשון הוא וכפי' הרמב"ן · (יפ"ת) : שיתין פולסין · מספר שתין פולסי וכו' הוא אצל רז"ל מאמר מתייחס אל רבוי עשירות כמו (ב"ק נ"ב) שתין תכלי מטיי' לככא וכו' ע"ש בתוס' ד"ה שתין (אי' היס) :

המתורגמן · א) רייטצונג · קריג . ב) פערטריבען . ג) שלעכטע געוואהנהייט ·

א עיין בפירוש המשניות להרמב"ם בפ"י דסנהדרין ביסוד השלישי :

גאון יעקב

אז אם יוסיפו לעלות למעלה בשש כנפים ובלא"ה ע ב ע א ש לעלות למעלה אזי לא יוכלו להגזר אחור מנועם ה' ואש ה' תאכלם אם לא ישובו מהר אחורנית וזה לא יהיה סיפוק בידם לרב נועם ה' ולירד אחורנית היפך טבעם ע"כ ראה יחזקאל אחר החורבן שאין להם רק ד' כנפים למ ע ט ההתקרבות והטיסה וע"ז אמרו באיזה אופן נתמעט ק ר ב ת ם לעלות למעלה ואמרו אותם שאמרו שירה ר"ל כי כל לבא מרום אין להם כח לעלות אלא בשירה וכאשר יתשו מלומר שירה אין כח בידם לעלות ותש כחם לעוף כנשר בשמים ולכך יש להם רק ד' כנפים · (מקובץ מהמקובלים וביאור הרי"פ) : (שייך לסימן י) כתוב אחד אומר היה מספר כו' בזמן שאין ביהמ"ק קיים נתמעט פמליא של מעלה · להתבונן מה ענין מיעוט פמליא של מעלה לחורבן בית המקדש א ב ל שמע כי זה מרב חסדו ית' ורוב רחמנותו על עמו · והוא כי במדרש איכה אמרו כי אחר החרבן קרא הקב"ה למלאכים ואמר להם מה דרכו של אבל יושב ודומם אף אני אשב ואדום והענין הוא תמוה אבל כי הכל יראה גודל טובו ית' שמו כי כבר אמרו ז"ל ודמוע תדמע עיני מפני גאוה מפני גאותן של מלאכי השרת שאמרו מה אנוש כי תזכרנו כי מיום הבריאה אדם עלי ארץ התחילו המלאכים תמיד להיות מתקנאים על ישראל אם מגד קרבתם לישראל לה' יותר מהמלאכים שיש להם רשות להזכיר שמו הקדוש תמיד בלי נטילת רשות אולם המלאכים דווקא בנטילת רשות כאומר ומקבלין דין מן דין ונטלין רשותא דין מן דין ודווקא אחר ג' תיבות וכן מגד נתינת התורה לישראל וכן מגד שאין להם רשות לומר שירה רק עד אחר שיאמרו ישראל שירה למטה כמבואר במדרש על פסוק ברן יחד כוכבי בקר מתחילה והדר ויריעו כל בני אלהים והנה בעת שהיו ישראל בתכלית המעלה שרוים על אדמתם ובית המקדש בנוי היה בידם היה יורק השפע לכל העולמות עליונים וגודל חיבתו ית' היה לעם ה' לא היו יראים מקיטרוג המלאכים כי השכינה וביהמ"ק הגין עליהם אבל

יערבנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז א"ל [א]אלו דברי תורה שקשים לקנותן ככלי זהב וכלי פז ונוחין לאבדן ככלי זכוכית אמר לו (האלהים אפילו ככלי חרס אבל) ר' עקיבא רבך לא כן אמר אלא מה כלי זהב וכלי זכוכית (הללו) אע"פ שנשתברו יש להם תקנה כך ת"ח [אע"פ] שסרח יש לו תקנה א"ל אף אתה חזור בך א"ל (והרי) כבר שמעתי מאחורי הפרגוד[א] שובו בנים שובבים חוץ מאחר · ת"ר מעשה באחר שהיה רוכב על הסוס בשבת והיה ר"מ מהלך אחריו ללמוד תורה מפיו (כיון שהגיע לתחום שבת) אמר לו מאיר חזור בך שכבר שערתי בעקבי הסוס עד כאן תחום שבת א"ל ואף אתה חזור בך אמר ליה והלא [כבר אמרתי לך שכבר] שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בנים שובבים חוץ מאחר תקפיה[ב] ועייליה בי מדרשא א"ל לינוקא פסוק לי פסוקיך א"ל (ישעיה מח) אין שלום אמר ה' לרשעים עייליה לבי כנישתא אחריתי א"ל לינוקא (בני) פסוק לי פסוקיך א"ל (ירמיה ב) כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני עייליה לבי כנישתא אחריתי א"ל [דף טו ע"ב] לינוקא פסוק לי פסוקיך א"ל (שם ד) ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני וכי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי (תקפיה) *)ועייליה בתליסר בי מדרשא פסקו ליה כי האי גוונא לבישותא ינוקא דסוף תליסר א"ל (תהלים נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ההוא ינוקא הוה מגמגם בלישניה אישתמע כמאן דקאמר ולאלישע אמר אלהים שקל סכינא וקרעיה ושדריה לתליסר בי מדרשא איכא דאמרי אמר אי הוה סכינא בהדאי קרעתיה · כי נח נפשיה דאחר אמרי לא מידן לדייניה ולא לעלמא דאתי ליתי לא מידן לדייניה משום דעסק בתורה ולא לעלמא דאתי ליתי משום דחטא אמר רבי מאיר מוטב דלידייניה וליתי לעלמא דאתי מתי אמות ואעלה עשן מקברו כי נח נפשיה דרבי מאיר סליק קוטרא[ג] מקבריה דאחר אמר ר' יוחנן גבורתא למיקלייה רביה (בנורא) חד הוה בינגא ולא מצי לאצוליה אי נקיטנא (ליה) בידי מאן מירמי ליה מינאי מתי אמות ואכבה עשן מקברו · כי נח נפשיה דר'

*) עי' הגי' בגמ'

רש"י

שובו בנים שובבים וכו' · (בירושלמי מפרש מילי טובא למה נענש) : ונוחים לאבדם · ע"י שכחה : כי שכיב אחר אמרי · ברקיע לא מידן לדייניה (כלל) : חד הוה בינגא · תלמיד אחד היה בינינו שנכשל ויצא לתרבות רעה ואין (אנו) [כח] בין כולנו (יכולים) להצילו ולהביאו לחיי העוה"ב : אי נקיטנא כו' · אם אוחז אני בידו להביאו לעוה"ב מי יקחנו מידי : מירמי · לשון נוטל מידי :

מהרש"א

ניחא ליה שיהנה בעוה"ז בחלק הטוב שיהיה לו בגן עדן לעתיד : זהב וזכוכית וכו' · דגבי זהב ודאי איכא לפרושי לענין חשיבות הוא מדמה ליה התורה כמ"ש הנחמדים מזהב ומפז אבל בזכוכית מאי חשיבות איכא ביה וקאמר דהכא לאו לענין חשיבות בא לדמות להו התורה אלא ד"ת שקשין וכו' ונוחין וכו' וא"ל רבי עקיבא רבך לא כך אמר אלא דבענין אחר מדמה ליה התורה לזהב ולזכוכית לענין דיש לו תקנה : שכבר שערתי בעקבות הסוס וכו' · ודאי ר"מ שהלך אחריו ברגליו יותר היה יודע לשער בעקבותיו דאלפים אמה הם אלפים פסיעות של אדם ואפשר דדרך לגלוג אמר לו כן ששיער כן בעקבות הסוס ולא היה עדיין תחום שבת וכדי להחזירו ממנו אמר כן ואמר תקפיה ועייליה וכו' ר"ל ר"מ החזיק בו ועייליה לבית מדרשא אולי יחזור בו וישוב וכו' וא"ל אין שלום אמר ה' לרשעים וכו' בבואו שם לבית המדרש שדרך לשאול בשלום הבא א"ל היונוקא כן אין שלום וגו' והשני א"ל כי אם תכבסי בנתר וגו' נכתם עונך וגו' רמז לו שהתשובה לא יועיל כמ"ש לו הבת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר והשלישי א"ל ואת שדוד מה תעשי וגו' כי תעדי עדי זהב וגו' לשוא תתיפי וגו' ר"ל שגם עדי ויופי התורה שבך לא יועיל לך וכה"ג א"ל הד' ולרשע אמר אלהים מה לך לספר וגו' וזה הפסוק נדרש פרק חלק על דואג וע"ש בחידושינו ונזדמן זה המקרא לינוקא שהיה מגמגם בלישניה לאומרו נגד אלישע אחר : משום דעסק וכו' · הא ודאי דהוה אחר מכלל פושעי ישראל בגופן דאמרינן בהו פ"ק דר"ה [א] יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת וכו' רק תורתו היתה מגנת עליו מדינה של גיהנם כדקאמר משום דעסק באורייתא וכדכתיב בשכבך תשמור עליך וגו' ולא לעלמא דאתי ליתי דאין לו שום זכות להיות זוכה לעוה"ב ור"מ בקש עליה בהפך זה דלידייניה על עבירותיו בגיהנם ויהיה זוכה לעוה"ב בשביל תורתו כדאמרינן בעלמא דאינו דומה שיהיה הרב בגיהנם והתלמיד בג"ע דרבי מאיר תלמיד של אחר היה כדלקמן : אעלה עשן מקברו וכו' · כמה רשעים שמתים ונדונים בגיהנם ואין אנו רואים שום עשן עולה מקבריהם ואפשר ע"ד שאמרו ותגזר אומר ויקם לך שהצדיקים גוזרים והקב"ה מקיים ה"נ ר"מ בקש על זאת דלידייניה לאחר ויעלה עשן מקברו להודיע לרבים שנתקיימה גזירת ר"מ והכי כמי איכא למימר בפרק ארבע מיתות בר"ע שהעלה עשן מקבר אביו של טורנוסרופוס הרשע חוץ מבשבת להודיע לו שזה הוא יום השבת גם נראה דבהך עובדא דהכא ודהתם גם שעלה עשן מהקבר אשר שם הגוף מוכיח על דין שריפת הנשמה בגיהנם הראוי להם כדמסיק דאפילו שומר הפתח וכו' דהיינו שומר פתח של גיהנם כפרש"י ועוד כדאמרינן פרק חלק [ב] שהקב"ה מביא הנשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד שנא' יקרא אל השמים וגו' : גבורתא למקליה רביה וכו' · גם שעשה זה לטובתו של רביה שיזכה לעוה"ב מ"מ לפי הנראה מהרואים דמיקלא רביה ולא ידעו שיזכה לעוה"ב אין כאן טובה לרביה ועוד דאם הוא טובה לרביה מלך שיזכה לעוה"ב הרי הוא רעה לו דלידייניה ואפשר דרוצה יותר דלא לידייניה ולא ליתי לעלמא דאתי כמשל לא מדובשך ולא מעוקצך :

[א] מהרש"א ד"ה משום · פ"ק דר"ה (יז ע"א) :
[ב] ד"ה אעלה. פרק חלק (דף נא ע"ב) :

יד יוסף

א עי' אדר"נ פכ"ד רו"ר פסוק ליני הלילה :

גאון יעקב

אבל אחר החורבן רב להם אימה ופחד מקיטרוג המלאכים עליהם ומה שיהיה יותר ריבוי המלאכים רבו הקיטרוג עליהם ובהיות כי דרשו חז"ל על פסוק וברוח פיו כל צבאם שמכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נברא מלאך לזאת היה מתסדו ית' על ישראל אחר החורבן וקרא להמלאכים ואמר דרכו של אבל יושב ודומם וכו' ר"ל מה אתם סוברים לקטרג על ישראל כי אין להם מה להגין עליהם אף אני אעשה זאת להיות יושב ודומם ואז יתמעטו המלאכים והקיטרוג ובהיות כי כל עיקר הקיטרוג הוא רק עבור שירה שישראל קודמים להם ע"כ אמרו ז"ל כאן במאמר הקודם נתמעט כנפי החיות אותם שאומרים שירה ודו"ק · והוא הסבה אשר אחר החורבן נתמעט פמליא של מעלה · (מקובץ מהגלאגטי והגאון רי"פ) : (שם) בי אתא רב דימא אמר י"ח קללות קילל ישעיה כו' ולא נתקרר דעתו כו' ירהבו הנער וכו' · הפלא בזה המאמר היתכן כי ישעיה אשר הוא לנו מנחם משיב נפשנו יהיה בעוכרינו להתאוות עלינו להדיח עלינו חלילה הרעה בשתי ידים ועדיין לא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן כו' אבל שמע הידוע כי הנהגת העולם העליון הוא מכוון כהנהגת עולם השפל זה מול זה והוא כאשר עולם התחתון מתנשאים במדת

עיון יעקב

ועייליה בתליסר בי מדרשא · כיון למספר י"ג שהוא גימטריא של אחד והוא כפר באחדות וטעה בשני רשויות לכך נענש שפתרו לו לרעה בתליסר בי מדרשא : **לא מידן**

ענף יוסף

יג כי נח נפשיה דר"מ סליק קיטרא מקבריה כו' · והא דלא יכיל ר"מ להפסיק העשן לגמרי אפשר מהאי טעמא שהיה לומד תורה מפיו והסתכל בפניו ובסוף מגילה דרשו חז"ל במה הארכת ימים אמר מימי לא הסתכלתי בפניו של רשע שנאמר שאת פני רשע

עץ יוסף

יג מ"ד לא יערכנה זהב וזכוכית · דגבי זהב ודאי איכא לפרושי לענין חשיבות הוא מדמה ליה התורה כמ"ש הנחמדים מזהב ומפז · אבל בזכוכית מאי חשיבות יש ביה נגד הזהב · וא"כ כיון דאמר לא יערכנה זהב מה ת"ל זכוכית דלא ס"ל שהיא אבן יקרה להכי קאמר דאתא למימר דנוחין לאבדם כזכוכית פי' שבקל משתברין : אלא מה כלי זהב וזכוכית אע"פ שנשברו וכו' · והוצרך להזכיר כלי זכוכית דאל"כ הוה אמרינן דזהב דנקט איתו אלא לענין חשיבות שלא יערכנו (יפ"ת) : הפרגוד · פי' וילון שיש לפני כילת חתנים ולפני פתחי המלכים (ערוך) : חוץ מאחר · ואף דקי"ל דאין דבר עומד בפני התשובה · יש לומר דב"ק זו להכשילו ברוב חטאתיו היה ע"ד משגיא לגוים · ומ"מ אילו ישיב אל לבו ושב ורפא לו · ובעת מותו נתן לב לזה כדאיתא ברות רבה (יפ"מ) : חזור לאחוריך : לביתך · שכבר שיערתי בעקבי הסוס עד כאן תחום שבת · אע"פ שהוא חושש לחטא לא רצה שיעבור רבי מאיר כשירגיש שעבר התחום · אי נמי להראות חכמתו אמר כן · ומה שרבי מאיר

המתורגמן א) פארהאנג פאר איינע געהיימע שטעללע · ב) אנגענאממען. ערגריפפען · ג) איין רויך :

[והא כתיב לא נין לו וכו' · אע"ג דהרבה רשעים כגון עשו ויש להם עדיין זרע בעולם ואפשר לדעת רבי דזה גרע ספי שיודע רבונו ומורד בו כמ"ש בשם הירושלמי : ירדה אש וסכסכה וכו' · אש הזה הוא רמז לתורתו שנקראת דת אש וכמ"ש לו זכור תורתו] : אם דומה הרב למלאך וכו' · וה"פ כי הכהן משבט לוי הוא מורה התורה ומלמדה לישראל כמ"ש יורו משפטיך וגו' ואמר גם כי הוא שומר בשפתיו דעת ללמדך תורה אם תבקש ללמוד תורה מפיהו ראה אם דומה הוא במעשיו למלאך : הט אזנך ושמע וגו' · לפי שכל אברים שבאדם נבראין לעשות רצון קונם בפרט באוזן שיהא ציית לשמוע

שומר הפתח · של גיהנם לא עמד לפניך רבינו בבואך להוציא אחר משם : (אה"כ · ובתוס' כתבו דירושלמי פליג אגמרא דידן ואותו הירושלמי ראוי לכתבו להלן עם ירושלמי שבסדר זה) : **לדעתם** לא נאמר · אלמא ברשיעי עסקינן וקאמר הט אזנך ושמע ואת מעשיהם שכח ואל תלמוד אותם : **גדול** · היודע ליזהר שלא ילמוד ממעשיו יכול ללמוד תורה מפיו : **תוחלא** · פרי החיצון הנאכל בתמרה : **שיחלא** · גרעינתה הנזרקת : **השתא קאמר וכו'** · עכשיו שמע לקולך שאומר שמועה מפיו : **קלני מראשי** · ר"מ אמרה בסנהדרין (דף מו.) במדרש כי קללת אלהים (דברים כא) קל לית איני קל ולישנא מעליא כינה כלפי שכינה : **קלני מזרועי** · כבד אני מזרועי שילרתי בו את זה

יוחנן פסק קוטרא מקבריה דאחר פתח עליה ההוא ספדנא אפילו שומר הפתח לא עמד לפניך רבינו · בתו של אחר אתיא לקמיה דרבי אמרה ליה רבי פרנסני אמר לה בתו של מי את אמרה בתו של אחר אני אמר [לה] עדיין יש מזרעו בעולם והכתיב (איוב יח) לא נין ולא נכד בעמו אמרה לו (רבי) זכור תורתו ואל תזכור למעשיו [מיד] ירדה אש מן השמים וסכסכה[א] ספסלו של רבי בכה רבי ואמר למתגנין בתורה כך למשתבחין בה עאכ"ו · ור' מאיר היכי גמר תורה מפומיה דאחר והא אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן [א]מ"ד (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו · אמר ר"ל ר' מאיר קרא אשכח ודרש (משלי כב) הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי לדעתם לא נאמר אלא לדעתי · רבי (יוסי בר) חנינא אמר מהכא (תהלים מה) שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך וגו' · קשו קראי אהדדי לא קשיא הא בגדול הא בקטן כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא רבי מאיר אשכח תוחלא אכל גוה ושדא שיחלא לבראי אשכחיה רבה בר רב שילא לאליהו א"ל מאי קעביד קוב"ה א"ל קאמר שמעתא מפומייהו דכולהו רבנן ומפומיה דר"מ לא קאמר א"ל אמאי [משום] דקא גמר שמעתא מפומיה דאחר אמר ומאי נפקא מינה רבי מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק א"ל השתא קאמר מאיר בני כך הוא אומר [ב]בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי אם כך הקדוש ברוך הוא מצטער על דמן של רשעים (שנשפך) ק"ו על דמן של צדיקים שנשפך : אשכחיה

דברי חכמים אבל שאר כלים ואברי המעשה שבאדם אשר הלב הוא העיקר בהם לא יהיה ציית לדעת חכמים בכל פעם שמא רשעים הם אבל תשית לבך וכל שאר אברים לדעתי דהיינו לשמים וכן מקרא דמייתי שמעי בת שהיא כ"י ודאי להטות אברי אזניך לחכמים אשר יסוד המזמור נאמר עליהם למנצח על שושנים וגו' כפירש"י שם אבל בשאר אברים אל תציית להם שמא רשעים הם ושכחי עמך וגו' דהיינו מעשיהם הרעים : ושדא שיחלא וכו' · הכא דימה מה שלמד רבי מאיר לפרי שמחוץ והגרעין שבפנים שדי ולקמן דימה הפך זה דתוכו של רמון אכל והקליפה שמחוץ שדי ויש לומר דאחר לא היה שלם לא במדות כדאמרינן לעיל אשכח זונה וכו' ולא בדעות כדאמרינן לעיל שחשב שתי רשויות הן וקאמר דר"מ הרחיק ממנו מדותיו הרעות וגם דעותיו הרעות והשתא לגבי דעות קאמר דהפרי שמחוץ אכל דהיינו התורה שלמד עמו בנגלה אבל הטינא בדעות שהיה בלבו בפנים כגון ב' רשויות הן לא רצה לקבל ממנו ושדי ולגבי מדותיו ומעשים הרעים שעשה בנגלה כגון הך דאשכח זונה וכו' ועקר פוגלא בשבת קאמר דר"מ הרחיק מהם כדאמרינן לעיל גבי תחום שבת והיינו קליפתו זרק אבל המצות שבתורה שלמד ממנו שנמשלו לגרעין שבתוך הרמון כמ"ש מלאים מצות כרמון אותן אכל ר"מ דהיינו שקיים מצות התורה ובסמוך דימה הת"ח לאגוז והפרי הפנימי שבו לתורה שבו והקליפה שבאגוז שנמאסת למעשים היינו ודאי דהתורה שהיא מכלל הדעות מקרי פנימית לגבי המדות והמעשים שבאדם שהם נגלים מבחוץ : השתא וכו' מאיר בני אומר בזמן שאדם מלטער וכו' · ר"ל השתא אהך מלתא גופה

הכותב

כתבו בחידושין הא בגדול · בההוא דמועד קטן גבי האי צורבא מרבנן דסנו שומעניה וכו' משמע דאפילו גדול אסור למגמר מיניה : **ובתוספות** כתבו בענין אחר וז"ל וההוא דמ"ק דהות סנו שומעניה ושמתיה רב יהודה איכא למימר דקטנים הוו גרסי קמיה וחיישינן דילמא מימשכי אי נמי אפילו הוו גדולים נדהו רב יהודה כיון שמצא מקום לנדותו דבדין היה כיון דסנו שומעניה ע"כ : **א"ל השתא** מאי קאמר א"ל מאיר בני אומר כך נתפייס המקום בזכות שלמד רבה על ר"מ :

עיון יעקב

לדייניה משום דעסק בתורה · ות"ח אין אור של גיהנם שולטת בו כדאיתא סוף מסכת א ק"ו מסלמנדרא : **אמרי** במערבא ר"מ אשכח תמרי אכל תיתלא ושדי שיתלא לברא · ובסמוך קאמר בסיפוך רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק עיין במהרש"א ולענ"ד נראה דשפיר מדוקדק דודאי קודם שיצא לתרבות רעה לגמרי היה מחזיק עצמו כת"ח גמור אך דטינא היה בלבו בפנים כדקאמר בסמוך ספרי מינים נושרין לו מחיקו פירש"י שטינא היה בלבו ע"ז קאמר שפיר תיתלא אכל וטינא שהיה בלבו שדי כמו שיתלא אך אחר שיצא לתרבות רעה כשאר כופרים וחילל השם בפרהסיא עדיין היה בו מה שזכר מתורתו ועדיין למד ממנו ר"מ על זה קאמר שפיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק ולק"מ : **ומפומיה** דר"מ לא קאמר א"ל אמאי א"ל דגמר שמעתא מפומיה דאחר · וקי"ל דהאומר דבר בשם אומרו שפתיו דובבות בקבר וכ"ש אם הקב"ה הוא האומר בשמו וכיון דר"מ גמר מפומיה דאחר והכל יודעין שתורתו של אחר הוא לכך לא רצה לזכות לאחר כיון שחטא והחטיא כדאיתא בירושלמי וכיון שאמר ר"מ תוכו אכל קליפתו זרק דהיינו תוכו זכרון

ענף יוסף

לא טוב וכו' · (שפת אמת) : **רבי** מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק · קשה למה לא השיבוהו ר"מ למד תורתו ולא למד מעשיו כלשון שכתב בגמרא להלן שם על אחר זכור לתורתו ואל תזכור למעשיו ויש לומר שכיוונו לפי שגימטריא של רמון הוא מספר רנ"ו ור"מ אכל תוכו ממנו היינו שהוציא ממנו כ"ו שהוא גימטריא של שם הויה המיוחד ית' ונשאר רע זה קליפתו זרק · (מלא העומר) : **השכינה** אומרת קלני מראשי קלני מזרועי · הכוונה כי חז"ל תארו את העולם הזה הנוכחי בשם עולם המעשה המיוחס אל היד והעולמות העליונים בשם עולם המחשבי' למען רוחניותם המיוחד אל הראש ולכן על העדר האדם המורכב משניהם היינו משמים ממעל ומהארץ מתחת השכינה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי כלומר קובל אני על מה שנפחתי בו נשמת חיים המיוחס לראשי גם קובל אני על מעשי ופועל ידי אשר עשיתי בזרועי . (איי הים) :

עץ יוסף

מעלמו לא חש לזה · אפשר שע"י שהיה להוט בפלפולו לא שת לבו ע"ד באהבתה תשגה תמיד (יפ"ת) : **וסכסכה** · כעין חכוך ולשון מקרא זה וסכסכתי מצרים במצרים (ערוך) : **אם דומה הרב למלאך וכו'** · עי' מהרש"א ואף שלא נתיחס אל המלאכים לא זכות ולא חובה ואיך נדמה אליהם את האדם בעל הבחיריי אך יובן ע"פ מ"ש רש"י פרשה וירא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצה"ר שולט במלאכים ע"כ ר"ל ואין להם אלא לב אחד · אף הרב אשר תורה יבקשו מפיהם ראוי להיות דומה אל המלאך להיותו גובר על יצרו הרע ושלא לייחס לו רק לב אחד : **ומפומיה** דר"מ לא קאמר · דהא אחר לא היה שלם

א מו"ק יז ע"א ע"ש : ב סנהדרין מו ע"א :

גאון יעקב

הרחמים וחסד ככה יתנהג עולם העליון עלינו במדת הרחמי' והחסד כאמרם ז"ל כל המרחם על הבריות מרחמין עליו וכו' ולהיפך לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו על דין כי כאשר הם פלשו רק אחר קו הדין כך מלמעלה הוריקו עליהם מאור הדין וע"פ קו הדין הושמו לחרבה וכן בכל ענייני ההנהגות (ועיין בעקדה פ' נ"ח שער ניגון העולם) והנה אמרו חז"ל אשרי הדור שהגדולים שומעין להקטנים והגמ' מתמה מאי אשרי ומשני שם אבל באמת ניחא כי בעת אשר ישראל צדיקים וזכאים הם יותר בתכלית המעלה יותר מהמלאכים ולהם שבט המושל לגזור על מלאכי מעלה כאשר יתפללו כדורו של רבי פנחס בן יאיר ור"ח בן דוסא זה יגזור על שר של מים ויחרב וזה יאמר לשר של אש שידליק החומץ ויותר מהתנאים והאמוראים כולם משלו על מציאות עליונים ותחתונים כי הם גדולים עליהם · אמנם אם חלילה פסו אמונים מבני אדם והדור נעור וריק מכל השלימות וקטני מעש והם יותר שפלים מכל כו' כאמרם ז"ל כשהם יורדים יורדים כו' א"כ מאין ולאין יפנו על קול אמרינו בעת עמדנו בתפלה ונגזור על מלאכי מעלה כמו שתקנו הקדמונים בתפלתנו מלאכי רחמים משרתי כו' חלו נא פני אל וכו' או בסליחות וכו' מכניסי רחמים וכו' אחר כי אנחנו קטנים ואיך נצוה על הגדולים בסידר שתק שהם יפנו לקול זעקתינו אבל עדיין יש תקוה אם נמצא בקרבינו בעולם השפל מדה אשר הגדולים יכפפו אזנם וישמעו לקול אמרים מה שהקטנים אומרי' ממילא גם בעולם

מהרש"א

דאחר שייכא מלתיה דרבי מאיר כדקאמר אם כן מלטער הקב"ה על דמן של רשעים ק"ו וכו' ועיין קלני מראשי קלני מזרועי וכו' מבואר בחידושינו פרק נגמ"ד : [איה סופר כל אותיות וכו' · מפורש פרק חלק] : זמר יוני לא פסק מפומיה וכו' · עיין פירוש רש"י ולא הוה ליה למימר זמר יוני אלא סתם זמרא לא פסק וכו' כדאמר התם במסכת גטין (ז.) זמרא מנלן דאסור וכו' גם אינו נראה דמשום זמר דלאחר החורבן יהיה נגע בו משום מינות ונראה דנקט זמר יוני דהיה בו מינות בזמר גופיה וכה"ג אמרו בסוף פרק מרובה (פב:) דחכמת יונית אסירא וטעמא נמי משום דמשכא למינות והאי מייתי שפיר אמרו עליו על אחר וכו' הרבה ספרי מינין וכו' רלה לומר שהיו עמו ספרי מינין אלא כשבא לבה"מ היה מכסן בחיקו ושמרן מלהראותן בפני תלמידים שהיו בבה"מ אבל לסוף מתוך טרדת לימודו שם שכח מלשמרן וכשעמד ממקומו שהיה יושב נפלו מתוך חיקו על הארץ לפני התלמידים שבבה"מ : דהוה נקי אגב אמיה וכו' · עיין פרש"י ותוספות ובערוך בערך עמר פי' דעל גב אימיה נקי כלומר כל אותו למר שהוא נקי ואינו מלוכלך בטיט קולט לבע יפה כך ר"ע מתחלה היה יפה עלה בשלום וירד בשלום ואחר שמתחלה לא היה הגון לא ירד בשלום עכ"ל ונראה לפרש מהאי ליסנא דנקט נקי אגב אמיה שרמז בזה לעובדא דאיתיה בירושלמי דאבויה אביו של אחר הפרישו ביום המילה לתורה וכונתו היה שלא לשם שמים ולכך נתקיים בו דילא לתרבות רעה וז"ש דאחר לא היה נקי אגב אמיה דהיינו קרוב ללידתו ביום המילה נתכוין אביו ללמדו שלא לשם שמים ולכך לא ילא בשלום :

יד שם אשכחיה שמואל לרב יהודה דתלי וקאי אעיברא דדשא[א]) וקא בכי א"ל [א]שיננא אמאי קא בכית א"ל מי זוטר [ב]מאי דכתיב בהו ברבנן (ישעיה לג) איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים [ג]איה סופר שהיו סופרים לכל אותיות שבתורה איה שוקל שהיו שוקלים כל קלים וחמורים שבתורה איה סופר את המגדלים שהיו שונים ש' הלכות במגדל הפורח באויר וא"ר אמי ש' בעיי בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר [ד]ותנן ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב אנן מה תיהוי עלן א"ל שיננא טינא[ג]) היתה בלבם · אחר מאי זמר יוני לא פסק מפומיה אמרו עליו על אחר שבשעה שהיה עומד מביהמ"ד הרבה ספרי מינין נושרין[ב]) לו מחיקו · שאל נימוס הגרדי את רבי מאיר כל עמר דנחית ליורה סליק א"ל כל מאן דהוה נקי אגב אמיה סליק כל דלא הוה נקי אגב אימיה לא סליק · רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום ועליו הכתוב אומר (ש"ה א) משכני אחריך נרוצה · ואף ר"ע בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקב"ה (בני) הניחו לו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי [דף טז ע"א] מאי דרש אמר

רש"י

זה שמת בעונו : ותלי בעיברא דדשא · נשען על הבריח : ברבנן · בתלמידים היוצאים לתרבות רעה : שוקלין · לדרוש קל מחמור וחמור מקל לפי המשקולות של ק"ו : במגדל הפורח באויר · י"מ בגבהו של למ"ד דורשין בו את כל זאת ויש אומרים מגדל דור הפלגה ולי נראה במגדל הפתוח לאויר גרסי' והן מהלכות אהלות וכו': ד' הדיוטות · בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי בחלק: טינא היתה בלבם · רשעים היו מימיהם : אחר מאי · מפני מה בא לידי כך ולא הגין עליו תורתו : זמר יוני לא פסק מפומיה · והיה לו להניח בשביל חורבן הבית דכתיב (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין : נושרין לו מחיקו · קודם שהפקיר עלמו לתרבות רעה אלמא טינא היתה בלבו : כל עמר דנחית ליורה סליק · כל למר הניתן ליורה של סמים ללבוע עולה לו לבעו או לא כלומר כל הלומד תורה מפי חכמים עולה להם תורתם להגין עליהם מן החטא או לא : אגב אמיה · למר בן יומו שלא נתלכלך כשהוא בגיזה עולה לו הלבע כלומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו עולה לו כך נראה בעיני · ורבותינו מפרשים כל עמר דנחית ליורה סליק כל היורד לגיהנם לידון עולה · אגב אמיה למר בן יומו שלא נתלכלך בטיט עולה לו הלבע כלומר שיש לו זכיות עולה : מאי דריש · מהיכן הבין

תוספות

דנקי אגב אמיה · כלומר מי שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ודואג ואחיתופל דלא מגנא להו תורתן לפי שלא היה להם יראה כלל כדאיתא בסוטה פרק היה נוטל (דף כא.) :

מהרש"א

משכני אחריך נרולה וכו' · אסיפא דהאי קרא קסמיך דמסיים ביה הביאני המלך חדריו דהיינו שבא לשלום בז' חדרי היכלות של מעלה כמפורש בדברי רב האי ובערוך ע"ש ובספר ישן מלאתי וז"ל רע"ק היה שלם בכל מיני שלמות וכשהגיע לגבול שהכל האנושי א"א להגיע אליו עמד ולא הרס לעלות אל ה' וע"כ נאמר עליו משכני אחריך וגו' כלומר שנמשך ולא נכנס לפנים מן הגבול עכ"ל: להשתמש בכבודי וכו' · נראה מהאי ליסנא כפרש"י האי דנכנסו לפרדס ועלו לרקיע להשיג שם היו משתמשין בשמות הקדושים וע"כ אמרו מ"ה שאין ראוי להשתמש בשמותיו הקדושים ורלו לדוחפו ולהזיקו כמו שניזוקו ג' חביריו עד שא"ל הקב"ה הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי דהיינו בכבוד השם :

הכותב

כתבו התוספות טינא היתה בלבם ולכך לא הגינה תורתן עליהם לדואג ולאחיתופל וכן משמע מתוך תשובת השאלה דכל עמר דנחית ליורה סליק · וקשה דפריך בסוטה פרק כשם אלא מעתה דואג ואחיתופל דעסקי באורייתא אמאי לא אגנא עלייהו ובפ"ק דקדושין דקאמר אלמלי דריש אחר להאי קרא כר' יעקב בר ברתיה לא הוה חטא וקשה מההיא סוגיא דקדושין ובירושלמי נמי קאמר דמחמת שראה באחד שנטל אם מעל הבנים וירד בשלום ובאחד ששלח האם ותפש הבנים ונפל ומת יצא לתרבות רעה אמר היכן אריכות ימיו של זה והיכן עונשו של זה · ור' נתן אומר ע"י שראה לשונו דר' יהודה הנחתום נתונה בפי כלב אמר כמדומה דאין מתן שכרה של תורה ואין תחיית המתים וכו' :

עיון יעקב

תורתו כמו שכתבתי בסמוך וגופו זרק עם פומים דאחר נמלא שזיכה את ר"מ ולא למד כלל ממעשיו הרעים אם כן מותר לומר הלכה גם כן בשם ר"מ לכך השתא קאמר מאיר בני כך הוא אומר ועיין בחדושינו דסוטה דף ה' ודף כ"א : **במגדל** הפורח באויר · עיין פירש"י ועי"ל דקאי על סודות התורה ושמות של הקב"ה כדכתיב במשלי י"ח מגדל עוז שם ה' העוסקים בו עוף הפורח באויר נצרף כדאמרינן גבי (תלמידו של) יונתן בן עוזיאל : **דנקי** אגב אימיה · כלומר שעיקר סרחון הבן הוא מצד האם כדאמרינן רוב בנים הולכין אחר אחי האם וכן בשיל תוגת אמו ואיתא בירושלמי שאמו הריתה ממין ע"ז עיין שם :

עץ יוסף

שלם גם במדות שהם מבחוץ כדאמרינן לעיל אשכח זוגא וכו' ועקר פוגלא בשבת א"כ יהיה ר"מ ח"ו מהמכשילים את אחרים אשר יראוהו לומד תורה מפיו ימהרו גם הם ויעשו כמוהו כי יאמרו אלמלא היה ר"מ יודע בו מאומה רע לא היה מבקש תורה מפיו וילמדו ממדותיו הרעים שהם מבחוץ · אמנם במאמר רבה בר רב שילא שאמר ר"מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק ר"ל דר"מ הרחיק ממנו את מדותיו הרעים שהם מבחוץ כדאמרינן לעיל לגבי תחום שבת שר"מ פרסם את אחר לשהוא חוטא חילוני · רק את הטוב הפנימי אכל ולמד · דהיינו שקיים מצות התורה שלמד ממנו שנמשלו לגרעין שבתוך הרימון כמ"ש מלאים מלות כרמון · וכיון שפרסם מדותיו בני אדם פורשים ממנו ושוב לא יחטאו בני אדם בסבת ר"מ · ובזה נעשה ר"מ נקי מהשי"ת ומישראל · אז הלדיק השי"ת את ר"מ ואמר מאיר בני אומר וכו' · וזהו שא"ל השתא קאמר מאיר בני וכו' פי' השתא דאתינא להכי דר"מ רמון מלא וכו' קאמר מאיר בני וכו': **יד** א"ל טינא היתה בלבם · דע דהכי כתיב התם מלך ביפיו תחזינה עיניך וגו' לבך יהגה אימה איה ספר וגו' ולפי דרש זה כך פירוש הכתובים · נכון יהיה לבך בטוח שמלך ביפיו תחזינה עיניך כי שזכית לתנאים הנזכרים למעלה הולך לדקות ודובר משרים שאין טינא בלבך אלא לבך שלם בהשם יתברך עם

המתורגמן. א) טהיר · ב) איין שמוטץ. אבשייליבעס · ג) הערויסגעפאללען ·

יד יוסף

א ברכות לו ע"א וש"נ ובערוך ע' שן פירש שיננא מחודד בתלמוד מלשון חז שנון וי"א גדול השיניים ובשיטה מקובלת כתובות יד ע"א פירש לפי שיניו גדולות קרי ליה שיננא : ב ילקוט ישעיה סימן לג : ג סנהדרין קו ע"ב : ד סנהדרין ל ע"א שה"ר פ"א פ"א במ"ר פי"ד ירושלמי פ"י דסנהדרין ובשוחר טוב :

גאון יעקב

העליון לריך לנהוג מדה זו להיות הגדולים שומעים לקטנים ואז אם אנחנו קטנים במעש ודרי מעלה גדולים וחשובים מדרי מטה לריכים לנהוג במדה כזו להיות הגדולים שומעים לקול אמרי הקטנים ע"כ הטיבו אשר דברו חז"ל אשרי הדור שהגדולים שומעים להקטנים ולזאת ישעיה אחר שכפי הנבואה שחלה עליו ממנו ית' לקלל האומה מפיו ית' בי"ח קללות כי יסיר ה' כל משען לחם וכל משען מים כו' בעלי גמרא ובעלי אגדה ובעלי מע"ט מהאומה ואז לגודל אהבתו להאומה הלטער והתרגז מאד איה איפו תקנה יהיה חלילה להאומה בעת לר להם כי יחלו איפי מעלה ומלאכים ממעל איך יפנו לקול שועתם אחר כי הם קטנים ואיך יפנו להם אדירי מעלה אמנם התבונן כי יש תקנה להם במדה אשר ימלא אלל האומה כי הגדולים ישמעו לקול קטנים אז גם המלאכים אף כי הם גדולים מאתנו יאזינו לקול אמרי הקטנים ועדיין חש הנביא התינח אם הקטנים יעיזו ללוות על הגדולים אזי הגדולים ישמעו לדבריהם וגם למעלה יונהג במדה הזאת אבל פן ואולי לא יהיה העזה בקטנים ללוות על הגדולים מהם כך וכך תעשו ואז לא יבאו כלל למדה זו להיות הגדולים שומעים לקטנים כי הקטנים מעולם לא יצוו על הגדולים אבל אח"כ

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן (דברים לג) ואתה מרבבות קדש [א]אות הוא ברבבה שלו רבי אבהו אמר (שה"ש ה) [ב]דגול מרבבה דוגמא הוא ברבבה שלו וריש לקיש אמר מהכא (ישעיה מז) ה' צבאות שמו (אות) [אדון] הוא בצבא שלו ור' חייא בר אבא א"ר יוחנן מהכא (מ"א יט) לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דממה דקה [והנה ה' עובר]· [ג]ת"ר ששה דברים נאמרו בשדים ג' כמלאכי השרת וג' כבני אדם שלשה כמלאכי השרת שיש להם כנפים(כמותן) [כמלאכי השרת] ושטין[א] מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת ויודעין העתיד להיות כמלאכי השרת יודעין ס"ד אלא שומעים מאחורי הפרגוד[ב] כמלאכי השרת· ג' כבני אדם אוכלין ושותין כבני אדם ופרים ורבים כבני אדם ומתים כבני אדם [ד]וששה דברים נאמרו בבני אדם שלשה כמלאכי השרת וג' כבהמה ג' כמלאכי השרת יש בהם דעת כמלאכי השרת והולכין בקומה זקופה כמלאכי השרת ומספרים בלשון קדש כמלאכי השרת· שלשה כבהמה אוכלין ושותין ופרין ורבין ומוציאין רעי כבהמה : פיסקא כל המסתכל בד' דברים וכו' : בשלמא מה למעלה מה למטה ומה

רש"י

מקום השכינה שנזהר ולא הלין שם· אי נמי שלא טעה כמו שטעה אחר : דוגמא· לשון היכר דבר העומד לדוגמא להראותו כלומר כזה עשה לי ואין זה אלא דבר הניכר אף כאן מקומו ניכר : ומה למטה· והרי אמור ומתחת זרועות עולם (דברים לג) ואם שאל מי סובלן לא חס על כבוד

תוספות

שלשה כבני אדם· הוי מצי למחשב ישינים ומוליאים ריעי כבני אדם כדלקמן גבי דדמי לבהמה ואיכא למימר דהוי בכלל הני ואף לקמן לא הוה חשיב ליה אלא משום דבעי אשכוחי ג' דומים לבהמה· הר"ר אלחנן :

מהרש"א

ואתה מרבבות קדש וכו' · מפי' הערוך אות הוא ברבבות שלו פי' שאין במלאכים דומה לו והוא ראה מלאכים דומים למטטרון וידע דלאו קודשא ב"ה עכ"ל וזה מסכים לפי' שני של רש"י מאי דרש שלא טעה כמו שטעה אחר עכ"ל דהיינו שטעה ע"י שישב מטטרון חשב שתי רשויות הן : דוגמא הוא ברבבה וכו' · פי' בערוך כלומר מדוגס שאין כמותו בכל הרבבות ורע"ק ראה מלאכים הדומין למטטרון וע"כ לא טעה כו' עכ"ל ר"ל שלא טעה כמו אחר : ה' לבאות שמו וכו' · ר"ל כעין דרשות דלעיל דרע"ק לא טעה בשתי רשויות כמו שחשב אחר אלא שהקב"ה אדון לבד בכל לבא שלו ונראה דהנך דרשות מפקי להו מהנך קראי מר מפיק ליה מאתה מרבבות קודש דלפי פשטיה ה"ל למכתב ובא מרבבות קודש בלשון הקודש ולא אתה שהוא מלשון תרגום וע"כ דרשו בו מלשון אות הוא ומר דמפיק ליה מדגול מרבבה דוגמא הוא וכו' דוחק הוא לכוון דמלשון דגול דרשו לשון דוגמא דלא מלינו חילוף הל' במ' וע"כ נראה לומר דמדגול מרבבה יליף לה כמו שנושא הדגל הוא ניכר לבד בחיל כן הקב"ה ניכר ומובדל מהן אלא משום דיש בחיל למעלה מנושא הדגל בחשיבות כגון המלך ושריו ע"כ קאמר הא דמדמה ליה לנושא הדגל אינו רק לדוגמא בעלמא שהוא ניכר ע"י דגלו מכל בני חיל כך הקב"ה מובדל מכל הרבבה שלו שהוא אחד ולא כמו שטעה אחר ומאן דדריש ליה מה' לבאות שמו לפי פשוטו שהוא ה' לב' לבאות דהיינו ללבא של מעלה וללבא של מטה ה"ל למכתב ה' לבאות הוא וע"כ דרשו אדון הוא בלבא שלו ולבאות ב' מלות הן לבא אות שהוא אות בלבא של מעלה ובספר ערוך פי' בערך אות כמה שכתבתי לעיל : ולא ברוח ה' וגו' והנה ה' עובר וכו' · כן הוא בנוסחת גמרא שלפנינו ובע"י הגיה ומחק האי קרא והנה ה' עובר והיינו משום דהאי קרא והנה ה' עובר כתיב לעיל מיניה דהאי קרא ולא ברוח וגו' אבל לפי הגהתו מה דרשא איכא הכא דלא מביא אלא הקרא ולא ברוח וגו' כדכתיב ונראה לקיים כל נוסחת הגמרות לפי ענינו דר"ח ב"א אר"י מייתי ליה מהכא הך דרשא שלא טעה ר"ע כמו שטעה אחר והיינו שהקב"ה מובדל מכל חיילותיו של מעלה ומקומו ניכר כמו שכתוב לא ברוח ה' וגו' שהם מלאכי רוחות ולא ברעש ה' שהן מלאכי רעש ולא באש ה' שהם מלאכי אש כפרש"י שם אבל מקומו ניכר בקול דממה דקה והנה ה' עובר אז ולפי כונתו זאת הפך הכתובים שהנה ה' עובר דכתיב לעיל מיניה מוסב אדלמטה שאחר האש קול דממה דקה ואז הוא אות שהשם עובר : שטין וכו' כמלאכי השרת וכו' · לענין טיסה כבר נאמר שיש להן כנפים כו' אבל ר"ל דמקומן להיות מסוף עולם ועד סופו כמ"ה משא"כ בן אדם דיש מקומות בעולם שאין יכול להיות שם אם מפני החמה אם מפני הצנה ומחמת דברים אחרים: [יודעין ס"ד וכו'. נראה דר"ל יודעין ס"ד דאפילו מלאכי השרת אין יודעין מה עתיד להיות רק מה ששומעין מפי הקב"ה היודע כל עתידות]: ג' כבני אדם וכו' וכתבו התוס' ה"מ למחשב ישנים ומוליאים ריעי כבני אדם וכו' עכ"ל דישנים מלינו בהו בהך עובדא דפר' מי שאחזו גבי אשמדאי דהוי שתי ורוי וגני וכו' אך קשה לדבריהם שכ' דאף לקמן לא הוה חשיב ליה אלא משו' דבעי אשכוחי ג' דומין לבהמה וכו' הא מצי לאשכוחי ג' כי הכא וה"ל למחשב לקמן דמתים כבהמה גם יש לדקדק דהני ג' שתולה בשדים כבני אדם ה"ל לתלות בבהמה דהא בבן אדם גופיה תולה להו בבהמה וע"כ נראה הא דאמר בשדים אוכלין ושותין כבני אדם כלומר דבר הראוי לאכול לבני אדם ולא הראוי לאכול לבהמה וכן פרין ורבין כבני אדם היינו נמי שמשמשין פנים כנגד פנים ולא כבהמה ומתים כבני אדם היינו נמי דאפשר שהשד יזכה במיתתו כשומרי מלות בעולם הזה שרוחו עולה למעלה כבני אדם ולא כבהמה שרוחה הולכת למטה ותו לא מידי :

הרי"ף

ששה דברים נאמרו בבני אדם ג' כמלאכי השרת וג' כבהמה וכו' · וקשה דד' כבהמה הוה ליה למימר הני תלתא ומתים כבהמה וכ"ת דהמיתה אין לתלות אותה בבהמה יותר מהאדם דשקולים שניהם אם כן גם האכילה ופריה ורביה ומטילים ריעי אין לעשות עיקר בבהמה ולתלות האדם בבהמה וי"ל דהכא מיירי בבריאת אדם קודם שחטא ונקנסה עליו מיתה היו בו ג' דברים כמ"ה וג' כבהמה שכשנולד עדיין לא היה מיתה באדם כדכתיב

עיון יעקב

ששה דברים נאמרו בבני אדם · עיין ברבה בראשית פ"ח קחשיב ח' דברים ד' כמה"ש קחשיב נמי ראיה וד' כבהמה קחשיב נמי מיתה כבהמה וכנה ראיה דלא קחשיב י"ל כפי שמקשה שם ברבה דאיתא ג"כ בבהמה והתירוץ שתירץ שם הוא דחוק וע"ש ביפ"ת דף כ"ט אבל על המיתה קשה דליכא למימר כתירוץ הרי"ף דקודם שחטא אדם דא"כ היאך קאמר לעיל בשדים ואפשר לומר דאין לדמות מיתת אדם לבהמה דאין מיתה לאדם בלא חטא

עין יוסף

היות שלבך יהגה אימה ורתת בקרבך וכמו שהיה רב יהודה מגר בלבו באומרו איה סופר לדקדקי תורה ואיה שוקל קלים וחמורים ואיה סופר את המגדלים שאין להם חלק לעוה"ב בהסיא ד' הדיוטות שאין להם חלק לעוה"ב· ומזה הטעם לבך יהגה אימה באומרך אכן מה תהא עלינו לא תירא כי מלך ביפיו תחזינה וגו' כי אין בלבך טינא ואינהו טינא הוה בלבייהו ומינות נזרקה בלבם מימיהם ולכך נאבדו שהכל תלוי בירא' ה' בלב ולא בחכמה (כלי פז): וג' כבני אדם וכו' · והא דלא חשיב ישנים כבני אדם · משום שזה מכלל מתים כבני אדם ששינה אחד מששים ממיתה · והא דלא חשיב ומוליאין רעי כבני אדם יש לומר דס"ל דבאמת שדים אכילתן נבלע באברים בלי הולאת רעי כדאי' בפרק יוה"כ גבי המן (מזה"ק) : דעת כמלאכי השרת · שהיא שכלית אמתית בהכרת קונו וענייני העולם · אבל בהמה לית לה דעת · אלא ערמה דמיונית לצרכיהם: בקומה זקופה כמה"ש · שהאדם הוא נגד הקומה משא"כ בבהמה שהולכת על ארבע · וכן מה"ש זקופים כדכתיב שרפים עומדים ממעל לו · ועיין ביפ"ת בב"ר פרשה ח' סי' י"א : ומספרים בלשון קדש כמה"ש · וקשה דבכל דבור נמי לא דמי לבהמה שאין בה שום דבור · וא"כ אפילו לא היה מדבר בלה"ק הא דמי למה"ש במליאות הדבור וי"ל דכיון דמה"ש אינם מבינים אלא בלה"ק כדאיתא בברכות · אי לאו דאדם מדבר בלה"ק לא הוה מדמין ליה למה"ש אפילו בדבור יפ"ת

המתורגמן. א) פליהען. ב) פארהאנג, (מקום סתר ונעלם).

יד יוסף

א ספרי ח"ב פסקא שמ"ג : ב אגדת בראשית סוף פרשה פ"ג : ג אדר"נ פל"ז ועי' ברמב"ן בפירוש החומש סדר אחרי פסוק ולא יזבחו לשעירים האריך בבאור הגדה זאת : ד עי' בב"ר פ"ח :

גאון יעקב

כשחל הנבואה מפיו יתי' על הנביא ירהבו הנער בזקן והנקלה וכו' אז נתקרר דעת הנביא כי יבאו לכלל מדה זו ושפיר יש להם תקוה ונחמה· (מקובץ מהקונקי והגאון רי"ס) : (שייך לסימן יב) ור"מ היכי גמר תורה מפומא דאחר הא כתיב כי שפתי כהן וכו' כי מלאך ה' לבאות הוא כו' אם הרב דומה למלאך ה' לבאות כו' רבה בר שילא אמר ר"מ רמון מלא תוכו וכו' · הוקשה לאחרונים ז"ל מאי מתרץ הגמרא ר"מ רמון וכו' תוכו אכל וכי המקשה הקשה האיך למד ר"מ מאחר דבר המגונה והרע כי זה אפילו מהלדיק והנביא אם יאמר חלילה דבר מגונה ורע אסור ללמוד ממנו אבל המקשה הקשה כי לריך שהרב יהיה דומה למלאך ה' כו' ואם כן אחר שילא לתרבות רעה אפי' אם יאמר לנו סתרי תורה אסור לנו ללמוד ממנו וע"ז מאי מתרץ הש"ס ר"מ רמון מלא תוכו אכל האיך יכול ר"מ לאכול התוך אחר שילא מפי אחר אבל באמת מתורץ היטיב מהידוע כי הדבר אשר רב ההשתדלות עליו יורה על גודל ענינו ויקר המעלה ואם אנחנו רואים איש זקן ושבע ימים נושא בשוק וברחוב עץ על כתיפו וככפף מלא קומתו כשפוט אנחנו או העץ הוא עצי ארזים או אלמוגים או יתקן בזה דבר גדול כי זולת זה זקן הוא ואינו לפי כבודו

א קדושין מ ע"א : ב שם לא ע"א : ג מו"ק יז ע"א : קדושין מ ע"ב :

[כל שלא חס על כבוד קונו וכו' · מפורש פ"ק דקדושין] : בלשון הקודש כמה"ש וכו' · בני אדם ודאי דלאו כולהו מספרין בלה"ק אלא משום מלאכים נקט לשון הקודש כדאמרינן דלא ידעי לשון תרגום ולא בא לדמות בן אדם למה"ש אלא שיש לו לשון ודבור לאפוקי בהמה דאין לה כח הדבור : בגו לי פלטרין וכו' · וקרוב לזה בב"ר תאלמנה שפתי שקר וגו' אתפרכן וכו' עד בנוהג שבעולם מלך בונה פלטין במקום האשפה וכו' כל מי שבא לומר פלטין זו בנויה במקום האשפה וכו' אינו פוגס כך כל מי שבא לומר עולם הזה נברא מתוך תוהו ובוהו אינו פוגס אתמהא ע"כ וכה"ג איתא בירושלמי וכתב בעל יפה מראה וקשה מאי מתחלה אי קודם בריאת עולם לא דמי לפלטין במקום אשפה שאינו משקר אלא שפוגס כו' אבל הכא משקר כי העולם מחודש מאין מוחלט וכו' ועוד מהו הפגס שהוא פוגס בכבוד ה' דאדרבה כבודו הוא כי זה כחו הוא להמציא מאין המוחלט וכו' ולכן נראה כמ"ש הרמב"ן דתוהו הוא החומר הראשון הנקרא בלשון יוני היולי וכו' והשתא מי שאומר שהעולם נברא מתוך תוהו ובוהו פוגס במה שמפרש מה שנזכר בתורה ברמז לפי שאין ראוי ית' ליחס אליו ית' אלא בריאת הדברים בשלימות לא הויה זאת החסרה דאין זה כבודו שההיולי נמלא בכח ואין לו לורה מעלמו וכו' עכ"ל ע"ש באורך ולשון בתחלה דקאמר שם וכן לשון של תלמודינו לפנים לא משמע כן אלא נראה דקושטא דה"ק דאין לחשוב מה היה לפניך קודם שנברא עולם הזה גם קודם ההיולי אלא שלא היה לפנים כלום בעולם והקב"ה מאין המוחלט ברא ומייתי משל שלא להזכיר שם אשפה שהיה שם קודם שבנה הפלטרין אלא כאילו בנאו במקום פנוי כך הקב"ה אין רצונו להזכיר שהיה לפנים שום בריאה אחרת שזה פוגס כבודו שהיה שיכוי רצון לפניו ולא היה חפץ באותה בריאה וברא עוה"ז דוגמת המלך ב"ו שלא היה חפץ באשפה ובנה פלטין אלא שיש לחשוב ולהזכיר שבנה במקום פנוי וגם שאין המשל דומה ממש דהתם פוגס בדבר אמת שהיה שם אשפה והכא פוגס בדבר שקר שהרי הקב"ה ברא העולם מאין המוחלט מ"מ מייתי ליה במכ"ש דאין רצונו של מלך ב"ו לפגוס כבודו אפי' בדבר אמת וכ"ש בדבר שקר ומעיקרא דפריך לפנים מאי דהוה הוה ר"ל גם שהוא שקר מה בכך דלא אסיק אדעתיה דהוי ביה שום פגם בכבוד המקום עד דמייתי ליה משל ממלך ב"ו וכו':[זה העובר עבירה בסתר וכו'·דזה העובר בפרהסיא אינו ירא מב"א יותר מהקב"ה משא"כ העובר בסתר הרי ירא מב"א יותר משהוא ירא מהקב"ה והרי זה לא חס על כבוד קונו ודומה לזה אמרו בפרק מרובה מטעם זה שהחמירה תורה בגנב יותר מבגזלן כמפורש שם : [כאילו דוחק רגלי

ומה לאחור לחיי אלא (מה) לפנים מה דהוה הוה רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדיו לכו ובנו לי פלטרין גדולים על אשפה הלכו ובנו לו ואין רצונו של מלך שיזכירו לו שם אשפה : [פיסקא] כל שלא חס על כבוד קונו וכו' : מאי היא ארבי אבא אמר זה המסתכל בקשת דכתיב (יחזקאל א) כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' · רב יוסף אמר זה העובר עבירה בסתר (דאמר מר כל העובר עבירה בסתר הקב"ה מגלה עליו בגלוי · רבא אמר כל המסתכל בקשת צריך שיפול על פניו דכתיב (שם) כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' ואראה ואפול על פני ואשמע קול מדבר לייטי עלה במערבא משום דמיחזי כמינות אלא לימא ברוך זוכר הברית · הרואה את הקשת צריך לברך מאי מברך ברוך זוכר הברית רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו · דרש רבא מ"ד (שה"ש ו) אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל למה נמשלו דברי תורה לאגוז לומר לך מה אגוז אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה אין מה שבתוכו נמאס אף ת"ח אף על פי שסרח אין תורתו נמאסת) באמר רב יצחק כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה שנאמר (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי וגו' איני גוהא (תניא) [אמר] רבי אלעאי הזקן (אומר) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו (בכל יום) ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל

קונו : לייטי עלה במערבא · ל"ג לה : כאילו דוחק רגלי השכינה · אומר בלבו אין השכינה כאן וכתיב והארץ הדום רגלי : למקום שאין מכירין אותו · אין דעתו גבוה עליו ושמא יקל כח יצרו וגם אם יחטא אין נותנין לו לב שאינו חשוב

תוספות

ויעשה מה שלבו חפץ · לגמרי משמע דמוטב לו לאדם שיעשה חפצו בסתר ולא בפרהסיא ולא כפר"ח בשילהי פ"ק דקדושין (דף מ.) שפירש דח"ו שהיה מתיר לעשות עבירה אלא קאמר ילבש שחורים וילך למקום אחר דלבישת שחורים ויגיעת אכסניות מכניעין את לבו [ולא יבא לידי עבירה ויוכל לעשות מעכשיו מה שלבו חפץ דודאי אין יצרו מתגבר עליו] :

חדושי גאונים

אמר רבא כל המסתכל בקשת צריך ליפול על פניו שנא' כמראה הקשת וכו'. אחשוב בזה כי לפי שהקשת קיימו עליו בספר האותות היותו ענין טבעי אע"פ שמי שעיין בדבריהם ימצא חולשת מאמרם בגווני הקשת עד שאכן סיגא סודה ולא בוש. על תכלית קצורנו בזה בא רבא לבטל דעת האומר שהוא ענין נעשה בטבע גמור כי הוא עם היות ממנו ענין טבעי יש גם בו דברים מפליאים ואין להאמין לדברי האומרים את קשתי נתתי בענן שמקדם ומאז נתנהו בענן אלא שגם שע"כ ההוראה נתן בו ענין מפליא נסיי וכדי להשרים בלבנו זה אמר שראוי שנפול על פנינו ארצה כמי שרואה אחד מפלאיו ית' לסיותו מראה השגחתו ית' שם ורחמיו על ברואיו וכמי שמודה על זה וכלם מהביט אל פני אדוניו המטיב לו טובות גדולות מבלי שיהיה הוא ראוי לכך והראיה שהביא

גאון יעקב

לעשות פועל כזו · אמנם אם הזקן הוא יושב בביתו ומלא מחטו או פרוטה הלא יכסף קומתו ארצה להגביהה · והנה הכתוב אומר כי שפתי כהן וגו' ותורה יבקשו מפיהו וכו' כי מלאך ה' צבאות הוא ביאורו אם אתה רוצה לבקש תורה והשתדלות רב ויגיעה ללמוד תורה כהא דאמרינן בסנהדרין צדק צדק תרדוף הלך אחר ר' יוסי כו' אז תראה כי הרב יהיה דומה למלאך ה' צבאות כי אחר שתבקש התורה יורה על דבר יקר ונחמד מאד צריך שיהיה הרב דוקא דומה כו' אבל הש"ס

הכותב

ויעשה מה שלבו חפץ וכו' · ובמסכת מו"ק פרק ואלו מגלחין הביא מאמר זה · וגם בפ"ק ממסכת קדושין הוא יותר באורך וז"ל שם אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו וכו' שמבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילתו לדבר עבירה כגון זה אמר ילך למקום שאין מכירין אותו וכו' ויעשה חפצו באכילה

עיון יעקב

משא"כ בבהמות ומיתת שדים א"ל דדמי למיתת אדם ע"י חטא ול"ע : **מה** דהוי הוי · יש מקשים למה לא ברא הקב"ה שמים וארץ העולם ומלואה קודם לזה וכה"ג קושיות הפילוסופים והמינים שהרבו להקשות על סדר הבריאה ואל תלך בדרך אתם להשיב על דבריהם וע"ז נאמר אל תען כסיל באולתו כי קושיות ותירוצים כאלו נוטים למינות ועיקר התירוץ על זה וכיוצא בזה כמו מלך ב"ו שעושה במדינתו כרצונו וכחפצו בלי שום מוחה רק שהוא רצונו וחפצו ואין טעם לרצון עאכ"ו ממ"ה הקב"ה שעשה כרצונו וחפצו והסקו בשעתו שניחא ליה כי הוא יחיד בעולמו ואין חקר וקץ לתבונתו החקר אלהי תמצא וזה הוא עיקר שבי"ג עקרים : **זה** העובר עבירה בסתר · עיין בחדושינו דסוטה דף ג' : **אין** תורתו נמאסת · כמו שמצינו באחר שבא אש ולחכה את ספסל של רבי ועי"ל בעושה תשובה קאמר : **ילך** למקום שאין מכירין אותו · עיין בחדושינו דמ"ק דף י"ז ובקדושין דף

הרי"ף

אני אמרתי אלהים אתם אכן כאדם תמותון אחר שחטא ועוד שמיתת הבהמה נמשכה ממיתת האדם שכשנקנסה מיתה על האדם נקנסה גם על הבהמה וכו' : **כל** העובר עבירה בסתר כאילו דוחק וכו' איני והא"ר אלעאי מי שיצרו מתגבר עליו וכו' · וכתבו התוספות ולא כפי' ר"ח דקאמר דח"ו שהיה מתיר לעשות עבירה וכו' אלא קאמר ילבש שחורים ולא יבא לידי עבירה ויוכל לעשות מה שלבו חפץ דודאי אין יצרו מתגבר עליו · וסוגיא דשמעתין אינו משמע כדבריו וכוונתן מבוארת שלפי' ר"ח לא מקשי מידי דלעולם העובר עבירה בסתר דוחק רגלי השכינה והתם קאמר שילבש שחורים וילך למקום שאין מכירין לו כי בודאי יכנע לבבו ולא יחטא · ולע"ד יש ליישב פר"ח דהקושיא היא מדקאמרינן ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא דמשמע שבפרהסיא הוא דבר קשה אבל בצנעא לא והכא אמרינן דבסתר הוא דוחק רגלי השכינה שהוא קשה יותר מפרהסיא ולפי' תוס' דאמרי ויעשה מה

עץ יוסף

(יפ"ת) : **משל** למלך שאמר וכו' · להבין המשל והנמשל אקדים לך מה שכתבו המפרשים שבריאת העולם היה מתחלה ע"ד הכלל · ואח"כ ע"ד הפרט · כי מתחלה נברא יסוד אחד דק המוכן לקבל כל הצורות הנקרא בפי החוקרים היולי ובו נכלל כל הברואים ע"ד הכלל · ואח"כ הוציא ממנו מכח אל הפועל כל חלקי הבריאה ע"ד הפרט כל דבר ודבר בפני עצמו דבר יום ביומו · וזהו שאמרו משל למלך וכו' אין רצונו של מלך שיזכירו לו שם אשפה דמה לפנים לאו היינו קודם הבריאה לגמרי אלא רצונו לומר קודם גמר תקון הבריאה בהיותו עומד בכח ולא בפועל שהיה כרוך עליו תהו ובהו שורש הרע הנמשל לאשפה הנראה כפגם וראוי למעט בו הדיבור שלא לקצץ בנטיעות (נזה"ק) : **ברוך** זוכר הברית · שנאמר והיה לאות ברית וזוכר שנשבע שלא יביא עוד מבול לעולם וכשרואה את הרשעים רוצה להחריב את העולם ורואה הקשת וזוכר הברית ונמנע· ואין לומר שצריך הקב"ה זכירה שהרי אין שכחה לפניו אלא מראה לעולם כשהם רואים את הקשת שרבו רשעים מישראל ואלמלא השבועה היה מחריבו (הרד"א) : **נאמן** בבריתו · שלא יעבירנו אע"פ שרבו הרשעים וקיים במאמרו אפילו לא היה הברית כיון שאמר בדבור בעלמא ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ ברור הוא שיקיים מאמרו (הרד"א) : **אע"פ** שסרח וכו' · כלומר אם קרה לו איזה הנא

וכו' · מפורש פ"ק דקדושין] : עיניו כהות וכו' · מקרא לא מייתי אלא דבג' דברים איכא דמות וזיו שכינה והיה קבלה בידו דעיניו כהות במסתכל בהם והא ודאי במסתכל בשכינה ממש א"א להיות חי כמ"ש כי לא יראני האדם וחי אבל הכא במסתכל בדמות וזיו של שכינה קאמר גם שאינו מת מ"מ עונשו שעיניו כהות שהוא דמות מיתה כמ"ש ג' חשובין כמת סומא וכו' : ואין רע אלא יצה"ר וכו' · מדכתיב רע חסר יו"ד דריש ליה · ואמר אם אומר לך יצר הרע חטוא והקב"ה מוחל וכו' · בלי תשובה ודאי דלא יאמר דהקב"ה מוחל אלא בתשובה קאמר וגם בזה אל תאמין בו דהיינו האומר אחטא ואשוב ואמרינן ביה בפרק יוה"כ דאין מספיקין בידו לעשות תשובה ואמר ושמא תאמר מי מעיד וכו' כל זה מפורש בפ"ק דתענית

עיין

בעיניהם וכן בלבושים שחורים : דמצי כייף ליצריה · ובטוח על שהוא נחבא בסתר כאילו דוחק את הרגלים : היכא דלא מצי כייף ליצריה · טוב לו בצנעא מבפרהסיא : ומברכין את העם בשם המפורש · שהשכינה שורה בקשרי אצבעותיהם : אל תאמינו ברע · האומר לך חטא : ואל תבטחו באלוף · לומר שימחול ה' : וכפים · חתיכת עץ כמו כפיסים בב"ב (ג.):ואתם עדי.הוא מעיד בעלמו בכל עוט(שמוכיח)[שאוכיח] בפניו

וכן

יחלל ש"ש בפרהסיא לא קשיא הא דמצי כייף ליצריה[א] הא דלא מצי כייף ליצריה (תניא ר' יהודה אומר משום ר' אלעזר נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר ולא יחלל שם שמים בפרהסיא שנאמר (יחזקאל כ) ואתם בית ישראל כה אמר ה' איש גלוליו לכו עבודו ואחר אם אינכם שומעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו א"ר אלעאי אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו וכו') דרש ר' יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים · בקשת דכתיב (שם א) כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' [הוא מראה] · בנשיא דכתיב (במדבר כז) ונתת מהודך עליו · בכהנים בזמן שבית המקדש קיים בשעה שעולין לדוכן ומברכין את העם בשם המפורש · דרש רב יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש מ"ד (מיכה ז) אל תאמינו ברע ואל תבטחו באלוף אם יאמר לך יצר הרע חטא והקב"ה מוחל לך אל תאמן בו שנאמר אל תאמינו ברע ואין רע אלא יצר הרע שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואל תבטחו באלוף אין אלוף אלא הקב"ה שנאמר (ירמיה ג) אלוף נעורי אתה [א]שמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו של אדם וקורות ביתו (ורהיטי ביתו) של אדם מעידין בו שנאמר (חבקוק ב) כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה (תניא רבי שילא) [רבי זריקא] אומר שני מלאכי השרת המלוין (לו) [אותו] מעידין בו שנאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך (רבי זריקא אומר) [וחכ"א] נשמתו של אדם מעידה בו שנאמר (מיכה ז) משוכבת חיקך שמור פתחי פיך איזהו דבר ששרוי בחיקו של אדם הוי אומר זו נשמה (וחכמים אומרים) [וי"א] אבריו של אדם מעידין בו שנאמר (ישעיה מג) ואתם עדי נאם ה' ואני אל :

א תענית יא ע"ב:

חדושי גאונים

מהפסוק היא נפלאה עם מה שיש בה מהבעלמה כי לדעתי פירוש היותר אמתי בפסוק הזה הוא כפי מה שפירשוהו קצת כי להיות שיחזקאל בן בוזי ראה מראות גדולות סביב כבוד האל ית' ויתם לו מקרים רבים אשר הם רחוקים מאד מאתו ית' לכן אמר הכל אמר שהיה זה כמו מראה הקשת אשר יראה האדם בו גוונים שונים זה מזה ובכלם לא יוכל האדם להתקיים ולומר זהו המראה והגוון אשר אני רואה לפי שהם נראים ואינם מראים כן היה ע"ד משל מראה דמות כבוד ה' והורה בזה שעיניו הקשת הם נפלאים ובלתי מושגים והואיל וזה כן אם כן ראוי הוא שמי שיביט בו יפול על פניו גם כי בזה מורה שהוא מסתיר פניו ועיני עיונו מהביט אליו לפי שלא יוכל להגיע אליו בחקירתו וגם להיותו מורה גם כן על ברית שאומה הישראלית ראוי שנפול על פנינו ונודה אליו ית' על זה ובנפילת הפנים נודה שע"ל החסד והרחמים מבלי שנהיה ראוים לכך שומר בריתו ומאמרו . (לחם שלמה) :

דרש ר' יהודה ב"נ מתורגמניה דר"ל ג'

הכותב

באכילה ושתיה במיני זמר וכיוצא בהן אבל דברי עבירה שיש בהן דין שמים ואפילו חייבי לאוין או עשה וכ"ש למעלה שאיסורן אסור עולם ח"ו לא התירן ר' אלעאי אפילו בסתר ואף דברים אלו לא התירן לו אלא אסר כמשיא עצה לעשות כך כדי להבטיח יצרו להשלים תאותו וכשיראה את עצמו לבוש שחורים משתבר יצרו ויסגע ולא יעשה וכ"כ בתוספות מקום הנזכר בקדושין בשם ר"ח ז"ל וזה לשונו הם ושלום שהתיר לו לעבור עבירה אלא כך אמר רבי אלעאי יגיעת דרכים והאכסנאות ולבישת שחורים משברין יצר הרע ומונעין האדם מן העבירה ע"כ :

הרי"ף

שלבו חפץ משמע דמוטב לאדם שיעשה תפלו בסתר ולא בפרהסיא קשה נמי דהא לא קאמר ילך למקום סתר ויעשה מה שלבו חפץ אלא ילך למקום שאין מכירין אותו דהוא נמי פרהסיא אבל אינו בסתר · ומוכרחים אנו לומר דסמיך אהא דאמר ואל יחלל ש"ש בפרהסיא וא"כ גם לפירוש ר"ח י"ל כן : מ"ד אל תאמינו ברע וגו' · נראה שהוקשה לו מ"ד אל תאמינו דלערבינהו אל תאמינו ואל תבטחו ברע ובאלוף ועוד הכפל וכתיב הכא תאמינו והכא תבטחו והכא רע והכא אלוף · לזה דרשו אותו ביצר הרע שהוא נקרא רע ודייק קרא

עיון יעקב

מ': כל המסתכל בג' דברים · אבל לראות בו לפי שעה מותר בכולם ואדרבה מצוה נמי איכא בנשיא והיו עיניך רואות את מוריך וכן בקשת לברך עליו כדאיתא בא"ח סימן רכ"ט : אם יאמר יצה"ר חטא והקב"ה מוחל · נראה דקאי אדלעיל כעובר עבירה בסתר ואומר שהקב"ה מוחל כיון דליכא חילול השם כדבר אפ"ה אל תאמינו לו ועל זה שייך לומר מי מעיד בי כיון שעשיתי בסתר :

אם

דלא כתיב ריע ביו"ד אלא רע בלא יו"ד שנקרא יצה"ר רע שנשמתו של אדם שוכבת בחיקו היא תעיד בו וקשה לרבי יהודה דדריש מי מעיד בו אבני ביתו וקורות ביתו הם מעידים בו שנאמר כי אבן מקיר הזעק וגו' והיכן נרמז זה בפסוק אל תאמינו ובשלמא לחכמים שדרשו נשמתו של אדם מעידה ניחא שנרמז בכתוב משוכבת חיקך · ועוד צריך לבאר מה הוא צווי שלא יאמינו ביצה"ר כי מה הם הדברים שאומר יצה"ר ורש"י פי' ברע האומר לך חטא ומ"מ אין בזה תאמנה להאמין וי"ל אל תשמע לרע האומר לך חטא ואם הוא מה שאומר הקב"ה מוחל לך זהו בכלל אל תבטחו בטענת אלוף א הקב"ה שימחול אמנם נראה שהאדם כשהוא בא לבטוח בהקב"ה שימחול לו הוא מצד שיצה"ר קראו הקב"ה רע וכיון שיולדו מעיד עליו שהוא רע א"כ אין לאדם ליענש על שחטא כיון שיצה"ר שנקרא רע המחטיאו אל תאמין בטענה זו שנקרא רע יצה"ר ולא יעניש עליו גם אל תבטח בהקב"ה שהוא אלוף נעוריך וימחול לך ושמא תאמר אחטא במקום סתר כי אין רואני לז"א כי אבן מקיר תזעק להכריז עליך כדכתיב אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו · ואפשר שזה הוא מה שאומר יצה"ר לאדם חטא כי אין מי שמעיד עליך ועל זה אמר אל תאמינו ברע זה יצה"ר שאומר לך מי מעיד בך אל תאמין כי יש מעידים עליך אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה ולר' יהודה דריש משוכבת חיקך על אשתך שוכבת חיקך שלא ירבה שיחה עמה אע"פ שהיא אשתו פן תבא לדבר עם אשת אחרים ואם יצה"ר יאמר לך הנה אשתך היא אל תאמין בדבריו כי המרבה דברים אפילו עם אשתו מביא חטא: רבי זריקא אמר ב' מלאכים וכו' · נראה שדקדק בכתוב מאי יצוה לך לשמרך הול"ל כי מלאכיו יצוה לשמרך אלא ה"ק יצוה שיהיו מעידים לך לפי שהם תמיד עמך לשמרך ואשר יראו יגידו ותכמים אומרים אבריו של אדם מעידים שנאמר ואתם עדי וגו':

עין יוסף

שנפל לידו אין טומאת העון מתדבק בו דיבוק גמור אלא לפי שעה שהמאור שבו מחזירו תיכף למוטב ע"י תשובה וכמו שאחז"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר ביום שודאי עשה תשובה· מפני שהתורה שבתוכו אינו נמאס מהעבירה והיא בכוחה מחזירו למוטב : אם יאמר לך יצה"ר וכו' ואין רע אלא יצה"ר שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו · כי במאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו הרגישו איך יעשה השי"ת מאמר אחד סבה לאיזה ענין גם הפכו שהרי בריש דבריו אמר השי"ת אמחה את האדם וגו' · והקדים לזה הקדמה כי יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ואיך א"כ אחר המבול עשה את רעת האדם להתנצלות בעבורו ואמר לכך לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו על כן דרשו חז"ל מאמר זה ופירשוהו כי מלת רע מנעוריו הוא מלשון ריעות והוא ההתנצלות אמר השי"ת קודם מתן תורה לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו · כלומר היצר הוא אח וריע מנעוריו אל האדם והיו ההנאות הגופניות קודמות אל היל"ט · ונגברה מדת התאוה על השכל ותורה אין להם · שהתורה תבלין ליצה"ר · ובזה יש מקום אל היצר לפתות את האדם ולומר לו חטא והקב"ה מוחל לך · שהרי הקב"ה אמר זה להתנצלות בעבור האדם · ולבלתי לקלל עוד את האדמה בעבורו · כי יצר לב האדם ריע ואח אליו מנעוריו לעומת זה המליץ הדרשן האלהיי ואמר אל תאמינו בריע ואל תבטחו באלוף · כלומר אל תפן אל היצר במה שהוא מתואר בשם ריע ואח ושבזה תבטח באלוף זה הקב"ה שימחול לך כמ"ש בתורה לא אוסיף עוד לקלל וגו' כי זאת ההתנצלות נאמר בעוד השי"ת היה עדיין מתואר בשם אלוף נעורי כלומר בהיות עדיין אנשי העולם בלא תורה ובלא מצות · אמנם כעת אשר נתן לנו תורת אמת · וכבר הודיע לנו במה יזכה

גאון יעקב

משני ר"מ רמון מצא תוכו אכל ד"ל כי לא ביקש התורה בהשתדלות ויגיעה רק דרך מציאה באה לו דרך הילוכו ודרך שיחותיו שדברו זה עם זה יצא תורה מפי אחר ור"מ שמע זאת · ועי' ברמב"ם פ"ג מהלכות ת"ת כל ת"ח אפי' כולו מחמדים כו' אין מתלמדין תורה מפיו שנאמר כי שפתי כהן וגו' יבקשו מפיהו כי מלאך ה' כו' אם הרב דומה כו' והעתיקו הב"י בש"ע הל' ת"ת והקשו האחרונים הש"ך

המתורגמן. א) ער קאנן בייגען (ברעכען) זיינע לײדענשאַפֿטען.

טז שם ע"ב **ת"ר** "אמר יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם להוציא מלבן של צדוקים שהיו אומרים אין העדים זוממים נהרגין עד שיהרג הנידון · אמר [לו] שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי שהרי אמרו חכמים אין העדים זוממים נהרגין עד שיזומו שניהם ואין לוקין עד שיזומו שניהם "ואין משלמין ממון עד שיזומו שניהם מיד קבל עליו יהודה בן טבאי שאינו מורה הלכה אלא בפני שמעון בן שטח · (אמרו) כל ימיו של יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו הרוג והיה קולו נשמע סבורין העם לומר קולו של (מת) [הרוג] הוא אמר להן קולי הוא תדעו שלמחר הוא מת ואין קולו נשמע א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי ממאי דילמא פיוסיה פייסיה או בדינא תבעיה : שם [פיסקא] יצא מנחם ונכנס שמאי וכו' להיכן יצא אביי אמר יצא לתרבות רעה רבא אמר יצא לעבודת המלך תניא נמי הכי יצא מנחם לעבודת המלך ויצאו עמו פ' זוגות תלמידים לבושים סיריקון : שם **א"ר** יוסי סח לי אבא אלעזר פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והבאנוהו לעזרת נשים (לסמוך) [וסמכו עליו נשים] לא מפני שסמיכה בנשים אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים :

טז דף יז ע"א **משנה** עצרת שחל להיות בערב שבת ב"ש אומרים יום טבוח אחר השבת וב"ה אומרים אין (לה) יום טבוח [אחר השבת] "ומודים בעצרת שחל להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת · אין כהן גדול מתלבש בכליו ומותרין בהספד ובתענית שלא לקיים את דברי האומרים עצרת אחר השבת : [דף יח ע"א] גמ' ורמינהו מעשה ומת (אלכסנדראי) [אלכסא] בלוד ובאו כל ישראל לספדו ולא הניחן רבי טרפון מפני שי"ט של עצרת היה י"ט ס"ד אי י"ט אינהו מי קא אתו אלא אימא יום טבוח היה ל"ק כאן ביו"ט שחל להיות בשבת כאן ביום טוב שחל להיות אחר השבת : דף כ ע"א **מעשה** באשה אחת שבאת לפני ר' ישמעאל ואמרה לו רבי בגד זה ארגתיו בטהרה ולא היה בלבי לשומרו בטהרה ומתוך בדיקות שהיה בודקה ר"י א"ל רבי נדה משכה עמי בחבל אר"י כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים בלבו לשומרו טהור אין בלבו לשומרו טמא . שוב מעשה באשה וכו' כזה :

חומר בקדש פרק שלישי

יז דף כב ע"א **תניא** א"ר יוסי מפני מה הכל נאמנים על טהרת יין ושמן כל ימות השנה כדי שלא יהא כל אחד ואחד

תוספות

אראה בנחמה · ליסנא קלילא שבועה בלשון קלר פלומר לא יוכל לראות בנחמת ליון אם לא עשה זה וכן בלשון המקרא (במדבר יד) ואולם חי אני וימלא כבוד ה' וגו' אם יראו וגו' : **למחר** הוא מת · הא דלא נקט כשאינני שם אין קולו נשמע משום שהיו אומרים לו דאיטו לועק אלא בשעה שישנו שם אבל השתא מדנקט מת [שיהא] גביה אז היה לו ללעוק : **לעשות** נחת רוח לנשים · וכגון שהיתה בהמה שלהם השתא דומה לסמיכה להיות בבעלים בפ"ק דקדושין (דף ל. בד"ה דלא) ובפרק בתרא דר"ה (דף לג. בד"ה הא) פירש ר"י דנשי דידן אם באות לעשות מלות עשה שהזמן גרמא ולברך עליהן אין ממחין בידם אע"ג דפטורות לא מיקרי ברכה לבטלה וכן משמע מהכא :

מהרש"א

עיין שם : אראה בנחמה וכו' · פירשו בתוס' כלומר לא יוכל לראות בנחמת ליון וכו' עכ"ל גם שהיה בהמ"ק שני קיים בזמן יהודה בן טבאי קאמר הכא אראה בנחמת ליון של חורבן בית ראשון דגאולה שניה בבית שני לא הוה גאולה גמורה שהרי לא חזר להם מלכות בית דוד וכמה דברים שחסרו בבית שני כדאיתא ביומא ומיהו יותר ניחא פרש"י פ"ק דמכות שפירש שם אראה בנחמה נשבע שימותו בניו ואראה בנחמתן עכ"ל :

רש"י

(וכן בפרק א' דתעניות) : עד זומם · שלא הוזם אלא הוא לבדו : עד שיהרג הנידון · קודם הזמה ואח"כ הוזמו שהיו דורשין נפש בנפש ממש האמור בעדים זוממין אמרו להם חכמים והלא כבר נאמר כאשר זמם לעשות לאחיו (ולא כאשר עשה) משמע עדיין אחיו קיים א"כ למה נאמר נפש בנפש שאין נהרגין אא"כ נגמר דינו של נידון קודם שהוזמו : ואין לוקין · אם העידוהו שהוא חייב מלקות בכולהו גרסינן עד שיזומו שניהם ובמסכת מכות (ה:) יליף לה מקראי והנה עד שקר ענה וגו' ואמר מר (סוטה ב:) כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים : אלא בפני שמעון · שאם יטעה ילמדהו : סיריקון · בגדי מלכות : [אבא אלעזר · כך שמו] : יום טבוח · של קרבנות ראיה וחגיגה של יו"ט לאחר השבת שאין קרבין לא ביו"ט ולא בשבת : אין לה יום טבוח · אינה לריכה יום טבוח שמותר להקריבן ביו"ט : אין כ"ג מתלבש · בכלים נאים שלו בביתו ובשוק ולא בשעת עבודה קאמר ולא בבגדי כהונה קאמר אלא שלא יתנאה באותו היום שיום טבוח של עלרת אחר השבת שיבינו הכל שאין היום יו"ט מפני הלדוקין שהיו אומרים עלרת אחר השבת שהם אומרים וספרתם לכם ממחרת השבת שבת בראשית וא"כ לעולם חל עלרת אחר השבת : ולא הניחן ר' טרפון · ומתניתין תני מותרין בהספד: ביו"ט שחל להיות בשבת · שיום טבוח אחר השבת מותר בהספד מפני האומרים עלרת אחר השבת והא דאלכסנדראי בלוד ביו"ט שחל להיות בחול היה דאין יום טבוח שלו באחד בשבת: ארגתיו בטהרה· יודעת אני שמשעה שנארג בו ג' על ג' אלבעות שנראה לטומאה לא נגעה בו טומאה ומ"מ לא היה בלבי לשמרו : ומתוך בדיקות וכו' · הואיל ולא היה (לך) בלבך לשומרו שמא אירע בו כך וכך ולא נזהרת : משכה עמי בחבל · שקשרה בו החבל בכלי האירוג ושמא הסיטתו : **טהרת** יין ושמן · לקבל מידם יין

[א] הכותב ד"ה ביו"ם שחל בשבת' מכאן מוכיח (הביא הב"י בא"ח סס"י תנ"ד) :

יד יוסף

א מכות ה ע"ב תוספתא דסנהדרין פ"ו : ב מכות ג ע"א : ג מגילה ס ע"א :

חדושי גאונים

עיניהם כהות המסתכל בקשת ובנשיא ובכהנים הנך רואה בעיניך קושי שמאמר והנראה לי הוא שרמזו אל שלשה שרפי דתנו אשר עיני החקירה תכהינה ולא יוכלו להשיגם כי תקצר אור עיני עיונם להבינם ולפי שהעיקר הראשון שהוא מציאות השם ית' החוקרים חקרוהו והשיגוהו משגה מה על פי גבורת המופת עם שגם על זה ערבה דברים הרב ר' חסדאי ז"ל יעו"ש לכן מנו אחר תחתיו מסעיפיו שהוא חדוש העולם בכהשית והפלאים הקשורים עם פנת חדוש העולם מכבר שודעתיך שאין ראוי שיאמר שהעילה והסבה הראשונה אשר חקרוה הפלוסופים מנאוה היא אשר אנו מאמינים בה באמת לפי שאנו מאמינים היותה קדומה לכל דבר והזמן הוא מנבראיו והתנועה היתה לה התחלה זמנית ואנו מאמינים אותה

גאון יעקב

והלא"מ האיך פסק הרמב"ם דלא כמסקנת הש"ס דר"מ רמון מצא אכל הרמב"ם הרגיש זאת וכתב אין מתלמדין ולא כתב אין למדין אבל כתב בלשון כבד כאלו ר"ל לעשות התפעלות ויגיעה ללמוד תורה והוא לבקש תורה זאת צריך להיות דומה למלאך ה' כו' · (הספרדי' בביאור רע"פ) :

הכותב

[ביו"ט שחל להיות בשבת עי' פרש"י] מכאן מוכח [א] שאסור להתענות במוצאי חג שבועות אפילו בזמן הזה דהא ר' טרפון בימי חרבן הוה :

עיון יעקב

אם לא הרגתי עד זומם להוציא מלבן של לדוקים · נ"ל דבא לפרשות דכשידון איזה דין להוציא מלבן של לדוקים וכה"ג משום דבר אחר שהרי יהודה בן טבאי נכשל בשביל שעשה כן וכזה מדוקדק מה דאמרינן הוי דן דין אמת לאמתו ולא כדי לאמת דבר אחר יהיה מתון בדין כדי שיוציא הדין לאמתו ולא להיות אך וכהול לעשות הדין כדי

עץ יוסף

הכער את ארחו (אורח רע מהו אומר) לשמר כדבריו יתברך · אין זה התגלגלות שקול והגון להיות האדם נשען עליו לחטוא ושיבטח שהקב"ה ימחול לו זולת לשלא יבוא קללה כלליות על האדמה בעבור האדם (אי' היס) :

אמר הבונה יצא מנחם וכו' · כתב יוסיפון לרומיים שמנחם ניבא להורדוס עודנו נער הדיוט שימלוך על ישראל וכמלכו א"ל שתמשך מלכותו עשר ועשר ועשר שנים ויותר וכן מלך ל"ז שנים אשר בגלל הדבר הזה נשאו וכבדו בחלרו ובטירותיו מכוון לדברי רבא שאמר לעבודת המלך ותניא נמי הכי מסייעא ליה : בלבו לשמרו טהור וכו' · התלת

ואחד הולך ובונה במה לעצמו ושורף פרה [אדומה] לעצמו אמר רב פפא כמאן מקבלינן [האידנא] סהדותא מעם הארץ כמאן כר' יוסי : שם דף כב ע"ב [א]תניא א"ר יהושע בושני מדבריכם ב"ש אפשר אשה לשה וכו' נטפל לו תלמיד אחד מתלמידי ב"ש א"ל אומר לך טעמו של ב"ש א"ל אמור א"ל כליו של עם הארץ טמא או טהור א"ל טמא ואם אתה אומר לו טמא כלום משגיח עליך ולא עוד אלא שאם אתה אומר לו טמא אומר לך שלי טהור ושלך טמא וזה טעמן של ב"ש מיד הלך ר' יהושע ונשתטח[א] על קברי ב"ש אמר נעניתי[ג] לכם עצמות ב"ש ומה סתומות שלכם כך מפורשות על אחת כמה וכמה אמרו כל ימיו הושחרו שיניו מפני תעניותיו · (והסוגיא ארוכה בענין טומאה וטהרה ועוד יש בגמרא לענין אם שואלין מהם כלים או לאו) : [דף כו ע"א] **משנה** הגבאים שנכנסו לתוך הבית וכן הגנבים שהחזירו את הכלים נאמנים לומר לא נגענו ובירושלים נאמנים על הקדש ובשעת הרגל אף על התרומה (אף על פי שהיא יותר חמורה) : **גמ'** מה"מ א"ר יהושע בן לוי דאמר קרא (שופטים כ) ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים הכתוב עשאם כולם חברים :

דף כו ע"ב [ב]**אמר** רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים כסידורו כך סילוקו שנאמר (ש"א כא) לשום לחם חם ביום הלקחו :

יח דף כז ע"א [ג]**כתיב** (יחזקאל מא) המזבח עץ שלש אמות גבוה וגו' וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' פתח במזבח וסיים בשלחן ר' יוחנן ור"ל דאמרי תרוייהו בזמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר על אדם עכשיו שאין המזבח קיים שלחנו של אדם מכפר עליו · א"ר אבהו אמר ר' אלעזר ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהן קל וחומר מסלמנדרא ומה סלמנדרא שתולדות האש היא הסך מדמה אין אור שולטת בו ת"ח שגופן אש

רש"י

לנסכים ושמן למנחות : במה · בשעת איסור הבמות ומקטיר לשמים : כר' יוסי · דאמרינן בגמרא דחייש לאיבה דאילו לרבנן לא מקבלינן כדאמרינן בפסחים בפרק אלו עוברין : כלום משגיח עליך · לפיכך טהרו בית שמאי אוכלין ומשקין וכלי חרס שאין להם טהרה אלא שבירתן ואם באת לאוסרן עליו לא ישמע לך אבל בכלי שטף ישמע לך ויטבילנו : גבאים · ישראל שהם גבאים למלך עובדי כוכבים לגבות מיד ישראל גולגוליות ומסים וארנוניות : שנכנסו לתוך הבית · לעבוט עבוטו : וכן הגנבים · שגנבו כלי חרס והחזירום : נאמנים לומר · לא נגענו בתוכו : ויאסף כל איש ישראל וכו' · בפלגש בגבעה כתיב שנאספו כל ישראל בגבעה : הכתוב עשאם חברים · וגם הרגל שעת אסיפה היא : סילוקו כסידורו · שסילקו לשבת הבאה חם כיום סידורו : חם ביום הלקחו · שיהא חם ביום הלקחו מעל השלחן : שלחנו מכפרת עליו · בהכנסת אורחים : סלמנדרא · חיה שנבראת מן האור כשמבעירין אש במקום אחד ז' שנים תמיד

תוספות

כרבי יוסי · הרב רבי אלחנן אומר דקי"ל כרבי יוסי וחיישינן לאיבה לפיכך מזמנין עכשיו בכל עם הארץ אף על גב דאמרינן בברכות אין מזמנין על עם הארץ וגם רב מנשיא בר תחליפא לא רצה לזמן עליהם והר"י מפרש דלא כל הרוצה ליטול את השם להחזיק לעצמו כת"ח שלא לזמן על עם הארץ יהיה הרשות בידו ליטול דאין אנו מחזיקין עצמינו כת"ח לענין זה : (אה"כ למדתי מכאן לדור הזה שאנחנו בתוכו קלת תשובה בעדנו על מה שאנו מקילין בדברים רבים הדומים לאלו לסלק ממנו איבה ושנאה) :

מהרש"א

כאיש אחד חברים וכו' · ובירושלמי יליף מדכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו עיר שהיא עושה כל ישראל חברים ופריך מעתה בשאר ימות השנה נמי ומשני ובלבד בשעה שהם עלו שבטים הוא דכתיב ולדרש תלמודינו לא יתיישב מעתה אפי' בשאר ימות השנה נמי וכו' : [עכשיו שלחנו של אדם וכו' · מפורש באגדה ס"פ א"ה] : ת"ח אין אור של גיהנם וכו' · ובפרק אין דורשין באחר שהיה עולה עשן מקברו והיה אור של גיהנם שולט בו כבר כתבנו בשם הירושלמי שהיה גרע טפי משאר ת"ח פושעי ישראל שהיה יודע רבונו ומרד בו וכה"ג חלקו בתוס' לקמן גבי פושעי ישראל : ת"ח שכל גופן אש וכו' דברי כאש וגו' · דמתוך דברי תורה אש שבהן

יד יוסף

א תוספתא דאהלות פ"ה: ב יומא כא ע"א מנחות כט ע"א שם צו ע"ב: ג ברכות נה ע"א מנחות צז ע"א:

חדושי גאונים

פועלת ברצון ומבלי חיוב וכל אלה שעניניס א"א להם שישיגום בחקירתם ונגנזו בסוד שערי עיונם ולכן בכאן לרמוז אל פנת מעשה בראשית וחדוש העולם ושפלאים שכלם אחד וכלם נכללים בפנת מציאות ה' על הדרך שנאמינהו אנכיו אמר המסתכל בקשת וכמו שהנביא עצמו אמר עליו כמראה הקשת ועל פנת אמונת הנבואה והתורה מן השמים אמר וכנביא ועל ההשגחה והגמול והעונש אמרו בכהנים בעת ברכם את עם ישראל בשם ה' כי יש כח באותה ברכה להוריד שפע שבע רצונו ית' על כל יחיד ויחיד מישראל ואין ספק שעיני העיון כהים באלה השרשים לא ישופטו אלא בזאת התורה אשר שם משה ע"ה ועל פי האמונה לבד · (לחם שלמה) :

הכותב

הגבאים שנכנסו וכו' · ולמדתי מזאת הסוגיא שראוי למנהיג לעיין ולשער השערה ישרה מי ומי יהיו הדברים שיוכל להקל בהם לפרוק ממנו איבה להסכים עם דבר הנביא והאמת והשלום אהבו :

חדושים

שלחנו מכפר עליו · פירש"י בהכנסת אורחים ובפ"ג דאבות דרים אם אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משלחנו של מקום מפאי קרא שנאמר וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה' גם בברכות דף נ"ה אמרינן כל המאריך על שולחנו מאריכין לו ימיו ושנותיו דלמא אתי עניא ויהיב ליה והביא זה התלמוד מדכתיב המזבח עץ וגו' וכתיב וידבר אלי

עיון יעקב

וק"ל ועיין בטח"מ סימן א' ובב"י שם : **כמאן** כרבי יוסי · עיין בתשובתי חלק שני סי' נ"ח : **ועכשיו** שלחנו מכפר · עיין בחדושנו דמנחות דף נ"ז : **ק"ו** מסלמנדרא · ק"ק מאי ק"ו הוא זה דסלמנדרא הוא מאש של מטה ולא דמי כלל לאש של מעלה ואפשר דסובר דאש של מעלה מכ"ש שאינו מכלה כמ"ש תוס' בשם ר' תנחומא אש אוכלה אש ואינו מכלה :

ענף יוסף

יח **ת"ח** אין אור של גיהנם כו' · ראוי שנדע דהא השכל יחייב שהיו בעלי עבירות שאל"כ מי הכניסתם לגיהנם וכיון דאש של גיהנם אין שולטת בהן למה הכניסום שם התשובה בזה שנכנסים בגיהנם ומתעכבים שם ואין אור של גיהנם שולטת בהן ולא די שאינם נזוקין מן האור ההוא ורית נור לא עדת בהון אלא שנשארים מנוקים וטהורים מכל לכלוכים וטינופים שקבלו בעולם הזה מהתאות גופניות כמו הבגד העשוי מצמר הסלמנדריא שא"א לכבסן רק בתוך האש מן האש יצא והאש תכבס אותו ועל זה היה בוכה ריב"ז בשעת פטירתו שהיה ירא שמא יוליכוהו דרך גיהנם · (מהרב רבי משה דיליאון) : **מסלמנדרא** · בתנחומא סדר וישב סימן ג' הכי איתא כיצד הזגגין העושין את הזכוכית כשהן מסיקין את הכבשן שבעה ימים ושבעה לילות רצופין מכובד האור יוצא משם בריה דומה לעכביש (ס"א לעכבר) והבריות קורין אותה סלמנדריא אדם סך ידו מדמה או אחד מאבריו אין האור שולטת באותו מקום למה על שתחלת בריאתה מן האור · והנה נוסח היש אומרים נראה שהוא עיקר שהולד והעכבר תרגום יונתן כרכושתא וסלמנדריא (ולכאורה קשה השומע והתנשמת (סדר שמיני) תרגום יונתן וקיפוא וסלמנדריא ואונקלוס תרגם ואשתא כוונתו ג"כ שנבראת ממקום שדולק אש ז' שנים ובתוס' כאן בשם תרגום על עכבור, סלמנדריא ובתרגום שלנו אינו ואפשר שכוונתם על ת"י) אבל רבינו בחיי סדר שמיני כתב שבלב יש ב' מינין האחד שמו ערוד והשני שמו סלמנדריא ונרמז סלמנדרא זו במלת והצב למינהו שהוסיף הכתוב תיבת למינהו בצב"ו והיא היה מתילדת באש בתנור שנתחמם שבעה שנים רצופים יום ולילה וכל כך גדלה שם שאם תפרד רגע מהאש מיד תמות שעיקר חיותה היא באש הגדולה וע"ז דרשו כשהיה מגיע ר"ע אצל מקרא זה והצב למינהו היה אומר מה רבו מעשיך ה' וגו' בראת בריות גדולות באש כו' שבאש אצמלא יוצאת לאויר מיד מיתות וכו' :

הבונה המחשבה עוזרת לאמצע וסוף המעשה שימשך בקדושה כאשר יסכים האדם במעשיו לשמרם מכל דבר רע חול וטומאה כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט ואי מילתא דלאו רמיא אדעתיה יארע בה תקלה · זו היא מסקנת חכמים בלבו לשמרו טהור וכו' שבחקירתו הוציא רבי ישמעאל מפי האשה הנסיון שהוכיח :

המתורגמן. א) האט זיך אויסגעבריטעט . ג) איך בין געבייגט , בעשטירצט .

פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט בהם · לא בפושעי ישראל בגופן קאמר דאמרינן בר"ה פושעי ישראל בגופן גיהנם כלה והם אין כלים אלא בשאר פושעים קאמר משום דמסיק להו אברהם לכולהו חוץ מבועל כותית דמשכה ליה ערלתיה ברים עושין פסין והא דאמרינן בסוף פרק הזהב הכל יורדין ועולין חוץ מג' לאו לגיהנם קאמר אלא למקום אחר קאמר לידון שם [ואף הגדון לאחר י"ב חודש עולין שאין נידונין יותר משנה תמימה]: **שאין** בו אלא עובי דינר · בתנחומא יש שהיה משה תמה על זה היאך אפשר שלא ישרף העץ א"ל המקום כך דרכי באש של מעלה אש אוכלת אש ואינה מכלה שנאמר והסנה איננו אוכל:

דכתיב (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' על אחת כמה וכמה · [א]אמר רבי שמעון בן לקיש פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן קל וחומר ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב (הרבה) כמה שנים אין האור שולטת בו פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון דכתיב (שה"ש ד) כפלח הרמון רקתך אל תקרי רקתך אלא [ב]ריקנין שבך (מלאים מצות כרמון) על אחת כמה וכמה:

הדרן עלך מסכת חגיגה

[תמיד בלי הפסק]: כעוב דינר זהב· דבר מועט לא חיסר זהבה דנעשה בו נס:
הדרן עלך מסכת חגיגה

מהרש"א

נעשה נופן אם כמ"ש ת"ח דרתח אורייתא הוא דרתחא ביה: כעובי דינר וכו' · פירש"י דינר זהב דבר מועט לא חסר זהבה וכו' עכ"ל ומדברי התוספות נראה לפרש דהכי קאמר שלא היה העובי יותר מדינר זהב ואף על פי כן לא נשרף העץ שתחתיו שהזהב הדק מגין עליו ובדמיון זה פושעי ישראל שגם הם מלאים מצות כדכתיב כפלח הרמון וגו' ואלו המצות שהם דמיון הזהב כמ"ש הנחמדים מזהב הם מגינין עליהם מאש של גיהנם שלא ישלוט בהן: הדרן עלך מסכת חגיגה

גאון יעקב

אמר רשב"ל פושעי ישראל אין אור של כו' ק"ו ממזבח הזהב כו' עי' בתוס' שהביאו מדרש תנחומא שהיה משה מתמיה על זה איך אפשר שלא ישרוף העץ אמר לו המקום כך דרכי באש של מעלה אש אוכל אש ואינו מכלה ע"ש · רבים תמהו ע"ז מאי רצון התוספות בזה אבל התוס' הרגישו לתרץ קושיא גדולה כי ידוע כי זה מזבח הזהב אשר היה עליו כעובי דינר זהב היה מזבח קטורת ולא היה עליו אש כי אם מחתה גחלים לקטרת בבוקר ובערב אבל מזבח נחושת של עצי שיטים שהיה עליו כעובי דינר נחושת היה מזבח העולה ועליו נאמר אש תמיד תוקד על המזבח והיה עליו חמש מערכות יום ולילה ולא יכבה תמיד והרגישו התוס' למה לא יליף הש"ס זה הלימוד ממזבח נחושת שהיה עליו אש תמיד ולא היה רק כעובי דינר נחושת ולא שלט בו אש א"כ ק"ו לפושעי ישראל שאין שולט עליהם אור של גיהנם פ"ז מביא התוספות תנחומא כי משה היה מתמיה ע"ז ואמרו כי כך טבע אש של מעלה אוכל ואינו מכלה וא"כ ניחא כי על מזבח של נחושת היה אש של מעלה כדכתיב וירד האש ו[illegible] כן אש אוכל אש של עצי המערכה ואם כן אין ק"ו לאש של גיהנם על פושעי ישראל שאש של גיהנם הוא שורף ומכלה לכך יליף הש"ס הק"ו ממזבח הזהב שלא היה עליו אש של מעלה רק אש של גחלת מעצי המערכה ומאש של מטה והוה ק"ו שפיר · (הר"א ביגאגי ורי"פ): הדרן עלך מסכת חגיגה

יד יוסף

א עירובין יט ע"א: ב ברכות נז ע"ב מגילה ו ע"א סנהדרין לז ע"א שיר השירים רבה פ"ו סימן יב:

חדושים

זה השולחן וגו' פתח במזבח וכו' יש לומר כולהו אמעינן מיניה מדכתיב זה השולחן אשר לפני ה' וכי לפני ה' אוכלין אלא לסורות שיאמר עליו ד"ת הוי לפני ה' ומדהוקש למזבח נשמע מיניה עוד איזה מצוה והיינו הכנסת אורחים כפרש"י הכא וכין זה וזה אמר שלחנו מכפרת עליו אבל כדי לתת לו ג"כ שכר אמרינן התם דווקא בהמאריך על שלחנו כדי דלמא אתא עניא ויהיב ליה ולכך יהבינן ליה גם כן שכר אריכות ימים ושנים וק"ל:

פושעי ישראל וכו' · עיין בהרי"ף מה שכתב וז"ל ושמא כוונת התוס' וכו' והיינו במחצה עונות עכ"ל וקשה דאי מיירי במחצה על מחצה וליכא עון דפושעי ישראל היכי סבר דיורד לגיהנם כלל והא קתני במסכת ר"ה בבינונים רב חסד מטה כלפי חסד ואין יורדין לגיהנם כלל כדכתב רש"י התם אלא וודאי דאין אור של גיהנם שולט פי' משום דאין יורדין כלל כיון דהם בינונים וליכא בהו עון דפושעי ישראל בגופן ודו"ק:

עין יעקב

בתוספות ד"ה פושעי ישראל אין אור של גיהנם וכו' · אפשר דקשה לתוספות דאם כן ל"ל ק"ו דלעיל שת"ח אין גיהנם שולטת בו לזה מתרץ תוספות דלאו בפושעי ישראל בגופן קמיירי ובת"ח אפילו פושעי ישראל בגופן אין אש של גיהנם שולט וק"ל:
הדרן עלך מסכת חגיגה

הרי"ף

פושעי ישראל אין אור של גיהנם וכו' · פירשו התוספות לא בפושעי ישראל בגופן קאמר וכו' ותימה דלמא בפושעי ישראל בגופן נמי מיירי דהא דאמרינן בר"ה פושעי ישראל בגופן גופן כלה הוא ברוב עונות ואית בהם פושעי ישראל בגופן וכן מחצה עונות ואין בכן פושעי ישראל בגופן עלייהו כתיב והבאתי את השלישית באש וצרפתים וברוב זכיות ומיעוט עוונות אפילו יש בהם פושעי ישראל בגופן אין אור של גיהנם שולטת בהם ק"ו ממזבח הזהב והכי דייק התם בגמרא דאמר מחצה עונות ואית בהו פושעי ישראל בגופן לא סגיא ליה בלאו והבאתי את השלישית באש דמשמע הא ליתא מחצה עונות סגי בלאו והבאתי באש אע"ג דאית בהו פושעי ישראל בגופן · ושמא כוונת התוספות דאי ליכא מחצה עונות אפילו ירידה אינם יורדים לגיהנם ומדקאמר אין אור של גיהנם שולט משמע דיורדים ואין האור שולט והיינו במחצה עונות ואי אית בהו עון פושעי ישראל בגופן אז לא סגי דכתיב והבאתי את השלישית באש ואי הוו רובם עונות גופם כלה לכך אמרו התוספות לא בפושעי ישראל בגופן קאמר ובמסכת ר"ה כתבתי בזה ע"ש: הדרן עלך מסכת חגיגה

הכותב

(התימות הרב מהר"י ן' חביב ז"ל בפי הנמצא בהע"י דפוס וויניציא ודפוס פרוסטיץ)

הלא כתבתי ולקטתי שושנים מעמק רפאים לכל תחלואים גופיים וגם נפשיים ומתוקים מדבש ונופת צופים · הלא הם כתובים בי"א מסכתות מסדר מועד אשר בא לידינו מתלמוד בבלי בכל אחת מהנה · ובעבור שבמסכת שקלים לא נמצא בגלות החל הזה תלמוד בבלי לא יכולתי ללקוט ממנה שושנים על דרך שלקטתי מי"א מסכתות הנזכרות · אך אמנם מצאתי תלמוד ירושלמי עליה וראיתי כי טוב שאכתוב כפתוריה ופרחיה בתוך שבלי הלקט מתלמוד ירושלמי והנה נמצאו בתוכם מרגליות רבות גם בתוך המשניות שכלם אומות מתאימות אל כוונת הספר · והנני בא בעזרת העוזר האמתי ית' לכתוב לקוטות מכל י"ב מסכתות שבסדר מועד הזה מאשר מצאתי מתלמוד ירושלמי ויהיו כלן כתובות על הסדר שסדר אותן רבינו הקדוש רצוני לומר שאכתוב מסכת שקלים סמוך למסכת פסחים כמו שסדרת הרמב"ם בפירוש המשנה וכתב שכן סדרה רבינו הקדוש בטעם נכון · וראיתי להאריך בה לשתי סבות · הא' שיש לי ללקוט ממנה שני מיני לקוטות הא' ממשניות רבינו הקדוש ע"ה השני מתלמוד ירושלמי הסבה השנית כי הקרה השם לפני כל תלמוד ירושלמי מאותה מס' אף על פי שהספר לא היה מוגה · והריני בזה כתלמיד נחום איש גם זו כי הנה הוא לי כסות עינים וקצת התנצלות בעד משוגותי ואנכי אהיה כתלמיד טועה ובספרו תולה ובשאר י"א מסכתות לא יכלתי להאריך כל כך על אשר יגעתי לבקש ספרי תלמוד ירושלמי בכל סדר זה ולא מצאתי רק ספר גדול הכמות והאיכות כולל מדרשים רבים ובתוכם מאמרים נלקטים מתלמוד ירושלמי ואותם כתבתי כאן ולא היה בו שום פירוש אפילו פירוש המלות · וגם בקשתי ולא מצאתי שום פירוש זולת אם בקצת מלות זרות מצאתי בערוך דבר מה · וכבר יעדתי בפתח דברי בירושלמי של סדר זרעים שאשתדל בכל כחי לכתוב על דרך הפשט פירוש מה · ואשר נדרתי אשלמה ואעשה כן גם בסדר זה ואשפוך את נפשי לפני כל יודע ספר לכף זכות ידינני ואל יחזיקני כנכנס חוץ למחיצתו כי ה' יודע וישראל הוא ידע איך כוונתי רצויה לשים לראשי עטרת פז שיחה קלה של חכמינו ז"ל כל שכן ענינים נפלאים הרמוזים ונרשמים בתוך דרשותיהם · והרשות נתונה לכל הראוי ליטול את השם מפי סופרים או מפי ספרים להוסיף ביאור וגם לתקן משוגתי והש"י ברחמיו משגיאות ומנסתרות ינקני ובדרך אמת ינחני · אמן:

פרק יציאות השבת

א מנין שהוצאה קרויה מלאכה. ר' ישמאל בר נחמן בשם ר' יונתן שמע לה מן הדא (שמות לו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא. נמנעו העם מלהוציא מבתיהם וליתן לגזברים. רבי אחא אמר אפי' הכנסה את ש"מ כשם שנמנעו העם מלהוציא מבתיהם ליתן לגזברים כך נמנעו הגזברים מלקבל מידם ולהכנים ללשכה:

פרק במה מדליקין

ב מתני' [א]על שלש עבירות נשים מתות כו': גמ' אית תנויי תני ילדות. אית תנויי תני יולדות. מאן דאמר ילדות תני בשם רבי יודה בעון נדרים הבנים מתים. ומ"ט (ירמיה ב) לשוא הכיתי את בניכם. מאן דאמר יולדות מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. רבי פנחס רבי ירמיה בשם רבי חייא בר בא. כתי' (במדבר כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים. בסדר האורים אין כתיב כאן אלא במשפט האורים. אלא מלמד שבשעה שישראל יוצאין למלחמה בית דין של מעלה יושבין עליהן אם לנצח אם להינצח. אמר רבי חייא בר בא כתיב (דברים כג) כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. הא אם אינו יוצא אינו צריך ליה שמירה. אלא מיכן [ב]שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. אמר רבי אחאי בר יעקב כתיב (בראשית מב) וקראהו אסון בדרך. הא בבית לא. אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. רבי *ביסנא בשם רבי לייא כתיב (ישעיה לז) יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה. הא יום אחר לא. אלא מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. רבי אייבו בר נגרי כתיב (תהלים קט) בהשפטו יצא רשע. יצא צדיק אין כתיב כאן. אלא בהשפטו יצא רשע. אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. א"ר בא בר בינה נסר שהוא מתוח מגג לגג אפילו רחב אמה אסור להלך עליו. למה. אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. רב אמר היושב בבית מרועע עושה מלאך המות דניסטים שלו דכתיב (תהלים נה) ישי מות עלימו כמה דתימר (דברים כד) כי תשה ברעך משאת מאומה:

(נ"א רבי ברונא)

יד יוסף א שבת דף לא ע"ב תנחומא סדר נח סי' א תנחומא ריש סדר ויגש. ב תנחומא סדר וישלח סי' ח. ותנחומא ריש סדר ויגש:

א כשם שנמנעו וכו' למדתי מכאן מעלות הגזברים כי באמונה הם עושים ונזהרים ונשמרים מאד לנפשותם שלא לקבל נדבה עוד ומפני שהכתוב אומר ויכלא העם מהביא היה נראה שהמביאים בלבד הם שנזהרו שלא להביא נדבה עוד אבל הגזברים יהיו מקבלים אם יביאו לידם ובא ר' אחא ולמדנו שגם הגזברים היו זהירין שלא לקבל עוד וראוי לומר שכן קבל ר' אחא מרבו בפי' הפסוק ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה ויש הכרח לפרש כן שהיה לו לומר איש ואשה אל יביאו עוד נדבה והיה המצוה על המביאים בלבד אבל עתה שאמר אל יעשו עוד מלאכה פירושו בדרך פשט לצוות גם לאומנים ולגזברים שכולם נקראים עושים המלאכה ולכן צוה להזהיר משה רבינו ע"ה כנאמן בית ה' ויהי מוכיח חכם על אזן שומעת כי גם הגזברים יהיו כלם נזהרים שלא לקבל עוד:

ב אית תנויי יש תנא ששונה מתות ילדות רוצה לומר בימי הילדות שכן שונה רבי יהודה בנים מתים וראוי שנאמר לפי זה שלא היה שונה זה התנא על ג' עבירות נשים מתות [בשעת לידתן] ולא כמשנתינו כלל. אלא היה שונה כר' יהודה ילדות מתות בעון נדרים ויהיה ילדות שם כולל זכרים ונקבות כמו יולדות והתנא ששונה יולדות מסכים למשנתינו נשים מתות בשעת לידתן. [אמר המגיה ול"נ כפשטא דגמרא דידן דאתי בפלוגתא ומאן דס"ל ילדות בהכרח ס"ל כר"י דאמר בעון נדרים בנים מתים ולא אשתו כדעת ר"נ דאי ס"ל כר"נ הוה להו ד' עבירות ודו"ק] וגם למ"ש בגמרא נפל תורא חדד סכינא. וכן אמר כאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה וענין זה נזכר פעמים רבות בדברי חז"ל וראוי להבינו בדרך הפשט מסכים פס השכל. דרוש זה בנוי על יסוד דברי הנביא מיכיהו בן ימלא ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ובמקומות אחרים נאמר זה ופירשו חז"ל אלו מיימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה. ועל יסוד זה נבנה בנין חזק ונאמר כיון שאחד מאחריו יתברך צדיק וישר הוא ודן את כל העולם בכלל ובפרט ובצדק ובמשפט חייב יוצר לדקתו לברא מלאכים מליצים טוב וזכות על הנשפט וכן בדברי אליהו. אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו וג"כ מלאכים מליצי חובה ר"ל שכל אחד מהם נקרא שטן כפי טבעו שמלד אחד מפתה את האדם לחטוא ומטה אותו מדרך טובה לדרך רעה וגם אחרי כן בהשפטו בבית דין של מעלה מזכיר חטאתו אשר הוא הביאו והשיאו לפשותו ואולי שזה פירוש מאמר דוד ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו אמר למעלה ממנו צופה רשע לצדיק שזה רמז על השטן ואמר ה' לא יעזבנו בידו להשיאו לחטוא ולא ירשיענו בהשפטו בבית דין שלמעלה ובלשון חז"ל מכונה המלאך הזה וחביריו בכנוי סטרא דשמאלא או סטרא אוחרא. והאמת והצדק חייב שכל טענות זכות וחובה יהיו מונחים לפניו יתברך וכאן למדוני חז"ל שאין כח בשטן לחייב מעלמו את האדם עד עמדו למשפט לפני בית דינו יתברך ושם מליץ חובו כנגדו בהזכירו עונו אשר הוא היה סבתו. ור' פנחס למד מלשון במשפט האורים כי בשעת המלחמה ה' במשפט יבא עם היוצאים לצבא ובודאי שכיון שיש משפט יש שם משמאילים ומימינים ואז נתן רשות למקטרג. ור' חייא הוסיף ראיה מפסוק ונשמרת וגו' כי לא למדנו מפסוק במשפט האורים אלא שיש משפט ולא נרמז שם שיש שוטן כנגדו [ולשון משמרת יורה שצריך שמירה מהעומד כנגדו]. ועוד הוסיף ר' אחאי מפסוק וקראהו אסון בדרך דוקא בדרך שהוא שעת הסכנה ור' ברונא הביא ראיה מפסוק נביאים ור' איבו מפסוק כתובים ולא הבנתי מה שכתוב יצא צדיק אין כתיב כאן אלא יצא רשע שיראה מזה שהיה אפשר לומר יצא צדיק והוא מן הנמנע לפי שאם יאמר כן היה סותר כל כוונת דוד באותו מזמור אלהי תהלתי אל תחרש שהיה קובל וצועק על הרשע העומד לנגדו באמרו כי פי רשע ופי מרמה וגו' ודברי שנאה סבבוני וגו' עוד אמר סמוך לפסוק זה וקודם אליו הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו בהשפטו יצא רשע ואיך יוכל להתפלל עליו שיצא צדיק והוא הפך כונתו ולתקן זה אומר שאין כוונת ר' איבו כנגלה מדבריו שטוב בעיניו שיאמר דוד יצא צדיק אבל רצה לתקן קושיא חזקה גלויה בפסוק זה שלא היה ראוי לאמרו כלל מטעם זה. הרי דוד כינהו פעמים בתאר רשע ועוולן עד שהרבה קללותיו כנגדו ואמר הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו והרי כבר הוא מוחזק ומאומת ברשע גמור וא"כ מה צורך להכניסו בדין ובהשפטו יצא רשע מבית דין והלא קודם זה היה מאומת ומוחזק ברשע ואם יש מקום להכניסו בדין אין המלט אם לא שנאמר שהכניסוהו לברר אם אולי יש צדיק הפך חזקתו הראשונה אבל להיות רשע אינו צריך בית דין לשנאמר שיצא משם רשע שמתחלתו כן הוא וזאת כוונת ר' איבו לומר הפסוק הזה הוא מסובב שהשכל יחייב כי אין צורך להכניסו בדין אלא לראות אם אולי יצא צדיק ולא היתה זאת כוונת דוד בתפלתו. ותקון זאת הקושיא יאיר עינינו בפי' הפסוק שבא ללמדנו הדרוש אמוניי האמור שעם היות שכבר ניתן ביד השטן כאמרו ושטן יעמוד על ימינו עדיין אין הרשות נתונה אליו להשמידו אע"פ שהוא יודע חובתו עד שיובא לפני ב"ד העליון ושם ישטון השטן כנגדו ויגלה עוניו ובהשפטו שם יצא רשע ולא תועיל לו תפלתו נתברר מכאן שאין יכולת לשטן לקטרג זולתי בשעת הסכנה שאז היא עת משפט: דנסטים בערוך הביא מאמר זה בשם ירושלמי הזה ופי' תובעו בל' יון שהאיש הזה הוא חייב לו ומ"ה הוא בעל חובו התובעו שנאמר ישי מות עלימו חוב כמו כי תשה ברעך ויהיה פירושו ישי מות כאומר מלאך המות יתבע חובו עליהם וראוי לבקש רמז בפסוק למדרש זה. והשבתי לדרוש סמוכין אשר בפסוק שלמעלה אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש והכונה בו שהיה דוד מתרעם על אחיתופל כי תחת אהבתו אליו נהפך לאויב לו עם היותו נוהג בו כבוד גדול וקראו רבו ואלופו ואנוש כערכו שהיו יושבים יחדיו בבית ה' ממתיקים סתרי תורה והולכים ברגש עם. ואחיתופל לא רצה בזה ונפרד ממנו וארח לחברה עם הפועלים עליו רעה ולא ישב עמו בבית ה' כאשר מתחלה א"כ ראוי הוא בצדק שהוא ומביליו ברוע בחירתם יכנסו בבית מרועע בלאתם מבית ה' ולשם יבא בעל חובם שהוא מלאך המות לתבוע חובו ולזה ירדו שאול חיים שכן יתחייב להכניסם בבית מרועע שתכף ומיד נופל הבית עליו ושם ימות ושם יקבר

א אפילו הכנסה את שמע מינה כו'. דייק כן שהיה לו לומר איש ואשה אל יביאו עוד נדבה. והיה המצוה אל המביאים בלבד. אבל עתה שאמר אל יעשו עוד מלאכה פירושו בדרך פשט לצוות גם לאומנים ולגזברים שכולם נקראים עושים המלאכה. ולמדנו מכאן מעלות הגזברים כי באמונה הם עושים ונזהרים ונשמרים מאד לנפשותם שלא לקבל נדבה עוד. ומפני שהכתוב אמר ויכלא העם מהביא. היה נראה שהמביאים בלבד הם שנזהרו שלא להביא עוד. אבל הגזברים יהיו מקבלים אם יביאו לידם. לכן בא רבי אחא ולמדנו שגם הגזברים היו זהירים שלא לקבל עוד:

ב אית תנוי. איכא תנאי דתני ילדות. ופירוש בחורות. ושונה במתני' מתות בשעת ילדותן: מאן דאמר ילדות תני בשם ר"י כו'. פי' מ"ד ילדות אתיא הך מילתא כדתני בשם רבי יודה בעון נדרים בנים מתים ואף אלו ג' מצות לנשים כמו נדר. שימותו בניהם אם יעברו על אלו ג' מצות. וכיון שהן ילדות ואין להם עדיין בנים הלכך הן עצמן מתים (קה"ע): לשוא הכיתי את בניכם. על עסקי שוא שעקרו בנדריהם דדמי לשבועה (רש"י): ומ"ד יולדת. מ"ש בשעת לידה. אלא בשעת סכנה ריע מזליה ואז השטן מקטרג: ב"ד שלמעלה יושבים כו'. ש"מ שאז יש משמאילין וצריכין בית דין לישב עליהם: אינו צריך ליה שמירה. בתמיה. והלא לעולם צריך לשמור מעבירה. אלא מכאן שהשטן כו'. ופי' מכל דבר רע מכל דבור רע שאל יפתח פיו לשטן בעת ההיא. שאולי יכול לו לפי שאז הוא מקטרג: הא בבית לא. בתמיה. מלאך המות מה לי הכא מה לי התם. ויעקב לא קאמר אלא פן יקראנו אסון משמע מיתה טבעית (קה"ע): ונאצה היום הזה. וסיפא דקרא כי באו בנים עד משבר וכח אין ללידה: הא יום אחר לא. בתמיה היום הזה. והלא בכל יום אם באו עד משבר יום צרה הוא. אי נמי למה קראו יום צרה הא עדיין לא נעשה דבר (קה"ע): אלא שאין השטן מקטרג כו'. לכך קאמר שהיום הזה מוכן לצרה אחרת כיון שהיא שעת סכנה (קה"ע): יצא צדיק אין כתיב כאן. דבהשפטו משמע בשעת משפטו. יצא רשע המלמד קטגוריא משם. וכיון דדוד מילט קא לייט לשונאו ה"ל למימר יצא צדיק המלמד עליו סנגוריא: אלא מכאן כו'. וה"ק בהשפטו יצא רשע והוא המלאך רע יצא ממקומו ללמד עליו קטגוריא: נסר שהוא נתון מגג לגג. השני. שכן בשני לידי ר"ה: אפילו רחב אמה. ויכול לעבור עליו בטוב. ובהירושלמי שעם פי' הקה"ע הגירסא רחב כמה: דנסטום שלו. מלוה שלו. בלשון יון נקרא המלוה דניסטום. והכוונה שמקטרג בשעת הסכנה והוא כמלוה הנוגש: ישי מות עלימו. שומה המות נושה עליו. למה מפני שרעות במגורם שהיו רעועות הדירות שבקרבם ויקטרג השטן שיפלו עליהם וילדו שאול חיים:

ג מתני' על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר : גמ' [א]אדם הראשון דמו של עולם דכתיב (בראשית ב) ואיד יעלה מן הארץ . וגרמה לו חוה מיתה. לפיכך מסרו מצות נדה לאשה . ובחלה אדם הראשון [ב]חלה טהורה לעולם היה כדכתיב (שם) וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ותייא כיי דמר רבי יוסי בר קצרתא כיון שהאשה מקשקשת עיסתה במים היא מגבהת חלתה. וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות חלה לאשה . אדם הראשון דמו של עולם היה הה"ד (שם ט) שופך דם האדם וגו' וגרמה לו חוה מיתה לפיכך נמסרה מצות נדה לאשה . [ג]ובהדלקת הנר אדם הראשון נרו של עולם היה שנאמר (משלי כ) נר אלהים נשמת אדם וגרמה לו חוה מיתה . לפיכך מסרו מצות הנר לאשה . [ד]תני רבי יוסי אומר שלשה דיבקי מיתה הן ושלשתן נמסרו לאשה . ואלו הן מצות נדה ומצות חלה ומצות הדלקה :

פרק במה אשה יוצאה

ד אמר ר' אחא בר זעירא [ה]כל מי שאינו מנחש מחיצתו לפנים ממלאכי השרת . ומ"ט (במדבר כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. אמר רבי חנינא בריה

עץ יוסף

ג אדם הראשון דמו של עולם דכתיב ואד יעלה כו'. וה"פ דקרא וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו' כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין על הארץ שמכיר בטובת הגשמים ויבא האדם ויתפלל עליהן . גם אד לא עלה מן הארץ כשאין שם אדם אך כשיצר ה' את האדם אז ירדו גשמים וצמחו האילנות ודשאים . הרי כמו שהדם נפש כל בשר אף האדם דמו של עולם בסיבת הגשם (קה"ע): לפיכך מסרו מצות נדה לאשה. קשה דא"כ מצינו חוטא נשכר שע"י שגרמה מיתה נתנו לה מצות אלו. ויש לומר דמשום דמצות אלו עונש הנשים שעל ידן מתות בשעת לידתן. קאמר שניתנו להן לפי שחטאו בהנה ונמצא המצות להן סכנה שצריכות ליזהר בהם הרבה ואם לא ימותו בהנה (יפ"ת) : עפר מן האדמה. פי' עפר משובח מן האדמה מתחת המזבח כדכתיב ביה מזבח אדמה תעשה לי . שמשם הושתת כל העולם : ותייא כיי דמר כו'. פי' ואתיא הא כרבי יוסי בר קצרתא שאמר כיון שהאשה מקשקשת העיסה במים פי' ממחה העיסה במים מיד מפרשה החלה . אף הקב"ה והשקה את כל פני האדמה ואח"כ וייצר וגו' את האדם עפר מן האדמה : לפיכך מסרו מצות חלה לאשה. אע"ג דבכל מ"ע שלא הזמן גרמא נמי נשים חייבות . יהיב טעמא להנך למה נתיחדו בנשים עפי מבאנשים שאע"פ שגם האיש מצווה על חלה ונר שבת . עיקר המצוה מוטלת על האשה ועליהן מתה. מה שאין כן באיש (יפ"ת) : אדה"ר נרו של עולם כו' וגרמה לו חוה מיתה . וכבתה נרו של אדם . ואע"פ שאין הנשמה מתה עם הגוף . יש לומר דכיון דתכלית האדם ביצירתו שתהיה הנשמה חיה עם הגוף א"כ במותו שינה בתכליתו הוה ליה ככבוי נרו : לפיכך מסרו מצות הנר לאשה . שאם לא תשמור מצוה זו תלקה . וז"ש הכתוב נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן והיינו שחופש האשה בזמן שנפתחים חדרי בטנה . והיינו בשעת לידה : דיבקי מיתה . שמדבקין ומקרבין מיתתן לפני זמנן כמ"ד לעיל דתני ילדות : ושלשתן נמסרו לאשה . שמעסוק בו והעונש עליה :

ד ולישראל מה פעל אל . שמלאכי השרת ישאלו לישראל מה פעל אל לפי שמתוך שאינם מנחשים מכניסים אותם למחיצה שאין מלאכי השרת

יד יוסף א תנחומא ריש סדר נח . תקוני זוהר דף לד . ב"ר פי"ז סי"ג. ב ב"ר פרשה י"ד . ג זוהר בראשית דף מ"ח . ד בבלי דף לב ע"א . ה נדרים לב ע"א .

פירוש הכותב

מהרה חוטה והרי הוא כיולד חי לשאול . כי רעות במגורם בקרבם מלשון דירה כמו שבקרבם ארבם ודירתם חדרי מרמה כי יפלו בנופלים בבתים מרועעים לבלבל עלתם ומחשבתם הרעה. (בס' יפ"ת ישי מות כלומר מלאך המות ע"י שרעות במגורם ר"ל שהיה להם דירתם רעות יקטרג עליהם כדי שיפלו עליהם וירדו חיים לשאול) :

ג בקשתי ומצאתי בב"ר ענין זה כדי להבינו כראוי כפי כמו כתיב שם על פסוק וייצר ה' אלהים את האדם מלך במשפט יעמיד ארץ מלך זה מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה במשפט יעמיד ארץ שברא את העולם בדין שנאמר בראשית ברא אלהים ואיש תרומות יהרסנה זה אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם ונקרא חלת תרומה שנאמר ראשית עריסותיכם . א"ר יוסי כאשה הזאת שהיא מקשקשת עיסתה במים ומגבהת חלתה מבינתים כך בתחלה ואד יעלה מן הארץ ואחר כך וייצר וגו' את האדם ע"כ . מכאן הבנתי דברי ר' יוסי משהאשה הזאת כו' והכוונה לומר שפסוק וייצר קשור עם פסוק שלפניו ואד יעלה מן הארץ ודברה תורה כלשון בני אדם ור"ל כמו שהאשה [כשרוצה לעשות לחם מביאה מים וקמח ומערבם יחד ועושה מהם עיסה כן הקדוש ברוך הוא צוה לאד יעלה מן הארץ להוליד מים ויבאו על העפר שהוא כדמות קמח ומהם נעשית עיסה ונברא האדם שהוא חלה מהעיסה] ולשון מגבהת חלתה מסופק אצלי אם פירושו כפי מצות חלה הסמוך לו שהוא החלק הקטן הנתרם מן העיסה לקיום מצוה או אולי פירוש חלתה כמו עיסתה שהזכיר קודם . ופי' מקשקשת פי' בערוך שהאשה מקישה בזרועותיה בשעת ערוב העיסה . וגם הוא תלשון השמעת קול וא"כ יאמר כשהאשה מערבת הקמח עם המים מגבהת חלתה מבינתים ר"ל שעשתה כל חלתה מתוקנת שהיא עיסתה . והנה באתי לספק זה מפני שכל הנזכר בפסוקים אלה אינו מדבר רק בבריאת אדם לבד לא בשאר בריאות שהקב"ה לארץ על בריאתם כמו תדשא הארץ תוציא הארץ ישרצו המים ומ"ש ואד יעלה והשקה את האדמה כל זה לתת מים על העפר לעשות עיסה וממנה יהיה האדם וא"כ עיסה וחלה הכל דבר אחד והם שמות נרדפים. אבל כדי להסכים עם תחלת המאמר אדם הראשון חלה טהורה היה לעולם ראוי לפרש כפירוש הא' שהוא שם פרטי על החלה הנתרמת מן העיסה שהוא האדם שנתרם מכל שאר הבריות ואע"פ שלא נכתבו כאן ר"ל בפרשת אלה תולדות השמים כבר נכתבו בתחלת הפרשה בערך אליהן היה האדם חלה טהורה משובחת מכלן . עוד נולד לי ספק בהבנת כלל המאמר שכפי הנראה ממנו מצינו חוטא נשכר על פי שלשה עדים הכתובים ביה שהרי חוה גרמה מיתה לאדם שהיה חלה טהורה ובשביל זה נמסרה לה מצות חלה. וג' מצות אחרות הדומות לזו בשביל שגרמה מיתה לאדם המוכתר בשלש מעלות ההנה וזה הספק נתחזק אצלי כשראיתי לשון ב"ר בסוף פרשה י"ז וזה נסחו . מפני מה מהלכות הנשים אצל המת תחלה על ידי שגרמו מיתה לעולם לפיכך הן מהלכות אצל המת תחלה הה"ד ואחריו כל אדם ימשוך . ומפני מה ניתן להם מצות נדה ע"י ששפכה דמו של אדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נדה ומפני מה ניתן לה מצות חלה ע"י שקלקלה את אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם לפיכך ניתן לה מצות חלה ומפני מה ניתן לה מצות נר שבת על ידי שכבתה נרו של אדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נר שבת ע"כ . וכל מצוה ועושה הוא גדול המעלה והאשה נלטוית בג' מצות רשומות לומזות לג' מעלות על חטאתה אשר חטאה בכל אחת מהם. והלא זה עול וחמס מה שאין ראוי לחשוב במעשה הש"י . ולתקן זה ולהבין כונת המאמר אמשול משל למה הדבר דומה הרי שראינו מי שחלה ונפל למשכב בסבת שאכל איזה פרי מתוק לחיך ומזיק לכל הגוף וכן נמשך לו ממנו היזק גדול נכנס אצלו רופא לתקן עוותו וכאשר ראה שלא יתכן לצוות לו שלא יאכל מאותה הפרי לעולם מלד קלת השואה שיש ביניהם נתן סדר לתקן העתיד ויזו עליו אזהרות רבות שישמור ויקיים בכל עת שיאכל הפרי הזה בדרך שלא יאכל ממנו אלא כמות הראוי ובגבול הגון בזמן הראוי כן הדבר הזה אדם הראשון נגזרה עליו מיתה כי שמע לקול אשתו וכדי שלא תזיקהו עוד היה מן הראוי להפרידה ממנו לגמרי אבל זה נמנע לאדם שיהיה בלא אשה שלא די שיש לו צורך גדול אליה להוליד בדומה אלא גם לענין השלמות אמתי האפשרי לאדם להשיג בעיון ובמעשה צריך שירות האשה כי הוא לבדו לא יוכל לשרת את עצמו ולהתבודד בעיונו . וזה רמז באמרו לא טוב היות האדם לבדו ואיך יתקן העתיד שלא תגרום עוד נזק האשה לאדם הדרך יתכן אור לצוות לה מצות באותו הדבר שקלקלה בראשונה כדי שתמיד כל היום תהיה זהירה מלהוסיף פשע ואשמה בכיוצא בזה כיון שבדי לזכור עונה נלטוית במצות דוגמת הדברים שגרמה בהן נזק זה למדתי מל' ב"ר מפני מה מהלכות הנשים אצל המת תחלה ע"י שגרמו מיתה כו' רוצה לומר שהרגיל הקב"ה טבעה להיות הולכת לגמול חסד עם המתים בראשונה כדי שעל ידי מדה טובה הזאת תזכור כי היא גרמה מיתה ותהיה זהירה מלגרום עוד נזק אחר והזכיר לשון נתינת מצוה בכל אחד מג' אלו לרמוז למה שאמרתי כי בכל עת שתבא לידה נתינת עיסתה וזמן נדתה והדלקת הנר תזכור מצותו יתברך בכל אחת מהן ותהיה זהירה בהן וזה יהיה סבה שלא תוסיף עוד לחטוא ולהחטיא את אדם כאשר בתחלה [וזה שכתבתי מספיק להבין פשט לשון המאמר והוא יותר מעט מפי' המצות ולא נעלם ממני שהמאמר הזה אומר דורשני וכבר ראיתי מה שכתב בו בדרך קבלה והרוכה חכם מפויים ופילפו יפה בדרך צורה בנויה על הקדמות פולוסופיות ועם היות אמת ויציב שדברי פי חכם חן לא מלאני לבי לכתוב על ספר דרוש פילוסופי אשר לא הורגלתי בו ולא נודע לי תקומו איו] . ואני בתומי חשבתי לעצמי כי כוונת חז"ל במאמרם ללכת בדרך התורה אשר הזכירה איך האדם נברא מגוף ונפש שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים וכנגד הגוף כנו אותו בשם חלה שכמו שנעשית העיסה מקמח ומים כן גוף האדם הורכב מעפר ומים ושאר יסודות וכנגד הנפש הזכיר נר ה' נשמת אדם . עוד נרמז במאמר זה אל ב' מציאות וכן מציאות מחדש מציאות מתמיד . ובאדם נתחדש מציאותו מן העפר והיסודות הדומה לחלה ומציאותו המתמיד הוא בסבת הדם כי הדם הוא הנפש ר"ל סבת העמדתו והתמדת הכח החיוני . וכוונתם ז"ל ללמדנו שאע"פ שנגזרה מיתה על האדם בסבת אשתו עדיין נשאר מקום לנשים לתקן עוותם ויהיו נושעים בה' בסבת קיום המצות מיוחסות לגוף ולנפש וקלקלתו תקנתו רצוני לומר כי האשה עצמה שגרמה לו מיתה היא תהיה סבת העזרת נפשיי ע"י קיום ג' מצות המוטלות עליה חלה ונדה והדלקת הנר בשבת ו כי שלש אלה תסיין סבת התמדת חיותם וכפי טבע הרכבתם אחר שכבר נגזר עליהם היותם הוויים ונפסדים אבל יזכו לאורך ימים . וכלל מצות התורה נחלקת לב' מינים . הא' מצות מעשיות כהפרשת חלה ושמירת דם נדה כי שתים הנה אבות למצות עשה ולא תעשה שהפרשת חלה מצות עשה ושמירת נדה מצות לא תעשה ושתיהן ממנין מצות מעשיות הב' מצות עיוניות כמצות נר והיה אפשר שנחשוב שדי לנו בשנאמר שתגיע מעלת האשה לסיותה עזר לאיש לקיום מצות מעשיות עשה ולא תעשה אבל יראה קרוב לנמנע שגם במין הב' של מצות עיוניות תהיה לאשה שום זכייה בהן . ולבטל זאת המחשבה ניתן לה הדלקת הנר הרומזת למה שאמרו ע"ד מאמרם ז"ל בתלמוד שלנו במסכת סוטה על פסוק כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור וכו' כן הדבר הזה כי אנחנו חייבים במצות השבת ולהלקו חלוו לה' ר"ל לקרוא בתורה וגם בלילה אחר האכילה בכניסתו חייב לקרות בתורה עת מיוחד וצריך נר ואינו כשאי לקרות לאור הנר אם יושב יחידי גזרה שמא יטה ואם אשתו עמו היא משמרתו א"כ האשה שהדליקה לו את הנר בערב שבת ונתנה בה שמן לסיותה דולקת העת הראוי לעיקרא בעלה בתורה היא תהיה עוזרת בכל כחה בלמוד התורה ע"י עשייתה כפי אפשרות המצוה הנקראת נר וזה ע"ד מאמרם ז"ל הני נשי במאי זכיין ואמרו בשכר שממתינות לבעליהן בהיותם בבה"מ וכו' . הכלל העולה בכונת מאמר זה כי עם היות שגרמה מות מיתה לאדם אשר בראו הש"י בגוף ונפש וגזר קיום העמדת חיותו באמצעות הדם כי הוא הנפש ר"ל העמדת הנפש החיונית ולזה נקרא בלשון חז"ל בשר ודם רצה הקב"ה לזכות את שניהם כשנתן להם תורה ומצות נחלקות בב' מיני חלוקין . חלוק לראשון עשה ולא תעשה חלוק ב' מצות מעשיות ומצות עיוניות ובכל אחד מב' חלוקים האלה זוכה האשה להעשות סעד לבעלה באמצעית טוב שירותה וימשך מזה שיזכו שניהם להיותם עומדים ימים רבים בעוה"ז הנפסד ולקיום השארות נפשותם בעולם הנצחי ומכלל הן אתה שומע לאו :

ד בדברי ר' חנינא נרמז סוד שכתב הרמב"ם באגרת תימן [וז"ל ואולם אמתת העת בדקדוק אינו נודע אך יש בידי קבלה נפלאה קבלתי מאבי ומזקני שקבלו מאבותם ומזקניהם ז"ל

עד

דרבי אבהו כבחצי ימיו של עולם היה אותו רשע עומד מ"ט כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. אמר רבי ירמיה בן אלעזר אעתידה בת קול להיות מפוצצת באהלי צדיקים ואומרת מי שפעל עם אל יבא ויטול שכרו. רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהני עתיד הקב"ה לעשות מחיצתן של צדיקים לפנים ממחיצתן של מלאכי השרת במלאכי השרת שואלין אותן ואומרים להן מה פעל אל מה הורה לכם הקב"ה. א"ר לוי בר חיותא ולא כבר עשה כן בעולם הזה הה"ד (דניאל ג) ענה נבוכדנצר ואמר הא אנא חזי גוברין ארבעה שריין מהלכין בגו נורא וחבל לא איתי בהון. ומה ת"ל וחבל לא איתי בהון אלא מלמד שהיו סריסים ונתרפאו. (שם) ורויה די רביעא וגו' ורויה דיקדמיתא אין כתיב כאן אלא ורויה די רביעאה הן היו מכבשים לפניו את האור. דמי לבר אלהין אמר רבי ראובן באותה שעה ירד מלאך וסטרו לההוא רשיעא על פיו. אמר ליה תקין מילך ובר אית ליה. חזר ואמר (שם) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח בריה אין כתיב כאן אלא די שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי כי התרחיצו עליהו:

פרק המצניע

ה אמר רבי לוי כתיב (ויקרא ו) ולבש הכהן מד בד והרים את הדשן אלא שאין גדולה בפלטין של מלך [עוד בפרק הבונה מאמר קרוב לענין זה ללמדנו שהגדולה וכבוד ראוין לכל עוסק בתורה שהוא קודם לכהן העובד בבהמ"ק]:

פרק הבונה

תרתין זרעיין הוון בצפורין בולווטייא ופגנייא הוון שאלין בשלמיה דנשייאה בכל יומא. והוון בולווטייא עלין קדמאי ונפקין קדמאי. אזלין פגנייא וזכין באורייתא. אתון בעי מיעול קדמאי אשתאלת לרשב"ל שאלו רבי שמעון בן לקיש לרבי יוחנן שאל רבי יוחנן ודרשה בבי מדרשא דרבי בנייהו באפילו ממזר ת"ח וכהן גדול עם הארץ. ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול ע"ה. יסברין מימר לפדות ולכסות ולהחיות הא לישיבה לא. א"ר אבין אף לישיבה מ"ט (משלי ג) יקרה היא מפנינים אפילו מזה שהוא נכנס לפני ולפנים:

פרק שמונה שרצים

ו כתיב (תהלים מט) שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד. רבי אחא אמר רבי אבהו

פירוש הכותב

עד תחלת גלותנו מירושלים כמו שהעיד הנביא ואמר וגלות ירושלים אשר בספרד. והוא שבפסוק בלעם יש בו רמז לתשובת הנבואה בישראל אחרי הפסקה כי כבר באו בתורה פסוקים ואע"פ שהכוונה פנין אחד יהיה בהם רמז לענין אחר והוא תשובת הנבואה לישראל כמאמר יעקב לבניו רד"ו שמה כי עמדנו במצרים כמנין רדו ר"י שנה וכן מאמר משה רבינו ע"ה כי תוליד בנים ובני בנים ונושנת"ם והם תתנ"ב וכיוצא בזה הרבה. וע"ז הדרך מן הטעם קבלנו מפסוק בלעם כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל יש בו סוד שמהזמן ההוא ימנה בכמה שיש תששת ימי בראשית עד הזמן ההוא שתשוב הנבואה לישראל ויאמרו להם הנביאים מה פעל ה' וזה המאמר היה בשנת נ"ח לצאתם ממצרים ומתחלת היצירה עד הזמן ההוא ב' אלפים תפ"ו כי הסימן בתמ"ח גאולים ועל זה היקש וזה הפרק תשוב הנבואה לישראל בשנת ד' אלפים תתקע"ב שנה ליצירה ואין ספק שהשבת הנבואה הוא מוקדמת מהמשיח באמרו ונבאו בניכם ובנותיכם וגו' והש"י הוא יודע האמת ע"כ] וזה הסוד היה בידם מדברי ר' חנינא ובפרק חלק תנא דבי אליהו ו' אלפים שנה הוה עלמא ב' אלפים תהו ב' אלפים תורה ב' אלפים ימי משיח בעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו וכן נאמר לדעת ר' חנינא שבעונותינו שרבו עבר העת ההוא והדרך הישר בעניני השבועות הללו לשמוע אל דברי חז"ל האומרים תפח רוחם של מחשבי קיצין ולכן רמז בכאן הרב ואמר שפסוקים כאלה יש להם כוונה אמתית כפי הפשט ונרמזו בהם המדרשי' ההם. והמפרשים פירשו הפסוק כפשוטו וזה המדרש אינו מוכרח ואם נראה דרך דרש מי יכריחנו לדרוש שיהא כעת בחשבון מדויק כמו שיש מבריאות עולם עד היום ההוא אלא הדרש אמתי הוא לעתיד לבא יבא עת שיאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ולא נודע מתי יהיה העת ההוא וברוך היודע. ועל דרך זה דרש ר' ברכיה שעתיד לבא עת שיהיו צדיקי ישראל נגשים אל ה' לפנים ממלאכי השרת והמלאכים ישאלו מהצדיקים שיודיעום מה פעל ה'. ור' לוי מודה שכן יהיה ולחזק מאמרו אמר שכבר היה כיוצא בזה ביתי חנניה מישאל ועזריה [בהיותם בכבשן ובא מלאך שם להצילם היו הם לפנים ממנו ולא היו צריכין למלאך שיכבה את האש להם אלא הם היו מכבים לפניו. והביא ראיה מלשון הפסוק ורויה די רביעאה ולא קראו קדמאה זה יורה שהיה רביעי בסדר והם היו לפנים ממנו וגם במדרגה יותר עליונה] שהיו סריסים ממש כבר נחלקו בתלמוד שלנו ע"ז ויש מי שאומר שממש היו מסורסים ועתה נתרפאו מאותו חולי כושן כמו שיראה מלשון וחבל לא איתי בהון שאם לא היה מודיע רק שלא נשרפו היה לו לומר כמו שאמר להלן די לא שלט נורא בגשמיהון. אבל עתה באמר וחבל לא איתי נכלל גם בזה שגם החבלה שהיה בהם מקודם לא היתה בהם עוד. אבל לא נודע זה לעיני כל רואיהם לכן שנה הלשון ואמר חזיין לגוברין אלין די לא שליט נורא וגו': תקין מילך ובר אית ליה בתמיה אמר המלאך שירד והכה בפיו לנבוכדנצר שיתקן דבריו שאמר בר אלהין ולא יזכיר לשון בן במלאכים ולכן תקן דבריו נבוכדנצר וחזר ואמר די שלח מלאכי ולא אמר בר אלהין כאשר אמר בראשונה:

ה שאין גדולה מפלטין אין קושיא על זה ממה שאמר בסמוך ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים ופרש"י למדך תורה דרך ארץ בגדים שבשל בהם קדרה לרבו אל ימזוג בהם כוס לרבו לכך ילבש בגדים פחותים מהם כי מלבד שכן עבודות חלוקות זו מזו כמו שאמר עוד יש הבדל גדול בין הב' למודים חשובים שלמדנו משני פסוקים הללו. שבפסוק והרים את הדשן הזהיר לכהן עצמו שלא יחוש לכבודו בשיאמר שכיון שהקרבת וכל עבודותיהם היקרות מוטלות עליו לעשותם אין ראוי שהוא עצמו יעשה גם כן עבודה גרועה כמו הרמת הדשן רק שילוה לנער קטן כהן או לוי לעשותה וכדי לבטל זאת הסברא צוה ה' והרים את הדשן ופירשו בירושלמי שאין גדולה בפלטין של מלך. אבל הפסוק השני הוא לענין שינוי בגדים שהכהן עצמו העובד בו העבודות ישנה בגדיו ויפשוט הבגדים חשובים שבהם עבד העבודה ראשונה ולבש בגדים אחרים גרועים מהם לעבודה היותר קלה וזהו החלוק שיש ביניהם כמו שפירש רש"י הראשונה חובה לכל יום שהיה תורם מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו. השנית להוציא את הדשן הצבור כשהוא מתרבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה לכל יום הרי למדנו מכאן מדה חשובה לכהן שיהיה עניו ושפל בכך בערך אל העבודה האלהית ושיהא הוא עצמו העובד ועוד מדה טובה אחרת שידקדק על נקיות בגדיו כפי ערך העבודות: ולזה כתבתי מאמר זה שאם הוא קלר הוא ארוך בערך. קרוב לענין זה נאמר במאמר הב' להזהיר על כבוד בעל תורה ואמר שהיו בצפורי שתי משפחות שם האחד בולטייא ושם הב' פגמייא והיה מנהגם להכנס בכל יום ולשאול בשלום הנשיא. ומשפחת בולטייא היו נוהגים להכנס ראשונה וליושב בראשונה נשאלה שאלה זאת לריש לקיש אם ישנו מנהגם ויכנסו עתה ראשונה כיון שזכו לתורה וריש לקיש לא רצה להשיב תשובה מדעתו אלא שאל לרבי יוחנן ודרשה בבית המדרש אפי' ממזר ת"ח וכו' הוא קודם לכהן ע"ה היו סוברים לומר דדוקא הוא קודם אם שניהם שבויים שיפדוהו ראשונה וכן להחיותו ולתת לו כסות אבל לא להושיבו בראש שהוא כבוד מופשט בלי תועלת א"ר בון אף לישיבה מ"ע יקרה היא וכו' פירוש יקרה מלשון כבוד ובפירוש בולטייא ופגמייא הריני מסופק אם הם שמות בעלמא או שיש בהם ענין מה בקשתי בערוך ומצאתי שפירש לשכת בליוטי שבמסכת יומא חכמי העצה ולשון יון הוא ואפשר לפרש על דרך זה שבולטייא היו שרים בעלי עצה ופגמייא לשון פגם ואחר כך עלו במעלה שלמדו תורה [א"ה גי' הערוך בערך פגן ב' בולבטיא ופגניא ופי' המוסף פגניא בל"ר פרזיים ואנשי כפרים]:

עץ יוסף

השרת יכולים ליכנס בה: כבחצי ימיו של עולם כו'. דהיינו בשנת ב' אלפים תפ"ו לבריאת העולם ולאחר זמן כזה דהיינו ד' אלפים ותתקע"ב תשוב הנבואה לישראל. כלומר כי אז עת קץ אם ישובו ישראל. ובעונינו שרבו עברו מה שעברו (רמב"ם): כל מי שפעל עם אל. כלומר שעסק בתורתו ובמצותיו שהרי הוא כאילו בורא עולמות. אי נמי כל העוסק בתורה שכינה עמו לכך קאמר מי פעל עם אל: כל מי שפעל. ויהיה מה במקום מי. כדאשכחן מי במקום מה: במדרש רות מי את בתי. כדרש במקום מה ע"ש. מה הורה לכם הקב"ה. כן יאמרו מלאכי השרת כמו שאומרים בעת הזאת למשה שנכנס לפנים ממחיצתן: ולא כבר עשה. כלומר אל תתמה איך יהיו לדיקים גדולים ממה"ש דהא אפילו בעולם הזה עשה להם כן: ומה ת"ל וחבל לא איתי' בהון. דהרי כבר כתיב וריח נור לא עדת בהון שלא שלט אש אפילו בבגדיהם וכ"ש שלא שלט בגופן: ונתרפאו. וצריך לומר שלמח זקנם כמשפט התמימים. דאל"כ מנא ידע שנתרפאו והלא מכוסי הערוה היו דהא כפיתו בסרבליהון וגו' וכתיב וסרבליהון לא שנו: ורויה די רביעאה. הוא המלאך שירד להצילם הוא הלך באחרונה: הן היו מכבשין. דורסין ומהלכין לפניו על הגחלים ובדברים רבה פ"א אמר והוא מכבה לפניהם האש: דמי לבר אלהין. כלומר כתיב ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין: סטרו. הכה בידו על פיו: תקין מיליך. שיתקן דבריו: ובר אית ליה להקב"ה. בתמיה: חזר ואמר. חזר ואמר כשילאו מן האש די שלח מלאכיה. ולא כתיב בר אלהין ש"מ דהדר ביה:

ה ולבש הכהן מדו בד והרים את הדשן. ולא לוה המקום להוציא את הדשן אלא לכהן שהוא החשוב בעם. והלא אף הזר יכול להוציאו ע"י כלי כשהוא עומד מרחוק. אלא ללמדך שאין גדולה בפלטין של מלך:

תרתין זרעיין. שתי משפחות היו בצפורי. האחת בולווטיא פי' חכמי עלה. והאחת פגנייא פי' הדיוטים. והיו שואלים בשלום הנשיא בכל יום. והיו החכמי עלה נכנסים ראשונה ויוצאין ראשונה הלכו ההדיוטות ולמדו תורה ובאו ורצו ליכנס תחלה מפני כבוד תורתם. ונשאל על זה לרשב"ל. ורשב"ל שאל לרבי יוחנן. ונכנס רבי יוחנן ודרש בב"ה של רבי בנייה הא דתנן אפילו ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ: סברין בני הישיבה לומר דאינו קודם אלא לפדות ולכסות ולהחיות אבל לישיבה לא אמר רבי אף לישיבה א"כ פגנייא קודמין ליכנס: מזה שהוא נכנס לפני ולפנים. דאי מפנינים כפשוטו הייני וכל חפצים לא ישוו בה:

יד יוסף א מסכת ע"ז פ"ק ותנחומא סדר שופטים: ב במדבר רבה סדר בלק דברים רבה סדר דברים תנחומא סדר בלק. ילקוט סדר בלק רמז תשס"ע: ג במדבר רבה פ"ו. תנחומא בראשית זוהר חדש רות דף נ"ט. בבלי ירושלמי פרק ג' דהוריות: ד במדבר רבה ריש פ"ו:

ורבנן חד אמר למה הוא מושל כל באי העולם כחולדה. אלא לפי שכל מה שיש ביבשה יש בים. הרבה מינים בים מה שאין ביבשה. ואין חולדה בים וחורנה אמר למה הוא מושל כל באי העולם כחולדה אלא מה החולדה הזאת גוררת ומנחת גוררת ומנחת ואינה יודעת למי היא מנחת. כך הן כל באי העולם גוררין ומניחין גוררין ומניחין ואינן יודעין למי הן מניחין (תהלים לט) יצבר ולא ידע מי אוספם:

ז [א]בר בריה דרבי יהושע בן לוי הוה ליה בלע אתא חד בר נש ולחש ליה מן שמיא דההוא אפיקורום ואינשם. כד נפיק אמר ליה מאן לחשתה ליה אמר ליה מילת פלן. אמר ליה ניחא הוי ליה אלו הוה מיית ולא כן אשמע והוות כשגגה שיוצא מלפני השליט:

מסכת עירובין. בכל מערבין פרק ג

ח [ב]רבי בא רבי חייא בשם רבי יוחנן מ"ד (שה"ש א) בני אמי נחרו בי וגו' מי גרם לי להיות נוטר את הכרמים על שם כרמי שלי לא נטרתי. מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שניהם. ואיני מקבלת שכר אלא על אחת. מי גרם לי להפריש שתי חלות בסוריא על שלא הפרשתי חלה אחת בארץ. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתים ואיני מקבלת שכר אלא על אחת. רבי יוחנן קרי עליהן (יחזקאל כ) גם אני נתתי להם חוקים לא טובים:

כיצד מעברין פרק ה

ט רבי ברכיה רבי ירמיה בשם רבי חייא בר בא כתיב (שמות לג) ומשה יקח את האהל וגו' כמה הוה רחוק. רבי יצחק אמר מיל (שם) [ג]והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא והיה כל מבקש ה'. מיכן שכל המקבל פני רבו כאילו מקבל פני שכינה. רבי חלבו רבי הוניא בשם רב כתיב (מלכים א יז) ויאמר אליהו התשבי וגו' והלא אליהו טירונין לנביאים היה. אלא

יד יוסף א קהלת רבה פ"י סי' ז': ב שה"ש רבה פ' א סי' מ"ג: ג תנחומא סדר תשא סי' כ"ז:

ו למה הוא מושל כל באי העולם כחולדה. משום דארבע שמות נקראו לארץ. ארץ תבל אדמה ארקא כנגד ד' תקופותיה כדאי' בב"ר פ' י"ג לא מצינו טעם לשם חלד או חדל להכי קאמר כאן שהעיקר השם הוא חלד שנמצא ברוב המקראות. והוא שם לכלל הארץ על שם חולדה הנמצאת בו או על שם מה שיושביה גוררין ומניחין כחולדה. הכתוב חדל הוא הפוך כמו כבש וכשב. שמלה ושלמה [ועוד נוכל לפרש לפי שלא נמצא הלשון חלד זולתי בזקנה כמו ממתים מחלד (תהלים יז) והיא מלשון חלודה לפי שכשמתישן הדבר העלה חלודה. אשר לא יתכן לפרש ע"ש התבל. לכן פירשו ע"ש חולדה: גוררת כו'. לפי שאין לה כח לשאת על כתפה. ובידיה או בפיה לכן גוררת מעט מעט מלחמה לאספו בתוך חורה ואחרי יגיעתה יבוא שרץ אחר ונוטלו משם ויגיעתה לריק]: הרבה מינים בים. ועוד יש בים הרבה מינים שאינן ביבשה חוץ מחולדה שהיא ביבשה ואינה בים ורמז בזה שכמו שזה שחיו ביבשה אין לו מציאות בים. כך המתישב בעולם הזה אין לו מציאות בעולם הבא: גוררת ומנחת. אע"פ שיש לה הרבה עם כל זה אינה עוזבת מלגרור כך באי עולם כדאמרינן אין אדם מת וחצי תאותו בידו: יצבור ולא ידע מי אוספם לעיל מיניה כתיב וחלדי כאין נגדך. וה"פ דקרא וחלדי אותה מדה שיש בי שאני אוסף בלי שיעור. כאין נגדך כי מקרה אחד לבני אדם ולחולדה כי יצבור לא ידע מי אוספם. וניחא שברישא דקרא מדבר בעדו ובסופו בלשון נסתר דאחולדה קאי ועיין בספר כפתור ופרח דף קב:

ז הוה ליה בלע. שבלע נימא או עצם ועמד לו בגרונו. או שבלע עלוקה: אתא כו' בא אדם אחד ולחש עליו שם טומאה משמות הטומאה שלמדו מאפיקורוס אחד ונתרפא. כשיצא אמרו לו מה לחשת עליו אמר לו דבר פלוני. א"ל נוח היה לו שימות ולא דבר זה שנהגה משם של טומאה והיה לו כן כשגגה שיצא מלפני השליט כי על ידי שיצא דבר זה מפיו נתקיים הדבר ומת בנו:

מסכת עירובין

ח מי גרם לי כו'. שפי' בני אמי נחרו בי בני אומתי נתגרו בי מצאו הדיין חרון אף עלי כדפירשו בחזית בכמה שיטין. ולפי שיטה זו יהיה פי' בני אומתי אנשי רשע שגרמו חרבן בית המקדש ומפרש נוטרה את הכרמים שמירת ב' יו"ט של גליות או שמירת ב' חלות. וכנה המצוה בתואר כרם כי כרם ה' צבאות הן. וכרמי שלי לא נטרתי מפרש שלא שמר יו"ט אחד כתקנו בא"י או חלה אחת כתקנו בא"י. וזה גרם לנו לשמור ב' י"ט של גליות בגלות או ב' חלות בח"ל: להיותן משמרת שני ימים טובים דח"ל מקום שלא הגיעו השלוחים אבל כשהיו שרויין על אדמתם היו עולין לרגל לא היו משמרים אלא יום אחד (קה"ע): סבורה הייתי. שטובה היא לנו בתוספת המצוה: ואיני מקבלת שכר אלא על אחד. דזהו עונשו שלא שמר אחת כתקונה אין זה אלא תשלומין לעונש: שתי חלות בסוריא. דבח"ל חייבו חכמים להפריש ב' חלות. אחת לאור ואחת לכהן כדתנן פרק בתרא דחלה: גם אני נתתי להם חוקים. בעונש שלא היו טובים ולא שמרו מצות ה' שח"ו לומר שחקי ה' בעצמם לא טובים דהא דרכיה דרכי נועם. אלא כדפרשי':

ט רבי יצחק אמר מיל. דיליף בש"ר מג"ש כתיב הכא רחוק וכתיב התם אך רחוק יהיה ביניכם וביניו אלפים אמה. והזכיר זה כאן לומר דאע"ג דלא מטריח רק מהלך מיל נפיש אגרייהו כמקבל פני שכינה. ולפי שנוכל לומר שבמשה לבד יצדק שהיושב באהלו כמקבל פני שכינה כפי גודל מעלתו שנאמר בו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל לא בשאר הנביאים. לכן מביא ראיה מאליהו: והלא אליהו טרונין לנביאים היה. פי' הערוך הגדול שבנביאים היה סרני פלשתים תרגום טורני פלשתאי. וכוונת קושייתם משום דמשמע

ו ראוי לחוש למ"ש מה שיש ביבשה יש בים וכו' כי מה יוסיף ומה יתן לענין אזהרת המזמור באמרו שמעו זאת כל העמים שתהיה חולדה בים או לא ואפשר שרמז כאן זכרון דרוש אמוניי התקוע בלב כל מאמין ישראל והוא מה שנתאמת כפי טבע הד' יסודות שהארץ היתה כולה מכוסה בים ולא נמצא שום יבשה ובהיתר הספק הגדול הזה האריכו הפילוסופים טבעיות ואין שום ממש בדבריהם להתיר הספק על ידי טענות טבעיות ואנחנו מאמיני האמת אחר שנודע אמתת הגזרה נשיב תשובה נכונה ונאמר כי ידענו בעדות ה' נאמנה שכך גזר הש"י שתראה היבשה כנגד הטבע שנאמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ולזכור זאת האמונה אמתית אמרו בני קרח שמעו והאזינו כל יושבי העולם הזה וזכרו בלבבכם כי הש"י רוצה בקיומכם ובעבור זה עשה עמכם להפליא וכנגד הטבע צוה להראות היבשה להיות נמנע שיתקיים המין אנושי על המים ולזה אמר בהלל הגדול לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו. ובכל יום ויום אנחנו מברכים לש"י בקומנו ממטתנו על הנס הגדול הזה אם כן ראוי ומחויב אצלנו שעיקר ישיבתנו בעוה"ז תהיה לעבודתו יתברך ולקיים מצותיו ולא נעשה עיקר מאסיפת הממון ורבוי נכסים כי הבל המה מעשה תעתועים. ולכוונה זאת הזכיר יחד עשיר ואביון הבוטחים על חילם וגו' אל תירא כי יעשיר איש וגו' ופסוקים אחרים נמשכים אל כוונה זאת ונקבוע בלבנו זאת האזהרה ויונו שנזכיר איך אנחנו יושבי חלד דומים לחולדה שאיננה נמצאת בים אע"פ שנמצאו שם כל מיני ב"ח הנמצאים ביבשה וגם אנחנו עיקר מציאותינו ביבשה ולא בים והש"י ברחמיו השגיח ומשגיח תמיד כל היום עלינו וקולר תלוי בצוארנו שלא נחוש להבלי העולם רק נשים עיקר כל מגמתנו לעבודתו יתברך ולהבין בתורתו כמו שכותב המזמור אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו. ודקדוק לשון חלד הוא אמיתי ונכון מפני שלא אמר חדל כלשון הכתוב (וחלדי כאין נגדך) מה חדל אני לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל. ותנא השני מודה לדברי תנא ראשון שדקדוק לשון יושבי חלד כוון אל לשון חולדה כיון שלא אמר יושבי חדל אולם חולק עליו בענין המשל לחולדה ואמר שאין לנו צורך בשיהיה המשל בדבר בלתי נודע אצלנו וצריך שנחקור אם נמצאת בים או לאו אלא שראוי לנו להשגיח בענינה בדבר גלוי וידוע לעיני כל ישראל והוא כי ראינוה גוררת ומנחת ר"ל שהיא מיגעת את עצמה וטורחת בכל כחה לאסוף מאכלה וכאשר אין בה כח להוליכו על כתפה או בידה היא גוררתו ע"ג קרקע כי מצד א' אוחזת המאכל בפיה ומצד אחר הולך נגרר על גבי קרקע כי אין בה כח להוליך הכל בידה או על כתפיה או בפיה כשאר ב"ח הדורסים ואחר שטרחה כל הטורח הזה בהוליכת המאכל מנחת אותו בחורה ויבא שרץ אחר כמותה חולדה או עכבר ונוטל אותו משם וצריך יגיעה בלי פחד כן כמשל העשיר נושא סבל להרויח ממון ונכסים כרום זלות רצוני לומר שהם מזלזלים את עצמם לעיני הכל באסיפתם כדמות החולדה שגוררת מאכלה על גבי קרקע ומניחים בבתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו ויהיה ראוי בצד מה לסבול כל זה הצער אם יהיה קיים להם מה שגוררים ומניחי' והדבר אינו כן כי ברוב פעמים גוררים ואינם יודעים למי מניחים נכסיהם כמו שאמר החכם כי כל אחד מהם פעמים רבות מניח לפני בעל אשתו וישוב עמלו בראשו. ואמר גדול החכמים שלמה איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו. וחתם דבריו בעל המאמר בפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם ופי' רש"י בו פירוש נאה יצבור קצירו מן השדה אל הגורן וידשנו שם ויעשהו כרי ולא ידע מי יאספנו מן הגורן אל הבית כי זה נקרא אסיפה ולזה נקרא חג האסיף ופסוק מלא באספך מגרנך ובזה יצדק משל העשיר לחולדה להיות ענין נראה בחוש (יפ"ת בשם מפרשים יצבור הממון מעט מעט ולא ידע מי אוספם הכל ביחד אחרי מותו ואפי' קודם מותו כאשר שמענו וראינו):

ז הוה ליה בלע חולי בבית הבליעה ובא רופא אחד ולחש בו באזנו קמעיות ושמות שלמד מאפיקורוס ונרפא וכשיצא שאל ממנו אי זה לחש השמיע לו באזנו ויאמר לו האמת. אז אמר הוא כי יותר טוב היה לו שימות ולא ישמע כן ויהיו דבריו אלה כאיש תם וישר בן בנו של החכם החסיד רבי יהושע בן לוי אשר נגלה למלאך המות ועל כרחו נכנס בחייו בג"ע כמו שכתוב במסכת כתובות ואמר לו מי יתן והיה שימות ולא ישמע שמות הטומאה ויהי זה כשגגה היוצא מלפני השליט ומיד נפטר לישיבה עליונה ובמיתתו קרוי חי:

ח סוריא היא חוצה לארץ אבל היא קרובה לה והדר בא"י לא היה עושה י"ט ראשון של פסח וסוכות ועצרת אלא יום אחד שהיו מקדשין על פי הראיה אבל היושבים בסוריא שהיא חוצה לארץ אע"פ שהיא קרובה לה יותר משאר ארצות היו חייבין לעשות י"ט ב' ימים מספק בזמן שהיו מקדשין ע"פ הראיה ולא היו מגיעים שם שלוחים וגם עתה אחר שגלו לסוריא עושין ב' ימים ויש מי שטועה לחשוב שיקבל שכר יותר על עשותו ב' ימים ואין כן האמת שאם עושים שני ימים בכוונה שהם שנים עובר על לא תוסיפו אבל הכוונה אמתית לעשות ב' ימים כדי שיהיה אחד מהם האמתי וכן בסוריא חייבים מדרבנן להפריש ב' חלות ושתיהן מדברי סופרים האחת נשרפת והשנית נאכלת לכהן כדי שלא תשתכח תורת חלה:

ט והיה כל מבקש ה' מכל אחד מאלו הד' פסוקים למדנו חדוש רוצה לומר שכל אחד מהשלשה מוסיף חדוש על שלמעלה ממנו למדנו מפסוק ראשון שכל מבקש אהל משה כמקבל פני שכינה ועדיין נשאר מקום לבעל הדין לומר במשה בלבד יצדק שהיושב באהלו כמקבל פני שכינה כפי גודל מעלתו שנאמר בו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל לא בשאר נביאים. ובטול זאת הסברא למדנו מכל ג' ראיות האחרות וסדר בעל המאמר ראיית אליהו סמוכה לראיית משה להיותם קרובים במעלה ומלבד זה יש בה חדוש פרטי אמתי והוא כי

פסוק

מלמד שכל עמידות שעמד לפני אחיה השלוני רבו כאילו עמד לפני השכינה רבי חלבו בשם אילין דבית שילה אפילו אליהו מבקש מים לפניו היה אלישע נותן על ידיו. מ"ט (מ"ב ג) פה אלישע בן שפט אשר למד תורה אין כתיב כאן אלא אשר יצק מים ע"י אליהו. כתיב (ש"א ג) והנער שמואל משרת את ה' לפני עלי. והלא לא משרת אלא לפני עלי. אלא מלמד שכל שירות ששרת לפני עלי רבו כאילו שרת לפני השכינה. תני ר' ישמעאל (שמות יח) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים. וכי לפני אלהים אכלו. אלא מיכן שהמקבל פני חברו כאלו מקבל פני שכינה :

פרק חלון

י [א]אמר רבי יהושע בן לוי מפני מה מערבין בחצירות מפני דרכי שלום. מעשה באשה אחת שהיתה דיבובה לחבירתה. ושלחה עירובה ביד ברה נסבתיה גפפתיה ונשקתיה אתא ואמר קומי אימיה אמרה הכין הוות רחמה לי ולא הוינא ידענא. מתוך כך עשו שלום. הדא דכתיב (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום :

מסכת פסחים פרק א

א [ב]רבי אחא אומר נח בכניסתו לתיבה הכנים עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה מבהיקות היה יודע שהוא לילה. למה יש חיה אוכלת ביום ויש חיה אוכלת בלילה. והא כתיב (בראשית ו) צהר תעשה לתיבה כמאן דאמר לא שמשו מזלות בשנת המבול :

יד יוסף א תנחומא סדר נח סי' עז : ב ב"ר פל"א סי' י"ב :

פירוש הכותב

פסוק והיה כל מבקש אמרו כותב התורה עצמו. אבל עדיין נשאר מקום לטעון ולומר שלא יהיה הדבר הנלמד הזה טלל כל כך עד שיוכל לשבח את עצמו כל תלמיד העומד לפני רבו ולומר שתמיד הוא יושב לפני השכינה ובא ר' חלבו לבטל זאת הטענה משובשת מדברי אליהו שאמר על עצמו חי ה' אשר עמדתי לפניו. עוד למדנו מראיה שלישית חדוש שלישי בלתי נלמד מהב' הקודמים והוא שאין צריך לומר משה ואליהו שהיו פרושים נבדלים כמלאכים ותמיד כל היום יושבים לפני ה' אלא אפי' סתם נביאים לא זו בלבד אלא גם בנביא נער כשמואל כתב כותב הפרשה עליו ושמואל משרת את ה' לפני עלי מכאן למדנו גזרה כוללת שתמיד כל היום היה מתואר בתואר משרת את ה' בעמדו לפני רבו בכל ימי נערותו. עוד למדנו חדוש נוסף מראיה רביעית והוא שגם בשעת אכילה זוכה לזאת המעלה כל יושב לפני החכמים. ולא שנאמר שראוי שילדק המאמר בכל עת התבודדות בעיון ובענין שכלי ולא בעת עסקו בהשגת תאוה גופניית האכילה ובטול זה למדנו מראיה רביעית. ועוד אפשר להוסיף בו חדוש אחר ויהיו שניהם זה על זה והוא שהודיענו מי היו הבאים ולכבוד מי אמר שהבאים היו אהרן וכל גדולי ישראל ולכבוד איש תם בלתי גדול המעלה שהיה יתרו חותן משה הבא עתה להתגייר ולזה לא הוזכר משה בפסוק ואל זה כוון רש"י בפי' התורה באמרו ויבא אהרן וגו' ומשה היכן היה והלא הוא יצא לקראתו וכו' וכונתו להודיע שהוקשה לו איך לא נזכר משה בכל הפסוק באחד מב' פנים או יאמר ויבא משה ואהרן וגו' או שיאמר ויבא אהרן וגו' לאכול עם משה וחותנו ואל זה כוון באמרו והלא הוא יצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד וגם זה מקיים מה שאמרתי שאע"פ שראש הסעודה היה איש בלתי נערך כל כך אמר בה לפני ה' והוצרכנו לכל ד' ראיות. ופי' מלת טוריגון מצאתי בהערוך שהביא מאמר זה בשם הירושלמי אמר שתרגום קרני פלשתים טרוני פלשתאי ופי' טוריגון ענין שרים : עוד מצאתי בירושלמי סמוך לזה על פסוק ונשאו הקהתים וגו' שהארון היה מכוון את הרוחות במדבר וכיצד היו מהלכין ישראל כתיבה או כקורה והוא כתוב בפרש"י בחומש ואין צורך לכתבו כאן (ועיין בספר מעשה ה') :

י **דבובה** שנואה מלשון איבה. שלחה וכו' לא היו נוהגים לעשות עירובי חצירות בע"ש ע"י אחד מזכה לכולם אלא כל אחד מבני החצר היה נותן ככר לחם ונותן כל הככרות בבית א' ומנהג הנשים אז שהן עצמן עושות העירוב כמו ששנינו ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם ערבתם ע"כ זאת האשה שהיתה שנואה עם שכנתה שהעירוב היה מונח בביתה לא רצתה להוליך היא עצמה עירובה ר"ל חלת לחם שלה ושלחתו ביד בנה והאשה בעלת הבית קבלה הפת מיד הנער והחזיקה בו ונשקה לו ותחבקהו באהבה כדרך נשים לנערים קטנים וגם זה היה קטן ששלחתו אמו והככר בידו ויבא הנער ויגד לאמו ותאמר כן היתה שכנתי אוהבת לי ולא הייתי יודעת מתוך כך באה לדבר עם שכנתה ועשו שלום ביניהן. ולכאורה יש להקשות נגד שאלת רבי יהושע בן לוי מפני מה מערבין והלא תשובתו בצדו כי שלמה תיקן עירובין לעשות סייג לשמירת שבת כדי שלא יטעו להוציא מרשות היחיד לרה"ר. ונראה שנאמר שאלת ריב"ל היתה שאלת חכם להשיב תשובה מעולה ומועילה להגדיל מעלת דברי חז"ל. וזאת כוונת השאלה כיון שלא היתה כוונת שלמה בתקנה זו אלא להרים מכשול מקרב העם שלא יטעו בהוצאת שבת היה לו לתקן דבר יותר קל כגון שכל אחד מיחידי החצר ישים על פתחו לחי קטן להכירא בעלמא ודי בזה להשמירה מן הטעות או בתקון אחר יותר קל מדוע הטריח שיתן כל בעל הבית ככר לחם אחד ודי שיזכה אחד בעד כולם. והיא שאלה טובה והתשובה אהובה דבוקה בלב כל חכם לב הולך בישרו ירא ה' אמר שמלבד הכוונה הראשונה לרז"ל בכל תקנה לצורך התיקון דבר פרטי עוד יש להם כונה כוללת להעמיד ההנהגה מדינית ושיהיו כל ישראל אחים ורעים אוהבים זה לזה דבקים בקיום תורתו יתברך והביא ראיה מפסוק דרכיה דרכי נועם המשיל תרי"ג מצות בדמות הדרכים רחבים קיימים בלתי משתנים ותכלית כולם לחזות בנועם ה'. והמשיל תקנות רז"ל לנתיבות קצרים עשוים להשתנות כפי מקרי הזמן כי תקנות חז"ל השוויות לצורך השעה לאגדר מלתא לפעמים יראו כי טוב לבטל אחת מהנה וכמו שמקבל שכר על הדרישה כך נקבל שכר על הפרישה כי תכלית רבותינו ז"ל בין בתקון התקנה בין בשעת בטולה הוא אחד להעמיד ולהתמיד השלום ולקיים הסדור מדיני זאת היתה כוונת שלמה בתקנת עירובי חצירות כי להיות יסוד הטעות בתשמישי חצרות מחשבת ההמון שהחצר לבדו הוא רשות הרבים ראה כי טוב לעשות מעשה שיורה על בטול זאת המחשבה כוזבת והוא שיהיו נחשבים כבעל הבית באמצעית שתוף מאכלם ונמשך מפועל זה הוראה ברורה שהרי הם נקשרים ומתאחדים זה עם זה וכל יחיד מהם אומר לחבירו שלי שלך ושלך שלי כי אנשים אחים אנחנו וזאת תהיה להם התחלה שהיא יותר מתאי הכל שיעשו כן בכל שאר ענינים שיהיו ביניהם איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק ומזאת הכוונה כוללת לבקש שלום ימשך שלום פרטי כי יהיה ריב בין שני אנשים מהם כאשר קרה בין ב' נשים ההנה שע"י זאת המצוה עשו שלום ביניהן :

מסכת פסחים **למה** הוצרך לידע אימתי הוא יום ואימתי הוא לילה והשיבו לפי שיש חיה אוכלת ביום ויש אוכלת בלילה וקולר תלוי על צוארו של נח לתת לכל חיה וחיה מזונות בעתה והקשה המקשה והכתיב צהר תעשה לתיבה וזאת הקושיא היא כפי דעת המפרש צהר חלון [אבל יש מי שפי' אבן טובה שכן כתוב בפרש"י בפרשת נח צהר י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם ולתרץ כדברי הכל אמר לא שמשו המזלות בשנת המבול] וא"ת אם כן למה צוהו לעשות חלון התשובה מבוארת שנצטווה בה כדי לראות מתי יפסוק המבול ר"ל ירידת המים או כשהתחיל לחסור מגבורת המים שאז פתח את חלון התיבה וישלח את העורב ואת היונה :

עץ יוסף

דמשתבח שעמד בסוד ה' והוא נביא אמת. קשה כי גדול הנביאים מפורסם בנבואה היה מה צריך להשתבח בזה. ומשני לענין זכות מיירי ששרת לפני במה ששרת כל ימיו לפני רבו ומשום דהא מילתא רבתי היא היה מתפאר בה (יפ"מ) או כוונת קושייתם והלא אליהו גדול שבנביאים היה איך אמר חי ה' אשר עמדתי לפניו דמשמע שקיבל הנבואה בעמידה כשהוא חזק וער וזה אינו שהרי לא קיבל הנבואה אלא כשהיה בתרדמה כדכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים. אבל שאר נביאים כתיב במראה אליו אתודע ומשני אלא מלמד כו' כאילו מקבל פני שכינה. ושפיר קאמר אשר עמדתי לפניו (קה"ע) לפי שנוכל לומר שזה דוקא במשה ואליהו שהיו פרושים נבדלים כמלאכים ותמיד כל היום יושבים לפני ה' משא"כ בסתם נביאים לכן מביא ראיה משמואל שאפי' כשהיה נער כותב עליו ושמואל משרת את ה' לפני עלי ללמדנו שתמיד כל היום היה מתואר משרת את ה' בעמדו לפני רבו בכל ימי נערותו : **אפילו** אליהו מבקש מים. משום דבאלישע נמי כתיב חי ה' אשר עמדתי לפניו וצריך לומר דהיינו מה ששימש לפני אליהו. מייתי מה שאפילו יציקת מים היה עושה לו שכל כך היה אלישע מהדר לשמשו : **אשר** למד תורה אכ"כ. כדי דלא תימא דיצק מים באקראי. לה"ק דמדלא קאמר אשר למד תורה דעדיפא טפי על כרחך צריך לומר דאשר יצק מים היינו בקביעות דכל תשמיש אליהו היה על ידו. ולרבותא נקט יצק מים דאפילו היה מבקש מים לפניו היה אלישע נותן על ידו. וכל שכן שאר צרכיו. וזה דנקט אשר יצק מים דגדולה שמושה יותר מלמודה : **והלא** לא משרת אלא לפני עלי. שהרי נער קטן היה ולא היה ראוי לעבודה לה' : **וכי** לפני אלהים אכלו. והלא לפני משה אכלו. ומה שלא שלא נזכר משה לפי שהיה עומד ומשמש עליהם כדאיתא במכילתא : **אלא** מכאן שהמקבל פני חבירים כל"ל (יפ"ת) :

י **מפני** מה מערבין בחצירות. אחר שנשתתפו במבוי : **מפני** דרכי שלום. כדי שיבואו לדבר זה עם זה. גם שע"י עירוב כלם נחשבים כאיש אחד : **דבובה** שנואה ונראה שסיפרו עליה לשון הרע לחברתה : **נסבתיה**. לקחתו : **וגפפתיה**. וחבקו : **אתא** הנער ואמר כן לפני אמו שחברתה נשקו : **אמרה** הכי חבירתי אוהבת אותי אנכי לא ידעתי : **מתוך** כך עשו שלום. וכתב היפ"מ אין נראה משום הא עובדא דמייתי דהא ודאי מילתא דלא שכיחא שיקרה כזה דניתא שבשביל זה נתקנה תקנה זו. אלא היינו טעם שדרך ערובי חצרות לגבות פת מכל בית ובית מהחצר וליתנו בבית אחד ועל ידי כן מדברים זה עם זה ודעתם מעורבת זה עם זה. ואגב אורחיה מייתי נמי הך עובדא שאירע שלום גם כן על דרך זה : **דרכיה** של תורה ומצות דרכי נועם לנתיבות השלום :

מסכת פסחים א **הכנים** עמו אבנים טובות והיינו צוהר תעשה לתיבה כדאמר בפרק חלק אמר הקב"ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות כדי שיהיו מאירות לכם כצהרים. ופי' תעשה תכין: **למה**. היה צריך לידע מתי לילה: **והא** דכתיב צוהר תעשה לתיבה. אע"ג דמאן דאמר הכנים עמו אבנים טובות ומרגליות היינו צוהר שמאירות כצהרים. עיקר הוכחה אינו מזה דוקא. אלא מויפתח נח את חלון התיבה אלא דס"ל דחלון וצוהר היינו הא (יפ"ת) : **לא** שמשו המזלות. ולא היה ניכר בין יום ללילה אלא במקום שעמדה השמש בעת שנכנס לתיבה שם עמדה כל י"ב חדש. וא"ת מה טעם עשיית החלון. יש לומר דלא עשאה אלא כדי להשקיף ממנה כשיוח המבול אם חרבו פני האדמה ולשלוח העורב והיונה :

שנינו

ב כל עצמן. דאע"ג דתנן שיוצאים בחזרת ובעולשין ובתמכה ובחרחבינה ובמרור. עיקר הדבר תלוי בחזרת שמפני שעשו לאבותינו במצרים כדרך החזרת שתחלתו מתוק כשהוא רך ואח"כ כשמתקשה הוא מר. צונו הקב"ה לאכלו זכר לדבר והוכשרו כל המינים הנזכר משום דהוה נמי מין חזרת אע"ג דאין בהם ענין זה. ונפקא מינה למצוה מן המובחר דמהדרינא אחזרת:

ג כהנים לוים כו'. הכהנים לעבודה. וישראל למעמדם. שהן שלוחיהן של כל ישראל. ושליחות זה מפורש בירושלמי דיליף מקרא דאינו בדין שאדם עסוק במלאכתך וקרבנך קרב. ולפי שהתמידים קרבנותיהן של כל ישראל ואי אפשר שיהיו כולם בטלים ממלאכה. לכן התקינו הנביאים הראשונים כ"ד משמרות. על כל משמר ומשמר היה עומד בירושלים של כהנים ושל לוים ושל ישראלים. וכן פרש"י בתענית פרק שלשה פרקים: ושיר. בפ"ב דערכין כתבו תוס' קשה דהא השיר בשעת ניסוך היה והנסך אין מעכבת קרבן. ונראה לפרש שיר מעכב את הקרבן היינו ניסוך עכ"ל: אלו הכהנים. דכתיב ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות: ואתנה את הלוים אלו הלוים. לאהרן ולבניו אלו הכהנים לכפר על בני ישראל זה השיר כצ"ל. וכן הוא בילקוט(יפ"מ): ואע"ג דפשיטא לעבוד את עבודת בני ישראל הוא השיר כדאיתא בפ"ב דערכין. אך אי מלעבוד לא היה ילפינן עיכובה. לכן יליף מלכפר עיכובה כדאמר בפ"ב דערכין לכפר מה כפרה מעכבת אף שירה מעכבת: אלו ישראל העומדין על הקרבן. דאל"כ היכן נגשים. ולא ס"ל כפרש"י בחומש:

ד יפה שתיקה לחכמים. בענין הדבור בשיחת חולין איירי. שלפי שקרוב שיכשל בדיבור. ולכן השתיקה טובה אפילו לחכמים הנזהרים בדברים שמא בשגית הלשון יהיה נכשל. וזה ע"ד ברוב דברים לא יחדל פשע. וכ"ש לטפשים אשר לא ידעו ליזהר וילכדו בלשונם: וכן שלמה אומר כו'. ולכאורה קשיא רישא אסיפא. דמרישא דתני ק"ו לטפשים משמע שהשתיקה תצדק יותר בטפשים. ובסיפא דתני ואין צריך לומר חכם מחריש משמע דתצדק יותר בחכמים. וי"ל דאין הכי נמי דשתיקה תצדק טפי בטפשים אבל מ"מ חכם יחשב יצדק יותר בחכמים. והיות זה ג"כ בטפשים הוא חידוש שעם היותו טפש יחשב לחכם מפני שתיקתו. ואמר וכן שלמה אומר כו' ר"ל דמדברי שלמה נמי ילפינן דיפה שתיקה לחכמים וכ"ש לטיפשים דכיון דגם לאויל מועילה השתיקה להחשב חכם פשיטא דטובה לו השתיקה יותר מהחכמים מפני שהוא קרוב לשכר ורחוק להפסד בשתיקתו. משא"כ החכמים שאע"פ שבשתיקתו חכם יחשב. מכל מקום לפעמים גם בדבורו חכם יחשב:

בנגד ארבעה בנים דברה תורה ד' מיני תשובות כתובות בתורה וע"כ לומר שהן

פרק כל שעה

ב חזרת התיבון והרי חזרת מתוק כל עצמו. אמר רבי חייא כל עצמן אימתילון לחזרת מה חזרת תחלתו מתוק וסופו מר כך עשו מצרים לאבותינו במצרים בתחלה (בראשית מז) במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ואח"כ (שמות א) וימררו את חייהם:

פרק מקום שנהגו

ג תני רבי שמעון בן אלעזר אהכהנים והלוים וישראל ושיר מעכבין את הקרבן רבי אבין טעמא דרבי שמעון (דה"ב כ"ט) וכל הקהל משתחוים אלו ישראל והשיר משורר אלו הלוים והחצוצרות מחצצרים אלו הכהנים הכל עד לכלות העולה הכל מעכבין את הקרבן. רבי תנחומא שמע לה מן הדא (במדבר ח) ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו אלו הלוים לעבוד את עבודת בני ישראל אלו הכהנים ולכפר על בני ישראל זה השיר ולא יהיה בבני ישראל נגף אלו ישראל:

פרק מי שהיה טמא ופרק ערבי פסחים

ד תני רבי חייא יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטפשים וכן שלמה אמר (משלי יז) גם אויל מחריש חכם יחשב אין צריך לומר חכם מחריש: תני רבי חייא כנגד ד' בנים דברה תורה וכו' בן חכם מה הוא אומר

יד יוסף א ירושלמי פ"ד דתענית:

ב שנינו במשנה שחזרת יוצאין בה למצוה דמרור והיא היותר קודמת והקשה לזה בעל התלמוד כי התיבון הוא כמו מיתיבי ותירצו שתחלתו מתוק וסופו מר ר"ל כשנשלמה גדילת העלין ובאין לידי יובש להוצאת הזרע ואז אותן העלים הם מרים וצריך לומר שמ"ש שסוף מתוק בתחלתו הוא אחר נטיעתו ולא מיד סמוך לזריעה שזורעין גרעיני החזרת לאפונה כמו שאר זרעים ויוצאים משם קלחי חזרת דקין ואז אינן מתוקין ואחר כך נוטעים כל קלח משם וגדלים ונעשין מתוקין לאכול עד שגדלין מאד והם קרובים ליבש ואז הם מרים:

ג למדנו מכאן שכפרתן של ישראל אינה תלויה בקרבן לבד אלא שהוא צריך כונה שלימה שיכונו הבעלים לשוב מחטאתם ולהקריב חלבי ואמורי הב"ח הנקרב כאילו הוא חלב ודם המקריב עצמו (הי"ת הרבה להטיב על הרב הכותב שחשב שזה טעם עמידת ישראל על הקרבן דקאמר הכא ולא דק דהכא בעולת תמיד איירי ואין כאן בעלים אלא שלוחים אבל הענין מפורש לעיל מהך תוספתא דקאמר הכהנים לעבודה והלוים לדוכן וישראל מוכיחים על עצמן שהם שלוחי כל ישראל ושליחות זה יליף מקרא וסברא שאינו בדין שאתה עוסק במלאכתך וקרבנך קרב ולפי שהתמידים קרבנותיהן של כל ישראל וא"א שיהיו כל ישראל בטלין ממלאכתן התקינו הנביאים כ"ד משמרות ועל כל משמר כהנים לוים וישראלים וכן פרש"י בתענית פרק בשלשה פרקים ע"כ) ועוד צריך לדבר עקרי מחובר עם זה והיא התפלה שהיו אומרים הלוים בשיר וגם הבעלים והיום הזה שאין אנו מקריבין קרבן נביא תמורתו התפלה ונשלמה פרים שפתינו. וענין זה כתבתיו במסכת ברכות כי הקרבן צריך עמו תפלה והלא היא לבדה מספקת בעצמה בלי קרבן כיון שמקדש חרב בעונינו. וכל הקהל משתחוים פסוק הוא בעזרא. ור' תנחום הביא ראיה יותר חזקה שנאמר ולכפר על בני ישראל זה השיר מכאן יראה שעיקר הכפרה היא שיר התפלה להלל ולהודות לפניו ית': (כתב הי"ת וז"ל גם בזה לא דק בע"י כי מה ענין לשיר של לוים אל תפלת הבעלים ועוד דהכא בעולת צבור איירי. ואפי' בקרבן יחיד לא מצינו תפלה רק וידוי אבל השיר הוא ממכשירי הקרבן וטעמו עמוק ות"מ לא בפה איירי אלא בכלי שיר כדאית' בפ"ק דתענית בהא דר"ש):

ד. לשון שתיקה סובל שני פירושים. האחד כפי הסכמת ההמון שהיא שלילת הדבור לגמרי ותמיד יושב ודומם. השני הוא יותר מדוקדק והוא על המפסיק מהדבור וזה על שני פנים או שהתחיל החכם או תלמיד לדבר ושותק ומפסיק דבורו לסבה נתחדשה לו או שהיו שנים ביחד והתחיל הא' לדבר והיה ראוי שישיבהו העומד שם והוא שותק לאהבת השלום או לסבה אחרת כיוצא בה וכדמות ראיה לכל אחד מאלה בפסוקים רבים וידום אהרן תרגום ושתיק שהיה אהרן בוכה ומרבה דברים בהספד על בניו ויאמר לו משה שישתוק כי כן דבר ה' בקרובי אקדש שתק והפסיק דבורו וקבל מאמר משה שלא דבר עוד על אותו ענין. ויהס כלב את העם השתיק את העם שהיו מאריכין בדברים כנגד משה וכלב השתיקם שהפסיקו דבורם ולא דברו עוד. וכן מצינו לשון דומה לזה בדרך השנים שהכתתי על מי שאינו משיב לחבירו ושותק נאמר במלכות שאול ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגו' ויהי כמחריש ששתק מלדבר שום דבר כנגדם. החרישו ממני ואדברה אני. וראיה גמורה על מלת שתיקה שזהו פירושה האמתי מלשון חז"ל שתיקה כהודאה דמיא שלא נאמר זה על היושב ודומם תמיד אלא על שני אנשים המדברים יחדיו ויאמר האחד לחברו כך וכך אתה חייב לי וחברו שותק ואינו משיב לו דבר שתיקה כזאת כהודאה דמיא. ומבואר נגלה כי היושב ודומם תמיד אינו משובח אלא מגונה בתכלית הגנות שהרי מצות רבות הם תלויות בדבור וגם חייב אדם לדבר עם בניו ועם תלמידיו וללמדם ספר כדרך שואל ומשיב ולא אמר רבי חייא יפה שתיקה לחכמים על היושב ודומם תמיד רק על מפסיק מלדבר כמו שומעים חרפתם ואינם משיבים או שהתחיל לדבר בפי' איזו מצוה או באיזו דרוש ושתק והפסיק דבורו לסבות לודקות שרצה להודות על האמת או לכוונה אחרת מחייבת לשתוק ולהפסיק דבורו ולפי שבעיני ההמון יראה מגונה מאד כשהחכם מפסיק מדבורו ואינו מתפלם לקיים טענותיו. לבטל זאת הסברא משובשת תני ר' חייא יפה שתיקה וכו'. ודומה זה למ"ש כשם שמקבל שכר על הדרישה כך אקבל על הפרישה ואין לי צורך להאריך ולומר שמהדבור ימשכו תועלות רבות להיות גלוי וידוע לעיני הכל אמנם פירשתי לשון שתיקה באופן שלא יקשה כלל המאמר שתני יפה שתיקה וכו'. וכדי להרים מכשול מלפני ההמון המבינים לשון שתיקה גם על הדרך הראשון הולך הרמב"ם בפי' המשנה בפ"א ממסכת אבות להאריך בהודעת תועלות נמשכות מהדבור וגם בריבוי נזקין והפסד גדול נמשכים מהדבור בדברים בלתי נאותים יעוין שם. (והי"ת כתב וכי מה ענין זה אמתניתין דמייתי לה בר קפרא עלה אבל הכא בענין הדבור בשיחת חולין איירי שלפי שקרוב שיכשל בדבור לכן השתיקה טובה אפילו להחכמים הנזהרים בדבריהם ק"ו לטפשים ומייתי לה מתני' שהדבור מביא לידי היזק דתנן לא אמר להן ולא אמרו לו אינן אחראין וכו' מכאן אמרו חז"ל יפה שתיקה ק"ו כו' ופרש"י מכאן מפני דבור כזה אמרו יפה שתיקה כו') ורצוי לדקדק דברי ר' חייא שיראה לכאורה דקשיא רישא אסיפא כיון שאמר ק"ו לטפשים יראה שמאמר יפה שתיקה הוא מבורר ומדוקדק בטפשים יותר מבחכמים ולזה הולך ר' חייא להודיע חדוש מאמרו בחכמים אבל בטפשים הוא מבואר מעצמו ואין צורך לר' חייא לאמרו כי מק"ו אנו למדין אותו ובסוף דבריו אמר אצ"ל חכם מחריש זה יורה שמאמר רבי חייא מבורר ומדוקדק בחכמים מבטפשים שהרי אמר שהחכם הוא פשוט מעצמו ואין צורך לאומרו. וזו אינה קושיא כאשר נשגיא בעיון דק שיש הבדל קצת בין מאמר יפה שתיקה למאמר חכם יחשב שהרי בטפשים יותר מאומת שהשתיקה יפה יותר מבחכמים אבל מאמר חכם יחשב יותר מאומת בחכמים שכבר הם חכמים אמתי. והסכלת הביאני לזכור זה לשום מגן בעדי מהחושב להקשות לדברי מדברי ר' חייא וכן שלמה אמר וכו' ולפי דעתי הלא זה דקדוק אמתי ולא אאריך עוד בביאורו כי אם יהיו דברי אלה ערבים לחיך התלמידים הם יהיו חפצים שיהיו נכתבים בקולר. וממה שחדשתי בלשון שתיקה ומהדקדוק בדברי ר' חייא נתיישב אגלי פשט הפסוק בדרך לאות אמתי בדרך זה גם אויל מחריש חכם יחשב אומר שהאויל שהתחיל לדבר בדרוש מה ואח"כ שתק והפסיק דבורו חכם יחשב שכיון שלא הפליג להאריך בדברי עקשות כדי להחזיק דבריו זה יורה שיש בו מדת החכם שעל מה שלא שמע אומר לא שמע והנבון שותק יש לו מעלה רבה על זה שאע"פ שעניהם שוים בשתיקה כפי הנראה הבדל גדול ביניהם כי שתיקת הנבון אינה זולתי סתימת השפתים בלבד אבל דרכי העיון פתוחות וגלויות בתוך לבו שבשביל זה נקרא נבון שמבין דבר מתוך דבר. אמנם שתיקת האויל היא מהעדר ידיעה שלא ידע מה להשיב והרי הוא אוטם שפתיו ולבו ונפשו בחסרון ידיעתו ועם כל זה יחשב כחכם כיון שהתחיל לדבר בדרוש ההוא ואח"כ שתק זה יורה שאינו מדבר בבלי דעת:

כנגד ד' בנים וכו'. הנה מצינו שיש חלוק בתשובת שאלת בן חכם ובן תם בין נוסחא זאת לנוסחא שלנו. שכאן השיב לחכם באמרו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ולתם שקראו בשם טפש השיב אין מפטירין וכו'. ונוסחא שלנו בהפך וכן כתוב בהגדה שכתב הרמב"ם בספרו. וכן פרש"י ונתן טעם ויתם מה בין שאלת חכם לתשובת אין מפטירין אחר כי כשאלו החכם מה החקים כלל בזה לומר כיון שעיקר היום בקרבן פסח למה אנו אוכלים חגיגה קודם הפסח שהוא עיקר היום הזה והתשובה כי אנו עושים כן לקיים הלכות הפסח שהוא נאכל על השובע

(דברים ו) מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם אף אתה אמור לו (שמות יג) בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים. בן רשע מה הוא אומר (שם יב) מה העבודה הזאת לכם מה הטורח הזה שאתם מטריחים עליו בכל שנה ושנה מכיון שהוציא עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו והקהה את שניו (שם יג) בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי עשה לו לא עשה אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי שיגאל משם לעולם. בן טיפש מהו אומר מה זאת אף אתה למדו בהלכות פסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. מהו אפיקומן שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת. ושאינו יודע לשאול את פתח לו תחלה· אמר ר' יוסה מתניתא אמרה כן אם אין דעת בבן אביו מלמדו:

מסכת שקלים פרק באחד באדר

הנני בא ללקוט שושנים ממשנת רבינו הקדוש ע"ה ועל כל משנה ומשנה אכתוב שבלי הלקט מהירושלמי את אשר תשיג ידי בכל פרק ופרק:

א משנה ראשונה. באחד באדר משמיעים על השקלים ועל הכלאים. ובחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכים ומתקנים את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוה המים ועושין כל צרכי הרבים ומציינין על הקברות ויוצאין אף על הכלאים:

ב משנה שניה. אמר ר' יהודה בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפניהם משרבו עוברי עבירה היו משליכין על הדרכי' התקינו שיהיו מפקירין את כל השדה:

ירושלמי תנא אמר רבי יהודה בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפניהם והיו שמחים שני שמחות אחד שמנכשים להם שדותיהם ואחד שהיו נהנין מהם שהיו משליכין לפני בהמתם. התקינו שיהו עוקרין ומשליכין על הדרכים. ועדיין היו בעלי בתים שמחים שמנכשים להם שדותיהם התקינו שיהיו מפקירין כל השדה כולו. ומנין שהפקר ב"ד היה הפקר דכתיב (עזרא י) וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים וגו' והוא יבדל מקהל הגולה:

ג עוד בירושלמי אמר רבי אבא בר אחא אי אתה יכול לעמוד על אופי של אומה זו נתבעין לעגל ונותנין נתבעין למשכן ונותנין. ובימי רבי יוסי בר חנינא הוה מתניתא (שמות כה) ועשית כפורת זהב טהור יבא זהב

פירוש הכותב

השובע. ואולי שכונת הירושלמי שכיון שאלת חכם הוא בפרשת ואתחנן לדברי הכל והתשובה שם היא ארוכה שנאמר ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' ואותנו הוציא וגו' ויצונו ה' לעשות וגו' איך יכלול תשובה לכל זה באמרו אין מפטירין וכו' לכן שנו בכאן בירושלמי שאינה אלא תשובה לשאלת הטפש ואין פירוש תם תמים אלא טפש שאעפ"כ שיש לו דעת והבנה מה להתחיל ולשאול דבריו הם דברי טפש נעדר שאינו מעמיק בשאלתו אלא שואל סתם מה זאת וכן ראוי להשיב לו ע"פ דרכו ולאמר לו אין מפטירין כלומר אל תחשוב שאם אנחנו מרבים בענייני חג זה שהוא להתענג ברבוי מאכל ומשתה ויבא הטפש לחשוב כן בראותו לקיחת שה לבית אבות ושתית ארבע כוסות אלא דע לך שאין זאת הכונה רק כדי שע"י אכילת פסח זה נזכור אמונות טובות וישארו קבועות בנפשותנו ולכן אסור לאכול שום דבר אחר אכילת הפסח ובזה לא יהיה כשאר טפש כמוך ללכת מחבורה לחבורה אחרת לבקש מעדנים ולאכול הפסח אכילה גסה רק לכונה רצויה לקיים מצותיו יתברך ולזכור יציאת מצרים כמו שאחז"ל במסכת נזיר על פסוק כי ישרים דרכי ה' וגו':

ולמדתי מזאת הברייתא שנית לר' חייא ראיה גמורה למה שכתבתי בפי' יפה שתיקה שהרי רבי חייא שנה ב' הברייתות הללו. והנה למדנו מהברייתא הב' שהמאריך בדבורו הרי הוא משובח והיושב ודומם הוא בתכלית המרחק שהרי כינה בשם חכם לשואל שאלתו ומאריך בדבריו והוא שאומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה וגו' ולכן היושב ודומם הזכירו לגנאי נעדר הידיעה ואומר עליו ושאינו יודע לשאול את פתח לו והבן שהתחיל לדבר וישאל שאלתו בלשון קצר קרא טפש מפני שלא ידע להעמיק שאלתו אלא אמר ב' מלות בלבד מה זאת. והבן אחר הנקרא רשע לא מפני שהאריך בדבור אלא שטעה שהיה לו לומר מה העבודה הזאת לנו ולא אמר אלא לכם שהוציא את עצמו מן הכלל ואם היה אומר מה העבודה הזאת לנו לא היה רשע אבל לא היה חכם כיון שקצר דבריו ולא האריך כ"כ כמו הבן הראשון הרי שנראה מבואר בזאת הברייתא הב' לר' חייא שהדבור הוא שבח והדממה גנאי ואם כוונת רבי חייא בברייתא הראשונה לשבח ליושב ודומם דבריו סותרים אלה לאלה לכן הוא מן המחויב לפרש שתיקה כפי הפי' המושכל שאמרתי ולא כפירוש ההמון:

א למדנו ממשנה זו מעלת הצדקה וגם שראוי להזהיר קודם מעשה על קיום המצות והרחקה מן העבירות. ובדרך המצאה למדתי מכאן ענין נאה והוא שהמקיים מצוה לא השיג כל השלמות הצריך עד שיהא נזהר ונשמר ובורח מן העבירה כמ"ש דוד סור מרע ועשה טוב כי שניהם כאחד טובים בעבור זה היו מכריזין ביום אחד באדר על נתינת השקלים שהוא קיום מצוה ועל עקירת הכלאים רמז להרחקת כל עבירה ואם היות כי יש לנו טעם אמיתי להכרזת הכלאים ביום ההוא לפי שאז מתחילין הזרעים לצמוח הלא טוב לזכור רמז כזה להזהיר את העם. וז"ל פירוש הרא"ש ב"ד שולחין בכל ערי ישראל ומכריזין שיביאו שקליהם כי באחד בניסן צריכין להביא קרבנות צבור מתרומה חדשה כדאיתא בפ"ב דמגילה ובר"ה פ"ק: ירושלמי מהו משמיעין מכריזין כד"א ויתנו קול ביהודה ובירושלים להביא לה' משאת משה עבד אלהים. וכתב הרב ר' אלעזר מגרמייזא דלא גרסינן הכי דלא כתיב ביה השמעה אלא ה"ג ואשר השמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלים לאמר צאו ההרה והביאו עלי זית. וכתב הרא"ש עליו וז"ל ול"נ דאין צריך למחוק הגירסא דלא מייתי ראיה על השמעה שהוא לשון הכרזה אלא מייתי ראיה שצריך לזרז את ישראל להביא חובות המוטלין עליהם ואין סומכין לומר שיביאום מעצמן. והכרזת כלאים הוא שיבקרו כל אדם גנותיהן וכרמיהן ועוקרין מה שצמח כלאים: ומתקנין הדרכים והרחובות להשוותם וליישרם ולעשות גשרים על הנהרות להכין הדרכים להורג בשגגה לקיים מה שנאמר תכין לך הדרך וגו': תיקון המקוואות כל מקום שימצא שום מקוה חסר ישלימו אותו לשיעור הראוי והרא"ש פירש אם נתרבה בו טיט מנקים אותו וכן אם נפלו גדותיו: צרכי רבים ביארום בירושלמי אלו הן צרכי רבים דיני ממונות דיני נפשות וכו' ופורקין את המגעול מעל גבי המים ואין מחזירין אותן ר"ל שמפקירין הגבים שהמים מכונסים בהם לבני אדם בגלל שישתו מהם בימות החמה והכונה כי כל מה שהיה מאלו הדברים תלוי ומסוגר ולא נתעסקו בו שמזרזים וממהרים להשלימו ולהגיעו לתכליתו מתחלת חדש אדר: ומציינין על הקברות הם שמבקרין אותם ואותן שהיו מוצאים שמיחה אותם המים ר"ל שנמחית הציון הבנוי על הקבר היו משימין סימן ומחדשים אותו כדי שיהא מקום הטומאה גלוי וידוע ויפרשו ממנו הכהנים: וציון הקברות הוא בסיד: ויוצאין אף על הכלאים שיוצאין הממונים ומבקרין השדות והכרמים ולא היו סומכין על ההכרזה בלבד. סוף פי' משנה זאת הוא פי' לשון הרמב"ם ז"ל:

ב למדנו מדברי ר' יהודה שבזמן שהדור פרוץ ורבו עוברי עבירה שחייבין ב"ד לתקן כנגדם ולהחמיר ולעשות תקנה אחר תקנה ולהפקיר ממונם ועוד תועלות אחרות ממשנות האלה:

ג אין אתה יכול לעמוד על דעת אומה זו דכיון דהוצאת הממון קשה מאד בחק האדם היאך הוציאו ממונם בדברים הפכיים שאם חפצם בעבודה זרה ומתשוקתם בה הוציאו ממונם היה להם להמנע מזה אצל המשכן ואעפ"כ שבמצות ה' היו נותנין כיון דלא היה בתורת חובה רק בתורת נדבה היו יכולין להפטר בדבר מועט ולא עשו כן אלא הביאו הרבה זהב די והותר. ור"י מתרץ להך תמיה כהא מתני'. דתני יבא זהב כפורת ויכפר וכו' שהיו מוכרחים בדבר כדי לכפר על עון העגל ופירוש הע"י דחוק עכ"ל (ספר יפה מראה):

אופי מנהג· רמז למנהג אומה טהורה זו שאעפ"כ שנפתה לבם בראשונה לחטוא ע"י תאות גופניית תיכף ומיד מהרהרים תשובה בלב ומתחרטים חרטה גמורה מעונותיהם ועושים מעשה

להוי

עץ יוסף

כנגד ד' מיני בני אדם: **בחוזק** יד הוציאנו. כוללים אף השואל עמהם: **מה** העבודה הזאת לכם. כאילו לא ניתנו המצות אלא לייגע בני אדם. והרי זה רשע גמור שכן מצות ה' הנתונות לטובות בני אדם: **מכיון**. שהוא רשע וגם הוציא עצמו מן הכלל: **אילו** היה אותו האיש. כלומר הרשע הזה: **לא** היה נגאל. שהרשעים מתו בימי אפילה: מה זאת על מצוה אחת הוא שואל והוא שרואה שאוכלים בשר הרבה עד כדי שבען מה שאין עושין כן בשאר ימות השנה: **שאין** מפטירין כו'. לכך אוכלים הרבה מפסח: **שלא** יהא עומד בחבורה זו. אף זה למדוהו שאין אוכלין הפסח בב' מקומות: **את** פתח לו. שנאמר והגדת לבנך אע"פ שאינו שואל: **מתניתא** אמרה כן. אף ממתניתא שמעינן דשאינו יודע לשאול פותחין לו:

סליק מסכת פסחים

א באחד באדר משמיעין על השקלים. ב"ד שולחין בכל ערי ישראל מכריזין שיביאו את שקליהם. לפי שבאחד בניסן צריך להביא קרבנות צבור מתרומה חדשה כדיליף בגמרא. הלכך מקדימין שלשים יום דהיינו מאחד באדר להכריז שיביאו שקליהם: **על** הכלאים. מכריזים לעקור שאר הזרעים הניכרים בין התבואות. ולפי שבאחד באדר כבר ניכרים הן. לכך מכריזין עליהן באותו זמן: **ובחמשה** עשר בו קורין את המגילה. בכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון. ואיידי דבעי למיתני דבט"ו באדר שולחנות יושבים במדינה. תני נמי כל מה שהיו עושים בו ביום: **ומתקנין** את הדרכים ואת כו'. שנתקלקלו בגשמים בימות החורף מתקנין אותם בשביל עולי רגלים. ואית דמפרש בשביל הרוצח המכה נפש בשגגה שיוכל לנוס מפני גואל הדם כדכתיב תכין לך הדרך: **ואת** מקוה המים. אם נתרבה בהן טיט מנקים אותם. ואם נחסר שיעורן ממשיכים להן מים שאובין ומשלימין אותן לשיעור אם היה שם רוב ארבעים סאה מן הכשר: **ועושין** כל צרכי הרבים. וגמרא מפרש מאי ניהו צרכי הרבים: **ומציינין** את הקברות. שלא יאהילו עליהן הכהנים ועושי טהרות. והציון הוא שממחים סיד ושופכים אותו סביב הקבר. ובימות הגשמים היה נימוח וצריך לחזור ולציינו: **ויוצאין**. שלוחי ב"ד אף על הכלאים. אע"פ שכבר הכריזו עליה באחד באדר. לא היו סומכים על ההכרזה דשמא לא עקרוה בעלים. והיו הם ג"כ יוצאין ועוקרין אותן. ומצוה הוא לצאת ולא דמי להני אחריגא דקתני מתניתין דהאי חובה הוא:

ב היו עוקרין ומשליכין לפניהם. לפני בעלי השדות כדי שיתביישו והיו בעלי השדות שמחין שמנכשין להן שדותיהן. ועוד שהיו נותנין אותן לפני בהמתן. התקינו שיהיו משליכין אותן בדרכים. ועדיין היו בעלי השדות שמחין שהיו מנכשין להן. התקינו שיהיו מפקירין: **שהיו** מנכשין שדותיהן. דכשנוטלין הכלאים מאליו היה מתנכש: **התקינו** שיהו מפקירין כל השדה כלו. למדנו מזה שבזמן שהדור פרוץ ורבו עוברי עבירה שחייבין ב"ד אם יש להם הורמנא דמלכא לתקן כנגדם ולהחמיר ולעשות תקנה אחר תקנה:

ג על אופיא. על דעתם ומנהגם של אומה זו שאינם יכולים לסרב כלל ונתבעין הן לטובה הן לרעה. נתבעין לעגל ונותנין. נתבעין למשכן ונותנים: **תנא** רבי יוסי כו'. פי' ר' יוסי מתרץ

זהב של כפורת ויכפר על זהבו של עגל . רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן שלש תרומות נאמרו בפרשה זו תרומת אדנים תרומת שקלים תרומת משכן וכו' . (כמו שכתוב בפרש"י בפרשה תרומה) :

ד משנה שלישית. אבחמשה עשר בו שלחנות היו יושבין במדינה · בכ"ה ישבו במקדש . משישבו במקדש התחילו למשכן. את מי ממשכנין לוים וישראלים גרים ועבדים משוחררים אבל לא נשים ולא עבדים ולא קטנים וכל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק . ואין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום . באמר יהודה העיד בן בוכרי ביבנה כל כהן שהוא שוקל אינו חוטא . א"ל ריב"ז לא כי אלא שכל כהן שאינו שוקל חוטא אלא שהכהנים דורשין את המקרא הזה לעצמן (ויקרא ו) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל הואיל והעומר ושתי לחם ולחם הפנים שלנו הם היאך הן נאכלין :

ה ירושלמי גאמר רבי מאיר כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד שלו והראה לו למשה אמר ליה זה יתנו כזה יתנו . זה כתוב בפרק ראשון. ובפרק שני יש מאמר על ענין זה וראוי לחברם יחד וזה נסחו כתיב (שמות ל) זה יתנו ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר לפי שחטאו בחצי היום יתנו מחצית השקל וחרנה אמר לפי שחטאו בו' שעות ביום יתנו מחצי' השקל דעבד שיתא גרמוסין דרבי יהודה בר נחמיה אמר בשם רבן יוחנן בן זכאי לפי שעברו על עשרת הדברות יהא כל אחד ואחד נותן י' גרה . רבי ברכיה הורבי לוי בשם ריש לקיש לפי שמכרו בכורה של רחל בכ' כסף יהא כאו"א נותן ופודה את בנו בכורו בכ' כסף . רבי פינחס

יד יוסף א מגילה כט : ב ערכין י : ג בתנחומא תשא ס"ט ועתו"ס מנחות ל"ע ד"ה שלשה : ד תנחומא ס' כי תשא ה ב"ר פפ"ד במ"ר פ"ד :

מתרץ התמיה הלזה בהא מתניתין דתני יבא זהב של כפורת כו' שהיו מוכרחים בדבר כדי לכפר על עון העגל (יפ"מ) :

ד שולחנות בשלי מטבעות מחליפים שקלי כסף לאותן המביאים שקליהם מן מעות מדינתו שלא היו נותנין ללשכה אלא שקלי כסף או זהב : במדינה. בירושלים . והרמב"ם ז"ל פי' מדינה שם לכל ערי ישראל :

בעשרים וחמשה . בו היו יושבין במקדש בירושלים : והתחילו למשכן . למי שלא הביא שקלו : אבל לא נשים . דכתיב איש כופר נפשו ולא אשה ולא עבדים . דאין חייבים אלא במצות שהנשים חייבות בהן . ולא קטנים אפילו הביאו ב' שערות כל שהוא פחות מבן עשרים : שוב אינו פוסק . אביו משהתחיל . ואם מת אביו הוא שוקל ע"י עצמו : מפני דרכי שלום . בגמרא מפרש מפני דרך הכבוד לפי שעבודת קרבנות עליהן חולקים להם כבוד : אינו חוטא. אע"פ שאינו חייב לשקול וס"ד אם שוקל כמלאת קרבן ציבור קרב משל יחיד . קמ"ל דאינו חוטא לפי שהוא מוסר שקלו לציבור לגמרי ולא חיישינן שלא יגמור למוסרו יפה : כל כהן שאינו שוקל חוטא . לפי שהן ג"כ מחויבים לשקול : לעצמן . להנאתן ולא דרשא היא דדוקא במנחת כהן לבדו אמר קרא כליל תהיה . ולא באותה שיש לו שותפות עם הצבור : שלנו. משלנו ג"כ היא באה היאך נאכלין דמותר העומר ושתי לחם ולחם הפנים נאכלין כמפורש בקרא . והא כתיב במנחת כהן כליל תהיה למזבח ולא תאכל לכהנים הדיוטים :

ה כמין מטבע של אש . משום דס"ל לר"מ דהמביא מחצית השקל עצמו ג"כ חייב בקלבון (קלבון הוא דבר קל ומועט שמוספים על מחצית השקל) הביא ר"מ ראיה לדבריו מזה דכתיב זה יתנו שפירושו כזה יתנו שהוא נקי מכל סיג שהרי מאש היה . הלכך כל השקלים צריכין קלבון שיהא הכסף הנקי שבהם מחצית השקל (קה"ע) : לפי שחטאו בעגל במחצית היום דכתיב כי בושש משה ודרשו בפרק ר"ע כי באו שש : וחרנה . פי' ואידך : גרמוסין . מין מטבע שהיה בימי משה . וכתיב המוסיף הערוך פי' בלשון יוני מין משקל אשר הוא חלק ארבעה ועשרים חלקים באונקיא . אם כן משקל מחצית השקל רביע אונקיא : שעברו על עשרת הדברות. כשחטאו בעגל . דכופר בעבודת כוכבים כמודה בכל התורה . ואז לא היו מצוין רק בעשרת הדברות ואע"ג דבשבת ודינין במרה אפקיד מכלל עשרת הדברות הן. דלא תרצח לא

ראוי והגון לעבודתו יתברך בסבת העדר שלות נפשיית . וזה נרמז באמרו נתבעים לעגל נתבעים למשכן כי מלבד שכן היה מעשה שהתנדבו נזמי הזהב אשר באזניהם לעשות העגל ותוך ימים מספר התנדבו למשכן ויביאו חח ונזם וכל כלי זהב רמזו עוד בדלך כנוי שלתיחת הגוף והתלהבותו הדומה לעגל היא היתה סבת החטא אח"כ חזרו בהן לתקן המעוות בסבת כוסף אמתי ותשוקה נכבדת הבא מצד טהרת הנפש וזה רמז לכפרת זהב טהור :

ד את מי ממשכנין. (פי' שממשכנין מי שאינו שוקל כלומר שמוציאין העבוט מביתו וקטן שלא הביא שתי שערות אין ממשכנין אותו ואם נתן מקבלים מידו ואם אביו נתן בעבורו והוא קטן אומרין לו מאחר שנתת עליו השנה שעברה והעמדת עליו זאת המלוה תתן עליו תמיד עד שיגיע לשנים ולא תפסוק . וזהו ענין אמרם כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו אינו פוסק) . פי' הרמב"ם אמר רבי יוחנן בן זכאי כי הדעת נותן שכל ישראל חייבים לשקול לפי שהוא כפר נפש ועל דרך לחות המליצה אמרו כי מה שאמר הש"י זה יתנו ז"ה בגימטריא י"ב ר"ל כי השבטים עשר שבטים כולם הם חייבים לשקול אבל לפי שתרומת הלשכה יעשו ממנה העומר ושתי הלחם ולחם הפנים והם מנחות ואוכלין אם הכהנים כמו שפירש הכתוב והש"י אמר וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל אילו היו נותנין שקליהן בתרומת הלשכה לא היה מותר להם לאכול שיורי העומר ושתי הלחם ולחם הפנים . כך היו דורשים הכהנים וחכמים אומרים כי אמרו וכל מנחת כהן נאמר במנחת היחיד והוא אמרם מנחת יחיד קריבה כליל ואין מנחת צבור קרבה כליל ולפיכך אם רצו לתת שקליהם מותר כמו שהעיד עליו בן בוכרי עכ"ל הרמב"ם . וז"ל הרא"ש את מי ממשכנין לוים ולא כבן בוכרי דלדידיה אפי' לוים פטורים כדמפרש בירושל' טעמיה דבן בוכרי דכתיב כל העובר על הפקודים שנמנו מבן כ' ושבט לוי לא נמנה : ואין ממשכנין הכהנים אע"פ שחייבין לשקול : מפני דרכי שלום לפי שעבודת הקרבנות עליהם חולקים להם כבוד וסומכין עליהם שלא יעכבו שקליהם ומפרש בפרק הקומץ שצריך למסרם לצבור שלא יהא קרבן צבור קרב משל יחיד . והא דקאמר אינו חוטא דסד"א דליחוש שמא לא ימסרנו יפה יפה : כל כהן שאינו שוקל חוטא מפרש בירושלמי כל העובר בים . אע"ג דכתיב בפרשת אלה פקודי וכסף פקודי העדה וגו' וכתיב לשש מאות אלף ושלשת אלפים תק"ן והוא סך ישראל בלא לויים היינו לתרומת אדנים דג' תרומות היו שם כדפרש"י בפרשת כי תשא ובאותה של אדנים לא היה שבט לוי ובאותה של קרבנות · לצבור היו והשתא ניחא הא דכתיב כל העובר על הפקודים דמשום תרומת אדנים כתיב כל הפקודים אבל לגבי תרומת הקרבנות דריש כל העובר בים סוף . ומיהו בלאו הכי יש לפרש כל העובר על הפקודים שנמנו בין לבדם בין עם ישראל שהכהנים דורשין לעצמן . להנאתם ולאו דרשה היא דדוקא במנחת כהן לבדו איירי קרא ולא לאותם שיש לו שותפות עם הצבור ע"כ :

הנה כתבתי כאן משנה זו ובפירושי רבותינו אשר מפיהם אנו חיים ללקוט ממנו פרח שושן ותועלת גדול מענין כוונתינו והוא להזהיר שלא יהא כל אחד דורש לעצמו ומפרש שום מצוה להנאתו ולטובתו רק שיהיה מגמתו לקיום מצותו יתברך ולאהבת האמת לא לאהבת המועיל . ועיקר אזהרה זו במקום הזה להזהיר אל הכהנים הנגשים אל ה' וכפי יסוד משנה זאת נלמוד ממנה ענין כולל והוא שכהנים ולוים וגם הדומים להם בהיות תורתם קבע חייבים כולם לתת שקלים ולדקה וכיוצא בזה כיון שהם לכופר נפש כמו שאמר בפרשת שקלים לכפר על נפשותיכם ואע"פ שפטורים מהפרעון בדברים גופיים כמו מסים וארנוניות הנה בענין פרעון דבר נפשיי הם שוים לכל אדם לזה שנינו את מי ממשכנין לוים וכו'. ואע"פ שפשט הפסוק יורה שהם פטורים באמרו כל העובר על הפקודים קבלו חז"ל פירוש אחר מורה שהם חייבים ואין צ"ל לוים אלא גם הכהנים שהיה להם מקום לפטור את עצמן מהטעם הנזכר במשנה קבלו חז"ל שאין ממש בפירוש ההוא . והנני בא להזכיר לתלמיד אל יטעה בהבנת לשון הרמב"ם במשנה בסוף הפי' ולפיכך אם רצו לתת שקליהם מותר כמו שהעיד עליו בן בוכרי ולשון מותר יורה בדוקא מותר לתת אם ירצה שאינו עובר על כליל תהיה לא תאכל אבל אם לא רצה לא יתן אין עליו שום חיוב דכל העובר על הפקודים דוקא כתיב וכל שבט לוי איננו בכלל העובר על הפקודים מבן עשרים ואם זאת כונת הר"ם דבריו אלה סותרים למה שכתב לפסק דין בהלכות שקלים כסתם משנתינו את מי ממשכנים לוים וכו' . וכהנים מפני דרכי שלום אין ממשכנין ולעולם חייבין הם כסתם משנה וכדברי ר' יוחנן בן זכאי בר פלוגתיה דבן בוכרי . ואין לומר דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי שהרי אמרו בירושלמי דודאי פליגי וכ"כ הרא"ש בפי' את מי ממשכנין לוים דלא כבן בוכרי וגם לשון המשנה מחייבת כן באמרה אמר ליה ריב"ז לא כי אלא וכו' וכל זה מנגד לדברי הר"ם בסוף דבריו שכפי הנראה הם לפסק הלכה והתיקון בזה תבואר למבינים ואין צורך אלא להאריך ולכתבו . ועכ"ז באתי להעיר ולהזכיר לתלמיד ישית אל לבו לתקן דברי הר"ם בלי שום סתירה כי זאת היתה לי כוונה שנית בספר זה כמו שכתבתי בפתיחתי וז"ל הירושלמי בפי' משנה זו א"ר ברכיה טעמיה דרבן יוחנן זה יתנו י"ב שבטים כתיב כל העובר על הפקודים ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר כל דעבר על ימא יתן וח"א כל דעבר על פקודייא יתן . מ"ד כל דעבר על ימא יתן מסייע ליה לריב"ז מ"ד כל דעבר על פקודייא יתן מסייע ליה לבר בוכרי ע"כ :

ה כוונת התנאים האלה להתיר ב' ספיקות נגלים מבוארים בפסוק זה. האחד כי מה צורך להזהיר מחצית והלא היה ראוי שיאמר זה יתנו כל העובר שקל אחד שיהיו בו י' גרה ולמה יתייחס כפר נפש זה אל שקל שיש בו כ' גרה ושיהיה מחציתו והלא יותר ראוי לכנות לו שם בערך אל עצמו אע"פ שיהיה שקל קטן כי כל השקלים הם קטנים וגדולים בערך אל מה שלמעלה ולמטה מהם ואין מקום לטעון שאמר כן כדי להודיע הנעלם בידוע בשנאמר שהיה מפורסם וידוע בדורו של משה זה השקל השלם וכדי להודיע כמות הכסף שיתן כל אחד לכפרת נפשו בדיוק מה הכתוב שיהיה מחצית השקל הנהוג ומפורסם אצלם שזאת טענה בטלה מצד עצמה שהרי הולכך להגביל ולהודיע סכום השקל השלם שאמר בפסוק זה עשרים גרה השקל והולכך לחזור ולשנות מחצית השקל תרומה לה' כמו שפרש"י ולשון יותר מדויק היה אם יאמר הכתוב זה יתנו כל העובר על הפקודים שקל שיהיו בו עשר גרה . הספק הב' יותר גדול והוא כי בודאי ראוי שנאמר שעניני התורה הם גבול ומדה אל הענינים עולמיים ולא שיהיו מוגבלים עניני התורה ומצות במציאות הענינים העולמיים אשר אין להם גבול לקיים רק תמיד כל היום משתנים ובלתי עומדים במצב אחד קיים כמו ענין המטבעות במשקלם ומנהג המלכים זה ישפיל וזה ירים וגם מנהיגי המדינות מוסיפין וגורעין במשקל המטבעות ודינרים גדולים וקטנים כמוזכר בתלמוד שלפעמים היה כ"ד וגם המטבע הקטן כמו הגרה אפשר להגדיל משקלו או להקטינו ויראה זה למי שרוצה להודיע הנעלם בדבר הנעלם יותר ממנו . והיתה כוונת רבי מאיר להתיר הספק הגדול הזה ואמר מין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד בא לרמוז ולהודיענו כי משה רבינו ראה והשיג במציאות חושיו הפנימיים והנגלים כמות משקל המטבע הראוי להיות כופר נפש בנעלום מה שזה נמנע לעמוד על אמתתו אם לא יהיה כמי שתופש בידו חתיכת כסף ואומר לו מלמדו להועיל דע לך כי זאת החתיכה או משקלה היא כופר נפש לא פחות ולא יותר ולזה אחז"ל שהיה זה אחד מהדברים שנתקשה בהן משה יען היות דמיון המשקלים זה עם זה כדמות הלבת בלבת שמויה כן המשקל הגדול צריך שיוגבל עם משקל אחר יותר קטן ממנו שיהא מחציתו או שלישיתו או ערך אחר וכן זה הקטן יוגבל עם אחר יותר קטן וכולם שוים להשתנות עד שיגיע המורה להראות

בשם רבי לוי לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף ונפל לכל אחד ואחד מהן טבע לפיכך יהא כל אחד ואחד נותן שקלו טבע:

ו עוד בפרק שני בסוף המשנה מותר שבוים לשבוים מותר שבוי לאותו שבוי מותר עניים לעניים מותר עני לאותו עני מותר המתים למתים מותר המת ליורשיו רבי מאיר אומר מותר המת יהא מונח עד שיבא אליהו [א] רבי נתן אומר מותר המת בונים לו נפש על גבי קברו. ירושלמי תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם הם זכרונם:

ז ירושלמי גבו לו בחזקת שאין לו ונמצא שיש לו סבר רבי ירמיה למימר מותר המת ליורשיו אמר ליה רבי אבא דחוטרא הגע עצמך דלא אתכוונון אלא ליה א"ל אנא לא אמרית את מנא לך:

ח רבי יוחנן הוה מסתמיך ואזיל על רבי חייא בר אבא והוה רבי אלעזר חמי ליה ומיטמר ליה מקמיה אמר הלין תרתין מלייא הדין בבלאה עביד בי חדא דלא שאיל בשלמא ועוד דמיטמר מקמי אמר ליה רבי יעקב בר אידי כך נוהגין גביהון דזעירא לא שאיל בשלמא דרבה דאינון מקיימין (איוב כט) ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו. א"ל מהו למיעבד קמי חמן א"ל מה את פליג ליה יקיר עבר קומוהי וסמי עינויי. אמר ליה יאות רבי אלעזר עביד דלא עבר קמן ועוד עביד כי האי דלא אמר שמעתא משמי [ב]נכנסו לפניו רבי אמי ורבי אסי א"ל כך היה מעשה בבית הכנסת של טרסיים בנגר שיש בראשו גלוסטרא שנחלקו בו ר"א ורבי יוסי עד שקרעו ס"ת בחמתן קרעו סלקא דעתך אלא אימא שנקרע ס"ת בחמתן והיה שם זקן אחד ורבי יוסי בן קיסמא שמו אמר תמהני אם לא יהא בהכ"נ

יד יוסף א בבלי סנהדרין מח ע"א ב"ר פ' פ"ב ב בבלי יבמות דף לו:

לסראות בחום לתלמידו משקל מדויק או מלומלם ויאמר לו כזה משקול וזה לך גבול לכל המשקלים. כן הדבר הזה שכמו שרלה הקב"ה לזכות את ישראל כשהאציל מכבודו שנין נבראו כמו לוחות הברית שהגיעו ליד משה רבינו מתחת כסא כבודו יתברך כן האציל משם חתיכה שמשקלה עשר גרה ויתנה ביד משה ויאמר לו כזה ראה ויהיה שמור בשלך זה המשקל וכו תשקול כפר נפש כל איש ישראל ומה שאחז"ל בכיולא בזה מורה באלבע הוא רומז לאלבעו של משה שהוא עלמו רמז באלבעו ואמר כמשקל זה יהיה כפר נפש. הנה זה מספיק להתירו ספק האחרון הזה ואע"פ שכתב בשם רבי מאיר הוא מוסכם מכל התנאים ואין חולק עליו בזה שדברי רבי יהודה ורבי נחמיה הם מאמר בפני עלמו וכן נכתבו בפרק אחר וכוונתם להתיר הספק הראשון שהזכרתי כי מה טעם לכנותו בשם מחלית השקל וגם כן מה טעם הזכיר עשרים גרה השקל שנמשך מזה שיהיה כפר נפש י' גרה מה בלע להגבילו עם כ' גרה ושנדע כמה מהם יש במחלית השקלים וכולם מסכימים להשיב אל זאת השאלה. הב' תנאים הראשונים נתנו טעם מלד לשון מחלית. הב' תנאים אחרונים נתנו טעם מלד מספר י' גרה ואגב זה בא ריש לקיש לתת טעם ממנין ה' שקלים לפדיון בכור שהם כ' דינרים ואמר גם כן דומה לטעם הנזכר שהוא בערך אל המספר לפי שמכרו בכורה של רחל וכו'. ורבי פינחס בשם ר' לוי נתן הטעם הנזכר שהוא זכר למכירת בכורת רחל אבל יש הבדל ביניהם כי החכם הראשון נתן טעם לסכום כ' דינרים והחכם האחרון נתן טעם למה הזכיר מטבע מתש ר"ל דינר טבוע במטבע המלכים שלא היה ראוי לומר אלא כל איש ישראל יתן חתיכת כסף כזה וכזה ולזה השיב ואמר שיהא כל אחד נותן שקלו טובע כמו שנפל בחלקו ואין דעתי סובלת שנאמר כי בעון אחי יוסף לוה לנו הקב"ה להביא שקלים. ומה שחשבתי בעלמי בדרך הפשט כי רלה הקב"ה לזכות את ישראל להזהירם איך יהיו פרושים ומובדלים מלחטוא בדבר כזה ואל יהרסו לעשות ביניהם שום חברה והסכמה להפר ברית אחים ולעשות דברים מגונים כאלה כמו להקל בכבוד אחיהם ולמכרו כאשר עשו בני יעקב במכירת יוסף וזכר דבר לוה לתת הסכום ההוא עלמו בפדיון כל בן בכור לאמו ובזה יהיו נזהרים ונשמרים מלעשות דברים מגונים כאלה. וכוונת זכרון מכירת יוסף היא כדי להזהיר על העתיד ולא להעניש על העבר כי הסכם אללנו בן לא ישא בעון האב. אבל עיקר כוונת המאמר כבר הזכירוהו ר' יהודה ורבי נחמיה להזהיר לחוטאים ישובו מעונם במדה שמדדו ולכן לוה ה' לתת כפר נפש מחלית השקל לזכרון הדברים הנרמזים בו. האמת כי ימים רבים קודם שראיתי מאמר זה היה נגד עיני ולבי הספק הזה בזכרון מחלית וחשבתי בו שע"ד הפשט בא להעיר על ב' ענינים. הא' להזהיר לאדם שאע"פ שלא תשיג ידו רק דינר א' ולחם לאכול ובגד ללבוש יחלקהו חליו לה' ר"ל לכפר נפשו. הב' להזהיר לחוטא ישים אל לבו לשוב מחטאו ואם נדמה לו בחלומו שהוא אחד בעלמו כפי האמת הוא מורכב מב' חלאין שהם גוף ונפש ואם הנחש השיאו לחטא מלד התאוות גופיות שהם בדמות מחליתו יתקן עוותו במחליתו הנשארת שהיא השקפה נפשיית והחלק שבלי אשר לו משפט הבכורה ואף לפי מחשבת האדם שהם ב' חלאים שוים חייב במחלית השקל וזה רמוז באמרו עשרים גרה השקל מחלית השקל תרומה לה' ואין להאריך:

ו כשבונסין מעות להוליאם בקבורת המתים ותכריכיהן מותר המת ליורשיו. לשון הרא"ש דאמור אחיל זילותיה לגבי יורשין. יהא מונח מספקא ליה לר"מ אי מחיל אי לא מחיל ורבי נתן פשיטא ליה דלא מחיל הלכך בונין ליה נפש על קברו הוא בנין שעושין על הקבר ונקרא ליון בלשון הקדש ובנה אללו ליון. וכתב הרמב"ם בשם ירושלמי וגם מתלמודנו כן נראה שהרשות ביד גבאי לדקה לשנות אל איזה דבר מלוה שירלה כגון שיוליא מותר שבוים לעניים או מותר מתים לשבוים והדומה לזה: אין עושין נפשות לצדיק כן איתא בב"ר בפרשת וישלח בפסוק ויצב יעקב מלבה על קבורתה:

ז הרא"ש. גבו לו וכו'. היו סבורין שלא היו לו מעות לקנות בהם לרכי קבורה וגבו לו ואח"כ נמלא שהיה לו. הגע עלמך וכו' לא נתנו אלא אדעתא שהיו לריכין לו: אנא לא אמרית וכו' כלומר אני לא אמרתי דבר ברור אלא אמרתי שהסברא נוטה ואת מנא לך ראיה לסתור סברתי ולא השיב לו. מיהו נ"ל כדברי רבי אבא כי מעולם לא זכה בהם המת כי בטעות נגבה עכ"ל הרא"ש:

ח רבי יוחנן היה מתאכסן עם רבי חייא בר אבא והיה רבי אלעזר רואה לרבי יוחנן והיה מסתיר פניו מלהתראות כנגדו והקפיד עליו רבי יוחנן ואמר ב' דברים בלתי הגונין עושה כנגדי זה. ופי' בבלאה או הוא על שם מקומו או כנוי לגנאי. הא' שאינו נותן לי שלום ומיטמר וכו'. א"ל ר' יעקב בר אידי להליץ בעד ר"א שכך הוא המנהג ביניהם ודלך ענוה שאין הקטן שואל בשלום הגדול ושהוא נחבא מפניו לקיים מ"ש ראוני נערים ונחבאו. ועוד עלה עשן באף ר' יוחנן כנגד ר"א על שלא היה אומר שמועה בשמו. כך היה מעשה וכו'. כוונתם לומר לר"י שלא יקפיד כל כך ואל יביאהו כעסו לידי מחלוקת שגורם נזק והפסד גדול כמו שהיה מעשה בבית הכנסת של טרסי כסף וזהב והיה שם נגר פירוש קורה שנותנין בדלתות ונועלים בה שערים ובראשו גלוסטרא דמות רמון או מרובע וכיולא בזה ממה שיורה עליו שהוא כלי כיון שראשו עבה וראוי לשחיקת שומים או שאר תשמיש והוא כמו בריח מבריח מן הכותל אל הכותל ולזה נחלקו עליו אם מותר לטלטלו בשבת ולסגור בו דלתות בית הכנסת זה אוסר שדומה לקורה וזה מתיר שדומה לכלי ונתרבה זה המחלוקת כל כך עד שנקרע ספר תורה בשבת הבלבול וקטטה שהיה בין העומדים שם מחזיקי המחלוקות אלה מזה ואלה מזה וכאשר ראה זה רבי יוסי בן קסמא שבשבת זקנתו ראה מקרים רעים ורבים כמוזכר במסכת ע"ז כשנתפס רבי חנינא בן תרדיון ובעבור זה כנהו כאן בלשון זקן ולכך אמר כזקן חכם רואה את הנולד תמהני אם לא יהיה בית זה בית עכומ"ז כי אלה תולדות המחלוקת וכן היה ויהי כשמוע רבי יוחנן דברי רבי אמי ורבי אסי שהיו כדמות התראה ואזהרה אליו שלא יחזיק במחלוקת ולא יארע תקלה

על

תגבוב לא תענה מכלל הדינין: לפי שמכרו. איידי דבעי לאתויי דרבי פנחס דיהיב טעמא דשקלים לפי שמכרו בכורה של רחל מייתי הכא דרשב"ל דיהיב טעמא לפדיון בכור לפי שמכרו בכורה של רחל שהיה בכור לפטר רחמה: טבע היינו מחלית השקל. שאף שראובן לא היה במכירתו. מ"מ הניחו לו חלקו ב' זהובים שהוא מחלית השקל:

ו מותר שבוים. אם גבו לדקה לצורך פדיון שבוים וניתותר ישמרום עד שיפדו בהם שבויים אחרים. אבל אם פרשו לשבוי זה זכה אותו השבוי במותר: מותר עני. אם גבו מעות לקנות לו מלבוש וניתותר נותנין המותר לאותו עני: מותר המתים. אם גבו מעות לצורך קבורת מת סתם. המותר לקבורת מתים אחרים אבל אם גבו למת זה המותר ליורשיו. דאמרי אחיל המת זילותיה לגבי יורשיו: יהא מונח עד שיבא אליהו. מספקא ליה אם אחיל המת זילותיה לגבי יורשיו או לא. הלכך יהא מונח כו': בונין לו נפש על קברו. פשיטא ליה לרבי נתן דלא מחיל הלכך בונין לו מלבה על קברו מאותו מותר שכבר זכה בו המת: נפש פי' בנין שעושין על הקברים הנקרא ליון. ומפני שכבוד הוא לו למת שיהא רשומו ניכר: אין עושין נפשות לצדיקים. פי' אין עושין ליונים לקברי הצדיקים ר"ל חכמים שדרך הלשון לקוראם לדיקים והיינו שאמר שדבריהם הן זכרונם ואין לורך להזכירם ע"י ליון. אי נמי לדיקים אע"פ שאינו חכמים פי' דבריה' מעשיהם הטובים כדפירש הריב"ש בסי' תכ"א:

ז גבו לו. לצרכי המת שסברו שאין לו לרכי קבורה ונמלא שיש לו: מותר המת ליורשיו. ואף זה למותר המת דמיא הרי הוא ליורשיו: דחוטרא. שם מקום. הגע עלמך. אמור לנפשיך דלא דמיין שהנותנין לא כוונו אלא לזכות להמת. וכיון שיש לו לא זכה בו המת לעולם והיאך יזכה יורשיו בו. הלכך מחזירין אותו להנותנן אם אפשר או מניחין לצורך מתים אחרים:

ח רבי יוחנן הוה מסתמיך. לפי שבעל בשר היה הולך להשען על אדם אחר בהליכתו: היה מסמיך ואזיל על ר"ח בר אבא. לעיל בפרק ב' גרס הוה מסתמיך על רבי יעקב בר אידי והוה רבי אלעזר חמי ליה כו'. פי' והיה רבי אלעזר רואה רבי יוחנן עובר וטמן עלמו בפניו שלא יראנו: תרתין מילין כו'. שני דברים רעים עשה ר' אלעזר זה שעלה מבבל במאי דטמן עלמו. חדא שנראה שאין זה כבודו שישאל בשלומי. ועוד גדולה מזו נראה שאיננו כדי לדבר עמי לכך הוא מטמר עלמו: בך המנהג בבבל שהקטן אינו שואל בשלום הגדול מפני כבודו של הגדול שהן מקיימין הך קרא ראוני נערים ונחבאו וגו': א"ל רבי יעקב מהו למיעבר קמי ע"ז שמו ארוכה: אמר ליה רבי יוחנן מה אתה חולק לו כבוד שאין אתה רולה לעבור לפניו ע"ד ראוני נערים ונחבאו. אלא אדרבה עבור לפניו ותסמה את עיניו שלא תחשבנו שתעבור לפניו ולא תשתחוה ולא תהדרנו. אמר ליה א"כ יפה עשה רבי אלעזר שאינו עובר לפניך שמאחר שלא ישאל בשלמך כמנהג מקומו שהקטן איני שואל בשלום הגדול אם יעבור לפניך יהיה כמזלזל בך שעובר בלי שאלת שלום: ועוד עבד כו'. אמר ליה רבי יוחנן לרבי יעקב ועוד אחת עשה לי רבי אלעזר הבבלי הזה שאמר דבר הלכה ששמע ממני ולא אמרה משמי: בנגר שיש בראשו גלוסטרא. שראשו עב וראוי לשחיקת השומים ולשאר תשמיש. ונחלקו בו אם מותר להשתמש בו בשבת לנעול בו את הדלת ר"א ורבי יוסי מתיר לפי שיש תורת כלי עליו ומותר לטלטלו: תמיהני אם לא כו' הכי דאין לכעוס על דברים הנעשים בבית המדרש: וחזר רבי יוחנן ואמר

זה בית עבודת כוכבים וכן הוה הדר איקפד טפי אמר חברותא נמי נכנס לפניו רבי יעקב בר אידי אמר ליה כתיב (יהושע יא) כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה וכי כל דבור ודבור שאמר יהושע היה אומר להם כך אמר לי משה אלא יהושע היה יושב ודורש בסתמא והכל יודעין שתורה של משה היא אף אתה רבי אלעזר יושב ודורש והכל יודעין שתורה שלך היא אמר להם מפני מה אי אתם יודעים לרצות כבן אידי חבירנו. ור' יוחנן מאי כולי האי דבעי דיימרון שמעתתא משמיה אף דוד בקש עליה רחמים(תהלים סא)אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה וכי עלתה על לב דוד שהוא חי וקיים לעולם אלא כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אזכה שיהיו דברי נזכרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ויהיו שפתי דובבות בקבר. שמעון בר נזירא בשם רבי יצחק אמר כל תלמיד חכם שאומרין דבר הלכה מפיו בעולם הזה שפתותיו רוחשות בקבר שנאמר (שיר השירים ז) דובב שפתי ישנים ככומר של ענבים מה כומר של ענבים זה כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב אף שפתותיהן של צדיקים כיון שאומרין דבר שמועה מפיהן שפתותיהן מרחשות עמהן בקבר. מה הנאה יש לו בר נזירא אמר כהדין דשתי קונדיטון ר' יצחק אמר כהדין דשתי חמר עתיקא ואע"ג דשתי ליה טעמיה בפומיה. רבי גידל אמר כל האומר שמועה בשם אומרו יראה בעל שמועה כאילו עומד לנגדו שנאמר (תהלים לט) אך בצלם יתהלך איש:

פרק שלישי

ט **משנה** [א]אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע שמא יעני ויאמרו מעון הלשכה העני או שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל ואומר (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

יד יוסף א יבמות קב:

עץ יוסף

ואמר הכדין מחבריה וכי מה אתם מדמין נדון שנפנינו להתם דהתם חבירים היו ולא היה להם לכעוס אבל רבי אלעזר תלמידי הוא ומותר לי לכעוס עליו : **כן** נוה יהושע. העיד עליו המקרא שכל מה שעשה מפי משה עשה אפילו מה שאמר סתם שהרי אי אפשר בכל דבר ודבר שיאמר יהושע כך אמר משה. ואפ"ה אסהיד קרא דמפי משה הוה אלא שהכל יודעין וכו' : **מאי** כולי כו'. דקפיד על רבי אלעזר שלא אמר הלכה משמו. ומשני דבעי כו' שרצה שיאמרו שמועה משמו אף לאחר מיתתו. ואם בחייו לא יאמרו משמו כ"ש לאחר מותו : **שיהא** חי וקים לעולמים. בעוה"ז. דאגורה משמע בעוה"ז שהוא דירת עראי. וא"כ קשה וכי עלתה על לב דוד שיחיה לעולם שהרי הוא עצמו אמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. אע"כ שכך אמר דוד אזכה כו' ועולמים רצה לומר בעוה"ז ובעולם הבא שכיון ששפתיו יהיו דובבות בקבר כדלקמן. הוה ליה כאלו חי לעולם בשני עולמות : **רוחשות**. מתנועעות. ופרש"י והנאה יש לו שדומה כחי : **כומר**. כלי שמניחים בו ענבים עד שמתחממים ויינו נח לצאת כמו מכמר בשרא דתמיד נשחט. דובב היינו רוחש ונע ויוצא למעלה : **כהדין** דשתי קונדיטון כו'. משום דהכך כיין הטוב כתיב ס"ל למר דהיינו קונדיטון שהוא יין מתוקן בדבש ופלפלין. ומר ס"ל דאיכן אלא יין לחוד. אלא שלהיותו חשוב שהוא יין ישן נקרא יין טוב (יפ"מ) וטעם פלוגתם עיין בענף : **אע"ג** דשתי ליה שכבר עבר הזמן מעת ששתה עדיין טעמו בפיו : **יראה** בעל שמועה כאלו עומד לנגדו. שע"י כן יגיד הדבר על אופנו. דעיקור הלימוד מרבו בראיית פנים כדכתיב והיו עיניך רואות את מוריך : **אך** בצלם. שעומד לנגדו. והיינו צלם של רבו. יתהלך האיש האומר השמועה (קה"ע):

ט **פרגוד** חפות. כשמלבוש ארוך וכופלין אותו מלמטה. אותו הכפל קרוי פרגוד חפות. ואין התורם נכנס עם השפה הכפולה הטוב שלא יחשדוהו שנתן בתוכה ממעות הלשכה : **ולא** בתפילין ולא בקמיע. שלא יאמרו התיר התפר ונתן בתוכן מעות : **שמא** יעני כו'. אבל מן הסתם ליכא למיחש לחשדא:

כהם

פירוש הכותב

ידו כאשר קרה במעשה שהיה חרה אפו יותר. וא"ל חברותא כתי ר"ל אתם עשיתם תלמידי כחברים שאתם מביאים לי ראיה מר' אלעזר ור' יוסי שהיו חברים : נכנס ר' יעקב בר אידי לפייסו במענה רך ונתקררה דעתו של ר' יוחנן שכן אמר אין אתם יודעין לפייס כר' יעקב בר אידי : וכן עשה יהושע העיד עליו המקרא שכל מה שעשה מפי משה עשה ואפילו מה שאמר סתם שהרי א"א בכל דבר ודבר שיאמר יהושע כך אמר משה ואפ"ה אסהיד קרא דמפי משה הוה : שפתי דובבות נעות בקבר כאילו אני חי דובבות נעות לשון דבר שמרתיח ומבלבן. כומר כלי שמניחין בו ענבים עד שמתחממים ויינו נוח לצאת. דובב היין רוחש ונע ויוצא למעלה ובתלמוד שלנו ביבמות נכתב זה בקולר וכן כתבו בתוס' כשנשמתו בישיבה של מעלה שפתותיו נעות בקבר כאלו מדברות נמצא שבשעה אחת דר בב' עולמים. מה הנאה יש לו שאל בעל התלמוד מה הנאה יש ליושב בישיבה עליונה שידמה שיושב ג"כ בעולם הזה באותה שעה השיב בר נזירא שהרי הוא כמו ששותה קונדיטון שהוא משקה ערב ומשובח או כמי ששותה יין ישן שגם אחרי שתייתו נשאר לו טעם בפיו כן כל מי שאומרים שמועה מפיו בני העולם הזה והוא יושב ומתעדן בתענוג תמיד בישיבה עליונה עוד מתענג בדשן נפשו מצד הערבות המגיע לו ממה שמשמיעים דבריו בני העולם הזה ודורשין והיינו דכתיב פתחיה מדרכי בלבן שהיה בולל ע' לשון ודורשן והיה צריך שיתמנה ע"ז חכם מופלג כדמפרש לקמן בירושלמי. ומה שאני מצייר לעצמי בהבנת ענין זה בדרך אמוניי מתיישב על הלב הוא שבעת שלומדין שמועתו בני העולם הזה ואומרים זה למדנו מפי חכם פלוני תעלה במעלות נפשו וזוכה לתענוג נוסף על מה שכבר השיג בחייו. ואע"פ שאחרי פטירתו אינו מוסיף על מעשיו כמו שאז"ל היום לעשותם ומחר ליטול שכרם כביכול כאילו חזר להיותו חי בעולם הזה בעת הזאת להוסיף מעשים טובים על מעשיו הראשונים והיום הזה מוסיפים לו שכר נפשיי על מה שקנה כבר בהיותו בחיים ויסכים זה עם משל השותה[קונדיטון או] יין ישן שגם אחר שהגיע אליו ממנו הנאה עצמית עדיין נשאר לו טעם משובח בפיו ג"כ נשאר לאותו חכם תענוג גופיי כדי שבהשבתו יוסיפו לו בישיבה עליונה תענוג נפשיי ויסכים לזה מ"ש יראה בעל שמועה כאילו עומד לנגדו כלומר שהרי הוא כמי שחוזר בגוף ונפש להיות בעולם הזה ועומד כנגד התלמיד המזכיר שמועתו וראיה נכונה לזה גם בדרך פשט מאך בצלם יתהלך איש נקשר עם מה שלמעלה שדוד היה מהביל חיי העוה"ז ואמר הבל כל אדם נצב סלה וחיי האדם קצרים להשיג שלמות הראוי כי אחרי מותו אין בו כח להוסיף על מעשיו הטובים אך בצלם יתהלך איש ר"ל אך מי שהלך אחר העיון שכלי תורניי הנרמז בלשון בצלם כמו בצלמנו כדמותנו יתהלך איש כביכול שחוזר להתהלך כאיש גם אחרי פטירתו בעת שמזכירין שמועתו אבל האיש אשר הלך אחרי ההבל שהוא ההמיה על השגת הממון ודגן ותירוש לא יתקיים כי לפעמים יקרה לו שיצבור קצירו אל הגורן ולא ידע מי אוספם מי יאסוף אותו מן הגורן אל הבית כמכתוב לעיל בירושלמי סוף מסכת שבת :

ט **פרגוד** חפות כשהמלבוש ארוך כופל אותו מלמטה ותופרו ויכול ליתן בתוכו. ולא בתפילין ולא בקמיע שלא יאמרו התיר התפר ונתן בתוכו מעות. ומלבד התועלת ומדה מעולה שלמדנו ממשנה זו שצריך לצאת ידי הבריות וכו' למדתי עוד תועלת אחר בגנות מוציאי דבה כי גדול כח לשונם הרע כי משני פעולות הפכיים מוציאים דבה רעה אחת בעצמה כמו בכאן שהעוני והעושר הם דברים הפכיים והיה ראוי לומר עליהם ג"כ דברים הפכיים שאם יאמרו על מי שהעני שהיה בעונו היה ראוי שיאמרו על מי שהעשיר כי שכר הוא לו חלף עבודתו בתרומת הלשכה ושלא נהנה ממנה. אך אמנם רוע מזג מוציאי דבה הביאם לכנוס לגנאי שם ה' על שתי פעולות הפכיות ונותנין אמתלא לדבריהם ואומרים על מי שהעני שבודאי נהנה מן התרומה וראיה שזה שבא לו מאת השם תיכף ומיד עונשו על חטאתו אשר חטא. וגם על מי שהעשיר אומרים אותו הגנות עצמו ר"ל שנהנה מן התרומה והעשיר ממנה ולא רצה ה' להעניש מיד כי הוא ארך אפים פוקד עון אבות על בנים :

ענף יוסף

ח **שפתותיו** רוחשות עמו בקבר. וכתב המהרש"א שאין זה רחוק מן השכל. ששפתי המת יתנועעו. כי הענין מבואר כי הדבור הוא כח הנשמה על ידי כלי הגוף. וכל דבור משובח מוליד כח רוחני בדומה משובח. ובאמרו בשם אומרו אותו כח רוחני שנולד כבר הוא מעורר מולידיו בב' עולמות שהם הנשמה בעוה"ב וכלי הדבור שהם השפתים בעוה"ז גם כי הם בקבר כבר. ומביא הדמיון מיין הטוב המונח בבור הוא רוחש ודובב על ידי כח האצבע המעוררו. כן השפתים גם כי מונחים בבור שחת רוחשים ע"י כח המעוררם עכ"ל : **וכתב** התורת חיים שפתותיו רוחשות עמו בקבר לפי שכבר תורה ומצות בהאי עלמא ליכא. אלא בעולם הנשמות מקבלת הנשמה שכרן. אבל הגוף שהוא קבור בעולם הזה אינו מקבל שכר עד זמן תחיית המתים. אבל כשאומרים דבר הלכה משמו בעולם הזה אז אפילו הגוף שנקבר בעוה"ז מקבל שכר ששפתותיו דובבות ויש לו הנאה בזה שדומה כאלו הוא חי וזהו שאמר דוד המלך ע"ה אגורה באהלך עולמים. והיינו שבקש שיאמרו הלכה בשמו בעוה"ז דכשנשמתו בישיבה של מעלה ושפתותיו דובבות בקבר כאילו הוא חי. נמצא שבשעה אחת דר בשני עולמות לכך כתיב אגורה באהלך דהיינו בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה עכ"ל : **בר נזירא** אמר כו'. רבי יצחק אמר כו'. וטעם פלוגתם הוא להיות חדושי השמועים. אם בדברי הלכה ודין ואם בעיון ופלפול. ואם בעניני הגדה. לכן המשיל האחד לקונדיטון דדברי הלכה למעשה כיין והפלפול כפלפלין חריפים. והדבש כאגדה המושכת לבו של אדם. והאחד המשילה ליין לפי שעיקר השמועות מה שיהיו בהן הלכה למעשה והוא הלימוד (יפ"מ). ובעל קרבן העדה כתב שבזה פליגי דמ"ד כמאן דשתה קונדיטון בעינן נמי שעשה מעשים טובים בעוה"ז כמו שיש בקונדיטון עוד בשמים טובים אבל אמירת הלכה לחוד לא מהני. ומ"ד כמאן דשתה חמר עתיק לעולם מהני לי' אמירת ההלכה שיהיו שפתותיו דובבות בקבר :

י **ירושלמי** רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שצריך האדם לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום. בתורה מנין דכתיב (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל בנביאים מנין דכתיב (יהושע כב) אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע בכתובים מנין דכתיב (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. גמליאל זוגא שאל את רבי יוסף בר' בון אי זהו חמור שבכולן א"ל (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל:

אלו הן הממונים פרק חמישי

יא **משנה** ראשונה. ואלו הם הממונים שהיו עושין במקדש יוחנן בן פינחס על החותמות אחיה על הסלתות מתיא בן שמואל על הפייסות [א]פתחיה על הקינין פתחיה זה מרדכי ולמה נקרא שמו פתחיה שפותח בדברים ודורשן ויודע בשבעים לשון. בן אחיה על חולי מעים נחוניא חופר שיחין. גביני כרוז וכו' בן בבי על הפקיע וכו':

יב **פתחיה** על הקינין. תני פתחיה זה מרדכי בא וראה כמה גדול כח של אותו האיש שפותח דברים ודורשן (א) ויודע בשבעים לשון. תני עיר שהיו בה שנים ראוין לדבר וכולם ראוין לשמוע הרי זו ראויה לסנהדרין שלשה הרי זו בינונית ארבעה הרי זו חכמה. ביבנה היו ד' בן עזאי ובן זומא בן מתיא וחנינא בן חכינאי. פעם אחת יבשה ארץ ישראל ולא ידעו מהיכן להביא העומר והוה תמן חד אלם דהוה יהיב חדא ידא על גגות וחדא ידא על צריפא אייתוניה קמיה דפתחיה אמר להו אית אתר דמתקרי גגות צריפין או צריפין גגות אזלו לתמן ואשכחון. אמר רבי יוסי (ברבי בון) [בן ביבון] פעם אחת יבשה ארץ ישראל ולא ידעו מהיכן להביא שתי הלחם והוה תמן חד אלם דהוה יהיב חדא ידא על עיניה וחדא ידא על סיכרא אייתוניה לקמיה דפתחיה אמר להו אית אתר דמתקרי עין סוכר אזלו לתמן ואשכחון. ועוד שם מעשה אחר כיוצא באלו:

יג **נחוניה** חופר שיחין. שהיה חופר שיחין ומערות והיה ידע הי דין כיף מקורר מיא. והיי דין כיף אית ביה שרברובי. ועד מטי הן שרברוביתיה מיא מטייה. אמר רבי אחא ומת בנו בצמא [ב]אמר רבי חנינא מאן דאמר רחמנא ותרן הוא יותרון בני מעיו אלא מאריך רוחיה וגבי

פירוש הכותב

י **אי** זהו חמור שבכולן. דרדקי דבי רב יודעין שיש כמה מעלות בפסוקי תורה על נביאים וכתובים כי אלו נקראים דברי תורה ואלו נקראים דברי קבלה ואם זאת היתה שאלת השואל באמרו איזה חמור התשובה מבוארת ונגלית לכן נ"ל שכונת שאלתו היא יותר עמוקה והיא שאע"פ שכל ג' פסוקים מזהירין על כונה אחת שצריך לצאת ידי הבריות שלשתם חלוקים זה מזה בערך אל יסוד כל אחד מהם. כי פסוק של תורה הוא על דבר שבממון כתנאי משה רבינו עם בני גד ובני ראובן על ירושת ארצם ופסוק נביאים הוא על יסוד עבודה זרה שנחשדו בני גד ובני ראובן על המזבח שעשו אולי ח"ו היתה כונתם לעולה ולזבח חוץ למקום אשר יבחר ה' או ענין דומה לע"ז וכן יורו הפסוקים מדברי הנשיאים ותשובת בני גד ובני ראובן. ופסוק כתובים מזהיר על העיון בחכמה ובתורה ובמדות שעל כולן אמר קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך. ושאל השואל איזהו הנושא יותר חמור מאלו השלשה כלומר שצריך להזהר בו ביותר לצאת מידי אדם והשיב המשיב שבדבר שבממון יש צורך גדול וחומרא יותר לצאת ידי אדם שע"ז נאמר פסוק והייתם נקיים מה' ומישראל. אבל עיקר הב' דברים אחרים הם בין אדם למקום והעיקר בהם לצאת מידי המקום וגם צריך לצאת בהם מידי אדם:

יא **במשנה** זאת מנויין ע"ו מעלות שהם תמיד במקדש וראוי למנות ממונה על כל מדרגה מהם והיו עליהם בלי ספק מוקדמים בכל דור ודור ומנה בכאן החסידים הידועים וזכר אחד מכל מדרגה וזכר החסיד יותר שהיה באותן הממונין אפילו שלא היו בזמן אחד והוא אומרם כשרי כל דור ודור בא למנות. וז"ל הרא"ש בענין זה יש לפרש שבשעה ששנית משנה זו היו אלו הנזכרים במשנה ממונים איש איש על עבודתו אי נמי הממונים הראשונים שנתמנו על כך היו שמותם כך ונקראו הבאים אחריהם על שמם: חותמות וסלתות מפרש במתניתין בענין נסכי הקרבנות וכו': על הפייסות שהיו מטילין גורל מי יזכה בעבודה זו ומי בזו כמפורש ביומא ובתמיד והוא היה ממונה להורות להם סדר הגורל: על הקינין שופרות ר"ל תיבות וכתוב עליהם קינים וגוזלי עולה וכל מי שמביא קינין נותנין מעותיהם לשופרות והממונים על השופרות לוקחין ומביאין בהם הקינין וכו': בן אחיה על חולי מעים לפי שהכהנים הולכים יחפים על הרצפה כל היום והיו משתמשין במים ולא היו לובשין אלא בגד אחד שהוא הכתונת כי אסור להם לעבוד אלא בארבעה בגדים כתונת ומכנסים מצנפת ואבנט לא פחות ולא יותר ואוכלים בשר הרבה ושותין מים ומפני זאת ההנהגה היה מתרפה טבעם והיו כחות אבריהם הפנימים חלושים ובן אחיה הנזכר היה ממונה על רפואתם ולזה נתכוונו באמרם על חולי מעים: נחוניא חופר שיחין כונתו היתה להמציא מים לעם בישוב ובמדבר והיה ממונה על חפירות הבורות והמעינות והנגבים וכנוסי המים: גביני כרוז מכריז בשעת הקרבנות עמדו כהנים לעבודה ולוים לדוכן וישראל למעמד. ירושלמי לפירוש משנה זו:

יב **שהיו** בה שנים ראוין לדבר כו'. נ"ל שאין הכונה על הדבור בלבד ושהאחרים כולם הם אלמים אלא שהיו נבונים ומבינים בעצמם דבר מתוך דבר והאחרים ראוים לשמוע ר"ל להבין ולז"א שעיר יבנה הרי זו חכמה מפני שהיו בה ארבעה חכמים שאין להאמין שכל בני העיר זולתם היו אלמים: חדא ידא על גגות וכו' הניח ידו אחת על הגג וידו אחת נגד צריף אחד ר"ל כעין סוכה ומזה הבין מרדכי שהיה רומז האלם שהיה קציר שעורים במקום הנקרא גגות צריפין וכו'. וכן כשהניח ידו אחת על המנעול וידו אחת על עינו ומזה הבין מרדכי שהיה רומז על מקום הנקרא עין סוכר ושם ימצא שתי הלחם. (ורמ"י פי' סיכרא חור שבמזוזת הדלת שבו תוחבין הבריח לנעול והתוספות פירשו סיכרא קבר או מקום שכר הנהר כמו עושי שכר אגמי נפש):

עוד בירושלמי בן אחיה על חולי מעים ע"י שהיו כהנים מהלכים יחפים וכו' והוה ידע אי דין חמר טב למעים ואי דין חמר מסי מעים פי' איזה יין מחזיק ואיזה מרכך המעים:

יג **מאן** דאמר הקב"ה ותרן יותרו מעוהי ופרש"י לעבור על כל פשעים מדכתיב ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים אף לרשעים ולית אלא מאריך אפיה אולי ישוב וגבי דיליה כשאינו שב. (יותרו בני מעוהי פי' שיותרו קשרי בני מעיו ויצאו בתחלואים שמורה היתר אל הבריות לחטוא):

עץ יוסף

י **כשם** שהוא צריך לצאת ידי המקום. ר"ל דכשם שבמעשה הגון בעצמו יש לצאת ידי המקום שחוקר לב להרחיק ממנו כל כוונה רעה כעושה צדקה להתיהר ולא יספיק בהיות המעשה בעצמו טוב. כי בזה לא יצא ידי המקום. או באפשר לו להוסיף בשלמות שלא יספיק לו במה שיראה לאנשים שכבר השלים חוקו ודיו. כן במעשה שהוא טוב בעיני ה' צריך ג"כ לצאת ידי הבריות: **איזהו** החמור שבכולם. איזהו מהפסוקים מבורר ומפורש שבכולם. שצריך לנקות עצמו לפני בני אדם: **א"ל** והייתם נקיים מה' ומישראל. דקאמר בהדיא שצריך לצאת ידי הבריות. דאי מישראל הוא ידע איכא למדחי דמפני היראה קאמרי ומצא חן ושכל טוב איכא לאוקמי בהיות דעתו מעורבת עם הבריות:

יא **על** החותמות מפרש לקמן במתני': **על** הפייסות. על הגורלות להורות סדר הגורל מי יזכה בעבודה זו. ומי בזו כמפורש במסכת יומא: **על** הקינין. קיני זבין וזבות. נותנין מעותיהן לשופרות שבמקדש. והממונים על השופרות לוקחים המעות ומביאים בהן קינין. וצריך להתמנות זה חכם גדול ובקי כדאמרינן במס' אבות קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות: **שהיה** פותח דברים כו'. והוא מרדכי בלשן שעלה מן הגולה ונקרא כן שהיה בולל לשונות הרבה ודורשן כמפורש בגמרא: **על** חולי מעיים. והיו צריכים לרופא לומר זה סם טוב ובגמרא מפרש למה היו הכהני' חולי המעיים: **חופר** שיחין. לעולי רגלים שיהיו להם מים לשתות: **גביני**. כך שמו של האיש המכריז: **על** הפקיע. על הפתילות להדלקת המנורה כדאמר בפרק החליל מבלאי מכנסי כהני' ומהמייניהם מפקיעים פתילות:

יב **שנים** ראוין לדבר. בשבעים לשון וכולן ראוין לשמוע. שהן מבינין שבעים לשון אע"פ שאינן יודעים להשיב. הרי זה ראוין לסנהדרין וכשרה על צד הדוחק: **שלשה**. שיודעין לדבר: **ארבעה**. שיודעין לדבר הרי זה מעולה: **יבשה** א"י. שלא ירדו הגשמים ולא ידעו מאין להביא העומר: **והיה** תמן חד אילם. שאינו שומע ואינו מדבר: **צריפא**. הוא סוכה שאין לה גג. אלא חדה מלמעלה ועשויה מערבה: **אייתוניה** כו'. הביאוהו לפני פתחיה להבין ממנו באיזה מקום הוא: **אמר** להו. מי איכא מקום בא"י ששמו גגות צריפין או צריפין גגות. והלכו לשם ומצאו: **נשדף**. נלקה בשדפון: **דהוה** יהיב ידיה על עיניה כו'. פי' שהיה מניח ידו אחת על עינו. וידו אחת על סוכרא פי' על החור שבמזוזת הדלת שבו תוחבין הבריח לנעול (רמ"י):

יג **הוי** כיף דין. איזה סלע מימיו קרים ואיזה סלע יש בו חמימות. לשון שרב ושמש. ועד מקום שיגיע החום מגיעין המים מלמטה שאין עולין אלא במקום שאין החום מגיע שם: **מאן** דאמר דרחמנא וותרן. לעבור על

יד יוסף א מנחות סה: ב ב"ר פס"ז אסת"ר פ"ו תנחומא סדר תשא ירושלמי ביצה פ"ג ס"י ג תענית פ"ב סוה"ט בבלי ב"ק נ' ע"א:

ענף יוסף

כט **מאן** דאמר דרחמנא וותרן כו'. פירש בספר אמרות טהורות מאמר חקור דין פרק ט' מאריך אפיה ומעכב לגבאים שלוחי הדין שלא יגבו חלקם הראוי להם מהחוטא בעונשים קשים בבת אחת. אלא נפרעין ממנו הקל הקל תחלה למען יתעורר האדם בתשובה ויצא חלק אלוה מנוקה מכל מום לבלתי ידח ממנו נדח. ואז גבה דיליה דוקא ר"ל מה שלו חלקו באמת היא הנשמה הקדושה חלק ה' עמו. חלקי ה' אמרה נפשי ע"כ. ור"ל דה"פ מאריך אפו לרשע ואינו מניח למשחיתים לענוש אותו בבת אחת אלא לפרע ממנו הקל הקל תחלה כמ"ש חז"ל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה כו' כדי שבינתיים יעשה תשובה ויצא חלק אלוה מנוקה בלי יוכלו לנגוע בו הגבאים השלוחים. זהו וגבה דיליה (יד יהודה):

מס' יפה מראה

(א) **ואם** תאמר מאי רבותיה הלא בכל סנהדרין איכא דידעי בשבעים לשון כדבסמוך. הא מקשי לה בפרק רבי ישמעאל ומשני דהוה בייל ליסני ודרש פרש"י מערבב הלשונות ודורשן כגון עין סוכר וגגות צריפין:

דיליה. אמר רבי אחא כתיב (תהלים נ) וסביביו נשערה מאד מדקדק עמהם כחוט השערה. אמר רבי יוסי לא מהטעם הזה אלא מן דכתיב (שם פט) ונורא הוא על כל סביביו ונורא הוא מן הקרובים יותר מן הרחוקים. [א]רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמני מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ולשבים פעם אחת היתה בתו עוברת להנשא ושטפה נהר והוו כל עמא עלין ובעו לנחמא יתיה ולא מקבל עילוי לאתנחמא עאל רבי פנחס בן יאיר לגביה בעי מנחמתיה ולא קבל עלוי לאתנחמא אמר להון דין הוא חסידכון אמרו לו רבי כך וכך היה עושה כך וכך אירע לו אמר אפשר הוה מכבד בוראו במים וקיפחו במים מיד נפלה הברה בעיר ובאה בתו של אותו האיש אית דאמרין בסיכתא איתערית. וא"ד מלאך ירד בדמות רבי פנחס בן יאיר והצילה:

יד גביני כרוז שהיה מכריז בבית המקדש מה היה אומר עמדו הכהנים לעבודה ולוים לדוכנם וישראל למעמדם אגריפס המלך שמע קולו ברחוק שמנה פרסאות ונתן לו מתנות הרבה. בן בבי על הפקיע שהיה מזייג את הפתילות.[ב]רבי יוסי על לכופרי בעא לממני עליהון פרנסין ולא קבלין עליהון פתח ואמר קדמיהון בן בבי על הפקיע ומה אם זה שלא נתמנה אלא על הפתילות זכה לימנות עם גדולי הדור אתם שאתם מתמנין על חיי נפשות לא כ"ש:

(עוד בירושלמי סמוך למשנה ראשונה)

טו אמר רבי יונה כתיב (ישעיה נג) לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל זה ר"ע שהתקין מקרא ומדרש והלכות והגדות · וי"א אלו אנשי כנסת הגדולה אלא מה תקן זה כללים ופרטים:

יד יוסף א ירושלמי פ"ק דדמאי סי' ד : ב ירושלמי פ' בתרא דפיאה :

עץ יוסף

על פשעים ואומר זה מדכתיב ה' רחום וחנון ארך אפים. וארך אפים אף לרשעים. יותרון בני מעוי פי' יותרו קשרי בני מעיו ויצאו בתחלואים על שמורה אל הבריות לחטוא. שאין פי' ארך אפים לעבור על כל פשעים אלא שפי' שמאריך אפיו לרשעים אולי ישובו וכשאינם ישובו גבי הקב"ה דיליה והא דכתיב נושא עון היינו למי שעשה תשובה. שהרי חסיד זה מת בנו בצמא על חטא קל שדקדקו עמו כדלקמן ולא ויתרו לו. ובס' כפש החיים הקשה על מאמר זה וז"ל ולכאורה יפלא הלא אפילו אדם איש חסד מתנהג במדת ותרנות. אמנם הוא שאינו ע"ד העונש ונקימה ח"ו רק מעאים תרדף רעה. שהחטא עצמו הוא עונשו. כי מעת הבריאה קבע הוא יתברך כל סדרי הנהגת העולמות שיהיו תלוים כפי התעוררות מעשי האדם הטובים ואם רעים ח"ו שכל מעשיו ועניניו נרשמים מאליהם כל אחד במקורו ושרשו. והוא מוכרח לקבל דינו ע"י כחות הטומאה שהגביר במעשיו כפי ערך וענין הפגם. ויש עוד לברר יותר בטוב טעם שאינו ע"ד הנקימה ח"ו. אלא שכמו שמטבע האדם שאם יאכל מאכל שבטבעו הוא מקלקל ומזיק לגופו. יזיק לו אותו המאכל או גם יחלה ממנו. ואם סם המות הוא ימות ממנו. ובעצמו נתחייב בנפשו. כן הוא בענין העונות של הנפש הנועלת ח"ו. כיון שכך קבע הוא יתברך ברצונו טבע סידור מלנס ועניניהם של העולמות שמעשה האדם הטובים או רעים ח"ו הם כענין מאכל ומזון להם. וכשהוא מקבל דינו ע"י אותן כחות הטומאה שהגביר במעשיו ובזה ממילא יתוקן הפגם של העולמות ושל נפשו. או ע"י כח התשובה שמגעת עד שורשה העליון עולם התשובה עלמא דחירו ונהירו דכלא ומשם מתאצל ושפע תוספת קדושה עליונה ואור מבהיק להתם ולכלות כל טומאה ולתקן העולמות כמקדם. וביתרון אור חדש מעולם התשובה המופיע עליהם לזאת אין שייך ותרנות בזה. וז"ש באבות וכל מעשיך בספר נכתבים היינו שמעצמן נכתבים ונרשמים למעלה עכ"ל: מדקדק עמהן כחוט השערה. פרש"י עם סביביו הצדיקים הדבקים בו נשערה מאד לשון חוט השערה: לא מן הטעם הזה. כלומר אין מכאן ראיה דמגלן לפרש נשערה לשון שער שמא סערה כפשוטו והוא ע"ד ענן וערפל סביביו: ונורא הוא על כל סביביו. פרש"י מטיל אימת משפט עליהן. והיינו דאמר הכא מורא על הקרובים יותר שמדקדק עמהם ביותר: להנשא. להינשא ליך לנשואין: עלין. נכנסין: ובעי לנחמא יתיה. רצו לנחמו על בתו שמתה במים ולא קיבל תנחומין שהיה בטוח שלא תמות כדלקמן: דין הוא חסידכון. וכי זה הוא חסיד שלכם שאתם אומרים עליו שהוא חסיד ואינו מקבל תנחומין. אין זה מעשה חסידות: הברה. קול: בסכתא. ביתד נסתבכת: בדמות ר"פ. הואיל ויצא הדבר הזה מפיו שלמד הסנגוריא הזאת ובזכותו ניצולת. דהיה אפשר דלא היתה ניצולת בלאו הכי שאין הדבר ברור כל כך להצילה שהוא לא טרח במים עצמן. וגם לא היה הבור שחפר הוא. אלא שהנהר שוטפה. אבל בזכותו ניצולת אבל החסיד ההוא נהיה סבור שבלא"ה היא ניצולת. אבל היש אומרים שבסיכתא נסתבכת ס"ל כסברת החסיד. ובהא פליגי הני תרי לשונות (קה"ע):

יד מזייג. רחץ ומלבן וכך אוכן נלול: בעי ממנייא כו'. רצו למנות עליהן פרנסין על הצבור ולא היו הפרנסים מקבלין עליהן להיותן נמנין. כנכס ר"י ואמר להן בן בבי על הפקיע כו' זכה להימנות עם גדולי הדור עם הממונים החשובין שבישראל אתם כו' לא כל שכן. ולמה אין אתם רוצים לקבל:

טו לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל תחת אשר הערה למות נפשו: שהתקין. מדרש כו' שדורשין אותו ברבים ואף זה שמוסר נפשו לה' יהיה לו חלק בתורת ה' כרבי עקיבא שמסר עצמו למיתה שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל: ויש אומרים אלו אנשי כנסת הגדולה. סברת יש אומרים שעניינים גדולים כאלה אין ליחסם

(א) כתב בעל עין יעקב שלהוליא מפי' המנגדים בפ' זו גילו לנו שהפ' הזה ברע"ק מדבר וכו' ואיני רואה שחז"ל יצטרכו לכך אבל כוונתם להודיענו מי זה האיש שסבל יסורין כאלו וזכה לחלק לו ברבים ובפ"ק דסוטה פירשוהו על מרע"ה ובתנחומא ובאגדת שמואל דרשוהו על מלך המשיח העתיד לבא בב"י והוא היותר קרוב. גם מ"ש שעל שנתפס עם פפוס קאמר ואת פושעים נמנה אינו נכון גם חלילה שיקרא לפפוס חברו של רע"ק פושע אבל ענינו שלפני עובדי כוכבים נחשב רע"ק לפושע שהרגוהו כפושע או לפי מה שיראה בעינו הרואים מיתתו כי ח"ו נתחייב מיתה לשמים אמר ואת פושעים נמנה: ומה שחשב בעל ע"י דקדרים אחלק לו ברבים על שהיה מחלק ד"ת לפני רבים ועד"ז פי' גם הוא ואת עלומים גו' שקרא עלומים לחכמים המתעצמים בעיונם בהבנת תורה ומצות ומחלק לפניהם כללים ופרטים למען יזכרו כל פרטי המצות ואמר יחלק שלל ע"ד כמוצא שלל רב וירמוז על שלל אויבי הנפש שהם העניינים הגופים המטרידים הבנת האמת בדרושים עיונים אמתיים לא דק דאחלק דבור ה' והוא ית' המחלק לרע"ק ברבים אבל פירושו שיתן לו ה' חלק ונחלה עם הרבים המקיימים התורה והמצות והיינו נמי ואת עלומים יחלק שלל וכדך שדרשוהו בפ"ק דסוטה על מרע"ה שיתן לו ה' שכר כאחרונים שקיימו כל המצות וכראשונים דהיינו אברהם יצחק ויעקב וכן שנו בספרי לכן אחלק לו ברבים שעתיד משה ליכנס בראש כל חבורה וחבורה בראש חבורה של בעלי מקרא בראש חבורה של בעלי משנה בראש חבורה של בעלי גמרא וליטול

פירוש הכותב

בסיכתא אתערית. בענף אחד אחזה עצמה ועלתה: יד על הפקיע. ז"ל הרמ"ש ביומא מפרש מגגדנא דתנן במס' מדות שהכהנים ולוים היו שומרים המקדש בלילה והיו מחזרים על המשמרות ומי שהיו מוצאין אותו ישן היו חובטין אותו ושורפין כסותו ועל זה היה ממונה בן בבי. וכן כתב הרמב"ם שבמס' מדות נתבאר שמצוה על הכהנים והלוים להיות שומרים סביבות המקדש ואע"פ שאין שם פחד. ועוד נזכרו במשנה זו ממונים אחרים כמו בית גרמו ובית אבטינס והם כתובים אצלנו ביומא ועוד אחרים ממונים על עניניםאחרים בלתי מתיחסים על כונת ספר זה לכן לא כתבתים:

טו מה מתוק מדבש זה המדרש שפירש פסוק לכן אחלק לו ברבים על ר' עקיבא שהוא פסוק אחרון בפרשת הנה ישכיל עבדי וכבר נתפרסם פי' המזייפים בפרשה זאת. (א) ואולי אפשר שימצא יחיד או יחידים המוניים שיהיו נפתים לשמוע אותו פירוש מאיף ויביאם לזה הכרח מכאובות ויסורים שמוניס הנזכרים באותה פרשה שיסבול איש מיוחד. ועוד בראותם איך בתחלת הפרשה יכונה בשם עבדי ועוד ירום ונשא וגבה מאד עם מדרש חז"ל על תארים הללו וגם בסוף הפרשה אמר עליו לכן אחלק לו ברבים וגו'. ואולי ימשך מהדוחקים הללו כי פתי יאמין לכל דבר וישמע אל הסכלים המפרשים הפרשה. ועי' בדברי רבי דוד קמחי ז"ל ובשאר מפרשים דוחקים ומהמדרש הזה לרבי יונה על פסוק אחרון שבפרשה כלמוד בכולה פי' אמיתי ונכון מתיישב ע"ד הפשט כאשר אבאר. וכל זה לרווחא דמלתא כי לפי האמת אפי' אם כפי השגתנו הקצרה לא ידענו ליישב עניני פרשה זו והדברים הנזכרים בה יהיו בעינינו קרובים לנמנע לא מפני זה הותרה הרצועה להאמין בפירושה פירושים בלתי נבונים ונכונים ובלתי מסכימים אל האמת והראוי והמחויב אצלנו בזה ובכיוצא בזה להחזיק במדת החכם שעל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ותסי לנו חזות פרשה זו כדברי הספר החתום וגו' כמו שראוי לנו שנא' בפירוש סתרי דניאל שהוא עצמו נצטווה ואתה דניאל סתום הדברים כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ ולזה אמרו רבים מחז"ל תפח רוחן של מחשבי קיצין על היותם עוברים על מה שנצטוו דניאל בחזיוניו. ודרך אמונה בחרנו כשנאמר כי בוודאי אנחנו ובינינו עין בעין נחזה פי' אותה פרשה לכשיתחדשו סודותיה כי באופן אחר הוא נמנע אצלנו לעמוד על הבנת כונתה בשלמות וכן קרה לנו בחזיונות הקודמים לדניאל שנכתבו שם ענינים סתומים שהיתה נמנעת הבנתם אצלנו עד שיצאו אל המציאות ואז ידענו פי' הפסוקים ההם ולא קודם כמו עניני אלכסנדר ושימות בחצי ימיו ולא יניח בן יורש עלר ופרטים אחרים בלתי מובנים עד היותם. ומכאן ראיה גמורה על החזיונות המאוחרים אשר הוא עצמו אמר עליהם כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים וגו' כל הפרשה וכן ראוי לעשות בפרשת הנה ישכיל עבדי שאע"פ שתהיה הבנתה קשה אצלנו לא מפני זה נאמין כמנעות בביאורה. ולהשקיט המיית המעיין כי יחם לבבו לידע ולהבין עתה פירוש הפרשה על מתכונתה יעויין במדרש הזה לרבי יונה ומתנו נלמוד בדרך קצרה וארוכה איך נעמוד על כלל כונתה כיון שלא הזכיר רבי יונה במדרשו רק זה הפסוק אחרון יורה שאין כונתו לומר שכל הפרשה היא נבואה על ר' עקיבא לבדו אלא זה הפסוק לבדו שכתוב בו אשר הערה למות נפשו. וכבר נתאמת אצלנו שהוא מסר עצמו למיתה על קדושת השם יתברך כמוזכר בסוף מסכת ברכות שנתפש למלכות והרגוהו במיתה משונה שהיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל ויצאתה נשמתו באחד. וכדי שיתיישב כל הפסוק הזה על רבי עקיבא דחק רבי יונה עצמו בפי' תחלת הפסוק לכן אחלק לו ברבים על שהיה מחלק דברי תורה לפני רבים והוא פירוש אמתי דבור על אופניו וראוי להמשיך לפי כונתו זאת אומרו ואת עצומים יחלק שלל ואחשוב שקרא עצומים לחכמים המתעצמים בעיונם בהבנת תורה ומצות ומחלק לפניהם כללים ופרטים למען יזכרו כל פרטי המצות ואמר יחלק שלל על דרך מאמר דוד שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב וירמוז בזה על שלל אויבי הנפש שהם העניינים גופיים המטרידים הבנת האמת בדרושים עיונים אמונים. ואחרי שלמדנו מדברי ר' יונה פי' פסוק אחרון ראוי שנאמר שכל הפרשה היא נבואה על החסידים המעונים ביסורים והם נחלקים לב' מינים. האחד הסובלים יסורין קשים מציקים וחולאים רעים ונאמנים ברוב ימי חייהם ככתוב איש גם זו וכיוצא בו ועל כל אחד מאלה אמר בפרשה זאת וה' חפץ דכאו החלי וגו' והמדרש שדרשו על פסוק זה בתחלת מסכת ברכות.

מס' יפה מראה

המין

טז אמר רבי אבהו כתיב (ד"ה א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ מה תלמוד לומר סופרים [אלא] שעשו את התורה ספירות ספירות. ה' לא יתרומו תרומה. ה' דברים חייבים בחלה. ט"ו נשים פוטרות צרותיהן. ל"ו כריתות בתורה. י"ג דברים נאמרו בנבלת עוף טהור. ארבעה אבות נזיקין. אבות מלאכות ארבעים חסר אחת: אמר רבי (אחא) [אליעזר] כתיב (עזרא ז) לעזרא הכהן הסופר [סופר] וגו' מה תלמוד לומר סופר [אלא] כשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר בדברי חכמים:

יז רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן הראשונים חרשו וזרעו [ניכשו כיסחו] ועדרו וקצרו ועמרו ודשו וזרו וברו וטחנו והרקידו ולשו וקטפו ואפו [ואנו] אין לנו פה לאכול. רבי אבא בר (מונה) [זמינא] בשם רבי זעירא אין הוון קדמאין מלאכים אנן בני איניש ואין הוון בני איניש אנן חמרין ואמר רבי מני ולא דמינן אפילו לחמרתיה דרבי פנחס בן יאיר דזמנא חדא גנבוה לסטייא עבדא גביהון תלתא יומין וכו':

יד יוסף אשבת קיב ירושלמי סוף ר"ה וכרים דמאי ועי' שבת ע ע"ב תוד"ה ר"נ:

פירוש הכותב

למין הב' החסידים הסובלין יסורין קרוב למיתתם ונהרגים על קדושת שמו יתברך כמו ר' עקיבא וכיוצא בזה וב' מיני החסידים האלה הלא המה בדורות חלוקים (ב): ובזה נתיישב לי פירוש פסוק ואת דורו מי ישוחח שמפסוק זה חשבו לקיים דעותם ובמה שכתבתי יבא על נכון שהודיענו הנביא מעלת כל חסיד וחסיד מהב' מינים ועל כל א' מהם ילדק לשון הנה ישכיל עבדי וגם ירום ונשא וגבה שכל אחד מהם ראוי לקרא עבד ה' וגם ע"ד הפלות ילדק בו מדרשם ז"ל ירום מאברהם וכו' וכמו בנבואתו שהיו בדורות מחולפים ורחוקים זה מזה שלא ידע המדבר לרמוז באיזה דור מיוחד היה כל חסיד וחסיד מהם. וכיון שהגהנו שהטעם היותר מכריח לפרש לפסוק זה על ר' עקיבא כדברי ר' יונה הוא כדי שיתקיים בו אשר הערה למות נפשו מן ההכרח שנפרש דברי י"א שלא באו לחלוק על ר' יונה בזה אלא כדי שיהיה ביניהם מחלוקת מה כמו שיתייב טבע הלשון וי"א וכו' ראוי לפרש שבאו לחלוק כנגדו במה שאמר שר' עקיבא התקין מדרש הלכות ואגדות וסברת י"א שעניגים גדולים האלה אין ליחסם רק לקודמים אליו שהם אנשי כנסת הגדולה (ג) אבל כדי לקיים כל הפסוק על ר' עקיבא די שנפרש אחלק לו ברבים על שהתקין כללים ופרטים ולדברי הכל זה הפסוק כולו נאמר על ר"ע אשר הערה למות נפשו. וכבר נאמר בסוף ברכות שנתפש עם פפוס בן יהודה שנתפש על דברים בטלים ובזה נתקיים ואת פושעים נמנה וגו' ועוד פירושים אחרים אפשריים אמתיים ככתוב בספרי המפרשים:

טז אף על פי שבפסוקים רבים כתוב עזרא הסופר לא דרש רבי אחא אלא מפסוק מיוחד וזה פתשגן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הסופר סופר דברי מצות ה' וחקיו על ישראל ולזה אמר מה ת"ל סופר שבא ללמוד מתיבת סופר אחר שכבר כנהו בכנויו עזרא הסופר מה ל"ל פעם שנית סופר דברי מצות וגו' ומכל סוף הפסוק למד רבי אחא שהיה סופר בדברי חכמים אבל אם לא יאמר אלא עזרא הסופר בלבד יהיה פירושו כמו ספר דתא די אלה שמיא הכתוב בכתב ארתחשסתא. ובודאי שעיקר כונת כותב הכתב הוא בלשון ארמי היה לתאר לעזרא שהיה כותב ספר תורת אלהי השמים ומלמדה לישראל אבל אחר שכותב הספר הוא הצריך באמרו לעזרא הכהן הסופר סופר דברי מצות ה' משם למדנו שפירוש סופר הוא מונה וכן פי' הרלב"ג שהיה יודע למנות חלקי הסותר וטעמי החיוב והפטור. וא"כ היה מתואר ומכונה עזרא הסופר על ב' הכונות כאחד כפי הנגלה על היותו בקי בכתיבה וכן נראה מדברי חז"ל במס' סנהדרין שנשתנה הכתב על ידו והוא כתב ולמד לכתוב כתיבה אשורית. הב' להודיע חכמתו שהיה מונה כל טעמי תורה בדברי חכמים:

יז מאמר רבי חגי הוא פשוט בעיני אמנם ראיתי להשגיח בו על דבר אחד לבד שאע"פ שהזכיר כל פעולות פרטיות הצריכות לאיש האדמה לעשות פת העיקר חסר שלא הזכיר הזרע עצמו (ד) רצוני לומר גרעיני החטה שהיה ראוי שיאמר הראשונים חרשו וקנו חטים וזרעו כי לשון וזרעו לא נאמר אלא על פעולת הזריעה לבדה וג"כ היה לו להזכיר הקרקע אשר עליו נזרע הזרע כי הלא כל הארץ נחלקת לחלקים רצוני לומר שכל שדה יש לו בעלים ומי שאין לו שדה ורוצה לזרוע שוכר או חוכר קרקע מבעלים ויותר היה ראוי לזכור המעשה הזה מפעולת הקטוף הנזכרת כאן בין הלש והאופה שאפשר היותה נכללת בפעולת הלישה. ומכאן למדתי שכוונת ר' חגי להודיענו שאם הוא דואג על קולר השבת האחרונים כונתו היא על היותנו נעדרים מידיעת תורת ה' תמימה מורשה לקהלת יעקב ולא על העדר חכמות חיצוניות ולרמוז אל זה לא הזכיר מאין באו החטים לזרוע לאיש האדמה וגם מי נתן לו השדה לזרוע עליו להיות הזרע גלוי וידוע שהיא התורה אלהית והמקבלים הם עם ה' אלה שהם בדמות השדה המקבל הזרע ועל דא ודאי קא בכינא כי אין לנו לב לדעת ולהבין כל ההתחלות וההקדמות הצריכים להבנת תורתנו ומצותיה שזה משל הפעולות הצריכות לאיש האדמה להוציא לחם מן הארץ: עתה באתי להודיע לעברי לרבים כי זה לי לער הגדול הקלור קצרה ידי מהשיג ומהבין דבר דברי חכמים וחידותם וביחוד כאשר בא לידי זה המאמר במסכת שבת פרק אלו קשרים אם הראשונים מלאכים אנו כאנשים וכו' חם לבי בקרבי ובמר אשא קולי ואומר רזי לי אוי לי אם החכמים הקדומים אלינו שהיו אחרונים בערך אל הקודמים אליהם לא היו מחשבין את עצמן כחמור רבי פינחס אנן מה תהא עלן כי לא יספיק לנו כשנקשין את עצמנו ונהי בעינינו כחגבים אלא שאנחנו חייבים להוסיף יגון על מכאובנו ולאמר בלבנו שמענו אומרים עלינו נמלים יש בכרם כאגבים עלי לבי דוי ועל חברי אוהבי ורעי. אבל כבוד החכמים רבותינו אשר היו בדורנו במקומם מונח וגם כבוד חכמים מוכתרים בנימוסי זקנים בחכמה ובשנים המושבים הגרים במלכות הזה הלא על ראשי אשא אותם אולם המיית לבבי הנה כתובה לפני עלי ועל בני ועל אחי ורעי. ולא די לי זה הצער הלא כי כאשר יעקב הלך לדרכו לסדר כתיבת הירושלמי הזה ויפגעו בו מלאכי אלי"ם. ועפ"ד הללה רצוני לרמוז למאמר זה שנזכרו בו הראשונים כמלאכים לא יכולתים לכתבו על השלמות ולפרשו כפי פשוטו על אשר בקשתי ולא מצאתי אלא ספר אחד ואשר מצאתיו מוטעת פעמים רבות לכן נואשתי מלעיין איך אתקן כל הטעיות פרטיים. ואתנה את לבי לעיין בכללות כוונת המאמר איככה אוכל לצייר שזאת האתון תגיע למעלה רבה כזאת בחכמה ובחסידות והידיעה המושגת לי עתה הוא ידיעה שוללת ולא מחייבת רצוני לומר כי תמיד כל היום העד העידותי אל רעיוני וכל מעייני השמרו לכם פן יפתה לבבכם מהכרח חוזק הקושיא להאמין אל דברי הסותר לדרוש זאת האגדה בדרך צורה ואומר שחמור רבי פנחס הוא בערך כנוי על המרו

מס' יפה מראה

ולימול שכר עם כל אחד ואחד והיינו טעמא מפני שהוא למדם הכל וזכות כלן תלויה בו וז"ש כאן שהתקין מדרש הלכות ואגדות שע"כ יהיה לו זכות ושכר עם כל:

(ב) ולא נהירא דודאי במי שמדבר פסוק אחרון מדבר כל הפ' והוא מבואר ואין קושיא למה לא הזכיר ר' יונה רק פסוק אחרון כי מה שיורה על רע"ק הוא פסוק זה דכתיב אחלק לו ברבים וזה יורה עליו שזיכה את הרבים במדרש הלכות ואגדות:

(ג) ולא נהירא דודאי וי"א אלו אנשי כנה"ג אקרא קאי ולא אאגדות והלכות כדרך הלשון. ועוד דהיות רע"ק מתקן מדרש הלכות ואגדות אין זה פגם בקודמים אליו כי הראשונים היו ודאי גדולים בחכמת התורה ממנו אבל לא קבלו הדברים למיניהם כמותו וע"כ מהלכות ואגדות אי אפשר דאנשי כנה"ג תקנום דבזמניהם לא היו הלכות דהיינו המשניות וחבורי התוספתות כגון סיפרי וספרא שבימיהם לא היו אפי' משניות מסודרות כאשר המה אבל תחלה היו מקבלים הדינין שלא כסדרים אלו. ועוד ע"כ נומר דרע"ק התקין מ"ה ואגדות בדתניא בהדיא באבות דר"נ דכתיבנא לעיל. ופי' מה שהתקין כללים ופרטים אאנשי כנה"ג

קאי וכ"ל מה שהתקינו הם דכתיב עליהו אחלק לו ברבים הייגו כו"פ שעשו כו"פ בדינים ולמדו לרבים לתת כללים בדברים לכלול כמה דברים השייכים כדתנן בכמה דוכתי זה הכלל. א"נ שדרשו כמה מהדינים הנלמדים במדות שהתורה נדרשת בהן דהיינו כו"פ ודומיהן. ואין אומרו אשר הערה למות נפשו מונע מהיות הכתוב מדבר באנשי כנה"ג כי הם נמסרו לסכנה כגון מרדכי בימי המן ושאלתיאל וזרובבל עמדו על עמם לפני כורש וכלל אנשי כנה"ג מסרו נפשם בבנין ב"ה וירושלים נגד האויבים העומדים כנגדם לבטלם עד שהיו צריכים להיות מחזיקים ברמחים כל היום ולסגור שערי העיר כל הלילה. מיהו בקצת נוסחי גרסינן וי"א זו כנה"ג תיקן אלא מה תיקן זה כללים ופרטים ונוסחא זו נראה כפירוש העין יעקב אבל נראה דמשבשתא היא:

(ד) והתשובה מבוארת שהתורה היא במדרגת הזרע והפוסקים בה במדרגת השדה אין זה מיד הראשונים כי ה' נותן התורה לישראל ואין להזכיר רק מה שהוא מהראשונים שהוא התיקונים הנז'. ואין טעם למ"ש בעל פ"י שרמז כי לא על החכמות חיצונית דואג רק על חכמת התורה דמהי תימי שידאג על זה:

עין יוסף

ליתחס רק לקודמין אליו שהם אנשי כנסת הגדולה. ועל רבי עקיבא די שנפרש אחלק לו ברבים על שהתקין כללים ופרטים (בעל עין יעקב):

טז מה ת"ל סופרים. מאי רבותייהו דשבחינהו קראי בהכי: ספירות ספירות. שקבלו בחכמתן כל החלוקות שבדינן. ושמו להם מספר. ככל הני דמייתי: חמשה לא יתרומו. בריש מסכת תרומות: ה' דברים חייבים בחלה. ריש פ"ק דחלה: ט"ו נשים. ריש פ"ק דיבמות: ל"ו כריתות. ריש כריתות: י"ג דברים כו'. ריש טהרות: ארבעה אבות נזקין. ריש בבא קמא: ל"ט אבות מלאכות. שבת פרק כלל גדול: מה ת"ל סופר. דכתיב לעזרא הכהן סופר סופר דברי מצות ה' וסופר בתרא למה לי: אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה. שמנה כל האותיות שבתורה שבכתב ועשה המסורת. כך היה סופר בדברי חכמים למנות ההלכות:

יז הראשונים חרשו כו'. איידי דמייתי שהראשונים עשו ספירות להקל על המעיינים מייתי נמי הא דרבי חגי: חרשו וזרעו כו'. כלומר פירשו והסבירו כדי להבין ועדיין אין לנו מה לאכול כלומר עדיין קשה עלינו להבין דברי תורה על בוריין: ניכשו. עוקר עשבים הרעים בין התבואה להרויח להתבואה: כיסחו בפרק הכונס לא גרסינן ליה. ואפשר שהיה זה בחטים שלהן כמו זמורות בגפנים והיו קוצלין אותו. וכן עידרו אינו בחטים שלנו שהיא חפירה סביב השיבולת שיתקבצו שם מים כמו שעושים לגפנים ולאילנות: קטפו. מקטף פני הככר במים: אין הוון כו'. אם היו הראשונים מלאכים אנו בני אדם. אבל אם היו הם בני אדם אנחנו כחמורים לרוב פחיתותינו. והבנת הענין הוא כעל דרך משל. אחד בא לחנות חבירו וראהו מוכר חפץ בעד עשרים כסף. ואח"כ ראה אותו מוכר חפץ כזה לאיש אחר בעד ע"ו כסף. אזי יהיה מסתפק בלבו לומר אם שהראשון לא שילם רק כדי שויו ולא יותר. והשני הוא שפיחת מהשיעור הראוי. או בהיפך שהשני שילם לו שיעור דמיו. אבל הראשון ויתר הרבה ונתן יותר מכדי דמיו. וכן הספק הזה בדמותו וצלמו הוא הנופל אצלנו. כי אנחנו עם דלת ערכנו. העבודה המושגת לה' יתברך מאתנו קטנה ודלה. ובהשקפתנו על דורות הראשונים והקדושים אשר בארץ המה. מהם נביאים מהם חסידים הבאו בסוד ה' אשר כמוני כמוהם ילודי אשה. וקשנם עבה ממתנינו. על זה תקרו חז"ל ואמרו אם הראשונים כמלאכים כלומר ויתרו בעבודתם לשלם לה' יתברך יותר משיעור החיוב לאדם ועלו במדרגת מלאכים אזי אנו כבני אדם. כלומר אם כי יגרע מאתנו ערך עבודתם. עכ"ז עוד עמדנו על שיעור העבודה אשר על האדם. אבל אם הראשונים כבני אדם כלומר לא הוסיפו מאומה על העבודה האנושיית. הרי אנו כחמורים. כי נפקד מאתנו גם העבודה הראויה לבני אדם (אהל יעקב):

ותמכי

ויפתח הגמלים (בראשית כד) התיר זממיהם. רב הונא ורבי ירמיה שאלו לרבי חייא בר רבהלא היו גמליו של אברהם דומין לחמורו של רבי פינחס בן יאיר חמרתיה דרבי פינחס בן יאיר נסבוה לסטאי עבדת גבון תלתא יומין ולא טעמא כלום אמרין סופה מייתה ותסרי מערתא עלן נמסרה לריבונה שלחוה ועלת בביתא דמרה כיון דעלת נהקה וחכם קלה אמר פתחו לאותה ענייה ויהבו לה דתיכל דאית לה תלתא יומין דלא טעמת מידי יהבין לה שעורים לא טעמתון אמרי ליה רבי יהבין לה שערין ולא טעימתון אמר להון תקנתוה אמרון ליה אין אפיקתון דמאי א"ל לא כן אלפן רבי ^אהלוקח לזרע ולבהמה וקמח לעורות ושמן לנר ושמן לסוך בו את הכלים פטורין מן הדמאי אמר להון מה נעביד לה והיא מחמרה על גרמה. רבי ירמיה שלח לרבי זעירא חד קרטיל דתאנין רבי ירמיה אמר אפשר רבי זעירא אבילתון דלא מתקנן רבי זעירא אמר אפשר לר' ירמיה דלא משלח להון מתקנן בין דין לדין איתאבלון תאנין בטיבלייהו למחר קם רבי ירמיה עם רבי זעירא אמר ליה תקנת אילין תאניא א"ל לא א"ל רבי אבא ברבי (מונה) [זמינא] לרבי זעירא אין הוון קדמאי מלאכין אנן בני נשי ואין הוו בני נשי אנן חמרין ולית אנן כחמרתיה דר"פ בן יאיר. חמרתיה דרבי פנחס בן יאיר יהבון לה שערי דטיבלי לא אכלה יתהון ואנן אבלינן תאנייא דטבילין ע"כ:

יד יוסף א דמאי פ"א מ"ג:

לא היו גמליו של אברהם אבינו כו'. ורבי חייא בר רבה לא בא להשיבו. כי יש כמה תשובות בדבר וכמ"ש הרא"ש דהיכי דקביע היזיקא בעוברו בין השדות לא שייך הא. אי נמי אין סומכין על הנס כדאיתא בפ"ק דקידושין. וכ"ש בבהמ"ג דאין לסמוך על הנס להחזיק עצמו בצדקות עפי שהקב"ה ישמור בהמותיו מתקלה (יפ"ת ונזה"ק) והמ"כ כתב שהוא תמיה קיימת. והא דכתיב ויפתח את הגמלים קאי על קשרי האוכף אבל קשה איך מתרץ מה דאי' בב"ר פ' נ"ט סי' י"ד שהיו יוצאים זמומים: **לא** היו גמליו כו'. שלפי מה שדרשו ויפתח הגמלים שהתיר זממיהם שבהמותיו של א"א היו זמומות שלא ירעו בשדות אחרים. וכיון שבאו הביתה התיר זמם שלהם. וכי לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים במעלה לחמורו של ר"פ בן יאיר שנשמר מן הדברים האסורים. ומ"מ אין זה תמיה קיימת כמו שכתבתי לעיל: **נסבוה**. לקחוה ליסטים: **עבדת** כו'. פי' עכבה אצלם שלשה ימים ולא טעמה כלום מפני שהיו מאכילין אותה דבר שאינו מתוקן כדבריך. או שמה שבידם הכל מן גזל כי לחמו לחם רשע: **אמרין** סופה מייתה כו'. אמרו הלסטים סוף תמות ותסרח עלינו את המערה שהיו דרים בתוכה נשוב ונמסור אותה לבעלים. שלחוה. ונכנסה בבית אדוניה. כיון שנכנסה היתה צועקת ונוערת כמנהג החמורים אמר פתחו לה ותנו לה מה שתאכל שיש לה זה שלשה ימים שלא טעמה כלום מאכל. נתנו לה שעורים לא היתה טועמת כלום: **תקנתיה**. פי' בנפה ובידים לנקותם מאבנים ומהפסולת וכדאמרינן בפ"ק דחולין חבטינהו לא אכל נקרינהו לא אכל (יפ"ת): **אפקרתון** דמאי. הוצאתם מעשר דמאי שמא אותם שעורים לקחתם מעם הארץ. וצריך לעשר אותם מספק: **לא** כן אולפן כו'. וכי לא כן למדתנו: **והיא** מחמרה על גרמיה. כלומר מפני שבהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם כדמייתי לה אהא בפ"ק דחולין לכן מעכבין בידן מן השמים מלאכול אפי' המותר מן הדין להחמיר. וכדרך הצדיקים שמחמירים במעשיהם (יפ"ת): **טרקיל**. סגא (מת"כ): **אפשר** רבי זעירא כו'. אפשר שיאכל אותם רבי זעירא ולא יתקן אותם ממעשר קודם שיאכלם: **בין** דין לדין כו'. פי' בין כך ובין כך שהיו נושאים ונותנין בדבר נאכלו התאנים בעוד שהיו טבל: **תקנת** אילין כו'. דרך שאלה אמר לו תקנת אותם תאנים ששלחת לי: **אין** הוון קדמאין כו'. משום דקשה דאם בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כ"ש. לכן מתרץ שזה לא היה אלא בדורות הראשונים אבל עכשיו כבר נתמעטו הדורות. ואין אנו אפילו כחמורו של ר' פינחס בן יאיר. ואעפ"י שבודאי נמצא גם בדורות אחרונים בני אדם גדולים מאד במעלה מ"מ באשר אין דורם זכאי · גם הם יורדים ממדרגתם (נזה"ק): **ולית** אנן כחמרתיה דר"פ בן יאיר. שהיה מדורות הראשונים: **יהבון** לה שערי כו'. נתנו לה שעורין בעודם בטבלן שלא היו מעושרים ולא אכלה אותם ואנחנו אכלנו אותם תאנים בעודן טבל:

ורחמנא ליצלן ממחשבה כזאת והריני מתרה לתלמידים הבחורים וקטנים ממני אל יכזיבו ואל ירחיקו פשט המאמר אשר נראה מתוכו שהיתה אתון ממש והיה רוכב עליה לילך למצוה רבה שהוא פדיון שבוים כמנהגנו. זהו מה שהשגתי לעצמי עתה פ"ד שלילה רצוני לומר שדרך האמת הוא שלא לפרש זאת האגדה על הדרך צורי הנזכר ומכאן והלאה קולר תלוי בצוארי לעיין בדרך ידיעה חיובית אם אמצא דרך ישרה בהבנת כוונת זאת האגדה והיה צדק אזור מתני והאמונה אזור חלצי ולא עת להאריך ולדבר עוד קטנה או גדולה מענין זה. אך אמנה לא אזוז מכאן עד שאכתוב ואפרש כל האגדה הזו כפי הפשט וגם אתקן טעיות הספר אשר היה לפני ואפשר שימשך מזה התחלה מה למצוא רפואה תעלה אל מחלתי הראשונה. ותהלה לאל יתברך אשר הביא לנגד עיני בכתיבת זה המאמר ספר היפר והוא מדרש רבה כי הקרה ה' לפני ביום שבת פ' חיי שרה פתחתי ספר ב"ר לדרוש בעניני הפרשה ומצאתי זה המאמר כתוב על השלמות וזה נסחו כפי אשר הבאתי כאן:

פירוש המלות להעתיקם ללשון הקדש. חמורו של רבי פינחס לקחוה ליסטים שהיו נחבאים במערה והכניסוה שם כדי להוליכה ולמכרה חוץ לארצו מחוז אחר ימים מספר ובין כך ובין כך היתה צריכה לאכול ויתנו לה לאכול ותעמוד שלשה ימים שלא אכלה ויאמרו בודאי תמות כיון שאינה אוכלת ולא נוכל להשליכה מן המערה אחרי מותה מיראת עוברים ושבים ותסריח המערה עלינו שריח הנבלה הוא קשה ומזיק הלא טוב שניתן אותה לאדונה וכן עשו שלחוה מיד והיא לפי תומה באה ונכנסה בביתא דמרא ר"ל רבי פנחס אדונה כיון שנכנסה נהקה רצה לומר השמיע קולה לנעור כמנהג החמורים ובהיות רבי פנחס אדונה בבית מדרשו או במקום נסתר הכיר קולה ויצו אל עבדיו פתחו לאותה עניה ותנו לה לאכול שיש שלשה ימים שלא טעמה כלום שהוא היה מכיר טוב הרגלה ונתאמת אצלו שבודאי לא אכלה חוץ מביתו וכ"ש מאכל ליסטים אם היה ידוע לרבי פנחס שהם גנבוה כי אולי לא ידע זה מיד אמנם היה מאומת אצלו שלא אכלה חוץ לביתו. נתנו לפניה שעורים ולא טעמה כלל באו ואמרו לו לרבי פנחס והוא שאל מהם אם היו מתוקנים השעורים ר"ל שנטלו מהם תרומה ומעשר כראוי או לא וכאן מקום לטעות גם בלשון ב"ר לפי ששאל מהם ב' שאלות בלתי מסכימות זו עם זו. לכן אפרש לאמונה כוונת הענין וא"כ הלשון האמת שהם נזהרו מלתת לפניה טבל ודאי אבל נתנו לפניה דמאי שלפי האמת הוא דבר מתוקן למאכל בהמה כי כן למדו מפי ר' פנחס רבם ע"כ כששאל מהם ר' פנחס אם השעורים מתוקנים הם השיבו לו אין ר"ל שאינו טבל ודאי וא"כ מתוקנים נקראים בערך אל הבהמה. חזר ושאל ארימתון דמאי כלומר אולי נתתם לה דמאי שהוא דבר מתוקן למאכל בהמה כפי מחשבתכם ולזה השיבו לו ולמה אתה שואל שאלה כזאת שיראה מתוכו שעשינו שלא כשורה אם נתננו לה דמאי והלא למדתנו רבינו הנותן זרע לבהמה וכו' פטורין מן הדמאי ר"ל פטורים מלחוש לספק דמאי שאולי לא נתקנה אותה תבואה בבית בעלה עם הארץ ורבי פנחס השיב להם האמת אתכם לענין דינא אבל אם היא רוצה להחמיר על עצמה מה נעשה לה. האמת שיש דוחק לפי' זה כפי לשון רבה שאמר אמר להם תקנתון אמרו לו אין שיראה מזה שהוא שאל מהם אם תקנו הם עצמם אותם פירות והם השיבו אין כלומר אנחנו תקנו אותם ואם כן אין מקום לשאול ארימתון דמאי לכן הגירסא אמתית היא אמר להו מתקנן אינון א"ל אין פירוש לא שאל מהם אם תקנום הם עצמם אלא אם הם מתוקנים והם השיבו אין ר"ל שמתוקנים הם שאינם טבל ולזה חזר ושאל מהם אם הם דמאי וכו'. ובספר מוטעה אשר היה לפני כתוב במקום א"ל אין א"ל לא וזה יצדק אם היתה שאלתו תקנתן שאל מהם אם בעצמם תקנו אותה תבואה והם השיבו לא כלומר אנחנו לא תקנו אותה תבואה בידינו אבל רמזו שנתנו לפניה דבר המותר שהוא דמאי וזאת שאלה שנית ששאל מהם רבי פנחס. סוף דבר כוונת ב' השאלות ותשובותיהן כמו שפירשתי:

עוד סיפר מעשה שהיה בר' ירמיה ששלח לרבי זעירא סל אחד של תאנים ולא חשש לתקנם קודם שישלחם לו וחשבו שרבי זעירא עצמו לא יאכלם עד שיתקנם ורבי זעירא אמר בלבו שבודאי לא ישלח לו רבי ירמיה פירות בלתי מתוקנים בין כך ובין כך נאכלו התאנים בטבלם למחר ישבו יחדו רבי ירמיה ורבי זעירא וישאל ממנו אם תקן התאנים ויאמר לא אז הכירו כי מחשבותם הטעום לבא תקלה על ידם ויקונן על זה רבי אבא ויאמר חבל על חכמים הראשונים אם הם היו כמלאכים אנו כאנשים ואם הם היו אנשים אנו כחמורים בערך אל מעלתם ולהגדיל היגון אמר שגם בחמורים נמצאת נקבה יחידה עולה על גביהם שלא באה תקלה על ידה לאכול שעורים בלתי מתוקנים ורבי ירמיה ורבי זעירא נכשלו באכלם תאנים בלתי מתוקנים. זה כלל כוונה ההוא עובדא. וכאשר נשגיח תהות הטעות אשר טעו בו רבי ירמיה ורבי זעירא נראה בברור כי לא הביאם לטעות ההוא חסרון ידיעה וחכמה ובינה כי בודאי היו חכמים ונבונים בקיאים בכל דיני תקוני התבואה בין בטבל ובין בדמאי רק היתה שגגה היוצאה מלפני השליט במה שכל אחד מהם סמך על האחר שהוא תקן התאנים וכן לא יעשה כי הדרך ישכון אור לכל הולך ביושר ויראת ה' להסתלק מן הספק מכל צד שאפשר שימצא אע"פ שיהיה אפשר רחוק והיה ראוי שמקבל הדורון לא יאכלנו עד יתקננו על הספק או ישלח לשאול לידע האמת וגם המשלח היה לו להודיע בעת שליחות הדורון שאינם מתוקנים ומזה נשפוט בצדק שעל כיוצא בזה היה רבי אבא דואג על חכמי דורו שלא היו שלמים בזאת המדה מעולה כחמרתיה דרבי פינחס שהיתה מסגפת את עצמה ולא היתה אוכלת שלשה ימים ויותר אם יצטרך כדי שלא לאכול דבר שיהיה בו שום ספק מעשר ואפילו בדמאי שהיה מותר אליה היתה מונעת עצמה ממנו לתוספת יתירה. וזאת הכוונה מבוארת בסוף דברי רבי אבא חמרתיה דרבי פינחס יהבין לה שערי דטיבלי לא אכלת יתהון ואנן אכלינן תאניא בטבולין. ותהי זאת נחמתנו לפי זה שאין כוונת רבי אבא לומר שננעלו ממנו שערי התבונה והמדע עד שנערך אל עצמנו תהיה חמרתיה דרבי פינחס מתוארת בתואר משכלת ושתהא עולה במעלות עלינו ואפילו על דרך גוזמא והפלגה לא מלאו לבו לשום חכם לומר כן רק לענין הזהירות והפרישות והסיגוף ממאכל סיפר בשבחה בלבד אבל רבי חגי שבא להודיענו ערך הראשונים על האחרונים לענין החכמה והמדע לא הבדיל ביניהם בהבדלים מיניים כמו רבי אבא שהבדיל בתכלית המרחק זה מזה ואמר שהם שני מינים שהראשונים עלו למעלה להיות מלאכים ונשארו האחרונים בגדרם הראשון חי מדבר משכיל במחשבה ובעיון או הבדל אחר במין והוא היותר צדק שהראשונים לא עלו במעלה עליונה להפשיט חומרם ולהיות כמלאכים אלא הם נשארו בגדרם האמתי והאחרונים ירדו למטה במין יותר גרוע להיות במדרגת ב"ח בלתי מדבר ולא כמו קצת פקחים שבאותו מין כמו קוף ושועל אלא דומה לטפשים שבהם שהם חמורים אמנם רבי חגי השוה את כולם על גדרם האמתי אלו ואלו הם נכנסים תחת מין אדם ואין הבדל ביניהם אלא בפחות ויתר לענין דעה ובינה והשכל. והמשיל הראשונים כאיש האדמה שלם ובקי ומכיר משכיל במחשבה ועיון לעשות כל הפעולות הקודמות להגעת תכלית מבוקשו ואע"פ שהן רבות אחת מהנה לא נעדרה מלעשות על השלמות. ועוד נמצא בו ענין מורה על טוב הבנתו והוא שאע"פ שקצת אותן הפעולות אינן מגיעות כוונתו כפי הנראה כמו החרישה כי האיש הפתי יאמר מה בצע בזאת המלאכה להוציא לחם מן הארץ וכ"ש הזריעה שמפסיד החטים בתוך הקרקע אחת לאחת עבשו פרודות תחת מגרפותיהם וכפי ההוראה ראשונה נמצא מזאת הפעולה הפסד הפת ולא מציאותו אבל האיש הזה החכם עיניו בראשו ידע ויבין שההפסד הזה

מביא

כי הוו מנצו רבי חנינא ורבי חייא אמר רבי חייא לרבי חנינא בהדי דידי קא מינצת דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל. מאי עבידנא אזלינא ושדינא כיתנא וגדילנא נשבי וציידנא טביי ועבידנא מגילתא וכתיבנא ה׳ חומשי וסליקנא למתא ומקרינא ה׳ ינוקי בה׳ חומשי ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתנו אהדדי ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל היינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא:

כ **משנה** שתי לשכות היו במקדש אחת לשכת חשאים ואחת לשכת הכלים לשכת חשאים יראי חטא נותנין לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסין מתוכה בחשאי. לשכת הכלים כל מי שהוא מתנדב כלי זורקו לתוכה וכו׳. (ירושלמי על משנה זו) רבי חנינא בר פפא הוה מפליג מצוה בליליא חד זמן פגע ביה רבהון דרוחייא א״ל לא כדין אלפן רבי (דברים יט) לא תסיג גבול רעך א״ל ולא כתיב כדין (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף והוה מסתפי מיניה עריק מקמוי. אאמר רבי יונה אשרי נותן אל דל אין כתיב כאן אלא (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל זה המסתכל (בצדקה) [במצוה] היאך לעשותה כיצד היה רבי יונה עושה כשהיה רואה עני בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפל לך ירושה במקום אחר טול ואת פורע מן דהוה נסיב הוה א״ל מתנה היא לך. חייא בר אדא אית הוה סבין ביומינון מאן דהוה יהיב להון מבין ריש שתא לצומא רבא הוה נסבין מן בתר כן לא הוה נסבין אמרין דשתן גבן. בנחמיה איש שחין פגע ביה ירושלמי א׳ א״ל זכי עמי חדא תרנגולת׳ א״ל הא לך טומיתא וזיל סב קופר אזל אכיל קופר ומית והוה צווח ואמר בואו וספדו להרוג נחמיה:

כא גנחום איש גם זו היה מוליך דורון לבית חמיו פגע ביה חד מוכה שחין א״ל זכי עמי ממה דאית גבך לא חש ביה כי חזר אשכחיה דמית קם לקבליה ואמר עינא דלא חמון לך יסתמון ידיא דלא פשטן למיתן לך יתקטעון רגליא דלא רהטין למיתן יתברון מטת ליה כן סליק רבי עקיבא לבקרא יתיה א״ל אוי לי שאני רואה אותך בכך א״ל אוי לי שאין אני רואה אותך בכך א״ל ומה את מקללני א״ל ומה את מבעט ביסורין:

(ענין נחום איש גם זו כתוב בתענית בגמרא שלנו יותר באורך ונתחדש כאן מה שא״ל ר״ע ומה שהשיב לו נחום):

כב דרבי הושעיא רבה הוה רביה דבריה חד סגיא נהורא והוה יליף דהוה אכיל קטוהי חד זמן כל יומא יומא חד הוה ליה אורחין ולא אזיל לגביה לרמשא סליק לגביה א״ל אל יכעום

יד יוסף א ירושלמי פאה פ׳ בתרא: ב ירושלמי שם: ג ירושלמי שם פ״ח: ד שם פ׳ בתרא:

פירוש הכותב

תגיא מציאות ספת לכן שמח לבו בזאת המלאכה ראשונה כאשר שם במלאכה האחרונה שהיא מלאכת האפיה ואחר כלותו מעשות כל אלה עשה פת נקיה. כן היו החכמים הראשונים היו מפנים את עצמם מכל עסקי העולם והיו מוציאים רוב זמנם בעיון הקדמות הצריכות לידיעת התורה ומצותיה כמו המדות שהתורה נדרשת בהם. וגם הקדמות עיונית מקובלות בשרשים אמונייס ולבסוף היה תלמודם מתקיים בידם והיו מגיעין עד תכלית המושג מידיעתו. וכדי שיסכים זה הנמשל עם מה שפירשתי במלאכות החרישה והזריעה אזכיר כאן מאמר נכבד ערב ומתיחס על ענין זה והוא [בבלי בב״מ בפרק הפועלים. כי הוו מנצו כו׳ כמבואר בפנים: שדינא כיתנא זורע אני זרעוני פשתן. שדיגא השליך: וגדילנא נשבי וקולע אני ממנו רשתות ומכמורות: וציידנא טביי ואני צד צביים: ואריכנא מגילתא ומתקן אני מעורותיהן קלפים: וסליקנא למתא למקום שאין מלמדי תינוקות: בה׳ חומשי לכל אחד ספרו: ומתנינא על פה שיתא סדרי משנה לשיתא ינוקא: אקרו אהדדי. למדו זה את זה ספרו: ואתנו אהדדי. למדו זה את זה סדרו עכ״ל רש״י ויש לדקדק בדברי רבי חייא למה הוצרך להזכיר שדינא כיתנא וגדילנא נשבי וכו׳ היה די לו בשיאמר ציידנא טביי ועבידנא מגילתא וכל שאר הפעולות עד סוף ומה לנו לידע שהיה זורע פשתן ועושה רשתות לצוד הצביים. ואחשוב שרמז בזה אל ב׳ ענינים נאותים מתייחסים אל הנמשל שאנחנו בו. האחד בא לרמוז לנו רבי חייא עוצם השתדלותו בהגעת תכליתו שאע״פ שקרה לו מקרה לבא בעיר או כפר שלא היה נמצא בו שום קלף ראוי לכתוב עליו קטנה או גדולה היה מבקש צבי ושוחטו ומעבד עורו ואם לא ימצא שם צבי היה הולך לשדה לצודו והיה צריך רשת ואם לא נמצאו שם חוטי פשתן לעשות מהם הרשת היה זורע הפשתים ועשה כל המלאכות הצריכות עד עשותו חוטין. עוד שנית רמז לנו אמונה אמתית והוא שכל איש ישראל זוכה אל השלמות המיועד לכל עושה מצוה ואע״פ שלא יהיה יכולת בידו להגיע אל תשלום המצוה רק שעושה איזה מעשה שהוא הכנה והתחלה לתשלום המצוה לפועל דרך משל שראינו איש יהודי זורע פשתן ויהי שם חברו יודע כוונתו באותה זריעה והוא יוכל לומר לעוברי דרך זה הזורע עושה מצוה ואם יפלא בעיני הרואים וישאלו ממנו פרש דצריך יש לו הטובה אמתית בהודעת כוונתו שהוא להוציא פשתים לעשות מהם חוטים לעשות רשתות לצוד צבי לכתוב מגילה על עורו. וזה מסכים עם מה שאמרתי במשל הזורע המשליך הזרעונים בתוך העפר וכוונתו לעשות מגרעין אחד רבים. וכן פרש״י שדינא משליך לרמוז שאף על פי שמשליך הזרעונים וכפי הנראה הולכות לאבוד אין זאת כוונתו רק כדי שיצאו מהזרע ההוא ענפים שיעשו מהם חוטים מה שא״א לעשות מזרעוני הפשתים עצמם. ונחזור לעניננו להשלים הסכמת הנמשל עם המשל ר״ל מה שהמשילו האחרונים למי שאין לו פה לאכול. וכפי דעתי יש ביניהם יחס אמיתי והוא זה המשילו האחרונים לאנשים בעלי מומין שאע״פ שהם נכנסין תחת מין ב״ח מדבר שמו שאמרתי ומלד זה משיגים איך כל הי״ב מלאכות הנזכרות צריכות להוציא לחם מן הארץ על כל זה הם עצלים ואינם עושות מלאכות הקודמות אבל יש להם כח המתעורר והמתאוה לאכול הצריך להחיות את נפשם ובקשת חליים שפיהם נמוס ונעלו מהם הלחיים התחתון והעליון אין להם מקום פנוי להכניס שם המאכל וגם אין להם איך לעשות ומה יעשו להשלים תאותם ולתת לגופם מאכל תמורת מה שניתך מן הסכרת אליהם שיבוא ואחיהם או קרוביהם ובדרך הלעטה יכניסו מזונם לתוך גרונם עד שיגיעו אל האצטומכא וכח המעכל יעשה מה שעליו לעשות עד שיהיה נזון גוף האיש ההוא ולא ימות בחוסר ובכפן גלמוד כן נמשלו האחרונים שאע״פ שבערך אל הראשונים אינם לא חכמים ולא נבונים אינם נעדרים בתכלית העדר מידיעת התורה ומצותיה שכלנו יודעים הצורך הגדול לכל איש ישראל לידיעתה ולידיעת הקדמותיה כי רבות הנה אבל גודל הפעלה וקוצר המשיג ועומק המושג מעכבים בנו מלהיות חכמים ונבונים כראשונים ועם היות כי נכספה וגם כלתה נפשנו כוסף אמתי ותשוקה נכבדת לערוך שלחן ללחום במלחמתה של תורה אין השגתינו מספקת להבין ולפרש עניני התורה ולחתוך ולהפריש כל פרטי הדרושים ולהיות נמשלים למי שיש לו פה לאכול ולועס המזון ומחתך אותו בשיניו ואיך אוכל יעשה לו. אלא הרי אנו משולים כמי שאין לו פה ולא שיניים ואינו נזון אלא על ידי הלעטה וזה דרך משל למה שאנחנו מלעיטים וקובעים בתוך לבנו פירושי החכמים הראשונים אף כי לא זכינו אל התענוג נפשי המגיע לראשונים בכל עת שמשיגים הפירושים ההם ומחלקים בהם חלוקים אמתיים להעמיד ולקיים כוונתם באמת ואמונה. הנה האנכתי בלד מה בפי׳ ההוא עובדא דמחמרתיה דרבי פנחס בן יאיר ועדיין לא דברתי בביאור גופא דעובדא רק בדרך שלילה כמו שרמזתי בחסד הש״י בטחתי על האמת יעמידני ודרך תבונות יודיעני ויגיעני ברחמיו לסדר לקוטות מסכת חולין כיאם נזכר זה המעשה ובעת היא אכתוב על ספר המעט אשר תשיג ידי הקלרה לדרוש ולתור איך יסכים א״ח לתעלה למשכיל בחכמה ובינה עם דרך אמונה וגם אתה ילא לי תועלת גדול במה שהארכתי בענין זה והוא דרחמנא ליצלן מלהתיאש מן הרחמים להיות מחשבים את עצמנו כנעדרים גמורים כמו שנראה לכאורה ממאמר רבי אבא כי נחשבנו כבהמה היותר גרועה והלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה והאמת תעיד לעצמה כי לא ננעלו שערי ידיעה בלוך שבחר בהם ובמשנתם יגעתי ומצאתי תאמין והבא לטהר מסייעין אותו:

ב מפליג מצוה מחלק לדקה בלילה: רבהון דרוחייא אשמדאי שר השדים: מכפי ועריק היה כפוף וברח מלפני רבי חנינא: קופר בשר שהוא שאל ממנו תרנגולים לאכול שאולי היה דרכו בכך כמו שאמרו בכתובות במה אתה רגיל לסעוד א״ל בתרנגולת פטומה. או שהיה חולה ונתן לו בשר בהמה ומת:

כב זה מסכים למה שהזהירונו חז״ל כי מלבד החיוב המוטל עלינו לתת ממונינו לעני צריך לפייסו עוד בדברים טובים דברים ניחומים וכן אמרו בדרך דרש בפ׳ ותפק לרעב נפשך שיאמר לו תלא נפשי על שאיני יכול לעשות חסד עמך כל הראוי ולכבדו כאילו היה עשיר ושר גדול לכן רבי הושעיא רבה היה מכבד בדברים לאחם סגי נהור מלמד בנו ובודאי היה מלמד לו

עץ יוסף

כ לשכת חשאים. על שם שהנותנין בתוכה נותנין בסתר. והמתפרנסים ממנה נוטלין בסתר: היה מפליג מצוה. היה מחלק לדקה בלילה ומוליכה אל העניים שלא יתביישו ביום. פעם אחת פגע בו שר הרוחות והשדים. אמר לו כן למדתני רבינו לא תסיג גבול רעך. והלילה גבול השדים שניתנה להם רשות לצאת ולהזיק כענין אגרת בת מחלת דפרק ערבי פסחים. ואין לבני אדם לצאת אז בגבולם א״ל ולא כן כתיב מתן בסתר יכפה אף. ומאחר שמצותו היא לתת מתן בסתר יהיה נשמר מכל רע ולכפות האף. ומאחר שהשדים מסערא דשמאלא שהם מלאכי האף וחימה העושה לדקה בסתר יכפה אותם ויגלחם ונתירא ממנו וברח מפניו: מסתפי. מתיירא: זהו המסתכל במצות. הצדקה היאך לעשותה שלא יתבייש העני: טול ואת פורע. ובכך לא יתבייש ליטול והיינו המשכיל היאך ליתן לו שלא יתבייש: מן יהיה נסיב. לאחר שלקח העני א״ל רבי יונה הרי הן לך במתנה: אית הוה סבין בימינו. היו זקנים בימינו מה שהיו נותנין להם מראש השנה עד יום הכפורים היו מקבלים. ומאחר זמן לא היו מקבלין. שהיו אומרים מנהג הוא אצלנו כן. ויראה שמפני שימים אלו הם ימי תשובה היו נוהגין לחלק בהם לדקה והיו מקבלין כדי לזכות את הנותנין: דשתן. פי׳ רגילות כמו דש בעיבו: זכי עמי. עשי עמי לדקה ותן לי תרנגולא חדא לאכול: א״ל הא לך טומיתא וזיל זבין קופר. וה״פ הא לך מטבע זו וקנה לך בשר: ואבל. בשר שור ומת: להרוג של נחמיה. שאלו נתן לו בשר תרנגולת שהיה רגיל בו היה חי:

כא נחום איש גם זו. בפרקא דחסידי בבלי מייתי הך עובדא. ומפרש דקרי ליה איש גם זו שכל מה שהיה נארע לו היה אומר גם זו לטובה: א״ל מיחזר. כשאחזור מדרכי אתן לך חזר ומצאו שמת ברעב. והיה אומר עליו עינים שראוך ולא נתנו לך יתעורו. ידים שלא שלחו ליתן לך יתקטעין. רגלים שלא רצו ליתן לך תשברנה. והגיעתהו כן בעיניו וידיו ורגליו: א״ל. ר״ע מה אתה מקללני. אמר ליה נחום ולמה את מבעט ביסורין דקאמרת אוי לי. ואינך רואה כי טובים הם היסורים לכפרת עון:

כב רבי הושעיא רבה. אדם גדול: היה רביה דבריה כו׳. מלמד שהיה לומד לבריה דרבי הושעיא היה סגי נהור. והיה רגיל שאכל המלמד בכל יום עם רבי הושעיא פעם אחת ביום. פעם אחד היה לרבי הושעיא אורחים ולא אכל המלמד עמיה שלא קראו אותו. לערב עלה לגביה אמר ליה לא יכעוס מורי עלי על שלא קראו לך היום לאכול עמי. כי היה לי אורחים ואמרתי שלא לבזות כבודך להושיבך בין האורחים. אמר ליה המלמד אתה פייסת מי שנראה ואינו רואה והוא סגמא. זה שרואה ואינו נראה והוא הקב״ה יקבל פיוסך ויגמלך כל טוב:

מארי עלי בגין דהוה לי אורחין ולא בעית לבזויי ביקרא דמארי יומא דין בגין דלא אכלית עם מארי יומא דין א"ל את פייסת דין דמתחמי ולא חמי דין דחמי ולא מתחמי יקבל פיוסך. א"ל הדא מנא לך א"ל מרבי אליעזר בן יעקב דר' אליעזר בן יעקב סליק חד סגי נהורא לקרתיה יתיב ליה ר' אליעזר בן יעקב לרע מיניה דיימרון אלולי דהוה בר נש רבה לית רבי אליעזר בן יעקב יתיב לרע מיניה יהבין ליה פרנסתיה ביקר א"ל מאן יתיב לרע מני א"ל ר' אליעזר בן יעקב יתיב לרע מינך צלי עליה כהדא צלותא את דגמלת חסד עם דמתחמי ולא חמי דין דחמי ולא מתחמי יעביד עמך חסד:

כג [א]א"ר חמא בר חנינא מפסולת של לוחות העשיר משה שנאמר (שמות לד) פסל לך שיהא הפסולת שלך א"ר חנין מחצב אבנים טובות ומרגליות גלה לו הקב"ה למשה מתוך אהלו ומשם העשיר משה שנאמר פסל לך שיהא הפסולת שלך. וכתיב (שם לג) והביטו אחרי משה עד בואו האהלה תרין אמורין פליגי ביה חד אמר לשבח וחד אמר לגנאי מאן דאמר לגנאי חמו שקיה וחמו כרעיה חמו פירקיה אכיל הוא מיהודאי ושתי מיהודאי ומדלי מדיהודאי. ומ"ד לשבח מחמי צדיקא מי זכי: (עוד ברבה פרשת פסל לך וזה נסחו). (קהלת ג) [ב]עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים עת להשליך אבנים (שמות לב) ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות. ועת כנוס אבנים פסל לך הפסולת שלך משם העשיר משה אמר הקב"ה דין הוא שיטול משה אותן פסולת למה ישראל שלא נתעסקו במצות נתתי להם כל טוב ארץ מצרים שנאמר (שם יב) וה' נתן את חן העם והעשירו ומשה שעסק בעצמותיו של יוסף יהא עני אתן לו את הפסולת שיעשיר:

כד רבי חמא בר חנינא ורבי הושעיא רבה הוו מטיילין באילין כנישתן דלוד א"ל רבי חמא לר' הושעיא כמה ממון שקעו אבהתין כאן א"ל כמה נפשות שקעו אבותך כאן מי לא הויין בני אינשא דילעון באורייתא. רבי אבין עבד אלין תרעי סדרא רבה נחית רבי מני לגביה אמר ליה חמי מה עבדית א"ל (הושע ח) וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות מי לא הוו בני נשא דילעון באורייתא:

שלשה עשר שופרות פרק ששי

כה משנה ראשונה. י"ג שופרות וי"ג שלחנות וי"ג השתחואות היו במקדש של בית רבן גמליאל ושל בית רבי חנינא סגן הכהנים היו משתחוים י"ד השתחואות והיכן היתה

עץ יוסף

הדא מנא לך. מנלן לך זה שהוא כל כך דבר גדול שהיום לסגי נהור שאתה נותן לי כנגדה ברכה גדולה כל כך: לרע מיניה. למטה ממנו: פרנסה דיקרי. פי' פרנסה של כבוד: אילולי דהוא בר נש רבה. אילו לא היה זה אדם גדול לא היה רבי אליעזר בן יעקב יושבו למעלה ממנו: מהו הכין. למה נעשה לי כל הכבוד הזה: וצלי עלוי. והתפלל סגי נהור זה על ראב"י האי תפלה:

כג מפסולת הלוחות. שפירוש ממה שחקק וכרת את הלוחות שהיו מרובעין. מאותן חתיכות העשיר משה. דשל סנפירינון הוו כדאיתא בויקרא רבה פ' ל"ב. והיא אבן יקרה מאד: העשיר משה. שגלה הקב"ה שיהיה לו עושר כדי שיהיו דבריו נשמעין ויכבדוהו עם עז כשלא יצטרך למתנת בשר ודם. ועוד טעם איתא בש"ר פ' מ"ו ע"ש: הה"ד פסל לך. שפירושו להנאתך: מחצב של אבנים כו'. ס"ל כי לא מפסולת הלוחות בלבד העשיר. אלא מחצב של אבנים נגלה לו כדי לפסול הלוחות משם ושארית מהמחצב נטל משה: חמו שהיה כו'. ראו השוקים ראו הכרעים שהוא שמן ובריא. שאוכל מן היהודים ושותה מן היהודים. כל רכושו מן היהודים: לשבח מיחמי צדיקא ומיזכי. לראות הצדיק לזכות. כי זכות הוא לראות בצדיקים: דין היא שיטול כו'. מה שהולך להביא טעם מפני שזכה בעצמות יוסף דאל"כ קשה שנראה שנוטל שכרו על טרחו בפסול הלוחות ואינו ראוי שיהיה נוטל שכר על זה בעוה"ז שאינו כלום לגבי מעשה קדוש כזה. ועוד שמאחר שהוא שבר הלוחות לא היה ראוי לזכות על ידי השניות בעושר כי די שימחול לו. לכן אמר כי העושר היה ראוי לו מצד אחר ולא מצד הלוחות. ואין להקשות א"כ אילו לא שבר הלוחות לא היה עשיר. ומאחר שהיה זוכה בזכות עצמות יוסף שנטל יהיה ראוי שיתעשר עכ"פ. כי ה' שידע שעתיד לשבר הלוחות ולפסול אחרות. שמר לו עשרו לעת ההוא. ואה"נ שאלו לא היו הלוחות משתברות שהיה ה' נותן לו עושר ממקום אחר (יפ"ת):

כד הון מטיילין כו'. היו מטיילין באלו הבת' כנסיות של לוד. אמר רבי חמא ב"ח לרבי הושעיא כמשבח אבותיו כמה ממון שקעו אבותי כאן בבנין בתי כנסיות אלו אמר לו כמה נפשות איבדו כאן וכי לא היו בני אדם שיעסקו בתורה שהיה ראוי להוציא הממון בזה. ועכשיו שהוציאו בבנין בית הכנסת נמצאו מאבדין אותם נפשות שהיו יכולין לעסוק בתורה ע"י ממון זה: עבד אילין תרעי כו'. עבד אלו הפתחים של בית המדרש הגדול: חמי מה דעבדית. היה משבח עצמו ראה מה שעשיתי: וישכח ישראל כו'. טוב הוא ליתן לעניי תורה שעושין מצות בכל עת משיבנו בנינים בהיכלות:

כה י"ג שופרות. תיבות צרות מלמעלה ורחבות מלמטה עקומות כעין שופר מפני הרמאים שלא יתנו ידם לתוכו להוציא כאלו נותנין לתוכו ויצאו מתוכן:

פירוש הכותב

לו תורה בע"פ והיה דרכו לאכול עמו כדי לכבדו ויום אחד שהולך ללכת בדרך הלך אליו בערב לפייסו על מה שלא אכל עמו ביום ההוא ויאמר לו בלשון כבוד לא יכעוס אדוני עלי וכו' והחכם המלמד קבל פיוסו ויברכהו ויאמר הנה פייסת לזה הנראה ואינו רואה זה שרואה ואינו נראה שהוא הקב"ה יקבל פיוסך. א"ל ממי למדת זאת הברכה א"ל מר"א בן יעקב שעלה לעירו סגי נהור אחד וכדי לכבדו ישב ר' אליעזר למטה מהסגי נהור כדי שיאמרו אם לא היה אדם גדול לא הי' יושב ר"א למטה ממנו ונתנו לו פרנסתו בכבוד וישאל הסגי נהור לעומדים שם מי הוא היושב למטה ממני אמרו לו שרבי אליעזר הוא ויתפלל עליו בזאת התפלה אתה גומלת חסד עם הנראה ולא רואה ט' ועוד הוזכרה ברכה זו בחגיגה פ"ק:

כג אם הדברים כפשטן רצה הקב"ה כדי שיהיו דבריו נשמעים שיהיה לו עושר וכבוד וע"כ יכבדוהו עם עז כשלא יצטרך למתנת בשר ודם. ואם נאמר שהכוונה בזה לומר שיהיה מסתפק ושמח בחלקו (א) נאמרו דברים הללו ע"ד המליצה כי מ"ש שגלה הקב"ה למשה מרגליות רמז שבהיותו יושב בתוך אהלו היה שמח בחלקו כאילו היה רואה בידו אבנים טובות ומרגליות ולזה לא היה לו שום חמדה לנחלת שדה וכרם ועושר ונכסים כי מה יתרון לאדם בהם כי אם ראות עיניו ובשבת זה היה בריא וחזק כי לא מחשבותיו מחשבות הנבהל להון. ופסולת הלוחות רמז כי אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד שהכוונה הראשונה הנמשכת מידיעת התורה וקיום מצותיה היא השארות נפשיי לאורך ימים ועוד בכוונה שנית הדומה לשמאל יהיו לו עושר וכבוד בהשגחתו יתברך ומלבד זה כיון החכם להזהירנו איך כל השתדלותנו בכל ימי חיינו יהיה לעשות תורתנו קבע ומלאכתנו עראי כמו שצד ימין היא העיקרית. וזאת כוונת מדרש רבה במ"ש ומשה שעסק בעצמותיו של יוסף יהא עני בתמיה רמז בזה כי משה רבינו לא נתן עיניו להשיג ממון מצרים עד שיקבל תורה ומצות אלא שם כל מחשבותיו לקיים מצות כמו שאחז"ל במדרש אחר על פסוק חכם לב יקח מצות אבל אחרי שעמד על הר סיני ומשם קבל תורה ומצות והוריד הלוחות ואע"פ שהוא שבר אותם והקב"ה הסכים עמו מיד נתרצה לו וצוה לו פסל לך שני לוחות וגו' ראוי לתת לו עושר וכבוד כדי שיוכל לקיים תורה ומצות. ומ"ש בירושלמי סמוך לענין פסל לך וכתיב והביטו אחרי משה וכו'. לכאורה יקשה כי מה ענין זה לכאן שהרי פרשת ומשה יקח את האהל כתובה מקודם פרשת פסל לך לכן אנו צריכין לזכור בכאן פירוש המפרשים שהרי רש"י כתב שדבר זה היה נוהג משה מיה"כ עד שהוקם המשכן ולא יותר וכ"כ ר"א שאין מוקדם ומאוחר בתורה ואע"פ שהרמב"ן חולק בלד מה על דבריהם ואומר שזה היה מיד כאשר שרף העגל שאז התחיל משה ליקח אהלו מהם ונטה לו מחוץ וכו' גם הוא מודה שכן היה תמיד מן היום ההוא עד שהוקם המשכן א"כ ספור ענין ומשה יקח את האהל הוא ענין שהיה אחר פסל לך ובזה יבא על נכון ענין ירושלמי שאחר מעשה זה והביטו אחרי משה: יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי האומר לגנאי היה אומר בראותו איך העשיר משה ושהיו פניו צהובות כאילו שוקיו וכרעיו וצוארו איך הוא שמן אוכל ושותה מנכסי היהודי' ומגביה את גופו עליהם והדורש לשבח אומר שהיו אומרים ראו הצדיק איך הוא מזורז ומלובן ועכשיו בו לדקתו והלא זה נקבר עם כל אחד מב' הדרכים שהלכתי בהם שאם היה הענין כפשוטו ממש שמצא מרגליות אחר פסול הלוחות עשרו בפניו יענה ובעבור זה היו מדברים עליו אם לשבח ואם לגנאי אבל לפי הדרך הב' שהיה מסתפק ושמח בחלקו כ"ש שהיה פניו צהובות בהיותו מהביל ענייני העולם ומכיר בתום לבו ונפשו כי אל יתהלל עשיר בעשרו רק בהיותו הולך בישרו ירא ה':

כד היו הולכים ומטיילים בבתי כנסיות של עיר לוד שעשו אותם אבותיו מממונם ורבי חמא היה מזכירם לשבח ורבי הושעיא השיב לו שיותר טוב היה שיוציאו כל הממון לזון ולפרנס אנשים שידבקו בתורה כ"ל שילמדו תורה ובאומרו כמה נפשות שקעו אבותיך רמז לו שאם ההוצאות שהוציאו בבנין בתי כנסיות היו מוציאין אותם עם תלמידים שילמדו תורה היו זוכין ומזכין נפשות רבות שישיגו השלמות אמתי נפשיי ויעזבוהו וישכחוהו לתשוקת הכבוד המדומה הנכסף לקוראים בשמותם עלי אדמות:

יד יוסף

א ילקוט תשא רמז שצז: ב ילקוט שם דברים רבה פ"ג. תנחומא סדר עקב סי' ע"ז:

יפה מראה

(א) ותמהני מי הזקיקו לומר שלא יהיו הדברים כפשטן ועוד שהדבר מוכרח ממ"ש בש"ר פמ"ו אמר הקב"ה דין הוא שיטול אותן פסולות משה למה אלא לישראל שלא נתעסקו במצות נתתי להם כל טוב ארץ מצרים והעשירו ומשה שנתעסק בעצמותיו של יוסף יהא עני אתן לו את הפסולת שיעשיר. גם בפ' המצניע אמרו אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר וכלן ממשה והדברים כפשטן שהרי הגבורה כפשוטה כמו שהוכיחו מותפוש בשני הלוחות. גם מ"ש שאם הדברים כפשטן טעם העושר כדי שיהיו דבריו נשמעים אף בזה טעם נכון למה בכל נביא צריך שיהא עשיר הנה לענין משה אין אנו צריכים לטעם זה רק מפני שזכה בעצמות יוסף ואבד עושר ראה ה' כי ראוי לו שיתעשר:

כה מתעסק עושה מלאכתו ולא אמר עובד לפי שזה הכהן שאירע לו זה הדבר היה בעל מום והיה בורר עצים למערכה בלשכת העצים כי אין לבעלי מומין מלאכה במקדש אלא הכנת עצים למערכה וי"ג השתחואות האלו אמרו בירושלמי שהיו משתחוים אותם כנגד י"ג פרצות שפרצו מלכי יון בעזרה וחזרו בית חשמונאי וגדרום וכשהיה אדם מגיע למקום פרצה מן הפרצות היה משתחוה ע"ד הודאה :

כנגד דיר העצים. לשכה שבה היו נותנין כל עצי המערכה והיא היתה במקצוע מזרחית צפונית של עזרת נשים : **ששם ארון נגנז** . ע"י יאשיהו: **שהיה** מתעסק במלאכתו מתליע את העצים שאין לבעלי מומין מלאכה במקדש כי אם להכין עצים למערכה . דכל עץ שנמצא בו תולעת פסול למזבח : **שהיא** משונה . שלא היתה האבן שוה לשאר אבני הרצפה והבין שנתקלקל משם והוחזרה : **ביחוד** . בגילוי :

היתירה כנגד (לשכת) [דיר] העצים שכן מסורת בידם מאבותם ששם ארון גנוז [א]ומעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה רצפה אחת משונה מחברתה ובא לומר לחביריו ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו בייחוד ששם ארון גנוז :

כו ירושלמי תני בשם רבי אליעזר [ג]ארון גלה עמהם לבבל מה טעם משום שנאמר (מ"ב כ וישעיה לט) לא יותר דבר אמר ה' ואין דבר אלא שהדברות לתוכו וכה"א (ד"ה ב לו) ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנצר ויביאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה' איזהו כלי חמדת בית ה' זה הארון.תני רבי (יהודה בר אלעאי) [שמעון בן לקיש אומר] במקומו היה הארון גנוז שנאמר (מ"א ח) ויאריכו הבדים וגו' ויהיו שם עד היום הזה :

כז תני [ד]רבי יהודה בן אלעאי ב' ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיתה תורה נתונה בתוכו היה נתון באהל מועד שנאמר (במדבר יד) וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה והשני שהיו שברי לוחות נתונין בתוכו היה נכנס ויוצא עמהן (א) פעמים היה מתראה עמהם במלחמה ורבנן אמרי ארון אחד היה פעם אחת יצא בימי עלי ונשבה . מסייע להו קרא לרבנן (שמואל א ד) אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה מילייא דלא חמון מימיהון וקרא מסייע ליה לרבי יהודה ברבי אלעאי (שם יד) ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים והלא הארון בקרית יערים הוה וכו' :

כח [ה]משנגנז ארון נגנז עמו צנצנת המן וצלוחית שמן המשחה ומקלו של אהרן פרחיה ושקדיה וארגז שהשיבו פלשתים אשם לאלהי ישראל מי גנזו יאשיהו כיון שראה שכתוב בו (דברים כח) יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך עמד וגנזו שנאמר (ד"ה ב לה) ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' וגו' אמר להם אם גולה עמכם לבבל שוב אינו חוזר למקומו :

כט תני רבי יהודה בר אלעאי [ו]שמן המשחה שעשה משה במדבר מעשה נסים היו בו מתחלתו עד סופו שמתחלה לא היה בו אלא י"ב לוגין שנאמר (שמות ל) ושמן זית הין אם לסוך בו את העיקרים לא היה מספיק על אחת כמה וכמה שהאור בולע והעצים בולעין ויורה בולעה וממנו נמשח המשכן וכל כליו והכהנים והמלכים וכו' :

כו ויהיו שם עד היום הזה אין קושיא מפסוק זה לדברי האומר גלה עמהם לבבל שהוא יפרשנו כפשוטו להודיענו שכיון שהניחו הארון בתוך הדביר משכו הבדים כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת את הארון בכתף שמתחלה היו הבדים נתונים בארון בשוה שהיו עודפים אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ד' אנשים היו נושאים אותו ב' אנשים לכל צד לפניו ולאחריו אבל עתה לא היו צריכין לזה ולכך האריכו הבדים ויהיו שם כל הימים שהיה בה"מ קיים אבל לא שירמוז שעתיד הארון להגנז שם ושיהיו הבדים שם עד היום הזה :

כז כתב הרמב"ן בפרשת עקב על פסוק ועשית לך ארון עץ שדברי רבי יהודה ברבי אלעאי הם דברי יחיד ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד שלוחות ושברי לוחות היו מונחין בארון אחד ושלא היה יוצא למלחמה לעולם אלא כשנשבה על ידי הפלשתים כדברי רבנן והפסוק מסייעם שכשהוציאו פעם אחת במלחמת פלשתים אמרו אוי לנו מי יצילנו מיד וגו' וזה יורה שהיה הארון דבר חדש שלא ראו מימיהם שיוציאוהו ישראל למלחמה אלא בפעם הזאת . והראיה שהביא רבי יהודה ברבי אלעאי מפסוק הגישה ארון אלהים יש תשובות כנגדה ואין להאריך עתה זולת בביאור כוונתו בראייתו זאת האחת שהארון שבו לוחות מונחות היה בקרית יערים מן היום שהחזירוהו הפלשתים ואיך יאמר שאול עליו בהיותו במלחמה הגישה ארון ה' אלא ודאי ראוי שנאמר בזה אמר שאול על הארון שהיו בו שברי לוחות שהיה נכנס ויוצא עמהם למלחמה תמיד והפסוק הזה יש לפרשו בענין אחר לדעת רבנן :

כח ראוי להפליא על מאמר זה שעתה נגלה ליאשיהו המלך מה שכתוב בתורה יולך ה' אותך וגו' כאילו לא קרא מימיו בספר תורת ה' והלא מלך כשר היה כמו שהעיד עליו הפסוק וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' וגו'. ובמסכת שבת פ' במה בהמה י"א שהיה צדיק גמור כל ימיו ורב אמר אין לך גדול בבעלי תשובה כיאשיהו ובין לדברי זה ובין לדברי זה יקשה איך לא קרא בס"ת עד עתה . ולא אאריך במקום הזה רק להזכיר לתלמיד יקרא זה הספור בספרי המפרשים במלכים ובד"ה ושם ימצא תשובות מספיקות ובתוכם כתוב כי מ"ש כאן שראה כתוב בו יולך ה' אותך ואת מלכך אין הכוונה שנתחדש לו עתה פסוק זה אלא שמצאו שהיה נגלל הספר [על] פסוק זה ולזה רך לבבו בחשבו סימנא מילתא היא :

כו אין דבר כו'. אע"ג דרישא דקרא בבית חזקיה משתעי מיתורא דכתיב ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבותיך ולא יותר דבר למה לי הולך לומר בארון מיירי סיפיה : **ויביאהו** בבלה . ביהויכין כתיב : **זה הארון** דאין בבית המקדש דבר חמדה יותר ממנו : **הה"ד** ויאריכו הבדים . סיפיה דקרא ויהיו שם עד היום הזה ולמד בבבלי מזה שנגנז במקומו ובבבלי שם פריך וכל היכא דכתיב עד היום הזה לעולם הוא כו' ומסיק בתיובתא . לכן נראה דהירושלמי למד שנגנז במקומו מדכתיב ולא יראו החוצה משמע שלא יראו לעולם החוצה . אלא במקומו היה נגנז במקום שעמד שם ולא בא לבבל . ומאי דכתיב וכל כלי חמדת בית ה' קאי אשארי כלים של בית המקדש . וא"כ מזה קשה על ר"א דאמר שגלה לבבל . ומתרץ הגמרא וקאמר הא כבר כתיב ויראו ואת אמרת ולא יראו החוצה אלא נראין ולא נראין . בולטין ויוצאין כשני דדי אשה . וא"כ הפסוק קאי רק על בית המקדש בעודו קיים לא נראה החוצה . אבל אחר כך גלה לבבל (דרבותי זהב) . כשני דדי אשה פרש"י שהיו דוחקין ובולטין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה שבולטין מתחת חלוקה . ויוצאין בפרוכת הפרוסה כנגד הפתח שבמחילות אמה טרקסין והפתח היה באמצע אמה טרקסין במקדש ראשון :

כז התורה . לוחות שניות וספר תורה : **לא** משו כו'. ואה"ד דהארון ההוא הוא שהיה הולך לפניהם במלחמה . משמע גם התפילים היו נוטלין אותו עמהם במלחמה : **היה** נכנס ויוצא עמהם . כשנסעו במדבר נסע לפניהם כדכתיב וארון ברית ה' נוסע לפניהם : **ופעמים** הוא מתראה עמהן במלחמה . כצ"ע ויש ספרים דלא גרסינן ליה והוא הנכון והגר"א גרס ב' ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר אחד שהיתה לוחות נתונה בתוכו. ואחד שהיו שברי לוחות נתונין לתוכו . זה שהיה לוחות בתוכו היה מונח באהל מועד וזה שהיה שברי לוחות נתונים לתוכו היה נכנס ויוצא עמהם . ורבנן אמרין כו' : **קרייה** מסייע לרבנן . המקרא מסייע לרבנן שארון אחד היה והיה לעולם באוהל מועד . אלא שפעם אחת נכנס עמהן במלחמה : **מלה** דלא חמין מן יומיהון . דבר שלא ראו מימיהם . משמע שפעם אחת היה יוצא ולא ראו אותו מעולם שאם ראו ארון ה' בפעמים אחרות ממה נבהלו עכשיו : **קרייה** מסייע לר"י בן לקיש . ר"ל ומצינו ג"כ קרא דמסייע לרבי יהודה בן לקיש שהיו שנים . הגישה ארון אלהים והלא באותו הפעם היה הארון בקרית יערים כדכתיב בקרא . ולא שייך לומר הגישה אלא להביאו תחלה . אלא ודאי שנים היו . ואותו ארון שאמר שאול הגישה לי היינו ארון זה שמונח בתוכו שברי לוחות :

יד יוסף א בבלי יומא דנ"ד ב שם נ"ג תוספתא שקלים ספ"ב תוספתא סוטה פי"ג: ג ירו' סוטה פ"ט ספרי ח"א פיסקא פ"ב : ד בבלי יומא די"ב הוריות די"ב כריתות ד"ה אדר"נ פמ"א וירו' סוטה פ"ו : ה הוריות די"א כריתות ד"ה ת"כ במכילתא דמילואים סי' ט ירו' סוטה פ"ט והוריות פ"ג וילקוט תשא רמז שפ"ח :

כח נגנזה עמו צנצנת המן . דכתיב בארון אשר אועד לך שמה וכתיב בצנצנת המן ותן שמה מלא העומר מן . ויליף שמה שמה בג"ש : **וצלוחית** שמן המשחה דכתיב בו שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם . וכתיב גבי צנצנת למשמרת לדורותיכם . ויליף דורות דורות : **ומקלו** של אהרן . דכתיב למשמרת לאות לבני מרי . ובצנצנת כתיב למשמרת : **ופרחיו** ושקדיו . כתב הריטב"א ז"ל כי אף על פי שכתוב ויגמל שקדים . נשארו שם מקצת פרחים כמות שהיו כדי להגדיל הנס : **וארגז** ששיבו כו' . דכתיב תשימו בארגז מצידו אלמא גבי ארון הוה קאי . וממילא שמעינן דנגנז עם הארון : **כיון** שראה שכתוב כו' . פרש"י ודאג שלא יגלה לבבל . ר"ל שמא יגלה הארון כשיגלה המלך הבא אחריו . דאי יאשיהו הא הבטיחו הקב"ה שיבא בשלום אל אבותיו : **כיון** שראה שכתוב כו' . ר"ל שמצא חלקיה הספר נגלל על מקרא זה . לכן הבין כי זו בשורה רעה : **תנו** את ארון הקדש בבית . ופרש"י והא התם קאי . אלא גניזה היא : **אין** אתם מחזירים אותו למקומו כי המלך שיתן להם רשות לעלות לירושלים לא יתן להם אותו שיעכבהו מפני חשיבותו . או מפני יראתו להחזירו מפחדם פן יקרם כאנשי בית שמש עוזא שלא יהיו לאוים כבני הזמן ההוא לנגוע בו (יפ"מ) או פירש אין אתם מחזירין אותו למקומו שאין מצות בכתף ישאו נוהגת בלוים אז. ועוד שיתחלל קדושת הארון בירידתו לבבל (קה"ע) :

כט שעשה משה במדבר . לא אמר זה להראות שאיזה שמן הוא מדבר. שהרי לא היה ולא נעשה אלא זה . אלא הכוונה לתת טעם לנס שהיה נעשה בשמן המשחה תמיד . הוא מפני שעשאו משה קדוש ה' נמשך עליו השפע האלהי . ועוד שעשאו במדבר אשר היתה השכינה יותר גלויה בו מכל המקומות האחרים (קרבן אהרן) : **שנאמר** שמן זית הין והין י"ב לוגין : **אם** לסוך בו את העקרים כו' פי' שלא היו מספיק בו אפי' רק לסוך בו את העקרים היינו הבשמים. ומכ"ש לשלוק ברותחין דמבלע ממנו האור והעצים ויורה בולעת ממנו . ואפ"ה נמשח ממנו משכן וכל כליו כו' ואיך אפשר א"ו הכל ע"פ נס היה: **וממנו** נמשחו אהרן כ"ג ובניו כל ז' ימי המלואים כדיליף בפרק קמא דיומא מאומרו שבעת ימים ימלא את ידכם. ואתקש משיחה לרבוי כתיב למשחה בהם ולמלא בם ידם : **והמלכים**. אע"פ שלא נזכר בפרשה שמן המשחה משיחה רק באהרן ובניו. מכיון דאשכחן דצדוק הכהן לקח משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשחו לשלמה

יפה מראה

מזה

(א) **פעמים** היה מתראה עמהם . גי' הפ"י פעמים היה מתראה עמהם במלחמה וקשה דהיינו נכנס ויוצא דקאמר כי אנא יצאו אם לא למלחמה ושמא דמתראה סמוך לעורכי מלחמה ולא היו מניחים אותו במקום רחוק במעמד המלך ושומרי ראשו דמשמעה שם היו רחוקים מהאויבים יעו"ש :

מזה נראה שניתן ג"כ לתשיחת מלכים . ואע"פ שיש לומר שהוראת שעה היתה מ"מ קבלת חז"ל אין לנו לפקפק אחריה (יפ"ת) :

ל הה"ד ויכתבם על שני לוחות אבנים . פסוק זה כתיב אחר עשרת הדברות (דברים ה יט) וכתיב בה לחת חסר דמשמע דעל שניהם כאחד היה י' על זה ה' ועל זה ה' וכפי פשוטו של מקרא שכתב י' הדברים על ב' לוחות . קצתם על לוח זה וקצתם על לוח זה : וזה כמי שאומר כתבתי דרוש פלוני על שני קלפים שכוונתו לומר שלא הספיק קלף אחד לגמור בו כל הדרוש . ולזה לקח ב' קלפים וכתב קצת הדרוש על האחד ואחר שהשלים הקלף האחד כתב השארית על קלף השני : הה"ד ויגד לכם כו' עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים . פסוק זה כתיב קודם עשרת הדברות (שם ד' יג) וכאן כתיב לוחות מלא דכל אחד לבדו היה עשרת הדברים . וגם דהני תיבות עשרת הדברים מיותר ע"כ צריך לומר דלהכי אתא לאשמועינן דלאחר שקרא להם עשרת הדברים כתבם על שני לוחות אבנים . ועוד יש לומר מדכתיב ויגד לכם ויכתבם משמע שכשם שדברם לישראל עשרת הדברות כן כתבם לישראל בלוחות . ומכיון דכל עשרת הדברים יחד אמרן כדאיתא במכילתא ג"כ בכתיבה כמי היו כל העשרה יחד : ועשרים על לוח זה דכתיב ויכתבם כו' . דייק זה מדכתיב ויכתבם על שני לוחות תרי קראי הנ"ל דריש הכי . וס"ל דכי היכי דויכתבם דכתיב גבי ויגד משמע הדברים על לוח אחד מיתורא דעשרת הדברים . ה"נ ויכתבם דאידך קרא דיגיד עליו רעו . וכ"ש לפי מ"ש דמשמעות דקרא שהכתיבה מעין ההגדה . ומכיון דתרי קראי כתיבי מצריכינן להו לאשמועינן דהוה עשרים על כל לוח : ומ' על לוח זה מזה ומזה הם כתובים . היינו ב' באורכו . וב' פעמים על שני צידי רחבו . ועל שטח שלמעלה ושלמטה לא היו נכתבים . ולפי גירסת התוס' הלוחות ארכן ששה ורחבן שלשה ועבין שלשה א"כ השטחיים שלמעלה ושלמטה לא היו כי אם ג' על ג' ולא היו ראוים לעשרת הדברים . ולכתוב ה' מכאן וה' מכאן ואין זה דרך כבוד לחלקם למ"ד שכולם היו נכתבים באורך אבל לפי הגירסא ורחבן ששה קשה : טטרונא מרובע בלשון יון : בין כל דיבור ודיבור . היו כתובים דקדוקי התורה : כימא רבא . שמו תרשיש . והוא הים הגדול והוא מלא מים ודגים הרבה :

ל כיצד [א]היו הלוחות כתובים . ר' חנניה בן גמליאל אומר חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה שנאמר (דברים ד) ויכתבם על שני לוחות אבנים ה' על זה וה' על זה רבנן אמרי עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנאמר ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים י' על לוח זה וי' על לוח זה ור' שמעון בן יוחאי אומר כ' על לוח זה וכ' על לוח זה שנאמר ויכתבם על שני לוחות אבנים כ' על לוח זה וכ' על לוח זה ור' סימאי אומר מ' על לוח זה ומ' על לוח זה שנאמר מזה ומזה הם כתובים טטרוגה. חנניה בן אחי רבי יהושע (ג) אמר בין דבור לדבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה . ממולאים בתרשיש כימא רבא . אמר ריש לקיש כי מטי ר"י להאי קרא אמר יפה למדני חנניה בן אחי ר' יהושע מה [ב]הים הזה בין גל גדול לגל גדול גל קטן כן בין דבור לדבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה :

יד יוסף א שה"ש רבה פ"ה סי' יב ועי' ב"ר פ' מז תנחומא עקב סי' ט': ב במדבר רבה פ' י"ג , חזית פסוק ידיו גלילי זהב :

ל מה שנתפרסם אצלנו מענין זה בספרי המדרשים אשר בידינו שהיו כתובים ה' דברות של כל לוח כדברי חנניה וסברת רבנן היא ג"כ אפשרית ומתיישבת על הלב שהיו בכל לוח כל י' דברות אמנם סברות הב' תנאים אחרונים ירא' לכאורה כי הן הנה סברות זרות ובלי טעם ובפרט סברת רב סימאי היא קשה ההבנה והציור איך יהיו נכתבים בכל לוח מ' דברות ולאייתו שהביא מפסוק מזה ומזה הם כתובים היתה לודקת אם יאמר כ' של כל לוח כפשוטו של מקרא שהיו מב' עבריהם י' דברות בכל עבר אבל מ' הוא דבר זר וקשה הציור כפי הפיון הראשון וגם צריך לבקש טעם נכון למה הוצרכו עשרת הדברות לכתבם ח' פעמים . וכבר השבנו לתקן זה במ"ש בפרק השותפין הלוחות ארכן ו' טפחים ורחבן ו' ועביין ג' וא"כ נאמר שהיו כתובין כ' בב' השטחים פנים ואחור והכ' אחרים בשטחי העובי . וזה הפירוש הוא נמנע אצלי שמלבד קושיא גלויה כנגד זה שיאמר האומר א"כ פשו להו שהרי יש בכל לוח ו' שטחים. עוד נתברר בטול זה מדקדוק לאית ר' סימאי כאשר אברר לקמן : ומה שחשבתי בדרך הפשט שכונת ר' סימאי לומר שכיון שהלוח היה מרובע ארכו כרחבו וכל גשם מרובע יש לו ב' שטחים שוים זה לזה ויש בשניהם ד' קרנות שוות שעל כל קרן מאלו הד' קרנות היו כתובים י' דברות (ג) השטח העליון נחלק לב' קרנות שוות וכן השטח התחתון שכנגדו ובכל קרן היו כתובים י' הרי כלם מ' אבל בשטחי העובי לא היה בו שום כתב . וזה פירוש מעורגה בלשון יון מרובע כן פירש בערוך וגם רשב"ם פרק גט פשוט ולאיתי

לוחות כתובים משני עבריהם מזה

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים . לא יהיה לך אלהים אחרים על פני . לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ . לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלהיך אל קנא פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי . ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשומרי מצותי . לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא . זכור את יום השבת לקדשו . ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך . כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו . כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך . לא תרצח . לא תנאף . לא תגנב . לא תענה ברעך עד שקר . לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך . ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך :

[illegible]

[וכן היו כתובים מעבר לדף כמלא מ' דברות בכל לוח] [illegible]

יפה מראה

(ג) אין ענין זה לדלעיל ונראה שיש כאן דילוג סופר והיינו דמייתי סייעתא לדרבי חנניה ב"ג ורבנן מידיו גלילי זה דב' דעותיהם דייקי להו מהאי קרא דדרשי ליה בלוחות כדאיתא בחזית ואיידי דמייתי קרא דריש הכא חנניה בן אחי ר"י סיפיה נמי בלוחות : עוד שם האריך וכתב לבסוף רשב"ל כד הוה מטי להאי קרא פי' גלילי זהב ודרש מלשון גל מה הים הזה גל גדול וכו' על פי מילתא דחנניה דאמר בעלמא . ומ"מ מה דדרשי גלילי זהב בלוחות משום דמשמע דה"פ הלוחות שהן מעשי ידיו של הקב"ה ונכתבין כגלי הים ואיקרו זהב ע"ש הנחמדים מזהב :

(ג) בענין ציור הלוחות כתב הי"ת שאין כ"ל ציור הכותב מכמה טעמים וגם לרמזים שלו והוא לייר בענין אחר שהיו מ' על כל לוח וז"ל בקולר שהיו כתובים בראש הלוח עשרת הדברות ואצלו באותו צד עוד י' דברות ונגד מטה דהיינו משטה תחתונה ולמעלה כפירוש הכותב היו ג"כ ב' פעמים י' דברות זה בצד זה . א"כ שפירוש מזה ומזה מב' צדדי הלוח מצד ימין ומצד שמאל ומכיון דהא קי"ל כדלעיל דהוו כ' שמעינן השתא דאיכא כ' מצד ימין וכ' מצד שמאל וזה צורתה (אנכי וכו' אנכי וכו') (אנכי וכו' אנכי וכו') והכונה מי שאמר כ' הוא כנגד רמז הנגלה והנעלם והאומר מ' בכל לוח רמז עוד לתנין וזיונים וכו'. ומה שצריך ב' לוחות כבר אז"ל טעמים הרבה כנגד שמים וארץ . וחתן וכלה • או להראות שהם מעשי ידיו שאי אפשר לב"ו לעשות שיהיו שניהם במדה מלומלמת. וע"ש באריכות :

הנני בא לכתוב טעמים והכרחיים עצמיים שהם הרהיבוני לפרש כן ולא״ר זאת התורה מן המקרא ומן הסברא · אם ג׳ תנאים ראשונים היו סוברים שהדברות היו כתובים בכתיבה ממש בכל אחד מב׳ עברי הלוח היה להם להביא ראיה מפסוק לוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים אבל כיון שלא הזכיר פסוק זה רק רבי סימאי זה יורה בהכרח כי הוא לבדו אומר שבכל אחד מב׳ עברי הלוחות היה כתב ממש ולזה היו מ׳ בכל לוח. והג׳ תנאים הקודמים אליו מפרשי׳ פסוק כתובים משני עבריהם וגו׳ שרומז אל חקיקת כל האותיות בעומק כמו שאמר חרות על הלוחות ומזה אז״ל מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדות . ולאוי לפרש ראשונה טעם לסברת רבי סימאי שהיא קשה הציור יותר וזה מה שחשבתי בה ר׳ סימאי דקדק לשון מזה ומזה הם כתובים שפירושו כתיבה ממש ולא חקיקה הנראית מב׳ עבריהם לפי שאף על פי שכל האותיות נראות מב׳ עברי הלוח עכ״ז אינם כתובות שהרי הן נהפכות מן הצד האחר ואינם דרך כתיבה והכתוב אמר פעמים לשון כתובים זה יורה בהכרח שהיתה כתיבה ממש בכל אחד מב׳ עברי הלוח ולקיים מ״ש חרות על הלוחות היו כל הכ׳ כתבים בחקיקה ובכל אחד מהם ילדק מה שאז״ל מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו . ויש לדקדק בדברי רבי סימאי מדוע לא הזכיר בראייתו רישיה דקרא שהוא לוחות כתובים משני עבריהם אלא הזכיר סופיה דקרא שנאמר מזה ומזה הם כתובים . ובמה שכתבתי רמזתי תשובה נכונה רבי סימאי כוון להביא ראיה מכרחת לקיים דבריו לכן לא הזכיר ראיה מרישיה דקרא לפי שיש מקום לדחות ולומר שפירושו על החקיקה הנראית מב׳ עבריהם אבל בסיפיה דקרא אין שום מקום לדחייה זאת כי למה חזר לומר מזה ומזה הם כתובים כיון שכבר אמר כתובים משני עבריהם ימחייב מזה שענין מחודש הוא מזה ומזה הם כתובים להודיענו שהיו כתובים ממש משני קצות כמוזים בלשון מזה ומזה וכיון שנתאמת שפירוש כתובים האחרון הוא כתיבה ממש למדנו מכאן שזה הפירוש עצמו נפרש במלת כתובים ראשון והרי נרמזו בכאן ד׳ כתיבות ומזה למד רבי סימאי שהיו מ׳ על כל לוח ופירש כתובים משני עבריהם שבכל אחד מב׳ שעחי הלוח היו כתובים י׳ דברות על כל אחד מב׳ שטחים . וחזר ואמר מזה ומזה הם כתובים לרמוז על ב׳ קצות אחרים זולת הב׳ שטחים הנזכרים . ואין מקום לומר שבא להוסיף על השטחים שאם כן היה לו לומר בלשון קצר ולומר לוחות כתובים מד׳ עבריהם ולא יצטרך עוד לומר מזה ומזה הם כתובים . ימחייב מזה שהם ענינים חלוקים וברישיה דקרא הודיענו שהיו כתובים ממש בכל אחד מב׳ שטחי הלוח . ובסופיה דקרא הודיענו שהיו כתובים ב׳ פעמים מזה ומזה ר״ל מב׳ קצות שיש בכל אחד מהב׳ שטחים הנזכרים שהקצה האחד הוא במקום כתיבת שטה עליונה והקצה הב׳ הוא במקום שטה התחתונה . מכאן למדתי הציור שציירתי שהיה מתחיל בשטה עליונה אנכי ה׳ וגו׳ כל הדברות עד וכל אשר לרעך הכתוב באמצע הדף ואחר כך הפך הדף מלמעלה למטה והתחיל לכתוב בקצה התחתון שהוא עתה עליון אנכי וגו׳ עד אשר לרעך באמצע הלוח באופן שסופי הדברות נושקים זה עם זה באמצע הלוח ובזה נתקיים מזה ומזה הם כתובים . וכיון שפירשתי טעם לדברי רבי סימאי מן המקרא ראוי לתת טעם לדבריו מן הסברא זו היא דרך ישרה כפי השכל שיהיו כל הדברות כתובים בכל אחד מב׳ לוחות מכל צד ומכל עבר שיקח משה רבינו בידו הלוח ובהבטה ראשונה יוכל לקרות כל י׳ דברות מאנכי עד אשר לרעך וגם אם ירצה אח״כ להפך הלוח מלמטה למעלה יוכל לקרות כן כל הדברות . וכוונתי באמרי מטה ומעלה בכאן הוא בשטח אחד שיש בו צד עליון ותחתון שהזכירם הכתוב בלשון מזה ומזה וכן אם יהפוך הלוח אל השטח שכנגדו יהיו כתובים הדברות ב׳ פעמים האחד בצד עליון והב׳ בצד תחתון באופן שבכל עת שיקח הלוח בידו לאורך השטח יראה מיד אנכי ה׳ ויוכל לגמור כל הדברות בלי שום הפוך בלוח וזה תועלת גדול כפי השכל קשור עם הכתוב כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים . עתה אפרש טעם הג׳ תנאים ראשונים על הסדר ועלי לתקן איך כל אחד מהם הביא ראיה לדבריו מן המקרא וכולם הוכיחו ממקרא אחד שהוא ויכתבם על שני לוחות וגו׳ והוא דבר תימה איך נוכל להוכיח ג׳ סברות חלוקות מפסוק אחד מבלי שום דיוק והבחנה ביניהם . חנניה סובר דברים כפשטן והביא ראיה מפשוטו של מקרא ויכתבם על שני לוחות שהכונה בזה שכתב עשרה דברות על שני לוחות קצתם על לוח זה וקצתם על לוח זה והרי זה כמו שאומר כתבתי דרוש פלוני על ב׳ קלפים שכונתו לומר שלא הספיק קלף א׳ לגמור בו כל הדרוש ולזה בקש ב׳ קלפים וכתב קצת הדרוש על הקלף האחד ואחר שהשלימו לקלף האחד הולרך להשלים הענין על קלף שני . וכן י׳ דברות היו כתובים ה׳ על לוח זה וה׳ על לוח זה והוא נמנע שנאמר לדעת חנניה שהיו י׳ דברות כתובים מב׳ עברי הלוח ר״ל חלק מהם בעבר אחד והחלק האחר בעבר האחר שכיון שלא נכתבו בכל לוח אלא ה׳ דברות אי אפשר לחלק כתיבתם לחלקים שוים בפנים ואחור אבל לדעת רבנן שאומרים י׳ על כל לוח אפשר לומר שהיו כתובים משני עבריהם ה׳ דברות בכל אחד משני עברי הלוח והיה ראוי שאם זאת היתה סברת רבנן שיודיעו לנו הם עצמם וכיון שלא הזכירו זה אלא אמרו סתם עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה יורה שלא באו לחלוק על חנניה אלא לענין שיהיה כל לוח שלם כשיהיו כתובים בו כל עשרת הדברות כדי שלא לזלזל בה׳ דברות אחרונים אם היו כתובים בלוח אחר בפני עצמו ויש מקום לטעות בזה כיון שכולם הם בין אדם לחברו וגם מפני שלא נזכר בכולם שמו של הקב״ה וכדי לבטל זאת הסברא מטובשת ראה שהם יתברך שיהיו כל עשרה דברות על לוח אחד מחוברים יחד להשוות כולם זה לזה . זהו הטעם כפי הסברא שהביא לרבנן לומר כן והביאו ראיה מן המקרא מתחלת הפסוק שממנו הוכיח חנניה במ״ש ויגד לכם את בריתו אשר לוה אתכם לעשות עשרת הדברים שהרי כבר קרא להם שם עשרת הדברים ואחר קריאת שם זה ויכתבם על שני לוחות . עם היות שאפשר לפרש בדברי ר׳ שמעון שהיו כתובים כ׳ מב׳ עבריהם י׳ מעבר זה וי׳ מעבר זה אין דעתי סובלת לומר כן מהטעם שאמרתי בפי׳ דברי רבנן כי למה אהיה בודה מלבי שום פירוש בדברי חכם או תנא שהוא עצמו

לא הזכירו אפילו ברמז וגם לא הזכיר פסוק כתובים מב׳ עבריהם כמו שהקדמתי כבר . ואם כן כוונת ר״ש שעל שטח אחד מכל לוח היו כתובים י׳ דברות ב״פ כמו שאלייר אותם לקמן . ומן המחויב אלני לפרש ראשונה טעם דבריו שהוא לא הביא ראיה אחרת אלא שנאמר ויכתבם על ב׳ לוחות אבנים כ׳ על לוח זה וכ׳ על לוח זה ומאין למד לומר כן . ומה שחשבתי בזה שגם ר״ש מודה כמה שדקדקו רבנן ברישא דקרא שראשונה קרא להם שם י׳ הדברים קודם כתיבתם לאפוקי מדברי חנניה . ועוד הוסיף ר״ש לדקדק מלישנא יתירה שאמר שני לוחות אבנים והרי בפ׳ משפטים אמר ואתנה לך את לוחות האבן ולא הולרך להזכיר שני כי מלשון לוחות שמענו כן שמיעוט לוחות ב׳ והוסיף בכאן לומר שני לוחות אבנים ללמדנו שהיו ב׳ שהם ד׳ שהיו כתובים כ׳ דברות על כל א׳ מב׳ לוחות . והיה דומה כתב כל לוח א׳ כאילו היו ב׳ לוחות כמו שאלייר וזה מפיק מדרשא דקרא כ״כך שאר דרשות רבות מיתורא . וראוי ומחויב לדרוש ולתור טעם שבלי המחייב לרבי שמעון לומר כן . וגם להשיב לשאלה כוללת לשאר התנאים עמו זולתי חנניה . והוא שדרך הפשט כדברי חנניה שהולרכו לכתוב על שניהם י׳ דברות שלוח א׳ לא היה מספיק לכלן ולזה חלקן ה׳ על זה וה׳ על זה . אבל לדעת רבנן שהיו י׳ דברות על לוח א׳ למה הולרכו להיות ב׳ לוחות וכ״ש לדעת ר׳ שמעון ולדעת ר׳ סימאי למה הולרכו לכתב על הלוחות י׳ דברות יותר מפעם אחד . ואני בער ולא אדע לתלות פירוש מאמר זה בחכמת עשר ספירות ואע״פ שראיתי כתוב בספרי קבלה ידעתי שלא השגתי רק קול דברים לכן אמרתי אלך לי אל הר המור ספרי משנה ותלמוד אולי אוכל להרית בשמים ראש להשיב נפשי ומלאתי במסכת סנהדרין אמת דבר ה׳ שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא מכמה מקראות דבי רבי ישמעאל תנא וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה נילוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ע״כ . ואולי שזאת היתה כוונת רבי שמעון בן יוחאי שכיון שבדבור אחד נכללו ב׳ כוונות האחת גלויה והב׳ נעלמת והיה ראוי ליכתב הדבור ללמד כל א׳ מב׳ כונות אם כן טוב שיהיו כל עשרת הדברות כתובים ב׳ **פעמים בכל** לוח בסגנון אחד ובמלב אחד וכאשר החכם היודע הנעלם יביט בלוח עיניו לנכח יביטו עינו אחד בנגלה ועינו אחד בנעלם כאילו כל אחד מהב׳ פירושים כתוב בפני עצמו . משל למה״ד מלינו בספרי הסופרים ונקדנים מובהקים שרוב הדברות נקדים בב׳ נקודות ובב׳ טעמים כגון לא יהיה לך אלהים אחרים על פני . נו״ן פני ננקדה בקמן ובפתח . ויש בפסוק ב׳ טעמים גבוהים ושפלים . וכן לא תרלח לא תנאף הנקודות והטעמים כפולים ועוד חדוש אחר שכל תי״ו מהן יש בה דגש ורפה וזה כפי הנראה הנה סותר זה לזה. והטעם האמתי לכל זה מפורסם שיש ב׳ קריאות בי׳ דברות הא׳ כשקורא היחיד בינו לבין עצמו אינו מדקדק לקרות כל דבור ודבור בפני עצמו אלא מחלק הפסוקים כסדר (ניגון) קריאתו ודבור לא יהיה לך שהוא ארוך עושה ממנו פסוקים רבים וכן זכור את יום השבת וד׳ דברות אחרונים שהם קטנים עושה מכלם פסוק אחד אבל הקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור ודבור בפני עצמו בין שיהיה הדבור גדול ר״ל גדול בכתב ובין שיהיה קטן יתחייב מזה שנוי בטעמים ובנקודות ובדגש ורפה להבדיל בין ב׳ הקריאות כפי סדר הנקודה . וראיה לזה שבדבור אנכי אין בו ב׳ נקודות וב׳ טעמים כי הוא דבור אחד קצר ונאה לקרותו בפסוק אחד . ואולי יגיע תועלת לשום תלמיד מענין המשל הזה מלבד תועלת הנמשל והוא שיזכר מלקרות ב׳ הנקודות בקריאה אחד כגון להדגיש יו״ד פני כאילו היא נקודה בפתח וכיולא בזה . וזה דמיון המשל לנמשל כמו שהקורא בס״ת שאין בו נקודה ולא טעם הוא יודע שיש בכתוב ההוא ב׳ פנים בנקודות ועטמים וקורא הא׳ ושותק מהאחר כן החכם היודע הפירוש הנגלה והפי׳ הנעלם ראוי לו שילטייר כאילו יש שם כתב א׳ לפי׳ האחד וכתב אחר לפי׳ האחר ולהיות ר״ש בן יוחאי חכם בסתרי תורה בא ללמדנו כפי קבלתו האמיתית שהיו כתובים י׳ דברות בכל לוח ב׳ פעמים במלב אחד שוים זה לזה והכתב האחד מכוון כפי הנגלה והאחר רומז לנעלם . וגם רבנן סוברים כן שנכתבו ב׳ פעמים בב׳ לוחות לרמוז זה . ורבי שמעון חולק עליהם ואמר שלא יהיו נפרדים זה מזה אלא זה לעומת זה ורבי סימאי הוסיף כדי לרמוז לתגי וזיוני האותיות ולמ״ש חז״ל קושר כתרים לאותיות מלבד הטעם שכתבתי לדבריו. והרמב״ן ז״ל כתב בפתיחת פי׳ התורה בענין לירוף האותיות והתיבות ענין יותר עלמיי דומה לזה יעויין שם . ובכל מה שהארכתי עדיין לא יצאתי ידי חובתי עד שאקח מן הבא בידי מלא כף נחת להבנת הכלל העולה בדרוש הזה יקר הערך מה שלמדתי בספרי הדרשנים זה לי ימים רבים שהיו כתובים ה׳ על כל לוח כדברי חנניה וכן כתב רש״י בפי׳ שיר השירים על פסוק שני שדיך כשני עפרים . והיום הזה למדתי דבר חדש אגלי מפיוט אחד שסדר הרב הפייטן הקליר ז״ל כאשר הראני חכם ירא וכר לבב תושב בארץ הזאת כי בספרד לא נסינו באלה וירלה מתוכו שהלכה כרבנן . וזוכרני מה שכתבו בתוספות והאריכו בשבחי הרב הפייטן הזה ואמרו שהיה תנא וקרובן וכל מה שסדר בפיוטיו היה ע״פ הירושלמי לכן נעשה בשרי חדודין חדודין אם אלך בדרך הפשט הנראה לכאורה שרבי שמעון בן יוחאי ורבי סימאי חולקין על רבנן ממש ואי לא דמשתפינא הייתי אומר שלא באו לחלוק עליו לענין מהות הכתיבה כי שלשתם סוברים שהיו י׳ דברות על כל לוח לא פחות ולא יותר אבל נרמז בהסתר דברי ר״ש ור׳ סימאי שבכל עת שהיה מביט משה רבינו בכל אחד מהלוחות היו עיניו מאירות כאילו היה רואה בפועל הי׳ דברות כתובים ב׳ פעמים זה לעומת זה ללמד לו הנגלה והנעלם והשגת הנעלם היתה גלויה לפניו מפי הקב״ה כאילו היתה כתובה בפי׳ כאשר יורה הכתב על הבנת הנגלה לכל איש ישראל ולרבי סימאי היו נראים ככתובים ד׳ פעמים מסכים למה שכתבתי בטעם דבריו . בין הכי ובין הכי לא אחשוך פי וקסת הסופר אשר במתני ומלאכת הדפוס אשר לפני מלטייר פשט כוונת ר׳ שמעון בן יוחאי בכתיבת כ׳ על לוח זה וכ׳ על לוח זה וזו היא הצורה :

אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים . לא יהיה לך אלהים אחרים על פני . לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל (וכל הדברות . עד ושורו וחמורו וכל אשר לרעך :

אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים . לא יהיה לך אלהים אחרים על פני . לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל (וכל הדברות . עד ושורו וחמורו וכל אשר לרעך :

לא רבי פינחס בשם ריש לקיש אמר תורה שנתן הקב"ה למשה נתנה לו באש לבנה חרותה באש שחורה היא אש מובללת באש חצובה מאש ונתונה מאש שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו:

לב [א]רבי שמואל בר נחמני אמר הלוחות היו ארכן ששה טפחים ורחבן ששה טפחים והיה משה תופס בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע וכיון שעשו ישראל אותו מעשה בקש הקב"ה לחטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו הוא שהקב"ה משבחו בסוף (דברים לד) [ב]ולכל היד החזקה. יהא שלמא על ידא דגברה על ימינא. רבי יוחנן אמר הלוחות היו מבקשין לפרוח והיה משה תופשן היינו דכתיב (שם ט) ואתפוש בשני הלוחות. תני רבי יודן [ג]הלוחות היו משוי ארבעים סאה והיה הכתב סובלן [ד]כיון שפרח הכתב כבדו על ידו של משה ונשתברו:

יד יוסף א ירושל' תענית פ"ד תנחומא סוף ס' עקב. ב ילקוט תשא רמז שצ"ג. ג עי' תנחומא בשלח סי' כא: ד תנחומא תשא סי' כ"ו ושם סי' ל אדר"נ פ"ב ש"ר פ' מ"ה תד"א ת"א פכ"א ה"ב פ"ד פדר"א פמ"ה:

עץ יוסף

לא התורה שנתן לו הקב"ה למשה. זה מדבר מתורת משה אשר למד ברקיע מספר תורת ה' והעתיק ממנה תורתנו. וכמ"ש הרמב"ן בהקדמת התורה שמשה רבינו העתיק תורה זו מתורת השם. ועל תורת ה' אמר כן שהיא כולה אש. ולפי שהיא בכל ד' עולמות אבי"ע ובכל עולם היא במעלה אחרת לפי העולם. ומשה רבינו למד מכלם. ועל כן אמר ד' מעלות של אש בה (כבוד חכמים): **אש לבנה.** הם האותיות חקוקים על גבי אש שחורה. והיינו כתב ליבונאה. אי נמי בהיפך והוא ככתב שלנו (קה"ע): **היא אש.** היינו היות עורה וכתיבתה באש כנזכר. ואמר מובללת באש הוא היות עניניה כלם דקים רוחנים וכאילו היא בלולה באש לוהט כד"מ. ואומר חצובה באש היינו שאצולה מחכמתו יתברך כי ה' אש אוכלה הוא (יפ"מ):

לב לחטפן כו'. קרוב לפשט הדברים כן הוא כי כבר כתבו גדולי המפרשי' כי עשרת הדברות נחלקות לג' חלקים. החלק הראשון הוא המצות שבין אדם למקום. וזה עד הדבור לא תשא כי כל זה קאי להאמין בה' ולבלי לפנות אחרי עבודת כוכבים. והחלק השני הוא המצות שבין אדם לחבירו וזה מן לא תרצח עד סוף הדברות שהם נוגעים רק בין אדם לרעו. ומן לא תשא עד לא תרצח נוגעים בין אשר לאדם ולמקום ובין אשר לאדם ולרעהו. וכמו לא תשא כי השבועה היא המקיימת ברית אחים במסחר ובשאר דברים. והנשבע לשוא הוא מפר ברית אחים וגם מחלל את שם ה'. וכן זכור את יום השבת בא להזכיר לאדם כי ה' ברא את השמים ואת הארץ ושמה נאמר ג"כ לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך וגו' וגרך אשר בשעריך. ובמשנה תורה נאמר ג"כ למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וגם כבד את אביך ואת אמך זה ידוע כי המיקל בכבוד אביו ואמו הוא כמיקל בכבוד הקב"ה וכדאיתא בקדושין דף ל' (ובע"י הוא סי' י"ג) שלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אומר הקב"ה מעלה אני עליהם כאלו כבדוני ע"ש עוד מאמרים כאלה. ולכוונה זו אומר הירושלמי כי משה היה תופס בטפחיים וזה המצות שבין אדם לחבירו והקב"ה בטפחיים זה קאי על המצות שבין אדם למקום וטפחיים ריוח זה נאמר על המצות הנוגעות לשניהם כאחד בין למקום ובין לאדם: כיון שישראל עשו אותו מעשה. וזה העגל. וחטאו בדברות הנוגעות בין אדם למקום בקש הקב"ה לחטפן מידו של משה אך גבר ידו של משה וחטפן ממנו כיון שלא חטאו בין אדם לחבירו. [ואע"ג דהרגו לחור אך זה היו רק שנים ושלשה אנשים ולא כל העדה]. (אור חדש):

פירוש הכותב

לא ידעתי שלא ידעתי ליור ענין האש הגדולה הזאת ומה שחשבתי לעצמי שדברים כאלה אמרום חז"ל כפי הדרך הכולל אצלם דברה תורה כלשון בני אדם וכאשר יסוד האש הוא היותר עליון ומופרש מאצלנו יותר מכל ג' יסודות כן דרך המקרא לכנות באש כל דבר היותר נערך כמו שאמר דניאל נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי גלגלוהי נור דליק ולרמוז לנו מעלת התורה כי רבה היא למדנוהו רז"ל שהיא כתובה באש ועל האש. ואח"כ מן ההכרח להבדיל בין גופא הכתיבה אל הכתיבה עצמה ולזה אמר שהאש שעליה נכתבה התורה היא אש שחורה והכתיבה עצמה היא לבנה בשלהבת קשורה בגחל' והיתה ספיריית מאיר' עינים:

לב מאמר זה כתוב בירושלמי להלן במסכת תענית סמוך לענין שבירת הלוחות שהיה בי"ז בתמוז ולאיתי כי טוב שיהיה סמוך לב' מאמרים של מעלה שמזכירין ענין הלוחות ויהיה כל הענין במקום אחד והמאמר הזה הוא אומר דרשני לכן אאריך בו קצת ואיני כמזהיר אלא כמזכיר לכל מתהלך בתומו שרוב דברי מאמר זה לא יפרשם כפשטן ממש. וג"כ יזהר שלא ילך אל קצה אחרון להיות נפתה אל פירושים זרים ונוכרים בנויות על הקדמות נכריות שאולי ימשך לו מזה ספק מה במהות וכמות ואיכות הלוחו' ת"ו ואני בתומי השתדלתי לבדוק עד מקום שידי מגעת מאשר ביכולתי בספרים ולנוי לומר ספרי רז"ל והחכמים תורניים הבאים בעקבותיהם ומפיהם אנו חיים ודרך אמונה בחרתי ומהם למדתי כי זה הדרך ישכון אור. מהות הלוחות הוא אבן יקרה ממש וכמותם היה מלומלם ו' טפחים על ו' ואיכותם מכתב עשרת הדברים חרות על הלוחות בכתיבה וחקיקה ממש. ויהיו לי למשיב נפש לכלכל את שיבתי קצת דברים שאני לומד בעתות הפנאי בספר החכם חבר הכוזרי ז"ל. ואם גודל השקפתו בחכמות עמים לרקחות ולטבחות לחכמת תורתנו הקדושה וכל מעייניו להליב ולהעמיד על עמדם שרבי אמונתנו. ובענין זה כתב דברים מעטי הכמות ורבי האיכות וז"ל [מ"א סי' פט] ונאמר שאין אנחנו יודעים איך נגשם הענין עד שנב דבור וקרע את אזנינו וכו' כי הוא יתברך ברא את הלוחות וכתב אותם כתב חרות כאשר ברא את השמים במאמרו בלבד ורצה יתברך ונגשם על השיעור הכתב על הבנת הנגלה וכל איש ישראל אשר חפץ ועל המתכונת אשר חפץ ונחרת בהם הכתב בעשרת הדברים כאשר נאמר כי קרע את הים ושמהו לחומת עומדות מימין העם ומשמאלם ע"כ. הנה למדתי מדברי החכם התורני הזה שלא אהיה נחשב כאיש המוני בעבור היותי מאמין תחלת מאמר רבי שמואל בר נחמני דברים כפשטן. ורצוי ומחויב אלא לתת טעם למה שאמר שארכן ו' טפחים כארכן וכן הוזכר בתלמוד שלנו וביחוד בפ' השותפין מי הכריחם לומר שהיו הלוחות ארכן כרחבן. הנה זאת חקרנוה כן היא הערה נכונה להבין כונת מאמרם שהיה משה תופס בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע. וזה מה שבררתי לעצמי בכוונת מאמר זה. כאשר רצה הקב"ה לזכות את ישראל בתת להם לוחות כתובים בהם עשרת הדברים באמצעות רבן של נביאים ראוי ומחויב שיהיה חלק הלוחות מוחזק ואדוק ביד משה רבינו מקבל הלוחות וגם ישאר חלק שוה תחת כנפי שכינתו יתברך נותן הלוחות לרמוז איך הנותן והמקבל שניהם אוחזין ואדוקים בהעמדת מציאותם וקיומם כי מידם היתה זאת המעלה ושלמות המגעת לכל ישראל. וכל אחד משניהם עושה מה שעליו לעשות הקדוש ברוך הוא נותן הלוחות מצוה ומורה לשמור דרך עץ החיים. והמקבל משה רבינו מחזיק בכל כחו לשמור ולעשות את כל דברי התורה הכתובים בלוחות וגם כן ימשך לפי זאת הכוונה שלא יהיה ביניהם מרחק רב רק במדת השיעור המוחזק ביד כל אחד מהם יתחייב מזה שהנותן ית' והמקבל יהיו מוחזקין כל אחד מהם בשליש הלוח וישאר ביניהם השליש אמצעי ריוח לא פחות ולא יותר להודיע כי תמיד כל היום לא ימיש הקדוש ברוך הוא השפעתו מעל משה רבינו מקבל הלוחות. ועוד ראוי להיות כן ולנוי לומר שישאר השליש אמצעי ריוח ומקום פנוי לתת יד פשוטה לכל הבא למלאות ידו בקיום התורה ומצותיה שהרשות נתונה אליו להחזיק באותו שליש האמצעי כפי מאמרם ז"ל במסכת יומא כתר תורה מונח לכל באי עולם הרוצה ליטול יבא ויטול זאת היתה הסבה מחייבת להיות ארכן כרחבן כדי שיהיה נחפש בין אם יתפש מצד האורך בין מצד הרוחב יהיו תמיד טפחיים שהם השליש הראשון תחת מאמר שכינתו יתברך וטפחיים בהם השליש האחרון תחת המקבל שהוא משה רבינו וטפחיים שהם השליש האמצעי מונח ריוח לכל באי עולם מה שלא יוכל להיות אם יהיה האורך גדול מהרוחב. ועל יסוד זה הנני ממשיך פירוש סוף המאמר ופירוש כל המלות. מה שכתב משה תופש בטפחיים הוא כפשוטו ממש ומ"ש והקב"ה בטפחיים דברה תורה כלשון בני אדם וחס ושלום להזכיר בו לשון תפיסת יד רק כמו שפירשתי שתחת כנפי שכינתו ובמאמרו ית' היו תלוים טפחיים לאמונים. בשמות רבה הביאו מאמר זה בשני מקומות ובכל אחד מהם יש רומז מה בלשון כדי להרחיק לשון תפיסת יד ממנו יתברך בפרשת ומשה עלה אל האלהים כתיב כן א"ר ברכיה הלוחות היו ארכן ששה טפחים כביכול היו ביד מי שאמר והיה העולם שני טפחיים ובידו של משה שני טפחים ושני טפחים היה מפרים בין יד ליד. הרי שהקדים לומר כביכול שידוע פירוש לשון זה לתלמידים כמו שאומר דבר זר קרוב לנמנע לאמרו וגם בפרשת כי תשא על פסוק ומשה לא ידע כי קרן עור פניו כתוב הלוחות היה ארכן ששה טפחים ורחבן ששה והיה משה אוחז בטפחיים והשכינה בטפחיים וטפחיים באמצע ע"כ. הרי שחלק ודקדק בלשון ולא אמר והקדוש ברוך היה תופס אלא השכינה לכונה שאמרתי ובכאן בירושלמי סמך על המבין ולא דקדק בלשון ודיבר כלשון בני אדם. עוד יצא לנו תועלת מדקדוק לשון מאמר רבה באמרו וב' טפחים הוא מפרים בין יד ליד שהרי מדקדוק לשון זה יתאמת הטעם הראשון שאמרתי למה שהיו ארכן כרחבן כדי שבכל מרחק שיתפש הלוח בין באורך בין ברוחב יהיה בין שניהם מרחק שוה לשיעור הנתפש ביד כל אחד מהם לא פחות ולא יותר וזאת כונת אמרו וב' טפחיים היה מפרים בין יד ליד לרמוז שלאורך הספרם שבין יד ליד היו ב' טפחיים בלמצום. ועוד הוסיף לקח בענין זה בסוף הפירוש. ועתה ראיתי להמשיך פירוש כל המאמר בקש הקב"ה לחטפן מידו של משה וגברה ידו וכו'. הנני בא להזכיר בכאן ענין כולל צריך להבנת כל המאמרים שנזכר בהם כיוצא בזה. אין להעלות על לב ח"ו שים שום שנוי במחשבותיו ית' כנראה מפשט מאמר זה שבראשונה בקש הקב"ה לחטפן וגברה ידו של משה וחזר הוא יתברך להסכים עמו. אלא הכונה כוללת בעניינים כאלה לרמוז שכל מעשות החיוב והזכות גלויות וסדורות לפניו יתברך והוא גוזר וגומר הדין בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים כיון שעשו ישראל העגל ועברו על מה שכתוב בלוחות שבע יושרו ולדקתו יתברך מחייב שלא יראו הם הלוחות ולהסיר אותם מיד משה. ושמנה אחרת מקיימת ההפך שראוי לחלוק כבוד למשה שמביא הלוחות בידו אחרי שנתעכב בהר מ' יום להביאם מדוע יעשה לו עלבון גדול כזה לסלקם מידו אם ישראל חטאו הוא עלה שמים ויורד כמלאך ה' ויעש כל מה שעליו לעשות באמת ובאמונה. וזה פי' גברה ידו שגברה מדת טובו וכיון שמדת הדין מחייב בעון ישראל שלא יהיו עוד בידו הרי הוא כאילו חטפן ולקחן בחזקה. והקדוש ברוך הוא רב חסד מטה כלפי חסד הסכים על ידו ונשארו בידו עד שהלך וירא את העגל וישבר אותם תחת ההר בעון ישראל והוא שבא את עלמו על אשר שברם כמו שאמר ואשברם לעיניכם ועכ"ז יצא לו תועלת גדול במה שלא חטפן מידו הקב"ה כדי שיעיין בהם לפסול שני לוחות אבנים כראשונים על כן שברי לוחות מונחין בארון עם הלוחות עלמם. גם דברי רבי יוחנן ורבי יודן אין ראוי להעמידן על פשטן ממש ואני בתומי דברתי עם לבי כוונה כוללת היא זאת אין ספק שהלוחות מצד עלמן כבדו כפי טבע האבן אמנם מצד רוחניות תורה ומצות הכתובות בהן הלא המה ענין שכלי אלהי עולה למעלה ואין בהם שום כובד וקודם שחטאו ישראל היה בהן כח הגדול הזה אבל אחרי חטאם כובד אבן נשאר במקומו ויעל החלק האלהי למעלה למעלה וזה משל לאותיות פורחות באויר. וזאת הסבה בעצמה שלא היה משה יכול לסובלן וקרוב הדבר לומר שנשתברו מעצמן מצד כובדן בקשתי ומצאתי ביאור על ספר כוזרי והביא זה המאמר ופירש בו שני פירושים ולא ישרו בעיני. גם ראיתי בתוך הפירושים שמ"ש שהיו ארכן כרחבן שהוא להמשיך המשל וזה מגונה ונגד הנראה בפירוש בתלמוד ולהכלל מזה כתבתי מה שכתבתי לתת טעם לדבר בדרך פשט. ועוד חשבתי בדרך דרש ב' טפחים רמז לתורה שבכתב ושבעל פה שהן שתים ונתנן הש"י מידו ליד משה לפיכך היו טפחיים ביד כל אחד מהם ועוד טפחים אמצעיים לכל הרוצה לזכות בשתיהם ומנין ו' טפחים באורך רמז לששה סדרי משנה וכאשר ימהלק מרובע כזה שיש בו ו' על ו' לב' רצועות כמו שנזכר במאמר תהיה כל רצועה מהן ג' על ו' רמז שיש בכל רצועת תורה שבכתב והורה שבעל פה שהן שתים ופירוש כל א' מהן כמוב בשיתא סדרי משנה וברוך יודע בפידוק

לג (יחזקאל מז) **ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם**
פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה. תני [א]רבי יהודה לפי שבעולם הזה תבואה עושה לששה חדשים ואילן לשנים עשר חדשים אבל לעתיד לבא תבואה עושה לחדש אחד ואילן עושה לב' חדשים מאי טעמא לחדשיו יבכר. אמר רבי יוסי לפי שבעולם הזה תבואה עושה וכו' אבל לעתיד לבא אילן עושה לחדש אחד ותבואה עושה לחמשה עשר יום שכן מצינו בימי יואל שעשתה תבואה לחמשה עשר יום ונקרב עומר ממנו שנאמר (יואל ב) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה גו' מאי מקיים ר' יוסי לחדשיו יבכר. אמר לך כל חדש וחדש יהיה מבכר. (יחזקאל מז) [ב]ועלהו לתרופה ר' יוחנן אמר תרפיה מציץ עליה ותרף מזונה. רב ושמואל חד אמר להתיר פה של מעלה וחד אמר להתיר פה של מטה. רבי יהושע בן לוי ורבי חנינא. חד אמר להתיר פה של עקרות וחד אמר להתיר פה של אלמים:

לד **אתה** מוצא כשעלה נבוכדנאצר להחריב את ירושלים עלה וישב לו בדפני של אנטוכיא [ג]ירדה סנהדרי גדולה לקראתו אמרו ליה הגיע זמנו של בית זה ליחרב. אמר להם לאו אלא יהויקים מרד בי תנוהו לי ואלך באו אצלו ואמרו ליה ליהויקים נבוכד נאצר בעי לך. אמר להם כך עושין דוחין נפש מפני נפש דוחין נפשי ומקיים נפשיכון הא כתיב (דברים כג) לא תסגיר עבד אל אדניו אמרו ליה לא כן עשתה זקנתך לשבע בן בכרי. כיון שלא שמע להם עמדו ונטלוהו ושלשלוהו לו [ד]עד שהרגו באכזריות גדול. כיון שהרגו נבוכדנאצר המליך את יכניה בנו תחתיו וירד לו לבבל יצאו כל בני בבל לקלסו אמרו לו מה עשית אמר להם יהויקים מרד בי והרגתיו והמלכתי יכניה בנו תחתיו אמרו לו מתלא אמר גור טב מכלב ביש לא תרבי גור ביש מכלב ביש על אחת כמה וכמה. מיד שמע להם עלה וישב בדפני של אנטוכיא ירדה סנהדרי גדולה לקראתו ואמרו לו הגיע זמנו של בית זה ליחרב. אמר להם לאו אלא אותו שהמלכתי תנוהו לי ואני הולך לי. אזלין אמרין ליכניה נבוכד נאצר בעי לך מה עשה עמד וכנס כל מפתחות בית המקדש עלה לראש הגג ואמר רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין לפניך עד עכשיו היינו בעלי בתים נאמנים לפניך מכאן ואילך הרי מפתחותיך לפניך. תרין אמוראין חד אמר כמין יד של אש ירדה ונטלתן ממנו וחד אמר משעה שזרקן עוד לא ירדו. מה היו בחוריהן של ישראל עושין היו עולין לראש גגותיהן ונופלין ומתים הה"ד (ישעיה כב) משא גיא חזיון מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות מה עשה נבוכד נאצר נטלו וחבשו בבית האסורין וכל מי שהיה נחבש בימיו לא היה יוצא משם לעולם על שום (שם יד) אסיריו לא פתח ביתה גלה יויכין וגלתה סנהדרי גדולה עמו הה"ד (ירמיה כב) העצב נבזה נפוץ וגו':

עץ יוסף א ירו' תענית פ"ק : ב בבלי פ' שתי הלחם ובפ' חלק וריש דברים רבה חזית פסוק גן נעול ילקוט ס' דברים וילקוט יחזקאל : ג ויק"ר פי"ט : ד סנהדרין עב ע"ב : ה בב"ר הגי' ופיילי ועמ"ש בעץ : ו עי' בזהר סדר מקץ דכ"ג ובאדר"נ פ"ד :

פירוש הכותב

...מידות יתברך הרואה את הנולד שעתידים רבינו הקדוש ורבינא ורב אשי לכתוב מיסה סדרי משנה ותלמוד ורמז לזה לוה שיהיה כמות הלוחות ו' על ו' דומה למה שכתוב במד"ר שכל דברי חז"ל היו כתובים ברמז בלוחות וטוב לי לדרוש דרשה זו מלהאמין שמה שכתבו רז"ל שהיו ששה על ששה הוא ליופי הענין ודבור כזה הוא כי תמת יופי :

לג פסוק זה הוא ביחזקאל בנבואת בנין בית המקדש העתיד שמיך למה שכתב ויאמר אלי הראית בן אדם ויוליכני וישיבני על שפת הנחל. רמז שכמו שאותו נחל היה הולך וגדל שבתחלתו היה מי אפסים פירוש קרסולים ואחר כך מי מתנים וגו' כן בימים ההם תהיה טובת עמו ישראל הולכת וגדלה ועוד יעלה על שפת הנחל ההוא עץ מאכל מבורך רבי יהודה ורבי יוסי שניהם מודים בהגדלת השפע וברכה שיהיו בימים ההם אבל חולקים בפאות ויאמר כפי יסוד לשון המקרא שאמר לחדשיו יבכר ר' יהודה סובר שכיון שאמר לחדשיו לשון רבים מיעוט רבים שנים ובא להודיענו שהאילן יתן פריו בכל ב' חדשים שהוא חלק ששי מהזמן הנהוג עתה שהוא י"ב חדשים. וכפי הערך ראוי שתבא תבואת הזרעים לחדש א' שהיא ג"כ חלק ששי מהזמן הנהוג עתה לתבואה בארץ ישראל שנזרעת במרחשון ונקצרת תוך ו' חדשים. ולרבי יוסי מגדיל הגם לומר שהאילן תמיד יתן פריו ר"ל לכל חדש וחדש ומה שהזכיר לחדשיו בלשון רבים לרמוז שבכל א' מחדשי השנה יבכר ר"ל יתן בכורים ומפני שבימים האלה הוא נגד הטבע לתת פריו בחורף לבטל זה אמר לחדשיו בלשון רבים להודיע שגם בחדשי החורף יתן פריו בכל חדש. וכיון שהעץ הארץ יתן פריו בחלק א' מי"ב שהיה רגיל כן התבואה תהיה נעשית בט"ו יום שהוא א' מי"ב ממנהגה בזמן הזה. ובפי' לשון לתרופה נחלקו גם כן קצת וכלם מודים שהוא כמו נוטריקון התר פה ונחלקו בפירוש פה חד אמר פה של מעלה מי שיהיה לו חולי תעוב מאכל או שאינו יכול לאכול לסבות אחרות וחד אמר פה של מטה פירוש לעשות צרכיו בדרך בריאות וריב"ל ורבי חנינא חד אמר פה של עקרות כברכת הש"י אמר נתן לנו לא יהיה בך עקר ועקרה. וראוי שנאמר שאע"פ שהחכמים האלה מפרשים תרופה התר פה אין מקרא יוצא מידי פשוטו שהוא תרופה. ר"ל רפואה לכל אחד מהחוליים האמורים. (ובערוך ערך פה פירש להתיר פה של מעלה כגון שמשים אדם בפיו מעלהו פותח לבו למאכל לפה של מטה שמשלשל וע"ש) :

לד בויקרא רבה סוף פ' י"ט כתוב ענין זה ושם כתוב באורך כל הנקמות שעשה נבוכדנאצר ביהויקים בחייו ובמותו ונתקיים בו קבורת חמור יקבר וגם שם מפורש העבירות גדולות שעשה יהויקים שמיידיאו לנג אותם העונשים :

עץ יוסף

לג התבואה עושה לששה חדשים בארץ ישראל. שהרביעה במרחשון ובט"ז בניסן מקריבין העומר מתבואה חדשה: **לחדשיו** יבכר. האילן יוציא פירותיו לשני חדשים. דמיעוט רבים שנים וכיון דמי"ב חדשים נעשו שני חדשים ה"ה מה שנעשה בתבואה בעולם הזה בששה חדשים נעשה לעתיד בחדש אחד: **שעשת** התבואה בימי יואל לט"ו יום. א"כ האילנות לשלשים יום כפל מהתבואה: **בראשון**. היינו בר"ח שאז ירדו גשמים וכתיב ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם היינו הקרבת העומר: **בבל** חדש וחדש יהא מבכר. האילן ולחדשיו היינו חדשים דעלמא :

תרפיה. פי' מזון ולשון טרף נתן ליראיו. בחלוף התי"ו בטי"ת ובקצת נוסחאות הגירסא לטרפה. וענינו מלין עליה וערף מזונה משמעה שפורח עליהו מיד נותן מזונו. כלומר שמוציא פריו שלא כדרך האילנות שהפרי אינו יוצא אלא אחר פריחת העלין ימים רבים: **להתיר פה**. דרים לתרופה נוטריקון התר פה: **של מעלן** פרש"י להתיר פה אלמים שיהיו מדברים. להתיר פה של מטה רחם שכל העקרות האוכלות מן העלין נפקדות. דהיינו דרבי חנניה וריב"ל דלקמן בסמוך :

בדפני של אנטוכייא. משמע הרבלה תרגום יונתן דפני אנטוכי : **הגיע זמנו**. דרך שאלה וקובלנא ברות נשברה. אמרו לו אם דעתו להחריב את בית המקדש. ולפי שכבר ידעו מהנביאים שהיה עתיד ליחרב אמרו בלשון זה : **דוחין נפש מפני נפש**. שאתם מוסרין נפשי להציל נפשיכם. והכי אמר בהדיא בויק"ר פ' י"ט (יפ"ת) : **לא כן כתיב** לא תסגיר עבד אל אדוניו. קשה אחר שאמר טענה טובה דאיכא מסירת נפש ואין דוחין נפש מפני נפש מאי טעמא לטענה קלה כזו. ושמא כדי שלא יאמרו לו שאין כאן דחיית נפש. כי לא יהרגנו נבוכדנצר רק שיכבשהו בבבל. קאמר כי אין להם למסרו משום לא תסגיר. דלא גרע מעבד של כנעני שברח שאין מוסרין אותו להיות עוד עבד. וכן הוא שמרד במלך בבל אין להם להסגירו לכבשו לעבודתו ולהוציאו ח"ל : **לא כך עשתה זקנך**. פי' דוד זקניך לא עשה כן לשבע בן בכרי. כלומר שבקש שיתנוהו לו. וכן עשו. מפני שהדין כך למסור מי שייחדוהו בשם. ואע"ג דההוא בדין הוה שמרד במלכות. גם יהויקים מרד בנבוכדנצר. ומכיון דאיהו גרם לנפשיה. למה יסתכנו עליו. ועוד שמן הדין חייב על מרדו בנבוכדנצר · כי כן צוה ה' מראשית מלכות יהויקים על ידי ירמיהו שיביאו צוארם בעול מלך בבל (יפ"ת) : **ופיליה**. פי' שער. כגון פילי מצרי דאיתא בב"ר פ' ל"ד ור"ל שכל אנשי שער המלך נמסרו עמו. כי בכולן כעס נבוכדנאצר או פי' אוהביו ומיודעיו. פילו אוהב בלשון יון. ופיליה אשתו. כוס ששותה בו. דרך לשון נקיה (פי' היפ"ת). והגהה"ק כתב שהעיקר כפירוש המת"כ שפי' ופיליה ובקעהו וחלק אותו איברים במיתה משונה עכ"ל. ורא' לדבריו שגם הבעל עין יעקב שהעתיק מדרש הלז העתיק אותו בזה הלשון ושלשלוהו לו עד שהרגו באכזריות גדול : **לא תרבי** שסוף סוף ידמה קצת לאביו : **גור ביש** ויכניה רע היה כדכתיב ביה ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה אביו. ואביו רע לשמים ולבריות היה כדאיתא לעיל בפרשה זו : **הגיעה זמנו**. מקובלים היה שעתיד הבית ליחרב ולכן אמרו לנבוכדנאצר האם הגיע זמנו כלומר אם שם ה' בלבו לבא להחריבו : **הואיל ולא זכינו כו'**. אע"פ שהוא היה רשע לא חשב כי מאת ה' היה לסלקו ולהמליך אחר תחתיו אלא חשב שנבוכדנאצר להחריב הבית בא. ועיין מה שכתבתי לעיל : **עכשיו שאין אנו נאמנים כו'**. אמר זה דרך עגמת נפש אולי ירחמו מן השמים. או כמטיח דברים הטוב לו להחריב ביתו מלהאמינו בידם : **ועוד לא ירדו**. שעשה נס שנשארו שם באויר ושם גנוזים. ולמ"ד יד נטלם. פי' שניטלו למעלה (כבוד חכמים) וזה היה לרמוז להם כי אין לה' חפץ בעבודתם : **כיון שראו חורי יהודה כך**. שאין רצון המקום בעבודתם ושנמס לב המלך בקרבו : **וגלתה סנהדרי גדולה עמו**. דהיינו החרש והמסגר שהוליך בגלות זה. כדאמר בויק"ר פרשת י"ח אלו תלמידי חכמים :

שמעון

לה תמן ^א^תנינן שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים ושלשתן בפסוק אחד הן (ישעיה נא) ואשים דברי בפיך זו דברי תורה ובצל ידי כסיתיך זו גמילות חסדים ללמדך שהעוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה ויושב בצלו של הקב"ה הה"ד (תהלים לו) מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון. (ישעיה נא) לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות. ולאמר לציון עמי אתה אלו ישראל. א"ר חנינא בר פפא חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום שנקראו ישראל ציון אלא זה ולאמר לציון עמי אתה: ^ב^תמן תנינן רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום ושלשתן דבר אחד נעשה הדין נעשה האמת נעשה שלום. אמר רבי יונה ושלשתן פסוק אחד הן שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

מסכת יומא פרק ראשון

א אמר רבי אלעזר בי רבי יוסי פשט הוא לן שבחלוק לבן שימש משה בכהונה גדולה. א"ר תנחום בר יודן ותני לה כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה ולא שרתה שכינה על ידיו. וכיון שלבש אהרן בגדי כהונה גדולה ושימש שרתה שכינה על ידיו. מ"ט (ויקרא ט) כי היום ה' נראה אליכם:

הוציאו פרק חמישי

ב ^ג^ארבעים שנה שימש שמעון הצדיק את ישראל בכהונה גדולה. ובשנה אחרונה אמר להן בשנה הזאת אני מת. אמרו לו כן אתה יודע. אמר להן כל שנה ושנה שהייתי נכנס לבית קדש הקדשים היה זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים נכנס עמי לבית קדש הקדשים ויוצא עמי. ובשנה הזאת נכנס עמי ולא יצא עמי. בעון קומיה רבי אבהו והכתיב (ויקרא טז) וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו. אפילו אותן שכתוב

עץ יוסף

לה שמעון הצדיק כהן גדול היה. משירי לשון שיורים. כלומר בסוף שלא היה עמהם בתחלת הבית כמו עזרא: על התורה. היא ההגיון ולמוד התורה שנאמר והגית בו יומם ולילה (תוי"ט): ועל העבודה. של בית המקדש: ועל גמילות חסדים. מלוה מעותיו לעני שהוא גדול מן הצדקה לפי שאינו מתבייש ועוד שג"ח נוהג בין בעניים ובין בעשירים (רש"י) ונכלל בזה ג"כ לנחם אבלים. ולבקר חולים. ולשמח חתנים (אדר"נ): ושלשתן בפסוק אחד. דמתנו מוכח דעליהם עומדים שמים וארץ דאמרינן תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית. אם ישראל מקבלין את התורה מוטב ואם לאו מחזירן לתוהו ובהו. וכיון דבשביל אלו השלשה ישראל נקראים עם ה' כדמסיק. א"כ עליהם העולם עומד (קה"ע): זו תורה שצריך להוציאן בפה ושיהיו שגורין בפה: זו גמילות חסדים. דהיינו צדקה והלואה הניתנת ביד. ודרים ידי כאלו כתיב ידו: מה יקר חסדך. החסדים שעושה הקב"ה שבכל יום ג' שעות עוסק בתורה וג' שעות זן ומפרנס מקרני ראמים ועד ביצי כינים וזהו ג"ח. ואם בני אדם עושין שני מצות אלו בצל כנפיך יחסיון: אלו הקרבנות. שעל ידיהם מתקיימים חוקות שמים וארץ: ולאמר לציון עמי אתה. ע"י ג' אלו המצות ישראל הם עם ה': אלא זה. שע"י מצות אלו הם מצויינים בעולם שאין מי יכול לשלוט בהם: ושלשתן. ברוב הפעמים הם דבר אחד: נעשה הדין נעשה אמת. שהבריות מתייראין לעשות שקר שמא יתבענו בדין ויתברר שקרותו ויתבזה ואת רצונו לא הגיע: נעשה אמת נעשה שלום. כי כשיתברר טענות כל אחד באמתתו לא יהיה עוד מחלוקת ביניהם כי יראה חבירו כשרותו: אמת ומשפט כו'. אין הפירוש משפט של שלום דהיינו הביצוע. אלא דה"ק משנעשה המשפט נעשה השלום:

מסכת יומא

א פשוט הוא לן. הדבר ברור שלא שימש משה בשבעת ימי מלואים אלא בחלוק לבן. ולא בבגדי כהונה: ותני לה. ותניא נמי הכי בברייתא כדל"א: וכיון שלבש אהרן בגדי כהונה גדולה כו'. משמע דמשה לא היה מלובש בבגדי כהונה גדולה. דא"כ ה"ל למתני וכיון שמשמש אהרן בכהונה גדולה. בבגדי למה לי אלא ללמדך על משה שלא שימש בבגדי כהונה גדולה: מ"ט. כלומר מנא ליה: כי היום ה' נראה אליכם ולא אמר סתם כי ה' נראה אליכם. אלא מחמת עבודת אהרן ה' נראה ולא מחמת עבודתו: ב היה זקן אחד. כינוי להקב"ה כדמסיק. וכן כתיב בדניאל ועתיק יומין יתיב וגו': אפילו אותן שכתוב בהם ודמות פניהם כו'. דכל אדם לרבויי קאתי. אם כן כיון שאין מלאך רשאי להיות שם בשעת הקטרה. מי

פירוש הכותב

לה הה"ד מה יקר חסדך וגו'. הולרך להביא פסוק זה לתת ראיה לדבריו שנזכר בפסוק ואשים דברי גמילות חסדים שלפי הפשט פירוש ובצל ידי כסיתיך הוא הבטחה ולא נרמז בו גמילות חסד בעבור זה הולרך להוכיח מפסוק מה יקר חסדך שחסדך בכאן פירושו ג"ח וכנוי חסדך רומז על החסד הנעשה במצותיך כי זה דרכך ואמר בסוף הפסוק ובני אדם בצל כנפיך יחסיון וכאן נאמר ובצל ידו כסיתיך נלמוד מזה שנרמז ג"ח בדברי הנביא כמו בדברי דוד. תורה נרמז בואשים דברי בפיך כי אלה הם דברי התורה. וליסוד ארץ אלו הקרבנות כאן למדנו בברור שלשון עבודה סתם נאמר על הקרבנות ואע"פ שכל המצות הם עבודתו יתברך וביחוד נקראת התפלה עבודה עכ"ז עבודה סתם לא נאמר אלא על הקרבנות. ומכאן ראיה למה שכתבתי בפירוש משנה שמעון הצדיק בפתיחת ספר זה שכוונת שמעון הצדיק כהן גדול לרומם ולהגדיל מעלת עבודת הקרבנות הנעשות במקדש המכונה בשם ציון כמ"ש דוד היטיבה ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ זבחי צדק ויגיע לנו תועלת מזכירה זו בכאן כדי להבין מזה מ"ש רבי חנינא לא מצינו מקום שנקראו ישראל ציון אלא זה וגם לידע היאך הוכיח מלנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות הלא פשט הפסוק לומר שבזכות התורה מתקיימים שמים וארץ כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. וג"כ קשה לי בפסוק ולאמר לציון עמי אתה שפירושו כפשוטו הפך מה שרצה להוכיח ממנו שהרי המשך לשון המקרא לאמר לציון שהוא עמו ואיך יוכיח מכאן שהעם הוא ציון והלא מאמר מחייב כזה לא יתהפך כפי טבע הגזירה רצוני לומר שלא יתחייב מאמרנו ציון עם ה' שנאמר עם ה' הוא ציון (א) אבל תקון כל זה במה שהנחתי שסתם ציון נאמר על עבודת הקרבנות שאין אנו רשאין לעשותה רק בציון שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום כי אם במקום וגו'. עוד ראוי לזכור הקדמה אחרת והוא שעם היות שזאת העבודה צריכה הכנת המקום והכנת עם ישראל ולהיותה כתקונה ושלימה צריכה לשניהם עכ"ז יש יתרון גדול למציאות העם על מציאות המקום כי המקום לבדו לא יועיל כלל להקריב בו קרבנות אם לא יקריבום ישראל וכל קרבן שיקריבו אומה אחרת אין בו ממש אבל העם אף ע"פ שאינם רשאים להקריב חוץ למקום ההוא יש לשם תמורה בזכירתם בתפלתם קרבנות ומוספי היום ונשלמה פרים שפתינו וכמו שאז"ל בפי' זאת התורה לעולה כל העוסק בתורת עולה כו' א"כ מי שיאמר ישראל נקראים ציון בכ"מ שהם כשעוסקים בתורת קרבנות ומזכירים אותם בתפלתם הוא מאמר צודק אבל לא יצדק אם יאמר על ציון הבזוים והשוממה מבלי בנים בתוכה שהיא ישראל. נוליד מכל זה תולדה צודקת שמן ההכרח לפרש ולאמר לציון עמי אתה שישראל קרוין ציון. עוד לי הכרח כפי דקדוק לשון אתה שרומז לזכר שהוא הטעם שאם היה רומז על ציון היה לו לומר את בל' נקבה כמ"ש ותאמר ציון עזבני זה יורה שהשם מדבר עם עמו ואומר להם אתה עמי חשוב בעיני כציון ומכאן תשובה לקושיא האחרת שכיון שפי' ולאמר לציון הוא כנוי לקרבנות ג"כ וליסוד ארץ רומז זאת הכונה כנגד המזבח שהוא יסודו ומשתיתו של עולם כדאיתא במסכת יומא ובסוכה: ושלשתן דבר אחד ר"ל לפעמים והוא כאשר נעשה הדין ביושר האמת מסכים עמו ושניהם דבר אחד וכן השלום כמחז"ל שהמחויב מיתה ע"פ ב"ד קודם מיתתו שואל בשלום העדים והדיינים אבל פעמים רבות נפרדין זה מזה להיות השלום בפני עצמו ולא יפול עליו שם אמת ושקר וכן האמת נמצא בפ"ע בלי עסק דין וכן שם הדין בדרך כלל:

יד יוסף א אבות פ"ק ומאמר זה אינו במס' שקלים אלא במס' תענית פ"ד וירושלמי מגילה פ"ג וילקוט ישעיה רמז של"ז: ב פ"ק דאבות: ג ויק"ר פכ"א בבלי ריש פרק טרף בקלפי מנחות קט תוספתא פ"ג דסוטה:

מסכת יומא

א אינני מבין מה בא להודיענו רבי תנחום והלא תינוקות של בית רבן יראו כן בפרשיות והראוי שיבא רבי תנחום לתת טעם לדבר ומה שיראה לכאורה בספק שאל מה טעם והשיב בדרוש עצמו שהרי שריית שכינה ופסוק היום ה' נראה אליכם הכל דבר אחד. ואפשר לפרש מה טעם שהוא ר"ל מאין למדתי לומר כן שלא שרתה שכינה בעבודת משה עד עבודת אהרן. והשיב שפסוק כי היום ה' נראה אליכם הכריחו לומר כן אבל לא בא רבי תנחום לתת טעם לדבר מדוע היה כן ואם כפי' זה עדיין הקושיא ראשונה במקומה עומדת כי זה פשוט ונגלה בפרשיות. ומה שאחשוב בתיקון זה שאין הדבר פשוט כל כך שהשכל יחייב לומר כי ראוי גבורתו רצוני לומר שכפי גודל מעלת משה ראוי שנחשוב שלא תהיין עבודותיו לבטלה כל ז' ימים והיה ראוי לומר שאע"פ שלא יראה אש מן השמים לעיני כל ישראל כמו ביום השמיני עם כל זה היו נראים ענינים נפלאים נסתרים מן ההמון ונגלים לעיני אהרן ובניו והלוים הקרובים אליהם ומהם היה ניכר שקרבנות משה ועבודותיו היו לרצון לפני ה' ובא רבי תנחום לבטל זאת הסברא ולהודיענו שרצה הקב"ה לזכות את אהרן ולהראות לבני ישראל שלא היה נזוף מלפניו יתברך על עון העגל לכן גזר ורצה על משה ברוב מעלותיו שלא יהא רשאי ללבוש בגדי כהונה כמו שאחז"ל בתענית פ"א במה שמש משה כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן לרמות שהיה שלום בעיון ובמעשה בבגד לבן שאין בו סיג ותלאה כלל ובעבור זה היה גדול בנבואה ועם כל זה עבודת הקרבנות לכפר על בני ישראל לא ניתנה אלא לאהרן ולבניו ולמען יכירו וידעו זה כל ישראל צוה הש"י למשה שיעבוד עבודת שבעת ימי המלואים ולא יהא רשאי ללבוש בגדי כהונה ושלא יראו שום רמז לשריית שכינתו ית' עד יום הח' שילבש אהרן בגדי כהונה העובד הוא לבדו עבודת היום ואז יראו כולם שריית שכינה ולז"א וירא כבוד ה' אל כל העם וגו' וירא כל העם וירונו וכל זה רמז משה כשקרא לזקני ישראל ויום על עבודת היום ההוא אחם דבריו באמרו כי היום ה' נראה אליכם כלומר היום הזה לבדו ולא הראשונים להראות לכם שאהרן קדוש ה' לעולם הוא בקדושתו גם אחר מעשה העגל כמו שדרשו על קרב אל המזבח ופירשו הרמב"ן ז"ל פירוש נאה והוא נקשר עם ענין זה:

יפה מראה

(א) ומה שהוקשה לו איך יוכיח מכאן שהעם הוא ציון כו' הוא לפי שחשב שלאמר ציון קרא עמי אתה וזה אינו כי האמר מאיזה טעם תקרא עמי אבל פי' שלישראל יקרא עמי אתה שיהיו עמו ונחלתו ומדקאמר לציון במקום לישראל ש"מ דקרי לישראל ציון וטעם הקרא שמם ציון יראה מלשון ציון שהם מצויינים בהלכה כמ"ש בפ"ק דברכות אוהב ה' שערי ציון שערים המצויינים בהלכה או על היותם מצויינים במצות עד"מ בחזית גבי נאנה ולאנה בנות ציון:

בהם (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם לא יהיה באהל מועד. אמר לון מן אמר לי דהוה בר נש אני אומר הקדוש ברוך הוא הוה:

שני שעירי פרק ששי

ג תני [א]ארבעים שנה עד שלא חרב בית המקדש היה נר מערבי כבה. [ב]ולשון של זהורית מאדים. וגורל של שם עולה בשמאל. והיו נועלין דלתות ההיכל מבערב ומשכימים ומוצאין אותם פתוחים. אמר לו רבי יוחנן בן זכאי היכל היכל למה אתה מבהילנו. יודעין אנו שסופך ליחרב שנאמר (זכריה יא) פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך:

באו לו פרק שביעי

ד [ג]ולמה בבגדי לבן. אמר רבי חייא בר בא כשירות של מעלה כך שירות של מטה. מה למעלה (יחזקאל ט) ואיש אחד בתוכן לבוש בדים אף למטה (ויקרא טז) כתונת בד קדש ילבש. מפני מה כהן גדול משמש בשמנה כלים. רבי חנניא חברין דרבנן אמר כנגד המילה שהיא לשמונה ימים על שם (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום. מפני מה אינו משמש בבגדי זהב מפני הגאוה. אמר רבי סימון על שם (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך. אמר רבי לוי על שום שאין קטיגור נעשה סניגור. אתמול כתיב בהן (שמות לב) ויעשו להם אלהי זהב. ועכשיו הוא עומד ומשמש בבגדי זהב:

ה ההורג נפש בשגגה לא היה לו כפרה ונתנה לו התורה כפרה זו מיתתו של כהן גדול שנאמר (במדבר לה) וישב בה עד מות הכהן הגדול:

יום הכפורים פרק שמיני

ו שמואל אמר הדין דחטא על חבריה צריך למימר ליה סרחית עלך. ואין קבלוה הא טבות ואין לא מייתי בני נש ומפייס ליה קדמיהון הה"ד

יד יוסף א בבלי יומא לט תוספתא סוטה פי"ג: ב ר"ה בבלי לא: ג ויקרא רבה פרשה כ"א:

פירוש הכותב

ב בגמרא שלנו ביומא ובמנחות כתוב זה יותר באורך ויש כאן קצת חילוף למ"ש שם שלא הזכיר כאן זקן לבוש שחורים ושם אמר והיום נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ועטוף שחורים נכנס עמי ולא יצא עמי ואין ראוי לומר שיהו חולקין במציאות רצוני לומר במה ששמעו מפי שמעון הצדיק אולי הוא מוטעה הספר אשר לפני או שלא חשש להאריך בספור כל הפרטים: מאן אמר לי דהוה בר נש וכו'. אין פירוש בר נש אדם ממש שהרי פסוק ודמות פניהם פני אדם הוא על אחד מד' חיות המרכבה הדומה לאדם ואם כן מה השיב לו באמרו מאן אמר לי דהוה בר נש אבל כוונתו לומר מאן א"ל שהיה הזקן ההוא ההולך עם שמעון הצדיק בר נש ר"ל אחד מארבע חיות המרכבה הדומה לאדם אני אומר שהזקן ההוא היה דמות העולה למעלה מכל חיות המרכבה והוא דמות הקב"ה יתעלה מכל זה עלוי רב שהכתוב לוח ואומר ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה. ומן ההכרח לחוש לדקדוק זה כדי שיצדק מה שאמר מאן אמר לי דהוה בר נש. וגם יצא לי תועלת מזה לתקן הבדל הלשון שהזכרתי למעלה במה שלא הזכיר כאן בירושלמי זקן לבוש שחורים אם אמת הדבר שכן כתוב בכל הספרים שכיון שמכח הכרח קושית וכל אדם לא יהיה באהל מועד הוצרכו כאן בירושלמי לומר שהזקן הנראה לשמעון הצדיק לא היה דמות מלאך אלא כנוי להקדוש ברוך הוא כמו שאמר דניאל ועתיק יומין יתיב אין להאריך בו בשינוי מלבושים פעם לבנים ופעם שחורים אלא תמיד נדמה לו בלבוש לבנים אלא שבאותה שנה נכנס עמו ולא יצא עמו כמו בשנים הראשונים שהיה נכנס ויצא עמו:

ג בגמרא שלנו כתיב מאמר זה אבל יש ביניהם קצת הבדל כפי הלשון כי שם אמר לא היה לשון של זהורית מלבין וכאן אמר ולשון של זהורית מאדים כלומר שלא די שלא היה מלבין אלא שהיה מתאדם ומתעצם גוון האודם יותר ממה שהיה לראשונה וכן היו מעשה הפרילים קרוב לחרבן. עוד אמר שם והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן וכאן הוסיף ביאור להגדיל הכאב ואמר שהיו נועלין אותן שומרי המקדש מבערב לשמירת הלילה והיו משכימין ומוצאין אותן פתוחים ר"ל שגם בלילה היו נפתחות מאליהן סימן לאויבים שיבאו להחריב הבית כי לא תועיל בו שום שמירה אבל בגמרא שלנו שאמר נפתחות מאליהן בלבד איננו מזכיר לילה כלל. וגם בב' האחרונים יש הבדל קטן לענין סדור הדבור בלבד כי שם אמר ולא היה גורל עולה בימין ולא היה נר מערבי דולק וכאן אמר עולה בשמאל ונר מערבי כבה וכאן הגדיל הכאב והזכיר בפי' עולה בשמאל ונר מערבי כבה ושם אמר לא היה עולה ולא היה דולק אף על פי שבענין אחד לא הזכיר כבה ושמאל:

ד קטיגור. איש ריב ומדון מלשון תגר ופי' קטיגור קורא תגר סניגור שונא תגר שהוא מלמד זכות ואוהב שלום ושונא מלחמה:

ה הנה יראה ענין זר שנאמר שמיתת כהן גדול היא לכפר על הורג בשגגה והשורש אמיתי קדוש אצלנו איש בחטאו יומתו. ולתקן זה ראוי שנזכיר מה שכתב רש"י בפירוש ענין זה לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה בישראל אם כן נראה שחטא זה היה משותף לכהן ולרוצח ובמיתת הכהן הגדול יכופר חטא שניהם. ועוד כתבו המפרשים טעמים אחרים על דרך הפשט בהמשך גלות הרוצח עד מות הכהן הגדול ואין להאריך בזכירתם כאן יעיינו בספריהם. ואפשר להסכים מאמר זה עם מ"ש חז"ל אין מיתה בלא חטא. והחסידים ואנשי מעשה נחשב להם עון קל כחוט השערה לחייבו מיתה תחת אורך ימים כי באופן אחר לא ימות כמו שקרה במיתת משה ואהרן וכפי טעם זו אמר כאן כי להיות הכהן הגדול חסיד עליון שנאמר עליו כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' אין ראוי שימצא בו עון אשר חטא שיתחייב אותו למיתה רק חטא ההורג בשוגג כי הוא נחשב לעון לכה"ג ע"ד מה שנאמר עליו ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל וגו' וכאילו נכתב ונאמר שנפש כל איש ישראל נקשרת בנפש הכה"ג (א) ופטירתו מן העולם הזה הוא כפרת כל יחיד חוטא בשגגה שסבב מיתת נפש א' מישראל ובזה יתקיים בכהן גדול אין מיתה בלא חטא:

ו מכאן נראה שהוא מנהג של טעות (ב) מה שנוהגים בזמננו אם יחטא איש לאיש והקניטו בדברים נכנס ביניהם אמצעי עושה שלום ומדבר עם העלוב שירצה לקבל פיוס העלוב ואחר זאת ההקדמה יבא העלוב לבקש מחילה ממנו ואין זאת כוונת שמואל אלא שהעלוב ילך בעצמו לפני העלוב ויאמר לו סרחתי עלך ואם לא קבלו אז

עץ יוסף

היה הזקן שהיה עמו שם: ג. היה נר מערבי כבה. סימן שאין שכינה שורה שם כבתחלה שהנר הזה עדות שהשכינה בישראל כדלעיל בפירקין. ולפני זה היה דולק עד למחר וזה סי' לעדות שהשכינה שורה בישראל כדאמרינן בשבת דף כ"ב ולכן כאשר נכבה ידעו שהשכינה סרה מהם: ולשון של זהורית מאדים. פי' נשאר אדום כדגרסינן בבבלי ולא היה מלבין. עוד יש לומר שפירושו שהיה מתאדם יותר ממה שהיה וזה סימן לכובד חטאתם: ומוצאין אותן פתוחין. פרש"י סימן לאויבים שבאו ליכנס: יודעין אנו שסופך ליחרב. והפתיחה סימן לזה. ולכן למה את מבהילנו די לצרה בשעתה: שנאמר פתח לבנון דלתיך. ואין לבנון אלא בית המקדש ונקרא לבנון ע"ש שמלבין עונותיהם של ישראל כדאיתא בפרק טרף בקלפי. ועוד טעמים אחרים אמרו בויק"ר פ"א ע"ש:

ד ולמה. כה"ג משמש ביום הכפורים בבגדי לבן ולא בבגדי זהב כשאר ימות השנה: כשירות של מעלה. של מלאכי השרת המשמשים ברקיע: בשמונה כלים. בכל ימות השנה. ואע"ג דמסיק לקמן בפירקין שכולן באין לכפרה. מ"מ הכי קשיא ליה ישמש כהן הדיוט בד' וכה"ג בד' הנוספות לחוד (קה"ע): כנגד המילה. שהיה צריך לזכותה כדי ליכנס שם כמ"ש בש"ר סוף פרשה ל"ח שלא יפגעו בו המלאכים העומדים שם. כי לכבודו יקנאו בו יותר משאר כהנים. והיינו דמייתי בריתי היתה אתו החיים והשלום. כלומר שע"י זכות בריתי היה לו חיים ושלום ולא יוזק: מפני מה אינו משמש בבגדי זהב. ביום הכפורים: מפני הגאוה. שלא יתגאה בכניסתו לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך בבואו לבקש על החטאים שיתכפר ואין לחוטא להתגאות. ורבי סימון מוסיף טעם חדש משום דכתיב אל תתהדר לפני מלך. ובויקרא רבה סוף פכ"א נראה מפורש כי הוא טעם אחד דאיתא שם ר' לוי אמר מפני גאוה על שום אל תתהדר לפני מלך. אף כי השנויים בין הירושלמי ובין המדרש רבים מאד ע"ש: שאין קטיגור. זהב שעשו בו את העגל נעשה סניגור לכנוס בו לפני ולפנים ביוה"כ לכפר על ישראל:

ה לא היה לו כפרה. והיה ירא מפני גואל הדם וכדכתיב וישב באחת מערי מקלט להנצל מגואל הדם ובמות הכה"ג יתכפר עונו ונרצה לו לשוב אל ארץ מולדתו. וגואל הדם לא יכל עוד לנקום עוד נקמת דם הנשפך בשגגה. כי נחשב כאיש זכאי ונקי:

ו שמואל אמר הדין דחטא על חבירו צריך שיאמר לו בפיוס חטאתי. ואם מקבל מחילה הרי טוב. ואם לאו צריך להביא בני אדם ויפייסנו בפניהם:

יפה מראה

(א) ואילו היתה קושיתו קושי' הטעם הא' שכתב מדברי רש"י יש בו טעם לשבח אבל טעמו הב' איננו נכון דאי מפני הקשר נפשות בני ישראל בנפשו יותר היה ראוי לו למות על הזדונות ועל הפשעים שיחטאו בני ישראל. אמנם הקושיא מעיקרא אינה קושיא כלל דל"ק שכ"ג ימות בעונו אלא שבמיתתו מכפר עליו כדרך שאמרו לעיל בפ"ק שמיתתן של צדיקים מכפרת וכבר כתבתי טעמים לדבר זה ובכ"ד:

(ב) ולא מצאתי הכרח למ"ש שצריך שהעלוב ילך מעצמו דכיון דסוף סוף הולך לפייסו מה לי כן או כן מאחר שהעלוב מתפייס בכך ואפי' אם העלוב מתפייס מבלי שילך העולב אצלו כלל שפיר דמי ומה צורך לבושה ובזיון לכפר עליו מאחר שהעלוב מוחל לו בלא"ה ובדידי' תליא מילתא:

(איוב לג) ישור על אנשים . יעשה שורה של אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי . אם עשה כן עליו הכתוב אומר (שם) פדה נפשו מעבור בשחת וחיתו כאור תהיה . ואין מיית צריך למיזל ומפייסיה על קבריה ומימר ליה סרחית עלך . א"ר ייסא בשאר כל העבירות אבל במוציא שם רע על חברו אין לו מחילה עולמית :

מסכת סוכה פרק לולב וערבה

א דרש רבי בא סרונגיא (זכריה יב) והושיע ה' את אהלי יהודה בראשונה . והושע כתיב כו' . דרש רבי זירא (מיכה ד) כי עתה תצאי מקריה [א]ושכנת בשדה ושכינתי בשדה כתיב . חנניה בן אחי רבי יהושע אומר (שמות כ) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים . אשר הוצאתך כתיב :

ב [ב]תני בשם רבי שמעון בן אלעזר עבודת כוכבים עברה עם ישראל בים . מה טעמא (ש"ב ז) מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו . אמר לו רבי עקיבא ח"ו שאם אומר אתה כן נמצאת עושה את הקדש חול . מה תלמוד לומר אשר פדית לך ממצרים כביכול כאילו עצמך פדית :

ג [ג]רבי ברכיה רבי חלבו עולא בירייה ר"א בשם רבי חנינא עתיד הקב"ה להעשות ראש חולה לצדיקים

עץ יוסף

יעשה שורה של אנשים. מפרש ישר לשון שורה : אם עשה כן . בין נתרצה לו חבירו ובין לא נתרצה לו עליו הכתוב אומר פדה בשלום נפשו וגו' והוא סיפא דקרא ישור על אנשים : ואין מיית . אם מת זה שחטא כנגדו צריך לילך על קברו ולומר שם חטאתי לך . ובבבלי יומא דף פ"ז איתא שצריך להביא עשרה בני אדם על קברו. ודברי ר' ייסא אבל במוציא שם רע על חבירו אין לו מחילה עולמית ליתא כאן בירושלמי אבל איתא כזה בירושלמי ב"ק סוף פרק החובל וכתב על זה דמיירי בשלא מחל או בשמת אבל אם הוא חי ומחל לו יכופר עונו. וד' יטהרנו מעונינו וישמרנו מכל חטא אמן :

מסכת סוכה

א והושע כתיב . חסר י' קרי ביה והושע . ויהיה פירש את אהלי יהודה עם אהלי יהודה : ושכינתי בשדה. משום דלשון טלטול או גלות מיבעי ליה . דלשון שכון לא יפול אלא על הדירה בשלוה והשקט . דריש ביה ושכינתי בשדה. שהשכינה גולה עמהם . הדרש של חנניה בן אחי ר' יהושע אשר הוצאתיך בהפעיל כמו הוצאתיך במצאפו"ס הה"א וזה הפעל. כי גם במצרים היתה השכינה עמהם בגולה כדאיתא בשמות רבה פ' ב' למה מתוך הסנה כו' ע"ש . ובמגילה דף כ"ט [והוא בע"י פ"ד סי' נ"ז] . וכן איתא בהושעות כהושעת כנה משוררת ויושע . לנוסח מצוינת וַיִּוָּשַׁע כ"ה · כהושעת מאמר והוצאתי אתכם . נקוב והוצאתי אתכם כ"ה . וכ"ה בסילוק ליום שני של פסח ע"ש במפרשי הפייט : הוצאתך כתיב . ואע"ג דבספרינו הוא מלא . כמה פעמים שהגמרא חולק על הספרים שלנו כמו שכתבו התוס' בפרק במה בהמה יוצאה :

ב עבודת כוכבים עברה עם ישראל. היינו פסל מיכה. שעליו נאמר ועבר בים צרה כדאיתא בפרק חלק . ועיין מ"ש בתנחומא סדר כי תשא סי' י"ד בענף : את הקדש חול . ואלהיו הוא שם קדש ואינו נמחק . ואתה עושה אותו חול שרית למחקיה : כאילו עצמך פדית . שהיית בגלות מצרים בצרתן של ישראל :

ג ר' ברכיה אמר עתיד כו' . מאמר זה בירושלמי סוכה ליתא רק בירושלמי מגילה פ' הקורא למפרע . ובמועד קטן פ"ג . ועיין ביד יוסף :

עתיד הקב"ה להעשות ראש חולה. פי' עגולה סביב מל' מחול הכרם דתנן בכלאים שפי' סביב.

פירוש הכותב

יביא אנשים עמו וחוזר לחלות פניו בפניהם שימחול לו וכן יורה דקדוק לשון שמואל . ועוד יגיד עליו רעו שאמר ואי מיית צריך למיזל על קבריה וכו' ולאוי שנאמר שההליכה לפייס לפני החי והמת אין בהם הקדמה בידיעה רק שהעולב ילך מעצמו לפייס הנעלב וזאת הבושה והזיון הם לכפר עליו מאשר חטא לחברו אפילו לא הקניטו אלא בדברים וכשהולך לפייסו על קברו יוליך עמו עשרה אנשים ויאמר בפניהם חטאתי לה' ולפלוני זה שפשעתי בו והם ישיבו לו מותר לך מחול לך :

מסכת סוכה

א כוונת זה המאמר היתה קשה אצלי עד שבקשתי המאמרים הכתובים סמוך לו בספר אשר ממנו העתקתי . והם העירוני לפרשו על דרך הפשט מסכים לדברי חז"ל בתלמוד שלנו כמו שאבאר להלן וזה לשון המאמר הסמוך לו :

מאמר זה ומאמר אחר לר' ברפיה הבא אחר זה הם הלהיבוני והעירוני לומר שכונת החכמים דורשין ג' פסוקים קרי וכתיב לרמוז למה שאמרו רז"ל במקומות רבים שכביכול הקב"ה מצטער עם ישראל בגלותן וגם הוא נושע עמהם וזה יורד דקדוק שלשה פסוקים הללו כפי כתיבתם :

והושע ה' את אהלי יהודה הוא בנבואת זכריה על ביאת המשיח כמו שיורה תחלת הפרשה הנה אנכי שם את ירושלים סף רעל לכל העמים וגו' וישבה ירושלים עוד תחתיה בירושלים והושע ה' וגו' . וההבדל בין קרי לכתיב הוא כי והושיע הוא פועל יוצא יושיע ה' את אהלי יהודה אבל והושע אינו דומה לפועל יוצא שאפשר לקרותו והיושע פירוש כאילו תהיה אות ה' נקודה בחיר"ק ואותיות וא"ו שי"ן בקמץ ופתח ויהיה כמו פנו אלי והושעו שהוא מתפעל בעצמו כביכול שיהיה נושע בתשועת יהודה ודי בזה הרמז :

תצאי מקריה ושכנת בשדה נבואה זו על גלות בבל כאמר שכן אמר ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך ה' והקרי כנוי לעומת ישראל וכתיב ושכנתי כביכול שרומז על השכינה שהולכת עמהם הולכת בשדה בגלות עם ישראל :

אשר הוצאתיך פועל יוצא הוצאתי אותך אבל הכתיבה הוצאתך כביכול שאמר הקב"ה בעצמו היה יוצא מהגלות עמהם וכן שיעור הפסוק אנכי ה' אלהיך אשר הייתי בהוצאתך מארץ מצרים : (בספר יפ"ת כתב ולי יתכן דה"ק אנכי ה' אלהיך אשר לי היתה הוצאתך ע"כ) ומאי דתנא בשם רבי שמעון בן אלעזר וסוף דבריו כביכול כאילו בעצמך פדית הוא תנא דמסייע לי במה שכתבתי בביאור דרש הג' פסוקים כפי כתיבתם ובמסכת מגילה פרק בני העיר כתוב למעלה מאמר רבי שמעון בן יוחאי חביבין ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם גלו למצרים וכו' גלו לעילם וכו' גלו לבבל וכו' ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהם וכו' . ובספר מסכת מגילה שהעתקתי ממנו זה המאמר לא הוזכר גלו לאדום . וגם כפי הנראה מלשון הריטב"א שכתב כל אותו מאמר לא היה גורס גלו לאדום ולהיות ענין מחודש מה שכתב הריטב"א אכתבנו פה וזה לשונו מפני כבוד השכינה לא אמר הכתוב שהשכינה בגלות הגדול הזה שאנו מפוזרים בקצוי הארץ ולא הזכירה אלא בגאולה ומתוך כך למדנו ג"כ שהוא בגלות וכן התנא אחז דרך הכתוב אבל ודאי לא בא ללמד רבותא על שהוא נגאל בשעת גאולה אלא שהוא בגלות נמלא שעוונותינו שמאחרין הגאולה גורמין גלות השכינה ע"כ . וכפי המפורסם בספרים הרבה הגלות הגדול הזה אשר אנחנו בתוכו מכונה בשם גלות אדום שהוא החיה הרביעית רומי שהחריבו בית שני והם הגלינו בקצוי הארץ ויתבך מזה שעליו אמר הריטב"א שלא הזכירו רשב"י ואח"כ בקשתי ומצאתי בספרים אחרים שנזכר שם וזה לשונו גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר כו' גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר מי זה בא מאדום גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר כו' גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר כו' גלו ליון שכינה עמהם שנאמר ועוררתי בניך ציון על בניך יון ע"כ וכפי גירסא זאת הוא נמנע לפרש גלו לאדום על גלותינו הארוך שאנחנו בו שאם כן היה מיותר סוף המאמר ואף כשהם עתידין ליגאל וכו' וגם דברי הריטב"א בטלים כפי פירוש זה . לכן נראה לי לתקן הגירסא שלא תהיה מוטעת שכן מצאתיה בב' או בג' ספרים ישנים שראוי לפרש גלו לאדום על גלות פרטי שהיה על יד אדום לקצת שבטי ישראל קודם חורבן בית ראשון ומן ההכרח לפרש כן כיון שכתוב במאמר מוקדם לגלות עילם ולגלות יון וא"כ מה שאמר בסוף ואף כשהם עתידין ליגאל וכו' רומז על גלותינו הארוך הזה שכל ישראל מפוזרים בד' כנפות הארץ . ובעבור זה אין מקום לכנותו גלות אדום כיון שאנחנו תחת אדום וישמעאל מפוזרים וזה שמו לודק גלות הגדול מבלי שיהיה מכונה לאומה פרטית . ולאוי לומר שזאת היתה כוונת הריטב"א כדי שלא יהיו דבריו על גרסא מוטעת . וגם ראיתי לכתוב תירוץ אחר לקושית הריטב"א כי בודאי הרגש הקושיא הוא דקדוק נכון אמנם לענין התירוץ כבודו במקומו מונח שאינו מספיק כל כך שהרי הנביא אמר בכל צרתם לו צר בפירוש ולהיותינו בגלות הארוך הזה מפוזרים בקצוי הארץ היה ראוי לחזק עם ה' אלה ולאמר בפירוש גלו כך וכך שכינה עמהם . ומקום הניח לי הרב להתגדר ולתרץ תירוץ יותר מספיק ואני תלמיד מתלמידיו הבנתי בתירוץ זאת הקושיא שכונת רשב"י בשלא הזכיר בפירוש הגלות הגדול הזה לרמוז לנו אמונה אמתית והבטחה קיימת והיא שהגאולה ממנו עתידה להיות עולמית ושאין עוד גלות אחריה לעולם ועד ולזה לא אמר גלו בכך וכך שהיה נראה דומה למה שאמר גלו למצרים גלו לבבל וכמו ששני הגליות הם היו זה אחר זה וגאולה בכל אחד מהם כן יהיה בגלות הארוך הזה שאחר היותינו גאולים ממנו היה אפשר שיבא גלות אחר ולבטל זה לא הזכיר בו לשון גלות כלל אלא רמז עליו באמרו ואף כשהם עתידים ליגאל מן הגלות הארוך הזה גאולה עתידה להיות קיימת לעולמי עולמים גם השכינה נגאלת עמהם כביכול שהיתה בגלות עמהם עד עתה ואחר הגאולה ממנו אין עוד גלות עד סוף כל הדורות . וזה מוכרח מהכאים שהובא מפסוק ושב ה' את שבותך שאמר והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה וגו' ושב ה' את שבותך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' וכל הפרשה היא אמורה על גאולה שאין עוד גלות אחריה . ואחשוב שגם זה רמז במאמר ירושלמי שאנחנו בו שיש הבדל גדול בין פסוק המודיע גאולתינו לב' פסוקים המזכירים הב' גליות שעברו שכתוב בשניהם גלות. אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. תצאי מקריה ושכנתי בשדה ובאת עד בבל וגו' שם יגאלך ה' . והמעיין באותה נבואה יראה שאחרי הבטחת שם יגאלך ה' רמז גלות אחר באמרו בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל ואחר כך ניבא על הגאולה הגדולה שאנו מצפין ורמז אל כובד הגלות הזה ואמר לכן יתנם עד עת יולדה וגו' כמו שדרשו רז"ל וכתוב למעלה במסכת יומא וכתוב סמוך לזה ועמד ורעה בעוז ה' בגאון שם ה' אלהים וישבו כי עתה יגדל עד אפסי ארץ ועוד פסוקים אחרים באותה פרשה דרשום חז"ל בתלמוד שלנו על ביאת משיחנו וכתובים למעלה יראה מכל זה שהולכך הנביא מיכה ע"ה אחרי שהזכיר גלות בבל והגאולה ממנו לרמוז על גלות הארוך הזה וגאולה ממנו אבל בנבואת זכריה שאמר והושע ה' את אהלי יהודה בראשונה לא הזכיר גלות רק הבטיח על הגאולה העתידה שאין עוד גלות אחריה וכביכול הקב"ה יהיה נושע עם ישראל מעד העת ההיא היה מצטער בגלות עמהם כמו שנרמז במה שכתוב והושע כמו שפירשתי . סוף דבר אומר אני שהתירוץ שהבנתי לקושית הריטב"א הוא אמתי ונכון להיותו רומז ענין הורכיי אמוניי גדול שבערך . ועוד אפשר לתרץ תירוץ אחר לאותה קושיא כפי ההקדמה שהבנתי שאין מקום ליחס הגלות הארוך הזה לשום אומה מהאומות שאף ע"פ שתחלתו היה ביד רומי אחרי כן החזיקו בנו כל האומות ממזרח וממערב מצפון ומים בעבור זה דקדק בלשונו רשב"י ולא הזכיר בו גלו למקום כך וכך שכינה עמהם לפי שאין אנו במלכות פרטי מיוחד ואמר בסתם ואף שהם נגאלין שכינה עמהם ר"ל כשהם נגאלים גאולה כוללת מהגלות הכולל הזה והתירוץ השני הוא מקיים הענין אמוניי רמוז בתירוץ הראשון :

ג כתוב בערוך ערך חל בירושלמי ובויקרא רבה ויהי ביום השמיני עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות ראש חולה לצדיקים הס"ד שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב לצדיקים מכאן ולצדיקים מכאן והקדוש ברוך הוא באמצע פירוש מחול רוק"ס בלע"ז ע"כ ובפירוש הרב בחיי הביא מאמר זה בפירוש כפתור המנורה שהיה עגול ופירש זה שהקב"ה כביכול ישב בעגולה

יד יוסף א עי' בתנחומא ס' נח סי' ג סדר וישלח סי' ט ובילקוט על פסוק זה ובשחו"ט: ב בבלי פ' חלק שמות רבה פ' לד ופ' מה במדבר רבה פ' עז תנחו' ס' כי תשא וס' ראה וספרי ח"א פסקא פ"ד ואדר"נ פ' לד ושוח"ט מזמור קא : ג ירושל' מגילה פרק הקורא למפרע ירו' מו"ק פ"ג ויק"ר פ' יא חזית פסוק על כן עלמות קהלת רבה פ"א סי"ל:

לעתיד לבא. מה טעם (תהלים מח) שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב [א] והצדיקים מראים אותו באצבע ואומרים (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות. עלמות בעלימות. עלמות בזריזות כהדין עולימתא. תרגם עקילס הגר אסניסאה עולם שאין בו מות. והצדיקים מראין אותו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות הוא ינהגנו בעולם הזה והוא ינהגנו לעתיד לבוא:

ד [ב] רבי ברכיה רבי ירמיה בשם רבי חייא בר בא דרש לוי בר סיסי בנהרדעא (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר זו עד שלא נגאלו. אבל משנגאלו אינן דרכה של לבנה להינתן שם היא נתונה. א"ר ברכיה מעשה אין כתיב כאן אלא כמעשה היא וכל ארגלייא שלה היא פרקמטיא שלה. א"ר מיישא בבבל כתיב (יחזקאל א) כמראה אבן ספיר. ובמצרים כתיב (שמות כד) כמעשה לבנת הספיר. ללמדך שכשם שהאבן קשה מן הלבינה כך שיעבודה של בבל היא קשה משעבודה של מצרים. תני בר קפרא עד שלא נגאלו ישראל ממצרים היתה רשומה ברקיע. משנגאלו עוד לא נראית ברקיע. מ"ט וכעצם השמים לטוהר כתקוף שמייא כד אינון נקיין מן עננין:

יד יוסף א ויק"ר פי"א חזית פסוק על כן עלמות קה"ר פ"א סי' ל': ב שיר השירים פ"ד מכילתא פ' כו:

סליקא לה מסכת סוכה

בעגולה עם הצדיקים ואמצע העגולה הוא הראש וזה פירוש ראש חולה ראש העגולה וכל הצדיקים נהנים מזיו שכינתו וכביכול מראין באצבע כלומר שמשיגין כל מה שאפשר להשיג ואמת היא ראייה שכליית לא חושיית כי כן יורה הפסוק שהביאו לראיה שיתו לבכם לחילה ולא אמר שיתו עיניכם. פירוש אחר שמעתי שהוא כלי שיר נגזר מלשון בתוף ומחול אבל האמת יורה כפירוש הראשון באמרו ראש חולה:

עלמות פירשו בו כמה פירושים הא' שיהיו בריאים וחזקים כמו בימי הבחרות. הב' לשון זריזות כמו העלם ההולך בזריזות. הג' פירוש עקילס עולם שאין בו מות. הד' בב' עולמות. וכאשר נעיין בכל המזמור הנה כוונתו בכלל נבואה לעתיד כי מתי נתקיימו בזמן עבר כל הפרטים הכתובים בו וכן פירשוהו רש"י ורד"ק ויבא על נכון פירוש כאשר שמענו כן ראינו וגו' כאשר שמענו מפי הנביאים ונבואתם כן ראינו עתה בשוב ה' את שיבת ציון שהשם יכוננה עד עולם סלה ולא תחרב כמו בימי אבותינו דמינו אלהים חסדך וגו' כשמך אלהים כן תהלתך וגו' דמינו כמו דמו עד הגיענו כלומר מצפים אנו חסדך בקרב היכלך שיבא שם ראשונה ומשם יתפשט לכל העולם עד קצוי ארץ כשמך אלהים כלומר כמו ששמך הוא על כל העולם כן תתפשט תהלתך ועל יסוד זה יבא על נכון פירוש הירושלמי. אחר כך מצאתי מאמר זה ברבה פ' שמיני סמוך לפסוק ולזקני ישראל ונגד זקניו כבוד עתיד הקדוש ברוך הוא לישב בגורן וצדיקים יושבים לפניו גורן עגולה עתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים שנאמר שנאמר שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב וכו' עלמות כאילין עולימתא כדכתיב בתוך עולמות תופפות ע"כ. אח"כ בקשתי ומצאתי מאמר זה כתוב בסוף תענית סימן פ"א והוא יותר קצר ויש בו קצת חלוף למה שכתוב בכאן וז"ל עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו שנאמר הנה אלהינו זה קוינו לו וראוי לעיין איך ישכים תחלת המאמר עם סופו כי באמרו עתיד הקב"ה יורה שהוא בזמן העתיד שבא אחר התחיה שנקרא עוה"ב כפי סברת החכמים אחרונים תורניים וכן יורה לשון ירושלמי באמרו לעתיד לבוא ולא הזכיר בג"ע ובכאן פירש ואמר בגן עדן כי פשט לשון זה נאמר על עולם הנשמות שהוא תענוג הנפש מיד אחר המות ולתקן זה יתחייב לשום עטרה לראשו מ"ש למעלה בשם הרא"ה ז"ל במסכת ברכות בפרק תפלת השחר בפי' עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה וכלל כוונתו שאחר התחיה יעמדו הצדיקים בגוף ונפש ויהיו קיימים נצחים מתעדנים ונהנים מזיו השכינה ולא יעכב בהם הגוף שיהיה גשם דק דומה לגלגל הלבנה וזה התענוג יהיה בג"ע. וברוך היודע והגוזר אמיתת ענינים קדושים כאלה והוא ברחמיו יעמידנו על האמת ונזכה להבינו עין בעין:

ויצלה שיסדר הצדיקים סביבו כעגולה. והוא יתברך יהיה באמצע ולהיות השי"ת באמצע אמר שיהיו מראין אותו באצבע שהאמצעי נראה לכל המסובבים. ומ"מ שהקב"ה יהיה ראש חולה הוא היותו באמצע כמו המרכז עגולה. וכתב הרבינו בחיי בסדר תרומה שאמר בעל המאמר זה על מה שמתענגים מזיו השכינה בתענוג שאין לו סוף שהמחול הוא עגול ואין לו ראש וסוף. ולכן המשיל תענוג הנפשות שאין לו סוף למחול שאין לו סוף ואמר והצדיקים מראין אותו באצבע הכוונה שיהיו משיגים מגדולתו יתברך מה שאפשר להשיג וזו היא ראיה שכלית לא חושית. כי כן יורה הפסוק שהביאו לראיה שיתו לבכם לחילה ולא אמר עיניכם. וקרוב לזה מ"ש האלשיך בתהלים פ"ו וז"ל הכוונה כי אז נהיה כולנו נביאים. כי מלבד מה שמפסוק זוהמתנו גם יצה"ר לא יהיה בנו כי נהיה כולנו קדושים וטהורים באופן שלא נצטרך לומר לנביא שידבר הוא עמנו ונשמע ואל ידבר עמנו אלהים. כי אם שבו יתברך נשמח כי קדושים נהיה כי קדוש הוא ולא יקרנו אסון מות בדבר עמנו אלהים עכ"ל: **שיתו** לבכם לחילה. ואע"ג דפשטיה דקרא מיירי בירושלים. הרמז בזה הרמוז בכתיבת חולה מיירי בג"ע לעתיד לבא. דאפשר שהכתוב ידבר בענין אחר וירמוז בענין אחר: **עלמות** בעלימות כו'. מפרש עלמות בכל הני פירושי דהי מינייהו מפקת. פי' א' בעלימות לשון העלם והסתר כדפירשו קצת בפסוק שהוא ת"ד כי יפלאני בכהה. פי' ב' בזריזות דמפרש עלמות לשון חוזק כדאמר בש"ר ותלך העלמה שהלכה בזריזות. ופרש"י כעלמה שכל כחה עליה כמו חזק ואמץ תקיף ואלים. פי' ג' כאילין עלמות והיינו שהן חלין במחול כעלמות החלות במחולות. והיינו דקאמר בחזית המד"א בתוך עלמות תופפות: **תרגם עקילס** אסניסאה עולם שאין בו מות. כתב הערוך סניסאה לשון מות. ולפ"ז מפרש הירושלמי מילתא דעקילס דרצה לומר עולם שאין בו מות ומפרש עלמות שעולות על מות ועיין בקהלת רבה פ"א סי' ל' בעץ יוסף. ובספר מעריך המערכות כתב יש מין מרקחת ושמה איתנסיאה שמצלת מן סם המות וניכרת לרוכלים: **בעוה"ז** כו'. מפרש עלמות לשון רבים שני עולמות עולם הזה ועולם הבא. וכדאמר בפרק אין מעמידין גבי עלמות אהבוך קריביה עולמות:

ד **היא** וכל ארגלייא שלה. שהכ"ף לרבות כל כלי מעשה הלבנים דהיינו הסל שבו מביאין החומר. והמגרפה שבה גורפין הטיט שהכל היה לפני ה'. ואורגלייא פי' הערוך מנהיגה ומלאכת המרגילים אותה: **היא** וכל פרקמטיא שלה. וכל הסחורות המונחים בה כך היתה הלבינה שהיו ישראל רותסים במצרים מצויירים לפני הקב"ה היא וכל הצריך לעבודת הלבינה (קה"ע): **כד** אינון נקיים מן העננין. פי' שנראה השמים כמו שהן בטהרתן כשהן נקיים מהעננין: **סליק**

ד **עם** היות לשון מאמר זה מעיד על עצמו היותו מסתרי קבלה ראיתי לפרש בו פירוש המלות עם תוספת מעט. בקשתי בערוך מצאתי בפירוש ארגליא לשון כלים המרגילים אותה וגם מגריפה פי' שהוא מגריפה של טיט שהיא קרויה בלע"ז פל"א ועל יסוד זה הבנתי בו הבנה מה ע"ד הפשט. זאת הלבנה היא רמז לגלות מצרים בחמר ובלבנים ולכן אמר היא וכל ארגליא הסל והמגריפה ר"ל כל הכלים הצריכים לגבל הטיט הסל שמביאים בו הטיט והמגריפה פל"א בלע"ז שבו עושין הטיט ואמר שקודם שנגאלו לא היתה הלבנה בשמים אלא מונחת בארץ מצרים במקום שעושים שם הלבנים אבל אחר שנגאלו העלה אותה הש"י לשמים ר"ל שהיה מיצר בצרתם ועשה הלבנה הדום לרגליו ותחת היותה בראשונה לבנה העשויה מעפר ומים מוכנת אל הפסד אחר כך היתה ספיריית וכדי שלא ישאר עוד שום הכנה לשעבד את ישראל באותה עבודה קשה שם הש"י תחת רגליו הלבנה וכל כליה ר"ל כל הכלים הצריכין לעשייתה. והביא ראיה לזה ממה שלא אמר מעשה שהיה במשמע מעשה הלבנה לבדה אלא אמר כמעשה לרמוז אל הלבנה ואל כל הכלים הדומים אליה ולעשייתה ומאמר רבי סימון יסכים על נכון עם זה. אמנם תני בר קפרא יראה שסותר לדברי רבי ברכיה שאמר עד שלא נגאלו היתה הלבנה מונחת בארץ במקום שיעבוד ישראל ובר קפרא אמר עד שלא נגאלו היתה רשומה ברקיע. עוד סתירה אחרת שאמר בר קפרא משנגאלו לא נראית עוד ברקיע ורבי ברכיה אמר זו משנגאלו שיראה שאז היתה ברקיע. ולתקן זה ראיתי לדקדק לשון היתה רשומה ברקיע שאין פירושו שהיתה מונחת ממש ברקיע אלא במצרים היתה לשעבד בה את ישראל כדברי רבי ברכיה ובימים ההם היתה רשומה בשמים לפניו יתברך רמז זכירת צרת ישראל אבל היא עצמה היתה מונחת בארץ ומיד כשנגאלו העלה אותה ברקיע והניחה שם לבטל השיעבוד שהיה על ידה אבל בהמשך הזמן אמר משנגאלו לא נראית עוד כלל ברקיע ואפי' רושם לרמוז שלא נשארה עוד הכנה כלל לשעבד את ישראל ויש בזה דוחק קצת שמן הסברא לפרש לשון משנגאלו שבדברי רבי ברכיה תיכף ומיד שנגאלו ומשנגאלו אבל מ"ש בר קפרא ומשנגאלו ר"ל אחר שעברו מקצת ימים אחר שנגאלו וראוי לסבול הדוחק הזה כי קטן הוא בערך אל הסתירה שאמרתי ואין לומר שבר קפרא חולק על דברי רבי ברכיה שאם כן היה לו לומר בר קפרא אמר וזה דרך תלמוד גלוי לדרדקי דבי רב: (ובס' י"מ כתב זו עד שלא נגאלו פי' שזה שאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר היינו קודם שנגאלו שהיו משעבדים בהם בחומר ובלבנים והיה תחת רגליו כמעשה לבנה זכר לצרתם ע"ש עמו אנכי בצרה אבל משנגאלו שוב לא היתה שם לבנה אלא הולכה למקום שדרכה ליתן ובמקומה שתחת רגליו היה כעצם השמים לטוהר ואע"פ שויראו את אלהי ישראל משנגאלו הוה י"ל דה"ק ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו שמתחתיו היתה לבנת הספיר עכשיו ראו כעצם השמים לטוהר לא שעכשיו ראו לבנת הספיר. היא וכל ארגליא שלה שהכ"ף לרבות כל כלי מעשה הלבנים: בבבל כתיב כמראה אבן ספיר וכו' פי' מאי שנא דבמצרים רמז הצער אלו יתברך כביכול בלבנה והכא רמז לה באבן. אע"ג דהתם מיירי תחת רגליו והכא מיירי בכסא שהוא מקום המושב ולא ס"ל לרבי סימון כדברי ר' ברכיה דלבנת הספיר רמז על שהיו ישראל משועבדים בחומר ובלבנים דא"כ לא קשיא אמאי נקט הכא לבנה ולא התם אלא שבירא ליה דבין לבנה ובין אבן רמז לקושי השיעבוד: היתה רשומה ברקיע ומ"מ לא נראית לגמרי לכל כאשר היה רק רושם כל דהו ואלו שראו את אלהי ישראל הוא שראו כולה דא"כ מאי רבותא דהני שראו אותה עכ"ל): **סליק**

מסכת ראש השנה פרק ראשון

א אאמר רבי חייא שמות החדשים עלו מבבל בראשונה (מ"א ח) בירח האיתנים שבו נולדו אבות ומתו ונפקדו האמהות. בראשונה (שם ו) בירח בול שבו העלה נובל בוהארץ עשויה בולות בולות שבו בוללין לבהמה מתוך הבית. בראשונה (שם) בירח זיו שבו זיו לכל העולם הצמחים נכרים והאילנות נכרות מכאן ואילך (נחמיה ב) ויהי בחדש ניסן (שם א) ויהי בחדש כסלו שנת העשרים (אסתר ב) בחדש העשירי הוא חדש טבת. ר"ל אמר אף שמות המלאכים עלו מבבל. בראשונה (ישעיה ו) ויעף אלי אחד מן השרפים (שם) שרפים עומדים ממעל לו מכאן ואילך (דניאל ט) והאיש גבריאל (שם י) מיכאל שרכם:

ב רב אמר כלהון נידונין בראש השנה וגזר דינן מתחתם ביום הכפורים. [בראש השנה] דתני בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע. ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. ודלא כרבי יוסה. דרבי יוסה אמר יחיד נידון בכל שעה מה טעמא (איוב ז) ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו. ותפקדנו לבקרים זו פרנסתו. לרגעים תבחננו זו אכילתו. רבי יצחק רבה בשם רבי מלך וצבור נידונין בכל יום מה טעמא (מ"א ח) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו. גאמר רבי לוי (תהלים ט) והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים הקב"ה דן את ישראל ביום בשעה שהן עסוקין במצות. ואת העובדי כוכבים בלילה בשעה שהן בטלין מן העבירות. שמואל אמר משהוא דן את ישראל הוא דן את העובדי כוכבים ומה מקיים שמואל (שם) ידין לאומים במישרים. בישרים שבהם מזכיר להם מעשה יתרו מזכיר להם מעשה רחב הזונה:

ג רבי חנניא חבריהון דרבנן בעי ואין הקב"ה רואה את הנולד. ולא שמיע לך הא דאמר רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אין הקדוש ברוך הוא דן את האדם אלא בשעה שהוא עומד בה. מה טעמא (בראשית כא) אל תיראי כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם. אמר רבי לוי כתיב (תהלים ס) לא

יד יוסף א ב"ר פ' מ"ח חזית פסוק לרור המור: ב תנחומא סדר נח סימן יא: ג פסיקתא רבתי פ' מ':

עץ יוסף

א שמות חדשים. כגון אדר ניסן סיון טבת. וכן תשרי וכסליו שלא נזכרו בכתבי הקדש מתחלה. אלא במגילת אסתר ודניאל ונחמיה נמצאו כי עלו עמהם מבבל כי שם קראו בשמות אלו. אבל בתחלה לא היו קוראים להם שמות. אלא חדש הראשון ושני וכיוצא: **בירח** האיתנים כו'. לא מייתי הני לראיה שלא היו שמות לחדשים תחלה. שזה מבואר מדכתיב בכל מקום חדש הראשון או שני מבלי זכר שם מיוחד. אלא כי היכי דלא תימא דירח איתנים וירח בול וירח זיו הם שמות חדשים. להכי קאמר דאין זה אלא ענין מה שהיה בזמן ההוא לא שם לחדש: **שבו** נולדו אבות. דאינהו איתני עולם כדיליף בבבלי מקראי: **נולדו** אבות. אברהם ויעקב אבל יצחק לכ"ע בפסח נולד כדאמר בבבלי: **מתו** אבות. דביום שנולדו מתו שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום כדאיתא בבבלי: **נפקדו** אימהות. ואינהי נמי בכלל איתנים: **שבו** העלה נבל. מן האילנות מחמת הקור: **בולות** בולות. חתיכות חתיכות שהיא מתפרכת. מלשון לבול עץ אסגוד: **בוללין**. מאכילין לבהמה מתה שבבית כי אין עשב בשדה. בוללין מלשון בליל חמץ על בלילו: **בירח** זיו. היינו אייר: **והאילנות** ניכרין. מה הם פירותיו: **מכאן** ואילך. לאחר שעלו מבבל קורא לחדשים בשמות אחרים ניסן אייר כו': **אף** שמות המלאכים. שם העצם שלהם: **ויעף** אלי אחד מן השרפים. היינו גבריאל שהיה האש בידו. ויליף לה מג"ש נאמר כאן ויעף ונאמר להלן והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף: **שרפים** עומדים. וילפינן בג"ש דמיכאל הוה נאמר כאן עומדין ונאמר להלן ובעת ההיא יעמוד מיכאל:

ב **ונגזר** דינן מתחתם ביום הכפורים. כן הוא נוסחת בעל יעקב. אבל בגמרא ירושלמי ובאגדת ירושלמי שעם היפ"ת הנוסחא מתחתם בר"ה: **בתקיעתא** דרב. סדר מוסף ר"ה שתיקן רב קרי תקיעותא דרב לפי שבסדר המוספים תוקעין: **כי** חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. היינו תחלת דין. ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב וכו' היינו גזר דין ורעב ושובע הוא גזר דין הפירות והתבואה והמים ובריות בו יפקדו היינו גזר דין דאדם: **ודלא** כרבי יוסה. רב דלא כר"י: **זו** פרנסתו. די מחסורו ואיקרי פקידה ע"ד כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם. והא הוי לבקרים כענין המן שהיה נלקט בבקר בבקר: **זו** אכילתו. כי היא בכל שעה ונבחן אם ראוי לאכילה ההיא ותהיה לו למזון. או אינו ראוי ותהיה לו לרועץ ופעמים יחנק בפתו: **מלך** וצבור נידונין בכל יום. אע"ג דיחיד נדון בר"ה. מלך וצבור אף לאחר גזר דין אם חזרו משתנה דינם בכל יום: **וצבור**. היינו דברים הכוללים שלום ומלחמה רעב ושובע: **מ"ט**. כלומר מנלן: **לעשות** משפט עבדו. דהיינו שלמה:

ג **אין** הקב"ה רואה את הנולד. אהא דאמר לעיל בינונים ניתן להם עשרת ימי תשובה כו' פריך וכי אין הקב"ה רואה את הנולד. וכיון דהוא ידע מי יעשה תשובה ומי לא יעשה מה צריך להמתין להם י' ימי תשובה ה"ל לחתום בר"ה עם הצדיקים מי שעתיד לעשות תשובה. ועם הרשעים מי שלא יעשה תשובה. ומשני שאין הכי נמי שידע העתיד. ומ"מ אינו דן את האדם אלא בשעה שהוא עומד בה: **באשר** הוא שם. ואמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מי שעתידין

פירוש הכותב

א **שמח** לבי ויגל כבודי בראותי מאמר זה כי לא ראיתיו עד הנה וממנו נתקיימו דברי שכתבתי בתחלת מסכת מגילה על מאמר אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש כו' והוצרכתי להאריך שם על דרוש יקר הערך ותליתי עצמי באילן גדול הלא הוא הריטב"א ועל דבריו נשענתי והחזקתי לסתור דברי הר"י אלבו יעוין משם ומה שנתחדש לי במקום הזה כי מ"מ שנשתנו שמות החדשים כשעלו מבבל לא היה השנוי ההוא לבטל מנין החדשים מניסן ככתוב ראשון הוא לכם לחדשי השנה אלא בערך אל שמות וכנויים אחרים שהיו לחדשים כמו ירח האיתנים בול זיו ושינוי השמות ההם לא מעלה ולא מוריד לענין קיום המצות וגלויות כ"א מהם ומה שנצטוינו לענין מנין החדשים שיהא ניסן קרוי א' אייר ב' סיון ג' וכן כולם תמיד הוא בתקפו ובקיומו. ואם הוצרך הרמב"ן לתת טעם לקריאת שמות בבבל ואמר כדי שתתקיים נבואת הנביא לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה וגו' לא מפני שהיה נמשך מזה בטול שום מצוה או חלק ממנה ח"ו אלא להיות דבר מגונה לפרוש עצמם ממנהג שהיו קוראים שמות החדשים ירח האיתנים ואחרים כיוצא בזה ודי להשיב לזה בנבואת ירמיהו לא יאמרו עוד וגו' מלבד שכבר כתבתי במקום הנזכר שאמר כן הרב דרך דרש וכאשר יחובר זה שכתבתי פה עם הכתוב למעלה יתברר בירור גמור שהאמת אתי במה שכתבתי בגלויות כל מצוה ומצוה שלא כדברי הר"י אלבו ז"ל:

ב **המלך** וצבור נדונין בכל יום הטעם לפי שהמלך מצד שהוא מלך מעיין בכל יום בדברים אלוהיים מתחדשים ומתיחסים אל הנהגתו הכללית וכן הצבור ומנהיגיהם בדברים הכוללים מתחדשים להם בכל יום תמיד מקרים בלתי נודעים כמו אם בתוך השנה באו אנשים נוספים לצבור או שנפרדו מהם בתוך שנתם ומצד היותם צבור נמשך להם שינוי בהשגחות היחידים לכן ראוי שיהיו נדונים בכל יום כפי השנוי המתחדש: ידין לאומים כו'. ראוי להעיר במאמר זה שהקב"ה דן את ישראל וגם את האומות ושניהם שוים לפניו יתברך במציאות דין אע"פ שהם חלוקים בזמן הדין וכפי הנראה יש סתירה לזה ממ"ש בע"ז שהחזיר הקב"ה התורה על כל האומות ולא קבלוה זולת עם ישראל וכיון שלא קבלו התורה הרי הם תמיד בהסתר פנים. עוד שנית יש לחוש בדברי שמואל כשרים שבהם מזכיר להם מעשה יתרו ורחב והלא כבר קדם לנו ברא מזכה אבא ואין אבא מזכה ברא וזהו מדת הדין והיושר(א) וחשבתי תקון לב' הערות ההנה באחד מב' פנים. האחד כי מה שכתוב כאן ידין לאומים הוא דוקא בדברים הכוללים לכל אומה ואומה ולא בענין פרטי האישים כי כל אומה ואומה בדרך כלל היא מושגחת מאתו יתברך אע"פ שיש לכל אחד שר פרטי כמו שאז"ל שהם ע' שרים וכל א' מהם הוא שר על אומה אחת ועכ"ז השגחתו יתברך הכוללת היא עליונה על כולם וכן סדרו אנשי כנסת הגדולה ועל המדינות בו יאמר איזו כו' ולענין הדין הכללי הזה ראוי להביא אל הטובים קדומים שהיו בהם כמו יתרו ורחב ושיועיל זכותם לחלק מאומתם גזר דין קשה המחייב הפסד האומה לגמרי. הב' שמ"ש שהם נידונים אינו לענין תרי"ג מצות כיון שלא קבלום אלא לענין שבע מצות שנצטוו בני נח שעליהם הם נידונים שהם גזל ודינין וע"ז ג"ע וש"ד וברכת השם ואבר מן החי. והקדוש ברוך הוא דן אותם ברחמים ואע"פ שאינם נזהרים במצות האלה שנצטוו בהם הש"י זוכר להם כשרים שהיו בתוכם ואפשר שיבואו גם עתה אחרים כמותם לכן ראויים לרחמים:

ג **כוונת** שאלת רבי חנינא שכיון שהשם יתברך רואה את הנולד ויודע העתיד להיות באיש שיהיה חוטא באחרית הימים ועתה אינו חוטא והש"י משפיע לו טובה מדוע הש"י עושה כן כיון שבעתיד הוא רשע למות השיבו לו בעלי התלמוד (ב) ולא שמעת מ"ש רבי סימון אין הקב"ה דן את האדם כפי מה שעתיד לעשות אלא כפי מעשיו בעת הזאת והביא ראיה מפסוק כי שמע אלהים וגו' ולראיה זאת וגם ראיית רבי ישמעאל מפסוק כי הוא ידע מתי שוא שתיקן מובנות ממדרש ואלה שמות רבה פרשה ג' וז"ל: **ראה** ראיתי את עני עמי. הה"ד כי הוא ידע מתי שוא. ד"א ידע הקב"ה העם העתידים לעשות שוא ונרגנים כמה דתימא תמיך בחרב יפולו אלא ויראה און ולא יתבונן כילד אתה מוצא בשעה שיצאתה הגר מביתו של אברהם היא ובנה מה כתיב ויכלו המים מן החמת ותלך ותשב לה מנגד אמר רבי ברכיה התחילה מעתת דברים כלפי מעלה. אמרה לפניו רבון העולמים אתמול אמרת לי ארבה את זרעך והיום הוא מת מיד ויקרא מלאך אלהים אל הגר א"ר סימון בקשו מלאכי השרת לקטרגו אמרו לפניו רבון העולם אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר נאה להעלות לס' רבוא שהם עתידים לומר לפניך זה אלי ואנוהו א"ל עכשיו צדיק הוא או

יפה מראה

(א) ואין קושיתו קושיא דאע"ג דאין אבא מזכה לברא הא קי"ל דזכות אבות עומדת לבניהם אחריהם כמבואר בתורה והסיא דאין אבא מזכה לברא הא תריצנא לה בביאורי בב"ר פכ"ע:

(ב) ויש לתמוה דא"כ מאי משני כדרבי סימון דההיא גופא תקשי לן ועוד היכי ס"ד למיבעי הכי דא"כ לא ימצא חוטא בעולם מאחר שיודע ה' שיחטא למה יתן לו חיים כלל אלא ודאי פשיטא דאין הקב"ה מעניש לאדם קודם שיחטא בפועל ורבי סימון לא אצטריך לאשמועינן אלא דאפילו מלעשות לו נס לא יעכב לפני ה' כל חטא ועון העתיד ובכלל דבריו ג"כ דאפי' לגזור

יתיצבו הוללים לנגד עיניך. למה ששנאת כל פועלי און. דרש רבי יששכר דכפר מנדי (איוב יא) כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן אמר רבי יהושע בן לוי (שם ח) אם זך וישר אתה אם זך וישר היית אין כתיב כאן אלא אם זך וישר אתה (שם) כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך:

ד אמר רבי חייא בר בא כתיב (משלי ל) זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו. בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרזירו. וזה מבקש לנצח זרזירו. אבל הקב"ה אינו כן אלא מלך אלקום שעמו לא בעו תיקום על דידיה (תהלים קג) כי לא לנצח יריב לא לנצוח יריב. אמר רבי אלעזר פרא בסיליום או נימום או גריפים בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזרה רצה מקיימה אינו רוצה אחרים מקיימים אותה. אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה ומקיימה תחלה מ"ט (ויקרא כב) ושמרו את משמרתי אני ה'. אני הוא ששמרתי מצותיה של תורה תחלה. [א]אמר רבי סימון כתיב (שם יט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה'. אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחלה:

ה אמר רבי סימון כתיב (דברים ד) כי מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגו' רבי חמא בי רבי חנינא ורבי הושעיא. חד אמר איזו אומה כאומה הזאת. בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לבוש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו שאינו יודע היאך יוצא דינו אבל ישראל אינו כן. אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים [ב]ומגלחים זקנן ואוכלים ושותים ושמחים

יד יוסף א ירושלמי דבכורים פרק בתרא: ב בספר המנהיג הל' ר"ה מביא את הירושלמי הנ"ל ולפניו היה הנוסחא ומגלחין את שערם וכן לפני זה תחת ומגדל זקנו גרס ומגדל שערו. וזה ברור יותר. [וע"ע ילקוט דברים רמז תתכ"ה וילקוט תהלים מזמור קמ"ח]:

פירוש הכותב

רשע אמרו לפניו צדיק הוא א"ל איני דן את האדם אלא בשעתו לכך כתיב וירא און ולא יתבונן וכן כשהיו ישראל במצרים ראה הקב"ה מה שעתידין לעשות הס"ד ויאמר ה' ראה ראיתי ראיתי לא נאמר אלא ראה ראיתי אמר ליה הקדוש ברוך הוא משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה ב' ראיות. אתה רואה אותם באים לסיני ומקבלין תורתי וגם אני רואה אותם מקבלין תורתי זהו ראה. ועוד ראיתי זו ראית מעשה העגל שנאמר ראיתי את העם הזה אעפ"כ איני דנם לפי המעשים העתידים לעשות אלא לפי הענין דהשתא כי שמעתי את צעקתם אע"פ שידעתי מכאוביו שעתידים לעשות הוי ראה ראיתי מהו כי ידעתי את מכאוביו יודע אני כמה עתידים להכאיבני במדבר כמה דתימא כמה ימרוהו במדבר ואעפ"כ איני נמנע מלגאלם ע"כ מכאן למדנו פירוש ראיית פסוק כי שמע אלהים וראיית פסוק וירא און ולא יתבונן שפירושו לפי זה וירא און הקב"ה רואה מקודם האון שעתיד לעשות ולא יתבונן כלומר אינו משים לב אליו ועושה עצמו כמי שלא יתבונן במעשה הרע העתיד להיות. ורא"י שנאמר שאלו הד' חכמים אינם חולקים זה על זה אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. וזה מבואר בדרך התלמוד ממה שאומר א"ר יהושע בן לוי דרש רבי יששכר ולא אמר רבי יהושע אמר וכן רבי יששכר דורש וכוונת ארבעתם לקיים הדרוש הזה כשואל מאיזה טעם למדנו לומר כן ואין זה כשואל טעם כפי השכל לקיים הדרוש וכן השיב לו ראיה מהפסוק שאמר כן במה שאמר באשר הוא שם והשי"ת יודע מפני מה עושה כן. ואין עלינו לשאול אלא מאין ידענו שכך מדתו של הקב"ה ועל שאלה זאת באה תשובה מכל אחד מד' פסוקים ורבי הביא ראיה מפסוק לא יתיצבו וגו' ופי' בלשון קצרה ואמר למה שנאת כל פועלי און ויהיה פירוש הפסוק כן הנך מסתיר עיניך מן ההוללים והטעם מפני ששנאת כל פועלי און באומה שעה שפועלי און ולא קודם לכן ולשון פועלי מחייב כן כי הוא לשון הווה לרמוז שאין הקב"ה מענים עד שיפעלו און אע"פ שהוא יודע שיעשו כן (א) ואם היות שלמדנו מן הפסוקים שכך היא מדתו של הקב"ה עדיין אנחנו חייבין לעיין טעם מושכל מקיים זה. ואפשר לומר בדרך כלל שזה נמשך אל אמונת שרש הבחירה שכיון שגלה השי"ת שהאדם יהיה בחירי במעשיו אין ראוי להענישו על הפועל הרע שהוא עתיד לעשות שאפשר שיבחר בטוב וימאס ברע ולא תכריחנו ידיעתו יתברך הקודמת כי הוא לבדו היודע איך יודע הצודק מב' קצות האפשר בהכרעה סגוליית מאחרת טבע אפשרותם וכמו שכתב הרמב"ם והביא ראיה מפסוק כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו'. ובמה שהביא רבי יהושע ב"ל ראיה לדבר מפסוק אם זך וישר אתה יש לדקדק. (ב) כי איך הוכיח מהעבר על העתיד ואמר היית אין כתיב כאן אלא אתה והלא ילדק ג"כ לשון היית שהשי"ת משלם שכר טוב על מעשה הטוב שכבר נעשה בין בעבר בין בהווה. וכאשר נעיין כוונת בלדד בתוכחתו זאת לאיוב נראה שלדקו דברי רבי יהושע בראיה זאת. בלדד היה מאשים לאיוב על סברתו הנפסדת שנתחדשה אללו אחרי מכאוביו והיא שכל עניני העולם הזה הם ביד המערכה ולכן צדיק ורע לו והשיב לו בלדד עד אן תמלל וגו' האל יעות משפט אם בניך חטאו לו כלומר אע"פ שאתה מכיר בעצמך שאתה צדיק הנה בניך חטאו לו ונתחייבו מיתה שהרי אתה בעצמך היית חושדם אולי חטאו בני ואין לך להתרעם על מיתתם ואם אתה מתרעם על היסורים וחולאים שבאו על גופך ויש מקום לתלונתך שאתה מכיר בעצמך שהיית תם וישר וירא ה' בזמן עבר וכן האמת כמו שהעיד כותב הספר לכתוב והיה האיש ההוא תם וישר מה יוסיף ומה יתן מה שהיית ירא ה' בזמן עבר כיון שעתה הנך קורא תגר כנגדו יתברך וכופר באמונה הלא אם בעת הזאת אתה תהיה זך וישר עתה מהרה יעיר עליך ושלם נות לדקך והיה ראשיתך וגו' ומכאן ראיה על העתיד בדרך ק"ו שאם המעשה הטוב שכבר יצא על המציאות מתבטל והיה כלא היה בשבת החטא שבהווה כ"ש שהחטא העתיד להיות שעדיין לא יצא אל המציאות אין בו כח לבטל המעשה הטוב הנעשה בעת הזאת והק"ו הזה הוא חזק ומוכרח כפי מה שכתבתי בשרש הבחירה והעתיד להיות הוא נכנס אללנו תחת חומר האפשר:

ד זרזיר הוא כלב רץ במהרה בלעז גאלגיי וכל מתגבר על אחר חפץ להיות מנלח ולא מנולח. (ג) ופירוש זרזירו באחד מב' פנים או שר"ל זרזיר שקם כנגדו אדם חפץ לנלחו או שיהיה כפשוטו זרזיר שלו ממש והאדם רולה שינלח זרזירו על מי שיקום כנגדו: וגם אפשר לפרש ע"ד זה שנס בשעה שהאדם מתקוטט עם זרזיר שהוא שלו מבקש לנלחו כי אדם קרוב אצל עלמו אבל הקב"ה אינו כן אלא מלך אלקום עמו הלא הוא מלך מלכי המלכים ורולה להיות מנולח ולא מנלח רולה לומר שישוב האדם בתשובה ויעשה השי"ת חפלו שיבטל מעליו גזר דינו לרעה ופירוש לנלח כאילו נקודה הלד"י בליר"י והחי"ת בפת"ח ואמר לא יריב כדי לנלח אלא להיות מנולח. וכן כתוב למעלה בסוף פסחים מ"ד למנלח מזמור לדוד זמרו למי שנולחין אותו ושמח: אני ה' שמרתי מלות התורה. כמו שאז"ל הקב"ה מלביש ערומים משמה התנים קובר מתים מבקר חולים שנאמר וירא אליו ה' וגו' ועם אברהם קיים מלות זקן תחלה שבא הוא יתברך בכבודו ובעלמו לעמוד לפניו וגם זה כתוב למעלה בירושלמי מסדר זרעים:

עץ יוסף

בניו לסמית את בניך בגלגא אתה מענה לו באר שנאמר משא בערב לקראת למא התיו מים שהיו מוליאים לקראת הגולים מיני מלוחים ונודות נפוחים וכו' א"ל הקב"ה השעה לדיק הוא או רשע. א"ל לדיק. א"ל באשר הוא שם איני דן את האדם אלא לפי שעתו: לא התילבו הוללים המתהללים ברשע אינן עומדים לנגד עיניך להענישם. ומי הוא שנאת דוקא כל פעלי און שעשו עבירות בפועל אז נענשים:

וירא און. שיעשה אח"כ אפ"ה לא יתבונן להענישו עתה: אם זך וישר אתה. כי עתה יעיר עליך: היית אין כתיב כאן דמדכתיב בסיפא כי עתה יעיר עליך דמשמע דקאי על דבר שכבר עבר דמה שהוא כעת לא שייך ביה התעוררות א"כ היה לו לומר היית. אלא ה"ק אם ישר עתה כעת יעיר עליך ואף על פי שיודע שישתנה אחר כך:

ד זרזיר מתנים. בא לתת טעם למה תולה הקב"ה עשרה ימים ואינו דן אותו מיד לפי שאינו רולה לנלח הבריות ודריש ליה מקרא זרזיר מתנים היא חיה שיכולה לרוץ מהרה. או תיש. דרך בני אדם להמרות זה עם זה איזה זרזיר יקדים חבירו או איזה תיש ינלח חבירו. ומי שזרזירו או תיישו מנלח נוטל את של חבירו כהאי דאמרו גבי מפריחי יונים אם תקדמך יוני ליונך שכל אחד רולה שינלח זרזירו: ומלך. מלכו של עולם. אל קום לא בעי שיקום שלו שינלח הוא את הבריות להענישם אלא אדרבה רולה הוא שינלחו אותו שיחזרו בתשובה ויחזור הוא מהרעה אשר דיבר עליהם: לא לנלח יריב. ולא לעולם יטור. וה"ל לכלנן ולומר לא לעולם יריב ויטור. אלא ה"ק לא לנלח אחרים יריב אלא מריבו שינלחו הבריות אותו: רבי בן פדת. אמר כל"ל: בסיליום. מלך: נימוס. בעל דת: אגריפס סופר. והכל לשון הן. כלומר שר ב"ו כותב וגוזר גזירות ואינו מקיימם. אבל הקב"ה אינו כן: רצה מקיימה הוא עלמו שאין גזירותיו אלא על אחרים: רצו אלו הגוזרים אינן מקיימין אותה אלא אחרים מקיימין אותה: ושמרו את משמרתי. האי קרא בשמירת הכהן מאכילת קדשים בטומאה קמיירי. ואמר שהקב"ה שמר מלוה זו תחלה היינו כשבא להוליא את ישראל ממלרים. דאמר במכילתא וידבר ה' משה ואל אהרן בארץ מלרים לאמר חוץ לכרך. ומפני מה לא נדבר עמו תוך הכרך לפי שהיתה מלאה שקולים וגילולים. הרי שהקב"ה דלא שייך בחקו טומאה כלל. ועם כל זה נזהר מליכנס במקום טומאה: אני. שקיימתי מלות עמידת זקן תחלה. שהיה אברהם יושב והשכינה עומדת כדכתיב ואברהם עודנו והוא תיקון סופרים. והם מלוה זו דאית בה ענוה גדולה קיים כ"ש שאר מלות:

ה מי גוי גדול. פי' גוי חשוב. ופליגי ר"ח ור"ה מהו חשיבותם: אלא בר"ה לובשין לבנים כו': ומגלחין זקנם. פי' מתקנים מה שמעכב את האכילה שביב פיהם: עושה

יפה מראה

לגזור עליו דין על העתיד מעכשיו ויתקיים הדין בשעתו כדס"ד הכא שיאתום דיכם בר"ה על העתיד אפילו בכה"ג לא עביד ליה גזר דין עד שיחטא עכ"ל ועוד הקשה הלא בן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו והאריך שם ע"ש:

(א) ומוסיף אני על דבריו שהפסוק דבוק לדלפיל מיניה כי לא אל חפץ רשע אתה וגו' שפירש שאין הקב"ה חפץ בהרשעת הרשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה כי לא יחפוץ בהשחתת העולם ולכן לא יעמיד במשפט לפניו הוללים על העתיד דכל דאפשר שלא להקדים פורענותם עביד ודוקא כשהם חוטאים בפועל דהכרח להענישם מביאם במשפט לפניו. עכ"ל:

(ב) והנ"ל שדקדוקו ודאי מדכתיב אם זך וישר אתה כי יעיר עליך שפירושו אם עתה אתה ישר יעיר ה' לטוב עליך לטוב ולעשות לך נס אע"פ שלא יתמיד ישרך לעתיד כי לא יסתכל ה' בעתיד ומשום דאיכא למדחי דלאו להאי דיוקא אתא אלא כלפי מה שהיה מחזיק עלמו לצדיק אמר לו אם זך וישר אתה יעיר עליך וגו' אע"פ שעד עתה נלטערת בעון בניך שחטאו לו. לה"ק היית אין כתיב כאן וגו' דכיון דויכוח איוב וחביריו על העבר היה דחבריו אמרו ליה שבעונו לקה וכמו שהוא משמעות המשך הפסוקים זכר נא מי הוא נקי אבד הן בעבדיו לא יאמין וגו' א"כ לפי זה הל"ל אם זך וישר היית לדיק כדבריך עתה יעיר עליך ה' והיה מטיב עמך אע"פ שנלטערת בעון בניך. ומדשביק ליסנא דעבר דעסקי ביה ונקט זך וישר אתה לדיוקא אתא זך וישר אתה עתה אע"פ שלא יהיה כן לעתיד עכ"ל:

(ג) זה מבקש לנלח זרזירו וכו' פי' המתאבק עמו והוא מלשון מכנים עלמו לגזירה או נילוח או נולח כדאיתא בש"כ פכ"ז וזה לפי דרשת רבי חייא והסמכתא בעלמא הוא כי הכתובים הסמוכים לו אינם סובלין הפירוש הזה. עוד כתב אני ה' שמרתי וכו' קשה דהא קרא כתיב שלא לאכול הכהן קדשים בטומאה ואיך שייך לומר שמר הקב"ה זו המלוה תחלה. וי"ל דהיינו כשבא להוליא את ישראל ממלרים דאמרינן במכילתא וידבר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מלרים חוץ לכרך ומפני מה לא נדבר עמו תוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים וכדפרש"י

בר"ה (א) שיודעים שהקב"ה עושה להם נסים וחרנה
אמר איזו אומה כאומה זו בנוהג שבעולם השלטון
אומר הדין היום והלסטים אומר למחר הדין.
למי שומעין. לא לשלטון. אבל הקב"ה אינו כן אמרו
ב"ד היום ראש השנה הקב"ה אומר למלאכי השרת
העמידו בימה יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין שאמרו
בני היום ר"ה. נמלכו ב"ד לעברה למחר אהקב"ה
אומר למלאכי השרת העבירו בימה יעברו קטיגורין
שנמלכו בני לעברה למחר. מה טעמא (תהלים פא) כי
חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. אם אינו חק
לישראל כביכול אינו משפט לאלהי יעקב. רבי קריצפא
בשם רבי יוחנן לשעבר (ויקרא כג) אלה מועדי ה'. מכאן
ואילך (שם) אשר תקראו אתם. אמר רבי אילא אם קריתם
אותם הם מועדי ואם לאו אינן מועדי: [ובאלה דברים רבה
פ"ב ראיתי זה המדרש בלשון יותר ערב וז"ל] (דברים ד) כי מי גוי
גדול אשר לו אלהים קרובים אליו אמר רבי יוחנן
בכשמתכנסים מלאכי השרת לפני הקדוש ב"ה לומר
אימתי ראש השנה אימתי יום הכפורים הקב"ה אומר
להם לי מה אתם שואלים אני ואתם נלך אצל ב"ד
של מטה. מנין דכתיב (שם) אשר לו אלהים קרובים
אליו. אשר לו אומה קרובה אין כתיב כאן אלא אשר
לו אלהים קרובים אליו הוא וכל פמליא שלו. אמר ר'
יוחנן אמר הקב"ה עד שלא נעשית אומה שלי מועדי
ה' מכאן ואילך אשר תקראו אתם. דבר אחר אשר
לו אלהים קרובים אליו גאדם אם יהיה לו קרוב עשיר
הוא מודה בו ואם עני הוא כופר בו ואומר שאינו
קרובו אבל הקב"ה כביכול ישראל נתונים במצרים
בשעבוד והקב"ה אומר שהוא קרוביהן מנין שנאמר
(תהלים קמח) לבני ישראל עם קרובו ואם קרובו עני הוא
עושה עצמו עיקר ואותו טפלה מהו אומר פלוני מתקרב
לי אבל הקדוש ברוך הוא כביכול עושה לישראל עיקר
אשר לו גוי קרוב אין כתיב כאן אלא אשר לו אלהים
קרובים אליו:

ו אמר רבי סימון כתיב (תהלים מ) רבות עשית אתה ה'
אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו לשעבר
רבות עשית מכאן ואילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו.
א"ר יהושע בן לוי למלך שהי' לו אורולוגין כיון שעמד בנו
מסרה לו. אמר רבי יוסי בר חנינא למלך שהיה לו
שומירה כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי אחא למלך שהיה לו טבעת כיון שעמד בנו מסרה
לו. אמר רבי חייא בר בא לנגר שהיה לו כלי נגרות כיון שעמד בנו מסרם לו. אמר רבי

פירוש הכותב

ה לפי שחדוש הלבנה איננה אלא בערך השגחתינו שכפי ראות עינינו מתחדשת בכל כ"ט יום
י"ב שעות תשל"ג חלקים לכן ראוי שיהיה קביעות החדש כפי ראות עינינו אחר העיון
והדקדוק לפי חשבונינו אמנם בערך הש"י אין שום חדוש ושנוי כי הוא יתברך ברא את שני
המאורות הגדולים וקבעם ברקיע לאותות ולמועדים והכל שוה לפניו יתברך כחשכה כאורה
בעבור זה לוה הוא ית' אשר תקראו אותם מועדי
קרי ביה אתם אם קראתם אתם מועדי וכו':
אשר לו אומה קרובה אין כתיב כאן אם תחלת
הפסוק יהיה כי מי גוי גדול אי אפשר
לסיים על יסוד זה אשר לו אומה קרובה אליו
אבל הכונה בזה שלא יתחיל הפסוק כי מי גוי
גדול אלא יתחיל בהקב"ה ויאמר האם יש לו
להש"י אומה קרובה אליו כאומה ישראל. וכן
ראוי לפרש מ"ש בסוף המאמר אשר לו גוי קרוב
אין כתיב כאן וכו':
ו פירוש ר' סימון לא וערב שאינו כפשוטו של
מקרא רבות נפלאות עשית עמנו
ומחשבות טובות חשבת עלינו אלא שאמר המשורר
רבות עשית מעלמך עמנו בזמן עבר אמנם עתה
נפלאותיך ומחשבותיך הכל בידינו כי בכל עת
שנתפלל לפניך שתעשה נפלאות ותחשוב עלינו
מחשבות טובות תעשה כתפלתנו. והביא כל חכם
מהחכמים האלה משל מחודש וראוי לתת הבדל
מה בין כל אחד מהם. אורולוגין רילוגין בלע"ז
שנתן האב לבנו הבנה לידע השעות מתי יחפוץ
לעשות עמו טובה ומשל השומירה הוא יותר רב
התועלת פירוש שומירה סוכה או בית קטן לשמור
ממנו הגנות והכרמים והאב נותן כח לבנו לשמור
גנו ר"ל להבריח ממנו המזיקין ולהסיר מעליו
המעיקים. ומשל הטבעת הוא יותר מעולה
שמלבד הכח הניתן לבן להרחיק מעליו עוד
הגדיל כחו בהמלאת הטוב וחדושו שנתן לו הטבעת
שחותם בה הטובות ושהבן עצמו יחתום בטבעתו
בכל עת שירצה. גם משל כלי נגרות הוא יותר
נערך כי כח הטבעת איננו רק לחתום מאמר המלך מה
שכבר צוה לכתוב אבל אין כח בידו להמציא ולחדש
מעצמו שום טובה אמנם כלי הנגרות כחו גדול
לעשות מעץ עב כסא ושולחן משובח ומפואר.
ומשל האוצרו' יותר משובח שכלי הנגרות צריך להיות
ביד אומן אבל מי שאינו אומן מה יכול לעשות
ואפי' האומן עם כליו לא יוכל לעשות שום כלי
אם אין לו נושא ר"ל עץ או אבן וכיוצא בו
וממנו יעשה הכלי אבל כיון שהאב מוסר לבן
אוצרות מלאות כל טוב הגדיל לעשות עמו. ומשל
כרתק של רפואות עולה על כולם כפי ההבדל
מבואר בין שמירת הבריאות לחזרתה כשתסור כי
רפואות החוליים אחר היות נפסד מזג הגוף הוא
ענין יותר קשה וגם על זה הגדיל כח הבן.
והכוונה כוללת בכל הפרטים האלה כי בכל עת
שכל מעשינו יהיו לשם שמים גדול כחנו להמציא
פלאים בשנוי הטבע להדיח מעלינו את הרעה
ולחדש הטובה בשמירת בריאותנו וגם בחזרתה
כשתסור אבל לשעבר ר"ל בנפלאות מעשה הש"י
במצרים עמנו לא היו לנו מעשים קודמים
מחייבים הנפלאות רק הש"י עשה כן מעלמו
להודיע את גבורתו למתן ספר שמו בכל

עץ יוסף

להם נסים. אפילו אינן זכאין כדאמרינן ראה ראיתי רואה אני שעתידים לעשות העגל בין
זוכין בין חייבין עלי להושיע אותם: וחרנה פירוש ואידך: והלסטין. מי
שהוא יורד לידון: העמידו בימה. לפי דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע. וכמו
שבר ב"ו דן על הבימה וסניגורין וקטיגורין אצלו. אמר כן אצל דינו יתברך שאז"ל גבי
וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו
אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה:
מאי טעמא. מנלן דדין של מעלה תולה בב"ד
של מטה: כי חוק לישראל הוא. ובר"ה משתעי
קרא דלעיל מיניה כתיב תקעו בחדש שופר וגו':
אם איני חוק לישראל שאין ישראל עושים בו
החוקים שנאמר בר"ה דהיינו תקיעת שופר
ושביתת י"ט אינו משפט לאלהי יעקב. ודוקא
ביום ראשון אבל לא שאם לא יקדשוהו כלל לא
יהיה משפט לה' דהא אמר בפ"ב כיון שב"ד של
מעלה רואין שאין ב"ד של מטה מקדשין אותו
הן מקדשין אותו: לשעבר אלה מועדי ה'
כו'. יתורא דקרא דרים דמועדי ה' ואלה הם
מועדי למה לי. אלא דה"ק לשעבר פי' קודם
שבאו ישראל היו המועדות והעיבורין כפי סדר
מהלך הלבנה והמזלות אשר ברא ה' ולזה נקראו
מועדי ה' וכמ"ש והיו לאותות ולמועדים. ומשבאו
ישראל וניתנה להם מצות קדוש החדש המועדות
תלויים בקריאתם. וזה אמר אשר תקראו אותם
קרי ביה אתם. ופי' אלה הם מועדי אם קראתם
אתם מועדי ואם לאו אינן מועדי כדאמר רבי
אילא והיינו שצריך שיאמר ב"ד מקודש. כדאי'
בגמ'. וזו חיבה יתירה שחבבנו ה' שהמועדות
שהיו תלוים בו יתברך שהיו מועדי ה' עתה
מסרם לישראל באהבתו אותם וצריך הוא ומלאכי
השרת להמשך אחרי קביעות ישראל: והוא וכל
פמליא שלו. שבאהבת ה' לישראל מסרן המועדות
לישראל וצריך הוא ומלאכי השרת להמשך אחרי
קביעות ישראל: עד שלא נעשית אומה שלי
מועדי ה'. פי' קודם שבאו ישראל היו המועדות
והעיבורין כפי סדר מהלך הלבנה והמזלות אשר
ברא ה'. ולזה נקראו מועדי ה' וכמ"ש והיו
לאותות ולמועדים. ומשבאו ישראל וניתנה להם
מצות קדוש החדש המועדות תלוים בקריאתם.
וזה אמר אשר תקראו אותם קרי ביה אתם.
ומה שהזכיר. מה שהיה מתחלה לומר שזו חבה
יתירה שחבבנו ה' שהמועדות שהיו תלוים
בו יתברך שהיו מועדי ה' עתה מסרן לישראל
באהבתו אותם (יפ"מ): אדם אם יהא לו קרוב
עשיר כו'. לפי שכמו שהעשיר מתבזה כשקרובו
עני ולכן יכפר בו. כן להיות ישראל בירידה
אין כבודו לומר שהם עמו שיראה שקצרה ידו
מהושיע וה"ל לכפור בהם. עכ"ז מודה בקרובתם
ולא חש לכבודו. וזה מאהבתו אותם: עושה
לישראל עיקר. שמחשבתו עמהם כאילו מתכבד
עמהם שמתיחס אליהם או הוא מענותנותו
יתברך ע"ד שאמרו בב"ר פ' מ"ח ועונתך תרבני
שאברהם יושב ושכינה עומדת. וכן בישראל (יפ"מ):
ו כתיב רבות עשית. משום שאמר לעיל
לשעבר אלה מועדי ה' מכאן ואילך אשר
תקראו אתם שהקב"ה עושה כפי מה שגוזרין בב"ד
של מטה ועז"ז קאמר רבות עשית וגו' לשעבר רבות
עשית היינו מבראשית עד מתן תורה שהיה הקב"ה
קובע חדשים ורואי שנים. אבל מכאן ואילך ר"ל
ממתן תורה ואילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו
קביעותן על ידינו. ולפי שבר"ה מתחדשים גזרות
דברים נפלאים כלומר ועל המדינות בו יאמר איזו
לחרב ואיזו לשלום כו' קרי ליה נפלאותיך מחשבותיך: אירולוגין. כלי המורה שעות היום כך מסר הקב"ה לישראל קביעות העתים והזמנים: שומירה. הוא הסוכה שעושה
נוטר הכרם במקום גבוה לראות כל מה שנעשה בכרם כך מסר הקב"ה לישראל שיהו צופים בכל מה שלמעלה ושלמטה כדתניא צפית במרכבה: שהיה לו טבעת. שהוא חותמו. כך
ישראל נקראים אל. שהקדוש ברוך הוא קראו ליעקב אל שהוא חותם של הקדוש ברוך הוא: כלי נגרות. כלי שעושה בו מלאכה. כך מסר הקב"ה לישראל את התורה
שבה

יד יוסף א ר"ה פ"ק שמו"ר פט"ו סי' ג' פסיקתא רבתי פט"ו שוח"ט מזמור ד' ילקוט תהלים רמז תתלא: ב ירושלמי ובבלי ר"ה פ"א שמו"ר שם
פ"ר שם שוח"ט שם ילקוט תהלים שם: ג ירושלמי ברכות פ"ט שוח"ט מזמור י' שמ"ר פכ"א סי' יב תנחומא סדר משפטים סימן ט:

יפה מראה

אי נמי כדאמרינן בס"ר שנגלה ה' במקום טומאה בשביל לגאלן וא"כ קרא לאהרן ועיטר
אותו. הרי שהקב"ה דלא שייך בחוקו יתברך טומאה כלל ועם כל זה נזהר מליכנס במקום
טומאה או שקרא אח"כ לאהרן שיטהרנו כדי לקיים בעצמו מצות שמירת הטהרה עד כאן:
(א) הקשה בעל י"ת וכי עביד רחמנא ניסא לשקרא למי שאינו ראוי והלא רשעים
נכתבים למיתה וא"כ החוטא שמח שמח בשעות עצמו ולשמחה מה זה עושה
איך יסמוך על הנס ומי לנו גדול משמואל שאמר למה הרגזתני ואחז"ל בפ"ב דחגיגה
שנתיירא כשבור שהוא יום הדין ולא בטח בצדקתו וכן ריב"ז בכה בשעת מיתתו כדאיתא בפרק
תפלת השחר וכ"ש המון עם שראוי שיבכו ויפחדו כי יקום אל וכי יפקוד על מעשה איש
ופקודתו ועוד הלא איפכא שמעינן דא"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע
מפני מה אין אומרים ישראל בר"ה וביו"כ שירה א"ל אפשר אני יושב על כסא דין וכו' והאריך
שם וכתב ב' טעמים האחד אע"פ שילא האדם מחויב בדינו אין עול לפניו ותכליתו
לטובה לישראל להציל ממות נפשם בעולם הבא הן ביסורין הן במיתת הגוף וזה הנס דעביד
להו כי בטוחים בו שהכל לטובתם ועוד טעם שני שכל אדם יחזיק עצמו לבינוני כדאיתא
בקידושין בפ"ק לעולם יראה וכו' ולכן יאות להם אימה ופחד מצד עונותם וזה שאין אומרים
שירה ויאות להם ג"כ שמחה ממחלה זכיות שבידיהם והאריך שם ומלורף לזה הנס שהקב"ה
מאריך להם זמן עד יוה"כ ואין דן אותם תיכף בר"ה כדי שיסגלו להם מצות ומע"ט בימים האלו:

יצחק משל למלך שהיה לו אוצרות כיון שעמד בנו מסרם לו . ורבנן אמרו לרופא שהיה לו נרתק של רפואות כיון שעמד בנו מסרה לו :

ז בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון . רבי אחא אמר כהדין דירין . ורבנן אמרי כהדא במגנימין . מאי טעמא (תהלים לג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם . אמר רבי לוי היוצר יחד לבם כבר הבין אל כל מעשיהם . אמר רבי אלעזר בנוהג שבעולם מה נוח ליוצר הזה לעשות מאה קנקנים או להסתכל בהם . לא להסתכל בהן . אמר רבי ברכיה יוצרן רוצה שיהא לבן יחיד אליו . אמר רבי אבין מי שהוא יחיד בעולמו כבר הבין את כל מעשוהם :

כתיב (דברים יא) עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה כהנא אמר מרשית כתיב . ועד אחרית שנה מדוה ליה בראשה ויהב לה אחרית טבא בסיפא :

פרק אין מבירין

ח תני רשב"י לפי שהרקיע של מים והכוכבים של אש והם דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה לפיכך (איוב כה) עושה שלום במרומיו . אמר רבי אבין המלאך עצמו חציו מים וחציו אש . ואית ביה חמש גפין (דניאל י) וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרועותיו ומרגלותיו כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול המון :

פרק ראוהו בית דין

ט תני בשם רבי נחמיה (משלי לא) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר :

י אאמר רב יהודה (הושע ח) זנח ישראל טוב אויב ירדפו . ואין טוב אלא תורה : הה"ד (משלי ד) כי לקח טוב . אויב ירדפו זה עשו דכתיב (יחזקאל לו) יען אמר האויב עליכם האח וגו'. ובן יצחק אמר (בראשית כז) הקול קול יעקב וגו' בכל זמן שקול יעקב נמוך . ידי עשו שולטות בו. וכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין הידים ידי עשו שולטות בו :

יד יוסף א ילקוט הושע רמז תקלד : ב ב"ר פס"ה זהר וישלח וזהר בשלח דפ"ח ילקוט ישעיה רמז עד וספרי ח"ב פסקא מ"א פתיחתא ב' דאיכ"ר :

פירוש הכותב

הארץ וגם לקיים ברית אבות כאשר יורו הפסוקים על כל זה ואין צורך לזכרם :

ז ארבעה תנאים האלה אינם חולקין זה על זה וכן יורה באמרן א"ר אלעזר א"ר ברכיה א"ר אבין ולא ר' אלעזר אמר וזה דרך פשוט בתלמוד א"כ מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי וכולם מודים בד' דרושים אמוניים . האחד רמז ר' לוי לידיעתו יתברך הקודמת ורבוי ושנוי הידועים לא יביא שום רבוי ושנוי בידיעתו כי הוא אחד פשוט וזה רמז באמרו היוצר יחד לבם ובלשון כבר הבין רמז אל ידיעתו הקודמת . ור' אלעזר הוסיף לרמוז להשגחתו יתברך הפרטית על כל איש ואיש מהם וזה היה לפניו תכלית הבריאה והביא ראיה ממשל הקנקנים שאין כונת היוצר על עשייתם בלבד אלא השגחתו בהם אחר עשייתם וכן אמר לא להסתכל בהם בתמיה כלומר בודאי זאת היתה כונתו להסתכל בהם ולמכרם וליהנות מהם והנמשל הוא לענין ההסתכלות וההשגחה בלבד וכונתו יתברך להטיב ולהועיל לכל בריותיו ואל זה רמז המבין אל כל מעשיהם . ורבי ברכיה הוסיף ענין אחר שרצונו יתברך שנהיה כלנו כאיש אחד כמו שהוא אחד וא"כ לשון יחד נאמר על יצוריו שרוצה שיהיו יחד . ורבי אבין פי' לשון יחד על הקב"ה שהוא יחיד וזה חידש בלבד על פי' ר' לוי : מרשית כתיב . ר"ל שהוא רש ונקלה שמשפיל ומכאיב את עצמו בתשובה וזה פי' מדוי ברישא שמכאיב ומכניע עצמו ובזה יזכה לאחרית טוב בסוף השנה וזה רמוז בלשון הכתוב ועד אחרית שנה :

ח להבין כונת מאמר זה הייתי צריך ללמוד מפי חכם מקובל מפה אל פה עד רשב"י וכיון שזה נעדר ממני כפי זמננו לא ידעתי בו מאומה עד יבא מורה צדק בין כך ובין כך החזקתי בפסוק עושה שלום במרומיו אחזתיו ולא ארפנו . ומה שלמדתי ממנו דרך כלל שעם היות אמת ואמונה שכל שנויי העולם השפל הזה הם מושפעים מאת השרים עליונים ונגוהים עליהם במאמרו ית' הלא המה עומדים קיימים בעצמם ואין בתוכם קנאה ולא שנאה ולא תחרות ומחלוקת כלל כי הקב"ה עושה שלום במרומיו ובלדד הלך לשטתו להיותו קיים באמונתו יתברך כי צדיק וישר הוא כאשר ענה במענה הקודש ואמר האל יעות משפט וגו' אם בניך חטאו לו כמו שזכרתי במאמר ג' . ולפי דרך זה אמר עתה בסוף כל מענותיו המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו וכלל כונתו לומר לאיוב שיסתלק עצמו מאלו התלונות והקירות כי הדרך ישכון אור לכל ילוד אשה שיאמר ה' הצדיק ואני הרשע כי ידעו באמת ובאמונה שקיום ג' עולמות תלוי בהשגחתו וידיעתו יתברך ואין אנו מספיקין להקיף איכותם כי הלא ראינו שהדברים היותר הפכיים אצלנו כלם נמשכים מאתו יתעלה באמצעות מלאכיו גבורי כח עושי דברו ואין ביניהם שום מחלוקת ולזה הזכיר שני דברים כוללים ענייני העולם והם המשל ופחד כי המושל הוא מתגבר על ענין אחד ובעבור זה יש פחד גדול ממנו למשועבד תחתיו ובכל ענייני העולם נמצאים אלו הב' הפכיים והכל מושפע עליהם ממרומים והקב"ה עושה שלום בין הנראים אצלנו הפכיים זה לזה ואנחנו לא נדע איככה ואיככה ועל זאת הכונה סובב כל המענה קצר הכמות ההוא גם מ"ש רבי בון המלאך חציו אש אין הדברים כפשוטן רק לדמיון שהמלאכים משפיעים על ההפכיים במאמרו יתברך ואין ביניהם שום שנוי והתהפכות :

עץ יוסף

שנה ברא עולמו כדאיתא בריש ב"ר ובריש תנחומא : אוצרות . כך משל הקב"ה לישראל אוצרות גשמים כמעשה דחוני המעגל : נרתק . כלי שנותן בו הרופא רפואותיו כך משל לישראל שיהיו מחיה מתים כאליהו ואלישע :

ז כהדין דירין . כאותן כבשים שנכנסו לדיר לעשר ויוצאין בפתח קטן שאין שנים יכולין לצאת כאחד : במגנימין . הוא מקום צר ואין שנים יכולים לילך זה בצד זה : מאי טעמא איך נשמע מהאי קרא דהן עוברין לפניו אחד אחד ואח"כ נסקרין בסקירה אחת הא קרא איפכא משמע : אמר רבי לוי . ה"ק כשהיוצר יחד לבם כבר הבין כל מעשיהם אחד לאחד : א"ר אלעזר. קרא דמייתי במתניתין אינו אלא לראיה שהקב"ה סוקר הכל בסקירה אחת . וה"פ אם הוא יוצר יחד לבם כ"ש שהוא מבין אל כל מעשיהם כאחד : א"ר ברכיה . ה"פ דקרא היוצר רוצה שיהיה לבן אליו ביחידות ולא יהיה לבן חלוק בעבודה אחרת. ולמה מפני שהוא מבין אל כל מעשיהם ואין אחר כמוהו : אמר רבי אבין . הכי קאמר היוצר לבם שהוא יחיד בעולם כבר הבין אל כל מעשיהם טרם שעשו רע :

מרשית חסר אל"ף כתיב דמשמע לשון רש ועוני . ור"ל מדוה לה ברשה שאף על פי שנגזר עליה דאבון ועוני בתחילה תשגיח להטיבה בסופה כבישובו :

ח שהרקיע של מים. כדמשמע מהמקרה במים עליותיו והכוכבים של אש שהם מאירים כאש והכוכבים תקועים בהם ואינם נכוים . ולכך נקראים שמים אש ומים מעורבים זה עם זה : לפיכך כתיב עושה שלום : חמש גפין . כלומר אגפין והן מראות תרשיש וברק ולפידי אש ונחשת ומים . וקול דבריו כקול המון פירוש המון ים או המון מים רבים . ומשמע ליה שזה מפני שיש בו חלק מים רבים . הרי שמקצתו אש ומקצתו מים :

ט היתה כאניות סוחר . בפרשת אשת חיל כתוב וכבר פירשו פרשה זו בגמ' ובמדרשות בענין תורה : עניים במקומן שלא כתב כל הצורך במקומן . אבל הענין מפורש במקומות אחרים :

י ואין טוב אלא תורה . דאי טוב כפשוטו מה טעם זה לאויב ירדפו . ועוד דה"ל לאקדומי אויב ירדפו שבתחלה היה הגלות ושוב זניחת כל הכבוד (יפ"ת) : כי לקח טוב וגו' . נתתי לכם תורתי אל תעזובו : ובן יצחק אמר הקול כו'. זה ליתא בירושלמי אלא בפתיחתא דאיכה רבתי ובב"ר פ' ס"ה : כל זמן שקול יעקב נמוך כו' . ר"ל שדרש וי"ו של והידים לשון או כוי"ו ומכה אביו ואמו ויגלה הקול קול יעקב או הידים ידי עשו . ומינה כשהקול קול יעקב בדברי תורה אין הידים ידי עשו . ואם לאו הידים ידי עשו : (יפ"ת) . ובמשנת דר"א כתב הם כולם דחקו לפרש מה שהתינוקות יודעים דיצחק תמה ע"ז שהקול קול יעקב והידים ידי עשו בתמיה דזה אי אפשר דכל זמן שהקול קול יעקב בודאי אין הידים ידי עשו שולטות . ועי' מ"ש בפתיחתא דאיכה רבתי סי' ב' : שיעקב מצפצף בקולו כו'. נקט לשון צפצוף משום שע"י התינוקות העולם מתקיים בהבל פיהם אף שאין בהם תבונה והשכל רק כצפצוף עופות . ודייק לה מל' הקול קול יעקב שמשמע קול בעלמא (יפ"ת) :

ט דברי תורה עניים וכו' שצריכים להביא ראיות רבות ממקומות אחרים מהתורה עצמה : י אויב ירדפו לישראל מפני שזנח טוב ושמעתי פשט נאה בפסוק זה שכנוי ירדפו אינו רומז לישראל אלא למלת טוב והנביא היה מוכיח לישראל ומתרעם עליהם על רוע בחירתם להיות שוכחים התורה שהיא הטוב ואויב היה רודף אחר הטובה ההיא להשיגה והם משליכים אותה אחרי גוים: כל זמן שקול יעקב נמוך. האמת שזה דרכי בפי' מאמרי ירושלמי לשאול את פי חכם או חכמים שלימים וכן רבים ונפרע למי שזכה לכח הזוכר בסייעתא דשמיא מה שזה נעדר ממני כפי טבעי והיות נוסף על זה בשבת זקנתי ובפי' מאמר זה שמעתי מפי חכם בקי שהוא נזכר שהלה במדרש כי תיבת הקל חסר וי"ו ופירושו מלשון קולא כלומר כאשר הקל קול יעקב שאין מרבים בתפלה לפניו יתברך אז ידי עשו שולטות . וזה פירוש נאה בקשתי בב"ר אם יסכים ע"ז ומצאתי שיש חלוף בלשון וזה נסחו :

אמר רבי ברכיה בשעה שיעקב מרבה בקולו ידי עשו שולטות דכתיב וילונו כל העדה ויבא עמלק . בשעה שהוא מצפצף בקולו אין הידים ידי עשו שולטות וכן אמר בלעם לאומות שנתכנסו כלם אצלו ואמרו לו תאמר שאנו יכולין ליזדווג לאומה זו א"ל לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהם ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולם אין אתם יכולין להזדווג להם שכך הבטיחם אביהם הקול קול יעקב בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו ואם לאו הידים ידי עשו יכולים להם ע"כ . ולפ"ז צריך לפרש כ"ז שהקול הוא קולו של יעקב ר"ל על דברי עצמו לזעוק ולהתלונן כנגד הקב"ה כמו וילונו כל העדה אז ויבא עמלק אבל בשעה שמצפצף בקולו ר"ע לצפצף בדברי תורה או בתפלה אז אין הידים וכו' :

סליק מסכת ראש השנה

מסכת תענית פרק ראשון

א חד בר נש הוה איחטא בלישניה · אתא לגבי רבי יוחנן · ושלחיה גבי רבי חנינא · א"ל זיל תהי בדולעי באורייתא דכתיב (משלי טו) מרפא לשון עץ חיים :

ב אמר רבי חנינא בריה דרבי אבהו בספרו של ר"מ מצאו כתוב (ישעיה כא) משא דומה משא רומי · אלי קורא משעיר אמר רבי יוחנן אלי קורא מפני שעיר · אמר רבי שמעון בן לקיש אלי מאיכן נזדווג לי משעיר · אמר ריב"ל אם יאמר לך אדם איכן הוא אלהיך · אמור לו בכרך הגדול שברומי · מה טעמא אלי קורא משעיר · (שם) שומר מה מלילה אמרו ישראל לישעיה רבינו ישעיה (א) מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה · א"ל המתינו לי עד שנשאל · כיון ששאל חזר אצלם · אמרו לו שומר מה מליל · מה מליל שומר העולמים · אמר להן (שם) אמר שומר אתא בקר וגם לילה · (ב) אמרו לו וגם לילה אמר להן לא כמו שאתם סבורים · אלא בקר לצדיקים ולילה לרשעים · בקר לישרים ולילה לשאינם ישרים · אמרו לו אימת · אמר לון אימת דאתון בעיי (שם) אם תבעיון בעיו · אמרו לו מי מעכב · אמר להן תשובה (שם) שובו אתיו :

סדר תעניות כיצד פרק שני

ג כתיב (יואל ב) יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה · יצא חתן מחדרו זה ארון · וכלה מחופתה זה התורה · דבר אחר יצא חתן מחדרו זה הנשיא · וכלה מחופתה זה אב ב"ד · רבי חלבו א"ל לרבי יהודה נשייא פוק עימן וצערך עבר · אמר רבי יוסה הדא אמרה אילין תענייתא דאנן עבדין לית אינון תעניין · למה דלית נשיא עימן · כתוב אחד אומר (ויקרא ד) את פני הפרוכת · וכתוב אחד אומר (שם) את פני פרוכת הקדש · רבי אחא אמר איתפלגון רבי אבהו ורבנן · חד אמר חטא הנשיא הגדולה במקומה חטא הציבור אין הגדולה במקומה · וחרנא אמר לפי שחטאו הלמד והמלמד לפיכך יצאו לחוץ ויתפרסמו על שם (שם) והוציא את הפר אל מחוץ למחנה · תני חזקיה רמז כל מקום שיש משיח יש ארון · וכל מקום שאין משיח אין ארון :

ד ארשב"ל כתיב (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ וגו' עלה שבר מלמטה מיד הגשמים יורדין · א"ר ברכיה כתיב (דברים לב) יערוף כמטר לקחי כפו עורפן

עץ יוסף

א הוה איהטא בלישניה · היה חוטא בלשונו בנבלות הפה ולשון הרע · ובא אצל רבי יוחנן שילמדיהו לתקן עוותו · ושלחו אצל רבי חנינא · א"ל לך והתחרט מהחטא ההוא ועסוק בתורה דכתיב בה מרפא לשון עץ חיים שהרפואה לחטא הלשון התורה שנקראת עץ חיים שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה :

ב אלי קורא מפני שעיר · פי' אלי קורא ישראל מתוך צרותיו מפני שעיר : **מאיכן** נזדווג לי · מפרש אלי כמו אלהי · וה"ק אלהי מהיכן יבא לעתיד משעיר כדכתיב מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (קה"ע) והיפ"מ פי' אלי מה שהקב"ה קורא אלי ומזדווג לי להשרות שכינתו עלי · מלד שעיר שמכבידים עלי העול ואני סובל לאהבת השם · ופי' היכן הוא אלהיך אם יקנתרוך היכן הוא אלהיך אשר אתה בוטח בו ואין מושיע · אמרו לו בכרך גדול של רומי פי' שמהצלחת הכרך גדול התקיפה אבטח בה' כי אלהי מלוי אלי להושיעני · שאם בזכות כבוד אביו זכו בניו לכל זה · כשיבא הקב"ה לשלם לנו זכות כמה מלות וזכות אבות מי יוכל לסבול כל השכר ההוא : **מה** יולא לנו · פי' אם יגאלו : **אמרו** לו שומר מה מליל · פי' מה דבר : **א"ל** וגם לילה · בתמיה ח"ו שאחר הגלות יהיה עוד גלות : **אימת** · מתי יהיה קץ הפלאות : **אימת** דאתון בעיי · מתי שאתם רולים גם הוא רולה : **א"ל** מי מעכב · אנחנו רולים מיד בגאולה שלמה : **א"ל** תשובה · מעכבת כדכתיב שובו אתיו :

ג זה ארון · שהוא נסתר בחדרו כחתן · והיו מוליאין אותו לרחובה של עיר בתעניות של גשמים : **זה** התורה · שנמשלה לכלה מפני כמה טעמים דאי' בחזית פסוק נופת תטופנה : **זה** הנשיא · כי יכהן פאר מכל העם ויושב בביתו בכבודו : **אב** בית דין · כי ד"ת שהוא מורה נמשלו לכלה כדאי' בחזית שם : **פוק** עימן · לא עמנו · ולערך שאתה מלטער על הליבור יעבור שע"י יליאת הנשיא התענית מקובל (קה"ע) והיפ"מ גרס ולערך עבר · פי' שעל ידך נהיה נענים מלרתנו · אי נמי של"ל ולערך עבד · ופי' שלערך שתלטער ללאת עמנו עושה רושם לקבל תפלתינו : **לית** אינון תעניין · אינן תעניות כהוגן כדי שנענה בהם : **כתוב** אחד אומר את פני הפרוכת · וכתוב אחד אומר את פני פרוכת הקדש · כל"ל (יפ"מ וקה"ע) וה"פ בפר העלם דבר כתיב את פני הפרוכת ולא כתיב הקדש · וגבי פר כהן משיח כתיב הקדש · וקשיא ליה לכתוב בשניהם בשוה : **איתפלגין** · פליגי בה ר"א ורבנן : **חטא** הנשיא · כלומר אע"פ שחטא הנשיא אפ"ה הגדולה והקדושה במקומה עומדת לפיכך כתיב גבי פרו הקדש : **אין** הגדולה במקומה · שהקב"ה מסלק קדושתו ואין שם שום גדולה לא לליבור ולא לנשיא : **וחרנא** · ואידך : **הלמד** והמלמד · הנשיא והעם · לפיכך יצאו לחוץ ויתבזו · ואפילו חטא אחד מהם אין הגדולה : **ע"ש** והוציא את הפר וגו' · דכתיב בתרוויהו כן יצאו שניהם ויתבזו ברבים · וקראי לא קשיא אהדדי כדחזקיה (קה"ע): **כל** מקום שיש משיח · כל מקום שיש כהן משיח בשמן המשחה והיינו במקדש ראשון עד ימות יאשיהו : **יש** ארון · לכך כתיב פרכת הקדש לומר כל זמן שיהיה כהן משוח בשמן המשחה יהיה הכפרת לפני הקדש שהוא הארון · אבל אם אין משוח אין ארון דיאשיהו גנז צלוחית של שמן המשחה וגנז גם הארון ולכך לא כתיב בפר העלם דבר הקדש ללמד שיש זמן שהפרוכת אינו לפני הקדש :

ד עלה שבר · דריש ואד יעלה לשון שבר · כלומר כשהבריות נכנסות תלמטה בתפלה ותענית ירדו גשמים והשקו כל פני האדמה · דיערוף לשון עורף משמע · דאי לשון השפה יערף מבעי ליה · ומדכתיב יערוף רמז לשבירת העורף בתשובה ומעשים טובים · ולפי שגם חכמת התורה אינה באה כי אם לאחר שבירת העורף בתשובה ומע"מ וכה"א ראשית חכמה יראת ה' לכן אמר יערוף כמטר לקחי זה התורה · כלומר שיהיה שבירת עורף לבני אדם כמו אצל המטר בענין לקחי זה התורה · והכתוב מלאן יחד בהיות שניהם

פירוש הכותב

ב מפני שעיר · מפני עשו הנקרא איש שעיר וגם שישב בהר שעיר וכאשר גדלה החיה הרביעית שהוא אדום ועיר מלכותה היה נראה לבני אדם כאילו הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעלמו היה בתוכה להגדיל מעלתה : **יולא** מה מתוך הלילה · ר"ל מה יולא לנו מתוך הגלות הנמשל כלילה ולא השיבם ישעיהו מיד עד ששאל להקב"ה ואז חזרו לפניו וישאלו פעם אחרת שומר מה מליל · אז השיבם אמר שומר אתא בקר כנוי לגאולה חזרו לשאול ממנו ויאמרו וגם לילה כלומר אולי יבא גלות אחר הגאולה כמו שהיה בגלות מלרים ובבל אז השיבם לא כשאתם סבורים בפירוש לילה וכו' חזרו לשאול אימת אתא מתי יבא הטוב השיבם בעייא הוא בעי כלומר שאלות הוא שואל מכם חזרו לשאול מה שאלות שואל · השיב להם רולה שתעשו תשובה מחטאתיכם ותבאו לפניו וזה פירוש שובו אתיו :

ג יצא חתן מחדרו וגו' · פסוק הוא ביואל בפ' קדשו לום קראו עלרה וגו' יצא חתן וכאן בירושלמי בפרק סדר תעניות שמזכיר דיני תעניות לבור על לרה שלא תבא דרשו שפסוק זה שבתעניות הללו יולאים ממקומם ארון וס"ת ונשיא ואב ב"ד על כן היה אומר ר' חלבו לנשיא לא עמנו והלער שתלטער עמנו יעשה שתפלתנו תהיה מקובלת : **כתוב** אחד אומר את פני פרוכת הקדש · בפ' ויקרא אם הכהן המשיח יחטא נוה שיקריב קרבן ויזה מן הדם את פני פרוכת הקדש כנה לו שם קדש אע"פ שחטא הכהן המשיח שהוא כנשיא כי אע"פ שהוא נשיא וחטא נשארה הגדולה במקומה כיון שהלבור לא חטאו ולהלן בפרשת ואם כל עדת ישראל ישגו לא אמר אלא והזה את פני הפרוכת ולא הזכיר קדש שכיון שחטאו הלבור אין הגדולה במקומה וכביכול שנתחללה קדושת הפרוכת זה דרש חכם אחד מהחולקים בזה · וחרנא אמר ר"ל והאחר אמר לפי שחטאו הלמד שהם הלבור והמלמד שהוא הנשיא לפיכך יצאו לחוץ ויתפרסמו מעשיהם הרעים מהרב והתלמידים ובפסוק והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה בודאי נרמז כן אבל לדרשת הפרוכת ושלא הזכיר קדש אין שום רמז לזה וכיון שלשון התלמוד וחרנא אמר יראה שניהם באו לדרוש טעם למה שלא אמר פרוכת הקדש בואם כל עדת ישראל ישגו ויי"ל שהרמז הוא זה בודאי הפרוכת הנזכר בשניהם הוא אחד שלא היה אחד פנימי ואחד חיצון אלא כיון שלא קרא לו שם קדש בחטא לבור זה יורה שראוי שנחשוב כאילו אין הפרוכת במקום הקודש אלא שמוליאין אותה לחוץ כדי שיהיו מפורסמים מעשיהם הרעים ובפסוק והוליא את כל הפר הענין מבואר וקרוב זה למה שכתב רש"י בפירוש התורה משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מיעוטה סרחה פמליא שלו קיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו קיימת אף כשחטא כהן משיח עדיין קדושת המקום במקדש על המקדש ומשחטאו כולם אומר נסתלקה הקדושה ע"כ · האלכתי קלת על מאמר זה יען היותו ענין נאה להזהיר את העם בתענית לבור מפי הזקן היורד לפני התיבה ובייחוד כשיולאין מבית הכנסת להתפלל ברחובה של עיר או בבית הקברות:

ד ריש לקיש הוליא לשון אד מפשוטו ופירושו מל' קרוב יום אידם כדי להזכיר לעם שישברו לבם ובזה ירדו הגשמים וכן יערוף מלשון עורף · וכן עשה ר' אלעזר אחרי שהתענה י"ג תעניות ולא

די

יפה מראה

(א) **מה** יולא לנו מתוך הלילה · פי' מה בלע בגלות הלא טוב שיגמלנו ה' מעשינו באשר מיני תוכחות ולא יביאנו בגלות והיתה התשובה אתא בקר וגם לילה כי לזכות לגאולה העלומה ראוי ללקות בגלות ולז"א שהוא בקר הבא אחר הלילה ועוד שע"י זה יבחן בין לדיק לרשע ולזה אמר אתא בקר ללדיקים כו' ועוד שע"י הגלות יאכלו העובדי כוכבים זכותם בעוה"ז ולזה אמר בקר לישראל וגם לילה לעובדי כוכבים :

(ב) **אמרו** לו וגם לילה · ל"ע מהי דייק שאחר שהשיבם אתא בוקר וגם לילה אמרו לו וגם לילה עד שהולרך לומר לא כמו שאתם סבוריו כו' דלמא מעיקרא כי קאמר להו אתא בקר וגם לילה הבינו פי' הדברים ויש לומר דמימרא דשומר מה מליל דריש לה דאע"ג דפי' מה מליל מה מילל שומר עולמים שלפ"ז פי' מליל כמו מלל לאברהם לא נוכל להתעלם דמליל כתיב שהוא כמו מלילה ולהכי קאמר שר"ל שאחר שהשיבם לשאלתם הראשונה אתא בקר וגם לילה חזרו לומר מה מלילה לפי שחשבו שפי' אתא בקר וגם לילה שאף שתבא הישועה עדיין יהיה עמה לילה או ישובו עוד בגלות ואע"פ שנכתב מקמי אתא בקר אם אין ענין לשם תנהו ענין לבתר תשובת אתא בקר ומ"מ דרשו בו ג"כ מה מילל שומר עולמים מדכתביה התם ומדשני למכתב מה מליל ולא כתב מלילה עכ"ל :

לתשובה מיד הגשמים יורדין · רבי ברכיה עבד תלת עשרה תעניין ולא נחית מיטרא · ובסיפא אתא גוביי · עאל ואמר קומיהון אחינן חמו מה דאינן עבדין לא דא היא דנביא מקנטר לן (מיכה ז) על הרע כפים להטיב · מריעין זה לזה בכפינו ומבקשים טובה (שם) השר שואל היכן הוא השוחד ליקח (שם) והשופט בשלום שלם לי ואשלם לך (שם) והגדול דובר הות נפשו הוא ויעבתוה עבדוה עביא עבדוה קליעה דחובין · ומאן פסק לה (שם) טובם כחדק טבא דבהון כאילין חידקיא (שם) ישר ממסוכה ישרא דבהון כאילין סוכייא (שם) יום מצפיך פקדתך באה יום שצפינו לרווחה בא עלינו גוביי (שם) עתה תהיה מבוכתם מן גוא דאינון בייכן או כייבין · ובכון ונחת מיטרא :

ה ארשב"ל תשובה של רמאות עשו אנשי נינוה · מה עשו · רבי חונא בשם רבי שמעון בן חלפתא העמידו עגלים מבפנים ואמותיהם מבחוץ סייחים מבפנים ואמותיהם מבחוץ · והוון אילין געיין מן הכא ואילין געיין מן הכא · אמרין אי לית את מרחם עלן ליתנן מרחמין עליהון · הה"ד (יואל א) מה נאנחה בהמה נבוכו עדרי בקר וגו' · אמר רבי אחא בערביא עבדין כן (יונה ג) ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה · מהו בחזקה · אמר רבי שמעון בן חלפתא חצופא נצח לכשירא · כ"ש שטובתו של עולם (שם) וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם · א"ר יוחנן מה שהיה בכף ידיהם החזירו · מה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא החזירו :

ו כתיב (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם כי חנון ורחום הוא · אריב"ל אם קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעין בגדיכם לא על בניכם ולא על בנותיכם אלא על ה' אלהיכם · למה כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה · רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יוחנן ארך אף אין כתיב כאן אלא ארך אפים מאריך רוחו עד שלא יגבה · התחיל לגבות מאריך רוחו וגובה · א"ר חנינא מ"ד דרחמנא וותרן יוותרון בני מעוי · אלא מאריך רוחו וגבי דידיה · א"ר לוי מהו ארך אפים רחיק רגיז · משל למלך שהיו לו שני לגיונות קשים · אמר המלך אם דרים הם עמי במדינה עכשיו בני המדינה מכעיסים אותי ומיד הם עומדין עליהם ומכלים אותם אלא הריני משלחן בדרך רחוקה שאם יכעיסוני אותי בני המדינה עד שאני משלח אחריהם · בני המדינה מפייסים אותי ואני מקבל פיוסם. כך אמר הקב"ה אף וחמה ב' מלאכי חבלה הם אם דרים עמי כאן עכשיו ישראל מכעיסין אותי והם עומדים עליהם ומכלים אותם אלא הרי אני משלחן לדרך רחוקה שאם מכעיסין אותי ישראל עד שאני משלח אחריהם ומביאן · ישראל עושין תשובה ואני מקבל תשובתן · הה"ד (ישעיה יג) באים מארץ מרחק מקצה השמים וגו' · אמר רבי יצחק ולא עוד אלא שנועל בפניהם הה"ד (ירמיה נ) פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו עד דו פתח עד דו (א) טריך רחמוי קריבין :

ז תני בשם רבי מאיר (מיכה א) כי הנה ה' יוצא ממקומו · יוצא לו ממדה למדה · יוצא לו

יד יוסף א שקלים פ"ה בירושלמי ביצה פ"ג. פ' ס"ז אסתר רבה פ"ו תנחומא סדר תשא שוח"ט תהלים :

פירוש הכותב

די שלא באו גשמים אלא שבא ארבה או נכנס ודרש לפניהם אחינו לאו מה אנחנו עושים הלא זה דבר הנביא מיכה שמקנטר כנגדנו שאמר על הרע כפים כי הם מרעים זה לזה בכפיהם ממש ואין מבקשים טובה וזה פירוש להיטיב : השר שואל השחד מבעל הריב · ואם קרה מקרה שמי שהוא שופט הוא בעל דין בדבר פרטי ויבא לדין לפני שופט אחר אומר לו עשה רצוני בדין זה הבא לפניך ואני אעשה רצונך בדינך כשתבא לפני : ויעבתוה הרכיב בתיבה זאת ב' שתופים אחד מלשון עובי שעשאוה כעבות העגלה חטאה השני מלשון עבות לשון קליעה כמו חבל עשוי משלשה יתרים מהודקין זו על זו : מאן פסק לה מי יחתוך חבל עב וחזק כזה · ועוד האיש טוב שבהם הוא דומה לאלה החדקים איפונו"ש בלע"ז וכן הישר שבהם דומה למסוכת חדק : יום מצפיך · כאשר צפינו לרווחה באה עלינו פקודתנו שבא הארבה : עתה תהיה מבוכתם · יהי רצון שעתה תהיה מבוכתם מלשון בכי שיבכו על חטאתם בלב נשבר ונדכה ואולי ישמע ה' את התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו לפי שבאים מקירות הלב · או אם כייבין ר"ל שיהיו עתה מתחרטים וכואבים על חטאתם וכאשר שמעו דבריו הטובים נשבר לבם בקרבם וישאו קולם ויבכו וירד מטר לרוב :

ה והוו אילין געיין וכו' · הילדים היו צועקים לינק מאמותיהן והאמות היו צועקות להניק יותר משהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק · אמרו לפני הקב"ה אי לית את מרחם כלומר הן כולנו עינינו תלויות לך לבדך ואלה עיניהם תלויות אלינו שהם ברשותינו אם ח"ו אתה לא תרחם עלינו גם אנחנו איננו מרחמים עליהם : חצופא נצחה כמו שאז"ל במ"א חוצפה אפילו כלפי שמיא מהניא וכן אמר כאן חצופה נצחה ר"ל אשה חצופה נוצחת לכשרה לאשה כשרה וכל שכן לטובתו של עולם שראוי שהשי"ת ישגיח עלינו למען רחמיו אם לא למעננו ואע"פ שלא היתה תשובתם שלימה שלא החזירו החמס הנסתר :

ו מרחיק רגז · שמשלח האף והרוגז למרחוק עד שיראה כי רב ביניהם הדרך · וכל זה ע"ד אומרם ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם כי הוא יתברך נבדל מהרי אף ומהפעליות כאלה ומה שנאמר לפעמים ויחר אף ה' הוא כדי ליסר עושי רשעה והם מעצמם יתעוררו לשוב בתשובה שאין דבר רע יורד מלמעלה כי מה שיראה לנו שהוא רע הוא מכוון אל הטוב ולהמשיך המשל אמר רבי יצחק שנועל בפניהם כלומר שהם רחוקים ממדותיו ית' והרי הם נעולים ומושלכים מלפניו כי לא יחפוץ בהשחתת עולם וכאשר יבא ההכרח ליסר עוברי עבירה כמעט שהוא פותח המקום אשר הם נעולים שם כדי שיבואו ופירוש מה טעם הוא בשואל מאין מצאנו בפסוק לומר כן ולא ששואל טעם למציאות הענין ממש וסמך זה על לשון פתח כאילו היה סגור באופן שלא יזיק · עד דו פתח כלומר עד שיעבור זמן מה לפתוח האוצר ולסוגרו בין כך ובין כך יגברו רחמיו יתברך וגם הם יתעוררו מעצמם לשוב ולשון עד דו טריך איננו מובן אצלי לא ידעתי אם הספר מוטעה והראוי לומר עד דו סגיר :

עץ יוסף

מעשה אחד · שהגשמים באים מהתעוררות השפע העליון · ואין שפע העליון יורד למטה כי אם בהתעוררות התחתונים בתשובה ומע"ט (נזה"ק) : תלת עשרה תעניין · הנזכרות במתני' דפ"ק שגוזרין על הציבור לצורך הגשמים · ובסוף תעניתם בא הארבה והשחית את יתר הפליטה : עאל · נכנס ודרש לפניהם אחינו לאו מה שאנחנו עושין · אין זה אלא כמו שהנביא מוכיח לישראל : ומבקשים טובה · בתמיה : שלם לי · ענין השופט עם שופט אחר שגומלין זה לזה לשפוט משפטו כרצונו כשנשפט לפניו : עבדוהו עביא · עשו את הרעה מעשה עבות וקליעה של חטאים : ומאן פסק ט' · ומאן עתיד להקליעה הלא טובם כחדק פי' הטובים שבהם כקוצים : ישרא דבהון · האיש ישר שבהם הוא כברקונים : מן גוא דאינון בייבין ובכון · כצ"ל ופי' מתוך שהן מיבבין ובכון הן נענין (קה"ע) : ובכון · והיה גם הצבור בוכה מתוך תוכחתו של רבי ברכיה ונענו גם הם וירדו הגשמים :

ה תשובה של רמאות · פי' שעשו רמיות בתשובתם כדי שירוחמו · והיינו מה שהעמידו עגלים מבפנים · וכמה שאמר לקמן בסמוך חצופה נצח לכשירא · אבל עיקר תשובתם ודאי באמונה היתה כדכתיב וירא אלהים את מעשיהם כי שבו : העמידו עגלים כו' · דייק זה מדכתיב ויתכסו שקים האדם והבהמה וכיסוי שקים בודאי לא ניחא בבהמות שאין דרכם בכך · לכן אמרו דוהבהמה לאו אכסוי שקים קאי אלא אכסוי לבד והיינו שיתכסו האמהות מעיני הולדות: והוון אילין געיין · פי' והיו העגלים צועקים מבפנים לינק ואמותיהן צועקות מבחוץ לקולן להניקן · דיותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק : אם לית מתרחם כו' · כלומר הן כולנו עינינו תלויות לך לבדך · ואלה הב"ח עיניהם תלויות אלינו שהם ברשותינו · אם ח"ו אתה לא תרחם עלינו · גם אנחנו איננו מרחמים עליהם · לכן תענינו מיד ע"י נביא או אות שנחמת על הרעה כדי שאנחנו נתיר את הבהמות ממאסרם ויוכלו לינק · וצריך לומר דהכי הוה שעתם ה' · דאל"כ איך אפשר שיעמדו הב"ח כן כל ארבעים יום : הה"ד מה נאנחה בהמה · האי קרא ביואל כתיב ברעב שהיה בימיו · ומייתי הכא ראיה משם שיענה ה' בזכות בהמה מדכתיב התם שהנביא צוה להם שבצעקתם יזכירו מה נאנחה בהמה שאם לא יזכו מצד עצמן · יזכו בשביל בהמה · וסברא זו סברי אנשי נינוה שה' ירחמם כדי לרחם על הבהמה : מהו בחזקה · פרש"י דמשמע בכח נצוח הדין : חצופה נצח לכשירא · מי שהוא חצוף נוצח לעניו · שמחליף פניו לבקש מה שאינו ראוי · והעניו מענותנותו נענה לו שמתביים מלבטל דבריו · וכ"ש להקב"ה שהוא טובתו של עולם שראוי ממדת טובו להעתר למעיז פנים לבקש ממנו אע"פ שאינו ראוי · והבעל עין יעקב פי' אשה חצופה נוצחת לאשה כשרה · וכ"ש לטובתו של עולם שראוי שהשי"ת ישגיח עלינו למען רחמיו אם לא למעננו · ואע"פ שלא היתה תשובתם שלימה שלא החזירו החמס הנסתר · והוא כמו שאחז"ל במקום אחר חוצפא אפילו כלפי שמיא : מה שהיה בכף ידיהם החזירו · זה חייבם מלך וצוה להחזירם · אבל מה שהיה מכוסה מן העינים לא חייבם להחזירם ולא החזירוהו :

ו אין אתם קורעין בגדיכם · כדרך אבל שחייב בקריעה : אלא על ה' אלהיכם · תבטחו ואליו תשובו ואין אתם צריכין לכלום · ואם תאמר מרוב המרד שמרדנו בו אי אפשר שישמע לנו · לכך אמר כי רחום וגו' : מאריך רוחו עם הצדיקים · ומראה להם פנים שוחקות · וכן לרשעים מאריך מלהראות להם פנים זועפות : התחיל לגבות · כשהאריך לו ולא שב בתשובה מאריך רוחיה וגובה אחת לאחת ולא הכל ביחד אולי ישוב מתוך צרה · והיינו אריכת ב' כעסים : וותרן · לעבור על כל פשעים : יתוותרון בני מעוי · יותרו קשרי בני מעיו ויצאו בתחנונים : מאריך רוחיה · כעסו אולי ישוב : וגבי דידיה · כשאינו שב · ועיין מ"ש לעיל שקלים פ"ה : רחיק רגיז שמרחיק הדברים הצריכים להרגש : עד די פתח עד די טריק כצ"ל . וה"פ עד שהוא פותח אוצרו ועד שהוא נועל כל אוצר ואוצר · האדם שב ורחמי ה' מתקרבים :

ז תני בשם ר"מ כו' · משמע לשם שם ה' מרחיק כלי זעמו כדי שישובו ויתנחם מישראל · מייתי הא דר"מ שהקב"ה יוצא ממדת הדין לרחם על ישראל : יוצא לו ממדה למדה · דאל"כ

יפה מראה

(א) עד דו טרק גרסי' ופי' עד שהוא פותח ועד שהוא נועל מלשון טרוקו גלי והכוונה כי כשפותח להוציא מכלי זעמו מיד נועל על האחרים והנמשל בזה כ אף שיראה להביא

ממדת הדין ובא לו למדת הרחמים על ישראל. אמר רב כל תענית שאינה נעשית כתקנה עליה הכתוב אומר (ירמיה יב) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. אכתיב (במדבר כג) לא איש אל ויכזב וגו' רבי שמואל בר נחמן ורבנן · רבי שמואל בר נחמן אמר הקב"ה אומר לעשות לו טובה לא איש אל ויכזב · אומר לעשות רעה (שם) ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה · ורבנן אמרי לא איש הוא שעשה דבריו של אל כאילו אינן (שמות לב) למה ה' יחרה אפך בעמך · ובן אדם ויתנחם לא בן עמרם הוא שעשה לאל שיתנחם (שם) וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו · אמר רבי אבהו אם יאמר לך אדם אל אני מכזב הוא · בן אדם אני סופו לתהות בו · שאני עולה שמים ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה :

ז ארבע כתות נעשו אבותינו על הים · אחת אומרת נפול לים · ואחת אומרת נחזור למצרים · ואחת אומרת נעשה עמהן מלחמה · ואחת אומרת נצווח כנגדם · זו שאמרה נפול לים אמר להן משה (שמות יד) התיצבו וראו את ישועת ה' וגו' · וזו שאמרה נחזור למצרים אמר להן משה (שם) כי אשר ראיתם את מצרים היום וגו' · וזו שאמרה נעשה עמהן מלחמה אמר להן משה (שם) ה' ילחם לכם · וזו שאמרה נצווח כנגדן אמר להן משה (שם) ואתם תחרישון :

ח רבי שמעון בן לקיש בשם רבי ינאי אמר שיתף הקדוש ברוך הוא שמו הגדול בישראל · משל למלך שהיה לו מפתח של פלמנטרין קטנה · אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא · אבודה היא . אלא הריני עושה לה שלשלת שאם אבדה השלשלת תהא מונחת עליה · כך אמר הקב"ה אם מניח אני את ישראל כמות שהן נבלעין הן בעובדי כוכבים . אלא הרי אני משתף שמי הגדול בהם והן חיים . מה טעמא (יהושע ז) וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול שהוא משותף בנו .

יד יוסף א ב"ר פנ"ג תנחומא סדר וירא ורבה ותנחומא סדר מסעי שו"ט מזמור יג ילקוט סדר וירא :

עץ יוסף

מסיכן יוצא הלא כל הארץ כבודו : כתיב לא איש אל ויכזב · משום דקרא קשה לידיה אדידיה · דברישא כתיב שלא יכזב · ובסיפא כתיב שהוא אומר ואינו עושה · וזה ודאי דאין המקרא יוצא מידי פשוטו דקרא בלשון בתמיה קאמר ההוא אמר ולא יעשה וכפרש"י שם ע"ש · אלא משום דק"ל אמאי מעיקרא קאמר לה בניחותא ובתר הכי בלשון בתמיה · לכך דריש שבא לרמוז עוד לחלק בין טובה לרעה · ולפי דרשה זו תרוייהו בניחותא קאמר · וה"ק לא איש אל ויכזב וגו' בטובה · וההוא אמר ולא יעשה היינו ברעה · ולפי דרשה זו שמוש הה' של ההוא אינו ה"א התימה אלא הוא ה"א הידוע כלומר ההוא הידוע זה הקב"ה כענין שנאמר הוא ה' אלהינו (נזה"ק) : לעשות טובה אינו חוזר אע"פ שחטאו אח"כ · אבל אם אומר לעשות רעה חוזר אם יחזרו בתשובה : לא איש הוא כו' · בתמיה וכי לא איש עשה דבריו של אל שחוזר בהן · וזה אחת משבחותיו של המקום ב"ה : אל אני · פי' שיש לי כח של אל : בן אדם אני · צדיק וכשר : סופו לתהות בו · סוף שיתחרט כשיכנסה אותו : שאני עולה לשמים · כדור הפלגה שאמרו נעלה ונבקיעהו : ולא יקימנה · בנינין שאני עושה לעלות עליו לא יהיה לכן תקומה כמעשה דדור הפלגה :

ז אחת אומרת נפול לים · הן הצדיקים גמורים כי אמרו אין מעצור לה' להושיע בים או ביבשה : נחזור למצרים · הן הרשעים גמורים: נעשה עמהם מלחמה · בינונים ואמרו שצריכי התעוררות מלמטה בפועל כי אינן ראוין לנס גדול : נצווח כנגדן · גם אלו בינונים · אלא שאמרו שדי בתפלה והוא התעוררות במחשבה ובדיבור : ח שיתף הקב"ה שמו הגדול בישראל · מדה"ל למקרי ליעקב ישורון על מה שקרא את אלהים · וקראו ישראל לשתף שם אל בשמו : פלמנטרין קטנה · חדר קטן : אבודה היא · ואין מי שישגיח בה להגביה ולהחזירה : מ"ט מגלן דעל השם קאי אל ולא על המלאך :

ענף יוסף

ו פשוטו של מקרא מבואר שהיה אומר בלעם לבלק שאין בו כח לקלל את ישראל שכיון שברכם האל לא יכזב ולא יתנחם כמו האדם ולחזק זה אמר ההוא אמר ולא יעשה בלשון תימה · והנ' תנאים בעלי המדרש הזה בחרו פירושים אחרים להיות דבר פשוט כן ואין צורך לבלעם להודיעו · ועוד שהוא מיותר ההוא אמר עד סוף הפסוק · ולכן פירש כל אחד מהם פירוש מיוחד · ובתנחומא פרשת אלה מסעי הזכירו זה המדרש בלשון יותר מבואר והוא זה כשאומר להביא טובה אף על פי שהדור חייב אינו חוזר בו לא איש אל ויכזב לטובה וכשהוא אומר לרעה חוזר בו שנאמר ההוא אמר ולא יעשה · לטובה אמר לאברהם הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' כה יהיה זרעך ועשה דכתיב הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים · א"ל ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ארבע מאות שנה ולא עבדום אלא רד"ו · אמר לישראל כי אתם לא עמי וחזר בו ואמר ואמרתי ללא עמי עמי אתה הוי ההוא אמר ולא יעשה אמר לאברהם כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל ולא חזר בו שנאמר כי אתם באים אל הארץ ע"כ · ורבנן פירשו כאילו יש הפסק בין תיבת איש לתיבת אל ומלת לא אינה נמשכת עם אל ויכזב אלא עם תיבת איש הסמוכה לה וכוונת הפסוק לפי שבלעם השיג בנבואה מה שכתוב לנו בתורה שהיה בין הקדוש ברוך הוא למשה כשעשו ישראל העגל שאמר הקב"ה ויחר אפי בהם ואכלם ובעבור תפלת משה וינחם ה' על הרעה והודיע זה בלעם לבלק שיש איש והוא בן עמרם שבקשתו ויכזב האל ויתנחם על הרעה אשר דבר · ולפי זה נפרש מלת לא בלשון תמיה כאומר וכי לא עשה איש לאל שיכזב ובן ובן אדם שהוא בן עמרם עשה לאל שיתנחם וסוף הפסוק אינו בתמיה אלא כאומר בעת ההיא הוא האל אמר ולא עשה בסבת תפלת משה · וכדי ליישב מלת לא בניחותא שמח לבי בפירוש ששמעתי מפי חכם קרוב אלי והוא פירוש לא לדעת רבנן האמת שאחרי תפלת משה חזר בו האל מדבור ואכלם אבל לא נחשב בעבור זה שהאיש משה עשה לאל שיכזב וגם לא בן אדם שהוא בן עמרם עשה לו שיתנחם אלא שברצונה כאשר הוא האל אמר להרע להם היתה כונתו שלא לעשות כן וכאשר דבר גזירה קשה עליהם היתה כוונתו שלא יקימנה והכוונה לבלעם להודיע זה לבלק להתגלל ממנו שלא יוכל לקלל את ישראל כי האל אינו חפץ בקללתם אפילו כשגוזר להרע להם אינו מקיים דברו ופירוש ר' אבהו אינגו מפורש כל כך בירושלמי זה כמו בתנחומא ולזה כתבתיו פה לפי שאפה בלעם הרשע שעתיד ב"נ והירם להטעות את האנשים ולומר שהוא אל התחיל צוות לא איש אל ויכזב לא איש שנעשה אלוה ואם אומר שהוא אלוה הוא מכזב ועתיד להתנחם אומר דבר ואינו יכול לעשות שנאמר ההוא אמר ולא יעשה ודבר דבר ולא יכול לקיים דבריו שהוא בן אדם עתיד למות לכך נאמר לא איש אל וגו' ע"כ · ולאוי לחוש מה צורך שידע בלעם זה ושיודיעהו לבלק ומה ענין זה לכאן ואחשוב שמזאת ההודעה תמשך גם כן כוונת שאר הפירושים שידע בלק שאין כח בשום אדם להרע לאומה זאת שהרי עתיד ב"נ לעמוד כנגדם וכנג. תורתם ויאמר על עצמו שהוא אלוה ויכזב וא"כ אע"פ שיחשוב בלעם לעשות כי לא תקום ולא תהיה מחשבתו הרעה כי כוונתו יתברך לעשות טובה עמהם וכן יהיה תמיד :

ז הברח ישוב הפסוקים הביא לרבותינו ז"ל לדרשה זאת וכדי שלא יהיה בהם לשון מיותר שודאי כפי שנראה התילבו הוא מיותר שלא היה לו לומר אלא אל תיראו היום תראו את ישועת ה' כי הוא ילחם לכם וגם ואתם תחרישון הוא מעינבלי צורך להזהירם שיחרישו ולתקן זה דרשו שהיו ישראל נחלקים לכתות חילוק אחד לדיקים ורשעים לדיקים שבהם היו מלדיקים עליהם את הדין ולא היו הם המתרעמים על משה ואומרים המבלי אין קברים אלא היו מודים שהם חייבים מיתה בעונש עונותיהם והלא טוב שישליכו עלמם למות בים ולא ימותו ביד אויביהם וכבר ראינו בזמנינו בעלי מלחמה שעשו כן לכן אמר משה לכת זאת אל תתיאשו מן הרחמים התילבו וראו את ישועת ה' כת הרשעים היו חושבים שכל המעשים האלו עשאם משה מעלמו למלוך עליהם ולזה הוליאם ממלרים ולבסוף לא ידע לגמור מחשבתו לכן היו אומרים לחזור למלרים וכנגדם היתה תשובה נכונה כי אשר ראיתם את מלרים לא תוסיפו לראותם באמרו להם אתם שמתים במלרים דעו כי לא תראו לעולם אחר היום הזה לא מלריים ולא ארץ מלרים והחילוק הזה למדתי מפי' הרמב"ן בפרשה זאת שכתב קרוב לזה יעויין שם עוד היה בהם חילוק שני אנשים בעלי זרוע ולמודי מלחמה וגם בעלי החלוק הזה נחלקין לב' כתות כת מהם היו גבורים אשר זה דרכם להגביר על הקמים כנגדם בלי אריכות אם להרוג ואם ליהרג · וכת אחרת בתחבולות עושים מלחמה ע"י השמעת קולות מראים עלמם כגבורים אבל הם פקחים נזהרים מלקרב אל המלחמה בחפזון אולי יהרגו וזאת כוונת הכת האומרת ולווח כנגדם לא על הלווחה בלבד אלא שישמיעו קולות כדרך הנקרבים למלחמה וכנגדם לדקו דברי משה ואתם תחרישון והלא ראיתי בימי חרפי דרשנים האומרים פשטים בפסוקים האלה ואין בהם ערבות כל כך כמו במדרש זה :

ח להבין מאמר זה בשלמות הייתי חפץ שיהיה בידי מסכת תעניות ירושלמי בספר שלם כי אין עתה בידי אלא ספר לקוטות כמו שכתבתי והוא דבר יקר אצלי הבנת המשל וגם מ"ש שיתף הקב"ה שמו בישראל ויהיה יותר קל אם נדע הענין אשר הובא עליו בגמרא ובראותי סוף המאמר וגם פסוקי יהושע שהזכיר בו זה יורה שהוזכר לענין ההכנעה בתפלה הראויה לעשות בתענית של לרה שלא תבא ויש קשר לענין זה ללמוד ממה שקרה לישראל וליהושע במלחמת העי שנאמר שם ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארלה לפני ארון ה' הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם ויאמר יהושע אהה ה' וגו' ומה תעשה לשמך הגדול ולפרש פסוק זה בא ריש לקיש ומלבד שלא פירש לנו במ"ש שיתף הקב"ה שמו בישראל מהו השתוף הזה עוד יקשה אצלי הבנת פרטי המשל עם היות מבואר מזה משל השלשלת לשמו הגדול עדיין אנו לריכין לידע מהות הפלטרין והמפתח כדי שעליהם יבא שתוף שמו יתברך שהוא רמז לשלשלת המפתח. וע"ד הפשט חשבתי בפירוש זה ב' דברים וכל אחד מהם הוא אמת ואמונה ואפרש לאמונה מלת קטנה שכפי דעתי אינו מוסב למאי דסמיך ליה שהוא הפלטרין אלא ללשון של מעלה והוא המפתח לומר שהמפתח היה קטנה והיא נמשלת לאומת ישראל שהיא קטנה בין ע' אומות כוללות כל מין האנושי שבעוה"ז הנקרא פלטרין ואומת ישראל היא מפתח שומרת את כולם כמו שאמר המשורר הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו פי' כי מגבורת חסדו יתברך יבא להם שפע וטובות העולם זכיות הבאות עלינו ובעבורינו · ומאמרים רבים יקיימו זה ואין להאריך פה בזכירתם · וראיה למה שאמרתי שאומת ישראל נקראת קטנה שהיא בדמות מפתח מה"ש הכתוב במתן תורה אם שמוע תשמעו וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וזה דומה למפתח השומר כל הארץ שזכר כבר · ועוד ראיה מפורשת מפסוק לא מרובכם מכל העמים

יפה מראה

הרעה על האחד לא יביאנה באופן שתתפשט גם לאחרים כמאכולת אש ודבר וכיוצא · לבדו בלב ימים או במקומות אחרים מסוכנה יתקרבו לחמי שמים שיתן שתוטה ולכן עד שיזדמן עת שאיפשר לבוא הרעה באיש ההוא ולא בזולתו כגון שימצא לב לשוב וימלט :

מיד (יהושע ז) ויאמר ה' אל יהושע קום לך ההוא דאדכרתא קם לך (א) . רבי ינאי זעירא בשם אבהתו כל מי שאינו כשר כיהושע שאם יפול על פניו ויאמר לו הקב"ה (שם) קום לך אל יפול · ובלבד יחיד על צבור :

ט כתיב (שמואל א ז) ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' · וכי מים שפכו · אלא מלמד ששפכו את לבם כמים · (שם) ויאמר שמואל חטאנו לה' א"ר שמואל בר רב יצחק לבש שמואל חלוקן של כל ישראל אמר לפניו רבון העולמים כלום אתה דן את האדם אלא על שלא אומר לפניך חטאתי וכתיב (ירמיה ב) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי · ואלו אומרים לפניך חטאנו :

י כתיב (מ"א יח) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע וגו' · אואליהו מקריב בשעת איסור הבמות א"ר שמלאי דבורא אמר ליה (שם) וכדבריך עשיתי · בכדבורך עשיתי . (שם) ענני ה' ענני · ענני בזכותי · ענני בזכות תלמידי :

פרק סדר תעניות אלו

א א"ר זעירא בשם רבי חנינא מה יעשו גדולי הדור ואין הצבור נידון אלא אחר רובו · שכן מצינו שכל שלשים ושמנה שנים שהיו ישראל כמנודים גלא היה מדבר עם משה שנאמר · (דברים ב) ויהי כאשר תמו

יד יוסף א ילקוט מ"א : ב ירושלמי מגילה פ"ג ויק"ר פכ"ג במ"ר פי"ד תנחומא סדר נשא קה"ר פ"ג סי' יז : ג מכילתא פ"א שה"ר פ"ב תו"כ סוף"א תענית דף ל ב"ב קכא :

פירוש הכותב

חנן ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים וגו' עד שהיה האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו · והכוונה בכלל שכל העולם נברא בשביל ישראל שומרי מצותיו ופי' שיתוף שמו יתברך הדומה לשלשלת המפתח ראוי לומר שרומז ענין הקבלה וכן במדרש שהקב"ה שיתף את שמו עם בני ישראל ע"ד מ"ש עדות ביהוסף שמו וכן בפסוק ויקרא לו אל אלהי ישראל · ובמדרש שוחר טוב ראיתי שהקב"ה קרא ליעקב ישראל כדי לשתף שם אל בתוך שם בניו · ויהיו נקראים בכלל ישראל שאם לא מטעם זה היה די לקראו בשם ישורון או שם אחר המורה על השררה וע"ד הפשט אחשוב כדי שיתיישב פסוק יהושע ומה תעשה לשמך הגדול שיהיה פירושו כדרך פי' הרמב"ן והר"א בפסוק וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם · והכלל כוונתם שגדול כח שם בן ד' אותיות לעשות נסים נגלים כנגד הטבע כמו נסים י' מכות שהביא על מצרים וקריעת ים סוף וכן עשה עמנו בירדן ובמלחמות ל"א מלכים שהיו ישראל נוצחים כנגד הטבע בעבור זה אמר יהושע כשקרע בגדיו במלחמת העי ומה תעשה לשמך הגדול וכפי העיון הראשון יש להקשות כנגד יהושע והזקנים מדוע קרעו בגדיהם ויעלו עפר על ראשם בעבור שמתו מהם ל"ו איש במלחמת העי והלא כך היא המלחמה שפעם אחת מתים יחידים מהם ואח"כ אפשר שיהיו נוצחים ולא מנוצחים וכ"ש לדעת רז"ל האומרים שלא מת אלא אחד שהיה שקול כמו ל"ו שהם רוב הסנהדרין והתשובה לזה מבוארת מה שאמר יהושע בי אדני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו וישמעו הכנעני וגו' ונסבו עלינו וגו' ומה תעשה לשמך הגדול הכוונה בזה לומר לפניו יתברך כי מה שעברו את הירדן לכבוש כל הארץ לא היה על סמך שבדרך מלחמה בלבד יכבשוה רק בדרך מאמר רחב הזונה כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף ונשמע וימס לבבנו וגו' ועוד הוסיפו להחריב את יריחו לא בחיל ולא בכח רק בדרך פלא ע"י הקפות ותפול חומת העיר תחתיה שלא בדרך טבע כמו שיחייב שמו הגדול ואחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו יאמרו הכנעני ותביריו שמלחמותינו הן הנה כדרך הלוחמים ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ שהם יותר מורגלים ומוטבעים בה ומה תעשה לשמך הגדול המחייב נצחון מלחמותינו כנגד הטבע ועל ענין הכללי הזה ראוי לקריעת בגדים ועפר על ראשם ולא מטעם הריגת ל"ו איש מצד עצמם בלבד וכן אמר בסוף מאמר זה ויאמר ה' אל יהושע קום לך ההוא דאדכרתא כלומר שמי הגדול שהזכרת הוא אומר לך שתקום ותלך כי השג תשיג ואע"פ שהתחילו בדרך מלחמה יהיו נכרתים כלם מהרה מושה והעיר תשרף באש ע"י שמו הגדול · ובמה שהארכתי בפי' פסוקים הללו רמוזים במאמר עמדתי בדרך פשט אמתי על הבנת ההסכמה משל שלשלת המפתח עם הנמשל בשתוף שמו הגדול ית' ועדיין לא נתקררה דעתי לגמרי בפירוש המאמר כי הנה עומד לנגדי ספק איננו גדול והוא שראוי לחוש איך לא בא שום זכר מענין תורתנו הקדושה במשל הנכבד הזה · ולתקן זה חשבתי פירוש אחר במשל והוא ג"כ ענין תורני ואמתי לקיים מה שייעדתי משל הפלטרין הוא עם ישראל · והמפתח קטנה שומרת היא התורה ומצותיה שהיא שומרת ומייסרת את ישראל בעיון דעות אמיתיות במדות מעמידות המין אנושי בכלל ובפרט · ואחר כל זה ראוי שתבוא השלשלת הקושרת ושומרת המפתח והוא שתוף שמו הגדול ית' לעשות נסים ונפלאות לאבותינו ולנו כי כאשר ראינו בעינינו ובאזנינו שמענו נסים ונפלאות כנגד הטבע לא תהיה אבודה ממנו המפתח והלא ראינו על רוב עונינו כי בדורנו של גזירה המר והנמהר הן רבים עתה עם הארץ שנכנסו בלבם שרש פורה ראש ולענה נגד האמונה אמיתית יען וביען שאינם רואין נסים ונפלאות כבימי אבותינו הראשונים ולא ידעו ולא יבינו שבקיום העמדתנו בין שבעים אומות והיותינו שבעים בלחם לאכול ובגד ללבוש עם קוצר השגתינו ותולעת כחנו הם נפלאות גדולות כקריעת ים סוף ונסים נסתרים אפי' כפי דעתם ולענין נמשל שתוף שמו הגדול אין חלוק בין ב' הפירושים ואמנם הבאתני מחשבתי לפרש הפי' הב' במשל הפלטרים והמפתח שנ"ל שיש בו ב' יתרונות מן הפי' הראשון הא' שנזכר בו ענין תורתנו כמו שאמרתי הב' שירצה בעיני דוחק גדול שכל עם ישראל המאמינים הראשונים והאחרונים יהיו נמשלים כמפתח קטנה שומרת כל העמים והלא יש להם מציאות קיים מצד עצמם והוא השגת השלמות האמיתי וגם בגוף ונפש כל שבעים אומות הם בערך ישראל כקליפות שומרי הפרי יהיה מה שיהיה הנה אמת נכון כל אחד מהענינים שזכרתי בב' הפירושים והבורר יברור לעצמו אי זה מהם יכשר בעיניו להיות פי' אמיתת לשון המאמר וגם ישמח בענין הב' בדרך אסמכתא וכפי מעלת הטובה אשר אנחנו בו שהוא ענין תעניות על צרה שלא תבא על הצבור יבא לנו תועלת גדול מהאריכות בזה להכניע לב ישראל בתפלת התעניות ולהשריש בלבם כי בהכנעה לאויה ובמירת התורה ומצותיה המלך יעננו ביום קראנו ויעשה נסים ונפלאות עמנו :

ט שפיכות הלב יורה שלא ידברו אחד בפה ואחד בלב ובתפלת התענית יתודו על עונם ויאמרו חטאנו לה' כי הם ולבם שוים · וזה רמוז בשפיכות לב כמים שכמו שהמים אינן יכולין להתעכב במקום אחד זולתי בתנועה הכרחית ומיד בסור המכריח נשפכים משם לבקש מקומם הטבעי כן ראוי שלא יעכב הלב בתוכו מחשבתו הרעה ויוציאנה לחוץ להתודות עליה באמת ובזה ישאר בר לבב זך ונקי כפי טבעו האמיתי שהתעניות הוא נמשל להסרת המכריח שקודם לכן היה חוטא ומוכרח מחמדתו תאוות עניניה עולמים וע"י התעניות יוסרו ממנו אותם התשוקות נפסדות ויהיה לבבו נשפך ונשא כפים אל אל בשמים ואולי שזאת כוונת רבי ישמעאל באומרו לבש שמואל חלוקן של ישראל לרמוז שהזהירם שמואל שלא יתודו מן השפה ולחוץ ובלב בלתי טהור ולכן לבש חלוקן ר"ל החלוק התחתון היותר קרוב ללב כאלו לוקח לבם בידו והוא והם כולם אומרים חטאנו לה' בלב נשבר ונדכא · והפי' אמיתי שנ"ל בלבישת חלוקן של ישראל לומר שכיון ששמואל היה צדיק גמור בלי שום חטא איך יוציא שקר מפיו לומר חטאנו אפי' ע"י שתוף עמהם לכן הוצרך לעשות שנוי מה בעצמו בהפשיטו בגדיו הטהורים וילבש בגדים אחרים אשר הם לובשים בגדים צואים וכולם כאחד יאמרו חטאנו לה' (ב) : י עננו בזכות תלמידי : מענין שמואל הכתוב למעלה למדנו התועלת גדול הנמשך לתלמידים מהרב שהרי שמואל למד לכל ישראל להתפלל ולאמר חטאנו ומענין זה סמוך לו למדנו ג"כ שלמות התלמידים מועיל לרב שהרי אליהו התפלל ענני בזכות תלמידי שהיו נמשכים אחריו ומחבאים עצמם מיראת אחאב ואיזבל :

פרק סדר תעניות אלו

זכות וחובת הרבים הם גדולי הערך ואע"פ שגדולי הדור יהיו הם עצמם שלמים הם צריכים לשלמות הכלל כמו שהוכיחם אליהו ור' יעקב בר אידי הוסיף להביא ראיה שלמוד ממנו שא"צ לומר שהבאת השלמות תלוי בזכות הרבים אלא גם הרחקת הטוב והש"י מתרחק מגדולי הדור השלמים בתכלית כמשה ואהרן בעון הרבים ואין ראוי שנאמר שכל

עץ יוסף

ט וכי מים שפכו · אויש"א לא קשה ליה דפשיטא ליה דהיינו שאבו דברי תורה כמים כדאי' באגדת שמואל אבל בשפיכה קשה שהלימוד לא יקרא שפיכה. ומשני ששפכו לבם כמים בתשובה ולא קאי וישפכו אמים דהכא. וענין שפיכת הלב הוא ההכנעה כמים הנשפכים ארצה וכענין שפכי כמים לבך : ויאמר שמואל חטאנו · צריך להיות ויאמרו עם חטאנו והכי אי' באגדת שמואל ובילקוט : לבש שמואל כו' · דעת רבי שמואל בר רב יצחק לפרש הא דכתיב התם וישפוט שמואל את בני ישראל שאין הכוונה על דינים כפשוטו של מקרא שדן ביניהם על עסקי ממון או על עבירות· אלא כוונו חז"ל לפרש שאחר התשובה והתענית גם וידוי חטאנו אז נתעטף שמואל בחלוק של ישראל ר"ל שנעשה אפוטרופוס שלהן וטוען בעדם שהדין והמשפט נותן שתקובל ברצון תשובתן · וזהו וישפוט שמואל את בני ישראל במה שבינם למקום באשר הם שם במצפה לפי שעה שואלים מחילה וסליחה מהשי"ת שפט שמואל שהדין עם ישראל כי כלום אתה מבקש כו' (כלי יקר) : י ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות · קושי' הוא איך הקריב בשעת איסור הבמות · שהרי בזמן הבית היתה והבמות אסורות כדכתיב השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה : ובדבורך עשיתי · ע"פ הדיבור עשה שסמך אהא דכתיב גוי וקהל גוים יהיו ממך שעתידין בניך לעשות כמעשה הכנענים. והתפלל אליהו שאם הוא טועה בדבר זה דלא כיון הכתוב על מעשה זה שעושה הוא עכשיו שיכפר לו השם (קה"ע) ועיין מ"ש בילקוט שמעוני : ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי · דאל"כ ב' ענני למה לי : בזכות תלמידי · הם בני הנביאים שהיו נרדפים מפני איזבל וראוי לעשות נס בעבורם אולי יגלו כשיכירו הכל את ה' :

פרק סדר תעניות אלו

א לא היה מדבר עם משה · הקשו המפרשים והרי כמה דינים נאמרו באותן ל"ח שנה · ומתרץ הבאר שבע שלא דיבר עמו דרך חבה כדרך שאדם מדבר עם חברו אוהבו שנכנס עמו בדברים אף שלא מן הצורך לרוב החיבה · וגם לא דיבר עמו פנים אל פנים · ורש"י במסכת תעניות דף ל' פי' שלא היה הדבור עם משה פה אל פה בחיבה אלא בחזיון לילה

יפה מראה

(א) מדכתיב חסר ו' דרים ביה קם לך פי' זו היא שעמדה לה הטענה שהזכרת דהיינו מה תעשה לשמך הגדול : (ב) ותיבה דקרא לא כתיב דשמואל אמר חטאנו אלא ויאמרו חטאנו וא"כ ישראל הם האומרים ואפילו היה שמואל האומר כן וכי אין הצדיקים מודים עצמם ואומרים שחטאו וכ"ש בהתפללם עם הצבור וכמ"ש דניאל חטאנו ועוינו וגו' ועוד מ"ט לובשו בגדים צואים ח"ו ואיך בשביל זה יוכל לומר חטאנו . והכ"ל דלבישת חלוקן ד"ת כלומר שמבע דינן וכאילו הוא במקומם שיבקשו דינן מה' ואמר לפני ה'

נילה · והרשב"ם בב"ב דף קכ"א פי' שלא היה הדבור עם משה פה אל פה כבתחלה · אבל אם הוצרכו לדבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר ע"י מלאך או באורים ותומים · אי נמי לא היה מדבר עמו אלא ע"י מעשה הצריך להם : מה כתיב בתריה וידבר ה' אלי לאמר · ומסיים בגמרא אלי היה הדבור · וכ"ל כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מאז היה אלי הדבור ולא קודם לכן · ועיין ברשב"ם שם וברש"י בחומש · שלשון וידבר מורה על חוזק הדיבור בחיבה יתירה : שאילו לא אמרו כו' · ואע"ג דקודם שאמרו ה' הוא וגו' ירד האש ושרף הקרבנות מ"מ מאחר שאמרו ה' הוא וגו' בראותם האש שמעידין שכבר אמרו מקודם שאם ירד האש יאמינו בה' ובאליהו עבדו · ודייק ליה מדכתיב מקמי הכי היום יודע כי אתה אלהים בישראל · ש"מ שכך קיבלו עליהם בפירוש :

ל"ת שנה לא בא שום נבואה למשה שהרי צורך השעה יביאהו לשאול מלפני הש"י וגם הוא יתברך צוה לו צווי מה כי לא הסתיר פניו ממנו כל ל"ת שנה אלא שלא היה הדבור מתייחד עמו בהמתנה ובסבר פנים וכל זה בעון הרבים שבהם :

יב זה המדרש מקושר עם מאמר רבי אבהו וזהו הפי' מרחיבה לי שהיה מציל ממנה והיה לו הרחבה כמו ענני במרחב : הה"ד זה הוא בית ה' פסוק הוא בד"ה כשקנה גורן ארונה : אם סדרת תפלה שתהיה סדורה בפי המתפלל ויעיין בדקדוק הלשון ובסדור הענין ולהסדיר שבחו של מקום קודם שאלתו הכל יהיו מאמצין כחך כל מלאכי מעלה שעליהם נאמר וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו · לא תהא מצר פיך שיאמין המתפלל בגודל יכלתו ית' לתת לכל שואל די מחסורו :

יג בשדה ובעשב אין בהם זכות מצד עצמם אבל הזכות נאמר בערך אל בעל השדה ובעל העשב · ובגמרא שלנו בתענית כתוב מאמר זה בסגנון אחר ושם פירשו רש"י פירוש נאה יעויין שם סי' ל' : ובזכות היסורין · וזה פירוש אם לשבט ליסר את האדם בשבט :

יד יש מחלוקת בין החכמים ביום חרבן הבית והבקעת העיר ע"י נבוכדנאצר י"א שהובקעה העיר בט' בתמוז וי"א בי"ז בו ובין לדברי זה ובין לדברי זה מיום הבקעת העיר ועד יום החרבן עברו כ"א יום סימן לדבר מקל שקד · לכן לדברי האומר בט' לחדש הובקעה העיר הכרח לומר שבא' לאב נחרב הבית ולדברי האומר בי"ז בתמוז הובקעה העיר נחרב הבית בט' באב וענין יהושע בן יהוצדק בתלמוד שלנו במסכת סנהדרין אמרו ענין אחר שהכניסו לאש נבוכדנאצר עם אחאב בן קוליה ולדקיה בן מעשיה והם נשרפו ונשאר הוא לבדו יע"ש :

כל אנשי המלחמה למות בקרב המחנה מה כתיב בתריה (דברים ב) וידבר ה' אלי לאמר · ר' יעקב בר אידי בשם ריב"ל מה יעשו גדולי הדור ואין הצבור נידון אלא אחר רובו שכן מצאנו שאלמלא אמרו ישראל בהר הכרמל (מלכים א יח) ה' הוא האלהים לא ירדה האש מן השמים ושרפה את הקרבנות :

יב אמר רבי אבהו כתיב (תהלים ד) בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי · אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כל צרה שהייתי נכנס לה אתה היית מרחיבה לי · נכנסתי לצרתה של בת שבע נתת לי את שלמה · נכנסתי לצרתן של ישראל ונתת לי את בית המקדש :

רבי יוחנן ורשב"ל · רבי יוחנן אמר אם סדרת תפלה לא יהיה לך צרי עין מלמעלה · אלא הכל יהו מאמצין כחך שנאמר (איוב לו) היערוך שועך לא בצר וכל מאמצי כח · ורשב"ל אמר אם סדרת תפלה לא תהא מיצר פיך אלא (תהלים פא) הרחב פיך ואמלאהו : בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי (תהלים ד) בשלשה דברים היה מצטער דוד עליהן והרחיב לו הקב"ה · אחת על בית המקדש וכן הוא אומר (שם קלב) זכור ה' לדוד את כל ענותו · והרחיב לו הקב"ה ומצא את המקום שנאמר (דה"א כב) ויאמר דוד זה הוא בית ה' האלהים · ואחת על אשת אוריה החתי שהיו ישראל מליזין אחריו ואומרים אפשר ששבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה · והרחיב לו הקב"ה ואמר לו (שמואל ב יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות · שלישית שהיו ישראל אומרין מה דוד סבור שהמלכות נשתלח מבת שבע · הרחיב לו הקב"ה שנא' (ד"ה א כו) הנה בן נולד לך וגו' כי שלמה יהיה שמו וכי כל הבנים אינן נולדין · ומהו נולד לך · לך לרפואתך מן חטייא דילך על ידי מי על ידי נתן הנביא שנאמר (שמואל ב יב) וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה :

יג רבי ברכיה רבי חלבו פפא בשם ר' ליעזר פעמים שהגשמים יורדין בזכות אדם אחד בזכות עשב אחד בזכות שדה אחד · ושלשתן בפסוק אחד (זכריה י) שאלו מה' מטר וגו' ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה · לאיש אבל לא לאנשים · לעשב אבל לא לעשבים · בשדה אבל לא בשדות א"ר יוסי בר בון בזכות ג' דברים הגשמים יורדין בזכות הארץ ובזכות החסד ובזכות היסורין ושלשתן בפסוק אחד (איוב לז) אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו :

פרק בשלשה פרקים

יד רבי מונא אמר בין כמאן דאמר בתשעה לחדש הובקעה העיר בין כמאן דאמר בי"ז בתמוז מיום שהובקעה העיר ועד יום שחרב הבית כ"א יום · אמר רבי אליעזר הדא סימנא (ירמיה א) מקל שקד אני רואה מה הלוז הזה משהוציא את נצו ועד שהוא גומר פירותיו כ"א יום · כך משהובקעה העיר עד שחרב הבית כ"א יום · מאן דאמר באחד באב חרב הבית בתשעה לחדש הובקעה העיר · ומאן דאמר בתשעה באב חרב הבית

יב היית מרחיבה לי · משום דמצר הרחבת לי מיבעי ליה כמו מן המצר קראתי יה · מצר מצרני · עזרת מצר · לא בצר דמשמע שהצרה עצמו נעשית רווחה · לכן אמר שהצרה עצמה הרחיבה לו · שמתוך אותה הצרה זכה למה שלא היה לו תחלה מלבד ההצלה ממנה · דהיינו שלמה בצרת בת שבע שמלבד שכיפר עליו בשרו דשלמה שימלוך תחתיו ע"י שנכנס לצרה זו · מה שלא היה מתבשר לולי צרתו זאת · וכן בית המקדש בצרת ישראל על המגפה שמלבד מה שנענה בעצירת המגפה הראה לו מקום בית המקדש והתחיל בבנינו · ומה שלא היה כן לו לולי צרתו זאת · כי אז הודיע ה' שבשון בית המקדש שלא היה נבנה מתו כדאי' באגדת שמואל · ולכן זירזו לתקוני מילתא :

אם סדרת תפלה · יפה תהא בטוח שלא יהיה לך צרים מלמעלה : לא תהא מיצר פיך · לא תתפלל תפלה קצרה אלא הרחב פיך לשאול כל צרכך בביאור יפה והקב"ה ימלא משאלותך · משא"כ אם לא סדרת תפלה לא תהא מאריך בתפלתך שלא תתבלבל :

בשלשה דברים היה מצטער כו' · כוונת המאמר שדוד היה מצטער בלבו על ג' דברים · האחת על בית המקדש ומצוקתו היה אם כמו שהוא לא היה יכול לבנות בית המקדש כך לא יוכל למצוא מקומו ולקנות בדמיו · כי היה חפצו כי כמו שהיה הוא התחלה למלכים כך יהיה התחלה לבנין מקדש ה' · והיה צערו שמא לא יתגלה על ידו מקום הבית · והרחיב לו הקב"ה במה שנגלה על ידו · גם היה מצטער על נפשו אולי תרד לגיהנם על ענין חטא בת שבע ואוריה מפני שהיו לצי הדור אומרים עליו אין ישועתה לו באלהים סלה · והרחיב לו הקב"ה שנאמר גם ה' העביר חטאתך לא תמות שרמז לו בזה למיתה הרוחניות · גם היה מצטער על ענין מלכותו אולי שלא יירשנו בן בת שבע מפני החטא · והרחיב לו הקב"ה כשהודיעו שבנו שלמה אשר תלד בת שבע ימלוך על ישראל · ולפי שאויביו לא היו מאמינים שימחול לו הקב"ה חטא בת שבע ואורי' עד שראו ששלמה בנה בית המקדש והצליח למלוכה עם היות שיצא מבת שבע · לכן אמר בעל המאמר שיולד לו לרפאותו מחטאו. לא שלמה רפא אותו בעצם · אלא שהוא היה אות וסימן בהצלחתו למלוכה ולבנין בית המקדש שהיה נמחל עונו (ספר ישועות משיחו) : את כל ענותו · וגו' אם אתן שינה וגו' עד אמצא מקום לה' וגו' : שהמלכות נשתלח מבת שבע · כצ"ע ר"ל מלשון שתול על פלגי מים · וכן הוא בילקוט רמז קמ"ח : לרפואתך כו' ויקרא את שמו ידידיה · זה מכוון למה דאי' במנחות על פסוק זה ויקרא את שמו ידידיה יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד שהוא בית המקדש שבזה ידעו הכל שדוד לא חטא בבת שבע שאילו היה חוטא לא היה נבנה הבית המקדש ע"י בנה של בת שבע וכנ"ל :

יג ושלשתן בפסוק אחד · כלומר בזכות אדם אחד שיש לו עשב אחד בשדה אחת (קה"ע) :

א בין כמ"ד בט' לחדש הובקעה העיר · ובאחד לחדש אב היה החורבן כדלקמן · ובין כמ"ד בי"ז בתמוז הובקעה העיר ובתשעה באב היה החורבן · לדברי שניהם מיום שהובקעה העיר עד יום שחרב הבית היה כ"א יום : משהוציא את נילו · משעה שמתחיל להנץ :

יפה מראה

הכי אני כישראל עצמן שאני מבקש דינן ודריש הא מילתא מסיפיה דקרא דכתיב וישפוט שמואל את בני ישראל משום דק"ל כי לא עת האסף בעלי דינין לדין ביום ההוא כי כמה דינין יוכל לדון ביום אחד וכ"ש בהיות יום תענית ותפלה אין מקום לזה ואפי' יהיה נתינת משפט על העברות שהתודו כמ"ש המפרשים אין מקום ביום ההוא וכ"ש כי אין להענים למודה על פשעו דקרוב אדם אצל עצמו ועוד דמודה ועוזב ירוחם · גם מאי שני כי"א שהוא הודעת העברות ע"ד התשפוט אותם את תועבות אבותם הודיעם לא נסירא כי אין התשפוט על הודעת העברות אלא שפי' וישפוט שמואל שעמד בדין לפני ה' עליהם לומר שראוים לרחמם מאחר שאמרו חטאנו ואף על פי שאין תשובתם גמורה מאחר שאין ה' דן את האדם לאבדון ומות אלא כשמכסה פשעיו דהיינו הנני נשפט אותך דכתיב בירושלם אבל כשמודה שחטא יתכפל לאטו בפורענותו אם לא תהיה תשובתו שלימה ומ"מ יכלל ממות ויהיה משפט זה ע"ד שאמרו גבי ויעמוד פנחס ויפלל שעשה פלילות עם קונו :

בי"ז בתמוז הובקעה העיר· א"ר יוחנן פ' אלף פרחי כהונה ברחו ונתהבהבו לתוך קלתותים של בהמ"ק וכלן נשרפו מיד ולא נשתייר מכולם אלא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול שנאמר (זכריה ג) הלא זה אוד מוצל מאש :

מסכת מגילה פרק ראשון

א רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש · רבי יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידים ליבטל · וחמשת ספרי תורה אינן עתידים ליבטל · מה טעמא (דברים ה) קול גדול ולא יסף · ר"ש בן לקיש אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידים ליבטל נאמר כאן קול גדול ולא יסף ונאמר להלן (אסתר ט) וזכרם לא יסוף מזרעם · הלכות שנא' (חבקוק ג) הליכות עולם לו כתיב (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ר' אלעזר ור' יוחנן חד אמר שהיו מדברים בע' לשון וחרינא אמר שהיו מדברים בלשון יחידו של עולם לשון הקודש :

ב אנטונינוס אמר לרבי מייכלתני את מן לויתן לעלמא דאתי · אמר ליה אין · אמר ליה מן אימר פיסחא לא אייכלתני · ומן לויתן את מייכיל לי · א"ל מה נעביד לך ובאימר פסחא כתיב (שמות יב) כל ערל לא יאכל בו · כיון דשמע כן אזל וגזר גרמיה. אתא לגביה · א"ל רבי חמי גזורתי · א"ל בדידי לא אסתכלית מן יומוי אלא בדידך · ולמה נקרא שמו רבינו הקדוש שלא הביט במילתו מימיו · ולמה נקרא נחום איש קדש קדשים שלא הביט בצורת מטבע מימיו : הדא אמרת דאתגזיר אנטונינוס · מיליהון דרבנן אמרין נתגייר אנטונינוס · ידאמר רבי חזקיה רבי אבהו בשם ר"א אם באין הן גרי צדק לעתיד לבא אנטונינוס בא בראשם :

מסכת חגיגה פרק ראשון

א אמר רבי יהושע ב"ל מנין שכל המקים מצות ראיה כאלו מקבל פני שכינה מן הכא (שמות לד) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' · עני וידו רחבה קורא אני עליו (דברים יג) איש כמתנת ידו · עשיר וידו מעוטה קורא אני עליו (שם) כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך

יד יוסף א סנהדרין ירושלמי פי"א :

פירוש הכותב

א נשאל הרשב"א על מה שאמרו במדרש משלי בפסוק שבתה שבתה שכל המועדים בטלים וימי הפורים אינם בטלים שנא' וזכרם לא יסוף מזרעם איך אפשר שתתבטל אות א' מן התורה והשיב ז"ל דברים נוספים עוד בהגדה זו והוא שאמרו שם אף יה"כ אינו בטל לעולם שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם ואם כן זה קשה יותר גם בפסח כתיב חקת עולם שנאמר והיה היום הזה וגו' לחקת עולם וכתיב ושמרתם את היום הזה וגו' ע"כ נ"ל פירושו שכל המועדים לא הבטיח עליהם שלא יגרום החטא בעולם לשכוח בא' מן הזמנים כמו שכתוב שכח ה' בציון מועד ושבת אבל בימי הפורים הבטיח הכתוב לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם שלא יעברו ולא יסוף עשאם הבטחה ולא אזהרה וכן יה"כ והיתה זאת לכם הבטחה שתהיה לחקת עולם שהיום יכפר ואפי' לא ישמרוהו ודעת רבי כאן כדעתו בתלמוד דאמר יה"כ מכפר בין על שבים בין על שאינם שבים אבל חקת עולם האמור בפסח אזהרה ולא הבטחה דכתיב חקת עולם תחגוהו ע"כ לשון התשובה :

ב יש להפליא על דברי רבי שירצה מהם היות יותר קלה אכילה סעודת לויתן מאכילת הפסח · ואפשר לומר שגודל מעלת אותה סעודה יחייב כן וקרוב הדבר לומר שאיננה אכילה גופנית אע"פ שכינו אותה בשם אכילה · ועוד כי בעת הסעודה ההיא חלף הלך לו הגוף ואיבריו כי רוח אחרת עמו בעבור זה ערלת בשר אין בה ממש כלל בעת ההיא אבל אכילת הפסח שהיא אכילה גופיית ממש חייב לקיים בה מצות כל ערל לא יאכל בו · ובפ' הספינה כי שם נזכר ענין לויתן אכתוב שם פירושי המפרשים ובפרט פי' הרשב"א ומשם יובן זה יותר :

מסכת חגיגה פרק א

א המוסיף על הטוב יוסיף יתרון לכן העני שנותן יותר מהראוי לו כפי מיעוט מתונו ראוי לקבלו מידו כיון שנדבו לבו לתת יותר מן הראוי ה"ז מתנת ידו אבל העשיר שקופץ ידו ואינו נותן כפי הראוי בערך אל רבוי ממונו אין נקרות עליו איש כמתנת ידו אלא כברכת ה' אשר נתן לך וכופין אותו לתת כפי הברכה אשר ברכו ה':

עץ יוסף

קלתותים · הם התאים שהיו סביב למקדש : הלא זה אוד מוצל מאש · בפרק חלק דלם לה על מה שהטילו נבוכדנצר לכבשן האש וימלט · אפשר דתרווייהו איתנהו (יפ"ת) ומקרא מסייע ליה שעל כן כתיב כפול ויאמר ה' אל השטן וגו' כי פעמים השטין עליו השטן בשעת הסכנה וניצל מידו ע"י שגער בו · וז"ש הבוחר בירושלים כי כבר בחרו בירושלים להצילו מאש וכן הצילו עוד הפעם (כבוד חכמים) :

מסכת מגילה פרק ראשון

א הנביאים והכתובים עתידין ליבטל · דכל הנביאים לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה · וכולן לא באו אלא להוכיח את ישראל על שמירת התורה ולפרש סתומות שבתורה · הלכך לעתיד שאין צריכין תוכחה כי כלן ידעו את ה' · אין צריך לנביאים וכתובים · ואפילו ספר יהושע שהיא ערכה של א"י ג"כ לא תצטרך לעתיד · דחלוקת א"י תכתב לעתיד כפי חלוקתם אז שאינה כחלוקה ראשונה · ואע"פ שיש כמה סתרי חכמה וסודות התורה בנביאים ובכתובים · אין צריכין · דליכא מידי דלא רמיזא מידי באורייתא · אלא דעכשיו אין מבין והוצרכו נביאים וכתובים לפרסמם · אבל לעתיד שתמלא הארץ דעה הכל יבינום מתוך התורה : קול גדול ולא יסף · דמתרגמינן ולא פסק · ומכיון דהא כשהשלים ה' מאמר עשרת הדברות על כרחך לומר שפירושו שאין דבריו שדבר בקול זה עתידין : ולא לגופיה אתא דמהי תיתי שעתידין ליבטל · אלא למידק מינה שעשרת הדברות וכל חמשה ספרים שכלולים בעשרת הדברות אלו אין בטלות לעתיד · הא שאר נביאים וכתובים עתידין ליבטל: אף מגילת אסתר · קיום קריאתה : הליכות עולם לו · אל תקרי הליכות אלא הלכות לעולם יהיו :

ב מייכלתני· האם תאכילני מלויתן לעולם הבא· כלומר אם חסידי א"ה יש להם חלק לעוה"ב : מן אימר פיסחא כו' · שכבר שאל לו מקודם אם יתן לו מטה מפסח כשיבנה המקדש וא"ל שלא יאכילנו שאסור בו · ולכן שאל לו הא קדושת לויתן חמור מקדושת הפסח ואיך תאכילני: א"ל ומה לעשות לך · בקרבן פסח גזירת הכתוב הוא וכל ערל לא יאכל בו · ולאו בזכותא תליא מילתא דאפילו לדיק גמור והוא אינו מהול מפני שמתו אחיו מחמת מילה אסור לאכול בקרבן פסח : אזל וגזר · הלך ומל עצמו : אתא לגביה כו' · אתא אנטונינוס לגבי רבי וא"ל ראה מילתי אם מל כמצותו או לא : אלא בדידך · ואיך אסתכל בדידך : שלא נסתכל במילתו · כמו שאמר שלא הסתכל מעולם במילתו · ובודאי נאמן רבי בדבריו כי לא יוליא אותו לדיק שקר מפיו : ולמה נקרא נחום כו' · איידי דמייתי דרבי · מייתי נמי דנחום דאיקרי איש קדש קדשים בקדושתו יתירה משל רבי דאפילו בצורת מטבע לא הביט לפי שהיו מצויירים בו צורת אדם או ב"ח : מיליהון דרבנן · דברי רבי חזקיה וכו' דבסמוך מוכיחים שנתגייר אנטונינוס : אם באין הן גרי צדק · ליתנא קלילא הוא דודאי באים · אלא כלומר לא תימא דאנטונינוס לא נתגייר · שאם יש חלק לגירי הצדק לעתיד כ"ש אנטונינוס דהוא גר צדק גמור :

מסכת חגיגה פרק ראשון

א וידו רחבה · כלומר שהוא וותרן ונדיב ונותן יותר מהראוי לו לפי מיעוט ממונו: וידו מעוטה · שהוא כילי וקמצן · קורא אני עליו כברכת וגו' וכופין אותו לתת לפי הברכה אשר ברכו ה':

ענף יוסף

הליכות עולם לו · עיין מ"ש הכותב בשם הרשב"א ולי אפשר לתרץ דמה דאמרו שם במדרש שכל המועדים בטלים חוץ מפורים הכוונה שלעתיד יתמעט מעלת המועדים אבל לא שיתבטל לגמרי. והוא משום דכל [המועדים] תלוים ביציאת מצרים · מקרא קודש זכר ליציאת מצרים · וכתיב ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה וגו' (ירמיה יג) ואפילו לפי דברי חכמים שאמרו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד עיקר ויציאת מצרים טפל · עכ"פ יתמעט מעלת יציאת מצרים וא"כ יתמעט ג"כ מעלת המועדים · אבל פורים אינו תלוי ביציאת מצרים ולא יתמעט מעלתה · ומה שאמר המדרש שיוה"כ לא יתבטל והקשו המפרשים הלא עיקר יוה"כ הוא יום נועד לכפר עונותינו וא"כ לעתיד לבא אשר יוסר היצה"ר המתעה לבנו וכולם יעבדו את ה' בלב שלם · האם בימים האלה צריך כפרה · ולי נראה ע"פ מ"ש ביערות דבש ח"א דף י"ב ע"ב שלכאורה ג"כ קשה דמלינו במלאכי מעלה חטא עד שאמר באיוב הן במלאכיו ישים תהלה · ובנתנה תוקף לר"ה אומר הנה יום דין לפקוד על צבא מרום בדין · ומנין להם החטא כיון שאין יצה"ר ביניהם. אך דעו כי החטא בשני אופנים הוא · א' חטא המורגל כגון חמדה ותאוה להבלי עולם וכדומה שהוא הכל מיצה"ר · אמנם יש אופן והוא להיות כל חשקם ותכלית שלימותם להשיג ולראות מראות אלהים ומקום כבודו · ויש להם מדרגה מזמן לזמן · ואם הם ממהרים לרוב עולם תשוקת העלול להעילה להשיג ולעלות מהר יותר כפי המדרגה הראוי להם בזמן ולאט לאט זהו אצלם עון · ובזו מקבלים עונשם וע"ש שהאריך בזה · ולע"ל הבטיח ה' לבער רוח הטומאה מכל וכל ולא יהיה מקום לחטוא כמין הראשון חטא תאוה · אבל מין השני לחטוא יהיה לעתיד · כי בהשיגם חכמה ומלאה הארץ דעה יוסיפו לעלות וימהרו ללכת לרב חשק ואיש תורה ומדע לחזות מחזה שדי וכדומה ורבים אשר לא ישמרו גדרם הסוקק להם בנתיבות ומסילות בלבבם כמו מלאכי מעלה הכל · וזהו החטא שיהיה לעתיד לבא. ועל זה יהיה יום הכפורים מכפר לע"ל. עוד יש לתרץ ע"פ מה שאמרו חז"ל חסידים הראשונים היו כל ימיהם בתשובה לפי שבכל יום ויום היו עובדים את השם כפי השגתם ביום זה ומשום שבכל יום ויום היו משיגים יותר במעלת השי"ת וראו שביום אתמול קצרו בעבודת השם בערך הכרתם את היום · לכן עשו תשובה על יום העבר שקצרו בעבודתו יתברך · וכן בכל יום ויום שהיו מכירים יותר מעלת הקב"ה עשו תשובה על יום העבר שנקצר בעבודתו · וכן יהיה לעתיד שבכל יום יוסי' הכרתם יותר מיום שעבר ונמצא קצרו בהימים שעברו בעבודת השם ע"ז יהיה יום הכפורים מכפר : מובלני את מלויתן כו' · כתב הכותב קרוב הדבר לומר שאינה אכילה גופנית אע"פ שכינו אתה בשם אכילה ע"ש שהאריך בזה · אבל בספר כד הקמח כתב והסעודה היא

ב ארבי יודן נשיאה שלח לר' חייא ולרבי ייסא ולרבי אמי למיעבר בהלין קרייתא דארעא דישראל למתקנא לון ספרין ומתניינין · עלון לחד אתר ולא אשכחן לא ספר ולא מתניין. אמרין לון אייתון לן נטורי קרתא אזלו ואייתון לון סנטורי קרתא. אמרו להון אלין אינון נטורי קרתא לית אלין אלא חרובי קרתא. א"ל ומאן אינון נטורי קרתא · א"ל ספרייא ומתניינא הה"ד (תהלים קכז) אם ה' לא יבנה בית וגו' רבי חונה רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק מצאנו שויתר הקדוש ברוך הוא על עבודת כוכבים וג"ע וש"ד · ועל מאסם בתורה לא ויתר להם· מאי טעמא ויאמר ה' על אשר עשו עבודת כוכבים וג"ע וש"ד אין כתיב כאן אלא ויאמר ה' על עזבם את תורתי · אמר רבי חייא בר בא אותי עזבו אוותרה · שמא את תורתי שמרו · שאילו אותי עזבו ותורתי שמרו השאור שבה מקרבן אצלי · רב חונא אמר למד תורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה את בא לשמה :

פרק אין דורשין

ג ארב אמר (תהלים לא) תאלמנה שפתי שקר · יתחרשון יתפרכון ישתתקון · יתחרשן כמד"א (שמות ד) ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש וגו'. יתפרכון כמד"א (בראשית לז) והנה אנחנו מאלמים אלומים · ישתתקן כמשמעו · (תהלים לא) הדוברות על צדיק עתק הדוברות על צדיקו של עולם דברים שהעתיק מבריותיו· (שם) בגאוה ובוז זה שהוא מתגאה לומר אני דורש במעשה בראשית סבור שהוא כמתגאה ואינו אלא כמבזה · א"ר יוסי בן חנינה המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה"ב המתכבד בכבוד חי העולמים לא כ"ש · מה כתיב בתריה (שם) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך אל יהי לו במה רב טובך אמר רבי לוי כתיב (משלי כה) כבוד אלהים הסתר דבר עד שלא נברא העולם · כבוד מלכים חקור דבר משנברא העולם :

ד גרבי אבהו בשם ר' יוחנן בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העוה"ז והעוה"ב · אחד בה"א ואחד ביו"ד · מאי טעמא (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים צייר עולמים· ואין אנו יודעים איזה נברא בה"א ואיזה נברא מהם ביו"ד · אלא ממה דכתיב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א בראם · הוי העולם הזה נברא בה"א והעוה"ב נברא ביו"ד · מה ה"א פתוח מלמטן רמז לכל באי עולם שהן יורדין לשאול · מה ה"א יש לה נקודה אחת מלמעלה רמז לאחר שהם יורדים הם עתידים לעלות שנא' (ש"א ב) ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל מה ה"א פתוח מכל צד כך פותח פתח לכל בעלי תשובה. מה יו"ד כפוף כך יהיו כל באי העולם כפופין (ירמיה ל) ונהפכו כל פנים לירקון · כיון שראה דוד כן התחיל לקלס בשתי אותיות (תהלים קלה) הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה' (שם קנ) כל הנשמה תהלל יה :

עץ יוסף

ב למיעבר העיירות שבא"י לתקן להן מלמדי תינוקות למקרא ולמשנה : עלון · נכנסו למקום אחד ולא מצאו לא מלמד מקרא ולא מלמד משנה : אמרין · להו הביאוני שומרי העיר : סנטורי קרתא · הם העומדים על המשמר בשערי העיר : אמרון · להו אלו הן שומרי העיר בתמיה אינן אלא מחריבי העיר : א"ל · ומאן הן שומרי העיר : אם ה' לא יבנה בית · וגו' אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר · ובזכות התורה ה' משמר אותנו : ועל מאסם בתורה לא ויתר · והיינו שלא הרגילו בניהם לתורה שזהו מפני שהיתה מאוסה בעיניהם · דאל"כ כיון שאין התורה מגיע לעצמם למה לא הרגילו אותם : אותי עזבו אוותרה · כלומר על זה הייתי מוותר · אבל השתא דתורתי נמי לא שמרו פי' לא למדו אפקוד עליהם על אשר עזבוני · דאילו שמרו תורתי פי' אילו למדו תורתי הייתי מוותר לפי שעל ידי כן היו חוזרים למוטב תשתא : השאור שבה · שאור רמז ליצר הרע ע"ד שאור שבעיסה מעכב · והיינו מה שילמדו בבחינת יצר הרע להשגת כבוד או ממון שעל ידי כך ירגילו בה מאד עד שיכירו בתכלית האמתי ויתקרבו לה' · והוא מה שאמר ר"ה שמתוך שלא לשמה כו' · אבל ברים איכה כבתי מגיה המת"כ המאור שבה היה מחזירן למוטב · וכן הגיה הקס"ע כאן : למד תורה שלא לשמה · היינו כדי שיקרא רבי או שיכבדוהו שאין כוונתם רעה · אבל במי שלומד לקנתר אמרו בפרק היה קורא כל העושים שלא לשמה נעשית לו סם המות (תוס') : שמתוך שלא לשמה בא לשמה · שבהרגלו בתורה יכיר מעלתה ולא יפנה אל רהבים אלא לשמה :

ג מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש וגו' · דמדלא קאמר נמי או מי ישום אזן או חרש · להיות ג"כ דבר והפוכו כפי החרש שימת האוזן · אלא ודאי חרש הוא ג"כ הפוכו של מי שם פה וה"ק מי שם פה לאדם או מי ישום נעדר כח הפה · וזה משני פנים או אלם בטבעו שאין לו כח הדבור · או חרש כלומר שהוא אלם מחמת חרשות כי אם אינו שומע לא למד לדבר : יתפרכון כמה דאמר את והנה אנחנו כו' · פי' הערוך לשון קשירה · ורש"י פי' לשון כריתה ופריכה שהאוגד עומרים נפרכין · וכן אלומים בלשון ארמי פרכין · ודרש כל זה מסיבת תאלמנה מדשני קרא בדיבורא ולא אמר ידמו : ישתתקון · כמשמעו שאינו מדבר : שהעתיק מבריותיו · דרש עתק לשון היתוק כמו ויעתק משם · כך דברים אלו שממן הקב"ה בתורתו שלא יביטו בהם רבים לפיכך אסור לגלותן : סבור שהוא כמתגאה · כלומר חושב להתגאות והוא כמבזה ח"ו : בכבוד חי העולמים · אמר בכבוד דרך כבוד של מעלה : אשר צפנת ליראיך · ולא לבוזים את מוראיך ודורשים במעשה בראשית שלהם לא יהיה חלק ברב טובך אשר צפנת :

ד בשתי אותיות · משום דקאמר לעיל בירושלמי בפי"ת נברא העולם כו' מייתי הא דפליג עליה : מ"ט כי ביה ה' · וה"ק כי באותיות י"ה יצר ה' ב' עולמים · וכוונת הכתוב לומר בטחו בה' כי גדול כחו להטיב עמכם שהרי בי"ה לבד ברא ה' העולמות : בה"א בראם · דאל"כ בהבראם למה לי פשיטא דכשנבראו הן תולדות : פתוח מלמטן · אבל מה שבין רגל הה"א וגגו לא חשיב פתיחה כי מלער הוא וכלבוד דמי : יורדין לשאול · פי' לקבר כי מי ימלט נפשו מיד שאול : נקודה מלמעלה · היינו תג שבסוף גגה : הן עתידין לעלות · פי' משעת ירידתן הם מוכנים לעלות ע"ד והמתים להחיות · ורוא"ה וכל ישראל יקומו בתחיה · ועיין ביפ"ת בב"ר פ' י"ג סי' ד' : מה ה"א פתוח מכל צד · פי' שכל צדה שלמטה פתוח · משא"כ במ"ם וקו"ף · אבל היפ"ת מגיה מה ה"א פתוח מן הצד · וכתב דבדוחק יש לומר דכיון דפתוח מלמטה ובצדו קרי ליה מכל צד אע"ג דלא הוי לד' פנותיו [וי"ג מה יו"ד פתוח כו'] : כך פותח · לא קאמר פתוח כדקאמר ברישא. לרמוז שהקב"ה מסייעו כי בא לטהר מסייעין אותו : התחיל לקלס בשתי אותיות · הללו יה :

פירוש הכותב

ב סופרים כבר פירשתי שלשון סופרים כולל הבקיאין במלאכת הספרות ועוד מעלה שניה שהם נבונים יודעים לתת טעמי הפירושים לכל א' מב' חלקים והוא תלשון מניין שמונים טעמי החיוב והפטור וכל יודעי ספר צריכין ללמוד לכתוב ולחתום שמותם לכתוב סימנין ולאשי פרקים: הנטרי שוטרים ושופטים · ואידין איתן שאלו לחכמים אם כן אלה שאנו שמנו עלינו לשומרים אתם אומרים שהם מחריבי העיר מי הם השומרים השיבו להם שהם הסופרים והשונים : ע"ז ג"ע ש"ד לא נאמר · שהרי באותו זמן שירמיהו אמר נבואה זו היו פרוצים בג' עבירות הללו :

ג ואינו אלא כמתבזה. טעמו ולאו מתק שפתים יוסיף לקח ודברי פי חכם חן כי עם היות פשט המקרא באמרו בגאוה ובוז שכוון כנגד המתכבדים בגאות עצמם ומבזים את שכנגדם רמז על דואג והזיפים וכיוצא בהם המדברים כנגד דוד הצדיק דברים מגונים ברוב גאותם והיו מבזים אותו כי לא היו מאמינים שהיה משיח ה' פירשו חז"ל פי' יותר נח וערב כלומר שדוברים עתק בגאוה רבה וכפי האמת זאת הגאוה תחשב להם לבזיון גדול ובקלון תתמיד וחרפה רצופה על אשר שתו בשמים פיהם ולעבור על מאמרם ז"ל במופלא ממך אל תדרוש וכו' · המתכבד בכבוד חי העולמים אפשר לפרש לשון כבוד שהוא בדרך כנוי קלון או לפרש המתכבד בהיותו מדבר בדרוש שהוא כבוד חי העולמים שלא לדבר בו כי בודאי כבודו הוא שלא נשאל מה היה קודם שנברא העולם וזאת כונת רבי לוי כבוד אלהים הסתר דבר שלא לדבר במה שהיה קודם שנברא העולם · וכבוד מלכים חקור דבר לדרוש ולתור בדברים שהיו אחר שנברא העולם:

ד בה"א בראם כלומר בלי שום יגיעה כמו דבור אות ה"א הנאמר מעצמו וגם עוה"ב עם היותו גדול הערך לא יצטרך להש"י לבריאתו רק באות יותר קטנה מכל האותיות שהיא היו"ד אבל במעלה היא רבה וגדולה להיותה סוף כל המנין שכל המניינים הם כלים בשלום י' · וכיון שראה דוד וכו' אע"פ שדוד ראה זה העולם בתום הראות והעוה"ב אמנו נודע רק בעיון ובאמונה הקדים היו"ד בקלוסו להש"ת ואמר י"ה ולא ה"י כי משפט הבכורה לעוה"ב ומאמר הזה אומר דורשי בסודות עמוקים מפני נעלמים כי ידעתי פליאה דעת ממני :

יד יוסף א פתיחתא דאיכ"ר סי' א' : ב ב"ר פ' א' : ג ב"ר פ' י"ב. בבלי מנחות כט ילקוט סדר בראשית ילקוט ישעיה רמז רצו ילקוט תהלים רמז תתנ"ד שוח"ט מזמור סב זהר בראשית מו וסדר נו דף כט ודף לד : וסדר לך לך דף ל"ג · זוהר חדש דף ב' ודף ה' וזוהר האזינו רנ"ח :

ענף יוסף

היא יש לנו להאמין שתהא סעודה מתת נופנית כי המאכלים הם מאכלים זכים מוכנים מששת ימי בראשית והם מן הדגים ומן העופות בר יוכני ומן הבהמות בהררי אלף · ואולי יהיו מתולדות האור העליון כענין המן במדבר · וכ"ה ברבינו בחיי ספר בראשית · ובסדר בשלח · ובס"ר פ' מ"ה אי' א"ר אבי הסעודה של גן עדן ראו הנביאים ומתן שכרן לא ראו כתב היפ"ת שם וקבלה בידינו שהדברים כמשמען שהיא אכילה גשמית דהיינו לויתן ובהמות וזה בתחיית המתים יושב עינינו לנביאים שיעברו מדרגת התענוג ההוא · אבל מתן שכרן שהוא בעולם הנשמות לא ראו כי מי שהוא בגוף לא יוכל לשער מהות תענוג הגבדל מגשם שהוא תענוג רוחני · וכן כתב המהרש"א בפרק הספינה וז"ל ודע כי יש לנו להאמין בכל הדברים האלה כפשטן ואף שהמפרשים האריכו בדרוש זה לפי כוונתם ועיין שם אין הדברים יוצאין ממשמען ודוק עכ"ל :

למד תורה שלא לשמה שמתוך כו' · כתב השל"ה אל תטעה לפרש שהקדוש ברוך הוא מסייעו לבוא לשמה בזכות שעל כל פנים עוסק בתורה · שעל זה אמרו ולא מקח שוחד · כי הפעולה זו אינה פעולה טובה אלא פי' מתוך שעוסק בה אף שהיא שלא לשמה · מכל מקום ימצא כתוב בתורה כי היא עבירה גדולה לעסוק בה שלא לשמה · ואז יכוון לבו לעסוק בה לשמה · אבל עסק התורה שעוסק שלו לשמה היא בעצמה עבירה עכ"ל :

ה״ארבעה נכנסו לפרדס וכו׳ וכתוב בסוף אחר הציץ וקצץ בנטיעות· ומנו אחר זה אלישע בן אבויה· אמרו עליו שהיה הורג רבי תורה· אמרין כל תלמיד דהוה חמי ליה משבח באורייתא הוה קטיל ליה· ולא עוד אלא דהוה עליל לבית וועדא· והוה חמי טלייא קומי ספרא· והוה אמר מאן אלין יתבין ועבדין הכא· אומנותיה דהן בנאי אמנותיה דהן נגר· אומנותיה דהן צייר· אומנותיה דהן חייט· וכיון דהוון שמעון כן הוון שבקין ליה ואזלין· עליו הכתוב אומר (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וגו׳ שחיבל מעשי ידיו של אותו האיש· אף בשעת עקתא הוון מטענין לון מטולין· והוון מתכוונין מיטעין תרי חד מטול· משום שנים שעשו מלאכה אחת· אמר אטעינונין יחידאין· אזלון ואטעינונין יחידיין· והוון מתכוונין מיפרוק בכרמלית שלא להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים· אמר אטעינונין צלוחיין· אזלון ואטעונינן צלוחיין:

יד יוסף א בבלי פרק אין דורשין שה"ש רבה פסוק הביאני המלך חדריו :

סליק הירושלמי דסדר מועד

פירוש הכותב

ה כד הוה עליל וכו׳· כשהיה נכנס לבית הועד כגון בית המדרש או בית הכנסת או ב"ד והיה רואה נערים יושבין לפני החכם הנקרא סופר היה אומר למה יושבים אלו בכאן שלא טוב להם שילמדו להיות אומני בנין או אומני נגרות או אומני רקמה· תרגום מעשה רוקם עובד צייר· כשהיו שומעין כך היו פורשין את עצמן מהתורה: **אף** בשעת עקתא וכו׳· היתה כוונתו רעה להחטיא את אחרים וכשהיה רואה לאנשי ישראל שהיו אונסין אותם בעת הגזרה שיוליכו משא ביום השבת היו מתכוונין להנצל מחלול שבת לכן היו מוליכים קורה או משוי גדול ב׳ אנשים ביחד ולא יהיה היחיד לבדו עושה מלאכה א׳ שכפי התורה ב׳ שעשו מלאכה א׳ אינם חייבים ואותו הרשע היה יודע הדין ומכוין להחטיאם והיה מצוה לאנשים שיטעינו לכל יחיד לבדו ועוד שגם היו מכוונין לפרק המשוי בכרמלית שאין בו חיוב אלא מדרבנן והיה אומר לאנשים איך יפקידו מחשבת היהודי הטובה וילכו להניח המשא דרך רשות היחיד לרשות הרבים ולא יפסקו בעברם בכרמלית או המנוחה אחרת להחטיאם· ולא מצאתי כתוב עוד בספר: ובתוספות כתבו בגמרא שלנו בשם הירושלמי קצת מה שכתוב למעלה ועוד יש בו תוספות וטוב לכתבם במקום הזה וזה נסחם· כל מקום שיש בלשון תלמוד שלנו אחורי הפרגוד יש לשם מאחורי בית קדשי הקדשים· ועוד שם שאל אחר את ר"מ כשהיה הולך אחריו מ"ד וה׳ ברך את כל אשר לאיוב למשנה אמר ליה שכפל לו ממונו והוא השיב שרבי עקיבא דריש ליה בזכות מצות ומעשים טובים שהיה בידו מראשיתו ומייתי עוד שם טוב אחרית דבר מראשיתו ודריש ליה ר"מ לאדם שהוליד בנים בילדותו ומתו ובזקנותו הוליד ונתקיימו וא"ל ר"ם רבך לא כך דרש אלא טוב אחרית דבר שהוא טוב מראשיתו (וכן) [וכי] היה המעשה· אבויה אבי היה מגדולי ירושלים וביום שבא למוהלי קרא לכל גדולי ירושלים והושיבן בבית אחד ולר"א ור׳ יהושע במקום אחר מן דאכלון ושתון שרון מטפחין ומרקדין אמרין עד דאלין עסקין בדידהו נעסוק בדידן ישבו ונתעסקו בדברי תורה ירדה אש מן השמים והקיפה אותם אמר לון אבויה אבי למה באתם לשרוף ביתי א"ל ח"ו אלא יושבין היינו (ומוזרין) [וחוזרין] דברי תורה מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתם מסיני לא באש ניתנה אמר הואיל וכך כחה של תורה אם יתקיים הבן הזה לתורה אני מפרישו ולפי שלא היה כוונתו לשמים לפיכך לא נתקיימה בו ע"כ בתוספות· ולאוי שנאמר שאבויה ספר לבנו מעשה זה ולכונה זאת היה נכון בעיניו פי׳ ר"ע בפסוק טוב אחרית דבר מראשיתו והכיר בעצמו כי כאשר לא היה ראשית כוונת אביו ללמדו תורה לשמה לא עלה בידו אחרית טוב· ויש לעיין בזה שכפי הנראה כונת אבויה היתה רעה בראותו הנס הגדול הנעשה לב׳ החכמים שנראה לו כאילו אש יורד מן השמים סביבם ואינם נשרפין והאמין בה׳ שגרם להם כן זכות תלמודם בסתרי תורה והלא טוב. שם על לבו ללמד את בנו תורה כדי שיזכה למעלה זו· ותתחזק קושיא זאת כשנזכור מאמרם ז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי׳ שלא לשמה וכו׳ וכ"ש שכוונת אבויה היתה חשובה דומה לכוונה לשמה שהיא האמונה בנסים· ומה שהאמנתי כי אדבר אל לבי בהיתר ספק זה כי אמת ויציב שכל איש ישראל הוא גדול המעלה בהיותו מאמין שהנה שכרו אתו בעולם הגמול ופעולתו לפניו על שלמד תורה ומקיים מצותיה וגם בכל זה אין ראוי שכוונתו הראשונה בלמדו התורה תהיה במדרגת מה שהוא קודם התכלית באמרו תכליתי האחרון הוא כדי לזכות לטוב הצפון וגם אל הטוב מדומה בעולם הזה ולהגעת תכלית החשוב הזה אני עוסק בתורה לא זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם רק שיאמר אני עוסק בתורה מצד עצמה לבד ר"ל לפי שאבינו שבשמים גזר עליה בין שימשך אחר כך תכלית אחר או לא וזהו פי׳ תורה לשמה כלומר שהתורה עצמה היא תכלית הלמוד וכי ישאלך השואל מדוע אתה לומד תורה תהיה תשובתך נכונה שהיא התכלית אחרון בלמודה כדי להבינה ולידע מצפונה כי כן צוה לנו ה׳ ולמדתם אותם· ואין ספק שימשך מזה להשאיר אחריו ברכה ולחזות בנועם ה׳ אמנם כל מגמת פני עובד ה׳ בתלמוד התורה אינו אלא בעבור ידיעתה והבנתה על השלמות וכל מכוין לכונה אחרת נקרא לומד שלא לשמה· וכבר כתוב בספר זה מה שכתבו התוספות בפי׳ שלא לשמה דתרי שלא לשמה הוו מאי דאמרינן לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה וכו׳ היינו במי שלומד כדי שיקרא רבי או שיכבדוהו ומאי דאמרינן שהעוסק בתורה שלא לשמה נעשה לו סם המות היינו מי שלומד לקנתר (א) כן כתוב בברכות סימן כ"ח· ובתענית סימן י"ג וגם בפסחים סימן כ׳: **מכאן** תשובה למה שהעירותי בכוונת אלישע ואביו· השכל יחייב שכאשר סיפר אבויה לבנו מעשה שהיה כשהכניסו לברית הוא גם הוא הלך לדרך אביו ללמוד תורה בעבור הכבוד וגם לאהבת הנצוח וזאת הכוונה נפסדת הביאתו להיות אחד מארבעה שנכנסו וחקרו ודרשו להבין בסתרי תורה שהיה לו לקיים מצות החכם ובמקום גדולים אל תעמוד ואיך מלאו לבו לעשות כרבי עקיבא שהיה חכם חסיד עליון מוסר נפשו וגופו על קיום המצות ואפילו דברי סופרים כמוזכר למעלה בספר זה· וגם בן עזאי היה פרוש מנעוריו ואמר מה אעשה ונפשי חשקה בתורה בעבור זה הציץ ומת ר"ל שהכנים עצמו בחקירה נפלאה אחרי שהתענה ימים ידועים ככתוב בתשובת רבינו האי למעלה ולא נפתה לבו לדעת נפסד וימאס בחיי העוה"ז והגיע זמנו להפטר מן העולם ובן זומא הציץ ונפגע שלא היה שלם בדעותיו כמו שאמרו עדיין בן זומא מבחוץ ונפגע כמי שנשתגע וכו׳· אבל אלישע בן אבויה נכנס לחקירה עליונה בגאוה ובגודל לבב לאהבת הקנאה והכבוד לפי שהיתה חקוקה בלבו כונת אביו נמשך לו מזה בלבו ומחשבותיו דעת נפסד לומר שאין ראוי שיהיה פועל אחד את הטוב ואת הרע אלא שיש שתי רשויות א׳ פועל הטוב ואחד הרע ולפי שהוא היה יודע מחשבות לבו מנעוריו בעבור זה הזכיר לשבח פירוש ר"ע על טוב אחרית דבר מראשיתו והכיר בעצמו שכיון שלא היה ראשיתו לכונה טובה יהי אחריתו להפריד. עוד בתוספות שראה הוא עובדא פרק קמא דקידושין באחד שלוהו אביו להביא גוזלות וקיים מצותו ונטל את הבנים ושלח את האם כו׳ ורבי נתן אומר כשהיתה אמו מעוברת ממנו עברה לפני ע"ז והריחה מאותו המין ואכלה· עוד שם כשחלה אחר אמרו לו לרבי מאיר רבך אלישע אזל בעי מבקרתיה וא"ל חזור בך אמר אי הדרנא מתקבילנא א"ל והכתיב תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם בכה אלישע ונפטר אמר רבי מאיר דומה שמתוך תשובה נפטר מן דקבריה ירדה אש מן השמים ושרפה אותו אמרו ליה לרבי מאיר אש בקברא דרבך וקא פרים גלימיה עליה ואמר ליני פה הלילה וגו׳· ליני פה בעולם הזה שדומה ללילה והיה בבקר לעולם הבא אם יגאלך טוב יגאל זה הקדוש ברוך הוא שנאמר טוב ה׳ לכל· ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי וגו׳ דהכי תנינן מצילין תיק הספר עם הספר מצילין אלישע בזכות תורתו ע"כ בתוספות: **הלא** כתבתי בסיום מסכתא זאת בגמרא שלנו מאמר דומה לזה הסיום שבירושלמי מצילין אלישע בזכות תורתו· ושמאמר ההוא מכריז ואומר דורשני וראיתי לדרוש בכאן ויהיה טוב אחרית דבר מראשיתו וזה נסחו· אר"א תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהם קל וחומר מסלמנדרא ומה סלמנדרא שתולדת אש היא הסך מדמה אין אור שולטת בו תלמידי חכמים שגופן אש על אחת כמה וכמה אמר רבי שמעון בן לקיש פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן קל וחומר ממזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב וכו׳ פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון וכו׳ להבין מאמרים האלה ראיתי לשאול שאלות אחרי הניחי הנחה אמתית והוא שרבי אלעזר ורבי שמעון בן לקיש אינם חולקין זה על זה מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ואפשר שלא ראו זה את זה אבל מסדר התלמוד קבל שניהם ויכתוב כל מאמר מהם לדעת אמת ונכון· ועל זאת ההנחה אשאל שאלה ראשונה ואומר אם אמת הדבר שפושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם אין צ"ל בתלמידי חכמים זה הדבר עצמו דפשיטא ופשיטא דלא גרעי מפושעי ישראל אע"פ שאינם פושעים בגופם כמו שכתבו בתוספות· שאלה ב׳ ראוי שנדע מהות התלמידי חכמים הללו אם היו בעלי עבירות להקרא פושעי ישראל או לאו והשכל יחייב שהיו בעלי עבירות שאם לא כן מי הכניסם לגיהנם אבל ודאי היו בכלל פושעים ואם כן אין אור של גיהנם שולטת בהם מטעם קל וחומר ממזבח הזהב ומה צורך להם קל וחומר מיוחד מסלמנדרא· שאלה ג׳ אלו ואלו שאינם נשרפים בגיהנם למה הכניסום שם· ולהשיב תשובה נכונה לשאלות הללו ראיתי להבדיל הבדל אמיתי בין ב׳ הנושאים עם היות שניהם משותפים שסבת כניסתם בגיהנם היתה למרק עונותיהם אבל הם מובדלים במה שנמשך אחר כניסתם עם שפושעי ישראל אינם מתעכבים בגיהנם שאברהם אבינו זכות בריתו ממהר את עצמו לבא ולהוציאם משם כיון שלא היו פושעים בגופם כדאיתא בפרק עושין פסין סימן ז׳ עוברי בעמק הבכא זהו דמחייבי דינא דגיהנם חדא שעתא ואתי אברהם ומסיק להו ומקבל להו וכו׳ וכן הביאו זה בתוספות במסכת ראש השנה בפירוש פושעי ישראל ואותה שעה קלה שנכנסו וישבו בגיהנם היה בה די לשרפם או להזיקם היזק גדול ומפני היותם מלאים מצות כפלח הרמון אין אור של גיהנם שולטת

עץ יוסף

ה נכנסו לפרדס· פרש"י עלו לרקיע על ידי שם· וז"ל הערוך מפורש בהלכות רבתי ובהלכות זוטרתי שהיו עושים מעשים ומתפללים תפלות בטהרה· ומשתמשין בכתר ונופין בהיכלות ורואין היאך מסדרות מלאכים במעמדם והיאך היכל אחר היכל· ולא שהם עולים למרום· אלא בחדרי לבם רואים וצופים כאדם הרואה בעיניו דבר ברור ושומעין ואומרין ומדברין כעין הסוכה ברוח הקדש· זה פי׳ ר"ח ז"ל עכ"ל: **רבי** תורה· גדולי תורה: **וכיון** דהוון כו׳· וכאן שהיו התינוקות שומעין כן שלא יצליחו לתורה ולמלאכה זו שאמר להם יצליחו היו מניחין לרבן והולכות להם לאומנות: **אל** תתן את פיך כו׳· שבדברי פיו היה מחטיא התינוקות· וקרי להו בשרך· דכל ישראל אחים זה לזה (יפ"מ) או שילדיו היו (קה"ע) ואל תאמר לפני המלאך היינו המלמד כדפי׳ בקהלת רבה· כי שגגה היא היינו מה שאומר שטועים בלמודם שם כי לא יצליחו: **שחיבל** מעשי ידיו· שהפסיד זכיותיו כמ"ש בבבלי דאיתיהבא רשותא למטטרון למקליה זכוותיה דאחר: **אף** בשעת עקתא· בשעה שהיה צרות לישראל שגזרו עליהן שלא לקיים מצות: **הוון** כו׳· היו נותנין משאות על ישראל בשבת· והיו הישראלים מכוונים שיהיו שנים נושאין משא אחד כי היכא דלא ליעבד איסורא דאורייתא משום שנים שעשו מלאכה אחת דאחד לבדו יכול לעשותה שהם פטורים· והיה אומר אחר שיטעינו לכל אחד משאו לבדו כדי להעבירם על ד"ת· וכן עשו· ועדיין היו מתכוונים לפרוק המשא בכרמלית· וכדי שלא יהיו מוציאין לרשות הרבים מרשות היחיד להדיא· דכל שנח בכרמלית מיפטר· והיה אומר אחר שיטעינום זגוגיות כדי שלא יוכלו לפרוק המשא מעליהם בכרמלית שישברו:

סליקא לה הירושלמי ממסכת חגיגה

יפה מראה

(א) ולא נהירא שהעוסק להשגת הכבוד אינו כעוסק לקנתר ולגלות · ולי נ"ק ולא מידי דהכא לא קאמר שנענש על זה אלא דלא אסתייעא מילתא להצילו מן החטא כיון דמתחלה לא היתה הכוונה לשמה :

שולטת בהם שהמצות מעכבים כמו זהב לפני המזבח ועם כל זה הוא צער גדול למרק עונש אבל התלמידים שהיו בעלי עבירות נכנסים בגיהנם ומתעכבים שם יותר עד ימים מספר ואין אור של גיהנם שולטת בהם ולא די שאינם נזוקים מן האור ההוא וריח די נור לא עדת בהון אלא שנעשים מנוקים ומטוהרים מכובסים מכל לכלוכים וטנופים שקבלו בעולם הזה מהתאוות גופניות כמו הבגד העשוי מצמר הסלמנדרא שאי אפשר לכבסו רק בתוך האש מן האש יצא והאש מכבס אותו · זה מצאתי כתוב בהיותי שונה בימי חורפי בספר המשכיל שחבר הרב משה די ליאון מקובל אחרון שחבר ספרים רבים על דרך הקבלה ובכאן בקשתיהו ולא מצאתיהו ומעיד אני שכן ראיתי בספר ישן · וכאשר יחובר זה עם מה שכתב הרמב"ן וכתבתיו למעלה במסכת עירובין יתבררו ויתלבנו הדברים כי הם כנים אמתיים לעדת המאמינים שיש אש דק לזכך וללבן הנפש עם היותה דקה מן הדקה · ועל זה היה בוכה רבי יוחנן בן זכאי בשעת פטירתו שהיה ירא שמא יוליכוהו בדרך גיהנם הזה וכבר כתבתי במקומו קוצר דעתי בפי' יראתו · ואם יאמר אומר א"כ גדול צער ת"ח החוטא מהמון פושעי ישראל כיון שמתעכב בגיהנם יותר מהם תשובתו מבואר בדקדוק מה שאמרתי בשם הגדולים שהרי ת"ח נכנס בגיהנם לטוב לו לטהר את נפשו מכל לכלוך כמו הבגדים שמכניסים אותם לתוך יורה של מים רותחים והובעים ומכין בהם פעמים רבות כדי שיהיו אח"כ לבנים זכים ומטוהרים כן נפש ת"ח הפושע אחרי צאתה מן האש היא תצא נקיה מכל סיג ותלאה זכה ומטוהרה ברה מאירת עינים בסבת תורתו שלמד בחייו מה שאין כן בנפש הפושע ההמוני שכניסתו בגיהנם אינה אלא לצער נפשו על חטאתו אשר חטא ודי לו בשלא תועיל ולא תזיק לו האש ההיא בסבת המצוה שעשה כמו זהב המזבח שדי לו שהיה כחו גדול להרחיק ולהפסיק בין האש ובין המזבח שלא ישרף אבל אין בו כח להועיל כלל ואחרי צאת נפש האיש ההמוני שהיה פושע מגיהנם בסבת בריתו של אברהם אבינו תהיה נשארה בתחלה בפני עצמה במדרגה ומעלה שפלה כמה מעלות ממדרגת נפש ת"ח שהיה פושע · ומכאן תשובה נכונה לשואל ועמדתי על טעם הבדל הראיות שר' אלעזר למד תק"ו מסלמנדרא ור"ל למד ממזבח הזהב שכל א' מהם הוא דבר הלמד מענינו · שמח לבי ויגל כבודי כי הקרה השם יתעלה לפני ענין זה בחתימת הסדר משתא סדרי בבלי וירושלמי ושניהם מסכימים לענין דרוש אמוניי והוא שהתורה מגינה ללומדיה מדינה של גיהנם וזאת היתה נחמת רבי מאיר בעד נפש רבו ככתוב למעלה מילין אלישע בזכות תורתו :

סליקא לה הירושלמי מסכת חגיגה

חדושי גאונים לירושלמי שקלים וראש השנה

(פ"ו סי' לב) **ר"ש בר נחמני** אומר הלוחות היו ארכן ו' טפחים ורחבן ו' טפחים כו' · סוד זה המאמר כי אמנם ברור ואמת הדבר היות מרחק שטח הלוחות במדתם בתבניתם שוים באורך וברוחב מה שיורו במרחקיהן ושטחיהן כלפי הוראות סודם כי הנה השליש מהם היה מסור ביד משה לבדו · ואמנם הנסתר מאד הוא השליש אשר ביד הקב"ה אין עוד מלבדו יודע סודם ואת כל כבודם · ואמנם השליש האמצעי היה ריוח באמצע ירצה כי באמצע היה השליש הזה ריוח בין הדבקים הללו רצוני לומר בין הנסתר מאד אשר בידו ית' בלבד ובין אותו השליש אשר ביד משה לבדו באופן שבאותו הריוח יוכלו בני ישראל שבאותו הדור להבין ולהשכיל אחרי שהיו דור דעה ובזה האופן היה ריוח באמצע להבין מה שבאותו השליש הממוצע בין אותו שבידו ית' ובין אשר ביד משה · וכיון שעשו אותו מעשה כבר נסתלק מהם השגתם וסר כחם וגם לחם ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כמו שבא מפורש בהגדת ר' עקיבא מאמר ס"ז כמו שזכרנוהו לפני זה ועלה במחשבה לפניו ית' ובקש לאופפם בעונותם אפי' מידו ורשותו של משה והשגתו ואמנם גבר משה בכוחותיו ולדקותיו ותפלותיו ובזה גבר בחזקת היד ונשארו אלו מובנים וידועים לו לבדו כמו שזכרנו שם פירוש וכולן זכה משה ונטלן · ודברים אלה ברורים כשמש לכל מבין ולא יסתפק בזה בלתי כי אם פתי ומהביל מתעקש וכסיל · ור' יוחנן אומר הלוחות היו מנקבין לפרוח ביאר זה ביותר מבואר רחב כי הנה מכתב אלהים חרות על הלוחות ואותיות פורחות היו רוצין לפרוח מהשגת משה ברצונו יתב' והיה משה תופשן בכח תפלתו כמו שנאמר ואתפוש בשני הלוחות · ירצה בכח תפלתו היה תופשן להשיגן כמו שזכרנו במדרש דברים רבה לשון תופש בתפלה אמרו שם אתה החלות להראות את עבדך פתח להיות עומד מתפלל אע"פ שנגזרה גזירה א"ל ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי וכי תופש הייתי בך אלא לפתוח לי פתח להתפלל וכו' · ולזה אמר ר' יוחנן והיה משה תופשן כמו שביארנו · וידקדק רבי יוחנן שזה נאמר כלפי הוראת זה הסוד וביאורו כי למה לו לומר (ואכתוב) [ואתפוש] בשני הלוחות כי יספיק אמרו ואתפוש בלוחות ואנו יודעים ששנים היו אבל אמר בשני הלוחות להורות על שני טפחים הנזכרים שהיו רוצין לפרוח וק"ל (דרש משה): **ובע"א** נוכל לומר שידוע שנו"ן שערי בינה נבראו בעולם · והמה חלוקים לשלשה חלקים. חלק אחד דהיינו שער הנו"ן הוא בלתי נודע וניתן לב"א אפילו למרע"ה כי הוא בלתי תכליתית ועתיד להודיע לב"א לעוה"ב לכן היא לה' לבדו · חלק ב' היינו מה שהשיג מרע"ה עצמו ולא הודיע לישראל מפני כי נגדה היא ג"כ חכמה בלתי מוגבלת ע"כ לא הודיע להם. חלק ג' היינו מה שהשיגו כל ישראל איש לפי ערכו . והנה ידוע שהלוחות הם כלל התורה כולה. לכן כדי שלא נטעה לומר שאינו רק כללי התורה שהשיגו ישראל אבל לא כללו כל ג' חלקי החכמה בין שער הנו"ן שהוא לה' לבדו ובין חלק של השגת משה · לכן בא ר"ש להודיענו בדרך משל ומליצה שהם כלולים מכל ג' חלקי החכמה ומחלק הלוחות לג' חלקים וקאמר שב' טפחים היה תופש משה (היינו נגד חלק החכמה שהשיג יותר מכולם) וב' טפחים היה תופש הקב"ה (היינו נגד החלק שמשיג הקב"ה לבדו) וטפחיים ריוח (היינו חלק שהשיגו בו כל ישראל) ואחר מעשה העגל שנתמעטה מעלת מרע"ה כמש"כ לך רד וגו' זהו שרמז שביקש הקב"ה לחטוף מידי משה הב' טפחים שבידו של מרע"ה כדי שישכח החכמה ומשיים וגברה ידו של משה בתפלתו ונשארו בידו (גליון ע"י) :

(ר"ה פ"א סימן ה) **יודעים** שהקב"ה עושה להם נסים. קשה וכי עביד רחמנא ניסא לשקרא למי שאינו ראוי. והלא רשעים נכתבים למיתה. וא"כ החוטא שמח. שמח בשטות עצמו. ולשמחה מה זו עושה. ואיך יסמוך על הנס. ומי לנו גדול משמואל שאמר למה הרגזתני כסבור שהוא יום הדין ולא בטח בצדקתו. וכן ריב"ז בכה בשעת מיתתו. עיין בפרק תפלת השחר. וכ"ש המון עם שיבכו ויפחדו כי יקום אל וכי יפקוד על מעשה איש ופקדתו. ועוד הלא איפכא שמעינן דא"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין אומרים ישראל בר"ה וביוה"כ שירה. אמר להם אפשר אני יושב על כסא דין וכו' · וי"ל אע"פ שיצא האדם מחוייב בדינו אין עול לפניו ותכליתו לטובה לישראל להציל ממות נפשם בעוה"ב. הן ביסורין הן במיתת הגוף. וזהו הנס דעביד להו כי בטוחים בו שהכל לטובתן. עוד י"ל כיון שמקיימים מצות היום אפילו באכילה ושתיה כמו שאמר עזרא לכו אכלו משמנים וגו' ושלחו מנות וגו' כי חדות ה' היא מעוזכם. ר"ל השמחה שאתם משמחין ולא תעצבו ביום הזה היא מעוז ומחסה שיעשה לכם נסים : (שם) **אשר** לו אלהים קרובים אליו. אדם אם יהיה לו קרוב עשיר הוא מודה בו כו'. לכאורה קשה כי מתחלה אמר שבהיותו עני הוא כופר בו ואומר שאינו קרובו. ואח"כ אמר שהוא אומר פלוני מתקרב לי. והרי כל עצמו אינו מודה בקרובתו כלל. ואם עושה עצמו עיקר הרי אינו כופר בו. ונראה ביאורו כי הם ז"ל הרגישו בכתוב מלת אליו לבלי צורך כי היה מספיק לומר אשר לו אלהים קרובים. ולישב את זה אמרו כי כוונת הכתוב להורות לנו מגודל ענותנותו יתברך באהבתו את ישראל בחלוף מה שיהיה אצל האנשים. כי יקרה בזה כשאדם אחד בא אצל עשיר ואותו האיש לא הוחזק עדיין לקרוב אל אותו העשיר. אז אם אותו האיש הוא עשיר הוא מודה ואומר אמת הוא כי קרוב אתה. ואם הוא עני כופר בו כיון שלא נתפרסם ולא נודע ברבים מה הוא לו (וזהו שאמר בעל המאמר אדם אם יהיה לו קרוב כו' דהיינו אם הוא מעותד להיות קרובו שעדיין לא הוחזק בכך). אולם הוא יתברך אינו כן כי בהיות ישראל נבזים ושפלים בגלות מצרים קראם קרוביו. כאומרו לבני ישראל עם קרובו. וזהו כשיהא לו קרוב שעדיין אינו מפורסם לכך שאז מבקש לכפור בו. אבל אם קרובו עני כו' ר"ל שאינו בא עתה להיות קרובו. אלא כבר הוא קרוב מוחזק בכך שאי אפשר לו להכחישו. אז מבקש לו דרך אחרת לכל הפחות לתלות הגדולה לעצמו שאומר פלוני הוא מתקרב אלי. דהיינו שהוא משתדל ומבקש להיות ניכר וידוע היותו קרובו שיתכבד בכך. והקב"ה הוא בהיפך שהוא תולה הגדולה בישראל בהתקרבו כביכול אליהם כאילו הם העיקר. וזהו טעם קרובים אליו מודה שהתלות בהם. אבל אמרו עם קרובו אינו ענין לזה כלל. כי שם מדבר בעצמות היותו קרובו. ואין שום הפרש בזה מצד הכינוי (בינה לעתים דרוש ס"ו) :

(שם סימן ו) **למלך** שהיה לו אורלוגין כו' למלך שהיה לו פומיכה כו'. והוא פלאי. מה ענין שתי המשלים האלו. ונראה שהוא כנגד שבעה רקיעים שמסר הקב"ה הכל בידו שיהיה מושל בכל לעשות בכל העולמות כחפצו ורצונו ויגזר אומר ויקם לו והענין נפלא והוא זה כי אחז"ל וילון אינו משמש כלום רק נכנס שחרית ויוצא ערבית. מעתה נשארו שש הרקיעים. רקיע. שחקים. זבול. מעון. מכון. ערבות. ועתה נבאר אחד אל אחד ריב"ל מדמה הרקיע הראשון לאורלוגין שבו חמה ולבנה וכוכבים ומזלות וכיון שעמד בנו מסרה לו האורלוגין הזה לעשות בו כרצונו. רבי יוסה מדמה הרקיע השני שהוא שחקים לפומיכה שבו רחיים עומדות וטוחנות מן שהוא שמור לצדיקים לע"ל. רקיע שלישית שהוא זבול שבו ירושלים ובית המקדש של מעלה ומזבח בנוי באמצעיתו מדמהו רבי אחא לטבעת והוא כמד"א ויעזקהו כפרש"י עשאו כעין טבעת ואבן שתיה באמצעיתו שהוא חותם. וכן יסד הפייטן. ואמר מציון מכלל יופי חותם הופיע. ביוצר של שבת אחר שבועות. ושמעתי מפי הגאון רשכבה"ג מו"ה אליהו מווילנא זצוק"ל דבר נפלא ועליו נאמר בנוי לתלפיות בגא' ברא שית פי' בזוהר הקדוש ברא שית הוא אבן שתיה שנברא מקום קלות כי מצדדים נברא העולם וכל הקצוות פונים לאמצעיתו ונברא העולם באלו שש אותיות ברא שית א' ב' ג' ד' ה' ו' ונמצא כשתכתוב אות אל"ף במילואו יפול סוף אות האל"ף הוא פ' על אמציעתו של האבן שתיה. ומן אות בי"ת יפול סופו הוא תי"ו על אמציעתו של האבן. ומן אות גימ"ל יפול סופו הוא אות ל' על אמציעתו של האבן. ומן אות דל"ת יפול סופו הוא אות ת' על אמציעתו של האבן. ומן אות ה"י יפול סופו הוא אות י' על אמציעתו של האבן. ומן האות וי"ו יפול סופו הוא אות ו' על אמציעתו של האבן. עתה צרפם יחד תפול תיבת תלפיו"ת על האבן. וזמש"א בנוי לתלפיות והוא נפלא מאד ושפתים ישק דפח"ח. נחזור לענין שרבי אחא מדמה את רקיע זבול לטבעת היא ירושלים ובית המקדש באמצעו עם חותמו. מעון הוא רקיע הרביעית שבו כתות של מלאכי האף שהיו ברקיע רביעית ובא דוד והורידן לארץ ועליהן נאמר הוציא ה' את כלי זעמו ונשארו כתות של מלאכי השרת והם כלי נגרות בידו יתברך לבנות ולנטוע את ישראל. וע"ז נאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך וגו'. לכן מדמהו רבי חייא בר בא למלך שהיה לו כלי נגרות כיון שעמד בנו מסרה לו לעשות בו כחפצו ורצונו. מכון הוא רקיע החמישי שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים כו' ולכן מדמה אותו רבי יצחק למלך שהיה לו אוצרות כיון שעמד בנו מסרה לו. ערבות הוא רקיע ששית שבו גנזי חיים וגנזי ברכה ושל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים לכן מדמים אותו רבנן למלך שהיה לו נרתק של רפואות וכיון שעמד בנו מסרה לו · וכן מצאנו שמסר הקב"ה המפתח הזה בידו של אליהו ז"ל וכאחז"ל במשנה ותחיית המתים בא ע"י אליהו זכור לטוב והחיה את המת כנודע. ושש המשלים נפלאים מאד (סוף ספר ראש הגבעה) :